శ్రీహయగ్రీవాయనమః

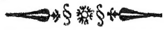
శ్రీకృష్ణపరబ్రహ్మణే దేవకీనందనాయన మోనమః

శ్రీమద్భాగవతపురాణరత్నాం తర్గతకథానుక్రమసూచికా.

పుటసంఖ్య

దశమస్కంధస్థకథానుక్రమసూచికా.

దశమస్కంధస్థకథానుక్రమసూచికాసమాప్తా

శ్రీశుభమస్తు

శ్రీహయవదనపరబ్రహ్మణేనమోనమః

శ్రీమద్భాగవతపురాణరత్నాం తర్గతకథానుక్రమసూచికా.

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతకథానుక్రమసూచికాసమాప్తా

హరిః ఓం. శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

హరిః. ఓం. తత్సత్

శుభమస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

శ్రీ దేవకీనందనాయనమః

అస్మద్గురుభ్యోనమః

శ్రీ వీరరాఘవీయభూమికా

శ్రీమతే శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికాయనమః

అరుణాబ్జరుచిరచరణం హరిణాఙ్కకులస్య దివ్యమాభరణమ్ । శరణగవిపదపహరణం తరుణం కంచన వృణీమహే శరణమ్ ॥౧॥ సజయతు పారాశర్యస్స చ జయతు తదాత్మజశ్శుకాచార్యః । వక్తృప్రవక్తృభావాచ్ఛ్రీభాగవతం యయోర్జగన్మాన్యమ్ ॥౨॥ జీయాద్వాత్స్యో విదుషాం జీవాతుర్వీరరాఘవాచార్యః । నిర్మలితం యేన జగత్యఖిలం భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికయా ॥౩॥ వ్యాసాచార్యప్రణతామివ నిగమశిరోదేశికో భాష్యటీకాం వాత్స్య శ్రీరాఘవార్యైరతివిపులతయాసన్న్యదేసం ప్రణీతామ్ । సర్వాం పర్యక్షరోచ్ఛ్రీశుకముఖజనుషో యః పురాణస్య టీకాం శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాగ్రిమపదపరకాలార్యవర్యస్స జీయాత్ ॥౪॥ యచ్ఛ్రీభాగవతామృతాంశురుదభూద్వ్యాసాత్మభూసాగరాద్యచ్చాముష్య చకాస్తి రాఘవసుధీ వ్యాఖ్యానయీ చన్ద్రికా । సైషా భాగ్యపరంపరాపరిణతిస్సర్వాన్తర్యనిర్వాపణీ భక్తిజ్ఞానవిరక్తితత్త్వపదవీస్వీకారమాకాఙ్క్షతామ్ ॥౫॥ అద్యం॥ ఆసీదసీమజ్ఞాననిధిరధిగతసకలానవద్యవిద్యాస్థానరహస్యస్సర్వతన్త్రస్వతన్త్రశ్శ్రీవత్సాన్వయశిరోభూషణాయమానశ్శ్రీవీరరాఘవాచార్యో నామ విపశ్చిదపశ్చిమః ॥౬॥ అయం చ పఞ్చవింశతివత్సరాన్తరేవ వాత్స్య శ్రీశైలగురోరఖిలతత్త్వబోధజనకాన్నిజజనకాదేవ ఘనకారుణ్యాదధిగతసర్వతన్త్రరహస్యః [బద్దివేలి—లక్ష్మకపాళ్యం] ఇతి ప్రథానీరన్ధ్రయోరన్ధ్రదేశీయయోర్ద్విపిధసస్యప్రశస్యసీమయోర్గ్రామయోరవాత్సీద్వయసి పూర్వస్మిన్యథావిధినిర్వర్తితపాఞ్చకాలికభగవత్సపర్యః పర్యాయశుకాచార్య ఆశ్చర్యచర్యః ॥౭॥ జాతుచిదయముత్తరాం దిశం ప్రతిసతోత్తరగఙ్గాద్యదివ్యతీర్థసార్థయాత్రార్థం సతాత స్వపిత్రా ప్రస్థితో నిషేవ్య దివ్యాన్భాగవతచరణనలినపరిచరణపరిపూతసదేశాన్భగవదభివ్యక్తిప్రదేశాంస్తాసు తాసు నదీషు స్నాతో నిష్ణాతః కంచన సమయం మధ్యావాససమృద్ధినివాసవసున్ధరాముదఞ్చితయదుధురంధరానన్దాం మధురాబృన్దావనప్రాన్తసీమాం నిస్సీమవైదుషీవిశేషవిభూషితశ్రీరామానుజసిద్ధాన్తపద్ధతిః కృతినాం వరేణ్యః ॥౮॥ తత్ర చ కుత్రచిత్తైః కైశ్చిచ్ఛాత్రసమూహైరాత్తరాహైస్స్వాభావికవినయైశ్శ్రీభాగవతార్థం విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తపద్ధత్యా శుశ్రూషుభిశ్శుశ్రూషుభిరత్యర్థమభ్యర్థితః పితురనుజ్ఞయా ప్రజ్ఞయా సమధిగతభాగవతహృదయస్సదయశ్శ్రావయామాస భావయన్సంప్రదాయమఖిలమపి తాన్ శ్రీభాగవతం యోగిహితమవహితమనాః ॥౯॥ తత్పితా చ శ్రీశైలగురుర్దర్శం దర్శం స్వతనయస్యాధిగతనయస్యాత్యద్భుతం విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్తప్రక్రియయా శ్రీభాగవతార్థవర్ణనకౌశలమతిపేశలం విస్మయమానమానస ఈదృశార్థవర్ణననైపుణీ చ భగవతో వైయాసకేర్మహర్షేరన్తరేణానుగ్రహం దుర్లభం శతగుణితేనాపి పురుషాయుషేణేతి సంచిన్త్య స్వాన్తే తమాహ్వాతన్త్య వీరరాఘవాచార్యమేవమవాదీత్ ॥౧౦॥ అయి వత్స! త్వయి మన్యే భగవాన్ప్రసన్నో నన్దనన్దనః । యచ్చరితమిదం శ్రీభాగవతం నామ భాతి ప్రత్నం పురాణరత్నమ్ । స చ ప్రసన్నో భగవానృషివర్యః పారాశర్యః—యః ఖలు ॥ శ్లో ॥ "కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుమ్ । కోహ్యన్యో భువి మైత్రేయ మహాభారతకృద్భవేత్,,— ఇతి నివేద్యతే పురాణరత్నేన ॥ సోఽపి ప్రసన్నో భగవాన్వైయాసకిశ్శ్రీశుకః—యద్వదనారవిన్దస్యన్దమానం శ్రీభాగవతమకరన్దమాపరీక్షితమద్యాపి సర్వాణి మహాభాగవతమిళిన్దబృన్దాన్యాస్వాద్య విన్దన్త్యమన్దమానన్దమ్ ॥ యదేవంవిధా త్వయ్యనితరసాధారణీ శ్రీభాగవతహృదయప్రకాశన

ధోరణీసకలజనచిత్తమత్తహస్తియదృచ్ఛావిహారసృణీభూతా మసృణీభవతి ॥ ౧౧ ॥ ఈదృశంచజ్ఞానవైభవం శ్రీబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరకరుణాపరిణాహప్రసరణాధిగతం మనాగపివినా ప్రబన్ధప్రణయనాన్న దేశకాలవ్యవహితానామపిజనతానాం కథమివ భజతాం భోగ్యతాం - తదిదానీం శ్రీభాగవతతత్త్వార్థాన్య నిర్వాపణధూర్వహాం సర్వవిద్వదశ్చనీయాం కాంచనలోకోత్తరాం టీకామారచయ్య విరచయ భగవతో యదుకులాభరణస్య ప్రీణనమితి ॥ ౧౨ ॥ తదేతత్పరిగృహ్యపితుశ్శాసనం శిరసా సాఞ్జలిబన్ధం శ్రీమచ్ఛ్రుతప్రకాశికా ప్రణేతృవ్యాసాచార్యవర్య విరచితమితతమశుకపక్షీయాఖ్యవ్యాఖ్యాక్షుర రేఖామేకామప్యనుల్లఙ్ఘ్యావహితమనాః ప్రణినాయ శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాం ద్వాదశభిర్వత్సరైః ॥ ౧౩ ॥ అత్రాన్తరేస్య నివాసభువం ప్రతినివర్తమానో వర్తన్యాం కృష్ణాగోదావరీమధ్య సమేధమానభాగ్య భాగ్యనగరదేశభూలలన్తికాయమానాం శ్రీరఙ్గపురనామాం రాజధానీంప్రాప్య తన్నాథేనాష్టభాషాప్రఖ్యాతవైశద్యే నానవద్యసుగుణసాన్ద్రేణ రామచన్ద్రోదయాఖ్య సవ్యాఖ్య యమకకావ్యబాణాది ప్రబన్ధప్రణయన ప్రథితయశసో మిహిరాధికతేజసో బహిరీగోపాలరాయసమాఖ్యా విఖ్యాతస్య క్షోణీపతి శ్రేణీశిరోమణేః ప్రపౌత్రేణాఖిలకృతికులప్రశంసాపాత్రేణాపి శఙ్కటపౌఢ ప్రజ్ఞేన వెంకటరేడ్డి సంజ్ఞేన ప్రాజ్ఞేన రాజ్ఞాఽభ్యర్థితస్తదాస్థానీమనీషిమూర్ధన్యసంన్యవాత్సీత్ పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరాష్టశతాధిక చతుస్సహస్రతమాదారభ్య కలివత్సరాత్కతిచనవత్సరాం స్తత్సకాశే ॥ ౧౪ ॥ యః ఖలు వెంకటగ్రామణీరగ్రణీర్ధరణీపతినాం నిజప్రపితామహేన మహతా వితాయమానాప్రతిమానయశః ప్రతాపేన బహిరీగోపాలరాయమహారాజేన నిర్మాపితామతిశర్మావహాం శ్రీరఙ్గపురాభిధానాం రాజధానీమధివసం స్తదభ్యాశదేశే ప్రకాశమానే తస్మిన్ స్థాపితస్యావధీరితసుధారుచిసుధాముఖనదసలిలపరిపూరితస్య భూరితరపాత్రసీమ్నః శ్రీరఙ్గసముద్రనామ్నస్తటాకస్య తటావనౌ స్ఫుటాత్మధామ్ని గరుడగిరినామ్ని శిఖరిణి ప్రాదుర్భూతస్య ప్రతిష్ఠాపితస్య తేనైవ రాజ్ఞా శ్రీపఞ్చరాత్రవర్త్మనా శ్రీరఙ్గనాథస్య భగవతస్స పర్యాచర్యయా మాదృతహృదయస్తదర్పితాఖిలరాజ్యభారోబభూవ పరమభాగవతశిఖామణిః ॥ ౧౫ ॥ ఈదృశమహాభాగవతరాజాధిరాజసాంనిధ్యలబ్ధప్రకర్షభవ్యదివ్యక్షేత్రనివాసలాభేన లేభే నితరామమన్దమానన్దం సవీరరాఘవసుధీమణిః ॥ ౧౬ ॥ ఏవమేవ తన్నగరప్రాగ్భాగసమేధమానే కస్మింశ్చిదమరవాయినామని గ్రామే తదీశేనాభ్యర్థితః కతిచన హాపయామాస హాయనాన్ ॥ ౧౭ ॥ అత్రాన్తరేసురపురాభిధాననగరమహారాజస్వామిభూపబహిరీవెంకటనృపాలాదిరాజకులాచార్యశ్శ్రీశైలబుక్కపట్టనకులజలధి శిశిరకిరణస్స కలకృతికుల తిలకమకుటకటకఖచిత రుచిరమణిగణ ఘృణిధారానీరాజ్య మానశుభచర్యశ్శ్రీశ్రీనివాసార్యనామాధామనిధిర్ధామామహార్ఘ్య భూమాభూమానినీషౌమాయమాణకీర్త్యా భోగోమహాభాగ శ్శ్రీభాగవతనామపురాణరత్నంచిరత్నమఖిలవిశయ నిచయకలఙ్కకూలఙ్కష శ్లక్ష్ణతమ వివరణశాణోల్లేఖనేన పరిష్కర్తుమియేష మనీషిమూర్ధన్యః ॥ ౧౮ ॥ శ్లో ॥ పరశ్శతా వాపి పరస్సహస్రాయే నార్యవర్యైః కృతాః ప్రబన్ధాః ॥ తేష్వేకమేకం పరిశీలయన్తో భవన్తి సన్తః కృతినో మహాన్తః ॥ ౧౯ ॥ గద్యం ॥ తథాహి ॥ యః ఖలు సకలధ్వాన్తసంతతిదూరోత్సారణోద్దణ్డతత్త్వమార్తణ్డ - విమతతిమిరచయద్యుమణి నయద్యుమణి - హరిగుణ మణిదర్పణ - భేదదర్పణ - దేవతాప్రసాదదర్పణ - ప్రతితన్త్రదర్పణ - ప్రణవదర్పణ - ణత్వదర్పణ - జిజ్ఞాసాదర్పణ - షష్ఠీదర్పణ - సారదర్పణ - విరోధనిరోధ - గుణమీమాంసా - సిద్ధాన్తచిన్తామణి పుచ్ఛబ్రహ్మవాదనిరాకరణానన్దతారతమ్యఖణ్డనో - పసంహారవిజయపరాజయ - సఙ్గతిరత్నప్రకాశికా జ్ఞానరత్నప్రకాశికాదికానసంఖ్యకాన్ శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తదివ్య సౌధశిఖరశేఖరాయమాణానత్యుదారగభీరమధురయుక్తిగర్భసందర్భానద్భుతతమాన్ శ్రీభాష్యశ్రుతప్రకాశికాదిప్రాచార్యసిద్ధాన్తతత్త్వనిర్ధారణకృతసంధాబన్ధాన్ప్రబన్ధానన్యాంశ్చ వివరణముఖాన్ వ్యాకరణనిబన్ధానతుల్యాని కల్యాణరాఘవ ప్రభృతీని భవ్యాని నాటకాని కావ్యాని దత్తరత్నప్రదీపికాగ్రహణభుక్తిదీపికాదీన్ ధర్మశాస్త్రనిబన్ధాంశ్చ నిర్మాయాసేతుశీతాచలధరావలయపరిష్కరణైః శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తబద్ధాన్తఃకరణైరనైర్యశ్చ సకలలోకమాన్యైర్మనీషిమూర్ధన్యైరర్థన్యైరభినన్దితనిరవధికసర్వతన్త్రస్వతన్త్రధీవైభవః ప్రెక్షావద్భిస్సాక్షాన్నిగమాన్తదేశిక ఏవ భూయోఽప్యవతీర్ణో ధరణ్యామితి సోపపత్తికముత్ప్రేక్ష్యతే ॥ ౨౦ ॥ యస్య

ణానవద్య సర్వ విద్యా సముద్రపరతారమాసేదుషో వైదుషీమామానం నిస్సీమానమభిధాతుం నేశితా నూనమీశితాఽపి
ఫణాభృతాం కిముత మితంపచవచసోఽస్మాదృశాః ॥ ౨౧ ॥ అథైవం ప్రథావచర్యం శ్రీశ్రీనివాసార్యవర్యం శ్రీభాగవతం వ్యా
చిఖ్యాసుం శ్రోత్రధ్వనీనం విధాయ నేత్రాధ్వనీనాం విధాతుం తస్య స్వప్రణీత శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం శ్రీవీరరాఘవ
సూరిస్సురపురనగరం ప్రపేదే ప్రమోదేన సచ్ఛాత్రసముదయస్స ముదయదతివేలకుతూహలః ॥ ౨౨ ॥ తత్రచకుత్రచిన్ని
వేశేకృతనివేశస్సమారచితరమానాథసపర్యాచర్యాదినిత్యకృత్యస్సాయం శ్రీ శ్రీనివాసార్యవర్యసదనమాససాద ॥ ౨౩ ॥
తత్రచపరస్పరం భూమాఖ్య తత్ప్రణామావిరచితకుశలానుయోగౌ మహాభాగౌ ,,ఉచ్ఛిత్రానుగ్ధ తపాత్రిణాబాధయన్తౌ
పరస్పరమ్ । కథయన్తశ్చ మాం నిత్య ,, మిత్యుక్తప్రక్రియయా ప్రపఞ్చితబ్రహ్మమీమాంసాతత్త్వార్థౌ మిథః ప్రసీదన్తౌ ప్ర
షీదతాం ముహూర్తమ్ ॥ ౨౪ ॥ అథవీరరాఘవసుధీశ్శ్రీనివాసార్యవర్యం ప్రతీదం విజ్ఞాపయామాస ప్రజ్ఞాపయోనిధిః ॥ ౨౫ ॥
తత్రభవన్తస్సర్వతన్త్రస్వతన్త్రాశ్శ్రీరామానుజసిద్ధాన్తనిర్ధారణబద్ధదీక్షాః ప్రేక్షావతాం శిరోభాగవతంసాశ్శ్రీ
భాగవతం వ్యాచిఖ్యాసవ ఇతి కాంచన నిశమ్య కిం వదన్తీమాసాదితవానయం భగవతాం సంనిధిమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఇహ తావన్మ
హతా పరిశ్రమేణ క్రమేణాయం భాగవతదాసశ్శ్రీభాగవతవిషయే యథామతి విభవం కామపి శ్రీభాగవతచన్ద్రికాభి
ఖ్యాం కాంటీకామలిఖత్తామేతాం కృపయా త్రపయ్యాభిభూతే దాసజనేఽస్మిన్ సావధానం ప్రపయ్య కటాక్షగోచర
తాం యద్యేషా పరితోషాయ ప్రభవేదార్యమిశ్రాణాంపి శ్రమ్యతాం తావదత్రభవతాం శ్రీభాగవతవ్యాచిఖ్యాసయ
త్యాచిఖ్యాసా దాసానుదాసస్యేతి ॥ ౨౭ ॥ నిశమ్య తద్వచనం సరసరచనం ప్రసన్నహృదయస్సదయమాదాయ తదీయం
తత్త్వార్థరత్నకోశం శ్రీకోశం ప్రస్థాప్య తం తదవతారనివాసం ప్రతి వీరరాఘవసుధియం స్వయమాసూర్యోదయమ
పనీతనిద్రః ఊరీకృతతద్వ్యాపారాన్తరముద్రః అవశ్యం వ్యాచిఖ్యాసితేషు దురవగాహార్థేష్వా ప్రథమస్కన్ధాగమ్యాదా
ద్వాదశమస్కన్ధాన్తం తేషు తేషు ప్రదేశేషు దర్శం దర్శం తల్లిఖితవ్యాఖ్యానకౌశలమతిపేశలం శ్లాఘం శ్లాఘమమోఘ
తమముత్థాయ నిర్వర్తితాభిగమనకృత్యః కృత్యవిదామగ్రణీస్స్వాంతేవాసి సురపురస్వామినామ భూమిపాలమాగమ
య్య పుష్కలచతురఙ్గబలమాంసలితోపాంతః క్షపాకాన్తసచ్ఛత్రచ్ఛత్రచామరాదిరాజలక్షణలక్షితశ్శ్రీవీరరాఘ
వార్య నివాసప్రదేశమాసాద్య శ్రీనివాసార్య వర్యస్తమారోప్య సాకం శ్రీభాగవతచన్ద్రికా శ్రీకోశేన ముదా మదావ
లోపరితనకనకకుణ్డపముత్సవేన మహతా నిజనికేతమానాయ్య మానాధికేన విభవేన నిపాద్య హృద్యానవద్య పీఠే స
త్కృత్య శ్రీకోశం - తంచ సుధీశం లోకోత్తరోదారహారకేయూరాఙ్గుళీయక కౌశేయవసనరాజకావాదిభిరుదారమతి
నాథరాపతినాఽపి సత్కార్యశ్శృణ్వత్సు సభాసత్సు సమక్షం మహాంక్షితవ ఏవమాచచక్షే ॥ ౨౮ ॥ అహో నుఖలు తత్రభవతా
మమీషాం వైదుష్యమదూష్యం వాచస్పతినాఽపి న ఖల్వేతే మానుషమాత్రాః కింతు సాక్షాన్మహర్షేః పరాశరస్య పారా
శర్యస్య వైయాసకేర్వా భగవద్రామానుజార్యస్య వ్యాసార్యస్య వాఽవతారభూతాః - న ఖల్వత్ర సందేగ్ధవ్యం నా
మ కించిదస్తి - అన్యథా సర్వతన్త్రస్వతన్త్రకల్ప నానల్పప్రజ్ఞప్రాజ్ఞజనశిరస్పదమాననీయం విశిష్టాద్వైతసిద్ధాన్త
సారసర్వస్వనిర్వర్ణనముకురాయమాణమతిగభీరమతిమధురమతిలలితమతివిపులమసందిగ్ధమీదృశం శ్రీభాగవతవ్యా
ఖ్యానం కోను నామ ప్రణయేదపి సాక్షాద్బృహస్పతిః ॥ ౨౯ ॥ ఈదృశవ్యాఖ్యానరచననిష్ణాతతామమీషాం విచిన్త్య వి
చిన్త్య నృత్యతితరామస్మాకమన్తరఙ్గం సంతతమ్ ॥ ౩౦ ॥ నివృత్తాసోఽస్మిన్నయం శ్రీభాగవతవ్యాచిఖ్యాసాయాః - యదన
ర్థైవ సిద్ధ్యన్తి సర్వేఽర్థాః - నాత్ర కించిదకథితం నామ కథనీయతయావశిష్యతే - యదిహాస్తి తదన్యత్రాయన్నేహాస్తి న త
త్క్వచిత్ - నేతః పరమస్యేతద్వ్యాఖ్యాసాకస్య చిదుదేతుమలం సచేద్విమగ్నకుశలః ॥ ౩౧ ॥ ఇత్యభిదధానే శ్రీమతి శ్రీ
నివాసగురౌ శిరస్యాధాయాఞ్జలిం మేధావియూథాగ్రణీరనుగృహీతోఽస్మి తత్రభవద్భిః - యదనుక్షణసర్వదర్శననిర్వ
హణధురంధరప్రబన్ధసహస్రరచనప్రసాదితసకలవిబుధయూథానామాచార్యమిశ్రాణామస్యైవం మదీయవ్యాఖ్యాన
మాసీదతిహృదయంగమతామిదానీమేవేదం వ్యాఖ్యానశబ్దస్యాన్వర్థత్వమభిగాయతామహాభాగ్యమనితరభోగ్యం - నే
తః పరమపి కించిదస్తి మమాశాస్యం నామ - యన్మయి ప్రసన్నం సాక్షాన్నిగమాన్తదేశికానాం తత్రభవతామస్యన్తర
ఙ్గమితి ప్రశస్య ప్రశస్య తమంతం తదభ్యర్థనేన తత్తైర్వనిర్వర్తితభగవదిజ్యః ప్రాజ్యతమేన ప్రమోదేన తదనుగృహీతో
నిరవర్తత నిజావాసనగరీం ప్రతి వీరరాఘవసుధీమణిః ॥ ౩౨ ॥ అయంచ వృత్తాన్తః ప్రాయశః పఞ్చపఞ్చాశదుత్తరాష్టశ

తాధికచతుస్సహస్రసంఖ్యేషు కలివర్షేషు గతేషు త్రిచతురవత్సరాన్తరాళే ప్రవృత్త ఇతి ప్రసిద్ధశ్రోత్రపరంపరాప్రవృత్త
యా వార్తయా శ్రుతిపథగోచరీకృతో ఽస్మాభిః ॥ ౩౩ ॥ ఇదంచవ్యాఖ్యానరచనామహిమ్నైవ్యగ్రస్తబహువత్సరసమయ
త్వాదలబ్ధావసరమేవపునరపితేనసూరిణాసవ్యాఖ్యశ్శోధ్యపరిష్కర్తుమితిచప్రవహతిజనశ్రుతిః॥౩౪॥ఉపలభ్యతేచతథైవతత్ర
తత్ర లబ్ధప్రచారేషు తల్లిఖితేషుచకోశేషు ప్రాయేణ విప్రకీర్ణవర్ణం విపర్యస్తపఙ్క్తికం - విగళితకథనీయా
ర్థముపేక్షితశబ్దశాస్త్రసుధావనక్లేశం పునరుక్తార్థంచ ॥ ౩౫ ॥ ఇదంచ సర్వమనన్యామహోపాయస్తరగ్రన్థ
రచనరభసభరాదేవేతి - అస్య హ్యాసకలవిద్యావిశారదకుశాగ్రనిశాతవిశాలమతివైభవే భవేద్వా తస్మిన్నపి జాతుచి
దపీదృశదుస్సంభావనావకాశః ॥ ౩౬ ॥ దృశ్యతేహిప్రాయేణగ్రన్థకృద్భిఃప్రాథమికరచనారభసభరాల్లిఖితేషుకోశేష్వి
దృశో వ్యత్యయః । నతావతా తేషామేవప్రమాదఏవేతిశక్యంనిర్ణేతుంస్వయంప్రబన్ధరచనాధురంధరైర్బుద్ధిమద్భిః ॥ ౩౭ ॥
ప్రాయస్తదేతద్వ్యాఖ్యానంలేఖకదోషైరపికించిదన్యథాభూతమితిప్రతిభాతి ॥ ౩౮ ॥ కించ॥ఏతేనసుధీమణినావేదాన్త
సారదీపావ్యాఖ్యాతా। అన్యేచప్రబన్ధాబహవఃప్రణీతాఇతిజాగర్తికింవదన్తీ ॥ ౩౯ ॥ అవిశోధ్యైవస్వవిరచితాంశ్రీభాగ
వతవ్యాఖ్యానుతీతేచతస్మిన్షట్త్రింశదుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమాత్కలివత్సరాదారభ్యశశాసతాంసూగూ
రురాజధానీవసుమతీమష్టభాషాగోపాలరాయభూపాలప్రపౌత్రస్య శ్రీవీరరాఘవాచార్యంనిజాస్థానవిద్వచ్ఛిరోమణిప
దేస్థాపితవతోభాగవతోత్తమస్య వెంకటరెడ్డిమహారాజస్య నప్తాగోప్తాసజ్జనానాం గోపాలరాయపౌత్రస్తన్నికటప్ర
దేశవర్తిన్యాంవనపర్తిరాజధాన్యాం రామకృష్ణరాయవిభోరాత్మజో రామేశ్వరనామాభూమీశ్వరః ॥ ౪౦ ॥ యస్య
చరాజ్ఞఃప్రభావస్సంగ్రహేణవర్ణితో రాజవంశరత్నాకరాఖ్యే శ్రీమదాచార్యవర్యైఃపూర్వాశ్రమే ప్రణీతే ప్రబన్ధే ॥ ౪౧ ॥
యథాహ॥ శ్లో॥ కర్తాఽత్యద్భుతకర్మణాం రిపుతతేర్హర్తాఽతిధూర్తాత్మనస్సన్త్రాతాశ్రుతతేశ్న్యతావళిసముద్ధర్తాఽప
హర్తాఽఽపదామ్ । సీమాతీతవదాన్యతాదిసుగుణశ్రీమానుదఞ్చద్యశా భూమీనేతురతోఽజనిష్టశుభధీరామేశ్వరక్ష్మాప
తిః ॥ ౪౨ ॥ నిర్గత్యశత్రువర్గాద్దుర్గాద్యోఽసౌసురజ్జయోపాయాత్ । వ్యతనోదవార్యశౌర్యఃప్రతిపక్షాణాంమహద్భయం
భీమః ॥ ౪౩ ॥ గద్యం॥దిఙ్మాత్రమిదంచరిత్రమస్యప్రదర్శితం । విస్తరేణతుతత్ప్రణీతేరామేశ్వరవిజయాఖ్యేమహతిచమ్పూ
ప్రబన్ధేద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౪౪ ॥ అథగతేషుసప్తషష్ట్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రేషుకలివర్షేషు। ప్రవర్తమానేచైకోననవ
త్యుత్తరసప్తశతాధికైకసహస్రతమేశాలివాహనశకవత్సరే। స్వర్గతేచతస్మిన్ క్షమానాథేసమారభ్యప్రభవవత్సరాద
చిరతస్తస్మిన్ ధర్మ్యాద్వర్త్మనఃక్వచిదప్యస్ఖలన్తీసకలమహీపాలజాలకోటీరకోటీరమణీయమణీఘృణిధోరణీనీరాజ్యమాన
రాజ్యానుశాసనవైభవా । నిఖిలదిశావిశోభితయశోభరపరాకృతశశాఙ్కబిమ్బా శంకరామ్బానామతత్కుటుమ్బినీమ
హాప్రాజ్ఞీమహారాజ్ఞీమణిస్త్రాంధరణీమ్॥౪౫॥ఇయంచనిజవల్లభస్యరామేశ్వరభూమీశ్వరస్యసురదుర్గనిర్గమాదికమతివిచిత్రం
చరిత్రంవసుంధరాయాంప్రబన్ధముఖేన ప్రథయితుమనానాగితరసాహితీసౌహిత్యకంశ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణసారవి
దంత్రయ్యన్తసిద్ధాన్తస్వాన్తవేదినమధిగతతత్తచ్ఛాస్త్రరహస్యంప్రశస్యతమాతుల్యకల్యాణగుణధామశ్రీమచ్ఛ్రీని
వాసదేశికేన్ద్రబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరకరుణాపరిణామైకభాజనంసరసకవనానన్దితసకలసభాజనంశ్రీమన్మహీ
శూరరాజధానీమహారాజపరిపాల్యమానకర్ణాటదేశాన్తర్విరాజమానప్రత్యగ్రదుర్గాభిధానపుటభేదనాభిజనంసుజన
సార్వభౌమతాతాచార్యవర్యకృష్ణామ్బాతనయంవినయఘనంఘనగిరిశ్రీశైలకులకలశపయోరాశిరాకాశశాఙ్కంశశాఙ్క
శేఖరకలఙ్కదవీయాంసంవేఙ్కటాచార్యవర్యయవీయాంసం - బహువిధలిపిభాషాదివిజ్ఞాతౄన్నానాదేశీయనానావి
ధవిద్వజ్జనసంగృహీతౄంస్తేభ్యోభూయిష్ఠవృత్తిప్రదాత్రీ స్వభర్త్రానిజాస్థానవిద్వదగ్రణీత్వేనప్రతిష్ఠాపితమాత్మనా
ఽపిసమ్మాన్యమానంకృష్ణార్యనామానంకవిసార్వభౌమంసాభ్యర్థనంరామేశ్వరవిజయాభిధమతిగభీరమనోహరోదారశ
బ్దార్థసౌష్ఠవానుబన్ధంచమ్పూప్రబన్ధంకారయిత్వా। చారయిత్వాచతంసబహుమానోత్సవపురస్సరంద్విర
దోపరిపరిణద్ధశుద్ధకనకమణ్డపాన్తరేణనిపాద్యప్రతోళీముఖేషుపరితోషయామాసరత్నకుణ్డలగణ్డభేరుణ్డాం
కకనకకఙ్కణకాఙ్గులీయకాదిభూషణవృత్తిభూమిసమర్పణాదినాసత్కారేణ ॥ ౪౬ ॥ యయాచావిదూరేవనపర్తిరా
జధాన్యాః [పెద్దగూడా]భిధానేశుభగుణగ్రామేస్వగ్రామేఏకసప్తత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమేకలివ

షష్టే శుక్లనామ్ని ప్రతిష్ఠాపితో భగవాన్మార్తణ్డకులవేదణ్డః కోదణ్డరామో దాశరథిస్సామోదాతిశయమనుగృహ్ణాతి శ్రీపఞ్చరాత్రశాస్త్రపద్ధత్యా సపర్యామనుదినమనుపక్షమనుమాసమనువత్సరంచ మహోత్సవాంశ్చ వివిధాన్ ద్వినవత్యుత్తరసప్తశతాధికైకసహస్రతమాత్తస్మాదేవారభ్య శుక్లనామ్నశ్శాలివాహనశకవత్సరాత్ ॥ ౪౭ ॥ యస్మైవ తస్య భగవతో నిత్యకైంకర్యసంతానాయ తదాలయసవిధ ఏవ నిర్మాయాగ్రహారం సవృత్తిదానం ప్రతిష్ఠాపితా బహవో విప్రకుటుమ్బినశ్శ్రోత్రియధర్మావలమ్బినః ॥ ౪౮ ॥ కించ స్వకే రాష్ట్రే దేవమాతృకతాదోషమపాకుర్వాణయా ప్రతివ్రజం ప్రతిఖేటం ప్రతిగ్రామం చ నిర్మాపితా మధురతరాపాః కూపాః - నితాన్తశ్రాన్తపాన్థావాప్యావాప్యః - ప్రవర్తితమహానదీతుల్యకుల్యాంచ్ఛటాకాస్తటాకాశ్చ తావన్త ఇతి గణయితుం సహస్రకరేణాపి వక్తుం సహస్రముఖేనాపి న శక్యన్తే కిముత పృథగ్జనైః ॥ ౪౯ ॥ అపిచ యయా కిసలయఫలకుసుమచ్ఛాయాఘనాని సహకారాదివనాని జనానుకూలాని వేలాతీతాని గ్రామే గ్రామే ప్రతిష్ఠాపితాన్యసూర్యంపశ్యానాతన్వతే తద్దేశ్యాన్మానవాన్ ॥ ౫౦ ॥ సైషా మహాప్రభావా నిజవిషయవిభాసమానశ్రీరఙ్గపురపరిసరపరిస్ఫురద్గరుడశిఖరిశిఖరశేఖరాయమాణస్య కులదైవతస్య సకలదైవతసేవితస్య నిజకులీనప్రాచీనధరణీధురీణశ్రేణీవిరచితార్హణస్య భగవతశ్శ్రీరఙ్గనాయకస్య నిరతిశయశ్రేయోవిధాయకస్యావ్యాజదయస్య దివ్యాలయం సప్తసప్తత్యుత్తరసప్తశతాధికచతుస్సహస్రకలివత్సరేభ్యః ప్రాక్ప్రయోణవింశతివత్సరాన్తరాళే జగద్విఖ్యాతవైదుష్యవిశేషేణాష్టభాషాగోపాలరాయభూపాలేన నిజాన్వయమహీపాలమణిహారమహానాయకరత్నేన చిరత్నేన ప్రయత్నేన సంకలితం సంకుచితచరం విశఙ్కటతయా పరివర్త్య నిర్మాయ తస్య మహత్తరమాఘట్టితసురపురవధూచరణనూపురం గోపురమనర్ఘతమాం తచ్ఛిఖరసీమాయామవధీరితమయూఖమాలిమయూఖరేఖాం కనకకలశరేఖాం ప్రతిష్ఠాప్య తత్ర ప్రత్యగ్రదుర్గకృష్ణార్యవర్యప్రణీతశ్లోకరేఖాం శిలాశాసనలేఖాంచ తత్ప్రతిహారభిత్త్యాం ప్రతిష్ఠాం విధాయ భగవతస్తస్యోత్తరఙ్గయతి ప్రతివాసరం ప్రతివత్సరంచోత్సవపారంపరీమ్ ॥ ౫౧ ॥ నిర్మాపితశ్చానయాఽతిమహానమ్భోధిగమ్భీరశ్శిశిరమధురవిమలసలిలశమితతృషితజనతాఘనతాపమహోదన్యో మహావదాన్యస్సహ్యకన్యాతుల్యానర్ఘకుల్యాచతుష్టయప్రమృష్టతద్దేశదేవమాతృకతాకలఙ్కశ్శఙ్కరామ్బాసముద్రో నామ భద్రతరోఽస్మిన్ సముద్రపద్మాకరః పద్మాకరః ప్రతిష్ఠాపితశ్చ భగవచ్ఛాస్త్రవర్త్మనా సాకం తత్పరిసరవిభాసురవేఙ్కటగిరినామశిఖరిశిఖరనివాస శ్రీనివాసదివ్యాలయగోపురశిఖరేణ కలశవిలసితేన పఞ్చాశత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రతమే స్వభానునామ్ని కలివత్సరే ॥ ౫౨ ॥ దృశ్యతే హి తత్తటాకసేతుస్థాపితే శిలాశాసనేఽయం శ్లోకశ్శ్రీమదాచార్యప్రణీతః ॥ ౫౩ ॥ శ్లో ॥ శ్రీమత్స్వభానువర్షే చాన్ద్రే దకవిమితశాలివాహశకే । అస్థాపి శంకరామ్బాసముద్రనామా తటాక ఏష భువి ॥ ఇతి ॥ ౫౪ ॥ అపిచేయం తస్మాదేవ విద్వత్కవిసార్వభౌమాత్పౌత్ర్యగ్రదుర్గాభిజనాత్కృష్ణార్యాద్గురువర్యాచ్ఛ్రీమన్మహాభారతహరివంశరామాయణానీతిహాసాన్ , శ్రీభాగవతవైష్ణవవిష్ణుధర్మోత్తరనారదీయాదీని పురాణాని - మనుయాజ్ఞవల్క్యపరాశరాది ప్రణీతాని ధర్మశాస్త్రాణి - శ్రీరంగాదిదివ్యక్షేత్రమాహాత్మ్యాని - మంత్రార్థరహస్యాన్యాచార్యానుగృహీతానన్యాంశ్చ సంప్రదాయప్రబన్ధానశ్రాన్తం శ్రావం శ్రావం తత్తత్ప్రబన్ధపరిసమాపనావసరేషు యథాచోదితశాస్త్రాదిపురస్సరం తమతివేలరమణీయతరమణీమయాఙ్గులీయకచన్ద్రహారపీతామ్బరరాఙ్కవసువర్ణభూవృత్తిప్రముఖయథాభిలషితప్రీతిదానప్రతిపాదనైస్సవినయగౌరవమభ్యర్చ్య విదితసకలశాస్త్రార్థాపి విన్దత్యమన్దమానన్దమ్ ॥ ౫౫ ॥ అస్యాశ్చ చరిత్రం విచిత్రం వ్యస్తాగ్యతరామేశ్వరవిజయే చ మహాప్రబన్ధే । సమగృహ్యత చ రాజవంశరత్నాకరే । తత్ర దిఙ్మాత్రమిదముదాహ్రియతే ॥ ౫౬ ॥ తథాహి ॥ శ్లో ॥ జాయా తస్యానవద్యా ఖనుతమహిమా రాజనీతిప్రగల్భా పాతివ్రత్యైకసీమా శ్రుతవివిధపురాణేతిహాసార్థతత్త్వా । బ్రహ్మజ్ఞానసత్యవాదిన్యతివిమలయశా నిర్మితానేకసత్రా రాజ్ఞీ శ్రీశఙ్కరామ్బా జగతి విజయతే రాజమూర్ధన్యరత్నమ్ ॥ ౫౭ ॥ పాత్రే నిక్షిప్య విత్తం ధరణిసురవరాన్వృత్తిభిః ప్రీణయిత్వా కృత్వోద్యానాని నానారముతనయముఖాన్ దేవతాస్స్థాపయిత్వా । సత్కావ్యం కారయిత్వా శుభతనయవతీ రామకృష్ణక్షితిశాకృత్వా నూత్నం తటాకం నిరుపధినయతే సప్తసంతానలక్ష్మీమ్ ॥ ౫౮ ॥ యత్ప్రాప్యోఽత్యద్భుత శ్రీర్జగతి విజయతే శం

కరామ్బాసముద్రాభిఖ్యావిఖ్యాతభూమా౽నిలవలితతరఙ్గచ్ఛటాకస్తటాకః । గమ్భీరస్స్వప్రసన్నశ్శ్రితజనపితతేర్జీవనం
సంప్రయచ్ఛంస్తాంరాజ్ఞీంశంకరామ్బాంభృశమనువిదధద్గాధరూఢాత్మసేతుః ॥ ౫౯ ॥ కుల్యాచతుష్టయభుజో౽భివిరాజ
మానశ్శ్రీమత్స్వకూర్మవిభవప్రథితప్రకర్షః। కుత్రావనన్త్యఘవనానిదధత్స ఏష నారాయణంతులయతిప్రకటంతటాకః॥ ౬౦॥
గఙ్గాయమునాకపిలాకావేర్యస్సారణీత్వమవలమ్బ్య । ఏనమిహ శంకరామ్బాసముద్రమాత్మాఖ్యయైవ సేవన్తే ॥ ౬౧ ॥ చా
తుర్యేవినయేనయేరిపుజయేస్థైర్యేచశౌర్యేతథౌదార్యేభక్తివిరక్తిశాన్తిభగవత్కైంకర్యచర్యాసు వా। ఏతాదృఙ్మహిళా
స్విహాస్తినయుగేదృష్టాశ్రుతావా౽స్తుతత్కిందృష్టఃపురుషేషువానిశమితఃకశ్చిజ్జనాశ్శంసత ॥ ౬౨ ॥ యత్సింహప్రతి
మానదర్పవిభవాతచ్ఛిఙ్గమాంబైత్యసౌసందత్తాంపితృధామ్నినామకరణేసార్థాంవ్యధాత్స్వాభిధామ్ । అశ్రాన్తంకురు
తేశమేవవిపులంయత్స్వాశ్రితానాంతతోభర్త్రాస్థానజనైరసౌవ్యవహృతా శ్రీశంకరామ్బాఖ్యయా ॥ ౬౩ ॥ అత్ర శ్రీరామ
సేతోః రఘుతతిహారణాదాబదర్యాశ్రమాన్తాత్ స్నాత్వాతీర్థేషు నారాయణమనఘగుణందివ్యదేశేషునత్వా। సర్వంకాలం
రహస్యత్రయవివరణసత్సంప్రదాయామ్బుతానామాస్వాదేనక్షిపన్తీజయతిహరిపదామ్భోజయుగ్మప్రపన్నా ॥ ౬౪ ॥
ఖగాధిపనగాధిపోత్తమశిరస్స్థలప్రోల్లసన్మహోచ్చమకుటీనిభంఖలుతయైవనిర్మాపితమ్ । ధ్వనద్భృశవధూపదామ్బుజయు
గోచ్చలన్నూపురంచకాస్తిఘుపిరఙ్గధూరమణసద్మనోగోపురమ్ ॥ ౬౫ ॥ అస్యాస్సోదర్యా చాత్తాఖిలగుణనివహాస్సైవ
తస్యాస్సపత్నీజానక్యమ్బాభిధానాప్రథితిముపగతాజానమామ్బేతిలోకే । ప్రాజ్ఞీరాజ్ఞీచకాస్తిక్షితిపతిలలనామాళిసం
శ్లాఘ్యశీలాభక్తిజ్ఞానాతిహృద్యానయవినయనిధిస్సర్వవిద్యానిషద్యా ॥ ౬౬ ॥ ఆసీచ్ఛ్రీశంకరామ్బాతనుజఇహధరావణ్డ
లీమణ్డన శ్రీరఙ్గధామా ఖ్యాతదేవాధిపగురుధిషణోబాల్య ఏవాతిమాత్రమ్ । హన్తైద్రాస్థానసీమామిళితనిఖిలభూపా
లకోటీరకోటీవాటీవ్యాలోలనశ్రీః క్షితిపతితిలకో రామకృష్ణాభిధానః ॥ ౬౭ ॥ ఏకాశీత్యుత్తరనవశతాధికచ
తుస్సహస్రసంఖ్యాకే। ప్రాప్తే ప్రమాథినామనికలివర్షేస్వర్గతోనృపాలో౽యమ్॥ ౬౮ ॥ వర్షాణ్యుతమస్యసుగుణాన్యూనాహో
వన్తిభవన్తియదముష్య। అభిమన్యోరివశైశవఏవాయుర్మ్లానతామగాత్కష్టమ్ ॥ ౬౯ ॥ జ్యాయస్తరసుగుణగణౌజాయా
స్తిహిరామకృష్ణరాయస్య। శ్రీరామచన్ద్రభక్త్యాసాన్వా శ్రీరామచన్ద్రామ్బా ॥ ౭౦ ॥ శ్రీరామేశ్వరరాయస్సాఘ ర
శ్రీరామకృష్ణరాయసుతః । పైతామహనామ్నైవఖ్యాతాత్మారాజబాలకోలసతి ॥ ౭౧ ॥ నిజజనకసవిత్ర్యాశంకరా
మ్బాఖ్యయా౽యంవితతసకలభోగైర్లాలితోబాలఏవ । తదుపగమితసత్తత్తత్క్రపావాప్తరాజ్యో జయతిజగతిరా
జ్ఞాంమూర్ధ్నిరామేశ్వరేన్ద్రః॥ ౭౨ ॥సప్తాధికషష్ట్యుత్తరనవశతశిఖరిలచతుస్సహస్రేషు। కలివర్షేషుగతేషుప్రాప్తం
శ్రీశకజరామ్బయారాజ్యమ్ ॥ ౭౩ ॥ ఇదమేవరామకృష్ణక్షితిపాలోత్తంసరాజ్యభారదినమ్। బాల్యాదముష్యసైషాస్వ
యమేవబభారసకలరాజ్యధురామ్ ॥ ౭౪ ॥ ఇతి॥ఏకాశీత్యుత్తరనవశతాధికచతుస్సహస్రకలివర్షేషు । యాతేషువిక్రమా
ద్రైరామేశ్వరరాయఏషభూపతబాలః ॥ ౭౫ ॥ భాగ్యనగరాధినాయకనిజామురాజాధిరాజనాసనతః । నిజవంశ్యగాజస
ముచితమఖిలంరాజ్యవ్రమాపబహుమానమ్ ॥ ౭౬ ॥ ఏషచతుర్నవతిశిఖోనవశతశేఖరచతుస్సహస్రతమాత్ । నన్దననా
మ్నఃకలియుగవర్షాదారభ్యశాస్తినిజరాజ్యమ్ ॥ ౭౭ ॥ గద్యం ॥ అయంచశ్రీమాన్కృష్ణాగ్యనామకపిసార్వభౌమోబా
ల్యేషోడశవర్ష ఏవ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరనిరవగ్రహానుగ్రహార్జితశ్రీహయగ్రీవమన్త్రాగ్రేసర
ప్రభావప్రభావితానితరసాధారణకవనధోరణీపరికర్మితోనిర్మితశ్రీపరకాలగురువిజయాఖ్యచమ్పూప్రబన్ధఃపరితో
ష్యతంస్వాచార్యంసానుగ్రహంతన్నియమనేనసమ్మానితోమహీశూరపురాధీశేనశ్రీకృష్ణరాజసార్వభౌమేనసంప్రా
ప్యవనపర్తిరాజధానీంతత్రతదధిపతినానిరవధిమతినాశ్రీమచ్ఛ్రీనివాసబ్రహ్మతన్త్రపరకాలసంయమీన్ద్రసాన్ద్రక
రుణాసమాసాదితసకుటుమ్బాత్మనిఖిలశ్రేయసాశ్రేయసాసకళత్రాత్మసుదర్శనాఙ్కనానుగ్రహావసరశ్రీమత్పరకా
లగురువరాస్థానవిభాసమానశ్రీహయవదనసపర్యార్థసమర్పితగ్రామేణశ్లాఘనీయగుణగ్రామేణశంకరామ్బాజా
నినామానిజారామేశ్వరభూమీశ్వరేణనిశమితశ్రీపరకాలగురువిజయప్రబన్ధేనసత్యసన్ధేనతత్కవనచాతురీనిశమనవి
స్మేరహృదయేనఘనదయేనవనపర్తినగరావిదూరవిరాజమానశ్రీరఙ్గపురపరిసరభాసురగరుడగిరిధామ్నా శ్రీరఙ్గ
ధామ్నస్తత్రావిర్భావాదిదివ్యచరితమవితథంప్రథయప్రబన్ధముఖేనేతిప్రార్థితఃఉత్తరఙ్గితకుతుకఃఉత్తరరఙ్గేన్ద్ర

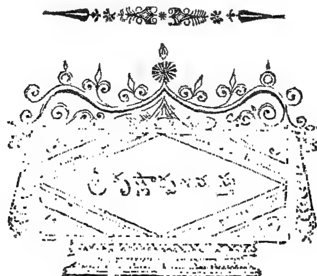
మాహాత్మ్యాభిధానం కించిదధికపఞ్చశతశ్లోకం కంచన ప్రపఞ్చ్య పఞ్చషఘటికాభిరేవ ప్రబన్ధం తథావిధాశుకవనధో
రణీనైపుణీసర్వస్వనిర్వర్ణనచిత్రీయమాణచేతసా ప్రాచేతసావతారోఽయమనూనమితి తేన కృతప్రశంసస్సంసదివిదు
షాం తత్తాదృశోత్తరరఙ్గమాహాత్మ్యప్రణయనోపకారప్రత్యయనాయతస్యైవ భగవతస్సంనిధౌ సార్వకాలికీం
శ్రీపఞ్చశరకోపమాలార్థప్రసాదదానాదికామాచార్యపురుషైకోచితామఖిలశ్లాఘితాం బహుమతిం లమ్భితస్స తత్కృ
తశ్చ కనకరాజకవోదారకేదారమేదినీవృత్తిదానాదిభిస్తదభ్యర్థనశైలీవశంవదస్తదాస్థానస్థాస్నునివాసేన కృతా
స్పదమానస్స్వదమానమానసోఽభూత్ ॥ ౨౮ ॥ తామేతాం బహిరీమహారాజరామేశ్వరరాయప్రవర్తితాముత్తమాం
సర్వామపి మర్యాదామిద్ధశ్రీం శ్రీకోదణ్డరామసంనిధౌ శ్రీశంకరామ్బయా నియమితాం చ తదనుజతత్తనుజాదీనాం త
ద్వంశజానామనూనాదికామధునాఽపి తత్పౌత్రశ్శ్రీరామేశ్వరధరిత్రీసుత్రామా దాక్షిణ్యగాంభీర్యౌచిత్యసీమాని
రవధికౌదార్యభూమా ధీమానుత్తరోత్తరోత్తరఙ్గితామేవ విదధానస్తదాశిషాం భవతి భాజనమ్ ॥ ౨౯ ॥ ఏవమేవ తేనా
భ్యర్థితో ధరిత్రీసుత్రామ్ణాన్వితాత్రిభిరేవ ఘటికాభిశ్చ పెటికాహతిస్తుతిరఙ్గనాథసుప్రభాతమఙ్గళాశాస
నప్రభృతిరనేకాః కృతీః కృతికులాగ్రణీరయం ప్రణీయ తస్యానుపదమాతతాన విస్మయభరతరళీభూతం
సహృదయమాత్మానమన్తరఙ్గమ్ ॥ ౩౦ ॥ తాని చ సుప్రభాతాదీన్యనవరతమనుసంధీయమానాని గరుడగిరిశృ
ఙ్గశృఙ్గాటకశృఙ్గారాయమాణరఙ్గాధిశసంనిధౌ తన్వానస్యోల్లాసముద్వేలయన్తి ॥ ౩౧ ॥ యశ్చ శ్రీకర్ణా
టపృథ్వీపరిబృఢాచ్యుతకృష్ణదేవరాయకులీనేన విపులమతినా తిరుమలదేవరాయనరపతినా ఆనెగొంద్యప
రాభిధానహృద్యానవద్యవిద్యానగరాధిపతినా నిజకులదైవతశ్రీరఙ్గరాజదివ్యోత్సవవర్ణనం చమ్పూప్రబన్ధేనారచ
యేత్యభ్యర్థితో రఙ్గరాజవిలాసాభిధానం సగద్యపద్యానుబన్ధం ప్రబన్ధం రీతిశయ్యాపాకాలంకారరసభావబన్ధురం ధు
రన్ధరస్సాహిత్యసామ్రాజ్యస్య సామ్రాజ్యం సరసకవికులతిలకప్రాజ్యం విధాయానుదావళోపరినిబద్ధశుద్ధచామీకరమణ్డపే
నిషాద్య సద్య ఏవ తేన నరపతినా వ్యాధూయమానోభయచామరమశేషవృద్ధ్యవాద్యరవముఖరితదిగన్తరమఖిలానురా
జవిధిషు ప్రదక్షిణీకార్య సబహుమానమభిసత్కృతస్తదాస్థాన్యామన్యాదృశవైభవాయాం మాన్యమేనిన్యాది వృత్తివి
తరణేనాసీదభితోషితస్సమ్మాన్యతే ఽధునాపి తాం వృత్తిమనుపాలయతా నియతాత్మనా తత్పౌత్రేణ కృష్ణదేవరాయపు
త్రేణ శ్రీరఙ్గదేవరాయనరపతినా దేవరాజగురుమతినా ప్రకాశితబహుమతినా ॥ ౩౨ ॥ యం చాత్మకూరునగరాధినేతా
సీతారామభూపాలతిలకస్స్వకులదైవతం శ్రీశుభమూర్తిగిరినివాసం శ్రీనివాసమధికృత్య శ్రీనివాసవిలాసాభిధానాం
సకలకావ్యగుణసంపత్పూర్ణాం చమ్పూం స్వాభ్యర్థనయా కృతవన్తం దన్తావలమారోప్య విధాయ మహోత్సవమ
ఙ్గీకృత్య తం ప్రబన్ధం కనకరాజకనచన్ద్రహారకేదారవృత్త్యాదిభిరభితోషయతిస్మ విస్మయమానమానసస్తదీయశ్లిష్ట
వాక్సౌష్ఠవాత్ ॥ ౩౩ ॥ యేన చానువత్సరప్రవర్త్యమానచాతుర్మాస్యకోటిహోమతులసీసమర్పణపూర్ణాహుతిమహోత్సవస
మయసౌవర్ణతులాధారాన్వితశ్రీమచ్ఛన్నకేశవకటాక్షసుధాధారాభివర్ధితసామ్రాజ్యభూమా శ్రీరామభూపాలరా
యరామభూమిపాలమణిః కార్తికోత్సవదీపికాభిధానం కంచన కారయిత్వా ప్రబన్ధం కుమ్భిస్రగ్రిసంభృతశాతకుమ్భమ
ణ్డపారోపణోత్సవపూర్వకముదారహారభూవృత్తివివరణాదిభిరాచన్ద్రతారకమనవరతం భాజతే తదాశిషాం భా
జనతామ్ ॥ ౩౪ ॥ యస్మై కవిస్మయనీయకవనాయార్థిజనకల్పవిటపీ జటప్రోలుకొల్లాపురనగరాధినాథస్సుగభికులకలశామ్బు
ధినిశాకరశ్శ్రీవెఙ్కటజగన్నాథరాయనామా భూమినాథస్స్వేష్టదైవతస్య జటప్రోలుపురనిలయస్య మదనగోపాల
స్య భగవతో వైభవప్రతిపాదకం మదనగోపాలమాహాత్మ్యం నామకం కంచన ప్రబన్ధం శ్రీవేఙ్కటగిరినిలయం నృసింహమధి
కృత్య నృసింహవిలాసాఖ్యం చమ్పూప్రబన్ధమతిగభీరార్థభావపదబన్ధబన్ధురం నిర్మాప్య స్తమ్బేరమారోపణమహోత్సవ
పురస్సరం కనకమణిచన్ద్రహారరాజకవాదికం శాలికేదారకృష్ణభూమాదికం చ సీమాతీతసస్యభూమానమర్పయా
మాస ॥ ౩౫ ॥ యస్మాచ్చ తాం సర్వామపి మర్యాదామార్యాభినన్ద్యచర్యశ్శ్రీవేఙ్కటలక్ష్మణరాయనామా భూమీపతిర
ద్యాస్త తత్తనయోఽపి నయోపబృంహితమర్యాదో ఽధునాపి విరహాయం గోపాయన్నివర్తతే ఽనన్యసామాన్యాం మాన్యాఖిల
శ్రీపుషం వదాన్యాం పరమాశిషమ్ ॥ ౩౬ ॥ యస్య చ ప్రథమైః ప్రబన్ధైరానన్దితసకలప్రపఞ్చస్య ప్రసఙ్గాచ్ఛిశత్వం ఖ్యాతాస్సం

ఖ్యాపతామధినేతుః ॥ ౮౭ ॥ తేవతేనానుతేస్సంగృహ్య స్తోత్రభాష్య॥ శ్లో॥ అన్యాసమప్పార్ణలలితా శ్రీమత్పరకాలగురువిజయనామా । అన్యా సులలితపదభాగుత్తరపరకాలగురువిజయచమ్పూః ॥ ౮౮ ॥ నరసింహరఙ్గరాజశ్రీనివాసవిలాసచమ్పవస్తిస్రః । రామేశ్వరవిజయాఖ్యా చమ్పూ రఘునాథవిజయచమ్పూశ్చ ॥ ౮౯ ॥ చమ్పూశ్చ కార్తికోత్సవదీపాఖ్యా కేశవోత్సవాఖ్యాऽన్యా । ఆనన్దమకరన్దామృతనుతయస్త్రిస్రః ప్రపన్నపూర్వపదాః ॥ ౯౦ ॥ శ్రీరామశ్రీవాసావధికృత్యద్వేవ వేదపాదనుతీ । శ్రీదేశికేన్ద్రగురుపరవిషయాऽన్యా వేదపాదఘటితనుతిః ॥ ౯౧ ॥ ఆచార్యవేదపాదస్తవస్తథాన్యస్తదీయటీకా చ । నవరత్నహారసంజ్ఞాస్తుతిరన్యాऽన్యా తదీయవివృతిశ్చ ॥ ౯౨ ॥ శ్రీరఙ్గేశచపేటాహతిస్తుతీ రామసుప్రభాతం చ । హయవదనరఙ్గనాయకగోపాలానాం చ సుప్రభాతాని ॥ ౯౩ ॥ ప్రాబోధికస్తుతిద్వే నిగమాన్తాచార్యవేఙ్కటేశ్వరయోః । శ్రీలక్ష్మీహయముఖయోర్లలితే పఞ్చరత్ననామనుతీ ॥ ౯౪ ॥ ఆచార్యవర్యగద్యం లలితోऽలఙ్కారమణిహారః । కావేరీలహరీ స్తుతిరతిమధురా మేఘమాలా చ ॥ ౯౫ ॥ సూర్యోపరాగదర్పణసమయామృతనామనీ చ లఘుకావ్యే । శ్రీరాజవంశరత్నాకరనామాऽన్యచ్చ లఘుకావ్యమ్ ॥ ౯౬ ॥ శ్రీరామాయణవైభవముత్తరరఙ్గాధినాథమాహాత్మ్యమ్ । మదనోపపదాకలితశ్రీమద్గోపాలమాహాత్మ్యమ్ ॥ ౯౭ ॥ శ్లాఘ్యా చ సూర్యదణ్డకనామనుతిర్గీతమఞ్జరీ చ శుభా । విక్రాన్తరాఘవాఖ్యో వ్యాయోగశ్చాద్భుతస్సమగ్రాఙ్గః ॥ ౯౮ ॥ ఉన్మత్తపాణ్డవాఖ్యం ప్రేక్షణికం కరుణరసమనోహారి । చారుసుభద్రాపరిణయనాటకమన్యత్సమగ్రాఙ్గమ్ ॥ ౯౯ ॥ రత్నప్రకాశికాఖ్యా శ్రీమల్లక్ష్మీసహస్రటీకా చ । వ్యాఖ్యా చ హంససన్దేశస్య రసాస్వాదినీతి విఖ్యాతా ॥ ౧౦౦ ॥ శ్రీమత్కృష్ణజయన్తీపౌర్వాపర్యస్య నిర్ణయశ్చాపి । శూద్రాశీరిఙ్ణీతిస్సరస్వతీ మూలధనమితి నిబన్ధః ॥ ౧౦౧ ॥ అన్యశ్చ శిష్టసిద్ధాన్తపద్ధతిర్నామకశ్చ నగ్రన్థః । కర్తృక్రమనిర్ణీతిః కావ్యోత్కర్షస్య రక్షా చ ॥ ౧౦౨ ॥ షోడశ్యకన్యకాద్వయవివాహనిర్ణీతినామకో గ్రన్థః । లముతరభగవత్పూజాసంగ్రహనామాపకశ్చ నగ్రన్థః ॥ ౧౦౩ ॥ స్వయంవ్యక్తప్రతిష్ఠాయా అథ మాసోత్సవస్య చ । అతితశ్రాద్ధకర్తవ్యకాలస్యాపి వినిర్ణయః ॥ ౧౦౪ ॥ వివాహకాలనిర్ణీతిరిత్యాద్యాః కృతయోऽనఘాః । శ్రీశ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీశితుః ॥ ౧౦౫ ॥ సప్తాధికపఞ్చాశద్గ్రన్థాహ్యాశైశవాదనేనకృతాః । ఆషష్టితమాద్వర్షాదగ్రిమతివాహ్ప్రణేష్యన్తే ॥ ౧౦౬ ॥ ఇతి ॥ గద్యం ॥ యస్మింశ్చ శ్రీమచ్ఛ్రీనివాసదేశికేన్ద్రరఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలదేశికానాం త్రయాణాం కృపాసుధాతరఙ్గిణ్యః ప్రయాగ ఇవ త్రివేణ్యస్సంగమ్య సమ్యగుత్తరరఙ్గారఙ్గన్తి ॥ ౧౦౭ ॥ అయం హి శ్రీమాన్కృష్ణార్యనామా ధీమాన్ శ్రీమతీం తాం వనపర్తిమహారాజ్ఞీం ప్రాజ్ఞశిరోమణిమఖిలక్షేమంకరగుణైకదమ్పూం శ్రీశకుఙ్తలామ్బాం మహాభాగవతీం శ్రీభాగవతం శ్రీవాత్స్యవీరరాఘవాచార్యప్రణీతశ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యయా వ్యాఖ్యయా సహ సంశ్రావ్యైవమనుశశాస ॥ ౧౦౮ ॥ భవతీదమవధీయమాశాసనం నిశమయితవ్యం సావధానేన హృదయేన తత్రభవత్యా లోకోత్తరైతాదృశసవ్యాఖ్యశ్రీభాగవతనిశమనమహాభాగ్యస్యానురూపమేతద్వ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనమేవ మహత్తరం కైఙ్కర్యమ్ ॥ ౧౦౯ ॥ న చేదృశీ వ్యాఖ్యాऽతితేన వాऽనాగతేన వా వర్తమానేన వా వాచస్పతికల్పేనానల్పప్రతిభేనాపి శక్యా నిర్మాతుం కేనచిదపి సుధీమణినా ॥ ౧౧౦ ॥ అయం చ తత్రభవాన్ వైదికకులశిరోమణేర్గోపాలరాయభూపాలమణేః ప్రపౌత్రస్య వెంకటగ్రామణీనామ్నః క్షితిపాలశిరోదామ్నః పురస్తాత్స భాస్త్రాదశిఖామణేస్సన్ స్తుప్రశస్తానవద్యగుణశేవధిస్సుధీమణిః శ్రీమాన్ వీరరాఘవాన్తర్వాణిః ॥ ౧౧౧ ॥ అతో నిజకులపూర్వజాస్థానవిద్వదగ్రణీప్రణీతవ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపనం చ న్యాయ్యమేవ భర్తృవర్త్మని సంచరన్త్యాస్తత్రభవత్యాః ॥ ౧౧౨ ॥ ఆశాస్తే చ వయమేతాం యదా ప్రభృతి మేదినీతలం చ వ్యాఖ్యాం ప్రఖ్యాపయితుమ్ ॥ ౧౧౩ ॥ అతివిపులరచనాపరిశ్రమగ్రస్తసమస్తసమయతయా మాయస్సంశోధ్య పరిష్కర్తుమలబ్ధావసరే వావత్ శ్రీభవానీసబ్రహ్మనిష్ఠవరిష్ఠః ప్రతిష్ఠితాకృతికనగరీమితిశ్రీ తవ తా మస్మాకమపి భవదీయాస్థానవైదుష్యసమాసాదితతేదనుబన్ధతయా తదీయవ్యాఖ్యాం సమ్యక్పరిష్కృత్య పరమపోష్యమపి హరమాణస్యాపి తస్య మహాభాగవతకులమహాభరణస్యాన్యాయ్యమాన్దనమ్ । తథా హ భూయిష్ఠసమయపిప్రకర్షైశ్వర్యకాధికరణ్యాభిమానశ్చ దుస్త్యజః కృతవిదామ్ ॥ ౧౧౪ ॥ నఖల్వతోऽప్యస్మాభిర్విధాతవ్యం నామేదృశవ్యాఖ్యానప్రణయనవిహితసకలలోకోపకారభూమ్నో లోకోత్తరకల్యాణగుణశాలినోऽస్మదాస్థానపూర్వవిరచితభూమ్నో మహాభాగవతశిరోదామ్నస్తస్యాన్యదవశిష్యతే కైఙ్కర్యమ్ ॥ ౧౧౫ ॥

నాస్య త్రభవత్యా సకలేతిహాసపురాణానాం శ్రవణకృతక్షణయా సౌశీల్యాదిభిస్సకలలలనాకులవిలక్షణయా నిరీతిరాజ్యర
క్షణవిచక్షణయా భగవద్భాగవతాచార్యకైంకర్యదక్షిణయా గురుదక్షిణానామైతచ్ఛ్రీవణనిష్క్రియతయా ప్రదే
యాఽస్మభ్యమవశిష్యతే ॥ ౧౧౬ ॥ యానిచ తత్రభవత్యా కలితాని వాపీకూపతటాకారామభగవదాలయబ్రహ్మప్రతిష్ఠా
గోభూకన్యాదానరూపాణి భగవత్కైంకర్యాణి సర్వాణ్యపి తాని ముద్రాక్షరముద్రణేనైతద్వ్యాఖ్యానప్రఖ్యాపన
లక్షణమహత్తమకైంకర్యస్య నార్హన్తి కోటితమీమపి కలామ్ ॥ ౧౧౭ ॥ ఇతి తదుదీరితామమృతాసారసారణీం వీరరాఘవీ
యగుణవిస్తారణీం వాణీధోరణీం నిశమ్య సమ్యగానన్దతున్దిలాన్తఃకరణా దేవీశఠరామాభ్యామప్యనుగృహీతాస్మ్యనేన శ్రీ
భాగవతకైంకర్యానుశాసనేనేత్యానాయ్య ముద్రణోచితానతిస్థూలాన్ సీసభారాంశ్చెన్నపట్టణాద్వ్యాఖ్యామి
మాంసమూలాం భద్రాం ముద్రాపయితుమున్నిద్రాతివేలకుతూహలా గతేషు సప్తోత్తరాష్టశతాధికైకసహస్రసం
ఖ్యాకేషు శాలివాహనశకాబ్దేషు పార్థివనామ్ని హాయనే నిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యామాజిజ్ఞపత్ప్రాజ్ఞపరిషన్మాననీయ
కౌశలభూమానమప్పాశేషగిరిరాయనామానమధికృతం కర్తవ్యకార్యావ్యవధికృతం నిజాస్థానస్థాపితాయాం బ్రహ్మ
విద్యావిలాసాభిధానాయాం స్వకీయముద్రాక్షరశాలాయాం విశాలాయామ్ ॥ ౧౧౮ ॥ తేనచ తదాజ్ఞావశంవదేన ప్రియం
వదేన శేషగిరిరాయేణ తదహరేవారేభే నుహాదిదం వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసనాథం శ్రీభాగవతం సంముద్రయితుం భద్ర
మున్ముద్రయితుంచ లోకానామ్ ॥ ౧౧౯ ॥ ఏవం సంముద్రయితుముపక్రాన్తాం వ్యాఖ్యాం విఖ్యాతసకలార్థపోషకల్యా
మతివైకల్యాకలికలుషవిశేషపరిమోషణకల్యాం కల్యాణతమామిమాం సావధానమానసశ్శోధయతిస్మ బోధవతా
మగ్రణీః ప్రత్యగ్రదుర్గకృష్ణార్యవర్యో యథాప్రతిశ్రుతం విశ్రుతవిస్తృతయశా దిశాంముఖేష్వా మాసద్వితయమాప్ర
థమస్కన్ధాన్తం తత్తద్దేశభూయః ప్రయత్నసమార్జితపఞ్చషవ్యాఖ్యానకోశపరిశీలనపురస్సరమతికౌతుకాత్ ॥ ౧౨౦ ॥ అ
త్రాన్తరే శ్రీమన్మహీశూరమహారాజధానీరాజాధిరాజకర్ణాటసింహాసనాధీశ్వర శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్రమహారాజకు
లదేశికేన శ్రీమద్రఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రమహాదేశికేన పరిపూర్ణమహావిభూతిపరబ్రహ్మానుబుభూష
యా పరమం వ్యోమ ప్రతిష్ఠాసమానేనాదావేవ నిరతిశయకరుణాపరిణాహాగురుణాకటాక్షసుధాఝరేణ స్యాదసావితి
కృతాభిషేకోఽప్యసౌ శ్రీకృష్ణార్యవర్యశ్శ్రీబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రమహాదేశికదివ్యాస్థానసింహాసనేఽప్యభిషి
షేచయిషయా మహీశూరరాజధానీం ప్రత్యాగన్తుమనుగృహీతస్తేనచ శ్రీమతా చామరాజేన్ద్రేణ నిజాన్వవాయమహా
దేశికాస్థానాచార్యకధౌరంధర్యచర్యావలమ్బనాయాభ్యర్థ్యతే స్మ పార్థివవత్సరశ్రావణికమాస్యేవ పార్థివసార్వ
మూర్ధన్యమణినా ప్రగుణినా గుణినాం శిఖామణినా ధరణీనళినీనభోమణినా ॥ ౧౨౧ ॥ నిశమ్య చేమముదన్తం మహాన్తమఖిల
పురాణేతిహాసధర్మశాస్త్రమన్త్రార్థరహస్యభూయశ్శ్రవణభావితాచార్యకస్య శ్రీకృష్ణార్యవర్యస్యాపి శ్లేషతో నిజా
స్థానీముపనీతముక్తాఫలామివ శుక్తిపుటీం విదన్తీ సీదన్తీ సముపక్రాన్తముద్రణవీరరాఘవీయపరిసమాప్తిమహాన్తరాయ
సంభావనయా గమ్భీరాం భణతిస్మైవం భారతీం సా రాజ్ఞీ శిఖామణిః ॥ ౧౨౨ ॥ నన్వార్యపాదాః కథమిదమారబ్ధం శ్రీభా
గవతవ్యాఖ్యానముద్రణమేవ ముద్రితం భవిష్యతి - యేనాధునా తత్రభవద్భిః ప్రాప్స్యతే శ్రీహయగ్రీవలక్ష్మీనారాయణ
చరణారవిన్దపరిచరణమహాసామ్రాజ్యభాజనతా - జనతాచేయం తత్రభవద్వదననిస్సరదుదారహరికథాసుధాసా
రదూరతాజనితాం ఘనతాపపారమ్పరీమరుమరీచికాఝరీం ప్రవిశ్య మన్యే ధన్యేతరా ప్రాప్స్యతి విసంస్థులతామ్ ॥ ౧౨౩ ॥
కః పునరితః పరమేతాం చన్ద్రికాం శక్నుయాత్ పరిష్కృత్య ప్రవర్తయితుం దేశాన్తరముపేయుషి తత్రభవతి ద్విజరాజే
నన్వేతావతైవ మన్యే సమయేన భగవత్కథాసుధాస్వాదనభాగధేయమప్యస్మాకం విశ్రమిష్యతీతి ॥ ౧౨౪ ॥ ఏవముదీరి
తామువాచ తాం భక్తివినయమేదురాం సాదరాం తద్గిరాం పరంపరామాకర్ణ్య ప్రతివాచమువాచోదారమనాః కృష్ణా
ర్యకృతిపతిః ॥ ౧౨౫ ॥ దేవి మాభూత్ తత్రభవత్యా విక్లబమన్తరఙ్గం శ్రీవీరరాఘవీయచన్ద్రికాముద్రణాన్త
రాయాతిసంభావనయా - నిరుహ్యాత ఏవ యథా ప్రతిశ్రుతమేతన్ముద్రణకైంకర్యమాచార్యకసామ్రాజ్యాభిషిక్తైరప్య
స్మాభిస్సవ్యాఖ్యాశోధ్యా మూలశిఖరమిమాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం నియోజ్య ముద్రాక్షరవిపర్యాసాదిశోధనేన పరిష్క
ర్తుమస్మదనుజన్మానం సన్మాననీయనయవినయాదిసుగుణోదన్తం వేదాన్తార్యనామానం జ్ఞానభక్తివైరాగ్యసీమానం భ

పదయోస్స్థానకృతధామానమితి॥౧౨౬॥ ఏవమాశ్వాస్య తామనుకలశాం శఠకోపాహ్వానునితరసాధారణశుభగుణపాళీ
కానువ్యాఖ్యాకామాశ్రితమసీషికులపాలికాం కులపాలికాశిరోమణిం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాసంశోధనసంముద్రణనిష్పాదన
విశయతిమిరవిధూననవిధూయమానప్రసరైర్మయూఖైరుచ్చైర్వ్యాచాం విసరైః తదాత్వశూన్యయమానశ్రీయామునస్తో
త్రరత్నశ్లోకనిమజ్జనసర్వస్వనావసరసమర్పితాం తస్యా మహారాజ్ఞీశిఖామణేస్సపర్యాచర్యామార్యాభినన్ద్యామభినన్ద్య
కృతప్రస్థానో మహీశూరరాజధానీముపేత్య ప్రత్యుద్గతో మహారాజచామరాజేన్ద్రేణ సబహుమానమానీయ నిజాస్థానీం
ప్రార్థితస్స్వాచార్యకథారంభస్య కృతేఽసత్కృతశ్చ తత్కాలోపయుక్తైరుపచారైః శ్రీహయగ్రీవలక్ష్మీనారాయణదివ్యా
స్థానమాస్థాయ పార్థివవత్సరభాద్రపదాసితదళనవమ్యాం శ్రీమద్రఙ్గనాథబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రమహాదేశికచ
రణారవిన్దద్వన్ద్వసన్నిధిసమధిగతమోక్షాశ్రమక్రమో ఽపరేద్యుస్సమక్షం శ్రీమచ్చామరాజేన్ద్రక్షితిజానసార్వభౌ
మస్య మహత్యాం సమిత్యాం సనాతనశ్రీమద్యతివరకురుకేశనిగమాన్తదేశికబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రపరంపరాని
రన్తరాధ్యుషితే చతుస్సప్తతి శ్రీవైష్ణవాచార్యపురుషకోటీరకోటీనీరాజ్యమానోపాన్తే శ్రీమతి మహతి నిరాకృతశార
దనీరదభాసనే రాజితసింహాసనే శ్రీరఘునన్దనఇవకులక్రమాగతే దివ్యరత్నసింహాసనే కులపరంపరాగతం మణికిరీటమివ
గురుపరంపరార్చితం శ్రీహయవదనం సలక్ష్మీనారాయణం నిషాద్యోత్తమాఙ్గే వసిష్ఠాదిభిర్మహర్షిభిరివ పరమహర్షిభి
ర్ఋత్విగ్గణైర్నిష్పాదితసామ్రాజ్యాభిషేకో ఽభ్యుపగత శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలయతీన్ద్రనామాసీమాతీతభా
గ్యసీమా శ్రీమానాచార్యకసామ్రాజ్యం సామ్రాజ్యమనుభవన్ననుదిననిష్ప్రత్యూహనిర్వర్తిత శ్రీహయవదనలక్ష్మీ
నారాయణప్రాతఃకాలికసపర్యాచర్యతయా సర్వమప్యవన్ధ్యమేవగమయన్సమయముపాదానస్వాధ్యాయసమయ
పరికల్పితావకాశస్తదాజ్ఞీసత్కారకృతజ్ఞతయా యథాప్రతిజ్ఞం సముత్సార్య తత్ర తత్ర విద్యమానాన్శబ్దదోషా
న్సంయోజ్య సాధుశబ్దాన్ సంఘటయ్య ఘటితార్థాని వాక్యాని యథార్థం సమీక్ష్య దృశ్యమానవ్యుత్క్రమాస్తత్రతత్ర
పఙ్క్తీః పరిష్కృత్యైవంజాతీయకతయా ఽఽమూలశాఖం సావధానం వ్యాతానీదిమాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాం త్రయ్య
న్తసిద్ధాన్తనిర్ధారణసౌగన్ధ్యబన్ధురాణాం మహాభాగవతధురంధరాణామతిభోగ్యాం శ్రీమన్నిగమశిఖరదేశికమణిరివ
మహతః ప్రయాసాద్వ్యాసార్యైః ప్రణీతామలబ్ధశోధనావసరతయా ఽవసానసమయే పరిష్కరణీయాన్యేయం భవద్భి
రితి తద్వితీర్ణాం శ్రీభాష్యటీకామివ శ్రుతప్రకాశికామ్ ॥౧౨౭॥ తథా గ్రన్థాన్తే చాచార్యప్రణీతా ఏతే శ్లోకాః ॥ సంముద్రితా
దృశ్యన్తే ॥ యథాహ ॥ శ్లో ॥ టీకా శ్రీఘువార్యాభిధకృతిరచితా తైరసంశోధితత్వాత్ప్రాయశ్శబ్దార్థవాక్యాదిషు విషమగ
తిర్లేఖకానాం చదోషాత్ । నానాదేశీయకోశైస్స మతివిభవతశ్చాపి సంశోధితాసీచ్ఛ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రాదిమపదక
లితస్సంయమీన్ద్రేణ సైషా ॥౧౨౮॥ శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాశోధనకైఙ్కర్యవైభవేన హరిః । ప్రీణాతు హయగ్రీవో లక్ష్మీ
నారాయణస్సకృష్ణశ్చ ॥౧౨౯॥ భాగవతచన్ద్రికైషా వాత్స్యశ్రీవీరరాఘవార్యకృతా । శ్రీభాగవతసుధాంశుప్రసా
ధయా స్థిరాయ జయతు భువి॥౧౩౦॥ఇతి॥ఏవం శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికపరిశోధితామేతాం శ్రీభాగవతచ
న్ద్రికాముపాదాయ వేదాన్తాచార్యస్తత్పూర్వాశ్రమసోదర్యశ్శ్రీమద్వనపర్తి నగరసామ్రాజ్యధురంధరశఠకోపాహ్వాని
దేశేనతత్పాత్ర శ్రీరామేశ్వరభూమీశ్వరానుమత్యా చావహితమనా ముద్రణావసరస్ఖలితాన్యథా ఘటితవర్ణపఙ్క్త్యాదిస
మీకరణాదిభిర్వ్యశోధయత్ప్రబోధవతాం వరేణ్యస్సంఖ్యావతామ్ ॥౧౩౧॥ ప్రథితమతికృతి వరేణ్యతతిగణ్యతమపుణ్యా
యుష్మద్దాక్షిణ్యశరణ్యతాదిగుణశాలినా మగ్రణ్యా శ్రీమతా సవాయ్ రాజా బహద్దర్ బలవన్త బహద్దర బిరుదస్ఫూర దురుయశసా
రామేశ్వరభూమీశ్వరేణ నియుక్తస్సమద్రిక్తపరితోషః పరికలితనయవినయముఖగుణపరిపోషశ్లాఘనీయమతివిశేషశ్శేష
గిరిరాయశ్చ యథావసరం నియోజయన్వర్ణఘటనాదిషు తాంస్తాన్నియోజ్యాన్ నిరవర్తయదప్రమత్తో మహారాజమన్దిర
నివేశితాయాం బ్రహ్మవిద్యావిలాసముద్రాక్షరశాలాయామన్వర్థనామధేయశీలాయామఖిలాముపముద్రణక్రియామ్ ॥౧౩౨॥
ఏవం పార్థివవత్సరనిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యాః ప్రభృత్యా దుర్ముఖివత్సరనిజజ్యేష్ఠశుక్లపఞ్చమ్యాస్తత్ర వీరరాఘవీయచన్ద్రి
కం శ్రీభాగవతమాసీన్ముద్రితమ్ ॥౧౩౩॥ ఇత్థం కాలమతివిలమ్బితే ఽపి సమయే గ్రన్థసంశోధకాదయస్సర్వేపి యం కంచిద
ప్యపాయప్రైవోపసర్గలవం నిరవర్తయన్నైతస్మద్రీణాభిధానం మహత్తరం శ్రీభాగవతకైఙ్కర్యమ్॥ ౧౩౪ ॥హన్త ,, శ్రే

యాంసి బహువిధాని ,, త్యాగౌణకశ్చనఖల్వేతస్మాద్గుణలక్షణెవిష్పాదితసకలలోకశర్మ ణిసత్కర్మణి కదాఽపిన్యభూత్పదం భగవతో యదుకులసార్వభౌమస్య శ్రీ హయవదన లక్ష్మీనారాయణయో శ్శ్రీమన్నాథయామునయతి వరకురుకేశనిగమాన్తదేశికబ్రహ్మతన్త్రపరకాలాదిగురుపరంపరాయాశ్చ ఘనపరిణాహయాకరుణయా ॥ ౧౩౫ ॥ తామేతాం శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికామభినిషేవ్యసుదూరవిధూనిత భవదవతాపాటోపాస్సుఖ మాసతాం సతాంసముదయాస్సముదయద్దయాసముదయాః ॥ ౧౩౬ ॥ దుర్లభతమశ్రీ వీరరాఘవీయ వ్యాఖ్యాన లాభలక్షణ మహాగుణామృతార్ణవనిమగ్నాస్స్వాన్తానిసన్దధానాస్స్వభావశాన్తాశ్శ్రీమన్తో మహాభాగవత వతంసా అస్మిన్ముద్రితేమహతి ప్రబన్ధేముద్రణావసరరభసవశసంభావితవర్ణ విపర్యయాది దోషదర్శనకార్పణ్య సంజ్వరమలీమ సమానసామాజాతు చిదపిభూవన్గుణగ్రహణైకజీవాతవస్సకలజగదుజ్జీవన హేతవస్సంసారసాగర తారణసేత వస్త్రయ్యన్తసిద్ధాన్తమహాసౌధపరిష్కరణకేతవస్సన్త ఇతిదృఢతరం ప్రతీమః ॥ ౧౩౭ ॥ శ్లో ॥ యద్భక్త్యైవజ్ఞమిహభాగవతస్య టీకాసేయంవిశోధ్యసముద్రితచన్ద్రికాఖ్యా । రామేశ్వరస్యనృతతేర్భువిశఙ్కరామ్బాపౌత్రస్యతస్యసుచిరాయవిభాతుకీర్తిః ॥ ౧౩౮ ॥ అపియంహి ॥ యత్రశ్రీపరకాలదేశికమణేర్మాలాగ్రతీర్థాదికా సమ్యగ్ఖ్యాతిసదాతనీబహుమతీ రామేశ్వరేన్ద్రాజ్ఞయా । స్వీయేకృష్ణపురేహరేర్వపనుణిర్గోపాలకృష్ణస్యతజ్జీర్ణంమన్దిరముద్ధధారముఖతఃకృత్వాశిలామణ్డపమ్ ॥ ౧౩౯ ॥ యఇహభగవాన్నాచ్ఛారమ్భాంవితామహమాతరంపిపదపనయాదిష్టార్థానాంతథాప్రతిపాదనాత్ । వ్యతనుతసమృద్ధ్యార్థం తస్యాత్మనీనశుభేప్సయాయజనసదనంగోపాలస్యావ్యథాదుపలైర్నవమ్ ॥ ౧౪౦ ॥ సమ్యక్కొమ్మలగట్టునామనిగిరావాయః ప్రాదురాసీత్పురాతత్రాద్యగ్యవనపత్తిరాష్ట్రకశలాధానాయమానాయకః । రమ్యాం పుష్కరిణీంవిధాయవితతాం తత్ప్రీత యేతద్గిరౌమాసే కార్తికికేనుహోత్సవమపిప్రావర్తయద్వార్షికమ్ ॥ ౧౪౧ ॥ అసౌదిక్పాలాళీమకుటమణిపాళీసఖయశాపిశాం నైతాహ్యేతాదృశఇహనభూతోనభవితా । ఇతిశ్లాఘ్యోఽ నర్ఘప్రగుణగుణ వన్మాన్యచరితో వశీనానాభాషా లిపివచన లేఖాతి చతురః ॥ ౧౪౨ ॥ ప్రసన్నాత్మానిత్యంవిలసదసదృక్షౌర్యమహిమాతుమాశాలీకాలీకృతరిపుజనాలీకఫలకః । దయాదాక్షిణ్యశ్రీనయవినయవిజ్ఞానజనిభూః ప్రధానాం మూర్ధన్యస్సుమతిరతిధన్యస్సరసవాక్ ॥ ౧౪౩ ॥ ప్రభుత్వోదారుణ్యోఘనకనకరత్నాదివిభవేమహోద్దామేసత్యప్యనధిగతగర్వాఙ్కురకథః । గభీరో దారాత్మా కులసముచితాత్యద్భుత గుణోల్లసద్భూమా రామేశ్వరధరణిపాలో విజయతామ్ ॥ ౧౪౪ ॥ శ్రీమద్భాగవతంయదాననసుధాసత్క్రీశుకోద్భాసతాంత వ్యాఖ్యాయదుదీరితాసజయతాచ్ఛ్రీరాఘవార్యస్సుధీః । యస్తాం సాధువిశోధ్య సర్వ విదుషాంభోగ్యామతానీత్తరాంస శ్రీకృష్ణ కలిద్విషద్విజయతాం శ్రీ బ్రహ్మతన్త్రోగురుః ॥ ౧౪౫ ॥ పూర్వాత్రమతనవేన శ్రీకృష్ణ బ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురోః । శ్రీశ్రీనివాసరాఘవకృతినాభాభాతుభూమికైషాలిఖితా ॥ ౧౪౬ ॥ శ్రీ వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యామృతపూరసేకవికలఙ్కమ్ । భాగవతచన్ద్రబిమ్బం భాగ్యజగతాం విజృమ్భతాంభవ్యమ్ ॥ ౧౪౭ ॥ శ్రీ హయవదనాయనమశ్శ్రీరామానుజయతీశ్వరాయనమః । నిగమాన్తార్యాయనమశ్శ్రీమత్పరకాలదేశికాయనమః ॥ ౧౪౮ ॥ ఇతి శ్రీ వీరరాఘవీయభూమికా.

శ్రీ శ్రీ హయవదన శ్రీనివాస ప్రసీద శ్రీ శ్రీ

శ్రీ శ్రీ కృష్ణ బ్రహ్మతంత్ర పరకాల మహాదేశికై రనుగృహీతోన గ్రహః

ఓం స్వామినః స్వస్తినం తాత్రిధాస్స్వ త్వాస్సకలాస్సంత్వితి భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అనయోర్దంపత్యోః శ్వోవోక్తం దీర్ఘమాయుష్యం భూయాదితి తత్ర భవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అద్యానుష్ఠితే వైవాహికే శుభకర్మణి మంత్రలోపేతం తంత్రలోపే ద్రవ్యలోపే శ్రద్ధాలోపే సంభవత్యపి సర్వం యథావదనుష్ఠితం భూయాదితి తత్ర భవంతో భవంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ ఇమౌ దంపతీ వందారుకబృందారకబృందాగ్రగణ్యకోటీరకోటితటఘటితచటులమణిపటలవిస్ఫుమరసురుచిరమరీచివీచిపరిచుంబితచరణాంబుజస్య - కలశాంబుధిరాజన్య కన్యాస్తనస్తబకవాస్తవ్యాలిప్తకస్తూరికామోద ప్రశస్తిసౌవస్తికకౌస్తుభాభరణస్య - రమాలోచనచకోరహారిణకిరణస్య కుమాచిత్తసరోజషట్చరణస్య లీలావిలాసవిహారశరణస్య - శరణాగతభరణాయుత్తకరుణస్య నిఖిలభువనశుభంకరణస్య - ఘనాధరధురీణధరణీధరాభరణస్య - జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాద్యనంతకల్యాణగుణవిలాసనివాసస్య శ్రీ శ్రీనివాసస్య పరదైవతస్యానుగ్రహేణ - శచీపురందరావివాతిమాత్రసౌభాగ్యధురంధరౌ - సరస్వతీచతురాననావివ సకలకలాచతురాననౌ - జానకీరఘునందనావివ జగదానందనౌ - రోహిణీచంద్రమసావివ పరస్పరప్రేమసాంద్రమనసౌ - అరుంధతీవసిష్ఠావివ సదాచారనిష్ఠౌ - రతికుసుమచాపావివాన్యోన్యానురూపయూపౌ - రుక్మిణీవాసుదేవావివ ప్రవర్ధమానపుత్రపౌత్రాదిసంతానప్రభావౌ చ భూయాస్తామితి తత్ర భవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అనయోర్దంపత్యోః - శ్రీమత్సరసిజాసనసరస్వతీయతిరాజకురుకేశనిగమాంతదేశికబ్రహ్మతంత్రపరకాలయతివరాదిగురుపరంపరాచిరకాలనిరంతరారాధితచరణారవిందస్య శ్రీహయగ్రీవస్య నిరవగ్రహేణానుగ్రహేణాతిసముద్రం గాంభీర్యమతిదేవాచార్యం మతిచాతుర్యం అతిజాహ్నవి పావనత్వమతిసూర్యం తేజస్విత్వమతిచంద్రమాహ్లాదిత్వం చ భూయాదితి తత్ర భవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అస్మిన్ వైవాహికశుభోత్సవతదీయారాధనే - హరితతరకదళికాపత్రమరకతకభద్రాసనాధిరూఢేన శాణోల్లీఢహీరమణిరేఖాస్మేరయా ఘృతధారయా సహధర్మచర్యాపగిరబ్ధేన - నిజగుణానురూపేణ సూపేన సచివేన - కందళితానందకందరసోద్దండకూశ్మాండదుర్వారరసోర్వారుకమూర్తాంగవార్తాకరసజటాలపటోలశాకైరంగైః - గసైష్షడ్భిర్గుణైః - సహకారామలకజంబీరమరిచోపదంశేన శక్తిత్రయేణ - మాకందాదిఫలవితానైః ప్రధానైః అతిరసైరతిరసైర్మనోహరైర్మనోహరైర్నిఖిలజనమోదకైర్మోదకైస్సంవర్ధితపాలికాభిర్హాళికాభిరుజ్జృంభితరసాటోపైశ్శష్కుల్యాద్యపూపైః పరిజనకలాపైః - మార్జికాదధిమార్జికాభ్యాం చామరగ్రాహికాభ్యాం మృణాళసూత్రసచ్ఛాత్రగోధూమపిష్టవిరచితసేవాభిధానభక్ష్యవిశేషైశ్చానుచరైశ్చ పరిగతేన - అఖండమండదధిఖండ విమలవాససా పరివీతేన తారాపతిదీప్తదోరాహవధీరేణ క్షీరేణాభిషిక్తేన - పప్పళాభిధాననవశాతపత్రపరిష్కృతేన - నిగృహీతతృష్ణాసహచరీపరిరబ్ధక్షుద్భారప్రతిపక్షరాజేన శాల్యోదనమహారాజేన శుద్ధాత్మనాఽనేన యజమానేనైవ తోషితోఽశేషభాగవతాంతర్యామీ శేషగిరినివాసః శ్రీ శ్రీనివాసస్సుప్రసన్నో వరదో భూత్వా - అనయోర్దంపత్యోర్నిరంతరం క్షేమస్థైర్య వీర్య విజయాయురారోగ్యభాగ్యాభివృద్ధిప్రదో భూయాదితి తత్ర భవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ అస్మిన్ శుభోత్సవే ఘనసారఘనసారమృగమదఘుసృణమసృణితవివిధవదనగంధైః - అవికలవకుళముకుళమరువకకురవకమల్లీమతల్లీచంపకచాంపేయమందారకుంచారవిందకకుటజకదంబమధుకదంబగుంభితైః లోకోత్తరసౌరభకరంభితైర్మాల్యకదంబైః - ఏలాలవంగజాతీఫలకాశ్మీరజకర్పూరగపరిమళపరిమిళితక్రముకఫలసుధారసముగ్ధస్నిగ్ధసుధాచూర్ణపేశలైస్తాంబూలైశ్చ పరితోషితానాం భాగవతానామశేషాణామస్మాకం తత్రభవతాం భవతామమోఘాభిరాశీర్భిరస్మిన్ కల్యాణగృహే శ్రీ శ్రీనివాసదివ్య మహిషీమణిశ్శ్రీమహాలక్ష్మీస్స్వమా భూమానముద్ధామానమవలంబతామితి తత్ర భవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ సద్యస్సువృష్ట్యా సర్వే నదనదీతటాకాస్సంపూర్ణా భూయాసురితి తత్ర భవంతో భవంతో మహాంతోఽనుగృహ్ణంతు ॥ దేశోయం నిరుపద్రవోఽస్తు ॥ ***

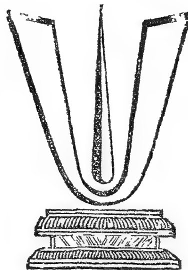
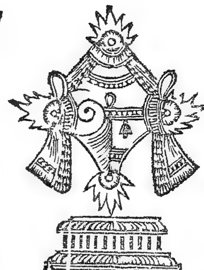
రాజా ధార్మికోఽపి జయీ చ భవతు ॥ సర్వే జనాస్సుఖినో భవంతు ॥ సమస్తసన్మం
గళాని భవంతు సత్యా ఏతా ఆశిషస్సంతు
శ్రీ హయవదన పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీరస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీమతేరామానుజాయనమః

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

ప్రథమస్కన్ధే-ప్రథమోఽధ్యాయః

శుక్లాంబరధరంవిష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్ । ప్రసన్నవదనంధ్యాయేత్సర్వవిఘ్నోపశాన్తయే॥
యస్యద్విరదవక్త్రాద్యాః పారిషద్యాః పరశ్శతమ్ । విఘ్నంనిఘ్నన్తిసతతంవిష్వక్సేనంతమాశ్రయే॥

మూలం ॥ హరిః ఓం ॥

జన్మాద్యస్యయతోఽన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వభిజ్ఞస్స్వరాట్తేనేబ్రహ్మహృదాయఆదికవయేముహ్యన్తియం
సూరయః। తేజోవారిమృదాంయతో వినిమయోయత్రత్రిసర్గోఽమృషాధామ్నాస్వేనసదానిరస్తకుహకం
సత్యంపరంధీమహి॥

వ్యాఖ్యా॥ వన్దేవాత్స్యమహాబలార్యతనయంవాత్సల్యవారాంనిధింశ్రీశైలేశగురుం శ్రియఃపతిమపిప్రాచార్యపారంపరీమ్॥ తుర్యంవ్యూహమశేషహేతుమజితస్యాఙ్గజంతదుత్సఙ్గజం దేవర్షిప్రవరంపరాశరసుతంవ్యాసంచవైయాసకిమ్ ॥ ౧ ॥ శ్రీశైలపూర్ణాదఖిలేతిహాసపురాణజాలంసమవాప్యయేన । ప్రావర్తిసందర్శయతేవశిష్య భావంమునింలక్ష్మణమాశ్రయేహమ్॥ ౨ ॥ శ్రీరామానుజయోగిపూర్ణకరుణాపాత్రంమహాన్తంతతస్సంప్రాప్తాఖిలవేదవిద్యమఖిలాన్యోవాదినోద్రావ్యకరోత్ । వేదాన్తార్యకురుకేశ్వరంగుణనిధింశ్రీవిష్ణుచిత్తం గురుంవాత్స్యం తంవరదంచవాగ్విజయజంవ్యాసార్యమీడేమహి॥ ౩ ॥ శ్రీమద్భాగవతంపురాణమఖిలంవ్యాఖ్యాతృభిర్వ్యాకృతంవ్యాసార్యైర్యతిరాజభాష్యవచసామార్గేణబుధానాం ముదే । మన్దానామపమాదృశామవగమాయాహంతదాదర్శితం పన్థానంసముపాశ్రితోవివృణుయాంమత్సాహసంతుష్యతామ్ ॥ ౪ ॥ తత్రభవాన్పారాశర్యస్సత్యవత్యాంభగవదంశేనావతీర్ణోబాదరాయణోఽఖిలహేయప్రత్యనీకకల్యాణగుణగణేనపరేణబ్రహ్మణా విరచితేఽస్మిన్బ్రహ్మాది స్తమ్బపర్యన్తే దేవమనుష్య పశుపాదపస్త్రీపుంసచాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యాదిభేదభిన్నేజగతితదుపకల్పితతదారాధనోపయుక్తకరణకళేబరాన్-చతుర్ముఖాదిపరంపరాప్రవర్తితతన్నిశ్శ్వసితరూపధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనావబోధ్యధీతవేదానపిస్వస్వకర్మవాసనానువర్తిబుద్ధ్యనుగుణప్రవృత్తకర్మానుగుణగర్భజన్మజరామరణాదిసాంసారికదుఃఖోపహతాన్-అనవగతవేదార్థాన్ జనానవలోక్యానుకమ్పిత్వ

మనాస్తదుజ్జిజీవయిషయా తేషాం దురవబోధం ప్రతిజన్మహతోపదేశేన మాతాపితృసహస్రేభ్యోఽప్యతివత్సలతమం భాగ
ద్వయాత్మకం వేదం వ్యాచిఖ్యాసుస్తావత్స్వశిష్యేభగవతా జైమినినామహర్షిణా పూర్వభాగం వ్యాఖ్యాప్య స్వయముత్తర
భాగం సమీచీనైః శారీరకనయైర్వ్యాఖ్యాయ పారియశం పూర్వభాగోపబృంహణాత్మకం పఞ్చమవేదత్వేన ప్రసిద్ధం శ్రీమ
హాభారతాఖ్యమితిహాసం నిర్మాయ ప్రాధాన్యేన వేదాన్తార్థోపబృంహణాత్మకం శ్రీమద్భాగవతాఖ్యం పురాణరత్నం చికీర్షు
స్తావదిష్టదేవతోపాసనాత్మకం మఙ్గళమాచరతి ప్రథమశ్లోకేన॥ జన్మాదీత్యాదినా, యద్యపి కేచిదిదం పురాణం శుకకర్తృకమి
తి వదన్తి - యద్యపి చోపనిషద్భాగోపబృంహణపరేషు తత్రాపి సాత్వికతయా ప్రత్యక్షశ్రుత్యనుగుణార్థతయా చ ప్రబలేషు
ప్రబన్ధేషు వాసిష్ఠపౌత్రప్రత్యక్షశ్రుత్యభిప్లుతమపఞ్చమశ్రుతిప్రవర్తకభగవదంశపారాశర్యతనయపరమర్షిప్రణీతం పురా
ణం శ్రీమద్భాగవతమశేషజగత్ప్రథితం పరమనిశ్శ్రేయసాభ్యర్థిభిరత్యన్తముపాదేయమ్ - యథాహి పాద్మే అమ్బరీషం ప్ర
తి గౌతమేనోక్తం - అమ్బరీష శుకప్రోక్తం శృణు భాగవతం సదా। పఠస్వ స్వముఖేనాపి యదీచ్ఛసి భవక్షయమితి శ్రీవ్యాసార్య
శ్రీసూక్తేశ్చ శుకకర్తృకత్వమవగమ్యతే,, తథాపి, తత్ర ప్రణీతమిత్యస్య ప్రవర్తితమిత్యర్థః॥ పారాశర్యేత్యస్యాక్షతేతి శేషః-
తనయమేతస్య తవేత్యాదిః, అన్యథా తత్పురాణస్థబహువచనవిరోధాపత్తేః,, తథాహి తావదస్మిన్నేవ స్కన్ధే తృతీయేఽధ్యా
యే,, ఉత్తమశ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః। నిశ్శ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్ ॥ తదిదం గ్రాహయా
మాస సుతమాత్మవిదాం వర,, మితి వ్యాసకర్తృకత్వం స్పష్టం ప్రతీయతే॥ తథా శ్రీనారదస్యాజ్ఞయా ఏతత్పురాణనిర్మాణం-
తచ్చాస్మిన్నేవ స్కన్ధే స్పష్టీభవిష్యతి॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో వ్యాసశ్చక్రే సాత్వ
తసంహితామితి, తథా ద్వితీయే ప్రథమేఽధ్యాయే - ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితం। అధీతవాన్ ద్వాపరాదౌ పి
తుర్ద్వైపాయనాదహమితి, శుకోక్తేరపి తదవగమ్యతే, తథా నవమే ద్వావింశేఽధ్యాయే - యస్యాం పరాశరాత్సాక్షాదవతీ
ర్ణో హరేః కలా - వేదగుప్తో మునిః కృష్ణో యతోఽహమిదమధ్యగామ్॥ హిత్వా స్వశిష్యాన్ పైలాదీన్ భగవాన్ బాదరాయణః। మహ్యం
పుత్రాయ శాన్తాయ పరం గుహ్యమిదం జగావితి శుకోక్తేశ్చ తదవగమ్యతే॥ ఉదాహృతవ్యాసార్య శ్రీసూక్తిగతహేతుభిరేవా
స్య పురాణరత్నస్య ప్రామాణ్యం, మతమేవోపాదేయత్వం చ స్పష్టమవగమ్యత ఇతి సతాం ప్రాస్మాభిః కార్యో యత్నః పురాణాన్త
రసంవాదశ్చ తదనన్తరమేవ స్పష్టీభవిష్యతి - అత్ర గాయత్ర్యుపక్రమత్వం ప్రతీయతే ధీమహీతి శబ్దతః పదాన్తరైరర్థతశ్చ త
దుపక్రమత్వప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - గాయత్ర్యుపక్రమత్వం చాస్య స్కాన్దే పురాణే ఉత్తరఖణ్డే, గ్రన్థోఽష్టాదశసాహస్రో ద్వాదశ
స్కన్ధసమ్మితః॥ హయగ్రీవబ్రహ్మవిద్యా యత్ర వృత్రవధస్తథా। గాయత్ర్యా చ సమారమ్భో యత్ర భాగవతం విదురితి ॥ త
థా చోక్తం మాత్స్యే॥ ఆరభ్య యత్ర గాయత్రీం వర్ణ్యతే ధర్మవిస్తరః। వృత్రాసురవధశ్చాపి యత్ర భాగవతం విదురితి॥ తత్ర
జన్మాద్యస్య యత ఇతి జగత్కారణత్వప్రతిపాదనేన తదర్థకసవితృశబ్దార్థ ఉక్తః - వేదాన్తప్రసిద్ధం ద్యోతయితా యత ఇతి ప
దేన తచ్ఛబ్దార్థశ్చ సూచితః - సూరయ ఇత్యనేన వరేణ్యశబ్దార్థ ఉక్తః,, ఉక్తం హి సర్వజ్ఞస్సావిత్రీవివరణే,, వరైర్వరేణ్యం వ
రేణ్యం తు వరాధ్యాతార ఈరితా ఇతి - తేన ఇత్యాదినా దేవశబ్దార్థ ఉక్తః - ద్యోతనస్సర్వభావానాం ద్యోతమానస్స్వయం స
దా ॥ అజ్ఞానమఖిలం తు ద్యోతితోక్తం, దో అవఖణ్డనే, ద్యోతనః ప్రకాశకం జన్మాదీత్యనేన చ దేవశబ్దార్థ ఉ
క్తః జగద్వ్యాపారో హితల్లీలా - ధామ్నేత్యాదినా భర్గశబ్దార్థ ఉక్తః - భర్గస్తేజస్సమాఖ్యాతం భర్జయత్యఖిలం కష్టమితి చ త
త్రైవోక్తం - స్వరాట్ స్వతన్త్రః, ప్రేరకత్వేన ధీప్రచోదనం - ద్యోతనమ్ ధియో ధీపూర్వికాశ్చేష్టాః ప్రేరణం తు ప్రచోదనమి
తి హి తత్రోక్తం, ఏవం ప్రవర్తితయాదిశా గాయత్ర్యుపక్రమత్వసిద్ధిః అథ పదాని యోజ్యన్తే - ప్రబన్ధస్య వేదాన్తార్థోపబృం
హణరూపతాం దర్శితాం ద్యోతయతి - జన్మాదీతి, యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్త ఇతి వేదార్థప్రత్యభిజ్ఞానాత్ శారీర
కార్థసంగ్రహం చాత్ర ద్యోతయతి॥ శారీరకద్వితీయసూత్రస్యైవాదావుపాదానాత్ - సూత్రార్థప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చేవ పరం ధీ
మహీత్యత్ర బ్రహ్మేత్యధ్యాహారో బోధ్యః - అస్య చిదచిన్మయస్య జగతో యతో జన్మాది తం సత్యం పరం బ్రహ్మ ధీమహీత్యన్వయః
కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతేరితి భావః - ఏవమన్యేషామపి యచ్ఛబ్దానాం - జన్మాదీతి తద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః - జన్మస్థితిల
యమన్యపదార్థః అత ఏవ నపుంసకత్వమేకవచనత్వం చ, అతద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిత్వే సృష్టికారణత్వాసిద్ధిః తథా స్థితి
లయయోరేవాన్యపదార్థత్వేన జన్మాదిశబ్దస్య ద్వివచనాన్తత్వే,, ఈదూదేద్ద్వివచన,, మితి ప్రగృహ్యసంజ్ఞాయాం సన్ధ్యభా
వప్రసఙ్గః - తద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిపక్షే జన్మాదిత్రయాణాం సముదితానామన్యపదార్థత్వే జన్మాదిశబ్దస్య బహువచనా
న్తత్వాపత్తిః ॥ జన్మన ఏవాన్యపదార్థత్వం సమస్యమానపదార్థత్వం చ విరుద్ధం, జన్మప్రత్యేవ తస్యాదిత్వానుపపత్తిశ్చ - అ

తో జన్మస్థితిలయసమాహారమన్యపదార్థం వివక్షిత్వా జన్మాదితి తద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిః ప్రయుక్తః, తస్యాన్యపదార్థస్య గుణా విశేషణాని సమస్యమానపదార్థా ఇతి యావత్, తేషాం- సమిత్యేకీకారే, సంవిజ్ఞానం విశేష్యభూతాన్యపదార్థాన్తర్భావేన విజ్ఞానం యస్మాద్బహువ్రీహేః లమ్బకర్ణో గత ఇత్యాదేః స తద్గుణసంవిజ్ఞానబహువ్రీహిః-తద్విపరీతశ్చిత్రగురిత్యాదిస్త్వతద్గుణసంవిజ్ఞానః, యతోజన్మాదితద్గుణసమాహత్యేనైవ జన్మాదికారణత్వం బ్రహ్మలక్షణం వివక్షితం, యతో వా ఇమానీత్యాదిశ్రుతౌ ప్ర[illegible]ప్రసిద్ధ్యా త్యస్త్రైరనేకలక్షణవైయర్థ్యాచ్చ జన్మాదిహేతుత్వసముదాయ ఏకం లక్షణం - నతు జన్మకారణత్వం స్థితికారణత్వం లయకారణత్వం చేత్యేకైకం లక్షణం - అత్ర హి సత్యం పరం బ్రహ్మ ధీమహీత్యేతావన్మాత్రోక్తౌ బ్రహ్మశబ్దస్య బృహన్మహదాదిశబ్దపర్యాయత్వాభిధానేన ప్రకృతిజీవాదిపరత్వస్యాపి సమ్భవాత్తేషామేవాత్ర ధ్యేయత్వం ప్రసక్తం- తద్వ్యుదాసాయాత్ర ధ్యేయస్య బ్రహ్మణో నిరతిశయబృహత్త్వం స్వరూపగుణబృహత్త్వం తదేవ బ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం ప్రకృత్యాదిషు బ్రహ్మశబ్దస్త్వౌపచారికశ్చేతి వక్తుమత్ర లక్షణముచ్యతే ॥ తత్ర చైకైకేనైవ సముదాయలక్షణేన ధ్యేయస్య బ్రహ్మణో నిరతిశయబృహత్త్వలాభాత్తత ఏవ ప్రకృత్యాదివ్యుదాసాన్నానేకలక్షణత్వం-అన్యథా సృష్టికారణత్వమాత్రోక్తౌ తదనుకూలజ్ఞానశక్త్యాదిలాభేపి స్థిత్యాద్యనుకూలజ్ఞానశక్త్యాద్యలాభేన నిరతిశయబృహత్త్వాసిద్ధిః న చ త్రితయోక్తావపి మోచకత్వోపయోగిజ్ఞానశక్త్యాద్యలాభ ఇతి వాచ్యమ్ । మోక్షస్య స్థితిలయాన్యతరాన్తర్భూతత్వేన తత్కారణతోక్త్యైవ తల్లాభాత్-స్థితిర్నామానిష్టపరిహారపూర్వకేష్టప్రాపణరూపా - మోచకత్వం చ తాదృశమేవ-యది వాఽయం మోక్షోఽత్యన్తికనాశరూప ఇష్టః తర్హి లయాన్తర్భూతః-యత ఇతి హేతౌ పంచమీ-నతు జనికర్తుః ప్రకృతి, రిత్యపాదానసంజ్ఞాయాం పఞ్చమీ। తథా సతి స్థితిప్రళయయోరనన్వయస్స్యాత్ - జనికర్తుః ప్రకృతిరితి సూత్రేహి ప్రకృతిశబ్ద ఉపాదానకారణవాచీ-జాయమానస్యోపాదానకారణముపాదానసంజ్ఞకమితి తత్సూత్రార్థాత్ - అత్ర తత్సూత్రవిహితాపాదానసంజ్ఞానిమిత్తపఞ్చమ్యభ్యుపగమే జన్మకారణత్వస్య లక్షణత్వలాభేప్యాదిశబ్దగ్రాహ్యస్థితిలయకారణత్వస్య లక్షణత్వాలాభాత్తయోరనన్వయః స్ఫుట ఏవ- హేత్వర్థపఞ్చమ్యాం తు హేతుత్వస్య నిమిత్తోపాదానసాధారణ్యాత్తదన్వయ ఉపపన్నః॥ తత్ర తథాభావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగిత్వముపాదానత్వం- నిమిత్తత్వం నామ కర్తృత్వం-ఏవం చాత్ర జగజ్జన్మాదిప్రత్యుపాదానత్వనిమిత్తత్వరూపోభయవిధకారణత్వం బ్రహ్మణో లక్షణం వివక్షితం॥ నను లోకే మృత్కులాలయోర్విభిన్నయోరేవోపాదానత్వనిమిత్తత్వదర్శనాత్కథమేకస్యోభయవిధకారణత్వమిత్యత్రాహ॥ అన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వితి-అర్థేషు కార్యభూతేష్వర్థేషు దేవమనుష్యాదిషు-అన్వయాదనువృత్తేరుపాదానత్వం, ఇతరతో వ్యతిరేకా-దనన్వయాత్ప్రకృతిపురుషాభ్యాం విలక్షణత్వేన తన్నియన్తృతయా పృథగేవావస్థానా-న్నిమిత్తత్వం చైకస్యైవ బ్రహ్మణ ఉపపన్నమిత్యర్థః [illegible]క్తేర్ఘటాదిషు మృత్కార్యేష్వన్వయాన్మృద ఉపాదానత్వం, అచేతనాయా మృదస్తు వ్యతిరేకాభావాన్న నిమిత్తత్వం బ్రహ్మణస్తు ప్రత్యక్షాదిప్రమాణాన్తరానవగతస్య కేవలవేదాన్తైకసమధిగమ్యస్య చిదచిద్విలక్షణస్యోభయవిధకారణత్వోపయుక్తసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తియుక్తస్యాన్వయవ్యతిరేకయోర్వేదాన్తేభ్యోఽవగతత్వాదుభయవిధకారణత్వోపపత్తిరితి భావః॥ వేదాన్తాశ్చ, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ-ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వం- అయమాత్మా బ్రహ్మ-తత్త్వమసీత్యాదయోఽన్వయప్రతిపాదకాః-తదైక్షత-యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ పృథివ్యా అన్తరో యం పృథివీ న వేద యస్య పృథివీ శ[illegible] అన్తరో యమయతి య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తరో యమాత్మా న వేద యస్యాత్మా శరీరం య ఆత్మానమన్తరో యమయతీత్యాద్యాః వ్యతిరేకప్రతిపాదకాః ॥ యద్వా ॥ ఏవంవిధానాముభయవిధకారణత్వనిర్వాహకాన్వయవ్యతిరేకప్రతిపాదకానాం ఉభయవిధకారణత్వప్రతిపాదకానాం - సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్స్యాం ప్రజాయేయ సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాః ప్రజా ఇత్యాదీనాం చ వేదాన్తానాం బ్రహ్మణి ప్రతిపాదకతయాన్వయాత్, అర్థేషు ఇతరతోఽనన్వయాత్ ప్రకృతిపురుషాదిషూభయవిధకారణత్వప్రతిపాదకత్వేనాన్వయాభావాచ్చ బ్రహ్మైవోభయవిధం కారణమిత్యర్థః॥ యథా బ్రహ్మస్వరూపగుణాదికం శాస్త్రైకసమధిగమ్యం తద్వదుభయవిధం కారణత్వం బ్రహ్మణ్యేవ శాస్త్రేభ్యోఽవగతం న తు ప్రకృత్యాదిష్వితి భావః॥ అస్మిన్పక్షే అన్వయాదిత్యనేన సమన్వయాధ్యాయప్రథమపాదార్థ ఉక్తః- ఇతరత ఇత్యనేన త్రిపాద్యర్థః। బ్రహ్మకారణమేవ బ్రహ్మైవ కారణమిత్యయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదేన కారణత్వం హి సమన్వయాధ్యాయే సమర్థితం-పూర్వవ్యాఖ్యానే తు - అనువృత్త్యననువృత్తిభ్యాముపాదానత్వనిమిత్తత్వనిర్వాహకాభ్యాం తదుభయవిధకారణత్వసాధితే అర్థాదేవ ప్రకృత్యాదీనామకారణత్వసిద్ధేరయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదావర్థాదేవ సిధ్యతః ॥ యద్వా ॥ సమన్వయాదు

భయవిధకారణత్వస్య బ్రహ్మణ్యేవ సంగతేః, అర్థేషు ప్రకృత్యాదిషు, ఇతరతో సంగతేశ్చ, బ్రహ్మణ ఏకకారణత్వమిత్యర్థః॥ ఏకమేవాద్వితీయమిత్యనేన హి కృత్స్నజగత ఏకమేవోభయవిధకారణమవగతం, తత్ర ప్రకృత్యాదిషూభయవిధకారణత్వోపయుక్తసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యభావస్య బ్రహ్మణి తత్సద్భావస్య చ శ్రుతిభ్య ఏవ, యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్, సత్యకామస్సత్యసంకల్పః, పరాస్యశక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ। జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశౌ॥ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణామిత్యాదిభ్యోఽవగమాదుభయవిధకారణం, బ్రహ్మైవేతి భావః, అస్మిన్పక్షే సార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాదిగుణప్రతిపాదకత్వేన వేదాన్తానాం బ్రహ్మణ్యన్వయాత్తస్మిన్నుభయవిధకారణత్వోపపత్తిః - తదుపపత్తేశ్చ జన్మాదికారణత్వస్య లక్షణత్వసిద్ధిరవగన్తవ్యా, అస్మిన్నపి పక్షే అయోగాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదో శాస్త్రాద్యద్వా, బ్రహ్మ న లక్షణేన ప్రతిపత్తవ్యం, అనుమానేనాప్యవగన్తుం శక్యత్వాత్, అప్రాప్తే హి శాస్త్రమర్థవత్, శాస్త్రైకప్రమాణకత్వే వా తస్మిన్ప్రవృత్తినివృత్త్యుభయరూపరహితే అపురుషార్థస్వరూపే - న - వేదాన్తానాం బోధకత్వేనాన్వయః, పురుషార్థపర్యవసానాసంభవాన్న శాస్త్రం ప్రమాణమిత్యత ఆహ॥ అన్వయాదితరతశ్చార్థేష్వితి॥ అత్రాన్వయాదిత్యనేన సమన్వయాధికరణసిద్ధాన్తార్థ ఉక్తః, శాస్త్రయోన్యధికరణసిద్ధాన్తార్థస్తు అర్థాదత్ర వివక్షితః శాస్త్రయోన్యధికరణస్య లక్షణాక్షేపపరిహారరూపత్వేన లక్షణపదేనైవ తదాక్షేపపరిహారయోరప్యత్ర వివక్షితత్వప్రతీతేః - సమన్వయాధికరణం తు శాస్త్రయోన్యధికరణస్య లక్షణాక్షేపపరిహారరూపమితి తదన్వయాదిత్యనేన ప్రదర్శితం। అయం భావః। న తావదనుమానగమ్యం బ్రహ్మ తస్యాసంభవాత్, యద్యపి ఘటాదివత్సావయవత్వేనాజగతః కార్యత్వమనుమీయతే। కార్యం చ తదభిజ్ఞకర్తృకమిత్యనభిజ్ఞజీవవ్యతిరిక్తః కృత్స్నజగన్నిర్మాణే చతుర ఈశ్వరో నుమాతుం శక్యతే - తథాపి లాఘవాత్కార్యత్వాదిహేతునానుమీయమానోఽయః కశ్చిత్కర్తా జీవ ఏవ స్యాత్। తస్య దృష్టత్వాత్, తేన జీవక్లృప్తౌ లాఘవ, మీశ్వరక్లృప్తౌ గౌరవమితి నేశ్వరసిద్ధిః, నను జీవానామల్పజ్ఞత్వాత్కథం మహామహీధరాద్యర్థకర్తృత్వమితి చేన్న। తత్త్వాలక్షణపుణ్యవిశేషోపచితశక్తివిశేషాణాం విశ్వామిత్రాదీనామేవ తత్సంభవాత్। అస్త్వేకస్మిన్నేవ విశ్వామిత్రోఽన్యత్ర స నాస్తీతి చేన్న, అన్యత్రాప్యస్య స్యావిద్యమానత్వాత్। భవద్భిరనన్తా ఏవ యోగినః కల్ప్యన్తే సర్వజ్ఞాస్స్వశక్త్యయశ్చేశిత్రై రేవ తత్ర తత్ర విశ్వసృష్టిః ప్రవర్తతాం, కిమనేన నిత్యజ్ఞానచికీర్షాప్రయత్నవత్తయా విజాతీయతయా పరికల్పితేన, తథా చాన్యథాసిద్ధిదూషితాని కార్యత్వాద్యనుమానానీశ్వరమనుమాతుం న ప్రభవన్తి తర్హి సర్వం కార్యమేకకర్తృకం కార్యత్వాదితి సాధయామ ఇతి చేత్తర్హ్యనేకకర్తృకేషు ఘటపటాదిషు వ్యభిచారః అన్యథాసిద్ధిర్వా, న హ్యేకకర్తృకత్వాభావే కోఽపి విరోధస్స్యాత్, అనేకకర్తృకం న భవతి కార్యత్వాదిత్యుక్తేప్యయమేవ దోషః, తస్మాదనుమానానామనేకదోషదుష్టత్వాద్వేదాన్తవాక్యానామప్రాప్తత్వలక్షణం తాత్పర్యలిఙ్గమస్త్యేవేలక్షణముపపన్నమితి, నాపి ప్రవృత్తినివృత్త్యన్వయవిరహిణో బ్రహ్మణోఽపురుషార్థరూపత్వాత్తత్ర పురుషార్థపర్యవసాయి వాం వేదాన్తానాం న తాత్పర్యమితి వాచ్యమ్, అన్వయాత్, వేదాన్తానాం నిరతిశయపురుషార్థరూపే బ్రహ్మణి తత్స్వరూపగుణావితాత్పర్యకతయాన్వయాత్, ఇతరతః, తద్వ్యతిరిక్తేష్వర్థేషు పురుషార్థాభాసేషు స్వర్గాదిషు, ఏవమేవాముత్ర పుణ్యచితో లోకః, క్షీయత ఇత్యాదిభిః పురుషార్థత్వప్రతిషేధాచ్చ తత్ర శాస్త్రం ప్రమాణమేవేతి, బ్రహ్మణః పురుషార్థరూపత్వం తు - ఆనన్దో బ్రహ్మ-కం బ్రహ్మ ఖం బ్రహ్మ, రసో వై సః రసగ్గ్ హ్యేవాయం లబ్ధ్వానన్దీ భవతి, యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్, ఏష హ్యేవానన్దయాతీత్యాదిభిరవగతమ్, నిరతిశయసుఖస్యైవ పురుషార్థత్వాత్, అయోగవ్యవచ్ఛేదికాం కారణత్వోపయుక్తసార్వజ్ఞ్యాదిగుణవత్తామాహ॥ అభిజ్ఞ ఇతి॥ అభితస్సర్వదా సర్వత్ర సర్వం జానాతీత్యభిజ్ఞః, సర్వజ్ఞః, ఇదం చ సార్వజ్ఞ్యం నిమిత్తకారణత్వోపయుక్తమ్, తచ్చోపాదానకారణత్వోపయుక్తసర్వశక్తిత్వస్యాప్యుపలక్షణమ్ సర్వజ్ఞత్వాత్సర్వశక్తిత్వాత్తస్యోభయవిధం కారణత్వముపపన్నమితి భావః। నను సార్వజ్ఞ్యాదికం సుకృతహేతుకం స్యాదిత్యేవంరూపం కర్మవశ్యః కర్మవశ్యత్వమధ్యేయత్వాపాదకమాశఙ్క్యాహ॥ స్వరాడితి॥ స్వరాట్ స్వతన్త్రః అకర్మవశ్యః కర్మవశ్యానాం ప్రేరకః, తస్మాద్ధ్యేయ ఏవేతి భావః। యద్వా, సార్వజ్ఞ్యాదికం సుకృతహేతుకం చేత్ సుకృతస్య తస్మాలకసార్వజ్ఞ్యాదేశ్చ పరిమితత్వసంభావనయా కృత్స్నజగత్కారణత్వాసిద్ధిః, తతశ్చ కారణత్వాసిద్ధిః, తతశ్చ కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతివిరుద్ధమకారణవస్తుధ్యానమనుచితమిత్యత ఆహ॥ స్వరాడితి - స్వేనైవ రాజతే ప్రకాశతే సర్వం విషయీకరోతి న తు కర్మణేతి స్వరాట్, అనేన సార్వజ్ఞ్యాదికం స్వరూపానుబన్ధ్యేవ న తు కర్మమూలకమిత్యుక్తమ్ - ఏవం సార్వజ్ఞ్యాదిగుణవత్తాకథనేన బ్రహ్మణోఽకారణత్వవ్యవచ్ఛేదరూపోఽయోగవ్యవచ్ఛేద ఉక్తః - స ఏవ పున

రాక్ష్యపరిహారాయ త- తేన ఇత్యాదినా ॥ అత్రేయమాశఙ్కా-యద్యపీశ్వరః ప్రాక్సృష్టేరేక ఏవ సన్ సకలేతరవిలక్షణత్వే న సర్వార్థశక్తియుక్తస్స్వయమేవ విచిత్రం జగత్స్రష్టుం శక్నోతి-తథాపీశ్వరకారణత్వం న సమ్భవతి- ప్రయోజనవత్త్వా ద్విచిత్రసృష్టేః - ఈశ్వరస్య చ ప్రయోజనాభావాత్ -బుద్ధిపూర్వకారిణామారమ్భే ద్వివిధం హి ప్రయోజనం-స్వార్థః పరార్థో వా-న హి పరస్య బ్రహ్మణస్స్వభావత ఏవావాప్తసమస్తకామస్య జగత్సర్గేణ కించిత్ప్రయోజనమనవాప్తమవాప్యతే-నాపి పరార్థః - అవాప్తసమస్తకామస్య పరార్థతా హి పరానుగ్రహేణ భవతి-న చేదృశగర్భజన్మజరామరణనరకాదినానావిధానన్తదుఃఖబహులం జగత్కరుణావాన్ సృజతి - ప్రత్యుత సుఖైకతానమేవ జనయేజ్జగత్కరుణయా హి సృజన్- అతః ప్రయోజనాభావాన్న బ్రహ్మణః కారణత్వముపపద్యత ఇతీమాం చాశఙ్కామర్థాదేవాపనయన్నాహ॥ తేన ఇత్యాదినా। హృదా-సఙ్కల్పేన-ఆదికవయే-చతుర్ముఖాయ - బ్రహ్మ-ధర్మాదిపురుషార్థతత్సాధనాదికం నిరతిశయపురుషార్థరూపస్వస్వరూపగుణాదికం చావేదయతీతి తథా తం వేదం- తేనే-విస్తృతవాన్ ప్రకాశితవాన్ ప్రాదాదితి యావత్ ,, యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై ,, ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రానుసంధేయః-శాస్త్రప్రవర్తనం హితార్థమ్- ఏవం చ తుల్యన్యాయతయా జగత్సృష్టిరపి హితార్థైవేతి సూచితమ్ - తతశ్చ కారుణ్యాచ్చేతనానామపవర్గోపయుక్తజ్ఞానప్రవృత్తినిష్పాదకకరణకళేబరప్రదానాయ జగత్సృష్టిః - తదపి పరిపూర్ణత్వాదితి చ ఫలితం- గర్భజన్మాదిదుఃఖానుభవస్తు స్వస్వకర్మమూలక ఇతి నేశ్వరస్య దోష ఇతి భావః । తేన ఇత్యాదినా నామప్రపఞ్చసృష్టిరుచ్యత ఇతి కేచిత్ తన్న నామకల్పనస్య సృష్ట్యన్తర్భావేన పృథగుక్త్యనపేక్షత్వాత్ - నామరూపవ్యాకరణం హి సృష్టిః - నామరూపే వ్యాకరవాణి - తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియతేతి శ్రుతేః - బ్రహ్మశబ్దస్య నామధేయపర్యాయత్వాభావాచ్చ- స హి వేదపర్యాయశబ్దః -బ్రహ్మ చ స ఏవ-మూలం కృష్ణో బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాశ్చేతి ప్రయోగాత్ -కవయ ఇత్యస్యాఽనన్వయాపత్తేశ్చ- యచ్ఛాస్త్రప్రవర్తనేన చికీర్షితం హితం తద్దర్శయితుం తత్ప్రవర్తనాభావేఽనర్థం దర్శయన్ విశినష్టి॥ ముహ్యన్తి యం సూరయ ఇతి॥ సూరయో జ్ఞానవన్తః ఉపాసకాః యం ప్రతి ముహ్యన్తి అపరిచ్ఛేద్యవైభవత్వాద్వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః । అపరిచ్ఛిన్నబ్రహ్మానుసన్ధానం హి శాస్త్రప్రవర్తనస్య పరమం ప్రయోజనం- శాస్త్రప్రవర్తనాభావే అపరిచ్ఛేద్యస్వరూపరూపగుణవిభూత్యాదీన్యనాన్తరానవగమ్యాన్నిరతిశయపురుషార్థరూపానవగన్తుమశక్తాస్సూరయో ముహ్యేయుః - అత ఏషాం మోహో మా భూదిత్యేతదర్థం బ్రహ్మ తేన ఇత్యర్థః-యదితి పాఠే యద్యస్మాచ్ఛాస్త్రప్రవర్తనాభావే ముహ్యన్తి - అతో బ్రహ్మ తేన ఇత్యన్వయః ॥ యద్వా॥ ఆశీర్నమస్క్రియా వస్తునిర్దేశో వాపి తన్ముఖమిత్యభియుక్తోక్తేశ్చికీర్షితకృత్స్నప్రబన్ధార్థరూపవస్తునశ్శారీరకాధ్యాయచతుష్టయార్థరూపస్యాత్ర ప్రబన్ధాదౌ నిర్దేష్టవ్యత్వేన తత్ర తావత్కవయ ఇత్యన్తేన సమన్వయాధ్యాయార్థరూపం వస్తు నిర్దిష్టం - ముహ్యన్తీత్యాదినా వినిమయ ఇత్యన్తేన ద్వితీయాధ్యాయార్థరూపం వస్తు నిర్దిశ్యతే । సూరయ ఇత్యనేన ద్వితీయాధ్యాయాద్యధికరణార్థానాం- తేజోవారిమృదాం యథా వినిమయ ఇత్యనేన తదధ్యాయాన్త్యస్య సంజ్ఞామూర్తిక్లృప్త్యధికరణస్య చాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - ఏవం చాయమర్థః - సూరయః-కపిలహిరణ్యగర్భకణభక్షాక్షపాదక్షపణకపశుపత్యాదయః సాఙ్ఖ్యయోగాదితన్త్రప్రణేతారః - ప్రకృత్యాద్యుపాదానత్వనిమిత్తమాత్రేశ్వరవాదినో యం ప్రతి ముహ్యన్తి- ఈశ్వరస్య సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్య జగద్రూపేణ పరిణామం తదుపయుక్తసర్వశక్త్యాదిగుణయోగం చాజానన్తః ప్రధానస్యోపాదానత్వం వదన్తస్తన్నిర్వోఢుం చాసమర్థా వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః । యదితి పాఠే-యస్మిన్ విషయభూతే బ్రహ్మణి ముహ్యన్తీత్యర్థః । తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇత్యేతదపి ద్వితీయాధ్యాయార్థనిర్దేశపరమితి కేచిత్సంప్రదాయః-తత్ర తన్న ప్రయోజనవత్త్వాధికరణార్థప్రత్యభిజ్ఞానాత్ ॥ యద్వా ॥ ప్రతిపిపాదయిషితార్థస్య ప్రామాణ్యజిజ్ఞాసాయాం వేదాన్తానామేవ తత్ప్రమాపకత్వం వక్తుం కృత్స్నస్య వేదస్యానాదినిధనావిచ్ఛిన్నసంప్రదాయాసంభావ్యమానదోషగన్ధతాం పూర్వతన్త్రనిర్ణీతాం స్మారయితుం తేనే బ్రహ్మ హృదా య ఆదికవయ ఇత్యుక్తమ్ - ఏవం కారణత్వసంబన్ధవ్యవచ్ఛేదరూపోఽయోగవ్యవచ్ఛేద ఉక్తః - అథాన్యేషు ప్రధానాదిషు కారణత్వసంబన్ధవ్యవచ్ఛేదరూపాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదాక్షేపపరిహారౌ సూచయన్ ధ్యేయం పరమాత్మానం విశినష్టి॥ తేజోవారిమృదాం యథా వినిమయ ఇతి- అత్రేదమాశఙ్క్యతే- తావత్పురుషస్యాకారణత్వం నోపపద్యతే కారణత్వావగమాత్ -తథా హి తావత్ -హన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం కరవాణీతి త్రివృత్కరణనామరూపవ్యాకరణే సమానకర్తృకే ప్రతీయేతే- త్రివృత్కరణం చ హిరణ్యగర్భరూపసమష్టిజీవకర్తృకం - చతుర్ముఖసృష్టేష్వణ్డాన్తర్వర్త్యగ్న్యాదిషూపదేశాత్। యదగ్నే రోహితం రూపం తేజసస్తద్రూపమిత్యాదిభిస్త్రివృత్కరణమగ్న్యాదిష్వన్వది

విద్యుత్సు - ఏవంచత్రివృత్కర్త్రైకకర్తృకంనామరూపవ్యాకరణమప్యణ్డాధిపతిచతుర్ముఖకర్తృకమేవేతితమిమమాక్షేప
మభిప్రేత్యసమాధత్తే। తేజోవారిమృదాంయథావినిమయఇతి-వినిమయఃపరస్పరంమిశ్రీకరణం-తేజోవారిమృదాంతేజోఽబ
న్నానాం-వినిమయః-యతోబ్రహ్మణః - నతుచతుర్ముఖాదిత్యర్థః- అయంభావః-తావత్త్రివృత్కరణంహ్యణ్డసృష్ట్యర్థమ్॥
నానావీర్యాఃపృథగ్భూతాస్తతస్తేసంహతింవినా॥నాశక్నువన్ప్రజాస్స్రష్టుమసమాగమ్యకృత్స్నశః॥ సమేత్యాన్యోన్య
సంయోగంపరస్పరసమాశ్రయాః॥మహదాద్యావిశేషాన్తాహ్యణ్డముత్పాదయన్తితఇత్యాదిభిర్వైష్ణవాదివచనైస్తస్యావ
గమాత్-అణ్డసృష్ట్యనన్తరంచతుర్ముఖోత్పత్తిః-తదణ్డమభవద్ధైమం-తస్మిన్‌జజ్ఞేస్వయంబ్రహ్మేతిస్మరణాత్ ॥ ఏవంచాణ్డో
త్పత్తేఃప్రాక్తనంత్రివృత్కరణంపరమాత్మకర్తృకమేవేతితత్కర్తృకకర్తృకంనామరూపవ్యాకరణమపిపరమాత్మకర్తృకమే
వేతితస్యైవజగత్కారణత్వం-నతుజీవప్రధానయోరితి తర్హి యదగ్నేరోహితమిత్యాదిత్రివృత్కరణోపదేశపరశ్రుతివిరోధ
ఇతిచేన్నైవం తత్రహ్యణ్డాన్తర్వర్తిష్వగ్న్యాదిషుత్రివృత్కరణప్రదర్శనం-కింతు శ్వేతకేతోశ్శుశ్రూషోరణ్డాన్తర్వర్తిత్వేనత
స్యబహిష్ఠవస్తుషుత్రివృత్కరణప్రదర్శనాయోగాత్-త్రివృత్కృతానాంభూతానాంకార్యభూతేష్వగ్న్యాదిషుత్రివృత్కృ
తభూతకార్యత్వప్రదర్శనాయాగ్న్యాదీనాంభూతత్రయాత్మకత్వమాత్రముపదిశ్యతే-యథేతిపాఠే-యథావినిమయః యా
థాయథంవినిమయః-యతఇతిపూర్వస్మాదనుషఙ్గః।నన్వేవమపిబ్రహ్మోపాదానకారణం-లిద్ధి - అథపరాయయాతదక్షరమధి
గమ్యతే,,నిష్కలంనిష్క్రియంశాన్తంనిరవద్యంనిరఞ్జనం,,మిత్యాదిభిర్నిర్వికారమవగతం-ఉపాదానకారణత్వంచభావ్యవ
స్థావిశేషవతఃప్రాగవస్థాయోగిత్వరూపం-తచ్చబ్రహ్మణినోపపద్యతే।తథాసతిబ్రహ్మణోవికారాశ్రయత్వాపత్తేరుక్తశ్రుతి
విరోధప్రసఙ్గాదిత్యాశఙ్కామభిప్రేత్యాహ॥యత్రత్రిసర్గోమృషేతి॥త్రయాణాంసత్త్వరజస్తమసాం-సర్గః-సృజ్యతఇతిసర్గః-
కర్మణిఘఞ్-గుణత్రయస్యసృష్టఃప్రపఞ్చోయత్రయస్మిన్‌యత్స్వరూపే-మృషామిథ్యా-నాస్తీతియావత్।త్రిసర్గస్యసత్త్వాది
గుణగతత్వేననతస్యబ్రహ్మస్వరూపగతత్వమితివికారాభావాన్ననిర్వికారశ్రుతివిరోధఇతిభావః।ననువికారాశ్రయత్వరూ
పంకారణత్వంనిర్వికారత్వంచేత్యుభయంపరస్పరవిరుద్ధంకథమేకస్మిన్నుచ్యతఇతిచేచ్ఛృణుతావత్- ఈశ్వరప్రధానయో
స్స్వరూపభేదస్సర్వసిద్ధాన్తసంప్రతిపన్నః-తథాజీవేశ్వరయోరపి,,క్షరంప్రధానమమృతాక్షరంహరః-క్షరాత్మానావీశతేదే
వఏకః-ప్రధానక్షేత్రజ్ఞపతిర్గుణేశః-సకారణంకరణాధిపాధిపోనచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిపః పతింవిశ్వస్యాత్మేశ్వరగ్ంశా
శ్వతంశివమచ్యుతమ్-జ్ఞాజ్ఞౌద్వావజావీశనీశౌ-నిత్యోనిత్యానాంచేతనశ్చేతనానామేకోబహూనాంయోవిదధాతికామాన్॥
భోక్తాభోగ్యంప్రేరితారంచమత్వా-తయోరన్యఃపిప్పలంస్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యోఅభిచాకశీతి-పృథగాత్మానంప్రేరితారం
చమత్వాజుష్టస్తతస్తేనామృతత్వమేతి,అజామేకాంలోహితశుక్లకృష్ణాం,,మిత్యాదిభిశ్శ్రుతిభిఃస్వరూపస్వభావభేదశ్శ్రూయ
తే-ఏవంస్వరూపతస్స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణయోఃకార్యకారణోభయావస్థయోఃప్రకృతిపురుషయోఃపరమాత్మానం
ప్రతిశరీరత్వం,,యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్,యఆత్మనితిష్ఠన్‌యోఽవ్యక్తమన్తరేసంచరన్‌యస్యావ్యక్తంశరీరంయోఽక్షరమ
న్తరేసంచరన్‌యస్యాక్షరంశరీరం,,మిత్యాదిభిశ్శ్రావితమ్,ఏవంసర్వావస్థావస్థితచిదచిద్వస్తుశరీరతయాతత్ప్రకారఃపరమ
పురుషఏవకార్యావస్థకారణావస్థజగద్రూపేణావస్థితఇతిమమర్థంజ్ఞాపయితుంకాశ్చనశ్రుతయఃకార్యావస్థంకార
ణావస్థంచజగత్సఏవేత్యాహుః ,,సదేవసోమ్యేదమగ్రఆసీదేకమేవాద్వితీయంతదైక్షతబహుస్యాంప్రజాయేయేతితత్తే
జోఽసృజతేత్యారభ్య,సన్మూలాస్సోమ్యేమాస్సర్వాఃప్రజాస్సదాయతనాస్సత్ప్రతిష్ఠాఐతదాత్మ్యమిదగ్ంసర్వంతత్సత్యం
సఆత్మాతత్త్వమసిశ్వేతకేతో,,ఇతి,తథా,సోఽకామయతబహుస్యాంప్రజాయేయేతిసతపోఽతప్యతసతపస్తప్త్వాఇదగ్ం
సర్వమసృజతేత్యారభ్యసత్యంచానృతంచసత్యమభవదిత్యాద్యాః, తదేవంభోక్తృభోగ్యనియన్తౄణాంవిభక్తస్వభావా
న్ప్రతిపాద్యభోగ్యగతముత్పత్త్యాదికంభోక్తరిజీవేప్రతిషిధ్యతస్యనిత్యతాంచప్రతిపాద్యభోగ్యభూతప్రధానగతముత్ప
త్త్యాదికంభోక్తృగతంచాపురుషార్థాశ్రయత్వంనియన్తరిప్రతిషిధ్యతస్యనియన్తృత్వంనిరవద్యత్వంసర్వదాసర్వజ్ఞత్వం
తస్యసంకల్పత్వంకరణాధిపాధిపత్వంవిశ్వస్యపతిత్వంచప్రతిపాద్యసర్వావస్థావస్థితయోశ్చిదచితోస్తంప్రతిశరీరత్వం
తస్యచాత్మత్వంప్రతిపాదితం, అతస్సర్వదాచిదచిద్వస్తుశరీరతయాతత్ప్రకారంబ్రహ్మ,తత్కదాచిత్స్వస్మాద్విభక్తవ్య
పదేశానర్హాతిసూక్ష్మదశాపన్నచిదచిద్వస్తుశరీరంతిష్ఠతి - తత్కారణావస్థంబ్రహ్మ,కదాచిచ్చవిభక్తనామరూపస్థూ
లచిదచిద్వస్తుశరీరం, తచ్చకార్యావస్థం,తత్రకారణావస్థస్యకార్యావస్థాపత్తావచిదంశస్యకారణావస్థాయాంశబ్దాది
విహీనస్యభోగ్యత్వాయశబ్దాదిమత్తయాస్వరూపాన్యథాభావరూపవికారోభవతి।చిదంశస్యచసఙ్కుచితజ్ఞానస్యకర్మ

పలవిశేషభోక్తృత్వాయ తదనురూపజ్ఞానవికాసాత్మకస్వభావాన్యథాభావాత్మకవికారో భవతి। ఉభయత్ర ప్రకారవిశి
ష్టే నియన్తరి తదవస్థతదుభయవిశిష్టతారూపవికారో భవతి॥ కారణావస్థాయామవస్థాన్తరాపత్తిరూపో వికారః
ప్రకారద్వయే ప్రకారిణి చ సమానః, అత ఏవైకస్యావస్థాన్తరాపత్తిరూపవికారాపేక్షయా యేనాశ్రుతం శ్రుతమిత్యేకవి
జ్ఞానేన సర్వవిజ్ఞానం ప్రతిజ్ఞాయ మృదాదిదృష్టాన్తో యథా సోమ్యైకేనేత్యాదినా దర్శితః, ఈదృశజ్ఞానసఙ్కోచవికాసకర
తత్తద్దేహసమ్బన్ధవియోగాభిప్రాయా జీవస్యోత్పత్తిమరణవాదిన్యః, ప్రజాపతిః ప్రజా అసృజతేత్యాద్యాః శ్రుతయః అ
చిదంశవత్స్వరూపాన్యథాత్వాభావాభిప్రాయాః॥ ఉత్పత్తిప్రతిషేధవాదిన్యో నిత్యత్వవాదిన్యశ్చ "న జాయతే మ్రియతే" ఇ
త్యాద్యాః, నిత్యో నిత్యానామిత్యాద్యాశ్చ శ్రుతయస్స్వరూపాన్యథాత్వజ్ఞానసఙ్కోచవికాసరూపోభయవిధానిష్టవికా
రాభావాభిప్రాయాః॥ నిష్క్రియం నిష్కలం, స వా ఏష మహానజ ఆత్మాఽజరోఽమృతో నిత్యో నిత్యానామిత్యాద్యాః పర
మాత్మవిషయాశ్శ్రుతయః, అతస్స్థూలసూక్ష్మచిదచిత్ప్రకారకం బ్రహ్మైవ కార్యం కారణం చేతి బ్రహ్మోపాదానం జగత్,
సూక్ష్మచిదచిద్వస్తుశరీరకం బ్రహ్మైవ కారణమితి బ్రహ్మోపాదానత్వేఽపి సంఘాతస్యోపాదానత్వేన చిదచితోర్బ్రహ్మణశ్చ
స్వభావాసఙ్కరోఽప్యుపపన్నతరః, యథా శుక్లకృష్ణరక్తతన్తుసంఘాతోపాదానత్వేఽపి విచిత్రపటస్య తత్తత్తన్తుప్రదేశ
ఏవ తత్తచ్ఛౌక్ల్యాదిసమ్బన్ధ ఇతి కార్యావస్థాయామపి న సర్వత్ర వర్ణసఙ్కరః, తథా చిదచిదీశ్వరసంఘాతోపాదానత్వేఽపి జగ
తః కార్యావస్థాయామపి భోక్తృత్వభోగ్యత్వనియన్తృత్వాద్యసఙ్కరః, ఇయాంస్తు విశేషః, తన్తూనాం పృథక్స్థితానామ
పి పురుషేచ్ఛయా కదాచిత్సంహతానాం కారణత్వం కార్యత్వం చ, ఇహ తు చిదచితోస్సర్వావస్థయోః పరమపురుషశరీర
త్వేన తత్ప్రకారతయైవ పదార్థత్వాత్తత్ప్రకారః పరమపురుషస్సర్వదా సర్వశబ్దవాచ్య ఇతి స్వభావభేదస్తదసఙ్కరశ్చ
దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోస్తుల్యః- ఏవం చ సతి పరస్య బ్రహ్మణః కార్యానుప్రవేశేఽపి స్వరూపాన్యథాభావాభావాదవికృతత్వ
ముపపన్నతరమ్, స్థూలావస్థస్య నామరూపవిభాగవిభక్తస్య చిదచిద్వస్తునః ఆత్మతయాఽవస్థానాత్కార్యత్వముపపన్న
తరమ్, అవస్థాన్తరాపత్తిరేవ హి కార్యతేతి సర్వమనవద్యమితి, తత్ర జన్మాదిత్యాదినా జగదుపాదానత్వం సూక్ష్మచిదచిద్వి
శిష్టబ్రహ్మనిష్ఠం, తేన ఇత్యాదినా అపృథక్సిద్ధేన నిమిత్తకారణత్వం విశేష్యభూతశుద్ధస్వరూపనిష్ఠమితి చ సూచితం, శా
స్త్రప్రవర్తనప్రవృత్తకరణనామరూపవ్యాకరణత్రిసర్గస్రష్టృత్వాదేర్విశేష్యనిష్ఠత్వప్రతీతేః, ఏవమేకస్యైవ బ్రహ్మణో
విశిష్టాకారేణ జగదుపాదానత్వం శుద్ధస్వరూపేణ నిమిత్తకారణత్వం చేత్యుభయవిధకారణత్వం సమర్థితం, ఏవం చ జ
న్మాదికారణత్వం విశిష్టబ్రహ్మణోఽపి విశేషణభూతం లక్షణం- విశుద్ధస్వరూపస్య తూపలక్షణతయా లక్షణమిత్యవగన్తవ్యమ్,
తస్య శుద్ధస్వరూపనిష్ఠత్వాభావస్య యత్ర త్రిసర్గోఽమృషేత్యనేనావగతత్వాత్ - న చ తదనిష్ఠస్య కథం లక్షణత్వం తదసాధా
రణధర్మస్యైవ లక్షణత్వాదితి వాచ్యం, ఇతరవ్యావృత్తవస్తుప్రత్యాయకత్వస్యైవాత్రోపలక్షణత్వేన వివక్షితత్వాత్॥
జగత్కారణత్వస్య శుద్ధస్వరూపానిష్ఠస్యాపి తదుపలక్షణతయా సకలేతరవ్యావృత్తత్వేన బ్రహ్మప్రత్యాయకత్వసంభ
వాత్, న చ తస్య శుద్ధస్వరూపోపలక్షకత్వమపి న సంభవతి, తస్య తదవృత్తిత్వాదితి వాచ్యమ్, తటస్థస్యాపి శాఖాగ్రత్వస్య చ
న్ద్రోపలక్షకత్వదర్శనాత్, విశేష్యనిష్ఠత్వానిష్ఠత్వాభ్యాం విశేషణత్వోపలక్షణత్వయోర్భేదః - తతశ్చ కారణత్వస్య బ్రహ్మ
నిష్ఠతయా విశేషణత్వం, ప్రపఞ్చగతజన్మాదేస్తు బ్రహ్మస్వరూపానిష్ఠతయోపలక్షణత్వమితి విభావనీయం॥ యత్ర త్రిస
ర్గోఽమృషేత్యనేనోపాదానప్రయుక్తాచిద్గతదోషో నివారితః॥ అథ చేతనగతం భ్రాన్త్యాదికమన్యచ్చ సర్వమవద్యం నేతివ
దంశ్చిదచిద్వ్యావృత్తం, బ్రహ్మస్వరూపం శోధయన్ విశినష్టి॥ ధామ్నేతి॥ నను జగజ్జన్మాదికారణత్వలక్షణేనైవ సకలేతరవ
స్తువ్యావృత్తిసిద్ధేః కిమనేన యత్నేనేతి చేన్న, జగజ్జన్మాదికారణతైశ్వరకారణత్వవ్యావృత్తిసిద్ధావపి జీవజడజాతీయత్వ
శఙ్కాయాస్సత్త్వాదేవ, కమ్బుగ్రీవాదిమత్త్వరూపసంస్థానవిశేషవత్త్వాదినా పటాదివ్యావృత్తఘటాదేర్గన్ధవత్త్వాదినా తజ్జా
తీయత్వదర్శనాత్, అబాదేస్తదభావేన తచ్ఛఙ్కానివృత్తిదర్శనాత్, అతస్తన్నివృత్త్యర్థం ధామ్నేత్యాదివిశేషణాని, న
ను సంస్థానవిశేషో హి ఘటం పటాదిభ్య ఏవ వ్యావర్తయతి, న తు పృథివీమాత్రాత్, పటస్యాపి పృథివీత్వాత్, ఏవం చ సంస్థా
నాదికం యేభ్యః పటాదిభ్యో వ్యావర్తయతి తద్విజాతీయత్వమపి తేనైవ సిద్ధం, అబాదేరపి పృథివీమాత్రవ్యావర్తకాప్త్వాది
యోగాదేవ హి పృథివీవైజాత్యమ్, యస్మాత్పృథివీజాతీయాత్సంస్థానాదినా వైజాత్యం న సిధ్యతి తస్మాత్తద్వ్యావర్తకత్వమ
పి సంస్థానాదేర్నాస్తి, ప్రకృతే తు కారణత్వం జీవాదిభ్యో బ్రహ్మ వ్యావర్తయతీతి కథం తేనాకారణేభ్యో జీవాదిభ్యో వైజా
త్యం తదన్తర్భావాయోగ్యత్వాదిరూపం న సిధ్యేత్, తదనిష్ఠజాతియోగిత్వం తు ధామ్నా నిరస్తకుహకత్వాదినా లక్షణా

న్తరేణాపి న సిధ్యతి, కారణత్వవన్నిరుపాధికధామనిరస్తకుహకత్వాదేరప్యజాతిరూపత్వాత్, తస్మాద్ధామనిరస్తకుహకత్వాదివత్కారణత్వమపి స్వేతరసర్వవ్యావర్తకమితి చేదుచ్యతే, వైజాత్యం హి తద్వ్యావృత్తధర్మయోగరాహిత్యమ్, తచ్చ వ్యావృత్తిబోధకకారణత్వబలాన్న సిధ్యతి న హి ధర్మిభేదగ్రాహకసామగ్ర్యేవ తద్ధర్మాభావగ్రాహికా, కించ సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్య బ్రహ్మణో లక్షణమిదం జగజ్జన్మాదికారణత్వమితి తతో విశిష్టస్యేతరవ్యావృత్తితద్వైజాత్యసిద్ధావపి కేవలవిశేష్యస్య విశేషణభూతచిదచిత్సజాతీయశంకాయాం తద్వ్యావర్తనార్థం ధామనిరస్తకుహకత్వాదికం స్వరూపలక్షణం, వస్తుతస్తు యతో వేత్యాదిశ్రుత్యా బ్రహ్మణ్యుపాదానత్వస్యాప్యవగమాత్తస్య చ మృదాదావపి కారాదౌ దోషసహచరితత్వదర్శనాద్బ్రహ్మణ్యపి తత్ప్రయుక్తదోషశంకావారణార్థం నిరుపాధికధామనిరస్తకుహకత్వాదివిశేషణత్రయమితి న తద్వైయర్థ్యశంకేతి - అత్ర ధామ్నేత్యాదివిశేషణత్రయేణ సత్యం జ్ఞానమనన్తమితి శ్రుత్యుక్తం విశేషణత్రయం ప్రత్యభిజ్ఞాప్యతే, ధామపదేన జ్ఞానపదస్య - పరపదేనాధిక్యవాచినా అనన్తపదస్య - సత్యపదేన తస్య చ ప్రత్యభిజ్ఞానాత్, ధామ్నా తేజసా నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానరూపేణ, స్వేన స్వాభావికేన నిరుపాధికేనేతి యావత్। నిరస్తం కుహకం వఞ్చకమవిషయభూతం వస్తు యేనేతి యావత్, తద్వ్యస్య తం నిత్యనిరుపాధికాసఙ్కుచితధర్మభూతజ్ఞానేనానవగతవస్తురహితమిత్యర్థః - అనేన ముక్తజీవా వ్యావృత్తాః, తేషాం ముక్తిదశాయామసఙ్కుచితజ్ఞానత్వేऽపి తస్య పరమాత్మప్రసాదాయత్తత్వేన సోపాధికత్వాత్, బద్ధదశాయామభావేన నిత్యత్వాభావాచ్చ - తస్య పదం నిరుపాధికసత్తాయోగినం పరమపురుషమాహ। తేన వికారాస్పదమచేతనం తత్సంసృష్టశ్చేతనశ్చ వ్యావృత్తః - నామాన్తరభజనావస్థాన్తరయోగేన తయోర్నిరుపాధికసత్తాయోగరహితత్వాత్, పరశబ్దోऽధికవాచీ సన్ స్థానప్రమాణాదపరిచ్ఛిన్నాధిక్యపరః అనన్తమిత్యర్థః, ఆనన్త్యం చాత్ర దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహితత్వరూపం - తచ్చ సగుణత్వాత్స్వరూపస్య స్వరూపేణ గుణైశ్చాభిప్రేతమ్ అనేన పూర్వపదద్వయవ్యావృత్తకోటిద్వయవిలక్షణాః సాతిశయస్వరూపస్వగుణాః నిత్యసిద్ధా వ్యావృత్తాః - విశేషణానాం వ్యావర్తకత్వాత్ - సత్యాదివాక్యస్యాత్ర ప్రత్యభిజ్ఞానాదేవ విశేష్యసమర్పకం బ్రహ్మపదమధ్యాహ్రియతే ఏవం చ జగజ్జన్మాదినా లక్షణేనావగతస్వరూపం బ్రహ్మ సకలేతరవస్తువిజాతీయమితి లబ్ధం - తత్ర దేశపరిచ్ఛేదో నామ సర్వదేశావర్తిత్వరూపః - ఇదమత్ర భవత్యత్ర తు న భవతీత్యేవంవిధః - కాలపరిచ్ఛేదస్త్విదమిదానీం భవతి - ఇదానీం తు న భవతీత్యేవంవిధః - వస్తుపరిచ్ఛేదో నామ సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యాభావః స్వాపేక్షయోత్కృష్టవస్తుసద్భావో వా - తదభావో వస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం - తత్రాద్యవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం బ్రహ్మస్వరూపస్యైవ, న తు తద్గుణానాం - తత్స్వరూపస్య సర్వవస్తుశరీరకత్వేన సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యసత్త్వేऽపి తద్గుణానామసమ్భవాత్ - ద్వితీయం తు తద్గుణానామపి సమ్భవతి బ్రహ్మగుణాపేక్షయోత్కృష్టగుణానామభావాదితి వివేకః సామానాధికరణ్యం ద్వివిధం - శబ్దసామానాధికరణ్యమర్థసామానాధికరణ్యం చేతి, తత్ర శబ్దసామానాధికరణ్యం నామ - భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తానాం శబ్దానామేకస్మిన్ విశేష్యే పర్యవసానమ్ - అభిధానమిత్యర్థః, యథా నీలోత్పలశబ్దయోః - అర్థసామానాధికరణ్యం తు భిన్నార్థానామేకస్మిన్నర్థే వృత్తిః - యథా నీలోత్పలాదీనామ్ - అత్ర విశేష్యసమర్పణాయాధ్యాహృతో బ్రహ్మశబ్దః స్వభావతో నిరస్తాఖిలదోషమనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణం పురుషోత్తమమాహ ॥ తథా చాభాషి భగవద్భిః శ్రీరామానుజమునిభిః - బ్రహ్మశబ్దేన చ స్వభావతో నిరస్తనిఖిలదోషోऽనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణగణః పురుషోత్తమోऽభిధీయతే, బృహత్త్వగుణయోగేన హి బ్రహ్మశబ్దః, బృహత్త్వం చ స్వరూపేణ గుణైశ్చ యత్రానవధికాతిశయం సోऽస్య ముఖ్యోऽర్థ ఇతి - తత్ర స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వం బ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం - స్వభావత ఇత్యాదివిశేషణద్వయం తు బ్రహ్మశబ్దస్య పురుషోత్తమపరత్వప్రతిపాదనోపయోగితయోక్తం న తు ప్రవృత్తినిమిత్తతయా - బృహత్త్వస్య నిరతిశయత్వం నామానన్త్యం - నను బృహతి బృంహయతి తస్మాదుచ్యతే - పరం బ్రహ్మ - బృహత్త్వాద్బృంహణత్వాచ్చ తద్బ్రహ్మేత్యభిధీయతే - ఇతి శ్రుతిస్మృతిభ్యాం బృహత్త్వబృంహణత్వోభయప్రవృత్తినిమిత్తతయావగతేః కథమిహ బృహత్త్వమాత్రం ప్రవృత్తినిమిత్తముచ్యతే - గుణతో బృహత్త్వే బృంహణత్వస్యాప్యన్తర్గతత్వాదితి భావః - స చానన్త్యాయ కల్పత ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధం - సకలసంకోచనివృత్తిపూర్వకనిరవధికజ్ఞానవికాసరూపానన్త్యవహత్వం హి బృంహణత్వం - తద్ధి సకలహేయప్రత్యనీకత్వశాన్తికారుణ్యాదిమోక్షప్రదత్వోపయికగుణవత్త్వం - బ్రహ్మశబ్దస్య యోగరూఢ్యాం శ్రీనివాసదీక్షితైస్తథా చ స్మర్యతే - శ్రీమతి గారుడే పురాణే॥ వేదే భూరిప్రయోగాచ్చ గుణయోగాచ్చ శార్ఙ్గిణి। తస్మిన్నేవ బ్రహ్మశబ్దో ముఖ్యవృత్తో మహామునే ఇత్యారభ్య, యస్మిన్ ప్రయుజ్యమానే తు గుణయోగస్తు పుష్కలః। తత్రైవము

ఖ్యావృత్తో యమన్యత్రహ్యుపచారత ఇతి - అనేన జగత్కారణభూతవస్తువిశేషజిజ్ఞాసాయాం దేవతావిశేషావగమశ్చ సిద్ధః- ఉక్తప్రకారేణ సర్వవిలక్షణం-శ్రియః పతిం ధీమహీ ఉపాసిషీమహీత్యర్థః- ధియం కుర్యామేతి విగ్రహే ధీశబ్దాత్ తత్కరోతీతి ణిచి ఇష్ఠవద్భావాత్ ప్రకృత్యైకాజితి ప్రకృతిభావాట్టిలోపాభావే తస్మాదాశిషి లిఙి-ణిచశ్చేత్యాత్మనేపదే ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాదార్షత్వాద్వా సీయుడిట్ ఓరభావాణ్ణేరనిటీలి ణిలోపే చ ధీమహీతి రూపం వేదనోపాసనధ్రువానుస్మృతిచిన్తాస్మృతిభక్త్యాదిశబ్దపర్యాయస్య ధీశబ్దస్య ధ్యానమర్థః- లిఙస్తు లభ్యలిప్సారూపా ఆశీః- అనేనాశీర్నమస్క్రియావస్తునిర్దేశో వేత్యభియుక్తోక్తాశీశ్చ కృతా భవతి - అతో ఉక్తవిశేషణవిశిష్టస్య ధ్యేయస్య బ్రహ్మణో ధ్యాతుస్స్వస్మాదుత్కృష్టత్వావగమాత్స్వస్య చ తతో ఽపకృష్టత్వావగమాత్ప్రహ్వీభావావగమాన్నమస్క్రియాపి కృతా భవతి - పూర్వద్వికప్రతిపాద్యార్థరూపవస్తుసంగ్రహస్తు జన్మాద్యస్యేత్యాదినా వినిమయ ఇత్యన్తేన కృతః పురస్తాదేవ దర్శితః- యత్ర త్రిసర్గో మృషేత్యనేన ప్రకృతిపురుషగతదోషప్రసఙ్గపరిహారపరేణ జీవదోషకీర్తనపరతార్తీయప్రథమపాదార్థః- తేనే సత్యమిత్యాదివిశేషణేన చ ఉభయలిఙ్గపాదార్థశ్చ నిర్దిష్టః- ధామ్నా నిరస్తకుహకత్వాద్యనేకగుణవిశిష్టబ్రహ్మణో ధ్యేయత్వోక్త్యా గుణోపసంహారపాదార్థశ్చ సూచితః- ధీమహీత్యుక్తస్యోపాసనస్యానేకసాధనత్వాపేక్షత్వప్రసిద్ధ్యా అఙ్గపాదార్థశ్చ సూచితః- అధ్యాహృతబ్రహ్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తభూతబృహత్త్వాన్తర్భూతబృంహణత్వేనాభిప్రేతేన తుర్యఫలాధ్యాయార్థశ్చ సూచితః ఏవమభియుక్తాభిమతం త్రివిధం-మఙ్గళం మనసా కర్తుం శక్యమపి శిష్యశిక్షాయై గ్రన్థాదౌ శబ్దతో ఽపి కృతమిత్యవగన్తవ్యం- యత్ర త్రిసర్గో మృషా ధామ్నేత్యాదినా పరమిత్యన్తేన నిరస్తనిఖిలదోషత్వకల్యాణగుణాకరత్వకీర్తనాత్సగుణనిర్గుణశ్రుత్యోర్విషయభేదశ్చ ప్రదర్శితః ॥౧॥ అథ విషయప్రయోజనసంబన్ధాధికారిరూపమనుబన్ధచతుష్టయమాహ ద్వితీయశ్లోకేన॥ ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవ ఇత్యాదినా॥ విషయో నామ ప్రధానప్రతిపాద్యవస్తురూపః -స చాత్ర ధర్మస్సోఽపి సాధ్యస్సిద్ధశ్చేతి ద్వివిధః- సిద్ధరూపే వస్తుని ధర్మశబ్దప్రయోగో మహాభారతే దృష్టః॥ యథా- యే చ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః। తే వదన్తి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనమితి॥ తథాభియుక్తైశ్చాలౌకికత్వే సతి శ్రేయస్సాధనత్వం ధర్మశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం మన్వానైః సిద్ధరూపేఽర్థే ధర్మశబ్దః ప్రయుక్తః॥ ద్రవ్యక్రియాగుణాదీనాం ధర్మత్వం స్థాపయిష్యతే। తేషామైన్ద్రియకత్వేఽపి న తాద్రూప్యేణ ధర్మతేతి॥ తత్ర సిద్ధధర్మః పరమాత్మా - అమృతస్యైష సేతురిత్యాదిశాస్త్రైకగతస్యాలౌకికత్వే సతి శ్రేయస్సాధనత్వావగమాత్ - సాధ్యధర్మస్తు పరమాత్మారాధనాత్మికా భక్తిః- తత్ర సతామిత్యన్తేన సాధ్యధర్మ ఉచ్యతే- వేద్యమిత్యాదినా తాపత్రయోన్మూలనమిత్యన్తేన సిద్ధధర్మః- ఈశ్వర ఇత్యాదినా ప్రయోజనముచ్యతే- తచ్చాపి ద్వివిధమ్- వ్యవహితమవ్యవహితం చేతి- తత్రాయత్నేన హృదీశ్వరావస్థాపనమవ్యవహితం ఫలమ్- తాపత్రయనివృత్తిస్తు భగవదనుభవపరమ్పరయా వ్యవహితం ఫలమ్ - సంబన్ధోఽపి ద్వివిధః- సాధ్యసాధనభావరూపః ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చేతి- తత్ర ప్రయోజనోక్త్యా సాధ్యసాధనభావరూపః- విషయోక్త్యా ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావరూపశ్చార్థతో వివక్షితః -ఏవం సిషాధయిషుః ప్రతిపిత్సురూపో ముముక్షురధికార్యర్థతో వివక్షితో వేదితవ్యః- తత్ర సాధ్యధర్మమాహ ॥ ధర్మ ఇతి ॥ అత్ర అస్మిన్పురాణే- ప్రోజ్ఝితకైతవః పరమో నిర్మత్సరాణాం సతాం ధర్మః సాధ్యతయోచ్యత ఇతి శేషః॥ కైతవం వఞ్చనమ్- ప్రోజ్ఝితం నితరాం త్యక్తం కైతవం యస్మిన్- అనేన విప్రలిప్సామూలబాహ్యాగమోక్తచైత్యవన్దనాదివ్యావృత్తిః ॥ నిర్మత్సరాణాం సతామితి సంబన్ధసామాన్యే షష్ఠీ నిర్మత్సరాణాం సతాం సంబన్ధీ ధర్మోఽత్ర సాధ్యతయోచ్యత ఇత్యర్థః ॥ సంబన్ధశ్చానుష్ఠేయానుష్ఠాతృభావరూపః- నిర్మత్సరాణాం సతాం ధర్మ ఇత్యనేన వేదోక్తాభిచారాదివ్యావృత్తిః- అభిచారాదయో హి మత్సరాదిమతామనుష్ఠేయాః- పరమః- సర్వోత్కృష్టః- అనేన క్షుద్రఫలప్రదకామ్యకర్మవ్యావృత్తిః- యద్వా- మత్సరశబ్దః కామాదీనాం ప్రదర్శనార్థః- శమదమాద్యుపేతానాం ముముక్షూణాం ధర్మః- అనేన స్వర్గాద్యర్థకర్మవ్యావృత్తిః - పరమః- సర్వేషామేవ ధర్మాణాముత్తమో వైష్ణవో విధిరిత్యుక్తప్రకారేణ భగవత్సన్తోషైకఫలత్వాత్పరమః- ఏవం సాధ్యధర్మరూపో విషయ ఉక్తః - అథైవంవిధమోక్షైకప్రయోజనకసాధ్యధర్మమారాధ్యమేతత్పురాణవేద్యం పరబ్రహ్మాత్మకం సిద్ధధర్మరూపం విషయమాహ॥ వేద్యమితి॥ సతామిత్యేతత్కాకాక్షిన్యాయాదత్రాపి సంబధ్యతే॥ అత్ర అస్మిన్ మహామునికృతే- శ్రీమద్భాగవతే శ్రీమద్భాగవతాఖ్యే పురాణే - అన్వర్థమిదం నామ భగవతస్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకత్వేన భగవత ఇదం భాగవతమితి వ్యుత్పత్తేః- సతాం వేద్యం వస్తు వాస్తవం శివదం తాపత్రయోన్మూలనం వాస్తవత్వాదిగుణవిశిష్టమిత్యన్వయః- మహామునినా బాదరాయణేన కృతే మునేర్మహత్త్వమత్రాపి సంభావ్యమానపౌరుషేయదోషగన్ధాపౌరుషేయప్రత్యక్షశ్రుతివాక్యేన - స హోవాచ వ్యాసః పారాశర్య ఇత్యనేనా ప్రస్తుతమతయాఽఽవితత్వ

రూపం వివక్షితం-అనేనాస్యపురాణస్య వక్తృవైలక్షణ్యావత్త్వం సిద్ధమ్-అతఏవప్రమాణతమత్త్వంచ-ఇతరదేవతానామ
సద్గుణారోపేణస్తోతవ్యత్వాత్తద్వ్యావృత్త్యర్థం వా స్తవమిత్యుక్తం-వస్తునో భావో వాస్తవం యువాదిత్వాద్ధాయనా
న్తయువాదిభ్యోఽణిత్యణ్-తతోమత్వర్థీయోచ్-స్వాభావికధర్మయుక్తమిత్యర్థః- శివదమ్ మఙ్గళదమ్-మోక్షానన్దప్రదమ్-అ
నేనేష్టప్రాపకత్వముక్తమ్-తాపత్రయోన్మూలనం ఆధ్యాత్మికాదితాపత్రయోచ్ఛిత్తికరమ్-అనేనానిష్టనివర్తకత్వముక్తమ్-
యద్వా - వాస్తవశబ్దేనశాస్త్రాన్తరాభ్యుపేతాబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రప్రధానాదేర్వైలక్షణ్యమభిప్రేతం-అబ్రహ్మాత్మ
కప్రధానాదీనామప్రామాణికత్వాత్-ఇతరవిశేషణద్వయేన క్షుద్రోపద్రవశతోపప్లుతపరిమితసుఖప్రదదేవతాన్తరవ్యా
వృత్తిః-ఏవం మోక్షసాధనధర్మస్తత్సమారాధ్యపరదేవతా చాస్యప్రబన్ధస్యవిషయఇత్యుక్తమ్-యతఏవేదమీదృశవిశిష్టవిష
యకమ్-అతఏవనశాస్త్రాన్తరైః ప్రయోజనమస్తీత్యాహ॥కింవాపరైరితి॥అపరైః-శాస్త్రజాలైః-కింవా-నకించిదపిప్రయో
జనమస్తీత్యర్థః-అథప్రయోజనమాహ- ఈశ్వరఇత్యాదినా-శుశ్రూషుభిః-శ్రవణేచ్ఛామాత్రవద్భిః-అతఏవతత్క్షణాత్-కృతిభి
ర్ధన్యైః-సద్యః-ఏతత్పురాణశ్రవణానన్తరమేవ-హృదీశ్వరోఽవరుధ్యతే శ్రుతిపథేనహృదయంప్రవిశతీత్యర్థః- యాత్యేన
చిత్తేవినివేశమేతిన్యాయేనదుర్గ్రహస్యేశ్వరస్యాపి తేనహృద్యవస్థానమవ్యవహితంఫలమ్-తాపత్రయనివృత్తిశ్చభగవ
దనుభవపరంపరయాఫలమిత్యుక్తంభవతి - ప్రయోజనేనసాధ్యసాధనభావరూపః-విషయేణప్రతిపాద్యప్రతిపాదకభావ
రూపశ్చసంబన్ధోఽధికారీచార్థసిద్ధఇతిపురస్తాదేవోక్తమ్ ॥౨॥ ఏవంవిషయప్రయోజనకథనేపిప్రామాణ్యానిశ్చయంవినా
శ్రవణంనోపపద్యతఇత్యాశఙ్క్య వేదాన్తమూలత్వంవదంశ్చ శ్రోతౄనభిముఖయతి తృతీయేనశ్లోకేన॥నిగమేత్యాదినా॥ హేర
సికాః రసజ్ఞాః-భావుకాః భగవత్సం-శీలనపరాః నిగమో వేదస్సఏవకల్పతరుః-తస్యఫలం ఫలరూపమిదం-భాగవతంపురాణ
మ్-ఆలయమ్-ఆమరణమ్-ముహుః-పునఃపునః-పిబత-నిగమస్యకల్పతరుత్వ రూపణంధర్మార్థకామమోక్షపురుషార్థచతుష్టయ
తత్సాధనావబోధనద్వారాధర్మాదిఫలజనకత్వాత్-భాగవతస్య తత్ఫలత్వ రూపణంనిగమసారాంశరూపత్వాత్-ఖాదతే

ధర్మః ప్రోజ్ఝితకైతవోఽత్రపరమోనిర్మత్సరాణాంసతాంవేద్యంవాస్తవమత్రవస్తుశివదంతాపత్రయోన్మూ
లనమ్। శ్రీమద్భాగవతేమహామునికృతేకింవాపరైరీశ్వరస్సద్యోహృద్యవరుధ్యతేఽత్రకృతిభిశ్శుశ్రూషుభిస్త
త్క్షణాత్ ॥౨॥ నిగమకల్పతరోర్గళితంఫలంశుకముఖాదమృతద్రవసంయుతమ్। పిబతభాగవతంరసమాలయంము
హురహోరసికాభువిభావుకాః ॥౩॥ నైమిశేఽనిమిషక్షేత్రేఋషయశ్శౌనకాదయః। సత్రంస్వర్గాయలోకా

త్యుక్త్వాపిబతేతివదన్నేతత్సూచయతి॥నామ్రాదిఫలేష్వివానుపాదేయాంశస్త్వగ్బీజాదిరూపఃకల్పతరుఫలేఽస్తి కింతు-
కేవలంపేయఃకృత్స్నోఽపిరసఏవసన్నపివాత్వగ్బీజాదిరప్యుపాదేయఏవ-ఏవమస్మిన్నపిపురాణేనానుపాదేయాంశోవిద్యతే-అ
పితుసర్వోఽప్యుపాదేయఏవేతి నిగమద్రుమఫలత్వం చాస్యపురాణస్యస్వప్రధానప్రతిపాద్యనిరతిశయానన్తబ్రహ్మానన్దసా
ధనమాతభక్తిద్వారాఽవగన్తవ్యమ్॥ ఏవమమృతద్రవసంయుతమిత్యాదీన్యపివిశేషణాని-నిగమద్రుమఫలత్వంస్వర్గాదిత
త్సాధనావబోధివేదపూర్వభాగోపబృంహణాత్మకకల్పసూత్రాదేరప్యస్తీతితద్వ్యుదాసాయాహ। అమృతద్రవసంయుత
మితి॥అమృతంమోక్షః-ముక్తిః కైవల్యనిర్వాణశ్రేయోనిశ్శ్రేయసామృతమితిముక్త్యాదిశబ్దపర్యాయత్వస్మరణాత్ ॥ సఏవ
ద్రవః సారాంశః-తేనసంయుతం-రసంరసవత్-గుణవచనేభ్యోమతుబోలుగిష్టఇతిలుక్-భగవదనుభవానన్దవత్ -అనేనభక్తి
రూపత్వంసిద్ధమ్-భక్తిర్నామ-స్నేహపూర్వమనుధ్యానంభక్తిరిత్యభిధీయతఇతిస్మరణాత్-ప్రీతిమద్భగవత్స్మరణంఫలమత్ర
సమ్యగ్జ్ఞానాత్మకంవివక్షితమ్-శుకముఖాద్గళితంఅత్యుచ్చస్థంఫలంశుకాఖ్యపక్షిముఖపాతితంసుగ్రహంస్యాత్తద్వద్వేదవృక్ష
శాఖాగ్రగతంజ్ఞానఫలంశుకముఖసంబన్ధాత్సులభతమిత్యర్థః ॥ ద్వాసుపర్ణాసయుజాసఖాయాసమానంవృక్షంపరిషస్వజా
తే॥ఇతిశ్రుత్యనుసారేణబాదరాయణేశ్శుకాఖ్యపక్షిత్వరూపణమ్।ఆలయాదితిపాఠే-ఆమరణాదిత్యర్థః- నిగమద్రుఫలత్వ
రూపణేనవేదమూలత్వంశుకముఖాద్గళితమిత్యనేనకేవలనివృత్తిధర్మపరాయణాస్వాదితత్వప్రతీత్యాశిష్టపరిగృహీతత్వమ
తఏవప్రామాణ్యంముముక్షుభిరతీవోపాదేయత్వంచేత్యాదిఫలితమ్యద్యప్యేతత్ప్రబన్ధనిర్మాణోపక్రమదశాయామస్యశుకము
ఖాస్వాదితత్వంనవిద్యతే॥తథాపి-భవిష్యదభిప్రాయేణత్రైకాల్యజ్ఞస్యనిర్మాతురేవముక్తిః ❁॥౩॥❁ తదేవమనుష్ఠితత్రివిధ
మఙ్గళః ప్రదర్శితానుబన్ధచతుష్టయప్రామాణ్యో భగవాన్బాదరాయణస్త్రైకాల్యజ్ఞోఽస్యచికీర్షితస్యవేదాన్తార్థోపబృంహ
ణరూపస్యపురాణస్యపరీక్షిచ్ఛౌనకశుకసూతాదిప్రష్టృప్రతివక్తృప్రశ్నోత్తరముఖేనభావినీంప్రవృత్తిమాలోచ్యతత్ర
త్యేషాంప్రశ్నోత్తరరూపాన్ శ్లోకాన్స్వయమేవతత్రతత్రనిర్మిత్సుస్తావత్తదుపోద్ఘాతరూపేఽస్మిన్ప్రథమస్కన్ధేప్రథమప్ర

ష్టః పరీక్షితః ప్రతివక్తుశ్శుకస్య చైకత్ర సమావేశం ప్రతివక్తుశ్శుకస్య సమాగమం పరీక్షితః ప్రష్టుః ప్రశ్నోద్యోగహేతుం ప్రాయోపవేశం తన్నిమిత్తవిప్రశాపం చ వివక్షుః ప్రాయోపవేశాత్ప్రాక్తనం జన్మావధికం పారీక్షితం వృత్తాన్తం, తతః ప్రాక్తనం తత్పిత్రాదివృత్తాన్తం, తథైవ తత్ప్రబన్ధకర్తుస్స్వస్యైతత్ప్రబన్ధనిర్మాణనిమిత్తం తదగ్నవసమాగతదేవర్షేశ్చ సంవాదం, తదాజ్ఞయైతత్ప్రబన్ధనిర్మాణం చ - శౌనకసూతప్రశ్నోత్తరముఖేన వివక్షుస్తావచ్ఛౌనకాదిప్రశ్నప్రకారం వక్తుం తదుపోద్ఘాతమాహ॥ నైమిశ ఇతి॥ అత్ర కేచిచ్ఛౌనకాదిప్రశ్నాదిరూపాశ్శ్లోకాస్తదర్వాచీనైర్నిర్మాయాత్ర తత్ర తత్ర నిబద్ధాః, పరీక్షిదాదిప్రశ్నాదిరూపాస్తు సూతేనేతి వదన్తి, తదసారం, త్రైకాల్యజ్ఞస్య ప్రబన్ధప్రబద్ధురేవ తన్నిర్మాణోపపత్తేః, నహి సద్విద్యావల్లీప్రతర్దనవిద్యాదిషు "శ్వేతకేతుర్హారుణేయ ఆస తగ్ం హ పితోవాచ శ్వేతకేతో" - "భృగుర్వై వారుణిః వరుణం పితరముపససార, అధీహి భగవో బ్రహ్మేతి" - "ప్రతర్దనో హ వై దైవోదాసిరిన్ద్రస్య ప్రియం ధామోపజగామే"త్యాదీనాం ప్రశ్నప్రతివచనాదిరూపాణాం శ్రీతవచసామాధునికత్వం వక్తుం యుక్తమ్। నను వేదకర్తురభావాత్స్వయమేవ వేదః ప్రశ్నోత్తరరూపేణ ప్రతిపిపాదయిషితానర్థాన్ ప్రతిపాదయతి, అత్ర తు పౌరుషేయే ఽన్యకర్తృకాణామపి వచసాం సందర్భస్తత్ర తత్ర న దోషావహ ఇతి చేన్న, ఏవమపి కృత్స్నప్రబన్ధస్యైకకర్తృకత్వాసిద్ధేః, కృత్స్నస్య పురాణప్రపఞ్చస్య ప్రశ్నోత్తరరూపత్వేన కాని గ్రన్థకర్తుర్వచాంసి కానిచేతరేషామితి విభాగస్యాశక్యత్వాచ్చ, తస్మాద్యథోక్తమేవ యుక్తమ్ - శౌనక ఆదిర్యేషాం తే మునయః, బ్రహ్మణా విసృష్టస్య చక్రస్య నేమిర్యత్ర శీర్యతే కుణ్ఠీభవతి - యత్రేతి తన్నైమిశం, తదేవ నైమిశం, తచ్చ వాయుపురాణే ప్రసిద్ధమ్, నైమిశ ఇతి పాఠే నిమిశస్తైఽత్ర మహర్షయ ఇతి నిమిశం - తదేవ నైమిశమిత్యర్థః నామ్నా నైమిశాఖ్యేఽనిమిషక్షేత్రే దేవక్షేత్రే భగవత్స్థానే నిత్యవతీతి భావః॥ స్వర్గాయ లోకాయ, స్వర్గో నిరతిశయానన్దః తాదృశో లోకః పరమపదం, తస్మై - తత్ప్రాప్తయే - తత్సాధనం సత్రం సహస్రసమం సహస్రసంవత్సరం, ఆసత - అనుష్ఠితవన్తః, స్వర్గో లోకోఽత్ర పరమపదమేవ, "అనన్తే స్వర్గే లోకే జ్యేయే ప్రతితిష్ఠతీతి", "స్వర్గే లోకే అమృతత్వం భజన్త" ఇతి శ్రుత్యనుగోథ

యసహస్రసమమాసత॥౪॥ త ఏకదా తు మునయః ప్రాతర్హుతహుతాగ్నయః। సత్కృతం సూతమాసీనం పప్రచ్ఛురిదమాదరాత్॥౫॥ ఋషయ ఊచుః॥ త్వయా ఖలు పురాణాని సేతిహాసాని చానఘ। ఆఖ్యాతాన్యప్యధీతాని ధర్మశాస్త్రాణి యాన్యుత॥౬॥ యాని వేదవిదాం శ్రేష్ఠో భగవాన్బాదరాయణః। అన్యే చ మునయస్సూత పరావరవిదో విదుః॥౭॥ వేత్థ త్వం సౌమ్య తత్సర్వం తత్త్వతస్తదనుగ్రహాత్। బ్రూయుస్స్నిగ్ధస్య శిష్యస్య గురవ

నాస్యుక్తిర్దర్శనాత్, అన్యథా శౌనకాదయ ఇతి న ఘటతే, దశాశ్వమేధీ పునరేతి జన్మ కృష్ణప్రణామీ న పునర్భవాయేతి వదతః పరమభాగవతస్య శౌనకస్య ప్రసిద్ధస్వర్గాద్యర్థిత్వాయోగాత్ - ఋత్విజ ఏవ యత్ర యజమానాస్తత్సత్రం - యద్వా, అత్ర సత్రశబ్దేన భగవద్గుణానుభవాత్మకం బ్రహ్మసత్రం వివక్షితమ్॥ తథా చ తల్లక్షణం వక్ష్యతి దశమే శ్రుతిగీతాధ్యాయే॥ తుల్యశ్రుతతపశ్శీలాస్తుల్యస్వీయారిమధ్యమాః॥ అపి చక్రుః ప్రవచనమేకం శుశ్రూషవోఽపర ఇతి॥ అత ఏవాసీనా దీర్ఘసత్రేణేతి వక్ష్యమాణోపపత్తిః ॥౪॥ త ఇతి - తే మునయః శౌనకాదయః కదాచిత్ప్రాతః హుతహుతాగ్నయః, హుతే త్యాహార్థోక్తం - హుతే సాయమాహ్నద్రవ్యేణ పయస్సర్పిరాదినాసాదనేన - హుతాః - అగ్నయః ఆహవనీయాదయో యైస్తథాభూతాః - సత్కృతం యథోచితం బహుమతం ఆసీనం ఉపవిష్టం చ సూతం - ఇదం వక్ష్యమాణం ఆదరాత్ - ఆదరపూర్వకం పప్రచ్ఛుః ॥౫॥ ప్రశ్నమేవాహ త్వయేత్యాదినాయావదధ్యాయపరిసమాప్తి - తావద్యుష్మత్ప్రశ్నోత్తరం వక్తుం నాహం సమర్థ ఇత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్త ఆహుః॥ త్వయేతి త్రిభిః॥ హే అనఘ - శాస్త్రార్థాజ్ఞాననిమిత్తకర్మరూపపాపరహిత - జాలిప్రయుక్తావమత్వరూపాఘరహితేతి వా॥ త్వయా, ఇతిహాససహితాని సర్వపురాణాని - ఉత అపి చ - యాని ధర్మశాస్త్రాణి మానవాదీని - తాని సర్వాణ్యధీతాన్యాఖ్యాతాని కథితాని శ్రావితాని చ ॥౬॥ కాని తాని పురాణధర్మశాస్త్రాణీత్యత ఆహ॥ యానీతి॥ హే సూత - వేదవిదాం స్వరూపతోఽనుష్ఠానపర్యన్తార్థతశ్చ వేదం విదన్తీతి తథా - తేషాం మధ్యే శ్రేష్ఠో భగవాన్బాదరాయణః - తథావిధా అన్యే చ మునయః పరాశరాదయో మన్వాదయశ్చ - పరావరవిదః - పరం పరమాత్మతత్త్వం - అవరం - ప్రకృతిపురుషతత్త్వం తద్విదః తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యవిదః - యాని పురాణాని ధర్మశాస్త్రాణి చ విదుః - తాన్యధీతాన్యాఖ్యాతాని చేతి పూర్వేణాన్వయః॥ వేదవిచ్ఛ్రేష్ఠో బాదరాయణోఽన్యే చ మునయః యాని విదురిత్యనేన, స్మృతీతిహాసపురాణానాం వేదమూలత్వమత ఏవ ప్రామాణ్యం చ దర్శితమ్ ॥౭॥ నన్వపశూద్రాధికరణన్యాయేన అనధికృతశారీరకోఽహమితిహాసపురాణాద్యధ్యయనజాపాత్ ప్రతీతిమాసాద్య బ్రహ్మవిదాం యుష్మాకం ప్రశ్నస్యోత్తరం వక్తుం ప్రభురితి మామాశఙ్క్య

వాదయన్త ఆహుః॥ వేత్థేతి॥ హే సౌమ్య సదనుగ్రహాత్, సతో వ్యాసస్యానుగ్రహాద్ధేతోః, తత్సర్వం ఇతిహాసపురాణాదిప్రధానప్రతిపాద్యం వస్తు, తత్త్వతస్త్వం వేత్థ జానాసి, అనధికృతశారీరకోఽపి త్వం సదనుగ్రహాదితిహాసపురాణాద్యర్థరూపం వస్తు యథావద్వేత్థ న త్వాపాతత ఇతి భావః॥ సదనుగ్రహాదపి కథం శారీరకాధ్యయననిర్ణేతవ్యం వస్తు తత్త్వమహం వదామీత్యత్రాహుః- బ్రూయురితి, స్నిగ్ధస్యానురక్తస్య- శిష్యస్య త్వాదృశస్య- గురవో బాదరాయణాదయః గుహ్యమప్యుత గుహ్యమపి బ్రూయుః- శారీరకముఖేనానుక్త్వా కేవలముపదిశేయురితి భావః ❁ ॥౮॥ ❁ ఏవం తస్య ప్రతివచనసామర్థ్యమావిష్కృత్య ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛన్తి॥ తత్రేతి॥ హే ఆయుష్మన్- పుంసామేకాన్తతో నియమేన- నిరతిశయం శ్రేయ ఇతి వా యతస్సాధనాత్ శ్రేయో భవేత్ తద్భవతా తత్ర తత్ర పురాణాదిషు- నిశ్చితం నిర్ణీతం- నః అస్మభ్యం, శంసితుం ప్రస్తోతుమర్హసి॥ ఏవం ముక్తిసాధనభూతో ధర్మః పృష్టః కిం నిరతిశయం శ్రేయః కో వా తత్సాధనభూతో ధర్మ ఇతి ప్రశ్నార్థః ❁ ॥౯॥ ❁ అథ త్రివర్గసాధనానామశ్రోతవ్యత్వం సూచయన్తస్తన్నిష్ఠానాం దౌర్భాగ్యం తైః శ్రోతవ్యానాం బహుత్వం చ వదన్తస్సర్వశాస్త్రార్థసారభూతం ముక్తిసాధనమేవ పృచ్ఛన్తి ప్రాయేణేతి సార్ధాభ్యామ్। హే సభ్య- అస్మిన్ కలౌ యుగే జనాః మానవాః ప్రాయేణాల్పాయుషః అనియతశతవర్షాయుషః- అనేన కృతాదియుగేష్వివ యథేష్టం భోగానన్తరం ముముక్షోదయాసమ్భవ ఉక్తః- మన్దాః మన్దప్రకృతయః- సుమన్దమతయః నితరాం మన్దబుద్ధయః- ఉపద్రుతాః తాపత్రయవర్గత్రయతృష్ణాభ్యామితి శేషః- సుమన్దమతయ ఇత్యనేనరుఝడితి శ్రేయస్తత్సాధనానవగమస్సూచితః- మన్దా ఇత్యనేన శ్రేయస్సాధనోపసంహారాసామర్థ్యం సూచితమ్- ఉపద్రుతా ఇత్యనేన క్వచిచ్ఛ్రేయస్సాధనోద్యోగస్యానేకాన్తరాయవిహతత్వం- అత ఏవ తే జనా మన్దభాగ్యాః దుర్భగా ఇత్యర్థః- హి యస్మాత్- ఉపద్రుతాః అత ఏవ తైర్విభాగశః- స్వస్వాపేక్షితధర్మాదిసాధనభేదేన శ్రోతవ్యాని భూరికర్మాణి ఆయాసబహులాని కర్మాణి భూరీణి బహూని సన్తి- పౌణ్డరీకవాజపేయాదిభేదేన భూరీణి- ఏకైకస్మి

వో గుహ్యమప్యుత॥౮॥ తత్ర తత్రాఞ్జసాయుష్మన్భవతా యద్వినిశ్చితమ్। పుంసామేకాన్తతః శ్రేయస్తన్నశ్శం
సితుమర్హసి॥౯॥ ప్రాయేణాల్పాయుషస్సభ్య కలావస్మిన్యుగే జనాః। మన్దాస్సుమన్దమతయో మన్దభాగ్యా హ్యు
పద్రుతాః॥౧౦॥ భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని విభాగశః। అతస్సాధోఽత్ర యత్సారం ❁ సముద్ధృత్య మ
నీషయా। బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం యేనాత్మా సమ్ప్రసీదతి॥౧౧॥ సూత జానాసి భద్రం తే భగవాన్సాత్వ

న్ననేకేతికర్తవ్యతాకలాపవత్త్వేన భూరికర్మాణీతి వా- యత ఏవమతోఽత్ర శ్రోతవ్యేషు మధ్యే యత్సారం అనిష్టనివర్తకమిష్టప్రాపకం చ సారం సాధనం, తన్మనీషయా సూక్ష్మయా ధియా, సముద్ధృత్య దధ్నో ఘృతమివోద్ధృత్య శ్రద్దధానానాం శ్రద్ధాం కుర్వతాం నోఽస్మాకం బ్రూహి- సారం విశింషన్తి యేనేతి॥ యేన సారేణాత్మా చిత్తం- సమ్ప్రసీదతి రాగాదిభిరకలుషితస్స్యాత్, తత్సారం బ్రూహీత్యన్వయః- ప్రాయేణేత్యేతదల్పాయురాదిభిః ప్రత్యేకం సమ్బధ్యతే, ప్రాయేణాల్పాయుషః ప్రాయేణ మన్దా ఇత్యేవ తేన మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే- ఇతి భగవద్వచనార్థస్స్మారితః- యేనాత్మా సమ్ప్రసీదతీత్యనేన, ఆత్మప్రసాదార్థమేవ తావన్ముముక్షుభిర్యతితవ్యం, సతి చాత్మప్రసాదే- ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే। ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతీత్యుక్తరీత్యా దుఃఖహాన్యాదిరర్థాదేవ భవతీతి సూచితమ్- యద్వా యేన సారభూతేన సాధనేన- ఆత్మా పరమాత్మా- ప్రసీదతి ప్రసన్నో భవతీత్యర్థః ఏవం- కిమలభ్యం భగవతి ప్రసన్నే శ్రీనికేతనే, ఇతి వక్ష్యమాణరీత్యా తతస్సర్వం సమ్పత్స్యత ఏవేతి భావః, భూరీణి భూరికర్మాణి శ్రోతవ్యాని సన్తి తత్ర సారం బ్రూహీత్యనేన భూరికర్మాణి న శ్రోతవ్యానీతి ప్రతీయతే॥ యద్యపి కర్మాణ్యపి ఫలద్వారా హానాయ స్వరూపేణోపాదానాయ చ శ్రోతవ్యాన్యేవ- అన్యథా సాంసారికఫలనిర్వేదాసమ్భవేన నిశ్శ్రేయససాధనావబోధ్యధ్యాత్మశాస్త్రశుశ్రూషాయా ఏవాసమ్భవాత్, పరమాత్మోపాసనస్యానభిసంహితఫలకర్మోపకార్యత్వజ్ఞానాభావప్రసఙ్గాచ్చ- తథాప్యైకమైవోక్త్యా సర్వాణి కర్మాణి ఫలతస్త్యాజ్యాని, ఉపాసనాఙ్గతయా యథాశక్త్యనుష్ఠేయానీత్యేతావదేవ శ్రోతవ్యం- ముముక్షుభిరిత్యభిప్రాయేణైవముక్తమ్ ❁ ॥౧౧॥ ❁ ఏవం ముక్తిసాధనం పృష్ట్వా అథ తదనుగ్రాహకేషు ప్రధానతమమ్ శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణమిత్యాదిషు ప్రథమోపాత్తం భగవచ్చరిత్రశ్రవణం చికీర్షవస్తత్రాపి సాధుపరిత్రాణాయావతీర్ణస్సమనన్తరశ్రీకృష్ణావతారచరిత్రం పృచ్ఛన్తి సూతేత్యాదిభిష్షడ్భిః- హే సూత తుభ్యం భద్రం కల్యాణమస్తు- సాత్వతాం భక్తానాం పతిః పాలయితా భగవాన్ వసుదేవస్య, అపాదానస్య సమ్బన్ధవివక్షయా షష్ఠీ, వసుదేవాత్తద్భార్యాయాం దేవక్యాం యస్య చి

కీర్షయా యత్కర్మకర్తుమిచ్ఛయా జాతోఽవతీర్ణః తత్సర్వం త్వం జానాసి ॥౧౨॥ తచ్ఛ్రీకృష్ణచరిత్రం, శ్రోతుమిచ్ఛతామస్మాకమ్-వర్ణితుమర్హసి - హేసూత-అర్హసి జానాసి అర్హసీత్యనేన సదనుగృహీతః కార్త్స్న్యేన తచ్చరిత్రవేదితత్వం వక్తుం ప్రభురితి సూచితమ్ ॥౧౩॥ మహోపకర్తృత్వాత్తదవతారచరిత్రమవశ్యం శుశ్రూషితవ్యమిత్యభిప్రాయేణ తదవతారం విశింషన్తి ॥యస్యేతి॥ యస్య భగవతోఽవతారః శ్రీకృష్ణరూపః భూతానాం-విభవాయ-యోగాపరపర్యాయేష్టోదయాయ-క్షేమాయ-తత్పాలనాయ చ భక్తానామిత్యనుక్త్వా భూతానామితి వదతామయమభిప్రాయః॥ శత్రూణామపి దమనపూర్వకమపవర్గదాయిత్వేన మహోపకర్తేతి కిము వక్తవ్యం, తదవతారో భూతానాం యోగక్షేమార్థ ఇతి-అతస్తన్నామైవానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణక్షమమిత్యభిప్రాయేణాహుః॥ ఆపన్న ఇతి-ఘోరాం గర్భజన్మజరామరణాదిరూపాం సంసృతిమాపన్నః ప్రాప్తః పుమాన్ శత్రురపి వివశోఽపి పారవశ్యేనాపీత్యర్థః ॥ యస్య శ్రీకృష్ణస్య- యచ్ఛబ్దానాం కో వా భగవత స్తస్యేత్యుత్తరత్రాన్వయః-నామ గృణన్ ఉచ్చరన్-దేహావసాన ఇతి శేషః॥ తతస్సంసృతేస్సద్య ఏవ విముచ్యేత-ముక్తో భవేత్-కథం పారవశ్యేనాప్యుచ్చారణమాత్రేణాపి శత్రురపి ముచ్యేతేత్యతో నామోచ్చారణం విశింషన్తి-యద్బిభేతి స్వయం భయ ఇతి-యన్నామోచ్చారణం ప్రతి భవస్సంసారః-స్వయం బిభేతి-భయమితి పాఠేఽపి-జన్మమరణాదిభయహేతుత్వాద్భవ ఏవ భయశబ్దేన వివక్షితః-దేహావసానకాలికభగవన్నామోచ్చారణస్యావ్యవధానేన ముక్తిసాధనత్వమితరకాలికస్య తు కర్మజ్ఞానయోగాదివత్ భక్తియోగానుగ్రాహకత్వేన తద్ద్వారేతి వివేకః। ఏతచ్చ షష్ఠేఽజామిలోపాఖ్యానే ప్రపఞ్చయిష్యతే॥౧౪॥ ఆస్తాం తావదవతారనామమాహాత్మ్యం తదీయానాం మాహాత్మ్యమేవ వాఙ్మనసాగోచరమిత్యభిప్రాయేణాహుః॥ యత్పాదేతి॥ హేసూత-యస్య భగవతః-పాదసంశ్రయాః పాదావేవ ప్రాప్యత్వేన ప్రాపకత్వేన సంశ్రయస్త ఇతి తథా-మునయః-తత్పాదారవిన్దమననశీలాః-ప్రశమాయనాః శమదమాదిగుణానామాశ్రయాః తదీయాః- ఉపస్పృష్టాః-పాదయోరితి శేషః-పాదస్పర్శమాత్రే

తాం పతిః। దేవక్యాం వసుదేవస్య జాతో యస్య చికీర్షయా॥౧౨॥ తన్నశ్శుశ్రూషమాణానామర్హస్యఙ్గానువర్ణితుమ్॥౧౩॥ యస్యావతారో భూతానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ। ఆపన్నస్సంసృతిం ఘోరాం యన్నామ వివశో గృణన్। తతస్సద్యో విముచ్యేత యద్బిభేతి స్వయం భయః ॥ ౧౪ ॥ యత్పాదసంశ్రయాస్సూత మునయః ప్రశమాయనాః। సద్యః పునన్త్యుపస్పృష్టాస్స్వర్ధున్యాపోఽనుసేవయా ॥ ౧౫ ॥ కో వా భగవతస్తస్య పుణ్యశ్లోకేడ్యకర్మణః। శుద్ధికామో న శృణుయాద్యశః కలిమలాపహమ్ ॥ ౧౬ ॥ తస్య కర్మాణ్యుదారాణి పరిగీతాని సూరిభిః। బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం లీలయా దధతః కలాః॥ ౧౭ ॥ అథాఖ్యాహి హరేర్ధీమన్నవతారకథాశ్శుభాః ।

ణాపీతి భావః-సద్య ఏవ పునన్తి-స్పృష్టానితి శేషః-ఏవం తత్పాదసంబన్ధిన్యాః స్వర్ధున్యాః గఙ్గాయాః-ఆపోఽపి అనుసేవయా స్నానపానాదిరూపయా సేవకాన్ పునన్తి-స్వర్ధున్యాపస్తు అనుసేవయా పునన్తి-మునయస్తదీయాస్తూపస్పర్శమాత్రేణాపి పునన్తీతి కేచిద్వ్యాచక్షతే । యథా స్వర్ధున్యాపోఽనుసేవయా పునన్తి తథా మునయోఽప్యుపస్పృష్టాః పునన్తీతి దృష్టాన్తో వాఽభిప్రేతః॥౧౫॥ ఉక్తైరన్యైశ్చ గుణైస్తం విశింషన్తస్తచ్చరిత్రమవశ్యమాత్మశుద్ధిమిచ్ఛద్భిశ్శ్రోతవ్యమిత్యభిప్రాయేణాహుః॥ కో వేతి॥ తస్యోక్తవిధస్య-పుణ్యాః-శృణ్వతాం వదతాం చ పుణ్యావహాః-శ్లోకః శ్లోక్యత ఇతి శ్లోకో యశః యస్య- అత ఏవ స చాసౌ-ఈడ్యం స్తుత్యం కర్మ చరిత్రం యస్య సః-తస్య భగవతో యశః-కలిమలాపహం-కలప్రయుక్తపాపహన్తృ-చిత్తశుద్ధికామః కో వా పుమాన్న శృణుయాత్-సర్వోఽపి శృణుయాదేవేత్యర్థః ॥౧౬॥ తస్యేతి-అతో లీలయా-న కర్మణేతి భావః కలాః మూర్తీః అవతారాన్తరరూపాః దధతస్తస్య-ఉదారాణి విపులాని-సూరిభిః నారదపరాశరపారాశర్యాదిభిః-పరిగీతాని చ-కర్మాణి చరితాని-శ్రద్దధానానాం నః-అస్మాకం బ్రూహి-లీలయేత్యనేన అవతారాణామకర్మమూలత్వముక్తమ్-కలా దధత ఇత్యనేన శ్రీకృష్ణస్యావతారత్వప్రతీత్యా పూర్ణావతారత్వం సూచితమ్॥ తేనైవావతారాన్తరకథాప్రశ్నశ్చ కృతః ॥౧౭॥ లీలయేత్యనేన అవతారాణామకర్మమూలత్వముక్తమ్-అథావతారచేష్టితానామప్యకర్మమూలత్వం వదన్తః కార్త్స్న్యేన తదవతారచరితాని పృచ్ఛన్తి॥ అథేతి॥ హే ధీమన్ ఆత్మమాయయా-ఆత్మనః స్వస్య మాయయా-ఆశ్చర్యశక్తియోగేన-ఆశ్చర్యత్వం మాయాశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన వా మాయా చ వయునం జ్ఞానమితి నైఘణ్టుకాః ॥ మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాశుభమిత్యభియుక్తైర్జ్ఞానపర్యాయత్వేన మాయాశబ్దః ప్రయుక్తః-స్వైరం యథాతథా లీలాశ్చేష్టాః-విదధతః కుర్వతః-ఈశ్వరస్య సర్వనియన్తుః - హరేరాశ్రితదురితహరస్య భగవతః శుభాః-శృణ్వతాం వదతాం చ శుభావహాః అవతారకథాః-అథ కార్త్స్న్యేన- ఆఖ్యాహి కథయ॥ మఙ్గళానన్తరారమ్భప్రశ్నకార్త్స్న్యేష్వథో అథేతి నైఘణ్టుకాః॥ఆత్మ

మాయయా స్వైరం లీలా విదధత ఇత్యనేన దేవమనుష్యాదిసజాతీయానామవతారచేష్టానామాత్మీయసఙ్కల్పమూలత్వమకర్మవశ్యత్వప్రయుక్తత్వం చ సూచితమ్ ॥౧౮॥ నన్వావిష్కృతా ఏవ భగవదవతారకథా భవద్భిః అతస్తాః కిమర్థం పృచ్ఛథేత్యత్రాహుః ॥ వయన్త్వితి ॥ ఉత్తమైః బ్రహ్మాదిభిః శ్లోక్యత ఇత్యుత్తమశ్లోకో యస్యేతి వా తస్య విక్రమే చరిత్రే విషయే న వయం తృప్యామః అతృప్తౌ హేతుం వదన్తశ్చరిత్రం విశింషన్తి యదితి యత్ ఉత్తమశ్లోకచరితం శృణ్వతాం అపి రసజ్ఞానాం పదే పదే క్షణే క్షణే పునః పునర్వా స్వాదుస్వాదు రుచిజనకం భవతి పూర్వపూర్వశ్రవణాపేక్షయోత్తరోత్తరశ్రవణే తీవ్రరుచికరమేవ భవతీతి శ్రుతమపి పునః పునరపూర్వవదేవ భవతీతి భావః యద్యస్మాత్పదే పదే స్వాదుస్వాదు తస్మాదుత్తమశ్లోకవిక్రమే న వితృప్యామ ఇత్యన్వయః ॥౧౯॥ యదుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణాహుః ॥ కృతవానితి ॥ కపటమానవం ఛద్మమానవః మనుష్యవత్ప్రతీయమాన ఇత్యర్థః ॥ ఏవమపి భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః తథాపి గూఢః తత్త్వతోఽయమీశ్వర ఇతి కేనాప్యవిజ్ఞాతః కేశవః క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశోఽహం సర్వదేహినామ్ । ఆవాం తవాఙ్గసమ్భూతౌ తస్మాత్కేశవనామవానితి రుద్రనిరుక్తకేశవపదపుష్కలప్రవృత్తినిమిత్తాశ్రయః శ్రీకృష్ణః రామేణ బలరామేణ సహ అతిమర్త్యాని అతిమానుషాణి మనుష్యైః కర్తుమశక్యానీతి యావత్ । వీర్యాణి చేష్టితాని కృతవాన్ కిలేతి ప్రసిద్ధిః, మానుషాణి హి కర్మాణి సకృచ్ఛ్రుతాని పునః పునశ్శుశ్రూషాం న జనయేయుః ॥ భగవద్వీర్యాణి అతిమానుషత్వాద్విలక్షణవిషయత్వాదేవ స్వవిషయాం శుశ్రూషామనుపూర్వోత్తరోత్తరాధికాం విలక్షణాం జనయన్తి అతస్తత్ర న వితృప్యామ ఇతి భావః ॥౨౦॥ నను భగవద్వీర్యాణి బహూని మహతా కాలేన శ్రోతవ్యాని భవతాం తు నిత్యం తపశ్చరతాం కోఽవసర ఇత్యత్రాహుః ॥ కలిమితి ॥ కలిం తపోవిఘ్నకరం కలిమాగతం ప్రవృత్తం విజ్ఞాయ ఆలక్ష్య, వయం ఉపాయాన్తరేణ కలిం జేతుమశక్తాః । హరేః కలికృతదోషహరస్య భగవతః, కథాయాం

లీలా విదధతః స్వైరమీశ్వరస్యాత్మమాయయా ॥౧౮॥ వయన్తు న వితృప్యామ ఉత్తమశ్లోకవిక్రమే । యచ్ఛృణ్వతాం రసజ్ఞానాం స్వాదుస్వాదు పదే పదే ॥౧౯॥ కృతవాన్ కిల వీర్యాణి సహ రామేణ కేశవః । అతిమర్త్యాని భగవాన్ గూఢః కపటమానవః ॥౨౦॥ కలిమాగతమాజ్ఞాయ క్షేత్రేఽస్మిన్ వైష్ణవే వయమ్ । ఆసీనా దీర్ఘసత్రేణ కథాయాం సక్షణా హరేః ॥౨౧॥ త్వం నస్సన్దర్శితో ధాత్రా దుస్తరం నిస్తితీర్షతామ్ । కలిం సత్త్వహరం పుంసాం కర్ణధార ఇవార్ణవమ్ ॥౨౨॥ బ్రూహి యోగేశ్వరే కృష్ణే బ్రహ్మణ్యే ధర్మవర్మణి । స్వాం కాష్ఠామధునోపేతే ధర్మః కం శరణం గతః ॥౨౩॥ ❀❀❀

❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ప్రథమస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః ❀❀❀

వ్యాస ఉవాచ ॥ ఇతి సమ్ప్రశ్నసంహృష్టో విప్రాణాం రౌమహర్షణిః । ప్రతిపూజ్య వచస్తేషాం ప్రవక్తుము

నిమిత్తభూతాయాం కథాశ్రవణార్థమిత్యర్థః ॥ సక్షణాః సావసరాః లబ్ధావసరా ఇతి యావత్ అస్మిన్ వైష్ణవే విష్ణోస్సంబన్ధిని తత్సాన్నిధ్యవతి క్షేత్రే నైమిశాఖ్యే దీర్ఘసత్రేణ సహస్రసంవత్సరపర్యన్తేన బ్రహ్మసత్రేణ అధ్యయనేన వసతి తివర్ధత్వర్దేత్యపి యాదిదీర్ఘసత్రార్థమిత్యర్థః, ఆసీనా ఉపవిష్టాః ॥౨౧॥ కిం చ ॥ పుంసాం సత్త్వహరం తప ఆదిసారహరం, అత ఏవ దుస్తరం ఉపాయాన్తరైస్తరితుం జేతుమశక్యం, కలిం నిస్తితీర్షతాం నితరాం తరితుమిచ్ఛతాం, నః, అస్మాకం అర్ణవం సాగరం, నిస్తితీర్షతాం జనానాం కర్ణధార ఇవ, త్వం ధాత్రా ఈశ్వరేణ, సన్దర్శితః ఉపాయత్వేనేతి శేషః దైవవశాదిదం సంపన్నమితి భావః ॥౨౨॥ స్వస్వవర్ణాశ్రమధర్మైరేకలిం తరతః కిం హరికథాశ్రవణేనేతి శఙ్కాం నిరాకుర్వన్తః ప్రశ్నముపసంహరన్తి ॥ బ్రూహీతి ॥ బ్రహ్మణి బ్రహ్మకులే సాధుః బ్రహ్మణ్యః తస్మిన్ ధర్మవర్మణి ధర్మస్య వర్మవత్కవచవద్రక్షకే యోగేశ్వరే భక్తియోగారాధ్యే శ్రీకృష్ణే అధునా స్వాం కాష్ఠాం అభియోగప్రకర్షం, స్వాం దిశం వా వైకుణ్ఠలోకమితి యావత్ ఉపేతే గతే సతి ధర్మః వర్ణాశ్రమానుకూలః కం కృష్ణాదన్యం శరణం రక్షితారం గతః గచ్ఛేత్ న కమపీత్యర్థః అధునా ధర్మగోప్తురభావాత్, కలినాభిభూతో ధర్మస్తం జేతుమప్రభుః అతః కేవలం కలిఘ్నం భగవచ్చరితమేవ బ్రూహీత్యర్థః ॥౨౩॥ ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేశ్చక్రవర్తినః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసాదితతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీభాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా లిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః ❀

ఏవం సంపృష్టనిశ్శ్రేయససాధనతదనుగ్రాహకప్రధానతమశ్రీకృష్ణచరిత్రస్సూతశ్శౌనకాదీనాం ప్రశ్నానభి

౧॥ శ్లో॥ పా ❀ ఇతి సంప్రశ్నసంపృష్టః

నన్వయం స్తేషాముత్తరరూపం శ్రీభాగవతాఖ్యం పురాణమాహేత్యాహ బాదరాయణిః ॥ ఇతి ॥ అత్ర శ్రీసూత ఉవాచ ఇతి సంప్రశ్నసంపృష్ట ఇత్యేక్వచిత్పాఠో దృశ్యతే, స చాసంగతః - ఇతి త్యాదిశ్లోకస్య సూతోక్తిత్వాభావాత్ - యం ప్రవ్రజన్త మిత్యాదిర్హి సూతోక్తిః, అత స్తతః ప్రాగేవ సూత ఉవాచేతి పఠితుం యుక్తమ్ - ఇహ తు వ్యాస ఉవాచేతి, ఇతిత్థం విప్రాణాం శౌనకాదీనాం సంప్రశ్నైః సమీచీనైః ప్రశ్నైః సంపృష్టో రౌమహర్షణిః, రోమహర్షణస్యాపత్యం పుమాన్ సూతః తేషాం విప్రాణాం వచః ప్రశ్నాత్మకం వచః - ప్రతిపూజ్య స నన్ద్య ప్రతివక్తుం ప్రతివచనరూపం పురాణమిదం వక్తుమ్ - ఉపచక్రమే ఆరేభే - విప్రాణామిత్యనేన సాపేక్షస్యాపి సంప్రశ్నశబ్దస్య నిత్యసాపేక్షత్వాదార్షత్వాద్వా అసమాసః, తేషాం విప్రాణాం వచః ప్రతిపూజ్యేత్యన్వయః, సంప్రశ్నసంపృష్ట ఇతి పాఠాన్తరం, తదా సమీచీనః ప్రశ్నో యస్య తస్మై ప్రతివచనాయ - సంపృష్టః ప్రత్యుత్తరం వక్తుం పృష్ట ఇత్యర్థః - యద్వా - విప్రాణామిత్యస్య వచ ఇత్యనేనైవాన్వయః - సుశోభనాః ప్రశ్నా యేషాం తైః - శౌనకాదిభిః సంపృష్ట ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ప్రశ్నానాముత్తరరూపమిదం పురాణం శుశ్రావ ఋషయస్త్వైరపి శ్రావయితృభిరేవం కార్యమితి సూచయితుమేతత్పురాణప్రథమప్రవర్తకత్వరూపమహోపకర్తృబాదరాయణిరూప గురునమస్కార తచ్ఛరణవరణాత్మకం మఙ్గళమాచరతి సూతః ॥ యం ప్రవ్రజన్తమితి ద్వాభ్యామ్ - ద్వైపాయనః శ్రీవ్యాసః, విరహకాతరస్సన్ యం పుత్రేత్యాజుహావ ఆహూతవాన్ - తదా తన్మయతయా తరవోఽభినేదుః - తం సర్వభూతహృదయం మునిం ఆనతోఽస్మీత్యన్వయః - కరం భూతం ప్రవ్రజన్తమ్, తద్దైవపిత్రాదీన్పరిత్యజ్య ప్రవ్రజన్తమ్, అనుపేతం ఉపేతరహితం అసహాయమిత్యర్థః, అపేతం కృత్యం యస్య తం కర్తవ్యాంశరహితం నిష్పన్న బ్రహ్మోపాసనత్వాత్ కృతకృత్యమితి భావః ॥ ప్రవ్రజన్తమిత్యనేన దేహానుబన్ధిత్యాగ ఉక్తః, అనేన మనుతారాహిత్యం ఫలితం - అనుపేతమిత్యనేనాసహాయత్వముక్తమ్ ॥ అనేన దేహపోషకసహాయాన్తరరాహిత్యం సూచితమ్ - తేన చ దేహాత్మభ్రమరూపాహంకారరాహిత్యం ఫలితం, ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావేత్యనేన ద్వైపాయనాదప్యతిశయితజ్ఞానవత్త్వం సూచితమ్ - యద్యపి పుత్రేత్యస్య దూరాదాహ్వానవిషయవాక్యస్థత్వాద్దూరాద్ధూతే చేతి ప్లుత

పరిచక్రమే ॥ ౧ ॥ సూత ఉవాచ ॥ యం ప్రవ్రజన్తమనుపేతమపేతకృత్యం ద్వైపాయనో విరహకాతర ఆజుహావ ।
పుత్రేతి తన్మయతయా తరవోఽభినేదుస్తం సర్వభూతహృదయం మునిమానతోఽస్మి ॥ ౨ ॥ యస్స్వానుభావమఖిల
శ్రుతిసారమేకమధ్యాత్మదీపమతితితీర్షతాం తమోఽన్ధమ్ । సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణగుహ్యం తం

ప్రగృహ్యాచిన్త్యమితి ప్రకృతిభావే చ సతి సన్ధిర్దుర్లభః, తథాపి ,, గురోరనృత ఇత్యత్ర ప్రాచామితి యోగం విభజ్యాసర్వస్య ప్లుతస్య వైకల్పికత్వాభ్యుపగమాత్ - అగ్నిత్ప్రైష ఏవ పరస్య చేతి సూత్రే ,, సర్వః ప్లుతస్సాహసమనిచ్ఛతా విభాషా కర్తవ్య, ఇతి మహాభాష్యకారోక్తేశ్చ ప్లుతాభావపక్షే సన్ధిస్సులభ ఏవేతి బోధ్యమ్ - సాహసం శాస్త్రత్యాగః - తదనిచ్ఛతా శాస్త్రమనురున్ధానేనేత్యర్థ ఇతి హరదత్తో వ్యాఖ్యదితి కేచిత్, వస్తుతస్త్వితి శబ్దస్యైవ వాక్యాన్తత్వేన - పుత్రశబ్దే ప్లుతప్రసఙ్గ ఏవ నాస్తి అనుకార్యస్య పుత్రశబ్దస్య సంబోధనవిషయత్వేపి తాదనుకరణస్య తస్య తదభావాచ్చ - తన్మయేత్యత్ర మయట్ - ప్రాచుర్యే సంబన్ధమాత్రే వా - తత్ప్రచురతయా తత్సంబన్ధితయా వా - తరవోఽభినేదుః - శుకాత్మకా వయమిత్యేవంరూపేణ ప్రతిదధ్వనురిత్యర్థః - తత్ప్రాచుర్యం చ తరూణాం తేన శుకేన జ్ఞానవ్యాప్త్యాధిష్ఠితత్వాదవగన్తవ్యమ్ - సంబన్ధమాత్రమయట్పక్షేపి జ్ఞానద్వారా అధిష్ఠాతృతధిష్ఠేయభావరూప ఏవ సంబన్ధోఽత్ర బోధ్యః స్వరూపేణ సర్వాధిష్ఠాతృత్వాసంభవాత్ - ఏషోఽణురాత్మా - ఆరాగ్రమాత్రో హ్యవరోపి దృష్ట - ఇత్యాదిభిశ్శ్రుతిభిః - జీవస్వరూపస్యాణుత్వావగమాత్తత్స్వరూపేణానేకాధిష్ఠాతృత్వాసంభవాత్, యద్యపి ధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి, స చానన్త్యాయ కల్పత ఇత్యాది శ్రుతిభిర్ముక్తిదశాయామేవత్వానన్త్యమవగతం - తథాపి శుకస్య పరినిష్పన్న బ్రహ్మోపాసనత్వేన ముక్తప్రాయత్వేన నివృత్తజ్ఞానసంకోచకకర్మరూపావరణత్వాదపరిచ్ఛిన్న ధర్మభూతజ్ఞానద్వారా అనేకతర్వధిష్ఠాతృత్వముక్తమ్ - యత ఏవ తన్మయతయా తరవోఽభినేదుః - అత ఏవ సర్వభూతహృదయం - సర్వభూతానాం హృత్ అయతే గచ్ఛతి జ్ఞానద్వారా వ్యాప్నోతీతి సర్వభూతహృదయస్తం - అయ గతావితి ధాతుః - యద్వా సర్వభూతానాం హృదయం యస్య జ్ఞానద్వారా వ్యాప్యం స సర్వభూతహృదయస్తం, యద్వా హృదయశబ్దేన ధర్మభూతం జ్ఞానం లక్ష్యతే హృదయస్య జ్ఞానసాహచర్యాత్, సర్వభూతేషు హృదయమ్, ధర్మభూతం జ్ఞానం అధిష్ఠాతృ యస్య సః - తం మునిం స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్య మననశీలం శ్రీశుకమితి విశేష్యమధ్యాహార్యమ్ - ఆనత ఇతి కర్తరి క్తః నమస్కృతవానస్మీత్యర్థః ॥ ౨ ॥ య ఇతి ॥ యః కరుణయా పురాణగుహ్యం - విశేషణం విశేష్యేణ బహులమితి బహుళ

గ్రహణాత్-విశేష్యస్యాపి పురాణశబ్దస్య పూర్వనిపాతః-గుహ్యం పురాణం-యద్వా పురాణగతం గుహ్యమాహ- తం మునీనామపి గురుం వ్యాససూనుం ఉపయామి, శరణం వ్రజామి పురాణం కథం భూతం, స్వానుభావం స్వేన శుకేన అనుభావం-కర్మణి ఘఞ్ ప్రత్యయ ఇదమనుమాతమిత్యర్థః ॥ అఖిలానాం శ్రుతీనాం సారో యస్మిన్ప్రతిపాద్యస్తత్తథా, వేదపూర్వభాగార్థభూతకర్మణామపి ఉత్తరభాగార్థభూత పురాణే భగవదారాధనరూపతాయాస్తత్ర ప్రతిపాదనాదఖిల శ్రుతిసారమిత్యుక్తమ్, ఏకం స్వతుల్యాదికపురాణాన్తరరహితం అధ్యాత్మదీపం ఆత్మనీత్యధ్యాత్మమితి విభక్త్యర్థేఽవ్యయీభావః-స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యప్రకాశనే దీపతుల్యమిత్యర్థః ॥ అతితీర్షతాం సంసృతిం తరితుమిచ్ఛారహితానామపి సంసారిణాం - తమోన్ధం తమస్సంసృతిరుచిజనకమజ్ఞానమన్ధయతి తిరోధాపయతి నివర్తయతీతి తథా ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ ఏవం శ్రావయితృభిరాదౌ మహోపకర్తుర్బాదరాయణేర్నమస్కారాత్మకం మఙ్గళమనుష్ఠేయమితి సూచితమ్, న కేవలం బాదరాయణిరేవ నమస్కార్యః-అపి త్వన్యేపి నారాయణాదయ ఇత్యభిప్రాయేణాహ ॥ నారాయణమితి ॥ నారాయణాదీన్నమస్కృత్య తతో జయముదీరయేత్, కథయేత్-శ్రావయేదితి యావత్, జయమితి, అస్యైవ పురాణస్యాన్వర్థనామాన్తరం-అఖిలదురితజయావినాభూతత్వాజ్జయమితి-తత్ర నరనారాయణయోర్బదర్యాశ్రమవాసినోర్భగవదవతారభూతయోః యోవై భారతవర్షేస్మిన్ క్షేమాయ స్వస్తయే నృణామ్ ॥ ధర్మజ్ఞానశమోపేతే ఆకల్పాదాస్థితస్తప ఇతి-వక్ష్యమాణరీత్యా శిష్యాచార్యరూపేణ స్వానుష్ఠానద్వారాఽఖిలధర్మప్రవర్తకత్వేన నారదాదిముఖేనాఖిలాధ్యాత్మశాస్త్రప్రవర్తకత్వేన చ గురూణామపి గురుత్వేన చ మహోపకర్తృత్వాత్తన్నమస్కృతిరవశ్యం కార్యేతి భావః । వాగధిష్ఠాతృదేవతాత్వాత్సరస్వతీ నమస్కార్యేత్యభిప్రాయేణ సరస్వతీమిత్యుక్తమ్-దేవస్య చతుర్ముఖస్య స్త్రీ దేవీ, తాం, పుంయోగాదాఖ్యాయామితి జీష్, అత్ర సరస్వత్యాశ్చతుర్ముఖసంబన్ధప్రత్యాయకదేవీత్వవిశేషణేన చతుర్ముఖనమస్కృతిరపి కార్యేతి సూచితమ్, చతుర్ముఖోహి, అనిరుద్ధాఖ్యభగవత్తురీయవ్యూహనాభికమలసంభూతస్తపస్తోషితానిరుద్ధోపదిష్టభాగవతచతుశ్శ్లోకీం కృత్స్నస్యైతత్పురాణనిధాన

వ్యాససూనుముపయామి గురుం మునీనామ్ ॥ ౩ ॥ నారాయణం నమస్కృత్య నరం చైవ నరోత్తమమ్ । దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయముదీరయేత్ ॥ ౪ ॥ మునయస్సాధు పృష్టోహం భవద్భిర్లోకమఙ్గళమ్ । యత్కృతః కృష్ణసంప్రశ్నో యేనాత్మా సుప్రసీదతి ॥ ౫ ॥ స వై పుంసాం పరో ధర్మో యతో భక్తిరధోక్షజే । ❁ అహైతుక్యప్రతి

భూతాం నారదాయోపదిదేశ, అతస్సోపి మహోపకర్తైవ గురుశ్చేతి నమస్కార్య ఇత్యభిప్రాయః, అనేనైవానిరుద్ధనారదయోరపి నమస్కార్యత్వమర్థసిద్ధం వేదితవ్యమ్ । అనిరుద్ధాచ్చతుశ్శ్లోక్యధిగమో నారదాయ తదుపదేశశ్చ ద్వితీయే స్పష్టీభవిష్యతి-నారదాచ్చతుశ్శ్లోకీమధిగమ్య కార్త్స్న్యేనైతత్పురాణనిర్మాతృత్వేనోపకర్తృతమత్వాద్వ్యాసో నమస్కార్య ఇత్యభిప్రాయేణ వ్యాసమిత్యుక్తమ్, తత్రాయం క్రమో వివక్షితః, తావన్నమస్కార్యశ్శుకస్తతో వ్యాసస్తతో నారదస్తతస్సరస్వతీ తద్వల్లభస్తతోనిరుద్ధస్తతశ్చ నరనారాయణావితి ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ తదేవం మఙ్గళాచారయుక్తానాం నిత్యం చ ప్రయతాత్మనామ్- జపతాం జుహ్వతాం నిత్యం వినిపాతో న విద్యత ఇత్యుక్తరీత్యా కృతగురుదేవతోపాసనాత్మకమఙ్గళస్తత్ప్రశ్నమభినన్దతి ॥ మునయ ఇతి ॥ హే మునయః భవద్భిః సాధు యథా భవతి తథా ॥ లోకమఙ్గళం ప్రత్యహం పృష్టః-పృచ్ఛతిర్ద్వికర్మకః-వక్తృకర్మకో వాచ్యకర్మకశ్చేతి, తత్ర లోకమఙ్గళమితి వాచ్యకర్మోచ్యతే-తస్యానభిహితత్వాద్ద్వితీయా - వక్తృకర్మణస్త్వహంశబ్దార్థస్య క్తప్రత్యయేనాభిహితత్వాత్ప్రథమా ప్రయుక్తా-లోకమఙ్గళమితి ప్రశ్నసాధుత్వహేతుః- లోకమఙ్గళవిషయకత్వాత్ప్రశ్నస్సాధురిత్యర్థః, కథం ప్రశ్నస్య లోకమఙ్గళవిషయకత్వమిత్యత ఆహ ॥ యత్కృతః కృష్ణసంప్రశ్న ఇతి ॥ యద్యస్మాత్, కృష్ణవిషయకః సంప్రశ్నః కృతః మఙ్గళానాం చ మఙ్గళమిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయమఙ్గళస్వరూపకృష్ణవిషయకసంప్రశ్నః కృతః తతో లోకమఙ్గళమహం పృష్ట ఇత్యర్థః ॥ కృష్ణసంప్రశ్నస్య లోకమఙ్గళవిషయత్వమేవోపపాదయతి ॥ యేనేతి ॥ యేన కృష్ణేన తద్విషయకసంప్రశ్నేన వా హేతునా-ఆత్మా చిత్తం -సుష్ఠు ప్రసన్నం భవతి, ప్రశ్నోత్తరాభ్యాం సస్వరూపగుణవిభూతిః కృష్ణోనుసంహితశ్చిత్తగతం మాలిన్యమపనయతి- తతశ్చిత్తం సుప్రసీదతి- చిత్తప్రసాదే చ లోకానాం సర్వాణి మఙ్గళాని సులభాన్యేవేతి భావః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ తత్ర యత్తావత్పృష్టం భవతా యద్వినిశ్చితమ్, పుంసామేకాన్తతశ్శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసీతి, కం నిరతిశయం శ్రేయః- కో వా తత్సాధనభూతో ధర్మ ఇతి- తత్ర గర్భజన్మజరామరణాద్యనర్థరూపసంసృతినివృత్తిపూర్వక బ్రహ్మానన్దానుభవాత్మకో మోక్ష ఏవ నిరతిశయం శ్రేయః, తత్సాధనభూతధర్మశ్చ - పరబ్రహ్మో

---

౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ అహైతుక్యవ్యవహితా.

పాసనాత్మికా, విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా, ప్రత్యక్షతాపన్నా — ప్రీత్యాత్మికా తద్భక్తిరేవ తస్మిన్ప్రవృత్తిశ్చానభిసంహితఫలైర్వర్ణాశ్రమధర్మైర్జ్ఞానయోగశమదమాదిభిః సత్సఙ్గాది ప్రణాడ్యా చ భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భవతీతి వక్తుం తావద్భక్తియోగానుగ్రాహక ఏవ వర్ణాశ్రమప్రయుక్తో ధర్మః శ్రేష్ఠః తదన్యస్త్వభిసంహితఫలః పునస్సంసృతిహేతుత్వాదనర్థావహ ఇత్యాహ ॥ స వా ఇతి త్రిభిః ॥ యతోఽనభిసంహితఫలాద్ధర్మాద్వర్ణాశ్రమానుగుణాత్, స్వనుష్ఠితాత్పుంసామధోక్షజే భక్తిర్భవతి — స ఏవ ధర్మః పరమః ఉత్కృష్టః భక్తిమపి విశినష్టి — అహైతుకీ ఫలోపాధిరహితా అప్రతిహతా అన్తరాయానుపహతా — అవ్యవహితేతి పాఠాన్తరమ్ ॥ తదా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా — యయా భక్త్యా ఆత్మా సుప్రసీదతి — పూర్వాల్పభక్తిరుత్తరభక్తిప్రకర్షాపాదికమనోనైర్మల్యహేతురిత్యర్థః ॥ యద్వా — యయాత్మా సుప్రసీదతీత్యనేన ప్రీత్యాత్మకత్వముచ్యతే — అనుకూలజ్ఞానేనైవ హి చిత్తప్రసాదః, ప్రతికూలేన తు చిత్తవిక్షేప ఏవ — అనుకూలజ్ఞానమేవహ్యానన్దః సుఖం ప్రీతిశ్చేతి పర్యాయాన్తరైరుచ్యతే, అవ్యవహితేత్యనేన తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపత్వముక్తమ్ ॥ ౬ ॥ నన్వవ్యవహితేత్యయుక్తం — శబ్దాదివిషయాసక్తమనసోఽకామేనాపి మధ్యేమధ్యే విషయాన్తరానుధ్యానవ్యవహితత్వప్రసఙ్గాదితి శఙ్కాం నిరాకుర్వన్నుక్తభక్తేరేవ విశేషణాన్తరమాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ భగవతి షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణే — వాసుదేవే, ప్రయోజితో భక్తియోగః వైరాగ్యమాశు జనయతి ॥ సర్వత్రాసౌ సమస్తం చ వసత్యత్రేతి వై యతః తతస్స వాసుదేవేతి విద్వద్భిః పరిగీయత ఇతి — నిరుక్తవాసుదేవశబ్దేన సర్వాన్తరాత్మత్వం సర్వాధారత్వం భగవచ్ఛబ్దేన షాడ్గుణ్యపూర్తిశ్చోక్తా, సర్వాన్తరాత్మకత్వేన నిరతిశయప్రియత్వం లబ్ధమ్, ఆత్మైవ హి నిరతిశయప్రియః ఏవమనేన పదద్వయేన చ శబ్దాదిలౌకికవిషయేభ్యో వైలక్షణ్యమభిప్రేతమ్ — ఏవం చ విషయస్య విలక్షణత్వాదేవ తదనుధ్యానరూపో భక్తియోగశ్శబ్దాదివిషయేష్వనాసక్తిరూపం వైరాగ్యమాశు జనయతి — కస్మింశ్చిద్విషయే విలక్షణే అనురాగాతిశయస్య విషయాన్తరవైతృష్ణ్యావహత్వదర్శనాత్, తస్మాద్భక్తియోగనిష్ఠమనసః, శనైర్విషయాన్తరవైతృష్ణ్యస్యార్థాదేవోదయాద్విషయాన్తరానుధ్యా

హతా యయాత్మా సుప్రసీదతి ॥ ౬ ॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః । జనయత్యాశు వైరాగ్యం
జ్ఞానం చ యదహైతుకమ్ ॥ ౭ ॥ ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః । నోత్పాదయేద్యది రతిం శ్ర
మ ఏవ హి కేవలమ్ ॥ ౮ ॥ ధర్మస్య హ్యాపవర్గ్యస్య నార్థోఽర్థాయోపకల్పతే । నార్థస్య ధర్మైకాన్తస్య కామో లాభా

నావ్యవహితత్వం భక్తేస్సంపత్స్యత ఏవేతి భావః ॥ తథా, యదహైతుకం "నాహం వేదైర్న తపసా" ఇత్యుక్తరీత్యా భక్తివ్యతిరిక్తహేత్వన్తరాలభ్యం జ్ఞానం సాక్షాత్కారాత్మకం తచ్చ జనయతి, అనేన భక్తేస్సాక్షాత్కారాత్మకత్వం విశేషణాముక్తమ్ ॥ ౭ ॥ తదేవం శ్లోకద్వయేనోక్తవిధభక్త్యనుగ్రాహక ఏవానభిసంహితఫలవర్ణాశ్రమప్రయుక్తధర్మశ్శ్రేష్ఠ ఇత్యుక్తమ్ ॥ అథాస్య ధర్మస్య భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహకత్వం వదన్నభిసంహితఫలధర్మస్య శ్రమఫలకత్వమాహ ॥ ధర్మ ఇత్యేకేన ॥ యస్స్వనుష్ఠితో ధర్మః, పుంసాం, విష్వక్సేనస్య భగవతః కథాసు, రతిం రుచిం — యది నోత్పాదయేత్ — తర్హి — స ధర్మః కేవలం శ్రమ ఏవ శ్రమఫలక ఏవ — సంసృతిరూపానర్థావహ ఏవేత్యర్థః ॥ రతిం నోత్పాదయేదిత్యనేన రత్యేకప్రయోజనతయానుష్ఠితో ధర్మః పరః — ఐహికాముష్మికఫలార్థస్తు శ్రమఫలక ఇతి ప్రతీతేః, ఫలాభిసన్ధ్యనభిసన్ధిభ్యాం ధర్మస్యోత్కృష్టత్వాపకృష్టత్వే వేదితవ్యే ॥ ౮ ॥ తదేవమనభిసంహితఫలో భగవద్గుణశ్రవణాదిరుచిజననద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహక ఏవ ధర్మః — పరః — అన్యస్తు శ్రమఫలక ఇత్యుక్తమ్ ॥ అథోక్తవిధధర్మానుగ్రాహ్యభగవద్భక్తియోగసాధ్యమోక్షస్యైవ నిరతిశయపురుషార్థత్వమితి దర్శయితుం ధర్మార్థకామానాం స్వతః పురుషార్థత్వం — ధర్మస్యార్థార్థత్వం అర్థస్య కామార్థత్వం కామస్యేన్ద్రియతృప్త్యర్థత్వమిన్ద్రియతృప్తేర్జీవనార్థత్వం జీవనస్య పునః స్వార్థత్వమిత్యాదిరూపాం చక్రవత్పరివృత్తిం లౌకికాభిమతాం చ నిరస్య ధర్మాదీనామపి పరంపరయా నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనభక్తియోగానుగ్రాహకత్వమాహ ॥ ధర్మస్యేతి త్రిభిః ॥ తత్ర ధర్మస్య ఫలమర్థః అర్థఫలం కామః కామఫలమిన్ద్రియతృప్తిరితి లౌకికమతం — తత్ర ధర్మఫలత్వమర్థస్య నిరస్యతి — ధర్మస్యేత్యర్ధేన — ఆపవర్గ్యస్య అపవర్గసాధనస్య అనభిసంహితఫలత్వే సతి పరంపరయా నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనీభవిష్యతో ధర్మస్య — అర్థాయ ప్రయోజనాయ, అర్థః ధనం న ప్రకల్పతే — ధనం ధర్మస్య ఫలం న భవతీత్యర్థః ॥ ధర్మస్యార్థఫలకత్వరూపలౌకికమతానువాదేనైవ చ స్వతః పురుషార్థత్వముపనిరస్తం వేదితవ్యం — ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం — ఏకస్యైవ దానయాగాదిరూపస్య ధర్మస్య ఫలాభిసన్ధ్యనభిసన్ధిరూపాకారభేదేనోత్కృష్టాపకృష్టఫలసాధనత్వే సతి తత్రానభిసంహితఫలత్వరూపాకారానాదరేణ సహేతరపురుషా

ర్థరూపార్థత్వవాదరూపం లౌకికానాం మతమతీవ సాదరణీయమితి భావః॥ అథ కామస్యార్థఫలత్వం నిరస్యతి, నార్థస్యేతి॥ ధర్మైకాన్తస్య ధర్మైకప్రయోజనకస్య - అర్థస్యాపి తస్య లాభాయ ప్రయోజనాయ కామో న స్మృతః - అర్థస్య ప్రయోజనం న కామో భవతీత్యర్థః, అత్ర కామశబ్దేన కామ్యత ఇతి కామ ఇతి వ్యుత్పత్త్యాఽన్నపానాదిరుచ్యతే ॥౯॥ అథ కామస్యేన్ద్రియతృప్తిఫలకత్వం నిరస్యతి కామస్యేతి, యావతాన్నపానాదినా కామేన కామ్యమానేన వస్తునా జీవతి తావతోన్నాదేర్భోగ్యవస్తునః - లాభః - ఫలం నేన్ద్రియతృప్తిః, కింతు - దేహధారణమేవాన్నపానాదికామఫలమిత్యర్థః, అథ జీవనస్య పునర్ధర్మార్థత్వం నిరస్యతి, జీవస్యేతి, జీవస్య జీవనస్య ప్రయోజనం తత్త్వజిజ్ఞాసైవ - న తు ఇహ లోకే యః కర్మభిస్సాధ్యో ధర్మస్సోఽర్థః ప్రయోజనం, అత్ర ధర్మార్థకామజీవనానాం క్రమేణార్థకామేన్ద్రియతృప్తిధర్మార్థత్వం నిరస్య తేషాం క్రమేణాపవర్గధర్మదేహధారణమాత్రతత్త్వజిజ్ఞాసార్థత్వోక్తేరయం భావః, సత్యపి త్రైవర్గ్యే తేనానభిసంహితఫలం ధర్మం సంపాద్య, తేన ధర్మేణాపవర్గసాధనభూతం భక్తియోగముపకుర్యాత్, సతి తు కామే తేన దేహధారణమాత్రోపయుక్తేన దేహం ధృత్వా తేన దేహేన భజనీయతత్త్వజిజ్ఞాసా కార్యేతి ॥౧౦॥ జీవస్య ప్రయోజనం తత్త్వజిజ్ఞాసైవేత్యుక్తమ్, కిం తత్త్వం యజ్జిజ్ఞాసితవ్యమిత్యత ఆహ॥ వదన్తీతి॥ యత్ జ్ఞానం జ్ఞానస్వరూపం జ్ఞానగుణకం చ అద్వయం స్వతుల్యాభ్యధికవస్త్వన్తరరహితం అవయవభేదరహితం వా - జాత్యాదిభేదరహితం వా, బ్రహ్మపరమాత్మభగవచ్ఛబ్దాభిహితం తత్ తత్త్వమితి తత్త్వవిదో వదన్తి బ్రహ్మపరమాత్మభగవచ్ఛబ్దాస్సామాన్యవిశేషశబ్దాః ప్రయుక్తాః - ఏవం ప్రయుఞ్జానస్య సదాకాశాదిశబ్దా అపి కారణవాక్యగతా భగవత్పరా ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౧॥ ఏవం పరధర్మాదివర్గత్రయస్యాపి పరంపరయాఽపవర్గసాధనత్వం ప్రసఙ్గాద్భజనీయవస్తుస్వరూపం చోక్తమ్॥ అథ యద్వివక్షితం మోక్ష ఏవ నిరతిశయం శ్రేయస్తత్సాధనం భక్తిరేవ తన్నిష్పత్తిశ్చ వర్ణాశ్రమధర్మజ్ఞానయోగశమాదిభిరిత్యాది తదుపపాదయతి "తదిత్యాదిభిస్సార్ధదశభిః" తత్తస్మాత్ - భక్తియోగానుగ్రాహకస్యైవ ధర్మస్య పరత్వాత్ త్రివర్గస్యాపి పరంపరయాఽపవర్గార్థత్వాదపవర్గాతిరిక్తనిరతిశయపురుషార్థాభావాచ్చేత్యర్థః, శ్రుతం యజ్ఞాదికర్మ - తస్య కర్తవ్యతయా వేదే శ్రుతత్వాత్ - తేన గృహీతయా అనుగృహీతయా - జ్ఞానవైరాగ్యా

య హి స్మృతః ॥౯॥ కామస్య నేన్ద్రియప్రీతిర్లాభో జీవేత యావతా। జీవస్య తత్త్వజిజ్ఞాసా నార్థో యశ్చేహ కర్మభిః॥౧౦॥ వదన్తి తత్తత్త్వవిదస్తత్త్వం యజ్జ్ఞానమద్వయమ్। బ్రహ్మేతి పరమాత్మేతి భగవానితి శబ్ద్యతే॥౧౧॥
తచ్ఛ్రద్దధానా మునయో జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తయా। పశ్యన్త్యాత్మని చాత్మానం భక్త్యా శ్రుతగృహీతయా॥

భ్యాం యుక్తయా భక్త్యా ఆత్మని జీవాత్మన్యన్తరాత్మతయా స్థితం బ్రహ్మాదిశబ్దవాచ్యం భగవన్తం - శ్రద్దధానాః మునయః - పశ్యన్తి - హే మునయ ఇతి సంబోధనం వా - తదా మే శ్రద్దధానాస్తే - ఏవంవిధయా భక్త్యా పశ్యన్తి - జ్ఞానశబ్దేన ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగో వివక్షితః - వైరాగ్యం విషయాన్తరేషు వైతృష్ణ్యం - తేన శమదమాదిసంగ్రహః - ఏభిరఙ్గైరుపకృతయా భక్త్యా ఆత్మని స్థితం పరమాత్మానం పశ్యన్తి - సాక్షాత్కుర్వన్తీత్యనేన భక్తేరేవ పరమాత్మదర్శనసమనన్తరభావిమోక్షసాధనత్వముక్తం - కర్మయోగజ్ఞానయోగయోశ్శమాదీనాం చ - భక్తియోగానుగ్రాహకత్వం చ - భిద్యతే హృదయగ్రన్థిరితి శ్రుత్యా - తదర్థానువాదినా వక్ష్యమాణశ్లోకేన చ మోక్షస్య దర్శనానన్తరభావిత్వమవగతం - ఏవం చ భక్త్యా పశ్యన్తీత్యస్య దర్శనరూపాపన్నయా భక్త్యైరవ్యవధానేన మోక్షసాధనత్వమిత్యభిప్రాయః ॥౧౨॥ శ్రుతగృహీతయేత్యనేన వర్ణాశ్రమధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహకత్వముక్తం "ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం విష్వక్సేనకథాసు యః - నోత్పాదయేద్యది రతిం" ఇతి ధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహప్రకారశ్చోక్తః ఇదానీమన్యథాపి తదనుగ్రహప్రకారం దర్శయతి॥ అత ఇతి॥ యతో భక్తేరేవ సాక్షాన్ముక్తిసాధనత్వం అతో హే ద్విజశ్రేష్ఠాః పుంభిర్వర్ణాశ్రమవిభాగశః - అవస్థితస్యేతి శేషః - తత్తద్వర్ణాశ్రమానుగుణస్యేత్యర్థః - వర్ణాదిభేదేనావస్థితైః పుంభిరితి వా - సమ్యగనుష్ఠితస్య ధర్మస్య పఞ్చమహాయజ్ఞాదిరూపస్య సంసిద్ధిః - ఫలం హరితోషణమేవ - అయం భావః॥ స్వనుష్ఠితాద్ధర్మాద్భక్తియోగప్రతిబన్ధనివృత్త్యనుకూలసఙ్కల్పహేతుర్హరితోషః - తతశ్చ భక్తియోగనిష్పత్తిప్రతిబన్ధకపాపక్షయస్తతో భక్తియోగనిష్పత్తిరితి - యద్వా హరిస్తుష్యతే యేనానుధ్యానేన తద్ధరితోషణమ్ - తదేవ ధర్మస్య స్వనుష్ఠితస్య సంసిద్ధిః ఫలమ్ - భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధనిరసనద్వారా హరితోషహేతుభక్తియోగనిష్పత్తిరేవ ధర్మస్య ఫలమిత్యర్థః - అన్యథా ధర్మేణ పాపమపనుదతి - అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వేత్యాదిశ్రుతేర్ధర్మస్య భక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకపాపనిరాసకత్వం వదన్త్యా విరోధాపత్తేః - ధర్మస్యైవ హరితోషఫలకత్వే భక్తేర్వైయర్థ్యాపత్తేశ్చ - నను "జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతేఽర్జున" ఇతి భక్తియోగస్యైవ సర్వదురితనివర్తకత్వస్మరణాత్ - భక్తియోగవద్ధర్మస్యా

విహారితోష హేతుత్వమేవ యుక్తమితి చేత్ - శృణు - ప్రాపక ప్రతిబన్ధకం ప్రాప్తి ప్రతిబన్ధకం చేతి ద్వివిధం దురితం తత్ర ప్రాపకస్య భక్తియోగస్య యదుత్పత్తి ప్రతిబన్ధకం దురితం తద్ధర్మాపనోద్యం - ఏవం ధర్మనిరస్త ప్రతిబన్ధకే భగవత్ప్రాపకే భక్తియోగే నిష్పన్నే తేన యద్భగవత్ప్రాప్తి ప్రతిబన్ధకం దురితం తదపనోద్యతే - తదభిప్రాయకాణి జ్ఞానాగ్నిరిత్యాదీని వచనాని ॥౧౩॥ ఏవం వర్ణాశ్రమధర్మస్య భక్తియోగోపకార స్తత్ప్రకారశ్చ భక్తియోగ ప్రతిబన్ధనిరసనేన భగవద్గుణాది శ్రవణరుచిజననద్వారా చేతి ద్విధా సందర్శితః - అథ తుల్యన్యాయతయా భగవద్గుణస్వరూపాది శ్రవణాదీనామపి భక్తియోగోపకారకత్వముపకార ప్రకారం చ వక్తుం తేషామవశ్యకర్తవ్యతాం తావదాహ ॥ తస్మాదితి వ్యాఖ్యామ్ ॥ తస్మాత్ - ధర్మస్య భక్తియోగానుగ్రాహకత్వ తత్ప్రకార ప్రదర్శనాదేవ - తత్తుల్యన్యాయతయా భగవద్భక్తి యోగోపకారకత్వేన - సాత్వతాం భక్తానాం పతిర్భగవాన్ - ఏకేన - ఏకాగ్రేణ - మనసా - నిత్యదా శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యః ధ్యేయః స్మర్తవ్యః పూజ్యశ్చ - ధ్యానమత్ర శ్రుతార్థ ప్రతిష్ఠాపనాత్మకం మననాపరపర్యాయం స్మరణం వివక్షితం - భక్త్యాత్మకస్య ధ్యానస్య శ్రవణాద్యనన్తర భావిత్వం హ్యవక్ష్యతే ॥౧౪॥ యస్య భగవతః - అనుధ్యా - అనుధ్యానం - భక్తిః సైవాసిః ఖడ్గ స్తేన యుక్తాః సహితాః కుశలాః - కర్మైవ గ్రన్థిః తద్రూపం నిబన్ధం బన్ధనం ఛిన్దన్తి - కర్మణో గ్రన్థిత్వరూపణం గ్రన్థివద్దుర్మోచత్వాత్ - గ్రన్థివద్దుర్మోచేన కర్మణా నిబధ్యత ఇతి నిబన్ధనం - కర్మాయత్తస్సంసారః తం ఛిన్దన్తీతి వా - తస్య కథాసు రతిం కో వా పుమాన్న కుర్యాత్ - సర్వోఽపి కుర్యాదేవేత్యర్థః - యస్య భక్తిరనర్థావహ సంసృతి నిరాస హేతు స్తస్య మహోపకర్తుర్భక్తియోగస్యానుగ్రాహకతయా తత్కథాసు రతిం సర్వోఽపి జనః కుర్యాదేవేత్యర్థః ॥౧౫॥ యద్యపి "ధర్మస్స్వనుష్ఠితః పుంసాం" ఇతి ధర్మస్య వాసుదేవకథారుచిజననద్వారా భక్తియోగానుగ్రాహకత్వోక్త్యైవ కథారుచిజనకత్వమప్యుక్తమేవ భవతి - తథాపి న సాక్షాదేవ ధర్మః కథారతి హేతుః-

---

అతః పుమ్భిర్ద్విజశ్రేష్ఠా వర్ణాశ్రమవిభాగశః । స్వనుష్ఠితస్య ధర్మస్య సంసిద్ధిర్హరితోషణమ్ ॥ ౧౩ ॥ తస్మాదేకేన మనసా భగవాన్ సాత్వతాం పతిః । శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ ధ్యేయః పూజ్యశ్చ నిత్యదా ॥౧౪॥ యదనుధ్యాసినా యుక్తాః కర్మగ్రన్థినిబన్ధనమ్ । ఛిన్దన్తి కోవిదాస్తస్య కో న కుర్యాత్కథారతిమ్ ॥౧౫॥ శుశ్రూషోః శ్రద్దధానస్య వాసుదేవకథారుచిః । స్యాన్మహత్సేవయా విప్రాః పుణ్యతీర్థనిషేవణాత్ ॥౧౬॥ శృణ్వతాం స్వకథాః కృష్ణః పుణ్యశ్రవణకీర్తనః । హృద్యన్తఃస్థో హ్యభద్రాణి విధునోతి సుహృత్సతామ్ ॥౧౭॥ నష్టప్రాయేష్వభద్రేషు నిత్యం భాగవతసేవయా । భగవత్యుత్తమశ్లోకే భక్తిర్భవతి నైష్ఠికీ ॥ ౧౮ ॥ తదా రజస్తమోభావాః కామలోభాదయశ్చ యే । చేత ఏతైరనావిద్ధం స్థితం సత్త్వే ప్రసీదతి ॥ ౧౯ ॥ ఏవం ప్రసన్నమనసో భగవద్భక్తియోగతః । భగవ

అపి తు సత్సఙ్గాది ద్వారా హేత్వన్తరేణ చేత్యాహ ॥ శుశ్రూషోరితి ॥ శ్రోతుమిచ్ఛోః స్వధర్మనిరస్త శుశ్రూషా ప్రతిబన్ధకస్యేత్యర్థః - శ్రద్ధాయుక్తస్య పుంసః వాసుదేవకథాయాం రుచిః హే విప్రాః మహతాం సేవయా - పుణ్యతీర్థానాం గఙ్గాదీనాం నిషేవణాచ్చ భవతి ॥౧౬॥ శ్రవణాదీనాం భక్తియోగోపకార ప్రకారం దర్శయతి ॥ శృణ్వతామితి వ్యాఖ్యామ్ ॥ పుణ్యం - శృణ్వతాం కీర్తయతాం చ పుణ్యావహం - శ్రవణం కీర్తనం చ యస్య సః కృష్ణః - స్వకథాః శృణ్వతాం - సతాం సాధూనాం హృదయాన్తస్స్థితస్సన్ - అభద్రాణి భక్తియోగోత్పత్తి ప్రతిబన్ధకాని దురితాని - విధునోతి సుహృత్ - హేతుగర్భమిదం సుహృత్త్వాద్ధునోతీత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ నిత్యం భాగవతానాం సతాం సేవయా తత్సేవాపూర్వక భగవద్గుణశ్రవణేనేత్యర్థః ॥ అభద్రేషు నష్టప్రాయేషు సత్సు - ఉత్తమశ్లోకే భగవతి, నైష్ఠికీ దృఢా, భక్తిర్భవతి, నష్టప్రాయేష్వితి ప్రాయగ్రహణేన - భక్తియోగాపనోద్యం ప్రాప్తి ప్రతిబన్ధకముత్తరపూర్వాఘరూపం త్వవశిష్యత ఇతి సూచితం - ఏవం తుల్యన్యాయతయా స్వధర్మేణాప్యుత్పత్తి ప్రతిబన్ధకమాత్రమేవ నిరస్యత ఇతి సమ్యగుక్తం ప్రాక్ ॥ ౧౮ ॥ కథమభద్రేషు నష్టేష్వపి భక్తిర్భవతీత్యత్రాహ ॥ తదేతి ॥ నృణాం సతతం మహత్సేవైవ ధర్మస్తస్మాత్ - తదా - అభద్రేషు నష్టేషు తన్మూలాచ్ఛిత్తివిక్షేపావరణ హేతవో రజస్తమసోర్భావాః ధర్మాః కార్యభూతా ఇతి యావత్ - యే కామలోభాదయస్సన్తి - ఆదిశబ్దగ్రాహ్యాః క్రోధమోహాదయః - తే సర్వే నశ్యన్తి - నష్టేషు వరజస్తమోభావేషు - ఏతైః - రజస్తమోభావైః - అనావిద్ధం అవిక్షిప్తమనావృతం చ - అత ఏవ - సత్త్వే - రజస్తమోభ్యామనభిభూతే సత్త్వగుణే స్థితం, సత్త్వప్రధానం సత్ - స్థిరం సదితి యావత్ - ప్రసీదతి - ప్రసన్నే చ చేతసి నైష్ఠికీ భక్తిరాశు భవతీతి భావః ॥ ౧౯ ॥ తదేవాహ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తరీత్యా ప్రసన్నం మనో యస్య తస్య ముక్తసఙ్గస్యాపి రక్తస్య పుంసః నైష్ఠికీ భక్తిర్భవతీతి శేషః - తస్మాచ్చ భక్తియోగాద్భగవత్తత్త్వవిజ్ఞానం భగవత్స్వరూపగుణ యాథాత్మ్యసాక్షాత్కారాత్మకజ్ఞానం జాయతే - దృష్ట ఇత్యనన్తరోక్తేః, తచ్చ జ్ఞానం పరభక్తేః ఫలం ॥ భక్త్యా త్వనన్యయా శ

క్త్యఅహమేవంవిధోఽర్జున। జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరంతపేతి వచనాత్ ॥౨౦॥ ఏవం సాక్షాత్కారపర్యన్తభగవద్భక్తియోగసాధ్యం ఫలమాహ ॥ భిద్యత ఇతి ॥ ఆత్మని పరమాత్మని, ఈశ్వరే భగవతి, దృష్ట ఏవ దృష్టమాత్రేణ సత్యేవ, అస్య ద్రష్టుః పుంసః, సర్వకర్మాణి భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకాని ఉత్తరపూర్వాఘరూపాణి - క్షీయన్తే నశ్యన్తి - అత ఏవ తన్మూలాస్సర్వే సంశయా నశ్యన్తి - సర్వశబ్దేనాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానాజ్ఞానసంగ్రహః - తత స్తన్మూలకో హృదయగ్రన్థివద నిర్మోచ్యోఽహంమమాభిమానః - భిద్యతే సమూలా సంసృతిర్నివర్తతే - తన్నివృత్త్యా చ బ్రహ్మప్రాప్తిస్తదనుభవశ్చ యత్నసిద్ధ ఇతి భావః ॥౨౧॥ ఉక్తార్థస్యానుష్ఠానం దర్శయతి ॥ అత ఇతి ॥ యతో మోక్ష ఏవ నిరతిశయపురుషార్థస్తత్సాధనం తు భక్తిరేవ, అతః కవయః నిరతిశయశ్రేయస్తత్సాధనాభిజ్ఞాః - పరయా ముదా - భగవతి వాసుదేవే - భక్తిమాత్మప్రసాదనీం, కుర్వన్తి, ఆత్మప్రసాదనీం భక్తిం కుర్వన్తీత్యనేనారబ్ధభక్తియోగస్య చిత్తప్రసాదోఽపి శనైశ్శనైర్భక్తియోగాదేవ భవతీతి సూచితమ్ ॥ ౨౨ ॥ నను సృష్ట్యాదికారణేషు బ్రహ్మరుద్రాదిదేవేషు సత్సు కథం వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షోపాయత్వేనోచ్యత ఇతి శఙ్కాయామాహ ॥ సత్త్వమిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ తత్ర భగవాన్వాసుదేవ ఏవ - హిరణ్యగర్భరుద్రాద్యజీవశరీరకతయా, స్వావతారరూపేణ చ, జగత్సృష్టిస్థితిలయకారణభూతః - తత్ర సాక్షాద్వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షోపాయ ముతాహో - తచ్ఛరీరభూతహిరణ్యగర్భాదిభక్తిస్తు " యోయోయాంయాం తనుం భక్త " ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా, అన్తవత్తల్లోకాదిప్రాప్త్యుపాయః - యద్యపి, హిరణ్యగర్భాదిజీవశరీరకతయా తద్రూపేణావస్థితః - పరమాత్మైవ, తథాపి, కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికం జీవగతమేవ, నతు పరమాత్మగతం, నహి శరీరగతధర్మాణాం శరీరిణి ప్రసక్తిరిత్యయమర్థోఽత్ర ప్రతిపాద్యతే ॥ సత్త్వమితి ॥ సత్త్వాదయస్త్రయః, ప్రకృతేర్గుణాః, ప్రకృతేరితి సావధారణం వివక్షితం - ప్రకృతేరేవ గుణాః - నతు జీవస్య పరస్య చేత్యర్థః, తైస్సత్త్వాదిభిర్యుక్తః - పరః, పురుషః, పరమపురుషః, యోగోఽత్ర శరీరాత్మభావో వివక్షితః, ఏకః సృష్టేః ప్రాగితి శేషః ॥ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీ, దిత్యాదిశ్రుత్యనురోధాత్ - ఏకత్వం చ కార్యదశావస్థనామరూపవిభాగప్రయుక్తబహుత్వప్రతిసంబన్ధినామరూపవిభాగాభావప్రయుక్తవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వరూపం వివక్షి

తత్త్వవిజ్ఞానం ముక్తసఙ్గస్య జాయతే ॥ ౨౦ ॥ భిద్యతే హృదయగ్రన్థిశ్ఛిద్యన్తే సర్వసంశయాః । క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి దృష్ట ఏవాత్మనీశ్వరే ॥౨౧॥ అతో వై కవయో నిత్యం భక్తిం పరమయా ముదా । వాసుదేవే భగవతి కుర్వన్త్యాత్మప్రసాదనీమ్ ॥ ౨౨ ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి ప్రకృతేర్గుణాస్తైర్యుక్తః పరః పురుష ఏక ఇహాస్య ధత్తే । స్థి

తం - సృష్టేః ప్రాక్ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయా ఏక ఏవ సన్నిత్యర్థః । అస్య స్థూలచిదచిదాత్మకస్య జగతః, స్థిత్యాదయే - స్థితిసృష్టిలయార్థం - స్థితిప్రాథమ్యం, భగవత్ప్రీత్యపేక్షయా, పరమపురుష ఏవ బ్రహ్మరుద్రరూపేణ తన్మధ్యే స్వావతారరూపేణ స్థితిసృష్ట్యాదికృత్, హరివిరిఞ్చిహరేతి సంజ్ఞాః విష్ణుబ్రహ్మరుద్రసంజ్ఞాః, ఇతిశబ్దః ప్రకారార్థః, తేన యా పసంగ్రహః హర్యాదిరూపాణి తద్వాచకాని హర్యాదినామాని చ, నత్తై బిభర్తి - తత్ర - సత్త్వం తనుః శరీరమధిష్ఠేయం యస్య తస్మాత్ - సత్త్వప్రవర్తకాద్విష్ణోరేవ - తద్భజనాదేవ - నృణాం భజతాం, శ్రేయాంసి జ్ఞాననిష్పత్తిభవనివృత్తిపరప్రాప్తిరూపాణి స్యుః ఖలు - సర్వకారణత్వాత్ సర్వస్మాత్పరత్వాత్ సమ్యగ్జ్ఞానవర్ధకసత్త్వప్రవర్తకత్వాచ్చ వాసుదేవభక్తిరేవ మోక్షప్రదేత్యర్థః, నన్వేక ఏవ హర్యాదిసంజ్ఞాధత్త ఇత్యనేన హర్యాదీనాం పరస్పరసంజ్ఞాభేద ఏవ, నవస్తుభేద ఇతి ప్రతీత్యా త్రయాణామైక్యమేష్టవ్యం, తథా చ శ్రూయతే । బ్రహ్మా నారాయణః శివశ్చ నారాయణ ఇతి - స్మర్యతే చ, బ్రహ్మనారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్ యథా । ప్రజాస్ససర్జ భగవాన్ బ్రహ్మనారాయణాత్మకః । తతస్స భగవాన్విష్ణూ రుద్రరూపధరోఽవ్యయః ॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః ॥ సర్గస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్ । స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన ఇతి ॥ తతశ్చ వాసుదేవస్య సర్వస్మాత్పరత్వం నోపపద్యతే కించైక ఏవ హర్యాదిసంజ్ఞాధత్త ఇత్యనేన హర్యాదిభ్యః పరం తత్త్వమస్తీత్యవగమ్యతే - యుక్తం చైతత్ - అత ఏవ హి విష్ణుర్బ్రహ్మాదయః కాలః, యస్మిన్బ్రహ్మవిష్ణురుద్రశ్చ ప్రాస్తే సర్వే సంప్రసూయన్తే నేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వం తతో యదుత్తరతరం తదరూపమనామయం య ఏతద్విదురమృతాస్తే భవన్తీతి విష్ణోరపి పరతత్త్వపిమాతిత్వం తత ఉత్పత్తిః, పురుషశబ్దనిర్దిష్టనారాయణాతిరిక్తతత్త్వస్య మోక్షహేతుత్వమిత్యాదికం సర్వం శ్రూయమాణం సంగచ్ఛతే, కించ, అమృతస్యైష సేతురితి సేతువద్భగవతోఽన్యప్రాపకత్వోక్తేశ్చ త్రిమూర్త్యతీర్ణమేవ సర్వజగత్కారణమితి నారాయణస్య న పరత్వం, నాపి తద్భజనాన్ముక్తిః - కారణం తు ధ్యేయ ఇతి శ్రుతివిరోధప్రసఙ్గాదితి చేత్తత్రోచ్యతే, నతావత్త్రిమూర్త్యైక్యముపపన్నం -

నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే నారాయణాద్రుద్రో జాయతే నారాయణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణిచ్ఛ న్దాంసి - నారాయణాదేవ సముత్పద్యన్తే - ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః - ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా న చ శంకరః - స మునిర్భూత్వా సమచిన్తయత్ - తత ఏతే వ్యజాయన్త విశ్వో హిరణ్యగర్భో౽గ్నిర్యమవరుణరుద్రేన్ద్రాః, యస్యాబ్జపద్మాదభవత్స మహాత్మా ప్రజాపతిః తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖో౽జాయత సో౽గ్రే భూతానాం ముఖ్యమసృజత్ త్ర్యక్షం త్రిశిరసం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం బ్రహ్మణః పుత్రాయ జ్యేష్ఠాయ - బ్రహ్మదక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః॥ విభూతయో హరేరేతే జగతస్సృష్టిహేతవః ॥ రుద్రః కాలాన్తకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవ జన్తవః॥ చతుర్విధాశ్చ తే సర్వే జనార్దన విభూతయః ॥ ఆద్యో నారాయణో దేవస్తస్మాద్బ్రహ్మా తతో భవః, పరో నారాయణో దేవస్తస్మాజ్జాతశ్చతుర్ముఖః ॥ తస్మాద్రుద్రో౽భవద్దేవి - క ఇతి బ్రహ్మణో నామ ఈశో౽హం సర్వదేహినామ్ ॥ ఆవాం తవాఙ్గే సంభూతౌ తస్మాత్కేశవనామభాక్ ॥ తవాన్తరాత్మా మమ చ యే చాన్యే దేహిసంజ్ఞితాః। సర్వేషాం సాక్షిభూతో౽సౌ న గ్రాహ్యః కేనచిత్క్వచిత్॥ ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధజౌ స్మృతౌ॥ తదాదర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ ॥ విష్ణురాత్మా భగవతో భగస్యామితతేజసః॥ సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే - హరో హరతి తద్వశ ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః బ్రహ్మరుద్రయోః పరమపురుషసృజ్యత్వ తద్విభూతిత్వ తదవమత్వ తత్ప్రసాదాయత్తజ్ఞానవత్త్వ తచ్ఛరీరత్వాదిధర్మాణాం తదైక్యవిరుద్ధానామవగతత్వాత్ బ్రహ్మా నారాయణః శివశ్చ నారాయణ ఇత్యాదిసామానాధికరణ్యస్య చ - సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే - హరో హరతి తద్వశ ఇత్యాదిప్రమాణాన్తరానుగుణ్యేనాన్తరాత్మతయా ఆకృత్యధికరణన్యాయేన శరీరవాచినాం శరీరిపర్యన్తత్వేనాప్యుపపత్తేః బహుప్రమాణావగతభేదస్య నిర్వాహాసంభవాచ్చ - నాపి నారాయణాదుత్తీర్ణం తత్త్వాన్తరమస్తి - విశ్వమేవేదం పురుషస్తద్విశ్వముపజీవతి, పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరం - యమన్తస్సముద్రే కవయో వయన్తి, న తస్యేశే కశ్చన తస్య నామ మహద్యశః - పరాత్పరం యన్మహతో మహాన్తమ్ - న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే, అగ్నిరవమో దేవానాం విష్ణుః పరమః - మత్తః పరతరం నాన్యత్కించిదస్తి ధనంజయ ॥ ఆభూతసంప్లవే ప్రాప్తే ప్రలీనే ప్రకృతౌ మహాన్ ॥ ఏకస్తిష్ఠతి విశ్వాత్మా స తు నారాయణః స్మృతః ॥ న పరః పుణ్డరీకాక్షాద్దృశ్యతే పురుషర్షభ॥ పరం హి పుణ్డరీకాక్షాన్న భూతం న భవిష్యతి ॥ న విష్ణోః పరమో దేవో విద్యతే నృపసత్తమ ॥ న వాసుదేవాత్పరమస్తి దైవతం న వాసుదేవం ప్రణిపత్య సీదతి। దేశతః కాలతో వ్యాప్తిర్న్యూనత్వం తథైవ చ॥ హరేర్విభూతిమాత్రం తు కేవలం సంప్రభాషితమ్ ॥ న దైవం కేశవాత్పరమ్॥ రాజాధిరాజస్సర్వేషాం విష్ణుర్బ్రహ్మమయో మహాన్ ॥ పరః పరాణాం సకలా న యత్ర క్లేశాదయస్సన్తి పరావరేశే - ఇత్యాదిభిర్బహుభిః ప్రమాణైః విష్ణోస్సర్వాధికత్వప్రదర్శనపూర్వకం తదధికదేవతాన్తరనిషేధాత్, బ్రహ్మవిష్ణురుద్రేన్ద్రాస్తే సర్వే సంప్రసూయన్తే ఇత్యత్ర విష్ణోరుత్పత్తిరవతారరూపా స్వసంకల్పమూలోచ్యతే - న తు బ్రహ్మరుద్రాదీనామివ కర్మమూలా - కారణవాక్యేష్వేకస్యైవ కృత్స్నజగత్కారణత్వావగమాత్ త్రయాణాం సముచ్చిత్య కారణత్వానుపపత్తేః - కారణత్వోపాస్యత్వబోధకవాక్యగతానాం శివశంభ్వాదిసామాన్యశబ్దానాం భాగపశున్యాయేన విశేషవాచినారాయణశబ్దార్థపర్యవసానోపపత్తేః, అచితస్సర్వకారణత్వానుపపత్తేరీక్షణాద్యర్థవిరోధాచ్చ - రుద్రాదీనాం, అనపహతపాప్మా వా అహమస్మీత్యాదినా కార్యత్వకర్మవశ్యత్వశ్రవణాద్వాసుదేవాదిపదవాచ్యస్య కుతో౽పి కర్మవశ్యత్వాశ్రవణాత్, తదుత్పత్తేశ్చ, అజాయమానో బహుధా విజాయత ఇత్యవతారయాపత్యశ్రవణాత్ అజాయమాన ఇతి కర్మాయత్తోత్పత్తినిషేధాచ్చ కర్మకృతత్వస్యాపోదితత్వాచ్ఛ్రుతరోత్పత్తేస్తన్నాపవాదకాభావాచ్చ - తతో యదుత్తరతరమిత్యనేన కిముచ్యత ఇతి చేత్ - ఉచ్యతే - త్రిమూర్తిమధ్యే రక్షకత్వేనావతీర్ణస్య నారాయణస్య, అస్యేశానా జగతో విష్ణుపత్నీత్యాదినావగతస్య, అద్భ్యస్సంభూత ఇత్యత్ర పూర్వానువాకోక్తం మహాపురుషత్వం వేదాహమేతమిత్యనేనైవ వాక్యేన ప్రత్యభిజ్ఞాప్య తస్య శ్రియః పతిత్వమహాపురుషత్వాదిశ్రవణాత్తమేవ సర్వోత్తరం మహాపురుషం, యస్మాత్పరం నాపరమస్తి కించిత్ యస్మాన్నాణీయో న జ్యాయో౽స్తి కశ్చిత్ - వృక్ష ఇవ స్తబ్ధో దివి తిష్ఠత్యేకస్తేనేదం పూర్ణం పురుషేణ సర్వమితి ప్రత్యభిజ్ఞాప్య, ఉపరి వ సర్వాననశిరోగ్రీవస్సర్వభూతగుహాశయః - సర్వవ్యాపీ చ భగవానితి సహస్రశీర్షత్వాదిధర్మాన్ప్రత్యభిజ్ఞాప్య, అనయోర్వాక్యయోర్మధ్యే ప్రయుక్తస్య, తతో యదుత్తరతరమితి వాక్యస్య సందంశన్యాయేన నారాయణపరత్వస్యావశ్యకత్వాత్ తత ఇత్యస్య శబ్దతో౽ర్థతశ్చ ప్రత్యభిజ్ఞాపితతద్ధర్మపరామర్శిత్వస్యైవ న్యాయ్యత్వాత్, అన్యథా యస్మాత్పురుషాదపరం వ్యతిరిక్తం పరముత్కృష్టం నాస్తీతి పూర్వవాక్యేనోక్తం పురుషమేవ పరామృశ్య తద్వ్యతిరిక్తస్యోత్తరత్వప్రతిపాదనే పూర్వాపరవా

మాత్రప్రసఙ్గాచ్చ తదుక్తహేతుభ్యః యత్పురుషశబ్దవాచ్యం తత్త్వం తదేవోత్తరతరం తత్త్వమితి, అమృతస్యైష సేతురిత్యనేనాపి విష్ణోర్నుక్తత్వాన్తరప్రాపకత్వముచ్యతే, అపితు స్వప్రాప్తౌ స్వయమేవ హేతురితి దిక్ ॥ ౨౩ ॥ నను ప్రకృతిగుణత్వేన సమానేపి కథం సత్త్వం మోక్షహేతుః కథమితరౌ గుణౌ తదహేతూ, సత్త్వమపి మోక్షహేతుర్న స్యాదితి శఙ్కాయాం దృష్టాన్తేన గుణానాం వైషమ్యముపపాదయతి ॥ పార్థివాదితి ॥ దారుణ ఇతి పఞ్చమీ, పార్థివాత్, పృథివీపరిణామరూపాద్దారుణః కాష్ఠాత్తావద్ధూమ ఉత్పద్యతే, తస్మాద్ధూమాత్, అనన్తరమిత్యధ్యాహ్రియతే- ధూమో హ్యగ్నేః పూర్వముత్పద్యతే, తస్మాద్ధూమాదనన్తరం అగ్నిరుత్పద్యతే, స చ త్రయీమయః, యథా పార్థివదారూత్పన్నత్వావిశేషేపి ధూమో న ప్రకాశకః న చ స్వర్గసిద్ధ్యుపయుక్తః అగ్నిస్తు ప్రకాశకః త్రయీప్రతిపాద్యక్రతూపకారూపేణ స్వర్గప్రదశ్చేతి తయోర్దృష్టాదృష్టకార్యవైషమ్యసిద్ధిః ॥ ఏవముక్తస్య పురుషస్య తమోగుణాదనన్తరం ప్రవర్తకం రజః తదనన్తరం మనసో నావిలత్వహేతుర్యత్సత్త్వం తదేవ బ్రహ్మదర్శనసాధనమితి కార్యవైచిత్ర్యోపపత్తిరిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ యతస్సత్త్వస్యైవ బ్రహ్మదర్శనసాధనత్వం యతశ్చ సత్త్వప్రవర్తకాద్విష్ణోరేవ నృణాం శ్రేయాంస్యతఏవ సత్త్వతనుం విష్ణుం మునయోఽభజన్నిత్యాహ ॥ భేజిర ఇతి ॥ అథ తస్మాత్పూర్వకాలే మునయః విశుద్ధం రజస్తమోభ్యామననువిద్ధం, సత్త్వం సత్త్వశరీరకం తత్ప్రవర్తకం భగవన్తమధోక్షజం భేజిరే ఉపాసాంచక్రిరే, ఏవమిహ తాన్మునీననుసృత్య, యే - తద్వత్సత్త్వతనుం భగవన్తం యజన ఉపాసత ఇత్యర్థః- తే క్షేమాయ కల్పన్తే శ్రేయోయుక్తా భవన్తీత్యర్థః - రజస్తమః ప్రధానౌ బ్రహ్మరుద్రౌ భజన్తస్తు న క్షేమాయ కల్పన్తే అపి త్వన్తవత్ఫలభాజో భవన్తీతి భావః ॥ ౨౫ ॥ నను కేచిద్బ్రహ్మరుద్రాద్యుపాసకా అపి దృశ్యన్తే సర్వేపి విష్ణుమేవ కిం న భజన్త ఇతి శఙ్కాయాముపాసకానాం స్వస్వగుణానుసారేణైవోపాస్యదేవతావిషయకోపాసనాయాం రుచిర్జాయత ఇత్యాహ ॥ ముముక్షవ ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ ముముక్షవస్సత్త్వగుణప్రధానాః అనసూయ

త్యాదయే హరివిరిఞ్చిహరేతి సంజ్ఞాః శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్త్వతనోర్నృణాం స్యుః ॥ ౨౩ ॥ పార్థివాద్దారుణో ధూమస్తస్మాదగ్నిస్త్రయీమయః । తమసస్తు రజస్తస్మాత్సత్త్వం యద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ ౨౪ ॥ భేజిరే మునయోఽథాగ్రే భగవన్తమధోక్షజమ్ । సత్త్వం విశుద్ధం క్షేమాయ కల్పన్తే యేఽను తానిహ ॥ ౨౫ ॥ ముముక్షవో ఘోరరూపాన్హిత్వా భూతపతీనథ । నారాయణకలాః శాన్తా భజన్తి హ్యనసూయవః ॥ ౨౬ ॥ రజస్తమఃప్రకృతయస్సమశీలా భజన్తి వై । పితృభూతప్రజేశాదీఞ్శ్రియైశ్వర్యప్రజేప్సవః ॥ ౨౭ ॥ వాసుదేవపరా వేదా వాసుదేవ

వః ఘోరరూపాన్ - భూతపతీన్ రుద్రాదీన్ తమఃప్రధానాన్ హిత్వా శాన్తాః శుద్ధసత్త్వప్రవర్తకాః - నారాయణస్య కలాః అవతారాన్ భజన్తి అనసూయవ ఇత్యనేన విష్ణుభక్తానాం దేవతాన్తరేషు తదుపాసకేషు చాసూయారాహిత్యం దేవతాన్తరభక్తానాం తు విష్ణౌ తత్పరేషు చాసూయావత్త్వం చాస్తీతి సూచితమ్ ॥ ౨౬ ॥ రజస్తమస్స్వభావాస్తు జనాః సమశీలాన్ రజస్తమస్స్వభావాన్ పితౄన్ భూతేశాన్ రుద్రాదీన్ ప్రజేశాన్ హిరణ్యగర్భాదీన్ ఆదిశబ్దేన సంకీర్ణదేవతాః సరస్వతీప్రభృతీన్, ప్రేతాన్ భూతగణాంశ్చాన్యే యజన్తే తామసా జనా ఇత్యుక్తాన్భజన్తి, కథం భూతాః శ్రీః సంపచ్చ ఐశ్వర్యమాధిపత్యం చ ప్రజాః పుత్రాదయశ్చ ఈప్సన్తి ఆప్తుమిచ్ఛన్తి, తథా భూతాః అనేన విష్ణుభక్తానాం అనన్యప్రయోజనత్వం అనన్తస్థిరఫలప్రాప్తిః- అన్యేషాం త్వన్తవత్ఫలప్రాప్తిశ్చేతి సూచితమ్ ॥ ౨౭ ॥ అథ సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి, ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః - తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః, వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యః- యో యో యాం యాం తనుం భక్త ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిభ్యః కర్తృత్వాద్భాగద్వయాత్మకవేదవేద్యశ్చతుర్ముఖరుద్రాదిశరీరకస్తదన్తర్యామితయాఽన్తవచ్ఛ్రియైశ్వర్యఫలదశ్చ వాసుదేవ ఏవేత్యభిప్రాయేణాహ ॥ వాసుదేవపరా ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ వేదాః పూర్వోత్తరభాగద్వయాత్మకాః వేదాః వాసుదేవపరాః వాసుదేవః పరస్తాత్పర్యభూమిర్యేషాం తథా భూతాః, నన్వగ్న్యాదిదేవతోద్దేశ్యకయాగహోమాదికర్మప్రతిపాదకవేదపూర్వభాగస్య కథం వాసుదేవపరత్వమిత్యత ఆహ ॥ వాసుదేవపరా మఖా ఇతి ॥ మఖాః అగ్న్యాదిదేవతాపూజాత్మకాః యాగాదయః వాసుదేవపరాః వాసుదేవః పరః ప్రధానః ప్రధానతయా ఆరాధ్యో యేషాం తథా భూతాః అగ్న్యాదిశరీరకతయా తద్రూపో వాసుదేవ ఏవ మఖైరారాధ్య ఇత్యర్థః ॥ కేవలమగ్న్యాదిదేవతాపూజామాత్రత్వాభిమానేన యే మఖాననుతిష్ఠన్తి తేషామపి తత్ప్రీతిహేతం ఫలం తైరవిజ్ఞాతోపి వాసుదేవోఽగ్న్యాద్యన్తర్యామితయా ఆరాధితః ప్రయచ్ఛతీతి భావః ॥ ఏవమారాధితోఽనన్తవత్ఫలం ప్రయచ్ఛతీతి చ భావః ॥ తథా చోక్తమ్ ॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభు

రేవచ। నతు మాముభిజానన్తీతి త్త్వేనాతశ్చ్యవన్తీత ఇతి ॥ ఏవం తుల్యన్యాయతయా వేదా న్తేషు క్వచిత్క్వచిత్కాలాగ్నిరుద్రోపనిషత్ప్రభృతిషు విద్యావిషయరుద్రాగ్న్యాద్యుపాసనాత్మకా యోగాః అపరుద్రాదిశరీరకవాసుదేవవిషయా ఇత్యాహ ॥ వాసుదేవపరా యోగా ఇతి॥ వాసుదేవః పరో విషయో యేషాం త ఇత్యర్థః, ప్రాయశో వేదాన్తేషు విహితా యోగాః వాసుదేవవిషయా ఏవ, శాస్త్రేషు నైకత్ర క్వచిదాపాతతో రుద్రాదివిషయత్వేన ప్రతీయమానా అపి తత్తత్ప్రకరణగతైర్లిఙ్గైః రుద్రాదివ్యష్టిసమ్భావ్యమానైస్తచ్ఛరీరకవాసుదేవవిషయత్వేనైవ నిశ్చీయన్త ఇతి భావః॥ ఏవం నిఖిలనిగమవేద్యో వాసుదేవ ఏవేత్యుక్తమ్ అథ తత్ప్రాగ్భాగోపబృంహణాత్మకతన్త్రాదిశాస్త్రప్రతిపాద్యః శాస్త్రక్రియారాధ్యశ్చ స ఏవేత్యాహ ॥ వాసుదేవపరాః క్రియా ఇతి॥ క్రియాః శాస్త్రార్థ్యాః, శాస్త్రేణ తన్త్రముఖా ఇత్యుక్తత్వాత్, పూర్వవదర్థః ॥ ౨౮ ॥ అథ వేదాన్తార్థోపబృంహణార్థతయా ప్రవృత్తకపిలాద్యాగమోక్తప్రకృతిపురుషవిషయకజ్ఞానమపి ప్రకృతిపురుషశరీరకపరమాత్మవిషయకమేవేత్యాహ॥ వాసుదేవపరం జ్ఞానమితి, జ్ఞానం ప్రకృతిపురుషవిషయకం వాసుదేవపరం వాసుదేవవిషయకం విశేషణభూతయోః తయోర్విశేష్యపర్యన్తత్వాదితి భావః॥ కపిలాదిభిః స్తుతధ్యానబుద్ధమితి చ భావః, తథా వేదాన్తార్థోపబృంహణపరమన్వాదిస్మృత్యుక్తకృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిశనాదితపశ్చ వాసుదేవారాధనరూపమిత్యాహ॥ వాసుదేవపరం తప ఇతి కిం బహునా సర్వే వైదికాః శాస్త్రార్థాశ్చ ధర్మాస్తత్ప్రాప్యాగతయశ్చ వాసుదేవాధీనా ఇత్యాహ॥ వాసుదేవపరో ధర్మో వాసుదేవపరా గతిరితి ॥ ౨౯ ॥ కథం వేదాదీనాం వాసుదేవపరత్వమిత్యాశఙ్కాయాం తదాత్మానగ్రే స్వయమకరుతేత్యుక్తరీత్యా సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టం స్వాత్మానం జగద్రూపేణ పరిణమయ్య తత్తద్రూపేణ వాసుదేవస్యైవావస్థానాదవాసుదేవాత్మకవస్త్వభావాదిత్యాహ॥ స ఏవేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ స ఏవ వాసుదేవ ఏవ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయావస్థిత ఇత్యర్థః ॥ ఏవకారేణ తచ్ఛబ్దపరామృష్టపూర్వప్రస్తుతభగవద్వాచకవాసుదేవశబ్దావయవార్థేన చేదం లబ్ధం భవతి, యద్వా ఇదం పరిదృశ్యమానం జగత్, అగ్రే సృష్టేః ప్రాక్ స ఏవాసీదిత్యధ్యాహారః సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదితి శ్రు

పరా మఖాః। వాసుదేవపరా యోగా వాసుదేవపరాః క్రియాః॥ ౨౮ ॥ వాసుదేవపరం జ్ఞానం వాసుదేవపరం తపః। వాసుదేవపరో ధర్మో వాసుదేవపరా గతిః ॥ ౨౯ ॥ స ఏవేదం ససర్జాగ్రే భగవానాత్మమాయయా। సదసద్రూపయా చాసౌ గుణమయ్యాఽగుణో విభుః॥ ౩౦ ॥ తయా విలసితేష్వేషు గుణేషు గుణవానివ। అన్తః ప్రవిష్ట ఆభాతి విజ్ఞానేన విజృమ్భితః ॥ ౩౧ ॥ యథా హ్యవహితో వహ్నిర్దారుష్వేకః స్వయోనిషు। నానేవ భాతి విశ్వా

స్త్రప్రమాణాత్ ఏవశ్చ ఇదమిత్యనేన నామరూపవిభాగభిన్నం జగన్నిర్దిశ్య తస్య వాసుదేవరూపేణావస్థానోక్త్యా వియదాదివస్త్వన్తరవ్యావర్తకైవకారప్రయోగేణ చ, ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీతి స్మృత్యనురోధాచ్చ, అన్యథా నకృతాభ్యాగమకృతవిప్రణాశాదిదోషప్రసఙ్గాచ్చ, సూక్ష్మచిదచిద్వైశిష్ట్యం లబ్ధం, సృష్టేః ప్రాగేవమవస్థితో భగవానాత్మనః స్వస్య మాయయా స్వశరీరభూతయా మాయయా గుణమయ్యా సత్త్వాదిగుణప్రచురయా సదసద్రూపయా మహదాదిపృథివ్యన్తకార్యకారణరూపేణ పరిణమమానయా - విభుర్వ్యాపకః సదసద్రూపేష్వన్తరాత్మతయానుప్రవిష్ట ఇత్యర్థః ॥ అథాప్యగుణః ప్రాకృతగుణైరస్పృష్టః ఇదం జగత్ససర్జ ॥ ౩౦ ॥ ఏవం సమష్టివ్యష్ట్యవస్థాచిదన్తర్యామితయా తత్కారణతయా చ తద్రూపేణావస్థానముక్తమ్, అథోభయావస్థప్రకృతిసంసృష్టజీవశరీరకతయా తదన్తరాత్మతయా తద్రూపేణ వాసుదేవస్యైవావస్థితిమాహ ॥ తయేతి ॥ తయా ఆత్మమాయయా విలసితేషు రచితేషు ఏషు పరిదృశ్యమానేషు గుణేషు గుణాః సత్త్వాదికాః గుణకార్యభూతబ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తశరీరేష్విత్యర్థః॥ విజ్ఞానేన జీవేన విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే య ఆత్మని తిష్ఠన్ యో విజ్ఞానే తిష్ఠన్ ఇతి శ్రుతిప్రయోగాత్ తేన విజృమ్భితః విశిష్టః తచ్ఛరీరక ఇత్యర్థః॥ యస్య విజ్ఞానం శరీరమితి శ్రుతేః యద్వా విజ్ఞానరూపేణ విజృమ్భితః భాసమానః తచ్ఛరీరకతయా తదన్తరాత్మతయా చ తద్రూపేణ ప్రకాశమాన ఇత్యర్థః ॥ అన్తః ప్రవిష్టః జీవద్వారా దేవాదిశరీరేష్వనుప్రవిష్టః గుణవానివ సాక్షాద్దేవాదిశరీరతచ్ఛరీరకజీవగతధర్మవానివ ఆభాతి॥ ఇవశబ్దస్యాయమభిప్రాయః కారిన్యవాన్యోఽపి భూత్రి నృసింహగూపీ భగవాన్ శ్వేత ఇత్యత్ర తకారిన్యశైత్యాదివచ్ఛరీరభూతజీవే హేయసంబన్ధః, నతు శరీరిణి వాసుదేవ ఇతి, తథాపి సైకస్యైవ దేవాదిశరీరభేదేనానేకధావస్థితిశ్చేతి ॥ ౩౧ ॥ ఏతదేవ దృష్టాన్తముఖేన ఉపపాదయతి॥ యథేతి॥ అభివ్యక్తిస్థానమత్ర యోనిశబ్దేనోక్తమ్ నతూపాదానం నహి ప్రకృతిర్జీవస్యోపాదానం నవా వహ్నిర్దారూపాదానం కిం తు నిమిత్తం వాయోరగ్నిః అగ్నేరాప ఇతి హి సృష్టిక్రమః యథా దారుభ్యో వహ్నిరవహితః వ్యతిరిక్త ఏవాభివ్యక్త ఏవనా

సన్-స్వయోనిషుస్వాభివ్యక్తిస్థలేషు-దారుషు-నానేవానేకఇవ-భాతిజ్వలతి - అగ్నిస్స్వస్యైకరూపత్వేపి తార్ణపార్ణశాఖా
దిభేదవాన్భాతి , ఏవం ప్రకృతిపరిణామరూపదేహేష్వభివ్యక్తో జీవో జ్ఞానానన్దరూపత్వే నైకరూపోపి దేవోహంమను
ష్యోహమితి దేవాదిభేదభిన్నో భాతీత్యర్థః,పుంశబ్దో జీవవాచీ తచ్ఛరీరకపరమాత్మపర్యన్తః, పుమాన్విశ్వాత్మా, జీవశరీరకః
సర్వేశ్వరఏకఏవ- దేవాదిరూపేణనానాభాతీత్యర్థః ॥ దారుషుభూతేష్వితిదృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరధిష్ఠేయబహుత్వో
క్త్యా యథాహిస్వత్వస్థూలత్వవక్రత్వాదిభేదశ్చ దారుగతఏవ-నాగ్నిగతః - తథాదేవత్వాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాదిభేదోపినవి
శ్వాత్మగతః-కింతుతచ్ఛరీరకజీవగతఇతిసూచితమ్-వహ్నిర్విశ్వాత్మేత్యేకత్వనిర్దేశేనవహ్నేర్యద్విశ్వాత్మనోపి సర్వత్రావస్థి
తస్యస్వరూపతఃస్వభావతోవానానావస్థాన్తరాపత్తిరితిసూచితమ్,ఇయాంస్తువిశేషః-దారుష్వగ్నిస్సాక్షాదభివ్యక్తోనానా
భాతిదార్ష్టాన్తికేతుజీవద్వారాదేవాదిరూపేణనానాభాతీతి,జీవవిశిష్టదేవాదిశరీరాణామేవాధిష్ఠేయత్వాత్ ॥౩౨॥
యథావిశ్వాత్మనః స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషద్వారాదేవాదిరూపేణనానాభానం - ఏవంసుఖదుఃఖాదిభోక్తృత్వంత
న్నిమిత్తంకర్తృత్వంచస్వశరీరభూతజీవద్వారైవ-స్వతస్తుతదుభయరహితఇత్యాహ ॥అసావితి। అసౌవిశ్వాత్మా,గుణ
మయైః,సత్త్వాదిగుణపరిణామరూపత్వేనతత్ప్రచురైఃభూతసూక్ష్మాదిరూపైః, భావైఃపదార్థైః,తత్రభూతాని-పృథివ్యా
దీనిసూక్ష్మాణిగన్ధాదీని,ఇన్ద్రియాణిశ్రోత్రాదీనిజ్ఞానేన్ద్రియాణివాగాదికర్మేన్ద్రియాణిచ,ఆత్మా , అన్తఃకరణంజీవోవా,
ఏభిః, స్వేనైవకర్త్రానిర్మితేషు,భూతేషుదేవాదిషు,నిర్విష్టఃజీవద్వారాఽనుప్రవిష్టః, తద్గుణాన్గన్ధాదీన్విషయాన్భుఙ్క్తే,
జీవద్వారావిషయాన్భుఙ్క్తే, నతుస్వతఇత్యర్థః, భోక్తృత్వసమవ్యాప్తంకర్తృత్వమప్యత్రవివక్షితం,జీవద్వారాపుణ్యా
పుణ్యరూపాణికర్మాణిచకరోతీత్యర్థః- అత్రవిశ్వాత్మన్యుచ్యమానంభోక్తృత్వంకర్తృత్వంచప్రయోజకత్వరూపంవివక్షి
తమ్ ॥౩౩॥ యద్వా,యథాసత్త్వంరజస్తమఇతిప్రకృతేర్గుణాఇత్యాదినా సర్వకారణాత్పరమపురుషాదేవోపాస్య
మానాత్,నృణాంశ్రియాంసి,కారణత్వోపాస్యత్వమోక్షదత్వాదీనాం,కారణంతుధ్యేయః,అమృతస్యైషసేతు,రిత్యాది
ప్రమాణైరేకనిష్ఠత్వావగమాత్ ,నతుబ్రహ్మరుద్రాదిభ్యః, తేషాంకర్మవశ్యత్వపరమపురుషసృజ్యత్వసుఖదుఃఖాదిభోక్తృ

త్మాభూతేషుచతథాపుమాన్ ॥ ౩౨ ॥ అసౌగుణమయైర్భావైర్భూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మభిః। స్వనిర్మితేషుని

త్వాదినోపాసకతుల్యత్వాదిరితిసూచితమ్, అథతదుపపాదనాయసర్వజీవానాంపరమపురుషసృష్టకర్మానుగుణకరణకళేబ
రాదిసమ్బన్ధం,తత్ప్రయుక్తంకర్తృత్వంభోక్తృత్వమేషాంకర్మవశ్యత్వప్రయుక్తత్వేనౌపాధికత్వం,స్వభావతస్తుజ్ఞా
నైకాకారత్వంచేత్యాహ-సఏవేదమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః,సఏవేదమిత్యస్యయథోక్తఏవార్థః ॥౩౦॥ తయేతి॥ తయాఆత్మ
మాయయావిలసితేషు,రచితేషుఏషుగుణేషుగుణకార్యేషుబ్రహ్మాదిశరీరేషు,అన్తఃప్రవిష్టో-జీవఇతిశేషః-పుమానిత్యస్యోత్తర
శ్లోకాదపకర్షోవా,విజ్ఞానేన,స్వధర్మభూతజ్ఞానేన,విజృమ్భితఃదేహమాత్మత్వేనాభిమన్వానఇత్యర్థః॥గుణవానివదేవత్వా
దిధర్మవానివ, ఆభాతి,దేవోహంమనుష్యోహంకృశోహంస్థూలోహమిత్యభిమన్యతఇత్యర్థః, ఇవశబ్దేనవస్తుతోదేహవిలక్ష
ణస్తద్గతధర్మైరస్పృష్టఏవేతిసూచ్యతే ॥౩౧॥ తదేవోపపాదయతి॥యథేతి,యథైకఏవవహ్నిఃస్వయోనిషుస్వాభి
వ్యక్తిస్థానేషుతృణపర్ణాదిష్వభివ్యక్తోనానేవభాతితార్ణత్వపార్ణత్వాదిభేదేనభాతి,ఇవశబ్దేనవస్తుతోవహ్నిత్వేనరూపేణై
కరూపఏవ, ఏవంవిశ్వాత్మావిశ్వస్యాచేతనజాతస్యాత్మాపుమాన్జీవోపి,భూతేషుదేవాదిశరీరేషు,నానేవభాతిదేవోహం
మనుష్యోహమిత్యాదిరూపేణనానాభాతి,వస్తుతోజ్ఞానైకాకారేణైకరూపఏవేత్యర్థః, పుమానితిజాత్యభిప్రాయకఏకత్వ
నిర్దేశః,ఏకోవ్రీహిస్సుసంపన్నస్సుభిక్షంకురుతేప్రజాఇత్యత్రవ్రీహిశబ్దవత్,ఏవంచజీవైకత్వభ్రమోనకార్యః, దృష్టాన్తేపి
వహ్నిత్వేనైకత్వేపతద్వ్యక్తిభేదోభిప్రేతః, నచైవమేకైకస్యజీవస్యదేవాదిశరీరస్యయుగపన్నానాప్రతిభానాభావఇ
తివాచ్యమ్ , ఏకైకఏవజీవఃక్రమేణదేవమనుష్యాదిశరీరాణ్యుపాదదానఃదేవోహంమనుష్యోహమిత్యాభాతీత్యభిప్రా
యాత్,నహిదృష్టాన్తేపితార్ణస్యవహ్నేఃపార్ణత్వేనభానమస్తి ॥౩౨॥ అసౌజీవః,గుణమయైఃసత్త్వాదిగుణత్రయాత్మ
కభగవన్మాయాపరిణామరూపైఃపృథివ్యాదిభూతగన్ధాదితన్మాత్రజ్ఞానేన్ద్రియకర్మేన్ద్రియాన్తఃకరణైః,భావైఃపదార్థైః,
స్వనిర్మితేషుస్వకర్మానుసారేణనిర్మితేషు,భూతేషుదేవాదిశరీరేషు,నిర్విష్టః, గుణాన్శబ్దాదివిషయాన్భుఙ్క్తే, తన్నిమిత్తా
నికర్మాణిచపుణ్యాపుణ్యరూపాణికరోతీతిచవివక్షితంవేదితవ్యమ్,యద్వా, తయావిలసితేష్విత్యాదిభిః, కేవలంపరమాత్మైవ
ప్రతిపాద్యతే,తదావిజ్ఞానేనేత్యస్యసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనేత్యర్థః - పుమాన్పరమపురుషః గుణాన్భుఙ్క్తే ఇత్యస్యలీలారస

రూపాన్ గుణాన్ భుఙ్క్త ఇత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ ఇతి దేవం పుంసామేకాన్తతశ్శ్రియస్తనిష్ఠం సితుమర్హసీత్యస్యోత్తరముక్తమ్, అథయ, త్సూతజానాసి భద్రం త ఇత్యాదినా శ్రీకృష్ణావతారతచ్చరిత్రేతదితరావతారతచ్చరిత్రాదికం చ పృష్టం, తత్ర శ్రీకృష్ణావతారతచ్చరిత్రాదికం వివక్ష్యద్దశమైకాదశస్కన్ధాభ్యాం, సర్వావతారాన్ తచ్చరిత్రాణి చ వివక్ష్యత్ర తత్ర తృతీయాదిషు వివక్షుస్తావత్సమాసతః, సర్వావతారసాధారణం ప్రయోజనమాహ, భావయన్నితి, ఏష సర్వేశ్వరో లోకస్రష్టృత్వేన లోకాన్ భావయన్ కర్మవశ్యాన్ చేతనానుజ్జీవయితుం సత్త్వేనోపలక్షితః, శుద్ధసత్త్వమూర్తిః తిర్యఙ్నరసురాదిషు లీలావతారైష్వనురతో భవతి, భావయతీతి పాఠే, లోకభావనో లోకస్రష్టా ఏష సర్వేశ్వరః తిర్యగాదిషు మత్స్యాదిషు మధ్యే లీలయావతారాన్ తైష్వనురతః, లీలావతారైః ఇభక్తేష్వనురతో వా, సత్త్వేన లోకాన్ భావయతి త్రాసయతి సాధుపరిత్రాణాయ మత్స్యాద్యవతారం ధత్త ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతప్రథమస్కన్ధటీకాయాం ద్వితీయోఽధ్యాయః. ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻

తదేవం ప్రథమేఽధ్యాయే ప్రశ్నః కృతః - ద్వితీయే తు సత్త్వప్రవర్తకభగవద్భక్తేరేవ మోక్షప్రదత్వాద్భగవదీయప్రబన్ధ ఏవ శ్రోతవ్య ఇతి స్థాపితం - అవతారప్రయోజనం చోపక్షిప్తం - అథ భగవదవతారవిశేషతచ్చరితాని విస్తరేణోపరి వివక్షుతా సూతేన - భగవతోఽనేకే వతారాస్సన్తీతి ప్రతిపాద్యన్తే తృతీయేఽధ్యాయే - జగృహ ఇత్యాదినా - తత్రావతారాశ్చ ద్వివిధాః - అనుప్రవేశావతారాః - స్వేనరూపేణావతారాశ్చేతి - అకర్మహేతుత్వావిశేషాదుభయత్రావతారశబ్దప్రయోగః కృతః ద్వివిధానపి తాన్వక్తుం తదుపయోగిత్వేన ప్రథమం చేతనమిశ్రం ప్రకృతిప్రాకృతజాతమేకం - శుద్ధసత్త్వమయం పరం చేతి రూపద్వయం భగవతోఽస్తీతి వివక్షుస్సర్వం ప్రకృతిప్రాకృతాత్మరూపపరిగ్రహమాహ ॥ జగృహ ఇతి ॥ పురుషాః - క్షేత్రజ్ఞాః - తత్సంబన్ధి పౌరుషం తన్మిశ్రమిత్యర్థః - ఏకాదశేన్ద్రియపఞ్చభూతాత్మకాః షోడశకలా యస్మింస్తత్తథా - మ

ర్విష్ణోర్భుక్తే మాతే షు తద్గుణాన్ ॥ ౩౩ ॥ ✻ భావయన్నేష సత్త్వేన లోకాన్వై లోకభావనః । లీలావతారానురతో దేవతిర్యఙ్నరాదిషు ॥ ౩౪ ॥ ✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻✻
✻✻✻✻✻✻ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః. ✻✻✻✻✻✻

సూత ఉవాచ ॥ జగృహే పౌరుషం రూపం భగవాన్మహదాదిభిః । సంభూతం షోడశకలమాదౌ లోకసిసృక్షయా ॥ ౧ ॥ యస్యామ్భసి శయానస్య యోగనిద్రాం వితన్వతః । నాభిహ్రదామ్బుజాదాసీద్బ్రహ్మా విశ్వసృజాం పతిః ॥ ౨ ॥ యస్యావయవసంస్థానైః కల్పితో లోకవిస్తరః । తద్వై భగవతో రూపం విశుద్ధం సత్త్వమూర్జితమ్ ॥ ౩ ॥ పశ్యన్త్యదో రూపమదభ్రచక్షుషా సహస్రపాదోరుభుజాననాద్భుతమ్ । సహస్రమూర్ధశ్రవణాక్షినాసికం

హదాదిభిస్సంభూతం రూపం - అణ్డకారణం సమష్టితత్త్వజాతమిహ రూపశబ్దేన వివక్షితం - సముదాయస్య మహదాదిభిస్సంపాద్యత్వాన్మహదాదిభిస్సంభూతమిత్యుక్తమ్ - లోకసిసృక్షయా జగృహే - బ్రహ్మాణ్డతదన్తర్వర్తికార్యజాతసిసృక్షయా రూపం జగృహ ఇత్యర్థః ✻ ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ ✻ అథాస్యాసాధారణం రూపమాహ ॥ యస్యేతి ॥ ప్రథమస్య యస్యేతి పదస్య యోఽర్థస్స తద్వా ఇతి తచ్ఛబ్దేన పరామృశ్యతే ॥ ద్వితీయం తు యస్యేతి పదం చతుర్ముఖపరం - చతుర్ముఖశరీరాది దేవమనుష్యాదిసృష్టిః పురాణాన్తరేషు దృష్టా - యస్యావయవసంస్థానైః యచ్ఛరీరావయవపరిణామైః - దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తరః - స బ్రహ్మా - విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం - పతిః - యస్యామ్భసి శయానస్య యోగనిద్రాం వితన్వతః - అనిరుద్ధస్య - నాభిహ్రదామ్బుజాదాసీత్తద్భగవతో రూపం - ఊర్జితం - విశుద్ధం సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయమితి శ్లోకద్వయమేకవాక్యమ్ । ఏతస్య రూపస్య జ్ఞానదృశ్యత్వమపరిచ్ఛేద్యత్వం సర్వావతారనిదానత్వం చాహ ॥ పశ్యన్తీతి సార్ధశ్లోకేన ✻ ॥ యద్వా ॥ జగృహ ఇత్యాదిశ్లోకానామేవమర్థః - అజ దేవ్ష్వనుప్రవేశరూపేణ స్వేనరూపేణ చ ద్వివిధేఽవతారే తత్ర ప్రథమస్య దేవాదిష్వనుప్రవేశరూపత్వాత్తత్ర తవక్తవ్యాంశాభావాత్ - స్వేనరూపేణావతారోపయోగిదివ్యమఙ్గళవిగ్రహయోగ ఉచ్యతే - ఆదౌ మహదాదిభిర్లోకసిసృక్షయా - షోడశకలం భూతేన్ద్రియాభిమానిదేవతాశ్రయం - పౌరుషం పరమపురుషసంబన్ధి - రూపమనిరుద్ధాఖ్యరూపం - సంభూతిమావిర్భూతం - జగృహే పరిజగ్రాహ - యస్యామ్భసీతి స్ఫుటమ్ - యస్యావయవేతి - యస్యానిరుద్ధస్య అవయవసంస్థానైః - శరీరభూతప్రకృత్యేకదేశపరిణామైః - లోకవిస్తరః కల్పితః - తస్య భగవతో రూపం శుద్ధసత్త్వమయమూర్జితముత్కృష్టమిత్యర్థః ✻ ॥ ౩ ॥ ✻ పశ్యన్తీతి ॥ అదః - ఏతదనిరుద్ధాఖ్యం రూపం - అదభ్రచక్షుషా అనల్పజ్ఞానేన మనసా - పశ్యన్తి - మనసా తు పిశుద్ధేన - దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిరిత్యాద్యుక్తరీత్యా యోగపరిశుద్ధమనసా పశ్యన్తీత్యర్థః - ప్రత్యేకం

౩౪ ॥ శ్లో ॥ పా ✻ భావయత్యేష సత్త్వేన.

సహస్రసఙ్ఖ్యాకైః పాదాదిభిరద్భుతమ్ - తథా ప్రత్యేకం సహస్రం మూర్ధాదయో యస్మిన్ - తత్ర శ్రవణం శ్రోత్రం - సహస్రైః మౌళిభిః కిరీటైః అమ్బరైశ్చ కుణ్డలైశ్చోల్లసత్ ॥౪॥ ఏతదనిరుద్ధాఖ్యం రూపం నానావిధానామవతారాణాం నిదానం మూలకారణం - బీజం - కృత్స్నజగద్బీజభూతం కృత్స్నజగత్స్రష్టృచతుర్ముఖోత్పత్తిస్థానత్వాదితి భావః - అవ్యయం - అపక్షయాదివికారరహితం - అనేన అప్రాకృతత్వముక్తమ్ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య భగవతోఽనిరుద్ధస్య - అంశాంశేన శరీరభూతచిదచిత్తత్త్వైకదేశేన దేవాదయస్సృజ్యన్తే ॥౫॥ స ఏవ - పరమపురుష ఏవ - బ్రహ్మా - చతుర్ముఖశరీరకస్సన్ - ప్రథమం కౌమారం సనత్కుమారాదిసర్గం - ఆస్థితః సనకాదిరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః - అఖణ్డితం నిర్విఘ్నం - బ్రహ్మచర్యం ఊర్ధ్వరేతస్కత్వోపేతం భగవదుపాసనం - చచార చకార - తే చ కుమారాః ప్రథమావతారరూపాః - ప్రథమమితి విశేషణాద్ద్వితీయమిత్యాద్యుత్తరోక్తేశ్చ - ఇమే కుమారాః - అనుప్రవేశావతారరూపాః - తథా చతుర్ముఖోపబ్రహ్మణోపధరః - బ్రహ్మనారాయణాత్మక ఇత్యాదిభిస్సృష్ట్యాదికాలే తదాత్మకతయా యోగిభిశ్చిన్త్యత్వవచనాత్ - భగవతా శానకేన చ, ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః ॥ ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః ॥ యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః । అవిద్యాన్తర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః । పశ్చాదుద్భూతబోధాస్తే ధ్యానే నైవోపకారకాః ॥ నైసర్గికో నైవ బోధస్తేషామప్యన్యతో యత ఇతి, చతుర్ముఖసనకాదీనాం జగదన్తర్వర్తినామవిద్యావేష్టితత్వేన శుభాశ్రయత్వానర్హతాముక్త్వా బద్ధానామేవ సతాం పశ్చాద్యోగేనోద్భూతబోధానాం స్వస్వరూపాపన్నానాం చ, స్వతస్సిద్ధివిరహేణ ముముక్షూపాస్యత్వనిషేధాత్ , సృష్టిం తతః కరిష్యామీత్యావామావిశ్య ప్రజాపతేః ఇతి శ్రీజన్మరహస్యవచనైకార్థ్యాచ్చ , తదేవం చతుర్ముఖసనకాదయో భగవదనుప్రవేశావతారః ప్రథమశ్చేత్యుక్తం భవతి , బ్రహ్మచర్యం చ

సహస్రమౌల్యమ్బరకుణ్డలోల్లసత్ ॥ ౪ ॥ ఏతన్నానావతారాణాం నిదానం బీజమవ్యయమ్ । యస్యాంశాంశేన సృజ్యన్తే దేవతిర్యఙ్నరాదయః ॥౫॥ స ఏవ ప్రథమం దేవః కౌమారం రూపమాస్థితః । చచార దుశ్చరం బ్రహ్మా బ్రహ్మచర్యమఖణ్డితమ్ ॥ ౬ ॥ ద్వితీయం తు భవాయాస్య రసాతలగతాం మహీమ్ । ఉద్ధరిష్యన్నుపాదత్త యజ్ఞేశస్సౌకరం వపుః ॥ ౭ ॥ తృతీయమృషిసర్గం వై దేవర్షిత్వముపేత్య సః । తన్త్రం సాత్వతమాచష్ట నైష్కర్మ్యం కర్మణాం యతః ॥ ౮ ॥ తుర్యే ధర్మకలాసర్గే నరనారాయణావృషీ । భూత్వాత్మోపశమోపేతమకరోద్దుశ్చరం తపః ॥ ౯ ॥ పఞ్చమః కపిలో నామ సిద్ధేశః కాలవిప్లుతమ్ । ప్రోవాచాసురయే సాంఖ్యం తత్త్వగ్రామవినిర్ణయమ్ ॥ ౧౦ ॥ షష్ఠమత్రేరపత్యత్వం వృతః ప్రాప్తోఽనసూయయా । ఆన్వీక్షికీమలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్య ఊ

హాగేస్యావతారప్రయోజనముక్తమ్, ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౬ ॥ అథ ద్వితీయావతారమాహ ॥ ద్వితీయం త్వితి ॥ అస్య జగతః భవాయ అభ్యుదయాయ , రసాతలగతాం మహీం పృథివీముద్ధరిష్యన్ యజ్ఞేశో భగవాన్ ద్వితీయం సౌకరం వారాహం వపురుపాదత్త జగృహే, వరాహో ద్వితీయావతార ఇత్యర్థః , అయం స్వేన రూపేణైవావతారః, యజ్ఞేశ ఇత్యనేన యజ్ఞారాధ్యత్వతత్ఫలదత్వతచ్ఛరీరకత్వాద్యుక్తేః , వపురాదత్తేతి వపుర్మాత్రపరిగ్రహోక్తేః, అస్య భవాయేతి కేవలసాధుపరిత్రాణార్థత్వసూచనాచ్చ ॥ ౭ ॥ తృతీయమితి ॥ తృతీయం వపురుపాదానమ్, ఋషివర్గః ఋషిరూపజన్మేత్యర్థః, తత్ర తృతీయేఽవతారే స భగవాన్ దేవర్షిత్వం నారదరూపత్వమాపద్య నారదాఖ్యజీవమనుప్రవిశ్యేత్యర్థః , సాత్వతం తన్త్రం పఞ్చరాత్రశాస్త్రమాచష్ట అవోచత్ , ప్రవర్తయామాసేత్యర్థః, తన్త్రం విశినష్టి, యతస్తన్త్రాత్, కర్మణాం నివృత్తిధర్మవతాం నైష్కర్మ్యం ప్రవృత్తిధర్మవిరహః, ప్రవృత్తిధర్మాణామకర్తవ్యతాఽవగమ్యత ఇత్యర్థః ॥౮॥ తుర్య ఇతి ॥ ధర్మకలాసర్గే ధర్మాత్పితుః కలాసర్గే , దేహజన్మరూపే , తుర్యే చతుర్థావతారే, నరనారాయణాఖ్యావృషీ భూత్వా ఆత్మోపశమః ఇన్ద్రియనిగ్రహః , తేనోపేతం దుశ్చరమితరైశ్చరితుమశక్యం తపశ్చకార ॥౯॥ పఞ్చమ ఇతి, పఞ్చమోఽవతారః కపిలో నామ కపిలాఖ్యః , సిద్ధానాం ఆత్మయాథాత్మ్యానుసన్ధానయోగేన సిద్ధానాం స్వస్వరూపాపన్నానామీశః, కాలేన ప్రవర్తయితృరహితేన కాలేన, విప్లుతం తిరోహితం సాంఖ్యం , కథం భూతం - తత్త్వానాం ప్రకృతిమహదాదీనాం గ్రామస్య కలాపస్య వినిర్ణయో యాథాత్మ్యనిర్ణయో యస్మాత్తథాభూతమ్ , ఆసురయే ప్రోవాచ, ఆసురిర్నామ సిద్ధేషు ప్రధానస్తస్మై ॥౧౦ ॥ షష్ఠమితి ॥ అత్రేః ప్రజాపతేః అపత్యత్వం ప్రతి వృతః మమ పుత్రో భవేత్యత్రిణా వృత ఇత్యర్థః, అనసూయయా అత్రేర్భార్యయా ప్రాప్తః - తస్యాః , పుత్రో దత్తాత్రేయాఖ్యో భూత్వేత్యర్థః- అలర్కాయ ప్రహ్లాదాదిభ్యశ్చ, ఆన్వీక్షికీం అధ్యాత్మవిద్యాం , ఊచివాన్, య ఊచివాన్ తం షష్ఠమవతారం విద్యాత్ ఇతి యత్తచ్ఛబ్దాధ్యాహారేణ

ణ్వయః-షష్ఠం షష్ఠరూపం త్వితి వా ❋ ॥౧౧॥ ❋ తత ఇతి, తతస్సప్తమేఽవతారే, రుచేస్తద్భార్యాయామాకూత్యాం, వ్యజాయత, స చ యజ్ఞ ఇతి ప్రసిద్ధః, సః, యజ్ఞః యామ ఆద్యైః యమపాం త్రైః సురగణైస్సహ స్వాయమ్భువమన్వన్తరమ్, అపాత్-పాలయామాస ❋ ॥౧౨॥ ❋ అష్టమేఽవతారే ఉరుక్రమో భగవాన్, నాభేః స్వాయమ్భువమనుపౌత్రస్య భార్యాయాం మేరుదేవ్యాం, జాతః, స చ ఋషభాఖ్యః - ధీరాణాం యోగీశ్వరాణాం - వర్త్మ అనుష్ఠేయం ధర్మమార్గం, దర్శయన్ దర్శయితుం జాత ఇత్యర్థః-వర్త్మ విశినష్టి, సర్వైరాశ్రమైః - ఆశ్రమస్థైః-నమస్కృతం పూజితమ్-ఆశ్రమధర్మవర్త్మభ్య ఉత్కృష్టమితి భావః ❋ ॥౧౩॥ ❋ ఋషిభిరితి-హుంకారైర్వేనం హతవద్భిః-ఋషిభిర్యాచితో జగత్పాలనార్థం యాచితో భగవాన్-నవమం-పార్థివం పృథోస్సంబన్ధి-వపుః - భేజే, ప్రాప్తః-అంశేనానుప్రవిష్టః- పృథ్వాఖ్యజీవానుప్రవేశేన పృథురూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః-హే విప్రాః- స ఇమాం పృథివీం గోరూపధ్రుకవతీమ్-ఓషధీః- దుగ్ధ దుదోహ-అత ఏవ అర్హః- జాతో ఽదుగ్ధ తేన కారణేన స పృథురుశత్తమః సర్వేషామపీప్సితతమో బభూవ ❋ ॥౧౪॥ ❋ రూపమితి॥ చాక్షుషాన్తరం చాక్షుషమన్వన్తరం-తత్ర యస్సంప్లవః-ప్రలయః - తస్మిన్ స భగవాన్ మాత్స్యం దశమం రూపం జగృహే-అవతారప్రయోజనమాహ॥ నావీతి ॥ వైవస్వతం మనుం వైవస్వతమనురూపేణ జనిష్యమాణం సత్యవ్రతం - మహీమయ్యాం పృథ్వీరూపాయాం నావి-ఆరోప్య-అపాత్ రరక్ష ❋ ॥౧౫॥ ❋ ఏకాదశేఽవతారే- విభుర్భగవాన్. సురాసురాణాం ఉదధిం-అమృతార్థం మథ్నతాం సతాం-కమఠరూపేణ కూర్మరూపేణ పృష్ఠే మన్దరాఖ్యమచలం దధ్రే ధృతవాన్ ❋ ॥౧౬॥ ❋ ద్వాదశమం

చివాన్ ॥౧౧॥ తతస్సప్తమ ఆకూత్యాం రుచేర్యజ్ఞోఽభ్యజాయత । స యామాద్యైస్సురగణైరపాత్స్వాయంభువాన్తరమ్ ॥౧౨॥ అష్టమే మేరుదేవ్యాం తు నాభేర్జాత ఉరుక్రమః । దర్శయన్వర్త్మ ధీరాణాం సర్వాశ్రమనమస్కృతమ్ ॥౧౩॥ ఋషిభిర్యాచితో భేజే నవమం పార్థివం వపుః । దుగ్ధేమామోషధీర్విప్రాస్తేనాయం స ఉశత్తమః ॥౧౪॥ రూపం స జగృహే మాత్స్యం చాక్షుషాన్తరసంప్లవే । నావ్యారోప్య మహీమయ్యామపాద్వైవస్వతం మనుమ్ ॥౧౫॥ సురాసురాణాముదధిం మథ్నతాం మన్దరాచలమ్ । దధ్రే కమఠరూపేణ పృష్ఠ ఏకాదశే విభుః ॥౧౬॥ ధాన్వన్తరం ద్వాదశమం త్రయోదశమమేవ చ । అపాయయత్సురానన్యాన్మోహిన్యా మోహయన్స్త్రియా ॥౧౭॥ చతుర్దశం నారసింహం బిభ్రద్దైత్యేన్ద్రమూర్జితమ్ । దదార కరజైరూరావేరకాం కటకృద్యథా ॥౧౮॥ పఞ్చదశం వామనకం కృత్వాగాదధ్వరం బలేః । పదత్రయం యాచమానః ప్రత్యాదిత్సుస్త్రిపిష్టపమ్ ॥౧౯॥ అవతారే షోడశమే పశ్యన్బ్రహ్మద్రుహో నృపాన్ । త్రిస్సప్తకృత్వః కుపితో నిఃక్షత్రామకరోన్మహీమ్ ॥౨౦॥ తతస్సప్తదశే జాతస్సత్యవత్యాం పరాశరాత్ । చక్రే వేదతరోశ్శాఖా దృష్ట్వా పుంసోఽల్పమేధసః ॥౨౧॥ నరదేవత్వమాపన్నస్సురకార్యచికీర్షయా । సముద్రనిగ్రహాదీని చక్రే వీర్యాణ్యనేకశః ॥౨౨॥ ఏ

వపుస్తు-ధాన్వన్తరం ధన్వన్తర్యాఖ్యజీవానుప్రవేశరూపమిత్యర్థః - త్రయోదశమం రూపం తు - యన్మోహిన్యాఖ్యయా- అన్యాన్-అసురాన్-మోహయన్-సురానమృతమపాయయత్- తదేవ మోహినీరూపం-త్రయోదశమమిత్యర్థః ॥౧౭॥ ❋ నారసింహం చతుర్దశం రూపం బిభ్రత్ - ఊర్జితం బలిష్ఠం దైత్యేన్ద్రం హిరణ్యకశిపుం వక్షసి - కరజైర్నఖైః-దదార- యథా కటకృత్-ఏరకాన్-తదర్థతృణవిశేషాన్- విదారయతి తద్వత్ ❋ ॥౧౮॥ ❋ వామనకం వామనాఖ్యం-పంచదశం వపుః కృత్వా ధృత్వా బలేరధ్వరం యజ్ఞవాటం - అగాత్ జగామ॥ ప్రయోజనమాహ ॥ త్రివిష్టపం ప్రత్యాదిత్సుః - ఆహృత్యేన్ద్రాయ దాతుమిచ్ఛుః, పదత్రయం పదత్రయవ్యాజేన త్రిలోకీం, యాచమానో యాచిష్యమాణః, అధ్వరమగాదిత్యన్వయః ❋ ॥౧౯॥ ❋ షోడశేత్వవతారే భార్గవరామాఖ్యే, నృపాన్ క్షత్రవిర్యాదీన్ , బ్రహ్మద్రుహః , బ్రహ్మకద్రోహకాన్, పశ్యన్ కుపితః, త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం, మహీం నిఃక్షత్రాం క్షత్రబీజరహితామ్, అకరోత్ ❋ ॥౨౦॥ ❋ తతస్సప్తదశేఽవతారే పరాశరాత్, సత్యవత్యాం జాతో బాదరాయణ ఇతి ప్రసిద్ధః-అల్పమేధసః కృత్స్నవేదతదర్థావగమోపయుక్తబుద్ధిశూన్యాన్॥ పుంసః , పురుషాన్ దృష్ట్వా వేద ఏవ తరుస్తస్య శాఖాశ్చక్రే ఋగ్యజుస్సామాదిభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ విభక్తవానిత్యర్థః ❋ ॥౨౧॥ ❋ అతః పరమష్టాదశేఽవతార ఇత్యర్థః, సురకార్యం రావణవధరూపం- కర్తుమిచ్ఛయా-నరదేవత్వం-క్షత్రియత్వం, ప్రాప్తః, శ్రీరామరూపేణావతీర్ణ ఇత్యర్థః , సముద్రవిషయకో నిగ్రహ ఆదిర్యేషాం తాని వీర్యాణి కర్మాణి చక్రే ❋ ॥౨౨॥ ❋ ఏకోనవింశే వింశతితమేఽవతారే, భగవాన్ వృష్ణిషు యాదవేషు-రామకృష్ణావితి జన్మనీ రామః బలరామః కృష్ణశ్చేతి ద్వే జన్మనీ ప్రాప్య దుర్భావరూపే-ప్రాప్య భువో భారమహరత్ , రామస్త్వేకోనవింశః, కృ

ష్ణస్తు వింశతితమో ఽవతార ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ తతః కలావితి ॥ కలౌ యుగే సంప్రవృత్తే సతి ॥ సురద్విషాం, అర్హతానామసురాణాం, వా, సంమోహార్థం, భగవాన్ కీకటేషు దేశేషు, జినస్య సుతో భవిష్యతి - నామ్నా బుద్ధ ఇతి ప్రసిద్ధః - అయమేకవింశో ఽవతారః ॥ ౨౪ ॥ అథాసావితి ॥ జగత్పతిః భగవాన్ యుగయోః కలికృతయుగయోః, సంధ్యాయాం సంధౌ, రాజసు దస్యుప్రాయేషు చోరప్రాయేషు కేవలాధర్మబహుళేషు సత్సు, తద్వధార్థం విష్ణుయశసో జనితా విష్ణుయశసః పుత్రరూపేణావతరిష్యతి, స చ నామ్నా కల్కిరితి ప్రసేత్స్యతి ॥ ౨౫ ॥ దిఙ్మాత్రమేతద్దర్శితమిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అవతారా ఇతి ॥ హే ద్విజాః, సత్వనిధేః శుద్ధసత్వమూర్తేర్భగవతో ఽనిరుద్ధాదేః ఽవతారాః అసంఖ్యేయాః, స్యుః ప్రవర్తన్తే - యథా అవిదాసినో ఽశోష్యాత్ సరసః సహస్రశః కుల్యాః, స్యుః, స్యన్దన్తే, తద్వత్, కుల్యాః క్షుద్రనద్యః ॥ ౨౬ ॥ కేవల ఇత్యత ఆహ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ ఋషయో మన్త్రద్రష్టారో వసిష్ఠాదయః, మునయః కేవలస్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలాః శుకాదయః, దేవాః ఇన్ద్రాదయః, మనుపుత్రాః ప్రియవ్రతాదయః, మహౌజసః మహాప్రభావాః, సప్రజాపతయః దక్షాదిభిస్సహితాః ప్రజాపతయశ్చేత్యర్థః ॥ త ఏతే సర్వే హరేరేవ కలాస్స్మృతాః భగవదంశేనైవ సమ్భూతా ఇత్యర్థః - తథా చోక్తం భగవతా ॥ యద్యద్విభూతిమత్సత్వం శ్రీమదూర్జితమేవ వా ॥ తత్తదేవావగచ్ఛ త్వం మమ తేజోంశసమ్భవమితి ॥ ౨౭ ॥ ఏతద్వచనార్థమేవాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే ఋషిప్రభృతయస్తు పుంసో ఽనిరుద్ధాఖ్యస్య, అంశకలాః అంశాంశసంభూతాః, కృష్ణస్తు భగవాన్స్వయమితి శ్రీకృష్ణస్య పూర్ణావతారత్వముక్తం, ఉదాహృతభగవద్గీతావచనేన విభూత్యాదిమతాం జన్తూనాం మమ త్వేన నిర్దిష్టశ్రీకృష్ణస్య తేజోంశసంభవత్వం శ్రీకృష్ణస్య తు పూర్ణత్వం చావగతం - అత్రాపి భగవానిత్యనేన కృష్ణస్య పూర్ణషాడ్గుణ్యత్వమవగతం యద్వా అత్ర, ఏత ఇత్యనేన పూర్వోక్తేషు హిరణ్యగర్భ సనకాదిషు కేషాంచిద్వరాహనారాయణమత్స్య

కోనవింశే వింశతిమే వృష్ణిషు ప్రాప్య జన్మనీ । రామకృష్ణావితి భువో భగవానహరద్భరమ్ ॥ ౨౩ ॥ తతః కలౌ సంప్రవృత్తే సంమోహాయ సురద్విషామ్ । బుద్ధో నామ్నా జినసుతః కీకటేషు భవిష్యతి ॥ ౨౪ ॥ అథాసౌ యుగసంధ్యాయాం దస్యుప్రాయేషు రాజసు । జనితా విష్ణుయశసో నామ్నా కల్కిర్జగత్పతిః ॥ ౨౫ ॥ అవతారా హ్యసంఖ్యేయా హరేస్సత్వనిధేర్ద్విజాః । యథా ఽవిదాసినః కుల్యాస్సరసస్స్యుస్సహస్రశః ॥ ౨౬ ॥ ఋషయః పితరో దేవా మనుపుత్రా మహౌజసః । కలాస్సర్వే హరేరేవ సప్రజాపతయస్తథా ॥ ౨౭ ॥ ఏతే చాంశకలాః పుంసః కృష్ణస్తు భగవాన్స్వయమ్ । ఇన్ద్రారివ్యాకులం లోకం మృడయన్తి యుగే యుగే ॥ ౨౮ ॥ జన్మ గుహ్యం భగవతో య ఏతత్ప్రయతో నరః । సాయం ప్రాతర్గృణన్భక్త్యా దుఃఖగ్రామాద్విముచ్యతే ॥ ౨౯ ॥ ఏతద్రూ

కూర్మమోహినీనృసింహవామనశ్రీరామావతారాణాం పూర్ణానాం సత్త్వేపి ఛత్రిన్యాయేన సర్వేప్యవతారాః పరామృశ్యన్తే తత్ర పూర్ణత్వం నామ షాడ్గుణ్యపూర్త్యా స్వేన రూపేణ సాక్షాదవతీర్ణత్వం అంశాంశసంభూతత్వం నామ - తత్తజ్జీవాన్తరాత్మతయా ఽవస్థితస్య షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య భగవతః కేనాప్యైశ్వర్యవీర్యాదిగుణలేశేన జీవద్వారావిర్భావ్య తేన విశిష్టతయా సంజాతత్వం, నిరంశస్య బ్రహ్మస్వరూపస్యైకదేశభేదేనావిర్భావాసంభవాత్, నను సర్వస్వరూపైకదేశవాచినో ఽంశశబ్దస్య కథం గుణపరత్వమితి చేన్న, అపృథక్సిద్ధవిశేషణస్యాప్యంశశబ్దవాచ్యత్వాద్విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వస్యైవాంశపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వాత్, విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వస్యైవాంశపదప్రవృత్తినిమిత్తత్వాత్, విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వం చ, విశేషణవిశేష్యయోరేకదేశతయా ద్వయోరప్యవిశిష్టం - వరాహాద్యవతారాణాం పూర్ణత్వం తు తత్తత్ప్రకరణాదిభ్య ఏవావగన్తవ్యమ్ - సర్వావతారసాధారణం ప్రయోజనముపసంహరతి ॥ ఇన్ద్రేతి ॥ ఇన్ద్రారిభిరసురాదిభిః - వ్యాకులం ఉపద్రుతం - లోకం - యుగే యుగే ప్రతియుగం - మృడయన్తి సుఖయన్తి ॥ ౨౮ ॥ అవతారకీర్తనాదిఫలమాహ ॥ జన్మ గుహ్యమితి ॥ యః కశ్చిన్నరః - భగవతః - ఏతజ్జన్మ గుహ్యం అవతారరహస్యం - సాయం ప్రాతస్సమాహితచిత్తో భక్త్యా గృణన్ కీర్తయన్ దుఃఖజాతాద్విముచ్యతే సంసారాన్ముక్తో భవతీత్యర్థః - జన్మ గుహ్యమిత్యనేన భగవజ్జన్మ - న జీవజన్మవత్కర్మమూలమ్ - అపితు స్వసంకల్పమూలమిత్యభిప్రేతమ్ ॥ ౨౯ ॥ తదేవ దర్శయిష్యన్ రూపప్రసఙ్గాన్న కేవలమవతీర్ణమేవ రామకృష్ణాద్యాఖ్యం భగవతో రూపం - అపితు పరిదృశ్యమానం ప్రకృతిగుణవైషమ్యమూలమహదాదికృతజగదపి తద్రూపమిత్యాహ ॥ ఏతద్రూపమితి ॥ చిదాత్మనః, జ్ఞానస్వరూపస్య - అత ఏవ అరూపస్య - అమూర్తస్వరూపస్య భగవతః - మాయాగుణైః - గుణపరిణామరూపైః - మహదాదిభిః - ఆత్మని ఆధారభూతే స్వస్మిన్ - ఏతత్ పరిదృశ్యమానం జగదాత్మకం రూపం - విరచితం - ఆత్మనీత్యనేన రూపశబ్దేన చ జగతో భగవద్రూపత్వముపపాదితం, శరీరస్యాత్మనాధార్యత్వనియ

మాత్ ॥౩౦॥ - ఏవం జగదన్తర్గతదేవమనుష్యాదిశరీరాణామపి భగవద్రూపత్వే సతి జీవానాం కేవలం దేవోఽహం మనుష్యోఽహమిత్యభిమానో భ్రమ ఏవేత్యాహ॥ యథేతి॥ యథా మేఘసమూహః, నభస్యాకాశే - అబుద్ధిభిః ఆకాశయాథాత్మ్యావిద్భిః - ఆరోపితాః, యథా చ పృథివ్యాస్సంబన్ధీ రేణుః ధూళిః - అనిలే - తద్యాథాత్మ్యావిద్భిరారోపితా - ఏవమబుద్ధిభిః ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యావిద్భిః - ద్రష్టరి జీవే దృశ్యత్వమారోపితం - దేవాదిశరీరజాతమహం మమాభిమానవిషయత్వేనారోపితమిత్యర్థః - అతో న దేవాదిశరీరజాతం జీవస్వరూపమితి భావః, యద్యపి దేవాదిశరీరస్య తదభిమానిజీవేన ధార్యత్వాత్తం ప్రతి రూపత్వమస్త్యేవ, తథాపి య ఆత్మని తిష్ఠన్ - యస్యాత్మా శరీర - మిత్యాద్యుక్తరీత్యా జీవస్యాపి పరమపురుషధార్యత్వాన్ముఖ్యాధారకత్వం పరమాత్మనిష్ఠమేవేతి తం ప్రత్యేవ దేవాద్యచేతనజాతం ముఖ్యం రూపం - దేహాత్మనోరుభయోరపి పరమపురుషధార్యత్వజ్ఞానం న భ్రమరూపం - ప్రకృతిపురుషయోర్బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానం, ప్రకృతావాత్మాభిమానః, స్వాతన్త్ర్యాభిమానః - ప్రకృతేః ప్రత్యగాత్మైకధార్యత్వాభిమానశ్చ బుద్ధికృత ఇత్యభిప్రాయః ॥౩౧॥ ననుదృశ్యధర్మస్తస్మిన్నారోపితశ్చేత్స జీవః కిదృశ ఇత్యత్రాహ॥ అత ఇతి॥ అతః అచిదాత్మకదృశ్యప్రపఞ్చాత్ - పరం విలక్షణం తత్త్వం, స జీవః, పరత్వమేవ దర్శయితుం విశినష్టి, అవ్యక్తం బాహ్యేన్ద్రియైర్ద్రష్టుమశక్యం, కుత ఇత్యపేక్షాయాం హేతు - రదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాదితి, తత్ర హేతుమాహ, అవ్యూఢగుణబృంహితమితి॥ వ్యూఢైః బహుధా విభక్తైః, గుణైః బృంహితం స్థూలీకృతం - యన్న భవతి తదవ్యూఢగుణబృంహితం - అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః కారణదశాయామస్థూలమచేతనం - కార్యదశాయాం హి వ్యూఢైర్గుణైస్సత్త్వాదిభిశ్చాస్వితం స్థూలీభవతి, న తథేత్యర్థః - అత ఏవాదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వం, తదన్యాదృశైర్ తత్రిదృష్టం కార్యావస్థమచిద్ద్రవ్యమ్, శ్రుతం తు కారణావస్థం - అచేతనాపరార్థా చ నిత్యా సతతవిక్రియేత్యాదిశాస్త్రైశ్శ్రుతమ్, తదుభయవిలక్షణవస్తుత్వాదవ్యక్తమ్, అవ్యక్తోఽయమచిన్త్యోఽయమవికార్యోఽయముచ్యత ఇతి హి భగవతా గీయతే, ఏవంభూతం యద్వస్తు స జీవః, యః పునర్భవః ప్రకృతిసఙ్గాత్పునః పునర్జన్మభాగిత్యర్థః - యత్పునరితి పాఠే, యతో యత్సంబన్ధాత్పునర్భవః తతః పరమిత్యన్వయః॥ ౩౨॥

పం భగవతో హ్యరూపస్య చిదాత్మనః। మాయాగుణైర్విరచితం మహదాదిభిరాత్మని ॥ ౩౦ ॥ యథా నభసి
మేఘౌఘో రేణుర్వా పార్థివోఽనిలే। ఏవం ద్రష్టరి దృశ్యత్వమారోపితమబుద్ధిభిః ॥ ౩౧॥ అతః పరం యదవ్యక్త
మవ్యూఢగుణబృంహితమ్। అదృష్టాశ్రుతవస్తుత్వాత్స జీవో ❁ యః పునర్భవః॥ ౩౨ ॥ యత్రేమే సదసద్రూపే
ప్రతిషిద్ధే స్వసంవిదా। అవిద్యయాత్మని కృతే ఇతి తద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ ౩౩॥ యద్యేషోపరతా దేవీ మాయా వై

తర్హి కేనోపాయేన ప్రకృతిసఙ్గమూలకపునర్భవస్య నివృత్తిః - కీదృశం వా నివృత్తిపునర్భవం జీవస్వరూపమిత్యత్రాహ॥ యత్రేతి ద్వాభ్యామ్॥ సదసచ్ఛబ్దౌ కార్యకారణపరౌ - అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్ తతో వై సదజాయతేతి ప్రయోగాత్ - కారణావస్థా చ ప్రళయదశా, తతశ్చాయమర్థః యత్రాత్మని - ఇమే - అచిద్గతే సదసద్రూపే, ఉత్పత్తివినాశావిత్యర్థః, అవిద్యయా - అజ్ఞానేన, ఆత్మని కృతే ఆరోపితే చ తస్మిన్నాత్మని, స్వసంవిదా స్వశరీరకపరమాత్మవిషయసమ్యగ్జ్ఞానేన - ప్రతిషిద్ధే నివృత్తే భవతః అనేన స్వసంవిదేవ పునర్భవనివృత్తిహేతురిత్యదర్శితమ్, ఇతిశబ్దః ప్రకారవాచీ, ఇతి - ఏవంవిధం స్వసంవిన్నివృత్తోత్పత్తివినాశమిత్యర్థః, అత ఏవ - దర్శనం, జ్ఞానం - ప్రకృతిసఙ్గవియుక్తం కేవలపరిశుద్ధజీవాత్మస్వరూపజ్ఞానం, యత్ - తద్బ్రహ్మ గుణతో బృహత్త్వాత్ బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం ముక్తాత్మస్వరూపం బ్రహ్మభూయాయకల్పతే - బ్రహ్మణో మహ్యం ప్రతిష్ఠాహమితి ముక్తాత్మన్యపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగో దృశ్యతే ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ యదీ॥ యదీతి॥ యదా - ఏషా వైశారదీ మహదాదికార్యముఖేన విపులా, ఏషా మాయా - తస్యా లాభః తిరభినుఃకి - దేహాత్మాభిమానాదిరూపా చ - ఉపరతా భవతి నివృత్తా భవతి, ఉపరతిరత్ర సంబన్ధవిరహః, నిత్యా సతతవిక్రియా - గౌరనాద్యన్తవతీతి మాయాశబ్దవాచ్యాయాః ప్రకృతేర్నిత్యత్వాదేవ మేన వినాశాయోగాత్ ఏవేత్యస్య తదేత్యాదిః, తదైవ - సంపన్నః పరమాత్మప్రాప్త్యా అభివ్యక్తైః, స్వైః స్వకీయైః, మహిమ్నా గుణాష్టకరూపైః, ముక్తైశ్వర్యాత్మకే మహిమ్ని మహీయతే, మహః పూజా, మహశబ్దాదాచారక్యజన్తాత్కర్మణ్యాత్మనేపదం, స్వకే యమహిమలబ్ధ్యా హేతునా పరమవ్యోమవాసిభిర్బహుమతో భవతీతి విదుః, ముక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యవిదః, యద్వా, సంపన్న ఇతి ప్రథమాన్తతయాచ్ఛేదః - స్వే మహిమ్ని ముక్తైశ్వర్యే - సంపన్నః తల్లబ్ధ్వా సమృద్ధః, మహీయతే, ఇతి నిరవశేషత్వేన ప్రకృతిసంబన్ధతత్కార్యనివృత్తావావిర్భూతగుణాష్టకయుక్తః, పరబ్రహ్మానుభవన్ పరమవ్యోమనివాసిభిర్బహుమతో భవతిష్ఠత ఇత్యర్థః - అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకరూపమహిమ్నః - ప్రకాశ్యమానేన జన్య

౩౨॥శ్లో॥ ❁ పా॥ యత్పునర్భవః.

స్త్ర ఇత్యాదిశాస్త్రేభ్యస్స్వాభావికత్వావగమాత్స్వమహిమ్నీత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ తదేవం ప్రసక్తానుప్రసక్తతయా జీవస్య రూపం కథితం, అథ పరమప్రస్తుతస్య భగవజ్జన్మనో జీవజన్మ విలక్షణత్వమాహ ॥ ఏవమితి ॥ అజనస్య జీవవత్కర్మాయత్తజననరహితస్య, అకర్తుః-తద్వదేవ పుణ్యపాపాత్మకకర్మరహితస్య, హృత్పతేః హృదయకమలమధ్యావస్థానేన, పాతి సర్వాణి భూతాని నియమయతీతి వ్యుత్పత్తిః-తస్య, సర్వాన్తరాత్మనో భగవతః, ఏవముక్తవిధాని జన్మాని కర్మాణి, కవయో, వేదగుహ్యాని వర్ణయన్తి - కవయో జ్ఞానాధికాః, న ముహ్యేచ్ఛిన్తయన్కవిరితి ప్రయోగాత్ వేదగుహ్యాని వేదరహస్యాని వర్ణయన్తి, అజాయమానో బహుధా విజాయతే తస్య ధీరాః పరిజానన్తి యోనిమిత్యాదిష్వివ వేదస్తాత్పర్యవృత్త్యా విషయవిభాగప్రదర్శనపూర్వకం యాదృశాని భావయతి తాదృశాన్యేవ వర్ణయన్తి తత్ర హ్యజాయమాన ఇత్యనేన జీవస్య యా కర్మాయత్తోత్పత్తిః, సైవాస్య ప్రతిషిధ్యతే, బహుధా విజాయత ఇత్యనేనాకర్మాయత్తా స్వసంకల్పమూలా చోత్పత్తిరుచ్యతే, నహింస్యాద్భూతాని పశుమాలభేతేత్యాదివత్, విధినిషేధయోర్భిన్నవిషయత్వావశ్యంభావాత్, తయోరేకవిషయత్వే పూర్వోత్తరవ్యాహతాపత్తేః, ఏవముత్సర్గాపవాదసామాన్యవిశేషన్యాయాదిభిర్నిర్ణేతవ్యమిమమర్థం కవయ ఏవ జానన్తీత్యభిప్రాయేణోక్తం తస్య ధీరాః పరిజానన్తి యోనిమితి, తస్య ప్రస్తుతస్య భగవతో యోనిమధిష్ఠేయం శరీరమ్, ధీరాః పరిజానన్తి, అకర్మాయత్తత్వస్వేచ్ఛోపాత్తత్వాజహత్స్వభావత్వాదిరూపేణ ధీరా ఏవ జానన్తీత్యర్థః - అకర్తుః కర్మాణి వేదగుహ్యానీత్యనేన, కర్మవిధినిషేధవాదిన్యోః, నిష్క్రియం నిష్కళం-యస్య చైతత్కర్మ స వై వేదితవ్య ఇత్యాదిశ్రుత్యోగపికవిభిర్నిర్ణైత్యావిషయవిభాగో దృష్ట ఇతి సూచితమ్ - ఇదం సగుణనిర్గుణసశరీరాశరీరవికారావికారజీవబ్రహ్మభేదాభేదశ్రుతివిషయవిభాగస్యాప్యుపలక్షణమ్ - ఏవం చ జన్మకర్మగుణశరీరవికారభేదప్రతిపాదకానాం వేదాన్తవాక్యానాం తత్ప్రతిషేధపరైర్వాక్యైర్బాధ్యత్వం మృషావాదిభిరుక్తమనాదరణీయమితి భావః, తథా చోక్తం వాత్స్యవరదగురుభిః, యద్బ్రహ్మణో గుణశరీరవికారభేదకర్మాదిగోచరధియః ప్రతిషేధవా

శారదీ మతిః । సంపన్న ఏవేతి విదుర్మహిమ్ని స్వే మహీయతే ॥ ౩౪ ॥ ఏవం జన్మాని కర్మాణి హ్యకర్తురజనస్య
చ । వర్ణయన్తి స్మ కవయో వేదగుహ్యాని హృత్పతేః ॥ ౩౫ ॥ స వా ఇదం విశ్వమమోఘలీలః సృజత్యవత్యత్తి న సజ్జ
తేఽస్మిన్ । భూతేషు చాన్తర్హిత ఆత్మతన్త్రః షాడ్వర్గికం జిఘ్రతి షడ్గుణేశః ॥ ౩౬ ॥ న చాస్య కశ్చిన్నిపుణేన ధా

చః-అన్యోన్యభిన్నవిషయా న విరోధగన్ధమర్హన్తి తన్న విధయః ప్రతిషేధబాధ్యా ఇతి - అకర్తుః కర్మాణి వేదగుహ్యానీత్యనేన-భగవచ్చేష్టితానాం జగద్వ్యాపారాదిరూపాణాం జీవచేష్టితసజాతీయతయా చిన్తయితుమశక్యాని-కింతు తద్వైజాత్యేన వేదాదేవావగన్తవ్యాని- తథైవ చ కవిభిరపవర్ణ్యన్త ఇతి చోక్తం - కవయో వర్ణయన్తీత్యనేన కవీనాం భగవజ్జన్మకర్మయాథాత్మ్యవేదనామూలకతద్వర్ణయితృత్వోక్త్యా సుధీనాం భగవజ్జన్మకర్మాదియాథాత్మ్యవేదిత్వం చ సూచితమ్ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ తదేవోపపాదయితుం తావద్భగవతస్తచ్చేష్టితస్య జీవతచ్చేష్టితాభ్యాం వైజాత్యం దర్శయతి ॥ స వా ఇతి ॥ స వై భగవాన్-అమోఘలీలః అమోఘా అవితథా లీలా యస్య సః ఇదం పరిదృశ్యమానం చిదచిదాత్మకం జగత్-సృజతి - అవతి-రక్షతి-అత్తి సంహరతి-న చాస్మిన్ జగతి సజ్జతే చ-లీలాశబ్దేన జగద్వ్యాపారస్య లీలాత్వముక్తమ్- అనేన ప్రాచీనకర్మవాసనానుగుణప్రవృత్తబుద్ధ్యనుగుణకేవలసుఖదుఃఖాద్యర్థజీవకర్మవ్యావృత్తిః - అమోఘపదేన లీలాయా నిర్విఘ్నసమాప్తిం వదతాప్యనేకాన్తరాయోపహతజీవకర్మవైజాత్యముక్తమ్-సముదాయేన జీవవైజాత్యం విశ్వం సృజత్యవత్యత్తీత్యనేన-సర్గాదికర్మణః కృత్స్నజగద్విషయకత్వోక్త్యాఽనల్పత్వమవగతం-అనేనాత్యల్పజీవకర్మవ్యావృత్తిః-అస్మిన్నసజ్జత ఇతి సఙ్గనిషేధేన-సఙ్గహేతుకరాగద్వేషాదిరాహిత్యం లబ్ధం- తేన చ వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాభావః-ఏవం చ జీవవ్యావృత్తిః కేభ్యః-భూతేషు చిదచిదాత్మకేషు-నహింస్యాద్భూతానీత్యాదావివాత్ర భూతశబ్దోఽచేతనసంసృష్టచేతనవాచీ-అన్తర్హితః అన్తరాత్మతయావస్థితోఽపి-భూతైరవిజ్ఞాత ఇత్యర్థః-జీవస్త్వనుమాపకైర్లక్షణైర్విజ్ఞాయత ఇతి తతో వ్యావృత్తిః ఆత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః-జీవస్తు కాలకర్మదైవాదిపరతన్త్రః-షడ్గుణేశః జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజసాం షణ్ణాం గుణానామీశః అధిపతిః- ఆశ్రయ ఇతి యావత్ -జీవస్తు తద్విపరీతగుణాశ్రయః-షాడ్వర్గికమ్-షడిన్ద్రియవేద్యం శబ్దాదికమ్ - ఘ్రాతి తేన లీలారసమనుభవతి-జీవస్తు సుఖ్యతి దుఃఖ్యతి ముహ్యతి చేతి భావః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ నేతి ॥ యత ఏవమత ఏవ- అస్య-మనసా సఙ్కల్పేన-వచోభిర్వేదాత్మకైశ్చ-నామాని దేవమనుష్యాదినామాని-రూపాణి దేవాదిరూపాణి చ-నటచర్యామివ-వితన్వతః విదధతః ధాతురీశ్వరస్య-ఊతీః గతీః -అవతేర్గతిశ్చార్థః-పదపేః-ప్రకారానితి యావత్ -నిపుణేన భావప్రధానో నిర్దేశః-నైపుణ్యేనాపి-జన్తుః-నావైతి నావగచ్ఛతి- అనవగ

తో హేతుం వదన్ జన్తుం విశినష్టి-కుత్సితా మనీషా బుద్ధిర్యస్య-శబ్దాదివిషయాసక్తబుద్ధిః - అజ్ఞః అహంమమాభిమానాభ్యాం స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యానభిజ్ఞః- మనోవచోభిః-నామాని రూపాణి చ వితన్వత ఇత్యత్ర-మనసా సఙ్కల్పేన రూపసృష్టిః- వేదవచోభిర్నామకల్పనమితి వివేకః-నామ రూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపఞ్చనమ్ - వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార స ఇతి వచనాత్-నటచర్యామివేతి చిదచిద్గతదోషరాహిత్యం వివక్షితం యద్వా- నటచర్యామివ-నటో యథా విచిత్రవేషానుపాదత్తే తద్వద్రూపాణి మత్స్యకూర్మాదీని తన్నామాని చ సన్తన్వతం బిభ్రతోఽస్య ధాతుర్జగత్స్రష్టురీశ్వరస్యోతీర్గతీర్జన్తుః మనసా వచోభిశ్చ నిపుణేన తత్ర నైపుణ్యేన చ నావైతీత్యర్థః- అత్ర పక్షే నటచర్యామివేతి దృష్టాన్తేనేదం వివక్షితం-నటస్యానేకవేషపరిగ్రహేఽపి యథా స్వస్వభావాత్యాగః-వేషాణాం చేష్టామూలచర్యాయాశ్చ లీలాత్వం-తద్వదస్యాపీతి-కుమనీషోఽజ్ఞో జన్తుర్నావైతీత్యనేన-శబ్దాదిషు విరక్తః స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలస్త్వవైతీతి సూచితమ్ ॥౩౭॥ తదేవాహ స ఇతి॥ పునూక్-అమాయయా మాయాగుణకామాదిరహితయా-సంతతయా- అనువృత్త్యా దురన్తవీర్యస్య అపారవీర్యస్య రథాఙ్గపాణేః అనువృత్త్యా సేవయా-తస్య రథాఙ్గపాణేః-పాదసరోజగన్ధం-భజేత అనుభవేత్-సః-ధాతుః-రథాఙ్గపాణేః-పదవీం-వేద జానాతి-తథా చోక్తం భగవతా-భక్త్యా త్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోఽర్జున-జ్ఞాతుం ద్రష్టుం చ తత్త్వేన ప్రవేష్టుం చ పరన్తపేతి ॥౩౮॥ ఏవముపపాదితం భగవదవతారాదిరహస్యమమాయికావిచ్ఛిన్నభగవద్భక్తియోగనిష్ఠా భవన్తో జానన్త్యేవాత్ర న విప్రతిపత్తిరితి సూచయితుం-శ్రోతౄణాం శౌనకాదీనాం కృతార్థతాం సహేతుకామావిష్కరోతి॥ అథేతి॥ భగవన్త ఇతి॥ సంబోధనం-యూయమిత్యధ్యాహారః-యద్వా- హే మునయః- భగవన్తః పూజ్యాః భవన్తః-ధన్యాః-కృతార్థాః-కుతః-హి-యస్మాత్-ఇహ లోకే-అఖిలలోకనాథే వాసుదేవే-సర్వాత్మకం సర్వప్రకారం-కరణత్రయేణాపీత్యర్థః-సర్వాత్మక ఇతి పాఠే-సర్వస్యాత్మని సర్వశరీరక ఇతి వాసుదేవవిశేషణం-ఆత్మభావం-భావో భక్తియోగః-

తురవైతి జన్తుః కుమనీష ఊతీః। నామాని రూపాణి మనోవచోభిర్వితన్వతో ❋ నటచర్యామివాజ్ఞః ॥౩౭॥ స వేద
ధాతుః పదవీం పరస్య దురన్తవీర్యస్య రథాఙ్గపాణేః। యోఽమాయయా సంతతయానువృత్త్యా భజేత తత్పాద
సరోజగన్ధమ్ ॥౩౮॥ అథేహ ధన్యా భగవన్త ఇత్థం యద్వాసుదేవేఽఖిలలోకనాథే। కుర్వన్తి † సర్వాత్మక
మాత్మభావం న యత్ర భూయః పరివర్త ఉగ్రః ॥౩౯॥ ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్। ఉత్తమ
శ్లోకచరితం చకార భగవానృషిః ॥౪౦॥ నిశ్శ్రేయసాయ లోకస్య ధన్యం స్వస్త్యయనం మహత్। తదిదం గ్రాహ

ఆత్మనో భావః-ఆత్మకర్తృకః-సర్వాత్మన ఇతి పాఠే-ఆత్మనా మనసా-యో భావో భక్తిః-తం కుర్వన్తీతి తతో ధన్యా ఇత్యర్థః-కథం, భక్తియోగమాత్రకర్తృత్వేన ధన్యతేత్యపేక్షాయామాత్మభావం విశినష్టి॥ యత్రేతి॥ యస్మిన్నాత్మభావే-సతి-ఉగ్రః- గర్భజన్మజరామరణాదిదుఃఖహేతుత్వేన ఘోరః పరివర్తః సంసారపరివృత్తిః భూయో న భవతి ॥౩౯॥ తదేవం-పుంసామేకాన్తతః శ్రేయస్తన్నశ్శంసితుమర్హసీత్యాదీనాం శౌనకాదిప్రశ్నానాం సంగ్రహేణోత్తరాణ్యభిధాయ-అథైతచ్ఛుశ్రావయిషితభాగవతాఖ్యపురాణముఖేన తాన్యేవ విస్తరతః ప్రతిపిపాదయిషుః - ప్రాగేవ తత్పురాణనిర్మాణప్రకారం-నిర్మాతుర్బాదరాయణస్య నిర్మాణప్రవృత్తినిమిత్తం, నిర్మితస్య పునశ్శుకం ప్రత్యధ్యాపనం, తేనాధీతస్య రాజ్ఞే శ్రవణం చ సహేతుకం ప్రష్టుమవసరప్రదానాయ భగవాన్బాదరాయణస్తదిదం పురాణం నిర్మాయ పుత్రమధ్యాప్య తన్ముఖేన ప్రవర్తయామాస - తదాహం తన్ముఖేనాధిగతమిదం పురాణం-వః, శ్రావయిష్యామీత్యాహ సూతః॥ ఇదమితి॥ ఇదం భాగవతమితి ప్రసిద్ధం పురాణం, బ్రహ్మసమ్మితం బ్రహ్మ, వేదస్తేన సమ్మితం సమీకృతం వేదతుల్యమిత్యర్థః - యద్వా- బ్రహ్మ పరం బ్రహ్మ, తత్సమ్యఙ్మీయతేఽనేనేతి బ్రహ్మసమ్మితం - బాహులకాత్కరణే క్తః పరబ్రహ్మప్రమాపకమిత్యర్థః - యద్వా, సమ్యఙ్మీయతే ప్రమీయత ఇతి కర్మణ్యేవ క్తః - బ్రహ్మ-సమ్మితం యస్మాత్తద్బ్రహ్మసమ్మితం - సంపూర్వాదిణ్గతావిత్యస్మాద్వా కర్మణి క్తః- ఙమో హ్రస్వాదచి ఙముణ్నిత్యమితి ఙముడాగమః-బ్రహ్మ సమ్యక్, ఇతం, అవగతం - యేన యస్మాద్వా తద్బ్రహ్మసమ్మితం-తత్ర హేతుం వదన్విశినష్టి, ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతః చరితం చరితప్రతిపాదకం ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకయోరభేదవివక్షయోత్తమశ్లోకచరితమిత్యుక్తం, ఏవంవిధం పురాణం-భగవానృషిః నిఖిలనిగమద్రష్టా వ్యాసశ్చకార ❋॥౪౦॥ ❋ కిమర్థం-లోకస్య శృణ్వతో జనస్య-నిశ్శ్రేయసార్థం ముక్త్యర్థం, తదేవ దర్శయితుం విశినష్టి-ధన్యం సమ్యగ్జ్ఞానజననద్వారా కృతార్థత్వావహం-స్వస్త్యయనం మఙ్గలాస్పదం, పవిత్రాణాం పవిత్రం యో మఙ్గలానాం చ మఙ్గలమిత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయమఙ్గలావహం భగవత్స్వ

౩౭॥ శ్లో॥ పా॥ ❋ సంతన్వతో నటచర్యాం. ౩౮॥ శ్లో॥ పా॥ † సర్వాత్మక ఆత్మభావమ్. † పా॥ సర్వాత్మన ఆత్మభావమ్.

రూపరూపాదిప్రతిపాదకత్వేనమఙ్గళాస్పదమిత్యర్థః ॥ తత్-ఉక్తవిధం-ఇదంపు [illegible] సం[illegible]-సుతంశ్రీశుకం-గ్రాహయామాస అధ్యాపయామాస ❁॥ ౪౧॥ ❁పురాణమేవవిశినష్టి ॥సర్వేషాంపూర్వోత్తరభాగాత్మకానాంవేదానాం-ఇతిహాసానాంచసారంసారంసముద్ధృతం , ఏతత్పురాణరూపేణేతిశేషః , సారం,స్థిరాంశః,సమీచీనన్యాయైఃపరిష్కృతోఽర్థ ఇతియావత్ - సారంసారంసముద్ధృతమిత్యనేనవేదేతిహాసాదిసిద్ధస్యార్థశరీరస్య క్రమవిశేషనివేశనం-వేదాద్యర్థపరిష్కరణంచ-వ్యాసబుద్ధ్యధీనమిత్యవగమ్యతే- సతు-అధీతైతత్పురాణశ్శుకస్తు-పరీక్షితంమహారాజం-ఇదంశ్రావయామాసశృణోతేశ్శబ్దకర్మణోఽణ్యన్తే,కర్తుఃపరీక్షితో,ణౌ,గతిబుద్ధీతికర్మసంజ్ఞాయాంప్రాప్తే,యా ఏవంగ్రాహయామాససుతమిత్యత్రాపి,తత్రగ్రహేరపిశబ్దకర్మత్వాత్ ❁॥౪౨ ॥ ❁ పరీక్షితంకథంభూతం,గఙ్గాయాంప్రాయోపవిష్టంఅనశనవ్రతదీక్షితం-ఋషిభిఃపరీతంపరివేష్టితం , తత్రపరీక్షితస్సన్నిధౌభూరితేజసా,విప్రర్షేశ్శుకస్యకీర్తయతఃశ్రావయతస్సతం,హేవిప్రాః ❁॥ ౪౩ ॥ ❁తత్రనివిష్టోహం-తదనుగ్రహాత్శుకానుగ్రహాత్,అధ్యగమంఅధీగతవానస్మిపురాణమితిశేషః , గమేర్లృఙిత్వాదజ్యధ్యగమమితిరూపం-సఃతదనుగ్రహాదధిగతైతత్పురాణోహంచ, యథాధీతంయథావదధీతం,యద్వాఅధీతమిఅథావేత్తికః , యథాధ్యయనంఅధ్యయనమనతిక్రమ్యఅధ్యయనానుసారేణేత్యర్థః,యథామతిశ్రావయిష్యామి, యథామతీత్యనేనపురాణస్యదురవబోధ్యత్వంసూచ్యతే ❁॥ ౪౪ ॥ ❁పురాణంస్తౌతి॥కృష్ణ ఇతి॥ కృష్ణేభగవతిధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ , స్వధామ,స్వలోకం,గతేవతి,అతఏవకలౌయుగేనష్టదృశాంనష్టప్రజ్ఞానాంజనానాం-దృష్టిప్రదానక్షమః,ఏషపురాణరూపోఽర్కః సూర్యోఽధునాఉదితఃయథారాత్రౌనష్టదృష్టీనామర్కోదయేసతి,దృష్టి

యామాససుతమాత్మవతాంవరమ్॥౪౧ ॥ సర్వవేదేతిహాసానాంసారంసారంసముద్ధృతమ్।సతుసంశ్రావయామాసమహారాజంపరీక్షితమ్॥౪౨ ॥ ప్రాయోపవిష్టంగఙ్గాయాంపరీతంపరమర్షిభిః।తత్రకీర్తయతోవిప్రావిప్రర్షేర్భూరితేజసః॥౪౩॥అహంచాధ్యగమంతత్రనివిష్టస్తదనుగ్రహాత్। సోహంవశ్శ్రావయిష్యామియథాధీతంయథామతి ॥ ౪౪ ॥ కృష్ణేస్వధామోపగతేధర్మజ్ఞానాదిభిస్సహ। కలౌనష్టదృశామేషపురాణార్కోఽధునోదితః॥౪౫॥ *

* * * * * * * * ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే,ప్రథమస్కన్ధే,తృతీయోఽధ్యాయః. * * * * * * *

శ్రీవ్యాసఉవాచ॥ఇతిబ్రువాణంసంస్తూయమునీనాందీర్ఘసత్రిణామ్। వృద్ధఃకులపతిస్సూతంబహ్వృచశ్శౌనకోఽబ్రవీత్ ॥ ౧ ॥ సూతసూతమహాభాగవదనోవదతాంవర। కథాంభాగవతింపుణ్యాంయదాహభగవా

స్వవిషయగ్రహణసమర్థాభవతి , ఏవంరాత్రిరూపేకలౌనష్టప్రజ్ఞానాంపునరేతత్పురాణార్కోదయేనప్రజ్ఞాప్రవర్తతఇత్యర్థః ❁॥౪౫॥ ❁ ఇతిశ్రీవత్సాన్వయపయః , శ్రీవీరరాఘవలిఖితాయాంశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాంప్రథమస్కన్ధేతృతీయోఽధ్యాయః *

ఇత్థంలబ్ధావసరశ్శౌనకఃపృచ్ఛతీత్యాహవ్యాసః॥ ఇతీతి॥అత్రవ్యాసఉవాచేతిపర్యన్తే,యుక్తంహైతత్,కృత్స్నప్రబన్ధస్యవ్యాసోక్తిరూపత్వేపరీక్షిచ్ఛుకశౌనకసూతప్రశ్నోత్తరరూపేణప్రణీతత్వాత్తత్రతత్రపరీక్షిదాదిప్రశ్నోత్తరత్వజ్ఞాపనాయరాజోవాచశుకఉవాచేత్యాదీనాంపాఠేవయతిశౌనకసూతప్రశ్నోత్తరప్రకారానుకారరూపాశ్శ్లోకాదృశ్యన్తే, తేషాంసర్వేషామాదౌశౌనకసూతప్రశ్నోత్తరత్వజ్ఞాపనాయతేషాంవ్యాసోక్తిత్వజ్ఞాపనాయచతదాదౌవ్యాసఉవాచేత్యస్యపాఠావశ్యంభావాత , క్వచిత్తదభావేప్యర్థతస్తస్యవివక్షితత్వాత్శౌనకాదరవ్యాచినస్యనియతప్రవృత్తరాదరభావాదేవాముకఉవాచేతిపాఠాయోగాత్, ఏతేనాత్రైవవ్యాసఉవాచేతిపర్యన్తేన్నక్వాప్యన్యత్రాస్మిన్పురాణేతత్రమూలంమృగ్యమితికేషాంచిదాశఙ్కాపరాస్తా,ఇత్థంబ్రువాణంసూతం, సంస్తూయ,దీర్ఘసత్రిణాంబ్రహ్మసత్రేణదీక్షితానాంమునీనాంకులస్యసమూహస్యపతిః , కులశబ్దస్యనిత్యసాపేక్షత్వాద్దేవదత్తస్యగురుకులమిత్యాదావివసమాసః,వృద్ధఃజ్ఞానేనవయసాచవృద్ధః,బహ్వృచఋగ్వేదీ,శౌనకోఽబ్రవీత్ ❁ ॥౧॥ ❁తదేవాహ॥సూతసూతేత్యాదిదశభిః॥ హేసూతసూత , ఆదరాత్సంభ్రమాద్వాద్విరుక్తిః , హేమహాభాగ వాగ్మివర్, భాగ్యమత్రనిఖిలతత్త్వజ్ఞానిత్వరూపం, హేవదతాంవర, భాగవతింశ్రీమద్భాగవతపురాణప్రతిపాద్యాంకథాం,నః, అస్మభ్యం,వద,భాగవతంవిశినష్టి, యద్భాగవతం, భగవాన్శుకఆహ,పరీక్షితఇతిశేషః, వృత్తిస్యాభాగవతస్యబుద్ధ్యానిష్కృష్టస్యయదిత్యనేనపరామ

న్నః ॥౨॥ ఏవం సామాన్యతః పృష్ట్వా విశేషతః పృచ్ఛతి॥ కస్మిన్నితి॥ ఇయం భాగవతీకథా కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తా, ఇత్యేకః ప్రశ్నః-కస్మిన్ స్థాన ఇత్యపరః- కేన హేతునేతి తృతీయః, కుతః కస్మాద్ధేతోః, కేన పుంసా సంబోధితః కృష్ణో మునిర్ద్వైపాయనః-ఇమాం సంహితాం భాగవతరూపాం కృతవానితి చతుర్థః ॥౩॥ యదుక్తం, స తు సంశ్రావయామాస మహారాజం పరీక్షితమితి తదఘటమానమివాభిప్రేత్య, తద్ధేతుమాహాత్మ్యవిశేషణైశ్శుకం విశినష్టి॥ తస్యేత్యాదిభిః పఞ్చభిః॥ తస్య కృష్ణస్య మునేః పుత్రః శుకో మహాయోగీ యోగిశ్రేష్ఠః, శ్రేష్ఠత్వమేవాహ, సమదృక్, సర్వ దేవమనుష్యాదిశరీరజాతం ప్రధానపరిణామరూపత్వేన పరార్థత్వేన చ, జీవవర్గం జ్ఞానైకాకారత్వేన, సర్వత్రానుస్యూతం పరమాత్మానం సత్యజ్ఞానాదికల్యాణగుణాకరత్వేన చ, ఏవంరూపం సమం పశ్యతీతి సమదృక్, ఏవంవిధమేవ సమదర్శిత్వం, విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని॥ శుని చైవ శ్వపాకే చ పణ్డితాస్సమదర్శిన ఇత్యాదావప్యగీయత, నిర్వికల్పకః భేదానుసంధానరహితః॥ దేహాగతవికల్పానాం-దేవమనుష్యత్వాదీనామాత్మన్యనారోపయితా, యద్వా, అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుజ్ఞానరహితః, ఏకాన్తమతిః, ఏకాన్తా అవ్యభిచారిణీ నిశ్చితేతి యావత్, మతిర్భగవతి, తథాభూతః, ఉన్నిద్రః జాగరూకః, యా నిశా సర్వభూతానాం తస్యాం జాగర్తి సంయమీ, త్యుక్తవిధజాగరయుక్త ఇత్యర్థః, గూఢః స్వమాహాత్మ్యానావిష్కరణశీలః, మూఢోఽజ్ఞ ఇవ, ఈయతే ప్రతీయతే, దృశ్యత ఇత్యర్థః ॥౪॥ తస్య జ్ఞానాధిక్యమేవ వ్యఞ్జయన్ కంచిదితిహాసమాహ-దృష్ట్వేత్యనేన॥ కదాచిత్ క్వచిత్, దేవస్త్రియః నగ్నాః జలే విహరన్త్యః, పురతో గచ్ఛన్తం శుకమాలోక్య వాసాంసి న పరిదధుః, తతః పృష్ఠత ఆయాన్తం శ్రీవ్యాసమాలోక్య హ్రియా పరిదధుః, తదిదం చిత్రమవలోక్య శ్రీవ్యాసోఽపృచ్ఛత్, శుకమవలోక్యాపి వాసాంసి కిం న పరిధత్తేతి, తదా తా ఊచుః, తవ తు స్త్రీపురుషవివేకోఽస్తి, త్వత్సుతస్య తు పరమాత్మన్యేకమనసస్తద్వ్యతిరిక్తజ్ఞా

ఇచ్ఛకః॥౨॥ కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయం స్థానే వా కేన హేతునా। కుతస్సంచోదితః కృష్ణః కృతవాన్సంహితాం మునిః॥౩॥ తస్య పుత్రో మహాయోగీ సమదృఙ్నిర్వికల్పకః। ఏకాన్తమతిరున్నిద్రో గూఢో మూఢ ఇవేయతే॥౪॥ దృష్ట్వానుయాన్తమృషిమాత్మజమప్యనగ్నం దేవ్యో హ్రియా పరిదధుర్న సుతస్య చిత్రమ్। తద్వీక్ష్య పృచ్ఛతి మునౌ జగదుస్తవాస్తి స్త్రీపుంభిదా న తు సుతస్య వివిక్తదృష్టేః॥౫॥ కథమాలక్షితః పౌరైస్సంప్రాప్తః కురుజాఙ్గలాన్। ఉన్మత్తమూకజడవద్విచరన్గజసాహ్వయే॥౬॥ కథం వా పాణ్డవేయస్య రాజర్షేర్మునినా సహ। సంవాదస్సమభూత్తాత యత్రైషా సాత్వతీ శ్రుతిః॥౭॥ స గోదోహనమాత్రం హి గృహేషు గృహమేధినామ్। అవేక్షతే మహాభాగస్తీర్థీకుర్వంస్తదాశ్రమమ్॥౮॥ అభిమన్యుసుతం సూత ప్రాహుర్భాగవతోత్తమమ్। తస్య జన్మ మహాశ్చర్యం కర్మాణి చ గృణీహి నః॥౯॥ స సమ్రాట్కస్య వా హేతోః పాణ్డూనాం మానవర్ధనః। ప్రాయో

నాభావేన స్త్రీపుంవిభాగో నాస్తి, అతస్తమవలోక్యాపలజ్జారహితా, న పరిదధిమ, త్వాం త్వవలోక్య పరిదధీమేతి, సోఽయమనూచ్యతే॥ ఆత్మజమనుయాన్తమనగ్నమపి బుభుషిం వ్యాసం దృష్ట్వా, దేవ్యో దేవానాం స్త్రియః, హ్రియా లజ్జయా, పరిదధుః, వాసాంసీతి శేషః-సుతస్య-నగ్నస్య సుతస్య దర్శనే, న పరిదధుః-తద్విచిత్రం వీక్ష్య మునౌ వ్యాసే పృచ్ఛతి సతి-జగదుః-దేవ్య ఇత్యనుషఙ్గః-కిమితి- తవ-స్త్రీపుంభిదా స్త్రీపుంసభేదోఽస్తి - త్వత్సుతస్య తు, నాస్తి, తత్ర హేతుః, వివిక్తే ప్రకృతిపురుషవిలక్షణే, పరమాత్మన్యేవ దృష్టిర్యస్య, తథాభూతత్వాత్, తస్య దర్శనేఽపి, నాస్మాకం లజ్జా బభూవేతి ॥౫॥ ఏవంభూతః, సదా కురూన్ జాఙ్గలాంశ్చ- ఉన్మత్తవన్మూకవజ్జడవచ్చ విచరన్ - కథం వా గజసాహ్వయే హస్తినాఖ్యే పురే-సంప్రాప్తః, కథం వా పౌరైర్గజనైరాలక్షితః ॥౬॥ కథం వా పాణ్డవేయస్య రాజర్షేః పరీక్షితో మునినా శుకేన సంవాదస్సంబభూవ, యత్ర సంవాద ఏషా సాత్వతీ- సాతయత్యసుఖయతీతి సాతత్, పరమాత్మా, సాతేస్సుఖార్థాత్సాతాద్ధాతోర్హేతుమణ్యన్తాత్, వాసరూపవిధినా, అనుపసర్గాల్లిమ్పవిన్దేత్యాదినా శప్రత్యయాభావపక్షే క్విపి సాదితి వ్యుత్పత్తేః, సః ప్రతిపాద్యతయా అస్యామస్తీతి సాత్వతీ, మతుప్ పృగిత్వాత్ ఙీప్, శ్రుతిః శ్రుతితుల్యా ప్రవృత్తా ॥౭॥ సంవాదస్యాసంభావనాం వ్యఞ్జయన్నాహ॥ స ఇతి॥ స మహాయోగీ శుకః, గృహమేధినాం గృహాశ్రమిణాం, గృహేషు, గోదోహనమాత్రం, యావతా కాలేన గౌర్దుహ్యతే తావన్తం కాలం - అవేక్షతే ప్రతీక్షమాణస్తిష్ఠతి, నత్వధికమిత్యర్థః- విరక్తత్వాదితి భావః, కదమవేక్షతే, తేషాం గృహమేధినాం ఆశ్రమం తీర్థీకుర్వన్ పవిత్రీకర్తుమిత్యర్థః ॥౮॥ అన్యచ్చ పృచ్ఛతి॥ అభిమన్యుసుతమితి॥ హే సూత అభిమన్యోస్సుతం పరీక్షితం, మహాభాగవతం ప్రాహుః, అతస్తస్య మహాశ్చర్యం జన్మ, కర్మాణి చ, నోఽస్మాకం, గృణీహి కథయ ॥౯॥ పాణ్డూనాం పాణ్డువంశజానాం, మానం ప్రాశస్త్యం వర్ధయతీతి వర్ధనః, నన్ద్యాదిత్వాత్కర్తరి ల్యుః, స

మ్రాట్ సార్వభౌమః, సపరీక్షిత్, కస్య హేతోః కస్మాద్ధేతోః, అధిరాట్ఛ్రియం ఆధిరాజ్యసంపదం, అనాదృత్య గఙ్గాయాం ప్రాయోపవిష్టః ॥౧౦॥ * శత్రవః, ఆత్మనశ్శివాయ ఆత్మనాం యోగక్షేమాయ, ధనాన్యానీయ ఆదాయ, సమర్ప్యేత్యర్థః, యస్య పరీక్షితః పాదనికేతం పాదపీఠం నమన్తి, హేత్యాశ్చర్యే, సవీరః పరీక్షిత్, యువా సన్నపి దుస్త్యజాం శ్రియం అధిరాట్ఛ్రియం, అసుభిః ప్రాణైస్సహోత్స్రష్టుం త్యక్తుం, ఐచ్ఛత్ ఐచ్ఛత్, అహో ఆశ్చర్యమేతత్ * ॥౧౧॥ * నను భాగవతం ప్రాయోపవిష్టత్వమేవానుక్తం భాగవతానాం చ దేహాత్ తదనుబన్ధిషు విరక్తేస్స్వాభావికత్వాచ్చ నేదమాశ్చర్యమిత్యత ఆహ॥ శివాయేతి॥ యద్యపి భాగవతా విరక్తాః, తథాపి ఉత్తమశ్లోకో భగవానేవ పరమయనం, ప్రాప్యః ప్రాపకమాధారశ్చ యేషాం తే జనాః, భాగవతాః, నాత్మార్థం జీవన్తి, కింతు, లోకస్య, శివాయ మఙ్గళాయ, భూతయే శ్రియై, భవాయ తస్యోత్తరోత్తరోదయాయ చ, జీవన్తి ఏవం పరాశ్రయం, పరైర్లోకైః శివాద్యర్థమాశ్రయణీయం, పరోపకారకమిత్యర్థః, కళేబరం, కుతో హేతోః, నిర్విద్య హేయం మత్వా, ముమోచ తత్యాజ * ॥౧౨॥ * ప్రశ్నముపసంహరతి॥ తదితి॥ నః, అస్మాభిః పృష్టస్త్వం - తదేతత్పృష్టం సర్వం - సమ్యగాచక్ష్వ ఆఖ్యాహి - యదిహ కించన - పృష్టమస్తి - తదపి సమాచక్ష్వ - యదపీతి పాఠే - యదస్మాభిః పృష్టస్త్వం - తతః పృష్టం తదేతత్సర్వం, అన్యదపి కించిత్సమాచక్ష్వ త్వాం అన్యత్ర ఛాన్దసాత్, వేదవాక్యం వినా - వాచాం ఇతిహాసపురాణాదిరూపాణాం విషయే - స్నాతం పారంగతం, అధికృతం వా - మన్యే, వేదవాక్యవ్యతిరిక్తేతిహాసపురాణాదిశాస్త్రప్రవచనే త్వామేవాధికారిణం వ్యాసానుగృహీతరోమహర్షణసుతం మన్య ఇత్యర్థః * ॥౧౩॥ * ఏవమాపృష్టస్సూతః కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయమిత్యాదిప్రశ్నాన్ ప్రతి వివక్షుస్తావత్తదుపోద్ఘాతరూపం జన్మప్రభృత్యేతత్పురాణ

పవిష్టో గఙ్గాయామనాదృత్యాధిరాట్ఛ్రియమ్॥ ౧౦ ॥ నమన్తి యత్పాదనికేతమాత్మనశ్శివాయ హానీయ ధనాని శత్రవః। కథం స వీరశ్శ్రియమఙ్గ దుస్త్యజాం యువైషతోత్స్రష్టుమహో సహాసుభిః॥౧౧॥ శివాయ లోకస్య భవాయ భూతయే య ఉత్తమశ్లోకపరాయణా జనాః। జీవన్తి నాత్మార్థమసౌ పరాశ్రయం ముమోచ నిర్విద్య కుతః కళేబరమ్॥౧౨॥ తత్సర్వం నస్సమాచక్ష్వ పృష్టో * యదిహ కించన। మన్యే త్వాం విషయే వాచాం స్నాతమన్యత్ర ఛాన్దసాత్॥౧౩॥ సూత ఉవాచ॥ ద్వాపరే సమనుప్రాప్తే తృతీయే యుగపర్యయే। జాతః పరాశరాద్యోగీ వాసవ్యాం కలయా హరేః॥౧౪। స కదాచిత్సరస్వత్యా ఉపస్పృశ్య జలం శుచి। వివిక్త ఏక ఆసీన ఉదితే రవిమణ్డలే॥౧౫॥ పరావరజ్ఞస్స ఋషిః కాలేనావ్యక్తరంహసా॥ యుగధర్మవ్యతికరం ప్రాప్తం భువి యుగే యుగే॥౧౬॥ భౌతికానాం చ భావానాం శక్తిహ్రాసం చ తత్కృతమ్। అశ్రద్దధానాన్నిస్సత్త్వాన్దుర్మేధాన్ హ్రసితాయుషః॥౧౭॥ దుర్భగాంశ్చ జనాన్వీక్ష్య మునిర్దివ్యేన చక్షుషా। సర్వవర్ణాశ్రమాణాం యద్దధ్యౌ హితమమోఘ

యోగాన్వధికం శ్రీవ్యాసచరిత్రం తదనుప్రయుక్తం శ్రీనారదవృత్తాన్తం చాహ॥ ద్వాపర ఇత్యాదినా ॥ యావత్షష్ఠాధ్యాయసమాప్తి - ద్వాపరే యుగే సమనుప్రాప్తే ప్రవృత్తే తృతీయస్య యుగస్య పర్యయే అవసానే, పరాశరాత్, వాసవ్యాం ఉపరిచరవసుబీజజాతాయాం సత్యవత్యాం - హరేః కలయా అంశేన, యోగీ వ్యాసో - జాతః జజ్ఞే * ॥౧౪॥ * స వ్యాసః కదాచిత్ సరస్వత్యాం, శుచి పవిత్రం జలముపస్పృశ్యాచమ్య, ఇదం నిత్యకర్మోపలక్షణం, రవిమణ్డలే ఉదితే సతి, ఏకోఽసహాయః, వివిక్తే నిర్జనే దేశే, ఆసీన ఉపవిష్టః * ॥౧౫॥ * ఋషిర్నిఖిలనిగమద్రష్టా, పరావరజ్ఞః ప్రకృతిపురుషేశ్వరయోరుత్కృష్టాప్రకృష్టతత్త్వయాథాత్మ్యదర్శీ, సః, వ్యాసః, అవ్యక్తం రంహః వేగో యస్య తేన, దుర్నిరీక్ష్యవేగేన కాలేన హేతునా, భువి భూలోకే - ప్రతియుగం ప్రాప్తం - ధర్మవ్యతికరం ధర్మవ్యత్యాసం - కృతాదియుగక్రమేణ ప్రాప్తం ధర్మస్య వృద్ధిహ్రాసాదికమిత్యర్థః * ॥౧౬॥ * తథా తత్కృతం ధర్మవ్యతికరకృతం, భౌతికానాం ఆకాశాదిభూతపరిణామరూపాణాం దేవాదిశరీరాణాం, భూతానాం తత్సంసృష్టానాం జీవానాం చ - శక్తిహ్రాసం శక్తిక్షయం చ - తథా జనానపి వీక్ష్య, కథం భూతాన్ - అశ్రద్దధానాన్ శ్రద్ధామకుర్వాణాన్, స్వస్వవర్ణాశ్రమానుగుణధర్మానుష్ఠానవిషయకత్వరారహితాన్, నిస్సత్త్వాన్ దుర్బలాన్, సత్త్వానుశ్రద్ధాయాం దుర్బలాన్, సత్యపి సత్త్వే దుర్మేధాన్, హ్రసితం సంకుచితం ఆయుర్యేషాం తాన్, అనుష్ఠానోపయుక్తజ్ఞానాయూరహితాన్ * ॥౧౭॥ * అత ఏవ దుర్భగాన్ భాగ్యహీనాన్, మునిః పరమాత్మయాథాత్మ్యమననశీలః అత ఏవ - అమోఘదృక్ అవితథసంకల్పః, దివ్యేన చక్షుషా యోగపరిశుద్ధేన మనసా, సర్వేషాం వర్ణానాం, ఆశ్రమిణాం చ -

౧౩॥ శ్లో॥ పా * యదపి కించన.

హితం పథ్యం చిన్తితవాక్, చిన్తాపూర్వకం చకారేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ తదేవాహ, ప్రజానాం త్రైవర్ణికానాం సమ్బన్ధి-తాసాం శ్రేయస్సాధనతయాఽనుష్ఠేయం, వైదికం వేదపూర్వభాగబోధ్యం, అతఏవ-విశుద్ధం భ్రమప్రమాదవిప్రలిప్సాదిపురుషదోషాస్పృష్టవిధిబోధితం- చాతుర్హోత్రం చాతుర్హోత్రశబ్దవాచ్యమృత్విక్కార్యం కర్మ-వీక్ష్య ప్రజానామనుష్ఠేయమాలోచ్య, తావత్ - యజ్ఞానాం సన్తత్యై క్రతుయజ్ఞకలాపవిషయకబోధార్థం - తద్బోధకం పూర్వమేకరూపేణావస్థితం వేదమృగ్యజుస్సామాథర్వభేదేన చతుర్విధం, వ్యధాత్ వ్యభాంక్షీత్ ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ చాతుర్విధ్యేన విధానమేవ దర్శయతి॥ ఋగితి ॥ ఋగాద్యాశ్చత్వారో వేదాః-ఉద్ధృతాః మిశ్రమాత్ వేదరాశేరుద్ధృత్య సన్నివేశవిశేషేణ యోజితా ఇత్యర్థః -తథా, ఇతిహాసః, పురాణాని చ, ఉద్ధృతాని వ్యముషజ్జం-కాలేన విప్లుతాని మాత్స్యాదిపురాణానీతిహాసాశ్చోద్ధృతా ఇత్యర్థః- ఇతిహాసపురాణానీతి శిష్టః పఞ్చమో వేద ఉచ్యతే, పఞ్చమవేదత్వేన ప్రసిద్ధ్యన్త ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ తత్ర ఋగాదీనాం మధ్యే, ఋగ్వేదధరః పైలః, అధ్యయనపూర్వమృగ్వేదం పైలో మునిర్ధారేత్యర్థః-కవిర్విద్వాన్ - జైమినిస్తు, సామగః అధ్యయనపూర్వకమృగాధారాణి సామాని జగావిత్యర్థః, వైశమ్పాయన ఏక ఏవ ఋషిః - యజుషాం నిష్ణాతః పారంగతః, మతః స్మృతః, అవాన్తరభేదాభిప్రాయేణ యజుషామిత్యుక్తమ్ ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ ఏవమథర్వాఙ్గిరసామిత్యత్రాపి తేషాం, నిష్ణాతః, దారుణో - దరుణోఽపత్యం దారుణిః - సుమన్తుర్నామ మునిరాసీత్ - అథర్వాఖ్యాన్యఙ్గిరాంసి తేషాం, ఇతిహాసానాం పురాణానాం చ నిష్ణాతస్తు - మే-మమ సూతస్య - పితా రోమహర్షణః ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ సర్వ ఏవైతే భగవతో వ్యాసస్యానుగ్రహాదేవ నిష్ణాతా బభూవురిత్యర్థతో ద్రష్టవ్యం, తత ఏతే, పైలాదయః, స్వం స్వం వేదం, శిష్యైః ప్రశిష్యైః,

---

దృక్॥౧౮॥ చాతుర్హోత్రం కర్మ శుద్ధం ప్రజానాం వీక్ష్య వైదికమ్ ॥ వ్యదధాద్యజ్ఞసన్తత్యై వేదమేకం చతుర్విధమ్॥౧౯॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యా వేదాశ్చత్వార ఉద్ధృతాః ।ఇతిహాసపురాణం చ పఞ్చమో వేద ఉచ్యతే॥౨౦॥ తత్రర్గ్వేదధరః పైలస్సామగో జైమినిః కవిః। వైశమ్పాయన ఏవైకో నిష్ణాతో యజుషాం మతః॥౨౧॥ అథర్వాఙ్గిరసామాసీత్సుమన్తుర్దారుణో మునిః । ఇతిహాసపురాణానాం పితా మే రోమహర్షణః॥౨౨॥ త ఏత ఋషయో వేదం స్వం స్వం వ్యస్యన్ననేకధా। శిష్యైః ప్రశిష్యైస్తచ్ఛిష్యైర్వేదాస్తే శాఖినోఽభవన్॥౨౩॥ త ఏవ వేదా దుర్మేధైర్ధార్యన్తే పురుషైర్యథా। ఏవం చకార భగవాన్వ్యాసః కృపణవత్సలః॥ ౨౪॥ స్త్రీశూద్రద్విజబన్ధూనాం త్రయీ న శ్రుతిగోచరా । కర్మశ్రేయసి మూఢానాం శ్రేయ ఏవం భవేదిహ ॥ ఇతి భారతమాఖ్యానం కృపయా మునినా కృతమ్॥౨౫॥ ఏవం ప్రవృత్తస్య సదా భూతానాం శ్రేయసి ద్విజాః । సర్వాత్మకేనాపి యదా నాతుష్యద్ధృదయం తతః॥౨౬॥ నాతిప్రసీదద్ధృదయస్సరస్వత్యాస్తటే శుచౌ। వితర్కయన్వివిక్తస్థ ఇదం ప్రోవాచ ధర్మవిత్॥౨౭॥ ధృతవ్రతేన హి మయా ఛన్దాంసి గురవోఽగ్నయః। మానితా నిర్వ్యలీకేన గృహీతం చా

శిష్యాణామపి శిష్యైస్తేషామపి శిష్యైశ్చ శిష్యాదిద్వారేత్యర్థః, అనేకధా - వ్యస్యన్ వ్యభాంక్షురిత్యర్థః తతస్తే వేదాశ్శాఖినోఽభవన్, వ్యస్తశాఖా అభవన్-తత్ర ఋగ్వేదః ఏకవింశతిశాఖాభేదం ప్రాప్తః, యజుర్వేదస్తు, ఏకశతధా-సామవేదస్తు సహస్రధా, అథర్వణస్తు నవధేతి వివేకః ✽ ॥ ౨౩॥ ✽ కిమర్థమేవమాత్మనా శిష్యాదిముఖేన చ వ్యభాంక్షీదిత్యపేక్షాయాం ప్రయోజనం దర్శయన్ వ్యాసనామనిరుక్తిమాహ త ఇతి॥ దుర్మేధైః-అల్పప్రజ్ఞైః పురుషైః-త ఏతే వేదా యథా ధార్యన్తే యథాసన్నివేశితేషు ధార్యన్తే, ఏవం-తథా-చకార భగవాన్ వ్యాసః, తత్ర హేతుః-కృపణేషు వత్సలః వాత్సల్యయుక్తః యతో వేదాన్ వ్యస్యత్ వ్యభాంక్షీత్-అతఏవ వ్యాస ఇతి ప్రసిద్ధో బభూవేతి భావః ✽॥౨౪ ॥ ✽ ఏవం కృతవతాపి పునర్మునినా వ్యాసేన-స్త్రీణాం-శూద్రాణాం చ-ద్విజబన్ధూనాం- త్రైవర్ణికాభాసానాం చ- శ్రుతిగోచరా శ్రవణవిషయా త్రయీ ఋగాదిభిన్నో వేదః-న భవతి-అధ్యయనస్యోపనయనాఙ్గకత్వాదుపనయనస్య చ త్రైవర్ణికాధికారిత్వాత్ స్త్రీశూద్రాదీనాం వేదాధ్యయనయోగ్యతా నాస్తి- అతఏవ కర్మశ్రేయసి వైదికకర్మసాధ్యే శ్రేయసి మూఢానాం పురుషార్థచతుష్టయతత్సాధనవిషయకజ్ఞానవిధురాణాం - అన్యథా శ్రేయో న భవే-దిత్థం తు భవేదిహేత్యాలోచయతా-కృపయా భారతమాఖ్యానం కృతమ్ ✽॥౨౫॥ ✽ హే ద్విజాః-ఏవం సర్వాత్మకేన-కేన ప్రకారేణాపి-భూతానాం లోకానాం- శ్రేయసి నిమిత్తే-సదా ప్రవృత్తస్యాపి-బాదరాయణస్య - హృదయం మనో-యదా నాతుష్యత్ న జహర్ష- తతస్తదా-నాతిప్రసీదత్-ప్రసన్నం హృదయం యస్య తథాభూతః-శుచౌ పరిశుద్ధే-సరస్వత్యాస్తటే-వివిక్తే నిర్జనే దేశే- స్థితః వితర్కయన్ అసన్తోషహేతుః కో వేతి విచారయన్ ధర్మవిద్బాదరాయణ-ఇదం స్వగతం వక్ష్యమాణమువాచ ✽॥౨౬-౨౭॥ ✽ తదేవాహ ధృతవ్రతేనేత్యాదిభిశ్చతుర్భిః-ధృతం వ్రతం ఛన్దోగుర్వగ్నిసేవా

పయుక్తం యేన-తేనమయా-ఛన్దాంసి ఛన్దోధిదైవతాని-గురవోఽగ్నయశ్చ-నిర్వ్యళీకేననిష్కపటభావేన మానితాంబహుమానితాంపూజితాఇతియావత్-ఛన్దఆదీనాం-అనుశాసనం గృహీతంకృతంచ ✻ ॥ ౨౭ ॥ ✻ కించ భారతవ్యపదేశేనభారతవ్యాజేన-ఆమ్నాయానాంవేదానాం - అర్థశ్చదర్శితః-భారతంవిశినష్టి-యత్ర-భారతే-స్త్రీశూద్రాదిభిరపి-ధర్మో-దృశ్యతే-స్వస్యాపేక్షితశ్రేయస్సాధన స్వాచరూపోధర్మోదృశ్యతే అవగమ్యతే ✻ ॥ ౨౮ ॥ ✻ అథాప్యేవమపి-బతేతిఖేదే మమదైహ్యః దేహస్థః-విభుః ప్రభుః-ఆత్మా ప్రత్యగాత్మా-ఆత్మనాఅన్తఃకరణేనసహ యద్వా-దైహ్యోవిభురాత్మా-అన్తఃకరణం-ఆత్మనాస్వయం - బ్రహ్మవర్చసి-వృత్తస్వాధ్యాయనిమిత్తేతేజసి-సమాసాన్తవిధేరనిత్యత్వాత్ బ్రహ్మహస్తిభ్యాంవర్చసఇత్యజభావః-ఉశత్తమఃశుద్ధతమోపి-అసంపన్నఇవా-సమృద్ధఇవ-ఆభాతి-అసత్తమఇతిపాఠే-బ్రహ్మవర్చసి- అసంపన్నఇవబ్రహ్మవర్చసరహితఇవ-ఆభాతి-యథాఅసత్తమఃఅసజ్జనతమఆభాతితద్వత్ ✻ ॥ ౩౦ ॥ ✻ ఏవంవితర్క్యసూక్ష్మదర్శిత్వాదసన్తోషహేతుముత్ప్రేక్షతే॥ కింవేతి॥ యతోభాగవతధర్మాః ప్రాయశోమయానినిరూపితాః-తతోవాఽనాకిమసన్తోషః-పారిశేష్యాదయమేవాసన్తోషహేతుర్భవితుమర్హతీత్యభిప్రాయేణానిరూపణస్యాసన్తోషహేతుత్వముపపాదయతి-ప్రియాఇతి-సర్వాన్తరాత్మనిభగవతి ప్రీతేసతిహి-తన్నియామ్యస్యమనసస్తోషః-సచభగవాన్-భాగవతేషుతుష్టేషుసత్సు-స్వయంతుష్యతి-తేషాంచసన్తోషహేతవః-తఏవ-భాగవతధర్మాఏవ - తదనిరూపణాదుచితఏవాసన్తోషఇతిభావః-ప్రాయేణేత్యనేన-క్వచిత్క్వచిదేవ భారతేభాగవతధర్మనిరూపణమితిసూచితమ్ ✻ ॥ ౩౧ ॥ ✻ ఏవమిత్థమాత్మానంఖిన్నందూనంమన్యమానస్య-అతఏవఖిద్యతస్తస్యకృష్ణస్యవ్యాసస్య-ప్రాగుదాహృతంపూర్వముక్తంసరస్వతీతటస్థమాశ్రమంప్రతినారదోఽభ్యా

నుశాసనమ్॥ ౨౭ ॥ భారతవ్యపదేశేనహ్యామ్నాయార్థశ్చదర్శితః। దృశ్యతేయత్రధర్మాదిః స్త్రీశూద్రాదిభిరప్యుత॥ ౨౮ ॥ అథాపిబతమేదైహ్యోహ్యాత్మాచైవాత్మనావిభుః। అసంపన్నఇవాభాతి ✻ బ్రహ్మవర్చస్యసత్తమః॥ ౨౯ ॥ కింవాభాగవతాధర్మానప్రాయేణనిరూపితాః। ప్రియాఃపరమహంసానాంతఏవహ్యచ్యుతప్రియాః ॥ ౩౧ ॥ తస్యైవంఖిన్నమాత్మానంమన్యమానస్యఖిద్యతః। కృష్ణస్యనారదోఽభ్యాగాదాశ్రమంప్రాగుదాహృతమ్॥ తమభిజ్ఞాయసహసాప్రత్యుత్థాయాగతంమునిః। పూజయామాసవిధివన్నారదంసురపూజితమ్॥ ౩౩ ॥ ✻✻✻ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః ✻✻✻
అథతంసుఖమాసీనఉపాసీనంబృహచ్ఛ్రవాః। దేవర్షిః ప్రాహవిప్రర్షింవీణాపాణిస్స్మయన్నివ॥ ౧ ॥ నారదఉవాచ॥ పారాశర్యమహాభాగభవతఃకచ్చిదాత్మనా। పరితుష్యతిశారీరఆత్మామానసఏవవా॥ ౨ ॥ జిజ్ఞాసితంసుసంపన్నమపితేమహదద్భుతమ్। కృతవాన్భారతంయస్త్వంసర్వార్థపరిబృంహితమ్ ॥ ౩ ॥ జిజ్ఞాసితమధీతంచ బ్రహ్మయత్తత్సనాతనమ్। తథాపిశోచస్యాత్మానమకృతార్థఇవప్రభో॥ ౪ ॥ వ్యాసఉవాచ ॥ అస్త్యేవమేసర్వమి

గాత్ అభ్యాగచ్ఛత్ ✻ ॥ ౩౨ ॥ ✻ తమాగతమభిజ్ఞాయవిజ్ఞాయనారదంమునింజ్ఞాత్వా-సహసాత్వరయా విధివత్పూజయామాస-కథంభూతం సురైఃపూజితం-పూజ్యమానం-మతిబుద్ధిపూజార్థిభ్యశ్చేతివర్తమానేక్తః ✻ ॥ ౩౩ ॥ ✻ ఇతిశ్రీవాత్స్యవీరరాఘవసూరిలిఖితాయాంప్రథమస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థోఽధ్యాయః ✻✻✻

అథయథావత్పూజానన్తరంసుఖమాసీనఃబృహచ్ఛ్రవాఃకీర్తిర్యస్య, వీణాపాణౌయస్యస , దేవర్షిర్నారదః , స్మయన్నివ, స్వాజ్ఞయాఉపాసీనముపవిష్టం, విప్రర్షింవ్యాసంప్రాహ ✻ ॥ ౧ ॥ ✻ తదేవాహ॥ పారాశర్యేత్యాదిత్రిభిః॥ అసంతోషమాలక్ష్యాహ, కచ్చిదితి, ప్రశ్నే, హేపారాశర్య, హేమహాభాగ, భగవతస్తవ, ఆత్మనాస్వయం, శారీరఆత్మాక్షేత్రజ్ఞః, మానసఃమనస్సంస్థఃమనఃకరణకః, సమనస్క ఇతియావత్, పరితుష్యత్యేవవాపరితుష్యత్యేవహికచ్చిత్ ✻ ॥ ౨ ॥ ✻ తేత్వయాజిజ్ఞాసితంజ్ఞాతుమిష్టం, సర్వంసుసంపన్నమపి, అపశబ్దఃప్రశ్నద్యోతకః, జ్ఞాతమేవహీత్యర్థం, పదగతాగత్యర్థాబుద్ధ్యర్థాః, యత్, యస్మాత్సర్వార్థైఃపరిబృంహితం, సర్వార్థాఃపరిబృంహితాఃఉపబృంహితాయేనతదితివాఅతఏవమహద్విపులంఅద్భుతంశబ్దతోఽర్థతశ్చచిత్రమ్, భారతంకృతవాన్, అతస్సుసంపన్నంజిజ్ఞాసితమితిభావః ✻ ॥ ౩ ॥ ✻ కించయత్సనాతన, మనాదినిధనావిచ్ఛిన్నసమ్ప్రదాయం, బ్రహ్మవేద, స్తదధీతంజిజ్ఞాసితంచ, సమ్యగర్థస్త్వ వివక్షితం, విచారితమిత్యర్థః, పూర్వోత్తరమీమాంసయోః, ప్రణయనప్రణయనాభ్యామితిభావః, తథాప్యేవంకృతకృత్యోపి, త్వమకృతార్థః, అకృతకృత్యఇవ, హేప్రభో, శోచసిశోచన్నివలక్ష్యసఇత్యర్థః ✻ ॥ ౪ ॥ ✻ ఏవమాపృష్టఆహవ్యాసః॥ అస్తీత్యాదిభిస్త్రిభిః, త్వయా

౩౦ ॥ పా ✻ బ్రహ్మవర్చస్యసత్తమః.

క్తం సర్వమిదం, జిజ్ఞాసితం సుసంపన్నమిత్యాదినోక్తమ్, మమాత్మైవ, తథాపి, మమాత్మా, న పరితుష్యతే, తస్యాసన్తోష
స్య, మూలం నిమిత్తం, అవ్యక్తం న మయా జ్ఞాతం, అతః, త్వా, త్వామేవ, అగాధబోధం అపారజ్ఞానం సర్వజ్ఞమితి యావత్,
ఆత్మభవో బ్రహ్మా, తస్యాత్మనశ్శరీరాదుత్సఙ్గాత్, భూతం, పృచ్ఛామహే ❁॥౫॥❁ నాహం జానామీతి మా వోచ ఇత్యభిప్రా
యేణాహ॥ స వా ఇతి॥ స వై జ్ఞానినామగ్రణీర్భవాన్, సమస్తం గుహ్యం, దేహినామన్తర్గతం, వేద జానాతి, కుతః, యద్యస్మా
త్త్వయా పురాణః పురుషః, సర్వజగత్కారణభూతః, సర్వజ్ఞః పరమపురుషః, ఉపాసితః, కథం పరమపురుషోపాసనమాత్రే
ణాహం జానీయామిత్యత్రాహ ,,పరావరేశః,, పరే బ్రహ్మాదయః అవరే యస్మాత్, స చాసావీశః, సర్వనియన్తా భగవాన్, మన
సైవ సఙ్కల్పమాత్రేణైవ, విశ్వం సృజత్యవతి-అత్తి సంహరతి చ, అథాపి, గుణైస్సత్త్వాదిభిః, న సజ్జత ఇత్యసఙ్గః స్వసఙ్కల్ప
కృతజగదుదయవిభవలయలీలస్య సర్వజ్ఞస్య సర్వనియన్తుస్సర్వప్రాణ్యన్తర్గతవస్తువేదిత్వాత్, యథా క్రతురస్మిన్ లోకే
పురుషో భవతీతి న్యాయేనైశ్వరవత్సర్వం ముక్తప్రాయస్త్వమపి జానాస్యేవేతి భావః॥౬॥ ఏతదేవోపపాదయన్నసన్తో
షనిమిత్తం వదేత్యాహ॥ త్వమితి॥ త్వమర్క ఇవ సూర్య ఇవ, త్రిలోకీం పర్యటన్, బహిష్ఠవస్తుద్రష్టా, వాయురివాన్తశ్చరః, జ్ఞా
నవ్యాప్త్యా సర్వేషామన్తశ్చరన్, ఆత్మసాక్షీ, ఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య సాక్షీ సాక్షాద్ద్రష్టా, హృద్గతార్థవేదీత్యర్థః, అతః, ప
రం చావరం చ తయోస్సమాహారస్తస్మిన్, బ్రహ్మణి పరే బ్రహ్మణి, తదావేదకే వేదాఖ్యే బ్రహ్మణి చ విషయే, ధర్మతః, నివృత్తిధ
ర్మైః, వ్రతైః కాణ్డవ్రతాదిభిశ్చ, స్నాతస్య పారంగతస్య, సమాప్తధర్మవ్రతస్యేత్యర్థః, మమ, న్యూనమసన్తోషరూపం, అ
లం విచక్ష్వ, న్యూనశబ్దస్తద్ధేతావుపచారాద్వర్తతే, న్యూనహేతుం విచక్ష్వ, చక్షిర్దర్శనేఽపి వర్తతే, పశ్య ఆలోచయేత్యర్థః, అ
లం ద్రష్టుం సమర్థస్త్వం ,,యద్వా,, న్యూనమితి భావప్రధానో నిర్దేశః, అలమధికం, న్యూనం న్యూనత్వం, విచక్ష్వ ,,అథవా,,
చక్షిర్భాషణార్థ ఏవ, న్యూనతాహేతుం విచక్ష్వేత్యర్థః ❁॥౭॥❁ ఇత్థం ప్రచోదిత ఆహ భగవాన్నారదో యావదధ్యాయ

దం త్వయోక్తం తథాపి నాత్మా పరితుష్యతే * మే। తన్మూలమవ్యక్తమగాధబోధం పృచ్ఛామహే * త్వాత్మభవా
త్మభూతమ్॥౫॥ స వై భవాన్వేద సమస్తగుహ్యముపాసితో యత్పురుషః పురాణః। పరావరేశో మనసైవ విశ్వం
సృజత్యవత్యత్తి గుణైరసఙ్గః॥౬॥ త్వం పర్యటన్నర్క ఇవ త్రిలోకీమన్తశ్చరో వాయురివాత్మసాక్షీ। పరావరే
బ్రహ్మణి ధర్మతో వ్రతైః * స్నాతస్య మే న్యూనమలం విచక్ష్వ॥ ౭ ॥ నారద ఉవాచ॥ భవతాఽనుదితప్రాయం య
శో భగవతోఽమలమ్। యేనైవాసౌ న తుష్యేత మన్యే తద్దర్శనం ఖిలమ్॥౮॥ యథా ధర్మాదయశ్చార్థా మునివర్యా
నుకీర్తితాః। న తథా వాసుదేవస్య మహిమా హ్యనువర్ణితః॥ ౯ ॥ న తద్వచశ్చిత్రపదం హరేర్యశో జగత్పవిత్రం

సమాప్తి॥ కిం వా భాగవతా ధర్మా న ప్రాయేణ నిరూపితా ఇతి తదుత్ప్రేక్షితమేవ తావదసన్తోషహేతుమాహ॥ భవతేతి ద్వా
భ్యామ్॥ అమలం శృణ్వతాం వదతాం చాఖిలదురితాపహం, భగవతో యశః, భవతాఽనుదితప్రాయం ప్రాయేణావర్ణితమిత్య
ర్థః, ప్రాయగ్రహణేన భారతే ప్రాసఙ్గికతయాఽప్రాధాన్యేన భగవద్యశః క్వచిత్క్వచిదుదితం, న తు కృత్స్నప్రబన్ధాను
స్యూతత్వేన ప్రాధాన్యేన-చోదితమితి సూచ్యతే-యేన భగవద్యశోఽననువర్ణనేనైవ - అసౌ-తవాత్మా - న తుష్యేత- అసౌ భగ
వాన్వా-న తుష్యేత-భగవదపరితోషే సతి-తన్నియామ్యం త్వదీయమన్తఃకరణమపి న తుష్యత్యేవేతి భావః ,,యద్వా,, యే
నైవకారణేన న తుష్యేత- అసౌ తవాత్మా-భగవాన్వా- తత్కారణం కిమితి చేత్-ఖిలం న్యూనం-తద్దర్శనమేవ భగవద్దర్శనమేవ-
భగవత్స్వరూపరూపగుణవిభూతియాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకం ప్రాధాన్యేన తద్వర్ణనాభావ ఏవేతి-మన్య ఇత్యర్థః * ॥౮॥ *
ప్రాయశబ్దాభిప్రేతం వ్యనక్తి - హే మునివర్య-ధర్మాదయః-ధర్మార్థకామాదయః - అర్థాః పురుషార్థాః-యథా-సహ సాధనై
రనుకీర్తితాః-భారత ఇతి శేషః-తథా వాసుదేవస్య మహిమా- తే-త్వయా-నానువర్ణితః ❁॥౯॥❁ ఏవం తదుత్ప్రేక్షితమేవాస
న్తోషహేతుం దృఢీకృత్య-అథ ప్రియాః పరమహంసానాం త ఏవ హ్యచ్యుతప్రియా ఇతి తదుత్ప్రేక్షితమేవ దృఢీకర్తుం భాగవతధ
ర్మప్రతిపాదకస్య ప్రబన్ధస్య పరమహంసైరనాదరణీయత్వమాహ॥ నేతి॥ తత్-చిత్రాణి పదాని యస్మిన్ అర్థవైచిత్ర్యస్యా
ప్యుపలక్షణమేతత్-ఏవంవిధమపి యద్వచః వాక్యం ప్రబన్ధ ఇతి యావత్-పవిత్రం శృణ్వతాం వదతాం చ పవిత్రత్వాపాదకం-హ
రేర్యశః-క్వచిదపి-న ప్రగృహీత-నోపాదదీత చేత్-న ప్రగృణీతేతి పాఠే-న వదేచ్చేత్- ప్రబన్ధయితృగతం వదనం ప్రబన్ధ ఆరో
ప్య న ప్రగృణీతేత్యుక్తం ,,యద్వా,, చిత్రపదమపి వచస్తత్ర హరేర్యశో న ప్రగృణీత చేత్-ప్రబన్ధకర్తేతి శేషః-తద్వచః ప్రబ
న్ధం-వాయసం తీర్థం-ముశన్తి వాయసతీర్థతుల్యమిచ్ఛన్తి ,,తీర్థం పిశింపన్నిచ్ఛాఫలమాహ॥ యత్ర వాయసే తీర్థే- మానసా హం
సాః - ఉశిక్క్షయాః కమనీయనివాసాః-న నిరమన్తి - మానసాఖ్యసరోవరకమనీయనివాసస్థానవిహారిణో మానసహంసా యే

థా వాయసతీర్థముచ్ఛిష్టపాత్రాదియుతరథ్యోదకయుక్తం క్షేత్రం వాయససఞ్చారయోగ్యం - ఉశన్తీచ్ఛన్తి - మన్యన్త ఇతి యావత్ - యత్ర న నిరమన్తి న నితరాం రమన్తే - క్షణమాత్రమపి న తత్రావతిష్ఠన్త ఇత్యర్థః - తథా - ఉశిక్ కమనీయం - నిరతిశయప్రియం బ్రహ్మైవ - క్షయ ఆశ్రయో యేషాం - మానసాః - మనస ఇమే మానసాః - బ్రహ్మానుధ్యానపరాః - హంసాః - విశుద్ధాన్తఃకరణాః పరమహంసా ఇతి యావత్ - తద్వచః - వాయసం తీర్థముశన్తి - వాయసతుల్యానాం కాముకానామనుభవయోగ్యం మన్యన్తే - యత్ర న నిరమన్తి నాద్రియన్తే - న తత్ర కర్ణం దత్త్వా శృణ్వన్తీత్యర్థః - ఉశిక్షయా ఇతి పాఠే - ఉశబ్దోఽవధారణే - పరప్రణయా ఇత్యర్థః ॥౧౦॥ ❀ తదేవం భగవద్యశోనఙ్కితస్య ప్రబన్ధస్య శబ్దతోఽర్థతశ్చ చిత్రపదస్యాపి భాగవతానుపాదేయత్వముక్తం - అథ తదఙ్కితస్య వైచిత్ర్యరహితస్యాపి ప్రత్యుత శబ్దతోఽర్థతశ్చ దుష్టస్యాప్యతీవ తదుపాదేయత్వమాహ ॥ తదితి ॥ ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి శబ్దతోఽర్థశ్చ దోషవత్యపి - యస్మిన్ప్రబన్ధే అనన్తస్య భగవతో - యశసా - అఙ్కితాని చిహ్నితాని - భగవద్గుణప్రత్యాయకాని - నామాని నారాయణవాసుదేవకృష్ణాదినామాని దృశ్యన్త ఇతి శేషః తద్వాగ్విసర్గః - స ఏవ వాక్ప్రవృత్తిరూపః ప్రబన్ధః జనతా - జనానాం సమూహః - గ్రామజనబన్ధుభ్యస్తలితి సమూహార్థే తల్ప్రత్యయః - తలన్తం స్త్రియామితి స్త్రీత్వం - తస్యాః అఘం పాపం విప్లవః - అన్తర్భావితణ్యర్థాత్ ప్లవేః పచాదిత్వాదచ్ ,,యద్వా,, భావే బ్రూ ఊదోరబిత్యప్ - జనతా అఘస్య విప్లవో నాశో యస్మాత్స తథా అత ఏవ భాగవతా ఉపాదదత ఇతి వదన్ విశినష్టి ,,యచ్ఛృణ్వన్తీతి,, యద్వాగ్విసర్గం సాధవశ్శృణ్వన్తి - శ్రావయితృసద్భావే గృణన్తి కథయన్తి శ్రోతృసద్భావే - తదుభయాభావే కేవలం స్వయం గాయన్తి - సామాన్యాభిప్రాయేణ యత్తదితి చ నపుంసకనిర్దేశః - శబ్దదోషో నామ అనుపస్థాప్యార్థాభిప్రాయేణ ప్రయోగః - యథా - స్వే - ఇత్యస్యాజ్ఞాతిధనాభిప్రాయేణ ప్రయోగః - అర్థదోషో నామ - అనుపస్థాపకశబ్దోపస్థాప్యత్వం - యథా ఆత్మాత్మీయయోః స్వశబ్దోపస్థాప్యత్వం - తదేవం త్రివర్గతత్సాధనప్రతిపాదకం ప్రబన్ధం భాగవతానుపాదేయం నిన్దిత్వా భగవద్యశః ప్రతిపాదకస్యైవ తదుపాదేయత్వముక్తం ❀ ॥౧౧॥ ❀ నను ధర్మాదితత్సాధనానామపి పురుషాభిలషితత్వేన హితత్వాత్తన్నిరూపణమప్యర్థవదేవేత్యాశ

❀ ప్రగృహీత కర్హిచిత్ । తద్వాయసం తీర్థముశన్తి మానసా న యత్ర హంసా † నిరమన్త్యుశిక్క్షయాః ॥ ౧౦ ॥ తద్వాగ్విసర్గో జనతాఘవిప్లవో యస్మిన్ప్రతిశ్లోకమబద్ధవత్యపి । నామాన్యనన్తస్య యశోఙ్కితాని యచ్ఛృణ్వన్తి గాయన్తి గృణన్తి సాధవః ॥ ౧౧ ॥ నైష్కర్మ్యమప్యచ్యుతభావవర్జితం న శోభతే జ్ఞానమలం నిరఞ్జనమ్ । కుతః పునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరే న చార్పితం కర్మ యదప్యకారణమ్ ॥ ౧౨ ॥ అథో మహాభాగ భవానమోఘదృక్ శుచి

జ్జాయాం విషమిశ్రపయః ప్రశంసాతుల్యం తన్నిరూపణమిత్యభిప్రాయేణైశ్వర్యకైవల్యతత్సాధనానాం పురుషార్థత్వతత్సాధనత్వం ప్రతిక్షిపతి ,,నైష్కర్మ్యమితి,, నిర్గతం కర్మణో నిష్కర్మ - నిష్కర్మైవ నైష్కర్మ్యం - స్వార్థే ష్యఞ్ - కర్మణో బహిర్భూతం - కర్మేతరదాత్మయాథాత్మ్యోపాసనాత్మకజ్ఞానమిత్యర్థః - తన్నిరఞ్జనం - రాగద్వేషాద్యఞ్జనరహితం - రాగాదిభిరనుపప్లుతమప్యచ్యుతస్య భగవతో భావేన భక్తియోగేన వర్జితం చ - జ్ఞానమలం జ్ఞానానాం మధ్యే కుశలవద్ధీనం - అత ఏవ న శోభతే - యద్వా - నైష్కర్మ్యం - నిరఞ్జనం - జ్ఞానమప్యచ్యుతభావవర్జితం చేన్నాలం శోభతే - నాతివ శోభత ఇత్యర్థః - సత్స్వేవ్యావనర్థర్తా ణః ప్రతిబుద్ధస్తు మోక్షభాగితి కేవలినోపి పునశ్చ్యవనశ్రుతేః కైవల్యస్య న పురుషార్థత్వం - నాపి తత్సాధనజ్ఞానయోగస్య పురుషార్థసాధనత్వమితి భావః - యతో నైష్కర్మ్యజ్ఞానమేవ న శోభతే - కుతః పునస్తత్కర్మ శోభతే - కిం యత్ ,, తత్కర్మ ఈశ్వరే న చార్పితం - అభిసంహితార్థకామాదిఫలమచ్యుతభావవర్జితం చేత్యర్థః - అత ఏవ - శశ్వత్ సదా అనుభవదశాయామనుష్ఠానదశాయాం వా అభద్రం దుఃఖం యస్మిం స్తత్ - అనుష్ఠానదశాయామభద్రవత్త్వం కాయక్లేశాద్యావహత్వేన దృష్టమేవ ఫలదశాయామపి - పునఃపతనభయశఙ్కయాఽభద్రవత్త్వమవగన్తవ్యం - యదప్యకారణం నిష్కామకర్మాప్యచ్యుతభావవర్జితం చేన్న శోభతే అయమర్థః ॥ జ్ఞానయోగః కర్మయోగశ్చ భగవద్భక్తివర్జితో న శోభతే కామ్యం కర్మ న శోభత ఇతి కైముత్యన్యాయసిద్ధమితి ❀ ॥౧౨॥ ❀ తదేవం లోకహితార్థం ప్రవృత్తస్య తవ కేవలత్రివర్గతత్సాధననిరూపణమనుచితమిత్యుక్తం భవతి - యతస్త్రైవర్గికకర్మణోఽనర్థగర్భత్వం అతస్త్వమఖిలానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణక్షమభగవద్భక్తియోగనిష్పాదకతచ్చేష్టితజ్ఞానజనకం ప్రబన్ధం కుర్విత్యాహ ॥ హే మహాభాగ భాగ్యమత్ర భగవదంశభూతత్వమఖిలనిగమద్రష్టృత్వం చ - భవాన్ సత్యరతః - సత్యం మాతహితం తస్మిన్ రతః - న కేవలం సత్యరత ఏవ - అపి త్వమోఘదృక్ - సత్వమూలమమోఘమవితథం పశ్యతీతి తథా భూతహితాచరణోపయుక్తజ్ఞానసంపన్నశ్చేత్యర్థః ॥ న కేవలమమోఘదృగేవ అపి తు - ధృతవ్రతః ధృతం సఙ్కల్పితం వ్రతం సత్యార్థ

---

౧౦ ॥ శ్లో॥ పా ❀ ప్రగృణీతకర్హిచిత్. † పా॥ నిరమన్త్యుశిక్షయాః.

దీక్షారూపం యేన సః, భూతహితాచరణాయ బద్ధదీక్ష ఇత్యర్థః - కథమేవమహం జ్ఞాయ ఇత్యతో విశినష్టి, శుచిశ్రవాః, శుచివిశుద్ధం - శ్రవః లోకహితార్థమవతీర్ణో వ్యాస ఇత్యేవంవిధా ప్రథా - యస్య సః - హేతుగర్భాణ్యేతాని విశేషణాని, ఏవంవిధస్యానర్థగర్భత్రైవర్గికనిరూపణమనుచితమితి భావః, ఉక్తవిధస్త్వమురుక్రమస్య, ఉరవః విపులాః క్రమాః పాదన్యాసాః త్రిలోకీసంగ్రాహకా యస్య, తస్య భగవతో, యద్విచేష్టితం, తత్, తదేవ నృణామఖిలానాం బద్ధానాం గర్భజన్మమరణాదిరూపాణాం ముక్తయే, బద్ధేభ్యో ముక్తయే వా, సమాధినాఽనుస్మర, సమ్యగాలోచనపూర్వకం ప్రబధానేత్యర్థః ॥౧౩॥ ఏవంచేత్త్వదాత్మన్యసంతోషో నివర్తతే నాన్యథేత్యాహ ॥ అత ఇతి ॥ అతోఽన్యథా ఉరుక్రమచేష్టాకథనాదన్యథా వైపరీత్యేన, తత్కృతరూపనామభిః, పృథగ్దృశః పృథగ్భూతాన్ - సంబన్ధరహితానర్థాన్, వివక్షతః వర్ణయతస్తవ - అత ఏవ, దుస్థితా మతిః, కదాచిదపి, యత్కించిదప్యాస్పదం ప్రతిష్ఠాం, అవ్యాకులతామితి యావత్, న లభేత, ప్రత్యుత వ్యాకులైవ భవతీత్యర్థః, యద్వా, అతోఽన్యథా, యత్కించన వివక్షసే, తత్, నానావిధశాస్త్రార్థదర్శినస్తే మతిః, క్వాపి తత్కృతరూపనామభిః కృతమితి భావే క్తః, కర్మేత్యర్థః, తస్యోరుక్రమస్య కర్మరూపనామభిర్హేతుభిః, ఆస్పదం ప్రతిష్ఠాం న లభతే - బుద్ధేరవ్యాకులత్వం నామ భగవత్కర్మనిరూపణామగోచరత్వం, తన్న సిధ్యతీత్యర్థః - యథా - వాతేన వాయునా ఆహతా తాడితా ప్రథం నీతా - నౌః, ఆస్పదం న లభతే తద్వత్ - యద్వా, అతః - ఉరుక్రమాత్ - అన్యథా అన్యత్వేన - ఉరుక్రమానాత్మకత్వేన, అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుత్వేనేతి యావత్ - యత్కించన వస్తు - వివక్షతః వర్ణయితుమిచ్ఛతః - అత ఏవ - తత్కృతైః, ఉరుక్రమకృతైర్దేవమనుష్యాదిరూపనామభిః - పృథగ్దృశః పృథగ్దృష్టేః తవ - అత ఏవ, దుస్థితా మతిః, క్వాపి కర్హిచిదప్యాస్పదం న లభతే, యత్కించన వివక్షితం చేత్తదురుక్రమాత్మకతయా తద్విభూతిత్వేనైవ వర్ణనీయం చేత్తవ మతిః స్వస్థా సత్యాస్పదం లభతే - అతదాత్మకతయా స్వతన్త్రవస్తుత్వేన వర్ణయితుముద్యుక్తశ్చేత్ - తర్హ్యేవ పృథగ్దృష్టేస్తవ దుస్థితా సతీ మతిరాస్పదం న లభత ఇత్యర్థః - ప్రాధాన్యేనోరుక్రమచేష్టితం వర్ణనీయం, తత్ప్రసఙ్గాదపి యత్కించిద్వస్తు వర్ణయితుమి

శ్రవాః సత్యరతో ధృతవ్రతః । ఉరుక్రమస్యాఖిలబన్ధముక్తయే సమాధినాఽనుస్మర తద్విచేష్టితమ్ ॥౧౩॥ అతో
ఽన్యథా కించన యద్వివక్షతః పృథగ్దృశస్తత్కృతరూపనామభిః । న కుత్రచిత్క్వాపి చ దుస్థితా మతిర్లభేత
వాతాహతనౌరివాస్పదమ్ ॥౧౪॥ జుగుప్సితం ధర్మకృతేఽనుశాసతః స్వభావరక్తస్య మహాన్ వ్యతిక్రమః । య
ద్వాక్యతో ధర్మ ఇతీతరః స్థితో న మన్యతే తస్య నివారణం జనః ॥౧౫॥ విచక్షణోఽస్యార్హతి వేదితుం విభోరనన్త

ష్టం తదపి తద్విభూతిత్వేనైవ వర్ణనీయం - ఏవం చేన్మతిరవ్యాకులా - అన్యథా తు - వ్యాకులా భవతీతి భావః ॥౧౪॥ భూతహితాచరణార్థం ప్రవృత్తస్త్వమహితమేవ కృతవానసీత్యాహ ॥ జుగుప్సితమితి ॥ స్వభావరక్తస్యేత్యస్యార్థకామయోరిత్యాదిః । అర్థకామయోః స్వభావత ఏవ రక్తస్య జనస్య - ధర్మకృతే - అర్థకామసాధనధర్మార్థం - అనుశాసతః భారతనిర్మాణద్వారా బోధయతస్తవ - అయం మహాన్ వ్యతిక్రమః - చికీర్షితవిపరీతానుష్ఠానరూప ఆపతితః, భూతహితం చికీర్షితమధునా తద్విపరీతమేవ కృతమిత్యయం మహాన్ వ్యతిక్రమ ఇత్యర్థః - అత ఇదం జుగుప్సితం నిన్దితమ్ - స్వభావత ఏవార్థకామపారవశ్యమూలకతాపత్రయాభిహతం జనం ప్రతి పునరర్థకామసాధనమేవానుతిష్ఠేత్యనుశాసనం నిన్దితమితి భావః । నను - మయైవమనుశాసనే కృతేఽపి - స్వరుచ్యనుసారాల్లోకో నిఃశ్రేయససాధన ఏవ ప్రవర్తతాం - భారతే పక్వచిదర్థకామయోర్హేయత్వోక్తత్వాన్న దోషశ్చేత్యత ఆహ ॥ యద్వాక్యత ఇతి ॥ పరః - కృత్స్నవేదితుస్త్వత్తోఽర్వాచీనోఽకృత్స్నవిజ్జనః, యస్య తవ, వాక్యాదర్థకామసాధనమేవ ధర్మ ఇతి స్థితః - అర్థకామావేవ నిరతిశయపురుషార్థౌ, తత్సాధనమేవ నిరతిశయధర్మ ఇత్యధ్యవసాయయుక్తః - తస్య త్రివర్గస్య నివారణం న మన్యతే - త్వయా త్రివర్గస్య విస్తరేణ ప్రతిపాదితత్వాత్ - త్రివర్గస్య నివారణం త్వదభిప్రేతమితి జనో న జానాతీత్యర్థః ॥౧౫॥ నన్వకృత్స్నవిజ్జనో న జానాతు నామ - కృత్స్నవిత్తమమాభిప్రాయం జానాత్యేవేత్యత ఆహ ॥ విచక్షణ ఇతి ॥ యద్యపి - అస్య విభోర్భగవతః అనన్తపారస్య - కర్మణి షష్ఠీయం - అపారం చేష్టితం - విచక్షణః నిపుణబుద్ధిః - నివృత్తిధర్మతః నివృత్తిధర్మనిష్ఠతయా - సుఖం యథా వేదితుమర్హతి - నివృత్తిధర్మనిష్ఠో భగవద్వైభవాభిజ్ఞో దుర్లభ ఇతి భావః - తథాపి - గుణైః రజఆదిగుణమూలకై రాగాదిభిః - ప్రవర్తమానస్య - అనాత్మనః ఆత్మజ్ఞానరహితస్య జనస్య - విభోశ్చేష్టితం, దర్శయ ప్రబన్ధనిర్మాణేన దర్శయేత్యర్థః - శాసనం నామ జ్ఞాతజ్ఞాపనరూపం, తత్రార్థకామయోః క్వచిదపి హేయత్వానుక్తావపి విచక్షణో జానాత్యేవ - అతస్సంప్రతి క్వచిదప్యర్థకామయోర్హేయత్వజ్ఞాపనం వ్యర్థమేవ - అవిచక్షణం త్వదభిప్రాయానభిజ్ఞం ప్రత్యపి తద్వ్యర్థమేవ - అతో విచక్షణజనస్యాపి సుఖప్రతిపత్తయే - అర్థకామయోర్హేయ

త్వం-భగవచ్చేష్టితజ్ఞానస్యనిరతిశయపురుషార్థసాధనత్వంచ- విపులప్రబన్ధనిర్మాణేనదర్శయేతభావః ॥౧౬॥ యదుక్తంకుతఃపునశ్శశ్వదభద్రమీశ్వరేనచార్పితంకర్మ తికర్మణోఽభద్రగర్భత్వం , భగవద్భక్తియోగస్యతుశశ్వద్భద్రగర్భత్వంచ-తదుభయముపపాదయతిఃత్యక్త్వేతి॥పతేదితిశరీరపాతోక్తిః-ఈశ్వరేనచార్పితం-స్వధర్మంస్వసమీహితఫలసాధనంధర్మం-త్యక్త్వా- హరేశ్చరణామ్బుజం,భజన్భజనోద్యతస్సన్ - అపక్వఃఅపక్వకషాయః-పతేత్మ్రియతేయదిఅముష్యయత్రక్వాపి-కిమభద్రంభవిష్యతి - నకించిదపీత్యర్థః - నహికల్యాణకృత్కశ్చిద్దుర్గతింతాతగచ్ఛతి-ప్రాప్యపుణ్యకృతాల్లోకానుషిత్వాశాశ్వతీస్సమాః॥ శుచీనాంశ్రీమతాంగేహేయోగభ్రష్టోఽభిజాయతే - అథవాయోగినామేవకులేభవతిధీమతా-మితిభగవదుక్తేరితిభావః - అభజతామితిచ్ఛేదః - హరేశ్చరణామ్బుజమభజతాం - యద్వా-స్వధర్మతఇతిసార్వవిభక్తికస్తసిః-స్వధర్మంభజతాంస్వధర్మమనుతిష్ఠతాం -కర్తరిషష్ఠీయం-కోవార్థఃఆప్తఃప్రాప్తః-నకోపీత్యర్థః- తేతంభుక్త్వాస్వర్గలోకంవిశాలంక్షీణేపుణ్యేమర్త్యలోకంవిశన్తీతిభగవదుక్తేః - అన్తవదేవాస్యతద్భవతి, తద్యథేహకర్మచితోలోకఃక్షీయతేఏవమేవాముత్రపుణ్యచితోలోకఃక్షీయతే , ప్లవాహ్యేతేఅదృఢాయజ్ఞరూపాఇత్యాదిశ్రుతేశ్చేతిభావః ॥౧౭॥ ఏవంభగవద్భక్తిస్వధర్మయోఃశశ్వద్భద్రగర్భాభద్రగర్భత్వేప్రతిపాదితే-అథ,తత్ఫలయోరుపాయాన్తరాలభ్యత్వలభ్యత్వేవదన్నుపాయాన్తరాలభ్యసుఖసాధనోపయుక్తమేవఘాతహితంకార్యమిత్యాహ॥ తస్యైవేతి॥ఉపరిబ్రహ్మలోకాదిషు-అధఃపాతాళాదిషు,భ్రమతాంజీవానాం,యత్సుఖంపరబ్రహ్మానన్దానుభవాత్మకం-నలభ్యతే-తస్యైవహేతోఃతత్సుఖసాధనోపయుక్తోపాయప్రదర్శనార్థమేవ-కోవిదోనిపుణబుద్ధిస్తాదృశో-యతేత , ఏవంచేద్ఘాతహితకారిత్వం,నాన్యథేతిభావః,తత్సుఖం,వైషయికసుఖంతు,సర్వత్రఉపర్యధశ్చ,గభీరరంహసాదుర్లక్ష్యవేగేన , కర్మణేత్యుపలక్షణమిదం,భ్రమతామిత్యనుషఙ్గః,కాలేన,తదుద్బోధితేనప్రాచీనేనకర్మణాచ- భ్రమతాంజాయమానానాంజనానా

పారస్యనివృత్తితస్సుఖమ్।ప్రవర్తమానస్యగుణైరనాత్మనస్తతోభవాన్దర్శయచేష్టితంవిభోః॥౧౬॥త్యక్త్వా
స్వధర్మంచరణామ్బుజంహరేర్భజన్నపక్వోఽథపతేత్తతోయది। యత్రక్వవాఽభద్రమభూదముష్యకింకో
వాఽర్థఆప్తోఽభజతాంస్వధర్మతః॥ ౧౭ ॥తస్యైవహేతోఃప్రయతేతకోవిదోనలభ్యతేయద్భ్రమతాము
పర్యధః।తల్లభ్యతేదుఃఖవదన్యతస్సుఖంకాలేనసర్వత్రగభీరరంహసా॥ ౧౮ ॥ నవైజనోజాతుకథంచనావ్ర
జేన్ముకున్దసేవ్యన్యవదఙ్గసంసృతిమ్।స్మరన్ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనంపునర్విహాతుమిచ్ఛేన్నరసగ్రహోయతః॥

మిత్యర్థః,అన్యతఉపాయాన్తరాదేవ,కాలకర్మాదిరూపాల్లభ్యతే,దుఃఖవత్ , యథాదుఃఖం-తద్వత్అప్రార్థితమపిదుఃఖం,కాలకర్మాదిహేత్వన్తరేణప్రయత్నాన్తరేణైవభవతి,తద్వద్వైషయికసుఖమపీత్యర్థః,, యద్వా,,భక్తిసాధ్యనైశ్రేయససుఖస్యాఘాతపూర్వత్వదుఃఖాసంభిన్నత్వజ్ఞాపనాయభక్తివ్యతిరిక్తోపాయాన్తరసాధ్యస్యసర్వస్యాపిదుఃఖమిశ్రత్వమాహ॥తదితి ॥అన్యతఃఅనభిసంహితఫలవర్ణాశ్రమధర్మోపకృతభగవద్భక్తివ్యతిరిక్తోపాయాత్,యత్సుఖం , మహతాకాలేనసర్వత్రలభ్యతే,తద్దుఃఖవత్-దుఃఖమిశ్రమేవ, దుఃఖాసంభిన్నంతుప్రాగుక్తోపాయాదేవేత్యర్థః ॥౧౮॥ యత్రక్వవాఽభద్రమభూదముష్యకిమితికాక్వాసూచితమభిప్రాయంసింహావలోకనన్యాయేనవివృణోతి ॥ నవాఇతి॥అంగ,హేబాదరాయణ,ముకున్దసేవీముకున్దభక్తోజనః,కథంచిదపి,సంసృతిం,నావ్రజేత్,కింతు , తతోముచ్యతఏవేత్యర్థః-ఇదంనిష్పన్నభక్తియోగనిష్ఠపురుషాభిప్రాయకం,,తస్యతావదేవచిరంయావన్నవిమోక్ష్యేఽథసంపత్స్యఇతిశ్రుతేః,అనిష్పన్నభక్తియోగోపిజనః,అన్యవత్-కేవలకామ్యకర్మివత్, నసంసృతింవ్రజేత్ - నహికల్యాణకృత్కశ్చిదిత్యాద్యుక్తరీత్యాకర్మివిలక్షణమేవ,జన్మప్రాప్నోతీతిభావః,తదేవవిశదయతి॥ స్మరన్నితి ॥ ముకున్దాఙ్ఘ్ర్యుపగూహనం,గుహూసంవరణఇతిధాతుః,ముకున్దాఙ్ఘ్రియోః,సంవరణంసమ్యగ్వరణం-ప్రపదనమితియావత్తత్స్మరన్-పూర్వదేహకంస్మరన్నిత్యర్థః-తత్పునర్విహాతుంత్యక్తుంనేచ్ఛేత్-కుతః-యతోముకున్దసేవిజనః,రసగ్రహః-రసోవైసః - రసగ్గ్హ్యేవాయంలబ్ధ్వాఽఽనన్దీభవతిత్యాదినిరతిశయానన్దాత్మకరసరూపపరమాత్మానంగృహీతవానిత్యర్థః॥తథాచోక్తంభగవతా - తత్రతంబుద్ధిసంయోగంలభతేపౌర్వదైహికమ్॥యతతేచతతోభూయస్సంసిద్ధౌకురునన్దన ॥ పూర్వాభ్యాసేనతేనైవహ్రియతేహ్యవశోపిస ఇత్యాదినా ॥౧౯॥ నను తర్హి కే తే భగవద్గుణా-యేవర్ణనీయా ఇత్యపేక్షాయాం - తేషామానన్త్యాన్నసయోపదేష్టుం-సాకల్యేనత్వయావర్ణయితుంవా-శక్యాః-కింతు-సంగ్రహేణతాన్దర్శయామీత్యాహ॥ఇదమితి ॥ యతోయస్మాజ్జగత్స్థితిసంహారసర్గాఃప్రవర్తన్తే-సభగవా-నిదంవిశ్వం - ఏవమపీతరఇవ-ఇతరఏవ-వద్వాయథాతథవైవమితివశబ్దస్యా

హ్యేవశబ్దపర్యాయత్వానుశాసనాత్, విశ్వాభిన్నోఽపి విశ్వవిలక్షణ ఇత్యర్థః - యత ఇతి జన్మాద్యస్య యత ఇత్యత్రైవ హేతూప ఇచ్ఛమీ, భగవానిదమిత్యనేన - సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శ్రుత్యర్థోఽభిప్రేతః - ఏవం జగదుపాదానత్వ జగన్నిమిత్తత్వ తదుభయాక్షిప్త సర్వశక్తిత్వ సర్వజ్ఞత్వ స్థానకారణత్వాక్షిప్త సర్వాన్తరాత్మత్వ చిదచిద్విశిష్టత్వ తన్మూలక జగద్విశేష్యత్వ తన్మూలక తద్విలక్షణత్వ నిరోధకారణత్వాక్షిప్తోపాస్యత్వ మోక్షదత్వాదయో గుణాస్స్వానుర్థ్యాఽత్ర ఫలితాః - ఏవమాదయస్త్వయా వర్ణనీయా ఇతి భావః - తద్ధి ఉక్తగుణాదిజాతం - భవాన్, స్వయమాత్మనా - వేద - తథాపి - మే మయా, భవతః, ప్రాదేశమాత్రం - ప్రదేశ ఏవ ప్రాదేశః - స్వార్థేఽణ్, ప్రాదేశ ఏవ ప్రాదేశమాత్రం - గుణానామేకదేశమాత్రమేవ దర్శితం, యద్యపి జగదుపాదానత్వాదీనాం భగవద్గుణానామానన్త్యం భవాన్ జానాత్యేవ, తథాపి - పృష్టేన మయా దిఙ్మాత్రం ప్రదర్శితమిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ నాహం జానామీతి మావోచ ఇతి వక్తుం త్వమాత్మానం భగవదంశసంజాతం జానీహీత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ అమోఘదృక్ - అమోఘం సత్యం సర్వం యథావత్పశ్యతీత్యమోఘదృక్, త్వం, పరస్య పుంసః, పరమపురుషస్య కలాం - అంశజమపి - అజం కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితం - అథాపి జగతశ్శివాయ హితాయ, స్వేచ్ఛయా జాతం, ఆత్మానమాత్మనా స్వయమేవావేహి, కలాశబ్దస్య నిత్యస్త్రీత్వాత్ స్త్రీపుంసయోరపి విశేషణవిశేష్యభావ ఉపపన్నః, యతోఽమోఘదృక్ భగవదంశసంభూతశ్చ - తత్తస్మాదేవ, ఏతేన త్వయా, మహానుభావస్య భగవతోఽభ్యుదయః, జన్మకర్మగుణాదీనామప్యుపలక్షణమిదం, జన్మకర్మగుణాదిః, అధిగణ్యతాం కథ్యతాం - ప్రబధ్యతామితి యావత్ - ఏవం చేత్కృతకృత్యస్య తవాత్మనస్సంతోషో నిశ్శేషం నివర్తత ఇతి భావః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ననుమహానుభావాభ్యుదయాధిగణనామాత్రేణ కథం కృతకృత్యత్వం కథం తరామసంతోషనివృత్తిశ్చేత్యత ఆహ ॥ ఇదమితి ॥ ఉత్తమశ్లోకస్య గుణానామనువర్ణనమితి యత్తదిదమేవ కృతార్థ

ఇదం హి విశ్వం భగవానివేతరో యతో జగత్స్థాననిరోధసమ్భవాః । తద్ధి స్వయం వేద భవాంస్తథాపి మే ప్రాదేశమాత్రం భవతః ప్రదర్శితమ్ ॥ ౨౦ ॥ త్వమాత్మనాత్మానమవేహ్యమోఘదృక్పరస్య పుంసః పరమాత్మనః కలామ్ । అజం ప్రజాతం జగతశ్శివాయ తన్మహానుభావాభ్యుదయోఽధిగణ్యతామ్ ॥ ౨౧ ॥ ఇదం హి పుంసస్తపసశ్శ్రుతస్య వా స్విష్టస్య పూర్తస్య చ బుద్ధదత్తయోః । అవిచ్యుతోఽర్థః కవిభిర్నిరూపితో యదుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనమ్ ॥ ౨౨ ॥ అహం పురాతీతభవేఽభవం మునే దాస్యాస్తు కస్యాశ్చన వేదవాదినామ్ । నిరూపితో బాలక ఏవ వాదినాం శుశ్రూషణే ప్రావృషి నిర్వివిక్షతామ్ ॥ ౨౩ ॥ తే మయ్యపేతాఖిలచాపలేఽర్భకే దాన్తే

భవితుమిచ్ఛతః పుంసస్సంబన్ధినాం తపఆదీనాం, అవిచ్యుతశ్చ్యవనరహితః ప్రతిహతిరహితః - అర్థః ప్రయోజనం - కవిభిర్నిరతిశయప్రయోజనయాథాత్మ్యవిద్భిర్నిరూపితః - తత్ర తపోఽనశనాది, మన్త్రజపో వా - శ్రుతమధ్యయనం, స్విష్టం యాగాది, పూర్తం వాపీకూపతటాకఖననాది - బుద్ధం జ్ఞానం - దత్తం దానం - భారతాదేరతివిస్మృతత్వాత్తత్ర సారగ్రహణం జలధిమన్థనాత్సుధాగ్రహణకల్పమవిచక్షణైర్దుష్కరం - తస్మాన్ముముక్షూణామతీవ సేవ్యం సారమర్థజాతం సంకలయ్య దర్శయ, ఏతావత్కర్తవ్యమిత్యుక్తం భవతి ॥ ఉత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనం - శ్రవణస్యాప్యుపలక్షణం, తపఆదీననుతిష్ఠతః పుంసో యద్యుత్తమశ్లోకగుణానువర్ణనశ్రవణయోరుచిర్జాయేత తర్హ్యేవ తేషాం సాఫల్యం, అన్యథా తు తపఆదీనాం వైయర్థ్యమిత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ ననుభగవద్గుణవర్ణనాదేరపి తపఆదివత్క్రియారూపస్య న స్వతః పురుషార్థరూపత్వమితి కథం తస్యావిచ్యుతార్థత్వమితి శఙ్కాయాం, స్వతః ప్రయోజనరూపత్వాభావేఽపి భగవద్భక్తియోగరుచిజననద్వారా తన్నిష్పాదనద్వారా చ నిశ్శ్రేయససాధనత్వాదవిచ్యుతార్థత్వమస్త్యేవేతి వక్తుం తత్ర దృష్టాన్తతయా స్వస్య పూర్వదైహికం వృత్తాన్తమాహ ॥ అహమిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ హే మునే - పురా పూర్వస్మిన్కల్పే, అతీతభవే పూర్వజన్మని - అహం - కస్యాశ్చిద్వేదవాదినాం దాస్యాః - అభవం, పుత్ర ఆసమిత్యర్థః, వేదవాదినాం గృహేషు, ప్రావృషి వర్షర్తౌ - నిర్వివిక్షతాం నితరాం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతాం చాతుర్మాస్యదీక్షాం ప్రవేష్టుమిచ్ఛతాం, యోగినాం సంన్యాసినాం - శుశ్రూషణే నిమిత్తే శుశ్రూషణార్థం, బాలక ఏవ సన్నహం వేదవాదిభిర్నిరూపితః నియోజితః ❁ ॥ ౨౩ ॥ యద్యపి తే యోగినస్తుల్యదర్శనాః సమదర్శినస్తథాపి - మయి కృపాం చక్రుః, కృపాకరణే హేతుం వదన్నాత్మానం విశినష్టి - అర్భకే, అథాప్యపేతం త్యక్తం అఖిలం చాపలం జైహ్వ్యాదికం యేన, అన్యత్ర క్రీడనక ఇతి చ్ఛేదః - అన్యత్ర అపరిగృహీతాని క్రీడనకాని బాలక్రీడాసాధనాని - భావే వాల్యుట్ క్రీడా వా - యేన, అనువర్తిని - అనుకూలే, శుశ్రూషమాణే ఉదనుశాసన

శుశ్రూషాపూర్వకం సేవాం కుర్వతి, అల్పభాషిణి మితభాషిణి ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ కృపాఫలం వదన్నాత్మానం విశినష్టి ॥ ఉచ్ఛిష్టేతి ॥ ద్విజైర్యోగిభిరనుమోదితః-తైర్దత్తానుచ్ఛిష్టలేపాన్ భుక్తావశిష్టాన్నాదీన్, సకృద్భుఞ్జే స్మ, భుక్తవానస్మి, తేన భోజనేనాపాస్తాని కిల్బిషాణి భాగవతధర్మరుచిప్రతిబన్ధకాని యస్య తథాభూతః, ఆసం, ఏవం భాగవతశుశ్రూషణే ప్రవృత్తస్య-అతఏవ-విశుద్ధం భాగవతధర్మరుచిప్రతిబన్ధకరహితం చేతో యస్య తస్య, మమ, తద్ధర్మ ఏవ, ఆత్మని అన్తఃకరణే, రుచిః ప్రజాయతే ప్రాజాయత ॥ ౨౫ ॥ తత్రాన్వహం సత్యాం, మన్వహమనుదినం, కృష్ణస్య భగవతః కథాః ప్రగాయతాం యోగినాం-అనుగ్రహేణ మనోహరాః అతిమనోజ్ఞాః-కృష్ణకథా, అశ్రుణవం శ్రుతవానస్మి, తాః కృష్ణకథాః, అనుసవం ప్రతికాలం శ్రద్ధయా విశృణ్వతో మమ, అఙ్గ హే వ్యాస - ప్రియం శ్రోత్రాణాం ప్రీత్యావహం శ్రవః కీర్తిర్యస్య తస్మిన్ భగవతి, రతిరనురాగో, బభూవ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ తదా తస్మిన్ ప్రియశ్రవసి-లబ్ధా రుచిర్యేన తస్య-మమ, హే మహామునే, ప్రియశ్రవసి, మతిః, అస్ఖలితా స్థిరా-బభూవ,, అస్ఖలితాం మతిం విశినష్టి,, యయా మత్యా పరే బ్రహ్మణి పరబ్రహ్మభూతే మయి, వర్తమాన-మేతత్సదస-త్కార్యకారణాత్మకం జగత్, స్వమాయయా స్వసంబన్ధిన్యా ప్రకృత్యా, కల్పితం నిష్పాదితం, పశ్యే తత్త్వత ఇత్యర్థః పశ్యే దృష్టవానస్మి తథా,, రథస్యారేషు నేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితాః - జీవభూతాం మహాబాహో యయేదం ధార్యతే జగత్,, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, ప్రకృతిశ్చేతనధార్యా, చేతనః పరమాత్మధార్య ఇతి దేహాత్మభేదమాత్మపరమాత్మసంబన్ధం చ జ్ఞాతవానస్మీత్యర్థః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ ఇత్థం శరత్ప్రావృషికౌ శరత్ప్రావృషావృతూ, అనుసవం, అమలం మహాత్మభిర్మునిభిః సంకీర్త్యమానం హరేర్యశో, విశృ-

---

ఽఘృతక్రీడనకేఽనువర్తిని । చక్రుః కృపాం యద్యపి తుల్యదర్శనాః శుశ్రూషమాణే మునయోఽల్పభాషిణి ॥ ౨౪ ॥ ఉచ్ఛిష్టలేపాననుమోదితో ద్విజైః సకృత్స్మ భుఞ్జే తదపాస్తకిల్బిషః । ఏవం ప్రవృత్తస్య విశుద్ధచేతసస్తద్ధర్మ ఏవాత్మరుచిః ప్రజాయతే ॥ ౨౫ ॥ తత్రాన్వహం కృష్ణకథాః ప్రగాయతామనుగ్రహేణాశృణవం మనోహరాః । తాః శ్రద్ధయా మేఽనుసవం విశృణ్వతః ప్రియశ్రవస్యఙ్గ మమాభవద్రతిః ॥ ౨౬ ॥ తస్మింస్తదా లబ్ధరుచేర్మహామునే ప్రియశ్రవస్యస్ఖలితా మతిర్మమ । యయాఽహమేతత్సదసత్స్వమాయయా పశ్యే మయి బ్రహ్మణి కల్పితం పరే ॥ ౨౭ ॥ ఇత్థం శరత్ప్రావృషికావృతూ హరేర్విశృణ్వతో మేఽనుసవం యశోఽమలమ్ । సంకీర్త్యమానం మునిభిర్మహాత్మభిర్భక్తిః ప్రవృత్తాఽఽత్మరజస్తమోఽపహా ॥ ౨౮ ॥ తస్యైవం మేఽనురక్తస్య ప్రశ్రితస్య హతైనసః । శ్రద్దధానస్య బాలస్య దాన్తస్యానుచరస్య చ ॥ ౨౯ ॥ జ్ఞానం గుహ్యతమం యత్తత్సాక్షాద్భగవతోదితమ్ । అన్వవోచన్గమిష్యన్తః కృపయా దీనవత్సలాః ॥ ౩౦ ॥ యేనైవాహం భగవతో వాసుదేవస్య వేధసః । మాయానుభావమవిదం యేన గచ్ఛన్తి తత్పదమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏతత్సంసూచితం బ్రహ్మంస్తాపత్రయచికిత్సితమ్ । యదీ

ణ్వతో మమ, ఆత్మని, యే రజస్తమసీ, తయోరపహా, భక్తిః ప్రవృత్తా బభూవ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ తస్య ప్రవృత్తభక్తేరనురక్తస్య బాలస్య ప్రశ్రితస్య వినీతస్య, హతమేనః పాపం యస్య- శ్రద్ధాయుక్తస్య దాన్తస్య జితేన్ద్రియస్య అనుచరస్య అనువర్తినో మే మహ్యమ్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ యద్భగవతా సాక్షాదుదితం జ్ఞానం తత్- గమిష్యన్తః గన్తుముద్యతాః-దీనవత్సలాః యోగినః కృపయా అన్వవోచన్, ఉపదిదిశుః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ జ్ఞానం విశినష్టి,, యేన జ్ఞానేన-అహం భగవతో వేధసః విశ్వవిధాతుర్వాసుదేవస్య, మాయానుభావం త్రిగుణాత్మకప్రకృతిమహిమాన, మవిదం జ్ఞాతవానస్మి, అనేన విరోధిస్వరూపజ్ఞానముక్తం, యేన చ జ్ఞానేన-తస్య వాసుదేవస్య, పదం స్థానం, గచ్ఛన్తి, అనేన ప్రాప్యప్రాపకవిషయజ్ఞానముక్తం, అర్థపఞ్చకజ్ఞానముపదిదిశురితి ఫలితమ్ ॥ ౩౧ ॥ ❁ ఏవం స్వపూర్వజన్మవృత్తాన్తదృష్టాన్తేన భగవద్గుణశ్రవణాదేస్తద్భక్తియోగసాధనత్వముక్తం,, భక్తియోగస్య శశ్వద్భద్రగర్భత్వం పూర్వమేవ ప్రతిపాదితం-ధర్మః కృతేనుశాసతస్స్వభావరక్తస్యేనేత త్రైవర్గికకర్మమూలకతాపత్రయాభిహతజనోద్దేశేన పునస్త్రైవర్గికధర్మానుశాసనం తాపత్రయనిమిత్తధర్మార్థత్వేన నిన్దితమిత్యుక్తమ్ ॥ తేన చ ఈశ్వరేణ చార్పితం కర్మేత్యనేన చానభిసంహితఫలస్య కర్మణో, భక్తియోగనిష్పాదనద్వారా, తాపత్రయనివృత్తిహేతుత్వం వదన్-త్రైవర్గికస్య కర్మణః, పునః పునస్తాపత్రయహేతుత్వమేవ, సదృష్టాన్తముపపాదయతి ॥ ఏతదితి త్రిభిః ॥ హే బ్రహ్మన్-తాపత్రయచికిత్సితం- తాపానామాధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికానాం దుఃఖానాం త్రయం తాపత్రయం-తచ్చికిత్సితం ప్రతికృతం భవతి యేన తాపత్రయచికిత్సితం, తాపత్రయప్రతికారకమిత్యర్థః ॥ తదేతదేవ సంసూచితం, శ్రుతిస్మృత్యాదిభిరితి శేషః-కిం యద్బ్రహ్మణి ఈశ్వరే భగవతి భావితం సమర్పితం కర్మేతి- ఈశ్వరార్పితం కర్మైవ తాపత్రయచికిత్సితమి

తిసూచితమిత్యర్థః-ధర్మేణపాపమపనుదతి-అవిద్యయామృత్యుం తీర్త్వా-త్యాదిశ్రుతిభిః-స్మృతిశ్చ-యజ్ఞదానతపఃకర్మ పావనానిమనీషిణామిత్యాదికా,, తాపత్రయంహిపాపమూలకం,అనభిసంహితఫలేనధర్మేణపాపనివృత్తేః,భక్తియోగని ష్పత్తిద్వారాతాపత్రయంనివర్తతఇతిశ్రుతిస్మృతిభిస్సూచ్యతే॥౩౨॥ త్రైవర్గికకర్మణస్తాపత్రయహేతుత్వంవక్తుంతా పద్దృష్టాన్తమాహ॥ఆమయఇతి॥ యద్యప్యుదాహృతశ్రుతిస్మృతివాక్యైః, పాపస్యైవతాపత్రయమూలత్వంసూచితం-త థాపి,త్రైవర్గికకర్మణో౽న్తతో౽నిష్టావహత్వేన- పాపవదనిష్టసాధనత్వాత్,తదపితాపత్రయనిమిత్తమేవ, హేసువ్ర త-యథా-యేనఅపథ్యాన్నాదినా-భూతానాం-యః-ఆమయోరోగః - జాయతే-తదామయకారణంద్రవ్యం,చికిత్సితమపి ప్రతికారత్వేనసేవితమపి - ఆమయం-నపునాతినశోధయతి-చికిత్సితో౽పివ్యాధిరపథ్యాదినాపునర్వర్ధతఇత్యర్థః, చికిత్సిత మిత్యామయవిశేషణం వా,ఆమయకారణేన-చికిత్సితంప్రతికృత- మప్యామయంవ్యాధిం-తదామయకారణంద్రవ్యం-నపు నాతీత్యర్థః॥౩౩॥ దృష్టాన్తేనాభిమతమర్థం దార్ష్టాన్తికేనానుగమయతి॥ఏవమి-॥ఏవమపథ్యాన్నాదే-రామయకారణత్వ న్నృణాం-సర్వేక్రియాయోగాఅనభిసంహితఫలకర్మవ్యతిరిక్తాస్సర్వేత్రైవర్గికాంక్రియాయోగాః- సంసృతేర్హేతవః-తఏ వపరస్మిన్నాత్మనిఆకల్పితాఃఅసమర్పితాః,ఆత్మవినాశాయకల్పన్తే-ఆత్మనః - అన్తతఃస్థావరత్వరూపవినాశాయకల్పన్తే సంపన్నాభవన్తి॥౩౪॥ తర్హిపరస్మిన్కల్పితాఃక్రియాయోగాఃకింవాసాధనిశ్శ్రేయసహేతవః న-భక్తియోగనిష్పా దనద్వారేత్యాహ॥యదితి॥భగవాన్పరితుష్యతేభక్తియోగోత్పత్తిప్రతిబన్ధకనిరసనోపయుక్తపరితోషయుక్తోభవతి-యేన తదారాధనరూపేణకర్మణా-తద్భగవత్పరితోషణం-యత్కర్మాత్రక్రియతే,,అనుక్రియఇతిపాఠే,,అనుస్యూతతయా-ఆశరీర పాతంక్రియతే-తదధీనంతత్కర్మాధీనం-తన్నిష్పాద్యమేవ-భక్తియోగసమన్వితం-జ్ఞానమత్రధ్యానసాధ్యందర్శనాత్మకంవివక్షి తం భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యఅహమేవంవిధో౽ర్జున- జ్ఞాతుంద్రష్టుంచతత్త్వేనప్రవేష్టుంచేత్యుక్తత్వాత్॥౩౫॥ నకేవలంభ

శ్వరేభగవతికర్మబ్రహ్మణిభావితమ్॥౩౨॥ ఆమయోయేనభూతానాంజాయతేయశ్చసువ్రత।తదేవహ్యామ యంద్రవ్యంనపునాతిచికిత్సితమ్॥౩౩॥ ఏవంనృణాంక్రియాయోగాస్సర్వేసంసృతిహేతవః।తఏవాత్మవినా శాయకల్పన్తే౽కల్పితాఃపరే॥౩౪॥ యదత్రక్రియతేకర్మభగవత్పరితోషణమ్।జ్ఞానంయత్తదధీనంహిభ క్తియోగసమన్వితమ్॥౩౫॥కుర్వాణాయత్రకర్మాణిభగవచ్ఛిక్షయా౽సకృత్।గృణన్తిగుణనామానికృష్ణస్యా నుస్మరన్తిచ॥౩౬॥ఓంనమోభగవతేతుభ్యంవాసుదేవాయధీమహి।ప్రద్యుమ్నాయానిరుద్ధాయనమస్సం కర్షణాయచ॥౩౭॥ఇతిమూర్త్యభిధానేనమన్త్రమూర్తిమమూర్తికమ్। యజతేయజ్ఞపురుషంససమ్యగ్దర్శ

గవత్పరితోషణాత్మకకర్మైవభక్తియోగానుగ్రాహక-మపితు-భగవద్గుణశ్రవణాదికమపీత్యాహ॥కుర్వాణాఇతి॥భగవచ్ఛి క్షయా,,యత్కరోషియదశ్నాసియజ్జుహోషి,,మయిసర్వాణికర్మాణిసంన్యస్య,,త్యాద్యుక్తభగవచ్ఛిక్షయా-అసకృత్క ర్మాణివర్ణాశ్రమానురూపాణి-కుర్వాణాః కృష్ణస్యభగవతః-గుణాన్ నామానిచ-కల్యాణగుణప్రకాశకానినామానిచ-గృ ణన్తి-అనుస్మరన్తిచ-నామానిగృణన్తిగుణాననుస్మరన్తిచేత్యర్థః- భక్తియోగనిష్పత్తికామాఇతికర్తృపదమధ్యాహర్త వ్యం - యథాభగవచ్ఛిక్షయా-అసకృత్కృతానికర్మాణి భక్తియోగానుగ్రాహకాణి తథా-గుణనామానుస్మరణాదికమితి భావః॥౩౬॥ గుణనామస్మరణాదిపూర్వకమనభిసంహితఫలకర్మానుష్ఠానప్రకారమేవదర్శయంస్తథాకుర్వాణఏవో త్తమాధికారీత్యాహ॥ఓమితి ద్వాభ్యామ్॥ఓంబ్రహ్మణః-ఓంతత్సదితినిర్దేశోబ్రహ్మణస్త్రివిధస్స్మృతః-ఇతిభగవదుక్తేః-వాసుదే వాదివ్యూహచతుష్టయరూపేణావస్థితాయభగవతే-నమోనమ ఇతినామోచ్చారణప్రకారప్రదర్శనం-ధీమహి ఓమాదిశబ్ద ప్రకాశితకల్యాణగుణవిశిష్టం పరమాత్మానంధ్యాయేమస్మరేమే-తిగుణస్మరణప్రకారప్రదర్శనం-తత్రావతేర్ధాతో-ర్నిష్ప న్నేనోమిత్యనేనసర్వరక్షకత్వం-అకారోకారమకారాణాంసంహితావశా-న్నిష్పన్నేనోమిత్యనేనతు-సర్వకారణత్వసర్వ శేషిత్వాదికం - ఉభయవిధేనోమిత్యనేన - ప్రత్యభిజ్ఞాపితబ్రహ్మశబ్దేన-స్వరూపతోగుణతశ్చకల్యాణగుణానన్త్య-మబృహ తామపిబృహత్త్వావహత్వంచ-వాసుదేవపదేనసర్వాధారత్వంసర్వాన్తరాత్మత్వంచ - ప్రద్యుమ్నశబ్దేన,,నతత్రసూ ర్యోభాతీ,,త్యుక్తవిధనిరతిశయదీప్తియుక్తత్వం-అనిరుద్ధపదేనసర్వవ్యాపకత్వం-సంకర్షణపదేనాతీన్ద్రియార్థవిషయ కజ్ఞానాపాదకత్వంచ-ఫలితం - ఉపలక్షణమిదం-ఏతత్ప్రభృతయోగుణా౽నుసంధేయా-ఇత్యర్థః-సంకర్షణశబ్దనిరుక్తిఃప శ్చమేవక్ష్యతే॥౩౭॥ ఇత్థం-అమూర్తికంకర్మవశ్యప్రాకృతమూర్తిరహితం-మన్త్రమూర్తిం - ఓమిత్యాద్యుక్తమ

౩౫॥శ్లో॥పా॥ యదనుక్రియతేకర్మ.

న్త్రప్రకాశ్యాం మూర్తిరప్రాకృతాఽకర్మమూలా స్వేచ్ఛోపాత్తా చ యస్య తం మన్త్రశరీరకం వా- అభిధ్యాయన్-ఓమాదినామాన్యనుగృణంశ్చ-యజ్ఞారాధ్యం పరమపురుషం-యో యజతే స్వధర్మై రారాధయతి-స ఏవ పుమాన్ సమ్యగ్దర్శనః ,,జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతి,,మిత్యుక్తవిధోఽధికారీత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఏవం యజతా మాం శుభక్తి ర్యోగో నిష్పద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్మానం దృష్టాన్తయతి॥ఇమమితి॥ హే బ్రహ్మన్-మదనుష్ఠితమిమం స్వస్య భగవతో-నిగమమనుశాసనమవేత్య దృష్ట్వా- కేశవః- స్వస్మిన్ భావం భక్తిం-తత్సాధ్యం దర్శనాత్మకం జ్ఞానమైశ్వర్యం చ దేవర్షిత్వోచితమదాత్ ॥ ౩౯ ॥ ఉత్తరముపసంహరతి॥త్వమితి॥ హే అదభ్రశ్రుత అనల్పకీర్తే-త్వం విభోర్భగవతో-విశ్రుతం యశః- ప్రఖ్యాహి ప్రబధ్నీహి- యేన విశ్రుతప్రఖ్యానేన-విదాం బోద్ధౄణాం-బుభుత్సితం బోద్ధుమిష్టం - సమాప్యతే ఆపూర్యతే-న నిరవశిష్యత ఇతి యావత్ -యచ్ఛ్రోతస్య-జిజ్ఞాసితవ్యం-నావశిష్యతే-తథావిధమాఖ్యానం కుర్విత్యర్థః -కించ దుఃఖైస్త్రిభిస్తాపై-ర్ముహుర్ముహురర్దితైః పీడితః- ఆత్మా మనో- యేషాం తేషాం యత్ క్లేశనిర్వాణం-క్లేశా ఆధ్యాత్మికాదయః-నిర్వాప్యన్తే అపనోద్యన్తే యేన - అన్యథా ఉపాయాన్తరేణ తు-న నిర్వాప్యన్తే-తథావిధం-యథోశన్తి అతివాద్రియన్తే-తాదృశం ప్రఖ్యాహీత్యన్వయః ॥ ౪౦ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః ॥

అన్యవోచన్గమిష్యన్తః కృపయా దీనవత్సలా ఇత్యుక్తం- తత ఉపరితనం దేవర్షివృత్తాన్తం జిజ్ఞాసుః పృచ్ఛతి వ్యాస ఇత్యాహ సూతః॥ఏవమితి॥ఇత్థం వర్ణితం-దేవర్షేర్జన్మ-కర్మ చ-పౌర్వదైహికం నిశమ్య-సత్యవత్యాస్సుతో భగవాన్వ్యాసః- తం దే

నః పుమాన్ ॥ ౩౮ ॥ ఇమం స్వనిగమం బ్రహ్మన్నవేత్య మదనుష్ఠితమ్। అదాన్మే జ్ఞానమైశ్వర్యం స్వస్మిన్భావం చ కేశవః॥ ౩౯ ॥ త్వమప్యదభ్రశ్రుత విశ్రుతం విభోః సమాప్యతే యేన విదాం బుభుత్సితమ్। ప్రఖ్యాహి దుఃఖైర్ముహురర్దితాత్మనాం సంక్లేశనిర్వాణముశన్తి నాన్యథా ॥ ౪౦ ॥

ఇతి శ్రీభాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ॥ఏవం నిశమ్య భగవాన్దేవర్షేర్జన్మ కర్మ చ। భూయః పప్రచ్ఛ తం బ్రహ్మన్వ్యాసస్సత్యవతీసుతః॥౧॥ వ్యాస ఉవాచ॥భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిస్తవ । వర్తమానో వయస్యాద్యే తతః కిమకరోద్భవాన్॥౨॥ స్వాయంభువ కయా వృత్త్యా వర్తితం తే పరం వయః। కథం చేదముదస్రాక్షీః కాలే ప్రాప్తే కళేబరమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రాక్కల్పవిషయామేతాం స్మృతిం తే మునిసత్తమ। న హ్యేష వ్యవధాత్కాల ఏష సర్వనిరాకృతిః॥౪॥ నారద ఉవాచ॥భిక్షుభిర్విప్రవసితే విజ్ఞానాదేష్టృభిర్మమ।వర్తమానో వయస్యాద్యే తత ఏతదకారషమ్॥ ౫ ॥ ఏకాత్మజా మే జననీ యోషిన్మూఢా చ కిఙ్కరీ। మయ్యాత్మజేఽనన్యగతౌ చక్రే స్నేహానుబన్ధనమ్ ॥౬॥ సాఽస్వతన్త్రా న కల్పాసీద్యోగక్షేమం మమేచ్ఛతీ । ఈశస్య హి వశే లోకో యోషా దారుమయీ యథా ॥ ౭॥ అహం చ తద్బ్రహ్మ

వర్షిం- హే బ్రహ్మన్ శౌనక-భూయః పునః పప్రచ్ఛ ॥ ౧ ॥ ప్రశ్నమేవాహ॥భిక్షుభిరితి॥త్రిభిః- తైస్తవ-విజ్ఞానాదేష్టృభిః-భిక్షుభిస్సంన్యాసిభిః - విప్రవసితే చాతుర్మాస్యాన్తే అన్యత్ర గతే సతి-తతః పశ్చాద్భవాన్ - ఆద్యే వయసి వర్తమానః కింకృతవాన్ ॥ ౨ ॥ హే స్వాయంభువ- తే త్వయా- పరం వయః భిక్షువిప్రవాసప్రభృతి- కయా వృత్త్యా-వర్తితం నీతం-కథం వా-ప్రాప్తే కాలే- ఇదం కళేబర-ముదస్రాక్షీః ఉత్సృష్టవానసి-ప్రాక్కల్పీయమపి కళేబరం-వృత్తాన్తకథనముఖేన ప్రస్తుతత్వాదిదమితి సన్నిహితతయా పరామృశ్యతే ॥ ౩ ॥ హే మునిసత్తమ-ప్రాక్కల్పవిషయాం పూర్వకల్పీయా-మేతాం భిక్షూపదేశప్రాప్తాం భగవత్స్మృతి-మేష కాలో-న వ్యవధాత్ నతిరోహితవాన్- అడభావ ఆర్షః - ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాద్వా న వ్యవధాత్కిమితి ప్రశ్నో వివక్షితః-వ్యవధాయకత్వసూచనాయ కాలం విశినష్టి,, సర్వనిరాకృతిః సర్వవినాశకః ॥౪॥ ఇత్థమాపృష్టః - యథావద్వక్తుమారేభే నారదః॥భిక్షుభిరితి॥తత ఇత్యన్తస్య పూర్వవదేవార్థః ఏతద్వక్ష్యమాణమకారషం కృతవానితి ॥౫॥ తదేవాహ-ఏకాత్మజేత్యాదినా కల్పాన్త ఇత్యతః ప్రాక్తనేన గ్రన్థేన ॥ ఏకోఽహమాత్మజః-పుత్రో యస్యాస్సా-మమ-జననీ మాతా-యోషిదితి స్వభావోక్తిః-జననీత్యనేనైవ స్త్రీత్వోక్తేః - అత ఏవ మూఢా కింకరీ-అనేన పరాధీనత్వముక్తం-అనన్యగతౌ గతిః పోషణోపాయః అనన్యపోషకే-మయ్యాత్మజే- స్నేహానుబన్ధనం స్నేహపారవశ్యం-చక్రే॥౬॥ సా మమ జననీ-అస్వతన్త్రా కింకరిత్వాత్ -అత ఏవ-మమ యోగక్షేమ-మిచ్ఛత్యపి-న కల్పా న సమర్థా బభూవ-యోగశ్చ క్షేమశ్చ తయోస్సమాహారః। యోగోఽలబ్ధలాభః-లబ్ధపరిరక్షణం-రక్షితవివర్ధనం తస్య పాత్రే ప్రతిపాదనం చ- క్షేమః ॥౭॥ అహం తు-తదా పఞ్చహాయనః-పఞ్చవర్షవయస్కో-బాలకః-అత ఏవ-దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నః దిగ్దేశకాలస్వభావానభిజ్ఞః-తదవేక్ష

యామాత్రవేక్షయా-తద్దేహావసానప్రతీక్షణేన హేతునేత్యర్థః-తస్మిన్ బ్రాహ్మకులే బ్రాహ్మణగృహే-ఉషితవానస్మి ❀॥౮॥❀ ఏవం స్థితే-కదాచిన్నిశి-గృహాన్నిర్గతాం-తాం దుహన్తీం దోగ్ధుం ప్రవృత్తాం-కృపణాం, మమ మాతరం, పథి మార్గే, పదా పాదేన, స్పృష్టః, కాలచోదితః కాలశరీరకేణ దైవేన చోదితః, సర్పః అదశత్, దదంశ, సా ఽమ్రియతేత్యర్థతో గ్రష్టవ్యమ్ ❀॥౯॥❀ తదా ఽహం, తత్, మరణం, భక్తానాం, శం, సుఖ, మభీప్సతః, కామయమానస్యేశస్య, భగవతో ఽనుగ్రహరూపం, మన్యమానః, ఉత్తరాం దిశం ప్రతి, ప్రాతిష్ఠం ప్రస్థితవానస్మి ❀॥౧౦॥❀ తత్ర ప్రస్థానే స్ఫీతాన్, సమృద్ధాన్, జనపదాన్ దేశాన్, ద్వితీయాన్తానామతియాత ఇత్యుపరిష్టాదన్వయః, పురాణి పట్టణాని, గ్రామాన్ అట్టరహితాన్, వ్రజాన్ గోపాలనివాసాన్, ఆకరాన్ రత్నాద్యుత్పత్తిస్థానాని, ఖేటాన్ కృషీవలగ్రామాన్, ఖర్వటాన్ నిషాదగ్రామాన్, వాటీః పుష్పవాటికాః, వనాన్యరణ్యరూపాణి, ఉపవనాని కృత్రిమవనాని చ ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ తథా చిత్రైః నానావిధైర్ధాతుభిర్గైరికాదిభి, ర్విచిత్రాన్ అద్రీన్ పర్వతాన్, ఇభైర్గజైః భగ్నాః భిన్నాః భుజాః శాఖాః యేషాం తాన్ ద్రుమాన్, శివాని విశుద్ధాని జలాని యేషు తాన్, జలాశయాన్ సరాంసి, తథా సురైస్సేవితాః క్రీడితాః, నలినీః పద్మాకరాన్ ❀॥౧౨॥❀ కదంఘూతాః, చిత్రాణి నానావిధాని స్వనాని యేషాం తైః, పత్రరథైః పక్షిభిః సఙ్కులా ఇతి శేషః, భ్రమద్భిర్భ్రమరైః శ్రీశ్శోభా యాసాం తాః ❀॥ ౧౩ ॥❀ అతియాతో ఽతిక్రాన్తః, ఏకో ఽసహాయ ఏవాహం, నలాదిభిర్గహ్వరం, మహద్విపినం వనమద్రాక్షం దృష్టవానస్మి, తత్ర నలో గ్రన్థిపర్ణీ, వేణవః స్థూలవంశాః, సశబ్దాః కీచకాః - [సూక్ష్మాస్సచిత్రాః] శరస్తమ్బాః అశ్వవాలాః, కుశాః ప్రసిద్ధాః, విపినమేవ విశినష్టి, ఘో

కులఊషివాం స్తదపేక్షయా। దిగ్దేశకాలావ్యుత్పన్నో బాలకః పఞ్చహాయనః ॥౮॥ ఏకదా నిర్గతాం గేహాద్దుహన్తీం నిశి గాం పథి। సర్పో ఽదశత్పదా స్పృష్టః కృపణాం కాలచోదితః ॥౯॥ తదా తదహమీశస్య భక్తానాం శమభీప్సతః। అనుగ్రహం మన్యమానః ప్రాతిష్ఠం దిశముత్తరామ్ ॥ ౧౦ ॥ స్ఫీతాన్ జనపదాం స్తత్ర పురగ్రామవ్రజాకరాన్। ఖేటఖర్వటవాటీశ్చ వనాన్యుపవనాని చ ॥౧౧॥ చిత్రధాతువిచిత్రాద్రీనిభభగ్నభుజద్రుమాన్। జలాశయాన్ శివజలాన్నలినీః సురసేవితాః ॥౧౨॥ చిత్రస్వనైః పత్రరథైర్విభ్రమద్భ్రమరశ్రియః। నలవేణుశరస్తమ్బకుశకీచకగహ్వరమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఏక ఏవాతియాతో ఽహమద్రాక్షం విపినం మహత్। ఘోరం ప్రతిభయాకారం వ్యాలోలూకశివాజిరమ్ ॥౧౪॥ పరిశ్రాన్తేన్ద్రియాత్మా ఽహం తృట్పరీతో బుభుక్షితః। స్నాత్వా పీత్వా హ్రదే నద్యా ఉపస్పృష్టో గతశ్రమః ॥౧౫॥ తస్మిన్నిర్మనుజే ఽరణ్యే పిప్పలోపస్థ ఆశ్రితః। ఆత్మనాత్మానమాత్మస్థం యథాశ్రుతమచిన్తయమ్ ॥ ౧౬ ॥ ధ్యాయతశ్చరణామ్భోజం భావనిర్జితచేతసా। ఔత్కణ్ఠ్యాశ్రుకలాక్షస్య హృద్యాసీన్మే శనైర్హరిః ॥ ౧౭ ॥ ప్రేమాతిశయనిర్భిన్నపులకాఙ్గో ఽతినిర్వృతః। ఆనన్దసంప్లవే లీనో నాపశ్యముభయం మునే ॥౧౮॥ రూపం భగవతో యత్తన్మనఃకాన్తం శుచాపహమ్। అపశ్యన్ సహసోత్తస్థౌ ❀ వైక్ల

రం ఉగ్రం దుష్ప్రవేశం, అత ఏవ, వ్యాలానాం దుష్టగజానామజగరాఖ్యసర్పవిశేషాణాం వా, ఉలూకానాం, ఘూకానాం, శివానాం సృగాలవిశేషాణాం చ, అజిరం క్రీడాస్థానం, అతీవ ప్రతిభయాకారం ప్రతిముఖం గచ్ఛతాం భయాపాదకమ్ ❀॥౧౪॥❀ తతో ఽహం పరిశ్రాన్తాని ఇన్ద్రియాణి ఆత్మా దేహశ్చ యస్య, తృషా పిపాసయా-పరీతో వ్యాప్తః - బుభుక్షితః క్షుధితశ్చ-నద్యాః హ్రదే స్నాత్వా-ఉపస్పృష్టః -కృతాచమనః-ఆచాన్తః-పీత్వా జలమితి శేషః-గతః శ్రమో యస్య తథాభూతః ❀॥౧౫॥❀ తస్మిన్నిర్మనుష్యే ఽరణ్యే-పిప్పలస్యాశ్వత్థస్య- ఉపస్థే మూలే ఆశ్రితః ఉపవిష్టః ఆత్మస్థం జీవాత్మని స్థితం-హృదయకమలే స్థితం వా-ఆత్మానం పరమాత్మానమాత్మనా మనసా-అచిన్తయం ధ్యాతవానస్మి ❀॥౧౬॥❀ భావనిర్జితేన అభ్యాసవశీకృతేన చేతసా-చరణామ్భోజం ధ్యాయతశ్చిన్తయతః-ఔత్కణ్ఠ్యాత్ ప్రేమపూర్వకానుధ్యానాద్ధేతో రశ్రూణామానన్దజనేత్రజలానాం-కలా బిన్దవో-యయోస్తే-అక్షిణీ యస్య తస్య-మే మమ-హృది శనైర్హరిరాసీత్ ఆవిరాసీత్ ❀॥౧౭॥❀ తదా ప్రేమాధిక్యేన హేతునా నిర్భిన్నాః అభివ్యక్తాః పులకా రోమాఞ్చా యస్మిన్ తదఙ్గం శరీరం యస్య సః- అతీవ నిర్వృతః సుఖితః-ఆనన్దసంప్లవే ఆనన్దపరీవాహే లీనో మగ్నః- హే మునే-ఉభయం దేహమాత్మానం చ-నాపశ్యం న స్పృష్టవానస్మి ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ యత్-ఆవిర్భూతం-మనఃకాన్తం మనసో ఽతీవ ప్రియం-అత ఏవ-శుచాపహం-శుచాయాః శోకస్య అపహన్తృ-భగవతో రూపం-తత్పునరపశ్యన్-వైక్లబ్యాద్ దదర్శనకృతాదధార్ష్ట్యాత్-దుఃఖితమనాః-సహసా ఆశు-ఉత్తస్థౌ ఉత్థితవానస్మి,, కైవల్యాదితి పాఠాన్త

౧౯॥శ్లో॥పా ❀ కైవల్యాద్దుర్మనా ఇవ.

రం,,తదా,,అసహాయత్వాత్ ❁॥ ౧౯॥ ❁ తద్రూపం మాయాపునః-ద్రష్టుమిచ్ఛన్నహం-హృది-మనః ప్రణిధాయ స్థిరీకృత్య-వీక్షమాణశ్చిన్తయన్నపి,నాపశ్యం-అతఏవాతురఇవవిషయాతురఇవ-అవితృప్తోఽభవమ్ ❁॥౨౦॥ ❁ ఏవం ద్రష్టుం పునః పునర్యతన్తం యతమానం కుర్వన్తం మాముద్దిశ్య-గిరామగోచరః ,,యతో వాచో నివర్తన్తే,, ఇత్యుక్తరీత్యా-వాగవిషయః-అపరిచ్ఛేద్యత్వాదిలభావః॥అదృశ్యస్సన్నిత్యతాత్పర్యం-భగవానితివిశేష్యమధ్యాహర్తవ్యం గగనే-గమ్భీరయావాచా-శుచః శోకాన్ ప్రశమయన్నివాహ ❁॥౨౧॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ॥హన్తేతిచతుర్భిః॥ఇహలోకే-అస్మిన్జన్మని భవాన్-మాం ద్రష్టుం-మార్హతినార్హతి-మాశబ్దో యం నఞ్పర్యాయః- అతో మాజీభుజీతియఙ్భావః-దర్శనానర్హత్వే హేతుం వదన్నాత్మానం విశినష్టి - అవిపక్వాః అవినష్టాః కషాయా యస్తేన ప్రతిబన్ధకాః పుణ్యపాపాత్మకాః కషాయాః కషాయవద్దురపనేయాః కర్మో పాధిక్యే షాం-తేషాం కుయోగినాం మహందుర్దర్శః దుఃఖేనాపి ద్రష్టుమశక్యం ❁॥౨౨॥ ❁ తర్హి సకృత్కథం దృష్టోసీత్యత్రాహ॥సకృదితి॥ హే అనఘ సకృద్యద్రూపం మదీయం దర్శితమితియత్-తత్ తవ-మత్కామాయ మద్విషయకదిదృక్షాయై ,,ఏతత్కామయతే,, ఇతి పాఠాన్తరం,తత్ర-తే,తుభ్యం -సకృద్దర్శితం రూపం-ఏతత్ ,కామయ-ద్రష్టుమిచ్ఛేతి శేషః,నివృత్తేపి రణాత్ స్వార్థేణిజన్తాత్ల్లోట్ మధ్యమపురుషైకవచనం పరస్మైపదం కింకామయమానోహేన్యత ఆహ॥మత్కామః మాం ద్రష్టుం కామయమానః-సాధుః సాధుకారీ తః పుమాన్ శనైః శనైః సర్వాన్-హృచ్ఛయాన్ హృద్గతాన్ రాగాదిదోషాన్-ముఞ్చతి నిరస్యతి ❁॥౨౩॥ ❁ యత-స్తేత దీర్ఘయా-ఽల్పకాలికయాపి-సతాం సేవయా-మయి-దృఢానుతిర్జాతా-తతస్త్వమిమమవద్యం,లోక్యత ఇతి లోకో దేహస్తం-శూద్రదేహమిత్యర్థః, హిత్వా త్యక్త్వా-మజ్జనతాం మద్భృత్యతాం - గన్తాగమిష్యసి-కల్పాన్తర ఇతి శేషః ❁॥ ౨౪॥ ❁ మద

బ్యాన్నర్మాణాఇవ॥౧౯॥తద్దిదృక్షురహం భూయః ప్రణిధాయ మనో హృది। వీక్షమాణోపి నాపశ్యమవితృప్తఇవాతురః॥౨౦॥ఏవం యతన్తం విజనే మామాహాగోచరో గిరామ్। గమ్భీరశ్లక్ష్ణయా వాచా శుచః ప్రశమయన్నివ॥౨౧॥హన్తాస్మిఞ్జన్మని భవాన్మా మాం ద్రష్టుమిహార్హతి। అవిపక్వకషాయాణాం దుర్దర్శోఽహం కుయోగినామ్॥౨౨॥సకృద్యద్దర్శితం రూపం ❁ మత్కామాయతవానఘ। మత్కామశ్శనకైస్సాధుసర్వాన్ముఞ్చతి హృచ్ఛయాన్॥౨౩॥సత్సేవయాఽదీర్ఘయాపి జాతా మయి దృఢామతిః। హిత్వావద్యమిమం లోకం గన్తా మజ్జనతామసి॥ ౨౪ ॥ మతిర్మయి నిబద్ధేయం న విపద్యేత కర్హిచిత్। ప్రజాసర్గనిరోధేపి స్మృతిశ్చ మదనుగ్రహాత్॥ ఏతావదుక్త్వోపరరామ తన్మహద్భూతం నభోలిఙ్గమలిఙ్గమీశ్వరమ్।అహం చ తస్మై మహతాం మహీయసే శీర్ష్ణావనామం విదధేఽనుకమ్పితః॥౨౫॥నామాన్యనన్తస్య గతత్రపః పఠన్ గుహ్యాని భద్రాణి కృతాని చ స్మరన్। గాం పర్యటంస్తుష్టమనా గతస్పృహః కాలం ప్రతీక్షన్ ❁ విమదో విమత్సరః॥ ౨౬ ॥ ఏవం కృష్ణమతేర్బ్రహ్మన్నసక్తస్యామలాత్మనః। కాలః ప్రాదురభూత్కాలే తటిత్సౌదామనీ యథా ॥ ౨౭ ॥ ప్రయుజ్యమానే మయి

దనుగ్రహాద్ధేతోః,కర్హిచిదపి ప్రజాసర్గనిరోధే ప్రళయకాలేపి - తవ-నిబద్ధానిశ్చితేయం - మతిః స్మృతిశ్చ- నవిపద్యేత-ననశ్యేత్ ,,కర్హిచి-న్మయినిబద్ధామతిం ప్రజాసర్గనిరోధేపి - మయిస్మృతిశ్చ-నవిపద్యేతేతివాన్వయః ❁॥౨౫॥ ❁ అలిఙ్గం కర్మకృతదేహరహితం,నభోలిఙ్గ,మాకాశశరీరక మీశ్వరం సర్వనియన్తృ,ఐశ్వరమితిపాఠే, ఈశ్వరశబ్దవాచ్యం- తన్మహత్ సర్వవ్యాపకం-భూతం స్వాధీనసత్తాకిమత్-బ్రహ్మ ,, తస్య హవా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమితి శ్రుతేః,, ఏతావదుక్త్వా - విరరామ తూష్ణీం మాస, తతో మహతాం తేజస్వినామపి, మహీయసే తస్మై మహతే భూతాయ, తేనానుకమ్పితోఽహం,అవనామం ప్రణామం విదధే కృతవానస్మి ❁॥౨౬॥ ❁ తతోఽనన్తస్య భగవతో నామాని,అహం గతలజ్జః, పఠన్-భద్రాణి లోకానాం మఙ్గళావహాని,గుహ్యాని వేదగుహ్యాని - జన్మాని- కర్మాణి చ, స్మరన్- గాం భూమిం పర్యటన్-తుష్టం మనో యస్య గతా స్పృహా శబ్దాదివిషయా యస్య- విగతో మత్సరో భూతవిషయకో యస్య-విగతః మదో దేహపారవశ్యరూపో యస్య సః,అపదఇతి పాఠే,అనికేతః-కాలం దేహావసానకాలం, ప్రతీక్షన్- ఆసమితి క్రియా పదమధ్యాహార్యం,యావత్కాలావసానం జీవితవానస్మీత్యర్థః ❁ ॥౨౭॥ ❁ హే బ్రహ్మన్,కృష్ణే భగవత్యేవ మతిర్యస్య-అతఏవ, మలో విశుద్ధ ఆత్మా మనో యస్య,అతఏవ,శబ్దాదివిషయేష్వసక్తస్య, మమ - కాలే తద్దేహారమ్భకప్రారబ్ధావసానకాలే,కాలః మృత్యుకాలః, ప్రాదురభూత్ ఉపస్థితో బభూవ,మృత్యుకాలస్య క్షణికత్వద్యోతనాయ దృష్టాన్తమాహ ॥ సౌదామనీ,సుదామ్నః పర్వతస్యాదూరభవా సౌదామనీ, చాతురర్థికేఽణి, అన్నితి ప్రకృతిభావే,అణ్నన్తత్వాన్ఙీప్॥ సౌదామనీత్యపపాఠః ❁॥౨౮॥ ❁ తదా, తాం

౨౩॥శ్లో॥పా ❁ ఏతత్కామయతేఽనఘ.౨౫॥శ్లో॥పా॥నభోలిఙ్గమలిఙ్గమైశ్వరమ్.౨౭॥శ్లో॥పా॥ ప్రతీక్షన్నపదో విమత్సరః

ప్రసిద్ధాం, సర్వజీవలయాధారభూతాం, శుద్ధాం అప్రాకృతీం - భాగవతీం, మనిరుద్ధాఖ్యాం - తనుం ప్రతి - మయి, ప్రయుజ్యమానే సంశ్లిష్యమాణే, అయం ప్రారబ్ధకర్మక్షయే సతీత్యర్థః ॥ ఆరబ్ధకర్మణః - తద్దేహావస్థితినిమిత్తస్య ప్రారబ్ధకర్మణః, నిర్వాణమవసానం యస్య స పాఞ్చభౌతికో దేహః, న్యపతత్ ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ ఏవం ప్రాక్కల్పీయవృత్తాన్తం కథితః - అథ, తత ఉపరితనవృత్తాన్తమాహ ॥ కల్పాన్త ఇత్యాదినా ॥ తదా కల్పాన్తే - ఇదం జగత్, ఆదాయ - స్వస్మిన్ ప్రవిలాప్య, ఉదన్వతః ప్రళయార్ణవస్య, అమ్భసి, శయానేఽనిరుద్ధాఖ్యే భగవతి, శిశయిషోః - తన్నాభిపద్మే శిశయిషోః విధాతుశ్చతుర్ముఖస్యాన్తః ప్రాణం, అనుప్రవిశే అనుప్రవిష్టవానస్మి, స ఏవ స్వపివక్షితః ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ సహస్రయుగావసానే, ఉత్థాయ నాభికమలాదితి శేషః, ఇదం వ్యష్ట్యాత్మకం జగత్ - సిసృక్షోశ్చతుర్ముఖస్య - ప్రాణేభ్యః ప్రాణాదిభ్యః, మరీచిసహితాః - ఋషయో వసిష్ఠాదయః అహం నారదశ్చ - జజ్ఞిరే ఉద్బభూవుః - అహం చ జజ్ఞే ఇతి పురుషవిపరిణామేనాన్వయః ✽ ॥ ౩౧ ॥ ✽ మహావిష్ణోరనుగ్రహాత్, క్వచిదప్యవిఘాతా, అప్రతిహతా గతిర్యస్య, అస్కన్దితమఖణ్డితం వ్రతం బ్రహ్మచర్యం యస్య సోఽహం - త్రీల్లోకానన్తర్బహిశ్చ, పర్యేమి - పరితస్సంచరామి ✽ ॥ ౩౨ ॥ ✽ దేవేన భగవతా బ్రహ్మణా వా దత్తాం స్వరాః - నిషాదర్షభగాన్ధారషడ్జమధ్యమధైవతపఞ్చమాఖ్యాస్సప్త, త ఏవ బ్రహ్మ - తేన విభూషితాం - స్వరైస్సన్నిధాపితైర్వా బ్రహ్మణా భగవతా వా విభూషితాం - ఇమాం ప్రసిద్ధాం - వీణాం - మూర్ఛయిత్వా వాదయిత్వా - మూర్ఛా వీణావాదనం - వాదనే మూర్ఛనా చేతి వైజయన్తీకోశాత్ - హరికథాం గాయమానోఽహమేవం చరామి ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ ప్రియం భక్తానాం ప్రీత్యావహం శ్రవః యశో యస్య - తీర్థపవిత్రా గఙ్గాదితీర్థాశ్రయా వా పాదౌ యస్య, తీర్థం పాదయస్యేతి వా, స భగవాన్, స్వవీర్యాణి యశాంసి - ప్రగాయ

తాం శుద్ధాం భాగవతీం తనుమ్ । ఆరబ్ధకర్మనిర్వాణో న్యపతత్పాఞ్చభౌతికః ॥ ౨౯ ॥ కల్పాన్త ఇదమాదాయ శయానేఽమ్భస్యుదన్వతః । శిశయిషోరనుప్రాణం వివిశేఽన్తరహం విభోః ॥ ౩౦ ॥ సహస్రయుగపర్యన్త ఉత్థాయేదం సిసృక్షతః । మరీచిమిశ్రా ఋషయః ప్రాణేభ్యోఽహం చ జజ్ఞిరే ॥ ౩౧ ॥ అన్తర్బహిశ్చ లోకాంస్త్రీన్పర్యేమ్యస్కన్దితవ్రతః । అనుగ్రహాన్మహావిష్ణోరవిఘాతగతిః క్వచిత్ ॥ ౩౨ ॥ దేవదత్తామిమాం వీణాం స్వరబ్రహ్మవిభూషితామ్ । మూర్ఛయిత్వా హరికథాం గాయమానశ్చరామ్యహమ్ ॥ ౩౩ ॥ ప్రగాయతః స్వవీర్యాణి తీర్థపాదః ప్రియశ్రవాః । ఆహూత ఇవ మే శీఘ్రం దర్శనం యాతి చేతసి ॥ ౩౪ ॥ ఏతద్ధ్యాతురచిత్తానాం మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా ముహుః । భవసిన్ధుప్లవో దృష్టో హరిచర్యానువర్ణనమ్ ॥ ౩౫ ॥ యమాదిభిర్యోగపథైః కామలోభహతో ముహుః । ముకున్దసేవయా యద్వత్తథాత్మాద్ధా న శామ్యతి ॥ ౩౬ ॥ సర్వం తదిదమాఖ్యాతం యత్పృష్టోఽహం త్వయాఽనఘ । జన్మకర్మరహస్యం మే భవతశ్చాత్మతోషణమ్ ॥ ౩౭ ॥ సూత ఉవాచ ॥ ఏవం సంభాష్య భగవాన్నారదో వాసవీసుతమ్ । ఆమన్త్ర్య వీణాం రణయన్యయౌ యాదృచ్ఛికో మునిః ॥ ౩౮ ॥ అహో దేవర్షిర్ధన్యోఽయం

తః, మే, చేతస్యాహూత ఇవ శీఘ్రం దర్శనం యాతి, దృష్టో భవతీత్యర్థః ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ తదేవమాపృష్టం యథావదనువర్ణ్య అథ సర్వథాత్వం హరిచరిత్రానువర్ణనమేవేత్యభిప్రాయేణ, తాపత్రయాతురజనానాం, భగవద్గుణవర్ణనాదన్యేన తాపత్రయవిఘాతుకం నోపాయాన్తరమస్తీత్యాహ ॥ ఏతదితి ద్వాభ్యాం ॥ అసకృన్మాత్రాస్పర్శేచ్ఛయా మాత్రాః, శబ్దాదివిషయాః, స్తాసాం స్పర్శేచ్ఛయా అనుభవతృష్ణయా, ఆతురం పీడితం చిత్తం యేషాం తేషాం జనానాం భవసిన్ధోః ప్లవః పూరః, సః, హి యస్మాత్ కారణాత్, దదృష్టో న ష్టో భవతి, తదేతదేవ, ఇదం హరిచర్యాయా అనువర్ణనమితి ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ ముహుః, కామలోభాభ్యాం హతః, ఆత్మా, మనో యద్వత్ యథా - ముకున్దసేవయా, గుణశ్రవణాదిరూపయా, అద్ధా, స్ఫుటం, శామ్యతి కామాదిరహితో భవతి, తథా, యమాదిభిర్యోగమార్గైః, న శామ్యతి ✽ ॥ ౩౬ ॥ ✽ ప్రశ్నస్యోత్తరముపసంహరతి ॥ సర్వమితి ॥ హే అనఘ - త్వయాఽహం - యత్ప్రతిపృష్టః తదేతత్సర్వమాఖ్యాతం - ఆఖ్యాతమేవ సంగృహ్య దర్శయతి, మే మమ, జన్మకర్మణోః రహస్యం, తథా - భవతః తవాత్మా మనః తుష్యతే యేన తచ్చ - తత్సర్వమాఖ్యాతమిత్యన్వయః ✽ ॥ ౩౭ ॥ ✽ వ్యాసనారదసంవాదముపసంహరతి, సూతః ॥ ఏవమితి ॥ ఏవమిత్థం సంభాష్య - భగవాన్నారదో మునిః, వాసవీసుత, ముపరిచరవసువీర్యజాయాః సత్యవత్యాస్సూనుం, వ్యాస - మామన్త్ర్య ఆపృచ్ఛ్య - వీణాం రణయన్ ధ్వనయన్, యాదృచ్ఛికః - స్వేచ్ఛానుచారీ యయౌ ✽ ॥ ౩౮ ॥ ✽ దేవర్షిం స్తౌతి ॥ అహో ఇతి ॥ ధన్యత్వం సర్వస్య సర్వస్య చ సుఖావాదకత్వం తదేవాహ - యో దేవర్షిః - శార్ఙ్గధన్వనో భగవతః - కీర్తిం గాయన్, తన్త్ర్యా ప్రవీణయా మాద్యన్, మదం ప్రాప్నువన్, స్వయం

వీణాస్వనజహర్షమగ్నస్సన్నిత్యర్థః-ఆతురం తాపత్రయాతురం-జగదపి- రమయతి సుఖయతి ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీవాత్స్య శ్రీవీరరాఘవసూరిలిఖితాయాం శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే షష్ఠోఽధ్యాయః. *******

వ్యాసపిసుతమామన్త్ర్య నారదో యయావిత్యుక్తం -తతఊపరితనం వ్యాసవృత్తాన్తం పృచ్ఛతి శౌనకః॥ నిర్గత ఇతి॥ హే సూత, తదభిప్రేతం, కింవా భాగవతాధర్మానపాయిత్వేన నిరూపిత,, ఇత్యుత్పన్న మేవ - నారదస్యాభిప్రేతం-శ్రుతవాన్ భగవాన్ముని ర్బాదరాయణో- నారదే నిర్గతే సతి తతః కిమకరోత్ ॥ ౧ ॥ ఇత్థం పృష్ట ఆహ సూతః॥ బ్రహ్మనద్యామిత్యాదిభిస్సప్తభిః॥ బ్రహ్మనద్యాం సరస్వత్యాఖ్యాయాం, పశ్చిమే తటే, శమ్యాప్రాస ఇతి ప్రసిద్ధో వ్యాసస్యాశ్రమః, స చ ఋషీణాం సత్రవర్ధనః సత్రాభివర్ధనే స్మిన్నత ఏవ తథా ॥ ౨ ॥ తస్మిన్ బదరీణాం షణ్డైర్మణ్డితే ఆశ్రమే, శమ్యాప్రాసే వ్యాసః, అప ఉపస్పృశ్య ఆచమ్య- స్వయమాత్మనా- మనః ప్రణిదధ్యౌ, విషయాన్తరేభ్యః ప్రత్యాహృత్యాత్మస్థమకరోదిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ భగవద్భక్తియోగేనామలే మనసి- సమ్యక్ప్రణిహితే సమాహితే, పూర్వం తావత్పురుషం, పరమపురుషమపశ్యత్, తత స్తదపాశ్రయాం పురుషాపాశ్రయాం- తదాధారాం తచ్ఛరీరభూతామితియావత్ ॥ ౪ ॥ మాయాం విశినష్టి॥ యయేతి॥ పరోపి మాయాఖ్యప్రకృతేర్విలక్షణోపి- జీవో-యయా మాయయా మోహితః త్రిగుణాత్మకం-గుణత్రయపరిణామాత్మకం- శరీరమేవాత్మానం, మనుతే- తత్కృతం దేహాత్మభ్రమకృతం -అనర్థం చ తాపత్రయరూపం- ప్రతిపద్యతే ॥ ౫ ॥ అనర్థోపశమం తాపత్రయరూపానర్థోపశామకం- ఉపాయం అజానతో లోకస్య, అధోక్షజే-భక్తియోగ

కీర్తిం శార్ఙ్గధన్వనః। గాయన్మాద్యన్నిదం తన్త్ర్యా రమయత్యాతురం జగత్॥ ౩౯॥ *******

****** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః. *******

శౌనక ఉవాచ॥ నిర్గతే నారదే సూత భగవాన్బాదరాయణః। శ్రుతవాంస్తదభిప్రేతం తతః కిమకరోద్విభుః॥ ౧॥

సూత ఉవాచ॥ బ్రహ్మనద్యాం సరస్వత్యామాశ్రమః పశ్చిమే తటే। శమ్యాప్రాస ఇతి ప్రోక్త ఋషీణాం సత్రవర్ధనః॥ ౨॥ తస్మిన్స్వ ఆశ్రమే వ్యాసో బదరీషణ్డమణ్డితే। ఆసీనోఽప ఉపస్పృశ్య ప్రణిదధ్యౌ మనస్స్వయమ్॥ ౩॥ భక్తియోగేన మనసి సమ్యక్ప్రణిహితేఽమలే। అపశ్యత్పురుషం పూర్వం మాయాం చ తదపాశ్రయామ్॥ ౪ ॥ యయా సంమోహితో జీవ ఆత్మానం త్రిగుణాత్మకమ్। పరోఽపి మనుతేఽనర్థం తత్కృతం చాభిపద్యతే॥ ౫॥ అనర్థోపశమం సాక్షాద్భక్తియోగమధోక్షజే। లోకస్యాజానతో విద్వాంశ్చక్రే సాత్వతసంహితామ్॥ ౬॥ యస్యాం వై శ్రూయమాణాయాం కృష్ణే పరమపూరుషే। భక్తిరుత్పద్యతే పుంసాం శోకమోహభయాపహా॥ ౭॥ స సంహితాం భాగవతీం కృత్వాఽనుక్రమ్య చాత్మజమ్। శుకమధ్యాపయామాస నివృత్తినిరతం మునిః॥ ౮॥ శౌనక ఉవాచ॥ స వై నివృత్తినిరతస్సర్వత్రోపేక్షకో మునిః। కస్య వా బృహతీమేతామాత్మారామస్సమభ్యసత్॥ ౯ ॥ సూత

మేవానర్థోపశమం - వ్యాసోఽపశ్యన్నిత్యనుషఙ్గః-భగవద్భక్తియోగమేవానర్థోపశమనోపాయత్వేన నిశ్చిత వానిత్యర్థః తతస్సాత్వతసంహితాం భాగవతరూపాం సంహితాం చక్రే- సంహితా - సందర్భవిశేషః, సాత్వతశబ్దస్తు ప్రాగుక్త ఏవ నిరుక్తః ॥ ౬ ॥ తాం విశినష్టి యస్యామితి॥ యస్యాం సాత్వతసంహితాయాం శ్రూయమాణాయాం, మోహాద్యపహర్తరి, పరమపురుషే- కృష్ణే, భక్తిరుత్పద్యతే, తత్ర, మోహో నామ,, అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిః అస్వే స్వమితి యా మతిః,, రిత్యుక్తవిధః, శోకో బాహ్యక్లేశం, దుఃఖమాన్తరః, భయమాగామిదుఃఖదర్శనజం ప్రతికూలం జ్ఞానం ॥ ౭ ॥ స వ్యాసః, అనుక్రమ్య వివక్షితార్థాన్ క్రమవిశేషేణ విన్యస్య, తదనుక్రమేణైవ, ఇమాం సంహితాం, కృత్వా సుతం శుకం-అధ్యాపయామాస, ప్రశ్నావసరదానాయ శుకం, విశినష్టి, నివృత్తినిరతం, సాంసారికధర్మవైముఖ్యద్వారా కైవల్యనిష్ఠైకాగ్ర్య వహాశ్చ మదమాదిర్నివృత్తిః- తత్ర నిరతం, మునిం పరబ్రహ్మయాథాత్మ్యమననశీలం ॥ ౮ ॥ తత్ర లబ్ధావసరః పృచ్ఛతి శౌనకః॥ స వా ఇతి॥ వై ఇత్యవధారణే, నివృత్తినిరతం, మునిః,- త ఏవ, సర్వత్ర నోప్తత్వ్యేష్వర్థేష్వపి ఉపేక్షకః ఆదరరహితః, ఆత్మారామః పరమాత్మైకపరః, ఏవంవిధః, కస్య వా, హేతోరితి శేషః, కస్మాద్ధేతోః, బృహతీం విపులామేతాం సంహితాం, అభ్యసత్ అధీతవాన్, కథమేకాగ్రచిత్తో భగవన్మననపర స్తద్విరోధినీమేతాం బృహతీం సంహితామభ్యసదితి ప్రశ్నాశయః ॥ ౯ ॥ నేయం సంహితా భగవన్మననవిరోధిని, ప్రత్యుత తదుపయుక్తా, భగవత్స్వరూపరూపగుణవివరణరూపత్వాత్, అతో ధీతవానిత్యుత్తరం వక్తుం, తావద్భక్తైస్స్వరూపగుణవిషయకతామాహ సూతః ॥ ఆత్మారామా ఇతి॥ యద్యపి, మునయః, ఆత్మారామాః, పరమాత్మైకనిష్ఠాః అత ఏవ, నిర్గ్రన్థాః, లౌకికార్థప్రబన్ధధారణరహితాః, అనిర్గ్రన్థ్యా ఇతి పాఠే,, అశిక్షణీయాః

అపరత్రాశేష్యాః నిరపేక్షా ఇత్యర్థః, తథాపి, తే-ఉరుక్రమే, భగవతి, అహైతుకీం, అనన్యప్రయోజనాం, భక్తిం కుర్వన్తి,, స విషయాయా భక్తేః స్వరూపమాహ॥ ఇత్థంభూతగుణో హరిరితి॥ ఇత్థంభూతాః ఏవంవిధా గుణా యస్య, తథాభూతో, హరిః, రితి, ఏవంవిధాం భక్తిం కుర్వన్తీత్యన్వయః, హరిరేవంవిధగుణకః, ఏతత్స్వరూపక- ఇతి తద్ధ్యానమనుధ్యానాత్మకత్వాద్భక్తేస్తత్ర భజనీయస్వరూపగుణవిషయకజ్ఞానస్యాపేక్షితత్వాత్తద్వివరణరూపామిమాం సంహితామధీతవానిత్యభావః ✽॥౧౦॥ ✽ తదేవాహ॥ హరేరితి॥ హరేర్గుణైః క్వేదాన్తేభ్యోఽవగతైరనుధ్యాయమానైర్గుణైః, రాక్షిప్తా, అకృష్టా మతిర్యస్య సః భగవాన్ బాదరాయణిః శుకః- నిత్యం విష్ణుజనప్రియః, మహ-దిదమాఖ్యానమధ్యగాత్, దధీతవాన్-హరేర్గుణాక్షిప్తమతిర్విష్ణుజనప్రియ ఇతి విశేషణద్వయం - హేతుగర్భం- విష్ణోర్జనా భక్తాః ప్రియా యస్యాతిబహుప్రీతిః,, అయం భావః,, యద్యప్యనుభావ్యా భగవద్గుణా వేదాన్తేభ్యోఽవగతా, స్తథాపి,, స్వాధ్యాయాదధ్యయనమాసీతి యోగాత్స్వభావాయవాన్ సవే,, పిత్రుక్తరీత్యా భగవద్గుణప్రతిపాదకప్రబన్ధసంశీలనస్యావశ్యాపేక్షితత్వాత్ అస్యైవాస్య ప్రబన్ధస్య భగవద్గుణప్రతిపాదకత్వాత్ సావతారతద్గుణకసవిభూతికసభక్తతద్గుణస్యైవ, భగవతోఽనుభావ్యత్వా, దవతారతద్గుణభక్తతద్గుణానాం, విశిష్య, వేదాన్తేభ్యోఽనవగతానాం, వేదాన్తావగతగుణేభ్యో, ప్యతిశయితానాం- అస్మాదాఖ్యానాదవగమా, దిదమధ్యగాదితి, అనేన ప్రబన్ధప్రాశస్త్యం సూచితమ్ ✽॥౧౧॥ ✽ తదేవం- కస్మిన్యుగే ప్రవృత్తేయమిత్యాది ప్రశ్నానాముత్తరముక్తం,, అథ,, తస్య పుత్రో మహాయోగీత్యాది ప్రశ్నస్యోత్తరం, వివక్షిష్యం, స్తావత్, అభిమన్యుసుతం సూత పాహుర్భాగవతోత్తమమ్, తస్య జన్మ మహాశ్చర్యం కర్మాణి చ గృణీహి న, ఇత్యాది ప్రశ్నానాముత్తరం సోపోద్ఘాతం, వక్తుం ప్రతిజానీతే॥ పరీక్షిత ఇతి॥ పరీక్షితో రాజర్షే, ర్జన్మకర్మాణి చ, విలాపనం విలయం చ, తేషాం సమాహార,

ఉవాచ॥ ఆత్మారామాశ్చ మునయో ✽ నిర్గ్రన్థా అప్యురుక్రమే। కుర్వన్త్యహైతుకీం భక్తిమిత్థంభూతగుణో హరిః॥౧౦॥ హరేర్గుణాక్షిప్తమతిర్భగవాన్ బాదరాయణిః। అధ్యగాన్మహదాఖ్యానం నిత్యం విష్ణుజనప్రియః॥ పరీక్షితోఽథ రాజర్షేర్జన్మకర్మవిలాపనమ్। †సంస్థానం పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయమ్॥౧౨॥ యదా మృధే కౌరవసృఞ్జయానాం వీరేష్వథో వీరగతిం గతేషు। వృకోదరావిద్ధగదాభిమర్శభగ్నోరుదణ్డే ధృతరాష్ట్రపుత్రే॥౧౩॥ భర్తుః ప్రియం ద్రౌణిరితి స్మ పశ్యన్ కృష్ణాసుతానాం స్వపతాం శిరాంసి। ఉపాహరద్విప్రియమేవ తస్య జుగుప్సితం కర్మ విగర్హయన్తి॥౧౪॥ మాతా శిశూనాం నిధనం సుతానాం నిశమ్య ఘోరం పరిత

స్తదుపోద్ఘాతరూపం- పాణ్డుపుత్రాణాం - సంస్థానం స్థితిం, వృత్తాన్తమితి యావత్ తదేతత్సర్వం కృష్ణస్య భగవతః, కథాయా ఉదయః అనుప్రసక్తిర్యస్మిన్, తద్వక్ష్యే,, సంస్థాం చ, కృష్ణకథోదయా, మితి చ పాఠాన్తరం, తదా కృష్ణకథోదయామితి సంస్థావిశేషణం- సంస్థాశబ్దస్య యథోక్త ఏవార్థః, తత్ర పాణ్డుపుత్రాణాం సంస్థానం- పరీక్షిజ్జన్మకర్మాద్యుపోద్ఘాతరూపం, పరీక్షిజ్జన్మకర్మాదికం త్వితః ప్రభృతి ప్రధానతః ప్రతిపాద్యం, తదుభయానుప్రసక్తా కృష్ణకథా, సర్వోఽయం స్కన్ధః కృత్స్న ప్రబన్ధోపోద్ఘాతయా ప ఇతి వివేకః ✽॥౧౨॥ ✽ తావత్ పరీక్షితో జన్మకర్మాదికం వక్తుం, పాణ్డుపుత్రాణాం సంస్థానమాహ॥ యదేత్యాదినా యావత్పఞ్చదశాధ్యాయసమాప్తి॥ తత్ర పరీక్షితో జన్మ, ఉపోద్ఘాత ఏవాన్తర్భావ్యోచ్యతే, కర్మాదికం తు, తత ఉపరితనగ్రన్థేనేతి వివేకః, యదేత్యస్య, తదేతి త్రుతీయేనాన్వయః, మృధే యుద్ధే, కౌరవాణాం సృఞ్జయానాం చ, వీరేషు, వీరగతిం వీరాణాం గతిం, స్వర్గతిం, గతేషు ప్రాప్తేష సత్సు, ధృతరాష్ట్రపుత్రే దుర్యోధనే, వృకోదరేణ భీమేనాపవిద్ధాయాః ప్రయుక్తాయా, గదాయా, అభిమర్శేనాఘాతేన, భగ్నౌ ఊరూ ఏవ దణ్డౌ యస్య తథాభూతే సతి ✽॥౧౩॥ ✽ ద్రౌణిః అశ్వత్థామా, స్వచికీర్షితం- భర్తుర్ధృతరాష్ట్రస్యాప్రియమపి, ప్రియమితి పశ్యన్, మన్యమానః, స్వపతాం శయానానాం, కృష్ణాయాః, ద్రౌపద్యాః - సుతానాం - శిరాంసి, అపాహరత్ ఛిత్త్వాఽఽనీతవాన్, ఇదం కర్మ, తస్య ధృతరాష్ట్రస్య, విప్రియమేవ,, యద్వా తస్య అశ్వత్థామ్నః, కర్మ, విప్రియమేవ- సర్వలోకస్యాపీతి శేషః అత ఏవ, జుగుప్సితం, విగర్హయన్తే, అనునాపవినిన్దన్తి ✽॥౧౪॥ ✽ యద్యైవం- తదా మాతా ద్రౌపదీ శిశూనాం సుతానాం - ఘోరం- నిధనం మరణం- నిశామ్య దృష్ట్వా- పరితప్యమానా - బాష్పైః రాకులే అక్షిణీ యస్యాస్తథాభూతా- బభూవేతి శేషః- తదా తాం ద్రౌపదీం, సాన్త్వయన్ ఉపచ్ఛన్దయన్, కిరీటమాలీ, కిరీటానాం రాజాన్తరకిరీటానాం- మాలా సేవమానా,

౯॥శ్లో॥పా ✽ ఽనిర్గ్రన్థ్యా అప్యురుక్రమే. ౧౨॥శ్లో॥పా॰ †సంస్థాం చ పాణ్డుపుత్రాణాం వక్ష్యే కృష్ణకథోదయాత్.

అస్యాస్త్విత్తి కిరీటమాలీ, వ్రీహ్యాదేరాకృతిగణత్వాద్వ్రీహ్యాదిభ్యశ్చేతి మత్వర్థీయ ఇనిః, ఇదం వక్ష్యమాణమాహ ❀॥౧౫॥ ❀ తదేవాహ ॥ హేభద్రే, బ్రహ్మబన్ధోర్బ్రాహ్మణాధమస్య, ఆతతాయినః,, అగ్నిదో గరదశ్చైవ శస్త్రపాణిర్ధనాపహః॥ క్షేత్రదారాపహర్తా చ షడేతే హ్యాతతాయిన,, ఇతి శస్త్రపాణేరాతతాయిత్వేనస్మరణాదాతతాయిన ఇత్యుక్తం, శస్త్రపాణిర్నైనేచ, శస్త్రధారణేనైవ నిరపరాధిప్రాణిఘాతుకః, తస్య శిరో, గాణ్డీవేన ముక్తైః, ర్విశిఖైర్బాణైః, యత్, యదా, ఆహరేయం, యత్, యదా, చాహృతం శిరః, పాదేనాక్రమ్య, దగ్ధపుత్రా త్వం స్నాస్యసి, తదా, తే తవ శుచః, విసృజామి మార్జయాని ❀॥౧౬॥ ❀ ఇతీత్థం వల్గుభిః సున్దరైర్విచిత్రైశ్చ జల్పైర్భాషణైః, ప్రియాం ద్రౌపదీం, సాన్త్వయిత్వా అచ్యుతః కృష్ణో మిత్రం సూతః సారథిశ్చ యస్య సారథిః ప్రతీతాచ్యుత ఇత్యర్థః దంశితః కవచితః, ఉగ్రం ధనుర్గాణ్డీవం యస్య, కపిధ్వజః, హనుమచ్చిహ్నితః ధ్వజో యస్య, సోఽర్జునః, రథేన సాధనేన, గురోర్ద్రోణాచార్యస్య పుత్రం అశ్వత్థామానం, అన్వాద్రవత్ అన్వధావత్ ❀॥౧౭॥ ❀ ఆపతన్తమర్జునం, దూరాదేవాభిలక్ష్య ప్రత్యభిజ్ఞాయ కుమారహా కుమారఘాతీ- సోఽశ్వత్థామా- ఉద్విగ్నం భీతం మనో యస్య తథాభూతః- ప్రాణపరీప్సుః ప్రాణాన్ పాతుమిచ్ఛుః జిజీవిషురిత్యర్థః- ఉర్వ్యాం మహ్యాం యావద్గమం యావద్గన్తుం శక్యం - తావ - ద్రథేన సాధనేన- పరాద్రవత్ పలాయితవాన్- కో దక్షః- యథార్యద్రభయా - త్తద్వత్ ❀॥౧౮॥ ❀ యదా- అశరణం రక్షకరహితం శ్రాన్తవాజినో యస్య తం- మాత్మానం- మైక్షత పర్యాలోచితవాన్- తదా- స ద్విజాత్మజో- ద్రౌణి- రాత్మత్రాయతేఽనేనేత్యాత్మత్రాణం- స్వరక్షణోపాయం - బ్రహ్మశిరో నామకమస్త్రం మేనే అబధ్యత- బ్రహ్మశిరోస్త్రేణార్జునం హత్వాఽఽత్మానం రక్షిష్యామీత్యధ్యవసితవానిత్యర్థః ❀॥౧౯॥ ❀ అథ- సలిల- ముపస్పృశ్యా

ష్యమానా। తదాతు తద్బాష్పకలాకులాక్షీం తాం సాన్త్వయన్ప్రాహ కిరీటమాలీ॥౧౫॥ తదా శుచస్తే ప్రమృజామి భద్రే యద్బ్రహ్మబన్ధోః శిర ఆతతాయినః। గాణ్డీవముక్తైర్విశిఖైరుపాహరే త్వాక్రమ్య యత్స్నాస్యసి దగ్ధపుత్రా॥౧౬॥ ఇతి ప్రియాం వల్గువిచిత్రజల్పైః స సాన్త్వయిత్వాఽచ్యుతమిత్రసూతః। అన్వాద్రవద్దంశిత ఉగ్రధన్వా కపిధ్వజో గురుపుత్రం రథేన॥౧౭॥ తమాపతన్తం స విలక్ష్య దూరాత్కుమారహోద్విగ్నమనా రథేన। పరాద్రవత్ప్రాణపరీప్సురుర్వ్యాం యావద్గమం రుద్రభయాద్యథాకః॥౧౮॥ యదాఽశరణమాత్మానమైక్షత శ్రాన్తవాజినమ్। అస్త్రం బ్రహ్మశిరో మేన ఆత్మత్రాణం ద్విజాత్మజః॥౧౯॥ అథోపస్పృశ్య సలిలం సన్దధే తత్సమాహితః। అజానన్నపి సంహారం ప్రాణకృచ్ఛ్ర ఉపస్థితే॥౨౦॥ తతః ప్రాదుష్కృతం తేజః ప్రచణ్డం సర్వతోదిశమ్। ప్రాణాపదమభిప్రేక్ష్య విష్ణుం జిష్ణురువాచ హ॥౨౧॥ అర్జున ఉవాచ॥ కృష్ణ కృష్ణ మహాబాహో భక్తానామభయఙ్కర। త్వమేకో దహ్యమానానామపవర్గోఽసి సంసృతేః॥౨౨॥ త్వమాద్యః పురుషః సాక్షాదీశ్వ

చ్య- సమాహితః అస్త్రప్రయోగోపయుక్తమనఃప్రణిధానయుక్తః- సంహార- మస్త్రోపసంహార- మజానన్నపి- ప్రాణాపద్యుపస్థితాయాం- తద్బ్రహ్మశిరోస్త్రం- సన్దధే ప్రయుయోజ ❀॥౨౦॥ ❀ తత- స్సర్వతోదిశం- సర్వదిక్షు- ప్రాదుష్కృతం ప్రాదుర్భూతం- ప్రచణ్డం ఉగ్రం- తేజః- ప్రాణాపదమభిప్రేక్ష్య- ప్రాణవిపత్తికారిత్వేనోత్ప్రేక్ష్య- జిష్ణురర్జునో- విష్ణుం కృష్ణమువాచ ❀॥౨౧॥ ❀ తదేవాహ కృష్ణేత్యాదిపఞ్చభిః॥ ప్రాదుష్కృతతేజోయాథాత్మ్యం తదుపసంహారానభిజ్ఞః - తదుపాయజ్ఞాపనాయ భగవన్తం కృష్ణం ప్రష్టుకామో నాహమపి వేద్మీతి మాఽవోచ ఇత్యభిప్రాయేణ- తావద్భగవన్తం - స్వాభావికైర్గుణైస్స్తౌతి చతుర్భిః ॥ హే కృష్ణ కృష్ణ॥ కృషిర్భూవాచకశ్శబ్దో ణశ్చ నిర్వృతివాచకః,, ఇతి నిరుక్తకృష్ణశబ్దోపస్థాపితసర్వలోకసుఖావహత్వరూపగుణానుసన్ధానకృతసమ్భ్రమాద్ద్విరుక్తిః - హే మహాబాహో,, బాహూ రాజన్యః కృత- ఇత్యుక్తరీత్యా రాజన్యకులప్రభవ హే బాహో భక్తానామభయఙ్కరేతి తథాభూత - స్తస్య సంబోధనం- దహ్యమానానాం తాపత్రయేణ దహ్యమానానాం జనానాం సంసృతేరపవర్గః ప్రాప్తభూతః- సంసారాద్విమోచక ఇతి యావత్ - త్వ- మేక ఏవ,, కృత్స్నజగత్సుఖావహస్య- తత్రాపి భక్తాభయఙ్కరస్య- సంసృతిరూపమహాభయక్షేపణక్షమస్య- తవ- క్రియా- నేతదుపస్థితభయాపనయనే ప్రయాస ఇతి భావః ❀॥౨౨॥ ❀ నన్వేవం- విధ- స్త్వీశ్వరో నాహ- మిత్యత ఆహ॥ త్వమితి॥ త్వమేవ సాక్షాదీశ్వరః,, యత్కించిదీశితవ్యన్తస్వాపేక్షయా సర్వోఽపి లోక ఈశ్వర ఏవ- త్యనితరసాధారణైర్ధర్మై- రభిప్రేతమీశ్వర- మితరస్మాద్వ్యావర్తయతి- ఆద్యః- ఆదౌ భవః ఆద్యః- నిఖిలజగత్కారణత్వేనావస్థితః- పురుషః - సర్వాన్తరాత్మతయా సర్వప్రశాసితృత్వేన సర్వహృదయాన్తర్వర్తీత్యర్థః - అథాపి- ప్రకృతేః పరః ,, భూమిరాపోఽనలో వాయుః ఖం మనో బుద్ధిరేవ చ,, అపరేయమితస్త్వన్యా,, మిత్యాదిశ్లోకద్వయోక్తప్రకృతిద్వయాద్విలక్షణః పురుషశబ్దేన,, పూస్సంజ్ఞే వై శరీరేఽస్మిన్ శయనాత్పురుషో హరిః,,

తతినియన్తైన-సర్వాన్తరాత్మత్వం సర్వాధారత్వంచ సలితం-పరఇత్యనేన-ప్రకృతిగతధర్మాస్పృగ్భశ్చ,, నన్వీశ్వరస్సర్వధారకశ్చే- త్తస్యకింధారకం దేహవ్విలక్షణస్యాపిజీవస్య -దేవోహంమనుష్యోహమితి దేహధర్మస్పర్శదర్శనా-త్కథంతస్యప్రకృతిధర్మాస్పృగ్భశ్చే -త్యతొవిశినష్టి - చిచ్ఛక్త్యేశక్తిశబ్దస్సర్వత్రకార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచీ చిచ్ఛక్త్యాజ్ఞానశక్త్యా-నిత్యావిర్భూతాపరిచ్ఛిన్నధర్మభూతజ్ఞానశక్త్యా-మాయాం- ప్రకృతిం-చేతనాచేతనాత్మికాం-వ్యుదస్య-మాయాశబ్దోఽత్రోపచారాన్మాయాధర్మపరః-మాయాధర్మాన్వ్యుదస్యమాయాధర్మైరస్పృష్టఇత్యర్థః- కేవలఏవకైవల్యః-స్వాత్మన్యేవ-ఆత్మని-స్థితః ,, స్వేమహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత-ఇత్యుక్తరీత్యాఆధారాన్తరాననపేక్షఇత్యర్థం,జీవస్తుకర్మణాసఙ్కుచితజ్ఞానత్వాద్దేహాత్మభ్రమేణ దేహధర్మానాత్మన్యధ్యస్యతి - ఈశ్వరస్తు చిచ్ఛక్త్యా-తాన్వ్యుదస్య-తత్రజీవాన్తరాత్మతయా తత్రజీవకర్మానుగుణం సంకల్పం-ప్రయచ్ఛ-న్స్వేతరధార్యోఽనతిష్ఠతఇతిభావః ॥౨౩॥ తదేవాహ॥సఏవేతి॥ఉక్తవిధ ఈశ్వరఏవ-త్వం-మాయయా-దేహాత్మభ్రమస్వతన్త్రాత్మభ్రమాదిరూపమాయాకార్యేణ మోహితంచేతోయస్యతస్య-జీవలోకస్య-ధర్మాదిలక్షణం ధర్మార్థకామమోక్షరూపపురుషార్థచతుష్టయరూపం- శ్రియ- స్త్వద్విపర్యయరూపమశ్రేయశ్చ-తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన-స్వేనవీర్యేణ-స్వాధావికేనాప్రచ్యుతేనమాహాత్మ్యేనోపలక్షితః-విధత్సేప్రయచ్ఛసి ॥౨౪॥ న కేవలంపరస్వరాత్మతయైవంవిధత్సే - అపితర్హ్యవతారముఖేనాపీత్యభిప్రాయేణాహ॥తథేతి॥ఘనోభారభూతానాం-దుష్కృతాం-జిహీర్షయాసంహారేచ్ఛయా-అనన్యభావానాం-అనన్యప్రయోజనభక్తియోగనిష్ఠానాం-స్వానాంస్వకీయానాం-అసకృదనుధ్యానాయచాయంతవావతారః ॥ ౨౫ ॥ ఏవంసంస్తుత్యప్రకృతంపృచ్ఛతి॥కిమిదమితి॥ఇదంతేజః-కింస్విదితి-

~~~~~~

ఽప్రకృతేఃపరః। మాయాంవ్యుదస్యచిచ్ఛక్త్యాకైవల్యేస్థితఆత్మని॥౨౩॥సఏవజీవలోకస్యమాయామోహితచేతసః।విధత్సేస్వేనవీర్యేణశ్రేయోధర్మాదిలక్షణమ్ ॥ ౨౪ ॥ తథాఽయంచావతారస్తేభువోభారజిహీర్షయా । స్వానాంచానన్యభావానామనుధ్యానాయచాసకృత్॥ ౨౫ ॥కిమిదంస్విత్కుతోవేతి దేవదేవనవేద్మ్యహమ్।సర్వతోముఖమాయాతి తేజఃపరమదారుణమ్॥౨౬॥శ్రీభగవానువాచ॥ వేత్థేదంద్రోణపుత్రస్యబ్రాహ్మమస్త్రం ప్రదర్శితమ్ । నైవాసౌవేదసంహారంప్రాణబాధఉపస్థితే॥౨౭॥నహ్యస్యాన్యతమంకించిదస్త్రంప్రత్యవకర్శనమ్।జహ్యస్త్రతేజఉన్నద్ధమస్త్రజ్ఞోహ్యస్త్రతేజసా ॥౨౮ ॥ సూతఉవాచ॥శ్రుత్వాభగవతాప్రోక్తంఫల్గునఃపరవీరహా । స్పృష్ట్వాపస్తంపరిక్రమ్యబ్రాహ్మంబ్రాహ్మాయసందధే॥౨౯॥సంహత్యాన్యోన్యముభయోస్తేజసీశరసంవృతే।ఆవృత్యరోదసీఖంచవవృధాతేఽర్కవహ్నివత్॥ ౩౦ ॥ దృష్ట్వాస్త్రతేజస్తుతయోస్త్రీంల్లోకాన్ప్రదహన్మహత్।దహ్యమానాఃప్రజాస్సర్వాస్సాంవర్తకమమంసత॥౩౧॥ ప్రజోపప్లవమాలక్ష్యలోకవ్యతికరంచతమ్।మతంచవాసుదేవస్యసంజహారార్జునోద్వయమ్॥౩౨॥తతఆసాద్యతరసాదా

~~~~~~

యాథాత్మ్యప్రశ్నః-కుతోవేతిహేతుప్రశ్నః-కుతోవాఆగచ్ఛతి-కుత్రశమిష్యతి-త్యర్థః - స్వస్యతదజ్ఞానమావేదయతి-నవేద్మ్యహమితి-తర్హికిం-జానాసీత్యత్రాహ-సర్వతోముఖంపరమదారుణంతేజ-ఆయాతిన్యేతావదేవవేద్మీత్యర్థః॥౨౬॥ ఇత్థంసంస్తుతోవిజ్ఞాపితశ్చభగవాన్తత్సర్వజ్ఞ ఆహ॥వేత్థేతిద్వాభ్యామ్॥ప్రాణబాధే- ఉపస్థితేసతి ద్రోణపుత్రస్యాశ్వత్థామ్నః-తేన ప్రదర్శితం-ప్రయుక్తం-బ్రాహ్మమస్త్రమిదంతేజో-వేత్థజానీహి-అసౌద్రోణపుత్రః-సంహారం- ప్రయుక్తబ్రహ్మాస్త్రోపసంహారం-నవేదనజానాతి॥౨౭॥తర్హికిమిత్యుపసంహర్తవ్యమిత్యత్రాహ- అస్యద్రోణపుత్రప్రదర్శితస్యబ్రహ్మాస్త్రస్య-ప్రత్యవమర్శకం-ప్రతిభటమస్త్రం-తతోఽన్యతమం-కించిదపి-నవిద్యతే-అతోఽస్త్రజ్ఞఃబ్రహ్మాస్త్రప్రయోగోపసంహారాభిజ్ఞ - స్త్వ-మస్త్రతేజసా బ్రహ్మాస్త్రతేజసైవఉన్నద్ధముద్రిక్త- మస్త్రతేజః - బ్రహ్మాస్త్రతేజో-జహి-త్వమపిబ్రహ్మాస్త్రైణైవలదభిభావయేత్యర్థః॥౨౮॥ ఇత్థంభగవతాప్రోక్త-ముస్త్రోపసంహారోపాయం,శ్రుత్వా-పరవీరహా,ఫల్గునఃఅర్జునః,అపఉపస్పృశ్య,తంకృష్ణంపరిక్రమ్యప్రదక్షిణీకృత్య, బ్రాహ్మాయ,ప్రతిభటంబ్రాహ్మమేవాస్త్రం,సందధేప్రయయోజ॥౨౯॥ తతస్తయోరుభయోరస్త్రయోస్తేజసీశరైర్వ్యాప్తే,అన్యోన్యం, సంహత్యసంగత్య,రోదసీద్యావాపృథివ్యౌ,ఖ,మాకాశంచా,వృత్వావేష్ట్య,అర్కవహ్నీఇవవవృధాతే॥౩౦॥ తతస్త్రీంల్లోకాన్,ప్రదహత్,తయోర్ద్రౌణ్యర్జునయోః, అస్త్రతేజః, తత్ప్రయుక్తాస్త్రతేజో, దృష్ట్వా, తేనదహ్యమానా,స్సర్వాఃప్రజాః, సాంవర్తకంప్రళయాగ్నిం,మమంసతఅమన్యన్త ॥ ౩౧ ॥ లోకవ్యతికరంలోకోపమర్దనరూపం,ప్రజోపద్రవం- వాసుదేవస్యమతమభిప్రాయంచాలక్ష్య,అర్జునఃద్వయంబ్రహ్మాస్త్రద్వయం,సంజహారఉపసంహృతవాన్॥౩౨॥ తతఆసాద్యసమీపమేత్య,

దారుణం ఉగ్రం, గౌతమ్యాః ద్రోణపత్న్యాః కృప్యాః సుతం ద్రౌణిం, అమర్షణకోపాదినా తామ్రే అక్షిణీ యస్య - సోఽర్జునః, తరసా బలేన, బబన్ధ - యథా రజ్వా పశుః తద్వత్ ❋ ॥౩౩॥ ❋ రిపుం ద్రౌణిం, బలాత్, రజ్వా బద్ధ్వా, శిబిరాయ రాజనివేశాయ, శిబిరం ప్రతినినీషన్తం నేతుమిచ్ఛన్తం అర్జునం భగవాన్ అమ్బుజేక్షణః కృష్ణః, ప్రకుపిత ఆహ, ధర్మపరీక్షార్థమితి భావః ॥౩౪॥ ❋ తదేవాహ మైనమితి పఞ్చభిః॥ హే పార్థ ఇమం బ్రహ్మబన్ధుం, త్రాతుం జీవయితుం, నైవార్హసి కిన్తు జహి,, ఆతతాయినమాయాన్తం హన్యాదేవావిచారయన్,, ఇతి స్మృతేరితి భావః, తదేవాహ, యోఽసౌ బ్రహ్మబన్ధుః, నిశి బాలకాన్ - తత్రాపి సుప్తాన్ - అవధీత్ ❋ ॥౩౫॥ ❋ ధర్మవిత్పుమాన్, మత్తాదిరూపం రిపుం - న హన్తి, ఏవం తు - ధర్మస్థితిరిత్యర్థః, తత్ర, మత్తం, మధునా, ప్రమత్తం, అనవహితం, ఉన్మత్తం పిత్తాదినా, జడం, కేవలమజ్ఞమ్ ❋ ॥౩౬॥ ❋ అఘృణః నిష్కృపః, అతఏవ, ఖలో దురాత్మా, యః పుమాన్, పరేషాం ప్రాణైః, స్వప్రాణాన్ ప్రపుష్ణాతి, తస్య వధః, తస్యైవ శ్రేయస్కరః, అన్యథా, యస్మాదకృతప్రాయశ్చిత్తాద్దోషాత్పుమాన్, అధః నరకే - పతతి ❋ ॥౩౭॥ ❋ కించ, మమ శృణ్వతః సతో, భవతా, పాఞ్చాల్యై ద్రౌపద్యై, ప్రతిశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతం, కిమితి, హే మానిని, యస్తవ పుత్రహన్తా, తస్య శిర, ఆహరిష్యే ఆహరిష్యామీతి ❋ ॥౩౮॥ ❋ తత్తస్మాత్ అసౌ పాపాత్మా, ఆతతాయీ - ఆత్మనస్తవ - బన్ధుహా కుమారఘాతీ, హే వీర, భర్తుః ధార్తరాష్ట్రస్య - విప్రియమిదం కర్మ, కృతవాన్, కులపాంసనః కులదూషకశ్చ, అతో వధ్యతామ్ ❋ ॥౩౯॥ ❋ ఇత్థం ధర్మం పరీక్షతా, ధర్మపరీక్షార్థమేవం బ్రువతా - కృష్ణేన చోదితోఽపీత్యర్థః॥ అర్జున, ఆత్మజహనమపి సుతహనమపి, తం గురుసుతం హన్తుం నై

రుణం గౌతమీసుతమ్। బబన్ధామర్షతామ్రాక్షః పశుం రశనయా యథా॥౩౩॥ శిబిరాయ నినీషన్తం రజ్వా బద్ధ్వా
రిపుం బలాత్। ప్రాహార్జునం ప్రకుపితో భగవానమ్బుజేక్షణః ॥౩౪॥ మైనం పార్థార్హసి త్రాతుం బ్రహ్మబన్ధుమి
మం జహి। యోఽసావనాగసస్సుప్తానవధీన్నిశి బాలకాన్॥౩౫॥ మత్తం ప్రమత్తమున్మత్తం సుప్తం బాలం స్త్రి
యం జడమ్। ప్రపన్నం విరథం భీతం న రిపుం హన్తి ధర్మవిత్॥౩౬॥ స్వప్రాణాన్యః పరప్రాణైః ప్రపుష్ణాత్యఘృణః
ఖలః। తద్వధస్తస్య హి శ్రేయో యద్దోషాద్యాత్యధః పుమాన్ ॥౩౭॥ ప్రతిశ్రుతం చ భవతా పాఞ్చాల్యై శృణ్వ
తో మమ। ఆహరిష్యే శిరస్తస్య యస్తే మానిని పుత్రహా॥౩౮॥ తదసౌ వధ్యతాం పాప ఆతతాయ్యాత్మబన్ధుహా।
భర్తుశ్చ విప్రియం వీర కృతవాన్కులపాంసనః॥౩౯॥ ఏవం పరీక్షతా ధర్మం పార్థః కృష్ణేన చోదితః। నైచ్ఛద్ధ
న్తుం గురుసుతమప్యాత్మహనం మహాన్॥ ౪౦॥ అథోపేత్య స్వశిబిరం గోవిన్దప్రియసారథిః। న్యవేదయత్తం
ప్రియాయై శోచన్త్యా ఆత్మజాన్హతాన్ ॥౪౧॥ తథాహృతం పశువత్పాశబద్ధమవాఙ్ముఖం కర్మజుగుప్సితే
న। నిరీక్ష్య కృష్ణాపకృతం గురోస్సుతం వామస్వభావా కృపయా ననామ చ॥౪౨॥ ఉవాచ చాసహన్త్యస్య బన్ధనా
నయనం సతీ। ముచ్యతాం ముచ్యతామేష బ్రాహ్మణో నితరాం గురుః॥౪౩॥ సరహస్యో ధనుర్వేదస్సవిసర్గోపసం
యమః। అస్త్రగ్రామశ్చ భవతా శిక్షితో యదనుగ్రహాత్॥౪౪॥ స ఏష భగవాన్ద్రోణః ప్రజారూపేణ వర్తతే। త

చ్ఛత్, యతోఽర్జునో, మహాన్ - గురుకృతోపకారాభిజ్ఞః ❋ ॥౪౦॥ ❋ తతో గోవిన్దః ప్రియః సారథిశ్చ యస్య, సోఽర్జునః, స్వశిబిరమాగత్య, హతానాత్మజాన్ ప్రతి, శోచన్త్యై, ప్రియాయై ద్రౌపద్యై, తం ద్రౌణిం న్యవేదయత్ ❋ ॥౪౧॥ ❋ ఆహృతం ఆనీతం - పశునా తుల్యం పశువత్, పాశేన బద్ధం, పశుర్యథా పాశేన బధ్యతే తద్వద్బద్ధం - కర్మణః స్వకృతస్య, జుగుప్సితేన, జుగుప్సాశబ్దాత్ స్వార్థసన్నన్తాద్భావే క్తః, నిన్దయా హేతునా, అవాఙ్ముఖమధోముఖం - అపకృతం అపకారిణం - అర్జునేనాపకృతం వా - గురోస్సుతం అశ్వత్థామానం, నిరీక్ష్య దృష్ట్వా, ద్రౌపదీ, వామస్వభావా - హేతుగర్భమిదం, మృదుస్వభావత్వాత్, ననామ ❋ ॥౪౨॥ ❋ అస్య గురుసుతస్య బన్ధనేనానయనం బన్ధనపూర్వకమానయనం - బన్ధనం - చానయనం చ వా - అస్యార్జునస్య అర్జునకర్తృకం బన్ధనానయనమితి వా - అసహన్తీ సతీ ద్రౌపదీ - ఉవాచ, ఉక్తిమేవాహ - ముచ్యతామిత్యాదిభిస్సార్ధైః పఞ్చభిః, ఏష ముచ్యతాం ముచ్యతాం - త్వరయా ద్విరుక్తిః - మోచనీయత్వే హేతుం దర్శయన్తీ విశినష్టి బ్రాహ్మణః - తత్రాపి గురుః ❋ ॥౪౩॥ ❋ నహ్యేష గురు - రపి త్వస్యాయం పితేత్యత్రాహ,, సరహస్య ఇతి,, భవతా, యస్యానుగ్రహాత్, రహస్యేన సహితో ధనుర్వేదః, సవిసర్గోపసంయమః, ప్రయోగోపసంహారసహితోఽస్త్రగ్రామః అస్త్రసముదాయశ్చ శిక్షితః ❋ ॥౪౪॥ ❋ స భగవాన్, ద్రోణ ఏవ, ఏషః, ప్రజారూపేణ వర్తతే, ఏతచ్ఛబ్దో ద్రోణస్యైవాకారాన్తరేణావస్థితిపరామర్శకః, ఆత్మా వై పుత్ర, ఇతి శ్రుతేరితి భావః, పుత్రవిషయాపకారేణ పిత్రైవాపక్రియత ఇతి భావః, నను, సః, స్వర్గత ఇత్యత్రాహ॥ తస్యేతి॥ తస్య ద్రోణస్యాత్మనః శరీరస్యార్ధం, అర్ధాంశభూతా, తత్పత్నీ కృపీ, వీరసూః పుత్రవతీ సతీ, ఆ

స్తే, నాన్వగాః, నానుమరణం కృతవతీ, అర్ధమితి సమాంశాభిప్రాయేణ నపుంసకనిర్దేశః, ,, అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యత్పత్నీ,, ఇతి శ్రుత్యభిప్రాయేణార్ధమిత్యుక్తం, ద్రోణస్య స్వర్గతత్వేపి, తదర్ధశరీరభూతా తత్పత్న్యస్య పక్షే యత ఏవేతి భావః ❀॥౪౫॥❀ తత్తస్మాత్, హే ధర్మజ్ఞ, మదుక్తధర్మాభిజ్ఞ, హే మహాభాగ, గుర్వవమానరాహిత్యరూపమహాభాగ్యయుక్త, భవద్భిః, గురూణాం బహుమన్తృభిః, గౌరవం కులం, గురోస్సంబన్ధి కులం, వృజినం దుఃఖం-ప్రాప్తుం ప్రాపయితుం, భవద్భిస్తైః తుభిర్వృజినం ప్రాప్తుమితి వా, నార్హతి, కింతు, అభీక్ష్ణశః పౌనఃపున్యేన, పూజ్యం వన్దనీయం చ, భవద్భిరిత్యనుషఙ్గః, ❀॥౪౬॥❀ ఏతద్విషయాపకృత్యా-కృపీ-నితరామహమివ దుఃఖితా స్యాత్, తత్తవానుచితమిత్యభిప్రాయేణాహ॥మృతావత్సాః పుత్రాః యస్యాస్సా-అత ఏవార్తా-అహం ముహుర్ముహురశ్రుముఖీ-యథా రోదిమి-తథాస్య బ్రాహ్మణస్య జననీ-పతిరేవ దేవతా యస్యాస్సా-గౌతమీ గౌతమస్య దుహితా-కృపీ-మా రోదీత్ ❀॥౪౭॥❀ కిం చేదం కర్మాస్మత్కులస్యాప్యనర్థకారీత్యాహ॥యైరితి॥ అజితాత్మభిః - అజితః - క్రోధపరవశ ఆత్మా మనో యేషాం తైః-యైః రాజన్యైః-బ్రహ్మకులం, విప్రకులం, కోపితం కోపవిషయీకృతం, అత ఏవ - శుచా శోకేనార్పితం - ప్రాపితం, దుఃఖితం సదిత్యర్థః-తేషాం రాజన్యానాం కులం- సానుబన్ధం అనుబన్ధిసహితం - ఆశు దహతి - అత్ర ప్రదహనక్రియాకర్తృ - బ్రహ్మకులం-కర్మ తు రాజన్యకులమ్ ❀॥౪౮॥❀ హే ద్విజాః-ఇత్థం-ధర్మ్యం ధర్మాదనపేతం - న్యాయ్యం న్యాయాన్నీతేరనపేతం న్యాయ్యం-సకరుణం కరుణాయుక్తం-నిర్వ్యలీకం అనృతాప్రియరహితం, సమం అవిషమం-అనురూపం మహత్-ఆశయగమ్భీరం చ-రాజ్ఞ్యా ద్రౌ

స్వాత్మనోఽర్ధం పత్న్యాస్తే నాన్వగాద్వీరసూః కృపీ ॥ ౪౫ ॥ తద్ధర్మజ్ఞ మహాభాగ భవద్భిర్గౌరవం కులమ్।
వృజినం నార్హతి ప్రాప్తుం పూజ్యం వన్ద్యమభీక్ష్ణశః॥౪౬॥మా రోదీదస్య జననీ గౌతమీ పతిదేవతా।యథాహం
మృతవత్సార్తా రోదిమ్యశ్రుముఖీ ముహుః॥౪౭॥యైః కోపితం బ్రహ్మకులం రాజన్యైరజితాత్మభిః।తత్కులం
ప్రదహత్యాశు సానుబన్ధం శుచార్పితమ్॥౪౮॥సూత ఉవాచ॥ధర్మ్యం న్యాయ్యం సకరుణం నిర్వ్యలీకం సమం
మహత్।రాజా ధర్మసుతో రాజ్ఞ్యాః ప్రత్యనన్దద్వచో ద్విజాః ॥౪౯॥ నకులః సహదేవశ్చ యుయుధానో ధనం
జయః।భగవాన్దేవకీపుత్రో యే చాన్యే యాశ్చ యోషితః ॥ ౫౦ ॥ తత్రాహామర్షితో భీమస్తస్య శ్రేయాన్వధ
స్స్మృతః।న భర్తుర్నాత్మనశ్చార్థే యోఽహన్సుప్తాన్శిశూన్వృథా॥౫౧॥నిశమ్య భీమగదితం ద్రౌపద్యాశ్చ చ
తుర్భుజః।ఆలోక్య వదనం సఖ్యురిదమాహ హసన్నివ॥౫౨॥ శ్రీభగవానువాచ॥బ్రహ్మబన్ధుర్న హన్తవ్య ఆతతా
యీ వధార్హణః।మయైవోభయమామ్నాతం పరిపాహ్యనుశాసనమ్॥౫౩॥ కురు ప్రతిశ్రుతం సత్యం యత్త
త్సాన్త్వయతా ప్రియామ్।ప్రియం చ భీమసేనస్య పాఞ్చాల్యా మహ్యమేవ చ॥౫౪॥ అర్జునస్సహసాఽఽజ్ఞాయ
హరేర్హార్దమథాసినా। మణిం జహార మూర్ధన్యం ద్విజస్య సహమూర్ధజమ్॥౫౫॥విముచ్య రశనాబద్ధం బాల

పద్యాః-వచో నిశమ్య-ధర్మసుతో యుధిష్ఠిరః-ప్రత్యనన్దత్ ❀॥౪౯॥❀ తథా నకులాదయః- యే చాన్యే తద్వ్యతిరిక్తాః పురుషాః యాశ్చ స్త్రియః -సర్వే తే ప్రత్యనన్దన్నితి చ వచనవిపరిణామేన పూర్వేణాన్వయః ❀॥౫౦॥❀ తత్ర భీమస్త్వమర్షితః ఆహ-కిమితి-తస్య బ్రహ్మబన్ధోః ద్రౌణేః-వధ ఏవ శ్రేయాన్ స్మృతః-కుతః-యతో-ఽయం భర్తుః స్వతరాష్ట్రస్య-ఆత్మనః స్వస్య చార్థే-ప్రయోజనాయ, సుప్తాన్ శిశూన్, నాహన్-న హతవాన్, కింతు వృథైవ హతవానితి ❀॥౫౧॥❀ భీమస్య ద్రౌపద్యాశ్చ గదితం వచః శ్రుత్వా చతుర్భుజో భగవాన్ శ్రీకృష్ణః సఖ్యుః అర్జునస్య వదనమాలోక్య స్మయన్ ఈషద్ధసన్నివేదం వక్ష్యమాణమాహ ❀॥౫౨॥❀ తదేవాహ॥బ్రహ్మబన్ధురితి ద్వాభ్యామ్॥బ్రహ్మబన్ధురితి హేతుగర్భం, బ్రహ్మబన్ధుత్వాదయం న హన్తవ్యః ఆతతాయీత్యపి హేతుగర్భం, ఆతతాయిత్వాదయం వధార్హణః, వధమర్హతీతి వధార్హణః, నన్ద్యాదిత్వాత్కర్తరి ల్యుః, మయైవ, ఉభయమామ్నాతం, వధార్హత్వమనర్హత్వం చేత్యుభయమపి సహేతుకముక్తం, అనుశాసనం పదనుశాసనం న బ్రాహ్మణం హన్యాత్, ఆతతాయినమాయాన్తం హన్యాదేవావిచారయన్నిత్యాది శాస్త్రమనుమత, మిదముభయం, పాహి పాలయ-నాతిక్రమస్వ, యథా తదుభయం పాలితం స్యాత్తథా కుర్విత్యర్థః ❀॥౫౩॥❀ తత్రాన్యతరకరణేఽన్యతరదకృతం స్యాత్, తత్తవానుచితమిత్యభిప్రాయేణాహ॥కుర్వితి॥ప్రియాం ద్రౌపదీం సాన్త్వయతా త్వయా, యత్ ప్రతిశ్రుతం ప్రతిజ్ఞాతం, శిరశ్ఛిన్ద్యామితి, తదపి, సత్యం యథార్థం, కురు, భీమాదీనాం ప్రియం చ కురు ❀॥౫౪॥❀ తత ఏవముక్తోఽర్జునోఽథావజ్ఞో, హరేః హార్దం హృద్గతమభిప్రాయమాజ్ఞాయ, అసినా ఖడ్గేన సాధనేన, ద్విజస్య మూర్ధన్యం మూర్ధ్ని ధారితం, మణిం మూర్ధజైః కేశైః సహితం యథా తథా, జహార హృతవాన్ ❀॥౫౫॥❀ తతో రశనాం విముచ్య, పూర్వమేవ బాలానాం హ

త్యయూహతా ప్రభా యస్య తం, తేజసా, తేజః ప్రదేన మణినా చ, హీనం రహితం, సుతరాం హతప్రభం, శిబిరాన్నిరయాపయత్ బహిర్నిస్సారయామాస ❁ ॥ ౫౬ ॥ ❁ నన్వేవమపి, స్వప్రతిశ్రుతం, భీమగదితం చ నకృతమేవేత్యాశఙ్కమానం శౌనకం ప్రత్యాహ సూతః ॥ వపనం ముణ్డనం, ద్రవిణాదానం ధనాపహరణం, స్థానాన్నిర్యాపణం చ, త్యేష ఏవ హి, బ్రహ్మబన్ధూనాం వధః, అన్యో దైహికః, శిరశ్ఛేదనరూపః, నాస్తి హి, తస్మై త్రితయమపి కృతమేవేతి, తేనైవ వధోఽపి కృతప్రాయ ఏవేతి భావః ❁ ॥ ౫౭ ॥ ❁ తతస్సర్వే పాణ్డవాః యుధిష్ఠిరాదయః, కృష్ణయా ద్రౌపద్యా సహ, శోకపీడితాస్సన్తః, మృతానాం స్వానాం పుత్రబన్ధూనాం యత్కర్తవ్యం నిర్హరణాదికం తచ్చక్రుః ❁ ॥ ౫౮ ॥ ❁ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధటీకాయాం సప్తమోఽధ్యాయః ॥

అథ తే పాణ్డవాః సంపరేతానాం మృతానాం స్వానాం, ఉదకం, తిలోదకం ఏతచ్ఛ్రాద్ధాదీనామప్యుపలక్షణం ఇచ్ఛతాం ప్రీతిరూపేణ కామయమానానాం, దాతుం ఉదకం దాతుం, స్త్రియః ద్రౌపద్యాద్యాః స్త్రీః పురస్కృత్య కృష్ణేన సహ గఙ్గాం యయుః ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ తత్ర తే సర్వే పాణ్డవాదయో భృశం పునః పునః విలప్య, సంపరేతానాం ఉదకం నినీయ ప్రదాయ హరేః కృష్ణస్య పాదాబ్జయోః రజసా పూతే సరిత్ఫలే గఙ్గాయాః జలే ఆప్లుతాః స్నాతాః ఆప్లుత్య శుద్ధా బభూవురిత్యర్థః ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ తత్ర గఙ్గాతీరే ఆసీనముపవిష్టం సహానుజం కురూణాం పతిం ధృతరాష్ట్రం పుత్రశోకార్తామితి గాన్ధారీకృష్ణయోర్విశేషణం తత్ర గాన్ధారీ ధృతరాష్ట్రభార్యా పృథా కున్తీ కృష్ణా ద్రౌపదీ మాధవః కృష్ణస్సాన్త్వయామాసేత్యుత్త-

హత్వాహతప్రభమ్। తేజసా మణినా హీనం శిబిరాన్నిరయాపయత్ ॥ ౫౬ ॥ సూత ఉవాచ ॥ వపనం ద్రవిణాదానం స్థానాన్నిర్యాపణం తథా। ఏష హి బ్రహ్మబన్ధూనాం వధో నాన్యోఽస్తి దైహికః ॥ ౫౭ ॥ పుత్రశోకాతురాస్సర్వే పాణ్డవాస్సహ కృష్ణయా। స్వానాం మృతానాం యత్కృత్యం చక్రుర్నిర్హరణాదికమ్ ॥ ౫౮ ॥ ❁ ❁ ❁

❁ ❁ ఇతి శ్రీభాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, సప్తమోఽధ్యాయః. ❁ ❁ ❁

సూత ఉవాచ ॥ అథ తే సంపరేతానాం స్వానాముదకమిచ్ఛతామ్। దాతుం సకృష్ణా గఙ్గాయాం పురస్కృత్య యయుస్స్త్రియః ❁ ॥ ౧ ॥ తే నినీయోదకం సర్వే విలప్య చ భృశం పునః। ఆప్లుతా హరిపాదాబ్జరజఃపూతసరిజ్జలే ॥ ౨ ॥ తత్రాసీనం కురుపతిం ధృతరాష్ట్రం సహానుజమ్। గాన్ధారీం పుత్రశోకార్తాం పృథాం కృష్ణాం చ మాధవః ॥ ౩ ॥ సాన్త్వయామాస మునిభిర్హతబన్ధూన్ శుచార్పితాన్। భూతేషు కాలస్య గతిం దర్శయన్న ప్రతిక్రియామ్ ॥ ౪ ॥ సాధయిత్వాఽజాతశత్రోస్స్వం రాజ్యం కితవైర్హృతమ్। ఘాతయిత్వాఽసతో రాజ్ఞ్యాః కచస్పర్శక్షతాయుషః ॥ ౫ ॥ యాజయిత్వాశ్వమేధైస్తం త్రిభిరుత్తమకల్పకైః। తద్యశః పావనం దిక్షు శతమన్యోరివాతనోత్ ॥ ౬ ॥ ఆమన్త్ర్య పాణ్డుపుత్రాంశ్చ శైనేయోద్ధవసంయుతః। ద్వైపాయనాదిభిర్విప్రైః పూజితైః ప్రతిపూజితః ॥ ౭ ॥ గన్తుం కృతమతిర్బ్రహ్మన్ ద్వారకాం రథమాస్థితః। ఉపలేభేఽభిధావన్తీము-

రేణాన్వయః ॥ సహానుజమిత్యత్రానుజశబ్దః పాణ్డుసుతధర్మరాజాదీనాముపలక్షకః తేషామపి పుత్రశోకార్తత్వేన సాన్త్వనీయత్వాత్ ॥ న తు విదురపరః, తస్య పూర్వమేవ ధృతరాష్ట్రనిర్యాపితత్వాత్ యాదవక్షయానన్తరమాగామినస్తదావస్థానాసంభవాత్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ హతాః బన్ధవో యేషాం తాన్ అత ఏవ శుచార్పితాన్ గ్రస్తాన్ ధృతరాష్ట్రాదీన్ బన్ధూన్ భూతేషు నవిద్యతే ప్రతిక్రియా ప్రత్యుపాయో యస్యాస్తాం కాలస్య గతిం జన్మమరణాద్యాపాదనరూపాం దర్శయన్ మునిభిస్సహ సాన్త్వయామాస, మాధవ ఇత్యనుషఙ్జనీయం ఏవముత్తరత్రాపి ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ కితవైః కపటద్యూతాద్యుపాయేన వఞ్చకైః దుర్యోధనాదిభిర్హృతం అజాతశత్రోర్యుధిష్ఠిరస్య స్వం రాజ్యం సాధయిత్వా రాజ్ఞ్యాః ద్రౌపద్యాః కచస్పర్శేన కేశగ్రహణేనైవ క్షతం క్షీణం ఆయుర్యేషాం తాన్ అసతో దుష్టాన్ దుశ్శాసనాదీన్ ఘాతయిత్వా అర్జునాదిభిరితి శేషః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ ఉత్తమకల్పకైర్ముఖ్యకల్పైః అన్యూనమన్త్రదక్షిణైః త్రిభిరశ్వమేధైః తం యుధిష్ఠిరం యాజయిత్వా పావనం పవిత్రం తస్య యుధిష్ఠిరస్య యశః శతమన్యోః శక్రస్య యశ ఇవ వ్యతనోత్ విస్తారయామాస ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ తతః పాణ్డుపుత్రాన్ చశబ్దాదన్యాంశ్చ ఆమన్త్ర్య ఆపృచ్ఛ్య శైనేయః శినేర్నప్తా సాత్యకిః, శైనేయోద్ధవాభ్యాం సాత్యక్యుద్ధవాభ్యాం సహితః ఆత్మనా పూజితైః ద్వైపాయనః ఆదిర్ముఖ్యో యేషాం తైర్విప్రైః ప్రతిపూజితః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ ద్వారకాం ప్రతి గన్తుం కృతమతిర్నిశ్చితమతిః హే బ్రహ్మన్ రథమాస్థితః అధిష్ఠితః తదా అభిధావన్తీం అనుధావన్తీం, భయేన విహ్వలాం ఉత్తరాం అభిమన్యుపత్నీం, ఇత్థం విజ్ఞాపయన్తీమితి శేషః ఉపలేభే దదర్శేత్యర్థః, యద్వా, అభిధావన్తీం

విజ్ఞాపనపూర్వకమనువర్తమానా ముపలేభ ఇత్యన్వయః ॥ ౮ ॥ విజ్ఞాపనమేవాహ॥ పాహీతిద్వాభ్యామ్॥ హేదేవానామపి దేవ- హేజగత్పతే నిఖిలజగత్త్రాతః- హే మహాయోగిన్ సూక్ష్మార్థదర్శిన్- పాహిపాహి- నవిద్యతేభయం యస్మాత్తథాభూతం-త్వత్-త్వత్తో-ఽన్యం-నపశ్యే అదర్శనే హేతుం వదన్ స్త్రీ-అన్యాన్ విశినష్టి। యత్ర-త్వద్వ్యతిరిక్తేషు-పరస్పరం-మృత్యుః-మృత్యుగ్రస్తా ఇత్యర్థః-స హి స్వయం మృత్యువశ్యో ఽన్యం మృత్యోస్త్రాతుం ప్రభురితి భావః ॥ ౯ ॥ నను కిం తవ భయముపస్థితం యస్మాత్త్వం మాం రక్షేత్యాత్థేత్యత్రాహ॥ అభిద్రవతీతి॥ హే ఈశ-విభో- తప్తశ్చాసావాయసశ్చ అయసో వికారః-శరః మామభిద్రవతి మదభిముఖమాగచ్ఛతి- హే నాథ-సశరో మాం కామం యథేచ్ఛం దహతు- మే మమ గర్భస్తు - యథా మా నిపాత్యేత తథానుగృహాణేత్యర్థః ॥ ౧౦ ॥ తస్యా ఉత్తరాయా వచో వచనం ఆకర్ణ్య-భక్తవత్సలో భగవాన్ అబుధ్యత అజ్ఞాసీత్-కిమితి - అపాణ్డవం పాణ్డవాభావం-కర్తుం ఇదం శరరూపేణ ద్రవత్ , ద్రౌణేరస్త్రం, ద్రౌణిప్రయుక్తం బ్రహ్మాస్త్రమితి ॥ ౧౧ ॥ యదా భగవానేవమబుధ్యత తర్హి తదైవ - హే భృగుశ్రేష్ఠ శౌనక-పాణ్డవా అపి ఆత్మనో ఽభిముఖా-నభిముఖమాగచ్ఛతః-దీప్తాన్ పఞ్చ సాయకాన్ శరా-నాలక్ష్య అస్త్రాణి ఉపాదదుః జగృహుః ॥ ౧౨ ॥ తథా అనన్యవిషయః ఆత్మా మనో యేషాం అనన్యరక్షకాణాం పాణ్డవానాం - తద్వ్యసనం దుఃఖం అవలోక్య-విభుః శ్రీకృష్ణః-స్వాసాధారణేన సుదర్శనేనాస్త్రేణ స్వానాం పాణ్డవానాం రక్షామకరోత్-సుదర్శనేన తాన్ సాయకాన్ నిరస్య పాణ్డవాన్ రరక్షేత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తతః-అన్తస్థః సర్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితః-ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకశ్చ, భగవాన్-నత ఏవ, యోగేశ్వరః నిరతిశయసూక్ష్మార్థదర్శీ-ఉత్తరాగర్భప్రవిష్టపాణ్డవాస్త్రదర్శీతి భావః - హరిః కృష్ణః-కురుతన్తవే కురువంశవిస్తారార్థం-

---

ఉత్తరాం భయవిహ్వలామ్ ॥ ౮ ॥ పాహి పాహి మహాయోగిన్ దేవదేవ జగత్పతే। నాన్యం త్వదభయం పశ్యే యత్ర మృత్యుః పరస్పరమ్॥ ౯ ॥ అభిద్రవతి మామీశ శరస్తప్తాయసో విభో। కామం దహతు మాం నాథ మా మే గర్భో నిపాత్యతామ్॥ ౧౦॥ సూత ఉవాచ॥ ఉపధార్య వచస్తస్యా భగవాన్ భక్తవత్సలః। అపాణ్డవమిదం కర్తుం ద్రౌణేరస్త్రమబుధ్యత ॥ ౧౧ ॥ తర్హ్యేవాథ మునిశ్రేష్ఠ పాణ్డవాః పఞ్చ సాయకాన్। ఆత్మనోఽభిముఖాన్ దీప్తానాలక్ష్యాస్త్రాణ్యుపాదదుః ॥ ౧౨ ॥ వ్యసనం వీక్ష్య తత్తేషామనన్యవిషయాత్మనామ్। సుదర్శనేన స్వాస్త్రేణ స్వానాం రక్షాం వ్యధాద్విభుః ॥ ౧౩ ॥ అన్తస్థస్సర్వభూతానామాత్మా యోగేశ్వరో హరిః। స్వమాయయావృణోద్గర్భం వైరాట్యాః కురుతన్తవే ॥ ౧౪ ॥ యద్యప్యస్త్రం బ్రహ్మశిరస్త్వమోఘం చాప్రతిక్రియమ్। వైష్ణవం తేజ ఆసాద్య సమశామ్యద్భృగూద్వహ ॥ ౧౫ ॥ మా మంస్థా హ్యేతదాశ్చర్యం సర్వాశ్చర్యమయేఽచ్యుతే। య ఇదం మాయయా దేవ్యా సృజత్యవతి హన్త్యజః॥ ౧౬ ॥ బ్రహ్మతేజోవినిర్ముక్తైరాత్మజైస్సహ కృష్ణయా। ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమిదమాహ పృథా సతీ॥ ౧౭ ॥ కున్త్యువాచ॥ నమస్యే పురుషం త్వాద్యమీశ్వరం ప్రకృతేః

వైరాట్యాః విరాటపుత్ర్యాః ఉత్తరాయాః - గర్భం స్వయమాత్మనైవావృణోత్॥ వైరాట్యా ఉదరం స్వయం ప్రవిశ్య తద్గర్భం యథా బ్రహ్మాస్త్రేణ న హన్యేత తథా ఆవృణోత్ గర్భమాచ్ఛాద్య సుదర్శనేనాస్త్రం చిచ్ఛేదేత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ కథమప్రతిభటం సుదర్శనేనాపి నిరస్తమిత్యాశఙ్కాభిప్రేతం చోద్యమనూద్య తత్ప్రతివక్తి యద్యపీతి॥ బ్రహ్మశిరో నామకం అస్త్రం అప్రతిక్రియం కేనాప్యనివార్యం అత ఏవ అమోఘం అప్రతిహతం-తథాపి- హే భృగూద్వహ- వైష్ణవం విష్ణోస్సమ్బన్ధి- తేజః తేజోరూపం-సుదర్శనం - మాసాద్య సమ్యగశామ్యత్ -సుదర్శనేతరాప్రతిక్రియం బ్రహ్మాస్త్రం-సుదర్శనమేవ సర్వాప్రతిక్రియమితి భావః ॥ ౧౫ ॥ అత్ర న విస్మయః కార్య ఇత్యాహ॥ మేతి॥ సర్వేభ్యో ప్యాశ్చర్యేభ్యోప్యాశ్చర్యమయే ఆశ్చర్యశక్తిప్రచురే- అచ్యుతే-స్వాశ్రితాస్త్రభూషణగుణవిభూత్యాదీన్యచ్యావయతి న విహతానకరోతీత్యచ్యుతః-తథాభూతే భగవత్యేతత్సుదర్శనేన బ్రహ్మాస్త్రం నిరస్తమిత్యేతత్-దాశ్చర్యం - మామంస్థాః- నను న్యస్య-సర్వాశ్చర్యమయత్వమేవ వ్యఞ్జయితుం విశినష్టి॥ యో భగవానచ్యుతః - అజః-స్వయం కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిషడ్భావవికారరహితః-ఇదం చిదచిదాత్మకం-కృత్స్నం జగత్- మాయయా-దేవ్యా దేవస్య స్వస్య సమ్బన్ధిన్యా - మాయయా ఆశ్చర్యశక్త్యా-సృజత్యవతి హన్తి చ-కృత్స్నజగత్సృష్టిస్థితిలయాలీలస్య కియదేతత్సుదర్శనేన నిరస్తం బ్రహ్మాస్త్రమితి-అతో నాశ్చర్యం కార్యమిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ తతః-బ్రహ్మతేజసా బ్రహ్మాస్త్రేణ-వినిర్ముక్తైరాత్మజైర్యుధిష్ఠిరాదిభిః- కృష్ణయా ద్రౌపద్యా చ సహ-సతీ పృథా కున్తీ- ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమిదం వక్ష్యమాణమాహ ॥ ౧౭ ॥ తదేవాహ॥ నమస్య ఇతి షడ్వింశత్యా, ప్రయాణాభిముఖం కృష్ణమవలోక్య తద్విశ్లేషమసహమానా-తం-తతో నివర్తయితుం-లౌకికోపి కశ్చిద్గుణాఢ్యః పుమానాశ్రితానపహాతుముత్సహతే - పరమకారణస్య సర్వాన్తరా

త్మనోఽచిన్త్యవివిధవిచిత్రశక్తేః స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతాశ్చర్యదివ్యతనోరాశ్రితవాత్సల్యజలధేరాశ్రితార్తిహరస్య నిరతి
శయసుఖదస్య యోగపరిశుద్ధమనసైవ గోచరస్యావిజ్ఞాతచికీర్షితస్య సర్వేశ్వరస్యాసర్వసుహృదోఽచిన్త్యవివిధవిచిత్ర
చేష్టితస్య - అవతారాఖ్యావతారస్య తవ పదామ్బుజమన్తరేణ నాస్మాకం శరణమస్తి - అతః కథమనన్యాత్మనోఽస్మాన్విహాయ గ
న్తుముద్యుఙ్క్షే ఇతి విజ్ఞాపయతి - తత్ర తావల్లౌకికపురుషవైజాత్యజ్ఞాపనాయానితరసాధారణైర్ధర్మైర్విశిష్టం నమస్కరోతి॥ ఆ
ద్యం సర్వజగత్కారణం - ప్రకృతేః పరం - పురుషమీశ్వరం - త్వాం - నమస్యే నమస్కరోమి - నమస్కారేణ పూజయామీత్యర్థః -
నమశ్శబ్దాత్ - శబ్దవైరకలహాభ్రకణ్వమేఘేభ్యః కరణే - ఇత్యతః కరణే ఇత్యనువర్తమానే నమోవరివశ్చిత్రఙః క్యజితి కరోత్య
ర్థే క్యచ్ - ఆర్షత్వాదాత్మనేపదం - సాఙ్ఖ్యాభిమతపురుషవ్యావృత్త్యర్థమీశ్వరమిత్యుక్తం - సాపేక్షమీశ్వరత్వం బ్రహ్మాదిసాధా
రణమితి తద్వ్యావృత్త్యర్థం సర్వభూతానామన్తర్బహిశ్చావస్థితమిత్యుక్తం - అనేన ''యచ్చ కిఞ్చిజ్జగత్సర్వం దృశ్యతే శ్రూ
యతేపి వా। అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణః స్థిత'' ఇతి శ్రుతిరుపబృంహితా భవతి - అనేన దేవతావిశేషత్వం చ ప
లితం - సర్వభూతానాం బ్రహ్మాదిస్థావరాన్తానాం - అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య నియన్తృతయావస్థితమిత్యర్థః - ప్రకృతేః పరత్వే
హేతుః - అలక్ష్య ఇతి - ప్రకృతివన్న లక్ష్యతే న దృశ్యత ఇత్యలక్ష్యః ''యద్వా'' అన్తర్బహిశ్చావస్థితమప్యలక్ష్యం అదృశ్యమ్
॥౧౮॥ తత్ర హేతుం మాయాయవనికాచ్ఛన్నం - మాయైవ యవనికా నేపథ్యా - తద్వత్తిరోధాయకత్వాత్ - తయా జీవ
వాజ్ఞానరూపయా హేతుభూతయా - ఛన్నం తిరోహితం - ఇన్ద్రియావిషయమితి యావత్॥ కిం సర్వేషామప్యతీన్ద్రియం - నే
త్యాహ॥ అజ్ఞాధోక్షజమితి॥ అక్షజా ఇన్ద్రియవృత్తయః - అధః అధోభూతాః అక్షజా యస్మాత్సోఽధోక్షజః - ఇన్ద్రియవృత్త్య
విషయః అజ్ఞానామనుపాసకానామధోక్షజం అజ్ఞాధోక్షజం తత్ర హేతుః - అవ్యయమితి - న వ్యేతి వివిధం వికారం గచ్ఛతీత్యవ్య
యం - వివిధవికారభాగేవ హ్యజ్ఞాధోక్షజవిషయః - త్వం త్వవ్యయత్వాదజ్ఞాధోక్షజ ఇత్యర్థః - అనేనైతదప్యుచ్యతే యోగవి

పరమ్। అలక్ష్యం సర్వభూతానామన్తర్బహిరవస్థితమ్॥౧౮॥ మాయాయవనికాచ్ఛన్నమజ్ఞాధోక్షజమవ్య
యమ్। న లక్ష్యసే మూఢదృశా నటో నాట్యధరో యథా॥౧౯॥ తథా పరమహంసానాం మునీనామమలాత్మ
నామ్। భక్తియోగవిధానార్థం కథం పశ్యేమహి స్త్రియః॥౨౦॥ కృష్ణాయ వాసుదేవాయ దేవకీనన్దనాయ చ। న
న్దగోపకుమారాయ గోవిన్దాయ నమో నమః॥౨౧॥ నమః పఙ్కజనాభాయ నమః పఙ్కజమాలినే। నమః పఙ్క
జనేత్రాయ నమస్తే పఙ్కజాఙ్ఘ్రయే॥౨౨॥ యథా హృషీకేశ ఖలేన దేవకీ కంసేన రుద్ధాతిచిరం శుచార్పితా। వి

శుద్ధమనసా తు గ్రాహ్య ఇతి - తథా చ శ్రూయతే॥ న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం ''న మాంసచక్షురభివీక్షతే తం'' దృశ్యతే త్వ
గ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః॥ హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్తో య ఏనం విదు'' రిత్యాది॥ తదేవాహ॥ న లక్ష్యసే మూ
ఢదృశేతి,, యోగాపరిశుద్ధధియా న లక్ష్యసే న దృశ్యసే ''నను'' సర్వైరపి దృశ్య ఏవాహమిత్యత్రాహ॥ నటో నాట్యధరో యథే
తి॥ నాట్యధరో నటో యథా దృశ్యతే తథా దృశ్యస ఇత్యర్థః ''యద్వా'' మూఢదృశా నటయాథాత్మ్యమజానతా పుంసా - నా
ట్యధరో నటో యథా న లక్ష్యతే - అయమేవంవిధ ఇతి న జ్ఞాయతే కిన్తు నాట్యోపయుక్తవేషవిశిష్టతయైవ దృశ్యతే - తద్వదనేనా
జ్ఞాధోక్షజ ఇత్యనేన చ - యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యోఽపరిశుద్ధమనసా త్వగ్రాహ్య ఇతి,, తత్ర న లక్ష్యస ఇత్యనేనాగ్రాహ్య
త్వముపపాదితమ్॥౧౯॥ అథ పరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వం వదన్తీ యోగానధికారిణ్యోఽపరిశుద్ధమనసః స్త్రియో వయం
కథం జానీమ ఇత్యాహ॥ తథేతి॥ తథా - తథాపీత్యర్థః - మునీనాం సదా త్వత్స్వరూపమననశీలానాం - అమలాత్మనాం విశుద్ధమ
నసాం - పరమహంసానాం - భక్తియోగవిధానార్థం - అర్థశబ్దోత్ర విషయభూతపదార్థవాచీ - భక్తియోగవిధానస్య భక్తి
యోగప్రపఞ్చస్యార్థం విషయభూతం - భక్తియోగదృశ్యం త్వాం స్త్రియో వయం కథం పశ్యేమహి జానీమహి ॥౨౦॥ త
ర్హి కిం జానాసీత్యపేక్షాయాం నటం నాట్యధరం నాట్యోపయుక్తనామరూపాదివిశిష్టతయైవ జానతే - న తు తత్త్వతోఽయమేత
జ్జాతినామరూపగుణక ఇతి - తదస్మిన్నవతారే యాని కృష్ణవాసుదేవదేవకీనన్దనాదినామాని - యచ్చ పఙ్కజనాభాద్యవయ
వోపేతం - తాన్యేతాన్యేవ సర్వేషామవభాసమానాని కేవలం జానీమ ఇత్యభిప్రాయేణోక్తనామరూపవిశిష్టం నమస్కరో
తి॥ కృష్ణాయేతి॥ శ్లోకద్వయం నిగదేనైవ వ్యాఖ్యాతమ్ ॥౨౨॥ నన్వవతారదశాయామయోగపరిశుద్ధమనోభిరపి సర్వైర్ద్ర
శ్యమానస్య భగవతః కథమలక్ష్యత్వమజ్ఞాధోక్షజమవ్యయం న లక్ష్యసే మూఢదృశేత్యుక్తం - న మాంసచక్షురభివీక్షతే తం - న
చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైన - మిత్యాదిభిః - శ్రుతం చాదృశ్యత్వమితి చేన్న - సర్వైర్దేవమనుష్యత్వాదిసాజాత్యేన దృశ్యమానత్వే
ఽపి తద్విలక్షణత్వేనాదృశ్యత్వాత్ - విలక్షణదర్శనమేవ హ్యలక్ష్యమిత్యాదిభిః ప్రతిషిధ్యతే - న తద్దృష్టాన్తేనాప్యత దేవావగతం -

జానన్త్యపి కథం పశ్యేయుః స్త్రియ ఇత్యుక్తిః శ్లోకపరిపాట్యభిప్రాయికా - యతస్త్వం సాక్షాత్ "కృష్ణోఽపరః పరః పురుష ఈశ్వరస్తత ఏవాస్యామవతారదశాయామపి స్వస్వభావమజహత్ స్వాసాధారణాన్ ధర్మాన్ దర్శయసీత్యభిప్రాయేణాహ॥ యథేతి॥ హే హృషీకేశ ఖలేన దురాత్మనా కంసేన చిరం శుచా శోకేనార్పితా నిధాపితా - శోకం ప్రాపితేతి యావత్ - రుద్ధా చ - దేవకీ యథాపి మోచితా, తథాఽహమపి సపుత్రా, హే విభో సర్వశక్తే, త్వయైవ నాథేన, విపదాం గణాన్ముహుర్ముహుర్విమోచితా కింకిమిత్యస్యానేనత్యాద్వినాపి మోచితైవేత్యర్థః॥ అనేన స్వావ్యాప్తనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షారూపం కృపాళుత్వం ఆశ్రితానిష్టపరిహర్తృత్వం నిమ్నోన్నతానాదరేణాశ్రితమాత్రపక్షపాతిత్వం చ ప్రదర్శితమితి ఫలితమ్ ॥౨౩॥ కోఽసౌ విపద్గణః యస్మాత్త్వం విమోచితేత్యత్రాహ ॥ విషాదితి ॥ మహాగ్నేః లాక్షాగృహాగ్నేః, పురుషాదానాం రాక్షసానాం దర్శనాత్ దర్శనజాత్, భయాత్, వనవాసకృచ్ఛ్రతః వనవాసక్లేశాత్, మృధే మృధే ప్రతియుద్ధం మహారథానాం, అస్త్రేభ్యః, ద్రౌణేరస్త్రతః బ్రహ్మాస్త్రాత్, హే హరే, రక్షితాః స్మ, అభవామ, విషాదిభ్యో రక్షణప్రకారో మహాభారతాదవగన్తవ్యః॥ విస్తరభయాన్నాత్ర లిఖ్యతే ॥౨౪॥ యదేతద్విపద్గణనివారకత్వం తదేతత్తవ కియదర్థాదేవ తన్నివృత్తేరిత్యభిప్రాయేణాహ॥ విపద ఇతి॥ హే జగద్గురో - తత్ర తత్ర, శశ్వత్సదా, తాః, త్వయా నిరసనీయాః, నః, ఆశ్రితానాం విపదః, సన్తు, ఆసతాం, తన్నిరసనాయ యతస్తాస్త్వయా కార్యా ఇతి భావః, యద్యది, అపునర్భవదర్శనం, భవతో దర్శనం స్యాత్, న విద్యతే పునర్భవస్య సంసృతేర్దర్శనం యస్మాత్తథాభూతం, భవద్దర్శనం, యది స్యాత్, సంభావనాయాం లిఙ్, సకలానర్థమూలసంసృతిపరిహారక్షమం, తద్యది స్యాత్, విపదస్సన్తు నామ అర్థాదేవ తన్నివృత్తేరితి భావః ॥౨౫॥ నన్వహమీశ్వరశ్చేత్తర్హి, స్వామినస్సర్వేపి మామేవంవిధం కిం న వదన్తీత్యత ఆహ॥ జన్మేతి ఐశ్వర్యశబ్దో ధనపరః, శ్రుతశబ్దో విద్యాపరః, జన్మైశ్వర్యశ్రుతానాం సత్కులప్రసవధనవిద్యానాం - శ్రీభిస్సమృద్ధిభిః, ఏధమానో మదో యస్య, సః పుమాన్, త్వామభిధాతుం నార్హతి, త్రివిధోన్మత్తత్వే

మోచితాహం చ సహాత్మజా విభో త్వయైవ నాథేన ముహుర్విపద్గణాత్ ॥౨౩॥ విషాన్మహాగ్నేః పురుషాదదర్శనాదసత్సభాయా వనవాసకృచ్ఛ్రతః। మృధే మృధేఽనేకమహారథాస్త్రతో ద్రౌణ్యస్త్రతశ్చాస్మ హరేఽభిరక్షితాః॥౨౪॥ విపదస్సన్తు నశ్శశ్వత్తత్ర తత్ర జగద్గురో। భవతో దర్శనం యత్స్యాదపునర్భవదర్శనమ్॥౨౫॥ జన్మైశ్వర్యశ్రుతశ్రీభిరేధమానమదః పుమాన్। నైవార్హత్యభిధాతుం వై త్వామకిఞ్చనగోచరమ్॥౨౬॥ నమోఽకిఞ్చనవిత్తాయ నివృత్తగుణవృత్తయే। ఆత్మారామాయ శాన్తాయ కైవల్యపతయే నమః ॥౨౭॥ మన్యే త్వాం కాలమీశానమనాదినిధనం విభుమ్। సమం చరన్తం సర్వత్ర భూతానాం యన్మిథః కలిః ॥౨౮॥ న వేద కశ్చిద్భగవంశ్చి

న స్వపరయాథాత్మ్యవివేకాభావాదితి భావః॥ అనర్హతామేవ సూచయితుం విశినష్టి॥ అకిఞ్చనగోచరం నాస్తి కిఞ్చన యేషాం తే అకిఞ్చనాః నిష్కామాస్తేషాం గోచరమ్ ॥౨౬॥ అన్యైశ్చిదచిద్వ్యావర్తకైరీశ్వరాసాధారణధర్మైర్విశింషన్ స్తౌతి నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ అకిఞ్చనానాం విత్తాయ, విదు లాభ ఇతి ధాతుః, విద్యతే లభ్యత ఇతి విత్తస్తస్మై, నివృత్తాః, గుణానాం రజఆదీనాం వృత్తయః కామక్రోధాదయో యస్య తస్మై, అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః, శాన్తాయ షడూర్మిషట్కరహితాయ॥ అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యవష్షడూర్మయః, అనేన బద్ధజీవవ్యావృత్తిః, తత్ర హేతుః, ఆత్మారామాయ స్వానుభవైకపదాయ, కైవల్యం ప్రకృతిసమ్బన్ధరాహిత్యం, మోక్ష ఇతి యావత్॥ తస్య పతిస్తస్మై మోక్షప్రదాయ, అనేన ముక్తనిత్యజీవవ్యావృత్తిః ॥౨౭॥ నను బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రాదిష్వన్యతమః కశ్చిత్త్వదుక్తవిధో న త్వహమిత్యత్రాహ॥ మన్యే త్వామితి॥ ఈశానం బ్రహ్మాదీనపి స్వవశీకుర్వాణం, కాలం త్వాం మన్యే కాలశరీరకం త్వాం మన్య ఇత్యర్థః॥ అత ఏవ కాలకృతజన్మమరణాదిరహితం, న త్వహమపి ప్రాకృతవద్వైషమ్యాదిమానేవేత్యతః కాలం విశినష్టి॥ సర్వత్ర సమం చరన్తం కాలయన్తం, యత్ యస్మాత్, త్వత్కాలాన్నిమిత్తాద్భూతానాం మిథః కలిః కలహో, భవతి,, సమం చరన్తమిత్యనేన కాలశరీరకస్య తవ న వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదికమస్తీతి సూచితం॥ యన్మిథః కలిరిత్యనేనాఽభావితత్తజ్జీవకర్మానుసారేణ సుఖదుఃఖానీ ప్రతినిమిత్తమాత్రత్వమస్తీతి సూచితమ్ ॥౨౮॥ నన్వహమపి కాంశ్చిదనుగృహ్ణన్ కాంశ్చిన్నిగృహ్ణన్ కథం వైషమ్యాదిరహిత ఇత్యత ఆహ॥ నేతి॥ హే భగవన్ - నృణాం విడమ్బనమనుకారం - ఈహమానస్య కుర్వాణస్య, తవ చికీర్షితమ్ - న కోఽపి వేద క్వచిన్నిగ్రహస్య తతోఽనుగ్రహరూపతయా ఫలతీతి న వైషమ్యాదికమస్తి, పూతనాశకటయమళార్జునధేనుకకేశికువలయాపీడచాణూరముష్టికకోసలకంసాదివిషయస్య నిగ్రహస్యాన్తతస్తేషాం నిరతిశయపురుషార్థరూపముక్తిహేతుత్వదర్శనాదితి భావః॥ యత ఏవ, మత ఏవ, త్వయి వైషమ్యాదిరహితే, తదాపాదయతాం నృణాం, మతిరేవ విషమేత్యాహ॥ న యస్యేతి॥ కర్హిచిదపి

తః ప్రియో, ద్వేష్యశ్చ, నాస్తి యస్మిన్, నృణాం మతిర్విషమా, రజస్తమోన్వయాదయథార్థా, భవతి, నృణాం విడమ్బనమీహ-
మానస్యేత్యనేన, నరచేష్టానుకారమాత్రమేవ, నతు సర్వదా తత్సజాతీయచేష్టితం ॥ జన్మ కర్మ చ విశ్వాత్మన్నితి భగవత్యైవో-
క్తత్వాదిఅసూచితమ్ ॥ ౨౯ ॥ విడమ్బనత్వమేవాన్యథాఽనుపపత్త్యా ప్రథయతి ॥ జన్మేతి ॥ అజస్య జన్మరహితస్య కర్మాయ-
త్తోత్పత్తిరహితస్య, అకర్తుః ప్రాచీనకర్మానురూపప్రవృత్తిబుద్ధ్యధీనకర్మరహితస్య, ఆత్మనః సర్వాన్తరాత్మనస్తవ తిర్య-
గాదిషు - జన్మ - తత్సజాతీయం కర్మ చేతి - యత్ తదత్యన్తవిడమ్బనమేవ - అన్యథా అజస్యాకర్తురాత్మనశ్చ తన్న ఘటత ఇతి భావః
తత్ర తిర్యక్షు వరాహాదిషు - ఋషిషు భార్గవాత్రేయకార్దమాదిషు - నృషు రాఘవయాదవాదిషు - యాదస్సు మత్స్యకూర్మాదిషు జ-
లౌకస్సు ॥ ౩౦ ॥ విడమ్బనమాత్రం న చేదిదం న ఘటత ఇత్యభిప్రాయేణాహ ॥ గోప్యేతి ॥ తావద్యశోదాత్వయి కృతమాగోఽప-
రాధో యేన - తథాభూతే సతి - గోపీ యశోదా - దామ రజ్జుం, యాదదే త్వద్బన్ధనార్థం పరిజగ్రాహ - తదా అశ్రుభిః కలిలం కలుషి-
తమ్ అఞ్జనం యయోస్తే - సంభ్రమే భయసూచకాటోపయుక్తే అక్షిణీ యస్య తద్వక్త్రం - నినీయ ఉన్నమ్య అవనామ్య వా అశ్రుకలి-
లేత్యాది క్రియావిశేషణం వా - అశ్రుకలిలాఞ్జనసంభ్రమాక్షం, యథా తథా - వక్త్రం నినీయ - ప్రాపయ్యేత్యర్థః - యస్మా-
త్త్వత్తో, భీరపి బిభేతి, తస్య తవ భయభావనయా, భయాభినయేన - స్థితస్య, యా దశా - సా మాం విమోహయతి ॥ అత్ర భీశబ్ద-
నస్సర్వేషాం భయహేతుర్మృత్యుర్లక్ష్యతే ॥ భీషాస్మాద్వాతః పవతే భీషోదేతి సూర్యః ॥ భీషాస్మాదగ్నిశ్చేన్ద్రశ్చ మృత్యుర్ధావతి
పఞ్చమ ఇత్యుక్తవిధస్యాసంభావితభయస్య తవ యోఽర్థః, తావద్విమోహయతి, మూఢాం కరోతి, పశ్చాత్తు నరచేష్టానుకా-
రమాత్రమిదమితి జ్ఞాపయతీతి తావచ్ఛబ్దాశయః ॥ ౩౧ ॥ యతో విడమ్బనమాత్రం న తు తాత్త్వికం, అత ఏవ, త్వదవతార-

---

కీర్షితం తవేహమానస్య నృణాం విడమ్బనమ్ । న యస్య కశ్చిద్దయితోఽస్తి కర్హిచిద్ద్వేష్యశ్చ యస్మిన్విషమా మతి-
ర్నృణామ్ ॥ ౨౯ ॥ జన్మ కర్మ చ విశ్వాత్మన్నజస్యాకర్తురాత్మనః । తిర్యఙ్నృషిషు యాదస్సు తదత్యన్తవిడమ్బ-
నమ్ ॥ ౩౦ ॥ గోప్యాదదే త్వయి కృతాగసి దామ తావద్యా తే దశాశ్రుకలిలాఞ్జనసంభ్రమాక్షమ్ । వక్త్రం నినీయ
భయభావనయా స్థితస్య సా మాం విమోహయతి భీరపి యద్బిభేతి ॥ ౩౧ ॥ కేచిదాహురజం జాతం పుణ్యశ్లోకస్య కీ-
ర్తయే । యదోః ప్రియస్యాన్వవాయే మలయస్యేవ చన్దనమ్ ॥ ౩౨ ॥ అపరే వసుదేవస్య దేవక్యాం యాచితోఽభ్య-
గాత్ । అజస్త్వమస్య క్షేమాయ వధాయ చ సురద్విషామ్ ॥ ౩౩ ॥ భారావతారణాయాన్యే భువో నావ ఇవోద-
ధౌ । సీదన్త్యా భూరిభారేణ జాతో హ్యాత్మభువార్థితః ॥ ౩౪ ॥ భవేఽస్మిన్క్లిశ్యమానానామవిద్యాకామకర్మ-
భిః । శ్రవణస్మరణార్హాణి కరిష్యన్నితి కేచన ॥ ౩౫ ॥ శృణ్వన్తి గాయన్తి గృణన్త్యభీక్ష్ణశః స్మరన్తి నన్దన్తి తవేహి-
తం జనాః । త ఏవ పశ్యన్త్యచిరేణ తావకం భవప్రవాహోపరమం పదామ్బుజమ్ ॥ ౩౬ ॥ అప్యద్య నస్త్వం స్వకృ

ప్రయోజననిమిత్తం చేదమేవేతి నిశ్చేతుమశక్తాస్సన్నానాతర్కయన్తీత్యాహ ॥ కేచిదితి పఞ్చభిః । కేచిత్త్వదవతారప్రయో-
జననిర్ణయాయ ప్రవృత్తానాం మధ్యే, అజమపి త్వాం - ప్రియస్య భక్తస్య పుణ్యశ్లోకస్య యదోః కీర్తయే, తద్వంశే జాతమా-
హుః, యదువంశకీర్తిజననాయ - తత్ర త్వాం జాతమాహురిత్యర్థః, యథా మలయస్య పర్వతస్య కీర్తయే చన్దనం జాతం వద-
న్తి తద్వత్ ॥ ౩౨ ॥ అపరే తు అస్య సాధులోకస్య క్షేమాయ సురద్విషాం వధాయ చాజస్త్వం, వసుదేవస్య దేవక్యాం తా-
భ్యాం పూర్వజన్మని యాచితం, అభ్యగాత్ పుత్రత్వం ప్రాప్త ఇత్యాహుః - వసుదేవస్యేత్యపాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా-
షష్ఠీ ॥ ౩౩ ॥ అన్యే తు ఉదధౌ అర్ణవే నావ ఇవ, భూరిభారేణ సీదన్త్యాః క్లిశ్యన్త్యాః భువో భారాపహారాయ, ఆత్మభువా
చతుర్ముఖేనాభ్యర్థితో, భగవాన్ జజ్ఞే ఇత్యాహుః ॥ ౩౪ ॥ కేచన తు అస్మిన్ లోకే అవిద్యాదిభిః క్లిశ్యమానానాం జనా-
నాం, శ్రవణస్మరణాద్యర్హాణి చేష్టితాని కరిష్యన్ కర్తుం జాత ఇత్యాహురిత్యర్థః - అవిద్యా - దేహాత్మభ్రమాదిర్నిమిత్తమ-
జ్ఞానం - కామస్తన్మూలకశబ్దాదివిషయాభిలాషః, కర్మాణి తత్తదనుకూలవ్యాపారాత్మకాని ॥ ౩౫ ॥ అవిద్యాదిభిః క్లిశ్య-
మానానాం జనానాం శ్రవణాద్యర్హాణీత్యనేన భగవచ్చేష్టితానాం క్లేశాపహన్తృత్వం సూచితమ్ - తచ్చ, న సాక్షాత్, కిం-
తు - సంసృతినివర్తకభగవచ్చరణారవిన్దసాక్షాత్కారావహభక్తియోగనిష్పాదనద్వారేత్యభిప్రాయేణ భగవచ్చేష్టిత-
శ్రవణాదిపరాణామేతచ్చరణామ్బుజసాక్షాత్కారో నాన్యేషామిత్యాహ ॥ శృణ్వన్తీతి ॥ యే జనాస్తవేహితం చేష్టితం - శృ-
ణ్వన్తి వక్తృసాన్నిధ్యే, గృణన్తి శ్రోతృసాన్నిధ్యే, తదుభయాసన్నిధౌ చ - స్వయం గాయన్తి స్మరన్తి నన్దన్తి చ - త ఏవ, భవప్రవా-
హస్య సంసారప్రవాహస్యోపరమో యస్మాత్తస్మాత్తావకం త్వదీయం పదామ్బుజమచిరేణ పశ్యన్తి ॥ ౩౬ ॥ తదేవం సం-
స్తుత్యాధునా ప్రయాణముపసంహరేతి సూచయితుం త్వత్పదామ్బుజైకశరణానస్మాన్ - హాతుం, ఉత్సహసే కిమితి కాక్వా

హ॥ అపీతి షడ్భిః, స్వకృతేహ స్వార్థత్వమపీహితః - ఈహితః కిం - ప్రవృత్తః కిమిత్యర్థః, యద్యస్మాత్, హే ప్రభో, సుహృదోఽనుజీవినో భృత్యాంశ్చ, నోఽస్మానద్య జిహాససి స్విత్ - హాతుమిచ్ఛసి హి - త్యాగానర్హతాం సూచయితుమాత్మనో విశినష్టి యేషాం భగవతః పదామ్బుజాదన్యత్పరాయణం, శ్రేయఃప్రాపకం - ప్రాప్యం చ నాస్తి, అత ఏవ - రాజసు రాజ్ఞాం మధ్యే, జితాంహసాం జితదుఃఖానాం - యేషామన్యత్పరాయణం నాస్తి, తానస్మానిత్యన్వయః ॥౩౭॥ సర్వమిదం నిర్హేతుకయా త్వత్కృపయైవ సంపన్నం న త్వస్మద్గతగుణనిరీక్షణేనేత్యభిప్రాయేణాహ ॥ క ఇతి ॥ నామరూపాభ్యాముపలక్షితా ఇతి శేషః మనుష్యసజాతీయనామరూపాభ్యాముపలక్షితస్య తవ దర్శనం, హృషీకాణామిన్ద్రియాణామీశితుః, కరణాధిపస్య క్షేత్రజ్ఞస్య, దర్శనమివ, యర్హి యదా - యేషాం జాతం తే పాణ్డవా వయం యదుభిస్సహ, కే - న కేఽపి - న కేనాపి త్వద్దర్శనహేతునా గుణేన యుక్తాః, కిం తు త్వత్కృపయైవేత్థం జాతమితి భావః, తే వయం నామరూపాభ్యాం క ఇతి వాఽన్వయః, న త్వద్దర్శనహేతునా బుభూష్వాదినా తాదృశాదిరూపేణ చాన్వితా ఇత్యర్థః ॥౩౮॥ హే గదాధర, అథ రాజ్ఞి ఇయం భూమిః, స్వైః స్వాసాధారణైః, లక్షణైః చిహ్నైః, ధ్వజవజ్రాఙ్కుశాదిరేఖారూపైః, విలక్షితాని, తైః త్వత్పదైః అఙ్కితా సతీ భాతి - తథా తత్ర త్వద్గమనానన్తరకాలే న శోభిష్యతే ॥౩౯॥ తవ వీక్షితైరేవ మే జనపదా ఇత్యాహ - అధునా, స్వృద్ధాః సుసమృద్ధాః - స్వృద్ధత్వమేవాహ ॥ సుపక్వౌషధయో వీరుధః గుల్మాని చ యేషు - తథా వనాని చ అద్రయశ్చ నద్యశ్చ ఉదన్వన్తః జలాకరాశ్చ వర్ధన్తే హి ॥౪౦॥ మదభిప్రాయం జానాస్యేవేత్యభిప్రాయేణ సంబోధయన్త్యాహ ॥ అథేతి ॥ అథశబ్దః ప్రశ్నద్యోతకః, హే విశ్వేశ సర్వాన్తఃకరణనియన్తః, హే విశ్వాత్మన్ సర్వాన్తరాత్మన్, హే విశ్వశరీరక స్వకేషు పాణ్డవేషు । మే మయి,

అప్యద్య నస్త్వం స్వకృతేహిత ప్రభో జిహాససి స్విత్సుహృదోఽనుజీవినః । యేషాం న చాన్యద్భవతః పదామ్బుజాత్పరాయణం రాజసు యోజితాంహసామ్ ॥౩౭॥ కే వయం నామరూపాభ్యాం యదుభిస్సహ పాణ్డవాః । భవతోఽదర్శనం యర్హి హృషీకాణామివేశితుః ॥౩౮॥ నేయం శోభిష్యతే తత్ర యథేదానీం గదాధర । త్వత్పదైరఙ్కితా భాతి స్వలక్షణవిలక్షితైః ॥౩౯॥ ఇమే జనపదాస్స్వృద్ధాస్సుపక్వౌషధివీరుధః । వనాద్రినద్యుదన్వన్తో హ్యేధన్తే తవ వీక్షితైః ॥ అథ విశ్వేశ విశ్వాత్మన్ విశ్వమూర్తే స్వకేషు మే । స్నేహపాశమిమం ఛిన్ధి దృఢం పాణ్డుషు వృష్ణిషు ॥౪౧॥ త్వయి మేఽనన్యవిషయా మతిర్మధుపతేఽసకృత్ । రతిముద్వహతాదద్ధా గఙ్గేవౌఘముదన్వతి ॥౪౨॥ శ్రీకృష్ణ కృష్ణసఖ వృష్ణ్యృషభావనిధ్రుగ్రాజన్యవంశదహనానపవర్గవీర్య । గోవిన్ద గోద్విజసురార్తిహరావతార యోగేశ్వరాఖిలగురో భగవన్నమస్తే ॥౪౩॥ సూత ఉవాచ ॥ పృథయేత్థం కలపదైః పరిణూతాఖిలోదయః । మన్దం జహాస వైకుణ్ఠో మోహయన్నివ మాయయా ॥౪౪॥ తాం బాఢమిత్యుపామన్త్ర్య ప్రవిశ్య గజసాహ్వయమ్ ।

విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః, వృష్ణిషు చేమం దృఢం స్నేహ ఏవ పాశస్తం ఛిన్ధి, అథ ఛిన్ధి కిం,, యద్వా,, వృష్ణిషు పాణ్డవేషు చ, త్వత్స్నేహపాశైః, త్వయి తు న తత్స్నేహపాశ, ఇత్యభిప్రాయేణ మే ఇత్యుక్తమ్ ॥౪౧॥ తదేవ వ్యక్తీకృత్య ప్రార్థయతే ॥ త్వయీతి ॥ హే మధుపతే, యాదవానామేవ మాధవానామితి వా మాన్తరం, తచ్చ నవమే స్ఫుటీభవిష్యతి ॥ త్వయి, అనన్యవిషయా త్వద్వ్యతిరిక్తావిషయా, మమ మతిః, అసకృత్ - అద్ధా, తత్త్వతః, ఉదన్వతి సముద్రే, గఙ్గా జలౌఘమివ ఉద్వహతాత్, యథా గఙ్గా సముద్రమప్రాప్య స్వజలౌఘం వోఢుం క్షమా సముద్రం ప్రాప్యైవ స్వజలౌఘం వహతి, ఏవం త్వామప్రాప్య గన్తుమక్షమా మే మతిః త్వయ్యేవ రతిముద్వహతామిత్యర్థః ॥౪౨॥ స్వాభిప్రేతవిజ్ఞప్త్యనుమతౌ, అఞ్జలిః పరమా ముద్రా క్షిప్రం దేవప్రసాదినీ,, తుష్టిర్విధాయాఞ్జలిరేవోపాయో న తతోఽన్యోఽస్తీత్యభిప్రాయేణ, కేవలమనితరసాధారణగుణవిశిష్టం సంబోధ్య నమస్కరోతి ॥ కృష్ణేతి, హే శ్రీకృష్ణ సర్వలోకసుఖకర - కృష్ణోఽర్జునః - తస్య సఖా కృష్ణసఖః తస్య సమ్బోధనం, వృష్ణీనామృషభ శ్రేష్ఠః అవనిద్రుహాం అవన్యుపలక్షితలోకోపద్రవకారిణాం రాజన్యానాం వంశస్య దహనం - యథా వేణూనాం దహనోఽగ్నిర్నాశకః తద్వద్రాజన్యకులనాశకం - అనపవర్గమనన్తం వీర్యం యస్య - హే గోవిన్ద గవాం ద్విజానాం సురాణాం చార్తిహరోఽవతారో యస్య - యోగేశ్వర సూక్ష్మదర్శిన్, అఖిలగురో హితోపదేష్టః ॥౪౩॥ ఇత్థం కలాని మధురాణి పదాని వచాంసి, తైః పృథయా కున్త్యా కర్త్ర్యా పరిణూతః పరిగీతోఽఖిల ఉదయో మహిమా యస్య సః వైకుణ్ఠః శ్రీకృష్ణః - మాయయా హ్యాత్మికయాశ్చర్యశక్త్యా, లోకం మోహయన్నివ, మన్దమివ, జహాస హసితవాన్, మన్దమితి క్రియావిశేషణమ్ ॥౪౪॥ తావత్ స్వపురం యాతుముద్యుక్తో భగవాన్, తాం పృథాం, అస్త్రీభిశ్చ - బాఢమిత్యుపామన్త్ర్య అఙ్గీకారరూపాన్యాక ఇను

౪౫॥శ్లో॥ పా॥ ప్రవిశ్య గజసాహ్వయమ్

జ్ఞాప్య-ప్రేమ్ణా-రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ చ-నివారితైః - గజసాహ్వయం హాస్తినపురమేవ ప్రావిశత్ ॥ ప్రవిశ్యేతి పాఠే ప్రవిశ్యతి తైః శ్రీవకంచితాంతిమవాసేవశేషం ॥ ౪౫ ॥ ఇతి దాత్తశ్వరేహాజ్ఞైః ఈశ్వరచేష్టాభిజ్ఞైః వ్యాసాద్యైః-రద్భుతం కర్మ చేష్టితం యస్య తేన, కృష్ణేన భగవతా చ, ఇతిహాసైః ప్రతిబోధితో ధర్మసుతః - శుచార్పితః బన్ధునాశజశుచార్పితః బన్ధునాశజశుచార్పితః నాన్వబుధ్యత, కాలస్య గతిరీదృశీతి న విజజ్ఞే ॥ ౪౬ ॥ కింతు హే విప్రాః బన్ధుషు స్నేహమోహయోః వశం ప్రాప్తం, అత ఏవ, ప్రాకృతేన దేహాత్తదనుబన్ధ్యాదిప్రవణేనాత్మనా మనసా, సుహృదాం వధమేవ చిన్తయన్ ధర్మసుతో రాజా ఽబ్రవీత్ ॥ ౪౭ ॥ తదేవాహ యయావత్స్మ ... అహో దురాత్మనో మమ హృది రూఢమజ్ఞానం పశ్యత, తదేవ దర్శయతి పారక్యస్య శ్వసృగాలాదిభక్ష్యస్య-దేహస్యైవ దేహసుఖార్థమేవ - మే మయా - బహ్వ్యః అక్షౌహిణీః అక్షౌహిణ్యో, హతాః ॥ ౪౮ ॥ బాలాదిద్రుహః బాలాదిహన్తుః, ర్త్మన, వర్షాయుతానామయుతైరపి-నిరయాన్మోక్షో న హి భవేత్ ॥ ౪౯ ॥ నను, కార్యం రాజ్యోద్ధృతిర్ధర్మ్యం యుద్ధే చాప్యపలాయనమ్, ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధాచ్ఛ్రేయోఽన్యత్ క్షత్రియస్య న విద్యతే ఇత్యాదిశాస్త్రైః ధర్మ్యయుద్ధస్య ధర్మత్వావబోధనాత్, తత్ర హతాన్ ప్రతి కిం శోచసీత్యత ఆహ ॥ నేతి ॥ ప్రజాభర్తుః ప్రజాపోషణాధికృతస్య, రాజ్ఞో, ద్విషాం వధో, ధర్మాదనపేతః, నైనః పాపం కింతు, ధర్మమేవేతి యదనుశాసనాత్మకం వచో భగవద్వచ, స్తన్మనుబోధాయ అవివేకాయ-నకల్పతే-వివేకం జనయితుం న సమర్థమిత్యర్థః - ధర్మ్యయుద్ధస్య ధర్మత్వేఽపి-తదనుబన్ధినీయాం మహాశాపాపస్యైవ ప్రాప్తత్వాదితి భావః ॥ ౫౦ ॥ నను ధర్మార్థం యతమానస్యావర్జనీయతయా ప్రసక్తమపి

స్త్రీయశ్చ స్వపురం యాస్యన్ ప్రేమ్ణా రాజ్ఞా నివారితః ॥ ౪౫ ॥ వ్యాసాద్యైరీశ్వరేహాజ్ఞైః కృష్ణేనాద్భుతకర్మణా । ప్రబోధితోఽపీతిహాసైర్నాబుధ్యత శుచార్పితః ॥ ౪౬ ॥ ఆహ రాజా ధర్మసుతశ్చిన్తయన్ సుహృదాం వధమ్ । ప్రాకృతేనాత్మనా విప్రాః స్నేహమోహవశం గతః ॥ ౪౭ ॥ అహో మే పశ్యతాజ్ఞానం హృది రూఢం దురాత్మనః । పారక్యస్యైవ దేహస్య బహ్వ్యో మేఽక్షౌహిణీర్హతాః ॥ ౪౮ ॥ బాలద్విజసుహృన్మిత్రపితృభ్రాతృగురుద్రుహః । న మే స్యాన్నిరయాన్మోక్షో హ్యపి వర్షాయుతాయుతైః ॥ ౪౯ ॥ నైనో రాజ్ఞః ప్రజాభర్తుర్ధర్మ్యయుద్ధే వధో ద్విషామ్ । ఇతి మే న తు బోధాయ కల్పతే శాసనం వచః ॥ ౫౦ ॥ స్త్రీణాం మద్ధతబన్ధూనాం ద్రోహో యోఽసావిహోత్థితః । కర్మభిర్గృహమేధీయైర్నాహం కల్పో వ్యపోహితుమ్ ॥ ౫౧ ॥ యథా పఙ్కేన పఙ్కాంభః సురయా వా సురాకృతమ్ । భూతహత్యాం తథైవైకాం న యజ్ఞైర్మార్ష్టుమర్హతి ॥ ౫౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ ॥ ఇతి భీతః ప్రజాద్రోహాత్సర్వధర్మబుభుత్సయా । తతో వినశనం ప్రాగాద్యత్ర దేవవ్రతోఽపతత్ ॥ ౧ ॥ తదా తే భ్రాతరః సర్వే సదశ్వైః స్వర్ణభూషితైః । అన్వగచ్ఛన్ రథైర్విప్రా వ్యాసధౌమ్యాద

పాపం, వర్ణాశ్రమధర్మైరపాకర్తుం శక్యమేవ, ధర్మేణ పాపమపనుదతీ, తి శాస్త్రాదిత్యత ఆహ, స్త్రీణామితి ॥ మయా హతా బన్ధవః పతయో యాసాం తాసాం స్త్రీణాం - యోఽసౌ ద్రోహః - తద్విషయకో యో ద్రోహః పాపాత్మకః ఇహ, ధర్మయుద్ధప్రవృత్తే మయ్యుత్థిత - స్తమహం గృహమేధీయైః గృహాశ్రమిణః కర్తవ్యైర్ధర్మైః వ్యపోహితుం - నకల్పః న ప్రభుః - బహుకాలానుష్ఠాన్యమహాపుణ్యలోపద్రోహోఽల్పకాలనిర్వర్త్యైర్గృహమేధీయైః కర్మభిః నాపోహితుం కల్పః, కర్మణా కర్మనిర్హారశ్చాయుక్త ఇతి భావః ॥ ౫౧ ॥ ఏతదేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ పఙ్కాంభః పఙ్కసమ్బద్ధం-పఙ్కేన నైవ యథా, మార్ష్టుం శోధయితుం నార్హతి, లోకః-యథా చ సురాకృతం సురాకలితదోషదూషితం భాణ్డం, పునస్సురయైవ మార్ష్టుం నార్హతి-తథా-యజ్ఞైరేకామపి భూతహత్యాం - న మార్ష్టుం అర్హతి, పఙ్కాంభ ఇతి ద్వితీయాన్తపాఠే పఙ్కస్యాఽమ్భో యస్మిన్-తద్భాణ్డం-పఙ్కేన మార్ష్టుం నార్హతీతి తద్వత్ ॥ ౫౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాం ప్రథమస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః

తతః ఇతీత్థం, ప్రజాద్రోహాద్భీతో, యుధిష్ఠిరః - సర్వాన్ ధర్మాన్ బోద్ధుమిచ్ఛయా, వినశనం వినశనసలిలాన్వితం తోయత్ర బన్ధవస్తద్వినశనం, కురుక్షేత్రం, ప్రాయాత్ । ప్రతస్థే । వినశనం పశ్చిమదిక్ష్వితి ॥ యత్ర దేవవ్రతో భీష్మోఽపతత్, భీష్మాద్ధర్మాన్ బోద్ధుం ప్రయయావిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తదేతి ॥ తదా తస్య యుధిష్ఠిరస్య భ్రాతరో భీమాదయః సర్వే - సన్తో శ్వా ఏషాం తైః -

---

౫౨ శ్లో ॥ పా ॥ పఙ్కేన పఙ్కాంభః ॥ పా ॥ పఙ్కాంభమ్.

స్వర్ణభూషితైః-రథైః-రన్వగచ్ఛన్-తథా। హేవిప్రాః, వ్యాసధౌమ్యాదయశ్చాన్వగచ్ఛన్ ✽ ॥ ౨ ॥ ✽ హేవిప్రర్షే సధనం జయః సార్జునో భగవాన్ శ్రీకృష్ణోపి రథేనాన్వగచ్ఛత్ ॥ తదా స నృపో యుధిష్ఠిరో వ్యరోచత- యథా గుహ్యకైర్యక్షైః కుబేరస్తద్వత్ ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ దివః స్వర్గాత్ చ్యుతమమరమివ స్థితం భూమౌ నిపతితం భీష్మం దృష్ట్వా సానుగాః సభృత్యాః- పాణ్డవాశ్చ చక్రిణా శ్రీకృష్ణేన సహ ప్రణేముః ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ స్వ భరతపుఙ్గవం భరతవంశశ్రేష్ఠం భీష్మం ద్రష్టుం దేవర్షిప్రభృతయః ఆసన్ ఆగత్య స్థితవన్తః ✽ ॥ ౫ ॥ ✽ తానేవ కాంశ్చిదాహ ॥ పర్వత ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ రేణుకాసుతో భార్గవరామః, కౌశికో విశ్వామిత్రః ✽ ॥ ౬ ॥ ॥ ✽ హే బ్రహ్మన్ అన్యే బ్రహ్మరాతః శుకః ఆదిర్యేషాం తే అమలా మునయః- శిష్యైరుపేతాః కశ్యపాదయశ్చాజగ్ముః ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ తాన్ బ్రహ్మర్షి ప్రభృతీన్ సర్వాన్ సమేతాన్ సమువితా, నుపలభ్యాభిజ్ఞాయ ధర్మజ్ఞో దేశకాలవిభాగజ్ఞశ్చ, వసూత్తమో భీష్మః, యథార్హం పూజయామాస, పూర్వజన్మని వసుత్వాద్వసూత్తమ ఇత్యుక్తమ్ ✽ ॥ ౯ ॥ ✽ తథా కృష్ణంచ-తత్ప్రభావాభిజ్ఞో హృదిస్థం పూజయామాస ధ్యానేన హృదిస్థం కృత్వా మానసైరుపచారైః పూజయామాసేత్యర్థః కథంభూత - మాసీనం అగ్రత ఉపవిష్టం - జగదీశ్వరం - మాయయా సంకల్ప రూపజ్ఞానేనోపాత్తో విగ్రహో యస్య తమ్ ✽ ॥ ౧౦ ॥ ✽ తత ఉపాసీనాన్ ఉపవిష్టాన్, అనువర్తమానాన్వా, ప్రశ్రయేణ వినయేన ప్రేమ్ణాచ, సంగతాన్ పాణ్డుపుత్రాన్, అనురాగాస్రైరనురాగజై రశ్రుబిన్దుభిః అన్ధీభూతేన చక్షుషా, అభ్యాచష్ట-దదర్శ్శవాచ, నచ తైరుభయార్థక

యస్తథా ॥ ౨ ॥ భగవానపి విప్రర్షే రథేన సధనంజయః। స తైర్వ్యరోచత నృపః కుబేర ఇవ గుహ్యకైః ॥ ౩ ॥ దృష్ట్వా నిపతితం భూమౌ దివశ్చ్యుతమివామరమ్ । ప్రణేముః పాణ్డవా భీష్మం సానుగాస్సహ చక్రిణా ॥ ౪ ॥ తత్ర బ్రహ్మర్షయస్సర్వే దేవర్షయశ్చ సత్తమ। రాజర్షయశ్చ తత్రాసన్ ద్రష్టుం భరతపుఙ్గవమ్ ॥ ౫ ॥ పర్వతో నారదో ధౌమ్యో భగవాన్బాదరాయణః। బృహదశ్వో భరద్వాజస్సశిష్యో రేణుకాసుతః ॥ ౬ ॥ వసిష్ఠ ఇన్ద్రప్రమదస్త్రితో గృత్సమదోఽసితః। కక్షీవాన్ గౌతమోఽత్రిశ్చ కౌశికోఽథ సుదర్శనః ॥ ౭ ॥ అన్యే చ మునయో బ్రహ్మన్ బ్రహ్మరాతాదయోఽమలాః । శిష్యైరుపేతా ఆజగ్ముః కశ్యపాఙ్గిరసాదయః ॥ ౮ ॥ తాన్సమేతాన్మహాభాగాను పలభ్య వసూత్తమః। పూజయామాస ధర్మజ్ఞో దేశకాలవిభాగవిత్ ॥ ౯ ॥ కృష్ణంచ తత్ప్రభావజ్ఞ ఆసీనం జగదీశ్వరమ్ । హృదిస్థం పూజయామాస మాయయోపాత్తవిగ్రహమ్ ॥ ౧౦ ॥ పాణ్డుపుత్రానుపాసీనాన్ప్రశ్రయప్రేమసంగతాన్ । అభ్యాచష్టానురాగాస్రైరన్ధీభూతేన చక్షుషా ॥ ౧౧ ॥ అహో కష్టమహోఽన్యాయ్యం యద్యూయం ధర్మనన్దనాః। జీవితుం నార్హథ క్లిష్టం విప్రధర్మాచ్యుతాశ్రయాః ॥ ౧౨ ॥ సంస్థితేఽతిరథే పాణ్డౌ పృథా బాలప్రజా వధూః । యుష్మత్కృతే బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తా తోకవతీ ముహుః ॥ ౧౩ ॥ సర్వం కాలకృతం మన్యే భవతాం చ యదప్రియమ్ । సపాలో యద్వశే లోకో వాయోరివ ఘనావళిః ॥ ౧౪ ॥ యత్ర ధర్మసుతో రాజా గదాపాణిర్వృకోదరః। కృష్ణోఽస్త్రీ గాణ్డివం చాపం సుహృత్కృష్ణస్తతో విపత్ ॥ ౧౫ ॥ నహ్యస్యక

త్వాదశ్రుత స్తైర్ణోభయమపి వివక్షితమ్ ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ తతోక్తిమాహ ॥ అహో ఇతి ద్వాదశభిః ॥ హే ధర్మనన్దన, అహో ఇదం కష్టం జీవనం అన్యాయ్యమితి చ్ఛేదః, సన్ధిస్త్వార్షః- ఐదిలి ప్రకృతిభావాచిత్యాత్, యద్యస్మాత్ -విప్రాః ధర్మో ఽచ్యుతో భగవాంశ్చ ఆశ్రయో యేషాం తే- విప్రాద్యనువర్తినో యూయం క్లిష్టం కృచ్ఛ్రం యథా తథా జీవితుం నార్హథ ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ అతిరథే పాణ్డౌ సంస్థితే ప్రేతే సతి బాలాః ప్రజాః పుత్రాః యస్యాస్సా-వధూశ్చ- పృథా కున్తీ- తోకవతీ అపత్యవతీ సత్యపి- ముహుర్ముహుర్బహూన్ క్లేశాన్ ప్రాప్తాహి ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ భవతాం యదప్రియం దుఃఖ-మభూదేతత్సర్వం కాలకృతం మన్యే కోసౌ కాలః- యత్కృతం మదప్రియం తత్రాహ ॥ వాయోర్వశే మేఘపఙ్క్తిరివ-యస్య వశే సర్వో లోకో వర్తతే స ఏవ కాలః ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ అత్యన్తాసమ్భావితమిదమభవదితి విస్మయతే ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర ధర్మసుతాదయస్తత్రాపి విపదితి తచ్చిత్రమిత్యర్థః - ఆద్యః కృష్ణశబ్దో అర్జునపరః - ద్వితీయస్తు భగవత్పరః- తద్విశేషణం సుహృదితి-ధర్మసుతాదీనాం సుహృత్ - శ్రీశబ్దేన కృష్ణశ్రీర్ద్రౌపదీ వివక్షితా ధర్మసుతాదీనాం ముఖ్యతమ ఏవ సర్వ విపక్షక్షపణక్షమే సతి సమ్భావ్యస్వేషామవస్థానేపి విపదభవదిత్యేతదతి చిత్రమితి- ఇదం సర్వం కాలకృతమేవేతి భావః- సుహృత్కృష్ణ ఇత్యనేన- సుహృదపి కృష్ణః- కాలమేవానువర్తత ఇతి సూచితమ్, దుర్లభ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ ॥ యదనుగ్రహతః సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా, ఇత్యుక్త విధస్య- తత్రాపి భగవతా మతీవ సుహృదః కృష్ణస్యాపి సన్నిహితస్య కర్మాద్యనుకూలానువర్తిత్వాదేవాపేక్షాసఙ్గతిః నాన్యథేత్యాశయః ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ సను యద్వశే లోకస్సకలోపి - శ్రీకృష్ణో యత్ర సత్రాదిమాంశ్చ - తత్ర కాలానువృత్త్యా కిమస్య చికీర్షితమిత్యత్రాహ ॥ నహీతి ॥

హేరాజన్ అస్యకృష్ణస్యవిధిత్సితం చికీర్షితం-నకోపిపుమాన్ వేద- అవేద్యత్వజ్ఞాపనాయవిధిత్సితంవిశినష్టి॥యస్యవిధిత్సిత స్య-జిజ్ఞాసయాయుక్తాఃసహితాః-విధిత్సితంజ్ఞాతుంప్రవృత్తాః-కవయోబ్రహ్మాదయోపి-ముహ్యన్తి ✽॥౧౬॥✽ అస్త్వేవం ప్రకృతేకిమిత్యతాహ॥తస్మాదితి॥తస్మాత్సర్వలోకస్యకాలాయత్తసుఖాదిమత్త్వా-త్తత్రాదేశ్చకృష్ణాయత్తత్వాత్తత్కృష్ణ స్యకాలాద్యనువర్తిత్వాచ్చ- హేభరతర్షభ - ఇదంసుఖదుఃఖాదికంసర్వం-దైవతన్త్రంకాలాయత్తం-వ్యవస్యనిశ్చిత్య- దైవమత్రకాలకర్మాదుభయోపి ఘటయితా తదనువర్తీచేశ్వరః కృష్ణోవివక్షితః-తస్య దైవస్యానువిహితః తస్యేతికర్తరిషష్ఠీ-తేన ప్రవర్తితస్త్వం- హేప్రభో హేనాథ-అనాథాఃప్రజాః పాహిపాలయ ✽॥౧౭॥✽ ఏవంతమనుశాస్యలోకానుగ్రహకా మ్యయా శ్రీకృష్ణయాథాత్మ్యమావేదయతి॥ ఏషఇతి॥ ఏషఃశ్రీకృష్ణః-సాక్షాద్భగవాన్ సాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః- ఆద్యోజగత్కా రణభూతః - పరమపురుషోనారాయణ-ఏవసన్-మాయయా-లోకంమోహయన్ గూఢఃతిరోభావితస్వకీయవేషః వృష్ణిషు యాదవేషు-చరతి కశ్చిద్యాదవఇవానుకరోతి ✽ ॥౧౮॥ ✽ త్వమేవఇమమిత్థంజానాసి- కిమన్యేపీత్యతాహ॥ అస్యేతి॥ అస్యకృష్ణస్య-గుహ్యతమమనుభావంమాహాత్మ్యం - హేనృప-భగవాన్ ఉత్పత్తిప్రళయాద్యభిజ్ఞః-శివో వేద-తథాదేవర్షి ర్నారదోభగవాన్ కపిలశ్చ-వేద ✽॥౧౯॥✽ శివాదయస్త్వేవంవిదుస్త్వంత్వస్యరాజాఙ్గీ తస్యాపినతస్యతత్కృతంవై షమ్యమస్తీత్యాహ॥యమితిద్వాభ్యామ్॥యంకృష్ణం-మాతులేయంమాతులపుత్రం - ప్రియంప్రీతివిషయంచ-మిత్రంస్వతు ల్యంచ-సుహృత్తమంమహోపకారకంచ-మన్యసే యంచ-త్వం-సచివంమన్త్రిణంచ కదాచిద్దూతం కదాచిత్సౌహృదా తిశయాత్సారథిం-చాకరోఃకృతవానసి।తస్యానుభావంభగవాన్ శివోవేదేతిపూర్వేణాన్వయః ✽॥౨౦॥✽ యద్యస్యైవంమ న్యసేఅకరోశ్చ-తత్కృతందౌత్యసారథ్యాదిక్రియాకృతం-మతివైషమ్యంకదాచిదప్యస్యనవిద్యతే। మతివైషమ్యాభావే

ర్హిచిద్రాజన్ పుమాన్వేదవిధిత్సితమ్। యద్విజిజ్ఞాసయాయుక్తాముహ్యన్తికవయోపిహి ॥౧౬॥తస్మాదిదందై వతన్త్రంవ్యవస్యభరతర్షభ।తస్యానువిహితోఽనాథానాథపాహిప్రజాఃప్రభో॥౧౭। ఏషవైభగవా న్సాక్షాదాద్యోనారాయణఃపుమాన్।మోహయన్మాయయాలోకంగూఢశ్చరతివృష్ణిషు ॥౧౮॥ అస్యానుభా వంభగవాన్వేదగుహ్యతమంశివః।దేవర్షిర్నారదస్సాక్షాద్భగవాన్కపిలోనృప॥౧౯॥యంమన్యసేమాతులే యంప్రియంమిత్రంసుహృత్తమమ్।అకరోస్సచివందూతంసౌహృదాదథసారథిమ్॥౨౦॥సర్వాత్మనస్సమదృ శోహ్యద్వయస్యానహంకృతేః।తత్కృతంమతివైషమ్యంనిరవద్యస్యనక్వచిత్॥౨౧॥తథాప్యేకాన్తభక్తేషుప శ్యభూపానుకమ్పితమ్।యన్మేఽసూంస్త్యజతస్సాక్షాత్కృష్ణోదర్శనమాగతః ॥౨౨॥భక్త్యావేశ్యమనోయ

హేతుంవదన్ విశినష్టి॥సర్వాత్మనఇతి॥సర్వాత్మనః మాతులేయాదీన్మన్యానస్యదూతంసారథింవానుగ్వతః స్తవాప్యన్తరాత్మ తయాఅవస్థాయదూతత్వాదికరణాయత్వామపచోదయత ఇతిభావః॥ అథాప్య-నవద్యస్యనియామ్యగతావద్యాసంస్పృష్ట స్య-తత్రహేతు రనహంకృతేఃదేహాత్మభ్రాన్తిరహితస్య-కిఞ్చ-ద్వయస్యద్వితీయవస్తురహితస్య-స్వవ్యాప్యస్వతన్త్రవ స్తురహితస్యేత్యర్థః॥ అతఏవ సమదృశః-సర్వమపి ప్రకృతిపురుషాద్యాత్మకముచ్చావచంస్వశరీరతయాస్వనియామ్యత యాచైకరూపంపశ్యతః-ఉక్తగుణవిపరీతస్యైవహిపుంసో- మతివైషమ్యమితిభావః ✽॥౨౧॥✽ సర్వాత్మనఇత్యనేనసర్వ స్యతత్ప్రీతివిషయత్వమనుగతం శరీరంహ్యాత్మనఃప్రీతివిషయం-యద్యపిసర్వంచిదచిదాత్మకంజగచ్ఛరీరభూతంప్రియంకృ పావిషయంచ-తథాపక్షేత్రజ్ఞానుజిఘృక్షయా-జగద్వ్యాపారేప్రవృత్తస్యస్వస్యవైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిపరిహారాయవ్యా జమాత్రాపేక్షిణస్స్వానువర్తినోనితరాంప్రియాః కృపావిషయాశ్చేతి-తదేవదర్శయితుంభక్తస్యమముమూర్షోర్మనుపత్తుస్సి పయంగతఇత్యాహ॥తథాపీతి॥యద్యపి-సర్వాత్మాసమదర్శీచ-తథాపి-హేభూప- ఏకాన్తభక్తేషుఅనన్యప్రయోజనభక్తే షు అనుకమ్పితంఅనుకమ్పాస్యసంజాతేత్యనుకమ్పితః తారకాదిత్వాదితచ్॥ అనుకమ్పాయుక్తం - పశ్యఅవేహి తత్రలిఙ్గ మాహ-యద్యస్మాత్కృష్ణఃఅసూన్ప్రాణాన్ త్యజతఃత్యక్తుముద్యుక్తస్య-మమ సాక్షాద్దర్శనంప్రాప్తః ✽॥౨౨॥✽ కింత తత్సన్దర్శనజంఫలమిత్యతాహ॥భక్త్యేతి॥ యస్మిన్ భక్త్యామనోనివేశ్య- వాచా-యస్యభగవతోనామమాత్రమేవకీర్తయన్- కళేబరంత్యజన్-యోగీ-కామకర్మభిః కామ్యన్తఇతికామాఃశబ్దాదివిషయాః-తైస్తేషాం-నిమిత్తభూతైఃకర్మభిః-పుణ్యపాపా త్మకైః-కామైఃకర్మభిశ్చేతివా-ముచ్యతేసంసృతిబన్ధాన్ముచ్యతఇత్యర్థః-యచ్ఛబ్దస్య - సకృష్ణఇత్యధ్యాహృతతచ్ఛబ్దవతా పూర్వేణాన్వయః - సదేవఇత్యుత్తరేణవా-నామకీర్తనమేవ-కామకర్మవిమోచనద్వారానిశ్శ్రేయసఫలకం-కిముసాక్షాద్ద

ర్తనమితిభావః ॥౨౩॥ యత ఏవమతో యావత్ప్రియాణం భగవాన్ప్రతీక్షతామితి ప్రార్థయతే। స ఇతి॥ యావదిదం కళేబరం-హినోమి త్యజామి యావన్నిర్భక్ష్మీతి భావః। తావత్ప్రసన్నహాసేన-అరుణాలోచనాభ్యాం చ ఉల్లసన్ముఖామ్బుజం యస్య-స చతుర్భుజో-భగవాన్ కృష్ణః-దేవో-ధ్యానపథం ధ్యానవిషయభూతస్సన్ ప్రతీక్షతాం-చక్షుష్పథత్వం ప్రాప్త ఏవేతి-ధ్యానపథోపి భవత్విత్యభిప్రాయేణ ధ్యానపథ ఇత్యుక్తం "యద్వా" ద్విభుజత్వేన ధ్యానపథో భవన్నిత్యభిప్రాయేణ తదుక్తిః-తత్రత్యానాం ద్విభుజత్వేన చక్షుష్పథోపి-స్వస్య చతుర్భుజత్వేన చక్షుష్పథ-స్తేనైవరూపేణ ధ్యానపథోప్యస్త్వితి అభిప్రాయేణ వా ధ్యానపథశ్చతుర్భుజ ఇత్యుక్తమ్ ॥౨౪॥ తద్భీష్మవచో నిశమ్య యుధిష్ఠిరశ్శరపఞ్జరే శయానం భీష్మం-ఋషీణాంశ్శృణ్వతాం సతాం-నానావిధాన్ ధర్మానపృచ్ఛత్ ॥౨౫॥ ధర్మాన్విశినష్టి॥ పురుషస్వభావః-జ్ఞాతృత్వజ్ఞత్వశక్తత్వాశక్తత్వాదిరూపస్తదనుగుణం విహితాన్ కర్తవ్యతయా విధిబోధితాన్ యథావర్ణం-యథాశ్రమం-బ్రాహ్మణాదివర్ణానాం బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమాణాం చ యోగ్యాన్-యోగ్యార్థే యథాశబ్దస్యావ్యయీభావః- వైరాగ్యరాగావనాసక్తకామౌ తావేవోపాధీ-తాభ్యాం-ఆమ్నాతాన్-ఉభయలక్షణాన్ ఉభయవిధాన్-ప్రవృత్తినివృత్తిభేదభిన్నానిత్యర్థః కస్మై వైరాగ్యవాన్ అగ్నిహోత్రాదికర్మణో-అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్స్వర్గకామః-యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహుయాత్-ఇతి స్వర్గాధికారజీవనాధికారరూపాభ్యాముపాధిభ్యామేవ భేదః- ఏవం వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యాం ప్రవృత్తినిష్ఠత్వేన నివృత్తినిష్ఠత్వేన చామ్నాతాన్-వస్తుత ఏకరూపాన్-వర్ణాశ్రమాదిధర్మానిత్యర్థః ॥౨౬॥ ఆమ్నాతానిత్యనేన వైదికధర్మానపృచ్ఛదితి సూచితం। తథాస్మార్తధర్మానపృచ్ఛదిత్యభిప్రాయేణాహ॥ దానధర్మానితి॥ రాజధర్మాః-నీతిశాస్త్రోక్తాః-మోక్షధర్మాః

స్మిన్వాచా యన్నామ కీర్తయన్। త్యజన్కళేబరం యోగీ ముచ్యతే కామకర్మభిః ॥౨౩॥ స దేవదేవో భగవాన్ప్రతీక్షతాం కళేబరం యావదిదం హినోమ్యహమ్। ప్రసన్నహాసారుణలోచనోల్లసన్ముఖామ్బుజో ధ్యానపథశ్చతుర్భుజః॥౨౪॥ సూత ఉవాచ॥ యుధిష్ఠిరస్తదాకర్ణ్య శయానం శరపఞ్జరే। అపృచ్ఛద్వివిధాన్ధర్మానృషీణాం చానుశృణ్వతామ్ ॥౨౫॥ పురుషస్వభావవిహితాన్ యథావర్ణం యథాశ్రమమ్। వైరాగ్యరాగోపాధిభ్యామామ్నాతోభయలక్షణాన్ ॥౨౬॥ దానధర్మాన్ రాజధర్మాన్మోక్షధర్మాన్విభాగశః। స్త్రీధర్మాన్భగవద్ధర్మాన్ సమాసవ్యాసయోగతః॥౨౭॥ ధర్మార్థకామమోక్షాంశ్చ సహోపాయాన్యథా మునే। నానాఖ్యానేతిహాసేషు వర్ణయామాస తత్త్వవిత్ ॥౨౮॥ ధర్మం ప్రవదతస్తస్య స కాలః ప్రత్యుపస్థితః। యో యోగినశ్ఛన్దమృత్యోర్వాఞ్ఛితస్తూత్తరాయణః ॥౨౯॥ తదోపసంహృత్య గిరస్సహస్రణీర్విముక్తసఙ్గం మన ఆదిపూరుషే। కృష్ణే లసత్పీతపటే చతుర్భుజే పురస్స్థితేఽమీలితదృగ్వ్యధారయత్ ॥౩౦॥ విశుద్ధయా ధారణయా హతాశుభస్తదీక్షయైవాశుగ

పఞ్చరాత్రాదితన్త్రోక్తాః - తత్రాప్యవాన్తరభేదాభిప్రాయేణ పురుషస్వభావభేదాభిప్రాయేణ వా విభాగశ ఇత్యుక్తమ్-భగవద్ధర్మాస్తచ్ఛ్రవణకీర్తనాదయః సమాసవ్యాసయోగతః సంక్షేపవిస్తారాభ్యాం యుక్తాశ్శాస్త్రేషు ప్రతిపాద్యత ఇతి సమాసవ్యాసయోగాః-సార్వవిభక్తికస్తసిః- సమాసవ్యాసయోగాన్ "యద్వా" సమాసవ్యాసయోగాత్ సంక్షేపయోగాద్విస్తరయోగాచ్చాపృచ్ఛత్ సంక్షిప్తత్వేన విస్తృతత్వేన చాపృచ్ఛదిత్యర్థః ॥౨౭॥ ద్వితీయాన్తానాం వర్ణయామాసేత్యుత్తరత్రాన్వయః- హే మునే-సహోపాయాః సాధనాః ధర్మార్థకామమోక్షానపి-యథావన్నానావిధాన్యాఖ్యానేష్వితిహాసేషు చ, యస్తత్త్వం, తద్విత్, భీష్మో వర్ణయామాస ॥౨౮॥ ఏవం పృష్టాన్ ధర్మాన్, ప్రవదతః-యోగినః-ఛన్దమృత్యోః స్వచ్ఛన్దానుసారిమృత్యోర్యస్య తథా-భీష్మస్య, యో వాఞ్ఛిత, ఉత్తరాయణః- స కాలః-ప్రత్యుపస్థితః, "యద్వా" తస్య స కాలః ప్రత్యుపస్థితః, యః ఛన్దమృత్యోర్యోగినః, వాఞ్ఛితః, స చాపి కః, ఉత్తరాయణ ఇతి వాన్వయః ॥౨౯॥ తదేతి॥ యదా స కాలః ప్రత్యుపస్థితః, తదా-సహస్రణీః సహస్రాణాం పురుషాణాం వా విరూపాణాం నాయకః, సహస్రం స్వవంశ్యానాం నయతి సద్గతిం ప్రాపయతీతి వా-స భీష్మః గిరః ఉపసంహృత్య విరమ్య, ముక్తస్సఙ్గో దేహతదనుబన్ధ్యాదిసఙ్గో యస్య, తన్మనః-పురస్స్థితే లసన్ పీతః పీతవర్ణః పటో యస్య, తస్మిన్ కృష్ణే-వ్యధారయత్, కథంభూతః- నిమీలితే దృశౌ దృష్టీ యేన సః, నిమేషణమప్యకుర్వన్ కృష్ణమేవ పశ్యన్-తద్విగ్రహధ్యానైకప్రవణం చిత్తమకరోదిత్యర్థః ॥౩౦॥ విశుద్ధయా ధారణయా భగవద్విగ్రహవిషయధ్యానాత్మికయా, హతం నిరస్తం అశుభం భగవత్ప్రాప్తివిరోధిప్రారబ్ధం యస్య, తదీక్షయైవ భగవద్దర్శనేనైవ-ఆశు-గతా అస్త్రాయుధప్రహారజా వ్యథా యస్య-నివృత్తాః సర్వేషామిన్ద్రియాణాం వృత్తయోపి ప్ర

వశ్రాపత్తాద్రవనష్టో యస్యసః, భీష్మో జన్యం శరీరం, విసృజన్ జనార్దనం తుష్టావ ॥౩౧॥ స్తుతిమేవాహ ఇతిత్యాదిభిరేకాదశభిః ॥ తావత్ప్రథమవ్యోమస్థం వేదాన్తవేద్యం దివ్యాత్మస్వరూపం ప్రకృతావతారరూపం తత్ప్రియజనం చానుసన్ధాయ తస్మిన్ స్వమతిదార్ఢ్యం ప్రార్థయతే ॥ ఇతీతి ॥ ఇతివక్ష్యమాణప్రకారేణ-మమ, మతిః భగవతి-వితృష్ణా అనలం-బుద్ధిరహితా సతి ఉపకల్పితా ప్రేక్షితా భవతు,, యద్వా ,, ఇతిప్రోక్తా, మతిర్వితృష్ణా-ఇతియస్మాత్తస్మాద్భగవత్యుపకల్పితా, భవత్విత్యర్థః, కథంభూతే-సాత్వతపుఙ్గవే సాత్వతానాం యాదవానాం పుఙ్గవే శ్రేష్ఠే, భాగవతానాం-నాయకే వా-విభూమ్ని-విలక్షణే భూమ్ని, వాగాదిభ్యః ప్రాణశబ్దవాచ్యాజ్జీవాచ్చ విలక్షణే-అపరిచ్ఛిన్నే భూమశబ్దవాచ్య ఇత్యర్థః,, భూమాత్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్యః యో వై భూమా తత్సుఖం నాల్పే సుఖమస్తీ,, తి హి శ్రూయతే, తదాహ, స్వసుఖముపగత ఇతి ॥ స్వం స్వాభావికం - సుఖం, ఉపగతవతి-అపరిచ్ఛిన్నస్వాభావికానన్దశాలినీత్యర్థః, క్వచిద్దేశే-విహర్తుం- ప్రకృతిం ప్రగృహ్య, ముపేయుషి,,యస్య, ద్భవప్రవాహః యస్మాత్ భవప్రవాహః సంసారప్రవాహో- భవతి- యత్సంకల్పమూలా హ్యజ్ఞానాం సంసారప్రవృత్తిస్తస్మిన్నిత్యర్థః ॥౩౨॥ ప్రకృతం రూపమనుస్మృత్య మతిదార్ఢ్యం ప్రార్థయతే ॥ త్రిభువనకమనమితి ॥ త్రిభువనకమనం త్రిభువనకమనీయం - తద్వపు-ర్దధానే - విజయసఖే అర్జునసఖే- శ్రీకృష్ణే-అనవద్యా నిర్దుష్టా అనన్యప్రయోజనేతి యావత్ - మమ రతిరనురాగోఽస్తు - కథంభూతం వపుః- తమాలస్యేవ వర్ణో నీలో యస్య-రవేః కరః కిరణసముదాయ ఇవ గౌరం వరం చామ్బరం యస్మిన్-అలకకులైః కున్తలజాలైః ఆవృతమాననాబ్జం యస్య తథాభూతం ॥౩౩॥ యుద్ధదశావస్థితమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ యుధీతి ॥ కృష్ణే భగవతి-మమాత్మా మనః, అస్తు-దృఢమవతిష్ఠతు-కథంభూతే యుధి యుద్ధే-తురగరజోభిః అశ్వశఫోద్ధతరజోభిః-విధూమ్రైర్ధూసరితైః-విష్వగ్విలమ్బమానైః-కచైరలకై-ర్లులితైః స్రవద్భిః శ్రమవారి

తాయుధవ్యథః । నివృత్తసర్వేన్ద్రియవృత్తివిభ్రమస్తుష్టావ జన్యం విసృజఞ్జనార్దనమ్ ॥౩౧॥ శ్రీభీష్మ ఉవాచ ॥
ఇతి మతిరుపకల్పితా వితృష్ణా భగవతి సాత్వతపుఙ్గవే విభూమ్ని । స్వసుఖముపగతే క్వచిద్విహర్తుం ప్రకృతిముపేయుషి యద్భవప్రవాహః ॥౩౨॥ త్రిభువనకమనం తమాలవర్ణం రవికరగౌరవరామ్బరం దధానే । వపురలకకులావృతాననాబ్జం విజయసఖే రతిరస్తు మేఽనవద్యా ॥౩౩॥ యుధి తురగరజోవిధూమ్రవిష్వక్కచలులితశ్రమవార్యలంకృతాస్యే । మమ నిశితశరైర్విభిద్యమానత్వచి విలసత్కవచేఽస్తు కృష్ణ ఆత్మా ॥౩౪॥ సపది సఖివచో నిశమ్య మధ్యే నిజపరయోర్బలయోరథం నివేశ్య । స్థితవతి పరసైనికాయురక్ష్ణా హృతవతి పార్థసఖే రతిర్మమాస్తు ॥౩౫॥ వ్యవహితపృతనాముఖం నిరీక్ష్య స్వజనవధాద్విముఖస్య దోషబుద్ధ్యా । కుమతిమహరదాత్మవిద్యయా యశ్చరణరతిః పరమస్య తస్య మేఽస్తు ॥౩౬॥ స్వనిగమమపహాయ మత్ప్రతిజ్ఞామృతమధికర్తుమవ

భిః శ్రమస్వేదబిన్దుభిః-స్వాలంకృతమాస్యం యస్య, నిశితైః శరైర్విభిద్యమానా త్వక్ యస్య, అతఏవ-విలసన్-క్షతజేన విలసత్కవచో యస్మిన్ ॥౩౪॥ యుద్ధప్రారమ్భదశావస్థం రూపమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ సపదీ ॥ యుద్ధప్రారమ్భసమయే-సఖ్యురర్జునస్య వచః,, సేనయోరుభయోర్మధ్యే రథం స్థాపయ మేఽచ్యుత ॥ యావదేతాన్నిరీక్షేహం యోద్ధుకామానవస్థితా,, నిత్యేవం రూపం వచో నిశమ్య నిజపరయోః పాణ్డవకౌరవయోర్బలయోః, మధ్యే రథం నివేశ్య స్థాపయిత్వా-స్థితవతి అక్ష్ణైవ దృష్టిమాత్రేణైవ, పరసైనికానామాయుర్హృతవతి, పార్థస్యార్జునస్య సఖా తస్మిన్ మమ రతిరస్తు ॥౩౫॥ గీతోపనిషదుపదేశదశావస్థం రూపమనుసన్ధాయ ప్రార్థయతే ॥ వ్యవహితేతి ॥ వ్యవహితాయాః నాతిదూరస్థాయాః పృతనాయాః శత్రుసేనాయాః ముఖం పురోభాగం, అవలోక్య-దోషబుద్ధ్యా-స్వజనవధా-ద్విముఖస్య-అర్జునస్యాపి శేష్యమధ్యాహర్తవ్యం, కుమతిం,, దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణ,, త్యాదినా తేనైవావిష్కృతం బన్ధుహత్యయా పాపమాశఙ్కమానాం కుమతిం, ఆత్మవిద్యయా గీతోపనిషదుపదేశేన యోఽపహృతవాన్, తస్య, పరమస్య,, పరా మా యస్మాత్ స పరమః, సర్వాభ్యధికస్య-భగవతశ్చరణయోః రతిర్మమాస్తు ॥౩౬॥ జిఘాంసయా స్వస్యోపర్యాధావనదశాయామవస్థితం రూపమనుసన్ధాన స్తమేవ తత్ప్రాప్త్యుపాయమధ్యవస్యతి ॥ స్వనిగమమిత్యాదిశ్లోకద్వయమేకాన్వయం ఆతతాయినః ప్రహరతో, మేమమ, తావత్ శితైర్విశిఖైర్బాణైర్హతస్తాడితః, అతఏవ-విశీర్ణః శిథిలో దంశః కవచో యస్యసః, క్షతజేన రుధిరేణ పరిప్లుతః వ్యాప్తగాత్రస్సన్-స్వనిగమం, ఆయుధం న గృహ్ణామీతి స్వప్రతిజ్ఞాం, అపహాయ ఆయుధం గ్రాహయామీత్యేవం విధాం మత్ప్రతిజ్ఞాం, ఋతం సత్యం, కర్తుం, స్వప్రతిజ్ఞామపేక్ష్య భక్తప్రతిజ్ఞామేవ యథార్థం కర్తుమిత్యర్థః ॥ రథస్థ, స్తతోఽవప్లుతః, ధృతః రథచరణః సుదర్శనాఖ్యం చక్రం యేన సః, చలన్తీ గౌర్భూమిర్యస్మాద్భూమిం చాలయన్, గతం గచ్ఛదుత్తరీయం యస్య సః, ఇభం గ

ఽభిహన్తుం, హరిం సింహ ఇవ, బలాన్మద్వధార్థ, మభిససార మదభిముఖమాగతవాన్-స ముకున్దో మోక్షదో భగవాన్మమ, గతిః స్వప్రాప్త్యుపాయో భవతు ॥ ౩౭॥ ౩౮ ॥ సారథ్యదశావస్థితం తద్రూపమనుసంధాయ-తస్మిన్ రతిదార్ఢ్యం ప్రార్థయతే విజయరథకుటుమ్బ ఇతి ॥ విజయస్యార్జునస్య రథః కుటుమ్బః కుటుమ్బవద్రక్షణీయో యస్య, ఆత్తం తోత్రం వేత్రం యేన ధృతా హయానామశ్వానాం రశ్మయః ప్రగ్రహా యేన-తస్మిన్, తచ్ఛ్రియా తోత్రహయరశ్మిగ్రహణజశోభయా, ఈక్షణీయే అతివీక్షితుమర్హే, భగవతి, ముమూర్షోర్మర్తుమిచ్ఛతస్య, మమ రతిరస్తు ద్వన్ద్వయుద్ధే, యం నిరీక్ష్య, హతాః, స్వే చ-స్వరూపం స్వాభావికం రూపం, అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టం రూపం, ముక్తిమితి యావత్, గతాః ప్రాప్తాః తస్మిన్ భగవతి ఇత్యన్వయః, సరూపమితి పాఠే ‹‹ సమానరూపం సాధర్మ్యమితి యావత్ ॥ ౩౯ ॥ న కేవలం తం నిరీక్ష్య యుద్ధే హతా ఏవ స్వరూపం గతాః, అపితు, తత్కర్మేణ తమనువర్తమానా అపి ఇత్యాహ ॥ లలితేతి ॥ లలితయా సున్దరయా గత్యా విలాసేన, వల్గుహాసేన సున్దరతరహాసేన మన్దస్మితేన, ప్రణయనిరీక్షణేన చ, కల్పితః ఉరుః అధికః మానః బహుమానః యాసాం తాః, గోపవధ్వః, ఉన్మదేన ఉద్రిక్తకామేన, అన్ధాః, స్వపరవివేకరహితాః, కృష్ణం సామాన్యం మన్యమానా ఇత్యర్థః, అత ఏవ, కృతం భగవత్కృతం, చేష్టితం, భగవతశ్చేష్టితం, పూతనానిరాసాదికమితి యావత్, అనుకృతవత్యః అనుకుర్వత్యః సత్యః, ఏవంచ, స్ఫుటీభవిష్యతి, యస్య ప్రకృతిం స్వభావం సాధర్మ్యం-అగన్-అగమన్-కిల ప్రసిద్ధిద్యోత్యతే, తస్మిన్ భగవతి రతిరస్త్వితి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౪౦ ॥ యుధిష్ఠిరరాజసూయసభాస్థం రూపమనుసన్ధాయ తస్య స్వచక్షుర్విషయతాం ప్రార్థయతే॥ మునీతి ॥ యుధిష్ఠిరరాజసూయే, మునీనాం గణైః, నృపశ్రేష్ఠైశ్చ, సంకులే, అన్తస్సదసి సభామధ్యే, ఏషాం యుధిష్ఠిరకృతిం మునిగణాద్యభిమతం చార్ఘ్యం, మగ్రపూజాదిక, ముపపేదే ప్రాప్తః, ఏష ఈక్షణీయో మదన్తరాత్మా, కృష్ణః, మమ దృశిగోచరో దృష్టివిషయస్సన్, ఆవిర్భవతు, యావత్తనుత్యాగమవతిష్ఠత్వితి భావః॥ యద్వా॥ ఆవిరాత్మా

ఫల్గుణో రథస్థః। ధృతరథచరణోఽభ్యయాచ్చలద్గుర్హరిరివ హన్తుమిభం గతోత్తరీయః॥౩౭॥ శితవిశిఖహతో విశీర్ణదంశః క్షతజపరిప్లుత ఆతతాయినో మే। ప్రసభమభిససార మద్వధార్థం స భవతు మే భగవాన్ గతిర్ముకున్దః॥౩౮॥ విజయరథకుటుమ్బ ఆత్తతోత్రే ధృతహయరశ్మిని తచ్ఛ్రియేక్షణీయే। భగవతి రతిరస్తు మే ముమూర్షోర్యమిహ నిరీక్ష్య హతా గతాః స్వరూపమ్ ॥ ౩౯ ॥ లలితగతివిలాసవల్గుహాసప్రణయనిరీక్షణకల్పితోరుమానాః। కృతమనుకృతవత్య ఉన్మదాన్ధాః ప్రకృతిమగన్కిల యస్య గోపవధ్వః॥౪౦ ॥ మునిగణనృపవర్యసంకులేఽన్తస్సదసి యుధిష్ఠిరరాజసూయ ఏషామ్। అర్హణముపపేద ఈక్షణీయో మమ దృశిగోచర ఏష ఆవిరాత్మా॥౪౧॥ తమిమమహమజం శరీరభాజాం హృది హృది ధిష్ఠితమాత్మకల్పితానామ్। ప్రతిదృశమివ నైకధార్కమేకం స

ప్రకాశస్వరూపః, దృశిగోచర అస్త్విత్యన్వయః ॥౪౧॥ అథ సర్వాన్తరాత్మానమనుసన్ధాయ ఉక్తవిధం భగవన్తం ప్రాప్తోఽస్మీత్యాహ ॥ తమితి ॥ తం ఉక్తవిధం ఆత్మనా, భగవతా స్వేనైవ, తత్తత్కర్మానురూపం, కల్పితానాం, దేహభాజాం, హృది హృది ప్రతిహృదయం, వస్తుతః-ఏకమేవ, ప్రతిదృశం, నైకధా అనేకధావస్థితం, అర్కం సూర్యమివ, ధిష్ఠితమధిష్ఠితం సమధిగతోఽస్మి సంప్రాప్తోఽస్మి, కథంభూతః - విధూతః భేదమోహః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుభేదజ్ఞానాత్మకో మోహః, ఏకరూపే ఆత్మని, దేవమనుష్యాదిభేదమోహశ్చ, యస్య, తథాభూతః, యథా దివిష్ఠస్సూర్యః ఏక ఏవసన్-ప్రతిదృశం, ప్రతిదృశం, వారిగతేనాపనయనేనాత్మాభిముఖం జలాదావాభాసమానః, జలాదిగతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషాగోచరః, వ్యాప్యవస్తుగతదోషసఙ్గరహితోఽర్కః, స్తమివ హృదిధిష్ఠితమితి దృష్టాన్తార్థః, అన్యథా అర్కదృష్టాన్తో న ఘటతే అతోఽయం నిర్దోషత్వే దృష్టాన్తః ‹‹ వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వమన్తర్భావాదుభయసామఞ్జస్యాదేవం దర్శనాచ్చ ›› ఇతి సూత్రితం, తత్ర హి ‹‹ న స్థానతోఽపి పరస్యోభయలిఙ్గం, ›› ఇత్యనేన పృథివ్యాదిష్వన్తరాత్మతయావస్థితస్యాపి పరమాత్మనో నిరస్తనిఖిలదోషత్వసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వరూపోభయలిఙ్గశ్రవణాత్పృథివ్యాదిగతదోషసంస్పర్శాభావ, మభిధాయ ‹‹ అత ఏవ చోపమా సూర్యకాదివ, ›› దిత్యనేన యతో నానావిధేషు స్థానేషు స్థితస్యాపి, పరస్య బ్రహ్మణో, న తత్ప్రయుక్తదోషభాక్త్వం, మత ఏవ, జలదర్పణాదిప్రతిబిమ్బితసూర్యాదివత్, పరమాత్మా తత్ర తత్రావస్థితోఽపి, నిర్దోష ఇతి, శాస్త్రేషూపమా క్రియతే, ‹‹ ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథక్ భవేత్ । తథాత్మైకోఽప్యనేకస్థో జలాధారేష్వివాంశుమాన్॥ ఏక ఏవ హి భూతాత్మా భూతే భూతే వ్యవస్థితః॥ ఏకధా బహుధా చైవ దృశ్యతే, జలచన్ద్రవ,, దిత్యాదిష్వి ‹‹ త్యభిధాయ-పునః, అమ్బువదగ్రహణాత్తు న తథాత్వ ›› మిత్యనేన సూత్రేణామ్బుదర్పణాదిషు యథా సూర్యముఖాదయో గృహ్యన్తే, న తథా, పృథివ్యాదిషు స్థానేషు పర

ఽన్తర్గృహ్యతే, అమ్బ్వాదిషు-సూర్యాదయో భ్రాన్త్యా తత్ర స్థా ఇవ గృహ్యన్తే, న పరమార్థతస్తత్రస్థాః, ఇహ తు, యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్, యోఽప్సు తిష్ఠన్-య ఆత్మని తిష్ఠ, న్నిత్యేవమాదినా, పరమార్థత ఏవ, పరమాత్మా, పృథివ్యాదిషు స్థితో, గృహ్యతే, అతస్సూర్యాదే, రమ్బుదర్పణాదిప్రయుక్తదోషానను షఙ్గ, స్తత్ర తత్రస్థిత్యభావాదేవ, అతో, న తద్వాం తార్ష్టాన్తికస్య న దృష్టాన్త తుల్యత్వ, మితి పరిచోద్య, వృద్ధిహ్రాసభాక్త్వ, మిత్యాదిసూత్రేణ, పృథివ్యాదిస్థానాన్తర్భావాత్ స్థానినః, పరస్య బ్రహ్మణః, స్వరూపతో గుణతశ్చ, పృథివ్యాదిస్థానగతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషనాక్త్వమాత్రం, సూర్యాదిదృష్టాన్తేన నిరస్యతే కథమిత్యనువగమ్యతే, ఉభయసామఞ్జస్యాదేవం, ఉభయదృష్టాన్తసామఞ్జస్యాదేవమితి నిశ్చీయతే,, ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథగ్భవేత్,, జలాధారేష్వివాంశుమా,, నితిదోషవత్స్వనేకేషు, వస్తుతోఽవస్థితస్యాకాశస్య, వస్తుతోఽనవస్థితస్యాంశుమతశ్చోభయస్య-దృష్టాన్తస్యోపాదానం హి-పరమాత్మనః పృథివ్యాదిగతదోషభాక్త్వనివర్తనమాత్రే-ప్రతిపాద్యే-సమఞ్జసం భవతి ఘటకరకాదిషు యథా వృద్ధిహ్రాసభాక్షు, పృథక్పృథక్-సంయుజ్యమానస్యాకాశం-వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్నస్పృశ్యతే-యథా జలాధారేషు విషమేషు-దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్నస్పృశ్యతే-తథాయం-పరమాత్మా-పృథివ్యాదిషు నానాకారేషు అచేతనేషు చేతనేషు చ-స్థితః-తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిదోషైరసంస్పృష్టః-సర్వత్ర వర్తమానోఽపి-ఏక ఏవాస్పృష్టదోషగన్ధః కల్యాణగుణాకర ఏవ-యథా జలాదిషు వస్తుతోఽనవస్థితస్యాప్యంశుమతో-హేత్వభావాజ్జలాదిదోషానభిష్వఙ్గస్తథా పృథివ్యాదిష్వవస్థితస్యాపి పరమాత్మనో, దోషప్రత్యనీకాకారతయా-దోషహేత్వభావాన్న దోషగన్ధ ఇతి భాషితమ్ ॥ ౪౨ ॥ ఇత్థం భగవతి-కృష్ణే పరమాత్మని మనోవాగ్దృష్టీనాం-వృత్తిభిర్వ్యాపారై-రాత్మానం ప్రత్యగాత్మానమావేశ్య, తేన సంయుక్తమనుసన్ధాయేత్యర్థః-సభీ

మధిగతోఽస్మి విధూతభేదమోహః ॥ ౪౨ ॥ సూత ఉవాచ ॥ కృష్ణ ఏవం భగవతి మనోవాగ్దృష్టివృత్తిభిః । ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్య సోఽన్తశ్శ్వాస ఉపారమత్ ॥ ౪౩ ॥ సంపద్యమానమాజ్ఞాయ భీష్మం బ్రహ్మణి నిష్కలే । సర్వే బభూవుస్తే తూష్ణీం వయాంసీవ దినాత్యయే ॥ ౪౪ ॥ తత్ర దున్దుభయో నేదుర్దేవమానవవాదితాః । శశంసుస్సాధవో రాజ్ఞాం ఖాత్పేతుః పుష్పవృష్టయః ॥ ౪౫ ॥ తస్య నిర్హరణాదీని సంపరేతస్య భార్గవ । యుధిష్ఠిరః కారయిత్వా ముహూర్తం దుఃఖితోఽభవత్ ॥ ౪౬ ॥ తుష్టువుర్మునయో హృష్టాః కృష్ణం తద్గుహ్యనామభిః । తతస్తే కృష్ణహృదయాస్స్వాశ్రమాన్ ప్రయయుః పునః ॥ ౪౭ ॥ తతో యుధిష్ఠిరో గత్వా సహకృష్ణో గజాహ్వయమ్ । పితరం సాన్త్వయామాస గాన్ధారీం చ తపస్వినీమ్ ॥ ౪౮ ॥ పిత్రా చానుమతో రాజా వాసుదేవానుమోదితః । చకార రాజ్యం ధర్మేణ పితృపైతామహం విభుః ॥ ౪౯ ॥ ******************************** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః. ************ శౌనక ఉవాచ ॥ హత్వా స్వరిక్థస్పృధ ఆతతాయినో యుధిష్ఠిరో ధర్మభృతాం వరిష్ఠః । సహానుజైః

ష్మః-అన్తశ్శ్వాసః అన్తర్లీనః ప్రాణవాయుర్యస్య-స తథాభూతః, ఉపారమత్, శరీరం విహాయార్చిరాదిగత్యా పరమపురుషం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ తదా భీష్మం-నిష్కలే నిర్దోషే-బ్రహ్మణి-సంపద్యమానం, సర్వోపాధివిధూననపూర్వకం బ్రహ్మప్రాప్నువన్తం, ప్రత్యభిజ్ఞాయ-సర్వే తత్రత్యా, స్తూష్ణీం బభూవుః, యథా, దినాత్యయే రాత్రౌ, వయాంసి పక్షిణస్తద్వత్ ॥ ౪౪ ॥ తత్ర తదా దేవైర్మానవైశ్చ వాదితా దున్దుభయో నేదుః దధ్వనుః సాధవో భాగవతాః, శశంసుః-భీష్మస్య భాగ్యం మాహాత్మ్యం చానితరసాధారణమితి తుష్టువుః, రాజ్ఞాం పుష్పవృష్టయః రాజభిః కారితాః పుష్పవృష్టయః, ఖాదుపరిదేశాత్, పేతుః పతితవత్యః ॥ ౪౫ ॥ హే భార్గవ, సంపరేతస్య పరలోకం ప్రాప్తస్య, భీష్మస్య నిర్హరణాదీని దాహాదికర్మాణి, కారయిత్వా, యుధిష్ఠిరః-ముహూర్తం-దుఃఖితో బభూవ ॥ ౪౬ ॥ తథా మునయో హృష్టాః కృష్ణం-తస్య కృష్ణస్య గుహ్యం స్వరూపరూపయాథాత్మ్యం వేదాన్తవేద్యం-తత్ప్రకాశకైర్నామభిః, స్తుష్టువుః, తతస్తే మునయః కృష్ణ ఏవ హృదయం యేషాం-తథాభూతాః పునరాశ్రమాన్ ప్రయయుః ॥ ౪౭ ॥ తతః కృష్ణేన సహితో యుధిష్ఠిరో-హాస్తినపురం-గత్వా-పితరం ధృతరాష్ట్రం-తపస్వినీం పతివ్రతాం గాన్ధారీం చ సాన్త్వయామాస ॥ ౪౮ ॥ తతః పిత్రా ధృతరాష్ట్రేణానుజ్ఞాతో-వాసుదేవేన భగవతాఽనుమోదితశ్చ, విభుర్యుధిష్ఠిరః-పిత్రాదిక్రమప్రాప్తం రాజ్యం-ధర్మేణ చకార, శశాస ॥ ౪౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః. ********

ధర్మేణ రాజ్యం చకారేత్యుక్తం-తదేవ విస్తరతో బుభుత్సురుక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి శౌనకః ॥ హత్వేతి ॥ స్వరిక్థ

౧॥ శ్లో॥ పా † స్వరిక్థస్పృధ ॥ శ్లో॥ పా ॥ గ్రవిష

స్పృహః స్వదాయలిప్సూన్-స్పృధ ఇతి పాఠే స ఏవార్థః-హకారాగస్య ధకార ఆర్షః అత ఏవాతతాయినో, దుర్యోధనాదీన్ హత్వా, ప్రత్యవరుద్ధం ప్రత్యధిగతం ప్రతిప్రాప్తం, భోజనం రాజ్యం-యేన - సధర్మభృతాం వరిష్ఠో, యుధిష్ఠిరః, , గవిష్ఠిర ఇతి పాఠే, గవి వచసి స్థిరో-యుధిష్ఠిరః-అనుజైః భీమాదిభిస్సహ, కథం ప్రవృత్తః రాజ్యశాసన ఇతి శేషః తతో రాజ్యశాసనానన్తరం కిమకార్షీదితి ప్రశ్నద్వయమ్ ॥౧॥ తత్ర తావత్కథం ప్రవృత్త ఇతి ప్రశ్నస్యోత్తరం వివక్షుస్తదుపోద్ఘాతతయా భగవతః కృతకృత్యత్వమాహ॥వంశమితి॥వంశదవాగ్నినా వేణువనసఙ్ఘర్షణజదవాగ్నితుల్యేన కులకలహేన-దగ్ధం వినష్టం-కురోర్వంశం సంరోహయిత్వా పరిక్షిద్రూపేణోత్పాద్య, భవభావనః - భవో జగత్ తం భావయతి వర్ధయతీతి భవభావనః-హేతుగర్భమిదం-భవభావనత్వాత్ సంరోహయిత్వా-హరిరీశ్వరః శ్రీకృష్ణో యుధిష్ఠిరం నిజే రాజ్యే నివేశయిత్వా-ప్రీతమనా బభూవ-కృతకృత్యత్వాదితి భావః ॥౨॥ ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥నిశమ్యేతి చతుర్భిః॥ భీష్మోక్తమచ్యుతోక్తం చ నిశమ్య ప్రవృత్తేన సుప్రతిష్ఠితేన-విజ్ఞానేన-దేహాత్మవివేకాదిరూపేణ, విధూతః విభ్రమో దేహాత్మాభిభ్రమో యస్య అనుజైర్భీమాదిభిరనువర్తితో-యుధిష్ఠిరః ఇన్ద్ర ఇవ-అచ్యుత ఏవాశ్రయో యస్య-అచ్యుతమాశ్రయతే సేవతే భజత ఇతి వా-తథాభూతః-పరిధ్యుపాన్తాం దిగన్తావధిం, చతుస్సముద్రాన్తాం, పృథివీం శశాస ॥౩॥ అజాతశత్రౌ రాజ్ఞీత్యేతత్ కామమిత్యాదిపూర్వోక్తశ్లోకద్వయేప్యపకర్షణీయం అజాతశత్రౌ యుధిష్ఠిరే రాజ్ఞి సతి - పర్జన్యః కామం యథేష్టం వవర్ష-సర్వాన్ కామాన్ దోగ్ధి ప్రపూరయతీతి తథా-మహీ అభూత్, గావః పయసా క్షీరేణ, ఊధస్వతీః ఊధస్వత్యః, భూమ్ని ప్రశంసాయాం వా మతుప్, పృథూధస ఇత్యర్థః-

ప్రత్యవరుద్ధభోజనః కథం ప్రవృత్తః కిమకార్షీత్తతః ॥౧॥ సూత ఉవాచ॥ వంశం కురోర్వంశదవాగ్నినిర్హృతం సంరోహయిత్వా భవభావనో హరిః। నివేశయిత్వా నిజరాజ్య ఈశ్వరో యుధిష్ఠిరం ప్రీతమనా బభూవ హ॥౨॥ నిశమ్య భీష్మోక్తమథాచ్యుతోక్తం ప్రవృత్తవిజ్ఞానవిధూతవిభ్రమః। శశాస గామిన్ద్ర ఇవాచ్యుతాశ్రయః పరిధ్యుపాన్తామనుజానువర్తితః॥౩॥ కామం వవర్ష పర్జన్యః సర్వకామదుఘా మహీ। సిషిచుస్స్మ వ్రజాన్ గావః పయసోధస్వతీర్ముదా॥౪॥ నద్యస్సముద్రా గిరయస్సవనస్పతివీరుధః। ఫలన్త్యోషధయస్సర్వాః కామమన్వృతు తస్య వై ॥౫॥ నాధయో వ్యాధయః క్లేశా దైవభూతాత్మహేతవః। అజాతశత్రావభవన్ జన్తూనాం రాజ్ఞి కర్హిచిత్ ॥౬॥ ఉషిత్వా హాస్తినపురే మాసాన్ కతిపయాన్ హరిః। సుహృదాం చ విశోకాయ స్వసుశ్చ ప్రియకామ్యయా॥౭॥ ఆమన్త్ర్య చాభ్యనుజ్ఞాతః పరిష్వజ్యాభివాద్య తమ్। ఆరురోహ రథం కైశ్చిత్పరిష్వక్తోఽభివాదితః॥౮॥ సుభద్రా ద్రౌపదీ కున్తీ విరాటతనయా తథా। గాన్ధారీ ధృతరాష్ట్రశ్చ యుయుత్సుర్గౌతమో యమౌ॥౯॥ వృకోదరశ్చ ధౌమ్యశ్చ స్త్రియో మాత్స్యసుతాదయః। న సేహిరే విముహ్యన్తో విరహం శార్ఙ్గధన్వనః॥౧౦॥ సత్సఙ్గాన్ముక్తదుస్సఙ్గో హాతుం నోత్సహతే బుధః। కీర్త్యమానం యశో యస్య సకృదాకర్ణ్య రోచనమ్ ॥౧౧॥ తస్మిన్న్యస్తధియః పార్థాస్సహేరన్ విరహం కథమ్। దర్శనస్పర్శసల్లాపశయనాసనభోజనైః॥౧౨॥ సర్వే తేఽనిమి

ముదా వ్రజాన్ వ్రజస్థాన్, పశూన్ ఇతి, సిషిచుః క్షీరం దుదుహుః ॥౪॥ తస్య యుధిష్ఠిరస్య సమ్బన్ధిన్యః, నద్యాదయః, స్వధర్మాన్న తత్యజురితి శేషః, వనస్పతిభిః, వీరుద్భిశ్చ, సహితాః-సర్వా ఓషధయః, అన్వృతు, ఋత్వనుకూలం, ఫలన్తి ఫలయుక్తాః ॥౫॥ అజాతశత్రౌ రాజ్ఞి సతి, జన్తూనాం ప్రాణినాం, కదాచిదాధయో మానసికాః, వ్యాధయో దైహికాశ్చ, క్లేశాః-తానేవాహ-దైవభూతాత్మహేతవః, ఆధిదైవికాః, ఆధిభౌతికాః, ఆధ్యాత్మికాః-నాభవన్ ॥౬॥ కిమకార్షీత్తత ఇత్యస్యోత్తరం వివక్షుః పూర్వప్రస్తుతస్య నివృత్తప్రయాణస్య భగవతో వృత్తాన్తమాహ ॥ ఉషిత్వేత్యాదినా యావదేకాదశాధ్యాయపరిసమాప్తి॥ సుహృదాం యుధిష్ఠిరాదీనాం-విశోకాయ-శోకాభావాయ-స్వసుః స్వభగిన్యాః సుభద్రాయాః-ప్రియకామ్యయా చ-హాస్తినపురే కతిపయాన్మాసానుషిత్వాఽవస్థాయ ॥౭॥ తం యుధిష్ఠిరమామన్త్ర్య పృష్ట్వా తేనాభ్యనుజ్ఞాతస్తం పరిష్వజ్యాభివాద్య చ-కైశ్చిచ్చాన్యైర్వయస్యైః పరిష్వక్తః ఆలిఙ్గితః - అభివాదితశ్చ-హరిః కృష్ణో-రథమారురోహ ॥౮॥ తదా సుభద్రాప్రభృతయః - విముహ్యన్తో మోహం గతాః- శార్ఙ్గధన్వనః కృష్ణస్య - విరహం విశ్లేషం - న సేహిరే నాసహన్త ॥౯॥౧౦॥ యుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణాహ॥సత్సఙ్గాదితి ద్వాభ్యామ్॥సతాం సాధూనాం-సఙ్గాద్ధేతోః-ముక్తః దుస్సఙ్గః దురాత్మసఙ్గో యేన-స బుధః పుమాన్-యస్య-రోచనం రుచికరం కీర్త్యమానం-యశ ఏవ-సకృదాకర్ణ్య- హాతుం నోత్సహతే ॥౧౧॥ తస్మిన్ భగవతి-కృష్ణే దర్శనాదిభిర్న్యస్తా ధీర్యేషాం తే-పార్థాః-తస్య విరహం-కథం సహేరన్ న సహేరన్నేవేత్యర్థః ॥౧౨॥ తే పార్థాదయస్సర్వే స్నేహశ్చ సమ్బన్ధశ్చ తయోస్సమాహారః-స్తస్మాత్-స్నేహాత్ శరీరసం

బన్ధాచ్చ-అనుద్రుతం అనుసృతం చేతో యేషాం-తథాభూతాస్సన్తో-ఽనిమిషైర్నిమేషరహితైః-రసస్యాపరైః-రక్తైరక్షిభిః అక్షిశబ్ద ఇన్నన్త్రియవాచ్యశ్చక్షుశ్చరిత్వాత్-చక్షుః పరం-తమేవ వీక్షన్తః తత్రతత్ర విచేలుః పరిబభ్రముః ॥౧౩॥ తదా బాన్ధవాః కున్తిప్రభృతయః స్త్రియః-అగారాద్గృహాత్-దేవకీసుతే నిర్యాతి నిర్యాతే సతి-అభద్రం చ స్యాదితి బుద్ధ్యా - ఔత్కణ్ఠ్యాత్ప్రేమపూర్వకానుధ్యానాత్-ఉద్గలదపి-బాష్పం-న్యరున్ధన్ ॥౧౪॥ మృదఙ్గాదయః సమం యుగపత్-నేదుః దధ్వనుః ॥౧౫॥ కురూణాం నార్యః - కృష్ణం ద్రష్టుమిచ్ఛవః-ప్రాసాదశిఖరారూఢాః-ప్రేమాదీని ఆసాం సన్తీతి తథా-ద్వంద్వాన్తస్థత్వాన్నీయోఽర్శ ఆద్యచ్ “ప్రేమాదిపూర్వకమీక్షణం యాసాం తా-ఇతి వా,, కృష్ణైకసుమైర్వవర్షుః ॥౧౬॥ ప్రియః ప్రీతివిషయో గుడాకేశోఽర్జునః-ప్రియతమస్య కృష్ణస్య - సితాతపత్రం శ్వేతచ్ఛత్రం-జగ్రాహ-కిం భూతం-ముక్తానాం దామభిః స్రగ్భిర్విభూషితం-రత్నమయో దణ్డో యస్య తత్ ॥౧౭॥ ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చోభౌ-పరమాద్భుతే చ-వ్యజనే-జగృహతుః-పథి-కుసుమైర్వికీర్యమాణో-మధుపతిర్యదుపతిః-రేజే రరాజ ॥౧౮॥ నిర్గుణస్య సత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితస్య - గుణాత్మనః జ్ఞానశక్త్యాదిషాడ్గుణ్యస్వభావస్య,, సత్త్వాదయో న సన్తీశే “తేజోబలైశ్వర్య,, త్యాదివచనాత్-నానురూపాః అవాప్తసమస్తకామత్వాత్ - అనురూపాః-భక్తిస్నేహకారితత్వాత్-తత్రతత్ర ద్విజైరీరితాః-అతఏవ-సత్యాః ఆశిషః అశ్రూయన్త ॥౧౯॥ ఉత్తమశ్లోకే కృష్ణ ఏవ చేతాంసి యాసాం-తాసాం కౌరవేన్ద్రపురస్త్రీణాం-అన్యోన్యం-సర్వేషాం శ్రుతీనాం మనోహరస్సుఖకరః శ్రోత్రాణి మనాంసి హరతి వశీకరోతీతి తథా వా సంజల్పః సంవాద ఆసీత్ ॥౨౦॥ సంజల్పమేవాహ॥ స వై కిలేత్యాదిభిర్దశభిః॥ తావత్ప్రళయదశాయాం కృత్స్నజగదుపాదానత్వేన నిమిత్తత్వేన చ య ఏకోఽవస్థితః-యశ్చ-

---

షైరక్షైస్తమనుద్రుతచేతసః। వీక్షన్తస్స్నేహసంబన్ధాద్విచేలుస్తత్రతత్ర హ॥ ౧౩ ॥ న్యరున్ధన్నుద్గలద్బాష్పమౌత్కణ్ఠ్యాద్దేవకీసుతే। నిర్యాత్యగారాన్నోఽభద్రమితి స్యాద్బాన్ధవస్త్రియః ॥౧౪॥ మృదఙ్గశఙ్ఖభేర్యశ్చ వీణాపణవగోముఖాః। ధున్ధుర్యానకఘణ్టాద్యా నేదుర్దున్దుభయస్తథా॥౧౫॥ ప్రాసాదశిఖరారూఢాః కురునార్యో దిదృక్షయా। వవృషుః కుసుమైః కృష్ణం ప్రేమవ్రీడాస్మితేక్షణాః॥౧౬॥ సితాతపత్రం జగ్రాహ ముక్తాదామవిభూషితమ్। రత్నదణ్డం గుడాకేశః ప్రియః ప్రియతమస్య హ ॥ ౧౭ ॥ ఉద్ధవస్సాత్యకిశ్చైవ వ్యజనే పరమాద్భుతే। వికీర్యమాణః కుసుమై రేజే మధుపతిః పథి॥ ౧౮॥ అశ్రూయన్తాశిషస్సత్యాస్తత్ర తత్ర ద్విజేరితాః। నానురూపానురూపాశ్చ నిర్గుణస్య గుణాత్మనః॥౧౯॥ అన్యోన్యమాసీత్సంజల్ప ఉత్తమశ్లోకచేతసామ్। కౌరవేన్ద్రపురస్త్రీణాం సర్వశ్రుతిమనోహరః॥౨౦॥ స వై కిలాయం పురుషోఽద్వితీయో॥ య ఏక ఆసీదవిశేష ఆత్మని। అగ్రే గుణేభ్యో జగదాత్మనీశ్వరే నిమీలితాత్మన్నిశి సుప్తశక్తిషు ॥ ౨౧ ॥ స ఏవ భూయో నిజవీర్యచోదితాం స్వజీవ

లీలో “బహు స్యాం ప్రజాయేయ,, “నామరూపే వ్యాకరవాణి” “ఇతి సఙ్కల్పపూర్వకం నామరూపవ్యాకర్తా-యశ్చ,, “తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదః” “యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై,, ఇతి వేదావిర్భావకత్వేన-తత్ప్రవర్తకత్వేన చ-ప్రసిద్ధః- యశ్చ - ముముక్షుభిర్ధ్యేయో-దృశ్యశ్చ-యశ్చ వేదాన్తవేద్యస్వరూపస్వభావః-యశ్చ-జగత్సర్గస్థితిలయలీలః-స ఏవాయం కృష్ణ ఇతి-జల్పన్తి - చతుర్భిః “నిశి ప్రళయదశాయాం-గుణేభ్యస్సత్త్వాదిగుణేభ్యో 'గ్రే' పూర్వం-ప్రాక్ - సుప్తశక్తిషు సతీషు-కర్మరూపశక్తిషు సుప్తాసు ఫలప్రదానాయాప్రవృత్తాస్విత్యర్థః-ఆత్మని స్వస్మిన్ జగదాత్మని-సూక్ష్మచిదచిద్రూపజగచ్ఛరీరకే-కార్యదశాయాం జగదన్తరాత్మనీతి వా-ఈశ్వరే నియన్తరి నిమీలితాత్మని-ఆత్మా మతిః-నివృత్తసర్గాదిసఙ్కల్పే - స్వస్మిన్నవిశేషే సతి-విశేషాః పృథివ్యాదిభూతాని “మహదాద్యా విశేషాన్తా,, ఇతి ప్రయోగాత్ తచ్చ ప్రదర్శనార్థం - కార్యవర్గరహితే సతి-నామరూపవిభాగరహితే సతీతి వా-య ఏకోఽద్వితీయః-ఏకః అవిభక్తచిదచిచ్ఛరీరకతయైకః-ఉపాదానభూతః - అవిభక్తనామరూపతయా హ్యుపాదానతా-అద్వితీయః-నిమిత్తాన్తరరహితః ఏక ఇత్యనేనోపాదానత్వోక్త్యా నిమిత్తస్యాపి తత్స్థత్వ-దద్వితీయ ఇత్యనేన నిమిత్తాన్తరనిషేధః-ఏవంవిధో య ఆసీత్స ఏవాయం కిల శ్రీకృష్ణ ఇత్యన్వయః ॥౨౧॥ స ఏవ భూయ ఇతి॥ య ఏకోఽద్వితీయశ్చ భూత్వా-మాయః-నిజవీర్యచోదితాం “బహు స్యా,, మిత్యాదిస్వసఙ్కల్పప్రేరితాం స్వజీవమాయాం స్వశేషభూతజీవతిరోధాయికాం ప్రకృతిం ప్రకృతిం ప్రతి-సిసృక్షతిం స్రష్టుమున్ముఖీ మనససార అన్తరాత్మతయా ప్రవిశ్య-నామరూపే వ్యాకరోత్-కథంభూతః- అనామరూపాత్మని-న విద్యతే నామరూపే యస్య తస్మిన్-వ్యాత్మని జీవే యూపనామని నామరూపే-విధిత్సమానశ్చికీర్షుః శాస్త్రకృద్వ

ద్ప్రవర్తకో, యః, స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః ॥౨౨॥ స వా అయం యత్పదమితి ॥ నిర్జితానీన్ద్రియాణి అన్తర్బాహ్యాని యైః, నిర్జితః మాతరిశ్వా ప్రాణో యైః, తే, సూరయః, భక్త్యా ఉత్కలితం సంయుక్తమత ఏవామలం చేతః, తేన, యస్య పదం స్వరూపం పశ్యన్తి యోఽయం చ, సత్త్వం అన్తఃకరణం, పరిమార్ష్టుం శోధయితుం, అర్హతి ॥ స ఏవాయం కృష్ణః ॥ ౨౩॥ స వా అయమితి ॥ హే సఖి, గుహ్యేషు వేదేషు, వేదాన్తేషు, గుహ్యేష్వితి విశేషణాత్, గుహ్యవాదిభిర్వేదాన్తగుహ్యరూపస్వరూపగుణయాథాత్మ్యోపదేష్టృభిశ్చానుగీతా, అనుగీయమానా, సతి విశుద్ధా, కథా, యస్య, యశ్చేశ్వర, ఏక ఏవ సన్, ఆత్మనః స్వస్య, లీలయా లీలార్థం, జగత్, సృజతి, అవతి రక్షతి, అత్తి సంహరతి, తత్ర జగతి, న సజ్జతే, జగదన్తరాత్మతయా స్థితస్తద్గతదోషైర్న సజ్యతే చ, న పశుపాతీతి వా, స ఏవాయం శ్రీకృష్ణః ॥౨౪॥ నన్వేవంవిధశ్చేత్, కిమర్థం యాదవాన్యతమరూపేణావతిష్ఠత, ఇత్యాశఙ్కాయాం, దుష్కృద్వినాశాయ సాధుపరిత్రాణాయ చ, ప్రతియుగమవతీర్య, ధునైవంరూపేణావతిష్ఠ ఇత్యభిప్రాయేణ జల్పన్తి ॥ యదాహీతి ॥ యదా తమోధియో నృపాః, తమోజుష ఇతి చ పాఠః, తామసాః, అత ఏవాధర్మేణ జీవన్తి, తత్ర తదా, ఏష ఉక్తవిధో భగవాన్, భవాయ దుష్కృద్వినాశపూర్వకం సాధూనామభ్యుదయాయ, సత్త్వతః, శుద్ధసత్త్వమయాని రూపాణి, యుగే యుగే దధత్ బిభ్రాణః, భగమైశ్వర్యం, సత్యం వాచికం, ఋతం పుణ్యం కర్మ, దయాం, యశశ్చ, ధత్తే, స్వాభావికైర్ధర్మైరనపేత ఏవావతిష్ఠత ఇత్యర్థః, ఋతశబ్దః పుణ్యవాచీ, ఏవం పుణ్యస్య కర్మణో దూరాద్గన్ధో వాతీత్యత్ర,, ఏవమసతాదాత్మానం జుగుప్సే,, దితి పుణ్యప్రతియోగిత్వేనానృతశబ్దప్రయోగాత్, భగవత్కర్మణః పుణ్యత్వం నామ, వదతాం శ్రోతృ

మాయాం ప్రకృతిం సిసృక్షతి । అనామరూపాత్మని రూపనామనీ విధిత్సమానోఽనుససార శాస్త్రకృత్ ॥౨౨॥
స వా అయం యత్పదమత్ర సూరయో జితేన్ద్రియా నిర్జితమాతరిశ్వనః । పశ్యన్తి భక్త్యుత్కలితామలాత్మనా నన్వేష సత్త్వం పరిమార్ష్టుమర్హతి ॥౨౩॥ స వా అయం సఖ్యనుగీతసత్కథో వేదేషు గుహ్యేషు చ గుహ్యవాదిభిః ।
య ఏక ఈశో జగదాత్మలీలయా సృజత్యవత్యత్తి న తత్ర సజ్జతే ॥౨౪॥ యదా హ్యధర్మేణ తమోధియో నృపా జీవన్తి తత్రైష హి సత్త్వతః కిల । ధత్తే భగం సత్యమృతం దయాం యశో భవాయ రూపాణి దధద్యుగే యుగే ॥౨౫॥
అహో అలం శ్లాఘ్యతమం యదోః కులం అహో అలం పుణ్యతమం మధోర్వనమ్ । యదేష పుంసామృషభః శ్రియః పతిస్స్వజన్మనా చఙ్క్రమణేన చాఞ్చతి ॥౨౬॥ అహో బత స్వర్యశసస్తిరస్కరీ కుశస్థలీ పుణ్యయశస్కరీ భువః । పశ్యన్తి నిత్యం యదనుగ్రహేషితం స్మితావలోకం స్వపతిం స్మ యత్ప్రజాః ॥౨౭॥ నూనం వ్రతస్నానహుతాదినేశ్వరస్సమర్చితో హ్యస్య గృహీతపాణిభిః । పిబన్తి యాః సఖ్యధరామృతం ముహుర్వ్రజస్త్రియస్సం

ణాం చ పుణ్యావహత్వం ॥౨౫॥ యతో భగవానుక్తవిధః శ్రీమన్నారాయణ ఏవ, శ్రీకృష్ణరూపేణ యదుకులేఽవతీర్య మధువనే విహృత్య, ద్వారకామధివసన్, ప్రజాః పాలయన్, నష్టభిర్మహిషీభిరన్యాభిశ్చ విహరత్యతో యదుకులమధువనద్వారకామహిష్యాదీనాం, భాగ్యం తపశ్చైతావదితి, వాచా మనసా చావగన్తుమశక్యమిత్యభిప్రాయేణ జల్పన్తి, అహో ఇత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ యదోః కులం, అలమితరాం శ్లాఘ్యతమం, మధోర్వనమలమితరాం పుణ్యతమం చ, కుతః, యద్యస్మాత్, పుంసాం సాత్వతానాం, ఋషభో నాయకః శ్రియో లక్ష్మ్యాః పతిః, ఏష భగవాన్ శ్రీకృష్ణః, స్వజన్మనా యదుకులం, చఙ్క్రమణేన, పునః పునస్సంచారేణ, మధువనం చ, అఞ్చతి ప్రశస్తం కరోతీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ అహో బతేతి ॥ కుశస్థలీ ద్వారకా, స్వర్యశసః, కర్మణి షష్ఠీ, స్వర్లోకయశః, తిరస్కరోతీతి తథా, భువో భూమేః, పుణ్యం యశశ్చ కరోత్యావహతీతి తథా, తదేవ వ్యఞ్జయితుం విశింషన్తి ॥ యత్ప్రజాః, యత్ యస్యాం కుశస్థల్యాం ప్రజాః, యత్ యస్మాత్, అనుగ్రహేణోషితం అధివసన్తం స్మితయుక్తోఽవలోకో యస్య తం, స్వపతిమాత్మనాయకం, నిత్యం పశ్యన్తి స్మ, యదనుగ్రహార్థం యత్ప్రజావిషయకానుగ్రహార్థం, ఉషితమితి వాన్వయః ॥౨౭॥ నూనమితి ॥ అస్య, కర్తరి షష్ఠీ, అనేన కృష్ణేన, గృహీతాః పాణయో యాసాం, తాభిః, కర్త్రీభిః, వ్రతైరుపవాసాదిభిః, స్నానైః పుణ్యజలానాం, హుతైర్హోమైః, ఆదిశబ్దేన దానాదిభిశ్చ, వ్రతాదీనాం సమాహారద్వన్ద్వైకత్వం, ఏభిస్సాధనైరీశ్వరః సమర్చితః, పూర్వజన్మనీతి శేషః, కుత ఏతదనుమీయత ఇత్యతో విశింషన్తి ॥ యాః, అస్య గృహీతపాణయః, స్త్రియః, హే సఖి, అధరామృతం, ముహుర్ముహుః పిబన్తి అనారాధితేశ్వరాణామేతద్దుర్లభమితి భావః, కస్యాధరామృతం, యస్మిన్, ఆశయో మనో యాసాం తాః, వ్రజస్త్రియః, సమ్ముముహుః, తస్య శ్రీకృష్ణస్యాధరా

౨౫॥ శ్లో॥ పా॥ తమోజుషః.

మృతమిత్యన్వయః ॥౨౮॥ యా ఇతి॥ యా ఇత్యస్య ఏతా ఇత్యుత్తరేణాన్వయః, శుష్మిణో మత్తాన్, చైద్యప్రముఖాన్ శిశుపాలప్రభృతీన్ స్వయంవరే-ప్రమథ్య మథనపూర్వకం విజిత్య-వీర్యమేవ శుల్కం-ముపాయనత్వేన దేయం ద్రవ్యం- తేన-యా ఆహృతాః-ప్రద్యుమ్నసాంబప్రసవాదయః స్త్రియః-తత్ర-ప్రద్యుమ్నప్రసవా రుక్మిణీ సాంబప్రసవా జాంబవతీ-ఆదిశబ్దేన సత్యభామాదిసఙ్గ్రహః- తథాఽపరా అన్యాశ్చ-యాః స్త్రియో-భౌమవధే నరకాసురవధే సహస్రశః-షోడశసహస్రసఙ్ఖ్యాకాః-ఆహృతాః ॥౨౯॥ ఏతాస్సర్వాః-నిరస్తం శౌచం పవిత్రతా-యేన-అపాస్తం-పేశలం మార్దవం-యేన-తథాభూతమపి-స్త్రీత్వం-పరం కేవలం-సాధు యథా తథా-కుర్వతే కుర్వన్తి బత-తదేవ దర్శయితుం విశింషన్తి-యాసాం స్త్రీణాం-గృహాన్-పతిః పుష్కరాక్షః-కదాచిదపి-నాపైతి న త్యజతి-కదంభూతస్సన్-ఆహృతిభిః-హే రుక్మిణి-ఏహీత్యాదిభిరాహ్వానైః హృదిస్పృశన్ హృదయంగమస్సన్ ॥౩౦॥ వదన్తీనాం జల్పన్తీనాం పురయోషితాం-మేవంవిధా-గిరః ఉక్తీః సస్మితేనైవ నిరీక్షణేనా-భినన్దన్ సహరిర్యయౌ ॥౩౧॥ తదా-అజాతశత్రుః-పరేభ్యశ్శత్రుభ్యః-శఙ్కితః స్నేహాత్-మధుద్విషః కృష్ణస్య-గోపీథాయ రక్షణాయ చతురఙ్గిణీం హస్త్యశ్వరథపదాతిరూపాణ్యఙ్గాని అస్యాస్సన్తీతి తథా తాం సేనాం-ప్రాయుఙ్క్త-సమయుఙ్క్త ॥ ౩౨॥ అథ విరహేణ విశ్లేషేణా-తురాన్ దుఃఖితా-నత ఏవ-దూరమాగతాన్-కౌరవాన్ యుధిష్ఠిరాదీన్-

---

ముముహుర్యద్దాశయాః ॥ ౨౮ ॥ యా వీర్యశుల్కేన హృతాస్స్వయంవరే ప్రమథ్య చైద్యప్రముఖాన్హి శుష్మిణః। ప్రద్యుమ్నసాంబప్రసవాదయోఽపరా యాశ్చాహృతా భౌమవధే సహస్రశః ॥౨౯॥ ఏతాః పరం స్త్రీత్వమపాస్తపేశలం నిరస్తశౌచం బత సాధు కుర్వతే। యాసాం గృహాన్పుష్కరలోచనః పతిర్న జాత్వపైత్యాహృతిభిర్హృది స్పృశన్ ॥౩౦॥ ఏవంవిధా గదన్తీనాం స గిరః పురయోషితామ్। నిరీక్షణేనాభినన్దన్ సస్మితేన యయౌ హరిః ॥ ౩౧ ॥ అజాతశత్రుః పృతనాం గోపీథాయ మధుద్విషః। పరేభ్యశ్శఙ్కితస్స్నేహాత్ప్రాయుఙ్క్త చతురఙ్గిణీమ్ ॥౩౨॥ అథ దూరాగతాన్ శౌరిః కౌరవాన్విరహాతురాన్। సన్నివర్త్య దృఢస్నిగ్ధాన్ప్రాయాత్స్వనగరీం ప్రియైః ॥ ౩౩ ॥ కురుజాఙ్గలపాఞ్చాలాన్ శూరసేనాన్సయామునాన్। బ్రహ్మావర్తం కురుక్షేత్రం మత్స్యాన్ సారస్వతానథ ॥ ౩౪ ॥ మరుధన్వమతిక్రమ్య సౌవీరాభీరయోః పరాన్। ఆనర్తాన్భార్గవోపాగాచ్ఛ్రాన్తవాహో మనాగ్విభుః ॥ ౩౫ ॥ తత్ర తత్ర హ తత్రత్యైర్హరిః ప్రత్యుద్యతార్హణః। సాయం భేజే దిశం పశ్చాద్గవిష్ఠో గాం గతస్తదా ॥౩౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ॥ ఆనర్తాన్స ఉపవ్రజ్య స్వృద్ధాన్జనపదాన్స్వకాన్। దధ్మౌ దరవరం తేషాం విషాదం శమయన్నివ ॥౧॥ స ఉచ్చకాశే ధవలోదరో దరోఽప్యురుక్రమస్యాధరశోణశోచిషా। దాధ్మాయమానః కరకఞ్జసమ్పుటే యథాబ్జషణ్డే కలహంస ఉత్స్వనః ॥౨॥ తముపశ్రుత్య నినదం జగద్భయభయావహమ్। ప్రత్యుద్యయుః ప్రజాస్స

దృఢస్నిగ్ధమనురాగో యేషాం తాన్-సమ్యక్సాన్త్వనేన నివర్త్య-ప్రియైస్సహ-స్వనగరీం ద్వారకాం-ప్రాయాత్ ప్రయయౌ ॥ ౩౩ ॥ కుర్వాదిమరుధన్వాన్తాన్ దేశా-నతిక్రమ్య-తత-స్సౌవీరాభీరయోః పరాన్-పశ్చాదవస్థితాన్-ఆనర్తాన్ ద్వారకాసన్నజనపదాన్-విభుర్హరిః కృష్ణః ఉపాగాత్-కథంభూతః-హే భార్గవ - మనాగీషత్-శ్రాన్తా వాహా అశ్వా యస్య ॥౩౪॥౩౫॥ తత్ర తత్ర తద్దేశస్థైః- తత్ర తత్ర ప్రత్యుద్యతం శిరస్యాధాయాభిముఖమానీత-మర్హణం పూజాసాధనం-యస్య తథాభూతః-యదా-ఆనర్తానుపాగాత్ తదా-గవిష్ఠస్సూర్యః-గోభిః కిరణైస్తిష్ఠతీతి వ్యుత్పత్తేః-పశ్చాద్దిశం ప్రతి-సాయం భేజే ప్రాప్తం - గాం ఉదకం గతశ్చ "సాయముప్సు ప్రవిశతి" ఇతి శ్రుతేః ॥ ౩౬ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే దశమోఽధ్యాయః

ఆనర్తానితి॥ స భగవాన్, స్వృద్ధాన్ సమృద్ధాన్, స్వకాన్, ఆనర్తాన్, జనపదాన్, ఉపవ్రజ్య, తత్రత్యానాం, విషాదం స్వవిశ్లేషజం, శమయన్నివ, దరవరం శఙ్ఖశ్రేష్ఠం పాఞ్చజన్యం, దధ్మౌ ధ్వనయామాస ॥౧॥ స తదా, దాధ్మాయమానో దరః-స్వతో, ధవళముదరం యస్య, తథాభూతోఽపి, దామోదరస్య భగవతః, అధరశోణేన శోణిమా యస్య సః, భగవత్కరకమలయోస్సమ్పుటే, ఉచ్చకాశే నితరాం చకాశే, యథా, అబ్జషణ్డే రక్తకమలసమూహే, ఉత్స్వన ఉచ్చైస్స్వనో యస్య స, హంసస్తద్వత్ ॥౨॥ జగతో భయం యేభ్యస్తేషాం, భయమావహతీతి తథా - తం నినదముపశ్రుత్య, సర్వాః ప్రజాః,

భర్తుర్భగవతో, దర్శనే, లాలసాః ఆసక్తచిత్తాః, ప్రత్యుద్యయుః ప్రత్యాజగ్ముః ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ తతా౽దృతాః ఆదరయుక్తాః, రవేర్దీపమివ - ఆత్మానం జగచ్చ ప్రకాశయతః ప్రకాశాన్తరానపేక్షస్య సూర్యస్య, దీపమివ, ఉపనీతః బలిః పూజార్థద్రవ్యం, యాభిస్తాః, ప్రీత్యుత్ఫుల్లాని వికసితాని ముఖామ్బుజాని యాసాం, తథాభూతాః, ప్రజాః, హర్షేణ గద్గదయా కుణ్ఠితయా, గిరా, తం ప్రోచుః, రవిదృష్టాన్తాభిప్రేతం వ్యఞ్జయన్విశినష్టి ॥ నిజలాభేన, నిత్యనిరవధికస్వానన్దానుభవలాభేన, పూర్ణకామమవాప్తసమస్తకామం, ఆత్మారామం - స్వానుభవైకనిష్ఠం, బల్యనపేక్షమితి భావః - కే - క - మివోచుః, సర్వేషు పుత్రేషు - సుహృదం సౌహార్దయుక్తం, అవితారం రక్షితారం, పితరం, అర్భకాః శిశవః పుత్రా ఇవ ❁ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ ॥ నతాస్స్మేతి చతుర్భిః ॥ హే నాథ తవాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం ప్రణతాః స్మ - కథంభూతం, విరిఞ్చేన చతుర్ముఖేన, వైరిఞ్చ్యైః సనకాదిభిః, సురేన్ద్రైరిన్ద్రాద్యైః అభివన్దితం నమస్కృతం, ఇహ - క్షేమం నిశ్శ్రేయసమిచ్ఛతాం - పరముత్కృష్టం, పరాయణం క్షేమసాధనమాశ్రితం - పరమితి క్షేమవిశేషణం వా - యత్ర పదారవిన్దే - పరేషాం బ్రహ్మాదీనామపి - ప్రభుః - తానపి వశీకుర్వన్, కాలోపి, న ప్రభవేత్ న సమర్థో భవేత్ - యత్ర త్వయి విషయే, పరః ప్రభుః కాలోపి - న ప్రభవేత్, తత్తవ పదామ్బుజమితి వాన్వయః ॥ సర్వస్య వశీ సర్వస్యేశానః ॥ న తస్యేశే కశ్చన ॥ ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థోఽత్రానుసన్ధేయః ॥ ౬ ॥ హే విశ్వభావన, విశ్వం జగద్భావయతీతి సత్తాస్థితిప్రవృత్తిమత్కరోతీతి తథాభూత, త్వం, నోఽస్మాకం, భవాయ అభ్యుదయాయ, భవ ॥ మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిర్నారాయణః ॥ తం దైవతానాం పరమం చ దైవతం పతిం పతీనాం పరమం పరస్తాత్ ॥ న తస్య

ర్యాభర్తృదర్శనలాలసాః ॥ ౩ ॥ తతోపనీతబలయో రవేర్దీపమివాదృతాః । ఆత్మారామం పూర్ణకామం నిజలాభేన నిత్యదా ॥ ౪ ॥ ప్రీత్యుత్ఫుల్లముఖాః ప్రోచుర్హర్షగద్గదయా గిరా । పితరం సర్వసుహృదమవితారమివార్భకాః ॥ ౫ ॥ నతాస్స్మ తే నాథ సదాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం విరిఞ్చవైరిఞ్చ్యసురేన్ద్రవన్దితమ్ । పరాయణం క్షేమమిహేచ్ఛతాం పరం న యత్ర కాలః ప్రభవేత్పరః ప్రభుః ॥ ౬ ॥ భవాయ నస్త్వం భవ విశ్వభావన త్వమేవ మాతాథ సుహృత్పతిః పితా । త్వం సద్గురుర్నః పరమం చ దైవతం యస్యానువృత్త్యా కృతినో బభూవిమ ॥ ౭ ॥ అహో సనాథా భవతా స్మ యద్వయం త్రైవిష్టపానామపి దూరదర్శనమ్ । ప్రేమస్మితస్నిగ్ధనిరీక్షణాననం పశ్యేమ రూపం తవ సర్వసౌభగమ్ ॥ ౮ ॥ యర్హ్యమ్బుజాక్షాపససార భో భవాన్కురూన్మధూన్వాథ సుహృద్దిదృక్షయా । తత్రాబ్దకోటిప్రతిమః క్షణో భవేద్రవిం వినాక్ష్ణోరివ నస్తవాచ్యుత ॥ ౯ ॥ ఇతి చోదీరితా వాచః ప్రజానాం భక్తవత్సలః । శృణ్వానోఽనుగ్రహం దృష్ట్యా వితన్వన్ప్రావిశత్పురమ్ ॥ ౧౦ ॥ మధుభోజదశార్హార్హకుకురాన్ధకవృష్ణిభిః । ఆత్మతుల్యబలైర్గుప్తాం నాగైర్భోగవతీమివ ॥ ౧౧ ॥ సర్వర్తుసర్వవిభవపుణ్యవృక్షలతాశ్రమైః । ఉద్యానోపవనారామైర్వృతపద్మాకరశ్రియమ్ ॥ ౧౨ ॥ గోపురద్వారమార్గేషు కృతకౌతుకతోరణామ్ । చిత్రధ్వజపతాకా

కస్మైచిత్పతిరస్తి లోకే న చేశితా నైవ చ తస్య లిఙ్గం ॥ యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి ॥ ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థమనుసన్ధాయోచుః ॥ త్వమేవ మాతేత్యాది ॥ లౌకికస్తు బన్ధు - రేక ఏవ, త్వం తు, సర్వవిధబన్ధురితి భావః, యస్య తవ, అనువృత్త్యా సేవయా, వయం, కృతినః కృతార్థాః - కృతకృత్యా - బభూవిమ - స త్వం - నః - భవాయ భవేత్యన్వయః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ అహో ఇతి ॥ భవతా త్వయా - వయం, అహో - సనాథాః, స్మ - నిరతిశయసుఖప్రదనాథవన్తః, బభూవిమ - కుతః - యద్యస్మాత్ - తవ - రూపం పశ్యేమ - కథంభూతం త్రైవిష్టపానాం దేవానామపి, దూరదర్శనం దుర్దర్శం - ప్రేమపూర్వకం స్మితం - స్నిగ్ధం సానురాగమీక్షణం చ - యస్మిన్ - తదాననం యస్య - తత్ సౌభగం సున్దరమ్ ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ యర్హీతి ॥ భో అమ్బుజాక్ష - భవాన్ - సుహృద్దిదృక్షయా - యదా కురూన్ - మధూన్వా - జనపదాన్ - అపససార - జగామ - తత్ర తదా, హే అచ్యుత, నోఽస్మాకం - త్వామపశ్యతాం - రవిం వినా - రవిం వినేవా - క్ష్ణోః - క్షణకాలోఽబ్దకోటిప్రతిమః - సంవత్సరకోటికాలతుల్యో - భవేత్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ ఇతీత్థం ప్రజానాం - ముదీరితా వాచః, శృణ్వానో - భక్తవత్సలో - భగవాన్ - అవలోకనేనానుగ్రహం వితన్వన్ - పురం ప్రావిశత్ - పూశ్శబ్దోయం నపురశబ్దః ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ కథంభూతాం మధ్వాదయో యాదవావాన్తరవిశేషాః - తైః - ఆత్మతుల్యబలైః కృష్ణతుల్యబలైః నాగైః కాద్రవేయాదిభిః - భోగవతీమివ - గుప్తాం రక్షితాం - భోగవతీ నాగానాం పురీ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ సర్వర్తుషు యుగపత్ప్రవృత్తేషు - యస్సర్వో విభవః - ఫలపుష్పాదిసమృద్ధి - ర్యేషాం తే - పుణ్యా వృక్షాశ్చ - మన్దారపారిజాతాదయః - లతాస్తదధస్తనాః - ఆశ్రమాశ్చ - ఏషు తైః - ఉద్యానోపవనారామైః - వృతానాం పద్మాకరాణాం - శ్రీశ్శోభా యస్యాం - తత్రోద్యానం, రాజ్ఞాం క్రీడాస్థానం ఉపవనం వనసమీపస్థం - ఆరామః కృతకః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ గోపురాకారాణాం ద్వారాణాం మార్గేషు, కృతాని మఙ్గళార్థాని తో

రణాని జమ్బ్వామ్రపల్లవాదినిర్మితాని-యస్యాం - చిత్రాణాం ధ్వజానాం పతాకానాం చాగ్రైరన్తః ప్రతిహతో నిరస్త ఆతపో యస్యాం ✻ ॥ ౧౩ ॥ ✻ సంమార్జితా మహామార్గాదయో యస్యాం - మహామార్గా రాజపథాః - రథ్యా ఉపవీథయః- ఆపణకాః వణిజాం క్రయవిక్రయాదిగృహాణి - చత్వరాః గజాశ్వాదిశాలాః - గన్ధోదకైః సిక్తాం-ఫలాదిభిరుప్తాం వికీర్ణాం ✻ ॥ ౧౪ ॥ ✻ ప్రతిద్వారం, దధ్యాదిభిః - జలపూర్ణకుమ్భైః బలిభిః పూజాద్రవ్యైః-ధూపైర్దీపైశ్చాలంకృతాం-ఏవంభూతాం పురమితి పూర్వత్రాన్వయః ✻ ॥ ౧౫ ॥ ✻ ప్రేష్ఠం నిరతిశయప్రియతమం-భగవన్తమాయాన్తం నిశమ్యాకర్ణ్య మహామనాః వసుదేవః-అక్రూరాదయశ్చ ✻ ॥ ౧౬ ॥ ✻ ప్రకృష్టో హర్షస్తస్య వేగేనౌత్కణ్ఠ్యేన ఉచ్ఛ్వసితాని వ్యుదస్తాని త్యక్తానీతి యావత్, శయనాదీని యైస్తథాభూతాః ✻ ॥ ౧౭ ॥ ✻ వారణేన్ద్రం గజేన్ద్రం, పురస్కృత్య పురోవస్థాప్య-ససుమఙ్గలైః స్వస్తివాచనసహితైః బ్రాహ్మణైః-శఙ్ఖానాం తూర్యాణాం చ నినాదేన - బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణ చ - సహ ఆదృతాః ఆదరయుక్తాః ✻ ॥ ౧౮ ॥ ✻ ప్రత్యుజ్జగ్మురితి ॥ హే బ్రహ్మన్, ప్రణయేన హేతునా-ఆగతం సాధ్వసం భయం యేషాం, తథాభూతాస్సన్తో-రథైర్గమనసాధనైః ప్రత్యుజ్జగ్ముః అభిముఖం యయుః - తథా, వారముఖ్యాః గణికాశ్శ్రేష్ఠాశ్చ-లసద్భ్యాం కుణ్డలాభ్యాం నిర్భాతౌ కపోలౌ యేషు- తేషాం వదనానాం శ్రీః శోభా యాసాం తాః- తద్దిదృక్షయా- యానైః గమనసాధనైః ప్రత్యుజ్జగ్ముః-నటాదయోఽద్భుతాని ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతశ్చరితాని-జగుః-తత్ర నటాః అభినేతారః

గ్రైరన్తః ప్రతిహతాతపామ్ ॥ ౧౩ ॥ సంమార్జితమహామార్గరథ్యాపణకచత్వరామ్ । సిక్తాం గన్ధజలైరుప్తాం ఫలపుష్పాక్షతాఙ్కురైః ॥ ౧౪ ॥ ద్వారి ద్వారి గృహాణాం చ దధ్యక్షతఫలేక్షుభిః । అలంకృతాం పూర్ణకుమ్భైర్బలిభిర్ధూపదీపకైః ॥ ౧౫ ॥ నిశమ్య ప్రేష్ఠమాయాన్తం వసుదేవో మహామనాః । అక్రూరశ్చోగ్రసేనశ్చ రామశ్చాద్భుతవిక్రమః ॥ ౧౬ ॥ ప్రద్యుమ్నశ్చారుదేష్ణశ్చ సామ్బో జామ్బవతీసుతః । ప్రహర్షవేగోచ్ఛ్వసితశయనాసనభోజనాః ॥ ౧౭ ॥ వారణేన్ద్రం పురస్కృత్య బ్రాహ్మణైస్ససుమఙ్గలైః । శఙ్ఖతూర్యనినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ చాదృతాః ॥ ౧౮ ॥ ప్రత్యుజ్జగ్మూ రథైర్హృష్టాః ప్రణయాగతసాధ్వసాః । వారముఖ్యాశ్చ శతశో యానైస్తద్దర్శనోత్సుకాః ॥ ౧౯ ॥ లసత్కుణ్డలనిర్భాతకపోలవదనశ్రియః । నటనర్తకగన్ధర్వాస్సూతమాగధవన్దినః । గాయన్తి చోత్తమశ్లోకచరితాన్యద్భుతాని చ ॥ ౨౦ ॥ భగవాంస్తత్ర బన్ధూనాం పౌరాణామనువర్తినామ్ । యథావిధ్యుపసంగమ్య సర్వేషాం మానమాదధే ॥ ౨౧ ॥ ప్రహ్వాభివాదనాశ్లేషకరస్పర్శస్మితేక్షణైః । ఆశ్వాస్య చాశ్వపాకేభ్యో వరైశ్చాభిమతైర్విభుః ॥ ౨౨ ॥ స్వయం చ గురుభిర్విప్రైస్సదారైస్స్థవిరైరపి । ఆశీర్భిర్యుజ్యమానోఽన్యైర్వన్దిభిశ్చావిశత్పురమ్ ॥ ౨౩ ॥ రాజమార్గం గతే కృష్ణే ద్వారకాయాః కులస్త్రియః । హర్మ్యాణ్యారురుహుర్విప్ర తదీక్షణమహోత్సవాః ॥ ౨౪ ॥ నిత్యం నిరీక్షమాణానాం యదపి ద్వారకౌకసామ్ । న వితృప్యన్తి హి దృశః ✻ శ్రియో ధామాఙ్గమచ్యుతమ్ ॥ ౨౫ ॥ శ్రియో నివాసో యస్యోరః పానపాత్రం ముఖం దృ

నర్తకాః స్త్రీణాం నృత్తశిక్షకాః-గన్ధర్వాః గాయకాః సూతాః పౌరాణికాః-మాగధాః వంశావళిపాఠకాః-వన్దినః మఙ్గళవాదినః-స్తోత్రపాఠకాశ్చ ✻ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ✻ తత్ర భగవాన్-యథావిధి - నమస్కారాలిఙ్గనకరస్పర్శస్మితావలోకనాదిభిర్యథాయోగ్యం వసుదేవాదిభిరుపసంగమ్య- సర్వేషాం పౌరాణామనువర్తినాం భృత్యానాం చ - మానమాదధే సంమాననం చకార-విభుర్భగవాన్-శ్వపాకపర్యన్తేభ్యః-చతుర్థ్యన్తమిదం- ఆశ్వాస్యోపచ్ఛన్ద్యా-భిమతైః వరైః, మానమాదధే ఇత్యన్వయః ✻ ॥ ౨౧ ॥ ౨౨ ॥ ✻ స్వయం చ సదారైర్గురుభిః-స్థవిరైర్వృద్ధైః-విప్రైః-అన్యైర్వన్దిభిశ్చ - కర్తృభిః-ఆశీర్భిర్యుజ్యమానః-పురమావిశత్ ✻ ॥ ౨౩ ॥ ✻ ద్వారకాయాః, రాజమార్గం, కృష్ణే గతే సతి, తత్ర తత్ర, స్త్రియః, తస్య కృష్ణస్య ఈక్షణమేవ మహానుత్సవో హర్షో యాసాం తాః- హే విప్ర-హర్మ్యాణి సౌధాన్యారురుహుః ✻ ॥ ౨౪ ॥ ✻ నిత్యం నిరీక్షమాణానామపి కుతో దిదృక్షా బభూవేత్యత్రాహ ॥ నిత్యమితి ॥ యద్యస్మాన్నిత్యం శ్రియో ధామాఙ్గం లక్ష్మీనివాసదేహం,, శ్రియో ధామానమితి చ పాఠః అచ్యుతం నిత్యం నిరీక్షమాణానామపి - ద్వారకౌకసాం ద్వారకా ఓకః స్థానం యాసాం తాసాం- స్త్రీణాం దృశః-న వితృప్యన్తి, తత్ - తస్మాత్తదీక్షణమహోత్సవా - హర్మ్యాణ్యారురుహురిత్యర్థః - హిశబ్దేనాత్ర హేతుః ప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే ॥ ౨౫ ॥ ఉచితా చైషా హ్యతృప్తిరిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ శ్రియ ఇతి ॥ యస్యేత్యస్య-ఉరోముఖబాహుపాదామ్బుజైః ప్రత్యేకమన్వయః-యస్యోరః-శ్రియో నివాసః స్థానం ఉరోలావణ్యానుభవాయ తదేవావాసమాశ్రితవతీ శ్రీరిత్యభిప్రాయః -య

స్యముఖం-దృశాం పశ్యజ్జనదృశాం-పానపాత్రం తల్లావణ్యరసపానపాత్రం -యస్యచబాహవో-లోకపాలానాం పాన
పాత్రం-తల్లావణ్యరసపానపాత్రం యస్యపదామ్బుజం-సారంగాణాం సారంగచ్ఛతాం, సారగ్రాహిణాం-మునీనాం-
తల్లావణ్యపానపాత్రం-సారంగాయన్తీతిసారంగాః-సారతమార్థవక్తార ఇతివా, తమచ్యుతం, నిత్యం నిరీక్షమాణానామ
పిదృశోనపితృప్యన్తీతి యుక్తమేవేత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ సితేతి॥ పథి, సితాతపత్రం చవ్యజనేచ, తైరుపస్కృతః, సితాతపత్రే
ణావృతః, వ్యజనాభ్యాం వీజ్యమాన-ఇత్యర్థః-పిశఙ్గేవాససీ యస్య, సభగవాన్, వనమాలయాబభౌ-కథం యథార్కాదిభిః
యుగపత్సముదితైః - ఘనోనీలామ్బుద-స్తద్వత్ అభూతోపమైషా-నహ్యర్కోడుపయోస్సహావస్థానమస్తి-తత్రార్కా
దిస్థానీయాః మకుటవనమాలావస్త్రభూషణాదయః-విద్యుదేవవైద్యుతం-ఉడుపశ్చన్ద్రః-యద్వా ఉడుపగ్రహాణాం గురుశు
క్రయోరన్యేషాం నక్షత్రాణామప్యుపలక్షణం-తత్రోడుపస్థానీయం సితాతపత్రం-గురుశుక్రస్థానీయేవ్యజనే - నక్షత్రస్థానీ
యాని ప్రసూనాని, ఇన్ద్రధనుస్థానీయా వనమాలా-విద్యుత్స్థానీయం పిశఙ్గవస్త్రం-అర్కస్థానీయం మకుటమితి- సితాతప
త్రాద్యుపస్కృతత్వాదివిశేషణసామర్థ్యాత్ ॥ ౨౭ ॥ తతస్తు పితోర్దేవకీవసుదేవయోః - గృహం ప్రవిష్టో భగవా-
న్మాతృభిర్దేవకీరోహిణ్యాదిభిః, పరిష్వక్త ఆలిఙ్గితః-దేవకీప్రముఖామాతౄః - ముదాశిరసావవన్దే ॥ ౨౮ ॥ తాదేవ
క్యాదయః-పుత్రం కృష్ణ-మఙ్కమారోప్య - స్నేహేనస్నుతౌ ప్రస్రవన్తౌ పయోధరౌ స్తనౌయాసాం- హర్షేణవిహ్వలితఆ
త్మానోయాసాం-తథాభూతానేత్రజైర్జలైరానన్దబాష్పైః-స్సిషిచుః ॥ ౨౯ ॥ అథ-తతస్స్వభవనం స్వగృహం
ప్రావిశత్ - కథంభూతం సర్వేకామాః కామ్యమానాః భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదయోయస్మిన్-నాస్త్యుత్తమం

గామ్। బాహవో లోకపాలానాం సారఙ్గాణాం పదామ్బుజమ్॥ ౨౬ ॥ సితాతపత్రవ్యజనైరుపస్కృతః ప్ర
సూనవర్షైరభివర్షితః పథి। పిశఙ్గవాసా వనమాలయా బభౌ ఘనో యథార్కోడుపచాపవైద్యుతైః ॥ ౨౭ ॥ ప్ర
విష్టస్తు గృహం పిత్రోః పరిష్వక్తః స్వమాతృభిః। వవన్దే శిరసా సప్త దేవకీప్రముఖా ముదా ॥ ౨౮ ॥ తాః పుత్రమ
ఙ్కమారోప్య స్నేహస్నుతపయోధరాః। హర్షవిహ్వలితాత్మానః సిషిచుర్నేత్రజైర్జలైః॥ ౨౯ ॥ అథావిశత్స్వ
భవనం సర్వకామమనుత్తమమ్। ప్రాసాదా యత్ర పత్నీనాం సహస్రాణి చ షోడశ ॥ ౩౦ ॥ పత్న్యః ప్రియం
ప్రోష్య గృహానుపాగతం విలోక్య సంజాతమనోమహోత్సవాః। ఉత్తస్థురారాత్సహసాసనాశయాత్సాకం
వ్రతైర్వ్రీడితలోచనాననాః ॥ ౩౧ ॥ తమాత్మజైర్దృష్టిభిరన్తరాత్మనా దురన్తభావాః పరిరేభిరే పతిమ్। ని
రుద్ధమప్యాస్రవదమ్బు నేత్రయోర్విలజ్జతీనాం భృగువర్య వైక్లబాత్ ॥ ౩౨ ॥ యద్యప్యసౌ పార్శ్వగతో రహో
గతస్తథాపి తస్యాఙ్ఘ్రియుగం నవం నవమ్। పదే పదే కా విరమేత తత్పదాచ్చలాపి యచ్ఛ్రీర్న జహాతి కర్హి

యస్మాత్-యత్రపత్నీనాం షోడశసహస్రాణి ప్రాసాదాస్తథాభూతం ॥ ౩౦ ॥ తదా-ప్రోష్యప్రవాసం కృత్వా గృహా-ను
పాగతం ప్రియం- దూరాద్విలోక్య-పత్న్యః రుక్మిణ్యాదయః - సంజాతోమనసిమహోత్సవో హర్షో యాసాం- వ్రీడితేలోచ
నేయేషు-తాన్యాననాని-యాసాం తథాభూతాః-వ్రతైస్సహ- ఆసనాశయా - త్సహసాఆరాత్ ఉత్తస్థుః-తత్రవ్రతేభ్యఉత్థా
నం నామ-భర్తృగమనార్థవ్రతత్యాగః- ఆసనాదుత్థానం ప్రసిద్ధం-ఆశయాదభిప్రాయాదుత్థానం దిదృక్షోత్కణ్ఠాత్యాగః
దర్శనస్య జాతత్వాత్ ॥ ౩౧ ॥ తమితి॥ దురన్తః అగాధః భావః స్నేహోయాసాం తాః - పత్న్యః-సమాగతం-పతి-
మాత్మజైః-దృష్టిభిరన్తరాత్మనాచ-పరిరేభిరే- ఆలిఙ్గితవత్యః-శారీరపరిరమ్భస్యరహః కాలికత్వాత్తం నసాక్షాచ్చక్రుః
అపితుపుత్రైః ప్రద్యుమ్నాదిపుత్రద్వారేణేత్యభిప్రాయేణపుత్రైరిత్యుక్తం మనసాచ చక్షుషాచ సమం సాక్షాదేవచక్రురిత్య
భిప్రాయేణాన్తరాత్మనా దృష్టిభిశ్చేత్యుక్తం॥ హేభృగువర్య, విలజ్జతీనాం తాసాం-మతఏవ- నేత్రయోరమ్బునిరుద్ధమపి-వై
క్లబాదవార్ధ్యాదస్రవత్ ॥ ౩౨ ॥ వ్రతైస్సాకమాసనాశయాదుత్తస్థుః తమాత్మజైరిత్యాభ్యాం చ తాసాం తద్విరహాసహి
ష్ణుత్వం సూచితం, తదేవోపపాదయతి॥ యద్యపీతి॥ యద్యప్యసౌ భగవాన్ కృష్ణః - తాసాం పార్శ్వగతః-రహోగతశ్చ-త
థాపి తస్యాఙ్ఘ్రియుగం తాసాం నవం నవమేవాభూత్, యుతఏవమత, స్తత్పదాత్తస్యపాదారవిన్దాత్కా-విరమేత-విశ్లిష్యా
వస్థాతుముత్సహేత, నకాపీత్యర్థః, తదేవదర్శయితుం విశినష్టి-చలాఇతరత్రపఞ్చల్యా శ్రీర్లక్ష్మీరపి-కదాపి-యదఙ్ఘ్రిం
నజహాతి, తత్పదాత్కా విరమేతేత్యన్వయః-తదాపీతి పాఠాన్తరం-తత్ర-యద్యపి యదాపి-పార్శ్వగతో రహోగతశ్చ - తదా

౩౩॥ శ్లో॥ పా॥ స్తదాపితస్యాఙ్ఘ్రియుగమ్.

ప-తస్యాఙ్ఘ్రియుగం నవం నవం కింపునః కదాచిదప్యతృప్తేస్తం నవం నవమితి-కైముత్యన్యాయసిద్ధమితి భావః, ఉత్తరార్ధస్తు యథోక్తార్థమేవ ॥ ౩౩ ॥ ❁అథోపరితనం వృత్తాన్తం సంగృహ్య వివక్షురుక్తం వృత్తాన్తం సమాసతోఽనువదతి॥ఏవమితి॥క్షితేర్భూమేర్భారస్యజన్మ ఉదయో యేభ్యః అక్షౌహిణీభిః-పరివృత్తం పరితో వ్యాప్తం తేజః శౌర్యం యేషాం తేషాం నృపాణాం కౌరవాణాం పాణ్డవానాంచ-మిథః-వైరం, శ్వసనో వాయుః, అనలమగ్నిమివ, విధాయ వర్ధయిత్వా, స్వయం- నిరాయుధ ఏవ-తేషాం, మిథో, వధేన వధాత్, య, ఉపరతః ఉపరరామ, ఉపసంహృతవాన్, స ఏష, ఇత్యుత్తరేణాన్వయః స్వయం, నిరాయుధ ఏవ సన్-తేషాం-మిథో వధం కారయన్-యః స్వయం తూష్ణీం వ్యవస్థిత ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥❁స ఏష స్వమాయయా ఆత్మీయేన సంకల్పేన-అస్మిన్నరలోకేఽవతీర్ణో భగవాన్ స్త్రీయు ఏవ రత్నాని-తేషాం కూటే సముదాయే-స్థితః-రేమే చిక్రీడ - యథా ప్రాకృతః-స్త్రీవశ్యస్తద్వత్, ప్రాకృతో యథేత్యనేన స్త్రీవశ్యత్వానుకారమాత్రమేవ, నతు, పరమార్థతస్తదస్తీతి సూచితమ్ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁తదేవ శ్లాఘయితుం విశినష్టి॥తాః ప్రమదోత్తమాః, కుహకైర్వాక్ప్రయోగాద్యైః - యస్యేన్ద్రియం ప్రమథితుం-న శేకుః న ప్రాభవన్-తమయమిత్యుత్తరేణాన్వయః - సుకరాం పారవశ్యాభావసూచనాయ ప్రమదోత్తమాః- విశినష్టి ॥ యాసా-ముద్దామభావాదిభిః నిహతస్సన్-మదనోఽపి సమ్ముహ్య మోహం ప్రాప్య- స్వీయం చాపం-ధను-రజహాత్ తత్యాజ-తాః ప్రమదోత్తమా ఇత్యన్వయః ॥ ఉద్దామ ఉదారోఽగాధ ఇతి యావత్ -భావోఽభిప్రాయ- స్తేన పిశునం చిత్తాకర్షసూచకః-అమలః సున్దరశ్చ - హాస- స్తేనచ-వ్రీడాపూర్వకావలోకనేనచ-నిహతః అభిమాతః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ఏవం విధం తం-యః - స్త్రీవశ్యం మన్యతే సోఽజ్ఞ ఇత్యాహ॥తమితి॥మనుజం వ్యావృణ్వానం-మనుజవచ్చేష్టమానం-మనుష్యభావేనస్వ

చిత్ ॥ ౩౩ ॥ఏవం నృపాణాం క్షితిభారజన్మనామక్షౌహిణీభిః పరివృత్తతేజసామ్। విధాయ వైరం శ్వసనో యథానలం మిథో వధేనోపరతో నిరాయుధః ॥ ౩౪ ॥స ఏష నరలోకేఽస్మిన్నవతీర్ణః స్వమాయయా। రేమే స్త్రీరత్నకూటస్థో భగవాన్ ప్రాకృతో యథా ॥ ౩౫ ॥ ఉద్దామభావపిశునామలవల్గుహాసవ్రీడావలోకనిహతో మదనోఽపి యాసామ్। సంముహ్య చాపమజహాత్ప్రమదోత్తమాస్తా యస్యేన్ద్రియం విమథితుం కుహకైర్న శేకుః ॥ ౩౬ ॥ తమయం మన్యతే లోకో హ్యసఙ్గమపి సఙ్గినమ్। ఆత్మౌపమ్యేన మనుజం వ్యాపృణ్వానం యతోఽబుధః॥ ౩౭ ॥ఏతదీశనమీశస్య ప్రకృతిస్థోఽపి తద్గుణైః। న యుజ్యతే సదాత్మస్థైర్యథా బుద్ధిస్తదాశ్రయా॥ ౩౮ ॥తం మేనిరేఽబలా మూఢాః స్త్రైణం చానువ్రతం రహః। అప్రమాణవిదో భర్తురీశ్వరం మతయో యథా ॥ ౩౯ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః.

యాథాత్మ్యమాచ్ఛాదయన్తమిత్యర్థః-వస్తుతో నిస్సఙ్గమపి-సఙ్గినమివ భాసమానం-తమిమం భగవన్తం- యో-లోకో జన-ఆత్మౌపమ్యేన స్వతుల్యత్వేన-మన్యతే-సోఽయం లోకః-అతో హేతోః-అబుధో నితరామజ్ఞః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁అదవిషయైరనాకృష్టత్వమీశ్వరస్యనాశ్చర్యమిత్యభిప్రాయేణేశ్వరత్వం నిర్వక్తి॥ఏతదితి॥ ప్రకృతిస్థోఽపి మూలప్రకృతివ్యాపకోఽపి తద్గుణైస్సత్త్వాదిభిః, ఆత్మస్థైస్స్వగతైః, రవిద్యాస్మితారాగద్వేషాదిభిశ్చ, గుణైః, సదా, న యుజ్యత ఇతి యత్, ఏతదేవ, ఈశ్వరస్యేశనమిత్యన్వయః, సదేత్యనేన ముక్తవ్యావృత్తిః, స హి పూర్వం తైర్యుక్తః, హేయగుణాస్పర్శే దృష్టాన్తమాహ॥యథేతి॥తదాశ్రయా ఈశాశ్రయా, బుద్ధిస్తజ్జ్ఞానం యథా తిత్త్వాదిభిర న యుజ్యతే, న హి, స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ, ఇత్యుక్తవిధం స్వతస్సర్వగతస్య తస్య జ్ఞానం, సత్త్వరజస్తమోన్వయాధీన సమ్యక్త్వాసమ్యక్త్వయుక్తం, ఏవం సర్వప్రకారేణాపి చిదచిద్గత హేయరహిత ఇతి, ఏతదేవ హి, ఈశ్వరస్యేశ్వరత్వమిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁యథైవమజ్ఞో లోకస్తముక్తవిధమీశ్వర, మాత్మతుల్యం మన్యతే, తథా, తాస్స్త్రియో, ప్యజ్ఞానాదాత్మవశ్యమమన్యన్తేత్యాహ॥ తమితి॥సంసారిణాం, ద్విని ప్రియప్రసూతా మతయో యథేశ్వరం, న జానన్తి, కింతు మూఢా ద్యన్యథా మన్యత ఏవం మూఢాస్తా అబలాస్స్త్రియోఽపి, తం భగవన్తం, రహః స్త్రైణం స్త్రీసమూహం, అనువ్రజన్తం, స్త్రీసమూహానువర్తినం, మేనిరే, తత్ర హేతుం, భర్తురప్రమాణవిధం, ప్రమీయత ఇతి ప్రమాణం స్వరూపం, తత్స్వరూపమజానత్యః ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ఇతి శ్రీమద్భాగవత, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవత వ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే, ఏకాదశోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

యద్యపి పరీక్షిజ్జన్మకర్మాదికం పురస్తాదేవ పృష్టం- యద్యపి చ-తద్వక్తుమేవ తదుపోద్ఘాతతయాయం ప్రపఞ్చః ప్రవృత్తః-కిమకార్షీత్ తత ఇతి ప్రకృతప్రశ్నస్యోత్తరం చాభిహితం ఏవం చాన్తరా పునస్తత్ప్రశ్నానుపపత్తిః-తథాపి-కిమకార్షీత్తత ఇతి పృష్టస్య రాజ్యశాసనానన్తరభావినో యుధిష్ఠిరవృత్తాన్తస్య పరీక్షిజ్జన్మానన్తరకాలికత్వాత్తదనన్తరమేవ తచ్ఛుశ్రూషుః స్తావత్ ,,స్వయమేవాప్యణోద్గర్భం వైరాట్యాః కురుతన్తవే,, ఇతి ప్రక్రమ్య-పరిసమాపితం సావశేషం-శుశ్రూషుః పృచ్ఛతి శౌనకః॥ అశ్వత్థామ్న ఇతి॥ అశ్వత్థామ్నా ఉపసృష్టేన - ఉర్వధికం దుస్సహం ప్రసూతం చ తేజో యస్య- తేన-బ్రహ్మశీర్ష్ణా బ్రహ్మశిరో నామకేనాస్త్రేణ-తావదుత్తరాయా గర్భో హతః-తతః పునరీశేన కృష్ణేన ఆజీవిత ఇత్యుక్తానువాదః॥౧॥ తత ఉపరితనం తస్యోత్తరాతనయస్య - మహాత్మనః-యజ్జన్మాని-తదిదం-హే మహాబుద్ధే-శ్రోతుమిచ్ఛామి-నిధనం మరణం యథైవాసీ-త్ప్రేత్య మృత్వా-యథాగతవాన్-యాం గతిం ప్రాప్తవాన్-తదిదమిత్యన్వయః ॥౨॥ యది గదితుం మన్యసే-వక్తుమిష్టం యోగ్యం చ-మన్యసే-చేత్తర్హి-శ్రద్దధానానాం నోఽస్మాకం బ్రూహి కుతో వస్తజ్జన్మాదిశుశ్రూషా శ్రద్ధా బభూవేత్యత్ర తం విశినష్టి,, యస్య పరీక్షిత-శ్శుకో- జ్ఞానం పరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం- అదాదుపదిష్టవాన్-మహాభాగవతత్వాత్తజ్జన్మాదిశుశ్రూషా నస్సమభవదితి భావః - అత్ర జన్మైవ ప్రాధాన్యేన పృచ్ఛ్యతే - తస్య కర్మాదికం తు-యుధిష్ఠిరవృత్తాన్తానన్తరకాలికత్వాత్తచ్ఛ్రవణానన్తరమేవ విశేషతః ప్రష్టవ్యమపి - జన్మకాలికజాతకద్వారా సామాన్యతో బుభుత్సునా-జన్మనా సహోపాత్తం - అత ఏవోత్తరేఽపి-జాతకద్వారైవ-తత్కర్మాదికం ప్రదర్శ్యత ఇత్యనుసన్ధేయమ్ ॥౩॥ పరీక్షితో జన్మప్రకారం వక్తుం తావత్తాదాత్వికం యుధిష్ఠిరావస్థానప్రకారమాహ ॥ అపీపలదితి త్రిభిః॥ అపీపలత్ అపాల

శౌనక ఉవాచ॥ అశ్వత్థామ్నోపసృష్టేన బ్రహ్మశీర్ష్ణోరుతేజసా । ఉత్తరాయా హతో గర్భ ఈశేనాజీవితః పునః॥౧॥ తస్య జన్మ మహాబుద్ధేః కర్మాణి చ మహాత్మనః। నిధనం చ యథైవాసీత్స ప్రేత్య గతవాన్యథా॥౨॥ తదిదం శ్రోతుమిచ్ఛామి గదితుం యది మన్యసే। బ్రూహి నశ్శ్రద్దధానానాం యస్య జ్ఞానమదాచ్ఛుకః॥౩॥ సూత ఉవాచ॥ అపీపలద్ధర్మరాజః పితృవద్రఞ్జయన్ప్రజాః। నిస్స్పృహస్సర్వకామేభ్యః కృష్ణపాదానుసేవయా॥౪॥ సమ్పదః క్రతవో లోకా మహిషీ భ్రాతరో మహీ। జమ్బూద్వీపాధిపత్యం చ యశశ్చ త్రిదివం గతమ్॥౫॥ కిం తే కామాస్సురస్పార్హా ముకున్దమనసో ద్విజ। అధిజహ్రుర్ముదం రాజ్ఞః క్షుధితస్య యథేతరే॥౬॥ మాతుర్గర్భగతో వీరస్స తదా భృగునన్దన। దదర్శ పురుషం కంచిద్దహ్యమానోఽస్త్రతేజసా॥౭॥ అఙ్గుష్ఠమాత్రమమలం స్ఫురత్పురటమౌలినమ్। అపీచ్యదర్శనం శ్యామం తటిద్వాససమచ్యుతమ్॥౮॥ శ్రీమద్దీర్ఘచతుర్బాహుం తప్తకాఞ్చనకుణ్డలమ్। క్షతజాక్షం గదాపాణిమాత్మనః పరితో దిశమ్॥ పరిభ్రమన్తముల్కాభాం భ్రామయన్తం గదాం ముహుః॥౯॥ అ

యత్ -కథంభూతః-కృష్ణపాదయోరనుసేవయాఽనుధ్యానేన హేతునా - సర్వేభ్యః కామేభ్యో నిర్గతా స్పృహా యస్య తథాభూతః కృష్ణపాదానుసేవకత్వాన్నిస్స్పృహస్సన్నిత్యర్థః ॥౪॥ తత్రైవాయాః స్పృహాభావహేతుత్వమేవ సదృష్టాన్తమాహ॥ సంపద ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ యథా క్షుధితస్య అశనాయాయుక్తస్య పుంసః - ఇతరే స్రక్చన్దనాదయో-న ముదమావహన్తి-కింత్వశనమేవ-తథా-హే ద్విజ-మే సంపదాదయః-తే-కామాః-సురస్పార్హాః సురాణామపి స్పృహణీయా-అపి- ముకున్ద ఏవ మనో యస్య తస్య - రాజ్ఞో యుధిష్ఠిరస్య - ముదమధిజహ్రుః కిం-న సంపాదితవన్తః కిం-న సంపాదితవన్త ఏవేత్యర్థః-తత్ర సమ్పదో భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధయః - క్రతవస్స్వర్గాదిసుఖసాధనాని అశ్వమేధరాజసూయాదీని-లోకాః పరప్రాప్యాః-మహిష్యః పత్న్యః భ్రాతరో దిగ్విజయినో భీమాదయః-మహీ నిష్కణ్టకా పృథివీ - త్రిదివం గతం త్రిదివపర్యన్తవ్యాప్తం యశశ్చ ॥౫॥౬॥ అథ పరీక్షితో జన్మ వక్తుం తావత్తస్య మాతురుదరావస్థానదశామాహ॥ మాతురితి సార్ధపఞ్చభిః॥ హే భృగునన్దన - వీరః ఉత్తరాతనయో - మాతు - ర్గర్భగతః ఉదరగతః - బ్రహ్మాస్త్రతేజసా దహ్యమానః-కంచిత్పురుషం దదర్శ॥౭॥ కథంభూతం, అఙ్గుష్ఠపరిమితా మాత్రా ఉన్మానం యస్య న విద్యతే మలం దేహజం యస్య, స్ఫురత్ పురటో హిరణ్మయో మౌలిః కిరీటం యస్య, అపీచ్యం హృష్టపుష్టాఙ్గతయా స్పృహణీయం దర్శనం యస్య, తటిదివ అమ్బరం వస్త్రం యస్య, ఆశ్రితాన్ న చ్యావయతీతి తథా ॥౮॥ శ్రీమన్తః వృత్తత్వాదిగుణైః శోభావన్తో దీర్ఘా ఆజానులమ్బినశ్చత్వారో బాహవో యస్య - తాపేన నిర్మలీకృతే కాఞ్చనమయే కుణ్డలే యస్య, క్షతజేరక్తైః అక్షిణీ యస్య, గదా పాణౌ యస్య తం- పరిభ్రమన్తం - ఉల్కాయా ఇవ ఆభా యస్యాస్తాం-గదాం-ముహుర్ముహుః పరితః సర్వతః-దిశం భ్రామయన్తం, మాత్మానం ధారకం ॥౯॥ గోపతిం సూర్యమివ-నీహారం-స్వగదయా బ్రహ్మాస్త్రతేజో

విధమన్తం నాశయన్తం - సన్నికర్షే స్థిత - మేవంవిధం పురుషం - కోఽసావితి - పర్యైక్షత - పర్యాలోచితవాన్ - యతః పర్యైక్షత - తత ఏవ ప్రవృత్తినిమిత్తాత్, పరీక్షిచ్ఛబ్దవాచ్యశ్చ బభూవేతి భావః ❀ ॥౧౦॥ ❀ తత్ బ్రహ్మాస్త్రతేజో, విధూయ నిరస్య, మేయాత్మా అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావః - ధర్మగోప్తా - విభుర్భగవాన్ - హరిః, దశమేమాసి - తస్య గర్భస్థశిశో - ర్మిషతః పశ్యత స్తత్రైవాన్తర్హితవాన్ ❀ ॥౧౧॥ ❀ తత - స్సర్వగుణోదర్కే - సర్వగుణాధిక్యే - తదేవాహ ॥ సానుకూల్యగ్రహోదయ ఇతి। ఆనుకూల్యేన సహితానాం గ్రహాణాం భృగ్వఙ్గిరఆదీనాముదయో యస్మిన్ - లగ్న ఇతి విశేష్యమధ్యాహర్తవ్యం,, సానుకూల్యా గ్రహా యస్మిన్ - తస్మిన్ ఉదయే లగ్నే వా ,, పాణ్డోర్వంశధరః - వంశవర్ధనః, పునరోజసా పాణ్డురివ - పాణ్డుసదృశో జజ్ఞే ❀ ॥౧౨॥ ❀ తతః ప్రీతం హృష్టం మనో యస్య - స రాజా యుధిష్ఠిరః - ధౌమ్యకృపాదిభిర్విప్రైస్సమం సుమఙ్గళం స్వాశిషం - వాచయిత్వా - జాతకం జాతకర్మ - కారయామాస ❀ ॥౧౩॥ ❀ తతో నృపతిర్యుధిష్ఠిరో - హిరణ్యాదీనన్యాంశ్చ, వరాన్ కామాన్ - యథాయోగ్యం యథాభిలాషం చ, కామం - ప్రాదాదర్థిభ్యః, ప్రాయచ్ఛత్ - స - తీర్థవిత్ దానపాత్రవిత్ - రాజా - ప్రజాతీర్థే - పౌత్రోత్పత్తినిమిత్తదానకాలే - స్వన్నం సుమృష్టమన్నం చ విప్రేభ్యః ప్రాదాత్ ❀ ॥౧౪॥ ❀ హిరణ్యాదిభిస్తుష్టా బ్రాహ్మణా - స్తం, ప్రశ్రయేణ వినయేన అవనతం నమ్రం - రాజానమూచుః, తదేవాహ ॥ ఏష హీతి సార్ధద్వయేన ॥ పూరూణాం భవతాం ప్రజాతన్తౌ ప్రజాసన్తాననిమిత్తే - శుక్లే గర్భపిణ్డే - సంస్థాం - మన్త - ముపేయుషి సతి హి, యస్మాదేష జాతః - అప్రతిఘాతేన ప్రతిహతిరహితేన - దైవేన - ప్రభవిష్ణునా సమర్థీభవనశీలేన - విష్ణునా, వో, యుష్మాకమనుగ్రహార్థాయ -

---

స్త్రతేజస్స్వగదయా నీహారమివ గోపతిమ్। విధమన్తం సన్నికర్షే పర్యైక్షత క ఇత్యసౌ॥ ౧౦ ॥ విధూయ తదమేయాత్మా భగవాన్ధర్మగుబ్విభుః। మిషతో దశమాస్యస్య తత్రైవాన్తర్దధే హరిః॥ ౧౧ ॥ తతస్సర్వగుణోదర్కే సానుకూల్యగ్రహోదయే। జజ్ఞే వంశధరః పాణ్డోర్భూయః పాణ్డురివౌజసా॥౧౨॥ తస్య ప్రీతమనా రాజా విప్రైర్ధౌమ్యకృపాదిభిః। జాతకం కారయామాస వాచయిత్వా సుమఙ్గళమ్॥౧౩॥ హిరణ్యం గాం మహీం గ్రామాన్ హస్త్యశ్వాన్నృపతిర్వరాన్। ప్రాదాత్స్వన్నం చ విప్రేభ్యః ప్రజాతీర్థే స తీర్థవిత్ ॥౧౪॥ తమూచుర్బ్రాహ్మణాస్తుష్టా రాజానం ప్రశ్రయాన్వితమ్। ఏష హ్యస్మిన్ప్రజాతన్తౌ పూరూణాం పౌరవర్షభ॥౧౫॥ దైవేనాప్రతిఘాతేన శుక్లే సంస్థాముపేయుషి। రాతో వోఽనుగ్రహార్థాయ విష్ణునా ప్రభవిష్ణునా ॥౧౬॥ తస్మాన్నామ్నా విష్ణురాత ఇతి లోకే బృహచ్ఛ్రవాః। భవిష్యతి న సందేహో మహాభాగవతో మహాన్॥౧౭॥ యుధిష్ఠిర ఉవాచ॥ అప్యేష వంశ్యాన్రాజర్షీన్ పుణ్యశ్లోకాన్మహాత్మనః। అనువర్తితా స్విద్యశసా సాధువాదేన సత్తమాః॥౧౮॥ బ్రాహ్మణా ఊచుః॥ పార్థ ప్రజాఽవితా సాక్షాదిక్ష్వాకురివ మానవః। బ్రహ్మణ్యస్సత్యసన్ధశ్చ రామో దాశరథిర్యథా॥౧౯॥ ఏష దాతా శరణ్యశ్చ యథా హ్యౌశీనరశ్శిబిః। యశోవితనితా స్వానాం దౌష్యన్తిరివ యజ్వనామ్॥౨౦॥ ధన్వినామగ్రణీరేష తుల్యశ్చార్జునయోర్ద్వయోః। హుతాశ ఇవ దుర్ధర్షస్సముద్ర ఇవ దుస్త

రాతో రక్షితః, తస్మాద్విష్ణునా రాతత్వరూపప్రవృత్తినిమిత్తాత్, నామ్నా, వాచకేన శబ్దేన - లోకే, విష్ణురాత ఇతి ప్రసిద్ధో, బృహచ్ఛ్రవాః విపులకీర్తిః, గుణైర్మహాన్, మహాభాగవతశ్చ, భవిష్యతి, నాత్ర సందేహః ❀ ॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥ ❀ విప్రైరేవముక్తో యుధిష్ఠిరః - తస్య భావినో గుణా - న్బుభుత్సుః పృచ్ఛతి ॥ అపీతి ॥ అపి స్విదిత్యేతద్ద్వయం సముదితం ప్రశ్నద్యోతకం - హే సత్తమాః - ఏష జాతశ్శిశుః - సాధువాదేన సాధూనాముపదేశేన హేతునా - మహాత్మనః, పుణ్యశ్లోకాన్ - వంశ్యాన్, రాజర్షీన్ పాణ్డ్వాదీన్, యశసా, అనువర్తితా స్విత్ అనువర్తిష్యతే కిం, పాణ్డ్వాదివ, ద్యశస్వీ భవిష్యతీతి ప్రశ్నః, సాధూనాం వాదో యస్మిన్విషయభూతే, తేన యశసాఽనువర్తితా స్విదితి వాఽన్వయః ❀ ॥౧౮॥ ❀ ఏవమాపృష్టా జాతకకోవిదా బ్రాహ్మణా, స్తస్య భావినో గుణాన్వర్ణయన్తి॥ పార్థేత్యాదిభిర్దశభిః,, ఏకేవలమనితరసాధారణైకగుణమేకమేవానువర్తితా - అపి తు, తత్తదసాధారణగుణాన్సర్వానపీత్యాహుః,, హే పార్థ - మానవః మనోర్వైవస్వతస్య సుత - ఇక్ష్వాకురివ, సాక్షాత్ ప్రజాపితా ప్రజానామవితా రక్షితా, యథా, దాశరథిః దశరథపుత్రశ్శ్రీరామ, స్తద్వద్బ్రహ్మణ్యః బ్రహ్మకులే సాధుః - సత్యైవాభికే సన్ధా ధృఢాభిసన్ధిర్యస్య తథా భూతశ్చ ❀ ॥౧౯॥ ❀ ఏష దాతా అత్మపర్యన్తదాతా, శరణ్యశ్శరణం రక్షణోపాయమర్హతీతి శరణ్యః - యథా, ఔశీనరః ఉశీనరసుత, శ్శిబిశ్చక్రవర్తీ, తద్వత్, దౌష్యన్తిరివ భరత ఇవ, యజ్వనాం యష్టౄణాం, యశో వితనితా యశోవిస్తారయితా ❀ ॥౨౦॥ ❀ ధన్వినాం ధనుష్మతాం, అగ్రణీః శ్రేష్ఠః, తత్ర ద్వయోరప్యర్జునయోః కార్తవీర్యపార్థయో, స్తుల్యః తాభ్యాం తుల్య ఇత్యర్థః , హుతాశోఽగ్నిరివ దుర్ధర్షః ప్రసాధుమశక్యః, సముద్ర ఇవ దుస్తరః అగా

ధారయః ॥౨౧॥ సింహ ఇవ విక్రాన్తః-కర్తరి క్తః, పరాక్రమీ-పాదపిత్తే పవాచ్యా, హిమవానివ, నిషేవ్యః సూతానా
ముపజీవ్యః, అసౌ తితిక్షుః-వసుధేవ మామిరివ , తితిక్షుః ప్రసహిష్ణుః-పితరావివ మాతాపితరావివ- సహిష్ణురపరాధసహి
ష్ణుః ॥౨౨॥ సామ్యే సర్వభూతసమత్వే, పితామహేన బ్రహ్మణా సమః తుల్యః-ప్రసాదే జ్ఞానప్రసాదే-అనుగ్రహే వా గిరి
శోపమః రుద్రతుల్యః-సర్వభూతానాం పురుషార్థలిప్సూనాం- ఆశ్రయః ఆశ్రయితుం యోగ్యః, యథా రమాశ్రయః శ్రీనివా
సః-తద్వత్ ॥౨౩॥ సర్వే సద్గుణాః నిర్దిష్టా గుణాస్తత్కృతం యన్మాహాత్మ్యం యస్మిన్, కృష్ణం భగవన్తమనువ్రతః అ
నువర్తితా, కృష్ణతుల్యసద్గుణమాహాత్మ్యయుక్త ఇత్యర్థః, రన్తిదేవ ఇవోదారః త్యాగీ ॥౨౪॥ ధృత్యా ధైర్యేణ బలిస
మః వైరోచనితుల్యః, ప్రహ్లాద ఇవ-కృష్ణే భగవతి, భక్త ఇతి శేషః-సద్గ్రహః సతాం గ్రాహకశ్చ-ఏష శిశుః అశ్వమేధానామా
హర్తా అనుష్ఠాతా, వృద్ధానాం జ్ఞానేన వయసా స్థానేన చ వృద్ధానాం - పర్యుపాసకః యథోచితసేవకః ॥౨౫॥ రాజర్షీ
ణాం జనమేజయాదీనాం-జనయితా, ఉత్పథగామినాం ధర్మమార్గాదపవర్తినాం, శాస్తా, భువః పృథ్వ్యాః హితాయ, ధర్మస్య
కారణాన్నిమిత్తాద్ధర్మార్థం చేత్యర్థః-ఏష కలేర్నిగ్రహీతా కలిం నిగ్రహీష్యతి ॥౨౬॥ ద్విజపుత్రేణోపసర్పితాత్ శా
పద్వారా నియోజితాత్- తక్షకాత్, ఆత్మనః స్వస్య-మృత్యుం మరణ- ముపశ్రుత్యాకర్ణ్య, ముక్తో దేహతదనుబన్ధిషు సఙ్గో యే
న తథాభూతః-హరేః-పదం స్థానం, ప్రపత్స్యతే ప్రాప్స్యతి ॥౨౭॥ ముక్తసఙ్గో హరేః పదం ప్రపత్స్యత ఇత్యేతదేవో
పపాదయతి॥ వ్యాససుతాన్మునేః శుకాత్, జిజ్ఞాసితం విచారితం నిర్ణీత-మితి యావత్, ఆత్మయాథాత్మ్యం ప్రత్యగాత్మ పరమా-

రః॥౨౧॥ మృగేన్ద్ర ఇవ విక్రాన్తో నిషేవ్యో హిమవానివ। తితిక్షుర్వసుధేవాసౌ సహిష్ణుః పితరావివ॥౨౨॥ పితామ
హసమః సామ్యే ప్రసాదే గిరిశోపమః। ఆశ్రయః సర్వభూతానాం యథా దేవో రమాశ్రయః ॥ ౨౩ ॥ సర్వసద్గు
ణమాహాత్మ్య ఏష కృష్ణమనువ్రతః। రన్తిదేవ ఇవోదారో యయాతిరివ ధార్మికః ॥౨౪॥ ధృత్యా బలిసమః కృష్ణే
ప్రహ్లాద ఇవ సద్గ్రహః। ఆహర్తైషోఽశ్వమేధానాం వృద్ధానాం పర్యుపాసకః॥౨౫॥ రాజర్షీణాం జనయితా
శాస్తా చోత్పథగామినామ్। నిగ్రహీతా కలేరేష భువో ధర్మస్య కారణాత్॥౨౬॥ తక్షకాదాత్మనో మృత్యుం ద్వి
జపుత్రోపసర్పితాత్। ప్రపత్స్యత ఉపశ్రుత్య ముక్తసఙ్గః పదం హరేః॥ ౨౭ ॥ జిజ్ఞాసితాత్మయాథాత్మ్యో ము
నేర్వ్యాససుతాదసౌ। హిత్వేదం నృప గఙ్గాయాం యాస్యత్యద్ధాఽకుతోభయమ్ ॥౨౮॥ ఇతి రాజ్ఞ ఉపాదిశ్య వి
ప్రా జాతకకోవిదాః। లబ్ధాపచితయః సర్వే ప్రతిజగ్ముః స్వకాన్ గృహాన్॥౨౯॥ స ఏష లోకవిఖ్యాతః పరీక్షి
దితి యత్ప్రభుః। పూర్వదృష్టమనుధ్యాయన్ పరీక్షేత నరేష్విహ॥౩౦॥ స రాజపుత్రో వవృధ ఆశు శుక్ల ఇవో
డుపః। ఆపూర్యమాణః పితృభిః కాష్ఠాభిరివ సోఽన్వహమ్॥ ౩౧॥ యక్ష్యమాణోఽశ్వమేధేన జ్ఞాతిద్రోహజిహా

త్మస్వరూపస్వభావతత్త్వం దేహతదనుబన్ధిసఙ్గహేతుభూతం యేన - సోఽసౌ పరీక్షిత్, హే నృప , ఇదం శరీరం-గఙ్గా
యాం-త్యక్త్వా, నాస్తి కుతశ్చిద్భయం యస్మాత్-తత్-హరేః పద - మద్ధా స్ఫుటం, యాస్యతి ॥౨౮॥ ఇత్థం రాజ్ఞే యుధిష్ఠిరా
య, తద్గుణకర్మాదికముపాదిశ్య ఆవేద్య, జాతకే , జాతకముత్పన్నమధికృత్య ప్రవృత్తే జ్యోతిశ్శాస్త్రే, కోవిదా నిపుణాః, వి
ప్రాస్సర్వే, లబ్ధాః అపచితిర్బహుమానః యైస్తథాభూతాః, స్వకాన్, గృహాన్ స్వగృహాన్ ప్రతిజగ్ముః ॥౨౯॥ స, జాత
కకోవిదైః అనువర్ణితప్రభావగుణః ఏష ఉత్తరాసుతః , పరీక్షిదితి లోకే విఖ్యాతః, యద్-యస్మాత్-ప్రభుః అయ-ముత్తరాసుతో గ
ర్భే మాతురుదరే, దృష్టం పురుషం - ధ్యాయన్ - ఇహ లోకే నరేషు తం పురుషం, పరీక్ష్యేత, పరీక్షితవా-నన్వేషితవానితి
యావత్- పరీక్ష్య శ్రీకృష్ణమధ్యవస్యదిత్యర్థః -తతః ప్రవృత్తినిమిత్తాత్ పరీక్షిచ్ఛబ్దవాచ్యో విఖ్యాత ఇత్యర్థః, పూర్వం పరీక్ష్యే
క్షత ఇత్యసౌ వితి గర్భావస్థాయాం పరీక్షణమపి - తచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమితి సూచితమ్, పరిపూర్వాదీక్షతేశ్శతరి పరీక్షద
తిరూపం, పరీక్షిదితి చ ప్రాయికః పాఠో దృశ్యతే, తదాహ్వస్వరుహాయుషిభ్య ఇతి నిరిత్యోణాదికసూత్రే- ఈక్షతేర్గ్రహణా
భావేఽపి బాహులకాదిత్ ప్రత్యయో హరిత్సరిదాదిశబ్దవద్వ్యుత్పాద్యః ॥౩౦॥ స పరీక్షిదితి ప్రసిద్ధో రాజపుత్రః, ఏక స్తచ్ఛ
బ్దః ప్రసిద్ధిద్యోతకః-అపరస్తు ప్రకృతపరామర్శకః, ఇత్యతో న పౌనరుక్త్యం, పితృభిర్హేతుభూతైః, సన్వహమాశు వవృధే
యథా శుక్లే పక్షే, ఆపూర్యమాణాభిః, కాష్ఠాభిః, కలాభిః, ఉడుపశ్చన్ద్రో వివర్ధతే తద్వత్ ॥౩౧॥ అథ యదకార్షీత్తత్ప
ప్రశ్నస్యోత్తరం సోపోద్ఘాతమాహ ॥ యక్ష్యమాణ ఇత్యాదినా యావత్షోడశాధ్యాయపరిసమాప్తి ,, జ్ఞాతిద్రోహజి
హాసయా జ్ఞాతివధప్రయుక్తదోషపరిజిహీర్షయా , అశ్వమేధేన ,, తరతితరతి బ్రహ్మహత్యాం యోఽశ్వమేధేన యజ

౩౦॥ శ్లో॥ పా॥ పరీక్షిదితి

త ,, ఇతిబ్రహ్మహత్యాదీనామపిపరిహారకతయాశ్రుతేన ,, బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం నాపరం పుణ్యపాపయోః,, రితి నిరతిశయపుణ్యత్వేనచప్రసిద్ధేనాశ్వమేధేన , యక్ష్యమాణో , భగవన్తమారాధయితుకామో , రాజాయుధిష్ఠిరః , అన్యత్రకరదణ్డయోః, కరః స్వామిగ్రాహ్యః, దణ్డః, ప్రసిద్ధః, తయోరన్యత్ర, తాభ్యాం వినేత్యర్థః, అలబ్ధధనః ఉపాయాన్తరేణాప్రాప్తధనః, మనో, వధ్యాచిన్తితవాన్ -కరదణ్డాభ్యాం లబ్ధం ధనం యాగానర్హం, ఉపాయాన్తరేణతు నప్రాప్తం ధనం, మతః కథం యక్ష్యామీతిచిన్తావ్యాకులోబభూవేత్యర్థః ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ తస్యయుధిష్ఠిరస్యాభిప్రేతమాలక్ష్య , చ్యుతేనాహూతేన శ్రీకృష్ణేన , చోదితా ఆదిష్టా , ఆహూతో భగవానితివక్ష్యమాణత్వాత్, భ్రాతరో భీమాదయః , ఉదీచ్యాం దిశి ప్రహీణం, పరాజితై రాజభిస్త్యక్తం , ధనం మారిశః ఆజహ్రుః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ తేనధనేనసంభృతాస్సంచితాస్సంభారాః యాగసాధనాని యస్యసః, అతఏవలబ్ధకామః, యుధిష్ఠిర , స్త్రిభిర్వాజిమేధైః, ర్భీతో మన్త్రతన్త్రద్రవ్యలోపాదిభ్యో భీతః నిశ్ఛిద్రం యథాతథేతిభావః, హరిం సమ్యగారాధితవాన్ ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ భగవాన్కృష్ణోఽపి , రాజ్ఞా ఆహూతః ద్విజై , ర్నృపం యుధిష్ఠిరం యాజయిత్వా, సుహృదాం ప్రతింకర్తుమిచ్ఛయా, కతిచిన్మాసాన్, నువాస ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ తతో బన్ధుభిస్సహ, రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ-కృష్ణయా ద్రౌపద్యా, చానుజ్ఞాతో , అర్జునేనసహితో, యదుభిశ్చపరివృతో , హే బ్రహ్మన్ - ద్వారవతీం యయౌ ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః ❁

కురుపాణ్డవయుద్ధాత్ప్రాగేవ మన్త్రియధృతరాష్ట్రేణాహూత-స్తత్పుత్రైణపరాభూతో-విదుర-స్తీర్థయాత్రా

సయా । రాజాఽలబ్ధధనో దధ్యావన్యత్రకరదణ్డయోః ॥ ౩౨ ॥ తదభిప్రేతమాలక్ష్య భ్రాతరోఽచ్యుతచోదితాః । ధనం ప్రహీణమాజహ్రురుదీచ్యాం దిశి మారిశః ॥ ౩౩ ॥ తేనసంభృతసంభారో లబ్ధకామో యుధిష్ఠిరః । వాజిమేధైస్త్రిభిర్భీతో యజ్ఞైస్సమయజద్ధరిమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఆహూతో భగవాన్రాజ్ఞా యాజయిత్వా ద్విజైర్నృపమ్ । ఉవాస కతిచిన్మాసాన్సుహృదః ప్రీతికామ్యయా ॥ ౩౫ ॥ తతో రాజ్ఞాభ్యనుజ్ఞాతః కృష్ణయా సహ బన్ధుభిః । యయౌ ద్వారవతీం బ్రహ్మన్సార్జునో యదుభిర్వృతః ॥ ౩౬ ॥ ❁❁❁❁❁❁❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే , మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁

సూత ఉవాచ ॥ విదురస్తీర్థయాత్రాయాం మైత్రేయాదాత్మనో గతిమ్ । జ్ఞాత్వాగాద్ధాస్తినపురం తయావాప్త ❁ విధిత్సితః ॥ ౧ ॥ యావతః కృతవాన్ప్రశ్నాన్ క్షత్తా కౌషారవాగ్రతః । జాతైకభక్తిర్గోవిన్దే తేభ్యశ్చోపరరామ హ ॥ ౨ ॥ తం బన్ధుమాగతం దృష్ట్వా ధర్మపుత్రస్సహానుజః । ధృతరాష్ట్రో యుయుత్సుశ్చ సూతశ్శారద్వతః పృథా ॥ ౩ ॥ గాన్ధారీ ద్రౌపదీ బ్రహ్మన్సుభద్రా చోత్తరా కృపీ । అన్యాశ్చ జామయః పాణ్డోర్జ్ఞాతయస్ససుతాస్స్త్రియః ॥ ప్రత్యుజ్జగ్ముః ప్రహర్షేణ ప్రాణం తన్వ ఇవాగతమ్ ॥ ౪ ॥ అభిసంగమ్య విధివత్పరిష్వఙ్గాభివాదనైః । ముముచుః ప్రేమబాష్పౌఘం విరహౌత్కణ్ఠ్యకాతరాః ॥ ౫ ॥ రాజా తమర్హయాంచక్రే కృతాసనపరిగ్రహమ్ ।

యాం నిమిత్తభూతాయాం-గతః-తత్రత్యాత్మనః పరమాత్మనో-గతిం యాథాత్మ్యం-మైత్రేయాదృషేః - జ్ఞాత్వా-తయా ఆత్మగత్యాజ్ఞానవిషయభూతయా-అవాప్తవిధిత్సితః కృతకృత్యః,, వివిత్సిత ఇతిపాఠే,, విదితవేద్యః,, యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవత్యమతం మతమవిజ్ఞాతం విజ్ఞాతం,, ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతేమతే విదితే ఇదం సర్వం విజ్ఞాతం భవతి,, ఇతి శ్రుతేః,, పునర్హాస్తినపురం ప్రాగాత్ ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ తయావాప్తవిధిత్సిత ఇత్యేతదేవోపపాదయతి ॥ యావత ఇతి ॥ క్షత్తా విదురః-కౌషారవో మైత్రేయః కుషారవగోత్రప్రసూతత్వాత్-తస్యాగ్రతః-యావతః ప్రశ్నాన్- కృతవాన్ తత్ర కతిపయానామేవ ప్రశ్నానాముత్తరైః- గోవిన్దే జాతా ఏకా అవ్యభిచారిణీ అనన్యప్రయోజనా భక్తిర్యస్య తథాభూతః, తేభ్యోఽవశిష్టప్రశ్నేభ్య , ఉపరరామ, అవశిష్టప్రశ్నానాముత్తరాణి న శుశ్రావేత్యర్థః- జాతైకభక్తిరిత్యనేన కృతకృత్యత్వముక్తమ్ ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ త-మాగతం బన్ధుం- విదురం, జ్ఞాత్వా, సహానుజో, ధర్మపుత్రో యుధిష్ఠిరః-ధృతరాష్ట్రాదయః, సూతస్సంజయః- శారద్వతః కృపః-అన్యాశ్చ జామయః, అన్తఃపురస్త్రియః, ససుతాః , పాణ్డోర్జ్ఞాతయశ్చ- హే బ్రహ్మన్ , ప్రహర్షేణ ప్రత్యుజ్జగ్ముః అభిముఖం యయుః యథా ఆగతం ప్రాణం, తన్వశ్శరీరాణి-తద్వత్-ప్రాణమాగతమివ- తం ప్రత్యుజ్జగ్ము రిత్యర్థః ❁ ॥ ౩॥ ౪ ॥ ❁ పరిష్వఙ్గాభివాదనైః, విధివద్యథోచితం, అభిసఙ్గమ్య-విరహప్రయుక్తౌత్కణ్ఠ్యేన కాతరాః- ప్రేమబాష్పసుం ఆనన్దాశ్రుసమూహం ముముచుః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ కృత ఆసనపరిగ్రహో యేనతం, విదురం, రాజా యుధిష్ఠిరః-అర్హయామాస పూజయామాస ॥ తతో

---

౧ శ్లో॥ పా ❁ వివిత్సితః

భుక్తవన్తం విశ్రాన్తమాసనే సుఖమాసీనం తం విదురం, స్వాం శృణ్వతాం సతాం, ప్రశ్రయేణావనతః ప్రాహ ॥౬॥౭॥ ॥ ఇతి దేవాహ॥ అపీత్యాదిభిశ్చతుర్భిః,, యుష్మత్పక్షయోః పరిగ్రహరూపయోః, ఛాయయా సమేధితాన్ - నోఽస్మాన్, నపి స్మరథ-స్మరథ కిం,, ఆత్మనాం తత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితత్వం స్మారయతి,, సమాతృకాః మాత్రా సహితాః, వయం, విషాగ్న్యాదిరూపాద్విపద్గణాత్, యత్-యేన త్వయా, విమోచితాః ॥ ౮॥ ॥ క్షితిమణ్డలం చరద్భిః-కయా వృత్త్యా వర్తితం, ఇహ భూతలే కాని తీర్థాని, భగవత్క్షేత్రముఖ్యాని చ-భవద్భిః సేవితాని ॥ ౯ ॥ ॥ న హి కృతకృత్యానాం భవతాం తీర్థయాత్రయా స్వప్రయోజనమస్తీత్యభిప్రాయేణాహ॥ భవద్విధా ఇతి॥ హే విభో, భవాదృశాః భాగవతాః, స్వయమేవ, తీర్థభూతాః పవిత్రభూతాః, అతస్తీర్థయాత్రాకృతం పవిత్రత్వం నాపేక్షితమితి భావః-తర్హి కిమర్థం తీర్థాన్యటన్తీత్యత్రాహ॥ తీర్థీకుర్వన్తీతి॥ స్వాన్తస్థేన-గదాభృతా భగవతా, తీర్థాన్యపి-తీర్థీకుర్వన్తి-తీర్థాన్యపి తీర్థీకర్తుం తాన్యటన్తీతి భావః, వస్తుతః పరిశుద్ధాన్యేవ గఙ్గాదితీర్థాని తథాపి-పాపిభిస్తేషు పరిహృతాని పాపాన్యాదాయ-తాన్యపి పవిత్రీకుర్వన్తి-స్వగతాని తు -స్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితో గదాభృన్నాశయతి-తస్య త్వఘప్రతిభటత్వాన్నతస్మిన్పాపసమావేశప్రశక్తిరితి భావః-ఏతదభిప్రాయేణైవ గదాభృతేత్యుక్తం-తథాచనవమే,, కించాహం తు ఘవం యాస్యే నరా మయ్యామృజన్త్యఘం। మృజామి తదఘం క్వాహం రాజంస్తత్ర విచిన్త్యతాం,, మితి గఙ్గయోక్తో భగీరథ ఆహ॥ సాధవో న్యాసినశ్శాన్తా బ్రహ్మిష్ఠా లోకపావనాః ॥ హరన్త్యఘం తేఽఙ్గసఙ్గాత్తేష్వాస్తే హ్యఘభిద్ధరిరితి ॥ ౧౦॥ ॥ అపి న ఇతి॥ హే తాత-కృష్ణ ఏవ దేవతా యేషాం తే-నోఽస్మాకం-సుహృదో బాన్ధవాశ్చ - యదవః - దృష్టాః - అథవా స్వపుర్యాం ద్వారకాయాం - సుఖమాసత ఇతి శ్రుతాః కిం ॥ ౧౧ ॥

తం భుక్తవన్తమాసీనం విశ్రాన్తం సుఖమాసనే॥ ప్రశ్రయావనతో రాజా ప్రాహ తేషాం చ శృణ్వతామ్॥౬॥౭॥
యుధిష్ఠిర ఉవాచ ॥ అపి స్మరథ నో యుష్మత్పక్షచ్ఛాయాసమేధితాన్। విపద్గణాద్విషాగ్న్యాదేర్మోచితా యత్సమాతృకాః ॥ ౮ ॥ కయా వృత్త్యా వర్తితం వశ్చరద్భిః క్షితిమణ్డలమ్ । తీర్థాని క్షేత్రముఖ్యాని సేవితానీహ భూతలే ॥ ౯ ॥ భవద్విధా భాగవతాస్తీర్థభూతాస్స్వయం విభో । తీర్థీకుర్వన్తి తీర్థాని స్వాన్తస్థేన గదాభృతా ॥ ౧౦ ॥ అపి నస్సుహృదస్తాత బాన్ధవాః కృష్ణదేవతాః। దృష్టాశ్శ్రుతా వా యదవస్స్వపుర్యాం సుఖమాసతే ॥ ౧౧ ॥ ఇత్యుక్తో ధర్మరాజేన సర్వం తత్సమవర్ణయత్ । యథానుభూతం క్రమశో వినా యదుకులక్షయమ్॥ నన్వప్రియం దుర్విషహం నృణాం స్వయముపస్థితమ్। నావేదయత్సకరుణో దుఃఖితాన్ద్రష్టుమక్షమః॥౧౩ ॥ కంచిత్కాలమథావాత్సీత్సత్కృతో దేవవత్సుఖమ్। భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య శ్రేయస్కృత్సర్వేషాం ప్రీతిమావహన్॥ అబిభ్రదర్యమా దణ్డం యథావదఘకారిషు । యావద్దధార శూద్రత్వం శాపాద్వర్షశతం యమః॥౧౫॥ యుధిష్ఠిరో లబ్ధరాజ్యో దృష్ట్వా పౌత్రం కులంధరమ్। భ్రాతృభిర్లోకపాలాభైర్ముముదే పరయా శ్రియా ॥ ౧౬ ॥ ఏవం గృ

ఇతీత్థం ధర్మరాజేనోక్తః విదురో యదుకులక్షయం వినాన్యత్సర్వం - యథానుభూతం , దృష్టం శ్రుతం చానతిక్రమ్య - క్రమశస్సమవర్ణయత్ ॥ ౧౨ ॥ ॥ యదుకులక్షయం కుతో నావర్ణయదిత్యత్రాహ॥ నన్వితి ॥ నను హే శౌనక దుర్విషహం సోఢుమశక్యం , స్వయముపస్థితం స్వయమేవోపస్థాస్యత్ , తదప్రియం - యదుకులక్షయాత్మకం - నావేదయత్-కుతః-యతస్సకరుణః దయావాన్-నత ఏవ-దుఃఖితాన్ దుఃఖిష్యమాణాన్-ద్రష్టుమక్షమః అసహిష్యమాణః ॥౧౩ ॥ ॥ అయం దేవవదీశ్వరవత్ , సత్కృతో బహుమతః - కించిత్కాలం జ్యేష్ఠస్య భ్రాతుః - ధృతరాష్ట్రస్య, శ్రేయస్కృత్ - సర్వేషాం ధర్మరాజాదీనాం ప్రీతిమావహన్ , సుఖమవాత్సీత్ ఉవాస- శ్రేయః కర్తుం ప్రీతిమావోఢుం చావాత్సీదిత్యర్థః భ్రాతుశ్శ్రేయస్కరణమత్ర-తస్య మరణజ్ఞాపనపూర్వకం ముక్త్యుపాయప్రవర్తనరూపం వివక్షితమ్ ॥ ౧౪ ॥ ॥ కథం తస్య తచ్ఛ్రావణసామర్థ్యమిత్యాశఙ్క్య దాసీసుతస్సర్వప్రాణిమృత్యుకాలజ్ఞస్తద్దణ్డధరశ్చ యో యమస్స ఏవాయం విదుర ఇతి-వదన్ కథాన్తరం చ నిరాహ॥ అబిభ్రదితి॥ శాపాన్మాణ్డవ్యశాపాద్ధేతోః-యమో-యావచ్ఛూద్రత్వం విదురరూపశూద్రభావం-దధార-తావద్వర్షశతమర్యమా సూర్యః - అఘకారిషు పాపిషు-యథాఘం తత్పాపానురూపం-దణ్డమబిభ్రత్ధారయామాస - అనేన యమ ఏవ విదురశ్చే - ద్యమాధికారం కః కృతవానిత్యాశఙ్క్య దస్తా-యమాధికారం స్వాధికారం చ-అర్యమైవాకరోదితి భావః ॥౧౫॥ ॥ భ్రాతుశ్శ్రేయస్క్రియామేవ ప్రపఞ్చయితుం తావత్తాదాత్వికం యుధిష్ఠిరాదిసంస్థానప్రకారమాహ॥ యుధిష్ఠిర ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ లబ్ధం రాజ్యం యేన స-యుధిష్ఠిరః-కులధరం కులనిర్వాహకం-పౌత్రం పరీక్షితం దృష్ట్వా-ఇన్ద్రాదిలోకపాలసదృశైర్భ్రాతృభిః పరమయా శ్రియా వ ముముదే ॥౧౬॥ ॥ ఏవం గృహేష్వాసక్తానాంత

దీహయా గార్హ్యయా చేష్టయా ప్రమత్తానామవిదితమృత్యుకాలానాం - కర్తరి షష్ఠీ - తైః - రవిజ్ఞాతః - పరమః - సర్వం వశీకుర్వన్ - అత ఏవ దుస్తరః కస్యాప్యవశ్యః కాలోఽత్యక్రామత్ అతిక్రాన్తవాన్ - తదీహయా - అవిజ్ఞాత ఇతి వాన్వయః - యుధిష్ఠిరాదీనాం - విషయానుభవకాలో - వ్యతిక్రాన్తో బహూ వేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ భ్రాతుశ్శ్రేయస్కర్యాః క్రియాయాః ప్రకారం ప్రపఞ్చయతి॥ విదుర ఇత్యాదిభిర్దశభిః॥ తం - కాలాతిక్రమ - మభిప్రేత్య - విదురో ధృతరాష్ట్రమభాషత - తదేవాహ,, రాజన్నిత్యాదిసార్ధైరష్టభిః,, హే రాజన్ - ఇతః శీఘ్రం నిర్గమ్యతాం - త్వయేతి శేషః - ఆగతముపస్థిత - మిదం భయం - పశ్య ఆలోచయ ॥ ౧౮ ॥ కింతత్రాహ॥ ప్రతిక్రియేతి॥ కుతశ్చిదపి హేతోః - కదాచిదపి యస్య - ప్రతీకారో నివారణం - నాస్తి స ఏష భగవాన్ - భగవన్నియామ్యః - సర్వేషాం - నః - అస్మాకం - కాలో మృత్యుకాలః - సమాగతస్సముపస్థితః ॥ ౧౯ ॥ గృహాసక్తిం త్యాజయితుం కాలం విశింషన్నాహ॥ యేనేతి॥ అయం పరిదృశ్యమానో జనః - యేన మృత్యుకాలేనాభిపన్నః అభిపద్యమానః - ప్రియతమైర్నిరతిశయప్రియైః ప్రాణైరపి - సద్యో ముచ్యేత త్యజ్యేత - అన్యైః ప్రాణానుబన్ధిభిర్ధనాదిభిర్ముచ్యేతేతి కిము వక్తవ్యం - స కాలస్సమాగత ఇత్యన్వయః ॥ ౨౦ ॥ విరక్తిముత్పాదయితుం తస్యావస్థాం వర్ణయతి॥ పిత్రిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః,, తవ పిత్రాదయో - హతాః సుహృతాః - వయో యౌవనం - చాపగతం - ఆత్మా దేహో - జరయా గ్రస్తః - తథాపి - పరేషాం శత్రూణాం - గేహముపాససే జీవనార్థమితి శేషః ॥ ౨౧ ॥ జీవితాశాం త్యాజయితుం విస్మయమానస ఆహ॥ అహో మహీయసీతి॥ అహో జన్తోర్జీవితాశా - మహీయసీ బలవతీ, యయా జీవితాశయా, భవాన్, భీమేనావర్జితం పరిహాయ దత్తం, పిణ్డం కబళం, మాదత్తే స్వీకరోతి, అత్తీతి యా

గేహేషు సక్తానాం ప్రమత్తానాం తదీహయా। అత్యక్రామదవిజ్ఞాతః కాలః పరమదుస్తరః ॥ ౧౭ ॥ విదురస్తదభిప్రేత్య ధృతరాష్ట్రమభాషత। రాజన్నిర్గమ్యతాం శీఘ్రం పశ్యేదం భయమాగతమ్ ॥ ౧౮ ॥ ప్రతిక్రియా న యస్యేహ కుతశ్చిత్కర్హిచిత్ప్రభో। స ఏష భగవాన్కాలస్సర్వేషాం నస్సమాగతః॥ ౧౯ ॥ యేన చైవాభిపన్నోఽయం ప్రాణైః ప్రియతమైరపి। జనస్సద్యో విముచ్యేత కిముతాన్యైర్ధనాదిభిః॥ ౨౦ ॥ పితృభ్రాతృసుహృత్పుత్రా హతాస్తే విగతం వయః। ఆత్మా చ జరయా గ్రస్తః పరగేహముపాససే॥ ౨౧ ॥ అహో మహీయసీ జన్తోర్జీవితాశా యయా భవాన్। భీమేనావర్జితం పిణ్డమాదత్తే గృహపాలవత్॥ ౨౨ ॥ అగ్నిర్నిసృష్టో దత్తశ్చ గరో దారాశ్చ దూషితాః। హృతం క్షేత్రం ధనం యేషాం తద్దత్తైరసుభిః కియత్॥ ౨౩ ॥ తస్యాపి తవ దేహోఽయం కృపణస్య జిజీవిషోః। పరైత్యనిచ్ఛతో జీర్ణో జరయా వాససీ ఇవ ॥ ౨౪ ॥ గతస్వార్థమిదం దేహం విరక్తో ముక్తబన్ధనః। అవిజ్ఞాతగతిర్జహ్యాత్స వై ధీర ఉదాహృతః ॥ ౨౫ ॥ యస్స్వకాత్పరతో వేహ జాతనిర్వేద ఆత్మవాన్। హృది కృత్వా హరిం గేహాత్ప్రవ్రజేత్స నరోత్తమః॥ ౨౬ ॥ అథోదీచీం దిశం యాతు స్వైరజ్ఞాతగతిర్భవాన్। ఇతోఽర్వాక్ప్రాయశః కాలః

వత్, గృహపాలః, శ్వా, తద్వత్ ॥ ౨౨ ॥ పిణ్డస్యభిమానాపవర్జితత్వఖ్యాపనాయ భీమాదీనాం శత్రుత్వం ప్రఖ్యాపయంస్తదపవర్జితపిణ్డేన ప్రాణధారణమత్యన్తం నిహీనమిత్యాహ॥ అగ్నిరితి॥ యేషామిత్యస్యాగ్న్యాదిభిః ప్రత్యేకమన్వయః - యేషామగ్నిర్నిసృష్టః - లాక్షాగృహేష్వితి శేషః - యేషాం - గరో విషం - దత్తం - యేషాంచ, దారాః ద్రౌపదీ, దూషితాః కచగ్రహణవస్త్రాపహరణాదిభిర్దూషితాః, యేషాం - ధనం, క్షేత్రం, రాజ్యం, చాపహృతం, సర్వం త్వయేతి బోధ్యం, తత్ర త్వత్పుత్రైరితి కర్తృపదం తద్దత్తైస్తదపవర్జితైః, పిణ్డదానాయ దత్తైః, తద్దత్తైరిత్యుక్తం, అసుభిః ప్రాణైః, కియత్ న కించిత్, నిహీనమిదం జీవితమిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ కింపిథేయం ప్రారబ్ధమనుభావ్యమేవేత్యత్ర జీవితాశాం త్యాజయితుమేవ విశింషన్నాహ॥ తస్యేతి॥ తస్య తద్దత్తాసోః, కృపణస్య, జీవితుమిచ్ఛోరపి, అనిచ్ఛతః, దేహత్యాగమనిచ్ఛతోఽపి, తవ, దేహ ఇతి శేషః జీర్ణో, వాససీ ఇవ, జరయా, దేహః పరైతి, అపగమిష్యత్యేవ ॥ ౨౪ ॥ తర్హి జ్ఞాతిసన్నిధావత్రైవ పరైత్విత్యత్రాహ॥ గతేతి॥ గతః స్వార్థః స్వాపేక్షితపురుషార్థో యస్మాత్తమిమం, దేహం, యో, జహ్యాత్ త్యజేత్, కథంభూతః, విరక్తః దేహాదిషు రాగరహితః, ముక్తాని బన్ధనాని సంసృతిబన్ధాధాయకాని పుణ్యపాపాత్మకాని యేన, అవిజ్ఞాతా జ్ఞాతిభిరజ్ఞాతా గతిః దేహత్యాగలోకాన్తరప్రాప్తిప్రకారరూపా యస్య - స ఏవ, ధీరః యోగీ, ఉదాహృతః ॥ ౨౫ ॥ కించ, స్వకాత్ స్వస్మాత్, పరతః అన్యస్మాదన్యోపదేశాద్వా, ఇహ, జాతో నిర్వేదః వైరాగ్యం యస్య సః, యః పుమాన్, ఆత్మవాన్ జితేన్ద్రియః, హరిం ఆశ్రితానాం సంసృతిబన్ధహరం, భగవన్తం, హృది కృత్వా నిధాయ, ధ్యానేన సన్నిధాప్య, గేహాత్ప్రవ్రజేత్ నిర్గచ్ఛేత్, స ఏష నరోత్తమః, త్వమేవం కుర్వితి భావః ॥ ౨౬ ॥ తదేవాహ ॥ అథేతి॥ అతః స్వైరజ్ఞాతిభిః, అజ్ఞాతా గతిర్యస్య, స భవాన్, ఉదీచీం దిశం, యాతు,

తత్ర హేతుమాహ॥ ఇతోఽర్వాగితోఽనన్తరం, కాలః, ప్రాయశః, పుంసాం గుణానాత్మగుణాన్, సక్రోధాదీన్, స్వీకర్షతి అపనుదతీతి తథాభూతః, సన్ద్వావిత్యన్వయః, యద్వా, ఇతోఽనన్తరకాలః అర్వాక్, గదరః, నికృష్టః, కలికాల ఇతి యావత్, అర్వాక్త్వమేవాహ॥ గుణవికర్షణ ఇతి॥ గుణవికర్షణః ఉక్తోఽర్థః ॰ ॥ ౨౭ ॥ ॰ ఏవమిత్థం, అనుజేన విదురేణ, బోధితః, ఆజమీఢః, అజమీఢవంశజః, ఏతచ్చ నవమే స్ఫుటం, ప్రజ్ఞైవ చక్షుర్యస్య, అన్ధ ఇతి భావః, యద్వా, అన్ధత్వేఽపి ప్రజ్ఞయా చక్షుస్స్థానీయయా సర్వం సాక్షాత్కుర్వాణః, రాజా, ధృతరాష్ట్రః, భ్రాత్రా విదురేణ సన్దర్శితః అధ్వా గన్తవ్యదేశాధ్వా యస్య సః అనేన విదురోపదిష్టే నైవ సహ నిరగాదితి సూచ్యతే॥ ద్రఢిమ్నః నితరాం దృఢాన్ దృఢమూలాన్ స్వేషు దేహతదనుబన్ధ్యాదిషు స్నేహాన్ అనురాగానేవ పాశాన్ పాశవద్బన్ధనహేతుత్వాత్ తాన్ ఛిత్వా నిశ్చక్రామ గృహాదితి శేషః ॰ ॥ ౨౮ ॥ ॰ పతిమితి॥ సుబలస్య పుత్రీ గాన్ధారీ న్యస్తస్త్యక్తో దణ్డో మానసో హింసాయై స్తేషాం సర్వభూతసుహృదాం యోగినాం ప్రహర్షం హర్షకరం హిమాలయం ప్రతి యాన్తం గచ్ఛన్తం పతిమనుజగామ యుక్తం చైతదిత్యభిప్రాయేణ తం విశినష్టి॥ పతివ్రతా సాధ్వీ చేతి॥ మనస్వినామివేతి॥ సధృతరాష్ట్రనిర్గమ ఇత్యధ్యాహారః సనిర్గమః మనస్వినామపి వేకినాం సంప్రహార ఇవ సన్నవస్థితిః మనస్వినాముద్వేగక ఇవావర్తతేత్యర్థః ॰ ॥ ౨౯ ॥ ॰ తతోఽజాతశత్రుః హుతాః అగ్నయః ఆహవనీయాదయో యేన తథాభూతః అనేన రాత్రావేవ ధృతరాష్ట్రో నిరగాదితి సూచితమ్ తిలాదిభిస్సహ ద్రవ్యైః విప్రాన్ నత్వా పిత్రోః కృతం మైత్రం యేన సః, అతఏవ, గుర్వోః గాన్ధారీధృతరాష్ట్రయోః, వన్దనాయ తయోర్గృహం ప్రవిష్టః, పితరౌ సౌబలీం చ గాన్ధారీం చ, నాపశ్యత్ న దదర్శ, పితరావితి ద్వివచనేన విదురోఽపి వివక్షితః, సౌబల్యాః పృథగుపాదానాత్ ॰ ॥ ౩౦ ॥ ॰ తతస్తత్ర ధృ

పుంసాం గుణవికర్షణః॥ ౨౭॥ ఏవం రాజా విదురేణానుజేన ప్రజ్ఞాచక్షుర్బోధిత ఆజమీఢః। ఛిత్వా స్వేషు స్నేహపాశాన్ ద్రఢిమ్నో నిశ్చక్రామ భ్రాతృసందర్శితాధ్వా ॥ ౨౮॥ పతిం ప్రయాన్తం సుబలస్య పుత్రీ పతివ్రతా చానుగతా చ సాధ్వీ। హిమాలయం న్యస్తదణ్డప్రహర్షం మనస్వినామివ సత్సంప్రహారః ॥ ౨౯॥ అజాతశత్రుః కృతమైత్రో హుతాగ్నిర్విప్రాన్నత్వా తిలగోభూమిరుక్మైః। గృహం ప్రవిష్టో గురువన్దనాయ న చాపశ్యత్పితరౌ సౌబలీం చ ॥ ౩౦॥ తత్ర సఞ్జయమాసీనం పప్రచ్ఛోద్విగ్నమానసః ॥ ౩౧॥ గావల్గణే క్వ నస్తాతో వృద్ధో హీనశ్చ నేత్రయోః। అమ్బా వా హతపుత్రార్తా పితృవ్యః క్వ గతస్సుహృత్ ॥ ౩౨॥ అపి మయ్యకృతప్రజ్ఞే హతబన్ధుస్సభార్యయా। ఆశంసమానశ్శమలం గఙ్గాయాం దుఃఖితోఽపతత్ ॥ ౩౩॥ పితర్యుపరతే పాణ్డౌ సర్వాన్నస్సుహృదశ్శిశూన్। అరక్షతాం వ్యసనతః పితృవ్యౌ క్వ గతావితః ॥ ౩౪॥ సూత ఉవాచ॥ కృపయా స్నేహవైక్లబ్యాత్సూతో విరహకర్శితః। ఆత్మేశ్వరమచక్షాణో న ప్రత్యాహాతిపీడితః ॥ ౩౫॥ విమృజ్యాశ్రూణి పాణిభ్యాం విష్టభ్యాత్మానమాత్మనా। అజాతశత్రుం ప్రత్యూచే ప్రభోః పాదావనుస్మరన్ ॥ ౩౬॥ సఞ్జయ ఉవాచ॥ నాహం వేద వ్యవసితం

తరాష్ట్రగృహే ఆసీనం ఉపవిష్టం, సఞ్జయం, అజాతశత్రుః పప్రచ్ఛ, కథంభూతః, ఉద్విగ్నం భీతం మానసం యస్య తథాభూతః ॰ ॥ ౩౧ ॥ ॰ ప్రశ్నమేవాహ గావల్గణ ఇత్యాదిభిస్త్రిభిః॥ హే గావల్గణే, సఞ్జయ, నోఽస్మాకం, తాతః పితా, నేత్రయోర్నేత్రాభ్యాం, హీనో రహితః, వృద్ధశ్చ, క్వ గతః, హతాః పుత్రా యస్యాస్సా, అతఏవ, ఆర్తా దుఃఖితా, అమ్బా గాన్ధారీ చ, క్వ గతా, తథా, పితృవ్యః పితుర్భ్రాతా, సుహృచ్చ, విదురః, క్వ గతః ॰ ॥ ౩౨ ॥ ॰ అపీత్యపిశబ్దః సంభావనాద్యోతకః, ప్రశ్నద్యోతకో వా, హతాః మయా హతాః బన్ధవః పుత్రాః యస్య సః, అతఏవ, దుఃఖితః, భార్యయా సహ, అకృతప్రజ్ఞే వివేకహీనే, మయి, శమలం దోష మపరాధమితి యావత్, ఆశంసమానః చిన్తయన్, గఙ్గాయాం, అపతత్ పతితవాన్ స్యాత్, పతితవానితి వార్థః ॰ ॥ ౩౩ ॥ ॰ వాత్సల్యముక్త్వా తత్సాపరాధేష్వపి దోషమనవేక్ష్యోపకారమప్యుపకారత్వేన చిన్తయన్ పృచ్ఛతి॥ పితరీతి॥ పితరి పాణ్డావుపరతే మృతే సతి, సర్వాన్నోఽస్మాన్, సుహృదః పుత్రాన్ శిశూన్ వ్యసనతః ఆపద్భ్యః, యావరక్షతాం, తౌ పితృవ్యౌ పితుర్భ్రాతరౌ ధృతరాష్ట్రవిదురౌ ఇతః క్వ గతౌ, ఛత్రిన్యాయేన విదురాభిప్రాయో ద్రష్టవ్యః, వ్యసనతోఽరక్షతామిత్యుక్తమ్ ॰ ॥ ౩౪ ॥ ॰ ఏవముక్తః సూతః సఞ్జయః, ఆత్మనః స్వస్యేశ్వరం ప్రభుం ధృతరాష్ట్రం, అచక్షాణః అపశ్యన్, అతఏవ, అతీవ పీడితో దుఃఖితః తద్విరహేణ కర్శితః క్షణాదేవ కృశీభూతస్సన్ కృపయా స్నేహకృతవైక్లబ్యాత్, దధార్ష్ట్యాచ్చ, తావన్న ప్రత్యాహ, ప్రత్యుత్తరం వక్తుం న ప్రబభూవేత్యర్థః ॰ ॥ ౩౫ ॥ ॰ తతశ్శనైః పాణిభ్యామశ్రూణి విమృజ్య, ఆత్మనా వివేకాత్మికయా ధియా, ఆత్మానం సఙ్కల్పవికల్పాత్మకం మనో, విష్టభ్య ప్రతిబధ్య, స్థిరీకృత్య, ప్రభోర్ధృతరాష్ట్రస్య పాదావనుస్మరన్ అజాతశత్రుం ప్రత్యూచే ॰ ॥ ౩౬ ॥ ॰ ఉక్తిమేవాహ॥ నాహమితి॥

హే కురునన్దన-వః-యుష్మాకం-పిత్రోః విదురధృతరాష్ట్రయోః గాన్ధార్యాశ్చ-వ్యవసితం నిశ్చితం-నాహం వేద్మి-హే మహాబాహో-త్వమివాహమపి-మహాత్మభిస్తై-ర్ముషితోఽస్మి వఞ్చితోఽస్మి ॥౩౭॥ అథ తస్మిన్నేవ సమయే-తుమ్బురుణా సహితో భగవాన్నారదః-తత్రాజగామ తమవలోక్య-సానుజో యుధిష్ఠిరః ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాభ్యర్చ్య చైనమువాచ ॥౩౮॥ ఉక్తిమేవాహ॥ నాహం వేదేతి ద్వాభ్యామ్॥ హే భగవన్-పిత్రోర్గతిం-నాహం వేద-అహం న జానే-తౌ-పితరౌ క్వ గతౌ-తథా-హతపుత్రా ఆర్తా చ-తపస్వినీ పతివ్రతా చామ్బా-క్వ గతా ॥౩౯॥ దిష్ట్యేత్యానన్దద్యోతకమవ్యయం-చాదేరాకృతిగణత్వాన్నిపాతసంజ్ఞాయాం "స్వరాదినిపాతమవ్యయమ్" ఇత్యవ్యయసంజ్ఞా॥ వ్యసనార్ణవే పితృవిశ్లేషజదుఃఖార్ణవే మగ్నానామస్మాకం-కర్ణధారభూతో భగవాంస్త్వం-దిష్ట్యా-దృష్టః-త్వద్దర్శనేన వ్యసనమపగతమేవ-ఆనన్దశ్చ భవిష్యతీతి భావః-కదం దృష్టః అపారే మహత్యపి తీరే-సముద్రే-తత్తారయితా కర్ణధార ఇవ నావిక ఇవ-అతస్త్వం-పిత్రోర్గతిం-బ్రూహీతి భావః-పాపాద్యదీయమాహ ఇత్యభిప్రాయేణ తం విశినష్టి॥ పారదర్శనః సర్వస్యాప్యవధిదర్శనః-సర్వజ్ఞ ఇతి యావత్ ॥౪౦॥ హే భార్గవ-ఇత్థం, ధర్మపుత్రేణ యుధిష్ఠిరేణ, పృష్టః, సర్వజ్ఞో భగవాన్ మునిశ్రేష్ఠో నారదస్తమాబభాషే ॥౪౧॥ భాషణమేవాహ॥ మా కఞ్చనేతి వింశత్యా॥ యత్పృష్టం పిత్రోర్గతిం బ్రూహీతి తత్త్వమితి తస్యోత్తరం వివక్షుః-స్థావరజఙ్గమజీవకర్మానుగుణసుఖదుఃఖాదిఫలప్రదానప్రవృత్తైశ్వరాయత్తత్వాత్కృత్స్నస్య జగతః-స్తదనర్హతి, త్వం, కర్మాయత్తదేహతదనుబన్ధ్యాదిసంశ్లేషవిశ్లేషనిమిత్తం శోకం, మా కుర్విత్యవైరాగ్యోత్పాదనాయాహ చతుర్భిః॥ హే రాజన్, కఞ్చన-దేహం-తదనుబన్ధినం వా-కఞ్చిదపి- మా శుచః శోకం మా కార్షీః, కుతః, యద్-యస్మాదిదం జగదీశ్వరవశం-కర్మానుగుణఫలదానప్రవృత్తేశ్వరాయత్తం-తస్మిన్నియామ్యమిత్యర్థః- కోఽసావీశ్వర ఇత్యత్రాహ॥ సపాలాః ఇన్ద్రాదిలోకపాలైస్సహితాః-లోకాః వి

పిత్రోర్వః కులనన్దన। గాన్ధార్యా చ మహాబాహో ముషితోఽస్మి మహాత్మభిః॥౩౭॥ అథాజగామ భగవాన్నారదస్సహతుమ్బురుః। ప్రత్యుత్థాయాభివాద్యాహ సానుజోఽభ్యర్చయన్మునిమ్॥౩౮॥ యుధిష్ఠిర ఉవాచ॥ నాహం వేద గతిం పిత్రోర్భగవన్ క్వ గతావితః। అమ్బా వా హతపుత్రాఽఽర్తా క్వ గతా సా తపస్వినీ॥౩౯॥ దిష్ట్యా నో భగవాన్ దృష్టో మగ్నానాం వ్యసనార్ణవే। కర్ణధార ఇవాపారే భగవాన్పారదర్శనః ॥౪౦॥ ఇత్థం పృష్టస్స దేవర్షిర్ధర్మపుత్రేణ భార్గవ। తమాబభాషే భగవాన్నారదో మునిసత్తమః॥౪౧॥ మా కఞ్చన శుచో రాజన్ యదీశ్వరవశం జగత్॥ లోకాస్సపాలా యస్యేమే వహన్తి బలిమీశితుః ॥౪౨॥ [స సంయునక్తి భూతాని స ఏవ వియునక్తి చ]॥ యథా గావో నసి ప్రోతాస్తన్త్యాం బద్ధాశ్చ దామభిః। వాక్తన్త్యాం నామభిర్బద్ధా వహన్తి బలిమీశితుః॥౪౩॥ యథా క్రీడోపస్కరాణాం సంయోగవిగమావిహ । ఇచ్ఛయా క్రీడితుస్స్యాతాం తథైవేశేచ్ఛయా నృణామ్॥

శ్చేన్ద్రప్రభృత్యః కిఞ్చనపర్యన్తాః-ఇమే జనాః- యస్య, ఈశితుర్బలిం పూజాం-వహన్తి-కిఙ్కరా భవన్తీత్యర్థః ॥౪౨॥ బలివహనమేవ సదృష్టాన్తముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ తన్త్రీ-తిరశ్చీనా మహతీ రజ్జు- స్తద్బద్ధాః క్షుద్రరజ్జవః- ఉపదామాని-యద్వా, తన్త్రీ నామ-నాసారజ్జుః, తత్సంబద్ధా ఆకర్షణపాశా- దామాని-యథా గావః, చతుష్పాదః, నసి, రన్ధ్రీకృతాయాం నాసికాయాం-ప్రోతాః సంయుక్తరజ్జవస్సన్త- స్తన్త్యాముపదామభిర్బద్ధాః-స్వపదే-కిఙ్కర్వన్తి, తథా-వాక్తన్త్యాం వేదాఖ్యతన్త్యాం-నామభి-ర్వర్ణాశ్రమవిశేషాన్వయాత్మకనామభి-రుపదామస్థానీయై-ర్బద్ధాస్సపాలాః-లోకాః, ఈశితురీశస్య బలిం వహన్తి ॥౪౩॥ కిం దేహతదనుబన్ధ్యాదీన్నిత్యాన్మత్వా శోచసి, కిం వా, అనిత్యాన్, అథవోభయథా, తథాపి-న, తే శోకవిషయాః, ఇతి వక్తుం, తావత్, దేహాదిశ్లేషవిశ్లేషౌ, క్రీడార్థం, జగద్వ్యాపారే ప్రవృత్తస్యేశ్వరస్యేచ్ఛయా, తత్తత్కర్మానుగుణ్యేన- సంపద్యేతే ఇతి సదృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి ॥ యథా-ఇహ లోకే, కస్యచిత్క్రీడితుః పుంసః-ఇచ్ఛయా, క్రీడోపస్కరాణాం క్రీడాసాధనానాం- సంయోగవియోగా- వన్యథా చ భవతః-యథా క్రీడోపస్కరాః క్రీడితు, రిచ్ఛయా-కదాచిత్సంశ్లిష్య-పునస్తదిచ్ఛయైవ-విశ్లిష్టాశ్చ భవన్తి, తథా - ఈశ్వరేచ్ఛయా, నృణామపి- సంయోగవియోగౌ, స్యాతామ్ ॥ ౪౪ ॥ ఉక్తం శిరస్త్రయం అనువాదపూర్వకం ప్రతిక్షిపతి॥ యదితి॥ యది లోకం, ధ్రువం స్థిరం మన్యసే, "యద్వా", అధ్రువం "అథవోభయం", తత్ర తావత్ తృతీయః కల్పోఽసంభవాదేవ నిరస్త ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ న చోభయమిఽనివాద్యాత్మకం వస్తు-దృష్టం శ్రుతం చేత్యర్థః, పరస్పరవిరుద్ధయోః ధ్రువత్వాధ్రువత్వయోరేకత్ర సమావేశోఽసంభవన్నిరస్త ఇతి భావః, తదభ్యుపగమ్యాపి - తేనసహైతరచ్చిగోద్వయం ప్రతిక్షిపతి । సర్వథాపీతి ॥ ధ్రువత్వే - అధ్రువత్వే వా, ఉభయవిధత్వే చ - తే దేహాదయః, తత్త్వమేవేతి న శోచ్యాః-తత్త్వాదేవ న శోచ్యాః, న హి-వస్తుతో యావదాత్మ భా

విధర్మః, కేనాప్యపనేతుం శక్య ఇతి భావః - ఏవం సతి - తచ్ఛోకహేతుః - కేవలం దేహాత్మభ్రమమూలకో - దేహాదిష్వనురాగ ఏవేత్యభిప్రాయేణ - స్నేహాదన్యత్ర మోహజాదితి - మోహజాద్దేహాత్మభ్రమజాత్ - స్నేహాదన్యత్ర అన్యస్మిన్ - శోకహేతుత్వం నాస్తీతి శేషః, ॥౪౫॥ తస్మాదజ్జ హే రాజన్ - అజ్ఞానకృతం దేహాత్మభ్రమకృతం - ఆత్మనః స్వస్య, మనసో వా, వైక్లబ్యం దైన్యం - జహి అపనయ - తదభిప్రేతం ప్రశ్నాన్తరం - సర్వజ్ఞత్వాత్స్వయమేవాపి విష్కృత్య, ప్రతివక్తి॥ కథమితి సార్ధద్వయేన॥ తత్ర - కథమిత్యర్ధేన - ప్రశ్నాపిష్కారః - తతశ్శ్లోకద్వయేన తస్య ప్రతివచనమితి వివేకః - మాం - వినా - అనాథాః రక్షకహీనాః - అత ఏవ - దీనాస్తే - కథం జీవేరన్, ఇతి శబ్దోఽత్రాధ్యాహర్తవ్యః - కథం జీవేరన్నితి - పృచ్ఛసి చేదిత్యర్థః ॥౪౬॥ తావత్తత్తుల్యయోగక్షేమే స్వస్మిన్ - తద్రక్షకత్వాభిమానం, త్యాజేత్యభిప్రాయేణాహ॥ కాలేతి॥ కర్మ అదృష్టం, గుణాస్సత్త్వాదయః - పృథివ్యాది పఞ్చభూతారబ్ధోఽయం దేహః - కాలాద్యధీనః - అయమిత్యనేన, త్వద్దేహోఽప్యేవంవిధ ఏవేతి సూచితమ్, స్వయమేవంవిధదేహః, ౯దము న్యాన్ గోపాయేత్ రక్షేత్ - న రక్షేదేవేత్యర్థః, యథా స్వయం సర్పగ్రస్తోఽన్యాన్, తద్గ్రస్తాన్ న గోపాయతి తద్వత్ ॥౪౭॥ అస్త్వేవ, తథాపి - జీవికావతి, గృహే, స్థితానామస్మాకం జీవనం సుశకం, కదమితో గతానాం తేషాం జీవనం స్యాదిత్యత ఆహ ॥ అహస్తానీతి॥ అహస్తాని భూతాని, సహస్తానాం తేషాం - జీవనం, యథాలాభం, యథాయోగ్యం - ఓషధిఫలమూలపశుమృగాదీని, జీవనమిత్యర్థః, తథా, హస్తరహితానామపి - చతుష్పదాం, అపదాని అవిద్యమానపాదాని, భూతాని, జీవనం, తత్రాప్యపదేష్వప, మహతాం, అజగరాదీనాం భూతానాం, ఫల్గూని క్షుద్రాణి భూతాని - జీవనం, కిం బహునా, జీవస్య స జీవస్య భూతస్య - జీవ ఏవ జీవనం, జీవనశబ్దో భక్ష్యపరః ॥౪౮॥ సర్వత్ర వసన్నీశ్వర ఏవ భగవానేవ రక్షతీత్యభిప్రాయేణ, తదుపయుక్తతయా, భగవతస్సార్వాత్మ్యం, కృత్స్నజగతస్తదాత్మకతయా తదనన్య

యన్మన్యసే ధ్రువం లోకమధ్రువం వా న చోభయమ్। సర్వథా న హి శోచ్యాస్తే స్నేహాదన్యత్ర మోహజాత్ ॥
తస్మాజ్జహ్యఙ్గ వైక్లబ్యమజ్ఞానకృతమాత్మనః। కథం త్వనాథాః కృపణా జీవేరంస్తే త్వమాం వినా॥౪౬॥ కాలకర్మగుణాధీనో దేహోఽయం పాఞ్చభౌతికః। కథమన్యాంస్తు గోపాయేత్సర్పగ్రస్తో యథా పరమ్ ॥౪౭॥ అహస్తాని సహస్తానామపదాని చతుష్పదామ్। ఫల్గూని తత్ర మహతాం జీవో జీవస్య జీవనమ్॥౪౮॥ తదిదం భగవాన్రాజన్నేక ఆత్మాఽఽత్మనాం స్వదృక్। అన్తరోఽనన్తరో భాతి పశ్య తం మాయయోరుధా॥ ౪౯ ॥ సోఽయమద్య మహారాజ భగవాన్భూతభావనః। కాలరూపోఽవతీర్ణోఽస్యామభావాయ సురద్విషామ్ ॥ ౫౦ ॥ నిష్పాదితం

త్వం చాహ॥ తదిదమితి॥ హే రాజన్, త - దీశ్వరవశత్వేనోక్తమిదం, పరిదృశ్యమానం చిదచిదాత్మకం జగ - ద్భగవాన్, నైకఏవ - మృదయం ఘట ఇతివత్, స్వరూపాభేదశఙ్కాం వారయితుం విశినష్టి॥ ఆత్మనాం దేవమనుష్యాది దేహభృతాం జీవానామాత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనధారకత్వాభ్యామవస్థితః, ఆత్మశబ్దస్యైత దేవహి ప్రవృత్తినిమిత్తం యదన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనధారకత్వాభ్యామవస్థానం, అనేన శరీరాత్మభావనిబన్ధనం జగద్బ్రహ్మణోరనన్యత్వమిత్యుక్తం భవతి - శరీరాత్మభావనిబన్ధనశ్చానన్యత్వవ్యపదేశో దృష్టచరః, ఆత్మా దేవో జాతః, మనుష్యో జాత ఇతి, వ్యాప్యవస్తుగతదోషసంస్పర్శశఙ్కాం నిరాకుర్వన్విశినష్టి॥ స్వదృక్, ఆత్మనామాత్మతయాఽవస్థితోఽపి స్వాత్మయాథాత్మ్యదర్శీ, అతో నాస్య దోషసంస్పర్శ ఇతి భావః, తథా చ శ్రూయతే, అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతీతి, న కేవలమన్తరాత్మైవ, అపితు, అన్తరోఽప్యనన్తరో భాతి, బహిశ్చ భాతి - నన్వేకస్య కథం దేవమనుష్యాదిరూపేణ బహుభావస్థానమిత్యత్రాహ॥ పశ్య తం మాయయోరుధేతి॥ మాయయా - దేవమనుష్యాదిరూపేణ పరిణతయా శరీరమాత్రతయా జీవసంస్పృష్టయా ప్రకృత్యా - తం భగవన్తం ఉరుధా బహుధా పశ్య - చిదచిదాత్మకదేవాదిశరీరభేదేనైక ఏవావస్థిత ఇతి విజానీహీత్యర్థః ॥౪౯॥ న కేవలం త్వత్పితరస్స్వార్థమేవ నిర్గతా - అపితు యుష్మాభిరప్యేవమేవ నిర్గన్తవ్యమితి - భవతాం ప్రదర్శనార్థమపీత్యభిప్రాయేణాహ॥ సోఽయమితి ద్వాభ్యామ్॥ సో మహారాజ - సః నిఖిలజగదన్తరాత్మా - వశీకృతలోకత్రయః కాలశరీరకోఽయం - భగవాన్ శ్రీకృష్ణ, భూతాని స్వాజ్ఞానువర్తీని భావయతి అభ్యుదయయుక్తాని కరోతీతి తథా - హేతుగర్భమిదం - సాధుపరిత్రాతృత్వాదితి భావః - సురద్విషాం దుష్కృతాం, అభావాయ నాశాయ, కాలరూపో మృత్యురూపో, ఽస్యాం భువ్యవతీర్ణః కాలరూపత్వేనావతీర్ణః ॥౫౦॥ తేన చ - దేవకృత్యం - దేవార్థం, కర్తవ్యం కృత్యం ప్రయోజనం తద్విపక్షక్షపణరూపం - నిష్పాదితం। అధునా త్వయం భగవాన్ అవశేషం కర్తవ్యప్రయోజనావశేషం - స్వకులవినాశాత్మకమితి గూఢాభిసన్ధిః - ప్రతీక్షతే, అతో యావదిహ భూమౌ, భగ

వానీశ్వరః కృష్ణో భవేద్వర్తేత - తావదేవ, యూయమవేక్షధ్వం, తథాపత్యేష్వపి నిర్గచ్ఛతేఽలభావం ❀ ॥ ౫౧ ॥ ❀ భ్రాత్రా సహ త్వమితి పరికృతప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ ధృతరాష్ట్ర ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ స్వభార్యయా గాన్ధార్యా - భ్రాత్రా విదురేణ చ సహ - ధృతరాష్ట్రః - హిమవతో దక్షిణేన - ఋషీణామాశ్రమం గతః - హిమవతో దక్షిణపార్శ్వేన వర్తమానమాశ్రమం గత ఇత్యర్థః ,, ఏనబన్యతరస్యామదూరేఽపఞ్చమ్యాః ,, ఇత్యవధ్యవధిమతోస్సామీప్యే ఏనప్ప్రత్యయే వ్యుత్పన్నమిదం - దక్షిణేనేత్యవ్యయమ్ ❀ ॥ ౫౨ ॥ కోఽసావాశ్రమ ఇత్యత్రాహ॥ స్రోతోభిరితి॥ యం సప్తస్రోత ఇతి ప్రచక్షతే - తమాశ్రమం గత ఇత్యన్వయః - తత్ర తన్నామ్నః ప్రవృత్తినిమిత్తమాహ॥ యా వై ప్రసిద్ధా - స్వర్ధునీ స్వర్గనదీ గఙ్గా - సప్తానామృషీణాం ప్రీతయే - యతః, సప్తభిః - స్రోతోభిః ప్రవాహైః - నానా బహుధా - తదేవాహ॥ సప్తధా వ్యధాత్ , సువిభక్తా బభూవ, అతస్తం దేశం సప్తస్రోత ఇత్యాచక్షతే - యమేవమాచక్షతే తం గత ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౫౩ ॥ ❀ తత్ర కిం కరిష్యతి కథం వా వర్తిష్యత ఇత్యత్రాహ॥ స్నాత్వేతి॥ తత్ర - అనుసవనం త్రిసన్ధ్యం - స్నాత్వా, అగ్నీన్ యథావిధి హుత్వా చ - అబ్భక్షః అప ఏవ భక్షయన్, ఉపశాన్తః కామాద్యకలుషితః ఆత్మా మనో యస్య - విగతా ఏషణాః దారైషణాధనైషణాపుత్రైషణాః యస్య - తథాభూతః ఆస్తే ఆసిష్యతే ❀ ॥ ౫౪ ॥ జితమాసనం యేన సః - చిరమాసీనోఽపి క్లమరహిత ఇత్యర్థః, జితాః శ్వాసాః ప్రాణాదివాయవో యేన - ప్రత్యాహృతాని శబ్దాదివిషయేభ్యో నియమితాని షడిన్ద్రియాణి యేన, హరిభావనయా భగవద్రూపధ్రువానుస్మృత్యా, ధ్వస్తాని నిరస్తాని - రజఆదిగుణత్రయకార్యాణి - ముక్తిప్రతిబన్ధకాని పుణ్యాపుణ్యాదిరూపాణి, మలాని యస్య తథాభూతః ❀ ॥ ౫౫ ॥ ❀ విజ్ఞానాత్మని విజ్ఞానస్వరూపే క్షేత్రజ్ఞే ప్రత్యగాత్మని, సంయోజ్య - పూర్వప్రస్తుతానీన్ద్రియాణీత్యర్థాత్సిద్ధం, ఇన్ద్రియాణి సంయోజ్య ఇన్ద్రియైరనాకృష్టచిత్త ఇత్యర్థః - తమాత్మానం క్షేత్రజ్ఞం ఆధారే ధారకే బ్రహ్మణి - విలాప్య విలీనం కృత్వా - ఉపాధివిధూన

దేవకృత్యమవశేషం ప్రతీక్షతే। తావద్యూయమవేక్షధ్వం భవేద్యావదిహేశ్వరః ॥ ౫౧ ॥ ధృతరాష్ట్రస్సహ భ్రాత్రా గాన్ధార్యా చ స్వభార్యయా। దక్షిణేన హిమవత ఋషీణామాశ్రమం గతః ॥ ౫౨ ॥ స్రోతోభిస్సప్తభిర్యా వై స్వర్ధునీ సప్తధా వ్యధాత్ । సప్తానాం ప్రీతయే నానా సప్తస్రోతః ప్రచక్షతే ॥ ౫౩ ॥ స్నాత్వాఽనుసవనం తస్మిన్ హుత్వా చాగ్నీన్ యథావిధి। అబ్భక్ష ఉపశాన్తాత్మా స ఆస్తే విగతైషణః ॥ ౫౪ ॥ జితాసనో జితశ్వాసః ప్రత్యాహృతషడిన్ద్రియః। హరిభావనయా ధ్వస్తరజస్సత్త్వతమోమలః ॥ ౫౫ ॥ విజ్ఞానాత్మని సంయోజ్య క్షేత్రజ్ఞే ప్రవిలాప్య తమ్ । బ్రహ్మణ్యాత్మానమాధారే ఘటామ్బరమివామ్బరే ॥ ౫౬ ॥ ధ్వస్తమాయాగుణోదర్కో నిరుద్ధకరణాశయః । నివర్తితాఖిలాహార ఆస్తే స్థాణురివాధునా ॥ ౫౭ ॥ తస్యాన్తరాయో

నేన బ్రహ్మసమానాకారతయాఽనుసన్ధాయేత్యావత్ - తత్ర దృష్టాన్తమాహ॥ ఘటామ్బరమివామ్బర ఇతి ॥ మహాకాశే ఘటాకాశమివ - బ్రహ్మణి అజ్ఞానం ప్రవిలాప్య - స్థాణురివాస్త ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - అమ్బరదృష్టాన్తేన జీవబ్రహ్మణోః స్వరూపైక్యమనుసన్ధాయేతి న భ్రమితవ్యం - ఘటాద్యుపాధ్యపగమేన - ఘటాకాశస్య మహాకాశసంశ్లేషేఽపి - స్వరూపభేదసద్భావాత్ - పఞ్చీకరణస్మరణాదాకాశేఽప్యంశభేదస్య వేదాన్తిభిరవశ్యాఙ్గీకార్యత్వాత్ - యదా, ఆకాశే అంశభేదో నాభ్యుపగమ్యేత, తదా కృత్స్నస్యాప్యాకాశస్య ఘటాద్యుపహితత్వప్రసఙ్గః - న చేష్టాపత్తిః - ఘటాకాశమహాకాశయోర్వ్యాప్యవ్యాపకభావవైపరీత్యాపాతాత్ - కార్త్స్న్యేనాకాశస్య ఘటోపహితత్వే హి, తత్పరిచ్ఛిన్నాకాశస్య వ్యాప్యత్వం సుస్పష్టం అతః - సంశ్లేషదశాయామపి - ఘటాకాశమహాకాశయోః ప్రదేశభేదోఽస్త్యేవ ఉపాధ్యపగమేన సమానాకారత్వమాత్రాభిప్రాయక ఏవాయం దృష్టాన్త ఇత్యవగన్తవ్యమ్ ❀ ॥ ౫౬ ॥ ❀ ధ్వస్తం - మాయాగుణానాం రజఆదీనాం ఉదర్కః - రాగద్వేషాదికార్యద్వారోత్తరోదయో యస్య - నిరుద్ధాని - కరణాని - ఇన్ద్రియాణి - ఆశయో వాసనా - అన్తఃకరణం వా - యేన - నివర్తితాః, అఖిలాః సర్వే - ఆహారాః అబ్భక్షణాదయోఽపి - యేన తథాభూతః - స్థాణురివాచలో నిశ్చల ఆస్తే ఆసిష్యతే - ప్రత్యాహృతషడిన్ద్రియ ఇత్యనేన - ఇన్ద్రియాణాం విషయేభ్య ఆకర్షణమాత్రముక్తం - నిరుద్ధకరణాశయ ఇత్యనేన తు - పునర్విషయేషు ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధ ఉక్తః - అతో న పౌనరుక్త్యం - తథా ధ్వస్తరజస్సత్త్వతమోమల ఇత్యనేన - పుణ్యాపాపాద్యభావ ఉక్తః ధ్వస్తమాయాగుణోదర్క ఇత్యనేన పుణ్యాపుణ్యమూలకరాగద్వేషాద్యభావ ఉక్తః తథా తావదబ్భక్షణమస్తి తతో నివర్తితాఖిలాహార ఇతి ❀ ॥ ౫౭ ॥ ❀ కథంచిత్తమానయిష్యామీతి - యుధిష్ఠిరాభిప్రాయమాలక్ష్యాహ॥ తస్యేతి॥ సంన్యస్తాని త్యక్తాని అఖిలాని దేహధారణార్థాన్యపి కర్మాణి యేన - తస్య ధృతరాష్ట్రస్యాన్తరాయో విఘ్నభూతః - త్వం - మా భూః న భవ - హే రాజన్ - స ధృతరాష్ట్రః - అద్యతనాద్వర్తమానదినాదారభ్య - పరతః - పఞ్చమేఽహని - స్వం కళేబరం - హాస్యతి వై నూనం త

ష్యతి-తచ్చకళేబరంయోగాగ్నినైవభస్మీభవిష్యతి ✽ ॥ ౫౮।౫౯ ॥ ✽ తలెస్సహోటజెపర్ణశాలాసహితే- భర్తుర్దేహే, అగ్నిభిర్దహ్యమానేసతి-తస్యపత్నీ-సాధ్వీపతివ్రతా గాన్ధారీబహిస్థితా-తమగ్ని-మనువెక్ష్యతిఅనుప్రవెక్ష్యతి ✽ ॥౬౦॥ ✽ హే కురునన్దన-తత స్తదాశ్చర్యం-నిశామ్య-దృష్ట్వా-విదురః- హర్షశోకాభ్యాం-ప్రీతుర్ముక్తివిశ్లేషజాభ్యాం-యుక్తః - తస్మాద్దేశా- త్తీర్థాని-నిషెవకః సెవితుమిచ్ఛన్- గన్తాగమిష్యతి ✽ ॥ ౬౧ ॥ ✽ ఇత్యేతిదముక్త్వా- సతుమ్బురుర్భగవాన్నారదఃస్వర్గమారుహత్-స్వర్గంప్రత్యూర్ధ్వంజగామేత్యర్థః యుధిష్ఠిర స్తుతస్యనారదస్యవచః-హృదికృత్వానిధాయ- శుచఃశోకాన్-అజహాత్ తత్యాజ ✽ ॥ ౬౨ ॥ ✽ ఇతిశ్రీవీరరాఘవవిదుషావిలిఖితాయాంశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాయాంప్రథమస్కన్ధే త్రయోదశోఽధ్యాయః

సంప్రస్థితఇతి॥బన్ధూనాంయదూనాం- దిదృక్షయా, ఉత్తమశ్లోకస్య -విచెష్టితంజ్ఞాతుంచ జిష్ణావర్జునే - ద్వారకాయాంసంప్రస్థితెప్రస్థానపూర్వకంద్వారకాయాంప్రవిష్టెసతి-ద్వారకాయాంబన్ధూనాందిదృక్షయేత్యన్వయః ॥ ౧ ॥ కతిచిన్మాసా-వ్యతికాన్తాబభూవుః, తథాపితతోద్వారకాతోఽర్జునో-నాగచ్ఛత్ - తదాకురూద్వహోయుధిష్ఠిరో-ఘోరరూపాణి-నిమిత్తానిదుఃఖనిమిత్తాన్యరిష్టాని-దదర్శ ✽ ॥ ౨ ॥ ✽ విపరీతాఋతూనాంవసన్తాదీనాంధర్మాయస్యతస్య - కాల

స్మైచాభూస్సంన్యస్తాఖిలకర్మణః। సవాఅద్యతనాద్రాజన్ పరతఃపఞ్చమేఽహని॥కళేబరంహాస్యతివైతచ్చ భస్మీభవిష్యతి ॥ ౫౮ ॥ ౫౯ ॥దహ్యమానేఽగ్నిభిర్దేహేపత్యుఃపత్నీసహోటజె।బహిఃస్థితాపతింసాధ్వీతమగ్నిమనువెక్ష్యతి ॥ ౬౦ ॥ విదుర స్తుతదాశ్చర్యం నిశామ్యకురునన్దన।హర్షశోకయుత స్తస్మాద్గన్తాతీర్థనిషెవకః ॥ ౬౧ ॥ఇత్యుక్త్వాథారుహత్స్వర్గంనారదస్సహతుమ్బురుః।యుధిష్ఠిరోవచ స్తస్యహృదికృత్వాఽజహాచ్ఛుచః ॥ ౬౨ ॥ ✽ ✽ ✽

✽ ✽ ✽ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, త్రయోదశోఽధ్యాయః ✽ ✽ ✽

సూతఉవాచ॥సంప్రస్థితెద్వారకాయాంజిష్ణౌబన్ధుదిదృక్షయా। జ్ఞాతుంచపుణ్యశ్లోకస్యకృష్ణస్యచవిచెష్టితమ్॥ వ్యతీతాఃకతిచిన్మాసా స్తదానాయా త్తతోఽర్జునః। దదర్శఘోరరూపాణినిమిత్తానికురూద్వహః ॥ ౨ ॥కాలస్యచగతింరౌద్రీంవిపరీత ర్తుధర్మిణః।పాపీయసీంనృణాంవార్తాంక్రోధలోభానృతాత్మనామ్ ॥౩॥జిహ్మప్రాయంవ్యవహృతంశాఠ్యమిశ్రంచసౌహృదమ్। పితృమాతృసుహృద్భ్రాతృదంపతీనాంచకల్కనమ్॥ ౪॥ కన్యావిక్రయికంతాతంసుతంపిత్రోరపోషకమ్। బ్రాహ్మణాన్వేదవిముఖాన్ శూద్రాంశ్చ బ్రహ్మవాదినః ॥ ౫ ॥ నిమిత్తాన్యత్యరిష్టానికాలేత్వనుగతెనృణామ్।లోభాద్యధర్మప్రకృతిందృష్ట్వోవాచానుజంనృపః॥౬॥ యుధిష్ఠిరఉవాచ॥సంప్రేషితోద్వారకాయాంజిష్ణుర్బన్ధుదిదృక్షయా। జ్ఞాతుంచపుణ్యశ్లోకస్యకృష్ణస్యచవిచెష్టితమ్ ॥ ౭ ॥గతాస్స ప్తాఽధునామాసాభీమసెనతవానుజః। నాయాతికస్యవాహేతోర్నాహంవెదెదమఞ్జసా ॥ ౮ ॥ అపిదేవర్షిణాఽఽదిష్టస్సకాలోఽయముపస్థితః। యదాత్మనోఽఙ్గమాక్రీడంభగవానుత్సిసృక్ష

స్య-రౌద్రీంఘోరాం గతించ - ద్వితీయాన్తానాందదర్శేతిపూర్వేణదృష్టేవత్యుత్తరేణవాఽన్వయః, క్రోధాదిప్రవణ ఆత్మా మనోయెషాంతెషాం-నృణాం- పాపీయసీంవార్తాంజీవనార్థప్రవృత్తిమ్ ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ జిహ్మప్రాయంకౌటిల్యప్రచురం-వ్యవహృతంవ్యవహారం- శాఠ్యమిశ్రం - మౌఖ్ర్యయుక్తం - సౌహృదంచపిత్రాదీనాంపరస్పరంకల్కనం - రాగాదిదోషం చ ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ కన్యాంవిక్రీణాతీతితథా-తంతాతంపితరం, పిత్రో-ర్మాతాపిత్రో-రపోషకం, సుతంచ- వెదెభ్యోవిముఖాన్ బ్రాహ్మణాన్-బ్రహ్మవాదినోవెదపారకాన్ శూద్రాంశ్చ ✽ ॥ ౫ ॥ ✽ తథాఽత్యరిష్టానినిమిత్తానిదుఃఖసూచకాని, కాలే-త్వనుగతె-నిమిత్తె-నిమిత్తభూతవిపరీతకాలానుసారమిత్యర్థః, నృణాం-లోభాద్యధర్మస్వభావం-దృష్ట్వా-లోభాదీన్యాదిశబ్దేనక్రోధాదిసంగ్రహః-నృపోయుధిష్ఠిరః-అనుజంభీమంప్రోవాచ ✽ ॥ ౬॥ ✽ తదెవాహ-సంప్రెషితఇత్యష్టాదశభిః॥ద్వారకాయాంయెబాన్ధవాః- తెషాందిదృక్షయా-కృష్ణస్యవిచెష్టితంజ్ఞాతుంచ- జిష్ణుః-సంప్రెషితఃప్రస్థాపితః ✽ ॥ ౭ ॥ ✽ హే భీమసేన, సప్తమాసాఃవ్యతికాన్తాః, అధునాపి-కస్మాద్ధేతో- స్తవానుజోఽర్జునో-నాయాతి-ఇదమనాగమననిమిత్తం అహం అఞ్జసా నవెద్మి అఞ్జసెత్యవ్యయంతత్త్వశీఘ్రయోర్వర్తతె ✽ ॥ ౮ ॥ ✽ అపీతి॥అపిశబ్దస్సంభావనాద్యోతకః, దేవర్షిణా నారదేనాదిష్టఃసూచితస్సకాలోఽధునా-ఉపస్థితోపి-ఉపస్థితస్స్యాత్కిమిత్యర్థః, కోసా- యస్మిన్కాలే- భగవాన్కృష్ణ ఆత్మనస్స్వస్యాక్రీడంక్రీడార్థ, మఙ్గ -ముత్సిసృక్షతిత్యుక్తమిచ్ఛతి-సకాలః, ఆక్రీడంక్రీడార్థంమనుష్యసంస్థానం, అఙ్గం, మ

ద్ధసత్త్వమయమప్రాకృతం శరీరం, ఉత్స్రక్ష్యతి మామపి విశ్లేషయితుమిచ్ఛతీత్యర్థః ✽ ॥౯॥ ✽ భగవన్తం విశినష్టి ॥ యస్మాదితి ॥ యస్మాద్భగవతో హేతోః, నోఽస్మాకం, సంపదాదయోఽభూవన్, యస్య చానుగ్రహాత్ లోకాః పుణ్యలోకాః భవిష్యన్తి, స భగవాన్ - ఉత్స్రక్ష్యతీత్యన్వయః ॥ సంపదః భోగ్యభోగోపకరణాదిసమృద్ధయః - సపత్నవిజయః శత్రువిజయః ✽ ॥౧౦॥ ✽ హే నరవ్యాఘ్ర, దివ్యాన్ దివిభవాన్, భౌమాన్ భూమౌభవాన్, దేహాన్ దేహభవాన్ - దారుణాన్ ఘోరాన్, అచిరాత్ సమనన్తరమేవ - నోఽస్మాకం, బుద్ధిం మోహయతీతి తథాభూతం - భయం శంసతః సూచకాన్, ఉత్పాతాన్ పశ్య ॥౧౧॥ తానేవ దైహికాన్ ఉత్పాతాన్ దర్శయతి ॥ ఊర్వితి ॥ అఙ్గ హే భీమ, మే వామోర్వాదయః, పునః పునః, స్ఫురన్తి చలన్తి హృదయే, వేపథుః కమ్పశ్చ, భవతి, తాన్యేతాన్యూర్వాదిస్ఫురణాని - ఆరాత్ ॥ సమనన్తరకాలమేవ, మహ్యం, మమ ప్రియం దాస్యన్తి - మమ విప్రియప్రాప్తిసూచకాని భవన్తీత్యర్థః ✽ ॥౧౨॥ ✽ ఏషా శివా, సృగాలవిశేష, అనలవజ్జ్వలదాననం యస్యాస్సా - ఆదిత్యమభి, ఆదిత్యాభిముఖం - రౌతి, అఙ్గ, హే భీమ, అయం, సారమేయః శ్వా - మమాభిముఖం, అభీరువత్, అభీతవత్, రోదితి రోదనం కరోతి ✽ ॥౧౩॥ ✽ శస్తాః ప్రశస్తా గవాశ్వాదయః - పశవో, మాం, సవ్యం, ఆత్మానం సవ్యపార్శ్వస్థం, కుర్వన్తి, అపరే, అప్రశస్తాః ... తు, దక్షిణం కుర్వన్తి, హే పురుషవ్యాఘ్ర, మమ వాహాన్ గజాశ్వాదీన్, రుదతో రోదనం కుర్వాణాన్, లక్షయే ✽ ॥౧౪॥ ✽ అయములూకో ఘూకః, మృత్యోర్దూతః తద్వదనిష్టకరః, స చ, ప్రత్యులూకశ్చ, తదభిముఖమన్యశ్చోలూకః,

తి ॥౯॥ యస్మాన్నస్సంపదో రాజ్యం దారాః ప్రాణాః కులం ప్రజాః । ఆసన్ సపత్నవిజయో లోకాశ్చ యదనుగ్రహాత్ ॥౧౦॥ పశ్యోత్పాతాన్నరవ్యాఘ్ర దివ్యాన్ భౌమాన్ సదైహికాన్ । దారుణాన్ శంసతోఽదూరాద్భయం నో బుద్ధిమోహనమ్ ॥౧౧॥ ఊర్వక్షిబాహవో మహ్యం స్ఫురన్త్యఙ్గ పునః పునః । వేపథుశ్చాపి హృదయ ఆరాద్దాస్యన్తి విప్రియమ్ ॥౧౨॥ శివైషోద్యన్తమాదిత్యమభిరౌత్యనలాననా । మామఙ్గ సారమేయోఽయమభిరోదిత్యభీతవత్ ॥౧౩॥ శస్తాః కుర్వన్తి మాం సవ్యం దక్షిణం పశవోఽపరే । వాహాంశ్చ పురుషవ్యాఘ్ర లక్షయే రుదతో మమ ॥౧౪॥ మృత్యుదూతః కపోతోఽయములూకః కమ్పయన్మనః । ప్రత్యులూకశ్చ కుహ్వానైరనిద్రౌ శూన్యమిచ్ఛతః ॥౧౫॥ ధూమ్రా దిశః పరిధయః కమ్పతే భూః సహాద్రిభిః । నిర్ఘాతశ్చ మహాంస్తాత సాకం చ స్తనయిత్నుభిః ॥౧౬॥ వాయుర్వాతి ఖరస్పర్శో రజసా విసృజంస్తమః । అసృగ్వర్షన్తి జలదా బీభత్సమివ సర్వతః ॥౧౭॥ సూర్యం హతప్రభం పశ్య గ్రహమర్దం మిథో దివి । ససఙ్కులైర్భూతగణైర్జ్వలితే ఇవ రోదసీ ॥౧౮॥ నద్యో నదాశ్చ క్షుభితాస్సరాంసి చ మనాంసి చ । న జ్వలత్యగ్నిరాజ్యేన కాలోఽయం కిం విధాస్యతి ॥౧౯॥ న పిబన్తి స్తనం వత్సా న దుహ్యన్తి చ మాతరః । రుదన్త్యశ్రుముఖా గావో న హృష్యన్త్యృషభా వనే ॥౨౦॥ దైవతాని రుదన్తీవ స్విద్యన్తి హ్యుచ్చలన్తి చ ॥౨౧॥ ఇమే జనపదా గ్రామాః పురోద్యానాకరాశ్రమాః । భ్రష్టశ్రియో నిరానన్దాః కిమఘం దర్శయన్తి నః ॥౨౨॥ మన్య ఏతైర్మహోత్పాతైర్నూనం భగవతః పదైః । అనన్యపురుషశ్రీభిర్హీనా భూర్హ

తా హతా వనిద్రౌ నిద్రారహితౌ, కుహ్వానైః కుహ్వ ఇత్యేవంవిధైః హ్వానైః శబ్దైరితి తచ్ఛబ్దానుకారః, ఇమం దేశం శూన్యమిచ్ఛతః సూచయతః ✽ ॥౧౫॥ ✽ దిశో ధూమ్రాః, పరిధయశ్చ దృశ్యన్త ఇతి శేషః, అద్రిభిస్సహ, భూః పృథివీ, కమ్పతే, స్తనయిత్నుభిర్ఘోరాకాలికైస్సహ, మహాన్ నిర్ఘాతః, అశనినిర్ఘాతశ్చాసీత్ ✽ ॥౧౬॥ ✽ ఖరః కఠినః స్పర్శో యస్య స వాయుః, ధ్వాన్తం విసృజన్ విశేషేణ సృజన్ వాతి, జలదాః మేఘాః, సర్వతో బీభత్సమివ, అసృక్ రుధిరం, వమన్తి ముఞ్చన్తి ✽ ॥౧౭॥ ✽ హతా ప్రభా యస్య తథాభూతం, సూర్యం పశ్య, దివి గ్రహాణాం భృగ్వఙ్గారకాదీనాం, పరస్పరం, విమర్దం కలహం పశ్య, సఙ్కులైః, భూతానాం పిశాచానాం గణైః, రోదసీత్యవ్యయం ద్యావాపృథివ్యోర్వర్తతే, తే జ్వలితే ఇవ దృశ్యేతే ✽ ॥౧౮॥ ✽ నద్యః ప్రాక్స్రోతసః, నదాః ప్రత్యక్స్రోతసః, సరాంసి, భూతానాం మనాంసి చ, క్షుభితాః సంచలితాః, భవన్తి ... భవన్తి ఆహవనీయాదిః అగ్నిః ఆజ్యేన న జ్వలతి, అయం కాలః కిం దుఃఖం విధాస్యతి అహం తు న వేద్మీతి భావః ✽ ॥౧౯॥ ✽ వత్సాః, స్తనం స్తన్యం, న పిబన్తి, మాతరశ్చ, వత్సాన్ ప్రతి, న దుహ్యన్తి, స్తన్యమితి శేషః, గావః, అశ్రూణి ముఖే యాసాం తాః, రుదన్తి, వ్రజే గోష్ఠే ఋషభాః న హృష్యన్తి చ ✽ ॥౨౦॥ ✽ దైవతాని దేవప్రతిమాః, రుదన్తీవ, స్విద్యన్తి గాత్రప్రస్వేదం ముఞ్చన్తి, ఉచ్చలన్తీవోత్ప్లుత్య పతన్తీవ దృశ్యన్తే ✽ ॥౨౧॥ ✽ పురాదీనామాశ్రమాః, ఇమే జనపదాః దేశాః, గ్రామాశ్చ, భ్రష్టా శ్రీర్యేభ్యః, నిర్గత ఆనన్దో యేభ్యస్తథాభూతాః, దృశ్యన్తే, నోఽస్మాకం, కిమఘం, అఘమూలకం దుఃఖం, దర్శయిష్యన్తి, వయం తు న విద్మ ఇతి భావః ✽ ॥౨౨॥ ✽ ఇదం త్వహముత్ప్రేక్షయామీత్యాహ ॥ మన్య ఇతి ॥ ఏతైర్మహోత్పాతైః, ఇదం త్వహం,

మన్యేఽహం భావయామి,కిం,అనన్యపురుషశ్రీభిః,రన్యపిద్యతే అన్యపురుషేషు శ్రీర్యేషు తైః,అన్యపురుషేష్వసమ్భావితాన్తిభిః,భగవతః కృష్ణస్య, పదైః పాదవిన్యాసైః,హీనా రహితా,అతఏవ,గతం సౌభగం సౌన్దర్యం యస్యాం తథాభూతా, భూః పృథివీ-నూనం భవిష్యతి ❀॥౨౩॥❀ ఇతీత్థం,దృష్టాని జ్ఞాతాని అరిష్టాని యేన తేన-చేతసా రాజ్ఞః తస్య యుధిష్ఠిరస్య-చిన్తయతః తతః హే బ్రహ్మన్-కపిధ్వజోఽర్జునః-యదుపుర్యాః ద్వారకాయాః-ప్రత్యాగమత్-ఆగతవాన్ ❀॥౨౪॥❀ తమాగతం పాదయోర్నిపతితం- అనుజమర్జునం-నృపో యుధిష్ఠిరః విలోక్య ఉద్విగ్నం ఉద్వేగం ప్రాప్తం హృదయం యస్య తథాభూతో-నారదోక్తం సంస్మరన్-సుహృదాం మధ్యే-పృచ్ఛతి స్మ అపృచ్ఛత్-కథంభూతం - అయథాపూర్వం పూర్వవదనవస్థితం- ఆతురం దుఃఖితం-అధోవదనం అవాఙ్ముఖం-నయనాబ్జయోః రశ్రుబిన్దూన్-ఉత్సృజన్తం ముఞ్చన్తం-విచ్ఛాయం విగతకాన్తిమ్ ❀॥౨౫॥౨౬॥❀ ప్రశ్నమేవాహ॥కచ్చిదానర్తపుర్యామిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి॥కచ్చిదితీష్టప్రశ్నద్యోతకమవ్యయం-తావత్సామాన్యతస్సర్వా-నిష్టాన్ కుశలం పృచ్ఛతి కచ్చిదితి॥మధ్వాదయో యాదవావాన్తరవిశేషాః-తచ్చనవస్పష్టం-నోఽస్మాకం- స్వజనాః బన్ధవః ఆనర్తపుర్యాం ద్వారకాయాం సుఖం యథాతథా-ఆసతే కచ్చిత్- ఆసతే కిం తచ్చమదిష్టమితి కచ్చిచ్ఛబ్దం ప్రియజ్ఞానస్య భావః ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ ❀॥౨౭॥❀ అథోక్తవిధార్జునదర్శనేన కృష్ణనిర్యాణం సమ్భావ్య-తచ్ఛ్రవణజో విషాదః పశ్చాద్భవత్వితి అభిప్రాయేణ-తావత్ప్రియవశో విశేషేణ పృచ్ఛతి - శూర ఇత్యాదినా ॥అస్మాకం-మాతామహః-శూరః-హే మారిష-హే పార్థ-సవిసర్గపాఠే శూరవిశేషణం-మారిషశబ్దస్సాన్యశబ్దపర్యాయః-స్వస్తి యథాతథా

తసౌభగా॥౨౩॥ఇతి చిన్తయతస్తస్య దృష్టారిష్టేన చేతసా। రాజ్ఞః ప్రత్యాగమద్బ్రహ్మన్ యదుపుర్యాః కపిధ్వజః॥ తం పాదయోర్నిపతితమయథాపూర్వమాతురమ్।అధోవదనమబ్బిన్దూన్ సృజన్తం నయనాబ్జయోః॥౨౫॥విలోక్యోద్విగ్నహృదయో విచ్ఛాయమనుజం నృపః।పృచ్ఛతి స్మ సుహృన్మధ్యే సంస్మరన్నారదేరితమ్ ॥౨౬॥కచ్చిదానర్తపుర్యాం నస్స్వజనాస్సుఖమాసతే।మధుభోజదశార్హార్హసాత్వతాన్ధకవృష్ణయః॥౨౭॥శూరో మాతామహః కచ్చిత్స్వస్త్యాస్తే వాథ మారిష ❀।మాతులస్సానుజః కచ్చిత్కుశల్యానకదున్దుభిః॥౨౮॥సప్త స్వసారస్తత్పత్న్యో మాతులాన్యస్సహాత్మజాః।ఆసతే సస్నుషాః క్షేమం దేవకీప్రముఖాస్స్వయమ్॥౨౯॥కచ్చిద్రాజాఽఽహుకో జీవత్యసత్పుత్రోఽస్య చానుజః। హృదికస్ససుతోఽక్రూరో జయన్తగదసారణాః॥ ఆసతే కుశలం కచ్చిద్యే చ శత్రుజిదాదయః। కచ్చిదాస్తే సుఖం రామో భగవాన్ సాత్వతాం పతిః॥౩౦॥ప్రద్యుమ్నస్సర్వవృష్ణీనాం సుఖమాస్తే మహారథః।గమ్భీరరయోఽనిరుద్ధో వర్ధతే భగవానుత॥౩౨॥సుషేణశ్చారుదేష్ణశ్చ సామ్బో జామ్బవతీసుతః।అన్యే చ కార్ష్ణిప్రవరాస్సపుత్రా ఋషభాదయః॥౩౩॥తథైవానుచరాశ్శౌరేశ్శ్రుతదేవోద్ధవాదయః।సునన్దనన్దశీర్షణ్యా యే చాన్యే సాత్వతర్షభాః॥౩౪॥అపి స్వస్త్యాసతే సర్వే

థా-ఆస్తే కచ్చిత్-తథా-నో-మాతులః-ఆనకదున్దుభిర్వసుదేవః-సానుజః-కుశలీ కుశలమస్యాస్తీతి తథాభూత-ఆస్తే కచ్చిత్-వసుదేవస్యానుజాస్తు,,దేవభాగో-దేవశ్రవాః-ఆనక-స్సృఞ్జయః-శ్యామకః-కఙ్కః-శమీకో-వత్సకో-వృకశ్చేతి నవ ❀॥౨౮॥❀ సప్తేతి॥స్వసారః-ఉగ్రసేనస్యేతి శేషః-ఉగ్రసేనస్య భగిన్యస్సప్త తస్యానకదున్దుభేః పత్న్యః-మాతులాన్యః-అస్మన్మాతులస్య వసుదేవస్య స్త్రియః,, ఇన్ద్రవరుణభవశర్వరుద్రేత్యానుగాగమే-జీషిచ-మాతులానీతి శబ్దో వ్యుత్పాదితః - ఆత్మజైస్సహితాః-స్నుషాభిః సుతభార్యాభిస్సహితాః-దేవకీప్రభృతయః-దేవకీ - శ్రుతదేవా-శాన్తిదేవా-ఉపదేవా-శ్రీదేవా-దేవరక్షితా-సహదేవాఖ్యాస్స్వయం క్షేమం యథాతథా ఆసతే కచ్చిత్ ❀॥౨౯॥❀ అసద్దురాత్మా కంసః పుత్రో యస్య-స చాహుకః ఉగ్రసేనో-రాజా-జీవతి కచ్చిత్ - అస్యాహుకస్యా - నుజో దేవకశ్చ - జీవతి కచ్చిదిత్యన్వయః - హృదికస్య శ్వఫల్కస్య-సుతోఽక్రూరః,జయన్తాదయః, యే చ శత్రుజిదాదయో వసుదేవపుత్రాః- తే , సర్వే,కుశలమాసతే కచ్చిత్-సాత్వతాం భక్తానాం పతిః,సాత్వచ్ఛబ్దో భగవద్భక్తవాచకః- సాత్వతశబ్దస్తు యాదవవాచక ఇతి వివేకః , భగవాన్ బలరామః సుఖమాస్తే కచ్చిత్ ❀॥౩౦॥౩౧॥❀ అథ శ్రీకృష్ణపుత్రాన్ పృచ్ఛతి ॥ సర్వవృష్ణీనాం మహారథః ప్రద్యుమ్నస్సుఖమాస్తే కచ్చిత్-తథా భగవాన్ గమ్భీరవేగోఽనిరుద్ధశ్చ వర్ధతే ఉత ❀॥౩౨॥❀ జామ్బవతీసుత ఇతి సామ్బస్య విశేషణం, సుషేణాదయః-అన్యే చ ఋషభాదయః- కార్ష్ణిప్రవరాః శ్రీకృష్ణసుతశ్రేష్ఠాః , సపుత్రాః-అపి సుఖమాసత ఇత్యుపరిష్టాదన్వయః ❀॥౩౩॥❀ తథైవ-శౌరేర్భగవతోఽనుచరాః,శ్రుతదేవోద్ధవాదయః-యే చాన్యే,సాత్వతర్షభాః యాదవశ్రేష్ఠాస్సునన్దాదయః ❀॥౩౪॥❀

౨౮॥శ్లో॥పా ❀ మారిషః

కృష్ణ రామయోర్భుజావేవ ఆశ్రయో యేషాం తే - సర్వేఽపి స్వస్త్యాసతే - బద్ధ సౌహృదాః దృఢసౌహృదాః తే సర్వే - అస్మాకమపి - కుశలం స్మరన్తి కిమిత్యర్థః ❀ ॥౩౫॥ ❀ అథ భగవతః కుశలం పృచ్ఛతి ॥ భగవానితి ॥ భగవాన్ కృష్ణః, పురే, సుధర్మాయాం, సుహృద్భిర్వృతః సుఖమాస్తే కచ్చిత్ ❀ ॥౩౬॥ ❀ బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సల ఇతి విశేషణద్వయాభిప్రేతం స్వాఙ్గీయాన్ పృచ్ఛతి ॥ మఙ్గళాయేతి ॥ లోకానాం జనానాం - మఙ్గళాద్యర్థం - అనన్తస్య సఖా అనన్తసఖః - ఆద్యః పుమాన్ పరమపురుషః యదుకులామ్భోధౌ - వాస్తే కచ్చిత్ - అనన్తసఖ ఇత్యనేన - బలరామ - సహిత ఆస్తే కిమితి పృష్టం భవతి, క్షేమో లబ్ధసుఖపరిపాలనం భవో యోగః, స చాలబ్ధసుఖలాభరూపః - తదుభయవిధాయ మఙ్గళాయేత్యర్థః ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ తదేవ ప్రపఞ్చయతి యద్బాహ్వితి త్రిభిః ॥ యస్య కృష్ణస్య భగవతో బాహుదణ్డగుప్తాయాం - పుర్యాం - అర్చితాస్సర్వైర్లోకైర్బహుమతా - యదవః - పరమానన్దం యథా తథా - క్రీడన్తి - మహాపౌరుషికా ఇవ యక్షా ఇవ ❀ ॥౩౮॥ ❀ యస్య భగవతః పాదయోః శుశ్రూషణం పరిచరణం ముఖ్యం కర్మ, తేన హేతునా - సత్యభామాదయః షోడశసహస్రయోషితః - సంఖ్యే యుద్ధే, త్రిదశాన్ దేవాన్ - నిర్జిత్య - వజ్రమాయుధం యస్య స ఇన్ద్రో వల్లభః ప్రియో యాసాం, తాసాం శచ్యాదీనాం ఉచితాః - ఆశిషః అభీష్టార్థాః - పారిజాతాదయః - భగవతా - ఆహృతా ఇతి శేషః - తదిత్యవ్యయం, సామాన్యాభిప్రాయమేకత్వం నపుంసకత్వం వా - తాః ఆశిషః - హరన్తి స్వీకుర్వన్తి ❀ ॥౩౯॥ ❀ యస్య భగవతో బాహుదణ్డ ఏవ ప్రమర్యేషాం తే, తదుపజీవినస్తద్భృత్యాః - యదుప్రవీ

కృష్ణరామభుజాశ్రయాః । అపి స్మరన్తి కుశలమస్మాకం బద్ధసౌహృదాః ॥ ౩౫ ॥ భగవానపి గోవిన్దో బ్రహ్మణ్యో భక్తవత్సలః । కచ్చిత్పురే సుధర్మాయాం సుఖమాస్తే సుహృద్వృతః ॥ ౩౬ ॥ మఙ్గళాయ చ లోకానాం క్షేమాయ చ భవాయ చ । ఆస్తే యదుకులామ్భోధావాద్యోఽనన్తసఖః పుమాన్ ॥ ౩౭ ॥ యద్బాహుదణ్డగుప్తాయాం స్వపుర్యాం యదవోఽర్చితాః । క్రీడన్తి పరమానన్దం మహాపౌరుషికా ఇవ ॥ ౩౮ ॥ యత్పాదశుశ్రూషణముఖ్యకర్మణా సత్యాదయో ద్వ్యష్టసహస్రయోషితః । నిర్జిత్య సంఖ్యే త్రిదశాంస్తదాశిషో హరన్తి వజ్రాయుధవల్లభోచితాః ॥ ౩౯ ॥ యద్బాహుదణ్డప్రభవోఽనుజీవినో యదుప్రవీరా హ్యకుతోభయా ముహుః । అధిక్రమన్త్యఙ్ఘ్రిభిరాహృతాం బలాత్సభాం సుధర్మాం సురసత్తమోచితామ్ ॥ ౪౦ ॥ కచ్చిత్తేఽనామయం తాత భ్రష్టతేజా విభాసి మే । అలబ్ధమానోఽవజ్ఞాతః కిం వా తాత చిరోషితః ॥ ౪౧ ॥ కచ్చిన్నాభిహతోఽభావైః శబ్దాదిభిరమఙ్గళైః । న దత్తముక్తమర్థిభ్య ఆశయా యత్ప్రతిశ్రుతమ్ ॥ ౪౨ ॥ కచ్చిత్త్వం బ్రాహ్మణం బాలం గాం వృద్ధం రోగిణం స్త్రియమ్ । శరణోపసృతం సత్త్వం నాత్యాక్షీః శరణప్రదః ॥ ౪౩ ॥ కచ్చిత్త్వం నాగమోఽగమ్యాం గమ్యాం వాఽసత్కృతాం స్త్రియమ్ । పరాజితో వాథ భవాన్నోత్తమైర్నాఽసమైః పథి ॥ ౪౪ ॥ అపి స్విత్పర్యభుఙ్క్థాస్త్వం సమ్భోజ్యాన్వృద్ధబాలకాన్ । జుగుప్సితం కర్మ కించిత్కృతవాన్న యదక్షమమ్ ॥ ౪౫ ॥ కచ్చిత్ప్రేష్ఠతమేనాథ హృద

రాః - న విద్యతే కుతోఽపి భయం యేషాం తథాభూతాస్సన్తః - సురసత్తమానామిన్ద్రాదీనాముచితాం తాన్నిర్జిత్య బలాదాహృతాం - సుధర్మాఖ్యాం సభాం - అఙ్ఘ్రిభిః - ముహుర్ముహురధిక్రమన్తి - అధ్యాక్రమన్తే ❀ ॥౪౦॥ ❀ తతః - తస్య నిస్తేజస్త్వాదిహేతూన్ వికల్పయన్ పృచ్ఛతి ॥ హే తాత - తవ - అనామయం ఆరోగ్యం - కచ్చిత్ - మే మమ తు - భ్రష్టం తేజో యస్మాత్, తథాభూతో విభాసి లక్ష్యసే - హే తాత - త్వం - తత్ర చిరముషితః - హేతుగర్భమిదం చిరముషితత్వాత్ - అలబ్ధః - మానస్సంమానో యేన - తథాభూతః కిం - అథవా తైః అవజ్ఞాతః అవమతః కిం ❀ ॥౪౧॥ ❀ అభావైరితిచ్ఛేదః - న విద్యతే భావః సద్భావః యేషాం తైః అమఙ్గళైర్వా - శబ్దాదివిషయైః - నాభిహతః కచ్చిత్ - ఆశయా - అర్థిభ్యో యాచమానేభ్యః యత్ ప్రతిశ్రుతం దాస్యామీతి ప్రతిజ్ఞాతం - తత్ - తేభ్యః కిం వా న దత్తమ్ ❀ ॥౪౨॥ ❀ బ్రాహ్మణాదీన్ పృష్ఠ్వా - శరణోపసృతం శరణాగతం - సత్త్వం జన్తుం - శరణప్రదః రక్షకః - త్వం - నాత్యాక్షీః కచ్చిత్ ❀ ॥ ౪౩ ॥ ❀ అగమ్యాం స్త్రియం - త్వం, నాగమః న గతవాన్ కచ్చిత్ । గమ్యామప్య - సత్కృతాం వా - నాగమః కచ్చిత్, అథ - నను - భవాన్, పథి ఉత్తమైః - రథరైర్వ్యాజనైః పరాజితో వా కిమ్ ❀ ॥౪౪॥ ❀ సమ్భోజ్యాన్ సహ భోక్తుం యోగ్యాన్, వృద్ధాన్, బాలకాంశ్చ, పరిత్యజ్య, త్వముపభుక్తవాన్ కిం నో ఽస్మాకం - అక్షమం అసహ్యం కించిజ్జుగుప్సితం కర్మ కృతవాన్ కిమ్ ॥ ౪౫ ॥ హృదయేన హృదయంగమేన - నిత్యం ప్రియతమేన, ఆత్మబన్ధునా శ్రీకృష్ణేన, రహితః - అత ఏవ, శూన్యో నిరానన్దోఽస్మీతి మన్యసే కచ్చిత్ అన్యథా ఉక్తహేతూనామన్యతమస్యాప్యభావే, తే తవ - రుక్ రోగః ఆధిర్న స్యాత్ ,, యద్వా ,, రుక్ దీప్తిః - అన్యథా - న - ప్రాగివ నాస్తి - అతః - కేనచిదుక్తాన్యతమేన హేతునా భవితవ్యమిత్య

స్థః ॥౪౪॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః.

ఏవమితి॥ ఇత్థం కృష్ణస్య భగవతస్సఖా, కృష్ణోఽర్జునో, భ్రాత్రా రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ-నానావిధానాం శఙ్కానామా స్పదం నిమిత్తం - రూపం - తేజోహీనం స్వకీయం రూపం ప్రతి-వికల్పితః-కృష్ణస్య భగవతః విశ్లేషేణ కర్శితః ॥౧॥ తద్వి శ్లేషజశోకేన- శుష్యద్వదనం హృదయకమలం యస్య, సః - అత ఏవ హతప్రభః యస్య తథాభూతః-తమేవ-విభుం శ్రీకృష్ణ మభిధ్యాయన్-ప్రతిభాషితుం ప్రతివక్తుం, నాశక్నోత్ న శశాక ॥౨॥ తతః కృచ్ఛ్రేణ మహతా ప్రయత్నేన-శుచః శోకాన్ సంస్తభ్య నేత్రయోః - నేత్రే, కర్మణి షష్ఠీ- పాణినా- ఆమృజ్య ,, యద్వా ,, సంస్తభ్య, మన ఇతి వా శేషః- నేత్రయోః, శుచః శోకాశ్రూణి-పాణినా సంమృజ్య-పరోక్షేణ అపసమున్నద్ధః ఉత్కటః - ప్రణయః స్నేహః-ఔత్కణ్ఠ్యం ప్రేమపూర్వకానుధ్యానం విరహాసహత్వదశా వా- తాభ్యాం కాతరః అధీరః ॥ ౩ ॥ బాష్పేణ-గద్గదయా కుణ్ఠీభూతయా, గిరా- అగ్రజం నృపతిం-ఇత్థం వక్ష్యమాణరీత్యా- ఆహేత్యన్వయః - కథం భూతస్సన్-సారథ్యాదిషు కర్మసు-సఖ్యాదీన్, సంస్మరన్-తత్ర, సౌహృదం హితైషిత్వం , మిత్రత్వం ప్రియైషితా - సమానశీలత్వం సఖిత్వం - నియోగాదికరణార్హత్వం వా మిత్రత్వం ॥౪॥ ఉక్తిమేవాహ॥ వఞ్చితోఽహమిత్యష్టాభిః శ్లోకైః॥ హే మహారాజ అహం బన్ధురూపిణా బన్ధురూపేణ తాం ప్రాప్తేన-హరిణా ఆశ్రితార్తిహరేణ- సాక్షాద్భగవతా-వఞ్చితోఽస్మి రహితోఽస్మీత్యర్థః- యేన తేజః- యేన తేజ ఆదీనాం యచ్ఛబ్దానాం- తేనాహమస్మి ముషితః పురుషేణ భూమ్నేత్యుపరిష్టాదన్వయః , దేవానామపి విస్మాపనం ఆశ్చర్యకరం-యన్మహత్-మమ తే

యేనాత్మబన్ధునా। శూన్యోఽస్మి రహితో నిత్యం మన్యసే తేఽన్యథా న రుక్ ॥౪౪॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః

సూత ఉవాచ ॥ ఏవం కృష్ణసఖః కృష్ణో భ్రాత్రా రాజ్ఞా వికల్పితః। నానాశఙ్కాస్పదం రూపం కృష్ణవిశ్లేషక ర్శితః॥౧॥ శోకేన శుష్యద్వదనహృత్సరోజో హతప్రభః। విభుం తమేవానుధ్యాయన్నాశక్నోత్ప్రతిభాషితుమ్॥ కృచ్ఛ్రేణ సంస్తభ్య శుచః పాణినాఽఽమృజ్య నేత్రయోః। పరోక్షేణ సమున్నద్ధప్రణయౌత్కణ్ఠ్యకాతరః॥౩॥ సఖ్యం మైత్రీం సౌహృదం చ సారథ్యాదిషు సంస్మరన్। నృపమగ్రజమిత్యాహ బాష్పగద్గదయా గిరా॥౪॥ అర్జు న ఉవాచ ॥ వఞ్చితోఽహం మహారాజ హరిణా బన్ధురూపిణా। యేన మేఽపహృతం తేజో దేవవిస్మాపనం మహత్ ॥౫॥ యస్య క్షణవియోగేన లోకో హ్యప్రియదర్శనః। ఉక్థేన రహితో హ్యేష మృతకః ప్రోచ్యతే యథా॥౬॥ యత్సంశ్రయాద్ద్రుపదగేహముపాగతానాం రాజ్ఞాం స్వయంవరముఖే స్మరదుర్మదానామ్। తేజో హృతం ఖలు మయాభిహతశ్చ మత్స్యః సజ్జీకృతేన ధనుషాఽధిగతా చ కృష్ణా॥౭॥ యత్సన్నిధావహము ఖాణ్డవమగ్నయే ఽదామిన్ద్రం చ సామరగణం తరసా విజిత్య। లబ్ధా సభా మయకృతాఽద్భుతశిల్పమాయా దిగ్భ్యోఽహరన్నృ పతయో బలిమధ్వరే తే॥౮॥ యత్తేజసా నృపశిరోఽఙ్ఘ్రిమహన్మఖార్థమార్యోఽనుజస్తవ గజాయుతసత్త్వవీ

జో- యేన- అపహృతం ,, దేవేతి యుధిష్ఠిరస్య సంబోధనం వా ॥౫॥ యస్య చ భగవతః క్షణమాత్రవియోగేనాస్య, అప్రియం దర్శనం యస్య తథాభూతోఽయం, మత్ప్రభృతి లోకో- భవతి- యథైష- లోకః దేహః- ఉక్థేన ప్రాణేన రహితః, మృతకశ్శవః- ప్రోచ్యతే అపి శబ్దాద్దర్శనాయోగ్యశ్చ ప్రోచ్యతే తద్వత్ ॥ ౬ ॥ యత్సంశ్రయాదితి॥ అస్మదీయశౌర్యవీర్యాదికం యదధీనం తేన వఞ్చితోఽస్మీతి సముదాయార్థః- ద్రుపదగేహే - ద్రౌపద్యాః స్వయంవరస్య ముఖే- స్వయంవరప్రారమ్భే, స్మరేణ కామేన హేతునా దుష్టో మదో యేషాం తేషాం ఉపాగతానాం రాజ్ఞాం , తేజో - మయా యస్య భగవతస్సంశ్రయాద్ధేతోః- అపహృతం ఖలు- తథా సజ్జీకృతేన సమారోపితజ్యావాణకేన, ధనుషా - మత్స్యో మత్స్యాకారో యన్త్రవిశేషశ్చాభిహతః భిన్నః- కృష్ణా ద్రౌపదీ చ అధిగతా లబ్ధా చ ॥౭ ॥ యత్సన్నిధావితి॥ యస్య భగవతస్సంనిధౌ- హేతుభూతే, అనరగ తః భిన్నః-కృష్ణా ద్రౌపదీ చ అధిగతా లబ్ధా చ ॥౭ ॥ యత్సన్నిధావితి॥ యస్య భగవతస్సంనిధౌ- హేతుభూతే, అమరగణైస్సహిత-మిన్ద్రం-జవేన-విజిత్య ఖాణ్డవాఖ్యం వన-మహం, అగ్నయే-అదాం దత్తవానస్మి -అహం, ఉ, ఇతి చ్ఛేదః- ఉశబ్దో నిపాతో విస్మయద్యోతకః - అత్యాశ్చర్యమేవంవిధం కర్మ కృతవానస్మీతి భావః- తథా- మయకృతా నిర్మితా- యేన నిర్మితాని అద్భుతాన్యాశ్చర్యభూతాని శిల్పాని ప్రతిమాదీని - మాయా అద్భుతాన్యాశ్చర్యాణి-యస్యాం-సా సభా- మయా లబ్ధా ,, అద్భుతా నిశిల్పాని పాణిపాదాదినైపుణాని యాసు తా మాయాః ఆశ్చర్యరూపాః ప్రతిమాదయో యస్యామితి వా ,, తథా యత్సన్నిధౌ- తేతవ- అధ్వరేఽశ్వమేధే-నృపతయో-దిగ్భ్యో బలిముపాహరన్- ఆహృత్య సమర్పయామాసుః ॥ ౮ ॥ తవానుజో- భీమః - ఉగ్రజః గజానామయుతస్య సత్త్వం బలం తత్తుల్యం వీర్యం యస్య - సఖీమః తవ మఖార్థం యజ్ఞార్థం -యస్య భ

గవతః సంశ్రయాద్ధేతోః, నృపస్యజరాసంధస్య,, శిరోఙ్ఘ్రి ఇతిపాఠే గత్వాత్సమాహారద్వంద్వైకత్వే,, శిరోఙ్ఘ్రి
నాహనత్ - యేనస్వ పైశాచ్యా తాన్నృపా - స్తతోఽపి మోచితాస్సన్తో యత్పాదయోరధస్య గృహ్యస్యభైరవస్యవా , మఖా
యాగఖార్థం, సంభృతం ధనం - త- త్తవాధ్వరే,బలింకర, మనయక్ ఆనీతవ న్తం - నృపా శాంశిరస్సు అఙ్ఘ్రి ర్యస్యతం,
జరాసంధమితివా ॥ ౯ ॥ పత్న్య ఇతి॥ తవ పత్న్యః ద్రౌపద్యాః,అభిషకం,రాజసూయాన్తే మఖే విభక్తస్య గ్దిఽ
స్యాయీ నావ ॥ క్లృప్తః కారితః యోమహాభిషేకః , తేన శ్లాఘిష్ఠం అత్యన్త శ్లాఘ్యం- చారుసున్దరం-కబరం ధమ్మిల్లం,వికీర్య
విక్షిప్య,యైర్గుశ్చాసనాదివిస్పృష్టం, తేషాం స్త్రియః , హతాః నృతాః ఈశాః పతయో యాసాం తాశ్చ,విముక్తాః కేశా
యాసాం తాశ్చ తథాభూతాః - యోఽకృతకృతవాన్ - సతవానుజో నృపతిః అఙ్ఘ్రి ముహన్నిపూర్వోన్వయః , కథం
భూతాయాః పత్న్యాః , పదయోర్దుశ్శాసనస్యభగవతోవాపదయోః , పతితాయాం అశ్రూణి ముఖే యస్యాశ్చ,తథాభూ
తాయాః ॥ ౧౦ ॥ యోవ ఇత్యాది- యోఽయుతాగ్రభుక్ అయుతేన విప్రాణామయుతేన సహాగ్రభుక్ ఇతితదా-అయుత
స్యాగ్రేవా-తస్మాత్-అరిణా దుర్యోధనేన విహితాత్-ప్రేషితాత్-దుర్వాససః హేతోః ఆగతాత్-దురన్తకృచ్ఛ్రాత్ అపారస
ఙ్కటాత్,యో భగవాన్,నోఽస్మాన్,శాకాన్నశాకాన్నవశిష్టలేప-ముపయుజ్య భుక్త్వా,జుగోప, యతశ్శాకావశిష్ట-ముపభు
క్తవతో భగవతో హేతోః స్సలిలేవినిమగ్నాః సంయోమాతసంఘరూపో దేహోయస్య,స దుర్వాసా- స్త్రిలోకిం అధి తృప్తా
ఘమం స్త్రమన్యత, తేన భగవతా ముషితోస్మీత్యన్వయః ॥ ఏషా వాత్ర కథాసూచ్యతే॥ శ్లో॥ దుర్వాసా మునివర్యో దదుర్యో
ధనగృహంగతః ॥ తం రాజా పూజయామాస సార్ఘ్యపాద్యాసనాదిభిః ॥౧॥ నిమన్త్రయామాస సతం భోజనాయ వరాధి
పః। తం భాషమితి చామన్త్ర్య కృత్వా నిత్యాహ్నికాం క్రియాః ॥౨॥ బుభుజేఽన్నం బహుగుణం బ్రాహ్మణైస్సహ ధర్మవిత్।అబ్ర
వీచ్చ పరాజానం భుక్త్వా తుష్టమనా మునిః ॥౩॥ వరంవరయ భద్రం తే వరదోస్మి నరాధిప॥ యాచయామ్యద్య కిమహం వర మేతం

ర్యః। తేనాహృతాః ప్రమథనాదమఖాయభూపా యన్మోచితా స్తవ నయన్ బలి మధ్వరే తే॥౯॥ పత్న్యాస్తవాధి
మఖక్లృప్తమహాభిషేకశ్లాఘిష్ఠ చారుకబరం కితవైస్సభాయామ్।స్పృష్టం వికీర్య పదయోః పతితాశ్రుముఖ్యా
యస్త్రియో ఽకృతహతేశవిముక్తకేశాః ॥౧౦॥ యో నో జుగోప వన ఏత్య దురన్తకృచ్ఛ్రాద్దుర్వాససో
ఽరివిహితాదయుతాగ్రభుగ్యః । శాకాన్నశిష్టముపయుజ్య యతస్త్రిలోకీం తృప్తామమంస్త సలిలే వినిమగ్నస
ఙ్ఘః ॥ ౧౧ ॥ యత్తేజసా వ భగవాన్యుధి శూలపాణిర్విస్మాయితస్సగిరిశోఽస్త్రమదాన్నిజం మే। అన్యేపి చాహ

మునీశ్వరమ్ ॥౪॥ ఇతి చిన్తాం సమాపన్నో రాజా దుర్యోధనస్తదా। ముహూర్తం చిన్తయిత్వాఽథ ప్రతిపేదే మనోగతమ్॥౫॥
వనవాసం గతా యే తు పాణ్డవాశ్శంసితవ్రతాః। తేషామస్య మునేశ్శాపజననే యత్నవాన్నృపః ॥ ౬ ॥ మద్గృహే సుక్తస
ద్వృశం యచ్చావాఞ్ఛీః భోజనమ్।తన్న నాతుం శక్నువన్తి తే వనే క్లేశభాగినః ॥ ౭ ॥ తదా కోపపరీతాత్మా శాపం దాస్యత్యసం
శయః।ఇత్యేవం దురభిప్రాయో వరం వవ్రే సుదారుణమ్ ॥ ౮ ॥ వనే మే భ్రాతరస్సన్తి పాణ్డవా దుఃఖభాగినః।భోక్తవ్యం గత్వా త
ద్గేహే బ్రహ్మన్ మద్గృహే యథా త్వయాన్యదా ॥ ౯ ॥ తథేతి మునిరుక్త్వా తం గత్వాఽయాచత భోజనమ్ । అయుతబ్రాహ్మణాగ్ర
మాం భోజయాశు యుధిష్ఠిరః॥౧౦॥ శ్రుత్వైవ తద్వచనం రాజా హృది సంజాత వేపథుః।మత్తమస్మాభిరద్య చాశిష్టమన్నం నవిద్య
తే ॥ ౧౧ ॥ తథాన చాహ బ్రాహ్మణాస్సన్తి సాముగ్రీ చ కదాచన। యద్యహం న దదాన్యన్నం శాపం దాస్యతి కోపనః॥౧౨॥ తథాప్యే
తం నినున్నైర్విన మపాయం మగ మేఽధునా।ఇత్యేవం మనసా ధ్యాత్వా రాజా మునిమువాచ బ్రవీత్॥౧౩॥ భగవన్నిత్యకర్మాణి
కృత్వా స్నానాదికం చ।శీఘ్రమాగమనం కార్యం సిద్ధం సర్వం తథా భవ ॥ ౧౪ ॥ తతః ఓమిత్యనుజ్ఞాయ గత్వా చాప్సు వివేశ హ
తత్రాఘమర్షణం కుర్వన్ దధ్యౌ తద్బ్రహ్మ నిష్కలమ్ ॥౧౫ ॥ ఏతస్మిన్నేవ కాలే తు భగవాన్యదునన్దనః। అజగామ కురుశ్రేష్ఠస
న్నిధౌ క్లేశనాశనః॥ ౧౬ ॥ విషణ్ణవదనాన్ దృష్ట్వా పాణ్డవాన్మధుసూదనః।ఉవాచ రాజన్ కిం దీర్ఘం ధ్యాయసే క్లేశభాగివ॥౧౭॥
సోఽస్మై న్యవేదయత్సర్వం మునేరాగమనాదికమ్॥ శ్రుత్వైవ తద్భగవాన్ కృత్స్నం దుర్యోధనవిచేష్టితమ్॥ ౧౮ ॥ శ్రుత్వోవా
చావశిష్టం తదన్నం కించిదస్తి వా।నాకమాత్రావశిష్టో మే పాక ఇత్యబ్రవీన్నృపః ॥ ౧౯ ॥ఉవాచ భగవాన్ శిష్టం పాకే మా
మయ తామితి।ఆనీతం భక్షయామాస రాజ్ఞో దుఃఖోపశాన్తయే ॥ ౨౦ ॥ దుర్వాసాస్తు మునిశ్రేష్ఠః తృప్తం స్థావరజఙ్గమమిత్యా
దికా ॥౧౧॥ "యత్తేజసేతి॥ యస్య భగవతస్తేజసా-మయ్యాహితేన హేతునా, స భగవాన్ - శూలపాణిః శమ్భుః కిరాతరూ
పో యుద్ధే విస్మాయితః-మయేతి శేషః-విస్మయం ప్రాపితః-స చ గిరిశో రుద్రః- మే మహ్యం-అస్త్రం పాశుపతాఖ్యం దదౌ తథా
న్యేపి చ- శక్రాదయో విస్మాయితా ఇత్యర్థః- తదాహ - మమునైవ-అధునా తేనోహీనేన కళేబరేణైవ-మహేన్ద్రస్య భవనే

మహేన్ద్రాసనస్యార్ధం-ప్రాప్తః - ఇన్ద్రాసనస్యార్ధమధిష్ఠితవానస్మీత్యర్థః-మహదితిపృథక్పదమ్ - అన్యథా,, ఆన్మహత,,
ఇత్యాత్వాపత్తేః , ఆర్షత్వాత్తదభావే - మహతఆసనస్యేత్యన్వేతుంశక్యమ్ ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ తత్రైవమహేన్ద్రభవనే,
విహరతో మమ - గాణ్డీవలక్షణంగాణ్డీవేనసహలక్ష్యతఇతితథా - యేనభగవతా , అనుభావితంప్రభావం ప్రతినీతం-
భుజదణ్డయోర్యుగ్మం - సేన్ద్రా దేవా - అరాతివధాయకాలకేయనివాతకవచాద్యసురవధార్థం శ్రితాఃసహాయత్వేనా
శ్రితాః- హేఆజమీఢ- తేనభూమ్నాఅపరిమితాన్వరూపేణపరమపురుషేణశ్రీకృష్ణేన-అహంముషితోస్మివఞ్చితోస్మి మాం
విహాయస్వలోకంజగామేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ యద్బాన్ధవఇతి ॥ యచ్ఛబ్దానాంఅధ్యాహృతతచ్ఛబ్దనతాభిస్సహాన్వయం
మమమాధవస్యేత్యనేనాన్వయః-యోభగవాన్ బాన్ధవో యస్య,సోహం, మేకఏవ-అవార్యందుస్తరంసత్వంబలంయస్య-తమ
నన్తపారంసాగరమధికం-కురూణాంబలరూపమబ్ధిం-రథేనసాధనేన- తతరేతీర్ణవానస్మి-ఆర్షత్వా,, త్తౄప్లవనసంతరణయోః ,,
త్యస్మాద్ధాతోర్లిట్ భాషాఆత్మనేపదంచ-తదాయద్బాన్ధవేనమయాపరేషాంశత్రూణాం - బహుధనంప్రత్యాహృతంత
థా తేషాంశిరోభ్యః- తేజః పదం తేజసః పదమాశ్రయః-మణిమయంముకుటాత్మకంరత్నంప్రత్యాహృతమ్ ॥ ౧౪ ॥ యఇతి ॥
హేవిభో అదభ్రాణామనల్పవీర్యాణాంబహూనాంరాజన్యశ్రేష్ఠానాంరథమణ్డలైః-మణ్డితాసుభీష్మాదీనాంసేనాసు-యో
భగవాన్ ॥ మమాగ్రేచరఃఅవస్థితః-దృశాదృష్టిమాత్రేణరథయూథపానా - మోజస్సహఆయుర్మనాంసిచ - ఆర్ఛత్ హృత
వాన్ ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ యద్దోష్ష్వితి ॥ యస్యభగవతోదోష్షుబాహుషు-ప్రణిహితంప్రణిధాపితం, త్వయేతిశేషః - త్వయా

మమునైవకళేబరేణప్రాప్తోమహేన్ద్రభవనేమహదాసనార్ధమ్ ॥ ౧౨ ॥ తత్రైవమేవిహరతోభుజదణ్డ
యుగ్మంగాణ్డీవలక్షణమరాతివధాయదేవాః । సేన్ద్రాశ్శ్రితాయదనుభావితమాజమీఢతేనాహమద్యముషి
తఃపురుషేణభూమ్నా ॥ ౧౩ ॥ యద్బాన్ధవఃకురుబలాబ్ధిమనన్తపారమేకోరథేనతతరేఽహమవార్యసత్వమ్ ।
ప్రత్యాహృతంబహుధనంచమయాపరేషాంతేజఃపదంమణిమయంచహృతంశిరోభ్యః ॥ ౧౪ ॥ యోభీష్మకర్ణ
గురుశల్యచమూష్వదభ్రరాజన్యవర్యరథమణ్డలమణ్డితాసు । అగ్రేచరోమమవిభోరథయూథపానామాయు
ర్మనాంసిచదృశాసహఓజఆర్ఛత్ ॥ ౧౫ ॥ యద్దోష్షుమాప్రణిహితంగురుభీష్మకర్ణనప్తృత్రిగర్తశల్యసై
న్ధవబాహ్లికాద్యైః । అస్త్రాణ్యమోఘమహిమానినిరూపితానినోపస్పృశుర్నృహరిదాసమివాసురాణి ॥
సౌత్యేవృతఃకుమతినాత్మదఈశ్వరోమే యత్పాదపద్మమభవాయభజన్తిభవ్యాః । మాంశ్రాన్తవాహమర
యోరథినోభువిష్ఠంనప్రాహరన్యదనుభావనిరస్తచిత్తాః ॥ ౧౭ ॥ నర్మాణ్యుదారరుచిరస్మితశోభనానిహేపా
ర్థ హేఽర్జునసఖేకురునన్దనేతి । సఞ్జల్పితానినరదేవహృదిస్పృశానిస్మర్తుర్లుఠన్తిహృదయంమమమాధవస్య ॥
శయ్యాసనాటనవికత్థనభోజనాదిష్వైక్యాద్వయస్య ✽ ఋభవానితివిప్రలబ్ధః । సఖ్యుస్సఖేవపితృవత్తనయ

ద్భుజైకశరణస్యైనకృతంమామిత్యర్థః గురుర్ద్రోణః, తత్ప్రభృతిభిర్నిరూపితానిప్రయుక్తాని , అప్రతిహతమహిమాన్య
స్త్రాణినోపస్పృశన్-యథాఅసురాణిఅసురేణహిరణ్యకశిపునాకారితాన్యస్త్రశస్త్రమాతాదీని,నృసింహదాసంప్రహ్లాదంనా
స్పృశన్తద్వత్ ॥ ౧౬ ॥ సౌత్యఇతి ॥ యస్యభగవతఃపాదపద్మం-భవ్యాఃసాధవః , అభవాయముక్తయేభజన్తి । యఆత్మ
దః ఆత్మపర్యన్తప్రదాన్యః ,, యఆత్మదాబలదాఏకోబహూనాంయోవిదధాతికామాన్ ,, నితిశ్రుతేః ఈశ్వరస్సర్వనియ
న్తా-కుబుద్ధినా-మేమయా-సౌత్యేసారథ్యేనిమిత్తేవృతః-శ్రాన్తైర్వాహైస్సహిత, మతఏవ , భువిష్ఠమపి - మాం - యస్య
భగవతఃప్రభావేణనిరస్తంవిమోహితంచిత్తంయేషాన్తేన్యపాఃనప్రాహరన్ ॥ నప్రహృతవన్తః ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ నర్మాణీతి ॥
హేనరదేవ తస్యమాధవస్యశ్రీకృష్ణస్య-ఉదారేణరుచిరేణసున్దరేణచస్మితేనశోభితానినర్మాణిపరిహాసవాక్యాని-హేపార్థే
త్యాదిరూపాణిసంబోధనాత్మకానిజల్పితానిచ-స్మరతోమమ-హృదయంలుఠన్తిభిన్దన్తి ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ శయ్యేతి ॥ శయ్యాది
వ్యాపారేష్వైక్యంసాధారణ్యంసామ్యమితియావత్-తేన-నవిద్యతేద్వయంద్వైవిధ్యంఅన్యతరస్యవ్యాపారాన్తరంయస్య
తస్య-కుమతేర్మమ-సఖ్యురఘంసఖేవ-తనయస్యాఘంపితృవత్ సేహేవ- ఇత్థమిష్టప్రకారేణవిప్రలబ్ధోఽధిక్షిప్తః-ఋభవాన్
ఋభవోదేవాస్తద్వాన్-ధనవానితివత్-దేవానాంస్వామీత్యర్థః ॥ మహామహితయామహామహిమత్వాత్ ,,మహాన్మహిత
యేతిపాఠే,, మహితామాహాత్మ్యం, తేనమహాన్-సర్వ-మఘమపరాధం-సేహేసోఢవాన్ ,,ఋతవానితిపాఠే,,ఋతంస

౧౯ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ ఋతవానితి పా+మహాన్మహితయా

త్యం వాచికం కాకుగర్భం వివక్షితం - తత్త్వం సత్యవాదీ కిలేత్యాదియా సైవ విప్రలబ్ధోఽపీత్యర్థః ✽ ॥౧౯॥ ✽ సోఽహమితి॥ సః ఐక్యాద్వయోఽహం - హే నృపేన్ద్ర - సఖ్యా మిత్రేణ - ప్రియేణ నిరతిశయప్రీతివిషయేణ హృదయేన హృదయతుల్యేన ఇచ్ఛతీతి హృదయః - అచ్ఛగతావితి ధాతుః - హృదయఙ్గమేన - సుహృదా హితైషిణా - పురుషోత్తమేన - శూన్యో రహితః - అఙ్గ హే రాజన్ అధ్వని ఉరుక్రమస్య శ్రీకృష్ణస్య - పరిగ్రహం కళత్రమణ్డలం - రక్షన్ - గోపైరసద్భిః దుర్జనైః - అబలేవ యోషిదివ - నిర్జితోఽస్మి - ॥౨౦॥ తదితి ॥ యే - భగవతస్సహావస్థానదశాయాం ధనురాదయ - స్త ఏవాద్యునాపి - రథీ చాహం స ఏవాద్యునాపి - యతో - యేభ్యో ధనురాదిభ్యో - నృపతయః - ఆనమన్తి విశిష్టం రథినం మాం ప్రణమన్తి ఇత్యర్థః - యద్యప్యేవం - తథాపి తత్సర్వం ధనురాదికమీశరిక్తం శ్రీకృష్ణరహితం సత్ - క్షణేన - అస - దసత్ప్రాయమభూత్ - యథా భస్మన్ భస్మని - హుతం - యథా చ - కుహకరాద్ధం - దోషవద్విప్రస్యారాద్ధం రాధనం - దానాదిసత్కారః - యథా చ ఊషే ఊషరభూమావుప్తం బీజం తద్వత్ ✽ ॥౨౧॥ ✽ హే రాజన్ సుహృత్పురే ద్వారకాయాం - త్వయాభిపృష్టానాం నో - ఽస్మాకం సుహృదాం మధ్యే - చతుఃపఞ్చావశేషితాః చత్వారః పఞ్చ వా అవశిష్టాః అన్యే తు - సర్వే వినష్టా ఇత్యర్థః - తత్ర హేతుం వదంస్తాన్విశినష్టి॥ విప్రేతి॥ విప్రశాపేనాపి మోహితచిత్తానామ్॥ వారుణీమితి ॥వారుణీం మదిరాం సురాం పీత్వా - తేనోన్మథితం విభ్రాన్తం చేతో యేషాం - అత ఏవాన్యోన్యమజానతాం మిథో ముష్టిభిర్నిఘ్నతామ్ ✽॥ ౨౨॥౨౩॥ ✽ తన్మిథో హననమపి - ప్రాయశః ఈశ్వరస్య కృష్ణస్య - విచేష్టిత - మేతత్సఙ్కల్పమూలకమేవేతి భావః తదేవ సదృష్టాన్తమాహ॥ య - ద్యథా - యత్సఙ్కల్పా - న్మిథో - భూతాని భావయన్తి వర్ధయామాసుః -

స్య సర్వం సేహే మహాన్మహితయా కుమతేరఘం మే॥౧౯॥ సోఽహం నృపేన్ద్ర రహితః పురుషోత్తమేన సఖ్యా ప్రియేణ సుహృదా హృదయేన శూన్యః । అధ్వన్యురుక్రమపరిగ్రహమఙ్గ రక్షన్ గోపైరసద్భిరబలేవ వినిర్జితోఽస్మి॥౨౦॥ తద్వై ధనుస్త ఇషవస్స రథో హయాస్తే సోఽహం రథీ నృపతయో యత ఆనమన్తి। సర్వం క్షణేన తదభూదసదీశరిక్తం భస్మన్ హుతం కుహకరాద్ధమివోప్తమూషే ॥౨౧॥ రాజంస్త్వయాభిపృష్టానాం సుహృదాం నస్సుహృత్పురే। విప్రశాపవిమూఢానాం నిఘ్నతాం ముష్టిభిర్మిథః ॥౨౨॥ వారుణీం మదిరాం పీత్వా మదోన్మథితచేతసామ్। అజానతామివాన్యోన్యం చతుఃపఞ్చావశేషితాః॥౨౩॥ ప్రాయేణైతద్భగవత ఈశ్వరస్య విచేష్టితమ్। మిథో నిఘ్నన్తి భూతాని భావయన్తి చ యన్మిథః ॥౨౪॥ జలౌకసాం జలే యద్వన్మహాన్తోఽదన్త్యణీయసః। దుర్బలాన్బలినో రాజన్మహాన్తో బలినో మిథః॥౨౫॥ ఏవం బలిష్ఠైర్యదుభిర్మహద్భిరితరాన్విభుః। యదూన్యదుభిరన్యోన్యం భూభారాన్సఞ్జహార హ ॥ ౨౬ ॥ దేశకాలార్థయుక్తాని హృత్తాపోపశమాని చ ।హరన్తి స్మరతశ్చిత్తం గోవిన్దాభిహితాని మే॥౨౭॥ ఏవం చిన్తయతో జిష్ణోః కృష్ణపాదసరోరుహమ్। సౌహార్దేనాతిగాఢేన శాన్తాసీద్విమలా మతిః॥౨౮॥ వాసుదేవాఙ్ఘ్ర్యనుధ్యానపరిబృంహితరంహసా। భక్త్యా నిర్మథితాశేషకషాయధిషణోఽర్జునః॥౨౯॥ గీతం భగవతా జ్ఞానం యత్తత్సఙ్గ్రామమూర్ధని। కాలకర్మతమోరుద్ధం పునరధ్యగమద్విభుః॥౩౦॥

తథా - తత్సఙ్కల్పాదేవ మిథో నిఘ్నన్తి వినిఘ్నన్తి ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ యుక్తం చైతత్తస్య భూభారాపహారాయావతీర్ణస్యేత్యభిప్రాయేణ స్వయముదాసీన ఏవ సన్ భూభారం సఞ్జహారేత్యాహ॥ జలౌకసామితి ద్వాభ్యామ్॥ తత్ర వివక్షితార్థోపయోగితయా దృష్టాన్తమాహ॥ జలౌకసామితి॥ జలే - జలౌకసాం మత్స్యాదీనాం మధ్యే - యథా - అణీయసః సూక్ష్మాన్ - జలౌకసో - మహాన్తః తేఽదన్తి భక్షయన్తి - యథా చ - దుర్బలాన్ - తాన్ - బలినో - ఘ్నన్తి యథా చ - హే రాజన్ - మహాన్తో బలినశ్చ - తే మిథో నిఘ్నన్తి ✽॥ ౨౫॥ ✽ ఏవం విభుః బలిష్ఠైర్మహద్భిశ్చ యదుభి - రితరాన్ దుర్బలా - నన్యాంశ్చ భూతాన్ - తతోఽన్యోన్యం - యదుభిర్యదూనేవ - మిథో - భూభారరూపాన్ - సఞ్జహార సం - హృతవాన్ ✽ ॥౨౬॥ ✽ దేశకాలార్థం - దేశకాలానుగుణం కర్తవ్యం ప్రయోజనం - తద్యుక్తాని తత్ప్రకాశకాని - శృణ్వతాం - హృదయగతదుఃఖోపశమనాని - గోవిన్దస్య అభిహితాని - భావేక్తః - భాషణాని గిరారూపాణి - స్మరతో మమ - చిత్తం హరన్తి ✽ ॥౨౭॥ ✽ ఇత్థం - మతిగాఢేనాపారేణ సౌహార్దేన - కృష్ణస్య పాదసరోరుహం - చిన్తయతోఽర్జునస్య - అత ఏవ - విమలా - శాన్తా రాగాద్యకలుషితా చ - మతిర్బభూవ ✽॥౨౮॥ ✽ వాసుదేవస్యాఙ్ఘ్ర్యోరనుధ్యానేన పరిబృంహితం వర్ధితం రంహః వేగః - ప్రావణ్యం - యస్యాః - తయా - వాసుదేవభక్త్యా అవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపయా ప్రీత్యాత్మికయా నిర్మథితాః నిరస్తాః అశేషాః కషాయాః కషాయవద్దుర్గ్రాహా రాగాదయో యస్యాస్సా - ధిషణా బుద్ధి - ర్యస్య సోఽర్జునః ✽ ॥౨౯॥ ✽ సఙ్గ్రామమూర్ధని యుద్ధారమ్భే - యత్ - భగవతా గీతం - గీతోపనిషన్ముఖేనోపదిష్టం జ్ఞానం - స్వాత్మపరమాత్మతత్ప్రాప్తిసాధనాదియాథాత్మ్యగోచరం జ్ఞానం - తన్మహతా కాలేన - కర్మణా తమోగుణేన - చా

పద్మస్థం-లోకోపహితమపి-విముక్తత్వాద్వపధారిణస్సర్గః-అత్రనిమ్నధితా శేషకషాయత్వం హేతుం, పునరప్యాగమత్ అధ్యాపస్యాత్ ॥ ౩౦ ॥ బ్రహ్మసంపత్త్యా॥ ఉపగతా,, గత్యర్థో బుద్ధ్యర్థ, బ్రహ్మవిషయకసమ్యగ్జ్ఞానేన, హ్యర్జునస్తదావిశంయుక్తః, తేనోపలక్షితోవా, యద్వా, తేనహేతునాఛిన్నద్వైతసంశయః, ఆత్మని దేహాగతశవాదిభేదభ్రమరహితఇతిగీతో- పనిషత్సూపదేశోక్తయుద్ధ్యైనైషః బ్రహ్మ-సంపత్త్యేతిమధ్యమపదలోపిద్గ్జ్ఞానోన్మేషఉక్తః ॥యద్వా,, బ్రహ్మసంపత్త్యా సంఛిన్నద్వైతసంశయః బ్రహ్మజ్ఞానేనసంఛిన్నజీవాదిద్వైతస్యనిష్ఠద్వైతసంశయఇత్యర్థః, అలిఙ్గత్వాదితిస్థూలదేహావిగమానుసన్ధానముక్తం. లీనప్రకృతినైర్గుణ్యాత్, పినష్టసూక్ష్మప్రకృతితియోగగాత్రయవిరహాత్, తదనుసన్ధానాదిత్యర్థః, దేహోపరతమానత్వాదర్జునస్య-అసమ్భవః, అతఏవ, పునర్జన్మరహితం, తతోవిశోకోఽభవదిత్యర్థః-విశోకగ్రహణమపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకయుక్తస్వరూపోపలక్షణమ్ ॥ ౩౧ ॥ భగవతోమార్గం స్వలోకగమనప్రకారం, యదుకులస్యసంస్థాం మృతం, నాశంచేతియావత్, తచ్ఛ్రుత్వా, యుధిష్ఠిరో, నిభృతాత్మా సమాహితచిత్తః, స్వఃపథాయ, స్వశ్శబ్దస్సుఖపరః, నిరతిశయసుఖరూపలోకమార్గాయ మతించక్రే ॥ ౩౨ ॥ అర్జునోదితంయదూనాంనాశం-తాంభగవతోగతించ శ్రుత్వా-కున్త్యపి, భగవత్యధోక్షజే, అనన్యప్రయోజనయాభక్త్యా, నివేశిత ఆత్మామనోయయాతథాభూతా, సంసృతేరుపరరామవిరక్తాబభూవ ॥ ౩౩ ॥ భగవన్మార్గమితిభగవద్గతిమిత్యనేన-చోక్తాభగవతః స్వలోకంప్రతిగతిః కింకృష్ణాఖ్యతనుత్యాగపూర్వికా, ఉతతథైవవే, తిశౌనకాభిప్రేతంవికల్పం, మాలక్ష్య, తత్రస్వాభిప్రేతంవిశదయతి॥యయేతి ॥ అజో భగవాన్, స్వయాతన్వా, భువోభార, మహరత్, తాం తనుం, విజహౌ, మనుష్యసంస్థానంవిజహౌ, స్వాసాధారణయాచతుర్భుజాదిమత్యాతన్వావతిష్ఠత్వపితోఽసిః పాప్మనయాయాంమనుష్యసంస్థానస్థితాంతనుంభూభారమపనేతుంజగ్రాహ, తాంతనుంతిరోధా

విశోకో బ్రహ్మసంపత్త్యా సంఛిన్నద్వైతసంశయః। లీనప్రకృతినైర్గుణ్యాదలిఙ్గత్వాదసమ్భవః ॥ ౩౧ ॥ నిశమ్య భగవన్మార్గం సంస్థాం యదుకులస్య చ। స్వఃపథాయ మతిం చక్రే నిభృతాత్మా యుధిష్ఠిరః ॥ ౩౨ ॥ పృథాప్యనుశ్రుత్య ధనఞ్జయోదితం నాశం యదూనాం భగవద్గతిం చ తామ్ । ఏకాన్తభక్త్యా భగవత్యధోక్షజే నివేశితాత్మోపరరామ సంసృతేః ॥ ౩౩ ॥ యయాహరద్భువో భారం తాం తనుం విజహావజః । కణ్టకం కణ్టకేనేవ ద్వయం చాపీశితుస్సమమ్ ॥ ౩౪ ॥ యథా మత్స్యాదిరూపాణి ధత్తే జహ్యాద్యథా నటః। భూభారః క్షపితో యేన జహౌ తచ్చ కళేబరమ్ ॥ ౩౫ ॥ యదా ముకున్దో భగవానిమాం మహీం జహౌ స్వతన్వా శ్రవణీయసత్కథః । తదాహరేవాప్రతిబుద్ధచేతసామభద్రహేతుః కలిరన్వవర్తత ॥ ౩౬ ॥ యుధిష్ఠిరస్తత్పరిసర్పణం బుధః పురే చ రాష్ట్రే చ గృహే

యస్వాసాధారణతన్వాజగామేత్యర్థః॥ మనుష్యసంస్థానస్య భూభారాపనోదనార్థాధికత్వేనయావదుపాధితత్సంస్థానాపనోద్యమపనుద్య, స్వాసాధారణయైవజగామేతిభావః, మనుష్యసంస్థానేనైవకిం నజగామేత్యాకాంక్షాయాంతత్రదృష్టాన్తముఖేనోత్తరమాహ॥ యథాకణ్టకవిద్ధచరణః పుమాన్, న్యావత్తదపనోదం, కణ్టకాన్తరంపరిగృహ్య, తేన, తదపనుద్య, తతోపనుత్త్యమపనోదకమపికణ్టకం, ద్వయమపిజహాతి, తద్వదీశితుః, భగవతః-ద్వయమపిసమం,, అపనోద్యం దుష్టక్షత్రజాల-మపనోదకంమనుష్యసంస్థానంచోభయమపిసమం, హాతవ్యత్వేనసమం, అపనోదకశరీరస్యాపియావదుపాధిదాస్యత్వాదితిభావః, ఈశితురుభయమిత్యనేన, దుష్టక్షత్రశరీరేష్వప్యన్తః ప్రవిశ్యనియన్తుర్భగవతః, తాన్యపిశరీరాణిస్వస్యైవేతిసూచితం, కణ్టకదృష్టాన్తేనచైతదభిప్రేతం, యథోభయోః కణ్టకయోః కణ్టకత్వమవిశిష్టమేవముభయోరపిశరీరయోస్స్వశరీరత్వమవిశిష్టమితి ॥ ౩౪ ॥ ఇదమేవప్రసిద్ధదృష్టాన్తాన్తరేణాప్యాహ॥యథేతి॥యథానటో, నాట్యోపయుక్తానివేషాన్తరాణిపరిగృహ్యనాట్యానన్తరం- స్వేనరూపేణైవావతిష్ఠతే-తథాహ-భగవానపితత్తత్ప్రయోజనాయమత్స్యాదిరూపాణి-యావత్ప్రయోజనం-ధత్తే - తదనన్తరంపునర్జహ్యాత్ హిత్వాస్వకీయరూపేణైవావతస్థే-తథాయేనశరీరేణభూభారః-క్షపితోనిరస్తః-తత్కళేబరంజహౌ-తత్తిరోధాయస్వాసాధారణేనైవజగామేత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ యదేతి॥శ్రోత్రవ్యాస్సత్యాః కథాయస్య సభగవాన్-ముకున్దః - స్వతన్వాస్వాసాధారణదివ్యమఙ్గళవిగ్రహేణోపేతం-మహీం-యదాయస్మిన్నహని-జహౌ-తదాహరేవతస్మిన్నహన్యేవా-వివేకినా-మభద్రహేతుః అశుభహేతుః-కలి-రన్వవర్తత ॥ ౩౬ ॥ తతోయుధిష్ఠిరః - పురే రాష్ట్రే గృహే ఆత్మనిజనానాం దేహేషుచ-తస్యకలేః పరిసర్పణమనువర్తనం-బుధః జానన్-తన్మూలకం లోభాద్యనర్థానాం - చక్రంజాల - మవలోక్య - గమనాయగృహాన్నిర్గమనాయ - పర్యధాత్ పరిహితః - ఉద్యుక్తోఽభూదిత్య

ర్థః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ తతస్స్వరాట్ రాజా యుధిష్ఠిరః-గుణైః-ఆత్మనస్సుసమం వినయినం పౌత్రం పరీక్షితం-హాస్తినపు
రే తోయనీవ్యాః సముద్రమేఖలాయాః భూమేః-పతిమభ్యషిఞ్చత్ అభిషిక్తవాన్ ,,వినిమయమాత్మనోఽనవమమితి పాఠే,, వి
నిమయం వినిమయార్హం సదృశం-అనవమమనూనమిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ తథా మధురాయాం వజ్రాఖ్యం యదుకులకుమా
రం-శూరసేనానాం జనపదానాం పతిం-అభ్యషిఞ్చత్-తతః-ప్రాజాపత్యాం ప్రజాపతిదేవతాకాం- ఇష్టిం నిరుప్య కృత్వా-
ఈశ్వరో యుధిష్ఠిరః అగ్నీనాహవనీయాదీన్-అపిబత్-ఆత్మన్యారోపితవాన్ ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ తత్రైవ స్వగృహ ఏవ-తత్ప్రసిద్ధం-దు
కూలాదికం త్యక్త్వా, వాచం జుహావేత్యన్వయః-కథంభూతః-నిర్మమః దేహానుబన్ధిషు స్వకీయత్వాభిమానరహితః నిరహఙ్కారః
దేహాత్మభ్రమరహితః, సంఛిన్నాన్యశేషాణి బన్ధనాని ప్రకృత్యాదీని యేన సః, తథా మూలే - ప్రకృత్యాదిమోక్షణ చ సంభ
వాదిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ తత్ప్రకారమాహ ॥ వాచమిత్యాదినా । వాచం వాగాదికర్మజ్ఞానోభయేన్ద్రియవ్యాపారం, మన
సి జుహావ, మనోఽధీనమకరోత, మనస ఇన్ద్రియప్రకృతిత్వాభావాదయమేవార్థః, తన్మనః ప్రాణే జుహావ-మనః ప్రవృత్తిం
ప్రాణాదీనాం మేనే-తథా ప్రాణసంవాదాదిషు దర్శనాత్ - అత ఏవ హి తస్య ముఖ్యప్రాణత్వం-ప్రాణాదీనాం లయానుస
న్ధానప్రకారమాహ ॥ ఇతరే చ తమిత్యాదినా అపానం సోత్సర్గమితి ॥ తం ప్రాణమితరైరితరస్మిన్ అపానే-తం సోత్సర్గమపా
నం-ఉదాన ఇతి శేషః - ఉత్సర్గశబ్దో వృత్తి… ప్రదర్శనార్థః-స్వస్వవృత్తివిశిష్టానామేవ తేషు తేషు లయమనుసంహిత
వానిత్యర్థః-తత-స్తం-ముదానం, మృత్యౌ మృత్యుసంజ్ఞకే సమానే-తం-సమానం-పఞ్చత్వే-ప్రాణాదిపఞ్చకకారణే వాయా
విత్యర్థః,, తదితి పాఠేఽపి సృజామిత్యర్థః అవస్థావిశేషవాయుర్హి ప్రాణః నవాయుమాత్రం సచైకోఽపి ప్రాణాది వృత్తిపఞ్చ

తథాత్మని।పిధాన్వ్యలోభాన్పతజం పాహింసనాద్యధర్మచక్రంగమనాయపర్యధాత్ ॥ ౩౭ ॥ స్వరాట్పౌత్రం
❁ వినయినమాత్మనస్సుసమంగుణైః । తోయనీవ్యాః పతింభూమేరభ్యషిఞ్చద్గజాహ్వయే ॥ ౩౮ ॥ మధురా
యాం తథా వజ్రం శూరసేనపతింతతః । ప్రాజాపత్యాంనిరూప్యేష్టిమగ్నీనపిబదీశ్వరః ॥ ౩౯ ॥ విసృజ్యతత్రతత
త్సర్వం దుకూలవలయాదికమ్ । నిర్మమో నిరహఙ్కారస్సంఛిన్నాశేషబన్ధనః ॥ ౪౦ ॥ వాచంజుహావమనసితత
త్ప్రాణ ఇతరే చ తమ్ । మృత్యావపానం సోత్సర్గం + తం పఞ్చత్వే హ్యజోహవీత్ ॥ ౪౧ ॥ త్రిత్వే హుత్వా చ ప
ఞ్చత్వం తచ్చైకత్వేఽజుహోన్మునిః । సర్వమాత్మన్యజుహవీద్బ్రహ్మణ్యాత్మానమవ్యయే ॥ ౪౨ ॥ చీరవాసా
నిరాహారో బద్ధవాఙ్ముక్తమూర్ధజః । దర్శయన్నాత్మనోరూపం జడోన్మత్తపిశాచవత్ ॥ ౪౩ ॥ అనవేక్షమా
ణో నిరగాదశృణ్వన్బధిరో యథా । ఉదీచీం ప్రవివేశాశాం గతపూర్వాం మహాత్మభిః ॥ ౪౪ ॥ హృది బ్రహ్మ పరంధ్యా
యన్నావర్తేత గతో యతః । సర్వే తమనునిర్జగ్ముర్భ్రాతరః కృతనిశ్చయాః ॥ కలినాఽధర్మమిత్రేణ దృష్ట్వా స్పృ

ష్టా ఛేదాత్పఞ్చవిధః-అతోవృత్తిపఞ్చకవిశిష్టేన ప్రాణస్య తత్కారణే వాయౌ లయానుసన్ధానప్రకార ఉక్తః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ ఏవ
మిన్ద్రియవర్గప్రాణతద్వృత్తీనాం లయసన్ధానముక్తం - అథ-వాయునా సహితాని పఞ్చభూతాని ఇన్ద్రియగణశ్చాహఙ్కా
రకార్యమితి-తదుభయం-త్రిత్వే-సాత్త్వికరాజసతామసరూపత్రివిధాహఙ్కారే-జుహావేత్యర్థః- సర్వత్ర తత్త్వప్రత్యయ
స్స్వార్థే-యథాయథమిన్ద్రియాణాం-సాత్త్వికాహఙ్కారే లయః-భూతానాం తామసే - ఇతి వివేకః తచ్చాహఙ్కార
త్రయం ఏకత్వే-ఏకస్మిన్ ప్రకృతితత్త్వే మహత్తత్త్వేఽజుహావేత్యర్థః- సర్వం వాగాదిప్రకృత్యన్తం-ఆత్మని జీవే-అజు
హోత్-చేతనాధీనప్రవృత్తి-అతఏవముక్తం-నహిజీవః ప్రకృతేరుపాదానం- ఆత్మానం జీవ-మవ్యయే బ్రహ్మణి
అజుహోత్-… తత్పరత్వేన తత్సమర్పితవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ చీరవాసా ఇతి ॥ తతశ్చీరం వల్కలం వా
సో వస్త్రం యస్య సః - నిరాహారః-బద్ధవాక్ మౌనీ-ముక్తా విసృష్టాః మూర్ధజాః కేశాః యేన సః జడాదివ-దాత్మనః స్వస్య-రూ
పమాకారం-దర్శయన్-లోకస్యేతి శేషః ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ యథా బధిర-స్తద్వదశృణ్వన్-అన్ధ ఇవానవేక్షమాణః-నిరగాద్గృహా
దితి శేషః, పూర్వం గతాం గతపూర్వాం-యతో-యాం-గతః-పునర్నావర్తేత-తాం-మహాత్మభిః విరక్తైర్గతపూర్వాం-ఉదీ
చీమాశాం దిశం హృది-పరం బ్రహ్మ ధ్యాయన్ - ప్రవివేశ తం యుధిష్ఠిరమనుసృత్య - తద్భ్రాతరస్సర్వే - కృతనిశ్చయాః
సమానాయకృతో నిశ్చయో యైస్తే కృతవివేకా వా నిర్జగ్ముః తే భ్రాతరో యుధిష్ఠిరాదయో వా - అధర్మః మిత్రం యస్య - తేన క
లినాస్పృష్టాః ప్రజాః భువి దృష్ట్వా ॥ అసాధుకృతా స్తుచ్ఛీకృతాః - సర్వే అర్థా దేహతదనుబన్ధ్యాదయో - యైస్తథాభూ
తాః - ఆత్మనో దేహస్యాపి - త్యక్తికం మరణం - జ్ఞాత్వా భగవచ్చరణామ్బుజం మనసా ధారయామాసుః - యుధిష్ఠిరాద

౩౮ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ వినిమయమాత్మనోఽనవమం గుణైః.   పా + తత్పఞ్చత్వే.

స్తాః ॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ తస్య వైకుణ్ఠస్య పదామ్బుజస్య ధ్యానేన ఉద్రిక్తయా-ఉత్కటయా-భక్త్యా - విశుద్ధధిషణా బుద్ధిర్యేషాం తే-నారాయణపదవాచ్యే పరమపురుషే - ఏకాన్తా మతిర్యేషాం-మతేరేకాన్తత్వం నామ-విజాతీయప్రత్యయానవ్యవధానం-విషయేషు శబ్దాదిషు-ప్రవణాః-ఆత్మానో యేషాం-తైః-అసద్భిః పురుషైః-దురవాపామవాప్తుమశక్యాం-గతిం ముక్త్యాత్మికా-మవాపుః - తదేవోపపాదయతి - విధూతాని నిరస్తాని కల్మషాణి భగవత్ప్రాప్తిప్రతిబన్ధకాని పూర్వోత్తరాఘాని యేషాం - తే-విరజేన రజస్తమోరహితేన - ఉత్తమేనాత్మనా స్వరూపేణ - స్థానం నారాయణస్య స్థానమవాపురిత్యనుషఙ్గః ॥౪౭॥౪౮॥ విదురోఽపి-కఞ్చిత్కాలం-తీర్థాని - అటిత్వా-పాణ్డవానాం-గతి-మాకర్ణ్య-ఆత్మవాన్ భగవతి సమాహితచిత్తః - ప్రభాసే దేహం పరిత్యజ్య-కృష్ణావేశేన కృష్ణ ఏవ సమాధానేన తచ్చిత్తః కృష్ణైకవిషయకచిత్తః పితృదేవతాభిస్సహ-స్వక్షయం స్వస్థానం-యయౌ పునరావృత్తిరహితం స్వకం లోకం యయావిత్యర్థః ‹‹కృష్ణోపవేశ ఇతి పాఠే›› యదుకులసంహారానన్తరం యత్ర కృష్ణః ప్రవిష్టః-తస్మిన్దేశే-ప్రభాసే ఇత్యర్థః-పునరథ పతనాభావాత్ స్వర్గవాసినాం ముక్తత్వకథనం-తేషాం ప్రారబ్ధకర్మావసానే విమోక్ష్యన్త ఏవ-అతో న విరోధః ॥౪౯॥ తదా ద్రౌపద్యపి-పతీనామనపేక్షతా-మాజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా-వాసుదేవే భగవతి- ఏకాన్తా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా మతిర్యస్యాః సా తథాభూతా-తం వాసుదేవ-మవాప ॥౫౦॥ శ్రీకృష్ణాదీనాం ప్రయాణశ్రవణాదిఫలమాహ ॥ య ఇతి ॥ ఇత్థం-నితరాం స్వస్త్యయనం శ్రేయస్కరం పరతాం

ష్టాః ప్రజా భువి ॥౪౫॥ తే సాధుకృతసర్వార్థా జ్ఞాత్వాత్యన్తికమాత్మనః । మనసా ధారయామాసుర్వైకుణ్ఠచరణామ్బుజమ్ ॥౪౬॥ తద్ధ్యానోద్రిక్తయా భక్త్యా విశుద్ధధిషణాః పరే । తస్మిన్నారాయణపదే ఏకాన్తమతయో గతిమ్ ॥ ౪౭ ॥ అవాపుర్దురవాపాం తే అసద్భిర్విషయాత్మభిః । విధూతకల్మషాః స్థానం విరజేనాత్మనైవ హి ॥ విదురోఽపి పరిత్యజ్య ప్రభాసే దేహమాత్మవాన్ । కృష్ణావేశేన తచ్చిత్తః పితృభిస్స్వక్షయం యయౌ ॥ ౪౯ ॥ ద్రౌపదీ చ తదాజ్ఞాయ పతీనామనపేక్షతామ్ । వాసుదేవే భగవతి హ్యేకాన్తమతిరాప తమ్ ॥ ౫౦ ॥ యశ్శ్రద్ధయైతద్భగవత్ప్రియాణాం పాణ్డోస్సుతానామితి సంప్రయాణమ్ । శృణోత్యలం స్వస్త్యయనం పవిత్రం లబ్ధ్వా హరౌ భక్తిముపైతి సిద్ధిమ్ ॥౫౧॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ ॥ తతః పరీక్షిద్ద్విజవర్యశిక్షయా మహీం మహాభాగవతశ్శశాస హ । యథా హి సూత్యామభిజాతకోవిదాస్సమాదిశన్విప్ర మహద్గుణస్తథా ॥౧॥ స ఉత్తరస్య తనయాముపయేమ ఇరావతీమ్ । జనమేజయాదీంశ్చతురస్తస్యాముత్పాదయత్సుతాన్ ॥౨॥ ఆజహారాశ్వమేధాంస్త్రీన్గఙ్గాయాం భూరిదక్షిణాన్ । శారద్వతం గురుం కృత్వా దేవా యత్రాక్షిగోచరాః ॥౩॥ నిజగ్రాహౌజసా వీరః కలిం దిగ్విజయే క్వచిత్ । నృపలిఙ్గధ

చను బావహం-పవిత్రంచ-భగవత్ప్రియాణాం-పాణ్డోస్సుతానాం సంప్రయాణంచ-యః పుమాన్ - శ్రద్ధయా శృణోతి-సః-హరౌ భగవతి-భక్తిం లబ్ధ్వా సిద్ధిం ముక్తిముపైతి ॥౫౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ప్రథమస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః

తదేవం-సంస్థానం పాణ్డుపుత్రాణాం వ్యక్తకృష్ణకథోదయ- మితి ప్రతిజ్ఞాతం-పాణ్డుపుత్రసంస్థానం పరీక్షిజ్జన్మోపేత,ముపపాద్య-అథ పరీక్షితః కర్మాణి ,, పరీక్షితోఽథ రాజర్షేర్జన్మకర్మ విలాపనం ‹‹ఇతి ప్రతిజ్ఞాతాని వర్ణ్య ॥ తత్ర జన్మ పాణ్డవపుత్రవృత్తాన్త ఏవాన్తర్భావ్యాభిహితం , విలాపనం ద్వాదశస్కన్ధే వక్ష్యతి ‹‹ ఇతః పరం- చతురధ్యాయ్యా, కర్మాణి వర్ణ్యన్త ఇతి వివేకః ॥ తత ఇతి ॥ తతః పితృనిర్గమనానన్తరం మహాన్తో గుణా యస్య- స పరీక్షిత్-హే ద్విజ-సూత్యాం జన్మని, జాతకకోవిదాః విప్రాః యథా సమాదిశన్-తథైవ-ద్విజవర్యశిక్షయా, మహాభాగవతస్సన్, మహీం శశాస పాలయామాస ॥౧॥ స పరీక్షిత్-ఉత్తరస్య మాతులస్య, తనయామిరావతీం, ఉపయేమే ఉదువాహ-తత స్తస్యామిరావత్యాం జనమేజయాదీం, శ్చతురస్సుతా-నుదపాదయత్-అడభావ ఆర్షః ఆగమశాస్త్రస్యానిత్యత్వాద్వా ॥౨॥ శారద్వతం కృపం, గురుం-కృత్వా వృత్వా గఙ్గాయాం గఙ్గాతీరే, త్రీనశ్వమేధా, నాజహార- యత్ర-యేష్వశ్వమేధేషు, దేవా ఇన్ద్రాదయః, అక్షిగోచరా-బభూవుః-తన్నావిచానాజహారేత్యర్థః ॥౩॥ కదాచిద్దిగ్విజయే నిమిత్తే-చరన్-వీరః పరీక్షిత్, క్వచి

---

౪౯ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ కృష్ణోపవేశే తచ్చిత్తః.

శే, పదాపాదేన, గోమిథునం స్త్రీపుంసయోర్గవోర్మిథునం ఘ్నన్తం తాడయన్తం-శూద్రం చ, నృపచిహ్నధరం-రాజ-మోజసా పరాభిభవసామర్థ్యాత్మకేన-నిజగ్రాహ నిగృహీతవాన్ ॥౪॥ తత్ర లబ్ధప్రశ్నావసరః పృచ్ఛతి శౌనకః "కస్య హేతోరితి", నృపః పరీక్షిద్ద్విజ హే-కస్మాద్ధేతోః-కలిం నిజగ్రాహేత్యేకః ప్రశ్నః, యో గాం-పదాఽహనత్తతాడ-అసౌ నృపచిహ్నధరశ్శూద్రః క ఇత్యపరః - యద్యపి నృపలిఙ్గధరం శూద్రం కలిమితి సామానాధికరణ్యనిర్దేశేన కలిరేవ నృపచిహ్నధృక్ శూద్ర ఇత్యజ్ఞాతమేవేతి ప్రశ్నానుపపత్తిః-తథాపి-క ఇత్యస్య కిం గుణక ఇత్యభిప్రాయః అతః ప్రశ్నోపపత్తిః ॥౫॥ - ధృతకలినిగ్రహాదికం కేవలమస్మాభిః పృష్టమిత్యేవ న వర్ణయ - కిన్తు- హే మహాభాగ-యది, విష్ణుకథాశ్రయం భగవత్కథోపేతం-అథవాఽస్య విష్ణోః పదామ్బుజమకరన్దాస్వాదినాం-సతాం-సాధూనాం-కథాశ్రయం స్యాత్తర్హి కథ్యతాం ॥౬॥ తత్ర హేతుం వదన్ విష్ణుతద్భక్తకథానాశ్రయాణామశ్రోతవ్యత్వవర్ణనీయత్వం చాహ॥ కిమన్యైరితి॥ అఙ్గ, హే సూత, యత్, యేభ్యః, ఆయుషోఽసద్వ్యయః నిరర్థకః క్షయో-భవతి-తైః-క్షుద్రాయుషామల్పాయుషాం-ఋతం కర్మఫలమిచ్ఛతాం-మర్త్యానాం మరణశీలానాం-నృణాం-సమ్బన్ధిభిరన్యైర్విష్ణుతద్భక్తజన్మకథానాశ్రయైః, రత ఏవాసద్భిః, ఆలాపైః కిం, వర్ణితైః శ్రుతైర్వా, న కించిత్ప్రయోజనం, కిన్తు- కేవలమాయుర్వ్యయ ఏవేతి భావః యద్వా, ఋతం, సత్యం పరం బ్రహ్మ, ఇచ్ఛతాం, తత్ప్రాప్తిం కామయమానానాం, మరణశీలానాం అల్పాయుషాం నృణాం అస్మాకం అన్యైరసదాలాపైః కిం-న కించిత్ప్రయోజనమస్తి-యతో యేభ్యః కేవలమాయుషోఽసద్వ్యయో భవతీత్యన్వయః ॥౭॥ నను క్షుద్రాయుషాం మర్త్యానామస్మాకం-యావత్త్వత్పృష్టవర్ణనశ్రవణం-జీవన, మధ్యవస్థాతుం న శక్యమిత్యత్రాహ॥ ఇహేతి॥ ఇహ-సైమిత్రే-శామిత్రకర్మణి సత్రకర్మణి, శమితృశబ్దః పశుసంజ్ఞపయితృవాచీ శమయితా చ భవాన్ స్త్వేరిత తైః స చేహ,

రం శూద్రం ఘ్నన్తం గోమిథునం పదా॥౪॥ శౌనక ఉవాచ॥ కస్య హేతోర్నిజగ్రాహ కలిం దిగ్విజయే నృపః। నృదేవచిహ్నధృక్ఛూద్రః కోఽసౌ గాం యః పదాఽహనత్॥౫॥ తత్కథ్యతాం మహాభాగ యది విష్ణుకథాశ్రయమ్। అథవాఽస్య పదామ్భోజమకరన్దలిహాం సతామ్॥౬॥ కిమన్యైరసదాలాపైరాయుషో యదసద్వ్యయః। క్షుద్రాయుషాం నృణామఙ్గ మర్త్యానామృతమిచ్ఛతామ్॥౭॥ ఇహోపహూతో భగవాన్మృత్యుశ్శామిత్రకర్మణి। న కశ్చిన్మ్రియతే తావద్యావదాస్త ఇహాన్తకః॥౮॥ ఏతదర్థం హి భగవానాహూతః పరమర్షిభిః। అహో నృలోకే పీయేత హరిలీలామృతం వచః॥౯॥ మన్దస్య మన్దప్రజ్ఞస్య వయో మన్దాయుషశ్చ వై। నిద్రయా హ్రియతే నక్తం దివా చ వ్యర్థకర్మభిః॥౧౦॥ యదా పరీక్షిత్కురుజాఙ్గలేఽవసత్కలిం ప్రవిష్టం నిజచక్రవర్తితే। నిశమ్య వార్తామనతిప్రియాం తతశ్శరాసనం సంయుగశౌణ్డ ఆదదే॥౧౧॥ స్వలంకృతం శ్యామతురంగయోజితం రథం మృగే

పాపాపనోదకభగవద్గుణానుభవితృపరః-తత్సంబన్ధేకర్మణి భగవద్గుణవర్ణనశ్రవణాత్మకబ్రహ్మసత్ర ఇత్యర్థః-భగవాన్ మృత్యురాహూతః స చాన్తకో యావదిహాస్తి-తావదత్ర న కశ్చిన్మ్రియతే న మరణమేతి ॥౮॥ కిమర్థమాహూత ఇత్యత్రాహ॥ ఏతదర్థం, అత్రోపస్థితానామమరణార్థమేవ హి - పరమర్షిభిర్భగవాన్మృత్యు-రాహూత ఇత్యర్థః, మృత్యురపస్వవ్యాపారం విహాయ భగవద్గుణశ్రవణాయ, ఇహ న కంచిదపహన్యాదిత్యభిప్రాయేణాహూత ఇతి భావః-అతః కథ్యతాం మహాభాగ-ఇత్యాదిశ్లోకద్వయే - విష్ణుతద్భక్తకథాశ్రయస్యైవ వర్ణనీయత్వం శ్రోతవ్యత్వం చోక్తం, తదేవ సహేతుకముపపాదయతి, అహో ఇత్యర్ధేన॥ నృలోకే హరేర్లీలా యస్మిన్ప్రతిపాద్యాస్తద్ధరిలీలం-తదమృతతుల్యం, వచః, పీయేత పాతవ్యం, శ్రోతవ్యమితి యావత్, యే పిబన్తి, తానభినన్దతి "అహో ఇతి", తేషాం భాగ్యం ఏతావదితి వక్తుమశక్యమితి భావః ॥౯॥ కుతః-యద్యస్మాన్మన్దస్య మన్దచేష్టస్య మన్దప్రజ్ఞాయస్య మన్దమల్ప - మాయుర్యస్య, తస్య-హరిలీలామృతం-వచః-అశృణ్వతో వయః, కేవలం-నక్తం రాత్రౌ-నిద్రయా హ్రియతే హ్రియతే - దివా అహని తు-వ్యర్థైః పురుషార్థసాధనైః-కర్మభి-స్సాంసారికకర్మభిః-హ్రియతే, హరిలీలామృతం వచః పిబతస్తు-వయస్సఫలమితి భావః ॥౧౦॥ ఇత్థమాపృష్టస్సహేతుకం కలినిగ్రహాదికం వర్ణయతి సూతః, యదేత్యాదినా యావత్సప్తదశాధ్యాయసమాప్తి॥ యదా, పరీక్షిద్దిగ్విజయార్థం గతః కురుజాఙ్గలేషు జనపదేషు, వసన్, నిజచక్రేణ స్వాజ్ఞాచక్రేణ, వర్తితే అనుశిష్టే దేశే, స్వసేనాధిష్ఠితే దేశే వా ప్రవిష్టం-కలిం-తత్ప్రవేశరూపాం-మత్యన్తమప్రియాం వార్తాం - నిశమ్యాకర్ణ్య, తతః సంయుగే యుద్ధే, శౌణ్డః ప్రవీణో రాజా, శరాసనం ధనూరాదదే జగ్రాహ-నిజచక్రవర్తితే కురుజాఙ్గలే వసన్నితి వాన్వయః ॥౧౧॥ తతస్స్వలంకృతం, శ్యామైస్తురంగైః యోజితం, మృగేన్ద్ర-స్సింహో ధ్వజే-యస్మిన్, తం రథమాస్థితో ఽధిష్ఠితః, రథాదిచతురఙ్గయు

త్రియా సేనయా-పరివృతో-దిగ్విజయాయ నిర్గతః-భరుజాఙ్గలానితి శేషః ॥ ౧౨ ॥ భద్రాశ్వాదివర్షాణి నిర్జిత్య బలిం కరం జగృహే ॥ ౧౩ ॥ తత్ర తత్ర దేశేషు-స్వస్య పూర్వేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం-మహాత్మనాం కృష్ణస్య భగవతో మాహాత్మ్యస్య సూచకం-ప్రగీయమానం యశః ॥ ౧౪ ॥ అశ్వత్థామ్నో బ్రహ్మాస్త్రతేజసా-పరిత్రాతమాత్మానం చ-వృష్ణీనాం పార్థానాం చ-కేశవే కృష్ణే, స్నేహమనురాగం చ, తథా తేషాం తస్మిన్ భక్తిం చోపశృణ్వానః ॥ ౧౫ ॥ నితరాం హృష్టః-ప్రీత్యోజ్జృమ్భితే లోచనే యస్య సః- మహామనాః ఉదారబుద్ధిర్వదాన్యో రాజా, తేభ్యః శ్రావయితృభ్యః, మహాధనాని బహుమూల్యద్రవ్యాణి-వాసాంసి హారాంశ్చ, దదౌ ॥ ౧౬ ॥ స్నిగ్ధేష్వపరత్తేషు-పాణ్డుషు యుధిష్ఠిరాదిషు, విష్ణోః కృష్ణస్య- సారథ్యాదికం - జగత్కృతం ప్రణామం చ-స్మృత్వేతి శేషః-నృపతిః పరీక్షిత్-విష్ణోః- శ్చరణారవిన్దే - భక్తిం కరోతి స్మ చకార ఇత్యర్థః ॥ తత్ర సారథ్యం ప్రసిద్ధం-పారిషదం సభ్యత్వం- సేవనం కృష్ణస్య కర్మ -దౌత్యం దూతస్య కర్మ-వీరాసనానుగమనం- నృపాసనాధిష్ఠితం ప్రత్యనువర్తనం- స్తవనం స్తుతికర్మ ప్రణామో నమస్కారః-విష్ణుకర్తృకాన్ పాణ్డువిషయానేతాన్ స్మృత్వేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ తస్య పరీక్షితః-పూర్వేషాం యుధిష్ఠిరాదీనాం-వృత్తిమన్వహం-వర్తమానస్యానువర్తమానస్య సతః-తస్య, నాతిదూరే సన్నికృష్టదేశే, యన్మహాశ్చర్యమాసీత్ తత్ కథయిష్యతో మే-మత్తః శృణు ॥ ౧౮ ॥ ధర్మ ఇతి ॥ ధర్మః ధర్మాధిదేవో-వృషరూపధరః-ఏకేన-పాదేన పాదేన, చరన్-విచ్ఛాయాం నిస్తేజస్కాం-

ద్ధ్వజమాస్థితః పురాత్ । వృతో రథాశ్వద్విపపత్తియుక్తయా స్వసేనయా దిగ్విజయాయ నిర్గతః ॥ ౧౨ ॥ భద్రాశ్వం కేతుమాలం చ భారతం చోత్తరాన్ కురూన్ । కింపురుషాదీని వర్షాణి విజిత్య జగృహే బలిమ్ ॥ ౧౩ ॥ తత్ర తత్రోపశృణ్వానః స్వపూర్వేషాం మహాత్మనామ్ । ప్రగీయమానం చ యశః కృష్ణమాహాత్మ్యసూచకమ్ ॥ ౧౪ ॥ ఆత్మానం చ పరిత్రాతమశ్వత్థామ్నోఽస్త్రతేజసా । స్నేహం చ వృష్ణిపార్థానాం తేషాం భక్తిం చ కేశవే ॥ ౧౫ ॥ తేభ్యః పరమసంతుష్టః ప్రీత్యుజ్జృమ్భితలోచనః । మహాధనాని వాసాంసి దదౌ హారాన్ మహామనాః ॥ ౧౬ ॥ సారథ్యపారిషదసేవనసఖ్యదౌత్యవీరాసనానుగమనస్తవనప్రణామాన్ । స్నిగ్ధేషు పాణ్డుషు జగత్ప్రణతిం చ విష్ణోర్భక్తిం కరోతి నృపతిశ్చరణారవిన్దే ॥ ౧౭ ॥ తస్యైవం వర్తమానస్య పూర్వేషాం వృత్తిమన్వహమ్ । నాతిదూరే కిలాశ్చర్యం యదాసీత్తన్నిబోధ మే ॥ ౧౮ ॥ ధర్మః పదైకేన చరన్ విచ్ఛాయాముపలభ్య గామ్ । పృచ్ఛతి స్మాశ్రువదనాం వివత్సామివ మాతరమ్ ॥ ౧౯ ॥ కచ్చిద్భద్రేఽనామయమాత్మనస్తే విచ్ఛాయాఽసి మ్లాయతేషన్ముఖేన । ఆలక్షయే భవతీమన్తరాధిం దూరే బన్ధుం శోచసి కంచనామ్బ ॥ ౨౦ ॥ పాదైర్న్యూనం శోచసి మైకపాదమాత్మానం వా వృషలైర్భోక్ష్యమాణమ్ । ఆహో సురాదీన్ హృతయజ్ఞభాగాన్ ప్రజా ఉత స్విన్మఘవత్యవర్షతి ॥ ౨౧ ॥ అరక్ష్యమాణాః స్త్రియ ఉర్వి బాలాన్ శోచస్యథో పురుషాదైరివార్తాన్ । వాచం దేవీం బ్రహ్మకులే కుకర్మణ్యబ్రహ్మణ్యే రాజకులే కులాగ్ర్యాన్ ॥ ౨౨ ॥ కిం క్షత్రబన్ధూన్ కలినోపసృష్టాన్ రాష్ట్రాణి వా తైరవరోపితాని । ఇతస్తతో వాఽశనపానవాసఃస్నానవ్యవాయోన్ముఖజీవలోకమ్ ॥ ౨౩ ॥ యద్వాఽమ్బ తే భూ

గాం గోరూపధరాం, వత్సరహితాం మాతరమివ-అశ్రువదనే యస్యాస్తాం-పృచ్ఛతి స్మ అపృచ్ఛత్ ॥ ౧౯ ॥ ప్రశ్నమేవాహ-కచ్చిదిత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ హే భద్రే, తవాత్మనః దేహస్య, అనామయమారోగ్యం-అస్తి కచ్చిత్-ఈషన్మ్లాయతా ఈషత్ క్షయముపగతేన-ముఖేన, విచ్ఛాయా-నిస్తేజస్కా-భవసి-అహం తు- భవతీం త్వాం-అన్తరా-హృదయమధ్యే ఆధిః క్లేశో యస్యాస్తథాభూతాం-ఆలక్షయే-మ్లానివిచ్ఛాయాభ్యాముత్ప్రేక్ష్యామి। హే అమ్బ, కంచన దూరస్థం బన్ధుం శోచసి కిం ॥ ౨౦ ॥ కిం వా పాదైః త్రిభిః న్యూనా - ఏకః పాదో యస్యాస్తం - మాం ప్రతి శోచసి, ఉత-వృషలైః శూద్రప్రాయై రాజభిః, భోక్ష్యమాణం స్వాత్మానం ప్రత్యేవ శోచసి, ఆహోస్విత్ హృతాః శూన్యాః, యజ్ఞియహవిర్భాగో యేషాం తాన్-దేవాన్ ప్రతి- ఉతస్విత్ మఘవతి ఇన్ద్రే-అవర్షతి సతి-దుర్భిక్షపీడితాః ప్రజాః ప్రతి ॥ ౨౧ ॥ యద్వా-హే ఉర్వి-పురుషాదైః రాక్షసైరివ-నృశంసైః-ఆర్తాన్ పీడితాన్-బాలకాన్-అరక్ష్యమాణాః స్త్రియః స్త్రీః ప్రతి - శోచసి కిం-బ్రహ్మకులే విప్రకులే-కుకర్మణి దుర్వృత్తే సతి-దేవస్య విష్ణోః సంబన్ధినీం-వాచం త్రయీం ప్రతి-ఉత- రాజకులే-అబ్రహ్మణ్యే బ్రాహ్మణేష్వసాధుని సతి-కులాగ్ర్యాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రతి ॥ ౨౨ ॥ కిం వా-కలినా ఉపసృష్టాన్- క్షత్రియాధమాన్ ప్రతి - యద్వా తైః క్షత్రబన్ధుభిః అవరోపితాని ఉపద్రుతాని రాష్ట్రాణి ప్రతి- ఉత - ఇతస్తతః - నిషిద్ధదేశజనేషు అశనాద్యున్ముఖం అశనాద్యభిలాషిణం జీవలోకం ప్రతి ॥ ౨౩ ॥ యద్వా-హే అమ్బ హే ధరిత్రి- తవ - భూరిభారస్యావతారాయాపహరణాయ-కృతః అవతారో యేన-తస్య

హరేః-అధునాఽన్తర్హితస్య శ్రీకృష్ణస్య, హరేరితి కర్తరి షష్ఠీ, తేన, విసృష్టా త్యక్తా సతీ, తస్య కర్మాణి చేష్టితాని-నిర్వాణవిలమ్బితాని స్మరతి - త్వం శోచసి- నిర్వాణే మోక్షే విశేషేణ లమ్బితాని సన్నిహితాని సాక్షాత్కృతానీతి యావత్- యద్వా-నిర్వాణం సుఖం విలమ్బితం-అధునాన్తరితం యేభ్యస్తాని ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ హే వసుంధరే-తవాధేర్మూలమిదముపస్థితం-మహ్యమాచక్ష్వ ఆఖ్యాహి-యేనాపి కర్శితా కృశత్వం ప్రాప్తాసి- తస్యాధేర్మూలమిత్యర్థః- హే అమ్బ, సురైరపి బహుమన్తవ్యం-తవ సౌభగం స్పృహణీయం సౌన్దర్యం-బలినామపి బలీయసా, కాలేన కిం వాపహృతకమ్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ ఏవముక్తా ధరణ్యాహ। భవానిత్యాదిభిర్దశభిః । తన్మమాధిమూలం సర్వం, ను నూనం భవాన్ వేద జానాస్యేవ, కుతః- యత్ యస్మాత్-ధర్మాన్ పృచ్ఛసి- అజానతో ధర్మప్రశ్నోఽనుపపన్న ఇతి భావః - అథాపి కింతదితి చేత్, యేన కారణేన - త్వం, లోకానాం సుఖావహైశ్చతుర్భిః పాదైర్వర్తసే అవర్తథాః, అధునా-యేన కారణేన వినైకపాదేన వర్తసే, తదేవ మమాప్యాధిమూలమిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ కారణవిశేషజిజ్ఞాసాయాం తదుపపాదయతి ॥ సత్యమిత్యాదిపఞ్చభిః, సత్యాదయోఽన్యే చ బహవో, మహత్త్వమిచ్ఛద్భిర్జనైః, ప్రార్థనీయాః- గుణాః - నిత్యాః కదాచిదపి యస్మిన్న వియన్తి న చ్యవన్తి, తేన, గుణానాం పాత్రేణ ముఖ్యాశ్రయేణ, శ్రీనివాసేన శ్రీకృష్ణేన, సాంప్రతమధునా, రహిత, మత ఏవ, పాప్మనా పాపేన , కలినా, ఈక్షితం, లోకం, ప్రత్యహం శోచామీత్యన్వయః, తత్ర సత్యం భూతహితత్వం, వాచికం వా శౌచం హేయప్రతిభటత్వం, క్షాన్తిః స్వాపరాధజనసహిష్ణుతా, త్యాగః, అనాదరః పూర్ణకామత్వప్రయుక్తః, తథా చ శ్రూయతే ,, సర్వమిదమభ్యాత్తోఽవాక్యనాదర ఇతి,, ఆత్మపర్యన్తవదా

రిభరావతారకృతావతారస్య హరేర్ధరిత్రి। అన్తర్హితస్య స్మరతీ విసృష్టా కర్మాణి నిర్వాణవిలమ్బితాని॥ ౨౪॥
ఇదం మమాచక్ష్వ తవాధిమూలం వసుంధరే యేన వికర్శితాసి। కాలేన వా తే బలినాం బలీయసా సురార్చితం కిం
హృతమమ్బ సౌభగమ్॥ ౨౫॥ ధరణ్యువాచ॥ భవాన్హి వేద తత్సర్వం యన్మాం ధర్మానుపృచ్ఛసి। చతుర్భిర్వర్తసే
యేన పాదైర్లోకసుఖావహైః॥ ౨౬॥ సత్యం శౌచం దయా క్షాన్తిస్త్యాగః సన్తోష ఆర్జవమ్। శమో దమస్తపః
సామ్యం తితిక్షోపరతిః శ్రుతమ్॥ ౨౭॥ జ్ఞానం విరక్తిరైశ్వర్యం శౌర్యం తేజో బలం స్మృతిః। స్వాతన్త్ర్యం
కౌశలం కాన్తిర్ధైర్యం మార్దవమేవ చ॥ ౨౮॥ ప్రాగల్భ్యం ప్రశ్రయః శీలం సహ ఓజో బలం భగః। గామ్భీర్యం
స్థైర్యమాస్తిక్యం కీర్తిర్మానోఽనహంకృతిః॥ ౨౯॥ ఏతే చాన్యే చ భగవన్నిత్యా యత్ర మహాగుణాః। ప్రార్థ్యా మ
హత్త్వమిచ్ఛద్భిర్న వియన్తి స్మ కర్హిచిత్॥ ౩౦॥ తేనాహం గుణపాత్రేణ శ్రీనివాసేన సామ్ప్రతమ్। శోచామి ర
హితం లోకం పాప్మనా కలినేక్షితమ్॥ ౩౧॥ ఆత్మానం చానుశోచామి భవన్తం చామరోత్తమమ్। దేవాన్పితౄనృ
షీన్సాధూన్సర్వాన్వర్ణాంస్తథాశ్రమాన్॥ ౩౨॥ బ్రహ్మాదయో బహుతిథం యదపాఙ్గమోక్షకామాస్తపః స

న్యత్వం వా త్యాగః , సంతోషః కర్హిచిదపి క్లేశరాహిత్యం , ఆర్జవం మనోవాక్కాయానామైకరూప్యం , శమో మనోనిగ్రహః , దమో బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహః , తపః ఆలోచనం జగద్వ్యాపారోపయుక్తం , సామ్యం అశనాయాదిరాహిత్యం, తితిక్షా ద్వంద్వాప్రతిహతత్వం , ఉపరతిర్వృథా వ్యాపారోపరతిః , శ్రుతం సర్వం శాస్త్రార్థం యాథాత్మ్యవిత్త్వం ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ జ్ఞానం ఆశ్రితానిష్టపరిహారేష్టప్రాపణోపయుక్తం-విరక్తిర్విషయేషు నిస్పృహత్వం - విషయానాకృష్టచిత్తత్వం వా-ఐశ్వర్యం స్వవ్యతిరిక్తసర్వనియన్తృత్వం-శౌర్యం యుద్ధేష్వవైముఖ్యం - తేజోఽప్రధృష్యతా-బలం ప్రసిద్ధం-స్మృతిః సత్స్వపి విపులేష్వపరాధేషూపకారస్మరణం స్వాతన్త్ర్యం అన్యానపేక్షత్వం-కౌశలం నైపుణ్యం-కాన్తిః-న తత్ర సూర్యో భాతీతి శ్రుత్యుక్తవిధా దీప్తిః- ధైర్యం వీర్యం - తచ్చ యుద్ధేష్వగృహ ఇవ ప్రవేశసామర్థ్యం, మార్దవమక్రూరతా స్వాతన్త్ర్యం సౌభగం కాన్తిరితి పాఠే-సౌభగం సౌభాగ్యం, స్పృహణీయత్వం ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ ప్రాగల్భ్యం సభాసుదార్ఢ్యం-ప్రశ్రయో మహత్సు వినయః-శీలం సద్వృత్తిః- సహః ప్రాణస్య స్వాభావికసామర్థ్యం - ఓజః అన్నాదిజనితం బలం-ధారణాసామర్థ్యం-భగో జ్ఞానాద్యుత్కర్షః, గామ్భీర్యం దురవగాహాభిప్రాయత్వం - స్థైర్యం క్రోధనిమిత్తైరవికారః-ఆస్తిక్యం శాస్త్రార్థవిశ్వాసః-కీర్తిర్యశః-మానః పూజార్హతా-అనహంకృతిః దేహాత్మాభిమానరాహిత్యం ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ శ్రీయతే బ్రహ్మాదిభిరితి శ్రీర్లక్ష్మీః తస్యాః నివాసః-శ్రీనివాసః తేనేత్యభిప్రేతమ్ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ తదేవ విశదయతి॥ బ్రహ్మాదయ ఇతి॥ చతుర్ముఖప్రభృతయః యస్యాః అపాఙ్గమోక్షః ఈషత్తిర్యగ్దృగ్విప్రసారః- తద్విషయత్వం - ఆత్మనాం కామయమానాః-బహుతిథం బహుకాలం-తపస్సమచరన్ వర్షుః-సా శ్రీః-కమలవనం స్వనివాసం-విహాయ - భగవన్తమేవ-ప్రపన్నా వసతి

యస్య-పాదయోః-సౌభగం సౌన్దర్యమేవా-లం నితరాం, భజతే సేవతే ॥ ౩౩ ॥ తస్య భగవతః-అబ్జాదీనాం-కేతూనాం చిహ్నానాం, కైః తైరాశ్రయభూతైః, పదైః పాదవిన్యాసైః-అలంకృతమఙ్గం యస్యాః సాహం - తతః, అతఏవ-విభూతిం శ్రియం, మయ్యుపలభ్య, త్వయా మేవ్యం భాగ్యం న లబ్ధమిత్యధిక్షిప్య-విభూతిం సర్వసమృద్ధిం ప్రాప్యేతి వా - త్రీనపి లోకాన్- నన్వ కోఽచే-త్రిలోకీమతిక్రమ్య తతోఽప్యధిక దీప్తిమత్యస్మి, ఏవ-ముత్స్మయతీం గర్వితాం, మాం, స భగవాన్ తదన్తే అవతారప్రయోజనాన్తే-వ్యసృజత్ ॥ ౩౪ ॥ యో వా ఇతి ॥ మమ అతివ భారరూపం-ఆసురవంశే ఆసురసంపద్యుక్తే వంశే, జాతానాం రాజ్ఞాం అక్షౌహిణీనాం శతం, యపానుదత్ అపనీతవాన్-తథా-యశ్చాత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః-ఊనపదం - ఊనం పదం పాదద్వయం యస్య తం-అతఏవ, దుస్థం దుఃఖితం, త్వాం, ఆత్మని స్వస్మిన్, యత్పౌరుషం సామర్థ్యం-తేన - సంపాదయన్ పాదచతుష్టయసమ్పన్నం కర్తుమిచ్ఛన్, యదుషు రమణీయం అఙ్గం శరీరమబిభ్రత్ ధృతవాన్ ॥ ౩౫ ॥ యః ప్రేమపూర్వకావలోకనే రుచిరేణ, సున్దరేణ-స్మితేన, సున్దరైర్భాషణైశ్చ-మధుమానినీనాం యాదవస్త్రీణాం, స్థైర్యం ఇతరావశ్యత్వం, సమ్యక్, హృతవాన్, యస్యాఙ్ఘ్రిభ్యాం విటఙ్కితాయాః అలంకృతాయాః, మమ, రోమోత్సవో రోమోద్గమో - బభూవ-తస్య పురుషోత్తమస్య శ్రీకృష్ణస్య-విరహం, కా వా-మాదృశీ సహేత- నకాపి సహేతేత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ ఇత్థం తయోః పృథివీధర్మయోః కథయతోః మిథః సంభాషమాణయోః సతోః తదా, పరీక్షిన్నామ రాజర్షిః ప్రాచీం సరస్వతీం ప్రభాసతీర్థం ప్రా

నుచరన్ భగవత్ప్రపన్నా । సా శ్రీః స్వవాసమరవిన్దవనం విహాయ యత్పాదసౌభగమలం భజతేఽనురక్తా ॥
తస్యాహమబ్జకులిశాఙ్కుశకేతుకేతైః శ్రీమత్పదైర్భగవతః సమలంకృతాఙ్గీ । త్రీనత్యరోచ ఉపలభ్య తతో విభూతిం లోకాన్స మాం వ్యసృజదుత్స్మయతీం తదన్తే ॥ ౩౪ ॥ యో వై మమాతిభరమాసురవంశరాజ్ఞామక్షౌహిణీశతమపానుదదాత్మతన్త్రః । త్వాం దుస్థమూనపదమాత్మని పౌరుషేణ సంపాదయన్యదుషు రమ్యమబిభ్రదఙ్గమ్ ॥ ౩౫ ॥ కా వా సహేత విరహం పురుషోత్తమస్య ప్రేమావలోకరుచిరస్మితవల్గుజల్పైః । స్థైర్యం సమానమహరన్మధుమానినీనాం రోమోత్సవో మమ యదఙ్ఘ్రివిటఙ్కితాయాః ॥ ౩౬ ॥ తయోరేవం కథయతోః పృథివీధర్మయోస్తదా । పరీక్షిన్నామ రాజర్షిః ప్రాప్తః ప్రాచీం సరస్వతీమ్ ॥ ౩౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ ॥ తత్ర గోమిథునం రాజా హన్యమానమనాథవత్ । దణ్డహస్తం చ వృషలం దదృశే నృపలాఞ్ఛనమ్ ॥ వృషం మృణాలధవళం మేహన్తమివ బిభ్యతమ్ । వేపమానం పదైకేన సీదన్తం శూద్రతాడితమ్ ॥ ౨ ॥ గాం చ ధర్మదుఘాం దీనాం భృశం శూద్రపదాహతామ్ । వివత్సామాశ్రువదనాం క్షామాం యవసమిచ్ఛతీమ్ ॥ ౩ ॥ పప్రచ్ఛ రథమారూఢః కార్తస్వరపరిచ్ఛదః । మేఘగమ్భీరయా వాచా సమారోపితకార్ముకః ॥ ౪ ॥ కస్త్వం మచ్ఛరణే లోకే బలాద్ధంస్యబలాన్బలీ । నరదేవోఽసి వేషేణ నటవత్కర్మణాఽద్విజః ॥ ౫ ॥ యస్త్వం కృష్ణే గతే దూరం సహగాణ్డీ

ప్తః ॥ ౩౭ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాయాం, ప్రథమస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః ॥

తత్రేతి ॥ తత్ర ప్రాచ్యాం సరస్వత్యాం - పూర్వోక్త-మనాథవద్ధన్యమానం-గోమిథునం-నృపస్యేవ లాఞ్ఛనాని యస్య-దణ్డో హస్తే యస్య తం-వృషలం చ-రాజా పరీక్షి-ద్దదర్శ ॥ ౧ ॥ తత్ర గోమిథునే పుమాంసం విశినష్టి ॥ వృషమితి ॥ వృషం మృణాలవద్ధవళం-మేహన్తమివ మూత్రం ముఞ్చన్తమివ-బిభ్యతముద్విజన్తం-ఏకేన పాదేన-కమ్పమానం-శూద్రేణ తాడితం-అతః సీదన్తం క్లిశ్యన్తమ్ ॥ ౨ ॥ స్త్రియం విశినష్టి ॥ గామితి ॥ ధర్మదుఘాం హృతపయోరూపక్షీరద్రవ్యాదోగ్ధ్రీం-శూద్రస్య వామపాదేన తాడితాం-అతఏవ-భృశం దీనాం-వత్సరహితాం-అశ్రుసహితం వదనం యస్యాస్తాం-కృశాం కర్శితాం-యవసం తృణ-మిచ్ఛతీం కామయమానాం-గాం చ-చకారాద్వృషలం చ-పప్రచ్ఛేత్యన్వయః ॥ ౩ ॥ కార్తస్వరం స్వర్ణం ప్రాయః పరిచ్ఛదాః పరికరాః యస్మిన్-తం రథ-మారూఢః-సమారోపితం సజ్జీకృతం కార్ముకం ధనుర్యేన-స పరీక్షి- న్మేఘగమ్భీరయా గిరా పప్రచ్ఛ ॥ ౪ ॥ ప్రశ్నమేవాహ ॥ కస్త్వమిత్యాదిభిరేకాదశభిః, తావద్వృషలం ప్రతి ప్రశ్నమాహ ॥ కస్త్వమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ కస్త్వం త్వం క ఇతి ప్రశ్నః-కిమర్థం పృచ్ఛసీత్యత్రాహ ॥ అహమేవ శరణం రక్షితా యస్య తస్మిన్ అస్మిన్లోకే-బలీసన్-త్వం-అబలాన్ దుర్బలాన్-బలాత్-హంసి-అతః పృచ్ఛామీతి భావః-నృపోఽహమిత్యత్రాహ ॥ నట-వత్ నరదేవోఽసి కర్మణా-త్వం-అద్విజః శూద్రః ॥ ౫ ॥ గాణ్డీవధన్వనా అర్జునేన సహ-శ్రీకృష్ణే-దూరం స్వర్లోకం ప్రతి గతే సతి-

త్వం-అశోచ్యాన్ శోకానర్హాన్-రహసి-ప్రహరన్-వధమర్హసి-అతిశోచ్యోసి-స్వజనేనేతి శేషః ❁॥౬॥❁ అథవృషంపృచ్ఛతి॥
త్వమితి॥ హేమృణాళధవళ-పద్భిః త్రిభిర్న్యూనః-పదైకేనచరన్-త్వంవాకో-నోఽస్మాన్- వృషరూపేణ-పరిఖేదయన్ కిం
వా కశ్చిద్దేవః ❁॥౭॥❁ కౌరవేన్ద్రాణాం-దోర్దణ్డైః-పరిరమ్భితే ఆశ్లిష్టే-పాలితఇతియావత్-అస్మిన్భూతలే-తేవినా త్వాం వి
నా-కేషాంచిదపిప్రాణినాం-శుచః శోకాశ్రుబిన్దవః -కదాచిదపినపతన్తి ❁॥౮॥❁ హేసౌరభేయ-వృష మాఽనుశుచః శోకం
మాకార్షీః-తేతవ వృషలాదస్మాత్ శూద్రాద్భయం-వ్యేతునశ్యతు గామాశ్వాసయన్నాహ॥ మేతి॥ హేఅమ్బ-ఖలానాందు
రాత్మనాం-శాస్తరిదణ్డధరే-మయి తిష్ఠతిసతి-త్వం-మారోదీః రోదనం మాకార్షీః-తేతవ-భద్రంసుఖమేవభవిష్యతి ❁॥౯॥
హేసాధ్వి-యస్యరాజ్ఞో-రాష్ట్రే- దురాత్మభిస్సర్వాః ప్రజాః - త్రస్యన్తేబిభ్యతి అసాధుభిరితికరణత్వవివక్షయాతృతీయా
ప్రయుక్తా-అతోన "భీత్రార్థానా" మిత్యపాదానత్వం-తస్యమత్తస్యరాజ్ఞః కీర్త్యాదయోనశ్యన్తిభగోభాగ్యం-గతిః ప్రే
త్యలోకగతిః ❁॥౧౦॥❁ ఆర్తానాందుఃఖితానాం-ఆర్తిపరిహారఇతియ ఏషఏవ-రాజ్ఞాం-పరఉత్కృష్టో-ధర్మః-యతఏ
వ-మతః, భూతద్రోహకారిణమతఏవా,సత్తమమేనం,వధిష్యామి ❁॥౧౧॥❁ పునర్వృషంపృచ్ఛన్నాశ్వాసయన్॥ కో ఇతి సా
ర్ధేశ్చతుర్భిః॥ హేసౌరభేయ,చతుష్పద- స్తవ-త్రీన్ పాదాన్,కో,ఽవృశ్చత్ అచ్ఛినత్,కృష్ణానువర్తినాంరాజ్ఞాంఅస్మాకం-
రాష్ట్రే-త్వాదృశాః దుఃఖితాః,మాభూవన్ నసన్తు ❁॥౧౨॥❁ హేవృష,వః,భద్రమేవభవిష్యతి,కింతు,అకృతాగసాం నిర

ధన్వనా । శోచ్యోస్యశోచ్యాన్రహసి ప్రహరన్వధమర్హసి ॥ ౬ ॥ త్వం వా మృణాళధవళః పాదైర్న్యూనః
పదా చరన్ । వృషరూపేణ కిం కశ్చిద్దేవో నః పరిఖేదయన్ ॥ ౭ ॥ న జాతు కౌరవేన్ద్రాణాం దోర్దణ్డపరిరమ్భితే।
భూతలేఽనుపతన్త్యస్మిన్ వినా తే ప్రాణినాం శుచః ॥ ౮ ॥ మా సౌరభేయాఽనుశుచో వ్యేతు తే వృషలాద్భయమ్।
మా రోదీరమ్బ భద్రం తే ఖలానాం మయి శాస్తరి ॥ ౯ ॥ యస్య రాష్ట్రే ప్రజాస్సర్వాస్త్రస్యన్తే సాధ్వ్యసాధుభిః।
తస్య మత్తస్య నశ్యన్తి కీర్తిరాయుర్భగో గతిః ॥ ౧౦ ॥ ఏష రాజ్ఞః పరో ధర్మో హ్యార్తానామార్తినిగ్రహః। అత ఏ
నం వధిష్యామి భూతద్రుహమసత్తమమ్ ॥ ౧౧ ॥ కోఽవృశ్చత్తవ పాదాంస్త్రీన్ సౌరభేయ చతుష్పద। మా భూ
వంస్త్వాదృశా రాష్ట్రే రాజ్ఞాం కృష్ణానువర్తినామ్ ॥ ౧౨ ॥ ఆఖ్యాహి వృష భద్రం వః సాధూనామకృతాగసామ్।
ఆత్మవైరూప్యకర్తారం పార్థానాం కీర్తిదూషణమ్ ॥ ౧౩ ॥ జనేఽనాగస్యఘం యుఞ్జన్ సర్వతోఽస్య చ మద్భ
యమ్ ॥ ౧౪ ॥ అనాగస్స్విహ భూతేషు య ఆగస్కృన్నిరఙ్కుశః। ఆహర్తాస్మి భుజం సాక్షాదమర్త్యస్యాపి సా
ఙ్గదమ్ ॥ ౧౫ ॥ రాజ్ఞో హి పరమో ధర్మస్స్వధర్మస్థానుపాలనమ్। శాసతోఽన్యాన్యథాశాస్త్రమనాపద్యుత్ప
థానిహ ॥ ౧౬ ॥ ధర్మ ఉవాచ ॥ ఏతద్వః పాణ్డవేయానాం యుక్తమార్తాభయం వచః। యేషాం గుణగణైః కృష్ణో
దౌత్యాదౌ భగవాన్కృతః ॥ ౧౭ ॥ న వయం క్లేశబీజాని యతస్స్యుః పురుషర్షభ। పురుషం తం విజానీమో వాక్యభే
దవిమోహితాః ॥ ౧౮ ॥ కేచిద్వికల్పవసనా ఆహురాత్మానమాత్మనః। దైవమన్యేఽపరే కర్మ స్వభావమపరే ప్ర

పరాధినాం,సాధూనాంయుష్మాకం,ఆత్మవైరూప్యకారిణం,పార్థానాంకీర్తిందూషయతీతితథా,తం,మాఖ్యాహి ❁॥౧౩॥
యః-అనాగసినిరపరాధే,జనే,ద్రోహం యుఞ్జన్నాస్తే,తస్యసర్వతఃసర్వత్ర,మత్ మత్తః - భయం,భవిష్యతి ❁॥౧౪॥❁
యోఽనాగస్సుభూతేషు,నిరఙ్కుశః ఉత్పథస్సన్,ఆగస్కృద్ద్రోహకృద్భవతి,తస్యసాక్షాదమర్త్యస్యదేవస్యాపి,సాఙ్గద
యుక్తం భుజ,మాహర్తాస్మి ఆహరిష్యమాణోస్మి ❁॥౧౫॥❁ స్వధర్మస్థానాం అనుపాలనమేవరాజ్ఞః పరమోధర్మః,కథం
భూతస్య ఇహలోకే,అనాపది,ఉత్పథాన్ దుర్వృత్తాన్,అన్యాన్ అసాధూన్,శాసతః దణ్డయతః, ఆ నాపద్యుత్పదానిత్యనే
న,ఆపదిదుర్వృత్తిరప్యదోషావహేతిసూచితమ్ ❁॥౧౬॥❁ ఏవముక్తవన్తమాహవృషః॥ ఏతదితి ద్వాభ్యాం॥ తావత్తద్వచోభి
నన్దతి॥ ఏతదితి॥ పాణ్డువంశజానాంయుష్మాకం, ఏతత్, ఆర్తానాంనభయంయస్మాత్తద్వచో,యుక్తమేవ,పాణ్డవేయానితిశిష
ష్టి॥ యేషాంపాణ్డవేయానాం,గుణగణైస్సన్తుష్టః,భగవాన్ కృష్ణో,దౌత్యాదౌకర్మణి,వృతః, దౌత్యాదికర్మార్థం వృత-ఇత్య
ర్థః॥ ఏషామితికర్తరిషష్ఠీ,యైర్వృతఇత్యర్థః॥ ఏవంవిధగుణగణాశ్రయాణామేతద్వచోయుక్తమేవేతిభావః ❁॥౧౭॥❁ కో
ఽవృశ్చదితియత్పృష్టంతత్రోత్తరమాహ॥ నేతి॥ హేపురుషర్షభ,యస్మాత్పుంసః,క్లేశబీజానిదుఃఖకారణాని,స్యుః,తంపు
రుషం,వయంనజానీమః, తత్రహేతుంవదన్నాత్మనోపిశినష్టి॥ వాక్యభేదవిమోహితాః,క్లేశకారణానివదతాంవాక్యభేదై
ర్నానావిధవాక్యైర్విమోహితాః ❁॥౧౮॥❁ వాక్యభేదానేవదర్శయతి కేచిదితిసార్ధేన॥ క్లేశకారణవాదినాంమధ్యే,కేచిత్
ఏవంవైవంవే,త్యేవంవిధోవికల్పఏవ,వసనంవసనవదాచ్ఛన్నతత్త్వార్థాపాదకం,యేషాం,తథాభూతాః,ఆత్మనఃస్వస్యాత్మా

నమేవ క్లేశకారణమాహుః, అన్యేతు, దైవం, అపరేతు, కర్మ ప్రాక్తనం, ఇతరేతు, స్వభావ, మపరేతు, ప్రభుం తత్ర, దైవం వాదృష్టమితి భావః ప్రకృతేఽపరేణావ స్వభావః, ప్రవర్తకః ✽॥౧౮॥✽ కేచిత్తు, అప్రతర్క్యాత్ తర్కాగోచరాత్, అనిర్దేశ్యాద్వక్తుమశక్యాత్, తర్కాస్పష్టాచ్చ తర్కాగోచరాత్ క్లేశ ఇత్యాహుః, ఇత్థం, కేష్వపి నిశ్చయః, నేత్యధ్యాహారః యద్వా, తత్తదభిమానాగ నానావత్తైవ నిశ్చయః ఇత్యర్థః, తత్ర ప్రసం క్లేశకారణ విశేష వికల్పితేషు, హే రాజర్షే, యదనురూపం, ప్రకృతక్లేశానుగుణం కారణం, తత్, స్వమనీషయా సూక్ష్మయా ధియా, విమృశ విచారయ ✽॥౨౦॥✽ ఇత్థం ధర్మే ప్రవదతి సతి హే ద్విజసత్తమాః, సః, సమ్రాట్ సార్వభౌమః, పరీక్షిత్, విగతఖేదః, సమాహితేన మనసా, తం ధర్మస్యాభిప్రాయం, ప్రత్యక్షం, పర్యచష్ట నేపవర్తతే, దృష్టవాన్, ఆలోచ్య నిర్ణీతవానిత్యర్థః ✽॥౨౧॥✽ నిర్ణీతమేవ తదభిప్రాయం తం ప్రత్యాహ ధర్మమిత్యాదిభి స్త్రిభిః। తత్ర క్లేశబీజాపహారరూపేణ సన్నిహితేఽపి, యదుక్తం, క్లేశబీజాని రుత తస్య స్తం పురుషం న జానీమ ఇతి, తత్ర తదభిప్రాయం నిర్ణీతమాహ ॥ ధర్మమితి ॥ హే ధర్మజ్ఞ, సాక్షాత్త్వం వృషరూపధృక్, ధర్మ ఏవాసి, అత ఏవా [illegible] ఇతి, ధర్మమేవ బ్రవీషి, అధర్మకారిణ పురుషమే సన్నిహితేఽప్యధర్మసూచకం వచ స్తద్ధర్మ్యమేవేత్యర్థః, కుతః, యః, యస్మాత్ అధర్మకృతోఽధర్మకారిణః స్థానం ప్రాప్యం స్థానం, యః, తస్య సూచకస్యాప్యధర్మసూచకస్యాపి, తత్స్థానం, భవేత్, పతితం పతిత ఇత్యుక్త్వా పతివ్యతీతి శాస్త్రాదితి భావః ✽॥౨౨॥✽ అథ విమృశ స్వమనీషయేతి యదుక్తం తదభిప్రాయమాహ ॥ అథవేతి ॥ దేవమాయాయా ఈశ్వరసఙ్కల్పస్య "మాయావయునం జ్ఞానమితి" జ్ఞానపర్యాయోఽత్ర మాయాశబ్దః "మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాణినాం చ శుభాశుభ" మితిప్రయోగాచ్చ, గతిర్భూతానాం, చేతసో వచసశ్చాపి, గోచరః అవిషయభూతే, తివాని

భన్ ॥౧౯॥ అప్రతర్క్యాదనిర్దేశ్యాదితి కేష్వపి నిశ్చయః। అత్రానురూపం రాజర్షే విమృశ స్వమనీషయా ॥౨౦॥
ఏవం ధర్మే ప్రవదతి స సమ్రాడ్ద్విజసత్తమాః। సమాహితేన మనసా విఖేదః పర్యచష్టతమ్ ॥౨౧॥ ధర్మం బ్రవీషి ధర్మజ్ఞ ధర్మోఽసి వృషరూపధృక్। యదధర్మకృతః స్థానం సూచకస్యాపి తద్భవేత్ ॥ ౨౨ ॥ అథవా దేవమాయాయా నూనం గతిరగోచరా। చేతసో వచసశ్చాపి భూతానామితి నిశ్చయః ॥౨౩॥ తపః శౌచం దయా సత్యమితి పాదాః ప్రకీర్తితాః। అధర్మాంశైస్త్రయో భగ్నాః స్మయసఙ్గమదైస్తవ ॥౨౪॥ ఇదానీం ధర్మ పాదస్తే సత్యం నిర్వర్తయేద్యతః। తం జిఘృక్షత్యధర్మోఽయమనృతేనైధితః కలిః ॥౨౫॥ ఇయం చ భూమిర్భగవతా న్యాసితోరుభరా సతీ। శ్రీమద్భిస్తత్పదన్యాసైః సర్వతః కృతకౌతుకా ॥ ౨౬ ॥ శోచత్యశ్రుకలా సాధ్వీ దుర్భగేవోజ్ఝితా సతీ। అబ్రహ్మణ్యా నృపవ్యాజాః శూద్రా భోక్ష్యన్తి మామితి ॥ ౨౭ ॥ ఇతి ధర్మం మహీం చైవ సాన్త్వయిత్వా మహారథః।

శ్చయః, న జానీమ ఇతి, విమృశ స్వేతి చ-పదతాత్పర్యం-అయం ప్రాపకృచ్ఛితిసూచనమధర్మః-ఈశ్వరసఙ్కల్పశ్చ వాఙ్మనసాగోచర ఇతి వా-దర్శిత మిత్యర్థః ✽॥౨౩॥✽ ధర్మోఽసీత్యనేన త్వం సాక్షాద్ధర్మాదిదేవతైవేత్యుక్తం-యత ఏవ-మత ఏవ-తవ పాదా అపి-న లౌకికవృషభపాదసజాతీయాః - అపితు విశిష్టాశ్చేతి-వదన్-తద్వ్యఞ్జకాన్ దర్శయతి ॥ తప ఇతి ॥ ధర్మాదిదేవస్య తవ-పాదా-స్తప ఆదయ-శ్చత్వారః-ప్రకీర్తితాః-తత్ర త్రయః పాదాః అధర్మస్యాఙ్గైః-త్రిభిః-స్మయాదిభి-ర్భగ్నాః- తత్ర స్వస్మిన్నుత్కర్షధీః స్మయః-స చ తపో నాశహేతుః-సఙ్గశ్చ శౌచవిరోధీ-మదో దయావిరోధీ చ త్రివికారోఽపి వికారమత్వరూపః మస్మై నార్థారామా త్రిమపశ్యన్ దయాం కురుతే ✽॥౨౪॥✽ అథ వృషలం తచ్చికర్షితం చ నిశ్చిత్యాహ ॥ ఇదానీమితి ॥ హే ధర్మ-యస్తవ-తురీయపాదః-సత్యం - తద్యతో-నిర్వర్తయేత్-యస్మాద్ధేతోర్నిష్పద్యేత-తమిదానీ-మనృతేనైధితః ప్రవృద్ధో యః-మధర్మరూపః కలి-ర్జిఘృక్షతి-గ్రహీతుమిచ్ఛతి - తప ఆదీనాం-క్రమేణ నిర్వర్తకాః స్మయసఙ్గమదానృతానాం వ భావాః సన్త్యపి హ-తప ఆదీని-స్మయాదిభిర్భజ్యన్తే ✽॥౨౫॥✽ అథ-గాం తత్క్లేశహేతుం చ-నిశ్చిత్యాహ ॥ ఇయమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ ఇయం గౌః-సాక్షాద్భూః పృథ్వీ - భగవతా శ్రీకృష్ణేన - న్యాసితోఽపనీతః ఉరుభరో యస్యాః తథాభూతా-శ్రీమద్భిర్ధ్వజాదిచిహ్నైః శ్రీః శోభైషామస్తీతి తైః - స్తస్య భగవతః-పాదన్యాసైః - సర్వత్ర - కృతం కౌతుకముత్సవో యస్యాః సా - బభూవ ✽॥౨౬॥✽ అధునా తు-భగవతా-ఉజ్ఝితా త్యక్తా సతీ సాధ్వీ మా-రత ఏవ-భాగ్యహీనేవ - అబ్రహ్మణ్యా బ్రహ్మకులాసాధకాః-నృపవ్యాజాః నృపవేషమాత్రధరాః-శూద్రాః - మాం భోక్ష్యన్తీతి హేతో-రశ్రుకలాం కణానిత్యర్థః యస్యాః తథాభూతా-శోచతి ✽॥౨౭॥✽ ఇతీత్థం-ధర్మం మహీం చ-సాన్త్వయిత్వా-మహారథః పరీక్షిత్-అధర్మహేతవే-కలయే-తద్వధార్థం

నిశాతం తీక్ష్ణం - ఖడ్గమాదదే ఉద్ధృతవాన్ *॥౨౮॥ *తం పరీక్షితం జిఘాంసుం హన్తుమిచ్ఛుం - అభిప్రేత్య ఆలక్ష్య - కలిః నృపలాఞ్ఛనాని కిరీటాదీని - విహాయ అపనీయ భయేన - విహ్వలగాత్రః చలద్గాత్రః శిరసా - తస్య పరీక్షితః పాదయోర్మూలం - సమగాత్ ప్రాప్తవానిత్యర్థః *॥౨౯॥ * పాదయోః పతితం తం - కలిం - వీరః దీనవత్సలః - శరణమర్హతీతి శరణ్యః శ్లోక్యః ప్రశస్యః - రాజా - కృపయా - నావధీత్ న హతవాన్ కిన్తు - హసన్నివ ఇదం వక్ష్యమాణమాహ *॥౩౦॥ * తదేవాహ॥ న తే ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ గుడాకేశయశోధరాణాం అర్జునకీర్తివర్ధనానాం - అస్మాకం - సన్నిధావితి శేషః - బద్ధాఞ్జలేః - తే తవ - కిఞ్చిదపి - భయం - నాస్తి - కిన్తు - అస్మదీయే క్షేత్రే - కథంచన భవతా - న వర్తితవ్యం కుతః యతః - త్వం - అధర్మస్య బన్ధుః అనుబన్ధీ *॥౩౧॥ *తదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ త్వామితి॥ నరదేవానాం దేహేషు వర్తమానం - త్వా - మనుసృత్య - ప్రవృత్తః భవత్యః - యోఽధర్మసముదాయః - కోఽసావధర్మయూథః ఇత్యత్రాహ॥ లోభ ఇతి॥ అనార్యం శార్యం - అంహః పాపం జ్యేష్ఠా అలక్ష్మీః - మాయా - మాయాగుణకార్యం రాగద్వేషాదిక - ముపహ్నో వా దమ్భో వఞ్చనమ్ *॥౩౨॥ * తత్ - తస్మాత్ - హే అధర్మబన్ధో - ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యే - అస్మిన్ బ్రహ్మావర్తే క్షేత్రే త్వయా న వర్తితవ్యం "సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదన్తరం తద్బ్రహ్మావర్తమ్" తథా - యత్ర - యజ్ఞవితానవిజ్ఞాః యజ్ఞానుష్ఠానకోవిదాః - యజ్ఞైః యజ్ఞేశ్వరం పరమపురుష - మారాధయన్తి - తత్ర బ్రహ్మావర్తే - న వర్తితవ్యం భ

నిశాతమాదదే ఖడ్గం కలయే ధర్మహేతవే॥౨౮॥ తం జిఘాంసుమభిప్రేత్య విహాయ నృపలాఞ్ఛనమ్। తత్పాదమూలం శిరసా సమగాద్భయవిహ్వలః॥౨౯॥ పతితం పాదయోర్వీరః కృపయా దీనవత్సలః। శరణ్యో నావధీచ్ఛ్లోక్య ఆహ చేదం హసన్నివ॥౩౦॥ రాజోవాచ॥ న తే గుడాకేశయశోధరాణాం బద్ధాఞ్జలేర్వై భయమస్తి కిఞ్చిత్। న వర్తితవ్యం భవతా కథంచన క్షేత్రే మదీయే త్వమధర్మబన్ధుః॥౩౧॥ త్వాం వర్తమానం నరదేవదేహేష్వనుప్రవృత్తోఽయమధర్మపూగః। లోభోఽనృతం చౌర్యమనార్యమంహో జ్యేష్ఠా చ మాయా కలహశ్చ దమ్భః॥౩౨॥ న వర్తితవ్యం తదధర్మబన్ధో ధర్మేణ సత్యేన చ వర్తితవ్యే। *బ్రహ్మావర్తే యత్ర యజన్తి యజ్ఞైర్యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞవితానవిజ్ఞాః॥౩౩॥ యస్మిన్హరిర్భగవానిజ్యమాన ఇజ్యాత్మమూర్తిర్యజతాం శం తనోతి। *కామానమోఘాన్స్థిరజఙ్గమానామన్తర్బహిర్వాయురివైష ఆత్మా॥౩౪॥ సూత ఉవాచ॥ పరీక్షితైవమాదిష్టస్స కలిర్జాతవేపథుః। తముద్యతాసిమాహేదం దణ్డపాణిమివోద్యతమ్॥౩౫॥ యత్ర క్వచన వత్స్యామి సార్వభౌమ తవాజ్ఞయా। లక్షయే తత్ర తత్రాపి త్వామాత్తేషుశరాసనమ్॥౩౬॥ తన్మే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ స్థానం నిర్దేష్టుమర్హసి। యత్రైవ నియతో వత్స్య ఆతిష్ఠంస్తేఽనుశాసనమ్॥౩౭॥ సూత ఉవాచ॥ అభ్యర్థితస్తదా తస్మై స్థానాని కలయే దదౌ। ద్యూతం పానం స్త్రియస్సూనా యత్రాధర్మశ్చతుర్విధః॥౩౮॥ పునశ్చ యాచమానాయ జా

వితాః *॥౩౩॥ *కిం బహునా, యస్మిన్ దేశే హరిర్భగవాన్, ఇజ్యా ఆరాధ్యా ఇన్ద్రాదయస్తే మూర్తిః శరీరం యస్య సః - యజ్ఞైరిజ్యమానో, వాయురివ, స్థావరాణాం జఙ్గమానాం చ భూతానాం, అన్తర్బహిశ్చ, వ్యాప్యేతి శేషః, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనధారణకర్తా, యజతామారాధయితౄణాం, అమోఘాన్, కామాన్ ఇష్టార్థాంశ్చ, శం సుఖం మోక్షాఖ్యం చ - తనోతి ప్రయచ్ఛతి, తత్ర సర్వత్రాపి న భవతా వర్తితవ్యమ్ *॥౩౪॥ *ఇత్థం పరీక్షితాఽనుశిష్టః కలిః, జాతవేపథుః సంజాతగాత్రకమ్పః ఉద్యత ఉద్ధృతోఽసిః ఖడ్గో యేన తం దణ్డపాణిం యమమివ, ద్యతముద్యుక్తం - మిదం వక్ష్యమాణమాహ *॥౩౫॥ *తదేవాహ యత్రేతి ద్వాభ్యామ్॥ హే సార్వభౌమ, తవాజ్ఞయా యత్ర క్వాపి వత్స్యామి, యస్త్వం స్థానం భవాన్నిర్దిశతి, తత్ర క్వచిద్వత్స్యామి, కిన్తు, తత్ర త్వామేవ గృహీతశరాసనమాలక్షయే *॥౩౬॥ *అతః, త్వాం, ఏవం విధం, న యత్రాలక్షయే, హే ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠ, తవానుశాసనం ఆజ్ఞాం, ఆతిష్ఠన్ అనుపాలయన్, నియమేన వత్స్యే, తత్స్థానం నిర్దేష్టుం త్వమర్హసి *॥౩౭॥ *ఇత్థమభ్యర్థితో రాజా, తదా, తస్మై కలయే, వాసస్థానాని దదౌ, తాన్యేవాహ॥ ద్యూతమితి॥ యేషు స్థానేషు, ద్యూతాదిరూపశ్చతుర్విధోఽధర్మః, స్థాని, దదావిత్యర్థః॥ తత్ర, ద్యూతమక్షైర్దేవనం, పానం మద్యపానం, స్త్రియః స్త్రీణాం సఙ్గః, సూనా మాతహింసా *॥౩౮॥ *పునశ్చ స్థానాన్తరం యాచమానాయ కలయే, ప్రభుః పరీక్షిత్ - జాతరూపం సువర్ణం, స్థానమదాత్ - తతః పునరపి - స్థానాన్తరాణి యాచమానాయ, అనృతాదీని - పఞ్చ యేషు - తాని స్థానాని దదౌ - ర

...కోఽనః ❁॥౩౯॥❁ ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః, అధర్మస్య ప్రభవః, కలిః, ఔత్తరేయేణ పరీక్షితా-దత్తాని, అమూని పఞ్చ స్థానాన్యనృతాదీని, పూర్వోక్తాని ద్యూతాదీని చ, తస్య ఔత్తరేయస్యాజ్ఞానువర్తీ సకలిర్న్యవసత్ ❁॥౪౦॥❁ యతో ద్యూతాదీని కలేరావాసస్థానాని, అథ అతః, బుభూషుః భవితుమిచ్ఛుః, ఆత్మసత్తాం లబ్ధుమిచ్ఛుః, పుమాన్-ఏతాని ద్యూతాదీని, న సేవేత ॥ బుభూషురిత్యనేన, ఏతాని సేవమానోఽసత్తాం స్థావరతాం ప్రాప్నువన్నసత్ప్రాయో భవేదితి సూచితం, రాజా తు, విశేషత, ఏతాని న సేవేత, కుతః, యతోఽయం ధర్మశీలః, ధర్మ ఏవ శీలం వృత్తం యస్య సః, తచ్చ కుతః, లోకపతిః లోకానాం జనానాం పతిః పాలయితా, అన్యథా, రాజానమవలోక్య, ప్రజా అపి - తథా కుర్వన్తో న శ్రేయస్విన ఇతి భావః, ఏతచ్చ, రాజ్ఞోఽనుచితమిత్యభిప్రాయేణ విశినష్టి ॥ గురుర్హితోపదేష్టా ❁॥౪౧॥❁ తతః, వృషస్య వృషరూపధర్మస్య, నష్టాన్, తప ఆదిరూపాన్ త్రీన్ పాదాన్, ప్రతిసన్దధే సంయోజయామాస, పరీక్షిదితి శేషః, తథా, మహీం చాశ్వాస్య సాన్త్వయిత్వా, సమ్యగవర్ధయత్ పుపోష ❁॥౪౨॥❁ స ఇతి ॥ స ఉక్తవిధప్రభావ-ఏష పరీక్షిత్ । ఏతర్హి అధునా, అనతివిప్రకృష్ట కాలే, వనం వివిక్షతా ప్రవేష్టుమిచ్ఛతా, పితామహేన, రాజ్ఞా యుధిష్ఠిరేణ, ఉపన్యస్తం ప్రదత్తం, పార్థివస్య సార్వభౌమస్యోచితం, సింహాసనమధ్యాస్తే అధ్యాస్త ‚‚ వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వా ,, ఇతి భూతే లట్ ❁॥౪౩॥❁ కౌరవశ్రేష్ఠః, శ్రియా సార్వభౌమశ్రియా, ఉల్లసన్, ప్రకాశమానః, విపులకీర్తిశ్చక్రవర్తీ చక్రం భూమణ్డలం వర్తయతి పాలయతీతి తథాభూతః, రాజర్షిః మహారాజః, పరీక్షిత్, గజాహ్వయే పురే, అధునా వర్తమానసంనికృష్టే భూతకాలే, ఆస్తే ఆస్త ❁॥౪౪॥❁ న కేవల, ము-

---

తరూపమదాత్ప్రభుః తతోఽనృతం మదం కామం రజో వైరం చ పఞ్చమమ్ ॥౩౯॥ అమూని పఞ్చ స్థానాని హ్యధర్మప్రభవః కలిః । ఔత్తరేయేణ దత్తాని న్యవసత్తన్నిదేశకృత్ ॥ ౪౦ ॥ అథైతాని న సేవేత బుభూషుః పురుషః క్వచిత్ । విశేషతో ధర్మశీలో రాజా లోకపతిర్గురుః ॥౪౧॥ వృషస్య నష్టాంస్త్రీన్పాదాంస్తపః శౌచం దయామితి । ప్రతిసన్దధ ఆశ్వాస్య మహీం చ సమవర్ధయత్ ॥౪౨॥ స ఏష ఏతర్హ్యధ్యాస్త ఆసనం పార్థివోచితమ్ । పితామహేనోపన్యస్తం రాజ్ఞాఽరణ్యం వివిక్షతా ॥౪౩॥ ఆస్తేఽధునా స రాజర్షిః కౌరవేన్ద్రశ్రియోల్లసన్ । గజాహ్వయే మహాభాగశ్చక్రవర్తీ బృహచ్ఛ్రవాః ॥౪౪॥ ఇత్థంభూతానుభావోఽయమభిమన్యుసుతో నృపః । యస్య పాలయతః క్షోణీం యూయం సత్రాయ దీక్షితాః ॥౪౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః.

సూత ఉవాచ ॥ యో వై ద్రౌణ్యస్త్రవిప్లుష్టో న మాతురుదరే మృతః । అనుగ్రహాద్భగవతః కృష్ణస్యాద్భుతకర్మణః ॥౧॥ బ్రహ్మకోపోత్థితాద్యస్తు తక్షకాత్ప్రాణవిప్లవాత్ । న సంముమోహోరుభయాద్భగవత్యర్పితాశయః ॥౨॥ ఉత్సృజ్య సర్వతస్సఙ్గం విజ్ఞాతాజితసంస్థితిః । వైయాసకేర్జహౌ శిష్యో గఙ్గాయాం స్వకలేబరమ్ ॥

క్త ఏవ తస్య ప్రభావః - కింన్విత్థంభూతా అన్యే ప్రభావా యస్య-తథాభూతోఽయ-మభిమన్యోస్సుతో-నృపః పరీక్షిత్-అత ఏవాధునా, తస్య ప్రభావే, అపి, తద్భయాత్, కలేరత్ర దేశే ప్రవేశాభావాదేవ, భవతామిదం సత్రం ప్రవర్తత ఇత్యాహ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య పరీక్షితః- క్షోణీం పాలయతః - అత్రాపి వర్తమానసామీప్యే భూతే లటశ్శత్రాదేశః- పాలితవతస్సతః, అపనీతే ఘనసారే తత్పేటికాయాం తద్వాసనానువృత్తివత్తదాజ్ఞాకారినివృత్తైరేవ హేతో - ర్యూయం, సత్రాయ కృతసంకల్పా-వర్తస్తే, అన్యథా, కలినాభిభూతం సత్రమిదం న ప్రవర్తేతేత్యర్థః ❁॥౪౫॥❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః

అథైతత్ప్రబన్ధప్రవృత్తిసామద్యోపదర్శయితుం పరీక్షితమవశిష్టం వృత్తాన్తం సమాసతో వదన్నుపసంహరతి । యో వా ఇతి దశభిః ॥ యో వై - పరీక్షిత్ - మాతురుదరే-ద్రౌణ్యస్త్రేణ, విప్లుష్టో దగ్ధో, ఽప్యద్భుతకర్మణః కృష్ణస్య భగవతో-ఽనుగ్రహాన్న మృతః ॥౧॥ యశ్చ, బ్రహ్మకోపేన బ్రాహ్మణశాపాత్తక్షకేనోత్థితాత్సముపస్థితాత్, ప్రాణానాం విప్లవో నాశో యస్మాత్, ఉరుభయం యస్మాత్, తక్షకాన్న సంముమోహ మోహం న ప్రాప్తః-నాభిభేదిత్యర్థః, కథంభూతః, భగవత్యేవార్పిత ఆశయోఽన్తఃకరణం యేన తథాభూతస్సన్ ❁॥౨॥❁ స రాజా సర్వతః సర్వత్ర దేహతదనుబన్ధ్యాదిషు సఙ్గముత్సృజ్య వైయాసకేశ్శుకస్య - శిష్యో భూత్వా-విజ్ఞాతే అజితే భగవతి సంస్థితిర్నిష్ఠా యస్య సః - స్వకలేబరం గఙ్గాయాం జహౌ తత్యాజ ❁॥౩॥❁ మోహాభావమేవ సహేతుకముపపాదయతి ॥ నేతి ॥ ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో వార్తా యేషాం తేషాం - న

భయం మోహో వా నాస్తీత్యర్థః - ఏము-తస్యోత్తమశ్లోకస్య-కథామృతం- జుషతాం సేవమానానాం - తత్పదామ్బుజం స్మరతాం అన్తకాలేఽపి సమ్భ్రమః స్యాత్ ॥ ౪ ॥ సింహావలోకనన్యాయేన యస్య పాలయతః కలిర్నిగృహ్య నైవాధిక్యేనేత ముపపాదయతి ॥ తావదితి ॥ ఇహ లోకే సర్వత్ర ప్రవిష్టోఽపి కలిః, ర్యావదుర్వ్యా-మభిమన్యుసుతః- ఏకరాట్ స్వతుల్యరాజాన్తరరహితః, ఈశ్వరోఽధిపతిః, మహాన్-తదాజ్ఞావాన్-యావదవస్థితో బభూవ - తావ-త్కలిః న ప్రభవేత్ న సమర్థో బభూవ ॥ ౫ ॥ కదా ప్రవిష్ట ఇత్యత్రాహ ॥ యస్మిన్నహనీతి ॥ యస్మిన్నహని యర్హ్యేవ యస్మిన్క్షణే భగవాన్ కృష్ణో-గాం భూమిముత్ససర్జ త్యాజ తస్మిన్నేవాహని క్షణే హా-ఽసావధర్మప్రభవః - కలిరనుప్రవృత్తః ప్రవిష్టో బభూవ ॥ ౬ ॥ నను కలిం కుతో న హతవానిత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ సమ్రాట్ సార్వభౌమః, పరీక్షిత్ - కలిం నానుద్వేష్టి - తన్మారణపర్యన్తం ద్వేషం న కృతవానిత్యర్థః - వర్తమానసామీప్యే లట్ - కుతః-యతః-సారఙ్గ ఇవ భృఙ్గవత్ -సారభుక్ సారానుభవితా-సారగ్రాహీతియావత్ -సారం గోయథా కమలగతం సారం మకరన్దం గృహ్ణాతి-నతు-తన్నాశయతి-తద్వత్ - కలిగతసారగ్రాహిత్వం తం జఘానేత్యర్థః ॥ కో సౌ తద్గతస్సారః-యజ్జిఘృక్షుస్తం నావధీదిత్యత్రాహ ॥ కుశలానీతి ॥ యద్యస్మిన్ కలౌ- కృతాని, కుశలాని భగవన్నామసంకీర్తనాదిరూపాణి పుణ్యకర్మాణ్యాశు సిధ్యన్తి భగవత్ప్రీతిమావహన్తి ఇతరాణ్యకుశలకర్మాణి-పాపానీతియావత్ - తాన్యాశు న సిధ్యన్తి న ఫలదాని భవన్తి-ఏతత్సారగ్రాహిత్వాన్నానుద్వేష్టి-అనేన కృతాదియుగేషు కుశలానాం చిరేణ ఫలదత్వమితరేషాం త్వాశ్వితి సూచితమ్ ॥ ౭ ॥ -

నను కలినాఽభిభూతైర్జనైః కుశలాని న కృతాన్యేవ స్యుః-యేనాశు సిద్ధ్యేయురిత్యత్రాహ ॥ కింన్వితి ॥ బాలేషు మూర్ఖేషు విషయభూతేషు, శూరేణ, ధీరేషు వివేకిషు తు-భీరుణా, కలినా, కిం న కృతం స్యాత్ -న కోఽప్యనర్థః కృతస్స్యాదిత్యర్థః-తదేవద్రష్టాన్తే

నోత్తమశ్లోకవార్తానాం జుషతాం తత్కథామృతమ్ । స్యాత్సమ్భ్రమోఽన్తకాలేఽపి స్మరతాం తత్పదామ్బుజమ్ ॥ ౪ ॥ తావత్కలిర్న ప్రభవేత్ప్రవిష్టోఽపీహ సర్వతః । యావదీశో మహానుర్వ్యామాభిమన్యవ ఏకరాట్ ॥ ౫ ॥ యస్మిన్నహని యర్హ్యేవ భగవానుత్ససర్జ గామ్ । తదైవేహానువృత్తోఽసావధర్మప్రభవః కలిః ॥ ౬ ॥ నానుద్వేష్టి కలిం సమ్రాట్ సారఙ్గ ఇవ సారభుక్ । కుశలాన్యాశు సిద్ధ్యన్తి నేతరాణి కృతాని యత్ ॥ ౭ ॥ కిం ను బాలేషు శూరేణ కలినా ధీరభీరుణా । అప్రమత్తః ప్రమత్తేషు యో వృకో నృషు వర్తతే ॥ ౮ ॥ ఉపవర్ణితమేతద్వః పుణ్యం పారీక్షితం మయా । వాసుదేవకథోపేతమాఖ్యానం యదపృచ్ఛత ॥ ౯ ॥ యా యాః కథా భగవతః కథనీయోరుకర్మణః । గుణకర్మాశ్రయాః పుమ్భిః సంసేవ్యాస్తా బుభూషుభిః ॥ ౧౦ ॥ శౌనక ఉవాచ ॥ సూత జీవ సమాః సౌమ్య శాశ్వతీర్విశదం యశః । యస్త్వం శంససి కృష్ణస్య మర్త్యానామమృతం హి నః ॥ ౧౧ ॥ కర్మణ్యస్మిన్ననాశ్వాసే ధూమధూమ్రాత్మనాం భవాన్ । ఆపాయయతి గోవిన్దపాదపద్మాసవం మధు ॥ ౧౨ ॥ తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం

న దర్శయన్విశినష్టి ॥ యః కలిః అపి షు-వృక ఇవ, ప్రమత్తేష్వేవ జనేష్వ-ప్రమత్తో వర్తతే ॥ ౮ ॥ ఉపసంహరతి ॥ యదపృచ్ఛత-తదేతత్, వాసుదేవస్య కథయోపేతం-మనఏవ, శృణ్వతాం వదతాం చ-పుణ్యావహం- మేతత్, పరీక్షితస్సంబన్ధ్యాఖ్యానం, మయా-వో, యుష్మభ్యం, ఉపవర్ణితమ్ ॥ ౯ ॥ పృచ్ఛిషామపద్యోపి ధయితుమేవ సాకల్యేన భగవత్కథానాం శ్రోతవ్యతామాహ ॥ యాయా ఇతి ॥ కథనీయాన్యరూణి బహూని కర్మాణి చేష్టితాని యస్య - తస్య భగవతో - గుణాః కర్మాణి చ ఆశ్రయా విషయా యాసాం తాః-యా యాః కథాః, స్తా-బుభూషుభిః పుమ్భిస్సేవ్యాః ॥ ౧౦ ॥ యదుక్తం, "ఉత్సృజ్య సర్వతస్సఙ్గం విజ్ఞాతాజితసంస్థితిః ॥ వైయ్యాసకేర్జహౌ శిష్య,, ఇతి శుకోపదిష్టైతత్పురాణ జన్యజ్ఞానేన ముక్తో బభూవేతి తదైవ యాసకృత్ప్రదిష్టపురాణశ్రవణద్వారా - తజ్జన్యజ్ఞానలిప్సుః పృచ్ఛతి శౌనకః సూతేత్యాదిభిస్సప్తభిః ॥ తావజ్జన్మమరణాద్యనన్తదుఃఖావహదుస్సహసంసృతిక్షపణద్వారా నిరతిశయానన్దరూపపరబ్రహ్మప్రాప్తిహేతుం - తత్కథామృతం పాయయన్తం మహోపకర్తారం సూతమాశాస్తే ॥ సూతేతి ॥ హే సూత- హే సౌమ్య త్వం, శాశ్వతీః- సమాః వత్సరాన్, జీవ ,, కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే,, ఇతి ద్వితీయా-కుత ఏవమాశాస్య ఇత్యత్ర తం విశినష్టి ॥ యస్త్వం- కృష్ణస్య విశదం విశ్రుతం-అమృతమమృతతుల్యం యశః, మర్త్యానాం-నః-అస్మభ్యం-శంససి- అతో హర్షాతిశయాదాశాస్య ఇతి భావః ॥ ౧౧ ॥ తదేవ వ్యనక్తి కర్మణి ॥ అనాశ్వాసే అవిశ్వసనీయే-నిర్ధ్యయత్వాన్నిమిత్తే అస్మిన్ యజ్ఞాదికర్మణి, నిష్ఠితానామితి శేషః - ధూమధూమ్రాత్మనాం అజ్ఞానావృతమనసాం, యద్వా-ధూమేన యజ్ఞీయేన-ధూమ్ర ఆత్మా శరీరం యేషాం, కేవలకర్మజడానామితి భావః, భవాన్ గోవిన్దస్య పాదపద్మయోరాసవమమృతం, మధు మధురం, పాయయతి ॥ ౧౨ ॥ యత ఏవ-మత ఏవ- స్వర్గమోక్షాదయో

పి-న భగవత్సఙ్గిసఙ్గలేశేనాపి తుల్యా ఇత్యభిప్రాయేణాహ॥ తులయామేతి॥ భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య-యస్సఙ్గః, తస్య-లవేన లేశమాత్రేణాపి, స్వర్గ-మపునర్భవం మోక్షమపి-న తులయామ న తుల్యం మన్యామహ ఇత్యర్థః-యత స్తేన స్వర్గమోక్షావపి న తులయామః, కింపున ర్మర్త్యానా-మాశిషోఽర్థకామాదీ, న్నతులయామేతి ❁ ॥ ౧౩॥ ❁ నన్వశ్రుతభగవద్గుణకర్మవత్కథం పృచ్ఛసీతత్రాహ॥ కోనామేతి॥ మహత్తమానాం - ఏకాన్తం పరముత్కృష్టం అయనం ప్రాప్యః ప్రాపక ఆధారశ్చ-ఈయత ఇత్యయనం-యన్త్యనే నేత్యయనం, యన్త్యస్మిన్నిత్యయన - మితి త్రిధా వ్యుత్పన్నా న్నామయనశబ్దాదాన్తం తన్త్రేణ సిద్ధా శాత్-తస్య భగవతః, కథాయాం విషయభూతాయాం-రసజ్ఞశ్చేత్, తోకానాముమాన్, తృప్యేత, న కోపీత్యర్థః-నను శ్రుతానామేవ భగవద్గుణకర్మణాం పునశ్శ్రవణే నకో వా రసో నిష్పద్యత ఇత్యాశఙ్క్యానితాం కుర్వన్ భగవన్తం విశినష్టి॥ యస్య, అగుణస్య హేయగుణరహితస్య, గుణానామన్తమవధిం-రుద్రచతుర్ముఖాదయో యోగీశ్వరా అపి, న జగ్ముః, అశ్రుతానామపి గుణకర్మణామానన్త్యాత్ శ్రుతానా-మపి నవనవాయమానత్వాచ్చ న కోపి తృప్యేదితి భావః ❁ ॥ ౧౪॥ ❁ యత ఏవ, మత్తో మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య-హరేః-రుదారం విపులం-ఆచరితం చేష్టితం, విశుద్ధం శృణ్వతాం వదతాం చ విశుద్ధ్యావహం భగవానేవ ప్రధానో ముఖ్యాశ్రయో యస్య-స భవాన్, హే విద్వన్, భగవద్గుణకర్మ యాథాత్మ్యాభిజ్ఞ శ్రోతుమిచ్ఛతాం-నోఽస్మభ్యం - వితనోతు విస్తరతః కథయతు ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ సంప్రతి ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛతి॥ సవా ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ స ఉక్తవిధో, మహాభాగవతో-అనల్పబుద్ధిః-పరీక్షిత్, యేన-వైయ్యాసకిశబ్దితేన శుకోపదిష్టపురాణరూపేణ-జ్ఞానేన - గరుడధ్వజస్య భగవతః-పాదమూలం భేజే ప్రాప ❁ ॥౧౬॥ ❁ తదాఖ్యానం పురాణం-నోఽస్మభ్య-మాఖ్యాహి కథయ-కథంభూతం, వదతాం శృణ్వతాం చ-పరం పుణ్యం నిరతిశయపుణ్యావహం, యద్వా - పరముత్కృష్టం-స్వతుల్యాధికపురాణాన్తరరహితం-అసద

నాపునర్భవమ్। భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః॥ ౧౩॥ కో నామ తృప్యేద్రసవిత్కథాయాం మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య। నాన్తం గుణానామగుణస్య జగ్ముర్యోగేశ్వరా యే భవపాద్మముఖ్యాః॥౧౪॥ తన్నో భవాన్వై భగవత్ప్రధానో మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య। హరేరుదారం చరితం విశుద్ధం శుశ్రూషతాం నో వితనోతు విద్వన్॥ ౧౫॥ స వై మహాభాగవతః పరీక్షిద్యేనాపవర్గాఖ్యమదభ్రబుద్ధిః। జ్ఞానేన వైయాసకిశబ్దితేన భేజే ఖగేన్ద్రధ్వజపాదమూలమ్॥౧౬॥ తన్నః పరం పుణ్యమసంవృతార్థమాఖ్యానమత్యద్భుతయోగనిష్ఠమ్। ఆఖ్యాహ్యనన్తాచరితోపపన్నం పారీక్షితం భాగవతాభిరామమ్॥ ౧౭ ॥ సూత ఉవాచ॥ అహో వయం జన్మభృతోఽద్య హాస్మ వృద్ధానువృత్త్యాపి విలోమజాతాః। దౌష్కుల్యమాధిం విధునోతి శీఘ్రం మహత్తమానామభిధానయోగః॥ ౧౮ ॥ కుతః పునర్గృణతో నామ తస్య మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య। యోఽ

వృతాః అసంకుచితాః స్పష్టా వా అర్థా ముముక్షూణాముపాదేయాః శాస్త్రార్థాః ప్రతిపాద్యా యస్మిన్- అత్యద్భుతా భగవద్భక్తియోగనిష్ఠా యస్మాత్-అనన్తస్యాపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావస్య భగవత, ఆచరితైశ్చేష్టితైః ప్రతిపాద్యై - రుపపన్నం యుక్తం, మత ఏవ-భాగవతానామభిరామం శ్రీభాగవతమితి భావః - భాగవతశబ్దస్యాఽన్యగామిత్వవ్యుదాసాయ విశినష్టి॥ పారీక్షితం పరీక్షితా శ్రుతమ్ ❁ ॥ ౧౭॥ ❁ ఇత్థం భగవద్గుణానువర్ణనే ప్రవర్తితస్తావదాత్మానం కృతార్థం మన్యతే॥ అహో ఇతి॥ స్వభాగ్యం శిరః కమ్పేనావిష్కరోతి॥ అహో ఇతి॥ కిం తద్భాగ్యమిత్యత్రాహ దేవదగ్ధ్య యతి॥ వయం విలోమజాతా అపి ప్రాప్తైశ్వర్యం క్షత్రియాజ్జాతా అపి-వృద్ధానాం జ్ఞానేన వయసా జన్మనా చ వృద్ధానాం, భవతామనువృత్త్యా హేతుభూతయా అధునా, జన్మభృతః ప్రశస్తదేహభృతః-స్మ అభవామ- హా ఇతి హర్షే ఆశ్చర్యే వా విలోమజానామపి హేత్వన్తరేణ ప్రాశస్త్య మూలకోఽర్షః ఆశ్చర్యం చ యుక్తమేవైతదిత్యభిప్రాయేణాహ॥ దౌష్కుల్యమితి॥ మహత్తమానాం త్వాదృశానామభిధాన యోగః శ్రవణవ్యాఖ్యానసమ్బన్ధః-దౌష్కుల్యం దుష్కులప్రభవత్వప్రయుక్తం హీనత్వం ఆధిం మనః క్లేశం చాశు - ధునోతి నిరస్యతి ❁ ॥౧౮ ॥ ❁ యతో మహత్తమానామభిధానయోగ ఏవ ఆధిం దౌష్కుల్యం చ ధునోతి కుతః పునస్సాక్షాన్మహత్తమైకాన్తపరాయణస్య భగవతో నామ గృణతః కీర్తయతః పుంసో దౌష్కుల్యమాధిశ్చ సంభావ్యేత-నను, కోసౌ మహత్తమైకాన్తపరాయణభూతః-కే, తస్య మహిమానః-తన్నామగ్రహణమాత్రస్యైవ కథం దౌష్కుల్యాదిపరిహారకత్వం - కథం తరాం తద్భక్తాభిధానయోగస్యేత్యత స్తం విశింషన్నాహ॥ యో భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః-యశ్చానన్తశక్తిః అనన్తాశ్శక్తయో యస్య తథాభూతః-పావకస్య దాహకత్వశక్తివ - న్నామాభిధాతృగతదౌష్కుల్యాద్యపనోదకశక్తిరస్తీతి భావః-యశ్చ స్వరూపేణానన్తః-యం చ మహాన్తః గుణత్వాదనన్తగుణత్వాదనన్తమాహుః,, సత్యం జ్ఞానమనన్తం,, మిత్యాదయో వేదాన్తాః। తస్య

నామ గృణత ఇత్యన్వయః-అనన్తోఽనన్తగుణత్వాచ్చేత్యనేన-తస్మిన్ స్వరూపతో గుణతశ్చానన్త్యమనన్తపదప్రవృత్తినిమిత్తమితి సూచితమ్ - అనేన స్వభక్తాభిధానయోగస్య దౌష్కుల్యాద్యపనోదనోపయుక్తానేకగుణాశ్రయత్వముక్తం-గుణానాం మహత్త్వం నామానన్త్య - మనితరసాధారణ్యం చ అనితరసాధారణానవధికగుణత్వాదిత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ మహద్గుణశబ్దాభిప్రేతమేవ విశదయం స్తత్సంగ్రహ్యాదర్శయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ ఏతావతేతి ॥ గుణైః న విద్యతే సామ్యం యస్య - న విద్యతేఽతిశాయనమతిశయో యస్య అసామ్యశ్చాసావనతిశాయనశ్చ తస్య నిస్సమాభ్యధికగుణస్యేత్యర్థః, సూచితేన దిఙ్మాత్రం ప్రదర్శితేనైతావతా మహిమ్నా అలం బహునా-కిం తద్దర్శనీయమితి భావః కియతాపి భూతిర్లక్ష్మీః ప్రార్థయమానానపి - తరాన్ బ్రహ్మాదీన్-హిత్వా- ఽనభీప్సోరకామయమానస్యాపి యస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిరేణుం జుషతే సేవతే, ఇతి యతా శ్రియః పతిత్వమేతన్మాత్రదర్శనాయాలమిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ అన్యానపి తన్మాహాత్మ్యవిశేషం దర్శయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అథాపీతి ద్వాభ్యామ్ ॥ అథాపి అపి చ పునరపవేత్యర్థః యస్య భగవతః వామపాదాఙ్గుష్ఠనఖాదవసృష్టమ్ ఆర్వాక్ ప్రసృతం - విరిఞ్చేన బ్రహ్మణా-ఉపహృతం సమర్పిత - మర్హణామ్భోఽర్ఘ్యజలం గఙ్గాత్మకం కర్తృ సేశం ఇన్ద్రాదిలోకపాలైస్సహితం - జగత్పునాతి - త్యేతావతా సూచితేన మహిమ్నాఽలమిత్యర్థః, ఏవంవిధ మహాగుణగణయుక్తాత్, శ్రీనివాసాత్, తీర్థపదాత్, ముకున్దాదన్యః కో వా, లోకే భగవత్పదార్థః భగవత్పదాభిధేయః, జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజః ప్రభృత్యసంఖ్యేయకల్యాణగుణపౌష్కల్యవదభిధాయకేన భగవచ్ఛబ్దేన, ప్రవృత్తినిమిత్తానామాశ్రయః పురుషోత్తమాదన్యః, కో వాఽభిధీయతే, న కోపీత్యర్థః - ఏతేన యోఽనన్తశక్తిర్భగవానిత్యత్ర కోసౌ భగవానిత్యాకాఙ్క్షా శామితా ॥ ౨౧ ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర యస్మిన్ భగవతి ము

నన్తశక్తిర్భగవాననన్తో మహద్గుణత్వాద్యమనన్తమాహుః ॥ ౧౯ ॥ ఏతావతాలం నను సూచితేన గుణైరసామ్యానతిశాయనస్య। హిత్వేతరాన్ప్రార్థయతో విభూతిర్యస్యాఙ్ఘ్రిరేణుం జుషతేఽనభీప్సోః॥ ౨౦ ॥ అథాపి యత్పాదనఖావసృష్టం జగద్విరిఞ్చోపహృతార్హణామ్భః। సేశం పునాత్యన్యతమో ముకున్దాత్కో నామ లోకే భగవత్పదార్థః॥ ౨౧॥ యత్రానురక్తాస్సహసైవ ధీరా వ్యపోహ్య దేహాదిషు సఙ్గమూఢమ్ । వ్రజన్తి యత్పారమహంస్యమన్త్యం యస్మిన్నహింసోపరమస్స్వధర్మః ॥ ౨౨॥ అహం హి పృష్టోఽర్యమణో భవద్భిరాచక్ష ఆత్మావగమోఽత్ర యావాన్ ।॥ నభః పతన్త్యాత్మసమం పతత్రిణస్తథా సమం విష్ణుగతిం విపశ్చితః॥ ౨౩॥ ఏకదా ధనురుద్యమ్య విచరన్మృగయాం వనే। మృగాననుగతశ్శ్రాన్తస్తృషితః క్షుధితో భృశమ్॥ ౨౪। జలాశయమచ

క్షాణో - అనురాగయుక్తాస్సన్తో ధీరాః జితేన్ద్రియాః-సహసా అకస్మాదేవ-దేహే - ఆదిశబ్దాత్తదనుబన్ధ్యాదిషు చోఢం రూఢమూలం-సఙ్గ-మపోహ్య-తత్పారమహంస్య-మన్త్యం తురీయం-పరమహంసాశ్రమం-వ్రజన్తి- యస్మిన్పారమహంస్యాశ్రమే అహింసా-ఉపశమశ్చ-స్వానురూపో ధర్మః ఇదమాదిరస్తి ॥ ౨౨॥ ఏవంవిధానన్తమాహాత్మ్యశాలినో భగవతో మాహాత్మ్యం వర్ణయితుమహం న ప్రభు-రథాపి-యథామతి వర్ణయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అహమితి ॥ అర్యమణః హే జ్ఞానాధికాః-యుగతౌ-గత్యర్థాః బుధ్యర్థాః - అత్ర భగవన్మాహాత్మ్యే - భవద్భిః పృష్టోఽహం-యద్వా- హే ఆర్యమణః సూర్యాః త్రయీమూర్తయ ఇతి వా- యావా-నాత్మనో బుద్ధేరవగమః ప్రసరః-యావాన్మహిమా మద్బుద్ధివిషయో భవతి తావన్తం - మహిమాన-మాచక్షే వర్ణయామి,, తథాహి,, యథా పతత్రిణః పక్షిణో-బాణా వా - ఆత్మసమం స్వబలానురూపమేవ-నభః ప్రతిపతన్తి ఉద్గచ్ఛన్తి-తథా విపశ్చితోపి-సమం స్వబుద్ధిబలానురూపం-విష్ణుగతిం భగవన్మహిమానం- పతన్తి విషయీకుర్వన్తి-న హి పతత్రిణో నభస్యుద్గచ్ఛన్తో నభసోఽభావాన్నివర్తన్తే-కింతు స్వబలక్షయాన్నివర్తన్తే -ఏవం విపశ్చితో మతిక్షయాదేవ నివర్తన్తే - న తు భగవన్మహిమ్నః క్షయాదిత్యర్థః ॥ తథాచోక్తమన్యత్రాపి ॥ శ్లో॥ ఇషుక్షయాన్నివర్తన్తే నాన్తరిక్షక్షితిక్షయాత్ । మతిక్షయాన్నివర్తన్తే న గోవిన్దగుణక్షయాదితి ॥ ౨౩॥ అథ తత్ప్రస్తుతం భాగవతాఖ్యం పురాణం పరీక్షిచ్ఛుకసంవాదరూపం శుశ్రూషుషు - స్తావత్సంవాదప్రవృత్తిం తదుపోద్ఘాతరూపం పరీక్షిచ్ఛుకయోస్సఙ్గమం పరీక్షితః ప్రాయోపవేశం తన్మూలం విప్రశాపం తన్నిమిత్తం చాహ ॥ ఏకదేత్యాదినా యావత్స్కన్ధసమాప్తి-తావచ్ఛాపనిమిత్తమాహ షడ్భిః॥ ఏకదేతి ॥ కదాచి-త్పరీక్షి-ద్ధనురుద్యమ్య ఉద్ధృత్య - వనే మృగయాం చరన్-మృగాననుసృత్య గతః శ్రాన్తః-నితరాం తృషితః-క్షుధితః-తృషా సంజాతా-క్షుదస్య సంజాతేతి తథా-తారకాదిత్వాదితచ్ ॥ ౨౪ ॥ క్వచిదపి-జలాకర-మపశ్యమానః, స్తమాశ్రమం ప్రవివేశ-ఆఙ్గిరసస్యాశ్రమం ప్రవిష్టవానిత్యర్థః-తత్ర మునిమాఙ్గిరసం దదర్శ కథంభూతం- ఆసీనముపవిష్టం-

శాన్తం ప్రసన్నం-మీలితలోచనం యేన ॥౨౫॥ ప్రతిరుద్ధాని నిర్వ్యాపారితానీన్ద్రియాదీని యేన తం-అత ఏవోపారతం బాహ్యవ్యాపారాదుపరతం-స్థానత్రయాజ్జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిరూపావస్థాత్రయాత్-పరం స్వాత్మానం-ప్రాప్తం అనుసన్దధతం-బ్రహ్మభూతం బ్రహ్మవిషయకభావనయాన్వితం-అవిక్రియం ద్వన్ద్వప్రయుక్తవికారరహితమ్ ॥౨౬॥ విప్రకీర్ణాభిర్విక్షిప్తాభిర్జటాభిః-ఛన్నం సమావృతం-రౌరవేణ రురుగోమృగస్య సంబన్ధినా చర్మణా-ఛన్నం-ఏవంభూతం మునిం-విశుష్యన్తీ తాలునీ వదనం చ యస్య-తథాభూతో-రాజా-జలమయాచత ॥౨౭॥ న లబ్ధం తృణం-భూమి-రాదిశబ్దాదర్ఘ్యం-చోపవేశార్థం యేన అసంప్రాప్తమర్ఘ్యం సూనృతం చ మధురవాక్యం యేన తథాభూతోఽత ఏవావజ్ఞాతమవహేళితమివాత్మానం మన్యమానో రాజా చుకోప ॥౨౮॥ క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితః పీడిత ఆత్మా శరీరం యస్య-తస్య రాజ్ఞోఽత ఏవ-అభూతపూర్వః పూర్వం భూతో భూతపూర్వః న భూతపూర్వోఽభూతపూర్వః-కదాచిదపి పూర్వం న జాత ఇత్యర్థః-మత్సరో మన్యుశ్చ-సః బ్రహ్మన్-బ్రాహ్మణం మునిం ప్రతి-అభూత్ బభూవ-మన్యుః క్రోధః అనుగ్ర ఇతి యావత్-మత్సరో ద్రోహోఽపచికీర్షేతి యావత్ ॥౨౯॥ స తు రాజా నిర్గచ్ఛన్ నిర్గన్తుముద్యుక్తః-రుషా బ్రహ్మర్షేరంసే ధనుష్కోట్యా ధనుషోఽగ్రభాగేన-గతప్రాణం సర్పం-నిధాయ పురం యయౌ ॥౩౦॥ కిమర్థం నిహితవానిత్యత్ర రాజ్ఞస్తాత్పర్యమావిష్కరోతి ॥ ఏష ఇతి ॥ కిమేష మునిః-నిభృతాని నియమితాన్యశేషాణి కరణానీన్ద్రియాణి యేన మీలితే ఈక్షణే లోచనే యేన-తథాభూతః యథార్థసమాధినిష్ఠః-ఆహోస్విత్క్ష

క్షాణః ప్రవివేశ తమాశ్రమమ్ । స దదర్శ మునిమాసీనం శాన్తం మీలితలోచనమ్ ॥౨౫॥ ప్రతిరుద్ధేన్ద్రియప్రాణమనోబుద్ధిముపారతమ్ । స్థానత్రయాత్పరం ప్రాప్తం బ్రహ్మభూతమవిక్రియమ్ ॥౨౬॥ విప్రకీర్ణజటాచ్ఛన్నం రౌరవేణాజినేన చ । విశుష్యత్తాలురుదకం తథాభూతమయాచత ॥౨౭॥ అలబ్ధతృణభూమ్యాదిరసంప్రాప్తార్ఘ్యసూనృతః । అవజ్ఞాతమివాత్మానం మన్యమానశ్చుకోప హ ॥౨౮॥ అభూతపూర్వస్సహసా క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాత్మనః । బ్రాహ్మణం ప్రత్యభూద్బ్రహ్మన్మత్సరో మన్యురేవ చ ॥౨౯॥ స తు బ్రహ్మఋషేరంసే గతాసుమురగం రుషా । వినిర్గచ్ఛన్ధనుష్కోట్యా నిధాయ పురమాగమత్ ॥౩౦॥ ఏష కిం నిభృతాశేషకరణో మీలితేక్షణః । మృషాసమాధిరాహోస్విత్కిం ను స్యాత్క్షత్రబన్ధుభిః ॥౩౧॥ తస్య పుత్రోఽతితేజస్వీ విహరన్బాలకోఽర్భకైః । రాజ్ఞాఽఘం ప్రాపితం తాతం శ్రుత్వా తత్రేదమబ్రవీత్ ॥౩౨॥ అహో అధర్మః పాలానాం పీవ్నాం బలిభుజామివ । స్వామిన్యఘం యద్దాసానాం ద్వారపానాం శునామివ ॥౩౩॥ బ్రాహ్మణైః క్షత్రబన్ధుర్హి ద్వారపాలో నిరూపితః । స కథం తద్గృహే ద్వాస్స్థస్సభాణ్డం భోక్తుమర్హతి ॥౩౪॥ కృష్ణే గతే భగవతి శాస్తర్యుత్పథగామినామ్ । తాన్భిన్నసేతూనద్యాహం శాస్మి పశ్యత మే బలమ్ ॥౩౫॥ ఇత్యుక్త్వా రోషతామ్రాక్షో వయస్యానృషిబాలకాన్ । కౌశిక్యాప ఉపస్పృశ్య వాగ్వజ్రం విససర్జ హ ॥౩౬॥ ఇత్యుల్లఙ్ఘితమర్యాదం తక్షకస్సప్తమేఽహని । దఙ్క్ష్యతి స్మ కులాఙ్గారం చోదితో మే తతద్రుహమ్ ॥౩౭॥ తతోఽభ్యేత్యాశ్రమం బాలో గళే సర్పకళేబరమ్ । పితరం వీక్ష్య దుఃఖార్తో

త్రబన్ధుభిరస్మాకం కిం ప్రయోజనం విద్యత ఇతి బుద్ధ్యా మిథ్యాభిభూతః సమాధిర్యస్య తథాభూత ఏవాస్తే-ఇత్యభిప్రాయేణ నిధాయ గత ఇత్యర్థః ॥౩౧॥ తతస్తస్య మునేః పుత్రః-అతితేజస్వీ బ్రహ్మతేజస్సంపన్నో బాలకోఽర్భకైస్సహ క్రీడన్-తాతం పితరం-రాజ్ఞా అఘం ప్రాపితం అపరాధవిషయీకృతం శ్రుత్వా-తత్రేదం వక్ష్యమాణమబ్రవీత్ ॥౩౨॥ తదేవాహ ॥ అహో ఇతి పఞ్చభిః ॥ బలిభుజాం శునాం వాయసానామివ వా-పీవ్నాం మేదితానాం పాలానాం రాజ్ఞాం-మహో-అధర్మః పశ్యత-కోఽసావధర్మః-ద్వారపానాం శునామివ-దాసభూతానాం రాజ్ఞాం-స్వామిని బ్రాహ్మణే-అఘమపరాధ ఇతి యదేష ఏవాధర్మః ॥౩౩॥ తదేవోపపాదయతి ॥ క్షత్రబన్ధుర్హి బ్రాహ్మణైః-ద్వారపాలత్వేన-శ్వేవ-నియోజితః-స ద్వాస్స్థః క్షత్రబన్ధుః-తద్గృహే బ్రాహ్మణగృహే-శ్వేవ-కథం సభాణ్డం ఏకపాత్రం యథా తథా భోక్తుమర్హతి యోగ్యో భవేత్ ॥౩౪॥ ఉత్పథం ప్రతిపన్నానాం-శాస్తరి దణ్డయితరి-కృష్ణే భగవతి-స్వలోకం ప్రతి గతే సతి-తాన్-భిన్నమర్యాదాన్-అహమద్య, శాస్మి శిక్షయే-మమ బలం పశ్యత ॥౩౫॥ వయస్యాన్బాలాన్ప్రతి, ఇత్థముక్త్వా-రోషేణ, తామ్రే రక్తే అక్షిణీ యస్య స-ఋషిబాలకః-కౌశిక్యా నద్యాః-అపః-ఉపస్పృశ్యాచమ్య-వాగ్వజ్రం శాపాత్మకవాగ్రూపం వజ్రం విససర్జ ప్రాయుఙ్క్త ॥౩౬॥ వాగ్వజ్రమేవ దర్శయతి ఇతీత్థం-ఉల్లఙ్ఘితా మర్యాదా యేన తం, మే-మత్తద్రుహం, తతస్తాతః, పితా-తస్యాపకారిణం, కులనాశకం-రాజానం, మితః సప్తమేఽహని, మయా చోదితః తక్షకస్సర్పో దఙ్క్ష్యతీతి ॥౩౭॥ పితురాశ్రమమాగత్య, గళే కంఠే సర్పో యస్య, తత్కళేబరం యస్య, తం, పితరం, మాలోక్య, దుఃఖపీడితో, ముక్తకణ్ఠో రోదనః, ఉ

చైచస్స్వరయుక్త ఇత్యర్థః, రురోద * ॥౩౮॥ * తతో, హే బ్రహ్మన్, స వై ఆంగిరసః సుతస్య విలాపనం శ్రుత్వా-శనైః నేత్రే-ఉన్మీల్య, అంసే మృతమురగం దృష్ట్వా * ॥౩౯॥ * తం పరిహృత్య పుత్రం పప్రచ్ఛ॥ ప్రశ్నమేవాహ॥ వత్స-కస్మాద్ధి రోదిషి, కేన వాపకృతమితి-హే వత్స, కస్మాద్ధేతో స్త్వం రోదిషి, కేన వాఽపకృతం, భావే క్తః- ఇతిత్థముక్తో, బాలకః-సర్వం వృత్తం న్యవేదయత్ కథయామాస * ॥౪౦॥ * తతోఽతదర్హం శాపానర్హం, రాజానం శప్తమాకర్ణ్య, బ్రాహ్మణ ఆఙ్గిరసః పుత్రం నాభ్యనన్దత్-తదేవ దర్శయతి॥ అహో ఇతి సార్ధైస్సప్తభిః॥ హే అజ్ఞ, తే త్వయా, మహత్-దంహః పాపమహో అకృతం-బత కింతత్, అల్పీయసి ద్రోహే అల్పాపరాధనిమిత్తే, ఉరుః-ర్దమో దణ్డో ధృతం కృతమిత్యేతత్ * ॥౪౧॥ * అపకృతేనాపి రాజ్ఞా నాపకార్య ఇత్యాహ॥ న వై-ఇతి॥ హే అవిపక్వబుద్ధే-నృభిరపకృతైరపి నరైః-ర్నరదేవో నాపకార్యః-అత స్త్వం-నరదేవం పరాఖ్యం నరదేవాఖ్యం పరమపురుషమితి సామర్థ్యలబ్ధోఽర్థః, నరదేవనామ్ని రథాఙ్గపాణావితి వక్ష్యమాణానుగుణ్యాత్॥ నరదేవ ఇత్యాఖ్యామాత్రమేవ-స తు సాక్షాదీశ్వర ఏవేతి భావః- తం సంమాతుమేవార్హసి-న త్వపకర్తుం, తత్ర హేతుమాహ॥ యద్యస్మాత్, యద్విషయానపకారాత్, తస్య, దుర్విషహేణ శత్రుభిరసోఢవ్యేన-తేజసా-గుప్తాః ప్రజాః-కుతశ్చిదపి భయరహితాః, భద్రాణి మఙ్గళాని - సుఖానీతియావత్-విన్దన్తి లభన్తే, తస్మాల్లోకసుఖావహో నరదేవో న హన్తవ్య ఇతి భావః * ॥౪౨॥ * విపర్యయేఽనర్థమాహ॥ అలక్ష్యమాణ ఇతి త్రిభిః॥ నరదేవాఖ్యే చక్రపాణౌ విష్ణౌ, అలక్ష్యమాణే అవిద్యమానే సతి, అఙ్గ, హే పుత్ర, తదా హ్యయం లోకః-అరక్ష్యమాణః- అతఏవ, చోరభూయిష్ఠస్సన్, వృకప్రచురావిసంఘ ఇ-

ముక్తకణ్ఠో రురోద హ॥౩౮॥ స వా ఆఙ్గిరసో బ్రహ్మన్ శ్రుత్వా సుతవిలాపనమ్। ఉన్మీల్య శనకైర్నేత్రే దృష్ట్వా
చాంసే మృతోరగమ్॥౩౯॥ విసృజ్య పుత్రం పప్రచ్ఛ వత్స కస్మాద్ధి రోదిషి। కేన వా తే ప్రతికృతమిత్యుక్తస్స న్య-
వేదయత్॥౪౦॥ నిశమ్య శప్తమతదర్హం నరేన్ద్రం స బ్రాహ్మణో నాత్మజమభ్యనన్దత్। అహో బతాంహో
మహదజ్ఞ తే కృతమల్పీయసి ద్రోహ ఉరుర్దమో ధృతః॥౪౧॥ న వై నృభిర్నరదేవం పరాఖ్యం సంమాతు-
మర్హస్యవిపక్వబుద్ధే। యత్తేజసా దుర్విషహేణ గుప్తా విన్దన్తి భద్రాణ్యకుతోభయాః ప్రజాః॥౪౨॥ అలక్ష్య-
మాణే నరదేవనామ్ని రథాఙ్గపాణావయమఙ్గ లోకః। తదా హి చోరప్రచురో వినఙ్క్ష్యత్యరక్ష్యమాణోఽవి-
వరూథవత్క్షణాత్॥౪౩॥ తదద్య నః పాపముపైత్యనన్వయం యన్నష్టనాథస్య వసోర్విలుమ్పకాత్। పరస్పరం
ఘ్నన్తి శపన్తి వృఞ్జతే పశూన్ స్త్రియోఽర్థాన్ పురుదస్యవో జనాః॥౪౪॥ తదార్యధర్మశ్చ విలీయతే నృణాం వ-
ర్ణాశ్రమాచారయుతస్త్రయీమయః। తతోఽర్థకామాభినివేశితాత్మనాం శునాం కపీనామివ వర్ణసంకరః॥
ధర్మపాలో నరపతిస్స తు సమ్రాడ్బృహచ్ఛ్రవాః। సాక్షాన్మహాభాగవతో రాజర్షిర్హయమేధయాట్॥౪౬॥
క్షుత్తృట్శ్రమయుతో దీనో నైవాస్మచ్ఛాపమర్హతి। అపాపేషు స్వభృత్యేషు బాలేనాఽపక్వబుద్ధినా। పా-

వ, క్షణాన్నఙ్క్ష్యతి నష్టో భవిష్యతి * ॥౪౩॥ * వక్ష్యతు కా నో హానిరిత్యత్రాహ॥ తదితి॥ తత్పాపమనన్వయం, తత్సంతాననాశకం, మద్యాధునా, నోఽస్మానుపైతి, కిం, తత్పాపం-యత్, విలుమ్పకాన్నరదేవవిచ్ఛేదకాత్త్వత్తో హేతోః వసోర్ధనస్య-నష్టనాథస్య రక్షకరహితస్య సతః, పురవో బహుళా దస్యవో యేషాం తే, జనాః - పరస్పరం ఘ్నన్తి శపన్తి వాక్పారుష్యం కుర్వన్తి వృఞ్జతే భిన్దన్తి అర్థాన్ వృఞ్జతే హరన్తీ వేత్యేతత్ * ॥౪౪॥ * కించ, తదా, నరదేవనామ్ని రథాఙ్గపాణౌ అలక్ష్యమాణే సతి-వర్ణాశ్రమాచారయుతః, త్రయ్యా ఆగతస్త్రయీమయః-తత ఆగత ఇత్యధికారే, వయట్ శౌ, తిమయట్, వైదిక ఇత్యర్థః-నృణా, మార్యధర్మః సతాం ధర్మశ్చ - విలీయతే నఙ్క్ష్యతి, తతో ధర్మలయా-దర్థకామయోర్నివేశితః-అభినివిష్ట ఆత్మా మనో యేషాం తేషాం నృణాం, శునామివ కపీనామివ చ వర్ణసంకరో భవిష్యతి * ॥౪౫॥ * ఏవం సామాన్యేన నరదేవస్యానిగ్రాహ్యత్వముక్త్వా, ఽద్ర ప్రకృతం పరీక్షితం నిర్దిశ్యాహ॥ ధర్మపాల ఇతి॥ స తు నరపతిః పరీక్షిత్-ధర్మపాలః వర్ణాశ్రమధర్మమర్యాదాపాలక- స్తథాత్వేన విశ్రుతః-విపులకీర్తిః, సార్వభౌమశ్చ, తత్రాపి-మహాభాగవతః అనేన బ్రహ్మవిదపకర్తౄణాం నో గతిరేవ నాస్తీతి భావః-రాజర్షిః కేవలం రాజవ్యాజ ఋషిరేవ-హయమేధేన యాట్ ఇష్టవాన్ * ॥౪౬॥ * క్షుత్తృడ్భ్యాం యశ్శ్రమ స్తేన యుతః-అతఏవ-దీనశ్చ, తథాభూత- స్సర్వథా అస్మచ్ఛాపం నార్హతి॥ ఏవమాత్మజమనభినన్ద్య, తత్కృతాదఘాదాత్మనోఽనర్థమాశఙ్క్య భగవన్తం క్షమాపయతి॥ అపాపేష్వితి॥ సర్వాత్మా సర్వాన్తరాత్మా శప్తృశప్తయోరుభయోరప్యన్తరాత్మతయాఽవస్థిత ఇతి భావః భగవాన్ - అపాపేషు నిరపరాధేషు- స్వభృత్యేషు, నేనాపక్వబుద్ధినావివేక

గవా తేన బాలేన - కృతం పాపమిదం తు క్షన్తుమర్హతి ❀॥౪౭॥❀ సాధూనాం స్వవిషయాపరాధః కథంచిన్న చ్ఛరణవరణాదినా సహ్యస్స్యాత్, స్వభక్తవిషయాపరాధస్తు, న కథంచిదపి - కింతు - తైరేవ సహ్య ఇత్యేవంవిధం - భగవదభిప్రాయమాలోచ్య, తానేవ క్షమాపయతి॥ తిరస్కృతా ఇతి॥ తిరస్కృతాః పరిభూతా అపి - విప్రలబ్ధాః ప్రతారితా అపి - శప్తా అపి, క్షిప్తా నిందితా అపి, హతాస్తాడితా - అపి, తద్భక్తాః భగవద్భక్తాః - ప్రభవోఽపి ప్రత్యపకర్తుం సమర్థా అపి - అస్య తిరస్కారకర్తుః, తత్, తత్కృతతిరస్కారాదికం ప్రతి - న ప్రతికుర్వన్తి కింతు కేవలం సహన్తే ❀॥౪౮॥❀ ఇతీత్థం, స - మహామునిః, పుత్రకృతేనాఘేనా - సుతప్తః పశ్చాత్తప్తః - రాజ్ఞా - స్వయం విప్రకృతోఽపకృతోఽపి - త - ద్రాజకృత - మఘమపరాధం - నైవ చిన్తితవాన్ ❀॥౪౯॥❀ కుతో నాచిన్తయదిత్యత్రాహ॥ ప్రాయశ ఇతి॥ లోకే - పరైరన్యైః - ద్వంద్వేషు శీతోష్ణ సుఖదుఃఖాదిషు - యోజితాః సంయోజితా అపి - సాధవః, ప్రాయేణ న వ్యథన్తి - న హృష్యన్తి - యథా సుఖే యోజితా న హృష్యన్తి తథా దుఃఖే యోజితా అపి న వ్యథన్తీత్యర్థః, కుతః, యతః - ఆత్మా తేషాం మనః, గుణాశ్రయః శీలాశ్రయః - యద్వా, అగుణాశ్రయ ఇతి చ్ఛేదః - గుణకార్యరాగద్వేషాద్యనాశ్రయః ❀॥౫౦॥❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికావ్యాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః ❀❀❀❀❀

మహీపతిస్త్వితి॥ అథ స్వపురప్రవేశానన్తరం, మహీపతిః పరీక్షిత్ - ఆత్మకృతం స్వకృతం - తత్ - ఉరగనిధానరూపం గర్హ్యం కర్మ చిన్తయన్, సుదుర్మనాః ఆత్మనిన్దాపరో, బభూవేత్యర్థః। తదేవ దర్శయతి అహో ఇతి సార్ధద్వయేన॥ అహో,

---

ప్యకృతం తద్భగవాన్ సర్వాత్మా క్షన్తుమర్హతి॥౪౭॥ తిరస్కృతా విప్రలబ్ధాః శప్తాః క్షిప్తా హతా అపి। నాస్య తత్ప్రతికుర్వన్తి తద్భక్తాః ప్రభవోఽపి హి॥౪౮॥ ఇతి పుత్రకృతాఘేన సోఽనుతప్తో మహామునిః। స్వయం విప్రకృతో రాజ్ఞా నైవాఘం తదచిన్తయత్॥౪౯॥ ప్రాయశస్సాధవో లోకే పరైర్ద్వన్ద్వేషు యోజితాః। న వ్యథన్తి న హృష్యన్తి యత ఆత్మాగుణాశ్రయః॥౫౦॥ ❀❀❀❀❀

❀❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః ❀❀❀

సూత ఉవాచ॥ మహీపతిస్త్వథ తత్కర్మ గర్హ్యం విచిన్తయన్నాత్మకృతం సుదుర్మనాః। అహో మయా నీచమనార్యవత్కృతం నిరాగసి బ్రహ్మణి గూఢతేజసి॥౧॥ ధ్రువం తతో మే కృతదేవహేళనాద్దురత్యయం వ్యసనం నాతిదీర్ఘాత్। తదస్తు కామం త్వఘనిష్కృతాయ మే యథా న కుర్యాం పునరేవమద్ధా॥౨॥ అద్యైవ రాజ్యం బలమృద్ధకోశం ప్రకోపితబ్రహ్మకులానలో మే। దహత్వభద్రస్య పునర్న మేఽభూత్ పాపీయసీ ధీర్ద్విజదేవగోభ్యః॥౩॥ స చిన్తయన్నిత్థమథాశృణోద్యథా మునేస్సుతోక్తో నిరృతిస్తక్షకాఖ్యః। స సాధు మేనే న చిరేణ తక్షకానలం ప్రసక్తస్య విరక్తికారణమ్॥౪॥ అథో విహాయేమమముం చ లోకం విమర్శితౌ హేయతయా పుర

మయా - పూర్వవన్నిరాగసి నిరపరాధే - గూఢం న అభివ్యక్తం తేజస్సామర్థ్యం యస్మిన్, బ్రహ్మణి బ్రాహ్మణవిషయే - అమివం నికృష్టం కర్మ, కృతం, అమివం పాపం ❀॥౧॥❀ తతోఽముష్మాత్ కృతాత్, దేవహేళనరూపాత్కర్మణో నిమిత్తాత్, న కేవలం మయా బ్రాహ్మణోఽవహేళితః - కింతు సాక్షాద్దేవో భగవానేవేత్యభిప్రాయేణ దేవహేళనాదిత్యుక్తం, మే మమ - నాతిదీర్ఘాత్, సమనన్తరకాలమేవ - దురత్యయమతివర్తితుమశక్యం - వ్యసనం దుఃఖం ధ్రువం నూనం - భవిష్యతి తత్ స్వస్య హితమేవ మన్యతే॥ తదితి॥ తద్వ్యసనం - మమ, అఘనిష్కృతాయ పాపవిశుద్ధయే, కామం ప్రకామమస్తు, కిమనిష్టం ప్రార్థయస ఇత్యత్రాహ॥ యథా, పున - రేవంవిధ, మఘం న కుర్యాం, అద్ధా, న కుర్యామేవ, అద్ధేతి స్ఫుటావధారణయోర్ద్యోతకమవ్యయం, తదర్థమస్త్వితి భావః - అస్త్వద్ధా అస్త్వేవేతి వాన్వయః ❀॥౨॥❀ అద్యేతి॥ ప్రకోపితం కోపం ప్రాపితం, యద్బ్రహ్మకులం బ్రాహ్మణకులం - తత్కర్తృక నిగ్రహాత్మకో, ఽనలోఽగ్ని - రద్యైవ - మమ రాజ్యం - బలం సైన్యం - ప్రభూతధనకోశం చ, దహతు - యథా పున, రభద్రస్య మమ - ద్విజేభ్యో - దేవేభ్యో, గోభ్యశ్చ, అపచికీర్షాయుక్తా చైవంవిధా పాపీయసీ బుద్ధిర్నా భూత్, తథా శీఘ్రం దహత్వితి భావః ❀॥౩॥❀ ఇత్థం స చిన్తయన్, రాజా - యథా యేన ప్రకారేణ తక్షకాఖ్యో, నిరృతిర్మృత్యుః మునేస్సుతేనోక్తః - శాపాత్మకోక్త్యా ప్రచోదిత, స్తథైవాశృణోత్ - తతస్స రాజా, ప్రసక్తస్య, విషయేష్వితి శేషః విషయాసక్తస్య స్వస్య, విరక్తికారణం - హేతుగర్భమిదం - విరక్తికారణత్వా, త్తమచిరేణ తక్షకరూపమనలం సాధు యథా తథా మేనే ❀॥౪॥❀ అథో తతః, ఇమమముం చ లోకం - విహాయ, లోక్యత ఇతి లోకః ఫలం సుఖమితి యావత్ - ఐహికాముష్మికసు

ఖస్పృహాంవిహాయేత్యర్థః, ఇమమముంచలోకంవిశినష్టి॥ స్వేన-పురస్తాత్పూర్వమేవ, హేయతయావిమర్శితౌపిచారిపూర్వ కం హేయత్వేననిశ్చితౌ, ఇమమముంచలోకం-విహాయేత్యన్వయః - తతః కృష్ణస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిసేవా, మధిమన్యమానః నిరతిశయపురుషార్థసాధనతయామన్యమానః, అమర్త్యనద్యాం దేవనద్యాం గఙ్గాయాం-ప్రాయమనశనవ్రత, ముపావిశత్, ఆనశనవ్రతేనదీక్షితో బభూవేత్యర్థః ॥ ౫ ॥ స్వగృహే అన్యత్ర వా ప్రాయముపవిశ్య కిం విశేషేణామర్త్యనద్యామేవ తముపావిశదిత్యత్ర తాం విశింషన్నాహ॥ యా వా ఇతి॥ లసన్త్యా శ్రీతులస్యా విమిశ్రో యః కృష్ణస్యాఙ్ఘ్రిరేణుస్తతోఽభ్యధికస్య ప్రశస్తస్యామ్బునోఽమ్భసో నేత్రీ ప్రవహన్తీ, యా అమర్త్యనదీ - ఉభయత్ర ఇహాముత్ర చ సేశాన్ లోకపాలైః సహ తాన్-లోకాన్ జనాన్-పునాతి తాం నదీం-మరిష్యమాణః కో వా పుమాన్-న సేవేత - సర్వోఽపి సేవేతేత్యభిప్రాయేణ తస్యామేవ ప్రాయముపావిశదిత్యర్థః - లసచ్ఛ్రీతులసీవిమిశ్రకృష్ణాఙ్ఘ్రిరేణునా హేతునా- అభ్యధికం స్వాధికరహితం, అమ్బు తస్య నేత్రీతి వార్థః ॥ ౬ ॥ స పాణ్డవేయః పరీక్షిత్ ఇత్థం విష్ణుపద్యాం గఙ్గాయాం - ప్రాయోపవేశం ప్రతి-వ్యవచ్ఛిద్య వినిశ్చిత్య, సంకల్ప్య, ముక్తః సమస్తేషు గేహతదనుబన్ధ్యాదిషు సఙ్గో యేన - మునీనాం వ్రతం యస్య, న విద్యతేఽన్యో భావో భా-వనా చిన్తా యస్య సః- ముకున్దాఙ్ఘ్రిం దధ్యౌ ధ్యాతవాన్ ॥ ౭ ॥ తదా తత్ర రాజ్ఞస్సంనిధౌ మహానుభావా-స్సశిష్యా మునయో - లోకం, పునానాః పవిత్రీకుర్వన్త-ఆజగ్ముః - భువనం పునానా ఇత్యేతదేవోపపాదయతి- ప్రాయేణ సన్తస్సాధవస్తద్యాత్రావ్యాజైః-స్వయమేవ తీర్థాని-పునన్తి హి - యథా చ పునన్తి-తథోపపాదితం పురస్తాత్,, తీర్థీకుర్వన్తి తీర్థానీత్య

స్తాత్ ।కృష్ణాఙ్ఘ్రిసేవామధిమన్యమాన ఉపావిశత్ప్రాయమమర్త్యనద్యామ్॥ ౫ ॥ యా వై లసచ్ఛ్రీతులసీవి
మిశ్రకృష్ణాఙ్ఘ్రిరేణ్వభ్యధికామ్బునేత్రీ।పునాతి లోకానుభయత్ర సేశాన్కస్తాం న సేవేత మరిష్యమాణః॥ ౬ ॥
ఇతి వ్యవచ్ఛిద్య స పాణ్డవేయః ప్రాయోపవేశం ప్రతి విష్ణుపద్యామ్। దధ్యౌ ముకున్దాఙ్ఘ్రిమనన్యభావో మునివ్ర
తో ముక్తసమస్తసఙ్గః॥ ౭ ॥ తత్రోపజగ్ముర్భువనం పునానా మహానుభావా మునయస్సశిష్యాః। ప్రాయేణ తీ
ర్థాభిగమాపదేశైః స్వయం హి తీర్థాని పునన్తి సన్తః॥ ౮ ॥ అత్రిర్వసిష్ఠశ్చ్యవనశ్శరద్వానరిష్టనేమిర్భృగురఙ్గి
రాశ్చ। పరాశరో గాధిసుతోఽథ రామ ఉచథ్య ఇన్ద్రప్రమదేధ్మవాహౌ॥ ౯ ॥ మేధాతిథిర్దేవల ఆర్ష్టిషేణో భా
రద్వాజో గౌతమః పిప్పలాదః। మైత్రేయ ఔర్వః కవషః కుమ్భయోనిర్ద్వైపాయనో భగవాన్నారదశ్చ॥ ౧౦ ॥ అ
న్యే చ దేవర్షిబ్రహ్మర్షివర్యా రాజర్షివర్యా అరుణాదయశ్చ। నానార్షేయప్రవరాన్సమేతానభ్యర్చ్య రా
జా శిరసా వవన్దే॥ ౧౧ ॥ సుఖోపవిష్టేష్వథ తేషు భూయః కృతప్రణామస్స్వచికీర్షితం యత్। విజ్ఞాపయామా
స వివిక్తచేతా ఉపస్థితోఽగ్రేఽభిగృహీతపాణిః॥ ౧౨ ॥ పరీక్షిదువాచ॥ అహో వయం ధన్యతమా నృపాణాం మ
హత్తమానుగ్రహణీయశీలాః। రాజ్ఞాం కులం బ్రాహ్మణపాదశౌచాద్దూరాద్విసృష్టం బత గర్హ్యకర్మ॥ ౧౩ ॥ త

త్ర ॥ ౮ ॥ కేచ తే మునయ ఇత్యత్ర తాన్ దర్శయతి॥ అత్రిరితి సార్ధద్వయేన ॥ గాధిసుతో విశ్వామిత్రః రామో భార్గవః కుమ్భయోనిరగస్త్యః ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ అన్యే చ దేవర్షిశ్రేష్ఠా-బ్రహ్మర్షిశ్రేష్ఠా-రాజర్షివర్యా-అరుణాదయశ్చ-ఋషయ-స్తాన్నా గరాన్-నానావిధార్షేయప్రవరాన్-సమేతాన్ సఙ్ఘీభూతాన్-అభ్యర్చ్య-రాజా శిరసా వవన్దే ॥ ౧౧ ॥ అథ తేషు సుఖం యథాతథోపవిష్టేషు సత్సు - పునరపి కృతః ప్రణామో యేన, స రాజా - ఉపస్థితస్తేషాం సమీపే స్థితః - అభిగృహీతపాణిః బద్ధాఞ్జలిః, వివేకయుక్తం చేతో యస్య తథాభూతః, స్వచికీర్షితం యత్త- ద్విజ్ఞాపయామాస ॥ ౧౨ ॥ తదేవాహ ॥ అహో ఇతి చతుర్భిః , నృణాం మధ్యే, వయం - మహో ధన్యతమాః - ఖలు - ధన్యతమత్వే హేతుం వదన్నాత్మనో విశినష్టి॥ మహత్తమైర్భవద్భిః - అనుగ్రహణీయం అనుగ్రహీతుం యోగ్యం శీలం యేషాం - యద్వా, మహత్తమానుగ్రహణీయం మహత్తమానుగ్రహలభ్యం శీలం యేషాం తథాభూతాః - అనేవం భూతం రాజకులం నిన్దతి ॥ రాజ్ఞామితి॥ బ్రాహ్మణానాం భవతాం పాదశౌచాత్ పాదసేవామూలక విశుద్ధే , ర్దూరాద్విసృష్టం దూరాత్త్యక్తం , యద్బ్ర జ్ఞానఫలం- తత్ - గర్హ్యం నిన్ద్యం కర్మ యస్య తథాభూతం - భవతి - బతేతి ఖేదే ॥ ౧౩ ॥ నను మహత్తమానుగ్రహణీయశీలస్య తవ - కథమధునా తన్నిగ్రహ ప్రవృత్తిరిత్యత్ర - తన్నిగ్రహోఽప్యనుగ్రహరూప ఏవేత్యాహ ॥ తస్యైవ ॥ తస్యైవ మహత్తమానుగ్రహణీయశీలస్యైవ అభీక్ష్ణం పునః పునః-గృహేషు ఆసక్తం చిత్తం యస్య తస్య - మమాఘస్య పాపకృతః బ్రహ్మవిదపచారరూపస్య- పరిహారక ఇతి శేషః నిర్వేదమూలః దేహతదనుబన్ధ్యాదిషు వైరాగ్యమూలో

హేతుః-ద్విజశాపరూపః-పరావరేశో భగవానేవ-ప్రసక్తః ప్రవృత్తః మామనుగ్రహీతుం భగవత్సంకల్ప ఏవ ద్విజశాప
వ్యాజేన ప్రవృత్త ఇత్యర్థః-కథం తస్యానుగ్రహరూపత్వమిత్యత ఆహ॥ యత్ర యస్మిన్ మయి ప్రసక్తో-ద్విజశాపరూపః పరావరే
శః-ఆశు అభయం, ధత్తే ఆదధాతి- బ్రహ్మవిదపచారపరిహారహేతుత్వాన్నిర్వేదమూలత్వాత్సత్సఙ్గద్వారా ముక్త్యాధా
యకత్వాచ్చానుగ్రహరూప ఏవేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ అస్త్వేవం ప్రకృతే కిమిత్యత ఆహ॥ తమితి ॥ హే విప్రాః-భవన్తః ఇ
యం దేవీ గఙ్గా చ ఈశే భగవతి-ధృతం చిత్తం యేన తథాభూతం - తముక్తవిధం మాముపయాన్తం అనువర్తినం-ప్రతియన్తు
హేయోపాదేయశూన్యం జానన్త్విత్యర్థః-ద్విజేనోపసృష్టః ప్రచోదితః- తక్షకః-కుహకః - మాం దశతు-అలం నిత
రాం-దశతు-నాహం బిభేమీతి భావః - కింతు - యూయం॥ విష్ణోర్గాథాః కథాః - గాయత కథయత - అలం గాయతేతి వాన్వ
యః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ పునశ్చ కించ - మమ భగవత్యనన్తే- రతిర్భక్తిః- తదాశ్రయేషు భగవద్భక్తేషు-సఙ్గశ్చ స్యాత్ - ఏవమను
గృహ్ణీతేతి భావః-కించ- యాం యాం సృష్టిం యద్యజ్జన్మ ప్రాప్నోమి-తత్ర సర్వత్ర జన్మని- మహత్సు భవాదృశేషు-మైత్రీ ఆ
నుకూల్యమస్తు ద్విజేభ్యో-నమః ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ ఇతీత్థం, నిశ్చయయుక్తో-రాజా, ధీరః, స్వసుతే జనమేజయే, న్యస్తో నిహి
తో రాజ్యభారో యేన తథాభూతః-సముద్రపత్న్యాః గఙ్గాయాః - దక్షిణకూలే దక్షిణతీరే - ప్రాచీనమూలేషు ప్రాచీనా
గ్రేషు-కుశేషు, ఆస్తే స్మ ఉపవిష్టవాన్ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ ఇత్థం తస్మిన్నరదేవానాం దేవే తస్మిన్ పరీక్షితి - ప్రాయోపవిష్టే సతి-ది

స్త్రైణవమేఽఘస్య పరావరేశో వ్యాసక్తచిత్తస్య గృహేష్వభీక్ష్ణమ్। నిర్వేదమూలో ద్విజశాపరూపో యత్ర ప్ర
సక్తో హ్యభయమాశు ధత్తే॥౧౪॥ తం మోపయాన్తం ప్రతియన్తు విప్రా గఙ్గా చ దేవీ ధృతచిత్తమీశే। ద్విజోప
సృష్టః కుహకస్తక్షకో వా దశత్వలం గాయత విష్ణుగాథాః॥౧౫॥ పునశ్చ భూయాద్భగవత్యనన్తే రతిః ప్రసఙ్గ
శ్చ తదాశ్రయేషు। మహత్సు యాం యాముపయామి సృష్టిం మైత్ర్యస్తు సర్వత్ర నమో ద్విజేభ్యః॥౧౬॥ ఇతి స్మ రా
జాఽధ్యవసాయయుక్తః ప్రాచీనమూలేషు కుశేషు ధీరః। ఉదఙ్ముఖో దక్షిణకూల ఆస్తే సముద్రపత్న్యాః స్వసు
తన్యస్తభారః॥౧౭॥ ఏవం చ తస్మిన్నరదేవదేవే ప్రాయోపవిష్టే దివి దేవసఙ్ఘాః। ప్రశస్య భూమౌ వ్యకిరన్ప్ర
సూనైర్ముదా ముహుర్దున్దుభయశ్చ నేదుః॥౧౮॥ మహర్షయో వై సముపాగతా యే ప్రశస్య సాధ్విత్యనుమోద
మానాః। ఊచుః ప్రజానుగ్రహశీలసారా యదుత్తమశ్లోకగుణాభిరూపమ్ ॥ ౧౯ ॥ న వా ఇదం రాజర్షివర్య
చిత్రం భవత్సు కృష్ణం సమనువ్రతేషు। యేఽధ్యాసనం రాజకిరీటజుష్టం సద్యో జహుర్భగవత్పార్శ్వకా
మాః ॥ ౨౦ ॥ సర్వే వయం తావదిహాస్మహేఽథ కలేవరం యావదసౌ విహాయ। లోకం పరం విరజస్కం వి
శోకం యాస్యత్యయం భాగవతప్రధానః ॥ ౨౧ ॥ ఆశ్రుత్య తదృషిగణవచః పరీక్షిత్సమం మధుచ్యుద్గురు చావ్యలీ
కమ్। ఆభాషతైనానభినన్ద్య యుక్తాన్ శుశ్రూషమాణశ్చరితాని విష్ణోః ॥ ౨౨ ॥ సమాగతాః సర్వత ఏవ సర్వే

వి, సర్వదేవసఙ్ఘాః-తం ప్రశస్య ప్రస్తుత్య-ముదా ప్రసూనైః కుసుమైః-ముహుర్ముహుర్భూమౌ వ్యకిరన్ - దున్దుభయశ్చ నే
దుః దధ్వనుః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ యే సమాగతా మహర్షయస్తే సర్వే - ఉత్తమైః శ్లోక్యాః ప్రశంసనీయాః గుణాస్తైరభిరూపం
రాజానం-ప్రశస్య సాధు సాధ్విత్యనుమోదమానాః ఊచుః-కుతః-యద్యతస్తే-ప్రజాస్వనుగ్రహ ఏవ శీలం స్వభావః స ఏవ సా
రో యేషాం తే-తథాభూతత్వాత్- ప్రశస్యానుమోదమానా - ఊచురిత్యర్థః ❁॥౧౯ ❁ ఉక్తిమేవాహ॥ న వా ఇతి॥ హే రా
జర్షివర్య-నిత్యం శ్రీకృష్ణమనువ్రతేషు అనువర్తితేషు భవత్స్విదం విచిత్రం-న వై న భవతి హి- కిం తత్ - యే భవన్తః- భగవ
తః-పార్శ్వం కామయమానాస్సన్తో రాజ్ఞాం కిరీటైర్జుష్టం సేవిత-మధ్యాసనం సార్వభౌమసింహాసనం - సద్యో - జహుః
త్యజురిత్యేతత్ ❁ ॥ ౨౦॥ ❁ ఏవం రాజానముక్త్వా అథేదమాహుః॥ సర్వ ఇతి,, యావత్ భాగవతా ఏవ ప్రధానా ❁ నిత
రాం సేవ్యా యస్య సోఽసౌ రాజా, కలేబరం విహాయ-విరజస్కం శుద్ధసత్త్వమయం-విశోక, మిదముపలక్షణం,, అపహతపాప్మ
త్వాదిగుణాష్టకపాప్మత్వాదిగుణాష్టకప్రాదుర్భావదేశం పరం లోకం నిత్యవిభూత్యాఖ్యం యాస్యతి, తావత్సర్వే వ
యమిహైవ రాజ్ఞస్సన్నిధావేవ-ఆస్మహే ఆసీమహి ❁॥ ౨౧॥ ❁ తత్సమం వైషమ్యరహితం ఆమృతస్రావి-గురు-ఆశయ
గమ్భీర-మవ్యలీకం నిష్కపటం చ -మునీనాం వచన -మాకర్ణ్య-ఏతాన్- యుక్తాన్ ఆత్మహితాచరణోద్యుక్తాన్-ఋషీన్-అభి
నన్ద్య-విష్ణోశ్చరితాని శ్రోతుకామః-పరీక్షిదభాషత ❁॥ ౨౨ ॥ ❁ తదేవాహ॥ సమాగతా ఇతి॥ త్రిపృష్ఠే సత్యలోకే - యథా
మూర్తిధరా వేదాః- స్తద్వదవభాసమానాః సర్వే యూయం సర్వతః సర్వాభ్యో దిగ్భ్యః - ఇహ సమాగతాః మదనుగ్రహ

ర్థమిహ సమాగతా ఇతి భావః, తదేవ వ్యనక్తి ॥ సమాగతానాం — వః — పరానుగ్రహమాత్మశీలం వినా — ఇహాముత్ర చ లోకే — ఽర్థప్రయోజనం — కశ్చిదపి నాస్తి హి — పరేషు మాదృశేషు అనుగ్రహ ఏవ ఆత్మశీలం స్వస్వభావం స్వవృత్తం వా వినాఽస్య దాగమనకారణం నాస్తి హీత్యర్థః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ యతో భగవదాగమనమస్మదనుగ్రహైకప్రయోజనం తతో — హే విప్రాః — వో యుష్మాన్ — విస్రభ్య విశ్వస్య — ఇతి కృత్యతాయామితి కర్తవ్యతాయాం — ప్రష్టవ్యమిమం వక్ష్యమాణం — పృచ్ఛామి — కర్తవ్యాపారప్రకార ఇతి కృత్యతా — తస్యాం నిమిత్తభూతాయాం, ఇతికర్తవ్యతాజ్ఞానార్థం ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛామీత్యర్థః పృచ్ఛ్యమేవ దర్శయం స్తత్సమ్యఙ్నిర్ణీయ కథయతేత్యాహ ॥ మ్రియమాణైర్ముమూర్షుభిః జనైః — సర్వాత్మనా సర్వప్రకారైః కరణత్రయేణ కర్తవ్యం — శుద్ధం సంసృతినివృత్తినిమిత్తం చ — యత్తత్ర — తత్రాభియుక్తాః తద్వివర్ణనాభిముఖ్యయుక్తాః — సన్తో యూయం ఆమృశత, విమృశ్య — తదుపదిశత — హే అభియుక్తా ఇతి సంబోధనం వా ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ తత్రైవం పృచ్ఛతి రాజ్ఞి సతి — భగవాన్ వ్యాసస్య పుత్రః శ్రీశుకోఽభవత్ ఆగత్య తస్థౌ — కథంభూతః — యదృచ్ఛయా — గాం భూమిం — అటమానః — తత్ర హేతుర నపేక్షః కృత్యాపేక్షారహితః — తత్ర హేతుః — నిజలాభేన బ్రహ్మాత్మకస్వానుభవేనైవ — తుష్టః అలక్ష్యం బుధైరితి జ్ఞాతుమశక్యం — లిఙ్గం రూపం యస్య సః — తత్ర హేతుః — అవధూతవేషః అభిభావ్యవేషః — అత ఏవ — బాలైర్వృతః పరివృతః ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ తమితి ॥ తమాగతం — గూఢం మషీసంవృతమణివత్ తిరోహితం వర్చో యస్య తథాభూతమపి, తస్య శుకస్య చిహ్నాభిజ్ఞా మునయః — స్వాసనేభ్యః ప్రత్యుత్థితా బభూవురిత్యన్వయః — కథంభూతం — ద్వ్యష్టవర్షం షోడశవర్షవయస్కమివ స్థితం — ద్విరావృత్తా అష్ట ద్వ్య

వేదా యథా మూర్తిధరాస్త్రిపృష్ఠే । నేహాథవాఽముత్ర చ కశ్చనార్థ ఋతే పరానుగ్రహమాత్మశీలమ్ ॥ ౨౩ ॥ తతశ్చ వః పృచ్ఛ్యమిమం విపృచ్ఛే విస్రభ్య విప్రా ఇతి కృత్యతాయామ్ । సర్వాత్మనా మ్రియమాణైశ్చ కృత్యం శుద్ధం చ తత్రామృశతాభియుక్తాః ॥ ౨౪ ॥ తత్రాభవద్భగవాన్ వ్యాసపుత్రో యదృచ్ఛయా గామటమానోఽనపేక్షః । అలక్ష్యలిఙ్గో నిజలాభతుష్టో వృతశ్చ బాలైరవధూతవేషః ॥ ౨౫ ॥ తం ద్వ్యష్టవర్షం సుకుమారపాదకరోరుబాహ్వంసకపోలగాత్రమ్ । చార్వాయతాక్షోన్నసతుల్యకర్ణసుభ్ర్వాననం కమ్బుసుజాతకణ్ఠమ్ ॥ ౨౬ ॥ నిగూఢజత్రుం పృథుతుఙ్గవక్షసమావర్తనాభిం వళివల్గూదరం చ । దిగమ్బరం వక్త్రవికీర్ణకేశం ప్రలమ్బబాహుం స్వమరోత్తమాభమ్ ॥ ౨౭ ॥ శ్యామం సదాపీచ్యవయోఽఙ్గలక్ష్మ్యా స్త్రీణాం మనోజ్ఞం రుచిరస్మితేన । ప్రత్యుత్థితాస్తే మునయః స్వాసనేభ్యస్తల్లక్షణజ్ఞా అపి గూఢవర్చసమ్ ॥ ౨౮ ॥ స విష్ణురాతోఽతిథయ ఆగతాయ తస్మై సపర్యాం శిరసాజహార । తతో నివృత్తా హ్యబుధాః స్త్రియోఽర్భకా మహాసనే సోపవివేశ పూజితః ॥ ౨౯ ॥ స సంవృతస్తత్ర మహాన్ మహీయసాం బ్రహ్మర్షిరాజర్షిదేవర్షిసంఘైః । వ్యరోచతాలం భగ

ష్ట వర్షాణి యస్య తమితి సమాసః — సుకుమారాః పాదాదయో యస్మిన్ తద్గాత్రం శరీరం యస్య — చారుణీ సున్దరే ఆయతే విశాలే అక్షిణీ యస్మిన్ — ఉదగ్రా నాసికా యస్మిన్ — తుల్యౌ సమౌ కర్ణౌ యస్మిన్, శోభనే భ్రువౌ యస్మిన్ — తత్తేషాం కర్మధారయః, తదాననం యస్య, కమ్బువత్ శఙ్ఖవద్వర్తులః రేఖాత్రయోపేతశ్చ కణ్ఠో యస్య ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ నిగూఢే మాంసలత్వేనాప్రకాశే జత్రుణీ అంసద్వయసన్ధిగతాస్థినీ యస్య, పృథు విశాలం తుఙ్గమున్నతం వక్షో యస్య — ఆవర్తః ఆవర్తవద్వర్తులా వివిక్తరన్ధ్రయుక్తా చ నాభిర్యస్య — వళిభిస్త్రిభిర్వల్గు సున్దరం ఉదరం యస్య — దిగమ్బరం దిగేవామ్బరం యస్య — చీవరదరత్వేన ప్రశస్తామ్బరరహితమిత్యర్థః — ఉపరివాససా అగహీతం వా — అన్యథా మోక్షధర్మాదిషూక్తప్రకారవిరోధాత్ — వక్త్రే వికీర్ణాశ్చ కేశా యస్య — ప్రలమ్బా ఆజానులమ్బా బాహూ యస్య — స్వమరోత్తమస్యామరశ్రేష్ఠస్యేవాభా యస్య ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ అపీచ్యం కమనీయం వయో యస్మిన్ — తథాభూతస్యాఙ్గస్య శరీరస్య — లక్ష్మ్యా కాన్త్యా — సున్దరస్మితేన చ — సదా — స్త్రీణాం మనోజ్ఞం స్పృహణీయమ్ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ అథ స విష్ణురాతః పరీక్షిత్ — ఆగతాయాతిథయే — తస్మై శుకాయ శిరసా — నమ్రేణేతి శేషః — సపర్యాం పూజాం — జహార చకార — శిరసా ప్రణామపూర్వకం పూజాం చక్ర ఇత్యర్థః — తదా తమనుసృత్యాగతాః — అజ్ఞా బాలకాః — ప్రతినివృత్తా బభూవుః — తతస్స పూజితః — శుకో మహాసనే మహతి రాజ్ఞా సమర్పితే ఆసనే ఉపవివేశ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ తత్రాసనే ఉపవిష్టః — స — మహీయసామపి మహాన్ — మాహాత్మ్యయుక్తః — భగవాన్ శుకః — బ్రహ్మర్షిప్రభృతీనాం సంఘైః — అలం నితరాం — వ్యరోచత — యథా గ్రహాదీనాం నికరైః సమూహైః — పరివృతశ్చన్ద్రస్తద్వత్ గ్రహాః అఙ్గారకాదయః — ఋక్షాణి అశ్విన్యాదీని నక్షత్రాణి — తదుభ

యేతరాస్తారాః ❁॥౩౦॥❁ ప్రశాన్తం సాత్త్వికవేషం అకుణ్ఠా ఆవరణరహితా మేధా ధీర్యస్య తం - యద్యపి ''నిత్యమసిచ్ప్రజామేధయోః'' రిత్యత్ర నఞ్దుస్సుభ్య ఏవ ఇతి నియమః - తథాప్యార్షత్వాదసిచ్ - ఆసీనముపవిష్టం - మునిం శుకం - మభిముఖం సమీపమాగత్య - మహాభాగవతో నృపః పరీక్షిత్ - మూర్ధ్నా ప్రణమ్య - బద్ధాఞ్జలిరవహిత స్తదుక్తిశ్రవణోపయుక్తావధానయుక్తః - సూనృతయా మధురయా - గిరా అన్వపృచ్ఛత్ ❁॥౩౧॥❁ తదేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ యావత్సమాప్తి ''తావత్తత్సమాగమనేనాత్మనః కృతార్థతామావిష్కరోతి ॥ అహో ఇతి ॥ హే బ్రహ్మన్ - వయం క్షత్రబన్ధవోఽప్యద్య - అహో సత్సేవ్యాః - సన్తస్సేవ్యాః యేషాం తథాభూతాః - అభూమ - యద్వా - సతాం వ - స్సేవ్యాః అనుగ్రాహ్యాః అభూమ - తత్ర హేతుమాహ ॥ కృపయా భగవద్భిరతిథిరూపేణాతిథివ్యాజేన - వయం - తీర్థకాః కృతాః పవిత్రీకృతాః ❁॥౩౨॥❁ కథమతిథిరూపేణాస్మదాగమనరూపేణైవ తీర్థీకృతతేత్యత్ర తత్రైముత్యన్యాయేనోపపాదయతి ॥ యేషామితి ॥ యేషాం భవతాం - స్మరణాదేవ - సద్యః - పుంసాం స్మర్తౄణాం - గృహాః - శ్శుధ్యన్తి - కింపునర్భవతాం దర్శనాదిభిశ్శుధ్యన్తీతి వక్తవ్యం పాదశౌచం పాదజలమ్ ॥౩౩॥❁ యత ఏవమతో హే మహాయోగిన్ - తవ సాన్నిధ్యాదేవ హేతోః పుంసాం మాదృశానాం - మహాన్త్యపి సర్వాణి పాతకాని - సద్య ఏవ నశ్యన్తి యథా విష్ణోస్సురేతరా అసురా - నశ్యన్తి తద్వత్ ❁॥౩౪॥❁ కించ - భగవతః శ్రీకృష్ణస్యానుగ్రహకారితం భవద్దర్శనాదికం - అన్యథా తద్దుర్లభమిత్యాహ ॥ అపీతి ద్వాభ్యామ్ ॥ తావత్తదనుగ్రహస్త్వస్మాకం సులభ ఇతి సమ్భావయామీత్యభిప్రాయేణాహ ॥ అపీతి ॥ అపిశబ్దస్సమ్భావనాద్యోతకః - మమ - భగవాన్ కృష్ణః - ప్రీతః ప్రసన్నస్స్యాత్ - తత్ర హేతుం వదం

వాన్యథేన్దుర్గ్రహర్క్షతారానికరైః పరీతః ॥ ౩౦॥ ప్రశాన్తమాసీనమకుణ్ఠమేధసం మునిం నృపో భాగవతోఽభ్యుపేత్య। ప్రణమ్య మూర్ధ్నాఽవహితః కృతాఞ్జలిర్నత్వా గిరా సూనృతయాఽన్వపృచ్ఛత్ ॥౩౧॥ అహో అద్య వయం బ్రహ్మన్ సత్సేవ్యాః క్షత్రబన్ధవః। కృపయాఽతిథిరూపేణ భవద్భిస్తీర్థకాః కృతాః ॥౩౨॥ యేషాం సంస్మరణాత్పుంసాం సద్యశ్శుధ్యన్తి వై గృహాః। కిం పునర్దర్శనస్పర్శపాదశౌచాసనాదిభిః ॥౩౩॥ సాన్నిధ్యాత్తే మహాయోగిన్పాతకాని మహాన్త్యపి। సద్యో నశ్యన్తి వై పుంసాం విష్ణోరివ సురేతరాః ॥౩౪॥ అపి మే భగవాన్ప్రీతః కృష్ణః పాణ్డుసుతప్రియః। పైతృష్వసేయప్రీత్యర్థం తద్గోత్రస్యాత్తబాన్ధవః ॥౩౫॥ అన్యథా తేఽవ్యక్తగతేర్దర్శనం నః కథం నృణామ్। నితరాం మ్రియమాణానాం సంసిద్ధస్య వనీయసః ॥౩౬॥ అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిం యోగినాం పరమం గురుమ్। పురుషస్యేహ యత్కార్యం మ్రియమాణస్య సర్వథా ॥ ౩౭ ॥ యచ్ఛ్రోతవ్యమథో జప్యం య

స్తం విశినష్టి - పాణ్డుసుతాః ప్రియా యస్య సః - పాణ్డుసుతానాం చ ప్రియః అస్తు పాణ్డుసుతప్రియః - త్వత్ప్రియస్తు కథమిత్యత్రోభయత్రానుగతం హేతుం వదన్విశినష్టి ॥ పితుర్భగినీ పితృష్వసా కున్తీ - తస్యాః అపత్యాని పైతృష్వసేయాః - తేషాం ప్రీత్యర్థం - తద్గోత్రస్య పైతృష్వసేయసన్తానస్య - ఆత్తబాన్ధవః పితృష్వసుః ప్రియః - తత్ప్రీత్యర్థం తత్పుత్రేషు - పున స్తత్ప్రీత్యర్థం తన్నప్త్రాదిష్వి - త్యేవం యావత్తత్సన్తానం ప్రియ ఇత్యర్థః ''ఆత్తబాన్ధవ ఇతి పాఠే'' ఆత్తః ఉపాత్తః పరిగృహీతో బాన్ధవ ఇష్టబాన్ధవ ఇత్యర్థః - భగవత్ప్రసాదేన త్వద్దర్శనం జాతం - తత్ప్రసాదస్తు - తత్పితృష్వసుః సన్తానప్రభవత్వాదితి భావః ❁॥ ౩౫॥❁ అన్యథా భగవతః ప్రీతత్వాభావే - అవ్యక్తగతేస్స్వం పారికైరలక్ష్యగతే-వనీయసః అతిశయేన వనవాసినః - సంసిద్ధస్య కృతకృత్యస్య - తే తవ - దర్శనం - నృణాం - సంసారిణాం - తత్రాపి - నితరాం మ్రియమాణానాం - నోఽస్మాకం కథం స్యాత్ - వనమస్యాస్తీతి వనీ వనవాసీ - ప్రకృతఋషిసఙ్ఘాపేక్షయాఽతిశయేన వనీ వనీయాన్ - తస్య వనీయసః ❁॥ ౩౬ ॥❁ యతో దుర్లభమపి త్వద్దర్శనమభూత్ - అతో - యోగినామపి పరమం గురుం - త్వాం - సంసిద్ధిం పృచ్ఛామి। సంసిద్ధిశబ్దో ముక్తిసాధనోపచరితః - ముక్తిసాధనం పృచ్ఛామీత్యర్థః - తదేవ విశదయతి - ఇహలోకే - పురుషస్య ముముక్షోః సర్వదా - తత్రాపి మ్రియమాణస్య - యత్కార్యం మనోవాక్కాయైః కర్తవ్యం - ముక్తిసాధనతయేతి శేషః - తత్పృచ్ఛామీత్యన్వయః - తద్బ్రూహీత్యుత్తరేణాన్వయః ❁॥౩౭॥❁ కర్తవ్యమేవ విభజ్య పృచ్ఛం స్తద్విపర్యయం చ కర్తవ్యం చ బ్రూహీత్యాహ ॥ యదితి ॥ హే ప్రభో - నృభిర్ముముక్షుభిః - తత్రాపి ముమూర్షుభిః - యత్ శ్రోతవ్యాదికం - యచ్చ విపర్యయః - మశ్రోతవ్యాది చ తత్సర్వం - బ్రూహి కథయ - యత్కర్త

వ్యమిత్యపాత్తశ్రోత్రాదికరణవ్యతిరిక్తకరణవ్యాపారప్రశ్నః - స్మర్తవ్యం మన్తవ్యం - భజనీయం ప్రీతిపూర్వకమనుధ్యేయం - అతో న పౌనరుక్త్యం అథో అపచేత్యర్థః ॥౩౮॥ యావత్తమత్యాగమేతి తావత్ప్రష్టుం ప్రతివదతామనియతావస్థానేనాపి త్వయాఽవస్థాతవ్యమిత్యభిప్రాయేణ తదవస్థానమనియతత్వేన స్తౌతి॥ నూనమితి॥ హే బ్రహ్మన్-గృహమేధినాం గృహస్థాశ్రమిణాం-గృహేషు క్వచిదపి-భగవతస్తవావస్థాన-గోదోహనమపి-గార్హస్థ్యే తే యావతా కాలేన తావాన్కాలో గోదోహనశబ్దేన వివక్షితః-తావత్కాలమపి-న లక్ష్యతే హి న దృశ్యతే హి ॥౩౯॥ ఏవమితి॥ ఇత్థం రాజ్ఞా-ఆభాషితః-అహో అద్య వయం బ్రహ్మన్నిత్యాదినా ఉక్తః-పృష్టః-అతః పృచ్ఛామి సంసిద్ధిమిత్యాదినా పృష్టశ్చ- స భగవాన్-ధర్మజ్ఞః ముముక్షూణాం

కర్తవ్యం నృభిః ప్రభో। స్మర్తవ్యం భజనీయం వా బ్రూహి యద్వా విపర్యయమ్॥౩౮॥ నూనం భగవతో బ్రహ్మన్ గృహేషు గృహమేధినామ్। న లక్ష్యతే హ్యవస్థానమపి గోదోహనం క్వచిత్ ॥౩౯॥ సూత ఉవాచ॥ ఏవమాభాషితః పృష్టస్స రాజ్ఞా శ్లక్ష్ణయా గిరా। ప్రత్యభాషత ధర్మజ్ఞో భగవాన్బాదరాయణిః ॥౪౦॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ప్రథమస్కన్ధే, ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.

సమాప్తః ప్రథమస్కన్ధః.

ముమూర్షూణాం కర్తవ్యధర్మయాథాత్మ్యాభిజ్ఞో - బాదరాయణిః శుకః శ్లక్ష్ణయా విశుద్ధయా మృద్వ్యా-గిరా-ప్రత్యభాషత ప్రశ్నానాముత్తరాణ్యవాచేత్యర్థః ॥౪౦॥

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సూనునా తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగత శ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా విలిఖితాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ప్రథమస్కన్ధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః

సమాప్తా ప్రథమస్కన్ధవ్యాఖ్యా

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

శ్రీ హయగ్రీవాయ నమః.

ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యానప్రారమ్భః

శ్రీ వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

వేదాన్తార్థోపబృంహణపరేఽస్మిన్ పురాణే ఉపోద్ఘాతరూపప్రథమస్కన్ధాన్తే ప్రసఙ్గాచ్ఛుకాగమ ఉక్తః - సశుకః శ్రోతవ్యాద్యర్థానశ్రోతవ్యాదీంశ్చ ప్రతి రాజ్ఞా పృష్టశ్చ - ఇదానీం రాజ్ఞః ప్రశ్నమభినన్దతి ॥ వరీయానితి ॥ హే నృప తే-త్వయా - పుంసాం శ్రోతవ్యాదిషు శ్రోతవ్యానుస్మర్తవ్యనిదిధ్యాసితవ్యార్థేషు - పర గోచరః శ్రోతవ్యాద్యర్థతత్త్వవిషయః "లోకహితమితి పాఠే," ప్రతీతి శేషః - లోకహితం ప్రతి - కృతః య ఏష ప్రశ్నః - వరీయాన్ శ్రేష్ఠః - కుత ఇత్యత ఆహ ॥ య-ద్యతః ఆత్మవిత్సమ్మతః ఆత్మజ్ఞానినాం సమ్మతః "నను నాయమాత్మవిషయకశ్రవణమననాదిప్రశ్నః," "యచ్ఛ్రోతవ్యమథో జాప్యం బ్రూహి యద్వా విపర్యయ"మితి సామాన్యేన పృష్టత్వాత్ - అతః కథమాత్మవిత్సమ్మత్యా ప్రశ్నాభినన్దనమితి చే-న్నైవం, "కిమయం ప్రష్టా - ఆత్మవిషయకశ్రవణాదీనాం ముక్తిసాధనత్వం జానాతి - నవా - న జానాతి చే-న్మ్రియమాణస్య యత్కర్తవ్యం యచ్ఛ్రోతవ్యమితి పురుషవిశేషకర్తృకప్రశ్నాయోగాత్," జానాతి చేత్తు నతరాం ప్రశ్నానుపపత్తిః - అతః - సామాన్యాకారేణా-త్మశ్రవణాదీనాం ముక్తిసాధనత్వం జానతో విశేషత ఆత్మనః శ్రవణాదీనాం చ స్వరూపమజానతోఽయం ప్రశ్న ఇతి ప్రశ్నస్య విశేషనిష్ఠత్వాత్ - ఆత్మవిత్సమ్మతత్వాభినన్దనోపపత్తిః ❀॥౧॥❀ అథ "బ్రూహి యద్వా విపర్యయ," మిత్యస్య ప్రశ్నస్య శ్లోకత్రయేణోత్తరమాహ ॥ శ్రోతవ్యాదీనీతి॥ హే రాజేన్ద్ర గృహమేధినాం నృణాం శ్రోతవ్యాదీని - సహ

హరిః ఓమ్॥ వరీయానేష తే ప్రశ్నః కృతో ❀ లోకహితో నృప । ఆత్మవిత్సమ్మతః పుంసాం శ్రోతవ్యాదిషు యః పరః ॥ ౧ ॥ శ్రోతవ్యాదీని రాజేన్ద్ర నృణాం సన్తి సహస్రశః । అపశ్యతామాత్మతత్త్వం గృహేషు గృహమేధినామ్॥ ౨॥ నిద్రయా హ్రియతే నక్తం వ్యవాయేన చ వా వయః । దివా చార్థేహయా రాజన్ కుటుమ్బభరణేన వా॥ ౩॥ దేహాపత్యకలత్రాదిష్వాత్మసైన్యేష్వసత్స్వపి । తేషాం ప్రమత్తో నిధనం పశ్యన్నపి న పశ్యతి॥ ౪॥ తస్మాద్భార

స్రశస్సన్తి - ముముక్షోస్తు బ్రహ్మైకమేవేత్యభిప్రాయః ॥ తదనుబన్ధిత్వేన తదుపాసకాదీనాం శ్రవణమర్థసిద్ధం - గృహమేధినాం తద్గతపఞ్చసూనాపరాణాం - మేధతిర్హింసార్థః "యద్వా," మేధః "బుద్ధిః - గృహేషు మేధ ఏషామస్తీతి గృహమేధినః - గృహాసక్తాః "యద్వా," మేధః పశుః "ఉపనయత మేధ్యా దుర ఆశాసానా మేధపతిభ్యాం మేధ," మితి వైదికప్రయోగాత్ - తత్సమ్బన్ధివ్యాపారోఽప్యుపచారాన్మేధః - స ఏషామస్తీతి గృహమేధినః - పశుర్హి యజ్ఞాఙ్గభూత ఇన్ద్రాదీనాం ప్రీతిజనకః - స్తద్వ దేతేఽపి కేవలకర్మానుష్ఠానాసక్తాస్తత్ప్రీతిసమ్పాదకా ఇతి పశుసామ్యముచ్యతే - కేవలైహికాముష్మికఫలాసక్తాః గృహస్థా ఇతి యావత్ - అత ఏవ ఆత్మతత్త్వమాత్మయాథాత్మ్య-మపశ్యతామజానతాం గృహేషు - సహస్రశస్సన్తి అనేన "బహుశాఖా హ్యనన్తాశ్చ బుద్ధయోఽవ్యవసాయినా," మితి నీత్యా - సాంసారికఫలసాధనానామానన్త్యం చాభిప్రేతమ్ ❀॥ ౨ ॥❀ ఏతైశ్చ నృణామాయుర్వ్యాపృతమిత్యాహ॥ నిద్రయేతి॥ నక్తం రాత్రౌ - యద్వయః - తన్నిద్రయా - వ్యవాయేన మిథునీభావేన వా - హ్రియతే యాప్యతే - దివా యద్వయ-స్త-దర్థేహయా అర్థార్జనానుకూలచేష్టయా - సమ్పాదితేనార్థేన - కుటుమ్బభరణేన కుటుమ్బపోషణేన చ కారావనుక్తసముచ్చయార్థౌ - ఉక్తాతిరిక్తవ్యాపారాన్తరేణాపీత్యర్థః ❀॥౩॥❀ నను - నశ్వరకుటుమ్బాద్యర్థం కథమాయుర్వ్యయస్స్యాదిత్యత్రాహ॥ దేహేతి॥ ఆత్మసైన్యేషు ఆత్మనస్సహాయపరిజనేషు - అసత్సు అన్తవత్స్వపి - దేహాపత్యకలత్రాదిషు - ప్రసక్తః - అన్యేషాం నిధనం అన్తవత్త్వం - దృష్ట్వా తత్త్వేన పశ్యన్నపి - తేషాం దేహాదీనామన్తవత్త్వం స్వాత్మని - న పశ్యతి నానుసన్ధత్తే ❀॥౪॥❀ విపర్యయప్రశ్నస్యోత్తరముక్త్వా శ్రోతవ్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరమాహ॥ తస్మాదితి॥ హే భారత భరతవంశ్య - సర్వాత్మా సమస్తజీవానామన్తర్యామి "అన్తఃప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానా," మితి శ్రుతిప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - జనశబ్దస్యాచేతనమాత్రేఽస్వారస్యాత్ - హరిః ఆశ్రితదురితహర్తా - అనేనోపాసకానాం స్వప్రాప్తిప్రతిబన్ధకదురితనివర్తకత్వముక్తం భవతి - భగవానిత్యనేన - దేవతావిశేష ఉక్తః "భగవానితి శబ్దోఽయ," మిత్యాదిస్మరణాత్ - ఈశ్వరః కార్య

౧॥శ్లో॥పా ❀ లోకహితమ్.

కారణావస్థచేతనాచేతననియన్తా - అనేన కారణత్వమభిప్రేతం "కారణన్తు ధ్యేయః" ఇతి శ్రుతేః - ఈదృశో హరిః - అభయం మోక్ష-మిచ్ఛతా కామయమానేన - శ్రోతవ్య ఇత్యాది - శ్రవణాదివిషయీకర్తవ్యః - స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టపరమాత్మవిషయకశ్రవణాదికమేవ ముముక్షుణా కార్యం నాన్యవిషయకమిత్యర్థః॥ ఆత్మా వాఽరే ద్రష్టవ్యః "తమేవైకం జానథ ఆత్మానమన్యా వాచో విముఞ్చథేతి" శ్రుతేః - ఏవఞ్చ శారీరకశాస్త్రార్థప్రతిజ్ఞాపరాథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి ప్రథమసూత్రార్థోఽనుసంహితో భవతి ॥౫॥ ఏతస్మాదన్యత్కర్తవ్యం నాస్తీత్యాహ ॥ ఏతావానితి॥ సాఙ్ఖ్యం జ్ఞానయోగః - యోగః ఫలాభిసన్ధిరహితకర్మయోగః "జ్ఞానయోగేన సాఙ్ఖ్యానాం కర్మయోగేన యోగినా" మితి భగవద్వచనాత్ - స్వధర్మో భగవచ్ఛేషతైకవృత్తిస్తదుపాసనమితి యావత్ - తస్య పరినిష్ఠయా అవిఘ్నేన పరిసమాప్త్యా చ - అన్తే దేహావసానే - నారాయణస్మృతిస్స్యాదితి యత్ - ఏతావాన్ పర ఉత్కృష్టః - జన్మనో లాభః ఫలం - జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభగవదుపాసనసాధ్యా నారాయణస్మృతిరన్తకాలే సమ్పాద్యేత్యర్థః ॥౬॥ అత్ర సదాచారం ప్రమాణయతి॥ ప్రాయేణేతి॥ విధినిషేధతః విధినిషేధాత్మవేదబోధితాత్కామ్యాత్కర్మణో - నివృత్తాః నత్వావశ్యకాత్పఞ్చమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానరూపా - న్నిషిద్ధకలఞ్జభక్షణాదినిషేధాద్వా - నివృత్తాః "సర్వాపేక్షా చ యజ్ఞాదిశ్రుతేరశ్వవత్" తమేతం వేదానువచనేన "క్రియావానేష బ్రహ్మవిదాం వరిష్ఠః" "నావిరతో దుశ్చరితాన్నాశాన్తో నాసమాహితః" ఇతి విధినిషేధానువర్తనాభావే - ఉపాసనానిర్వృత్త్యభావప్రతిపాదనాత్ - నచ "తస్మాద్బ్రాహ్మణః పాణ్డిత్యం నిర్విద్య బాల్యేన తిష్ఠాసేద్బాల్యఞ్చ పాణ్డిత్యఞ్చ నిర్విద్యాథ ముని" రితి బాలస్య యత్కర్మ కామచారాదికం - తద్విదుష ఉపాదేయతయా శ్రుత - మితి వక్తుం శక్యం, "అనావిష్కుర్వన్నన్వయా" దిత్యధికరణే - బాలస్య యత్స్వమాహాత్మ్యానావిష్కారరూపం కర్మ - తదేవ విదుషాముపాదేయం - నతు కామచారాదికమితి సిద్ధాన్తితత్వాత్ -

---

తసర్వాత్మా భగవాన్హరిరీశ్వరః। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యశ్చేచ్ఛతాఽభయమ్॥౫॥ ఏతావాన్ సాఙ్ఖ్యయోగాభ్యాం స్వధర్మపరినిష్ఠయా। జన్మలాభః పరః పుంసామన్తే నారాయణస్మృతిః॥౬॥ ప్రాయేణ మునయో రాజన్నివృత్తా విధిషేధతః। నైర్గుణ్యస్థా రమన్తే స్మ గుణానుకథనే హరేః॥౭॥ ఇదం భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్। అధీతవాన్ ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమ్॥౮॥ పరినిష్ఠితోఽపి నైర్గుణ్య ఉత్తమశ్లోకలీలయా। గృహీతచేతా రాజర్షే ఆఖ్యానం యదధీతవాన్॥౯॥ తదహం తేఽభిధాస్యామి మహాపౌరుషికో భవాన్। య

బ్రాహ్మణో విద్వాన్ - పాణ్డిత్యం నిర్విద్య - ఉపాస్యం బ్రహ్మతత్త్వం - పరిశుద్ధం పరిపూర్ణఞ్చ విదిత్వా వేదనం ప్రతిలభ్య - యత్స్వభావానావిష్కారరూపం కర్మ - తదుపాదదానో వర్తేతేతి తస్యార్థః" మునయస్స్వభావాశ్రయసంశీలనపరాః - నత్విదం శ్రవణానన్తరభావి మననం - విద్యాపాణ్డిత్యవాల్యప్రాప్త్యనన్తరభావినో మననానన్తరస్యాయుక్తదశాస్వపి శుభాశ్రయసంశీలనరూపస్యాగానన్తరస్యాపి విహితత్వాత్ - నైర్గుణ్యస్థాః రజస్తమస్సంకీర్ణసత్త్వరహితే బ్రహ్మణి స్థాః తదుపాసకా ఇత్యర్థః - హరేరాశ్రితదురితహారిణో - గుణానుకథనే గుణానువాదే - రమన్తే స్మ ॥౭॥ న కేవలం పూర్వ ఏవారమన్త - అహమపి తథైవరమ ఇత్యాహ శ్లోకద్వయేన ॥ ఇదమితి॥ భగవతా ప్రోక్తం భాగవతం - చతుశ్శ్లోక్యా మూలభూతయా స్తత్ప్రోక్తత్వాత్ - యద్వా - భగవత్స్వరూపరూపాదిప్రతిపాదకత్వేన భాగవతం - బ్రహ్మ వేదస్తేన సమ్మితం తుల్యం - యద్వా - బ్రహ్మసవ్యజ్ఞితం - ప్రమితం - మేన తదిదం - పురాణం కర్మ - పితుర్ద్వైపాయనాద్వ్యాసా - ద్వాపరాదౌ ద్వాపర ఆదిర్యస్య స ద్వాపరాదిః కలియుగాదిః - తస్మిన్ - శన్తనుచక్రవర్తిసమకాలత్వప్రసిద్ధేర్వ్యాసావతారస్య - అహం అధీతవానస్మి ॥౮॥ సిద్ధస్యాతవకుతోఽధ్యయనే ప్రవృత్తిస్తత్రాహ॥ పరినిష్ఠిత ఇతి॥ నైర్గుణ్యే పరినిష్ఠితః - కాష్ఠాం గతోఽపి - శాస్త్రనైరపేక్ష్యేణ భగవదనుసన్ధానప్రకారే స్థిత ఇత్యర్థః - ఈదృశోఽప్యహ - ముత్తమశ్లోకలీలయా భగవల్లీలయా - గృహీతచేతాః ఆకృష్టచేతాః - హే రాజర్షే - య - దాఖ్యానం పురాణ - మధీతవా - నస్మి - త - దభిధాస్యామిత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౯॥ ఆరూఢానామాదృశామప్యస్య పురాణస్యోపాదేయత్వాత్కైముత్యన్యాయేనారురుక్షోస్తవ సుతరామిదముపాదేయమితి తుభ్యముపదిశామీత్యాహ॥ తదహమితి॥ తత్పురాణం - తే తుభ్య - మభిధాస్యామి కథయిష్యామి చిరమశుశ్రూషవే మహ్యం - కథమభిధాస్యసీత్యత్ర ఆహ॥ మహాపౌరుషికో భవానితి॥ మహాపూరుషో భగవాన్ "వేదాహమేతం పురుషం మహాన్త" మితి శ్రుతేః - స ఉపాస్యత్వేనాస్యాస్తీతి మహాపౌరుషికః - మహాపురుషభక్తః - న హి భగవద్భక్తానాం రహస్యార్థోపదేశే చిరంశుశ్రూషాపేక్షేతి భావః "యత్ర ప్ర

రాణే-శ్రద్దధతాం-శ్రద్ధాం కుర్వతాం-ముకున్దే మోక్షప్రదే-భగవతి-సతీ అహైతుకీ-మతిః భక్తిః-స్యాత్ ❀ ॥౧౦॥ ❀ ముము
క్షూణాం నాతః పరమన్యన్మోక్షసాధనమిత్యాహ॥ ఏతదితి॥ తాపత్రయాభిహతి హేతుకనిర్వేదం ప్రాప్తానా-మకుతోభయం
మోక్ష-మిచ్ఛతాం యోగినాం అనభిసంహితఫలకర్మయోగనిష్ఠానాం హేనృప-హరే-ర్నామానుకీర్తనం-స్వరూపాదిచి
న్తనాదేరప్యుపలక్షణం-ఇదం-తన్నామానుకీర్తనం-తత్స్వరూపాదిచిన్తనం చేత్యేతదేవ-ముక్తిసాధనం-నాన్యదితిభా
వః ❀ ॥౧౧॥ ❀ అల్పమేవాయురవశిష్టం కిమహం సాధయేయమితి మాశుచ ఇత్యాహ॥ కిం ప్రమత్తస్యేతి॥ ప్రమత్తస్య దేహాప
త్యకళత్రాదిష్వాసక్తస్య - పరోక్షైరజ్ఞాతతత్త్వైరేవ గతై-ర్బహుభి-ర్హాయనైస్సంవత్సరైః-కం-కిం ప్రయోజనం-నకిమపీత్య
ర్థః - విదితం వృథాయాతీతి జ్ఞాతం-ముహూర్తమేవ-వరం యతం-యేన విదితేన ముహూర్తేన శ్రేయసే-ఘటేత యత్నం కు
ర్యాత్ ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ విదితస్య ముహూర్తస్య శ్రేయోఘటకత్వే ఇతిహాసమాహ ॥ ఖట్వాఙ్గ ఇతి ॥ ఖట్వాఙ్గో హి దేవపక్షే స్థి
త్వా దైత్యానజయత్-తతః ప్రసన్నై-ర్దేవైః వరం వృణీష్వేత్యుక్తే తేనోక్తం - ప్రథమం మమాయుః కథ్యతామితి-తతో దే
వైరుక్తం-ముహూర్తమాత్రమస్తీతి-తతోఽతిశీఘ్రం విమానేన భువమాగత్య-హరిం శరణం గతః-ఖట్వాఙ్గో నామ రాజర్షి,
రాయుష-ఇయత్తాం ఏతావత్తాం-జ్ఞాత్వా-ఇహాస్మిన్ లోకే-సర్వం దేహాదిష్వాత్మీయత్వాద్యభిమాన-ముత్సృజ్య హిత్వా-
అభయం భయప్రతిభటం హరిం-గతవాన్ ప్రాప్తః ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ కైముత్యన్యాయేనాహ ॥ తవేతి ॥ అపి స్త్వర్థః- తవ
త్వత్యర్థః-హే కౌరవ్య-తవతు-ఏతర్హి ఇదానీమపి జీవితావధిః జీవితస్య అవధిః పరిమాణం-సప్తాహం సప్తదినపర్యన్తం-తా
వత్ తావతా సప్తాహేన కాలేన-సాంపరాయికం పరలోకహితం-యు- త్తత్సర్వం-ఉపకల్పయ సంపాదయ ❀ ॥౧౪॥ ❀ తా

త్రశ్రద్దధతామాశు స్యాన్ముకున్దే మతిస్సతీ॥౧౦॥ ఏతన్నిర్విద్యమానానామిచ్ఛతామకుతోభయమ్। యోగినాం న్ను
పరిణీతం హరేర్నామానుకీర్తనమ్॥౧౧॥ కిం ప్రమత్తస్య బహుభిః పరోక్షైర్హాయనైరిహ। వరం ముహూర్తం
విదితం ఘటేత శ్రేయసే యతః॥౧౨॥ ఖట్వాఙ్గో నామ రాజర్షిర్జ్ఞాత్వేయత్తామిహాయుషః। ముహూర్తాత్సర్వము
త్సృజ్య గతవానభయం హరిమ్॥౧౩॥ తవాప్యేతర్హి కౌరవ్య సప్తాహం జీవితావధిః। ఉపకల్పయ తత్సర్వం య
త్తావత్సాంపరాయికమ్ ॥ ౧౪ ॥ అన్తకాలే తు పురుష ఆగతే గతసాధ్వసః। ఛిన్ద్యాదసఙ్గశస్త్రేణ స్పృహాం దే
హేఽను యే చ తమ్॥౧౫॥ గృహాత్ప్రవ్రజితో ధీరః పుణ్యతీర్థజలాప్లుతః। శుచౌ వివిక్త ఆసీనో విధివత్కల్పితాస
నే ॥౧౬॥ అభ్యసేన్మనసా శుద్ధం త్రివృద్బ్రహ్మాక్షరం పరమ్। మనో యచ్ఛేజ్జితశ్వాసో బ్రహ్మబీజమవిస్మరన్॥
నియచ్ఛేద్విషయేభ్యోఽక్షాన్మనసా బుద్ధిసారథిః। మనః కర్మభిరాక్షిప్తం శుభార్థే ధారయేద్ధియా ॥ ౧౮ ॥ త

వద్వైరాగ్యమాహ॥ అన్తకాల ఇతి॥ అన్తకాలే దేహావసానకాలే - ఆగతే ప్రాప్తే సతి-పురుషః-గతసాధ్వసః నివృత్తభయః-
అసఙ్గోఽనాసక్తి- స్తదేవ శస్త్రం- తేన-దేహే-తం దేహమను-యే - అనుసృత్యైవ వర్తన్తే - వర్తమానా అపత్యకళ
త్రాదయో దేహానుబన్ధిన - స్తేషుచ-స్పృహాం ఆత్మాత్మీయత్వాభిమానప్రయుక్తభోగేచ్ఛాం - ఛిన్ద్యాత్ ❀-కించ-గృహా
త్ప్రవ్రజితః నిర్గతః,, ధీర ఇత్యాదినా ,,ఆశ్రయం భద్రమీక్షత,, ఇత్యన్తేన-అష్టాఙ్గయోగసంక్షేపోక్తిః-ధీరః జితేన్ద్రియః-
అనేన బ్రహ్మచర్యాదిలక్షణో నియమ ఉక్తః - పుణ్యతీర్థజలాప్లుతః పుణ్యతీర్థజలేషు స్నాతః - అనేన స్నానాదినియమ ఉక్తః- శు
చౌ పరిశుద్ధే - వివిక్తే ఏకాన్తే - విధివత్ చేలాజినకుశోత్తర ఇతి వ్యుత్క్రమేణ కల్పితే ఆసనే విధివ-దాసీనః-ఋజుకాయత్వ
స్వస్తికాసనత్వాదీననతిక్రమ్య ఉపవిష్టః - అనేన ఆసనరూపాఙ్గముక్తమ్ ❀ ॥౧౫॥ ౧౬॥ ❀ ప్రాణాయామస్య జపగర్భ
త్వాత్తావజ్జప్యం మన్త్రమాహ ॥ అభ్యసేదితి ॥ త్రివృత్ త్రయాణాం అకారోకారమకారాణాం వృత్ వర్తనం యస్మిన్-
అక్షరత్రయగ్రథితమిత్యర్థః-బ్రహ్మాక్షరం బ్రహ్మప్రతిపాదకమక్షరం - ప్రణవం - మనసా-అభ్యసేత్ ఆవర్తయేత్-జితశ్వా
సః జితప్రాణః, బ్రహ్మబీజం ప్రణవం-అవిస్మరన్ స్మరన్నేవ-మనో-యచ్ఛేత్-నియచ్ఛేత్-నియతం కుర్యాత్-ఇదం చ ప్రాణా
యామరూపమఙ్గమ్ ❀ ॥౧౭॥ ❀ ఇన్ద్రియప్రత్యాహారమాహ ॥ నియచ్ఛేదితి ॥ విషయేభ్యశ్శబ్దాదిభ్యః-అక్షాన్ శ్రోత్రాదీ
న్ద్రియాణి, బుద్ధిస్సారథిర్యస్య సః తథాభూతః - ప్రగ్రహభూతేన మనసా, నియచ్ఛేత్ ,,బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్ర
హమేవ చ,, ఇతి శ్రవణాత్, ధారణమాహ॥ మన ఇతి ॥ పునశ్చ కర్మభిస్తద్వాసనాభి, రాక్షిప్తం విక్షిప్తం, మన, శ్శుభార్థే శు
భాశ్రయే, భగవద్రూపే - నిశ్చయాత్మికయా బుద్ధ్యా, ధారయేత్ స్థిరం కుర్యాత్। శుభాశ్రయే మనసోఽవస్థాపనం ధార
ణం, శుభాశ్రయస్య పునః పునశ్చిన్తనం ధ్యానం-తస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం సమాధిరితి భేదః ❀॥ ౧౮ ॥❀

ధ్యానమాహ। తత్రేతి ॥ అవ్యుచ్ఛిన్నేన సమగ్రశుభాశ్రయాదియుక్తేన, చేతసా చిత్తేన ఏకావయవం ప్రధానాఙ్గం ముఖా
కారం - ధ్యాయేత్ - అనేనాస్య చిన్తాయాః పూర్వభావిత్వం సిద్ధం - పూర్ణధ్యానాశక్తః ఏకావయవం స్మరేదిత్యర్థః ॥ సమా
ధిమాహ ॥ మన ఇతి ॥ నిర్విషయం బాహ్యవిషయానుభవరహితం - మనో, యుక్త్వా సమాధాయ - కిఞ్చన బాహ్యవిషయానుభ
వాదికం - న స్మరేదిత్యర్థః ॥ ఆనన్దసంప్లవలీనత్వాన్న కిఞ్చిత్స్మర్తుం ద్రష్టుం వా క్షమత ఇతి చార్థః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ శుభాశ్రయస్వ
రూపమాహ ॥ పదమితి ॥ యత్ర మనః ప్రసీదతి - యస్మిన్ స్వరూపే చిన్త్యమానే - మనః రాగాద్యకలుషితం భవతి, తదేవ విష్ణోః -
పరమం - పరం మా యస్మాత్ - తత్పరమం - సర్వోత్కృష్టం పదం స్వరూపమిత్యర్థః - కదాచిద్రాగాదికాలుష్యసంభావనామా
శఙ్క్యాహ ॥ రజస్తమోభ్యామితి ॥ రజసా ఆక్షిప్తం తమసా విమూఢం - ఆత్మనః స్వస్య మనః - ధారణయా యచ్ఛేత్ - ధార
ణామాహాత్మ్యమాహ ॥ యా - ధారణా - తత్కృతం రజస్తమోభ్యాం కృతం - మలం రాగాదికం - హన్తి నివర్తయతి - యస్యాం
ధారణాయాం - సంధార్యమాణాయాం - పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః, ధారణాయాం క్రియమాణాయామిత్యర్థః భక్తలక్ష
ణో యోగః "ప్రీతిపూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయతే" ఇత్యుక్తలక్షణో యోగః - భద్రం శుభం - ఆశ్రయం - ఈక్షతః ధ్యా
తుః - ఆశు - సంపద్యతే సంపన్నో భవతి - ఏతాదృశమాహాత్మ్యవతీ ధారణేత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ఏవం సంగ్రహేణా
ష్టాఙ్గయుక్తే యోగే ఉపదిష్టే పునర్విస్తరేణ బుభుత్సయా పృచ్ఛతి ॥ యథేతి ॥ అత్రేతి ధారణావిషయప్రశ్నః - యాదృశీతి ధార
ణాదశావిశేషప్రశ్నః - యథేతి యత్నక్రమప్రశ్నః - నను - ధారణాయా ఏవ దశావిశేషాదీనాం విశేషేణ ప్రశ్నః - న తు ప్ర
ధానభూతధ్యానస్యేతి చేన్న - ధారణాపూర్వకత్వాద్ధ్యానస్య ధారణానుసారేణైవ ధ్యానాచ్చ తత్ప్రశ్నేనైవ గతార్థ

తత్రైకావయవం ధ్యాయేదవ్యుచ్ఛిన్నేన చేతసా। మనో నిర్విషయం యుక్త్వా తతః కిఞ్చన న స్మరేత్ ॥ ౧౯ ॥
పదం తత్పరమం విష్ణోర్మనో యత్ర ప్రసీదతి। రజస్తమోభ్యామాక్షిప్తం విమూఢం మన ఆత్మనః ॥ ౨౦ ॥ యచ్ఛే
ద్ధారణయా ధీరో హన్తి యా తత్కృతం మలమ్। యస్యాం సంధార్యమాణాయాం యోగినో భక్తిలక్షణః ॥ ఆశు
సంపద్యతే యోగ ఆశ్రయం భద్రమీక్షతః ॥ ౨౧ ॥ రాజోవాచ ॥ యథా సంధార్యతే బ్రహ్మన్ ధారణా యత్ర సం
మతా। యాదృశీ వా హరేదాశు పురుషస్య మనోమలమ్ ॥ ౨౨ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ జితాసనో జితశ్వాసో జితసఙ్గో
జితేన్ద్రియః। స్థూలే భగవతో రూపే మనస్సంధారయేద్ధియా ॥ ౨౩ ॥ విశేషస్తస్య దేహోఽయం స్థవిష్ఠశ్చ స్థ
వీయసామ్। యత్రేదం దృశ్యతే విశ్వం భూతం భవ్యం భవచ్చ యత్ ॥ ౨౪ ॥ అణ్డకోశే శరీరేఽస్మిన్ సప్తావరణసం
యుతే। వైరాజః పురుషో యోఽసౌ భగవాన్ ధారణాశ్రయః ॥ ౨౫ ॥ పాతాళమేతస్య హి పాదమూలం పఠన్తి

త్వాత్ - ఏవముత్తరత్రాప్యనుసంధేయమ్ ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ తత్ర "ఏకం వా సంయోగరూపచోదనాఖ్యావిశేషాత్", "నానా శబ్దా
దిభేదాత్" ఇత్యాదిన్యాయేన - ఉపాస్యబ్రహ్మరూపాణాం నానాత్వే నోపాసనానామపి నానాత్వాత్ప్రథమం సమస్తజగచ్ఛ
రీరకస్యోపాసనమాహ ॥ జితాసన ఇతి ॥ జితాసనః ఆసనకృతాయాసరహితః, జితప్రాణః స్వవశీకృతప్రాణః, జితసఙ్గః జి
తాన్తఃకరణః - జితేన్ద్రియః - జితబాహ్యేన్ద్రియః - స్థూలే స్థవిష్ఠే, భగవతో రూపే - స్వీయం మనః - సారథిభూతయా ధియా -
ధారయేత్ ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్య భగవచ్ఛరీరకత్వకథనపూర్వకం తస్య ధారణావిషయత్వమాహ ॥ విశే
ష ఇత్యాదినా ॥ విశేషః - కార్యకారణాకారః పృథివ్యాదిభూతమయప్రపఞ్చః - తస్య దేహః - స్థవీయసాం స్థూలతరాణామ
పి మధ్యే, స్థవిష్ఠః స్థూలతరః - యత్ర దేహే - విశ్వం సమస్తం, భూతం భవ్యం భవచ్చ భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలగోచరం
సమష్టివ్యష్ట్యాత్మకం పదార్థజాతం - దృశ్యతే అన్తర్గతత్వేనోపాస్యతే ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ ఏతచ్ఛరీరకోఽనిరుద్ధాంశభూతః పు
రుషో విషయ ఇత్యాహ ॥ అణ్డకోశ ఇతి ॥ సప్తావరణసంయుతే పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహత్తత్త్వాని సప్తావర
ణాని - తైర్యుక్తే - అణ్డకోశాఖ్యశరీరే, వైరాజః - విరాట్ - అనిరుద్ధ, స్తదంశసంభూతః పురుషో వైరాజః - న చతుర్ముఖః తో
స్య, ఏవం పురా ధారణయాత్మయోని - రిత్యేతదుపర్యుపాసకత్వావగమాత్ - అసౌ వైరాజః పురుషో భగవాన్ - ధారణాశ్ర
యః ధారణావిషయః ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ ఏవం చతుర్దశభువనాత్మకాణ్డకోశస్య తచ్ఛరీరత్వం సామాన్యేనోక్త్వా, అణ్డకోశాన్త
ర్గతపదార్థాన్విభజ్య పాదాద్యవయవత్వేనోపాసనామాహ ॥ పాతాళమితి ॥ ఏతస్య వైరాజపురుషస్య - పాదతలం పాద
స్యాధోభాగః - పాతాళం - పఠన్తి - పాదతలత్వేన పాతాళముపాస్యం వదన్తీత్యర్థః ॥ ఏవమగ్రేఽపి - పార్ష్ణిశ్చ ప్రపదం చ పా
ర్ష్ణిప్రపదే - పార్ష్ణిః పాదమూలం - ప్రపదం పాదాగ్రం ఏతదుభయం - రసాతలమిత్యర్థః - విశ్వసృజః విశ్వస్రష్టుః, ద్వావపి గు

ల్ఫౌ-మహాతలం, ద్వౌఅపజఙ్ఘౌ, తలాతలమ్ ॥ ౨౬ ॥ విశ్వమూర్తేః-ద్వేజానునీ-సుతలం-తలనతలంచోరుద్వయం, హేమ హీపతే మహీతలం భూర్లోకం-తస్య-జఘనం కట్యోః పురోభాగం-నభస్థలం భువర్లోకం-నాభిరేవ సరః-తత్త్వేనోపాస్యం గృణన్తి-వదన్తి ॥ ౨౭ ॥ అస్యవైరాజస్యోరస్థలమురః ప్రదేశం, జ్యోతిరనీకం జ్యోతిశ్చక్రం, గ్రీవాత్వేన-మహర్లోకఉపాస్యఇత్యర్థః- అస్యవదనం జనోలోకః ఆదిపుంసః, రరాటం లలాటం, తపోలోకంవిదుః, సహస్రశీర్ష్ణః సహస్రశిరసః, శీర్షాణిశిరాంసి సత్యం సత్యలోకం, విదురిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ఇన్ద్రాదయః-ఉస్రాః-దేవాః, బాహవ ఇత్యాహుః ॥ అముష్యకర్ణౌ-శ్రోత్రేన్ద్రియాధిష్ఠానమాత్రకర్ణబిలే-దిశః, తదధిష్ఠేయశ్రోత్రేన్ద్రియంతు, శబ్దః ధ్వన్యాత్మకో వర్ణాత్మకశ్చ ॥ ఏవమగ్రేపి ॥ పరమస్య సమాభ్యధికరహితస్య- నాసే నాసాపుటే - నాసత్యదస్రౌ అశ్వినౌ, గన్ధః శాస్త్రోగ్రాదిరూపేణ నానావిధో గన్ధః తదిన్ద్రియః- ఇద్ధః దీప్తః, అగ్నిస్తస్య ముఖమ్ ॥ ౨౯ ॥ ద్యౌర్ద్యులోకం, అక్షిణీ - నేత్రగోళకం-తత్ర చక్షురిన్ద్రియం, పతఙ్గః సూర్యః-విష్ణోః వైరాజస్య, పక్ష్మాణి, ఉభేఅహనీ, అహోరాత్రం, తస్య వైరాజస్య, భ్రూవిజృమ్భః భ్రూవినామః భ్రూవిలాస ఇతియావత్, పరమేష్ఠిధిష్ణ్యం పరమేష్ఠినః చతుర్ముఖస్య స్థానం, అస్య వైరాజస్య తాలు ఆపః తదభిమానీ వరుణః, అస్య జిహ్వారస ఏవ ॥ ౩౦ ॥ అనన్తస్య త్రివిధపరిచ్ఛేదశూన్యస్య, శిరాంసి, గృణన్తి, దంష్ట్రా, యమః, ద్విజానిదన్తాః-అష్టాంగపుంసకత్వం, స్నేహకలాః స్నేహస్య కలాః, అంశాః, అస్మదాదీనాం స్నేహకలాః, వైరాజస్య దన్తా ఇత్యర్థః, త

పాద్మీం ప్రపదం రసాతలమ్ ॥ మహాతలం విశ్వసృజోఽథ గుల్ఫౌ తలాతలం వై పురుషస్య జఙ్ఘే ॥ ౨౬ ॥ ద్వేజానునీ సుతలం విశ్వమూర్తేరూరుద్వయం వితలం చాతలం చ । మహీతలం తజ్జఘనం మహీపతే నభస్థలం నాభిసరో గృణన్తి ॥ ౨౭ ॥ ఉరస్థలం జ్యోతిరనీకమస్య గ్రీవా మహర్వదనం వై జనోఽస్య । తపో రరాటం విదురాదిపుంసః సత్యం తు శీర్షాణి సహస్రశీర్ష్ణః ॥ ౨౮ ॥ ఇన్ద్రాదయో బాహవ ఆహురుస్రాః కర్ణౌ దిశః శ్రోత్రమముష్య శబ్దః । నాసత్యదస్రౌ పరమస్య నాసే ఘ్రాణోఽస్య గన్ధో ముఖమగ్నిరిద్ధః ॥ ౨౯ ॥ ద్యౌరక్షిణీ చక్షురభూత్పతఙ్గః పక్ష్మాణి విష్ణోరహనీ ఉభే చ । తద్భ్రూవిజృమ్భః పరమేష్ఠిధిష్ణ్యమాపోఽస్య తాలూ రస ఏవ జిహ్వా ॥ ౩౦ ॥ ఛన్దాంస్యనన్తస్య శిరో గృణన్తి దంష్ట్రా యమః స్నేహకలా ద్విజాని । హాసో జనోన్మాదకరీ చ మాయా దురన్తసర్గో యదపాఙ్గమోక్షః ॥ ౩౧ ॥ వ్రీడోత్తరోష్ఠోఽధర ఏవ లోభో ధర్మః స్తనోఽధర్మపథోఽస్య పృష్ఠః । కస్తస్య మేఢ్రం వృషణౌ చ మిత్రౌ కుక్షిః సముద్రా గిరయోఽస్థిసంఘాః ॥ ౩౨ ॥ నద్యోఽస్య నాడ్యోఽథ తనూరుహాణి మహీరుహా విశ్వతనోర్నృపేన్ద్ర । అనన్తవీర్యః శ్వసితం మాతరిశ్వా గతిర్వయః కర్మ గుణప్రవాహః ॥ ౩౩ ॥ ఈశస్య కేశాన్విదురమ్బువాహాన్వాసస్తు సంధ్యాం కురువర్య భూమ్నః । అవ్యక్తమాహుర్హృదయం మనశ్చ స చన్ద్రమాః సర్వవికారకోశః ॥ ౩౪ ॥ విజ్ఞానశక్తిం మహమామనన్తి సర్వాత్మనోఽన్తఃకరణం గిరిత్రమ్ । అశ్వాశ్వత

స్య, హాసః హసనం, జనోన్మాదకరీ జనానాం మోహకరీ, మాయా-ఆశ్చర్యశక్తిః "మాయాశబ్దః స్యాత్ సర్వత్రానుగతం ప్రవృత్తినిమిత్తమాశ్చర్యమేవ" తస్య తచ్చ విస్మయనీయత్వరూపం, తచ్చ నానావిధకార్యకరత్వాత్, యస్యాపాఙ్గమోక్షః కటాక్షః, దురన్తసర్గః అపారసర్గః ॥ ౩౧ ॥ వ్రీడా లజ్జా, ఉత్తరోష్ఠః, అధరః అపరోష్ఠః, లోభః, ధర్మః స్తనః, అధర్మపథః, అధర్మమార్గః, తస్య పృష్ఠభాగః, తస్య వైరాజస్య, మేఢ్రం కః ప్రజాపతిః, వృషణౌ, మిత్రౌ మిత్రావరుణౌ, సముద్రాః, కుక్షిః ఉదరం, అద్రయః, అస్థిసంఘాః ॥ ౩౨ ॥ నద్యో గఙ్గాయమునాదయోఽస్య నాడ్యః, తనూరుహాణి రోమాణి, మహీరుహాః వృక్షాః, విశ్వతనోః విశ్వశరీరకస్య, హేనృపేన్ద్ర-అనన్తవీర్యః శ్వసితం అనన్తవీర్యస్య అపారవీర్యస్య, శ్వసితం ప్రాణః మాతరిశ్వా వాయుః, గతిర్గమనం, వయః కాలః, తస్య కర్మ, గుణప్రవాహః, గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం ప్రవాహః, గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం ప్రవాహః, కార్యం, ప్రాణినాం సంసార ఇత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ ఈశస్య భగవతః కేశాన్-అమ్బువాహాన్ మేఘాన్, విదుః, హే కురువర్య, భూమ్నః విభోః, వాసః వస్త్రం, సంధ్యా సాయం ప్రాతస్సంధ్యా తస్య హృదయం హృదయకమలం, అవ్యక్తం ప్రధానం, ఆహుః, సః ప్రసిద్ధః, సర్వవికారకోశః, సర్వౌషధివికారహేతుః, చన్ద్రమాః, తదీయం మన ఇత్యర్థః, మనో హి సర్వవికారాశ్రయభూతమ్ ॥ ౩౪ ॥ తస్య విజ్ఞానశక్తిం వ్యవసాయశక్తిం, తాంమహిం, మహత్తత్త్వం-ఆమనన్తి ఉపాసతే, సర్వాత్మనః సర్వాన్తర్యామిణః గిరిత్రం రుద్రం, అన్తఃకరణం అహంకారం, అత ఏవ రుద్రోఽవతసి చాభవదితి విశ్వే పిత్రాపేక్షితం, అహంకారశ్చానాత్మన్యాత్మాభిమానహేతురితి మోహకస్య గిరిత్రస్య

తదాత్మకత్వం యుక్తమ్॥ రాసభాశ్వడబాయాముత్పన్నా అశ్వతరీ - అశ్వాశ్వతర్యుష్ట్రగజాః, తస్య నఖాః ఇత్యర్థః। సర్వే మృగాః, పశవశ్చ, తస్య శ్రోణిదేశే ఉపాస్యాః, తత్త్వేనానుసంధేయా ఇత్యర్థః ॥ ౩౫॥ వయాంసీతి, వయాంసి వేదాత్మకతిత్తిర్యాదయః పక్షిణః, తస్య వ్యాకరణం నామరూపవ్యాకరణానీతి శ్రుత్యుక్తం, అద్భుతం శిల్పనైపుణ్యం, మనుర్మన్త్రీ, తస్య మనీషా బుద్ధిః, మనుష్యవర్గః, తన్నివాసస్థానం - గన్ధర్వాదీనాం ద్వన్ద్వైక్యం, గన్ధర్వాద్యప్సరోన్తో వర్గః - అస్య స్వరః, షడ్జాదిస్వరః - తేషాం గానాద్యన్వయాత్ తత్స్వరత్వం యుక్తం, అసురానీకవర్యః, అసురసమూహశ్రేష్ఠః ప్రహ్లాదః, తస్య స్మృతిః ॥ ౩౬॥ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణాః, తస్యాననం, మహాత్మా, వైరాజః, క్షత్రభుజః - క్షత్రం క్షత్రియః భుజో యస్య సః - విట్ వైశ్యః - ఊరూ యస్య స తథోక్తః, అఙ్ఘ్రిశ్రితకృష్ణవర్ణః, అఙ్ఘ్రిశ్రితః ఆశ్రితః కృష్ణవర్ణః శూద్రో యస్య సః, కృష్ణవర్ణస్తదఙ్ఘ్రిత్వేనానుసంధేయ ఇత్యర్థః॥ నానాభిధాభిజ్యగుణః నానా నామకాః, అభిజ్యాః యష్టవ్యా వసురుద్రాదయః, తేషాం గణైరుపపన్నో యుక్తః, ద్రవ్యాత్మకో, హవిస్సాధ్యః - వితానయోగః యజ్ఞాదియోగః, స తస్యారాధనరూపం కర్మేత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ ఈశ్వరవిగ్రహస్య వైరాజవిగ్రహస్య యస్సన్నివేశః అవయవసంస్థానం, మయా - తే తుభ్యం, కథితః - అసౌ ఇయాన్ ఏతావానేవ, స్థవిష్ఠే, అస్మిన్ వైరాజసంబన్ధిని వపుషి స్వకీయబుద్ధ్యా, ముముక్షుభిర్మనస్సంధార్యతే, యతః యస్మాత్, ఈశ్వరశరీరాత్ - అన్యత్ బహిర్భూతం, నాస్తి, సర్వం తచ్ఛరీరాన్తర్భూతమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఏతదేవాహ॥ స సర్వ ఇతి॥ దృశ్యతే శ్రూయతేపి వేత్తి,, శ్రుత్యర్థ ఉచ్యతే॥ స, సర్వధీవృత్తిభిః ప్రత్యక్షానుమానాదిసర్వవిధజ్ఞానైరనుభూతాస్సర్వే పదార్థాస్తే, అన్తర్బహిశ్చాధిష్ఠేయతయా యస్య తథోక్తః, ఏవం చ తదధిష్ఠేయపదార్థానాం తచ్ఛరీరత్వమర్థసి

ర్యుష్ట్రగజా నఖాని సర్వే మృగాః పశవశ్శ్రోణిదేశే॥ ౩౫ ॥ వయాంసి తద్వ్యాకరణం విచిత్రం మనుర్మనీషా మనుజో నివాసః। గన్ధర్వవిద్యాధరచారణాప్సరస్స్వరస్మృతీరసురానీకవీర్యః॥ ౩౬॥ బ్రహ్మాఽఽననం క్షత్రభుజో మహాత్మా విడూరురఙ్ఘ్రిశ్రితకృష్ణవర్ణః। నానాభిధాభీజ్యగణోపపన్నో ద్రవ్యాత్మకః కర్మ వితానయోగః॥ ౩౭॥ ఇయానసావీశ్వరవిగ్రహస్య యస్సన్నివేశః కథితో మయా తే। సంధార్యతేఽస్మిన్వపుషి స్థవిష్ఠే మనస్స్వబుద్ధ్యా న యతోఽస్తి కించిత్॥ ౩౮ ॥ స సర్వధీవృత్త్యనుభూతసర్వ ఆత్మా యథా స్వప్నజనేక్షితైకః॥ తం సత్యమానన్దనిధిం భజేత నాన్యత్ర సజ్జేద్యత ఆత్మపాతః॥ ౩౯ ॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః ***

శ్రీశుక ఉవాచ। ఏవం పురా ధారణయాఽఽత్మయోనిర్నష్టాం స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్య తుష్టాత్। తథా ససర్జేదమమో

ఘం - తత్ర దృష్టాన్తమాహ॥ యథా ఏక ఆత్మా జీవః, స్వప్నజనేక్షితా - స్వప్నజనద్రష్టా హ్యాత్మా, స్వకీయసుకృతదుష్కృతానుసారేణ, పరమాత్మసృష్టాన్ స్వైనైవానుభావ్యాన్ తత్తత్కాలమాత్రావసానాన్ పదార్థానధిష్ఠాయ, రాజ్యాభిషేకశిరశ్ఛేదాదిసుఖదుఃఖాదికమనుభవతి - తథా హ్యేకస్యానేకపదార్థేషు, అధిష్ఠాతృత్వమాత్రే దృష్టాన్తః - ఏవం దృష్టశ్రుతచేతనాచేతనశరీరకత్వేపి శరీరగతదోషాసంస్పర్శిత్వమాహ॥ సత్యమితి॥ సత్యం స్వరూపతో గుణతశ్చ నిర్వికారం - తస్య పురుషార్థత్వమాహ॥ ఆనన్దనిధిమితి॥ ఆనన్దాశ్రయమిత్యర్థః - ఆనన్దస్వరూపస్య [illegible], ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్,, విజ్ఞానమానన్దం,, మిత్యుభయథాప్రశ్రవణాత్ - భజేత ఉపాసీత, యద్వా, సర్వమితి అచిద్వ్యావృత్తిః ఆనన్దనిధిమితి క్షేత్రజ్ఞవ్యావృత్తిః - అన్యత్ర, న సజ్జేత్ ఆబ్రహ్మలోకం స్వతన్త్రం వస్తు కించిత్పరికల్ప్య, తత్ర సక్తో న భవేత్ - యతః, తదాసఙ్గాత్ ఆత్మపాతః, ఆత్మనః స్వస్య - పాతః సంసారస్స్యాత్ - తస్మాన్న సజ్జేదిత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః - ***

ఏవం వైరాజధారణాముక్త్వా, ముముక్షోర్హృదయే - ఉపాస్యం రూపం - తదుపాసనానిష్ఠస్యార్చిరాదినా గతించ వక్ష్యన్ - ఉక్తాయా వైరాజధారణాయా ఏవ - తావన్మాహాత్మ్యమాహ॥ ఏవమితి॥ ఏవం - యా - ధారణా - తయా - తుష్టాద్ధరేః పురా ప్రళయసమయే - నష్టాం పూర్వకల్పచతుర్ముఖేన సహ వినష్టాం - స్మృతిం సర్గవిషయకం జ్ఞానం, ప్రత్యవరుధ్య లబ్ధ్వా వ్యవసాయబుద్ధిః స్మృతివిషయవ్యవసాయరూపజ్ఞానః, అత ఏవ అమోఘదృష్టిః అమోఘా యథావస్థితార్థదృష్టిః తత్తద్వస్తువిషయకజ్ఞానం యస్య స తథోక్తః - ఆత్మయోనిశ్చతుర్ముఖః - అప్యయాత్ ప్రళయాత్ - ప్రాక్ - యథా - తథా - ససర్జ - పూర్వకల్పపదార్థసజాతీయానేవ పదార్థాన్ ససర్జేత్యర్థః, అత్ర యద్యపి - పూర్వకల్పే వినష్టాం స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్యేత్యనేన - పూర్వకల్పే

యశ్చతుర్ముఖస్స ఏవాస్మిన్ కల్పే పతిః ప్రతీయతే - తథాపి - ప్రతికల్పం - చతుర్ముఖానాం భేద ఏవ న్యాయ్యః, తత్తత్కల్పస్థ చతుర్ముఖస్య,, బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సంప్రాప్తే ప్రతిసంచరే॥ తే బ్రహ్మలోకే తు పరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తి సర్వే,, ఇతి, ముక్త్యవగమేన పునరావృత్త్యసంభవాత్ భగవత్పూర్ణకృపాపాత్రస్య పునస్సంసారాయోగాచ్చ - తథాహ వక్ష్యతి భగవాన్,, ఋషిం హృద్యం న బధ్నాతి పాపీయాంస్త్వాం రజోగుణః॥ నాత్మావసీదత్యస్మింస్తే వర్షీయాన్ మదనుగ్రహః ఇ॥ అతః ప్రతికల్పం భిన్నా ఏవ చతుర్ముఖాః అత ఏవ యద్యపి పూర్వానుభూతవస్తువిషయకజ్ఞానపరః స్మృతిశబ్దః, తథాపీహ సర్గవిషయకజ్ఞానమాత్రపరః - స్మృతిశబ్దప్రయోగస్తు జ్ఞానస్య జ్ఞేయజ్ఞానానామత్యన్తసాజాత్యాభిప్రాయకృతః - పూర్వదృష్టాత్యన్తసజాతీయే గవాన్తరే, స ఏవాయం గౌరితి ప్రత్యభిజ్ఞావత్, నను వైరాజధారణాయా విశ్వసృష్టిసామర్థ్యం విశ్వసృష్టౌ చ సత్యాం సృష్టానాం పాతాలాదీనాం వైరాజపాదతలాదిరూపేణ ధారణేతి తరేతరాశ్రయవదాభాతి - న చ స్రక్ష్యమాణపదార్థవిషయకజ్ఞానసద్భావేన పాతాలాదీనామవయవత్వకల్పనం యుక్తం స్మృతిం ప్రత్యవరుధ్యేత్యనేన జ్ఞానస్యాపి ధారణాతో లభ్యత్వావగమాత్ - సత్యం భగవన్నాభికమలాచ్చతుర్ముఖోత్పన్నే తదీయతపశ్చర్యయా భగవతి చ ప్రసన్నే॥ భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్॥ తాభ్యామన్తర్హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యస్యపావృతాన్॥ తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్తస్సమాహితః - ద్రష్టాసి మాం తతం బ్రహ్మన్ మయి లోకాంస్త్వమాత్మన,, ఇతి వక్ష్యమాణరీత్యా స్రక్ష్యమాణేషు సర్వేషు పదార్థేషు దృష్టేషు - తేషాం చ పదార్థానాం భగవదవయవత్వేన ధారణయా సృష్టివిషయజ్ఞానసామర్థ్యయోర్లాభస్యోక్తత్వాభిధానాత్ - దైనందినకల్పాభిప్రాయం వా - ఏవం ప్రపఞ్చశరీరకతదాశ్రయభగవద్ధ్యానాద్బ్రహ్మణః సృష్టిశక్తిమత్త్వలాభ ఉక్తః ॥౧॥ అథ ముముక్షోర్హృదయ ఉపాస్యం రూపం వక్ష్యన్,, యావానర్థ ఉదపానే సర్వతస్సంప్లుతోదకే,, ఇతి న్యాయేన - వేదేషు ముముక్షోస్సాకల్యేనార్థానామనుపాదేయత్వమాహ॥ శాబ్దస్యేతి॥ శాబ్దస్య శబ్దాత్మకస్య - బ్రహ్మణో వేదస్య - ఏష పన్థాః ఏషా రీతిః - క ఇత్యత ఆహ॥ యదితి॥ అపార్థైః అపగతపరమపురుషార్థైః - నామభిః స్వ

ఘదృష్టిర్యథాఽప్యయాత్ప్రాగ్వ్యవసాయబుద్ధిః॥౧॥ శాబ్దస్య హి బ్రహ్మణ ఏష పన్థా యన్నామభిర్ధ్యాయతి ధీరపార్థైః। పరిభ్రమంస్తత్ర న విన్దతేఽర్థాన్ మాయామయే వాసనయా శయానః॥౨॥ అతః కవిర్నామసు యావద

ర్గాదివిషయకశబ్దైః - ధీః బుద్ధిః - ధ్యాయతి చిన్తాం కరోతి - ఇతి యత్ - స్వర్గాదిఫలేషు తత్ర తదీయప్రవణా స్స్యాదిత్యర్థః - నామ్నా అసారత్వం నస్వాహాపత ఇతి ద్యోతనార్థం నామపదప్రయోగః - తృతీయా చాధ్యయనేన వసతీత్యాదివద్ధేత్వర్థే - నామమాత్రసారభూతస్వర్గాద్యర్థం కర్మణి బుద్ధిప్రావణ్యాపాదనమితి యదయం వేదమార్గ ఇత్యర్థః - స్వర్గాదీనామపార్థత్వమేవాహ॥ పరిభ్రమన్నితి॥ మాయామయే ప్రపఞ్చే వాసనయా అనాదికర్మవాసనయా - శయానో వర్తమానః - తత్ర స్వర్గాదివిషయే - పరిభ్రమన్ - అర్థాన్ మోక్షతదుపాయాదీన్ - న విన్దతే న లభతే ॥౨॥ నను, మాతాపితృసహస్రేభ్యోఽపి వత్సలతమో వేద - అత్యోఽజ్ఞస్య ప్రవృత్తిః - కథం నామమాత్రసారభూతస్వర్గాద్యర్థకర్మ బోధయన్ ప్రతారయేదిత్యాశఙ్కాం పరిహరన్ - ముముక్షోరపేక్షితాంశస్యోపాదేయతామాహ ॥ అత ఇతి॥ అతః, వేదోక్తస్య సాకల్యేనానుపాదేయత్వాత్, కవిః త్యాజ్యోపాదేయవిభాగవిషయకవివేకవాన్ అనేనోక్తాశఙ్కా పరిహృతా, వేదో హి - తమః ప్రచురాణాం రజః ప్రచురాణాం సత్త్వప్రచురాణాం చ లోకానాం వత్సలతమైక, హితమేవ బోధయతి - యద్యేషాం స్వగుణానుగుణ్యేన స్వర్గాదిసాధనమేవ హితం నావబోధయతి, తర్హి తే రజస్తమఃప్రచురతయా - సాత్త్వికఫలమోక్షవిముఖాః స్వాపేక్షితఫలమజానన్తః కామప్రావణ్యాదివశాదుపాయే ఉపాయభ్రాన్త్యా ప్రణష్టా భవేయురితి - గుణత్రయప్రచురాణాం స్వర్గాదీని ఫలాని - తత్సాధనాని చావబోధయతి - కేవలసాత్త్వికస్య తు ముముక్షోస్తాని పరిత్యాజ్యాని - పరిగృహీతాని వా తత్తత్ఫలాని పరిత్యజ్య - సర్వాణి కర్మాణి - మోక్షైకఫలతయా అనుష్ఠేయానీతి వివేకసంపన్నః - అప్రమత్తః కదాచిద్దేహధారణాద్యర్థతయా పరిగ్రాహ్యేష్వప్యన్నపశ్వాదిష్వనాసక్తః, వ్యవసాయబుద్ధిః స్వర్గాదీనాం క్షయిష్ణుత్వసాతిశయత్వనిశ్చయాత్మకజ్ఞానవాన్ - నామసు నామమాత్రసారభూతేషు భోగ్యేషు, యావదర్థః స్యాత్ - యావత్ప్రయోజనవాన్ స్యాత్ - న తు ప్రయోజనాభావేషు రతస్స్యాదిత్యర్థః॥ నానావిధేషు ఫలేషు - తత్సాధనభూతేషు బహుకర్మసు వేదబోధితేషు - సత్స్వపి యావతా దేహధారణముపాసనానిర్వృత్తిశ్చ భవతి - తావత్పరిగ్రహవాన్ స్యాదిత్యర్థః - దేహధారణార్థం క్షుద్రఫలేష్వపి యతితవ్యమిత్యత ఆహ॥ సిద్ధ ఇతి॥ అర్థే అపేక్షితేఽర్థే - అన్యథా పూర్వకర్మానురూపం సిద్ధే సతి - తత్ర క్షుద్రఫలతదుపాయేష్వపి - న యతేత - కథం భూతో న యతేత, త

త్రయత్నైః క్రియమాణే - పరిశ్రమం సమీక్షమాణః భవేత్ తన్న్యామేవ భవతి పరిశ్రమస్తు ఫలత ఇత్యర్థః ॥ 3 ॥ ❀ అన్యథాఽసిద్ధం వివృణోతి సత్యామిత్యాదినా ద్వయేన ॥ క్షితౌ సత్యాం కశిపోః శయ్యాయాః పర్యఙ్కాదేః - ప్రయాసైః తదార్జనానుకూలప్రయత్నైః కిం న కిమపి, కింతు పరిశ్రమ ఏవేత్యర్థః స్వతస్సిద్ధబాహౌ సతి ఉపబర్హణైః ఉపధానైః కిం - అఞ్జలౌ సతి - పురుధాన్నపాత్ర్యా నానావిధభోజనపాత్ర్యా, కిం దిగ్వల్కలాదౌ సతి, దిక్షూత్తరీయస్థానీయాసు సతీషు వల్కలేష్వన్తరీయస్థానీయేషు సత్సు నతు వల్కలాభావే దిక్షు సతీష్విత్యర్థః స్వరసః, "అపవిత్రకరో నగ్నః" ఇతి నగ్నస్య కర్మానర్హత్వస్మరణాత్ - ముముక్షోరవశ్యకర్మణామనుష్ఠేయత్వాత్ - దుకూలైః క్షౌమైః కిమ్ ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ నను - వల్కలమన్నం తోయం వాసస్థానం చ యాచ్ఞాదిప్రయత్నం వినా కథం ప్రాప్యేత - తత్రాహ ॥ చీరాణీతి ॥ జీర్ణవస్త్రఖణ్డాని - పథి మార్గే న సన్తి కిం - పరభృతః పరాన్ బిభ్రతి పుష్ణన్తి ఫలాభిర్యే - తే పరభృతోఽఙ్ఘ్రిపాః వృక్షాః భిక్షాం న దిశన్తి వా కిం, న ప్రయచ్ఛన్తి కిమిత్యర్థః - సరితో నద్యః - అశుష్యన్ కిం, గుహాః పర్వతబిలాని రుద్ధాని రుద్ధాః కిం నను - కదాచిదేషామలాభే కిం కార్యం స్యాత్ తత్రాహ ॥ అజిత ఇతి ॥ ఉపపన్నాన్ శరణాగతాన్ - అజితస్సర్వేశ్వరః, నావతి న రక్షతి కిం - కవయో, ధనేన యో దుర్మదస్తేనాన్ధాన్ కార్యాకార్యానభిజ్ఞాన్ కస్మాద్ధేతోర్భజన్తి - కవిభిరన్నాద్యర్థమపి ధనదుర్మదాన్ధా న భజనీయా ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ ఇతరే దుస్సేవ్యాః - హరిస్తు సుసేవ్యః - ఉక్తరీత్యాఽవస్థితస్యేతరవైతృష్ణ్యాద్భగవత ఏవ ప్రీతివిషయత్వాదిత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ స్వచిత్తే స్వకీయచిత్తే, ఏవం సిద్ధే ఉక్తానుసంధానపరే సతి - విషయాన్తరవిరక్తచిత్తవిషయభూతో - య ఆత్మత్వాదిగుణకః - యత్ర చ యస్మిన్ - సేవ్యమానే సంసారహేతూపరమశ్చ - బన్ధహేతుభూతావిద్యానివృత్తిశ్చ - భవతి, తం భజేతేత్యన్వయః - భజనీయత్వోపయికగుణానాహ ॥ ఆత్మేత్యాది, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః - ధార్యస్య శరీరస్య జీవాత్మనః - ధారకపరమాత్మానువర్తిత్వం

ర్థస్స్యాద్యదప్రమత్తో వ్యవసాయబుద్ధిః ॥ సిద్ధేఽన్యథార్థే నయతేత తత్ర పరిశ్రమం తత్ర సమీక్షమాణః ॥ 3 ॥ సత్యాం క్షితౌ కిం కశిపోః ప్రయాసైర్బాహౌ స్వసిద్ధే హ్యుపబర్హణైః కిం । సత్యఞ్జలౌ కిం పురుధాఽన్నపాత్ర్యా దిగ్వల్కలాదౌ సతి కిం దుకూలైః ॥ ౪ ॥ చీరాణి కిం పథి న సన్తి దిశన్తి భిక్షాం నైవాఙ్ఘ్రిపాః పరభృతః సరితోఽప్యశుష్యన్ । రుద్ధా గుహాః కిమజితోఽవతి నోపపన్నాన్ కస్మాద్భజన్తి కవయో ధనదుర్మదాన్ధాన్ ॥ ౫ ॥ ఏవం స్వచిత్తే స్వత ఏవ సిద్ధ ఆత్మా ప్రియోఽర్థో భగవాననన్తః ॥ తం నిర్వృతో నియతార్థో భజేత సంసారహేతూపరమశ్చ యత్ర ॥ ౬ ॥ కస్తం ❀ త్వనాదృత్య పరానుచిన్తామృతే పశూనసతీం నామ కుర్యాత్ । పశ్యన్ జనం పతితం వైతరణ్యాం స్వకర్మజాన్ పరితాపాన్ జుషాణమ్ ॥ ౭ ॥ కేచిత్స్వదేహాన్తర్హృదయావకాశే ప్రాదేశమాత్రం

యుక్తమిత్యభిప్రాయః యత ఆత్మా, అత ఏవ ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః ఆత్మసంబన్ధాదేవ హి - దేహాపత్యకళత్రాదికం సర్వం ప్రియవదాభాతి - ఆత్మనోఽప్యాత్మా హరిః ప్రియ ఇతి కిము వక్తవ్యం ప్రియ ఇతి నిరతిశయసుఖస్వరూపత్వస్యాప్యుపలక్షణం - అత ఏవ, అర్థః నిరతిశయపురుషార్థస్వరూపః నిరతిశయసుఖమేవ హి పరమపురుషార్థః - పురుషార్థస్వరూపస్యాపి దుర్లభత్వేఽభజనీయత్వం స్యాదత ఆహ ॥ భగవాన్ హేయప్రతిభటసమగ్రజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యవీర్యతేజస్సంపన్నః, స్వరూపస్య జ్ఞానాదిగుణానాం చాపరిచ్ఛిన్నత్వశఙ్కాం వ్యావర్తయతి ॥ అనన్త ఇతి ॥ తముక్తవిధం స్వప్రాప్తివిరోధిభూతావిద్యానివర్తకమాత్మానం - నిర్వృతః ఇతరవిషయవైతృష్ణ్యాన్నిరతిశయసుఖరూపపరమాత్మోపాసనాచ్చ సుఖితః - నియతార్థః నియమితప్రయోజనః - ఫలాన్తరనివృత్త ఇత్యర్థః భజేత ఉపాసీతేత్యర్థః ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ ఏతదేవార్థాన్తరచిన్తానిన్దయా ప్రదర్శయతి ॥ క ఇతి ॥ తమీశ్వరమనాదృత్య, "త్వా" మితి పాఠే, ఈశ్వరచిన్తామనాదృత్యేత్యర్థః, కః లోకః, ఋతే పశూన్, పశూన్వినా - పరానుచిన్తామర్థాన్తరచిన్తాం - అసతీం అశోభనాం - కుర్యాన్నామ పశురేవ తథా కుర్యాత్, తథా కుర్వన్ పశురిత్యర్థః - పరానుచిన్తయా - వైతరణ్యాం యమలోకసిన్ధౌ - తత్సదృశే సంసార ఇత్యర్థః, పతితం - తత్ర చ స్వకర్మజాన్ ఆధ్యాత్మికాదిక్లేశాన్ - జుషమాణం సేవమానం - పశ్యన్ - కః కుర్యాదితి పూర్వేణ సంబన్ధః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ ఏవం ఫలాన్తరతదుపాయనివృత్తస్య భగవద్ధ్యానప్రకారమాహ ॥ కేచిదిత్యాదినా ॥ భగవదుపాసనాబాహుల్యేనోపాసకబాహుల్యాత్ కేచిదిత్యుక్తిః - నతు - స్వాసంమతత్వేన - స్వదేహస్యాన్తర్మధ్యే - యో హృదయావకాశః, తత్ర వసన్తం - ప్రాదేశమాత్రం, ప్రాదేశసంబన్ధినీ మాత్రా - వపుః పరిమాణం - యస్య తం - హృదయాన్తః ప్రదేశసంబ

౭ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ కస్తాం త్వనాదృత్య

మాత్రయాపరిచ్ఛిన్నం ,,యస్త్వేతమేవం ప్రాదేశమాత్రమభివిమానమాత్మానం వైశ్వానరముపాస్తే ,, ఇతి త్రైలో-క్యశరీరకస్యాప్యుపాసనానుగ్రహాయ, ఉపాసనాప్రదేశసంబన్ధిమాత్రయాపరిచ్ఛిన్నత్వశ్రవణాత్, హృదయకమలస్యాఙ్గుష్ఠమాత్రత్వాచ్చ, ఏతేన, తర్జన్యఙ్గుష్ఠవిస్తారః, ప్రాదేశ, స్తత్పరిమితఇత్యయుక్తమితిబోద్ధవ్యం ,కంజం కమలం , రథాఙ్గం చక్రం, దక్షిణబాహుభ్యాం వామాభ్యాం శఙ్ఖగదే బిభ్రతమిత్యర్థః , ఏవంవిధం పురుషం , కేచిద్యోగీశ్వరాః ధారణయాస్మరన్తి ధారణాపూర్వకముపాసత ఇత్యర్థః ॥౮॥ ఏతమేవ పురుషం విశినష్టి॥ ప్రసన్నవక్త్రమితి॥ అనుగ్రహోన్ముఖముఖం-నలినం పద్మం తద్వత్ప్రసన్నే ఆయతే దీర్ఘే ఈక్షణే యస్య - కదమ్బకుసుమస్య కిఞ్జల్కాః కేసరాః తద్వత్పిశఙ్గే వాససీ యస్య - లసన్తి మహారత్నాని యేషు తాని హిరణ్మయాఙ్గదాని యస్య - స్ఫురన్తి మహారత్నాని తన్మయాని కిరీటకుణ్డలాని యస్య తం ॥౯॥ ఉన్నిద్రం వికసితం , హృత్పఙ్కజం హృదయకమలం - తస్య కర్ణికైవాలయః స్థానం - తస్మిన్ - యోగీశ్వరైః ఆస్థాపితౌ ధ్యానవిషయీకృతౌ పాదపల్లవౌ యస్య - శ్రీర్లక్ష్మీరేవ లక్ష్మ చిహ్నమస్యాస్తీతి శ్రీలక్ష్మణః - పామాదివిహితమత్వర్థీయో న ప్రత్యయః, తస్యాకృతిగణత్వాత్- కౌస్తుభరత్నం కంధరాయాం యస్య, అత్ర కంధరాశబ్దః తదాసన్నవక్షఃపరః, అమ్లానా లక్ష్మీః శోభా యస్యాస్తయా వనమాలయా ఆచితం వ్యాప్తమ్ ॥౧౦॥ మేఖలయా కటిసూత్రేణ- మహార్ఘైరఙ్గుళీయకైః - నూపురకఙ్కణాదిభిశ్చ , విభూషితం విశేషణాలంకృతం - స్నిగ్ధత్వాదివిశిష్టైః కున్తలైర్విరోచమానేన ఆననేన యో హాసః - తేన పేశలం సున్దరమ్ ॥ ౧౧ ॥ అదీనముదారం , యల్లీలాహసితం - తేనయుక్తం - యదీక్షణం - తేన-ఉల్లసన్తో యే భ్రూభఙ్గాః భ్రూవిక్షేపాః - తైస్సంసూచితో భూర్యనుగ్రహో యేన తం - చిన్తామయం చి-

---

పురుషం వసన్తమ్॥ చతుర్భుజం కంజరథాఙ్గశఙ్ఖగదాధరం ధారణయా స్మరన్తి॥౮॥ ప్రసన్నవక్త్రం నలినాయతేక్షణం కదమ్బకిఞ్జల్కపిశఙ్గవాససమ్ ॥ లసన్మహారత్నహిరణ్మయాఙ్గదం స్ఫురన్మహారత్నకిరీటకుణ్డలమ్ ॥ ఉన్నిద్రహృత్పఙ్కజకర్ణికాలయే యోగీశ్వరాస్థాపితపాదపల్లవమ్ । శ్రీలక్ష్మణం కౌస్తుభరత్నకంధరం అమ్లానలక్ష్మ్యా వనమాలయాచితమ్ ॥ ౧౦ ॥ విభూషితం మేఖలయాఙ్గులీయకైర్మహాధనైర్నూపురకఙ్కణాదిభిః । స్నిగ్ధామలాకుఞ్చితనీలకున్తలైర్విరోచమానాననహాసపేశలమ్ ॥౧౧॥ అదీనలీలాహసితేక్షణోల్లసద్భ్రూభఙ్గసంసూచితభూర్యనుగ్రహమ్। ఈక్షేత చిన్తామయమేనమీశ్వరం యావన్మనో ధారణయాఽవతిష్ఠతే॥ ౧౨ ॥ ఏకైకశోఽఙ్గాని ధియాఽనుభావయేత్పాదాదియావద్ధసితం గదాభృతః । జితం జితం స్థానమపోహ్య ధారయేత్పరం పరం శుధ్యతి ధీర్యథా యథా ॥ ౧౩ ॥ యావన్న జాయేత పరావరేఽస్మిన్విశ్వేశ్వరే ద్రష్టరి భక్తియోగః । తావత్స్థవీయః పురుషస్య రూపం క్రియావసానే ప్రయతస్స్మరేత ॥ ౧౪ ॥ స్థిరం సుఖం

న్తావిషయం - చిన్తాప్రచురమీక్షేతేతి క్రియావిశేషణం వా ఏవంవిధమీశ్వరం - యావద్ధారణయా మనోఽవతిష్ఠతే- తావదీక్షేత ఉపాసీతేత్యర్థః ॥ ౧౨॥ యుగపత్కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరధ్యానాసక్తస్య తదుపాయభూతం ఉక్తరూపస్యైవ ధ్యానక్రమవిశేషమాహ॥ ఏకైకశ ఇతి ॥ గదాభృతః పరమాత్మనః - పాదాదిపాదప్రభృతి - యావద్ధసితం మన్దస్మితావధి - అఙ్గాని, ఏకైకశః ప్రత్యేకం - ధియా అనుభావయేత్, చిన్తయేత్, జితం జితం - భావనయాస్ఫురితం - ప్రతిష్ఠితమితి యావత్ - స్థానం పాదగుల్ఫాద్యవయవ - మపోహ్య త్యక్త్వా - విశేషాకారేణేతి భావః - సామాన్యాకారేణ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరజ్ఞానస్యాపేక్షితత్వాత్ - పరం పరం , జఙ్ఘాజాన్వాదిస్థానం - ధీర్యథా శుధ్యతి ప్రసీదతి - అనాకులీభవతి తథా ధారయేత్ ॥ ౧౩ ॥ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరభక్తియోగోత్పత్తేః పూర్వ - మిదమవయవశో విభావనం - యత్నేన కర్తవ్యం - ఉత్పన్నాయాం తు భక్తౌ హానాయోగాత్ - అతస్తత్పూర్వం యత్నేన ధ్యేయమవయవశ ఇత్యాహ॥ యావదితి॥ పరావరే బ్రహ్మాదయోఽవరే యస్మాత్స పరావరస్తస్మిన్ - విశ్వనియన్తరి సర్వజ్ఞే - అస్మిన్ ఉక్తవిగ్రహవిశిష్టపురుషే - భక్తియోగః - విశేషాకారేణ కృత్స్నశుభాశ్రయగోచరః ప్రీతిపూర్వకోఽవిచ్ఛిన్నో ధ్యానయోగః - యావన్న జాయేత నోత్పద్యేత - తావత్ - క్రియావసానే ఆవశ్యకానుష్ఠానాన్తే - పురుషస్య - ప్రాదేశమాత్రం పురుషమిత్యుక్తస్య పురుషస్య - స్థవిష్ఠం రూపం దివ్యాత్మస్వరూపాపేక్షయా స్థవిష్ఠం విగ్రహం - ప్రయతస్సమాహితః - అవయవశః స్మరేదిత్యర్థః - స్థవిష్ఠం రూపం వైరాజస్య పూర్వోక్తం రూపమితి తు మన్దం - పరాన్తరోపాసనాయాః ఏతత్ప్రోపాసనాఽనుపయుక్తత్వాత్ ॥౧౪॥ ఏవమేకైకమవయవం శిక్షయిత్వా పశ్చాదేకైకాఙ్గధ్యానపూర్వకం

కృత్స్నోఽధ్యాయార్థస్సఙ్క్షేపేణోక్తః - అథైవముపాసనానిష్ఠస్య దేహత్యాగప్రకారం వక్ష్యన్ - స్వాత్మనః పరమాత్మని సమర్పణ ప్రకారమాహ॥ స్థిరమితి॥ యతిః యోగీ - యదా పరిపూర్ణభక్తియోగసమ్పాదకశరీరావస్థితిహేతుభూతప్రారబ్ధావసాన కాలే - అఙ్గ హే రాజన్ - ఇమం లోకం ప్రాకృతం లోకం - జిహాసుః త్యక్తుమిచ్ఛుః - భవతి - తదా గఙ్గాతీరోత్తరాయణాదిదేశకాలాదిషు - మనో న సజ్జేత్ - సక్తం న కుర్యాత్ - కిం తు జితాసుః జితప్రాణః - స్థిరం నిష్కమ్పదేశస్థం, సుఖం మృదు - ఆసన - మాస్థితః - మనసా ప్రాణాన్ ఇన్ద్రియాణి - నియచ్ఛేత్ అనన్యపరాణి కుర్యాత్ ॥ ౧౫ ॥ స్వబుద్ధ్యా నిశ్చయాత్మికయా బుద్ధ్యా - అమలయా భగవదుపాసనేన నిర్ధూతమలయా - మనః నియమ్య బుద్ధివ్యాపారమాత్రరతం కృత్వా - ఏతాం బుద్ధిం - క్షేత్రజ్ఞే జీవే నినయేత్ నియచ్ఛేత్ - తం క్షేత్రజ్ఞం, ఆత్మని పరమాత్మని । అవరుధ్య సమర్ప్య । లబ్ధోపశాన్తిః ప్రాప్తనిర్వృతిస్సన్ । కృత్యాద్విరమేత్ ॥ అన్తకాలే పరమాత్మని స్వాత్మసమర్పణావధి - కర్మ - న త్యాజ్యమితి - కృత్యాద్విరమేదిత్యనేనావగమ్యతే, "ఆప్రయాణాత్తత్రాపి హి దృష్ట" మితి న్యాయేనోపాసనాయా ఆప్రయాణాదనువర్తనీయత్వేన తన్నిష్పాదకకృత్యస్యాప్యాప్రయాణాదనువర్తనీయత్వాత్ - న హి ముముక్షోః కృత్యవిరతిర్విధేయా - స్వత ఏవ విరతేః - అత్ర యద్యపి "యదా జిహాసురిమమఙ్గ లోక" మిత్యనేన యోగినాం స్వచ్ఛన్దమరణానాం కృత్యమేవ ప్రతీయతే - తథాపి "తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సమ్పత్స్య" , ఇతి కృత్స్నయోగశరీరారమ్భకప్రారబ్ధావసాన ఏవ పరమాత్మసమ్పత్తిశ్రవణాన్న తేషామిదం కృత్యమ్, న చ ముముక్షోరనవహితకరణత్వే నాశక్తత్వాన్న సజ్జేన్నియచ్ఛేద్విరమేదిత్యాదివిధివిషయత్వాఽనుపపత్త్యా స్వచ్ఛన్దమరణకృత్యమేవేదమితి వక్తుం యుక్తం, యోగప్రభావాతిశయేన కరణానాం స్వాయత్తత్వాత్ - యే చ యోగమాహాత్మ్యాదపి నష్ట ఏవ ప్రారబ్ధే మ్రియన్తే తేషాం పునస్సంసార ఏవ - అత ఏవ భీష్మాదీనాముత్తరాయణాదికాలప్రతీక్షా - ప్రారబ్ధస్యావినష్టత్వాత్ - అతో య

బాసనమాస్థితో యతిః। యదా జిహాసురిమమఙ్గ లోకమ్। కాలే చ దేశే చ మనో న సజ్జయేత్ప్రాణాన్నియచ్ఛేన్మనసా జితాసుః ॥ ౧౫ ॥ మనస్స్వబుద్ధ్యాఽమలయా నియమ్య క్షేత్రజ్ఞ ఏతాం నినయేత్తమాత్మని। ఆత్మానమాత్మన్యవరుధ్య ధీరో లబ్ధోపశాన్తిర్విరమేత కృత్యాత్ ॥ ౧౬ ॥ న యత్ర కాలోఽనిమిషాం ప్రభుః పరః కుతో ను దేవా జగతాం య ఈశిరే। న యత్ర సత్త్వం న రజస్తమశ్చ న వై వికారో న మహాన్ప్రధానః ॥ ౧౭ ॥ పరం పదం వైష్ణవమామనన్తి తద్యన్నేతి నేతీత్యతదుత్సిసృక్షవః। విసృజ్య దౌరాత్మ్యమనన్యసౌహృదా హృదోపగుహ్యార్హపదం పదే పదే ॥ ౧౮ ॥ ఇత్థం మునిస్తూపరమేద్వ్యవస్థితో విజ్ఞానదృగ్వీర్యసురన్ధితాశయః। స్వపార్ష్ణినా

దేత్యస్య ప్రారబ్ధావసాన ఇత్యుక్త ఏవార్థస్సాధుః ॥ ౧౬ ॥ అస్య ప్రాప్యం పరమాత్మస్వరూపం వక్ష్యన్ - తస్మిన్ స్వాత్మసమర్పణావధి కర్మ న త్యాజ్యమిత్యాహ॥ న యత్రేతి॥ యత్ర వైష్ణవే పదే - కాలో న - ప్రభుః - కిమపి కర్తుం న సమర్థః - అత ఏవ దేవా న ప్రభవ ఇత్యాహ॥ అనిమిషాం బ్రహ్మాదిదేవానాం - పరః ప్రభుః కాలో - యత్ర - న ప్రభుః - తత్ర - కుతో ను దేవాః ప్రభవిష్యన్తి - దేవనియామ్యానాం జగతాం ప్రాణినాం కా వార్తేత్యాహ ॥ జగతామితి ॥ జగతాం ప్రాణినాం - యే - ఈశిరే జగన్తి యే న్యయమయన్ - దేవాః - తే - కుతో ను ప్రభవః - తన్నియామ్యానాం జగతాం త్వప్రభుత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధమిత్యర్థః - సర్వైరనియామ్యం సర్వం నియచ్ఛతీత్యర్థః - కిఞ్చ యత్ర పదే - ప్రధానం - తద్గుణాస్సత్త్వాదయః - ప్రధానకార్యభూతాః మహదహఙ్కారాదయశ్చ - స్వకీయకార్యజననక్షమా న భవన్తి ॥ ౧౭ ॥ యత్ విష్ణోస్సమ్బన్ధి పరం సర్వోత్కృష్టం - పదం ప్రాప్యం స్వరూపం - పద్యతే గమ్యత ఇతి హి వ్యుత్పత్తిః - ఆమనన్తి వేదాన్తా ఇతి శేషః - కిం కర్తుమిచ్ఛవ ఆమనన్తి - యత్ - యస్మిన్ - అతత్ - నేతి నేతీతి - ఉత్సిసృక్షవః - తద్వ్యతిరిక్తముత్స్రష్టుమిచ్ఛవః వ్యావర్తయితుమిచ్ఛవః - అబ్రహ్మాత్మకం స్వతన్త్రం వస్తు నేతి నేతి బాధయన్తః - కాలాదిభిరనియామ్యం కాలాదీనాం చ నియన్తృ - యత్సత్త్వాదికార్యాస్పృష్టం చ - వైష్ణవం - ప్రాప్యం స్వరూపం - వేదాన్తా ఆమనన్తి దౌరాత్మ్యం రాగాద్యుపహతచిత్తత్వం - విసృజ్య త్యక్త్వా - తదర్హపదం అర్హస్య ఆరాధనీయస్య భగవతః పదం - అనన్యసౌహృదా - అనన్యసౌహృదయేన - హృదయస్య హృదా దేశః - యద్వా - అనన్యసౌహృదా వేదాన్తా ఆమనన్తీతి పూర్వేణాన్వయః అనన్యతాత్పర్యకా ఇత్యర్థః - హృదా హృదయేన - ఉపగుహ్య పదే పదే క్షణే క్షణే ఆశ్లిష్య - కృత్యాద్విరమేత - తదా కృతకృత్యో భవేదితి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౧౮ ॥ అథ దేహాదుత్క్రాన్తిప్రకారమాహ॥ ఇత్థమితి॥ మునిః - ఇత్థం తూపరమేత్ - దేహాదితి శేషః - తుశబ్దః కృత్యాద్విరతేర్దేహాదుపరామస్య వైషమ్యద్యోతకః - ఇత్థం వక్ష్యమాణప్రకారేణ - ఏతదేవోపపాదయతి॥ విజ్ఞానేతి॥ సర్వం బ్రహ్మాత్మకమితి వ్యవస్థితమతిః - విజ్ఞానం భగవదుపాసనాత్మకం జ్ఞానం -

తదేవదృక్-దర్శనాత్మకం-సాక్షాత్కారతాపన్నం-ప్రత్యక్షతాపన్నమిత్యర్థః-తాదృశస్యజ్ఞానస్యయద్వీర్యంసామర్థ్యం తేనసురన్ధితఃహింసితఃనిశ్శేషనివృత్తః-ఆశయోవాసనా-యస్యతథోక్తః-యోగీ-స్వపార్ష్ణినాస్వపాదమూలేన-గుదంమూలాధార-మాపీడ్యనిరుధ్య - తతఆపీడానన్తరం- అనిలంప్రాణం-షట్సునాభ్యాదిషువక్ష్యమాణేషుస్థానేషు-ఉన్నమయేత్-జితఃక్లమోయేననివృత్తశ్రమఇత్యర్థః ॥౧౯॥ నాభ్యామితిపూరకే-స్థితం-ప్రాణం హృదిఅనాహతాఖ్యేహృదయకమలే-అధిరోప్య-తస్మాత్‌హృదః-ఉదానగత్యాఉదానస్యఉదానవాయోర్గత్యాసంచారప్రకారేణ-ఉరసికణ్ఠాదధోదేశస్థితే విశుద్ధచక్రే-తంప్రాణం నయేత తత-ఉరసః ధియా-అనుసంధాయస్వాగన్తవ్యమనుసన్ధాయ-మనస్వీయతచిత్తః- స్వతాలుమూలంస్వజిహ్వాగ్రమూలం-పూర్వచక్రస్యైవఅగ్రభాగం-శనకైః - స్తతోబహుభాగమనసంభవాచ్ఛనకైరిత్యుక్తం - నయేతిప్రాపయేత్ ॥౨౦॥ తస్మాదితి॥తస్మాత్‌స్వతాలుమూలాత్-భ్రువోరన్తరంభ్రూమధ్యస్థాజ్ఞాచక్రం-ప్రతి-ఉన్నయేతఊర్ధ్వంనయేత-కథంభూతః-నిరుద్ధసప్తాయతనోనిరుద్ధానిసప్తాయతనానిశ్రోత్రద్వయాక్షిద్వయనాసారన్ధ్రద్వయస్వరూపాణిస్థానానియేనసః - విషయాన్తరనిరపేక్షః-భ్రూమధ్యేముహూర్తార్ధం స్థిత్వా - అకుణ్ఠదృష్టిః స్వగన్తవ్యవిషయాప్రతిహతజ్ఞానసంపన్నః - పరంపరమాత్మానం-ప్రాప్తఃఅనుసందధత్-మూర్ధన్మూర్ధానం ,,సుపాంసులుక్,, గితిసుపో లుక్-నిర్భిద్య,,శీర్షకపాలంభిన్త్వా,, తిశ్రుతిస్మారితా-విసృజేత్‌స్థూలదేహమితిశేషః ॥౨౧॥ అథమనుక్త్వాగన్తవ్యమర్చిరాదిమార్గం వక్ష్యన్-తస్యముముక్షోర్ధూమాదిమార్గస్యహేయత్వజ్ఞాపనాయధూమాదిమార్గేణగతానాంగన్తవ్యలోకానాహ,,యదీతి॥ఏతేస్సృతీతేనృపవేదగీతే,, ఇతిమార్గద్వయస్యవక్ష్యమాణత్వాత్- అస్మిన్నధ్యాయేధూమాదిమార్గవిషయగ్రన్థాన్తరాభావాచ్చ ,,తాసాంమూర్ధానమభినిస్సృతైకాతయోర్ధ్వమాయన్నమృతత్వమేతివిష్వఙ్ఙన్యాఉత్క్రమణేభవన్తీతిశ్రుతేః,, మూర్ధానిష్క్రాన్తస్యార్వాచీనలోకగత్యనుపపత్తేశ్చ - యదీత్యాదిశ్లోకద్వయంధూమాదిమార్గగ

ఽఽపడ్యగుదంతతోఽనిలంస్థానేషుషట్సూన్నమయేజ్జితక్లమః॥౧౯॥నాభ్యాంస్థితంహృద్యధిరోప్యతస్మాదుదానగత్యోరసితంనయేన్మునిః। తతోనుసన్ధాయధియామనస్వీస్వతాలుమూలంశనకైర్నయేత ॥ ౨౦ ॥ తస్మాద్భ్రువోరన్తరమున్నయేతనిరుద్ధసప్తాయతనోఽనపేక్షః । స్థిత్వాముహూర్తార్ధమకుణ్ఠదృష్టిర్నిర్భిద్యమూర్ధన్విసృజేత్పరంగతః ॥ ౨౧ ॥ యదిప్రయాస్యన్నృపపారమేష్ఠ్యంవైహాయసానాముతయద్విహా

తానాంగన్తవ్యలోకప్రదర్శనపరమేవ,,నను,,యదాసర్వేప్రముచ్యన్తేకామాయేఽస్యహృదిశ్రితాః। అథమర్త్యోఽమృతోభవత్యత్రబ్రహ్మసమశ్నుత,,ఇతిసద్యోముక్తిరేకాప్రతీయతే,, తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్త్యర్చిషోఽహరహ్న,,ఇత్యాదినాక్రమముక్తిగన్యాప్రతీయతే-అత్రాపి,,విసృజేత్పరంగత,,ఇతిసద్యోముక్తి,,ర్వైశ్వానరంయాతి,,తిక్రమముక్తిశ్చప్రతీయతే-అతఃక్రమముక్తిసద్యోముక్తిరూపమార్గద్వయస్యైవ ,,ఏతేస్సృతీతే,, [illegible]త్వా-న్న - ధూమాదిమార్గగతగన్తవ్యప్రదర్శనపర-మిదంశ్లోకద్వయమితిచే-దుచ్యతే॥ సద్యోముక్తిస్తావదప్రామాణికైవ,,యేచేమేఽరణ్యేశ్రద్ధాంతపఇత్యుపాసతేతేఽర్చిషమభిసంభవన్తి,, త్యాది ,,సఏనాన్‌బ్రహ్మగమయతి,, త్యన్తేన-బ్రహ్మోపాసీనానామర్చిరాదిగతానామేవబ్రహ్మప్రాప్త్యవగమాత్ ,,వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వా,, దితిన్యాయేన-సర్వబ్రహ్మవిద్యానామేకఫలత్వేనార్చిరాదిగతేస్సర్వబ్రహ్మవిద్యానిష్ఠానాంసమత్వా-చ్ఛాస్త్రప్రతిపాద్యాయాస్సద్యోముక్తేరభావాత్-అథబ్రహ్మణస్సర్వగతత్వాన్నతత్ప్రాప్తయేదేశాన్తరగమనాపేక్షేతి-చే- త్తర్హి బ్రహ్మణోనిత్యత్వాత్సర్వదాతత్ప్రాప్తేఃకింవస్యా- దథ-కాలవిశేషఏవవిశ్లేషావిద్యానివృత్తిరితిమన్యసే - ఏవం దేశవిశేషఏవనిశ్శేషావిద్యానివృత్తిరితివిభావ్యతామ్,,అత్రబ్రహ్మసమశ్నుతేనతస్యప్రాణాఉత్క్రామన్తిబ్రహ్మైవసన్బ్రహ్మాప్యేతి,,త్యాదేఃకోఽర్థఇతిచే-దుచ్యతే-అత్రాస్మిన్లోకే-ఉపాసనాదశాయాం,[illegible]-తస్యబ్రహ్మోపాసినఃప్రాణాః-నోత్క్రామన్తి-తంవిహాయనగచ్ఛన్తి-కింతూపాసనాఫలభూతబ్రహ్మప్రాప్త్యేతదధిష్ఠితలోకాన్తరగమనాయసహైవతిష్ఠన్తీత్యర్థః-ఇతి,, అతోధూమాదిగతానాంగన్తవ్యప్రదర్శనపరమిదంశ్లోకద్వయమ్,, హేనృప - పారమేష్ఠ్యంచతుర్ముఖలోకం,వైహాయసానాంఖేచరాణాంసిద్ధానాం- యద్విహారస్థానం,కీదృశం-అష్టాధిపత్యంఅణిమాద్యష్టైశ్వర్యసంపన్నంయది-ప్రయాస్యన్‌గమిష్యన్‌,భవతి,తదా-గుణసంనివాయేమరణే,మనసా,ఇన్ద్రియైశ్చసహైవగచ్ఛేత్-స్థూలదేహస్యైవభస్మీభావా- త్సూక్ష్మదేహేనైవగచ్ఛతిత్యర్థః - అర్వాచీనలోకాన్‌గచ్ఛతాంభూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మకలిఙ్గశరీరేణైవసహగమనం ,,బ్రహ్మప్రేప్సోస్తు,కంచిద్దూరంగచ్ఛతోమధ్యేవిశ్లేష

ఇతివిశేషః ॥౨౨॥ యోగీశ్వరాణామితి। యోగీశ్వరాణాంభగవద్భక్తివ్యతిరిక్తయోగనిష్ఠానాం,మద్బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్ర
జీవోపాసకానాం,త్రిలోక్యాఃఅన్తః, బహిఃజనలోకాదిషు - పవనాన్తరాత్మనా,పవనస్యాన్తరాత్మాపవనాన్తరాత్మా,
తేన,వాయుభూతసూక్ష్మదేహేన-గతిమాహురిత్యర్థః - యద్వా,వాయుమనుప్రవిశ్యగచ్ఛతీతివాయుతుల్యవేగోవాగచ్ఛ
తీత్యాహురిత్యర్థః - భగవద్భక్తియోగనిష్ఠవ్యతిరిక్తానాంగతిరితరైర్నలభ్యతఇత్యాహ ॥ నేతి,,విద్యా-శాస్త్రజన్యంజ్ఞా
నం,తపఃకర్మ,యోగః-యోగోయమనియమాదిః-సమాధిఃఅబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మస్వరూపానుసంధానం,ఏతాన్భజన్తి-యే-
తేషాంయోగీశ్వరాణాం-తాంగతింబ్రహ్మాణ్డాన్తర్గతాపేక్షితలోకగతిం - కర్మభిరభిసంహితఫలైఃకర్మభి-ర్నప్రాప్నువ
న్తి-కేవలకర్మిభ్యోఽధికోయోగీ- కేవలయోగిభ్యోఽధికోభగవదుపాసక - ఇత్యభిప్రాయః,,యద్వా,,భగవద్భక్తానాంగ
తిఃకర్మభిర్నావాప్యతఇత్యాహ॥యోగీశ్వరాణామితి॥ భగవద్భక్తియోగనిష్ఠానామిత్యర్థః-త్రిలోక్యాఃత్రిలోకాన్తర్భూత
చతుర్దశభువనాత్మకాణ్డకోశాత్, బహిః - సమాధిఃపరమాత్మోపాసనమితిభేదః-ఏవంహేయత్వేనధూమాదిమార్గగతిరు
క్తా ॥౨౩॥ అథముముక్షోరర్చిరాదిమార్గమాహ ॥ వైశ్వానరంయాతీతి,,ఛాన్దోగ్యే,,తద్యథాపుష్కరపలాశఆపోన
శ్లిష్యన్తఏవమేవంవిదిపాపంకర్మనశ్లిష్యత ,, ఇత్యుపక్రమ్య - బ్రహ్మవిద్యాముపదిశ్యామ్నాతః,,అథయదుచాస్మిఞ్ఛ
వ్యంకుర్వన్తియదుచనార్చిషమేవాభిసంభవన్త్యర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షమాపూర్యమాణపక్షాద్యాన్షడు
దఙ్ఙేతిమాసాంస్తాన్మాసేభ్యస్సంవత్సరంసంవత్సరాదాదిత్యమాదిత్యాచ్చన్ద్రమసంచన్ద్రమసోవిద్యుతంతత్పురుషో
ఽమానవస్సఏనాన్బ్రహ్మగమయత్యేషదేవపథోబ్రహ్మపథఏతేనప్రతిపద్యమానాఇమంమానవమావర్తంనావర్తన్త,,ఇ
త్యామ్నాతాశ్రుతిః,,సవై పునర్నేహవిషజ్జతేఙ్గ మిత్యన్తేనాభిమతా - అత్రానుక్తాఽహరాదిప్రదేశాస్త్వర్థసిద్ధోవేదిత
వ్యాః-శీర్షకపాలప్రభేదనానన్తరమేవవైశ్వానరప్రాప్త్యసంభవాత్-శ్రుతావపి-వరుణేన్ద్రప్రజాపత్యాదయోఽన్యత్రశ్రు

రమ్। అష్టాధిపత్యంగుణసంనివాయేసహైవగచ్ఛేన్మనసేన్ద్రియైశ్చ ॥౨౨॥ యోగీశ్వరాణాంగతిమాహురన్త
ర్బహిస్త్రిలోక్యాఃపవనాన్తరాత్మనామ్। నకర్మభిస్తాంగతిమాప్నువన్తివిద్యాతపోయోగసమాధిభాజామ్॥
వైశ్వానరంయాతివిహాయసాగతస్సుషుమ్నయాబ్రహ్మపథేనశోచిషా। విధూతకల్కోఽథహరేరుదస్తా
త్ప్రయాతిచక్రంనృపశైంశుమారమ్॥౨౪॥ తద్విశ్వనాభింత్వతివర్త్యవిష్ణోరణీయసావిరజేనాత్మనైకః।

తాఅర్థసిద్ధాఇతివేదితవ్యమ్,,బ్రహ్మపథేనేతి-సుషుమ్నావిశేషణం-బ్రహ్మప్రాప్తేఃమార్గభూతయా-శోచిషాప్రకాశమా
నయా-సుషుమ్నయాసుషుమ్నాఖ్యనాడ్యా-దేహాన్నిర్గతః,శోచిషేత్యనేన,, తేనప్రద్యోతేనైషఆత్మానిష్క్రామతీ,,తిశ్రు
త్యుక్తసుషుమ్నాసంబన్ధిహృదయకమలాగ్రస్యప్రకాశనంస్మారితం,, తదోకోఽగ్రజ్వలనంతత్ప్రకాశితద్వారోవిద్యాసా
మర్థ్యాత్తచ్ఛేషగత్యనుస్మృతియోగాచ్చహార్దానుగృహీతశ్శతాధికయే,, తిసూత్రకారః,,తదోకఃతస్యబ్రహ్మప్రాప్తేఃజీ
వస్యస్థానభూతం- యత్హృదయకమలం-తస్యాగ్రంసుషుమ్నాఖ్యనాడీద్వారం-తస్యజ్వలనంప్రకాశనంభవతి,అయంజీ
వఃహార్దానుగృహీతః-హృదయకమలస్థపరమాత్మానుగృహీతః- తేనపరమాత్మనాప్రకాశితసుషుమ్నాద్వారోవిద్యాయాః
బ్రహ్మవిద్యాయాః - సామర్థ్యాత్, బ్రహ్మవిద్యాఙ్గభూతార్చిరాదిగతిస్మృతియోగాచ్చ,శతాధికయాసుషుమ్నయాగచ్ఛతీ
తిసూత్రార్థః-ఏవంభూతసుషుమ్నయాగతః- విహాయసాశీర్షకపాలబహిస్థాకాశేన-వైశ్వానరంఅర్చిశ్శబ్దవాచ్యమగ్ని
మాతివాహికందైవతం - యాతి ॥ అర్చిర్జ్యోతిరహశ్శుక్లపక్షష్షణ్మాసాఉత్తరాయణమ్। అర్చిషమభిసంభవన్తీ,త్యనేనైకా
ర్థ్యాత్-అస్యైవమోక్షమార్గత్వంసూచయతి - విధూతకల్క-ఇతి,,పుణ్యపాపేవిధూయనిరఞ్జనఃపరమంసామ్యముపై
తి ,,అశ్వఇవరోమాణివిధూయపాపంచన్ద్రఇవరాహోర్ముఖాత్ప్రముచ్యధూత్వాశరీర, మితిహిశ్రూయతే,నహిధూ
మాదిమార్గగతానాంపుణ్యపాపప్రహాణంశ్రూయతే, విధూతకల్కఃనివృత్తపుణ్యపాపః, అత్రాహరాదిప్రవేశోవేదిత
వ్యః,హరేరాదిత్యస్య,ఉదస్తాదుపరిష్టాత్, స్థితం,శైంశుమారంచక్రం - ప్రయాతి-హేనృప-శైంశుమారచక్రస్వరూ
పంతుపశ్చాద్వక్ష్యతే ॥౨౪॥ విశ్వనాభింవిశ్వస్యగ్రహతారకనక్షత్రాదేఃకృత్స్నస్యాశ్రయభూతంవిష్ణోస్స్థానమితి
శేషః-విరజేనప్రణష్టపుణ్యపాపేన - అణీయసాసూక్ష్మతరేణ,ఆత్మనాలిఙ్గశరీరేణ-ఏకఃఅసహాయః-నమస్కృతంబ్రహ్మ
విదాం-బ్రహ్మవిద్భిఃనమస్కృతం,ఇదంశింశుమారచక్రవిశేషణం-తదతివర్త్యేత్యన్వయః,అనేనచన్ద్రప్రాప్తిరపిసిద్ధా-
తస్యావ్యవహితశ్శింశుమారః - యత్ యత్రకల్పాయుషఃవిబుధాఃకల్పాన్తాయుషోవిబుధాఃదేవాః - రమన్తే,తంజనలోక,

ముపైతి ప్రయాతి ॥౨౫॥ అధః అధస్తాత్ స్థితస్య, అనన్తస్య ముఖానలేన - అవాన్తరప్రళయే శేషముఖోద్భూతరుద్రగణఫాలానలేన - దన్దహ్యమానమితి మస్తకస్థాయీ హ మృత్యురిత్యాసత్త్యభిప్రాయో వర్తమానవన్నిర్దేశః, నిరీక్ష్య త్రికాలజ్ఞానవత్త్వాదపరోక్షం దృష్ట్వేత్యర్థః - జనలోకే స్థిత్వా - కల్పాన్తే, తత ఉపైతీత్యయమర్థోఽనుపపన్నః - పుణ్యాపాపవిధూనస్యోక్తత్వేన తత్రావస్థితిహేతుభూతకర్మాభావాత్ - తేషు లోకేషు స్థిత్యయోగాత్ - అతో దోషం దృష్ట్వా - ద్వైపరార్ధ్యం ద్విపరార్ధస్థాయి, సిద్ధేశ్వరైః జుష్టాని ధిష్ణ్యాని విమానాని యస్మిన్ - తత్, శ్రేష్ఠం పారమేష్ఠ్యం చతుర్ముఖసంబన్ధిస్థానం - యాతి నిర్యాతీత్యర్థః, వరుణేన్ద్రాదిప్రాప్తిస్త్వర్థసిద్ధా ॥౨౬॥ చతుర్ముఖలోకస్య స్వర్గాద్యపేక్షయా చిరకాలస్థాయిత్వమభిప్రయన్నాహ ॥ నయత్రేతి ॥ యత్రేత్యస్య తత్ర దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాదిత్యుపరితనేనాన్వయః, ఆర్తిః దుఃఖం - ఉద్వేగో మనఃక్షోభః - భయం ఆగామిదుఃఖదర్శనజం జ్ఞానం, కుతశ్చిదిత్యస్య భయమిత్యనేనాన్వయః - కుతశ్చిత్ శీతాతపవాతవర్షాదిభ్యః - ఏవంవిధేపి చతుర్ముఖలోకే - బ్రహ్మవిదాం నిర్వేదమాహ ॥ యచ్చిత్తత ఇతి ॥ యత్ - యస్మాదిత్యర్థః - అనిదంవిదాం ఇదంశబ్దవాచ్యపరిదృశ్యమానప్రపఞ్చవిలక్షణపరబ్రహ్మవిదాం - క్రియయా కర్మణా - హేతుభూతేన - దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ - దురన్తమపారం యద్దుఃఖం - తస్య ప్రభవః - ప్రభవత్యస్మాదితి ప్రభవః, దుఃఖహేతుభూతస్సంసారః, తస్యానుదర్శనం ఉత్ప్రేక్షణం తస్మాత్ - చిత్తతః చిత్తేన, అదః, దురన్తదుఃఖమితి - యత్ - చతుర్ముఖలోకేపి బ్రహ్మవిద్భిః కర్మహేతుకం దురన్తదుఃఖం చిత్తేనానుమీయత ఇతి య - త్తత ఏవ హేతోర్విశేషం ప్రతిపద్యేత్యుత్తరత్రాన్వయః - అర్థాన్తరపరత్వమనుపపన్నం - అధ్యాహారబాహుళ్యాత్ - యస్య హిరణ్యగర్భస్య, చిత్తతః ఉపాసనాత్ - అదః - తస్య స్థానం - ఉపాసకైర్లభ్యత ఇతి శేషః - ఇతి, యదా యోజనా - తదా ఉపాసకైర్లభ్యత ఇత్యధ్యాహార్యం, అనిదంవిదాం హిరణ్యగర్భోపాసనరహితానాం - దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ - తదుపాసకానామేవ దుఃఖనివృత్తిస్థానం బ్రహ్మలోకాఖ్యం లభ్యత ఇ

నమస్కృతం బ్రహ్మవిదాముపైతి కల్పాయుషో విబుధా యద్రమన్తే ॥౨౫॥ అథో అనన్తస్య ముఖానలేన దన్దహ్యమానం స నిరీక్ష్య విశ్వమ్। నిర్యాతి సిద్ధేశ్వరజుష్టధిష్ణ్యం యద్ద్వైపరార్ధ్యం తదు పారమేష్ఠ్యమ్ ॥౨౬॥ న యత్ర శోకో న జరా న మృత్యుర్నార్తిర్న చోద్వేగభయం కుతశ్చిత్। యచ్చిత్తతోఽదః క్రియయాఽనిదంవిదాం దురన్తదుఃఖప్రభవానుదర్శనాత్ ॥౨౭॥ తతో విశేషం ప్రతిపద్య నిర్భయస్తేనాత్మనాఽపోఽనలమూర్తిమత్వరన్। జ్యోతిర్మయో వాయుముపేత్య కాలే వాయ్వాత్మనా ఖం బృహదాత్మలిఙ్గమ్ ॥౨౮॥ ఘ్రాణేన గ

తినోపపద్యతే - హైరణ్యగర్భస్థానస్యాపి దుఃఖనివృత్తిహేతుత్వాభావాత్ - చతుర్ముఖలోకం గతస్య రాజ్ఞః పునర్భవమాగమ్య ప్రతిదినం స్వీయశవభక్షణం ప్రసిద్ధం ఆవృత్తేర్దర్శనాచ్చ ,, నను - బ్రహ్మలోకస్థయోగినాం న పునరావృత్తిదుఃఖభయం - తత్ర మోక్ష్యమాణత్వనిశ్చయా - దితి చేన్న - భూతలస్థయోగినామపి మోక్ష్యమాణత్వనిశ్చయాన్న పునరావృత్తిభయమితి ముముక్షూణాం మహీతలచతుర్ముఖలోకయోః కో విశేషః,, ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున ,, ఇతి హి స్మర్యతే, తచ్చ ద్వైపరార్ధ్యమిత్యనేన సూచితం, అతో యథోక్త ఏవార్థః ॥౨౭॥ తతః విశేషం పృథివీమయమణ్డకటాహం - ప్రతిపద్య వ్యాప్యేత్యర్థః, అనేన,, పృథివీమణ్డం భినత్తి ,, ఇతి శ్రుతిర్వ్యాఖ్యాతా - విశేషశబ్దః పృథివీవాచకః,, మహదాద్యా విశేషాన్తా ఇతి ప్రయోగాత్ - అత్రాపి,, విశేషస్తు వికుర్వాణాదమ్భసో గన్ధవానభూ ,, దితి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ - విశేషం ప్రతిపద్య నిర్యాతీత్యనుషఙ్గః, యద్వా, ఉత్తరత్ర ఉపైతీత్యనేనాన్వయః - తేనాత్మనా స్వరూపేణోపలక్షితః, అపః ఆవరణజలం - ప్రతిపద్యేత్యన్వయః, ఆవరణాగ్నివ్యాప్తిమాహ ॥ అనలమూర్తిమితి ॥ మూర్తీభూతావరణాగ్నిం - ప్రతిపద్య - అత్వరన్ త్వరామకుర్వన్ - క్లేదదాహాదిశఙ్కాభావాదిత్యభిప్రాయః - జ్యోతిర్మయః, అగ్నిగర్భత్వా,, దభ్రం భవతి,, ఇతివత్సంశ్లేషాభిప్రాయో జ్యోతిర్మయశబ్దః - వాయుం ఆవరణవాయుముపేత్య కాలే పూర్వపూర్వావరణాత్యయానన్తరకాలే - వాయ్వాత్మనా వాయుసంశ్లిష్టరూపేణోపలక్షితః - బృహత్ స్వకార్యభూతవాయ్వాద్యపేక్షయా బృహత్, ఆత్మలిఙ్గం స్వాసాధారణశబ్దలిఙ్గకం - ఖం ఆవరణాకాశ - ముపేత్య ఆత్మలిఙ్గమిత్యత్ర - ఆత్మా స్వాసాధారణగుణశ్శబ్దః లిఙ్గం ఆత్మానాత్మనోః ప్రమాణం - యస్య - తదిత్యర్థః - లిఙ్గం యద్ద్రష్టృదృశ్యయోరితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - ఇదమావరణాన్తరేష్వపి తత్తద్గన్ధాదిగుణవిశిష్టపృథివ్యాదిసంశ్లేషప్రదర్శనార్థముక్తమ్ ॥౨౮॥ ఏవమాకాశం భినత్తీత్యన్తశ్రుత్యర్థ ఉక్తః - గచ్ఛతో ముక్తస్య సూక్ష్మదేహస్థైరిన్ద్రియైస్తత్తద్భూతగుణగ్రహణమాహ ॥ ఘ్రాణేనేత్యాదినా ॥ బ్రహ్మలోకపర్యన్తేష్వేవ శబ్దాదిష్వనాదరోఽభిప్రేతః, ఆవరణభూతగుణానాం త్వనితరభోగ్యత్వాత్ తత్తద్గతగన్ధాదీన్ గృహ్ణాతీత్యభిప్రాయః - ఘ్రా

తేనస్వీయఘ్రాణేన్ద్రియేణ, గన్ధం ఆవరణపృథివీగుణభూతం గన్ధం - ఏవం, రసనేన్ద్రియేణ రసం, దృష్ట్యాచక్షురిన్ద్రియేణ రూపం, తేజోగుణం, త్వచాత్వగిన్ద్రియేణ - ఏవకారస్సాంకర్యాభావద్యోతకః, శ్వసనం వాయుగుణం స్పర్శమ్, శ్రోత్రేన్ద్రియేణ నభోగుణత్వం, స్వార్థే త్వః ఆర్షః, ప్రాణేనాన్తఃకరణేన ఆకూతిమభిప్రాయం "సమాపీవ ఆకూతి" రితి శ్రుతిః అత్ర ప్రాణశబ్దేనేన్ద్రియవృత్తిహేతుభూతముఖ్యప్రాణో న వివక్షితః - తేనాకూతిగ్రహణాసంభవాత్ - అతో ఽన్తఃకరణం వివక్షితం, అతః అన్తఃకరణప్రసూతో హ్యభిప్రాయః, ఏవం ఘ్రాణాదిభిర్గన్ధాదీనుపేత్య - తత్తద్భూతభేదనదశాయాం, తత్తద్గుణాన్ గృహ్ణన్నుపైతీత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ అథాహంకారమహత్ప్రకృతీనామతిక్రమమాహ॥ స ఇతి॥ సః యోగీ - గత్యాగమనేన - వికార్యం స్వకార్యరూపేణ పరిణామినమహంకారం, సంసాద్యేత్యన్వయః - వికార్యమేవ విశినష్టి - దేవమయం దిగ్వాతాదిదేవాధిష్ఠేయేన్ద్రియకారణం, మనోమయం మనఃకారణం, భూతసూక్ష్మేన్ద్రియసంనికర్షం, భూతాన్యాకాశాదీని భూతాని, తత్సూక్ష్మాణి, శబ్దాదీనీన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి, తేషాం సంనికర్షం కారణం, భూతసూక్ష్మసంనికర్షత్వేన్ద్రియసంనికర్షత్వాభ్యాం త్రివిధాహంకారభేదౌ తామససాత్త్వికాహంకారావుక్తౌ, "మనోమయం దేవమయ" మితి చ - సాత్త్వికాహంకారకార్యప్రదర్శనం, దేవమయమిత్యేతావతైవ సిద్ధే, తత్కార్యప్రదర్శనే - ఇన్ద్రియసంనికర్షత్వమనోమయత్వోక్తిరిన్ద్రియసృష్టావనుగ్రాహకరాజసాహంకారగ్రహణాయ, అత ఏవ, రాజసాహంకారస్య న పృథక్కార్యప్రదర్శనం - తస్యానుగ్రాహకమాత్రత్వేన పృథక్కార్యాక్షమత్వాత్, ఏతచ్చాగ్రే స్ఫుటీభవిష్యతి, తేనాతిక్రాన్తాహంకారేణ సహ ఉపలక్షితః - విజ్ఞానతత్త్వం మహాన్తం యాతి "విజ్ఞానసారథిర్యస్తు" "బుద్ధిం తు సారథిం" "మహానాత్మా బుద్ధిలక్షణః" ఇతి వచనానామైకార్థ్యాత్ - గుణసామ్యావస్థప్రకృత్యతిక్రమణమాహ - గుణసంనిరోధమితి॥ గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం సంనిరోధః సామ్యం - యస్మిన్ - తత్ప్రధానం యాతీత్యర్థః ॥ ౩౦॥

న్ధం రసనేన వై రసం రూపం చ దృష్ట్యా శ్వసనం త్వచైవ। శ్రోత్రేణ చోపేత్య నభోగుణత్వం ప్రాణేన చాకూతిముపైతి యోగీ ॥ ౨౯ ॥ స భూతసూక్ష్మేన్ద్రియసంనికర్షం మనోమయం దేవమయం వికార్యమ్। సంసాద్య గత్యా సహ తేన యాతి విజ్ఞానతత్త్వం గుణసంనిరోధమ్ ॥ ౩౦ ॥ తేనాత్మనాఽఽత్మానముపైతి శాన్తమానన్దమానన్దమయోఽవసానే। ఏతాం గతిం భాగవతీం గతో యస్స వై పునర్నేహ విషజ్జతేఽఙ్గ ॥ ౩౧ ॥ ఏతే సృతీ తే నృప వేదగీతే త్వయాభిపృష్టే చ సనాతనే చ। యే వై పురా బ్రహ్మణ ఆహ తుష్ట ఆరాధితో భగవాన్వాసుదేవః ॥ ౩౨ ॥ న హ్యతోఽన్యశ్శివః పన్థా విశతస్సంసృతావిహ। వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగో యతో భవేత్ ॥

తేనేతి॥ అవసానే ప్రకృతేరవధౌ, "గౌరనాద్యన్తవతీ" "సా జనిత్రీ" "నిత్యా సతతవిక్రియా" ఇతి ప్రకృతేర్నిత్యత్వాద్దేశావధిరవసానశబ్దోక్తః స్వకీయభూతసూక్ష్మేన్ద్రియాణాం స్వకారణేషు లయో హ్యవసానశబ్దవివక్షితః తేనాత్మనా - విరజసా స్వరూపేణోపలక్షితః - శాన్తమూర్మిషట్కరహితం - ఆనన్దం నిరతిశయానన్దస్వరూపం ఆత్మానం పరమాత్మానం - ఆనన్దమయః - పరమాత్మసామ్యాపత్త్యా ఆనన్దమయః స్వయం నిరతిశయానన్దప్రచురః - ఉపైతి, ఆత్మానన్దశబ్దాభ్యాం "ఆత్మన ఆకాశస్సంభూతః" "ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానాత్" ఇత్యుపక్రమోపసంహారగతవాక్యద్వయం స్మారితం - ఏవం "క్షయన్తమస్య రజసః పరాకే" "ఆదిత్యవర్ణం తమసః పరస్తాత్" "తదక్షరే పరమే వ్యోమన్" ఇత్యుక్తప్రకృతిపురుషాతీతపరమాకాశస్థభగవత్ప్రాప్తిరర్చిరాదినా గతస్యోక్తా - ఏవం "స ఏనాన్ బ్రహ్మ గమయతీ" త్యస్యార్థ ఉక్తః అథ ధూమాద్యర్చిరాదిమార్గయోః ప్రామాణికత్వం కథయన్ "ఏతేన ప్రతిపద్యమానా" ఇత్యంశస్యార్థమాహ॥ ఏతామితి॥ భాగవతీం భగవదుద్దేశ్యాం - గతిం అర్చిరాదిమార్గం॥ యో గతః, స పునరిహ ప్రకృతిమణ్డలే - అఙ్గ కర్మాధీనదేహం - ప్రతి - న విషజ్జతే నాసక్తో భవతి ॥ ౩౧॥ అథ మార్గద్వయం నిగమయతి॥ ఏతే ఇతి ॥ ఏతే సృతీ ఇమౌ మార్గౌ అర్చిరాదిధూమాదిరూపౌ - వేదగీతే, "యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధాం తప ఇత్యుపాసతే తేఽర్చిషమభిసంభవన్తి" "అథ య ఇమే గ్రామ ఇష్టాపూర్తే దత్తమిత్యుపాసతే తే ధూమమభిసంభవన్తి" ఇత్యాదివేదబోధితే అత ఏవ, సనాతనే స్థితే - తే ఏవ సృతీ హే నృప - త్వయా అభిపృష్టే "యచ్ఛ్రోతవ్య" మిత్యనేనార్చిరాదిమార్గస్యైవ - ధూమాదిమార్గస్యాపి పృష్టత్వాత్ - చకారాన్మయా కథితే చేత్యర్థః సనాతనత్వం విశదయతి ॥ యే ఇతి ॥ యే వై యే సృతీ పురా కల్పాదౌ - బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ ఆరాధితః, సమ్యగుపాసనయా ప్రీతః - వాసుదేవః సర్వభూతాన్తరాత్మా భగవాన్ - ఆహ॥ ఉవాచ తస్మాత్సనాతనే ఇత్యర్థః ॥ ౩౨॥ సంసారిణోఽర్చిరాదిప్రాప్త్యా భక్తియోగాదన్య ఉపాయో నాస్తి - అర్చిరాదిగతిచిన్తాపి భక్తియోగోపాయ ఇత్యాహ॥ న హీతి॥ అతః అర్చిరాదేః అన్యః అపరః - సంసృతౌ సంసా

దేవః పన్థాః కల్యాణరూపో మార్గః - న విశ్రుతః విశేషేణ న శ్రుతః - యతః అర్చిరాదిమార్గచిన్తనాత్ - వాసుదేవే సర్వాన్తరాత్మని - భగవతి పరమాత్మని - భక్తిః స్యాత్ - తస్మాత్తచ్చిన్తా చ కార్యా, తథా చ సూత్రకారః,, యోగినః ప్రతి స్మర్యేతే స్మార్తే చైతే,, ఇతి - యోగినో యోగనిష్ఠాన్ ప్రతి - స్మార్తే స్మృతివిషయభూతే స్మర్తవ్యే దేవయానపితృయాణాఖ్యే గతీ - స్మర్యేతే యోగాఙ్గతయాఽనుదినం,, నైతే సృతీ పార్థ జానన్యోగీ ముహ్యతి కశ్చన। తస్మాత్సర్వేషు కాలేషు యోగయుక్తో భవార్జున,, ఇతి స్మరణాదితి సూత్రార్థః ॥౩౩॥ కథం వాసుదేవే భక్తిరేవార్చిరాదిగతావుపాయ ఇత్యత్రాహ॥ భగవానితి॥ ఏవమేష మహాశబ్దో మైత్రేయ భగవానితి,, ఇత్యాదిప్రకారేణ భగవచ్ఛబ్దశబ్దితో వాసుదేవ ఏవ - బ్రహ్మ జగత్కారణం - తద్భక్తిరేవ మోక్షోపాయః కథమిత్యత్రాహ॥ కార్త్స్న్యేనేతి॥ మనీషయా బుద్ధ్యా - కార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య కృత్స్నప్రమాణజాతం ముహుర్ముహురాలోచ్య,, ఆలోడ్య సర్వశాస్త్రాణి విచార్య చ పునః పునః, ఇతివత్ - తదధ్యవస్యత్ - తన్నిశ్చిత్యస్థితః, కిమధ్యవస్యదిత్యత ఆహ - కూటస్థే నిర్వికారే పరమాత్మని - రతిః ముక్తావానన్దనిరతిశయానన్దపరమాత్మానుభవజనితసర్వావస్థోచితాశేషశేషతైకరతిః యతః భక్తియోగాద్భవేత్ - స ఏవ భక్తియోగో ముక్త్యుపాయ ఇతి నిశ్చిత్య - నిపుణతరో లోకః స్థిత ఇత్యర్థః ॥౩౪॥ నన్వతీన్ద్రియే భగవతి కథం భక్తిరుత్పద్యతే, కథం తరాం రతిరిత్యాశఙ్క్య పరిశుద్ధమనోవిషయత్వాదుభయమపి సంభవతీత్యాశయేనాహ॥ భగవానితి॥ స్వాత్మ యోగపరిశుద్ధమనసా, సర్వభూతేషు భగవాన్, లక్షితః సాక్షాత్కార్యః,, మనసా తు విశుద్ధేన,, మనసాభిక్లృప్త,, ఇతి శ్రుతేః - తర్హి కిం ఘటాదివద్దృశ్య ఏవేత్యత ఆహ। ద్రష్టా సర్వజ్ఞః న కేవలం యోగపరిశుద్ధమనోవిషయ ఏవ - ప్రమాణాన్తరవిషయోఽపీత్యాహ॥ దృశ్యైరితి॥ దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిః - మహదాదిభిః - మహానాత్మా బుద్ధిలక్షణ ఇతి వచనాత్ - కార్యభూతైర్మహదాదిభిః, ద్రష్టా తత్కారణమాత్మాఽనుమీయత ఇత్యర్థః - న కేవలమనుమానవిషయ ఏవ, కింతు - శాస్త్రవిషయోఽపీత్యాహ। లక్షణైరనుమాపకైరితి పదద్వయేన - లక్షయన్తీతి లక్షణాని వేదాన్తవాక్యాని,, సత్యం జ్ఞానమనన్తం

> భగవాన్ బ్రహ్మ కార్త్స్న్యేన త్రిరన్వీక్ష్య మనీషయా। తదధ్యవస్యత్కూటస్థో రతిరాత్మన్యతో భవేత్॥ ౩౪॥
> భగవాన్ సర్వభూతేషు లక్షితస్స్వాత్మనా హరిః। దృశ్యైర్బుద్ధ్యాదిభిర్ద్రష్టా లక్షణైరనుమాపకైః॥ ౩౫॥
> తస్మాత్సర్వాత్మనా రాజన్ హరిస్సర్వత్ర సర్వదా। శ్రోతవ్యః కీర్తితవ్యశ్చ స్మర్తవ్యో భగవాన్నృణామ్॥
> పిబన్తి యే భగవత ఆత్మనస్సతాం కథామృతం శ్రవణపుటేషు సంభృతమ్। పునన్తి తే విషయవిదూషితాశయం వ్రజన్తి తచ్చరణసరోరుహాన్తికమ్॥ ౩౭॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః।

> ఓం॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవమేతన్నిగదితం పృష్టవాన్యద్భవాన్మమ। నృణాం యన్మ్రియమాణానాం మనుష్యేషు మ

బ్రహ్మ,, యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే,, ఇత్యాదీని - తథా - తదుపజీవ్యకారణత్వప్రతిపాదకాని,, సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదిత్యాదీని - తైః అనుమాపకైః స్మృతివచనైః స్మృతీనాం శ్రుత్యనుమాపకత్వాత్ - శ్రుతిస్మృతిభ్యాముపలక్షితః అనేన, కేవలానుమానగమ్యత్వవాదినో వైశేషికా నిరస్తాః, తన్నిరాసప్రకారస్తు,, శాస్త్రయోనిత్వాత్,, ఇత్యధికరణసాధ్యః బుద్ధ్యాకార్యవర్గైర్లక్షితః జగత్కారణతయా శాస్త్రైః ప్రతిపన్నః తత్స్వరూపం తు యోగపరిశుద్ధమనసా సాక్షాత్కార్యమిత్యాగమోత్థవివేకజన్య జ్ఞానద్వయవిషయత్వముక్తం భవతి ॥ ౩౫ ॥ యచ్ఛ్రోతవ్యమిత్యాది ప్రశ్నోత్తరముపసంహరతి ॥ తస్మాదితి ॥ స్పష్టోర్థః ॥ ౩౬ ॥ అస్తు యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వం యోగారమ్భో వా కథం స్యాదిత్యత్రాహ॥ పిబన్తీతి॥ భగవత - ఆత్మనః పరమాత్మనః - కథామృతం - యే పిబన్తి - తే - విషయవిదూషితాశయం పునన్తీత్యన్వయః - కథామృతం వా కథం లభ్యత ఇత్యత ఆహ॥ సతామితి॥ సతామితి కర్తరి షష్ఠీ - సద్భిః కర్ణపుటేషు సంభృతం పూరితం - అనేన సత్సేవయా ప్రపఞ్చయితవ్యమిత్యుక్తం భవతి - సత్సేవయా ప్రాప్తహరికథాశ్రవణేన - విషయైశ్శబ్దాదిభిర్విదూషితం కలుషితమాశయం అన్తఃకరణం పునన్తి - సత్సేవాదిభక్తియోగాన్తస్య ఫలమాహ - వ్రజన్తీతి - తస్య భగవతః - చరణసరోరుహయోః - అన్తికం సమీపం - వ్రజన్తి ప్రాప్నువన్తి - ప్రథమం - సత్సేవా - తతశ్శ్రవణం తతో యోగారమ్భః - తత ఆగమోత్థవివేకాదిసాధనసప్తకజన్యజ్ఞానాభ్యామనుగృహీతా ప్రత్యక్షతాపన్నా భక్తి - రిత్యయం క్రమః - అత్రోక్తః ॥౩౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే ద్వితీయోఽధ్యాయః॥

ఏవం ముముక్షోర్భగవచ్ఛ్రవణాదికం కర్తవ్యమిత్యుక్తం - అథ తద్వ్యతిరేకముఖేన ప్రదర్శయితుమన్యదేవతానాంతు తత్తత్ఫలప్రదత్వం వక్ష్యన్ పూర్వోక్తమనువదతి॥ ఏవమితి॥ మనుష్యేషు - కదాచిద్దైవవశాన్మనుష్యత్వం ప్రాప్తేషు జీవేషు - యేమ

నీషిణః-తేషాం-తత్రాపి-మ్రియమాణానాం తేషాం-విశేషతో యత్కర్తవ్యం పురా మాం ప్రతిపృష్టవాన్-తద్భగవచ్ఛ్రవణాదికమేవేత్యేవం నిగదితం ఉక్తమిత్యర్థః ❁ ॥౧॥ ❁ కామఫలప్రాప్త్యర్థమన్యేషాం దైవతానాం భజనమాహ॥ బ్రహ్మవర్చస ఇత్యాదినా॥ బ్రహ్మవర్చసం కామయమానః బ్రహ్మణస్పతిం వేదపతిం-యజేత భజేత-ఇన్ద్రియకామః-ఇన్ద్రియసామర్థ్యకామః-ఇన్ద్రం భజేతేత్యనుషఙ్గః॥ ఏవమగ్రేపి-ప్రజాపతీన్ దక్షాదీన్ ❁ ॥౨॥ ❁ దేవీం దేవస్య విష్ణోస్సంబన్ధినీం-మాయాం విస్మాపనీయశక్తిం-విభావసుం అగ్నిం-వసుకామః అర్థకామః-వసూన్ యజేత-వీర్యకామస్తు రుద్రాన్ యజేత-యజనఫలమాహ॥ వీర్యవానితి-భవేదితి శేషః-ఇదం సర్వత్ర తత్తత్ఫలావాప్తైరుపలక్షణమ్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ అన్నం భోజ్యం ఆద్యం భక్ష్యం "ఖరం విశదమభ్యవహార్యం" ఖరం కఠినం విశదం వివిక్తావయవం-భక్ష్యమితి శేషః-తదుభయకామోఽదితిం యజేత-అదితేస్సుతాన్ దేవాన్ ఆదిత్యాన్వా-దిశాం సంసాధకః దిక్పతిత్వకామః ❁ ॥౪॥ ❁ పుష్టిర్దేహబలం తత్కామః-ఇలాం పృథ్వీం యజేత-ప్రతిష్ఠాకామః స్థానాదప్రచ్యుతికామః రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ-తయోస్సర్వలోకాధారత్వాల్లోకమాతృత్వమ్ ❁ ॥౫॥ ❁ రూపమభికామయమానః అప్సరాశ్చాప్యుర్వశీచ తాంస్త్వేషామాధిపత్యకామః ❁ ॥౬॥ ❁ యజ్ఞం విష్ణుం-కోశో వసుసంచయః-వసుకామ ఇత్యత్ర ధనమాత్రమితి భేదః- ప్రచేతసం వరుణం-విద్యాకామః జ్ఞానకామః-దాంపత్యార్థం దంపత్యోరన్యోన్యప్రీత్యర్థం-సతీమిత్యుమావిశేషణం-పతివ్రతాముమామిత్యర్థః ❁ ॥౭॥ ❁ ఉత్తమశ్లోకం విష్ణుం-తన్తుం సన్తానం తన్వన్ విస్తారయన్-సన్తానవృద్ధికామ ఇత్యర్థః - రక్షాకామః బాధనివృత్తికామః-పుణ్యజనాన్ యక్షాన్-ఓజస్కామః బలకా

నీషిణామ్ ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్తు యజేత బ్రహ్మణస్పతిమ్। ఇన్ద్రమిన్ద్రియకామస్తు ప్రజాకామః ప్రజాపతీన్ ॥ ౨ ॥ దేవీం మాయాం తు శ్రీకామస్తేజస్కామో విభావసుమ్। వసుకామో వసూన్ రుద్రాన్ వీర్యకామస్తు వీర్యవాన్ ॥ ౩ ॥ అన్నాద్యకామస్త్వదితిం స్వర్గకామోఽదితేస్సుతాన్। విశ్వాన్ దేవాన్ రాష్ట్రకామస్సాధ్యాన్ సంసాధకో దిశామ్ ॥ ౪ ॥ ఆయుష్కామోఽశ్వినౌ దేవౌ పుష్టికామ ఇలాం యజేత్। ప్రతిష్ఠాకామః పురుషో రోదసీ లోకమాతరౌ ॥ ౫ ॥ రూపాభికామో గన్ధర్వాన్ స్త్రీకామోఽప్సర ఉర్వశీమ్। ఆధిపత్యకామస్సర్వేషాం యజేత పరమేష్ఠినమ్ ॥ ౬ ॥ యజ్ఞం యజేద్యశస్కామః కోశకామః ప్రచేతసమ్। విద్యాకామస్తు గిరిశం దాంపత్యార్థ ఉమాం సతీమ్ ॥ ౭ ॥ ధర్మార్థ ఉత్తమశ్లోకం తన్తుం తన్వన్ పితౄన్ యజేత్। రక్షాకామః పుణ్యజనానోజస్కామో మరుద్గణాన్ ॥ ౮ ॥ రాజ్యకామో మనూన్ దేవాన్నిరృతిం త్వభిచారకః। కామకామో యజేత్సోమమకామః పురుషం పరమ్ ॥ ౯ ॥ అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదారధీః। తీవ్రేణ భక్తియోగేన యజేత పురుషం పరమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఏతావానేవ యజతామిహ నిశ్శ్రేయసోదయః। భగవత్యచలో భావో యద్భాగవతసఙ్గతః ॥ ౧౧ ॥ జ్ఞానం యదా ప్రతినివృత్తగుణోర్మిచక్రమాత్మప్రసాద ఉభయత్ర గుణేష్వసఙ్గః। కైవల్యసమ్మతపథస్త్వథ భక్తియోగః కో నిర్వృతో హరికథాసు రతిం న కుర్యాత్ ॥ ౧౨ ॥ శౌనక ఉవాచ ॥ ఇత్యభివ్యాహృతం రాజా నిశమ్య

మః ❁ ॥౮॥ ❁ రాజ్యకామః-మనురూపాన్ దేవాన్-అభిచరన్ శత్రుమరణమిచ్ఛన్-నిరృతిం రాక్షసం-కామకామః భోగేచ్ఛుః, అకామః వైరాగ్యకామః-పరం పురుషం పరమపురుషం "యో యో యాం యాం తనుం భక్తః" ఇతి రీత్యా ఇన్ద్రాదిరూపేణాపి పరమపురుషస్యైవాస్తవత్ఫలప్రదత్వాత్ తత్తత్ఫలేప్సుభిరిజ్యమానః పరమపురుష ఏవాస్తవత్ఫలాని ప్రయచ్ఛతి "అనన్యాశ్చిన్తయన్తో మాం" ఇతి రీత్యా తు భజమానస్య- స ఏవ ముక్తిం ప్రయచ్ఛతీత్యభిప్రాయః ॥ ఉదారధీరితి ॥ మోక్షకామవిశేషణం-తీవ్రేణావిచ్ఛిన్నేన భక్తియోగేన ❁ ॥౯॥౧౦॥ ❁ ఏవం భజద్భిః కదా మోక్షోఽవాప్స్యత ఇత్యత ఆహ ॥ ఏతావానితి॥ ఇహాస్మిన్ లోకే భజతాం నిశ్శ్రేయసస్య మోక్షస్య ఉదయో లాభః- ఏతావాన్ ఏతదవధికః-భాగవతసఙ్గాత్-భగవత్యచలో భావ ఇతి యత్ - భాగవతసఙ్గాద్భగవత్యచలే భావే సతి - నిశ్శ్రేయసోదయస్సిద్ధ ఏవ - తస్మాద్భాగవతసఙ్గాదచలో భావ ఏవ సమ్పాద్య ఇతి భావః ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ యద్భాగవతసఙ్గత ఇత్యనేన సూచితాం హరికథాం ప్రస్తౌతి ॥ జ్ఞానమితి॥ యాసు హరికథారతిషు-జ్ఞానాదీని సంపత్స్యన్తే- తాసు హరికథాసు-రతిం కో న కుర్యాదిత్యన్వయః-యథా హరికథాదశాయాం-ప్రతినివృత్తా-గుణాః సత్త్వాదికార్యాణి-ఊర్మయః - అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యవో-యస్మాత్తథాభూతం-జ్ఞానం - ఆత్మప్రసాదశ్చిత్తనైర్మల్యం - ఉభయత్ర లోకద్వయే-గుణేషు శబ్దాదిషు విషయేషు-అసఙ్గో వైరాగ్యం-కైవల్యముక్తా-సమ్మతం పన్థాః ఉపాయః - కైవల్యసమ్మతపథస్తథా మాతో భక్తియోగశ్చేత్యేతే సంపత్స్యన్తే-తథా మా తాసు హరికథాసు నిర్వృతః సుఖితః-రతిమాసక్తిం-కో న కుర్యాత్-సర్వోపి కుర్యాదేవేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ ఏవం హరికథాప్రథావేఉ

త్తైకస్వర్గవ్యాపారాదిరూపహరికథాబుభుత్సయా మునినృపయోస్సంవాదమవతారయితుం శౌనకః పృచ్ఛతి ॥ ఇత్యభి
వ్యాహృతమిత్యాదినా॥ ఇత్యుపర్యుక్తప్రకారేణ-అభివ్యాహృతంభాషితం-నిశమ్య శ్రుత్వా - భరతర్షభః భరతవంశశ్రేష్ఠః-
రాజాపరీక్షిత్-ఋషింపరబ్రహ్మదర్శినం-కవిం శబ్దబ్రహ్మణి స్నాతం-వైయాసకిం వ్యాసపుత్రం - శ్రీశుకం ప్రతి-అన్యత్కిం పృ
ష్టవాన్ ॥౧౩॥ శుశ్రూషతాం శ్రోతుమిచ్ఛతాం-నః అస్మాకం-హే సూత హే విద్వన్-భాషితుం వక్తుం-అర్హసి-తత్ప్రశ్నప్ర
పశ్నైతవకో లాభ ఇతిచేత్తత్రాహ ॥ కథా ఇతి ॥ హరికథైవ ఉదర్కః ఉత్తరఫలం యాసాం తాః-హరికథోదర్కాః హరిక
థాప్రధానా ఇత్యర్థః - తథాభూతాః కథాః సతాం భగవద్భక్తానాం-సంసది సభాయాం-స్యుః-ధ్రువం నిశ్చయః-అదభగవ
త్కథాశ్రవణమేవ లాభ ఇతి భావః ॥౧౪॥ రాజశుకయోర్భాగవత్త్వమేవాహ॥ స ఇతి సార్ధేన॥ పాణ్డవేయో మహార
థో రాజా-మహాభాగవతః-యో రాజా-బాలక్రీడనకైః బాలక్రీడాదిభిః క్రీడన్-కృష్ణక్రీడాం శ్రీకృష్ణపూజారూపాం క్రీడా-మా
దదే తస్య బాలక్రీడాఽపి శ్రీకృష్ణపూజారూపా ఏవ-అతః ఆబాల్యాద్భాగవత ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౫॥ ఏవం భగవాన్
॥ ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానా,, మిత్యాదిగుణవిశిష్టః - వైయాసకిః-వాసుదేవపరాయణః వాసుదేవః పరాయణం ప
రమప్రాప్యం పరమోపాయశ్చ యస్య-స తథోక్తః ఏవముభయోరపి భాగవతత్వాత్తత్సంవాద ఏవ ప్రష్టవ్య ఇత్యాహ-హి-
యస్మాత్-సతాం భాగవతానాం-సమాగమే సఙ్గతౌ-ఉరుగాయస్య భగవతో గుణైరుదారాః మహత్యః-కథాః-స్యుః-ప్రవృత్తా భ
వేయుః ॥౧౬॥ కిఞ్చ-వృథైవ క్షీయమాణమాయుర్హరికథయైవ సఫలం కుర్విత్యాశయేనాహ ॥ ఆయురితి త్రిభిః॥ ఆ

భరతర్షభః। కిమన్యత్పృష్టవాన్ భూయో వైయాసకిమృషిం కవిమ్॥౧౩॥ ఏతచ్ఛుశ్రూషతాం విద్వన్ సూత నో
ఽర్హసి భాషితుమ్। కథా హరికథోదర్కాస్సతాం స్యుస్సదసి ధ్రువమ్ ॥౧౪॥ స వై భాగవతో రాజా పాణ్డవే
యో మహారథః। బాలక్రీడనకైః క్రీడన్ కృష్ణక్రీడాం య ఆదదే॥౧౫॥ వైయ్యాసకిశ్చ భగవాన్వాసుదేవపరాయ
ణః। ఉరుగాయగుణోదారాః కథాస్స్యుర్హి సమాగమే॥౧౬॥ ఆయుర్హరతి వై పుంసాముద్యన్నస్తం చ యన్న
సౌ। తస్యర్తే యత్క్షణో నీత ఉత్తమశ్లోకవార్తయా॥౧౭॥ తరవః కిం న జీవన్తి భస్త్రాః కిం న శ్వసన్త్యుత। న ఖాదన్తి
న మేహన్తి కిం గ్రామ్యాః పశవోఽపరే॥౧౮॥ శ్వవిడ్వరాహోష్ట్రఖరైస్సంస్తుతః పురుషః పశుః। న యత్కర్ణ
పథోపేతం జాతు నామ గదాభృతః॥౧౯॥ బిలే బతోరుక్రమవిక్రమాన్యే న శృణ్వతః కర్ణపుటే నరస్య। జిహ్వాఽస
తీ దార్దురికేవ సూత న చోపగాయత్యురుగాయగాథాః॥౨౦॥ భారః పరం పట్టకిరీటజుష్టమప్యుత్తమాఙ్గం న నమే
న్ముకున్దమ్। శావౌ కరౌ నో కురుతస్సపర్యాం హరేర్లసత్కాఞ్చనకఙ్కణౌ వా॥౨౧॥ బర్హాయితే తే నయనే నరా
ణాం లిఙ్గాని విష్ణోర్న నిరీక్షతో యే। పాదౌ నృణాం తౌ ద్రుమజన్మభాజౌ క్షేత్రాణి నానువ్రజతో హరేర్యౌ ॥

సౌ సూర్యః- ఉద్యన్ ఉదయం ప్రాప్నువన్-అస్తం చ-యన్-తిరోధానం ప్రాప్నువన్-నిమోచన్నిత్యర్థః ఉత్తమశ్లోకస్య భ
గవతో వార్తయా కథయా-య, త్క్షణో నీతః యః క్షణో నీతః-తస్య ఋతే-తం క్షణం వినా-ఆయుర్హృతం-స తు క్షణో న హృతః-స
ఫల ఇత్యర్థః ॥౧౭॥ నను జీవనమేవ తదాయుషః ఫలమస్త్విత్యత్రాహ॥ తరవ ఇతి ॥ ఉత్పత్తినాశమధ్యస్థితిర్జీవనం-నను తేషాం
శ్వాసో నాస్తీత్యత్రాహ॥ భస్త్రా ఇతి॥ చర్మకోశా న శ్వసన్తి కిం-వాయుమూర్ధ్వం న నిస్సారయన్తి కిం-నను తాసామాహారాది
కం నాస్తీత్యత్రాహ॥ గ్రామ్యాః పశవః అపరే చ-ఆయుర్వ్యయం కుర్వన్తః-న ఖాదన్తి నాశ్నన్తి-న మేహన్తి న రేతస్సిఞ్చన్తి-
మైథునం న కుర్వన్తి కిమిత్యర్థః ॥౧౮॥ తమపి నరాకారం పశుం మత్వాహ॥ శ్వేతి॥ విడ్వరాహః గ్రామసూకరః-శ్వాదిభిస్స
దృశత్వేన సంస్తుతో నిరూపితః-స క ఇత్యత ఆహ॥ నేతి॥ జాతు కదాచిదపి-గదాభృతో భగవతో-నామ-యస్య కర్ణపథముపేతం
యత్కర్ణపథోపేతం-యస్య కర్ణమార్గం న ప్రాప్నోతి-స ఇత్యర్థః ॥౧౯॥ తమేవ నిన్దతి॥ బిలే ఇతి॥ ఉరుక్రమస్య భగవతో-
విక్రమాన్ వ్యాపారాన్-న శృణ్వతః అశృణ్వతో నరస్య-యే కర్ణపుటే బిలే వృథారన్ధ్రే - హే సూత-ఉరుగాయగాథాః భగ
వత్కథాః న చోపగాయతి-తస్య జిహ్వా-అసతి దుష్టా దార్దురికీవ మణ్డూకజిహ్వేవ ॥ ౨౦ ॥ యదిముకున్దం న నమేత్ న నమ
స్కుర్యాత్- తదుత్తమాఙ్గం శిరః, పట్టకిరీటజుష్టం పట్టేన వస్త్రోష్ణీషేణ-కిరీటేన వా జుష్టమపి - పరం కేవలం-భారః-హరేస్సప
ర్యాం- నో కురుతః న కురుతశ్చేత్తౌ కరౌ హస్తౌ లసత్కాఞ్చనకఙ్కణౌ యద్యపి స్తస్తథాభూతావపి -శావౌ శవసంబన్ధినావి
వ ॥౨౧॥ విష్ణోర్లిఙ్గాని మూర్తీః-న నిరీక్షతశ్చేత్తే నయనే-బర్హాయితే మయూరపిఞ్ఛనేత్రతుల్యే-హరేః క్షేత్రాణి శ్రీర
ఙ్గాదీని-నానువ్రజతశ్చేత్-తౌ పాదౌ ద్రుమజన్మభాజౌ ద్రుమజన్మ భజత ఇతి తథా-వృక్షమూలతుల్యావిత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥

భాగవతాఙ్ఘ్రిరేణుం-జాతుకదాచిదపి-యస్తు-నాభిలషేత- అభితో నస్పృశేత్ నధారయేత్ -సజీవన్ శవః జీవన్నపి శవతుల్యః-శ్రీవిష్ణుపద్యాః-శ్రీవిష్ణుపదలగ్నాయాః-తులస్యాః-గన్ధం- యస్తు మనుజో-నవేద అభిఘ్రాయనాభినన్దతి ఇత్యర్థః-సశ్వసన్ శవః ప్రాణియుక్తశవతుల్యః ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ గృహ్యమాణైః, శ్రవణకీర్తనాదిభిః గృహ్యమాణైః భగవన్నామభిః, యదీయం హృదయం, నవిక్రియేత వికారం న ప్రాప్నుయాత్, అథ ముఖే, వికాసః, నేత్రేజలం ఆనన్దాశ్రుబిన్దవః, గాత్రరుహేషు హర్షః రోమాఞ్చశ్చ, నస్యాత్, తద్ధృదయం, అశ్మసారం కాలాయసం, బత ఇతి ఖేదే, యదా మనో వికారో భవతి, తదా ఆనన్దాశ్రురోమాఞ్చశ్చ స్యాదిత్యర్థః ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ భాగవతప్రధానః త్వం మనసోనుకూలం ప్రియం, భాషసే, అథ, అతః, ఆత్మవిద్యాయాం విశారదః నిపుణః, వైయాసకిః శ్రీశుకః, సాధుపృష్టస్సన్, నృపతిం ప్రతి యదాహ, తదభిధేహీత్యన్వయః ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః. ✽✽✽

ఏవమాపృష్టస్సూతో రాజ్ఞః ప్రశ్నం కథయితుం తస్య ప్రాక్తనీం స్థితిమాహ॥ వైయాసకేరితి॥ వైయాసకేః శ్రీశుకస్య ఆత్మన- స్తత్త్వనిశ్చయం యథావస్థితస్వరూపనిశ్చాయకం వచః-ఇతి ఉక్తప్రకారేణ-ఉపధార్య శ్రుత్వా, ఔత్తరేయః ఉత్తరాపుత్రో రాజా-శ్రీకృష్ణే-సతీం మతిం-వ్యధాత్ అకరోత్ ✽ ॥ ౧ ॥ ✽ కించ॥ ఆత్మేతి॥ ఆత్మా దేహః-అగారం-ద్రవిణం ధనం, ఆత్మాదిషు, అవికలే నిరుపద్రవే, రాజ్యే చ-నిరూఢాం నిత్యరూఢాం మమతాం అహంమమత్వాభిమతిం తత్యాజ ✽ ॥ ౨ ॥ ✽

జీవఞ్ఛవో భాగవతాఙ్ఘ్రిరేణుం న జాతు మర్త్యోఽభిలభేత యస్తు। శ్రీవిష్ణుపద్యా మనుజస్తులస్యాశ్శ్వసఞ్ఛవో యస్తు న వేద గన్ధమ్॥ ౨౩॥ తదశ్మసారం హృదయం బతేదం యద్గృహ్యమాణైర్హరినామధేయైః। నవిక్రియేతాథ ముఖే వికాసో నేత్రే జలం గాత్రరుహేషు హర్షః॥ ౨౪ ॥ అథాభిధేహ్యఙ్గ మనోఽనుకూలం ప్రభాషసే భాగవతప్రధానః। యదాహ వైయాసకిరాత్మవిద్యావిశారదో నృపతిం సాధు పృష్టః॥ ౨౫॥ ✽✽✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః. ✽✽✽

శ్రీసూత ఉవాచ॥ వైయాసకేరితి వచస్తత్త్వనిశ్చయమాత్మనః। ఉపధార్య మతిం కృష్ణే ఔత్తరేయస్సతీం వ్యధాత్॥ ౧॥ ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబన్ధుషు। రాజ్యే చావికలే నిత్యం నిరూఢాం మమతాం జహౌ॥ ౨॥ పప్రచ్ఛ చేమమేవార్థం యన్మాం పృచ్ఛథ సత్తమాః। కృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రద్దధానో మహాయశాః ॥ ౩ ॥ సంస్థాం విజ్ఞాయ సంన్యస్య కర్మ త్రైవర్గికం చ యత్। వాసుదేవే భగవతి స్వాత్మభావం పరం గతః ॥ ౪॥ రాజోవాచ॥ సమీచీనం వచో బ్రహ్మన్ సర్వజ్ఞస్య తవానఘ। తమో విశీర్యతే మహ్యం హరేః కథయతః కథాః॥ ౫ ॥ భూయ ఏవ వివిత్సామి భగవానాత్మమాయయా। యదిదం సృజతే విశ్వం దుర్విభావ్యమధీశ్వరైః॥ ౬॥ యథా గోపాయతి విభుర్యథా సంయచ్ఛతే పునః। యాం యాం శక్తిముపాశ్రిత్య పురుశక్తిః పరః పుమాన్ ॥ ఆత్మానం క్రీడయన్ క్రీడన్ కరోతి వికరోతి చ ॥ ౭ ॥ నూనం భగవతో బ్రహ్మన్ హరేరద్భుతకర్మణః। దుర్విభావ్యమివాభాతి కవిభి

హే సత్తమాః, శౌనకాదయః-ఇమమేవ హరికథాలక్షణమేవ- అర్థం పప్రచ్ఛ-మాం ప్రతి యత్పృచ్ఛథ యూయం కథంభూతః పప్రచ్ఛ-కృష్ణానుభావశ్రవణే శ్రద్దధానః-అత ఏవ, మహాయశాః ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ సంస్థాం మృత్యుం, విజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా, త్రైవర్గికం ధర్మార్థకామసాధనం కర్మ, సంన్యస్య త్యక్త్వా, భగవతి వాసుదేవే - స్వాత్మభావం స్వస్యాత్మత్వం, మమాత్మా వాసుదేవ ఇతి బుద్ధివిశేషం- పరం దృఢం, గత ఇత్యర్థః, ఏవంవిధః పప్రచ్ఛేతి పూర్వేణాన్వయః ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ స్వబుభుత్సితముపపాదయితుం మునివచనమభినన్దతి॥ సమీచీనమితి ॥ హే బ్రహ్మన్, అనఘ, మహ్యం, హరేః కథాః కథయతః-సర్వజ్ఞస్య తవ-వచః-సమీచీనం, యత స్తమోఽజ్ఞానం విశీర్యతే నశ్యతి ✽ ॥ ౫ ॥ ✽ బుభుత్సితం పృచ్ఛతి॥ భూయ ఇతి॥ భూయః పునః-వివిత్సామి వేదితుమిచ్ఛామి-అధీశ్వరైః బ్రహ్మాదిభిః-దుర్విభావ్యం అప్రతర్క్యం-ఇదం విశ్వం- యథా సృజతి ✽ ॥ ౬ ॥ ✽ యథా గోపాయతి రక్షతి, యథా పునస్సంయచ్ఛతే సంహరతి- పురుశక్తిః అనన్తశక్తిః-పరః పుమాన్ పరమపురుషః, యాం యాం బ్రహ్మాదిరూపాం-శక్తిం శరీర, ముపాశ్రిత్య అధిష్ఠాయ, ఆత్మానం బ్రహ్మరుద్రాదిరూపిణం స్వాత్మానం, క్రీడయన్ సృష్ట్యాదివ్యాపారవిశేషాభినివిష్టం కుర్వన్-స్వయం క్రీడన్-స్థిత్యాదివ్యాపారం కుర్వన్- కరోతి స్వయమేవ తత్తదన్తరతయా సృష్ట్యాదివ్యాపారం కరోతి - వికరోతి తత్తదన్తరతయా విరుద్ధం కరోతి, ఇయం జగద్వ్యాపారరూపా క్రీడా-స్వాతన్త్ర్యమూలా-నతు-బాలాదీనామివ కర్మమూలేత్యభిప్రాయః ✽ ॥ ౭ ॥ ✽ ఉపసంహరతి॥ హే భగవన్, అద్భుతకర్మణః విస్మయనీయవ్యాపారస్య-హ

కేః, విచేష్టితం-కవిభిర్జ్ఞానాధికైరపి-దుర్విభావ్యమ్-దుఃప్రతర్క్యమివాభాతిప్రతీయతే ॥౮॥ అన్యదపిపృచ్ఛతి॥స్వయమేకః-జన్మభిరవతారైః-భూరిశః-కర్మాణిచేష్టితాని-కుర్వన్-ప్రకృతేర్గుణాన్సత్త్వాదీన్-యుగపత్,అపివా,క్రమశః-యథాబిభర్తి,అత్రయథాసృజతీతి-నిమిత్తోపాదానాధికరణానాంప్రశ్నః- యథాగోపాయతీత్యనేన,రక్షితుస్స్వస్యసంసృష్ట్యాదావివరక్షణేపిజీవాన్తర్యామిత్వేన,ఉతస్వావతారేణైవ- రక్షణమితిప్రశ్నః-యథాసంయచ్ఛత ఇత్యనేన,సంయమాధికరణప్రశ్నః, నారదీయానాంప్రశ్నానాంతథైవావతరిష్యమాణత్వాత్, యథాగుణాంస్త్విత్యనేన, భగవదవతారస్యగుణత్రయాత్మకత్వ, మదవాత్రయాణామేవాన్యతమగుణాత్మకత్వ,మథవాఽప్రాకృతత్వమేవేతిప్రశ్నః,అత్రయద్యపినతృతీయపక్షఃప్రశ్నారూఢ, స్తథాపిప్రష్టురభిప్రేత, స్తస్యైవసిద్ధాన్తకోటిత్వాత్ ॥౯॥ విచికిత్సితమితి॥ఏతత్పూర్వోక్తం,మేమమ-విచికిత్సితంవిచారయితుమిష్టం,భగవాన్భవాన్ - యథా,యథావత్బ్రవీతుకథయతు-త్వమేవకథయితుంసమర్థ ఇత్యాహ॥ శాబ్దేతి॥ శాబ్దేబ్రహ్మణిశబ్దాత్మకేబ్రహ్మణి-నిష్ణాతఃపరినిష్ఠితః-కృత్స్నశాస్త్రార్థవిత్-పరస్మింశ్చబ్రహ్మణినిష్ణాతఃఖల్విత్యన్వయః॥అనేనబ్రహ్మవిషయయోగజన్యజ్ఞానసంపత్తిరుక్తా ॥౧౦॥ హరేఃగుణానుకథనే,ఇత్యుక్తప్రకారేణ,రాజ్ఞాఉపామన్త్రితఃప్రార్థితః, హృషీకేశంభగవన్తం, సర్వేన్ద్రియనియన్తారం,అనుస్మృత్య,ప్రతివక్తుం దేవతాగురునమస్కారాదిరూపముపక్రమంకృతవాన్ ॥౧౧॥ తదేవాహ। నమఇతి॥పరస్మైప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, తత్రహేతుః, భూయసేస్వరూపతోగుణతశ్చాన్తర్బహిశ్చవ్యాప్యవర్తమానాయ - తదేవదర్శయతి,సతఃప్రపఞ్చస్య, ఉద్భవఃఉత్పత్తిః - స్థానంపాలనం, నిరోధస్సంహార, స్తఏవలీలా, తయా- గృహీతశక్తిత్రితయాయ,గృహీతంహిరణ్యగర్భస్యావతారశంకరరూపశక్తిత్రితయం, యేనతస్మై, అనేనవైలక్షణ్యముక్తం, భూయస్త్వ

శ్చవిచేష్టితమ్॥౮॥ యథాగుణాంస్తుప్రకృతేర్యుగపత్క్రమశోపివా। బిభర్తిభూరిశస్త్వేకఃకుర్వన్కర్మాణిజన్మభిః॥౯॥ విచికిత్సితమేతన్మేబ్రవీతుభగవాన్యథా। శాబ్దేబ్రహ్మణినిష్ణాతఃపరస్మింశ్చభవాన్ఖలు॥ ౧౦॥ శ్రీసూతఉవాచ ॥ ఇత్యుపామన్త్రితోరాజ్ఞాగుణానుకథనేహరేః । హృషీకేశమనుస్మృత్యప్రవక్తుముపచక్రమే॥౧౧॥ శ్రీశుకఉవాచ॥ నమఃపరస్మైపురుషాయభూయసేసదుద్భవస్థాననిరోధలీలయా । గృహీతశక్తిత్రితయాయదేహినామన్తర్భవాయానుపలభ్యవర్త్మనే॥౧౨॥ భూయోనమస్సద్వృజినచ్ఛిదేఽసతామసంభవాయాఖిలసత్త్వమూర్తయే।పుంసాంపునఃపారమహంస్యఆశ్రమేవ్యవస్థితానామనుమృగ్యదాశుషే॥ ౧౩॥ నమోన

మాహ ॥ అన్తర్భవాయఅన్తరాత్మనే, అనేన, సర్వస్యవ్యాప్యత్వా, త్తదపేక్షయాస్వస్యవ్యాపకత్వముక్తం, అనుపలభ్యంవర్త్మయస్య - తస్మై,వర్త్మశబ్దో, గన్తవ్యమార్గపరోప్యత్రోపాసనాయాపజ్ఞానవిషయీభూతభగవత్స్వరూపాదిపరః, ఉపచారాత్, అనేనప్రాకృతకరణాగోచరత్వముక్తం, మిదమపివైలక్షణ్యసంపాదకమ్ ॥ ౧౨ ॥ అనుపలభ్యవర్త్మత్వేఽనుపాస్యత్వంస్యాదిత్యతఆహ॥భూయఇతి॥ సద్వృజినచ్ఛిదేసతాంపాపచ్ఛిదే,అసతాందుష్కృతాం,అసంభవాయవినాశాయ,అఖిలసత్త్వమూర్తయే-అఖిలంపూర్ణంసత్త్వమేవమూర్తిర్యస్యతస్మైఉపాత్తపూర్ణసత్త్వదేహాయేత్యర్థః-స్వతోఽనిర్దియత్వేపి, సౌలభ్యాతిశయేన - సాధుపరిత్రాణాయదుష్కృద్వినాశాదికుర్వన్,అఖిలమనుజనయనవిషయతాంరామకృష్ణాదిరూపేణగతఇత్యర్థః, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వాత్ సర్వజగత్కారణత్వాద్వాసత్త్వాదిగుణవత్త్వాచ్చముముక్షోరుపాస్యత్వం, మోక్షప్రదత్వంచాహ, పారమహంస్యేపరమహంసానాంసంబన్ధినిచతుర్థాశ్రమఇత్యర్థః,తస్మిన్-వ్యవస్థితానాంఇదంముముక్షుమాత్రోపలక్షణం - పరమహంసానాంప్రాయశోముముక్షుత్వాత్తదాశ్రమనిర్దేశః,బ్రహ్మవిద్యాఙ్గత్వేనతత్తదాశ్రమప్రయుక్తకర్మానుష్ఠానపరాణాం,అనుమృగ్యదాశుషే - అనుమృగ్యోలబ్ధుమిష్టోర్థస్తస్యదాశుషేదానశీలాయ ॥౧౩॥ సౌలభ్యవిశిష్టమేవనమస్కరోతి॥సాత్వతాంయదూనాం,ఋషభాయశ్రేష్ఠాయఆశ్రితవాత్సల్యాతిరేకాత్సాత్వతశ్రేష్ఠత్వేనావతీర్ణాయేత్యర్థః - ఏవంభూతోపి-దుర్యోగినాందుర్లభఏవేత్యాహ॥విదూరేతి॥కుయోగినాంకుత్సితయోగినాం - భగవద్భక్తియోగవిధురయోగనిష్ఠానాం, విదూరకాష్ఠాయవిదూరాదూరతరాకాష్ఠాదిక్యస్యతస్మై, దుర్యోగిభిఃయస్యదిగపిదుర్జ్ఞేయాతథావిధాయేత్యర్థః ,తదేవంవైషమ్యప్రతీతావపి,నిర్దోషత్వాయాచిన్త్యైశ్వర్యమాహ॥నిరస్తేతి॥స్వరాధసాస్వతేజసా,నిరస్తంసామ్యంఅతిశయశ్చయస్య , తేన-తేజసాఉపలక్షి

తే- స్వధామని ,, స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత,, ఇతిశ్రుత్యుక్తరీత్యా స్వప్రతిష్ఠే, స్వయంజ్యోతిషి వా, రంస్యతే రమమాణాయ
తేతుభ్యం, నమోనమో ఽస్తు [illegible] స్తాకారోద్దేశేన నమస్కృతేః పౌనఃపున్యం నిస్సమాభ్యధికస్వకీయతేజసా పలక్షితే
స్వస్మిన్నేవ రమమాణస్య న కించిదపి వైషమ్యే ప్రయోజనమితి,, న హి కల్పద్రుమస్య భజతామభీష్టాన్ దదతో వైషమ్యమస్తీ
తివ ద్యుక్తమ్ ॥౧౪॥ [illegible] త్తైశ్వర్యవత్త్వేన వైషమ్య-మత ఏవ తత్కీర్తనస్మరణాదేస్సమస్తదురితనివర్త
కత్వమిత్యాహ॥ యత్కీర్తనమితి॥ ఈక్షణం అర్చావిగ్రహాదినిరీక్షణం - అర్హణం పూజనం, యత్కీర్తనాదినిష్ఠస్య లోకస్య-
కల్మషం దురితం - విధునోతి సద్యోపి నాశయతి - తస్మై-సుభద్రశ్రవసే సుభద్రం సుమఙ్గళం శ్రవః కీర్తిర్యస్య తస్మై - నమః
॥౧౫॥ న కేవలం శ్రవణాదిభిర్దురితనివృత్తిరేవ, కీర్తనాదిభిర్విశుద్ధాత్మా నాపరిపూర్ణభక్తియోగం తతో బ్రహ్మాపి ప్రాప్నువ
న్తీత్యాహ॥ విచక్షణా ఇతి॥ యచ్చరణోపసాదనాత్ యచ్చరణయోరుపసాదనాత్, ఉపసత్తేర్భజనాదిత్యర్థః, తస్మాద న్తరా
త్మనో మనసః, ఉభయత్ర ఇహాముత్ర చ- సఙ్గం వ్యుదస్య, గతక్లమాః నివృత్తసాంసారికతాపత్రయాః బ్రహ్మగతిం బ్రహ్మాఖ్యాం
గతిం, పరమప్రాప్యాం విన్దన్తి ప్రాప్నువన్తి, హీతి ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి,, బ్రహ్మవిదాప్నోతి పర,, మితిశ్రుతేః ప్రసిద్ధిః, తస్మై సుభ
ద్రశ్రవసే నమ ఇత్యర్థః ॥౧౬॥ భక్తిశూన్యానాం సర్వాణ్యపి సాధనాని నిష్ఫలానీత్యాహ॥ తపస్విన ఇతి॥ తపస్వినః కృచ్ఛ్రచా
న్ద్రాయణాదితపోనిష్ఠాః మనస్వినః మనఆదీన్ద్రియనిగ్రహపరాః- మన్త్రవిదః మన్త్రజాపపరాః సుమఙ్గళాః సదాచారప
రాఃఏతే సర్వే - తపఆదేః యదర్పణం యస్మిన్ భగవతి సమర్పణం- యదుపాసనాఙ్గత్వేనానుష్ఠానం వినేతి యావత్- క్షేమం

మస్తే స్వవృషభాయ సాత్వతాం విదూరకాష్ఠాయ ముహుః కుయోగినామ్। నిరస్తసామ్యాతిశయేన రాధసా
స్వధామని బ్రహ్మణి రంస్యతే నమః ॥ ౧౪ ॥ యత్కీర్తనం యత్స్మరణం యదీక్షణం యద్వన్దనం యచ్ఛ్రవ
ణం యదర్హణమ్। లోకస్య సద్యో విధునోతి కల్మషం తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః ॥౧౫॥ విచక్షణా యచ్చర
ణోపసాదనాత్సఙ్గం వ్యుదస్యోభయతోఽన్తరాత్మనః । విన్దన్తి హి బ్రహ్మగతిం గతక్లమాస్తస్మై సుభద్రశ్ర
వసే నమో నమః ॥౧౬॥ తపస్వినో దానపరా యశస్వినో మనస్వినో మన్త్రవిదస్సుమఙ్గళాః। క్షేమం న విన్దన్తి
వినా యదర్పణం తస్మై సుభద్రశ్రవసే నమో నమః॥౧౭॥ కిరాతహూణాన్ధ్రపుళిన్దపుల్కసా ఆభీరకఙ్కా యవ
నాః ఖసాదయః॥ యేఽన్యే చ పాపా యదుపాశ్రయాశ్రయాశ్శుధ్యన్తి తస్మై ప్రభవిష్ణవే నమః ॥౧౮॥ స ఏష
ఆత్మాఽఽత్మవతామధీశ్వరస్త్రయీమయో ధర్మమయస్తపోమయః । గతవ్యళీకైరజశఙ్కరాదిభిర్వితర్క్యలి
ఙ్గో భగవాన్ ప్రసీదతామ్ ॥౧౯॥ శ్రియః పతిర్యజ్ఞపతిః ప్రజాపతిర్ధియాం పతిర్లోకపతిర్ధరాపతిః। పతిర్గతి

తత్తత్తపఆదేః పరమం ఫలం - న విన్దన్తి - న లభన్తే- యద్యపి యత్కించిద్దురితనివృత్త్యాదిరూపం ఫలమాప్నువన్తి తథాప
[illegible] మాప్నువన్తి- భక్తియోగాఙ్గత్వేన తపఆదికుర్వాణాస్తు -నిరతిశయఫలం ప్రాప్నువన్తీత్యభిప్రాయః - త
స్మై నమః [illegible] ॥౧౭॥ [illegible] ప్తవ్యం భాగవతా ఆత్మానం విశోధ్య బ్రహ్మ ప్రాప్నువన్తీతి- భాగవతాశ్రితా హీనజాతీ
యా అపి ప్రాప్నువన్తీత్యాహ॥ కిరాతేతి॥ కిరాతాదయో హీనజాతయః అన్యే చ యే పాపాః పాపజాతయః- యదుపాశ్రయా
శ్రయాః, యం పరమపురుషం ఉపాశ్రితాః- యదుపాశ్రయాః భాగవతాః- తదాశ్రయాః భాగవతాశ్రితాః శుధ్యన్తి అసంభా
వనాశఙ్కాం పరిహరతి, ప్రభవిష్ణవే ప్రభవనశీలాయ పూర్వోక్తతపఆదీనాం ఫలప్రదాయేత్యర్థః- అహం హి సర్వయజ్ఞా
నాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చే,, తి భగవద్వచనాత్ ,సర్వకర్మఫలప్రదత్వేన సర్వసాధనానాం తత్సమర్పణమేవ యుక్తమితి భా
వః ॥౧౮॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ స ఇతి॥ సః ప్రసిద్ధః ఏష ఆత్మా పరమాత్మా - ఆత్మవతాం కేవలభక్తియోగనిష్ఠానాం
యః అధీశ్వరః - యోగఫలప్రదః త్రయీమయః పూర్వభాగోక్తకర్మారాధ్య - స్తత్ఫలప్రద ఇత్యర్థః ధర్మమయః స్మార్తదా
నాదిధర్మారాధ్య - స్తత్ఫలద ఇత్యర్థః తపోమయః ఉపనిషద్భాగోక్తోపాసనాత్మకజ్ఞానమయః - తజ్జ్ఞానప్రాచుర్యవేద్య
స్తత్ఫలప్రద ఇత్యర్థః, తత్తద్దేవానాం తత్తత్ఫలదాతృత్వశ్రవణాత్కథం తస్యైవ సర్వకర్మారాధ్యత్వమిత్యత ఆహ॥ గతవ్య
ళీకైః గతదోషైః అజశఙ్కరాదిభిర్బ్రహ్మరుద్రాదిభిః వితర్క్యలిఙ్గః నిశ్చేతుమశక్యం- లిఙ్గం లక్షణం చిహ్నం యస్య -సః బ్ర
హ్మాదయోపి యదీయలక్షణాని వితర్కయన్తి తథాభూత స్తైః స్వాన్తరాత్మత్వేనోపాస్య ఏవ- తత్తద్బ్రహ్మాదిరూపేణ ఫలద
ఇతి హృదయం- ఏవంవిధ భగవత్ప్రసాదం స్వస్య ప్రార్థయతే॥ భగవానితి॥ అనేన దేవతావిశేషశ్చ వివక్షితః ॥ ౧౯॥ స

ర్వపాలకత్వమనుస్మరన్నాహ॥ శ్రియః పతిః లక్ష్మ్యాః పతిః భర్తేత్యర్థః యజ్ఞపతిః వైదికధర్మమర్యాదాపాలకః- ప్రజాపతిః ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తప్రజాపాలకః ధియాం ధ్యానానాం ఉపాసనానాం పతిః తన్మర్యాదాపాలకః- యజ్ఞపతిర్ధియాం పతిరితి - భాగద్వయాభిప్రాయేణోక్తం - లోకపతిః సమస్తభువనానాం పాలకః భువనానాం తదన్తర్గతానాం చ పాలనాభిప్రాయేణ, లోకపతిః ప్రజాపతిరితి చోక్తం, ధరాపతిః భూపాలకః- ధరాయాః లోకాన్తర్గతత్వేఽపి ధర్మబాహుళ్యాత్పృథగుక్తిః- కృష్ణాదిరూపేణ భూలోకేఽవతీర్య దుష్కృద్వినాశం కుర్వన్ విశేషేణ మర్యాదాపాలక ఇత్యర్థః అవతారప్రయోజనమాహ॥ పతిర్గతిరితి॥ అన్ధకాదయో యాదవప్రభేదాః- తేషామక్రూరోద్ధవాదీనాం, సాధూనాం చ, పతిర్గతిశ్చ, పాలకః ప్రాప్యశ్చ, పతిర్గతిశ్చేత్యుభయోపాదానేన, సాధుపరిత్రాణమేవావతారకృత్యం, దుష్కృద్వినాశనం త్వానుషఙ్గికమితి వ్యఞ్జితం, న కేవలం స్వకులీనానామేవ సతాం పతిః, కింత్వన్యేషామపి సతామిత్యాహ। సతాం పతిః, గతిశ్చేత్యపి ద్రష్టవ్యమ్, ఏవంవిధో భగవాన్- మే మహ్యం ప్రసీదతు ॥ ౨౦ ॥ జ్ఞానప్రదత్వేన సతాం పతిత్వమేవ వ్యక్తీకుర్వన్ స్తత్ప్రసాదం ప్రార్థయతే। యదిత్యాది వ్యాఖ్యా॥ యస్యాఙ్ఘ్ర్యభిధ్యానమేవ సమాధిః - తేన ధౌతయా శోధితయా ధియా - ఆత్మనః తత్త్వం యాథాత్మ్యం - కవయః- స్వయం పశ్యన్తి జానన్తి- అన్యేభ్యశ్చ- యథారుచం యథామతి రుక్- ప్రతిభా, వదన్తి వా ఉపదిశన్తి చేత్యర్థః స భగవాన్- మహ్యం ప్రసీదతామ్ ॥ ౨౧ ॥ కించ పురా కల్పాదౌ- అజస్య బ్రహ్మణః- హృది స్మృతిం సృష్టివిషయాం స్మృతిం- వితన్వతా విస్తారయతా- యేన పరమాత్మనా- ప్రచోదితా సంచోదితా - సరస్వతీ త్రయీరూపా- స్వలక్షణా స్వరవిశేషాదిస్వాసాధారణచిహ్నవతీ, ఆస్యతః ముఖతః, ప్రాదురభూత్ ప్రాదుర్భూతవతీ, సః ప్రచోదయితా- ఋషీణాం జ్ఞానప్రదానాం, ఋషభః శ్రేష్ఠః మే ప్రసీదతామ్ ॥ ౨౨ ॥ ఇదానీం భగవానేవ స్వవాచాం ప్రతిపాద్యస్స్యాదితి

శ్చాన్ధకవృష్ణిసాత్వతాం ప్రసీదతాం మే భగవాన్ సతాం పతిః ॥ ౨౦ ॥ యదఙ్ఘ్ర్యభిధ్యానసమాధిధౌతయా ధియాఽనుపశ్యన్తి హి తత్త్వమాత్మనః । వదన్తి చైతత్కవయో యథారుచం స మే ముకున్దో భగవాన్ ప్రసీదతామ్ ॥ ౨౧ ॥ ప్రచోదితా యేన పురా సరస్వతీ వితన్వతాఽజస్య సతీం స్మృతిం హృది । స్వలక్షణా ప్రాదురభూత్కిలాస్యతః స మే ఋషీణామృషభః ప్రసీదతామ్ ॥ ౨౨ ॥ భూతైర్మహద్భిర్య ఇమాః పురో విభుర్నిర్మాయ శేతే యదమూషు పూరుషః । భుఙ్క్తే గుణాన్ షోడశ షోడశాత్మకః సోఽలఙ్కృషీష్ట భగవాన్ వచాంసి మే ॥ ౨౩ ॥ నమస్తస్మై భగవతే వాసుదేవాయ వేధసే । పపుర్జ్ఞానమయం సౌమ్యా యన్ముఖామ్బురుహాసవమ్ ॥ ౨౪ ॥ ఏతదేవాత్మభూ రాజన్ నారదాయ విపృచ్ఛతే । వేదగర్భోఽభ్యధాత్పూర్వం యదాహ హరిరా

ప్రార్థయతే॥ భూతైరితి॥ స భగవాన్- మే వచాంసి- అలంకృషీష్ట అలంకరోతు ప్రతిపాద్యస్స్యాదిత్యర్థః, వాచాం భగవత్ప్రతిపాదనమేవ హ్యలంకారః యథోక్తం,, తద్వాగ్విసర్గో జనతాఘవిప్లవ,, ఇత్యాది,, నను భవతోచ్చార్యమాణానాం నానావిధశబ్దానాం కథం స ఏవ ప్రతిపాద్యస్స్యాదిత్యత ఆహ॥ మహద్భిర్భూతైః మహదాదిపృథివ్యన్తైర్భూతైః ఇమాః, పురః పురాణి- శరీరాణి నిర్మాయ- విభుః స్వయం తత్తజ్జీవాన్తర్వ్యాపనస్వభావః అమూషు ఆసు పురీషు- శేతే అత ఏవ పురుషః పురిశయనాత్పురుషశబ్దవాచ్యః అవతిష్ఠతే న కేవలం శేతే కింతు - లీలారసమనుభవతీత్యాహ । షోడశగుణాన్ శబ్దాదివిషయాన్ పఞ్చ- పఞ్చ వాగాదివ్యాపారాన్- ప్రాణాదివాయువృత్తీః పఞ్చ, ఏకం మనో గుణం సంకల్పాదిం - ఏతాన్ షోడశగుణాన్- స్వయం షోడశాత్మకః ఏకాదశేన్ద్రియ- పఞ్చభూతాత్మమాతః భుఙ్క్తే లీలారసమనుభవతీత్యర్థః, జీవాన్తర్యామిత్వేన గుణాన్ గృహ్ణతో భగవతో గుణగ్రహణం లీలారసః, జీవస్య తు కర్మాయత్తో భోగ ఇతి భావః, ఏవం చ - దేవాదినామరూపాణాం పరమాత్మపర్యన్తత్వా,, న్నతాస్సర్వవచసాం ప్రతిష్ఠాయత్ర శాశ్వతీ,, తిన్యాయేన మద్వచసాం స ఏవ విషయస్స్యాదితి యుక్తా ప్రార్థనా ॥ ౨౩ ॥ ఏవం భగవన్తం నమస్కృత్యాథ స్వగురుం పితరం చ వ్యాసం నమస్కరోతి॥ నమ ఇతి॥ వ్యాసస్యాపి వాసుదేవావతారత్వాద్వాసుదేవాయేత్యుక్తిః, వేధసే సర్వజ్ఞాయ, సౌమ్యాస్తచ్ఛిష్యాః, జ్ఞానమయం, యన్ముఖామ్బురుహాసవం యన్ముఖామ్భోజయోమకరన్దః, తం, పపుః తస్మై నమ ఇత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం గురుదేవతే నమస్కృత్య ప్రకృతప్రశ్నస్యోత్తరమవతితారయిషుస్తస్య సాంప్రదాయికత్వసూచనాయ నారదహిరణ్యగర్భయోః ప్రశ్నోత్తరే సంవాదయతి॥ ఏతదేవేతి॥ త్వయా- యత్పృష్టం, మేతదేవ- విపృచ్ఛతే పృష్టవతే- వేదగర్భః వేదో యస్య గర్భః అన్తస్థస్స వేదగర్భశ్చతుర్ముఖః - అభ్యధాత్ - కిమిత్యత ఆహ। హరిర్భగవాన్- ఆత్మనః స్వస్మై యదాహ భగవాంశ్చతుర్ముఖాయ యదాహ, స చ

నారదాయ-తదేవాహంభవతేఽభిధాస్యామీత్యభిప్రాయః ॥౨౫॥ ఇతిశ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థోఽధ్యాయః ***

నారదాయపృచ్ఛతే వేదగర్భోఽభ్యధాదిత్యుక్తం-తత్ర నారదప్రశ్నమాహ॥ దేవదేవేతి॥ హేదేవదేవ-హేభూతభావనభూతస్రష్టః, అతఏవ-పూర్వజ ఆత్మతత్త్వస్య-నిదర్శనంనితరాంప్రకాశకం, యజ్జ్ఞానం-తద్విజానీహి, అన్తర్భావితణిజర్థః, విశేషేణజ్ఞాపయేత్యర్థః ॥౧॥ ఇదంకార్యంజగత్-యద్రూపం యస్యరూపం అయంనిమిత్తప్రశ్నః యతస్సృష్టం యతఉపాదానభూతాత్సృష్టం-యదుపాదానకమితియావత్ - యదధిష్ఠానం యత్సంస్థం యత్పరమితిచబహువ్రీహిః-యఆధారోయస్యతద్యదధిష్ఠానం-యదాధారకమిత్యాధారప్రశ్నః-యస్మిన్ సంస్థాలయః యస్యతద్యత్సంస్థం - అయంలయాధారప్రశ్నః-యత్పరం యోఽస్మాత్సర్గో విలక్షణస్తద్యత్పరం-యదధీనమిత్యర్థః-యచ్చ-యదప్యన్యత్-యదుపకరణత్వాదికమస్తితత్తత్త్వం-తస్యయాథాత్మ్యం-తత్త్వతోవదేత్యర్థః ॥౨॥ నజానామీతినవక్తవ్యమిత్యాహ॥ సర్వమితి॥ యత్పృష్టం-తదేతత్సర్వం- భవాన్వేదజానాతి-కుతఇత్యతఆహ-భూతభవ్యభవత్ప్రభుః భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలగోచరకృత్స్నవస్తుజాతస్య-ప్రభుఃఉత్పాదకః-కిఞ్చ- తవత్వయా-విశ్వంజగత్-విజ్ఞానేనభగవత్ప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేన-అవసితంనిశ్చితం-కరస్థామలకవత్ ॥౩॥ ఏవంజగద్విషయప్రశ్నః కృతః-ఆస్తాంతావదిదం-త్వామేవత్వంకథయేత్యాహ॥ యద్విజ్ఞానఇతి॥ యస్మిన్విషయేతవవిజ్ఞానమస్తీతిసప్తమీపూర్వపదబహువ్రీహిః-యతోవిజ్ఞానంయస్యయద్విజ్ఞానఃకస్తవవిజ్ఞానదఇతివా-యదాధారఃయఆధారోయస్యయదాధారః-కస్తవాశ్రయః-యఃపరోయస్య యత్పరః-కస్స్వత్తఃపరఇత్య

త్మనః ॥౨౫॥ ***
*** ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః. ***
నారదఉవాచ ॥ దేవదేవనమస్తేఽస్తుభూతభావనపూర్వజ । తద్విజానీహివిజ్ఞానమాత్మతత్త్వనిదర్శనమ్॥౧॥ యద్రూపం యదధిష్ఠానం యతస్సృష్టమిదంప్రభో। యత్సంస్థం యత్పరంయచ్చతత్తత్త్వం వదతత్త్వతః॥౨॥ సర్వం హ్యేతద్భవాన్వేదభూతభవ్యభవత్ప్రభుః। కరామలకవద్విశ్వంవిజ్ఞానావసితంతవ॥ యద్విజ్ఞానోయదాధారోయత్పరస్త్వంయదాత్మకః। ఏకస్సృజతిభూతానిభూతైరేవాత్మమాయయా॥౪॥ ఆత్మన్ భావయసేతానినపరాభావయన్స్వయమ్। ఆత్మశక్తిమవష్టభ్యఊర్ణనాభిరివాక్లమః॥౫॥ నాహంవేదపరంత్వస్మిన్నాపరంనసమంవిభో। నామరూపగుణైర్భావ్యంసదసత్కించిదన్యతః॥౬॥ సభవానచరద్ఘోరంయత్తపస్సుసమాహితః। తేనఖేదయసేనస్త్వంపరాశఙ్కాంప్రయచ్ఛసి॥౭॥ ఏతన్మేపృచ్ఛతస్సర్వం

ర్థః-యదాత్మకః-యఆత్మాయస్య- సయదాత్మకః - కస్త్వదాత్మేత్యర్థః-మనుతుత్వమేవస్వతన్త్రఃపరమేశ్వరఇతిప్రతిభాతి-తపశ్చరణేనతుపరశఙ్కయాపృచ్ఛామీత్యాహ॥ సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ ఏకః అసహాయః-ఆత్మమాయయాఆత్మనస్సఙ్కల్పేన-భూతైః పృథివ్యాదిభూతైః-భూతానిదేవాదిభూతాని-సృజతి ॥౪॥ తాని-సృష్టానిభూతాని ఆత్మన్ ఆత్మని-స్వస్మిన్నిత్యర్థః-స్వయంనపరాభావయన్ స్వాత్మానంపరిభవమప్రాపయన్- అమోఘవాఞ్ఛ ఇత్యర్థః-భావయసే పాలయసి-ఊర్ణనాభిః సూత్రనాభిః కీటకవిశేషః-తద్వ-దాత్మనశ్శక్తింప్రకృతిమవష్టభ్య- అక్లమః అస్పృష్టశ్రమః-సృజసి-పాసి-సంహరసీత్యర్థః ॥౫॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥ నేతి॥ అహంత్వస్మిన్ కారణవిషయే-పరముత్కృష్టం-అపరంనికృష్టం-సమంమధ్యమం-దేవాదివ్యపత్యాదిరూపశుక్లాదిగుణైర్భావ్యం-సదసదాత్మకంచేతనాచేతనాత్మకం-కిఞ్చిదపివస్తు-అన్యతో-నవేద-కింతుత్వత్తఏవేతిజానామీత్యర్థః॥ యద్వా, అస్మిన్ కార్యావస్థే-నామరూపాభ్యాంసత్త్వాదిగుణైశ్చోపలక్షితత్వేననిష్పాద్యం - చేతనాచేతనాత్మకం-కిఞ్చిదపివస్తు - ఇదమనేనసమం - ఇదంనికృష్ట - మిదముత్కృష్ట - మితినజానామీత్యర్థః ॥౬॥ యత్పరస్త్వమిత్యాదిప్రశ్నః కుతఃప్రసక్తఇత్యతఆహ॥ సఇతి॥ ఘోరంఇతరైశ్చరితుమశక్యం - మహత్తపః- సభవాన్ జగత్స్రష్టా-భగవానితిపాఠాన్తరం-తదాపూజ్యస్త్వం-గురుసమఇత్యర్థః- అచరత్ కృతవాన్-తేనతపశ్చరణేన-కిమస్మాదపిపరమస్తీతిశఙ్కాంప్రయచ్ఛసి-తతస్త్వం - నః ఖేదయసే-పరశఙ్కాప్రదానేనచిత్తవిక్షేపంజనయసీత్యర్థః ॥౭॥ ప్రశ్నముపసంహరతి॥ ఏతదితి॥ హేసర్వజ్ఞ-హేసకలేశ్వర-త్వయానుశాసితఃశిక్షితోఽహం- ఇదంభవతోపదే

---

౭ ॥శ్లో॥పా॥ భగవానచరద్ఘోరం.

ష్యమాణం - యథైవ - బుధ్యే జానే - తథైవ - తత్సర్వం పృచ్ఛతో - మే మహ్యం - విజానీహి విశేషేణ జ్ఞాపయ ॥౮॥ అథ బ్రహ్మా యథాప్రశ్నముత్తరయిష్యంస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి ॥ సమ్యగితి ॥ హే వత్స పుత్ర - కారుణికస్య మయి కరుణావతః - తే త్వయా - ఇదం - సమ్యక్ - వ్యవచికిత్సితం జ్ఞాతుమిష్టం - కుత ఇత్యత ఆహ - యదస్మాదహం భగవద్వీర్యదర్శనే భగవత్ప్రభావజ్ఞాపనరూపే ధర్మే ప్రవర్తితః ॥౯॥ అభిమతాద్విజిఘృక్షయా ప్రశ్నం వివినక్తి ॥ నానృతమితి ॥ భో - హే నారద - మాం ప్రతి యథా బ్రవీషి "ఏకస్సృజతి భూతాని", ఇత్యాదినా యత్పృచ్ఛసి - తచ్చాపి - తవ - త్వదీయం వచః - నానృతం అతివ నాసత్యం - కిన్తు మత్తః - పరం భగవన్తం - మజ్ఞాత్వా బ్రవీషి - అజ్ఞానహేతుమాహ మమ ఏతావత్త్వం ఏతావన్మహిమవత్త్వం - యతః పరమకారుణికాత్ - భవతి - తం - మత్తః పరమజ్ఞాత్వా బ్రవీషీత్యర్థః ॥౧౦॥ తర్హి కోఽసావీశ్వర ఇత్యపేక్షాయాం భక్త్యా నమస్కరిష్యన్నాహ ॥ యేనేతి ॥ అర్కాదయో భగవత్తేజసా రోచితం విశ్వం తత్తేజోలేశముపజీవ్య స్వయం రోచయన్తీతి స్వాత్మానమభిమన్యన్తే - ఏవమహమపీత్యర్థః "న తత్ర సూర్యో భాతి", ఇతి శ్రుతిరత్రానుసన్ధేయా ॥౧౧॥ తస్మై వాసుదేవాయ - నమో ధీమహి నమః కుర్మహే "యద్వా", ధీమహీత్యత్ర తమితి శేషః జేతుమశక్యయా - యస్య భగవతో మాయయా - మాం జగద్గురుం వదన్తి "బ్రహ్మాద్యాస్సకలా దేవా మనుష్యాః పశవస్తథా। విష్ణుమాయామహావర్తగర్తాన్ధతమసావృతాః", ఇతి న్యాయేన - మాయయా మాం జగద్గురుం వదన్తి - న తు - తత్త్వవిద ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ ఇతరేషాం మాయయా దుర్జయత్వం భగవతస్తదసంస్పర్శం చాహ ॥ విలజ్జమానయేతి ॥ యస్య భగవతః ఈక్షాపథే దృష్టిపథే - స్థాతుం - విలజ్జమానయా - తస్మిన్ స్వకార్యమకుర్వత్యా - అముయా - మాయయా - విమోహితాస్సన్తో - మమాహమితి దుర్ధియః - వికత్థన్తే ॥౧౩॥ వికత్థనమేవాహ ॥ ద్రవ్యమితి ॥ ద్రవ్యం పృథివ్యాది

సర్వజ్ఞ సకలేశ్వర। విజానీహి యథైవేదమహం బుధ్యేఽనుశాసితః ॥౮॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ సమ్యక్కారుణికస్యేదం వత్స తే విచికిత్సితమ్। యదహం చోదితస్సౌమ్య భగవద్వీర్యదర్శనే ॥౯॥ నానృతం తవ తచ్చాపి యథా మాం ప్రబ్రవీషి భో। అవిజ్ఞాయ పరం మత్త ఏతావత్త్వం యతో హి మే ॥౧౦॥ యేన స్వరోచిషా విశ్వం రోచితం రోచయామ్యహమ్। యథాఽర్కోఽగ్నిర్యథా సోమో యథర్క్షగ్రహతారకాః ॥౧౧॥ తస్మై నమో భగవతే వాసుదేవాయ ధీమహి। యన్మాయయా దుర్జయయా మాం బ్రువన్తి జగద్గురుమ్ ॥౧౨॥ విలజ్జమానయా యస్య స్థాతుమీక్షాపథేఽముయా। విమోహితా వికత్థన్తే మమాహమితి దుర్ధియః ॥౧౩॥ ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ। వాసుదేవాత్పరో బ్రహ్మన్న చాన్యోఽర్థోఽస్తి తత్త్వతః ॥౧౪॥ నారాయణపరా వేదా దేవా నారాయణాఙ్గజాః। నారాయణపరా లోకా నారాయణపరా మఖాః ॥౧౫॥ నారాయణపరో యోగో నారాయణపరం తపః। నారాయణపరం జ్ఞానం నారాయణపరా గతిః ॥౧౬॥ తస్యాపి ద్రష్టురీశస్య కూటస్థస్యాఖిలాత్మనః। సృజ్యం సృజా

భూతమేవ కారణమితి కేచిత్ - కర్మేత్యపరే - కాల ఇత్యన్యే - స్వభావ ఇత్యపరే - కర్మాధీనత్వాజ్జీవ ఏవ కారణమిత్యపరే - ఏవం - యన్మాయయా మోహితాస్సన్తో - వికత్థన్త ఇత్యర్థః - ఏవం తైస్స్వతన్త్రతయాఽభిమతాః పదార్థా భగవదధీనా ఇత్యాహ ॥ వాసుదేవాదితి ॥ హే బ్రహ్మన్ - ద్రవ్యాదిష్వర్థేషు - వాసుదేవాత్పరో - ఽన్యోఽర్థో నాస్తి - యథా వాసుదేవాత్పరో నాస్తి - తద్వదతదాత్మకమతత్పరతన్త్రం చ నాస్తీత్యుక్తవక్ష్యమాణేషు సూచితమ్ ॥౧౪॥ ఏతదేవోపపాదయతి ॥ నారాయణపరా ఇతి ॥ వేదాః నారాయణపరాః - నారాయణః పరః కారణం యేషాం తే తథోక్తాః "తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద", ఇత్యాదిశ్రుతేః "యద్వా", నారాయణః పరః ప్రతిపాద్యో యేషాం తే తథోక్తాః "సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి", ఇతి శ్రుతేః - దేవాః ఇన్ద్రాదయః - నారాయణస్యాఙ్గజాతాః - స్తచ్ఛరీరభూతాశ్చేత్యపి వివక్షితం "చన్ద్రమా మనసో జాతః", స ఆత్మాఙ్గాన్యన్యా దేవతా "ఇత్యాదిశ్రుతేః - లోకాః నారాయణపరాః - నారాయణః పరః స్వామీ యేషాం తే తథోక్తాః - మఖాః క్రతవో నారాయణపరాః నారాయణః పర ఆరాధ్యో యేషాం తే తథోక్తాః ॥౧౫॥ యోగః వివేకాదిజన్యఉపాసనాత్మకో యోగో, నారాయణపరః - నారాయణః పరో ధ్యేయో యస్య స తథోక్తః - తపః విద్యాఙ్గభూతం కర్మ, నారాయణపరం - నారాయణః పరః పర్య[వసానసమర్పణ]భూమిర్యస్య తత్తథోక్తం - జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం, యోగస్య పూర్వముక్తేః - తదపి - నారాయణః పరో ధ్యేయో యస్య తత్తథోక్తం, గతిర్యోగఫలం అర్చిరాదికా - సాపి నారాయణః పరో గన్తవ్యో యస్యాస్తథాభూతా - ఏవం సర్వం తదధీనమితి కథనేన, నాహం వేదపరం త్వస్మిన్నిత్యం శస్యోత్తరముక్తం భవతి ॥౧౬॥ తర్హి త్వం కిం కరోషీత్యపేక్షాయామాహ ॥ తస్యాపీతి ॥ అఖిలాత్మనః సర్వాన్తర్యామిణః - అభిద్రష్టుస్సర్వజ్ఞస్య ఈశ్వరస్య సర్వం స్వవశీకృత్య నియన్తుః - కూటస్థస్య నిర్వికారస్య - ఈక్షయైవ సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనైవ - సృష్టోఽహం - తే

నచోదితః-సృజ్యం సృజామీత్యన్వయః- సత్రప్రయోజకః - అహం తత్రప్రయోజ్య ఇతి భావః ✽॥౧౭॥ ✽నను-కథం తౌ నియోజ్యని యోజకభావః కుతో వా తస్య సర్వజ్ఞత్వాదయో ధర్మాః- స్వస్య తు తద్విపరీతా - ఇత్యపేక్షాయాం మాయేశ్వరత్వమాయావ శ్యత్వాభ్యామిత్యాహ॥ సత్త్వమితి॥ నిర్గుణస్య హేయగుణరహితస్య, కల్యాణగుణానాం సమనన్తరమేవోక్తత్వాత్-విభోః వ్యాపకేన-భగవతా-మాయయా-ప్రకృతిద్వారా, స్థితిసర్గనిరోధేషు నిమిత్తేషు, స్థిత్యాద్యర్థమిత్యర్థః- సత్త్వాదయః, త్రయో గుణాః- గృహీతాః స్వనియామ్యత్వేన పరిగృహీతాః - సృష్టిస్థితిసంహారరూపలీలాపరికరత్వేన సత్త్వాదయ ఈశ్వరేణ పరిగృహీతా ఇత్యభిప్రాయః ✽ ॥౧౮॥ ✽ఏవం గుణానామీశ్వరలీలాపరికరత్వముక్త్వా జీవబన్ధకత్వమాహ॥ కార్యేతి॥ కార్యం శరీరం-కారణమిన్ద్రియం-తాభ్యాం - కర్తృత్వే నిమిత్తే- పుణ్యపాపనిష్పాదనార్థం-గుణాస్సత్త్వాదయః స్వరూపతోఽవ్యయం, మాయినం, మాయావశ్యం-సంబన్ధమాత్రేణేతి- పురుషం జీవం నిత్యదా బధ్నన్తీత్యన్వయః॥ గుణాన్విశినష్టి॥ ద్రవ్యేతి॥ మోహనప్రకాశనప్రవర్తనస్వభావాః-ద్రవ్యశబ్దస్య మోహనవాచిత్వం పారిశేష్యాదవగమ్యతే, అత ఏవాస్మిన్నధ్యాయే బహుశః ప్రయోగాచ్చ ॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః ॥ నిబధ్నన్తి మహాబాహో దేహే దేహినమవ్యయమ్॥ తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయమ్ ॥ సుఖసఙ్గేన బధ్నాతి జ్ఞానసఙ్గేన చానఘ। రజో రాగాత్మకం విద్ధి తృష్ణాసఙ్గసముద్భవమ్॥ తన్నిబధ్నాతి కౌన్తేయ కర్మసఙ్గేన దేహినమ్॥ తమస్త్వజ్ఞానజం విద్ధి మోహనం సర్వదేహినామ్॥ ప్రమాదాలస్యనిద్రాభిస్తన్నిబధ్నాతి భారత, ఇతి గీతావచనాన్యత్ర స్మారితాని ✽॥౧౯॥ ✽ఏవం గుణానాం జీవబన్ధకత్వముక్తం-అథ స్వలీలాపరికల్పితమాయః పరమేశ్వరస్సర్వేషాం మమ చేశ్వర ఇత్యాహ ॥ స ఇతి॥ లిఙ్గైః సత్త్వాదిగుణైః శరీరభూతప్రకృతిస్థైః-ఉపలక్షితః-స్వలక్షితగతిః- స్వలక్షితా స్వచ్ఛన్దా గతిర్యస్య స తథోక్తః-న తు-తదాపన్నప్రస్థానాది

మిసృష్టోఽహమీక్షయైవాభిచోదితః॥౧౭॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి నిర్గుణస్య గుణాస్త్రయః। స్థితిసర్గనిరోధేషు గృహీతా మాయయా విభోః॥౧౮॥ కార్యకారణకర్తృత్వే ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాశ్రయాః। బధ్నన్తి నిత్యదా ముక్తం మాయినం పురుషం గుణాః॥౧౯॥ స ఏష భగవాన్ లిఙ్గైస్త్రిభిరేతైరధోక్షజః। స్వలక్షితగతిర్బ్రహ్మన్ సర్వేషాం మమ చేశ్వరః॥౨౦॥ కాలం కర్మ స్వభావం చ మాయేశో మాయయా స్వయా। ఆత్మన్ యదృచ్ఛయా ప్రాప్తం విబుభూషురుపాదదే॥౨౧॥ కాలాద్గుణవ్యతికరః పరిణామః స్వభావతః। కర్మణో జన్మ మహతః పురుషాధిష్ఠితాదభూత్॥౨౨॥ మహతస్తు వికుర్వాణాద్రజస్సత్త్వోపబృంహితాత్। తమఃప్రధానస్త్వభవద్ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః॥౨౩॥ సోఽహంకార ఇతి ప్రోక్తో వికుర్వన్ సమభూత్త్రిధా। వైకారికస్తైజసశ్చ తామస

వదన్యదర్శితమార్గః- స ఏషః - ఏవంవిధైశ్వర్యసంపన్నో భగవాన్ హే బ్రహ్మన్ నారద - సర్వేషాం మమ చ ఈశ్వరః నియన్తా ✽॥౨౦॥ ✽ఏకస్సృజతి భూతానీతి ప్రశ్నోత్తరముక్త్వా, యద్రూపమిత్యాదిప్రశ్నస్యోత్తరం వదం స్తావత్సృష్టిప్రకారమాహ॥ కాలమితి॥ మాయేశో మాయాధిపతిః - స్వమాయయా స్వసంకల్పేన - యద్వా-ద్వారభూతయా ప్రకృత్యా, విబుభూషుః ప్రకృతిద్వారా నానానామరూపభాగ్భవితుమిచ్ఛుః- యదృచ్ఛయా అహేతుకం-అపరప్రేర్యోఽకర్మపరవశః- ఆత్మని ప్రాప్తం సంగతం-యుక్తం-కాలం, కర్మ- స్వభావం-చోపాదదే - కాలో గుణవైషమ్యరూపగుణక్షోభహేతుః- కర్మ జీవాదృష్టం-స్వభావః ప్రకృతేః పరిణామస్వభావః-ఏతేషాముపాదానం నామ స్వకార్యోన్ముఖ్యాపాదనమ్ ✽॥౨౧॥ ✽ కాలకర్మస్వభావోపాదానఫలం దర్శయన్ మహతస్సృష్టిమాహ॥ కాలాదితి॥ కాలాత్ హేతుభూతాద్గుణవ్యతికరాత్-కాలకృతగుణవైషమ్యాదిత్యర్థః - పరిణామస్వభావతః ప్రకృతేః పరిణామస్వభావాత్, కర్మణో జీవాదృష్టాచ్చ హేతోః, పరమపురుషాధిష్ఠితాదవ్యక్తాన్మహతో మహత్తత్త్వస్య - జన్మ ఉత్పత్తిః, అభూదిత్యర్థః, తదధిష్ఠితత్వం తదాహితస్వకార్యజననసామర్థ్యవత్త్వం-అత్ర అవ్యక్తాదిత్యధ్యాహారః-పురుషాధిష్ఠితత్వాచ్చ - అవ్యక్తానుగ్రహేణ చ, తదర్శనాత్-వ్యతికరః మిశ్రణం - సమానానాం గుణానాం విషమత్వాపత్తిః - యద్వా, గుణానాం వ్యతికరో యస్మిన్నితి బహువ్రీహిః-అవ్యక్తాదిత్యర్థః ✽ ॥౨౨॥ ✽మహతోఽహంకారోత్పత్తిమాహ॥ మహతస్త్వితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాద్రజస్సత్త్వోపబృంహితాదిత్యుక్తం-మహతః ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మకః మోహనప్రకాశనప్రవర్తనస్వభావః, తమఃప్రధానః తమోగుణప్రధానః అభూత్ - మహతస్త్రిగుణాత్మకత్వేఽపి - క్రియాశక్తిజ్ఞానశక్తిప్రధానత్వాద్రజస్సత్త్వోపబృంహితాదిత్యుక్తం ఏవమహంకారస్య తమః కార్యప్రధానత్వాత్తమఃప్రధాన ఇత్యుక్తిః - అత ఏవాహంకారకార్యేషు తామసం బహు, రాజసం సాత్త్వికం చాల్ప-మేవం మహత్కార్యేషు తావత్ సమల్పం, శేషితదనుభయాదూహ్యమితి మన్తవ్యమ్ ✽ ॥౨౩॥ ✽తమఃప్రధానస్యేతి

నామధేయమిత్యత ఆహ॥ సఇతి॥ తస్య త్రైవిధ్యమాహ ॥ వికుర్వన్రూపాన్తరం గచ్ఛన్-అహంకారః-త్రిధా సమభూత్-
యద్భిదా, యస్యాహంకారస్యభిదా-వైకారిక-స్తైజసశ్చ తామసశ్చేతి - సాత్త్వికరాజసతామసానామహంకారాణాం
క్రమేణనామాని ❁॥౨౪॥ ❁ తేషాం ప్రతినియతస్వభావానాహ ॥ ద్రవ్యశక్తిరితి॥ ప్రాతిలోమ్యేనత్రయాణాం స్వభావప్రద
ర్శనం-ద్రవ్యశక్తిః, వియదాదిమహాభూతాఖ్యద్రవ్యోత్పాదనశక్తిస్సామర్థ్యం యస్యతథోక్తః-క్రియాశక్తిః-సాత్త్వికాహం
కారగ్రాహకత్వరూపా, యాక్రియా, తస్యాశ్శక్తిర్యస్యసతథోక్తః-ప్రవర్తనమేవహి రజఃకార్యం-జ్ఞానశక్తిః-శబ్దాదివి
షయజ్ఞానసాధనేన్ద్రియోత్పాదనశక్తిర్యస్య-సతథోక్తః - ఏకాదశానామిన్ద్రియాణాం సాత్త్వికాహంకారకార్యత్వా,
ద్రాజసస్యతుతదనుగ్రాహకత్వాత్ - ఏవమహంకారస్యత్రైవిధ్యముక్తం-అథతామసాహంకారాచ్ఛబ్దాదితన్మాత్రక్రమే
ణాకాశాదిమాత్రసృష్టిమాహ॥ తామసాదితి॥ భూతాదిరితి॥ తామసాహంకారస్యైవనామాన్తరం- విక్రియమాణాద్భూ
తాదినామకాత్తామసాహంకారా-న్నభః- అభూత్-శబ్దద్వారా నభఉదపద్యతేత్యర్థః-ఏవమేవస్పర్శాదిష్వపిద్రష్టవ్యం-
ఏతదేవశబ్దస్వభావం కథయన్నుపపాదయతి। లిఙ్గమితి॥ ద్రష్టృదృశ్యయోః ఆత్మానాత్మనోః-యల్లిఙ్గం ప్రమాణం-తస్య
నభసోమాత్రాసూక్ష్మంరూపం - గుణఃవ్యావర్తకోఽసాధారణోధర్మశ్చయశ్శబ్దః, సోఽప్యభూదిత్యర్థః-యద్వా-తస్య
నభసః-మాత్రాగుణః-అసాధారణగుణః-శబ్దస్యలక్షణంలిఙ్గమితి ద్రష్టృదృశ్యయోరాత్మానాత్మనోః-లిఙ్గం ప్రమాణం
యత్-సశబ్ద ఇత్యర్థః-శబ్దోహిశాస్త్రాత్మనా ఆత్మానాత్మనోః ప్రమాణం,, యదాహసూత్రకారః॥ శాస్త్రయోనిత్వాదితి॥
యదితినపుంసకత్వంలిఙ్గాపేక్షయా ❁॥ ౨౫ ॥ ❁ వికుర్వాణాద్రూపాన్తరంగచ్ఛతో, నభసః-స్పర్శగుణోఽనిలః వాయురభూత్-స్పర్శతన్మాత్రద్వారా అభూదిత్యర్థః॥ పరాన్వయాత్ కారణనభోగుణానువృత్తేశ్శబ్దవాంశ్చ వాయురిత్యర్థః, స్పర్శ

శ్చేతియద్భిదా ॥ ౨౪॥ ద్రవ్యశక్తిః క్రియాశక్తిర్జ్ఞానశక్తిరితిప్రభో। తామసాదపిభూతాదేర్వికుర్వాణాదభూ
న్నభః। తస్యమాత్రాగుణశ్శబ్దోలిఙ్గం యద్ద్రష్టృదృశ్యయోః॥ ౨౫ ॥ నభసోఽథవికుర్వాణాదభూత్స్పర్శ
గుణోఽనిలః। పరాన్వయాచ్ఛబ్దవాంశ్చ ప్రాణఓజస్సహోబలమ్॥ ౨౬॥ వాయోరపివికుర్వాణాత్కాలకర్మ
స్వభావతః। ఉదపద్యతతేజోవై రూపవత్స్పర్శశబ్దవత్ ॥ ౨౭ ॥ తేజసస్తువికుర్వాణాదాసీదమ్భోరసాత్మ
కమ్। రూపవత్స్పర్శవచ్చామ్భో ఘోషవచ్చపరాన్వయాత్॥ ౨౮ ॥ విశేషస్తువికుర్వాణాదమ్భసోగన్ధవాన
భూత్॥ పరాన్వయాద్రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితః ॥ ౨౯॥ వైకారికాన్మనోజజ్ఞే దేవావైకారికాదశ। ది
గ్వాతార్కప్రచేతోఽశ్వివహ్నీన్ద్రోపేన్ద్రమిత్రకాః॥ ౩౦ ॥ తైజసాత్తువికుర్వాణాదిన్ద్రియాణిదశాభ

వాంశ్చ॥ వాయోర్లక్షణమాహ, ప్రాణః అవస్థావిశేషోపపన్నోవాయుః ప్రాణః- ఓజస్సహోబలమితిధర్మిప్రధానోనిర్దే
శః-ఓజఆదివిశిష్ట ఇత్యర్థః-ఓజః ప్రవృత్తిశక్తిః- సహోవేగః-బలంధారణసామర్థ్యం- ఓజస్సహోబలానీన్ద్రియమనశ్శరీ
రాణాం పాటవాని-తేషాం హేతురితి కేచిత్ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ కాలకర్మస్వభావతో హేతో, ర్వికుర్వాణాద్వాయోరూపవత్
కారణభూతాకాశవాయుగుణానువృత్తేః రూపవత్- స్పర్శశబ్దవచ్చ- తేజఉదపద్యత-కాలకర్మస్వభావత ఇతిసర్వత్రాను
సన్ధేయమ్ ❁ ॥౨౭ ॥ ❁ విక్రియమాణాత్తైజసః-రసాత్మకం, పరాన్వయాత్ రూపస్పర్శశబ్దవచ్చామ్భః ఆసీత్ ఘోషవత్ శ
బ్దవత్ ❁॥౨౮॥ ❁ అథవికుర్వాణాదమ్భసో-గన్ధవాన్ - పరాన్వయా-ద్రసస్పర్శశబ్దరూపగుణాన్వితశ్చ-విశేషః పృథివీ-
అభూత్ ❁॥౨౯॥ ❁ సర్వేషామిన్ద్రియాణాం సాత్త్వికాహంకారాదుత్పత్తిమాహ॥ వైకారికాదితి॥ వైకారికనామ్నస్సా
త్త్వికాహంకారా-ద్దిగాదయః శ్రోత్రాద్యధిష్ఠాతృదేవతాః- తాభిరధిష్ఠితానీన్ద్రియాణిమనశ్చజజ్ఞిర ఇత్యర్థః,, అగ్నిర్వా
గ్భూత్వే,, త్యాదివ, దధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయోరభేదోపచారాత్సామానాధికరణ్యాద్దేవా వైకారికా ఇత్యుక్తం॥ దేవతాగ
ణయతి॥ దిగితి ॥ దిశశ్చవాతశ్చ అర్కశ్చప్రచేతాశ్చ అశ్వినౌచ ఏతేపఞ్చ-శ్రోత్రత్వక్చక్షుర్జిహ్వాఘ్రాణానామధిష్ఠాతారః-వ
హ్నిశ్చ ఇన్ద్రశ్చ ఉపేన్ద్రశ్చ మిత్రశ్చ కశ్చప్రజాపతిః, ఏతేపఞ్చవాక్పాణిపాదపాయూపస్థానామధిష్ఠాతారః, మనసస్త్వ
ధిష్ఠాతాచన్ద్రమాః-ఏభిర్దశభిః-అధిష్ఠితాని శ్రోత్రాదీని-జాతానీత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౩౦॥ ❁ తైజసాహంకారకార్యమా
హ॥ తైజసాత్త్వితి॥ తైజసాత్ తేజస్సంబన్ధినః రాజసాహంకారానుగృహీతాత్సాత్త్వికాహంకారాదిత్యర్థః-అన్యథా
పూర్వగ్రన్థవ్యాఘాతాత్-పూర్వగ్రన్థేఽభిమానిదేవతాసృష్టిరితిచేన్న-ఇన్ద్రియైర్వినాదేవతాదేహారమ్భాయోగాచ్చ
తత్సృష్టత్వేనాత్రవక్ష్యమాణానామాదిత్యేన్ద్రాదీనాం - మణ్డసృష్టేః ప్రాక్సృష్ట్యయోగాచ్చ, నచాసృష్టానామేవాధి
ష్ఠాతృత్వమప్యనుపపన్నమితివాచ్యం, పరమాకాశస్థానాం భగవత్సంకల్పానుగృహీతానామధిష్ఠాతృత్వోపపత్తేః - కో

యం పరమాకాశ ఇతి చేత్, వైకుణ్ఠాఖ్యో లోకః - అత ఏవ "వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభిః" ఇతి వక్ష్యతే, న చ పరమాకాశస్థాభిరేవాధిష్ఠానోపపత్తేశ్చతుర్ముఖకర్తృకావిరాగాదిసృష్టిర్వ్యర్థేతి వాచ్యం - వ్యష్టిస్రష్ట్రధిష్ఠానార్థం విరాగాదిసృష్టేరావశ్యకత్వాత్ - అతః పరమాకాశే సన్త్యేవేత్యవగన్తవ్యం - అత ఏవ - ఏభిరధిష్ఠాతృభిః పరమాత్మానం ప్రత్యక్షీయమాణా స్తుతిరప్యుపపద్యతే - అన్యథా అణ్డోత్పత్త్యనన్తరం స్రక్ష్యమాణానామేషామణ్డోత్పత్తేః పూర్వమభావాత్తత్కర్తృకా స్తుతిరనుపపన్నా స్యాత్ - న స్వేషాం సర్వేన్ద్రియాధిష్ఠాతృత్వే ఏకస్మిన్నిన్ద్రియాణామనేకేఽధిష్ఠాతార ఇతి చేదుచ్యతే - తదిన్ద్రియాణామపి దనామధిష్ఠాతారస్సన్త్యేవ - ఏకైకస్మిన్నిన్ద్రియేఽనేకాధిష్ఠాతృకత్వం న వ్యవతిష్ఠతే - తత్ర తత్ర స్వపరనిర్వాహకత్వన్యాయేన స్వేనైవ వా - పరమాత్మనా వా, అధిష్ఠీయత ఇతి నానవస్థాప్రసఙ్గ ఇతి॥ యద్వా,, తైజసాత్త్రివృతి పక్షాన్తరోక్తిః - పక్షద్వయస్యావిరోధమాహ॥ జ్ఞానశక్తిరితి॥ ప్రాణశబ్ద ఇన్ద్రియపరః జ్ఞానశక్తిః ప్రాణః, జ్ఞానేన్ద్రియగణః క్రియాశక్తిశ్చ ప్రాణః - కర్మేన్ద్రియగణః బుద్ధిరన్తఃకరణచతుష్టయం చ తైజసః - రాజసాహంకారాన్వితసామగ్రీప్రసూతః - జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణామన్తఃకరణస్య చ స్వకార్యే ప్రవృత్తిమత్త్వ - తత్తత్కారణైనాపి రజోగుణాన్వితేనైవ భవితవ్యమిత్యేతత్తాత్పర్యకత్వాత్తైజసత్వవాదస్య - సర్వేన్ద్రియాణాం రాజసాహంకారానుగృహీతసాత్త్వికాహంకారకార్యత్వమేవేతి - న పక్షద్వయవిరోధ ఇత్యర్థః - ఏవం చాతాదేగపీన్ద్రియస్రష్టానుగ్రాహకస్తైజస ఇతి వేదితవ్యమ్॥ ౩౧॥ ఇన్ద్రియాణి గణయతి॥ శ్రోత్రమితి॥ దోః పాణిః - మేఢ్రముపస్థః, క్రమస్త్వగ్గమనవివక్షితః॥ ౩౨॥ యదేతి॥ యదా ఏతే భూతానీన్ద్రియాణి మనశ్చ తేషాం గుణాః తన్మాత్రాశ్చ విషయాశ్చ - శబ్దాదయ ఏతే సర్వే, అసంహతా అమిళితా ఆసన్, అత ఏవ యదాయతనస్య బ్రహ్మాణ్డాఖ్య భగవచ్ఛరీరస్య - నిర్మాణే, హే బ్రహ్మవిత్తమ - న శేకుః నాశకన్నవన్॥ ౩౩॥ తదా భగవచ్ఛక్త్యా చోదితాః - ప్రేరితాః సంహత్య పఞ్చీకరణో

వన్। జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిర్బుద్ధిః ప్రాణస్తు తైజసాత్॥ ౩౧॥ శ్రోత్రం త్వగ్ఘ్రాణదృగ్జిహ్వావాగ్దోర్మేఢ్రాఙ్ఘ్రి
పాయవః॥ ౩౨॥ యదైతేఽసంహతా భావా భూతేన్ద్రియమనోగుణాః। యదాయతననిర్మాణే న శేకుర్బ్ర
హ్మవిత్తమ॥ ౩౩॥ తదా సంహత్య చాన్యోన్యం భగవచ్ఛక్తిచోదితాః। సదసత్త్వముపాదాయ నోభయం స
సృజుర్హ్యదః॥ ౩౪॥ వర్షపూగసహస్రాన్తే తదణ్డముదకేశయమ్। కాలకర్మస్వభావస్థో జీవోఽజీవమజీవ
యత్॥ ౩౫॥ స ఏవ పురుషస్తస్మాదణ్డం నిర్భిద్య నిర్గతః। సహస్రోర్వఙ్ఘ్రిబాహ్వక్షః సహస్రాననశీర్ష
వాన్॥ ౩౬॥ యస్యేహావయవైర్లోకాన్ కల్పయన్తి మనీషిణః। కట్యాదిభిరధస్సప్త సప్తోర్ధ్వం జఘనా

క్ప్రకారేణ పరస్పరేణ మిళిత్వా, సదసత్త్వం, సత్త్వం పఞ్చీకరణేన స్థూలత్వం - అసత్త్వం సూక్ష్మత్వం, నోభయం అనుభయం - పూర్వోక్తకాలకర్మస్వభావాంశ్చ - ఉపాదాయ అదః - బ్రహ్మాణ్డం - ససృజుః,, యద్వా,, అనుభయమిత్యదశ్శబ్దనిర్దిష్టబ్రహ్మాణ్డవిశేషణం - అనుభయం కార్యకారణభావానన్వితం। అదః బ్రహ్మాణ్డం ససృజురిత్యర్థః - కార్యమప్యణ్డం హ్యాకాశకార్యవాయువన్నతత్త్వాన్తరం - న చ తత్త్వాన్తరారమ్భకం - అతస్తత్త్వాన్తరతయా కార్యం - తత్త్వాన్తరాపేక్షయా కారణం చ న భవతీత్యనుభయం బ్రహ్మాణ్డముక్తం - చతుర్ముఖోత్పత్త్యాదికమన్యత్ర విస్తరేణ వక్ష్యమాణమత్రాపి ప్యర్థసిద్ధమనుసంధేయమ్॥ ౩౪॥ వర్షపూగసహస్రాన్తే ప్రళయకాలావసాన ఇత్యర్థః, అన్యథా,, సక్రమేణ వివృద్ధం తజ్జలబుద్బుదవత్సమ,, మితి విరోధాత్, జీవః దేవాద్యపేక్షయా సమష్టిపురుషబ్రహ్మాఖ్యజీవశరీరకః పరమపురుషః - కాలకర్మస్వభావాశ్రితస్సన్ అజీవమచేతనం ఉదకేశయమణ్డం అజీవయత్ చేతయతి స్మ - అతోఽదకేశయమిత్యనేనాణ్డస్పృష్టేః పూర్వం గర్భోదకసంజ్ఞికాసృష్టిరర్థసిద్ధానుసంధేయా - పరోక్షనిర్దేశశ్చ చతుర్ముఖాన్తరసామ్యాభిప్రాయః॥ ౩౫॥ స ఏవ పురుషః - చతుర్ముఖరూపేణావస్థితః పరమపురుషః అణ్డం నిర్భిద్య - తస్మాన్నిర్గతః అణ్డభేదనావకాశలాభాదనుపరుద్ధసంచారాదిమానభూదిత్యర్థః, చతుర్ముఖస్య భగవదాత్మకత్వం సామానాధికరణ్యేనాహ॥ సహస్రేతి॥ యశ్చతుర్ముఖశరీరకత్వేనావస్థిత, స ఏవ,, సహస్రశీర్షా పురుషస్సహస్రాక్షస్సహస్రపాత్,, సర్వతః పాణిపాదం తత్సర్వతోఽక్షిశిరోముఖం సర్వతశ్శ్రుతిమ,, దిత్యాదినోక్త, స్సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తా పరమపురుష ఇత్యర్థః॥ ౩౬॥ యస్య సర్వతః పాణిపాదాదికార్యకర్తుర్వైరాజపురుషస్య, అవయవైః పాదతలాద్యవయవైః, లోకాన్ పాతాళాదీన్, మనీషిణః ఉపాసకాః, కల్పయన్తి లోకాన్ యదవయవత్వేన రచయన్తీత్యర్థః, తత్తదవయవప్రభవానాం తత్తదవయవత్వేనోపాసనం యుక్తం - తదవయవైర్లోకరచనామాహ॥ కట్యాదిభిరితి॥ కటిరూరుమూలయోః పశ్చాద్భాగః - జఘనం పురోభాగః, అధస్సప్తలోకాన్ అతలా-

దీన్, ఊర్ధ్వం భూరాదీన్ సప్త కల్పయన్తీత్యన్వయః ॥౩౬॥ వర్ణానాం తస్య భూతిత్వాయ చతుర్ణ్ణ ఖరూపేణావస్థితా స్తత ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః ఇతి ॥ పురుషస్యేతి ॥ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణాః-ముఖమితి కార్యకారణయోరభేదవివక్షయోక్తం-బాహవ ఇతి-క క్షత్రియాః ॥౩౭॥ ఇదానీముపాసనార్థం లోకకల్పనాభేదం దర్శయంశ్చతుర్దశలోకపక్షమాహ-చతుష్టయేన ॥ భూర్లోకః పాతాళమారభ్య - పద్భ్యాం కటిపర్యన్తాభ్యాం కల్పితః-భువర్లోకః -నాభితః నాభిమారభ్య స్తనద్వయాత్-హృదయం-కవలాకారం, తదూర్ధ్వభాగ ఉరః - బ్రహ్మలోకస్య సనాతన ఇతి సత్యలోకవిశేషణం-సనాతనత్వం చ భూరాద్యపేక్షయా,, యద్వా,, బ్రహ్మలోకో వైకుణ్ఠాఖ్యో లోకః, సనాతనః-చతుస్సృజ్యప్రపఞ్చాన్తర్గతత్వాద్ధి ॥౩౯॥౪౦॥౪౧॥౪౨॥ ఇదానీం సంగ్రహేణ లోకత్రయక్లృప్తిమాహ ॥ భూర్లోకః కల్పిత ఇత్యాది,, పాదతలమారభ్య నాభితః భువర్లోకః, నాభిమారభ్య మూర్ధతః మహర్లోకః, మూర్ధాస్య స్వర్లోకః కల్పితః, అతలాదీనాం మారాభావ్యన్తర్భావాత్ ॥౪౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం పఞ్చమోఽధ్యాయః ****

ఏవం కృత్స్నప్రపఞ్చస్య మహదాదిక్రమేణ సృష్టస్య వైరాజవిభూతిత్వమభిధాయ-తదేవ పురుషసూక్తసంవాదేన దృఢీకుర్వన్ యదారోపమిత్యాదేరుత్తరమాహ ॥ వాచ ఇతి ॥ వాచో వాగిన్ద్రియస్య -తదధిష్ఠాతృదేవతాభూతాగ్నేశ్చ, భగవన్ముఖం స్థానమాశ్రయః-ఛన్దసాం గాయత్ర్యుష్ణిగ్బృహతీపఙ్క్తిజగతీత్రిష్టుబనుష్టుభాం సప్తానాం ఛన్దసాం-సప్తధాతవః

దిభిః ॥ ౩౬ ॥ పురుషస్య ముఖం బ్రహ్మ క్షత్రమేతస్య బాహవః । ఊర్వోర్వైశ్యో భగవతః పద్భ్యాం శూద్రోఽభ్యజాయత ॥ ౩౭ ॥ భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకస్తు నాభిత । హృదా స్వర్లోక ఉరసా మహర్లోకో మహాత్మనః ॥ ౩౮ ॥ గ్రీవాయాం జనలోకశ్చ తపోలోకస్స్తనద్వయాత్ । మూర్ధభిస్సత్యనామాఽభూద్బ్రహ్మలోకస్సనాతనః ॥ ౪౦ ॥ తత్కట్యాం చాతలం క్లృప్తమూరుభ్యాం వితలం విభోః । జానుభ్యాం సుతలం సృష్టం జఙ్ఘాభ్యాం తు తలాతలమ్ ॥ ౪౧ ॥ మహాతలం తు గుల్ఫాభ్యాం ప్రపదాభ్యాం రసాతలమ్ । పాతాళం పాదతలత ఇతి లోకమయః పుమాన్ ॥ ౪౨ ॥ భూర్లోకః కల్పితః పద్భ్యాం భువర్లోకోఽస్య నాభితః । స్వర్లోకః కల్పితో మూర్ధ్నా ఇతి వా లోకకల్పనా ॥ ౪౩ ॥ ****

**** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ద్వితీయస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః. ****

బ్రహ్మోవాచ ॥ వాచాం వహ్నేర్ముఖం క్షేత్రం ఛన్దసాం సప్త ధాతవః । హవ్యకవ్యామృతాన్నానాం జిహ్వా సర్వరసస్య చ ॥ ౧ ॥ సర్వాసూనాం చ వాయోశ్చ తన్నాసే పరమాయణే । అశ్వినోరోషధీనాం చ ఘ్రాణో మోదప్రమోదయోః ॥ ౨ ॥ రూపాణాం తేజసాం చక్షుర్దివః సూర్యస్య చాక్షిణీ । కర్ణౌ దిశాం చ తీర్థానాం శ్రోత్రమాకాశశబ్దయోః ॥౩॥ తద్గాత్రం వస్తుసారాణాం సౌభాగ్యస్య చ భాజనమ్ । త్వగస్య స్పర్శవాయోశ్చ సర్వమేధస్య చైవ హి ॥౪॥ రోమాణ్యుద్భిజ్జజాతానాం యైర్వా యజ్ఞస్తు సమ్భృతః । కేశశ్మశ్రునఖాన్యస్య శిలాలోహాభ్రవిద్యుతామ్ ॥౫॥ బాహవో లోకపాలానాం ప్రాయశః క్షేమకర్మణామ్ । విక్రమో భూర్భువస్స్వశ్చ క్షే

త్యగాది సప్త ధాతుస్థానీయా భగవద్విగ్రహావయవాః - స్థానం హవ్యం దేవానామన్నం - కవ్యం పితౄణా-మమృతం తదుభయశేషం మనుష్యాణా-మేషామన్నానాం - సర్వరసస్య చ మధురాదేష్షడ్విధస్య , చకారాదస్మదాదిరసనేన్ద్రియస్య తదధిష్ఠాతుర్వరుణస్య చ తస్య జిహ్వా క్షేత్రం - ఏవం సర్వత్రాప్యుక్తమున్నేయమ్ ॥౧॥ సర్వాసూనామస్మదాదిప్రాణానాం - వాయోశ్చ తస్య నాసే నాసారన్ధ్రే, పరమాయనే ఉత్తమక్షేత్రం, ఓషధీనామశ్వినోర్మోదప్రమోదయోశ్చ ఘ్రాణేన్ద్రియం స్థానం-మోదః అనుకూలవస్తుదర్శనజసుఖవిశేషః - ప్రమోదస్త్వనుకూలవస్తునస్స్వీయత్వబుద్ధిసుఖవిశేష ఇతి భేదః ॥౨॥ రూపాణామితి ॥ రూపాణాం శుక్లాదీనాం తేజసాం రూపప్రకాశకానాం చ - చక్షురిన్ద్రియం స్థానం - దివః- సూర్యస్య చ అక్షిణీ తన్నేత్రగోళకే స్థానం-సర్వత్రషష్ఠ్యన్తనిర్దిష్టానాం ప్రథమాన్తనిర్దిష్టం క్షేత్రం ద్రష్టవ్యం దిశాం తీర్థానాం చ తత్కర్ణౌ కర్ణబిలే - స్థానం-ఆకాశశబ్దయోః-తచ్ఛ్రోత్రమ్ ॥౩॥ వస్తూనాం యే సారాంశాస్తేషాం-సౌభాగ్యస్య-స్పృహణీయతాయాశ్చ - తద్గాత్రం తచ్ఛరీరం-భాజనం స్థానం స్పర్శవాయోః- సర్వమేధస్య సమస్తయజ్ఞస్య చ-అస్య త్వక్-స్థానమ్ ॥ ౪ ॥ ఉద్భిజ్జజాతానాం సర్వవృక్షాణాం-యైర్వృక్షైః-యజ్ఞస్సమ్యక్సాధితః-తేషామేవ వా-తద్రోమాణి స్థానం- శిలాలోహాభ్రవిద్యుతాం - మస్య కేశశ్మశ్రునఖాని - శిలాలోహస్థానం - అభ్రవిద్యుతోః కేశశ్మశ్రూణీతి వివేకః ॥౫॥ క్షేమకర్మణాం రక్షాకారిణాం లోకపాలానామిన్ద్రాదీనాం తద్బాహవః స్థానం భూర్భువస్స్వరితి వషష్ఠి బహు

వచనాన్తం-భూరాదీనాం త్రయాణాం లోకానాం-విక్రమః తస్య త్రివిధపాదవిన్యాసః స్థానం-క్షేమస్య త్రాణస్య-శరణస్య అనిష్టనివారణస్య-సర్వేషాం కామానాం వరస్య శ్రేష్ఠస్యాపి హరేశ్చరణః పాదః- ఆస్పదం ఆశ్రయః అపాం వీర్యస్య శుక్లస్య-సర్గస్య సృష్టేః పర్జన్యస్య-ప్రజాపతేశ్చ-పుంసో భగవతః శిశ్నం - ఉపస్థేన్ద్రియాధిష్ఠాన-మాస్పదమిత్యర్థః-ప్రజాత్యానన్దః సన్తానార్థం సంభోగ-స్తేన యా నిర్వృతిస్తాపహారిణీ-తస్యాస్తదుపస్థేన్ద్రియమాశ్రయః ❁॥౬॥౭॥ ❁ యమస్య మిత్రస్య-పరిమోక్షస్య మలత్యాగస్య చ-తస్య పాయ్విన్ద్రియమాశ్రయః-హింసాదీనాం తద్గుద ఆశ్రయః పాయురిన్ద్రియం గుదమధిష్ఠానమ్ ❁॥౮॥ ❁ పరాభూతేరలక్ష్మ్యాః-అధర్మస్య తామసస్యాజ్ఞానస్యాపి-పశ్చిమః తత్పృష్ఠభాగః- ఆశ్రయః-నదనదీనాం తన్నాడ్యస్స్థానం-గోత్రాణాం గిరీణాం తదస్థిసఙ్ఘః స్థానమ్ ❁॥౯॥ ❁ అవ్యక్తం ప్రధానం-రసః అన్నాదిరసః-సిన్ధవస్సముద్రాః- తేషాం భూతానాం నిధనస్య లయస్య చ-తదుదరం స్థానం విదితం-మనసః సర్వదేహిమనస్తత్త్వస్య- పుంస ఈశ్వరస్య యద్ధృదయం-తత్పదం స్థానమ్ ❁॥౧౦॥ ❁ ధర్మస్య-మమ చతుర్ముఖస్య-తుభ్యం తవ-కుమారాణాం సనకాదీనాం-భవస్య రుద్రస్య చ-విజ్ఞానస్య చ తత్త్వస్య మహత్తత్త్వస్య-పరస్య భగవత - ఆత్మా అన్తఃకరణం-పరాయణం- శ్రేష్ఠస్థానమ్ ॥౧౧॥ ❁ ఏవం పరమాత్మనో జాతం కృత్స్నం జగత్తద్విభూతిమాత్రం తచ్ఛరీరత్వేన తతోఽనతిరిక్తం - ఏతదేవ పురుషసూక్తార్థకథనేన ప్రపఞ్చయతి॥ సహస్రశీర్షేత్యస్య ఋచస్య బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీదిత్యాదేశ్చార్థః పూర్వాధ్యాయే కథితః-పురుష ఏవేదగ్ం సర్వమిత్యస్యార్థమాహ॥ అహమిత్యాదిసార్ధైస్త్రిభిః॥ అహమితి॥ అహం చతుర్ముఖః-భవాన్నారదః-భవో రుద్రః-అగ్రజా మునయః సనకాదయః విద్యాధ్రాః విద్యాధరాః జలం స్థలం నభశ్చ ఓకాంసి స్థానాని యేషాం తే సభౌకస ఇతి సన్ధిరార్షః-గ్రహాః సూ

మస్య శరణస్య చ ॥౬॥ సర్వకామవరస్యాపి హరేశ్చరణ ఆస్పదమ్। అపాం వీర్యస్య సర్గస్య పర్జన్యస్య ప్రజాపతేః।
పుంసశ్శిశ్న ఉపస్థస్తు ప్రజాత్యానన్దనిర్వృతేః॥౭॥ పాయుర్యమస్య మిత్రస్య పరిమోక్షస్య నారద। హింసాయా
నిరృతేర్మృత్యోర్నిరయస్య గుదస్స్మృతః॥౮॥ పరాభూతేరధర్మస్య తమసశ్చాపి పశ్చిమః। నాడ్యో నదనదీనాం చ
గోత్రాణామస్థిసంహతిః॥౯॥ అవ్యక్తరససిన్ధూనాం భూతానాం నిధనస్య చ। ఉదరం విదితం పుంసో హృదయం
మనసః పదమ్॥౧౦॥ ధర్మస్య మమ తుభ్యం చ కుమారాణాం భవస్య చ। విజ్ఞానస్య చ తత్త్వస్య పరస్యాత్మా పరా
యణమ్ ॥౧౧॥ అహం భవాన్ భవశ్చైవ య ఇమే మునయోఽగ్రజాః। సురాసురనరా నాగాః ఖగా మృగసరీసృ
పాః॥౧౨॥ గన్ధర్వాప్సరసో యక్షా రక్షోభూతగణోరగాః। పశవః పితరస్సిద్ధా విద్యాధ్రాశ్చారణా ద్రుమాః॥
అన్యే చ వివిధా జీవా జలస్థలనభౌకసః। గ్రహర్క్షకేతవస్తారాస్తటితస్స్తనయిత్నవః॥౧౪॥ సర్వం పురుష ఏవే
దం భూతం భవ్యం భవచ్చ యత్। తేనేదమావృతం విశ్వం వితస్తిమధితిష్ఠతా॥౧౫॥ స్వధిష్ణ్యం ప్రతపన్ ప్రా

ర్యాదయః - ఋక్షాణి నక్షత్రాణి కేతవః కేతుసదృశాని నక్షత్రాణి-తారా అపి నక్షత్రవిశేషా ఏవ భిదా-తటితః విద్యుతః స్తనయిత్నవో మేఘాః-గర్జితాని వా ❁॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥ ❁ కిం బహునా-యచ్చ కాలత్రయవర్తి వస్తుజాతం విదితం సర్వం పురుష ఏవ-కాలత్రయవర్తి కృత్స్నం వస్తుజాతం శరీరత్వాద పురుషశరీరభూతం స్వతన్త్రం వస్తు నాస్తీత్యర్థః - నామరూపవిభాగానర్హాతిసూక్ష్మ ప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్య పరమపురుషస్యైవ విభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరక పరమాత్మాత్మక జగదాకారేణావస్థానాదయమైక్యోపదేశ ఉపపన్నః- సర్వత్ర వేదాన్తేష్వేవమేవ హ్యైక్యం ‘‘సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ’’ అయమాత్మా బ్రహ్మ’’ తత్త్వమసీ’’త్యాదిభిరుపదిశ్యతే’’ పురుష ఏవేద’’మితి సామానాధికరణ్యస్య వ్యాప్తినిబన్ధనత్వమాహ॥ తేనేదమితి॥ అధో నిష్ట్యా వితస్త్యాన్తే నాభ్యాముపరితిష్ఠతి ॥ హృదయం తద్విజానీయాద్విశ్వస్యాయతనం మహత్’’ ఇతి శ్రుత్యుక్తదిశా నాభ్యా ఉపరి వితస్తిపరిచ్ఛిన్న-ప్రదేశాన్తే స్థితం-హృదయం- అధితిష్ఠతా తేన పరమాత్మనా-ఇదం విశ్వం ఆవృతం వ్యాప్తమ్ ❁ ॥౧౫॥ ❁ అసౌ హృదయాన్తర్వర్తీ-ప్రాణః పరమాత్మా-స్వధిష్ణ్యం స్వావాసస్థానం శరీరం-ప్రతపన్ అన్తర్వ్యాప్త్యా ప్రశాసనాధీనం కుర్వన్-బహిశ్చ - స్వధిష్ణ్యాద్బహిష్ఠమపి వస్తుజాతం ప్రశాసనాధీనం యథా కరోతి- ఏవం విరాజం విరాట్ఛబ్దవాచ్యానిరుద్ధకార్యం ప్రపఞ్చం ప్రశాసనాధీనం కుర్వన్ - అన్తర్బహిశ్చ ప్రశాసనాధీనం కరోతీత్యర్థః అత్ర కార్యే కారణోపచారాద్విరాట్ఛబ్దో బ్రహ్మాణ్డపరః - ఏతేన అపరిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదకం ‘‘స భూమిం విశ్వతో వృత్వా’’ ఇత్యర్ధర్చం వ్యాఖ్యాతం భవతి-సః పరమాత్మా- భూమిం బ్రహ్మాణ్డరూపం ప్రపఞ్చం- విశ్వతః సర్వతః-వృత్వా వ్యాప్య-భూమిం-దశాఙ్గులమాత్రం-అతిక్రమ్య స్థితః-అత్యతిష్ఠద్దశాఙ్గులమిత్యాధిక్యమాత్రం వివక్షితం-న ప్రమాణం- అనుపయోగాదపరిచ్ఛిన్నత్వా

శ్చేతి తస్యార్థః *॥౧౭॥* జీవాన్తరాత్మత్వేనావస్థితో పి పరస్య భోక్తృత్వం మోక్షప్రదత్వం చ ప్రతిపాదయతః "ఉతామృతత్వస్యే" త్యస్యార్థమాహ ॥ స ఇతి ॥ యస్మాత్ తస్య - అమృతస్య మోక్షస్య - ఈశః ప్రదాతా - యత్ యస్మాత్ - మర్త్యం అనిత్యం - అన్నం భోగ్యం కర్మఫలం - అత్యగాత్ శ్రుతావన్నేనేతి వ్యత్యయేన ద్వితీయార్థే తృతీయా - అతిక్రమ్య స్థితః "అనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి" ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా - అసంభావితకర్మఫలసంబన్ధత్వాత్ - పరమాత్మా మోక్షద ఇత్యర్థః శరీరాన్తస్థితిః జీవవైలక్షణ్యం చేత్యనుపపన్నమిత్యాశఙ్కాయాం "ఏతావానస్య మహిమా" ఇత్యస్యార్థమాహ ॥ మహిమైష ఇతి ॥ పురుషస్య కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్యాన్తర్బహిశ్చ - వ్యాప్య - సర్వం స్వప్రశాసనాధీనం కుర్వతః - పరమాత్మనః - ఏష మహిమా అమృతత్వానన్తరూపో మహిమా దురత్యయః అపారః - కృత్స్నప్రపఞ్చాత్మకత్వేనావస్థితస్యాపి ప్రపఞ్చగతదోషాసంస్పృష్టత్వం - అమృతత్వం - చేత్యేతదనుపపద్యమానమపి - తస్య మహిమ్నా ఉపపద్యత ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౮॥ అపారమహిమత్వమేవ ప్రతిపాదయతః "పాదోఽస్య విశ్వా భూతాని" ఇతి వాక్యస్యార్థమాహ ॥ పాదేష్వితి ॥ తిష్ఠన్త్యత్రేతి స్థితయో భూమ్యాదయో లోకాః - తే పాదా ఇవ పాదాః అంశా యస్య సః - తస్య పాదేష్వంశభూతేషు లోకేషు - సర్వభూతాని దేవాదిచతుర్విధభూతాని - విదుః - ఏతేన మన్త్రే పాదోఽస్య విశ్వా భూతానీతి సామానాధికరణ్యమధిష్ఠానాధిష్ఠేయాభేదవివక్షయా - పాదశబ్దైకవచనం సామాన్యాభిప్రాయేణేతి వ్యాఖ్యాతం భవతి - బద్ధముక్తయోరసాంకర్యేణ ప్రాప్యస్థానానాం తద్విభూతిత్వప్రతిపాదకస్య "త్రిపాదస్యామృతం దివి" ఇత్యాదేరర్థమాహ ॥ అమృతమితి ॥ అస్యేశ్వరస్య సంబన్ధి - త్రిపాత్ త్రివిధమమృతం - అక్షయ్యసుఖం దివి - ప్రకృతిమణ్డలాద్బహిరిత్యర్థః అత్ర త్రిపాదశబ్దోక్తత్రైవిధ్యం దర్శయన్నాహ - అమృతం జరాదివికారరాహిత్యం - అభయం తత్కార్యభయరాహిత్యం - క్షేమం ఇష్టప్రాప్తిరూపలక్షణం - నిరతిశయానన్దప్రాప్తిరిత్యర్థః అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావరూపం ముక్తైశ్వర్యం కోటిత్రయేణ సంగృహీతం - అమృతమితి విజరో విమృత్యుర్వి

ణో బహిశ్చ ప్రతపత్యసౌ । ఏవం విరాజం ప్రతపంస్తపత్యన్తర్బహిః పుమాన్ ॥౧౭॥ సోఽమృతస్యాభయస్యేశో మర్త్యమన్నం యదత్యగాత్ । మహిమైష తతో బ్రహ్మన్ పురుషస్య దురత్యయః ॥ ౧౮ ॥ పాదేషు సర్వభూతాని పుంసః స్థితిపదో విదుః । అమృతం క్షేమమభయం త్రిమూర్ధ్నోఽధాయి మూర్ధసు ॥౧౯॥ పాదాస్త్రయో బహిశ్చాసన్నప్రజానాం య ఆశ్రమాః । అన్తస్త్రిలోక్యాస్త్వపరో గృహమేధోఽబృహద్వ్రతః ॥౨౦॥ సృతీ విచక్ర

శ్చార్థ ఉక్తః - క్షేమమితి సత్యకామత్వాద్యనువృత్తిరుక్తా - అభయమిత్యపహతపాప్మా విశోకాదిశబ్దార్థ ఉక్తః - పాప్మా హి భయహేతుః - భయమితి చ శోకాదిసర్వదుఃఖప్రదర్శనం - ఏవం త్రిమూర్ధ్నః - త్రివిధమైశ్వర్యం - మూర్ధని ఉపరిష్టాదిత్యర్థః - తమసః పరస్తాదితివత్ - ఏవం విభూతేః పరస్తాదమృతం క్షేమమభయం చ - అధాయి - నిహితమిత్యర్థః - మూర్ధస్వితి పాఠే ఉపరిష్టాద్వర్తమానేషు త్రిపాదేష్విత్యర్థః ॥౧౯॥ బద్ధేభ్యో ముక్తజీవానాం బహుత్వం - తత్ప్రాప్యస్థానానాం అన్యయోరుభయోః స్వవిభూతిత్వం - బద్ధానామల్పీయస్త్వం - తత్ప్రాప్యస్థానం తస్యాపి తద్విభూతిత్వం చ ప్రతిపాదయతః "త్రిపాదూర్ధ్వ" ఇత్యాదేరర్థమాహ ॥ పాదా ఇతి ॥ త్రిపాత్ త్రయః పాదాః యస్య సః త్రిపాత్ - పురుషః పరమపురుషః - ఊర్ధ్వః ప్రకృతిప్రాకృతేభ్య ఉపరిష్టాత్ - ఉదైత్ ఉదయం గతః - స్వేచ్ఛయా త్రిపాద్విభూతిమణ్డలే విగ్రహస్సమస్తముక్తనిత్యభోగ్య ఆస్త ఇత్యర్థః అత్ర పాదశబ్దః పాదవదంశత్వేనావస్థితానాం ముక్తానాం తత్ప్రాప్యస్థానస్య చ భాగానాహ - ఏవం చ త్రయః పాదాః ముక్తనిత్యవర్గస్య తత్ప్రాప్యస్థానస్య చ భాగాః - విభూతిత్వేన - యస్య సః - త్రిపాత్ - బద్ధజీవతత్ప్రాప్యస్థానాపేక్షయా ముక్తతత్ప్రాప్యస్థానానాం త్రిభాగత్వకథనమనన్తత్వతాత్పర్యకం - అస్య పరమపురుషస్య పాదః - విభూతిభూత ఏకో భాగః ఇహ ప్రకృతిమణ్డలే - అభవత్ - బద్ధాస్తత్ప్రాప్యస్థానాని "ఏకాంశేన స్థితో జగత్" "యస్యాయుతాయుతశతైకకలాంశకాంశే విశ్వం విచిత్రచిదచిత్ప్రవిభాగవృత్తం" ఇత్యుక్తప్రకారేణ తద్విభూత్యేకదేశ ఇతి శ్రుత్యర్థః ॥ ఏతదేవ వ్యాచష్టే పాదా ఇతి ॥ త్రయః పాదాస్తు బహిః ప్రకృతేః - ప్రాకృతేభ్యో బహిరాసన్ య ఏతస్య పాదాః - తే అప్రజానాం జన్మరహితానాం ముక్తానాం - ఆశ్రయాః ప్రాప్యా ఇత్యర్థః - ఏకస్య పాదస్య బహ్వాప్తత్వమాహ ॥ అన్తరితి ॥ అపరః సాంసారికక్షేత్రజ్ఞవర్గప్రాప్యస్థానరూపః పాదః - త్రిలోక్యా అన్తరిత్యర్థః - తమేవ పాదం విశినష్టి - గృహమేధః - అహఙ్కారమమకారాదిమాన్ వర్ణాశ్రమాన్వితశ్చేత్యర్థః - అబృహద్వ్రతః కర్మవశ్యః - ఉపచారాత్ప్రాప్తే ప్రాప్తృధర్మవ్యపదేశః *॥౨౦॥* ఏవమపారమహిమత్వముపపాద్యాథ ప్రపఞ్చమనుముముక్షూణాం చ భగవల్లీలావిభూతిత్రిపాద్విభూతిగతిహేతుమార్గద్వయప్రతిపాదకం "తతో విష్వఙ్" ఇతి వాక్యం వ్యాచ

ష్టై॥స్పలఇ ॥పివిధంసుష్ఠుఅశ్చఅఅవష్పడ-ఋత్రఅష్ట-న్యాభూమాద్యన్ప్రాదిమార్గ-పచక్రమే అక్రమత, ఆక్రాన్తవానిత్యర్థః కదంభూతేస్సృతీ-సాశనానశనే-అశనంభోగః-భోగార్థస్వతదభావావ్యాం మార్గయోస్సాశనత్వానశనత్వే-సాశనానశనలక్షణమార్గద్వయ పాప్త్యుపాయమాహ॥ యదితి॥ యత్రమార్గద్వయమధ్యే-అవిద్యాకర్మ,,అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాస్త్యై,, త్యాద్యుక్తైః-కర్మరూపాఽవిద్యామూమూవిమార్గప్రాప్త్యుపాయభూతావికా-విద్యా- అర్చిరాదిప్రాప్త్యుపాయభూతాపరమాత్మోపాసనరూపాఽపరా-పురుషోజీవస్తు ఉభయాశ్రయః సాధనద్వయనిష్ఠః,,తంవిద్యాకర్మణీసమన్వారభేతే,,ఇతిశ్రుతేః-సమన్వారభేతేసజ్జచ్ఛే తేఇత్యర్థః ॥౨౦॥ ❋ ఏవంబుముక్షుముముక్ష్వధికారిభేదేన-తద్గన్తవ్యమార్గద్వయం-తదుపాయం-చోక్త్వాఽథభగవతస్స్వవిభూతిభూతప్రపఞ్చాద్వైలక్షణ్యం-భగవతఃప్రపఞ్చాకారేణ పరిణామం-తద్గతదోషాసంస్పర్శిత్వంచప్రతిపాదయ ,,తస్మాద్విరాడజాయత,, ఇత్యాదివాక్యంవ్యాచష్టే॥తస్మాదితి॥విరాట్అణ్డకారణమాతోవిరాట్పురుషోఽనిరుద్ధః - అణ్డాదిప ల్యబ్లోపేపఞ్చమీ యస్మాత్స్వశరీరమాతాత్ప్రధానాదుపాదానాత్ యదణ్డం-సృష్ట్వా-స్వయమపిభూతేన్ద్రియగుణాత్మకః-దేవాదివ్యష్టిప్రపఞ్చానురూపోజజ్ఞే-తదణ్డరూపం ద్రవ్య-మత్యగాత్-నతత్రపరిచ్ఛిన్నః- బహిరపివ్యాప్తవానిత్యర్థః-అత్రదృష్టాన్తః ఆశ్రయాన్ఘటాదిపదార్థజాతా-న్గోభిఃకిరణైః-రాదిత్యఇవాత్యగాదిత్యర్థ -వేదాన్తేషుసత్కార్యవాదస్యాభిహితత్వా - త్కారణభూతోవిరాడేవ-వ్యష్టిరూపేణజజ్ఞే-సూక్ష్మచిదచిత్స్వరూపకోభగవానేవ-స్థూలచిదచిత్స్వరూపకోజాతః-జాతశ్చ-స్వయంస్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతదోషైరస్పృష్టః-స్వకార్యభూతకృత్స్నప్రపఞ్చమత్యగాత్స్వాపేక్షయాఽత్యన్తవిలక్షణ ఇత్యర్థః-నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకస్యపరమపురుషస్యజగదుపాదానత్వా,దుపాదానస్యావస్థాశ్రయత్వ - రూపత్వా, త్ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం త్రయాణామవస్థాశ్రయత్వమస్త్యేవ-తత్రాచేతనస్యావస్థాశ్రయత్వం,స్వరూపాన్యథాభావరూపం-చేతనస్యతు-స్వభావాన్యథాభావరూపం, ఈశ్వ

మేవిష్వఙ్ప్యక్రామ సాశనానశనే అభి। యదవిద్యాచవిద్యాచపురుషస్తూభయాశ్రయః॥౨౦॥తస్మాదణ్డంవిరాడ్జజ్ఞే భూతేన్ద్రియగుణాత్మకః।తద్ద్రవ్యమత్యగాద్విశ్వంగోభిస్సూర్యఇవాశ్రయాత్॥౨౧॥యదాస్యనాభ్యాన్నళినాదహమాసంమహాత్మనః।నావిన్దంయజ్ఞసంభారాన్పురుషావయవాదృతే॥౨౨॥తేషుయజ్ఞస్యపశవస్సవనస్పతయఃకుశాః।ఇదంచదేవయజనంకాలశ్చోరుగుణాన్వితః॥౨౩॥వస్తూన్యోషధయస్స్నేహారసలోహమృదోజలమ్।ఋచోయజూంషిసామానిచాతుర్హోత్రంచసత్తమ॥౨౪॥నామధేయానిమన్త్రాశ్చదక్షిణాశ్చవ్రతాని

రస్యతు-కార్యావస్థచేతనాచేతననియన్తృత్వరూపం-నహి- కారణావస్థచేతనాచేతననియమనాత్కార్యావస్థచేతనాచేతననియమనమభిన్నమితివక్తుంశక్యం-కించేశ్వరస్యసద్వారకావస్థాశ్రయత్వమస్త్యేవ-ఏవ -మసాంకర్యేణావస్థానాం ప్రతినియతత్వా-చ్ఛుక్లనీలాదితన్త్వారబ్ధపటేశౌక్ల్యాదేస్తత్తద్దేశగతత్వవ, చ్చేతనాచేతనగతాధర్మాః-అజ్ఞత్వపరిణామిత్వాదయస్తత్రైవావతిష్ఠన్తే, నపరమాత్మానంస్పృశన్తి-పరమాత్మాతు- స్వయంనిరస్తనిఖిలదోషోఽనవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణః, స్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతస్వపర్యన్తనామరూపనిర్వాహకః- కారణావస్థచేతనాచేతనశరీరకత్వేన - తద్వాచిభిశ్శబ్దైరభిధీయమాన - స్సర్వవస్తుసమానాధికృతోఽవతిష్ఠతఇత్యయమత్రసంగ్రహః,, శ్రుత్యర్థస్తు,,తస్మాత్పరమప్రస్తుతకారణపురుషా-ద్విరాడనిరుద్ధో-జజ్ఞే అవతీర్ణః-విరాజోఽనిరుద్ధా-ద్వైరాజోబ్రహ్మణ్యశరీరకః పురుషో జజ్ఞే, జాతశ్చ,సఃవైరాజః- భూమింవిశ్వం,పశ్చాదుపరిష్టా- దధఃఅన్తశ్చ,అత్యరిచ్యత,తద్విలక్షణోవ్యాప్తవానితి❋॥ ౨౧ ॥ ❋నన్వేవంపురుషఏవచేత్సర్వం, తర్హి, యజ్ఞస్యతత్సాధనానాంచాపృథగ్భావాద్యజ్ఞైఃపురుషారాధనంనసిధ్యతీత్యాశఙ్క్యతత్పరిహారాయ,,యత్పురుషేత్యాదిమన్త్రార్థంసంగృహ్యాదర్శయతి॥ యదేతి॥మహాత్మనఃఅస్యవిరాడాఖ్యానిరుద్ధస్య-నాభౌభవంనాభ్యం, తథాభూతాన్నళినాత్కమలా - దహంచతుర్ముఖః-యదా-ఆసంఅభవం,తదాపురుషావయవాద్వినా-యజ్ఞసంభారాన్అన్యానియజ్ఞసాధనాని-నావిన్దం,నాపశ్యమ్❋॥౨౨॥ ❋తేషుపురుషావయవేషు-యజ్ఞస్యసాధనాన్యాసన్నితిశేషః- తాన్యాహ॥పశవఇతి॥ వనస్పతయోయూపాదయః-దేవయజనందేవాఇజ్యన్తేఽస్మిన్నితిదేవయజనం-యాగభూమిః- ఇదంచేతివచనాద్యజ్ఞార్హస్థానేఽపవిష్టఃకథయతీతిగమ్యతే॥బహుగుణాన్వితఃకాలోవసన్తాదిః-వస్తూనిపురోడాశాదీని- తదర్థాఓషధయఃవ్రీహ్యాదయః - స్నేహాఆజ్యాదిః - రససోమాదిరసః-లోహాస్సువర్ణాదిః - మృదఃకపాలాదీని,చాతుర్హోత్రంచతుర్హోతృశబ్దవాచ్యైర్మన్త్రైఃప్రకాశ్యంకర్మ- హేసత్తమసతాంశ్రేష్ఠ❋॥౨౩॥ ౨౪॥ ❋నామధేయానిజ్యోతిష్టోమాదీని- ఋగాదినాముక్తత్వాత్ మన్త్రాఃస్వాహాకారాదయః-వ్రతంపయో

ఫలవాచకం - దేవతానుక్రమః దేవతానామనుక్రమః ఉద్దేశః, యద్వా - దేవతేతి పృథక్పదం - సచానుక్రమః అనుసారః - అను
పూర్వీ - కల్పః ప్రయోగవిధిః - సఙ్కల్పః కర్తవ్యాధ్యవసాయః - తన్త్రం క్రియాకలాపః - గతయో విష్ణుక్రమాద్యాః - మతయః
దేవతాధ్యానాని - శ్రద్ధా కర్తవ్యవిషయా త్వరా - ప్రాయశ్చిత్తం వైకల్యసమాధానం - సమర్పణం దేవతాం ప్రతి సమర్ప
ణం, మయా - పురుషావయవైస్సంభారాః యజ్ఞసాధనాని సంభృతాని సంపాదితాని ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ఇతీత్థం సంభృ
తాస్సంపాదితాస్సంభారా యేన - సోఽహం - తమేవ పురుషం నియన్తారం యజ్ఞం విష్ణుం, తేనైవ యజ్ఞేనైవ - ఆయజం ఇ
ష్టవానస్మి - అనేన "యజ్ఞేన యజ్ఞమయజన్త" ఇతి మన్త్రార్థ ఉక్తః ॥ ౨౭ ॥ తేన దేవా అయజన్త, ఇత్యస్యార్థం సంప్రప
ఞ్చయతి ॥ తత ఇతి ద్వాభ్యామ్। తే తవ, భ్రాతరః మరీచ్యాదయో, నవ ప్రజాపతయః - సుసమాహితచిత్తాః, వ్యక్తమిన్ద్రా
దిరూపేణ - అవ్యక్తం స్వతః - పురుషం పరమపురుష - మయజన్ ఇష్టవన్తః ॥ ౨౮ ॥ కాలే స్వే స్వే అవసరే - మన్వాదయః
క్రతుభిర్విభుం ఈజిరే ఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం యద్రూపమిత్యాది ప్రశ్నానాం పురుషసూక్తసంవాదేనోత్తరాణ్య
భిధాయ, యదధిష్ఠానమిత్యేతత్ప్రశ్నస్యోత్తరార్థముపసంహరతి ॥ నారాయణ ఇతి ॥ ఆహితమవస్థితం - ఏవం - స్వస్మి
న్నేవ సూక్ష్మరూపేణావస్థితం - విశ్వం - స్వశరీరభూతేన మయా సృజతి - రుద్రరూపేణ హరతి, పురుషరూపేణ తం పా
తీత్యుపసంహరతి ॥ గృహీతేత్యాది - స్వతః అగుణః సత్త్వాదిగుణరహితః - ప్రత్యగాత్మస్వరూపం హి స్వతస్సత్త్వాదిరహి
తం - అగుణోఽప్యహం - గృహీతాః మాయయా ఉరవో గుణాః యేన తథాభూత - స్సర్గాదౌ తన్నియుక్తః, తన్నియోజ్యస్సన్
సృజామి। హరో రుద్రః - తద్వశః తదధీనః - విశ్వం హరతి - పురుషరూపేణ స్వావతారరూపేణ, పాతి, అత్ర తన్నియుక్తః,

---

చ। దేవతానుక్రమః కల్పస్సఙ్కల్పస్తన్త్రమేవ చ ॥ ౨౫ ॥ గతయో మతయశ్శ్రద్ధా ప్రాయశ్చిత్తం సమర్పణమ్।
పురుషావయవైరేతే సంభారాస్సంభృతా మయా ॥ ౨౬ ॥ ఇతి సంభృతసంభారః పురుషావయవైరహమ్। త
మేవ పురుషం యజ్ఞం తేనైవాయజమీశ్వరమ్ ॥ ౨౭ ॥ తతస్తే భ్రాతర ఇమే ప్రజానాం పతయో నవ। అయజన్వ్య
క్తమవ్యక్తం పురుషం సుసమాహితాః ॥ ౨౮ ॥ తతశ్చ మనవః కాల ఈజిరే ఋషయోఽపరే। పితరో విబు
ధా దైత్యా మనుష్యాః క్రతుభిర్విభుమ్ ॥ ౨౯ ॥ నారాయణే భగవతి తదిదం విశ్వమాహితమ్। గృహీతమాయోరు
గుణస్సర్గాదావగుణస్స్వతః ॥ ౩౦ ॥ సృజామి తన్నియుక్తోఽహం హరో హరతి తద్వశః। విశ్వం పురుషరూపేణ పరి
పాతి త్రిశక్తిధృక్ ॥ ౩౧ ॥ ఇతి తేఽభిహితం తాత యథేదమనుపృచ్ఛసి। నాన్యద్భగవతః కిఞ్చిద్భావ్యం సదసదా
త్మకమ్ ॥ ౩౨ ॥ న భారతీ మేఽఙ్గ మృషోపలక్ష్యతే న కర్హిచిన్మే మనసో మృషా గతిః। న మే హృషీకాణి పతన్త్యసత్ప
థే యన్మే హృదౌత్కణ్ఠ్యవతా ధృతో హరిః ॥ ౩౩ ॥ సోఽహం సమామ్నాయమయస్తపోమయః ప్రజాపతీనా

తద్వశ ఇత్యనేన, బ్రహ్మరుద్రయోస్తన్నియామ్యత్వప్రతీతేః - పురుషరూపేణేత్యత్ర తత్తత్ప్రతీతేశ్చ, సృష్టిసంహారౌ
బ్రహ్మరుద్రాఖ్యజీవాన్తర్యామిత్వేన కరోతి - పాలనం తు స్వయమేవేతి వేదితవ్యమ్ ॥ అత్ర త్రిశక్తిధృత్ సృష్టిస్థితిసంహార
సామర్థ్యరూపశక్తిత్రయయుక్త ఏక ఏవేత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ యద్రూపమిత్యాదిప్రశ్నానాం యచ్చాత్మకత్వమిత్యే
వమాదిసర్వప్రశ్నానాం చ సామాన్యేనోత్తరం యదుక్తం "వాసుదేవాత్పరో బ్రహ్మన్నచాన్యోఽర్థోఽస్తి తత్త్వత" ఇ
తి, "పురుష ఏవేదꣳ సర్వమితి" శ్రుత్యా చ తద్దృఢీకృతం - తదుపసంహరతి ॥ ఇతీతి ॥ హే తాత - ఇదం విశ్వం ప్రతి - య
థా అనుపృచ్ఛసి - విశ్వవిషయప్రశ్నం కరోషి - తస్య ప్రశ్నస్యోత్తరం - చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగత్ కిఞ్చిదపి -
భగవతః అన్యత్ పృథగ్భూతం న భావ్యం నానుసన్ధేయం - ఇతి తే తుభ్య - మభిహితమిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ యదుక్తం, "నైతావ
త్త్వం యతోఽహమేతద్విజ్ఞాయ మామీశ్వరం బ్రవీషీతి - తదుపపాదయితుముపసంహరతి ॥ నేతి ॥ మే భారతీ వాక్, మృషా
మిథ్యా - న దృశ్యతే - మే మనసో - గతిః వృత్తిః న మృషా - హృషీకాణీన్ద్రియాణి, అసత్పథే అసద్విషయే - న పతన్తి న ప్రవర్త
న్తే, యద్యస్మాత్, మే మయా ఔత్కణ్ఠ్యం ఆశా, తద్వతా హృదయేన హరిర్ధృతః, ధ్యాతః, అఙ్గ హే నారద అతో మే వాఙ్మన
సేన్ద్రియాణాం ప్రవృత్తయః - సత్యార్థాః - న తు మృషా భవన్తీత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ అతో మమాపి జ్ఞానప్రదో మదచి
న్త్యస్వరూపస్వభావస్సర్వేశ్వరో మత్తోఽన్యోఽస్తీత్యాహ ॥ సోఽహమితి ॥ సమామ్నాయమయః సమామ్నాయప్రచురః -
తపోమయః తపః ప్రచురః, విద్యాతపోభ్యాం సర్వోత్కృష్ట ఇత్యర్థః ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం - అభివన్దితః తైర్నమ
స్కృతః, తేషాం పతిశ్చ - ఆత్మనః సంభవః ఉత్పన్నః, తత్కృపాలబ్ధజ్ఞానసంపన్నోఽహం - సమాహితేన - నిపుణం
నిర్విణ్ణం - యోగం సమాస్థాయ యస్స్వమాయావిభవం స్వయం గతః - తం పరమాత్మానం, నతో నాధ్యగచ్ఛం, స్వరూ

పత్తో గుణతశ్చైతావానితి న జ్ఞాతవాన్, ❁ అత - స్తచ్చరణం ప్రతి కేవలం నతోఽస్మీత్యాహ, కథంభూతం చరణం సమీయుషాం శరణాగతానాం - భవచ్ఛిదం సంసృతినివర్తకం స్వస్త్యయనం మఙ్గళానామాశ్రయం - సుమఙ్గళం సుసేవ్యం అనవగమే దృష్టాన్తః యథా నభస్స్వాన్తమితి దోషాస్పర్శ్యాయదుగ్రహత్వా యచ నభస్వద్వ్యాప్తాః, దుస్స్పర్శాః పాణినా వాయుః, ఇతి న హాఽఽకారతో స్తైః - స్వమాయావిభవం స్వయం గత ఇత్యనేన యవనికాం గత ఇతి వదన్యానుపలభ్యత్వము క్తం, న తు మాయావశ్యత్వం, ఆత్మమాయావిభవేనాన్యానుపలభ్యత్వం గత ఇత్యర్థః ఏవంవిధం పరమాత్మానమ స్తపిథో స్యహమేవ నాధ్యగచ్ఛం అన్యే - నాధిగచ్ఛన్తీతి కిము వక్తవ్యమిత్యాహ ॥ అథేతి ॥ అపరే దేవాః కుతో సోఽతోఽర్వా ఇత్యర్థః ॥౩౪॥౩౫॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥ నాహమితి॥ యూయమితి సనకాద్యభిప్రాయేణ బహువచననిర్దేశః వామదేవో నామ కశ్చిదృషిశ్శంకరో వా,, న చాహం న చ శంకరః జానన్తి,, తి వైష్ణవీయ చతుర్ముఖవాక్యాన్తరాత్ యదృతాం యస్య పరమాత్మనః ఋతాం సత్యాం, గతిం స్వరూపయాపయ వావస్థితిం బహుతద్గమితి పారాన్తరం,, అస్మదాదయో న విదుః, కైముత్యనయేనాహ॥ కిము తేతి॥ కుతో న విదురిత్యత ఆహ॥ తన్మాయయేతి॥ తస్య భగవతో మాయయా,, దైవీ హ్యేషా గుణమయీ,, త్యుక్తవిధయా మాయయా - మోహితా బుద్ధిర్యేషాం తే తన్మాయయా మోహితబుద్ధిత్వా - దేతే న విదురిత్యర్థః తర్హి కిం విదన్తీత్యత ఆహ। తేనైవ వినిర్మితమిదమచేతనం శరీరం - స్వాత్మసమం ఆత్మానం దేహాకారం చ వ్యాచక్ష్మహ ఇత్యర్థః దేహాత్మవివేకానభిజ్ఞానాం కథం పరమాత్మవేదనమితి భావః ❁॥౩౬॥ ❁ తర్హి మాయాతరణే కః ఉపాయ ఇత్యత ఆహ ॥ యస్యేతి॥ యస్య భగవతః అవతారాణాం కర్మాణి చేష్టితాని - అస్మదాదయశ్చతుర్ముఖాదయో మే గాయన్తి - యం, తత్త్వేన యాథాత్మ్యేన న విదన్తి న జానన్తి, కిం తు తస్మై భగవతే నమః కుర్వన్తి తస్య గుణకర్మానుకీర్తనమేవ మాయాతరణోపాయ ఇత్యభిప్రా

మభివన్దన్తి తత్పదం। ఆస్థాయ యోగం నిపుణం సమాహిత స్తం నాధ్యగచ్ఛం యత ఆత్మసంభవః ॥ ౩౪ ॥ నతోఽస్మ్యహం తచ్చరణం సమీయుషాం భవచ్ఛిదం స్వస్త్యయనం సుమఙ్గళమ్। యో హ్యాత్మమాయావిభవం స్వయం గతో యథా నభస్స్వాన్తమథాపరే కుతః ॥ ౩౫ ॥ నాహం న యూయం ❁ యదృతాం గతిం విదుర్న వామదేవః కిముతాపరే సురాః। తన్మాయయా మోహితబుద్ధయస్త్విదం వినిర్మితం చాత్మసమం విచక్ష్మహే ॥ ౩౬ ॥ యస్యావతారకర్మాణి గాయన్తి హ్యస్మదాదయః। న యం విదన్తి తత్త్వేన తస్మై భగవతే నమః ॥ ౩౭ ॥ స ఏష ఆద్యః పురుషః కల్పే కల్పే సృజత్యజః। ఆత్మాత్మన్యాత్మనాఽఽత్మానం సంయచ్ఛతి చ పాతి చ ॥౩౮॥ విశుద్ధం కేవలం జ్ఞానం ప్రత్యక్సమ్యగవస్థితమ్ సత్యం పూర్ణమనాద్యన్తం నిర్గుణం నిత్యమద్వయమ్॥ ౩౯॥ ఋషే విదన్తి క

యః ❁ ॥౩౭॥ ❁ కే తే అవతారాః కాని చేష్టితాని - యదనుకీర్తనేన మాయాం తీర్యేత ఇత్యాకాఙ్క్షాయామవతారాం స్తత్కర్మాణి చ వక్ష్యన్ యదుపాసిత్యాత్ ప్రశ్నానాముత్తరాణ్యుపసంహరతి॥ స ఏష ఇతి ॥ కర్మాధీనజగతః ఏష - ఆద్యః కారణభూతః - పరమపురుషః కల్పే కల్పే ప్రతికల్పం - ఆత్మన్యేవ ఆధారే ఆత్మనా ఉపకరణభూతేన, ఆత్మానం ఉపాదానభూతం ఆత్మైవ కర్తా సృజతి సంయచ్ఛతి సంహరతి - పాతి చ ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ నన్వయం జగద్వ్యాపారో భగవతః కిం కర్మాధీన ఇత్యాశఙ్క్యనేత్యాహ॥ విశుద్ధమితి॥ పుణ్యపాపరూపకర్మరహితం - అతో న జగద్వ్యాపారః కర్మాధీన ఇత్యర్థః - ఏవం చ కర్మాధీనవ్యాపారజీవస్వరూపాద్వైలక్షణ్యముక్తం భవతి - జీవవిలక్షణం చేతత్ తర్హి జడమిత్యత ఆహ। కేవలం జ్ఞానం, క్వచిదప్యజడమిత్యర్థః తర్హి కిం ఘటపటాద్యాకారవృత్తిజ్ఞానమిత్యత ఆహ। ప్రత్యక్ - స్వస్మై భాసమానం - నను జీవోఽప్యేవంరూప ఇత్యత ఆహ, సమ్యగవస్థితం అర్థాన్తరానపేక్షస్థితిం జీవస్తు పరమాత్మాధార్య ఇత్యభిప్రాయః - అన్యానపి చేతనాచేతనవిలక్షణాకారానాహ। సత్యం స్వరూపతో ధర్మతశ్చ నిర్వికారం - అనేన స్వరూపతో వికార్యచేతనద్రవ్యం స్వభావతోఽపి కారి చేతనశ్చ వ్యావృత్తః - పూర్ణం అవాప్తసమస్తకామం - నిర్గుణం సత్త్వాదిరహితం అనాద్యన్తం ఉత్పత్తివినాశరహితం, అత ఏవ నిత్యం కాలానవచ్ఛిన్నం - అద్వయం సమాభ్యధికరహితం - ఏతే యథాసంభవం చేతనాచేతనవ్యావర్తకత్వేనానుసంధేయాః ❁ ॥౩౯॥ ❁ అత్ర విద్వదనుభవం ప్రమాణయతి॥ ఋషే ఇతి॥ హే ఋషే నారద ఆత్మా అన్తఃకరణం ఆశయో వాసనా, ప్రశాన్తా ఆత్మేన్ద్రియాశయా యేషాం తే, కవయః - తత్ ఉక్తవిధం పరమాత్మస్వరూపం జానన్తి, కవయస్సమీచీనతర్కైర్వివిచ్య తత్స్వరూపం చేతనాచేతనవిలక్షణం శోధయన్తి, కుతర్కైర్దుర్జ్ఞేయత్వమాహ॥ అసత్తర్కైరసతాం

౩౬॥ శ్లో॥ పా ❁ బహుతద్గతిం విదుః,

త్వరైరకః సతామేవవా హేతువాద్రైర్యదావిప్లుతముపద్రుతం - స్యాత్తదాతిరోధీయేతేత్యర్థః ❀ ॥ ౪౦ ॥ ❀ అథావతారాం స్తత్కర్మాణిచపివతురాదిమావతారమాహ ॥ఆద్యఇతి॥ పురుషః విరాట్పురుషః పరస్యవిష్ణోరాద్యోవతారఇత్యర్థః ఆద్యత్వం మత్స్యకూర్మాద్యపేక్షయా - అస్యవిభూతిరాహ। కాలఇత్యాదికాలాదయః, రూపవతస్స్వరూపమిత్యత్రత్రాన్వయః-రూపవతః అకర్మకృతరూపస్యస్వరూపం స్వీయం రూపం శరీరం కాలాదయస్తన్నియామ్యవర్గరూపవిభూతిరితపరంతత్త్వం కాలాదీనాం పరం యాదాత్మ్యమిత్యర్థః -స్వభావః, ప్రకృతిగతపరిణామస్వభావః సదసచ్చేతనమచేతనం స్థూలసూక్ష్మం వా ద్రవ్యం - పృథివ్యాదివికారో మహదహంకారాదిః గుణస్సత్వాదిః, ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మాత్మకాని, విరాడన్తరిక్షం -స్వరాట్ స్వర్గః,, అయంలోకస్తు వై సమ్రాడన్తరిక్షం విరాట్స్మృతం। స్వరాడసౌస్మృతోలోక,, ఇత్యుక్తేః, స్థాస్ను స్థావరం -చరిష్ణు జఙ్గమం భూమ్నః భూమవతో భగవతః ❀॥౪౧॥ ❀ కించ బహునాసంక్షేపేణశృణ్విత్యాహ॥ అహమితి॥ అహం బ్రహ్మా- భవో రుద్రః, యజ్ఞో విష్ణుః, యద్యప్యయం విభూతిమధ్యే పఠిత, స్తథాపినవిభూతిః అర్థాన్తరాభావాత్ పాలనాధికృతవిష్ణ్వవతారగతపాలనానుగుణం యత్సామర్థ్యం, తస్య విభూతిత్వద్యోతనాయ యజ్ఞోపి విభూతిషు పఠితః విభూతిత్వం నామ - నియామ్యత్వం సర్వభూతానాం ప్రవర్తనరూపం నియమనమాత్మతయాఽవస్థానాత్, ఆత్మాహినామశరీరస్యసర్వాత్మనా ఆధారో నియన్తా శేషీచ-భగవతస్స్వవిభూతిభూతేషు సర్వేష్వాత్మతయాఽవస్థానమేవక్వచిత్తత్తచ్ఛబ్దసామానాధికరణ్యనిర్దేశే హేతుః, భగవత్యాత్మతయాఽవస్థితే హి - సర్వేశబ్దాస్తస్మిన్నేవ పర్యవస్యన్తి- యథా దేవమనుష్యపక్షివృక్షాదయశ్శబ్దాశ్శరీరాశ్రప్రతిపాదయన్తస్తత్తదాత్మని పర్యవస్యన్తి-దక్షాదయో-యేఇమే, ప్రజేశాః భవదాదయోనారదప్రభృతయః సనకాదయః - ఖగలోకపాలాః పక్షిశ్రేష్ఠాః - తలలోకపాలాః పాతాళేశ్వ

> వయః ప్రశాన్తాత్మ్నేన్ద్రియాశయాః। యదాతదేవాసత్తరైరకస్తిరోధీయేతవిప్లుతమ్॥౪౦॥ ఆద్యోఽవతారః పురుషః పరస్యకాలస్స్వభావస్సదసన్మనశ్చ। ద్రవ్యం వికారో గుణఇన్ద్రియాణి విరాట్స్వరాట్స్థాస్నుచరిష్ణుభూమ్నః॥౪౧॥ అహం భవో యజ్ఞఇమే ప్రజేశా దక్షాదయో యే భవదాదయశ్చ। స్వర్లోకపాలాః ఖగలోకపాలాన్నృలోకపాలాస్తలలోకపాలాః॥౪౨॥ గన్ధర్వవిద్యాధరచారణేశా యేయక్షరక్షోరగనాగనాథాః। యేవా ఋషీణామృషభాః పితౄణాం దైత్యేన్ద్రసిద్ధేశ్వరదానవేన్ద్రాః। అన్యేచయే ప్రేతపిశాచభూతకూష్మాణ్డయాదోమృగపక్ష్యధీశాః ॥ ౪౩ ॥ యత్కించలోకే భగవన్మహస్వదోజస్సహస్వద్బలవత్క్షమావత్। శ్రీహ్రీవిభూత్యాత్మవదద్భుతార్ణం తత్త్వం పరం రూపవతస్స్వరూపమ్ ॥ ౪౪ ॥ ప్రాధాన్యతో యానృషఆవదన్తిలీలావతారాన్పురుషస్యభూమ్నః। ఆపీయతాం- కర్ణకషాయశోషానను క్రమిష్యేతఇమేసుపేశాన్ ❀॥౪౫॥
>
> ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః ❀
>
> బ్రహ్మోవాచ॥ యత్రోద్యతః క్షితితలోద్ధరణాయబిభ్రత్క్రీడింతనుం సకలయజ్ఞమయీమనన్తః। అన్తర్మ

శాః ❀॥౪౨॥ ❀ గన్ధర్వాదీనామీశాః - ఉరగాః సర్పాః నాగాః గజాః - యక్షాదీనాం యేనాథాః రక్షోరగేతిసంధిరార్షః ఋషీణాంపితౄణాంచ యేశ్రేష్ఠాః దైత్యాః దితిపుత్రాః ప్రేతాదీనామధీశాః ❀॥౪౩॥ ❀ కించ బహునా యత్కించిద్భగవదాది-తత్సర్వం రూపవతస్స్వరూపమిత్యన్వయః భగవత్ ఐశ్వర్యవత్ - మహస్వత్ తేజస్వత్ - ఓజస్వత్ ఉత్సాహవత్ సహస్వత్ వేగవత్ ధైర్యవత్ బలవత్ ధారణాసామర్థ్యవత్, క్షమావత్ సహనవత్, శ్రీశ్శోభా - హ్రీర్లజ్జా విభూతిర్నియామ్యవర్గః ఆత్మాబుద్ధిస్తద్యుక్తం, అద్భుతార్ణం అద్భుతశబ్దవాచ్యం, ఏతత్సర్వం రూపవతః ప్రశంసాయాం మతుప్, అకర్మకృతస్వేచ్ఛోపాత్తదివ్యమఙ్గళాస్పదవిగ్రహస్య - భగవతో విరాట్పురుషస్య, స్వీయా విభూతిరిత్యర్థః ❀॥౪౪॥ ❀ అవతారాణామానన్త్యాత్తత్ర ప్రసిద్ధాన్వక్ష్యామీత్యాహ॥ ప్రాధాన్యతఇతి॥ అసత్కథాశ్రవణైః యేకర్ణయోః కషాయాః మలాః - తాన్ శోషయన్తీతి తథా-తాన్ సుపేశాన్ సున్దరాన్ హేఋషే అవదన్తిమునయఇతి శేషః,, ఋషయఇతిపాఠే,, ఋషయోవదన్తీత్యన్వయః, తాన్-తేభ్యః - అనుక్రమిష్యే క్రమేణవర్ణయిష్యామి, తదనుశ్రవణామృతం త్వయాఆపీయతాం యద్వా - ఆపీయతామితిశత్రన్తం, ఆపిబతాం కర్ణకషాయశోషానిత్యర్థః ❀॥౪౫॥ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రిచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం షష్ఠోఽధ్యాయః.

ఏవం ప్రతిజ్ఞాయావతారాం స్తత్కర్మాణితత్ప్రయోజనానితత్తద్గుణాంశ్చాహ॥ యత్రేత్యాదినా-యత్రయదాకాలే

౪౪॥శ్లో॥ ❀ ప్రాయాన్నృషయోవదన్తి

క్షితితలోద్ధరణార్థం, సమస్తయజ్ఞావయవాం క్రోడీంవారాహీం తనుంబిభ్రత్సన్ ఉద్యతః అనన్తః - అపరిచ్ఛిన్నస్వరూ
పస్వభావో భగవాన్ - దంష్ట్రియా - అన్తర్మహార్ణవం సముద్రస్యాన్తః, ఉపాగతం సమాగతం, హిరణ్యాక్షఇతి ప్రసిద్ధం, ఆ
దిదైత్యం దితేః ప్రథమం పుత్రం - దదార విదారితవాన్, తత్ర దృష్టాన్తః వజ్రధరః ఇన్ద్రః అద్రిమివేత్యర్థః ॥౧॥ సుయజ్ఞా
వతారమాహ॥ జాతఇతి॥ రుచేః ప్రజాపతేః సకాశాత్తద్భార్యాయాం ఆకూతేః సూనుస్సుయజ్ఞో నామ జాతః, సచ స్వభార్యా
యాం దక్షిణాయాం - సుయమాన్ సుయమాఖ్యగుణయుక్తాన్ యామాన్ దేవానిత్యర్థః, యజ్ఞస్య దక్షిణాయాం తుపుత్రా ద్వాద
శజజ్ఞిరే - యామా ఇతిసమాఖ్యాతా,, ఇతి వచనాత్ అజనయత్ ఉత్పాదయామాస - ఆకూతేస్సూనుస్స ఏవేన్ద్రస్సన్ - య
దా ఆర్తిం, మహరత్ - తదా పూర్వం సుయజ్ఞ ఇత్యుక్తోపి అనుపశ్చాత్ ఏను నామా తామహేన - హరిరిత్యుక్తః అనేనదేవా
త్పాదనం లోకత్రయార్తిహరణం చకర్మ దర్శితం - ఏవం సర్వత్రావతారస్తత్కర్మ చ జ్ఞేయమ్ ॥ ౨ ॥ కపిలావతారమా
హ॥ జజ్ఞ ఇతి॥ కర్దమప్రజాపతేర్గృహే తద్భార్యాయాం దేవహూత్యాం , హేద్విజ - నారద - నవభిస్త్రీభిః భగినీభిస్సహ
జజ్ఞే జాతః - సచ స్వమాత్రే - ఆత్మగతిం ఆత్మజ్ఞానం - మోక్షమార్గంవా - ఉక్తవాన్ - యయా ఆత్మగత్యా - సా దేవహూతిః - ఆ
త్మశమలం మలినీకరణరూపం - అస్మిన్ దేహే జాతం - గుణసఙ్గపఙ్కం గుణత్రయసఙ్గ ఏవ పఙ్కః - స్తం - విధూయ కపిలస్య గతిం -
కపిలోక్తగతిం - ప్రాప్తవతి ॥౩॥ దత్తాత్రేయావతారమాహ॥ అత్రేరితి॥ అపత్యం పుత్ర - మాకాఙ్క్షమాణాదత్రేః - స్తు
ష్టః - మయా - అహమేవ - తుభ్యం దత్త ఇతి యత్ యత - ఆహ - తత - స్స భగవాన్ - నామ్నా దత్త ఇతి జాత - స్స్వభక్తేభ్యో యోగై
శ్వర్యదానం తచ్చరిత్రం దర్శయతి - యస్య పాదపఙ్కజయోః - పరాగ - స్తేన పవిత్రితా దేహా యేషాం తే - హైహయాద్యాః

హార్ణవముపాగతమాదిదైత్యం తం దంష్ట్రియాఽద్రిమివ వజ్రధరో దదార ॥ ౧ ॥ జాతో రుచేరజనయత్సు
యమాన్ సుయజ్ఞ ఆకూతిసూనురమరానథ దక్షిణాయామ్ । లోకత్రయస్య మహతీమహరద్యదార్తిం
స్వాయంభువేన మనునా హరిరిత్యనూక్తః ॥ ౨ ॥ జజ్ఞే చ కర్దమగృహే ద్విజ దేవహూత్యాం స్త్రీభిస్సమం నవ
భిరాత్మగతిం స్వమాత్రే । ఊచే యయాఽఽత్మశమలం గుణసఙ్గపఙ్కం సాఽస్మిన్విధూయ కపిలస్య గతిం ప్ర
పేదే ॥ ౩ ॥ అత్రేరపత్యమభికాఙ్క్షత ఆహ తుష్టో దత్తో మయాఽహమితి యద్భగవాన్స దత్తః । యత్పాదప
ఙ్కజపరాగపవిత్రదేహా యోగర్ద్ధిమాపురుభయీం యదుహైహయాద్యాః ॥ ౪ ॥ తప్తం తపో వివిధలోకసిసృక్ష
యా మ ఆదౌ సనాత్స్వతపసస్స చతుస్సనోఽభూత్ । ప్రాక్కల్పసంప్లవవినష్టమిహాత్మతత్త్వం సమ్యగ్జగాద
మునయో యదచక్షతాత్మన్ ॥ ౫ ॥ ధర్మస్య దక్షదుహితర్యజనిష్ట మూర్త్యాం నారాయణో నర ఇతి స్వతపః ప్రభా
వః । దృష్ట్వాఽఽత్మనో భగవతో నియమావలోపం దేవ్యస్త్వనఙ్గపృతనా ఘటితుం న శేకుః ॥ ౬ ॥ కామం దహ

హైహయప్రభృతయః - యత్ యతః దత్తాత్ - ఉభయీం ఐహికాముష్మికీం యోగర్ద్ధిం యోగైశ్వర్యం - అణిమాద్యష్టైశ్వ
ర్యరూపామైహికీం - ముక్తిరూపామాముష్మికీం చ - యోగర్ద్ధి - మాపుః ప్రాపుః - ఉక్తః ప్రసిద్ధా ॥ ౪ ॥ కుమారావతారమా
హ॥ తప్తమితి॥ నానావిధలోకానాం స్రష్టుమిచ్ఛయా - మే మయా - య త్తపస్తప్తం - తస్మాత్స్వతపసః మహాతపసో హేతోః - స్స
హరిః - ఆదౌ సనాత్ దీర్ఘ ఆర్షః సనన్నామకః - అభూత్ - చతుస్సనః చతుర్ధస్సనకో యస్య సః చతుస్సనః - అభూత్ - సనాతనస
నన్దనౌ ద్వితీయతృతీయావభూతామిత్యభిప్రాయః - యద్వా - చతుస్సన - శ్చత్వారస్సనశ్శబ్దా - నామసు యస్య సః - చతుస్సనః - అ
స్మిన్పక్షే - ఆవౌ కల్పాదౌ - సనాదితి తపోపి శేషణం - అఖణ్డితాదిత్యర్థః - యద్వా - తపస ఇతి షష్ఠ్యన్తం - తపసస్సనాత్ సమ
ర్పణాదిత్యర్థః - షణు దానే - సచ - జాతో హరిః పూర్వకల్పసంప్లవే ప్రళయే - వినష్టం విచ్ఛిన్నసమ్ప్రదాయం - ఆత్మతత్త్వ -
మిహ అస్మిన్ కల్పే - సమ్యక్ - జగాద ఉక్తవాన్ - సమ్యక్త్వం దర్శయతి - య - ద్గదితమాత్రమేవ మునయః - ఆత్మన్ ఆత్మని, మనసి -
మునయః, అచక్షత సాక్షాదపశ్యన్, యద్వా, య, ద్గదితమేవ, ఆత్మని, తత్త్వం, మునయః అచక్షత అన్యేభ్యోప్యుక్తవ
న్తః ॥ ౫ ॥ నరనారాయణావతారమాహ॥ ధర్మస్యేతి॥ ధర్మస్య పత్న్యాం, దక్షదుహితరి మూర్తిసంజ్ఞాయాం నారా
యణో నర ఇతి మూర్తిద్వయేన, స హరిరభవజ్జాతః, కథంభూతః, స్వః అసాధారణః తపః ప్రభావో యస్య సః, యద్వా, స్వవి
షయకం యత్తపస్తస్య ప్రభావో యస్య సః, ఉపాస్యాన్తరాభావాత్, ప్రభావమేవాహ। అనఙ్గపృతనాః మన్మథసేనాః, దే
వ్యః అప్సరసః, ఆత్మనః, పరమాత్మనో భగవతః, అనియమావలోపం నియమలోపాభావం, దృష్ట్వా, ఘటితుం తం స్వవశీక
ర్తుం, న శేకుః సమర్థా న బభూవుః, ఏతదాఖ్యానమేకాదశే స్ఫుటమ్ ॥ ౬ ॥ యత్ర, కామవిజయో క్రోధోపబిభేతి, తత్ర కా
మోన ప్రభవతీతి కింవక్తవ్యమిత్యాహ॥ కామమితి॥ నను హే నారద, కృతినో రుద్రాదయః, రోషదృష్ట్యా, రోషయుక్తయా దృ

ష్ట్వా కామం దహన్తి, తే, రోషం త్వాత్మానం దహన్తం, అసహ్యం సోఢుమశక్యం, న దహన్తి నాభిభవన్తి-కింతు తేనైవాభి
భూయన్త ఇత్యర్థః సోఽయం రోషః, యదన్తరం యస్య భగవతో మనః, ప్రతి ప్రవిశన్, అలం బిభేతి ప్రవేష్టుమధికం బిభేతీత్యర్థః,
అస్య మనః, కామం, కథం ను శ్రయేత, న కథమపీత్యర్థః, కామజేతృభ్యో జేయం రోషం జితవతో మనః కామః కథం శ్రయేదిత్య
ర్థః ॥ ౭ ॥ చరిత్రైనైవమస్యావతారం సూచయతి ॥ విద్ధ ఇతి ॥ రాజ్ఞః ఉత్తానపదః, అన్తి అన్తికే, మాతుస్సపత్న్యాః సురు
చేః, ఉదితాన్యేవ వాక్యాన్యేవ పత్రిణో బాణాః, తైర్విద్ధః తాడితః, బాలోఽపి సన్, తపసే తపశ్చర్తుం వనాని యో ధ్రువో గతః,
తస్మై గతవతే, ధ్రువాయ, గృణతే స్తువతే, ప్రసన్నో, యో హరిః, ధ్రువగతిం, స్థాయిపదం, అదాత్, సోఽప్యేకోఽవతా
ర ఇత్యర్థః, ధ్రువగతిం విశినష్టి ॥ యదుపరి యద్ధ్రువగతేరుపరి, యతః అధస్తాచ్చ, దివ్యాః మునయః సప్తర్షిప్రభృతయః, స్తువ
న్తి ధ్రువగతిప్రభావం ప్రశంసన్తీత్యర్థః ॥ ౮ ॥ పృథ్వవతారమాహ ॥ య ఇతి ॥ యః పృథుః, ఋషిభిః అర్థితః, వేనం త్రా
త్వా, జగతి పుత్రపదం లేభే, సోఽప్యేకోఽవతార ఇత్యర్థః, పుత్రపదం "పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్పితరం త్రాయతే సుతః।
తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తస్స్వయమేవ స్వయంభువా" ఇతి స్మరణాత్, పుదాఖ్యాన్నరకాత్, పితరం వేనం, సంరక్ష్య, పుత్రపద
వాచ్యతాం ప్రాప్తవానిత్యర్థః, కథంభూతం వేనం, నిరయే నరకే పతన్తం, తత్కుతః, ద్విజానాం మునీనాం, శాప ఏవ వజ్రం,
తేన, విప్లుష్టౌ విశేషేణ దగ్ధౌ, పౌరుషం భగ ఐశ్వర్యం చ, యస్య తం, ద్విజశాపః కుత ఇత్యత ఆహ ॥ ఉత్పథగతం అసన్మార్గవర్తి
నం, ఏతదాఖ్యానం చతుర్థే స్ఫుటం, ఏతస్యైవ చరిత్రాన్తరమాహ ॥ యేన పృథునా, వసుధా భూమిః, సర్వాణి, వసూని అ
న్నాదిద్రవ్యాణి దుగ్ధా అదుహ్యత, దుహధాతుర్ద్వికర్మకః ॥ ౯ ॥ ఋషభావతారమాహ ॥ నాభేరితి ॥ యద్ద్రష్ట్వా, పా

న్తి కృతినో నను రోషదృష్ట్యా రోషం దహన్తముత తేన దహన్త్యసహ్యమ్ । సోఽయం యదన్తరమలం నివిశన్ బి
భేతి కామః కథం ను పునరస్య మనశ్శ్రయేత ॥ ౭ ॥ విద్ధస్సపత్న్యుదితపత్రిభిరన్తి రాజ్ఞో బాలోఽపి సన్నుపగత
స్తపసే వనాని। తస్మా అదాద్ధ్రువగతిం గృణతే ప్రసన్నో దివ్యాస్స్తువన్తి మునయో యదుపర్యధస్తాత్ ॥ ౮ ॥ యో
వేనముత్పథగతం ద్విజశాపవజ్రవిప్లుష్టపౌరుషభగం నిరయే పతన్తమ్ । త్రాత్వాఽర్థితో జగతి పుత్రపదం చ లె
భే దుగ్ధా వసూని వసుధా సకలాని యేన ॥ ౯ ॥ నాభేరసావృషభ ఆస సుదేవిసూనుర్యో వై చచార సమదృగ్జడ
యోగచర్యామ్। యత్పారహంస్యమృషయః పదమామనన్తి స్వస్థః ప్రశాన్తకరణః పరిముక్తసఙ్గః ॥ ౧౦ ॥ స
త్రే మమాస భగవాన్ హయశీర్ష ఏష సాక్షాత్స యజ్ఞపురుషస్తపనీయవర్ణః । ఛన్దోమయో మఖమయోఽఖిల
దేవతాత్మా వాచో బభూవురుశతీశ్శ్వసతోఽస్య నస్తః ॥ ౧౧ ॥ మత్స్యో యుగాన్తసమయే మనునోపలబ్ధః క్షో
ణీమయో నిఖిలజీవనికాయకేతః । విస్రంసితానురుభయే సలిలే ముఖాన్మ ఆదాయ తత్ర విజహార హ వేదమా

రమహంస్యం పరమహంసప్రాప్యం, పదం స్వరూపం, ఋషయో వేదా, ఆమనన్తి, తి, దసౌ హరిః, కపిలాదివత్ స్వాంశేన,
ఋషభాఖ్యో రాజా, నాభేరాగ్నీధ్రపుత్రాత్, సుదేవ్యాస్సూనుః, ఆస, మేరుదేవ్యా ఏవ సుదేవీత్యపి సంజ్ఞా, యో జాతః,
ఋషభః, జడవద్యోగచర్యాం చచార, తత్ర హేతుః, సమదృక్ సర్వస్యాపి స్వాత్మకత్వేన సమదర్శనః, తస్యాన్యాత్మక
త్వం వ్యావర్తయతి, స్వస్థః "స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠిత" ఇతి శ్రుతేః స్వస్మిన్నవస్థితః, న త్వాత్మాన్తరధార్యః, జడయో
గచర్యా చరణే హేత్వన్తరమాహ ॥ ప్రశాన్తకరణం ప్రశాన్తేన్ద్రియః, తత్కుతః, పరిముక్తసఙ్గః, పరితః శబ్దాదిషు ము
క్తః త్యక్తస్సఙ్గః ఆసఙ్గో యేన సః ॥ ౧౦ ॥ హయగ్రీవావతారమాహ ॥ సత్ర ఇతి ॥ స ఏవ సాక్షాద్భగవాన్-మమ బ్రహ్మణః
సత్రే-హయశీర్ష-ఆస-స కథంభూతః-తపనీయం సువర్ణం తద్వద్వర్ణో యస్య సః- ఛన్దోమయో వేదమయః వేదోత్పాదకత్వేన
తత్ప్రచుర ఇత్యర్థః-మఖమయః యజ్ఞారాధ్యః- అఖిలదేవతాత్మా అఖిలానాం దేవతానాం ఆత్మా "స ఆత్మా అఙ్గాన్యన్యా దేవ
తా" ఇతి శ్రుతేః-శ్వసతః నిశ్వసతః అస్య హయగ్రీవస్య-నస్తః-నాసికాతః - ఉశతీః శుద్ధాః-వాచః వేదవాచః-బభూవుః-"తస్య
హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద" ఇత్యాదిశ్రుతేః - వేదానాం తద్విహితకర్మణాం తదారాధ్యదేవ
తానాం-తత్ప్రవర్తకత్వ తదారాధ్యత్వ తదాత్మకత్వాన్యుక్తాని ॥ ౧౧ ॥ మత్స్యావతారమాహ ॥ మత్స్య ఇతి ॥ మత్స్యో
భావినా వైవస్వతమనునా దృష్టః - క్షోణీమయః - ఆగామిసృష్ట్యుపయోగిపార్థివద్రవ్యమయః-పార్థివద్రవ్యాశ్రయ ఇత్య
ర్థః-అత ఏవ నిఖిలజీవనికాయానాం సమస్తజీవసమూహానాం కేతః నిలయః- మే మమ-ముఖాత్-విస్రంసితాన్-వేదమార్గాన్-
వైదికప్రమాణాని, ఆదాయ సమర్ప్య-మహ్యమితి శేషః - వేదరూపప్రమాణప్రదానమేవాస్యావతారస్య కృత్యం-తత్ర, ఉ

రుభయేఽతిభయంకరే-యుగాన్తసలిలే- విజహార విహృతవాన్- హే అతిసహర్ష -ఏతదాఖ్యానమప్యస్పష్టమ్ ॥౧౨॥ కూర్మావతారమాహ॥ క్షీరోదధావితి॥ క్షీరసముద్రే అమృతలబ్ధ్యై అమృతలాభార్థం-అమరదానవయూథపానాం సురాసురశ్రేష్ఠానాం, ఉన్మథ్నతాం మథనం కుర్వతాం సతాం- ఆదిదేవో భగవాన్-కచ్ఛపవపుః, ధృతకూర్మతనుః, పృష్ఠేన పృష్ఠభాగేన-గోత్రం మన్దరపర్వతం, విదధార ధృతవాన్-కథంభూతో విదధార- నిద్రాక్షణః నిద్రాయాః క్షణః అవసరః ఉత్సవో యస్య సః - అద్రిపరివర్తకషాణకణ్డూః కస్య - సతి భోక్తః- కషాణ ఇతి దీర్ఘ ఆర్షః - మన్దరభ్రమణసంఘర్షితకణ్డూరిత్యర్థః ॥౧౩॥ నృసింహావతారమాహ॥ త్రైవిష్టపేతి॥ త్రివిష్టపే భవాః త్రైవిష్టపాః దేవాః- తేషాం ఉరుభయం తద్ధరతీతి త్రైవిష్టపోరుభయహారి, తథావిధం నృసింహరూపం-కృత్వా ధృత్వా, కథంభూతం- భ్రమన్త్యో భ్రుకుట్యో దంష్ట్రాశ్చ యస్మింస్తథాభూతం, కరాళం భయంకరం వక్త్రం యస్మింస్తత్, ఆరాత్ సమీపే, ఆశు శీఘ్రం, గదయా ఉపలక్షితం, అభిముఖమాపతన్తం దైత్యేన్ద్రం హిరణ్యకశిపుం స్ఫురన్తం చలన్తం - ఊరౌ స్వస్యోరౌ, నిపాత్య పాతయిత్వా నఖైర్విదదార విదారితవాన్ ॥౧౪॥ హరిసంజ్ఞకావతారమాహ॥ అన్తరితి ద్వయేన॥ యూథపతిః గజయూథస్య పతిః గజేన్ద్రః, అన్తస్సరసి ఉరుబలేన అధికబలేన-గ్రాహేణ మకరేణ, పదే, గృహీతః- అత ఏవార్తః దుఃఖితః అమ్బుజం హస్తే యస్య సః-ధృతామ్బుజో ధృతహస్తస్సన్నిదమాహ। కిమిత్యత ఆహ, ఆదిపురుష హే కారణపురుష, హే తీర్థశ్రవః, తీర్థం విశుద్ధం శ్రవః, కీర్తిర్యస్య సః - హే శ్రవణమఙ్గళనామధేయ, శ్రవణేనైవ మఙ్గళం కల్యాణసంపాదకం నామధేయం యస్య సః, ఈదృశః త్వం-రక్షితా భవేత్యాహేత్యర్థః ॥౧౫॥ తత్ శ్రుత్వా గజేన్ద్రవచః శ్రుత్వా-అరణార్థినం శరణార్థినం, హస్తే శుణ్డా

గ్రాన్ ॥౧౨॥ క్షీరోదధావమరదానవయూథపానామున్మథ్నతామమృతలబ్ధయ ఆదిదేవః। పృష్ఠేన కచ్ఛపవపుర్విదధార గోత్రం నిద్రాక్షణోఽద్రిపరివర్తకషాణకణ్డూః ॥౧౩॥ త్రైవిష్టపోరుభయహారిన్నృసింహరూపం కృత్వా భ్రమద్భ్రుకుటిదంష్ట్రకరాళవక్త్రమ్ । దైత్యేన్ద్రమాశు గదయాఽభిపతన్తమారాదూరౌ నిపాత్య విదదార నఖైః స్ఫురన్తమ్ ॥ ౧౪ ॥ అన్తస్సరస్యురుబలేన పదే గృహీతో గ్రాహేణ యూథపతిరమ్బుజహస్త ఆర్తః। ఆహేదమాదిపురుషాఖిలలోకనాథ తీర్థశ్రవః శ్రవణమఙ్గళనామధేయ ॥౧౫ ॥ శ్రుత్వా హరిస్తమశరణార్థినమప్రమేయశ్చక్రాయుధః పతగరాజభుజాధిరూఢః। చక్రేణ నక్రవదనం వినిపాట్య తస్మాద్ధస్తే ప్రగృహ్య భగవాన్ కృపయోజ్జహార ॥ ౧౬ ॥ జ్యాయాన్ గుణైరవరజోఽప్యదితేస్సుతానాం లోకాన్ విచక్రమ ఇమాన్యదథాధియజ్ఞః। క్ష్మాం వామనేన జగృహే త్రిపదచ్ఛలేన యాచ్ఞామృతే పథి చరన్ ప్రభుభిర్న చాల్యః ॥౧౭ ॥ నార్థో బలేరయమురుక్రమపాదశౌచమాపః శిఖాధృతవతో విబుధాధిపత్యమ్ । యో వై ప్రతిశ్రుతమృతే న చికీర్షదన్యదాత్మానమఙ్గ శిరసా హరయేఽభిమేనే ॥౧౮॥ తుభ్యం చ నారద భృశం భగవాన్ వివృద్ధభావేన సాధుపరిప్ర

యాం - ప్రగృహ్య, భగవాన్, కృపయా, తస్మాద్గ్రాహాత్, ఉజ్జహార ఉద్ధృతవాన్, కిం కృత్వా-చక్రేణ సుదర్శనేన, నక్రస్య గ్రాహస్య వదనం-వినిపాట్య, విదార్య, కథంభూతో భగవాన్, పతగానాం పక్షిణాం రాజా గరుడః, తస్య భుజయోః అధిరూఢః, చక్రాయుధధరః, అప్రమేయః అపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావః ॥౧౬॥ వామనావతారమాహ॥ జ్యాయానితి॥ అదితేస్సుతానాం ద్వాదశాదిత్యానాం మధ్యే, అధియజ్ఞః యజ్ఞాధిపతిర్భగవాన్, అవరజః కనీయానపి, గుణైర్జ్యాయాన్ జ్యేష్ఠః, గుణానేవాహ॥ యత్ యతః, ఇమాన్ లోకాన్, విచక్రమే పాదవిన్యాసైః క్రాన్తవాన్, అథ-ప్రతిశ్రుతానన్తరమేవ, అత్ర హేతుః, బలేశ్చక్రవర్తినస్సకాశాత్, పదత్రయవ్యాజేన, క్ష్మాం భూమిం, వామనేన జగృహే, రూపేణేతి శేషః, వామనేన రూపేణ గృహీతవాన్, నన్వీశ్వరస్య యాచ్ఞా దుర్బలవత్ కిమితి తథా చక్రే, తత్రాహ॥ యాచ్ఞామృతే యాచ్ఞాం వినా, పథి చరన్ ధర్మమార్గే ప్రవర్తమానః-ప్రభుభిః సమర్థైః, న చాల్యః ఐశ్వర్యాన్న భ్రంశనీయ ఇతి ॥ ౧౭ ॥ నను తర్హి యాచ్ఞయాపి చాలనమనుచితమేవేత్యాశఙ్క్య-ప్రబుద్ధస్య బలేర్లౌకికస్వీయైశ్వర్యభ్రంశ ఇష్ట ఏవేత్యాహ॥ నార్థ ఇతి॥ ఉరుక్రమస్య విస్తృతపాదవిన్యాసస్య హరేః, పాదప్రక్షాళనం ప్రత్యుపయుక్తా ఆపః, అ-అప ఇతి చ్ఛేదః, ఆ, సమన్తాత్ శిఖాయాం మూర్ధ్ని-ధృతవతః సప్తమ్యా అలుక్, విబుధాధిపత్యం, నార్థః న సదృశం ప్రయోజనమిత్యర్థః - ఏతదేవోపపాదయతి, యో బలిః-ప్రతిశ్రుత, మృతే, ప్రతిజ్ఞాతార్థం వినా, అన్యత్, న చికీర్షత్ కర్తుం నైచ్ఛత్-అడభావ ఆర్షః, కింతు-స్వాత్మానం, అఙ్గ హే నారద-హరయే - శిరసా అభిమేనే - భగవచ్ఛేషభూతమాత్మానం హరయే సమర్పితవాన్, శుక్రేణ వారితః-శప్తోఽప్యన్యథా కర్తుం, నైచ్ఛత్, కింతు, తృతీయపాదపూరణార్థం, ఆత్మానమపి శిరసా సమర్పితవానిత్యర్థః ॥౧౮॥ హంసావతారమాహ॥ తుభ్య

మితి॥ హేనారద, భృశం-వివృద్ధ భావేనప్రవృద్ధస్నేహేన, త్వయా, సాధు, పరిపృష్టః సాకల్యేనపృష్టో, భగవాన్, హంస రూపేణేతి శేషః, యోగం అనభిసంహితఫలకర్మ యోగం, జ్ఞానం భాగవతం పాదనస్తకానుగృహీతభగవదుపాసనాత్మ కజ్ఞానం, ఆత్మను ప్రకృతివివిక్తాత్మనుయ, తత్త్వం యాథాత్మ్యం తస్య, దీపవత్ప్రకాశకంజ్ఞానయోగం చ, సాధుయథా తథా - తుభ్యమువాచ - ఎతదాఖ్యానమేకాదశస్ఫుటం-యదేవహంసోక్తమేవయోగాదికం-వాసుదేవశరణాః,, బహూ నాంజన్మనామన్తః, ఇత్యుక్తరీత్యా। ఉపాయత్వేనోపేయత్వేనవాసుదేవంశరణంగతాః, అఞ్జసానుఖేనవిదుః-హంసో క్తమేవజ్ఞాత్వాఽనుతిష్ఠన్తీత్యర్థః ॥౧౯॥ తత్తన్మన్వన్తరావతారమాహ॥ చక్రమితి॥ మనువంశధరః మనువంశపాలక స్సన్, మన్వన్తరేషు- దశసుదిక్షు -అవిహతం అనభిభావ్యం-స్వతేజః స్వప్రతాపబృంహితం-చక్రం ఆజ్ఞారూపచక్రం, బిభ ర్తి-కించ-దుష్టేషుగర్వితేషు-రాజసు-దమం దణ్డం, వ్యదధాత్ ॥ వ్యధత్త, కథంభూతస్సన్-త్రిపృష్ఠే భృతియస్యాం దివి, సత్యే సత్యలోకే, చరిత్రైః, ఉశతీంకమనీయాం-కీర్తిం, ప్రథయన్ విస్తారయన్-వ్యదధాదిత్యర్థః ॥౨౦॥ ధన్వన్తర్యవతార మాహ॥ ధన్వన్తరిరితి॥ భగవాన్, లోకే ధన్వన్తరిరూపేణావతీర్య, పురురుజాంభూరిదుఃఖానాం మహారోగిణాం, నృణాం- స్వనామ్నైవ, రుజోరోగాన్, హన్తి, కథంభూతః - స్వయమేవకీర్తిరితికీర్త్యతిశయోక్తిః, అమృతంమరణశూన్యమాయు ర్యస్మాత్సః, రుద్ధం పూర్వం దైతేయైః ప్రతిషిద్ధం, యజ్ఞేభాగం, అవాపలేభే, ఆయుర్విషయం-వేదం-చానునాస్తి ప్రవర్త యతి ॥౨౧॥ పరశురామావతారమాహ ॥ క్షత్రమితి ॥ విధినాదైవేన, క్షయాయమృత్యవే, ఉపభృతం సమర్పితం, బ్ర హ్మధ్రుక్ బ్రాహ్మణేభ్యోద్రుహ్యతీతితథాభూతః- ఉజ్ఝితః త్యక్తః పన్థాః వేదమార్గో యేనతత్, అతఏవనరకార్తింనారకం

ష్ట ఉవాచయోగమ్। జ్ఞానంచభాగవతమాత్మసుతత్త్వదీపంయద్వాసుదేవశరణావిదురఞ్జసైవ॥౧౯॥ చ క్రంచదిక్ష్వవిహతం దశసుస్వతేజో మన్వన్తరేషుమనువంశధరోబిభర్తి। దుష్టేషురాజసుదమంవ్యదధాత్స్వ కీర్తింసత్యేత్రిపృష్ఠఉశతీంప్రథయంశ్చరిత్రైః॥౨౦॥ ధన్వన్తరిశ్చభగవాన్స్వయమేవకీర్తిర్నామ్నానృణాం పురురుజాంరుజఆశుహన్తి। యజ్ఞేచభాగమమృతాయురవావరుద్ధమాయుశ్చవేదమనుశాస్త్యవతీర్యలో కే॥౨౧॥ క్షత్రంక్షయాయవిధినోపభృతంమహాత్మాబ్రహ్మధ్రుగుజ్ఝితపథం నరకార్తిలిప్సు। ఉద్ధన్త్యసావవనిక ణ్టకముగ్రవీర్యస్త్రిస్సప్తకృత్వఉరుధారపరశ్వధేన॥౨౨॥ అస్మత్ప్రసాదసుముఖః కలయాకలేశఇక్ష్వాకు వంశఅవతీర్యగురోర్నిదేశే। తిష్ఠన్వనంసదయితానుజఆవివేశయస్మిన్విరుధ్యదశకంధరఆర్తిమార్ఛత్॥౨౩॥ యస్మాఅదాదుదధిరూఢభయాఙ్గవేపోమార్గంసపద్యరిపురంహరవద్దిధక్షోః। దూరేసుహృన్మథితరోషసు శోణదృష్ట్యాతాతప్యమానమకరోరగనక్రచక్రః॥౨౪॥ వక్షస్స్థలస్పర్శరుగ్ణమహేన్ద్రవాహదన్తైర్విడమ్బి తకకుబ్జయరూఢహాసమ్। సద్యోఽసుభిస్సహవినేష్యతిదారహర్తుర్విస్ఫూర్జితైర్ధనుషఉచ్చరతోఽధిసైన్యే

దుఃఖం లిప్సు లబ్ధుమిచ్ఛు, ఎవంభూతం, అవనేః కణ్టకం కణ్టకతుల్యం, క్షత్రం క్షత్రియకులం అసౌమహాత్మా, భార్గవరామ రూపోహరిః ఉరుధారపరశ్వధేన తీక్ష్ణ తీక్ష్ణధారేణపరశునా, త్రిస్సప్తకృత్వః ఏకవింశతివారం, ఉగ్రవీర్యః అసహ్యవీర్య స్సన్, ఉద్ధన్తి ఉత్పాటయతి ॥౨౨॥ రామావతారమాహ॥ అస్మదితి॥ అస్మదనుగ్రహేసుముఖః- అస్మద్దత్తవరావిష్కా రేణావతీర్ణ ఇతిభావః-కలేశః ప్రకృతిపురుషయోరధిపతిః-కలయాభరతాదిరూపయాసహ - ఇక్ష్వాకుకులే అవతీర్య, గురో ర్దశరథస్య-నిదేశే ఆజ్ఞాయాం, తిష్ఠన్ ఆజ్ఞాం పాలయన్నిత్యర్థః, సదయితానుజః సీతాలక్ష్మణాభ్యాం సహితః వనమావివే శ, యస్మిన్ రామే-విరుధ్య విరోధం కృత్వా-దశకంధరో రావణః-ఆర్తిం నాశం-ఆర్ఛత్ ప్రాప్తః ॥౨౩॥ యస్మై శ్రీరా మాయ ॥ ఉదధిస్సముద్రః-మార్గం అదాత్ దత్తవాన్- కిదంభూతో ఽదాత్, సపది శీఘ్రం-హరో రుద్రః-యథా త్రిపురం, దిధక్షుః దగ్ధుమిచ్ఛుః-తద్వదితి-పురం లఙ్కాం-దిధక్షోః శ్రీరామాద్ధేతోః - రూఢభయాఙ్గవేపో రూఢం ప్రాప్తం-యద్భయం, తేనాఙ్గవేపః కమ్పో, యస్య-దూరేవర్తమానా - సుహృన్మథితా-తయానిమిత్తభూతయామథితం-క్షుభితః-యోరోషః- తేన సుశోణా దృష్టిః శ్రీరామసంబన్ధినీ-తయా-తాతప్యమానం మకరాణాం ఉరగాణాం నక్రాణాం చక్రం సమూహో యస్మిన్ సః, ఎవంభూతో మార్గమదాదిత్యర్థః ॥౨౪॥ కించయుద్ధే-రావణస్యవక్షస్స్థలస్పర్శేన-రుగ్ణాః భగ్నాః- యే-మహే న్ద్రవాహస్య ఐరావతస్య, దన్తాః - తైర్విడమ్బితాః స్వధవళిమ్నా ధవళీకృతాః- తత్తద్దిక్షుపతితైః-వక్షశ్చూర్ణితసురగ జదన్తచూర్ణైః ప్రకాశితా ఇత్యర్థః - ఎవంభూతాః-యాః కకుభః దిశః, తాసాం, జయే జయ, తేన, రూఢః ఉత్పన్నః-యో హాసః, అహోమత్సమః కోఽన్యోఽస్తీతి గర్వేణ ప్రాప్తహాసః, తం, సైన్యమధ్యే-ఉత్కర్షేణచరతో, దారహర్తుః రావణస్య,

అసుభిః ప్రాణైః సహ-సద్యః శీఘ్రం-విసేష్యతి అపసేష్యతి-కైః-ధనుషో విష్ఫూర్జితైః స్ఫురితైః శరైరిత్యర్థః ॥౨౫॥ కృష్ణావతారమాహ॥ భూమేరితి॥ సురేతరాః అసురసంపత్త్యా జాతా రాజానః- తేషాం - వరూథైః సైన్యైః-విమర్దితాయాః భారేణపీడితాయాః, భూమేః - క్లేశనాశనాయ భారాపహరణార్థమిత్యర్థః, సితకృష్ణకేశః- భగవాన్ కలయా బలభద్రేణ సాకం, జాతః అవతీర్ణః - సితకృష్ణౌ కేశౌ యస్య సః సితకృష్ణకేశః, శోభార్థం హి భగవతా సితకృష్ణకేశౌ ధృతౌ, అవికారిత్వేన - వయః పరిణామాసంభవాత్ ,, యత్తు శ్రీవిష్ణుపురాణే ,, ఉజ్జహారాత్మనః కేశౌ సితకృష్ణౌ తథా మునే ఇతి॥ భారతేపి॥ స చాపి కేశౌ హరిరుజ్జహార శుక్లమేకమపరం చాపి కృష్ణమ్ ॥ తౌ చాపి కేశౌ విశతాం యదూనాం కులే స్త్రియౌ రోహిణీం దేవకీం చ ॥ తయోరేకో బలభద్రో బభూవ యోఽసౌ శ్వేతస్తస్య దేవస్య కేశః । కృష్ణో ద్వితీయః కేశవస్సంబభూవ కేశో యోఽసౌ వర్ణతః కృష్ణ వర్ణ ఇతి,, తత్తు న కేశమాత్రావతారాభిప్రాయం, కింతు - భూభారావతారరూపం కార్యం కియదేతత్ మత్కేశావపి తత్కర్తుం శక్తావితి ద్యోతనార్థం, రామకేశవయోర్వర్ణస్తవనార్థం చ కేశోద్ధరణమితి గమ్యతే,, అన్యథా-తత్తైః పూర్వాపరవిరోధాపత్తేః ,, కృష్ణస్తు భగవాన్ స్వయ,, మిత్యేతద్విరోధాచ్చ జాతశ్చ భగవాన్, జనైరనుపలక్ష్యో మార్గో గతిర్యస్య , స తథాభూతః , ఆత్మనః స్వస్య , మహిమా ఉపనిబధ్యతే అభివ్యజ్యతే యేషు తాని-స్వమహాత్మ్యప్రకాశకానీత్యర్థః, కర్మాణి చేష్టితాని-కరిష్యతి ॥౨౬॥ కర్మణాం పరమైశ్వర్యప్రకాశకత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ తోకేనేతి॥ తోకేన బాలేన సతా, ఉలూకికాయాః పూతనాయాః, జీవహరణం యత్ - పూతనా ఉలూకరూపేణాగతేతి పురాణాన్తరప్రసిద్ధిః త్రైమాసికస్య త్రిమాసవయస్కస్య , పదా పాదేన-శకటస్య శకటరూపేణాగతస్య అసు

న్యమ్॥ ౨౬॥ భూమేస్సురేతరవరూథవిమర్దితాయాః క్లేశవ్యయాయ కలయా సితకృష్ణకేశః । జాతః కరిష్యతి జనానుపలక్ష్యమార్గః కర్మాణి చాత్మమహిమోపనిబన్ధనాని॥ ౨౭ ॥ తోకేన జీవహరణం యదులూకికాయాస్త్రైమాసికస్య చ పదా శకటోఽపవృత్తః । యద్రిఙ్గతాఽన్తరగతేన దివిస్పృశోర్వా ఉన్మూలనం త్వితరథాఽర్జునయోర్న భావ్యమ్ ॥ ౨౮ ॥ యద్వై వ్రజే వ్రజపశూన్విషతోయపీతాన్ పాలాంస్త్వజీవయదనుగ్రహదృష్టివృష్ట్యా। తచ్ఛుద్ధయేఽతివిషవీర్యవిలోలజిహ్వముచ్చాటయిష్యదురగం విహరన్ హ్రదిన్యామ్ ॥ ౨౯ ॥ తత్కర్మ దివ్యమివ యన్నిశి నిశ్శయానం దావాగ్నినా శుచివనే పరిదహ్యమానే। ఉన్నేష్యతి వ్రజమతోఽవసితాన్తకాలం నేత్రే పిధాయ్య సబలోఽనధిగమ్యవీర్యః॥ ౩౦ ॥ గృహ్ణీత యద్యదుపబన్ధమముష్య మాతా శుల్బం సుతస్య న తు తత్తదముష్య మాతి । యజ్జృమ్భతోఽస్య వదనే భువనాని గోపీ సంలక్ష్య శఙ్కితమనాః ప్రతిబోధితాఽఽసీత్॥ ౩౧ ॥ నన్దం చ మోక్ష్యతి భయాద్వరుణస్య పాశాద్గోపాన్ బిలేషు పిహితాన్ మయసూనునా చ। అహన్యావృ

రస్య, అపవృత్తిః పరావృత్తిరితి యత్-రిఙ్గతా జానుభ్యాం గచ్ఛతా-దివిస్పృశోరర్జునవృక్షయోః-అన్తరగతేన మధ్యం ప్రాప్తేన-ఉన్మూలనమితి యత్-తత్సర్వం కర్మ -దివ్య-మిత్యుత్తరత్రాన్వయః - ఇతరథా-దివ్యం న చేత్ - న్న భావ్యం న భవితవ్యం అశీశ్వరత్వేతిత్సర్వమనుపపన్నమిత్యర్థః ॥౨౭॥ కించ-వ్రజే వసన్-విషతోయపీతాన్ విషజలస్య పీతం పానం యేషాం తాన్-పశూన్-తత్పాలాంశ్చ, అనుగ్రహదృష్టిః కృపాదృష్టిః-తస్యాః వృష్ట్యా సుధావర్షేణ, అజీవయదితి యత్-హ్రదిన్యాం యమునాయాం విహరన్-తచ్ఛుద్ధయే హ్రదిన్యాః నిర్విషత్వాయ-అతివిషవీర్యేణ విలోలా చఞ్చలా జిహ్వా యస్య , తమురగం కాళియాఖ్యం సర్పం ఉచ్చాటయిష్యత్ పలాయయిష్యతీతి యత్ ॥౨౮॥ తదపి కర్మ , దివ్యమివ అమానుషమివేతి లోకోక్తిః, కించ-దావాగ్నినా-శుచివనే శుష్కవనే-పరిదహ్యమానే సతి-అతో దావాగ్నేర్హేతోః-అవసితోన్నిశ్చితో- ఽన్తకాలో యస్య తం నిశి రాత్రౌ-నిశ్శయానం నితరాం స్వపన్తం, వ్రజం, ఉన్నేష్యతి ఉద్ధరిష్యతి-నేత్రే, పిధాయ పిహితే కారయిత్వా-అనేన-వ్రజస్య పశ్చాజ్జాగరణం సూచితం - సబలః బలభద్రేణ సహితః అనధిగమ్యవీర్యః అనధిగమ్యం దుర్జ్ఞేయం వీర్యం యస్య తథాభూతః, ఉన్నేష్యతి-అగ్నిం పీత్వా వ్రజముద్ధరిష్యతీత్యర్థః ॥౨౯॥ కించ గృహ్ణీతేతి॥ అముష్య శ్రీకృష్ణస్య మాతా యశోదా యద్యదుపబన్ధం బన్ధనసాధనం శుల్బం ముఞ్జాదినిర్మితరజ్జుం, గృహ్ణాతి గ్రహీష్యతి-తత్తచ్ఛుల్బం-అముష్యోదరం-న మాతి న పర్యాప్తమిత్యర్థః,, కించ-జృమ్భతోఽస్య భగవతో, వదనే ముఖే భువనాని చతుర్దశభువనాని , సంలక్ష్య దృష్ట్వా, గోపీ యశోదా-శఙ్కితమనాస్సతీ-పశ్చాత్-ప్రతిబోధితా జ్ఞాపితైశ్వర్యా , ఆసీదితి యత్తచ్చ కర్మ-దివ్యమివేతి పూర్వేణాన్వయః ॥౩౦॥ అపి చ-వరుణస్య పాశాత్, యద్భయం-తస్మాన్నన్దం స్వపితరం నన్దం-మోచయిష్యతి। మయసూనునా వ్యోమాసురేణ-బిలేషు పిహితాన్ తిరోధాపితాన్, గోపాంశ్చ, మోక్ష్యతీత్యర్థః, కించ, అహన్యాదివసే-అతిశ్రమేణ ఆవృతం వ్యా

పాశగ్రస్తం, నిశిశయానం-గోకులం గోకులవాసిజనం, దృష్ట్వా-తేషు స్వానువృత్తజనితకృపయా, వికుణ్ఠం నిత్యలోకం -నిరతిశయానన్దలోకం, ఉపనేష్యతి ప్రాపయిష్యతీత్యర్థః స్మేత్యాశ్చర్యే ॥౩౧॥ గోపైరితి॥ గోపైః, మఖే ఇన్ద్రయాగే ప్రతిహతే విహతే సతి-మఖవిప్లవాయ పర్వతయాగనాశార్థం, దేవే ఇన్ద్రే, అభివర్షతి పశూన్ -కృపయా రిరక్షుః రక్షితుమిచ్ఛుః సప్తవర్షః సప్తవర్షాణి వయో యస్య సః తథాభూతః, అనఘైకకరే అనఘే శ్రమరహితే ఏకస్మిన్నేవ కరే అనఘేతి నారదసంబోధనం వా-సలీలం యథాతథా-మహీధ్రం గోవర్ధనాఖ్యమద్రిం-సప్తదినాని, ఉచ్ఛిలీన్ధ్రమివ, ధర్తా ధరిష్యతి-ఉచ్ఛిలీన్ధ్రం ఉద్గతచ్ఛత్రాకమివేత్యర్థః ॥౩౨॥ క్రీడన్నితి॥ నిశాకరశ్చన్ద్రః తస్య రశ్మిభిః, గౌర్యాం ధవళాయాం-రాత్ర్యాం-వనే క్రీడన్ విహరన్-కలాని మధురాణి పదాని యస్మిన్-తత్-తథా-ఆయతం దీర్ఘం, మూర్ఛితం ఆలాపవిశేషయుక్తం, గీతం-తేన-ఉద్దీపితః స్మరః కామ ఏవ రుక్ రోగో యాసాం-తాసాం వ్రజభృద్వధూనాం-వ్రజం బిభ్రతీతి వ్రజభృతో గోపాః-తేషాం వధూనాం గోపీనాం-హర్తుః గోపీశ్చోరయతో, ధనదానుగస్య కుబేరభృత్యస్య శఙ్ఖచూడాఖ్యస్య, శిరో హరిష్యతి ॥౩౩॥ యే చేతి॥ యే చ ప్రలమ్బాదయః - తే సర్వే-హరిణా హేతుభూతేన-తదీయం హరిసంబన్ధి-అదర్శనం ప్రాకృతేన్ద్రియావిషయం-వైకుణ్ఠం నిలయం లోకం-యాస్యన్తి అలం తద్వర్ణనేన-తచ్చేష్టితానామనన్తత్వాన్న తద్వర్ణనే మమ సామర్థ్యమితి భావః-ఖరో ధేనుకః-దర్దురో బకః ఇభః కువలయాపీడః-కుజో నరకః-కపిః ద్వివిదః సప్తోక్షాణః బలీవర్దాః మృధే యుద్ధే-యే వా ఆత్తచాపాః ధృతధన్వానో రాజానః-సమితిశాలినః సమితౌ సంగ్రామే శాలన్తే శ్లాఘన్త ఇతి సమితిశాలినః-కామ్బోజాదిదేశా

తం నిశి శయానమతిశ్రమేణ లోకం వికుణ్ఠముపనేష్యతి గోకులం స్మ ॥౩౧॥ గోపైర్మఖే ప్రతిహతే వ్రజవిప్లవాయ దేవేఽభివర్షతి పశూన్ కృపయా రిరక్షుః। ధర్తోచ్ఛిలీన్ధ్రమివ సప్తదినాని సప్తవర్షో మహీధ్రమనఘైకకరే సలీలమ్॥౩౨॥ క్రీడన్వనే నిశి నిశాకరరశ్మిగౌర్యాం రాసోన్ముఖః కలపదాయతమూర్ఛితేన। ఉద్దీపితస్మరరుజాం వ్రజభృద్వధూనాం హర్తుం హరిష్యతి శిరో ధనదానుగస్య॥౩౩॥ యే చ ప్రలమ్బఖరదర్దురకేశ్యరిష్టమల్లేభకంసయవనాః కుజపౌణ్డ్రకాద్యాః। అన్యే చ సాల్వకపిబల్వలదన్తవక్త్రసప్తోక్షశమ్బరవిదూరథరుక్మిముఖ్యాః ॥౩౪॥ యే వా మృధే సమితిశాలిన ఆత్తచాపాః కామ్బోజమత్స్యకురుకైకయసృఞ్జయాద్యాః। యాస్యన్త్యదర్శనమలం బలపార్థభీమవ్యాజాహ్వయేన హరిణా నిలయం తదీయమ్ ॥ ౩౫ ॥ కాలేన మీలితధియామవమృశ్య నౄణాం స్తోకాయుషాం స్వనిగమో బత దూరపారః। ఆవిర్హితస్త్వనుయుగం స హి సత్యవత్యాం వేదద్రుమం విటపశో విభజిష్యతీతి॥౩౬॥ దేవద్విషాం నిగమవర్త్మని నిష్ఠితానాం పూర్భిర్మయేన రచితాభిరదృశ్యతూర్భిః। లోకాన్ ఘ్నతాం మతివిమోహమతిప్రలోభం వేషం విధాయ బహు భాష్యత ఔపధర్మ్యమ్ ॥ ౩౭ ॥ యర్హ్యాలయేష్వపి సతాం న హరేః కథాః స్యుః పాషణ్డినో ద్విజజనా వృషలా నృదేవాః। స్వాహా స్వధా వషడితి

ధిపతయః,, నను ప్రలమ్బాదయో బలభద్రేణ హతాః-కామ్బోజాదయశ్చ భీమార్జునాదిభిః శమ్బరః ప్రద్యుమ్నేన-యవనో ముచుకున్దేన-న తు హరిణా-తత్రాహ। బలభీమపార్థా ఇతి వ్యాజాః కపటాః ఆహ్వయాః నామాని యస్య- తేన బలభీమాదిరూపేణాయమేవ హరిస్సర్వసంహర్తేత్యర్థః-సప్తోక్షాణస్తు- తేన దమితాః కాలాన్తరే యాస్యన్తీతి భావః - ఏతచ్చ సర్వమపి కర్మ దివ్యమేవ-తచ్చాన్యథా న భావ్యమితి పూర్వేణాన్వయః ॥౩౪॥౩౫॥ వ్యాసావతారమాహ॥ కాలేనేతి॥ కాలేన మీలితధియాం సంకుచితబుద్ధీనాం స్తోకమల్పమాయుర్యేషాం తేషాం-నృణాం-స్వనిగమః స్వకృతో వేదో బత అహో-దూరపారః దూరే పారం యస్య స దూరపారః-దుర్గమ - ఇత్యవమృశ్య విచార్య-సత్యవత్యామావిర్హితః ఆవిర్భూతః-స హరిః - అనుయుగం యుగానురూపం-వేదద్రుమం-విటపశః శాఖాభేదేన-విభజిష్యతి విభక్తం కరిష్యతి ॥౩౬॥ బుద్ధావతారమాహ॥ దేవద్విషామితి॥ నిగమవర్త్మని వైదికమార్గే-నిష్ఠితానాం నితరాం స్థితానాం-లోకాన్-మయేన కల్పితాభీ రచితాభిః- అదృశ్యతూర్భిః అలక్ష్యవేగాభిః-పూర్భిః పురీభిః-ఘ్నతాం నాశయతాం-దేవద్విషాం దైత్యానాం-మతివిమోహం అతిప్రలోభం-మతేర్విమోహో యస్మాత్తన్మతివిమోహం-అతేః ప్రలోభో యస్మాత్తదతిప్రలోభం-మతివిమోహం చ తదతిప్రలోభం చ-మతివిమోహకమతిప్రలోభకం చేత్యర్థః-ఏవంభూతం వేషం-పాషణ్డవేషం-విధాయ విరచయ్య-ఔపధర్మ్యం ధర్మాభాసం పాషణ్డధర్మం-స్వార్థే ష్యఞ్ బహు అధికం భాష్యతే భాషిష్యత ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ కల్క్యవతారమాహ॥ యర్హీతి॥ సతామప్యాలయేషు గృహేషు-యర్హి యదా-హరేః కథాః-న స్యుః-ద్విజజనాః త్రైవర్ణికాః-పాషణ్డినః-స్యుః-నృదేవాః రాజానః-శూద్రాః స్యుః-తథా-యత్ర త్రైవర్ణికాలయేషు-స్వాహా స్వధా వషడితి గిరో న స్యుః-స్వాహా వషడితి దైవం కర్మోపలక్ష్యతే స్వధేతి పిత్ర్యం-తథాయ

గానైకలీయగాస్తై-భగవాన్ కలౌ నాస్తాభవిష్యతి ॥ అత్రబ్రహ్మనారదసంవాదాత్ప్రాక్ప్రోక్తవరాహాదయః-మన్వన్తరావ తారాశ్చ మాతృభావినః ధన్వన్తరిపరశురామాద్యాశ్చాలికా - శ్రీరామాదయస్తు భావినః-తత్రతుశ్చిద్భూతాదినిర్దేశ అర్థ ఇతిద్రష్టవ్యం ‘‘అత్రేదంతత్త్వం,, భగవతోఽవతారాద్విధాః-అనుప్రవేశావతారా-స్స్వరూపేణావతారాశ్చేతి- అకర్మహేతుత్వావిశేషాదుభయత్రావతారశబ్దప్రయోగః-తత్ర స్వరూపమపిద్వివిధం-ప్రకృతిప్రాకృతవస్తుజాతమే కం-శుద్ధసత్త్వమయమపరం చేతి॥తత్రషోడశకలఘూర్తేర్నిద్రియాభిమానిదేవతాశ్రయం పౌరుషంరూపం-తదనిరుద్ధరూపం-త దేవ ‘‘సహస్రోర్వఙ్ఘ్రిబాహ్వక్షః-ఆద్యోఽవతారః పురుషః పరస్య,, త్యాదిషూచ్యతే- అనుప్రవేశావతారోనామ-జీవేషు స్వస్యానుప్రవేశేనస్వీయజ్ఞానశక్త్యాదీనామన్యతమాభివ్యఞ్జనం సఏవాంశావతారఇత్యపికథ్యతే - సచగౌణః శాస్త్రే ఆవేశ ఇత్యనేకధా,, ఉక్తేష్వవతారేషు వరాహనారాయణధ్రువానుగ్రాహకహయగ్రీవమత్స్యకూర్మనృసింహవామనశ్రీరామ శ్రీకృష్ణకల్క్యవతారాః స్వరూపేణావతారాః ఇతరేత్వనుప్రవేశావతారా ఇతి ॥౩౮॥ సృష్ట్యాదికార్యభేదేనభగ వతో విభూతీరాహ ॥ సర్గ ఇతి ॥ తపఃపూర్వజగత్సర్గాలోచనం-అహం బ్రహ్మా-ప్రజేశాః ప్రజాపతయోనవ-ఋషయో మరీ చ్యాదయః-మాయావిభూతయః విస్మయనీయభగవన్నియామ్యవర్గః - స్థానే పాలనే-ధర్మశ్చమఖశ్చవిష్ణుః-విష్ణోరనన్యత్వా త్తద్గతం పాలనానురూపం సామర్థ్యం మఖశబ్దేనవివక్షితం-మనవశ్చామరాశ్చేన్ద్రాదయః-అవనీశాశ్చభూపాలాః-ఏతే-స్థానే భగవన్నియామ్యవర్గాః-అన్తేసంహారే అధర్మశ్చరుద్రశ్చ-మన్యువశాస్సర్పాశ్చ - అసురాద్యాశ్చ-పురుశక్తిభాజః అపరిమి తాశ్చర్యశక్తిధారిణో భగవత ఇమా మాయావిభూతయః ఆశ్చర్యవిభూతయ ఇత్యర్థః ॥౩౯॥ భగవదవతారాంస్త చ్చేష్టితానిసాకల్యేనాభిధాతుం నకోఽప్యలమిత్యాహ॥విష్ణోరితి॥యః-కవిః బుద్ధిమాన్ పురుషః-పార్థివాని పృథివీసంబన్ధీని రజాం సి-విమమే గణితవాన్-తాదృశోఽపి-సోఽపి-విష్ణోః వీర్యగణనాం కర్తుమర్హతి - యోభగవాన్ యస్మాత్ అస్ఖలతాప్రతిహతేనరూ

స్మగిరోనయత్రశాన్తాభవిష్యతికలౌర్భగవాన్యుగాన్తే ॥౩౮॥ సర్గేతపోఽహమృషయోనవయే ప్రజేశాస్స్థానే
చ నర్మమఖమనువమరావనీశాః। అన్తేష్వధర్మహరమన్యువశాసురాద్యా మాయావిభూతయ ఇమాః పురుశక్తి
భాజః ॥ ౩౯ ॥ విష్ణోర్నువీర్యగణనాం కతమోఽర్హతీహ యః పార్థివాన్యపి కవిర్విమమే రజాంసి। చస్కమ్భ య
స్స్వరభసాఽస్ఖలతా త్రిపృష్ఠం యస్మాత్త్రిసామ్యసదనాదురుకమ్పమానాత్ ॥౪౦॥ నాన్తం విదామ్యహమమీ
మునయోఽగ్రజాస్తే మాయాబలస్య పురుషస్య కుతోఽపరేయే। గాయన్గుణాన్ దశశతానన ఆదిదేవశ్శేషోఽ
ధునాపి సమవస్యతి నాస్య పారమ్॥౪౧॥ యేషాం స ఏష భగవాన్ దయయేదనన్తస్సర్వాత్మనాశ్రితపదో యది

స్యేన-స్వరభసాస్వపాదవిన్యాసవేగేన - ఉరు అధికం-కమ్పమానాత్ కమ్ప్యమానాత్-సదనాత్ తత్త్రస్స్వనివాసస్థానాత్- స్ఖలతః ప్రాణినో నిశామ్య దృష్ట్వేత్యర్థః- త్రిపృష్ఠం సత్యలోకం-చస్కమ్భ స్తమ్భయామాస-శ్రుతావపి ‘‘యోఽస్కభాయ దుత్తరగ్ంసధస్థం విచక్రమాణ,, ఇత్యస్యాయమర్థః - త్రేధా త్రిప్రకారేణ-విచక్రమాణః పాదవిన్యాసం కుర్వాణః ఉరుగా యో భగవాన్-తిష్ఠన్తీతిస్థాః దేవాః సహస్థసధాదేశః-దేవైస్సహితం-ఉత్తరం సత్యలోకం- అస్కభాయత్ అవష్టబ్ధవాని త్యర్థః-ప్రవోచం ప్రవచ్యాదిత్యర్థః- ఏవంవిధసర్వశక్తేరపరిచ్ఛిన్నస్వరూపస్వభావస్యవీర్యాణి సాకల్యేన వర్ణయితుం కః ప్రభవేదిత్యర్థః ॥౪౦॥ ఏవమవతారగుణప్రయోజనాన్యుక్త్వా ‘‘నాహం నయూయ,, మితిపూర్వప్రస్తుతముపసంహ రతి-మాయాబలస్యాద్భుతబలస్య-బలం సేనా - ప్రకృత్యాఖ్యపరికర ఇతివా-పురుషస్య పరమపురుషస్య అన్తం స్వరూపస్వ భావయోరవధిం-అహం చతుర్ముఖః-నవిన్దామి- తే అగ్రజాః సనకాదయః-నవిన్దన్తి - అన్యేకుతో జానీయుః కింబహునా-దశశ తాని ఆననాని యస్యసదశశతాననః సహస్రముఖః- ఆదిదేవః శేషః-ద్విసహస్రజిహ్వాభిశ్చ-అనన్తః-గుణాన్ గాయన్నధునా- ప్యస్యభగవతః పారం-నసమవస్యతి నాధ్యవస్యతి ॥౪౧॥ నను కైరప్యజ్ఞాతస్వరూపస్వభావావధిత్వే కథం తద్భజనేన ముచ్యేరన్నిత్యాశఙ్క్య అపరిచ్ఛిన్నవస్తునోఽపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ జ్ఞానం ముక్తిసాధనం-నతు పరిచ్ఛిన్నత్వేన - తస్యాన్య థాజ్ఞానరూపత్వాత్-అతః పరమాత్మస్వరూపమపరిచ్ఛిన్నత్వేన జానన్తో భజమానా ముచ్యన్తఏవేత్యాహ॥ యేషామితి॥ నిర్వ్యలీకం నిరపరాధం యథాతథా-యేషాం-సర్వాత్మనా ఉపాయోపేయత్వబుద్ధ్యా - ఆశ్రితపదః సంశ్రితపదో-యది భ వేత్-సఏష భగవాన్-దయయేత్-తే భగవద్దయయా-దుస్తరాం తరితుమశక్యాం-దేవస్యవిష్ణోః- మాయాం-అతితరన్తి నిశ్శే షం తరిష్యన్తి - చకారాత్తత్స్వరూపస్వభావాదికమపి యథావస్థితత్వేనజానన్తి - ఏవం సర్వాత్మనా భగవత్ప్రపన్నా నాం ‘‘ఆత్మసమం విచష్మహే,, ఇత్యుక్తదేహాత్మభ్రమోవినివర్తత ఇత్యాహ॥నైషామితి॥ ఏషాం సర్వాత్మనా భగవన్తమా

శ్రితానాం శ్వసృగాలాదీనాం భక్షణయోగ్యే కళేబరే-మమాహమితిధీః ''అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః''
ఇతిస్థానోక్తధీః నాస్తీత్యర్థః ॥౪౨॥ కేమేవంవిధా భగవత్ప్రపన్నాస్సన్తీత్యత ఆహ॥ వేదేతి॥ అఙ్గ హే నారద-అహం వే
ద జానామి-భగవన్తమితి శేషః-పరమస్య భగవతో-యోగమాయాం ''దైవీ హ్యేషా గుణమయీ'' త్యుక్తప్రకారాం-స్వదే
హేన్ద్రియాదిరూపేణ సంయుజ్యమానానాం విచిత్రసర్గకరీం ప్రకృతిం-తరిష్యామీతి శేషః-యూయమిత్యాదీనాం విదన్తి అతిత
రన్తి చేత్యుపరితనేనాన్వయః-యూయమితి సనకాద్యభిప్రాయేణ బహువచననిర్దేశః - భవో రుద్రః - భగవానితి రుద్రవిశేష
ణం-దైత్యవర్యః ప్రహ్లాదః-మనోః పత్నీ శతరూపా-స చ స్వాయంభువో మనుశ్చ- తదాత్మజాః మన్వాత్మజాః-పుత్రా దుహిత
రశ్చ-పుత్రా ఉత్తానపాదః ప్రియవ్రతశ్చ-దేవహూత్యాదయో దుహితరశ్చ- ప్రాచీనబర్హిః-విసర్గలోప ఆర్షః- అఙ్గో వేనస్య
పితా- ఉత అపి చ ''గయనాహుషావాద్యా యేషాం తే-శతధన్వనశ్చ సంధిరార్షః - దేవవ్రతో భీష్మః-విభీషణాదయశ్చ-వ
ర్యా ముఖ్యా యేషాం తే-భవదాదయో యే ఇమే తే సర్వేఽపి విదన్తి పరమాత్మానం-దేవమాయాం దేవస్య విష్ణోర్మాయాం మా
యాం-అతితరన్తి కింబహునా-భాగవతసఙ్గేన తిర్యఞ్చోఽపి తరిష్యన్తీత్యాహ॥ అద్భుతాః క్రమాః పాదవిన్యాసాః యస్య సః
అద్భుతక్రమో భగవాంస్త్రివిక్రమ-స్స ఏవ పరాయణముత్కృష్టం ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చ యేషాం-తేషాం భాగవతా
నాం-శీలే శిక్షా వాసనా యేషాం-తథాభూతా యది భవేయుః- స్త్రీశూద్ర-తిర్యగ్గణా అపి-తరన్తీత్యనుషఙ్గః-శ్రుతేఽర్థధారణా యే
షాం-తే మనుష్యాః బ్రాహ్మణాదయః-తిరశ్చాం శ్రుతార్థధారణా నాస్తీతి జ్ఞాపనార్థమిదం, బ్రాహ్మణాదయస్తరన్తీతి కిము వ
క్తవ్యమిత్యర్థః ॥౪౩॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ నను కీదృశం తత్స్వరూపం-యద్భవదాదయో జానన్తీత్యపేక్షాయాం, తత్స్వరూ
పం చిదచిద్విలక్షణత్వేన విశోధ్య తత్స్వరూపానుచిన్తనపరాణాం స్వర్గాద్యర్థానుష్ఠానోపకరణత్యాగ ఆర్థిక ఇత్యాహ ద్వ

నిర్వ్యళీకమ్। తే దుస్తరామతితరన్తి చ దేవమాయాం నైషాం మమాహమితిధీః శ్వసృగాలభక్ష్యే॥౪౨॥ వేదా
హమఙ్గ పరమస్య హి యోగమాయాం యూయం భవశ్చ భగవానథ దైత్యవర్యః। పత్నీ మనోస్స చ మనుశ్చ తదా
త్మజాశ్చ ప్రాచీనబర్హిరృభురఙ్గ ఉత ధ్రువశ్చ॥౪౩॥ ఇక్ష్వాకురైలముచుకున్దవిదేహగాధిరఘ్వమ్బరీషసగరా గయ
నాహుషాద్యాః। మాన్ధాత్రలర్క-శతధన్వనురన్తిదేవా దేవవ్రతో బలిరమూర్త్తరయో దిలీపః॥ ౪౪ ॥ సౌభ
ర్యుదఙ్క-శిబిదేవలపిప్పలాదసారస్వతోద్ధవపరాశరభూరిషేణాః। యేఽన్యే విభీషణహనూమదుపేన్ద్ర
దత్తపార్థార్ష్టిషేణవిదురశ్రుతదేవవర్యాః॥౪౫॥ తే వై విదన్త్యతితరన్తి చ దేవమాయాం స్త్రీశూద్రహూణ
శబరా అపి పాపజీవాః। యద్యద్భుతక్రమపరాయణశీలశిక్షాస్తిర్యగ్గణా అపి కిము శ్రుతధారణా యే ॥ ౪౬ ॥ శ

యేన॥ శశ్వదితి॥ విశోకం దుఃఖాసంభిన్నం, అజస్రసుఖం నిత్యానన్దమయం, యద్బ్రహ్మేతి విదుః ''సత్యం జ్ఞానమనన్తం'' ''విజ్ఞా
నమానన్దం'' ''విశోకో విజరః'' ఇత్యాదయో వేదాన్తా ఆమనన్తి, తదేవ పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య భగవతః పదం స్వరూ
పమిత్యర్థః, నను కిమపి శేషేణ వేదాన్తవేద్యత్వముచ్యతే, న ప్రమాణాన్తరవిషయత్వమిత్యత ఆహ ॥ మాయాజడాత్మికా మా
యా, అభిముఖే అవస్థాతుమితి శేషః, విలజ్జమానా సతీ, పరైతి తిరోధత్తే- మాయాకార్యాణి మనఆదీన్ద్రియాణి, తత్స్వరూప
మవగన్తుమసమర్థానీత్యభిప్రాయః, న కేవలం లౌకికప్రమాణావిషయత్వమేవ, అలౌకికప్రమాణభూతవేదైకదేశపూర్వభా
గావిషయత్వమపీత్యాహ॥ శబ్ద ఇతి॥ పురుకారకః సాధ్యసాధనాద్యనేకకారకాన్వితః- క్రియార్థః, క్రియాప్రతిపాదకః, శబ్దః వే
దపూర్వభాగోఽపి, యత్ర, స్వరూపేణ, న, సాక్షాన్న బోధక ఇత్యర్థః ''సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి'' తి తు సర్వకర్మారాధ్యబ్ర
హ్మస్వరూపపర్యవసానవృత్త్యా ఆమనన్తీత్యేతత్తాత్పర్యకం అత ఏవ ''తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తీ''త్యుక్తం- తపాంసి తపః
ప్రధానాః ఉపనిషద్భాగాః, వదన్తి సాక్షాద్బోధయన్తీత్యర్థః, నను జీవస్యాపి స్వరూపమజస్రసుఖమేవేత్యత ఆహ ॥ పరమా
త్మతత్త్వమితి॥ సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ ''విజ్ఞానమానన్దం బ్రహ్మే''తి వాక్యప్రత్యభిజ్ఞానేన, అజస్రసుఖస్యానన్తత్వేన వి
శేషితత్వా-దపరిచ్ఛిన్న దుఃఖాసంభిన్న నిత్యసుఖరూపత్వం పరమాత్మన ఏవ స్వరూపమిత్యర్థః, నను జీవవదస్యాపి కర్మాధీన
సుఖదుఃఖసంబన్ధస్స్యాదిత్యాశఙ్కాం వారయతి॥ శుద్ధమితి॥ అకర్మవశ్యమిత్యర్థః-అత ఏవ, సదసతః చిదచితోః, పరం విలక్షణం,
అకర్మవశ్యతా కుత ఇత్యత ఆహ॥ సమమితి॥ ఏకరూపమిత్యర్థః, చిదచిదన్తర్యామిత్వేనావస్థితస్యాపి తత్తద్వస్తుగతదోషాసం
స్పర్శాదకర్మవశ్యతోపపన్నేతి భావః, నన్వామ్రాదిఫలానాం తత్తత్ప్రదేశభేదేనామ్లమధురాదిరసవత్సుఖాపరపర్యా
యానుకూలజ్ఞానస్వరూపస్య బ్రహ్మణః ప్రదేశభేదేన జడరూపతా స్యాదిత్యాశఙ్కాం వారయతి, ప్రతిబోధమాత్రమితి, ప్ర
తిబోధ ఏవ ప్రతిబోధమాత్రం, మాత్రచా క్వాపి జడత్వవ్యావృత్తిః ''విజ్ఞానఘన ఏవ ప్రజ్ఞానఘన ఏవ'' తి శ్రుతేః, మోక్ష ప్రద

త్వేనుష్యస్యాసాధారణధర్మ ఇత్యాహ, అభయంనవిద్యతేభయంయస్మాత్తదభయం, సంసారనివర్తకమిత్యర్థః-కుతః-శశ్వత్ప్రశాన్తం శశ్వత్ సదా ప్రశాన్తం, అశనాయాపిపాసాద్యూర్మిషట్కరహితం-అతస్త-దుపాసకానామపిశాన్తిసంపాదకమితిభావః,,పరమంసామ్యముపైతి,, మమసాధర్మ్యమాగతాః ఇతిహిశ్రుతిస్మృతియతయః ఏవంభూతభగవత్స్వరూపచిన్తనే ప్రయతమనసః, సధ్ర్యఙ్ సహాఞ్చతీతి, సధ్ర్యఙ్, సహస్యసధ్ర్యాదేశః, జీవసహచరం, మనః, నియమ్య, యత్ యతోర్నిర్గరూపేనియతంకృత్వా, అకర్తృహేతుం, కృత్యన్తేభిద్యన్తేఅనేనసంశయాఇతికర్తృ, జ్ఞానం,,భిద్యన్తేసర్వసంశయా,,ఇతిశ్రుతేః,,కృతిచ్ఛేదనే,,తదితరత్ అకర్తృ, స్వర్గాదిఫలసాధనంకర్మేత్యర్థః, తస్యహేతుముపకరణం, జహ్యుః, తత్రదృష్టాన్తః స్వరాట్వర్షప్రదఃఇన్ద్రః, నిపానఖనిత్రమివనితరాంపిబన్త్యస్మిన్నితినిపానంకూప, స్తస్యఖనిత్రంఖననసాధనమివ, స్వర్గాద్యర్థానుష్ఠానోపకరణమర్థాదేవత్యజన్తీత్యర్థః*॥౪౭॥౪౮॥*ననుస్వర్గాదిఫలేప్సూనాంతత్సాధనోపకరణోపాదానమావశ్యకమిత్యతఆహ॥సశ్రేయసామితి॥భావస్వభావవిహితస్య-భావాంబ్రాహ్మణాదివర్ణాశ్రమాదయ-స్తేషాం, స్వభావేనఆనుగుణ్యేన-విహితస్యకర్మణః, ప్రసిద్ధిః ఫలసిద్ధిర్యతః, సభగవాన్ శ్రేయసాంస్వర్గాదిఫలానామపి, విభుః ప్రభుః తత్ఫలప్రదాతేత్యర్థః, అన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యపరమాత్మనఏవస్వర్గాద్యర్థకర్మస్వప్రవర్తకత్వాత్తదారాధ్యత్వాత్తత్ఫలదత్వాచ్చతద్భజనేనైవేప్సితస్వర్గాదిఫలస్యాపిసిద్ధిః కామిభిరపసఏవభజనీయఇత్యర్థః, భగవతస్సర్వాన్తర్యామిత్వేశరీరభూతచేతనాచేతనగతదోషసంస్పర్శమాశఙ్క్యాహ॥ దేహఇతి॥ స్వధాతువిగమేస్వధాతూనాంస్వదేహారమ్భకభూతసూక్ష్మాణాంవిగమేవియోగేసతి-అనుపశ్చాద్విశీర్యమాణేపిదేహేతత్రస్థః పురుషః పరమపురుషః, గగన

శశ్వత్ప్రశాన్తమభయంప్రతిబోధమాత్రంశుద్ధంసమంసదసతఃపరమాత్మతత్త్వమ్। శబ్దోనయత్రపురుకారకవాన్క్రియార్థోమాయాపరైత్యభిముఖేచవిలజ్జమానా॥౪౭॥ తద్వైపదంభగవతఃపరమస్యపుంసోబ్రహ్మేతియద్విదురజస్రసుఖంవిశోకమ్। సధ్ర్యఙ్నియమ్యయతయోయమకర్తృహేతుంజహ్యుస్స్వరాడివనిపానఖనిత్రమిన్ద్రః॥౪౮॥ సశ్రేయసామపివిభుర్భగవాన్యతోఽస్యభావస్వభావవిహితస్యసతఃప్రసిద్ధిః। దేహేస్వధాతువిగమేఽనువిశీర్యమాణేవ్యోమేవతత్రపురుషోనవిశీర్యతేఽజః॥౪౯॥ సోఽయంతేఽభిహితస్తాతభగవాన్విశ్వభావనః। సమాసేన *హరేర్నాన్యదన్యత్తత్సదసచ్చయత్॥౫౦॥ ఇదంభాగవతంనామయన్మేభగవతోదితమ్। సంగ్రహోఽయంవిభూతీనాంత్వమేతద్విపులీకురు॥౫౧॥ యథాహరౌభగవతినృణాంభక్తిర్భవిష్యతి। సర్వాత్మన్యఖిలాధారఇతిసంకల్ప్యవర్ణయ॥౫౨॥ నృజన్మనివతుష్యేత *కృతేనభగవాన్యది। ధర్మార్థ

మివనవిశీర్యతే, కుతః, అజః కర్మాధీనోత్పత్త్యాదిశూన్యః అత్రదేహశబ్దశ్చేతనస్యాపిప్రదర్శనార్థః, చిదచిద్గతదోషాస్పృష్ట ఇత్యర్థః, అపోత్తరార్ధస్యజీవపరత్వవర్ణనంత్వశోభనం, కృత్స్నస్యాపిప్రకరణస్యపరమాత్మపరత్వేనమధ్యేజీవప్రస్తుత్యభావాత్, జీవస్యాపశరీరద్వారాఉత్పత్తివినాశయోః,, విజ్ఞానఘనఏవైతేభ్యోభూతేభ్యస్సముత్థాయతాన్యేవాఽనువినశ్యతి,, ఇతిశ్రుత్యైవాభిధానాచ్చ *॥౪౯। *అధ్యాయత్రయార్థముపసంహరతి॥సోఽయమితి॥ హేతాతనారద, సోఽయంపూర్వప్రతిపాదితాకారః, విశ్వభావనః విశ్వకారణభూతః-భగవాన్ జ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదిసంపన్నోవాసుదేవః, సమాసేనసంగ్రహేణ - తేతుభ్యం, అభిహితః, మయేతిశేషః, సంగ్రహమేవాహ॥ యత్సదసత్-చిదచిదాత్మకంవస్తుఆస్యాత్ అతదాత్మకం-స్వనిష్ఠమివభాతతద్ధరేర్నాన్యత్, తదాత్మకమేవేత్యర్థః, హరేర్నాన్యదన్యత్తత్సదసచ్చయదితిపాఠః,, నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చయ,, దితిపాఠేతుఅస్యస్మాత్సదసద్విలక్షణాదపిహరేః, సదసదాత్మకం, నాన్యత్, కింతు, తదాత్మకమేవేత్యర్థః *॥౫౦॥ *స్వోక్తస్యసంగ్రహస్యప్రామాణికత్వంకథయంస్త్వమప్యేతత్ప్రవర్తయేత్యాహ॥ భగవద్విభూతినామయంసంగ్రహఇతియత్, ఇదంభాగవతంభగవద్విషయత్వాద్భగవతాప్రోక్తత్వాచ్చభాగవతనామకం-మేమహ్యం భగవతాఉదితం, ఏతత్-ఇదంభాగవతంత్వంవిపులీకురు *॥౫౧॥ *వైపుల్యప్రకారమేవాహ॥యథేతి॥సర్వాత్మనిసర్వాన్తరాత్మని, అతఏవసర్వాధారేభగవతి, నృణాంభక్తిర్యథాభవిష్యతి, యాదృశవర్ణనేనభవిష్యతి-తథాసంకల్ప్యవర్ణయేత్యర్థః *॥౫౨॥ *ననుత్రివర్గోయథాభవేత్తథావర్ణయేతికింనోచ్యతఇత్యతఆహ ॥ నృజన్మనీతి॥మనుష్యజన్మని, కృతేనసాధనకలాపేన, భగవాన్ నతుష్యేతయది, తర్హి, నశ్వరైర్ధర్మాదిభిః, కింకార్యం కింప్రయోజనం, నకిమపీత్య

౫౦॥శ్లో॥పా *హరేర్నాన్యదన్యస్మాత్సదసచ్చయత్.

ప్రైః ॥౫౩॥ తస్య స్వస్యాపవర్గస్య - పూర్వోక్తరీత్యా పరస్పరం భగవద్భక్త్యానుపయుజ్యమానానామేవ సాఫల్యం, కేవలానాం తు వైఫల్యమన్వయవ్యతిరేకాభ్యామాహ॥ కృష్ణ ఇతి ॥ కంస్యాదిభిర్గ్రస్మైః పూర్వోత్తరార్ధాభ్యాం సమ్బధ్యతే, అనపాయినీ అవ్యభిచారిణీ ॥ సమస్తదురితశమన ఉత్తమః శ్లోకః స్తవో యస్యాసౌ ఉత్తమశ్లోకః, తస్మిన్ననోభజేన కీర్తనే చ, ద్వస్త్రాశ్రమాచారాదిభిః కిం స్యాత్, న కిమపీత్యర్థః ॥౫౪॥ భగవన్మాయామహిమవర్ణనాదివాంఛలమాహ॥ మాయామితి॥ అముష్యేశ్వరస్య, మాయాం ప్రకృతిం జగత్సృష్ట్యాదిప్రకారమిత్యర్థః ॥ వర్ణయతః॥ అనుమోదతః, శ్రద్ధయా నిత్యం శృణ్వతశ్చాత్మా అన్తఃకరణం, మాయయా మాయాగుణైస్సత్త్వాదిభిః, న ముహ్యతీత్యర్థః ॥౫౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాయాం సప్తమోఽధ్యాయః ॥

ల్పమేవ విపులీకుర్విత్యుక్తం విపులీకరణం రాజా పృచ్ఛతి ॥ బ్రహ్మణేతి ॥ హే బ్రహ్మన్ శుక దేవదర్శనః పరమాత్మదర్శీ, నారదః, బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన అగుణస్య సత్త్వాదిప్రాకృతగుణరహితస్య భగవతః గుణాన్ వ్యాఖ్యానేన గుణానుకథనేన, చోదితః ప్రవర్తితః, యస్మై యస్మై ప్రశ్నాయేతి శేషః యుష్మాన్ పృచ్ఛతి ఇతి - యథా ప్రాహ యాదృశమిత్యర్థః ఏతన్నారదేన విస్తరేణ వర్ణితం - వేదితుమహమిచ్ఛామీతి - తత్తస్మాత్ - హే వేదవిదాంవర - త్వం అద్భుతవీర్యస్య హరేః - లోకసుమఙ్గళాః లోకస్య సుమఙ్గళకరాః కథాః కథయస్వ హే మహాభాగ, బుద్ధిమన్ - సర్వాత్మన్యాత్మని స్పృష్టే - నిస్సఙ్గం మనో నివేశ్య - కళేబరం త్యక్ష్యే, భగవత్కథాః శృణ్వన్ - తమేవానుస్మరన్ - దేహం త్యక్ష్యామి - అతః కథయస్వేత్యర్థః ॥౧॥౨॥౩॥ అల్పకా

కామైః కిం తర్హి కార్యం సిద్ధ్యతి నశ్వరైః ॥౫౩॥ కృష్ణే యద్యపవర్గశే భక్తిస్స్యాదనపాయినీ। కిం స్యాద్వర్ణాశ్రమాచారైః కిం దానైః కిం తపశ్శ్రితైః। సర్వాఘహారోత్తమశ్లోకే నో చేద్భక్తిరధోక్షజే ॥౫౪॥ మాయాం వర్ణయతోఽముష్య ఈశ్వరస్యానుమోదతః। శృణ్వతశ్శ్రద్ధయా నిత్యం మాయయాఽఽత్మా న ముహ్యతి ॥౫౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ద్వితీయస్కన్ధే అవతారానుకీర్తనం నామ సప్తమోఽధ్యాయః ॥

రాజోవాచ ॥ బ్రహ్మణా చోదితో బ్రహ్మన్గుణాఖ్యానేఽగుణస్య చ। యస్మై యస్మై యథా ప్రాహ నారదో దేవదర్శనః ॥౧॥ ఏతద్వేదితుమిచ్ఛామి తత్త్వం తత్త్వవిదాంవర। హరేరద్భుతవీర్యస్య కథా లోకసుమఙ్గళాః ॥౨॥ కథయస్వ మహాభాగ యథాఽహమఖిలాత్మని। కృష్ణే నివేశ్య నిస్సఙ్గం మనస్త్యక్ష్యే కళేబరమ్ ॥౩॥ శృణ్వతశ్శ్రద్ధయా నిత్యం గృణతశ్చ స్వచేష్టితమ్। కాలేన నాతిదీర్ఘేణ భగవాన్విశతే హృది ॥౪॥ ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రేణ స్వానాం భావసరోరుహమ్। ధునోతి శమలం కృష్ణః సలిలస్య యథా శరత్ ॥౫॥ ధౌతాత్మా పురుషః కృష్ణపాదమూలం న ముఞ్చతి। ముక్తసర్వపరిక్లేశః పాన్థస్స్వశరణం యథా ॥౬॥ యదధాతుమతో బ్రహ్మన్దేహారమ్భోఽస్య ధాతుభిః। యదృచ్ఛయా హేతునా వా భవన్తో జానతే యథా ॥౭॥ ఆసీద్యదుదరాత్పద్మం లోక

లకథాశ్రవణేన కథమవసానే స్మృతిస్సంపద్యత ఇత్యత ఆహ ॥ శృణ్వత ఇతి॥ భగవాన్ - స్వచేష్టితం - నిత్యం శ్రద్ధయా శృణ్వతో - గృణతశ్చ - హృదయే - నాతిదీర్ఘేణ స్వల్పేన కాలేన, విశతి - శృణ్వతో గృణతశ్చ చిత్తం - తత్స్మరణప్రవణమేవ భవతీత్యర్థః ॥౪॥ భగవతో హృదయప్రవేశే ఫలమాహ॥ ప్రవిష్ట ఇతి॥ కర్ణరన్ధ్రేణ - కథాశ్రవణద్వారా - స్వానాం భక్తానాం - భావసరోరుహం హృదయకమలం - ప్రవిష్టః కృష్ణః - హృదయగతం - శమలం రాగాదిరూపం మలం - ధునోతి నిరస్యతి - యథా - శరత్ శరత్కాలః, సలిలస్య మలం - ధునోతి - తద్వదిత్యర్థః ॥౫॥ తతశ్చ కృతార్థో భవతీత్యాహ॥ ధౌతాత్మేతి ధౌతాత్మా శుద్ధమనాః పురుషః - కృష్ణస్య - పాదమూలం న ముఞ్చతి - తదేవ స్మరతీతి భావః - కథం మతో న ముఞ్చతి - ముక్తసర్వపరిక్లేశః - ముక్తాస్సర్వే రాగద్వేషాదయః పరిక్లేశా యేన సః - యథా పాన్థః ప్రవాసాదాగతః - స్వశరణం స్వగృహం - న ముఞ్చతి తద్వదిత్యర్థః ॥౬॥ ఏవం శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కృత్య - అజ్ఞాతానర్థాన్ ప్రష్టవ్యాన్ క్రమేణ ప్రవక్ష్యమాణస్తావత్సందిగ్ధార్థాన్ పృచ్ఛతి॥ యదితి॥ హే బ్రహ్మన్ - అధాతుమతః స్వరూపతో భౌతికదేహహీనస్య - అస్య జీవస్య - దేహారమ్భః ధాతుభిరేవ స్యాదితి తు జ్ఞాతమిత్యర్థః. ఇదం తు సంశయవిషయమిత్యాహ, స చ దేహారమ్భః, కిం, యదృచ్ఛయా అహైతుకః - హేతునా వా సహేతుకో వేత్యర్థః - ఏతద్భవన్తో యథావజ్జానతే - అతః కథయన్త్వితి శేషః ॥౭॥ యోఽసావీశ్వరస్సోఽపి జీవవద్దేహతుల్యదేహవాన్ ప్రోక్తః - అత్ర తస్య కోఽపి శేషః - యత్ర తద్భజనాత్పదే పదే మోక్ష ఇత్యుచ్యత ఇత్యాశయేన పృచ్ఛతి - ఆసీదితి సార్ధద్వయేన,, లోకానాం సంస్థానం విన్యాసో యస్మిన్ స్తత్ - తదేవ లక్షణం స్వరూపం యస్య తత్ - జగదాకారం పద్మమిత్యర్థః - త్రైలోక్యాత్మకం పద్మం - యస్యోదరాదాసీత్ - పృథగ్విభక్తైరియత్తాయుక్తావయవైః - రయం పురుషః లౌకికః పురుషః - యా

వాక్ యావత్ప్రమాణ- స్తావత్పరిమాణ ఏవాసావీశ్వరః ప్రాకృతస్స్యాత్ -పరిచ్ఛిన్నత్వేన ప్రాకృత ఇతి భావః -స్వసంస్థానయ వానితి చ,, తజ్జలా,, నితివదయం నిర్దేశః -స్వసంస్థానభూతైరవయవైః, అస్ జీవక్-సంసారీ పరిచ్ఛిన్నస్తద్వదిత్యర్థః అతో జీవపరయోర్విశేషః కథనీయ ఇత్యర్థః * ॥౮॥ * అన్యదపి పృచ్ఛతి ॥ అజ ఇతి ॥ భూతానాం వ్యష్టిభూతానాం ఆత్మా నియన్తా-యద్వా-స్వయం భూతారబ్ధ దేహః-నాభిపద్మసముద్భవః -అజో బ్రహ్మా-యదనుగ్రహాత్ యస్యానిరుద్ధస్యానుగ్రహాత్-భూతాని వ్యష్టిభూతాని-సృజతి-యేన చతుర్ముఖేన-తద్రూపం తదనిరుద్ధరూపం ,దదృశే దృష్టమ్ * ॥౯॥ * స భగవాన్విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయా యస్మాత్తథాభూతః-మాయాయాః నియన్తా, ఆత్మమాయాం ముక్త్వా ప్రకృతిమతీత్య, జగద్వ్యాపారాదుపరతః, సర్వగుణాశ్రయః ,పూర్ణషాడ్గుణ్యః - యత్ర- శేతే వసతి - తం దేశం కథయేత్యన్వయః * ॥౧౦॥ * యస్యేహావయవైర్లోకాన్ కల్పయన్తి, ,పాతాళమేతస్య హి పాదమూలం,, మిత్యుభయథా శ్రవణాత్తస్య కల్పభేదేనోపపత్తిం మన్వాన ఆశఙ్కతే,, పురుషేత్యాది,, పురుషావయవైరనిరుద్ధాదుత్పన్నచతుర్ముఖాఖ్యపురుషావయవైః-సపాలాః లోకాః పూర్వకల్పితాః - పూర్వస్మిన్కల్పే కల్పితాః, ఇదానీమతథేతి శుశ్రుమేత్యాహ ॥ సపాలైర్లోకైరముష్య పురుషస్యావయవాః కల్పితా ఇతి శుశ్రుమ - ఏవం చ ,, ధాతా యథాపూర్వమకల్పయ, ,దితి శ్రుతివిరోధ ఇత్యభిప్రాయః * ॥౧౧॥ * అథాఽజ్ఞాతానర్థాన్ బహూన్ పృచ్ఛతి ॥ యావానిత్యాది,, కల్పో మహాకల్పః యావాన్ యావత్పరిమాణః -వికల్పః అవాన్తరకల్పకాలభాగః-యావాన్-భూతభవ్యభవదాదిశబ్దవాచ్యః కాలో యథాఽనుమీయతే-గ్రహసంచారాదినేతి

సంస్థానలక్షణమ్। యావానయం వై పురుష ఇయత్తావయవాః పృథక్ ॥ ౮ ॥ అజస్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహాత్। దదృశే యేన తద్రూపం నాభిపద్మసముద్భవః ॥ ౯ ॥ స చాపి యత్ర పురుషో విశ్వస్థిత్యుద్భవాప్యయః। ముక్త్వాత్మమాయాం మాయేశః శేతే సర్వగుణాశ్రయః ॥ ౧౦ ॥ పురుషావయవైర్లోకాస్సపాలాః పూర్వకల్పితాః। లోకైరముష్యావయవాస్సపాలైరితి శుశ్రుమ ॥౧౧॥ యావాన్కల్పో వికల్పో వా యథా కాలోఽనుమీయతే। భూతభవ్యభవచ్ఛబ్ద ఆయుర్మానం చ యత్సతః ॥ ౧౨ ॥ కాలస్యానుగతిర్యా తు లక్ష్యతేఽణ్వీ బృహత్యపి। యావత్యః కర్మగతయో యాదృశీర్ద్విజసత్తమ ॥ ౧౩ ॥ యస్మిన్కర్మసమావాయో యథా యేనోపగృహ్యతే। గుణానాం గుణినాం చైవ పరిణామం సవిస్తరమ్ ॥ ౧౪ ॥ భూపాతాళకకుబ్వ్యోమగ్రహనక్షత్రభూభృతామ్। సరిత్సముద్రద్వీపానాం సంభవశ్చైతదోకసామ్ ॥ ౧౫ ॥ ప్రమాణమణ్డకోశస్య బాహ్యాభ్యన్తరవస్తునః। మహతాం చానుచరితం వర్ణాశ్రమవినిశ్చయః ॥ ౧౬ ॥ అవతారానుచరితం యదాశ్చర్యతమం హరేః। యుగాని యుగమానం చ ధర్మో యశ్చ యుగే యుగే ॥ ౧౭ ॥ నృణాం సాధారణో ధర్మస్సవిశేషశ్చ యాదృశః। శ్రేణీనాం రాజర్షీణాం చ ధర్మః కృచ్ఛ్రేషు జీవతామ్ ॥ ౧౮ ॥ తత్త్వానాం పరిసం

భావః-సతః కార్యస్య - దేవపత్యమనుష్యాదేః - ఆయుర్మానం ఆయుఃపరిమాణం చ యత్ -తదప్యుదాహర్తుమర్హసీత్యన్వయః * ॥౧౨॥ * కాలస్య-యా, అణ్వీ సూక్ష్మా-నిమేషాదిరూపా-బృహతీ సంవత్సరాదిరూపా చ-యా, అనుగతిః ప్రవృత్తిర్లక్ష్యతే-సాపి కథనీయేత్యర్థః, కర్మగతయః కర్మణా ప్రాప్యాని ఫలాని-యావత్యః యావత్సంఖ్యాకాః, యాదృశ్యః యత్ప్రకారకాః-హే ద్విజసత్తమ * ॥౧౩॥ * యస్మిన్ దేశే కర్మసమావాపః కర్మణాం ఫలనిష్పాదనం ,యేన దేవాదిభూతేన-యథా ఉపగృహ్యతే, యాదృశం కర్మఫలం-ప్రాప్యతే, తచ్చ కథయేత్యర్థః - గుణానాం సత్త్వాదీనాం-గుణినాం జీవానాం చ-పరిణామం పరిణామహేతుం - గుణినాం పరిణామో దేవాదిశరీరపరిగ్రహహేతుః , సవిస్తరం పరిణామం వక్తుమర్హసి * ॥౧౪॥ * కకుభః దిశః-భూభృతః పర్వతాః- భూపాతాళాదీనాం సంభవః-ఏతాని భూమ్యాదీని ఓకాంసి యేషాం తేషాం చ ప్రాణినాం సంభవః-యథేతి సర్వత్రానుషఙ్గః * ॥౧౫॥ * అణ్డకోశస్య తద్బాహ్యాభ్యన్తరవస్తునశ్చ - ప్రమాణం-అణ్డాద్బాహ్యవస్తు ఆవరణం-మహతాం భాగవతానాం - అనుచరితం చరిత్రం-వర్ణానామాశ్రమాణాం చ-వినిశ్చయః తత్స్వభావేన నిర్ధారః * ॥౧౬॥ * హరేరాశ్చర్యమవతారానుచరితం చ యత్తదపి యుగాని యుగస్వరూపం, యుగపరిణామం, యుగే యుగే ప్రతియుగం, యో ధర్మః * ॥౧౭॥ * సాధారణః -మనుష్యమాత్రసాధారణః సవిశేషః వర్ణాశ్రమవిశేషనిబన్ధనరూపవిశేషయుక్తః-శ్రేణీనాం తత్తద్వ్యవహారోపజీవినాం -ధర్మః వ్యవహారనియమలక్షణో ధర్మః - రాజర్షీణాం ప్రజాపాలనాధికారిణాం -కృచ్ఛ్రేష్వాపత్సు జీవతాం - యో ధర్మః * ॥ ౧౮ ॥ * తత్త్వానాం మహదాదీనాం-పరిసంఖ్యానం సంఖ్యా-లక్షణం స్వరూపం- హేతులక్షణం తత్త్వకారణలక్షణం -పురుషారాధనవిధిః పరమపురుషారాధనప్రకారః, ఆ

ధ్యాత్మికస్య ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపవిషయస్య యోగస్య జ్ఞానయోగస్య – ప్రకారః ॥౧౯॥ యోగీశ్వరాణామైశ్వర్యాణ్యణిమాదీని – తేషాం – గతిః స్వరూపం – యోగినాం లిఙ్గభఙ్గశ్శరీరపాతః – వేదాః ఋగ్వేదాదయః, ఉపవేదాః ధనుర్వేదాదయః, తదుక్తా ధర్మాశ్చ – తేషామితిహాసపురాణయోశ్చ గతిః ॥౨౦॥ సర్వభూతానాం సంప్లవః అవాన్తరప్రళయః ఉత్పత్తిర్వా, వివిధక్రమః విక్రమః స్థితిః – ప్రతిసంక్రమః సంహారః – మహాప్రళయః – ఇష్టం వైదికం కర్మ – పూర్తం స్మార్తం, త్రివర్గస్య ధర్మార్థకామానాం – విధిః ప్రకారః ॥౨౧॥ అనుశాయినాం భుక్తశేషకర్మణా సహ పరలోకభ్రష్టానాం, సర్గః, ఉత్పత్తిప్రకారః – పాషణ్డస్య పాషణ్డధర్మస్య – సంభవః ఉత్పత్తిః – ఆత్మనో జీవస్య – బన్ధమోక్షప్రకారః – స్వరూపతోఽవస్థానం ముక్తిదశాయామవస్థానం తత్ప్రకార ఇత్యర్థః ॥౨౨॥ ఆత్మతన్త్రః స్వతన్త్రః – విభుస్సర్వాన్తరో భగవాన్ – ఆత్మమాయయా స్వవిషయయా మాయయా – యథా విక్రీడతి – పునశ్చ మాయాం విసృజ్య – యథా యేన ప్రకారేణ సాక్షివత్ సాక్షాద్ద్రష్టృవత్ – ఉదాస్తే ప్రళయే ఉదాసీన ఆస్తే ॥౨౩॥ ఏతత్సర్వం, చకారాదపృష్టమపి గుహ్యం – యత్ – తచ్చ – పృచ్ఛతే, ప్రపన్నాయ చ – మే మహ్యం, హే భగవన్ – హే మహామునే, తత్త్వతః – ఉదాహర్తుం ఉత్తరం వక్తుం, త్వమర్హసి – అర్హణార్థోత్తకమిదం విశేషణద్వయం భగవన్మహామున ఇతి చ, ఉత్పత్తిం చ వినాశం చ భూతానామాగతిం గతిం । వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితి, హే స్మర్యతే మహామతిత్వం చ త్రైకాలిక వస్తువిషయయాఽఽత్మజ్ఞానవ

ఖ్యానం లక్షణం హేతులక్షణమ్ । పురుషారాధనవిధిర్యోగస్యాధ్యాత్మికస్య చ ॥ ౧౯ ॥ యోగేశ్వరైశ్వర్యగతిర్లిఙ్గభఙ్గశ్చ యోగినామ్ । వేదోపవేదధర్మాణామితిహాసపురాణయోః ॥ ౨౦ ॥ సంప్లవస్సర్వభూతానాం విక్రమః ప్రతిసంక్రమః । ఇష్టాపూర్తస్య కామానాం త్రివర్గస్య చ యో విధిః ॥ ౨౧ ॥ యో వాఽనుశాయినాం సర్గః పాషణ్డస్య చ సమ్భవః । ఆత్మనో బన్ధమోక్షౌ చ వ్యవస్థానం స్వరూపతః ॥ ౨౨ ॥ యథాత్మతన్త్రో భగవాన్విక్రీడత్యాత్మమాయయా । విసృజ్య వా యథా మాయాముదాస్తే సాక్షివద్విభుః ॥ ౨౩ ॥ సర్వమేతచ్చ భగవన్పృచ్ఛతో మేఽనుపూర్వశః । తత్త్వతోఽర్హస్యుదాహర్తుం ప్రపన్నాయ మహామతే ॥ ౨౪ ॥ అత్ర ప్రమాణం హి భవాన్పరమేష్ఠీ యథాఽఽత్మభూః । అపరే చానుతిష్ఠన్తి పూర్వేషాం పూర్వజైః కృతమ్ ॥౨౫॥ న మేఽసవః పరాయన్తి బ్రహ్మన్ననశనాదమీ । పిబతోఽచ్యుతపీయూషమన్యత్ర కుపితాద్ద్విజాత్ ॥౨౬॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ స ఉపామన్త్రితో రాజ్ఞా కథాయామితి సత్పతేః । బ్రహ్మరాతో భృశం ప్రీతో విష్ణురాతేన సంసది ॥౨౭॥ ఆహ భాగవతం నామ పురాణం బ్రహ్మసమ్మితమ్ । బ్రహ్మణే భగవత్ప్రోక్తం బ్రహ్మకల్ప ఉపస్థితే ॥౨౮॥ యద్యత్పరీక్షిదృషభః పాణ్డూనామనుపృచ్ఛతి । ఆనుపూర్వ్యేణ తత్సర్వమాఖ్యాతుముపచక్రమే ॥౨౯॥ ********************* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే ద్వితీయస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః **********

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఆత్మమాయామృతే రాజన్పరస్యానుభవాత్మనః । న ఘటేతార్థసమ్బన్ధః స్వప్నద్రష్టురివాఞ్జ

త్వమ్ ॥౨౪॥ యోగ్యతామేవోపపాదయతి ॥ అత్రేతి ॥ అత్ర పృష్టేష్వర్థేషు – భవాన్ప్రమాణం సమ్యగ్జ్ఞాతా ॥ తత్ర దృష్టాన్తః – ఆత్మనః పరమాత్మనః – భూః జాతః – పరమేష్ఠీ బ్రహ్మా యథా ప్రమాణం – తద్వత్ – బ్రహ్మనారదవ్యాసక్రమేణ సంప్రదాయోఽప్యస్తీత్యాహ ॥ పూర్వేషామపి పూర్వజైః కృతం – అపరే అర్వాఞ్చః – అనుతిష్ఠన్తి ॥౨౫॥ నను తవానశనద్విజకోపాభ్యాం వ్యాకులస్య కుతశ్శ్రవణం తత్రాహ ॥ నను ఇతి ॥ అత్ర త్వత్సన్నిధౌ – అచ్యుతపీయూషం అచ్యుతకీర్తిరూపమమృతం – పిబతో మే అమీ అసవః ప్రాణాః – కుపితాద్ద్విజాత్ – అనశనాదపి – హేతోః – న పరాయన్తి నాపగచ్ఛన్తి – న వ్యాకులీభవన్తీత్యర్థః ॥౨౬॥ ఇతి – ఇత్థం – సత్పతేః సతాం పత్యుః – భగవతః – కథాయాం – రాజ్ఞా విష్ణురాతేన పరీక్షితా – ఉపామన్త్రితః ప్రవర్తితః బ్రహ్మరాతః బ్రహ్మవిషయకజ్ఞానం రాతి దదాతీతి బ్రహ్మరాతః – సభాయాం – భాగవతం నామ పురాణం ప్రాహ – కథం భూతం పురాణం – బ్రహ్మసమ్మితం వేదతుల్యం – పరబ్రహ్మప్రమాపకం వా – బ్రహ్మకల్పే సృష్ట్యుపక్రమే – ఉపాగతే ప్రాప్తే సతి – బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ – భగవతా ప్రోక్తం చేత్యర్థః – పాణ్డూనాం – ఋషభః శ్రేష్ఠః పరీక్షిత్ – యద్యదనుపృచ్ఛతి అన్వపృచ్ఛత్ – తత్సర్వం అనుపృష్టం సర్వమానుపూర్వ్యేణ ప్రస్తావక్రమేణ, న ప్రశ్నక్రమేణ, ఆఖ్యాతుం, భాగవతాఖ్యానేనైవ ప్రశ్నానాముత్తరం వక్తుముపచక్రమే ॥ ఉపక్రాన్తవాన్ ॥౨౭॥౨౮॥౨౯॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం ద్వితీయస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః *****************************

అథ రాజ్ఞః ప్రశ్నానాముత్తరం వక్తుం భాగవతాఖ్యానమారప్స్యమాణస్తావజ్జీవస్య దేహారమ్భస్య హేతుకోని

స్హైతుకో వేతి ప్రశ్నస్య - జీవదేహతుల్యపరిణామావయవత్వేన జీవతుల్యత్వప్రయుక్తా భగవతో యాల్వామోత్పత్తిప్రదత్వప్రశ్న స్య-యుక్తా ఽఽత్మమాయాం యత్ర శేతే తం వద శంక కథయస్వేతి,, ప్రశ్నస్యోత్తరం, నవమేనాధ్యాయేనోచ్యతే॥ తత్ర సహేతుకత్వనిర్హేతుకత్వప్రశ్నస్యోత్తరం వదన్-శ్రీపాద్విభూతివిశిష్టస్య భగవతః కాలమాయావశ్యత్వాభావం వక్తుం సంసారిచేతనానాం కాలమాయావశ్యత్వమాహ॥ ఆత్మేతి॥ అనుభవాత్మనః అనుభవో జ్ఞానం తదాత్మా స్వరూపం యస్య అత ఏవ, పరస్య దేహాదిభ్యో విలక్షణస్య జీవస్య - అర్థసంబన్ధః భోగ్యభూతశబ్దాదివిషయేషు భోక్తృతయా సమ్బన్ధః, ఆత్మమాయాం పరమాత్మనియామ్యాం మాయాం ప్రకృతిం, ఋతే వినా - అజ్ఞ సా సామీచీన్యేన-నఘటేత న సంగచ్ఛేత। తత్ర దృష్టాన్తః స్వప్నద్రష్టురివేతి, యథా స్వప్నద్రష్టుః,, న తత్ర రథా న రథయోగా న పన్థానో భవన్త్యథ రథాన్ రథయోగాన్ పథః సృజతే,, కామం కామం పురుషో నిర్మిమాణ,, ఇతి శ్రుత్యుక్తరథాదిపదార్థసంబన్ధస్తత్తదర్థభగవన్మాయయా, ఋతే నోపపద్యతే-తద్వదిత్యర్థః। ప్రకృతితిరోహితస్వపరరూపత్వాత్ ప్రాకృతేషు భోగ్యబుద్ధిరిత్యుక్తం భవతి॥ ఏవం చ ప్రకృత్యా తిరోహితస్వరూపత్వమేవ దేహారమ్భే హేతురిత్యహేతుకత్వం నిరస్తమ్ ॥౧॥ ● ఉక్తం వివృణోతి॥ బహ్వితి॥ బహురూపయాపి చిత్రపరిణామిన్యా, భగవన్మాయయా - తిరోహితజ్ఞానానన్దస్వరూపో జీవః, దేవమనుష్యాద్యాకార, మాత్మన్యారోప్య-బహురూప ఇవాభాతీత్యర్థః, అస్యాః మాయాయాః గుణేషు సత్త్వాదిగుణకార్యేషు శబ్దాదిషు, రమమాణః శబ్దాదీన్ భుఞ్జానః, మమాహమితి మన్యతే అహంకారమమకారాభ్యాం బద్ధో భవతీత్యర్థః ॥౨॥ ● జీవప్రస్తావాద్వ్యవస్థానం స్వరూపత ఇతి జీవవిషయప్రశ్నాన్తరస్యోత్తరం వదన్-స్వరూపసాక్షాత్కారే సతి శబ్దాదివిషయనివృత్తిరిత్యాహ॥ యర్హీతి॥ యర్హి యదా ముక్తావిత్యర్థః- స్వే స్వాభావికే కాలమాయయోః పరస్మిన్-కాలమాయాకార్యాసంస్పృష్టే మహిమ్ని-అపహతపాప్మత్వాదిసత్యసఙ్కల్పపర్యన్తగుణాష్టకలక్షణే-పరమాత్మశేషతైకరసస్య స్వాత్మనో మహిమ్ని - యద్వా-కాలమాయయోః పరస్మిన్ నియన్తరి-మహి

సా ॥౧॥ బహురూప ఇవాభాతి మాయయా బహురూపయా। రమమాణో గుణేష్వస్యా మమాహమితి మన్యతే॥
యర్హి వావ మహిమ్ని స్వే పరస్మిన్ కాలమాయయోః। రమేత గతసంమోహస్త్యక్త్వోదాస్తే తదోభయమ్॥౩॥
ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం యదాహ భగవానృతమ్। ● బ్రహ్మణే దర్శయన్ రూపమవ్యలీకవ్రతాదృతః॥
స ఆదిదేవో జగతాం పరో గురుః స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ సిసృక్షయైక్షత। తాం నాధ్యగచ్ఛద్దృశమత్ర సంమతాం
ప్రపఞ్చనిర్మాణవిధిర్యయా భవేత్ ॥౫॥ సంచిన్తయన్ ద్వ్యక్షరమేకదామ్భస్యుపాశృణోద్ద్విర్గదితం వచో వి

మ్ని ఉక్తవిధపరమాత్మమహిమ్ని - మహిమ్నో నియన్తృత్వం మహిమవద్ద్వారా-రమేత కథం రమేత గతసంమోహః నిర్గతాహంకారమమకారః-తదా-ఉభయం ప్రకృతికాలవశ్యత్వం-త్యక్త్వా విహాయ-ఉదాస్తే శబ్దాదిషు భోగ్యసిద్ధ్యర్థప్రవృత్తిహీనో భవతీత్యర్థః - అనేనావిర్భూతగుణాష్టకవిశిష్టత్వేనావస్థితిరేవ స్వరూపతో వ్యవస్థానం-తాదృశస్వరూపస్యాపి స్వాత్మన ఆత్మభూతనిరతిశయానన్దపరబ్రహ్మానుభవః పరబ్రహ్మశరీరభూతత్వేన స్వాత్మానుభవో వా శబ్దాది ప్రాకృతానివర్తక ఇతి చోక్తం భవతి ● ॥౩॥ ● యచ్చోక్తం భగవతో జీవవద్దేహసమ్బన్ధాభావాత్ కథం తద్భజనేన ముక్తిరితి-తస్యోత్తరం-కాలమాయావశ్యస్య జీవస్య కర్మాధీనం ప్రాకృతో దేహః- ఈశ్వరస్య త్వప్రాకృతః స్వేచ్ఛయా తద్దివ్యమఙ్గళవిగ్రహవత్త్వ- మిత్యేవంరూపం వక్ష్యన్ కాలమాయావశ్యజీవలక్షణభగవత్స్వరూపవిశోధనం కథం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ ॥ ఆత్మతత్త్వేతి॥ అవ్యలీకవ్రతాదృతః నిర్దుష్టవ్రతేనాదృతః ఆరాధితః-భగవాన్ బ్రహ్మణే చతుర్ముఖాయ-రూపం అప్రాకృతం స్వీయం రూపం దర్శయన్-ఆత్మతత్త్వవిశుద్ధ్యర్థం జీవవిలక్షణపరమాత్మయాథాత్మ్యవిశోధనార్థం - ఋతం సత్యం-యద్వచనమాహ॥ తద్వక్ష్యామీతి శేషః-అదర్శయద్రూపమితి పాఠే ,,యథా అదర్శయత్తథా ఆహేత్యర్థః ● ॥౪॥ ● ఆత్మతత్త్వవిశోధకం భగవదుక్తమేవోపపాదయితుమితిహాసమాహ ॥ స ఇతి ॥ జగతాం వ్యష్టిభూతానాం-పరః ప్రభుః గురుః ధర్మోపదేష్టా చ-ఆదిదేవశ్చతుర్ముఖః- స్వధిష్ణ్యం భగవన్నాభిపద్మరూపం స్వస్థానమాస్థాయ అధిష్ఠాయ-తస్యాధిష్ఠానస్యాన్వేషణాయ పూర్వం జలే నిమగ్నః-పశ్చాత్పరావృత్య-స్వధిష్ణ్యే స్థిత్వేత్యర్థః ॥ సిసృక్షయా స్రష్టుమిచ్ఛయా-ఐక్షత-కథం స్రష్టవ్యమిత్యాలోచితవాన్ - ఏవమీక్షమాణో బ్రహ్మా యయా దృష్ట్యా ప్రపఞ్చనిర్మాణవిధిః జగద్రచనాప్రకారః-భవేత్ జ్ఞాతో భవేత్-అత్ర సృష్టివిషయే-సమ్మతాం-తాం దృశం ప్రజ్ఞాం- నాధ్యగచ్ఛత్ న ప్రాప్తవాన్ ● ॥౫॥ ● సంచిన్తయన్నితి॥ సంచిన్తయన్ ప్రజ్ఞాప్రాప్త్యుపాయం చిన్తయన్- ఏకదా కదాచిత్-ద్విర్గదితం ద్విరుక్తం-ద్వ్యక్షరం వచః- అమ్భసి జలే ఉపాశృణోత్ ఉప

---

౪ ॥ శ్లో ॥ పా ● బ్రహ్మణేఽదర్శయద్రూపం.

ఉపశుశ్రుతవాన్ - కైరక్షరైర్వద్వ్యుక్తి-కాదయో మావసానాః స్పర్శాః-తేషు షోడశం తకారః- యశ్చైకవింశం పకారః ప
-శాం ద్రైశార్థం తదర్థమాహ ॥ హేనృప-నిష్కించనానాం త్యక్తధనానాం ధనం-యద్విదుః - యేన తపోధనా ఇతి ప్రసిద్ధాః-
తచ్చ ద్వ్యక్షరగదితం తపతపేతి లోకాద్వ్యయమపురుషైకవచనం - తస్య విద్వాంసాదరవిధిరూపామశృణోదిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ నిశ
మ్యేతి ॥ తపతపేతి వచో నిశమ్య శ్రుత్వా - తస్య వచసో - యో వక్తా - తద్దిదృక్షయా ద్రష్టుమిచ్ఛయా-తతః ప్రచలితస్సన్-దిశో
విలోక్య - తత్ర దిక్షు అన్యద్వక్తృ స్వవ్యతిరిక్తమపశ్యమానః పునస్స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ - ఉపాదిష్ట ఇవ - కేనచిత్ప్రత్యక్షం నియు
క్త ఇవ - తద్వాక్యాత్మనో హితం విమృశ్య - తపసి మనః చిత్తమాదధే ధృతవాన్ ॥ ౭ ॥ దివ్యమితి - తతశ్చ స బ్రహ్మా -అఖిల
లోకానాం తాపనం ప్రకాశనం యస్మాత్తథాభూతం తపః - దివ్యం సహస్రాబ్దం దేవమానేన సహస్రాబ్దపర్యన్తం - అ
తప్యత స్మ తపః కృతవాన్-కథంభూతోఽతప్యత-తపతాం తపస్వినాం మధ్యే-తపీయాన్ అత్యన్తతపస్వీ సమాహితః యుక్తః- అమోఘ
దృష్టిః - స్వచరితవ్యాసపస్వ్యర్థాదృష్టిః సజ్జకల్పరూపజ్ఞానం యస్య సః-జితః అనిలః ఆత్మా మనశ్చ యేన సః-విజితాన్యుభయే
న్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మాత్మకాని యేన సః - ఏవంభూతోఽతప్యతేత్యర్థః ॥ ౮ ॥ తస్మా ఇతి॥ స బాజితః తపసా సమ్యగా
రాధితో భగవాన్-పరం అన్య - ద్యస్మాత్ - త్పరం ఉత్కృష్టం -నాస్తి - తథాభూతం లోకం వర్ణయతి షడ్భిః । వ్యపేత
సంక్లేశవిమోహసాధ్వసం-సంక్లేశా అవిద్యాదయః సాధ్వసం భయం-వ్యపేతాస్సంక్లేశాదయో యస్మాత్తం - స్వదృష్టవ
ద్భిః స్వశరీరకపరమాత్మానమనుభవద్భిః-విబుధైః విశేషేణ బుధ్యన్త ఇతి విబుధాః జ్ఞానాదికా నిత్యముక్తాశ్చ - తైరధిష్ఠి
తమ్ ॥ ౯ ॥ క్లేశమోహాద్యభావహేతుమాహ॥ ప్రవర్తత ఇతి రజస్తమసీ-తయోః తాభ్యాం-మిశ్రం సత్త్వం చ-యత్ర వైకు

మః। స్పర్శేషు యత్షోడశమేకవింశం నిష్కించనానాం నృప యద్ధనం విదుః ॥ ౬ ॥ నిశమ్య తద్వక్తృదిదృక్షయా దిశో
విలోక్య తత్రాన్యదపశ్యమానః । స్వధిష్ణ్యమాస్థాయ విమృశ్య తద్ధితం తపస్యుపాదిష్ట ఇవాదధే మనః ॥ ౭ ॥ ది
వ్యం సహస్రాబ్దమమోఘదర్శనో జితానిలాత్మా విజితోభయేన్ద్రియః । అతప్యత స్మాఖిలలోకతాపనం తపస్త
పీయాంస్తపతాం సమాహితః ॥ ౮ ॥ తస్మై స్వలోకం భగవాన్సభాజితస్సందర్శయామాస పరం న యత్పరమ్ । వ్య
పేతసంక్లేశవిమోహసాధ్వసం స్వదృష్టవద్భిర్విబుధైరధిష్ఠితమ్ ॥ ౯ ॥ ప్రవర్తతే యత్ర రజస్తమస్తయోస్సత్త్వం
న మిశ్రం న చ కాలవిక్రమః । న యత్ర మాయా కిముతాపరే హరేరనువ్రతా యత్ర సురాసురార్చితాః ॥ ౧౦ ॥ శ్యా
మావదాతాశ్శతపత్రలోచనాః పిశఙ్గవస్త్రాస్సురుచస్సుపేశసః । సర్వే చతుర్బాహవ ఉన్మిషన్మణిప్రవేక
నిష్కాభరణాస్సువర్చసః ॥ ౧౧ ॥ ప్రవాళవైదూర్యమృణాలవర్చసః పరిస్ఫురత్కుణ్డలమౌళిమాలినః । భ్రాజి
ష్ణుభిర్యః పరితో విరాజతే లసద్విమానావళిభిర్మహాత్మనామ్ ॥ ౧౨ ॥ విద్యోతమానః ప్రమదోత్తమాద్యుభిస్స
విద్యుదభ్రావళిభిర్యథా నభః । శ్రీర్యత్ర రూపిణ్యురుగాయపాదయోః కరోతి మానం బహుధా విభూతిభిః ॥ ౧౩ ॥

ణ్ఠాఖ్యే లోకే- న ప్రవర్తతే - అవిద్యాఽస్మితా రాగద్వేషాభినివేశా హి క్లేశాః రజస్తమోవిరహాత్ రాగద్వేషాదికం మోహ
నం చ నాస్తి - తన్మిశ్రసత్త్వాభావాత్ అర్వాచీనప్రకాశశ్చ నాస్తి - తస్మాచ్ఛుద్ధసత్త్వమయ ఇత్యర్థః - కాలవిక్రమః కాలస్య
యో విక్రమః పరిణామహేతుత్వం-తచ్చ నేత్యర్థః - మాయా సత్త్వరజస్తమ ఆశ్రయా ప్రకృతిః-యత్ర న-అప్రాకృత ఇత్యర్థః-
అనేన లోకస్య మాయాకల్పితత్వశఙ్కా చ నిరస్తా యత్ర లోకే సురాసురైరర్చితాః-హరేరనువ్రతా ఉపాసకాః-దృశ్యన్త
ఇతి శేషః ॥ ౧౦ ॥ కథంభూతా దృశ్యన్త ఇత్యపేక్షాయాం సారూప్యమాహ ॥ శ్యామేత్యాదినా ॥ శ్యామాశ్చ తే అవదాతా ఉజ్జ్వ
లాశ్చ-శ్యామావదాతాః-శతపత్రలోచనాః పద్మదళాయతేక్షణాః-పిశఙ్గవస్త్రాః పీతామ్బరధరాః-సురుచః దీప్తిమన్తః-సుపే
శసః అతిసుకుమారాః-ఉన్మిషన్తః దీప్యమానాః మణయో యేషు తాని-ప్రవేకాని శ్రేష్ఠాని-నిష్కాని కనకమయాన్యాభరణాని యే
షాం తే-సువర్చసః అతిలావణ్యవన్తః ॥ ౧౧ ॥ ప్రవాళాదివద్వర్చో వర్ణో యేషాం తే, పరిస్ఫురన్తి కుణ్డలాని మౌళయః మకు
టాని మాలాశ్చ యేషాం సన్తి తథాభూతాః, భ్రాజిష్ణుభిరిత్యాదినా - అత ఇతి తపరకరణాత్ - భ్రాజిష్ణుభిః దీప్యమానాభిః,
మహాత్మనాం నిత్యముక్తానాం, ప్రకాశమానవిమానపఙ్క్తిభిః-యో లోకః పరితో విరాజతే ॥ ౧౨ ॥ యశ్చ ప్రమదోత్త
మానాం దివఃకాన్తయః-తాభిః-ర్విద్యోతమానః- తం సందర్శయామాసేతి పూర్వేణాన్వయః । తత్ర దదర్శేత్యుత్తరేణ వా, త
త్ర దృష్టాన్తః-విద్యుద్భిస్సహ వర్తమానాస్సవిద్యుతః-అభ్రాణాం మేఘానాం, ఆవళయః పఙ్క్తయః-తాభిః నభో యథా విరా
జతే-తద్వదిత్యర్థః-విద్యుత ఇవ స్త్రియః- అభ్రపఙ్క్తయ ఇవ విమానాని - నభ ఇవ లోకః, శ్రీర్మహాలక్ష్మీః, యత్ర లోకే, రూపి
ణీ పశ్వన్తమూర్తిమతీ ఉరుగాయస్య భగవతః- పాదయోః-మానం పూజాం-విభూతిభిః, భూమ్యాదిభిస్సహ, కరోతి ॥ ౧౩ ॥

కథంభూతాం కరోతి, యాః శ్రియః, ప్రేఙ్ఖం డోలాం, శ్రితా - కుసుమాకరానుగైః, శుకకోకిలభృఙ్గాదిభిః వివిధం గీయమానా, స్వయం తు, ప్రియస్య భగవతః కర్మ గాయతి భవతి, సా శ్రీః - మానం కరోతీత్యర్థః - ఏవంభూతో లోకః - తత్ర - శ్రియః పతిం దదర్శేత్యన్వయః - కథంభూతం - యజ్ఞపతిం తపఆదియజ్ఞానాం ప్రవర్తకమారాధ్యం ఫలప్రదం చ - జగత్పతిం చిదచిదాత్మకజగత్స్వామినం, అఖిలానాం సాత్వతధర్మనిష్ఠానాం పతిం స్వలోకప్రాపణేన గతిభూతం - సాత్వతం పఞ్చరాత్రమ్ ✻ ॥ ౧౪ ॥ ✻ సునన్దాదిభిః స్వపార్షదశ్రేష్ఠైః, పరితస్సేవితం, విభుం సర్వోత్తరం - భృత్యేషు యః ప్రసాదోఽనుగ్రహః తస్మిన్నభిముఖం దృగాసవం దృశి ఆసవోఽమృతం యస్య తం। యద్వా - దృగాసవమివ యస్య అమృతకల్పకటాక్షమిత్యర్థః - ప్రసన్నహాసం అరుణలోచనం చ ఆననం చ యస్య తమ్ ✻ ॥ ౧౫ ॥ ✻ వక్షసి స్థితయా శ్రియా లక్షితం అలంకృతమిత్యర్థః, అభ్యర్హణీయం ఆరాధనీయం, పరమ్ ఉత్కృష్టం, ఆసనం, అధిష్ఠితం, చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభిః పఞ్చవింశతితత్త్వాధిష్ఠాతృశక్తిభిః, అస్త్రభూషణాధ్యాయోక్తప్రకారస్సూరితః - భగైః ఐశ్వర్యవీర్యయశశ్శ్రీజ్ఞానవైరాగ్యాధిష్ఠాతృదేవతావిశేషైః స్వైః స్వాభావికైః విశేషణమాత్రైరిత్యర్థః, ఇతరత్ర సంసారిషు, కర్మతారతమ్యానుగుణం, చ ధ్రువైః - సంసారిష్వైశ్వర్యాద్యధిష్ఠాతృణామదిస్థితయ ద్వారా అధ్రువత్వం బోధ్యం - ఏవంభూతైః భగైః యుక్తం - ధామని, స్వే స్వకీయే క్షేత్రజ్ఞే రమమాణం అత ఏవేశ్వరం నియన్తారం - దదర్శేత్యర్థః ✻ ॥ ౧౬ ॥ ✻ తద్దితి, తస్య భగవతో దర్శనేన య ఆహ్లాదః, తేన పరిప్లుతం సమన్తతో వ్యాప్తం - అన్తరం హృదయం యస్య సః, హృష్యత్తనుః పులకితతనుః, ప్రేమ్ణా యో భరః, తేన అశ్రూణి లోచనేషు యస్య సః

ప్రేఙ్ఖం శ్రితాయా కుసుమాకరానుగైర్విగీయమానా ప్రియకర్మ గాయతీ। దదర్శ తత్రాఖిలసాత్వతాం పతిం శ్రియః పతిం యజ్ఞపతిం జగత్పతిమ్॥ ౧౪ ॥ సునన్దనన్దప్రబలార్హణాదిభిస్స్వపార్షదముఖ్యైః పరిసేవితం విభుమ్। భృత్యప్రసాదాభిముఖం దృగాసవం ప్రసన్నహాసారుణచారులోచనమ్॥ ౧౫ ॥ కిరీటినం కుణ్డలినం చతుర్భుజం పీతాంబరం వక్షసి లక్షితం శ్రియా। అభ్యర్హణీయాసనమాస్థితం పరం వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభిః। యుక్తం భగైః స్వైరితరత్ర చాధ్రువైః స్వ ఏవ ధామన్రమమాణమీశ్వరమ్॥ ౧౬ ॥ తద్దర్శనాహ్లాదపరిప్లుతాన్తరో హృష్యత్తనుః ప్రేమభరాశ్రులోచనః। ననామ పాదామ్బుజమస్య విశ్వసృడ్యత్పారమహంస్యేన పథాఽధిగమ్యతే॥ ౧౭ ॥ తం ప్రీయమాణం సముపస్థితం తదా ప్రజావిసర్గే నిజశాసనార్హణమ్। బభాష ఈషత్స్మితశోచిషా గిరా ప్రియః ప్రియం ప్రీతమనాః కరే స్పృశన్॥ ౧౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ త్వయాఽహం తోషితస్సమ్యగ్వేదగర్భ సిసృక్షయా। చిరం భృతేన తపసా దుస్తోషః కూటయోగినామ్॥ ౧౯ ॥ వరం వరయ భద్రం తే వరేశం మాఽభివాఞ్ఛితమ్॥ ౨౦ ॥ బ్రహ్మఞ్ఛ్రేయః పరిశ్రామః పుంసాం మద్దర్శనావధిః। మనీషితానుభావోఽయం మమ లోకావలోకనమ్॥ ౨౧ ॥ యదుపశ్రుత్య రహసి చకర్థ పరమం తపః। ప్రత్యాదిష్టం మయా తత్ర త్వయి కర్మవి

ఆనన్దాశ్రుపూర్ణనయనః విశ్వసృట్ బ్రహ్మా - పారమహంస్యేన పరమహంసైరనుష్ఠేయేన, పథా భక్తిమార్గేణ - యత్పాదామ్బుజమధిగమ్యతే ప్రాప్యతే - తదస్య భగవతః పాదామ్బుజం - ననామ నమస్కృతవాన్ ✻ ॥ ౧౭ ॥ ✻ ప్రజావిసర్గే ప్రజాసృష్టివ్యాపారే - సముపస్థితం సముద్యతం - నిజశాసనార్హణం స్వనియోగార్హణం - ప్రీయమాణం స్వస్మిన్నిరతిశయప్రీతిమన్తం బ్రహ్మాణం, కరే హస్తే స్పృశన్ కరం గృహీత్వేత్యర్థః, ప్రీతమనాః తస్మిన్నిరతిశయప్రీతియుక్తాన్తఃకరణో - భగవాన్ - ఈషత్స్మితేన మన్దహాసేన శోచిర్దీప్తిః శోభా యస్యాస్తయా, గిరా - ప్రియం యథా తథా, బభాషే భాషితవాన్ ✻ ॥ ౧౮ ॥ ✻ త్వయేతి హే వేదగర్భ, సిసృక్షయా హేతునా, చిరం భృతేన చీర్ణేన, తపసా సాధనభూతేన - త్వయా కర్త్రా, అహం - సమ్యక్తోషితః, కూటయోగినాం దామ్భికయోగినాం, దుస్తోషః తోషయితుమశక్యోఽహమ్ ✻ ॥ ౧౯ ॥ ✻ వరేశం వరప్రదం - మాం ప్రతి, అభివాఞ్ఛితం అభీష్టం, వరం వరయ, తే తుభ్యం - భద్రం మఙ్గళమస్త్వితి శేషః ✻ ॥ ౨౦ ॥ ✻ హే బ్రహ్మన్ - పుంసాం శ్రేయః పరిశ్రామః శ్రేయసాం ఫలానాం పరిశ్రామః సాధనప్రయాసః, మద్దర్శనావధిః మమ దర్శనమవధిర్యస్య సః మల్లోకదర్శనం ము త్ప్రసాదాదేవాభూదిత్యాహ॥ మనీషితేతి - లోకస్య వైకుణ్ఠాఖ్యలోకస్యావలోకనమిత్యయం, మమ మే - మనీషితానుభావః మత్సంకల్పానుభావ ఇత్యర్థః, అనుభావః ప్రభావః ✻ ॥ ౨౧ ॥ ✻ మయైవ తపోబలేన ప్రాప్తం లోకావలోకనమిత్యాశఙ్కాయాం తపః ప్రవృత్తేరేవ మత్కృతత్వాన్న తవ స్వాతన్త్ర్యమిత్యాహ॥ యదితి, రహసి యదుపశ్రుత్య తప తపేతి వచః ఉపశ్రుత్య పరమం తపశ్చకర్థ - తదపి - త్వయి కర్మణి విమోహితే సతి - మయైవ ప్రత్యాదిష్టం ప్రత్యాభిముఖ్యేనోపదిష్టం, అతో మ

మై వాసు ఖాన ఇతి భావః ❁ ॥౨౨॥ ❁ తపః ప్రశంసతి ''తపో మే ఇత్యాదినా,, తపస్యైవ ''సోతప్యత,, ''యస్యజ్ఞానమయం తపః,, ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తపూర్వజగదాకారపర్యాలోచనజ్ఞానరూపతపసైవ - ఇదం జగత్సృజామి- తేనైవ తపసా గ్రసామి సంహరామి బిభర్మి పాలయామి- విశ్వం- దుశ్చరం తపః, మే- వీర్యం ప్రభావః ❁ ॥౨౩॥ ❁ ఏవం భగవతాఽనుగ్రహీతో బ్రహ్మా, స్వబుభుత్సితమర్థద్వయం తస్మై నివేదయతి ॥ భగవన్నితి ॥ హే భగవన్- సర్వభూతానాం- గుహాం హృదయకుహరం, అవస్థితః అధిష్ఠితః- అత ఏవ, అధ్యక్షః సర్వాధిక్రియసాక్షీ ద్రష్టా - అత ఏవ- అప్రతిరుద్ధేన ప్రతిహతిశూన్యేన- ప్రజ్ఞానేన, చికీర్షితం సాక్షాదస్మదాదిపరంపరయా వా కర్తుమిష్టం- యద్యపి- వేద జానాసి- హి- ప్రసిద్ధౌ ❁ ॥౨౪॥ ❁ తథాపి- నాథమానస్య యాచమానస్య- హే నాథ- నాథితం ప్రార్థితం, నాథయ పూరయ - నాథితమేవాహ ॥ పరావరే ॥ పరం దివ్యాత్మస్వరూపం- అవరం రూపం చిదచిదాత్మకం - అరూపిణః కర్మాయత్తప్రాకృతరూపరహితస్య - తే తవ - పరావరే రూపే, యథా జానీయాం, తథా మనీషాం దేహీత్యన్వయః ॥౨౫॥ ❁ ద్వితీయం నాథితమాహ ॥ యథేతి ॥ నానాశక్త్యుపబృంహితః,, పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ,, ఇతి శ్రుత్యుక్తజ్ఞానబలాదిభిరుపబృంహిత యుక్తః- ద్వితీయాస్తృపారే- నానాశక్తిభిః పఞ్చవింశతితత్త్వాత్మకశక్తిభిరుపబృంహితం అభివ్యాప్తితం, విశ్వం, ఆత్మమాయాయోగేన స్వాత్మనః ఐశ్వర్యశక్తియోగేన, ఆత్మనా నిమిత్తభూతేనాత్మనా - ఆత్మానం సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టముపాదానం,, తదాత్మానం స్వయమకురుత,, ఇతి శ్రుత్యా ఆత్మాన ఇత్యుపాదానత్వస్య- అకురుతేతి నిమిత్తత్వస్య- చాభిధానాత్ ॥ విలుమ్పన్నితి ॥ సృష్టేః పూర్వసంహారః, గృహ్ణన్నితి పాశ్చాత్యసంహార, విసృజన్- అస్మదాదిరూపేణ, బిభ్రత్ పుష్ణన్, అమోఘసంకల్పః సత్యసంకల్పః త్వం-

మోహితే ॥౨౨॥ తపో మే హృదయం సాక్షాదాత్మానం తపసాఽనఘ । సృజామి తపసైవేదం గ్రసామి తపసా పునః । బిభర్మి తపసా విశ్వం వీర్యం మే దుశ్చరం తపః ॥౨౩॥ బ్రహ్మోవాచ । భగవన్సర్వభూతానామధ్యక్షోఽవస్థితో గుహామ్ । వేద హ్యప్రతిరుద్ధేన ప్రజ్ఞానేన చికీర్షితమ్ ॥౨౪॥ తథాపి నాథమానస్య నాథ నాథయ నాథితమ్ । పరావరే యథా రూపే జానీయాం తే త్వరూపిణః ॥౨౫॥ యథాఽఽత్మమాయాయోగేన నానాశక్త్యుపబృంహితమ్ । విలుమ్పన్విసృజన్గృహ్ణన్బిభ్రదాత్మానమాత్మనా ॥౨౬॥ క్రీడస్యమోఘసంకల్ప ఊర్ణనాభిర్యథోర్ణుతే । తథా తద్విషయాం ధేహి మనీషాం మయి మాధవ ॥౨౭॥ భగవచ్ఛిక్షితమహం కరవాణి హ్యతన్ద్రితః । నేహమానః ప్రజాసర్గం బధ్యేయం యదనుగ్రహాత్ ॥౨౮॥ యావత్సఖా సఖ్యురివేశ తే కృతః ప్రజావిసర్గే విభజామి భో జనమ్ । అవిక్లబస్తే పరికర్మణి స్థితో మా మే సమున్నద్ధమదోఽజమానినః ॥౨౯॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ జ్ఞానం పరమగుహ్యం మే యద్విజ్ఞానసమన్వితమ్ । సరహస్యం తదఙ్గం చ గృహాణ గదితం మయా ॥౩౦॥ యావానహం

ఊర్ణనాభిః యథా- తన్తూనూర్ణుతే ఆచ్ఛాదయతి- సృజతీతి యావత్, తద్వద్యథా క్రీడసి తథా- తద్విషయాం సృష్టివిషయాం, మనీషాం బుద్ధిం, హే మాధవ- మయి ధేహి నిధేహి ❁ ॥౨౬॥౨౭॥ ❁ అన్యదపి ప్రార్థయతే ॥ భగవదితి ॥ హే భగవన్ శిక్షితం త్వయా ప్రదర్శితప్రకారం- ప్రజాసర్గం, అతన్ద్రితః అనలసస్సన్ - కరవాణి - ఏవమీహమానః కుర్వాణః, యదనుగ్రహాత్ యస్య భగవతోఽనుగ్రహాత్, న బధ్యేయం బద్ధో న భవేయం, తథా అనుగృహ్ణీష్వేత్యర్థః ❁ ॥౨౮॥ ❁ అవశ్యం ప్రజాస్సృజతో మే మదో భవితా, స మా భూదితి ప్రార్థయతే ॥ యావదితి ॥ భో - హే భగవన్ తే త్వయా- లౌకికస్య సఖ్యుః, సఖేవాహం కృతః కరస్పర్శాదినా సమ్మానితస్సన్, ప్రజావిసర్గే ప్రజాసర్గరూపే- పరికర్మణి పరిచర్యాయాం, అవిక్లబః ధీరః అవ్యాకుల ఏవ, యావ- జ్జనం విభజామి ఉత్తమమధ్యమాదిభేదేన సృజామి- తావత్ త్వత్పరిచర్యావిధౌ, అజమానినః జగత్స్రష్టారం మాం మన్యమానస్య- మే మమ- సమున్నద్ధమదః ప్రభూతమదః, మాభూత్ త్వత్ప్రసాదాన్మా భూదిత్యర్థః ❁ ॥౨౯॥ ❁ ఏవం ప్రార్థితో భగవాంస్తమనుగృహ్ణన్ పరావరరూపప్రకాశకం చతుశ్శ్లోక్యాత్మకం భాగవతమాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ జ్ఞానం ప్రాధాన్యేన జ్ఞాతవ్యభగవత్స్వరూపవిషయకం జ్ఞానం, తదఙ్గం అప్రధానతయా జ్ఞాతవ్యచిదచిత్స్వరూపవిషయకం చ జ్ఞానం మయా గదితం- మత్తః గృహాణ ॥ కథంభూతం జ్ఞానం- పరమగుహ్యం అతిగోప్యం - విజ్ఞానసమన్వితం - విజ్ఞాయతే అనేనేతి విజ్ఞానం శాస్త్రం- తజ్జన్యం జ్ఞానమపి విజ్ఞానం- యోగశ్చ, తాభ్యాం సహితం- సరహస్యం, సమన్త్రకమ్ ❁ ॥౩౦॥ ❁ కార్త్స్న్యేన త్వద్గదితగ్రహణే, నాహం ప్రభురిత్యాశఙ్కమానం ప్రత్యాహ ॥ యావానితి ॥ అహం ''సత్యం జ్ఞానం,, ''యస్సర్వజ్ఞః,, ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తజ్ఞానస్వరూపజ్ఞానగుణకోఽహం, యావాన్ యత్పరిమాణః అపరిచ్ఛిన్నః, యథా భావః యాదృక్స్వభావః,, స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ,, ఇత్యుక్త సార్వజ్ఞ్యాదిగుణకః, యద్రూపగుణకర్మకః రూపం చిదచిద్వస్తు, గుణస్తయోర్గు

ణః, సచ, సద్వారకో భగవద్గుణః,, కారిన్యవాన్యోబిభర్తి,, తవత్ , కర్మ జగద్వ్యాపారః యాన్నిరూపగుణకర్మాణి యస్య సఇతిబహుబ్రీహిః, తథైవ తత్త్వవిజ్ఞానం మత్స్వరూపరూపగుణవిభూతియాథాత్మ్యవిజ్ఞానం - మదనుగ్రహాన్మత్ప్రసాదాద్ధేతోః, తేతవ - అస్తుభవతు ॥ ౩౧ ॥ అహమిత్యస్యార్థమేవస్ఫుటయన్ ప్రాధాన్యతయాజ్ఞాతవ్యపరబ్రహ్మాక్తంభగవత్స్వరూపమాహ ॥ అహమితి ॥ సదసత్పరంచేతనాచేతనవిలక్షణం, యద్వస్తు, త - దహమేవ, ఆసం అభవం , అన్యత్ చిదచిద్వస్తులక్షణంనభవతి , అన్యత్సర్వంచిదచిదన్తర్గతం , అహమేవతద్విలక్షణఇత్యర్థః , అగ్రేసృష్టేః ప్రాక్ - య - ద్వస్తు - పశ్చాత్సృష్టికాలే - జాత, స్త్వ, మేతత్కార్యజాతంచ, తదప్యహం, కార్యచిదచిద్రూపశ్చాహమిత్యర్థః - పునః - సంహారకాలే - యోఽవశిష్యేతసంహ్రియతే, సోఽప్యహమేవేత్యర్థః - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్తచ్ఛరీరకశ్చాహమేకఏవసర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిస్సర్వేశ్వరస్సృష్టేః ప్రాగవిభక్తనామరూపసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకస్సృష్టికాలేవిభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకస్స్వపర్యన్తనామరూపఆసం, సంహారవిషయోఽప్యహమేవేత్యర్థః , ఏవంకారణావస్థాయామవిభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేన - కార్యావస్థాయాంవిభక్తనామరూపప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేనా - వస్థితస్యాపిపరమాత్మనస్స్వశరీరభూతచేతనాచేతనగతాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వకర్మవశ్యత్వపరిణామిత్వజడత్వాదిభిర్వికారైర్జీవాత్మనస్తచ్ఛరీరగతబాలత్వయువత్వస్థవిరత్వాదిభిరివాస్పర్శాచ్చేతనాచేతనవైలక్షణ్యమవిహతమేవావతిష్ఠతే - కార్యత్వంకారణత్వంచస్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషద్వారోపపన్నమిత్యన్యత్రభాష్యాదిషువిస్తరతోద్రష్టవ్యః ॥ ౩౨ ॥ ఏవంచిదచిద్విలక్షణస్యపరమాత్మనస్స్వరూపముక్తం - అథానరశబ్దముద్దిశ్య జ్ఞాతవ్యంచిదచిద్రూపమాహ ॥ ఋతేఽర్థమితి ॥ అర్థంనిరతిశయపురుషార్థభూతచిత్తత్త్వం - ఋతేవినా, యదచిద్వస్తుప్రతీయేత ప్రతీయతే - ప్రకృత్యనుసంధానవేలాయామాత్మస్వరూపంనయథావత్ప్రకాశతఇత్యర్థః, ఆత్మనిచేతనస్వరూపే ప్రతీయమానే,, సానిశాపశ్యతోమునే,, రితిన్యాయేన - యదచేతనంనప్రతీయతే, తదాత్మనఃపరమాత్మనః, మాయాంవిద్యాని

యథాభావో యద్రూపగుణకర్మకః। తథైవ తత్త్వవిజ్ఞానమస్తుతే మదనుగ్రహాత్ ॥ ౩౧ ॥ అహమేవాసమేవాఽ
గ్రేనాన్యద్యత్సదసత్పరమ్ । పశ్చాదహంయదేతచ్చ యోఽవశిష్యేత సోఽస్మ్యహమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఋతేఽర్థంయ
త్ప్రతీయేతనప్రతీయేతచాత్మని। తద్విద్యాదాత్మనోమాయాంయథాభాసోయథాతమః ॥ ౩౩ ॥ యథామ
హాన్తిభూతానిభూతేషూచ్చావచేష్వను। ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టానితథాతేషునతేష్వహమ్ ॥ ౩౪ ॥ ఏతావదేవజి

ద్యాదిత్యర్థః, అన్యతరస్యప్రకాశే అన్యతరస్యాప్రకాశేనవిరుద్ధాకారత్వాదిత్యభిప్రేత్య తత్రదృష్టాన్తమాహ ॥ యథాభాసోయథాతమఇతి, భాసోభాసనం - ప్రాకాశ్యంబహుళచన్ద్రస్యోర్వా, నహితేజసితమోభాతి - నచతమసితేజోభాతి - తద్వదిత్యర్థః - స్థూలత్వసూక్ష్మత్వనిత్యత్వానిత్యత్వజడత్వాజడత్వాదివిరుద్ధాకారయోగోఽభిప్రేతః ॥ ౩౩ ॥ ఏవంపరస్పరవిలక్షణంచిదచిత్స్వరూపముక్తం - అథతయోస్స్వస్యానుప్రవేశతత్ప్రశాసనరూపంపాలనంతద్గతదోషాస్పర్శనంచాహ ॥ యథేతి ॥ మహాన్తిభూతానిఆకాశవాయుతేజాంసి - యథా - ఉచ్చావచేషునానావిధేషు - భూతేషుభౌతికేషుఘటాదిషు - ప్రవిష్టాన్యప్రవిష్టానీవ, ఘటాదిగతభేదచ్ఛేదనాద్యస్పృష్టత్వాత్ - తథాఽహమపి - తేషుచేతనాచేతనేషు, ఆత్మతయాఅనుప్రవిష్టోఽపి - తేషునప్రవిష్టఃతద్గతదోషైరస్పృష్టఇత్యర్థః,, యద్వా,, పరిచ్ఛిన్నచేతనాచేతనవస్తుష్వనుప్రవేశేఽపిస్వస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వంసదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ అప్రవిష్టానిబహిరపిసన్తి - తథా,, అన్తర్బహిశ్చతత్సర్వంవ్యాప్య,, ఇతిప్రకారేణ - తేషుప్రవిష్టోఽహంనతేష్వేవబహిరపివ్యాప్తఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఏవమపరిచ్ఛిన్నత్వప్రతిపాదనేన,, యావానహమిత్యేతత్స్పష్టీకృతం,, అహమేవాస,, మిత్యత్రజగత్కారణత్వతదాత్మ్యతచ్చేతనాచేతనవైలక్షణ్యాపాదకసార్వజ్ఞ్యసర్వశక్తిత్వాదిప్రతిపాదనేన,, యథాభావఇత్యేతత్స్పష్టీకృతం,, ఋతేర్థ,, మిత్యాదినాపరమాత్మశరీరభూతపరస్పరవిలక్షణచేతనాచేతనస్వరూపప్రతిపాదనేన, యద్రూప,, ఇతిస్ఫుటీకృతం,, యథాతేష్వి,, త్యనేనచేతనాచేతనయోఃపరమాత్మశరీరత్వప్రతిపాదనాచ్ఛరీరగతాధర్మాఃజీవాత్మనస్తచ్ఛరీరగతబాలత్వయువత్వాదయఇవ - మచ్ఛరీరభూతచేతనాచేతనద్వారామమైవధర్మాఇతిప్రతీతేః,, యద్గుణక,, ఇత్యభివ్యఞ్జితం,, అహమేవాస,, మిత్యనేనస్రష్టృత్వపాలకత్వసంహర్తృత్వరూపజగద్వ్యాపారరూపకర్మప్రతిపాదనేన,, యత్కర్మక,, ఇత్యభివ్యక్తీకృతం, పునశ్చప్రకృతిపురుషవిలక్షణేశ్వరస్వరూపంసంగ్రహేణవక్ష్యన్తస్యైవజిజ్ఞాస్యత్వమాహ ॥ ఏతావదితి ॥ ఆత్మనఃపరమాత్మనః - తత్త్వంస్వరూపం , జిజ్ఞాసునాజ్ఞాతుమిచ్ఛతా, ఏతావదేవ - పరస్పరవిభక్తస్వభావచిదచిదన్తరాత్మభూతభగవత్స్వరూపమేవఅన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంఅయోగా

స్య మోగవ్యవచ్ఛేదాభ్యాం-జిజ్ఞాస్యమిత్యర్థః-ఇదంజజ్ఞాస్యమేవేత్యన్వయః, చాన్వయజ్ఞానస్య చ తివ్యతిరేకః,, యథా,, అన్వ యాత్సద్భావా-చ్చిదచిచ్ఛరీరకపరమాత్మనఏవ కార్యాత్మనాకారణాత్మనాచ సద్భావాత్-వ్యతిరేకాచ్చిదచిచ్ఛరీరకపర మాత్మాతిరిక్తవస్త్వన్తరాభావాత్, తదేవం మూతపరమాత్మవిజ్ఞానేనసర్వవిజ్ఞానాత్ జ్ఞాతవ్యాన్తరాభావాచ్చైతావదేవ జిజ్ఞాస్యమిత్యర్థః-షాడ్గుణ్యేనజ్ఞేయం భగవతస్స్వరూపం, చేతనమచేతనంచతద్విభూతిభూతమితి, తజ్జ్ఞానస్యభగవజ్జ్ఞా నేఽన్తర్భావాదాత్మనస్తత్త్వమిత్యుక్తం-సంగ్రహేణ ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యమాహ। యత్స్యాదితి,, య, దాత్మనస్తత్త్వం మత్స్వరూపం-సర్వదాస్యా, దిత్యచివ్యావృత్తిః అచితః ప్రతిక్షణపరిణామిత్వేనపిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వచూర్ణ త్వగజత్వాణుత్వాద్యవస్థాసుపూర్వపూర్వావస్థానాంనృత్తప్రియాస్యోత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్త్యావభావాత్సర్వదానాస్తి శబ్దార్హత్వాత్-సర్వత్రైఽజీవవ్యావృత్తిః। తస్యావికృతిత్వేనసర్వదాస్యాదితివక్తుంశక్యత్వేపి,, వాలాగ్రశతభాగస్య,, త్యాద్యుక్తప్రకారేణజీవస్వరూపస్యాణుపరిమాణత్వేనసర్వత్రస్యాదితివక్తుమశక్యత్వాత్, ఏవమవికారిత్వాదనన్తత్వకథ నేన,, సత్యంజ్ఞానమనన్తంబ్రహ్మే,, త్యుక్తబ్రహ్మస్వరూపలక్షణమభిసంహితంభవతి ॥ ౩౫॥ ఏవంపరావరేయథా రూపేజానీయా, ,మిత్యస్యోత్తరముక్తం, నేహమానః ప్రజాసర్గంబధ్యేయమిత్యస్యోత్తరమాహ ॥ఏతదితి॥ పరమే ణసమాధినాచిత్తైకాగ్ర్యేణ ఏతన్మతం-సమ్యగనుతిష్ఠ, భవానితిసంహారాద్యధికర్తృరుద్రాదేరప్యుపలక్షణం-కల్పవికల్పే షుసృష్టిసంహారేషు-కల్పఃకల్పనం, వికల్పోవిపరీతకల్పనంసంహారః-కర్హిచిత్ కదాచిదపి-నవిముహ్యతి-అస్మద దీనత్వమనుసన్ధాయసముత్పన్నమదోపహతోనభవిష్యసీత్యర్థ, అనేనైవతద్విషయాం ధేహిమనిషామిత్యస్యాప్యుత్త రముక్తంభవతి ॥ ౩౬॥ సంప్రదిశ్యేతి అజనః కర్మాద్యుత్పత్తిశూన్యః, హరిః భగవాన్, జనానాంవ్యష్టిభూతా

జ్ఞాస్యంతత్త్వజిజ్ఞాసునాఽఽత్మనః। అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం యత్స్యాత్సర్వత్రసర్వదా ॥ ౩౫ ॥ ఏతన్మతం సమాతిష్ఠపరమేణసమాధినా। భవాన్కల్పవికల్పేషునవిముహ్యతికర్హిచిత్ ॥ ౩౬ ॥ సంప్రదిశ్యైవమజనో జనానాంపరమేష్ఠినమ్। పశ్యతస్తస్యతద్రూపమాత్మనోన్యరుణద్ధరిః ॥ ౩౭ ॥ అన్తర్హితేన్ద్రియార్థాయహ రయేవిహితాఞ్జలిః। సర్వభూతమయోవిశ్వం ససర్జేదంసపూర్వవత్ ॥ ౩౮ ॥ ప్రజాపతిర్ధర్మపతిరేకదా నియమాన్యమాన్। భద్రంప్రజానామన్విచ్ఛన్నాతిష్ఠత్స్వార్థకామ్యయా॥ ౩౯॥ తంనారదఃప్రియతమోరిక్థా దానామనువ్రతః। శుశ్రూషమాణశ్శీలేనప్రశ్రయేణదమేనచ॥ ౪౦॥ మాయాంవివిదిషన్విష్ణోర్మాయేశస్యమహా మునిః। మహాభాగవతోరాజన్పితరంపర్యతోషయత్ ॥ ౪౧ ॥ తుష్టంనిశామ్యపితరంలోకానాంప్రపితామ హమ్। దేవర్షిఃపరిపప్రచ్ఛభవాన్యన్మాఽనుపృచ్ఛతి ॥ ౪౨ ॥ తస్మాఇదంభాగవతంపురాణందశలక్షణమ్। ప్రో

నాం, పరమేఆధిపత్యేస్థితంప్రతి-ఏవముక్తప్రకారేణ-సంప్రదిశ్యేతిస్యపరమేష్ఠినఃపశ్యతస్సతః-తస్యచతుర్ముఖాయప్రద ర్శిత-మాత్మనస్స్వస్వ-రూపం,న్యరుణత్ అరోభావయామాస॥ ౩౭॥ అన్తర్హితేతి తిరోధానతఃఇన్ద్రియార్థంస్వచక్షురి న్ద్రియవిషయఃప్రత్యక్షరూపంయేనతస్మైహరయే, విహితఃరచితః అఞ్జలిర్యేనసః సర్వభూతమయఃసర్వభూతప్రచురః- సృక్ష్యమాణదేవాదిభూతానాంబుద్ధిస్థత్వేనభూతవిషయకర్తృజ్ఞానప్రచురఇత్యర్థః సబ్రహ్మాఇదంవిశ్వంపూర్వవత్ పూ ర్వకల్పవత్ ససర్జ ॥ ౩౮ ॥ తదనన్తరంపునఃకోఽబ్రహ్మనారదసంవాదః ప్రవృత్తఇత్యాహ ॥ ప్రజాపతిరితి పఞ్చభిః॥ ధర్మపతిః భాగవతధర్మాణాంప్రవర్తనేనగోప్తా-ప్రజాపతిఃబ్రహ్మా, ప్రజానాంభద్రంమఙ్గళం, మన్విచ్ఛన్ విమృశన్- నైవస్వార్థకామ్యయాస్వప్రయోజనేచ్ఛయా-కదాచిద్యమాన్నియమాంశ్చ- అన్వతిష్ఠత్ అనుష్ఠితవాన్ ॥ ౩౯ ॥ తమనుతిష్ఠన్తంపితరం-రిక్థాదానాందాయాదానాంమరీచ్యాదిపుత్రాణాం-మధ్యే-ప్రియతమో-నారదః-శీలాదిభిఃపర్యతో షయదిత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ప్రియతమత్వమేవాహ॥అనువ్రతః పితరంసేవమానః-శుశ్రూషమాణః శోభనకావ్యం-శీలేనస్వ భావేన-ప్రశ్రయేణ-వినయేన-దమేనబాహ్యేన్ద్రియనియమేన-చకారాచ్ఛమేనఅన్తరిన్ద్రియనిగ్రహేణచ మాయామితి॥ కిమిచ్ఛన్ మాయాధిపస్యవిష్ణోఃమాయాంతన్నియామ్యాశ్చర్యశక్తిం- వివిదిషుః వేత్తుమిచ్ఛన్ ॥ ౪౦॥ ౪౧॥ తుష్టమితి॥ లోకానాంప్రపితామహం-స్వస్యపితరం-బ్రహ్మాణం-తుష్టంస్వపరిచర్యయాసంతుష్టం-నిశామ్యజ్ఞాత్వాదేవర్షిర్నారదః-భ వాన్ మాంసంప్రతి-యదనుపృచ్ఛతిఅనుపృష్టవాన్-తదేవపరిపప్రచ్ఛ ॥ ౪౨॥ తస్మైపృష్టవతేపుత్రాయనారదాయ ఇదంభగవతాచతుశ్శ్లోక్యాత్మనాసంక్షేపేణోక్తం-దశలక్షణంఉపరితనాధ్యాయోక్తైర్దశభిశ్చిహ్నైతం-పురాణం,,చతు శ్శ్లోక్యామపిసర్గాదయోదశార్థాస్సంగ్రహేణసూచితాః,,తథాహి,,అహమేవాసమితిశ్లోకేనభగవతస్సృష్టిస్థితిసంహార

కారణత్వోక్త్యా ఆశ్రయస్సర్గపోషణనిరోధానాముక్తిః - అనేనైవ సర్వకారణత్వరూపసర్వాతిశాయిత్వోక్త్యా వైకుణ్ఠవిజయరూపస్థితిరప్యుక్తా - పశ్చా„దహం యదేతచ్చేత్య"నేన కార్యచిదచిద్రూపవ్యష్టిసర్గస్యాపి వక్తుర్ముఖశరీరకస్య కారణత్వోక్త్యా విసర్గోఽపి సంగృహీతః - పరస్పరేణ విభక్తత్వేన ప్రకృతిపురుషస్వరూపశోధకే „ఋతేఽర్థమి"తి శ్లోకే ఆత్మస్వరూపాప్రతిబోధకాయాం మాయాస్వరూపప్రతీతికథనాదాత్మస్వరూపాప్రతీతిహేతుమాయాప్రతీత్యాఽనాదికర్మవాసనాయత్తత్వప్రతీతేః కర్మవాసనారూపా ఊతయోఽపి సూచితాః „యథా మహాన్తి భూతానీ"తి శ్లోకే సర్వాన్తరాత్మతయా ప్రకాశిత్వస్వరూపపాలకత్వోక్త్యైవ పాలనాధికృతభగవదవతారకథానాం భగవదనువర్తిమన్వాదికథానామపి సూచితత్వేన మన్వన్తరేశానుకథే అపి సూచితే - పరమపురుషశరీరప్రకృతివిలక్షణజీవస్వరూపశోధనేనైవ ప్రకృతివినిర్ముక్తావిర్భూతగుణాష్టకపరమాత్మాత్మకస్వరూపేణావస్థితిరూపా ముక్తిరిత్యపి సూచితం - ఏవం దశార్థాస్సంగ్రహేణ చతుశ్శ్లోక్యా ఉపసూచితాః - అత ఏవ తద్వివరణరూపే ద్వాదశస్కన్ధాత్మకే పురాణే దశార్థానాం ప్రతిపాదనముపపద్యతే భూతకృద్విష్ణుః ప్రీతః ప్రాహ ॥౪౩॥ స చ నారదః సరస్వత్యాః నద్యాస్తటే - పరమం బ్రహ్మ - ధ్యాయతే ధ్యానం కుర్వతే అపరిమితతేజసే మనసో వేదశాస్త్రార్థతత్త్వావగన్త్రే వ్యాసాయ - ప్రాహ ప్రోక్తవాన్ - వ్యాసస్తు మహ్యం ప్రోక్తవానిత్యేతత్తు - అధీతవాన్ ద్వాపరాదౌ పితుర్ద్వైపాయనాదహమితి పూర్వమేవోక్తమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఏవం సత్సంప్రదాయాగతశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యానేనైవ త్వత్కృతప్రశ్నానాముత్తరాణ్యభిధాస్యామీత్యాహ ॥ యదుతేతి ॥ ఇదం విశ్వం - వైరాజాత్ విరాడాఖ్యానిరుద్ధస్రష్టాచ్చతుర్ముఖాత్ - యదాసీదితి - య - త్వయా అహం పృష్టః „అజస్సృజతి భూతాని భూతాత్మా యదనుగ్రహా"దిత్యాదినా తదుపాఖ్యాస్యే - భాగవతోపాఖ్యానేనోత్తరయామి అన్యాంశ్చ ప్రశ్నాన్ కార్త్స్న్యేనోపాఖ్యాస్య ఇత్యర్థః - ఏవం యత్ర శేతఇ

క్తం భగవతా ప్రాహ ప్రీతః పుత్రాయ భూతకృత్ ॥ ౪౩ ॥ నారదః ప్రాహ మునయే సరస్వత్యాస్తటే నృప।
ధ్యాయతే బ్రహ్మ పరమం వ్యాసాయామితతేజసే ॥౪౪॥ యదుతాహం త్వయా పృష్టో వైరాజాత్పురుషాదిదమ్।
యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే ప్రశ్నానన్యాంశ్చ కృత్స్నశః ॥౪౫॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, ద్వితీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః

శ్రీశుక ఉవాచ॥ అత్ర సర్గో విసర్గశ్చ స్థానం పోషణమూతయః। మన్వన్తరేశానుకథా నిరోధో ముక్తిరాశ్రయః॥
దశమస్య విశుద్ధ్యర్థం నవానామిహ లక్షణమ్। వర్ణయన్తి మహాత్మానః శ్రుతేనార్థేన చాఞ్జసా ॥౨॥ భూతమాత్రేన్ద్రియధియాం జన్మ సర్గ ఉదాహృతః। బ్రహ్మణో గుణవైషమ్యాద్విసర్గః పౌరుషస్స్మృతః ॥ ౩ ॥ స్థితిర్వైకుణ్ఠవిజ

త్యస్యోత్తరముక్తం భవతి - పరమవ్యోమకథనాత్ - అప్రాకృతశుద్ధసత్త్వమయలోకస్య విగ్రహకథనేన ఈశ్వరస్య జీవవద్ధాతుభిర్దేహారమ్భప్రశ్నః ప్రత్యుక్తః అన్యత్ర వ్యాప్తికథనాత్పరిచ్ఛిన్నత్వమపి పరిహృతమ్ ॥౪౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవత - చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః.

అథ వైరాజాత్పురుషాదిదం యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే „ఇతి ప్రతిజ్ఞాతం సమష్టిపురుషచతుర్ముఖావయవైర్దైవాదిక్లృప్తిమభిధాస్యంస్తావత్పురాణం దశలక్షణం ప్రోక్తం భగవతేతి ప్రస్తుతాన్దశార్థానాహ ॥ అత్రేతి ॥ అత్ర అస్మిన్ పురాణే సర్గాదయ ఆశ్రయాన్తా దశార్థాః ప్రతిపాద్యా ఇత్యర్థః - మన్వన్తరేశానుకథాః మన్వన్తరకథనమీశ్వరచేష్టాకథనం చేత్యర్థః ॥౧॥ నన్వేవం ప్రతిపాద్యానాం బహుత్వాత్ ప్రతిపాద్యభేదాచ్ఛాస్త్రభేదస్స్యాదిత్యాశఙ్క్యాహ ॥ దశమస్యేతి ॥ ఇహ పురాణే - దశమస్యాశ్రయభూతస్య పరబ్రహ్మణః విశుద్ధ్యర్థం శోధనార్థం సమ్యక్ప్రతిపత్త్యర్థం - నవానాం సర్గాదీనాం లక్షణం - మహాత్మానః పరావరజ్ఞా యథాత్మ్యజ్ఞాః శ్రుతేనార్థేన యథాశ్రుత - మఞ్జసా సుఖేన వర్ణయన్తి ఏవం చ దశమస్యైవ ప్రాధాన్యాత్తదర్థత్వేనేతరేషాం ప్రతిపాదనాన్న శాస్త్రభేద ఇత్యర్థః ॥౨॥ ప్రత్యేకం దశానాం లక్షణమాహ ॥ భూతేతి ॥ భూతాన్యాకాశాదీని - మాత్రాః తన్మాత్రాణి శబ్దాదీని - ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి ధీశబ్దోఽన్తఃకరణభూతబుద్ధిశబ్దవాచ్యమహత్త్వపరః మహదాదిపృథివ్యన్తానామిత్యర్థః - ఏతేషాం తత్త్వానాం - యజ్జన్మ ఉత్పత్తిః - తత్సర్గ ఇత్యుదాహృతః కథిత ఇత్యర్థః - బ్రహ్మణః పరస్మాద్విష్ణోః ప్రయోజనాత్కర్తుః గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం - వైషమ్యాద్ధేతోః - పౌరుషశ్చతుర్ముఖకర్తృక ఇత్యర్థః - ఏవంభూతస్సర్గో విసర్గస్స్మృతః ॥ ౩ ॥ వైకుణ్ఠవిజయః వైకుణ్ఠస్య హరేస్సర్వోత్కర్షః శత్రువిజయాదిరూపః - స్థితిః - తస్య వైకుణ్ఠస్య యోఽనుగ్రహః జగద్రక్షణరూపః - స పోషణమిత్యర్థః - సద్ధర్మః సతాం వైకుణ్ఠానుగృహీతానాం మన్వన్తరాధిపతీనాం యో ధర్మః మన్వన్తరానుకథనం - కర్మవాసనాః కర్మణాం వాసనాః సంస్కారాః ఊ

తయ ఇత్యుచ్యన్తే క్రమస్త్వవివక్షితః ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ ఈశానుకథాం విభజతే ॥ అవతారేతి ॥ హరేరవతారానుచరితం తదనువర్తినాం హర్యనువర్తినాం పుంసాంచ - నానాఖ్యానోపబృంహితాః విచిత్రకథాభిర్యుక్తాః సత్కథాశ్చ - ఈశానుకథా ఇత్యర్థః ❁ ॥౫॥ ❁ నిరోధలక్షణమాహ ॥ నిరోధ ఇతి ॥ అస్య జీవాత్మనః - సహశక్తిభిః కర్మశక్తిభిస్సహ - అనుశయనం సూక్ష్మావస్థప్రకృతావవస్థితిః నిరోధ ఇత్యర్థః - ముక్తిలక్షణమాహ ॥ ముక్తిరితి ॥ అన్యథాభావం దేవాదిరూపం హిత్వా - స్వరూపేణ ఆవిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టేన రూపేణావస్థానమేవ ముక్తిరిత్యర్థః ❁ ॥౬॥ ❁ ఆశ్రయమాహ ॥ ఆభాస ఇతి ॥ ఆ-సమన్తాద్భాసనమాభాసః, జగత ఆవిర్భావః, నిరోధః ప్రళయశ్చ యతః పరబ్రహ్మణః, అధ్యవసీయతే జ్ఞాయతే, ప్రమాణేనావగమ్యతే "ఆవిర్భావతిరోభావజన్మనాశవికల్పవత్" ఇత్యుక్తేః యచ్చ పరబ్రహ్మాదిశబ్దైః శబ్ద్యతే అభిధీయతే స ఆశ్రయ ఇత్యర్థః ❁ ॥౭॥ ❁ అథాశ్రయస్య పరమాత్మనః కారణత్వోపయికం సార్వజ్ఞ్యం వక్తుం జ్ఞాతృజ్ఞేయజ్ఞానకారణానాం భగవదాత్మకత్వమాహ ॥ య ఇతి ॥ ఆత్మని జీవే జ్ఞాతరి నియన్తృతయా వర్తమాన ఆధ్యాత్మికః - య పురుషః పరమపురుషః - సోఽసావేవాధిదైవికః దేవేషు జ్ఞానకారణచక్షురాదీన్ద్రియాభిమానిష్వాదిత్యాదిషు వర్తమానశ్చ - స ఏవోభయవిచ్ఛేదః ఉభయవిధః విచ్ఛేదో యస్య సః ఉభయవిచ్ఛేదః - జ్ఞాతృజ్ఞానకారణవిలక్షణో జ్ఞేయశ్శబ్దాదిరాకాశాదిస్తేషు వర్తమానః - స తత్ర యశ్శబ్దాద్యన్తర్గతతయా వర్తమానో యస్స ఆధిభౌతికస్స్మృత ఇత్యర్థః ॥ జ్ఞాతా - కరణం - శబ్దాది జ్ఞేయంచ - భగవదాత్మకమిత్యర్థః ॥౮॥ ❁ ఏవం త్రయాణాం భగవదాత్మకత్వమభిధాయ - తస్య సర్వజ్ఞతాం వక్తుం జీవానామసర్వజ్ఞతామాహ ॥ ఏకమితి ॥ యదా ఏకతరాభావే చక్షురాదికరణాభావే ఏకం విషయం నోపలభామహే న సాక్షాత్కుర్మహే - చక్షురాదికరణాభావే సన్నిహితమపి విషయం న పశ్యామః - క్షేత్రజ్ఞాస్త్రివిధసన్నికర్షవత్సు పదార్థేషు కరణాధీనజ్ఞానాః - న తు సూక్ష్మవ్యవహితాదిజ్ఞానవన్తః న చ కరణానపేక్షజ్ఞానాశ్చేత్యర్థః - పరమాత్మా తు కోటిత్రయసాక్షాత్కర్తేత్యాహ ॥ త్రితయమితి ॥ తత్ర తదా - త్రితయం జ్ఞాతృకరణజ్ఞేయానాం త్రయం యో వేద సాక్షాత్కుర్యాత్ - స ఆత్మా - ఆశ్రయాశ్రయః అచిదాశ్రయజీవస్యాప్యాశ్రయః "యథా రథస్యారేషు నేమిరర్పితా నాభావరా అర్పితా ఏవమేవైతా భూతమాత్రాః ప్రజ్ఞామాత్రాస్వర్పితాః ప్రజ్ఞామాత్రాః ప్రాణేఽర్పితా" ఇతి శ్రుతేః ॥ స్వాశ్రయాశ్రయ ఇతి పాఠే "స్వస్యాప్యాశ్రయః అన్యేషామప్యాశ్రయ" ఇత్యర్థః ❁ ॥౯॥ ❁ ఏవమాశ్రయపర్యన్తాన్ దశార్థానభిధాయ "యథాసీత్తదుపాఖ్యాస్యే" ఇతి ప్రతిజ్ఞాతచతుర్ముఖసృష్టిప్రకారం వక్తుమారభతే ॥ పురుష ఇతి ॥ పురుషశ్చతుర్ముఖయాపి - అసౌ పరమాత్మా - అణ్డం బ్రహ్మాణ్డం - వినిర్భిద్య యదా వినిర్గతః అణ్డభేదనానుపరుద్ధసంచార ఇత్యర్థః - తేన బహిర్గమనముక్తం - యదేతి నిర్దేశః కాలాన్తరాభిప్రాయః - చతుర్ముఖసృష్ట్యాసన్నకాలే హి జలసృష్టిరిత్యర్థః - తదా - సః - అనిరుద్ధః పరమాత్మా - ఆత్మనః స్వస్య - అయనం స్థానమన్విచ్ఛన్ విమృశన్ - యతః స్వయం శుచిః - అత ఏవ - శుచీస్స్వచ్ఛా - అపః జలాని అస్రాక్షీత్ సృష్టవాన్ ❁ ॥౧౦॥ ❁ స్వసృష్టాసు తాసు అప్సు సహస్రపరివత్సరాన్ - సహస్రం పరివత్సరాన్ - బహువత్సరాన్ - అవాత్సీత్ ఉవాస ॥ ఏతదేవ నారాయణశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమిత్యాహ ॥ తేనేతి ॥ యస్మాత్పురుషోద్భవాః పురుషాత్పరమపురుషాన్నారాయణాదుద్భవాః ఉత్పన్నాః - పురుషాదుద్భవో యాసామితి వా - నారా ఆపః అయనం యస్యేతి శేషః - తేన వ్యుత్పత్తిలభ్యేన అయనత్వేన నిమిత్తేన నారాయణో నారాయణశబ్దవాచ్యోఽభూదిత్యర్థః - నామేతి స్మృత్యన్తరప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ॥ తథాహ స్మర్యతే ॥ "ఆపో నారా ఇతి ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః । అయనం తస్య తాః పూర్వం తేన నారాయణస్స్మృత" ఇతి ❁ ॥౧౧॥ ❁ అస్యైవ ప్రభావమాహ ॥ ద్రవ్యమితి ॥ ద్రవ్యాదయః యదనుగ్రహతః స నారాయణ ఇత్యన్వయః - ద్రవ్యం మహదాదిపృథివ్యన్తభూతవర్గః ॥ కర్మ - జీవాదృష్టం - కాలః గుణవైషమ్యహేతుః - స్వభావః ప్రకృతేః పరిణా

యః పోషణం తదనుగ్రహః । మన్వన్తరాణి సద్ధర్మ ఊతయః కర్మవాసనాః ॥ ౪ ॥ అవతారానుచరితం హరేశ్చాస్యానువర్తినామ్ । పుంసామీశకథాః ప్రోక్తా నానాఖ్యానోపబృంహితాః ॥౫॥ నిరోధోఽస్యానుశయనమాత్మనస్సహ శక్తిభిః । ముక్తిర్హిత్వాన్యథారూపం స్వరూపేణ వ్యవస్థితిః ॥౬॥ ఆభాసశ్చ నిరోధశ్చ యతస్త్వధ్యవసీయతే । స ఆశ్రయః పరం బ్రహ్మ పరమాత్మేతి శబ్ద్యతే ॥౭॥ ఆధ్యాత్మికోఽయం పురుషస్సోఽసావేవాధిదైవికః । యస్తత్రోభయవిచ్ఛేదస్స స్మృతో హ్యాధిభౌతికః ॥౮॥ ఏకమేకతరాభావే యదా నోపలభామహే । త్రితయం తత్ర యో వేద స ఆత్మా ❁ త్వాశ్రయాశ్రయః ॥౯॥ పురుషోఽణ్డం వినిర్భిద్య యదాఽసౌ స వినిర్గతః । ఆత్మనోఽయనమన్విచ్ఛన్నపోఽస్రాక్షీచ్ఛుచిశ్శుచీః ॥౧౦॥ తాస్వవాత్సీత్స్వసృష్టాసు సహస్రపరివత్సరాన్ । తేన నారాయణో

౯॥ శ్లో॥ పా ❁ స ఆత్మా స్వాశ్రయాశ్రయః

మస్వభావః - యదనుగ్రహతః యస్యానుగ్రహాత్ - సన్తి యదుపేక్షయా న సన్తి - ద్రవ్యాదయో యత్సఙ్కల్పానువిధాయిసత్తాస్థితిప్రవృత్తికా ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ ఏవంభూతో నారాయణః ఏకః అవిభక్తనామరూపసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వేనైకః - నానాత్వమన్విచ్ఛన్ దేవమనుష్యాదిరూపేణ నానాభవితుమిచ్ఛన్ యోగః స్వాత్మానుభవరూపో యోగః స ఏవ తల్పం శయ్యా తస్మాత్సముత్థితః దహం స్వశరీరభూతం - హిరణ్మయం రమణీయం - వీర్యం చిదచిదాత్మకం కారణద్రవ్యం - మాయయా - చతుర్ముఖరూపేణ - త్రిధా వ్యష్ట్యాత్మకకరణజ్ఞాతృజ్ఞేయరూపేణ - వ్యసృజత్ - మాయాశబ్దస్తద్గుణరజఃప్రచురచతుర్ముఖపరః - సఙ్కల్పపరో వా - సఙ్కల్పేన చతుర్ముఖరూపీభూత్వా తాం వ్యసృజదిత్యర్థః ॥౧౩॥ త్రైవిధ్యం వివృణోతి ॥ అధిదైవమితి ॥ అధిదైవం దిగాదిదేవతాధిష్ఠితైకాదశేన్ద్రియరూపకరణవర్గః అధ్యాత్మం జ్ఞాతృవర్గః - అధిభూతమితి పృథివ్యాదిభూతస్థగన్ధాదిజ్ఞేయవర్గ ఉక్తః - ఇతి - త్రిధా - ప్రభుర్వ్యసృజదిత్యర్థః జ్ఞాతృసృష్టిర్నామ చ - జీవానాం తత్తద్దేవాదిదేహయోగసమ్పాదనమేవ, "తథాహి, తోయేన జీవాన్వ్యససర్జ భూమ్యాం" ఇతి తోయశబ్దోపలక్షితభూతసఙ్ఘపరిణామదేవాదిశరీరవిశిష్టత్వేనాకారే విససర్జేత్యర్థః ॥ అథ సఙ్గ్రహేణోక్తం దేవాదివ్యష్టిశరీరస్థానాం ప్రాణేన్ద్రియాదీనాం చతుర్ముఖశరీరస్థప్రాణేన్ద్రియాదిసమష్టితః ఉత్పత్తిప్రకారం ప్రతిపాదయితుం ప్రతిజానీతే " యథేతి ", పౌరుషం సమష్టిపురుషచతుర్ముఖదేహగతం - పురుషాధిష్ఠితం వా ఏకం సమష్టిరూపేణైకం - బీజం వ్యష్టికారణం ద్రవ్యం, త్రిధా, కరణభోక్తృవిషయరూపేణ - దేవాదివ్యష్టీనాం - యథా నిరభిద్యత ఉదపద్యత - తచ్ఛృణ్విత్యర్థః ॥౧౪॥ ఏవం ప్రతిజ్ఞాయ వ్యష్టీన్ద్రియసృష్టివిభాగం వక్తుమిన్ద్రియాశ్రయప్రాణవ్యష్టిసృష్టిమాహ ॥ అన్తరితి ॥ పురుషస్య చతుర్ముఖస్య, విచేష్టతః ప్రాణవ్యాపారం కుర్వతస్సతః చతుర్ముఖే ప్రాణవ్యాపారం కుర్వతి సతీత్యర్థః - అన్తశ్శరీరే తచ్ఛరీరాన్తః - స్థితాదాకాశాదాకాశకార్యవాయువిశేషాత్ ప్రాణాత్ - ఓజస్సహో బలం జజ్ఞే, ఓజః ప్రవృత్తిసామర్థ్యం - సహో వేగసామర్థ్యం - బలం ధారణసామర్థ్యం, ఏతేషాం

నామయదాపః పురుషోద్భవాః ॥౧౧॥ ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ । యదనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా ॥౧౨॥ ఏకో నానాత్వమన్విచ్ఛన్యోగతల్పాత్సముత్థితః । వీర్యం హిరణ్మయం దేవో మాయయా వ్యసృజత్త్రిధా ॥౧౩॥ అధిదైవమథాధ్యాత్మమధిభూతమితి ప్రభుః । యథైకం పౌరుషం బీజం త్రిధాఽభిద్యత తచ్ఛృణు ॥౧౪॥ అన్తశ్శరీర ఆకాశాత్పురుషస్య విచేష్టతః । ఓజస్సహో బలం జజ్ఞే తతః ప్రాణో మహానసుః ॥౧౫॥ అనుప్రాణన్తి యం ప్రాణాః ప్రాణన్తం సర్వజన్తుషు । అపానన్తమపానన్తి నరదేవమివానుగాః ॥౧౬॥ ప్రాణేనాక్షిపతా క్షుత్తృడన్తరా జాయతే ప్రభోః । పిపాసతో జక్షతశ్చ ప్రాఙ్ముఖం నిరభిద్యత ॥౧౭॥ ముఖతః

అభవన్నిత్యర్థః, తతశ్చతుర్ముఖశరీరగతౌజస్సహోబలధర్మిప్రాణాత్ - ప్రాణాఖ్యః - మహాన్ ముఖ్యః - అసుః ప్రాణనహేతుః - జజ్ఞే, ఇతరేషాం శరీరాన్తర్వర్తిప్రాణా అభవన్నిత్యర్థః, ప్రాణ ఇత్యేకవచనమార్షం, జాత్యభిప్రాయకం వా ॥౧౫॥ తస్య మహత్త్వమేవాహ ॥ అనుప్రాణన్తీతి ॥ ప్రాణాః ఇన్ద్రియాణి - సర్వజన్తుషు - యం ప్రాణం, ప్రాణన్తం చేష్టాం కుర్వన్తం, అను పశ్చాత్, ప్రాణన్తి చేష్టాం కుర్వన్తి - అపానన్తం చేష్టాం త్యజన్తం ప్రాణమను పశ్చాత్, తేన్ద్రియప్రాణాః, అపానన్తి చేష్టాం త్యజన్తి నరదేవం రాజానం - అనుగాః భృత్యా ఇవ సర్వాణ్యపీన్ద్రియాణి ప్రాణాధీనవృత్తీనీత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ వ్యష్టిప్రాణానాం కారణస్వభావానువర్తిత్వమాహ ॥ అనుప్రాణన్తీతి ॥ యం చతుర్ముఖశరీరస్థం సమష్టిప్రాణమను అనుసృత్య, తత్స్వభావానువర్తినః ఓజఆదిసామర్థ్యయుక్తా ఏవ, వ్యష్టిప్రాణాః ప్రాణాపానాదివ్యాపారం కుర్వన్తీత్యర్థః ॥౧౬॥ అథ సాధిష్ఠానస్య సదైవతస్య సవిషయస్య జిహ్వేన్ద్రియస్యోత్పత్తౌ ముఖ్యప్రాణహేతుకత్వం సూచయన్నాహ ॥ ప్రాణేనేతి ॥ క్షిపతా వ్యాప్రియమాణేన - ప్రభోశ్చతుర్ముఖస్యాన్తరా జఠరాగ్నిదీపితే - క్షుత్తృడిచ్ఛా - జాయతే అజాయతేత్యర్థః, తతః పిపాసతః పాతుమిచ్ఛతః, జక్షతః అత్తుమిచ్ఛతశ్చ - నటస్య శృణోతీతివత్షష్ఠీ చతుర్థ్యర్థే షష్ఠీ వా ద్యా, ప్రాక్ ప్రథమం - ముఖం, నిరభిద్యత విభక్తమభూత్, చతుర్ముఖాత్ వ్యష్టిశరీరముఖాన్యుత్పన్నానీత్యర్థః, తాలు అధిష్ఠానం, జిహ్వా ఇన్ద్రియం, నానారసో విషయః, వరుణశ్చ దేవతా జ్ఞాతవ్యాః - ఏవం సర్వత్రాధిష్ఠానమిన్ద్రియం - దేవతా, విషయ - మిత్యేతచ్చతుష్టయమనుసన్ధేయం, ముఖాద్యఙ్గైర్వినా జిహ్వాయా ఉత్పత్త్యయోగాన్ముఖోత్పత్తిరుక్తా - నత్వధిష్ఠానతయా - అధిష్ఠానం తు తాల్వేవ - అనేన జ్ఞాతృసృష్టిరప్యర్థాదుక్తా భవతి, వాగాదీన్ద్రియాశ్రయముఖాద్యవయవసఙ్ఘాతాత్మకదేవాదిదేహయోగకరణమేవ హి జ్ఞాతృసృష్టిః ॥౧౭॥ తాలు జిహ్వామూలం - వ్యష్టిశరీరతాలూత్పన్నమిత్యర్థః ॥ తత్ర తాలుని, జిహ్వా ఉపజాయత ఇత్యర్థః - నానారసః కటుతిక్తామ్లలవణాదిరసః - జజ్ఞే - జిహ్వయా యః, నానారసః, అధిగమ్యతే

జ్ఞాయతే ॥ ౧౮ ॥ వాగ్వ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥ వివక్షోరితి. వక్తుమిచ్ఛతః, మహానుభావవతః చతుర్ముఖరూపిణో భగవతః, ముఖతః ముఖాత్ - వహ్నిః వాగభిమానిదేవతా - వాక్ ఇన్ద్రియం - తయోరిన్ద్రియతదభిమానిదేవతయోః, వ్యాపారరూపం వ్యాహృతం ఉక్తిశ్చ భూదిత్యర్థః ॥ ఏవం సర్వత్ర బ్రహ్మశరీరాత్సమష్టిభూతాద్వ్యష్ట్యవయవవిశేషవిభాగ ఉచ్యతే. న చేదం చతుర్ముఖస్యైవేన్ద్రియోత్పత్తిపరం ప్రకరణమితి వక్తుం యుక్తం - ఉపరి - హస్తౌ రురుహతురిత్యాహ స్తద్వ్యష్ట్యుత్పత్తికథనే చతుర్ముఖస్య ద్విబాహుత్వాభావాత్ - దేవాదిశరీరస్థహస్తాదివ్యష్టియుగ్మవిభాగస్య సూచితత్వాత్, ఘ్రాణేన్ద్రియవ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥ గళ ఇతి ॥ ఏతస్య బ్రహ్మణః, గలే కణ్ఠే సుచిరం - నిరోధః, వాయోరితి శేషః, వాయోర్నిరోధస్సమజాయతేత్యర్థః,, జల ఇతి పాఠే - నభస్వతీత్యన్వయః ॥ ౧౯ ॥ నిరోధాత్ - నభస్వతి వాయౌ - దోధూయతి అత్యన్తం ప్రచలతి సతి - నాసికే నిరభిద్యేతాం వాయువ్యాపారం కుర్వతో బ్రహ్మణశ్శరీరే, వాయుపూరితే, నాసికే నిరభిద్యేతాం, బ్రహ్మశరీరే వాయుస్తైమిత్యాన్నాసావివరాన్నాసావ్యష్టయోఽభవన్నిత్యర్థః ॥ ఘ్రాణాభిమానిదేవతోత్పత్తిమాహ॥ తత్రేతి॥ వాయుః ప్రాణో భూత్వా నాసికే ప్రావిశదితి శ్రుతేః ॥ గన్ధవహః ఘ్రాణః ఘ్రాణేన్ద్రియం గన్ధప్రాపకః - నసి నాసికాయాం జిఘృక్షతః గన్ధమితి శేషః గన్ధం గ్రహీతుమిచ్ఛతః - ఘ్రాణః ఇన్ద్రియం, నిరభిద్యతేత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ చక్షుర్వ్యష్టిమాహ. యదేతి॥ యదా ఆత్మని దేహే నిరాలోకం, అర్థాభావే ఽన్వయీభావః ఆలోకాభావః, ఆసీదితి శేషః - తదా - ఆత్మానం దేహం చకారాదన్యచ్చ వస్తు, దిదృక్షత - స్తస్య బ్రహ్మణః - అక్షిణీ అధిష్ఠానం - నిర్భిణ్ణే చక్షురిన్ద్రియస్య వ్యష్టియుగాన్యుత్పన్నానీత్యర్థః చక్షుశ్చక్షురిన్ద్రియం - గుణగ్రహః రూపగుణగ్రాహకం జ్యోతిః, ఆదిత్యోత్పన్నమిత్యర్థః - స హి చక్షురభిమానీ,, ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వా అక్షిణీ ప్రావిశ,, దితి శ్రుతేః ॥ ౨౧ ॥ శ్రోత్రవ్యష్టిమాహ॥ బోధ్యమానస్యేతి॥ ఋషిభిర్వేదైః - బోధ్యమానస్య ప్ర

స్తావనిర్భిన్నం జిహ్వా తతోఽప్యజాయత। తతో నానారసో జజ్ఞే జిహ్వయా యోఽధిగమ్యతే॥ ౧౮ ॥ వివక్షోర్ముఖతో భూమ్నో వహ్నిర్వాగ్వ్యాహృతం తయోః। గళే చైతస్య సుచిరం నిరోధస్సమజాయత॥ ౧౯ ॥ నాసికే నిరభిద్యేతాం దోధూయతి నభస్వతి। తత్ర వాయుర్గన్ధవహో ఘ్రాణో నసి జిఘృక్షతః॥ ౨౦ ॥ యదాఽఽత్మని నిరాలోకమాత్మానం చ దిదృక్షతః। నిర్భిణ్ణే అక్షిణీ తస్య జ్యోతిశ్చక్షుర్గుణగ్రహః॥ ౨౧ ॥ బోధ్యమానస్య ఋషిభిరాత్మన స్తజ్జిఘృక్షతః। కర్ణౌ చ నిరభిద్యేతాం దిశః శ్రోత్రం గుణగ్రహః॥ ౨౨ ॥ వస్తునో మృదుకాఠిన్యలఘుగుర్వోష్ణశీతతామ్। జిఘృక్షతస్త్వఙ్నిర్భిణ్ణా తస్యాం రోమమహీరుహాః ॥ ౨౩ ॥ తత్ర చాన్తర్బహిర్వాతస్త్వచా

బోధ్యమానస్య, తత్ ప్రబోధం గ్రహీతుమిచ్ఛతః, ఆత్మనో బ్రహ్మణః, కర్ణౌ అధిష్ఠానం - దిశః శ్రోత్రాభిమానీ దేవతాః - గుణగ్రహః శబ్దగ్రహణహేతుః శ్రోత్రమిన్ద్రియం నిరభిద్యన్తేత్యర్థః - శ్రోత్రేన్ద్రియవ్యష్టియుగ్మాన్యభవన్నితి భావః ॥ ౨౨ ॥ త్వగిన్ద్రియస్య వ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥ వస్తున ఇతి॥ వస్తునః ద్రవ్యస్య మృదుత్వం, కాఠిన్యం చ లఘుత్వం చ గురుత్వం చ, ఉష్ణం ఈషదుష్ణత్వం చ, అత్యుష్ణత్వస్య గ్రహణాయోగ్యత్వాదోష్ణమిత్యుక్తం, గుర్వోష్ణేతి పాఠే యణాదేశశ్ఛాన్దసః - శీతతాం చ, ఏతాన్గుణాన్ జిఘృక్షతః - గ్రహీతుమిచ్ఛతః త్వగిన్ద్రియవ్యష్టిరుత్పన్నేత్యర్థః - వస్తుని హస్తేనాతోలితే లఘుత్వగురుత్వయోర్జ్ఞానాత్తయోరపి త్వగిన్ద్రియవిషయత్వమితి జ్ఞేయం,, అత్రేదం తత్త్వం బోధ్యం,, త్వగిన్ద్రియస్య సూక్ష్మస్థూలరూపచాహ్యాభ్యన్తరచర్మణీ ద్వే స్థానే, స్థానభేదాచ్చ కణ్డూస్పర్శశ్చేతి విషయభేదః - విషయభేదాచ్చ - మహీరుహాః వాయుశ్చేతి దేవతాద్వయం॥ త్వచమస్య వినిర్భిణ్ణాం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోషధీః, అంశేన రోమభిః కణ్డూం యైరసౌ ప్రతిపద్యతే॥ నిర్భిణ్ణా వ్యస్య చర్మాణి లోకపాలోఽనిలోఽవిశత్॥ ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యేనాసౌ ప్రతిపద్యత,, ఇతి తృతీయే స్పష్టమభిధాస్యమానత్వాత్,, ఏవం చైకమేవ త్వగిన్ద్రియం బాహ్యచర్మగతలోమసువ్యాప్తమోషధిదేవతాకం కణ్డూగ్రాహకం - ఏతదేవాన్తర్బహిశ్చ స్పర్శం గృహ్ణద్వాయుదైవతకమితి॥ ఏతదేవ సంగృహ్ణాహ॥ తస్యామితి ॥ తస్యాం త్వచి త్వగిన్ద్రియే నిర్భిణ్ణే - తత్స్థానం రోమాణి అధిష్ఠాతృదేవతా మహీరుహాశ్చ - ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ అథ స్పర్శగ్రాహిణస్తస్యైవ త్వగిన్ద్రియస్య వాయ్వధిష్ఠితత్వమాహ॥ తత్రేతి ॥ తత్ర చ తస్మిన్ త్వగిన్ద్రియే వాతో వాయుః - వృతః అధిష్ఠితవాన్ - కథం భూతః - త్వచా స్వాధిష్ఠేయత్వగిన్ద్రియేణ సాధనేన అన్తర్బహిశ్చ, లబ్ధగుణః లబ్ధః స్పర్శగుణో యేన సః - అన్తర్బహిశ్చ స్పర్శసంపాదక ఇత్యర్థః॥ పాణివ్యష్టిసృష్టిమాహ॥ హస్తావితి ॥ నానాకర్మ ఆదానాదికర్మ - చికీర్షతః కర్తుమిచ్ఛత - స్తస్య బ్రహ్మణః - హస్తౌ రురుహ

౨౩॥ శ్లో॥ పా॥ గుర్వోష్ణశీతతామ్.

తః - బ్రహ్మగతహస్తసమష్టితః హస్తయుగ్మవ్యష్టయోఽభూవన్నిత్యర్థః ॥౨౪॥ తత్రస్థానన్ది ప్రియాధిష్ఠాతృకర్మాణ్యాహ॥ తయోరితి॥ వృత్తిస్తృతీయేస్పష్టా, తయోర్హస్తయోఃస్థానభూతయోః - బలవానిత్ పాణీన్ద్రియాపరపర్యాయబలసహితః-ఇన్ద్రః అధిష్ఠాతేత్యర్థః ఉభయాశ్రయంహస్తద్వయస్యాశ్రయం - ఆదానంకర్మ-విషయస్త్వన్ద్రియహస్తద్వయగతత్వాదాదానమపిహస్తద్వయాశ్రయమిత్యర్థః - పాదేన్ద్రియవ్యష్టిమాహ॥ గతిమితి॥ అభికామికాం ఇచ్ఛానుసారాం, గతిం-జిఘృక్షతః గ్రహీతుమిచ్ఛతః - బ్రహ్మణః -పాదౌరురుహాతేనిర్భిన్నావిత్యర్థః ॥౨౫॥ అథస్థానన్ది ప్రియాదీన్యాహ॥ పద్భ్యామితి॥ యజ్ఞోవిష్ణుః ,, యజ్ఞోవై విష్ణుః ,, ఇతిశ్రుతేః - యజ్ఞస్స్వయమేవ-ఇన్ద్రియస్యపాదద్వయస్థత్వాత్పద్భ్యామితిద్వివచననిర్దేశః - పద్భ్యాంగతిసామర్థ్యపాదకపాదేన్ద్రియేణసహ-పాదయోరధిష్ఠితవానిత్యర్థః - నృభిః-కర్మభిః గమనాగమనాదిభిః, కర్మభిః-హవ్యంహవిరర్థంద్రవ్యం - క్రియతేసంపాద్యతఇత్యర్థః, గమనాదికంకర్మ, హవ్యంవిషయ-ఇత్యుక్తం॥ ఉపస్థవ్యష్టిసర్గమాహ॥ నిరభిద్యతేతి॥ ప్రజానన్దామృతార్థినః, ప్రజాఅపత్యం - ఆనన్దోరతిః, ఆనన్దహేతుత్వాత్తస్యాః-తాభ్యాం-యదమృతంఅమృతతుల్యంసుఖం - అర్థయతః, యద్వాప్రజాంరత్యాన్దనరూపమమృతంచార్థయతోబ్రహ్మణః-సమష్ట్యుపస్థతోవ్యష్ట్యుపస్థస్థానం - నిరభిద్యతఆనూదిత్యర్థః, శిశ్నః శిశ్నగ్రహణం యోషిల్లిఙ్గస్యాప్యుపలక్షణం-శిశ్నోఽధిష్ఠానమ్ ॥౨౬॥ ఉపస్థ ఇన్ద్రియం - ప్రజాపతిరధిష్ఠాతా-రతిః కర్మ, ఆనన్దోవిషయ, శ్చాసీదిత్యనుక్తమప్యూహ్యం-కామానాంస్త్రీసంభోగాదీనాం - ప్రియంసుఖం ఉభయాశ్రయంఇన్ద్రియదేవతాశ్రయమిత్యర్థః, యద్వా, ఉభయాశ్రయం స్త్రీపుంలిఙ్గాశ్రయమిత్యర్థః, ఇన్ద్రియతత్స్థానాశ్రయమితివా,, పాయువ్యష్ట్యుత్పత్తిమాహ॥

లబ్ధగుణోవృతః । హస్తౌరురుహతుస్తస్య నానాకర్మచికీర్షతః ॥ ౨౪ ॥ తయోస్తుబలవానిన్ద్రియఆదానముభయాశ్రయమ్ । గతించికీర్షతఃపాదౌరురుహాతేఽభికామికామ్॥౨౫॥ పద్భ్యాంయజ్ఞస్స్వయంహవ్యం కర్మభిఃక్రియతేనృభిః । నిరభిద్యతశిశ్నోవైప్రజానన్దామృతార్థినః ॥ ౨౬ ॥ ఉపస్థఆసీత్కామానాంప్రియం తదుభయాశ్రయమ్ । ఉత్సిసృక్షోర్ధాతుమలం నిరభిద్యతవైగుదమ్॥ తతఃపాయుస్తతోమిత్ర ఉత్సర్గ ఉభయాత్మకః ॥ ౨౭ ॥ ఆసిసృప్సోఃపురంపుర్యా నాభిద్వారమపానతః । తత్రాపానస్తతోమృత్యుః పృథక్త్వముభయాశ్రయమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఆదిత్సోరన్నపానానామాసన్కుక్ష్యన్త్రనాడయః । నద్యస్సముద్రాస్తుతయోస్తుష్టిఃపుష్టిస్తదాశ్రయే ॥ ౨౯ ॥ నిదిధ్యాసోరాత్మమాయాం హృదయంనిరభిద్యత । తతోమనశ్చన్ద్రఇతిసంకల్పఃకామఏవచ ॥ ౩౦ ॥ త్వక్చర్మమాంసరుధిరమేదోమజ్జాస్థిధాతవః । భూమ్యప్తేజోమయాస్సప్తప్రాణోవ్యోమామ్బువాయుభిః ॥ ౩౧ ॥ గుణాత్మకానీన్ద్రియాణిభూతాదిప్రభవాగుణాః । మనస్సర్వవికారా

ఉత్సిసృక్షోరితి॥ ధాతుమలంభుక్తానాంఅన్నాదీనాంఅసారాంశం, త్యక్తుమిచ్ఛోః గుదంపాయ్విన్ద్రియస్థానం -నిరభిద్యత-తతోగుదతః - పాయురిన్ద్రియం -మిత్రోఽధిష్ఠాతా-చామాత్-ఉత్సర్గస్త్యాగః, ఉభయాత్మకః ఉభయాశ్రయః-ఇన్ద్రియతత్స్థానాశ్రయోధాతుమలత్యాగఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏవంజ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియవ్యష్టిసృష్టిమభిధాయాన్యాసామపినాభ్యాదివ్యష్టీనాంతత్సమష్టితఉత్పత్తిమాహ॥ ఆసిసృప్సోరితి -పుర్యాః దేహాత్, పురం దేహాన్తరం - ఆసిసృప్సోఃవ్యాప్తుమిచ్ఛో - ర్బ్రహ్మణః - అపానతఃసమష్ట్యపానవాతాత్- నాభిద్వారమపానవ్యష్టిస్థానం - తత్రనాభావపానఇన్ద్రియస్థానీయస్తదధిష్ఠాతామృత్యుశ్చాభూదిత్యర్థః , పృథక్త్వంమరణం - ఉభయాశ్రయంప్రాణాపానాశ్రయం - ప్రాణాపానవాయువియోగమరణస్యపురాణాన్తరప్రసిద్ధేః ॥౨౮॥ ఆదిత్సోరితి,, అన్నపానానాం , ఆదిత్సోఃసంగ్రహేచ్ఛోః కుక్ష్యన్త్రనాడయఃఆసన్ అభవన్ -కుక్షిరధిష్ఠానం - అన్త్రాణ్యన్నసంగ్రహకరణ, మిన్ద్రియస్థానీయాని-నాడ్యస్తుపానసంగ్రహే-తయోరన్నాఖ్యాన్త్రవర్గయోః , క్రమేణ - నద్యస్సముద్రాశ్చదేవతే, తుష్టి రలంబుద్ధిః, పుష్టిర్దేహపోషః, తదాశ్రయేనదీసముద్రాశ్రయే - సస్యాదిహేతుత్వాత్ ॥ ౨౯ ॥ మనోవ్యష్టిసృష్టిమాహ॥ ఆత్మమాయాంస్వరూపతిరోధాయకప్రకృతిం-నిదిధ్యాసోఃనిరూపయతః-హృదయంకమలాకారమధిష్ఠానం -తతోమనఇన్ద్రియం-చన్ద్రః అభిమానీ-సంకల్పాదిమనోవ్యాపారశ్చా - భూదిత్యర్థః ॥ ౩౦॥ ఏవం బ్రహ్మశరీరాత్సమష్టేర్వ్యష్ట్యవయవవిశేషవిభాగమభిధాయతేషాంసార్వభౌతికత్వేపిత్తత్తద్భూతాంశభూయస్త్వనిబన్ధనంతదాత్మకత్వమాహ॥ త్వగితి॥ చర్మ-స్థూలమన్తస్త్వక్-తదుపరిస్థితంసూక్ష్మంచర్మ - త్వక్-త్వగాదయోఽస్థ్యన్తాః- ద్వంద్వైకవద్భావేననిర్దిష్టాః ఏతేసప్తధాతవః - భూమ్యప్తేజోమయాః - ప్రాణాస్తు వ్యోమామ్బువాయుభి-రారబ్ధాఇతిశేషః ॥౩౧॥ ఇన్ద్రియాణిగుణాత్మకా

నః స్థాదిగుణ గ్రహణస్వభావాః - గుణాయ దాత్మకా ఇత్యతఆహ॥ మాత్రాదిరహంకార - స్తత్ప్రభవాశ్శబ్దాదయో గుణా
ఇన్ద్రియాణ్యుపలక్షత్ప్రభవత్వాత్తదాత్మకాన్యేవేత్యభిప్రాయః - మనః - సర్గవికారాణాం కామసంకల్పాదీనాం ఆత్మా ఆ
శ్రయః - బుద్ధిః - విజ్ఞాయతేఽనేనేతి విజ్ఞానం మహత్తద్రూపిణీ,, మహాన్ బుద్ధిలక్షణ ఇతి వచనాత్ ❁॥౩౨॥❁ ఉపసం
హరతి॥ ఏతదితి॥ ఏతత్ చేతనాచేతనాత్మకం దేవాదివ్యష్టిసృష్టిజాతగర్భం, ఏతచ్ఛబ్దోఽణ్డకటాహపరః - పృథివ్యప్తేజో
వాయ్వాకాశాహంకారమహదవ్యక్తరూపైరష్టభిరావరణైః - ర్బహిరావృతం,, తోయాదిభిశ్చావరణైస్సప్తభిర్బ
హిరావృతమితిపాఠాన్తరం - భగవతః స్థూలం రూపం - తే తుభ్యం - మయా వ్యాహృతం సమ్యగభిహితమ్ ॥౩౩॥ ఇతో
ఽప్యత్కృష్టం రూపాన్తరమస్తీత్యాహ॥ అతః పరమితి॥ అయం శ్లోకో జీవపరః - అవ్యక్తస్యోక్తత్వాత్ అన్యథా అష్టసంఖ్యా
ఽనుపపత్తేః - అతః స్థూలరూపాత్, పరం పరత్వేనావస్థితం - సూక్ష్మం సూక్ష్మతమం,, వాలాగ్రశతభాగస్యే,, తి శ్రుత్యుక్తం
ముక్తాత్మస్వరూపం రూపాన్తరమపి భగవతోఽస్తీతి శేషః - సూక్ష్మత్వం కుతః - అవ్యక్తం చక్షురాదిభిరవ్యక్తత్వాదిత్య-
వ్యక్తం చక్షురాద్యగ్రాహ్యం - తత్కుతః - నిర్విశేషణం శబ్దస్పర్శరూపాదిగుణాభావాత్ - శబ్దాదివిశేషవదేవ చక్షురాది
గ్రాహ్యమితి భావః - నిర్విశేషత్వం కుతః - వాఙ్మనసః పరం - దేవమనుష్యాదిబుద్ధిశబ్దాగోచరం - తదపి కుతః - అనాదిమధ్యని
ధనం ఆదిరుత్పత్తిః - నిధనం వినాశః - మధ్యముత్పత్తినిధనయోరన్తరాళావస్థా - ఏతదవస్థాత్రయశూన్యమిత్యర్థః - తదపి
కుతః - నిత్యం కాలాపరిచ్ఛిన్నం - కాలపరిచ్ఛిన్నమేవావస్థాత్రయవదితి భావః ॥౩౪॥ ఏవం ప్రకృతిమణ్డలోత్తీర్ణం ముక్తా
త్మస్వరూపం విశోధ్య సంసృష్టాసంసృష్టయోరుభయోస్సంసృష్టస్యావిద్యావేష్టితత్వాన్ముక్తస్వరూపస్యనిష్పన్నయో
గ్యాయతయా యోగయుఙ్మనసోఽనాలమ్బనతయా శుభాశ్రయత్వం ప్రతిషేధతి॥ అమునీ ఇతి॥ తే తుభ్యం - మయా అనువర్ణితే - భ
గవతః అమునీ స్థూలసూక్ష్మరూపే న గృహ్ణన్తి నోపాసతే ఉపాసకా ఇతి శేషః - ఉపాసకాః ఉపాస్యశుభాశ్రయత్వేన న గృహ్ణ
న్తీత్యర్థః - కుతః - విపశ్చితః సర్వజ్ఞస్య బ్రహ్మణో - మాయాసృష్టే - సంకల్పసృష్టే,, భగవత్సంకల్పాయత్తత్వాద్బన్ధమోక్షయోరి

త్మా బుద్ధిర్విజ్ఞానరూపిణీ ॥ ౩౨ ॥ ఏతద్భగవతో రూపం స్థూలం తే వ్యాహృతం మయా । ❁ మహ్యాదిభిశ్చావర
ణైరష్టభిర్బహిరావృతం ॥ ౩౩ ॥ అతః పరం సూక్ష్మతమమవ్యక్తం నిర్విశేషణమ్ । అనాదిమధ్యనిధనం ని
త్యం వాఙ్మనసః పరమ్ ॥ ౩౪ ॥ అమునీ - భగవద్రూపే మయా తే హ్యనువర్ణితే । ఉభే అపి న గృహ్ణన్తి మాయా
సృష్టే విపశ్చితః ॥ ౩౫ ॥ స వాచ్యవాచకతయా భగవాన్ బ్రహ్మరూపధృక్ । నామరూపక్రియా ధత్తే సకర్మా
ఽకర్మకః పరః ॥ ౩౬ ॥ ప్రజాపతీన్మనూన్దేవానృషీన్పితృగణాన్పృథక్ । సిద్ధచారణగన్ధర్వాన్విద్యాధ్రా

త్యర్థః - ముక్తస్యాసంసృష్టిచేతనస్యావిద్యావేష్టితత్వేనాశుద్ధత్వాన్ముక్తస్వరూపస్యస్వతశ్శుద్ధివిరహాచ్చనోపాసనావి
షయత్వం - కింత్వాదిత్యవర్ణమిత్యాదివేదాన్తసిద్ధం పరమాత్మనో మూర్తం రూపమేవోపాస్యమిత్యర్థః - తథాచ శౌనక
సనచతుర్ముఖసనకాదీనాం జగదన్తర్వర్తినామవిద్యావేష్టితత్వేన శుభాశ్రయతానర్హతా ముక్తానాం - బద్ధానామేవ పశ్చాద్యో
గేనోద్భూతబోధానాం స్వస్వరూపాపన్నానాం చస్వతశ్శుద్ధివిరహాచ్ఛుభాశ్రయతా ప్రతిషేధ ఉక్తః॥ ఆబ్రహ్మస్తమ్బప
ర్యన్తా జగదన్తర్వ్యవస్థితాః । ప్రాణినః కర్మజనితసంసారవశవర్తినః॥ యతస్తతో న తే ధ్యానే ధ్యానినాముపకారకాః। అ
విద్యాన్తర్గతాస్సర్వే తే హి సంసారగోచరాః॥ పశ్చాదుద్భూతబోధాశ్చ ధ్యానే నైవోపకారకాః। నైసర్గికో నైవబోధ
స్తేషామప్యన్యతో యతః ॥ తస్మాత్తదమలం బ్రహ్మ నిసర్గాదేవ బోధవ,, దిత్యాదినా ప్రాగ్ధ్యానస్యోపాస్యత్వనిషేధః - భ
గవద్విభూతిత్వేనోపాసనం త్విష్టమేవ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ స్థూలస్య భగవద్రూపత్వమేవోపపాదయితుం భగవత ఏవ బ్రహ్మాది
రూపేణ సృష్ట్యాదికమాహ॥ స ఇతి॥ స భగవాన్ - వాచ్యవాచకతయాఽవస్థితః - జగచ్ఛరీరకత్వాద్వాచ్యతయాఽవ
స్థితః - ఆకాశశరీరకత్వాచ్చ వాచకాకాశగుణశబ్దరూపేణావస్థితః - బ్రహ్మరూపధృక్ చతుర్ముఖరూపధృత్ నామరూప
క్రియాః - ధత్తే - బ్రహ్మరూపధృదిత్యనేన - ప్రాగుక్తవ్యష్టిసృష్టి - శ్చతుర్ముఖశరీరకాదిత్యవగమ్యతే - నామ, దేవాది
నామ - రూపం దేవాదిరూపం - క్రియాః తేషాం కృత్యాని - ధత్తే - స్వపర్యన్తాః నామరూపక్రియాః వ్యాకరోతి - యథా,
నామరూపం చ భూతానాం కృత్యానాం చ ప్రపఞ్చనమ్ - వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ దేవాదీనాం చకార స,, ఇతి,, కథంభూతో ధ
త్తే - అకర్మకః అకర్మవశ్యః - సకర్మా సంకల్పమాత్రవ్యాపారః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ నామరూపక్రియాధానమేవ ప్ర
పఞ్చయతి ప్రజాపతీనిత్యాదినా ॥ ప్రజాపతీనిత్యాదిద్వితీయాన్తానాం ధత్త ఇత్యనేనాన్వయః తత్ర ప్రజాపత్యా
దీని నామాని తద్వాచ్యాని రూపాణి తత్కర్మాణి చ జ్ఞేయాని పృథక్ తత్తదవాన్తరభేదేన - గిరీనిత్యస్యానన్తరం - నృపేతి సంబోధ

౩౩॥శ్లో॥పా॥ ❁ తోయాదిభిశ్చావరణైస్సప్తభిర్బహిరావృతమ్.

నిమ్ ❀ ॥౩౭॥౩౮॥౩౯॥ ❀ చతుర్విధానాం జరాయుజాణ్డజస్వేదజోద్భిజ్జరూపేణ చతుర్విధాః «పురుషాన్ దేవాసనానాన్ పశురక్షపాదపః॥ చతుర్విధా హి భూతా» ఇత్యుక్తదేవాదిరూపేణ చతుర్విధాః। యే చ ద్వివిధాః స్థావరజఙ్గమరూపేణ ద్వివిధాః-జలస్థలనభాంస్యోకాంసి స్థానాని యేషాం తే-తానపి ధత్త ఇతి పూర్వేణైవాన్వయః॥ నన్వేకరూపాత్ త్వత్తః కథం వైచిత్ర్యమిత్యత ఆహ॥ కుశలేత్యాది॥ కర్మణాం క్షేత్రజ్ఞపుణ్యాపుణ్యరూపాణాం కర్మణాం, పరంపరాప్రాప్యాః-గతయః ఫలాని కుశలాః ఉత్తమాః-అకుశలాః నీచాః మిశ్రాః మధ్యమాః, కర్మణాం విచిత్రత్వాత్ తత్ఫలానామపి వైచిత్ర్యమితి భావః ❀ ॥౪౦॥ ❀ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి సార్ధేన॥ సత్త్వమితి॥ సత్త్వం సాత్త్వికకర్మఫలరూపా-దేవత్వప్రాప్తిరుత్తమా-సుఖప్రాప్తిరూపా, రజో గతిర్మనుష్యతా, మిశ్రా, నారకత్వం స్థావరాద్యుపలక్షకం, తమోగతిర్నారకాదిరిత్యర్థః, తత్రాపి సాత్త్వికరాజసతామససురనృనారకాసు గతిష్వపి, యదా ఏకైకతరః సాత్త్వికాదిస్స్వభావః, ఇతరాభ్యాం అవశిష్టాభ్యాం స్వభావాభ్యాం, ఉపహన్యతే అభివిధ్యతే అభిభూయత ఇత్యర్థః, తదా, ఏకైకం త్రిధా గతయో భిద్యన్తే, యథా రజఃప్రచురా ఏవ నరాః కేచిత్తేషు రజఃప్రచురాః, కేచిత్సత్త్వప్రచురాః, కేచిత్తమఃప్రచురాః, ఏవం సాత్త్వికతామసానపి ప్రత్యేకం త్రిభేదా ద్రష్టవ్యాః, ఏతేన, యావత్యః కర్మగతయ ఇత్యస్యాప్యుత్తరముక్తం భవతి ❀ ॥౪౧॥ ❀ ఏవం బ్రహ్మాన్తర్యామిత్వేన స్రష్టృత్వమభిధాయ సాక్షాత్పాలయితృత్వమాహ॥ స ఇతి॥ జగద్ధాతా జగత్స్రష్టా, స ఏవ భగవాన్, తిర్యఙ్నరసురాదిభిః, తిర్యక్షు మత్స్యవరాహమీనకచ్ఛపహంసాదయః, నరాః రామకృష్ణాదయః, సురాః వామనసుయజ్ఞాదయః, ఏతైరవతారైః, ఇదం విశ్వం, స్థాపయన్ పాలయన్, ధర్మరూపధృక్ ధర్మశరీరకస్సన్, పుష్ణాతి సంవర్ధయతి ❀ ॥౪౨॥ ❀ రుద్రశరీరకత్వేన సంహర్తృత్వమాహ॥ తత ఇతి॥ కాలాగ్నిరుద్రాత్మా కాలాగ్నిరుద్రః ఆత్మా శరీరం యస్య సః, కాలాగ్నిరుద్రస్యాత్మభూత ఇతి వా, స భగవాన్, ఆత్మన ఉపాదానభూతాత్, స్సృ

సురగుహ్యకాన్ ॥౩౭॥ కిన్నరాప్సరసో నాగాన్ సర్పాన్ కింపురుషానపి। మాతృరక్షఃపిశాచాంశ్చ ప్రేతభూతవినాయకాన్॥౩౮॥ కూష్మాణ్డోన్మాదవేతాలాన్ యాతుధానాన్ గ్రహానపి। ఖగాన్ మృగాన్ పశూన్ వృక్షాన్ గిరీన్ నృప సరీసృపాన్ ॥౩౯॥ ద్వివిధాశ్చతుర్విధా యేఽన్యే జలస్థలనభౌకసః। కుశలాకుశలా మిశ్రాః కర్మణాం గతయస్త్విమాః॥౪౦॥ సత్త్వం రజస్తమ ఇతి తిస్రస్సురనృనారకాః। తత్రాప్యేకైకశో రాజన్ భిద్యన్తే గతయస్త్రిధా॥ యదైకైకతరోఽన్యాభ్యాం స్వభావ ఉపహన్యతే॥౪౧॥ స ఏవేదం జగద్ధాతా భగవాన్ ధర్మరూపధృక్। పుష్ణాతి స్థాపయన్ విశ్వం తిర్యఙ్నరసురాదిభిః॥౪౨॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రాత్మా యత్సృష్టమిదమాత్మనః। సంనియచ్ఛతి తత్కాలే ఘనానీకమివానిలః ॥౪౩॥ ఇత్థంభావేన కథితో భగవాన్ భగవత్తమః। నేత్థంభావేన హి పరం ద్రష్టుమర్హన్తి సూరయః॥౪౪॥ నాస్య కర్మణి జన్మాదౌ పరస్యానువిధీయతే। ❀ కర్తృత్వంప్రతిషేధా

ష్టం, యత్, విశ్వం, తత్కాలే కల్పాన్తే, సంనియచ్ఛతి సంహరతి, అనిలో వాయుః, మేఘసమూహమివేతి దృష్టాన్తః ❀ ॥౪౩॥ ❀ జగద్వ్యాపారస్య జీవవద్భగవతః కర్మాయత్తత్వమాశఙ్క్య నేత్యాహ॥ ఇత్థంభావేనేతి॥ ఇత్థంభావేన ప్రకృతస్రష్టృత్వాదిభావేన, యుక్తః, భగవత్తమః జ్ఞానాదిపూర్ణతమః, భగవాన్, కథితః సమ్ప్రతిపాదితః, సూరయో బ్రహ్మవిదః, ఇత్థంభావేన విరచితరూపేణ, పరం కేవలం, ద్రష్టుం, నార్హన్తి, కిన్తు, తద్విలక్షణత్వేన ద్రష్టుమర్హన్తి, భగవాన్ భగవత్తమ ఇతి చ విశేషణద్వయం జీవవైలక్షణ్యప్రతిపాదకం, జీవస్యాభగవత్త్వాత్ తద్వ్యాపారః కర్మాయత్తః, పరమాత్మనః కర్తృత్వం న కర్మాయత్తమితి భావః ❀ ॥౪౪॥ ❀ నను «స ఏవ సృజ్యస్స చ సర్గకర్తా» యో మామజమనాదించ «తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయ» మిత్యాదినా, సృజ్యత్వమసృజ్యత్వం కర్తృత్వమకర్తృత్వం చావగమ్యతే, తత్కథం ఘటత ఇత్యాశఙ్క్య, విధినిషేధయోర్విషయవ్యవస్థాం దర్శయతి॥ అస్య జగతః, కర్మణి సృష్టౌ, పరస్య పరమాత్మనః, జన్మాదిర్నానువిధీయతే, పరమాత్మా న స్వరూపేణ సృజ్యం, అపి తు, సృజ్యవస్త్వన్తరాత్మతయా తద్విశిష్టత్వాత్ సృజ్య ఇత్యుచ్యతే, అజత్వం స్వరూపేణ, సృజ్యత్వం తు సద్వారకమిత్యవిరోధ ఇత్యర్థః, కర్తృత్వాకర్తృత్వవిరోధం పరిహరతి॥ కర్తృత్వమితి॥ మాయయా ప్రకృత్యా, జీవేష్వారోపితం, ప్రాకృతకరణకళేబరసాపేక్షం జీవగతకర్తృత్వం, యత్, తదేవ, ప్రతిషేధార్థం ప్రతిషేధవిషయః, సఙ్కల్పమాత్రేణ కర్తృత్వం తు విధీయత ఇత్యవిరోధ ఇత్యర్థః «కామాచ్చ నానుమానాపేక్షా» «ప్రకృత్యధీనకర్తృత్వాభావో హి» సూత్రితః, ప్రతిషేధార్థమిత్యత్ర, అర్థశబ్దో విషయపరః «అర్థస్స్యాద్విషయే మోక్షే» ఇతి ప్రసిద్ధేః, కర్మణి జన్మాదౌ, పరస్య నవిధీయతే, కర్తృత్వప్రతిషేధార్థ«మిత్యపి పాఠః, తత్రాయమర్థః, నను జీవవిలక్షణత్వేన పశ్యన్తీత్యుక్తం కథమేతదుపపద్యతే, జీవవదస్యాపి జన్మకర్మాదర్శనాదిత్యత ఆహ॥ నాస్యేతి॥ అస్య చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్య, జన్మాదౌ, కర్మణి వ, యద్వా, జ

౪౫॥ శ్లో॥ పా॥ ❀ కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం.

స్త్వాదిగుణోపేతకర్మణి సతి, అనుసృత్య, ప్రపఞ్చ దేవాదిజన్మాదికమిత్యర్థః, పరస్య పరమాత్మనో న స విధిః యతః, ప్రపఞ్చవత్తిర్యక్స్త్వా ద్యాత్మజన్మాదికం పరమాత్మనో, న విధీయతే న ప్రతిపాద్యతే ॥ అజాయమానో బహుధా విజాయత ॥ ఇత్యాదివేదాన్తవాక్యైరితి శేషః, పరమాత్మనో జన్మాదికమకర్మాయత్తమితి కుతోఽవగమ్య తత్రాహ, కర్తృత్వేత్యాది ॥ హి యస్మాత్, తజ్జన్మకర్మాదికం - మాయయా స్వకీయసంకల్పరూపజ్ఞానేన ॥ మాయా వయునం జ్ఞాన ॥ మితి జ్ఞానపర్యాయోఽత్ర మాయాశబ్దః ॥ మాయయా సతతం వేత్తి ప్రాచీనానాం చ శుభాశుభ ॥ మితి ప్రయోగాత్, కర్తృత్వప్రతిషేధార్థం కర్మాయత్తకర్తృత్వస్య ప్రతిషేధార్థం, ప్రత్యేకమాయారోపితం - స్వస్మిన్నితి శేషః - మదీయజన్మకర్మాదికం జీవవన్న కర్మాయత్తమితి ప్రదర్శనాయ స్వేచ్ఛయైవ స్వస్మిన్ దైవమానుషజన్మకర్మాదికమారోపితం పరిగృహీతమిత్యర్థః ॥ తదాహ గీతాయాం ॥ అజోఽపి సన్నవ్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోఽపి సన్ ॥ ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సమ్భవామ్యాత్మమాయయేతి ❀ ॥ ౪౫ ॥ ❀ పురుషోఽణ్డం వినిర్భిద్య ॥ ఇత్యాదినోక్తమర్థముపసంహరతి ॥ అయం త్వితి ॥ బ్రహ్మణః, అయం కల్పః మహాకల్పః - సవికల్పః అవాన్తరకార్యవిభాగవాన్ - ఉదాహృతః నిర్దిష్టః ప్రత్యేనోదాహృతః, అస్మిన్ కల్పే ఇవ కల్పాన్తరేఽపి సృష్టిరిత్యాహ ॥ విధిరితి ॥ యత్ర మహాకల్పే, ప్రాకృతాః మహదాదిపృథివ్యన్తాస్సర్గాః, వైకృతాః పృథివ్యాదిపిపీలికాన్తారబ్ధాస్సర్గా - ఇత్యయం, విధిః ప్రకారః, అన్యేష్వపి మహాకల్పేష్వపి - సాధారణః సమానః, ఏతేన ॥ పురుషావయవైర్లోకాస్సపాలాః పూర్వకల్పితాః ॥ ఇత్యాదినోదాహృతః ॥ ధాతా యథాపూర్వ ॥ మిత్యాది శ్రుతివిరోధః పరిహృతః - పురుషావయవానాం లోకానాం చ ఉపాదానత్వం మహత్తత్త్వాదాత్మ్యోపదేశేన ప్రత్యేకకల్పం సృష్టేరైకరూప్యే విరోధాభావాత్ ❀ ॥ ౪౬ ॥ ❀ వక్ష్యమాణం వస్తు ప్రతిజానీతే ॥ పరిమాణమితి ॥ కాలస్య పరిమాణం సూక్ష్మం స్థూలం చ పరిమాణం, కల్పస్య లక్షణమియానేవం రూప ఇత్యేవం రూపం లక్షణం - విగ్రహం, అవాన్త

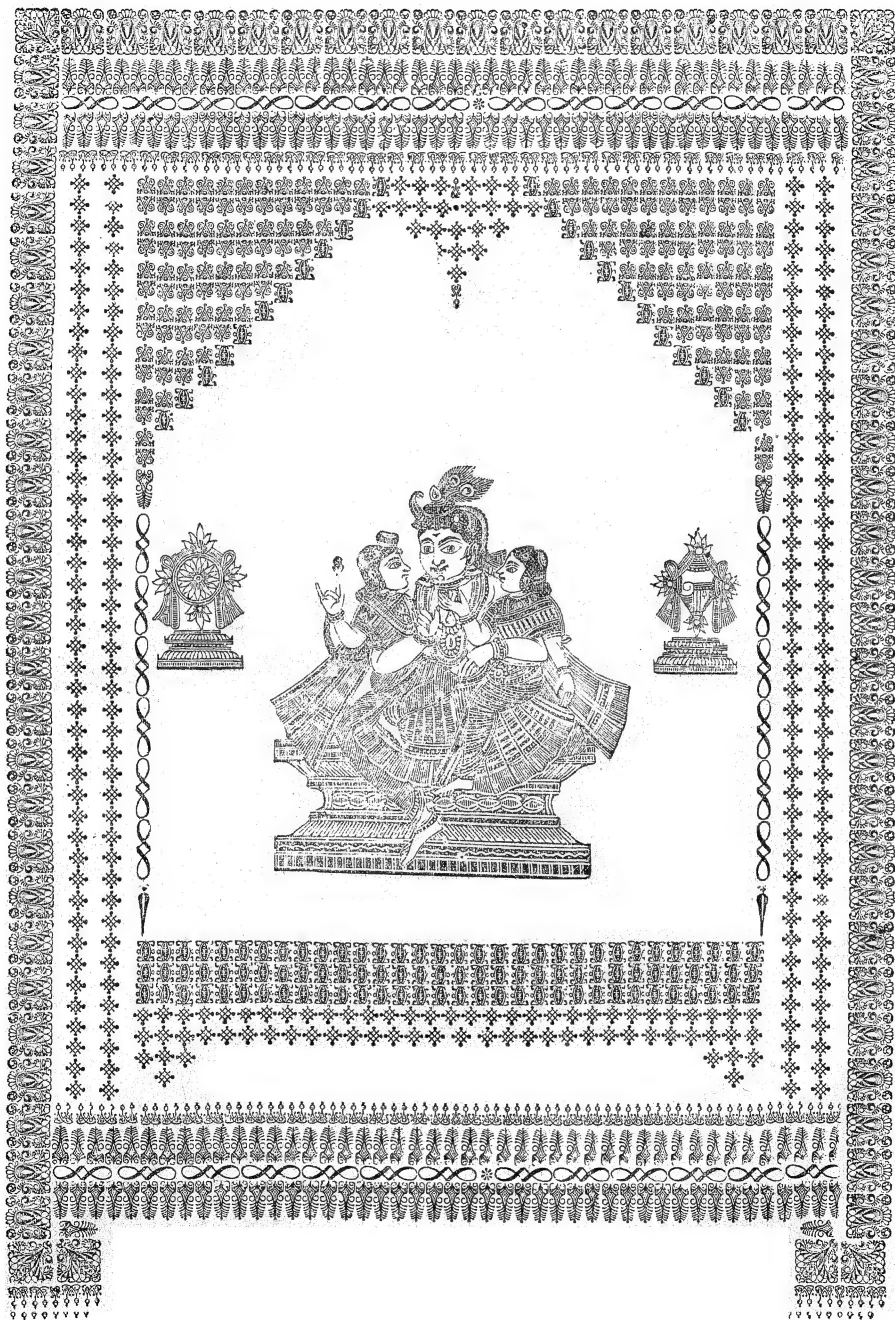
ర్థం మాయయారోపితం హి యత్ ॥ ౪౫ ॥ అయం తు బ్రహ్మణః కల్పస్సవికల్ప ఉదాహృతః। విధిస్సాధారణో యత్ర సర్గాః ప్రాకృతవైకృతాః ॥ ౪౬ ॥ పరిమాణం చ కాలస్య కల్పలక్షణవిగ్రహమ్। యథా పురస్తాద్వ్యాఖ్యాస్యే పాద్మం కల్పమథో శృణు ॥ ౪౭ ॥ శౌనక ఉవాచ ॥ యదాహ నో భవాన్ సూత క్షత్తా భాగవతోత్తమః। చచార తీర్థాని భువస్త్యక్త్వా బన్ధూన్ సుదుస్త్యజాన్ ॥ ౪౮ ॥ క్షత్తుః కౌషారవేస్తస్య సంవాదోఽధ్యాత్మసంశ్రితః। యద్వా స భగవాంస్తస్మై పృష్టస్తత్త్వమువాచ హ ॥ ౪౯ ॥ బ్రూహి నస్తదిదం సౌమ్య విదురస్య విచేష్టితమ్। బన్ధుత్యాగనిమిత్తం చ యథైవాగతవాన్ పునః ॥ ౫౦ ॥ సూత ఉవాచ ॥ రాజ్ఞా పరీక్షితా పృష్టో యదవోచన్మహామునిః। తద్వోఽభిధాస్యే శృణుత రాజ్ఞః ప్రశ్నానుసారతః ॥ ౫౧ ॥ ❀

❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, పారమహంస్యాం, వైయాసిక్యాం ❀
❀ సంహితాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః ❀

రకల్పం మన్వన్తరాదిరూపం చ, యథా వ, త్వరస్తాత్ తృతీయస్కన్ధే వ్యాఖ్యాస్యే, తత్తైవ పాద్మం కల్పమపి - కార్త్స్న్యేన వ్యాఖ్యాయమానం - శృణ్విత్యర్థః ❀ ॥ ౪౭ ॥ ❀ ఏవం స్థితే శౌనకః ॥ ఇత్యభివ్యాహృతం రాజా నిశమ్య భరతర్షభ ॥ ఇత్యాదినా స్వకృతస్య రాజకృతప్రశ్నస్య ॥ వైయాసకేరితి వచస్తత్త్వనిశ్చయమాత్మన ॥ ఇత్యాదిసూతేనోక్తం - శుకోక్తముత్తరం శ్రుత్వా, పునరపి రాజకృతప్రశ్నానామేవ శుకోక్తాన్యుత్తరాణి, విదురమైత్రేయసంవాదరూపేణ శ్రోతుకామః పృచ్ఛతి ॥ యదాహేతి ॥ హే సూత భాగవతశ్రేష్ఠః - భగవాన్ ॥ ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ భూతానామాగతిం గతి ॥ మిత్యుక్తగుణసంపన్నో - యోఽసౌ - క్షత్తా విదురః, సుదుస్త్యజాన్ త్యక్తుమశక్యాన్ - బన్ధూన్ - త్యక్త్వా భువః పృథివ్యాః, సమ్బన్ధీని, తీర్థాని చచార ❀ ॥ ౪౮ ॥ ❀ తస్య విదురస్య కౌషారవేర్మైత్రేయస్య చ, కుత్ర దేశే అధ్యాత్మసమ్మతః సంవాదః అభూత్ - పృష్టః విదురేణ పృష్టః - స భగవాన్ మైత్రేయః తస్మై విదురాయ - యద్వా యదేవ తత్త్వమువాచ ❀ ॥ ౪౯ ॥ ❀ తదిదం తత్త్వం, సౌమ్య హే సూత విదురస్య విచేష్టితం బన్ధుత్యాగనిమిత్తం చ యత్, తదపి - పునః - యథా యేన ప్రకారేణ ఆగతవాం, స్తం ప్రకారం చ, నః అస్మభ్యం బ్రూహీత్యర్థః ❀ ॥ ౫౦ ॥ ❀ సూతస్తు భవత్పృష్టమేవ రాజ్ఞా శుకం ప్రతి పృష్టం, మత్తస్సూక్తమేవ భవదీయప్రశ్నస్యాప్యుత్తరమిత్యాహ ॥ రాజ్ఞేతి ॥ పరీక్షితా రాజ్ఞా - ఆసమన్తాత్ - పృష్టో మహామునిః శుకః - యన్మైత్రేయోక్తమవోచత్ - తదేవ రాజప్రశ్నానుసారతః రాజప్రశ్నక్రమేణ - యుష్మభ్యం వ అభిధాస్యే, శృణుత ❀ ॥ ౫౧ ॥ ❀

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయః పారావారసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సుతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్న తత్సూక్తిస్తమధిగత శ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవేణ విదుషా విలిఖితాయాం - శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, ద్వితీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః ❀

హరిః ఓమ్ తత్సత్ ❀ శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహిత శ్రీమద్భాగవతమ్

తృతీయస్కన్ధవ్యాఖ్యాన ప్రారమ్భః.

అథ భగవాన్బాదరాయణిః పూర్వస్కన్ధాన్తే ‹‹ యథాపరస్తాద్వ్యాఖ్యాస్యే పాద్మం కల్పమథో శృణ్వి›› తి ప్రతిజ్ఞాతమర్థం ప్రతిపిపాదయిషుః స్వప్రతిపిపాదయిషితస్య ప్రామాణికత్వప్రథిమ్నే విదురమైత్రేయసంవాదం ప్రస్తోష్యన్భవతాహమివ మైత్రేయోఽపి విదురేణ పృష్ట ఇత్యాహ శ్లోకద్వయేన॥ ఏవమేతదితి॥ యః పాణ్డవానాం - మన్త్రికృత్ దౌత్యకర్తా - అఖిలేశ్వరః యదుః, వంశభూతో భగవాన్విదురః ॥ ఆత్మసాత్కృతం స్వకీయత్వబుద్ధ్యా పరిగృహీతం, పౌరవేన్ద్రగృహం పౌరవేన్ద్రో ధృతరాష్ట్రః - తస్య గృహం, హిత్వా త్యక్త్వా - యద్వా యదా వా - ప్రవివేశ - వనమితి శేషః తదా బుద్ధిమత్ సంపన్నం - స్వగృహం - త్యక్త్వా వనం ప్రవిష్టేన - క్షత్త్రా విదురేణ - భగవాన్మైత్రేయో మిత్రాసుతః - కౌషారవిః - ఏతద్భవతా పృష్టం ప్రతి - ఏవం భవదీయప్రశ్నానుసారేణ - పురా పృష్టః - త్యక్త్వా స్వగృహమితి, పౌరవేన్ద్రస్య గృహం హిత్వేతి చ - కాయికో మానసికశ్చ త్యాగో వివక్షితః అతో న పౌనరుక్త్యం - గృహస్య బుద్ధిమత్త్వహేతుతయా - భగవానఖిలేశ్వర ఇతి శ్రీకృష్ణస్య పౌరవేన్ద్ర

శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవమేతత్పురా పృష్టో మైత్రేయో భగవాన్కిల। క్షత్త్రా వనం ప్రవిష్టేన త్యక్త్వా స్వగృహమృద్ధిమత్ ॥ యద్వా అయం మన్త్రికృద్వో భగవానఖిలేశ్వరః । పౌరవేన్ద్రగృహం హిత్వా ప్రవివేశాత్మసాత్కృతమ్॥౨॥ రాజోవాచ ॥ కుత్ర క్షత్తుర్భగవతో మైత్రేయేణాస సఙ్గమః। కదా వా సహ సంవాద ఏతద్వర్ణయ నః ప్రభో॥ ౩ ॥ న హ్యల్పార్థోదయస్తస్య విదురస్యామహాత్మనః। తస్మిన్వరీయసి ప్రశ్నః సాధువాదోపబృంహితః॥౪॥ శ్రీసూత ఉవాచ॥ స ఏవమృషివర్యోఽయం పృష్టో రాజ్ఞా పరీక్షితా। ప్రత్యాహ తం సుబహువిత్ప్రీతాత్మా శ్రూయతామితి ॥౫॥ యదా తు రాజా స్వసుతానసాధూన్పుష్ణన్నధర్మేణ వినష్టదృష్టిః । భ్రాతుర్యవిష్ఠస్య సుతాన్విబన్ధూన్ప్రవేశ్య లాక్షాభవనే దదాహ ॥౬॥ యదా సభాయాం కురుదేవదేవ్యాః కేశాభిమర్శం సుతకర్మ గర్హ్యమ్।

గృహప్రవేశకథనమసంగతం - తద్గృహస్య భగవన్నిగ్రహవిషయతయాపి నజ్జ్యమాణత్వేన భగవత్ప్రవేశేన బుద్ధిమత్త్వవర్ణనాసాఙ్గత్యాత్॥ హిత్వేతి పదాస్వారస్యాచ్చ ॥౧॥౨॥ అథ లబ్ధప్రశ్నావసరో రాజా పృచ్ఛతి ద్వయేన॥ కుత్రేతి॥ కుత్ర ప్రదేశే - మైత్రేయేణ సహ - భగవతః క్షత్తుర్విదురస్య - సఙ్గమః సఙ్గతిః - ఆస, బభూవ - కదా కస్మిన్కాలే వా - తేన సహ సంవాదోఽభూత్ - ఏతత్ - హే ప్రభో శుక, నః అస్మభ్యం - వర్ణయ ॥౩॥ స్వస్య శుశ్రూషామావిష్కరోతి॥ న హీతి॥ మహాత్మనః భగవత్ప్రవణచిత్తస్య విదురస్య సమ్బన్ధీ వరీయసి పరావరతత్త్వజ్ఞత్వాదిగుణైరుత్కృష్టే - తస్మిన్మైత్రేయే - ప్రశ్నః అల్పార్థోదయః అల్పార్థస్యోదయో యస్మాత్సః అల్పప్రయోజనోదయః - న హి భవతి - కథంభూతః ప్రశ్నః - సాధువాదోపబృంహితః సాధూనాం సతాం వాదేన చరిత్రరూపేణ వాదేనోపబృంహితః విస్తృతః - అతస్తదవశ్యం మయా శ్రోతవ్యమితి భావః ॥౪॥ ఏవమాపృష్టో రాజ్ఞా మునిరాహేత్యాహ సూతః॥ సూత ఇతి॥ రాజ్ఞా పరీక్షితా - ఏవమాపృష్టః సాకల్యేన పృష్టః, సుబహువిత్ - సుష్ఠు బహు వేత్తీతి సుబహువిత్ - సః మునిః - సమీచీనప్రశ్నేన సంతుష్టచిత్తః - శ్రూయతామిత్యామన్త్ర్య - తం రాజానం ప్రతి ఆహ ॥౫॥ ఏవమాపృష్టో రాజ్ఞా మునిస్తమేవ సంవాదం ప్రతుష్టూషుస్తావద్విదురస్య పౌరవేన్ద్రగృహత్యాగనిమిత్తాన్యాహ ॥ యదా త్వితి॥ యదా రాజా ధృతరాష్ట్రః యవిష్ఠస్య కనీయసో భ్రాతుః - పాణ్డోః, సుతాన్ - విబన్ధూన్ పితృహీనాన్ - యుధిష్ఠిరాదీన్ - లాక్షాభవనే జతుగృహే - ప్రవేశ్య ప్రవిష్టాన్కృత్వా - దదాహ దగ్ధవాన్ - తదా - స విదురః ఆయాత్ గత - ఇత్యేకాదశే క్రియాసమ్బన్ధః - ఏవముత్తరత్రాపి - కథంభూతో రాజా - వినష్టదృష్టిః వినష్టా దృష్టిః - ధర్మవిషయకం జ్ఞానం చక్షుశ్చ యస్య సః - అత ఏవ అధర్మేణ - సాధూన్ ఖలాన్ - స్వసుతాన్, పుష్ణన్ - ఏవంభూతో దదాహేత్యన్వయః ॥౬॥ యదా చ - నృపః ధృతరాష్ట్రః సభాయాం - కురుదేవస్య యుధిష్ఠిరస్య - దేవ్యాః ద్రౌపద్యాః - కేశాభిమర్శరూపం - గర్హ్యం నిన్దితం - సుతకర

స్వపుత్రకర్తృకం కర్మ-నవారయామాస-స, తదా ఽ యాదిత్యన్వయః- కథంభూతాయాః కురుదేవదేవ్యాః-ఆత్మనః స్నుషాయాః-స్వాస్రైః స్వీయైరశ్రుభిః-కుచకుఙ్కుమాని స్వకుచగతకుఙ్కుమాని-హరన్త్యాః అపహరన్త్యాః ❋ ॥ ౭ ॥ ❋ ద్యూత ఇతి॥ తమోజుషాణః తమః ప్రధానో-రాజా-యద్యదా-సమయేన ప్రతిజ్ఞాతావసరేణ-దాయం రిక్థం-యాచతోఽజాతశత్రోః-నాదాత్ నాదదాత్-తదాఽయాదిత్యన్వయః-కథంభూతస్యాజాతశత్రోః-వనాగతస్య వనాత్ప్రత్యాగతస్య - సత్యావలమ్బస్య సత్యం ధర్మ ఏవ అవలమ్బ ఆశ్రయో యస్య-సాధోః సాధులక్షణలక్షితస్య-ద్యూతే-జ్ఞాతిభిరధర్మేణ జితస్య పరాజితస్య ❋ ॥ ౮ ॥ ❋ యదేతి॥ పార్థేన యుధిష్ఠిరేణ ప్రహితః ప్రేషితః జగతాం గురుః ధర్మోపదేష్టా-భగవాన్ శ్రీకృష్ణః - సభాయాం-యాని-పుంసాం భీష్మాదీనాం-అమృతాయనాని అమృతస్రావీణి, వచాంసి జగాద-తాని వచాంసి-యదా చ-రాజా ధృతరాష్ట్రః నోరు మేనే న బహుమేనే-తదాఽయాత్-కథం-భూతో రాజా, క్షతపుణ్యలేశః క్షతో వినష్టః పుణ్యస్య లేశో యస్య సః ❋ ॥ ౯ ॥ ❋ యదేతి॥ యదా-పూర్వజేన ధృతరాష్ట్రేణ-మన్త్రాయ-ఉపహూతః ఉపసమీపే హూతః ఆహూతః-భవనే గృహే-ప్రవిష్టః-పశ్చాన్మన్త్రం ఆలోచనం ప్రతి-పృష్టః-మన్త్రదృశాం మన్త్రవిదాం మధ్యే-వరీయాన్ శ్రేష్ఠః-విదురః-అథ ప్రశ్నానన్తరం-ఉవాచ-మన్త్రవిద్వరీయస్త్వమేవాహ॥ యదితి॥ యద్వృత్తం వైదురికం విదురోక్తమేవ మన్త్రం-మన్త్రిణః ఇతరే సర్వే మన్త్రిణః-వదన్తి ❋ ॥ ౧౦ ॥ ❋ పృష్టః కిమాహేత్యత ఆహ ॥ అజాతశత్రోరితి ॥ దుర్విషహం సోఢుమశక్యం-తవ ఆగః అపరాధం-తితిక్షతః సహమానస్య-అజాతశత్రోః- దాయం ప్రతియచ్ఛ అసమర్థైః పరం తితిక్షుభిరేవ భవితవ్యమిత్యత ఆహ ॥ సహానుజః అర్జునాదిభిస్సహితః-వృకోదరో భీమః-స ఏవాహిః సర్పః- రుషా శ్వసన్ - యత్ర అజాతశత్రుసన్నిధౌ-వర్తతే-యత్ యస్మాత్ వృకోదరా-

నవారయామాస నృపస్స్నుషాయాస్స్వాస్రైర్హరన్త్యాః కుచకుఙ్కుమాని ॥ ౭ ॥ ద్యూతే త్వధర్మేణ చ తస్య సాధోస్సత్యావలమ్బస్య వనాగతస్య । న యాచతోఽదాత్సమయేన దాయం తమోజుషాణో ❋ యదజాతశత్రోః ॥ ౮ ॥ యదా చ పార్థప్రహితస్సభాయాం జగద్గురుర్యాని జగాద కృష్ణః । న తాని పుంసామమృతాయనాని రాజోరు మేనే క్షతపుణ్యలేశః ॥ ౯ ॥ యదోపహూతో భవనం ప్రవిష్టో మన్త్రాయ పృష్టః కిల పూర్వజేన । అథాహ తన్మన్త్రదృశాం వరీయాన్యన్మన్త్రిణో వైదురికం వదన్తి ॥ ౧౦ ॥ శ్రీవిదుర ఉవాచ ॥ అజాతశత్రోః ప్రతియచ్ఛ దాయం తితిక్షతో దుర్విషహం తవాగః । సహానుజో యత్ర వృకోదరాహిః శ్వసన్రుషా య ❋ త్త్వమలం బిభేషి ॥ ౧౧ ॥ పార్థాంస్తు దేవో భగవాన్ముకున్దో గృహీతవాన్సక్షితిదేవదేవః । ఆస్తే స్వపుర్యాం యదుదేవదేవో వినిర్జితాశేషనృదేవదేవః ॥ ౧౨ ॥ స ఏష దోషః పురుషద్విడాస్తే గృహాన్ప్రవిష్టో యమపత్యబుద్ధ్యా । పుష్ణాసి కృష్ణాద్విముఖో గతశ్రీ ❋ స్త్యజాశ్వసైనం కులకౌశలాయ ॥ ౧౩ ॥ ఇత్యూచివాంస్తత్ర సుయోధనేన ప్రవృద్ధకోపస్ఫు

త్త్వ-మలం నితరాం-బిభేషి ‚‚యం త్వమిత్యపి పాఠః,, తదా, యం ప్రతి, బిభేషీత్యర్థః ❋ ॥ ౧౧ ॥ ❋ భగవత్సహాయానాం పార్థానాం బలీయస్త్వం కిముపవక్తవ్యమిత్యాహ॥ పార్థానితి॥ దేవః భగవాన్ సమగ్రజ్ఞానశక్త్యాదిసమ్పన్నః-ముకున్దః శ్రీకృష్ణః పాణ్డవాన్-గృహీతవాన్ ‚‚మమ ప్రాణా హి పాణ్డవా,, ఇత్యభిమానవిశేషేణ పరిగృహీతవాన్-గృహ్ణాతు భగవాంస్తతోఽపి కిమిత్యత ఆహ-స భగవాన్ క్షితిదేవదేవః-క్షితిదేవాః బ్రాహ్మణాః తేషాం దేవః బ్రహ్మణ్య ఇత్యర్థః యత్ర భగవాన్ బ్రహ్మణ్యో వర్తతే ‚‚తత్ర శ్రీర్విజయో భూతిః,, రితి న్యాయేన-తత్రైవ విజయ ఇత్యర్థః దూరస్థేన భగవతా కిం భవితవ్యమితి చూహ్యోచ ఇత్యాహ॥ స్వపుర్యామేవాస్తే-ఆస్తాం స్వపుర్యాం చ తథాప్యేకేన కిం భవితవ్యమిత్యత్రాహ-యదుదేవదేవః, యదూనాం దేవాః యదుశ్రేష్ఠాః సాత్యకిప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాదయః-తేషాం దేవః ప్రభుః-యాదవాస్తత్సన్నిధావేవాసత ఇత్యర్థః - యాదవతుల్యా యోద్ధారోఽమత్సన్నిధావపి సన్తీత్యత ఆహ - వినిర్జితాశేషనృదేవదేవః నృదేవాః రాజానః-వినిర్జితా అశేషా నృదేవా యైస్తే-తేషామపి దేవ ఇత్యర్థః-సమస్తదిగ్విజేతౄణాం రాజ్ఞామపి ప్రభుః ❋ ॥ ౧౨ ॥ ❋ ఏవం భగవత్సహాయానాం పార్థానామజేయత్వమభిధాయ స్వకులవినాశకో భగవద్ద్వేషీ త్వత్పుత్రో దుర్యోధనో నిరస్యతామిత్యాహ ॥ స ఇతి॥ యం దుర్యోధనమపత్యబుద్ధ్యా-త్వం పుష్ణాసి-స ఏష దుర్యోధనః-దోషః దోషప్రచురః-త్వదీయపాపరాశిరేవాపత్యరూపేణ మూర్తస్సన్ గృహాన్ప్రవిష్టః కుతః యతః-పురుషద్విట్ భగవద్ద్వేషీ-ఆస్తే-కథంభూతః కృష్ణాద్విముఖః అత ఏవ గతశ్రీః అతః-అశ్వ సైనం దుర్యోధనం-కులకౌశలాయ ‚‚త్యజేదేకం కులస్యార్థే,, ఇతి న్యాయేన-స్వకులాభివృద్ధయే త్యజసీహ ‚‚ఆశ్వశైనం,, ఆశ్వసైన్య,, మిత్యపి పాఠః-ఆద్యే ఏనం దుర్యోధనమాశు త్యజేత్యర్థః - ద్వితీయే అసేవ్యం మూర్ఖం-త్యజేత్యర్థః ❋ ॥ ౧౩ ॥ ❋

౧౧॥శ్లో॥ పా ❋ యం త్వమలం బిభేషి॥ ౧౩॥శ్లో॥ పా ❋ త్యజాశ్వశైనం॥ పా॥ త్యజాశ్వసేవ్యం.

ఇతిత్థం-ఊచివాన్-విదురఇతిశేషః- అథైతస్యగృహత్యాగంవక్ష్యన్నేతస్మిన్సాక్షాత్పరకృతాభిభవమాహ॥ తత్రవిదురే నైవముచ్యమానే ప్రవృద్ధకోపస్ఫురితాధరేణ ప్రవృద్ధః-యఃకోపః- తేన-స్ఫురితఃచఞ్చలఃఅధరోయస్య, తేన-సకర్ణానుజ సౌబలేన, కర్ణదుశ్శాసనశకునిసహితేన, సుయోధనేన-సద్భిఃస్పృహణీయంశీలంయస్యసః క్షత్తా, అసత్కృతఃతిరస్కృ తః ❋॥౧౪॥❋ తిరస్కారప్రకారమేవాహ ॥కఇతి॥ దాస్యాస్సుతం-జిహ్మంకుటిలాత్మాన-మేనం-అత్రమన్త్రి,కఃఉపజుహావ ఆహూతవాన్-జిహ్మత్వంస్ఫుటయతి-యద్బలినామేషామస్మాకంబలినా- యస్యమమబలినాఅన్నేనైవ-పుష్టఃసంవర్ధితః,త స్మిన్మయి-ప్రతీపఃప్రతికూలః,పరకృత్యేపరేషాంశత్రూణాంకృత్యేకార్యే, ప్రదమాన్తత్వేవ్యధికరణబహువ్రీహిః-శత్రు కార్యపరః- ఆస్తేవర్తతే-అతఃశ్మశానఃపురాత్ ‚‚పద్యుహవాఏతచ్ఛ్మశానంయచ్ఛూద్ర,, ఇతిశ్రుతేః-పురాన్నిరాస్యతాం నిర్యాప్యతామ్ ❋॥౧౫॥❋ సవిదురః-అత్యుల్పణైఃకర్ణైః- శ్రోత్రతుఃపురఃకర్ణయోఃబాణవదాపతద్భిః-వాక్యైః- స్త్రీతైః-మర్మ సుతాడితోవ్యథితోఽపి-గతవ్యథః ‚‚యంహినవ్యథయన్త్యేతేపురుషంపురుషర్షభ,, త్యుక్తరీత్యా - గతవ్యథః- అతఏవ- స్మయన్ ఈషద్ధసన్ ‚‚స్వీయమితిపాఠే,, ధనుర్విశేషణం-ధనుశ్శరాసనం-ద్వారినిధాయ-తిర్ధాన్యటిష్యతోమమకింధనుషేతి బుద్ధ్యా - నిధాయ - మాయాంసర్వజనసమ్మోహినీం భగవన్మాయాం - ఉరుమానయానః అహోమాయా యామాహా త్మ్యమితిబహుమన్యమానః - అయాన్నిర్గతః-గృహాదితిశేషః ❋॥౧౬॥❋ ఏవంగృహత్యాగహేతూన్ - తత్త్యాగంచాభి ధాయతస్యతీర్థాటనప్రకారమాహాష్టభిః ॥ సఇతి॥ కౌరవపుణ్యలబ్ధఃకౌరవాణాంపుణ్యేనలబ్ధః-సఃవిదురః-గజాహ్వయాత్ పట్టణాన్నిర్గతః-కౌరవపుణ్యలబ్ధ ఇత్యనేన-తేషాంభాగ్యమేవతేనరూపేణనిర్గతమితిసూచితం-తీర్థంపాదేయస్యతస్యహ

రితాధరేణ।అసత్కృతస్సన్స్పృహణీయశీలఃక్షత్తాసకర్ణానుజసౌబలేన॥౧౪॥కఏనమత్రోపజుహావజిహ్మం దాస్యాస్సుతంయద్బలినైవపుష్టః। తస్మిన్ప్రతీపఃపరకృత్యఆస్తేనిరాస్యతామాశుతతశ్శ్మశానః॥౧౫॥సఇత్థ మత్యుల్బణకర్ణబాణైర్భ్రాతుఃపురోమర్మసుతాడితోఽపి। ❋స్వయంధనుర్ద్వారినిధాయమాయాంగతవ్యథోఽ యాదురుమానయా❋నః॥౧౬॥సనిర్గతఃకౌరవపుణ్యలబ్ధోగజాహ్వయాత్తీర్థపదఃపదాని। అన్వాక్రమత్పుణ్య చికీర్షయోర్వ్యామధిష్ఠితోయానిసహస్రమూర్తిః॥౧౭॥ పురేషుపుణ్యోపవనాద్రికుఞ్జేష్వపఙ్కతోయేషుసరి త్సరస్సు। అనన్తలిఙ్గైస్సమలంకృతేషుచచారతీర్థాయతనేష్వనన్యః ॥౧౮॥ గాంపర్యటన్మేధ్యవివిక్తవృత్తిస్స దాప్లుతోఽధశ్శయనోఽవధూతః।అలక్షితస్స్వైరవధూతవేషోవ్రతానిచేరేహరితోషణాని ॥౧౯॥ఇత్థంవ్రజ న్భారతమేవవర్షంకాలేనయావద్గతవాన్ప్రభాసమ్ । తావచ్ఛశాసక్షితిమేకచక్రామేకాతపత్రామజితేన పార్థః॥౨౦॥తత్రైవశుశ్రావసుహృద్వినష్టింవనంయథావేణుజవహ్నిసంశ్రయమ్❋।సంస్పర్ధయాదగ్ధమథా

రేః-పదానిస్థానాని పుణ్యంకర్తుమిచ్ఛయా-అన్వాక్రమత్-అనుచచార-కానిపదాని- ఉర్వ్యాంభూమ్యాం - యానిపదాని- సహస్రమూర్తిసహస్రాణిబహూనిమూర్తయఃరఙ్గేశవేఙ్కటేశహస్తిశాద్యర్చారూపాణి - యస్య తథాభూతో భగ వాన్ - నధిష్ఠితఃఅధిష్ఠాయస్థితః ❋ ॥౧౭॥ ❋పురేష్వితి॥ పురేషు,పుణ్యానిచఉపవనానిచఅద్రయశ్చకుఞ్జానిచయేషుతేషు- అ పఙ్కానినిర్మలానితోయానియేషుతేషు,సరిత్సరస్సుసరితశ్చసరాంసిచ- తేషు-అనన్తస్యభగవతఃలిఙ్గైఃమూర్తిభి-స్సమ్యగ లంకృతేషు-తీర్థాయతనేషుతీర్థస్థానేషు అనన్యఃఅవ్యభిచరితభగవద్భక్తియోగనిష్ఠఃచచారపర్యాటత్ ❋॥౧౮॥❋ గామితి॥ గాంభూమిం-పర్యటన్-మేధ్యైర్వివిక్తైః-జాత్యాశ్రయనిమిత్తాదుష్టైరన్నాదిభిః - వృత్తిరాజీవనంయస్యసః-సదా-ఆప్లుతః స్నాతః,అధశ్శయనంయస్యసః-అవధూతఃఅభ్యఙ్గోద్వర్తనాదిదేహసంస్కారరహితః-స్వైరఃస్వదేహసమృద్ధిభిరలక్షిత అస్పృష్టః అవధూతానాంవేషోవల్కలాజినధారణాదిరూపోయస్యసః -హరితోషణానిహరిస్తోష్యతేఏభిరితిహరితోషణాని- వ్రతాని-చేరేఆచరత్ ❋॥ ౧౯ ॥ ❋ ఇత్థమితి ॥ భారతవర్షమేవ-ఇత్థంవ్రజన్పర్యటన్ - కాలేనయావత్-యావతాకా లేన-ప్రభాసంప్రభాసతీర్థంప్రతి-గతవాన్విదురః-తావన్తంకాలం-పార్థోయుధిష్ఠిరః-అజితేనఅర్జునేనసాకం-శ్రీకృష్ణేన సేతునావా-ఏకాతపత్రాంఏకమాతపత్రంశ్వేతాతపత్రంయస్యాంతాం-ఏకచక్రాంఏకస్యైవచక్రంసైన్యంయస్యాం తాం-క్షితిం-శశాసఅనుశిష్టవాన్ ❋ ॥ ౨౦ ॥ ❋ తత్రేతి ॥ అథప్రభాసతీర్థంప్రతిగమనానన్తరం - తత్రప్రభాసతీర్థసమీ పే-సంస్పర్ధయాపరస్పరసంఘర్షేణ-సుహృదాంకౌరవాదీనాం-వినష్టింనాశంవిదురఃఅశృణోత్-పరస్పరసంస్పర్ధయావినాశే దృష్టాన్తః - వేణుభ్యోజాతోయోవహ్నిః - స్తస్యసంశ్రయమాశ్రయం-వనంయథాదగ్ధం-తద్వత్ - అథసుహృద్వినష్టిశ్రవ

౧౬॥శ్లో॥ పా ❋ స్వీయంధనుర్ద్వారి

ణానన్తరం - అనుశోచన్ - ప్రత్యక్ పశ్చిమాభిముఖం-సరస్వతీంనదీంప్రతి-తూష్ణీ-మియాయగతవాన్ ॥౨౧॥ తస్యామితి ॥ తస్యాంసరస్వత్యాంత్రితస్యత్రితేనసేవితం-తీర్థమిత్యర్థః - త్రితాదీనామేకాదశతీర్థాని-తత్తన్నామ్నాప్రసిద్ధాని ఆసిషేవేఆసేవితవాన్ ॥౨౨॥ అన్యానీతి॥ద్విజదేవాఋషయః-తైః-దేవైశ్చ-కృతానివినిర్మితాని-విష్ణోర్నానాయతనానిబహువిధానిస్థానానియద్దర్శనాద్యేషామాయతనానాందర్శనాత్ - కృష్ణమనుస్మరన్తి - కృష్ణస్మారకాణీత్యర్థః-ప్రత్యఙ్గాన్యాయుధాని-తేషాంముఖ్యంచక్రం-తేనాఙ్కితాని - మూర్ధన్యహేమకుమ్భచిహ్నానిమన్దిరాణియేషు-తాన్యన్యాన్యప్యాసిషేవఇతిపూర్వేణాన్వయః ॥౨౩॥ తతఇతి॥తతఃసరస్వత్యాః,ఋద్ధంసమృద్ధం,సురాష్ట్రదేశం సౌవీరాదీంశ్చదేశాన్-అతివ్రజ్యఅతిక్రమ్య-యావదుద్ధవఃప్రాప్త-స్తావ-త్స్వయమపి-కాలేన,యమునా,ముపేత్య, తత్రయమునాతీరే,భాగవతముద్ధవందదర్శ ॥౨౪॥ సఇతి॥సఃవిదురః,వాసుదేవానుచరంవాసుదేవమనుచరన్తం,,యేనయేనధాతాగచ్ఛతి తేనతేనసహగచ్ఛతీ,,త్యుక్తముక్తవత్ప్రబుద్ధభగవదాయత్తసత్తాస్థితిప్రవృత్తిమన్తం,ప్రశాన్తంశమదమాదిసంపన్నం-బృహస్పతేస్సకాశాత్,ప్రాప్తనయంప్రాప్తోనయోనీతిశాస్త్రంయేన,తం, ప్రతీతంప్రఖ్యాతం,ఉద్ధవం, ప్రణయేనగాఢంయథాతథాఆలిఙ్గ్య,స్వానాంస్వసమ్బన్ధినాం,భగవత్ప్రజానాంపుత్రపౌత్రాదీనా, మన్యేషాంతత్పోష్యాణాంచ,భద్రంకుశలంఅపృచ్ఛత్ ॥౨౫॥ ప్రథమంతావద్రామకృష్ణయోఃకుశలంపృచ్ఛతి॥కచ్చిదితి॥ కచ్చిదితికుశలప్రశ్నద్యోతక

నుశోచన్సరస్వతీంప్రత్యగియాయతూష్ణీమ్॥౨౧॥ తస్యాంత్రితస్యోశనసోమనోశ్చ పృథోరథాగ్నేరసితస్య వాయోః।తీర్థంసుదాసస్యగవాంగుహస్యయచ్ఛ్రాద్ధదేవస్యసఆసిషేవే॥౨౨॥అన్యానిచేహద్విజదేవదేవైః కృతానినానాయతనానివిష్ణోః।ప్రత్యఙ్గముఖ్యాఙ్కితమన్దిరాణియద్దర్శనాత్కృష్ణమనుస్మరన్తి॥౨౩॥ తతస్త్వతివ్రజ్యసురాష్ట్రమృద్ధంసౌవీరమత్స్యాన్కురుజాఙ్గలాంశ్చ। కాలేనయావద్యమునాముపేత్యతత్రోద్ధవంభాగవతందదర్శ॥౨౪॥సవాసుదేవానుచరంప్రశాన్తంబృహస్పతేఃప్రాక్తనయంప్రతీతమ్। ఆలిఙ్గ్యగాఢంప్రణయేనభద్రంస్వానామపృచ్ఛద్భగవత్ప్రజానామ్॥౨౫॥కచ్చిత్పురాణౌపురుషౌస్వనాభ్యపాద్మానువృత్త్యేహకిలావతీర్ణౌ।ఆసాత*ఉర్వ్యాఃకుశలంవిధాయకృతక్షణౌ*కుశలంశూరగేహే ॥౨౬॥ కచ్చిత్కురూణాంపరమస్సుహృన్నో భావస్సఆస్తేసుఖమఙ్గశౌరిః। యోవైస్వసౄణాంపితృవద్దదాతివరాన్వదాన్యోవరతర్పణేన॥౨౭॥కచ్చిద్వరూథాధిపతిర్యదూనాంప్రద్యుమ్నఆస్తేసుఖమఙ్గవీరః।యంరుక్మిణీ*భగవతోఽభిలేభఆరాధ్యవిప్రాన్స్మరమాదిసర్గే॥౨౮॥ కచ్చిత్సుఖంసాత్వతవృష్ణిభోజదాశార్హకాణామధిపస్సఆస్తే।యమభ్యషిఞ్చచ్ఛతపత్రనేత్రోనృపాసనాశాంపరిహృత్యదూరాత్॥౨౯॥కచ్చిద్ధరేస్సౌమ్యసుతస్సదృక్షఆస్తేఽగ్రణీ*రథినాంసాధుసామ్బః। అసూతయంజామ్బవతీవ్రతాఢ్యా దేవంగుహంయోఽమ్బికయాధృ

మవ్యయం-స్వస్యనాభౌభవఃస్వనాభ్యః-సచాసౌ,పాద్మఃపద్మసమ్భవోబ్రహ్మా,తస్యానువృత్త్యాప్రార్థనయా - ఇహభూలోకేఅవతీర్ణౌ,పురాణౌపురుషౌ-ఉర్వ్యాః-కుశలంసుఖం,విధాయకృత్వా, కృతక్షణౌలబ్ధావసరావాసన్తౌ, శూరగేహేవసుదేవగృహే,కుశలంసుఖం-కచ్చిదాసాతేకిల ॥౨౬॥ వసుదేవస్యకుశలంపృచ్ఛతి॥ కురూణాం-నః-పరమస్సుహృత్-భామః[భావః]భద్రఃపూజ్యోవా-యద్వా,భగినీపతిః-కున్తీవసుదేవస్యభగినీ - అతోదేవకీపాణ్డోర్భగినీతిలోకవ్యవహారః- సఃప్రసిద్ధః-శౌరిఃశూరస్యాపత్యంవసుదేవః, అఙ్గహేఉద్ధవ-సుఖమాస్తేకచ్చిత్ - కథంభూతశ్శౌరిః,యశ్శౌరిః,వదాన్యోఽత్యుదారః-స్వసౄణాంభగినీనాం,వరతర్పణేనవరాణాంతత్పతీనాంతర్పణేనతృప్తికరవస్తుజాతప్రదానేన, సహ,వరానభీష్టానర్థాన్,పితృవ,ద్దదాతిఅదాత్ ॥౨౭॥ ప్రద్యుమ్నమాపృచ్ఛతి॥కచ్చిదితి॥యదూనాం,వరూథాధిపతిఃసేనాధిపతి,ర్వీరఃప్రద్యుమ్న,స్సుఖమాస్తేకచ్చిత్,అఙ్గహేఉద్ధవ,కథంభూతఃప్రద్యుమ్నః - రుక్మిణీ-విప్రా,నారాధ్య, ఆదిసర్గేపూర్వజన్మని,స్మరంకామం,సుతంపుత్రం,యంప్రద్యుమ్నం,భగవత్తఃభగవతస్సకాశాత్, లేభేలబ్ధవతీ ॥౨౮॥ ఉగ్రసేనంపృచ్ఛతి॥సాత్వతాదీనామధిపః,సఉగ్రసేనః,సుఖమాస్తేకచ్చిత్,శతపత్రనేత్రఃపుణ్డరీకాక్షోభగవాన్,స్వయం,నృపాసనాశాంనృపాసనస్యఆశాం,అభిలాషం,దూరాత్పరిహృత్య, యముగ్రసేన,మభ్యషిఞ్చత్అభిషిక్తవాన్ ॥౨౯॥ సామ్బంపృచ్ఛతి॥ హేసౌమ్య,రథినాంరథికానాం,అగ్రణీశ్శ్రేష్ఠః,హరేశ్శ్రీకృష్ణస్య,సుత,స్సదృక్షఃహరిణాసమానః,సామ్బః-సాధు, ఆస్తేకచ్చిత్, జామ్బవతీ,వ్రతాఢ్యావ్రతనిష్ఠాసతీ,దేవంగుహంపూర్వజన్మనిదేవంకార్తికేయం,యంసామ్బం, అ

సూత ప్రసూతవతి, యో గుహః, అగ్రే పూర్వజన్మని, అమ్బికయా భవాన్యా, ధృతః, గర్భ ఇతి శేషః ॥౩౦॥ సాత్యకిం పృచ్ఛతి॥ క్షేమమితి॥ యుయుధానః సాత్యకిః, క్షేమం కుశలమాస్తే కచ్చిత్, యః యుయుధానః, ఫల్గునాదర్జునాత్, లబ్ధం ధనూరహస్యం ధనుర్వేదో, యేన సః, అధోక్షజస్య శ్రీకృష్ణస్య, సేవయైవ తదీయామధోక్షజసమ్బన్ధినీం, యతిభిరపి దురాపాం గతిం అఞ్జసా సుఖేనైవ, లేభే ప్రాప్తవాన్ ॥౩౧॥ అక్రూరం పృచ్ఛతి॥ బుధ ఇతి॥ విజ్ఞాతతత్త్వః, అత ఏవ, అనమీవః అపాపః, భగవత్ప్రపన్నః భగవన్తం శరణం గతః శ్వఫల్కపుత్రః అక్రూరః, స్వస్తి కుశలం ఆస్తే కచ్చిత్ యః శ్వఫల్కతనయః, కృష్ణస్య పాదాభ్యామఙ్కితైః చిహ్నితైః, యో మార్గస్తస్య, పాంసుషు రజస్సు, ప్రేమ్ణా కృష్ణపాదాఙ్కితమార్గదర్శనజనితప్రీత్యతిశయేన విభిన్నం ధైర్యం యస్య సః అవేష్టత వ్యలుఠత్ ॥౩౨॥ దేవకీకుశలం పృచ్ఛతి॥ దేవక నామా యో భోజస్తస్య పుత్ర్యాః విష్ణుః శ్రీకృష్ణః ప్రజా అపత్యం యస్యాస్తస్యాః దేవక్యాః దేవమాతురదితేరివ, శివం కుశలం కచ్చిత్, యా దేవకీ, స్వగర్భేణ, దేవం భగవన్తం, దధార, తత్ర దృష్టాన్తః త్రయీ వేదః యజ్ఞవితానరూపమర్థం, యథా ప్రకాశకతయా బిభర్తి, తద్వదిత్యర్థః ॥౩౩॥ అనిరుద్ధకుశలం పృచ్ఛతి॥ అపిస్విదితి॥ సాత్వతాం భక్తానాం వః యుష్మాకం కామదుఘః అభీష్టప్రపూరకః, భగవాన్ అనిరుద్ధః, సుఖమాస్తే అపిస్విత్ అపిస్విదుతస్విదాదయః కచ్చిత్పర్యాయాః యమనిరుద్ధం శబ్దయోనిం శాస్త్రప్రమాణకం సత్త్వతురీయతత్త్వం సత్త్వం భగవాన్ తస్య తురీయం తత్త్వం చతుర్థాంశం ఆమనన్తి శబ్దయోనిత్వే హేతుః మనోమయం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యం లౌకికప్రమాణావిషయమిత్యర్థః ॥౩౪॥ అవశిష్టసర్వయాదవానాం కుశలం యుగపత్పృచ్ఛతి॥ అపిస్విదితి॥ నిజాత్మదైవం స్వకీయాత్మదైవతం భగవన్తం అనన్యవృత్త్యా ఏకాన్తభక్త్యా సమనువ్రతాః సమ్యగనువర్తకాః హృదీకాదయః తే సర్వే హే సౌమ్య ఉద్ధవ, స్వస్తి కుశలం, చరన్త్యపిస్విత్ ॥౩౫॥ ఏవం యాదవానాం కుశలం పృష్ట్వా, అథ పాణ్డవానాం పృచ్ఛతి॥ అపీతి॥ స్వదోర్భ్యాం, స్వభుజతుల్యాభ్యాం, విజయాచ్యుతాభ్యాం అర్జునకృష్ణాభ్యాం సహ, ధర్మో యుధిష్ఠిరః, ధర్మేణ వేదశాస్త్రావిరోధేన, సేతుం వర్ణాశ్రమాదిమర్యాదాం, పరిపాత్యపి, అపిస్విత్, యత్సభాయాం యస్య యుధిష్ఠిరస్య సభాయాం, విజయానువృత్త్యా విజయోఽర్జునస్తత్కర్తృకా, యా, అనువృత్తిస్సేవా, తయా హేతుభూతయా, యా, సామ్రాజ్యలక్ష్మీః, తయా, దుర్యోధనః, అతప్యత, యమనువర్తతే విజయస్తమేవ సామ్రాజ్యలక్ష్మీరప్యనువర్తత ఇతి బుద్ధ్యాఽతప్యతేత్యర్థః ॥౩౬॥ కిం వేతి॥ కృతాఘేషు కృతాపరాధేషు తత్కర్తృకమఘం అపరాధం, కథంభూతం, దీర్ఘతమం బహుకాలానుచిన్తితం, అహావ, దత్యమర్షీ అసహిష్ణుః, భీమో, వ్యముఞ్చత్కిం వా, అమర్షమితి శేషః అమర్షమత్యజత్కిమిత్యర్థః, యస్య భీమస్య అఙ్ఘ్రిపాతం పాదాఘాతం, రణభూమిర్న సేహే, కథంభూతస్య, గదాయాః విచిత్రం మార్గం గతిం, చరతః, గదాం విచిత్రం భ్రామయత ఇత్యర్థః ॥౩౭॥ కచ్చిదితి॥ రథయూథపానాం మధ్యే యశోధాః కీర్తిధారీ ఉపరతారిః ఉపరతాః నివృత్తాః అరయో యస్మాత్సః ఉపరతారిః, గాణ్డీవధన్వా అర్జునః ఆస్తే కచ్చిత్ యస్య గాణ్డీవధన్వనః, శరకూటేన బాణసమూహేన, గూఢస్సంవృతం, అవివేతరైరలక్షితః, మాయాకిరాతో మాయయా కిరాతవేషధరో, గిరిశో రుద్రః, తుతోష సన్తుష్టః ॥౩౮॥ నకులసహదేవౌ పృచ్ఛత్యేకేన॥ యమావితి॥ పార్థైః యుధిష్ఠిరభీమార్జునైః, పక్ష్మభిః, రక్షిణీ ఇవ, వృతౌ రక్షితౌ, అక్షిణీ వేతి ప్రగృహ్యాత్ప్రాభావ ఆర్షః, పృథా

తోఽగ్ర్యః ॥౩౦॥ క్షేమం స కచ్చిద్యుయుధాన ఆస్తే యః ఫల్గునాల్లబ్ధధనూరహస్యః । లేభేఽఞ్జసాఽధోక్షజసేవయైవ గతిం తదీయాం యతిభిర్దురాపామ్ ॥౩౧॥ కచ్చిద్బుధః స్వస్త్యనమీవ ఆస్తే శ్వఫల్కపుత్రో భగవత్ప్రపన్నః । యః కృష్ణపాదాఙ్కితమార్గపాంసుష్వవేష్టత ప్రేమవిభిన్నధైర్యః ॥౩౨॥ కచ్చిచ్ఛివం దేవకభోజపుత్ర్యా విష్ణుప్రజాయా ఇవ దేవమాతుః । యా వై స్వగర్భేణ దధార దేవం త్రయీ యథా యజ్ఞవితానమర్థమ్ ॥౩౩॥ అపిస్విదాస్తే భగవాన్ సుఖం వో యః సాత్వతాం కామదుఘోఽనిరుద్ధః । యమామనన్తి స్మ హి శబ్దయోనిం మనోమయం సత్త్వతురీయతత్త్వమ్ ॥౩౪॥ అపిస్విదన్యే చ నిజాత్మదైవమనన్యవృత్త్యా సమనువ్రతా యే । హృదీకసత్యాత్మజచారుదేష్ణగదాదయః స్వస్తి చరన్తి సౌమ్య ॥౩౫॥ అపి స్వదోర్భ్యాం విజయాచ్యుతాభ్యాం ధర్మేణ ధర్మః పరిపాతి సేతుమ్ । దుర్యోధనోఽతప్యత యత్సభాయాం సామ్రాజ్యలక్ష్మ్యా విజయానువృత్త్యా ॥౩౬॥ కిం వా కృతాఘేష్వఘమత్యమర్షీ భీమోఽహివద్దీర్ఘతమం వ్యముఞ్చత్ । యస్యాఙ్ఘ్రిపాతం రణభూర్న సేహే మార్గం గదాయాశ్చరతో విచిత్రమ్ ॥౩౭॥ కచ్చిద్యశోధా రథయూథపానాం గాణ్డీవధన్వోపరతారిరాస్తే । అలక్షితో యచ్ఛరకూటగూఢో మాయాకిరాతో గిరిశస్తుతోష ॥౩౮॥ యమావుతస్విత్తనయౌ పృథాయాః పార్థైర్

యాః కున్త్యాః, స్తనపౌ స్తనపానం కుర్వన్తౌ, యమౌ యుగపజ్జాతౌ, నకులసహదేవౌ, మృధే యుద్ధే, స్వరిక్థం పరాచ్ఛత్రోః ఉత్థాయ లబ్ధ్వా, రేమాతే ఉత స్విత్, పరాత్ స్వరిక్థలాభాదృష్టాన్తః, వజ్రివక్త్రాత్ ఇన్ద్రముఖాత్, సుపర్ణావివ గరుడావివ, యథా ద్వౌ గరుడావమృతమానయేతాం, తద్వదిత్యర్థః, అభూతోపమేయమ్ ॥౩౯॥ పృథాయాః కుశలం, కిం పృచ్ఛ్యం, యతస్తస్యాః పాణ్డుం వినా ప్రాణధారణమేవాశ్చర్యమిత్యాహ ॥ అహో ఇతి ॥ తేన ప్రసిద్ధేన, రాజర్షివర్యేణ పాణ్డునా వినాపి, అర్భకార్థే అర్భకపోషార్థం, పృథా కుస్త్రీ ధ్రియతే అవతిష్ఠతే, అహో ఇత్యాశ్చర్యే, యస్తు పాణ్డుః ఏకవీరః అసహాయవీరః, ధనురేవ ద్వితీయం యస్య సః, అతిరథః ఏవంభూతః, చతస్రః కకుభః దిశః విజిగ్యే జితవాన్, ఏవంభూతేన పాణ్డునాపి వినా పృథాజీవనమాశ్చర్యమేవ ॥౪౦॥ ధృతరాష్ట్రమనుశోచతి ॥ సౌమ్యేతి ॥ హే సౌమ్య ఉద్ధవ పరేతాయ పరలోకం గతాయ, భ్రాత్రే పాణ్డవే, యో విదుద్రుహే, తత్పుత్రేభ్యో ద్రోహకరణేన, తస్మా ఏవం ద్రోహం కృతవానిత్యర్థః, అత ఏవ, అధః నరకే, పతన్తం, ధృతరాష్ట్రం, అనుశోచే, యేన ధృతరాష్ట్రేణ, సుహృన్మిత్ర, మహం, పురాన్నిర్యాపితః, యేన కథంభూతేన, స్వస్య పుత్రాన్ దుర్యోధనాదీన్, సమ్యగనువ్రతేన స్వపుత్రానుసారిణేత్యర్థః ॥౪౧॥ ఏవం యాదవపాణ్డవకౌరవాణాం కుశలం పృష్ట్వా, స్వస్యావస్థానప్రకారమాహ ॥ స ఇతి ॥ సోఽహం తేన నిర్యాపితోఽహం, మర్త్యవిడమ్బనేన ఐశ్వర్యాచ్ఛాదకమర్త్యానుకారేణ, నృణాం దృశః దృష్టీః చిత్తవృత్తీః, తాః చాలయతో భ్రామయతః, విధాతుః జగన్నియన్తుః, హరేః శ్రీకృష్ణస్య, ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాత్, పదవీం తద్విభూతిం జగత్, పశ్యన్, అత ఏవ, గతవిస్మయః నివృత్తాశ్చర్యః, అత్ర భూతలే, నాన్యోపలక్ష్యః ప్రచ్ఛన్నః, చరామి ॥౪౨॥ నన్వయం శ్రీకృష్ణో విధాతా భక్తానుగ్రహీతా చేత్ కిమితి పార్థాన్ స్వభక్తాన్ దుర్యోధనాదిభిర్బహుశః పీడితాన్ న రక్షితవానిత్యత ఆహ ...

ర్వృతౌ పత్క్ష్మభిరక్షిణీవ। రేమాత ఉత్థాయ మృధే స్వరిక్థం సుధాం సుపర్ణావివ వజ్రివక్త్రాత్ ॥౩౯॥ అహో పృథాపి ధ్రియతేఽర్భకార్థే రాజర్షివర్యేణ వినాపి తేన। యస్త్వేకవీరోఽతిరథో విజిగ్యే ధనుర్ద్వితీయః కకుభశ్చతస్రః ॥౪౦॥ సౌమ్యానుశోచే తమధఃపతన్తం భ్రాత్రే పరేతాయ విదుద్రుహే యః। నిర్యాపితో యేన సుహృత్స్వపుర్యా అహం స్వపుత్రాన్ సమనువ్రతేన ॥౪౧॥ సోఽహం హరేర్మర్త్యవిడమ్బనేన దృశో నృణాం చాలయతో విధాతుః। నాన్యోపలక్ష్యః పదవీం ప్రసాదాచ్చరామి పశ్యన్ గతవిస్మయోఽత్ర ॥౪౨॥ నూనం నృపాణాం త్రిమదోత్పథానాం మహీం పునశ్చాలయతాం చమూభిః। వధాత్ప్రపన్నార్తిజిహీర్షయేశోఽప్యుపైక్షతాఘం భగవాన్ కురూణామ్ ॥౪౩॥ అజస్య జన్మోత్పథనాశనాయ కర్మాణ్యకర్తుర్గ్రహణాయ పుంసామ్। నన్వన్యథా కోఽర్హతి దేహయోగం పరో గుణానాముత కర్మతన్త్రమ్ ॥౪౪॥ తస్య ప్రపన్నాఖిలలోకపానామవస్థితానామనుశాసనే స్వే। అర్థాయ జాతస్య యదుష్వజస్య వార్తాం సఖే కీర్తయ తీర్థకీర్తేః ॥౪౫॥

∗ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః ∗

సుజగ్రాహ, కిమితి వా కౌరవాన్ స్వస్మిన్ ద్వేషిణో న నిగృహీతవాన్ ఇత్యత ఆహ ॥ నూనమితి ॥ త్రిమదః అభిజనవిత్తవిద్యామదః, యద్వా ధనైశ్వర్యసేనామదః, తేన, ఉత్పథానాం ఉద్వృత్తానాం, చమూభిః సేనాభిః మహీం, పునః పునః చాలయతాం కమ్పయతాం నృపాణాం, వధాద్ధేతోః, ప్రపన్నానాం పాణ్డవానాం, ఆర్తేః పీడాయాః, జిహీర్షయా హర్తుమిచ్ఛయా, ఈశోఽప్యఘసమయ ఏవ హన్తుం సమర్థోఽపి భగవాన్ కురూణాం, అఘమపరాధం ఉపైక్షత, తదానీమేవ తేషాం వధే అసద్వృత్తిరాజన్యవధో న స్యాదిత్యాశయేన ప్రతీక్షితవానిత్యర్థః నూనం నిశ్చితమ్ ॥౪౩॥ నను జగన్నియన్తుర్భగవతః కిం మర్త్యవిడమ్బనేన ప్రయోజనమిత్యత ఆహ ॥ అజస్యేతి ॥ అజస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిరహితస్య జన్మ, అకర్మాయత్తతాపాత్రకృతైచ్ఛికదివ్యవిగ్రహపరిగ్రహరూపం జన్మ, ఉత్పథానాం నాశాయ, అకర్తుః కర్మాధీనకరణాయత్తవ్యాపారరహితస్య కర్మాణి, పుంసాం గ్రహణాయ, లోకసంగ్రహణాయేత్యర్థః, అన్యథా, దుష్కృద్వినాశాద్యర్థం జన్మాదికం న చేత్, నను హే ఉద్ధవ, గుణానాం సత్త్వాదీనాం, పరః నియన్తా, అగుణవశ్య ఇత్యర్థః, దేహం కర్మకృతం దేహం, కర్మతన్త్రం కర్మకృతకర్మవిస్తారం చ, కోఽర్హతి కథమర్హతి, అతో న కర్మకృతం జన్మ కర్మాదికం, అపి తూత్పథనాశాద్యర్థమిత్యర్థః ॥౪౪॥ ఏవం సాధుపరిత్రాణాద్యర్థమవతీర్ణస్యాశ్రితవాత్సల్యజలధేర్వార్తాం కథయేతి వదన్నుపసంహరతి ॥ తస్యేతి ॥ స్వే స్వకీయే అనుశాసనే ఆజ్ఞాయాం, అవస్థితానాం ఆజ్ఞానుల్లఙ్ఘినామిత్యర్థః, ప్రపన్నానాం, అఖిలలోకపాః ఇన్ద్రాదయః, తేషామర్థాయ ప్రయోజనాయ, యదుషు జాతస్యావతీర్ణస్య, అజస్య కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యస్య, తీర్థకీర్తేః పవిత్రకీర్తేః తస్య భగవతః శ్రీకృష్ణస్య, వార్తాం, వృత్తాన్తం, హే సఖే ఉద్ధవ, కీర్తయ కథయ ॥౪౫॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః

ఏవం విదురేణ పృష్టే ఉద్ధవే తస్య భగవతోఽవతారప్రభృతి తత్సమాప్త్యవధి దివ్యచేష్టితవర్ణనానురూపముత్తరం వక్తుం స్తావదుద్ధవస్య భగవద్విరహశోకాత్కణ్ఠావేశేన ప్రతివచనాసామర్థ్యమాహ బాదరాయణిః॥ ఇతీత్యాదిషడ్భిః॥ ఇత్థం విదురేణ, ప్రియాశ్రయాం ప్రియభగవద్విషయాం, వార్తాం ప్రతి, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, పృష్టః, భాగవతః ఉద్ధవః, ఔత్కణ్ఠ్యాత్ స్నేహవిశేషాత్, స్మారితః ఈశ్వరః కృష్ణో యస్య సః, ప్రతివక్తుం ఉత్తరం వక్తుం, న చోత్సేహే న సమర్థోఽభూత్ *॥౧॥ ఏతదేవ వక్తుమౌత్సుక్యాదేవ ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్॥ య ఇతి॥ పఞ్చహాయనః పఞ్చవర్షః - యం-ఉద్ధవః-మాత్రా జనన్యా-ప్రాతరాశాయ ప్రాతర్భోజనార్థం - యాచితః ప్రార్థితః-తం ప్రాతరాశం-నైచ్ఛత్ -కథంభూతస్సన్-అస్య శ్రీకృష్ణస్య సపర్యాం పూజాం-బాలలీలయా రచయన్ - బాలక్రీడయా శ్రీకృష్ణం కించిత్పరికల్ప్య పరికల్పితైరేవ సాధనైః పరిచర్యాం కుర్వన్నిత్యర్థః *॥౨॥ * ఏవం బాల్యప్రభృతి తస్య భగవతస్సేవయా-కాలేన-జరసం జరాం-గతః ప్రాప్తః-స ఉద్ధవః-వార్తాం ప్రతిపృష్టః, భర్తుః శ్రీకృష్ణస్య-పాదావనుస్మరన్, కథం పరిబ్రూయాత్ ॥౩॥ * ఏవం ప్రత్యుత్తరాసామర్థ్యమభిధాయ, అథ తస్య పరిపూర్ణభక్తియోగేన పరవశస్య మహతా ప్రయత్నేన సామర్థ్యమాహ॥ స ఇతి॥ కృష్ణాఙ్ఘ్రిసుధయా, సాధు నిర్వృతః-తీవ్రేణ భక్తియోగేన, నిమగ్నః పరవశః-స ఉద్ధవః-ముహూర్తమాత్రం తూష్ణీమభూత్ * ॥౪॥ * పులకేన రోమాఞ్చేనోద్భిన్నం వ్యాప్తం సర్వమఙ్గం యస్య సః-మీలదృశా నిమీలితదృష్ట్యా-శుచః ఆనన్దాశ్రూణి-ముఞ్చన్, స్నేహప్రసరసంప్లుతః భగవతి యస్స్నేహః - తస్య ప్రసరేణ వ్యాప్త్యా - సంప్లుతః ఆర్ద్రచిత్తః - ఉద్ధవః-తేన విదురేణ-పూర్ణార్థః కృతకృత్యః లక్షితః *॥౫॥ * శనకైరితి॥ భగవానేవ లోకః-తస్మాన్నృలోకం దేహానుసన్ధానం-శనకైః-పునరాగతః-నేత్రే విమృజ్య సంమృ

శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇతి భాగవతః పృష్టః క్షత్త్రా వార్తాం ప్రియాశ్రయామ్। ప్రతివక్తుం న చోత్సేహ ఔత్కణ్ఠ్యాత్స్మారితేశ్వరః॥ ౧ ॥ యః పఞ్చహాయనో మాత్రా ప్రాతరాశాయ యాచితః। తన్నైచ్ఛద్రచయన్యస్య సపర్యాం బాలలీలయా॥౨॥ స కథం సేవయా తస్య కాలేన జరసం గతః। పృష్టో వార్తాం ప్రతిబ్రూయాద్భర్తుః పాదావనుస్మరన్॥౩॥ స ముహూర్తమభూత్తూష్ణీం కృష్ణాఙ్ఘ్రిసుధయా భృశమ్। తీవ్రేణ భక్తియోగేన నిమగ్నస్సాధు నిర్వృతః॥౪॥ పులకోద్భిన్నసర్వాఙ్గో ముఞ్చన్మీలద్దృశా శుచః। పూర్ణార్థో లక్షితస్తేన స్నేహప్రసరసంప్లుతః॥౫॥ శనకైర్భగవల్లోకాన్నృలోకం పునరాగతః। విమృజ్య నేత్రే విదురం ప్రత్యాహోద్ధవ ఉత్స్మయన్॥౬॥ ఉద్ధవ ఉవాచ॥ కృష్ణద్యుమణినిమ్లోచే గీర్ణేష్వజగరేణ హ। కిం ను నః కుశలం బ్రూయాం గతశ్రీషు గృహేష్వహమ్॥౭॥ దుర్భగో బత లోకోఽయం యదవో నితరామపి। యే సంవసన్తో న విదుర్హరిం మీనా ఇవోడుపమ్॥౮॥ ఇఙ్గితజ్ఞాః పురుప్రౌఢా ఏకారామాశ్చ సాత్వతాః। సాత్వతామృషభం సర్వే భూతావాసమమంసత॥౯॥ దేవస్య మాయయా స్పృష్టా యే చాన్యే హ్యసదాశ్రయాః। భ్రామ్యతే ధీర్న తద్వాక్యైరాత్మన్యుప్తాత్మనాం హ

జ్య-ఉత్స్మయన్ భగవదాఖ్యలోకస్య జ్ఞాతత్వాద్విస్మయం ప్రాప్నువన్- ఉద్ధవః విదురం ప్రత్యాహ॥ ప్రత్యభాషత *॥౬॥ * తదుత్తరమేవాహ॥ కృష్ణేత్యాదినా॥ కృష్ణ ఏవ ద్యుమణిః సూర్యః-తస్య నిమ్లోచే అస్తమయే సతి-అజగరేణ కాలరూపమహాసర్పేణ-నః అస్మాకం గృహేషు-గీర్ణేషు గ్రస్తేషు, గతశ్రీషు భ్రష్టభగేషు సత్సు - కుశలం త్వత్పృష్టానాం కుశలం - అహం కిం ను బ్రూయామ్ *॥౭॥ * గతశ్రీత్వమేవాహ॥ దుర్భగ ఇతి॥ బతేతి ఖేదే-అయం లోకః జనః-దుర్భగః యదవస్తు- సుతరామపి దుర్భగాః-యే యదవః-సంవసన్తః కృష్ణేన సహ వసన్తోఽపి, హరిం భగవన్తం - న విదుః-కిన్తు స్వసదృశ ఏవాయమపీతి విదుః-తత్ర దృష్టాన్తః, మీనాః మత్స్యాః ఉడుపం ప్లవమివ-మీనా హ్యుడుపమయమపి కశ్చిజ్జలచర ఇతి జానన్తి-న తూత్తరణహేతురయమితి ఏవం యదవోఽప్యయం శ్రీకృష్ణస్స్వాశ్రితదురితాన్యపహరన్ సంసారపారం తారయతీతి న జానన్తి-కిన్తు కశ్చిద్యాదవ ఏవేతి *॥౮॥ * ఏతదేవాహ॥ ఇఙ్గితజ్ఞా ఇతి॥ ఇఙ్గితజ్ఞాః పరచిత్తవృత్తిజ్ఞాః అత ఏవ పురుప్రౌఢాః బహునిపుణాః- ఏకారామాః ఏకస్థానవర్తినశ్చ - సాత్వతాః యాదవాః-సర్వే- సాత్వతామృషభం యాదవానాం శ్రేష్ఠం శ్రీకృష్ణం- భూతావాసం క్షేత్రజ్ఞమేవా-మన్యన్త *॥౯॥ * న కేవలం యాదవా ఏవ భూతావాసమమంసత అన్యేఽపీత్యాహ॥ దేవస్యేతి॥ దేవస్య భగవతో మాయయా-స్పృష్టాః మోహితాః- అత ఏవా-సదచేతనం శబ్దాదికం-భోగ్యత్వేనాశ్రితాః-అన్యే చ, యే శిశుపాలాదయ, స్తేసర్వేపి, భూతావాసమమంసతేతి పూర్వేణాన్వయః॥ తర్హి భవదాదయోఽపి మాయాస్పర్శావిశేషాన్న జానీయురిత్యత ఆహ॥ భ్రామ్యత ఇతి॥ ఆత్మని పరమాత్మని హరౌ-ఉప్తాత్మనాం సమర్పితమనసాం-మాదృశానాం-ధీ- స్తద్వాక్యైః- భగవన్మాయామోహితానాం జీవోఽయమిత్యాదివాక్యైర్న భ్రామ్యతే॥ దదామి బుద్ధియోగం తం యేన మాముపయాన్తి తే,, ఇతి భగవతైవగీ

తత్త్వాది భావః ॥౧౦॥ భవత్వేవం,, అజస్యావార్త్తాం సఖికర్తృమేత్యస్యాకిముత్తర-మిత్యతఆహ ॥ ప్రదర్శ్యేత్యాదినా ॥ యః భగవాన్-తప్తంతపః యై-స్తైసామవితృప్తాః దృశః యేషాం తేషాం - నృణాం, లోకలోచనం లోకైరవలోకనీయం-కర్మణిల్యుట్, అతిసున్దరం, స్వస్య, బిమ్బం వపుః ప్రదర్శ్య దర్శయిత్వా, ఆదాయ స్వబిమ్బం గృహీత్వా - అన్తరధాత్ అన్తర్దధే ॥ ఆదాయాన్తరధాదిత్యనేన స్వబిమ్బేనైవ సహ స్వలోకగమనం, నతు ప్రాకృతవదితి సూచితమ్ ॥౧౧॥ లోకలోచనమిత్యనేన సూచితమేవ పురుషస్సౌన్దర్యం వర్ణయతి త్రిభిః ॥ యదితి ॥ మర్త్యలీలాసు మనుష్యలీలాను ఔపయికం యోగ్యం, స్వస్య యా-యోగమాయా ఆశ్చర్యశక్తిః-తస్యాః- బలం దర్శయతా, లోకస్యేతి శేషః-గృహీతం ఉపాత్తం - స్వస్య చ స్వస్యాపి, విస్మాపనం ఆశ్చర్యకరం, సౌభగర్ద్ధేః సౌభాగ్యసమృద్ధేః - పరం పదం పరాకాష్ఠాభూతం, భూషణభూషణాఙ్గం భూషణాన్యాభరణాదీని కౌస్తుభాదీని భూషయన్త్యలంకుర్వన్తీతి భూషణభూషణాన్యఙ్గాని ఉరః ప్రభృతీని, యస్మింస్తత్-ఏవం భూతం-యద్వపుః, స్త, దాదాయా, న్తరధాదితి పూర్వేణాన్వయః ॥౧౨॥ యదితి ॥ ధర్మసూనోః యుధిష్ఠిరస్య, రాజసూయే యాగే, త్రిలోకః త్రిభువనస్థో లోకః, దృశాం స్వస్త్యయనం పరమానన్దకరం, యద్వపుః - నిరీక్ష్య, విధాతుః బ్రహ్మణః, అర్వాక్సృతౌ అర్వాచీనమనుష్యసృష్టౌ, యత్కౌశలం నైపుణం తత్కార్త్స్న్యేన సాకల్యేన, ఇహ వపుషి, అద్య ఇదానీం, గతం పర్యవసత-మిత్యమంస్త మేనే-విధాతుః కౌశలం కార్త్స్న్యేనాస్మిన్నేవ వపుష్యుపక్షీణం-నాతః పరం తస్య కౌశలమస్తీత్యేవం మేన ఇత్యర్థః, తద్వపుషో విధాతృసృష్టత్వమపి లోకదృష్టిరియముక్తా ॥౧౩॥ యస్యేతి ॥ యస్య భగవతః అనురాగేణ, ప్లుతో వ్యాప్తః, హాసో హసనం-రాసః క్రీడా-లీలావలోకశ్చ, తైః సాధనైః, ప్రతిలబ్ధః, మానో బహుమానో-యాభిస్తాః వ్రజస్త్రియః-దృగ్భిస్సహ - సుప్రవృత్తధియః అనుప్రవృత్తాః గచ్ఛన్తమేవానుగతాం ధియో యాసాం తాః-భగవద్గృహానువర్త్యన్తర్బా

రే ॥౧౦॥ ప్రదర్శ్యాతప్తతపసామవితృప్తదృశాం నృణామ్ । ఆదాయాఽన్తరధాద్యస్తు స్వబిమ్బం లోకలోచనమ్ ॥౧౧॥ యన్మర్త్యలీలౌపయికం స్వయోగమాయాబలం దర్శయతా గృహీతమ్ । విస్మాపనం స్వస్య చ సౌభగర్ద్ధేః పరం పదం భూషణభూషణాఙ్గమ్ ॥౧౨॥ యద్ధర్మసూనోర్బత రాజసూయే నిరీక్ష్య దృక్స్వస్త్యయనం త్రిలోకః । కార్త్స్న్యేన చాద్యేహ గతం విధాతురర్వాక్సృతౌ కౌశలమిత్యమంస్త ॥౧౩॥ యస్యానురాగప్లుతహాసరాసలీలావలోకప్రతిలబ్ధమానాః । వ్రజస్త్రియో దృగ్భిరనుప్రవృత్తధియోఽవతస్థుః ఖిలకృత్యశేషాః ॥౧౪॥ ప్రశాన్తరూపేష్వితరైస్స్వరూపైరభ్యర్ద్యమానేష్వనుకమ్పితాత్మా । పరావరేశో మహదంశయుక్తో హ్యజోఽపి జాతో భగవాన్యథాగ్నిః ॥౧౫॥ మాం ఖేదయత్యేతదజస్య జన్మ విడమ్బనం యద్వసుదేవగేహే । వ్రజే చ వాసోఽరిభయాదివ స్వయం పురాద్వ్యవాత్సీద్యదనన్తవీర్యః ॥ ౧౬ ॥ ధునోతి చేతస్స్మరతో మమైతద్యదా

హ్యాన్ద్రియవృత్తయ ఇత్యర్థః ॥ అతఏవ-ఖిలకృత్యశేషాః ఖిలః త్యక్తః కృత్యస్య శేషో యాసాం తాః, కృత్యాకృత్యవివేకశూన్యాస్సత్యోఽవతస్థుః ॥౧౪॥ నన్వీదృశం భువనసున్దరం వపుః కిమర్థమన్తర్ధాపితవానీతి మాంశఙ్కాం పరిహరన్ వపుః పరిగ్రహనిమిత్తం వపుషస్స్వరూపం చాహ ॥ ప్రశాన్తరూపేష్వితి ॥ అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి,, నామరూపయోర్నిర్వహితా తే యదన్తరా తద్బ్రహ్మ,, సత్యం చానృతం చ సత్యమభవ,, దిత్యాది శ్రుత్యుక్తరీత్యా-సర్వాణి సత్త్వప్రచురాణి రజస్తమః ప్రచురాణి చ యాని స్వస్యైవ శరీరాణి-తత్ర, ప్రశాన్తరూపేషు సత్త్వోత్తరేషు రూపేషు- ఇతరస్వరూపైర్ఘోరమూఢైరభ్యర్ద్యమానేషు పీడ్యమానేషు సత్సు- అనుకమ్పితః ఆత్మా చిత్తం యస్య సః - సర్వోత్తరేష్వనుకమ్పాపరః-పరావరేశః సర్వాధిపతిః భగవానజోఽపి కర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్యోఽపి-మహదంశయుక్తః మహతా అంశేన-బలరామరూపేణ-యుక్తః సహితః, జాతః అకర్మాయత్తస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహవిశిష్టోఽవతీర్ణ ఇత్యర్థః-యథాగ్నిః - దార్వాదిష్వావిర్భవన్ స్వస్వభావమజహదేవావిర్భవతి తథా- అయమపి భగవాన్-దేవమనుష్యాదియోనిష్వావిర్భవన్నిరస్తనిఖిలదోషానవధికాతిశయాసంఖ్యేయకల్యాణగుణాకరత్వస్వభావమజహదేవావతీర్ణ ఇతి దృష్టాన్తాభిప్రాయః ॥౧౫॥ అజహత్సర్వజ్ఞత్వసత్యసంకల్పత్వజ్ఞానశక్త్యాదిస్వభావస్యైవ పునర్మర్త్యలీలానుకారబలైశ్వర్యాచ్ఛాదకానకర్మాయత్త ఇత్యాహ ॥ మామితిద్వయేన ॥ అజస్య భగవతః-వసుదేవగేహే బన్దీగారే-య - జ్జన్మ నః విడమ్బనమనుకరణం-నతు నృసింహవదకస్మాదావిర్భావః-పశ్చాత్స్వయమప్యమితవీర్యః - కంసభయాదివ-వ్రజేనవాసః-కాలయవనాదిభయాదివ-పురాత్ మధురాయాః, వ్యవాత్సీత్ ప్రోషితవానితి యత్-ఏతన్మాం ఖేదయతి। మచ్చిత్తం వ్యామోహయతి ఏతత్సర్వమైశ్వర్యాచ్ఛాదకమేవేత్యర్థః ॥౧౬॥ ధునోతీతి ॥ పిత్రోః దేవకీవసుదేవయోః-పాదావభివన్ద్య నమస్కృత్య- హే తాత పితః- హే అ

ష్వమాతః-కంసాదురు అధికం-శఙ్కితానాం,భీతానాం-అకృతనిష్కృతీనాం అకృతశుశ్రూషాణాం-నోఽస్మాకం-యువాం ప్రసీదతం ప్రసాదం కురుత,మితియదాహ-ఏతత్,స్మరతో మమ,చిత్తం కశ్మ, ధునోతి ఖేదయతి ❁॥౧౭॥❁ ఏవం తర్హ్యనీశ్వర ఏవాయం కిం ఇత్యాశఙ్కా-పరిహారాయ మర్త్యలీలామనుకుర్వన్ పునఃపునరైశ్వర్యమపి ప్రకాశితవానితి వదన్ అతిశయవాత్సల్యాదిగుణవతస్తస్య విరహోఽతిదుస్సహ ఇత్యాహ సప్తభిః॥ కోవేతి॥ అముష్య శ్రీకృష్ణదేవస్య, అఙ్ఘ్రిసరోజరేణుం-విజఘ్రిన్-కోవాపుమాన్ తం విస్మర్తుమీశీత శక్నుయాత్-యః కృష్ణః విస్ఫురద్భ్రూవిటపేన-భ్రూరేవ విటపః లతా, విస్ఫురన్ చలన్, యో భ్రూవిటపః- తేన భ్రూభఙ్గానువర్తినా-కృతాన్తేన మృత్యునా- భూమేః-భారం-తిరశ్చకార అపహృతవాన్-భ్రూభఙ్గేన భూభారాపహరణమైశ్వర్యప్రకాశకమ్ ❁॥౧౮॥❁ దృష్టేతి॥ రాజసూయే-కృష్ణం-ద్విషతోఽపి చైద్యస్య శిశుపాలస్య,సిద్ధిః భగవత్ప్రాప్తిః, భవద్భిర్దృష్టా నను కథం మాతాసిద్ధిః-యాం సిద్ధిం యోగినః భక్తియోగనిష్ఠాః-సమ్యగ్యోగేన ఏకాన్తభక్తియోగేన-సంస్పృహయన్తి వాఞ్ఛన్తి, తస్య ద్విషతోఽపి-నిరతిశయపురుషార్థరూపముక్తిం ప్రయచ్ఛతో-వాత్సల్యనిధేః కృష్ణస్య విరహం కస్సహేత ❁॥౧౯॥❁ న కేవలం ద్విషతాం భజతాం చ స్వపదప్రాపకః ఉదాసీనానామపీత్యాహ॥ తథైవేతి॥ ఆహవే యుద్ధే- నయనాభిరామం నయనానన్దకరం- శ్రీకృష్ణముఖకమలం-నేత్రైః పిబన్తోఽనుభవన్తః-పార్థాస్త్రపూతాః పార్థస్యార్జునస్యాస్త్రైః పూతాః పవిత్రితాః- అన్యేఽపి రాజానః అస్య భగవతః పదం స్థానం - ఆపుః ప్రాపుః ❁॥౨౦॥❁ ఏవం మర్త్యలీలామనుకుర్వతో భూభారావతరణముక్తిప్రదత్వాదికమైశ్వర్యప్రకాశకమభిధాయ-పునరైశ్వర్యం ప్రకాశయతో మర్త్యలీలానుకృతిమాహ ద్వాభ్యామ్॥ స్వయమితి॥ అసామ్యాతిశయః సమాభ్యధికరహితః-అ

హాసావభివన్ద్యపతోఽః । తాతామ్బకంసాదురుశఙ్కితానాం ప్రసీదతం నోఽకృతనిష్కృతీనామ్ ॥౧౭॥ కోవా అముష్యాఙ్ఘ్రిసరోజరేణుం విస్మర్తుమీశీత పుమాన్విజిఘ్రన్ । యో విస్ఫురద్భ్రూవిటపేన భూమేర్భారం కృతాన్తేన తిరశ్చకార॥౧౮॥ దృష్టా భవద్భిర్నను రాజసూయే చైద్యస్య కృష్ణం ద్విషతోఽపి సిద్ధిః। యాం యోగినస్సంస్పృహయన్తి సమ్యగ్యోగేన కస్తద్విరహం సహేత॥౧౯॥ తథైవ చాన్యే నరలోకవీరా య ఆహవే కృష్ణముఖారవిన్దమ్ । నేత్రైః పిబన్తో నయనాభిరామం పార్థాస్త్రపూతాః పదమాపురస్య॥౨౦॥ స్వయం త్వసామ్యాతిశయస్త్ర్యధీశః స్వారాజ్యలక్ష్మ్యాప్తసమస్తకామః । బలిం హరద్భిశ్చిరలోకపాలైః కిరీటకోట్యేడితపాదపీఠః॥౨౧॥ తత్తస్య కైఙ్కర్యమలం భృతాన్నో విగ్లాపయత్యఙ్గ యదుగ్రసేనమ్। తిష్ఠన్నిషణ్ణం పరమేష్ఠిధిష్ణ్యే న్యబోధయద్దేవ నిధారయేతి॥౨౨॥ అహో బకీ యం స్తనకాలకూటం జిఘాంసయాఽపాయయదప్యసాధ్వీ । లేభే గతిం ధాత్ర్యుచితాం తతోఽన్యం కం వా దయాలుం శరణం భజేమ॥౨౩॥ మన్యేఽసురాన్భాగవతాంస్త్ర్యధీశే సంరమ్భమార్గాభినివిష్టచిత్తాన్ । యే సంయుగేఽచక్షత తార్క్ష్యపుత్రమంసే సునాభాయుధ

త ఏవ-త్ర్యధీశః ప్రకృతిపురుషకాలానామీశః-యద్వా, త్రిలోకాధిపతిః-సత్త్వాదిగుణేశో వా- అత ఏవ-స్వారాజ్యలక్ష్మ్యా స్వరాట్ ఇతి న్యాయాత్- స్వస్య భావస్స్వారాజ్యం- తేన-యా-లక్ష్మీః ఐశ్వర్యవీర్యయశఆదిసంపత్తిః- తయా ఆప్తాస్సమస్తాః కామా యస్య సః నిత్యం సన్నిహితభోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానసమృద్ధ ఇత్యర్థః ॥ బలిం పూజాం-హరద్భిః స్వీకుర్వద్భిః-చిరలోకపాలైః చిరం లోకాన్పాలయద్భిః-కిరీటానాం కోటిభిః - ఈడితః సేవితః-పాదపీఠో యస్య సః స్వయమవంభూతోఽపి-భగవాన్ ❁,అఙ్గ హే విదుర-పరమేష్ఠిధిష్ణ్యే సార్వభౌమసింహాసనే-నిషణ్ణముపవిష్టం-ఉగ్రసేనం ప్రతి-స్వయం తిష్ఠన్- హే దేవ-నిధారయ నిధారయ, అవధారయేతి-యన్న్యబోధయత్ విజ్ఞాపితవాన్-తద్విజ్ఞాపనవచః, తస్య భగవతః-కైఙ్కర్యం కిఙ్కరభావ, మపాశ్రితానాం భృతాన్ ,,అలం భృతా,, నితి పాఠే స్వయమేవార్థః-నః అస్మాన్ - విగ్లాపయతి విస్మాపయతీత్యర్థః ❁॥౨౧॥౨౨॥❁ పునరైశ్వర్యం దయాళుతాం చాహ॥ అహో ఇతి॥ అహో ఇత్యాశ్చర్యే, ఇయం బకీ పూతనా- స్తనకాలకూటం స్తనయోస్సంభృతం కాలకూటం విషం-జిఘాంసయా హన్తుమిచ్ఛయా, అపాయయత్, ఏవమసాధ్వీ దుష్టాపి బకీ-ధాత్ర్యాః యశోదాయాః, ఉచితాం తత్సంబన్ధినీం గతిం-లేభే ప్రాప్తవతి - ఏవమపరాధవత్యా అపి ముక్తిం యో దత్తవాన్-తతో భగవతోఽన్యం దయాళుం కం పురుషం శరణం భజేమ ప్రవ్రజేమ ❁॥౨౩॥❁ నను,,నాన్యః పన్థా అయనాయ విద్యతే,, ఇతి భగవతో భక్తియోగప్రాప్యత్వశ్రవణాత్ కథముదాసీనానాం ద్విషతాం చ ముక్తిం ప్రాయచ్ఛదిత్యత ఆహ॥ మన్య ఇతి॥ త్ర్యధీశే త్రిలోకేశే-భగవతి-యే సంరమ్భమార్గాభినివిష్టచిత్తాః, సంరమ్భః క్రోధావేశః- తేన మార్గేణ-అభినివిష్టం చేతో యేషాం తే-

౨౨॥ శ్లో॥ పా ❁ మలం భృతాన్నో.

యేచ-సంయుగేయుద్ధేప్రాణాంస్త్యక్ష్యన్తః-తార్క్ష్యపుత్రస్యగరుత్మతో౽ంసేభుజౌ,ఆపతన్తంఅధిష్ఠన్తం,సునాభం చక్రమాయుధం-యస్యసః-తంసునాభాయుధంచక్రాయుధధరం-భగవన్తం,అచక్షత అపశ్యన్-తాన్సర్వాన్సురాన్-దైవసమ్పత్త్యాజాతాన్-భాగవతాన్భగవద్భక్తానేవ మన్యే ‹‹తస్మాత్తే౽నాప్యుపాయేనమనఃకృష్ణేనివేశయేత్,,దితివక్ష్యమాణరీత్యాభక్తియోగనిష్ఠతుల్యాఏవద్విషద్వాదయో౽పీతిభావః ॥౨౪॥ అథా౽వతారప్రభృతిదివ్యచేష్టితానిసంగ్రహేణ వర్ణయతి॥వసుదేవస్యేత్యాదినా॥భోజేన్ద్రః కంసః-తస్య-బన్ధనేకారాగృహే,వసుదేవస్యతద్భార్యాయాందేవక్యాం-జాతః అవతీర్ణః-కథంభూతో-భగవాన్- సమగ్రజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదిసంపన్నః అజేనబ్రహ్మణా-౽భియాచితఃప్రార్థితః-అస్యాఃభూమేః,శంసుఖం చికీర్షుఃకర్తుమిచ్ఛుః-ఏవంభూతో౽వతీర్ణ ఇత్యర్థః ॥౨౫॥ కంసాద్విబిభ్యతా అతిభీతేన,పిత్రావసుదేవేననిమిత్తభూతేన-నన్దవ్రజ-మితఃగతః ఏకాదశ-సమాఃవత్సరాన్-తత్రనన్దవ్రజే-గూఢార్చిః అనభివ్యక్తైశ్వర్యః-సబలఃసరామః-అవసత్ ఉషితవాన్ ॥౨౬॥ కింకుర్వన్నవసదిత్యాహ ॥ పరీతఇతి ॥ వత్సపైఃవత్సపాలైస్సహ-వత్సాన్-పరితః-చారయన్,కూజద్భిః-ద్విజైఃపక్షిభిః,సంకులితాఃవ్యాప్తాః-అఙ్ఘ్రిపాః-యస్మింస్తస్మిన్-యమునానద్యాః ఉపవనేప్రాన్తవనేస్వయంవిభుఃసర్వాన్తర్యామీసన్-కౌమారీం,వనవాసినాం,ప్రేక్షణీయాంచేష్టాం,దర్శయన్ - స్వయంహసన్నేవ-రుదన్నివ,ముగ్ధస్నిగ్ధ[illegible] బాలసింహస్తస్యేవావలోకనంయస్యసః వ్యహరత్ ఆక్రీడ-ఇతిశ్లోకద్వయమేకాన్వయమ్ ॥౨౭॥౨౮॥ ప్రయుక్తానిః॥భోజరాజేనకంసేన,ప్రయుక్తాన్ ప్రేషితాన్-మాయినఃవఞ్చకాన్కామ

మాపతన్తమ్॥౨౪॥ వసుదేవస్యదేవక్యాంజాతోభోజేన్ద్రబన్ధనే। చికీర్షుర్భగవానస్యాశ్శమజేనాభియాచి
తః॥౨౫॥తతోనన్దవ్రజమితఃపిత్రాకంసాద్విబిభ్యతా। ఏకాదశసమాస్తత్రగూఢార్చిస్సబలో౽వసత్॥౨౬॥
పరీతోవత్సపైర్వత్సాంశ్చారయన్వ్యహరద్విభుః। యమునోపవనేకూజద్ద్విజసంకులితాఙ్ఘ్రిపే॥ ౨౭ ॥
కౌమారీందర్శయంశ్చేష్టాం ప్రేక్షణీయాంవ్రజౌకసామ్। రుదన్నివహసన్ముగ్ధ బాలసింహావలోకనః॥౨౮॥
[సఏవాధివయోలక్ష్మ్యానికేతంసితగోవృషమ్। చారయన్ననుగాన్గోపాన్రణద్వేణురరీరమత్]॥ప్రయుక్తాన్భో
జరాజేనమాయినఃకామరూపిణః। లీలయావ్యనుదత్తాంస్తాన్ బాలఃక్రీడనకానివ॥౨౯॥విపన్నాన్విషపానేన
నిగృహ్యభుజగాధిపమ్। ఉత్థాప్యాపాయయద్గావస్తత్తోయంప్రకృతిస్థితమ్॥ 30 ॥అయాజయద్గోసవేన
గోపరాజంద్విజోత్తమైః। విత్తస్యచోరుభారస్యచికీర్షుస్సద్వ్యయంవిభుః॥3౧॥వర్షతీన్ద్రేవ్రజఃకోపాద్భ
గ్నమానే౽తివిహ్వలః। గోత్రలీలాతపత్రేణత్రాతోభద్రానుగృహ్ణతా॥3౨॥ శరచ్ఛశికరైర్మృష్టంమాన
యన్రజనీముఖమ్। గాయన్కలపదంరేమేస్త్రీణాంమణ్డలమణ్డనః॥33॥ ***

*** ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధే,విదురోద్ధవసంవాదే, ద్వితీయో౽ధ్యాయః. - **

ఉద్ధవఉవాచ॥తతస్సఆగత్యపురంస్వపిత్రోశ్చికీర్షయా। శంబలదేవసంయుతః। నిపాత్యతుఙ్గాద్రిపుయూథ

రూపిణఃస్వేచ్ఛానురూపవేషధారిణః-తాంస్తాన్,శకటధేనుకారిష్టాదీన్ - వ్యనుదత్ అహనత్,బాలఃక్రీడనకానివేత్యనాయాసేదృష్టాన్తః-క్రీడనకాన్క్రీడార్థంస్వకల్పితోపకరణానీవేత్యర్థః ॥౨౯॥ విపన్నానితి॥ విషతోయేనకాళియహ్రదతోయేన-విపన్నానాపన్నాన్-మూర్ఛితానిత్యర్థః-దృష్ట్వేతి శేషః-భుజగాధిపంకాళియం-నిగృహ్యవిపన్నానుత్థాప్య, ప్రకృతిస్థితంత్యక్తవిషం-తత్తోయంకాళియహ్రదజలం,గాః,అపాయయత్ పానమకారయత్ ॥30॥ అయాజయదితి॥ఉరుభారస్యబహుభారస్య,సంభృతస్య,విత్తస్య, సద్వ్యయంసమీచీనోపయోగం-చికీర్షుః,ప్రభుః-ద్విజోత్తమైస్సహితః-గోసవేనగోసవాఖ్యయాగేన-గోపరాజంనన్దం,అయాజయత్ ॥3౧॥ వర్షతీతి॥భగ్నమానేవిహతపూజే,ఇన్ద్రే,కోపాద్వర్షతిసతి, హేభద్రవిదుర-అతివిహ్వలఃఆర్త్యాపన్నః,వ్రజః- అనుగృహ్ణతాప్రసాదయతా,గోత్రః, పర్వతఏవ-లీలాతపత్రం-తేన-త్రాతఃరక్షితః ॥3౨॥ శరదిత్యాది॥ శరచ్ఛరత్కాలే,యశ్శశీచన్ద్రమాః,తస్యకరైఃకిరణైఃమృష్టంఉజ్జ్వలం-రజనీముఖంప్రదోషం-మానయన్కృతార్థతాంతస్యాపాదయన్నిత్యర్థః - స్త్రీణాంగోపీనాం-మణ్డలంమణ్డయతిభూషయతీతిమణ్డలమణ్డనః-కలాన్యవ్యక్తమధురాణి-పదాన్యక్షరాణియస్మిన్కర్మణితత్తథా,గాయన్, రేమేఅరమత ॥33॥*

ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్దేద్వితీయో౽ధ్యాయః॥ *****

ఏవంనన్దవ్రజేబృన్దావనేచకృతానిచేష్టితానిసంగ్రహేణావర్ణయత్, అథవ్రజాన్మథురామేత్య భగవతాకృతానితతోద్వారకామేత్యకృతానిచసంగ్రహేణవర్ణయత్యధ్యాయద్వయేన॥తతఇతి॥ స్వపిత్రోః దేవకీవసుదేవయోః శంసుఖం-చికీ

ర్షయా కర్తుమిచ్ఛయా, బలదేవసంయుతః, తతః వ్రజాత్, పురీం మధురాపురీమ్-ఆగత్య, హతం స్వేనేతి శేషః- రిపుః యోధనా
దం కంసం, వ్యసుం గతప్రాణం ఓజసా బలేన తుఙ్గాద్రాజమఞ్చాత్, ఉర్వ్యాం భూమ్యాం, నిపాత్య, వ్యకర్షత్ విచకర్ష ॥౧॥
సాందీపనేరితి॥ సాందీపనేః ఉపాధ్యాయాత్, సకృత్ప్రోక్తం, సవిస్తరం షడఙ్గోపేతం, బ్రహ్మ వేదమ్-అధీత్య, తస్మై సాందీపన
యే, మృతం పుత్రం, వరం మృతపుత్రప్రదానరూపం వరం పఞ్చజనోదరాత్ పఞ్చజనోదరవిదారణద్వారా పుత్రమానీయ,
ప్రాదాత్ ॥౨॥ సమాహుతా ఇతి॥ శ్రియః లక్ష్మ్యాః స్వవర్ణేన సమానరూపేణ - యుక్తయేతి శేషః భీష్మకకన్యయా రుక్మి
ణ్యా-నిమిత్తభూతయా-తదుద్వాహార్థమిత్యర్థః-యే శిశుపాలాదయః స్సమాహూతాః స్వయంవరాగాహూతాః-రుక్మ్యాదిభిరితి శే
షః-తేషాం చైద్యాదీనాం-మిషతాం పశ్యతాం-మూర్ధ్ని-పదం-దధద్దధానః-తానభిభూయేత్యర్థః-గాన్ధర్వవృత్త్యా పరస్ప
రసంకేతితరూపయా వృత్త్యా, బుభూషయా భవితుమ్ ఉద్వోఢుమిచ్ఛయా సుపర్ణః శోభమానరథః-స్వభాగం రుక్మిణీం, "రా
ఘవత్వేఽభవత్సీతా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని॥ అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషాఽనపాయినీ॥ భాసరాసస్య-భాయథే" ఇత్యాద్యు
క్తరీత్యా స్వాంశభూతాం నిత్యానపాయినీం-జహ్రే హృతవాన్ ॥౩॥ కకుద్మిన ఇతి॥ అవిద్ధనసః అచ్ఛిద్రనాసికాన్-క
కుద్మినః వృషభాన్-దమిత్వా భిన్ననాసికాన్ కృత్వా-నాగ్నజితీం నగ్నజితః కన్యాం-స్వయంవరే-ఉవాహ ఉదవహత్-తద్భ
గ్నమానాన్- తేన కకుద్మిదమనేన, భగ్నః మానః బలినో వయమిత్యభిమానో, యేషాం, తానపి, గృధ్యతః కామయమానాన్-
నాగ్నజితీమిత్యనుషజ్యతే-అత ఏవాజ్ఞాన్ మూర్ఖాన్, శస్త్రభృతః శస్త్రధారిణో నృపాన్ స్వశస్త్రైః- అక్షతః, జఘ్నే
జఘాన ॥౪॥ చరితాన్తరమాహ ॥ ప్రియమితి॥ స్వయం ప్రభుః స్వతన్త్ర ఏవ - గ్రామ్య ఇవ స్త్రీపరతన్త్రగ్రామ్యభవజ-

నాథం హన్త్వా వ్యకర్షద్వ్యసుమోజసోర్వ్యామ్॥౧॥ సాందీపనేస్సకృత్ప్రోక్తం బ్రహ్మాధీత్య సవిస్తరమ్ । తస్మై
ప్రాదాద్వరం పుత్రం మృతం పఞ్చజనోదరాత్॥౨॥ సమాహుతా భీష్మకకన్యయా యే శ్రియస్సవర్ణేన బుభూష
యైషామ్ । గాన్ధర్వవృత్త్యా మిషతాం స్వభాగం జహ్రే పదం మూర్ధ్ని దధత్సుపర్ణః॥౩॥ కకుద్మినోఽవిద్ధనసో
దమిత్వా స్వయంవరే నాగ్నజితీమువాహ । తద్భగ్నమానానపి గృధ్యతోఽజ్ఞాన్ జఘ్నేఽక్షతః శస్త్రభృత
స్స్వశస్త్రైః॥౪॥ ప్రియం ప్రభుర్గ్రామ్య ఇవ ప్రియాయా విధిత్సురార్చ్ఛద్ద్యుతరుం యదర్థే । వజ్ర్యాద్రవత్తం స
గణో రుషాన్ధః క్రీడామృగో నూనమయం వధూనామ్ ॥౫॥ సుతం మృధే ఖం వపుషా గ్రసన్తం దృష్ట్వా సునాభో
న్మథితం ధరిత్ర్యా । ఆమన్త్రితస్తత్తనయాయ శేషం దత్వా తదన్తఃపురమావివేశ॥౬॥ తత్రాహృతాస్తా నర
దేవకన్యాః కుజేన దృష్ట్వా హరిమార్తబన్ధుమ్। ఉత్థాయ సద్యో జగృహుః ప్రహర్షవ్రీడానురాగప్రహితావలో
కైః ॥౭॥ ఆసాం ముహూర్త ఏకస్మిన్నానాగారేషు యోషితామ్ । సవిధం జగృహే పాణీననురూపస్స్వ
మాయయా ॥౮॥ తాస్వపత్యాన్యజనయదాత్మతుల్యాని సర్వశః । ఏకైకస్యాం దశ దశ ప్రకృతేర్విబుభూష

సఇవ-ప్రియాయాస్సత్యభామాయాః-ప్రియం - విధిత్సుః కర్తుమిచ్ఛుః ద్యుతరుం పారిజాతం- ఆర్ఛత్-హృతవాన్-కథంభూ
తం-యదర్థే యస్య పారిజాతస్య అర్థే నిమిత్తే-తద్విమోచనాయేత్యర్థః-వజ్రీ ఇన్ద్రః-సగణః మరుద్గణసహితః-రుషా క్రోధేన-
అన్ధః-తం పారిజాతాపహర్తారం భగవన్తం, ప్రత్యాద్రవత్-స్త్రీప్రేరితో యోద్ధుమభిముఖమాపతత్-తం తథాభూతమిత్య
ర్థః కృత్స్నస్య శ్రీకృష్ణశేషతామజానానం స్త్రీపరతన్త్రం వజ్రిణం నిన్దతి - అయం వజ్రీ-వధూనాం స్త్రీణాం-క్రీడామృగః క్రీ
డార్థం సంపాదితమృగ ఇవ-భగవాంస్తు "పతిం విశ్వస్యేతి" శ్రుత్యుక్తరీత్యా, విశ్వశేషిత్వాత్తస్య స్వశేషభూతపారిజాతా
పహరణం యుక్తమేవ-నైతావతా స్త్రీపారతన్త్ర్యం, ఇన్ద్రస్య తు "అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః" ఇ
త్యుక్తరీత్యా-పారిజాతే స్వత్వమభిమన్యమానస్యాజ్ఞానమేవేతి భావః ॥౫॥ అన్యదపి దివ్యచేష్టితమాహ॥ సుతమితి॥ మృధే
యుద్ధే-వపుషా, ఖమ్ అన్తరిక్షం-గ్రసన్తమివ స్థితం-సునాభేన చక్రాయుధేన-ఉన్మథితం ఛిన్నం-సుతం స్వసుతం నరకం-దృష్ట్వా
ధరిత్ర్యా నరకమాత్రా భూమ్యా-ఆమన్త్రితః ప్రార్థితః, తత్తనయాయ నరకస్య సుతాయ, శేషం స్వపరిగృహీతాదవశిష్టం
కోశరాజ్యాదికం, దత్వా-తస్య నరకస్య అన్తఃపురమ్-ఆవివేశ ప్రవిష్టవాన్ ॥౬॥ తత్రేతి॥ తత్ర అన్తఃపురే, కుజేన భూపుత్రే
ణ నరకేణ-ఆహృతాః ఆనీతాః, నరదేవకన్యాః రాజకుమార్యః-ఆర్తబన్ధుం హరిం-దృష్ట్వా-సద్యస్తదైవ-ఉత్థాయ ప్రహర్షశ్చ
వ్రీడా చ అనురాగశ్చ, తైః-ప్రహితాః ప్రేరితాః యే అవలోకాస్తైః, జగృహుః స్వీకృతవత్యః ॥౭॥ ఆసాం స్వీకృతవతీనాం
యోషితాం, పాణీన్, నానాగారేషు ప్రతియోషిద్విభిన్నేషు గృహేషు-ఏకస్మిన్నేవ ముహూర్తే - స్వమాయయా స్వీయసంక
ల్పేన-స్వయమపి బహురూపః, సవిధం సవిధి, యథావిధి, జగృహే గృహీతవాన్ ॥౮॥ తాసు గృహీతపాణిషు స్త్రీషు-ఏకైక

స్యాం భార్యాసు ... కాలైః, ఆత్మనాతుల్యాన్, పుత్రాన్, దశదశ - అజనయత్ ఉత్పాదయామాస కింకర్తుమి చ్ఛయా - ... మాయయా భాషితుమిచ్ఛయా పుష్టిస్పృచ్ఛయేత్యర్థః నన్నియామ్యాయాం ప్రకృతేర్గ్వల్ధి రీద్రుశీత్ప్రకా శయితుమి... యపత్ ॥౯॥ కాలేత్యాది ॥ కాలం కాలయవనం, మాగధం జరాసన్ధః - కాలప్రభృతీన్ - అనీకైస్సైన్యైః, పురీం, రున్ధతః ... అజీఘనత్ ఘాతితవాన్ । స్వపుంసాం భీమార్జునాదీనాం - దివ్యం వీర్యం - తేజః - ఆదిశన్ దత్తవాన్ భీమాదిద్వారా స్వయమేవ తేషాం సామర్థ్యప్రదానేన హన్తేత్యర్థః ॥౧౦॥ ఏతదేవాహ ॥ శమ్బరమితి ॥ శమ్బరద్వివిదబాణబల్వలాన్ - దన్తవక్త్రాదీంశ్చ స్వయం హతవాన్ ... రామాదిభిర్ఘాతయత్ - అడభావ ఆర్షః - ఘాతితవాన్, ఘాతయన్నితి వా పాఠః, దన్తవక్త్రాదీన్ స్వయమేవావధీత్ ॥౧౧॥ అథేతి ॥ తే తవ, భ్రాతుః పాణ్డుధృతరాష్ట్రయోః పుత్రా యుధిష్ఠిరాదయో దుర్యోధనాదయశ్చ - తేషాం పక్షయోః - పతితాన్ ప్రాప్తాన్ - నృపాన్ - అఘాతయదిత్యనుషజ్యతే, కదంభూతాన్ - నృపాన్ యేషాం - కురుక్షేత్రం ప్రత్యాపతతాం - నృణాం - బలైస్సైన్యైః భూస్సర్వాపి భూమిః, చచాల ॥౧౨॥ ఏవం స్వయం హత్వా ఘాతయిత్వా చ స్వకులం సంజిహీర్షుస్తద్భ్రాతృపుత్రతత్పక్షపాతినాం చ వధేన న భువో భారః క్షపిత ఇత్యమంస్తేత్యాహ ॥ స ఇతి ॥ స భగవాన్, కర్ణాదీనాం - కుమన్త్రపాకేన - స్వానిష్టావహాలోచనఫలేన - హతా - శ్రీః సంపత్, ఆయుశ్చ, యస్య తం - భగ్నావూరూ యస్య తం భగ్నోరుం - ఉర్వ్యాం భూమ్యాం, శయానం, సానుచరం సుయోధనం - పశ్యన్నపి న ననన్ద సంతోషం న ప్రాప ॥౧౩॥ అసంతోషహేతుం వదంస్తత్ప్రకారమేవాహ ॥ కియానితి ॥ మదంశైః మచ్ఛరీరభూతైః ద్రో

యా ॥౯॥ కాలమాగధసాల్వాదీననీకై రున్ధతః పురమ్ । అజీఘనత్స్వయం కాంశ్చిత్స్వపుంసాం తేజ ఆదిశన్ ॥ శమ్బరం ద్వివిదం బాణం మురం బల్వలమేవ చ । అన్యాంశ్చ దన్తవక్త్రాదీనవధీత్కాంశ్చ ఘాతయత్ ॥౧౧॥ అథ తే భ్రాతృపుత్రాణాం పక్షయోః పతితాన్నృపాన్ । చచాల భూః కురుక్షేత్రం యేషామాపతతాం బలైః ॥౧౨॥ స కర్ణదుశ్శాసనసౌబలానాం కుమన్త్రపాకేన హతశ్రియాయుషమ్ । సుయోధనం సానుచరం శయానం భగ్నోరుమూర్వ్యాం న ననన్ద పశ్యన్ ॥౧౩॥ కియాన్భువోఽయం క్షపితోరుభారో యద్ద్రోణభీష్మార్జునభీమమూలైః । అష్టాదశాక్షౌహిణికో మదంశైరాస్తే బలం దుర్విషహం యదూనామ్ ॥౧౪॥ మిథో యదైషాం భవితా వివాదో మధ్వామదాతామ్రవిలోచనానామ్ । నైషాం వధోపాయ ఇయానతోఽన్యో మయ్యుద్యతేఽన్తర్దధతే స్వయం స్మ ॥౧౫॥ ఏవం సంచిన్త్య భగవాన్ స్వరాజ్యే స్థాప్య ధర్మజమ్ । నన్దయామాస సుహృదస్సాధూనాం వర్త్మ దర్శయన్ ॥౧౬॥ ఉత్తరాయాం ధృతః పూరోర్వంశస్సాధ్వభిమన్యునా । స వై ద్రౌణ్యస్త్రసంప్లుష్టః పునర్భగవతా ధృతః ॥౧౭॥ అయాజయద్ధర్మసుతమశ్వమేధైస్త్రిభిర్విభుః । సోఽపి క్ష్మామనుజై రక్షన్రేమే కృష్ణమనువ్ర

ణభీష్మార్జునభీమాః మూలమాదిర్యేషాం తైః మదంశైః - భీమార్జునాదిభిః - రష్టాదశాక్షౌహిణీకః అష్టాదశాక్షౌహిణీసంఖ్యాయుక్తః - క్షపితః నిరస్తః - స చాసావురుభారశ్చ - క్షపితోరుభారః అయం కియాన్ అత్యల్ప ఇత్యర్థః - భీష్మాదిద్వారా నాశయా భూభారో హి నిశ్శేషో నావతారితః - కుతః - యుత్ర్యస్తే - దుర్విషహం సోఢుమశక్యం - యదూనాం బలమాస్తే తిష్ఠతి ॥౧౪॥ ఏవమనభినన్ద్య స్వకులసంహృతావుపాయం సంచిన్తితవానిత్యాహ ॥ మిథ ఇతి ॥ మాధ్వ్యాస్సురాయాః - మదాత్ - తామ్రాణి విలోచనాని యేషాం తేషాం - ఏషాం యదూనాం - యదా - విప్రశాపనిమిత్తాన్నిష్టపరిజిహీర్షయా ప్రభాసతీర్థాగమనానన్తరం - వివాదో - భవితా భవిష్యతి - తదా - ఇయానేవైషాం వధోపాయః - నాతోఽన్యోస్తీత్యర్థః, కోసావిత్యత ఆహ ॥ మయి - సర్వాన్తరాత్మని సర్వసంహర్తరి మయి - ఉద్యతే మల్లోకం గన్తుముద్యుక్తే సతి - స్వయమేవైతే - వివాదేన - అన్తర్దధతే అన్తర్ధిగన్ - నష్టా భవిష్యన్తి - స్మ ॥౧౫॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తరీత్యా - సంచిన్త్య - భగవాన్ - స్వరాజ్యే - స్వస్య ధర్మజస్య రాజ్యం - తస్మిన్ - ధర్మజం యుధిష్ఠిరం - స్థాప్య స్థాపయిత్వా - ల్యబార్షోఽసమాసత్వాత్ - సాధూనాం - వర్త్మ వర్ణాశ్రమమర్యాదాం - దర్శయన్ స్వానుష్ఠానేన లోకమనుష్ఠాపయన్ - సుహృదః మిత్రాణి - నన్దయామాస సన్తోషయామాస ॥౧౬॥ ఉత్తరాయామితి ॥ అభిమన్యునా - స్వభార్యాయాముత్తరాయాం - పూరోర్వంశః - సాధు ధృతః, పూరోర్వంశవర్ధకః పరిక్షిదుత్పాదితః - స వై పరిక్షిత్ - ఉత్తరాగర్భస్థః, ద్రౌణేరశ్వత్థామ్నోఽస్త్రేణ బ్రహ్మశిరోఽస్త్రేణ, సంప్లుష్టః పునర్భగవతా శ్రీకృష్ణేన - ధృతః పరిరక్షితః ॥౧౭॥ అయాజయదితి ॥ సోఽపి ధర్మసుతోఽపి - కృష్ణ - మనువ్రతః సేవమానః - అనుజైస్సహ - క్ష్మాం పృథ్వీం - రక్షన్ - రే

౧౧ ॥ శ్లో॥ పా॥ ఘాతయన్,

మే ॥౧౯॥ భగవానితి ॥ విశ్వాత్మా విశ్వస్యాన్తః ప్రవిశ్య ధారకః-భగవాన్ శ్రీకృష్ణోఽపి-లోకవేదపథానుగః శ్రితస్తార్థధ
స్తాననువర్తమానః-ద్వారవత్యాం పుర్యాం-కామాన్ సిషేవే-కదంభూతం- సాంఖ్యం - సంఖ్యాబుద్ధి, స్తయాగమ్యం సాం
ఖ్యం, ముముక్షూపాస్యం, స్వాత్మానమాస్థితః స్వానన్దమేవాఽనుభవన్నిత్యర్థః- అతఏవా-సక్తః శబ్దాదిష్వనాసక్తః - అత్ర
కామ్యన్త ఇతి కామాః కల్యాణగుణాః-తాన్-సిషేవే స్వకీయకల్యాణగుణసంశీలనపరో బభూవేత్యర్థః - నతు శబ్దాదివిషయా
నుభవోఽవివక్షితః, యద్వా, కామాననుభవన్నివావతస్థావిత్యర్థః ॥౧౯॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ స్నిగ్ధేత్యాదినా ॥ స్నిగ్ధః
కృపాయుక్తో యస్స్మితావలోకః మన్దహాసయుక్తావలోకః-తేన-పీయూషమమృతం-తత్తుల్యయా వాచా- అనవద్యేన నిర్దుష్టే
న-చారిత్రేణ-శ్రియో లక్ష్మ్యాః నికేతేన ఆశ్రయేణ-ఆత్మనా శరీరేణ చ ఇమం మహాలోకం- అముం చ ఉపరిలోకాంశ్చ-రమయన్-
అస్మిన్ లోకే యదూంస్తు సుతరాం రమయన్-క్షణదయా రాత్ర్యా - దత్తం - క్షణం క్షణమాత్రం, స్త్రీణాం- మిథోరూపం
సౌహృదం-యేనసః-దత్తక్షణః స్త్రీక్షణసౌహృదః-రేమే ॥౨౦॥౨౧॥ తస్యేతి ॥ ఇత్థం మనాసక్త్యా - బహూన్ వత్సరగ
ణాన్-రమమాణస్య తస్య భగవతః-గృహమేధేషు గృహాశ్రమప్రయుక్తేషు-యోగేషు ధర్మేషు-విరాగః ఉపసంజిహీర్షయా
అనాదరః-స్సమజాయత ॥౨౨॥ ఏతదేవ కైముత్యేన మేనాహ ॥ దైవాధీనేష్వితి ॥ యోగేశ్వరం యోగఫలప్రదం-భగవ
న్తం-యోగేన భక్తియోగేన-అనువ్రతః సేవమానః స్వయం దైవాధీనః దైవాయత్తః-కః పుమాన్- దైవాయత్తేషు కామేషు-

---

తః ॥౧౯॥ భగవానపి విశ్వాత్మా లోకవేదపథానుగః । కామాన్ సిషేవే ద్వార్వత్యామాసక్తస్సాంఖ్యమాస్థి
తః ॥౧౯॥ స్నిగ్ధస్మితావలోకేన వాచా పీయూషతుల్యయా । చారిత్రేణానవద్యేన శ్రీనికేతేన చాత్మనా ॥౨౦॥ ఇ
మం లోకమముం చైవ రమయన్ సుతరాం యదూన్ । రేమే క్షణదయా దత్తక్షణస్త్రీక్షణసౌహృదః ॥౨౧॥ తస్యై
వం రమమాణస్య సంవత్సరగణాన్బహూన్ । గృహమేధిషు యోగేషు విరాగస్సమజాయత ॥౨౨॥ దైవాధీనేషు
కామేషు దైవాధీనస్స్వయం పుమాన్ । కోపిస్రమ్భేత యోగేన యోగేశ్వరమనువ్రతః ॥౨౩॥ పుర్యాం కదాచిత్క్రీ
డద్భిర్యదుభోజకుమారకైః । కోపితా మునయశ్శేపుర్భగవన్మతకోవిదాః ॥౨౪॥ తతః కతిపయైర్మాసైర్వృష్ణి
భోజాన్ధకాదయః । యయుః ప్రభాసం సంహృష్టా రథైర్దైవవిమోహితాః ॥౨౫॥ తత్ర స్నాత్వా పితౄన్దేవానృ
షీంశ్చైవ తదమ్భసా । తర్పయిత్వాఽథ విప్రేభ్యో గావో బహుగుణా దదుః ॥౨౬॥ హిరణ్యం రజతం శయ్యాం
వాసాంస్యజినకమ్బళాన్ । యానం రథానిభాన్కన్యా ధరాం వృత్తికరీమపి ॥౨౭॥ అన్నం చారురసం తేభ్యో ద
త్త్వా భగవదర్పణమ్ । గోవిప్రార్థాసవశ్శూరాః ప్రణేముర్భువి మూర్ధభిః ॥౨౮॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః

ఉద్ధవ ఉవాచ ॥ అథ తే తదనుజ్ఞాతా భుక్త్వా పీత్వా చ వారుణీమ్ । తయా విభ్రంశితజ్ఞానా దురుక్తైర్మర్మప
స్పృశః ॥౧॥ తేషాం మైరేయదోషేణ విషమీకృతచేతసామ్ । నిమ్లోచతి రవావాసీద్వేణూనామివ మర్దన

విస్రమ్భేత విశ్వసేత్ -నకోపీత్యర్థః, కిముత భగవాన్ నవిశ్వసేదిత్యభిప్రాయః ॥౨౩॥ అథ స్వకులం సంజిహీర్షోర్భగవ
తోఽభిప్రాయానుసారేణ విప్రశాపప్రవృత్తిం యదుకులసంహృతిం చ సంగ్రహేణాహ ॥ పుర్యామితి ॥ పుర్యాం ద్వారకా
యాం-కదాచి-ద్భగవత్స్వకులసంజిహీర్షానన్తరకాలే-క్రీడద్భిః రమమాణైః-యదుభోజకుమారకైః, కోపితాః కోపం ప్రా
పితాః-మునయః, భగవన్మతకోవిదాః భగవదభిప్రాయాభిజ్ఞాః, శేపుః శాపం దత్తవన్తః ॥౨౪॥ తతః శాపానన్తరం కతి
పయైర్మాసైః, నానావిధారిష్టదర్శనానన్తరం, వృష్ణ్యాదయో, దైవవిమోహితాః, అతఏవ, సంహృష్టాస్సన్తో, రథైస్సహ,
ప్రభాసతీర్థం యయుః ॥౨౫॥ తత్ర ప్రభాసే స్నాత్వా, తదమ్భసా ప్రభాసామ్భసా, పిత్రాదీన్, తర్పయిత్వా, బహుగు
ణాః వయశ్శీలాదిగుణోపేతాః, గావః గాః, విప్రేభ్యో దదుః ॥౨౬॥ హిరణ్యాదీన్, వృత్తికరీం జీవనకరీం, ధరాం భూమిం
చ-దదురితి పూర్వేణాన్వయః-యద్వా, దత్త్వేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౨౭॥ చారురసం మృష్టరస-మన్నం, తేభ్యోఽపి విప్రే
భ్యో, భగవదర్పణం యథా భవతి తథా, దత్త్వా, భగవత్ప్రీణనకరమన్నం దత్త్వేతి వా-గోవిప్రార్థాసవః గోవిప్రార్థప్రా
ణాః-శూరాః-యాదవః-మూర్ధభిః విప్రేభ్యః భువి, ప్రణేముః నమస్కృతవన్తః ॥౨౮॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రి
కాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః

అథ స్నానదానాద్యనన్తరం-తే యాదవా - స్తదనుజ్ఞాతాః విప్రైరనుజ్ఞాతాః-భుక్త్వా, వారుణీం పైష్టీం మదిరాం-పీ
త్వా, తయా వారుణ్యైవ-విభ్రష్ట స్వపరవిజ్ఞానాస్సన్తో, దురుక్తైర్మర్మస్థానాని పస్పృశుః ॥౧॥ తతః-మైరేయస్యమద్య

స్య, దోషేణ మదేన విషమీకృతాని విభ్రంశితాని చేతాంసి యేషాం - తేషాం రవౌ సూర్యే, నిమ్లోచతి అస్తంగచ్ఛతి సతి - వేణూనామివ - మర్దనం పరస్పరసంఘర్షణమాసీత్ ॥౨॥ భగవానితి ॥ స భగవాన్ - ఆత్మనో - మాయాయాః ప్రాక్తనసంకల్పస్య - గతిం ఫలరూపాం - తాం - స్వకులసంహృతిమవలోక్య - సరస్వతీముపస్పృశ్య సరస్వత్యాం స్నాత్వా - వృక్షమూలమశ్వత్థవృక్షమూల - ముపావిశత్ ప్రావిశత్ ॥౩॥ అహమితి ॥ ప్రపన్నార్తిహారిణా స్వకులసంజిహీర్షుణా - భగవతా - త్వం - బదరీం బదరికాశ్రమం ప్రతి - ప్రయాహి గచ్ఛ - ఇత్యుక్తోఽహమ్ ॥౪॥ తథాపీత్యేవముక్తోఽప్యహం - తదభిప్రేతం కులసంహారాదికం - జానన్ - హే అరిన్దమ - విదుర - భర్తుర్భగవతః - పాదవిశ్లేషణే అక్షమః - తమేవ - పృష్ఠతోఽన్వగమమన్వవర్తే ॥౫॥ ఏవమనుగచ్ఛన్నహం తమేవ విచిన్వన్ మనసా విచిన్వన్ అద్రాక్షం చక్షుషా చ దృష్టవానస్మి, కథంభూతం ఏకం అసహాయం దయితం నిరతిశయప్రియతమం - పతిం స్వరూపాధికశేషిణం, శ్రీనికేతం శ్రీనివాసం, సరస్వత్యాం సరస్వతీతీరే కృతకేతం కృతనివాసం స్వతః అకేతనం అనాశ్రయం - తస్యైవ సర్వాశ్రయత్వాత్ ॥౬॥ శ్యామావదాతం నీలశ్వేతవర్ణం - విరజం నిర్మలం - ప్రసన్నే అరుణే లోచనే యస్య తం - చతుర్భిర్దోర్భిర్భుజైః - పీతకౌశామ్బరేణ - కౌశం కౌశేయం - పీతకౌశేయామ్బరేణ చ - విదితం లక్షితమ్ ॥౭॥ దక్షిణపాదసరోరుహం - వామే ఊరౌ - అధిశ్రిత్య ఉపరిస్థాపయిత్వా - ఉపాశ్రితః పృష్ఠతోఽవష్టబ్ధః అర్భకో బాలః కోమలోఽశ్వత్థో యేన తం - త్యక్తపిప్పలం త్యక్తకర్మఫలం - అత ఏవ - అకృశం కర్మాయత్తకార్శ్యస్థౌల్యాదివ్యాధ్యాదిరహితమ్ ॥౮॥ తస్మిన్నితి ॥ తత్ర తస్మిన్ భగవత్సన్నిధౌ - ద్వైపాయనసుహృత్సఖా - ద్వైపాయనో వ్యాసః - తస్య సు

మ్ ॥౨॥ భగవాన్ స్వాత్మమాయాయా గతిం తామవలోక్య సః । సరస్వతీముపస్పృశ్య వృక్షమూలముపావిశత్ ॥౩॥ అహం చోక్తో భగవతా ప్రపన్నార్తిహరేణ హ । బదరీం త్వం ప్రయాహీతి స్వకులం సంజిహీర్షుణా ॥౪॥ తథాపి తదభిప్రేతం జానన్నహమరిన్దమ । పృష్ఠతోఽన్వగమం భర్తుః పాదవిశ్లేషణాక్షమః ॥౫॥ అద్రాక్షమేకమాసీనం విచిన్వన్ దయితం పతిమ్ । శ్రీనికేతం సరస్వత్యాం కృతకేతమకేతనమ్ ॥౬॥ శ్యామావదాతం విరజం ప్రసన్నారుణలోచనమ్ । దోర్భిశ్చతుర్భిర్విదితం పీతకౌశామ్బరేణ చ ॥౭॥ వామ ఊరావధిశ్రిత్య దక్షిణాఙ్ఘ్రిసరోరుహమ్ । ఉపాశ్రితార్భకాశ్వత్థమకృశం త్యక్తపిప్పలమ్ ॥౮॥ తస్మిన్మహాభాగవతో ద్వైపాయనసుహృత్సఖా । లోకాననుచరన్ సిద్ధ ఆససాద యదృచ్ఛయా ॥౯॥ తస్యానురక్తస్య మునేర్ముకున్దః ప్రమోదభావానతకన్ధరస్య । ఆశృణ్వతో మామనురాగహాససమీక్షయా విశ్రమయన్నువాచ ॥౧౦॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ వేదాహమన్తర్మనసీప్సితం తే దదామి యత్తద్దురవాపమన్యైః । సత్రే పురా విశ్వసృజాం వసూనాం మత్సిద్ధికామేన వసో త్వయేష్టః ॥౧౧॥ స ఏష సాధో చరమో భవానామాసాదితస్తే మదనుగ్రహోఽయమ్ । యన్మాం నృలోకాన్రహ ఉత్సృజన్తం దిష్ట్యా దదృశ్వాన్విశదానువృత్త్యా ॥౧౨॥ పురా మయా ప్రోక్తమజాయ నాభ్యే పద్మే నిషణ్ణాయ మమాదిసర్గే । జ్ఞా

హృన్మిత్రం - సఖా చ - సౌహార్దం సహాధ్యాయిత్వం చోభయమపి వివక్షితం - మహాభాగవతో భాగవతాగ్రగణ్యః - అత ఏవ - సిద్ధః కృతకృత్యః - మైత్రేయః - లోకాననుచరన్ - యదృచ్ఛయా ఆగతః ॥౯॥ తస్యేతి ॥ ప్రమోదేన భగవద్దర్శనజనితసంతోషేణ - భావేన భక్త్యా చ - ఆనతా కన్ధరా - యస్య, అనురక్తస్య భగవత్యనురాగయుక్తస్య, తస్య మునేర్మైత్రేయస్య, ఆశృణ్వతః స్వతః - ముకున్దో భగవాన్ - అనురాగహాససమీక్షయా - అనురాగహాసాన్వితవిలోకనేన - విశ్రమయన్ శ్రమహానిం జనయన్, మాం ప్రత్యువాచ ॥౧౦॥ భగవదుక్తిమేవాహ ద్వయేన ॥ వేదేతి ॥ హే వసో ఉద్ధవ - పూర్వజన్మాభిప్రాయేణేదం సంబోధనం - విశ్వసృజాం ప్రజాపతీనాం - వసూనాం చ - సత్రే - పురా పూర్వజన్మని - మత్సిద్ధికామేన మత్ప్రాప్తికామేన - త్వయా వసునా - అహమిష్టస్సమ్యగారాధితః - అతః - తే తవ - అన్తర్మనసి అన్తఃకరణేన - ఈప్సితం యత్, తద్వేద జానామి - అన్యైః అనారాధితమచ్చరణైః - దురవాపం దుఃఖేనాప్యాప్తుమశక్యం, తద్దదామి దాస్యామి ॥౧౧॥ స ఇతి ॥ హే సాధో ఉద్ధవ - భవానాం - జన్మనాం మధ్యే, స ఏష భవః - చరమః అన్తిమః, కుతః - యద్యస్మాత్, తే త్వయా - మదనుగ్రహః - ఆసాదితః లబ్ధః, యస్మాచ్చ, పునః, నృలోకాన్మర్త్యలోకాన్ - రహః ఏకాన్తే, ఉత్సృజన్తం త్యజన్తం, మర్త్యలోకాద్వైకుణ్ఠం గచ్ఛన్తం, మాం, విశదానువృత్త్యా ఏకాన్తభక్త్యా, దదృశ్వాన్ దృష్టవానసి - ఏతద్దిష్ట్యా జాతమిత్యర్థః ॥౧౨॥ కిం తదాసీత్యపేక్షాయాం దేయం నిర్దిశతి ॥ పురేతి ॥ ఆదిసర్గే సృష్ట్యుపక్రమే, నాభ్యే నాభౌ భవం నాభ్యం - తస్మిన్ - పద్మే కమలే - నిషణ్ణాయోపవిష్టాయ - అజాయ - పురా పూర్వకాలే, మయా ప్రోక్తం - మమ మహిమా అవభాస్యతే ప్రకాశ్యతే అనేనేతి మన్మహిమావభాసం, య, దేవ, సూద

మో భాగవతమితి వదన్తి-తత్పరం జ్ఞానం దదామీత్యనుషఙ్గః ॥౧౩॥ ఏవం భగవతోక్తే మయైవముక్తమిత్యాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఇత్థమాదృతోక్తః ఆదృతశ్చాసావుక్తశ్చ-పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య- ప్రతిక్షణం కృపావలోకన, మనుగ్రహశ్చ తయోః పాత్రభూతః, స్నేహోత్థరోమా స్నేహేన ఊర్ధ్వాని పులకితాని రోమాణి యస్య సః-స్ఖలితాక్షరః గద్గదవాక్, గహం, శుచః ఆనన్దాశ్రూణి, ముఞ్చన్, ప్రాఞ్జలిః, తం ప్రత్యాబభాషే ఆభాషితవానస్మి ॥౧౪॥ కిమాభాషితవానసీత్యత ఆహ ॥ క ఇతి ॥ హే ఈశ, తే తవ, పాదసరోజభాజాం పాదకమలం భజమానానాం, ఇహ పురుషాణాం, చతుర్ష్వర్థేషు ధర్మార్థకామమోక్షేషు, కోను సుదుర్లభః న కోపి దుర్లభ ఇత్యర్థః, పురుషార్థచతుష్టయస్య సులభత్వేపి, హే భూమన్ విభో, నాహం ప్రవృణోమి, పురుషార్థచతుష్టయమితి శేషః, కథంభూతోఽహం, భగవత్పదామ్బుజయోః నిషేవణే ఔత్సుక్యం యస్య సః, "తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త", ఇత్యుక్తవిధజ్ఞాన్యహమ్ ॥౧౫॥ నిత్యయోగవిరోధినం ధర్మాదికం, న వృణోమి, కింత్వఘటనఘటనాసామర్థ్యరూపాం భవదీయాం శక్తిం, స్మరతాం, చిత్తం, పారవశ్యం యాతీత్యబ్రువమిత్యాహ ॥ కర్మాణీతి ॥ అనీహస్య నిర్వ్యాపారస్య-తవ, కర్మాణి అభవస్య జన్మరహితస్య - భవః, కాలాత్మనః కాలశరీరకస్య-దుర్గాశ్రయః ద్వారకారూపజలదుర్గాశ్రయణం-యచ్చ-అరిభయాత్ కాలయవనాదిభయాత్పలాయనం స్వాత్మరతేః- ప్రమదాయుతాశ్రమః బహ్వీభిః ప్రమదాభిః స్త్రీభిః-యుక్తః- యః ఆశ్రమః గృహస్థాశ్రమ-ఇతి చ యత్-ఇహ అస్మిన్ విషయే-విదాం విదుషామపి-ధీః - ఖిద్యతి పారవశ్యం యాతి ॥౧౬॥ కించ-మన్త్రేషు ప్రస్తుతేషు సత్సు - మాం-ముపహూయ యద్వై ఆహూయైవ పృచ్ఛేః పృష్టవానసి-కథంభూతస్త్వం అకుణ్ఠితాఖణ్డసదాత్మబోధః అకుణ్ఠితః ఆవరణరహితః-అఖణ్డః అపరిచ్ఛిన్నః । ఆత్మనః స్వస్య-బోధః-యస్య సః-అనా

నం పరం యన్మహిమావభాసం యత్సూరయో భాగవతం వదన్తి ॥౧౩॥ ఇత్యాదృతోక్తః పరమస్య పుంసః ప్రతిక్షణానుగ్రహభాజనోఽహమ్ । స్నేహోత్థరోమా స్ఖలితాక్షరస్తం ముఞ్చఞ్ఛుచః ప్రాఞ్జలిరాబభాషే ॥౧౪॥ కోన్వీశ తే పాదసరోజభాజాం సుదుర్లభోఽర్థేషు చతుర్ష్వపీహ । తథాపి నాహం ప్రవృణోమి భూమన్ భవత్పదామ్భోజనిషేవణోత్సుకః ॥౧౫॥ కర్మాణ్యనీహస్య భవోఽభవస్య తే దుర్గాశ్రయోఽథారిభయాత్పలాయనమ్ । కాలాత్మనో యత్ప్రమదాయుతాశ్రమః స్వాత్మన్రతేః ఖిద్యతి ధీర్విదామిహ ॥౧౬॥ మన్త్రేషు మాం వా ఉపహూయ యత్త్వమకుణ్ఠితాఖణ్డసదాత్మబోధః । పృచ్ఛేః ప్రభో ముగ్ధ ఇవాప్రమత్తస్తన్నో మనో మోహయతీవ దేవ ॥౧౭॥ జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహఃప్రకాశం ప్రోవాచ కస్మై భగవాన్ సమగ్రమ్ । అపి క్షమం నో గ్రహణాయ భర్తర్వదాఞ్జసా యద్వృజినం తరేమ ॥౧౮॥ ఇత్యావేదితహార్దాయ మహ్యం స భగవాన్ పరమ్ । ఆదిదేశారవిన్దాక్ష ఆత్మనః పరమాం స్థితిమ్ ॥౧౯॥ స ఏవమారాధితతీర్థపాదాదధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః ।

వృతాపరిచ్ఛిన్నాత్మజ్ఞాన ఇత్యర్థః-అత ఏవాప్రమత్తః-స్వయమేవంభూతోపి-ముగ్ధ ఇవ మూఢ ఇవ యత్పృష్టవానసి-తన్నో-మనో-మోహయతీవ మోహం ప్రాపయతీవ వర్తతే-ఇవశబ్దేన పరమార్థత ఏతత్సర్వముపపన్నమేవేతి సూచ్యతే-తథాహి-అకర్మాయత్తక్రియస్య లీలయా కర్మాణి అకర్మాయత్తభవస్య స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళాస్పదవిగ్రహపరిగ్రహరూపో భవశ్చ-ఉపపద్యతే-దుర్గాశ్రయాదికం తు లీలయోపపద్యతే "యో వై బాలాక ఏతేషాం పురుషాణాం కర్తా యస్య చైతత్కర్మ", "అజాయమానో బహుధా విజాయతే", "లోకవత్తు లీలాకైవల్యమ్", ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రాదిభ్యః ॥౧౭॥ ఏవముక్త్వా హార్దమపి నివేదితవానస్మీత్యాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ స్వాత్మనస్తవ-రహః యాథాత్మ్యం, తస్య ప్రకాశకం-పరం జ్ఞాతవ్యేషు ప్రధానభూతం సమగ్రమఙ్గోపేతం- యత్ జ్ఞానం- భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యో భగవాన్-కస్మై కాయ- బ్రహ్మణే-సర్వనామత్వమార్షం-ప్రోవాచ ఊచివాన్-తత్-జ్ఞానం-హే భర్తః స్వామిన్-నః అస్మాకం-గ్రహణాయ గ్రహీతుం-క్షమం యోగ్యం-అపి చేత్-వద-యత్ యస్మాత్ జ్ఞానాత్-వృజినం దుఃఖాత్మకసంసారం-అఞ్జసా సుఖేన-తరేమ అతివర్తేమహి ॥౧౮॥ ఏవం స్వాభిప్రాయే నివేదితే మహ్యం స భగవాంస్తత్త్వముపదిదేశేత్యాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఇత్థం- ఆవేదితం నివేదితం హార్దం అభిప్రాయః యేన-తస్మై-మహ్యం-స భగవాన్-అరవిన్దాక్షః-ఆత్మనః స్వాత్మనః-పరమాం-పరో జ్ఞాతవ్యో-మా-న-యస్యాస్తాం పరమాం - జ్ఞాతవ్యాన్తరరహితాం-స్థితిం యాథాత్మ్యావగతిం-ఆదిదేశ ఉపదిదేశ ॥౧౯॥ ఉపసంహరతి ॥ స ఇతి ॥ ఆరాధితపాదతీర్థాత్-తీర్థశబ్దః పావనవాచీ ఆరాధితపవిత్రపాదాదిత్యర్థః- యద్వా-పాదే తీర్థం యస్య సః-ఆరాధితశ్చాసౌ పాదతీర్థశ్చ-తస్మాద్భగవతః-ఏవం- అధీతతత్త్వాత్మవిబోధమార్గః-తత్త్వాత్మకపరమాత్మయాథాత్మ్యావగతిరూపో బోధ-స్సమ్యగ్యతే పరిశీల్యతే అనేనేతి తత్త్వాత్మవిబోధమార్గః-ఆత్మయాథాత్మ్యావగతిప్రకాశకం శాస్త్రం- అధీతస్తత్త్వాత్మవిబోధమార్గో యే

న-సోఽహం-పాదౌ భగవతశ్చరణౌ-ప్రణమ్య-దేవం-పరివృత్య ప్రదక్షిణీకృత్య-తద్విరహేణ భగవద్విశ్లేషేణ - ఆతురః ఖిన్నః ఆత్మా చిత్తం యస్య సః-ఏవంభూతస్సన్నిహాగతోఽస్మి ❀॥౨౦॥❀ ఇహాగతస్త్వం క్వ గమిష్యసీత్యత ఆహ॥ స ఇతి॥ సోఽహం-బదరీం త్వం ప్రయాహీత్యాజ్ఞప్తోఽహం-తస్య భగవతో-దర్శనేన-యోఽయమాహ్లాదః-వియోగేనార్తిశ్చ-తాభ్యాం యుతస్సన్-ప్రభోర్భగవత-స్తస్య, దయితం ప్రియం-బదర్యాశ్రమమణ్డలం గమిష్యే ❀॥౨౧॥ ఆశ్రమం ప్రస్తౌతి ॥ యత్రేతి॥ యత్ర బదర్యాశ్రమమణ్డలే-ఋషిస్సర్వజ్ఞో-నారాయణో-నరశ్చ-మృదు-లోకానాం క్షేమస్వస్త్యాదికరం-తీవ్రం దుశ్చరం - దీర్ఘమాకల్పాన్తం-తప-స్తేపాతే వర్తేతే-కథంభూతౌ తేపాతే-లోకభావనౌ లోకానుగ్రాహకౌ ❀॥౨౨॥❀ ఏవముద్ధవాదుపశ్రుతవృత్తాన్తస్య క్షత్తురవస్థితిప్రకారమాహ బాదరాయణిశ్శ్లోకద్వయేన॥ ఇతీతి॥ క్షత్తా-బుధః విద్వాన్- ఇతి ఉక్తప్రకారేణ-ఉద్ధవాదుద్ధవముఖాత్- జ్ఞాతీనాం-దుస్సహం సోఢుమశక్యం - అత్యన్తదుఃఖజనకమిత్యర్థః - వధం నాశ-ముపాకర్ణ్య శ్రుత్వా-ఉత్పతితముత్పన్నం-శోకం-జ్ఞానేన స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన-అశమయత్ ❀॥౨౩॥❀ స ఇతి॥ సః కౌరవర్షభః విదురః-వ్రజన్తం ప్రవ్రజిష్యన్తం-బదర్యాశ్రమం ప్రతీతి శేషః-మహాభాగవతం భాగవతశ్రేష్ఠముద్ధవం-విస్రమ్భాద్విశ్వాసాత్ - ఇదమభ్యధత్త అనుసంహితవాన్-నిశ్చితవానిత్యర్థః - కిం-కృష్ణపరిగ్రహే కృష్ణానుగ్రహే అయముద్ధవో ముఖ్య ఇతి కృష్ణపరిగ్రహవిషయాణాం మధ్యే-అయం ముఖ్య ఇతి-విశ్వాసపూర్వకం నిశ్చితవానిత్యర్థః ❀ ॥౨౪॥ ❀ అథ శ్రుతభగవద్వృత్తాన్తం తదుపదిష్టతత్త్వజిజ్ఞాసుః క్షత్తా పృచ్ఛతి॥ జ్ఞానమితి॥ యోగేశ్వరః యోగఫలప్రద - ఈశ్వరో భగవాన్-తే తుభ్యం-స్వాత్మరహః ప్రకాశం-పరం-యత్ జ్ఞానమాహ, తత్ జ్ఞానం, భవాన్, నః అస్మభ్యం, వక్తుమర్హతి-యద్యస్మాద్విష్ణోర్భక్తాః

ప్రణమ్య పాదౌ పరివృత్య దేవమిహాగతోఽహం విరహాతురాత్మా ॥౨౦॥ సోఽహం తద్దర్శనాహ్లాదవియోగార్తియుతః ప్రభోః। గమిష్యే దయితం తస్య బదర్యాశ్రమమణ్డలమ్॥౨౧॥ యత్ర నారాయణో దేవో నరశ్చ భగవానృషిః। మృదు తీవ్రం తపో దీర్ఘం తేపాతే లోకభావనౌ॥౨౨॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇత్యుద్ధవాదుపాకర్ణ్య సుహృదాం దుస్సహం వధమ్। జ్ఞానేనాశమయత్క్షత్తా శోకముత్పతితం బుధః॥౨౩॥ స తం మహాభాగవతం వ్రజన్తం కౌరవర్షభః। విస్రమ్భాదభ్యధత్తేదం ముఖ్యం కృష్ణపరిగ్రహే॥౨౪॥ జ్ఞానం పరం స్వాత్మరహః ప్రకాశం యదాహ యోగేశ్వర ఈశ్వరస్తే। వక్తుం భవాన్నోఽర్హతి తద్ధి విష్ణోర్భృత్యాస్స్వభృత్యార్థకృతశ్చరన్తి॥౨౫॥ ఉద్ధవ ఉవాచ॥ నను తే తత్త్వసంరాధ్య ఋషిః కౌషారవోఽన్తి మే। సాక్షాద్భగవతాదిష్టో మర్త్యలోకం జిహాసతా॥౨౬॥ ఇతి సహ విదురేణ విశ్వమూర్తేర్గుణకథయా సుధయా ప్లావితోరుతాపః। క్షణమివ పులినే యమస్వసుస్తాం సముషిత ఔపగవిర్నిశాం తతోఽగాత్॥౨౭॥ రాజోవాచ॥ నిధనముపగతేషు వృష్ణిభోజేష్వధిరథయూథపయూథపేషు ముఖ్యః। స తు కథమవశిష్ట ఉద్ధవో యద్ధరిరపి తత్యజ ❀ ఆకృతిం త్ర్యధీశః॥౨౮॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ బ్రహ్మశాపాపదే

స్వభృత్యార్థకృతః స్వభృత్యప్రయోజనకారిణః, చరన్తి హి ❀॥౨౫॥❀ తత్త్వజిజ్ఞాసునా క్షత్త్రా పృష్ట ఉద్ధవ ఆహ॥ నన్వితి॥ నను హే విదుర, తే త్వయా-ఋషిః తత్త్వదర్శీ, కౌషారవో మైత్రేయః-తత్త్వసంరాధ్యః తత్త్వోపదేశార్థ - మారాధనీయః పూజ్యః న త్వహం, కథంభూతః కౌషారవిః, మర్త్యలోకం, జిహాసతా హాతుమిచ్ఛతా, భగవతా-మే-అన్తి - మత్సమీపే, సాక్షాదాదిష్టః ఆజ్ఞప్తః-తీర్థాన్యటిత్వా భవన్తముపసన్నాయ క్షత్త్రే తత్త్వముపదిశేత్యాదిష్ట ఇత్యర్థః ❀॥౨౬॥❀ విదురోద్ధవసంవాదముపసంహరతి వైయాసకిః॥ ఇతీతి॥ ఇతీత్థం విదురేణ సహ-విశ్వమూర్తేః విశ్వశరీరకస్య భగవతో, గుణకథారూపయా సుధయా, ఆప్లుతః నిరస్తః-ఉరుతాపో, యస్య సః-ఔపగవిరుద్ధవః, యమస్వసుః యమునాయాః పులినే, తాం నిశాం రాత్రిం, క్షణమివ, సముషితః సమ్యగ్భగవద్గుణకథయా తాం రాత్రిం క్షణమివ నీత్వా, తతః యమునాయాః - అగాత్-బదర్యాశ్రమం ప్రతీతి శేషః ❀॥౨౭॥❀ అథోద్ధవవిషయే, కించిద్రాజా పృచ్ఛతి ॥ నిధనమితి॥ వృష్ణిభోజేషు నిధనం బ్రహ్మశాపేన నాశముపగతేషు సత్స్వుద్ధవస్తు కథమేకోఽవశిష్టః-అస్యాపి విప్రశాపవిషయత్వాదిత్యభిప్రాయః - కిమువక్తవ్యం వృష్ణ్యాదయో నిధనముపగతా ఇతి-యత్-యతః-అతిరథానాం యూథం పాన్తీత్యతిరథయూథపా - స్తేషామపి-యే, యూథపా, స్తేష్వపి, ముఖ్యః, త్ర్యధీశో లోకత్రయేశః-హరిరపి, ఆకృతిం మనుష్యసజాతీయసంనివేశం, తత్యాజ, తిరోభావయామాస, అత్ర భూత్యాగ ఏవ వివక్షితః ,,సర్వే నిత్యాశ్శాశ్వతాశ్చ దేహాస్తస్య మహాత్మన,, ఇతి స్మరణాత్ ❀ ॥౨౮॥ ❀ విప్రశాపాదేస్సర్వస్య భగవత్సంకల్పానువిధాయిత్వాత్తత్సంకల్పేనాయం శాపవిషయోఽప్యుద్ధవ ఇహైవ స్థాపిత ఇత్యుత్తరమాహ॥ వైయాసకిః॥ బ్రహ్మేత్యాది బ్రహ్మశాపాపదేశేన విప్రశాపవ్యాజేన-కాలేన స్వసంకల్పితకాలేన, అమోఘం వాఞ్ఛితం యస్య సః, సత్యసంకల్ప ఇ

త్యర్థః, ఏవంభూతో భగవాన్, స్మితం సమృద్ధం - స్వకులం, సంహృత్య, దేహం స్వదేహం, త్యక్ష్యన్ తిరోభావయిష్యన్, ఇదమచిన్తయత్ ✿ ॥౨౯॥ ✿ చిన్తామేవాహ ॥ అస్మాదితి ॥ అస్మాల్లోకాత్ మర్త్యలోకాత్, మయ్యుపరతే స్వలోకం గతే సతి - మదాశ్రయం అహమాశ్రయో విషయో యస్య తత్, మద్విషయకం, జ్ఞానం ప్రతి, సంప్రతీదానీం, ఉద్ధవ ఏవ, స్థాతత్వేన, సాక్షాత్ అర్హతి స్వయం గ్రహీతుమన్యాన్ గ్రాహయితుం చ ఉద్ధవ ఏవ యోగ్యః, కథం భూత ఉద్ధవః, ఆత్మవతాం స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానవతాం మధ్యే, వరః ముఖ్యః ✿ ॥౩౦॥ ✿ ఏతదేవాహ ॥ నేతి ॥ ఉద్ధవః అణ్వపి మన్న్యూనః మత్తః న్యూనః - న భవతి, “నిరఞ్జనః పరమం సామ్యముపైతి,, జగద్వ్యాపారవర్జం “భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ,, మమ సాధర్మ్యమాగతాః,, ఇత్యాది శ్రుతిసూత్రస్మృత్యాది ప్రతిపన్నం భోగసామ్యం వివక్షితం । ముక్తో మయా సహ సమానభోగయోగ్య ఇత్యర్థః ॥ కుతః, యద్యస్మాత్ - గుణైః రజస్తమోమిశ్రసత్త్వైః, తత్కార్యశబ్దాదివిషయైః నార్దితః న పీడితః - అత ఏవ ప్రభుః స్వవశీకృతేన్ద్రియః, అనేన ముక్తిసాధనసమగ్రసంపత్తిః సూచితా, అతః ఆత్మవద్వరత్వాత్, మద్విషయం మద్విషయం జ్ఞానం, లోకం గ్రాహయన్, ఇహ మర్త్యలోకే, తిష్ఠతు ముక్తిపర్యన్తమితి శేషః ✿ ॥౩౧॥ ✿ ఉపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం ఇత్థం, త్రిలోకగురుణా, శబ్దయోనినా శాస్త్రప్రమాణగమ్యేన - భగవతా, సన్దిష్టః ఆజ్ఞప్తః - బదర్యాశ్రమమాసాద్య, సమాధినా జ్ఞానయోగేన - హరిం భగవన్తమీజే ఇష్టవాన్ ✿ ॥౩౨॥ ✿ విదుర ఇతి ॥ విదురః - క్రీడయా క్రీడార్థం, ఉపాత్తదేహస్య స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహస్య పరమాత్మనః శ్రీకృష్ణస్య, కర్మాణి శ్లాఘితాని చరిత్రాణి చ, ఉద్ధవాచ్ఛ్రుత్వా, తస్యైవ భగవతః, ధీరాణాం యోగినాం, ధైర్యవర్ధనం యోగవర్ధకం, విక్లబాత్మనాం అధీరచిత్తానాం, పశూనాం చ జ్ఞానినాం, దు

శ్శేన కాలేనా మోసువాఞ్ఛితం । సంహృత్య స్వకులం స్ఫీతం త్యక్ష్యన్దేహమచిన్తయత్ ॥ ౨౯ ॥ అస్మాల్లోకాదుపరతే మయి జ్ఞానం మదాశ్రయమ్ । అర్హత్యుద్ధవ ఏవాద్ధా సంప్రత్యాత్మవతాం వరః ॥ ౩౦ ॥ నోద్ధవోఽణ్వపి మన్న్యూనో యద్గుణైర్నార్దితః ప్రభుః । అతో మద్వయునం లోకం గ్రాహయన్నిహ తిష్ఠతు ॥ ౩౧ ॥ ఏవం త్రిలోకగురుణా సన్దిష్టః శబ్దయోనినా । బదర్యాశ్రమమాసాద్య హరిమీజే సమాధినా ॥ ౩౨ ॥ విదురోఽప్యుద్ధవాచ్ఛ్రుత్వా కృష్ణస్య పరమాత్మనః । క్రీడయోపాత్తదేహస్య కర్మాణి శ్లాఘితాని చ ॥ ౩౩ ॥ దేహన్యాసం చ తస్యైవ ధీరాణాం ధైర్యవర్ధనమ్ । అన్యేషాం దుష్కరతరం పశూనాం విక్లబాత్మనామ్ ॥ ౩౪ ॥ ఆత్మానం చ కురుశ్రేష్ఠ కృష్ణేన మనసేక్షితమ్ । ధ్యాయన్గతే భాగవతే రురోద ప్రేమవిహ్వలః ॥ ౩౫ ॥ కాళిన్ద్యాః కతిభిః సిద్ధోఽహోభిర్భరతర్షభ । ప్రాపద్యత స్వఃసరితం యత్ర మిత్రాసుతో మునిః ॥ ౩౬ ॥ * * * * * * * * *

* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే విదురోద్ధవసంవాదో నామ చతుర్థోఽధ్యాయః *

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ద్వారి ద్యునద్యా ఋషభః కురూణాం మైత్రేయమాసీనమగాధబోధమ్ । క్షత్తోపసృత్యాచ్యుత

ష్కరతరం, దేహన్యాసం చ దేహత్యాగప్రకారం చ ✿ హే కురుశ్రేష్ఠ రాజన్, కృష్ణేన భగవతా కర్త్రా, మనసా కరణేన - ఈక్షితం దృష్టం, ఆత్మానం స్వాత్మానం చ శ్రుత్వా భాగవతే ఉద్ధవే, గతే సతి, తమేవ కృష్ణమేవ, ధ్యాయన్ ప్రేమవిహ్వలః నిరతిశయభగవత్ప్రేమపరవశః - రురోద ✿ ॥౩౩॥ ✿ ॥౩౪॥ ✿ ॥౩౫॥ ✿ కాళిన్ద్యా ఇతి ॥ భరతర్షభ భాగవతశ్రేష్ఠ - విదురః - స్వయం సిద్ధః పరినిష్పన్నయోగనిష్ఠ ఏవ, కతిభిః - అహోభిః దినైః, కాళిన్ద్యాః యమునాయాః సకాశాత్ - స్వఃసరితం గఙ్గాం - ప్రాపద్యత ప్రాప్తః - యత్ర గఙ్గాతీరే - హరిద్వారే - మిత్రాసుతో మైత్రేయః - ఆస్తే తత్ప్రాపద్యతేత్యర్థః ✿ ॥౩౬॥ ✿ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే విదురోద్ధవసంవాదో నామ చతుర్థోఽధ్యాయః

ఏవం “కుత్ర క్షత్తుర్భగవతో మైత్రేయేణాస సఙ్గమః । కదా వా సహ సంవాద,, ఇత్యస్యోత్తరముక్తం - అథేతః ప్రభృతి తృతీయచతుర్థస్కన్ధాభ్యాం విదురమైత్రేయసంవాదం వివక్షిష్యం స్తావద్విదురస్య మైత్రేయోపసత్తిప్రకారం తత్ప్రష్టభగవల్లీలారూపమహదాదిసృష్టిప్రకారం చాహానేన పఞ్చమేనాధ్యాయేన ॥ తావద్యథావిధి క్షత్తుర్మైత్రేయోపసత్తిమాహ ద్వారీతి ॥ ద్యునద్యాః గఙ్గాయాః - ద్వారి ద్వారే ఆసీనం నిషణ్ణం - అగాధబోధం - అగాధః అపారః బోధః ఆత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం యస్య తం “శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ,, మిత్యాద్యుక్తాచార్యలక్షణలక్షితమిత్యర్థః - ఏవంభూతం మైత్రేయ - ముపసృత్య “సగురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిః,, రిత్యాద్యుక్తరీత్యా - ఉపసన్నః - ప్రాశ్రయః - క్షత్తా - పప్రచ్ఛ - కథంభూతః క్షత్తా - అచ్యుతభావః పరమాత్మభక్తిః - తేన శుద్ధః నిర్మలచిత్తః - అనేన “ప్రశాన్తచిత్తాయ శమాన్వితాయ,, త్యస్యార్థ ఉక్తః - సౌశీల్యగుణాభితృప్తః - సౌశీల్యం మహతో మన్దైస్సహ నీరన్ధ్రః సంశ్లేషస్వభావత్వం - మైత్రేయస్య - సౌశీ

ల్యగుణేనాభితృప్తం-సత్యార్జవదయాదానాహింసాదీనామప్యుపలక్షణం-తైరప్యభితృప్తః-ఏతేనాచార్యత్వపూర్తిరభిప్రేతా ❀॥౧॥❀ కింపృష్టవానిత్యపేక్షాయాంతావ "త్సౌరీత్యలోకా" నిత్యస్యార్థంసూచయన్-తత్ప్రశ్నమేవాహ॥ సుఖాయేత్యాదినా॥ లోకఃజనః సుఖాయసుఖార్థం-సుఖలిప్సయేత్యర్థః-కర్మాణికృష్యాదీనిలౌకికాని-శ్రౌతస్మార్తానిచ-కరోతి, తైః కర్మభిః,సుఖంవానిరతిశయసుఖంవా అన్యదుపారమంవా- అన్యస్యదుఃఖస్యోపారమం ఆత్యన్తికనివృత్తింవా-నవిన్దతనవిన్దతే-కింతు-తతఃతైఃకర్మభిః,భూయఃపునఃపునః-దుఃఖమేవ-విన్దేత, అత్ర-నిరతిశయసుఖప్రాప్త్యాత్యన్తికదుఃఖనివృత్త్యోశ్చ సాధనత్వేన-యద్యుక్తంకర్తవ్యం-తత్-నఃఅస్మభ్యం-భగవాన్ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానసంపన్నఃత్వం- వదేత్వదేత్యర్థః "తద్యథేహకర్మచితోలోకఃక్షీయతఏవమేవాముత్రపుణ్యచితోలోకఃక్షీయత" ఇత్యుక్తరీత్యా-కర్మణామాత్యన్తికదుఃఖనివృత్తిపూర్వకనిరతిశయసుఖప్రాప్తిసాధనత్వానుపపత్తిం పరీక్షమాణాయ-నిరతిశయసుఖసాధనవివిత్సావతేమహ్యముపదిశేత్యర్థః ❀॥౨॥❀ నివృత్తబాహ్యాభ్యన్తరకరణవ్యాపారస్యభగవత్ప్రవణైకచిత్తస్యమే-కింభవత్కృతప్రశ్నానాంప్రతివచనేనప్రయోజన-మిత్యాశఙ్కాంశమయంస్తస్యప్రతివచనౌత్సుక్యమావిష్కరోతి॥ జనస్యేతి॥ దైవాత్ పూర్వకర్మవశాత్-అధర్మశీలస్యఅధర్మనిరతస్య "పాపంప్రజ్ఞాంనాశయతిక్రియమాణంపునఃపునః। నష్టప్రజ్ఞఃపాపమేవనిత్యమారభతేజన" ఇతివచనాత్-అతఏవ-కృష్ణాద్విముఖస్యపరాఙ్ముఖస్య-అతఏవ-సుదుఃఖితస్యఅతిదుఃఖితస్య- జనస్యఅనుగ్రహాయ-భవ్యానిభద్రాణి-జనార్దనస్యవిష్ణో-ర్భూతానివిష్ణుభక్తాః-భవన్తఇత్యర్థః,ఇహమర్త్యలోకే చరన్తి - కృపాళూనాంభవతాంలోకానుజిఘృక్షయైవమర్త్యలోకేసంచరణమిత్యర్థః ❀॥౩॥❀ బుభుత్సితానిక్రమశఃపృచ్ఛతి॥ తదితి॥ హేసాధువర్య-

భావశుద్ధఃపప్రచ్ఛసౌశీల్యగుణాభితృప్తః॥౧॥ శ్రీవిదురఉవాచ॥ సుఖాయకర్మాణికరోతిలోకోనతైస్సుఖంవాన్యదుపారమంవా। విన్దేతభూయస్తతఏవదుఃఖంయదత్రయుక్తంభగవాన్వదేన్నః॥౨॥ జనస్యకృష్ణాద్విముఖస్యదైవాదధర్మశీలస్యసుదుఃఖితస్య। అనుగ్రహాయేహచరన్తినూనంభూతానిభవ్యానిజనార్దనస్య॥౩॥ తత్సాధువర్యాదిశవర్త్మశంనస్సంసాధితోభగవాన్యేనపుంసామ్। హృదిస్థితోయచ్ఛతిభావపూతేజ్ఞానంసతత్త్వాధిగమంపురాణమ్॥౪॥ కరోతికర్మాణికృతావతారోయాన్యాత్మతన్త్రోభగవాంస్త్ర్యధీశః। యథాససర్జాగ్రఇదంనిరీహస్సంస్థాప్యవృత్తింజగతోవిధత్తే॥౫॥ యథాపునస్స్వేఖఇదంనివేశ్యశేతేగుహాయాంసనివృత్తవృత్తిః। యోగేశ్వరాధీశ్వరఏకఏతదనుప్రవిష్టోబహుధాయథాసీత్॥౬॥ క్రీడన్విధత్తేద్విజగోసురాణాంక్షేమాయకర్మాణ్యవతారభేదైః। మనోనతృప్యత్యపిశృణ్వతాంనస్సుశ్లోకమౌళేశ్చరితామృతాని॥౭॥ యైస్తత్త్వభేదైరధిలోకనాథోలోకానలోకాన్సహలోకపాలాన్। అచీకౢపద్యత్రహిసర్వసత్త్వని

శంసుఖసంపాదకం తద్వర్త్మ ఉపాయం నః-ఆదిశకథయ-కథంభూతంవర్త్మ- యేనవర్త్మనా-ఆరాధితః-సఃభగవాన్-పుంసాం-భక్తిపూతేభక్తియోగేనపవిత్రితే-హృదిహృదయే-స్థితః-తత్త్వాధిగమం-తత్త్వమధిగమ్యతేయేనతత్తత్త్వావభాసకం-పురాణంఅనాదివేదప్రమాణకంజ్ఞానం-యచ్ఛతి-తద్వర్త్మాదిశేత్యర్థః ❀॥౪॥❀ కరోతీతి॥ త్ర్యధీశఃత్రిలోకేశః-భగవాన్-స్వతన్త్రఃఅకర్మవశ్యఏవ-కృతావతారఃబ్రహ్మాదిరూపేణకృతానుప్రవేశావతారః-యానికర్మాణి-కరోతి - అగ్రేసృష్టేఃపూర్వం-నిరీహఃనిర్వ్యాపారఏవ-స్వయ-మిదంవిశ్వం-యథాయేనప్రకారేణ-ససర్జ - యథాసంస్థాప్యసమ్యక్స్థితింరక్షాంకృత్వా,జగతఃవృత్తింజీవికాం,విధత్తేకరోతి-ఏతద్వర్ణయేత్యుపరితనేనాన్వయః, ఏవమగ్రేపి ❀॥౫॥❀ యథేతి॥ సభగవాన్- స్వశరీరభూతే-ఖేసూక్ష్మావస్థాకాశాదికారణభూతే "అక్షరంతమసిలీయతే" ఇత్యుక్తతమశ్శబ్దవాచ్యప్రకృతిద్రవ్యే- ఇదంకార్యంప్రపఞ్చంనివేశ్యసంహృత్య - నివృత్తవృత్తిఃనివృత్తజగద్వ్యాపారః-గుహాయాంపరమాకాశే-వైకుణ్ఠఇత్యర్థః- శేతేవసతి-హేయోగీశ్వరాధీశ్వర-యోగీశ్వరశ్రేష్ఠఏకః,స్వయం-ఏతచ్చిదచిదాత్మకంజగ-దనుప్రవిష్టఃస్వప్రశాసనాధీనంకుర్వన్-ధారకతయాస్థితఃబహుధాదేవమనుష్యాదిబహునామభాక్-యథా - ఆసీత్బభూవ ❀॥౬॥❀ యథావ-ద్విజగోసురాణాంబ్రాహ్మణగోదేవతానాం-క్షేమాయ-అవతారభేదైఃరామకృష్ణాద్యవతారభేదైః - భేదశబ్దోగౌణావేశశాక్త్యాద్యవతారాణాం ప్రదర్శనార్థః,స్వయంక్రీడన్నేవ - కర్మాణిదుష్కృద్వినాశసాధుపరిత్రాణాది రూపకర్మాణి-విధత్తేకరోతి। అన్యదపిప్రక్ష్యమాణః-అన్తరా-స్వస్యప్రతివచనశ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కరోత్యర్ధేన॥ మనఇతి॥ సుశ్లోకమౌళేః-సుష్ఠుశ్లోక్యన్తేకీర్త్యన్తఇతిసుశ్లోకాఃపవిత్రకీర్తిమన్తః- తేషాంమౌళిరివప్రధానః-తస్యభగవతః-చరితామృతాని అమృతతుల్యానిచరిత్రాణి-శృణ్వతామపి-నః మనః-నతృప్యతి ❀॥౭॥❀ పృచ్ఛతి॥ యైరితి॥ అధిలోకనాథఃలోకాధిపతిః-యై

స్తత్త్వభేదైః మహదాదిభిరిత్యర్థః - సహలోకపాలాన్ సహవిద్యమానాః లోకపాలాః యేషాం తాన్ - లోకాన్ - అలో
కాన్ లోకాలోకబహిర్భాగాన్-నరకాన్వా, అచీక్లృపత్ కల్పయామాస - తాన్వర్ణయేత్యర్థః - యత్ర యేషు లోకాదిషు-
సర్వాణి-యాని సత్త్వాని ప్రాణినః- తేషాం-నికాయాః సమూహాః- స్తేషాం-భేదం భిదా- అధికృతం కర్మానుగుణాధికారవాన్ ప్ర
తీతః ప్రతీయతే ॥౮॥ యేనేతి॥ ఉత అపి చ, ఆత్మయోనిః ఆత్మైవ యోనిః కారణం యస్య స ఆత్మయోనిః- కారణాన్తరశూన్య
ఇత్యర్థః - విశ్వస్రష్టా నారాయణః - ప్రజానాం వ్యష్టిభూతానాం- ఆత్మకర్మరూపాభిధానాం, ఆత్మా జ్ఞానేన్ద్రియగణః -
కర్మ కర్మేన్ద్రియగణః-రూపాణి దేవమనుష్యాదిరూపాణి - అభిధాః దేవో మనుష్య ఇత్యాద్యభిధాః - ఆసాం-భిదాం-యేన-
యేన ప్రకారేణ-వ్యధత్త అకరోత్ - కిం సాక్షాత్ పరంపరయా వే-త్యభిప్రాయః-ఏతత్పృష్టం-చకారా-దపృష్టమపి-నోఽస్మ
భ్యం హే విప్రవర్య వర్ణయ ॥౯॥ నను-బహుశ్రుతస్య తవ కిమనయా శుశ్రూషయేత్యత ఆహ ॥ పరావరేషామితి॥ హే
భగవన్ మైత్రేయ-పరైః త్రివర్ణికాః- అవరైః స్త్రీశూద్రాదయః- స్తేషాం-వ్రతాని-వ్యాసముఖాత్-అభీక్ష్ణం పునః పునః - మే మ
యా-శ్రుతాని-భగవత్కథామృతపూరాత్-వినా-క్షుల్లసుఖావహానాం అల్పసుఖసంపాదకానాం- తేషాం వ్రతానాం-శ్ర
వణేనేతి శేషః, అతృప్నుమః తృప్తా అభూమ-భగవత్కథామృతశ్రవణేన తు సంతృప్తా ఇత్యర్థః ॥౧౦॥ ఏతదేవాహ॥ కఇ
తి॥ వః యుష్మాకం-సత్రేషు-సూరిభిః విద్వద్భిః-ఈడ్యమానాత్ ప్రస్తూయమానాత్-తీర్థపదో భగవతః - అభిధానాత్ చరిత్రా
త్-కః శుశ్రూషమాణః పురుషః-తృప్నుయాత్ నహి పితృప్నుయాదిత్యర్థః-యః-తీర్థపాత్-పురుషస్య శృణ్వతః పుంసః-కర్ణనా
డీం-శ్రోత్రబిలం-యాతః గతః-కథాశ్రవణేన శ్రోత్రబిలద్వారేణ హృదయం ప్రవిష్టః-భవప్రదాం సంసృతిసంపాదికాం-గేహ
రతిం దేహాపత్యకళత్రాదిష్వాసక్తిం-ఛినత్తి-నహ్యేవం వ్రతానాం తాపత్రయాభిహతిసామర్థ్యమస్తీతి భావః ॥౧౧॥

కాయభేదాధికృతః ప్రతీతః॥౮॥ యేన ప్రజానాముత ఆత్మకర్మరూపాభిధానాం చ భిదాం వ్యధత్త। నారాయ
ణో విశ్వసృగాత్మయోనిరేతచ్చ నో వర్ణయ విప్రవర్య॥౯॥ పరావరేషాం భగవన్ వ్రతాని శ్రుతాని మే వ్యాసము
ఖాదభీక్ష్ణమ్। అతృప్నుమః క్షుల్లసుఖావహానాం తేషామృతే కృష్ణకథామృతౌఘాత్॥౧౦॥ కస్తృప్నుయాత్తీ
ర్థపదోఽభిధానాత్సత్రేషు వః సూరిభిరీడ్యమానాత్। యః కర్ణనాడీం పురుషస్య యాతో భవప్రదాం గేహర
తిం ఛినత్తి॥౧౧॥ మునిర్వివక్షుర్భగవద్గుణానాం సఖాపి తే భారతమాహ కృష్ణః। అస్మిన్నృణాం గ్రామ్యసు
ఖానువాదైర్మతిర్గృహీతా ను హరేః కథాయామ్॥౧౨॥ సా శ్రద్దధానస్య వివర్ధమానా విరక్తిమన్యత్ర కరో
తి పుంసః। హరేః పదానుస్మృతినిర్వృతస్య సమస్తదుఃఖాప్యయమాశు ధత్తే॥౧౩॥ తాన్ శోచ్యశోచ్యానవిదో
ఽనుశోచే హరేః కథాయాం విముఖానఘేన। క్షిణోతి దేవోఽనిమిషస్తు యేషామాయుర్వృథావాదగతిస్మృ

నను భగవత్కథాయా ఏవ తాపత్రయాత్మకసంసృతివిచ్ఛేదకత్వే-సైవ ప్రాధాన్యేన భగవతా బాదరాయణేన మహాభారతే
కిమితి నానువర్ణితా-కిమితి వా ప్రాయశో వ్రతాన్యేవ వర్ణితాని-త్యాశఙ్క్య - న్యాయోపోహవాదన్యాయేన - శ్రీమహాభారత
స్యాపి భగవద్గుణానువర్ణనే తాత్పర్యమిత్యాహ ॥ మునిరితి॥ తే-సఖా మునిః కృష్ణః కృష్ణద్వైపాయనః-భగవద్గుణానాం వివ
క్షుః భగవద్గుణాన్ వక్తుమిచ్ఛుః- భారత-మాహ-యస్మిన్ భారతే-గ్రామ్యసుఖానువాదైః ద్వారభూతైః-అనుపశ్చా-ద్ధరేః క
థాయాం నృణాం మతిః-గృహీతా అవతారితేత్యర్థః - శాఖాచన్ద్రన్యాయేన భగవత్కథాయాం బుద్ధ్యవతారార్థం భారతే
గ్రామ్యసుఖానువాదః కృతః-న హి తావతా తత్రైవ తత్తాత్పర్యమితి వక్తుం యుక్తమ్॥ తదుక్తమితిహాససముచ్చయే॥ కామి
నో వర్ణయన్ కామాన్ లోభం లుబ్ధస్య వర్ణయన్॥ నరః కిం ఫలమాప్నోతి కూపేఽన్ధమివ పాతయన్॥ లోకచిత్తావతారార్థం వ
ర్ణయిత్వా తు తేన తౌ॥ ఇతిహాసైః పవిత్రార్థైః పునరత్రైవ సన్నితౌ॥ అన్యథా ఘోరసంసారబన్ధహేతూ జనస్య తౌ॥ వర్ణయే
త్స కథం విద్వాన్మహాకారుణికో మునిరితి॥ అతో భారతాభిప్రాయోఽదురవగమ ఇత్యర్థః ॥౧౨॥ భగవత్కథాయాం మతి
ప్రవేశస్య ఫలమాహ ॥ సేతి॥ సా కథా హరికథా - అహరహః శ్రవణేన-వృద్ధిం ప్రాప్తా సతీ శ్రద్ధధానస్య కథాశ్రవణే శ్ర
ద్ధాం కుర్వతః పుంసః- అన్యత్ర శబ్దాదౌ విరక్తిం కరోతి-తతః కిమత ఆహ-హరేః భగవతః-పాదయోః అనుస్మృత్యా అనుధ్యా
నేన-నిర్వృతస్య సుఖితస్య-సమస్తదుఃఖానామప్యయం నాశం విధత్తే - సా హరికథేతి శేషః-హరికథైవ స్వస్యాం శ్రద్ధధాన
స్య శుశ్రూషోః శబ్దాదివిషయేషు విరక్తిం భగవత్పాదారవిన్దభక్తిం చ జనయతి - తాపత్రయాభిహతిం చ విధత్తే ॥౧౩॥ అ
త ఏవం విధప్రభావవత్యాం హరికథాయాం యే విముఖాస్తాన్ శోచతి ॥ తానితి॥ శోచ్యశోచ్యాన్ శోచ్యానామపి శోచ్యాన్-అ
త్యన్తశోచ్యానిత్యర్థః, కుతః, అవిదః అజ్ఞాన్, తాన్ శోచే, తేకే, హరేః, కథాయాం ఉక్తగుణశాలిన్యాం, అఘేన పాపేన,

యే, విముఖాః పరాఙ్ముఖాః, అత ఏవ, యేషాం హరికథావిముఖానాం, ఆయుః, అనిమిషో దేవో రవిః, క్షిణోతి క్షపయతి, కిమిద ముచ్యతే, యతః కథాశ్శృణ్వతోఽప్యాయుః క్షిణోతీత్యాశఙ్క్యాంశమయన్ విముఖాన్విశినష్టి॥ వృథావాదగతిస్మృతీనామితి ॥ వాదో వాగ్వ్యాపారః-గతిర్దేహవ్యాపారః, స్మృతిర్మనోవ్యాపారః-వృథావ్యర్థాః వాదగతిస్మృతయో యేషాం- తేషాం- భగవతః కథాశ్శృణ్వతస్తు-వాదగతిస్మృతయస్సఫలా ఇత్యర్థః-ఆయుఃక్షపణం తు తుల్యమేవ ॥౧౪॥ ప్రశ్నముపసంహరతిద్వాభ్యామ్ ॥తదితి॥ తత్తస్మాత్-హరికథాయా ఏవ సమస్తదుఃఖవ్యయకరత్వాద్ధేతోః- హే కౌషారవ-మైత్రేయ శర్మదాతుం సుఖప్రదస్య-పవిత్రకీర్తే-రస్య హరేః కథామేవ-కథాసు-సారం సారభూతాం - ఉద్ధృత్య, పుష్పేభ్యో మధుకరో మధ్వివ, నః-శివాయ హే ఆర్తబన్ధో తాపత్రయాభిపీడితానాం సుఖకర-కీర్తయ కథయ ॥౧౫॥ భగవత్కథాస్వపి ప్రాధాన్యేన శ్రీకృష్ణకథైవ కథనీయేత్యాహ॥ సఇతి॥ యో భగవాన్-విశ్వస్య-జన్మస్థితిసంయమార్థే సృష్టిస్థితిసంహారార్థం, ప్రగృహీతశక్తిం-ప్రగృహీతా ఉపాత్తా-శక్తిః బ్రహ్మాదిరూపా శక్తిః-యేన సః-శక్తితన్వంశవిభూతిశరీరాదయశ్శబ్దాః పర్యాయాః- పాలనాధికృతస్వావతారరూపవిష్ణుగతపాలనానుకూలసామర్థ్యస్య స్వశక్తిత్వం బోధ్యం॥ య-ఏవంభూత-స్స ఏవేశ్వరః- కృతావతారః అతిపూరుషాణి-అతిమానుషాణి-దివ్యాని-కర్మాణి, చకార, తాని, మహ్యం-కీర్తయ కథయ ॥౧౬॥ ఏవం క్షత్త్రా పృష్టో మైత్రేయ ఆహేత్యాహ వైయ్యాసకిరేకేన॥ ఏవమితి॥ భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానసంపన్నః-సః - కుషారవసుతో మైత్రేయః-ఏవం క్షత్త్రా విదురేణ పుంసాం-నిశ్శ్రేయసార్థాయ మోక్షోదయాయ-స్వస్య తు సంసిద్ధత్వాన్నస్వనిశ్శ్రేయసార్థాయేత్యర్థః, ఏవమాపృష్టః, తం క్షత్తారం-బహుమానయన్ సమ్మానయన్-ఉవాచ ॥౧౭॥ పుంసాం నిశ్శ్రేయసాయేత్యనేనసూచితమేవ క్షత్తుశ్లోకానుగ్రహకారిత్వమావిష్కుర్వంస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి మైత్రేయః ॥సాధ్వితి॥ హే సాధో విదు

తీనామ్॥౧౪॥ తదస్య కౌషారవ శర్మదాతుర్హరేః కథామేవ కథాసు సారమ్। ఉద్ధృత్య పుష్పేభ్య ఇవార్తబన్ధో శివాయ నః కీర్తయ తీర్థకీర్తేః॥౧౫॥ స విశ్వజన్మస్థితిసంయమార్థే కృతావతారః ప్రగృహీతశక్తిః। చకార కర్మాణ్యతిపూరుషాణి యానీశ్వరః కీర్తయ తాని మహ్యమ్ ॥౧౬॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ స ఏవం భగవాన్ పృష్టః క్షత్త్రా కౌషారవిర్మునిః। పుంసాం నిశ్శ్రేయసార్థాయ తమాహ బహుమానయన్ ॥౧౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ సాధు పృష్టం త్వయా సాధో లోకాన్ సాధ్వనుగృహ్ణతా। కీర్తిం వితన్వతా లోక ఆత్మనోఽధోక్షజాత్మనః॥౧౮॥ నైతచ్చిత్రం త్వయి క్షత్తర్బాదరాయణవీర్యజే। గృహీతోఽనన్యభావేన యత్త్వయా హరిరీశ్వరః॥౧౯॥ మాణ్డవ్యశాపాద్భగవాన్ ప్రజాసంయమనో యమః। భ్రాతుః క్షేత్రే భుజిష్యాయాం జాతస్సత్యవతీసుతాత్ ॥౨౦॥ భవాన్ భగవతో నిత్యం సమ్మతస్సానుగస్య హి। యజ్ఞానాదేశాయ చ మామాదిశద్భగవాన్వ్రజన్ ॥౨౧॥ అథ తే భగవల్లీలా

న్, త్వయా-సాధు సమ్యక్-పృష్టం-త్వయా కథంభూతేన-లోకాన్-సాధు అనుగృహ్ణతా-అధోఽక్షజాత్మనః - అధోక్షజ ఆత్మా యస్య తస్యాత్మనః స్వస్య-అధోక్షజచిత్తస్య స్వస్యేతి వా-కీర్తిం-లోకే-వితన్వతా విస్తారయతా ॥౧౮॥ హరికథాప్రశ్నస్త్వయి న చిత్రమిత్యాహ॥ నైతదితి॥ హే క్షత్తః-బాదరాయణవీర్యజే వ్యాసవీర్యసంభూతే-త్వయి-ఇదం హేతుగర్భవిశేషణం-ఏతత్-హరికథాప్రశ్న ఇత్యేతత్-న చిత్రం-న కేవలం బాదరాయణవీర్యజత్వమాత్రమేవ-కింతు - యద్యస్మాత్-అనన్యభావేన ఏకాన్తభావేన-ఈశ్వరో హరి-స్త్వయా గృహీతః ॥౧౯॥ బాదరాయణవీర్యజత్వం చ స్పష్టయతి॥ మాణ్డవ్యశాపాదితి॥ ప్రజానాం అభాగవతానాం ప్రజానాం, సంయమః దణ్డయితా, యమః, వైవస్వతః, మాణ్డవ్యస్య మునేః, శాపాత్, భ్రాతుః సత్యవతీసుతభ్రాతుః విచిత్రవీర్యస్య, క్షేత్రే క్షేత్రత్వేన పరిగృహీతాయాం, భుజిష్యాయాం దాస్యాం, సత్యవతీసుతాత్ బాదరాయణాత్-జాతః ఉత్పన్నః, య ఏవ త్వం జాతోఽసీత్యర్థః ॥ కించ, భవానితి॥ సానుగస్య సభాగవతస్య, భగవతః శ్రీకృష్ణస్య, భవాన్, నిత్యం, [illegible] జ్ఞానాదేశాయ జ్ఞానోపదేశాయ, మాం, భగవాన్, వ్రజన్ భువం త్యజన్, ఆదిశత్ ఆదిష్టవాన్, సమీపే అసన్తమపి భవన్తం స్మృత్వా జ్ఞానోపదేశార్థం మామాజ్ఞప్తవాన్, ఏతేన భగవన్నిరతిశయప్రీతివిషయత్వమవగమ్యతే, ‘‘ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ’’మితిస్మరణాత్ ॥౨౦॥౨౧॥ అతో నిరతిశయప్రీతివిషయాయ తే యథాప్రశ్నం వర్ణయామీతి ప్రతిజానీతే॥ అథేతి॥ అథ నను, భగవల్లీలాః [illegible] సంబద్ధాః, కథంభూతాః, యోగమాయోపబృంహితాః, యుజ్యత ఇతి యోగ, స్స చాసౌ మాయా చ ఆశ్చర్యశక్తిః, తయా, ఉపబృంహితాః భగవన్నియామ్యాశ్చర్యశక్త్యుపకల్పితాః, అన్తస్సంహారః, అర్థో మోక్షః, విశ్వస్య స్థిత్యాదయో యాసాం తాః, ఏవంభూతాః, లీలాః, యద్వా, అర్థశబ్దస్స్వరూపపరః, వస్తున్యర్థశబ్దప్రయోగాత్, అన్తశబ్దేన సంహారో మోక్షశ్చ వివక్షితః ‘‘యు

ష్ప్రియుస్త్వభిసంవిశన్తీ,, తిశ్రుతేః, విశ్వస్యస్థిత్యాదయోఽర్థాః స్వరూపం యాసాం తాః, లీలాః క్రీడాచేష్టాః, అనుపూర్వశః క్రమశ్శానుసారేణ, వర్ణయామి కథయామీత్యర్థః॥ యద్వా॥ సృష్టిలీలాదిక్రమేణేత్యర్థః ॥౨౨॥ ప్రథమం సృష్టిలీలాం వర్ణయితుం సృష్టేః పూర్వం కారణత్వేనావస్థితవస్తుస్వరూపమాహ త్రయేణ ॥ భగవానితి॥ ఇదం, పరిదృశ్యమాననామరూపవిభాగార్హస్థూలచిదచిదాత్మకం జగత్-అగ్రే సృష్టేః-పూర్వకాలే-ఆత్మనాం జీవానాం, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః-విభుః స్వామీ-ఏకః అవిభక్తనామరూపసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకః-భగవానేవాసీదిత్యర్థః-స ఏవ భగవాన్, నాత్మేచ్ఛానుగతావాత్మనః స్వస్య, ఇచ్ఛానుగతౌ-ఆత్మనః స్వస్య, ఇచ్ఛా, సృష్ట్యుపయోగిసంకల్పస్తస్యా అనుగతౌ ఉన్మేషే సతి-నానామత్యుపలక్షితః దేవాదినానానామరూపవిషయబుద్ధిబోధ్యః, పూర్వస్మిన్కల్పే, ఆసీత్, కుతః, ఆత్మా ఆత్మపర్యన్తత్వాన్నామరూపవిషయమతీనామిత్యభిప్రాయః-ఏక ఏవ భగవాన్కదాచిద్విభక్తనామరూపచిదచిచ్ఛరీరకః కార్యావస్థో నానా-స ఏవ-కదాచిన్నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకః పరమాత్మా కారణావస్థ ఇత్యర్థః। యద్వా అనానామత్యుపలక్షిత ఇతి ఛేదః-ఆత్మేచ్ఛానుగతౌ సంహారవిషయాత్మీయసంకల్పోన్మేషే సతి, అనానామత్యుపలక్షితః దేవాదినామరూపవిషయబుద్ధ్యనుపలక్షితః-కుతః ఆత్మా, దేవాదినామరూపభాక్త్వం తదభావశ్చాత్మన ఏవేత్యర్థః-నచైవం వికారిత్వప్రసఙ్గః-సద్వారకత్వాన్నామరూపసంస్పర్శస్యేత్యభిప్రాయాత్, అత్రేదంశబ్దేన స్థూలచిదచిచ్ఛరీరకః పరమాత్మైవోచ్యతే-తస్యైవ స్థూలావస్థాప్రహాణేన సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకతయాఽవస్థితస్య కారణత్వముచ్యతే-న చ చిదచిచ్ఛరీరకత్వస్యాత్రాప్రతీతేరేక ఏవేత్యనేన సజాతీయవిజాతీయస్వగతభేదశూన్యం బ్రహ్మైవ జగత్కారణమిత్యుచ్యత ఇతి భ్రమితవ్యం, అగ్ర ఇతి కాలస్య నిర్దేశాద్విజాతీయభేదస్య, ఆత్మనామాత్మేతి వ్యతిరేకనిర్దేశేన సజాతీయభేదస్య భగవానిత్యనేన కారణత్వోపయికసార్వజ్ఞ్య సర్వశక్తిత్వసత్యసంకల్పత్వాదిస్వగతభేదస్య చాత్రైవ ప్రతిపన్నత్వాత్-తర్హ్యేక ఇత్యనేన కిముచ్యత ఇతి చేత్-ఉచ్యతే॥ మహదాదిసృష్టిక్రమేణవక్ష్య

యోగమాయోపబృంహితాః। విశ్వస్థిత్యుద్భవాన్తార్థా వర్ణయామ్యనుపూర్వశః ॥౨౨॥ భగవానేక ఆసేదమగ్ర ఆత్మాఽఽత్మనాం విభుః। ఆత్మేచ్ఛానుగతావాత్మా నానామత్యుపలక్షణః॥౨౩॥ స వా ఏష తదా ద్రష్టా నాపశ్యద్దృశ్యమేకరాట్। మేనేఽసన్తమివాత్మానం సుప్తశక్తిరసుప్తదృక్॥౨౪॥ సా వా ఏతస్య సంద్రష్టుః శక్తిః సదసదాత్మికా। మాయా నామ మహాభాగ యయేదం నిర్మమే విభుః॥ ౨౫ ॥ కాలవృత్త్యా తు మాయాయాం గుణ

మాణనామాత్వప్రతీతిసంబన్ధిత్వాద్యైకత్వమేక ఇత్యనేనోచ్యతే, ఇతి నామరూపవిభాగాభావాభిప్రాయః॥ బన్ధనోహ్యేక ఇతి వ్యపదేశః॥౨౩॥ *తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీత్తన్నామరూపాభ్యాం వ్యాక్రియత*, ఇతి శ్రుతేః,, ప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్య సార్వజ్ఞ్యాదికల్యాణగుణాకరస్యైవ కారణత్వం ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్ ॥ స ఇతి॥ స వా ఏష సోఽయం భగవాన్ తదా ప్రళయదశాయాం-ద్రష్టా సర్వజ్ఞః, తత్ర హేతుః అసుప్తదృక్ అసంకుచితజ్ఞానః తత్కుతః-ఏకరాట్ ఏకరూపప్రకాశః నతు జీవవత్కర్మాయత్తకాదాచిత్కసంకోచవికాసభాజ్జ్ఞానసంపన్నః-సుప్తశక్తిః సూక్ష్మావస్థచిదచిదాఖ్యస్వశక్తిః, తన్వాదిపర్యాయశ్శక్తిశబ్ద ఇత్యుక్తం-దృశ్యం కార్యం-నాపశ్యత్। కింతు అసన్తం వ్యవహారార్హనామరూపరహితమివాత్మానం-మేనే అనుమత- ఇవశబ్దేన తస్య సూక్ష్మదర్శిత్వాత్స్వశరీరభూతసూక్ష్మావస్థచిదచిద్విషయజ్ఞానసంపత్తిస్సూచ్యతే-అనేన సార్వజ్ఞ్యాదిగుణసంపత్తిః-నామరూపవిభాగాభావ-శ్చోక్తః ॥౨౪॥ అథ చిదచిచ్ఛరీరకత్వమాహ ॥ సేతి॥ సద్ద్రష్టుః సత్తాద్రష్టుః, సత్తాయోగిసకలపదార్థంద్రష్టుః, శక్తిః అపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతమాయానామప్రకృతిః-సదసదాత్మికా, చేతనాచేతనాత్మికా, *భూమిరాపోఽనలో వాయుః,, అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి*, తి చేతనయోరుభయోరపి పరస్పరవిలక్షణప్రకృతిత్వాభిధానాత్-యయా సదసదాత్మికయా ప్రకృత్యా, ఇదం కార్యావస్థచేతనాచేతనాత్మకం జగత్-స్వయం విభుః జగద్గతదోషాసంస్పృష్టః- నిర్మమే సృష్టవాన్-సైషా మాయా-విభోశ్శరీరత్వేన సూక్ష్మావస్థయా ఆసీదిత్యర్థః, భగవానేక ఏవేదమగ్ర ఆసీ,, దిత్యనేన-సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టస్యోపాదానత్వం, యయేదం నిర్మమే విభు,, రిత్యనేన కేవలనిష్కృష్టస్వరూపస్య నిమిత్తత్వం చాభిహితమ్॥౨౫॥ అథ మహదాదిక్రమేణ సృష్టిం వక్తుం స్వశరీరభూతజీవానుప్రవేశేనాహితసృష్టిసామర్థ్యాయా ఏవ ప్రకృతేర్మహదాదిరూపేణ పరిణామో న తు కేవలాయా ఇత్యాహ ॥ కాలవృత్త్యామితి॥ కాలవృత్త్యాం కాలానుగుణవృత్తిమత్యాం- అత ఏవ-గుణమయ్యాం సామ్యాపన్నసత్త్వాదిగుణప్రచురాయాం-మాయాయాం - ఆత్మభూతేన స్వశరీరభూతేన-పురుషేణ జీవేన-వీర్యం సృష్టిసామర్థ్యం-స్వయం వీర్యవాన్ అవికృత ఏవ-ఆదత్త సంపాదితవాన్

మాయాభిమానీస్వాత్మ జీవానుప్రవేశేనమాయాసృష్ట్యున్ముఖామకరోదిత్యర్థః ✽॥ ౨౬ ॥✽ మహతస్సృష్టిమాహ॥ తతఇతి॥ తతః-ఆహితవీర్యాత్-కాలచోదితాత్ కాలప్రేరితాత్-అవ్యక్తాత్ స్వాత్మకాదవ్యక్తాత్ -స్వయమేవ-విజ్ఞానాత్మా,, విజ్ఞానం యజ్ఞంతనుత,, ఇత్యుక్తరీత్యాజీవాన్తరాత్మా-ఆత్మదేహస్థంస్వశరీరభూతప్రకృతిగతం-విశ్వం కార్యజాతం-వ్యఞ్జన్ ప్రకాశయన్-ప్రకాశయితుమిత్యర్థపర్యవసానంబోధ్యం - తమోనుదః తమశ్శబ్దవాచ్యసూక్ష్మావస్థప్రకృతిప్రేరకోభగవాన్-మహత్తత్త్వమభవదిత్యర్థః-ప్రకృతిపురుషశరీరకోభగవానేవమహచ్ఛరీరకోఽభూదిత్యర్థః ✽॥ ౨౭ ॥✽ మహతోహంకారస్యసృష్టిమాహద్వాభ్యామ్ ॥ సోపీతి॥ సోపిసమహానపి-అంశగుణకాలాత్మా, అంశోజీవః,, అంశోనానావ్యపదేశాత్,, మమైవాంశోజీవలోక,, ఇతిప్రయోగాత్, గుణాస్సత్త్వాదయః-కాలశ్చ-తైరుపలక్షితః ఆత్మాస్వరూపంయస్యసః-కాలవశ్యోగుణమయోజీవగర్భశ్చేత్యర్థః- భగవద్దృష్టిగోచరః భగవతోదృష్టిస్సంకల్పరూపంజ్ఞానం - తస్య గోచరః విషయః-ఆత్మాపరమాత్మాత్మకః-సోప-ఆత్మేతిసామానాధికరణ్యంశరీరాత్మభావనిబన్ధనం - ఏవంభూతోమహాన్-అస్యవిశ్వస్య, సిసృక్షయా-అహంకారాదీన్స్రష్టుమిచ్ఛయా, ఆత్మానంస్వాత్మానం-వ్యకరోత్ వికృతమకరోత్ ✽॥ ౨౮ ॥✽ మహత్తత్త్వాదితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణాన్మహత్తత్త్వాత్ అహంతత్త్వమహంకారః అజాయత-ఉత్పన్నోఽభూత్ కథంభూతః-కార్యకారణకర్త్రాత్మా-కార్యంశరీరం-కారణమిన్ద్రియం-తయోః కర్త్రాత్మాకర్తృరూపః, కారణరూపఇత్యర్థః తద్వివృణోతి-భూతేన్ద్రియమనోభవః, భూతేన్ద్రియమనసాంభవః । భవత్యస్మాదితిభవః,, భూతేన్ద్రియమనోమయ,, ఇత్యస్మిన్పాఠే-భూతేన్ద్రియాదిరూపేణపరిణామస్వభావప్రచురః ✽॥ ౨౯ ॥✽ అహంకారంవిభజతే॥ వైకారికఇతి॥ వైకారికః సాత్త్వికాహంకారః-తైజసోరాజసాహంకారః- తామసస్తామసాహంకార-స్తస్యైవభూతాదిరితినామాన్తర

మయ్యానుధోఽక్షజః। పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ ॥ ౨౬ ॥ తతోఽభవన్మహత్తత్త్వమ
వ్యక్తాత్కాలచోదితాత్ । విజ్ఞానాత్మాఽఽత్మదేహస్థంవిశ్వంవ్యఞ్జంస్తమోనుదః ॥ ౨౭ ॥ సోఽప్యంశగుణ
కాలాత్మా భగవద్దృష్టిగోచరః । ఆత్మానంవ్యకరోదాత్మావిశ్వస్యాస్యసిసృక్షయా ॥ ౨౮ ॥ మహత్తత్త్వా
ద్వికుర్వాణాదహంతత్త్వమజాయత । కార్యకారణకర్త్రాత్మాభూతేన్ద్రియ✽మనోభవః ॥ ౨౯ ॥ వైకా
రికస్తైజసశ్చతామసశ్చేత్యహంత్రిధా । అహంతత్త్వాద్వికుర్వాణాన్మనోవైకారికాదభూత్ ॥ ౩౦ ॥ వై
కారికాశ్చయేదేవాఅర్థాభివ్యఞ్జనంయతః । తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవజ్ఞానకర్మమయానిచ ॥ ౩౧ ॥ తామసో
భూతసూక్ష్మాదిర్యతస్ఖంలిఙ్గమాత్మనః । కాలమాయాంశయోగేనభగవద్వీక్షితంనభః ॥ ౩౨ ॥ నభసో
నుసృతంస్పర్శంవికుర్వన్నిర్మమేఽనిలమ్ । అనిలోపివికుర్వాణోనభసోరుబలాన్వితః॥ ససర్జరూపతన్మాత్రం

రం । వైకారికాహంకారకార్యమాహ॥ అహంతత్త్వాదితి॥ వికుర్వాణాద్విక్రియమాణా- ద్వైకారికాత్సాత్త్వికాదహంతత్త్వా-దహంకారాత్-మనోఽభూత్ -ఉదభూత్ యేదేవాః-దిగాదిదేవాధిష్ఠేయానీన్ద్రియాణీత్యర్థః-నతుదిగాదిదేవాః-తేషాంచతుర్ముఖస్రక్ష్యమాణతయాఽణ్డోత్పత్తేః పూర్వముత్పత్త్యసంభవా -దతోదేవశబ్దేనతదధిష్ఠేయానీన్ద్రియాణ్యేవవివక్షితాని, యేదేవాస్తేఽపివైకారికాస్సాత్త్వికాహంకారకార్యభూతాఇత్యర్థః ✽॥ ౩౦ ॥✽ కథంభూతాదేవాః-యతః దేవేభ్యః - అర్థాభివ్యఞ్జనం - శబ్దస్పర్శరూపరసాదీనామర్థానామభివ్యఞ్జనముపలమ్భోభవతి, ఏవంభూతాదేవా వైకారికాఅభూవన్నిత్యర్థః- జ్ఞానకర్మమయాని, జ్ఞానేన్ద్రియాణికర్మేన్ద్రియాణిచ, ఇన్ద్రియాణితైజసాన్యేవ తైజసాహంకారసహకృతసాత్త్వికాహంకారకార్యాణ్యేవేత్యర్థః-తైజసస్యవైకారికతామసయోరనుగ్రాహకత్వేనపృథక్కార్యాభావాత్-అనుగ్రాహకతైవహితైజసస్యకార్యతా ✽॥ ౩౧ ॥✽ అథతామసాహంకారకార్యమాహ॥ తామసఇతి॥ తామసః, భూతసూక్ష్మాదిః, భూతానాంఆకాశాదీనాంతత్సూక్ష్మాణాంశబ్దాదీనాంచఆదిః కారణం-ఏతదేవోపపాదయతి॥ యతఇతి॥ యతః భూతాదేస్సకాశాత్-ఆత్మనోబ్రహ్మణో-యల్లిఙ్గంప్రమాపకంశబ్దస్స, తతోలిఙ్గాత్ తతం, ఖమాకాశం చాభూదిత్యర్థః-బ్రహ్మణశ్శబ్దైకప్రమాణకత్వం శాస్త్రయోనిత్వాధికరణసిద్ధం ॥ నభః కార్యమాహ॥ కాలేత్యాది-మాయాః, సత్త్వాదిగుణాః,, సోప్యంశగుణకాలాత్మే,, తిపూర్వముక్తత్వాత్-అంశోజీవః - కాలాదియోగేన - హేత్వర్థేతృతీయా, కాలాదియోగేనహేతునా, భగవద్వీక్షితంభగవత్సంకల్పరూపజ్ఞానవిషయం, నభోఽభూత్ ✽॥ ౩౨ ॥✽ ఏవంభూతాన్నభసోఽనుసృతం ఉద్భూతం - స్పర్శంస్పర్శతన్మాత్రం - వికుర్వత్ విక్రియమాణంసత్ - అనిలం - నిర్మమేఅసృజత్-స్పర్శా

---

౨౯ శ్లో॥ ✽ పా॥ మనోమయః॥

దుత్పన్నోఽనిలో వాయురపి-వికుర్వాణః- నభసా నభోగుణేన శబ్దేన, సహితః-స్వయం చోరుబలాన్వితః అధికబలయుక్తః-బలమితి ప్రాణనౌజస్సహసామప్యుపలక్షణం, రూపతన్మాత్రం ససర్జ, రూపతన్మాత్రం చ, లోకస్యాలోచనం ప్రకాశకం జ్యోతిస్తేజః - ససర్జ ॥ ౩౩ ॥ తచ్చ జ్యోతిరనిలేనాన్వితం స్పర్శగుణేనాన్వితం, అనిలేతి నభసోఽప్యుపలక్షణం-ఏవమగ్రేఽపి-శబ్దస్పర్శాభ్యాం స్వకారణభూతగుణాభ్యాం, స్వగుణేన రూపేణ చాన్వితం- జ్యోతిర్భగవత్సంకల్పవిషయం సత్, కాలమాయాంశయోగతో హేతోః-రసమయం రసగుణకం - అమ్భః జలం - అథ త్త అసృజత్-భగవదీక్షణకాలమాయాంశయోగా సర్వత్రాన్వేతవ్యౌ, రసమయమమ్భస్ససర్జేత్యనేన-ప్రథమం రసతన్మాత్రం- తతోఽమ్భ ఇతి క్రమో వేదితవ్యః ॥ ౩౪ ॥ తచ్చామ్భః, జ్యోతిషా జ్యోతిస్స్పర్శశబ్దైః, అనుసంసృష్టం అనుసంహితం బ్రహ్మసంకల్పవిషయం, కాలాదియోగతో హేతోః, గన్ధగుణాం మహీం, ఆధాత్-ప్రథమం గన్ధం, తతో మహీం చాధాత్ అసృజత్ ॥ ౩౫ ॥ హే భవ్య విదుర, నభఆదీనాం భూతానాం-మధ్యే, యద్యత్పరాత్పరం చోత్తరోత్తరం భూతం-తత్తత్, పరానుసంసర్గాత్ కారణద్రవ్యగుణానువృత్త్యా, యథాసంఖ్యం-గుణాన్విదుః - ప్రథమస్యైకో గుణః, ద్వితీయస్య భూతస్య ద్వౌ-తృతీయస్య త్రయః, చతుర్థస్య చత్వారః, పఞ్చమస్య పఞ్చ గుణా, ఇత్యేవం విదుః ॥ ౩౬ ॥ అథైతాని మహదాదిపృథివ్యన్తాని తత్త్వాని, పరస్పరపఞ్చీకరణరూపసంమేళనాభావాద్బ్రహ్మాణ్డరచనాయామసమర్థానీశ్వరం తుష్టువురిత్యాహ ॥ ఏత ఇతి ॥ నను "భగవద్దృష్టిగోచరః" భగవద్వీక్షితం నభః "పరవీక్షితం" బ్రహ్మవీక్షిత మిత్యేషాం తత్త్వానాం భగవత్సంకల్పరూపజ్ఞానవిషయతోక్త్యా సృష్టిసామర్థ్యావగమాత్పునస్స్తుతిప్రీతపరమేశ్వరానుప్రవేశకృతసామర్థ్యోక్తిర్విరుధ్యతే -నచాన్య ఏవ వక్ష్యమాణోఽనుప్రవేశ ఇతి వక్తుం శక్యం - విభోరీశ్వరస్యాజ్ఞానేనైవ వా సుప్రవేశస్యానాచ్యత్వాత్ - తావతైవ తేషాం శరీరత్వోపపత్తేః ఆధేయత్వవిధేయత్వశేషత్వానాం శరీరత్వనిర్వాహకత్వాత్, "యస్య చేతనస్య యద్ద్రవ్యమాధేయం విధేయం శేషం చ తత్త

జ్యోతిర్లోకస్యాలోచనమ్ ॥ ౩౩ ॥ అనిలేనాన్వితం జ్యోతిర్వికుర్వత్పరవీక్షితమ్ । ఆధత్తాఽమ్భో రసమయం కాలమాయాంశయోగతః ॥ ౩౪ ॥ జ్యోతిషాఽమ్భోఽనుసంసృష్టం వికుర్వద్బ్రహ్మవీక్షితమ్ । మహీం గన్ధగుణామాధాత్కాలమాయాంశయోగతః ॥ ౩౫ ॥ భూతానాం నభఆదీనాం యద్యద్భవ్య పరాత్పరమ్ । తేషాం పరానుసంసర్గాద్యథాసంఖ్యం గుణాన్విదుః ॥ ౩౬ ॥ ఏతే దేవాః కలా విష్ణోః కాలమాయాంశలిఙ్గినః । నానాత్వాత్స్వక్రియానీశాః ప్రోచుః ప్రాఞ్జలయో విభుమ్ ॥ ౩౭ ॥ దేవా ఊచుః ॥ నమామ తే దేవ పదారవిన్దం ప్రపన్నతాపో

స్యశరీరమితి హి శరీరలక్షణం ॥ మైవం ॥ పూర్వం మహదాదీనాం స్వస్వకార్యోత్పాదనసామర్థ్యే ఏవ హి ఈశ్వరానుప్రవేశస్యోక్తత్వేఽప్యభిస్సర్వైస్సంహత్యాణ్డోత్పాదనసామర్థ్యాపాదకానుప్రవేశస్యానుక్తత్వేనైవంవిధానుప్రవేశాయ- స్తుతేః- స్తుతిప్రీతపరమాత్మనోఽనుప్రవేశస్య - తతోఽణ్డసృష్టేశ్చోపపత్తేః - ఏతే మహదాదయో దేవాః-దేవస్య భగవతశ్శరీరత్వాద్దేవా ఇత్యుక్తిః- యథా "హన్తాహమిమాస్తిస్రో దేవతా" ఇత్యాదౌ-కాలమాయాంశలిఙ్గినః- కాలమాయాంశరూపాణి లిఙ్గాన్యస్య సన్తీతి కాలమాయాంశలిఙ్గీ- తస్య కాలగుణజీవశరీరకస్యేత్యర్థః । విష్ణోర్భగవతః-కలాః శరీరభూతాః-నానాత్వాత్ పృథగ్భూతత్వాత్ - పరస్పరసంబన్ధాభావాత్ -స్వక్రియాయాం బ్రహ్మాణ్డరచనాయాం - అనీశాః అసమర్థాస్సన్తః - విభుం భగవన్తం-ప్రాఞ్జలయో బద్ధాఞ్జలయః - ప్రోచుః తుష్టువుః-నన్వచేతనానాం మహదాదీనాం స్తోతృత్వానుపపత్తిః - న వ తదధిష్ఠాతౄణాముపపన్నమితి శక్యం -అణ్డసృష్ట్యనన్తరం చతుర్ముఖసృజ్యమానాదిత్యేన్ద్రాదీనామణ్డసృష్టేః ప్రాక్తదనుపపత్తేః - నచ తత్త్వశరీరకపరమాత్మనస్స్తోతృత్వముపపన్నమితి వాచ్యం - స్తుత్యత్వస్తోతృత్వయోరేకస్మిన్నసంగతత్వాత్ - బ్రహ్మణస్సర్వోపాదానత్వేన సర్వవికారాశ్రయత్వేఽపి-సద్వారకవికారాశ్రయత్వేన తస్య జీవద్వారైవ స్తోతృత్వాత్ ॥ ఉచ్యతే ॥ పరమాకాశవర్తిన్యస్తత్త్వాభిమానిదేవతాస్తత్త్వాన్యధిష్ఠాయ తుష్టువుః "వృతం చతుష్షోడశపఞ్చశక్తిభి" రితి పరమాకాశే తత్త్వాభిమానిదేవతాసిత్త్వావగమాత్ యద్వా "పురుషేణాత్మభూతేన వీర్యమాధత్త వీర్యవా" నితి జీవద్వారైవ పరమాత్మనో మాయాదిపృథివ్యన్తతత్త్వేష్వనుప్రవేశకథనాత్ పరమాత్మకాదృష్టవిశేషసచివజీవానుప్రవేశసంపాదితసృష్టిసామర్థ్యానాం తత్త్వానాం స్వస్వకార్యోత్పాదకత్వవత్ , స్తోతృత్వోపపత్తేరితి ॥ ౩౭ ॥ ప్రథమం కారణత్వవ్యాప్తోపాస్యత్వమోక్షప్రదత్వగుణవిశిష్టం ప్రణమన్తి ॥ నమామేతి ॥ హే దేవ భగవన్ - తే తవ - పదారవిన్దం - నమామ నమస్కుర్మః - కథంభూతం పదారవిన్దం - ప్రపన్నతాపోపశమాతపత్రం-ప్రపన్నాః శరణాగతాః, తేషాం యే తాపాః ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికాః, తేషాం, ఉపశమే నిర్హరణే, ఆతపత్రం ఛత్ర

మివవర్తమానం , అనేనతాపత్రయాతురగోపాస్యత్వముక్తం, యస్మాలకేతాఙ్ఘ్రియత్పాదారవిన్దమూలమేవకేత ఆశ్రయో
యేషాంతే- యతయః మనోనియమనేప్రయతమానాః- అఞ్జసాసుఖేన, సంసారదుఃఖం-అనేనమోక్షప్రదత్వముక్తం, బహి
ర్గూనతఏవఉత్క్షిపన్తిత్యజన్తి , సాంసారికసుఖమపిదుఃఖశబ్దేనవివక్షితం , ముముక్షోరిష్టప్రాప్తివిరోధిత్వాత్సుఖస్యాపి
దుఃఖశబ్దవాచ్యత్వాత్ ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ ఏతద్వ్యతిరేకముఖేనాపికథయన్తోనమస్కుర్వన్తి॥ ఋతేఇతి॥ హేఈశ, అస్మిన్భవే
సంసారే, యదృతేయద్భగవత్పాదామ్బుజంవినా, భగవత్పాదారవిన్దోపాసనంవినా , తాపత్రయేణాభిహతాఃజీవాః, ఆ
త్మన్ ఆత్మని, సంబోధనంవా, శర్మసుఖం, నలభన్తే, అతోఽన్వయవ్యతిరేకాభ్యాంభగవత్పాదామ్బుజోపాసనస్యైవ
తాపత్రయనివృత్తిపూర్వకముక్తిసాధనత్వాద్ధేతోః , హేభగవన్, తవాఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాం , సవిద్యాం-ఆశ్రయేమ, విద్యా
ముక్త్యుపాయభూతోపాసనాతత్సహితాం, అఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాంముక్తిం, ఆశ్రయేమ ఉపాసనానికృత్వాముక్తింప్రాప్ను
వామేత్యర్థః ❀॥ ౩౯ ॥ ❀ననుకథంమత్పాదామ్బుజోపాసనమాత్రేణాత్యన్తికసాంసారికసుఖదుఃఖనివృత్తిరుచ్యతే, యతంత
త్సుఖదుఃఖోత్పాదకపుణ్యపాపరూపకర్మణాంఅవినష్టత్వాదిత్యాశఙ్కాయాంతదుపాసనస్యైవాత్యన్తికకర్మవినాశకత్వ
మపేతిసూచయన్తస్తద్భగవత్పాదామ్బుజస్యైవముముక్షూపాస్యత్వాద్వయముపేతదేవశరణంగతాఇత్యాహుః, మా
ర్గన్తీతి ॥ తీర్థపదస్తవపాదామ్బుజంవయంప్రపన్నాఃశరణంగతాఇత్యన్వయః - తీర్థపదః పవిత్రపాదస్య-స్వాశ్రితదు
రితనివర్తకపాదకమలస్యేత్యర్థః కథంభూతంత్వత్పాదామ్బుజం , యత్-అఘమర్షోదసరిద్వరాయాః అఘమర్షాణిపా
పక్షపణకానిఉదానిఉదకానియాసు , తాసు - సరిత్సుమధ్యే-వరాయాఃశ్రేష్ఠాయాః - గఙ్గాయాః-పరంపదముత్కృష్టము
త్పత్తిస్థానం - ఏతేనాసేవమానసమస్తజనదురితనివర్తకసరిద్వరాయాఏవదురితనివర్తకత్వాత్తదుత్పత్తిస్థానభగవత్ప
దామ్బుజస్యోదకదురితనివర్తకత్వంకైముత్యన్యాయసిద్ధం ‹‹ యథాపుష్కరపలాశఆపోనశ్లిష్యన్తఏవమేవంవిదిపాపం

పశేమాతపత్రమ్। యస్మాలకేతాఙ్ఘ్రియతయోఽఞ్జసోరుసంసారదుఃఖంబహిరుత్క్షిపన్తి॥ ౩౮॥ ఋతేయదస్మిన్భ
వఈశజీవాస్తాపత్రయేణాభిహతానశర్మ। ఆత్మన్లభన్తేభగవంస్తవాఙ్ఘ్రిచ్ఛాయాంసవిద్యామత ఆశ్ర
యేమ॥ ౩౯॥ మార్గన్తియత్తేముఖపద్మనీడైశ్ఛన్దస్సుపర్ణైరృషయోవివిక్తే। యస్యాఘమర్షోదసరిద్వరా
యాఃపదంపరంతీర్థపదఃప్రపన్నాః॥ ౪౦ ॥ యచ్ఛ్రద్ధయా శ్రుతవత్యాచభక్త్యాసంస్పృజ్యమానేహృదయే
ఽవధార్య। జ్ఞానేనవైరాగ్యబలేనధీరావ్రజేమతత్తేఽఙ్ఘ్రిసరోజపీఠమ్॥ ౪౧ ॥ విశ్వస్యసర్గస్థితిసంయ

కర్మనశ్లిష్యతే ,, ఇత్యాదికాశ్రుతిరత్రానుసంధేయా ఉపాసకానామాత్యన్తికపుణ్యపాపనివృత్తిపూర్వకనిరతిశయసుఖ
ప్రాపకత్వాదేవత్వత్పాదామ్బుజన్మృషయఉపాసత ఇత్యాహ ॥ మార్గన్తీతి ॥ తేతవ, ముఖపద్మనీడైః ముఖకమలనిలయైః,
ముఖకమలేఉత్పన్నైః ఇతియావత్ ‹‹ తస్యహవాఏతస్యమహతోభూతస్యనిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద ,, ఇతిశ్రుతేః, భవన్ముఖ
కమలోత్పత్తిస్థానైః, ఛన్దస్సుపర్ణైః వేదపక్షిభిః ‹‹ నీడంశిశుర్జాతాఇవజాతపక్షా ,, ఇతిన్యాయేనసామ్యంబోధ్యం, యథానీ
డేజాతపక్షాః పక్షిణఉడ్డీనాఇతస్తతఃపరిభ్రామ్యన్తస్తత్రైవప్రవిశన్తి, తథావేదాఅపత్వన్ముఖాదుద్గతాస్త్వయ్యే
వపర్యవస్యన్తీత్యభిప్రాయః ఏవంవిధైశ్ఛన్దస్సుపర్ణైః, వివిక్తేనిస్సంగే, మనసిఋషయః, మార్గన్తిపరిశీలయన్తి, వేదో
క్తకర్మజ్ఞానోపాసనాప్రవృత్తియోగ్యైర్యథాకథఞ్చిన్త్వత్పాదారవిన్దంవయంప్రపన్నాఇత్యన్వయః ❀॥ ౪౦ ॥ ❀ననుక
థంమార్గన్తి, విషయప్రవణచిత్తైఃకథంవామనసోఽసఙ్గస్సంపాదనీయః, యేనవివిక్తేమార్గన్తీత్యుచ్యతేత్యాశఙ్క్య
త్వత్ప్రసాదానుగృహీతత్వాద్భక్తైర్యేవసర్వంసంపత్స్యత ఇత్యాహుః ॥ యదితి ॥ శ్రద్ధయాశ్రద్ధాయుక్తయా, శ్రద్ధానా
మాస్తిక్యంస్వచికీర్షితత్వాదావిత్తశేషః, శ్రుతవత్యాశ్రుతివిహితపఞ్చమహాయజ్ఞాదియాపాస్యఙ్గకర్మయోగయుక్తయా,
భక్త్యాఉపాసనయా, వైరాగ్యంశబ్దాదిష్వనాసక్తిః, తదేవబలం, యస్య, తేన, జ్ఞానేనప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞా
నేన, జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభక్తియోగేనసంస్పృజ్యమానేబోధ్యమానే, హృదయే, అవధార్యఅవధారణావిషయం
కృత్వా, ధీరాఃజితేన్ద్రియాః , యదన్వేషయన్తి, త , త్తవాఙ్ఘ్రిసరోజపరంశరణంప్రవిశామ, అనేనమార్గణప్రకారఉ
క్తః ❀॥ ౪౧ ॥ ❀అథభగవతోభక్తానుగ్రాహకత్వంస్మరన్తఆహుః ॥ విశ్వస్యేతి॥ హేఈశ, యత్, తేపదామ్బుజం-స్వప్రం
సాంస్వభక్తానాం, అభయంశబ్దాదిభిరప్రతిహతం, స్మృతం , భావేక్తః, ధ్రువానుస్మరణం ‹‹ యద్వా ,, అభయంనవిద్యతే
భయంసంసారోయస్మాత్తథాభూతం, స్మృతం , ప్రయచ్ఛతిదదాతి, నిర్వర్తయతీత్యర్థఃతత్త్వత్పదామ్బుజం, వయంస
ర్వే, శరణంప్రవిశామ, కథంభూతస్యతే- విశ్వస్యజగతః, సర్గస్థితిసంయమార్థే సృష్టిస్థితిసంహారార్థం, కృతావతారస్య

కృతబ్రహ్మరుద్రానుప్రవేశస్యావతారస్య-ఇదమేవహ్యస్య భక్తానుగ్రాహకత్వం-యత్తాపత్రయాభిహతినివర్తకనిత్యనిరతిశయానన్దసాధనభూతధర్మిణామస్మృతినివర్తకత్వం- స్వభక్తానాం స్మృతం ప్రయచ్ఛతీత్యనేనాభక్తాననుగ్రాహిత్వం సూచితమ్ ॥ ౪౨ ॥ తత్ప్రతిపాదయన్తశ్శరణం వ్రజన్తి ॥ యదితి ॥ సానుబన్ధే అనువర్తన్త ఇత్యనుబన్ధాః పుత్రదారాదయః పాత్రవస్త్రాదయః దేహానుబన్ధినో గృహానుబన్ధినశ్చ-తైస్సహితే, అసతి అచేతనపరిణామరూపే-దేహగేహే-సమాహారద్వన్ద్వైకత్వం- మమాహం-దేవోఽహం మనుష్యోఽహమిత్యూఢః నిరూఢః దురాగ్రహః దేహాదేరభిమానో యేషాం- తేషాం-పుంసాం పుర్యాం శరీరే-హృదయగుహాయామిత్యర్థః-వసతోఽపి వాత్సల్యాతిరేకాత్ పురీమధితిష్ఠతోఽపి- తే తవ- హే భగవన్-యత్పదామ్బుజం-సుదూరం అతివిప్రకృష్టం-తత్పదామ్బుజం-శరణం వ్రజేమేత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ అహంమమాభిమానగ్రస్తచిత్తానాం త్వజ్జతి రేవ దుర్లభా-కుతస్తత్సఙ్గతిశుశ్రూషాదయో పసత్తిప్రభృత్యాభగవత్పదామ్బుజోపాసనానిర్వృత్తిస్స్యాదిత్యాహుః ॥ తానితి ॥ హే పరేశ-పరేషాం బ్రహ్మాదీనామీశనియన్తః- అసద్వృత్తిభిః అచేతనపరిణామరూపశబ్దాదిప్రవణైః, అక్షిభిరిన్ద్రియైః, పరాహృతం దూరమపకృష్టం అన్తస్థం మనో యేషాం తే-యే లోకాస్తాన్ న పశ్యన్తి-వై ప్రసిద్ధం, కే, న పశ్యన్తీత్యత ఆహ ॥ హే ఉరుగాయ బహుగేయ-తే తవ-పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యాః - పదయోః-యో న్యాసః స్వాత్మసమర్పణం - తస్య విలాసో విలసితం-యేషాం తే శమాదయో గుణాః - స్తేషాం లక్ష్మీః సంపత్-యేషాం తే-భవత్పాదారవిన్దాత్మసమర్పణవిలసితశమాదిగుణసంపత్సమృద్ధా ఇత్యర్థః ,, లక్ష్మ్యేతి తృతీయాన్తపాఠే ,, తయోపలక్షితా ఇత్యర్థః అథో అతఏవ-న పశ్యన్తి నవీక్షన్తే-కిముత సంగతిం న కుర్వన్తీతి ,, పథ ఇతి పాఠే,, భ్రష్టా నిత్యధ్యాహర్తవ్యం- పథః మార్గాద్భ్రష్టా-న్న పశ్యన్తీత్యర్థః ,, లక్ష్మీ నితి ద్వితీయాన్తపాఠే, పథ ఇతి పాఠే చ ,, అపదన్యాసవిలాసలక్ష్మీనితి పదచ్ఛేదః-పదన్యాసవిలాసలక్ష్మీ

మార్తికృతావతారస్య పదామ్బుజం తే। వ్రజేమ సర్వే శరణం యదీశ స్మృతం ప్రయచ్ఛత్యభయం స్వపుంసామ్॥
యత్సానుబన్ధేఽసతి దేహగేహే మమాహమిత్యూఢదురాగ్రహాణామ్। పుంసాం సుదూరం వసతోఽపి పుర్యాం భజేమ తత్తే భగవన్పదాబ్జమ్॥ ౪౩ ॥ తాన్వా అసద్వృత్తిభిరక్షిభిర్యే పరాహృతాన్తర్మనసః పరేశ। అథో న పశ్యన్త్యురుగాయ నూనం యే తే పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యాః ॥ ౪౪ ॥ పానేన తే దేవ కథాసుధాయాః ప్రవృద్ధభక్త్యా విశదాశయా యే। వైరాగ్యసారం ప్రతిలభ్య బోధం యథాఞ్జసాఽన్వీయురకుణ్ఠధిష్ణ్యమ్ ॥ ౪౫ ॥ అథాపరే చాత్మసమాధియోగబలేన జిత్వా ప్రకృతిం బలిష్ఠామ్। త్వామేవ ధీరాః పురుషం విశన్తి తేషాం శ్రమస్స్యా

రహితాః - అతఏవ-పథః మార్గాద్భ్రష్టాః ,, మార్గన్తి యన్తి ,, ఇతి పూర్వప్రస్తుతా భగవదుపాసకాన పశ్యన్తీత్యర్థః ,, త్వాం వేత్యపపాఠః,, అస్మిన్పాఠే మమాహమిత్యూఢదురాగ్రహాణాం పుంసాం-భగవత్పదామ్బుజం సుదూరమిత్యుక్తం- తేషామప్యుపసదాధికృతానాం సంనికృష్టం స్యాదిత్యాశఙ్కాయాముపాసనాధికార ఏవ దుర్లభ ఇత్యాహ ॥ త్వామితి॥ అస్మిన్పాఠే భ్రష్టా ఇతి ప్రథమాన్తాధ్యాహారః-యే అసద్వృత్తిభిః పరాహృతాన్తర్మనసో ,, ఽతఏవ,, సన్మార్గభ్రష్టాః-ఏతే- త్వాం న పశ్యన్తి నోపాసతే-తర్హి కే ఉపాసత ఇత్యత ఆహ ॥ యే ఇతి ॥ త్వత్పదన్యాసవిలాసలక్ష్మ్యై స్తు పశ్యన్తీత్యర్థః ,, లక్ష్మ్యై ఇతి పఞ్చమ్యన్తపాఠే,, పథ ఇత్యస్య విశేషణం, పదన్యాసవిలాసలక్ష్మీరూపాత్పథో భ్రష్టాః న పశ్యన్తి-అస్మిన్పాఠే, అథో ఇతి పాఠాభ్యుపగమే, లక్ష్మ్యా భ్రష్టాః అథో ఽతఏవ న పశ్యన్తీత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ ఏవమనుగ్రాహకత్వాఽననుగ్రాహకత్వే ఉక్తే, అథానుగ్రహవిషయేష్వపి భగవత్కథాశ్రోతౄణాం సమాధిపరేభ్యస్సౌకర్యమాహుర్ద్వాభ్యామ్ ॥ పానేనేతి ॥ హే దేవ, తే, కథాసుధాయాః అమృతతుల్యకథాయాః, పానేన, శ్రవణేన -ప్రవృద్ధభక్త్యా ప్రవృద్ధప్రేమాత్మకజ్ఞానేన-విశదాశయాః నిర్మలాన్తఃకరణాః, అనేనోపాయోత్పత్తిప్రతిబన్ధకపూర్వపాపనివృత్తిరుక్తా భవతి వైరాగ్యసారం వైరాగ్యం సారభూతం-వైరాగ్యం నామ, విమోకాపరపర్యాయం కామేష్వలాలసత్వరూపం కామానభిష్వఙ్గత్వం - ఇదం చ వివేకాదీనామప్యుపలక్షణం, వివేకాదిసాధనసప్తకానుగృహీతం, బోధం తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతానరూపం ప్రత్యక్షతాపన్నం ప్రేమాత్మకం జ్ఞానం-ప్రతిలభ్య - అఞ్జసా సుఖేన - అకుణ్ఠధిష్ణ్యం కాలసత్త్వాదిగుణాదిభిరప్రతిహతం వైకుణ్ఠాఖ్యం ముక్తప్రాప్యం స్థానం-యథా-ఽన్వీయుః ప్రాప్నుయుః ॥ ౪౫ ॥ అథ ఇహ రేచ అన్యేపి- ఆత్మసమాధియోగబలేన ఆత్మనోఽన్తఃకరణస్య-యస్సమాధిః స్థైర్యం- స ఏవ యోగః ఉపాయ - స్తస్య బలేన యద్వా - ఆత్మనః పరమాత్మనః-యస్సమాధిః పరమాత్మవిషయకస్సమాధిః - స ఏవ యోగః - తస్య బలేన నిష్పాదనేన పరిపక్వభగవత్సమాధినా-బలిష్ఠాం దుస్త

౪౪॥ శ్లో॥ పా॥ పథో న పశ్యన్తి పా॥ త్వాం వా న పశ్యన్తి. పా॥ లక్ష్మ్యై॥ పా॥ లక్ష్మీన్॥ పా॥ లక్ష్మ్యాః.

రాం - ప్రకృతింభగవన్మాయాం-జిత్వాతీర్త్వా - ధీరాఃజితేన్ద్రియాః - పురుషంపరమపురుషం - త్వామేవ - విశన్తిప్రాప్నువన్తి - తథాపి - తేషాంశ్రమః - స్యాత్-అష్టాఙ్గయుక్తభక్తియోగనిష్ఠానాంశ్రమస్స్యాత్-ఏకైకస్యాఙ్గస్యైవదుస్సంపాదత్వాత్-నతుసేవయాతే - కథాశ్రవణాదిరూపత్వత్సేవయోపలక్షితానాంతునశ్రమఇత్యర్థః ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ తదేవం స్తుత్వాఽథస్వాభిప్రాయమావిష్కుర్వన్తీత్యాహుః ॥ తదిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥ నః అస్మాకం-శరణాగతత్వాద్ధేతోః-హే ఆద్యపరమకారణ-తేవయంత్వత్సంబన్ధినోవయం లోకసిసృక్షయాలోకాన్ స్రష్టుమిచ్ఛయా-త్వయా-త్రిభిస్సత్వాదిభిర్గుణైః-స్వేఆత్మని-ఆధారభూతే-సృష్టాః ,,ఆత్మభిస్స్మేతిపాఠే,, ఆత్మభిఃశరీరభూతైస్త్రిభిరిత్యర్థః- అనుసృష్టాఃమహదాద్యనుక్రమేణసృష్టాః - సర్వే-వియుక్తాఃపరస్పరమసంమిళితాః-తేతుభ్యం - స్వవిహారతన్త్రంస్వాధికారనిర్వహణం -ప్రతిహర్తవేప్రత్యుపకర్తుం- త్వల్లీలోపకరణ,బ్రహ్మాణ్డరచనారూపప్రత్యుపకారార్థం- నశక్నుమః ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ ప్రతిహరణాసామర్థ్యమేవప్రపఞ్చయతి ॥ యావదితి ॥ హేఅజ-కాలేతత్తదవసరే-తేతవ-బలిం ఆరాధనం-యథా-హరామసమర్పయామ-కరవామేతియావత్-వయంచభవతీక్రీడోపకరణభూతాఃవయమపి - అన్నం శబ్దాదిభోగ్యం - యథా - అదామఅనుభవామ-యథాచ - ఇమేలోకాఃస్రక్ష్యమాణాదేవాదయోలోకాః - ఉభయేషాంజ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణాంబలిం శబ్దాదీన్ గన్ధాదీంశ్చవిషయాన్-హరన్తఃఉపస్థాపయన్తః - అనూహాః నిస్సంశయాః -అన్నమదన్తిసుఖమనుభవన్తి తథాకర్తుంనశక్నుమఇత్యర్థః - యావచ్ఛబ్దోఽవధారణే-నశక్నుమోయావత్ - నశక్నుమఏవేత్యర్థః ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ ఏవం బ్రహ్మాణ్డసృష్టావాత్మనామసామర్థ్యమావేద్య - ధతత్సామర్థ్యం ప్రార్థయిష్యన్తః త్వమేవతత్ప్రదానసమర్థఇత్యాహుః॥త్వంనఇతి॥ సాన్వయానాంసకార్యాణాం-సురాణాం-నఃఅస్మాకం-త్వమాద్యంకారణభూతోఽసి,ఆద్యత్వేనవికారాశ్రయత్వమాశఙ్క్యాహుః ॥ కూటస్థఃనిర్వికారః-తర్హ్యాద్యత్వమయుక్తమిత్యాశఙ్క్యోక్తం ॥ పురుషఇతి ॥ పురిశేత

నతుసేవయాతే ॥ ౪౬ ॥ తత్తేవయంలోకసిసృక్షయాఽఽద్యత్వయాఽనుసృష్టాస్త్రిభిరాత్మభిస్స్వే । స
ర్వేవియుక్తాస్స్వవిహారతన్త్రంనశక్నుమస్తత్ప్రతిహర్తవేతే ॥ ౪౭ ॥ యావద్బలింతేఽజహరామకాలే
యథావయంచాన్నమదామయత్ర। యథోభయేషాంతఇమేహిలోకాబలింహరన్తోఽన్నమదన్త్యనూహాః॥
త్వంనస్సురాణామసిసాన్వయానాంకూటస్థఆద్యఃపురుషఃపురాణః । త్వం దేవశక్త్యాంగుణకర్మయోనౌరే
తస్త్వజాయాంకవిమాదధేఽజః ॥ ౪౯ ॥ తత్తేవయంసత్ప్రముఖాయదర్థేబభూవిమాత్మన్కరవామకింతే ।

ఇతిపురుషః - తత్తదన్తరాత్మతయాఽవస్థితః - నతుతత్తద్వస్తుగతవికారాశ్రయఇత్యర్థః - తస్యాపికారణాన్తరమాశఙ్క్యోక్తం ॥ పురాణఇతి ॥ సర్వాపేక్షయాత్వమేవపురాణః-నతుత్వదపేక్షయాపురాణమస్తీత్యభిప్రాయః।ఏవంభూతోఽజస్త్వం,హేదేవ-గుణకర్మయోనౌశబ్దాదిగుణగ్రాహకజ్ఞానేన్ద్రియాణాంకర్మేన్ద్రియాణాంచ యోనౌకారణభూతాయాం - శక్త్యాంస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయా-మజాయాం ప్రకృతౌ- రేతఃసృష్టిసామర్థ్యం - కలింసమష్టిపురుషం బ్రహ్మాణంచా-దధేనిహితవాన్ ,,పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవాన్,, నితిపూర్వముక్తత్వాత్ ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ తదితి ॥ తత్తస్మాత్తవైవపరమకారణత్వాత్ - సత్ప్రముఖాఃసమష్టిపురుషప్రభృతయః తేవయంత్వచ్ఛరీరభూతావయం - యదర్థేయదర్థం - బభూవిమ-త-కిం తేకార్యంకరవామ-సృష్టిమితిచేత్తత్రాహుః - తర్హి - నోఽస్మభ్యం - హేదేవ - త్వంక్రియార్థేసృష్ట్యర్థం - స్వచక్షుఃస్వాధికారానురూపంవిజ్ఞానం శక్త్యాసామర్థ్యేనసహ - యదనుగ్రహాణామితి ॥ యస్యానుగ్రహాయేషాం తేషామితివ్యధికరణబహువ్రీహిః - యస్యతవానుగ్రహభాజామస్మాకందేహీత్యర్థః - యద్వా- అనుగృహ్యన్తేయేనభవతేత్యనుగ్రహాః-సంసారిణాంఫలనిష్పత్త్యావసగ్రాహకతయాఽనుగృహీతాః-తేషాం-నః - క్రియార్థేస్వస్వప్రవృత్త్యే-యచ్చక్షుర్జ్ఞానం- తద్దేహీత్యర్థః ,,అత్రేదంతత్త్వం,, పురుషేణాత్మభూతేనవీర్యమాధత్తవీర్యవాన్ ,, రేతస్త్వజాయాంకవిమాదధేఽజ,, ఇతిపరమాత్మాత్మకసమష్టిపురుషసంసృష్టాయామాయాయాఃమహదాద్యారమ్భకత్వమవగమ్యతే-తత్రమహదాదిపృథివ్యన్తాఃఅనన్తనస్యైవావస్థావిశేషాః-తత్రాఖణ్డితాయాఏవమాయాయాఃప్రదేశభేదేనమహదాద్యాత్మత్వేనపరిణామః॥ఏవంమహతోప్యఖణ్డితాత్ప్రదేశభేదేనాహంకారరూపపరిణామః-ఏవమహంకారాదిష్వపిద్రష్టవ్యం - నతుకార్త్స్న్యేన మహదాదీనాముత్తరోత్తరకార్యరూపపరిణామః - తథాసత్యుత్తరోత్తరకార్యరూపేణకృత్స్నస్యాపి మహదాదేఃపరిణతత్వాన్మహదాదీనాంపృథక్స్థిత్యనుపపత్తేః ,, పృథివ్యప్సుప్రలీయ

౪౭ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ త్రిభిరాత్మభిస్స్మ ,

త ,, ఇత్యారభ్య ,,మహానవ్యక్తే లీయత ,, ఇత్యన్తేన లయశ్రవణం విరుధ్యేత- అయమేవ హి లయః- యత్పూర్వపూర్వావస్థయాఽవస్థితేన ద్రవ్యేణ తదేకదేశస్యోత్తరోత్తరావస్థామాపన్నస్య తదవస్థాప్రహాణేన సంశ్లేషః - ఏవంచ పఞ్చీకరణోపపత్తిః- అన్యథా పృథక్తత్త్వానామభావాత్తదనుపపన్నం స్యాత్ , ఏవంవ మహత్త్వాహంకారత్వాకాశత్వాది పృథివిత్వపర్యన్తావస్థామాపన్నస్య ప్రధానద్రవ్యస్య , పరమాత్మాత్మకసమష్టిపురుషబ్రహ్మానుప్రవేశేన , పరమాత్మశరీరత్వవ్యపదేశ ఉపపన్నః - కార్యావస్థకారణావస్థద్రవ్యస్యైకత్వేన, తత్తైర్వానుప్రవేశమాత్రేణ ,, యస్య పృథివీ శరీర,, మిత్యాదీనాముపపత్తిః - నతు పృథివీత్వాద్యవస్థాస్వనుప్రవేశ ఉపపన్నః, నచైవం ,,యస్యావ్యక్తం శరీర,, మిత్యేతావతైవ మహదాదిపృథివ్యన్తానాం శరీరత్వసిద్ధేః, పృథ,,గ్యస్య పృథివీ శరీరం,, యస్యాపశ్శరీర,, మితి పృథివ్యాదీనాం శరీరత్వకథనం వ్యర్థమితి వాచ్యం ,, పరస్పరమవస్థానామవస్థావస్థావతోశ్చ భేదేఽప్యవస్థావద్ద్రవ్యానామేకత్వాత్సర్వావస్థద్రవ్యస్య పరమాత్మశరీరత్వమేవ, నతు వైశేషికమతరీత్యా కార్యకారణయోర్భిన్నద్రవ్యత్వేనాశరీరత్వమితి ప్రతిపాదనార్థత్వాత్, నచ మహదాదీనాం కేవలాచేతనపరిణామరూపత్వే విశిష్టోపాదానత్వాసిద్ధిః , ప్రకృతిపురుషవిశిష్టస్య పరమాత్మన ఉపాదానత్వం హి విశిష్టోపాదానత్వం, భావ్యవస్థాపి శేషాశ్రయత్వం హ్యుపాదానత్వమితి వాచ్యం ,, విశిష్టోపాదానత్వేఽపి త్రయాణామసాంకర్యేణ కార్యతాభ్యుపగమేన విరోధాభావాత్ - అచేతనమచేతనం ప్రతి- చేతనశ్చేతనం ప్రతి, ఈశ్వర ఈశ్వరం ప్రతి- కారణమిత్యఙ్గీక్రియతే, తత్రాచేతనస్య కార్యతా మహదాదిపృథివ్యన్తావస్థాశ్రయతారూపా, స్వరూపాన్యథాభావలక్షణా,, చేతనస్య కార్యతాతు సంకుచితజ్ఞానస్య తద్వికారరూపా- స్వభావాన్యథాభావలక్షణా, సైవాగ్రిమాధ్యాయే ప్రతిపాదయిష్యతే- తత్ర హి ,, అథ తస్యాభితప్తస్య కతిచాయతనాని,, త్యుపక్రమ్య, జీవసంఘాతసంశ్లిష్టస్య సమష్టిపురుషస్య చతుర్ముఖస్య వాగాదీన్ద్రియేభ్యో వ్యష్టిభూతానాం దేవాదీనామిన్ద్రియోత్పత్తిం , చాతుర్వర్ణ్యోత్పత్తిం, చాభిధాయ ,, ఏతే వర్ణాస్స్వధర్మేణ యజన్తి స్వగురుం హరిం । శ్రద్ధయాఽఽత్మవిశుద్ధ్యర్థం యజ్జాతాస్సహవృత్తిభి,,రితి

త్వం నస్స్వచక్షుః పరిదేహి శక్త్యా దేవ క్రియార్థే యదనుగ్రహాణామ్ ॥ ౫౦ ॥ ❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః

మైత్రేయః॥ ఇతి తాసాం స్వశక్తీనాం సతీనామసమేత్య సః। ప్రసుప్తలోకతన్త్రాణాం నిశామ్య గతిమీశ్వరః ॥ ౧ ॥ కాలసంజ్ఞాం తదా దేవీం బిభ్రచ్ఛక్తిమురుక్రమః। త్రయోవింశతితత్త్వానాం గణం యుగపదావిశత్ ॥ ౨ ॥ సోఽను

ప్రళయదశాయాం సంకుచితజ్ఞానానామచేతనప్రాయాణాం జీవానాం భగవదారాధనోపయుక్తకరణకళేబరోత్పత్తిద్వారా విజ్ఞానవికాసరూపకార్యతాఽప్యభిధాస్యతే , కార్యావస్థచేతనాచేతననియమనరూపా ద్వారకావస్థాశ్రయతారూపా, చేతనాచేతనగతకార్యతానిర్వాహకత్వరూపా సద్వారకావస్థాశ్రయతా- చేత్యుభయవిధావస్థాశ్రయతేశ్వరస్యానుప్రవేశే - చేతనాచేతనసామానాధికరణ్యాదిభిరస్మిన్ శాస్త్రే బహుధా ప్రతిపాద్యతే,,అతోఽస్మిన్నధ్యాయేఽచేతనాంశపరిణామపరంపరామాత్రమభిహితమితి ❀ ॥ ౫౦ ॥ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవత, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః.

ఏవం నివేదితహార్దానాం తత్త్వానామన్తః ప్రవేశేనాహితసృష్టిసామర్థ్యానాం బ్రహ్మోత్పత్తిః, తత్ర సమష్టిపురుషచతుర్ముఖోత్పత్తిః, తత్సమష్టీన్ద్రియాదిభ్యో వ్యష్టీన్ద్రియోత్పత్తిశ్చ కథ్యతేఽస్మిన్నధ్యాయే, తత్ర తావదసంహతానాం పరమాత్మానుప్రవేశేన సృష్టిసామర్థ్యమాహ॥ ఇతీతి త్రిభిః ॥ ఇతీతి ॥ ఈశ్వరో భగవాన్- ఇత్యుక్తరీత్యా, సమేత్య మిళిత్వా, సతీనాం వర్తమానానాం ,స్వశక్తీనాం ,, యస్య పృథివీ శరీరం ,, యస్యాత్మా శరీరం ,,యస్యావ్యక్తం శరీర,,మిత్యాదిప్రకారేణ శరీరభూతానాం , ప్రసుప్తం అప్రబుద్ధం - లోకతన్త్రం లోకరచనాసామర్థ్యం, యాసాం తాసాం- సమష్టిచేతనప్రముఖమహదాదితత్త్వానాం, గతిం స్థితిం , నిశామ్య దృష్ట్వా- గణమావిశదిత్యుత్తరేణాన్వయః ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ కాలసంజ్ఞామితి ॥ తతః నిశామనానన్తరం , కాలసంజ్ఞాం కాలాఖ్యాం దేవీం, దేవస్య స్వస్య- సంబన్ధినీం, శక్తిం అపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాం- రూపాన్తరమిత్యర్థః ॥ బిభ్రత్ అన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారయన్, త్రయోవింశతితత్త్వానాం మహదహంకారపఞ్చభూతపఞ్చతన్మాత్రైకాదశేన్ద్రియరూపాణాం తత్త్వానాం - గణం సమూహం, ఉరుక్రమో విస్తృతపాదవిన్యాసస్త్రివిక్రమో భగవాన్- యుగపత్ ఏకదా- ఆవిశత్ అనుప్రవిష్టోఽభూత్ ॥ ౨ ॥ సఇతి ॥ స భగవాన్, చేష్టారూపేణ ప్రేరణాత్మకచేష్టోపలక్షితః- భిన్నం అసంహతం- తం గణం త్రయోవింశతితత్త్వగణం, సంయోజయామాస సంయు

త్తవ కరోత్-భూతానాం పఞ్చీకరణం, ఇన్ద్రియాణాం భూతైరాప్యాయనం చోక్తం భవతి-కథంభూతః, సుప్తం కర్మ త
ద్వ్యాపారం-ప్రబోధయన్ ఉద్బోధయన్ ॥ ౩ ॥ ఆహితసామర్థ్యస్య తత్త్వగణస్య బ్రహ్మాణ్డోత్పత్తిద్వారా చతుర్ముఖశరీరా
రమ్భకత్వం సంగ్రహేణాహైకేన ॥ ప్రబుద్ధకర్మేతి ॥ దైవేన భగవత్సంకల్పేన, ప్రబుద్ధముద్బుద్ధం-కర్మ స్వవ్యాపారో, యస్య సః
త్రయోవింశతితత్త్వాత్మకో గణః-ప్రేరితః-దైవేనేత్యనుషఙ్గః-స్వాభిర్మాత్రాభిరంశైః అధిపూరుషం బ్రహ్మాణం, అజనయత్
అసృజత్ ॥ ౪ ॥ కథమజనయదిత్యపేక్షాయాం తదేవ వివృణోతి ॥ పరేణేతి ॥ మాత్రయా అంశభూతసంకల్పరూపజ్ఞానేన స్వ
స్మిన్ విశతా అనుప్రవిష్టేన, పరేణ భగవతా-ఉపలక్షితః, సోతౌ వా తృతీయా, విశ్వసృడ్గణః విశ్వం సృజతీతి విశ్వసృడ్గణః,
త్రయోవింశతితత్త్వజాతం - యస్మిన్గణే, చరాచరాః స్థావరజఙ్గమాః - లోకాః కార్యత్వే నావస్థితాః - ఏవంభూతో
గణః-అన్యోన్యం పరస్పర-మాసాద్య సంహత్య-చుక్షోభ పరిణతోఽభూత్, సమష్టిపురుషగర్భబ్రహ్మాణ్డరూపేణ పరిణతోఽ
మాదిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ హిరణ్మయ ఇతి ॥ హిరణ్మయ ఇత్యణ్డకోశవిశేషణం-స పురుషః సమష్టిపురుషసహితః, యద్వా-అప్సు వర్త
మానేఽణ్డకోశే, హిరణ్మయః స్వర్ణమయాణ్డకోశావృతత్వాద్ధిరణ్మయః, స పురుషః-సః ప్రసిద్ధః-సమష్టిపురుషశ్చతుర్ముఖః-
దేవాదిసర్వసత్త్వైరుపబృంహితః యుక్తః - సహస్రం పరివత్సరాన్-యావదణ్డస్య పరిపాకస్తావ-దువాస ఉషితవాని-
త్యర్థః-అత్రాప్సు వాసేత్యనేన, అణ్డకోశోత్పత్తేః పూర్వమపాం స్థిత్యవగమాత్ "ఉదాప్లుతం విశ్వమిదం తదాసీ" దితివ
క్ష్యమాణత్వాచ్చావరణజలస్య సృష్టిరణ్డోత్పత్తేః పూర్వమవగన్తవ్యా-సర్వసత్త్వోపబృంహిత ఇత్యనేన, చతుర్ముఖస్య సమ
ష్టిపురుషత్వమావేదితం - ఏతేనావరణజలేశయానస్య భగవతో నాభ్యాః ప్రసూతత్వాద్ధపద్మకోశరూపబ్రహ్మాణ్డోత్పత్తి
రర్థసిద్ధా వేదితవ్యా "స పద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠ" దితి వక్ష్యమాణైకార్థ్యాత్ ఏవం తత్త్వానాం సమష్టిపురుషశరీరారమ్భక
త్వముక్తం, సమష్టిపురుషత్వం నామ-భూత-సంఘాతారబ్ధస్వసంశ్లిష్టజీవసంఘాతమనః ప్రాణేన్ద్రియారమ్భకశరీరవ

ప్రవిష్టో భగవాంశ్చేష్టారూపేణ తం గణమ్ । భిన్నం సంయోజయామాస సుప్తం కర్మ ప్రబోధయన్ ॥ ౩ ॥
ప్రబుద్ధకర్మా దైవేన త్రయోవింశతికో గణః । ప్రేరితోఽజనయత్స్వాభిర్మాత్రాభిరధిపూరుషమ్ ॥ ౪ ॥ పరే
ణావిశతా స్వస్మిన్మాత్రయా విశ్వసృడ్గణః । చుక్షోభాన్యోన్యమాసాద్య యస్మిన్లోకాశ్చరాచరాః ॥ ౫ ॥
హిరణ్మయస్స పురుషస్సహస్రపరివత్సరాన్ । ఆణ్డకోశ ఉవాసాప్సు సర్వసత్త్వోపబృంహితః ॥ ౬ ॥ స వై విశ్వ
సృజాం గర్భో దైవకర్మాత్మశక్తిమాన్ । విబభాజాత్మనాత్మానమేకధా దశధా త్రిధా ॥ ౭ ॥ ఏష హ్యశేషస

త్త్వం, న చ పుత్రాదిశరీరారమ్భకశరీరవత్త్వాత్ పిత్రాదీనాం సమష్టిపురుషత్వశఙ్కా-కార్యా "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః
పురుషవచసో భవన్తి" తదన్తరప్రతిపత్తౌ రంహతి సంపరిష్వక్తః ప్రశ్ననిరూపణాభ్యాం "శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చా
ప్యుత్క్రామతీశ్వరః । గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయా" దిత్యాది శ్రుతిసూత్రస్మృత్యాదిప్రామాణ్యే
న, మన ఆదీన్ద్రియసంశ్లేషాభావేన పిత్రాదిశరీరాణాం తదారమ్భకత్వాభావాత్ తేదిన్ద్రియాద్యధిష్ఠానమాత్రత్వాత్ ॥ ౬ ॥
ఏవం సమష్టిపురుషోత్పత్తిమభిధాయాథాస్మాత్ సమష్టిపురుషశరీరాద్వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాణాముత్పత్తిం వక్ష్యం స్తావదస్య
సమష్టిపురుషత్వం వదన్ కరణభోక్తృవిషయరూపేణ త్రిధా విభాగం - కరణాంశే ఏకాదశధా చ విభాగం స్వకర్తృకమా
హ ॥ స ఇతి ॥ విశ్వసృజాం మహదాదీనాం-గర్భః అపత్యరూపః - దైవం భగవత్సంకల్పః - కర్మాత్మశక్తిః-కర్మరూపా ఆ
త్మనాం జీవానాం, శక్తిః "అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యత" ఇత్యుక్తేః - తద్వానిత్యర్థః-యద్వా- దైవం భగ
వత్సంకల్పః-కర్మ జీవానాం కర్మ, ఆత్మానో జీవాః, శక్తిః జీవసంఘశరీరాద్యారమ్భకా చిచ్ఛక్తిః, శ్చాస్య సన్తీతి తద్వాన్, అ
నేన సమష్టిపురుషత్వముక్తం-ఏవంభూతస్స వై సమష్టిపురుషః-ఆత్మనా కర్త్రా ఆత్మానం-ప్రథమం-త్రిధా, కరణభోక్తృవి
షయరూపేణ, తత్రాపి కరణాంశే - ఏకధా దశధా - మనః పర్యన్తేన్ద్రియరూపేణ ఏకాదశధేత్యర్థః, విబభాజ విభక్తమక
రోత్ । స్వసంశ్లిష్టజీవసంఘం, భోక్తృత్వేన-స్వేన్ద్రియైకదేశం తద్భోగ్యకరణత్వేనాకారేణా-కరోదిత్యర్థః ॥ ౭ ॥
అస్యైవంవిధవిభాగసామర్థ్యమాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష బ్రహ్మా -అశేషసత్త్వానాం సమస్తవ్యష్టిపదార్థానాం-ఆత్మా ఆధారః-
తచ్ఛరీరకపరమాత్మదృష్ట్యేదముక్తం-పరమాత్మనోఽంశః అపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతః, నన్విదం సర్వజీవసాధారణమ
త ఆహ ॥ ఆద్య ఇతి ॥ ఆద్యః ప్రథమః-అవతారః - పరమాత్మన ఇత్యనుషఙ్గః, పరమాత్మన ఆవేశావతారో బోధ్యః "సృష్టిం
తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే" ఇత్యుక్తేః- యత్ర పరమాత్మాత్మకే సమష్టిపురుషే పరమాత్మాంశావతారభూ

తే-అసౌ భూతగ్రామః వ్యష్టిపదార్థజాతం-విభావ్యతే వివిధముత్పాద్యతే అత ఈదృశవిభాగసమర్థ ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ ప్రస్తుత త్రివిధైకాదశవిధవిభాగావుపపాదయన్ సమష్టిపురుషత్వమేవోపపాదయతి - సాధ్యాత్మ ఇతి ॥ వివిధం రాజతి వ్యష్టిరూపేణ భాతీతి విరాట్ - యద్యపి విరాట్ఛబ్దోఽనిరుద్ధపరః, తథాపీహ సమష్టిపురుషాభివ్యక్త్యవ్యష్ట్యవస్థాప్రకరణాచ్చతుర్ముఖపరః - స బ్రహ్మా-సాధ్యాత్మః అధ్యాత్మసహితః- సమష్టిరూపేణ స్వశరీరాన్తర్గతభోక్తృవర్గసహితః-ఆత్మని దేహే వర్తమానో జీవోఽధ్యాత్మశబ్దోక్తః - స చావిభక్తరూపస్సమష్ట్యవస్థః-సాధిభూతః మహాభూతేషు వర్తమానశబ్దాదివిషయసహితః, బ్రహ్మశరీరారబ్ధభోగ్యజాతమధిభూతమ్, సాధిదైవః ఇన్ద్రియసమష్టిసహితః ఆదిత్యమణ్డలాదిషు స్థానేషు వర్తమానా ఆదిత్యాదయో దేవశబ్దవాచ్యాః, తదధిష్ఠేయ ఇన్ద్రియవర్గ ఇహాధిదైవశబ్దోక్తః సమష్ట్యవస్థస్వశరీరాన్తర్గతభోక్తృభోగ్యకరణగ్రామవానిత్యర్థః అత్రాధిదైవాంశం వివృణోతి ॥ ప్రాణ ఇతి ॥ ప్రాణశబ్ద ఇన్ద్రియపరః-తముత్క్రాన్తం ❀ సర్వే ప్రాణా అనుత్క్రామన్తీతి శ్రుతిప్రయోగాత్ । దశవిధః శ్రోత్రాదిరూపేణ-ఏకధా - హృదయేన మనసా-వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాదీనాం బ్రహ్మణో విభక్తత్వం వక్ష్యతే ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ తత్తు న స్వాతన్త్ర్యేణ కృతం, కిం తు, భగవదనుప్రవేశాదిత్యాహ॥ స్మరన్నితి ॥ ఈశః నియన్తా అధోక్షజో భగవాన్, విశ్వసృజాం మహదాదితత్త్వానాం, విజ్ఞాపితం ,,యావద్బలిం తేఽజ హరామ,,ఇత్యాదినా విజ్ఞాపితం, స్మరన్, ఏషాం ఇన్ద్రియాదీనాం , వివృద్ధయే వ్యష్టిరూపేణ విస్తారాయ , స్వేనాసాధారణేన-తేజసా జ్ఞానేన విరాజం బ్రహ్మాణం-అతపత్ ఆలోచయత్-తప ఆలోచనే - అయం వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియవిభాగసామర్థ్యవాన్యథా భవేత్తథా భగవాన్ సంకల్పయదిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాణాం బ్రహ్మణస్సకాశాద్విభాగప్రతిపాదనం ప్రపఞ్చయతి ॥ అథేతి ॥ అథ ఆలోచనానన్తరం, అభితప్తస్య ఉక్తసంకల్పవిషయస్య - తస్య, తస్మాద్బ్రహ్మణ ఇత్యర్థః-నటస్య

త్వానామాత్మాంశః పరమాత్మనః। ఆద్యోఽవతారో యత్రాసౌ భూతగ్రామో విభావ్యతే॥ ౮ ॥ సాధ్యాత్మస్స్వాధిభూతశ్చ సాధిదైవ ఇతి త్రిధా। విరాట్ప్రాణో దశవిధ ఏకధా హృదయేన చ ॥ ౯ ॥ స్మరన్విశ్వసృజామీశో విజ్ఞాపితమధోక్షజః। విరాజమతపత్స్వేన తేజసైషాం వివృత్తయే ॥ ౧౦ ॥ అథ తస్యాభితప్తస్య కతి చాయతనాని హ। నిరభిద్యన్త దేవానాం తాని మే గదతశ్శృణు॥ ౧౧ ॥ తస్యాగ్నిరాస్యం నిర్భిన్నం లోకపాలోఽవిశత్పదమ్। వాచా స్వాంశేన వక్తవ్యం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే॥ ౧౨ ॥ నిర్భిన్నం తాలు వరుణో లోకపాలోఽవిశత్పదమ్। జిహ్వయాంశేన చ రసం యయాఽసౌ ప్రతిపద్యతే॥ ౧౩ ॥ నిర్భిన్నే అశ్వినౌ నాసే హరేరావిశతాం పదమ్ । ఘ్రాణేనాంశేన గన్ధస్య ప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౧౪ ॥ నిర్భిన్నే అక్షిణీ త్వష్టా లోకపాలోఽవిశత్పదమ్ । చక్షుషాంశేన రూపాణాం ప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౧౫ ॥ నిర్భిన్నాన్యస్య చర్మాణి లోకపాలోఽ

శృణోతీతి వత్ప్రత్యయార్థస్య ఉత్పన్నసామాన్యపరతయా షష్ఠ్యా వివక్షితః- దేవానాం వ్యష్టీన్ద్రియాణాం, కతి చాయతనాని స్థానాని-నిరభిద్యన్త ఉద్భవన్-తాని స్థానాని-గదతః, మేమత్తః, శృణ్విత్యర్థః ❀ ॥ ౧౧॥ ❀ విభాగమాహ ॥ తస్యేత్యాదిచతుర్దశభిః॥ అత్ర , అత్ర ప్రతిశ్లోకం ప్రస్తుతస్సమష్టిపురుషో భగవదాత్మకశ్చతుర్ముఖస్తస్యేత్యాదిషష్ఠ్యన్తైః పరామృశ్యతే। తస్య భగవదాత్మకాచ్చతుర్ముఖాన్నిర్భిన్నం పృథక్తముత్పన్నమితి యావత్ , వ్యష్టిభూతజాతస్య-ఆస్యం-పదం స్థానం, ఆస్యరూపసంస్థానం, స్వాంశేన స్వాధిష్ఠేయభూతేన-వాచా వాగిన్ద్రియేణ-సహ - లోకపాలోఽగ్నిః, అవిశత్ ప్రావిశత్ । కథంభూతయా వాచా-అసౌ వ్యష్టిజీవః-యయా వాచా - వక్తవ్యం ఉచ్చార్యం శబ్దం, ప్రతిపద్యతే ఉచ్చారయతీత్యర్థః-సమష్టిపురుషాద్విభక్తోఽగ్నిస్తస్మాదేవ విభక్తస్య వ్యష్టిజీవస్య విభక్తమాస్యం పృథక్కృతేన వాగిన్ద్రియేణ సహ ప్రావిశదిత్యర్థః ఏవముత్తరగ్రన్థేష్వప్యూహ్యం, సర్వత్రాపి శ్రోత్రాదిరూపేన్ద్రియాత్మకపరం - వాగాద్యాదీన్ద్రియాన్తమధిదైవతసమర్పకం వక్తవ్యమిత్యాది ప్రతిపత్తవ్యం - శబ్దాదికమధిభూతసమర్పకం వేదితవ్యమ్ ॥ ౧౨ ॥ నిర్భిన్నమితి॥ నిర్భిన్నం పృథగ్విభక్తం-తాలుస్థానం లోకపాలో వరుణః-అంశేన స్వాధిష్ఠేయేన జిహ్వయా ఇన్ద్రియేణ-అవిశత్-అసౌ వ్యష్టిజీవః - యయా జిహ్వయా- రసాన్ అమ్లమధురాదిరసాన్-ప్రతిపద్యతే జానాతి ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ నిర్భిన్నే ఇతి ॥ హరేః హర్యాత్మకాత్సమష్టిపురుషాన్నిర్భిన్నే-నాసే స్థానే-అశ్వినౌ దేవతే - అంశేన స్వాధిష్ఠేయేన ఘ్రాణేన్ద్రియేణ సహ-విశతాం, యతః ఘ్రాణేన్ద్రియేణ-గన్ధస్య సుగన్ధదుర్గన్ధాదేః-ప్రతిపత్తిర్జ్ఞానం-భవేత్ ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ నిర్భిన్నే ఇతి ॥ విభోర్బ్రహ్మణస్సకాశాన్నిర్భిన్నే-అక్షిణీ స్థానే - లోకపాలస్త్వష్టా ఆదిత్యః - స్వాధిష్ఠేయచక్షురిన్ద్రియేణ సహ - అవిశత్ - రూపాణాం నీలపీతాదీనాం రూపాణాం- ప్రతిపత్తిర్యతః యేన చక్షుషా భవేత్ ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ నిర్భిన్నానీతి ॥ అస్య బ్రహ్మణః - నిర్భిన్నాని చర్మాణి - లోకపాలోఽని

లః వాయుః, అంశేన ప్రాణేన, త్వగిన్ద్రియేణ ప్రాణవత్త్వాత్తస్య దేహవ్యాపనేత్యర్థః అవిశత్ - అసౌ వ్యష్టి జీవః - యేన త్వగిన్ద్రియేణ, సంస్పర్శం మృదుత్వకఠినత్వశైత్యోష్ణ్యాదిసంస్పర్శం - ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౬ ॥ కర్ణావస్యేతి ॥ అస్య బ్రహ్మణః వినిర్భిన్నౌ కర్ణౌ - స్వధిష్ణ్యం స్వస్థానం, దిశః దేవతాః - శ్రోత్రేణాంశేన శ్రోత్రేన్ద్రియేణ - సహ వివిశుః - శబ్దస్య సిద్ధిః జ్ఞానం - యేన శ్రోత్రేణ, ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి ॥ ౧౭ ॥ త్వచమితి ॥ అస్య బ్రహ్మణః, విభిన్నాం త్వచం ఓషధీః ఓషధ్యభిమానిదేవతాః - విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః - రోమభిః అంశేన గోమరూపస్వాధిష్ఠేయేనేన్ద్రియేణ - వివిశుః ప్రావిశన్ - అసౌ వ్యష్టి జీవః - యైః రోమభిః - కణ్డూం - ప్రతిపద్యతే జానాతి - త్వగిన్ద్రియస్యైవ స్థానభేదేన విషయద్వయం కణ్డూం స్పర్శశ్చ - తత్రాయం నామభేదేన దేవతాభేదశ్చేతి ద్వితీయ ఏవ వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౧౮ ॥ మేఢ్రమితి ॥ తస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నం మేఢ్రం ఉపస్థేన్ద్రియస్థానం - స్వధిష్ణ్యం స్వస్థానం - కః ప్రజాపతిః - రేతసాంశేన రేతోరూపస్వాధిష్ఠేయేనేన్ద్రియేణ - ఉపావిశత్ - యేన రేతసా - అసౌ వ్యష్టి జీవః ఆనన్దం రతిసుఖం జానాతి ॥ ౧౯ ॥ గుదమితి ॥ పుంసో బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నం - గుదం పాయ్విన్ద్రియస్థానం - లోకేశః మిత్రః - పాయునాంశేన పాయ్విన్ద్రియేణ సహ - ఆవిశత్ - యేన పాయునా - విసర్గం పురీషత్యాగం - ప్రతిపద్యతే కరోతి ॥ ౨౦ ॥ హస్తావితి ॥ అస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నౌ - హస్తౌ కరౌ - స్వర్పతిః స్వర్గస్య పతిరిన్ద్రః - వార్తయా కృష్యాదివ్యాపారరూపవృత్తిసాధనేన - అంశేన పాణీన్ద్రియేణ - ఆవిశత్ - పురుషో వ్యష్టి జీవః - యయా వృత్తిసాధనపాణీన్ద్రియేణ - వృత్తిం జీవనప్రకారం, ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి అత్ర - హస్తావిత్యనేన అక్షిణీ ఇవ ద్వివచనేన చ - ఏషాం శ్లోకానాం

నిలోఽవిశత్ । ప్రాణేనాంశేన సంస్పర్శం యేనాసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౬ ॥ కర్ణావస్య వినిర్భిన్నౌ ధిష్ణ్యం స్వం వివిశుర్దిశః । శ్రోత్రేణాంశేన శబ్దస్య సిద్ధిం యేన ప్రపద్యతే ॥ ౧౭ ॥ త్వచమస్య వినిర్భిన్నాం వివిశుర్ధిష్ణ్యమోషధీః । అంశేన రోమభిః కణ్డూం యైరసౌ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౮ ॥ మేఢ్రం తస్య వినిర్భిన్నం స్వధిష్ణ్యం క ఉపావిశత్ । రేతసాంశేన యేనాసావానన్దం ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౯ ॥ గుదం పుంసో వినిర్భిన్నం మిత్రో లోకేశ ఆవిశత్ । పాయునాంశేన యేనాసౌ విసర్గం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౦ ॥ హస్తావస్య వినిర్భిన్నావిన్ద్రః స్వర్పతిరావిశత్ । వార్తయాంశేన పురుషో యయా వృత్తిం ప్రపద్యతే ॥ ౨౧ ॥ పాదావస్య వినిర్భిన్నౌ లోకేశో విష్ణురావిశత్ । గత్యా స్వాంశేన పురుషో యయా ప్రాప్యం ప్రపద్యతే ॥ ౨౨ ॥ హృదయం చాస్య నిర్భిన్నం చన్ద్రమా ధిష్ణ్యమావిశత్ । మనసాంశేన యేనాసౌ విక్రియాం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౩ ॥ బుద్ధిం చాస్య వినిర్భిన్నాం వాగీశో ధిష్ణ్యమావిశత్ । బోధేనాంశేన బోద్ధవ్యప్రతిపత్తిర్యతో భవేత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆత్మానం చాస్య నిర్భిన్నమభిమానోఽవిశత్పదమ్ । కర్మణాంశేన యేనాసౌ కర్తవ్యం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౫ ॥ సత్త్వం చాస్య వినిర్భిన్నం మహాన్ధిష్ణ్యముపావిశత్ । చిత్తేనాంశేన యేనాసౌ విజ్ఞానం ప్రతిపద్యతే ॥ ౨౬ ॥ శీర్ష్ణోఽస్య ద్యౌర్ధరా పద్భ్యాం ఖం నాభేరుదపద్యత । గుణా

చతుర్ముఖశరీరాద్విభక్తవ్యష్టి దేహవిషయత్వం స్పష్టం - న తు తస్యైవ హస్తాద్యుత్పత్తిపరత్వం - చతుర్ముఖస్య భుజచతుష్టయనేత్రాష్టకసద్భావాత్ ॥ ౨౧ ॥ పాదావితి ॥ అస్య వినిర్భిన్నౌ - పాదౌ చరణౌ - లోకేశో విష్ణుః గత్యా గతిసాధనేన - అంశేన స్వాధిష్ఠేయపాదేన్ద్రియేణ సహ - ఆవిశత్ ॥ ౨౨ ॥ యేన మనసా అసౌ వ్యష్టి జీవః - విక్రియాం సంకల్పవికల్పరూపాం - ప్రతిపద్యతే - ఏకస్యైవాన్తఃకరణస్య - విక్రియాబోధాభిమానవివేకరూపవృత్తిభేదేన మనోబుద్ధ్యహంకారచిత్తభేదస్య చన్ద్రవాగీశరుద్రప్రజాపతయోఽధిష్ఠాతారో బోధ్యాః - తత్ర సంకల్పవికల్పాత్మకవృత్త్యవచ్ఛిన్నస్యాన్తఃకరణభాగస్య చన్ద్రమసాఽధిష్ఠితస్య సమష్టిపురుషాద్విభాగ ఉక్తం ॥ ౨౩ ॥ అథ బుద్ధ్యాది విభాగమాహ ॥ బుద్ధిమిత్యాదిచాత్ర యోజ్యం ॥ అస్య బ్రహ్మణః - వినిర్భిన్నాం బుద్ధిం - ధిష్ణ్యం స్థానం వాగీశః బృహస్పతిః, బోధేన నిశ్చయాత్మకజ్ఞానజననసామర్థ్యేన సహ ఆవిశత్ - యతః బోధేన - బోద్ధవ్యస్య - ప్రతిపత్తిర్జ్ఞానం - భవేత్ ॥ ౨౪ ॥ ఆత్మానమితి ॥ ఆత్మానం అహంకారం - అస్య బ్రహ్మణో నిర్భిన్నం - పదం స్థానం అభిమానః అభిమన్యతేఽనేనేత్యభిమానః - అనాత్మన్యాత్మాభిమానకృద్దేవతా - రుద్రః ... సర్వాత్మనోఽన్తఃకరణం గిరిత్ర ఇతి ప్రాగుక్తత్వాత్ । కర్మణా దేహాభిమానేన అంశేనావిశత్ । యేన కర్మణా - అసౌ జీవః - కర్తవ్యం అభిమానవిషయం - ప్రతిపద్యతే అభిమనుతే ॥ ౨౫ ॥ సత్త్వమితి ॥ అస్య బ్రహ్మణో వినిర్భిన్నం, సత్త్వం దేహాత్మవివేకజ్ఞానహేతుం బుద్ధ్యాఖ్యమన్తఃకరణం బుద్ధిచిత్తయోరభేదేనాయం నిర్దేశః - ధిష్ణ్యం స్థానం, మహాన్ ప్రజాపతిః, చిత్తేనాంశేన - సమ్యగర్థచిన్తనరూపేణ మనసా - ఉపావిశత్ - యేన చిత్తేనాంశేన - అసౌ జీవః - విజ్ఞానం సమ్యక్చిన్తయితవ్యార్థవిషయజ్ఞానం, ప్రతిపద్యతే లభతే ॥ ౨౬ ॥ ఏవం వ్యష్టీన్ద్రియవిభాగముక్త్వాఽథ దేవాదీనాం భోగ్యస్థానవిభాగమాహ ॥ శీర్ష్ణ ఇతి ॥ అస్య

బ్రహ్మణః-శీర్ష్ణః శిరసః ద్యౌః-పద్భ్యాం పాదాభ్యాం-ధరా భూమిః-అస్య నాభేః ఖం అన్తరిక్షలోకః - ఉదపద్యత ఉదభూత్-యేషు ద్యుధరాదిషు-గుణానాం సత్త్వరజస్తమసాం - వృత్తయః వృత్తిమన్తః దేవమనుష్యాదయః వృత్తిశబ్దోఽజహల్లక్షణయా వృత్తిమత్పరః, ప్రతీయన్తే దృశ్యన్తే - తే దేవాదయః ఉదపద్యన్తేత్యన్వయః ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ గుణానాం వృత్తయ ఇత్యేతద్విప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్ ॥ ఆత్యన్తికేనేతి ॥ ఆత్యన్తికేన ఉత్కృష్టేన-ఔత్పత్తికేన స్వాభావికేన తదానీన్తనేనేత్యర్థః- సత్త్వేన సత్త్వగుణేన, ఉపలక్షితాః దేవాః-దివం స్వర్గం కర్మానుష్ఠానజనితాదితఫలభోగానురూపద్యులోకం - ప్రపేదిరే ప్రాప్తాః - పణయః-పణ వ్యవహారే పణన్తే ఆయవ్యయాదివ్యవహారేణ జీవన్తీతి పణయో మనుష్యాః - తాననుసృత్య - యే తదుపకరణభూతా గవాదయః- తే సర్వే - రజస్స్వభావేనోపలక్షితాః-రాజసకర్మఫలభోగానుకూలాం-ధరాం భూమిం - ప్రపేదిరే-ఇహ స్వర్గే వా తృతీయ--సాత్త్వికాదిస్వభావేన హేతునా ద్యుపృథివ్యాదీన్ లోకాన్ దేవాదయః ప్రాపురిత్యర్థః ✽ । ౨౮ ॥ ✽ తార్తీయేనేతి ॥ తృతీయం తమః-తదేవ తార్తీయం తేన తమస్స్వభావేన భగవన్నాభిం భగవతః వైరాజదారకణాయాం ఽఽ భస్థలం నాభిసరోగృణన్తి ,, భూమిః పాదౌ యస్య నాభిర్వియ ఽఽ దిత్యాదిభిరాభిర్వ్యానానుసంధీయమానం-యద్వా , భగవన్నాభిం భగవతశ్చతుర్ముఖశరీరస్య భగవతః నాభిజం ఽఽ నాభ్యా ఆసీదన్తరిక్షం ,, మితి శ్రుతేః ,ఉపచారాత్ ।--ర్యైకారణశబ్దః-ఉభయోర్ద్యావాపృథివ్యోః - రన్తరం మధ్యస్థం, అన్తరిక్షం వ్యోమ- రుద్రపారిషదాం గణాః భూతప్రేతపిశాచాద్యాః ఆశ్రితాః ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽-చాతుర్వర్ణ్యోత్పత్తిమాహ ॥ ముఖత ఇతి ॥ పురుషస్య సమష్టిపురుషస్య ముఖతః బ్రహ్మ, య-ద్బ్రాహ్మణప్రవృత్తిరగ్న్యయనాది-తన్ముఖతో,ఽవర్తత ప్రవృత్తం-ఏతదేవ హి బ్రాహ్మణానాం బ్రహ్మముఖోద్భూతత్వం నామ-యస్తన్ముఖవ్యాపారభూతాధ్యాపనాదివృత్త్యాశ్రితత్వం - ఏవం క్షత్రియాదిష్వపి ద్రష్టవ్యం । హే కురూద్వహ విదుర-యద్యస్మా-ద్బ్రాహ్మణః-త

నాం వృత్తయో యేషు ప్రతీయన్తే సురాదయః ॥ ౨౭ ॥ ఆత్యన్తికేన సత్త్వేన దివం దేవాః ప్రపేదిరే । ధరాం రజస్స్వభావేన పణయో యే చ తానను ॥ ౨౮ ॥ తార్తీయేన స్వభావేన భగవన్నాభిమాశ్రితాః । ఉభయోరన్తరం వ్యోమ యే రుద్రపారిషదాం గణాః ॥ ౨౯ ॥ ముఖతోఽవర్తత బ్రహ్మ పురుషస్య కురూద్వహ । యస్తన్ముఖత్వాద్వర్ణానాం ముఖ్యోఽభూద్బ్రాహ్మణో గురుః ॥ ౩౦ ॥ బాహుభ్యోఽవర్తత క్షత్రం క్షత్రియస్తదనువ్రతః । యో జాతస్త్రాయతే వర్ణాన్ పౌరుషః కణ్టకక్షతాత్ ॥ ౩౧ ॥ విశోఽవర్తన్త తస్యోర్వోర్లోకవృత్తికరీర్విభోః । వైశ్యస్తదుద్భవో వార్తాం నృణాం యస్సమవర్తయత్ ॥ ౩౨ ॥ పద్భ్యాం భగవతో జజ్ఞే శుశ్రూషా ధర్మసిద్ధయే । తస్యాం జాతః పురా శూద్రో యద్వృత్త్యా తుష్యతే హరిః ॥ ౩౩ ॥ ఏతే వర్ణాస్స్వధర్మేణ యజన్తి స్వగురుం హరిమ్ । శ్రద్ధయాఽఽత్మవిశుద్ధ్యర్థం యజ్జాతాస్సహ వృత్తిభిః ॥ ౩౪ ॥ ఏతత్క్షత్తర్భగవతో దైవకర్మాత్మరూపిణః । క

న్ముఖత్వాత్ - తన్ముఖోద్భవత్వాత్ తన్ముఖోద్భూతాధ్యాపనాదిముఖవ్యాపారత్వాత్, వర్ణానాం ముఖ్యః ముఖమివ ప్రధానః గురుశ్చాభూత్ ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ బాహుభ్య ఇతి ॥ క్షత్రం క్షత్రియధర్మః పాలనరూపా వృత్తిః-త-ద్బాహుభ్యోఽవర్తత-తదనువ్రతః క్షత్రమనువ్రతః-క్షత్రియశ్చ-స్వవృత్తిద్వారా బాహుభ్యోఽవర్తత-యో -బ్రహ్మణో బాహుభ్యః-జాతః-పౌరుషః సమష్టిపురుషాంశః క్షత్రియః కణ్టకక్షతాత్ కణ్టకవల్లోకోపద్రవకారిణశ్చోరాదయః-తేభ్యో జాతం యత్క్షతం ఉపద్రవః- తస్మాత్ వర్ణాన్ త్రాయతే రక్షతి ✽ ॥ ౩౧ ॥ ✽ విశ ఇతి ॥ తస్య విభోః ప్రభోః బ్రహ్మణః ఊర్వోః-ఽపాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ-లోకవృత్తికరీః క్రయవిక్రయకృష్యాదిలోకజీవికాహేతవః విభక్తిలిఙ్గవ్యత్యయాః వార్తా ॥ విశః వైశ్యాః, అవర్తన్త-తదుద్భవం బ్రహ్మణ ఊర్వోరుద్భూతః, యో వైశ్యః, స-నృణాం వార్తాం ఆజీవికాం-సమవర్తయత్ సంపాదితవాన్ ✽ ॥ ౩౨ ॥ ✽ పద్భ్యామితి ॥ భగవతః భగవదాత్మకస్య, బ్రహ్మణః, పద్భ్యాం, శుశ్రూషా ధర్మసిద్ధయే స్వవ్యతిరిక్తవర్ణశుశ్రూషారూపధర్మసిద్ధ్యర్థం , జజ్ఞే, కథంభూతా శుశ్రూషేత్యత ఆహ ॥ తస్యామితి ॥ యద్వృత్త్యా యస్య శూద్రస్య వృత్త్యా, హరిస్తుష్యతే, తస్యాం తాదృశశుశ్రూషావృత్తౌ నిమిత్తభూతాయాం - శూద్రో జాతః , భగవత్తుష్ట్యాపాదకస్వపూర్వవర్ణశుశ్రూషావృత్తినిమిత్తకం శూద్రజన్మేత్యర్థః - అనేన స్వవృత్త్యా భగవత్సన్తోషజననమేవ పరో ధర్మ ఇతి సూచితమ్ ✽ ॥ ౩౩ ॥ ✽ తదేవోపపాదయతి ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే వర్ణాః బ్రాహ్మణాదయశ్చత్వారో వర్ణాః, స్వధర్మేణ స్వవర్ణోచితధర్మేణ, శ్రద్ధయా-ఆత్మవిశుద్ధ్యర్థం-ఆత్మనః అనాదిపాపవాసనాదూషితస్యాన్తఃకరణస్య, విశుద్ధ్యర్థం, స్వగురుం స్వజనకం, హరిం స్వాశ్రితసంసారబన్ధహరం హరిం, యజన్తి యజేయురిత్యర్థః, కథంభూతం హరిం -యజ్జాతాః, యద్యస్మాచ్చతుర్ముఖశరీరకాత్పరమాత్మనో హరేస్సకాశాత్, వృత్తిభిస్సహ జాతాః, తం హరిం యజన్తీత్యర్థః ✽ ॥ ౩౪ ॥ ✽ ఏవం సృష్టిలీలాం వర్ణయిత్వా పునః ప్రశ్నావసరప్ర

దానాయాపారమహిమ్నో భగవతస్సాకల్యేన మహిమానముపవర్ణయితుం నకోఽపి శక్త ఇతి వదన్నుపసంహరతి॥ ఎతదితి॥ దైవకర్మాత్మరూపిణః - దైవం కాలః, దేవనియామ్యత్వేన తత్స్వం బన్ధిత్వాత్, కర్మశబ్దేన జీవాదృష్టస్య పృథగుపాదానాత్, ఆత్మనః కాలకర్మవశ్యా జీవాః, దైవాదిరూపాణి శరీరాణ్యస్య సన్తీతి దైవకర్మాత్మరూపీ, తస్య భగవతః పూర్ణషాడ్గుణ్యస్య, యోగమాయాబలోదయం యుజ్యత ఇతి యోగా - అధిష్ఠేయా - సా చాసౌ మాయా, తస్యాః - బలం జననసామర్థ్యం - తస్యోదయః విభవో యస్మిన్ - తదేతద్విశ్వం - హెకః - త్రః ఉపాకర్తుం సాకల్యేన వ్యాకర్తుం - వర్ణయితుమితి యావత్, కః పుమాన్ - శ్రద్దధ్యాత్ శ్రద్ధాం కుర్యాత్ - నకోఽపీత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ కస్యాప్యశక్తౌ కథం భవతా వర్ణ్యత ఇత్యత ఆహ ॥ అథాపీతి॥ అథాపి కార్త్స్న్యేన వర్ణయితుం కస్యాప్యశక్తావపి - యథాశ్రుతం గురుముఖాచ్ఛ్రుతమనతిక్రమ్య - తత్రాపి - యథామతి యావత్స్వబుద్ధివిషయమనతిక్రమ్య - హరేః కీర్తిం - అఙ్గ హే విదుర - కీర్తయామి - నహ్యహం సాకల్యేన వర్ణయామీతి ప్రతిజ్ఞాతవానస్మీత్యభిప్రాయః - తర్హి కిమేకదేశవర్ణనేన ప్రయోజనమిత్యత ఆహ॥ స్వాం స్వీయాం - అన్యాభిధా - హరివ్యతిరిక్తార్థాభిధానం - తయా - అసతీం దుష్టాం - గిరం వాచం - సత్కర్తుం పవిత్రీకర్తుమిత్యర్థః ॥ ౩౬ ॥ ఏతదేవోపపాదయతి॥ ఏకాన్తలాభమితి ॥ సుశ్లోకమౌలేః శ్లోకనియప్రధానస్య భగవతో - గుణవాదం గుణకథనమేవ - పుంసాం వచసః ఏకాన్తలాభం ఏకాన్తఫల - మాహుః - శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణతజ్ఞాః - విద్వద్భిరుపాకృతాయాం ఉపవర్ణితాయాం - కథాసుధాయాం - ముపసంప్రయోగం సన్నిధావర్పణసంబన్ధమిత్యర్థః। శ్రుతేః శ్రోత్రేన్ద్రియస్య - ఏకాన్తలాభమాహురిత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ న కేవలమస్మాభిరేవ భగవన్మహిమా కార్త్స్న్యేన బుద్ధ్యతే - కింతు బ్రహ్మాదిభిరపి జ్ఞాతాధికైరిత్యాహ ॥ ఆత్మన ఇతి ॥ హే వత్స విదుర ఆదినా కవినా చతుర్ముఖేన, ఆత్మనో భగవతో - మహిమా - హ

శ్రద్దధ్యాదుపాకర్తుం యోగమాయాబలోదయమ్ ॥ ౩౫ ॥ అథాపి కీర్తయామ్యఙ్గ యథామతి యథాశ్రుతమ్। కీర్తిం హరేస్స్వాం సత్కర్తుం గిరమన్యాభిధాసతీమ్॥ ౩౬ ॥ ఏకాన్తలాభం వచసో ను పుంసాం సుశ్లోకమౌలేర్గుణవాదమాహుః। శ్రుతేశ్చ విద్వద్భిరుపాకృతాయాం కథాసుధాయాముపసంప్రయోగమ్ ॥ ౩౭ ॥ ఆత్మనోఽవసితో వత్స మహిమా కవినాదినా। సంవత్సరసహస్రాన్తే ధియా యోగవిపక్వయా ॥ ౩౮ ॥ అతో భగవతో మాయా మాయినామపి మోహినీ। యత్స్వయం చాత్మవర్త్మాత్మా న వేద కిము తాపరే ॥ ౩౯ ॥ యతోఽప్రాప్య న్యవర్తన్త వాచశ్చ మనసా సహ। అహం చాన్య ఇమే దేవాస్తస్మై భగవతే నమః ॥ ౪౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః.

సంవత్సరాన్తే యోగవిపక్వయా ధియా - అవసితః కిమితి కాక్వా ఏతావానితి న జ్ఞాత ఏవేత్యుక్తం - యద్వా - అవసితః అపరిచ్ఛిన్నత్వేనేత్యధ్యాహారః ॥ ౩౮ ॥ న కేవలమాదికవిరేవాపరిచ్ఛిన్నత్వేన వేద - కింతు, భగవానపి స్వయం తథైవ వేదేత్యాహ॥ అతో ఇతి॥ భాగవతీ భగవతస్సంబన్ధినీ - మాయా ఆశ్చర్యశక్తిః, మాయినామపి ఆశ్చర్యశక్తిమతామపి - మోహినీ ఆశ్చర్యజనయిత్రీ, అతో ఇత్యాశ్చర్యే - యద్యస్మాత్ - ఆత్మవర్త్మాత్మా - ఆత్మవర్త్మనః స్వప్రాపకమార్గభూతస్య వేదస్య - ఆత్మా వేదమూర్తిః, న వేద ఇయత్తయా న వేద - అపరే బ్రహ్మాదయః, న విదురితి, కిము తకిము వక్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ న స్వవాఙ్మనసే అతిన్ద్రియార్థదర్శినో ఋషయో దేవాశ్చ జానీయురేవ - సర్వే షామపి దుర్జ్ఞేయత్వేఽనుపాస్యత్వప్రసఙ్గాదిత్యత ఆహ॥ యత ఇతి ॥ వాచో వేదవచాంసి - మనః యోగపరిశుద్ధం మనః - తేన సహ అహం అతీన్ద్రియార్థదర్శినోఽస్మత్ప్రభృతయః ఋషయః, దేవాః బ్రహ్మరుద్రాదయశ్చ - అప్రాప్య కార్త్స్న్యేన యన్మహిమానమనవగమ్య యతో భగవతో న్యవర్తన్త తస్మై భగవతే - నమః - నహి కార్త్స్న్యేనావాఙ్మనసాదయో విదుః - కింతు, తన్మహిమానమపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ విదుః - నచానుపాస్యత్వప్రసఙ్గః - తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతీనామపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవోపాసనోపపత్తేః - అత ఏవ న భగవతోఽపి కార్త్స్న్యేన స్వస్వరూపాద్యజ్ఞానేన సర్వజ్ఞతాహానిః - అపరిచ్ఛిన్నత్వేనైవ జ్ఞానస్య సర్వజ్ఞతానిర్వాహకత్వాత్ - యద్వస్తు యథావిధం ప్రమితం - తస్య తథాత్వేన జ్ఞానం హి సర్వజ్ఞతాపాదకం - నహ్యపరిచ్ఛిన్నస్య పరిచ్ఛిన్నతాజ్ఞానం పరిచ్ఛిన్నస్యాపరిచ్ఛిన్నతాజ్ఞానం సర్వజ్ఞత్వం నిర్వోఢుమలం - అత ఏవ "యస్యామతం తస్య మతం మతం యస్య న వేద సః। అవిజ్ఞాతం విజానతాం విజ్ఞాతమవిజానతామ్" ॥ యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసా సహ । ఆనన్దం బ్రహ్మణో విద్వాన్, ఇతి వేదనాపిధి ప్రతిషేధయోరుపపత్తిః అపరిచ్ఛిన్నత్వపరిచ్ఛిన్నత్వాభ్యాం తయోర్వ్యవస్థితవిషయత్వాత్ ॥ ౪౦ ॥

ఇతి శ్రీభాగవత, చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం - శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః.

ఏవం ప్రకృతిపురుషకాలనియన్తృ పరమేశ్వరాధిష్ఠితాత్ప్రధానాన్మహదాదిపృథివ్యన్తతత్త్వేషు సృష్టేషు తేషు స్వానుప్రవేశాభావాత్ సృష్టిసామర్థ్యేషు - అబ్జచతుర్ముఖశరీరారమ్భద్వారా సమష్ట్యవస్థయాఽవస్థితేషు కథితేషు - పునస్తైభ్య ఏవ వ్యష్టిశరీరేన్ద్రియాదివిభాగపరమాత్మాత్మకచతుర్ముఖకర్తృకేఽభిహితే, పునః తత్త్వాకాంక్షిత్వ శ్రీమైత్రేయాణాః- ప్రథమం భగవతో జగదుపాదానత్వప్రయుక్తదోషసంస్పర్శశఙ్కాపరిహారబుభుత్సయా పప్రచ్ఛేత్యాహ వైయాసకిః॥ ఏవమితి ॥ ద్వైపాయనసుతః శ్రీభగవద్బాదరాయణపుత్రః, బుధః తత్త్వదర్శీ-విదురః, భారత్యా స్వగిరా- ప్రీణయన్నివ ప్రీతిం జనయన్నివ-ఏవముక్తప్రకారేణ-బ్రువన్తం కథయన్తం-మైత్రేయం, ప్రత్యభాషత ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ ప్రశ్నమేవ భగవతస్స్రష్టృత్వముపాదానత్వం చాక్షిపతి ॥ బ్రహ్మన్నితి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే బ్రహ్మన్ మైత్రేయ-భగవతః పూర్ణషాడ్గుణ్యస్య-చిన్మాత్రస్య జ్ఞానైకరసస్య, మాత్రచాకారాపేజడత్వవ్యావృత్తిః - అత ఏవావికారిణః అపరిణామినః, అత ఏవ, నిర్గుణస్య సత్త్వాదిగుణరహితస్య, గుణాః గుణకార్యభూతాః క్లేశాదయః। క్రియాః పరిణామాదయశ్చ, లీలయా వాపి-కథం యుజ్యేరన్నిత్యన్వయః, అయమభిప్రాయః, భగవతస్స్రష్ట్యాదికర్తృత్వం జగదాకారేణ పరిణామశ్చ లీలయైవేతి వక్తవ్యం, న తు కర్మణా, అపహతపాప్మే, త్యాదిశ్రుతేః- ఏతదేవహి, న ప్రయోజనవత్త్వాధికరణే, లోకవత్తు లీలాకైవల్య, మిత్యనేన సూత్రేణ సిద్ధాన్తితం- ఏవం కైకస్యైవ కర్తృత్వోపాదానత్వయోర్లీలైకప్రయోజనయోరభ్యుపగమ్యమానయోర్నిర్వికారిణో నిర్గుణస్య పరిణామాదయః క్రియాః గుణకార్యగర్భజన్మజరామరణక్లేశాదయశ్చ దుర్వారా ఆపతిష్యన్తి, అతః కదంజగత్కారణత్వమితి, అనేన - న ప్రయోజనవత్త్వాధికరణసిద్ధాన్తే దూషణముక్తం భవతి। తత్ర హి సప్తద్వీపవతీం మేదినీమధితిష్ఠతో మహారాజస్యైకస్తుకాద్వ్యారమ్భవత్పూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తేరవాప్తసమస్తకామస్యస్వపరప్రయోజనరహితస్యాపి భగవతః కేవలలీలైకప్రయోజనో జగద్వ్యాపార ఉపపన్న ఇతి స్థాపితం, తత్రాపి సమోఽయం దృష్టాన్తః, మహారాజస్యాపి

శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఏవం బ్రువాణం మైత్రేయం ద్వైపాయనసుతో బుధః। ప్రీణయన్నివ భారత్యా విదురః ప్రత్యభాషత॥౧॥ విదుర ఉవాచ॥ బ్రహ్మన్ కథం భగవతశ్చిన్మాత్రస్యావికారిణః। లీలయా వాపి యుజ్యేరన్నిర్గుణస్య గుణాః క్రియాః॥౨॥ క్రీడాయాముద్యమోఽర్భస్య కామశ్చిక్రీడిషాఽన్యతః। స్వతస్తృప్తస్య చ కథం నివృత్తస్య సదాఽన్యతః॥౩॥ అస్రాక్షీద్భగవాన్విశ్వం గుణమయ్యాఽఽత్మమాయయా। తయా సంస్థాపయత్యేతద్భూయః ప్రత్యపిధాస్యతి॥ ౪ ॥ దేశతః కాలతో యోఽసావవస్థాతస్స్వతోఽన్యతః। అవిలుప్తావబోధాత్మా స యుజ్యేతా

జ్ఞానాత్పూర్ణత్వేనానవాప్తసమస్తకామత్వాత్సత్త్వాదిగుణవశత్వాద్వికారిత్వాద్భ్రష్టాన స్తస్వపరతత్త్వాదుక్తదోషాపాతాచ్చేతి ❁ ॥౨॥ ❁ దృష్టాన్తాన్తరమప్యనుపపన్నమిత్యాహ ॥ క్రీడాయామితి ॥ అర్భస్య బాలకస్య, క్రీడాయాం, ఉద్యమః ప్రయత్నః - తద్ధేతుభూతః కామః, అన్యతః, క్రీడోపకరణైః, బాలాన్తరప్రవర్తనేన వా, చిక్రీడిషా క్రీడేచ్ఛా వ, స్యాత్, ఈశ్వరస్య తు - స్వతస్తృప్తస్య స్వానుభవేనైవ తృప్తస్య, కథం - కామః, సదా-అన్యతః స్వవ్యతిరిక్తస్వతన్త్రక్రీడోపకరణక్రీడాప్రవర్తకపురుషాన్తరైశ్చ- నివృత్తస్య విరహితస్య, చిక్రీడిషా చ, కథం స్యాత్, అతోఽర్భకదృష్టాన్తోఽనుపపన్న ఇతి భావః ❁ ॥౩॥ ❁ నన్విదం దోషాపాదనమయుక్తం - యదుపాదానత్వే పరిణామిత్వక్లేశాద్యాశయత్వమితి, యతః ప్రకృతిపురుషశరీరకస్య కారణత్వాభ్యుపగమేన, గుణక్రియాణాం స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషగతత్వాదితి మాంశఙ్కాం, భగవానేక ఏవైష ఇతి పూర్వార్ధేన॥ అత్ర వ్యాఖ్యాయాం గ్రన్థః కించిద్గలిత ఇవ ప్రతిభాతి॥ అముష్య దుర్విభగత్వ, మిత్యుత్తరార్ధేన, దేశతః కాలత, ఇతి శ్లోకే చ - దోషాన్తరాపాదనేన పరిహరతి॥ అస్రాక్షీదిత్యాది-గుణమయ్యా సత్త్వాదిగుణప్రచురయా, ఆత్మసంబన్ధిన్యా మాయయా-భగవాన్విశ్వం, అస్రాక్షీత్-తయా మాయయా ఉపలక్షితః-తద్విశ్వం, సంస్థాపయతి సమ్యక్స్థాపయతి, ప్రతిష్ఠాపయతి పాలయతీతి యావత్, పునర్భూయః, ప్రత్యపిధాస్యతి ప్రతిలోమ్యేనపిధాస్యతి-అపిధాస్యతి తిరోహితం కరిష్యతి - అపిపూర్వో ధాతుస్తిరోధానే వర్తతే- స్వాధిష్ఠేయాం గుణమయీం మాయాం మహదాదిరూపేణ పరిణమయ్య స్వయం గుణత్రయయుక్తత్రిమూర్తిరూపేణ సృష్ట్యాదీన్ కరోతీ ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ అతః పరిణామాదయస్స్వాధిష్ఠేయమాయాగతా - న స్వగతా ఇతి చేత్తత్రాహ ॥ దేశత ఇతి ॥ యోఽసౌ పరమాత్మా-దీపప్రభాయా ఇవ దేశతః, విద్యుత ఇవ కాలతః స్మృతేరివావస్థాతః-స్వప్నవత్ స్వతః, జీవవదన్యతః, ప్రకృత్యాదిభిః అవిలుప్తావబోధాత్మా, విశేషేణాలుప్తజ్ఞానరూపో న భవతి-సర్వగతత్వాత్-నిత్యత్వాత్-అవిక్రియత్వాత్-అనితరానుభావ్యత్వత్వాత్ కాలమాత్రావసాయిత్వాభావాత్- తత్కర్మవశ్యత్వాభావాత్ అత, ఈదృశస్స పరమాత్మా-అజయా మాయయా-కథం యుజ్యేత, యది మేస కేనా

పిదేశాదినాలుప్తావబోధో భవే, త్తర్హ్యవిద్యాసంబన్ధస్సమ్భవిష్యత్-అత స్తదభావాత్కథమజయాయుక్తేతిశఙ్కా-భిప్రాయః ॥౫॥ ఏవం జీవశరీరకత్వే తద్గతక్లేశాద్యనాశ్రయత్వమర్ధేనాశఙ్క్యార్ధేన పరిహరతి॥ భగవానితి ॥ ఏష భగవాన్-ఏక ఏవ, సర్వక్షేత్రేషు సమస్తశరీరేషు, అవస్థితః జీవాన్తరాత్మతయా అవస్థితః, "అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం,, య ఆత్మని తిష్ఠన్నాత్మనోఽన్తర,, ఇత్యాదిశ్రుతేః- అతో దుఃఖిత్వసంసారిత్వాదయో గుణకార్యా మాతాన పరమాత్మానం స్పృశన్తీతి చేత్తత్రాహ॥ అముష్యేతి॥ అముష్య భగవతః, దుర్భగత్వం-కర్మభిః క్లేశో వా-కుతస్స్యాదిత్యర్థః ,, అయమభిప్రాయః,, యది పరమాత్మనస్సర్వత్రవ్యాప్తిరుచ్యతే, తర్హి-జాగరస్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛాత్మకావస్థాసు-జీవస్య తత్తత్స్థానప్రయుక్తా యే దోషాః- స్తే తదన్తర్యామిణః పరస్య బ్రహ్మణోఽపి సంభవన్తి-నచ పరమాత్మనోఽకర్మవశ్యత్వేన దోషాభావ ఇతి వాచ్యం కర్మణాం దేహసంబన్ధాపాదనద్వారా క్లేశాద్యపురుషార్థజనకత్వేన దేహసంబన్ధస్యాప్యపురుషార్థత్వా- దన్యథా కర్మణామేవ దుఃఖాదిజనకత్వేన దేహసంబన్ధస్యాప్రయోజనశూన్యతాపత్తిశ్చ-పరమాత్మనః కర్మవశ్యత్వాభావేపి ,, సర్వక్షేత్రేష్వవస్థిత,, ఇతి దేహసంబన్ధాభ్యుపగమా- న్నానావిధాశుచిదేహసంబన్ధస్యైవాపురుషార్థత్వాత్-అత ఏవ-తన్నియమనార్థం స్వేచ్ఛయా తత్ప్రవేశస్యాపురుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయః -పూయశోణితాదిమజ్జనంహి - స్వేచ్ఛాకారితమప్యపురుషార్థ ఏవ ॥౬॥ అతో యద్యపి జగదేకకారణం సర్వజ్ఞత్వాదికల్యాణగుణాకరం చ పరం బ్రహ్మ-తథాపి ,,యః పృథివ్యాం తిష్ఠన్ ,,య ఆత్మని తిష్ఠన్,, యశ్చక్షుషి తిష్ఠన్ ,, యో రేతసి తిష్ఠన్,, నిత్యాదివచనాత్తత్ర తత్రావస్థితస్య తత్సంబన్ధయాఽపురుషార్థాస్సన్తీతి ప్రశ్నముపసంహరతి॥ ఏతస్మిన్నితి॥ హే విద్వన్మైత్రేయ-ఏతస్మిన్-అజ్ఞానసంకట ఇతి పదచ్ఛేదః-అజ్ఞానరూపసంకటే-మే మనః-ఖిద్యతే తస్మాత్ హే విభో మైత్రేయ-నః అస్మాకం మానసం మనస్సంబన్ధి-మహత్ కశ్మలం ఖేదం-పరాణుద అపాకురు ॥౭॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయ ఆహేత్యాహ సూతః। స ఇతి ॥ తత్త్వజిజ్ఞాసునా క్షత్త్రా ఇత్థముక్తరీత్యా-

జయాయార్థమ్॥౫॥ భగవానేక ఏవైష సర్వక్షేత్రేష్వవస్థితః। అముష్య దుర్భగత్వం వా క్లేశో వా కర్మభిః కుతః॥౬॥
ఏతస్మిన్మే మనో విద్వన్ఖిద్యతేఽజ్ఞానసంకటే। తన్నః పరాణుద విభో కశ్మలం మానసం మహత్ ॥౭॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ స ఇత్థం చోదితః క్షత్త్రా తత్త్వజిజ్ఞాసునా మునిః। ప్రత్యాహ భగవచ్చిత్తః స్మయన్నివ గతస్మయః॥౮॥
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సేయం భగవతో మాయా యన్నయేన విరుధ్యతే। ఈశ్వరస్య విముక్తస్య కార్పణ్యముత బన్ధనమ్ ॥౯॥ యదర్థేన వినాముష్య పుంస ఆత్మవిపర్యయః। ప్రతీయత ఉపద్రష్టుస్స్వశిరశ్ఛేదనాది

చోదితః ఆపృష్టో, మునిర్మైత్రేయః భగవచ్చిత్తం భగవత్యేవ చిత్తం యస్య సః - గతస్మయః తత్త్వదర్శిత్వేన విగతస్మయః-స్మయన్నివ-ప్రశ్నస్య-సుపరిహరత్వాదితి భావః॥ ప్రత్యాహ ప్రత్యువాచ ॥౮॥ యదుక్తం-చేతనాచేతననియమనార్థం తదన్తరాత్మతయా స్వేచ్ఛయా వ్యవస్థితస్య తత్సంబన్ధప్రయుక్తపరిశ్రామిత్వదుఃఖిత్వాద్యపురుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయ ఇతి-నైతద్యుక్తం నహ్యచిద్వస్తు స్వస్వభావతోఽపురుషార్థస్వరూపం-కర్మవశ్యానాం తు - కర్మస్వభావానుగుణ్యేన పరమపురుషసంకల్పా-దేకమేవ వస్తు-కాలభేదేన పురుషభేదేన చ - సుఖాయ దుఃఖాయ చ భవతి-వస్తుస్వరూపప్రయుక్తత్వేతు తాదృగ్రూపస్య సర్వం సర్వదా సర్వస్య సుఖాయ దుఃఖాయైవ వా స్యాత్ - న చైవం దృశ్యతే॥ తథాచోక్తం॥ నరకస్వర్గసంజ్ఞే వై పాపపుణ్యే ద్విజోత్తమ। వస్త్వేకమేవ దుఃఖాయ సుఖాయేర్ష్యాగమాయ చ ॥ కోపాయ చ యతస్తస్మాద్వస్తు వస్త్వాత్మకం కుతః॥ తదేవ ప్రీతయే భూత్వా పునర్దుఃఖాయ జాయతే ॥ తదేవ కోపాయ తతః ప్రసాదాయ చ జాయతే। తస్మాద్దుఃఖాత్మకం నాస్తి న చ కించిత్సుఖాత్మకమితి ॥ అతో జీవస్య కర్మవశ్యత్వాత్తత్కర్మానుగుణ్యేన తత్తద్వస్తుసంబన్ధ ఏవాపురుషార్థస్స్యాత్-పరస్య తు బ్రహ్మణో నిరస్తనిఖిలదోషస్య సమస్తకల్యాణగుణాకరస్య స్వాధీనస్య వివిధవిచిత్రస్వాభావికశక్తిమతోఽపురుషార్థాశ్రయ చేతనాచేతనసంబన్ధ-స్తద్విచిత్రనియమనరూపలీలారసాయైవ స్యాత్ - జీవస్యాప్యవిద్యాసంబన్ధోఽపురుషార్థజననాయ స్యాదిత్యాహ॥ సేయమితి త్రిభిః ॥ ఈశ్వరస్య కృపణత్వం-ముక్తస్య బన్ధనం చ-యేన హేతునా-న విరుధ్యతే-సేయం భగవతో - మాయా ఆశ్చర్యశక్తిః-జీవత్వావ్యాపినో భగవతో వ్యాప్యస్వరూపబద్ధజీవగతదోషాస్పర్శహేతుభూతాశ్చర్యశక్తియోగా-ద్వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పర్శకారి హేతోర్నవిరోధ ఇత్యర్థః ,,పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ,, ఇతి శ్రుతేః - వివిధవిచిత్రానన్తశక్తియోగాత్తత్తద్వస్త్వవస్థానప్రయుక్తతద్గతదోషాస్పర్శ ఉక్తః ॥౯॥ అనేనైవ ,, బ్రహ్మన్కథం భగవత ఇతి కారణత్వాక్షేపోఽపి పరిహృతః-గుణక్రియాణాం చేతనాచేత

౧౦ శ్లో॥ పా॥ యథార్థేన వినా,

సద్వారకత్వేన బ్రహ్మణ స్తత్సంస్పర్శాభావాత్ ప్రకృతిపురుషవిశిష్టస్య కారణత్వాభ్యుపగమేన ప్రకృతిపురుషగతవికారా
ణాం శుక్లకృష్ణరక్తత్వాద్యవస్థాపటేకాల్యకార్ష్ణ్యాదీనాం తత్తద్వస్త్రాదిత న్తుసంయుక్తప్రదేశైకాన్తస్థిత్యేవ శరీరగత
బాల్యయౌవనాదీనామాత్మన్యస్పర్శవచ్చ-పరమాత్మని ప్రసక్త్యభావాత్-అతస్సర్వక్షేత్రేష్వవస్థితస్యాపి పరమాత్మనో
న క్షేత్రగతదోషసంస్పర్శః-జీవస్యతు-స్వతోఽపహతపాప్మత్వాదివిశిష్టత్వేపి తత్స్వరూపస్యానాద్యవిద్యాకర్మవాసనా
రుచిప్రకృతిసంబన్ధాదిభిస్తిరోహితత్వేన-కర్తృత్వాదిదేహాత్మాభిమానేనా పురుషార్థసంబన్ధోఽవర్జనీయ ఇ
తి సదృష్టాన్తమాహ॥ యదర్థేనేతి॥ యస్యేతః, అముష్య కర్మవశ్యస్య-పుంసో జీవస్య-అర్థేనపురుషార్థభూ
తేనాత్మస్వరూపేణ, వినా-ఆత్మవిపర్యయః ఆత్మనో విపర్యయః దేవమనుష్యత్వాదిధారణః, తత్ప్రయు
క్తః, స్వశిరశ్ఛేదనాదికశ్చ నగరమాతదేవమనుష్యాదిశరీరచ్ఛేదనే మమేదంశిరశ్ఛిన్నమితిశోకశ్చ-ఉపద్రష్టుః-దే
హాత్మతాదాత్మ్యానుసంధాతుః ప్రతీయతే-అనుమీయతే-నేయమపి భగవతో మాయేత్యర్థః ॥౧౦॥ ఏతదేవదృష్టా
న్తేనోపపాదయతి ॥ యథేతి॥ యథా-జలే-చన్ద్రమసః స్వతశ్చన్ద్రస్య-సన్నపి-తత్కృత జలాద్యుపాధికృతః కమ్పాదిశ్చల
నాదిరూపో-గుణః, దృశ్యతే-ఏవ-మాత్మనోఽసన్నపి అవిద్యమానోపి-అనాత్మనో దేహస్య-గుణ ఉపద్రష్టుర్దేహస్యాత్మ
తాదాత్మ్యమభిమన్యమానస్య-దృశ్యతే-కర్మవశ్యస్యజీవస్యానాద్యవిద్యాసంబన్ధేనస్వరూపాప్రతీతిర్దేహాత్మభ్రాన్తిః-స్త
యాచ శోకమోహాదయః-పరమార్థతస్తు, న దేహగతైర్ధర్మైః స్పృశ్యత ఇత్యభిప్రాయః పరమాత్మనస్త్వవిద్యయాఽతి
రోహితస్వరూపస్య ప్రకృతిపురుషయోర్నియన్తుర్నావిద్యాతత్కార్యప్రసఙ్గ ఇత్యర్థః-ఏతదేవ ,, భుక్తభోగాపరిత్యక్తాదృ
ష్టదోషాకవిత్యతే। నేశ్వరస్యాశుభంచ త్రైస్వమహిమ్నిస్థితస్యచ,, ఇత్యుక్తం-జీవేశయోరుభయోరపి ప్రకృతిసంబన్ధేఽపివిశి
ష్టః,, ఇయాంస్తు విశేషః,, ప్రకృతిరీశస్య వశ్యస్యాశుభం న త్వన్యస్యతు స్వరూపతిరోధానకరణాయభవతి ॥ తథాచ
శ్రుతిః॥ అస్మాన్మాయీసృజతే విశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యో మాయయా సంనిరుద్ధః॥ మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినంతు మ
హేశ్వరమితి॥ మాయామాయేశ్వరః ॥౧౧॥ అత్ర,, యథార్థేన వినా ముష్య ,, కతాత్ప్రయుక్తః, పరమాత్మ

కః॥౧౦॥ యథాజలేచన్ద్రమసః కమ్పాదిస్తత్కృతో గుణః। దృశ్యతేఽసన్నపిద్రష్టురాత్మనోఽనాత్మనో గుణః॥
స వై నివృత్తిధర్మేణ వాసుదేవానుకమ్పయా। భగవద్భక్తియోగేన తిరోధత్తే శనైరిహ॥౧౨॥ యదేన్ద్రియో

నోర్వ్యాప్యచిదచిద్గతదోషాస్పర్శే దృష్టాన్తమాహ॥యథేతి॥యథా అముష్యజీవస్య, అర్థేన వినాపురుషార్థభూతస్వస్వరూ
పేణ వినా ఆత్మస్వరూపాప్రతిపత్తిదశాయామిత్యర్థః-ఆత్మవిపర్యయః ఆత్మనః జీవస్య విపర్యయః-దేహాకారః-ప్రతీయతే-ఉప
ద్రష్టుస్తస్యైవ దేహాత్మతాదాత్మ్యమభిమన్యమానస్య-శిరశ్ఛేదాదికోఽపురుషార్థశ్చ ప్రతీయతే పురుషార్థభూతస్యాత్మప్ర
తిపత్తిదశాయాంతు-న విపర్యయశ్శిరశ్ఛేదాదికోవా ప్రతీయతే-తస్యదేహవిలక్షణత్వాత్-తస్యదేహాత్మబుద్ధేర్భ్రాన్తత్వాత్, దే
హాతిరిక్తత్వసిద్ధిః ఏవంజీవస్యాపి పరమాత్మనశ్శరీరత్వాత్తస్యతద్గతదోషస్పర్శ ఇత్యర్థః ॥౧౦॥ దృష్టాన్తాన్తరమాహ॥
యథేతి॥యథాచన్ద్రమసో జలాద్యుపాధిగతాత్ప్రతిబిమ్బమానః కమ్పాదిర్న పరమార్థతోఽస్తి-కింతు భ్రాన్త్యా, తథా ద్ర
ష్టుస్సర్వజ్ఞస్య-ఆత్మనః పరమాత్మనః-అనాత్మనః అపరమాత్మనః-గుణః అపరమాత్మనూతచేతనాచేతనగతోధర్మః, అస
న్నపి-భ్రాన్త్యా-ప్రతీయతే-పరమాత్మనశ్చేతనాచేతనగతదోషసంస్పర్శశఙ్కామూలమాత్రానుబుద్ధిర్భ్రాన్తేత్యర్థః ॥౧౧॥
న కేవలం భగవతస్తత్తదాత్మకరజీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య దోషస్పర్శాభావరూపః కల్యాణగుణ ఏవ ప్రతిపాదితః-కిం
తు తస్య జీవగతహేయనివర్తకత్వంచేత్యాహ॥సవై ఇతి॥సవై హేయగుణః-కర్మయోగానుష్ఠానభగవద్భక్తిజన్యభగవ
త్కృపయా తిరోధత్త ఇత్యర్థః-యద్వక్ష్యాన్ హేయనివృత్తిస్తస్యహేయప్రత్యనీకత్వచర్యసిద్ధమ్ ॥౧౨॥ యత్వయ్యస్తథ
త్యాసేయనివృత్తిరిత్యత ఆహ॥యదేతి॥యదా అర్థాన్ శబ్దాదీన్ ప్రతిఇన్ద్రియోపరతిరిన్ద్రియనివృత్తిః-స్తదా-పరే ప్రకృతి
పురుషవిలక్షణే-హరావాత్రితబన్ధహారిణి-ఆత్మని పరమాత్మని, ప్రాగుక్తభక్త్యా, దృష్టే సాక్షాత్కృతే సతి, దృష్టే ఆత్మనీతి
పదచ్ఛేదః అయీనేశయలాఞ్ఛనాల్పోగుణం, కృత్స్నకం-క్లేశానిలీయన్త ఇత్యర్థః,, యస్మిన్ దృష్టే పరావరణాః,, శ్రుతేః, తేషా
మస్థిరత్వాగస్థాన్తమాహ॥సంసృత్య ఇతి॥ఏసాసంసృత్యకార్యేత్యనుగుణవిన్యాసః-తస్యైవజాగ్రతః పునఃక్లేశాశ్ర
యత్వాన్-దృష్టాత్మనీత్యపిపాఠః-తదా అర్థాన్ దృష్ట్వా-ఇన్ద్రియోపరతిః ఇన్ద్రియాణామవికృతిః యథా-తథా-పరే హ
రౌ-ఆత్మనిజీవేనస్థితే నసతి క్లేశవిలయ ఇత్యర్థః-అద్రష్టాత్మనీత్యపిపాఠః-తదా-సర్వజ్ఞే ఆత్మని హరౌ-ఇన్ద్రియాణాముపరా

౧౩॥శ్లో॥పా॥ యదేన్ద్రియోపరామోఽర్థాన్ దృష్టాత్మని పరే హరౌ। విలీయన్తే తథా।పా॥అద్రష్టాత్మని.

మోనైశ్చల్యం, యథాఽథ అనన్తరం ప్రత్యక్తాపనాత్మికా ధ్రువానుస్మృతిర్భవతి-తదాకాత్స్న్యేన క్లేశవిలయ ఇత్యర్థః॥౧౩॥ సాక్షాత్కారపర్యన్తభగవద్భక్తేః కైముత్యేన యేన క్లేశనివర్తకత్వమాహ॥ అశేషేతి॥ హరేర్గుణానువాదశ్రవణం, అనువాదః అనువర్ణనం-శ్రవణం చేత్యేత-దుభయమేవా-శేషక్లేశశమం-విధత్తే కరోతి కింవా పునః కిం పునః-ఆత్మలబ్ధామనసాలబ్ధా, తస్య భగవతశ్చరణారవిన్దయోః, యః పరాగః, తిస్య సేవారతిః, తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసంతతిరితియావత్-అశేషక్లేశశమం విధత్త ఇతి వక్తవ్యమిత్యర్థః॥౧౪॥ స్వామిన్ప్రేషితమావిష్కుర్వన్నుత్తరమభినన్దతి విదుర ఇతి॥ సంఛిన్న ఇతి॥ సంశయః ఈశ్వరస్య కారణత్వవిషయకస్సంశయః-హే విభో మైత్రేయ-మహ్యం - తవ త్వదీయేన సూక్తాసినా సూక్తం సోపపత్తికం వాక్యం - తదేవాసిః ఖడ్గ- స్తేన-మదుపదేశ్యేన త్వయాఽభిహితవాక్యఖడ్గేన-సంఛిన్నస్సమూలం ఛిన్నః - అపితు - ఉభయత్ర-గుణానువాదశ్రవణే చరణారవిన్దపరాగసేవాయాం చ-మే మనః, సంప్రధావతి ప్రవణం భవతి - అనేన స్వామిన్ప్రేషితమావిష్కృతమ్ ❁॥ ౧౫ ॥ ❁ ఉత్తరమేవ ప్రపఞ్చయన్నభినన్దతి॥ సాధ్వితి॥ ఆత్మా జీవః-మాయా ప్రకృతిం-ఉభయమేవ అయనం హరేస్తస్య వాసస్థాన-మిత్యేతత్సాధువ్యాహృతమిత్యర్థః - పూర్వం హి శరీరగతచ్ఛేదనాదేరాత్మన్యస్పర్శం దృష్ట్వా స్వీకృత్య హి శరీరభూతచిదచిదతదోషాభావః పరమాత్మన ఉక్తః - అత స్తస్య భగవతశ్చిదచిద్వ్యాప్తిః పూర్వార్ధేనానూరీకృతా-కథం చేతనాచేతనం తస్యాయనం-న హీదం జగత్తదాత్మకత్వేన ప్రతీయత ఇత్యత్రాహ॥ యద్భాతీతి॥ విశ్వమూలం విశ్వకారణం, యద్బ్రహ్మ, న యద్బహిః యస్య జగతో బహిః న - అన్తః ప్రవిష్టం - తదిదం జగత్-నిర్మూలం మూలభూతపరబ్రహ్మరహితం - అతదాత్మకం -భాతీతి యత్ తదిదమపార్థం అర్థశూన్యం నిర్విషయం - భ్రాన్తిరూపమితియా

పరామోఽర్థాన్దృష్ట్వా ❁త్మని పరే హరౌ। విలీయన్తే తదా క్లేశాస్సంసుప్తస్యేవ కృత్స్నశః॥౧౩॥ అశేషసంక్లేశశమం విధత్తే గుణానువాదశ్రవణం మురారేః। కింవా పునస్తచ్చరణారవిన్దపరాగసేవారతిరాత్మలబ్ధా॥ విదుర ఉవాచ॥ సంఛిన్నస్సంశయో మహ్యం తవ సూక్తాసినా విభో। ఉభయత్రాపి భగవన్మనో మే సంప్రధావతి॥ ౧౫ ॥ సాధ్వేతద్వ్యాహృతం విద్వన్నాత్మమాయాయనం హరేః। యద్భాత్యపార్థం నిర్మూలం విశ్వమూలం న యద్బహిః॥ ౧౬ ॥ యశ్చ మూఢతమో లోకే యశ్చ బుద్ధేః పరంగతః। తావుభౌ సుఖమేధేతే క్లిశ్యత్యన్తరితో జనః॥౧౭॥ అర్థాభావం వినిశ్చిత్య ప్రతీతస్యాపి నాత్మనః। తాం చాపి యుష్మచ్చరణసేవయాఽహం పరాణుదే॥ యత్సేవయా భగవతః కూటస్థస్య మధుద్విషః। రతిరాసో భవేత్తీవ్రః పాదయోర్వ్యసనార్దనః॥ ౧౯ ॥ దురాపా హ్యల్పతపసా సేవా వైకుణ్ఠవర్త్మసు। యత్రోపగీయతే నిత్యం దేవదేవో జనార్దనః॥ ౨౦ ॥ సృష్ట్వాఽగ్రే మ

వత్-అనేన బ్రహ్మాత్మకత్వప్రతిభాసో మిథ్యారూప ఇత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ ఏవం దేహాత్మప్రతీతిరపి భ్రాన్తిక్యరూపేతి వన బ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మభ్రమదేహాత్మభ్రమవతాం క్లేశిత్వమాహ॥ యశ్చేతి॥ యశ్చ లోకే మూఢతమః-యశ్చ బుద్ధేః-పరం విలక్షణం - బ్రహ్మాత్మకం స్వాత్మానం-గతః కర్తరి క్తః అవగతవాన్-తావుభౌ మూఢతమాత్మస్వరూపాభిజ్ఞౌ - సుఖ-మేధేతే వర్ధేతే - మూఢతమస్యాపి మౌఢ్యమేవ కించిత్సుఖజనకమిత్యభిప్రాయః - ఇదం చాన్తరితస్య సర్వథా క్లేశిత్వాభిప్రాయకం - అన్తరితః నాఽమూఢతమః నాపి బుద్ధేః పరంగతః-కింతు సంశయాత్మా జనః- క్లిశ్యతి ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ దేహాత్మప్రతీతేర్భ్రాన్తిత్వం వదంస్తన్నివర్తనే మూలకారణమాహ॥ అర్థాభావమితి॥ ప్రతీతస్యాపి ఆత్మతాదాత్మ్యేన ప్రతీయమానస్యాపి-నాత్మనః అనాత్మనః దేహస్య-నిషేధార్థకో నశ్శబ్దః- అర్థాభావం ఆత్మత్వాభావం-వినిశ్చిత్య-తాం చాపి దేహాత్మప్రతీతమపి యుష్మచ్చరణసేవయా సత్సేవాప్రభావాద్విత్యర్థః - అహం-పరాణుదే అపాకరోమీత్యర్థః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ సత్సేవాయా ఏవ ప్రథమకారణమాహ॥ యత్సేవయేతి॥ యత్సేవయా యేషాం సతాం సేవయా-కూటస్థస్య నిర్వికారస్య, మధుద్విషః భగవతః, పాదయోః- తీవ్రః విఘ్నానుపహతః-వ్యసనార్దనః తాపత్రయనివర్తకః రతిరాసః రతేరుల్లాసః - అనురాగోల్లాసః-భవేత్ ❁॥౧౯॥❁ సత్సేవాపి బహుతపోలభ్యేతి వ్యతిరేకముఖేనాహ॥ దురాపేతి॥ అల్పతపసః తపోహీనస్య-వైకుణ్ఠవర్త్మసు ప్రాపకేషు భాగవతేషు, సేవా, దురాపా హి దుర్లభా హీత్యర్థః - కథం మహత్త్వం తేషు -యత్ర వైకుణ్ఠవర్త్మసు-దేవదేవః - బ్రహ్మాదీనామపి దేవః-జనార్దనః - ఉపగీయతే। అనేన సత్సేవాయాశ్శ్రవణాదిప్రభావాద్వైవ భక్త్యుత్పాదకత్వమితి సూచితమ్ ❁ ॥౨౦॥ ❁ అథార్థాన్తరాణి ప్రష్టుకామస్తదుక్తమనువదతి॥ సృష్ట్వేతి॥ వికారైరిన్ద్రియాదిభిస్సహితాని సవికారాణి-మహదాదీని-అగ్రే వ్యష్టిసృష్టేః పూర్వం సృష్ట్వా- తేభ్యో మహదాదిభ్యః- విరాజం వ్యష్టిరూపైర్వివిధం రాజతీతి విరాట్ బ్రహ్మా-తం-ఉద్ధృ

త్యఽబ్జసృష్టిద్వారేత్యాద్య, విభుర్భగవాన్, తం విరాజం, అనుప్రావిశత్, కదంభూతో, విభుః ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ యం పురుషశబ్దవాచ్యం, ఆద్యం సర్వకారణకారణం, సహస్రాంఘ్ర్యూరుబాహుకం - ఆహుః "సహస్రశీర్షా పురుషః" ఇత్యాద్యాః శ్రుతయః - సోఽనుప్రావిశదిత్యన్వయః ॥ యద్వా ॥ తద్విభూతీర్వదస్వ న ఇత్యనేనాన్వయః ॥ తమేవ - విశినష్టి ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర చతుర్ముఖశరీరకే - విశ్వే సర్వే, ఇమే లోకాః వ్యష్టిలోకాః - సవికాస - ససంకోచేన - సమాసతే అవతిష్ఠన్తే ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ యస్మిన్నితి ॥ దశవిధాః ప్రాణాపానాదయః పఞ్చ, నాగకూర్మకృకరదేవదత్తధనఞ్జయాః పఞ్చేతి ప్రాణాః - ఇన్ద్రియార్థాశ్శబ్దాదయః - ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మోభయాత్మకాని, తత్సహితో య - స్త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకః ప్రాణః - యస్మిన్ వైరాజే - సమాస్తే - యతశ్చ వైరాజాత్ - త్వయా ఈరితాః - త్వదుక్తా వర్ణాః బ్రాహ్మణాదయోఽభూవన్ - తద్విభూతీః - తస్య వైరాజస్య విభూతీః - ప్రాధాన్యేన నియామ్యవర్గాన్, నః అస్మభ్యం, వదస్వ వర్ణయ,, ॥ ౨౩ ॥ "ద్వితీయేఽష్టమేఽధ్యాయే "యదధాతుమతో బ్రహ్మ" ఇత్యాదినా రాజకృతప్రశ్నానాం కేషాంచిదుత్తరాణ్యభిధాయావశిష్టానాముత్తరాణ్యభిధాతుం విదురమైత్రేయసంవాదః ప్రస్తావితః "ఏవమేతత్పురా పృష్ట" ఇత్యాదినా, ఇదానీం తేషామేవ ప్రశ్నానాముత్తరవివక్షయా తవైవ విదురకృతప్రశ్నా ఇత్యాహ యావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర బ్రహ్మణ్డే పుత్రాదిభిస్సహ - ప్రజాః - విచిత్రాకృతయః నానావిధదేహాః - ఆసన్ - యాభిః ప్రజాభిః - ఇదం బ్రహ్మాణ్డం - తతం వ్యాప్తమ్ ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం - పతిః - స బ్రహ్మా కాన్ ప్రజాపతీన్ - చక్ల్పే సృష్టవాన్ - తదేతత్సర్వం వర్ణయేత్యుపరితనేనాన్వయః సమష్టిపురుషేణైవ ప్రజాపతిసృష్టిద్వారా తత్పు

హదాదీన్ సవికారాణ్యనుక్రమాత్ । తేభ్యో విరాజముద్ధృత్య తమనుప్రావిశద్విభుః ॥ ౨౧ ॥ యమాహురాద్యం పురుషం సహస్రాంఘ్ర్యూరుబాహుకమ్ । యత్ర విశ్వ ఇమే లోకాస్సవికాసం సమాసతే ॥ ౨౨ ॥ యస్మిన్ దశవిధః ప్రాణస్సేన్ద్రియార్థేన్ద్రియస్త్రివృత్ । త్వయేరితా యతో వర్ణాస్తద్విభూతీర్వదస్వ నః ॥ ౨౩ ॥ యత్ర పుత్రైశ్చ పౌత్రైశ్చ నప్తృభిస్సహ గోత్రజైః । ప్రజా విచిత్రాకృతయ ఆసన్ యాభిరిదం తతమ్ ॥ ౨౪ ॥ ప్రజాపతీనాం స పతిశ్చక్ల్పే కాన్ ప్రజాపతీన్ । సర్గాంశ్చైవానుసర్గాంశ్చ మనూన్ మన్వన్తరాధిపాన్ ॥ ౨౫ ॥ ఏతేషామపి వంశాంశ్చ వంశానుచరితాని చ । ఉపర్యధశ్చ యే లోకా భూమేర్మిత్రాత్మజాసతే ॥ తేషాం సంస్థాం ప్రమాణం చ భూలోకస్య చ వర్ణయ ॥ ౨౬ ॥ తిర్యఙ్మనుష్యదేవానాం సరీసృపపతత్త్రిణామ్ । వద నస్సర్గసంవ్యూహం గార్భస్వేదాణ్డజోద్భిదామ్ ॥ ౨౭ ॥ గుణావతారైర్విశ్వస్య సర్గస్థిత్యప్యయాశ్రయమ్ । సృజతశ్శ్రీనివాసస్య వ్యాచక్ష్వోదారవిక్రమమ్ ॥ ౨౮ ॥ వర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చ రూపశీలస్వభావతః । ఋషీణాం జన్మకర్మాణి వేదస్య చ వికర్షణమ్ ॥ ౨౯ ॥ యజ్ఞస్య చ వితానాని యోగస్య చ పథః ప్రభో । నైష్కర్మ్యస్య చ సాంఖ్యస్య

త్రాదిభిరిదం బ్రహ్మాణ్డమాపూరితం యథాకరోత్, తత్ప్రకారం వర్ణయేత్యర్థః ॥ తథా సర్గాన్ వక్ష్యమాణనవవిధప్రాకృతసర్గాన్ - అనుసర్గాన్ చతుర్ముఖసర్గాత్ పశ్చాత్యసర్గాన్, మనూన్ స్వాయంభువాదీంశ్చతుర్దశ మనూన్ - మన్వన్తరేషు యేఽధిపాః, తాన్ ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ తేషాం మనుమన్వన్తరాధిపానాం యే వంశాస్తాన్ - వంశానామనుచరితాని చ - హే మిత్రాత్మజ మైత్రేయ - భూమేరుపర్యుపరిష్టా - దధః అధస్తాచ్చ - యే లోకా - ఆసతే - తాంశ్చ - తేషాం లోకానాం సంస్థాం అవయవవిన్యాసం - ప్రమాణం పరిమాణం - భూలోకస్య సంస్థాం పరిమాణం చ వర్ణయ కథయేత్యర్థః ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ తిర్యగితి ॥ తిరశ్చాం పశ్వాదీనాం - మనుష్యాణాం దేవానాం - సరీసృపానాం సర్పగోధాదీనాం - పతత్త్రిణాం పక్షిణాం - గార్భాణాం జరాయుజానాం - స్వేదజానాం, అణ్డజానాం, ఉద్భిదాం చ, సర్గసంవ్యూహం సర్గవికల్పనం - నః అస్మభ్యం - వద కథయ ॥ ౨౭ ॥ "గుణావతారై రజఆదిగుణప్రధానై రావేశావతారైర్బ్రహ్మాదిభిః - సృజతో జగద్వ్యాపారం కుర్వతః - శ్రీనివాసస్య - ఉదారవిక్రమం ఉదారవ్యాపార - మాచక్ష్వ - కథంభూతముదారవిక్రమం - విశ్వస్య - సర్గస్థిత్యప్యయాశ్రయం సర్గస్థితిసంహారాణామాశ్రయం హేతుభూతం - సర్గాదయ ఆశ్రయో విషయో యస్య తమితి వా ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ తథా - రూపశీలస్వభావతః - రూపం లిఙ్గం - శీలమాచారః - స్వభావశ్శమాదిః - తృతీయార్థే తసిః - రూపాదిభిస్సహ వర్ణాశ్రమవిభాగాంశ్చ - వర్ణాదీనాం పరస్పరవివిక్తస్వరూపం చ - ఆఖ్యాహీత్యుత్తరేణాన్వయః - ఏవమగ్రేఽపి ద్వితీయాన్తానాం తేనైవాన్వయః - వేదస్య వికర్షణం వ్యాసం విభాగమితి యావత్ ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ యజ్ఞస్య వితానాని విస్తారాన్, యోగస్య అనభిసంహితకర్మయోగస్య, పథః మార్గాన్ - నైష్కర్మ్యస్య ప్రవృత్తిధర్మత్యాగస్య, సాంఖ్యస్య జ్ఞానయోగస్య చ - వితానాని - పథ ఇతి వా,, యద్వా,, జ్ఞానయోగాదీనాం ప్రతిపా

దకం, యద్భగవతాస్మృతం-తన్త్రం సాత్వతమ్ ❁॥౩౦॥ ❁ పాషణ్డానాం వేదవైదికబహిష్కృతానాం, పన్థాః ప్రవృత్తిః - తస్యాః వైషమ్యం ప్రతిలోమనివేశనం - వర్ణప్రతిలోమజానాం ప్రతికల్పనం, జీవానాం సత్త్వాదిగుణధర్మజాః-యాః గతయః ఫలాని తాశ్చ ❁॥౩౧॥ ❁ ధర్మాదీనాం, అవిరోధతః పరస్పరావిరోధేన, నిమిత్తాన్యుపాయాన్-వార్తాయాః కృష్యాదివ్యాపారస్య-దణ్డనీతేశ్చ, దణ్డోఽఘకారిలోకశిక్షా, తద్విషయాయాః, నీతేః న్యాయస్య, శ్రుతస్య శ్రుతిహితస్య-సన్ధ్యోపాసనాదేశ్చ, పృథక్ ప్రవిభక్తం, విధిమ్ ❁॥౩౨॥ ❁ హే బ్రహ్మన్ మైత్రేయ, పితౄణాం అర్యమాదీనాం, సర్గం గ్రహాః సూర్యాదయో నవగ్రహాః, నక్షత్రాణి అశ్విన్యాదీని, తారాణి తదితరాణి నక్షత్రాణి, తేషాం కాలావయవసంస్థితిం కాలావయవావచ్ఛేదకతయాస్థితిమ్ ❁॥౩౩॥ ❁ దానస్య, తపసః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదేః, ఇష్టాపూర్తయోః శ్రౌతస్మార్తకర్మణోశ్చ యత్ఫలం, తదపి, ప్రవాసస్థస్య దేశాన్తరగతస్య, యోఽనుష్ఠేయో ధర్మస్తం, ఉత అపి చ, పుంసః ఆపది విపది, యశ్చానుష్ఠేయో ధర్మస్తం చ ❁॥౩౪॥ ❁ ధర్మప్రవర్తకో, జనార్దనః జనానామన్తరాత్మా, భగవాన్, యేన మార్గేణ-తుష్యేత్- యేషాం యాదృశానాం వా, సంప్రసీదతి, తదేతత్సర్వం, మే మహ్యం, మాఖ్యాహి కథయ, హే అనఘ మైత్రేయ ❁॥౩౫॥ ❁ తస్య అన్తరాపృష్టప్రతివచనౌత్సుక్యమాపాదయన్నన్యదపి పృచ్ఛతి॥ అనువ్రతానామిత్యాదినా॥ హే ద్విజోత్తమ-అనువ్రతానాం సేవమానానాం, శిష్యాణాం, పుత్రాణాం చ, అనాపృష్టమపి బ్రూయుః-చో హేతౌ-యతో-గురవో-దీనవత్సలాః దీనేషు వాత్సల్యవన్తః- పుత్రాణామితి దృష్టాన్తార్థం - యథా పుత్రేభ్యోఽపృష్టమపి బ్రూయుః, తథా శి

తన్త్రం వా భగవత్స్మృతమ్ ॥ ౩౦ ॥ పాషణ్డపథవైషమ్యం ప్రతిలోమనివేశనమ్। జీవానాం గతయో యాస్తు
యావతీర్గుణకర్మజాః॥౩౧॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం నిమిత్తాన్యవిరోధతః। వార్తాయా దణ్డనీతేశ్చ శ్రుతస్య చ వి
ధిం పృథక్॥౩౨॥ శ్రాద్ధస్య చ విధిం బ్రహ్మన్ పితౄణాం సర్గమేవ చ। గ్రహనక్షత్రతారాణాం కాలావయవసం
స్థితిమ్॥౩౩॥ దానస్య తపసో వాపి యచ్చేష్టాపూర్తయోః ఫలమ్। ప్రవాసస్థస్య యో ధర్మో యశ్చ పుంస ఉతాపది॥
యేన వా భగవాంస్తుష్యేద్ధర్మయోనిర్జనార్దనః। సంప్రసీదతి వా యేషామేతదాఖ్యాహి మేఽనఘ॥ ౩౫ ॥ అ
నువ్రతానాం శిష్యాణాం పుత్రాణాం చ ద్విజోత్తమ। అనాపృష్టమపి బ్రూయుర్గురవో దీనవత్సలాః॥ ౩౬ ॥ త
త్త్వానాం భగవంస్తేషాం కతిధా సంప్రతిక్రమః। తత్రేమం క ఉపాసీరన్ క ఉస్విదనుశేరతే॥౩౭॥ పురుషస్య చ
సంస్థానం స్వరూపం వా పరస్య చ। జ్ఞానం చ నైగమం యత్తజ్జ్ఞానం యద్గురుశిష్యయోః ॥ ౩౮ ॥ నిమిత్తాని చ త
స్యేహ ప్రోక్తాన్యనఘ సూరిభిః। స్వతో జ్ఞానం కుతః పుంసాం భక్తిర్వైరాగ్యమేవ వా॥౩౯॥ ఏతాన్మే పృచ్ఛతః
ప్రశ్నాన్ హరేః కర్మవివిత్సయా। బ్రూహి మేఽజ్ఞస్య మిత్రత్వాదజయా నష్టచక్షుషః॥౪౦॥ సర్వే వేదాశ్చ య

ష్యేభ్యోఽపీత్యర్థః, అపృష్టోఽపరహస్యార్థః కశ్చిదస్తి చేత్సోఽపి వక్తవ్య ఇత్యర్థః ❁॥౩౬॥ ❁ హే భగవన్ మైత్రేయ-తత్త్వానాం పృథివ్యాదీనాం, ప్రతిసంక్రమః ప్రళయః, కతిధా కతిప్రకారః, కిం పృథివ్యాదీని సర్వాణి సంహృత్య స్వపరమకారణే లీయన్తే ఉతోత్తరోత్తరేషాం పూర్వపూర్వస్మిన్ లయః - ఉతోభయవిధోఽపీత్యాదిసంశయానాం ప్రవృత్తేః కతిధేత్యుక్తిః, తత్ర ప్రళయే- ఇమం పరమాత్మానం - కే ఉపాసీరన్ అనుపసంహృతాస్సన్త ఏవ సన్తి ముక్తా ఇత్యర్థః, క ఉస్విత్ కే వా-అనుశేరతే ఉపసంహ్రియన్త ఇత్యర్థః ❁॥౩౭॥ ❁ పురుషస్య జీవస్య, సంస్థానం స్వాసాధారణప్రకారం స్వరూపం-ధర్మిస్వరూపం చ, తథా-పరస్య పరమాత్మనః, సంస్థానం స్వరూపం-చ, నైగమం శాస్త్రజన్యం, జ్ఞానం చ-కథంభూతం-యద్గురుశిష్యయోః ప్రయోజనభూతం జ్ఞానమ్ ❁॥౩౮॥ ❁ తస్య జ్ఞానస్య నిమిత్తాని సాధనాని, యాని, సూరిభిః ప్రోక్తాని, తాని-చ- హే అనఘ, బ్రూహీత్యర్థః॥ గురూపదేశమన్తరేణ సర్వమేతన్న సంపద్యత ఇత్యాహ॥ స్వత ఇతి॥ స్వతః గురూపదేశమన్తరా-పుంసాం జ్ఞానం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం-తతో భక్తిః, తతో వైరాగ్యం చ-కుతస్స్యాత్ ❁॥౩౯॥ ❁ తతో జ్ఞానభక్తివైరాగ్యాదేర్గురూపదేశమన్తరేణాసంపత్తేః, హరేః కర్మవివిత్సయా భగవద్విచేష్టితబుభుత్సయా, ఏతాన్ ప్రశ్నాన్ ప్రశ్నవిషయానర్థాన్-పృచ్ఛతః - అజయా ప్రకృత్యా నష్టచక్షుషః - హృతజ్ఞానస్య అత ఏవాజ్ఞస్య-మే మహ్యం-బ్రూహి అన్వయభేదాన్న -మే పదస్య పౌనరుక్త్యమ్ ❁॥౪౦॥ ❁ భవభయభీతస్య తత్త్వోపదేశేనాభయప్రదానాన్నోత్తమో ధర్మోఽస్తీత్యాహ॥ సర్వ ఇతి॥ వేదాః వేదాధ్యయనాధ్యాపనార్థజ్ఞానాని వేదశబ్దేన వివక్షితాని- యజ్ఞాదయో వేదార్థానుష్ఠానరూపాః-యజ్ఞాః పఞ్చమహాయజ్ఞాదయః, తపః అనశనాది-జ్ఞానం ఉపాసనం-ఏతాని సర్వాణి జీవాభయప్రదానస్య జీవస్య సంసారనివృత్త్యపా

స్యోపదేశరూపాభయప్రదానధర్మస్య, కలానుపకలామాత్రామపి-నకుర్వీరన్ ॥౪౧॥ విదురకృతప్రశ్నానుపసంహరంస్తేషాముత్తరప్రదానాయమైత్రేయః ప్రారభతేత్యాహవైయాసకిః ॥ సఇతి ॥ ఇత్థంపూర్వోక్తప్రకారేణ, ఆపృష్టపురాణకల్పః-కల్ప్యతఇతికల్పః పురాణార్థః-మన్త్రకల్పఇతివత్-రహస్యప్రకాశకతయాకల్పఇత్యుక్తం-ఆపృష్టః-ఆ-సమన్తాత్-పృష్టః పురాణకల్పః యస్యసః - మునిప్రధానః మునిశ్రేష్ఠః-మైత్రేయః - కురుప్రధానేనవిదురేణ, భగవత్కథాయాం సంచోదితః ప్రవర్తితః-అతఎవ, ప్రవృద్ధహర్షః ఉత్కటహర్షః-ప్రహసన్నివ-ప్రశ్నానాంసున్దరత్వాత్సుఖేనోత్తరయితుం శక్యత్వాచ్చహసన్నివతంప్రత్యాహేత్యర్థః,, అత్రేదంజ్ఞేయం,, తావదాద్యప్రశ్నానాంవిదురప్రశ్నానాంచైకరూప్యం ప్రతీయతే-ఉభయతోఽపి భయేషాంప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - అప్రత్యభిజ్ఞాతాస్తూపలక్షణతయాయుక్తాః, అత్రైషాంకేషాంచిత్ప్రశ్నానాంమైత్రేయోక్తాన్యుత్తరాణితృతీయతురీయాభ్యాంస్కన్ధాభ్యామాహవైయాసకిః, అన్యేషాంతుస్వయమేవతత్తదాఖ్యానప్రవర్తనేనోపరితనైస్స్కన్ధైరాచచక్షే - మైత్రేయస్యకార్త్స్న్యేనప్రశ్నానాముత్తరానభిధానం తువిదురస్యమహాత్మనోభగవద్ధర్మప్రవర్తకస్యోత్తరితప్రశ్నైరేవబుభుత్సాయాశ్శాన్తత్వాదుపపద్యతఇతి ॥౪౨॥
ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేసప్తమోఽధ్యాయః

ఏవంభగవత్కథాయాంక్షత్త్రా ప్రవర్తితోమైత్రేయస్తత్కృతప్రశ్నానాముత్తరాణ్యభిధాస్యమానః ప్రథమంభగవన్నాభేర్బ్రహ్మోత్పత్తింభగవన్తమజానతస్తస్యైవజలేబిభ్యతస్తపసాభగవత్తోషణంచాష్టమేనాధ్యాయేనాహ। తత్రభగవత్కథాయాంప్రవర్తయితారంశ్రోతారంక్షత్తారమభినన్దతి ॥ సత్సేవనీయఇతి ॥ బతఅహో - పూరువంశః-సత్సేవనీయః సద్భిస్సంమాననీయః-యద్యస్మాద్భగవత్ప్రధానః భగవానేవప్రాప్యతయాఉపాయతయాచప్రధానఃయస్య

జ్ఞాశ్చతపోజ్ఞానానిచానఘ। జీవాభయప్రదానస్యనకుర్వీరన్కలామపి॥౪౧॥శ్రీశుకఉవాచ॥సఇత్థమాపృష్టపురాణకల్పఃకురుప్రధానేనమునిప్రధానః। ప్రవృద్ధహర్షోభగవత్కథాయాంసంచోదితస్తంప్రహసన్నివాహ॥౪౨॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, సప్తమోఽధ్యాయః

మైత్రేయఉవాచ॥సత్సేవనీయోబతపూరువంశోయల్లోకపాలోభగవత్ప్రధానః।బభూవిథేహాజితకీర్తిమాలాంపదేపదేనూతనయస్యభీక్ష్ణమ్ ॥౧॥సోఽహంనృణాంక్షుల్లసుఖాయదుఃఖంమహద్గతానాంవిరమాయతస్య।ప్రవర్తయేభాగవతంపురాణంయదాహసాక్షాద్భగవానృషిభ్యః॥౨॥ఆసీనముర్వ్యాంభగవన్తమా

స్య-లోకపాలఃధర్మరాజాంశభూతత్వాద్విదురోలోకపాలఇత్యుచ్యతే- ఏవంభూతస్త్వం - ఇహపూరువంశేబభూవిథ ఉత్పన్నోఽభూః।అతస్సత్సేవనీయఇత్యర్థః భగవత్ప్రాధాన్యమేవవిశదయతి ॥ అజితఇతి॥అజితః పరమపురుషః-తస్యకీర్తీనాంయశసాం।యా-మాలాపఙ్క్తిః-స్తాం-పదేపదేపునఃపునః-అభీక్ష్ణంభృశం- నూతనయసినవాంనవాంకరోషి ॥౧॥ ఏవమభినన్ద్య - త్వత్కృతప్రశ్నేష్వకేవలమస్మద్బుద్ధిగోచరైరేవోత్తరయామ్యపితుసత్సంప్రదాయాదాగతశ్రీభాగవతాఖ్యానేనైవేత్యాహ॥సోఽహమితి॥సః భగవతాపృష్టః, అహంసదాచార్యశ్రీపరాశరకృపయాపరావరతత్త్వదర్శీ, భవత్కృతప్రశ్నోత్తరవివక్షయా-భాగవతాఖ్యంపురాణంప్రవర్తయే,, ప్రవర్తనాఫలమాహ ॥ క్షుల్లసుఖాయఅల్పసుఖాయ-అల్పసుఖసంపాదనార్థం-మహత్ అధికం-దుఃఖం- గతానాంప్రాప్తానాం - లోకానాం•తస్యమహతోదుఃఖస్య-విరమాయనాశాయ-అనేనలోకోజ్జిజీవిషయైవాయంసంవాదః ప్రవృత్తఇత్యవగమ్యతే- ఉభయోరపిబహుజ్ఞత్వేనప్రష్టవ్యవక్తవ్యాన్తరాభావాత్-కథంభూతంపురాణం-యద్భాగవతంపురాణం - భగవాన్సంకర్షణఃఋషిభ్యస్సనకాదిభ్యః-సాక్షాదాహ-తథాభూతమిత్యర్థః,, ద్వేధాహిభాగవతసంప్రదాయః ,, ఏకంహిభగవన్తమారభ్యచతుర్ముఖనారదకృష్ణద్వైపాయనపర్యన్తంచతుశ్శ్లోకీరూపేణప్రవృత్తం- తదేవవ్యాసేనవివృతం- దశలక్షణం - శ్రీశుకేనాధీతం-రాజ్ఞేఉపదిష్టమష్టాదశసహస్రాత్మకం - అపరంతు - భాగవతంసంకర్షణమారభ్యసనత్కుమారసాంఖ్యాయనపరాశరమైత్రేయపర్యన్తపరంపరయాచతుశ్శ్లోకీరూపేణైవప్రవృత్తంమైత్రేయేణవివృతంవిదురాయోపదిష్టంచ, ఏతదేవద్వైపాయనేనస్కన్ధద్వయాత్మనాస్వవిస్తరిష్యమాణేన్తర్భావ్యద్వాదశస్కన్ధాత్మకంపురాణంచక్రఇతిబోధ్యమ్ ॥౨॥ అస్యసాంకర్షణభాగవతస్యసంకర్షణప్రభృతిస్వపర్యన్తసత్సంప్రదాయప్రవృత్తిమభిధాస్యమానస్సనకాదీనాంవిధివత్సంకర్షణోపసత్తిమాహచతుర్భిః ॥ ఆసీనమిత్యాదినా ॥ ఉర్వ్యాంపాతాళతలే - ఆసీనం ఉపవిష్టం

భగవన్తం, ఆద్యం, మకుణ్ఠసత్త్వం రజస్తమోభ్యామప్రతిహతం సత్త్వం యస్య తం, శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టమిత్యర్థః ఏవంభూతం, సంకర్షణం దేవం, కుమారముఖ్యాః సనత్కుమారప్రభృతయః - చత్వారో మునయః అన్వపృచ్ఛన్ విధివదుపసత్త్యా అనుపృష్టవన్తః కథంభూతా మునయః - అతః చేతనాచేతనాత్మకజగతః, పరస్య విలక్షణస్య, పరమాత్మనః తత్త్వం యాథాత్మ్యం, వివిత్సవః వేత్తుమిచ్ఛవః ॥౩॥ తమేవ సంకర్షణం విశినష్టి ॥స్వమితి॥ యం వాసుదేవాభిధం వాసుదేవశబ్దవాచ్యం - ఆమనన్తి, తం, స్వధిష్ణ్యం స్వావాసభూతం స్వకారణం, భగవన్తమిత్యర్థః, బహుమానయన్తం సర్వోత్కర్షేణ పూజయన్తం ప్రత్యగ్ధృతాక్షామ్బుజకోశం ప్రత్యక్ ఆత్మని, ఆభిముఖ్యేన నిమిత్తేన - ధృతం ముకుళితం, యస్మిన్ తాదృశ్యమ్బుజకోశం, తద్విబుధోదయాయ విదుషాం అభ్యుదయాయ - ఈషదల్పం, ఉన్మీలయన్తం అన్వపృచ్ఛన్నితి పూర్వేణాన్వయః ॥౪॥ మునీన్ విశినష్టి సార్ధేన ॥స్వర్ధున్యుదార్ద్రైరితి॥ స్వర్ధున్యాః గఙ్గాయాః - ఉదకేనార్ద్రైః - స్వజటాకలాపైః శ్రీభాగవతశ్రవణార్థం సత్యలోకాత్ పాతాళమవతరన్తో నిరన్తరం గఙ్గామధ్యత ఏవావతీర్ణా ఇతి తత్సఙ్గేనార్ద్రీజటాకలాపా ఇతి భావః - ఏవంభూతైః జటాకలాపైః - చరణోపధానం చరణౌ ఉపధీయేతే ఏతస్మిన్ పద్మ ఇతి తచ్చరణోపధానం - పాదపీఠం - ఉపస్పృశన్తః నమస్కుర్వన్తస్సన్తః - కథంభూతం చరణోపధానం, యత్పద్మం - అహిరాజకన్యాః అహిరాజస్య సంకర్షణస్య కన్యాః - వరార్థాః పతికామాః - సప్రేమప్రేమసహితం యథా భవతి తథా, నానాబలిభిః నానోపహారైః - అర్చన్తి - తథాభూతమిత్యర్థః ॥౫॥ అస్య భగవతః - కృతాని కర్మాణి - తజ్జ్ఞాః తాని జానన్తీతి తద్విచేష్టితాభిజ్ఞాః - అనురాగేణ ప్రేమాతిశయేన - స్ఖలన్తి - పదాని - యస్మిన్ - తేన వచసా - ముహుర్గృణన్తః గాయన్తః - మునయః - కిరీటానాం మకుటానాం - స

ద్యం సంకర్షణం దేవమకుణ్ఠసత్త్వమ్ । వివిత్సవస్తత్త్వమతః పరస్య కుమారముఖ్యా మునయోఽన్వపృచ్ఛన్ ॥౩॥
స్వమేవ ధిష్ణ్యం బహు మానయన్తం యం వాసుదేవాభిధమామనన్తి । ప్రత్యగ్ధృతాక్షామ్బుజకోశమీషదున్మీ
లయన్తం విబుధోదయాయ ॥౪॥ స్వర్ధున్యుదార్ద్రైః స్వజటాకలాపైరుపస్పృశన్తశ్చరణోపధానమ్ । పద్మం
యదర్చన్త్యహిరాజకన్యాః సప్రేమ నానాబలిభిర్వరార్థాః ॥౫॥ ముహుర్గృణన్తో వచసాఽనురాగస్ఖలత్ప
దేనాస్య కృతాని తజ్జ్ఞాః । కిరీటసాహస్రమణిప్రవేకప్రద్యోతితోద్దామఫణాసహస్రమ్ ॥౬॥ ప్రోక్తం కిలైతద్భ
గవత్తమేన నివృత్తధర్మాభిరతాయ తేన । సనత్కుమారాయ స చాహ పృష్టః సాంఖ్యాయనాయాఙ్గధృతవ్రతా
య ॥౭॥ సాంఖ్యాయనః పారమహంస్యముఖ్యో వివక్షమాణో భగవద్విభూతీః । జగాద సోఽస్మద్గురవేఽన్వి
తాయ పరాశరాయాథ బృహస్పతేశ్చ ॥౮॥ ప్రోవాచ మహ్యం స దయాళురుక్తో మునిః పులస్త్యేన పురాణమాద్య
మ్ । సోఽహం తవైతత్కథయామి వత్స శ్రద్ధాళవే నిత్యమనువ్రతాయ ॥౯॥ ఉదాప్లుతం విశ్వమిదం యదాసీత్

హస్రమేవ సాహస్రం - తస్మిన్ యే మణిప్రవేకాః మణ్యుత్తమాః - తైః - ప్రద్యోతితం - ఉద్దామఫణానాం ఉదారఫణానాం - సహస్రం యస్య తం - సంకర్షణమన్వపృచ్ఛన్నితి పూర్వేణాన్వయః ॥౬॥ ఏవం విధివదాచార్యోపసత్తిమభిధాయోపసన్నేభ్యస్తేభ్యః శ్రీభాగవతముపదిదేశేతి వదంస్తదర్వాచీనామప్యాచార్యపారంపరీమాహ ॥ప్రోక్తమితి॥ నివృత్తధర్మాభిరతాయ మోక్షధర్మైకాసక్తాయ సనత్కుమారాయ భగవత్తమేన తేన, సంకర్షణేన - తద్భాగవతం ప్రోక్తం కిల - సనత్కుమారాద్యైకత్వం సఙ్ఘాభిప్రాయకం - స చ సనత్కుమారః - పృష్టః విధివదుపసత్త్యా పృష్టః - సాంఖ్యాయనాయేతి శేషః - ధృతవ్రతాయ ధృతాని వ్రతాని శిష్యధర్మాః యేన తస్మై ॥౭॥ పారమహంస్యే ధర్మే - ముఖ్యః ప్రధానః సాంఖ్యాయనః భగవద్విభూతీర్వివక్షమాణః వక్తుమిచ్ఛుః బ్రాహ్మీ దేశస్యానేరుభయపదిత్వాద్వివక్షమాణ ఇత్యాత్మనేపదం - అన్వితాయానుగతాయ - అనువర్తమానాయేతి యావత్ - అస్మద్గురవే పరాశరాయ అథ బృహస్పతేశ్చ - ఉవాచ ॥౮॥ దయాళుః, స మునిః - పరాశరః - పులస్త్యేనోక్తం - త్వం పరదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవాక్ పురాణవక్తా చ భవేతి దత్తవరః, ఏవం హ్యాఖ్యాయికా,, పితరం రాక్షసభక్షితం శ్రుత్వా పరాశరో రాక్షససత్త్రే ప్రవృత్తః - తతః పులస్త్యేన స్వసంతతిరక్షణాత్తుష్టేన వరో దత్తః ॥ పురాణసంహితాకర్తా భవాన్ వత్స భవిష్యతి । దేవతాపారమార్థ్యం చ యథావద్వేత్స్యతే భవానితి ॥ ఏవంభూతః పరాశరః - మహ్యం పురాణం - ప్రోవాచ - సోఽహం శ్రీపరాశరేణోపదిష్టశ్రీభాగవతపురాణోఽహం - హే వత్స విదుర - శ్రద్ధాళవే - నిత్యమనువ్రతాయ చ, తవ తుభ్యం - నిత్యమితి పూర్వాపరాన్వయి - తవేతి విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః - ఏతత్ శ్రీభాగవతం కథయామి ॥౯॥
ఏవం సంకర్షణాత్సంప్రదాయప్రవృత్తిం ప్రదర్శ్య వస్తుతః ప్రశ్నానాముత్తరాణి వివక్షుః పూర్వోక్తామేవ మహదాదిపృథివ్యన్తతత్త్వసృష్టిముపజీవ్య బ్రహ్మాణ్డరూపపద్మోత్పత్తిం వక్ష్యన్ సన్ తద్రాజగద్వ్యాపారాధికృతానిరుద్ధరూపి భగవదవస్థి

విప్రకారమాహ॥ఉదాప్లుతమితిద్వాభ్యామ్॥ యత్ యదా, అహీన్ద్రతల్పే శేషశయ్యాయాం-శయానః-ఏకః అసహాయః-కృతక్షణః తాత్కాలికజగద్వ్యాపారాదుపరతత్వేనలబ్ధయోగనిద్రావసరః-స్వాత్మరతౌ స్వానుభవసుఖే - అహీనః-పూర్ణః-అనీహ ఇత్యపిపాఠః-తదా స్వాత్మరతౌ కృతక్షణః అనీహః నిష్క్రియః నిద్రయా స్వాత్మానుభవరూపయోగనిద్రయా న్యమీలయత్-లోచనే ఇతి శేషః-తదా- ఇదం విశ్వం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్, ఉదా- ఆవరణోదకేన-ఆప్లుతం వ్యాప్తమిత్యర్థః- అస్య ధామ్ బ్రహ్మాణ్డరూపపద్మోత్పత్తేః వక్ష్యమాణత్వా యోగాత్ - ఇదముదాప్లుతమితి నైతత్కాలికావస్థయా నస్థితస్యోదాప్లుతత్వముచ్యతే- అపి త్వేతత్కారణభూతజాతస్యావరణజలసృష్టిద్వారా స్వకార్యోదకవ్యాప్తిరుచ్యతే-ఆవరణజలపర్యన్తం సృష్ట్వా, తస్మిన్నావరణజలే శయితవానిత్యుక్తం భవతి ✱॥౧౦॥✱ పునస్తమేవ విశినష్టి॥సఇతి॥ అన్తశ్శరీరే శరీరాన్తః, అర్పితభూతసూక్ష్మః అర్పితాని నిహితాని భూతసూక్ష్మాణి యేన సః దివ్యవిగ్రహస్య భోక్తృకరణవిషయనిరూపకశక్తిత్రయాశ్రయత్వాత్కారణతత్త్వానాం తదన్తర్గతత్వం యుక్తం - కాలాత్మికాం శక్తిం స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతం కాలం-ఉదీరయానః ప్రేరయన్-కాలశక్తిప్రేరణం-పునస్సృష్ట్యవసరే ప్రబోధనార్థం- స్వే స్వకీయే-పదే స్థానే-సలిలే-విష్ణోరాయతనం హ్యాప ఇతి హి స్మర్యతే-ఉవాస ఉషితవాన్-బహిర్వ్యాపారాభావే దృష్టాన్తః॥యథానల ఇతి॥ దారుణి కాష్ఠే-నలోఽగ్నిః రుద్ధవీర్యః నిరుద్ధప్రకాశకత్వపింగళత్వదాహకత్వాదిస్వభావోఽవతిష్ఠతే-ఏవం సోఽపి స్వేచ్ఛయైవానావిష్కృతస్రష్టృత్వాదిసామర్థ్య ఆసేత్యర్థః✱॥౧౧॥✱ఏవమన్తరావస్థితిప్రకారమభిధాయ-తస్య బ్రహ్మాణ్డసృష్ట్యౌన్ముఖ్యమాహ॥చతుర్యుగానామితి॥ సహస్రశబ్దోఽనన్తవాచీ అనేకకాలమిత్యర్థః చతుర్యుగానాం కృతాదీనాం, సహస్రం-అప్సు-స్వపన్-అతఏవ అసాదితలోకతన్త్రః అసంపాదితలోకరచనః-స్వయోగేరితయా స్వసఙ్కల్పప్రేరితయా - స్వశక్త్యా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూత

స్విన్నిద్రయామీలితదృఙ్న్యమీలయత్ ✱। అహీన్ద్రతల్పేఽధిశయాన ఏకః కృతక్షణస్స్వాత్మరతౌ ✱వహీనః॥ సోఽన్తశ్శరీరేఽర్పితభూతసూక్ష్మః కాలాత్మికాం శక్తిముదీరయానః। ఉవాస తస్మిన్సలిలే పదే స్వే యథాఽనలో దారుషు రుద్ధవీర్యః॥౧౧॥ చతుర్యుగానాం చ సహస్రమప్సు స్వపన్ స్వయోగేరితయా స్వశక్త్యా। కాలాఖ్యయాఽసాదితకర్మతన్త్రో లోకానపీతాన్దదృశే స్వదేహే॥౧౨॥ తస్యార్థసూక్ష్మాభినివిష్టదృష్టేరన్తర్గతోఽర్థో రజసా తనీయాన్। గుణేన కాలానుగతేన విద్ధస్సూష్యంస్తదాఽభిద్యత నాభిదేశాత్॥౧౩॥ సపద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠత్కాలేన కర్మప్రతిబోధనేన। స్వరోచిషా తత్సలిలం విశాలం విద్యోతయన్నర్క ఇవాత్మయోనిః॥౧౪॥ తల్లోకపద్మం స ఉ ఏవ † విష్ణుః ప్రావివిశత్సర్వగుణావభాసమ్। తస్మిన్స్వయం వేద

యా-కాలరూపశక్త్యా-హేతుభూతయా-తయోపలక్షిత ఇతి వా-నిపతాన్ అర్పితాన్-లోకాన్-స్వదేహే-దదృశే-లోకకారణభూతాన్ భూతసూక్ష్మరూపానర్థాన్ దృష్టవానిత్యర్థః-స్వదేహ ఇత్యస్య దివ్యవిగ్రహాశ్రయతత్త్వాధిష్ఠితే ప్రధాన ఇత్యర్థః॥ శ్రీవత్ససంస్థానధరమనన్తేన చ సమాశ్రితం ప్రధాన,, మితి హి పరాశరవచనం-దేహశబ్దస్య దివ్యమఙ్గళవిగ్రహపరత్వం-అర్పితత్వం-తద్ద్వారకం, దేహశబ్దః ప్రధానపరో వా,,యస్యావ్యక్తం శరీర,,మితి హి శ్రుతిః-అత్ర చతుర్యుగానాం సహస్రం స్వపత ఇత్యుక్త్యా,, నాభిదేశాత్స పద్మకోశస్సహసోదతిష్ఠ,,దిత్యభిధానేన క్రమేణ చ వివృద్ధం తజ్జలబుద్బుదవత్సమితివచనార్థస్స్మారితో భవతి -అణ్డసృష్ట్వా ప్రారబ్ధాయాం గృహగోపురాదినిర్మాణేష్వివ విలమ్బో నేతి హి తస్యార్థః✱॥౧౨॥✱

అథ బ్రహ్మాణ్డోత్పత్తిమాహ ద్వాభ్యామ్॥తస్యేతి॥ అర్థసూక్ష్మాభినివిష్టదృష్టేః భూతసూక్ష్మే ప్రవర్తకసఙ్కల్పరూపజ్ఞానస్య-తస్య భగవతోఽన్తర్గతం దేహాన్తర్గతః-తనీయాన్ సూక్ష్మతరః-అర్థః భూతసూక్ష్మవర్గః, కాలానుగతేన కాలవశాపన్నిమిషితేన రజసా గుణేన-విద్ధః స్పృష్టః- సూష్యన్ ఉద్భవిష్యన్-నాభిదేశాన్నిరభిద్యత ఉదభూదిత్యర్థః ఉద్రిక్తరజసా-భూతసూక్ష్మజాతం జగత్పద్మరూపేణ పరిణతమిత్యర్థః-రజశ్శబ్దేన పద్మరాగసమాధిశ్చ సూచ్యతే✱॥౧౩॥ ✱కథం భూతో నిరభిద్యతేత్యత ఆహ॥సః తనీయానర్థః- ఆత్మయోనిః ఆత్మా యోనిః కారణం యస్య స ఆత్మయోనిః-పరమాత్మసృష్టః-పద్మకోశః లోకాత్మకపద్మరూపః-కర్మ, జీవాదృష్టం - తత్ప్రతిబోధ్యతేఽనేనేతి తథా, కాలేన, సహసా, నక్రమేణేత్యర్థః। ఉదతిష్ఠత్ ।కథం భూతః పద్మకోశః-స్వరోచిషా-విశాలం-తత్సలిల,మావరణజలం-సూర్య ఇవ విద్యోతయన్ ✱ ॥౧౪॥ ✱అథ భగవన్నాభిదేశాదుత్పన్న బ్రహ్మాణ్డరూపపద్మకోశే చతుర్ముఖోత్పత్తిముత్పన్నస్య తస్య వ్యాపారం చ వక్ష్యంస్తస్య తదధిష్ఠితపద్మస్య చ భగవదాత్మకత్వమాహ ద్వాభ్యామ్॥ తదితి ॥ ఉ ఇతి సంబోధనే-విస్మయే వా-సర్వగుణావభాసం సర్వగుణాన్ జీవోపభో

౧౦॥శ్లో॥పా ✱వసీహం॥ ౧౫॥శ్లో॥పా†ధిష్ణ్యం ప్రావివిశత్।

గ్యానర్థానవభాసయతేతితథా - తల్లోకపద్మం - సఏవ యస్మాజ్జాతం సఏవ-విష్ణుః - ప్రావివిశత్ అన్తర్యామితయా ప్రవిష్టోఽభూత్-నివృత్తప్రేరకాద్విశేర్లిఙ్-ధిష్ణ్యమితిపాఠాన్తరం - తథాసత్యేగుణాఃప్రసృత్యోపయికాగుణాః - తైరపబాధ్యతఇతితథాభూతం-స్వాత్మకంజీవవిశేషం-లోకపద్మరూపం-ధిష్ణ్యం -ప్రావిక్ ప్రవిష్టమకరోత్-నాభిసరసిశేస్థాపయామాసేత్యర్థః ॥ కోఽసౌస్వాత్మకోజీవఇత్యపేక్షాయాం తద్విశదయన్ స్తౌత్యతతోత్పత్తిమాహ ॥తస్మిన్నితి॥యంస్వయంభువం - ప్రవదన్తి-సవేదమయోవేదప్రచురః-విధాతా ప్రస్రష్టా తస్మిన్ పద్మే, అభూత్ ఉత్పన్నః॥ఉదాప్లుతమిత్యాదయ శ్లోకాః అవాన్తరప్రళయపరావావర్ణనియాః-తదానీమర్ధస్సుగమః ॥ తథాహి ॥ పూర్వం సర్గాంశ్చైవానుసర్గాంశ్చేతి ఖాత్పూర్వోత్తరసృష్ట్యోఃపృష్టత్వాత్తత్ర ,, భగవానేకఆసేదమగ్రఆత్మాఽఽత్మనాంవిభు ,, రిత్యాదిమహాప్రళయకథనపూర్వకంచతుర్ముఖాత్ప్రోక్తసర్గస్య కథితత్వాత్తదుపజీవ్యేదానీమవాన్తరప్రళయకథనపూర్వకమవాన్తరసర్గః చతుర్ముఖపాశ్చాత్యఃదైనందినఃకథ్యతే ,, తత్రదైనందినసర్గాణాంతత్ప్రళయాణాంచబహుత్వాత్తత్కథనస్యాతచ్ఛ్రవణస్యాశక్యత్వాత్ పూర్వపరార్ధాన్తిమం పాద్మాఖ్యం కల్పమేతత్కల్పాపేక్షయాసన్నిహితత్వాత్కథయితుం ప్రళయపూర్వకత్వాత్సర్వత్రైవసృష్టిప్రకరణేషుసదేవసౌమ్యేదమిత్యాది ప్రళయకథనపూర్వకమేవసృష్టికథనాచ్చప్రథమంపాద్మకల్పాత్ప్రోక్తనంప్రళయమాహ॥ఉదాప్లుతమితి॥నిశాయాంమనువృత్తాయాం నిర్ముక్తశశిభాస్కర,,మిత్యారభ్య,,ప్లావయుస్త్యుత్కటాటోపచణ్డవాతేరితోర్మయ,,ఇత్యన్తంవక్ష్యమాణరీత్యా - విశ్వంత్రిలోక్యాత్మకంజగత్ ఉదాప్లుతమాసీదిత్యర్థః - అన్యత్పూర్వవత్ ఏవంప్రళయమభిధాయసర్గంవక్తుమారభతే ॥ తస్యేత్యాదినా ॥ ప్రాక్కల్పాన్తేభగవత్యోయోగనిద్రాయాం త్రిలోక్యాసహభగవతితిరోహితః-తస్మింశ్చప్రబుద్ధే,తతఏవపాద్మేకల్పేపద్మద్వారేణాభివ్యక్తింప్రాప్తఇతికథయితుంపద్మోద్భవమాహ ॥ తస్యేతివ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ధిష్ణ్యంప్రావిశత్ । స్వస్థానప్రవిష్టమకరోత్ నాభిసరసి

మయోవిధాతాస్వయంభువంయంప్రవదన్తిసోఽభూత్॥ ౧౫ ॥తస్యాంసచామ్భోరుహకర్ణికాయామవస్థి
తోలోకమపశ్యమానః।పరిక్రమన్వ్యోమ్నివివృత్తనేత్రశ్చత్వారిలేభేఽనుదిశంముఖాని ॥ ౧౬ ॥తస్మాద్యుగా
న్తశ్వసనావఘూర్ణజలోర్మిచక్రాత్సలిలాద్విరూఢమ్।అపాశ్రితఃకఞ్జములోకతత్త్వం నాత్మానమద్ధాఽవి
దదాదిదేవః ॥ ౧౭ ॥ కఏషయోఽసావహమబ్జపృష్ఠఏతత్కుతోవాఽబ్జమనన్యదప్సు।అస్తిహ్యధస్తాదిహకిం
చనైతదధిష్ఠితంయత్రసతాఽనుభావ్యమ్॥౧౮॥ సఇత్థముద్వీక్ష్యతదబ్జనాళనాడీభిరన్తర్జలమావివేశ । నార్వా
గ్గతస్తత్ఖరనాళనాభింసవై విచిన్వంస్తదవిన్దతాజః॥ ౧౯ ॥ తమస్యపారేవిదురాత్మసర్గం విచిన్వతోఽ

స్థాపయామాసేత్యర్థఃఅన్యత్పూర్వవత్ ❁॥౧౫॥❁ అస్యచతుర్ముఖాఖ్యజీవవిశేషస్యకర్మణాసంకుచితజ్ఞానస్యభగవదుపాసనయైవావిర్భూతజ్ఞానక్రియాశక్తేర్లోకకర్తృకత్వం నస్వతఇతివక్తుంతస్యప్రథమంమోహనమాహ ॥తస్యామిత్యాదివ్యాఖ్యాతమ్ ॥ సచస్వయంభూః-తస్యాంజగత్పద్మకర్ణికాయాం, అవస్థితఃతిష్ఠన్,లోకంప్రపఞ్చం,నపశ్యమానస్తద్దర్శనార్థం , వ్యోమ్నివివృత్తైర్విస్ఫారితైర్నేత్రైర్యస్యసః -పరిక్రమన్ కమలమధ్యేచతుర్దిక్షుపరిభ్రమన్,చత్వారిముఖాని-లేభేప్రాప్తవాన్ ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁తస్మాత్తత్ యుగాన్తేప్రళయాన్తే,యశ్శ్వసనఃపవనః, తేనావఘూర్ణంభ్రమద్యన్మహోర్మీణాం అత్యుచ్చతరఙ్గాణాం,చక్రంతద్యస్య,తస్మాత్సలిలాత్,విరూఢం,కఞ్జంజగత్పద్మం , ఉపాశ్రితఃఅధిష్ఠితః , ఆదిదేవశ్చతుర్ముఖః,లోకతత్త్వంలోకాత్మకపద్మతత్త్వం, ఆత్మానంచ, అద్ధాతత్త్వేననవేద ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ అవేదనమేవప్రపఞ్చయతి ॥ కఇతి ॥అబ్జపృష్ఠేకమలకర్ణికాయాంస్థితో,యోఽసావహమిత్యేషః, కః,అనన్యత్ అద్వితీయం,ఏతత్,అబ్జం,అప్సు,కుతోవాజాతం॥ఏవమబ్జస్యతస్యతర్కమాహ॥అస్తీతి॥ అత్రాధిష్ఠానే-ఏతత్పద్మం-అధిష్ఠితంతదధిష్ఠానభూతం-కించనవస్తు-అధస్తాత్-అస్తిహి-యస్మాత్సతైవానుభావ్యం,విద్యమానాధిష్ఠానేనైవాధిష్ఠేయేనపద్మేనభవితవ్యం- అధిష్ఠానాభావేఽధిష్ఠేయస్యపద్మస్యాసంభవాదిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ సఃబ్రహ్మా , ఇత్థంఉక్తప్రకారేణ - ఉద్వీక్ష్యప్రతర్క్య , తదబ్జనాళనాడీభిస్తల్లోకపద్మనాళచ్ఛిద్రైః అన్తర్జలంజలస్యాన్తః , ప్రవివేశ , ప్రవిష్టశ్చ - అజఃబ్రహ్మా -ఖరంకఠినంనాళంయస్యతస్య - పద్మస్య - నాభింఅధిష్ఠానం-విచిన్వన్నన్విష్య - స్వర్వాగ్గతోపి-తదా-తదధిష్ఠానం,నావిన్దతలేభే ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ తమసీతి ॥ హేవిదుర-అపారేతమసి-తమోవద్దుష్ప్రదర్శనప్రతిబన్ధకేజలే - ఆత్మసర్గం-సృజ్యతేఽనేనేతికర్తురేవకరణత్వవివక్షాయాంవా-అధికరణేవా ఘఞ్ - ఆత్మకారణమిత్యర్థః ॥ విచిన్వతస్సతః-త్రినేమిఃస్న్యూనాధికసమదివసరూపనేమిత్రయయుక్తః-మహాన్దీర్ఘః-సఃకాలః -అభూత్-సంవత్సరశతమతిక్రాన్తమిత్యర్థః,కథంభూతోసౌత్రినేమిః-యః-అజస్యభ

గవతః-హేతిః కాలచక్రం-సుదర్శనరూపం శస్త్రం - దేహభాజాం దేహధారిణాం భయమీరయన్ ఉత్పాదయన్ ఆయుః పరిక్షిణోతి ✽॥ ౨౦ ॥ ✽ఏవం లోకపద్మాధిష్ఠానభూతః పరమాత్మా నాన్వేషణాదవగతః - కిం తూపాసనయైవేత్యాహ॥ తత ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ స దేవః బ్రహ్మా-అప్రతిలబ్ధకామః - న ప్రతిలబ్ధః కామః అవిష్ఠానదర్శనరూపమనోరథః యేన సః, తతోఽన్వేషణాత్ప్రతినివృత్య, పునః స్వధిష్ణ్యం కమలకర్ణికా-మాసాద్య శనైః-జితాః శ్వాసాః ప్రాణాః, నివృత్తం విషయవిముఖీకృతం చిత్తం చ-యేన సః - అత ఏవ-ఆరూఢసమాధియోగః-ఆరూఢః ఆశ్రితః సమాధిరేవ యోగః యేన తథాభూతస్సన్-న్యషీదత్ ఉపవిష్టవాన్ ✽॥ ౨౧ ॥ ✽కాలేనేతి॥ సోఽజః బ్రహ్మా-పురుషాయుషా-కాలేన-శతసంవత్సరపర్యన్తకాలేనైవ-అభిప్రవృత్తో యో యోగః సమాధియోగ-స్తేన - విరూఢః ఉత్పన్నో బోధో యస్య సః - యత్పూర్వం విచిన్వన్ జలే నాపశ్యత్-తత్స్వయమేవాన్తర్హృదయేఽవభాతమపశ్యత్ ✽॥ ౨౨ ॥ ✽తద్వర్ణయతి॥ మృణాళేత్యాదిపఞ్చభిః॥ నవస్వప్యస్తావిత్యస్యైవానుషఙ్గః, మృణాళవత్పద్మతన్తువద్గౌరశ్చాసావాయతశ్చ - యశ్శేషస్య భోగ-స్స ఏవ పర్యఙ్కః, తస్మిన్-శయానమేకం పురుష-మపశ్యత్-కుత్రస్థితే పర్యఙ్కే-ఫణా ఏవాతపత్రాణి-తైః-రాయతాః సర్వతో యుక్తా - యే మూర్ధాన - స్తేషాం-రత్నానికిరీటస్థాని, తేషాం ద్యుభిః ప్రభాభిః - హతం నిరస్తం - ధ్వాన్తం అన్ధకారం యస్మిన్ తస్మిన్-యుగాన్తతోయస్థిత ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౨౩॥ ✽కథం భూతం పురుషం- హరితోపలాద్రేః మరకతశిలామయపర్వతస్య-ప్రేక్షాం శోభాం- క్షిపన్తం స్వలావణ్యాతిశయేన తిరస్కుర్వన్తం - కథం భూతస్య-హరితోపలాద్రేః - సన్ధ్యాభ్రమేవ నీవిః పరిధానం యస్య, సన్ధ్యాభ్రస్య, శోభాం -పీతామ్బరేణ క్షిపన్తమిత్యర్థః, ఉరురుక్మమూర్ధ్నః భూయిష్ఠకనకశృఙ్గస్య, కిరీటైః, కనకశృఙ్గశోభాం-

మాత్మమహాం స్త్రీనేమిః । యో దేహభాజాం భయమీరయాణః పరిక్షిణోత్యాయురజస్య హేతిః॥ ౨౦॥ తతో నివృత్యాప్రతిలబ్ధకామస్స్వధిష్ణ్యమాసాద్య పునస్స దేవః । శనైర్జితశ్వాసనివృత్తచిత్తో న్యషీదదారూఢసమాధియోగః॥ ౨౧ ॥ కాలేన సోఽజః పురుషాయుషాభిప్రవృత్తయోగేన విరూఢబోధః। స్వయం తదన్తర్హృదయేఽవభాతమపశ్యతా✽పశ్యత✽యన్న పూర్వమ్॥ ౨౨ ॥ మృణాళగౌరాయతశేషభోగపర్యఙ్క ఏకం పురుషం శయానం। ఫణాతపత్రాయుతమూర్ధరత్నద్యుభిర్హతధ్వాన్తయుగాన్తతోయే॥ ౨౩ ॥ ప్రేక్షాం క్షిపన్తం హరితోపలాద్రేస్సన్ధ్యాభ్రనీవేరురురుక్మమూర్ధ్నః । రత్నోదధారౌషధిసౌమనస్యవనస్రజో వేణుభుజాఙ్ఘ్రిపాఙ్ఘ్రేః॥ ౨౪ ॥ ఆయామతో విస్తరతస్స్వమానదేహేన లోకత్రయసంగ్రహేణ। విచిత్రదివ్యాభరణాంశుకానాం కృతశ్రియోపాశ్రితవేషదేహమ్॥ ౨౫ ॥ పుంసాం స్వకామాయ వివిక్తమార్గైరభ్యర్చతాం కామదుఘాఙ్ఘ్రిపద్మమ్ । ప్రదర్శయన్తం కృపయా నఖేన్దుమయూఖభిన్నాఙ్గుళిచారుపత్రమ్ ॥ ౨౬ ॥ ముఖేన లోకార్తిహరస్మితేన పరిస్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితేన । శోణాయితేనాధరబిమ్బభాసా ప్రత్యర్హయన్తం సునసేన

క్షిపన్తమిత్యర్థః, రత్నాని చ, ఉదకధారాశ్చ, ఓషధయ ఏవ జ్యోతీంషి చ, సౌమనస్యాని పుష్పాణి-సుమనసాం సమూహా ఏవ వా- తేషాం-వనస్రజో వనమాలాశ్చ, యస్య, వేణవ ఏవ భుజాః, అఙ్ఘ్రిపాః వృక్షా ఏవ అఙ్ఘ్రయః పాదాః, యస్య, స్వీయరత్నతులసీముక్తాపుష్పదామభిః, భుజై రఙ్ఘ్రిభిశ్చ, హరితోపలాద్రేరత్నాదీనఙ్ఘ్రిపాన్తాన్, క్షిపన్తమిత్యేవేత్యర్థః, యది మరకతాద్రేః రత్నాదయో వనమాలా ఇవ, వేణవో భుజా ఇవ, వృక్షాశ్చ పాదా ఇవ-వర్తేరన్, తర్హి తస్య శోభాం స్వీయరత్నాదిభిః క్షిపన్తమిత్యేవంభూతోపమేయమ్ ✽॥ ౨౪ ॥ ✽కించ-ఆయామతః దైర్ఘ్యేణ, విస్తరతః విస్తారేణ చ, స్వమానదేహేన స్వానురూపప్రమాణదేహేన, అత ఏవ, లోకత్రయసంగ్రహేణ లోకత్రయం సంగృహ్యతే తేనాస్మిన్నితి వా లోకత్రయసంగ్రహ, స్తేన చిత్రాణి అద్భుతాని, దివ్యాని అమానుషాణి, ఆభరణాన్యంశుకాని చ, యేషాం, తేషాం తృతీయార్థే షష్ఠీ, తైః, కృతా సంపాదితా శ్రీః శోభా యస్య, తేనేతి దేహవిశేషణం, యద్వా, ఆభరణాంశుకైః కృతా, యా శ్రీ, స్తయా, లోకత్రయసంగ్రాహకస్వమానదేహేన చ, ఉపాశ్రితవేషదేహః, ఉపాశ్రితః స్థితః, వేషో యస్య స ఉపాశ్రితవేషః, ఏవం భూతో దేహో యస్య తమితి, బహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః ✽॥ ౨౫ ॥ ✽పుంసామితి॥ స్వకామాయ స్వాభిలషితఫలాయ-వివిక్తమార్గైరసంకీర్ణైర్వర్ణాశ్రమాదిధర్మై రభ్యర్చతాం ఆరాధయతాం-పుంసాం, కామాన్ సమీహితఫలాని, దోగ్ధీతి కామదుఘం, య, దఙ్ఘ్రిపద్మం-త, త్కృపయా ప్రదర్శయన్తం, పురుష, మపశ్యత్, కథంభూతమఙ్ఘ్రిపద్మం-నఖా ఏవేన్దవః, తేషాం-మయూఖైః కిరణైః, భిన్నాః సంభిన్నాః వ్యాప్తా ఇత్యర్థః, తే చాఙ్గుళయ ఏవ, చారూణి సున్దరాణి పత్రాణి యస్య తత్ ✽॥ ౨౬॥ ✽ముఖేనేతి॥ లోకానాం ఉపాసకానాం- ఆర్తిహరం దుఃఖహరం, స్మితం యస్మిన్, తేన పరిస్ఫురద్భ్యాం కు

ణ్డలాభ్యామణ్డితేన, అధరబిమ్బదీప్త్యా, శోణాయితేనశోణవదాచరితేన - సునసాశోభననాసికాయుక్తేన, సుభ్రువాచ, ఆననేన, ప్రత్యర్హయన్తండఉపాసకాన్త్సంమానయన్తమ్ ॥ ౨౭ ॥ కించకదమ్బకిఞ్జల్కవత్పిశఙ్గవర్ణేన, వాససా, మెఖలయాచ, నితమ్బేస్వలంకృతం - హేమవత్సవిదుర, అనన్తధనేనబహుమూల్యేన, శ్రీవత్సయుక్తంయద్వక్షస్థలం, తస్య వల్లభేన - సునరతరభూషణభూషితేనహారేణ - స్వలంకృతమ్ ॥ ౨౮ ॥ పునశ్చ - చన్దనవృక్షరూపేణరూపయితుంతంవిశినష్టి ॥ పరార్ధ్యాని కెయూరాణిఅఙ్గదానిమణిప్రవేకాఃమణ్యుత్తమాఃతైఃపర్యస్తాఃవ్యాప్తాః - యెదోర్దణ్డాఃభుజదణ్డాఏవ సహస్రమనన్తాఃశాఖా - యస్యతం - వృక్షోపికెయూరాదితుల్యైఃపుష్పపలాదిభిర్వ్యాప్తశాఖోభవతి - అవ్యక్తంబ్రహ్మ - మూలం - యస్యతం - బ్రహ్మాభివ్యక్తిరూపత్వాత్ - వృక్షస్యాపిమూలమవ్యక్తం - భువనాఙ్ఘ్రిపెన్ద్రం భువనకారణ - మఙ్ఘ్రిపెన్ద్రం - వృక్షశ్రేష్ఠం - అహీన్ద్రస్యానన్తస్యభోగైఃఫణైఃదేహావయవైర్వా - అధివీతాస్సంవేష్టితాః - వల్కాఃస్కన్ధా - యస్యతంవృక్షోపిమహాసర్పవేష్టితోభవతి ॥ ౨౯ ॥ ప్రెత్యాంతిప న్తమిత్యత్రైవపర్వతరూపేణరూపితమపివిశేషణాన్తరైః పునారూపయతి ॥ చరాచరేత్యాది ॥ భగవానేవమహీధ్రఃపర్వతః తం - కథంభూతం - చరాచరాణామోకఃస్థానం - పర్వతోపితథా, అహీన్ద్రస్యశేషస్యబన్ధుం - పర్వతోప్యహీన్ద్రాణాంబన్ధుః - సలిలోపగూఢంజలేనావృతం, పర్వతోపిమైనాకాదిస్తథా - కిరీటానాంసాహస్రమేవహిరణ్యశృఙ్గాణియస్యతం మేర్వాదిస్తథా, ఆవిర్భవత్స్పష్టందృశ్యమానంకౌస్తుభరత్నం, గర్భేమూర్తిమధ్యే - యస్యతం - పర్వతస్యాపిహిగర్భేక్వచిద్రత్నమావిర్భవతి ॥ ౩౦ ॥ కించ ॥ వనమాలయా నివీతంకణ్ఠబిమ్బవ్యాప్తం - కథంభూతయావనమాలయా, ఆమ్నాయమధువ్రతశ్రియా ఆమ్నాయావేదాః, తఏవమధువ్ర

సుభ్రా ॥ ౨౭ ॥ కదమ్బకిఞ్జల్కపిశఙ్గవాససా స్వలంకృతంమెఖలయానితమ్బే । హారేణచానన్తధనేనవత్సశ్రీవత్సవక్షస్థలవల్లభేన ॥ ౨౮, పరార్ధ్యకెయూరమణిప్రవేకపర్యస్తదోర్దణ్డసహస్రశాఖమ్ । అవ్యక్తమూలంభువనాఙ్ఘ్రిపెన్ద్రమహీన్ద్రభోగైరధివీతవల్కమ్ ॥ ౨౯ ॥ చరాచరౌకోభగవన్మహీధ్రమహీన్ద్రబన్ధుంసలిలోపగూఢమ్ । కిరీటసాహస్రహిరణ్యశృఙ్గమావిర్భవత్కౌస్తుభరత్నగర్భమ్ ॥ ౩౦ ॥ నివీతమామ్నాయమధువ్రతశ్రియాస్వకీర్తిమయ్యావనమాలయాహరిమ్ । సూర్యేన్దువాయ్వగ్న్యగమంత్రిధామభిఃపరిక్రమత్ప్రాధనికైర్దురాసదమ్ ॥ తర్హ్యేవతన్నాభిసరస్సరోజమాత్మానమమ్భశ్శ్వసనంవియచ్చ । దదర్శదేవోజగతోవిధాతానాతఃపరంలోకవిసర్గదృష్టిః ॥ ౩౧ ॥ సకర్మబీజంరజసోపరక్తఃప్రజాస్సిసృక్షన్నియదేవదృష్ట్వా । అస్తౌద్విసర్గాభిముఖస్తమిడ్యమవ్యక్తవర్త్మన్యభివేశితాత్మా ॥ ౩౩ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతేమహాపురాణేతృతీయస్కన్ధేఅష్టమోఽధ్యాయః.

తాభ్రమరాస్తైఃశ్రీర్యస్యాస్తయా - స్వకీర్తిమయ్యాస్వకీర్తిప్రచురయా, స్వకీర్తింగాయద్భిర్వేదరూపభ్రమరైరాహితశోభయేత్యర్థః సూర్యేన్దువాయ్వగ్న్యగమంసూర్యాదిభిరగమంఅగమ్యం, స్వవ్యాపారైరాకలయితుమశక్యమిత్యర్థః ॥ సూర్యేన్దుతారాగ్న్యగమమిత్యపిపాఠః, తదాసూర్యాదిభిరప్రకాశ్యమిత్యర్థః ॥ తథాచశ్రుతిః ॥ నతత్రసూర్యోభాతినచన్ద్రతారకమిత్యాదికా, త్రిధామభిఃత్రిషులోకేషుధామస్ఫూర్తిర్యేషాంతైః - రక్షణార్థంపరిక్రమద్భిః - ప్రాధనికైఃప్రధనంసంగ్రామః - తత్ప్రయోజనకైః, సుదర్శనాదిహేతిభిః, దురాసదందుష్ప్రాపమ్ ॥ ౩౧ ॥ తర్హీతి ॥ యదైవహరిమపశ్యత్ - తర్హ్యేవతదైవ - లోకవిసర్గదృష్టిఃలోకసృష్ట్యర్థంజ్ఞానంయస్యసః - జగతాంవ్యష్టీనాం - కర్తాస్రష్టా, దేవఃబ్రహ్మతస్యభగవతః - నాభిసరసిసరోజం - శ్వసనంప్రళయకాలవాయుం, తాత్కాలికమమ్భః, ఆత్మానంస్వాత్మానంచ - దదర్శ, తస్సరోజాదిభ్యః - పరమన్యత్, సృష్టిప్రకారాదికం - నదదర్శేత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ అథాలబ్ధజగత్సృష్టిజ్ఞానస్తల్లబ్ధయేభగవన్తంతుష్టావేత్యాహ ॥ సఇతి ॥ సఃబ్రహ్మా - రజసారజోగుణేన - ఉపరక్తఃయుక్తః, అతఏవ - ప్రజాః, సిసృక్షన్స్రష్టుమిచ్ఛన్ ఇయదేవనాభిసరోజాదిపఞ్చకమేవదృష్ట్వా, విసర్గాభిముఖఃవిసర్గేఅభిముఖః - ఉన్ముఖః, సిసృక్షుర్విసర్గాభిముఖఇత్యాభ్యామిచ్ఛాప్రయత్నావుక్తావితినపౌనరుక్త్యం, అవ్యక్తవర్త్మన్యనభివ్యక్తగతౌపురుషోత్తమె - అధివేశితఃనివేశితఃఆత్మాచిత్తం యస్యసః, ఈడ్యం స్తుత్యం, కర్మబీజంక్రియతఇతికర్మజగత్ " యస్యచైతత్కర్మ ,, ఇతిశ్రుతేః - తస్యబీజంకారణం - భగవన్తమస్తౌత్ స్తుతవాన్ ॥ ౩౩ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధేఅష్టమోఽధ్యాయః

---

౩౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ సూర్యేన్దుతారాగ్న్యగమం.

అథ స్తుతిప్రకారాంతరయా ప్రసన్నస్య భగవతోఽనుగ్రహవిశేషం చాహ నవమేన ॥ తత్ర కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మకస్య ప్రపఞ్చస్య భగవచ్ఛరీరత్వేన జ్ఞాతవతః స్వస్య కృతార్థతామాహ విషయాన్తరవ్యావృత్తిం ప్రకటయన్నిదుస్సేన అబ్రహ్మాత్మకవస్త్వన్తరాభావముపపాదయతి ॥ జ్ఞాతోఽసీతి ॥ నను హే భగవన్ - సుచిరాద్బహుకాలాద్వా ర్జితా, త్త్వపస ఇతిశేషః, మయా, అద్యాధునా - జ్ఞాతోఽసి యథావస్థితత్వేన దృష్టోఽసి - కార్యావస్థకారణావస్థకృత్స్నచిదచిదన్తర్యామిత్వస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతస్వాసాధారణదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టత్వజ్ఞానసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసత్యసంకల్పత్వాశ్రితవాత్సల్యైకజలధిత్వాద్యాకారవిశిష్టత్వేన - సత్యజ్ఞానానన్దస్వరూపత్వమత్ర వివక్షితం ,, తస్మై నమో భగవతే కువనద్రుమాయ - తిర్యఙ్మనుష్యవిబుధాదిషు - నాతః పరం పరమ - ఇత్యాదినా వ్యాకృతదేవ ప్రపఞ్చయిష్యతి । ఈదృశజ్ఞానవిధురాన్నిన్దతి ॥ భగవతః షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య - తవ గతిః స్వరూపం, న జ్ఞాయత ఇతి యత్ - ఏతదేవ, దేహభాజాం కర్మాయత్తప్రకృతిపరిణామరూపశరీరభాజాం క్షేత్రజ్ఞానాం అవద్యం దోషః - అబ్భక్షో వాయుభక్ష ఇత్యాదివత్ భగవత ఏవేత్యవధారణం వివక్షితం ,, ఆత్మని ఖల్వరే దృష్టే శ్రుతే మతే విజ్ఞాతే ఇదం సర్వం విజ్ఞాతం భవతి ,, యేనాశ్రుతం శ్రుతం భవతి ,, స బ్రహ్మవిద్యాం సర్వవిద్యాప్రతిష్ఠాం ,, మితి చ భగవజ్జ్ఞానేన కృత్స్నస్య జ్ఞాతత్వశ్రవణాత్ - అబ్రహ్మాత్మకస్య స్వతన్త్రవస్తునోఽభావాత్ ,, తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి ,, ఇతి జ్ఞానస్యైవ మృత్యుతరణోపాయత్వశ్రవణాచ్చ భగవానేవ జ్ఞాతవ్య ఇతి తజ్జ్ఞానవిధురా దుష్టా ఇత్యభిప్రాయః ॥ ఏతదేవోపపాదయతి నాన్యదితి ॥ హే భగవన్ పూర్ణషాడ్గుణ్య మూర్తే - త్వత్ త్వత్తః అన్యత్ - అత్వదాత్మకం - నాస్తి - సర్వస్య త్వదాత్మకత్వాత్ త్వజ్జ్ఞానేనైవ సర్వస్య జ్ఞాతత్వాత్ జ్ఞాతవ్యాన్తరాభావాత్ త్వమేవ జ్ఞాతవ్య ఇత్యభిప్రాయః ॥ నను స్వతన్త్రత్వేనైవ దేవమనుష్యాదివస్తు ప్రతీతే స్త్వదన్యన్నాస్తీతి కథముచ్యతే, అత ఆహ ॥ అపి - స్వతన్త్రత్వేన ప్రతీతమపి - తత్, దేవాదివస్తు - నశుద్ధం నాబాధితం - అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రబుద్ధిర్భ్రాన్త్యైవేత్యర్థః - కుత ఏతదిత్యత ఆహ ॥ మాయేతి ॥ యద్యతః -

బ్రహ్మోవాచ ॥ జ్ఞాతోఽసి మేఽద్య సుచిరాన్ననుదేహభాజాం న జ్ఞాయతే భగవతో గతిరిత్యవద్యమ్ । నాన్యత్త్వదస్తి భగవన్నపి తన్న శుద్ధం మాయాగుణవ్యతికరాద్యదురుర్విభాసి ॥ ౧ ॥ రూపం యదేతదవబోధరసోదయేన శశ్వన్నివృత్తతమసస్సదనుగ్రహాయ । ఆదౌ గృహీతమవతారశతైకబీజం యన్నాభిపద్మభవనా

మాయాయాః ప్రకృతేః గుణానాం వ్యతికరాద్వైషమ్యాత్పరిణామాదిత్యర్థః - త్వమేవ - ఉరుః బహుధా - విభాసి ప్రకాశసే - ఏకస్సన్ బహుధా విభాసి ,, బహు స్యాం ప్రజాయేయేతి ,, తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ - తదనుప్రవిశ్య, సచ్చ త్యచ్చాభవత్ ,, ఇతి ప్రక్రమ్య సత్యం చానృతం చ సత్యమభవ ,, దితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా , స్వయమపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానన్దస్వభావోఽత్యన్తసూక్ష్మతయా సంకల్ప్య , స్వలీలోపకరణచిదచిద్వస్తుశరీరతయా తిస్మ యః పరమాత్మా పవిత్రాన నక్రీడనకోపాధిత్వయా స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషసమష్టిపరంపరయానుమహాభూతపర్యన్తమాత్మానం తచ్ఛరీరకం పరిణమయ్య తస్మాయః - పునః సత్యచ్ఛబ్దవాచ్య విచిత్రచిదచిన్మిశ్ర దేవాదిస్థావరాన్తజగద్రూపో భవసీత్యర్థః బ్రహ్మణో జగద్రూపతయా వికృతమానేపతత్ప్రకారభూతాచిదంశగతాస్సర్వే వికారాస్తత్ప్రకారమాత క్షేత్రజ్ఞగతాశ్చాపురుషార్థాః - బ్రహ్మాతు - నిరస్తనిఖిలదోషగన్ధమపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానానన్దమేకస్వరూపమేవా భవతీతి వివేకః ॥ ఏవం కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మనో భగవత ఏవ జ్ఞానస్య ముక్తిసాధనత్వం ,, తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యే ,, ఇతి శ్రుతం, తస్య, సర్వం బ్రహ్మాత్మకత్వేనోపాసీనస్యేత్యర్థః । తథా చ శ్రుత్యన్తరం ,, సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి శాన్త ఉపాసీతేతి ॥ ౧ ॥ అథ ,, జన్మ కర్మ చ మే దివ్యమేవం యో వేత్తి తత్త్వతః । త్యక్త్వా దేహం పునర్జన్మ నైతి మామేతి సోఽర్జున ,, ఇతి భగవదవతారరహస్యజ్ఞానస్యాపి మోక్షసాధనత్వస్మరణాదవతారయాథాత్మ్యమభిశోధయతి ॥ రూపమితి ॥ అవబోధరసోదయస్య - అవబోధరూపస్వరసస్యోదయః స్వాభావికావిర్భావో యస్యేతి బహువ్రీహిః - నిరుపాధికనిత్యావిర్భూతాపరిచ్ఛిన్నానన్దరూపజ్ఞానవత ఇత్యర్థః అత ఏవ - శశ్వన్నివృత్తతమసః శశ్వత్ సదా, నివృత్తం తమోఽజ్ఞానం యస్మాత్తస్య - అనేన విశేషణద్వయేన - త్రివిధచేతనాచేతనవ్యావృత్తిః - ఆద్యేనాచేతనవ్యావృత్తిః - ద్వితీయేన చేతనవ్యావృత్తిః - బద్ధానామనివృత్తతమస్త్వాత్ ముక్తానామపి సంసారదశాయాం తమస్సంబన్ధాచ్ఛశ్వన్నివృత్తతమస్త్వాభావాత్ - నిత్యానాం తథాత్వేఽపి పరసంకల్పాయత్తత్వేన సోపాధికత్వాత్ - ఏవంభూతస్వరూపస్య తవ - యద్రూపం విగ్రహః - కదంభూతం - అవతారశతైకబీజం అవతారశతానాం ఏకబీజం మూలం - తదేవ ప్రదర్శయతి । యస్య పరిగృహీతైవంవిధరూపస్య - తవ - నాభిపద్మమేవ భవనం గృహం - తస్మాదహం త్వదావేశావతారరూపోఽహం ,, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే ,, ఇతి చతుర్ముఖస్య భగవదావేశా

వతారరూపత్వప్రసిద్ధేః - ఏవద్రూపం - ఆదౌసర్గాదౌ - సదనుగ్రహాయ - సత్సు అనుగ్రహాయసాధూనాం పరిత్రాణా మిత్యర్థః, గృహీతమావిష్కృతం - నతుజీవవత్కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగాయగృహీతమిత్యర్థః - తథాచశ్రు తిస్మృతీ-అజాయమానోబహుధావిజాయతే,, అజోఽపిసన్నవ్యయాత్మా భూతానామీశ్వరోఽపసన్,, నిత్యాదికే ॥ ౨ ॥ ఏవంచిదచిద్విలక్షణత్వేనశోధితస్య రూపస్య జీవశరీరవిలక్షణత్వేనశోధితరూపస్య చోభయోరేవోపాస్యత్వం వదన్ పునరన్యైరపిధర్మైః రూపరూపే-విశినష్టి॥ నాతఇతి॥ హేపరమ-పరోమానవిద్యతేయస్మాత్సః పరమః తస్యసంబుద్ధిః-భవత స్తవ-యత్స్వరూపం-కథంభూతం - ఆనన్దమాత్రం - మాత్రచాదుఃఖసంభేదనిరాసః, అవికల్పంజాతిగుణాదిరహి తం-ఆభ్యాంచిదచిద్వ్యావృత్తిః-అవిద్ధవర్చః-అవిద్ధంఅప్రతిహతంవర్చఃసంకల్పరూపజ్ఞానంయస్యతత్ - ఏవంభూతం స్వరూపం-యచ్చావిశ్వంవిశ్వవిలక్షణం-విశ్వసృజంవిశ్వస్యకారణం-భూతేన్ద్రియాత్మకంపఞ్చోపనిషన్మన్త్రప్రతిపా ద్యాప్రాకృతభూతేన్ద్రియాత్మకంరూపంచేతియత్-అతఃఅస్మాత్పరంవిలక్షణం-స్వరూపం-రూపంచ-నపశ్యామిఅతః-అ దఏతదుభయమేవ-ఆత్మన్-హేపరమాత్మన్ఉపాశ్రితోఽస్మిసమ్యగనువృత్త్యాశరణంగతోఽస్మి ॥ ౩ ॥ పునరుక్తాకా రవిశిష్టస్యభగవతోభక్త్యైకలభ్యత్వంవదంస్తమేవనమస్కరోతి ॥ యద్వేతి ॥ హేభువనమఙ్గళవిశ్వస్యమఙ్గళరూప-యత్-త్వయా, ఉపాసకానాం-నోఽస్మాకం-ధ్యానేన,మఙ్గళాయఅస్మదభ్యుదయాయ-యద్వా- వేదాన్తేషుప్రసిద్ధంఇదంరూ పందర్శితం-తస్మైఈదృశస్వరూపరూపగుణవిభూతిమతే-భగవతేపూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తయే-తుభ్యం- నమోఽనువిధేమ నమస్కుర్మహే,యస్త్వం,అసత్ప్రసఙ్గైః,అసత్సుశబ్దాదిషుప్రకృష్టస్సఙ్గోయేషాంతైః, అతఏవ,నరకభాగ్భిః,దేహిభిఃనా దృతఃనాభాజి ॥ ౪ ॥ ఆదరేణత్వామభజన్తోనరకభాజస్త్వామాదరేణభజన్తస్తుకృతార్థాఇత్యాహ॥ యేత్వితి॥ శ్రుతి

దహమావిరాసమ్॥౨॥ నాతః పరం పరమయద్భవతస్స్వరూపమానన్దమాత్రమవికల్పమవిద్ధవర్చః। పశ్యామి విశ్వసృజమేకమవిశ్వమాత్మన్భూతేన్ద్రియాత్మకమదస్తఉపాశ్రితోఽస్మి ॥ ౩ ॥ యద్వాఇదంభువనమఙ్గళమ ఙ్గళాయధ్యానేస్మనోదర్శితంత్వదుపాసకానామ్। తస్మైనమోభగవతేఽనువిధేమతుభ్యంయోనాదృ తోనరకభాగ్భిరసత్ప్రసఙ్గైః ॥౪॥ యేతుత్వదీయచరణామ్బుజకోశగన్ధంజిఘ్రన్తికర్ణవివరైశ్శ్రుతివాతనీతమ్। భక్త్యాగృహీతచరణఃపరయాచతేషాంనాపైషినాథహృదయామ్బురుహాత్స్వపుంసామ్॥౫॥ తావద్భయం ద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తంశోకస్స్పృహాపరిభవోవిపులశ్చలోభః। తావన్మమేత్యసదవగ్రహఆర్తిమూ లంయావన్నతేఽఙ్ఘ్రిమభయంప్రవృణీతలోకః॥ ౬ ॥ దైవేనతేహతధియోభవతఃప్రసఙ్గాత్సర్వాశుభోపశ

శ్రవణంతదేవవాతఃపవనః-తేననీతంప్రాపితం,త్వదీయచరణామ్బుజకోశస్యగన్ధం కర్ణవివరైః, యేతుజిఘ్రన్తి, యే షాంచ-పరయాఽవ్యభిచారిణ్యా-భక్త్యా-గృహీతౌచరణౌయస్య- సతథాభూతోభవాన్-భవతి-తేషాంస్వపుంసాంస్వభ క్తానాం - హృదయామ్బురుహాత్ హృదయకమలాత్ -హేనాథ-నాపైషినాపసరసి, యేత్వత్కథాశ్రవణమత్యాదరేణకు ర్వన్తఏకాన్తభక్త్యాత్వాంప్రపన్నాస్తేషాంహృదిభవాన్నిత్యంసంనిహితోభవతీత్యర్థః ॥ ౫ ॥ భవతుమత్వాం నిధ్యమేతావతాకథంతేషాంకృతార్థతేత్యతఆహ ॥ తావదితి ॥ తేతవ-అభయంనవిద్యతేభయంయస్మాత్, తదభయం,సంసృ తినివర్తక-మఙ్ఘ్రిం- లోకోయావన్నప్రవృణీత-నిరతిశయప్రియతమత్వేననోపాసీత-తావదేవ-భయాదయఇత్యన్వయః- ఆగామిదుఃఖదర్శనజంజ్ఞానంభయం,తచ్చద్రవిణగేహసుహృన్నిమిత్తం - ద్రవిణంధనం-సుహృన్మిత్రం-భావిద్రవిణాదివి పత్తినిమిత్తదుఃఖవిషయంజ్ఞానంభయమిత్యర్థః - శోకఃఅతీతపుత్రమరణాదిస్మరణవిషయంజ్ఞానం-శోకం.తాదాత్వికప్ర తికూలవిషయవిషయంవాజ్ఞానం - స్పృహాఅనుకూలవిషయేష్విచ్ఛా-పరిభవస్తిరస్కారః-విపులఃవిస్తృతః-లోభః-తృష్ణా అసదవగ్రహః-అనాత్మభూతేశరీరేఅవగ్రహఃఆత్మత్వాభిమానః- అయంచోక్తానాంభయాదిరూపాణామార్తీనాంమూ లంకారణం - ఏతేసర్వేతావత్కాలేన్యనతావద్భవచ్చరణారవిన్దప్రవరణావధి-అనువర్తన్తఇత్యర్థః। త్వచ్చరణవర ణేనతుసాంసారికభయాదినివృత్త్యాఆవిర్భూతాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టఃకృతార్థీభవతీత్యభిప్రాయః ॥౬॥ ఏవంభగవతోభక్త్యైకలభ్యత్వమభిధాయ ,, యోనాదృతోనరకభాగ్భిరసత్ప్రసఙ్గైరితిప్రస్తుతాన్విషయలాలసాని న్దన్స్తానేవశోచతి ॥ దైవేనేతిద్వాభ్యామ్ ॥ సర్వాశుభోపశమనాత్ సర్వాణ్యశుభానిభయశోకాదీన్యుపశామ్యన్తేఽనేనేతిత థాభూతా-ద్భగవతస్తవ - ప్రసఙ్గాత్ దర్శనశ్రవణాదిరూపాత్-విముఖానీన్ద్రియాణిచక్షుశ్శ్రోత్రాదీనియేషాంతే - అ కుశలాన్యక్షేమకరాణి-కర్మాణి-శశ్వన్నిరన్తరంకామసుఖానిశబ్దాదివిషయసుఖాని - తేషాంలవాయ-లోభేనతృష్ణాతిశయే

సఽభిభూతం మనో యేషాం తే- అతఏవ-దీనాః-కుర్వన్తి-తే-దైవేనహతాః ప్రతిహతాః ధియో యేషాం తే తథోక్తాః-మన్దభాగ్యా ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ క్షుత్తృడిత్యాది,, క్షుత్ అశనాయా-తృట్ పిపాసా - ఇమే శోకమోహజరామృత్యూనామప్యుపలక్షణం-క్షుధాదిషడూర్మిభిః - త్రిధాతవః వాతపిత్తశ్లేష్మాణః - తైశ్చ - తథా శీతాదిభిః - ఇతరేతరైః పరస్పరైశ్చ -కామాగ్నినా కామ ఏవాగ్నిః తేన-కథంభూతేన-సుదుర్భరేణ - అచ్యుతరుషా చ అప్రచ్యుతక్రోధేన చ - అచ్యుతేతి సంబోధనం వా- ఏతైర్ముహుః పునః పున-రర్ద్యమానాః ప్రజాః - సంపశ్యతో-మే-మనః-హే ఉరుక్రమ-సీదతే క్లిశ్యతి ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ అసదవగ్రహ ఆర్తిమూలమితి దేహాత్మభ్రమస్యార్తిమూలత్వముక్తముపపాదయతి ॥ యావదితి ద్వాభ్యామ్ ॥ భగవతస్తవ-మాయయా- తస్యాః -బలం బలకారితం-ఇన్ద్రియార్థం బాహ్యేన్ద్రియవిషయభూతం-పృథక్త్వం దేవమనుష్యాదిదేహగతపృథక్త్వం - ఆత్మనః ఆత్మసంబన్ధితయా - జనః యావత్పశ్యేత్ - హే ఈశ - తావ-దసౌ సంసృతిః - న ప్రతిసంక్రమేత న నివర్తేత-స కేవలమనివృత్తిరేవ-కింతు - క్రియార్థా - క్రియా అర్థః ప్రయోజనం యస్యాస్సా క్రియార్థా - సంసృతిః-వ్యర్థాపరమపురుషార్థశూన్యాపి-దుఃఖనివహం దుఃఖసమూహం -వహతి ప్రాపయతి - అహంకారమూలా సంసృతిరుత్తరోత్తరకర్మార్జనహేతు-స్తస్మాన్మోక్షవిరోధినీ దుఃఖావహా చేత్యర్థః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ అహ్నీతి ॥ అహ్న్యాపృతార్థకరణాః, అహని వ్యాపృతాని అర్థకరణాని శబ్దాదివిషయేన్ద్రియాణి యేషాం తే - ఆర్తేతి పాఠే , వ్యాపృతాని ఆర్తాని దుఃఖితాని కరణాని యేషాం త ఇత్యర్థః - నిశి రాత్రౌ - నిశ్శయానాః నితరాం శయానాః, నివృత్తబాహ్యేన్ద్రియవ్యాపారాః -విషయసుఖలవోపి నాస్తీత్యభిప్రాయః - నానాభూతేషు మనోరథేషు-ధియా స్వప్నదర్శనేనేత్యర్థః - క్షణే క్షణే భగ్నా నిద్రా యేషాం తే- దైవాహతార్థరచనాః దైవేన ఆహతాః వితథీకృతాః అర్థరచనాః ప్రయోజనవిషయవ్యాపారా యేషాం తే - ఋషయోపి

మనాద్విముఖేన్ద్రియా యే। కుర్వన్తి కామసుఖలేశలవాయ దీనా లోభాభిభూతమనసోఽకుశలాని శశ్వత్ ॥ ౭ ॥
క్షుత్తృట్త్రిధాతుభిరిమా ముహురర్ద్యమానాః శీతోష్ణవాతవర్షైరితరేతరాచ్చ। కామాగ్నినాఽచ్యుతరుషా చ సుదుర్భరేణ సంపశ్యతో మన ఉరుక్రమ సీదతే మే ॥ ౮ ॥ యావత్పృథక్త్వమిదమాత్మన ఇన్ద్రియార్థమాయాబలం భగవతో జన ఈశ పశ్యేత్। తావన్న సంసృతిరసౌ ప్రతిసంక్రమేత వ్యర్థాపి దుఃఖనివహం వహతి క్రియార్థా ॥ ౯ ॥ ❁ అహ్న్యాపృతార్థకరణా నిశి నిశ్శయానా నానామనోరథధియా క్షణభగ్ననిద్రాః। దైవాహతార్థరచనా ఋషయోపి దేవ యుష్మత్ప్రసఙ్గవిముఖా ఇహ సంసరన్తి ॥ ౧౦ ॥ త్వం భావయోగపరిభావితహృత్సరోజ ఆస్సే శ్రుతేక్షితపథో నను నాథ పుంసామ్। యద్యద్ధియా త ఉరుగాయ విభావయన్తి తత్తద్వపుః ప్రణయసే సదనుగ్రహాయ ॥ ౧౧ ॥ నాతిప్రసీదసి తథోపచితోపచారైరారాధితస్సురగణైర్హృదిబద్ధకామైః। యత్స

త్వద్భక్తివిరహితాశ్చేదేవంవిధా భూత్వా సంసరన్తీత్యర్థః ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ ఏవం దేహాత్మమానినాం భగవద్భక్తివిధురాణాం సంసృత్యనివృత్త్యభిధానేన భక్త్యైకలభ్యత్వమేవ సుదృఢయన్నిష్కామేషూపాసకేషు భగవతస్సౌలభ్యమాహ ॥ త్వమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే నాథ-పుంసాం స్వభక్తానాం-భావయోగో భక్తియోగ - స్తేన పరిభావితే శోధితే - హృత్సరోజే హృదయకమలే - శ్రుతేక్షితపథః- శ్రుతం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం - ఈక్షితం వివేకాదిజన్యముపాసనాత్మకం - ఈక్షితమితి భావే క్తః - శ్రుతేక్షితే పన్థాః ఉపాయో యస్య ప్రాప్తౌ స శ్రుతేక్షితపథః - ఏవంభూతస్త్వం- ఆస్సే తిష్ఠసి- హే ఉరుగాయ- తే స్వపుమాంసః ధియా- తే తవ-యద్యద్వపుః - ధ్యాయన్తి తత్తద్వపు-స్తత్సు అనుగ్రహాయ - ప్రణయసే ప్రకటయసే-యాదృశవిగ్రహవిశిష్టం త్వాం విశేషతో భావయన్తి తాదృశవిగ్రహవిశిష్టో భవసీత్యర్థః అనేన సౌలభ్యముక్తమ్ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ నిష్కామానామేవ భవాన్ సులభ ఇత్యాహ ॥ నేతి ॥ సురగణైరనుకూలజనైః ॥ విష్ణుభక్తిపరో దైవో విపరీతస్తథాసుర,, ఇతి వచనాత్ । కథంభూతైః,, హృదిబద్ధకామైః ప్రసక్తకామైః - సకామాపి భగవద్భక్తిరాసురప్రకృతీనాం న సంభవతీత్యభిప్రాయః, ఏవంభూతైస్సురగణైః కర్తృభిః, ఉపచితోపచారైః పుష్కలోపచారైః, రారాధితో భగవాన్, నాతిప్రసీదసి- అత్యన్తం ప్రసన్నో న భవసి , నిరతిశయమోక్షసుఖప్రదో న భవసి కింత్వల్పసుఖప్రదో భవసీత్యర్థః ॥ కుత ఇత్యత ఆహ ॥ యద్యస్మాత్ అసదలభ్యయా అసద్భిః దేహమాత్మతయాఽనుసంధధద్భిః - లబ్ధుమశక్యయా సర్వభూతదయయా - సర్వేషు భూతేష్వాత్మతయాఽవస్థితే సతి- త్వయి- కస్మిన్నపి భూతే కృతో ద్రోహస్త్వయ్యేవ కృతో భవతీతి బుద్ధ్యా సర్వేషు భూతేషు క్రియమాణయా స్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షాపరపర్యాయయా దయయా భవాన్ ప్రసీదతి - సర్వభూతానామీశ్వరశరీర

---

౧౦ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ అహ్న్యాపృతార్తకరణా.

త్త్వానుసంధానపరాణామేవసులభ ఇతిభావః - శరీరాత్మభావమేవోపపాదయతి । నానాజనేషుసమస్తజనేషు - అవహితం స్థితం, కథమవస్థితం - అన్తరాత్మా జీవాన్తః ప్రవేశనేపి తద్గతదోషైరస్పృష్టః ప్రశాసితృత్వేన ధారకత్వేనస్థితః, అత ఏవ, సుహృత్ - కామనాపూర్వకాద్యజ్ఞానకర్మణోపి సర్వభూతదయాత్వత్ప్రసాదహేతురిత్యర్థః॥౧౨॥ యతోఽభిసంహితపలై రుపచారైర్నాతిప్రసన్నః, అత ఏవ సత్కర్మణామీశ్వరారాధనవేషేణానుష్ఠానం కార్యమిత్యాహ॥ పుంసామితి॥ అతః, అభిసంహితపలానాం కర్మణామీశ్వరాప్రసత్తిహేతుత్వాత్సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనస్యైవతత్ప్రసాదహేతుత్వాచ్చ హేతోః, పుంసాం భగవన్తమారాధయిత్రూణాం సంబన్ధిభిః, అధ్వరాద్యైః యజ్ఞాదిభిః, నానావిధశ్రౌతస్మార్తకర్మభిః, దానాదయః ప్రదర్శనార్థాః, తపః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిః, వ్రతచర్యా వ్రతానుష్ఠానం - ఏభిః - భగవతస్తవ, య - దారాధనం - తత్సత్క్రియార్థః, సత్క్రియాణాం సత్కర్మణాం, అర్థః ప్రయోజనం, త్వదారాధనైకప్రయోజనవేషేణసర్వాణి కర్మాణ్యనుష్ఠేయానీత్యర్థః॥ ఏవంవిధకర్మానుష్ఠానస్యాక్షయిష్ణుపలసాధనత్వమాహ॥ ధర్మః యజ్ఞాదిరూపః - యత్ర యస్మిన్ త్వయి అర్పితః తత్సత్కారైకప్రయోజనః - నతుస్వర్గాదిఫలద - ఇతిబుద్ధ్యా త్వయ్యర్పితః, కర్హిచిత్కదాచిత్కథంచిదపి, నమ్రియతే న వినశ్యతి - భగవదుపాసనాద్వారా నిత్యపురుషార్థహేతుర్భవతీత్యర్థః। తథా చ గీతం భగవతా॥ నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో న విద్యతే। స్వల్పమప్యస్యధర్మస్యత్రాయతే మహతో భయాదితి ❁ ॥౧౩॥ ❁ ఏవమనభిసంహితపలకర్మయోగస్య భగవదారాధనరూపస్యాక్షయిష్ణుపలసాధనత్వమభిధాయ తస్యైవ ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానపూర్వకానుష్ఠేయత్వముభయోరపి భగవదుపాసనాఙ్గత్వముపాసనస్య కారణవిషయత్వం చాభిప్రయన్నమస్కరోతి॥ శశ్వదితి॥ శశ్వత్ సదా - స్వరూపమహసైవ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేనైవ, భేదః దేవమనుష్యాదిభేదః - మోహః దేహాత్మభ్రమస్వతన్త్రాత్మభ్రమాదినిమిత్తమజ్ఞానం, ఆదిశబ్దేన తత్ప్రయుక్తశోకాదయో వివక్షితాః, నిరస్తాః

ర్వభూతదయయాఽసదలభ్యాయైకో నానాజనేష్వవహితస్సుహృదన్తరాత్మా॥౧౨॥ పుంసామతో వివిధకర్మభిరధ్వరాద్యైర్దానేన చోగ్రతపసా వ్రతచర్యయా చ । ఆరాధనం భగవతస్తవ సత్క్రియార్థో ధర్మోఽర్పితః కర్హిచిన్మ్రియతే న యత్ర॥౧౩॥ శశ్వత్స్వరూపమహసైవ నిపీతభేదమోహాయ బోధధిషణాయ నమః పరస్మై। విశ్వోద్భవస్థితిలయేషు నిమిత్తలీలారాసాయ తే చకృమ హే నమ ఈశ్వరాయ॥౧౪॥ యస్యావతారగుణకర్మవిడమ్బనాని నామాని యేఽసువిగమే వివశా గృణన్తి। తేఽనేకజన్మశమలం సహసైవ హిత్వా సంయాన్త్య

భేదాదయో యేషాం యోగినాం, తేషాం, యోఽవబోధః స్వస్వరూపవిషయకం జ్ఞానం, ధిషణా భగవదుపాసనాత్మికా బుద్ధిః, ఏతే స్వప్రాప్త్యుపాయభూతే యస్య తస్మై, ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞాననిరస్తభేదమోహప్రభృతిసాంసారికధర్మయోగ్యుపసంహృతజ్ఞానయోగకర్మయోగాఙ్గకోపాసనావిషయభూతాయేత్యర్థః, యద్వా చతుర్థ్యన్తపాఠే - స్వస్వరూపావిర్భావేన స్వస్మిన్నసంస్పృష్టదేవమనుష్యాదిభేదరూపమోహాయ - అన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యాప్యనాత్మగతదోషాస్పృష్టాయేత్యర్థః - అత ఏవ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ - తత్ర హేతుః, విశ్వస్య జగతః, స్థితిలయేషు నిమిత్తభూతా - యా - లీలా క్రీడా, తస్యాః, రాసో రసో, యస్య తస్మై ఈశ్వరాయ నియన్త్రే, ప్రకృతిపురుషయోరసంభావితస్వలీలైకప్రయోజనజగద్వ్యాపారాయేత్యర్థః - అనేన ప్రకృతిపురుషవిలక్షణతన్నియన్తృజగత్కారణవిషయోపాసనమేవ ముక్తిసాధనమిత్యభిప్రేతం, ఏవంభూతాయ - తే తుభ్యం - నమశ్చకృమ హే నమస్కరవామ ❁ ॥౧౪॥ ❁ సనుపరిపూర్ణస్యావాప్తసమస్తకామస్య లీలార్థమపి జగద్వ్యాపారో నోపపద్యత ఇత్యాశఙ్క్య భవభయాభితప్తసాంసారికజీవానుజిఘృక్షయా సంఘటత ఇత్యభిప్రయన్ తదవతారగుణకర్మణామనువచనస్య పరప్రాప్త్యుపాయతామాహ పక్వాప్చరణం వ్రజతి॥ యస్యేతి॥ యస్య తవ, అవతారగుణకర్మణాం విడమ్బనాని అనుకరణాని, యేషు తాని, నామాని దేవకీనన్దన, దాశరథే, సర్వజ్ఞ, భక్తవత్సల గోవర్ధనధర, కంసారాతే - రావణాన్తకేత్యాదీని, అసువిగమే ప్రాణోత్క్రమణకాలే, వివశాః పరవశా అపి, యే, గృణన్తి ఉచ్చారయన్తి, తే, అనేకజన్మార్జితం, శమలం పుణ్యపాపరూపం, సహసా అచిరేణ - హిత్వా విధూయ - అపావృతం నిరస్తావరణం, ఋతం బ్రహ్మ, సంయాన్తి ప్రాప్నువన్తి, త, మజం కర్మాయత్తోత్పత్త్యాదిరహితం, త్వాం శరణం ఉపాయం, ప్రపద్యే అధ్యవస్యామి - అనేన, భక్త్యాఽసువిగమానుస్మరణాదీనాం తత్ప్రసత్తిమాత్రహేతుత్వం ఉపాయత్వం తు భగవత ఏవేత్యభిప్రేతం ॥ తథా వక్ష్యతే - అమృతస్యైష సేతురితి॥ సేతుః ప్రాపకః - స్వకీయావతారగుణకర్మప్రతిపాదకనామాద్యనుస్మరణాది యోఽతితరేయు - రిత్యనుజిఘృక్షయైవ భగవతో జగద్వ్యాపార ఇతిభా

వః ॥౧౫॥ భవతుభగవద్గుణానుకీర్తనాదౌ స్తత్ప్రీత్యుపాయత్వమధాపి సృష్ట్యాదివ్యాపారాణాంచతుర్ముఖాది కర్తృకత్వశ్రవణాత్కదం ,, విశ్వోద్భవస్థితిలయేషునిమిత్తలీలారాసాయే,, త్యుక్తమతఆహ॥యఇతి॥ప్రధమ మేకఃఅవి బక్తనామరూపః,స్థిత్యుద్భవప్రలయాహాం హేతవఃకర్తారఃస్వయంవిముఃభగవాన్ - అహంబ్రహ్మా-గిరీశోరుద్రశ్చ, యో వై భగవానేవేత్యర్థఃహిరణ్యగర్భరుద్రతన్మధ్యవర్త్యవతారరూపవానిత్యర్థఃస్వయమిత్యనేన, స్వేచ్ఛాస్వావతారరూ పేణ - సృష్టి సంహారౌబ్రహ్మరుద్రాభ్యాంజీవాన్తఃప్రవేశేనకరోతీతిద్యోతితం ,, సృష్టింతతఃకరిష్యామి,, త్యస్మరణాత్-స్థి త్యుద్భవప్రళయహేతవఇతిచతుర్థ్యన్తంవా - బావప్రధానోనిర్దేశః - స్థిత్యాదికర్తృత్వాయహిరణ్యగర్భరుద్రస్వావ తారరూపోభూత్వేత్యర్థః-ఆత్మమూలంఆత్మైవమూలంయస్యతదాత్మమూలం-అకార్యమిత్యర్థః-ఏవంభూతం-త్రిపాత్ నిత్యవిభూతిం-మత్వాఅతిత్య,, భిత్త్వేత్యపిపాఠే,,అయమేవార్థః - యద్వా-స్థిత్యాదిహేతుమాత్స్వావతారాదిరూపాస్సి త్రిపాత్త్రిస్కన్ధః - ఆత్మమూలంప్రధానం , భిత్త్వామహదాదిసమష్టిప్రభృతివ్యష్టిపర్యన్తంపరిణమయ్య-ఉరుప్రరో హః , ఉరవఃప్రరోహాఃదేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిస్థావరాదిరూపాశాఖోపశాఖపత్రపుష్పఫలాదయోయస్యసః-ఏవంభూతో యఃప్రవవృధే -తస్మైభువనద్రుమాయ - భగవతేనమః , హిరణ్యగర్భాదిరూపేణసృష్ట్యాదివ్యాపారస్త్వమైవక్రియత ఇత్యభిప్రాయః ॥౧౬॥ ఏవ,,మూర్ధ్వమూలమధశ్శాఖ,, మిత్యాదినానిరూపితవృక్షంభగవన్తమాకారాన్తరేణవృ క్షరూపంనమస్కృత్య, ప్రకృతంతస్యభక్తానుగ్రాహకత్వమేవాహ ॥ లోకఇతి ॥ యోభగవాన్-త్వదుదితేవేదాత్మికయా వాచాత్వయాగదితే,భవదర్చనేభవదారాధనరూపే -స్వేస్వవర్ణాశ్రమోచితే,కుశలేక్షేమంకరేకర్మణి,యోయంలోకః అప్రమత్తఃప్రమాదరహితః , అవికర్మనిరతః-వికర్మ అసత్కర్మ అతస్మిన్నిరతశ్చభవతి- తస్యలోకస్య,జీవితాశాంసంసార

పాద్యృతమృతంతమజంప్రపద్యే॥౧౫॥ యోవాఅహంచగిరిశశ్చవిభుస్స్వయంచస్థిత్యుద్భవప్రళయహేతవ ఆత్మమూలమ్। మత్వాత్రిపాద్వవృధఏకఉరుప్రరోహస్తస్మైనమోభగవతేభువనద్రుమాయ॥ ౧౬ ॥ లో కోఽవికర్మనిరతఃకుశలేఽప్రమత్తఃకర్మణ్యయంత్వదుదితేభవదర్చనేస్వే। యస్తావదస్యబలవానిహజీవితా శాంసద్య † శ్ఛినత్త్యనిమిషాయనమోఽస్తుతస్మై॥౧౭ ॥యస్మాద్బిభేమ్యహమపిద్విపరార్ధధిష్ణ్యమధ్యాసిత స్సకలలోకనమస్కృతంయత్। తేపేతపోబహుసవోఽవరురుత్సమానస్తస్మైనమోభగవతేఽ+ధిమఖాయ తుభ్యమ్॥౧౮॥తిర్యఙ్మనుష్యవిబుధాదిషుజీవయోనిష్వాత్మేచ్ఛయాఽఽత్మకృతసేతు_పరిప్సవాయ। రేమేనిర

శ్రద్ధాం-సద్యఃఅచిరేణ,ఛినత్తి-కుతః - బలవాన్సర్వశక్తిత్వాదిత్యర్థః,తస్మైసర్వశక్తయేఅనిమిషాయవైరాగ్యోత్పాద నావసరాపేక్షాయ - భగవతే - తుభ్యంనమోఽస్తుస్తాత్,అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మైరారాధయతాం సాంసారికధర్మశ్రద్ధాంఛిన్దన్వైరాగ్యోత్పాదనేనానుగృహ్ణాతీత్యర్థః ,, యద్వా ,, వికర్మనిరతఃప్రమత్తఇత్యేవచ్ఛే దః, అత్రవ్యతిరేకముఖేనభక్తానుగ్రాహకత్వమాహ ॥ వికర్మసుస్వయాపానసబన్ధిషు-అహంమమాభిమానిగర్భేషువైష యికసుఖసాధనేషు-నిరతః - త్వదారాధనరూపేతుకర్మణి - యోలోకః-ప్రమత్త- స్తస్యఅభక్తలోకస్య,జీవితాశాంజీవ నేచ్ఛాం- కాలశరీరకోయోభగవాన్ -ఛినత్తి-తస్మైనిమిషాయకాలరూపిణే-నమః,అనేనభక్తానుగ్రాహకత్వమర్థసిద్ధం. స్వానురూపభగవదారాధనరూపకర్మభిరారాధితోభగవానుపాసనాంనిర్వర్తయన్నిరతిశయమోక్షాఖ్యఫలంప్రయ చ్ఛతీత్యుక్తమ్ ॥ ౧౭ ॥ ఇమమేవార్థంస్వదృష్టాన్తేనద్రఢయన్నమస్కరోతి॥యస్మాదితి॥యద్ద్విపరార్ధధిష్ణ్యంద్విప రార్ధకాలస్థాయిస్థానంసత్యాఖ్యలోకం - కథంభూతంసకలలోకనమస్కృతంసకలైరర్వాచీనలోకైర్నమస్కృ తం,సంమానితం - అధ్యాసితఃఆరూఢోప్యహం - యస్మాత్కాలశరీరకాత్త్వత్తః-బిభేమి,, భిషాస్మాద్వాతఃపవత,,ఇ త్యుక్తరీత్యాత్వదధీనఃస్వాధికారేఽప్రమత్తోహమపీదమపిధిష్ణ్యంద్విపరార్ధావసానేవినఙ్క్ష్యతీతిబిభేమిభీతస్సన్-యం త్వామేవావరురుత్సమానఃఅవరోద్ధుమిచ్ఛన్ - ప్రేప్సురిత్యర్థః-బహుసవఃబహవస్సవాఃత్వదారాధనరూపా- యాగాయ స్యసఏవంభూత - స్తపస్తేపేకరోమి - పాకంపచతీతివన్నిర్దేశః - తస్మైభగవతేఅధిమఖాయమఖారాధ్యాయ-మఖప్ర దా- అసహాయాయేత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ ఏవంనమఃపరస్మై- ఇత్యాదినాపరత్వభక్తానుగ్రాహకత్వాదివిశిష్టంభగవ

౧౫॥శ్లో॥పా భిత్త్వా. ౧౬॥శ్లో॥పా+శ్ఛినత్తినిమిషాయ. ౧౭॥శ్లో॥పా+పిసఖాయ. ౧౮॥శ్లో॥పా_పరిప్సవయేహ,

న్తం నమస్కృత్య పరత్వప్రయుక్తోపాస్యత్వనిర్వాహకసౌశీల్యసౌలభ్యగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ తిర్యగిత్యాదినా ॥ సౌశీల్యం హి మహతో మన్దైస్సహ నైరన్ధ్ర్యేణ సంశ్లేషస్వభావవత్త్వం, సౌలభ్యం నామ స్వతో వాఙ్మనసాగోచరస్య సకలమనుజనయనవిషయతాంగతత్వం - ఏతద్ద్వయం సూపాస్యత్వాపాదకమవతారకథనేనోపపాదయతి ॥ తిర్యగాదిషు జీవయోనిషు - ఆత్మేచ్ఛయా ఆత్మీయసంకల్పేనైవ - నతు కర్మణేత్యర్థః । అవరుద్ధదేహః స్వీకృతమూర్తిః, రేమే, కిమర్థం, ఆత్మకృతసేతుపరిప్లవాయ స్వకృతమర్యాదానాం పరిప్లవాయ ఉన్మజ్జనాయ, రక్షణాయేత్యర్థః ॥ పరిప్లవమేతి పాఠే, అధ్యయనేన వసతీతివద్ధేత్వర్థే తృతీయా, పరిప్లవైరిరక్షా, తదర్థమిత్యర్థః ॥ స్వయం కథంభూతోఽపి, నిరస్తరతిరపి, నిరతిశయానన్దస్వస్వరూపానుభవేనైవ కదాచిదప్యస్పృష్టవైషయికసుఖోఽపి - రేమే - తిర్యగాదిసజాతిచేష్టితాని కుర్వన్ రేమే, తిర్యక్ష్వవతారా మత్స్యకూర్మవరాహహంసాదయః, మనుష్యేషు రామకృష్ణాదయః, విబుధేషు వామనాదయః, ఏవం స్వసంకల్పేనైవ స్వస్వభావమజహదేవ తత్తద్యోనిష్వవతీర్య తత్సజాతీయవిధ్యచేష్టితాని కుర్వన్ నకూరోద్ధవమాలాకారగుహశబరీప్రముఖాననవధికదయాసౌహార్దానురాగభావావలోకనాలాపామృతదానేనాప్యాయయన్ సకలమనుజనయనవిషయతాం ప్రాప్తోఽసీత్యభిప్రాయః, ఏవంభూతాయ భగవతే పురుషోత్తమాయ త్రివిధచేతనాచేతనవిలక్షణాయ, తే, నమః * ॥ ౧౯ ॥ * ఏవం స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టం భగవన్తం నమస్కృత్యాథ స్వమనీషితం విజిజ్ఞాపయిషుస్తాత్కాలికం పరిదృశ్యమానమనిరుద్ధరూపం ప్రస్తువన్నమస్కరోతి ॥ యోఽవిద్యయేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ దశార్ధం పఞ్చ వృత్తయో యస్యాస్తయా - తామిస్రాన్ధతామిస్రమోహమహామోహతమోరూపాః పఞ్చావిద్యావృత్తయః - వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగతాః పఞ్చ పర్వాజ్ఞానవృత్తయః - తమోమోహాదయ ఇతి కేచిత్ - జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛామరణేష్వజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్ - ఏవంభూతయా అవిద్యయా - నిద్రాహేతుభూతయా - అనుపహతోఽపి అనభిభూతోఽపి యోగనిద్రాం

స్తరతిరప్యుపలబ్ధదేహస్తస్మై నమో భగవతే పురుషోత్తమాయ ॥ ౧౯ ॥ యోఽవిద్యయానుపహతోఽపి దశార్ధవృ
త్త్యా నిద్రామువాహ జఠరీకృతలోకయాత్రః । అన్తర్జలేఽహికశిపుస్పర్శానుకూలాం భీమోర్మిమాలిని జనస్య
సుఖం వివృణ్వన్ ॥ ౨౦ ॥ యన్నాభిపద్మభవనాదహమాసమద్య లోకత్రయోపకరణో యదనుగ్రహేణ । తస్మై
నమస్త ఉదరస్థభవాయ యోగనిద్రావసానవికసన్నలినేక్షణాయ ॥ ౨౧ ॥ సోఽయం సమస్తజగతాం సుహృదేక
ఆత్మా సత్త్వేన యన్మృడయతే భగవాన్ భగేన । తేనైవ మే దృశమనుస్పృశతాద్యథాఽహం స్రక్ష్యామి పూర్వ
వదిదం ప్రణతప్రియోఽసౌ ॥ ౨౨ ॥ ఏష ప్రపన్నవరదో రమయాఽఽత్మశక్త్యా యద్యత్కరిష్యతి గృహీతగు

ఉవాహ ప్రాప్తవాన్ - తస్మై నమ ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ॥ కథంభూత ఉవాహ - జఠరీకృతలోకయాత్రః ఉదరే నివేశితజగద్వృత్తాన్తః - అహేరనన్తస్యైవ - కశిపుశ్శయ్యా - తయా స్పర్శోఽనుకూలో యస్యాః - తాం నిద్రాం - భీమానామూర్మీణాం మాలాః విద్యన్తే యస్మిన్నన్తర్జలే - నిద్రాణస్యాపి వివేకినో జనస్య, నిద్రాసుఖమీదృగితి - వివృణ్వన్ ప్రదర్శయన్నివేత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ కించ, యస్య నాభిపద్మమేవ భవనం - తస్మాల్లోకత్రయోపకరణః లోకత్రయముపకరణం యస్య స లోకత్రయోపకరణః త్రైలోక్యపతిరిత్యర్థః, ఏవంభూతోఽహం - యదనుగ్రహేణ యస్య భగవతోఽనుగ్రహేణ - ఆసం ఆవిరభవం - తస్మై ఉదరస్థభవాయ ఉదరస్థః భవః కార్యవర్గో యస్య తస్మై యోగనిద్రావసానే వికసన్నలినవదీక్షణం యస్య తస్మై తే - నమ ఇత్యర్థః * ॥ ౨౧ ॥ ఏవం స్తుత్వా మనీషితాని ప్రార్థయతే ॥ సోఽయమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ సమస్తజగతాం చేతనాచేతనానాం - ఆత్మా - అత ఏవ సుహృత్ - సోఽయం భగవాన్ - యేన సత్త్వేన జ్ఞానేన - విజ్ఞానసత్త్వమయవిగ్రహేణ వా - భగేన ఐశ్వర్యేణ చ - విశ్వం - మృడయతే సుఖయతే - తేనైవైశ్వర్యేణ - మే దృశం ప్రజ్ఞాం, అనుస్పృశతాత్ - యోజయతాత్ దద్యాదితి యావత్, యథా, ఇదం విశ్వం పూర్వకల్పవత్స్రక్ష్యామి - సృష్టిక్షమామపి కిం ప్రజ్ఞామనుస్పృశతాదిత్యర్థః - ప్రార్థనాయా నైష్ఫల్యశఙ్కాం వారయతి - అసౌ సమస్తసుహృత్సర్వాన్తర్యామీ భగవాన్ - ప్రణతేషు ప్రియః నిరతిశయప్రీతియుక్తః ॥ ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః, ఇతి గీతత్వాత్, ప్రణతప్రియత్వాత్ప్రణతార్థితార్థపరిదానదీక్షిత ఇత్యభిప్రాయః * ॥ ౨౨ ॥ నను విశ్వసృష్ట్యర్థమేవ సృష్టస్త్వం స్వబన్ధకరీం విశ్వసృష్ట్యుపయుక్తాం ప్రజ్ఞాం ప్రార్థయితుం నార్హసీత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్నన్యదపి ప్రార్థయతే ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష భగవాన్ ప్రపన్నవదనః - ఆత్మశక్త్యా ఆత్మనస్స్వస్యాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా - రమయా లక్ష్మ్యా సాకం - గృహీతాః అపరిత్యక్తాః - గుణాః స్వాభావికసర్వజ్ఞత్వాపహతపాప్మత్వాదయః జ్ఞానశక్త్యాదయశ్చ గుణాః - యేషు తథాభూతా అవతారాః యస్య సః - యద్యత్కరిష్యతి - యద్యద్దేవ ఆర్యజ్మనుష్యాదిసజాతీయచేష్టితం - కరోతి - తస్మిన్ కర్మణి, మే - చేతః చి

త్తం - యుఞ్జీత, తత్తదవతారగుణకర్మానుభవయుక్తం స్యాత్ - కథంభూతస్యాపి మే స్వవిక్రమం స్వస్య తవ విక్రమః ప్ర
భావో యస్మిన్ - తదిదం - విశ్వం - సృజతోపి తవాజ్ఞయా త్వద్విభూతిభూతమిదం విశ్వం సృజతోపి మే - చేతస్త్వద్గుణకర్మాను
భవం యథా భవేత్ తథాऽనుగృహ్ణీష్వేత్యర్థః - కింగుణకర్మానుభవాసక్తిప్రార్థనేనేతి శఙ్కానిరాసాయాహ - యథా చదు
రితనివర్తకగుణకర్మానుభవాసక్త్యా కర్మశమలం సంసృతిహేతుభూతమనాదిపుణ్యపాపరూపమాలిన్యం - విజహ్యాం త్య
జేయం - భవదనుగ్రహేణ త్వదవతారగుణకర్మాణ్యనుభవన్ త్వద్విభూతిభూతం జగత్ త్వత్కైఙ్కర్యవేషేణ సృజతో మే
త్వత్కైఙ్కర్యప్రార్థనాయుక్తైవేతి భావః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ ఏవం సృష్ట్యుపయుక్తప్రజ్ఞాం మనసస్తదవతారగుణకర్మాసక్తిం
చ సంప్రార్థ్య, అథ తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకవేదరాశ్యవిస్మరణం ప్రార్థ్యతే ॥ నాభిహ్రదాదితి॥ ఇహ
అమ్భసి అస్మిన్నుదకే, సతశ్శయానస్య - యస్య, అనన్తశక్తేః అపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానబలక్రియాశక్తేః - పుంసస్తవ - నాభిహ్రదాద్వి
జ్ఞానశక్తిః విజ్ఞానం శక్తిరపృథక్సిద్ధవిశేషణం యస్య సః, జ్ఞానగుణకోऽహం, ఆసం, జాతః, అస్య భగవతః తవ - విచిత్రం అద్భు
తం రూపం శరీరం - ఇదం చిదచిదాత్మకం జగత్, వివృణ్వతో - మే, నిగమస్య వేదస్య, గిరాం వేదావయవభూతానాం వాచాం
విసర్గః ప్రసరః, ఉచ్చారణమితి యావత్ - మారీరిషీష్ట - మా క్షీణస్స్యాత్ - తథానుగృహ్ణీష్వేత్యర్థః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ అథాభిము
ఖ్యేన తత్సంభాషణం, ప్రీతిస్తస్య సర్వస్య నిదానమతః ప్రార్థ్యతే ॥ స ఇతి॥ అదభ్రకరుణః అనల్పకృపః, పురాణః పురు
షః - సోऽసౌ భగవాన్, వివృద్ధప్రేమస్మితేన - వివృద్ధః ప్రేమా యస్మిన్ తథాభూతేన స్మితేన, నయనామ్బురుహం, విజృమ్భన్
ఉల్లాసయన్ - వికాసయన్నితి యావత్, విశ్వస్య విజయాయ ఉద్భవాయ, చకారాదస్మదనుగ్రహాయ చ - ఉత్థాయ, మాధ్వ్యా

ణావతారః । తస్మిన్ స్వవిక్రమమిదం సృజతోపి చేతో యుఞ్జీత కర్మశమలం చ యథా విజహ్యామ్ ॥ ౨౩ ॥ నాభి
హ్రదాదిహ సతోऽమ్భసి యస్య పుంసో విజ్ఞానశక్తిరహమాసమనన్తశక్తేః । రూపం విచిత్రమిదమస్య వివృ
ణ్వతో మే మారీరిషీష్ట నిగమస్య గిరాం విసర్గః ॥ ౨౪ ॥ సోऽసావదభ్రకరుణో భగవాన్వివృద్ధప్రేమస్మితేన న
యనామ్బురుహం విజృమ్భన్ । ఉత్థాయ విశ్వవిజయాయ చ నో విషాదం మాధ్వ్యా గిరాऽపనయతాత్పురు
షః పురాణః ॥ ౨౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స్వసంభవం నిశామ్యైవం తపోవిద్యాసమాధిభిః । యావన్మనోవచ
స్స్తుత్వా విరరామ స ఖిన్నవత్ ॥ ౨౬ ॥ అథాభిప్రేతమాలక్ష్య బ్రహ్మణో మధుసూదనః । విషణ్ణచేతసస్తస్య
కల్పవ్యతికరామ్భసా ॥ ౨౭ ॥ లోకసంస్థానవిజ్ఞాన ఆత్మనః పరిఖిద్యతః । తమాహాగాధయా వాచా కశ్మలం శమ
యన్నివ ॥ ౨౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ మా వేదగర్భ గాస్తన్ద్రీం సర్గ ఉద్యమమావహ । తన్మయాऽऽపాదితం హ్య
గ్రే యన్మాం ప్రార్థయతే భవాన్ ॥ ౨౯ ॥ భూయస్త్వం తప ఆతిష్ఠ విద్యాం చైవ మదాశ్రయామ్ । తాభ్యామన్త
ర్హృది బ్రహ్మన్ లోకాన్ ద్రక్ష్యస్యపావృతాన్ ॥ ౩౦ ॥ తత ఆత్మని లోకే చ భక్తియుక్తస్సమాహితః । ద్రష్టాసి

మధురయా, గిరా - నః, విషాదం, అపనయతాత్ నిరాకుర్యాత్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ స్తుతిముపసంహరతి ॥ స్వసంభవమితి॥ స్వ
స్య సంభవో యస్మాత్తం - భగవన్తం - తపోవిద్యాసమాధిభిః కర్మజ్ఞానభక్తిభిః, నిశామ్య దృష్ట్వా, ఏవముక్తప్రకారేణ,
యావన్మనోవచః స్వమనోవాగనుసారేణ, యథాశక్తి - స్తుత్వా, న తు సాకల్యేనేత్యర్థః ॥ ఇషుక్షయాన్నివర్తన్తే నా
న్తరిక్షక్షితిక్షయాత్ । మతిక్షయాన్నివర్తన్తే న గోవిన్దగుణక్షయాత్,, ఇతి వచనాత్ ఖిన్నవత్ శ్రాన్తవత్ - విరరా
మ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ ఆత్మనః స్వస్య, లోకసంస్థానవిజ్ఞానవిషయే పరిఖిద్యతః - కల్పవ్యతికరామ్భసా - విషణ్ణచే
తసః, బ్రహ్మణో హిరణ్యగర్భస్య - అభిప్రేతం - అన్వీక్ష్య, మధుసూదనస్తం బ్రహ్మాణం - అగాధయా గభీరయా, వా
చా కశ్మలం మోహం - శమయన్నివాహ - ఉవాచేతి ద్వయోరన్వయః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ❁ వచనమేవాహ॥ మేతి॥ హే వేదగర్భ బ్ర
హ్మన్ - తన్ద్రీం విషాదకృతపారవశ్యం, మాగాః మా ప్రాప్నుహి - కింతు - సర్గే సృష్టౌ, ఉద్యమం ప్రయత్నం, మావహ కురు -
భవాన్ - యత్,, తేనైవ మే దృశమనుస్పృశతాత్,, ఇత్యాదినా ప్రార్థయతే, తత్ - అగ్రే పూర్వమేవ - మయా ఆపాదితం సంపాది
తమ్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ తర్హి కథమహం సృష్టిప్రకారం న జానామీత్యత ఆహ॥ భూయ ఇతి ॥ భూయః పునః, తపః కర్మయోగం - మదా
శ్రయాం మద్విషయాం చ, విద్యాం ఉపాసనాం - తన్త్రేణ జ్ఞానయోగోऽపి విద్యాశబ్దేన వివక్షితః ఆతిష్ఠ కురు, తాభ్యాం తపో
విద్యాభ్యాం, అన్తర్హృది హృదయకమలమధ్యే, హే బ్రహ్మన్ - అపావృతాన్ లోకాన్ - యథావద్ ద్రక్ష్యసి ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ తతః
యథావల్లోకదర్శనానన్తరం - మద్భక్తియుక్తః సమాహితచిత్తస్త్వం - ఆత్మని స్వస్మిన్ - లోకే చ సర్వస్మింశ్చేతనాచేతనా
త్మకే జగతి చ - తతం వ్యాప్తం - మాం - మయ్యాత్మనీతి - సామానాధికరణ్యం,, ఆత్మన ఇతి పాఠే, ఆత్మనో జీవానిత్యర్థః - యద్వా

ఆత్మనోమమ, లోకాన్ శరీరభూతాన్ - యద్వా - ఆత్మనోమత్తః - ప్రసూతాన్ - లోకాన్ - మయి - యథావద్ద్రష్టాసి ద్రష్టుమర్హసీత్యర్థః, సర్వచేతనాచేతనాన్తర్యామిణం ధారకం మాం మద్వ్యాప్యాన్ ధార్యాన్ లోకాంశ్చ పశ్యసీత్యర్థః - సర్వాత్మకబ్రహ్మసాక్షాత్కారేణ మోహోనివర్తత ఇత్యభిప్రాయః ❁॥ ౩౧॥ ❁ ఇదమేవకృత్స్నచిదచిద్విలక్షణత్వేనతదన్తర్యామితయాచోపాసనం ''కర్మశమలంచయథావిజహ్యా'' మిత్యర్థితముక్త్యుపాయోపీత్యాహ॥ యదాత్వితి॥ దారుష్వగ్నిమివ, సర్వభూతేషుస్థితం - మాం - లోకః - యదాతు ప్రతిచక్షీత పశ్యేత్ - దారుష్వగ్నిమివేతిదృష్టాన్తసామర్థ్యాద్విలక్షణాకారయోగోఽభిప్రేతః - కౌటిల్యదైర్ఘ్యాదిధర్మోహిదారుగతోనత్వగ్నిగతః - ఏవంకృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మతయావస్థితేపరమాత్మని చేతనాచేతనగతకర్మవశ్యత్వసృజ్యత్వపాల్యత్వనియామ్యత్వ శేషత్వ శరీరత్వాదయోనసంగచ్ఛన్త ఇత్యభిప్రాయః - తస్యైవప్రకృతిపురుషవిలక్షణతయాతదన్తరాత్మతయాచదర్శనానన్తరమేవ, కశ్మలం దుఃఖం - మోహంవా - జహ్యాత్ ❁॥ ౩౨॥ ❁ ఏవం సర్వాత్మక బ్రహ్మోపాసనస్య సాధనత్వమభిధాయ బ్రహ్మశరీరతయా ప్రకృతివిలక్షణతయాచ స్వాత్మోపాసనమపితత్సాధనమిత్యాహ॥ యదేతి॥ భూతానిపృథివ్యాదీని - ఇన్ద్రియాణిజ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి - ఆశయోవాసనా - అన్తఃకరణంవా - ఏతైర్విరహితం - తత్సంబన్ధేసతితదభావాసంభవాదేభ్యోవిలక్షణమిత్యర్థః - స్వరూపేణ ''సత్యం జ్ఞానమనన్త'' మితిశ్రుత్యుక్తస్వరూపేణ, మయా ఆత్మనాధారకేణ - ఉపేతంవ్యాప్తం, ఆత్మీయంధార్యం, ఆత్మానంజీవాత్మానం - పశ్యన్ ఉపాసీనః - స్వారాజ్యం అకర్మవశ్యత్వం, ఋచ్ఛతిప్రాప్నోతీత్యర్థః ❁॥ ౩౩ ॥ ❁ నన్వస్తుసర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనబ్రహ్మశరీరభూతస్వాత్మోపాసనయోర్ముక్తిసాధనత్వ - మేవమపికథంమేసృష్టిరూపవ్యాపారాన్తరాసక్తస్యసర్వాత్మకబ్రహ్మానుసంధానంస్యాదితిశోచన్తమనుగృహ్ణాతి॥ నానేత్యాది॥ నానాకర్మణాంజీవసంబన్ధ్యనాదిపుణ్యపాపరూపకర్మణాం, వితానేనవిస్తారేణ - అనాదికర్మవాసనానుసారేణ, బహ్వీః బహువిధాః - విచిత్రా ఇత్యర్థః, ప్రజాః దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాది

మాంపరంబ్రహ్మమయిజీవాంస్త్వమాత్మనః॥ ౩౧ ॥ యదాతుసర్వభూతేషు దారుష్వగ్నిమివస్థితమ్। ప్రతిచక్షీతమాంలోకోజహ్యాత్తర్హ్యేవకశ్మలమ్ ॥ ౩౨ ॥ యదారహితమాత్మానం భూతేన్ద్రియగుణాశయైః। స్వరూపేణమయోపేతంపశ్యన్ స్వారాజ్యమృచ్ఛతి॥ ౩౩ ॥ నానాకర్మవితానేనప్రజాబహ్వీస్సిసృక్షతః। నాత్మావసీదత్యస్మిన్స్తేవర్షీయాన్మదనుగ్రహః ॥ ౩౪ ॥ ఋషిమాద్యంనబధ్నాతిపాపీయాంస్త్వాంరజోగుణః। యన్మనోమయినిర్బద్ధం ప్రజాస్సంసృజతోఽపితే ॥ ౩౫ ॥ జ్ఞాతోఽహంభవతాత్వద్యదుర్విజ్ఞేయోఽపదేహినామ్। యన్మాంత్వంమన్యసేఽయుక్తం భూతేన్ద్రియగుణాత్మభిః ॥ ౩౬ ॥ తుభ్యంమద్విచికిత్సాయామాత్మా

రూపాః - సిసృక్షతః - తేతవ - ఆత్మాచిత్తం - నావసీదతినమోహంప్రాప్నోతి - కింతు, మత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యనుసంధానాసక్తమేవభవతి - కుతఏతదతఆహ - మదనుగ్రహః వర్షీయాన్ బలవత్తరఇత్యర్థః, వ్యాసఙ్గాన్తరాసక్తస్యాపితేవచేతోమత్స్వరూపరూపగుణవిభూత్యనుసంధానాసక్తమేవస్యాదిత్యనుగృహ్ణామిత్యర్థః ❁॥ ౩౪॥ ❁ అనేన ''తస్మిన్ స్వవిక్రమమిదంసృజతోపిచేతోయుంజీతేతి'' విజ్ఞాపితమనుగృహీతం - అనుగ్రహస్యవర్షీయస్త్వమేవదర్శయతి॥ ఋషిమితి ॥ ఆద్యం ఆదౌభవమాద్యం, ఋషింమత్స్వరూపరూపగుణవిభూతిప్రతిపాదకకృత్స్నవేదరాశిద్రష్టారం - త్వాం - పాపీయాన్ బన్ధకః - రజోగుణః - నబధ్నాతినసంసారయతి - కుతః యస్మాన్మదనుగ్రహాత్ - ప్రజాస్సంసృజతోపి - తే, మనః మయినిర్బద్ధంనితరామాసక్తమ్ ❁॥ ౩౫॥ ❁ ఏవమనుగ్రహస్యవర్షీయస్త్వం ప్రదర్శ్య, మత్స్వరూపాదివిషయకం జ్ఞానంమద్విషయకస్తవనంచేత్యేతత్సర్వంమదనుగ్రహాదేవసంపన్నమిత్యాహ॥ జ్ఞాతోఽహమితిత్రిభిః ॥ దేహినాం దేహాసక్తానాం, అభక్తానామిత్యర్థః, దుర్విజ్ఞేయోపిదుఃఖేనాపివిజ్ఞాతుమశక్యో - ప్యహం, మద్యాధునా, భవతాజ్ఞాతః, యథావత్స్వరూపరూపగుణవిభూతివిశిష్టత్వేనజ్ఞాతః, మయాజ్ఞాతఇతికథంజ్ఞాయతఇత్యతఆహ॥ యద్యస్మాత్, త్వం - భూతేన్ద్రియగుణాత్మభిః - గుణాస్సత్త్వాదయః - ఆత్మామనః - ప్రాకృతైర్భూతాదిభి - రయుక్తం - మాంమన్యసే ''సర్వకర్మాసర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస'' ఇత్యాదిశ్రుత్యుక్తగీత్యాప్రాకృతశుద్ధసత్త్వపఙ్క్త్యుపనిషన్మయభూతేన్ద్రియాదియుక్తం మన్యస ఇత్యర్థః - రూపంయదేతదవబోధరసోదయేనేత్యాదినాతథైవప్రతిపాదనాత్, ''యద్వా'' యుక్తమిత్యేవచ్ఛేదః ఆత్మానోజీవాః భూతాదిభిరచేతనైః - రాత్మభిశ్చేతనైశ్చ - విశిష్టంమాం, మన్యసేమచ్ఛేషతయామచ్ఛరీరతయామత్సృజ్యపాల్యసంహార్యతయాచచేతనాచేతనవిశిష్టంమాం, సర్వజ్ఞత్వసత్యసఙ్కల్పత్వసత్యకామత్వప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వాద్యనన్తాకారవిశిష్టం మన్యస ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁

కించ ॥ మద్విచికిత్సాయాం '' అస్తిహ్యథస్తాదిహకించనైతదధిష్ఠితంయత్రసతానుభావ్య '' మిత్యేవం రూపాయాంమ

ద్విషయాయాం విచారణాయాం నిమిత్తభూతాయాం, సలిలే ప్రపఞ్చస్య - మూలమధిష్ఠానం - నాళేనమార్గేణ, విచిన్వతః అన్వేషతే, తుభ్యం - మేమయా, ఆత్మావిగ్రహః ప్రకాశితః ॥ ౩౭ ॥ కించ, అఙ్గ హే బ్రహ్మన్, మత్కథాభ్యుదయాఙ్కితం-మత్కథైర్వాభ్యుదయైః తేనాఙ్కితం-మత్స్తోత్రంమద్విషయకం స్తోత్రం చకర్థకృతవానసీతియత్ యద్వా-యచ్చ-తేతవ తపసినిష్ఠా చేతియు, దేతత్సర్వం, సఏష మదనుగ్రహః ॥ ౩౮ ॥ సర్వస్యమదనుగ్రహకారితత్వాత్తుభ్యమహం ప్రసన్న ఇత్యాహ ॥ ప్రీతోఽహమితి ॥ య, ద్గుణమయం కల్యాణగుణప్రచురం, నిర్గుణం హేయగుణరహితం, మామాం, అనువర్ణయన్, త్వం, లోకానాం, విజయేచ్ఛయా స్వేచ్ఛయా, అస్తౌషీః స్తుతవాన్, అతోఽహం, ప్రీతోస్మి నిరతిశయప్రీతియుక్తోస్మి, తే తుభ్యం, భద్రమస్త్విత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ తవప్రీత ఇతి కిం వక్తవ్యమిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ ఏతేన భవత్కృతేన, స్తోత్రేణ, పుమాన్ నరః, నిత్యం స్తుత్వామాం భజేత్ తస్య పుంసోపి, ఆశు అహం, సర్వేషాం, కామ్యమానానాం, వరాణాం, ఈశ్వరః దాతా-సంపన్నేదేయం ప్రసన్నో భవామి-తవప్రసన్న ఇతి కిమువక్తవ్యమిత్యాశయః ॥ ౪౦ ॥ మత్ప్రీతేరధికమన్యచ్ఛ్రేయో నాస్తీత్యాహ ॥ పూర్తేతి ॥ పూర్తం స్మార్తం పూర్తాదిభిః రాద్ధం సిద్ధం-నిశ్శ్రేయసఫలం ,, రాజ్యమితిపాఠే ,, రాజ్యాని శ్రేయసం చ, మత్ప్రీతిః యజ్ఞాదిజన్యమత్ప్రీతినిబన్ధనా భోగమోక్షావిత్యర్థః ॥ ఇతితత్త్వవిదాం మతమ్ ॥ ౪౧ ॥ ఏతదేవ సహేతుకముపపాదయతి ॥ అహమితి ॥ హే ధాతః బ్రహ్మన్, ఆత్మనాం జీవానాం, అహ, మాత్మా అన్తః ప్రవిశ్యప్రశాసనేన ధారకః, అత ఏవ, ప్రేయసామపి ప్రీతివిషయాణామపి మధ్యే, ప్రేష్ఠః నిరతిశయప్రీతివిషయస్సన్-స్థితః, యస్సంబన్ధసంబన్ధాత్స్వస్వం ప్రియత్వం దాధాతి-తస్యప్రియతమత్వం కైముత్యన్యాయసిద్ధం, అతః ఆత్మత్వాత్ ప్రేష్ఠత్వాచ్చమయ్యేవరతిం భక్తిం కుర్యాత్, ప్రియఃప్రి

మేదర్శితో బహిః । నాళేన సలిలే మూలం పుష్కరస్య విచిన్వతః ॥ ౩౭ ॥ యచ్చకర్థాఙ్గ మత్స్తోత్రం మత్కథాభ్యుదయాఙ్కితమ్ । యద్వా తపసి తే నిష్ఠా స ఏష మదనుగ్రహః ॥ ౩౮ ॥ ప్రీతోఽహమస్తు భద్రం తే లోకానాం విజయేచ్ఛయా । యదస్తౌషీర్గుణమయం నిర్గుణం మాఽనువర్ణయన్ ॥ ౩౯ ॥ య ఏతేన పుమాన్నిత్యం స్తుత్వా స్తోత్రేణ మాం భజేత్ । తస్యాశ్వహం ప్రసీదేయం సర్వకామవరేశ్వరః ॥ ౪౦ ॥ పూర్తేన తపసా యజ్ఞైర్దానైర్యోగైస్సమాధినా । రాద్ధం నిశ్శ్రేయసం పుంసాం మత్ప్రీతిస్తత్త్వవిన్మతమ్ ॥ ౪౧ ॥ అహమాత్మాఽఽత్మనాం ధాతః ప్రేష్ఠస్సన్ప్రేయసామపి । అతో మయి రతిం కుర్యాద్దేహాదిర్యత్కృతే ప్రియః ॥ ౪౨ ॥ సర్వవేదమయేనేదమాత్మనాఽఽత్మాత్మయోనినా । ప్రజాస్సృజ యథాపూర్వం యాశ్చ మయ్యనుశేరతే ॥ ౪౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తస్మా ఏవం జగత్స్రష్ట్రే ప్రధానపురుషేశ్వరః । వ్యజ్యేదం స్వేన రూపేణ కంజనాభస్తిరోదధే ॥ ౪౪ ॥ * * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, నవమోఽధ్యాయః. * * *

విదుర ఉవాచ ॥ అన్తర్హితే భగవతి బ్రహ్మా లోకపితామహః । ప్రజాస్ససర్జ కతిధా దైహికీర్మానసీర్వి

యత్వేన పరిగృహీతో దేహాదిరపి యత్కృతే యదర్థం, రత్యర్థం భవతి, మద్భక్తిరేవజన్మనో లాభ ఇత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ మదనుగ్రహవిషయతయాకృతార్థస్త్వం మదాజ్ఞారూపజగత్సర్గం కుర్విత్యాహ ॥ సర్వవేదమయేనేతి ॥ ఆత్మాత్మయోనినా ఆత్మనాం జీవానాం ఆత్మా పరమాత్మా యస్య యోనిః కారణం తేన-మద్భక్తేనేత్యర్థః - సర్వవేదమయేన మదుపదిష్టసర్వవేదప్రచురేణ, ఆత్మనా జ్ఞానేన-ఆత్మశబ్దో హి మతివాచీ-మద్దత్తజ్ఞానేనేత్యర్థః । ఇదం జగత్ ఏతదన్తర్గతాః ప్రజాః-దేవాదీన్, యథా పూర్వం పూర్వకల్పవత్ సృజ-కథమవస్థితాః ప్రజాః-యాశ్చ యా హి ప్రజాః-మయ్యనుశేరతే ఉపసంహృతాస్తిష్ఠన్తి తాస్సృజేత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ భగవద్బ్రహ్మసంవాదముపసంహరతి ॥ తస్మా ఇతి ॥ ప్రధానపురుషేశ్వరః ప్రకృతిపురుషయోర్నియన్తా కంజనాభః జగదాత్మకం పద్మం నాభౌ యస్య సః-ఏవంభూతో భగవాన్-తస్మై జగత్స్రష్ట్రే, ఇదం జగన్నిర్మాణప్రకారాదికం-వ్యజ్య జ్ఞాపయిత్వా, స్వేన రూపేణ తిరోదధే - స్వకీయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహం తిరోహితమకరోదిత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః. * * *

ఏవం భగవన్నాభికమలసముద్భూతచతుర్ముఖకృతస్తుతిప్రకారః- స్తుతిప్రీతభగవదనుగ్రహశ్చ-చతుర్ముఖవిషయోఽభిహితే ,, యత్ర విశ్వ ఇమే లోకాస్సవికాసం సమాసతే ,, త్యాదినాకృతప్రశ్నోత్తరశుశ్రూషయా విదురః పృచ్ఛతి ॥ అన్తర్హిత ఇతి ॥ అత్ర ప్రశ్నోత్తరయోః క్రమస్తు [illegible] - బ్రహ్మాణమనుగృహ్యాన్తర్ధానంగతే సతి-లోకానాం పితామహః , బ్రహ్మా చతుర్ముఖః , ప్రభుః వశీకృతేన్ద్రియః-వ్యష్టీనాం ప్రభుః స్వామీతి వా- దైహికీః దేహజాః-మానసీ

౪౧ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ రాజ్యం.

స్సంకల్పజాశ్చ - ప్రజాః-కతిధా-ససర్జసృష్టవాన్ ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ యేచేతి ॥ హేభగవన్ మైత్రేయ-మేమయా-యేచాన్యేపృ
ష్టాస్తాన్సంశయవిషయాన్-పృష్టాన్ప్రశ్నాన్ ఆనుపూర్వ్యేణ ఏకైకశః-నతుప్రశ్నక్రమానుసారేణ-ఉత్తరేషుతస్యాద
ర్శనాత్ - అర్థాత్త్వేన-వదస్వ ఉత్తరయ-కథమేతివా- హేబ్రహ్మవిత్తమ బ్రహ్మవిదగ్రేసర-నఃఅస్మాకం,సర్వసంశయాన్
ఛిన్ధి,,ఛిద్యన్తేసర్వసంశయాఇతిశ్రుతేః,,స్వపరసంశయచ్ఛేదనం బ్రహ్మవిదస్తవయుక్తమిత్యభిప్రాయేణ బ్రహ్మవిత్తమేత్యు
క్తమ్ ❁॥౨॥❁ ఏవమితి॥ఏవముక్తప్రకారేణ తేనక్షత్త్రా,విదురేణ-సంచోదితః ఉత్తరదానే ప్రవర్తితః-కౌషారవః మైత్రేయః
మునిః-ప్రీతః నిరతిశయప్రీతిరూపభగవద్భక్తిజనకప్రశ్నవిశేషేణస్వయంనిరతిశయప్రీతియుక్తః- హేభారతరాజన్-హృ
దిస్థాన్ తాన్ప్రశ్నాన్-ప్రత్యాహ ప్రత్యభాషత ఉత్తరయామాసేత్యర్థః - హృదిస్థానిత్యనేన-భూతప్రశ్నాస్తేనవిస్మృ
తా ఇత్యభిప్రాయః ❁॥౩॥ ❁ఏవమాపృష్టోమైత్రేయః స్తుతిప్రీతభగవదనుగృహీతచతుర్ముఖస్య నాభికంజస్థస్య తాదాత్త్వి
కంకర్మ-సంగ్రహేణాహ॥విరించోపీత్యాదిభిష్షడ్భిః॥భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః-అజః జన్మక్షయాదివికారశూన్యః- యథా
హ,,భూయస్త్వంతప ఆతిష్ఠవిద్యాంచైవమదాశ్రయా,,మితియథాహ-తథా-విరించోపి బ్రహ్మాపి- ఆత్మనిపరమాత్మని-ఆ
త్మానం మనః-ఆవేశ్య స్థిరీకృత్య-దివ్యం దేవమానమితం వర్షశతం వత్సరశతం-తపశ్చక్రేచకార ❁॥౪॥❁ తదిత్యాదిశ్లోకద్వ
యమేకాన్వయమ్॥ అబ్జసంభూతో బ్రహ్మా - యదధిష్ఠితః యత్పద్మమధిష్ఠాయస్థితః-కర్తరిక్తః తత్పద్మ-మమ్భశ్చ-విలోక్యక
దంభూతంపద్మమమ్భశ్చ-తత్కాలకృతవీర్యేణ- తేనప్రళయకాలేనకృతవీర్యేణ ఉత్పన్నవ్యాపారేణ,వాయునా-కమ్పితం-
తత్పద్మమమ్భశ్చ - విలోక్యాత్మసంస్థయాపరమాత్మవిషయయా-విద్యయా ఉపాసనయా-ఏధమానేన ఉత్తరోత్తరప్రవృ
ద్ధేన-తపసాకర్మయోగేనచ-వివృద్ధం - విజ్ఞానం వివిధసృష్టివిషయజ్ఞానమేవ బలం యస్యతథాభూతః , అమ్భసాసహ-వా

భుం॥౧॥యేచమేభగవన్పృష్టాస్త్వయ్యర్థా బహువిత్తమ। తాన్వదస్వానుపూర్వ్యేణ ఛిన్ధినస్సర్వసంశయాన్॥
శ్రీశుక ఉవాచ॥ఏవం సంబోధితస్తేనక్షత్త్రా కౌషారవో మునిః। ప్రీతః ప్రత్యాహ తాన్ప్రశ్నాన్ హృదిస్థానేవ
భారత॥౩॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥విరించోపి తథాచక్రే దివ్యం వర్షశతం తపః। ఆత్మన్యాత్మానమావేశ్య యథాఽఽ
హ భగవానజః ॥౪ ॥ తద్విలోక్యాబ్జసంభూతో వాయునా యదధిష్ఠితః। పద్మమమ్భశ్చ తత్కాలకృతవీర్యేణ క
మ్పితమ్॥౫॥ తపసా హ్యేధమానేన విద్యయా చాత్మసంస్థయా। వివృద్ధవిజ్ఞానబలో న్యపాద్వాయుం సహామ్భ
సా॥౬॥తద్విలోక్య వియద్వ్యాపి పుష్కరం యదధిష్ఠితః। అనేనలోకాన్ప్రాగ్లీనాన్ కల్పితాఽస్మీత్యచిన్తయత్॥
పద్మకోశం తదావిశ్య భగవత్కర్మచోదితః। ఏకం వ్యభాంక్షీదురుధా త్రిధాభావ్యం ద్విసప్తధా ॥ ౮॥ ఏతా
వాన్ జీవలోకస్య సంస్థాభేదస్సమాహృతః। ధర్మస్య హ్యనిమిత్తస్య విపాకః పరమేష్ఠ్యసౌ॥౯ ॥ విదుర ఉవాచ

యుం న్యపాత్ పీతవాన్ ❁ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ❁ సవాయ్వమ్భసః పానానన్తరకర్మాహ॥ తదితి ॥యదధిష్ఠితః యత్పద్మమధిష్ఠాయస్థి
తః-త-ద్వియద్వ్యాపి అన్తరిక్షవ్యాపి - అత్యున్నతమిత్యభిప్రాయః, పద్మం పుష్కరం-విలోక్య - అనేనపుష్కరేణ-ప్రాగ్లీ
నాన్ పూర్వకల్పాన్తేలీనాన్-లోకాన్-కల్పితాస్మి స్రక్ష్యామీతి-అచిన్తయత్ చిన్తితవాన్ ❁ ॥ ౭ ॥❁ పద్మకోశమితి॥భగవ
త్కర్మ చోదితః భగవతా-స్వయంకరణీయేకర్మణి-చోదితో నియుక్తస్సన్-తత్పద్మకోశమావిశ్య అధిష్ఠాయ-తమేవైకంప
ద్మకోశం-వ్యభాంక్షీత్ విభభాజ ఉరుధా బహుధా-విభాగమేవ వివృణ్వన్నేకేనకమలముకుళేనకథం త్రిలోకీసృష్టిరిత్యసంభా
వనాంనివారయితుం తస్యవిశాలతామప్యాహ॥ భావ్యం చతుర్దశలోకాత్మనాభవితుంయోగ్యం - అతోనేన త్రిలోకీకరణం న
చిత్రమిత్యర్థః - త్రిధా-దేవాదిభోక్తృరూపేణ- శబ్దాదిభోగ్యరూపేణ, జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాత్మకకరణరూపేణేత్యేవం త్రి
ధావ్యభాంక్షీదిత్యర్థః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁కృత్స్నం జగదేతత్కమలాన్తర్భూతమిత్యాహ॥ఏతావానితి॥జీవలోకస్యకార్యవర్గస్య-
సంస్థాభేదః సన్నివేశవిశేషః - ఏతావాన్ విభక్తభోక్తృభోగ్య భోగోపకరణభోగస్థానాన్తర్గతప్రపఞ్చాత్మకః-పద్మ
కోశః ఉక్త ఇత్యర్థః- ననుపరమేష్ఠినస్తత్స్థానస్య వకార్యవర్గాన్తర్గతత్వాత్ప్రత్యహం సృష్టిః త్రిలోకీవత్కిం నస్యాదిత్యా
శఙ్కాం నిరస్యతి॥ధర్మస్యేతి॥అనిమిత్తస్య నిష్కామస్య,ధర్మస్య-అసౌ పరమేష్ఠీ -విపాకః ఫలభూతః -పరమేష్ఠీతి పరమేష్ఠి
లోకోప్యుచ్యతే తేనతస్యాధిష్ఠితత్వాత్-యద్వా - భావప్రధానో నిర్దేశః, పరమేష్ఠిత్వమిత్యర్థః.నన్వనిమిత్తధర్మస్య ముక్తి
రేవఫలం - నతుపరమేష్ఠిత్వం - తల్లోకప్రాప్తిర్వా-మైవం ,,తేబ్రహ్మలోకేతుపరాన్తకాలే పరామృతాత్పరిముచ్యన్తిస
ర్వే,,బ్రహ్మణాసహతే సర్వేసంప్రాప్తే ప్రతిసంచర ఇతి,,బ్రహ్మణస్తత్రత్యానాంచ ద్విపరార్ధావసానే ప్రాయశో ముక్త్య
భిధానాత్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ఏవం జగన్నిర్మాణప్రకారే సంగ్రహేణాభిహితే-విదుర,,స్తత్కాలకృతవీర్యేణకమ్పిత,,మితిప్రళ

యేపికాలసద్భావాభిధానేననిత్యత్వాపాతప్రతీతే - స్తన్నిత్యత్వజిజ్ఞాసయాతత్స్వరూపంపృచ్ఛతి ॥ యదితి॥చిదచిదాత్మ
కప్రపఞ్చరూపస్య,అద్భుతకర్మణఃఅచిన్త్యవ్యాపారస్య ,హరేః-సమ్బన్ధి -యః-కాలాఖ్యం, లక్షణంరూపం-అథ ఉక్త
వాన్,తత్కాలకృతవిశ్వేణకమ్పిత ,, మిత్యనాదిత్వేనకదితవాన్ -త - త్కాలాఖ్యంభగవచ్ఛరీరం- హేబ్రహ్మన్,నఃఅస్మ
భ్యంయథాయథావ-ద్వర్ణయ, హేప్రభో,వర్ణయితుంత్వంసమర్థ ఇత్యభిప్రాయః,కింకాలఃకల్ప్యః ఉతాకల్ప్యః,కింవా
తస్యస్థూలంసూక్ష్మంచరూప-మిత్యాదియథావద్వర్ణ యేత్యభిప్రాయః ॥౧౦॥ ఏవమాపృష్టోమునిః-కాలస్వరూపం
వక్తుం,తావత్కాలకాల్యవస్తుసృష్టిమనువదతి ॥గుణవ్యతికరేత్యాదినాయావదధ్యాయసమాప్తి॥తత్రప్రథమంపరమా
త్మనఏవకర్తృత్వంకారణత్వంకార్యతాంచాహ ॥ గుణవ్యతికరేతి॥గుణైర్వ్యతికరఃపరిణామోయస్యగుణవ్యతికరంప్ర
ధానం,త-దాకారోరూపంశరీరంయస్యసతథోక్తః , నిర్విశేషఃపృథివ్యాదిరహితః,అప్రతిష్ఠితఃకారణాన్తరరహితఇత్య
ర్థః॥కార్యాణాంహికారణేప్రతిష్ఠాప్రలయే - స్తదభావాత్కారణాన్తరరాహిత్యంఫలితం,ఏవంవిధఃపరమపురుషః,త-
దుపాదానంఉపాదానభూతంయస్యేతిబహువ్రీహిః, ఉపాదానభూతేనప్రధానేనవిశిష్టమాత్మానంజగద్రూపేణాసృ
జదిత్యర్థః । అత్రగుణవ్యతికరాకారోఽసృజదిత్యనేన - చేతనాచేతనయోర్నియన్తుఃపరమపురుషస్యనిష్కృష్టస్యనిమిత్త
త్వం,తదుపాదానమాత్మానమిత్యనేన,ప్రకృతిపురుషకాలవిశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వంచోక్తంభవతి । తథాచశ్రూ
యతే,,తదాత్మానగ్ స్వయమకురుతేతి,,సూత్రితంచ,,సాక్షాచ్చోభయామ్నా,,దితి॥౧౧॥ ఏకస్యైవబ్రహ్మణశ్చిదచి
ద్విశిష్టస్యావస్థాభేదేనకార్యకారణభావావుపపాదయన్సృష్టేఃప్రాగవస్థామాహ ॥ విశ్వమితి॥ విశ్వంబ్రహ్మేత్యనేన,,
సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మ ,, తిశ్రుతిఃస్మారితా । అత్రచసామానాధికరణ్యేననిర్దేశఃకార్యకారణభావనిబన్ధనఇతిభాష్యేప్రప
ఞ్చితః।ఏవంచ-విశ్వం [illegible] తన్మాత్రంప్రకృత్యవస్థామాత్రవిశిష్టం,సంస్థితంసంహృతం,నతు,మహదా
[illegible]ం,విష్ణుమాయయాభగవత్సంకల్పేన - యః,కార్యావస్థాయాంస్థూలచిదచిద్విశిష్టంబ్రహ్మ-విశ్వాకారం,

---

యదాత్థ బహురూపస్యహరేరద్భుతకర్మ[illegible]యథావర్ణ యనఃప్రభో॥ ౧౦ ॥మై
త్రేయఉవాచ ॥ గుణవ్యతికరాకారోనిర్విశేషోఽప్రతిష్ఠితః ।పురుషస్తదుపాదానమాత్మానంలీలయాఽసృ
జత్ ॥ ౧౧ ॥విశ్వంవైబ్రహ్మతన్మాత్రంసంస్థితంవిష్ణుమాయయా । ఈశ్వరేణపరిచ్ఛిన్నంకాలేనావ్యక్త
మూర్తినా॥౧౨॥యథేదానీంతథాగ్రేఽచపశ్చాదప్యేతదీదృశమ్। సర్గోనవవిధస్తస్యప్రాకృతోవైకృతశ్చ

తత్సంహరవిషయస్వకీయసంకల్పేనప్రకృతిత్వావస్థామాత్రావశేషిత్వేనోపసంహృతమిత్యర్థః ,ఏకస్యైవమృద్ద్రవ్య
స్యకాలభేదేనపిణ్డత్వఘటత్వాద్యవస్థాద్వయయోగేనకార్యకారణభావవదేకస్యైవబ్రహ్మణశ్చిదచిద్విశిష్టస్యస్థౌల్యసౌ
క్ష్మ్యావస్థాభ్యాంకార్యకారణభావఉపపన్నః - తన్నిబన్ధనఏవ- మృదయంఘటఇత్యాదివత్సామానాధికరణ్యనిర్దేశఇత్య
భిప్రాయః॥ప్రళయేపికాలసాన్నిధ్యమాహ ॥ ఈశ్వరేణేతి ॥ కాలేనవినాసృష్ట్యాద్యయోగాత్తస్యైశ్వరత్వం, ఈశ్వరశరీర
త్వాద్వాతస్యేశ్వరత్వవ్యపదేశః , కాలస్యేశ్వరశరీరత్వం ,, ఏతస్యవాఽక్షరస్యప్రశాసనేగార్గిముహూర్తాన్యర్ధమాసా
ఋతవస్సంవత్సరావిధృతాస్తిష్ఠన్తీ,,త్యాదిశ్రవణాత్-యావత్సత్త్వంస్వశక్యానియన్తవ్యస్వభావత్వమేవహిశరీరత్వం
అతఏవశరీరశరీరిభావేనసామానాధికరణ్యనిర్దేశాఉపపన్నాః - అవ్యక్తమూర్తినా , ప్రత్యక్షేణనవ్యజ్యతఇత్యవ్యక్తం,
మూర్తిఃరూపంయస్య-తేన-అనుమేయేన - కాలేన - పరిచ్ఛిన్నంప్రలయదశాయాంసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టకాలపరిచ్ఛిన్నం
సదేవస్థితమిత్యర్థః ॥౧౨॥ సృష్టిసంహారదశాసుసర్వత్రకాలస్యానుగతిమాహార్ధేన ॥ యథేతి॥ఇదానీంసృష్టిదశా
యాం,యథా-సర్వంకాలపరిచ్ఛిన్నం-తథా,అగ్రేసృష్టేఃప్రాక్- ప్రలయేపశ్చాదపి,భావిప్రలయస్సృష్ట్యేరపి,ఏతత్ జగత్
ఈదృశంకాలపరిచ్ఛిన్నమేవేత్యర్థః నచకాలపరిచ్ఛిన్నత్వేనానిత్యత్వంశఙ్క్యం , అవస్థానాంకాలపరిచ్ఛిన్నత్వే
ప్యవస్థావతోద్రవ్యస్యనిత్యత్వాత్ ॥ తథాచవైష్ణవంవచః ॥తదేతదక్షయంనిత్యంజగన్మునివరాఖిలమ్।ఆవిర్భావతి
రోభావజన్మనాశవికల్పవదితి ॥ ఏవంసర్వస్యాపరిచ్ఛేదకఃకాలఇతిసామాన్యతఃకాలస్వరూపముక్తంభవతి॥
ఏవంకాలకాల్యవస్తుసృష్టిమనూద్యాథతత్సర్గభేదాన్ప్రలయభేదాంశ్చకాలాదీననువదతి ,, సర్గోనవవిధఇత్యాదినా,,
దశైతేవిదురాఖ్యాతా,,ఇత్యన్తేన , తస్యకాలకాల్యస్యవస్తునః -ప్రాకృతోవైకృతశ్చ,యః,ఉభయాత్మకఃసర్గఃసనవవి
ధః-ఆద్యోమహత్సర్గః-ద్వితీయస్త్వహంకారసర్గః- భూతసర్గస్తృతీయః , ఇన్ద్రియసర్గశ్చతుర్థః-మనస్సర్గఃపఞ్చ
మః-అజసర్గష్షష్ఠః , ఏతేషట్సర్గాఃప్రాకృతాః-తస్థుషాంసర్గస్సప్తమః-తిరశ్చాంసర్గోష్టమః,నృణాంసర్గోనవమః

తేత్రయమేవైకృతాః-మిళిత్వానవవిధఇత్యర్థః ॥౧౩॥ అథప్రలయాన్విభజతి॥ కాలేత్యర్ధేన॥ అస్యకాలకాల్యస్య-ప్రతిసంక్రమఃప్రళయః, కాలద్రవ్యగుణైస్త్రివిధః, కాలేనాస్మినాకాలేఽస్య వృత్తిరితినియతేనకాలేన, ప్రలయోనిత్యప్రలయాఖ్యః, కాలికఏకః - ద్రవ్యేణసంకర్షణముఖాగ్న్యాదినాప్రలయోనైమిత్తికలయాఖ్యః - ద్రవ్యప్రలయోద్వితీయః - గుణైస్సత్త్వాదిభిస్సామ్యావస్థైర్జాతః ప్రాకృతప్రలయాఖ్యస్తృతీయః - నవ విధానేవ సర్గాన్ప్రపఞ్చయతి ॥ ఆద్యఇత్యాదినా। అర్వాక్స్రోతస్తునవమఇత్యన్తేన। ఆత్మనఃకార్యోన్ముఖప్రకృతిపురుషశరీరకాత్ పరమాత్మనస్సకాశాద్గుణవైషమ్యాకృతో-యోమహత్తత్త్వస్యసర్గ-స్సఆద్యః - వైషమ్యాపన్నగుణత్రయాత్మకప్రకృతివికారవిశేషోమహాన్సర్గఃప్రథమఇత్యర్థః ॥౧౪॥ అహమః అహంకారస్య - ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాదయః - ద్రవ్యంభూతపఞ్చకం, జ్ఞానక్రియాశబ్దాభ్యాంజ్ఞానకర్మేన్ద్రియోక్తిః-ఆదిశబ్దాన్మనస్తన్మాత్రాణిచోక్తాని-ఏతే-యత్రయస్మాదహమః-ఉత్పన్నాః, స్తస్యాహమస్సర్గోద్వితీయఇత్యర్థః ॥ భూతసర్గస్తృతీయః॥ తమేవోపపాదయతి-తన్మాత్రద్రవ్యశక్తిమానితి ॥ తన్మాత్రాణిశబ్దాదీనిపఞ్చద్రవ్యాణ్యాకాశాదీనిపఞ్చ-ఏతాన్యేవశక్తయోఽస్యసన్తీతితద్వాన్ -తన్మాత్రద్రవ్యాణాంభగవచ్ఛరీరత్వాచ్ఛక్తి-శబ్దేనోక్తిఃయథా,, పరస్యబ్రహ్మణశ్శక్తిస్తదేవమఖిలంజగత్,, యస్యపృథివీశరీర,, మిత్యాది-తద్వత్ - తన్వంశశక్త్యాదిశబ్దాః పర్యాయాఇతిపురస్తాదేవోక్తం -అత్రనుతుప్రత్యయేనావగతసంబన్ధసామాన్యంవిషయవిషయిభావరూపసంబన్ధవిశేషే పర్యవసన్నం, యథాగామానయేత్యుక్తే, గోపదస్యవివక్షితప్రకృతగోవ్యక్తివిశేషపర్యవసానం,, తథాచాయమర్థః భగవచ్ఛరీరభూతతన్మాత్రద్రవ్యవిషయకసర్గస్తృతీయఇతి ,, తన్మాత్రోద్రవ్యశక్తిమా ,, నితిపాఠేతు, తృతీయోభూతసర్గోద్వివిధః, తన్మాత్రఃశబ్దాదితన్మాత్రసర్గః-ద్రవ్యశక్తిమాన్ ద్రవ్యశక్తివిషయశ్చేతి - సమాసవ్యాసరూపేణవ్యాఖ్యేయమ్ ॥౧౫॥ జ్ఞానకర్మక్రియాత్మకః జ్ఞానకర్మేన్ద్రియవిషయః-యస్త్వైన్ద్రియసర్గస్సచతుర్థఇత్యర్థః ॥ వైకారికస్సత్త్వోద్రిక్తః-దైవసర్గః ఇన్ద్రియాభిమానీదిగ్వాతాదిదైవసర్గోయ, స్సపఞ్చమః-యన్మయంమనః-యద్వైకారికాహంకార

యః॥౧౩॥ కాలద్రవ్యగుణైరస్యత్రివిధఃప్రతిసంక్రమః । ఆద్యస్తుమహతస్సర్గోగుణవైషమ్యమాత్మనః॥౧౪॥
ద్వితీయస్త్వహమోయత్రద్రవ్యజ్ఞానక్రియాదయః। భూతసర్గస్తృతీయస్తుతన్మాత్రద్రవ్యశక్తిమాన్॥౧౫॥
చతుర్థఐన్ద్రియస్సర్గోయస్తుజ్ఞానక్రియాత్మకః। వైకారికోదేవసర్గః పఞ్చమోయన్మయంమనః॥౧౬॥ షష్ఠస్తు

కార్యంమనః-తద్వైకారికాహంకారోద్రిక్తోదైవసర్గఃపఞ్చమఇత్యర్థః, యద్యపీన్ద్రియాభిమానిదేవతానాంసర్గస్యాణ్డసృష్ట్యనన్తరంచతుర్ముఖకర్తృకత్వేనవైకారికసర్గానన్తర్భావః-అతఏవ,, వైకృతాస్త్రయఏవైతేదేవసర్గశ్చసత్తమేతి దేవసర్గస్యవైకృతత్వంవక్ష్యతే, తథాపీన్ద్రియప్రసఙ్గాద్బుద్ధిస్థతయాతేషాంకథనం, నతువైకారికత్వవివక్షయా, సర్వేషామిన్ద్రియాణాంవైకారికాహంకారాదేవోత్పత్తేర్దిగాదిదేవతాధిష్ఠేయశ్రోత్రాదీన్ద్రియోత్పత్త్యభిప్రాయేణవా, దేవసర్గఇత్యుక్తం, ననుసర్వేన్ద్రియాణాంవైకారికత్వే, కథంచతుర్థస్త్వైన్ద్రియస్సర్గోయస్తుజ్ఞానక్రియాత్మక,, ఇతి పఞ్చమసర్గానన్తర్భావేన-చతుర్థసర్గత్వకథనమితిచేన్న, అన్తరిన్ద్రియత్వబాహ్యేన్ద్రియత్వరూపవైధర్మ్యేణ - మనసస్త్వేన్ద్రియవర్గసర్గయోఃపృథగ్గణనాత్, నచైతావతేన్ద్రియాణామవైకారికత్వశఙ్కా-కార్యా- తైజసస్యవైకారికభూతాద్యనుగ్రాహకత్వేన-స్వతఇన్ద్రియోత్పాదకత్వస్యవ్యతిరేకేనిరస్తత్వాత్ ॥౧౬॥ షష్ఠస్త్వితి ॥ తామసఃతమశ్శబ్దేనప్రకృతిమణ్డలాత్మకముచ్యతే,, ఆదిత్యవర్ణంతమసఃపరస్తా,, దిత్యాదౌతమశ్శబ్దేనప్రకృతిమణ్డలాభిధానాత్, తద్విషయసర్గస్తామసఃషష్ఠః, తమేవవిశినష్టి, అబుద్ధికృతఃప్రభోరితి - ప్రభోశ్చతుర్ముఖస్య-అబుద్ధికృతఃతదన్తర్యామిపరమాత్మనస్సంకల్పకృతఇత్యర్థః, తామసస్యాబుద్ధికృతత్వకథనంపూర్వేషామప్యుపలక్షణం షణ్ణామపిచతుర్ముఖసృష్టేఃప్రాక్తనత్వేనచతుర్ముఖబుద్ధిపూర్వకకృతత్వాభావాత్-షష్ఠస్తుతమసస్సర్గ ఇతిపఠిత్వా, అబుద్ధిర్జీవానామావరణంవిక్షేపశ్చతాంకరోతీత్యబుద్ధికృ-త్తస్యతమసః-పఞ్చపర్వణోయస్సర్గస్సషష్ఠఇత్యర్థవర్ణనంత్వయుక్తం - విష్ణుపురాణేస్థావరాదిసృష్టేశ్చతుర్ముఖాబుద్ధికృతత్వప్రదర్శనేనఇహాపితదైకార్థ్యస్యన్యాయ్యత్వా-చ్చతుర్ముఖాబుద్ధికృతత్వమేవేష్టవ్యం - ననుస్థావరాదిసృష్టేరప్యబుద్ధిపూర్వకత్వముక్తం, శ్రీవిష్ణుపురాణే, ఇహప్రాకృతానాంషణ్ణామేవాబుద్ధికృతత్వంకథముక్తమితిచేదుచ్యతే - సాధకామనుష్యాఇతితద్వ్యతిరిక్తానాంసృష్టిరబుద్ధిపూర్వికేతిభగవత్పరాశరాభిప్రాయః, స్థావరతిరశ్చాంయజ్ఞోపకరణత్వాద్దేవానాంకర్మారాధ్యత్వాచ్చ మనుష్యవద్యజ్ఞోపయోగిత్వమస్తీతిస్థావరాదిసృష్టిరపిబుద్ధిపూర్వికేతిభగవతోద్వైపాయనస్యాభిప్రాయః, అతోనవిరోధః ॥ ననుచతుర్ముఖసృష్టిష్వేవస్థావరేషుతేదబుద్ధికృతత్వంతద్బుద్ధికృ

తత్త్వం చ పరస్పరవిరుద్ధముభయం కథముపపద్యత ఇతి చేత్ - యజ్ఞానుపయుక్తస్థావరాదిప్రాయకత్వాత్త్వాద్రాశ్యోక్తేః, యజ్ఞానుపయుక్తైః చతుర్ముఖస్య సిసృక్షాయా అభావేపి తరస్తిర్యాఙ్మనుష్యాణాం పరమాత్మసంకల్పాదేవ తత్సృష్ట్యుపపత్తేః, ప్రాకృతసర్గాన్నిగమయన్ వైకృతసర్గవిభాగముపక్రామయతి ॥షడితి॥ ఇమే షట్, ప్రాకృతాస్సర్గాః, అనుక్రాన్తా ఇతి శేషః - మయోక్తాః - వైకృతానపి సర్గాననుక్రమిష్యమాణాన్, శృణు ❁॥౧౭॥❁ నన్వియం స్థావరాదివివిధవిచిత్రరచనాయాం బ్రహ్మణః శ్రమస్స్యాదిత్యాశఙ్క్యాహ ॥రజోభాజ ఇతి॥ చతుర్ముఖశరీరకత్వాద్రజోభాజః రజ ఉద్రిక్తస్య భగవతో హరిమేధసః - మేధసా బుద్ధ్యా - హరతి సాంసారికక్లేశమితి హరిమేధాః, యద్విషయబుద్ధిః సంసారక్లేశాన్ హరతి, స హరిమేధా ఇత్యుచ్యతే - తస్య హరేః - ఇయం సృష్టిర్లీలా, న తు తస్యాం క్లేశ ఇత్యర్థః, వైకృతసర్గానుక్రమం తేషాం స్థావరసర్గస్య పూర్వానుక్రాన్తప్రాకృతసర్గాపేక్షయా సప్తమత్వమాహ ॥సప్తమ ఇతి॥ ఓషధయః ఫలపాకాన్తాః, లతాః ఆరోహణాపేక్షాః, త్వక్సారాః కదళీవేణ్వాదయః - వీరుధః గుల్మరూపాః - ద్రుమాః పుష్పఫలాః - తేషాం సాధారణం లక్షణమాహ । ఉత్స్రోతస ఉత్క్రాన్తాహారస్రోతసః - గతేరాహారాద్వా, గతిశూన్యాః ఆహారశూన్యా వా - తమఃప్రాయాః అవ్యక్తచైతన్యాః, అన్తస్స్పర్శావిశేషిణ ఇత్యేకం పదం, అన్తః స్పర్శాః శీతోష్ణాదిసుఖదుఃఖదాః స్పర్శా యేషాం, తే చ తే అవిశేషిణశ్చ బాహ్యవిశేషానభిజ్ఞాశ్చ, అన్తర్గతానేవ స్పర్శాన్ జానన్తి న తు బాహ్యానిత్యర్థః ❁ ॥౧౯॥ ❁ తిర్యక్సర్గస్యాష్టమత్వం కథయన్ పునస్తస్యాష్టావింశ ❁ ద్విధత్వమాహ ॥తిరశ్చామితి॥ తిరశ్చాం తిర్యగ్గచ్ఛతాం - యస్సర్గస్సోఽష్టమః - స చ పునరష్టావింశద్విధో మతః, తేషాం సాధారణం లక్షణమాహ ॥అవిద ఇతి॥ హ్యస్తనాద్యతనశ్వస్తనాదిజ్ఞానశూన్యాః - భూరితమసః కేవలాహారని-

తమసస్సర్గో యస్త్వబుద్ధికృతః ప్రభో । షడిమే ప్రాకృతాస్సర్గా వైకృతానపి మే శృణు ॥౧౭॥ రజోభాజో భగవతో లీలేయం హరిమేధసః । సప్తమో ముఖ్యసర్గస్తు షడ్విధస్తస్థుషాం చ యః ॥౧౮॥ వనస్పత్యోషధిలతాత్వక్సారా వీరుధో ద్రుమాః । ఉత్స్రోతసస్తమఃప్రాయా అన్తస్స్పర్శా విశేషిణః ॥౧౯॥ తిరశ్చామష్టమస్సర్గః సోఽష్టావింశద్విధో మతః । అవిదో భూరితమసో ఘ్రాణజ్ఞా హృద్యవేదినః ॥౨౦॥ గౌరజో మహిషః కృష్ణస్సూకరో గవయో రురుః । ద్విశఫాః పశవశ్చేమే ❁ అవిరుష్ట్రశ్చ సత్తమ ॥౨౧॥ ఖరోఽశ్వోఽశ్వతరో గౌరశ్శరభశ్చమరీ తథా । ఏతే చైకశఫాః క్షత్తః శృణు పఞ్చనఖాన్ పశూన్ ॥౨౨॥ శ్వా సృగాలో వృకో వ్యాఘ్రో మార్జారశ్శశశల్యకౌ । సింహః కపిర్గజః కూర్మో గోధా చ మకరాదయః ॥౨౩॥ కఙ్కగృధ్రబకశ్యేనభాసభల్లూకబర్హిణః । హంససారసచక్రాహ్వకాకోలూకాదయః ఖగాః ॥౨౪॥ అర్వాక్స్రోతస్తు నవమస్సర్గ ఏకవిధో నృణామ్ । రజోఽధికాః కర్మకరాః సుఖే చ సుఖమానినః ॥౨౫॥ వైకృతాస్త్రయ ఏవైతే దేవసర్గశ్చ సత్తమ । వైకారికస్తు యః

ద్రామైథునమాత్రనిష్ఠాః ఘ్రాణజ్ఞాః ఘ్రాణేనైవ ఇష్టమర్థం జానన్తీతి ఘ్రాణజ్ఞాః “గన్ధేన గావః పశ్యన్తీతి” వత్ - హృద్యవేదినః హృద్గతసుఖాద్యభిజ్ఞాః - దీర్ఘానుసన్ధానరహితా ఇతి భావః, తథా చ శ్రుతిః “అథాపరేషాం పశూనామశనాయాపిపాసే ఏవ విజ్ఞానం న విజ్ఞాతం వదన్తి న విజ్ఞాతం పశ్యన్తి న విదుః శ్వస్తనం న లోకాలోకావితి ❁॥౨౦॥ ❁ అష్టావింశతిభేదానాహ ॥గౌరితి॥ గవాదయః ఉష్ట్రాన్తాః ద్విశఫాః - నవ - ఖరాదయశ్చమర్యన్తాః ఏకశఫాః - షట్ - శ్వాదయో గోధాన్తాః పఞ్చనఖాః ద్వాదశ - మిళిత్వా భూచరాస్సప్తవింశతిః - మకరాదయో జలచరాః - కఙ్కాదయశ్చ ఖగాః భూచరభేదేనైకీకృత్య గృహీతాః - ఏవమష్టావింశతిభేదాః - మకరాదిషు స్వస్వజాతిభిన్నేష్వప్యభూతచరత్వోపాధ్యవచ్ఛిన్నత్వేనైకకోటిత్వం బోధ్యం, గవాదిషు పఠితౌ రురుగౌరౌ మృగవిశేషౌ ఛత్రిన్యాయేన పశవశ్చేమ ఇతి నిర్దేశః, ఏవమన్యత్రాపి ❁॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥ ❁ అథ నవమం సర్గమాహ ॥అర్వాక్స్రోత ఇతి॥ అర్వాక్ అధస్స్రోతః గతిరాహారో వా యస్య సః అర్వాక్స్రోతః హ్రస్వత్వమార్షం - హే క్షత్తః, నృణాం - అర్వాక్స్రోతో యస్సర్గః - ఏకవిధః - న తు ఖగానామివ నానావిధః, స నవమస్సర్గః - అర్వాక్స్రోత ఇతి క్రియావిశేషణం వా, అర్వాక్స్రోతో యథా భవతి తథా - యో నృణాం సర్గ ఇతి - నృణాం సాధారణం లక్షణమాహ ॥రజోఽధికా ఇతి॥ రజోఽధికాః రజఃప్రచురాః - అత ఏవ - కర్మకరాః ❁ ॥౨౫॥ ❁ త్రయ ఏతే వైకృతా ఏవ - న తు కౌమారవదుభయాత్మకా ఇత్యర్థః - దేవసర్గ ఇత్యాదిష్టోక్త ఇత్యన్తమేకాన్వయః ప్రాకృతేషు యో దేవసర్గః - ప్రసఙ్గాత్ వైకారికోఽభిహితః - స చ వైకృతాన్తర్భూత ఏవేత్యర్థః - హే సత్తమ విదుర, వైకృతదేవసర్గాన్తర్భూతకౌమారసర్గస్యోభయాత్మకత్వమాహ ॥కౌమారస్త్వితి॥ వైకృతసర్గాన్తర్భూతస్య కౌమారసర్గస్య ప్రాకృతత్వం కథమితి చేత్ కుమారాణామాదావేవ బ్రహ్మణా సృష్టత్వాత్ ప్రాకృతాన్తర్భావః కుమారేష్వన్తర్భూతో నీలలోహితస్తు సనకాదిభిస్సహ సృష్టోఽపి ప్రతికల్పం సృజ్యతే - అతస్త

స్యవైకృతత్వమిత్యనయాత్మక ఇత్యభిప్రాయాత్ ॥౨౬॥ దేవసర్గస్యాష్టవిధత్వం ప్రతిజానంస్తద్భేదానాహ॥ దేవసర్గ ఇతి॥ విబుధాః పితరశ్చైకకోటిః-వైదికకర్మారాధ్యత్వాత్-అసురా ఏకకోటిః, గన్ధర్వాప్సరసశ్చైకకోటిః-సిద్ధా ఏకకోటిః, యక్షరక్షాంస్యేకకోటిః-చారణా ఏకకోటిః-భూతప్రేతపిశాచా ఏకకోటిః-కిన్నరాదయ ఇత్యాదిశబ్దేన- అశ్వముఖాః కింపురుషాదయశ్చ గృహ్యన్తే కిన్నరా ఆదయో ఏషాం తే-విద్యాధరా ఏకకోటిః-ఏవమష్టవిధత్వం- అనుక్రాన్తాన్సర్గాన్నిగమయతి॥ దశేతి॥ సర్గో నవవిధ ఇత్యుపక్రమే కథితం - అవాన్తరవిభాగాభిప్రాయేణ దశేత్యుపసంహార ఇత్యవిరోధః -హే విదుర-విశ్వసృజా చతుర్ముఖరూపేణ-కేవలేన స్వాత్మనా చ-కృతా ఏతే దశ సర్గాస్తే తుభ్యం, మాఖ్యాతాః కథితాః ॥౨౭॥౨౮॥ సర్గాంశ్చైవానుసర్గాంశ్చ నునూక్తమన్వన్తరాణి చేతి చతుర్ముఖసృష్టే పూర్వాపరేషు సృష్టేషు సర్గేషు కథితేష్వనన్తరసృష్టేషు మనుమన్వన్తరేషూత్తరత్రవణే త్వరా న కార్యా। సంగతివిశేషేణ తాన్యపి కథయిష్యామీత్యాహ॥ అతః పరమితి॥ అతః పరం సర్వవస్తుపరిచ్ఛేదకకాలస్వరూపకథనానన్తరం మనూన్మన్వన్తరాణి చ ప్రవక్ష్యామి॥ పురుషస్తదుపాదానమాత్మానం లీలయాఽసృజదిత్యుపక్రాన్తమేకస్యైవ బ్రహ్మణ ఉపాదానత్వం నిమిత్తత్వం చోపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ కల్పాదిషు-స్రష్టా-ఆత్మభూః, హరిః చతుర్ముఖశరీరకో హరిః-రజఃప్లుతశ్చతుర్ముఖద్వారా రజ ఉద్రిక్తః-అమోఘసఙ్కల్పః సత్యసఙ్కల్పః- ఇదం సర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదేరుపలక్షణం-ఆత్మానమేవ ఆత్మనైవ-ఆత్మైవ సృజతి। అమోఘసఙ్కల్ప ఇత్యనేన లోకపరిదృష్టనిమిత్తోపాదానభూతమృత్కులాలభేదన్యాయస్యాత్రానవతారకః ఉక్తః-కులాలస్యాసర్వశక్తిత్వాన్నోపాదానత్వం - మృదస్త్వజ్ఞత్వాన్న నిమిత్తత్వం - ఇహ త్వస్మిన్నుభయోః ప్రతిపన్నత్వాన్న కర్త్రన్తరకర్మాన్తరకరణాన్తరాద్యపేక్షేతి భావః॥౨౯॥ ఉక్తనవవిధసర్గాణాం మధ్యే అణ్డసృష్టిర్యుగపత్, న త్వాకాశాదీనామివ క్రమేణేత్యాహ॥ గుణవ్యత్యయ ఇతి॥ గుణవ్యతికరాత్మకే ఏతస్మిన్నణ్డే, పౌర్వాపర్యం నేచ్ఛన్తి, సృష్టే మహదాదితత్త్వే-బ్రహ్మాణ్డసృష్టిర్యుగపదిత్యర్థః- తత్కు-

---

ప్రోక్తః కౌమారస్తూభయాత్మకః॥౨౬॥ దేవసర్గశ్చాష్టవిధో విబుధాః పితరోఽసురాః। గన్ధర్వాప్సరసస్సిద్ధా యక్షరక్షాంసి చారణాః॥౨౭॥ భూతప్రేతపిశాచాశ్చ విద్యాధ్రాః కిన్నరాదయః। దశైతే విదురాఖ్యాతాస్సర్గాస్తే విశ్వసృక్కృతాః॥౨౮॥ అతః పరం ప్రవక్ష్యామి మనూన్మన్వన్తరాణి చ। ఏవం రజఃప్లుతస్స్రష్టా కల్పాదిష్వాత్మభూర్హరిః। సృజత్యమోఘసఙ్కల్ప ఆత్మైవాత్మానమాత్మనా॥౨౯॥ గుణవ్యత్యయ ఏతస్మిన్మాయావిత్వాదధీశితుః। న పౌర్వాపర్యమిచ్ఛన్తి సద్యో భ్రమ్యద్భ్రమేరివ॥౩౦॥ దేవాసురాదయః ప్రోక్తాః కల్పేఽస్మిన్యే ప్రకీర్తితాః। త ఏవ నామరూపాభ్యామాసన్మన్వన్తరాన్తరే॥౩౧॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః

తః అధీశితుః అధీశస్య-స్రష్టుః పరమాత్మనో-మాయావిత్వాత్ ఆశ్చర్యశక్త్యుపేతత్వాత్, అణ్డసృష్టిర్యుగపదేవేత్యర్థః, న త్వాకాశాదిష్వపి యౌగపద్యం శక్యం, ఆకాశాద్వాయుర్వాయోరగ్నిరిత్యాదేర్విరోధాత్ ॥౩౦॥ యుగపదుత్పత్తౌ దృష్టాన్తమాహ॥ సద్యమితి॥ భ్రమిశబ్ద ఆవర్తబుద్బుదాదిపరః-సద్యో భ్రమత ఆవర్తబుద్బుదాదేర్యథా యుగపదుత్పత్తిస్తథేత్యర్థః-నను ప్రతికల్పమిన్ద్రాదయో భిన్నాః- ఉతైతత్కల్పస్థానామేవ జీవానామిన్ద్రత్వాద్యైశ్వర్యభాజాం పునః కల్పాన్తరేఽనువృత్తిరితి సంశయం నిరాహ॥ దేవాసురాదయ ఇతి॥ సోఽతీతః- నామరూపాభ్యాం ఇన్ద్రాదినామ్నా-సహస్రాక్షత్వాదిరూపేణ-అస్మిన్కల్పే యే దేవాసురాదయః ప్రకీర్తితాః, త ఏవ మన్వన్తరాన్తరే ఆసన్నిత్యర్థః-యద్వా- య ఇదానీం దేవాసురాదయః, త ఏవ-మన్వన్తరాన్తరే-నామాన్తరరూపాన్తరాభ్యాముపలక్షితా ఆసన్నిత్యర్థః-అన్యథా ప్రతిమన్వన్తరమిన్ద్రాదిపృథక్కరణపరాశరవచనవిరోధాత్- అనేన శ్లోకేన ఇన్ద్రాద్యైశ్వర్యవతామనాదిత్వం పునరావృత్తిశ్చ జ్ఞాప్యతే ॥౩౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం, తృతీయస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః

ఏవం కాలకార్యసృష్టిముక్త్వా కాలస్వరూపం తస్య స్థౌల్యసౌక్ష్మ్యరూపప్రకర్షాపకర్షరూపకాష్ఠే ప్రతిపిపాదయిషుస్తావత్కాలపరిచ్ఛేద్యవస్తునః ప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠే నిరూపయతి॥ చరమ ఇతి శ్లోకద్వయేన॥ నను కాలపరిచ్ఛేద్యవస్తునః ప్రకర్షాపకర్షనిరూపణం కిమర్థ-మప్రకృతత్వాదితి చేన్న-కాలో హి పరమాణ్వాదిసంవత్సరాన్తః స్థూలసూక్ష్మరూపస్సూర్యగత్యా లక్ష్యతే- యత్ర సూర్యో యావత్పరమాణుదేశమతిక్రామతి-తావత్కాలః పరమాణుః-యావతా చ ద్వాదశరాశ్యాత్మకం భువనకోశమతిక్రామతి-స పరమమహాన్ సంవత్సరాత్మకః, ఏవం చ సూర్యగతివిషయదేశప్రకర్షాపకర్షనిరూపణమన్తరేణ సూర్యగత్యనుమేయకాలప్రకర్షాపకర్షనిరూపణాయోగాత్ యుక్తం తావత్కాలకార్యస్య వస్తునో నిరతిశయస్థౌల్య

సౌక్ష్మ్యనిరూపణం-తత్ర ప్రథమం కాలపరిచ్ఛేద్యస్య నిరతిశయసౌక్ష్మ్యరూపాపకర్షకాష్ఠామాహ ॥ చరమ ఇత్యేకేన ॥ కేచిదిమం శ్లోకం వైశేషికోక్తపరమాణుసద్భావపరమాహుః, తదయుక్తం- వేదాన్తోపబృంహణపరే ప్రబన్ధే పరమాణుసద్భావాభ్యుపగమాసంభవాత్-పరమాణ్వాదినా సంవత్సరావసానేనేతి వక్ష్యమాణత్వాచ్చ-సద్విశేషాణాం సతః కార్యస్య విశేషాణాం అంశానాం-యశ్చరమోఽన్త్యోంశః అత్యల్పః, యస్య ప్రవిభాగో నాస్తి స ఇత్యర్థః । తమేవ విశినష్టి । అనేకః-కార్యావస్థామప్రాప్తః, అసంయుతః సముదాయావస్థాం చాప్రాప్తః, అత ఏవ కార్యసముదాయావస్థయోరనపగమేఽప్యస్తి స పరమాణుర్విజ్ఞేయో నృణాం, యతః కాలాపకర్షాత్, ఐక్యభ్రమః ఈదృశం సూక్ష్మం విభాగమజ్ఞాత్వా అనేకేషు కాలాంశేష్వేకః కాల ఇతి భ్రమన్తీత్యర్థః, ఏవమపకర్షకాష్ఠాభిహితా ॥ ౧ ॥ అథ ప్రకర్షకాష్ఠామాహ ॥ సత ఇతి ॥ యస్య కార్యస్య చరమోంశః పరమాణుః, తస్యైవ సతః కార్యావస్థాపన్నస్య - స్వరూపావస్థితస్య వికారాన్తరరహితస్య పదార్థస్య, యత్ కైవల్యం కేవలం స్వరూపం, స ఏవ పరమమహాన్ నిరతిశయప్రకర్షః, తమేవ విశినష్టి- అవిశేషం పునః ప్రకర్షాన్తరరహితం, నిరన్తరః స్వసమవేతాగృహీతభేదావయవః ॥ ౨ ॥ కాలపరిచ్ఛేద్యపదార్థేషూపపాదితే ప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠే కాలేఽప్యతిదిశతి ॥ ఏవమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ ఏవం పరిచ్ఛేద్యప్రకర్షాపకర్షకాష్ఠావత్, కాలోఽపి సౌక్ష్మ్యే పరమాణ్వాదిరూపే అపకర్షే-స్థౌల్యే సంవత్సరాదిరూపే ప్రకర్షే చ-సంస్థానభుక్త్యా అవచ్ఛేద్యార్థగతావస్థావిశేషసంయోగలక్షణయా, యద్వా, స్వావచ్ఛేదకాణుత్వాద్యవస్థారూపసంస్థానవిశేషసంయోగలక్షణయా భుక్త్యా, అనుమితః-కథంభూతః భగవాన్ భగవదాత్మకః-స్వయమవ్యక్తః, వ్యక్తమగ్విభుః-వ్యక్తవస్తుపరిణామహేతుః ॥ ౩ ॥ అతిదిష్టామేవాపకర్షకాష్ఠాముపపాదయత్యర్ధేన ॥ స ఇతి ॥ పరమాణుతాం-అత్యన్తాల్పతాం-యః కాలః ముక్తే భజతి-స కాలః పరమాణుర్జ్ఞేయః ॥ ప్రకర్షకాష్ఠామాహ స త ఇత్యర్ధేన ॥ సతః నిరతిశయసూక్ష్మావస్థయాఽవస్థితస్య స్వస్య-యో విశేషం, నిరతిశయస్థూలసంవత్సరాత్మకత్వాపిశేష - స్తం భజతీతి విశేష

చరమస్సద్విశేషాణామనేకోఽసంయుతస్సదా । పరమాణుస్స విజ్ఞేయో నృణామైక్యభ్రమో యతః ॥ ౧ ॥ సత ఏవ పదార్థస్య స్వరూపావస్థితస్య యత్ । కైవల్యం పరమమహానవిశేషో నిరన్తరః ॥ ౨ ॥ ఏవం కాలోఽప్యనుమితస్సౌక్ష్మ్యే స్థౌల్యే చ సత్తమ । సంస్థానభుక్త్యా భగవానవ్యక్తో వ్యక్తమగ్విభుః ॥ ౩ ॥ స కాలః పరమాణుర్వై యో భుఙ్క్తే పరమాణుతామ్ । సతోఽవిశేషభుగ్యస్తు స కాలః పరమో మహాన్ ॥ ౪ ॥ అణుర్ద్వౌ పరమాణూ స్యాత్త్రసరేణుస్త్రయస్స్మృతః । జాలార్కరశ్మ్యవగతః ఖమేవానుపతన్నగాత్ ॥ ౫ ॥ త్రసరేణుత్రయం ముఙ్క్తే యః కాలస్స త్రుటిస్స్మృతా । శతభాగస్తు వేధస్స్యాత్తైస్త్రిభిస్తు లవస్స్మృతః ॥ ౬ ॥ నిమేషస్త్రిలవో జ్ఞేయ ఆమ్నాతస్తే త్రయః

భుగ్యః కాలః స పరమో మహాన్ నిరతిశయప్రకర్ష ఇత్యర్థః-సంవత్సరాత్మకత్వమేవ హి కాలస్థౌల్యం - ద్విపరార్థత్వం తు తస్యైవ సంవత్సరస్యావృత్త్యా యుగమన్వన్తరాదిక్రమేణ భవతీతి న తత్స్థౌల్యమ్ ॥ ౪ ॥ ఏవమపకర్షప్రకర్షావుపపాద్యాపాన్తరకాలవిశేషావచ్ఛేదకావస్థాః ప్రతిపాదయతి ॥ అణుర్ద్వావితి ॥ పరమాణూ స్యాదిత్యాదినా-ద్వౌ తావృతుష్షడయనం దక్షిణం చోత్తరం దివీత్యన్తేన [illegible] వైశేషికప్రక్రియయోక్తిః కిం తు - తైస్స్వాభ్యుపగతవస్తుషు పరిభాషితానాంశబ్దానాం కాలావయవేషు ప్రయోగమాత్రం - పరమాణ్వాదినా సంవత్సరావసానేనేతి హి వక్ష్యతే - ద్వాభ్యాం పరమాణుభ్యామణురిత్యేకః కాలస్స్యాదిత్యర్థః త్రిభిరణుభిస్త్రసరేణురిత్యేకః కాలస్స్యాత్ - త్రసరేణుసంజ్ఞికాత్ కాలాత్పూర్వోక్తకాలాంశానామత్యన్తసూక్ష్మతయా తదవచ్ఛేదకకథనస్యాశక్యత్వాత్త్రసరేణుసంజ్ఞికకాలస్యావచ్ఛేదకమాహ ॥ జాలార్కేతి ॥ జాలకరన్ధ్రప్రవిష్టాదిత్యరశ్మిషు దృష్టః, ఖం ఆకాశమేవ-అనుపతన్ గతః-న భూమిం, అనుపతన్-పాంసుర్యస్సః, త్రసరేణుకాల ఇత్యన్వయః ॥ ౫ ॥ అవచ్ఛేద్యస్య కాలస్యావచ్ఛేదకపాంసురూపపదార్థస్య చోపచారాత్సామానాధికరణ్యం, జాలార్కరశ్మ్యవగతపాంసోరిపతస్సన్నావచ్ఛిన్నః కాలః త్రసరేణుసంజ్ఞక ఇత్యర్థః - త్రసరేణుసంజ్ఞకకాలాంశత్రికం-ముఙ్క్తే వ్యాప్నోతి-యః కాలస్స త్రుటిరిత్యర్థః, త్రసరేణుకాలత్రయం త్రుటిరిత్యుక్తం భవతి-సా త్రుటిః శతధా భిన్నా, తస్య కాలస్య-శతభాగః శతగుణః, కాల ఏకస్తత్ర వేధావచ్ఛిన్నస్త్రిభిస్తైర్వేధైః లవ ఏకః కాలస్స్మృతః ॥ ౬ ॥ లవత్రయం నిమేష ఇత్యాహ ॥ నిమేష ఇతి ॥ శతభాగస్తు వేధ ఇతి శ్రుతిశతశబ్దోఽనేకవాచీ ॥ తథా సతి ॥ నిమేషశతభాగస్య సహస్రాంశం తుణోన్నపతస్యాప్యయుతభాగాం తైర్వ్యపత్యుపచయోన్నణా,, మితి నానకవచనైః కార్థ్యం స్యాత్, ఈదృశకాలవిభాగః కథమవగమ్యత ఇతి చేత్-ఏకక్షణే విద్యుదాలోకాదయోఽనేకయోజనం వ్యాప్నువన్తి ఏకస్మిన్ క్షణే ఆదిత్యరథస్యానేకయోజనగతిశ్చ స్మర్యతే తత్రైకయోజనప్రదేశే సముదితాః కేశాస్సర్షపాశ్చ నశక్యాస్సంఖ్యాతుం - తతశ్చ కేశాదివత్పరిమిత

శక్యాః ప్రత్యవచ్ఛిన్నాః కాలావయవాః ఏకక్షణవత్ప్రతిపన్నా అప్యసంఖ్యేయాస్సన్తీత్యుపపన్నమేతత్ - తే త్రయో నిమేషా - ఏకం క్షణం స్యాత్ - పఞ్చ క్షణాః - కాష్ఠాం విదుః - తాః కాష్ఠాః - పఞ్చదశ - ఏకా లఘుః తా లఘ్వ్యాఖ్యః కాలః ❋ ॥౭॥ ❋ పఞ్చదశ లఘూని - ఏకా నాడికా సమామ్నాతా - ద్వే తే నాడికే - ఏకో ముహూర్తః - షణ్ణాడికాస్సప్త వా ప్రహరః - స ఏవ యామో దినస్య రాత్రేశ్చతుర్థో భాగః - హ్రాసే షట్ - వృద్ధౌ సప్త - సంధ్యాముహూర్తద్వయం వినేతి జ్ఞాతవ్యం - తత్రాపి నియమార్థో వాశబ్దః - నృణామిత్యనేన మనుష్యమానముక్తం - ప్రత్యహం తద్భేదానాం గణయితుమశక్యత్వాత్ ❋ ॥౮॥ ❋ నాడికాయా మానం జ్ఞాపయితుం ప్రస్థలక్షణమాహ ॥ ద్వాదశార్ధేతి ॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం - ఉన్మీయతే అనేనేత్యున్మానం - పాత్రం - తచ్చ ద్వాదశార్ధపలం అర్ధాధికద్వాదశపలపరిమితతామ్రరచితం - ఏకపఞ్చగుఞ్జాః మాషః - తైశ్చతుర్భిస్స్వర్ణమయమాషైశ్చతురఙ్గులాయామశలాకారూపేణ రచితైః - కృతమూలచ్ఛిద్రం - తేన చ్ఛిద్రేణ ప్రస్థపరిచ్ఛిన్నజలభరణయోగ్యత్వాత్ప్రస్థశబ్దవాచ్యం పాత్రం - జలే ప్లుతం స్థాపితం - యావత్ యావతా కాలేన - నిమజ్జతి స నాడికేత్యర్థః - మాషచతుష్టయమితస్వర్ణకృతచతురఙ్గులసూచ్యా కృతచ్ఛిద్రమర్ధాధికద్వాదశపలపరిమితం ప్రస్థపరిమితజలభరణేనైవ నిమజ్జత్పాత్రం ప్రస్థం - తన్నిమజ్జనావచ్ఛిన్నః కాలో నాడికేతి సమవాయార్థః - అత్ర పలచ్ఛిద్రయోరాధిక్యే శీఘ్రం నిమజ్జేత్ - అల్పత్వే చ విలమ్బేనేతి పలశలాకయోర్నియమః ❋ ॥౯॥ ❋ చత్వారశ్చత్వారః అష్టావిత్యర్థః, అష్టౌ యామాః మర్త్యానాం - ఉభే అహనీ - అహోరాత్రం - పఞ్చదశాహాని - అహోరాత్రాత్మకాన్యహాని - శుక్లః కృష్ణః పక్షః - పఞ్చదశాహాని శుక్లః పక్షః, పునః పఞ్చదశాహాని కృష్ణః పక్ష ఇత్యర్థః హే మానద ❋ ॥౧౦॥ ❋ తయోః శుక్లకృష్ణయోః పక్షయోః - స్సముచ్చయః సముదాయః - ఏకో మాసః నృణామిత్యనుషఙ్గః ॥ పిత్ర్యాణాం విశేషమాహ ॥ పిత్ర్యాణామితి ॥ త - త్పూర్వోక్తో మాసః - పిత్ర్యాణామహర్నిశం అహోరాత్రం యత్తదోరని

క్షణః । క్షణాన్పఞ్చ విదుః కాష్ఠాం లఘు తా దశ పఞ్చ చ ॥౭॥ లఘూని వై సమామ్నాతా దశ పఞ్చ చ నాడికా । తే ద్వే ముహూర్తః ప్రహరష్షడ్యామస్సప్త వా నృణామ్ ॥౮॥ ద్వాదశార్ధపలోన్మానం చతుర్భిశ్చతురఙ్గులైః । స్వర్ణమాషైః కృతచ్ఛిద్రం యావత్ప్రస్థం జలప్లుతమ్ ॥౯॥ యామాశ్చత్వారశ్చత్వారో మర్త్యానామహనీ ఉభే । పక్షః పఞ్చదశాహాని శుక్లః కృష్ణశ్చ మానద ॥౧౦॥ తయోస్సముచ్చయో మాసః పిత్ర్యాణాం తదహర్నిశమ్ । ద్వౌ తావృతుష్షడయనం దక్షిణం చోత్తరం దివి ॥౧౧॥ అయనే అహనీ ప్రాహుర్వత్సరో ద్వాదశస్స్మృతః । సంవత్సరశతం నృణాం పరమాయుర్నిరూపితమ్ ॥౧౨॥ గ్రహర్క్షతారాచక్రస్థః పరమాణ్వాదినా జగత్ । సంవత్సరావసానేన పర్యేత్యనిమిషో విభుః ॥౧౩॥ సంవత్సరః పరివత్సర ఇలావత్సర ఏవ చ । ఇద్వత్సరో వత్సరశ్చ విదురైవం పరిభాష్యతే ॥౧౪॥ యస్సృజ్యశక్తిమురుధోచ్ఛ్వసయన్స్వశక్త్యా పుంసోఽభ్రమాయ దివి ధావతి భూతభేదః ।

యమేనోద్దేశ్యవిధేయాన్యతరలిఙ్గత్వాత్తదితి నపుంసకనిర్దేశః - తౌ పూర్వోక్తౌ, ద్వౌ మాసౌ - నృణాం - ఋతుః - షణ్మాసాస్త్వయనమిత్యుచ్యతే - తచ్చాయనం దక్షిణోత్తరభేదేన ద్వివిధం - షణ్మాసాః దక్షిణాయనం పునష్షణ్మాసా ఉత్తరాయణం ॥ దేవానాం విశేషమాహ ॥ అయనే దక్షిణోత్తరాయణే దివి - అహని, ప్రాహుః, దేవానామహోరాత్రమిత్యర్థః - ద్వాదశ, పూర్వోక్తాః ద్వాదశ మాసాః - నృణాం, వత్సరః స్మృతః - ప్రసఙ్గాన్నృణామాయుః పరిమాణముపాహ ॥ సంవత్సరశతమితి ॥ స్పష్టార్థః ॥ నృణామిత్యుపలక్షణమన్యేషామపి స్వస్వమానేన శతసంవత్సరాయుషః - అనేన క్రమేణాసౌ సూర్యో నిత్యమాయుః క్షిపతీత్యాహ ॥ గ్రహర్క్షేత్యాదినా ॥ అనిమిషః నిత్యజాగరూకః - విభుస్సూర్యః - గ్రహర్క్షతారాచక్రస్థః గ్రహాశ్చన్ద్రాదయః - ఋక్షాణ్యశ్విన్యాదీని - తారా అన్యాని నక్షత్రాణి - తదుపలక్షితం యత్కాలచక్రం - తత్స్థితః - జగత్ ద్వాదశరాశ్యాత్మకం భువనకోశం - పరమాణ్వాదినా సంవత్సరాన్తేన కాలేన - పర్యేతి పర్యటతి ❋ ॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ ❋ ఉక్తస్యైవ వత్సరాత్మక కాలస్య సూర్యాది గతిభేదేన నామభేదమాహ ॥ సంవత్సర ఇత్యేకేన శ్లోకేన ॥ ఆదిత్యగత్యా సంవత్సరః - బృహస్పతిగత్యా పరివత్సరః - త్రింశద్దివసైర్మాసై రాదిత్యగతి విశేషాదిలావత్సరః - చాన్ద్రనక్షత్రగతిభ్యాం ఇద్వత్సరవత్సరౌ ఇత్యేవం పరిభాష్యతే కథ్యతే ❋ ॥౧౪॥ ❋ ఏవం సూక్ష్మత్వేన చ సర్వస్యావచ్ఛేదకత్వేన కాలస్వరూపం నిరూప్యోక్తవిధకాల శరీరకస్య కాలకాల్యస్య సూర్యాత్మనః పరమాత్మన ఉపాసనమకాలకాల్యత్వమిచ్ఛద్భిః కర్తవ్యమిత్యాహ ॥ య ఇతి ॥ భూతాని బిభర్తీతి భూతభేదః - భూతపికారకస్త్వ - త్పరమాత్మా - కాలాఖ్యయా - స్వశక్త్యా స్వతన్త్వా - సృజ్యానాం కర్మశక్తిం పరిణమయన్ - పుంసో జీవస్య - భ్రమాయ - భ్రమో మోహః - తన్నివృత్తయే - తత్తత్కాలానుష్ఠేయధర్మవిషయమోహం నివర్తయితుమిత్యర్థః ॥ క్రతుభిస్సాధ్యం - య - ద్గుణమయం సత్త్వాదిగుణభేదేన త్రిగుణాత్మకం,

బలిం-వితన్వన్-విస్తారయన్-దివిఅన్తరిక్షే-ధావతిసూర్యాన్తస్య క్రీడనాత్ పర్యటతి-తస్మై సూర్యశరీరాయ, వత్సరపఞ్చకాయపూర్వోక్తసంవత్సరాదిపఞ్చకాత్మనే-బలింహరతపూజాంకురుతేత్యర్థః ॥ ౧౫ ॥ ఏవం కాలకాల్యస్వరూపముక్త్వా ఆయుఃపరిమాణేకాలస్యైవ స్తస్యాన్తరస్యోపాధిత్వేనకర్తృత్వేఽభిహితే, పితృణాందేవానాంచపరమాయుర్నిరూపితమితిమైత్రేయోక్త్యా సర్వస్త్రీనామాయుఃపరిమాణంకథితం - త్రైలోక్యాద్బహిర్భూతానాంతుకియదాయుఃపరిమాణమిత్యపృచ్ఛద్విదురః, పితృదేవమనుష్యాణాం పరమాయుఃఇదంస్వస్వమానేనవర్షశతంస్మృతం-పరేషాంగతింఆయుర్మానం - ఆచక్ష్వ-తేకేఇత్యత్రాహ॥ కల్పాత్కల్పావస్థాత్ త్రైలోక్యాత్, బహిః-యేస్యుఃసన్తి విదుః-తేషామిత్యర్థః - విదఇతిపాఠాన్తరం, తత్రకల్పాద్బహిర్భూతాయేజ్ఞానినః తేషామిత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ అహంనజానామీతిమావోచఇత్యాహ॥ భగవానితి॥ భగవదాత్మకస్య కాలస్య, గతిం, స్వావిషయగతిం-భవాన్-వేదజానాతి-ననుహే మైత్రేయ - నిశ్చయేవా అహంకథంజానీయామిత్యత ఆహ-ధీరాః భవాదృశాజ్ఞానినః- యోగరాద్ధేనయోగసిద్ధేన, చక్షుషా, విశ్వంజగత్ -విచక్షతేపశ్యన్తి-యోగిప్రత్యక్షావిషయంనకించిదస్తీత్యర్థః॥ ఏవమాపృష్టోమునిః, త్రైలోక్యాద్బహిరవస్థితానామాచతుర్ముఖాత్సర్వేషాంయుగసాహస్రం దినపరిమాణం - ఏవంవిధపష్ట్యుత్తరత్రిశతదినాత్మకవర్షశతమాయుఃపరిమాణమితికథయితుం తావద్యుగపరిమాణంయుగస్వరూపంయుగేషుధర్మానువృత్తితారతమ్యంచాహ॥ కృతమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ తత్రద్వాభ్యాంయుగపరిమాణమాహ॥ కృతమితి॥ కృతాదిచతుర్యుగంసావధానంఅవధీరయతఇత్యవధానం, సంఖ్యాభాంశశ్చతత్సహితంప్రత్యేకం, దివ్యైర్దైవమానమితైః, ద్వాదశసాహస్రైర్వర్షైః-నిరూపితం-అపిచ-కృతాదిషుచ-యథాక్రమంచత్వారిత్రీణిద్వేచైకంచసహస్రాణి

కాలాఖ్యయాగుణమయం క్రతుభిర్వితన్వం స్తస్మై బలింహరతవత్సరపఞ్చకాయ ॥ ౧౫ ॥ శ్రీవిదుర ఉవాచ ॥ పితృదేవమనుష్యాణామాయుః పరమిదంస్మృతం। పరేషాంగతిమాచక్ష్వ యేస్యుఃకల్పాద్బహిర్విదః ॥ ౧౬ ॥ భగవాన్వేదకాలస్యగతింభగవతోనను। విశ్వంవిచక్షతేధీరాయోగరాద్ధేనచక్షుషా ॥ ౧౭ ॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ కృతంత్రేతాద్వాపరంచకలిశ్చేతిచతుర్యుగమ్। దివ్యైర్ద్వాదశభిర్వర్షైస్సావధానంనిరూపితమ్॥ ౧౮ ॥ చత్వారిత్రీణిద్వేచైకంకృతాదిషుయథాక్రమమ్। సంఖ్యాతానిసహస్రాణిద్విగుణానిశతానిచ॥ ౧౯ ॥ సంధ్యాసంధ్యాంశయోరన్తర్యఃకాలశ్శతసంఖ్యయోః। తమేవాహుర్యుగంతజ్జ్ఞాయత్రధర్మోవిధీయతే ॥ ౨౦ ॥ ధర్మశ్చతుష్పాన్మనుజాన్కృతేసమనువర్తతే। సఏవాన్యేష్వధర్మేణప్రతిపాదేనవర్ధతా ॥ ౨౧ ॥ త్రైలోక్యాద్యుగసాహస్రంబహిరాబ్రహ్మణోదినమ్। తావత్యేవనిశాతాతయన్నిమీలతివిశ్వసృట్॥ ౨౨ ॥ నిశావసానఆ

ణిసంఖ్యాతాని-శతానితుద్విగుణానిసంఖ్యాతానీత్యర్థః, అయమర్థః, తావత్కృతయుగస్యదేవమానేనద్వాదశచత్వారిచేతివత్సరాణి, సంధ్యాసంధ్యాంశయోశ్చత్వారిచత్వారిశతానీత్యష్టౌశతాని-దేవమానేనాష్టశతోత్తరషోడశసాహస్రవత్సరాః-ససంధ్యాంశస్యకృతస్యపరిమాణం, త్రేతాయాస్తుపఞ్చదశసాహస్రాణిషట్ఛతానీత్యేవంససంధ్యాంశాయాస్త్రేతాయాష్షట్ఛతోత్తరపఞ్చదశసాహస్రవర్షపరిమితిః, ద్వాపరస్యతుససంధ్యాంశస్యచతుశ్శతోత్తరచతుర్దశసాహస్రాణి కలేస్తుససంధ్యాంశస్యద్విశతోత్తరత్రయోదశసాహస్రాణి - యుగస్యాదౌసంధ్యా, యుగాన్తేసంధ్యాంశః, సహస్రాణాముపర్యుక్తాని-క్రమేణతత్తత్సంధ్యాంశయోఃపరిమాణమిత్యవగన్తవ్యం - నను ససంధ్యాంశస్యైవయుగత్వముతతాభ్యామన్తరేణమధ్యస్యైవేతిసంశయం నిరాకుర్వన్ చతుర్ష్వపియుగేషుతత్తద్వర్ణాశ్రమధర్మాణామవశ్యకర్తవ్యతామాహ॥ సంధ్యాంశయోరితి ॥ శతసంఖ్యయోఃఉక్తానిశతానిసంఖ్యాయయోస్తయోః - స్వసంధ్యాంశయోరన్తరణమధ్యే-యఃకాలః-తమేవకాలంయుగమితి-యుగజ్ఞాః ప్రాహురిత్యర్థః-యత్రయుగే - ధర్మనిత్యనైమిత్తికకార్యభేదేనత్రివిధోపిధర్మః విధీయతేకర్తవ్యత్వేనచోద్యతఇత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ కృతేవచతుష్పాద్ధర్మస్యానువృత్తింత్రేతాదిషుతత్సంకోచంచాహ॥ ధర్మఇతి ॥ కృతయుగేమనుజాన్చతుష్పాద్ధర్మోనువర్తతే-అన్యేషుత్రేతాదిషు-ఏకైకేనపాదేనవర్ధతా-అధర్మేణహేతునాధర్మోవ్యేతిఅవగచ్ఛతీత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ అథత్రైలోక్యాద్బహిస్స్థానాందినపరిమాణమాహ॥ త్రైలోక్యాదితి॥ త్రైలోక్యాద్బహిస్స్థితానాంఆబ్రహ్మణాంబ్రహ్మపర్యన్తానాంసర్వేషాం-యుగసాహస్రం-దినమహరిత్యర్థః-హేతాత, తావతీరాత్రిః-మిళితందినం-యత్ యస్యాం-రాత్రౌ-విశ్వసృట్బ్రహ్మా-నిమీలతిస్వపితి ॥ ౨౨ ॥ బహిస్స్థానామహోరాత్రగతానాంస్థితిమాహ ॥ నిశావసానఇత్యాదినా ॥ అన్తస్సలిలఇత్యన్తేన, నిశావసానేనిశాయాఃరా

త్రేః-అవసానేఅత్యయే-నిశాయామవగతాయామిత్యర్థః, ఆరబ్ధోయోలోకకల్పః-కల్పావచ్ఛిన్నోలోకః - యద్వా, కల్పనం కల్పః-సర్గ ఇత్యర్థే, లోకసర్గం చతుర్దశమనూన్, భుఞ్జన్ పరిచ్ఛిన్దన్, భగవతోబ్రహ్మణోయావద్దినమనువర్తతే ॥ ౨౩ ॥ మన్వాయుః పరిమాణమాహ ॥ స్వం స్వమితి ॥ సాధికాం కించిదధికాం- యుగానామేకసప్తతిం-స్వం స్వం కాలం, మనుర్భుఙ్క్తే అనుభవతీత్యర్థః-మన్వన్తరగతాం స్థితిమాహ ॥ మన్వన్తరేష్వితి ॥ మనూనామన్తరాణిమన్వన్తరాణి, పూర్వపూర్వమనుమారభ్యోత్తరమనుపర్యన్తామధ్యకాలాః, తేషు, మనవః మనువంశ్యాః పృథివీపాలకాః రాజానః - ఋషయః సురాశ్చ సురేశా ఇన్ద్రాదయః - తాననువర్తన్తే, ఏతే సర్వే యుగపత్ - భవన్తి - ప్రభవన్తి - త్రిలోకీం పరిపాలయన్తీత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ అథైవం త్రైలోక్య బహావస్థమానమితతత్తద్దినకాలావచ్ఛిన్నసర్గస్య దైనందినసర్గత్వం వదన్ మన్వాదిభిర్ద్వారభూతైర్భగవానేవ విశ్వమవతి-నతు మన్వాదయః స్వయమవితార ఇత్యాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ బ్రాహ్మశ్చతుర్ముఖకర్తృకః, ఏషః - దినం దినం క్రియమాణోయస్సర్గః-స ఏష దైనందినసర్గః-కథం భూతః - త్రైలోక్య వర్తనః త్రైలోక్యస్య వర్తనం వృత్తిర్యస్మిన్నస్తీతి త్రైలోక్య వర్తనః " వర్ధన ఇతి పాఠాన్తరం " తత్త్రైలోక్యం వర్ధయతీతి తథా - యత్ర యస్మిన్ దైనందినేసర్గే - తిరశ్చాం నృణాం పితౄణాం దేవానాంచ కర్మభిః పుణ్యపాపరూపైః కర్మభి-స్సంభవః ఉత్పత్తిర్భవతి ॥ ౨౫ ॥ మన్వన్తరేషు భగవాన్ స్వమూర్తిభిః సత్త్వం శుద్ధసత్త్వం బిభ్రత్ శుద్ధసత్త్వమయమూర్తిభిర్బిభ్రాణ ఇత్యర్థః ఉదితపౌరుషః ఆవిష్కృతపురుషాకారస్సన్-మన్వాదిభిర్ద్వారభూతై-రిదం విశ్వ-మవతి రక్షతి- అతో న భగవతో రక్షకత్వవిహతిరిత్యభిప్రాయః ॥ ౨౬ ॥ దినగతాం స్థితిమభిధాయాథ రాత్రిగతాం స్థితిమాఖ్యాతుముపక్రమతే ॥

బ్ధో లోకకల్పోఽనువర్తతే । యావద్దినం భగవతో మనూన్ భుఞ్జంశ్చతుర్దశ ॥ ౨౩ ॥ స్వం స్వం కాలం మనుర్భుఙ్క్తే సాధికాం హ్యేకసప్తతిమ్ । మన్వన్తరేషు మనవస్తద్వంశ్యా ఋషయస్సురాః ॥ భవన్తి చైతే యుగపత్సురేశాశ్చాను యే చ తాన్ ॥ ౨౪ ॥ ఏష దైనందినస్సర్గో బ్రాహ్మస్త్రైలోక్యవర్తనః । తిర్యఙ్నృపితృదేవానాం సంభవో యత్ర కర్మభిః ॥ ౨౫ ॥ మన్వన్తరేషు భగవాన్ బిభ్రత్సత్త్వం స్వమూర్తిభిః । మన్వన్తరాదిభిర్విశ్వమవత్యుదితపౌరుషః ॥ ౨౬ ॥ తమోమాత్రాముపాదాయ ప్రతిసంరుద్ధవిక్రమః । కాలేనానుగతాశేష ఆస్తే తూష్ణీం దినాత్యయే ॥ ౨౭ ॥ తమేవాన్వపిధీయన్తే లోకా భూరాదయస్త్రయః । నిశాయామనువృత్తాయాం నిర్ముక్తశశిభాస్కరమ్ ॥ ౨౮ ॥ త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం శక్త్యా సంకర్షణాగ్నినా । యాన్త్యూష్మణా మహర్లోకాజ్జనం భృగ్వాదయోఽర్దితాః ॥ ౨౯ ॥ తావత్త్రిభువనం సద్యః కల్పాన్తైధితసిన్ధవః । ప్లావయన్త్యుత్కటాటోపచణ్డవాతేరితోర్మయః ॥ ౩౦ ॥ అన్తస్స తస్మిన్సలిల ఆస్తేఽనన్తాసనో హరిః । యోగనిద్రానిమీలితాక్షః స్తూయమానో జనాలయైః ॥ ౩౧ ॥ ఏవంవిధైరహోరాత్రైః కాలగత్యోపలక్షితైః । అపక్షితమివాస్యాపి ఆయుర్వర్షశతం పర

తమోమాత్రామితి ॥ తమసో-మాత్రాం లేశ-ముపాదాయ స్వీకృత్య - ప్రతిసంరుద్ధః నివృత్తః విక్రమో వ్యాపారో యస్య సః కాలేనానుగతం అనుప్రవిష్టం అశేషం యస్య సః-కాలోప్యేనమనుసరతీత్యర్థః- బ్రహ్మ-దినాత్యయే దినాన్తే తూష్ణీమాస్తే ఉపవిశతి ॥ ౨౭ ॥ అనుగతాశేషత్వమేవ దర్శయతి ॥ తమేవేతి ॥ తమేవానుగతం కాలమేవానుపశ్చాద్భూరాదయః-త్రయోలోకాః, అపధీయన్తే తిరోహితా భవన్తీత్యర్థః ॥ కథమపిధీయన్త ఇత్యత ఆహ ॥ నిశాయాం అనువృత్తాయాం ప్రవర్తమానాయాం సత్యాం - నిర్ముక్తః శశీచన్ద్రః భాస్కరశ్చ యథా భవతి తథాఽపిధీయన్త ఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ పునస్తమేవాపిధానప్రకారమాహ ॥ త్రిలోక్యామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ శక్త్యా భగవచ్ఛక్తిరూపేణ-సంకర్షణాగ్నినా సంకర్షణముఖోద్భూతరుద్రగణాగ్నినా-త్రిలోక్యాం దహ్యమానాయాం సత్యాం, తస్యాగ్నేరూష్మణా అర్దితాః పీడితాః-మహర్లోకవాసినో భృగ్వాదయః, తస్మాన్మహర్లోకాజ్జనలోకం యాన్తి ॥ ౨౯ ॥ తావత్తదా, సంకర్షణాగ్నినా దగ్ధం త్రిభువనం, కల్పాన్తైధితాః ప్రవృద్ధాః, సిన్ధవ, ఉత్కటః ఆటోపః క్షోభః యేషాం- తే చ తే-చణ్డవాతేరితోర్మయశ్చ, సద్యః ప్లావయన్తి సంప్లావయన్తి ॥ ౩౦ ॥ ఏవం త్రిలోక్యపిధానమభిధాయ, తస్మిన్ప్రలయామ్భసి భగవతోఽవస్థానమాహ ॥ తస్మిన్సలిలే, అన్తః మధ్యే అనన్తశ్శేష ఏవ ఆసనం యస్య, స హరిః-యోగస్స్వానుభవరూపః-స ఏవ నిద్రా, తయా మీలితే అక్షిణీ యస్య సః-జనాలయైర్జనలోకః ఆలయో యేషాం తైః స్తూయమానః ఆస్తే ॥ ౩౧ ॥ ఏవం త్రైలోక్యబహిస్స్థానామాయుః పరిమాణమభిధాయ "ఏతేనైవ నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మన" ఇత్యుక్తరీత్యా బ్రహ్మభువనాన్తానాం హేయత్వమాఖ్యాతుం బ్రహ్మాయుషోఽప్యపక్షయమాహ ॥ కాలగత్యా పరమాణ్వాదిసంవత్సరాన్తరూపగత్యా, ఉపలక్షితైః, రేవంవిధైః పూర్వోక్తపరిమాణపరి

చ్ఛిన్నైరహోరాత్రైరస్య బ్రహ్మణః పరం ప్రాణినామాయుషః పర, మధికం- వయశ్శతం స్వమానేన సంవత్సరశతాత్మకం-యత్-దాయు- స్తదపి, అపక్షతమివ అపక్షీణమివేత్యర్థః ఇవశబ్దేన కించిదాయురపక్షీణం కించిదవశిష్టమితి సూచ్యతే॥౩౨॥ తత్ర, కియదపక్షీణం- కియదవశిష్టమిత్యత్రాహ॥ యదితి॥ తస్య బ్రహ్మణః, యత్, ఆయుః తన్మానేన సంవత్సరశతాత్మకం, తస్యాయుషః, అర్ధం, పరార్ధమితి కథ్యతే, తస్య ద్విపరార్ధాత్మకస్యాయుషః, పూర్వః పరార్ధోఽపక్రాన్తః, అపగతః, అపరః ఉత్తరపరార్ధః, అద్య అధునా, ప్రవర్తతే॥౩౩॥ పూర్వోత్తరయోః పరార్ధయోః, ప్రతిదినం దినకల్పం, నామభేదోఽస్తి నేతి సంశయం నిరాకుర్వన్, కల్పానాం బహుత్వాత్పూర్వపరార్ధస్యాద్యం, తయోః కల్పయోరుత్తరపరార్ధాద్యకల్పస్య చాన్వర్థాని నామాన్యాహ॥ పూర్వస్యేత్యాదిభిస్త్రిభిః, పూర్వస్య పరార్ధస్యాదౌ, బ్రాహ్మో నామ బ్రహ్మాఖ్యో మహాన్ కల్పః, అభూత్, నామ్నోఽన్వర్థతాం వదన్ మహత్త్వం చాహ॥ యత్ర పూర్వాపరార్ధాద్యకల్పే, బ్రహ్మ అభవత్, ఇదమేవాన్వర్థతానిమిత్తం, కోఽసౌ బ్రహ్మా, యత్సంబన్ధాత్కల్పస్య బ్రహ్మత్వం, మత ఆహ॥ యం, శబ్దబ్రహ్మేతి వేదమయ ఇతి, విదుః, ఇదమేవ హి మహత్త్వనిమిత్తం, యః, పరబ్రహ్మేతి దుపాసనతదారాధనప్రకాశకవేదమయ బ్రహ్మణో ముఖతో నిష్పత్తిః ॥౩౪॥ తస్యైవ చ పూర్వపరార్ధస్యాన్తే, యం కల్పం, పాద్మమిత్యాచక్షతే- మనీషిణ ఇతి శేషః, స కల్పోఽభూత్- తస్య పాద్మాఖ్యత్వే నిమిత్తమాహ॥ యత్ యత్ర కల్పే, హరేర్భగవతోఽనిరుద్ధస్య, నాభి రేవ సరః, తస్మాత్, లోకసరోరుహం భువనకోశాత్మకం కమలమాసీత్ ఉదపద్యత ॥౩౫॥ ద్వితీయస్యాపి ద్వితీయపరార్ధస్యాపి, అయం కల్పః కథితః "కోఽసావిత్యత ఆహ" వారాహ ఇతి విఖ్యాతః ప్రసిద్ధః, అన్వర్థతానిమిత్తమాహ॥ యత్రాస్మిన్ హరిః సూకరరూప ఆసీత్ ॥౩౬॥ నను చతుర్ముఖపర్యన్తానాం కాలకాల్యత్వముక్తం, తద్వత్పరమాత్మనోఽపి కాలకాల్యత్వమస్తీత్యాశఙ్కాం నేత్యాహ॥ కాలోఽయమిత్యాదినా॥ ద్విపరార్ధా

రమ్॥౩౨॥ యదర్ధమాయుషస్తస్య పరార్ధమభిధీయతే। పూర్వః పరార్ధోఽపక్రాన్తో హ్యపరోఽద్య ప్రవర్తతే॥౩౩॥
పూర్వస్యాదౌ పరార్ధస్య బ్రాహ్మో నామ మహానభూత్। కల్పో యత్రాభవద్బ్రహ్మా శబ్దబ్రహ్మేతి యం విదుః॥౩౪॥
తస్యైవ చాన్తే కల్పోఽభూద్యం పాద్మమభిచక్షతే। యద్ధరేర్నాభిసరస ఆసీల్లోకసరోరుహమ్॥౩౫॥ అయం
తు కథితః కల్పో ద్వితీయస్యాపి భారత। వారాహ ఇతి విఖ్యాతో యత్రాసీత్సూకరో హరిః॥౩౬॥ కాలోఽయం ద్వి
పరార్ధాఖ్యో నిమేష ఉపచర్యతే। అవ్యాకృతస్యానన్తస్య అనాదేర్జగదాత్మనః॥౩౭॥ కాలోఽయం పరమా
ణ్వాదిర్ద్విపరార్ధాన్త ఈశితం। నైవేశితుం ప్రభుర్భూమ్న ఈశ్వరో ధామమానినామ్॥౩౮॥ వికారైః షోడశైర్యు
క్తోఽపి విశేషాదిభిరావృతః। అణ్డకోశో బహిరయం పఞ్చాశత్కోటివిస్తృతః॥౩౯॥ దశోత్తరాధికైర్యత్ర ప్రవిష్టః
పరమాణువత్। లక్ష్యతేఽన్తర్గతాశ్చాన్యే కోటిశో హ్యణ్డరాశయః॥౪౦॥ తదాహురక్షరం బ్రహ్మ సర్వకార

ఖ్యోఽయం కాలః, అనాదేర్భగవతో, నిమేష ఉపచర్యతే నిమేష ఇవ ప్రతిభాతీత్యర్థః, నిమేష ఇత్యుక్తే కాలపరిచ్ఛిన్నత్వం స్యాదిత్యాశఙ్క్యోపచర్యత ఇత్యుక్తమ్, అనాదిత్వేన తస్య కాలకాల్యత్వమిత్యభిప్రాయేణానాదేరిత్యుక్తమ్, అనాదేరపి హిరణ్యగర్భాదిక్షేత్రజ్ఞస్య కాలపరిచ్ఛిన్నతాత్వయాభిహితా, తద్వత్పరస్యాపి స్యాదిత్యత ఆహ॥ అవ్యాకృతస్య ప్రాకృతనామరూపరహితస్య, హిరణ్యగర్భాదీనాం ప్రాకృతనామరూపభాక్త్వాదిమత్త్వమిత్యభిప్రాయః, కథం తస్య నామరూపరాహిత్యం, ఉపాదానకారణత్వేన నామరూపభాక్త్వస్యావర్జనీయత్వాదిత్యత ఉక్తమ్, జగదాత్మన ఇతి, జగదాత్మన ఇతి, జగదాత్మనః ఆత్మతయా నామరూపనిర్వాహకత్వేనోపాదానత్వేపి స్వతో నామరూపభాక్త్వాభావాత్॥ కాల ఇతి॥ పరమాణ్వాది ద్విపరార్ధాన్తోఽయం, కాలాత్మాయం, ఈశ్వరశరీరత్వేన తన్నియామ్యత్వాత్, కాలః, అన్యేషాం ధామమానినాం, ఉజ్జ్వలం మన్యమానానాం బ్రహ్మరుద్రాదీనామీశ్వరః ప్రభురపి, ఈశితుః స్వేశితుః, భూమ్నః త్రివిధపరిచ్ఛేదరహితస్య భగవతో, న ప్రభుః ॥౩౭॥౩౮॥ భూమత్వమేవాహ॥ వికారైరితి త్రిభిః॥ షోడశభిః, శబ్దాదివిషయాః పఞ్చ, వాగాదివ్యాపారాః పఞ్చ, ప్రాణాదివాయువృత్తయః పఞ్చ, ఏకో మనోవికారః సఙ్కల్పాదిః, ఏతైః షోడశభిర్వికారైర్యుక్తః, విశేషాదిభిః పృథివ్యాదిభిః పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహంకారమహత్ప్రకృతిభిః కథం భూతైర్విశేషాదిభిః, దశోత్తరాధికైః దశగుణముత్తరోత్తరమధికైః, బహిరావృతః, పఞ్చాశత్కోటియోజనవిస్తృతః, అయమణ్డకోశః॥౩౯॥ యత్ర మూలప్రకృతౌ, ప్రవిష్టః, పరమాణువద్దృశ్యతే ఏవంవిధాశ్చాన్యే, అణ్డరాశయః, కోటిశః ప్రవిష్టాః, పరమాణువద్దృశ్యన్తే॥౪౦॥ తత్, సర్వేషాం కారణానాం మహదాదీనామపి కారణం మూలప్రధానం, మహాత్మనః పురుషస్య, యస్య విష్ణోః, ధామ శరీరం, ఆహురిత్యన్వయః "యస్యావ్యక్తం శరీరం" మితి శ్రుతేః, ఏవమచిన్త్యవివిధవిభవ మూలప్రకృ

తిశరీరకస్య పరమాత్మనః కథం కాలః ప్రభుస్స్యాదిత్యభిప్రాయః ॥ ౪౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం కాలస్వరూపం సప్రపఞ్చమభిధాయ, ప్రకృతమనుసర్గమేవ విశేషేణ ప్రతిపిపాదయిషుః తమేవానుసర్గకథనం పృష్టకథనపూర్వకం ప్రతిజానీతే ॥ ఇతీతి ॥ హే క్షత్తః, పరమాత్మనః కాలాఖ్యో మహిమా, తే తుభ్యం, ఇతి ఉక్తప్రకారేణ, వర్ణితః, అథ అనన్తరం, వేదగర్భః బ్రహ్మా, యథా అస్రాక్షీత్, తథా తత్ప్రకారం, వర్ణ్యమానం, మే మత్తః, నిబోధ శృణు ॥ ౧ ॥ ప్రథమమజ్ఞానపఞ్చకపర్వసృష్టిమాహ ॥ ససర్జేతి ॥ అగ్రే వ్యష్టిసృష్టేః ప్రాక్, ఆదికృత్ ఆదికర్తా బ్రహ్మా, అన్ధతామిస్రాదీని, ససర్జ — ఏతే అజ్ఞానవృత్తయః, వృక్షగుల్మలతావీరుత్తృణగతపఞ్చపర్వాజ్ఞానవృత్తయః, తమోమోహాదయ ఇతి కేచిత్, జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్ఛామరణేష్వజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, పాతఞ్జలోక్తా అవిద్యాస్మితారాగద్వేషాభినివేశా ఇత్యన్యే, తథైవోక్తం వైష్ణవే "తమోఽవివేకో మోహస్స్యాదన్తఃకరణవిభ్రమః । మహామోహస్తు విజ్ఞేయో గ్రామ్యభోగసుఖైషణా । మరణం హ్యన్ధతామిస్రస్తామిస్రః క్రోధ ఉచ్యతే । అవిద్యా పఞ్చపర్వైషా ప్రాదుర్భూతా మహాత్మన" ఇతి ॥ తమః స్వరూపాప్రకాశః మోహో దేహాదిష్వహంబుద్ధిః, మహామోహో విషయభోగేచ్ఛా — తామిస్రస్తత్ప్రతిఘాతే క్రోధః । అన్ధతామిస్రః తన్నాశే అహమేవ వినష్టోఽస్మీతి బుద్ధిః "ఉత్పథగాప్రహీణాశ్చైతే తేఽజ్ఞానేజ్ఞానమానినః । అహంకృతా అహంమానా అవేదినః" ఇతి విశేషణోక్తా అజ్ఞానవృత్తయ ఇతి కేచిత్, అవేదినః స్వరూపానభిజ్ఞాః, అహంకృ

ణకారణమ్ । విష్ణోర్ధామ పరం సాక్షాత్పురుషస్య మహాత్మనః ॥ ౪౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః ॥

శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి తే వర్ణితః క్షత్తః కాలాఖ్యః పరమాత్మనః । మహిమా వేదగర్భోఽథ యథాస్రాక్షీన్నిబోధ మే ॥ ౧ ॥ ససర్జాగ్రేఽన్ధతామిస్రమథ తామిస్రమాదికృత్ । మహామోహం చ మోహం చ తమశ్చాజ్ఞానవృత్తయః ॥ ౨ ॥ దృష్ట్వా పాపీయసీం సృష్టిం నాత్మానం బహ్వమన్యత । భగవద్ధ్యానపూతేన మనసాన్యాం తతోఽసృజత్ ॥ ౩ ॥ సనకం చ సనన్దం చ సనాతనమథాత్మభూః । సనత్కుమారం చ మునీన్నిష్క్రియానూర్ధ్వరేతసః ॥ ౪ ॥ తాన్ బభాషే స్వభూః పుత్రాన్ ప్రజాః సృజత పుత్రకాః । తన్నైచ్ఛన్మోక్షధర్మాణో వాసుదేవపరాయణాః ॥ ౫ ॥ సోఽవధ్యాతః సుతైరేవం ప్రత్యాఖ్యాతానుశాసనైః । క్రోధం దుర్విషహం జాతం నియన్తుముపచక్రమే ॥ ౬ ॥ ధియా నిగృహ్యమాణోఽపి భ్రువోర్మధ్యాత్ప్రజాపతేః । సద్యోఽజాయత తన్మన్యుః కుమారో నీలలోహితః ॥ ౭ ॥ స వై రురోద దేవానాం పూర్వజో భగవాన్ భవః । నామాని కురు మే ధాతః స్థానాని చ జగద్గు

తాః దేహే అహంబుద్ధిమన్తః, అహంమానాః స్వతన్త్రాభిమానవన్తః, అన్యత్స్పష్టమ్ ॥ ౨ ॥ పాపీయసీమజ్ఞానసృష్టిం నరకప్రాపకత్వేన పాపీయస్త్వం, తత్సృష్టేః పాపీయస్త్వం, సృష్టిం పాపీయసీం, దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా, ఆత్మానం పాపీయస్స్రష్టారం స్వాత్మానం, న బహ్వమన్యత నైనం సమీచీనమమన్యతేత్యర్థః । తతః ఆత్మనోఽబహుమాననానన్తరం, భగవద్ధ్యానేన పూతం, యన్మనః, తేన అన్యాం అసృజత్ ॥ ౩ ॥ తామాహ ॥ సనకం చేతి ॥ ఆత్మభూః బ్రహ్మా, సనకాదీన్, మునీన్ శాస్త్రశ్రవణసంశీలనపరాన్, నిష్క్రియాన్ నివృత్తిధర్మపరాయణాన్, ఊర్ధ్వరేతసః జితేన్ద్రియాన్, అసృజత్ ॥ ౪ ॥ స్వభూః బ్రహ్మా, తాన్ సనకాదీన్ పుత్రాన్, బభాషే, భాషణమేవాహ ॥ హే పుత్రకాః, ప్రజాః సృజత, తే, సనకాదయః, మోక్షధర్మాణః నివృత్తిధర్మనిష్ఠాః, వాసుదేవ ఏవ పరం అయనం ప్రాప్యం ప్రాపకం ఆధారశ్చ యేషాం తే తథోక్తాస్సన్తః, నైచ్ఛన్ పిత్రనుజ్ఞాతాం సృష్టిం కర్తుం నైచ్ఛన్నిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ సః బ్రహ్మా, ప్రత్యాఖ్యాతం అనఙ్గీకృతం అనుశాసనమాజ్ఞా యైస్తైః, సుతైః, ఏవం అవధ్యాతః అవజ్ఞాతః, దుర్విషహం దుస్సహం, జాతం, ఉత్పన్నం, క్రోధం, నియన్తుం, ఉపచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ ॥ ౬ ॥ ధియా బుద్ధ్యా, నిగృహ్యమాణోఽపి విష్టభ్యమానోఽపి, తన్మన్యుః తస్య చాసౌ మన్యుశ్చ తన్మన్యుః క్రోధః, ప్రజాపతేర్బ్రహ్మణః భ్రువోర్మధ్యాత్, నీలలోహితః, కుమారః, అజాయత, నిగృహ్యమాణోఽప్యనిగృహీతం సత్ భ్రూమధ్యమాగత్య తత్స్థానీ నీలలోహితకుమారరూపేణాజాయత ॥ ౭ ॥ కోఽసౌ నీలలోహితః కుమారః, యో జాతో భ్రువోర్మధ్యాత్, జాతశ్చ కిమకరోదిత్యత ఆహ ॥ స వా ఇత్యాది, ఏవమాత్మభువాఽఽదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాం పతిమిత్యన్తేన ॥ దేవానాం సృక్ష్యమాణానాం దేవానాం, పూర్వజః, భగవాన్ భవః సదాశివః, స చ జాతో రురోద, రోదనప్రకారమేవాహ నామానీ

త్యాదినా ❁॥౮॥ ❁ ఇతీతి॥ మారోదీః రోదనం మాకురు, తే తవ, తత్, దుక్తం, కరోమీతి ❁॥౯॥ ❁ నామకరణమేవాహ॥ యది
తి॥ హే సురశ్రేష్ఠ, సోద్వేగః భయసహితో, బాలక ఇవ, యత్ యస్మాత్, త్వం, అరోదీః రోదనమకార్షీః, తతః రోదనాన్నిమిత్త
మాత్, రుద్ర ఇతి నామ్నా, ప్రజాః- త్వామభిధాస్యన్తి అభివక్ష్యన్తి ❁॥౧౦॥ ❁ స్థానకరణమాహ॥ హృదిత్యాదినా॥ అ
హంకారాధిదేవతాత్వేన రుద్రస్య హృత్స్థత్వం, సర్వాన్తరాత్మతయా- అసుః ప్రాణః- హృదాదీని స్థానాని- అగ్రే పూర్వమేవ-
మయా కృతాని ❁॥౧౧॥ ❁ ఏకాదశస్థానస్థస్యైకస్య నామభేదానాహ॥ మన్యురితి ❁॥౧౨॥ ❁ ధ్యాదయో రుద్రా
ణ్యః ఏకాదశ- హే రుద్ర- తే, స్త్రియః పత్న్యః ❁॥౧౩॥ ❁ సయోషణః సస్త్రీకః, ఏతాని, నామాని స్థానాని చ, గృహాణ,
ఏభిః స్థానైర్నామభిశ్చ, యుక్తః, త్వం, మాభిః స్త్రీభిస్సహ, బహ్వీః ప్రజాః, సృజ, యతః- ప్రజాసర్గాత్, త్వం ప్రజా
నాం పతిరసి భవసి ❁॥౧౪॥ ❁ గురుణా పిత్రా, భగవాన్ ఉత్పత్తిప్రలయాదిజ్ఞానవాన్, నీలలోహితః కుమారః- ఇత్యుక్త
ప్రకారేణ, ఆదిష్టః ఆజ్ఞాపితః, సత్త్వమాకృతిర్యస్య తేన। స్వాత్మకేన స్వభావేన- ఆత్మనా, సమాః తుల్యాః, ప్రజాః, సస
ర్జ ❁॥౧౫॥ ❁ రుద్రేణ నీలలోహితకుమారేణ, సృష్టానాం రుద్రాణాం కథంభూతానాం- జగత్ విశ్వం- సమన్తాద్గ్రస
తాం, యూథాన్ సఙ్ఘాన్- అసంఖ్యశః, నిశామ్య దృష్ట్వా, ప్రజాపతిః, అశఙ్కత- ఆశఙ్కాం ప్రాప్త ఇత్యభిప్రాయః ❁॥౧౬॥ ❁
ఉక్తిమేవాహ అలమితి త్రిభిః॥ హే సురోత్తమ రుద్ర, ఈదృశీభిః స్వతుల్యాభిః, సృష్టాభిః, ఉల్బణైశ్చక్షుర్భిః మయా సహ, విశో

రో॥౮॥ ఇతి తస్య వచః పాద్మో భగవాన్ పరిపాలయన్। అభ్యధాద్భద్రయా వాచా మా రోదీస్తత్కరోమి తే॥౯॥
యదరోదీః సురశ్రేష్ఠ సోద్వేగ ఇవ బాలకః। తతస్త్వామభిధాస్యన్తి నామ్నా రుద్ర ఇతి ప్రజాః॥౧౦॥ హృదిన్ద్రి
యాణ్యసుర్వ్యోమ వాయురగ్నిర్జలం మహీ। సూర్యశ్చన్ద్రస్తపశ్చైవ స్థానాన్యగ్రే కృతాని మే॥౧౧॥ మన్యుర్మ
నుర్మహినసో మహాఞ్ఛివ ఋతధ్వజః। ఉరురేతా భవః కాలో వామదేవో ధృతవ్రతః॥౧౨॥ ధీర్వృత్తిరశనోమా
చ నియుత్సర్పిరిళాంబికా। ఇరావతీ సుధా దీక్షా రుద్రాణ్యో రుద్ర తే స్త్రియః॥౧౩॥ గృహాణైతాని నామాని స్థా
నాని చ సయోషణః। ఏభిః సృజ ప్రజా బహ్వీః ప్రజానామసి యత్పతిః॥౧౪॥ ఇత్యాదిష్టః సగురుణా భగవాన్నీల
లోహితః। సత్త్వాకృతిస్వభావేన ససర్జాత్మసమాః ప్రజాః॥౧౫॥ రుద్రాణాం రుద్రసృష్టానాం సమన్తాద్గ్రస
తాం జగత్। నిశామ్యాసంఖ్యశో యూథాన్ ప్రజాపతిరశఙ్కత॥౧౬॥ అలం ప్రజాభిః సృష్టాభిరీదృశీభిః సురో
త్తమ। మయా సహ దహన్తీభిర్దిశశ్చక్షుర్భిరుల్బణైః॥౧౭॥ తప ఆతిష్ఠ భద్రం తే సర్వభూతసుఖావహమ్। తప
సైవ యథాపూర్వం స్రష్టా విశ్వమిదం భవాన్॥౧౮॥ తపసైవ పరం జ్యోతిర్భగవన్తమధోక్షజమ్। సర్వభూ
తగుణావాసమఞ్జసా విన్దతే పుమాన్॥౧౯॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవమాత్మభువాఽఽదిష్టః పరిక్రమ్య గిరాం ప
తిమ్। బాఢమిత్యముమామన్త్ర్య వివేశ తపసే వనమ్॥౨౦॥ అథాభిధ్యాయతః సర్గం దశ పుత్రాః ప్రజజ్ఞిరే। భగ
వచ్ఛక్తియుక్తస్య లోకసన్తానహేతవః॥౨౧॥ మరీచిరత్ర్యఙ్గిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః। భృగుర్వసిష్ఠో

దహన్తీభిః ప్రజాభిః అలమ్ ❁॥౧౭॥ ❁ ఆతిష్ఠ తపః, ఆతిష్ఠ చర, తే, భద్రమస్తు, తపః కథంభూతం, సర్వేషాం భూతానాం
సుఖమావహతి ప్రాపయతీతి తథోక్తం। తపః ప్రశంసతి। తపసైవేతి సార్ధేన। భవాన్ త్వం, ఇదం విశ్వం- యథాపూ
ర్వం, తపసైవ- స్రష్టా స్రక్ష్యతి తపసైవ- పుమాన్- అఞ్జసా సుఖేన- భగవన్తం విన్దతే ప్రాప్నోతి- కథంభూతం అధోక్ష
జం అధఃకృతేన్ద్రియవ్యాపారం- నిరస్తప్రాకృతేన్ద్రియవ్యాపారమిత్యర్థః- సర్వభూతగుణావాసం సర్వేషాం భూతా
నాం, గుణానాం కల్యాణగుణానాం చ- ఆవాసం ఆశ్రయం, అత్రాధోక్షజశబ్దేన అప్రాకృతేన్ద్రియతద్వ్యాపారతద్విష
యసంపత్తిస్సూచ్యతే। తథాహి శ్రూయతే "సర్వకర్మా సర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస ఇతి॥ అనేన భోగ్యతాతిశయస్సూ
చ్యతే, గుణశబ్దేన ప్రాప్యత్వోపయికాః జ్ఞానశక్త్యాదయః కల్యాణగుణా వివక్షితాః, భగవచ్ఛబ్దేన ప్రాప్యవిశేషనిర్దేశః,
భూతావాసశబ్దేన తదుపాసనస్య స్వస్వరూపానుగుణత్వం వ్యజ్యతే ❁॥౧౮॥ ౧౯॥ ❁ ఏవమాదిష్టో రుద్రః కిమకరోదిత్య
త్రాహ॥ ఏవమితి॥ ఆత్మభువా బ్రహ్మణా- ఏవముక్తప్రకారేణ- ఆదిష్టః, గిరాంపతిం బ్రహ్మాణం- పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, అ
ముం గిరాంపతిం- బాఢం- ఇత్యామన్త్ర్య భవదాజ్ఞామఙ్గీకరోమీత్యుక్త్వేత్యర్థః, తపసే తపశ్చర్తుం, వనమరణ్యం, వి
వేశ ప్రవిష్టవాన్ ❁॥౨౦॥ ❁ అథ రుద్రాజ్ఞాపనానన్తరం- పునస్సర్గం, ధ్యాయతశ్చిన్తయతః, దశ పుత్రాః, ప్రజజ్ఞిరే జా
తాః, ధ్యాయతః కథంభూతస్య, భగవచ్ఛక్తియుక్తస్య భగవతో యా శక్తిః లోకరచనాసామర్థ్యం తేన యుక్తస్య। పుత్రాన్వి
శినష్టి। లోకసన్తానహేతవః లోకసంసృతివృద్ధికరాః, ఏతే దశ పుత్రాః ॥౨౧॥ ❁ కః కస్మాజ్జాత ఇత్యత్రాహ॥ మరీచిరిత్యా

దిభిస్త్రిభిః॥ ❁ భృగుః- త్వచి త్వచం-చర్మ సో భృగుర్జాత ఇత్యర్థః, కరాత్ హస్తాత్ ❁ నాభితః నాభేః, కర్ణయోః కర్ణాభ్యాం, పులస్త్యఋషిర్జాతః ముఖతః ముఖాత్, అక్ష్ణః నేత్రాత్, అత్రిర్జాతః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ❁ ధర్మ ఇతి॥ పునస్సర్గం ధ్యాయత ఇత్యనుషఙ్గః, దక్షిణతః స్తనాత్ ధర్మో జాతః, కథంభూతః, యత్ర ధర్మే, నారాయణః, స్వయం స్థితః తదధిదేవతేత్యర్థః॥ ధర్మస్య ప్రభురచ్యుత, ఇతి వచనాత్, పృష్ఠతః పృష్ఠాత్, జజ్ఞే-కథంభూతః, యస్మాత్ యత్ర అధర్మే, లోకభయంకరో, మృత్యుస్తిష్ఠతి, మృత్యురధర్మదేవతేత్యర్థః ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ హృది హృదయాత్, కామః, భ్రువోః భ్రూభ్యాం, క్రోధః, అధరచ్ఛదాత్ అధరోష్ఠాత్, లోభః, ఆస్యాత్ ముఖాత్ వాక్ వాగధిష్ఠాతృదేవతా, మేఢ్రాత్, సిన్ధవః, పాయోర్గుదాత్, అఘాశ్రయః పాపాధిష్ఠాతా-నిరృతిః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ ఛాయాయాః దేహచ్ఛాయాయాః, కర్దమః, కథంభూతః, దేవహూత్యాః స్వాయంభువమనుకన్యాయాః పతిః, ప్రభుః-జితేన్ద్రియః॥ అవాన్తరకథాం స్తోతుముపసంహరతి ॥ మనస ఇతి॥ మనసో- దేహతశ్చ, ఏవముక్తరీత్యా, విశ్వకృతః బ్రహ్మణస్సకాశాత్-జగజ్జజ్ఞే ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ వాక్ప్రసఙ్గాదవాన్తరకథాం స్తౌతి, వాచమిత్యాదినా, తాం దిశ ఇత్యన్తేన- స్వయంభూః బ్రహ్మా, స్వదుహితరం, తన్వీం స్త్రీరూపాం, మనశ్చిత్తం, హరన్తీం స్వయమకామయమానాం, వాచం వాగధిష్ఠాయినీం దేవతాం, స్వయం సకామః, చకమే ఐచ్ఛత్-ఇతి-నః-అస్మాభిః, శ్రుతమ్ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ అధర్మే దుహితృకామనారూపే ప్రత్యవాయకరే కర్మణి, కృతా ఉత్పన్నా మతిర్యస్య తం-పితరం బ్రహ్మాణం-విలోక్య, మరీచిప్రభృతయః పుత్రాః, మునయః, సప్రశ్రయాత్ పితరి విశ్వాసాధిక్యాత్, పితరం ప్రత్యబోధయన్ జ్ఞాపితవన్తః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ అవ

దక్షశ్చ దశమస్తత్ర నారదః। ౨౨ ॥ ఉత్సఙ్గాన్నారదో జజ్ఞే దక్షోఽఙ్గుష్ఠాత్స్వయంభువః। ప్రాణాద్వసిష్ఠస్సంభూతో భృగుస్త్వచి కరాత్క్రతుః ॥ ౨౩ ॥ పులహో నాభితో జజ్ఞే పులస్త్యః కర్ణయోరృషిః। అఙ్గిరా ముఖతోఽక్ష్ణోఽత్రిర్మరీచిర్మనసోఽభవత్ ॥ ౨౪ ॥ ధర్మస్స్తనాద్దక్షిణతో యత్ర నారాయణస్స్వయమ్। అధర్మః పృష్ఠతో యస్మాన్మృత్యుర్లోకభయంకరః॥ ౨౫ ॥ హృది కామో భ్రువః క్రోధో లోభశ్చాధరదచ్ఛదాత్। ఆస్యాద్వాక్సిన్ధవో మేఢ్రాన్నిరృతిః పాయోరఘాశ్రయః॥ ౨౬ ॥ ఛాయాయాః కర్దమో జజ్ఞే దేవహూత్యాః పతిః ప్రభుః। మనసో దేహతశ్చేదం జజ్ఞే విశ్వకృతో జగత్ ॥ ౨౭ ॥ వాచం దుహితరం తన్వీం స్వయంభూర్హరతీం మనః। అకామాం చకమే క్షత్తస్సకామ ఇతి నశ్శ్రుతమ్ ॥ ౨౮ ॥ తమధర్మే కృతమతిం విలోక్య పితరం సుతాః। మరీచిముఖ్యా మునయో విస్రమ్భాత్ప్రత్యబోధయన్ ॥ ౨౯ ॥ నైతత్పూర్వైః కృతం త్వద్య న కరిష్యన్తి చాపరే। యత్త్వం దుహితరం గచ్ఛేదనిగృహ్యాఙ్గజం విభుః ॥ ౩౦ ॥ తేజీయసామపి హ్యేతన్న సుశ్లోక్యం జగద్గురో। యద్వృత్తమనుతిష్ఠన్వై లోకః క్షేమాయ కల్పతే ॥ ౩౧ ॥ తస్మై నమో భగవతే య ఇదం స్వేన రోచిషా। ఆత్మస్థం వ్యఞ్జయామాస స ధర్మం పాతుమర్హతి ॥ ౩౨ ॥ స ఇత్థం గృణతః పుత్రాన్పురో దృష్ట్వా ప్రజాపతీన్। ప్రజాపతిపతిస్తన్వం తత్యాజ వ్రీడితస్తదా ॥ ౩౩ ॥ తాం దిశో జగృహుర్ఘోరాం నీహారం యద్విదుస్తమః। కదాచిద్ధ్యాయతస్స్రష్టుర్వేదా ఆసంశ్చతు

బోధనప్రకారమేవాహ॥ నైతదితి॥ పూర్వైః రేతత్ న కృతం - అద్య న కృతం, అద్య న కుర్వన్తి అపరే భావినో లోకాః, న కరిష్యన్తి, కిం తదిత్యత ఆహ॥ స్వయం, ప్రభుః ధర్మమర్యాదాపాలనసమర్థస్త్వం, అఙ్గజం కామం, అనిగృహ్య, స్వాం దుహితరం గచ్ఛేదితి యత్ ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ తేజీయసాం అస్మాకం నైతత్ప్రత్యవాయకరమిత్యత ఆహ॥ తేజీయసామితి॥ హే జగద్గురో జగన్మర్యాదాపాలక, తేజీయసాం తేజిష్ఠానామపి, ఏతత్, న సుశ్లోక్యం న శ్లాఘ్యం, కుతః- హి యస్మాత్, ఏషాం శ్రేష్ఠానాం, వృత్తమాచారం, అనుతిష్ఠన్, లోకం జనః- క్షేమాయ కల్పతే॥ తథా చ గీయతే॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః॥ స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తత ఇతి ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ ఏవం పితరం ప్రబోధ్య తమేతస్మాద్ధర్మాన్నివర్తయితుం భగవానేవ సమర్థః నాన్య ఉపాయోఽస్తీతి తస్మై నమస్కుర్వన్తస్తస్మై విజ్ఞాపయామాసురిత్యాహ ॥ తస్మై నమ ఇతి ॥ తస్మై భగవతే నమః, యో భగవాన్, ఆత్మస్థం ఆత్మని నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశావత్త్యా స్థితం, చేతనాచేతనాత్మకం, ఇదం జగత్ స్వేన రోచిషా సంకల్పరూపజ్ఞానేన, వ్యఞ్జయామాస విభక్తనామరూపాపన్నత్వేన వ్యక్తమకరోత్-సంకృత్స్నజగత్కారణభూతః, పరమాత్మా, ధర్మం అధర్మాన్నివృత్తిరూపం ధర్మం, పాతుం రక్షితుం, అర్హతి ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ ఏవముక్తవత్సు పుత్రేషు పితా కిమకరోదిత్యత ఆహ॥ స ఇతి॥ ఇత్థముక్తరీత్యా, పురః అగ్రే, గృణతః భాషమాణాన్ ప్రజాపతీన్-పుత్రాన్, దృష్ట్వా, ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం-పతిః, బ్రహ్మా, వ్రీడితః లజ్జితః-తదా తన్వం తనుం-తత్యాజ త్యక్తవాన్ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ తాం త్యక్తాం, ఘోరాం తనుం-దిశః, జగృహుః గృహీతవత్యః। కుత ఏతత్ జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ॥ యద్వ్యక్తాం తనుమేవ-తమోరూపం నీహారం-విదుః జానీయుః, అ

త్రితయత్యాగో నామ-కామకత్వభావత్యాగ ఏవ, తద్గ్రహణం నామ-తద్భావగ్రహణమేవ-భావస్య తనుశబ్దేన నిర్దేశస్తు, తత్సువద్విశేషణతయా వేదితవ్యమ్ తనుత్యాగానన్తరం బ్రహ్మా కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ కదాచిదితి ॥ సమవేతాన్ సంగతాన్ లోకాన్-యథా పూర్వం పూర్వకల్పవత్-కథమహం స్రక్ష్యామీతి-కదాచిద్ధ్యాయతశ్చతుర్ముఖాద్వేదా ఋగాదయ, ఆసన్ ఆవిర్భూతాః, చాతుర్హోత్రం చతుర్హోతృశబ్దవాచ్యమన్త్రవేద్యం కతుర్ణాం హోత్రాదీనాం సంబన్ధి వా, స్రష్టుః, కర్మతన్త్రం, యజ్ఞవిస్తారః, ఉపవేదాః ఆయుర్వేదాదయః-తైవ-న్యాయాశ్చ తైస్సహ-ధర్మస్య, చత్వారః పాదాః ,, తపస్సత్యం దయా శౌచమితి ,, ప్రథమస్కన్ధోక్తాః పాదాః, ఆశ్రమాః, తద్వృత్తయశ్చ, ఆసన్ ఇతి పూర్వేణాన్వయః ❋ ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ ❋ ఏవం సాయాస్యేన వేదాదీనాం సర్గోఽభిహితః-తేషాం మధ్యే కస్య కస్మాన్ముఖాదుత్పత్తిరితి విశిత్సయా పృచ్ఛతి విదురః ॥ స వా ఇతి ॥ విశ్వసృజాం ప్రజాపతీనామీశః పతిః-సః బ్రహ్మా, వేదాదీన్ముఖతోఽసృజత్, జ్ఞాతమస్మాభిః, ఇదం తు సజ్జాయతే-దేవః బ్రహ్మా, యేన యేన-యద్యదసృజదితి-హే తపోధన-తన్మే మహ్యం, వద ❋ ॥ ౩౬ ॥ ❋ ఏవమాపృష్టో మునిః క్రమేణ పూర్వాదిభ్యో ముఖేభ్యః ఋగాదీనసృజదిత్యాహ ॥ ఋగిత్యాది ॥ పూర్వాదిభిర్ముఖైర్ముఖేభ్యః చాతుర్హోత్రక్రమమాహ ॥ శస్త్రమితి ॥ శస్త్రమప్రగీతమన్త్రస్తోత్రం, తత్-హోత్రకర్తవ్యత్వేన హౌత్రమిత్యుచ్యతే, ఇజ్యా ఆధ్వర్యవం, స్తుతిస్తోమం, స్తుతిస్సగీతిరూపం స్తోత్రం, స్తోమం తదర్థమృక్సముదాయం ,, త్రివృత్స్తోమో భవతి ,, ఇత్యాదివిహితం-తదుద్గాత్రప్రయోజ్యత్వేనౌద్గాత్రమిత్యుచ్యతే, స్తుతయే స్తోమమితి చతుర్థీసమాసః-ప్రాయశ్చిత్తం బ్రహ్మణా ప్రయోజ్యం, ఏతాని చత్వారి-క్రమాత్పూర్వాదిముఖేభ్యో, వ్యధాత్ అసృజత్ ❋ ॥ ౩౭ ॥ ❋ ఉపవేదక్రమమాహ ॥ ఆయుర్వేదమితి ॥ ఆయుర్వేదం భిషక్తన్త్రం, ధనుర్వేదం ధనుర్విద్యాం, గాన్ధర్వం భరతతన్త్రం, స్థాపత్యం వేదం శిల్పశాస్త్రం, పూర్వాదిభిర్ముఖైః, క్రమాదసృజత్ ❋ ॥ ౩౮ ॥ ❋ పఞ్చమవేద

ర్ముఖాత్ । కథం స్రక్ష్యామ్యహం లోకాన్ సమవేతాన్ యథా పురా ॥ ౩౪ ॥ చాతుర్హోత్రం కర్మతన్త్రముపవేదనయైస్సహ । ధర్మస్య పాదాశ్చత్వారస్తథైవాశ్రమవృత్తయః ॥ ౩౫ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ స వై విశ్వసృజామీశో వేదాదీన్ముఖతోఽసృజత్ । యద్యద్యేనాసృజద్దేవస్తన్మే బ్రూహి తపోధన ॥ ౩౬ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఋగ్యజుస్సామాథర్వాఖ్యాన్ వేదాన్పూర్వాదిభిర్ముఖైః । శస్త్రమిజ్యాం స్తుతిస్తోమం ప్రాయశ్చిత్తం వ్యధాత్క్రమాత్ ॥ ఆయుర్వేదం ధనుర్వేదం గాన్ధర్వం వేదమాత్మనః । స్థాపత్యం చాసృజద్వేదం క్రమాత్పూర్వాదిభిర్ముఖైః ॥ ౩౮ ॥ ఇతిహాసపురాణం చ పఞ్చమం వేదమీశ్వరః । సర్వేభ్య ఏవ వక్త్రేభ్యస్ససృజే సర్వదర్శనః ॥ ౩౯ ॥ షోడశ్యుక్థౌ పూర్వవక్త్రాత్పురీష్యగ్నిష్టుతావథ । ఆప్తోర్యామాతిరాత్రౌ చ వాజపేయం సగోసవమ్ ॥ ౪౦ ॥ విద్యా దానం తపస్సత్యం ధర్మస్యేతి పదాని చ । ఆశ్రమాంశ్చ యథాసంఖ్యమసృజత్సహవృత్తిభిః ॥ ౪౧ ॥ సావిత్రం ప్రాజా

స్య తు సర్వేభ్యో ముఖేభ్య ఉత్పత్తిమాహ ॥ ఇతిహాసేతి ॥ ఇతిహాసాశ్చ పురాణాని చ తేషాం సమాహారః-పఞ్చమవేదాఖ్యమితిహాసపురాణం, సర్వదర్శనః సర్వజ్ఞః-ఈశ్వరో బ్రహ్మా-సర్వేభ్యో ముఖేభ్యస్ససృజే ❋ ॥ ౩౯ ॥ ❋ కర్మతన్త్రమాహ ॥ షోడశ్యుక్థావితి ॥ షోడశ్యుక్థశబ్దౌ షోడశ్యుక్థ్యనామకసంస్థావిశిష్టకర్మపరౌ, పురీషీచయనః-అగ్నిష్టుత్-అగ్నిష్టోమః, అప్తోర్యామశ్చ అతిరాత్రశ్చ తౌ కర్మవిశేషౌ, గోసవేన సహితం సగోసవం-వాజపేయం-షోడశ్యుక్థ్యౌ పూర్వముఖాత్, పురీష్యగ్నిష్టుతౌ దక్షిణముఖాత్, అప్తోర్యామాతిరాత్రౌ పశ్చిమాత్-గోసవవాజపేయావుత్తరతః-అసృజదిత్యర్థః ❋ ॥ ౪౦ ॥ ❋ ధర్మస్య పాదానామాశ్రమాణాం చ క్రమమాహ ॥ విద్యాదానాదీని ధర్మస్య చత్వారి పదాని-బ్రహ్మచర్యాదీంశ్చతుర ఆశ్రమాంశ్చ-యథాసంఖ్యం వృత్తిభిస్సహ పూర్వాదిభ్యో ముఖేభ్యః అసృజత్ ॥ నను, తపస్సత్యం దయా శౌచమితి ప్రథమస్కన్ధే దయాశౌచయోః పాదత్వం కీర్తితం-అత్ర తు విద్యాదానయోరితి విరోధః ,, మైవం ,, దయాశౌచయోర్విద్యాదానకార్యత్వాత్ కారణశబ్దం కార్యే ఉపచర్యత ఇత్యవిరోధాత్, శౌచం హీశ్వరజ్ఞానకార్యం, క్షేత్రజ్ఞస్యేశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమా మతా ,, ఇతి స్మృతేః ॥ ఏవం ,, మాతాభయప్రదానస్య కలాం నార్హన్తి షోడశీ ,, మితి పూర్వోక్తరీత్యా దయా హ్యేవ హి భూతాభయప్రదానం, అతో న విరోధః ❋ ॥ ౪౧ ॥ ❋ కా ఏతా వృత్తయః, యా ఆశ్రమైస్సహ జాతా ఇత్యపేక్షాయాం వృత్తీర్వదంస్తాసామవాన్తరభేదాంశ్చాహ ॥ సావిత్రమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ సావిత్రం బ్రహ్మచర్యం స్త్రీసఙ్గవిరహాదిరూపం, ఉపనయనాదారభ్య గాయత్రీమధీయానస్య త్రిరాత్రం ప్రాజాపత్యం, వ్రతాన్యాచరతస్సంవత్సరం బ్రాహ్మం, వేదగ్రహణాన్తం బృహ-నైష్ఠికం, ఏతాః బ్రహ్మచర్యాశ్రమవృత్తయః, వార్తా అనిషిద్ధకృష్యాదివృత్తిః, సంచయో యాజనాదిర్జీవనవృత్తిః, శాలీనమయాచితవృత్తిః, శిలం కణికాద్యర్జనం-ఉఞ్ఛః కణశ ఆదానం, ఉభయమేకా వృత్తిః, ఏకవచనమార్షం, సమాహా

రద్వన్నైవతుఫం స్త్వహూర్షం వేదితవ్యం, ఏతే గృహే గృహాశ్రమవృత్తయ ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౪౨ ॥ ❋ వనస్థితాశ్చతుర్విధా ఇత్యాహ ॥ వైఖానసా ఇత్యాదినా ॥ వైఖానసాః అకృష్టపచ్యాశినః - వాలఖిల్యాః లబ్ధేన నవేన అన్నాద్యేన పురాణపరిత్యాగినః ఉదుమ్బరాః ప్రాతరుత్థాయ యాం దిశం ప్రథమం పశ్యన్తి తత ఆహృతైః ఫలాదిభిర్జీవన్తః - ఫేనపాః స్వయంజీర్ణాశినః - వనే ఏతే వనవాసిన ఇత్యర్థః - తుర్యాశ్రమస్థానామపి చాతుర్విధ్యమాహ ॥ న్యాస ఇతి ॥ కుటీచకః స్వాశ్రమధర్మప్రధానః - బహూదకః కర్మోపసర్జనీకృత్య జ్ఞానప్రధానః - హంసో జ్ఞానాభ్యాసనిష్ఠః నిష్క్రియః పరమహంసః ప్రాప్తతత్త్వః - ప్రవృత్తిధర్మహీనత్వాన్నిష్క్రియ ఇత్యుక్తం - న తు నివృత్తిధర్మరాహిత్యమప్యనేనోచ్యతే, విద్యాఙ్గత్వేన తస్యావశ్యమనువర్తనీయత్వాత్, న్యాసే - ఏతే సంన్యాసాశ్రమే స్థితాః ❋ ॥ ౪౩ ॥ ❋ యానదీనాం పూర్వవదుత్పత్తిక్రమేణోత్పత్తిమాహ ॥ ఆన్వీక్షికీతి ॥ ఆత్మానాత్మవివేకవిద్యా మోక్షఫలా, త్రయీ కర్మవిద్యా స్వర్గాదిఫలా, వార్తా కృష్యాదిరూపా జీవనఫలా, దణ్డనీతిః అర్థఫలా ॥ అథ వ్యాహృతీనాం క్రమమాహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం పూర్వాదిముఖక్రమేణైవ, వ్యాహృతయశ్చాసన్నిత్యర్థః - భూర్భువస్సువరితి వ్యస్తాస్తిస్రో వ్యాహృతయః - సమస్తా చతుర్థీ వ్యాహృతిః, తథా చాహాశ్వలాయనః "ఏవం వ్యాహృతయః ప్రోక్తా వ్యస్తాస్సమస్తా ఇతి" యద్వా "మహ ఇతి చతుర్థీ వ్యాహృతిః ॥ తథా చ శ్రుతిః "భూర్భువస్సువరితి వా ఏతాస్తిస్రో వ్యాహృతయః, తాసాముహస్మైతాం చతుర్థీం, మహాచమస్యః ప్రవేదయతే, మహ ఇతి" ఏవం ముఖోత్పన్నానాం పూర్వాదిముఖక్రమమభిధాయాథాన్యేభ్యః శరీరగదేశేభ్యోఽన్యేషాముత్పత్తిమాహ ॥ ప్రణవో హ్యస్య దహ్రత ఇత్యాదినా ॥ యస్య బ్రహ్మణ, దహ్రతః హృదయాకాశాత్, ప్రణవ ఆస ❋ ॥ ౪౪ ॥ ❋ తస్య బ్రహ్మణః, లోమభ్యః - ఉష్ణిగాఖ్యం ఛన్ద ఆసీత్, అక్షరాణామియత్తా ఛన్దః - విభోర్బ్రహ్మణః, త్వచః, గాయత్రీ ఛన్దః - మాంసాత్ త్రిష్టుప్, స్నుతః స్నాయోః, అనుష్టుప్, ప్రజాపతేః అస్థ్నః జగతీ ❋ ॥ ౪౫ ॥ ❋ మ

పత్యం చ బ్రాహ్మం చాథ బృహత్తథా । వార్తాసంచయశాలీనశిలోఞ్ఛ ❋ ఇతి వై గృహే ॥ ౪౨ ॥ వైఖానసా వాలఖిల్యౌదుమ్బరాః ఫేనపా వనే । న్యాసే కుటీచకః పూర్వం బహ్వోదో హంసనిష్క్రియా ॥ ౪౩ ॥ ఆన్వీక్షికీ త్రయీ వార్తా దణ్డనీతిస్తథైవ చ । ఏవం వ్యాహృతయశ్చాసన్ ప్రణవో హ్యస్య దహ్రతః ॥ ౪౪ ॥ తస్యోష్ణిగాసీల్లోమభ్యో గాయత్రీ చ త్వచో విభోః । త్రిష్టుమ్మాంసాత్స్నుతోఽనుష్టుబ్జగత్యస్థ్నః ప్రజాపతేః ॥ ౪౫ ॥ మజ్జాయాః పఙ్క్తిరుత్పన్నా బృహతీ ప్రాణతోఽభవత్ । స్పర్శస్తస్యాభవజ్జీవః స్వరో దేహ ఉదాహృతః ॥ ఊష్మాణమిన్ద్రియాణ్యాహురన్తస్థా బలమాత్మనః । స్వరాః సప్త విహారేణ భవన్తి స్మ ప్రజాపతేః ॥ ౪౬ ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మనస్తస్య వ్యక్తావ్యక్తాత్మనః పరః । బ్రహ్మాచాభాతి వితతో నానాశక్త్యుపబృంహితః ॥ ౪౭ ॥ తతోఽపరాముపాదాయ స సర్గాయ మనో దధే ॥

జ్జాయాః పఙ్క్తిః ఉత్పన్నా, ప్రాణతః ప్రాణాత్, బృహతీ అభవత్, అస్య బ్రహ్మణః, జీవః స్పర్శః, కారణశబ్దః కార్యే ఉపచరితః - ఏవమగ్రేపి దేహః స్వరః, దేహాత్స్వర ఉత్పన్నః ❋ ॥ ౪౬ ॥ ఇన్ద్రియాణి ఇన్ద్రియేభ్యః ఊష్మాణః, ఆత్మనో బ్రహ్మణః, బలం అన్తస్థాః తస్మాత్తే ఉత్పన్నా ఇత్యర్థః "కాదయో మావసానాస్స్పర్శాః, అచస్స్వరాః, శషసహా ఊష్మాణః, యరలవా అన్తస్థాః" ఇతి వైయాకరణోక్తరీత్యా స్పర్శాదయశ్శబ్దాః ప్రయుక్తాః - ప్రజాపతేర్విహారేణ క్రీడయా, సప్త స్వరాః షడ్జఋషభగాన్ధారమధ్యమపఞ్చమధైవతనిషాదాః, భవన్తి స్మ అభవన్నిత్యర్థః ❋ ॥ ౪౭ ॥ ❋ ఏవం వర్ణానాముత్పత్తిమభిధాయాథ తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నం చ జాయత ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా శబ్దార్థరూపప్రపఞ్చాత్మకే బ్రహ్మణి అర్థరూపస్య బ్రహ్మణో దేవాదిరూపేణ యథా వితతత్వమేవం బ్రహ్మణ ఉత్పన్నాకారాదివర్ణసంఘాతాత్మకశబ్దబ్రహ్మణోఽపి వితతత్వమస్తీత్యాహ ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మన ఇతి ॥ శబ్దాత్మకం బ్రహ్మ ఆత్మా శరీరం యస్య, తస్మాచ్ఛబ్దబ్రహ్మాభివ్యక్తిస్థానస్య తచ్ఛరీరత్వాచ్ఛబ్దబ్రహ్మైవ తచ్ఛరీరమేవేత్యభిప్రాయేణ శబ్దబ్రహ్మాత్మన ఇత్యుక్తం, వ్యక్తావ్యక్తాత్మనః చతుర్ముఖశరీరే పఞ్చవింశతితత్త్వసంభవాద్వ్యక్తావ్యక్తత్వం, ఏవంభూతాచ్చతుర్ముఖాత్, హేతాత, పరః అర్థాత్మకాదన్యః, బ్రహ్మ శబ్దాత్మకో బ్రహ్మోపవితతః శ్రుతిస్మృతీతిహాసాదిరూపేణ ప్రకృతిప్రత్యయపదవాక్యాదిరూపేణ తత్తన్న్యాయరూపేణ చ విస్తృతః - నానాశక్త్యుపబృంహితః అత్ర శక్తిశబ్దేనార్థోపమానసామగ్ర్యరూపాభిధాలక్షణాగౌణ్యాదిరూపా వృత్తయ ఉచ్యన్తే - నానాశక్తిభిః అభిధాదిభిః, ఉపబృంహితః ❋ ॥ ౪౮ ॥ ❋ వర్ణసృష్ట్యనన్తరం కిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ తత ఇత్యర్ధేన ॥ శబ్దబ్రహ్మాత్మకతన్వాః - అపరాం తనుం - ఉపాదాయ స్వీకృత్య - సృష్ట్యర్థం మనో దధే ధృతవాన్, మనసా అచిన్తయదిత్యర్థః ❋ ॥ ౪౯ ॥ ❋ కేయమపరా తనుః - యాముపాదాయ మనో దధే - కీదృశీ వా సా చిన్త్యేత్యపేక్షాయాం "ఋషీణాం

త్యాదినా, స్త్రీయాసీచ్ఛతరూపాఖ్యేత్యన్తేన తత్ప్రపఞ్చయతి - తాం చ చిన్తాప్రకారమాహ ॥ ఋషీణామితి॥ భూరివీర్యాం ప్రజననసామర్థ్యం యేషాం - తేషాం చ ఋషీణాం - సర్గమవిస్తృతం - జ్ఞాత్వా దృష్ట్వా - తద్వృద్ధయే సర్గవృద్ధయే - భూయః పునః, చిన్తయామాస - హే కౌరవ ॥ ౫౦ ॥ చిన్తాప్రకారమాహ॥ అహో ఇతి॥ నిత్యదా సర్వదా వ్యావృతస్యాపి ప్రజాసర్గే వ్యాపారం కుర్వతో - మే మమ సకాశాత్ - ప్రజాః నహ్యేధన్తే నైవ వర్ధన్తే - ఏతత్ - అద్భుతమహో ఆశ్చర్యం ఖలు - అత్ర ప్రజావృద్ధౌ, దైవం విఘాతుకం ప్రతిబన్ధకం నూనం నిశ్చయః ॥ ౫౧ ॥ ఏవం యుక్తకృతః ఉచితచిన్తనం యుక్తం కుర్వతః - దైవం దేవానుకూల్యం - చాపేక్షతః అపేక్షమాణస్య, తస్య - కస్య బ్రహ్మణో, రూపం ద్వేధా అభూత్ ప్రాక్తనేన రూపేణ సహైవ ద్వితీయం రూపమభూత్ - ప్రాక్తనేన సహ ద్వే రూపే భవత ఇత్యభిప్రేత్య ద్విధాభూదిత్యుక్తం - రూపస్య ద్విధాభవనం దేవాసురాదిసృష్టౌ ప్రధానత్వలోలుపత్వాదివావగ్రహణవన్న భావగ్రహణం కిం తు తస్య శరీరమేవ ద్విధాభూతమిత్యావేదయితుం రూపం విశినష్టి ॥ యత్కాయమితి॥ యత్ యద్రూపం - కాయం శరీరమితి - అభిచక్షతే వ్యాహరన్తి ॥ ౫౨ ॥ తాభ్యాం రూపస్య విభాగాభ్యాం విభక్తాభ్యాం రూపాభ్యామిత్యర్థః॥ మిథునం స్త్రీపుంసాత్మకం ద్వన్ద్వం సమభూదిత్యర్థః॥ తత్ర మిథునే - యః పుమాన్ - స మనుః స్వాయంభువః స్వాయంభువమనునామ్నా ఖ్యాతః - స్వరాట్ సార్వభౌమః, అభూత్ - యా స్త్రీ - సా - అస్య మహాత్మనః మహాబుద్ధేః స్వాయంభువమనోః మహిషీ భార్యా, శతరూపాఖ్యా - అభూత్ ॥ ౫౩ ॥ తతః ప్రభృతి కిమాసీజ్జాతశ్చ మనుః కిమకరోదిత్యత ఆహ। తదేత్యాదియావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ తదా మనుశతరూపాప్రాదుర్భావప్రభృతి కాలే - మైథునధ

ఋషీణాం భూరివీర్యాణామపి సర్గమవిస్తృతమ్। జ్ఞాత్వా తద్వృద్ధయే భూయశ్చిన్తయామాస కౌరవ ॥౫౦॥
అహో అద్భుతమేతన్మే వ్యాపృతస్యాపి నిత్యదా। న హ్యేధన్తే ప్రజా నూనం దైవమత్ర విఘాతుకమ్ ॥ ౫౧ ॥
ఏవం యుక్తకృతస్తస్య దైవం చావేక్షతస్తదా। కస్య రూపమభూద్ద్వేధా యత్కాయమభిచక్షతే ॥౫౨॥ తాభ్యాం రూపవిభాగాభ్యాం మిథునం సమపద్యత। యస్తు తత్ర పుమాన్ సోఽభూన్మనుః స్వాయంభువః స్వరాట్॥
స్త్రీయాసీచ్ఛతరూపాఖ్యా మహిష్యస్య మహాత్మనః ॥ తదా మైథునధర్మేణ ప్రజా హ్యేధాంబభూవిరే। స చాపి శతరూపాయాం పఞ్చాపత్యాన్యజీజనత్ ॥౫౪॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ తిస్రః కన్యాశ్చ భారత। ఆకూతిర్దేవహూతిశ్చ ప్రసూతిరితి సత్తమ ॥౫౫॥ ఆకూతిం రుచయే ప్రాదాత్కర్దమాయ తు మధ్యమామ్ । దక్షాయాదాత్ప్రసూతిం చ యత ఆపూరితం జగత్ ॥౫౬॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ నిశమ్య వాచం వదతో మునేః పుణ్యతమాం నృప । భూయః పప్రచ్ఛ కౌరవ్యో వాసుదేవకథాదృతః ॥౧॥ స వై స్వాయంభువః సమ్రాట్ ప్రియః పుత్రః స్వయంభువః । ప్రతిలభ్య ప్రియాం పత్నీం కిం చకార తతో మునే ॥ ౨ ॥ చరితం తస్య రాజర్షేరాదిరాజస్య సత్తమ । బ్రూహి మే శ్రద్దధానాయ విష్వక్సేనాశ్రయో హ్య

ర్మేణ, ప్రజాః ఏధాంబభూవిరే అవర్ధన్తేత్యర్థః॥ స చేతి ॥ స చాపి స్వాయంభువమనురపి, శతరూపాయాం స్వభార్యాయాం, అపత్యాని పఞ్చ అజీజనత్ జనయామాస ॥౫౪॥ అపత్యశబ్దస్య సాధారణత్వాత్తత్ర స్త్రీపుంసవిభాగమాహ॥ ప్రియవ్రతేతి । ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ పుత్రౌ - ఆకూతిదేవహూతిప్రసూత్యాఖ్యాస్తిస్రః కన్యాశ్చ అజీజనదితి పూర్వేణాన్వయః ॥౫౫॥ రుచయే రుచ్యాఖ్యాయ మునయే - ప్రథమాం, కర్దమాయ మధ్యమాం, దేవహూతిం - దక్షాయ ప్రసూతిం అదాత్ దత్తవాన్ - యతః యాభ్యః ఆకూత్యాదిభ్యః - ఉత్పన్నాభిః ప్రజాభిః, కృత్స్నం జగత్ - ఆపూరితం - బహుసన్తానకర్త్ర్యః కన్యా ఇత్యర్థః ॥౫౬॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః

ఏవమతీతాధ్యాయాన్తే సహజానాం బ్రహ్మణోర్జన్మని తచ్చరిత్రే చ సంగ్రహేణాభిహితే - స్వాయంభువః స్వరాట్ మహాత్మన ఇతి విశేషణసూచితతచ్చరితవిస్తారవివిత్సయా విదురః పృచ్ఛతీత్యాహ శుకః॥ నిశమ్యేతి॥ వదతః గదతః - మునేః మైత్రేయస్య పుణ్యతమాం వాచం - నిశమ్య శ్రుత్వా - హే నృప రాజన్ - కౌరవ్యో విదురః, వాసుదేవకథాయాం ఆదృతః - కర్తరి క్తః - ఆదరణయుక్తః భూయః పునః - పప్రచ్ఛ పృష్టవాన్ ॥౧॥ విదురప్రశ్నప్రకారమేవాహ ॥ స వా ఇతి త్రిభిః॥ స్వాయంభువం బ్రహ్మణః ప్రియః పుత్రః - పుత్రాణాం మధ్యే అయం నిరతిశయప్రీతివిషయ ఇతి భావః, సమ్రాట్ సార్వభౌమః, సః స్వాయంభువః మనుః - ప్రియాం పత్నీం శతరూపాం - ప్రతిలభ్య లబ్ధ్వా - తతః కిమకరోత్ - హే మునే మైత్రేయ ॥౨॥ ప్రకృతమనుసర్గప్రశ్నం విహా

యుక్తమితి మనుచరితం పృచ్ఛసీత్యాశఙ్కాం నిరాకుర్వన్ పృచ్ఛతి॥ చరితమితి॥ హే సత్తమ-ఆదిరాజస్య తస్య రాజర్షేర్మనోశ్చరితం శ్రద్దధానాయ శ్రద్దధతే-మే మహ్యం-బ్రూహి కథయ, వా యస్మాత్ - అసౌ మనుః విష్వక్సేనాశ్రయః విష్వక్సేనో హరిస్స ఏవాశ్రయో యస్య తథోక్తం-భగవద్భక్తత్వాత్తచ్చరిత్రమవశ్యం శ్రోతవ్యమితి తచ్చరిత్రం ప్రష్టవ్యమేవేతి భావః*॥౩॥ నన్వేవం తర్హి సాక్షాద్భగవచ్చరిత్రమేవ ప్రష్టవ్యం కిం భాగవతచరితానుప్రశ్నేనేత్యాశఙ్క్యాహ॥ శ్రుతస్యేతి॥ సుచిరశ్రమస్య సుచిరం శ్రమో యస్మిన్ తస్య-చిరకాలపరిశ్రమార్జితస్య-పుంసాం-శ్రుతస్య అధ్యయనస్య అర్థః ప్రయోజనం-సూరిభిః విద్వద్భిః అయమేవేతి ఈడితః స్తుతః-కిం తత్ యత్సూరిభిరీడితమిత్యత్రాహ। యేషాం హృదయేషు ముకుందపదారవిన్దముపాస్యతే-తేషాం భాగవతానాం గుణానుశ్రవణమితి యత్తదిత్యర్థః - భగవద్గుణవద్భాగవతగుణా అపి శ్రోతవ్యా ఏవేత్యభిప్రాయః*॥౪॥ *ఏవం వైదురికప్రశ్నమాకర్ణ్య మునిరభ్యభాషతేత్యాహ శుకః॥ ఇతీతి॥ ఇత్యుక్తప్రకారేణ-ఋషీణాం పృచ్ఛన్తం వినీతం వినయాదిసంపన్నం, సహస్రశీర్ష్ణః పరమపురుషస్య "సహస్రశీర్షా పురుషః" ఇతి శ్రుతేః-చరణావుపధీయేతే అస్మిన్నితి చరణోపధానం భగవత్పాదపీఠం, భగవత్ప్రియోఽసౌ విదురః-అతస్తస్య శిరస ఉపరి, భగవాన్ శ్రీపాదౌ ప్రసారయతీత్యర్థః-ఏవంభూతం విదురం ప్రతి మునిర్మైత్రేయః-అభ్యచష్ట-అభ్యభాషత-కథంభూతః-భగవత్కథాయాం - ప్రణీయమానః ప్రవర్త్యమానః-అత ఏవ ప్రహృష్టాని ఉదఞ్చితాని రోమాణి యస్య స తథోక్తః*॥౫॥ *అభిభాషణమేవాహ॥ యదేత్యాదినా, యదా, స్వభార్యయా శతరూపయా సహ-యః స్వాయంభువో మనుః, ఉత్పన్నః తదాఽయం మనుః-ప్రణతః నమ్రో భూత్వా ప్రాఞ్జలిః, ఏనం వేదగర్భం బ్రహ్మాణం ప్రతి-అభాషత*॥౬॥ *త్వమితి॥ సర్వేషాం భూతానాం-త్వమేక ఏవ - పితా

సా॥౩॥ శ్రుతస్య పుంసాం సుచిరశ్రమస్య నన్వఞ్జసా సూరిభిరీడితోఽర్థః। యత్తద్గుణానుశ్రవణం ముకున్దపాదారవిన్దం హృదయేషు యేషామ్॥౪॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ ఇతి ఋషీణాం విదురం వినీతం సహస్రశీర్ష్ణశ్చరణోపధానమ్। ప్రహృష్టరోమా భగవత్కథాయాం ప్రణీయమానో మునిరభ్యచష్ట॥౫॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ యదా స్వభార్యయా సాకం జాతస్స్వాయంభువో మనుః। ప్రాఞ్జలిః ప్రణతశ్చేదం వేదగర్భమభాషత॥౬॥ త్వమేవ*ఏకో భూతానాం జన్మకృద్వృత్తిదః పితా। అథాపి నః ప్రజానాం తే శుశ్రూషా కేన వా భవేత్॥౭॥ తద్విధేహి నమస్తుభ్యం కర్మస్వీడ్యాత్మశక్తిషు। *యత్కృత్వేహ యశో విష్వగముత్ర చ భవేద్గతిః॥౮॥ బ్రహ్మోవాచ॥ ప్రీతస్తుభ్యమహం తాత స్వస్తి స్తాద్వాం క్షితీశ్వర। యన్నిర్వ్యలీకేన హృదా శాధి మేత్యాత్మనార్పితమ్॥౯॥ ఏతావత్యాత్మజైర్వీర కార్యా హ్యపచితిర్గురౌ। శక్త్యాప్రమత్తైర్గృహ్యేత సాదరం గతమత్సరైః॥౧౦॥ స త్వమస్యామపత్యాని సదృశాన్యాత్మనో గుణైః। ఉత్పాద్య శాస ధర్మేణ గాం యజ్ఞైః పురుషం యజ॥౧౧॥ పరం శుశ్రూషణం మహ్యం స్యాత్ప్రజారక్షయా నృప। భగవాంస్తే ప్రజాభర్తుర్హృషీకేశోఽనుతుష్యతి॥౧౨॥ యేషాం న తుష్టో భగవా

జన్మకృత్-వృత్తిదః పోషకశ్చ-అతో, యద్యప్యన్యాపేక్షా నాస్తి-తథాప్యస్మాకం, తే-శుశ్రూషా పరిచర్యా-కేన కర్మణా భవేత్ *తద్విధేహీత్యుత్తరేణాన్వయః- హే ఈడ్య-ఆత్మశక్తిషు ఆత్మశక్త్యనురూపేషు కర్మసు మధ్యే-యత్కృత్వా- యస్మిన్ కర్మణి కృతే సతి, యత్కృత్వేతి పాఠాన్తరం-తదాప్యయమేవార్థః-ఇహాస్మిన్ లోకే, విష్వక్ సర్వత్ర చ- యశః-అముష్మిన్ పరలోకే-గతిశ్చ భవేత్-తద్విధేహీత్యన్వయః*॥౭॥౮॥ *ఏవం మనునా పృష్టో బ్రహ్మాహ॥ ప్రీత ఇతి॥ హే తాత-తుభ్యమహం ప్రీతః క్షితీశ్వర, వాం యువయోః-స్వస్తి-స్తాత్ భూయాత్-కుత ఏతత్తత్రాహ॥ యద్యస్మాన్- నిర్వ్యలీకేన నిర్దుష్టేన, హృదా మనసా-మా-మాం, శాధి అలం సక్షమేతి-ఆత్మనా స్వయమేవార్పితం ఆవేదితమ్*॥౯॥ *హే ధీర - గురౌ పితరి ఆత్మజైః పుత్రైః- ఏతావతి-అపచితిః పూజా-కర్తవ్యా-ఇయతి చాసౌ అపచితిః-యా కర్తవ్యత్వేన చోద్యతే ఇత్యత్రాహ॥ శక్త్యేతి॥ అప్రమత్తైః నిర్మత్సరైః, శక్త్యా శక్త్యనురూపేణ-సాదరం గృహ్యేత-ఆజ్ఞేతి శేషః-యథాశక్తి పితురాజ్ఞా గృహ్యేతైతావత్యేవ పితృశుశ్రూషేత్యర్థః*॥౧౦॥ *తర్హి కా వా పితుస్తవాజ్ఞా, యా-మయా కర్తవ్యా-చోద్యతే ఇత్యత్రాహ॥ సత్వమితి॥ సః మచ్ఛరీరాదుత్పన్నః త్వ-మస్యాం స్వమహిష్యాం ఆత్మనః స్తవ, గుణైః సదృశాన్యపత్యాని-ఉత్పాద్య-గాం భూమిం- ధర్మేణ-శాస అనుశిక్షస్వ-యజ్ఞైః, పురుషం పరమపురుషం-యజ ఆరాధయ-ఇదమేవ మహ్యం పరం శుశ్రూషణం స్యాత్*॥౧౧॥ *అనేన భగవానపి తుష్యతీత్యాహ॥ హే నృప-ప్రజారక్షయా-భగవాన్ హృషీకేశః-ప్రజాభర్త్రే- ప్రజాభర్త్రే తుభ్యమిత్యర్థః-ప్రజారక్షయైవేత్యన్వయః॥ అనుతుష్యతి సంతుష్టో భవతి*॥౧౨॥ *కిం భగవత్సంతోషేణేత్యత్రాహ॥ యేషామితి॥ యజ్ఞా

౮॥ శ్లో॥ పా* యత్కృత్వేహ యశో.

జ్ఞః యజ్ఞమూర్తిః-సనాతనో భగవాన్-యేషాం న తుష్టః-తేషాం శ్రమః-అపార్థాయ విప్రయోజనాయ-భవతీత్యర్థః। య
త్ యతః-ఆత్మా భగవాన్-స్వయం-నాదృతః ఉపేక్షిత ఇతి యావత్ ❁॥౧౩॥ ❁ ఏవముక్తో మనుః ప్రమువాచేత్యత్రాహ॥ ఆదే
శ ఇతి॥ హే అమీవసూదన పాపనాశన, భగవత స్తవ-ఆదేశే ఆజ్ఞాయాం-వర్తేయ-కిం తు హే ప్రభో ప్రజానాం-మమ చ- ఇహ అ
స్మిన్ లోకే-స్థానం-నివాసస్థానం- అనుజానీహి అనుజ్ఞాపయ ప్రదర్శయేత్యర్థః ❁॥౧౪॥ ❁ ననుమామి కేవ సర్వభూతానాం
స్థానం-కిముచ్యతే స్థానమనుజానీహీతి తత్రాహ॥ యదితి॥ సర్వసత్త్వానాం సర్వభూతానాం-య-దోకః స్థానం సా-స్థానభూ
తా-మహీ భూమిః-మహాంభసి మహతి జలే-మగ్నాన్తర్గతా, ఆసీత్, అతోఽస్యాం దేవ్యాః-భూమే-రుద్ధరణే యత్నః- హే దే
వ-విధీయతాం క్రియతామ్ ❁॥౧౫॥ ❁ ఏవముక్తో బ్రహ్మా కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ పరమేష్ఠీతి॥ పరమేష్ఠీ బ్రహ్మా-తదా, అపాం మ
ధ్యే- ఆసన్నాం నిమగ్నాం, గాం అవేత్య జ్ఞాత్వా, ఏనాం భూమి మహం కథం సమున్నేష్యే ఉద్ధరిష్యామి ఇతి ధియా-చిరం ద
ధ్యౌ చిన్తయామాస ❁॥౧౬॥ ❁ చిన్తామేవ ప్రపఞ్చయతి॥ పీతమితి॥ సర్వం కృత్స్నం, జలం ప్రాలయికం జలం-మయా-పీతం,
తతః పృథివీ చ, నివేశితా స్థాపితా-తతో దేవాసురాదీన్ ప్రజాః-మే మమ-సృజతస్సతః-వార్భిః జలైః - ప్లావ్యమానా నిమజ్జ్య
మానా-రసాం రసాతలం-గతా ప్రాప్తా ❁॥౧౭॥౧౮॥ ❁ అథ అనన్తరం-సర్గే, యోజితైః ప్రయుక్తైః-అస్మాభిః, కిమనుష్ఠేయం
కిం విధేయం, యస్య భగవతో-హృదయాత్సంకల్పాత్ - అహం-మాసం ఉదభూవం-స ఈశో భగవాన్, మే, విదధాతు అనుష్ఠే
యం సంపాదయతు ❁॥౧౯॥ ❁ చిన్తాం నిగమయన్ వరాహావతారం ప్రస్తౌతి॥ ఇతీతి॥ ఇతి ఉక్తరీత్యా- అభిధ్యాయతశ్చిన్తయ

స్యజ్ఞలిఙ్గో జనార్దనః। తేషాం శ్రమో హ్యపార్థాయ యదాత్మా నాదృతస్స్వయం॥౧౩॥ శ్రీమనురువాచ॥ ఆదే
శేఽహం భగవతో వర్తేయామీవసూదన। స్థానం త్విహానుజానీహి ప్రజానాం మమ చ ప్రభో॥౧౪॥ యదోకస్స
ర్వసత్త్వానాం మహీ మగ్నా మహాంభసి। అస్యా ఉద్ధరణే యత్నో దేవ దేవ్యా విధీయతామ్॥౧౫॥ మైత్రేయ ఉవా
చ॥ పరమేష్ఠీ త్వపాం మధ్యే తదాఽఽసన్నామవేత్య గామ్। కథమేనాం సమున్నేష్య ఇతి దధ్యౌ ధియా చిరమ్॥
పీతం జలం మయా సర్వం పృథివీ చ నివేశితా। ప్రజా దేవాసురపితౄన్ మనుష్యాన్ పశుపక్షిణః॥౧౬॥ సరీసృపాన్నా
గాన్నాగాన్ భూతాన్యచ్చాపి చానిచ। సృజతో మే క్షితిర్వార్భిః ప్లావ్యమానా రసాం గతా॥౧౮॥ అథాత్ర కి
మనుష్ఠేయమస్మాభిస్సర్గయోజితైః। యస్యాహం హృదయాదాసం స ఈశో విదధాతు మే॥౧౯॥ ఇత్యభిధ్యాయ
తో నాసావివరాత్సహసాఽనఘ। వరాహతోకో నిరగాదఙ్గుష్ఠపరిమాణతః॥౨౦॥ తస్యాభిపశ్యతః ఖస్థః క్షణే
న కిల భారత। గజమాత్రః ప్రవవృధే తదద్భుతమివాభవత్॥౨౧॥ మరీచిప్రముఖైర్విప్రైః కుమారైర్మనునా స
హ। దృష్ట్వా తత్సౌకరం రూపం తర్కయామాస చిత్రధా॥౨౨॥ కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్యముపస్థిత
మ్। అహో బతాశ్చర్యమిదం నాసాయా మే వినిస్సృతమ్॥౨౩॥ దృష్టోఽఙ్గుష్ఠశిరోమాత్రః క్షణాద్గణ్డశిలాసమః।
అపిస్విద్భగవానేష యజ్ఞో మే ఖేదయన్మనః॥౨౪॥ ఇతి మీమాంసతస్తస్య బ్రహ్మణస్సహసూనుభిః। భగవాన్ య

తః-బ్రహ్మణో, నాసావివరాత్ నాసికావివరాత్-వరాహతోకః వరాహపోతః-అఙ్గుష్ఠపరిమాణః- ప్రాదేశికాగ్రదేశః నిర
గాత్ నిర్గతో భూత్- హే అనఘ విదుర నచానేన-చతుర్ముఖ ఏవ వరాహరూపోఽభవదితి శఙ్కనీయం, తర్కయామాస చిత్ర
ధా,, కిమేతత్సౌకరవ్యాజం సత్త్వం దివ్య, మితి చతుర్ముఖేనాప్యజ్ఞాయమానతయా విచారితత్వవచనాత్ ❁ ॥౨౦॥ ❁ తస్య చ
తుర్ముఖస్య-అభిపశ్యతస్సతః-సూక్ష్మో వరాహః-ఖస్థః ఆకాశే స్థితస్సన్-క్షణేన-గజమాత్రః-గజపరిమాణః - ప్రవవృధే-త
దుత్పత్తి-రాకాశారోహణం వృద్ధిశ్చేత్యేతత్-పశ్యతామాశ్చర్యమివాభూత్-ఇవశబ్దేన పశ్యతామేవాశ్చర్యం-న తు భగవ
తో వరాహస్యేతి సూచితమ్ ❁ ॥౨౧॥ ❁ తతో మరీచి ప్రభృతిభిః, పుత్రైః కుమారైస్సనకాదిభి, ర్మనునా సహ-తత్సౌకరం
వారాహం-రూపం-దృష్ట్వా-బ్రహ్మా-చిత్రధా బహుధా-తర్కయామాస ❁ ॥౨౨॥ ❁ తర్కమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ కిమితి ద్వా
భ్యామ్॥ దివ్యం దివి భవం దివ్యం- పరమవ్యోమనిలయం, సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం, పరబ్రహ్మ-సూకరవ్యాజం సూకరః-వ్యాజః ఛ
ద్మవేషో, యస్య-తదేత-దుపస్థితం-కిం శబ్దో విచారద్యోతకః-మే మమ, నాసాయా - ఇదం వారాహరూపం, వినిస్సృతం విర్గ
తం-అహో బతాశ్చర్యమ్ ❁ ॥౨౩॥ ❁ అఙ్గుష్ఠస్య శిరః ఊర్ధ్వం పర్వ-తదేవ మాత్రా ప్రమాణం యస్య సః- ప్రథమం దృష్టః-ప
శ్చాత్, క్షణేన-గణ్డశిలాసమః స్థూలపాషాణమాత్రో, దృష్టః-యజ్ఞః విష్ణుః ,,యజ్ఞో వై విష్ణు,, రితి శ్రుతేః-మే మనః ఖేదయన్ స్వ
రూపతిరోధానేన మోహయన్-ఏష-భగవానపిస్విత్-ఏష వరాహమూర్తిర్భగవానపిస్విత్ - అపిస్విచ్ఛబ్దః సమ్భావనా
యాం-భగవాన్ స్యాదిత్యర్థః ❁ ॥౨౪॥ ❁ తర్కముపసంహరన్ వారాహతనోర్భగవతశ్చరిత్రం సంగ్రహేణాహ॥ యావద

ధ్యాయపరిసమాప్తిః॥ఇతీతి॥ఇత్యుక్తరీత్యా-సూనుభిర్మన్వాదిభిస్సహ-తస్య(బ్రహ్మణః)-మీమాంసత స్తర్కయతస్సతః - అగేన్ద్రసన్నిభః గిరీన్ద్రసదృశః-భగవాన్ యజ్ఞపురుషః అగర్జత్ ॥౨౫॥ బ్రహ్మాణమితి॥ సవిభుర్భగవాన్-హరిః-కకుభః దిశః-ప్రతిస్వనయతా ప్రతిధ్వనయతా-గర్జితేన-బ్రహ్మాణం-తాంశ్చద్విజోత్తమాన్- ప్రహర్షయామాస ॥౨౬॥ నిశమ్యేతి॥ మాయామయసూకరస్య ఆశ్చర్యప్రచురసూకరతనోః-ఘుర్ఘురితం,తజ్జాతీయానుకారఘుర్ఘురితధ్వనిం నిశమ్య- తే-జన స్తపస్సత్యలోకనివాసినః-జన స్తప ఇత్యత్ర సుడాగమ ఆర్షః- మునయః-కథంభూతం ఘుర్ఘురితం-స్వఖేదక్షపిష్ణు, స్వేషాం స్వసంబన్ధినాం యః ఖేదః,తం క్షపయతి-తచ్ఛీలం-ఆశ్రితదుఃఖనిరసనస్వభావం, తేమునయః-పవిత్రైస్త్రిభిః ఋగ్యజుస్సామసూక్తైః అగృణన్స్మ అస్తువన్ ఖలు-త ఇతి పునరుక్తిః ప్రసిద్ధిఖ్యాపనాయ ॥౨౭॥ తేషామితి॥వేదవితానమూర్తిః వేదైర్వితన్యత ఇతి వేదవితానః-వేదవిహితో యజ్ఞః-స ఏవ మూర్తిర్యస్య-స భగవాన్- తేషాం సతాం మరీచ్యాదీనాం- ఆత్మనో యే గుణాః కల్యాణగుణాః తాననువదత ఇతి త-ద్గిరం వేద,మవధార్య శ్రుత్వా - భూయః-వినద్య ఘుర్ఘురితం కృత్వా-విబుధానాం బ్రహ్మాదీనాం ఉదయాయ శ్రేయసే-జలమావివేశ,కథంభూతః-గజేన్ద్రస్యేవ లీలా యస్య సః ॥౨౮॥ పునః కథంభూతోఽవివేశేత్యపేక్షాయాముత్క్షిప్త ఇతి ద్వాభ్యాం విశినష్టి, ఉత్క్షిప్తః వాలః పుచ్ఛం యేన ఖచరః ఆకాశచారీ-కరోరాః కఠినాః సటాః కంధరస్థాః కేశాః-తాః విధున్వన్ కమ్పయన్-ఖరాణి రోమాణి యస్యాం సా-త్వక్ యస్య సః-ఖురైరాహతాన్యభ్రాణి యేన సః-సితే దంష్ట్రే యస్య సః-ఈక్షా నిరీక్షణమేవ జ్యోతిః ఆలోకో యస్య-ప్రకాశమాననేత్ర ఇత్యర్థః - మహీధ్రః మహ్యాః ఉద్ధర్తా-భగవాన్ బభాసే ॥౨౯॥ కించ-క్రోడాపదేశః వరాహచ్ఛద్మా-అతస్స్వయమధ్వరాజ్ఞోఽపి-పశురివ-ఘ్రాణేన-పృథ్వ్యాః పద

జ్ఞపురుషోఽగర్జదగేన్ద్రసన్నిభః॥౨౫॥ బ్రహ్మాణం హర్షయామాస హరిస్తాంశ్చ ద్విజోత్తమాన్। స్వగర్జితేన కకుభః ప్రతిస్వనయతా విభుః॥౨౬॥ నిశమ్య తే ఘుర్ఘురితం స్వఖేదక్షపిష్ణు మాయామయసూకరస్య। జన స్తపస్సత్యనివాసినస్తే త్రిభిః పవిత్రైర్మునయోఽగృణన్స్మ॥౨౭॥ తేషాం సతాం వేదవితానమూర్తిర్బ్రహ్మావధార్యాత్మగుణానువాదమ్। వినద్య భూయో విబుధోదయాయ గజేన్ద్రలీలో జలమావివేశ॥౨౮॥ ఉత్క్షిప్తవాలః ఖచరః కఠోరః సటా విధున్వన్ ఖరరోమశత్వక్। ఖురాహతాభ్రస్సితదంష్ట్ర ఈక్షాజ్యోతిర్బభాసే భగవాన్మహీధ్రః॥౨౯॥ ఘ్రాణేన పృథ్వ్యాః పదవీం విజిఘ్రన్ క్రోడాపదేశస్స్వయమధ్వరాఙ్గః। కరాళదంష్ట్రోఽప్యకరాళదృగ్భ్యాముద్వీక్ష్య విప్రాన్గృణతోఽవిశత్కమ్॥౩౦॥ స వజ్రకూటాఙ్గనిపాతవేగవిశీర్ణకుక్షిస్స్తనయన్నుదన్వాన్। ఉత్సృష్టదీర్ఘోర్మిభుజైరివార్తశ్చుక్రోశ యజ్ఞేశ్వర పాహి మేతి॥౩౧॥ ఖురైః క్షురప్రైర్దరయంస్తదాప ఉత్పారపారం త్రిపరూ రసాయామ్। దదర్శ గాం తత్ర సుషుప్సురగ్రే యాం జీవధానీం స్వయమభ్యధత్త॥౩౨॥ స్వదంష్ట్రయోద్ధృత్య మహీం విలగ్నాం స ఉత్థితస్సంరురుచే రసాయాః। తత్రాపి దైత్యం గదయాపతన్తం సు

వీం-జిఘ్రన్ అన్వేషయన్నివేత్యర్థః-కరాళభయంకరేదంష్ట్రే యస్య తథాభూతోఽప్యకరాళదృగ్భ్యాం సౌమ్యదృష్టిభ్యాం గృణతః స్తోత్రాన్ విప్రాన్,ఉద్వీక్ష్య ఊర్ధ్వం వీక్ష్య-కం,జలమావిశత్ ॥౩౦॥ తదానీంతనం సముద్రధ్వనిముత్ప్రేక్షతే॥స వజ్రేతి॥సః ఉదన్వాన్ సముద్రః-వజ్రకూటో వజ్రపర్వత-స్తద్వదఙ్గం యద్భగవత-స్తస్య నిపాతవేగేన విశీర్ణా విలులితా కుక్షిర్యస్య సః-అత ఏవ-ఆర్త ఇవ- స్తనయన్ శబ్దం కుర్వన్-హే యజ్ఞేశ్వర-మాం పాహి మామభిరక్షేత్యేవం-చుక్రోశ॥ ఆర్తసాదృశ్యమాహ॥ఉత్సృష్టాః ప్రసారితాః దీర్ఘా ఊర్మయ ఏవ భుజాః, తైర్విశిష్టః ॥౩౧॥ జలం ప్రవిష్టో భగవాన్ కిమకరోదిత్యత్రాహ॥ఖురైరితి॥త్రిపరూః త్రీణి పరూంషి,సవనాత్మకాని పర్వాణి యస్య త్రిపరూః-యద్వా-త్రీణి పరూంషి రేఖాః కకుత్స్థలే యస్య త్రిపరూః-ఉత్పారపారః ఉత్పారశ్చాసౌ పారశ్చ- ఉత్పారః ఉద్వేల ఇవ పారమతిక్రాన్తః, పారః సంసారాత్పారయితా చేత్యర్థః, ఉత్పారపార,,మితి ద్వితీయాన్తోపపాఠః,తదా-ఉత్పారపారం,దరయన్నితి క్రియావిశేషణత్వేన యోజ్యం, - ఉత్పారాణాం పారశూన్యానాం అపాం పారమవసానం యథా భవతి తథా-అపః జలాని,ఖురైః-తదా దరయన్ విదళయన్,కథంభూతైః ఖురైః క్షురప్రైః క్షురప్రాయైః,రసాయాం రసాతలే-గాం భూమిం-దదర్శ-కథంభూతాం గాం-అగ్రే ప్రళయసమయే-తత్ర,తాస్వప్సు సుషుప్సుః శిశయిషుస్సన్-జీవధానీం జీవాః ధీయన్తే యస్యాం-ప్రాణ్యాశ్రయభూతాం-యాం గాం-స్వయ,మభ్యధత్త ఆభిముఖ్యేన దధార,జఠరే ధృతవానిత్యర్థః ॥౩౨॥ స్వస్య దంష్ట్రయా-విలగ్నాం మహీం-ఉద్ధృత్య సః,భగవాన్,రసాయాః సకాశాత్-ఉత్థితః సంరురుచే-తత్రాపి వ్యసనే గదయా ఆపతన్తం గదాముద్యమ్య ఆగచ్ఛన్తం-రు

౩౨॥ శ్లో॥ పా॥ ఉత్పారపారం త్రిపరూ

స్థానం ప్రతిబధ్నన్తం అసహ్యః విక్రమః యస్య తం, ఆదిదైత్యం హిరణ్యాక్షం సునాభేన సందీపితః ఉజ్జ్వలన్, స చాసౌ తీవ్రశ్చ మన్యుశ్చ, స భగవాన్, మృగరాట్ సింహః, ఇభమివ గజమివ-లీలయా, జఘాన హతవాన్-యథా గజేన్ద్రః జగతీం వప్రాదిమహీం క్రీడయా విభిన్దన్ విదారయన్ గైరికయా అరుణగణ్డతుణ్డో భవతి, తథా-తస్య రక్తమేవ పఙ్కం, తేనాఙ్కితౌ గణ్డౌ తుణ్డం చ యస్య, స-జఘానేతి పూర్వేణాన్వయః ॥ ౩౩,౩౪ ॥ తమాలవన్నీలం, సితయా దన్తకోట్యా దంష్ట్రాగ్రేణ క్ష్మాం మహీం-గజస్యేవ లీలయా-ఉత్క్షిపన్తం ఉద్ధరన్తం ఈశం వరాహవన్తం-ప్రజ్ఞాయ ఆలక్ష్య, అఙ్గ హే విదుర, విరిఞ్చిప్రభృతయః, బద్ధాఞ్జలయస్సన్తః, అనువాకైః, అనువాకో వైదికం సూక్తం, తత్సదృశైర్వాక్యైః, ఉపతస్థుః సమీపస్థిత్వా అభిదధుః, తుష్టువురిత్యర్థః ॥ ౩౫ ॥ ఉపస్థానప్రకారమేవాహ ॥ జితమిత్యాదినా ॥ హే అజిత, త్వయా జితం సర్వోత్కర్షేణ వర్తితం, జితం జితమితి సంభ్రమాద్ద్విరుక్తిః, హే యజ్ఞభావన, యజ్ఞైర్భావ్యతే సంభావ్యత ఇతి యజ్ఞభావనః, యజ్ఞారాధ్య ఇత్యర్థః "యద్వా, యజ్ఞాన్ భావయతి నిర్వర్తయతీతి తథా, యజ్ఞాధిపత ఇత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ యజ్ఞైర్భావ్యతే విభావ్యతే యజ్ఞావయవత్వేన ఉపాస్యత ఇతి, తథేతి యావత్ "అత ఏవ హ్యుత్తరత్ర యజ్ఞావయవాన్ ఛన్దఆదీన్ తదవయవత్వేన కల్పయిత్వా స్తుతిర్వక్ష్యతే," త్రయీం వేదమయీం, త్రయీవిహితయజ్ఞమయత్వేనోపాసనాత్ తదారాధ్యత్వం, యద్వా, త్రయీమయత్వం తన్వా జ్ఞేయం స్వాం స్వకీయాం తనుం, పరిధున్వతే పరితః సర్వతః కమ్పయతే-తుభ్యం నమః -బహుమఙ్గళకల్యాణగుణేషు సత్సు-కింవిశేషణతను పరిధూననమేవ స్తూయత ఇత్యత్రాహ ॥ యద్రోమేతి ॥ యద్-యస్యాం తన్వాం-రోమాణి-తేషాం గర్తేషు రన్ధ్రేషు-అధ్వరాస్సముద్రాః, నిలిల్యుః లీనా బభూవుః, అత ఇదమాశ్చర్యమిత్యతోఽవ ప్రథమం స్తూయత ఇతి భావః ॥ అత ఏవ, కారణసూకరాయ జగత్కారణభూతాయ అప్రాకృతసూకరరూపిణే "యద్వా," కారణాత్ క్షిత్యుద్ధరణనిమిత్తాత్ సూకరరూపధారిణ ఇత్యర్థః, న హి ప్రాకృతసూకరస్యైదృశం సామర్థ్యం దృష్టమిత్యభిప్రాయః, ఏవంభూతాయ తస్మై తే నమః ॥ ౩౬ ॥ రూప

నాథసందీపితతీవ్రమన్యుః ॥ ౩౩ ॥ జఘాన రున్ధానమసహ్యవిక్రమం స లీలయేభం మృగరాడివామ్భసి । తద్రక్తపఙ్కాఙ్కితగణ్డతుణ్డో యథా గజేన్ద్రో జగతీం విభిన్దన్ ॥ ౩౪ ॥ తమాలనీలం సితదన్తకోట్యా క్ష్మాముత్క్షిపన్తం గజలీలయాఙ్గ । ప్రజ్ఞాయ బద్ధాఞ్జలయోఽనువాకైర్విరిఞ్చిముఖ్యా ఉపతస్థురీశమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ జితం జితం తేఽజిత యజ్ఞభావన త్రయీం తనుం స్వాం పరిధున్వతే నమః । యద్రోమగర్తేషు నిలిల్యురధ్వరాస్తస్మై నమః కారణసూకరాయ తే ॥ ౩౬ ॥ రూపం తవైతన్నను దుష్కృతాత్మనాం దుర్దర్శనం దేవ యదధ్వరాత్మకమ్ । ఛన్దాంసి యస్య త్వచి బర్హిరోమస్వాజ్యం దృశి త్వఙ్ఘ్రిషు చాతుర్హోత్రమ్ ॥ ౩౭ ॥ స్రుక్తుణ్డ ఆ

స్యాప్రాకృతత్వం వదన్నుక్తయజ్ఞభావనత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ రూపమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ హే దేవ - యద్ అధ్వరాత్మకం తవ రూపం, తదేతద్ దుష్కృతాత్మనాం దుష్కృతేన మలినః ఆత్మా మనః యేషాం తేషాం, అయోగినాం, దుర్దర్శనం దర్శనావిషయం, ప్రాకృతం హి రూపం ప్రాకృతమనోగ్రాహ్యం, ఇదం తు రూపం "దృశ్యతే త్వగ్ర్యయా బుద్ధ్యా సూక్ష్మయా సూక్ష్మదర్శిభిః," ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తవిధయా, యోగశుద్ధమనోగ్రాహ్యత్వాదప్రాకృతమిత్యర్థః నన్వయోగిభిరపి తాదాత్విక్తైర్భగవతో విభవరూపం దృశ్యత ఏవ, కథమేతదుచ్యతే-దుష్కృతాత్మనాం దుర్దర్శనమితి, ఉచ్యతే, న హ్యయోగినో భగవతో విభవరూపమప్రాకృతం పఞ్చోపనిషన్మయం స్వేచ్ఛయైవోపాత్తమితి యథావజ్జానన్తి, కిం తు, తిర్యగాదిసజాతీయం ప్రాకృతమిత్యేవ జానన్తి, అతో న విరోధః, అత్ర యజ్ఞాఙ్గానాం ఛన్దఆదీనాం భగవదవయవత్వేనానుసంధానరూపదృష్ట్యుపాసనవిధానార్థం పూర్వోక్తయజ్ఞభావనత్వం యదధ్వరాత్మకమిత్యనూద్యతే, ఇదం ఛన్దఆదీనాం భగవత్త్వగాదిత్వరూపణం దృష్ట్యుపాసనార్థమేవ "నామ బ్రహ్మ మనో బ్రహ్మ" ఇత్యాదివత్, న హి కాలత్రయవర్తినాం ఛన్దఆదియజ్ఞాఙ్గానాం సంభూతస్య తాత్కాలికభగవద్వరాహతనుత్వసంభవః, యద్యపి, భగవతస్సర్వశరీరకత్వాద్ యజ్ఞావయవానామపి తదఙ్గత్వం సంభవతి, తథాపి ప్రాకృతానాం యజ్ఞావయవానామప్రాకృతతదవయవత్వాసంభవ ఏవ, తస్య సర్వశరీరకత్వేన యజ్ఞావయవానాం తచ్ఛరీరత్వేపి, ప్రత్యేకమేవ యజ్ఞావయవానాం తచ్ఛరీరత్వాత్తేషాం తచ్ఛరీరావయవత్వోక్తిర్నోపపన్నేతి తస్మాద్ దృష్ట్యుపాసనవిధానమేవేతి మన్తవ్యం, అత ఏవ-ఛన్దాంసి త్వచి బర్హిరోమసు, ఇత్యాదిక్వచిద్ వ్యతిరేకనిర్దేశః-క్వచిదగ్నిహోత్రం చర్వణం, ఉపసదః శిరోధరా-ఇత్యభేదనిర్దేశశ్చోపపన్నః, యస్య తవ, త్వచి ఛన్దాంసి గాయత్రీత్రిష్టుబాదీని యజ్ఞాఙ్గాని ఛన్దాంసి, ఆసన్నిత్యపకృష్టక్రియాపదవిపరిణామేనాన్వయః, రోమసు, బర్హిః కుశాః, బర్హిరోమస్విత్యత్రార్షత్వాద్ విలోపః ఇతి దీర్ఘాభావః, దృశి దృష్టౌ, ఆజ్యం, అఙ్ఘ్రిషు, చాతుర్హోత్రం చతుర్హోతృశబ్దవాచ్యమన్త్రనివేద్యం కర్మ ॥ ౩౭ ॥

స్రుక్ జుహూః, తుణ్డే ముఖాగ్రే, ఆసీత్ స్రువః ఇతరదర్వీ, నాసికయోః, ఆసీదిత్యనుషఙ్గః - ఏవముత్తరత్రాపి, ఇడా హవిర్భక్షణపాత్రం, ఉదరే, చమసాః గ్రహాశ్చ సోమపాత్రాణి చ, తత్ర, చమసాః కర్ణరన్ధ్రే ఆసన్ ప్రాశిత్రం బ్రహ్మభాగపాత్రం, ఆస్యే ముఖే, ఆసీత్, గ్రహాః గ్రసనే, గ్రస్యతేఽనేనేతి గ్రసనం, ముఖాన్తర్వర్తిచ్ఛిద్రం, తస్మిన్, ఆసన్, హే భగవన్, యత్, అగ్నిహోత్రం అగ్నిహోత్రనామకం కర్మ, తత్, తే తవ, చర్వణం భక్షణం, ఆసీత్ ॥ ౩౮ ॥ దీక్షా దీక్షణీయేష్టిః - తవ అనుజన్మ - వారం వారమభివ్యక్తిః, ఉపసదః ఉపసదాఖ్యా ఇష్టయః, తవ శిరోధరం గ్రీవా - ప్రాయణీయః ఆరమ్భేష్టిః - ఉదయనీయః అవసానేష్టిః - ప్రాయణీయోదయనీయాః దంష్ట్రా యస్య స త్వం, ప్రవర్గ్యః మహావీరః, జిహ్వా ఆసీత్, సభ్యః హోమరహితోఽగ్నిః, ఆవసథ్యః ఔపాసనాగ్నిః, తయోర్ద్వన్ద్వైక్యం క్రతోః క్రతురూపస్య తవ - శీర్షకం శిరః, చితయః ఇష్టకాబన్ధనవిశేషాః తే తవ, అసవః ప్రాణాః ॥ ౩౯ ॥ సోమః, తవ రేతః, సవనాని ప్రాతస్సవనాదీని, తవ, అవస్థితిః అవస్థానం, బాల్యాద్యవస్థా వా, సంస్థావిభేదాః "అగ్నిష్టోమోఽత్యగ్నిష్టోమ ఉక్థ్యష్షోడశీ వాజపేయోఽతిరాత్రోఽప్తోర్యామ" ఇతి సప్తసంస్థాభేదాః, తవ దేహధాతవః, త్వఙ్మాంసాదిసప్తధాతవః, సత్రాణి బహుయజమానకాని కర్మాణి, సర్వాణి, తవ శరీరసన్ధయః, త్వం సర్వయజ్ఞక్రతుః అసోమాః యజ్ఞాః, ససోమాః క్రతవః, తద్రూపస్త్వమిత్యర్థః "యద్వా" యజ్ఞరూపః క్రతుః - క్రతుశబ్దోఽనుష్ఠేయమాత్రపరః, ఉపాసనేష్వపి క్రతుశబ్దప్రయోగాత్ - తతశ్చ - యజ్ఞరూపః క్రతుః అనుష్ఠేయం కర్మ యస్యారాధనం - స సర్వయజ్ఞక్రతుస్త్వమిత్యర్థః ఇష్టిః యాజమానానుష్ఠానం, తదేవ బన్ధనం మధ్యకాయప్రదేశో యస్య స త్వమిత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ ఏవం భాగద్వయాత్మకవేదపూర్వభాగవిహితయజ్ఞతదఙ్గాని స్తవ్యత్వేన ప్రకృతభగవద్వరాహతన్వవయవత్వేన రూపయిత్వాఽథ భగవతో భాగద్వయాత్మకవేదతదుపబృంహణరూపస్మృతివేద్యతాం ప్రతిపిపాదయిషయా పూర్వభాగోదితయజ్ఞతదవయవానాం భగవచ్ఛరీరతాం తదారాధనరూపతాముత్తర

సీత్స్రువ ఈశ నాసయోరిడోదరే చమసాః కర్ణరన్ధ్రే । ప్రాశిత్రమాస్యే గ్రసనే గ్రహాస్తు తే యచ్చర్వణం తే భగవన్నగ్నిహోత్రమ్ ॥ ౩౮ ॥ దీక్షానుజన్మోపసదః శిరోధరం త్వం ప్రాయణీయోదయనీయదంష్ట్రః । జిహ్వా ప్రవర్గ్యస్తవ శీర్షకం క్రతోః సభ్యావసథ్యం చితయోఽసవో హి తే ॥ ౩౯ ॥ సోమస్తు రేతః సవనాన్యవస్థితిః సంస్థావిభేదాస్తవ దేవ ధాతవః । సత్రాణి సర్వాణి శరీరసన్ధిస్త్వం సర్వయజ్ఞక్రతురిష్టిబన్ధనమ్ ॥ ౪౦ ॥ నమో నమస్తేఽఖిలమన్త్రదేవతాద్రవ్యాయ సర్వక్రతవే క్రియాత్మనే । వైరాగ్యభక్త్యాత్మజయానుభావి

భాగోదితన్యాసోపాసనానాం తత్ప్రసాదహేతుత్వేన తస్యాపి భాగస్య భగవత్పరతాం వదన్తో నమస్కుర్వన్తి ॥ నమో నమ ఇతి ॥ తే తుభ్యం, నమోనమః ఆదరాద్ద్విరుక్తిః "యద్వా" పూర్వభాగవేద్యత్వ తదుపబృంహణవేద్యత్వరూపగుణభేదవిశిష్టాకారభేదాత్తదపేక్షయా నమసో ద్విరుక్తిః, కథంభూతాయ, తే, క్రియాత్మనే క్రియా ఆత్మా శరీరం యస్య తస్మై "యద్వా" క్రియాయాః ఆత్మా తస్మై ఇత్యర్థః, అనేన, స్వారాధనాదిక్రియాత్మత్వముక్తం, సర్వక్రతవే సర్వక్రతుశరీరాయేత్యర్థః, అనేన సర్వయజ్ఞాత్మత్వముక్తం, యజ్ఞసాధనానామపి తదాత్మకత్వముచ్యతే, అఖిలమన్త్రదేవతాద్రవ్యాయేతి, మన్త్రాః ద్రవ్యదేవతాప్రకాశకాని వేదవాక్యాని, దేవతాః ఉద్దేశ్యవిశేషాః ఇన్ద్రాదయః, ద్రవ్యాణి ఆజ్యదధిపయస్సోమాదీని, అఖిలాని మన్త్రదేవతాద్రవ్యాణి యస్య, తస్మై, అఖిలమన్త్రాదిశరీరాయేత్యర్థః, తత్తన్మన్త్రప్రకాశితతత్తద్ద్రవ్యదేవతానిష్పాద్య యాగహోమాదిక్రియాబోధకపూర్వభాగశరీరవాచిశబ్దస్య శరీరపర్యన్తత్వాన్న్యాయేన భగవత్పరత్వముక్తం భవతి, యజ్ఞానాం భగవచ్ఛరీరత్వం బృహదారణ్యకే మాధ్యందినపాఠే "యస్యాత్మా శరీర"మిత్యారభ్య "యస్య యజ్ఞాశ్శరీర"మితి శ్రుతం - గుణక్రియాణామపి శరీరత్వమాశ్రయద్వారోపపన్నమిత్యన్యదేతత్ ఏవం పూర్వభాగస్య భగవత్పరత్వముక్తం, అథోత్తరభాగస్య తత్పరత్వం వక్తుం విశినష్టి ॥ వైరాగ్యేతి ॥ వైరాగ్యం శబ్దాదివిషయేష్వనాసక్తిః భక్తిః శ్రవణకీర్తనస్మరణార్చనవన్దనాదిరూపా సాధనభక్తిః, ఆత్మజయోఽన్తఃకరణజయః, ఏతైరనుభావితం నిష్పాదితం - జ్ఞానం ధ్రువానుస్మృతిరూపం జ్ఞానం, యస్య తస్మై, అన్యపదార్థప్రధానబహువ్రీహిబలలభ్యసంబన్ధసామాన్యస్య ప్రసాదయితృత్వప్రసాదనీయత్వరూపవిశేషే పర్యవసానం, తతశ్చ, వైరాగ్యాదినిష్పాద్య ధ్రువానుస్మృత్యాత్మకం జ్ఞానం యత్ప్రసాదహేతుస్తస్మై ఇత్యర్థః, అత్ర వైరాగ్యశబ్దేన వివేకాదిసాధనసప్తకాన్తర్భూతవిమోక ఉచ్యతే - భక్తిశబ్దేన క్రియా, ఆత్మజయశబ్దేనానుద్ధర్షః, ఇయం చ - కేషాంచిదుక్తిరన్యేషామప్యుపలక్షణార్థా - ఏవం చానేన పదేన వివేకాదిసాధనసప్తకసనిష్పాద్యభగవత్ప్రసాదహేతుభూతధ్రువానుస్మృతిబోధకస్యోత్తరభాగస్య భగవత్పరత్వం సిద్ధం - విద్యాగురవ ఇత్య

నేన, న్యాసవిద్యాప్రతిపాదకోత్తరభాగైకదేశతదుపబృంహణనానాపతత్ప్రదర్శనముక్తం - విద్యాగురవే న్యాసవిద్యాప్రదర్శినే ఇత్యర్థః - న్యాసవిద్యాప్రదర్శిత్వం - భగవద్వరాహరామకృష్ణాద్యవతారాణాం వారాహపురాణశ్రీరామాయణశ్రీభగవద్గీతాదిషు ప్రసిద్ధం - అతః ప్రపన్నా ఏవ విశిష్టాకారభేదాన్నమస్యన్తి ॥౪౧॥ ఏవం వాగ్ద్వయాత్మకవేదవేద్యం భగవన్తం తం నమస్కృత్యాదరస్యాభీష్టం విజ్ఞాపయిష్యన్తః ప్రకృతవరాహావతారచరిత్రం తదవతారసౌష్ఠవం చ విజ్ఞాపయన్తి ॥ దంష్ట్రాగ్రేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ హే భగవన్, త్వయా కర్త్రా, దంష్ట్రాగ్రకోట్యా కరణేన, సభూధరా సపర్వతా, భూః మహీ, ధృతా సతీ, విరాజతే, హే భూధర మాగన్తః, తత్ర దృష్టాన్తః, యథా, వనాత్ జలాత్, నిస్సరతః నిర్గచ్ఛతః, మతఙ్గజస్య గజశ్రేష్ఠస్య, దతా దన్తేన, ధృతా, పద్మినీ యుక్తపద్మినీ, విరాజతే, తథేత్యర్థః, అమాత్రోపమేయం - నహి క్వచిదపి పద్మినీ గజదన్తేనోద్ధృతా దృష్టా ॥౪౨॥ త్రయీమయమితి ॥ హే నాథ, దతా దన్తేన, ధృతేన భూమణ్డలేన, తే తవ, ఇదం, త్రయీమయం అవయవత్వేన రూపితవేదవిహితకర్మప్రచురమిదం సౌకరం రూపం - చకాస్తి శోభతే అత్ర దృష్టాన్తః . భూయసా విపులేన, శృఙ్గోఢఘనేన, శృఙ్గైః ఊఢో ధృతో యో ఘనో మేఘః, తేన కులాచలేన్ద్రస్య కులాచలశ్రేష్ఠస్య - విభ్రమో విలాసో యథా, తద్వదిత్యర్థః ॥౪౩॥ స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాపయన్తో నమస్కుర్వన్తి ॥ సంస్థాపయేతి ॥ సతస్థుషాం సస్థావరాణాం, జగతాం జఙ్గమానాం, లోకాయ స్థాపనార్థం, తవ పత్నీం, జగతాం మాతరం, ఏనాం మహీం - సంస్థాపయ ప్రతిష్ఠాపయ - యతస్త్వం, జగతాం, పితా అసి పాలకో జనకశ్చాసి, ఏవం సతి - తత్ర స్థితాస్సన్తో వయం - పిత్రా త్వయా సహ - అస్యై మాత్రే, నమసా విధేమ నమస్కరిష్యామః, నమస్కారేణ పరివరేమేతి వా, స్వతేజో ధారణశక్తిం - యాజ్ఞికాః ను

తజ్జ్ఞాయాయ విద్యాగురవే నమో నమః ॥౪౧॥ దంష్ట్రాగ్రకోట్యా భగవంస్త్వయా ధృతా విరాజతే భూధర భూస్సభూధరా । యథా వనాన్నిస్సరతో దతా ధృతా మతఙ్గజేన్ద్రస్య సపత్రపద్మినీ ॥౪౨॥ త్రయీమయం రూపమిదం చ సౌకరం భూమణ్డలేనాథ దతా ధృతేన తే । చకాస్తి శృఙ్గోఢఘనేన భూయసా కులాచలేన్ద్రస్య యథైవ విభ్రమః ॥౪౩॥ సంస్థాపయైనాం జగతాం సతస్థుషాం లోకాయ పత్నీమసి మాతరం పితా । విధేమ చాస్యై నమసా సహ త్వయా యస్యాం స్వతేజోఽగ్నిమివారణావధాః ॥౪౪॥ కశ్శ్రద్దధీతాన్యతమస్తవ ప్రభో రసాం గతాయా భువ ఉద్విబర్హణమ్ । న విస్మయోఽసౌ త్వయి విశ్వవిస్మయే యో మాయయేదం ససృజేఽతివిస్మయమ్ ॥ విధున్వతా వేదమయం నిజం వపుర్జనస్తపస్సత్యనివాసినో వయమ్ । సటాశిఖోద్ధూతశివామ్బుబిన్దుభిర్విమృజ్యమానా భృశమీశ పావితాః ॥౪౬॥ స వై బత భ్రష్టమతిస్తవైష తే యః కర్మణాం పారమపారకర్మణః । యద్యోగమాయాగుణయోగమోహితం విశ్వం సమస్తం భగవన్ విధేహి శమ్ ॥౪౭॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యు

న్త్రితోఽగ్నిం, అరణావివ మన్థనకాష్ఠ ఇవ, యస్యాం భూమౌ, అధాః నిహితవానసి, ఏవం స్వాభిప్రేతం విజ్ఞాప్యాస్వకృతార్థతామావిష్కరిష్యన్తస్తస్య భగవతోఽనన్తాచిన్త్యవివిధవిచిత్రశక్తేస్స్తవకరణే తదర్థే అచిన్త్యమిత్యాహుః ॥ క ఇతి ॥ హే ప్రభో - అన్యతమః ఇతరః స్త్రీకృతః - కః పురుషః - తవ - రసాం రసాతలం ప్రతి - గతాయాః భువః, ఉద్విబర్హణం ఉద్ధరణం శ్రద్దధీత ఇదమిత్థమితి చిన్తయితుమప్యసహోఽత్యాశ్చర్యత్వేనానకాఙ్క్షినిర్వక్తుం ప్రభవేదిత్యర్థః - త్వయి పునరసౌ విస్మయో న భవతి యతః విశ్వవిస్మయః విస్మయనీయా విశ్వే సర్వే విస్మయాః యస్మిన్, విశ్వస్య విస్మయో యస్మాత్ స విశ్వవిస్మయ ఇతి వా, ఏవంభూతః భవాన్, స్వస్య మాయయా ఆశ్చర్యశక్త్యా, అతివిస్మయం అత్యాశ్చర్యం, ఇదం జగత్, ససృజే, సృష్టవాన్, అచిన్త్యవివిధవిచిత్రసన్నివేశజగత్స్రష్టుస్తవేదం భువ ఉద్విబర్హణం కిముదాశ్చర్యకరమితి భావః ॥౪౪॥౪౫॥ స్వకృతార్థతామావిష్కుర్వన్తి ॥ విధూన్వతేతి ॥ హే ఈశ, వేదమయం నిజం, వపుః శరీరం విధూన్వతా కమ్పయతా, త్వయా కర్త్రా, సటానాం శిఖాభిరగ్రైః, ఉద్ధూతాః ఉచ్ఛలితాః, తే చ తే, శివామ్బుబిన్దవః, తైః కరణైః - విమృజ్యమానాః విశేషేణ శుధ్యమానాః - జనస్తపస్సత్యనివాసినో, వయం, పావితాః పవిత్రీకృతాః - కృతార్థా అభూమేతి భావః ॥౪౬॥ ఏవం కృతార్థతాం విజ్ఞాప్యాథ ప్రకృతం భగవత్కర్మణోఽచిన్త్యత్వం వ్యతిరేకముఖేన వదన్తస్తస్య భగవతోఽనుగ్రహం ప్రార్థయన్తే ॥ స వా ఇతి ॥ అపారకర్మణః జగత్సృష్ట్యాద్యనన్తవ్యాపారస్య, తవ - కర్మణాం, పారం అవధిం - యః, ఏష తేకాఙ్క్షితి జ్ఞాతుమిచ్ఛతీత్యర్థః, స వై భ్రష్టమతిః, అపారాణాం కర్మణాం పారం జిజ్ఞాసుర్బుద్ధిహీన ఇత్యర్థః, హే భగవన్ - యస్య తవ - యా - యోగమాయా సఙ్కల్పరూపవిచిత్రసర్గకారిణీ శక్తిస్తస్యాః, ఏ గుణాః సత్త్వాదయః - తేషాం యోగేన సమ్బన్ధేన మోహితం - సమస్తం విశ్వం . శం సుఖమిష్టం సుఖం యథా భవతి తథేత్యేతి క్రియావిశేషణం వా - విధేహి కురు ॥౪౭॥ ఏవం స్తుతః ప్రార్థితో భగవాన్ స్తుత్యం కిమకరోదిత్యత ఆహ ॥ ఇతీతి ॥ త్రైర్బ్రి

స్తవాదిభిః-వేదతుల్యవాక్యాని భాషద్భి,ర్మునిభిర్మరీచ్యాదిభి, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, ఉపస్తూయమానః సమీపస్థితైస్స్తూయమానః, అవితా రక్షితా-భగవాన్, స్వఖురాక్రాన్తే సలిలే, అవనీం భూమిం, ఉపాధత్త స్థాపయామాసేత్యర్థః. స్వఖురాక్రాన్త ఇత్యనేన విగ్రహస్యాత్యన్తతత్త్వం సూచ్యతే ॥ ౧౮ ॥ వరాహావతారకథాముపసంహరతి ॥ స ఇతి ॥ ప్రజాపతిః ప్రజానాం సంరక్షకః-భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యం, విష్వక్సేనః-స వరాహః హరిః, లీలయా క్రీడయా-రసాయాస్సకాశాత్-ఉన్నీతాం ఉద్ధృతా-ముర్వీం భూమిం-అప్సు- న్యస్య ప్రతిష్ఠాప్య-యయౌ అన్తర్దధ ఇత్యర్థః ॥ ౧౯ ॥ ఏతత్కథాశ్రవణఫలమాహ ॥ య ఇతి ॥ వర్ణనీయాశ్చ్యవ్యశక్తిమతః-హరిమేధసః-యద్విషయా మేధా హరతి సంసారం తస్య, హరేర్భగవతో వరాహస్య-సుభద్రాం సుమఙ్గళాం-ముశతీం కమనీయాం-పవిత్రాం - ఏతాం కథాం - ఏవముక్తప్రకారేణ-యః పురుషః శృణ్వీత శృణుయాత్-శ్రవయేత శ్రావయేత వా-తస్య హృది-జనార్దనః-ఆశు-ప్రసీదతి ప్రసన్నో భవేత్ ॥ ౨౦ ॥ కిం తత్ప్రసాదేనేత్యత్రాహ ॥ తస్మిన్నితి ॥ సకలాశిషాం సర్వపురుషార్థానాం - ప్రభౌ దాతరి-తస్మిన్ భగవతి ప్రసన్నే సతి దుర్లభం అలభ్యం-కిమస్తి కిమపి నాస్తీత్యర్థః-అతో-లవాత్మభిః అల్పరూపాభిః-తుచ్ఛరూపాభిరిత్యర్థః - తాభిరాశీర్భిః-అలం-యద్యపి సులభాస్తథాపి న ప్రార్థనీయా ఇతి భావః-న చైతావతా తద్భజనస్య విఫలత్వం శఙ్కనీయమిత్యాహ - అనన్యదృష్ట్యా ఏకాన్తభక్త్యా-స్వాత్మశరీరకబుద్ధ్యేత్యర్థః-భజతాం సేవమానానాం-గుహాశయః హృదయగుహాం ప్రవిష్టః-పరః పరమపురుషః స్వయం-పరాం నిరతిశయాం-స్వగతిం స్వప్రాప్తిం-విధత్తే సంపాదయతి ॥ ౨౧ ॥ అతో నిరతిశయపురుషార్థసాధనభూతాం కర్ణరసాయనం పవిత్రాం కథాం శృణ్వన్నరేతరం వినా కో నామ తృప్యేదిత్యాహ ॥ కో నామేతి ॥ పురుషార్థానాం ధర్మాదీనాం సారం వేత్తి

పస్తూయమానస్తైర్మునిభిర్విప్రైస్స్తవాదిభిః । సలిలే స్వఖురాక్రాన్త ఉపాధత్తాఽవితావనీమ్ ॥ ౧౮ ॥ స ఇత్థం భగవానుర్వీం విష్వక్సేనః ప్రజాపతిః । రసాయా లీలయోన్నీతామప్సు న్యస్య యయౌ హరిః ॥ ౧౯ ॥ య ఏవమేతాం హరిమేధసో హరేః కథాం సుభద్రాం కథనీయమాయినః । శృణ్వీత భక్త్యా శ్రవయేత వోశతీం జనార్దనోఽస్యాశు హృది ప్రసీదతి ॥ ౨౦ ॥ తస్మిన్ప్రసన్నే సకలాశిషాం ప్రభౌ కిం దుర్లభం తాభిరలం లవాత్మభిః । అనన్యదృష్ట్యా భజతాం గుహాశయః స్వయం విధత్తే స్వగతిం పరః పరామ్ ॥ ౨౧ ॥ కో నామ లోకే పురుషార్థసారవిత్పురాకథానాం భగవత్కథాసుధామ్ । ఆపీయ కర్ణాఞ్జలిభిర్భవాపహామహో విరజ్యేత వినా నరేతరమ్ ॥ ౨౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, పృథివ్యానయనం నామ, త్రయోదశోఽధ్యాయః.

శ్రీశుక ఉవాచ ॥ నిశమ్య కౌషారవిణోపవర్ణితాం హరేః కథాం కారణసూకరాత్మనః । పునస్స పప్రచ్ఛ సముద్ధతాఞ్జలిర్న చాతితృప్తో విదురో ధృతవ్రతః ॥ ౧ ॥ తేనైవ సమునిశ్రేష్ఠ హరిణా యజ్ఞమూర్తినా । ఆదిదైత్యో హిరణ్యాక్షో హత ఇత్యనుశుశ్రుమ ॥ ౨ ॥ తస్య చోద్ధరతః క్షోణీం స్వదంష్ట్రాగ్రేణ లీలయా । దైత్యరాజస్య చ బ్రహ్మన్క

తి తథా, ధర్మస్య హ్యాపవర్గ్యస్య నార్థోఽర్థాయోపకల్పతే, ఇతి ప్రథమస్కన్ధోక్తరీత్యా పురుషార్థసారాభిజ్ఞః కో నామ పురాకథానాం పూర్వవృత్తాన్తానాం మధ్యే-భగవత్కథైవ సుధా-తాం-కర్ణావేవాఞ్జలయః-తైరాపీయ సమన్తాత్పీత్వా-కథంభూతాం-భవాపహాం సంసారనివర్తినీం నరేతరం పశుం వినా, విరజ్యేత-పశుం వినా న కోఽపి విరక్తో భవేదిత్యర్థః ॥ అహో ఇతి ॥ భగవచ్చరిత్రస్యాశ్చర్యద్యోతకమవ్యయమ్ ॥ ౨౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రయోదశోఽధ్యాయః.

ఏవం సంగ్రహేణ శ్రుతవరాహావతారచరితో భగవాన్ విదురః పునస్తచ్చరిత్రాన్తర్భూతహిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తవిస్తరబుభుత్సయాఽపృచ్ఛదిత్యాహ భగవాన్ శుకః ॥ నిశమ్యేతి ॥ కౌషారవిణా మైత్రేయేణ - ఉపవర్ణితాం కారణసూకరాత్మనో హరేః కథాం-నిశమ్య శ్రుత్వా - ధృతవత్, ధృతం వ్రతం నిరన్తరభగవత్కథాశుశ్రూషారూపం వ్రతం యేన-అత ఏవ-న చాతితృప్తః సంక్షేపతస్తత్కథాశ్రవణేన తృప్తిమలభమానః-సముద్ధృతః హస్తద్వయమేకత్రోద్ధృతః అఞ్జలిః, అఞ్జలిః పరమా ముద్రా క్షిప్రం దేవప్రసాదనీ, ఇత్యుక్తవిధో-యేన స విదురః పప్రచ్ఛ పృష్టవాన్ ॥ ౧ ॥ ప్రశ్నప్రకారమేవాహ తేనైవేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ శ్రుతోపజీవనేన ప్రశ్నావతారద్యోతనాయోక్తమనువదన్ పృచ్ఛతీత్యాహ ॥ తేనేతి ॥ హే మునిశ్రేష్ఠ మైత్రేయ-తేనైవ-యేన భూమిరుద్ధృతా తేనైవ-యజ్ఞశరీరకేణ-హరిణా ఆదివరాహేణ-ఆదిదైత్యో దైత్యానాం ప్రథమః-వరాహకల్పస్థాపేక్షయా ప్రాథమ్యమత్ర వివక్షితం-హిరణ్యాక్షః-హతః ఆదివరాహేణ నిహత ఇతి- అనుశుశ్రుమ త్వత్తః శ్రుతవన్తో వయమ్ ॥ ౨ ॥ ప్రష్టవ్యం పృచ్ఛతి ॥ తస్యేతి ॥ స్వదంష్ట్రాగ్రేణ-క్షోణీం భూమిం-లీలయా- ఉద్ధరతః-తస్య ఆదివరాహ

స్య-దైత్యరాజస్య హిరణ్యాక్షస్య చ-మృధః యుద్ధం కస్మాద్ధేతోరభూత్-యుద్ధనిమిత్తం కిమిత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయస్సవిస్తరం తత్కథాం ప్రస్తోష్యంస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి సాధ్వితి ద్వాభ్యామ్- హే వీర-త్వయా సాధు పృష్టం-సాధుత్వం కుతః-యతః మర్త్యానాం మరణశీలానాం-మృత్యుపాశం విశాతయతి మోచయతీతి మృత్యుపాశవిశాతనీం-హరేరవతారకథాం-త్వం పృచ్ఛసి ॥ ౪ ॥ యయా మునినా నారదేన గీతయా భగవత్కథయా-ఉత్తానపాదపుత్రో ఽర్భకో ధ్రువః-మృత్యోర్మూర్ధ్ని అఙ్ఘ్రిం కృత్వ పాదం విన్యస్య-హరేర్భగవతః పదం స్థానం ప్రతి - ఆరోహ ఆరూఢవాన్ తాదృశీ భగవత్కథా ప్రశ్నస్యాస్య విషయ ఇత్యభిప్రాయః ॥ ౫ ॥ ఏవం ప్రశ్నమభినన్ద్య హిరణ్యాక్షోత్పత్తిప్రభృతివృత్తాన్తం వక్ష్యన్ తద్వృత్తాన్తస్య సాంప్రదాయికత్వమాహ ॥ అథేతి- హే విదుర- అత్రాపి త్వయా పృష్టే ఽర్థేపి, అయమితిహాసః మే మయా-శ్రుతః-దేవానామపి దేవేన బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన- అనుపృచ్ఛతాం దేవానాం-పురా పూర్వకాలే-వర్ణితః-స ఏవ పరంపరయా మయా శ్రుతశ్చేత్యర్థః ॥ ౬ ॥ దేవబ్రహ్మసంవాదరూపమితిహాసం ప్రస్తోష్యంస్తదుపోద్ఘాతరూపమన్యమితిహాసం ప్రస్తౌతి ॥ దితిరిత్యాదినా ॥ దాక్షాయణీ దక్షస్యాపత్యం స్త్రీ-దితిః దితినామ్నీ-హే క్షత్తః-మారీచం మరీచేః పుత్రం కాశ్యపం-పతిం భర్తారం, స్వయమపత్యం కామయమానా-హృచ్ఛయః కామః-తేనార్దితా పీడితా-సంధ్యాయాం-చకమే కామితవతీ-అహూ ఇత్యర్థః ॥ ౭ ॥ కథంభూతం చకమ ఇత్యత్రాహ ॥ ఇష్ట్వేతి ॥ యజుషాం యజ్ఞానాం పతిం, పురుషం పరమపురుషం, అగ్నిజిహ్వం అగ్నిశరీరకం, అర్కే సూర్యే, నిమ్లోచతి అస్తం గతే సతి, అగ్న్యగారే అగ్నిహోత్రశాలాయాం, ఆసీనం ఉపవి

స్మాద్ధేతోరభూన్మృధః ॥ ౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సాధు వీర త్వయా పృష్టమవతారకథాం హరేః । యత్త్వం పృచ్ఛసి మర్త్యానాం మృత్యుపాశవిశాతనీమ్ ॥ ౪ ॥ యయోత్తానపదః పుత్రో మునినా గీతయాఽర్భకః । మృత్యోః కృత్వైవ మూర్ధ్న్యఙ్ఘ్రిమారురోహ హరేః పదమ్ ॥ ౫ ॥ అథాత్రాపీతిహాసోఽయం శ్రుతో మే వర్ణితః పురా । బ్రహ్మణా దేవదేవేన దేవానామనుపృచ్ఛతామ్ ॥ ౬ ॥ దితిర్దాక్షాయణీ క్షత్తర్మారీచం కాశ్యపం పతిమ్ । అపత్యకామా చకమే సంధ్యాయాం హృచ్ఛయార్దితా ॥ ౭ ॥ ఇష్ట్వాగ్నిజిహ్వం పయసా పురుషం యజుషాం పతిమ్ । నిమ్లోచత్యర్క ఆసీనమగ్న్యగారే సమాహితమ్ ॥ ౮ ॥ దితిరువాచ ॥ ఏష మాం త్వత్కృతే విద్వన్కామ ఆత్తశరాసనః । దునోతి దీనాం విక్రమ్య రమ్భామివ మతఙ్గజః ॥ ౯ ॥ తద్భవాన్దహ్యమానాయాం సపత్నీనాం సమృద్ధిభిః । ప్రజావతీనాం భద్రం తే మయ్యాయుఙ్క్తామనుగ్రహమ్ ॥ ౧౦ ॥ భర్తర్యాప్తోరుమానానాం లోకానావిశతే యశః । పతిర్భవద్విధో యాసాం ప్రజయా నను జాయతే ॥ ౧౧ ॥ పురా పితా నో భగవాన్దక్షో దుహితృవత్సలః । కం వృణీత వరం వత్సా ఇత్యపృచ్ఛత నః పృథక్ ॥ ౧౨ ॥ స విదిత్వాఽఽత్మజానాం నో భావం సంతానభావనః । త్రయోదశాదదాత్తాసాం యాస్తే శీలమనువ్రతాః ॥ ౧౩ ॥ అథ మే కురు కల్యాణం కామం కఞ్జవిలోచన । ఆర్తోపసర్పణం భూమన్నమోఘం

ష్టం సమాహితచిత్తం చ ॥ ౮ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఏష మామిత్యాది-అథ మే కుర్విత్యన్తేన- హే విద్వన్-కాశ్యప-ఆత్తం ఉపాత్తం శరాసనం ధనుర్యేన సః, ఏషః, కామః, మన్మథః, త్వత్కృతే త్వదర్థం, త్వయా సహ సఙ్గత్యర్థం, దీనాం కృపణాం, మాం, విక్రమ్య, దునోతి పరితాపయతి, పీడయతి వా-తత్ర దృష్టాన్తః, రమ్భాం కదళీం మతఙ్గజో గజ ఇవ ॥ ౯ ॥ తత్ తస్మాత్ ప్రజావతీనాం పుత్రవతీనాం, సపత్నీనాం, సమృద్ధిభిః, దహ్యమానాయాం మయి-భవాన్, అనుగ్రహం ఆయుఙ్క్తాం కుర్యాత్, తే తుభ్యం, భద్రం మఙ్గళమస్తు ॥ ౧౦ ॥ భర్తరి, భర్తుస్సకాశాత్, విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః, ఆప్తోరుమానానాం ప్రాప్తబహుమానానాం స్త్రీణాం, యశః లోకాన్ ప్రత్యావిశతే-లోకేషు విస్తృతం భవతీత్యర్థః-కీదృశస్తత్సన్మాన ఇత్యపేక్షాయాం తద్విశదయతి-భవద్విధః భవాదృశః-పతిః భర్తా, యాసాం మాదృశస్త్రీణాం, ప్రజయా ప్రజారూపేణ, అనుజాయతే, హి శబ్దః ,,తజ్జాయా భవతి యదస్యాం జాయతే పునః,, రితి శ్రుతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి, ఇదమేవ తత్సన్మాననం యత్స్వభార్యాయాం పతిః ప్రజారూపేణ జాయత ఇతి భావః ॥ ౧౧ ॥ కించ పురా పూర్వకాలే, అస్మాకం పితా-దుహితృషు పుత్రీషు వత్సలః వాత్సల్యవాన్-దక్షః సః అస్మాన్ ప్రతి-పృథక్-హే వత్సాః, కం వరం వృణీత, ఇతి, అపృచ్ఛత్ ॥ ౧౨ ॥ సః సంతానం భావయతి వర్ధయతీతి సంతానభావనో, దక్షః, ఆత్మజానాం దుహితౄణాం, నః, భావమభిప్రాయం, విదిత్వా జ్ఞాత్వా, తాసామాత్మజానాం మధ్యే, యాస్తవ శీలం స్వభావం, అనువ్రతాః, స్తాః, అస్మాన్ త్రయోదశ, అదదత్, త్రయోదశానాం అస్మాకం త్వయి భావసామ్యే సత్యపి వైషమ్యాచరణమనుచితమిత్యభిప్రాయః ॥ ౧౩ ॥ అథ హే కాశ్యప-హే కల్యాణ మఙ్గళరూప-మే మమ-కామం అభిలషితం-కురు- హే కఞ్జవిలోచన- హే భూమన్-మహత్తమ-మహీయసి మహత్తరే పురుషే - ఆర్తానాం-ముపసర్ప

ణం-అనుచ్ఛన్దనం-మోఘంనభవతిహ ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ ఏవముక్తః కాశ్యపః కిమాహేత్యత్రాహ ॥ ఇతీతి ॥ ఇతి ఉక్తరీత్యా-బహు భాషిణీం-కృపణాం దీనాం-దితిం ప్రతి-వీరమారీచః జితేన్ద్రియః కాశ్యపః - ప్రవృద్ధానఙ్గకశ్మలాం ప్రవృద్ధానఙ్గేన కశ్మలం మోహో యస్యాస్తాం-వాచా అనునయన్ సాన్త్వయన్ ప్రత్యాహ ప్రత్యువాచ ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఏషఇత్యాదినా ॥ బిభేషి యదియోయత్కృతసేతుపాలా ఇత్యన్తేన ॥ తత్ర సన్ధ్యాకాలక్షేపాయ భార్యాం ప్రశంసతి-ఏషత ఇతి షడ్భిదశభిః- హే భీరు-యదిచ్ఛసి తత్ - ప్రియం ప్రీతివిషయం-తే తుభ్య - మహం-విధాస్యామి కరిష్యామి-తస్యాస్త్వాదృశ్యా భార్యాయాః-కామమభిలషితం కో న కుర్యాత్-సర్వోపి కుర్యాదేవేత్యర్థః ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ కీదృశీ చాసౌ యస్యాః కామం సర్వః కుర్యాదిత్యత్రాహ ॥ సిద్ధిరితి ॥ యతః యస్యాః పత్న్యాస్సకాశాత్-త్రైవర్గికీ అర్థకామరూపా-సిద్ధిః ఫలం-భవేదిత్యర్థః - పరంపరయా తురీయపురుషార్థోపి భార్యాతస్సిధ్యతీత్యాహ ॥ కళత్రవాన్ భార్యావాన్ పురుషః - స్వాశ్రమేణ గృహస్థాశ్రమేణ - సర్వాశ్రమాన్ ఇతరాన్ త్రీనాశ్రమస్థాన్-ఉపాదాయ ఉపకృత్య - సర్వాశ్రమోపకారకో గృహస్థాశ్రమ ఇతి భావః - వ్యసనమిన్ద్రియాణాం విషయప్రావణ్యరూపం దుఃఖమేవార్ణవ-స్తం - అత్యేతి తరతి - తత్ర దృష్టాన్తః - జలయానైర్నౌభిరర్ణవం సముద్రం యథేతి - ఇన్ద్రియజయాదిద్వారా తురీయపురుషార్థసాధనభూతా పత్నీత్యర్థః ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ శ్రేయస్కామస్య స్వర్గాపవర్గాఖ్య శ్రేయస్కామస్య - ఆత్మనస్స్వస్య - అర్ధం అర్ధశరీరం - ఆత్మనశ్శరీరార్ధమితివా - యాం పత్నీం - ఆహుః-శ్రుతయ ఇతి శేషః ,, అర్ధో వా ఏష ఆత్మనో యత్పత్నీ ,, త్యాదయః-శ్రేయస్కామస్యాత్మనోఽర్ధమాహురిత్యనేన, స్వర్గాపవర్గసాధనేషు కర్మసు, ద్వయోస్సహాధికారత్వం సూచ్యతే, యచ్ఛబ్దానాం తాం త్వామితి తృతీయశ్లోకస్థ తచ్ఛ

హానపహాయసి ॥ ౧౪ ॥ ఇతి తాం వీరమారీచః కృపణాం బహుభాషిణీమ్ । ప్రత్యాహానునయన్వాచా ప్రవృద్ధానఙ్గకశ్మలామ్ ॥ ౧౫ ॥ ఏష తేఽహం విధాస్యామి ప్రియం భీరు యదిచ్ఛసి । తస్యాః కామం న కః కుర్యాత్సిద్ధిస్త్రైవర్గికీ యతః ॥ ౧౬ ॥ సర్వాశ్రమానుపాదాయ స్వాశ్రమేణ కళత్రవాన్ । వ్యసనార్ణవమత్యేతి జలయానైర్యథార్ణవమ్ ॥ యామాహురాత్మనో హ్యర్ధం శ్రేయస్కామస్య మానిని । యస్యాం స్వధురమధ్యస్య పుమాంశ్చరతి విజ్వరః ॥ ౧౮ ॥ యామాశ్రిత్యేన్ద్రియారాతీన్దుర్జయానితరాశ్రమైః । వయం జయేమ హేలాభిర్దస్యూన్దుర్గపతిర్యథా ॥ ౧౯ ॥ న వయం ప్రభవస్తాం త్వామనుకర్తుం గృహేశ్వరి । అప్యాయుషా వా కార్త్స్న్యేన యే చాన్యే గుణగృధ్నవః ॥ ౨౦ ॥ అథాపి కామమేతం తే ప్రజాత్యై కరవాణ్యలమ్ । యథా మాం నాతిశోచన్తి ముహూర్తం ప్రతిపాలయ ॥ ౨౧ ॥ ఏషా ఘోరతమా వేలా ఘోరాణాం ఘోరదర్శనా । చరన్తి యస్యాం భూతాని భూతేశానుచరాణి హ ॥ ౨౨ ॥ ఏతస్యాం సాధ్వి సన్ధ్యాయాం భగవాన్ భూతభావనః । పరీతో భూతపర్షద్భిర్వృషేణాటతి భూతరాట్ ॥

ధైనాన్వయః, యస్యాం పత్న్యాం - స్వస్య ధురం దృష్టాదృష్టకర్మభారం-అధ్యస్య నిక్షిప్య-విజ్వరో నిశ్చిన్తః, పుమాన్-చరతి ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ యాం పత్నీ-మాశ్రిత్య-ఇతరాశ్రమైః బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమైః, దుర్జయాన్ జేతుమశక్యాన్-ఇన్ద్రియారాతీ-నారాతయశ్శత్రవ, స్తాన్ హేలాభిర్లీలాభిః-వయం -జయేమ, తత్ర దృష్టాన్తః, దుర్గపతిః, దస్యూన్ దుష్టజీవాన్ చోరాదీన్ యథేతి ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ తాముక్తవిధోపకర్త్రీం-త్వాం , కార్త్స్న్యేన, అనుకర్తుం ప్రత్యుపకర్తుం- హే గృహేశ్వరి-పురుషాయుషా వా-వయం-న ప్రభవః న సమర్థాః ఏవమన్యేపి-యే- గుణగృధ్నవః గుణకాఙ్క్షిణః గుణధర్మిణ ఇతి యావత్ - తేఽపి పూర్ణేనాప్యాయుషా, వా శబ్దాజ్జన్మాన్తరైరపి, న ప్రభవ ఇత్యుక్తమ్ ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ అథాపి, త్వదుపకారానురూపేణోపకర్తుమశక్త్వేపి-తే, ప్రజాత్యై ప్రజననాయ-పుత్రోత్పత్తయ ఇతి యావత్ , యః కామః-తమేతం కామం అలం పర్యాప్తం కరవాణి, యథా-కృతే, మాం ప్రతి, త్వం-నాతిశోచన్తీ భవసి-తథా కరవాణ్యేవ-కింతు-ముహూర్తం ముహూర్తకాలం, ప్రతిపాలయ ప్రతీక్షస్వ ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ కిమర్థం ముహూర్తప్రతీక్షణమిత్యాశఙ్కాయాం, తస్య ముహూర్తస్యారత్యనుపయుక్తతాం కథయతి, ఏషేత్యాదినా ॥ ఏషా వేలా- ఘోరతమా ఉగ్రతమా- ఘోరాణామపి ఘోరదర్శనా ఘోరం దృశ్యత ఇతి తథా- యస్యాం అస్యాం సంధ్యావేలాయాం, భూతేశో రుద్ర- స్తస్యానుచరాణి - భూతాని ప్రమథాఖ్యభూతాని-చరన్తి సంచరన్తి అతోపి నాయమవసర ఇతి భావః ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ చరన్తి చేద్భూతాని తర్హి తత్సంచారవిషయః ప్రదేశో వర్జనీయ ఇత్యత్రాహ ॥ ఏతస్యామితి ॥ హే సాధ్వి, ఏతస్యాం సంధ్యాయాం , భూతభావనో భూతానాం భావయతి సుఖమితి తథా, భగవాన్, భూతరాట్ రుద్రః, భూతపరిషద్భిః ప్రమథగణైః, పరితః పరివేష్టితః, వృషేణ స్వవాహనభూతేన వృషభేణ నన్దికేశ్వరేణ సహ- అటతి చరతి ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ కించ, శ్మశానేషు యశ్చక్రానిలో వాత్యా-తేన యో నూళిః, తేన ధూమ్రాః, విశీర్ణాః విక్షిప్తాః-పిద్యో

తాశ్చ, యా-జటాః, తాసాం కలాపో యస్య సః, భస్మనా, అవగుణ్ఠితః అవలిప్తః-అమలః, రుక్మవద్దేహో యస్య సః, దేవః రుద్రః, త్రిభిః, నయనైరితి శేషః, పశ్యతి సాక్షాత్కరోతి, అతస్తద్దర్శనావిషయప్రదేశో నాస్తీతి భావః ॥ ౨౫ ॥ * పశ్యతు దేవరస్తే రాపితనువాద్రృత్యప్రివస్తైవేత్యత్రాహ నతు రుద్రస్తే, పరః స్వస్రిగిత్యా ఉక్తాయాః పతిరిత్యర్థః - నతు పతిత్వా తృత్వం, తదసంభవాత్, కాశ్యపోహి మరీచిపుత్రః నతు బ్రహ్మపుత్రః-స్వజనత్వా దాదరణీయ ఏవేతి వాచ్యం, యది స్వజనత్వా దాదరణీయ ఇతి వాచ్యం, యది స్వజనత్వాభావాదరణీయ స్తర్హి-తత ఏవ స్వజనానామస్మాకం సర్వం క్షమేతైవ రుద్రః ఇత్యత్రాహ నయస్యేతి॥ యస్య రుద్రస్య-స్వజనః, పరః అస్వజనో వా, లోకే-నాస్తి, నాప్యతివాదరణీయ విషయః, కశ్చిద్విగర్హ్యః నిన్ద్యోపి-న-ఉత-నాస్త్యేవ-ప్రాకృతస్య హి విషమదృష్టేస్స్వ ఇతి పర ఇతి స్వజనాదివిభాగః- అస్య తు సమదృష్టేరుపేక్షితసాంసారికలోకతద్విభూతేర్న స్వజనాదివిభాగోఽస్తీతి భావః॥ ఏతదేవాహ॥ వయమితి॥ సాంసారికలోకాభిప్రాయేణ వయమిత్యుక్తం-తత్త్వదర్శినోఽపి-స్వస్య తన్మణ్డలస్థత్వా-ద్వయం, సంసారిణో లోకాః, యస్య రుద్రస్య, చరణాభ్యా, మపవిద్ధాం నిర్మాల్యవద్దూరతః పరిత్యక్తాం, తేన ముక్తభోగాం- అజాం మాయాం- తన్మయీం విభూతిం, వ్రతై ర్నానావిధై రైశ్వర్యసాధనై ర్వ్రతైః, ఆశాస్మహే ప్రార్థయామహే* ॥౨౬॥ * నను శ్మశానేషు పిశాచవచ్చరతోఽస్య చేరస్మా ద్బ్రహ్మాశఙ్కాస ఇత్యత్రాహ॥ యస్యేతి॥ యస్య రుద్రస్యానవద్యం నిర్దుష్టం-ఆచరితం చరిత్రం మనీషిణః బుద్ధిమన్తః అవిద్యాయాః, పటలమావరణం, బిభిత్సవః భేత్తుమిచ్ఛవః, జ్ఞానార్థిన ఇత్యర్థః, గృణన్తి కీర్తయన్తి,, ఆరోగ్యం భాస్కరాదిచ్ఛే చ్ఛ్రియమిచ్ఛేద్ధుతాశనాత్, శంకరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛేన్మోక్షమిచ్ఛేజ్జనార్దనా,, దిత్యుక్తరీత్యా సకలవిశేషాఙ్గిభిరుపాస్యత్వా, త్తైరప్యత్, జ్ఞానార్థిభి స్తచ్చరిత్రముపాదేయమితి, న పిశాచవచ్చరతీతి స నిన్దనీయ ఇతి భావః, తర్హి కిమర్థం పిశాచవచ్చరతి, తత్రాహ॥ స్వయమితి॥ నిరస్తసామ్యాతిశయోపి నిరస్తం సామ్యమతిశయశ్చ యస్మాత్తథాభూతోఽపి, సతాం గతిః జ్ఞానోపాయస్సన్, పిశాచచర్యాం, చరతి స్వోపాసకై ర

శ్మశానచక్రానిలధూళిధూమ్రవికీర్ణవిద్యోతజటాకలాపః । భస్మావగుణ్ఠామలరుక్మదేహో దేవస్త్రిభిః పశ్యతి దేవరస్తే ॥ ౨౫ ॥ నయస్యలోకే స్వజనః పరోవా నాత్యాదృతో నోతకశ్చిద్విగర్హ్యః ॥ వయంవ్రతైర్యచ్చరణాపవిద్ధామాశాస్మహేఽజాంబతభుక్తభోగామ్ ॥ ౨౬ ॥ యస్యానవద్యంచరితంమనీషిణోగృణన్త్యవిద్యాపటలంబిభిత్సవః। నిరస్తసామ్యాతిశయోఽపియస్స్వయం పిశాచచర్యామచరద్గతిస్సతామ్ ॥ ౨౭ ॥ హసన్తియస్యాచరితం హి దుర్భగాస్స్వాత్మన్రతస్యావిదుషస్సమీహితమ్ । యైర్వస్త్రమాల్యాభరణానులేపనై శ్శ్వభోజనం స్వాత్మతయోపలాలితమ్ ॥ ౨౮ ॥ బ్రహ్మాదయో యత్కృతసేతుపాలా యత్కారణం

పి జిజ్ఞాసుభిరేవం వర్తితవ్యమితి, తచ్ఛిక్షార్థం పిశాచచర్యాం చరతీతి భావః॥ తథా చ స్మృతిః ॥ యథాక్రతురస్మిన్ లోకే పురుషో భవతీతి,, నిరస్తసామ్యాతిశయత్వం చ జ్ఞానప్రదత్వే వేదితవ్యం ప్రకరణాత్ ,, యద్వా,, ఏతత్సర్వం రుద్రశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యోక్తమితి వేదితవ్యమ్ * ॥౨౭॥ * ఏవమన్వయముఖేన తచ్చరిత్రస్యానిన్ద్యత్వమభిధాయ వ్యతిరేకముఖేనాప్యాహ॥ హసన్తీతి స్వాత్మన్రతస్య స్వాత్మానుభవైకనిరతస్య-సమీహితం చేష్టితం-అవిదుషః, అజ్ఞత్వాద్వ్యత్యయేన ద్వితీయా, అవిద్వాంసః యస్య రుద్రస్య, ఆచరితం-హసన్తి నిన్దన్తి-తే-దుర్భగాః, కే తే అవిద్వాంసః మే-తస్యాచరితం హసన్తీత్యత్రాహ, యైః కర్తృభిః-వస్త్రాదిభిః కరణైః శ్వభోజనం శునాం భోజ్యం-స్వశరీరం, స్వాత్మతయా స్వాత్మాభిన్నత్వేన- ఉపలాలితం-అయమాత్మేతి బుద్ధ్యా దేహం వస్త్రాదిభిరుపస్కృతం, తే అవిదుష ఇత్యర్థః ॥౨౮॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం తచ్చరిత్రమనిన్ద్యమిత్యభిధాయ తస్య పిశాచచర్యా విడమ్బనమాత్రమేవేత్యాహ॥ బ్రహ్మాదయ ఇతి॥ బ్రహ్మాదయో యత్కృతసేతుపాలా ఇత్యాద్యుక్తిః, మదభిప్రశంసార్థోక్తిః- బ్రహ్మాదయ ఇత్యతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః, చిత్రగుమానయేతివత్ - బ్రహ్మణోఽర్వాచీనా ఇత్యర్థః, అన్యథా-పూర్వాపరవిరోధాత్- బ్రహ్మణః స్రష్టృత్వం తద్దత్తనామధేయస్థానత్వం చ ప్రాగుక్తం-తేన బ్రహ్మణో నమస్కార్యత్వం చ వక్ష్యతే అతో యథోక్త ఏవార్థః ,, యద్వా,, బ్రహ్మాదయః పులస్త్యపులహమరీచ్యాదయః ,, సర్వే బ్రహ్మాణ ఇత్యేతే పురాణే నిశ్చయం గతాః ,, ఇతి తేషాం బ్రహ్మశబ్దవాచ్యత్వావగమాత్ ,, యద్వా,, రుద్రశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యేదముక్తమిత్యవగన్తవ్యం - బ్రహ్మాదయో, యేన రుద్రేణ - కృతాస్సేతవః మర్యాదాః-తాసాం పాలయన్తీతి తథా-ఇదం విశ్వం-యత్కారణం -యో రుద్రః కారణం యస్య తదితి బహువ్రీహిః, విశ్వం యత్కారణకమిత్యర్థః-రుద్రస్య విశ్వసంహర్తృత్వాత్తదభిప్రాయేణ విశ్వం యత్కారణమిత్యుక్తం - మాయా చ యస్యాజ్ఞాకరీ - మాయా అహంకృతిః తత్కార్యత్వాత్-యస్యాజ్ఞాకరీ, అధిష్ఠాతృత్వాత్-తస్య -విభూమ్నో రుద్రస్య-పిశాచచర్యా పిశాచచర్యారూపచరితం-విడమ్బనమ

సుకరణమాత్రమేవ-అహోఇత్యాశ్చర్యే-స్వతఏవంవిధస్యమహీయసఃపిశాచచర్యానుకరణమాశ్చర్యమిత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ *
ఏవముక్తాదితి స్తతఃకిమకరోదిత్యత్రాహ ॥ భర్త్రేతి ॥ కాశ్యపేన-ఏవముక్తప్రకారేణ-సంవేదితే జ్ఞాపితే సతి-మన్మథేనఉన్మథితానిఉద్దీపితానీన్ద్రియాణియస్యాస్సా - అతఏవవృషలీవవేశ్యేవ- గతత్రపానిర్లజ్జాసతీ, విప్రర్షేఃకాశ్యపస్య-వాసః, వస్త్రం-జగ్రాహ- వాసోగృహీత్వావిచకర్షేతిభావః ॥ ౨౯ ॥ సఃకాశ్యపః-స్వభార్యాయాదితేః-ర్వికర్మణిసంధాయాం ప్రతిషిద్ధరతికర్మణినిర్బన్ధంవాసోగ్రహణరూపంనిర్బన్ధం - విదిత్వాదృష్ట్వా- దిష్టాయదైవరూపాయేశ్వరాయ నత్వా, తయాభార్యయాసహ-రహసిఏకాన్తే, ఉపవివేశ-హ-జత - ఉపవివేశేత్యనేనమైథున్యంలక్ష్యతే ॥ ౩౦ ॥ అథఉపవేశానన్తరం, సలిలముపస్పృశ్యసలిలేస్నాత్వేత్యర్థః, ప్రాణానాయమ్య - వాగ్యతఃధృతమౌనః, విరజంనిర్వికారం - జ్యోతిఃజ్ఞానస్వరూపం - సనాతనంనిత్యం - బ్రహ్మ, ధ్యాయన్-అత్రవిరజశబ్దేనసత్యపదస్యార్థః, జ్యోతిశ్శబ్దేనజ్ఞానపదస్యార్థః, సనాతనశబ్దేనానన్తపదస్యార్థస్స్ఫురితః, విరజశబ్దేనరజఃకార్యవికారరాహిత్యస్య - జ్యోతిశ్శబ్దేనప్రకాశరూపత్వస్య, సనాతనశబ్దేనకాలపరిచ్ఛేదరాహిత్యస్య - చోక్తత్వాత్. జజాప, ఏవంవిధబ్రహ్మప్రతిపాదకంప్రణవంజజాపేత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ అథాధ్యాయశేషందితికాశ్యపయోరుత్తరప్రత్యుత్తరరూపేణప్రవృత్తస్తత్రతావద్దితిరువాచేత్యాహ ॥ దితిస్త్వితి ॥ తేనకర్మావద్యేనకర్మణోదోషేణ, వ్రీడితాలజ్జితా, దితిః, హేభారతవిదుర-ఉపసంగమ్యసమీపేఆగత్య, అధోముఖీసతి- విప్రర్షింకశ్యపంప్రత్య, భ్యభాషతఉక్తవతి ॥ ౩౨ ॥ భాషణమేవాహ ॥ మేతి ॥ హే

విశ్వమిదంహిమాయా।ఆజ్ఞాకరీయస్యపిశాచచర్యా ఃఅహోవిభూమ్నశ్చరితంవిడమ్బనమ్ ॥౨౮ ॥ సైవం సంవేదితేభర్త్రామన్మథోన్మథితేన్ద్రియా।జగ్రాహవాసోబ్రహ్మర్షేర్వృషలీవగతత్రపా॥౨౯ ॥ సవిదిత్వా స్వభార్యాయాస్తంనిర్బన్ధంవికర్మణి।నత్వాదిష్టాయరహసితయాథోపవివేశహ॥౩౦॥అథోపస్పృశ్యసలిలంప్రాణానాయమ్యవాగ్యతః। ధ్యాయన్జజాపవిరజంబ్రహ్మజ్యోతిస్సనాతనమ్॥౩౧॥దితిస్తువ్రీడితాతేనకర్మావద్యేనభారత।ఉపసంగమ్యవిప్రర్షిమధోముఖ్యభ్యభాషత॥౩౨॥మామేగర్భమిమంబ్రహ్మన్భూతానామృషభోవధీత్।రుద్రఃపతిర్హిభూతానాంయస్యాకరవమంహసమ్॥ ౩౩ ॥ నమోరుద్రాయమహతేదేవాయోగ్రాయమీఢుషే।శివాయన్యస్తదణ్డాయధృతదణ్డాయమన్యవే॥౩౪ ॥ సనఃప్రసీదతాద్భామోభగవానుర్వనుగ్రహః।వ్యాధస్యాప్యనుకమ్ప్యానాంస్త్రీణాందేవస్సతీపతిః ॥ ౩౫ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥స్వసర్గస్యాశిషంలోక్యామాశాసానాంప్రవేపతీమ్। నివృత్తసంధ్యానియమోభార్యామాహప్రజాపతిః॥౩౬॥కాశ్యప ఉవాచ॥ అప్రాయత్యాదాత్మనస్తేదోషాన్మౌహూర్తికాదుత । మన్నిదేశాతిచారేణదేవానాంచాపిహేళ

బ్రహ్మన్కాశ్యప - భూతానాం- ఋషభఃపతిః, రుద్రః, మేమమ- ఇమంగర్భం -మావధీత్, మాహన్యాత్హియతః, భూతానాం - రుద్రః- పతిః, యతః - యస్యరుద్రస్య, అంహసమపరాధం, అహమకరవంకృతవతీ, అతోమావధీదిత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ ఏవంస్వాభిప్రేతమావేద్యనమస్కుర్వన్రుద్రంప్రసాదయతి ॥ నమఇతిద్వాభ్యామ్ ॥ రుద్రాయనమః, కథంభూతాయ, మహతేదేవాయమహాదేవాయేత్యర్థః, విశ్వసంహర్తృత్వాదిన్ద్రాద్యపేక్షయామహత్త్వంవివక్షితం - ఉగ్రాయఉగ్రరూపిణే - మీఢుషేసకామేషుఫలసేచనకర్త్రే ,, యద్వా,, రేతస్సేకక్షమాయ- నిష్కామేషుశివాయ - న్యస్తోన్యస్తదణ్డాయ - క్రుద్ధేషుధృతదణ్డాయ-సంహారేమన్యవే ॥ ౩౪ ॥ భామోభగిన్యాభర్తా, ఉరురనుగ్రహోయస్య, సత్యాఉమాయాఃపతిః, భగవాన్సదేవోరుద్రః, వ్యాధస్యాప్యనుకమ్ప్యానాందయనీయానాం-స్త్రీణాం, నఃఅస్మాకం - ప్రసీదతాత్ప్రసన్నోభూయాత్ ॥ ౩౫ ॥ ఏవమాభాషమాణాంకశ్యపఆహేత్యాహమైత్రేయః॥ స్వసర్గస్య -లోక్యాంలోకనీయాం, సాధ్వీం, ఆశిషంశుభం, ఆశాసానాంప్రార్థయన్తీం, ప్రవేపతీంపరితపన్తీం, భార్యాం - నివృత్తఃసంధ్యాయాం - యోనియమఃస -యస్యసః, ప్రజాపతిఃకాశ్యపః, ఆహఉవాచ ॥ ౩౬ ॥ ఉక్తిమేవాహచతుర్భిఃశ్లోకైః, ఆత్మనఃచిత్తస్య - అప్రాయత్యాత్అశుద్ధభావాత్ - మౌహూర్తికాత్సంధ్యాముహూర్తసంబన్ధినోదోషాత్-ఉతఅపి, మమ, యోనిర్దేశఃఆజ్ఞా, తస్య-యోఽతిచారోఽతిక్రమస్తేన, దేవానాంరుద్రాదీనాం, హేళనాదపవారణాదపి అభద్రౌలోకామజ్జకకరౌ-అతఏవ-జారరాధమౌపుత్రాధమౌ- హేఅభద్రే, తవ, భవిష్యతః-జఠరయోరభద్రత్వమేవవిశదయత్యర్థేన, చణ్డౌక్రుద్ధౌ-సపాలాన్లోకపాలైస్సహితాన్-త్రీన్లోకాన్-ముహుఃపునః

పునః-ఆక్రన్దయిష్యతః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ❁ ప్రాణినాం హన్యమానానాం సతాం-కదం భూతానాం, దీనానాం కృపణానాం-అకృతం ఆగః అపరాధో యైస్తేషాం-స్త్రీణాం చ నిగృహ్యమాణానాం సతీనాం, మహాత్మసు కోపితేషు సత్సు ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ తదా క్రుద్ధః కోపితః-విశ్వేశ్వరః-లోకం భావయతి సుఖయతీతి లోకభావనోఽసౌ-భగవాన్ - అవతీర్య వరాహనృసింహరూపాభ్యామావిర్భూయ-హనిష్యతి తత్ర దృష్టాన్తః - అద్రీన్ పర్వతాన్-శతపర్వధృత్ వజ్రాయుధధరః ఇన్ద్రః యథేతి ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ ఏవముక్తే పునర్దితిరాహ ద్వాభ్యామ్-సునాభం చక్రం, తేన ఉదారః సున్దరో బాహుర్యస్య, తేన భగవతా-సాక్షాత్, స్మహ్యాం మమ-పుత్రయోర్వధం ఆశాసే అనుమన్యే- కిం తు హే ప్రభో - క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణా-ద్వధం తు-నానుమన్యే, కోపితేషు మహత్సు చేత్యుక్తత్వా - తత్కోపితాద్బ్రాహ్మణాద్వధమాశఙ్కమానా - ఏవం-ప్రార్థయతే క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాన్మాభూదితి ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ నన్వస్తు బ్రాహ్మణాదన్యతో వా కుతశ్చిత్తద్వధస్తత్ర కో విశేష ఇత్యత్రాహ ॥ నేతి ॥ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధస్య బ్రాహ్మణశాపహతస్య- భూతానాం భయసంపాదకస్య చ-నారకా అపి నరకవాసినోఽపి-నానుగృహ్ణన్తి - అనుగ్రహం న కుర్వన్తి-నరకవాసినో హి సర్వస్మై లోకాయ స్వదుఃఖం మాభూదితి వ్యన్తే తేఽప్యేతయోః కృపాం న కుర్వన్తి- అతోఽతిపాపినౌ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధౌ భూతభయదావిత్యర్థః-కించ-యాం యోనిం-అసౌ బ్రహ్మదణ్డదగ్ధో-లోకభయదశ్చ- గతః ప్రాప్తో భవతి-తత్రస్థా అపి నానుగృహ్ణన్తీత్యర్థః ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ ఏవముక్తః పునరాహ కశ్యపస్స్త్రిభిః ॥ కృతాపరాధేత్యాదిభిః ॥ కృతో యోఽపరాధస్తస్మాత్-యోఽనుతాపః- తేన-సద్యః - ప్రత్యవమర్శనాత్ యుక్తాయుక్తవిచారాత్-భగవతి పరమపురుషే-

నాత్ ॥ ౩౭ ॥ భవిష్యతస్తవాభద్రావభద్రే జాఘన్యగర్హితౌ । లోకాన్ సపాలాంస్త్రీంశ్చణ్డి ముహురాక్రన్దయిష్యతః ॥ ౩౮ ॥ ప్రాణినాం హన్యమానానాం దీనానామకృతాగసామ్ । స్త్రీణాం నిగృహ్యమాణానాం కోపితేషు మహాత్మసు ॥ ౩౯ ॥ తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో భగవాన్ లోకభావనః । హనిష్యత్యవతీర్యాసౌ యథాఽద్రీన్ శతపర్వధృత్ ॥ ౪౦ ॥ దితిరువాచ ॥ వధం భగవతా సాక్షాత్సునాభోదారబాహునా । ఆశాసే పుత్రయోర్మహ్యం మా క్రుద్ధాద్బ్రాహ్మణాత్ప్రభో ॥ ౪౧ ॥ న బ్రహ్మదణ్డదగ్ధస్య న భూతభయదస్య చ । నారకాశ్చానుగృహ్ణన్తి యాం యాం యోనిమసౌ గతః ॥ ౪౨ ॥ కాశ్యప ఉవాచ ॥ కృతాపరాధతాపేన సద్యః ప్రత్యవమర్శనాత్ । భగవత్యురుమానాచ్చ భవే మయ్యపి చాదరాత్ ॥ ౪౩ ॥ పుత్రస్యైవ తు పుత్రాణాం భవితైకః సతాం మతః । గాస్యన్తి యద్యశః శుద్ధం భగవద్యశసా సమమ్ ॥ ౪౪ ॥ యోగైర్హేమేవ దుర్వర్ణం భావయిష్యన్తి సాధవః । నిర్వైరాదిభిరాత్మానం యచ్ఛీలమనువర్తితుమ్ ॥ ౪౫ ॥ యత్ప్రసాదాదిదం విశ్వం ప్రసీదతి యదాత్మకమ్ । స స్వదృగ్భగవాన్ యస్య తోష్యతేఽనన్యయా దృశా ॥ ౪౬ ॥ స వై మహాభాగవతో మహాత్మా మహానుభావో మహతాం మహిష్ఠః । ప్రవృద్ధభక్త్యాఽనువిభావితాశయే ప్రవేశ్య వైకుణ్ఠమతద్విహాస్యతి ॥ ౪౭ ॥ అలంపటః శీలధరో గుణాకరో హృష్టః పర

ఉరుమానాత్ బహుమానాచ్చ - భవే రుద్రే-మయ్యపి - ఆదరాచ్చ హేతోః ❁ పుత్రాణాం - ఆర్షత్వాద్బహువచనం-పుత్రయోర్మధ్యే-ఏకస్య పుత్రస్య హిరణ్యకశిపోః- ఏకః సతాం మతః సంమతః-ప్రహ్లాదః- పుత్రో భవితా భవిష్యతి తమేవ వర్ణయతి-గాస్యన్తీతి సార్ధైః పఞ్చభిః-యస్య త్వత్పౌత్రస్య - యశః భగవద్యశసా సమం-సహ-సదృశం వా-గాస్యన్తి స్తోష్యన్తి యచ్ఛబ్దస్య స వా ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః ❁ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ ❁ కించ యస్య త్వత్పౌత్రస్య - శీలమనువర్తితుం-నిర్వైరాదిభిర్గుణైః - ఆత్మానం అన్తఃకరణం-సాధవో-భావయిష్యన్తి-తత్ర దృష్టాన్తః - యోగైః క్షారాదిసంయోగైః-దుర్వర్ణం - హేమ-సువర్ణమివేతి ❁ ॥ ౪౫ ॥ ❁ కించ-యస్య భగవతః-ప్రసాదాత్ అనుగ్రహాత్ - ఇదం విశ్వం- ప్రసీదతి-భగవదనుగ్రహవిశేష ఏవ కృత్స్నం విశ్వమపి ప్రసాదమేవ కుర్యాదిత్యర్థః-యదాత్మకం-యో భగవానేవాత్మా యస్య తత్-విశ్వం- యత్ - భగవదాత్మకం-సః స్వదృక్ స్వేనైవ పశ్యతీతి స్వదృక్-కరణనిరపేక్షం సర్వం సాక్షాత్కుర్వాణ ఇత్యర్థః- భగవాన్-యస్య త్వత్పౌత్రస్య-అనన్యయా అవ్యభిచారిణ్యా - దృశా భక్త్యా - తోష్యతే సంతోషం ప్రాప్స్యతి ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ స వై త్వత్పౌత్రః- మహాభాగవతః నిరతిశయభగవద్భక్తిః - మహానుభావః-మహాప్రభావః-మహాత్మా నిర్మలాన్తఃకరణః-మహతాం మాహాత్మ్యవతామపి మధ్యే - మహిష్ఠః నిరతిశయమాహాత్మ్యవాన్ - ప్రవృద్ధయా భక్త్యా - అనుభావితే సంశోధితే - ఆశయే చిత్తే- వైకుణ్ఠం భగవన్తం-నివేశ్య అవస్థాప్య-అతత్ -భగవద్వ్యతిరిక్తమైశ్వర్యాదికం-విహాస్యతి త్యక్ష్యతి ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ కించ-అలమ్పటః అలోలుపః, శీలధరః సుస్వభావః, గుణానామాకరః పరర్ధ్యా పరేషాం బుద్ధిస్సమృద్ధిః, తయా-హృష్టః- దుఃఖితేషు పరేషు దుఃఖితేషు-సత్సు- స్వయమపి-వ్యథితః దుఃఖితః-న భూతో న జాతశ్శత్రుర్యస్య సోఽభూతశత్రుః - జగతశ్శోకం హరతీతి తథా-తత్ర

దృష్టాన్తః - నైదాఘికం-నిదాఘో గ్రీష్మకాలః తత్రభవం తాపం - ఉడురాజశ్చన్ద్రో యథా హరతీతి ॥ ౪౮ ॥ కిం-చ ॥ తవ పౌత్రః - శ్రీలలనాలలామం - శ్రీః లక్ష్మీరేవ లలనా తస్యాః లలామం భూషణం “భర్తా నామ పరం నార్యా భూషణం భూషణాదపి” ఇత్యుక్తరీత్యా- భూషణభూతం - ప్రియం పతిం, అన్తః స్వహృదయకమలమధ్యే, బహిశ్చ, ద్రష్టా ద్రక్ష్యతి, కథం భూతః- శ్రీలలనాలలామం-స్ఫురన్తీ యే కుణ్డలే-తాభ్యాం - మణ్డితం భూషితం - ఆననం ముఖం-యస్య తం-కుణ్డలయోః శ్రోత్రాలంకారత్వేపి- గణ్డస్థలాదిషు తత్ప్రతిఫలనవశాన్ముఖస్యాపి శోభాతిరిచ్యతే-స్వపూరుషాః స్వభక్తాః - తేషామిచ్ఛానురూపం-గృహీతం-రూపం అప్రాకృతదివ్యశరీరం-యేన తం-అబ్జనేత్రం కమలనేత్రం, అమలం నిరస్తహేయగుణమ్ ॥ ౪౯ ॥ దితికాశ్యపయోః ప్రశ్నోత్తరే నిగమయతి ॥ దితిః భాగవతం పౌత్రం-జనిష్యమాణం - శ్రుత్వా- భృశం, మమోద తజ్జహర్ష -కృష్ణాద్భగవతః-పుత్రయోర్వధం చ భావినం - విదిత్వా జ్ఞాత్వా - మహామనాః-హరిణా సహ యుద్ధేన పుత్రయోర్మరణాత్కీర్తిస్సద్గతిశ్చ భవేదితి మహోత్సవచిత్తా ఆసీత్ ॥ ౫౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః

ఏవం దేవబ్రహ్మసంవాదరూపేతిహాసోపోద్ఘాతరూపమితిహాసాన్తరం ప్రస్తుత్య, ఇదానీం బ్రహ్మనారదసంవాదం ప్రస్తోతుం తావద్దేవానాం బ్రహ్మణస్సన్నిధావుపసత్తిహేతుం వదన్, వృత్తమితిహాసం వర్తిష్యమాణేనేతిహాసేన సంగమయతి మైత్రేయః ॥ పరతేజోహనం పరేషాం తేజో హన్తీతి తథా-ప్రాజాపత్యం కశ్యపసంబన్ధి - తేజో వీర్యం- దితిః అసురార్దనాత్ ఇన్ద్రాచ్ఛఙ్కమానా-ఇన్ద్రః కదా కిం కుర్యాదితి శఙ్కమానా సతీ, శతం వర్షాణి, దధార, గర్భం ధృతవతీత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తేన

ర్ధ్వాన్యవ్యధితో దుఃఖితేషు । అథాత్తశత్రుర్జగతశ్శోకహర్తా నైదాఘికం తాపమివోడురాజః ॥ ౪౮ ॥ అన్తర్బహిశ్చామలమబ్జనేత్రం స్వపూరుషేచ్ఛానుగృహీతరూపమ్ । పౌత్రస్తవ శ్రీలలనాలలామం ద్రష్టా స్ఫురత్కుణ్డలమణ్డితాస్యమ్ ॥ ౪౯ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ శ్రుత్వా భాగవతం పౌత్రమమోదత దితిర్భృశమ్ । పుత్రయోశ్చ వధం కృష్ణాద్విదిత్వాసీన్మహామనాః ॥ ౫౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రాజాపత్యం తు తత్తేజః పరతేజోహనం దితిః । దధార శతవర్షాణి శఙ్కమానా సురార్దనాత్ ॥ ౧ ॥ లోకే తేన హతాలోకే లోకపాలా హతౌజసః । న్యవేదయన్విశ్వసృజే ధ్వాన్తవ్యతికరం దిశామ్ ॥ ౨ ॥ దేవా ఊచుః ॥ త్వమేవైతద్విభో వేత్థ సంవిగ్నా యద్వయం భృశమ్ । న హ్యవ్యక్తం భగవతః కాలేనాస్పృష్టవర్త్మనః ॥ ౩ ॥ దేవదేవ జగద్ధాతర్లోకనాథశిఖామణే । పరేషామపరేషాం త్వం భూతానామసి భావవిత్ ॥ ౪ ॥ నమో వి

గర్భతేజసా-హతాలోకే నిరస్తసూర్యాదిప్రకాశే-లోకే, హతౌజసః హతప్రభావాః, లోకపాలాః, దిశాం ధ్వాన్తేన అన్ధతమసేన వ్యతికరం వ్యత్యాసం-ఇయం పూర్వా దిగియం పశ్చిమేతి జ్ఞానాభావం-విశ్వసృజే చతుర్ముఖాయ, న్యవేదయన్ -బ్రహ్మసమీపమాగత్య తస్మై విజ్ఞాపయామాసురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ నివేదనమేవాహ ॥ త్వమేవేతి ॥ హే విభో బ్రహ్మన్-త్వమేవ-ఏతద్-వేత్థ జానాసి-కిం తదిత్యత్రాహుః, యత్ యస్మాత్, వయం, భృశం, సంవిగ్నాః భీతాః, తత్త్వమేవ వేత్థేత్యర్థః, అహమపి త్వాదృశ ఏవ-అతః కథం జానామీత్యాశఙ్కాయాం పరమాత్మన ఆవేశావతారత్వాత్త్వం సర్వం జానాసీత్యభిప్రేత్యాహుః ॥ న హీతి ॥ కాలేన అస్పృష్టం వర్త్మ జ్ఞానం యస్య-కాలవశాదసంకుచితజ్ఞానినో భగవతః “సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య” ఇత్యుక్తస్య- తే త్వయా- అవ్యక్తమవిదితం-భగవచ్ఛరీరభూతస్య-తవ నహ్యస్తీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏతదేవ విశదయన్తి ॥ హే దేవదేవ-దేవానామిన్ద్రాదీనామపి దేవ-హే జగద్ధాతః జగన్నిర్మాతః- లోకనాథశిఖామణే లోకానాం నాథానాం శిఖామణే - పరేషామపరేషాం అస్మదపేక్షయా పూర్వేషాం అర్వాచీనానాం చ-భావవిత్ -అభిప్రాయజ్ఞః, అసి ॥ ౪ ॥ ఏవం పరమాత్మావేశావతారత్వేన బ్రహ్మశరీరకపరమాత్మదృష్ట్యా తస్య సర్వజ్ఞతామభిధాయ-పునస్తద్దృష్ట్యా తద్ధర్మైర్విశిష్టత్వేన నమస్కుర్వన్తి ॥ నమ ఇతి ॥ తే తుభ్యం-నమః-కథం భూతాయ తే, వ్యక్తయోనయే వ్యక్తం కార్యావస్థం జగత్-తస్య యోనయే కారణాయ నాహం వ్యక్తయోనిః కింతు పరమాత్మేత్యత్రాహ ॥ గృహీతగుణభేదాయ, గుణానాం భేదః రజోగుణో యస్య స గుణభేదః బ్రహ్మా-గృహీతః శరీరత్వేన, గుణభేదః రజోగుణప్రధానః బ్రహ్మా యేన తస్మై, రజోగుణప్రధానబ్రహ్మశరీరకపరమాత్మా, యో, జగత్స్రష్టా, స త్వమేవేత్యర్థః ॥ నేదం త్వద్రూపేణావస్థానం పరమాత్మనః, కర్తా యత్త్వమిత్యాహ ॥ మాయయా సంకల్పరూపజ్ఞానేనైవ-ఇదం బ్రహ్మాఖ్యం శరీరం ఉపేయుషే గతాయ-ఏతదుపపాదకత్వేన విశినష్టి ॥ విజ్ఞానవీర్యాయేతి ॥ విజ్ఞానమేవ వీ

ర్యం బలం యస్య తస్మై ॥౫॥ ఏవంవిధస్య తవ ప్రజానాం త్వన్నిదేశవర్తినామస్మాకమసురైః పరిభవోఽనుచిత ఇతి సూచయన్తో నమస్కుర్వన్తి త్రిభిః॥ యం త్వామితి॥ ఆత్మభావనం ఆత్మనో జీవాన్ దేవమనుష్యాదిరూపేణ భావయతీత్యాత్మభావనస్తం - ఆత్మని స్వాత్మని స్వేన ప్రోతం సందర్శితం భువనం యేన తం - అత ఏవ సదసదాత్మకం కార్యకారణరూపం వస్తుతః స్వాభ్యాం, పరం విలక్షణం - త్వాం యే - అనన్యేన అవ్యభిచారిణా - భావేన భక్త్యా భావయన్తి ఉపాసతే ॥౬॥ తేషాం - కిం? - జితశ్వాసేన్ద్రియాత్మనాం - జితాః శ్వాసాః ప్రాణాః, ఇన్ద్రియాణి జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణి, ఆత్మా అన్తఃకరణం చ, యైస్తేషాం, అత ఏవ, సుపక్వయోగినాం - సుపక్వః పరిపక్వః, యోగః భక్తియోగో యేషాం తేషాం - అత ఏవ లబ్ధః యుష్మత్ప్రసాదః భవదనుగ్రహః యైస్తేషాం, కుతశ్చిదపకస్మాదపి, పరాభవో నాస్తి ॥౭॥ యస్య తవ వాచా వేదాత్మికయా, సర్వాః ప్రజాః - తన్త్యా దామన్యా, గావ ఇవ, యన్త్రితాః సంబద్ధాః - ఆయత్తాః త్వదధీనాస్సత్యః - బలిం త్వత్పూజాం - హరన్తి కుర్వన్తి, తస్మై ముఖ్యాయ శ్రేష్ఠాయ - తే - నమః - అనేన స్వసంబన్ధినాం స్వనిదేశవర్తినామసురైః పరిభవోఽనుచిత ఇతి సూచితం భవతి ॥౮॥ ఏవం నమస్కృత్యాథ స్వాభీప్సితం ప్రార్థయన్తే॥ స త్వమితి॥ హే భూమన్ - స ఉక్తవిధః త్వం - తమసా అహోరాత్రవిభాగాభావేన, లుప్తాని కర్మాణి, యేషామస్మాకం, శం సుఖం, విధత్స్వ కురు, ఆపన్నాన్ ఆపద్గతాన్, నః, అదభ్రా అనల్పా, దయా - యస్యాస్తయా, దృష్ట్యా, ఈక్షితుం ద్రష్టుమర్హసి ॥౯॥ కిమిదానీం భవతాం వ్యసనముపస్థితమిత్యత్రాహుః॥ ఏష ఇతి॥ హే దేవ - దితేర్గర్భే అర్పితం నిహితం కాశ్యపం కశ్యపసంబన్ధి, ఓజః వీర్యం, సర్వాః దిశః - తిమిరయత్ అన్ధీకుర్వత్, ఏధసి దారునిచయే, అగ్నిరివ, ఏధతే వర్ధతే ॥౧౦॥ ఏవం దేవైరుక్తో బ్రహ్మా తాన్ప్రత్యాహేత్యాహ మునిః॥ స ఇతి॥ శ

జ్ఞానవీర్యాయ మాయయేదముపేయుషే । గృహీతగుణభేదాయ నమస్తేఽవ్యక్తయోనయే ॥౫॥ యం త్వామనన్యభావేన భావయన్త్యాత్మభావనమ్ । ఆత్మని ప్రోతభువనం పరం సదసదాత్మకమ్ ॥౬॥ తేషాం సుపక్వయోగానాం జితశ్వాసేన్ద్రియాత్మనామ్ । లబ్ధయుష్మత్ప్రసాదానాం న కుతశ్చిత్పరాభవః ॥౭॥ యస్య వాచా ప్రజాస్సర్వా గావస్తన్త్యేవ యన్త్రితాః । హరన్తి బలిమాయత్తాస్తస్మై ముఖ్యాయ తే నమః ॥౮॥ స త్వం విధత్స్వ శం భూమంస్తమసా లుప్తకర్మణామ్ । అదభ్రదయయా దృష్ట్యా ఆపన్నానర్హసీక్షితుమ్ ॥౯॥ ఏష దేవ దితేర్గర్భ ఓజః కాశ్యపమర్పితమ్ । దిశస్తిమిరయన్సర్వా వర్ధతేఽగ్నిరివైధసి ॥౧౦॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ స ప్రహస్య మహాబాహో భగవాఞ్ఛబ్దగోచరః । ప్రత్యాచష్టాత్మభూర్దేవాన్ప్రీణన్మధురయా గిరా ॥౧౧॥ బ్రహ్మోవాచ॥ మానసా మే సుతా యుష్మత్పూర్వజాః సనకాదయః । చేరుర్విహాయసా లోకాన్ లోకేషు విగతస్పృహాః ॥౧౨॥ త ఏకదా భగవతో వైకుణ్ఠస్యామలాత్మనః । యయుర్వైకుణ్ఠనిలయం సర్వలోకనమస్కృతమ్ ॥౧౩॥ వసన్తి యత్ర పు

బ్దగోచరః వేదవేద్యః - స భగవాన్ స్వభూః బ్రహ్మా - ప్రహస్య విహస్య - హే మహాబాహో విదుర - మధురయా గిరా, ప్రీణన్ తర్పయన్, దేవాన్ ప్రత్యాచష్ట ఉక్తవాన్ ॥౧౧॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఇత ఆరభ్యానేనాధ్యాయశేషేణాగ్రిమేణాధ్యాయేన॥ మానసా ఇతి॥ హే మానసాః మనస్సముత్పన్నాః, యుష్మత్పూర్వే యుష్మదపేక్షయా పూర్వం జాతాః - మే సుతాః సనకాదయః లోకేషు - విగతా స్పృహా విషయాభిలాషో యేషాం తథోక్తా అపి, లోకాన్ - విహాయసా, నభోమార్గేణ - చేరుః సంచరితవన్తః ॥౧౨॥ తే సనకాదయః - ఏకదా ఏకస్మిన్కాలే - అమలాత్మనః శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గలవిగ్రహస్య, వైకుణ్ఠస్య అప్రతిహతైశ్వర్యస్య భగవతః - వైకుణ్ఠస్య సంబన్ధి నిలయం స్థానం ప్రతి - కథంభూతం - సర్వలోకనమస్కృతం సర్వైర్వరర్వాచీనైర్లోకాలోకవాసిభిర్నమస్కృతం - యయుర్గతవన్తః - తత్ర వైకుణ్ఠనిలయమితి విష్ణులోకే ఉపరిస్థానముచ్యతే - న తు నిత్యవిభూతిః॥ అష్టమస్కన్ధే "వైకుణ్ఠః కల్పితో యేన లోకాలోకనమస్కృతః" ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - బ్రహ్మణాపి సమాధిగమ్యస్య పరమాకాశస్య ప్రకృతియుక్తైర్గన్తుమశక్యత్వాత్ "స్వశ్చూడామణిమాత్మధిష్ణ్యం" ఇతి స్వర్గలోకచూడామణిత్వేన వక్ష్యమాణత్వాచ్చ "కైవల్యమివ మూర్తిమత్" ఇతి వక్ష్యమాణత్వేన ముక్తప్రాప్యభూమిత్వాభావావగమాచ్చ - వైకుణ్ఠశబ్దవాచ్యత్వం వికుణ్ఠస్య భగవతస్స్థానత్వాదుపపన్నమితి జ్ఞేయం ॥౧౩॥ తదేవ వైకుణ్ఠస్థానం వర్ణయతి॥ వసన్తీత్యాదినా ద్వాదశభిః॥ యత్ర వైకుణ్ఠే - అనిమిత్తనిమిత్తేన - నిమిత్తం ఫలం అనిమిత్తం అప్రవర్తకం, నిమిత్తం ఫలం యస్మిన్ తేన - కామాదినిమిత్తరహితేనేత్యర్థః - ధర్మేణ - హరిం - ఆరాధయన్ ఆరాధయన్తో - యే పురుషా వసన్తి, తే సర్వే వైకుణ్ఠస్య భగవత ఇవ మూర్తిరాకారో యేషాం, తే తథోక్తాః - ఆరాధయన్వసన్తీత్యనేన విష్ణులోకవాసినామపి భగవదుపాసకత్వముక్తం "ధర్మధురీణాభ్యాసీష్ఠన్తి యత్ర తే లోకసాక్షిణః" ఇత్యాదినా ఐకార్థ్యాత్ - పూర్వమారాధ్య, ఇహాగత్య వసన్తీత్యర్థేపి న విరోధః, నన్వకామేన

ధర్మేణ భగవన్తమారాధయతాం నిత్యవిభూతి రేవ ప్రాప్యా, న త్వసావణ్డాన్తర్వర్తివైకుణ్ఠలోకః-సత్యం, త ఏవ కుతశ్చిత్ప్రతిబన్ధాత్ప్రథమం నిత్యవిభూతిమనవాప్య-ఇమం వైకుణ్ఠమాగత్య-తత్ర భగవదనుభవేన నిరస్తప్రతిబన్ధాకల్పాన్తే తతో నిత్యవిభూతిం గమిష్యన్తీత్యవిరోధః-అత్ర యత్రేత్యాదీనాం లోకపరాణాం యచ్ఛబ్దానాం,, తద్విశ్వగురుర్వధికృత,, మిత్యుత్తరత్రాన్వయః ❋ ||౧౪|| ❋ యత్ర చ శ్రీవైకుణ్ఠే-శబ్దగోచరః శాస్త్రైకప్రమాణకః, భగవాన్ షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణః-ఆద్యః పరమకారణభూతః, వృషః శ్రేష్ఠః-పుమాన్ పరమపురుషః-విరజం రజోగుణేనాననువిద్ధం - సత్త్వం శుద్ధసత్త్వమయం, దేహం విష్టభ్యధృత్వా-స్వానాం నః-స్వకీయానస్మాన్, మృడయన్ సుఖయన్నాస్తే ❋ ||౧౫|| ❋ యత్ర శ్రీవైకుణ్ఠే, నిశ్శ్రేయసం నామ నిశ్శ్రేయసాఖ్యం-వనమస్తి-కథంభూతం నిశ్శ్రేయసం-సర్వర్తుశ్రీభిః సర్వేషు ఋతుషు యాః శ్రీః పుష్పాదిసమ్పత్తాసామేషాం-తైః కామదుఘైః, అభీష్టానివర్షద్భిః-ద్రుమైః-విభ్రాజత్ విశేషేణ భ్రాజమానం-పునర్మూర్తిమత్త్యైకైవల్యమివస్థితం ❋ ||౧౬|| ❋ పునస్తమేవ వనం వర్ణయతి త్రిభిః || వైమానికాః విమానారూఢాః, సలలనాస్సస్త్రీకాః, యత్ర నిశ్శ్రేయసే వనే, లోకభర్తుర్భగవతో-లోకానాం-యాని శమలాని పాపాని-తాని-క్షపయన్తి నిరస్యన్తీతి తథా- చరితాని చరిత్రాణి-గాయన్తి కథంభూతాస్సన్తో గాయన్తి-అన్తర్జలే-అనువికసదనుస్యన్దమానం-మధుమకరన్దో-యాసాం-మాధవీనాం వాసన్తికమాధవీపుష్పాణాం-గన్ధేన సుగన్ధేన పిణ్డితాఅన్తరితా ధీర్యేషాం-తథాభూతా అపి-అనిలం తద్గన్ధప్రాపకం వాయుం, క్షిపన్తస్తిరస్కుర్వన్తశ్చరితాని గాయన్తీత్యర్థః ❋ ||౧౭|| ❋ అనేన భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానసాన్నిధ్యే పతదనాదరేణ తల్లోకస్థానాం భగవద్గుణానుభవ ఏవ నిరతిశయాభిలాషస్సూచితః, కిముత ద్వనస్థానాం పురుషాణాం గుణానుభవాసక్తిరితి, యత స్తిరశ్చాం స్థావరాణామపి తద్వనస్థానాం భగవత్పరతాస్తీత్యాహ|| పారావతా ఇతి ద్వాభ్యామ్|| ప్రథమం తిరశ్చాం భగవత్పరతామాహ|| పా

రుషాస్సర్వే వైకుణ్ఠమూర్తయః। యేఽనిమిత్తనిమిత్తేన ధర్మేణారాధయన్ హరిమ్||౧౪||యత్ర చాద్యః పుమానాస్తే భగవాఞ్ఛబ్దగోచరః।సత్త్వం విష్టభ్య విరజం స్వానాం నో మృడయన్వృషః||౧౫||యత్ర నిశ్శ్రేయసం నామ వనం కామదుఘైర్ద్రుమైః। సర్వర్తుశ్రీభిర్విభ్రాజత్కైవల్యమివ మూర్తిమత్||౧౬||వైమానికాస్సలలనాశ్చరితాని యత్ర గాయన్తి లోకశమలక్షపణాని భర్తుః। అన్తర్జలేఽనువికసన్మధుమాధవీనాం గన్ధేన ఖణ్డితధియోఽప్యనిలం క్షిపన్తః||౧౭|| పారావతాన్యభృతసారసచక్రవాకదాత్యూహహంసశుకతిత్తిరిబర్హిణాం యః। కోలాహలో విరమతేఽచిరమాత్రముచ్చైర్భృఙ్గాధిపే హరికథామివ గాయమానే ❋ ||౧౮|| మన్దారకున్దకురవోత్పలచమ్పకార్ణపున్నాగనాగవకుళామ్బుజపారిజాతాః। ❋ గన్ధేఽర్చితే తులసికాభరణేన తస్యా యస్మింస్తపస్సుమనసో బహుమానయన్తి||౧౯|| యత్సంకులం హరిపదానతిమాత్రదిష్టైర్వైదూర్యమారక

రావతాదయః శకునివిశేషాః - అన్యభృతాః కోకిలాః-దాత్యూహాశ్చాతకాః బర్హిణో మయూరాః పారావతాదీనాం-యః-కోలాహలః కలకలధ్వనిః-భృఙ్గాధిపే భృఙ్గశ్రేష్ఠే-హరికథామివ-ఉచ్చైర్గాయమానే గానం కుర్వతి సతి- అచిరమాత్రం క్షణమాత్రం-విరమతే సమాప్తో భవతి-వనస్థాః పారావతాదయః కోలాహలం కుర్వన్తో భృఙ్గధ్వనిమాత్రశ్రుత్యైవ యం భృఙ్గరాజో హరికథాం గాయతీత్యభిప్రాయేణ స్వకోలాహలం త్యక్త్వా క్షణమాత్రం భృఙ్గధ్వనిమేవాపశృణ్వన్తీత్యర్థః||౧౮||వనస్థానాం స్థావరాణామపి భగవత్పరతామాహ||మన్దారేతి ||మన్దారపారిజాతౌ సురతరువిశేషౌ-కున్దోఽతిముక్తలతా-కురవకః తిలకవృక్షవిశేషః-ఉత్పలం రాత్రివికాసి- అమ్బుజం దివావికాసి, నాగో నాగకేసరః-అర్ణః పుష్పవృక్షవిశేషః-మన్దారాదయస్సుమనసస్సుగన్ధయోఽపి-తులసికా శ్రీతులసీ-ఆభరణం యస్య- తేన-తులస్యాఽలంకృతేన భగవతా-గన్ధే తులసీసుగన్ధే - అర్చితే సమ్మానితే సతి-యస్మిన్వనే-తస్యాః తులస్యాః-తపః బహుమానయన్తి- తద్వనస్థాః పారిజాతాదయో మాదృశేషు సుగన్ధిపుష్పేషు సత్స్వపి-తులస్యాఽలంకృతో భగవాన్ తులసీమేవ బహుమనుతే-, అహో తులస్యాః పురాకృతం తప ఇతి తులసీమేవ మాత్సర్యముత్సార్య బహుమానయన్తీత్యర్థః,, అత్ర గన్ధైర్వినా తులసికాభరణేనేత్యపపాఠః,, యత్ర స్వగన్ధసదృశగన్ధరహితతులస్యాః-ఆభరణేన భగవదాభరణం దృష్ట్వా- తస్యాః తులస్యాః- స్తపో-మహత్పురాకృతమితి బహుమానయన్తీత్యర్థః ❋ ||౧౯|| ❋ ఏవం నిశ్శ్రేయసవనమనువర్ణ్య పునస్తమేవ లోకం వర్ణయతి||యత్సంకులమితి||యద్వైకుణ్ఠం- భక్తానాం విమానైః-స్సంకులం వ్యాప్తం-కథంభూతైర్విమానైః హరేర్భగవతః-పదయోః పాదయోః-యా - ఆనతిః ప్రహ్వీభావః-అనేన, తత్పూర్వికా భక్తిర్లక్ష్యతే-ఆనతిమాత్రేణ దిష్టైః-న కర్మయోగాదిభిః ప్రాప్తైరిత్యర్థః - వైదూర్యాదీనాం వికారైః- యేషాం తద్విమానా

౧౯|| శ్లో|| పా ❋ గన్ధైర్వినా తులసికా.

యూథానాం-కృష్ణాత్మనాం బృహన్తి కటితటాని యాసాం-స్మితైః శోభిముఖాని యాసాం-తా అపి స్త్రియః-ఉత్స్మయాద్యైః పరిహాసాదిభిః,రజః కామం, నాదధుః నజనయామాసుః - కృష్ణాత్మనామితి హేతుగర్భం విశేషణం కృష్ణే భగవత్యేవ ఆత్మా చిత్తం యేషాం తేషాం, భగవత్యేవ నిహితచిత్తత్వాన్నకామమాదధురిత్యర్థః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీరితి ॥ లక్ష్మీ రూపిణీ వా స్త్రీమతీ,విగ్రహధారిణీ- హరిసద్మని యస్మిన్ వైకుణ్ఠలోకస్థే భగవద్వేశ్మని-లీలామ్బుజేన లీలార్థ-మృణాళకమలేన,సమ్మార్జతి సమ్మార్జనం కుర్వతీ సంలక్ష్యత ఇవ-కథం భూతా శ్రీః-చరణారవిన్దం క్వణయతి నూపురైశ్శబ్దయన్తీ - ముక్తదోషా ముక్తోదోషః రాగాదిదోషో యయా సా,యద్వా ముక్తకోశే లీలామ్బుజస్య విశేషణం-ముక్తః ప్రసారితః-దోషః భుజో-యస్య తేనేతి , కథం భూతే వేశ్మని స్ఫటికమయాని కుడ్యాని యస్మిన్-ఉపేతహేమ్ని శోభార్థమన్యత్ర తత్ర ఉపేతం సంయుక్తం హేమ సువర్ణం యస్మిన్ పునశ్శ్రియం విశినష్టి-యదనుగ్రహే, యస్యాః శ్రియః అనుగ్రహే నిమిత్తే, శ్రీస్స్వానుగ్రహం కుర్యాదితి బుద్ధ్యా , అన్యేషాం బ్రహ్మాదీనాం యత్నం-ఆరాధనరూపో యత్నః, స్యాదిత్యర్థః-యద్యపి భగవద్వేశ్మని సమ్మార్జనీయరజో నాస్త్యేవ-తథాపి-స్వర్ణపట్టికాలాఞ్ఛితస్ఫటికమయభిత్తిభాగేషు హేమమార్గనివకీలాపద్మపరాగపుఞ్జైర్విచిత్రకరశార్ధం సమ్మార్జయన్తీ నిరతిశయనిర్మలాసు స్ఫటికమయభిత్తిషు ప్రతిఫలితా సతీ తత్రైవ సంలక్ష్యత ఇవాభూదితి భావః ॥ ౨౧ ॥ వాపీష్వితి ॥ అఙ్గ హే దేవాః-యద్యత్ర లోకే,శ్రీః-భగవతా ఉచ్ఛేషితం చుమ్బితమితి అమత - అమన్యత కిం కుర్వతీ-కిం కృత్వా - విద్రుమమయాని తటాని యాసాం తాసు-అమలాః నిర్మలాః,అమృతతుల్యాః, ఆపో,యాసు తాసు-వాపీషు-నిజవనే స్వకీయక్రీడావనే-ప్రేష్యాభిః స్వపరిచారికాభిః స్త్రీభిః-రన్వితా-తులసీభిః-రీశం భగవన్తమభ్యర్చతీ పూజయన్తీ, తదా ఉదకే ప్రతిబిమ్బితం, స్వలకం శోభనా అలకాః చూర్ణకున్తలాః యస్య , ఉన్నతా నాసికా యస్య,తత్-స్వవక్త్రం,వీక్ష్య దృష్ట్వా, నిరతిశయవిమలాసు,వా

తహేమమయైర్విమానైః । యేషాం బృహత్కటితటాస్స్మితశోభిముఖ్యః కృష్ణాత్మనాం న రజ ఆదధురుత్స్మయాద్యైః ॥ ౨౦ ॥ శ్రీరూపిణీ క్వణయతి చరణారవిన్దం లీలామ్బుజేన హరిసద్మని ముక్తదోషా । సంలక్ష్యతే స్ఫటికకుడ్య ఉపేతహేమ్ని సమ్మార్జతీవ యదనుగ్రహణేऽన్యయత్నః ॥ ౨౧ ॥ వాపీషు విద్రుమతటాస్వమలామృతాప్సు ప్రేష్యాన్వితా నిజవనే తులసీభిరీశమ్ । అభ్యర్చతీ స్వలకమున్నసమీక్ష్య వక్త్రముచ్ఛేషితం భగవతేత్యమతాఙ్గ యచ్ఛ్రీః ॥ ౨౨ ॥ యన్న వ్రజన్త్యఘభిదో రచనానువాదాచ్ఛృణ్వన్తి యేऽన్యవిషయాః కుకథా మతిఘ్నీః । యాస్తు శ్రుతా హతభగైర్నృభిరాత్తసారాస్తాంస్తాన్ క్షిపన్త్యశరణేషు తమస్సు హన్త ॥ ౨౩ ॥ యేऽభ్యర్థితామపి చ నో నృగతిం ప్రపన్నా జ్ఞానం చ తత్త్వవిషయం సహధర్మ యత్ర । నారాధనం భగవతో వితరన్త్యముష్య సమ్మోహితా వితతయా బత మాయయా తే ॥ ౨౪ ॥ యచ్చ వ్రజన్త్యనిమిషామృషభానువృ

పీనామప్సు,తులసీభిరీశమర్చయన్తీ-లక్ష్మీ -రుదకసమీపే స్వముఖం నిధాయ,తత్ర ప్రతిబిమ్బితం స్వముఖం భగవన్ముఖచుమ్బనసంధాయ,అహో భగవాన్మన్ముఖం చుమ్బతీతి మేన ఇత్యర్థః - అనేన లక్ష్మ్యా సౌభాగ్యం సూచ్యతే ॥ ౨౨ ॥ పునః కథం భూతం తద్వైకుణ్ఠస్థానమిత్యత్రాహ ॥ యదితి ॥ యత్,యద్వైకుణ్ఠస్థానం తే-న వ్రజన్తి-న ప్రాప్నువన్తి , క ఇత్యత్రాహ ॥ అఘభిదః,అఘం పాపం భిన్తి నిరస్యతీత్యఘభిత్,హరిః , తస్మాత్,అన్యవిషయాః అర్థకామాదివిషయాః , అతఏవ,రచనానువాదాన్మతిఘ్నీః,రచ్యన్తే సంపాద్యన్తే అనయేతి రచనా-ఉపాయః -తస్యానువాదాత్ అనుకీర్తనాత్,స్వసంపాదనోపాయబోధకదణ్డనీతికామతన్త్రాద్యనుకీర్తనాత్,మతిఘ్నీః బుద్ధిభ్రంశకరీః,కుకథాః, యే శృణ్వన్తీత్యర్థః-పునః కుకథా ఏవ విశినష్టి-యాస్తు కుకథాః-హతభగైః నిర్భాగ్యైః నృభిర్నరైః,శ్రుతాః , అతఏవ , ఆత్తసారాః ఆత్తః స్వీకృతః సారః శ్రోతౄణాం పుణ్యం యాభిః, రేవంభూతాస్సత్యః, తాంస్తాన్ శ్రోతౄన్,అశరణేషు నిరాలమ్బనేషు-తమస్సు నరకేషు, క్షిపన్తి పాతయన్తి ॥ ౨౩ ॥ ప్రసఙ్గాత్తాన్ నైవార్థకామపరాన్ శ్రోతౄన్ శోచయతి ॥ య ఇతి ॥ యే హతభాగ్యాః, అభ్యర్థితాం ప్రార్థనీయాం, నృగతిం మనుష్యజన్మ , ప్రపన్నా అపి-యత్ర మనుష్యజన్మని, సహధర్మనివృత్తిధర్మసహితం,జ్ఞానం తత్త్వజ్ఞానం-నో ప్రపన్నాం న ప్రాప్తాః, అతఏవ భగవత ఆరాధనం, సంసిద్ధిసాధనం భజనం, న వితరన్తి న కుర్వన్తి కిం త్వముష్య భగవతః, వితతయా దురత్యయయా మాయయా, హతభాగ్యాస్సంమోహితా భవన్తి,బతేతి ఖేదే , యద్వా, , తత్త్వజ్ఞానం, సధర్మ యత్ర యస్మిన్మనుష్యజని, యన్మనుష్యజన్మసాధ్యం , తాదృశీం గతిం ప్రపన్నా భగవత ఆరాధనం న కుర్వన్తి కిం త్వస్య మాయయా సంమోహితా ఏవేత్యన్వయః, అస్మిన్పక్షే అభ్యర్థితామపి చ నో ఇత్యత్ర,నః,అస్మాభిః, రప్యభ్యర్థనీయాం ప్రార్థనీయాం నృగతిమిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ ఏవం భగవత్కథాదిషు విముఖానాం తల్లోకాప్రాప్యత్వమభిధాయ-తాంశ్చానుశోచ్య-తత్కథా

శ్రీవైకుణ్ఠప్రవణచిత్తైస్తల్లోకస్య ప్రాప్యత్వమాహ ॥ యచ్చేతి ॥ యద్వై వైకుణ్ఠనిలయం-అనిమిషాం దేవానాం-ఋషభః శ్రేష్ఠో భగవాన్-తస్య అనువృత్త్యా భక్త్యా-వ్రజన్తి-కథంభూతా వ్రజన్తి, దూరేయమాద్యుచితసత్స్పృహణీయశీలాః-దూరే చిరకాలేన-యమాద్యుచితశ్లాఘ్యశీలాః, ,,దూరేయమాహ్యుపరినస్స్పృహణీయశీలా,, ఇత్యపి పాఠః-తత్ర - ఉపరి ఉపరిస్థితం, యద్వైకుణ్ఠనిలయం వ్రజన్తి-కథంభూతాః-నః అస్మాభిరపి-స్పృహణీయం శ్లాఘనీయం, శీలం, యేషాం తే-దూరే చిరకాలేన-యమః యమోపలక్షితశ్శమదమాదిగుణో యేషాం తే, కించ-భర్తుః హరేః-సుయశసః మిథః పరస్పరం, కథనేన, యోఽనురాగస్తేన యద్వైక్లబ్యమధార్ష్ట్యం-తేన - యా, బాష్పకలా తయా పులకీకృతం ఉదఞ్చితరోమ అఙ్గం శరీరం యేషాం తే, వ్రజన్తీత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం వైకుణ్ఠనిలయమనువర్ణ్య అథానన్తరకథాం స్తౌతి ॥ తదితి ॥ మునయస్సనకాదయః, తత్ ఉక్తవిధం-వికుణ్ఠం వైకుణ్ఠనిలయం-యోగమాయాబలేన అణిమాద్యైశ్వర్యబలేన- ఉపేత్య ప్రాప్య-అథో కార్త్స్న్యేన-పరాం ఉత్కృష్టాం-ముదం సన్తోషం-ఆపుః ప్రాపుః-కథంభూతం వైకుణ్ఠం-అపూర్వం అదృష్టపూర్వం-విబుధాగ్ర్యైః దేవశ్రేష్ఠాః-తేషాం-విమానైః శోచిః ప్రకాశో యస్మిన్-విచిత్రం అద్భుతం, దివ్యం అమానుషం, భువనైః, ఏకం ప్రాధాన్యేన-వన్ద్యం బహుమన్తవ్యం-తత్ర హేతుః-విశ్వగురుణా భగవతా - అధికృతం అధిష్ఠితం ॥ ౨౬ ॥ తస్మిన్ వైకుణ్ఠే షట్కక్ష్యాః ప్రాకారద్వారాణి, అతీత్య అతిక్రమ్య- అసజ్జమానాః భగవద్దిదృక్షాశ్రద్ధయా తత్తద్వస్తుదర్శనే ఆసక్తిమకుర్వాణాః, మునయస్సనకాదయః, అథ అనన్తరం -సప్తమాయాం కక్ష్యాయాం , దేవౌ-అచక్షత దృష్టవన్తః-కథంభూతౌ దేవౌ

త్యా ॥ దూరేయమాద్యుచితసత్స్పృహణీయశీలాః । భర్తుర్మిథస్సుయశసః కథనానురాగవైక్లబ్యబాష్పకలయా పులకీకృతాఙ్గాః ॥ ౨౫ ॥ తద్విశ్వగుర్వధికృతం భువనైకవన్ద్యం దివ్యం విచిత్రవిబుధాగ్ర్యవిమానశోచిః । ఆపుః పరాం ముదమపూర్వముపేత్య యోగమాయాబలేన మునయస్తదథో వికుణ్ఠమ్ ॥ ౨౬ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తస్మిన్నతీత్య మునయష్షడసజ్జమానాః కక్ష్యాస్సమానవయసావథ సప్తమాయామ్ । దేవావచక్షత గృహీతగదౌ పరార్ధ్యకేయూరకుణ్డలకిరీటవిటఙ్కవేషౌ ॥ ౨౭ ॥ మత్తద్విరేఫవనమాలికయా నివీతౌ విన్యస్తయాఽసితచతుష్టయబాహుమధ్యే । వక్త్రం భ్రువా కుటిలయా స్ఫుటనిర్గమాభ్యాం రక్తేక్షణేన చ మనాగ్రభసం దధానౌ ॥ ౨౮ ॥ ద్వార్యేతయోర్నివివిశుర్మిషతోరపృష్ట్వా పూర్వా యథా పురటవజ్రకవాటికా యాః । సర్వత్ర తేఽవిషమయా మునయస్స్వదృష్ట్యా † యత్సఞ్చరన్త్యవిహతా విహతాభిశఙ్కాః ॥ ౨౯ ॥ తాన్వీక్ష్య వాతరశనాంశ్చతురః కుమారాన్వృద్ధాన్ దశార్ధవయసో విదితాత్మతత్త్వాన్ । వేత్రేణ చాస్ఖలయతామతదర్హణాంస్తౌ తేజో విహస్య భగవత్ప్రతికూలశీలౌ ॥ ౩౦ ॥ తాభ్యాం మిషత్స్వనిమిషేషు నిషిధ్యమానాః స్వర్హత్తమా అపి హరేః ప్ర

-సమానం వయో యయోస్తౌ , గృహీతే గదే యాభ్యాం తౌ-పరార్ధ్యైః శ్రేష్ఠైః కేయూరాదిభిః విటఙ్కః రుచిరః వేషః యయోః ॥ ౨౭ ॥ పురస్తాదేవ వర్ణయతి ॥ మత్తేతి ॥ అసితం నీలం-యద్బాహుచతుష్టయం-తస్య మధ్యే, విన్యస్తయా-మత్తాః ద్విరేఫాః భ్రమరాః యస్యాం తయా, వనమాలయా, నివీతౌ, వనమాలాం కణ్ఠాలమ్బినీం కృతవన్తావిత్యర్థః-కించ-కుటిలయా భ్రువా, స్ఫుటౌ వికసితౌ - యౌ-నిర్గమౌ శ్వాసమార్గౌ నాసాపుటే-తాభ్యాం, రక్తేక్షణేన చ రక్తనేత్రేణ చ, మనాగీషత్, రభసం ఉగ్రం యథా భవతి తథా, వక్త్రం, దధానౌ ॥ ౨౮ ॥ ద్వారీతి ॥ ఏతయోర్దేవయోః-మిషతోః పశ్యతోస్సతోః-తౌ-అనాదృత్య అపృష్ట్వైవ - యాః పూర్వాః ద్వారః-కనకవజ్రమయకవాటికాః యథా నివివిశుః - తథాఽస్యాం సప్తమాయాం ద్వారి నివివిశురిత్యర్థః ॥ అపృష్ట్వైవ నివేశే కారణమాహ ॥ యద్యస్మాత్- తే మునయః, అవిషమా సమయా ,,విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని,, ఇత్యుక్తవిధయా-స్వదృష్ట్యా, విగతాభిశఙ్కాః -అత ఏవ సర్వత్ర - అవిహతాః అనివారితాశ్చరన్తి,, యే సఞ్చరన్తీతి పాఠే,, యే మునయస్సర్వత్రావిహతాశ్చరన్తి, తే నివివిశురిత్యేకాన్వయః ॥ ౨౯ ॥ తానితి ॥ భగవత్ప్రతికూలశీలౌ, తౌ దేవౌ, వాతరశనాన్ నగ్నాన్, వృద్ధానపి, దశార్ధవయసః పఞ్చవర్షబాలకవదవస్థితాన్ విదితం ఆత్మతత్త్వం పరమాత్మయాథాత్మ్యం, యైస్తాన్, మునీన్-వీక్ష్య, తేజః తేషాం ప్రభావం విహస్య అహో అతిప్రభవతాం ధార్ష్ట్యమిత్యేవం పరిహస్యేత్యర్థః అతదర్హాన్నివారణానర్హాన్, వేత్రేణ, వకారాద్వాచా చ, అస్ఖలయతాం నివారితవన్తౌ, భగవత్ప్రతికూలశీలావితి హేతుగర్భం, భగవత్ప్రతికూలశీలత్వాన్నివారితవన్తావితి భావః ॥ ౩౦ ॥ తాభ్యామి

౨౫ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ దూరేయమాహ్యుపరినస్స్పృహణీయ. ౨౯ ॥ శ్లో ॥ పా † యే సఞ్చరన్త్యవిహతా.

రి॥ హరేర్భగవతః, ప్రతిహారపాభ్యాం ద్వారపాలాభ్యాం, తాభ్యాం జయవిజయాభ్యాం, అనిమిషేషు అన్యేషు దేవేషు - మిషత్సు స
త్సు, అర్హత్తమాః స్వయం పూజ్యా అపి, నిషిధ్యమానాః నివారణేన పరిమానితాః - అతఏవ, సుహృత్తమో భగవాన్, తస్య, దిదృ
క్షితం దర్శనేచ్ఛా, తస్య భఙ్గేన-యః, ఈషత్కామానుజః అల్పకోపః, తేన-సహసా ఆతశ్చ, ఉపప్లుతాని వ్యాకులాని, అక్షీణి
యేషాం-తథాభూతాస్సన్తః, ఊచుః॥ ౩౧॥ * ఉక్తిమేవాహ॥ కో వామిత్యాదిభిస్త్రిభిః॥ ఉచ్చైశ్చర్యమాణ్యా, భగవత్పరిచర్య
యా-ఇహాస్మిన్ వైకుణ్ఠలోకే, ఏత్యాగత్య, ఇమం లోకం ప్రాప్యేత్యర్థః, నివసతాం-తద్ధర్మిణాం, భగవత్సమానధర్మిణాం-
కో వా-విషమస్స్వభావః - ఇహ నివసతాం విషమస్వభావో న సమ్భవతీత్యర్థః॥ యువాం ద్వారపాలకమాత్రయోరయం ధర్మ ఏ
వ-నూతనప్రాకృతప్రతిబన్ధో వా నాగో వా, వన్యవాప్యయమిత్యపదిష్టపాతాప త్రైరిత్యాశఙ్క్యాయామాహ ॥అస్మిన్నితి॥ ప్ర
శాన్తాః పురుషాయస్మిన్, గతో విగ్రహః కలహో యస్మాత్తస్మిన్, తస్మిన్లోకే, పాక్పారుష్యవివాదాదిదోషరహితేఽస్మి
న్లోకే, ఆత్మవత్ ఆత్మానమివ, అన్యోపకల్పకుహకాః ప్రవిశతి త్వేవం పరిశఙ్కనీయ ,కుహకయోః కుటిలచిత్తయోః వాంయు
వయోః కో వాస్తి, యువయోరివ పరిశఙ్కనీయస్త్వన్యః కశ్చిత్కుహకో వా లోకేఽస్తి? నాస్తి ఏతద్వయం న శఙ్కనీయాని వారణీయాశ్చ, అన్యథా
ప్రభోర్దణ్డపాతాత్పత్తిశ్చ - యతస్సుఖలు, ప్రాకృతవాక్పారుష్యవివాదాదిదోషరహితోఽయం లోకః - అత ఇయమాశ
ఙ్కానుపపన్నేత్యర్థః ॥౩౨॥ * నన్వస్త్వయం లోక ఏవం విధః -నాస్మ్యత్రత్యేః కశ్చిత్కుహక ,తథాపి భవతామన్తః
ప్రవేశో భగవతోఽనిష్ట ఇతి మత్వా వారయావ ఇత్యత్రాహ ॥నహీతి॥ సమస్తం విశ్వం కుక్షౌ యస్య, తస్మిన్ భగవతి, అన్త
రం, అయమన్తః ప్రవేశయోగ్యోఽయమయోగ్య ఇత్యేతదన్తరం, వైషమ్యం, నహ్యస్తీత్యర్థః॥ సమస్తకుక్షావితి విశేషణేన, భగవ
తా స్వోదరే నివేశ్యమానం జగద్వైషమ్యం కల్పితమిత్యభిప్రేతం, భగవత్యన్తరాభావమేవాహ, యత్రేత్యస్మిన్, స్వాత్మ
ని పరమాత్మని, ఆత్మానం జీవాత్మానం, నభసి మహాకాశే, నభో ఘటాద్యవకాశమివ, ధీరా యోగినః, పశ్యన్తి అపృథక్సిద్ధత్వే

ప్రతిహారపాభ్యామ్। ఊచుస్సుహృత్తమదిదృక్షితభఙ్గ ఈషత్కామానుజేన సహసాత ఉపప్లుతాక్షాః॥ ౩౧ ॥ ము
నయ ఊచుః ॥ కో వామిహైత్య భగవత్పరిచర్యయోచ్చైస్తద్ధర్మిణాం నివసతాం విషమస్స్వభావః । అస్మి
న్ప్రశాన్తపురుషే గతవిగ్రహే వాం కో వాఽఽత్మవత్కుహకయోః పరిశఙ్కనీయః ॥ ౩౨ ॥ న హ్యన్త
రం భగవతీహ సమస్తకుక్షావాత్మానమాత్మని నభో నభసీవ ధీరాః । పశ్యన్తి యత్ర యువయోస్సురలిఙ్గినోః కిం
వ్యుత్పాదితం హ్యుదరభేది భయం యతోఽస్య॥ ౩౩। తద్వామముష్య పరమస్య వికుణ్ఠభర్తుః కర్తుం ప్రకృష్టమిహ

నాపృథగవస్థితమిత్యర్థః, అత్ర, అవిభాగసామ్యమేవ వివక్షితం నతు తాదాత్మ్యం, దృష్టాన్తే ఘటాకాశప్రదేశానాం-పా
ర్థివానాం ఘటాదీనాం మహాకాశేన తాదాత్మ్యాసంభవాత్, ఆకాశస్య ప్రదేశభేదానభ్యుపగమే, ఘటాదేర్విమత్వమా
కాశస్యాల్పత్వం వా ప్రసజ్యేత్, ఘటాకాశం ఘటాదేః కృత్స్నేనాకాశేన సంబన్ధః, ఉత ప్రదేశభేదేన, పూర్వస్మిన్ పక్షే, ఘటా
దేర్విభుత్వమాకాశస్యాల్పపరిమాణత్వం వా, ద్వితీయే తు, ప్రదేశభేదాఙ్గీకార ఏవ, భేదాన్తరనిరాసే నిరవయవవాదోఽప
సిద్ధాన్తః, భేదాన్తైస్తస్యాం నిష్ఠేదనపక్షేఽపి తన్నోపదేశా, లోకవేదాం వినివాయుత్వేన పరిణామవాదాప్రసక్తిః ప్రలయ
రస్య నాచ్చ, అతఏవ ,,ఘటధ్వంసే ఘటాకాశోఽపి నష్ట ఇతి నాయథా। బ్రహ్మాణో హేయత్వం నేవిస్వాత్యేవం తథాప్రమా,, నితి
శౌనకవచనమప, నభస్త్వం శభేదాభిప్రాయమేవ, జీవస్య పరస్మాదాత్మన ఔపాధికత్వే వస్తువిరోధాదృష్టాన్తసామర్థ్యం పరం
వైషమ్యం ,,యథా హ్యయం జ్యోతిరాత్మా వివస్వానపో భిన్నా బహుధైకోఽనుగచ్ఛన్ ,,ఇతి శ్రుతిర్వివస్వత్ప్రతిబిమ్బస్య దృష్టాన్తోపాదానాత్, ప్రత్యగాత్మనః
పరమాత్మానం ప్రతి శరీరత్వాచ్చ, ఇత్యతః పృథక్సిద్ధత్వేకత్వాభావాద్, జీవ పరయోర్నానాత్వే వైధర్మ్యే పి, జ్ఞానైకాకారత్వే
న సామ్యాచ్చ విభాగమవచనేఽపి దృష్టాన్తః, అవిభాగేనోపాసనమిత్యుక్తా అనుభవశ్చ బ్రూతేఽతి ,,ఆత్మేతి తూపగచ్ఛ
న్తి గ్రాహయన్తి చ ,,అపి వా గ్రహణస్యాపి ,,తిచ అతో యథోక్త ఏవార్థః, అతో భగవతి స్వాత్మకత్వస్మిన్ వైషమ్యమ
స్తీత్యర్థః, సురలిఙ్గినోః అకపోలవేషయోః-యువయోః-సురలిఙ్గిభ్యాం యువాభ్యామిత్యర్థః, కిం వ్యుత్పాదితం రాగద్వేషర
హితేఽస్మిన్ దేశే, కేన భవద్భ్యామస్య వివారణవ్యుత్పత్తిః కృతా-నహ్యత్రైతద్వ్యుత్పత్తిసంభవః-అస్య దేశస్య-ఉదరభేది-
ఉత్, అపి అన్యం అల్పం, భేదః అన్తరం-వైషమ్యమితి యావత్-తద్వత్ ఉదరభేది అల్పమప్యన్తరమిత్యర్థః, ఏవం విధం భ
యం యతః కారణాదవగమ్యతే-తాదృశీవ్యుత్పత్తిః కింకృతేత్యర్థః ,,యద్వా,, యథాఽన్యస్య రోగాదేరుదరభేదయుక్తం
భయం భవతి-తథాఽస్య హరేస్తాదృశభయం యేన కారణేన సురవేషధారిణోర్యువయోర్విశేషణోత్పాదితం తత్కిం-నకిం
చిదిత్యర్థః ॥౩౩॥ * తత్తస్మాద్, అముష్య పరమస్య సమాభ్యధికరహితస్య, వికుణ్ఠభర్తుర్వైకుణ్ఠనాథస్య, మన్దబుద్ధిభ్యాం,

వాంయువాభ్యాం, వికుణ్ఠభర్తుస్సంబన్ధిభ్యాంయువాభ్యాం-కర్తుం-యత్ప్రకృష్టంయుక్తం-త్వ-ధీమహివిచారయామః-కింతదితిచేత్-ఇతఃలోకా-ల్లోకాన్-వ్రజతగచ్ఛత-కాన్ లోకానిత్యత్రాహ॥ అన్తరభావదృష్ట్యాపరకీయస్వకీయవైషమ్యసద్భావబుద్ధ్యా-పాపీయసః-త్రయః-కామక్రోధలోభరూపాః-రిపవఃశత్రవః-యత్రయేషులోకేషు-భవన్తితాన్వ్రజతేత్యర్థః యదిభగవదభిప్రాయేణవయంనాపరాధినః-యువామేవాపరాధినౌతతో వ్రజతమిత్యాశయః "అస్మానువాయదుచితో ధియతాం సదణ్డో మేఽనాగసావయువయుఙ్క్ష్వమాకిల్బిషేణే"తివక్ష్యమాణత్వాత్, నను "సమహాత్మాసుదుర్లభ" ఇతిభగవతాగీతత్వాత్తదనిత్యసఙ్గానాంశాపానుభవః- తేహ - సదాసమస్తహేయరహితాఃనిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానైశ్వర్యాదిగుణాశ్చ "నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్యభోగోపకరణాన్వితా" ఇతిహ్యుచ్యతే "సత్యం" తథావిధాఃపరమాకాశవర్తినఃపురుషాః - ఇమౌతుద్వారపాలౌ-పరమవ్యోమనిలయనిత్యసిద్ధభగవత్పరిజనసమానరూపౌ-సుకృతవిశేషాల్లబ్ధద్వాస్స్థాధికారౌ-అన్యథాభగవద్భక్తప్రాతికూల్యాయోగాత్-లక్ష్మ్యాఃప్రవేశనివారణాయోగాచ్చ - సాక్షాద్భగవత్పరిజనానాంహి-నిత్యజ్ఞానక్రియైశ్వర్యవచనాద్భగవదభిప్రాయానభిజ్ఞత్వంనోపపద్యతే-భగవదనుచరత్వప్రాప్తిశ్చానుష్ఠానవిశేషాత్ప్రతీతిస్మర్యతే "భూమ్యాంప్రస్తరశాయీచవిష్ణోరనుచరోభవే" దిత్యాది-యథా- అనన్తవైనతేయవ్యతిరేకేణనాగసుపర్ణజాతీయాబహవోవిద్యన్తే, ఏవంసుకృతవశాద్భగవత్పరిజనతుల్యరూపతామాపన్నాబహవస్సంభవన్తి అత్రాపి "వసన్తియత్రపురుషాస్సర్వేవైకుణ్ఠమూర్తయః-యేఽనిమిత్తనిమిత్తేనధర్మేణారాధయన్ హరి" మితిసామాన్యతఉక్తః "కౌవాఇహైత్యభగవత్పరిచర్యయోచ్చై" రిత్యనయోర్భగవదారాధనేనతద్దశప్రాప్తిర్విశేషతఉక్తా॥ కించ॥ నన్దస్సునన్దోఽథజయోవిజయఃప్రబలోబలః। కుముదఃకుముదాక్షశ్చవిష్వక్సేనఃపతత్రిరాట్-జయశ్చశ్రుతదేవశ్చపుష్పదన్తోఽథసాత్వతః- సర్వేనాగాయుతప్రాణాశ్చమూస్తేజఘ్నురాసురీ" రితి త్రివిక్రమణకాలేజయవిజయస్థానావగమాచ్చ, శాపాభిభూతౌజయవిజయా

ధియమహామన్దధీభ్యామ్। లోకానితోవ్రజతమన్తరభావదృష్ట్యా పాపీయసస్త్రయఇమేరిపవోఽస్యయత్ర॥౩౪॥
తేషామితీరితముభావవధార్యఘోరంతద్బ్రహ్మదణ్డమనివారితమస్త్రపూగైః। సద్యోహరేరనుచరావురుబిభ్యతస్తత్పాదగ్రహావపతతామతికాతరేణ॥౩౫॥ భూయాదఘోనిభగవద్భిరకారిదణ్డోయోనౌహరేతసురహేళనమప్యశేషమ్। మావోఽనుతాపకలయాభగవత్స్మృతిఘ్నోమోహోభవేదపితునౌవ్రజతోరధోఽధః॥౩౬॥ ఏవంతదైవభగవానరవిన్దనాభస్స్వానాంవిబుధ్యసదతిక్రమమార్యహృద్యః। తస్మిన్యయాపర

సాక్షాజ్జయవిజయాభ్యామన్యావిశ్చితౌ-కృష్ణావతారేశాపాన్మోక్ష్యమాణయోస్తయో-ర్వామనావతారేపారిషదత్వాపత్త్యనుపపత్తేః-అస్యలోకస్యపరమాకాశాదన్యత్వంపూర్వముపపాదితం-అతస్త్రిపాద్విభూతివర్తిభగవత్పరిజనవ్యతిరిక్తత్వమనయోస్సిద్ధమితినప్రమాణాన్తరవిరోధః ॥౩౪॥ అథైవంమునిభిరుక్తౌభగవద్ద్వాస్స్థౌతేషాంపాదమూలేపతితౌవిజ్ఞాపయామాసతురిత్యాహ॥ తేషామితిద్వాభ్యామ్॥ తేషాంమునీనాం, తత్, ఈరితంభాషణం-కథంభూతం - బ్రహ్మదణ్డంబ్రహ్మశాపరూపం-అతఏవ-అస్త్రపూగైఃఅస్త్రసమూహైః, నివారితంఅనివారణీయం-ఇత్యుక్తప్రకారేణ-అవధార్యశ్రుత్వా-సద్యఃతదైవ-హరే-రనుచరౌభృత్యౌ- అతికాతర్యేణ-తత్పాదగ్రహౌతేషాంమునీనాంపాదగ్రహౌపాదౌగృహీతవన్తౌ-ఉరుబిభ్యతః-ఉరుఅధికం-బిభ్యతఃభీతాన్ - అహోఅస్మాభిర్నిరపరాధాభ్యాంభగవద్భక్తాభ్యామపరాద్ధం, మనేనభాగవతాపచారేణవయముపసంసరేమేతిభయకమ్పితాన్మునీన్ప్రతి- అపతతాం దణ్డవత్ప్రణామపూర్వకంవిజ్ఞాపయామాసతురిత్యర్థః ॥౩౫॥ విజ్ఞాపనమేవాహ॥ భూయాదితి॥ అఘోనిఅపరాధవతి-యః-ఉచితోదణ్డః-సః-భగవద్భిర్యుష్మాభిరకారికృతః-నాత్రకశ్చిద్భవతామపరాధః-అతోఽసౌదణ్డః-నౌ-ఆవయోఃభూయాత్-అశేషంసురహేళనం-భవద్భిరసత్కారరూపంపాపంచ-హరేతఅపనుద్యాచ్చ, కింతు-అధోఽధః-మూఢయోనిషువ్రజతోరపి-నౌ ఆవయోః-భగవద్విషయస్మృతినాశకః మోహః-వఃయుష్మాకం-అనుతాపకలయా-యః, కృపానిమిత్తోనుతాపః-తస్య- కలయాలేశేన-మాభవేత్ నభవే, దిత్యనుగృహ్ణీతేత్యర్థః ॥౩౬॥ ఏవంస్వానాంమహత్స్వతిక్రమమపరాధం-తదైవతత్క్షణమేవ- అవబుధ్యజ్ఞాత్వా - ఆర్యాణాంభక్తానాం హృద్యఃమనోజ్ఞః-అరవిన్దనాభోభగవాన్-తస్మిన్-యత్రదేశేసనకాదయోద్వాస్స్థౌచ-తత్రదేశే, యయాజగామ-కథంభూతస్సన్-సహశ్రీఃలక్ష్మీసహితః-పరమహంసా-యేమహామునయఃసనకాదయ - స్తైరన్వేషణీయాసంశీలనీయా-చరణౌ-చలయన్ మచ్చరణదర్శనప్రతిఘాతహేతుకంక్రోధం-తౌ-దర్శయన్ శమయిష్యామీతిత్వరావ్యాజేన-పద్భ్యామేవయయావితిభావః- మిథునస్యైవోపాస్యత్వప్రాప్యత్వద్యోతనాయ - మాతృసన్నిధౌసుతరాంతేషాంకోపముపశమ

ముఖంచ-సశ్రియఅగమనమిత్యభిప్రాయః ॥౩౬॥ అథాగచ్ఛన్తంభగవన్తమనుజగ్మయతిపఙ్క్తిభిః॥తమిత్యాది॥ఆగతమా
ఛన్తంభగవన్తం- తేమునయః-అచక్షత అపశ్యన్, అక్ష్ణోః చక్షుషోః విషయం-కనీయమాతంభగవన్తం, స్వపుమ్భిః
స్వపార్షదైః-ప్రతిహృతఔపయికం ప్రత్యాహృతా-ఔపయికం-ఉపాయభూతవ్యజనచామరాదికం, యస్య తం, స్వానాంభక్తానాం,య
స్సమాధిః,తస్య,భాగ్యంఫలం-అక్ష్ణోః విషయం-అవిషయం-సమాదిభాగ్యవిఘ్నం - విషయతాంప్రాప్తమిత్యర్థః ప్రా
య -హంసవచ్ఛ్రియౌయయో, తయోః-వ్యజనయోశ్చామరయోః, శివవాయునా-లోలం- తేన-చఞ్చలం శుభ్రం
మాతపత్రంఛత్రం-తదేవశశీ-తస్య, కేసరాః ముక్తాదామవిలమ్బాః, తేభ్యశ్శీకరావస్ప్యాః తేభ్యోఽగ్రేభ్యః అమ్బుకణాః యా
స్మిన్కాలే,హంససదృశావారణసుందరౌ సుశుభ్రౌ వాయువశాల్లోలచ్ఛ్రీతలసదృశశుభ్రాతపత్రవిలమ్బిముక్తాదా
మగలదమ్బుబిన్దుసన్దోహాలంకృతమిత్యర్థః ॥౩౭॥ కృత్స్నప్రసాదసుముఖం-కృత్స్నప్రసాదః పూర్ణానుగ్రహః-త
స్మిన్సుముఖంపూర్ణమనుగ్రహంకర్తుమిచ్ఛన్తమిత్యర్థః, స్పృహణీయధామకాన్తిః సౌకుమార్యాదిగుణానాం,ధామఆ
శ్రయం,స్నేహయుక్తోయోఽవలోకః,తస్య, కలయాప్రసరణేన హృదిసంస్పృశన్తంచిత్తానపహరన్తమిత్యర్థః, పృథౌవి
పులేవక్షసిచ శ్యామే ఉరసి-శోభితయాప్రకాశమానయా-శ్రియాలక్ష్మ్యా, స్వర్లోకస్యచూడామణిమివస్థితం,ఆత్మధిష్ణ్యం
స్థానం- వైకుణ్ఠలోకం-సుభగయన్తమివశోభయన్తమివస్థితమ్ ॥౩౮॥ పీతాంశుకే పృథునితమ్బినివిస్ఫురన్త్యా-పీతామ్బ
రే-విస్ఫురన్త్యా- కాఞ్చ్యామేఖలయా-పృథునితమ్బేపరిహితపీతామ్బరోపరివిరాజమానయాకాఞ్చ్యేత్యర్థః, అళిభి
ర్భ్రమరైః, విరుతయానాదితయా,వనమాలయాచ,మధుపానమత్తభ్రమరయేత్యర్థః - ఉపలక్షితమిత్యధ్యాహారః- య

మహాంసముహామునీనామస్వాపక్షే చవరణౌచలయన్నహాశ్రీః ॥౩౬॥ తంత్వాగతంప్రతిహృతౌపయికంస్వపు
మ్భిస్తేఽచక్షతాక్షవిషయంస్వసమాధిభాగ్యమ్। హంసశ్రియోర్వ్యజనయోశ్శివవాయులోలచ్ఛుభ్రాతపత్ర
శశికేసరశీకరామ్బుమ్ ॥౩౭॥ కృత్స్నప్రసాదసుముఖంస్పృహణీయధామస్నేహావలోకకలయాహృదిసం
స్పృశన్తమ్। శ్యామేపృథావురసిశోభితయాశ్రియాస్వశ్చూడామణింసుభగయన్తమివాత్మధిష్ణ్యమ్ ॥౩౮॥
పీతాంశుకేపృథునితమ్బినివిస్ఫురన్త్యాకాఞ్చ్యాళిభిర్విరుతయావనమాలయాచ। వల్గుప్రకోష్ఠవలయంవిన
తాసుతాంసేవిన్యస్తహస్తమితరేణధునానమబ్జమ్॥౩౯॥విద్యుత్క్షిపన్మకరకుణ్డలమణ్డనార్హగణ్డస్థలోన్నస
ముఖంమణిమత్కిరీటమ్।దోర్దణ్డషణ్డవివరేహరతాపరార్ధ్యహారేణకన్ధరగతేనచకౌస్తుభేన॥౪౦॥అత్రోప
సృష్టమితిచోత్స్మితమిన్దిరాయాస్స్వానాంధియావిరచితంబహుసౌష్ఠవాఢ్యమ్। మహ్యంభవస్యభవతాం
చభజన్తమఙ్గంనేముర్నిరీక్ష్యనవితృప్తదృశోముదాకైః॥౪౧॥ తస్యారవిన్దనయనస్యపదారవిన్దకిఞ్జల్కమి

ద్వా - సుభగయన్తమితిపూర్వేణైవసంబన్ధః, వల్గుషుసున్దరేషుప్రకోష్ఠేషువలయానియస్యతం వినతాసుతోగరుడః - త
స్యాంసేస్కన్ధే-విన్యస్తః-హాతఃహస్తఃనాభుహస్తోయేనతం-ఇతరేణదక్షిణహస్తేన- అబ్జంసనాళంకమలం-ధునానంలీల
యాభ్రామయన్తమ్ ॥౩౯॥ కించ॥విద్యుతంపీటితంక్షిపన్తీతివిద్యుత్క్షిపన్తీ-యే-మకరాకృతికుణ్డలే,తాభ్యాం, యు, న్మణ్డ
నమలంకరణంతస్మిన్నర్హేగణ్డస్థలేయస్మిన్,తచ్చతదున్నసంచ - ఉన్నగ్రనాసికం- ముఖంచ-యస్యతం,మణిమతీమణియు
క్తంకిరీటంయస్యతం,దోర్దణ్డానాంభుజదణ్డానాం యః-షణ్డస్సమూహః తస్య- వివరేమధ్యే,స్థితేన,హరతామనోహారేణ,
పరార్ధ్యఉత్కృష్టో,యోహారోముక్తాహారః- తేన-కన్ధరాయాంకణ్ఠేగతేనస్థితేన-కౌస్తుభేనచ-ఉపలక్షితం ॥౪౦॥ కిం
చ॥ఇన్దిరాయాః ఇతి॥ అహంనిరతిశయసౌన్దర్యనిధిరితి-యదుత్స్మితంయస్యాః-విస్మయఇత్యర్థః-తత్-తదర్థంభగవతోదివ్య
దేహేవిస్మయే-ఉపసృష్టంఅన్తర్హితం - అహోమమేదంనిరతిశయంసౌన్దర్యమితియల్లక్ష్మ్యాఉత్స్మితంతదత్రదివ్యదే
హేఅన్తర్హితం నిరతిశయసౌన్దర్యవత్త్వాల్లక్ష్మ్యాఅపిసున్దరమిత్యర్థః స్వానాంభక్తానాం-ధియావిరచితం భక్తైర్యస్యమ
నస్యేవంవితర్కితమిత్యర్థః - బహుసౌష్ఠవేననిరతిశయసౌన్దర్యేణాఢ్యంయుక్తం-మహ్యంమమ,బ్రహ్మణః-భవస్యరుద్ర
స్య-భవతాందేవతానాంచ భజన్తంభజనీయం-కర్మణిశతృప్రత్యయఆర్షత్వాత్-అఙ్గహేదేవాః-నిరీక్ష్యదృష్ట్వా- నవితృ
ప్తదృశఃనవితృప్తాఃనిదృష్టౌపర్యాప్తిమప్రాప్తాః - దృశఃఅక్షిణియేషాంతే,మునయః-కైశ్శిరోభిః-ముదా-నేముఃననమ
స్కుః ॥౪౧॥ తస్యఅరవిన్దనయనస్యపుణ్డరీకాక్షస్యభగవతః-పదారవిన్దయోఃకిఞ్జల్కాః-అఙ్గుళయః తైర్మిశ్రః తత్రదజోమి
శ్రః-యస్తులసీమకరన్దః- తస్య-వాయుః-స్వవివరేణస్వనాసారన్ధ్రేణఅన్తర్గతః అన్తఃప్రవిష్టస్సన్- అక్షరజుషాంనపిఆత్మా
నుసన్ధానేనాపికృతమనసామపి- తేషాంమునీనాం-చిత్తతన్వోః- స్సంక్షోభం,చకార-చిత్తసంక్షోభఃఆనన్దపారవశ్యం-త

నుక్షోభో రోమాఞ్చః ॥౪౩॥ సంక్షోభకారిత్వం సంభ్రమమాహ॥ తే వా ఇతి॥ తే వై మునయః - అముష్య భగవతః వదనమేవ అసితపద్మకోశః తముద్వీక్ష్య ఊర్ధ్వం వీక్ష్య, శ్యామవర్ణత్వాదసితపద్మకోశదృష్టాన్తః - అభూతోపమా చేయం - కథంభూతం - సున్దరతరాధరకున్దహాసం సున్దరతరే అరుణే - అధరోష్ఠే - కున్దవద్ధాసో యస్య తత్, తం లబ్ధాశిషః లబ్ధమనోరథాస్సన్తః - పునః, తదీయం భగవత్సంబన్ధి, నఖా ఏవ అరుణమణయః - తైః ఏషాం - శ్రయణం ఆశ్రయం - అఙ్ఘ్రిద్వన్ద్వం చరణద్వయం నిరీక్ష్య - పునః పునరేవం నిరీక్ష్య - యుగపత్సర్వాఙ్గలావణ్యాగ్రహణశక్తాః - పశ్చాన్నిదధ్యుః ధ్యాతవన్తః ॥౪౪॥ ఏవం నిరతిశయసర్వాఙ్గలావణ్యయుక్తం భగవన్తం స్వహృది ధ్యాత్వా అథ స్తువన్నిత్యాహ ॥ పుంసామితి॥ ఇహాస్మిన్ లోకే - యోగమార్గైః కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగాదీనాం, యే మార్గాః ప్రకారాః - తైః, గతిం స్వరూపం - మృగయతాం చిన్తయతాం - కర్మజ్ఞానయోగయోః ప్రకారౌ భక్తియోగసాధనత్వైకరూపౌ - భక్తియోగస్య తు ముక్తిసాధనత్వైకరూపః ప్రకారః - తైః - మృగయతాం జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీతభక్తియోగేన, స్వరూపం - చిన్తయతామిత్యర్థః, తేషాం పుంసాం - ధ్యానాస్పదం ధ్యానస్య విషయభూతం, బహుమతం అత్యాదరాస్పదం - అత ఏవ, నయనయోరభిరామం - పౌంస్నం పౌరుషం వపుః శరీరం - దర్శయానం దర్శయన్తం - అనన్యసిద్ధైః స్వాసాధారణైః ఔత్పత్తికైః స్వాభావికైః - అష్టభోగైః అణిమాద్యష్టవిభూతిభిః - యద్వా, అహింసా ప్రథమం పుష్పం పుష్పమిన్ద్రియనిగ్రహ ఇత్యాద్యుక్తైః - ర్యుతం యుక్తం భగవన్తం, సమగృణన్ సమ్యక్ స్తువన్ ॥౪౫॥ స్తుతిమేవాహ॥ యావదధ్యాయపరిసమాప్తి ॥ తత్ర చిరమస్మాభిర్హృదయే ధ్యాతస్త్వమస్మద్భాగ్యవశాదద్య నయనవిషయతాం గతోఽసీత్యాత్మనః కృతార్థతామాహుః ॥ య ఇతి ॥ దురాత్మనాం అయోగినాం - హృది - గతోఽపి విద్యమానోఽపి - అన్తర్హితః తిరోహితో - యః - సః - త్వమద్యైవ, నోఽస్మాకం, నయనమూలం నయనవిషయతాం - హే, అన

శ్రతులసీమకరన్దవాయుః। అన్తర్గతస్స్వవివరేణ చకార తేషాం సంక్షోభమక్షరజుషామపి చిత్తతన్వోః॥౪౩॥ తే వా అముష్య వదనాసితపద్మకోశముద్వీక్ష్య సున్దరతరాధరకున్దహాసమ్। లబ్ధాశిషః పునరవేక్ష్య తదీయమఙ్ఘ్రిద్వన్ద్వం నఖారుణమణిశ్రయణం నిదధ్యుః॥౪౪॥ పుంసాం గతిం మృగయతామిహ యోగమార్గైర్ధ్యానాస్పదం బహుమతం నయనాభిరామమ్। పౌంస్నం వపుర్దర్శయానమనన్యసిద్ధైరౌత్పత్తికైస్సమగృణన్ యుతమష్టభోగైః॥౪౫॥ కుమారా ఊచుః॥ యోఽన్తర్హితో హృది గతోఽపి దురాత్మనాం త్వం సోఽద్యైవ నో నయనమూలమనన్త రాద్ధః। యర్హ్యేవ కర్ణవివరేణ గుహాం గతో నః పిత్రాఽనువర్ణితరహా భవదుద్భవేన॥౪౬॥ తం త్వా విదామ భగవన్ పరమాత్మతత్త్వం సత్త్వేన సంప్రతి రతిం రచయన్తమేషామ్। యత్తేఽనుతాపవిదితైర్దృఢభక్తియోగైరుద్గ్రన్థయో హృది విదుర్మునయో విరాగాః॥౪౭॥ నాత్యన్తికం విగణయన్త్యపి తే ప్రసాదం కిం త్వన్యదర్పిత

న్త - రాద్ధః ప్రాప్తః, యర్హ్యేవ యదైవ, భవత ఉత్పన్నేన - పిత్రా అస్మత్పిత్రా చతుర్ముఖేన - అనువర్ణితరహాః ఉపదిష్టస్వరూపరూపగుణవిభూతిః - భవాన్ - నః అస్మాకం - గుహాం హృదయగుహాం - ప్రవిష్టః - త్వత్పుత్రాదస్మత్పితుశ్చతుర్ముఖాదుపదిష్టరహాస్త్వం తత్ప్రభృత్యేతావన్తం హృదయే ధ్యాత - ఇదానీం నయనమూలం గతోఽసి, అతో వయం కృతార్థా ఇతి భావః ॥౪౬॥ నను భవత్పిత్రోపదిష్టమాత్మతత్త్వమన్యదహం త్వన్యః - తత్కథం మద్దర్శనేన కృతార్థతేత్యత్రాహ॥ తమితి॥ హే పరమ - పరో, మా, న యస్మాత్స పరమః - సర్వోత్కృష్ట - తస్య సంబోధనం హే సర్వోత్కృష్ట - భగవన్ - సత్త్వేన శుద్ధసత్త్వమయదేహేన - ఏషాం భక్తానాం - సంప్రతి సమ్యక్ - ప్రతిక్షణం - రతిం అనురాగం - రచయన్తం - తం - అనేన, “నవా అరే పత్యుః కామాయ పతిః ప్రియో భవత్యాత్మనస్తు కామాయ,, ఇతి స్మారితం - పూర్వోక్తవిధం - త్వామేవ - ఆత్మతత్త్వం పిత్రోపదిష్టమాత్మతత్త్వం విదామ ప్రత్యభిజానీమః కిం తదాత్మతత్త్వం, యన్మదభిన్నం జానీథేత్యత్రాహుః॥ అనుతాపవిదితైః - అనుతాపస్సంసారనిర్వేదః, తేన లబ్ధైః - దృఢభక్తియోగైః నిశ్చలభక్తియోగైః - విరాగాః విగతశబ్దాదివిషయాభిలాషాః - ఉద్గ్రన్థయః నిరహంకారాః - తే ప్రసిద్ధాః - మునయః - హృది - యత్ ఆత్మతత్త్వం - విదురుపాసత - మునిభిరుపాస్యం శుద్ధసత్త్వమయవిగ్రహవదేవాత్మతత్త్వమస్మత్పిత్రోపదిష్టమితి ప్రత్యభిజ్ఞాతస్త్వామేవ జానీమ ఇతి కృతార్థతోపపన్నేతి భావః ॥౪౭॥ నను కథం మద్దర్శనమాత్రేణ కృతార్థతా - యతో ధర్మాదీనామేవ పురుషార్థత్వమిత్యాశఙ్క్య కైముత్యన్యాయేన దర్శనస్యైవ కృతార్థతాపాదకత్వమాహుః॥ నాత్యన్తికమితి॥ అఙ్గ హే భగవన్ - యే త్వదఙ్ఘ్రిరేవ శరణం స్వరక్షణోపాయో యేషాం తే - భగవచ్ఛరణాగతా ఇత్యర్థః - అత ఏవ కుశలాః దుష్కరోపాయేభ్యో నివృత్తత్వాత్ -

కీర్తన్యం కీర్తనీయం - తీర్థం పవిత్రం యశో యస్య - తస్య భగవతః - కథాయాః రసజ్ఞాః రసానుభవపరాస్సన్తః - తే తేన - ప్రసాదరూపమాత్యన్తికం మోక్షమపి - న విగణయన్తి - తే తవ - భ్రూవిజృమ్భణైః భ్రుకుటిభఙ్గైః - అర్పితం హితం భయం యస్మిన్ తత్ - స్వర్గస్వారాజ్యాదికం - న విగణయన్తీతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః - త్వత్కథాశ్రవణమాత్రేణ స్వాత్మవశీకృతార్థానాం మన్యమానాస్త్వచ్ఛరణాగతాః పరమపురుషార్థం మోక్షమపి నాద్రియన్తే - కిముత - వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావ భవద్దర్శనేనాస్మాకం కృతార్థతేతి భావః ❁॥౪౮॥❁ కిం బహునా దర్శనస్య కృతార్థతాపాదకత్వం కథనీయమేతావతైవ సర్వేషాం కృతార్థతా స్యాదితి సూచయన్తస్త ఏవ ప్రార్థయన్తో నమస్కుర్వన్తి ద్వాభ్యామ్ ॥ కామమితి ॥ హే భగవన్ - స్వవృజనైః స్వైః అస్మాకం వృజినైః దురితైః - కామం - నః అస్మాకం - నిరయేషు నిరయప్రాయేషు నీచయోనిషు - భవాజ్జన్మ - స్యాత్, నవితశ్కైతః ... తే తవ - పదయోః - నః, చేతః చిత్తం - అలివత్ భృఙ్గవత్ రమేత - యది - నః - వాచః గిరః - తులసివత్ - తే అఙ్ఘ్రిశోభాః అఙ్ఘ్రిం శోభయన్తీత్యఙ్ఘ్రిశోభాః - స్తుతిపరాస్స్యురిత్యర్థః - యది నం కర్ణరన్ధ్రం - తే గుణగణైః - పూర్యేత - నిత్యం త్వద్గుణశ్రవణపరం స్యాదిత్యర్థః - ఇదం శిరః పాణ్యాదీనాం భగవద్వన్దనార్చనాదిరూపలక్షణం తద్దురితానుసారేణ జన్మ స్యాన్నాత్ర శోకః - ఇదం తు భవన్తం ప్రతి ప్రార్థనీయమవశిష్యతే - యచ్చేత ఆదీనాం భవత్పాదారవిన్దధ్యానాదిప్రావణ్యమితి - ... తైవ కృతార్థా భవేయురిత్యర్థః, ఇదం తు లోకదృష్ట్యోక్తమ్ ❁॥౪౯॥❁ అథ స్వకృష్ట్యా స్వకృతార్థతాం వదన్తో నమన్తి ॥ ప్రాదురితి ॥ హే పురుహూత - పురుభిః బహుభిః హూత స్తుత్య - సర్వోపనిషద్వేద్యేత్యర్థః ‚‚యద్వా,, రూపవిశేషణం పురుభిః హూతం వేద్యం సర్వోపనిషత్ప్రతిపాద్యమిత్యర్థః, యదిదం రూపం దివ్యమఙ్గలవిగ్రహం - ప్రాదుశ్చకర్థ ప్రకటీకృతవా

భయం భ్రువిజృమ్భైర్యైస్తే । యేఽఙ్గ త్వదఙ్ఘ్రిశరణా భవతః కథాయాః కీర్తన్యతీర్థయశసః కుశలా రసజ్ఞాః ॥౪౮॥
కామం భవస్స్వవృజనైర్నిరయేషు నస్స్యాచ్చేతోఽలివద్యది ను తే పదయో రమేత । వాచశ్చ నస్తులసివద్యది తేఽఙ్ఘ్రిశోభాః పూర్యేత తే గుణగణైర్యది కర్ణరన్ధ్రః ॥౪౯॥ ప్రాదుశ్చకర్థ యదిదం పురుహూత రూపం తేనేశ నిర్వృతిమవాపురలం దృశో నః । తస్మా ఇదం భగవతే నమ ఇద్విధేమ యోఽనాత్మనాం దురుదయో భగవాన్ప్రతీతః ॥౫౦॥ ❁ ❁ ❁

॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః ॥

బ్రహ్మోవాచ ॥ ఇతి తద్గృణతాం తేషాం మునీనాం యోగధర్మిణామ్ । ప్రతినన్ద్య జగాదేదం వైకుణ్ఠనిలయో విభుః ॥౧॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ ఏతౌ తౌ పార్షదౌ మహ్యం జయో విజయ ఏవ చ । కదర్థీకృత్య మాం యద్వో బహ్వకార్ష్టామతిక్రమమ్ ॥౨॥ యస్త్వేతయోర్ధృతో దణ్డో భవద్భిర్మామనువ్రతైః । స ఏవానుమతోఽస్మాభిర్మునయో దేవహేళనాత్ ॥౩॥ తద్వః ప్రసాదయామ్యద్య బ్రహ్మ దైవం పరం హి మే । తద్ధీత్యాత్మకృతం మన్యే యత్స్వపు

సి - తేన రూపేణ తద్దర్శనేనేత్యర్థః - హే ఈశ - అస్మాకం - దృశః నేత్రాణి - నిర్వృతిం సుఖం - అలం భృశం, అవాపుః ప్రాపుః - అనాత్మనాం - న విద్యతే ఆత్మా అన్తఃకరణం స్వవశం యేషాం - తేషామయోగినాం - దురుదయః దురవగమః - యో భగవాన్ - ఇత్ - ఇత్థం - అవధారణే వా, ప్రతీతః దృష్టః - అస్మాభిరితి శేషః - తస్మై భగవతే తుభ్యం - ఇదం నమః కుర్మ ఇత్యర్థః ❁ ॥౫౦॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే పఞ్చదశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం మునిభిరావేదితస్వరూపరూపగుణవిభూతిః - స్తుత్యప్రసాదితో భగవానాశ్రితసులభః ‚‚ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః,, జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతం,, ఇతి - స్వగీతోక్తరీత్యా - నిరతిశయస్వప్రీతివిషయాన్మునీన్ప్రీణయితుమువాచేత్యాహ బ్రహ్మ ॥ ఇతీతి ॥ మునీనాం శుభాశ్రయసంశీలనశీలానాం - యోగధర్మిణాం భగవద్భక్తియోగ ఏవ ధర్మో యేషామస్తీతి తేషాం - ఇతి ఉక్తప్రకారేణ - గృణతాం స్తువతాం - తేషాం సనకాదీనాం - తద్భాషితం - ప్రతినన్ద్య శిరసా సంశ్లాఘ్య - వైకుణ్ఠస్థానం నిలయో యస్య - స - విభుర్భగవాన్ - ఇదం వక్ష్యమాణం - జగాద ఉక్తవాన్ ❁॥౧॥❁ ఉక్తిమేవాహ ॥ ఏతావిత్యాదిభిరేకాదశభిః - జయో విజయ ఏవ చేత్యేతౌ, మహ్యం మమ, పార్షదౌ, మాం, కదర్థీకృత్య అవజ్ఞాయ, యద్యస్మాత్, వః యుష్మభ్యం, బహు భృశం - అతిక్రమం అపచారం - అకార్ష్టామకురుతామ్ ❁॥౨॥❁ తస్మాన్మాం - అనువ్రతైః భజద్భిః - భవద్భిః ఏతయోర్యో దణ్డో ధృతః కృతః - స ఏవ దణ్డః - అస్మాభిః - హే మునయః, దేవహేళనాత్, దేవానాం యుష్మాకం హేళనాత్ అవజ్ఞానాన్నిమిత్తాత్ అనుమతం అఙ్గీకృతః ❁॥౩॥❁ తత్తస్మాత్, అస్మద్భృత్యకృతయుష్మద్విషయాపచారణాత్, వః యుష్మాన్ అద్య అధునా - ప్రసాదయామి క్షమాపయామి, నను, సర్వస్య పరా కాష్ఠా త్వత్కృష్టా ఏవ క్షమాపయితవ్యా ఇత్యత్రాహ - హే య

స్మాత్, బ్రహ్మబ్రాహ్మణాం, మేమను, పరం ఉత్కృష్టం, దైవం, అతోవః ప్రసాదయామి-ననుకిమపరాద్ధం భవతా, యేన ప్రసాదయామీతి భాషస ఇత్యత్రాహ॥స్వపుమ్భిః మదీయైః పుమ్భిః, అపకృతా అవజ్ఞాతా, ఇతి-యత్, తద్ధి, ఆత్మకృతం మయాకృతమిత్యేవ, మన్యే ※ ॥ ౪ ॥ ※ భృత్యకృతమాగస్స్వామిన్యేవ పర్యవస్యతీత్యాహ॥ యన్నామానీతి॥ భృత్యేకృతాగసి కృతాపరాధేసతి-యన్నామాని యస్య స్వామినో నామాని చ-జనః, గృహ్ణాతి అనేన స్వామినా భృత్యద్వారా-ఏవ మేవ-మపాదుకృతమతోఽయం దురాత్మేత్యాదినిన్దకనామాని, లోకోవదతి, సః అసాధువాదః, తత్కీర్తిం తస్య స్వామినః కీర్తిం, హన్తినాశయతి, త్వచం, ఆమయఇవ-ఆమయోఽత్ర శ్వేతకుష్ఠాదిరోగ, స్సయథాత్వచ్యుత్పన్నస్తద్గతం సౌన్దర్యం హన్తి తద్వదిత్యర్థః, భృత్యకృతాపరాధనిమిత్తోఽసాధువాదస్స్వామిని పర్యవసన్నస్తత్కీర్తిమేవ నాశయతీతి భావః ॥ ౫ ॥ తస్మాదాశ్రితసౌలభ్యాదికల్యాణగుణ ఇతి యశస్సంపన్నోఽహం నిరతిశయప్రియాణాం భవతాం విరోధి చేత్స్వబాహుమపి లునామీత్యాహ॥యస్యేతి॥యస్యనుమ అమలామృతయశశ్శ్రవణావగాహః, అమలం పవిత్రం-అమృతతుల్యం, యద్యశస్తస్య, శ్రవణావగాహః శ్రోత్రప్రవేశః, ఆశ్వపచం శ్వపాకపర్యన్తం, జగత్, సద్యః-పునాతి పవిత్రయతి-సోఽహం-వికుణ్ఠః శ్రోత్రప్రవేశమాత్రేణ సద్యో జగత్పావనకరయశస్సంపన్నః-వికుణ్ఠః ప్రతిహతిరహితః-భవద్భిర్నిమిత్తమాత్రైః, భవద్భ్య ఇతి పఞ్చమ్యన్తపాఠేపి, తదా-భవద్భ్యో హేతుభ్యః, ఉపలబ్ధసుతీర్థకీర్తిః, ఆశ్రితమార్గభఞ్జ ఇత్యధిక్షిప్తకీర్తిరహం, వ యుష్మాకం-ప్రతికూలావృత్తిర్యస్య తం, స్వబాహుమపి, ఛిన్ద్యాం-వః ప్రతికూలవృత్తిశ్చేత్స్వబాహుమపి లునీయేత్యర్థః ※ ॥ ౬ ॥ ※ ఏవం స్వస్య భక్తేషు నిరతిశయప్రీతిం తద్విరోధినిరసనం చాభిప్రేతమావిష్కృత్య " పరిషస్తిస్నా రాజ్ఞో యద పవపుణ్యకోశకథన " మితిన్యాయేన, స్వప్రశంసార్థం స్వభక్తాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రశంసతి ॥ యత్సేవయేత్యాదిభిః పఞ్చభిః ॥ నను కథమాత్మప్రశంసానిన్దితా భగవతా క్రియత ఇత్యనసేనీయం, అవిద్యమానగుణారోపణే నాత్మప్రశంసాయా

మిర్ధ్యసత్కృతాః॥౪॥యన్నామాని చ గృహ్ణాతి లోకో భృత్యే కృతాగసి। సోఽసాధువాద స్తత్కీర్తిం హన్తి త్వచమివామయః॥౫॥యస్యామలామృతయశశ్శ్రవణావగాహస్సద్యః పునాతి జగదాశ్వపచాద్వికుణ్ఠః। ※ సోఽహం భవద్భిరుపలబ్ధ సుతీర్థకీర్తిశ్ఛిన్ద్యాం స్వబాహుమపి వః ప్రతికూలవృత్తిమ్॥౬॥యత్సేవయా చరణపద్మ పవిత్రరేణుం సద్యః క్షతాఖిలమలం ప్రతిలబ్ధ శీలమ్। న శ్రీర్విరక్తమపి మాం విజహాతి యస్యాః ప్రేక్షాలవార్థ మితరే నియమాన్వహన్తి॥౭॥ నాహం తథాఽద్మి యజమాన ※ హవిర్వితానే శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతమదన్హుతభుఙ్ముఖేన

నిన్దితత్వా - దియంతు ప్రశంసా " స్వభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ " ఇతి శ్రుత్యుక్తవిధయా, స్వాభావికగుణానుకథనరూపేతి న దోషః, యత్సేవయా యేషాం బ్రాహ్మణానాం సేవయా, చరణపద్మయోః స్థితః పవిత్రో రేణుః యస్య తం, స్వపాదరేణూనాం పవిత్రత్వం బ్రాహ్మణసేవయాలబ్ధమితి భావః, అత ఏవ, సద్యః క్షతో నిరస్తః అఖిలస్య లోకస్య మలో యేన తం ప్రతిలబ్ధం ప్రాప్తం శీలం యేన తం, ఏతే గుణా బ్రాహ్మణ సేవయైవ స్వేన లబ్ధా ఇతి భావః, ఏవం విధం విరక్తమనాదృతమపి, మాం, శ్రీః లక్ష్మీః-న్న జహాతి, తదత్యాగోపి బ్రాహ్మణసేవయైవేతి హృదయం, కదృశీ సా సౌ లక్ష్మీః, యా మాం న జహాతీత్యపేక్షాయామిత్యత్రాహ॥యస్యాః లక్ష్మ్యాః-ప్రేక్షాలవార్థం కటాక్షలేశ ప్రసరణాయ, ఇతరే బ్రహ్మాదయః-నియమాన్ వ్రతాని-వహన్తి కుర్వన్తి, బ్రహ్మాదిభిరుపాస్యా సౌ లక్ష్మీరనాదృతవన్తమపి మాం బ్రాహ్మణసేవాప్రభావేణైవ న విజహాతీత్యర్థః ॥ ౭ ॥ కించ, వితానే యజ్ఞే శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతం శ్చ్యోతతా క్షరతా ఘృతేన ప్లుతం విలోడితం - యజమానహవిః యజమానసంబన్ధి హవిః - తేన దేవతోద్దేశ్యేన త్యక్తం చరుపురోడాశాదిరూపం హవిరిత్యర్థః హుతభుఙ్ముఖేన అగ్నిముఖేన - అదన్నశ్నన్నప్యహం, తథా, నాద్మి నాశ్నామి, యత్ యథా, మయి, అవసితైః అర్పితైః - నిజకర్మపాకైః స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మ ఫలైః, తుష్టస్య, నిజకర్మఫలాని మయి సమర్ప్య స్వత ఏవ తుష్టస్యేత్యర్థః, అనుగ్రాసం ప్రతికబళం, చరతో భుఞ్జానస్య బ్రాహ్మణస్య, ముఖతం ముఖేన, అద్మి " అహం హి సర్వ భూతానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ " ఇతి త్యక్తరీత్యా, సర్వయజ్ఞఫలప్రదం " తదేవాగ్నిస్తద్వాయు " రితి శ్రుత్యుక్తరీత్యా అగ్న్యాద్యన్తర్యామిత్వేన యాగీయం హవిః భుఞ్జానో భగవాన్ యదా బ్రాహ్మణముఖేన నుఞ్జాన స్తృప్యతి, తథా న తృప్యతేత్యర్థః " యజమానహవిర్వితానై " రిత్యపి పాఠః, తదా-నిజకర్మపాకైః స్వపుణ్యఫలరూపైః, మయ్యవసితైరర్పితై, ర్యజమానహవిర్వితానైః యజమానసంబన్ధిహవిర్విస్తారైర్హుతభుఙ్ముఖేన తథా నాద్మి-యథా శ్చ్యోతద్ఘృతప్లుతం, అనుగ్రాసం, చరతః-స్వత ఏవ తుష్టస్య, బ్రాహ్మణస్య-ముఖేనాద్మీత్యన్వయః-

౬॥శ్లో॥పా॥ ※ సోహం భవద్భ్య ఉపలబ్ధ. ౮॥శ్లో॥పా॥ ※ హవిర్వితానైః

ఫలాభిసంధిరహితయశ్శార్ఙ్గభగవదారాధకనిష్ఠామభగవద్భక్తబ్రాహ్మణముఖేనభగవదారాధనస్యభగవత్సంతోషాతిశయాధాయకత్వమతోఽత్రోక్తంభవతి ॥౮॥ కించ॥ యేషాంబ్రాహ్మణానాం, అతులంపవిత్రం, యదఙ్ఘ్రిరజః పాదరజ, స్తదహంకిరీటైర్బిభర్మి తాదృశాన్విప్రాన్ - కోనవిషహేత - తిరస్కుర్వీతోపిబ్రాహ్మణాన్కోనసహేత - కథంభూతోఽహం, అఖణ్డాఅనన్తావికుణ్ఠాప్రతిహతిరహితా - యోగమాయావిభూతిః స్వాపృథక్సిద్ధత్వేనయుజ్యమానాశ్చర్యశక్తి - ర్విభూతికార్యాత్మకావిభవాయస్యసః - యస్యమమ - అర్హణామ్బుః తీర్థోదకరూపాగఙ్గా - సహచన్ద్రలలామలోకాన్, చన్ద్రోలలామచిహ్నంయస్య - సమహాదేవ - స్తత్సహితాన్లోకాన్ - పునాతి॥ తథాచవక్ష్యతే॥ యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేనతీర్థేనమూర్ధ్న్యధికృతేనశివశ్శివోఽభూత్, ఇతి - ఏవంపరమపావనోఽప్యహంతత్పాదరజోబిభర్మీతిభావః ॥౯॥ ఏవంబ్రాహ్మణాన్ప్రస్తుత్యాదతానేవస్తువన్ - తేషుకృతాపరాధామన్నిగ్రహవిషయాః - కృతోపచారాస్తుమదనుగ్రహవిషయాఇత్యాహద్వాభ్యామ్॥ యేమఇతి॥ మేమమతనూః శరీరభూతాన్ - ద్విజవరాన్ - మదీయాః మచ్ఛరీరభూతాః - దుహతీఃగాశ్చ - ప్రశంసాప్రసజ్గాన్సహత్యాద్యుక్తిః అలబ్ధశరణానిరక్షకహీనాని - భూతానిమచ్ఛరీరాణి - భూతాన్తరాణిచ - యేపురుషాః - అఘంపాపం, తేనక్షతాః అనువిద్ధాః - దృశోయేషాంతే - అతఏవాహీమన్యవః - అహీస్సర్పస్సఇవమన్యుఃక్రోధోయేషాంతథాభూతాస్సన్తోభేదబుద్ధ్యామదాత్మకత్వవిరహబుద్ధ్యా - ద్రక్ష్యన్తి - తాన్మమమన్నియామ్యస్య - దణ్డనేతుఃయమస్య - అధిఅధినాః - గృధ్రాః అయోముఖాగృధ్రాః - కుషన్తినేత్రాణిలుమ్పన్తీత్యర్థః ॥౧౦॥ యేపునః - క్షిపతస్తిరస్కుర్వతోఽపి - బ్రాహ్మణాన్మయిదియామదాత్మకత్వబుద్ధ్యా - అర్చయన్తః - తుష్యద్హృదః సంతుష్టచిత్తాః - స్మితంహాస - స్తదేవసుధా - తయోక్షితంసిక్తం - పద్మమివవ

ఖేన। యద్బ్రాహ్మణస్యముఖతశ్చరతోఽనుఘాసంతుష్టస్యమయ్యవసితైర్నిజకర్మపాకైః ॥౮॥ యేషాంబిభర్మ్యహమఖణ్డవికుణ్ఠయోగమాయావిభూతిరమలాఙ్ఘ్రిరజఃకిరీటైః। విప్రాంస్తుకోనవిషహేతయదర్హణామ్భస్సద్యఃపునాతిసహచన్ద్రలలామలోకాన్॥ ౯॥ యేమేతనూర్ద్విజవరాన్దుహతీర్మదీయాభూతాన్యలబ్ధశరణానిచభేదబుద్ధ్యా। ద్రక్ష్యన్త్యఘక్షతదృశోహ్యహిమన్యవస్తాన్గృధ్రారుషామమకుషన్త్యధిదణ్డనేతుః॥ యేబ్రాహ్మణాన్మయిదియాక్షిపతోఽర్చయన్తస్తుష్యద్ధృదస్స్మితసుధోక్షితపద్మవక్త్రాః। వాచాఽనురాగకలయాఽఽత్మజవద్గృణన్తస్సంబోధయన్త్యహమివాహముపాకృతస్తైః ॥౧౧॥ తన్మేస్వభర్తురవసాయమలక్షమాణౌయుష్మద్వ్యతిక్రమగతింప్రతిపద్యసద్యః। భూయోమమాన్తికమితాంతదనుగ్రహోమేయత్కల్పతామచిరతోభృతయోర్వివాసః॥౧౨॥ బ్రహ్మోవాచ॥ అథతస్యోశతీందేవీమృషికుల్యాంసరస్వతీమ్। ఆస్వా

క్త్రం యేషాంతే - అనురాగకలయా అనురాగేణకలయాకలితయాయుక్తయా - వాచాగిరా - ఆత్మజవత్పుత్రమివ - గృణన్తోభాషమాణాః - సంబోధయన్తి - తైః - అహమివ - ఉపాకృతః - ఉపకారితః - తేమదనుగ్రహవిషయాఇతిభావః ॥౧౧॥ ఏవంబ్రాహ్మణాన్ప్రశస్యాదమునివిహితందణ్డంస్వయమప్యనుమనుతే॥ తన్మ ఇతి॥ తస్మాత్స్వభర్తుస్స్వయోరాత్మనోర్భర్తు - ర్మమ అవసాయండక్తవిధంనిశ్చయ - మలక్షమాణావజానన్తౌ - యుష్మాసుయోవ్యతిక్రమోఽపరాధ - స్తస్యగతింఫలం - ప్రతిపద్య - సద్యఃఆశు - భూయఃపునః - మమాన్తికంసమీపం - ఇతాం ప్రాప్నుతాం - యద్యస్మద్ధృతోదణ్డఏవభవతామనుమతస్సన్ - తవకోభృత్యానుగ్రహకారితేత్యత్రాహ॥ భృతయోః భృత్యయోః - అచిరతః ఆశు - వివాసః యుష్మద్వ్యతిక్రమగతిసమాప్తిః - కల్ప్యతాంకల్ప్యతఇతియ - త్తదేవ - మే - అనుగ్రహః - మహదతిక్రమఫలమవాప్యపునరాశునుత్సమీపాగమనమేవమదనుగ్రహఇత్యర్థః ॥౧౨॥ ఏవమాశ్రితసౌలభ్యసౌశీల్యాదిగుణగణసంపన్నేనభగవతోక్తాని, బ్రహ్మదైవపరంహిమే, యత్సేవయాచరణపద్మపవిత్రరేణుంసద్యశ్శ్రీర్వివ్రక్తమపిమాంపిజహాతి,, యేషామమలాఙ్ఘ్రిరజఃకిరీటైర్బిభర్మ్యహం,, మిత్యాదివచాంస్యాశ్రుత్య మునయః, స్తంసైవతానాంపరమంచదైవత,, మిత్యాదిశ్రుతిభిః - పరమదైవతత్వేనకీర్తితోభగవాన్నిమస్మద్వ్యాజ్ఞానాహ్యైవం వదతి - ఆహోస్విత్ - ధర్మసంస్థాపనార్థాయ, యద్యదాచరతిశ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరోజన,, ఇతిస్వగీత్యనుసారేణవదతీతి - తత్తాత్పర్యమజానన్తో - నూనమసౌ - నభక్తాన్వఞ్చయతి - కింతు - ధర్మసంస్థాపనాయైవవదతీతిపునర్నిశ్చిచీషయా - తదుక్తానివాక్యాన్యస్యతాత్పర్యకత్వేనప్రతిపాదయిష్యన్తస్తంప్రత్యూచురిత్యాహబ్రహ్మాత్రిభిః॥ అథఉక్తవిధభగవద్వాక్యశ్రవణానన్తరం - తస్యభగవతః - ఋషికుల్యాం వేదసజాతీయాం - ఉశతీంకమనీయాం - దేవీమనూనుషాం - సరస్వతీం - ఆస్వాద్యఅనుభూయ - అశ్రుత్య - మన్యునావిషసమానేనక్రోధేన - దష్టానాంవ్యాప్తానాం - తేషాంమునినా - మాత్మాఅన్తఃకరణం నవ్యతృప్యత - తద్వా

క్యతాత్పర్యాజ్ఞానాన్మన్యదష్టత్వాచ్చ చిత్తంనాతిప్రసన్నమభూదిత్యర్థః ॥౧౩॥ *సతీంసాధ్వీం-లక్ష్మీంలఘ్వక్షరాం-గురుభి
ర్బహుభిర్వా దైర్ఘ్య-రర్థైరభిధేయైః-ర్గహ్వరాం దుర్విజ్ఞేయాం, అగాధగమ్భీరాం-అభిప్రాయతోఽగాధా-మర్థతో గమ్భీ
రాం-సరస్వతీమిత్యనుషఙ్గః-శృణ్వన్తః - విగాహ్యవిలోడ్య, ఆదాయఆహృత్య-ఇదమేషాంవాక్యానాం తాత్పర్యమితి పరి
షహ్యైత్యర్థః-తేనభగవతాచికీర్షితంకర్తుమిష్టం-నవిదుఃవిచార్య పరిషహ్యత్యనవిదుః-కింతు-తూష్ణీమాపాతతో విదురి
త్యర్థః *॥ ౧౪ ॥ *యోగమాయయాఆత్మీయయావిచిత్రసర్గకారిణ్యాప్రకృత్యా-ఆరబ్ధస్యకృత్స్నస్యజగతః-య-త్పా
రమేష్ఠ్యంసర్వోత్కృష్టమాధిపత్యం - తస్యఉదయోయస్మాత్తం, అస్మదాధిపత్యప్రదాతారమిత్యర్థః, తంభగవన్తం-తే
విప్రాః - కుపితత్వచః - సంశయావహవాక్యశ్రవణక్రుద్ధా-త్వక్ - యేషాంతే- ప్రహృష్టాఃనిరతిశయకల్యాణగుణగణా
కరస్యాత్మదైవతస్య భగవతోదర్శనతత్సంభాషణతత్కృపావలోకనాదిజనితహర్షయుక్తాశ్చ - ప్రాఞ్జలయః, ప్రో
చుః *॥ ౧౫ ॥ *ఉక్తిమేవాహుః॥నవయమిత్యాదిభిర్దశభిః॥ హేభగవన్ దేవ-తవత్వయా-చికీర్షితం, వయం, నవిద్మః, కిం
భవానస్మాననుజిఘృక్షతి - ఉతనానుజిఘృక్షతీతి త్వత్తాత్పర్యంవిశిష్యనజానీమః, కింతు - మేనహ్యం- ప్రత్యేకాభిప్రాయే
ణైకవచనం-అనుగ్రహశ్చేతి - అనుగ్రహఃకృతఇత్యాపాతతోవిద్మః ఆపాతతోవాఽనుగ్రహఃకృతఃకథంజానథేత్యత్రా
హుః॥యస్యత్వాత్, అధ్యక్షఃవాఙ్మనసాగోచర- స్త్వ - మక్షివిషయఃప్రభాషసే *॥ ౧౬ ॥ *ఏవంస్వాత్మనాంతదభి
ప్రాయానభిజ్ఞత్వమావేద్య, తదుక్తీనాంతాత్పర్యంక్రోడీకుర్వన్తో " బ్రహ్మదైవంపరంహిమే ,, ఇత్యాద్యుక్తయో, ధ
ర్మమర్యాదావస్థాపనాయైవప్రవృత్తాఉపపన్నానాన్యథేత్యాహుః ॥ బ్రహ్మణ్యస్యేత్యాదిభిష్షడ్భిః ॥ హేప్రభో, బ్రహ్మ
ణ్యస్యబ్రాహ్మణతన్మర్యాదాపాలకస్య - తవ-బ్రాహ్మణాః, పరందైవతంకిల, కిలేత్యనేనలోకశిక్షాసూచితా॥ యదిభ

ద్యమన్యదష్టానాంతేషామాత్మాప్యతృప్యత ॥౧౩॥ సతీమాదాయశృణ్వన్తోలక్ష్మీంగుర్వర్థగహ్వరామ్।విగా
హ్యాగాధగమ్భీరాంనవిదుస్తచ్చికీర్షితమ్॥౧౪॥ తేయోగమాయయారబ్ధపారమేష్ఠ్యమహోదయమ్।ప్రో
చుఃప్రాఞ్జలయోవిప్రాఃప్రహృష్టాఃకుపితత్వచః॥౧౫॥కుమారాఊచుః॥నవయంభగవన్విద్మస్తవదేవచికీర్షి
తమ్।కృతోమేఽనుగ్రహశ్చేతియదధ్యక్షఃప్రభాషసే॥ ౧౬ ॥ బ్రహ్మణ్యస్యపరందైవంబ్రాహ్మణాఃకిలతేప్ర
భో।విప్రాణాందేవదేవానాంభగవానాత్మదైవతమ్॥ ౧౭ ॥ త్వత్తస్సనాతనోధర్మోరక్ష్యతేతనుభిస్తవ।ధ
ర్మస్యపరమోగుహ్యోనిర్వికారోభవాన్మతః॥౧౮ ॥తరన్తిహ్యఞ్జసామృత్యుంనివృత్తాయదనుగ్రహాత్।యో
గినస్సభవాన్కింస్వి*దనుగృహ్యేతయత్పరైః॥ ౧౯ ॥ యంవైవిభూతిరుపయాత్యనువేలమన్యైరర్థార్థి

వాన్ బ్రాహ్మణాన్ పరదైవతభావేనచానువర్తసే -తతస్త్వత్తోఽపరేజనాబ్రాహ్మణా -నబహుమన్యన్తోనశ్యేయు- రతో
లోకశిక్షార్థమేవబ్రహ్మదైవంపరంహిమఇత్యుక్తమితిభావః " వస్తుతస్తు ,, దేవదేవానాందేవేనత్వయాపిదేవానాం
బహుమన్తవ్యానాం, విప్రాణాం - భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః- ఆత్మదైవతంత్వమేవపరందైవతం, ఆత్మదైవతమి
తి హేతుగర్భంవిశేషణం, ఆత్మదైవతస్యతవదేవతాన్తరంసంభవతీత్యర్థః ॥ తథాచశ్రూయతే॥ పతింవిశ్వస్యాత్మే
శ్వరం " యస్మాత్పరంనాపరమస్తి ,, నతస్యేశేకశ్చ నతస్య నామమహద్యశః " స్వేమహిమ్నిప్రతిష్ఠిత , ఇత్యా
ది *॥౧౭ ॥ *బ్రహ్మణ్యత్వమేవప్రపఞ్చయతి॥ త్వత్తఇతి॥ధర్మః-చాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యవ్యవస్థయావస్థితః-సనాత
నోధర్మ, స్త్వత్తఏవప్రవృత్తః- తవతనుభిరవతారైః,రక్ష్యతేచ - ఈదృశస్యధర్మస్య, పరమఃనిత్యోనిరతిశయః[illegible]
ఫలం-నిర్వికారోభవానేవ - మతఃజ్ఞాతః, శ్రుతిభిరితిశేషః॥తథాచశ్రూయతే॥ ఇష్టాపూర్తంబహుధాజాతంజాయమా
నంవిశ్వంబిభర్తిభువనస్యనాభిః ,, ఏషభూతపాలఏషసేతుర్విధరణః " అవిద్యయామృత్యుంతీర్త్వావిద్యయామృతమ
శ్నుతే ,, ఇత్యాది " నిర్వికారఇత్యనేన- కర్మసురుచిమాత్రజనకానామవాన్తరఫలానాంక్షయిష్ణుత్వంసాతిశయత్వం,
భగవతస్తుఅనన్తస్థిరఫలత్వంసూచితం, అతోధర్మసంస్థాపనార్థమేవ బ్రహ్మదైవమిత్యుక్తమ్ *॥ ౧౮ ॥ *అస్య
థేదమనుపపన్న[illegible]న్తీతి ॥ నివృత్తాఃనివృత్తిధర్మనిష్ఠాః, యోగినః,మృత్యుంసంసారం,యదనుగ్రహాత్ య
స్యతవానుగ్రహాత్-అఞ్జసాసుఖేన,తరన్తి॥తథాచశ్రుతిః॥అమృతస్యైషసేతురితి॥సేతుఃప్రాపకః-సభవాన్ పరైరన్యైః
అనుగ్రాహ్యో[illegible]నాకుః - నానుగృహ్యేతఇత్యర్థః" అనుగ్రాహయతేపరమితిపాఠాన్తరం,,తదా,పరం
బ్రాహ్మణ- మనుగ్రహకర్తారంకరోషికిమిత్యర్థః *॥ ౧౯ ॥ *యదుక్తం " నశ్రీర్విరక్తమపిమాంవిజహాతీతి, తదపియ

౧౯॥శ్లో॥పా *అనుగ్రాహయతేపరం.

ధా(శ్రు)తాభిప్రాయకత్వే, అత్యన్తానుపపన్నమితి మత్వా, తత్తాత్పర్యం పరిష్కుర్వన్త ఆహుస్సార్ధేన॥ యమితి॥ యం త్వాం విభూతిర్లక్ష్మీః-కథంభూతా, అర్థార్థిభిః చతుర్విధపురుషార్థిభిః, స్వశిరసా, ధృతః పాదరేణుర్యస్యాస్సా, తథా హ్యుక్తం ,, ఆకిఞ్చనైకశరణాః కేచిద్భాగ్యాధికాః పునః ॥ తత్పాదామ్బోరుహద్వన్ద్వం ప్రపద్య ప్రీతమానసాః, లక్ష్మీం పురుషకారేణ వృతవన్తో వరాననామితి,, ఏవం భూతా లక్ష్మీః-ధన్యార్పితాఙ్ఘ్రితులసీనవదామధామ్నః, ధన్యైర్భాగవతైః అర్పితం నూతనతులసీమాలాయాః స్థానం యస్య, తస్య మధువ్రతపతేః భృఙ్గరాజస్య, లోకం స్థానం, శ్రీపాదపద్మం కామయానేవ, యం త్వామనువేలం తత్తదుచితావసరేషు - ఉపయాతి సేవతే * ॥ ౨౦ ॥ * తాం లక్ష్మీం వివిక్తైః పరిశుద్ధైః-చరితైస్సమర్హణైః-అనువర్తమానాం సేవమానామపి, యో భవాన్- నాత్యాద్రియత్ నాత్యాదృతవాన్-కుతః, యతః- స్త్వం పరమభాగవతేష్వేవ ప్రకృష్టసఙ్గవాన్ ,, అయం భావః ,, ఏవం హి సా లక్ష్మీస్త్వనే అయం హి సా రగాః (?) హి మధువ్రతోఽలిచఞ్చలశ్చ అర్పితాఙ్ఘ్రి (?) తాయాం తులస్యాం న పరిహాసో నిశ్చలస్సన్ రమతే, అతోఽఙ్ఘ్రి ప్రాధాన్యమధికం స్యాత్, తతోఽహం వక్షసి స్థితాపి యోగిజనానాం బహుసేవాసంమర్దమఙ్గీకృత్యాపి, తులస్యాస్సహ-పాపత్వేనాపి వరశౌ(?) నే వి(?)స్యామితి,, ఏవమాత్మసక్త్యానువర్తమానామపి-తాం-త్వం - పరమభాగవతప్రసఙ్గేనావసరమలభమానో నాతివాదృతవానితి,, యదుక్తం,, యత్సేవయా చరణపద్మపవిత్రరేణుమితి ,, తదపి పావిత్ర్యమిచ్ఛద్భిరర్పితానాం సేవితవ్యా ఇత్యేతత్తాత్పర్యకమిత్యభిప్రేత్యాథ,, యేషామమలాఙ్ఘ్రిరజోఽభిభర్షీత్యస్య తాత్పర్యం పరిష్కుర్వన్త ఆహురర్ధేన॥ తమితి ॥ తం ధర్మమర్యాదాప్రతిష్ఠాపయితారం-శ్రియాపి సమాశ్రయణీయం లావణ్యనిధిం త్వాం, ద్విజానామనుపథం పథి పథి లగ్నం, యత్పుణ్యం రజః-తథా శ్రీవత్సలక్ష్మ చ శ్రీవత్సచిహ్నాఞ్చ-కిం పునీతః పవిత్రీకురుతః కిం-కిమర్థం-న - తేఽఙ్ఘ్రే, భగభాజనః నిరతిశయసౌన్దర్యాశ్రయ- స్త్వం, మగాః ప్రాప్తవానసి, భూషణత్వేన స్వీకృతవానసి,, పునీతే ఇతి పాఠాన్తరం ,, తదా-ద్విజానుపథపుణ్యరజః పునీతే కిం-న పునీ

భిస్స్వశిరసా ధృతపాదరేణుః। ధన్యార్పితాఙ్ఘ్రితులసీనవదామధామ్నో లోకం మధువ్రతపతేరివ కామయానా * ॥ ౨౦ ॥ యస్తాం వివిక్తచరితైరనువర్తమానాం నాత్యాద్రియత్పరమభాగవతప్రసఙ్గః। తం త్వాం ద్విజానుపథపుణ్యరజః * పునీతః శ్రీవత్సలక్ష్మ కిమగా భగభాజనస్త్వమ్ ॥ ౨౧॥ ధర్మస్య తే భగవతస్త్రియుగ త్రిభిస్స్వైః పద్భిశ్చరాచరమిదం * ద్విజదేవతార్థమ్। నూనం భృతం తదభిఘాతి రజస్తమశ్చ సత్త్వేన నో వరదయా తనువా * నిరస్య ॥ ౨౨ ॥ న త్వం ద్విజోత్తమకులం యది హాత్మగోపం గోప్తా వృషస్స్వర్హణేన ససూనృతేన

తే ఇత్యర్థః-తర్హి కిమర్థం రజోఽభిభర్షీతి శ్రీవత్సలక్ష్మ కిం కిమర్థమగాః, భూషణత్వేనేతి చేత్, రజోఽపభూషణత్వేనైవ బిభర్షీతి శఙ్కోత్తరత్వేన వ్యాఖ్యేయమ్ * ॥ ౨౧ ॥ * ఏవమలఙ్కారాయైవ రజో బిభర్షీత్యభిధాయ, అథ లోకమర్యాదాపాలకేన భవతాఽవశ్యం భర్తవ్యమేవేతి ప్రతిపిపాదయిషవోఽవశ్యం లోకమర్యాదా భవతా పాల్యా ఏవ, అన్యథా ,, ఉత్సీదేయురిమే లోకా,, ఇత్యముమర్థ-మన్వయవ్యతిరేకాభ్యాముపపాదయన్త ఆహుస్త్రిభిః-హే త్రియుగ త్రీణి యుగాని యుగ్మాని జ్ఞానశక్త్యాదిషణ్ణాం గుణానాం యస్యేతి త్రియుగ, స్తస్య, సంబోధనం-ధర్మస్య ధర్మరూపస్య భగవత- స్తే తవ, త్రిభిః- స్వైః అసాధారణైః, పద్భిః తపోదానదయాత్మకైః-ద్విజదేవతాసంరక్షణార్థం,, నిజదేవతార్థ,, మితి పాఠే తు, స్వకీయదేవతాసంరక్షణార్థం-తదభిఘాతి తేషాం ధర్మస్య పదానామభిఘాతి అభిఘాతుకం, యద్రజః తమశ్చ, రజస్తమః ప్రచురాం స్తాన్ సత్త్వేన శుద్ధసత్త్వమయేన-తనువా మూర్త్యా, అవతారైరిత్యర్థః-నిరస్య చరాచరాత్మకమిదం జగత్-భృతం, నూనం-స్వేచ్ఛాపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహ శుద్ధసత్త్వమయమూర్త్యా ద్విజదేవతార్థం ధర్మవిరోధినో రజస్తమః ప్రచురాన్నిరస్య కృత్స్నం జగత్తపోదానదయాఖ్యైః ధర్మపాదైః పోషయసీత్యర్థః * ॥ ౨౨ ॥ * న త్వమితి ॥ ఆత్మనా భవతా గోపం గోపనీయం రక్షణీయం, ద్విజోత్తమానాం కులం, అర్హణేన సమర్హణేన-సూనృతేన ప్రియవాక్యేన చ-యది- శ్రేష్ఠస్త్వం గోప్తా రక్షితా-న చేత్-స్వయం ధర్మాననుతిష్ఠన్ లోకాంస్తేషు ప్రవర్తయసేన చేదిత్యర్థః-తర్హ్యేవ తద్దైవ-శివః శ్రేయస్సంపాదకః-తవ త్వత్సంబన్ధి వేదపన్థాః వేదమార్గః కర్మోపాసనాత్మకః నఙ్క్ష్యతి నాశం యాస్యతి-హి యస్మాత్ ఋషభస్య శ్రేష్ఠస్య-య-దాచరితం తదేవ-లోకః-ప్రమాణం ప్రమాణత్వేన అగ్రహీష్యత్॥ తదేవ గీతం॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః। స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తత ఇతి॥ న మే పార్థాస్తి కర్తవ్యం త్రిషు లోకేషు కిఞ్చన ॥ నానవాప్తమవాప్తవ్యం వర్త ఏవ చ కర్మణి॥ యది హ్యహం న వర్తేయం జాతు కర్మణ్యతన్ద్రితః। మమ వర్త్మానువర్తన్తే మనుష్యాః పార్థ సర్వశః॥ ఉత్సీదేయురిమే లోకా

* ౨౧॥ శ్లో॥ పా॥ రజః పునీతే. * ౨౨॥ శ్లో॥ పా॥ నిజదేవతార్థమ్.

నకుర్యాంకర్మ చెదహమ్। సంకరస్యచకర్తాస్యాముపహన్యామిమాః ప్రజా ఇతి ॥౨౩॥ ॥ త్వయైవగీతత్వాద్వేదమార్గనాశనం తవాఽనుచితమేవేత్యాహ ॥ తత్తైఇతి॥ సత్త్వనిధేశ్శుద్ధసత్త్వాశ్రయస్య-అతఏవ, జనాయ, క్షేమంవిధాతుంకర్తుమిచ్ఛోః-స్వ జశక్తిభిర్నిజావతారైః-ఉద్ధృతాః నిర్మాలితాఃఅరయోధర్మవిరోధినోయస్య-తేతవ-తత్ వేదమార్గనాశనం, అనభీష్టమివఅన భీష్టమేవేత్యర్థః- హేత్ర్యధిపతేత్రిలోకాధిపతే-విశ్వస్యభర్తుర్ధారకస్యపోషకస్యచ-అవనతస్యబ్రాహ్మణాన్ప్రణతస్యఅత్ర ప్రణతస్యేతిరజోధారణస్యాప్యుపలక్షణంతవ-ఏతావతాప్రణతిమాత్రేణ-తేజః ప్రభావః-నక్షతంనవిహతం-కింతు సః-ప్ర ణామః-తేవినోదః లోకప్రేరణరూపః ॥ ౨౪ ॥ ఏవంయథామతిభగవదుక్తీనాంతాత్పర్యంపరిష్కృత్యతచ్చికీర్షితమజానన్త స్స్వాపరాధానుగుణదణ్డధారణంచనివేదయన్తఆహుః రేకేన॥ యమితి ॥ హేఅధీశ-భవాన్- అనయోర్భృత్యయోః-యంవా- దమం-అస్మాభిర్విహితమన్యంవాదణ్డం - వృత్తింవాయథాపూర్వమత్రలోకేవర్తనంవా-విధత్తే- తత్ -నిర్వ్యళీకంసత్యం ॥ య థాతథా-అనుమన్మహేఅనుమన్యామహే-అస్మాసు, చ, ఉచితఃస్వాపరాధానురూపః-యోదణ్డ-స్సధీయతాంవిధీయతాం-భ వద్భిఃకిమపరాద్ధమితిచేత్ -యేవయం-అనాగసౌనిరపరాధినౌ-కిల్బిషేణశాపేన-అయుజ్మహియోజితవన్తః-త్వాస్సయోర పూర్వజననివారణంస్వాభావికమిత్యభిప్రాయేణానాగసావిత్యుక్తమ్ ॥౨౫॥ ఏవంమునిభిరావేదితహార్దోమునీనాంభృ త్యయోశ్చానుగ్రహంకర్తుమనాభగవాన్ మునీన్ప్రత్యాహైకేన॥ ఏతౌపార్షదౌ-సురేతరగతిం ఆసురంజన్మ- ప్రతిపద్య-స ద్యఃజన్మప్రభృతి-మయి-యస్సంరమ్భః క్రోధః-తేనసంభృతఃసంజాత, స్సమాధిరనవరతభావనా-తేన - అనుబద్ధః అనుస్య

నాతహ్యేవనజ్యతిశివస్తవవేదపన్థా ॥ లోకోఽగ్రహీష్యదృషభస్య హితత్ప్రమాణమ్ ॥౨౩॥ తత్తేఽనభీష్టమివ సత్త్వనిధేర్విధిత్సోః క్షేమం జనాయనిజశక్తిభిరుద్ధృతారేః। నైతావతాత్ర్యధిపతేతవవిశ్వభర్తుస్తేజః క్షతంత్వవనతస్యసతేవినోదః ॥౨౪॥ యంవాఽనయోర్దమమధీశ భవాన్విధత్తేవృత్తింతువాతదనుమన్మహేని ర్వ్యళీకమ్ । అస్మాసువాయఉచితోధ్రియతాంసదణ్డోయేఽనాగసౌవయమయుఙ్క్ష్మహికిల్బిషేణ ॥ శ్రీభగవా నువాచ ॥ ఏతౌసురేతరగతింప్రతిలభ్యసద్యస్సంరమ్భసంభృతసమాధ్యనుబద్ధయోగౌ । భూయస్సకాశము పయాస్యతఆశుయోవశ్శాపోమయైవవిహితస్తదవేతవిప్రాః ॥౨౬॥ అథతేమునయోదృష్ట్వానయనానన్దభా జనమ్। వైకుణ్ఠంతదధిష్ఠానంవికుణ్ఠంచస్వయంప్రభమ్ ॥౨౭॥ భగవన్తంపరిక్రమ్యప్రణిపత్యానుమాన్యచ। ప్ర తిజగ్ముః ప్రముదితాశ్శంసన్తోవైష్ణవీంశ్రియమ్ ॥౨౮॥ భగవాననుగావాహయాతంమాభైష్టమస్తుశమ్। బ్రహ్మ తేజస్సమర్థోఽపిహన్తుం నేచ్ఛే మతంహిమే ॥౨౯॥ ఏతత్పురైవనిర్దిష్టంరమయాక్రుద్ధయాయదా। పురానివారి తాద్వారివిశన్తీమయ్యుపారతే ॥౩౦॥ మయిసంరమ్భయోగేననిస్తీర్యబ్రహ్మహేళనమ్ । ప్రత్యేష్యతంనికాశం మేకాలేనాల్పీయసాపునః ॥౩౧॥ ద్వాస్స్థావాదిశ్యభగవాన్విమానశ్రేణిభూషణమ్। సర్వాతిశయయాలక్ష్మ్యా

త్తః-యోగోమత్సంబన్ధోయయోస్తౌ-అతఏవ, ఆశు పున-స్సకాశంమత్సమీపం-ఉపయాస్యతః- హేవిప్రాః-వఃయుష్మాకం, యశ్శాపః-స మయైవత్వన్ముఖేనమయైవ-విహితః, తత్ విహితఇతి-అవేతఅవగచ్ఛత ॥౨౬॥౨౭॥ ఏవంభగవతోక్తామున యోయయురిత్యాహద్వాభ్యామ్॥ అథఅనన్తరం-నయనయో-ర్యఆనన్దస్తస్యభాజనంవిషయం, వైకుణ్ఠం-తస్యవైకుణ్ఠస్య అధిష్ఠానస్థానం-స్వప్రకాశం-వికుణ్ఠలోకంచ-దృష్ట్వా- తేమునయః భగవన్తం-పరిక్రమ్యప్రదక్షిణీకృత్యప్రణిపత్యప్రణమ్య అనుమాన్యఅనుజ్ఞాప్య-వైష్ణవీంభాగవతీం-శ్రియంసంపదం-శంసన్తఃప్రశంసన్తః-ముదితాఃహృష్టాః, ప్రతిజగ్ముః ॥౨౮॥ మునిగమనానన్తరంద్వాస్స్థౌసాన్త్వయన్ భగవానువాచేత్యాహత్రిభిః-భగవాన్-అనుగౌభృత్యౌప్రతి, ఆహ-ఉవాచ॥ ఉక్తి మేవాహ॥ యాతంగచ్ఛతం-మాభైష్టంభయంమాకురుతం-శంసుఖమేవ, గచ్ఛతోరపి-యువయో, రస్తు -యద్యావయోరను గ్రహఏవభవతాక్రియతే-తర్హి-బ్రహ్మదణ్డఏవకింననివర్త్యతఇత్యత్రాహ, తేజఃబ్రహ్మదణ్డం - తేజఃకార్యత్వాద్దణ్డస్యాపితేజ శ్శబ్దేననిర్దేశః హన్తుంనిరసితుం-సమర్థోఽపి నేచ్ఛే, కుతః, హియస్మాత్ -మేమమ-చఏవంసంమతమ్ ॥౨౯॥ నకేవలంమమైవేదంబ్రహ్మతేజోఽనుమతం కింతులక్ష్మ్యాఅపీత్యాహ॥ ఏతదితి॥ ఏతత్ యువయోరితోనిర్గమనం, పురాపూర్వకాలేక్రుద్ధయారమ యాలక్ష్మ్యైవ-నిర్దిష్టం, పురేత్యుక్తే, పురాపకదేత్యత్రాహ-మయి, ఉపారతేప్రణయకలహావశాత్తూష్ణీంశయానేసతి-మ న్నిలయాద్బహిర్నిర్గత్య-పునరన్తఃప్రవిశన్తీద్వారి-యువాభ్యాం, యదానివారితాతదేత్యర్థః ॥౩౦॥ అతో-మయి, సంరమ్భఃక్రోధఃతస్యయోగఃఅనవరతసంబన్ధః-బ్రహ్మవిదపరాధజన్యంఫలం, నిస్తీర్యనిరవశేషమపోహ్య, అల్పీయసైవకా లేన, పునః-మే-నికాశంసమీపం-ప్రత్యేష్యతంప్రత్యాగచ్ఛతమ్ ॥౩౧॥ ఏవంద్వాస్స్థావాదిశ్యభగవాన్ స్వస్థానమావివే

శేత్యాహ॥ భగవాన్ద్వాస్స్థౌ ఆదిశ్య ఆజ్ఞాప్య, విమానశ్రేణ్యా ఏవ మాయా భూషణం యస్మిన్ సర్వాతిశయయా నిరతిశయయా-లక్ష్మ్యా సంపదా, జుష్టం ‹‹యద్వా›› జుష్టం ప్రియం-స్వధిష్ణ్యం స్వకీయస్థానం లక్ష్మ్యా సహ-ఆవిశత్ *॥౩౨॥* అథ తౌ కిమభూతాం కిమకుర్వతాం చేత్యత ఆహ॥ తావితి॥ గీర్వాణఋషభౌ పార్షదప్రవరౌ- ద్వాస్స్థౌ మ స్తరాద్బ్రహ్మశాపాద్ధేతోః, హరిలోకతః, హరిలోకాదేవ, హతశ్రియౌ భ్రష్టతేజస్కౌ, అత ఏవ, విగతస్మయౌ వినష్టగర్వౌ, అభూతామ్ *॥౩౩॥* తదా వికుణ్ఠస్థానాత్తయోర్నిపతమానయోస్సతోః, సపుత్రకాః, దేవాః, విమానాగ్రేషు వసతాం, మహాన్స్వైరేః, హాహాకార ఆసీత్ *॥౩౪॥* తావేవ-హరేః పార్షదశ్రేష్ఠౌ, దితేః-జఠరే కుక్షౌ-నిర్విష్టం ప్రవిష్టం-కశ్యపసంబన్ధి-ఉల్బణం, తేజో వీర్యం ప్రతి - అధునా, ఆశు-ప్రాప్తౌ ॥౩౫॥ తయోరసురయోః సురజన్మనోర్యమయోస్సహైవ గర్భం ప్రవిశ్య ఉత్పత్స్యమానయోః-తేజసా-అద్య-నః యుష్మాకం, తేజః, ఆక్షిప్తం అభిభూతం- ఏతర్హి ఇదానీం-భగవాన్-తద్భవతాం తేజః, విధాస్యతి-తౌ నిహత్య భవత్తేజో యథావస్థితం కరిష్యతీత్యర్థః ॥౩౬॥ భగవాన్ కదా విధాస్యతి-విధాతుం సమర్థో భవేన్నవేతి శఙ్కా-ద్వయం పరిహరన్నితిహాసం నిగమయతి॥ విశ్వస్యేతి॥ విశ్వస్య జగతః-స్థితిలయోత్పత్తి హేతుం త్వమితి ఫలితం-ఏవంభూత - త్ర్యధీశః త్రిలోకాధిపతిః-యో భగవాన్, స ఏవ, నోఽస్మాకం-క్షేమం విధాస్యతి-సర్వగణోత్కర్షం కాలే కరిష్యతి-తత్రేహ-తథాభూతే-ఏతస్మిన్ భగవతి అస్మదీయస్య అస్మదిష్టస్య - విమృశేన-కియానర్థః కియత్ప్రయోజనం, కృత్స్నవిశ్వస్థితిలయోద్భవలీలస్య అచిన్త్యవివిధవిచిత్రరచనాసమర్థసమాధీశస్య షాడ్గుణ్యపూర్ణస్య త్రిలోకాధిపతేః స్వాశ్రితాస్మదీయనివర్తనమత్యల్పం ప్ర

జుష్టం స్వం ధిష్ణ్యమావిశత్॥౩౨॥ తౌ తు గీర్వాణఋషభౌ దుస్తరాద్ధరిలోకతః। హతశ్రియౌ బ్రహ్మశాపాదభూతాం విగతస్మయౌ॥౩౩॥ తదా వికుణ్ఠభవనాత్తయోర్నిపతమానయోః। హాహాకారో మహానాసీద్విమానాగ్రేషు పుత్రకాః॥౩౪॥ తావేవ హ్యధునా ప్రాప్తౌ పార్షదప్రవరౌ హరేః। దితేర్జఠరనిర్విష్టం కాశ్యపం తేజ ఉల్బణమ్॥౩౫॥ తయోరసురయోరద్య తేజసా యమయోర్హి వః। ఆక్షిప్తం తేజ ఏతర్హి భగవాంస్తద్విధాస్యతి॥ విశ్వస్య యస్స్థితిలయోద్భవహేతురాద్యో యోగేశ్వరైరపి దురత్యయయోగమాయః। క్షేమం విధాస్యతి స నో భగవాంస్త్ర్యధీశస్తత్రాస్మదీయవిమృశేన కియానిహార్థః॥౩౭॥ ***
*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, షోడశోఽధ్యాయః ***

మైత్రేయ ఉవాచ॥ నిశమ్యాత్మభువా గీతం కారణం శఙ్కయోజ్ఝితాః। తతస్సర్వే న్యవర్తన్త త్రిదివాయ దివౌకసః॥౧॥ దితిస్తు భర్తురాదేశాదపత్యపరిశఙ్కినీ। పూర్ణే వర్షశతే సాధ్వీ పుత్రౌ ప్రసుషువే యమౌ॥౨॥ ఉత్పాతా బహవస్తత్ర నిపేతుర్జాయమానయోః। దివి భువ్యన్తరిక్షే చ లోకస్యోరుభయావహాః॥౩॥ సహాచలా భువశ్చేలుర్దిశస్సర్వాః ప్రజజ్వలుః। సోల్కాశ్చాశనయః పేతుః కేతవశ్చార్తిహేతవః॥౪॥ వవౌ వాయుస్సు

యోజనమిత్యర్థః ॥౩౭॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికావ్యాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః ***

ఏవం ‹‹అథాత్రాప్యుదాహరన్తీమమితిహాసం పురాతనమ్ ప్రోక్తం దేవదేవేన దేవానామనుపృచ్ఛతామ్›› ఇత్యుపక్రాన్తం దేవబ్రహ్మసంవాదరూపమితిహాసం ప్రస్తుత్య, తమేవ నిగమయన్ ప్రకృతం హిరణ్యాక్షవధం ప్రస్తౌతి బ్రహ్మనారదసంవాదోపోద్ఘాతమితిహాసాన్తరం పరమప్రకృతేన సఙ్గమయన్ హిరణ్యాక్షజన్మప్రభృతి వృత్తాన్తమాహ॥ మైత్రేయః॥ ఆత్మభువా బ్రహ్మణా-గీతం, కారణం-స్వవ్యసనకారణం నిశమ్య-శఙ్కయా-ఉజ్ఝితాః క్షేమం విధాస్యతి బ్రహ్మవచనాచ్ఛఙ్కయా త్యక్తాః-సర్వే-త్రిదివౌకసః దేవాః, తతః-బ్రహ్మణో లోకాత్-త్రిదివాయ త్రిదివం ప్రతి-జగ్ముః ॥౧॥ దితిస్తు-భర్తుః కాశ్యపస్య-ఆదేశాత్ ‹‹లోకాన్సపాలాంస్త్రీంశ్చణ్డి ముహురాక్రన్దయిష్యతః›› ఇతి వాక్యాత్-స్వాపత్యాభ్యాం-దేవోపద్రవ-మాశఙ్కమానా సతీ-వర్షశతే, పూర్ణే సతి, యమౌ పుత్రౌ - ప్రసుషువే ప్రసూతవతీ - యుగపజ్జాతౌ యమావిత్యుచ్యేతే ॥౨॥ తత్ర తజ్జన్మదేశే, తయోః జాయమానయోస్సతోః, దివి-భువి - అన్తరిక్షే చ, బహవః చిత్రాః - లోకస్య - ఉరు భృశం- భయావహాః భయఙ్కరాః- ఉత్పాతాః-నిపేతుః పతితాః ॥ ౩ ॥ ఆర్తిహేతవః లోకపీడాసూచకాః-కేతవః ధూమకేత్వాదయః-ఉద్బభూవురితి శేషః ॥౪॥ సుదుస్స్పర్శః కఠినస్పర్శః - ఫూత్కారాన్ ఇతి, తీవ్రవాయుశబ్దానుకరణం-తాన్-ముహుః - ఈరయన్ ధ్వనయన్ - నగపతీన్ వృక్షశ్రేష్ఠాన్ - ఉన్మూలయన్-వాత్యాశ్చక్రవాయవః-తేషామనీకస్సమూహాయస్య - రజ ఏవ ధ్వజో యస్య-తం ‹‹వాత్యానీకే ఇతి పాఠే›› వాత్యాభిరానీతం ఉద్ధృతం రజ ఏవ ధ్వజో యస్యేత్యర్థః-న

వంవిధో వాయుర్వవౌ ప్రాసరత్ ❀॥౫॥❀ ఉచ్చైర్హసన్త్య ఇవ తటితో యేషు-తేషామమ్భోదానాం మేఘానాం-ఘటయా స
మూహేన-నష్టో భాగణః సూర్యాదిప్రభాసమూహో యస్మిన్ - వ్యోమ్ని - ప్రవిష్టతమసా ప్రవిష్టగాఢాన్ధకారేణ-పదం త
త్స్థానం న వ్యాదృశ్యతే స్మ ఈషదపి నాదృశ్యతేత్యర్థః ❀॥౬॥❀ వార్ధిః సముద్రః-విమనాః దుఃఖితచిత్త ఇవ -ఊర్మిభిః తరఙ్గైః
క్షుభితముదరం ఉదరస్థానమకరాదయో యస్య సః-చుక్రోశ-శుష్కాణి పఙ్కజాని యాసు తాః- ఉదపానాః ఉదకాని పిబన్త్య
స్మిన్నిత్యుదపానాః-వాపీకూపతటాకాదయః-తైస్సహితా నద్యః - చుక్షుభుః క్షుభితవత్యః ❀॥౭॥❀ సరాహ్వోః రా
హుగ్రస్తయోః-శశిసూర్యయోః-ముహుః పునఃపునః-పరిధయః పరివేషాః- అభూవన్-నిర్ఘాతాః నిరభ్రగర్జితాని-రథనిర్హ్రా
దాః రథధ్వనితుల్యధ్వనయః-వివరేభ్యః గిరిగహ్వరేభ్యః - ప్రజజ్ఞిరే జాతాః ❀॥౮॥❀ అన్తర్గ్రామేషు గ్రామమధ్యేషు-ముఖ
తో ముఖైః - ఉల్బణం-వహ్నిం - వమన్త్యః ఉద్గిరన్త్యః - శివాః గోమాయవః-సృగాలానాం ఉలూకానాం చ-టంకారైః
ధ్వనిభిస్సహ-అశివం యథా తథా-ప్రణేదుః ధ్వనితవత్యః - శివాః సృగాలజాత్యవాన్తరజాతీయాః-గ్రామేషు యాసాం ధ్వానను
త్యన్తారిష్టసూచకం లోకా వదన్తి ❀॥౯॥❀ గ్రామసింహాః శ్వానః-శిరోధరాం కంధరాం-ఉన్నమయ్య ఉద్ధృత్య-సంగీతవ-
ద్రోదనవచ్చ-వివిధాః-వాచో భాషణాని-తతస్తతః తత్ర తత్ర- వ్యాముఞ్చన్ అకుర్వన్నిత్యర్థః ❀॥౧౦॥❀ ఖరాః గర్దభాః-క
ర్కశైః కఠినైః-ఖురైః-ధరాతలం-ఘ్నన్తః తాడయన్తః-ఖార్కారో గర్దభజాతిశబ్దః-తస్మిన్ రభసః సంభ్రమః- తేన-అమ
త్తాః రభసస్సంభ్రమో యేషాం త ఇతి వా-వరూథశః సంఘశః-పర్యధావన్ ❀॥౧౧॥❀ రావసంత్రస్తాః శుభధ్వనిభితాః-

స్పృశన్ ఘాట్టార్ణ రాణీరయన్ముహుః । ఉన్మూలయన్నగపతీన్ ❀ వాత్యానీకో రజోధ్వజః ॥౫॥ ఉద్ధసత్తటిదమ్భో
దఘటయా నష్టభాగణే । వ్యోమ్ని ప్రవిష్టతమసా న స్మ వ్యాదృశ్యతే పదమ్ ॥౬॥ చుక్రోశ విమనా వార్ధిరూర్మిభిః క్షు
భితోదరః । సోదపానాశ్చ సరితశ్చుక్షుభుశ్శుష్కపఙ్కజాః ॥౭॥ ముహుః పరిధయోఽభూవన్ సరాహ్వోశ్శశి
సూర్యయోః । నిర్ఘాతా రథనిర్హ్రాదా వివరేభ్యః ప్రజజ్ఞిరే ॥౮॥ అన్తర్గ్రామేషు ముఖతో వమన్త్యో వహ్నిముల్బ
ణమ్ । సృగాలోలూకటంకారైః ప్రణేదురశివం శివాః ॥౯॥ సఙ్గీతవద్రోదనవదున్నమయ్య శిరోధరాః । వ్యముఞ్చ
న్వివిధా వాచో గ్రామసింహాస్తతస్తతః ॥౧౦॥ ఖరాశ్చ కర్కశైః క్షత్తః ఖురైర్ఘ్నన్తో ధరాతలమ్ । ఖార్కార
రభసా మత్తాః పర్యధావన్వరూథశః ॥౧౧॥ రుదన్తో రావసంత్రస్తా నీడాదుదపతన్ఖగాః । ఘోషేఽరణ్యే చ పశ
వశ్శకృన్మూత్రమకుర్వత ॥౧౨॥ గావోఽత్రసన్నసృగ్దోహాస్తోయదాః పూయవర్షిణః । వ్యరుదన్దైవలిఙ్గాని ద్రు
మాః పేతుర్వినానిలమ్ ॥౧౩॥ గ్రహాన్పుణ్యతమానన్యే భగణాంశ్చాతిపీడితాః । అతిచేరుర్వక్రగత్యా యుయుధు
శ్చ పరస్పరమ్ ॥౧౪॥ దృష్ట్వాఽన్యాంశ్చ మహోత్పాతానతత్తత్త్వవిదః ప్రజాః । బ్రహ్మపుత్రానృతే భీతా మే
నిరే విశ్వసంప్లవమ్ ॥౧౫॥ తావాదిదైత్యౌ సహసా వ్యజ్యమానాత్మపౌరుషౌ । వవృధాతేఽశ్మసారేణ కాయే
నాద్రిపతీ ఇవ ॥౧౬॥ దివిస్పృశౌ హేమకిరీటకోటిభి † ర్నిరుద్ధకాష్ఠౌ స్ఫురదఙ్గదైర్భుజైః । గాం కమ్పయన్తౌ

రుదన్తో ధ్వనిం కుర్వన్తో, నీడాత్-ఉదపతన్ ఉద్గమ్య నిపేతుః-ఘోషే ఆభీరపల్ల్యాం-అరణ్యే చ- యే పశవ-స్తే శకృత్ పురీషం మూ
త్రం చ-అకుర్వత ఉత్ససృజుః ❀॥౧౨॥❀ గావః అసృగ్దోహాః రక్తం దుహన్త్యః అత్రసన్ ఉద్వేజితవత్యః - తోయదాః మేఘాః-
పూయవర్షిణః కశ్మలవర్షిణోఽభూవన్-దేవలిఙ్గాని దేవతాప్రతిమాః-వ్యరుదన్ - అశ్రూణ్యముఞ్చన్-అనిలం వాయుం-వి
నా అన్తరేణాపి-ద్రుమాః పేతుః పతితవన్తః ॥౧౩॥ పుణ్యతమాన్ శుభకరాన్-గ్రహాన్ గురుబుధాదీన్-భగణాన్ బహూ
ని నక్షత్రాణి చ - అన్యే క్రూరగ్రహాః అఙ్గారకాదయోఽపి-పీడితాః పుణ్యగ్రహైః పీడితాః-యద్వా కర్తరి క్తః అత ఏవ పీ
డాకరాః - అతిచేరుః అతిక్రమ్య జగ్ముః - వక్రగత్యా ప్రత్యావృత్త్యా పరస్పరం యుయుధుశ్చ ❀॥౧౪॥❀ అన్యాంశ్చ ఉక్తాన్ అ
న్యాంశ్చ ఉత్పాతాన్-దృష్ట్వా-అతత్తత్త్వవిదః తత్ ఉత్పాతఫలమజానన్త్యః-బ్రహ్మపుత్రాన్ మరీచ్యాదీన్ ఋతే అన్తరే
ణ సర్వాః ప్రజాః భీతాః విశ్వసంప్లవం కృత్స్నజగత్సంహారం-మేనిరే అమన్యన్త - బ్రహ్మపుత్రాస్తు త్రైకాల్యవస్తువిషయ
జ్ఞానసంపన్నా-న భీతాః ❀॥౧౫॥❀ తౌ జాతౌ ఆదిదైత్యౌ-సహసా ఆశు-వ్యజ్యమానం ఆత్మపౌరుషం పూర్వసిద్ధం స్వపౌరు
షం యయోస్తౌ - అశ్మసారేణ అయస్తుల్యేన కాయేన, అద్రిపతీ ఇవ పర్వతశ్రేష్ఠావివ వవృధాతే ❀॥౧౬॥❀ పునస్తావేవ
విశినష్టి । దివీతి ॥ హేమకిరీటకోటిభిః స్వర్ణమయమకుటాగ్రైః - దివిస్పృశౌ దివం స్పృశన్తౌ - నిరుద్ధాః కాష్ఠా దిశో యా
భ్యాం తౌ, ‘‘నిరుద్ధకోష్ఠౌ’’ ఇతి పాఠాన్తరం,, తదా భూషణబద్ధప్రకోష్ఠావిత్యర్థః, స్ఫురన్త్యఙ్గదాని యేషు తే భుజాః య

౫॥శ్లో॥పా ❀ వాత్యానీతరజోధ్వజః. ౧౭॥శ్లో॥పా॰†నిరుద్ధకోష్ఠౌ.

యోస్తౌ అఙ్ఘ్రి దేశాట్టాబన్తత్వమార్షం - చరణైః పాదైః - పదేపదే ప్రతిపదవిన్యాసం - గాం భూమిం - కమ్పయన్తౌ చాలయన్తౌ, సుశోభనా కాఞ్చీ రశనా మేఖలా యస్యాం, తయా - కట్యా అర్కం సూర్యం - అతీత్య అతిక్రమ్య - తస్థతుః స్థితవన్తౌ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ తయోర్యమయోర్మధ్యే, యః - స్వదేహాత్ - ప్రథమం - అజాయత - తం - హిరణ్యకశిపుం - యదావిదుః సావితిః, యం ప్రథమమసూత - తం - హిరణ్యాక్షం, యథావిదుః, తథా - నామనామధేయం - ప్రజాపతిః కశ్యపః - అకార్షీత్ కృతవాన్ - అయమ్భావః యదా హి గర్భాధానసమయే యోనిప్రవిష్టం శుక్లద్వయం తద్ద్వారావిర్భక్తమాదితః - ప్రాక్ప్రవిష్టం చరమం వినిస్సృత్య ఏవ ప్రవిశతి, తథాయమాధానతః - తయోస్స్వపత్న్యతః ప్రవేశక్రమవిపర్యయేణ మాతృతః ప్రసూతిః ,, యస్మాదైవశక్తిర్వివాదామాతం పిర్యం ప్రస్వం పరిక్షరత్ । ద్యౌతి బాధకసంగర్భమూతిక్యేకైపక్యయా ,, వితిప్రసిద్ధిస్మరణాత్ , అతః స్వదేహాత్పూర్వం యో జాత, స్తస్య హిరణ్యకశిపురితి, ద్వితీయప్రసవం ప్రసూతస్య హిరణ్యాక్ష ఇతి - నామ కృతవానితి ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ హిరణ్యకశిపు, స్స్వదోర్భ్యాం స్వభుజాభ్యాం - ఉద్ధతః - బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య , వరేణ, అకుతోమృత్యుః కుతశ్చిదపి మృత్యురహితః, సపాలాన్ లోకపాలసహితాన్ - త్రీన్ లోకాన్ - వశే స్వాధీనాన్ అకార్షీత్ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ తస్య హిరణ్యకశిపోః - అనుజః - పితుః కనిష్ఠోఽనుజః - హిరణ్యాక్షః - ప్రియః - ప్రీతివిషయః - అన్వహం - స్వయమగ్రజప్రీతికృత్ - గదాపాణిః హస్తే యస్య సః యుయుత్సుః యోద్ధుమిచ్ఛుః - అతఏవ - రణం యుద్ధం - మృగయన్ - దివం - యాతో గతః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ తం హిరణ్యాక్షం - దుస్సహజవం దుర్ధర్షబలం - రణత్కాఞ్చనమయనూపురేణ యుతం - వైజయన్త్యా స్రజా , పుష్పపల్లవాదినిర్మితస్రగ్వి

చరణైః పదేపదే కట్యా సుకాఞ్చ్యాఽర్కముత్యతస్థతుః॥౧౭॥ ప్రజాపతిర్నామ తయోరకార్షీ ❁ ద్యః ప్రాక్స్వదేహాద్యమయోరజాయత । తం వై హిరణ్యకశిపుం విదుః ప్రజా ❁ యం తం హిరణ్యాక్షమసూత సాఽగ్ర॥ చక్రే హిరణ్యకశిపుర్దోర్భ్యాం బ్రహ్మవరేణ చ॥ వశే సపాలాన్ లోకాంస్త్రీ నకుతోమృత్యురుద్ధతః॥ ౧౯ ॥ హిరణ్యాక్షోఽనుజస్తస్య ప్రియః ప్రీతికృదన్వహమ్। గదాపాణిర్దివం యాతో యుయుత్సుర్మృగయన్ రణమ్॥౨౦॥ తం వీక్ష్య దుస్సహజవం రణత్కాఞ్చననూపురమ్॥ వైజయన్త్యా స్రజా జుష్టమంసన్యస్తమహాగదమ్॥ ౨౧॥ మనోవీర్యవరోత్సిక్తమసృణ్యమకుతోభయమ్। భీతా నిలిల్యిరే దేవాస్తార్క్ష్యత్రస్తా ఇవాహయః॥ ౨౨॥ స వై తిరోహితాన్ దృష్ట్వా మహసా స్వేన దైత్యరాట్। సేన్ద్రాన్దేవగణాన్ ❁ క్షీబానపశ్యన్వ్యనదద్భృశమ్॥ ౨౩॥ తతో నివృత్తః క్రీడిష్యన్ గమ్భీరం భీమనిస్వనమ్। విజగాహే మహాసత్త్వో వార్ధిం మత్త ఇవ ద్విపః॥ ౨౪ ॥ తస్మిన్ప్రవిష్టే వరుణస్య సైనికా యాదోగణాస్సన్నధియస్ససాధ్వసాః। అహన్యమానా అపి తస్య వర్చసా ప్రధర్షితా దూరతరం ప్రదుద్రువుః॥ ౨౫॥ స వర్షపూగానుదధౌ మహాబలశ్చరన్మహోర్మీన్ శ్వసనేరితాన్ముహుః। మౌర్వ్యాభిజఘ్నే గదయా విభావరీమాసేదివాంస్తాత పురీం ప్రచేతసః॥ ౨౬ ॥ తత్రోపలభ్యాసురలోకపాలకం యాదో

శేషో వైజయన్తీ తయా స్రజా - జుష్టం అలంకృతం - అంసే స్కన్ధే , న్యస్తా నిహితా - మహతీ గుర్వీ - గదా - యేన తమ్ ॥ ౨౧॥ ❁ మనసా - వీర్యేణ బలేన వరేణ చ , ఉత్సిక్తం గర్వితం - అసృణ్యం నిరఙ్కుశం - అకుతోభయం కుతశ్చిదపి భయరహితం - వీక్ష్య - దేవాః - భీతాస్సన్తః - నిలిల్యిరే అన్తర్హితాః - తత్ర దృష్టాన్తః - తార్క్ష్యాత్ గరుత్మతః - త్రస్తాః అహయః సర్పా ఇవేతి ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ స దైత్యరాట్ - హిరణ్యాక్షః - స్వేన మహసా తేజసా తిరోహితాన్ - ఇన్ద్రసహితాన్ దేవసమూహాన్ - దృష్ట్వా జ్ఞాత్వా - క్షీబో మత్తః - న పశ్యన్ తాన పశ్యన్ ,, క్లీబానపశ్యదితి పాఠే ,, పౌరుషహీనాన్ - అపశ్యత్ జ్ఞాతవాన్ - అతఏవ - భృశం - వ్యనదత్ అన్వనత్ ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ తతః - దివః - నివృత్తః ప్రత్యాగతః - క్రీడిష్యన్ విహరిష్యన్ - గమ్భీరం అగాధం - భీమః స్వనః తరఙ్గజన్యో ధ్వనిర్యస్మిన్ - తం - వార్ధిం సముద్రం - మహాసత్త్వో మహాబలః - హిరణ్యాక్షః, ద్విపో గజ ఇవ - విజగాహే విలోడితవాన్ ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ తస్మిన్ హిరణ్యాక్షే - ప్రవిష్టే సతి , వరుణస్య సైనికాః, యాదసాం గణాః ససాధ్వసాః భయయుక్తాః అతఏవ, సన్నధియః విశీర్ణబుద్ధయః, యద్వా - అవసన్నబుద్ధయః - దుఃఖితచిత్తా ఇతియావత్ ॥ అహన్యమానా అపి, తస్య అసురస్య - వర్చసా తేజసా - ప్రధర్షితాః అభిభూతాస్సన్తః - దూరతరం - ప్రదుద్రువుః - పలాయితవన్తః ॥ ౨౫ ॥ ❁ సః మహాబలోఽసురః - వర్షపూగాన్ బహూన్ సంవత్సరాన్, ఉదధౌ సముద్రే చరన్ చరన్ - శ్వసనేన పవనేన ఈరితాన్ ఉద్ధితాన్, మహోర్మీన్ ఉచ్చైస్తరాన్తరఙ్గాన్, ముహుర్ముహుః - మౌర్వ్యా అయోమయ్యా , గదయా - అభిజఘ్నే ప్రజహార - తత్ర విభావరీం విభావర్యాఖ్యాం, ప్రచేతసః వరుణస్య, పురీం - ఆసేదివాన్ ప్రాప్తవాన్ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ తత్ర విభావర్యాం అ-

౨౩॥ శ్లో॥ పా ❁ క్లీబానపశ్యత్.

సురాణాం యో లోకః పాతాళం-తస్య పాలకం-యాదోగణానాం, ఋషభం అధిపతిం, ప్రచేతసం వరుణం-ఉపలభ్య సమీపే ప్రాప్య-స్మయన్ ఈషద్ధసన్-ప్రలబ్ధుం-నీచవ-త్ప్రణిపత్య ప్రణమ్య, హే అధిరాజ వరుణ - మే మహ్యం, సంయుగం దేహీతి జగాద-మయా సహ యుధ్యస్వేత్యుక్తవాన్ ॥ ౨౭ ॥ తస్యయుయుత్సామత్సిపాదయిషురాహ॥ త్వమితి ॥ త్వం లోకపాలానాం అధిపతిః, బృహచ్ఛ్రవాః మహాయశాః, దుర్మదా - మే-వీరమాత్మానం మన్యన్తే తేషాం, వీర్యాపహర్తా కథమహమేవంవిధస్త్వయా నిశ్చిత ఇత్యత్రాహ। యత్ యస్మాత్-పురా పూర్వం- అఖిలాన్ దైత్యాన్-దానవాంశ్చ, విజిత్య, రాజసూయేన-అయజః ఇష్టవాన్-హే ప్రభో ॥ ౨౮ ॥ సః భగవాన్, యాదసాంపతిః వరుణః-ఉత్సిక్తమదేన, విద్విషా అసురేణ ఏవముక్తః-దృఢం యథా తథా, ప్రలబ్ధో విప్రలబ్ధః, సముత్థం రోషం ఉత్పన్నం క్రోధం, స్వయా ధియా-శమయన్ ఉవాచ, అఙ్గ హే అసుర-వయం-ఉపశమం యుయుత్సాయా ఉపరమం-గతాః ప్రాప్తాః ॥ ౨౯ ॥ కించ సనాతనాత్ పురుషాత్పరమపురుషాత్, హే అసురర్షభ-యుద్ధమార్గేషు కోవిదం నిపుణం త్వాం, యః, సంయుగే-ఆరాధయిష్యతి తోషయిష్యతి-తమన్యం-న పశ్యామి, అతస్తం పరమపురుషం, ఇహి, గచ్ఛ-కీదృశోఽసౌ పురుషః, యమిహాత్ముచ్యత ఇత్యత్రాహ॥ భవాదృశాః-మనస్వినః స్వైరాః-యం పురుషం-గృణతే స్తువన్తి ॥ ౩౦॥ వీరం తం పరమపురుషం ఆరాత్ సమీపే-అభిపత్య, విస్మయో విగతగర్వః వీరశయనే రణప్రదేశే-శ్వభి-ర్వృతః పరివేష్టితః-శయిష్యసే । భవానివసోపి నయుయుత్సతి చేతి కథం విధేయమిత్యత్రాహ॥ యో భగవాన్ ॥ త్వద్విధానాం-అసతాం ప్రశాన్తయే వినాశాయ, సతామనుగ్రహేచ్ఛయా-చ-రూపాణి వరాహాద్య

దోగణానామృషభం ప్రచేతసమ్ । స్మయన్ప్రలబ్ధుం ప్రణిపత్య నీచవజ్జగాద మే దేహ్యధిరాజ సంయుగమ్॥ త్వం లోకపాలాధిపతిర్బృహచ్ఛ్రవా వీర్యాపహో దుర్మదవీరమానినామ్ । విజిత్య లోకేఽఖిలదైత్యదానవాన్యద్రాజసూయేన పురాఽయజః ప్రభో ॥ ౨౮ ॥ స ఏవముత్సిక్తమదేన విద్విషా దృఢం ప్రలబ్ధో భగవానపాం పతిః। రోషం సముత్థం శమయన్స్వయా ధియా వ్యవోచదఙ్గోపశమం గతా వయమ్ ॥ ౨౯ ॥ పశ్యామి నాన్యం పురుషాత్సనాతనాద్యస్సంయుగే త్వాం రణమార్గకోవిదమ్। ఆరాధయిష్యత్యసురర్షభేహి తం మనస్వినో యం గృణతే భవాదృశాః ॥ ౩౦ ॥ తం వీరమారాదభిపత్య విస్మయః శయిష్యసే వీరశయే శ్వభిర్వృతః। యస్త్వద్విధానామసతాం ప్రశాన్తయే రూపాణి ధత్తే సదనుగ్రహేచ్ఛయా ॥ ౩౧ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః॥

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తదేవమాకర్ణ్య జలేశభాషితం మహామనాస్తద్విగణయ్య దుర్మదః । హరేర్విదిత్వా గతిమఙ్గ నారదాద్రసాతలం నిర్వివిశే త్వరాధికః ॥ ౧ ॥ దదర్శ తత్రాభిజితం ధరాధరం ప్రోన్నీయమానావనిమగ్రదంష్ట్రయా। ముష్ణన్తమక్ష్ణా స్వరుచాఽరుణశ్రియా జహాస చాహో వనగోచరో మృగః ॥ ౨ ॥ ఆహైనమే

వతారాన్-ధత్తే బిభర్తి ॥ ౩౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే సప్తదశోఽధ్యాయః

ఏవం వరుణేనాభాషితోఽసురస్తం భగవన్తమన్వేషయన్గత ఇత్యాహ మునిః ॥ తదితి॥ తత్ తతః, ఏవముక్తప్రకారేణ, జలేశభాషితం వరుణభాషితం, ఆకర్ణ్య నిశమ్య-మహామనాః ప్రతియోద్ధారం శ్రుత్వా హృష్టచిత్తః, దుర్మదః-అత ఏవ, తత్-శయిష్యత ఇతి యదుక్తం తత్-అగణయిత్వా, అఙ్గ హే విదుర-హరేర్భగవతో, గతిం మార్గం-నారదాద్విదిత్వా జ్ఞాత్వా-త్వరాన్వితో, రసాతలం నిర్విశే ప్రవిష్టవాన్ ॥ ౧ ॥ తత్ర రసాతలే-అభితస్సర్వతః-జయతీత్యభిజితం-హరిం-కథంభూతం, ధరాధరం భూధరం-పర్వతమివ స్థితం, అగ్రదంష్ట్రయా దంష్ట్రాగ్రేణ-ప్రోన్నీయమానా ఊర్ధ్వం నీయమానా అవనిర్యేన తం అరుణశ్రియా, అక్ష్ణా స్వరుచా-హిరణ్యాక్షతేజాంసి, ముష్ణన్తం హరన్తం ,,అమ్బురుహారుణశ్రియమితి పాఠే తు,, అక్ష్ణా అరుణామ్బురుహశ్రియం ముష్ణన్తమిత్యర్థః, దదర్శ - అహో-వనగోచరః వనేషు లక్ష్యమాణో, మృగః, అత్ర దృశ్యత ఇతి జహాస చ అపహసితవాన్ ॥ ౨ ॥ తత ఏనం భగవన్తమాహ॥ ఉవాచ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ ఏహి ఆగచ్ఛ- హే అజ్ఞ-మహీం-విముఞ్చ, రసౌకసాం పాతాళవాసినాం, నః అస్మాకం, విశ్వసృజా బ్రహ్మణా, ఇయం భూమిః - అర్పితా, అన్యథా పాతాళావతరణమస్యా న ఘటత ఇతి భావః, హిరణ్యాక్షేణాధిక్షేపార్థం ప్రయుక్తాపి యం భారతీవ స్తుతో భగవన్తం స్తౌతి॥ తథాహి- వనగోచరః, జలశయో నారాయణః, స ఏవ యోగిభిః మృగ్యత ఇతి మృగః , దుష్టాన్ నిహన్తుం, మృగయత ఇతి వా మృగః, అజ్ఞ జ్ఞో నాస్తీయ

౨ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ అక్ష్ణాఽమ్బురుహారుణశ్రియమ్

స్మాత్పర్వ ఇత్యర్థః - హే సురాధమ - మమ ఈక్షతః పశ్యతస్సతః, అనయా మామ్యా సహ - స్వస్తి మఙ్గళం యథా తథా - నయాస్యసి - స్తుతిపక్షే తు, సురాః అధమాః యస్మాత్, హే సుర... త్వము - మమ ఈక్షమాణస్యాపి సతః మామనాదృత్య, త్వ - మనయా సహ వర్తమానోఽసః అస్మదీయం - స్వస్తి సమస్తమఙ్గళం - రాజ్యం యాస్యసి ప్రాప్స్యసీతి, ధార్ష్ట్యస్య ఫలం... యాపి న శక్ష్యత్యర్థః, ఆపాదితా లీలయా స్వీకృతా సూకరాకృతిర్యేన సః, తస్య సమ్బోధనమ్ ✻ ॥ ౩ ॥ ✻ సపత్నైః పరైః - అస్మాకం, అభావాయ నాశాయ - త్వం, భృతః పుష్టః - యః ఇష్ట త్వం, పరోక్షజిత్ పరోక్షం జయతీతి పరోక్షజిత్ - మాయయా - అసురాన్ - హంసి - త్వాం - యోగమాయా ఆత్మీయమహాసైన్యబలం యస్య తం, అత ఏవా - ల్పపౌరుషం అల్పబలం - సంస్థాప్య హత్వా - హే మూఢ - సుహృదాం - శుచః అశ్రూణి - ప్రమృజే, స్తుతిపక్షే తు,, సపత్నైః అభావాయ మోక్షాయ భృతః ఆశ్రితః కిల, మోఘవాన్, పరోక్షేణ ఇన్ద్రియాద్యగోచరేణ, జిత్ మాయయా ఆత్మీయసంకల్పేన అసురాన్ - హంసి - న తు తవాస్తి వైషమ్యం కింతు లీలైవేత్యర్థః, యోగమాయాబలం ఆత్మీయమచిన్త్యబలం - అత ఏవాల్పం పౌరుషం యస్మాత్తం - త్వాం, సంస్థాప్య హృది సమ్యగ్భక్త్యా స్థాపయిత్వా - పృథక్కృత్యేత్యర్థః - హే మూఢప్రముఢాన్ ప్రత్యాప్యాయయతీతి హే మూఢప్రపూర్త్తాపిత్రాతుః, సుహృదాం బన్ధూనాం, శుచః సంసారదుఃఖాని, ప్రమృజే నాశయామి యత స్త్వం, స్మర్తౄన్ బన్ధవానపి మోచయసీత్యర్థః ✻ ॥ ౪ ॥ ✻ త్వయి - అస్మద్భుజచ్యుతయా అస్మద్ధస్తవిసృష్టయా - గదయా శీర్ణం భిన్నం శిరః యస్య - తస్మిన్ - త్వయి - సంస్థితే హతే సతి తుభ్యం, బలిం పూజాం - యే చ - ఋషయః - యే చ దేవాః హరన్తి కుర్వన్తి - సర్వే స్వయం ప్రజాస్సము... న్తరేణ - అమూలాః అనాశ్రయాః, న భవిష్యన్తి నశ్యన్తి,, స్తుతిపక్షే తు ,, అస్మద్భుజచ్యుతయా - గదయా, శీర్ణశీర్ష్ణ్యాపి, స్వ

హ్యాజ్ఞమహీం విముఞ్చ నో రసౌకసాం విశ్వసృజేయమర్పితా । న స్వస్తియాస్యస్యనయా మమేక్షతః స్సురాధమాసాదితసూకరాకృతే ॥ ౩ ॥ త్వం నస్సపత్నైరభవాయ కింభృతో యో మాయయా హంత్యసురాన్ పరోక్షజిత్ । త్వాం యోగమాయాబలమల్పపౌరుషం సంస్థాప్య మూఢ ప్రమృజే సుహృచ్ఛుచః ॥ ౪ ॥ త్వయి స్థితే గదయా శీర్ణశీర్ష్ణ్యస్మద్భు [illegible] । బలిం హరన్త్యృషయో యే చ దేవాస్స్వయం చ సర్వే న భవిష్యన్త్యమూలాః ॥ [illegible] తోమరైర్దంష్ట్రాగ్రగాం గాముపలక్ష్య భీతామ్ । తోదం మృషన్నిరగాదమ్బుమధ్యాద్గ్రాహాహతస్సకరేణుర్యథేభః ॥ ౬ ॥ తం నిస్సరన్తం సలిలాదనుద్రుతో హిరణ్యకేశో ద్విరదం యథా ఝషః ॥ కరాళదంష్ట్రోఽశనినిస్వనోఽబ్రవీద్గతహ్రియాం కిం న్వసతాం విగర్హితమ్ ॥ ౭ ॥ స గాముదస్తాత్సలిలస్య గోచరే విన్యస్య తస్యామదధాత్స్వసత్త్వమ్ । అభిష్టుతో విశ్వసృజా ప్రసూనైరాపూర్యమాణో విబుధైః పశ్యతోఽరేః ॥ ౮ ॥ పరానుషక్తం తపనీయోపకల్పం మహాగదం కాఞ్చనచిత్రదంశమ్ ।

యి - సంస్థితే సమ్యక్ స్థితే సతి తుభ్యం, యే - బలిం హరన్తి ఋషయో దేవాశ్చ - తే సర్వే, అమూలాః న భవిష్యన్తి - కింతు దృఢమూలా ఏవ భవిష్యన్తీత్యర్థః ✻ ॥ ౫ ॥ ✻ స భగవాన్, అరేరసురస్య - దురుక్తయ ఏవ తోమరాః శస్త్రవిశేషాః - తైః - తుద్యమానః వ్యథమానః - భీతాం - దంష్ట్రాగ్రగతాం - గాం భూమిం - ఉపలక్ష్య, తోదం దురుక్తివ్యథాం - మృషన్ సహమాన ఏవ - అమ్బుమధ్యాత్ గ్రాహేణ మకరేణ - ఆహతః - సకరేణుః హస్తినీసహితః - ఇభో గజ ఇవ - నిరగాత్ నిర్గతః ✻ ॥ ౬ ॥ ✻ నిస్సరన్తం సలిలాన్నిర్గచ్ఛన్తం, భగవన్తం - ద్విరదం గజం యథా - ఝషో మకర - స్తథా, అనుద్రుతః అనుధావన్ - హిరణ్యకేశో హిరణ్యాక్షః - కరాళా భయంకరా దంష్ట్రా యస్య, అశనిరివ నిస్వనో యస్య సః - అబ్రవీత్ ॥ తదేవాహ ॥ గతహ్రియాం - అసతాం నిర్లజ్జానాం, కిం ను విగర్హితమస్తి - నిన్దాభయాభావాత్ పలాయనం నాయుక్తమితి భావః,, స్తుతిపక్షే తు ,, గతహ్రియాం అస్మాకం - కిం విగర్హితమస్తి, లోకోపకారార్థం భువముద్ధరన్తం భగవన్తం ప్రత్య, సతామస్మాకమనుద్రవణముచితమేవేత్యర్థః ✻ ॥ ౭ ॥ ✻ స భగవాన్, సలిలస్య - ఉదస్తాత్ ఉపరి, గోచరే వ్యవహారగోచరే దేశే - గాం భూమిం - విన్యస్య - నిధాయ, తస్యాం - గవి - స్వసత్త్వం స్వబలరూపామాధారశక్తిం - అదధాత్ నిహితవాన్ - కథంభూతో నిహితవాన్ - అరేరసురస్య, పశ్యతస్సతః - విశ్వసృజా బ్రహ్మణా - అభిష్టుతః - విబుధైః కర్తృభిః ప్రసూనైః పుష్పైః - ఆపూర్యమాణః వికీర్యమాణః,, యద్వా,, అభిష్టుతః - తం బభా షే ఇత్యుత్తరేణాన్వయః - ✻ ॥ ౮ ॥ ✻ పరాత్ పృష్ఠతః - అనుషక్తం అనులగ్నం, అనుద్రవన్తం - తపనీయోపకల్పం సువర్ణమయభూషణం, మహతీ గుర్వీ గదా యస్య తం - కాఞ్చనమయః విచిత్రః దంశః కవచః యస్య తం - దురుక్తైః దుర్వాక్యైః అభీక్ష్ణం ప్రసకృత్ పునర్మర్మాణి - ప్రతుదన్తం విధ్యన్తం - తమసురం ప్రతి - ప్రచణ్డః ఉత్కటః మన్యుః క్రోధో యస్య - స భగవాన్ - ప్రహసన్, బభా

షే,సోపాలమ్భ మితి శేషః ॥ ౯ ॥ భో హే అసుర-వయం-వనగోచరామృగా ఇతి - యదుక్తం-తత్సత్యమేవ-కింతు యుష్మద్విధాన్ భవాదృశాన్-గ్రామసింహాన్ శునః,మృగయన్ అన్వేషయన్,మృగయితుమహంమృగో జాత ఇత్యర్థః ॥ మృగయే ఇతిపాఠేతు అన్వేషయామీత్యర్థః ॥ మృత్యోః పాశైః ప్రతిముక్తస్య బద్ధస్య- తవాఽభద్రమమఙ్గళం-వికత్థనం శ్లాఘనం, వీరా-నానుగృహ్ణన్తి నాభినన్దన్తి-మృత్యుపాశైః ప్రతిముక్తస్యేతి హేతుగర్భం- మృత్యుపాశప్రతిబద్ధత్వాద్యద్వికత్థనం తన్న గృహ్ణన్తీత్యర్థః ॥౧౦॥ తదుక్తీర్విపర్యయ ఏవ పర్యవసాయయన్నాహ॥ రసౌకసాం రసాతలవర్తినాం యుష్మాకం-న్యాసహరాః ఏతే వయం-న్యస్యన్తి నిక్షిపన్తి పాదావస్మిన్నితి న్యాసః ఆధారః-భవతామాధారభూతాహరా వయం, అయం కాకుః-నహీయంమామిరసాతలవర్తినాం న్యాస ఇత్యర్థః-ఏతే వయం-గతలజ్జాః-తే త్వయా కర్త్రా-గదయా-ద్రావితాః ధాపితాః-అయమపి కాకుః-అస్మాభిరేవ యూయం ద్రావయిష్యన్త ఇతి భావః-అథాపి-గదయా ద్రావితా అపి-కథంచిత్ కేనాపి ప్రకారేణ-ఆజౌ యుద్ధే-తిష్ఠామహే,బలినా త్వయా సహ-వైరం విరోధం-ఉత్పాద్య-క్వయామః గమిష్యామః - అత్రాపి భవదపేక్షయా విలక్షణేనైవ ప్రకారేణ ఆజౌ తిష్ఠామహే స్థాతుమిచ్ఛామహే-బలిభిరస్మాభిర్విరోధముత్పాద్య క్వయాస్యసే ఇతి విపర్యయ ఏవ పర్యవసానమభిప్రేతమ్ ॥౧౧॥ త్వమితి॥ పద్రథానాం పదాతీనాం-యే యూథపాస్తేషాం-అధిపతిస్త్వం,నః అస్మాకం-మస్వస్తయే పరిభవాయ-ఆశు-ఘటయస్వ యతస్వ,అనూహః అశఙ్కః- త్వం-అస్మాన్-సంస్థాప్య హత్వా-స్వకానాం,అశ్రు,ప్రమృజ-

---

మర్మాణ్యభీక్ష్ణం ప్రతుదన్తం దురుక్తైః ప్రచణ్డమన్యుః ప్రహసంస్తం బభాషే ॥ ౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ సత్యం వయం భో వనగోచరా మృగా యుష్మద్విధాన్ మృగయన్ గ్రామసింహాన్ । న మృత్యుపాశైః ప్రతిముక్తస్య వీరా వికత్థనం తవ గృహ్ణన్త్యభద్రమ్ ॥ ౧౦ ॥ ఏతే వయం న్యాసహరా రసౌకసాం గతహ్రియో గదయా ద్రావితాస్తే । తిష్ఠామహేఽథాపి కథంచిదాజౌ స్థేయం క్వ యామో బలినోత్పాద్య వైరమ్ ॥౧౧॥ త్వం పద్రథానాం కిల యూథపాధిపః ఘటస్వ నోఽస్వస్తయ ఆశ్వనూహః । సంస్థాప్య చాస్మాన్ప్రమృజాశ్రు స్వకానాం యస్స్వాం ప్రతిజ్ఞాం నాతిపిపర్త్యసభ్యః ॥౧౨॥ సోఽధిక్షిప్తో భగవతా ప్రలబ్ధశ్చ రుషా భృశమ్ । ఆజహారోల్బణం క్రోధం క్రీడ్యమానోఽహిరాడివ ॥౧౩॥ సృజన్నమర్షితః శ్వాసం మన్యుప్రచలితేన్ద్రియః । ఆసాద్య గదయా దైత్యస్తరసాఽభ్యహనద్ధరిమ్ ॥౧౪॥ భగవాంస్తు గదావేగం విసృష్టం రిపుణోరసి । అవఞ్చయత్తిరశ్చీనో యోగారూఢ ఇవాన్తకమ్ ॥౧౫॥ పునర్గదాం తామాదాయ భ్రామయన్తమభీక్ష్ణశః । అభ్యధావద్ధరిః క్రుద్ధః సంరమ్భాద్దష్టదచ్ఛదమ్ ॥౧౬॥ తతస్స్వగదయాఽరాతిం దక్షిణాంసభువి ప్రభుః । ఆజఘ్నే స తు తాం సౌమ్య గదయా కోవిదోఽహనత్ ॥౧౭॥ ఏవం గదాభ్యాం గుర్వీభ్యాం హర్యక్షో హరిరేవ చ । జిగీషయా సుసంరబ్ధావన్యోన్యమభిజఘ్నతుః ॥౧౮॥ తయోస్స్పృధోస్తిగ్మగదాహతాఙ్గయోః క్షతాస్రవఘ్రాణవివృద్ధమన్వ్యోః । విచి

యం పుమాన్,స్వాం స్వీయాం-ప్రతిజ్ఞాం-నాతిపిపర్తి న పూరయతి-ప్రతిజ్ఞాతార్థనిర్వర్తనేన న సమాపయతి-సః అసభ్యః సభాయామనర్హః,అత్రాపి త్వం పద్రథానామిత్యాదీనాం విపర్యయపర్యవసాయిత్వం భగవతోఽభిప్రేతమ్ ॥౧౨॥ భగవతాధిక్షిప్తః తిరస్కృతః ఉక్తరీత్యా, సః-రుషా-భృశం, ప్రలబ్ధః పరిహసితశ్చ, సురః ఉల్బణం క్రోధం ఆజహార స్వీకృతవాన్,చుక్రోధేత్యర్థః- యథా క్రీడ్యమానః,అహిరాట్ సర్పశ్రేష్ఠః, స్తథేతి దృష్టాన్తః ॥౧౩॥ అమర్షితః క్రుద్ధః, అతఏవ-శ్వాసం నిశ్శ్వాసం-సృజన్ త్యజన్ - అతఏవ-మన్యునా ప్రచలితాని ఇన్ద్రియాణి యస్య, స దైత్యః ఆసాద్య సమీపమాగత్య-తరసా బలేన-గదయా-హరిం - అభ్యహనత్ తాడితవాన్ ॥ ౧౪ ॥ భగవాంస్తు -రిపుణా అసురేణ-ఉరసి, విసృష్టం- గదాయాః వేగం,తిరశ్చీనః తిర్యగ్గమనస్సన్ - అన్తకం మృత్యుం - యోగారూఢః నిష్పన్నయోగీవ - అవఞ్చయత్ పరిహృతవాన్ ॥ ౧౫ ॥ పునస్తాం - అప్రాప్తామేవ గదా-మాదాయ - అభీక్ష్ణశః పునః పునః-భ్రామయన్తం - అసురం ప్రతి-క్రుద్ధో హరిః- అతఏవ-సంరమ్భాత్ క్రోధా - ద్దష్టదచ్ఛదః దష్టాధరః - అభ్యధావత్ అభిముఖమగాత్ ॥ ౧౬ ॥ తతః అభిధావనానన్తరం ప్రభుర్భగవాన్ - స్వగదయా - అరాతిం శత్రుం - దక్షిణాం సవిదక్షిణపార్శ్వే, ఆజఘ్నే ప్రజహార- హే సౌమ్య విదుర-సః అసురస్తు-కోవిదః గదాయుద్ధే కుశలః-అతఏవ- దక్షిణాం సభువి హరిణా ప్రయుక్తా- మప్రాప్తామేవ-గదయా - అభ్యహనత్ ఆజఘ్నే ॥ ౧౭ ॥ హర్యక్షో హిరణ్యాక్షః-హరిశ్చ - సుసంరబ్ధౌ, జిగీషయా- అన్యోన్యం జేతుమిచ్ఛయా-గుర్వీభ్యాం గదాభ్యాం-అన్యోన్యం పరస్పరం అభిజఘ్నతుః ॥౧౮॥ తయోః హర్యసురయోః,స్పృధోః

౧౦॥ శ్లో॥ పా॥ మృగయే గ్రామసింహాన్.

స్పర్ధమానయోః, తిగ్మాభ్యాం తీక్ష్ణాభ్యాం, గదాభ్యాం, ఆహతాని తాడితాన్యఙ్గాని యయోః, అతఏవ-క్షతాత్ గదాఘాతా-దాస్రవతీత్యాసవం, రుధిరం, తస్య ఘ్రాణేన ఆఘ్రాణేన, వివృద్ధః మన్యుః యయోస్తయోః, అతఏవ, ఇలాయాం భూమ్యాం-నిమిత్తభూతాయాం, ఇలార్థమిత్యర్థః, జిగీషయా పరస్పరజయేచ్ఛయా, విచిత్రమార్గాన్ గదాయుద్ధక్రమణప్రభేదాన్-చరతోః, మృధః సంగ్రామః-శుష్మిణోరివ మత్తవృషభయోరివ, వ్యభాత్ బభౌ ॥ ౧౯ ॥ దైత్యస్య-యజ్ఞావయవస్య యజ్ఞమూర్తేః-మాయయా స్వసఙ్కల్పేన-గృహీతవారాహతనుర్యస్య - తస్య, మహాత్మనః దైత్యేఽప్యనుగ్రహప్రవణచిత్తస్య, భగవతశ్చ-హే కౌరవ్య, మహ్యాం భూమ్యాం నిమిత్తభూతాయాం, ద్విషతోః యుధ్యమానయోః-విమర్దనం యుద్ధం - దిదృక్షుః ద్రష్టుమిచ్ఛుః - స్వరాట్ బ్రహ్మా, ఋషిభిః మరీచ్యాదిభిః వృతః పరివృతః అగాత్ ఆగతవాన్ ॥ ౨౦ ॥ ఆగతశ్చ-సహస్రాణ్యేవ సహస్రం నయతీతి దేవసహస్రనేతా-భగవాన్ బ్రహ్మా, దైత్యం-మాలక్ష్య - ఆదిసూకరం నారాయణం-జగాద-కథంభూతం దైత్యం-ఆసన్నం ప్రాప్తం శౌణ్డీర్యం యతో-యేన-తం - అహార్యః అసహ్యః విక్రమో యస్య తమ్ ॥ ౨౧ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ ఏష దైత్యః, హే దేవ-తే తవ, అఙ్ఘ్రిమూలం పాదమూలం, ఉపేయుషాం శరణం గతానాం-దేవానాం విప్రాణాం-సౌరభేయీణాం ధేనూనాం, అనాగసాం నిరపరాధినామపి-భూతానాం, ఆగస్కృత్ నిర్నిమిత్తమపరాధకృత్, తత్పరిహారాయ ప్రవృత్తో భయకృత్, భీతాన్ జ్ఞాత్వా దుష్కృత్ అర్థప్రాణాదిహర్తా, అస్మత్తో రాద్ధో లబ్ధో వరో యేన సః, స్వయమప్రతిరథః, ప్రతిపక్షరహితః, అన్వేషన్ ప్రతిరథం మృగయన్, కణ్టక ఇవ, లోకాన్ ప్రత్యటతి

త్రమార్గాంశ్చరతోర్జిగీషయా వ్యభాదిలాయామివ శుష్మిణోర్మృధః ॥ ౧౯ ॥ దైత్యస్య యజ్ఞావయవస్య మాయాగృహీతవారాహతనోర్మహాత్మనః। కౌరవ్య మహ్యాం ద్విషతోర్విమర్దనం దిదృక్షురాగాదృషిభిర్వృతః స్వరాట్ ॥ ౨౦ ॥ ఆసన్నశౌణ్డీర్యమపేతసాధ్వసం కృతప్రతీకారమహార్యవిక్రమమ్। విలక్ష్య దైత్యం భగవాన్సహస్రణీర్జగాద నారాయణమాదిసూకరమ్ ॥ ౨౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ ఏష తే దేవ దేవానామఙ్ఘ్రిమూలముపేయుషామ్। విప్రాణాం సౌరభేయీణాం భూతానామప్యనాగసామ్ ॥ ౨౨ ॥ ఆగస్కృద్భయకృద్దుష్కృదస్మద్రాద్ధవరోఽసురః। అన్వేషన్నప్రతిరథో లోకానటతి కణ్టకః ॥ ౨౩ ॥ మైనం మాయావినం దృప్తం నిరఙ్కుశమసత్తమమ్। మాక్రీడ బాలవద్దేవ యథాఽఽశీవిషముత్థితమ్ ॥ ౨౪ ॥ న యావదేష వర్ధేత స్వాం వేలాం ప్రాప్య దారుణః। స్వాం దేవ మాయామాస్థాయ తావజ్జహ్యఘమచ్యుత ॥ ౨౫ ॥ ఏషా ఘోరతమా సన్ధ్యా లోకచ్ఛమ్బట్కరీ ప్రభో। ఉపసర్పతి సర్వాత్మన్ సురాణాం జయమావహ ॥ ౨౬ ॥ అథైషోఽభిజిన్నామ యోగో మౌహూర్తికోఽభ్యగాత్। శివాయ నస్త్వం సుహృదామాశు నిస్తర దుస్తరమ్ ॥ ౨౭ ॥ దిష్ట్యా త్వాం విహితం

చరతః ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ హే దేవ-మాయావినం విచిత్రచతురస్త్రాదిబలోత్పాదకాశ్చర్యశక్తిసంపన్నం, అతఏవ-దృప్తం గర్వితం-నిరఙ్కుశం నిరఙ్కుశగజమివ స్థితం, అసత్తమం దురాత్మానం, ఏనం దైత్యం ప్రతి, ఉత్థిత, మాశీవిషం సర్పం, పుచ్ఛాకర్షణాదినా, బాలకవత్, మాక్రీడ ॥ ౨౪ ॥ దారుణః ఉగ్రః, ఏష దైత్యః, యావత్, స్వాం స్వబలకరీం, వేలాం సన్ధ్యారూపాం ప్రాప్య, న వర్ధేత, తావదేవ, తతః పూర్వమేవ, హే దేవ, స్వాం ఆత్మీయాం, మాయాం బల, మాస్థాయ ఆశ్రిత్య, జహి ,, యద్వా,, స్వాం పూర్వోక్తవిధాం, మాయాం, మాస్థాయ, స్వాం వేలాం ప్రాప్య, యావదేష న వర్ధేత, తావజ్జహీత్యన్వయః, హే దేవ అచ్యుత, ఆశ్రితాన్న చ్యావయతీత్యచ్యుత ॥ ౨౫ ॥ కా అసౌ వేలా ఆయాస్యతి, యాం ప్రాప్య, వర్ధేతేత్యత్రాహ హే ప్రభో లోకచ్ఛమ్బట్కరీ లోకానాం ప్రతికూలకరీ ,, లోకచ్ఛద్మకరీతి పాఠే,, మోహనకరీత్యర్థః ॥ ఘోరతమా భయఙ్కరా, ఏషా సన్ధ్యా ఉపసర్పతి ఆయాస్యతి-హే సర్వాత్మన్ సురాణాం-జయం- ఆవహ సంపాదయ- అసురాణాం జయావహేతి పాఠే,, సన్ధ్యావిశేషణమ్ ॥ ౨౬ ॥ అథ వా ఇదానీం-ఏషః- అభిజిన్నామ అభిజిదాఖ్యః-మౌహూర్తికః మధ్యాహ్నముహూర్తరూపః, యోగః యుక్తః కాలః - అగాత్ ఆగతః- తత్తస్మాత్, సుహృదాం త్వత్సుహృదాం-నః-శివాయ స్వస్తయే-దుస్తరం దుర్జయం-దైత్య-మాశు - నిస్తర జహి ॥ ౨౭ ॥ విహితం త్వయైవ శాపానుగ్రహకాలే విహితం,, యద్వా,, తదా విశ్వేశ్వరః క్రుద్ధో భగవాన్ లోకభావనః। హనిష్యత్యవతీర్యాసౌ యథాద్రీన్ శతపర్వధృక్,, దితిపిత్రా కశ్యపేనైవ విహితం-మృత్యుం-త్వాం-అయమసురః-స్వయం-దిష్ట్యా దైవేనైవ-ఆసాదితః - ఏనమసురం, మృధే యుద్ధే, విక్రమ్య పరాక్రమ్య-

౨౬ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ లోకచ్ఛద్మకరీ ప్రభో। ఉపసర్పతి సర్వాత్మన్ సురాణాం జయావహా.

హత్వా, లోకాన్-శర్మణిసుఖే, ఆధేహి-సుఖోత్తరాన్ కుర్విత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం బ్రహ్మణాభాషితో భగవాం స్తద్వచోఽభినన్ద్యాసురాణాం బలకర్యామపి వేలాయాం స్వపరాక్రమమేవ ప్రదిదర్శయిషుః పునర్యుయుధ ఇత్యాహ మునిః ॥ విరిఞ్చస్య బ్రహ్మణో - నిర్వ్యలీకం నిర్దోష - మమృతతుల్యం-వచోఽవధార్య శ్రుత్వా, ప్రహస్య కాలాత్మనా సర్వసంహర్తుర్మమాప్యరిబలాద్భయం బ్రవీతీతి ప్రహస్య - సః భగవాన్ - ప్రేమగర్భేణ ప్రేమసహితేన- అపాఙ్గేనకటాక్షేణ - తత్, "విక్రమ్యైనం మృధే హత్వా లోకానాధేహి శర్మణి" ఇతి వచః-అగ్రహీత్ గృహీతవాన్ ॥ ౧ ॥ తతః వచోగ్రహణానన్తరం, అకుతోభయం కుతశ్చిదభీతం, అత ఏవ, ముఖతః అభిముఖత, శ్చరన్తం-సపత్నం అసురం, అక్షజో బ్రహ్మణో ఘ్రాణేన్ద్రియాదావిర్భూతో భగవాన్, ఉత్పత్యోద్ధృత్య, గదయా, హనౌకపోలాధో దేశే, జఘాన ॥ ౨ ॥ సా భగవత్ప్రయుక్తా అపి తైవ గదా, తేనాసురేణకర్త్రా-గదయా, హతా, భగవత్కరాత్-విహతాచ్యుతా సతి-విఘూర్ణితా ధ్వనయుక్తా సతీ, అపతత్-తతో రేజే రరాజ, తద్భగవత్కరాద్విహత్యపతనం, అద్భుతం పశ్యతామాశ్చర్యమివాఽభూత్ ॥ ౩ ॥ సోఽసుర, స్తదా, లబ్ధతీర్థోపలబ్ధావకాశోపి, నిరాయుధం- విష్వక్సేనం భగవన్తం, మృధే యుద్ధే, ధర్మం, సమ్మానయన్, ప్రకోపయన్నపి నబబాధే, నప్రాహరత్ "సమృధే" ఇతి పాఠే తు, నలబ్ధతీర్థోపి నబబాధే, సః మానయన్ బభూవేతి వాక్యభేదేనాన్వయాదపౌనరుక్త్యం బోధ్యమ్ ॥ ౪ ॥ గదాయామపవిద్ధాయాం స్వహస్తాద్విహ

మృత్యుం మాయామాసాదితస్స్వయమ్। విక్రమ్యైనం మృధే హత్వా లోకానాధేహి శర్మణి ॥ ౨౮ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, హిరణ్యాక్షయుద్ధం నామాష్టాదశోఽధ్యాయః ॥

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అవధార్య విరిఞ్చస్య నిర్వ్యలీకామృతం వచః । ప్రహస్య ప్రేమగర్భేణ తదపాఙ్గేన సోఽగ్రహీత్ ॥ ౧ ॥ తతస్సపత్నం ముఖతశ్చరన్తమకుతోభయమ్। జఘానోత్పత్య గదయా హనావసురమక్షజః ॥ ౨ ॥ సా హతా తేన గదయా విహతా భగవత్కరాత్। విఘూర్ణితాఽపతద్రేజే తదద్భుతమివాభవత్ ॥ ౩ ॥ స తదా లబ్ధతీర్థోఽపి నబబాధే నిరాయుధమ్। స మానయన్ మృధే ధర్మం విష్వక్సేనం ప్రకోపయన్ ॥ ౪ ॥ గదాయామపవిద్ధాయాం హాహాకారే వినిర్గతే । మానయామాస తద్ధర్మం సునాభం చాస్మరద్విభుః ॥ ౫ ॥ తం వ్యగ్రచక్రం దితిపుత్రాధిధేన స్వపార్షదముఖ్యేన విషజ్యమానమ్। చిత్రా వాచ స్తద్విదాం ఖేచరాణాం తత్ర స్మాసన్ స్వస్తి తేఽముం జహీతి ॥ ౬ ॥ స తం నిశామ్యాత్త రథాఙ్గమగ్రతో వ్యవస్థితం పద్మపలాశలోచనమ్। విలోక్య చామర్షపరిప్లుతేన్ద్రియో రుషా స్వదన్తచ్ఛదమాదశచ్ఛ్వసన్ ॥ ౭ ॥ కరాళదంష్ట్రశ్చక్షుర్భ్యాం సంచక్షాణో దహన్నివ। అభిద్రుత్య స్వగదయా హతోఽసీత్యాహనద్ధరిమ్ ॥ ౮ ॥ పదా సవ్యేన తాం సాధో భగవాన్ యజ్ఞసూకరః। లీలయా మిషతశ్శత్రోః ప్రాహరద్వాతరంహసమ్ ॥ ౯ ॥ ఆహ చాయుధమాధత్స్వ ఘటస్వ త్వం జిగీషసి। ఇత్యుక్త

తాయాం సత్యాం, పశ్యతాం-హాహాకారే వినిర్గతే సతి -విభుర్భగవాన్, తస్య దైత్యస్య, ధర్మం నిరాయుధాబాధనరూపం ధర్మం-మానయామాస బహ్వమన్యత-సునాభం చక్ర-మస్మరచ్చ, స్మరణేన స్వహస్తస్థితమకరోదిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ తం భగవన్తాస్మృతం, దితిపుత్రాధిధేన దితిపుత్ర ఇతి నామ్నా వ్యవహ్రియమాణేన- స్వపార్షదముఖ్యేన-విషజ్జమానం విశేషేణ సఙ్గం ప్రాప్నువన్తం వ్యగ్రచక్రం సంభ్రమయుక్తం-చక్రం ప్రతి - దృష్ట్వేతి శేషో వా- తద్విదాం తచ్చక్రప్రభావవిదాం-ఖేచరాణాం- చిత్రాః బహువిధాః - వాచః - అముమసురం జహి- తేస్వస్త్యస్త్విత్యేవమాదికాః-తత్ర యుద్ధదేశే, ఆసన్ స్మ ॥ ౬ ॥ సః అసురః-పద్మపలాశాక్షం-ఆత్తం ధృతం రథాఙ్గం చక్రం యేన తం-భగవన్తం-నిశమ్య దృష్ట్వా, అగ్రతో వ్యవస్థితం చ - విలోక్య అమర్షేణ క్రోధేన - పరిప్లుతాని క్షుభితాని ఇన్ద్రియాణి యస్య సః - రుషా క్రోధేన, శ్వసన్ నిశ్వసన్, స్వదన్తచ్ఛదం స్వాధరోష్ఠం, ఆదశత్ సమన్తాద్దష్టవాన్ ॥ ౭ ॥ కరాళదంష్ట్రః భయజనకరదంష్ట్రోఽసురః-చక్షుర్భ్యాం-దహన్నివ - సంచక్షాణః పశ్యన్, అభిద్రుత్య అభిముఖమాగత్య -హరిం భగవన్తం, హతోఽసీత్యుచ్చరన్, స్వగదయా - అహనత్ ప్రజహార ॥ ౮ ॥ యజ్ఞసూకరః యజ్ఞమూర్తిరాదిసూకరో భగవాన్ - వాతరంహసం వాయువేగాం, తామపి ప్రాప్తామేవ గదాం, సవ్యేన పదా వామపాదేన, శత్రోః, మిషతః పశ్యతస్సతః, లీలయా, ప్రాహరత్ ॥ ౯ ॥ తతః-ఆయుధం, ఆధత్స్వ గృహాణ, ఘటస్వ యతస్వ, త్వ-వవశ్యం జిగీషసీ, త్యాహ చ ఉక్తవాంశ్చ-ఇతి ఏవ,

౪ ॥ శ్లో ॥ పా ॥ మానయన్ స మృధే ధర్మమ్,

నదత్ ✽॥౧౦॥ తాం అసురేణ ప్రయుక్తాం - ఆపతన్తీం ఆగచ్ఛన్తీం - గదాం - వీక్ష్య - భగవాన్, సమవస్థితః యథావదేవావతిష్ఠన్ - ప్రాప్తాం స్వసమీపం ప్రాప్తాం - గదాం - గరుత్మాన్ - పన్నగీం సర్పీమివ లీలయా జగ్రాహ ✽॥౧౧॥✽ ఏవం స్వపౌరుషే స్వశౌర్యే - ప్రతిహతే విహతే సతి - హతః విగతః మానో గర్వో యస్య - సోఽసురః - అత ఏవ విగతప్రభః వినష్టతేజాః - హరిణా - దీయమానామపి - గదాం, నైచ్ఛత్ - గ్రహీతుమితి శేషః ✽॥౧౨॥✽ కింతు - త్రిశిఖం తిస్రః శిఖాః అగ్రభాగా యస్య తం - జ్వలత్ - యో జ్వలనోఽగ్నిః - తద్వల్లోలుపం స్వకార్యకరణే వ్యగ్రం - శూలం - ధృతవరాహరూపాయ - యజ్ఞాయ యజ్ఞమూర్తయే జగ్రాహ ప్రాహిణోత్ - యజ్ఞాయ ధృతరూపాయేతి - సర్వయజ్ఞలిఙ్గే సర్వయజ్ఞభోక్తరి తత్ఫలప్రదే స్వేచ్ఛోపాత్తా ప్రాకృతదివ్య వరాహరూపే భగవతి శూలస్య స్వకార్యాకరణం సూచితం, ఏతదేవ దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి, విప్రాయ బ్రహ్మవిదం విప్రముద్దిశ్య, అభిచరన్ మారణయోగం కుర్వన్ - యథా న మారయతి - తద్వేత్యర్థః ✽॥౧౩॥✽ ఓజసా వీర్యేణ, దైత్యానాం మధ్యే మహాభటేన మహాశూరేణ, అర్పితం ప్రయుక్తం - ఉదీర్ణా ఉద్గతా దీధితిర్యస్య తత్, అన్తఃఖే ఆకాశమధ్యే, చకాసతం ప్రకాశమానం - తత్ త్రిశూలం - నిశాతనేమినా నిశితధారేణ - చక్రేణ - చిచ్ఛేద హరిరిన్ద్రో, యథా, ఉజ్ఝితం తార్క్ష్యపతత్రం, తార్క్ష్యేణోజ్ఝితం త్యక్తం పతత్రం - పక్షమివేత్యర్థః - పురా ఖలు దేవాన్నిర్జిత్యామృతకలశం నయతా గరుడేనేన్ద్రప్రయుక్తస్య పత్రాయుధస్యామోఘస్యమానం దాతుం పత్రమేకం త్యక్తం తచ్చేన్ద్రో వజ్రేణాచిచ్ఛేదేతి తిహాసోఽత్రానుసంధేయః ✽॥౧౪॥✽ అరిణా చక్రేణ - స్వశూలే - బహుధా వృక్ణే ఛిన్నే సతి, ప్రవృద్ధః రోషో యస్య - సోఽసురః - ప్రత్యేత్య అభిముఖమాగత్య - స్వక

స్వనరాహాయ తాం గదాం వ్యనదద్భృశమ్ ॥౧౦॥ తాం స ఆపతతీం వీక్ష్య భగవాన్ సమవస్థితః । జగ్రాహ లీలయా ప్రాప్తాం గరుత్మానివ పన్నగీమ్ ॥౧౧॥ స్వపౌరుషే ప్రతిహతే హతమానో మహాసురః । నైచ్ఛద్గదాం దీయమానాం హరిణా విగతప్రభః ॥౧౨॥ జగ్రాహ త్రిశిఖం శూలం జ్వలజ్జ్వలనలోలుపమ్ । యజ్ఞాయ ధృతరూపాయ విప్రాయాభిచరన్యథా ॥౧౩॥ తదోజసా దైత్యమహాభటార్పితం చకాసదన్తఃఖ ఉదీర్ణదీధితి । చక్రేణ చిచ్ఛేద నిశాతనేమినా హరిర్యథా తార్క్ష్యపతత్రముజ్ఝితమ్ ॥౧౪॥ వృక్ణే స్వశూలే బహుధాఽరిణా హరేః ప్రత్యేత్య విస్తీర్ణముఱో విభూతిమత్ । ప్రవృద్ధరోషః స కఠోరముష్టినా నదన్ప్రహృత్యాన్తరధీయతాసురః ॥౧౫॥ తేనేత్థమాహతః క్షత్తర్భగవానాదిసూకరః । నాకమ్పత మనాక్క్వాపి స్రజా హత ఇవ ద్విపః ॥౧౬॥ అథోరుధాసృజన్మాయాం యోగమాయేశ్వరే హరౌ । యాం విలోక్య ప్రజాస్త్రస్తా మేనిరేఽస్యోపసంయమమ్ ॥౧౭॥ ప్రవవుర్వాయవశ్చణ్డాస్తమః పాంసవమైరయన్ । దిగ్భ్యో నిపేతుర్గ్రావాణః క్షేపణైః ప్రహితా ఇవ ॥౧౮॥ ద్యౌర్నష్టభగణాఽభ్రౌఘైః సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః । వర్షద్భిః పూయకేశాసృగ్విణ్మూత్రాస్థీని చాసకృత్ ॥౧౯॥ గిరయః ప్రత్యదృశ్యన్త నానాయుధముచోఽనఘ । దిగ్వాససో యాతుధాన్యః శూలిన్యో ముక్తమూర్ధజాః ॥౨౦॥ బహు

రినతరముష్టినా - విభూతిమత్ లక్ష్మ్యా - ఆశ్రయభూతం - విస్తీర్ణం - హరేర్భగవతః - ఉరః వక్షః - నదన్ - ప్రహృత్య ప్రతాడ్య - అన్తరధీయత అన్తర్హితవాన్ ✽॥౧౫॥✽ హే క్షత్తః - తేన అసురేణ ఇత్థం ముష్టినా - ఆహతః తాడితః - ఆదివరాహో భగవాన్ - మనాక్ ఈషదపి నాకమ్పత న చలితవాన్ - స్రజా పుష్పదామ్నా - హతో గజ ఇవ ✽॥౧౬॥✽ అథ అన్తర్ధానానన్తరం, యోగమాయేశ్వరే యుజ్యన్త ఇతి యోగాః - తాసాం మాయానామీశ్వరే స్వసంబన్ధినీనామాశ్చర్యశక్తీనాం - నేతరి - హరౌ భగవతి - ఉరుధా బహుధా - మాయాః - అసృజత్ కథంభూతా మాయా - యా - అసృజదిత్యుచ్యత ఇత్యత్రాహ - యాం మాయాం - విలోక్య దృష్ట్వా - త్రస్తా భీతాః - సర్వాః ప్రజాః - అస్య విశ్వస్య - ఉపసంయమం ప్రలయం మేనిరే అమన్యన్త ✽॥౧౭॥✽ మాయాః ప్రపఞ్చయతి । ప్రవవురిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ ప్రచణ్డాః ప్రచణ్డవేగాః - వాయవః - పాంసవం పాంసుకృతం - తమః, ఐరయన్ ప్రవవుః ప్రసృతవన్త - గ్రావాణః అశ్మానః - దిగ్భ్యః, క్షేపణైః యన్త్రవిశేషైః, ప్రహితాః ప్రయుక్తా ఇవ ✽॥౧౮॥✽ పూయం దుర్గన్ధి - అసృగ్రక్తం - విట్ విష్ఠా పూయాదీని - సకృత్ పునః పునర్వర్షద్భిః సవిద్యుత్స్తనయిత్నుభిః విద్యుత్సహితం యథా తథా ధ్వనద్భిః - అభ్రౌఘైః ద్యౌర్నష్టభగణా నష్టో నక్షత్రగణో యస్యాస్సా, అభూత్, నష్టభగణేత్యనేన చతుర్ముఖోక్త సన్ధ్యావేలాతిక్రమస్సూచితః - అహ్నాం నక్షత్రాణామసంభవాత్ ✽ ॥౧౯॥ ✽ గిరయః పర్వతాః - నానాయుధముచః నానాయుధం ముఞ్చన్తః - ప్రత్యదృశ్యన్త దృష్టా బభూవుః । తథా యాతుధాన్యశ్చ - ప్రత్యదృశ్యన్త, కథంభూతాః - దిగ్వాససః దిగమ్బరాః - శూలిన్యః శూలధారిణ్యః - ముక్తాః ప్రసారితాః మూర్ధజాః కేశా యాసాం - తాః ✽ ॥౨౦॥ ✽ తథా - ఆతతాయిభిః హింసాశీలైః బహుభిః యక్షరక్షోభిః, పత్తిః పదాతిః - పత్త్యాదిభిశ్చ - ఉత్సృష్టాః ప్రయుక్తాః - అతివైశ

సాః అత్యుగ్రాః-హింస్రాః క్రూరాః ఛిన్ధి భిన్ధీత్యేవంరూపాః-వాచః-ప్రత్యశృణ్వన్త- అశ్వాదిశబ్దైరశ్వాద్యారూఢా ఉచ్యన్తే ❁॥౨౧॥ ❁ ప్రాదుష్కృతానాం ప్రాదుర్భూతానాం-ఆసురీణామసురసంబన్ధినీనాం-మాయానాం-వినాశయత్ వినాశయితుం-మాయానామితిద్వితీయార్థే షష్ఠీ "వినాశనమితి పాఠేతు" యథాశ్రుతైవ షష్ఠ్యుపపన్నా- దయితం స్వస్యాతిశయప్రియం-సుదర్శనాస్త్రం - త్రిపాద్భగవాన్ - త్రిపాచ్ఛబ్దేన త్రిపాద్విభూతిమానుపచారాద్వివక్షితః - ప్రాయుఙ్క్త ప్రయుక్తవాన్ ❁॥౨౨॥ ❁ తదా భర్తుః కశ్యపస్య - ఆదేశం లోకభావనో భగవానవతీర్యోర్వ్యామిత్యేవంరూపం నిదేశం-స్మరన్త్యా దితే-హృది-సహసా ఆశు-వేపథుః కమ్పః సమభవత్ ఉత్పన్నః - స్తనాత్, అసృక్ రుధిరంచ, ప్రసుస్రువే ॥౨౩॥ ❁ స్వమాయాసు వినష్టాసు సతీషు - అసురః-భూయః పునశ్చ - అభిముఖమాగత్య - రుషా కేశవం భగవన్తం ఉపగూహమానః బాహ్వోరన్తరే నిధాయ, సంఘట్టయన్ - అముం కేశవం, బహిః బాహుమధ్యాద్బహిః- రవస్థితం దదృశే ❁॥౨౪॥ ❁ వజ్రసారైః వజ్రవదేవాభేద్యైః - ముష్టిభిః - నిఘ్నన్తం తాడయన్తం - తమసురం కరేణ హస్తేన-కర్ణమూలే- అహన్ జఘాన-యథా-మరుత్పతిరిన్ద్రః-త్వాష్ట్రం విశ్వరూపమ్ ❁॥౨౫॥ ❁ విశ్వసృజా భగవతా-అవజ్ఞయా నిమిత్తభూతయా-ఆహతః-సోఽసురః - భగవద్భాగవతావహేళనమేవ తద్వధనిమిత్తమిత్యవజ్ఞయేత్యనేన సూచితం - పరిభ్రమత్ గాత్రం శరీరం యస్య-ఉదస్తే బహిర్నిర్గతే లోచనే యస్య-విశీర్ణాః క్షిప్తాః బాహ్వాదయో యస్య-సోఽపతత్ -యథా-నభస్వతా వాయునా-లులితః ఉత్పాటితః-నగేన్ద్రః మహాద్రుమః ❁॥౨౬॥ ❁ క్షితౌ భూమ్యాం- శయానం-తథాప్యప్రతిహతతేజస్కం-భయంక

భిర్యక్షరక్షోభిః పత్త్యశ్వరథకుఞ్జరైః । ఆతతాయిభిరుత్సృష్టా హింస్రా వాచోఽతివైశసాః ॥౨౧॥ ప్రాదుష్కృతానాం మాయానామాసురీణాం ❁ వినాశయత్ । సుదర్శనాస్త్రం భగవాన్ప్రాయుఙ్క్త దయితం త్రిపాత్ ॥౨౨॥ తదా దితేస్సమభవత్సహసా హృది వేపథుః । స్మరన్త్యా భర్తురాదేశం స్తనాచ్చాసృక్ప్రసుస్రువే ॥౨౩॥ వినష్టాసు స్వమాయాసు భూయశ్చావ్రజ్య కేశవమ్ । రుషోపగూహమానోఽముం దదృశేఽవస్థితం బహిః ॥ తం ముష్టిభిర్వినిఘ్నన్తం వజ్రసారైరధోక్షజః । కరేణ కర్ణమూలేఽహన్యథా త్వాష్ట్రం మరుత్పతిః ॥౨౫॥ స ఆహతో విశ్వసృజా హ్యవజ్ఞయా పరిభ్రమద్గాత్ర ఉదస్తలోచనః । విశీర్ణబాహ్వఙ్ఘ్రిశిరోరుహోఽపతద్యథా నగేన్ద్రో లులితో నభస్వతా ॥౨౬॥ క్షితౌ శయానం తమకుణ్ఠవర్చసం కరాళదంష్ట్రం పరిదష్టదచ్ఛదమ్ । అజాదయో వీక్ష్య శశంసురాగతా అహో ఇమం కోఽను లభేత సంస్థితిమ్ ॥౨౭॥ యం యోగినో యోగసమాధినా రహో ధ్యాయన్తి లిఙ్గాదసతో ముముక్షయా । తస్యైష దైత్యఋషభః పదాహతో ముఖం ప్రపశ్యం స్తనుముత్ససర్జ హ ॥౨౮॥ ఏతౌ తౌ పార్షదావస్య శాపాద్యాతావసద్గతిమ్ । పునః కతిపయైస్స్థానం ప్రపత్స్యేతే హ జన్మభిః ॥౨౯॥ దేవా ఊచుః ॥ నమో నమస్తేఽఖిలయజ్ఞతన్తవే స్థితౌ గృహీతామలసత్త్వమూర్తయే । దిష్ట్యా హ

రదంష్ట్రం-పరితో దష్టాధరోష్ఠం-తమసుర-మాగతాః-అజాదయో బ్రహ్మాదయో వీక్ష్య దృష్ట్వా- శశంసుః ప్రశశంసుః ॥ తదేవాహ॥ అహో ఆశ్చర్యం-ఇమాం ఈదృశీం, భగవతేత్యర్థః-సంస్థితిం మరణం, కోను లభేత న కోపీత్యర్థః ॥౨౭॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్॥ యోగినః-అసతః అచేతనపరిమాణాల్లిఙ్గాద్దేహాత్ -ముముక్షయా మోక్తుమిచ్ఛయా-సంసారనివృత్తయ ఇత్యర్థః-యోగసమాధినా సమాధియోగేన-యద్వా, కర్మజ్ఞానయోగాభ్యాం యుక్తో యస్సమాధిస్తేన, యద్వా- యుజ్యన్త ఇతి యోగాః వివేకవిమోకాదయః, తద్యుక్తో యస్సమాధి - స్తేన-రహః ఏకాన్తే-యం భగవన్తం ధ్యాయన్తి-భజన్తి-తస్యైవ భగవతః-పదా పాదేన-దైత్యఋషభః దైత్యశ్రేష్ఠః, హతః-వరాహస్య పూర్వపాదయోరేవ కరత్వాత్కరేణాహన్నితి పదాహత ఇతి చావిరుద్ధం, ముఖం భగవతో ముఖం-ప్రపశ్యన్-తనుం శరీరం ఉత్ససర్జ -తత్యాజ హేత్యాశ్చర్యే ❁॥౨౮॥ ❁ ఏతౌ హిరణ్యాక్షహిరణ్యకశిపూ - అస్య భగవతః-పార్షదౌ, శాపాత్ - అసద్గతిం అసురయోనిం యాతౌ ప్రాప్తౌ, పునః కతిపయైః జన్మభిః-స్థానం భగవతః స్థానం-ప్రపత్స్యేతే గమిష్యతః ❁ ॥౨౯॥ ❁ ఏవం తత్సంస్థితిం ప్రశస్య భగవన్తమాహుర్దేవాః ॥ అఖిలయజ్ఞతన్తవే సమస్తయజ్ఞాభివృద్ధిహేతవే- ప్రవర్తకాయేత్యర్థః - స్థితౌ జగద్రక్షణనిమిత్తే గృహీతా స్వేచ్ఛోపాత్తా- అమలా రజస్తమోభ్యామననువిద్ధా సత్త్వమూర్తిర్యేన-తస్మై-తే - నమో నమః ఆదరాద్వీరుక్తిః- జగతాం లోకానాం -మరుస్తుదః మర్మభేత్తా, అయమసురః-దిష్ట్యా దైవాద్ధతః-హే ఈశ-త్వత్పాదయోః భక్త్యా-వయం, నిర్వృతాః-సుఖితాః-త్వత్పాద

౨౨ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ వినాశనత్.

భక్తిరేవాభిలషితశ్రేయస్సాధనీ-అత ఏవ వయం చిరం త్వచ్ఛ్రవస్సు ఋతా ఇతి భావః ॥౩౦॥ ఏవం విదురేణ ,, తైనైవ తుము నిశ్రేష్ఠ హరిణా యజ్ఞమూర్తినే,, త్యాదినా పృష్టం - హిరణ్యాక్షవృత్తాన్తం సప్రపఞ్చమభిధాయ తన్నిగమయతి మైత్రేయో ద్వాభ్యామ్॥ అసహ్యవిక్రమం దుర్ధర్షపరాక్రమం-హిరణ్యాక్ష-మేవముక్తప్రకారేణ-సాదయిత్వా నిహత్య- ఆదిసూకరః-స-భగవాన్-పుష్కరవిష్టరాదిభిః బ్రహ్మాదిభి-స్సమీడితస్సంస్తుతః-అఖణ్డితః అనన్తః ఉత్సవో యస్మిన్ తం- స్వం స్వీయం, లోకం వైకుణ్ఠం జగామ ॥౩౧॥ అతిదుష్కరమిదం భగవతా కృతమితి త్వయా న విస్మయ కార్య ఇత్యాహ ॥ మయేతి ॥ హే సుమిత్ర విదుర-కృతావతారస్య కృతవరాహరూపస్య-హరే-శ్చేష్టితం, మయా- తే తుభ్యం-అనూక్తం అనుక్రమేణోక్తం-యదా తథా-యథా అనాయాసేనైవ వావాదికథితం-తథా-ఉదారవిక్రమః-హిరణ్యాక్షః, మృధే యుద్ధే - క్రీడనవత్ క్రీడనమివ-నిరాకృతః హతః-భగవతేతి శేషః-యథా హిరణ్యాక్ష ఇతి పాఠే తు-యథా యేన ప్రకారేణ, క్రీడనవద్భగవతా హిరణ్యాక్షో నిరాకృతః-తం ప్రకారమనతిక్రమ్యైవ యథాసూక్తం గురూక్తిమనతిక్రమ్య- హరేశ్చేష్టితం మయా వాదీతి నిగమనపరత్వేనాన్వేతవ్యమ్ ॥౩౨॥ ఏవం ,, నిశమ్య నాచోపదతో మునే,, రిత్యాదినోపక్రాన్తం భగవచ్చరిత్రప్రసక్తానుప్రసక్త్యా ప్రసక్తస్వాయంభువమనుచరిత్రతదనుప్రసక్తవారాహచరిత్రప్రశ్నోత్తరరూపం విదురమైత్రేయసంవాదముపసంహరతి భగవాన్ శ్రీశుకో యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ఇతీతి ఉక్తప్రకారేణ-కౌషారవాఖ్యాతాం మైత్రేయకథితాం భగవత్కథాం భగవత్కథాగర్భాం స్వాయంభువకథామిత్యర్థః॥ భగవత్కథాయా ఏవ ప్రాధాన్యేన కథనీయత్వాత్ భగవత్కథామితి నిర్దేశః। భగవత్కథానిగమనేనైవ తదుపక్రమయా స్వాయంభువకథా నిగమితప్రాయైవేత్యభిప్రాయేణ భగవత్కథామిత్యు

తోఽసౌ జగతామరున్తుద స్త్వత్పాదభక్త్యా వయమీశ నిర్వృతాః॥౩౦॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవం హిరణ్యాక్షమసహ్యవిక్రమం సంపాదయిత్వా హరిరాదిసూకరః। జగామ లోకం స్వమఖణ్డితోత్సవం సమీడితః పుష్కరవిష్టరాదిభిః ॥ ౩౧ ॥ మయా * యథానూక్తమవాది తే హరేః కృతావతారస్య సుమిత్ర చేష్టితమ్। † తథా హిరణ్యాక్ష ఉదారవిక్రమో మహామృధే క్రీడనవన్నిరాకృతః ॥ ౩౨ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఇతి కౌషారవాఖ్యాతామాశ్రుత్య భగవత్కథామ్ । క్షత్తానన్దం పరం లేభే మహాభాగవతో నృప ॥ ౩౩ ॥ అన్యేషాం పుణ్యశ్లోకానాముద్దామయశసాం కథామ్ । ఉపశ్రుత్య భవేన్మోదః శ్రీవత్సాఙ్కస్య కిం పునః ॥ ౩౪ ॥ యో గజేన్ద్రం ఝషగ్రస్తం ధ్యాయన్తం చరణామ్బుజమ్ । క్రోశన్తీనాం కరేణూనాం కృచ్ఛ్రాచ్చామోచయద్ద్రుతమ్ ॥ ౩౫ ॥ తం సుఖారాధ్యమృజుభిరనన్యశరణైర్నృభిః। కృతజ్ఞః కో న సేవేత దురారాధ్యమసాధుభిః ॥ ౩౬ ॥ యో వై హిరణ్యాక్షవధం మహాద్భుతం విక్రీడితం కారణసూకరాత్మనః । శృణోతి గాయత్యనుమోదతేఽఞ్జసా విముచ్యతే బ్రహ్మవధా

క్తం-ఆశ్రుత్యాకర్ణ్య-మహాభాగవతః-క్షత్తా విదురః-ఉత్కృష్టమానన్దం-లేభే లబ్ధవాన్, హే నృప పరీక్షిద్రాజ-మహాభాగవత ఇతి హేతుగర్భం, యతోఽసౌ క్షత్తా మహాభాగవతస్తతో భగవత్కథామాశ్రుత్య పరమానన్దం లేభ ఇత్యర్థః ॥౩౩॥ ఏతదేవ కైముత్యన్యాయేనాహ॥ అన్యేషామితి॥ పుణ్యశ్లోకానాం పుణ్యైకాచారాణాం ఉద్దామయశసాం ఉదీర్ణకీర్తిమతాం-అన్యేషామపి-కథా-మాశ్రుత్య మోదో-భవేత్ - శ్రీవత్సాఙ్కస్య భగవతః-కథాముపశ్రుత్య మోదో భవేదితి కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ॥౩౪॥ ఏవం కైముత్యన్యాయేన భగవత్కథాశ్రవణాదానన్దావాప్తిమభిధాయ ఆశ్రితార్తినిరసనైకశీలస్యాశ్రితసులభస్యార్థిపురుషార్థదస్య భగవతః కథాం కృతఘ్నమన్తరేణ కో న సేవేతేత్యాహ ద్వాభ్యామ్ ॥య ఇతి॥ ఝషేణ మకరేణ, గ్రస్తం గృహీతం-స్వచరణామ్బుజం-ధ్యాయన్తం గజేన్ద్రం కరేణూనాం హస్తినీనాం క్రోశన్తీనాం రుదన్తీనాం సతీనాం-యో భగవాన్-కృచ్ఛ్రాత్ ఝషగ్రహణదుఃఖాత్-ద్రుతమాశు-అమోచయత్ త్యాజితవాన్ ॥౩౫॥ తం భగవన్తం-కథం భూతం-అనన్యశరణైః రక్షకాన్తరహీనైః-నృభిర్నరైః ఋజుభిరుపాయైరితి శేషః సుఖేనారాధయితుం శక్యం-అసాధుభి-ర్దురారాధ్యం-కృతజ్ఞః-కో న సేవేత కృతఘ్నాన్తరేణ సర్వోఽపి సేవేతైవేత్యర్థః ॥౩౬॥ ఏవం భగవత్కథా సర్వైర్వపృష్యాపాదేయేత్యభిధాయ ప్రకృతహిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తశ్రవణకీర్తనానుమోదనఫలమవాన్తరం ప్రధానం చాహ ॥ యో వా ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ మహాద్భుతం భృశం విస్మయనీయం-కారణసూకరాత్మనః జగద్రక్షణకారణాద్ధృతసూకరశరీరస్య-భగవతో విక్రీడితం క్రీడారూపం-హిరణ్యాక్షవధం-యో ద్విజః, శృణోతి-గాయతి కీర్తయతి-అనుమోదతే అభినన్దతి వా-సః-అఞ్జసా ఆశు- బ్రహ్మవధాత్ ,, బ్రహ్మహత్యాశ్వమేధాభ్యాం నాపరం పుణ్యపాపయోః,, రితి నిరతిశయపాపత్వేన కీర్తితాత్ బ్రహ్మవ

౩౧ ॥ శ్లో ॥ పా * యథానూక్తం. † పా ॥ తథా హిరణ్యాక్షః.

ధాదపి - విముచ్యతే త్యజ్యతే ॥ ౩౭ ॥ ఏతద్ధిరణ్యాక్షవధవృత్తాన్తరూపం భగవచ్చరితం - మహాపుణ్యసంపాదకం - అత ఏవ - అలం భృశం - పవిత్రం - ధన్యం ధనసంపాదకం - యశస్యం యశస్సంపాదకం - ఆయుషః - ఆశిషాం ప్రార్థితపురుషార్థానాం చ పదం - పద్యతేఽనేనేతి పదం సాధనం - యుధి యుద్ధే - ప్రాణానాం - ఇన్ద్రియాణాం చ - శౌర్యవర్ధనం సామర్థ్యవర్ధనం - ఏవమవాన్తరఫలముక్త్వా - ప్రధానఫలమాహ ॥ అఙ్గ హే రాజన్ - శృణ్వతాం నృణాం - అన్తే దేహాన్తే - నారాయణో - గతిః ఫలం - తత్ప్రాప్తిరేవ ఫలమిత్యర్థః ॥ ౩౮ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః ॥

ద్వితీయస్కన్ధాన్తే ‚‚ యథాఽఽహ భగవాన్ సూతః క్షత్త్రా భాగవతోత్తమః ,, ఇత్యాదినా విదురమైత్రేయసంవాదో రాజ్ఞా పృష్టః శుకేనోక్తః , అతో రాజశుకప్రశ్నోత్తరానుసారేణైవ - విదురమైత్రేయసంవాదం వర్ణయామీత్యుపక్రమ్య సూతేన ఏకోనవింశత్యధ్యాయగణేన వర్ణితే సతి - పునః శౌనకః ‚‚ స వై స్వాయమ్భువస్సమ్రాడ్ ,, ఇత్యాదినా విదురపృష్టం ‚‚ యదా స్వభార్యయా సాకం ,, మితి మైత్రేయేణోపక్రాన్తం స్వాయమ్భువచరిత్రం - ప్రష్టుకామః, పరమప్రకృతాన్ - దశమాధ్యాయాదౌ ‚‚ అన్తర్హితే భగవతి బ్రహ్మా లోకపితామహః । ప్రజాస్ససర్జ కతిధా ,, ఇతి, విదురపృష్టాన్ దైహికమానసికప్రజాసృష్టిభేదాన్, కాంశ్చిన్మైత్రేయేణ వర్ణితానేవ - సూతముఖాదాశ్రుత్యావశిష్టాంస్తద్భేదాన్ ప్రకృతమనుచరితం పృచ్ఛతి ॥ మహీమిత్యాదిభిర్నవభిః ॥ యద్యపి పారీక్షితప్రశ్న ఏవ శౌనకేన ప్రష్టవ్యం - శుకోత్తరమేవ సూతేనాపి వక్తవ్యం న తు విదురపృష్టం ప్రష్టవ్యం, నాపి మైత్రేయేణోక్తం సూతేన వక్తవ్యం, సూతశౌనకసంవాదస్య శుకపరీక్షిత్సంవాదరూపత్వాత్ - తథాపి విదురప్రశ్నప్రశ్నేనైవ పారీక్షితప్రశ్నోఽపి పృష్టప్రాయ ఇత్యభిప్రేత్య సాక్షాద్విదురప్రశ్నమేవ పృచ్ఛతి శౌనకః -

---

దపి ద్విజః ॥ ౩౭ ॥ ఏతన్మహాపుణ్యమలం పవిత్రం ధన్యం యశస్యం పదమాయురాశిషామ్ । ప్రాణేన్ద్రియాణాం యుధి శౌర్యవర్ధనం నారాయణోఽన్తే గతిరఙ్గ శృణ్వతామ్ ॥ ౩౮ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, హిరణ్యాక్షవధో నామైకోనవింశోఽధ్యాయః.

శౌనక ఉవాచ ॥ మహీం ప్రతిష్ఠామధ్యస్య సౌతే స్వాయమ్భువో మనుః । కాన్యన్వతిష్ఠద్ద్వారాణి మార్గాయావరజన్మనామ్ ॥ ౧ ॥ క్షత్తా మహాభాగవతః కృష్ణస్యైకాన్తికస్సుహృత్ । యస్తత్యాజాగ్రజం కృష్ణే సాపత్యమఘవానితి ॥ ౨ ॥ ద్వైపాయనాదనవమో మహత్త్వే తస్య దేహజః । సర్వాత్మనాఽఽశ్రితః కృష్ణం తత్పరాంశ్చాప్యనువ్రతః ॥ ౩ ॥ కిమన్వపృచ్ఛన్మైత్రేయం విరజాస్తీర్థసేవయా । ఉపగమ్య కుశావర్త ఆసీనం తత్త్వవిత్తమమ్ ॥ ౪ ॥

హే సౌతే సూతస్య లోమహర్షణస్య పుత్ర , మహీం భూమిం - ప్రతిష్ఠాం యథాస్థానం - అధ్యస్య ప్రాపయ్య, స్వాయమ్భువో మనుః - అవరమర్వాచీనం జన్మ యేషాం తేషాం - మార్గాయ - మృగ్యత ఇతి మార్గః - ధర్మాదిచతుర్విధరూపః పురుషార్థః - తస్మై - కాని ద్వారాణి ఉపాయాన్ - అన్వతిష్ఠత్ అనుతిష్ఠితవాన్ ॥ యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠ ,, ఇతి న్యాయేన కాన్ పురుషార్థోపాయాన్ లోకమర్యాదాపాలనాయ స్వయమన్వతిష్ఠదిత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ఏవం ప్రకృతం మనుచరిత్రం పృష్ట్వా పరమప్రకృతప్రజాసృష్టిభేదాః వైదురికప్రశ్నప్రశ్నేనైవ పృష్టప్రాయా ఇత్యభిప్రేత్య వైదురికప్రశ్నం పిపృచ్ఛిషయా ప్రథమం విదురం ప్రశంసతి ॥ క్షత్తేత్యాదిద్వాభ్యామ్ ॥ క్షత్తా విదురః మహాభాగవతః నిరతిశయభగవద్భక్తియుక్తః - అత ఏవ - కృష్ణస్య భగవతః - ఐకాన్తికః అసాధారణ - స్సుహృత్ నిరతిశయప్రీతివిషయః । అత్ర ‚‚ ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః ,, ఇతి భగవదుక్తరీత్యా - భగవానపి తస్య సుహృదితి బోధ్యం ॥ సుహృత్త్వమేవ స్పష్టయతి ॥ యః క్షత్తా - సాపత్యం దుర్యోధనాద్యపత్యసహితం - అగ్రజం ధృతరాష్ట్రం, కృష్ణే భగవతి, అఘవాన్ కృతాపరాధ ఇతి - తత్యాజ త్యక్తవాన్ - శ్రీకృష్ణోక్తమన్త్రానాదరాద్భగవత్ప్రియేషు ధర్మమర్యాదానువర్తిషు పాణ్డుతనయేషు ద్రోహాచరణాచ్చ కృష్ణే అఘవానితి భావః ॥ ౨ ॥ కిం చ మహత్త్వే మాహాత్మ్యే - ద్వైపాయనాత్ - ద్వైపాయనదేహజో విదురః, అనవమః అన్యూనః - సర్వాత్మనా సమస్తభావేన ‚‚ మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిశ్చ నారాయణ ,, ఇత్యుక్తభావేనేత్యర్థః - కృష్ణం భగవన్తమాశ్రితః - తత్పరాన్ భగవత్పరాంశ్చ - అనువ్రతః అనువర్తమానః సేవమాన ఇత్యర్థః ॥ ౩ ॥ ఏవం విదురం ప్రస్తుత్య తత్పృష్టమనుపృచ్ఛతి ॥ కిమిత్యాదిభిస్త్రిభిః ॥ తీర్థానాం గఙ్గాదిపుణ్యతీర్థానాం - సేవయా త్రిషవణస్నానాదినా, విరజాః విధూతబాహ్యాభ్యన్తరమలః - విదురః - కుశావర్తే - హరిద్వారకుశావర్తబిల్వకనీలపర్వతకన్యలాఖ్యాని పఞ్చ తీర్థాని గఙ్గాద్వారే సన్తి - తత్ర కుశావర్తే ఆసీనం - తత్త్వవిదగ్రేసరం - మైత్రేయం - ఉపగమ్య ప్రణిపాతపురస్సరముపపద్య - కిమన్వపృచ్ఛత్ అను

పృష్టవాన్ ॥౪॥ యత్కిమప్యపృచ్ఛత్ కింతదిత్యత ఆహ॥ హే సూత, తయోర్విదురమైత్రేయయోః, సంవదతోస్సంవాదంకుర్వతోస్సతోః, అమలాః శ్రుణ్వల్లోకపావన్యః, కథాః భగవత్కథాః, ప్రవృత్తాః భవేయుః, అమలత్వేదృష్టాన్తః, హరేర్భగవతః, పాదామ్బుజాశ్రయాః పాదామ్బుజప్రసూతాః, అఘఘ్న్యః ఉపస్పృశతామఘనివర్తకాః, గాఙ్గాః గఙ్గాసమ్బన్ధిన్యః ఆప ఇవేతి ॥౫॥ కీర్తన్యోదారకర్మణః కీర్తనీయజగద్వ్యాపారాదివిస్తరచేష్టితస్య, భగవతః, తాః కథాః, నః అస్మభ్యం, కీర్తయ కథయ, తేతుభ్యం, భద్రం మఙ్గలమస్తు, పునః పునర్భగవత్కథామేవ కింపృచ్ఛసీత్యత ఆహ॥ రసజ్ఞః భగవత్కథారసజ్ఞః, హరేర్లీలైవ అమృతం, తత్పిబన్, కోఽనుతృప్యేత, నకోపీత్యర్థః, అతోఽతృప్యన్ పృచ్ఛామీత్యభిప్రాయః ॥౬॥ నైమిశం నిమిశక్షేత్రం అయనం స్థానం యేషాం తైః నైమిశక్షేత్రవాసిభిః శౌనకాదిభిః ఏవముక్తప్రకారేణ, పృష్టః, ఉగ్రశ్రవాస్సూతః, భగవతి అర్పితం నిహితం అధ్యాత్మం అన్తఃకరణం యేనసః తాన్నైమిశాయనాన్ప్రతి, శ్రూయతామిత్యాహ ॥ ఏవం విధానివచనాన్యేతద్గ్రన్థకృతా త్రికాలజ్ఞానేన భగవతా బాదరాయణేన స్వకృతగ్రన్థస్యతత్తచ్ఛ్రోతృవక్తృక్రమేణ భావినీం ప్రవృత్తిమాలోచ్య తత్సన్దర్భార్థం న్యస్తాని, అత ఇదం వచనం ద్వైపాయనీయమేవేతి సాంప్రదాయికాః। తచ్ఛిష్యప్రశిష్యైస్సన్దర్భాయ విరచయ్య న్యస్తానీత్యపరే ॥౭॥ ఏవమాపృష్టస్సూతో వృత్తవారాహకథాశ్రవణజాతహర్షో విదురః ప్రకృతం స్వాయంభువచరితం ప్రత్యక్ పరమప్రకృతాన్ ప్రజాసృష్టిభేదాన పృచ్ఛదిత్యాహ॥ హరేరిత్యేకేన॥ స్వమాయయా స్వసఙ్కల్పేన, ధృతక్రోడతనోర్ధృతవరాహరూపస్య, హరేర్లీలాం లీలారూపం - రసాతలాద్గోర్భూమేరుద్ధరణం, అవజ్ఞయా, హతం హిరణ్యాక్షం చ, నిశమ్య శ్రుత్వా, సంజాతహర్షో, భారతః విదురః, మునిం మైత్రే

తయోస్సంవదతోస్సూత ప్రవృత్తా హ్యమలాః కథాః। ఆపో గాఙ్గా * ఇవాఘఘ్న్యో హరేః పాదామ్బుజాశ్రయాః॥౫॥ తానః కీర్తయ భద్రం తే కీర్తన్యో* దారకర్మణః। రసజ్ఞః కోను తృప్యేత హరిలీలామృతం పిబన్ ॥౬॥ ఏవముగ్రశ్రవాః పృష్ట ఋషిభిర్నైమిశాయనైః। భగవత్యర్పితాధ్యాత్మస్తానాహ శ్రూయతామితి॥౭॥ శ్రీశుక ఉవాచ॥ హరేర్ధృతక్రోడతనోస్స్వమాయయా నిశమ్య గోరుద్ధరణం రసాతలాత్। లీలాం హిరణ్యాక్షమవజ్ఞయా హతం సంజాతహర్షో మునిమాహ భారతః॥౮॥ విదుర ఉవాచ॥ ప్రజాపతిపతిస్సృష్ట్వా ప్రజాసర్గే ప్రజాపతీన్। కిమారభత మే బ్రహ్మన్ప్రబ్రూహ్యవ్యక్తమార్గవిత్॥౯॥ యే మరీచ్యాదయో విప్రా యస్తు స్వాయంభువో మనుః। తే వై బ్రహ్మణ ఆదేశాత్కథమేతదభావయన్ ॥౧౦॥ సద్వితీయాః కిమసృజన్స్వతన్త్రా ఉత కర్మసు। ఆహోస్విత్సంహతాస్సర్వ ఇదం స్మ సమకల్పయన్ ॥౧౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ దైవేన దుర్వితర్క్యేణ పరేణా

యం ఆహ॥ ఉక్తిమేవాహ త్రిభిః॥ ప్రజాపతీనాం మరీచ్యాదీనాం పతిః బ్రహ్మా, ప్రజాసర్గనిమిత్తే, ప్రజాపతీన్ సృష్ట్వా, కిమారభత కిమకురుత - మే మహ్యం, ప్రబ్రూహి, హే బ్రహ్మన్, యతస్త్వమవ్యక్తమార్గవిత్ నవ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తం అతీన్ద్రియం తస్యమార్గం స్వరూపం వేత్తీతి తథా, అతస్త్వం ప్రబ్రవితుం సమర్థ ఇత్యర్థః ॥౮॥౯॥ మరీచ్యాదయో, యే విప్రాః, యశ్చ, స్వాయంభువో మనుః, తే వై, బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, ఆదేశాన్నిదేశాత్, ఏతద్విశ్వం, కథం, అభావయన్ అసృజన్ ॥౧౦॥ కథమితి స్వాయంభువకల్పపృష్టమేవ ప్రకారం మునిముఖాన్నిశ్చిచీషయా వికల్పయతి ॥ సద్వితీయా ఇతి ॥ సద్వితీయాస్సభార్యాః, కిమసృజన్, కిం శబ్దః ప్రశ్నే ఉత ఆహోస్విత్, కర్మసు సృష్ట్యాదివ్యాపారేషు, స్వతన్త్రాః భార్యానిరపేక్షాః, ఆహోస్విత్సర్వే మరీచ్యాదయస్సంహతాః పరస్పరసాపేక్షాః ఇదం విశ్వం సమకల్పయన్ స్మ అసృజన్ స్మ ॥౧౧॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయస్సర్గభేదానాం ప్రతిపిపాదయిషయా పూర్వోక్తాం మహదాద్యవిద్యాపఞ్చపర్వాన్తాం సృష్టిమనువదతి॥ దైవేనేత్యాదిభిస్సప్తభిః॥ దుర్వితర్క్యేణ అచిన్త్యప్రభావేన, దైవేనేశ్వరేణ కర్త్రా, పరేణ ప్రకృతిపురుషవిలక్షణపరమాత్మాత్మకేన, అనిమిషేణ చ కాలేన చ హేతునా - జాతక్షోభః - కార్యోన్ముఖ్యరూపవ్యాపారో యస్యాః, తస్మాద్భగవతః - భగవత్సమ్బన్ధినః తచ్ఛరీరభూతాదిత్యర్థః, గుణత్రయాత్సత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకాత్ప్రధానాత్ - మహాన్ మహత్తత్త్వం, ఆసీత్, అత్ర భగవతో గుణత్రయాదిత్యనేన, బ్రహ్మాత్మకప్రధానస్యోపాదానత్వకథనేన, విశిష్టోపాదానత్వం, దైవేత్యనేన కేవలస్య బ్రహ్మణో నిమిత్తత్వం పరేణకాలేనేతి కాలస్యాపి పరమాత్మాత్మకత్వకథనేన బ్రహ్మణస్సృష్ట్యాదివ్యాపారే ఉపకరణాన్తరనైరపేక్ష్యం, అనిమిషేణ గుణత్రయాదితి కాలప్రధానయోస్సృష్టేః ప్రాగపి సద్భావావగమేన తదావిజాతీయవస్తుసత్త్వం, దుర్వితర్క్యేత్యనేన, నిమిత్తత్వోపాదానత్వోపయుక్తాచిన్త్యసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసత్యకామత్వాదిప్రభావవత్త్వావగమేన, స్వ

గతభేదసత్త్వం, తయోరుపలక్షణత్వేన సజాతీయజీవభేదసత్త్వం చోక్తం భవతి ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ దైవేన భగవతా, చోదితాత్ప్రేరితాత్ రజఃప్రధానాత్ - మహతః - స్వతస్సత్త్వప్రధానత్వేపి మహతః కార్యాన్ముఖ్యదశాయాం రజస్తమస్సత్త్వయోరుభయోరప్యనుగ్రాహకత్వేన రజఃప్రధానాదిత్యుక్తం, జాతః - త్రిలిఙ్గః పఞ్చమహాభూతజ్ఞానకర్మేన్ద్రియాత్మకః భూతాదిరహంకారః - వియదాదీని ఆకాశాదీని - ఆదిశబ్దేన తన్మాత్రాణి జ్ఞానేన్ద్రియాణి చోక్తాని - పఞ్చశః ప్రత్యేకం పఞ్చసంఖ్యాకాని - ససర్జ ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ తానిచ వియదాదీని - ఏకైకశః పరస్పరమసమేతాని - భౌతికమణ్డం స్రష్టుమసమర్థాన్యభూవన్ - అథ - దైవయోగేన భగవదనుప్రవేశేన - సమేత్య - అనేన పఞ్చీకరణం వివక్షితం - హైమం ప్రకాశబహులం - అణ్డం బ్రహ్మాణ్డం అసృజన్ ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ సః అణ్డకోశః నిరాత్మకం అధిష్ఠాతృచేతనరహితః - అధిసలిలం సలిలే - అనేనాణ్డసృష్టేః ప్రాగుదకసృష్టిరర్థసిద్ధా, ఆశయిష్టఅధ్యవసత్ - తమణ్డకోశ - మీశ్వరోఽనిరుద్ధః సాగ్రం సంపూర్ణం - సంవత్సరసాహస్రం - అన్వవాత్సీత్ - జలవేష్టితం జలపూర్ణమణ్డం భగవానధ్యశేతేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ కోసౌ భగవాన్ - యోఽన్వవాత్సీదిత్యత్రాహ॥ యస్య అణ్డేశయానస్య భగవతో, నాభేస్సకాశాత్ - సహస్రసంఖ్యాకాదిత్యవత్ ఉరుప్రకాశం - పద్మ - మభూత్ - స ఈశ్వరోఽవాత్సీదిత్యర్థః॥ కీదృశం పద్మం - యన్నాభేరభూదిత్యత్రాహ ॥ సర్వేషాం జీవానాం దేవాదీనాం - నికాయః సమూహః - తస్య - ఓకః స్థానం - యత్ర పద్మే, స్వరాట్ బ్రహ్మా స్వయ - మభూత్ ఉత్పన్నః - తత్పద్మమభూదిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ సః - బ్రహ్మా - భగవతా - అనువిష్టః సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనానుప్రవిష్టః - కోసౌ భగవాన్ - యేనానుప్రవిష్ట ఇత్యత్రాహ॥ సలిలాశయే గర్భోదకస్యాన్తే - యశ్శేతే, తేనేత్యర్థః - భగవతానుప్రవిష్టో - బ్రహ్మా - యథాపూర్వం పూర్వకల్పానుసారేణ - లోకసంస్థాం లోకా

నిమిషేణ చ । జాతక్షోభాద్భగవతో మహానాసీద్గుణత్రయాత్ ॥ ౧౨ ॥ రజఃప్రధానాన్మహతస్త్రిలిఙ్గో దైవచోదితాత్ । జాతస్ససర్జ భూతాదిర్వియదాదీని పఞ్చశః ॥ ౧౩ ॥ తాని చైకైకశస్స్రష్టుమసమర్థాని భౌతికమ్ । సంహత్య దైవయోగేన హైమమణ్డమవాసృజన్ ॥ ౧౪ ॥ సోఽశయిష్టాబ్ధిసలిలమణ్డకోశో నిరాత్మకః । సాగ్రం వై వర్షసాహస్రమన్వవాత్సీత్తమీశ్వరః ॥ ౧౫ ॥ యస్య నాభేరభూత్పద్మం సహస్రార్కోరుదీధితి । సర్వజీవనికాయౌకో యత్ర స్వయమభూత్స్వరాట్ ॥ ౧౬ ॥ సోఽనువిష్టో భగవతా యశ్శేతే సలిలాశయే । లోకసంస్థాం యథాపూర్వం నిర్మమే సంస్థయా స్వయా ॥ ౧౭ ॥ ససర్జ చ్ఛాయయాఽవిద్యాం పఞ్చపర్వాణమగ్రతః । తామిస్రమన్ధతామిస్రం తమో మోహం మహాతమః ॥ ౧౮ ॥ విససర్జాత్మనః కాయం నాభినన్దం తమోమయమ్ । జగృహుర్యక్షరక్షాంసి రాత్రిం క్షుత్తృట్సముద్భవామ్ ॥ ౧౯ ॥ క్షుత్తృడ్భ్యాముపసృష్టాస్తే తం జగ్ధుమభిదుద్రువుః । మా రక్షతైనం జక్షధ్వమిత్యూచుః క్షుత్తృడర్దితాః ॥ ౨౦ ॥ దేవస్తానాహ సంవిగ్నో మా మాం రక్షత జక్షత । అహో మే యక్షరక్షాంసి ప్రజా యూయం బభూవిథ ॥ ౨౧ ॥ దేవతాః ప్రభయా యా యా దీవ్యన్ప్రముఖతోఽసృజత్ । తే అహార్షుర్దేవయన్తో విసృష్టాం తాం ప్రభామహః ॥ ౨౨ ॥ దేవోఽదేవాన్ జఘనతః

నాం - సంస్థానవిన్యాసం - స్వయా - అసాధారణయా సంస్థయా దేవాదినామరూపాత్మకయా - అకల్పయత్ కృతవాన్ ॥ ౧౭ ॥ ఛాయయా తమోగుణేన, పఞ్చపర్వాణమవిద్యాం ససర్జ - పఞ్చపర్వాణ్యేవాహ॥ తామిస్రమిత్యర్ధేన॥ తామిస్రాదిస్వరూపం తు పూర్వమేవ ప్రపఞ్చితమ్ ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ ఏవం సాధారణీం సృష్టిమనూద్య సాధారణాన్ సృష్టిభేదానాహ యావదధ్యాయం॥ నాభినన్దన్ అనభినన్దన్ - తమోమయం తమఃప్రచురం - కాయం ఛాయారూపాం తనుం - విససర్జ - సర్వత్ర తనుత్యాగో నామ తత్తదవస్థాపరపర్యాయభావత్యాగో వివక్షితః - గ్రహణం చ తత్తద్భావాపత్తిః - యక్షరక్షాంసి - విసృష్టాం త్యక్తాం - యాం తనుం - తత్సమ్పన్నా నియక్షరక్షాంసి - తమేవ కాయం - స్వాత్మనాం క్షుత్తృషోః క్షుత్పిపాసయోః సముద్భవో యస్యాం తాం రాత్రిం రాత్రిధర్మరూపేణ పరిణమ్యమానం - జగృహుః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ తే యక్షాదయః క్షుత్తృడ్భ్యాముపసృష్టాః పీడితాః తం కాయం జగ్ధుం అత్తుం అభిదుద్రువుః అభ్యధావన్, యతో వయం క్షుత్తృడ్భ్యామర్దితాః, స్తత - ఏనం కాయం - పితేతి కృపయా మా రక్షతేత్యేకే ఊచుః - అపరే పునః జక్షధ్వం భక్షయతేత్యూచుః ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ దేవో బ్రహ్మా - సంవిగ్నః భీతః - తాన్ యక్షాదీన్ ప్రతి మాం మత్కాయం - మా జక్షత న భక్షయత - కిం తు - రక్షతేత్యాహ ॥ అహో హే యక్షరక్షాంసి - యూయం - మే - ప్రజాః పుత్రాః - బభూవిథ జాతాః - ఏవం తమస్స్వభావా జాతా ఇత్యర్థః - తత్ర మే జక్షధ్వమిత్యూచుః - తే యక్షాః - మే తు మా రక్షతేత్యూచుః - తే తు రాక్షసా ఇతి విజ్ఞేయమ్ ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ప్రభయా ఛాయా ప్రతియోగిన్యా తేజసేత్యర్థః దీవ్యన్ ప్రకాశమానః - బ్రహ్మా - ప్రముఖతః ప్రాఙ్ముఖం దేవతాః దేవాన్ అసృజత్ - తే దేవాః - దేవయన్తః ద్యోతమానాః - విసృష్టాం త్యక్తాం - అహః అహర్ధర్మరూపాం - ప్రభాం - అహార్షుః హృతవన్తః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ దే

వః బ్రహ్మా - జఘనతః జఘనాత్ - అతిలోలుపాన్ అతీవ కామాసక్తాన్ - అదేవానసురాన్ సృజతి స్మ - అతిలౌల్యేన భావేనాసృజత్ - తే అదేవాః - అతిలోలుపతయా అతికామాసక్తతయా - మైథునాయ - ఏనం బ్రహ్మాణం - అభిపేదిరే అభితః ప్రాప్తాః ॥౨౩॥ సభగవాన్ బ్రహ్మా-హసన్-నిరపత్రపైః నిర్లజ్జైః-రసురైః-రన్వీయమానః అభిపద్యమానః- అతఏవ, క్రుద్ధోభీతశ్చ, తరసా ఆశు-పరాపతత్ పర్యధావత్ ॥౨౪॥ సః బ్రహ్మా, భక్తానామనుగ్రహాయ, అనురూపం తత్తద్భక్తబుద్ధ్యుచితరూపం-ఆత్మానం దర్శయతీతి తం, ప్రపన్నార్తిహరం-వరదమభీష్టార్థదం-హరిం భగవన్తం, ముపవ్రజ్య సమీపమేత్య, ఆహేతి శేషః ॥౨౫॥ ఉక్తిమేవాహ ద్వాభ్యామ్॥ హే పరమాత్మన్, మాం, పాహి పాలయ, తే తవ, ప్రేషణేన సఙ్కల్పేన, ప్రజాః, అహమసృజం, తాస్త్వత్సఙ్కల్పేన మయా సృష్టాః, పాపాః, ఇమాః అసురరూపాః, ప్రజాః యభితుం మైథునం కర్తుం,, మాముపక్రామన్తి పరివేష్టన్తే ॥౨౬॥ హే ప్రభో, త్వమేక ఏవ-క్లిష్టానాం దుఃఖితానాం లోకానాం, క్లేశనాశనః బాధానివర్తకః కిల, తవ, అనాసన్నపదాం, అనాసన్నావనాశ్రితౌ పాదౌ యైస్తే, తవ పాదమనాశ్రితానాం, తేషాం లోకానాం, త్వమేవ, క్లేశదః క్లేశసంపాదకః ॥౨౭॥ వివిక్తాధ్యాత్మదర్శనం వివిక్తం వివేదం యథాతథా, అధ్యాత్మదర్శనం పరాభిప్రాయజ్ఞః సభగవాన్, అస్య బ్రహ్మణః-కార్పణ్యం క్లేశ-ముపధార్య జ్ఞాత్వా, ఘోరాం అతిలౌల్యరూపాం ఆత్మతనుం ఆత్మనో భావం, విముఞ్చ, త్యజేతి శేషః, ఏవముక్తో భగవతా బ్రహ్మా, తాం తనుం భావం, విముమోచ విససర్జ, సా-తేన విసృష్టా తనుః, సాయన్తనీ సన్ధ్యా, బభూవ, సా చ కామోద్రేక వేలా ॥౨౮॥ అసురాశ్చ రాజసత్వాత్ స్త్రీలంపటాః, యత

స్సృజతి స్మాతిలోలుపాన్। త ఏవం లోలుపతయా మైథునాయాభిపేదిరే॥ ౨౩॥ తతో హసన్స భగవానసురైర్నిరపత్రపైః। అన్వీయమానస్తరసా క్రుద్ధో భీతః పరాపతత్॥౨౪॥ స ఉపవ్రజ్య వరదం ప్రపన్నార్తిహరం హరిమ్। అనుగ్రహాయ భక్తానామనురూపాత్మదర్శనమ్॥౨౫॥ పాహి మాం పరమాత్మంస్తే ప్రేషణేనాసృజం ప్రజాః। తా ఇమా యభితుం పాపా ఉపక్రామన్తి మాం ప్రభో॥౨౬॥ త్వమేకః కిల లోకానాం క్లిష్టానాం క్లేశనాశనః। త్వమేవ క్లేశదస్తేషామనాసన్నపదాం తవ ॥౨౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ సోఽవధార్యాస్య కార్పణ్యం వివిక్తాధ్యాత్మదర్శనః। విముఞ్చాత్మతనుం ఘోరామిత్యుక్తో విముమోచ హ॥ కామోద్రిక్తా తద్విసృష్టా సాయం సన్ధ్యా బభూవ సా॥౨౮॥ తాం క్వణచ్చరణామ్భోజాం మదవిహ్వలలోచనామ్। కాఞ్చీకలాపవిలసద్దుకూలచ్ఛన్నరోధసమ్॥౨౯॥ అన్యోన్యాశ్లేషణోత్తుఙ్గనిరన్తరపయోధరామ్। సునాసాం సుద్విజాం స్నిగ్ధహాసలీలావలోకనామ్॥ గూహన్తీం వ్రీడయాఽఽత్మానం నీలాలకవరూథినీమ్। ఉపలభ్యాసురా ధర్మ తాదృశీం ముముహుస్స్త్రియమ్॥౩౧॥ అహో రూపమహో స్థైర్యమహో అస్యా నవం వయః। మధ్యే కామయమానానామకామేవ విసర్పతి ॥౩౨॥ వితర్కయన్తో బహుధా తాం సన్ధ్యాం ప్రమదాకృతిమ్। అభిసమ్భావ్య విస్రమ్భాత్పర్యపృచ్ఛన్కుమేధసః ॥౩౩॥ కాసి కస్యాసి రమ్భోరు కో వార్థస్తేఽత్ర భామిని। రూపద్రవిణపణ్యేన దుర్భగాన్నో వి

స్తాం సన్ధ్యామేవ స్త్రియం కల్పయిత్వా సంముముహుః, రిత్యాహ త్రిభిః ॥ తాం సన్ధ్యారూపాం, స్త్రీత్వేన కల్పితాం తనుం-కథంభూతాం, క్వణచ్చరణామ్భోజాం నూపురాభ్యాం ధ్వనచ్చరణకమలాం, మదేన విహ్వలే లోచనే యస్యాస్తాం, కాఞ్చీకలాపేన మేఖలారత్నభూషణేన-విలసద్య, ద్దుకూలం క్షౌమవాసస్తేన- ఛన్నం పిహితం, రోధో నితమ్బప్రదేశో యస్యాస్తాం ॥౨౯॥ అన్యోన్యాశ్లేషణేన పరస్పరోపమర్దేన, ఉత్తుఙ్గౌ ఉన్నతౌ-నిరన్తరౌ సంశ్లిష్టౌ-పయోధరౌ స్తనౌ-యస్యాస్తాం సునాసాం తిలపుష్పతుల్యనాసికాం, సుద్విజాం కున్దకుట్మలసదృశదన్తపఙ్క్తిం, స్నిగ్ధో హాసో యస్మిం స్తల్లీలావలోకనం యస్యాస్తామ్ ॥౩౦॥ వ్రీడయా లజ్జయా, ఆత్మానం దేహం, ఉపగూహన్తీం వస్త్రాఞ్చలేనావృణ్వతీం నీలానాం అలకానాం చూర్ణకున్తలానాం వరూథః స్సమూహో యస్యాస్తాం, స్త్రియ-ముపలభ్య మత్వా, సర్వే అసురాః, హే ధర్మ విదుర- సంముముహుః ॥౩౧॥ మోముహ్యమానానామసురాణాం ప్రలపనమాహ ॥ అహో ఇతి పఞ్చభిః॥ అహో ఇత్యాశ్చర్యే, రూపమాకారః, స్థైర్యం లావణ్యం వయః యౌవనం-కామయమానానామస్మాకం మధ్యే, అకామేవ అకామయమానేవ-విసర్పతి గచ్ఛతి ॥౩౨॥ బహుధా వితర్కయన్తః రూపజైః తీదృశమీదృశమస్యాయా పాదికమిత్యూహయన్తః, ప్రమదాకృతిం స్త్రీరూపత్వేన కల్పితాం తాం సన్ధ్యాం, అభిసమ్భావ్య సత్కృత్య, విస్రమ్భాత్ ప్రణయాత్-కుమేధసః కుబుద్ధయోఽసురాః, పర్యపృచ్ఛన్ ॥౩౩॥ పృచ్ఛామేవాహ॥ కాసి-కిం దేవతా, అథ మానుషీ, ఉతాన్యా వా-కస్య సమ్బన్ధిన్యసి, హే రమ్భోరు రమ్భా కదళీ, తద్వదూరూ యస్యాస్సా, హే భామిని కోపనే, అత్ర అస్మిన్ మధ్యే, తే-కో వాఽర్థః కిం ప్రయోజనం-రూపమేవ ద్రవిణ-మనర్ఘ్య

వస్తుతః దేవపణ్యం క్రయ్యార్హం, తేన తత్సమర్పణేన దుర్భగాన్ భాగ్యహీనాన్, నో౽స్మాన్ బాధసే క్లేశయసి ॥౩౪॥ ✽ కింజాతికులాదిప్రశ్నేన యావా కాచిద్భవసి, హే అబలే దిష్ట్యా అస్మద్భాగ్యవశేన తవ సందర్శనం జాతం ఈక్షమాణానాం పశ్యతాం నో౽స్మాకం మనః కన్దుకక్రీడయా ఉత్సునోషి హరసి మథ్నాసి వా ✽ ॥౩౫॥ ✽ మథితమనసాం వాక్యం హే శాలిని సున్దరి పతత్పతఙ్గం ఉత్ప్లుత్యాపతన్తం కన్దుకం ముహుః కరతలేన ఘ్నన్త్యాః తవ పాదపద్మం ఏకత్ర న జయతి న తిష్ఠతి బృహతోః స్తనయోర్భారాత్ ఖిన్నం తవ కృశం మధ్యం విషీదతి క్లిశ్యతి శ్రామ్యతి వా దృష్టిః శ్రాన్తా మన్దః ప్రసరతి సుశిఖాసమూహః శోభనః కేశకలాపః, సుశిఖాబధానేతి పాఠే, శోభన కేశాన్ వికీర్యమాణాన్ బధానేత్యర్థః అత్ర చాస్తం గచ్ఛన్ సూర్య ఏవ పతఙ్గః మేఘవిచ్ఛేదో మధ్యవిషాదః తారకరూపా దృష్టిః తమ ఏవ కేశాః ఇత్యాద్యూహ్యమ్ ✽ ॥౩౬॥ ✽ ఇతి ఉక్తరీత్యా ప్రమదాయతిం స్త్రీవాచరన్తీం, సాయన్తనీం సన్ధ్యాం ప్రలోభయన్తీం మోహయన్తీం స్త్రియం మత్వా, మూఢధియో౽సురాః జగృహుః ఉపాదదుః నను కథం ఛాయాప్రభాలౌల్యానాం బ్రహ్మణో పాత్తత్యక్తానాం రాత్ర్యహస్సన్ధ్యాకాలరూపవత్త్వం కాలో హి ఛాయాదీనామపరిచ్ఛేదకస్తేభ్యో విలక్షణ ఏవ సత్యం ఛాయాదయో హి రాత్ర్యహస్సన్ధ్యాకాలైః పరిచ్ఛిద్యన్తే అతః పరిచ్ఛేద్యపరిచ్ఛేదకయోరభేదవివక్షయా ఛాయాం రాత్రిం ప్రభామహః లౌల్యం సన్ధ్యామిత్యభేదనిర్దేశః పరమార్థతస్తు తాం తాం ధర్మముపాదాయ యాన్యాన సృజత్తే తే తత్తద్ధర్మప్రధానా జాతాః రాత్ర్యాదికాలవిశేషాణాం నిద్రాదితమః కార్యాదిహేతుత్వాత్స్వగుణానుసారేణ తత్తత్కాలవిశేషమేవ స్వవ్యవహారాయోపాదదురిత్యభిప్రాయః ✽ ॥౩౭॥ ✽ భగవాన్ బ్రహ్మా, భావేన అభిప్రాయవిశే

బాధసే ॥౩౪॥ యావా కావా త్వమబలే దిష్ట్యా సందర్శనం తవ। ఉత్సునోషీక్షమాణానాం కన్దుకక్రీడయా మనః॥౩౫॥ నైకత్ర తే జయతి శాలిని పాదపద్మం ఘ్నన్త్యా ముహుః కరతలేన పతత్పతఙ్గమ్। మధ్యం విషీదతి బృహత్స్తనభారభీతం శాన్తేవ దృష్టిరమల ✽ సుశిఖాసమూహః ॥౩౬॥ ఇతి సాయన్తనీం సన్ధ్యామసురాః ప్రమదాయతీమ్। ప్రలోభయన్తీం జగృహుర్మత్వా మూఢధియః స్త్రియమ్ ॥౩౭॥ ప్రహస్య భావగమ్భీరం జిఘ్రన్త్యాత్మానమాత్మనా। కాన్త్యా ససర్జ భగవాన్ గన్ధర్వాప్సరసాం గణాన్॥ ౩౮॥ విససర్జ తనుం తాం వై జ్యోత్స్నాం కాన్తిమతీం ప్రియామ్। త ఏవ చాదదుః ప్రీత్యా విశ్వావసుపురోగమాః॥ ౩౯ ॥ సృష్ట్వా భూతపిశాచాంశ్చ భగవానాత్మతన్ద్రిణా। దిగ్వాససో ముక్తకేశాన్వీక్ష్య చామీలయద్దృశౌ॥౪౦॥ జగృహుస్తద్విసృష్టాం తాం జృమ్భణాఖ్యాం తనుం ప్రభోః। నిద్రామిన్ద్రియవిక్లేదో యయా భూతేషు దృశ్యతే। యేనోచ్ఛిష్టాన్ధర్షయన్తి తమున్మాదం ప్రచక్షతే॥౪౧॥ ఊర్జస్వన్తం మన్యమాన ఆత్మానం భగవానజః। సాధ్యాన్గణాన్పితృగణాన్ప

షేణ గమ్భీరం యథా తథా ప్రహస్య ఆత్మానం దేహం ఆత్మనా స్వయం జిఘ్రన్ కాన్త్యా సౌన్దర్యేణ గన్ధర్వాణాం అప్సరసాం చ గణాన్ ససర్జ ప్రహసనం, స్వాత్మావఘ్రాణనం చ సౌన్దర్యానుభావచాతుర్యవికారః ✽ ॥౩౮॥ ✽ తాం కాన్తిమతీం కాన్తిబహులాం ప్రియాం స్వాభిమతాం జ్యోత్స్నాం ప్రాక్సన్ధ్యారూపాం తనుం విససర్జ తే ఏవ గన్ధర్వాప్సరసాం గణాః విశ్వావసుః పురోగమో ముఖ్యో యేషాం తే ప్రీత్యా తాం తనుమాదదుః ✽ ॥౩౯॥ ✽ భగవాన్ బ్రహ్మా ఆత్మతన్ద్రిణా ఆత్మనః తన్ద్రిణా ఆలస్యేన భూతాని పిశాచాంశ్చ సృష్ట్వా ఏతాన్ ముక్తకేశాన్ వికీర్ణకేశాన్ దిగ్వాససః దిగమ్బరాన్ భూతాని పిశాచాంశ్చ వీక్ష్య దృశౌ నేత్రే అమీలయత్ నిమీలితవాన్ ✽ ॥౪౦॥ ✽ తన్ద్రిరాలస్యం జృమ్భణనిద్రోన్మాదరూపశ్చతుర్విధః తత్రాలస్యాదీనాముత్తరోత్తరహేతుత్వం సూచయన్నిద్రోన్మాదయోః స్వరూపం చ కథయన్ భూతపిశాచానాం చతుర్విధతన్ద్రిప్రధానత్వమాహ ॥ జగృహురితి సార్ధేన ॥ తేన బ్రహ్మణా విసృష్టాం, ప్రభోః బ్రహ్మణః, తాం జృమ్భణాఖ్యాం తనుం జగృహుః ఉపాదదుః, తన్ద్రిచాతుర్విధ్యసూచనాయ తదవాన్తరభేదేన జృమ్భణాఖ్యామితి నిర్దేశః, యయా జృమ్భణాఖ్యయా ఇన్ద్రియవిక్లేదః ఇన్ద్రియవిరసత్వం ఇన్ద్రియవైక్లబ్యం భూతేషు, దృశ్యతే తాం నిద్రాం ప్రచక్షత ఇత్యుత్తరాన్వయః యేనేన్ద్రియవిక్లేదేన ఉచ్ఛిష్టాన్ ఉపరిశుద్ధాన్ ధర్షయన్తి సహన్తే స్వార్థేణిచ్ తం ధర్షం, ఉన్మాదమితి ప్రచక్షతే భూతపిశాచా అప్యేతచ్చతుర్విధతన్ద్రిప్రధానా ఇతి భావః ✽ ॥౪౧॥ ✽ ప్రభుర్భగవానజో బ్రహ్మా, ఆత్మానమూర్జస్వన్తం బలవన్తం, మన్యమానః, సాధ్యాన్ గణాన్, గుణగుణినోరభేదవివక్షయా సా

౩౫॥ శ్లో॥ పా ✽ సుశిఖాబధాన.

మానాధికరణ్యాన్నిర్దేశః, పితౄణాం గణాంశ్చ, పరోక్షేణానభిముఖం, అసృజత్ ॥౪౨॥ ఆత్మసర్గం ఆత్మనాం సాధ్యానాం పితౄణాంచ సర్గః ఉత్పత్తిర్యస్మాత్తం, తత్కాయం బ్రహ్మణః ఊర్జోపం కాయం పితరః, ప్రతిపేదిరే, పితర ఇతి సాధ్యానామప్యుపలక్షణం - ఊర్జస్వన్తోఽభూవన్నితి భావః- అతఏవోర్జస్వత్త్వమిచ్ఛద్భిస్తైరిజ్యన్త ఇత్యాహ॥ కవయః కర్మకుశలాః- సాధ్యేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ-యద్యదూర్జం వితన్వతే యజ్ఞైరారాధయన్తి ,, సాధ్యాన్ సంసాధకో పితౄంతం తన్వాన్ పితౄన్ యజేదితి ద్వితీయస్కన్ధోక్తరీత్యా పితృతిత్వసంతతివృద్ధ్యాదిభిరాత్మనో బలసంపాదనాయ సాధ్యాన్ పితౄంశ్చయజన్తీత్యర్థః- యద్వా ఊర్క్- ప్రాణనం- ప్రకృష్టం జీవనం- తద్వన్తం మన్యమానస్సాధ్యాదీనసృజత్- అతఏవ, పితృతిత్వసంతత్యాదిభిరిహాముత్ర చ ప్రాణనమిచ్ఛద్భిరిజ్యన్త ఇత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ సః బ్రహ్మా, తిరోధానేన స్వేతరైరదృశ్యత్వశక్త్యా సిద్ధాన్ విద్యాధరాంశ్చాసృజత్- తేభ్యస్సిద్ధవిద్యాధరేభ్య, స్తమన్తర్ధానాఖ్య, మాత్మానం కాయం, అద్భుతం ఆశ్చర్యం- దదౌ- తేఅన్తర్ధానాఖ్యశక్తిప్రధానా అభూవన్నిత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ ప్రమదః హృష్టః ఆత్మా, భాసం ఆత్మప్రతిబిమ్బం, విలోకయన్- తమాత్మానం ప్రతిబిమ్బరూపం కాయం మానయన్ ప్రత్యాత్మేన ప్రతిబిమ్బేన- కిన్నరసహితాన్ కింపురుషాన్ అసృజత్ ॥ ౪౫ ॥ తే తు కిన్నరాదయః- పరమేష్ఠినా- యత్త్యక్తం - తత్ప్రత్యాత్మరూపం కాయం జగృహుః- అతఏవ- తే కిన్నరాః కింపురుషాశ్చ- పరస్పరం మిథునీభూయ- బిమ్బప్రతిబిమ్బయోర్యాదృశోఽభిమానస్తమభిమానం కృత్వా, తమేవ బ్రహ్మాణ- ముషసి- కర్మభిః తచ్చేష్టితస్తుతిరూపైస్తైర్గాయన్తో బభూవుః ,, ఆత్మభాసం విలోకయన్నితి,, పాఠే తు- ఆత్మభాసం స్వప్రకాశం- విలోకయన్ తమాత్మానం స్వవిశేషణత్వేన స్వాభిన్నం మన్యమాన - స్తేన ప్రత్యాత్మేనాత్మప్రకాశేన- అస్వ

రోక్షేణాసృజత్ప్రభుః॥౪౨॥ త ఆత్మసర్గం తత్కాయం పితరః ప్రతిపేదిరే। సాధ్యేభ్యశ్చ పితృభ్యశ్చ కవయో యద్వితన్వతే॥౪౩॥ సిద్ధాన్ విద్యాధరాంశ్చైవ తిరోధానేన సోఽసృజత్। తేభ్యోఽదదాత్తమాత్మానమన్తర్ధానాఖ్యమద్భుతమ్॥౪౪॥ స కిన్నరాన్ కింపురుషాన్ ప్రత్యాత్మ్యేనాఽసృజత్ప్రభుః। మానయన్నాత్మనాఽఽత్మానమాత్మాభాసం విలోకయన్॥౪౫॥ తే తు తజ్జగృహూ రూపం త్యక్తం యత్పరమేష్ఠినా। మిథునీభూయ గాయన్తస్తమేవోషసి కర్మభిః॥౪౬॥ దేహేన వై భోగవతా శయానో బహుచిన్తయా। సర్గేఽనుపచితే క్రోధాదుత్ససర్జ హ తద్వపుః॥౪౭॥ యేఽహీయన్తాముతః కేశా అహయస్తేఽఙ్గ జజ్ఞిరే। సర్పాః ప్రసర్పతః క్రూరా నాగా భోగోరుకన్ధరాః॥౪౮॥ స ఆత్మానం మన్యమానః కృతకృత్యమివాత్మభూః। తదా మనూన్ ససర్జాన్తే మనసా లోకభావనాన్॥౪౯॥ తేభ్యస్సోఽత్యసృజత్స్వీయం పురం పురుషమాత్మనః। తాన్ దృష్ట్వా యే పురా సృష్టాః ప్రశశంసుః ప్రజాపతిమ్॥౫౦॥ అహో బత జగత్స్రష్టః సుకృతం బత తే కృతమ్। ప్రతిష్ఠితాః క్రియా యస్మిన్ సాకమన్నమదామ హే॥౫౧॥ తపసా విద్యయా యుక్తో యోగేన సుసమాధినా। ఋషీనృషిర్హృషీకేశస్ససర్జాభిమ

జత్ - అతఏవ- తత్సృష్టాః- గానాఖ్యేకర్మణి- పరస్పరం గుణప్రధానభావేన - అభిన్నప్రయోజనా నాత్మనో మత్వా మిథునీభూయ గాయన్తో బభూవురిత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ భోగవతా సౌకుమార్యవతా - దైర్ఘ్యవతా- దేహేన బహుచిన్తయా శయానః, సర్గే, అనుపచితే అప్రవృద్ధే సతి- క్రోధాత్ -తద్వపుః భోగకో్రధబహుచిన్తారూపం వపుః ఉత్ససర్జ హ ॥ ౪౭ ॥ అముతః భోగవతో దేహాత్- యే కేశాః అహీయన్త ప్రచ్యుతాః- తే కేశాః అహయో జజ్ఞిరే అఙ్గ హే విదుర ప్రసర్పతః పాదాద్యాకుంచనైః- ప్రచలతోఽముష్మాద్దేహా,త్సర్పాః- ప్రజజ్ఞిరే- ప్రసర్పతో జాతత్వాదేవ- తే చ అగాః న గచ్ఛన్తీత్యగాః న అగాః నాగాః అతివేగా ఇత్యర్థః॥ క్రోధాత్త్యక్తకాయాజ్జాతత్వాత్ క్రూరాః- బహుచిన్తాక్రాన్తాః భోగవతో జాతత్వాద్భోగాః- సుఖస్పర్శదేహా దీర్ఘాశ్చ- శయానాజ్జాతత్వాద్దీర్ఘకంధరాః ॥ ౪౮ ॥ సః ఆత్మభూః- యదా- ఆత్మానం కృతకృత్యమివ- మన్యమాన ఆసీత్- తదా- అన్తే- సాక్షాత్స్వకర్తృకసర్గాన్తే- మనసా- లోకభావనాన్ ప్రజాస్రష్టౄన్ మనూన్- అసృజత్ ॥ ౪౯ ॥ తేభ్యో మనుభ్యః, సః బ్రహ్మా- ఆత్మనస్స్వస్య- పురుషం పురుషాకారం- పురం దేహం- అత్యసృజత్ దదౌ- ఆత్మవత్ పురుషాకారదేహవిశిష్టానకరోదిత్యర్థః॥ పురా పురుషాకారదేహేన- తద్విశిష్టత్వేన రూపేణేత్యర్థః॥ యే పురా సృష్టా ఇతి హేతుగర్భం- యతః- పురుషాకారదేహవిశిష్టత్వేన సృష్టాః అతస్తే- పురం- దృష్ట్వా ప్రజాపతిం ప్రశశంసుః ॥ ౫౦ ॥ ప్రశంసామేవాహ॥ అహో ఇతి॥ హే జగత్స్రష్టః- తే త్వయా- కృతం నిర్మితం- ఏతత్పురుషాకారం శరీరం- అహో- సుకృతం- సుష్ఠుకృతం యస్మిన్ పౌరుషే దేహే- క్రియాః స్వర్గాపవర్గసాధనభూతాః క్రియాః , ప్రతిష్ఠితాః, సర్వాః క్రియాః పౌరుషశరీరసాధ్యా ఇత్యర్థః, అతః- సాకం పౌరుషశరీరేణ సహ- అన్నం భోగ్యజాతం- అదామ హే అనుభవేమ ॥ ౫౧ ॥ విద్యా భగవదుపాసనా, త

౪౫॥శ్లో॥పా ॥ ఆత్మభాసం.

పః-వివేకాదిసాధనసప్తకం-తాభ్యాంయుక్తః- హృషీకాణాంవ్యష్టీన్ద్రియాణాం ఈశః జితేన్ద్రియః-ఋషిర్బ్రహ్మా-యో
గేనప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన-సమానాధినాచిత్తైకాగ్ర్యేణచ-ఋషీన్ ఋషిరూపాః అభిమతాః-ప్రజాః-
ససర్జ ॥౫౨॥ అజః బ్రహ్మా-స్వస్య-దేహస్యశరీరస్య-ఏకైకమంశం-తేభ్యఋషిభ్యః- అదాత్ దదౌ-కింతచ్ఛరీరంయస్యై
కైకమదాదిత్యతఆహ-యత్ శరీరం-తపోవిద్యాసమాధియోగాః పూర్వోక్తాః, బుద్ధిరణిమాద్యైశ్వర్యంవిరక్తిః విషయేషుని
స్పృహత్వంఏభిర్యుక్తమిత్యర్థః ॥౫౩॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీ
యస్కన్ధే వింశోఽధ్యాయః.

ఏవమసాధారణాన్ సృష్టిభేదానాకర్ణ్య ప్రకృతం స్వాయంభువమనుచరిత్రం తద్వంశంచ పృచ్ఛతి విదురః ॥ స్వాయం
భువస్యేత్యాదిభిః పఞ్చభిః ॥ స్వాయంభువస్యమనోః - పరమఉత్కృష్టః-స్సమ్మతస్సతామితి శేషః-కథ్యతాం-యత్రవంశే-
మైథునేవకర్మణా, ప్రజాః ఏధిరేవవృధిరే ॥౧॥ స్వాయంభువస్యపుత్రౌ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ ధర్మ్యంయథాత
థాతత్తద్వర్ణాశ్రమధర్మానతిక్రమ్యేత్యర్థః- సప్తద్వీపయుక్తాం పృథ్వీం , యథాజుగుపతుః-యథారక్షితవన్తౌ-తత్ప్రకా
రశ్చకథ్యతామిత్యర్థః ॥౨॥ తస్యస్వాయంభువస్య - దుహితాపుత్రీ దేవహూతిరితిశ్రుతా , త్వత్తోఽనఘేతి శేషః- హే
బ్రహ్మన్ అనఘ కర్దమస్యప్రజాపతేః-పత్నీతిత్వయోక్తాచ ॥౩॥ యోగలక్షణైశ్శమదమాదిభిర్యుక్తాయాం-తస్యాం
దేవహూత్యాం, మహాయోగిపరిపక్వభగవదుపాసనాత్మకయోగనిష్ఠః-సవై, కర్దమః, కతిధాకతిభిః ప్రకారైః-వీర్యం-

తః ప్రజాః ॥ ౫౨ ॥ తేభ్యశ్చైకైకశస్స్వస్య దేహస్యాంశమదాదజః। యత్తత్సమాధియోగర్ధి తపోవిద్యావిర
క్తిమత్ ॥౫౩॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, వింశోఽధ్యాయః.

విదుర ఉవాచ॥ స్వాయంభువస్యచమనోర్వంశః పరమసంమతః। కథ్యతాం భగవన్యత్రమైథునేనైధిరే ప్ర
జాః ॥౧॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ సుతౌ స్వాయంభువస్యవై। యథాధర్మ్యంజుగుపతుస్సప్తద్వీపవతీం మ
హీమ్॥౨॥ తస్యవైదుహితాబ్రహ్మన్దేవహూతిరితిశ్రుతా। పత్నీప్రజాపతేరుక్తా కర్దమస్యత్వయాఽనఘ॥
తస్యాం సవై మహాయోగీయుక్తాయాం యోగలక్షణైః। ససర్జ కతిధావీర్యం తన్మే శుశ్రూషవే వద॥౪॥ రుచి
ర్యో భగవాన్బ్రహ్మన్దక్షో వా బ్రహ్మణస్సుతః। యథాససర్జ భూతాని లబ్ధ్వా భార్యాంచ మానవీమ్ ॥౫॥ మై
త్రేయ ఉవాచ॥ ప్రజాస్సృజేతి భగవాన్కర్దమో బ్రహ్మణోదితః। సరస్వత్యాం తపస్తేపే సహస్రాణాం స
మాదశ॥౬॥ తతస్సమాధియుక్తేన క్రియాయోగేన కర్దమః। సంప్రపేదే హరిం భక్త్యా ప్రపన్నవరదాశుషమ్॥
తావత్ప్రసన్నో భగవాన్పుష్కరాక్షః కృతే యుగే। దర్శయామాస తం క్షత్తః శాబ్దం బ్రహ్మ దధద్వపుః ॥౮॥

ససర్జ -కత్యపత్యాన్యసృజదిత్యర్థః-తత్ శుశ్రూషవే శ్రోతుమిచ్ఛవే, మేమహ్యం-కథయ ॥౪॥ హేబ్రహ్మన్-భగవాన్-
రుచిర్దక్షశ్చ-బ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్య, సుతః - మానవీం మనుపుత్రీం- ఆకూతిం, ప్రసూతించ, భార్యాం, లబ్ధ్వా, భూతాన్య
పత్యాని, యథా, ససర్జ-తత్ప్రకారమేవవదేతిపూర్వేణాన్వయః ॥౫॥ ఏవమాపృష్టో మైత్రేయః తద్యథావన్మనుపు
త్రిచరిత్రం వక్ష్యమాణస్తావద్దేవహూత్యాఖ్యభార్యాలాభాయ కర్దమస్య తపశ్చర్యాప్రకారమాహద్వాభ్యామ్ ॥ బ్రహ్మ
ణాచతుర్ముఖేన, ప్రజాస్సృజేత్యుక్తో- భగవాన్ కర్దమః - సరస్వత్యాఖ్యాయాం నద్యాం-సహస్రాణాం దశ-సమాః దశ
సహస్రసంవత్సరాన్-తపః-స్తేపే చకార-పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః ॥౬॥ తతః, తస్మిన్ తపసి-కర్దమః-సమాధిశ్చిత్తై
కాగ్ర్యం , తేనయుక్తేన , క్రియాయోగేన స్వవర్ణాశ్రమోచితానభిసంహితఫలభగవదారాధనరూపక్రియాయోగేన-భ
క్త్యాధ్రువానుస్మృతిరూపోపాసనయాచ-ప్రపన్నానాం-వరదాశుషం వరప్రదం-హరిం-ప్రపేదే సిషేవే ॥౭॥ కృ
తయుగే తావ-ద్దశసహస్రవర్షపర్యన్తతపశ్చర్యాన్తే పుణ్డరీకాక్షో, భగవాన్- ప్రసన్నః తపసా తోషితః- హేక్షత్తః-శా
బ్దం పఞ్చోపనిషన్మన్త్రవేద్యం-బ్రహ్మ-సౌగన్ధ్యసౌకుమార్యలావణ్యయౌవనాద్యనన్తకల్యాణగుణాకరం-వపుః-దివ్యమఙ్గ
ళవిగ్రహం-దధత్ బిభ్రత్-తంకర్దమం ప్రతి-దర్శయామాస-స్వాత్మానమితి శేషః ,,యద్వా,, తమితివిగ్రహాపేక్షయాపుల్లిఙ్గ
నిర్దేశః-తంవిగ్రహం-దర్శయామాసేత్యర్థః ॥౮॥ తమేవభగవన్తమనువర్ణయన్-తంప్రణమ్యాస్తావీదిత్యాహచతుర్భిః ॥ క
ర్దమః-తంభగవన్తం-దృష్ట్వా-కథంభూతం-విరజంనిర్మలం, అర్కాభం సూర్యస్యేవాభాయస్యతం-సితానాంపద్మానాం
ఉత్పలానాంచ, స్రజ-స్రగ్యస్యతం-స్నిగ్ధనీలాశ్చ - యేఅలకాః కున్తలాః, తేషాంవ్రాతో వక్త్రాబ్జే యస్యతం-విరజంనిర్మల-మమ్బ

రం యస్య తమ్ ॥౯॥ కిరీటధారిణం-కుణ్డలధారిణం - త్రిభిర్హస్తైః శఙ్ఖచక్రగదాః వహన్తం- శ్వేతోత్పలం [illegible] క్రీడా సాధనం యస్య-తం-ఏకేన కరేణ - లీలార్థం శ్వేతోత్పలం వహన్తమిత్యర్థః-మనస్స్పర్శస్మిత [illegible] హాసయుక్తావ లోకనయుక్తమ్ ॥ ౧౦ ॥ గరుత్మతో గరుడస్య- అంసదేశే స్కన్ధప్రదేశే విన్యస్తౌ నిహితౌ-చరణపద్మే-యేన తం-వక్షసి శ్రీర్యస్య తం-కౌస్తుభం కన్ధరాయాం యస్య తం-ఖే ఆకాశే-అవస్థితం తిష్ఠన్తం-భగవన్తం-దృష్ట్వా లబ్ధమనోరథః యేన సః అత ఏవ-జాతః ఉత్పన్నః హర్ష ఆనన్దో యస్య సః- క్షితౌ మహ్యాం। మూర్ధ్నా - అపతత్ దణ్డవత్ప్రణతవానిత్యర్థః-తతః-ప్రీతి రేవ స్వభావో యస్య-స ఆత్మా మనో యస్య-సః - కృతాఞ్జలిశ్చాసౌ సః గీర్భిస్తద్గుణప్రతిపాదకవాగ్భిః-అభ్యగృణాత్ స్వాభిప్రేతం నివేదయన్నస్తావీదిత్యర్థః ॥ ౧౧॥౧౨॥ కర్దమ ఉవాచ॥ హే ఈడ్య స్తుత్య-అఖిలసత్త్వరాశేః పరిపూర్ణశుద్ధసత్త్వమయస్య - తవ-దర్శనాత్ న అస్మాభిః అక్ష్ణోః సాంసిద్ధ్యం సంసిద్ధివిషయమాత్మనః ఫలం-అద్య జుష్టం ప్రాప్తం-బతేతి హర్షే,, యదా తవ దర్శనమితి పాఠ,, స్తదానోఽస్మాకం సాంసిద్ధ్యం-సంసిద్ధిస్తపసః ఫలావ్యవహితసాధనత్వదశా- తయా-సాధ్యం యత్ఫలం త్వద్దర్శనరూపం-తన్న అక్ష్ణోః అక్షిభ్యాం-జుష్టమిత్యర్థః-దర్శనస్య సాంసిద్ధ్యత్వముపపాదయతి ॥ యస్య తవ-దర్శనం, యోగరూఢాః యోగః రూఢః ఆరూఢో యైస్తే- ప్రాప్తయోగా ఇత్యర్థః-సద్భిస్సాత్త్వికైః జన్మభిః ఆశాసతే ప్రార్థయన్తే-ఆరూఢయోగైస్సహ బహుజన్మభిరపి యత స్తవ దర్శనమేవ ప్రార్థ్యతే అతస్తదేవ నిరతిశయ సంసిద్ధి [illegible] ॥ ౧౩ ॥ నను ధర్మాదివ్యతిరిక్తమేవ పురుషార్థం న తు మద్దర్శనమిత్యత్రాహ॥ య ఇతి ॥ తే-మాయయా - మోహితమేధసః మోహితబుద్ధయః- జనాః భవస్సంసార-స్స ఏవ సిన్ధుస్సముద్రః-తస్మిన్ , పోతం నౌకారూపం, త్వచ్చరణారవిన్దం- కామలవాయ కామ్య న్త ఇతి కామాః సుఖాని-కామానాం లేశాయ- ఉపాసతే-నిరయే విరయప్రాయే సంసారేపి - యే కామాః-స్యుః తాన్కా

సతం విరజమర్కాభం సితపద్మోత్పలస్రజమ్ । స్నిగ్ధనీలాలకవ్రాతవక్త్రాబ్జం విరజోఽమ్బరమ్॥౯॥ కిరీటినం కుణ్డలినం శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్। శ్వేతోత్పలక్రీడనకం మనస్స్పర్శస్మితేక్షణమ్॥౧౦ ॥ విన్యస్తచరణామ్భోజమంసదేశే గరుత్మతః। దృష్ట్వా ఖేఽవస్థితం వక్షః శ్రియం కౌస్తుభకన్ధరమ్॥౧౧॥ జాతహర్షోఽపతన్మూర్ధ్నా క్షితౌ లబ్ధమనోరథః। గీర్భిస్త్వభ్యగృణాత్ప్రీతిస్వభావాత్మా కృతాఞ్జలిః॥ ౧౨ ॥ కర్దమ ఉవాచ॥ జుష్టం బతాద్యాఖిలసత్త్వరాశేః సాంసిద్ధ్యమక్ష్ణోస్తవ దర్శనాన్నః। యద్దర్శనం జన్మభిరీడ్య సద్భిరాశాసతే యోగినో యోగరూఢాః॥౧౩॥ యే మాయయా తే హతమేధసస్త్వత్పాదారవిన్దం భవసిన్ధుపోతమ్। ఉపాసతే కామలవాయ తేషాం రాసీశ కామాన్నిరయేఽపి యే స్యుః॥౧౪ ॥ తథా స చాహం పరివోఢుకామస్సమానశీలాం గృహమేధధేనుమ్। ఉపేయివాన్మూలమశేషమూలం దురాశయః కామదుఘాఙ్ఘ్రిపస్య ॥ ౧౫ ॥ ప్రజాపతేస్తే వచసాధీ

మాన్- తేషాం-కామలవార్థం త్వచ్చరణముపాసీనానాం-రాసి దదాసి-యే భవసిన్ధూత్తరణప్లవరూపం త్వచ్చరణారవిన్దం నిరయేష్వపి సంభవత్సుఖలేశలిప్సయోపాసతే- తేషాం తత్సుఖలేశాన్ దదాసి - తథాపి- తే-సుమేరుమాపద్యవరాటికాద్యన్వేషయన్త ఇవ నిత్యనిరతిశయానన్దజలధిం త్వామాపద్యానన్దలేశమాశాసానాస్త్వన్మాయయాహత [illegible] ఏవ- అతో ధర్మాదిపురుషార్థత్వదృష్ట్యా త్వాం భజన్మూర్ఖ ఏవేతి భావః ॥ ౧౪ ॥ యోఽహం కామకామినో నిన్దామి-సోఽహమపి కామకామీత్యాహ॥ తథాపీతి॥ తదా అహమపి-గృహమేధధేనుం గార్హస్థ్యవర్ధనీం-సమానశీలాం-భార్యాం- పరివోఢుకామః ఉద్వోఢుమిచ్ఛన్-అత ఏవ-దురాశయః దుష్టాన్తఃకరణః - కామదుఘాఙ్ఘ్రిపస్య కల్పవృక్షవత్ సర్వార్థదస్య - తవ-అశేషమూలం అశేషపురుషార్థానాం మూలం కారణం-మూలం పాదమూలం-ఉపేయివాన్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౧౫ ॥ నన్వేవం హేయోపాదేయవిభాగకుశల స్త్వం కథం కామకామీ మాముపేయివానిత్యత్రాహ॥ ప్రజాపతేరితి ॥ హే అధీశ ప్రజాపతే స్తవ వచసా వేదాత్మకవచోరూపయా, తన్త్యా దామ్నా-అయం లోకః సాంసారికలోకః- కామహతః కామైరభిభూతః-అనుబద్ధః పశురివ బద్ధః,, యామిమాం పుష్పితాం వాచం ప్రవదన్త్యవిపశ్చితః। వేదవాదరతాః పార్థ నాన్యదస్తీతి వాదినః ॥ కామాత్మానస్స్వర్గపరా జన్మకర్మఫలప్రదామ్। క్రియావిశేషబహులాం భోగైశ్వర్యగతిం ప్రతి,, ఇత్యుక్తరీత్యా- కామాత్మానః త్రైవర్గికమేవ ఫలం బహుమన్వానా- స్తత్రైవాసక్తాః అహమపి-లోకాన్ సంసారిలోకాన్-అనుగతోఽనుసృతః-హే శుక్లనిర్మల అనిమిషాయకాలయాపినే - తుభ్యం-బలిం-హరామి-యద్యప్యహం త్యాజ్యోపాదేయవివేకసంపన్నః-తథాప్యహం త్వన్నిదేశానువర్తనస్మృతిపితాబ్రహ్మణా ప్రజాస్సృజేత్యనుశిష్టో గృహమేధీయైరేవ ధర్మైస్త్వామారాధయితుం ప్రార్థ

౧౩॥ శ్లో॥ పా॥ దర్శనం నః.

యామీతిభావః॥ అనిమిషాయేతి హేతుగర్భం -యత- స్త్వం-కాలరూపేణసంసారిణాంనిరర్థకమాయుఃక్షపయసిఅతోఽ
హంసాంసారికధర్మాననుతిష్ఠన్కాలాత్మకాత్త్వత్తోభీతస్సన్ అస్మదాయుషఃసద్వ్యయంచికీర్షుః పితౄనిర్దేశంచపాలయన్
కాలరూపాయతుభ్యమేవపూజాంకరోమీత్యభిప్రాయః ॥౧౮॥ అనిమిషాయేత్యనేనాభిప్రేతంసంసారిణామేవవృథా
యుఃక్షపయితృత్వంవ్యతిరేకముఖేనాప్యాహ॥ లోకాంశ్చేతిద్వాభ్యామ్॥ యేలోకాన్ సంసారిణః-తదనుగతానజ్ఞాంశ్చ-
హిత్వావ్యత్యక్త్వా-పరస్పరంమిథః,త్వత్తవ-గుణానాంవాదఃకథనం-తదేవ, శీధుమధురం-పీయూషం అమృతం- తేన,నిర్వాప
తాఃనిరస్తాః-దేహధర్మాఃజరామరణాదయో-యేషాం తే-తవ చరణావేవాతపత్రం-తాపత్రయనివర్తకత్వాదాతపత్రత్వ
రూపణం-ఆశ్రితాః, తేన జరాక్షభ్రమిఃజరామరణాదిక్షుత్పిపాసాదిపరివృత్తిమన్తః - భ్రమిఃభ్రమణం-తద్వన్తఇ
త్యర్థః - ఆర్షమేకవచనం-జరాక్షరూపేణభ్రమణంయస్యేతికాలచక్రవిశేషణంవా-కాలచక్రరూపవిశేష్యం విశేషణసా
మర్థ్యసిద్ధం-అస్మిన్పక్షే, యే-ఆశ్రితాః-తేషామాయురితిసంబన్ధః-తేతవ,సంవత్సరాత్మకంకాలచక్రం-జగ-దాచ్ఛిద్య-ధా
వదపి-నైషామాయురాచ్ఛిద్యధావదిత్యర్థః, తేషామాయుస్సఫలమిత్యుక్తంభవతి ,, తేజరాక్షభ్రమిరితిపాఠే,, అజరాక్ష
భ్రమిరితిచ్ఛేదః-అజరఃఅనుపరతః,అక్షభ్రమిఃఅక్షభ్రమణం-యస్యేతిచక్రవిశేషణమేవ,,యద్వా,,అజరో అవిశీర్ణః- అక్షో
యస్య-సచాసౌభ్రమిర్యస్యేత్యర్థః-అజరమక్షరంబ్రహ్మ-తస్మిన్నక్షరూపేణభ్రమణంయస్యేతివా కథంభూతంకాలచక్రం-
త్రయోదశా-అధికమాసయుక్తాఃద్వాదశమాసాః-ఆరాః, యస్యతత్-త్రిశతంషష్టిశ్చఅహోరాత్రాణిపర్వాణియస్య-శత
శబ్దేవిభక్తేరలుగార్షః-షడృతవో, నేమయోయస్య-అనన్తాఃక్షణలవాదయః-ఛదాదళాని-అస్యసన్తీతితథా,త్రినాభి-సమాధి
కస్యానగతిమన్తిత్రీణిచాతుర్మాస్యాన్యేవనాభయోరన్ధ్రాణియస్య, కరాళంతీవ్రంస్రోతోవేగో-యస్యతత్, ఈదృశం-త్వ
దాత్మకంకాలచక్రం-కేవలసంసారిణామేవాయురాచ్ఛిద్య, ధావత్, వృథాతదాయుర్హరతి,నతు-త్వద్గుణానుభవపరాణాం,
మతఃకాలచక్రశరీరకస్యాశ్రితకామధుమస్యభగవతఏవపాదమూలముపెయివానహమితిభావః ॥౧౯॥౨౦॥ నను-బ్ర

శతన్త్రి లోకఃకిలాయంకామహతోఽనుబద్ధః। అహంచలోకానుగతోవహామిబలించశుక్లానిమిషాయతు
భ్యమ్॥౧౮॥ లోకాంశ్చలోకానుగతాన్పశూంశ్చహిత్వాశ్రితాస్తేచరణాతపత్రమ్। పరస్పరంత్వద్గుణవాద
శీధుపీయూషనిర్వాపితదేహధర్మాః॥౧౯॥ నతేజరాక్షభ్రమిరాయురేషాంత్రయోదశారంత్రిశతంషష్టి
పర్వ। షణ్నేమ్యనన్తచ్ఛదియత్త్రినాభికరాళస్రోతోజగదాచ్ఛిద్యధావత్॥ ౨౦॥ ఏకస్స్వయంయోజగత

హ్మరుద్రాదిషు బహుషుసత్స్వపి-తాననాదృత్య, మత్పాదమూలమేవకింవిశేషేణోపెయివానిత్యాశఙ్కాయాం-కశ్చధ్యే
యః-కారణంతుధ్యేయ ఇతి శ్రుత్యైవప్రశ్నోత్తరరూపేణజగత్కారణస్యైవోపాస్యత్వాభిధానాత్-జగత్కారణభూ
తస్త్వమేవోపాస్యఇత్యభిధాస్యన్- తావత్కారణత్వముపపాదయతి ॥ ఏక ఇతి ॥ స్వయమేకస్సన్ ఏకశబ్దేన ,, సదేవసో
మ్యేదమగ్రఆసీదేకఏవాద్వితీయంబ్రహ్మేతి,, కారణత్వపరాశ్రుతిస్స్మారితా,తథాచాయమర్థః॥సృష్టేఃప్రాక్- ఏకఏవనామ
రూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిత్కాలశరీరకస్సన్-ఉపాదానత్వేనవిద్యమానః-తత్రాపి,శ్రుతావివ - ఏవకారార్థగర్భ
మిదంఏక-ఏవఉపాదానకారణాన్తరశూన్యః-ఏకత్వంచసృష్ట్యనన్తరభావినామరూపవిభాగనిబన్ధనబహుత్వప్రతిసమ్బ
న్ధి నామరూపవిభాగాభావాధీనమేవవివక్షితం-నతుప్రకృతిపురుషాదిరాహిత్యం,ఏకఇత్యద్వితీయమిత్యస్యాప్యుపలక్షణం-
తథాచ,నిమిత్తకారణాన్తరశూన్యః సదిత్యనేనకారణత్వేనాఽవస్థితస్యప్రమాణసంబన్ధార్హత్వరూపసత్తాయోగిత్వకథ
నాదసత్కార్యవాదోనిరస్తః, ఏకమిత్యనేనోపలక్షితాద్వితీయపదేనచోపాదానత్వనిమిత్తత్వోపయుక్తసర్వశక్తిత్వస
ర్వజ్ఞత్వాదయోధర్మాఆక్షిప్యన్తే,ఏవంచ-మృత్కులాలయోరివనిమిత్తోపాదనయోర్భేదఏవనాభేద ఉపపద్యత ఇతిశఙ్కా-
పరాస్తా-మృద స్త్వజ్ఞత్వాత్కులాలస్యాసర్వశక్తిత్వాచ్చనిమిత్తత్వోపాదానత్వయోరుభయోరపమృత్కులాలయోరన్య
తరస్మిన్నసంభవః,ఇహతుబ్రహ్మణః ,, పరాస్యశక్తిర్వివిధైవశ్రూయతేస్వాభావికీయస్సర్వజ్ఞస్సర్వవి,, దితిసర్వజ్ఞత్వ
సర్వశక్తిత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణాకరత్వేనశ్రుతస్యైకస్యైవోపాదానత్వంనిమిత్తత్వంచోభయమప్యుపపన్నతరమే
వ-ఏవంచ-నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వాకారేణఉపాదానత్వేనప్రకృతిపురుషకాలనియన్తృత్వాకా
రేణనిమిత్తత్వేనచ తదుపయుక్తసర్వశక్తిత్వసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టత్వేనచ, సృష్టేఃప్రాగ్విద్యమానః - జగతః,నామ
రూపవిభాగార్హస్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మాత్మకజగతః,సిసృక్షయాస్రష్టుమిచ్ఛయాహేతునా-అనేన,,తదైక్షతబహుస్యాం,,

౨౦॥ శ్లో॥ పా॥ నతేఽజరాక్షభ్రమి.

మిత్యస్యార్థో వివృతః, ద్వితీయయాస్వరూపతస్స్వభావతశ్చస్వస్మాదత్యన్తభిన్నయా, యోగమాయయా, యుజ్యత ఇతి యోగా, స్వసంబన్ధినీ, స్వశరీరభూతేత్యర్థః, తయా, మాయయా ప్రకృత్యా, అద్వితీయయేత్యపిచ్ఛేత్తుంశక్యం తదా, స్వాపృథక్సిద్ధయా, అతఏవ, యోగమాయయాస్వశరీరభూతయామాయయా, ద్వారేణ ఆత్మన్యధి, స్వాత్మన్యేవ, అదః నామరూపవిభాగార్హం చేతనాచేతనాత్మకం జగత్, స్సృజసి, పాసి రక్షసి, పునర్గ్రసిష్యసి సంహరసి, మాయాద్వారేణ సృజసీతి సద్వారకోపాదానత్వకథనేన-సర్గాద్యన్తవికారాణాం ద్వారభూత ప్రకృతిగతత్వావగమాన్నిర్వికార శ్రుతివిరోధః పరిహృతః, ఆత్మని సృజసీత్యనేనాధారాన్తరవ్యావృత్తిః తథాచ శ్రుతిః॥ బ్రహ్మవనం బ్రహ్మసవృక్ష ఆసీద్యతో ద్యావాపృథివీనిష్టతక్షుః,, రితి, అనయా శ్రుత్యా, నిమిత్తముపాదాన, మాధార, ఉపకరణానిచ, స్వయమేవేత్యుక్తం, ఏతదేవోర్ణనాభిదృష్టాన్తేనస్పష్టయతి, హే భగవన్, ఊర్ణానాభాయస్యసః, ఊర్ణనాభిః, తన్తూన్ సంతన్యమానః కీటవిశేషః, స, యథా స్వశక్త్యా, సృజతే, తన్తూనితిశేషః, పునర్గ్రసిష్యతే, తథా, త్వమపి, స్వశక్తిభిరేవ, స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతైః ప్రకృతికాలసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాదిభిః, సృజసి, రక్షసి, పునస్సంహరసీత్యర్థః, తస్మాజ్జగత్కారణమాశ్రితకల్పద్రుమం, త్వామేవ, కామకామీ లోకాననుసరన్, పరివోఢుకామ ఉపేయివానహమితిభావః ❁॥౧౯॥ ❁ నను కుత ఏతత్కేచిత్కామకామినోఽన్యే త్వత్స్రష్టాదాదయః, త్వత్పదానభిలాషిణ ఇతీత్యత్రాహ॥ నైతదితి॥ హే అధీశ, మాయయా ప్రకృత్యా, స్వసఙ్కల్పేన వా, అహమహఙ్కారం, తస్మాద్భూతసూక్ష్మం, భూతాన్యాకాశాదీని, తత్సూక్ష్మాణి శబ్దాదీనిచ, తనుషే సృజసి, భూతసూక్ష్మమితి సమాహారద్వన్ద్వః,, నన్తనుషే భూతసూక్ష్మమితిపారేతు,, భూతానాం సూక్ష్మం, కారణ, మహఙ్కారమిత్యర్థః, కారణం హి కార్యాత్సూక్ష్మమితి సూక్ష్మశబ్దేనాహఙ్కార ఉక్తః, మాయయా భూతసూక్ష్మం సృజసీతియుక్తేన, తవ, పదం నెప్సితం నాభిలషితం, త్వత్సృష్టా

స్సిసృక్షయాద్వితీయయాత్మన్యధి యోగమాయయా । సృజస్యదః పాసి పునర్గ్రసిష్యసే యథోర్ణనాభిర్భగవన్స్వశక్తిభిః ॥ ౧౯ ॥ నైతద్బతాధీశ పదం తవేప్సితం ❁ యన్మాయయా హంతనుషే ॥ భూతసూక్ష్మమ్ । †అనుగ్రహాయాస్త్వపి యర్హి మాయయా లసత్తులస్యా భగవాన్విలక్షితః ॥౨౦॥ తం త్వానుభూత్యోపరతక్రియార్థం స్వమాయయా వర్తితలోకతన్త్రమ్। నమామ్యభీక్ష్ణం నమనీయపాదసరోజమల్పీయసి కామవర్షమ్॥౨౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇత్యవ్యలీకం ప్రణుతోఽబ్జనాభస్తమాబభాషే వచసామృతేన। సుపర్ణపృష్ఠోపరి రోచమానః ప్రేమస్మితోద్వీక్షణవిభ్రమద్భ్రూః॥౨౨॥ శ్రీభగవానువాచ॥ విదిత్వా తవ చైత్యం మే పురైవ సమయోజితమ్।

హంకారవశ్యత్వాదస్మాభిస్తు త్వత్పదం నాభిలషితమిత్యర్థః ॥ బతేతి ఖేదే, యద్యప్యహమహంకారగ్రస్తస్త్వత్పదం నాభిలషామి, తథాపి, మామనుగృహ్య త్వత్పదమపి మహ్యం దాస్యసీతి మే ప్రతిభాతీత్యాహ ॥ అపి, తథాపి, మయా త్వత్పదేఽనభిలషితేపి, యర్హి యదా, లసత్తులస్యా, లసన్తీ తులసీమాలా యస్యాస్తయా, మాయయా ఆశ్చర్యవిగ్రహేణ-భవాన్విలక్షితః దృష్టో మమేతి శేషః-తదైవ-అనుగ్రహాయ త్వత్పదప్రాపణరూపానుగ్రహార్థం-భవాన్-అస్తుస్యాత్-ఇతినిశ్చినోమీత్యధ్యాహారః-అస్త్వితి తిపారేతు క్రియాపదమాత్రమధ్యాహర్తవ్యమ్ ❁ ॥౨౦॥ ❁ నను-స్వాత్మానుభవానందపూర్ణముదాసీనం మాం కథం జగత్కారణం ప్రతిపాదితవానసీత్యాశఙ్కాం పరిహరన్ స్తుతిముపసంహరతి॥ తం-అస్మదనుగ్రహైకనిరతం-త్వాం-అభీక్ష్ణం పునఃపునః-నమామి-కథంభూతం-అనుభూత్యా స్వాత్మానుభవేన ఉపరతః అనపేక్షితః - క్రియార్థః జగద్వ్యాపారరూపక్రియాప్రయోజనం-యస్య-తమపి-స్వమాయయా స్వలీలాసఙ్కల్పమాత్రేణ-వర్తితం ప్రవర్తితం లోకతన్త్రం జగద్వ్యాపారో యేన తం-అల్పీయసి ‹‹స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్య త్రాయతే మహతో భయాత్ ›› దితిత్వదుక్తరీత్యా ఈషద్భవదీయారాధనం కుర్వత్యపి పురుషే-కామాన్ వర్షతీతి తథా-త-మత ఏవ-నమనీయం వన్దనీయం పాదసరోరుహం యస్య తమ్ ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ఏవం కర్దమేన స్తుతస్తేన నివేదితాభిప్రాయశ్చ భగవాంస్తమువాచేత్యాహ మైత్రేయః॥ ఇతి ఏవం-వ్యలీకం-విగతాళీకం, సత్యం యథాతథా అవ్యలీకమితి పారేప్యయమేవార్థః-ప్రణుతః ప్రకృష్టగుణవిశిష్టత్వేన స్తుతః -సుపర్ణస్య గరుడస్య-పృష్ఠోపరి స్కన్ధదేశే-రోచమానః ప్రకాశమానః ప్రేమ్ణా-స్మితేన- ఉద్వీక్షణేనచ-విభ్రమన్తీ భ్రూర్యస్యాసోఽబ్జనాభః పద్మనాభో -భగవాన్-అమృతేన అమృతతుల్యేన-వచసా-తం కర్దమం-ఆబభాషే ఉవాచ ❁ ॥౨౨॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ దశభిః॥ తవ-చైత్యమభిప్రాయం-విదిత్వా జ్ఞాత్వా మే మయా-తత్-త్వదభిప్రేతం-పురైవ సమయోజి సంఘటితం॥ కిం తదిత్యత్రాహ॥ యదర్థం-యత్కన్యా

---

౨౦ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ యన్మాయయా న స్తనుషే †పా॥ అనుగ్రహాయాస్త్వితి.

లాభార్థం ఆత్మనో-నియమైః శమదమాదిభిః- త్వయా - అహమేవ-సమర్చితః సమ్యగారాధితః ॥ ౨౩ ॥ హే ప్రజాధ్యక్ష - మదర్హణం మదారాధనం-జాతుకదాచిదపి-మృషా వ్యర్థం, న స్యాదేవ-మయి సంగృభీతాత్మనాం ప్రహితః-ఏకాగ్రీకృతః - ఆత్మా మనో యైః- తేషు భవద్విధేషు భవాదృశేషు-సుతరామపి మదర్హణం నమృషేత్యర్థః ‹‹ సంగ్రభితాత్మనామితిప ష్ఠ్యన్తపాఠే,, సంగృభితాత్మనాం మదర్హణం నమృషైవ-భవద్విధేషు సుతరామపి నమృషేతి యోజ్యమ్ ॥ ౨౪ ॥ యః ప్రజాపతేర్బ్రహ్మణః పుత్రః-సమ్రాట్ సార్వభౌమో- విఖ్యాతం ప్రసిద్ధం మఙ్గళం మఙ్గళాచారో యస్య సః - ఖ్యాత స్వాస్తసదాచారనిష్ఠో, మనుః బ్రహ్మావర్తం బ్రహ్మావర్తాఖ్యం దేశ-మధ్యవసత్-అధిష్ఠాయ అవసత్ - సప్త అర్ణవాస్సముద్రాః యస్యాం తాం-మహీం పృథ్వీం-శాస్తి ధర్మతః పాలయతి ॥ ౨౫ ॥ స చ రాజర్షిః మనుః-శతరూపయా శతరూపాఖ్యయా-మహిష్యా భార్యయా సహ-ధర్మకోవిదం ధర్మేషు మదారాధనరూపేషు ధర్మేషు కుశలం - త్వాం-దిదృక్షుః ద్రష్టుమిచ్ఛుః- పరశ్వః-ఇతోఽనాగతే ద్వితీయేఽహని-ఆయాస్యతి ఆగమిష్యతి ॥ ౨౬ ॥ ఆయాతు మనుః కిమిత్యత్రాహ ॥ అసితాపాఙ్గీం అతినీలకనీనికాయుక్తనేత్రాం-వయసా- శీలేన సుస్వభావేన సద్వృత్త్యా చ గుణైర్ధృత్యాదిభిశ్చాన్వితాం-పతిం స్వానురూపం భర్తారం-మృగయన్తీం దూతప్రేషణాదిభిః పరిశీలయన్తీం-ఆత్మజాం దేవహూత్యాఖ్యాం తనయాం- అనురూపాయ-వయశ్శీలాదిభిరనురూపాయ-తే తుభ్యం- దాస్యతి - హే ప్రభో వశ్యేన్ద్రియ ॥ ౨౭ ॥ యత్ర యస్యాం మనుకన్యాయాం - ఇమాన్ యావతః పరివత్సరాన్ సంవత్సరాన్-అత్యన్తసంయోగద్వితీయా, తే-హృదయం చిత్తం, సమ్యక్, ఆహితం భోగాసక్తం తావత్సంవత్సరపర్యన్తం, సా నృపవధూః మనుకన్యా, హే బ్రహ్మన్- త్వాం, ఆశు క్షణవత్ , కామం-భజిష్యతి అను

యదర్థమాత్మనియమైస్త్వయైవాహం సమర్చితః ॥ ౨౩ ॥ నైవ జాతు మృషైవ స్యాత్ప్రజాధ్యక్ష మదర్హణమ్ ।
భవద్విధేష్వతితరాం మయి సంగృభితాత్మసు ॥ ౨౪ ॥ ప్రజాపతిసుతస్సమ్రాణ్మనుర్విఖ్యాతమఙ్గళః ॥ బ్రహ్మావర్తం యోఽధివసన్ శాస్తి సప్తార్ణవాం మహీమ్ ॥ ౨౫ ॥ స చేహ విప్ర రాజర్షిర్మహిష్యా శతరూపయా ।
ఆయాస్యతి దిదృక్షుస్త్వాం పరశ్వో ధర్మకోవిద ॥ ౨౬ ॥ ఆత్మజామసితాపాఙ్గీం వయశ్శీలగుణాన్వితామ్ । మృగయన్తీం పతిం దాస్యత్యనురూపాయ తే ప్రభో ॥ ౨౭ ॥ సమాహితం తే హృదయం యత్రేమాన్పరివత్సరాన్ ।
సా త్వాం బ్రహ్మన్నృపవధూః కామమాశు భజిష్యతి ॥ ౨౮ ॥ యా త ఆత్మభృతం వీర్యం నవధా ప్రసవిష్యతి ।
వీర్యే త్వదీయే ఋషయ ఆధాస్యన్త్యఞ్జసాత్మనః ॥ ౨౯ ॥ త్వం చ సమ్యగనుష్ఠాయ నిదేశం మ ఉశత్తమః । మయి తీర్థీకృతాశేషక్రియార్థో మాం ప్రపత్స్యసే ॥ ౩౦ ॥ కృత్వా దయాం చ జీవేషు దత్త్వా చాభయమాత్మవాన్ । మయ్యాత్మానం సహ జగద్ద్రక్ష్యస్యాత్మని చాపి మామ్ ॥ ౩౧ ॥ అహం చ స్వాంశకలయా త్వద్వీర్యేణ మహామునే ।
తవ క్షేత్రే దేవహూత్యాం ప్రణేష్యే తత్త్వసంహితామ్ ॥ ౩౨ ॥ ఏవం తమనుభాష్యాథ భగవాన్ప్రత్యగక్షజః ।

భవిష్యతి - త్వయా సహ బహువర్షపర్యన్తం కామాన్ క్షణమ[illegible] ॥ ౨౮ ॥ యా మనుకన్యా, ఆత్మన్ స్వస్యాం- తే త్వయా, భృతం నిహితం- వీర్యం , నవధా నవపుత్రీః ప్రసవిష్యతి, త్వదీయే వీర్యే త్వదీయవీర్యజాతాసు నవసుపుత్రీషు-ఋషయః మరీచ్యాదయః-అఞ్జసా ఆశు, ఆత్మనః పుత్రాన్ ‹‹ ఆత్మా వై పుత్రనామాసి ,, ఇతి శ్రుతేః-ఆధాస్యన్తి ఉత్పాదయిష్యన్తి ॥ ౨౯ ॥ త్వం- మే మమ-నిదేశం ఆజ్ఞాం సమ్యక్, అనుష్ఠాయ పరిపాల్య-ఉశత్తమః కమనీయమదారాధననిష్ఠః మయి-తీర్థకృతః-తీర్థశబ్దేన పాత్రముచ్యతే, తేన దానం లక్ష్యతే-తీర్థకృతః సమర్పితః అశేషక్రియార్థః సమస్తక్రియాఫలం, యేన-సః, మాం-ప్రపత్స్యసే ప్రాప్స్యసి ॥ ౩౦ ॥ ఆత్మవాన్ జితాన్తఃకరణ- స్త్వం , మామ్ తేషు చరాచరాత్మకేషు, దయాం, కృత్వా, అభయం చ దత్త్వా, మయి-అన్తః ప్రవిశ్య ధారకే మయి జగత్ కృత్స్నం చరాచరాత్మకం జగత్ - ఆత్మానం స్వాత్మానం చ-సహైవ ద్రక్ష్యసి-వ్యాప్తం ధార్యం చ ద్రక్ష్యసి - ఆత్మని ధార్యే స్వాత్మని చ , మాం ధారకం వ్యాపకం చ-ద్రక్ష్యసీత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ స్వాంశకలయా స్వాంశాంశేన, అహం చ-త్వద్వీర్యేణ ద్వారభూతేన - హే మహామునే తవ, క్షేత్రే క్షేత్రభూతాయాం దేవహూత్యాం , అవతీర్యేతి శేషః , తత్త్వసంహితాం తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం స్వరూపవివేచనీం సంహితాం - ప్రణేష్యే కథయిష్యామి ॥ ౩౨ ॥ ఏవం కర్దమమాభాష్య స్వస్థానం ప్రతి భగవాన్ గత ఇత్యాహ ॥ మైత్రేయః ॥ ప్రత్యక్షు ప్రత్యాహృతేషు , అక్షేషు ఇన్ద్రియేషు , జాయతే ఆవిర్భవతీతి ప్రత్యగక్షజో భగవాన్, కర్దమం, అనుభాష్య, అథానన్తరం, సరస్వత్యా నద్యా పరిశ్రితాత్ పరివేష్టితాద్బిన్దు

సంగ్రభితాత్మనాం.

సరసః బిన్దుసరోవరతీరస్థాత్ కర్దమాశ్రమాత్, జగామ ॥ ౩౩ ॥ కర్దమం జగామేత్యుక్తం తత్ర హేతుమాహ ॥ నిరీక్షత ఇతి ॥ తస్య కర్దమస్య-నిరీక్షతస్సతః పశ్యతస్సతః- అశేషసిద్ధేశ్వరైః సర్వయోగీశ్వరైః-అభిష్టుతః- సిద్ధః, స్వతస్సిద్ధః, మార్గః కల్యాణగుణగణరూపప్రకారో-యస్య సః - పత్త్రరథేన్ద్రో గరుడః, తస్య, పక్షైః ఉచ్చారితం ఉదీర్ణం అభివ్యక్తం, సామని బృహద్రథన్తరే యస్మిన్, తం, స్తోమం సామాధారభూతం ఋక్సముదాయం ,, బృహద్రథన్తరే పక్షౌ స్తోమ ఆత్మా ,, ఇతి శ్రుతేః- ఆకర్ణయన్ శృణ్వన్ యయౌ జగామ ॥ ౩౪ ॥ గతే భగవతి కర్దమః కిమకరోదిత్యపేక్షాయాం మనస్తద్వృత్తాన్తమాహ ॥ అథేత్యాదినా ॥ శుక్లే భగవతి సంప్రస్థితే సతి ప్రయాతే సతి - భగవాన్, కర్దమ ఋషిః తం కాలం ,, దిదృక్షుస్త్వాం పరశ్వః ,, ఇతి భగవతా నిర్దిష్టం కాలం ప్రతిపాలయన్ ప్రతీక్షమాణః, బిన్దుసరసి బిన్దుసరస్తటే- ఆస్తే స్మ ఉపవిష్టః కిల ॥ ౩౫ ॥ మనుం స్వాయంభువః- శాతకౌమ్భైః సువర్ణమయైః, పరిచ్ఛదం అలంకారా యస్మిన్ తం- స్యన్దనం రథం-ఆస్థాయ అధిష్ఠాయ, ఆరుహ్యేత్యర్థః-తత్ర స్వాం దుహితరమారోప్య-సభార్యః శతరూపయా సహితః, మహీం, దుహితుః పత్యన్వేషణార్థం-పరితస్సంచరన్ ॥ భగవాన్-యదహస్సమాదిశత్ నిర్దిష్టవాన్, తస్మిన్నహని, హే సుగన్ధవన్ విదుర-శాన్తవ్రతస్య ఉపశమశీలస్య, మునేః ఆశ్రమస్థానం ప్రతి, ఉపాయాత్ ఉపాగాత్ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ఆశ్రమపదం, వర్ణయతి సప్తభిః ॥ ప్రపన్నే కర్దమే-భృశమత్యన్తం, మర్పితయా నిహితయా , కృపయా - సంపరీతస్య సమ్యక్ పరితో వ్యాప్తస్య భగవతో, నేత్రాత్, హర్షభిన్నవం ఆన

జగామ బిన్దుసరసస్సరస్వత్యా పరిశ్రితాత్ ॥ ౩౩ ॥ నిరీక్షతస్తస్య యయావశేషసిద్ధేశ్వరాభిష్టుతసిద్ధమార్గః ।
ఆకర్ణయన్ పత్త్రరథేన్ద్రపక్షైరుచ్చారితం స్తోమముదీర్ణసామ ॥ ౩౪ ॥ అథ సంప్రస్థితే శుక్లే కర్దమో భగవానృషిః । ఆస్తే స్మ బిన్దుసరసి తం కాలం ప్రతిపాలయన్ ॥ ౩౫ ॥ మనుస్స్యన్దనమాస్థాయ శాతకౌమ్భపరిచ్ఛదమ్ । ఆరోప్య స్వాం దుహితరం సభార్యః పర్యటన్ మహీమ్ ॥ ౩౬ ॥ తస్మిన్ సుధన్వన్నహని భగవాన్ యత్సమాదిశత్ । ఉపాయాదాశ్రమపదం మునేశ్శాన్తవ్రతస్య తత్ ॥ ౩౭ ॥ యస్మిన్ భగవతో నేత్రాన్న్యపతన్ హర్షబిన్దవః । కృపయా సంపరీతస్య ప్రపన్నేఽర్పితయా భృశమ్ ॥ ౩౮ ॥ తద్వై బిన్దుసరో నామ సరస్వత్యా పరిశ్రితమ్ । పుణ్యం శివామృతజలం మహర్షిగణసేవితమ్ ॥ ౩౯ ॥ పుణ్యద్రుమలతాజాలైః కూజత్పుణ్యమృగద్విజైః । సర్వర్తుఫలపుష్పాఢ్యం వనరాజిశ్రియాన్వితమ్ ॥ ౪౦ ॥ మత్తద్విజగణైర్ఘుష్టం మత్తభ్రమరవిభ్రమమ్ । మత్తబర్హినటాటోపమాహ్వయన్మత్తకోకిలమ్ ॥ ౪౧ ॥ కదమ్బచమ్పకాశోకకరఞ్జబకులాసనైః । కున్దమన్దారకుటజైశ్చూతపోతైరలంకృతమ్ ॥ ౪౨ ॥ కారణ్డవైః ప్లవైర్హంసైః కురరైర్జలకుక్కుటైః । సారసైశ్చక్రవాకైశ్చ చకోరైర్వల్గుకూజితమ్ ॥ ౪౩ ॥ తథైవ హరిణైః క్రోడైః శ్వావిద్గవయకుఞ్జరైః । గోపుచ్ఛైర్హరిభిర్మర్కైర్నకులైర్నాభిభిర్వృతమ్ ॥ ౪౪ ॥ ప్రవిశ్య తత్తీర్థవరమాదిరాజస్సహానుగః । దదర్శ మునిమాసీనం తస్మిన్ హుతహుతాశనమ్ ॥ ౪౫ ॥ విద్యోతమానం వపుషా తపస్యుగ్రయుజా చిరమ్ । నాతిక్షామం భగవతస్స్నిగ్ధాపా

న్దాః హర్షాశ్రూణి యస్మిన్ సరసి, అపతన్ ॥ ౩౮ ॥ తత్సరః బిన్దుసరో నామ-బిన్దుసర ఇతి ప్రసిద్ధం, ఇదమేవ బిన్దుసరశ్శబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తం యద్ధరిహర్షబిన్దునిపతనాత్తదావిర్భావః ॥ కదంభూతం, సరస్వత్యా నద్యా పరితః శ్రితం సరస్వత్యా వలయితమిత్యర్థః ॥ పుణ్యం దర్శనాదిభిః పుణ్యసాధనం శివమరోగం, అమృతతుల్యం జలం యస్మిన్, మహర్షిగణైస్సేవితం అహరహరుపస్పృశ్యమానమ్ ॥ ౩౯ ॥ కూజన్తః పుణ్యాః మృగాః ద్విజాః శకునయశ్చ యేషు తైః, పుణ్యానాం ద్రుమాణాం లతానాం చ జాలైః సమూహైః- సర్వర్తుషు షట్స్వృతుషు యాని ఫలాని, పుష్పాణి చ, తైరాఢ్యం శాలినం, యద్వనరాజిర్వనపఙ్క్తిః, తస్యాః, శ్రియా శోభయా, అన్వితం యుక్తమ్ ॥ ౪౦ ॥ మత్తా మేదస్వినః ద్విజాః తైర్ఘుష్టం నాదితం మత్తా మధుపానమత్తాః-యే భ్రమరాస్తేషాం విభ్రమో విలాసో యస్మిన్, మత్తా బర్హిణో మయూరాః ఏవ నటాస్తేషామాటోపో నృత్తసంభ్రమో యస్మిన్, అహ్వయన్తో మిథః, మత్తాః కోకిలాః యస్మిన్ ॥ ౪౧ ॥ కదమ్బాదిభిః పుష్పవృక్షైరలంకృతం ॥ కారణ్డవాదిభిః పక్షిభిర్వల్గు మధురం, సున్దరం వా, యథా తథా-కూజితం ॥ తథా హరిణాదిభిః మృగైర్వృతం, తత్ర క్రోడః సూకరః, శ్వావిట్ శల్యకః, మర్కో-మర్కటః, తద్విశేషో గోపుచ్ఛః, హరిస్సింహః, నాభిః కస్తూరీమృగః ॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ౪౪ ॥ సహానుగః సభృత్యః, ఆదిరాజో మనుః, తత్తీర్థశ్రేష్ఠం, ప్రవిశ్య, తస్మిన్ తత్ర, హుతః హుతాశనో యేన కృతాగ్నికార్యమిత్యర్థః, ఆసీనముపవిష్టం, మునిం, దదర్శ ॥ ౪౫ ॥ పునర్మునిమేవ విశినష్టి సార్ధద్వయేన ॥ తపసి చిరముగ్రయుగ్యోగో యస్య, తేన వపుషా, విద్యోతమా

నం భగవతస్స్నేహయుక్తం, యదపాఙ్గావలోకనం కాటాక్షప్రసరణం-తస్మాత్ ॥౪౬॥ * తస్య భగవతో వ్యాహృతం భాషణమేవామృతకలా - అమృతమయస్య చన్ద్రస్య కలా తన్మయం పీయూషం తిస్య శ్రవణేన చ - నాతిక్షామం తపసా నాతికృశం, ప్రాంశుం ఉన్నతం-ఉపసంసృత్య సమీపమాగత్య-మలినం దదర్శేతి పూర్వేణాన్వయః అర్హ్యాతైఽనేనేత్యర్హణం మహారత్నం తదసంస్కృతమన్నిర్ణిక్తం- యథా మలినం దృశ్యతే-తద్వత్ *॥౪౭॥* అథ అనన్తరం-ఉటజం పర్ణశాలా-ముపాయాన్తం ప్రాప్తం-పురః పాదయోస్సమీపే- ప్రణతం-నృదేవం మనుం- ప్రతినన్ద్య ఆశీర్భిరభినన్ద్య అనురూపయా-సపర్యయా పూజయా-సత్కృతవాన్ *॥౪౮॥* గృహీతం ప్రతిగృహీతం అర్హణం పూజనం యేనతం-ఆసీనముపవిష్టం- సంయతం స్వవాక్యశ్రవణే సమ్యగ్యత మానసం-మనుం-మునిః కర్దమః - శ్లక్ష్ణయా మధురయా-గిరా స్వాగతప్రశ్నరూపయా వాచా నృపం - ప్రీణయన్ తర్పయన్, ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ-ఆహ జగాద *॥౪౯॥* హే దేవ మనో తే తవ-చఙ్క్రమణం పర్యటనం-సతాం రక్షణాయ- అసతాం వధాయ చ-యద్యస్మాత్- త్వం, పాలినీ జగత్పాలినీ-హరేర్భగవతః-శ్శక్తిః హరేర్జగత్పాలకత్వశక్తియుక్తస్త్వమిత్యర్థః *॥౫౦॥* ప్రసంగాత్స్మృతం భగవన్తం ప్రణమతి॥ య ఇతి॥ యో విష్ణుః-శర్వాదీనాం రూపాణి-శిలాపుత్రకస్యేదం శరీరమితివదభేదసంసర్గేషష్ఠీ, అర్కాదిరూపాణి శరీరాణి-స్థానేత త్తదుచిత జగత్పరిపాలనావసరే, ఆదత్తే బిభర్తి తస్మై విష్ణవే-శుక్లాయ నిర్మలాయ తేతుభ్యం, భగవతే-నమః * ॥౫౧॥ * ఏవం విష్ణుం ప్రణమ్య మునిర్మనోరాగమ ప్రయోజ

గ్గావలోకనాత్ ॥ ౪౬ ॥ తద్వ్యాహృతామృతకలాపీయూషస్రవణేన చ । ప్రాంశుం పద్మపలాశాక్షం జటిలం చీరవాససమ్ ॥ ఉపసంసృత్య మలినం యథార్హణమసంస్కృతమ్॥ ౪౭ ॥ అథోటజముపాయాన్తం నృదేవం ప్రణతం పునః । సపర్యయా ప్రత్యగృహ్ణాత్ప్రతినన్ద్యానురూపయా ॥ ౪౮ ॥ గృహీతార్హణమాసీనం సంయతం ప్రీణయన్మునిః । స్మరన్భగవదాదేశమిత్యాహ శ్లక్ష్ణయా గిరా॥ ౪౯॥ నూనం చఙ్క్రమణం దేవ సతాం సంరక్షణాయ తే । వధాయ చాసతాం యత్త్వం హరేశ్శక్తిర్హి పాలినీ॥౫౦॥ యోఽర్కేన్ద్వగ్నీన్ద్రవాయూనాం యమధర్మప్రచేతసామ్ । రూపాణి స్థాన ఆధత్తే తస్మై శుక్లాయ తే నమః ॥ ౫౧ ॥ న యదా రథమాస్థాయ జైత్రం మణిగణార్పితమ్ । విస్ఫూర్జంశ్చణ్డకోదణ్డో* రథేన త్రాసయన్నఘాన్ ॥ ౫౨ ॥ స్వసైన్యచరణక్షుణ్ణం వేపయన్మణ్డలం భువః । వికర్షన్బృహతీం సేనాం పర్యటస్యంశుమానివ ॥ ౫౩ ॥ తదైవ సేతవస్సర్వే వర్ణాశ్రమనిబన్ధనాః । భగవద్రచితా రాజన్భిద్యేరన్బత దస్యుభిః॥ ౫౪॥ అధర్మశ్చ సమేధేత లోలుపైర్వ్యఙ్కుశైర్నృభిః। శయానే త్వయి లోకోఽయం దస్యుగ్రస్తో వినఙ్క్ష్యతి॥౫౫ ॥ తథాపి పృచ్ఛే త్వాం వీర యదర్థం త్వమిహాగతః । తద్వయం నిర్వ్యలీకేన ప్రతిపద్యామహే హృదా॥౫౬॥ * * * *
* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, మన్వాగమనం నామైకవింశోఽధ్యాయః * * *

నం ప్రష్టుకామః ప్రథమం తత్ప్రశ్నే జగద్రక్షణాయ పర్యటన్తం మాం కిమర్థమాగతోఽసీతి కథం పృచ్ఛసీతి మా వాదీరిత్యభిప్రాయేణ, ప్రధాన ప్రయోజనం జగద్రక్షణమేవ- ఆనుషఙ్గికమిహాగమన ప్రయోజనం యత్కించిదస్తి చేత్కథ్యతామిత్యాహ॥ యావదధ్యాయం॥ త్వం-జైత్రం జయశీలం, మణిగణైరర్పితం ఖచితం రథ- మాస్థాయాధిరుహ్య-చణ్డం పరేషాం భయజనకం-కోదణ్డం ధనుర్యస్య సః-విస్ఫూర్జన్ ధ్వనయన్, కోదణ్డమితి శేషః- ద్వితీయాన్తపాఠే తు కర్మధారయః-చణ్డకోదణ్డం విస్ఫూర్జన్-రథేన, అఘాన్ ధర్మవిరోధిన-స్త్రాసయన్ ఉద్వేజయన్ *॥౫౨॥* స్వసైన్యానాం చరణైః క్షుణ్ణం సంఘట్టితం భూమణ్డలం వేపయన్ కమ్పయన్-మహతీం సేనాం వికర్షన్నాకర్షయన్, సూర్య ఇవ-యదా యర్హి - న పర్యటసి తదైవ-వర్ణాశ్రమ ప్రయుక్తాః భగవతా కల్పితాః - సర్వే సేతవః ధర్మమర్యాదాః, హే రాజన్, దస్యుభిః ధర్మవిరోధిభిః- భిద్యేరన్, బతేతి ఖేదే *॥౫౩॥౫౪॥* వ్యఙ్కుశైః నిష్ప్రతిపక్షైః లోలుపైః కేవలార్థకామపరాయణైః నృభి-రధర్మశ్చ, సమేధేత వర్ధేత-త్వయి శయానే సత్య, యం లోకం, దస్యుగ్రస్తః ఏవ నఙ్క్ష్యతి నాశం యాస్యతి, అతో లోకరక్షణమేవ తవాటనస్య, ప్రధానం ప్రయోజనమ్ *॥౫౫॥* తథాపి, హే వీర, త్వం, యదర్థమిహాస్మదాశ్రమే ఆగతః, తత్ప్రయోజనం, త్వాం ప్రతి, పృచ్ఛే, వయం తత్త్వదాగమనప్రయోజనం, నిర్వ్యలీకేన నిష్కపటేన, హృదా చిత్తేన, ప్రతిపద్యామహే అఙ్గీకుర్మహే *॥౫౬॥* ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకవింశోఽధ్యాయః * * * *

శ్లో॥ ౫౨ ॥ పా* చణ్డకోదణ్డమ్.

ఏవంకర్దమేనోక్తోమనుస్తమువాచేత్యాహమైత్రేయః॥ఏవమితి॥ ఆవిష్కృతానాంగుణానాం,కర్మణాంచ ఉదయఉత్కర్షోయస్యసః,అతఏవ,సవ్రీడఇవస్వకీర్తిశ్రవణాల్లజ్జితఇవససమ్రాట్ మనుః,ఉపారతంనివృత్తిధర్మనిష్ఠం,తంముని-మువాచ-హేతిహర్షే ॥౧॥-ఉక్తిమేవాహ॥ త్రయోదశభిః-మదీయేయంకన్యాత్వయాపరిణేయేతివిజ్ఞాపయిష్యంస్తావదస్మదస్మత్సృష్టఈశ్వరేణబ్రహ్మణాపూర్వమేవసంఘటితఇత్యాహమనుః ॥ బ్రహ్మేతిసార్ధద్వయేన॥ ఛన్దోమయోవేదప్రచురః,బ్రహ్మా,స్వముఖాత్-తపఃకర్మయోగః-విద్యాభగవదుపాసనా-యోగఃజ్ఞానయోగః-ఏతైర్యుక్తాన్ అలమ్పటాన్ విషయేష్వలాలసాన్-యుష్మాన్-వేదమయాన్ బ్రాహ్మణాన్ ఆత్మపరీప్సయా వేదమయస్యాత్మనఃరిరక్షిషయా వేదమయస్యాత్మనఃపరీప్సా వేదరిరక్షిషైవ-ఆత్మపరీప్సయా-ఆత్మజ్ఞానప్రవర్తనశ్రద్ధయావా-చతుర్ముఖశరీరకః-పరమాత్మా,స్వముఖాత్ అసృజత్ ❋॥౨॥❋ తేషాంబ్రాహ్మణానాం,త్రాణాయరక్షణాయ- అస్మాన్ క్షత్రియాన్-సహస్రపాత్ సర్వతఃపాణిపాదాదికార్యకర్తా-భగవాన్-దోస్సహస్రాత్ మజసహస్రాత్ - అసృజత్-తస్య బ్రహ్మణః హృదయం బ్రహ్మకులం-క్షత్రం క్షత్రియకులమఙ్గం-ప్రచక్షతే ❋ ॥౩॥ ❋ అతః-వేదపాలనాయ బ్రాహ్మణాన్-బ్రాహ్మణపాలనాయాస్మాంశ్చ-యతస్సృష్టవాన్-అతః బ్రహ్మక్షత్రంచ-అన్యోన్యంమిథః-ఆత్మానం-రక్షతః రక్షాంకురుతః॥ఏవంపరస్పరంరక్షిష్యమాణే- ఉభయమపి- సదసదాత్మకఃకార్యకారణరూపః- ఏవమప్యవ్యయః-కార్యగతవికారైరస్పృష్టః- యద్వాసదసదాత్మకఃచేతనాచేతనశరీరకః అతఏవావ్యయః-నహిశరీరగతైర్వికారైశ్శరీరీస్పృశ్యతే యోదేవ-స్సరక్షతి ❋ ॥౪॥ ❋ తస్మైస్వాభిప్రేతంనివేదయితుకామఃతద్దర్శనాదికంప్రశంసతి త్రిభిః॥తవదర్శనాదేవ-మే- సర్వేసంశయాః, ప్రష్టవ్యార్థవిషయాః-ఛిన్నాః, హేభగవన్ కర్దమ-యద్య

మైత్రేయఉవాచ॥ఏవమావిష్కృతాశేషగుణకర్మోదయోమనుః । సవ్రీడఇవతంసమ్రాడుపారతమువాచహ ॥౧॥ మనిరువాచ॥ బ్రహ్మాసృజత్స్వముఖతోయుష్మానాత్మపరీప్సయా । ఛన్దోమయాంస్తపోవిద్యాయోగయుక్తానలమ్పటాన్॥౨॥తత్త్రాణాయాసృజచ్చాస్మాన్ దోస్సహస్రాత్సహస్రపాత్ । హృదయంతస్యహిబ్రహ్మక్షత్రమఙ్గంప్రచక్షతే ॥౩॥ అతోహ్యన్యోన్యమాత్మానంబ్రహ్మక్షత్రంచరక్షతః । రక్షతిస్మావ్యయోదేవస్సయఃసదసదాత్మకః॥౪॥ తవసందర్శనాదేవచ్ఛిన్నామేసర్వసంశయాః । యత్స్వయంభగవాన్ప్రీత్యాధర్మమాహరిరక్షిషోః॥౫॥ దిష్ట్యామేభగవాన్దృష్టోదుర్దర్శోయోఽకృతాత్మనామ్।దిష్ట్యాపాదరజస్స్పృష్టంశీర్ష్ణామేభవతశ్శివమ్॥౬॥ దిష్ట్యాత్వయాఽనుశిష్టోఽహంకృతశ్చానుగ్రహోమహాన్ । అపావృతైఃకర్ణరన్ధ్రైర్జుష్టాదిష్ట్యోశతీర్గిరః॥౭॥సభవాన్దుహితృస్నేహపరిక్లిష్టాత్మనోమమ । శ్రోతుమర్హసిదీనస్యశ్రావితంకృపయామునే॥౮॥ప్రియవ్రతోత్తానపదోస్స్వసేయందుహితామమ। అన్విచ్ఛతిపతింయుక్తంవయశ్శీలగుణాదిభిః॥౯॥ యదాతుభవతశ్శీలశ్రుతరూపవయోగుణాన్ । అశృణోన్నారదాదేషాత్వయ్యాసీత్కృతనిశ్చయా॥౧౦॥ తత్ప్రతీచ్ఛద్విజాగ్ర్యేమాంశ్రద్ధయోపహృతాంమయా । సర్వాత్మనానురూపాంతేగృహమేధిషుకర్మసు॥

స్మాత్స్వయమేవ-భవాన్-రిరక్షిషోః ప్రజాఃపాలయితుమిచ్ఛోః,మమ-ధర్మం-ఆహ। నయదారథమాస్థాయేత్యాదినాఉక్తవాన్ ❋॥౫॥❋ అకృతాత్మనామకృతసుకృతైఃదుర్దర్శః ద్రష్టుమశక్యో- భగవాన్ త్వం-మేమయా-దిష్ట్యా అస్మద్భాగ్యేన-దృష్టః-భవత-శ్శివంమఙ్గళకరం-పాదరజః-మే-శీర్ష్ణాశిరసా-స్పృష్టంధృతమ్ ❋॥౬॥❋ అనుశిష్టః అనుశిక్షితః-మహాన్-అనుగ్రహః అనుశాసనాదిరూపస్త్వయాకృతః అపావృతైరనావృతైః కర్ణరన్ధ్రైః ఉశతిఃఉశత్యఃకమనీయాః,గిరః దిష్ట్యాజుష్టాః ❋॥౭॥❋ ఏవమాత్మనఃకృతార్థతామావేద్యతంప్రసాదయన్ స్వాభిప్రేతంనివేదయతి॥ సఇతిసప్తభిః॥ దుహితరిస్నేహేనపరిక్లిష్టః ఆత్మామనోయస్య - అతఏవ-దీనస్య- మమమయా-శ్రావితంవిజ్ఞాపితం సభవాన్-కృపయా - శ్రోతుమర్హసి ❋॥౮॥ ❋కింతదిత్యత్రాహ॥ఇయందేవహూతిః-ప్రియవ్రతోత్తానపదోః-స్వసాభగినీ-మమ-దుహితాచ, ప్రియవ్రతోత్తానపదోస్స్వసేత్యనేనపుత్రీకరణశఙ్కా-నిరస్తా- మమదుహితేత్యనేనక్షత్రియకన్యాత్వయోగ్యతాదర్శితం వయశ్శీలాదిభిర్యుక్తంపతిమన్విచ్ఛతీత్యనేనస్వయంవరేతిసూచితమ్ ❋ ॥౯॥ ❋తదేవవిశదయతి॥యదేతి॥ యదాతుయస్మాదేవ-భవత-శ్శీలాదీన్-నారదోపదేశాత్-అశృణోత్ తస్మాదేవత్వయి-కృతఃనిశ్చయఃతవైవాహంభార్యేతినిశ్చయోయయాసా ❋ ॥౧౦॥ ❋తత్తస్మాత్, హేద్విజాగ్ర్య-మయాశ్రద్ధయా- ఉపహృతాంసమర్పితాం-తవ-గృహమేధిషుగార్హస్థ్యేషుకర్మసుసర్వాత్మనాసర్వప్రకారైః-అనురూపామనుకూలాం, ఇమాంకన్యాం - ప్రతీచ్ఛప్రతిగృహాణ ❋ ॥౧౧॥ ❋ ప్రతిగ్రహప్రత్యాఖ్యానశఙ్కాయాంతంబ్రూతే సహాయన్నాహ త్రిభిః॥ఉద్యతస్యదైవాత్స్వతఃప్రాప్తవిషయస్య-కామస్యాభిలాషస్య - ప్రతివాదఃప్రత్యా

ఖ్యానం-నిర్ముక్తసఙ్గస్యాపి నశస్యతే కర్తుమితి శేషః-కామాసక్తస్య-కింపునః-ప్రతివాదో-నశస్యత ఇతికింపునర్వక్తవ్యమిత్యర్థం ॥౧౨॥ ప్రతివాదే కింస్యాదిత్యత్రాహ॥ య ఇతి॥ యః పుమాన్-ఉద్యతం కామ మనాదృత్య-పశ్చాత్-కీనాశం కృపణ-మభియాచతే స్ఫీతం ప్రవృద్ధమపి తస్య పుంసో-యశః-క్షీయతే నశ్యతి-అవజ్ఞయా పరావమానేన మానః-బహుమానశ్చ-హతః-వినష్టో భవేత్ ॥౧౩॥ నను సత్యం త్వదుక్తం సర్వం పరివోఢుకామస్య, అహం తు న తాదృశ ఇత్యత్రాహ॥ అహమితి॥ హే విద్వన్, త్వాముద్వాహార్థం, సముద్యతం యతమానమహ, మశృణవం శ్రుతవాన్, అత స్త్వం, ఉపకుర్వాణః నైష్ఠికేతరబ్రహ్మచారీ, సావధికబ్రహ్మచర్యవాన్, త్వం, మే మయా ప్రత్తాం దత్తాం, కన్యాం ప్రతిగృహాణ ॥౧౪॥ ఏవమనునా విజ్ఞాపితః కర్దమ స్తదుక్తమఙ్గీకుర్వన్నాహ॥ బాఢమితి షడ్భిః॥ బాఢమిత్యఙ్గీకారే, అహ, ముద్వోఢుకామః పరిణేతుకామః తవాత్మజా పుత్రీ, అప్రత్తా కస్మైచిదప్రతిశ్రుతా చ, అత, ఆవయోః, అనురూపః, ఆద్యః బ్రాహ్మణః, వైవాహికః వివాహరూపః, విధిర్విధానమ స్త్వితి శేషః॥ హే నరదేవ, తే తవ, అస్యాః పుత్ర్యాః, యస్సమామ్నాయవిధౌ వేదరూపచోదనాయాం, ప్రతీతః ప్రఖ్యాత, స్స కామః వివాహః, భూయాత్ ఏవం తద్విజ్ఞాపితమనుమత్య నాహం త్వత్ప్రీత్యా హేన ప్రతిగ్రహీష్యామ్యపి త్వస్యా స్సౌన్దర్యవయశ్శీలాదీన్ శ్రుత్వాఽస్యామేవ కృతనిశ్చయో భగవతాదిష్టశ్చ ప్రతీచ్ఛామీతి వదం స్తాం వర్ణయతి॥ క ఇత్యాదినా॥ తే సార్వభౌమస్య తవ, తనయాం కో నామ నాద్రియేత, కథం భూతాం, స్వయైవ ఆభరణాదిభిర్వినా, కాన్త్యా సౌన్దర్యేణ శ్రియం భూషణాదికృతశోభాం, క్షిపతీమివ స్థితాం-భూషణభూషణాఙ్గీమిత్యర్థః ॥౧౫॥౧౬॥ కిఞ్చ, హర్మ్యపృష్ఠే ప్రాసాదోపరి, క్వణతోర్నూపురాభ్యాం శబ్దం కుర్వతో-రఙ్ఘ్య్రోః పాదయోః శోభా యస్యాస్తాం, విక్రీడతీం, కన్దుకే, విహ్వలే చఞ్చలే

ఉద్యతస్య హి కామస్య ప్రతివాదో న శస్యతే । అపి నిర్ముక్తసఙ్గస్య కామరక్తస్య కింపునః ॥౧౨॥ య ఉద్యతమనాదృత్య కీనాశమభియాచతే । క్షీయతే తద్యశః స్ఫీతం మానశ్చావజ్ఞయా హతః ॥౧౩॥ అహం త్వాఽశృణవం విద్వన్వివాహార్థం సముద్యతమ్। అత స్త్వముపకుర్వాణః ప్రత్తాం ప్రతిగృహాణ మే॥౧౪॥ ఋషిరువాచ॥ బాఢముద్వోఢుకామోఽహమప్రత్తా చ తవాత్మజా । ఆవయోరనురూపోఽసావాద్యో వైవాహికో విధిః॥౧౫॥ కామస్స భూయాన్నరదేవ తేఽస్యాః పుత్ర్యాస్సమామ్నాయవిధౌ ప్రతీతః। క ఏవ తే తనయాం నాద్రియేత స్వయైవ కాన్త్యా క్షిపతీమివ శ్రియమ్॥౧౬॥ యాం హర్మ్యపృష్ఠే క్వణదఙ్ఘ్రిశోభాం విక్రీడతీం కన్దుకవిహ్వలాక్షీమ్। విశ్వావసుర్న్యపతత్స్వాద్విమానాద్విలోక్య సంమోహవిమూఢచేతాః॥౧౭॥ తాం ప్రార్థయన్తీం లలనాలలామమసేవితశ్రీచరణైరదృష్టామ్। వత్సాం మనోరుచ్చపదస్స్వసారం కో నానుమన్యేత బుధోఽభియాతామ్॥౧౮॥ అతో భజిష్యే సమయేన సాధ్వీం యావత్తేజో బిభృయాదాత్మనో మే । అథో ధర్మాన్ పారమహంస్యముఖ్యాన్ శుక్లప్రోక్తాన్ బహుమన్యేఽవిహింస్రాన్ ॥ ౧౯ ॥ యతోఽభవద్విశ్వమిదం విచిత్రం సంస్థాస్యతే యత్ర

అక్షిణీ యస్యాస్తాం, యాం తవ కన్యాం, విలోక్య, సంమోహేన విమూఢం వ్యాకులం చేతో యస్య సః, విశ్వావసుః, స్వాద్విమానా, న్న్యపతత్-తాం కో నానుమన్యేతేత్యుత్తరేణాన్వయః ॥౧౭॥ కథం భూతాం ప్రార్థయన్తీం, పతిమితి శేషః-లలనాలలామం లలనానాం లలామం యోషితాం భూషణభూతాం శ్రేష్ఠామిత్యర్థః, అసేవితాః శ్రియో లక్ష్మ్యాశ్చరణౌ యై-స్తై-రదృష్టాం ద్రష్టుమప్యశక్యాం, మనోస్తవ, వత్సాం పుత్రీం, ఉత్తానపదః, భగినీం, స్వయమేవ ప్రాప్తాం, బుధః కుశలః, కో నామ, నానుమన్యేత నాఙ్గీకుర్యాత్ ॥౧౮॥ అతః ఉక్తహేతుభ్యః, మే మమ-తేజః వీర్యం, యావత్-బిభృయాత్-తావతా సమయేన కాలేన-సాధ్వీ, మిమాం-భజిష్యే స్వీకరిష్యే, అపత్యజననావధి స్వీకరిష్య ఇత్యర్థః, అథో అనన్తరం-పారమహంస్యే పరమహంసాశ్రమే ముఖ్యాన్ ప్రాధాన్యేనోపాదేయాన్-శుక్లేన భగవతా-ప్రోక్తాన్- అవిహింస్రాన్ సాత్త్వికాన్-ధర్మాన్ వివేకవిమోకాదీన్-బహుమన్యే అనుష్ఠాస్యామి-అపత్యోత్పత్త్యనన్తరం నివృత్తిధర్మనిష్ఠోఽహమిమాం త్యక్ష్యామీతి భావః ॥౧౯॥ అయం భాషాబన్ధో న కేవలమస్మైవకృతః-కింతు-సమస్తజగదుదయవిభవలయలీలేన భగవతైవ నిర్దిష్ట ఇత్యాహ ॥ యత ఇతి॥ ఇదం దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాదిభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ విచిత్రం-విశ్వం, యతో భగవతః, అభవత్ ఉదపద్యత-యత ఇతి హేతౌ పఞ్చమీ, హేతుత్వస్య నిమిత్తోపాదానసాధారణత్వాత్-తథా చ, యతో నిమిత్తభూతాదుపాదానభూతాచ్చేత్యర్థః, యత్ర యస్మిన్ కారణభూతే భగవతి-సంస్థాస్యతే సంహారం యాస్యతి-యత్ర చ యస్మిన్నన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకే భగవతి, అవతిష్ఠేత్ ప్రశాసితవ్యత్వేన ధార్యత్వేన చావతిష్ఠేత్-తిష్ఠత-స ఏషః, ప్రజాపతీనాం బ్రహ్మాదీనామపి-పతిరనన్తః ,,సత్యం జ్ఞానమనన్తం,, మిత్యుక్తలక్షణో భగవాన్-పరం కేవలం-ప్రమాణం అస్మదుక్తభాషాబన్ధే ప్రమాణమిత్యర్థః

తథైవహిభగవతాభిహితం,, తేహ్యాగయ్యు,, మిత్యాద్యత్యభిప్రాయః ❁॥ ౨౦॥ ❁ కర్దమో క్తిముపసంహరతిమైత్రేయః॥సఇతి॥ హేవిదుర-సఉగ్రధన్వన్-సః కర్దమః-ఇయదేవ ఏతావదేవ-ఆబభాషే ఉక్తవాన్॥అనన్తర-మరవిన్దనాభంభగవన్తం- ధియా-ఉపగృహ్ణాన్-చిన్తయన్-తూష్ణీంమౌనేన-ఆసీత్ స్థితవాన్-స్మితేనమన్దహాసేన-శోభితంయన్ముఖం-తేన-దేవహూత్యాశ్చిత్తం-లులుభేమోహితవాన్ ❁॥ ౨౧॥ ❁ అథఅనన్తరం-సః మనుః - మహిష్యాఃభార్యాయాః - దుహితుశ్చ-వ్యవసితంనిశ్చితం-స్ఫుటంవ్యక్తం యథాభవతితథా,జ్ఞాత్వా, గుణగణైః,రాఢ్యాయయుక్తాయ-తస్మైకర్దమాయ-తుల్యాంవయశ్శీలాదిభిస్తుల్యాం,కన్యాం-ప్రహర్షితః-దదౌదత్తవాన్-ప్రధర్షఇతిపాఠేగుణవివశఇత్యర్థః ❁॥ ౨౨॥ ❁ మహారాజస్యమనోస్త్రీ-శతరూపా - పారిబర్హాననుపాయనరూపాన్-భూషాదీన్-వాసాంసివస్త్రాణి - పరిచ్ఛదాఃక్రమోపకరణాని-దంపత్యోఃదుహితృజామాత్రోఃపర్యదాత్ ❁॥ ౨౩॥ ❁ సదృశాయసదృశాయ- ప్రత్తాందత్తాం-దుహితరం-సమాశ్రిట్ మనుః-గతవ్యథః నిరస్తదుహితృపత్యన్వేషణదుఃఖః,బాహుభ్యా- ముపగూహ్యఆలిఙ్గ్య - ఔత్కణ్ఠ్యేనపుత్రీప్రేమాతిశయేనఉన్మథితఃక్షుభితఃఆశయోఽన్తఃకరణంయస్యసః ❁॥ ౨౪॥ ❁ అతఏవ- తస్యాఃదుహితుర్విరహంవిశ్లేషంఅశక్నువన్-సోఢుమితిశేషః-అతఏవ-ముహుఃబాష్పకలాఃనేత్రామ్బుకణాన్ముఞ్చన్-హేఅమ్బహేవత్సేతిసంబోధయన్-నేత్రజలైః-దుహితుశ్శిఖాంఆసిఞ్చత్ ❁॥ ౨౫॥ ❁ మునివరంకర్దమ,మామన్త్ర్యనుజ్ఞాప్య-తేనానుజ్ఞాతః - సభార్యో-రథమారుహ్య-నృపోమనుః-సహానుగ-స్స్వపురంప్రతి-ప్రతస్థేగతవాన్ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ గచ్ఛన్తమనువర్ణ యతిద్వాభ్యామ్॥ఋషికుల్యాయాఃఋషి

చవావతిష్ఠేత్।ప్రజాపతీనాంపతిరేషమహ్యం పరంప్రమాణంభగవాననన్తః॥౨౦॥సఉగ్రధన్వన్నియదేవాబభాష ఆసీచ్చతూష్ణీమరవిన్దనాభమ్। ధియోఽపగృహ్ణన్స్మితశోభితేనముఖేనచేతోలులుభే ❁ దేవహూత్యాః॥ సోఽనుజ్ఞాత్వావ్యవసితంమహిష్యాదుహితుస్స్ఫుటమ్।తస్మైగుణగణాఢ్యాయదదౌతుల్యాం ❁ ప్రహర్షితః॥ శతరూపామహారాజ్ఞీ పారిబర్హాన్మహాధనాన్।దంపత్యోఃపర్యదాత్ప్రీత్యాభూషావాసఃపరిచ్ఛదాన్॥౨౩॥ దత్త్వాదుహితరంసమ్రాట్సదృశాయగతవ్యథః । ఉపగూహ్యచబాహుభ్యా మౌత్కణ్ఠ్యోన్మథితాశయః॥ అశక్నువంస్తద్విరహంముఞ్చన్బాష్పకలాం ముహుః।ఆసిఞ్చదమ్బవత్సేతినేత్రోదైర్దుహితుశ్శిఖామ్॥౨౫॥ ఆమన్త్ర్యతంమునివరమనుజ్ఞాతస్సహానుగః।ప్రతస్థేరథమారుహ్యసభార్యస్స్వపురంనృపః॥౨౬॥ఉభయోఋషికుల్యాయాస్సరస్వత్యాస్సురోధసోః।ఋషీణాముపశాన్తానాంపశ్యన్నాశ్రమసమ్పదః॥ ౨౭ ॥ తమాయాన్తమభిప్రేత్య+బ్రహ్మావర్తాత్ప్రజాఃపతిమ్।గీతసంస్తుతివాదిత్రైఃప్రత్యుదీయుఃప్రహర్షితాః॥ ౨౮ ॥ బర్హిష్మతినామపురీసర్వసంపత్సమన్వితా।న్యపతన్యత్రరోమాణియజ్ఞస్యాఙ్గంవిధున్వతః॥౨౯॥ కుశకాశాస్తఏవాసన్శశ్వద్ధరితవర్చసః। ఋషయోయైఃపరాభావ్యయజ్ఞఘ్నాన్యజ్ఞమీజిరే॥ ౩౦ ॥ కుశకాశమయంబ

కులసహితాయాః-సరస్వత్యాః - ఉభయోః - సురోధసోఃశోభనతటయోః-ఉపశాన్తానాంశమదమాదిగుణసమ్పన్నానామృషీణా-మాశ్రమేషు- సమ్పదఃభగవదారాధనోపయుక్తతులసీపుష్పఫలాదిసమృద్ధిః - పశ్యన్-ప్రతస్థ ఇతిపూర్వేణాన్వయః ❁॥ ౨౭॥ ❁ ఆయాన్తమాగచ్ఛన్తం-పతింమను-మభిప్రేత్యజ్ఞాత్వా-ప్రజాః-ప్రహర్షితాః-బ్రహ్మావర్తాద్దేశాత్-గీతసంస్తుతిమృదఙ్గాదివాద్యధ్వనిభిః ప్రత్యుదీయుః-ప్రత్యుజ్జగ్ముః,,బ్రహ్మావర్తా,, దితిద్వితీయాన్తపాఠే-బ్రహ్మావర్తాన్ప్రతి-ఆయాన్తమిత్యన్వయః॥ప్రజాపతిమితిసమస్తపాఠేప్రజానాంపతింమనుం బ్రహ్మావర్తస్థాలోకాః.ప్రత్యుదీయురిత్యన్వయః*॥౨౮॥+ కాసౌపురీ-యాంప్రతస్థ ఇత్యుక్తమిత్యత్రాహ॥బర్హిష్మతీనామపురీ - కథంభూతా-సర్వాభిస్సమృద్ధిభిరైశ్వర్యైర్యుక్తా-సాపికుత్రేత్యత్రాహ॥యజ్ఞస్యఆదివరాహస్య - అఙ్గంశరీరంవిధున్వతఃకమ్పయతస్సతః-రోమాణితనూరుహాణి-యత్రాపతన్-తత్రేత్యర్థః ❁॥౨౯॥ ❁ పతితానిరోమాణికిమాసన్నిత్యత్రాహ ॥ తఏవ,పతితాన్యేవరోమాణి,శశ్వత్సదా-హరితవర్ణాః-కుశాః-కాశాశ్చ-ఆసన్నుత్పన్నాః- కస్తేషాముపయోగఇత్యత్రాహ ॥ యైఃకుశైఃకాశైశ్చ-యజ్ఞఘ్నా,యజ్ఞవిరోధినోరాక్షసాన్-పరాభావ్యఅభిభావ్య- యజ్ఞం , ఈజిరేకృతవన్తఃపాకంపచతీతివన్నిర్దేశః,యద్వాయజ్ఞంభగవన్తంఈజిరేఇష్టవన్తః-భగవదారాధనరూపయజ్ఞేషుఉపయుక్తాఇత్యర్థః ❁॥౩౦॥ ❁ అతఏవ,భగవాన్మనుః-కుశకాశరూపం బర్హిః-రాస్తీర్యయతోభగవతోవరాహా-ద్ధ్రువ-స్థానంప్రతిష్ఠాం - లబ్ధాలబ్ధవాన్-తమేవయజ్ఞపురుష,మయజత్ యజ్ఞైరారాధితవాన్- అనేన - ఇదమేవబర్హిష్మతిశబ్దస్యప్రవృత్తినిమిత్తం-యత్కుశకాశరూపబర్హిషాయుక్తత్వ, మిత్యు

౨౨॥శ్లో॥పా ❁ ప్రధర్షితః.   ౨౮॥శ్లో॥పా+బ్రహ్మావర్తాత్ప్రజాపతిమ్

క్తం భవతి ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ విధుర్మను-ర్యాం బర్హిష్మతీం నామ పురీం-నివిశ్య ప్రవిశ్య -పూర్వం సమావసత్ -తస్యాం పుర్యాం-
ఆధ్యాత్మికాధిభౌతికాధిదైవికరూప తాపత్రయరహితం-భవనం స్వగృహం, ప్రవిష్టః, సభార్యః, సపుత్రశ్చ, అన్యావి
రోధతః వర్ణాశ్రమ ప్రయుక్తభగవదారాధనరూపధర్మావిరోధేన, కామాన్ - బుభుజే అనుబభూవ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁
ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి సఙ్గీయమానేత్యాదిభిష్షడ్భిః। ప్రత్యూషేషు ప్రత్యూషస్సు సస్త్రీకైః స్త్రీభిస్సహితైః సురగాయకైః, సు
రాగన్ధర్వకిన్నరాదయః-త ఏవ గాయకాస్తైః సన్యక్ గీయమానా సతీ నిర్మలా కీర్తిర్యస్య - సోఽపి అనుబద్ధేన ప్రేమానుబద్ధేన
హృదా-హరేః కథాః-శృణ్వన్-కామాన్- బుభుజ ఇతి పూర్వేణాన్వయః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ మునిం శుభాశ్రయసంశీలనపరం భ
గవత్పరం భగవద్గుణానుచిన్తనపరం-స్వాయంభువం మనుం- భోగాః కామభోగాః - యోగమాయాసు భగవదాశ్చర్యశక్తి
కామేషు నిష్ణాతం ఆసక్తం యథా తథా ఆభ్రంశయితుం ఈషదపి పాతయితుం-యత్ యస్మాత్ న శేకుః న సమర్థాః, అత-స్తస్య
యామాః అయాతయామా ఆసన్నిత్యుత్తరేణాన్వయః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ విష్ణోః కథా-శృణ్వతః- బ్రువతః కథయతః కుర్వతః,
భగవదారాధనమితి శేషః-ధ్యాయతః-విష్ణుమితి శేషః, తస్య మనోః స్వాన్తరం మన్వన్తరాఖ్యకాలం, యాపయన్తి నయన్తీతి-
తే యామాః కాలావయవాః, ప్రహరాః అయాతయామాస్స ఫలా ఆసన్ యామా ఇత్యనైకస్మిన్నపి యామే భగవదారాధ
నాభావరాహిత్యం సూచ్యతే ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ స మనుః, ఏవం - భగవత్కథాశ్రవణకీర్తనధ్యానతదారాధనాదిభి-ర్యుగానా
మేకసప్తతిపరిమాణం-స్వాన్తరం కాలం-వాసుదేవప్రకృష్టాసఙ్గేన-పరిభూతం గతిత్రయం॰॰ ఊర్ధ్వం గచ్ఛన్తి సత్త్వస్థా మ

రిహారాస్తీర్థ్యభగవాన్మనుః। అయజద్యజ్ఞపురుషం లబ్ధా స్థానం యతో భువః ॥ ౩౦ ॥ బర్హిష్మతీం నామ పురీం
యాం నివిశ్య సమావసత్। తస్యాం ప్రవిష్టో భవనం తాపత్రయవినాశనమ్ ॥ కామాన్స భార్యాన్స మాసీనో బుభుజే
న్యావిరోధతః ॥ ౩౨ ॥ సంగీయమానసత్కీర్తిస్సస్త్రీకైస్సురగాయకైః। ప్రత్యూషేష్వనుబద్ధేన హృ
దా శృణ్వన్హరేః కథామ్॥ ౩౩ ॥ నిష్ణాతం యోగమాయాసు మునిం స్వాయంభువం మనుమ్ । యదాభ్రం
శయితుం భోగా న శేకుర్భగవత్పరమ్ ॥ ౩౪ ॥ అయాతయామాస్తస్యాసన్యామాస్స్వాన్తరయాపనాః। శృ
ణ్వతో ధ్యాయతో విష్ణోః కుర్వతో బ్రువతః కథాః ॥ ౩౫ ॥ స ఏవం స్వాన్తరం నిన్యే యుగానామేకసప్తతిమ్। వా
సుదేవప్రసఙ్గేన పరిభూతగతిత్రయః ॥ ౩౬ ॥ శారీరా మానసా దివ్యా వైయ్యాసే॰ యే చ మానుషాః। భౌతికా
శ్చ కథం క్లేశా బాధన్తే హరిసంశ్రయమ్ ॥ ౩౭ ॥ యః పృష్టో మునిభిః ప్రాహ ధర్మాన్నానావిధాఞ్ఛుభాన్।
నృణాం వర్ణాశ్రమాణాం చ సర్వభూతహితస్సదా ॥ ౩౮ ॥ ఏతత్త ఆదిరాజస్య మనోశ్చరితమద్భుతమ్। వర్ణితం
వర్ణనీయస్య తదపత్యోదయం శృణు ॥ ౩౯ ॥ ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
❁❁ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వావింశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁
మైత్రేయ ఉవాచ॥ పితృభ్యాం ప్రస్థితే సాధ్వీ పతిమిఙ్గితకోవిదా । నిత్యం పర్యచరత్ప్రీత్యా భవానీవ భవం ప్ర

భ్యేతిష్ఠన్తి రాజసాః। జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధో గచ్ఛన్తి తామసాః॰॰ ఇత్యుక్తగతిత్రయం యేన సః-నిన్యే యాపయామాస-య
ద్వా-గతయోఽవగతయః క్లేశావగతయః, తాసాం త్రయం నిరస్తాధ్యాత్మికాదితాపత్రయ ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ ఏతదేవ వి
శదయతి॥ శారీరా ఇతి॥ హే వైయాసే విదుర, శారీరాః వ్యాధిరూపాః, మానసాః ఆధయః ఏతే ఆధ్యాత్మికాః క్లేశాః దివ్యా
అన్తరిక్షా అశనిశీతోష్ణవాతవర్షాది ప్రభవాః ఏతే ఆధిదైవికాః క్లేశాః, భౌతికాః శత్రువ్యాఘ్రచోరసర్పాదిభూతప్రభవాః,
ఏతే ఆధిభౌతికాః, ఏతే సర్వే, మానుషాః మనుష్యైరనుభావ్యాః క్లేశాః, హరిః సంశ్రయ ఆశ్రయో యస్య తం కథం, బాధేరన్,
ఆశ్రితక్లేశహరభగవదాశ్రయం మనుం న కథంచిదపి బాధేరన్నిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ హరిసంశ్రయమిత్యనేన, సూచితం త
స్య జ్ఞానాతిశయమాహ॥ య ఇతి॥ సర్వభూతహితః, యో మనుః, మునిభిః పృష్టః-నృణాం-తత్రాపి వర్ణాశ్రమాణాం చ అత ఏవ
నానావిధాన్, శుభాన్ స్వర్గాపవర్గసాధనభూతాన్, ధర్మాన్, ప్రాహ ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ ఏవం వర్ణితం మనుచరిత్రం నిగమయం
స్తదపత్యచరిత్రమవతారయతి। వర్ణనీయస్య కథనీయకీర్తేః- ఆదిరాజస్య మనోః, అద్భుతం విస్మయనీయ-మేతచ్చరితం- తేతు
భ్యం-వర్ణితం-మయేతి శేషః, అథ తస్య మనోరపత్యం దేవహూతిస్తస్యాః, ఉదయం ప్రభవం-ఉత్కర్షం వా - శృణు మత్త ఇతి
శేషః ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతవ్యాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతచన్ద్రికాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వావిం
శోఽధ్యాయః॰ ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁
తదపత్యోదయం శృణ్వితి ప్రతిజ్ఞాతమేవ వర్ణయితుమారభతే-మైత్రేయః॥ పితృభ్యామితి ॥ మనుశతరూపాభ్యాం ప్ర

స్థితే గచ్ఛ సైన్యతే సతి, సాధ్వీ ఇఙ్గితకోవిదా-పత్యురభిప్రాయాభిజ్ఞా, దేవహూతిః-ప్రేమ్ణా, భవం రుద్రం, భవానీవ పతిం-కర్దమం-ప్రీత్యా-పర్యచరత్ ఆరాధితవతీ ✻ ॥ ౧ ॥ ✻ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ద్వాభ్యామ్॥ విస్రమ్భేణేతి॥ విశ్వాసేన-ఆత్మశౌచేన ఆత్మనో౽న్తఃకరణస్య శౌచేన శమేనేత్యర్థః, గౌరవేణ సర్వాతిశయబుద్ధ్యా-దమేన బాహ్యేన్ద్రియ నిగ్రహేణ-శుశ్రూషయా-హితా హాతయోః శోధితుమిచ్ఛయా-చ, సౌహార్దేన-మధురయా వాచా చ ✻ ॥ ౨ ॥ ✻ కామాదీన్విసృజ్య-తత్ర, దమ్భః కాపట్యం-అఘం నిషిద్ధాచరణం। మదో గర్వః - అప్రమత్తా అనవధానరహితా - ఉద్యతా తస్మిన్ దేశే చరణోద్యుక్తా-తేజీయాంసం అతిశయిత తేజస్సమ్పన్నం-పతిం కర్దమం, మతో౽షయత్ ✻ ॥ ౩ ॥ ✻ స వై-దేవర్షి [illegible]- తమనువర్తమానాం-మానవీం మనోః పుత్రీం-దేవహూతిం-ప్రేమ్ణా గద్గదస్వరయా - వాచా గిరా - పీడితః అవినిస్సృతవాక్ - కృపయా-అబ్రవీత్-కథంభూతాం-మానవీం-దైవాదపి-గరీయసః గరీయస్త్వేనానుసంహితాత్-యద్వా దైవభావేనానుసంహితాత్-శ్రేష్ఠతమాత్-పత్యుర్భర్తుః-మహాశిషం అపత్యప్రాప్తిరూపాం- మహతీం ఆశిషం-పురుషార్థం-ఆశాసానాం ప్రార్థయన్తీం వ్రతచర్యయా-కర్శితాం-తత్ర భూయసా కాలేన క్షామాం అతికృశామ్ ✻ ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ✻ ఉక్తిమేవాహ త్రిభిః ॥ హే మానిని, పరమయా శుశ్రూషయా-పరయా భక్త్యా చ - మయి సంమానమేవ కుర్వత్యా - త్వైతుభ్య-మద్యాధునా అహం-తుష్టః ప్రీతో౽స్మి-దేహినా-మతివ సుహృత్ ప్రియతమో - యో-దేహః స్వదేహః-సముచితః శ్లాఘ్యోపి-మదర్థే-క్షపితుం కర్శితుం-నాపేక్షితః ఉపేక్షితః - ఉచితమపి దేహమనాదృత్య సమదర్థే క్షపిత ఇత్యర్థః ✻ ॥ ౬ ॥ ✻ స్వధర్మనిరతస్య స్వవర్ణాశ్రమోచిత ధర్మేషు నిరతస్య - మే మయా-తపః కర్మ యోగః-సమాధిశ్చిత్తైకాగ్ర్యం-విద్యా భగవదుపాసనా ఆత్మయోగః ప్రకృతివివిక్తాత్మ

భుమ్ ॥ విస్రమ్భేణాత్మశౌచేన గౌరవేణ దమేన చ। శుశ్రూషయా సౌహృదేన వాచా మధురయా విభో ॥ ౨ ॥ విసృజ్య కామం దమ్భం చ ద్వేషం లోభమఘం మదమ్। అప్రమత్తోద్యతా నిత్యం తేజీయాంసమతోషయత్ ॥ ౩॥ స వై దేవర్షివర్యస్తాం మానవీం సమనువ్రతామ్। దైవాద్గరీయసః పత్యురాశాసానాం మహాశిషః ॥౪॥ కాలేన భూయసా క్షామాం కర్శితాం వ్రతచర్యయా। ప్రేమగద్గదయా వాచా పీడితః కృపయా౽బ్రవీత్ ॥ ౫ ॥ కర్దమ ఉవాచ॥ తుష్టో౽హమద్య తవ మానిని మానదాయాః శుశ్రూషయా పరమయా పరయా చ భక్త్యా। యో దేహినామయమతీవ సుహృత్స్వదేహో నావేక్షితస్సముచితః క్షపితుం మదర్థే॥ ౬ ॥ యే మే స్వధర్మనిరతస్య తపస్సమాధి విద్యాత్మయోగవిజితా ✻ భగవత్ప్రసాదాః। తానేవ తే మదనుసేవనయా౽వరుద్ధాన్ దృష్టిం ప్రపశ్య వితరామ్యభయానశోకాన్ ॥ ౭ ॥ అన్యే పునర్భగవతో భ్రువ ఉద్విజృమ్భవిభ్రంశితార్థరచనాః కిమురుక్రమస్య। సిద్ధాసి భుఙ్క్ష్వ విభవాన్నిజధర్మదోహాన్దివ్యాన్నరైర్దురధిగాన్నృపవిక్రియాభిః ॥ ౮ ॥ ఏవం బ్రువాణమబలా౽ఖిలయోగమాయావిద్యావిచక్షణమవేక్ష్య గతాధిరాసీత్। సంప్రశ్రయప్రణయవిహ్వలయా గిరేషద్వ్రీడావలోకవిల

యాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః - ఏతైర్విజితాః లబ్ధాః భగవత్ప్రసాదాః భగవత్ప్రసాదహేతుకాః॥ ప్రసాదా ఇతి పాఠాన్తరం॥ తదా-తప ఆదిభిః హేతుభి-ర్యే భగవత్ప్రసాదః తస్మాద్గతో-విజితాః-యే-భోగ్యభోగోపకరణ భోగస్థానాదయః- తానేవ నవిద్యతే భయం యేషు తాన్-అత ఏవాశోకాన్ అశోచ్యానిత్యర్థః॥ మదనుసేవయా మత్సేవయా, అవరుద్ధాన్ త్వయా-వివశీకృతాన్-ప్రవిశ్య-తే తవ-దివ్యాం దృష్టిం వితరామి దదామి ✻ ॥ ౭ ॥ ✻ నను సర్వోపవర్గ్యాన్భోగ్యాదీననాదృత్య తప ఆదిభిరార్జితాన్ విలక్షణాన్వితరామీతి కిముచ్యత ఇత్యాశఙ్కాయామభయానశోకానితి సూచితమితర భోగ్యాదీనాం తుచ్ఛత్వం వదన్స్వసమ్పాదితానామేవ సర్వోత్తమత్వమాహ ॥ అన్య ఇతి ॥ ఉరుక్రమస్య భగవతః, యా భ్రూః తస్యా ఉద్విజృమ్భః విక్షేపః - [illegible] అర్థరచనాః ప్రయోజనాభిలాషా యేషు తే, అన్యే పునః కిం తైః, అతితుచ్ఛాస్త ఇత్యర్థః, అతో౽యతస్త్వం, సిద్ధా౽సి - పతిపారార్థ్యాదిభిః, దుహ్యన్తే ప్రపూర్యన్తే సాధ్యన్త ఇతి యావత్-తాన్, స్వభవాన్ భోగవిస్తారాన్నృపవిక్రియాభిః నృపాణాం సార్వభౌమానామపి-విక్రియా భోగాభిలాషో, యాసు-తాభి, ర్భోగ్యాదిసమ్పద్భిరితి శేషః, భుఙ్క్ష్వ అనుభవ ✻ ॥౮॥ ✻ భర్త్రైవముక్తా దేవహూతిస్తమువాచేత్యాహ॥ మైత్రేయః ॥ ఏవమిత్యేకేన-ఏవం ఇతి బ్రువాణం భాషమాణం అఖిలాః, యాః యోగమాయాః విచిత్రసర్గకారిస్వసంబన్ధి సామర్థ్యాపరపర్యాయాశ్శక్తయ, స్తాసాం-విద్యా, స్వకార్యజననప్రవర్తనానుగుణం జ్ఞానం-తస్మిన్, విచక్షణం నిపుణం పతిం, అవేక్ష్య అబలా దేవహూతిః -గతాధిః గతమనోవ్యథా, ఆసీత్, తతస్సంప్రశ్రయః వినయః, ప్రణయః ప్రేమా, తాభ్యాం, విహ్వలా గద్గదాతయా, గిరావా

౭॥ శ్లో॥ ✻ పా॥ భగవత్ప్రసాదాత్.

చా, ఈషద్వ్రీడాసహితో, యోఽవలోక, స్తేన-విలసద్ధసితం-యస్మిం స్తత్ ఆననంముఖంయస్యాః, సతీఆహ ॥౯॥ ఉక్తిమేవాహ॥ రాద్ధమితి ద్వాభ్యామ్॥ హేద్విజవర - అమోఘాఃసప్రయోజనాః-యాఃయోగమాయాఃపూర్వోక్తాస్తాసా,మధిపేవిభో-త్వయి-ఏత-త్త్వదుక్తం, సర్వం-రాద్ధంసిద్ధ-మేవేత్య-వైమిజానామి బతేతిహర్షే, హేభర్తః-తేత్వయాఽ-యస్సకృత్ అపత్యజననపర్యన్తం-అఙ్గసఙ్గో యస్మిన్ సమయః కాలోఽభిహితః-స-భూయాత్, యస్మాత్ గరీయసిశ్రేష్ఠే-భర్తరిహేతుభూతే-సతీనాంస్త్రీణాం-ప్రసవఃఅపత్యం-గుణఃమహాన్లాభః॥ గుణప్రసవఇతిసమస్తపాఠేతు॥ గరీయసిపత్యౌ-సతీనాం-యతో-గుణప్రసవఃగుణవిస్తారోభవతి, అతః-పుత్రోత్పత్త్యాగుణవిస్తారేజాతేసతి, దృష్టింప్రవిశ్యవితరామీతి, యత్త్వదుక్తంతత్సర్వంభవతీతిభావః ॥౧౦॥ అఙ్గసఙ్గార్థమితికర్తవ్యతాంచసంపాదయేత్యాహ॥ తత్రేతి॥ హే ఈశ-తత్రఅఙ్గసఙ్గే ఇతికృత్యంఇతికర్తవ్యతాం-సాధకకలాపం-యథోపదేశంకామతన్త్రోక్తానుసారేణ-ఉపశిక్షసంపాదయ కింతదితికృత్యం, యదుపశిక్షణీయం-తదాహ తేత్వయైవ-కృతఃఉత్పాదితః-యో-మనోభవఃకామ-స్తేన ధర్షితాయాఃపీడితాయాః-మేమయా-అతిరిరంసయాభృశంరన్తుమిచ్ఛయా-కర్శితః-అతఏవ, దీనః, ఏషఆత్మాదేహః- యేనఇతికృత్యేనసిధ్యేతకార్శ్యదైన్యాదిపరిహారేణస్వస్థోభవే-త్తదితికృత్య, ముపశిక్ష యేత్యర్థః॥ తస్మాత్సదృశంఅనురూపం-భవనంభోగస్థానంఇసంభోగ్యాదీనామప్యుపలక్షణం-విచక్ష్వకల్పయ ॥౧౧॥ ఏవముక్తఃకర్దమోభోగ్యాదీనసృజదిత్యాహమైత్రేయః॥ హేక్షత్తః-ప్రియాయాఃభార్యాయాః, ప్రియం-అన్విచ్ఛన్ కర్తుమితిశేషః-కర్దమఃయోగంఉక్తయోగమాయాం-ఆశ్రితః-కామంయథేచ్ఛం గచ్ఛతీతిత-ద్విమా

సద్ధసితాననాఽఽహ ॥౯॥ దేవహూతిరువాచ ॥ రాద్ధంబతద్విజవృషైతదమోఘయోగమాయాధిపే త్వయి
విభో తదవైమిభర్తః। యస్తేఽభ్యధాయిసమయస్సకృదఙ్గసఙ్గో భూయాద్గరీయసి ※ గుణప్రసవస్సతీనామ్॥
తత్రేతికృత్యముపశిక్ష యథోపదేశం యేనైషమేకర్శితోఽతిరిరంసయాఽఽత్మా। సిద్ధ్యేత తేకృతమనోభ
వధర్షితాయాదీనస్తదీశ భవనంసదృశంవిచక్ష్వ ॥౧౧॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ప్రియాయాఃప్రియమన్విచ్ఛన్కర్ద
మోయోగమాస్థితః। విమానంకామగంక్షత్తస్తర్హ్యేవావిరచీకరత్ ॥౧౨॥ సర్వకామదుఘందివ్యం సర్వరత్న
సమన్వితమ్। సర్వర్ద్ధ్యుపచయోదర్కంమణిస్తమ్భైరుపస్కృతమ్॥౧౩॥ దివ్యోపకరణోపేతంసర్వకాలసు
ఖావహమ్। పట్టికాభిః పతాకాభిర్విచిత్రాభిరలంకృతమ్॥౧౪॥ స్రగ్భిర్విచిత్రమాల్యాభిర్మఞ్జుశిఞ్జత్షడఙ్ఘ్రిభిః
దుకూలక్షౌమకౌశేయైర్నానావస్త్రైర్విరాజితమ్ ॥౧౫॥ ఉపర్యుపరివిన్యస్తనిలయేషుపృథక్పృథక్। క్షిప్తైః
కశిపుభిఃకాన్తం పర్యఙ్కవ్యజనాసనైః॥౧౬॥ తత్రతత్రవినిక్షిప్తనానాశిల్పోపశోభితమ్। మహామరకతస్థ
ల్యాంజుష్టంవిద్రుమవేదిభిః॥౧౭॥ ద్వాఃసువిద్రుమదేహల్యాభాతంవజ్రకవాటయా। శిఖరేష్విన్ద్రనీలేషుహే
మకుమ్భైరధిశ్రితమ్ ॥౧౮॥ చక్షుష్మత్పద్మరాగాగ్ర్యైర్వజ్రభిత్తిషునిర్మితైః। జుష్టంవిచిత్రవైతానైరనర్ఘ్యైః

నం-తర్హ్యేవతత్క్షణమేవ-ఆవిరచీకరత్ ఆవిర్భావయామాస ※॥౧౨॥ ※ తద్దేవవిమానంవర్ణయతినవభిః॥ సర్వకామదుఘంసర్వాభిలషితపూరకం, దివ్యనుమానుషం-సర్వర్ద్ధీనాంసర్వసంపదాం-యఉపచయ, స్తస్యోదర్కఃఉత్తరోత్తరాభివృద్ధి-ర్యస్మిన్-మణిమయైః స్తమ్భైరుపస్కృతంపరికర్మితం॥౧౩॥ దివ్యైరుపస్కరణైఃపరికరై-రుపేతంయుక్తం, సర్వస్మిన్కాలేసుఖమేవావహతిప్రాపయతితథా-పట్టికాఅల్పవిస్తారాఃపట్టవస్త్రవిశేషాః-పతాకావితతా-స్తాభిశ్చ- విచిత్రాభి,రలంకృతమ్॥౧౪॥ విచిత్రాణిమాల్యానిమాలానిర్మాణయోగ్యానిపుష్పాణి, యాసు తాభిః-మఞ్జుమధురంయథాతథా శిఞ్జన్తః, ధ్వనన్తః-షడఙ్ఘ్రయోభ్రమరా, యాసుతాభిః-స్రగ్భిః, అలంకృతం-దుకూలైఃక్షౌమైః, ధౌతైఃకౌశేయై-రన్యైశ్చనానావిధైః వస్త్రైః, విశేషేణరాజితమ్ ※॥౧౫॥ ※ ఉపర్యుపరివిన్యస్తేషువిరచితేషు-గృహేషు-పృథక్పృథక్విభక్తం- కల్పితైః - కశిపుభిః-శయ్యాభిః-కాన్తంకమనీయం-తథా-పర్యఙ్కాదిభిశ్చకాన్తం ॥౧౬॥ తత్రతత్రభిత్త్యాదిషు, వినిక్షిప్తైర్విరచితైఃనానావిధైశ్శిల్పైః-ఉపశోభితం, మహామరకతస్థల్యాంఇన్ద్రనీలమణిమయభూమ్యాం, రచితాభి-ర్విద్రుమవేదికాభిర్జుష్టంయుక్తం-స్థల్యాతిపాఠే-తయావిద్రుమవేదికాభిశ్చయుక్తమ్ ※ ॥౧౭॥ ※ ద్వార్షుద్వారేషు-విద్రుమమయదేహల్యాఉదుమ్బరేణ-భాన్తంశోభితం-వజ్రఖచితకవాటయుక్తం-ఇన్ద్రనీలమణిమయేషు-శిఖరేషు-సువర్ణమయకలశైరధిష్ఠితమ్ ※॥౧౮॥ ※ చక్షుష్మన్తఇవయేపద్మరాగశ్రేష్ఠాః-వజ్రభిత్తిషుఖచితాః-తైర్జుష్టంవిచిత్రైర్వైతానైర్వితానసమూహై-రనర్ఘ్యై - ర్హేమమయ

౧౦॥ శ్లో॥ పా ※ గుణప్రసరః.   ౧౭॥ శ్లో॥ పా॥ మరకతస్థల్యా.

తోరణైశ్చ, జుష్టం ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ కృత్రిమానపి - హంసాదీన్ - స్వాన్ స్వసజాతీయాన్ - మన్యమానైర్హంసానాం పారావతానాం చ సమూహైః - తత్రతత్ర - అధిరుహ్య అవరుహ్య చ - వికూజితమ్ ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ యథోపజోషం యథాసుఖం, రచితైః కల్పితైః, విహారస్థానాదిభిర్యుక్తమితి, శేషః, యద్వా, విహారస్థానాదిభిరాత్మనః, స్వస్య, మాయావినోఽపి, విస్మాపనమివ విస్మయజనకమివావస్థితం ఆపిరచికరదితి పూర్వేణాన్వయః ॥ తత్ర, విహారస్థానం క్రీడాప్రదేశః విశ్రామః శయనగృహం - సంవేశ ఉపభోగస్థానం, ప్రాఙ్గణం గృహాద్బహిరచితం అజిరం ప్రాకారాద్బహిః ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ ఈదృగేవంవిధం, తద్గృహం విమానం నాతిప్రీతేన అనతిసంతుష్టేన చేతసా, పశ్యన్తీం దేవహూతిం స్వయం, సర్వభూతానామాశయమభిప్రాయం జానాతీతి సః, కర్దమః, ప్రావోచత్ ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ హే భీరు, ఇదం తీర్థం, శుక్లకృతం శుక్లేన భగవతా కృతం, ఆనన్దాశ్రునిపాతేన కృతం సృష్టం, మాశిషాం కాంక్షితానాం, ప్రాపకం, అతోఽస్మిన్ హ్రదే బిన్దుసరసి, నిమజ్జ స్నాహి, ఇదం విమానమారుహ అధిరుహ ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ సా కువలయేక్షణా దేవహూతిః భర్తుః కర్దమస్య, వచః, సమాదాయ గృహీత్వా, సరజం మలినం, వాసః వస్త్రం, వేణీభూతాన్ కేశాన్, మలపఙ్కేన సంఛన్నం, అత ఏవ శబలౌ వివర్ణౌ, స్తనౌ యస్మిన్ తదఙ్గం శరీరం చ, బిభ్రతీ సతీ సితానాం నిర్మలానాం, జలానాం, మాశయం ఆశ్రయం సరస్వత్యా పరిశ్రితమితి శేషః, షష్ఠ్యన్తపాఠే - తన్మధ్యస్థమిత్యర్థః, సరః బిన్దుసరః, ఆవివేశ ప్రవిష్టవతీ ✽ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ✽ సా అన్తస్సరసి నిమగ్నా సతీ, తత్ర, వేశ్మస్థాః మన్దిరస్థాః, దశశ

హైమనుతోరణైః ॥ ౧౯ ॥ హంసపారావతవ్రాతైస్తత్రతత్ర వికూజితమ్ । కృత్రిమాన్మన్యమానైస్స్వానధిరుహ్యావరుహ్య చ ॥ ౨౦ ॥ విహారస్థానవిశ్రామసంవేశప్రాఙ్గణాజిరైః । యథోపజోషం రచితైర్విస్మాపనమివాత్మనః ॥ ౨౧ ॥ ఈదృగ్గృహం తత్పశ్యన్తీం నాతిప్రీతేన చేతసా । సర్వభూతాశయాభిజ్ఞః ప్రావోచత్కర్దమస్స్వయమ్ ॥ ౨౨ ॥ నిమజ్జాస్మిన్హ్రదే భీరు విమానమిదమారుహ । ✽ ఇదం శుక్లకృతం తీర్థమాశిషాం హేతవే నృణామ్ ॥ ౨౩ ॥ సా చ భర్తుస్సమాదాయ వచః కువలయేక్షణా । సరజం బిభ్రతీ వాసో వేణీభూతాంశ్చ మూర్ధజాన్ ॥ ౨౪ ॥ అఙ్గం చ మలపఙ్కేన సంఛన్నం శబలస్తనమ్ । ఆవివేశ ✽ సరస్వత్యాస్సరశ్శివజలాశయమ్ ॥ ౨౫ ॥ సాన్తస్సరసి వేశ్మస్థాశ్శతాని దశ కన్యకాః । సర్వాః కిశోరవయసో దదర్శోత్పలగన్ధయః ॥ ౨౬ ॥ తాం దృష్ట్వా సహసోత్థాయ ప్రోచుః ప్రాఞ్జలయస్స్త్రియః । వయం కర్మకరీస్తుభ్యం శాధి నః కరవామ కిమ్ ॥ ౨౭ ॥ స్నానేన తాం మహార్హేణ స్నాపయిత్వా మనస్వినీమ్ । దుకూలే నిర్మలే నూత్నే దదురస్యై చ మానదాః ॥ ౨౮ ॥ భూషణాని పరార్ధ్యాని వరీయాంసి ద్యుమన్తి చ । అన్నం సర్వగుణోపేతం పానం చైవామృతాసవమ్ ॥ ౨౯ ॥ అథాదర్శే స్వమాత్మానం స్రగ్విణం విరజోఽమ్బరమ్ । విరజస్కం స్వస్త్యయనం కన్యాభిర్బహుమానితమ్ ॥ ౩౦ ॥ స్నాతం కృతశిరస్స్నానం సర్వాభరణభూషితమ్ । నిష్కగ్రీవం వలయినం కూజత్కాఞ్చననూపురమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రోణ్యోరధ్యస్త

తాని, కన్యకాః, దదర్శ, కథంభూతాః, సర్వాః కిశోరవయసః, ఉత్పలస్యేవ దేహగన్ధో యాసాం తాః ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ తాం దేవహూతిం, దృష్ట్వా, దశశతాని, స్త్రియః, సహసా ఆశు, ప్రోత్థాయ, జలస్థాద్వేశ్మనో బహిర్నిర్గత్య, ప్రాఞ్జలయః, వయం, తుభ్యం, కర్మకరీః కింకరీః, నః అస్మాన్, శాధి అనుశిక్షయ, కిం దాస్యం కరవామేతి ప్రోచుః ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ మహార్హేణ శ్రేష్ఠతమేన, స్నానేన స్నానయోగ్యేన సుగన్ధితైలాదినా, తాం, మనస్వినీం దేవహూతిం స్నాపయిత్వా, మానదాః స్త్రియః, అస్యై దేవహూత్యా ఏవ, నిర్మలే, నూత్నే నవీనే, దుకూలే దదుః దత్తవత్యః ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ తథా, పరార్ధ్యాని శ్రేష్ఠతమాని - ద్యుమన్తి దీప్తిమన్తి, వరీయాంసి తత్ప్రియాణి భూషణాని - సర్వగుణోపేతం షడ్రసోపేతం - అన్నం అమృతం స్వాదు - ఆసవం మాదకం - పానం పేయం చ - అస్యై - దదుః ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ అసౌ దేవహూతిః - స్వమాత్మానం స్వదేహం - ఆదర్శే దర్పణే - దదర్శేతి శేషః - కథంభూతం - స్రగ్విణం స్రజం బిభ్రతం - విరజః నిర్మలం అమ్బరం వాసో యస్య తం విరజస్కం మలహీనం కృతం స్వస్త్యయనం మఙ్గళానామాచరణం యస్య తం - కన్యకాభిస్సంమానితమ్ ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ స్నాతం ఉద్వర్తనక్షాళితం - కృతం శిరస్స్నానమభ్యఙ్గో యేన తం - సర్వైరాభరణైః - భూషితం అలఙ్కృతమ్ - ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి । నిష్కం పదకం గ్రీవాయాం యస్య తం, కూజన్తీ కాఞ్చనమయే నూపురే యస్య తమ్ ✽ ॥ ౩౧ ॥ ✽ శ్రోణ్యోర్నితమ్బయోరధ్యస్తయా ధృతయా - కాఞ్చనమయ్యా - బహూని రత్నాని యస్యాం - తయా - కాఞ్చ్యా మేఖలయా - మహార్హేణ హారేణ - రుచకేన మఙ్గళద్రవ్యేణ చ కుఙ్కుమాదినా - తదుక్తం విశ్వప్రకా

---

౨౫ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ సరస్వత్యాస్సరః.

శే, రుచకం మఙ్గళద్రవ్యం గ్రీవాభరణం తైః స్తనయో,, రితి-విభూషితమ్ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ సుభ్రువా శోభనయా భ్రువా-సుదతా సున్దరద
న్తపఙ్క్త్యా శ్లక్ష్ణః, మనోహరః స్నిగ్ధోఽపాఙ్గః నేత్రప్రాన్తో యస్మిన్-పద్మకోశస్పృధా పద్మకోశస్పర్ధినా-చక్షుషా నేత్రే
ణ-సుభ్రువా చక్షుషేతి జాతావేకవచనం-తథా-నీలైః-రలకైశ్చ - లస - న్ముఖం- యస్యాస్తమ్ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ ఏవంభూతమా
త్మానం, దృష్ట్వా, యదా ఋషీణాం- వృషభం శ్రేష్ఠం దయితం ప్రియం, పతిం భర్తారం, సస్మార స్మృతవతీ-తదా-యత్ర-సః ప్ర
జాపతిః కర్దమః-ఆస్తే-తత్ర-స్వయమపి-స్త్రీభిస్సహ- ఆస్తే ఉపవివేశేత్యర్థః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ భర్తుః-పురస్తాదగ్రే-స్త్రీసహ
స్రై-ర్వృత-మాత్మానం- నిశామ్య దృష్ట్వా, తస్య భర్తుః, యోగగతిం యోగప్రభావం ప్రతి - సంశయం-ప్రత్యపద్యత-కీదృశో
యం యోగగతిరితి సంశయం విస్మయం ప్రాప్తవతీత్యర్థః ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ హే అమిత్రహన్ విదుర, జితారిషడ్వర్గ - సః కర్దమః,
జాతభావస్సన్ పూర్వవత్ వివాహాత్ప్రాగ్వత్-ఆత్మనస్స్వస్యాః-రూపం బిభ్రతీం- అత ఏవ-విశేషేణ భ్రాజమానాం-సం
వీతౌ ప్రావృతౌ రుచిరౌ స్తనౌ యస్యాస్తాం-పాఠాన్తరే తు-రూపవిశేషణం-శోభనే వాససీ యస్యాం స్తాన్ ❁ ॥ ౩౬ ॥ ౩౭ ॥ ❁
అలుప్తమహిమా అలుప్తప్రభావః-ప్రియయా భార్యయా-ఽనుషక్తః అనుసంగతః - విద్యాధరీభిః-ఉపచీర్ణం శుశ్రూషితం
వపుర్యస్య - స-మునిః కర్దమః తస్మిన్ విమానే, బభ్రాజ రరాజ- తత్ర దృష్టాన్తః ఉత్కచకుముద్గణవాన్ వికసత్కుముదగణ
వాన్-అపీచ్యో దర్శనీయః-తారకాభి-రావృతో నభస్థః-ఉడుపతిః పూర్ణచన్ద్ర ఇవేతి-పూర్ణచన్ద్ర ఇవ మునిః-నభ ఇవ విమా

యా కాఞ్చ్యా కాఞ్చన్యా బహురత్నయా । హారేణ చ మహార్హేణ రుచకేన విభూషితమ్ ॥ ౩౨ ॥ సుభ్రువా సు
దతా శ్లక్ష్ణస్నిగ్ధాపాఙ్గేన చక్షుషా । పద్మకోశస్పృధా నీలై రలకైశ్చ లసన్ముఖమ్ ॥ ౩౩ ॥ యదా సస్మార ఋష
భమృషీణాం దయితం పతిమ్ । తత్ర చాస్తే సహ స్త్రీభిర్యత్రాస్తే స ప్రజాపతిః ॥ ౩౪ ॥ భర్తుః పురస్తాదాత్మానం
స్త్రీసహస్రవృతం తదా । నిశామ్య తద్యోగగతిం సంశయం ప్రత్యపద్యత ॥ ౩౫ ॥ స తాం కృతమలస్నానాం వి
భ్రాజన్తీమపూర్వవత్ । ఆత్మనో బిభ్రతీం రూపం ❁ సంవీతరుచిరస్తనీమ్ ॥ ౩౬ ॥ విద్యాధరీసహస్రేణ సేవ్య
మానాం సువాససమ్ । జాతభావో విమానం తదారోహయదమిత్రహన్ ॥ ౩౭ ॥ తస్మిన్నలుప్తమహిమా ప్రియ
యాఽనుషక్తో విద్యాధరీభిరుపచీర్ణవపుర్విమానే । బభ్రాజ ఉత్కచకుముద్గణవానపీచ్యస్తారాభిరావృత ఇవో
డుపతిర్నభస్థః ॥ ౩౮ ॥ తేనాష్టలోకపవిహారకులాచలేన్ద్రద్రోణీష్వనఙ్గసఖమారుతసౌభగాసు । సిద్ధైర్ను
తో ద్యుధునిపాతశివస్వనాసు రేమే చిరం ధనదవల్లలనావరూథీ ॥ ౩౯ ॥ వైస్రమ్భకే సురవనే నన్దనే పుష్పభద్ర
కే । మానసే చైత్రరథ్యే చ స రేమే రమయా రతః ॥ ౪౦ ॥ భ్రాజిష్ణునా విమానేన కామగేన మహీయసా । వైమా
నికానత్యశేత చరల్లోకాన్ యథాఽనిలః ॥ ౪౧ ॥ కిం దురాపాదనం తేషాం పుంసాముద్దామచేతసామ్ । యైరాశ్రి
తస్తీర్థపదశ్చరణో వ్యసనాత్యయః ॥ ౪౨ ॥ ప్రేక్షయిత్వా భువో గోళం పత్న్యై యావాన్ స్వసంస్థయా । బ
హ్వాశ్చర్యం మహాయోగీ స్వాశ్రమాయ న్యవర్తత ॥ ౪౩ ॥ విభజ్య నవధాఽఽత్మానం మానవీం సురతోత్సుకామ్ ।

నం-తారా ఇవ స్త్రియః కుముదానీవ తాసాం నేత్రాణీతి విజ్ఞేయమ్ ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ తేన విమానేన-అష్టలోకపాలానాం విహా
రాయస్మిన్ సః-కులాచలేన్ద్రో మేరుః- స్తస్య-ద్రోణీషు దరీషు - కథంభూతాసు - అనఙ్గస్య-య-స్సఖా మారుతః, శీతసుగన్ధి
మన్దానిలః- తేన-సౌభగం సౌన్దర్యం యాసు-ద్యుధునీ గఙ్గా- తస్యాః- పాతేన-శివః స్వనో-యాసు తాసు-లలనావరూథీ స్త్రీర
త్నసమూహవాన్-మునిః-ర్ధనదవత్కుబేర ఇవ రేమే ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ వైస్రమ్భకాదిషు దేవోద్యానేషు-మానసే చ సరసి-రతః
ప్రీతస్సన్, రమయా స్త్రియా సహ- రేమే ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ భ్రాజిష్ణునా ప్రకాశమానేన, మహీయసా శ్రేష్ఠేన-కామగేన, విమా
నేన, అనిల ఇవ, సర్వత్రాప్రతిహతగత్యా చరన్-వైమానికాన్ లోకా-నత్యశేత అతిక్రమ్య స్థితః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ కీదృశోఽయం
మునేః ప్రభావ ఇతి న విస్మయనీయమిత్యాహ ॥ కిమితి ॥ యైః పుమ్భిః తీర్థపదః భగవతః - వ్యసనాత్యయః తాపత్రయనాశనశ్చ
రణః పాద-ఆశ్రితః- తేషా-ముద్దామచేతసాం యోగపరిశుద్ధమనసాం - పుంసాం-కిం దురాపాదనం దుష్ప్రాపం కిమపి నాస్తీత్య
ర్థః ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ స్వసంస్థయా ద్వీపవర్షాదిసంస్థానేన - యావాన్- భూగోళ-స్తావన్తం-బహ్వాశ్చర్యమతివిస్మయనీయం,
భువో గోళం-పత్న్యై భార్యాయై, దర్శయిత్వా, మహాయోగీ కర్దమః - పునః, స్వాశ్రమాయ, న్యవర్తత స్వాశ్రమం ప్రత్యా
గతవాన్ ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ నవధా-ఆత్మానమపత్యం-విభజ్య , నవధాఽపత్యముత్పాదయిష్యామీతి మనసా స్వవీర్యం విభజ్యేత్య
ర్థః-సురతే ఉత్సుకాం ఉత్సాహవతీం , మనోః పుత్రీం , రామాం స్వస్త్రియం, విశేషేణ, రమయన్, వర్షపూగాన్ వర్షగ

౩౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ సంవీతరుచిరస్తనమ్

ణాన్, ముహూర్తవత్-రేమే ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁ తస్మిన్ విమానే-ఉత్కృష్టాం నిరతిశయసుఖస్పర్శాం రతికరీం రతివర్ధనీం, శయ్యాం-శ్రితా, అపీచ్యేన సున్దరేణ-పత్యా భర్త్రా, సంగతా సంయుక్తా సతీ - తం అనేకవర్షసమూహాత్మకం, కాలం-నచాబుధ్యత ఏతావాన్ కాలోవ్యతీత ఇతి నజ్ఞాతవతీ ❁ ॥ ౪౫ ॥ ❁ కియాన్ కాలోవ్యతీత ఇత్యత్రాహ ॥ ఏవమితి ॥ యోగానుభావేన యోగప్రభావేన, కామాసక్తయోః - దంపత్యోః, రమమాణయోస్సతోః-శతం, శరదః సంవత్సరాః-ఏవ నాక్ ఈషత్కాలమివ-వ్యతీయుః అతిక్రాన్తాః ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ ఆత్మవిత్ జీవపరమాత్మయాథాత్మ్యవిత్ - కర్దమః-తాం ప్రియాం ఆత్మనా స్వదేహార్ధరూపేణ అతిప్రీత్యా, ఆత్మనా మనసా-భావయన్ అభిప్రయన్- సర్వసంకల్పవిత్ తస్యాం బహ్వపత్యసంకల్పం జానన్-విభుః తథా కర్తుం సమర్థః, స్వం స్వయం-రూపం వీర్యం - నోధా విధాయ నవధా విభజ్య, తత్ రేతః, తస్యాం పత్న్యాం, ఆధత్త నిహితవాన్ ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ తతః అనన్తరం-సా దేవహూతిః-సద్యః ఆశు- స్త్రియః స్త్రీః-ప్రజాః అపత్యాని, సుషువే ప్రసూతవతీ-కథంభూతాః ప్రజాః- తాస్సర్వా, నవ స్త్రియః - చారూణి సర్వాణ్యఙ్గాని అవయవా యాసాం-లోహితోత్పలస్యేవ గన్ధో యాసాం తాః ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ తదా అపత్యోత్పత్త్యనన్తరం - ప్రవ్రజిష్యన్తం సన్న్యస్యన్తం-పతిం ఆలక్ష్య వితర్క్య, ఉశతీ కమనీయా, సా, సతీ దేవహూతిః-బహిః, స్మయమానా ఈషద్ధసమానా, అన్తస్తు-విక్లబేన వ్యాకులితేన-విదూయతా పరితప్యమానేన, హృదయేన మనసా అధోముఖీ - నఖా ఏవ మణయః, తేషాం శ్రీశ్శోభా యస్మిన్ - తేన - పదా చరణేన, భువం, లిఖన్తీ, అనేన దురన్తచిన్తా సూచ్యతే - అశ్రుకణాన్-శనైః, నిరుధ్య లలితాం మృద్వీం-వాచం ఉవాచ ❁ ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ❁ హే భగవన్, మహ్యం, యత్ ప్రతిశ్రుతం, తత్సర్వం-ముపోవాహ ఉపావహత్, సంపాదితవాన్-తథా

రామాం విరమయన్ రేమే వర్షపూగాన్ముహూర్తవత్ ॥ ౪౪ ॥ తస్మిన్విమాన ఉత్కృష్టాం శయ్యాం రతికరీం శ్రితా । న చాబుధ్యత తం కాలం పత్యాఽపీచ్యేన సంగతా ॥ ౪౫ ॥ ఏవం యోగానుభావేన దంపత్యో రమమాణయోః । శతం వ్యతీయుశ్శరదః కామలాలసయోర్మనాక్ ॥ ౪౬ ॥ తస్యామాధత్త రేతస్తాం భావయన్నాత్మనాఽఽత్మవిత్ । నోధా విధాయ తద్రూపం సర్వసంకల్పవిత్ప్రభుః ॥ ౪౭ ॥ అతస్సా సుషువే సద్యో దేవహూతిస్స్త్రియః ప్రజాః । సర్వాస్తాశ్చారుసర్వాఙ్గ్యో లోహితోత్పలగన్ధయః ॥ ౪౮ ॥ పతిం సా ప్రవ్రజిష్యన్తం తదాఽఽలక్ష్యోశతీ సతీ । స్మయమానా విక్లబేన హృదయేన విదూయతా ॥ ౪౯ ॥ లిఖన్త్యధోముఖీ భూమిం పదా నఖమణిశ్రియా । ఉవాచ లలితాం వాచం నిరుధ్యాశ్రుకలాం శనైః ॥ ౫౦ ॥ దేవహూతిరువాచ ॥ సర్వం తద్భగవన్మహ్యముపోవాహ ప్రతిశ్రుతమ్ । అథాపి మే ప్రపన్నాయా అభయం దాతుమర్హసి ॥ ౫౧ ॥ బ్రహ్మన్ దుహితృభిస్తుభ్యం విమృగ్యాః పతయస్సమాః । ❁ కశ్చిత్స్యాన్మే విశోకాయ త్వయి ప్రవ్రజితే వనమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఏతావతాఽలం కాలేన వ్యతిక్రాన్తేన మే విభో । ఇన్ద్రియార్థప్రసఙ్గేన పరిత్యక్తపరాత్మనః ॥ ౫౩ ॥ ఇన్ద్రియార్థేషు సజ్జన్త్యాః ప్రసఙ్గస్త్వయి మే కృతః । అజానన్త్యాః పరం భావం తథాప్యస్త్వభయాయ మే ॥ ౫౪ ॥ సఙ్గో హి సంసృతేర్హేతు

ః, ప్రపన్నాయాః-మే, అభయం, దాతుమర్హసి అభయప్రదానం కరోషి చేత్కథయామీతి భావః ❁ ॥ ౫౧ ॥ ❁ ఓం-తథేమిత్యత ఆహ ॥ హే బ్రహ్మన్-దుహితృభిః- సమాః వయశ్శీలగుణాదిభిస్తుల్యాః - పతయః తాసాం భర్తారః-తుభ్యం త్వయా, విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః, విమృగ్యాః అన్వేషణీయాః, త్వయి వనం ప్రతి, ప్రవ్రజితే సన్న్యస్య గతే సతి, మమ-విశోకాయ, విగతః శోకో యస్మాత్స విశోకః బ్రహ్మజ్ఞానం "తరతి శోకమాత్మవి" దితి శ్రుతేః, తేన తదుపదేశో లక్ష్యతే, తస్మై -కశ్చిత్పుత్రస్స్యాత్ స్యాత్కిమిత్యర్థః-కచ్చిదితి పాఠాన్తరం, తదా కిం స్యా- త్పుత్ర ఇతి శేషః ❁ ॥ ౫౨ ॥ ❁ ఏవం స్వాభిప్రేతం-నివేద్య అథ సంసారాత్స్వనిర్వేదమావేదయన్త్యాహ ॥ యావదధ్యాయం ॥ హే విభో, ఇన్ద్రియార్థేషు శబ్దాదివిషయేషు ప్రసఙ్గేన, ప్రకృష్టాసఙ్గేన, పరిత్యక్తః అనుపాసితః పరాత్మా పరమాత్మా యయా-తస్యాః -మే మమ-వ్యతీతేన అతిక్రాన్తేన-ఏతావతా శతవర్షపరిమితేన-కాలేన-అలమ్ ❁ ॥ ౫౩ ॥ ❁ స్వకృతమనుశోచన్త్యాహ ॥ ఇన్ద్రియార్థేషు సజ్జన్త్యా ఆసక్తాయాః-మే మయా, త్వయి-ప్రసఙ్గః ప్రకృష్టాసఙ్గః-కృతః, తథాపి-పరం భావం ఉత్కృష్టం భావం-త్వం బ్రహ్మవిదితి భావం, అజానన్త్యా అపి-మే, అభయాయ, అస్తు-త్వయి కృతస్సఙ్గ ఇత్యనుషఙ్గః ❁ ॥ ౫౪ ॥ ❁ కథమిన్ద్రియార్థప్రసఙ్గో మయి కృతోప్యభయాయ స్యాదిత్యత్రాహ సఙ్గ ఇతి ॥ అధియా అజ్ఞానేన-అసత్సు, విహితః కృతో, యస్సఙ్గః సంసృతేర్హేతుః, స ఏవ-అధియా కృతోపి-సఙ్గః-సాధుషు భావాద్విశేష-కృతశ్చే, న్నిస్సఙ్గత్వాయ విరాగత్వాయైవ, కల్పతే అన్తతో వైరాగ్యమేవ జనయతీత్యర్థః ॥ ధియేతి ఛేదే బుద్ధిపూర్వకోప్యసత్సు విహితస్సఙ్గః సంసృతేర్హేతుః, కిముతా-ధియా, సాధుషు తథాభూయ విధోప్యసఙ్గః, నిస్సఙ్గత్వాయైవ భవతీత్య

౫౨ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ కచ్చిత్త్వాన్యస్మై.

ర్థః ॥ ౫౫ ॥ ఇహలోకే- యత్కర్మ యస్యపుంసః స్వభావతః ప్రవృత్తమపి కర్మ-ధర్మాయ, నకల్పతే, నిస్సఙ్గతః ప్రవృత్తమప్యాహారవిహారచేష్టితనిద్రాదిరూపం కర్మ “యుక్తాహారవిహారస్య యుక్తచేష్టస్య నిత్యశః। యుక్తస్వప్నావబోధస్య యోగో భవతి దుఃఖహా,, త్యుక్తరీత్యా “సాత్త్వికానేవ సేవేత,, ఋతావుపేయా“ దిత్యాదిశాస్త్రానుమతద్రవ్యకాలాదివిశేషవిషయం సత్-ప్రత్యవాయపరిహారేణ, భగవదారాధనరూపకర్మయోగాఖ్యధర్మనిర్వృత్తమే, నభవేదిత్యర్థః-సఏవధర్మః, విరాగాయ విగతోరాగో యస్మాత్సతః, జ్ఞానయోగః “రసోఽప్యస్య పరం దృష్ట్వా నివర్తత,, ఇతి భగవతా గీతత్వాత్ తస్మై-నకల్పతే-చేదిత్యర్థః యద్యపి కర్మయోగస్య భక్తియోగాఙ్గస్య-జ్ఞానయోగాఙ్గత్వమనుపపన్నం॥ తథాపి॥ “కర్మణ్యకర్మయః పశ్యేదకర్మణిచ కర్మ యః,, ఇత్యుక్తరీత్యా కర్మయోగజ్ఞానయోగయోః పరస్పరోపకర్తృత్వమప్యస్తీతి బోధ్యం-సచధర్మో-విరాగశ్చ, తీర్థపదసేవాయై తీర్థపదస్య భగవత-స్సేవాయై భక్త్యై నకల్పతే చేత్ - సః-జీవన్నేవమృతోహి-జీవచ్ఛవఃఖల్విత్యర్థః-తస్య జీవనం వ్యర్థమితి భావః ॥ ౫౬ ॥ స్వాత్మానం ప్రతి నిర్విద్యే సా ఇన్ద్రియార్థేష్వేవ సజ్జన్తీ అహం-భగవతో-మాయయా “దైవీ హ్యేషా గుణమయీ,, త్యుక్తవిధయా-దృఢం వఞ్చితా మోహితా-యాఽహం-విముక్తిదం ముక్తిసాధనజ్ఞానప్రదం- త్వాం-ప్రాప్యాపి-బన్ధనాత్సంసారాత్-నముముక్షేయ మోక్తుం నేచ్ఛతిస్మ ॥ ౫౭ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః. ***

ఏవం నిర్విద్యమానాం భార్యాం ప్రత్యాహ కర్దమ ఇత్యాహ మైత్రేయః॥ ఏవమితి॥ నిర్వేదం కథయన్తీం మనోర్దుహితరం, శాలినీం స్వగృహిణీం ప్రతి-మునిః కర్దమః-దయాలుః - శుక్లాభివ్యాహృతం “అహం చ స్వాంశకలయేతి,, భగవద్వచనం స్మ

రసత్సు విహితోఽధియా। స ఏవ సాధుకృతో నిస్సఙ్గత్వాయ కల్పతే॥ ౫౫ ॥ నేహ యత్కర్మ ధర్మాయ న విరాగాయ కల్పతే। న తీర్థపదసేవాయై జీవన్నపి మృతో హి సః॥ ౫౬ ॥ సాఽహం భగవతో నూనం వఞ్చితా మాయయా దృఢమ్। యత్త్వాం విముక్తిదం ప్రాప్య న ముముక్షేయ బన్ధనాత్ ॥ ౫౭ ॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, త్రయోవింశోఽధ్యాయః ***

శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ నిర్వేదవాదినీమేవం మనోర్దుహితరం మునిః। దయాలుశ్శాలినీమాహ శుక్లాభివ్యాహృతం స్మరన్॥ ౧॥ ఋషిరువాచ॥ మాఖిదో రాజపుత్రీత్థమాత్మానం ప్రత్యనిన్దితే। భగవాంస్తేఽక్షరో గర్భమదూరాత్సంప్రపత్స్యతే॥ ౨॥ ధృతవ్రతాఽసి భద్రం తే దమేన నియమేన చ। తపోద్రవిణదానైశ్చ శ్రద్ధయా చేశ్వరం భజ ॥ ౩॥ సత్వయాఽఽరాధితశ్శుక్లో వితన్వన్మామకం యశః। ఛేత్తా తే హృదయగ్రన్థిమౌదర్యో బ్రహ్మభావనః॥ ౪॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ దేవహూత్యపి సందేశం గౌరవేణ ప్రజాపతేః। సమ్యక్ శ్రద్ధాయ పురుషం కూటస్థమభజద్గురుమ్॥ ౫॥ తస్యాం బహుతిథే కాలే భగవాన్మధుసూదనః। కార్దమం వీర్యమాపన్నో జజ్ఞేఽగ్నిరివ దారుణి॥ ౬॥

రన్, ఆహ ॥ ౧ ॥ ఉక్తిమేవాహ త్రిభిః॥ హే రాజపుత్రి, అనిన్దితే అనవద్యాచారే ఆత్మానం ప్రతి, ఇత్థం, మాఖిదః ఖేదం మాకార్షీః-అక్షరో నిరస్తప్రాకృతగుణో-భగవాన్ అనన్తకల్యాణగుణగణో హరిః - అదూరాత్ ఆశు-తేతవ-గర్భం-ప్రపత్స్యతే ॥ ౨ ॥ తేతుభ్యం, భద్రం మఙ్గళం, అస్తు, ధృతం వ్రతం భగవదారాధనరూపం వ్రతం యయా-సాసతీ-త్వం, దమేన బాహ్యేన్ద్రియనియమనేన నియమేన అన్తరిన్ద్రియనియమనేన చ పాతివ్రత్యస్యోచితతపసా-ద్రవిణానాం హిరణ్యాదీనాం-దానైశ్చ, శ్రద్ధయా ప్రాప్స్యసి తే భగవదారాధనే త్వరయా చ-ఈశ్వరం భగవన్తం-భజ ॥ ౩ ॥ త్వయా, ఆరాధిత-స్స-శుక్లో భగవాన్-మదీయం-యశో-వితన్వన్ విస్తారయన్-ఔదర్యః త్వదుదరే జాతః - బ్రహ్మభావనః తవ బ్రహ్మోపదేష్టా-భూత్వా - తే-హృదయగ్రన్థిం అజ్ఞానం-ఛేత్తా ఛేత్స్యతి ॥ ౪ ॥ ఏవముక్తా దేవహూతిస్తథాఽకరోదిత్యాహ మైత్రేయః॥ దేవహూతిరపి-ప్రజాపతేః కర్దమస్య-సందేశం నిదేశం-గౌరవేణ-సమ్యక్ శ్రద్ధాయ విశ్వస్య - కూటస్థం నిర్వికారం-గురుం అజ్ఞాననివర్తకం-పురుషం పరమపురుషం-అభజత్ ॥ ౫ ॥ బహుతిథే బహుతరే-కాలే-గతే సతి భగవాన్ మధుసూదనః-తస్యాం దేవహూత్యాం కార్దమం కర్దమసంబన్ధి-వీర్య-మాపన్నః ప్రాప్తః-దారుణ్యగ్నిరివ-జజ్ఞే-కార్దమవీర్యసంశ్లిష్టజీవవిశేషమావిష్టోఽవతతారేత్యర్థః-అయమావేశావతారో జామదగ్న్యవత్- ఆవేశావతారో నామ జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్యైవ భగవతః జీవద్వారా జ్ఞానశక్త్యాదిగుణవిశేషాన్యతమావిర్భావః తావతైవ తస్మిన్ జీవే స్వస్యాన్యేషాం చేశ్వరత్వాభిమానః ॥ ౬ ॥ తదా అవతరణసమయే-వ్యోమ్ని-వాదిత్రాణి శఙ్ఖమృదఙ్గదున్దుభ్యాదీని అవాదయన్ అధ్వయన్-దేవా ఇతి శేషః-ఘనాఘనా ఇత్యేకం పదం వర్షన్తో మేఘా-అభూవన్నిత్యర్థః-సగన్ధర్వాః కిన్నరాదయః-గాయన్తి స్మ గీతవన్తః-అప్సరసః-

ముదాహర్షేణ-నృత్యన్తి స్మ అనృత్యన్ ❀ ॥౭॥ ❀ ఖేచరైర్గిరిజైః-రపవర్జితాః-ముక్తాః-సుమనసః-పుష్పాణి-పేతుః పతితవన్తః-సర్వాః-దిశః-అమ్భాంసి జలాని-మనాంసి సర్వేషాం చిత్తానిచ-ప్రసేదుః ప్రసన్నాన్యభూవన్ ❀ ॥౮॥ ❀ సరస్వత్యా పరివేష్టితం-కర్దమాశ్రమస్థానం ప్రతి-స్వయమ్భూః చతురాననో-మరీచ్యాదిభిః ఋషిభిస్సహ- అభ్యాగచ్ఛత్ ❀ ॥౯॥ ❀ హే శత్రుహన్ విదుర - అంశేన స్వాపృదస్సిద్ధవిశేషణేన-సత్త్వేన నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణేన-పరంబ్రహ్మైవ-తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం-సంఖ్యానం యాథాత్మ్యకథనం-తేన - విజ్ఞప్త్యై జ్ఞాపనాయ- ప్రకృత్యాదియాథాత్మ్యకథనేన తద్యాథాత్మ్యం లోకం ప్రతిగ్రాహయితుమిత్యర్థః-జాతమవతీర్ణం-భగవన్తం విద్వాన్ జానన్-స్వరాట్-అజో బ్రహ్మా- భగవదావేశావతారత్వాద్భగవద్దృష్ట్యా బ్రహ్మణస్స్వరాట్త్వముక్తం కర్మవశ్యత్వముక్తమ్ ❀ ॥౧౦॥ ❀ తస్యావతీర్ణస్య భగవతః-చికీర్షితం విశుద్ధేన మనసా-సభాజయన్ సమ్మానయన్ - అభినన్దయన్నితియావత్- అతఏవ-ప్రహృష్యమాణైః-రసుభిః-ఇన్ద్రియైః-రానన్దాశ్రుపూర్ణరోమాఞ్చితగద్గదస్వరాదియుక్తనేత్రత్వగ్వాగాదీన్ద్రియైః - రుపలక్షితః-కర్దమం-చ చకారాద్దేవహూతిం చ ప్రతీదం వక్ష్యమాణం-అభ్యధాత్ అభ్యభాషత ❀ ॥౧౧॥ ❀ తత్ర త్వయేతి పఞ్చభిః కర్దమం ప్రత్యాహ॥ హే తాత పుత్ర-త్వయా-అపచితిః పూజా -నిర్వ్యళీకతః ప్రీమాతిశయేన-మే మహ్యం - కల్పితా విహితా-తర్హి కా౽పచితిర్మయాకల్పితేత్యత్రాహ॥ హే మానద-భవాన్-వాక్యం మద్వచః-మానయన్-జగృహే గృహీతవాన్-ఇతి యత్ తదేవ-మమాపచితిః ❀ ॥౧౨॥ ❀ త్వద్వాక్యకరణమాత్రేణ కథమపచితిః కల్పితేత్యత్రాహ॥ పితరి పుత్రైః-కార్యా-శుశ్రూషా అపచితిః-ఏతావత్యేవ-యద్గు

వాదయం స్తదావ్యోమ్ని వాదిత్రాణి ఘనాఘనాః। గాయన్తి స్మ సగన్ధర్వా నృత్యన్త్యప్సరసో ముదా॥౭॥ పేతుస్సుమనసో దివ్యాః ఖేచరైరపవర్జితాః। ప్రసేదుశ్చ దిశస్సర్వా అమ్భాంసిచ మనాంసిచ ॥౮॥ తత్కర్దమాశ్రమపదం సరస్వత్యా పరిశ్రితమ్। స్వయంభూస్సాకమృషిభిర్మరీచ్యాదిభిరభ్యగాత్॥౯॥ భగవన్తం పరం బ్రహ్మ సత్త్వేనాంశేన శత్రుహన్। తత్త్వసంఖ్యానవిజ్ఞప్త్యై జాతం విద్వానజస్స్వరాట్॥౧౦॥ సభాజయన్విశుద్ధేన చేతసా తచ్చికీర్షితమ్। ప్రహృష్యమాణైరసుభిః కర్దమం చేదమభ్యధాత్ ॥౧౧॥ బ్రహ్మోవాచ॥ త్వయా మేఽపచితిస్తాత కల్పితా నిర్వ్యళీకతః। యన్మే సంజగృహే వాక్యం భవాన్మానద మానయన్ ॥౧౨॥ ఏతావత్యేవ శుశ్రూషా కార్యా పితరి పుత్రకైః। బాఢమిత్యనుమన్యేత గౌరవేణ గురోర్వచః ॥౧౩॥ ఇమా దుహితరస్సత్యస్తవ వత్స సుమధ్యమాః। సర్గమేతం ప్రభావైస్స్వైర్బృంహయిష్యన్త్యనేకధా॥౧౪॥ అతస్త్వమృషిముఖ్యేభ్యో యథాశీలం యథారుచి। ఆత్మజాః పరిదేహ్యద్య విస్తృణీహి యశో భువి॥౧౫॥ వేదాహమాద్యం పురుషమవతీర్ణం స్వమాయయా। భూతానాం శేవధిం దేహం బిభ్రాణం కపిలం మునే ॥౧౬॥ జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన కర్మణాముద్ధరన్ జటాః। హిరణ్యకేశః పద్మాక్షః పద్మముద్రాపదామ్బుజః ॥౧౭॥ ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః కైటభార్దనః। అవిద్యాసంశయగ్రన్థిం ఛిత్త్వా గాం విచరిష్యతి ॥౧౮॥ అయం సిద్ధగణాధీశస్సాంఖ్యాచార్యైస్సు

రోః పితుః-ర్వచః వాక్యం-గౌరవేణ-బాఢ-మనుమన్యేత అఙ్గీక్రియేతేతి-ప్రజాస్సృజేతి మయా౽భిహితస్త్వం తథైవాకార్షీః అతో మదపచితిః కల్పితేతి భావః ❀ ॥౧౩॥ ❀ హే వత్స సుమధ్యమాః శోభనాఙ్గ్యః -ఇమాః-సత్యః సాధుశీలాః-స్తవదుహితరః-స్వైః ప్రభావైః రంశైః సర్గం - అనేకధా తత్తదపత్యపరంపరాభిః-బృంహయిష్యన్తి వర్ధయిష్యన్తి ❀ ॥౧౪॥ ❀ అతః- స్త్వం-ఋషిముఖ్యేభ్యో మరీచ్యాదిభ్యః-ఆత్మజాః దుహితౄః తత్తద్దుహితృరుచిశీలానతిక్రమేణ-పరిదేహి ప్రయచ్ఛ-అద్య అధునా-భువి యశః-విస్తృణీహి విస్తను ❀ ॥౧౫॥ ❀ తవ పుత్రత్వం ప్రాప్తః సాక్షాదీశ్వర ఇత్యాహ॥ హే మునే-స్వమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పేన-అవతీర్ణం-కిమర్థం - భూతానాం-శేవధిం నిధిం-దేహం-బిభ్రాణం-నిధిమివాభీష్టప్రదానాయ దేహం బిభ్రాణం-కపిలం-ఆద్యం జగత్కారణం-పరమపురుషమేవ-అహం-వేద జానామి ❀ ॥౧౬॥ ❀ దేవహూతిం ప్రత్యాహ త్రిభిః॥ హే మానవి మనుపుత్రి-కైటభార్దనః కైటభారిర్భగవాన్-జ్ఞానవిజ్ఞానయోగేన జీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగోపదేశేన-కర్మణాం-శుశ్రూషతాం పుంసాం అనాదిపుణ్యపాపరూపకర్మణాం జటాః మూలాని-ఉద్ధరన్ ఉత్పాటయితుమిత్యర్థః- తే తవ-గర్భం-ప్రవిష్టో జాత ఇత్యర్థః - కథంభూతః-హిరణ్యకేశః హిరణ్యవత్ప్రకాశమానాః కేశాః యస్య సః-పద్మాక్షః పుణ్డరీకాక్షః- పద్మాకారా ముద్రా రేఖా యస్మిన్-తత్పదామ్బుజం యస్య, స ఏషః అవిద్యా దేహాత్మాభిమానః-సంశయః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మాభిమానః-ఉభయాత్మకో- యః తద్గ్రన్థిః-హృద్గతమజ్ఞానం-తచ్ఛిత్త్వా నిరస్య-గాం భూమిం విచరిష్యతి ❀ ॥౧౭॥౧౮॥ ❀ అయం త్వత్పుత్రస్సిద్ధగణానాం యోగిసమూహానాం-మధీశః సంఖ్యా బుద్ధిః- యుద్ధ్యావధారణీయమాత్మతత్త్వం సాంఖ్యం-తత్ప్రతిపా-

దశాంకతన్త్రమపి సాంఖ్యమేవ - తస్యాచార్యాః స్వయమనుష్ఠానేనోపదేష్టారః - తైస్సుసమ్మతః బహుమతః - లోకే - కపిల ఇత్యాఖ్యాం నామధేయం, గన్తా గమిష్యతి - ప్రాప్స్యతీత్యర్థః - తే తవ - కీర్తివర్ధనః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ ఏవముక్త్వా బ్రహ్మా స్వలోకం యయావిత్యాహ మైత్రేయః । తావితి కర్దమదేవహూతీ ఆశ్వాస్య సాన్త్వయిత్వా - జగత్స్రష్టా, హంసో బ్రహ్మా - కుమారైస్సహేతి శేషః - సహనారదః నారదసహితశ్చ - హంసేన యానేన వాహనేన త్రిధామ్నః స్వర్గాత్ - పరమం ఉపరిస్థితం - సత్యలోకం ప్రతి - యయౌ ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ శతధృతౌ బ్రహ్మణి - గతే సతి - హే క్షత్తః - తేన బ్రహ్మణా - చోదితః ఆదిష్టః - కర్దమః - తతః - స్వదుహితౄః - విశ్వసృజాం విశ్వసృడ్భ్యః - యథోచితం యథానురూపం - ప్రాదాత్ ప్రాయచ్ఛత్ ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ కస్మై కాం ప్రాదాదిత్యత్రాహ ॥ మరీచయ ఇతి ॥ మరీచ్యత్ర్యఙ్గిరః పులస్త్యపులహక్రతుభృగువసిష్ఠాథర్వభ్యః - యథాక్రమం - కలానసూయాశ్రద్ధాహవిర్భూగతిక్రియాఖ్యాత్యరున్ధతీశాన్త్యాఖ్యాః - దుహితౄః - ప్రాయచ్ఛదిత్యర్థః - తత్ర - యుక్తాం వయఆదిభిరితి శేషః - ఇదం సర్వాసామప్యుపలక్షణం - యయా శాన్త్యా - యజ్ఞః క్రతురితి వా తన్యతే విస్తార్యతే - బహుయజ్ఞవర్ధనీత్యర్థః - దంపత్యోస్సహాధికారాద్యమేవత్యుక్తం - కృతోద్వాహాన్ కృతవివాహాన్ - సదారాన్ - మరీచ్యాదీన్ - సమలాలయత్ వైవాహికవస్త్రాభరణాదిప్రదానేన సంతోషితవాన్ ❁ ॥ ౨౨ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ❁ హే క్షత్తః - తతః - కృతదారాః ప్రతిగృహీతదారాః - తే మరీచ్యాదయ ఋషయః - తం కర్దమం - నిమన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య - నన్దం హర్షమాపన్నాః ప్రాప్తాస్సన్తః - స్వం స్వమాశ్రమస్థానం - ప్రాతిష్ఠన్ ప్రావిశన్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ హే భరతర్షభ - సః కర్దమః - త్రీణి యుగాని జ్ఞానశక్త్యాదిగుణయుగ్మాని - యస్య - తం - భగవన్తం - కపిల

సమ్మతః లోకే కపిల ఇత్యాఖ్యాం గన్తా తే కీర్తివర్ధనః ॥ ౧౯ ॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ తావాశ్వాస్య జగత్స్రష్టా కుమారైస్సహనారదః । హంసో హంసేన యానేన త్రిధామ పరమం యయౌ ॥ ౨౦ ॥ గతే శతధృతౌ క్షత్తః కర్దమస్తేన చోదితః । యథోచితం స్వదుహితౄః ప్రాదాద్విశ్వసృజాం తతః ॥ ౨౧ ॥ మరీచయే కలాం ప్రాదాదనసూయామథాత్రయే । శ్రద్ధామఙ్గిరసేఽయచ్ఛత్పులస్త్యాయ హవిర్భువమ్ ॥ ౨౨ ॥ పులహాయ గతిం యుక్తాం క్రతవే చ క్రియాం సతీమ్ । ఖ్యాతిం చ భృగవేఽయచ్ఛద్వసిష్ఠాయాప్యరున్ధతీమ్ ॥ ౨౩ ॥ అథర్వణేఽదదాచ్ఛాన్తిం యయా యజ్ఞో వితన్యతే । విప్రర్షభాన్ కృతోద్వాహాన్ సదారాన్ సమలాలయత్ ॥ ౨౪ ॥ తతస్త ఋషయః క్షత్తః కృతదారా నిమన్త్ర్య తమ్ । ప్రాతిష్ఠన్నన్దమాపన్నాః స్వం స్వమాశ్రమమణ్డలమ్ ॥ ౨౫ ॥ స చావతీర్ణం త్రియుగమాజ్ఞాయ భరతర్షభ । వివిక్త ఉపసంగమ్య ప్రణమ్య సమభాషత ॥ ౨౬ ॥ అహో పాపచ్యమానానాం నిరయే స్వైరమఙ్గలైః । కాలేన భూయసా నూనం ప్రసీదన్తీహ దేవతాః ॥ ౨౭ ॥ బహుజన్మవిపక్వేన సమ్యగ్యోగసమాధినా । ద్రష్టుం యతన్తే యతయశ్శూన్యాగారేషు యత్పదమ్ ॥ ౨౮ ॥ స ఏవ భగవానద్య హేళనామగణయ్య నః । గృహేషు జాతో గ్రామ్యాణాం యస్స్వానాం పక్షపోషకః ॥ ౨౯ ॥ స్వీయం వాక్యమృతం కర్తుమవతీర్ణోఽసి మే గృ

రూపేణావతీర్ణ - మాజ్ఞాయ విదిత్వా - వివిక్తే ఏకాన్తే - ఉపసంగమ్య సమీపమేత్య - ప్రణమ్య - సమ్యక్ - అభాషత ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ భాషణమేవాహ ॥ అహో ఇత్యష్టభిః ॥ తావత్సామాన్యేన దేవతాప్రసాదో దుర్లభ ఇత్యాహ ॥ స్వైరైః - రమఙ్గలైర్దుష్కృతైః - నిరయే సంసారే, పాపచ్యమానానాం భృశం దహ్యమానానాం - భూయసా కాలేన - దేవతాః - ప్రసీదన్తి ప్రసన్నా భవన్తి - నూనం నిశ్చయః - అహో ఆశ్చర్యమ్ ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావస్త్వం భక్తేషు స్వసౌలభ్యం దర్శయన్నస్మద్భాగ్యవశాన్నయనవిషయతాం గతోఽసీత్యాహ ॥ బహ్విత్యాదినా త్రయేణ ॥ బహుభిర్జన్మభిః - విపక్వేన పరిపాకదశామాపన్నేన - బహుజన్మానుష్ఠితకర్మజ్ఞానయోగాభ్యామనుగృహీతేనేత్యర్థః, సమ్యగ్యోగసమాధినా - సమ్యగ్యోగో భగవద్భక్తియోగో యస్మిన్ - తేన - సమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ - యస్య తవ, పదం స్వరూపం - శూన్యాగారేషు రాగాదిరహితేషు హృదయస్థానేషు - ద్రష్టుం సాక్షాత్కర్తుం - యతన్తే - అనేన ప్రాకృతమనఆద్యగోచరత్వముక్తమ్ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ స ఏష - భగవాన్ భవాన్ - హేళనాం - కథమహం నిస్సమాభ్యధికో గ్రామ్యాణాం గృహేషు నిరయప్రాయేషు జాయ ఇత్యవజ్ఞామపి అగణయ్య గ్రామ్యాణాం - నః అస్మాకం - గృహేషు జాతః అవతీర్ణః - భక్తసులభస్య భవతస్తదముచితమేవేత్యాహ ॥ యస్త్వం, స్వానాం స్వభక్తానాం - పక్షం పోషయతి తథాసః. అనేన భక్తసౌలభ్యముక్తమ్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ స్వీయం వాక్యం ,, అహం చ స్వాంశకలయే,, తి వాక్యం, ఋతం సత్యం, కర్తుం - మమ గృహే, అవతీర్ణోసి, ఇదం సంకల్పితకరణం, మస్మద్భాగ్యమేవేతి భావః, అవతార ప్రయోజనమాహ ॥ జ్ఞానం జ్ఞాయతేఽనేనేతి జ్ఞానసాధనం, సాంఖ్యం తన్త్రం, తచ్చికీర్షుః కర్తుమిచ్ఛుః, భక్తానాం, మానం బహుమానం - వర్ధయతీతి తథాసన్, అవతీర్ణోఽసి - సాధూన్ పరిత్రాతుం లోకోజ్జీవయిషయా సాంఖ్యత

న్త్రం చ కర్తుమవతీర్ణ ఇత్యర్థః ॥ ౩౦ ॥ పునర్భక్తానుగ్రాహకత్వమేవాహ॥ తాన్యేవేతి॥ అరూపిణః కర్మాయత్తదేవమను
ష్యాదిరూపరహితస్య - తవ - యానియాని - చతుర్భుజాదీని రూపాణి - స్వజనానాం స్వభక్తానాం - రోచన్తే, తాన్యేవ రూపాణి,
తే తవాపి - అభిరూపాణి, అభిమతాని, రూపాణి స్వజనానుగ్రహీతుమేవ తద్రుచ్యనుసారేణ దివ్యాని రూపాణి బిభర్షీత్య
ర్థః ॥ ౩౧ ॥ ఏవం సౌలభ్యాదిగుణవిశిష్టత్వేన ప్రస్తుత్య పునశ్శరణవ్రజ్యోపయుక్తకల్యాణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేన ప్రస్తు
వన్ శరణం వ్రజతి ద్వాభ్యామ్ ॥ సూరిభిస్సూరిభి - తత్త్వబుభుత్సయా స్వాపగతాధిక ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యం బో
ద్ధుమిచ్ఛయా, సదా, అభివాదనయోగ్యం పాదపీఠం యస్య - తం, ఐశ్వర్యాదిభిః - పూర్ణం, తత్రావబోధః జ్ఞానం, శ్రీస్తేజః, ఏ
వంభూతం - త్వాం - ప్రపద్యే శరణం వ్రజామి ॥ ౩౨ ॥ పరం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం - ప్రధానం ప్రకృతిశరీరకం పురుషం
జీవశరీరకం - కాలం కాలశరీరకం - అనేన కారణావస్థప్రకృతిపురుషకాలశరీరకత్వముక్తం - అథ కార్యావస్థతచ్ఛరీరకత్వ
ముచ్యతే, మహాన్తం మహచ్ఛరీరకం - త్రివృతం త్రయాణాం సత్త్వరజస్తమసాం - వృత్ వర్తనం యస్మిన్ - కార్యావస్థజీవే - త
చ్ఛరీరకమిత్యర్థః - శరీరవాచకశబ్దశ్శరీరిపర్యన్తమభిధత్త ఇత్యతో ప్రపత్తిః పూర్వమేవాసకృదుక్తా అనేన కార్యావస్థకార
ణావస్థచిదచిదన్తరాత్మత్వకథనేన కారణత్వముక్తం, తదుపయుక్తసర్వజ్ఞత్వాదిగుణయోగమాహ॥ కవిం సర్వజ్ఞం - స్వ
చ్ఛన్దశక్తిం స్వాయత్తసర్వశక్తిత్యాదియుక్తం - పాలకత్వమాహ - లోకపాలం లోకపం - చిదచిదాత్మకప్రపఞ్చం పాల
యతీతి తం, సంహర్తృత్వముచ్యతే - ఆత్మానుభూత్యాఽనుగతప్రపఞ్చమితి॥ ఆత్మనః స్వస్య - అనుభూత్యా సంహారాద్యుప
యుక్తజ్ఞానశక్త్యా, అనుగతః స్వస్మిన్ లీనః - ప్రపఞ్చో యస్య తం, ఆత్మానుభూత్యేతి పూర్వత్రాప్యన్వేతి - కాకాక్షిన్యాయాత్ -
తతశ్చ జగత్పాలనోపయుక్తస్వకీయజ్ఞానశక్త్యా లోకపాలకమిత్యర్థః, ఏవంవిధం - కపిలం త్వాం, ప్రపద్యే ॥ ౩౩ ॥ ఏవం
భగవన్తం ప్రస్తుత్య స్వాభిప్రేతమావేదయతి॥ ఆస్మాఇతి॥ ప్రజానామధిపతిం - త్వా, మహ - మాభిపృచ్ఛేస్మ - ఈషదభిపృచ్ఛా
మిస్మేత్యర్థః - కింతదిత్యత్రాహ - త్వయా ప్రజారూపేణ త్వయా - అవతీర్ణర్ణః అవతారితఋణత్రయః, ఆప్తః అనుభూతః కా

హే । చికీర్షుర్భగవాన్ జ్ఞానం భక్తానాం మానవర్ధనః॥ ౩౦॥ తాన్యేవ తేఽభిరూపాణి రూపాణి భగవంస్తవ ।
యానియాని చ రోచన్తే స్వజనానామరూపిణః॥ ౩౧॥ త్వాం సూరిభిస్తత్త్వబుభుత్సయాఽద్ధా సదాఽభివాదా
ర్హణపాదపీఠమ్ । ఐశ్వర్యవైరాగ్యయశోఽవబోధవీర్యశ్రియా పూర్ణమహం ప్రపద్యే॥ ౩౨॥ పరం ప్రధానం పు
రుషం మహాన్తం కాలం కవిం త్రివృతం లోకపాలమ్ । ఆత్మానుభూత్యాఽనుగతప్రపఞ్చం స్వచ్ఛన్దశక్తిం క
పిలం ప్రపద్యే ॥ ౩౩॥ ఆస్మాభిపృచ్ఛేఽద్య పతిం ప్రజానాం త్వయావతీర్ణర్ణ ఉతాప్తకామః । పరివ్రజాం పదవీ
మాస్థితోఽహం చరిష్యే త్వాం హృది యుఞ్జన్విశోకః॥ ౩౪॥ శ్రీభగవానువాచ॥ మయా ప్రోక్తం హి లోకస్య ప్ర

పన్నం పారికాంక్షిభోగ్యాయేన - సోఽహం, ఇదానీం - త్వామేవ - హృది యుఞ్జన్ ధ్యాయన్ - అతఏవ - విగతశోకః, తాపత్రయజని
తదుఃఖం యస్య సః - వీతశోకమితి పాఠాన్తరం - తదాత్మామిత్యస్యాపి విశేషణం, తచ్చ - అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకోపలక్ష
ణం, హృదీత్యనేన - దహరవిద్యాప్రత్యభిజ్ఞానాత్ - పరివ్రజాం తుర్యాశ్రమిణాం - పదవీం మార్గం, సన్న్యాసధర్మ - మాశ్రితః, చరి
ష్యే సంచరిష్యామి ॥ ౩౪ ॥ ఏవముక్తో భగవాన్ కపిలః స్వచికీర్షితసాంఖ్యతన్త్రస్య ప్రామాణ్యం తావన్నిదర్శనేన ప్రదర్శ
య న్నవతారప్రయోజనం చ కథయన్నభిప్రేతార్థోపేతరమాదిశతి షడ్భిః॥ మయేతి॥ సత్యలౌకికే - సత్యం పుణ్యం - ఋతపర్యా
యత్వాత్ - ఋతం చ పుణ్యమేవ - అపుణ్యస్య కర్మణ ఏవమన్వతాదాత్మానం జుగుప్సేదిత్యుక్తేః ఋతం పబన్తౌ సుకృతస్య లో
కే, ఇతి చోక్తేః, తచ్చ పుణ్యం - కర్మోపాసనం చేతి ద్వివిధమత్ర వివక్షితం కథం కర్మవాచి పుణ్యశబ్దేనోపాసనమభిధీయత ఇతి న శ
జ్క్యం - ఉపాసనస్యాపి - మనోవ్యాపారరూపత్వేన తేనాభిధానసంభవాత్ అతఏవహి వాచికైః పక్షిమృగతాం మానసై
రన్త్యజాతితామ్ । శరీరజైః కర్మదోషైర్యాతి స్థావరతాం నర, ఇతి, మానసవ్యాపారస్యాపి - కర్మచోదైరిత్యనేన - క్రియా
రూపత్వమవగతం, భగవదనుగ్రహవిశేషస్యైవ పుణ్యస్వరూపత్వేనోపాసనస్యాపి తదనుగ్రహహేతుత్వేన తదభిధానస్య
న్యాయత్వాచ్చ - లోక్యత ఇతి లోకః ఫలం, తత్సాధనం లౌకికం - తచ్చాప - స్వర్గాపవర్గసాధ్యభేదేన కర్మోపాసనభేదేన ద్విధా - త
స్మిన్విషయే, యన్మయా ప్రోక్తం - సాఙ్ఖ్యం - తత్ప్రమాణమేవేత్యర్థః - వక్ష్యమాణేహింసాద్యై - భగవద్భక్తియోగనిష్ఠానామ
ర్చిరాదిగత్యా భగవత్ప్రాప్తిః, నివృత్తిధర్మనిరతా, ఇత్యారభ్య, సూర్యద్వారేణ తే యాన్తీత్యనేన, అథ యే గృహమే
ధియాన్ ధర్మా, నిత్యారభ్య, గత్వా చాన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతి, ఇతి స్వర్గాసక్తమనసాం తత్సాధనానుష్ఠానేన
పితృయాణగత్యా తద్భోగానుభవశ్చ వక్ష్యతే, యద్వా - సత్యం బ్రహ్మ, సత్యం జ్ఞానమనన్తం, మితి శ్రుతేః, లోక్యతే సాక్షాత్క్రి
యత ఇతి లోకః ఫలం - తత్సాధనం లౌకికం, సత్యం చ లౌకికం చేతి సమాహారద్వన్ద్వః - తస్మిన్ - బ్రహ్మస్వరూపతదనుభవరూపఫ

లతత్సాధనాదివిషయ ఇత్యర్థః-తత్ర, యత్, త్వయా ప్రోక్తం సాక్ష్యం-తత్ప్రమాణమేవ హీత్యర్థః॥ ఏతన్నిదర్శయతి॥ హేము నే అథ అత ఏవ, తుభ్యం, మహ్యం, యత్ ,,అహం చ స్వాంశకలయా త్వద్వీర్యేణ,, త్వయోక్తం-తత్, ఋతం సత్యం, కర్తుమితి శేషః, అ త్ర వితథవాచీ ఋతశబ్దః ఔచిత్యాత్, ఋతం యథా తథా, మయా-అజని అవాతారి॥ ౩౫॥ అవతారప్రయోజనమాహ॥ ఏతదితి॥ దురాశయాత్ దుష్ట ఆశయోఽన్తఃకరణం యస్మిన్, తస్మాద్-దాత్మత్వేనానుసంహితాద్దేహాన్ ముముక్షూణాం మోక్షమి చ్ఛతాం, సంసృతిమనిచ్ఛతామిత్యర్థః- తేషామాత్మదర్శనే ప్రకృతివివిక్తజీవాత్మ పరమాత్మ యాథాత్మ్యవిజ్ఞానే-సంమతా య అభిమతాయ-ఉపయుక్తాయేతి యావత్ - తత్త్వానాం ప్రకృతపురుషేశ్వరయాథాత్మ్యరూపతత్త్వానాం - ప్రసఙ్ఖ్యా నాయ ప్రకథనాయ వివేచనాయ- అస్మిన్ లోకే - ఏతత్ - మమ జన్మ-భూదిత్యర్థః ॥ ౩౬॥ నను పూర్వమేవావిచ్ఛిన్న త త్త్వబోధప్రవర్తక పరంపరాభిస్త్వయోక్త ఆత్మపథోఽవికల ఏవావతిష్ఠతే- కిమిదానీం త్వదవతారసాధ్యమిత్యాహ॥ ఏష ఇతి॥ ఏషః- ఆత్మపథః - ఆత్మమార్గః - ఆత్మతత్త్వమితి యావత్ - సః - అవ్యక్తస్సూక్ష్మః - పరమదుర్జ్ఞేయః - అత ఏ వ - మయా - పూర్వ - ముపదిష్టోఽపి - భూయసా కాలేన బహుకాలవిలమ్బేన - నష్టః పరిభ్రష్టః-తమేవాత్మపథం - ప్రవ ర్తయితుం-మమ-మం దేహం ధృతమితి - విద్ధి జానీహి ॥ ౩౭॥ ఏవమవతారప్రయోజనమభిధాయ తమాదిశతి॥ గచ్ఛేతి॥ మయా-ఆపృష్ట ఆదిష్టః - కామం యథేచ్ఛం - గచ్ఛ యాహి - మయి సంన్యస్తేన సమర్పితేన - కర్మణా అనభిసంహితఫలేన మదారాధనైకవేషేణానుష్ఠితేన కర్మణా- సుదుర్జయముపాయాన్తరైర్జేతుమశక్యం-మృత్యుం జ్ఞానోత్పత్తివిరోధిపుణ్య పాపరూపం ప్రాచీనం కర్మ-జిత్వా అపోహ్య- అమృతత్వాయ మత్ప్రాప్తిరూపామృతత్వవిరోధిప్రాచీనకర్మనిరసనాయే తి భావః-మాం-భజ-అత్రేదం-వేదితవ్యం-మే -అనాదిపుణ్య పాపరూపం కర్మ - కించిన్మోక్షోపాయభూతభగవదుపాసనో త్పత్తివిరోధి కించిచ్చ కర్మోపేయభగవత్ప్రాప్తివిరోధి - తత్రోపాయవిరోధినః కర్మణోఽనభిసంహితఫలకర్మణా నివృత్తిః

మార్గం సత్య లౌకికే। అథాజని మయా తుభ్యం యదవోచమృతం మునే॥ ౩౫॥ ఏతన్మే జన్మ లోకేఽస్మిన్ ముముక్షూ ణాం దురాశయాత్। ప్రసఙ్ఖ్యానాయ తత్త్వానాం సమ్మతాయాత్మదర్శనే॥ ౩౬॥ ఏష ఆత్మపథోఽవ్యక్తో న ష్టః కాలేన భూయసా। తం ప్రవర్తయితుం దేహమిమం విద్ధి మయా ధృతమ్॥ ౩౭॥ గచ్ఛ కామం మయాఽఽపృష్టో మయి సంన్యస్తకర్మణా। జిత్వా సుదుర్జయం మృత్యుమమృతత్వాయ మాం భజ॥ ౩౮॥ మామాత్మానం స్వయం జ్యోతిస్సర్వభూతగుహాశయమ్। ఆత్మన్యేవాత్మనా వీక్ష్య విశోకోఽభయమృచ్ఛతి॥ ౩౯॥ మాత్ర ఆధ్యాత్మి కీం విద్యాం శమనీం సర్వకర్మణామ్। వితరిష్యే యయా చాసౌ భయం చాతితరిష్యతి॥ ౪౦॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవం సముదితస్తేన కపిలేన ప్రజాపతిః। ప్రదక్షిణీకృత్య సుతం వనమేవ జగామ హ॥ ౪౧॥ వ్రతం స ఆస్థితో మౌన

,,ధర్మేణ పాపమపనుదతి, అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయాఽమృతమశ్నుతే-కషాయే కర్మభిః పక్వే తతో జ్ఞానం ప్రవర్త తే,, ఇత్యాభిః శ్రుతిభిరుక్తా-అత్ర-విద్యయా అనభిసంహితఫలకర్మణా-మృత్యుముపాయోత్పత్తిప్రతిబన్ధకకర్మ - తీర్త్వా అ పోహ్య, విద్యయా జ్ఞానేన-అమృతత్వమశ్నుతే ప్రాప్నోతీతి శ్రుత్యర్థః-తథా చ స్మృతిః,,ఇయాజ సోఽపి సుబహూన్ యజ్ఞాన్ జ్ఞా నవ్యపాశ్రయః। బ్రహ్మవిద్యామధిష్ఠాయ తర్తుం మృత్యుమవిద్యయే,, తి ఉపేయవిరోధినస్తు కర్మణః-భగవదుపాసనాంశభ క్త్యపరపర్యాయజ్ఞానేనైవ నివృత్తిః,,తమేవం విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి నాన్యః పన్థాః, ఏవమేవం విది పాపం కర్మ న శ్లిష్యతే క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే। నిచాయ్య తం మృత్యుముఖాత్ప్రముచ్యతే। జ్ఞాత్వా దేవం ముచ్యతే సర్వపాశైః, జ్ఞానాగ్నిస్సర్వకర్మాణి భస్మసాత్కురుతే తథా,, ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిశతసిద్ధా-తదేతదభిప్రేత్య మయి సంన్యస్తకర్మణేత్యా దినోచ్యత ఇతి సంక్షేపః ॥ ౩౮॥ తేనమద్భజనేన-మా-మాత్మన్యేవ స్వాత్మన్యేవ-ఆత్మనా మనసా - అన్వీక్ష్య సాక్షాత్కు ర్వన్-విశోకః విగతశోకః శోకహేతుమత్ప్రాప్తివిరోధిప్రాచీనం కర్మ- యస్య సః - అభయం నవిద్యతే భయం యస్మాత్తం- మా-మృచ్ఛసి ప్రాప్స్యసి-కథంభూతం-మాం, ఆత్మానం-జీవాన్తరాత్మానం, స్వయంప్రకాశం, సర్వభూతానాం, గుహా యాం హృదయగుహాయాం శయానమ్ ॥ ౩౯॥ మయి గతే సతి కిం భవాన్ కరిష్యతీత్యత్రాహ॥ మాత్ర ఇతి॥ అసౌ-మమ మాతా- యయా చ-బ్రహ్మవిద్యయా, మదుపదిష్టయా భయం మృత్యుం అతితరిష్యతి-తా-మాధ్యాత్మికీం, సర్వకర్మశమనీం పూర్వోత్త రాఘవినాశనీం-విద్యాం-మాత్రే పితరిష్యే ఉపదేక్ష్యామీత్యర్థః ॥ ౪౦॥ ఏవం కపిలేనోక్తః కర్దమస్తదుక్తమేవాకరోది త్యాహ మైత్రేయః॥ ఏవమితి॥ తేన కపిలేన, సముదితస్సమ్యగుక్తః, ప్రజాపతిః కర్దమః-తం కపిలం, ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రక్రమ్య-ప్రీ తస్తుష్టో-వనం ప్రత్యేవ జగామ-హ-అనేన సర్వసమృత్సమృద్ధ స్వగృహత్యాగో విస్మీయతే ॥ ౪౧॥ సః కర్దమః-మౌనం వ్ర తమాస్థితః-ఆశ్రితః-ఆత్మా పరమాత్మైవ, ఏకం-శరణముపాయో రక్షకశ్చ-యస్య సః-మునిః శుభాశ్రయ సంశీలన పరః- నిస్స

గ్నిః ఇన్ద్రియార్థేష్వాసక్తిరహితః, సంసారిజనసఙ్గరహితో వా అనగ్నిః త్యక్తగృహాశ్రమత్వాదాహవనీయాద్యగ్నిరహితః- అనికేతనః నియతావసథరహితః, క్షోణీం భూమిం-వ్యచరత్ ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ యత్సదసతః చిదచితోః, పరం విలక్షణం, తస్మిన్ బ్రహ్మణి-గుణావభాసే గుణైరవభాసో యస్యేతి బహువ్రీహిః, మఙ్గళగుణావభాసితే నిర్గుణే హేయగుణరహితే- మనో-యుఞ్జానః ఏకాగ్రీకుర్వన్-నిరహంకృతిః దేహాత్మాభిమానరహితః, నిర్మమః దేహాపత్యకళత్రాదిషు స్వీయత్వబుద్ధిరహితః-నిర్ద్వన్ద్వః శీతోష్ణాదిదేహధర్మైరనాకులః, సమదృక్ ,,విద్యావినయసంపన్నే బ్రాహ్మణే గవి హస్తిని,, ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా సమదర్శనః-స్వదృక్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మదర్శీ - ప్రత్యక్ప్రశాన్తధీః ప్రత్యగాత్మని బ్రహ్మాత్మకే జీవాత్మని ప్రశాన్తా ధీర్యస్య సః-బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానుభవతః-నిస్తరఙ్గితోదధిరివ స్వయమప్యశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్య్వాఖ్యోర్మిషట్కరహితః-సర్వజ్ఞే-ప్రతీచః జీవస్య - ఆత్మని అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తరి షాడ్గుణ్యపూర్ణే-సర్వభూతధారకే, పరమపురుషే, పరేణ ధ్రువానుస్మృతిత్వప్రత్యక్షతాపన్ననిరతిశయప్రీతిరూపత్వాదిదశామాపన్నేన భక్తియోగేన-లబ్ధాత్మా లబ్ధమతిః-ధార్యేషు సర్వభూతేష్వ- వస్థితం, భగవన్తమాత్మానం-ధారకే పరమాత్మని-భగవతి-భూతాని-ధార్యాణి-అపశ్యత్-పూర్వోత్తరాభ్యాం భగవతో వ్యాప్తృధారకత్వం చోచ్యతే ❁ ॥ ౪౩ ॥౪౪॥౪౫॥౪౬॥ ❁ ఇచ్ఛాద్వేషాదిప్రాకృతగుణరహితేన, సర్వత్ర భూతేషు-సమచేతసా - తత్తత్కర్మాయత్తదేవత్వమనుష్యత్వాదివైచిత్ర్యప్రవాదరేణ ప్రకృతిపరిణామరూపాన్ దేహాన్, ప్రతిశరీరం జీవానాం భేదేఽపి సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపాన్ జీవాన్, తత్తత్కర్మానుసారేణ నియన్తృత్వభేదేఽప్యన్తర్యామిత్వే నిరస్తసమస్తదోషత్వానన్తకల్యాణగుణాకరత్వేన చైకరూపమీశ్వరం చ-పశ్యతా-యచ్చిత్తే ప

మాత్మైకశరణో మునిః । నిస్సఙ్గో వ్యచరత్ క్షోణీమనగ్నిరనికేతనః ॥ ౪౨ ॥ మనో బ్రహ్మణి యుఞ్జానో యత్తత్సదసతోః పరమ్ । గుణావభాసే విగుణ ఏకభక్త్యాఽనుభావితే ॥ ౪౩ ॥ నిరహంకృతిర్నిర్మమశ్చ నిర్ద్వన్ద్వస్సమదృక్స్వదృక్ । ప్రత్యక్ప్రశాన్తధీర్ధీరః ప్రశాన్తోర్మిరివోదధిః ॥ ౪౪ ॥ వాసుదేవే భగవతి సర్వజ్ఞే ప్రత్యగాత్మని । పరేణ భక్తియోగేన లబ్ధాత్మా ముక్తబన్ధనః ॥ ౪౫ ॥ ఆత్మానం సర్వభూతేషు భగవన్తమవస్థితమ్ । అపశ్యత్సర్వభూతాని భగవత్యపి చాత్మని ॥ ౪౬ ॥ ఇచ్ఛాద్వేషవిహీనేన సర్వత్ర సమచేతసా । భగవద్భక్తియోగేన ❁ ప్రాప్తా భాగవతీ గతిః ॥ ౪౭ ॥ ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

❁❁❁❁❁❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే తృతీయస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁

❁ కపిలదేవహూతిసంవాదారమ్భఘట్టః ❁

శ్రీశౌనక ఉవాచ ॥ కపిలస్తత్త్వసఙ్ఖ్యాతా భగవానాత్మమాయయా । జాతస్స్వయమజస్సాక్షాదాత్మప్ర

త-స్సమచేతః-తేన-భగవద్భక్తియోగేన చ, భాగవతీ గతిః-ముక్తిః, ప్రాప్తా లబ్ధా, పారాన్తరే స ఏవ-తాం భాగవతీం గతిం-ప్రాప్తః ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁❁

ఏవమాకర్ణితమనుతదపత్యచరిత్రః శౌనకః-కపిలోక్తసాఙ్ఖ్యశుశ్రూషురుక్తానువాదపూర్వకం పృచ్ఛతి త్రిభిః-కపిల ఇత్యాదినా॥ నను, శారీరకమీమాంసాయాం ,,ఈక్షతేర్నాశబ్దం-రచనానుపపత్తేశ్చ నానుమానం-విప్రతిషేధాచ్చాసమఞ్జసమ్,, ఇత్యాదిష్వ-బ్రహ్మాత్మకప్రధానోపాదానకారణత్వసృష్ట్యనుపపత్తిపరస్పరవిరుద్ధార్థత్వాదిభిర్దూషితం సాఙ్ఖ్యం కేవలబ్రహ్మస్వరూపరూపగుణవిభూతితదుపాసనతద్విరోధితత్ప్రాప్త్యాదిప్రతిపాదకవేదాన్తార్థోపబృంహణే, పరేఽస్మిన్ స్వకర్తృకే-పురాణే, కథం భగవతా బాదరాయణేన నివేశితమ్, ఉచ్యతే-దూషితాంశపరిహారేణ, తదుక్తవైదికపరిగృహీతసత్కార్యవాదాదిపరిగ్రహేణ చ, కాపిలమపి మతం శిక్షయితుం - తదేవ మతం సమీచీనన్యాయోపపన్నం కర్తుం చ-తదుక్తజ్ఞానయోగస్య భగవద్భక్తియోగాఙ్గత్వకథనాయాత్ర నివేశితమ్ -అత ఏవ -శారీరకవిరుద్ధాః కపిలోక్తా అత్ర న నివేశితాః, కథం పునర్భగవదవతారరూపేణ కపిలేన వైదికాపరిగృహీతా బ్రహ్మాత్మకప్రధానకారణత్వాదివాదాః పరిగృహీతా ఇతి చేత్, తస్య విశిష్టభగవచ్ఛక్తిత్వేఽపి స్వస్య క్షేత్రజ్ఞత్వేన స్వాజ్ఞానమూలత్వాద్వేదవిరుద్ధార్థపరిగ్రహస్య యథా హిరణ్యగర్భస్య భగవదవతారత్వేఽపి క్షేత్రజ్ఞస్యాజ్ఞానమూలా యోగస్మృతిస్తేన రచితా-తథేదమపీతి జ్ఞేయమ్, అజః కర్మాయత్తజన్మరహితః భగవాన్-ఆత్మమాయయా స్వసంకల్పేన నృణా-మాత్మప్రజ్ఞప్తయే ఆత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యవిశదీకరణాయ, తత్త్వసఙ్ఖ్యా

౪౭ ॥ శ్లో ॥ ❁ పా ॥ ప్రాప్తో భాగవతీం గతిమ్.

తాత్త్వత్రయప్రకథకః-కపిలః-జాతః-అవతీర్ణః ॥౧॥ పుంసాం వర్ష్మణః శ్రేష్ఠస్య-సర్వయోగినాం-వరిష్ఠః వరిష్ఠస్య అస్య కపిలస్య-విశ్రుతౌ కీర్త్యాం-కీర్తిశ్రవణ ఇత్యర్థః-శ్రుతోదేవః కపిలో యేన-తస్య-మమ-సవః-ఇన్ద్రియాణి-భూరిభృశం నతృప్యన్తి ॥౨॥ స్వచ్ఛన్దాత్మా స్వేచ్ఛోపాత్తశరీరో భగవాన్ కపిల-ఆత్మమాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పేన-యద్యచ్చరితం-విధత్తే కరోతి-అకరోదిత్యర్థః-తానికీర్తనీయాని చరితాని-శ్రద్దధానస్య శుశ్రూషాత్వరాన్వితస్య-మే మహ్యం-కీర్తయ ॥౩॥ ఏవమాపృష్టస్సూతో విదురేణైవమేవ పృష్టో మైత్రేయ ఉక్తవానిత్యాహ ॥ ద్వైపాయనసఖః ద్వైపాయనస్య సఖా-భగవాన్ మైత్రేయః-ఏవం-ఆన్వీక్షిక్యాం తత్త్వనిరూపణే ప్రచోదితః ప్రవర్తితః విదురం-ప్రాహ ఉవాచ ॥౪॥ ఉక్తిమేవాహ పితరీత్యాదినా ॥ పితరి కర్దమే అరణ్యం ప్రతి-ప్రస్థితే గతే సతి-భగవాన్ కపిలః-మాతుర్దేవహూత్యాః-ప్రియం కర్తుమిచ్ఛయా తస్మిన్నేవ బిన్దుసరస్తీరే-అవాత్సీత్-ఉషితవాన్ ॥౫॥ ఆసీనముపవిష్టం-తత్త్వమార్గస్యాగ్రం పారం పశ్యతీతితం-స్వసుతం తం కర్దమం-దేవహూతిః-ధాతుః-వచః "ఏష మానవి తే గర్భం ప్రవిష్టః కైటభార్దనః । అవిద్యాసంశయగ్రన్థిం ఛిత్త్వా గాం విచరిష్యతి" ఇతి బ్రహ్మవాక్యం "ఛేత్తా తే హృదయగ్రన్థిమౌదర్యో బ్రహ్మభావన" ఇతి కర్దమవాక్యం వా-సంస్మరతీ ఆహ ॥౬॥ తదేవాహ ॥ హే భూమన్-అసతాం ప్రకృతిపరిణామరూపాణాం-ఇన్ద్రియాణాం తర్పణాత్-నితరాం భృశం-నిర్విణ్ణా ఖిన్నా-ఇన్ద్రియతర్పణాన్మోదే నైవ భవితవ్యం- కథం నిర్వేద ఉదిత ఇత్యత్రాహ ॥ హే ప్రభో-సంభావ్యమానేన

జ్ఞప్తయే నృణామ్ ॥౧॥ నహ్యస్య వర్ష్మణః పుంసాం వరిష్ఠాస్సర్వయోగినామ్ । విశ్రుతౌ శ్రుతదేవస్య భూరితృప్యన్తి మేఽసవః ॥౨॥ యద్యద్విధత్తే భగవాన్ స్వచ్ఛన్దాత్మాఽఽత్మమాయయా । తాని మే శ్రద్దధానస్య కీర్తనీయాని కీర్తయ ॥౩॥ శ్రీసూత ఉవాచ ॥ ద్వైపాయనసఖస్త్వేవం మైత్రేయో భగవాంస్తదా । ప్రాహేదం విదురం ప్రీత ఆన్వీక్షిక్యాం ప్రచోదితః ॥౪॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ ॥ పితరి ప్రస్థితేఽరణ్యం మాతుః ప్రియచికీర్షయా । తస్మిన్బిన్దుసరేఽవాత్సీద్భగవాన్కపిలః కిల ॥౫॥ తమాసీనమకర్మాణం తత్త్వమార్గాగ్రదర్శినమ్ । స్వసుతం దేవహూత్యాహ ధాతుస్సంస్మరతీ వచః ॥ దేవహూతిరువాచ ॥ నిర్విణ్ణా నితరాం భూమన్నసదిన్ద్రియతర్పణాత్ । యేన సంభావ్యమానేన ప్రవిష్టాఽన్ధం తమః ప్రభో ॥౭॥ తస్య త్వం తమసోఽన్ధస్య దుష్పారస్యాద్య పారగః । సచ్చక్షుర్జన్మనామన్తే లబ్ధం మే త్వదనుగ్రహాత్ ॥౮॥ య ఆద్యో భగవాన్ పుంసామీశ్వరో వై భవాన్కిల । లోకస్య తమసాన్ధస్య చక్షుస్సూర్య ఇవోదితః ॥౯॥ అథ మే దేవ సమ్మోహమపాక్రష్టుం త్వమర్హసి । యోఽవగ్రహోఽహం మమేతీత్యేతస్మిన్యోజితస్త్వయా ॥౧౦॥ తం త్వాం గతాహం శరణం శరణ్యం స్వభృత్యసంసారతరోః కుఠారమ్ । జిజ్ఞాసయాఽహం ప్రకృతేః పూరుషస్య నమామి సద్ధర్మవిదాం వరిష్ఠమ్ ॥౧౧॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి స్వమాతుర్నిరవద్యమీప్సితం నిశమ్య పుంసామపవర్గవర్ధనమ్ । ధియాఽభినన్ద్యాత్మవతాం సతాం గతిర్బభాష ఈషత్స్మితశోభితాననః ॥౧౨॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ యోగ ఆధ్యాత్మికః పుంసాం మతో నిశ్శ్రేయసాయ మే । అత్యన్తోపరతిర్యత్ర దుఃఖస్య

సంపాద్యమానేన యేనేన్ద్రియతర్పణేన-అన్ధం అన్ధయతీత్యన్ధం -తమః-అజ్ఞానం-ప్రవిష్టాఽస్మి ॥౭॥ దుష్పారస్య అపారస్య-తస్యాన్ధస్య తమసః-పారఙ్గమయతీతి పారగః త్వమేవ-శ్రేష్ఠం - చక్షుః మే మయా-జన్మనామన్తే బహూనాం జన్మనామన్తే త్వత్ప్రసాదాల్లబ్ధమ్ ॥౮॥ తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ య ఇతి ॥ పుంసాం జీవానాం, ఈశ్వరో నియన్తా, ఆద్యో జగత్కారణభూతో, యో, భగవాన్, స ఏవ, భవాన్, తమసా, అన్ధస్య, లోకస్య, చక్షుః చక్షురధిష్ఠాతా, సూర్య ఇవోదితః, యద్వా, సూర్య ఇవేత్యేతస్యోత్తరత్రాన్వయః, త్వం చ స్వరూప ఉదితస్సూర్య ఇవ, మే మమ, సంమోహం, అపాక్రష్టుం అపనేతుం, హే దేవ, త్వం, అర్హసి, కోఽసౌ సంమోహః, యోఽపాక్రష్టవ్య ఇత్యత్రాహ ॥ ఏతస్మిన్ దేహే, అహం మమేతి, త్వేవం రూపో, యోఽవగ్రహోఽభిమానః, త్వయైవ యోజితః, స ఏవేత్యర్థః, త్వత్సఙ్కల్పాదేవోత్పన్నో మోహస్త్వయైవ నివర్త్యం, యో బన్ధకస్స ఏవ మోచక ఇతి న్యాయాదితి భావః ॥౯॥౧౦॥ తముక్తవిధం, స్వభక్తానాం సంసార ఏవ తరుస్తస్య కుఠారం, కర్తురేవ సాధకత్వం వివక్షితం, సద్ధర్మవిదాం నివృత్తిధర్మవిదాం, వరిష్ఠం శ్రేష్ఠం, శరణ్యం శరణార్హం, త్వా, మహం, ప్రకృతేః పురుషస్య జీవస్య, ఇదం పరమాత్మనోఽప్యుపలక్షణం, జిజ్ఞాసయా జ్ఞాతుమిచ్ఛయా, శరణం గతాసతీ, నమామి ॥౧౧॥ ఏవముక్తః కపిలస్తామాబభాష ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ పుంసా, మపవర్గవర్ధనం మోక్షరుచికరం, నిర్దుష్టం, మాతురభిప్రేత, మేవం, నిశమ్య శ్రుత్వా, ధియా మనసాఽభినన్ద్య ఆత్మవతాం నిగృహీతమనసాం, సతాం, గతిః ముక్త్యుపాయః, కపిలః, ఈషత్స్మితేన మన్దహాసేన, శోభితమాననం ముఖం యస్య, సః, తాం దేవహూతిం, మాబభాషే ॥౧౨॥ తత్ర జ్ఞానకర్మయోగాదిభిరనుగృ

హితభగవద్భక్తియోగస్యైవ సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వముత్తరాధ్యాయేషు విస్తరేణ ప్రతిపాదయిష్యమాణమత్ర సఙ్గ్రహేణ ప్రతిపాదయన్ ప్రథమం జ్ఞానయోగమవతారయతి॥ యోగ ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ ఆధ్యాత్మికః ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపో యోగః, పుంసాం ముముక్షూణాం, నిశ్శ్రేయసాయ మోక్షాయ- మేమయా-మతః జ్ఞానయోగో ముముక్షూణాం మోక్షసాధనమితి మన్మతమిత్యర్థః, ఆత్మజ్ఞానయోగం ప్రశంసన్నాహ॥ అత్యన్తేతి ॥ యత్ర యస్మిన్నాధ్యాత్మికే యోగే, నిష్పన్నే సతి, దుఃఖస్య సుఖస్య చ, వైషయికసుఖదుఃఖయోః, రత్యన్తముపరతిర్వినాశః, భవతి ॥౧౩॥ మయాఽఽత్మయోగం శ్రోతుకామానాం శుశ్రూషమాణానామృషీణాం, పూర్వకాలే, అహం, మహ్యం చోక్తవాన్, తమిమమాత్మయోగం, ఉరుభిర్బహుభి, రఙ్గైశ్శమదమాదిభిర్నైపుణం యథా భవతి తథా, తే తుభ్యం వక్ష్యామి ॥౧౪॥ ఏవమధ్యాత్మయోగమవతార్య తత్ర ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపం కథయిష్యన్ తావన్మనస ఏవ బన్ధమోక్షకారణత్వమాహ॥ చేత ఇతి ॥ అస్యాత్మనో జీవస్య - బన్ధాయ-మోక్షాయ చ-చేత ఏవ-మతం ఖలు-కారణమితి శేషః-కీదృశం బన్ధాయ-కీదృశం ముక్తయ ఇత్యత్రాహ॥ గుణేషు శబ్దాదివిషయేషు-సక్తమాసక్తం- చేతః-బన్ధాయ-భవతి-పుంసీశ్వరే-రక్తం వా ఆసక్తం తు-ముక్తయే భవతి ॥౧౫॥ ప్రకృతివివిక్తాత్మజ్ఞానస్వరూపగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపమాహ ॥ అహమితి త్రిభిః॥ అహంమమాభిమానాభ్యాం-అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానః అహమభిమానః- అస్వీయే స్వీయాభిమానః-మమాభిమానః-తథా చ స్మర్యతే ‚‚అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యా అస్వే స్వమితి యా మతిః। అవిద్యాతరుసంభూతం బీజమేతద్ద్విధా స్థితమితి ,, ఆభ్యామభిమానాభ్యాం, ఉత్పన్నైః-కామలోభాదిభిః-మలైః-కామాదిహేతుకైః పుణ్యాపుణ్యరూపైర్మలైః, వీతం రహితం-అనభిసంహితఫలేశ్వరారాధనరూపతత్తద్వర్ణాశ్రమోచితధర్మైః కామాదిరహితం-అత ఏవ-శుద్ధం-అత ఏవ-అదుఃఖ-మసుఖమైన్ద్రియికసుఖదుఃఖైరనభిభూతం- అత ఏవ-సమం సదైకరూపం యదా భవతి తదా-పురుషః ఉక్తవిధమనస్కః పుమాన్-జ్ఞా

చ సుఖస్య చ॥౧౩॥ తమిమం తే ప్రవక్ష్యామి యమవోచం పురాఽనఘే । ఋషీణాం శ్రోతుకామానాం యోగం సర్వాఙ్గనైపుణమ్॥౧౪॥ చేతః ఖల్వస్య బన్ధాయ ముక్తయే చాత్మనో మతమ్। గుణేషు సక్తం బన్ధాయ రక్తం వా పుంసి ముక్తయే ॥ ౧౫ ॥ అహంమమాభిమానోత్థైః కామలోభాదిభిర్మలైః। వీతం యదా మనశ్శుద్ధమదుఃఖమసుఖం సమమ్॥౧౬॥ తదా పురుష ఆత్మానం కేవలం ప్రకృతేః పరమ్। నిరన్తరం స్వయంజ్యోతిరణిమానమఖణ్డితమ్ ॥ ౧౭ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేన భక్తియుక్తేన చాత్మనా। పరిపశ్యత్యుదాసీనం ప్రకృతిం చ హతౌజసమ్ ॥ ౧౮ ॥

నయునవైరాగ్యయుక్తేన జ్ఞానమత్ర శాస్త్రజన్యమాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యావగాహి జ్ఞానం - వైరాగ్యం విషయేష్వనాసక్తిః-తాభ్యాం యుక్తేన-విశేష్యభూతభగవద్భక్తియుక్తేన చ-ఆత్మనా మనసా- ప్రకృతేః ప్రకృతికార్యశరీరేన్ద్రియమనఃప్రాణాదిభ్యః-పరం స్వరూపతః స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణ-మత ఏవ-కేవలం సత్త్వాదిగుణరహితం-ప్రకృతిపరిణామగతదేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారరహితం - అత ఏవ-నిరన్తరం ప్రతిశరీరం భిన్నత్వేపి సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా వైషమ్యరహితం ‚‚నిర్దోషం హి సమం బ్రహ్మ,, ఇతి హ్యుచ్యతే-అణిమానం అణుతరం-స్వరూపకథనమిదం-జ్ఞానస్వరూపస్యాప్యుపలక్షణమిదం-అణిమత్త్వాదేవాఖణ్డితం-ఖణ్డనానర్హం-ఇదమదాహ్యత్వాక్లేద్యత్వాదీనామప్యుపలక్షణం-ఖణ్డనదహనక్లేదనసాధనభూతా హి పరశ్వగ్న్యుదకాదయశ్ఛేద్యం దాహ్యం క్లేద్యం ప్రాప్య ఛేదనాదీని కుర్వన్తి - ఆత్మనస్తు-నిరతిశయాణుత్వేన-సర్వాన్తః ప్రవేశయోగ్యతయా-వ్యాపకత్వా - ద్వ్యాప్యపరశ్వాదిసాధ్యైః ఛేదనాదిభిర్న వినాశ ఇత్యర్థః-స్వయం జ్యోతిః స్వయం - ప్రకాశం-దీపాదివదితి దృష్టాన్తోఽత్రాభిప్రేతః - తత్ర-యథా దీపాదిస్తైజసస్వరూపస్తేజోధర్మకశ్చ స్వయం ప్రకాశః - స్తద్వదయమాత్మాపి జ్ఞానస్వరూపో జ్ఞానగుణకస్స్వప్రకాశశ్చేతి భావః ఏవంవిధ-ముదాసీనం నిర్వ్యాపారం-ప్రత్యగాత్మానం హతౌజసం సంసారయితృత్వరూపబలహీనాం-ప్రకృతిం చ-పశ్యతి ॥౧౬॥ ౧౭ ॥౧౮॥ ఏవమాత్మగ్రహణయోగ్యమనస్స్వరూపశిక్షా-ఆత్మయాథాత్మ్యశిక్షా చ-కృతా - అత్ర భగవద్భక్తియుక్తాత్మనాం పశ్యతీత్యనేన-న కేవలప్రకృతివిలక్షణతయాఽఽత్మస్వరూపచిన్తనామాత్రేణ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారః-కింతు-బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసంధానేనైవ ప్రత్యగాత్మసాక్షాత్కారోపి భవతీతి సూచ్యతే - బ్రహ్మాత్మకత్వమేవ తస్య ప్రత్యగాత్మనస్స్వాభావికం స్వరూపం-తత్ర విశేష్యభూతబ్రహ్మాంశోఽననుసంధానేవిశేషణమాత్ర ప్రత్యగాత్మానుసంధానాసంభవ ఏవ-న హి వ్యక్తిగుణాదీన్ వినా జాతిగుణాదయః పృథగుపలభ్యన్తే తస్మాత్ప్రకృతివిలక్షణ ప్రత్యగాత్మచిన్తనమపి బ్రహ్మశరీరతయైవ కార్యం - ఏవంవిధం చ చిన్తనమేవ-పశ్చాద్విశేష్యభూతభగవద్భక్తిరూపాపన్నం ముక్తిసాధనం న కేవలమిత్యాహ ॥ నేతి॥ అఖిలా

త్మని అఖిలానాం జీవానామాత్మభూతే భగవతి - యుజ్యమానయా భక్త్యా - సదృశస్తుల్యః బ్రహ్మసిద్ధయే భావప్రధానో బ్రహ్మశబ్దః - ద్వ్యేకయోరిత్యాదివత్ - బ్రహ్మత్వసిద్ధయ ఇత్యర్థః - బ్రహ్మత్వం బ్రహ్మప్రకారః బ్రహ్మప్రకారసిద్ధయే - బ్రహ్మవదపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావసిద్ధయ ఇతి యావత్ - యోగినాం - శివః అభ్యానపేక్షః - పన్థాః ఉపాయః, అన్యో నాస్తి, బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుసంధానపూర్వకప్రత్యగాత్మశరీరకభగవద్భక్తిసదృశో ముక్త్యుపాయః కశ్చిదన్యో నాస్తీత్యర్థః - ఏవమనభిసంహితఫలస్య ధర్మనిరస్తకామాదిదోషవిశుద్ధాన్తఃకరణానుసంహిత బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగపూర్వకభగవద్భక్తిర్మోక్షసాధనమిత్యుక్తమ్ ॥ ౧౯ ॥ అథాస్య సర్వస్యాపి ప్రవృత్తిధర్మస్య రుచిజననే సత్సంగతిరేవ ప్రథమం కారణమసత్సంగతిస్సంసృతిహేతురితి వదన్ సతాం స్వరూపం చాహ॥ ప్రసఙ్గమితి పఞ్చభిః ॥ ప్రసఙ్గం అసత్స్వితి శేషః - అసత్సు ఇన్ద్రియార్థేషు తత్పరాయణేషు - ప్రసఙ్గం ప్రకృష్టాసక్తిం ఆత్మనో జీవస్య అజరం అశిథిలం - పాశబన్ధనం - కవయః సుధియో - విదుః - స ఏవ ప్రసఙ్గ ఏవ - స ఇత్యనేనాసదుపాధివిషయపరిహారేణ ప్రసఙ్గమాత్రస్య పరామర్శః, సాధుషు కృతః - అపావృతమవిఘ్నోపహతం - మోక్షద్వారం మోక్షోపాయః ॥ ౨౦ ॥ కే తే సాధవ ఇత్యత్రాహ॥ తితిక్షవః మూర్ఖేష్వపి క్షితివత్సహనశీలాః - కారుణికాః స్వార్థనిరపేక్షపరదుఃఖనిరాచికీర్షవః - అత ఏవ - సర్వదేహినాం - సుహృదః మిత్రాణి - అత ఏవ - అజాతాః అవిద్యమానాశ్శత్రవో యేషాం తే - శాన్తాః - ఇదం దమాదీనాముపలక్షణం - శమదమాదిసంపన్నాః - సాధవః పరకార్యసాధకాః, సాధుశీలం - తదేవ భూషణం యేషాం, తే - సాధవ ఇతి శేషః - యద్వా - సాధవ ఇతి విధేయవిశేషణం - ఏతే సాధవ ఇత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కిఞ్చ - మయి ఈశ్వరే - కపిలస్యానుప్రవేశావతారత్వేపి జీవశక్తేరభిభూతత్వాద్భగవచ్ఛక్తేరేవోద్భూతత్వాచ్చ - మయీతి వ్యపదేశః - అనన్యేన అవ్యభిచరితేన - భావేన అన్తఃకరణేన - అభిప్రాయవిశేషేణ వా - యే - దృఢాం అవిచాల్యాం - భక్తిం - కుర్వన్తి తే సాధవ ఇత్యుత్తరత్రాన్వయః - తానేవ విశినష్టి - మ

జ్యమానయా భక్త్యా భగవత్యఖిలాత్మని। సదృశోఽస్తి శివః పన్థా యోగినాం బ్రహ్మసిద్ధయే॥ ౧౯॥ ప్రసఙ్గమజరం పాశమాత్మనః కవయో విదుః । స ఏవ సాధుషు కృతో మోక్షద్వారమపావృతమ్ ॥ ౨౦ ॥ తితిక్షవః కారుణికాః సుహృదస్సర్వదేహినామ్ । అజాతశత్రవశ్శాన్తాస్సాధవస్సాధుభూషణాః ॥ ౨౧ ॥ మయ్యనన్యేన భావేన భక్తిం కుర్వన్తి యే దృఢామ్ । మత్కృతే త్యక్తకర్మాణస్త్యక్తస్వజనబాన్ధవాః॥ ౨౨ ॥ మదాశ్రయకథా మృష్టాశ్శృణ్వన్తి కథయన్తి చ।తపన్తి వివిధాస్తాపా నైనాన్మద్గతచేతసః ॥ ౨౩ ॥ త ఏతే సాధవస్సాధ్వి సర్వసఙ్గవివర్జితాః। సఙ్గస్తేష్వథ తే ప్రార్థ్యస్సఙ్గదోషహరా హి తే॥ ౨౪॥ సతాం ప్రసఙ్గాన్మమ వీర్యసంవిదో భవ

త్కృతే మదర్థం - త్యక్తాని కర్మాణి యైస్తే పరిత్యక్తమదారాధనవిరోధిప్రవృత్తిధర్మాః - స్తథా త్యక్తమద్భజనవిరోధిస్వజనబాన్ధవాః ॥ ౨౨ ॥ అహమేవాశ్రయో విషయో యాసాం - తాభిః - కథాభిర్మృష్టాః - కథామృష్టత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి - శృణ్వన్తి కథయన్తి చేతి॥ మదాశ్రయకథాశ్రవణకథనాదిభిర్హృష్టా ఇత్యర్థః - యద్వా - కథాస్మరణేన హృష్టాః - పునస్తా ఏవ శృణ్వన్తి కథయన్తి చ - యద్వా - హృష్టా ఇతి వ్యస్తం పదం - హృష్టాస్సన్తః హృష్టాస్సన్తో మదాశ్రయకథాః శృణ్వన్తి, కథయన్తి చేత్యర్థః - మయ్యేవ - గతం న్యస్తం - చేతో - యైస్తే - అత ఏవైనాన్ - వివిధాః నానావిధాః - తాపాః ఆధ్యాత్మికాదయః - న తపన్తి న క్లేశయన్తి - ఐకాత్మ్యగతచేతస ఇతి పాఠాన్తరం ॥ ఏకస్య భగవత ఏవ ఆత్మత్వం, అన్యేషాం చేతనాచేతనానాం తచ్ఛరీరత్వాత్ - ఏక ఏవ పరమపురుష ఆత్మా - తద్గతం చేతో యేషాం తానిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ హే సాధ్వి - త ఏతే, సర్వైస్సఙ్గైర్విషయాసఙ్గైర్వివర్జితా విరహితాః - స్సాధవః - తేషు సాధుషు - అథేతి ప్రాథమ్యే ప్రథమం - తే త్వయా - సఙ్గః, ప్రార్థ్యః ప్రార్థనీయః - హి యస్మాత్, తే సాధవ - స్సఙ్గదోషహరాః ఇన్ద్రియార్థప్రసఙ్గహేతుకానాదిపుణ్యపాపరూపదోషహరాః ॥ ౨౪ ॥ కథం సతాం ప్రసఙ్గాన్నివృత్తిధర్మాభిరుచిరుత్పద్యత ఇత్యత్రాహ॥ సతామితి॥ సతాం సాధూనాం, ప్రసఙ్గాత్ - మమ - వీర్యసంవిదః వీర్యాణి సంవేదయన్తీతి వీర్యసంవిదః - శిజర్థగర్భమిదం - యద్వా, భావే క్విప్, వీర్యాణాం సంవిత్ సంవేదనం యాసు తాః, కథాః, యద్వా - వీర్యేణ నిత్యాపఙ్కుచితజ్ఞానగుణేన, సంవేత్తి సర్వం స్వరూపతః స్వభావతశ్చ సాక్షాత్కరోతీతి తథా, తస్య సర్వజ్ఞస్య - మమేత్యర్థః - కథాః - హృత్కర్ణయోః రసాయనాః అమృతవద్రుచికరాః, భవన్తి ప్రవర్తన్తే, తజ్జోషణాత్ తాసాం కథానాం జోషణాత్ సేవనాత్, ఆశు - అపవర్గవర్త్మని - అపవర్గస్య మోక్షస్య వర్త్మని ద్వారభూతే గురూపసదనే - శ్రద్ధా త్వరా, భవ ఆ ఉత్పద్యతే, సత్సంనిధౌ భగవత్కథాశ్రవణే సతి, తత్ర తత్ర, తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవమేవాముత్ర పు

౨౩॥ శ్లో॥ పా॥ నైకాత్మ్యగతచేతసః

ణ్యాచితో లోకః క్షీయతే, నాస్త్యకృతః కృతేన తద్విజ్ఞానార్థం స గురుమేవాభిగచ్ఛేత్ ,, ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽ-
ర్జున। మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే ,, ఇతి స్వర్గాదీనాం సుఖానాం, సాతిశయత్వం క్షయిష్ణుత్వం- బ్రహ్మో-
పాసనస్యానన్తస్థిరఫలత్వం , కేవలకర్మణామననత్వాద్దుష్కరత్వాత్పరిమితఫలత్వాచ్చ తుచ్ఛత్వం , నివృత్తిధర్మా-
ణామంతద్విపరీతత్వం చ శ్రుతవతః- జాతవిరాగస్య పుంసః- స్త్రాదృశనివృత్తిధర్మా జాయన్త ఇత్యర్థః- ప్రత్యేకాభిప్రాయేణా-
నుక్రమిష్యతీత్యేకవచననిర్దేశః ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ సత్సఙ్గతిప్రభృతిప్రపణాద్యా భగవతి ప్రేమరూపాపన్నా భక్తావుత్ప-
న్నాయాం తత్రైవ చిత్తం సావధానం నియమేతేత్యాహ ॥ భక్త్యేతి ॥ మమ, రచనానాం సృష్ట్యాదివ్యాపారాణాం చి-
న్తా- యస్యాం- తయా- భక్త్యా - అనేన బ్రహ్మస్వరూపవద్గుణానామప్యుపాస్యత్వముక్తం- దృష్టశ్రుతాగ్నైహికాముష్మికా-
ద్వ్యదృష్ట్యన్నపశుపుత్రస్వర్గాదిరూపాత్ఫలాత్- తస్మిన్నిత్యర్థః- జాతఉత్పన్నో విరాగో యస్య సః- పుమాన్- యోగయుక్తః
అనభిసంహితఫలకర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాం యుక్తస్సన్- ఋజుభిశ్చిత్తైకరూప్యసంపాదకైః- యోగస్య భగవద్భక్తియో-
గస్య- మార్గైస్సాధనైః- వివేకవిమోకాభ్యాసాదిభిః- చిత్తస్య- గ్రహణే నియమనే- యత్తః ప్రమాదరహితః యతిష్యతే యు-
క్తం కుర్యాదిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ యోగమార్గానేవ దర్శయన్- అనయైవ భక్త్యా పుమాన్మాం ప్రాప్నోతీత్యాహ ॥ ప్రకృతేర్గుణా-
నాం సత్త్వాదిగుణపరిణామరూపాణాం - అపిహితాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధానాం- కళఞ్జగృఞ్జనచణ్డాలపతితాదిసంబన్ధికేశోచ్ఛిష్టా-
ద్యుపహతరూపజాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టానామన్నాదీనామసేవయా- అనేన వివేక ఉక్తః - వైరాగ్యేణ విజృమ్భితం యజ్జ్ఞా-
నం- తేన- వైరాగ్యం కామానభిష్వఙ్గః, శమదమాదిరితి యావత్- జ్ఞానశబ్దేన ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః-
శుభాశ్రయసంశీలనరూపజ్ఞానం చ- వివక్షితం - అనేనాభ్యాస ఉక్తః, యోగేన అనభిసంహితఫలకర్మయోగేన- అనేన క్రియా
ఉక్తా - చకారేణ కల్యాణానవసాదానుద్ధర్షా వివక్షితాః- తత్ర సత్యార్జవదయాదానాహింసానభిధ్యాః కల్యాణాని - అనభి-
ధ్యా పరకృతదోషాచిన్తనం పుత్రవిపత్త్యాదిస్మరణజనితఖేదాభావోఽనవసాదః- అనుద్ధర్షః పుత్రజన్మాదినిమిత్తాతిసంతోషః-

---

న్తి హృత్కర్ణరసాయనాః కథాః। తజ్జోషణాదాశ్వపవర్గవర్త్మని శ్రద్ధా రతిర్భక్తిరనుక్రమిష్యతి ॥ ౨౫ ॥ భక్త్యా
పుమాన్జాతవిరాగ ఐన్ద్రియాద్దృష్టశ్రుతాన్మద్రచనానుచిన్తయా । చిత్తస్య యత్తో గ్రహణే యోగయుక్తో యతి-
ష్యతే ఋజుభిర్యోగమార్గైః ॥ ౨౬ ॥ అసేవయాఽయం ప్రకృతేర్గుణానాం జ్ఞానేన వైరాగ్యవిజృమ్భితేన । యో-
గేన మయ్యర్పితయా చ భక్త్యా మాం ప్రత్యగాత్మానమిహావరున్ధే ॥ ౨౭ ॥ దేవహూతిరువాచ ॥ ❁ కాచిత్త్వయ్యు-

---

ఏతైః ప్రకృతిగుణాసేవాదిభిః, మయ్యర్పితయా సమర్పితయా- ఐశ్వర్యకైవల్యాదిప్రయోజనవిధురయేత్యర్థః- భక్త్యా- ఇహైవ
దేహావసానే- ప్రతీచో జీవస్యాత్మానం అన్తరాత్మానం- మాం- అవరున్ధే ప్రాప్నోతి- యద్వా- ప్రత్యగాత్మశరీరిణం మామిత్యర్థః-
అథవా- ప్రత్యగ్జీవః- ఆత్మానం మాం- అవరున్ధ ఇత్యర్థః - అత్ర గుణాసేవాదిభిర్భక్త్యేతి న సమోపాయసముచ్చయః- కింత్వసే-
వాదిభిరనుగృహీతాయా భక్తేరేవ సాక్షాత్సాధనత్వ - మితరేషాం తదనుగ్రాహకత్వేనైవ పరంపరయా సాధనత్వమిత్యభి-
ప్రాయేణ గుణాసేవాదిభిర్భక్త్యేత్యుక్తం- ఇహావరున్ధ ఇత్యనేన - ఇహ జీవద్దశాయామేవ ముక్తిం లభత ఇతి జీవన్ముక్తిరియ-
ముచ్యత ఇతి వ్యాఖ్యానం నాదర్తవ్యం- జీవన్ముక్తేరప్రామాణికత్వాత్- తథా హ్యాపస్తమ్బేన జీవన్ముక్తిర్నిరస్తా ,, వేదానిమం
లోకమముం చ పరిత్యజ్యాత్మానమన్విచ్ఛేత్ బుద్ధే క్షేమప్రాపణం తచ్ఛాస్త్రైర్విప్రతిషిద్ధం బుద్ధే చేత్ క్షేమప్రాపణమిహైవ న
దుఃఖముపలభేత తేనాపరం వ్యాఖ్యాతమితి ॥ కా చేయం జీవన్ముక్తిః- సశరీరస్యైవ మోక్ష ఇతి చేత్- మాతా మే వన్ధ్యేతివద
సఙ్గతార్థమిదం- యతస్సశరీరత్వం బన్ధః- అశరీరత్వమేవ మోక్ష ఇతి ,, నహ వై సశరీరస్య సతః ప్రియాప్రియయోరపహతిర-
స్తి అశరీరం వావ సన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశత ,, ఇత్యాదిశ్రుతిభిస్తథైవోపపాదితత్వాదితి దిక్- విస్తరస్తు భాష్యాదిష్వను-
సంధేయః ,, అథ మర్త్యోఽమృతో భవత్యత్ర బ్రహ్మ సమశ్నుత ,, ఇతి శ్రుతిర్జీవన్ముక్తిమభిదధాతీతి చేన్న- అత్ర ఉపాసనదశా-
యామపి- బ్రహ్మాశ్నుత ఇతి అనుభవతీతి- శ్రుత్యర్థవర్ణనాత్- అన్యథా దేహపాతావధివిలమ్బపరాయాః ,, తస్య తావదేవ చిరం
యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్య ఇతి ,, శ్రుతేర్విరోధాపత్తేః, తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ ఏవం వివేకాదిభిర్జ్ఞాన-
యోగేన చానుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్యైవ ముక్త్యుపాయత్వం సంగ్రహేణ శ్రుత్వా పునస్తద్విస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛ-
తి దేవహూతిః- యద్వా జ్ఞానయోగప్రతిపాదనసాధుస్వరూపప్రతిపాదనప్రసఙ్గాత్సంగ్రహేణోక్తభగవద్భక్తియోగస్య

---

౨౮ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ కాస్విత్త్వయ్యుచితా.

ప్రాధాన్యేన తత్స్వరూపం తదఙ్గస్వరూపం విస్తరబుభుత్సయా పృచ్ఛతి త్రిభిః ॥ ఉచితా-ముక్తిం సాధయితుం యోగ్యా, త్వయి భక్తిః కా చేతి భక్తిస్వరూపప్రశ్నః - కాస్విదిత్యపి పాఠాన్తరం తదాప్యయమేవార్థః ॥ కీదృశీతి ॥ మమ-గోచరా యోగ్యా అనేన భక్త్యధికారానుసారేణ సంభావితోఽవాన్తరభేదశ్చ పృష్టః-యయా భక్త్యా-అహం తాపత్రయాతురా-తే తవ నిర్వాణం నిరతిశయసుఖం-పద-మఞ్జసా సుఖేన-అన్వశ్నవై అనుప్రాప్నవాని-అత్ర-అహమిత్యుపాసకప్రశ్నః - తేపదం స్వరూపమిత్యనేన-ప్రాప్యప్రశ్నః-నిర్వాణమితి ప్రాప్తిఫలప్రశ్నః - అఞ్జసేతి విఘ్నానుపహతత్వప్రతీత్యా విరోధివర్గోఽపి పృష్టః ॥౨౮॥ యో యోగో భగవద్బాణః-లక్ష్యరూపే భగవతి, బాణరూపేణ ప్రయుక్తో యోగః-త్వయా ఉదితః ఉక్తః-స కీదృశః కిం ప్రకారః-తస్యాఙ్గాని-కతి కతిసంఖ్యాకాని-యతః యేభ్యోఽఙ్గేభ్యః, తత్త్వస్య పరమాత్మతత్త్వస్యావబోధనం అవబుధ్యతేఽనేనేత్యవబోధనం-సాక్షాత్కారసాధనముపాసనం-నిర్వర్తత ఇత్యర్థః-కీదృశ ఇతి ప్రకారప్రశ్నః-కతి చాఙ్గానీత్యఙ్గగణనాప్రశ్నః-ఏవమర్థపఞ్చకం పృష్టం భవతి ॥౨౯॥ తదేతత్ ఉపాయోపేయోపేతృవిరోధిఫలస్వరూపం-దుర్జ్ఞేయం-హే హరే-యోషా - అత ఏవ-మన్దధీః అహం భవదనుగ్రహాత్- సుఖం బుధ్యేయ జానీయాం-తథా మే మహ్యం విజానీహి జ్ఞాపయ ॥౩౦॥ ఏవమాపృష్టః కపిలో భగవద్భక్తియోగమవతారయామాసేత్యాహ మైత్రేయః ॥ విదిత్వేతి ॥ కపిలః, మాతుర్దేవహూత్యాః - అర్థం భక్తియోగాదిరూపార్థసంబన్ధి, శుశ్రూషితం స్వరూపం-విదిత్వా-జాతస్నేహః మాతర్యుత్పన్నస్నేహః-తత్ర హేతుః-యత్ర యస్యాం-తన్వా దేహేన-అభిజాతః-తత్త్వామ్నాయం తత్త్వశాస్త్రం సాంఖ్యం తత్త్వసంఖ్యానేనాత్మస్వరూపప్రకాశకం యద్వదన్తి- తద్భక్తివితానయోగం భక్తివిస్తర రూపం యోగం-ప్రావోచత్ -జ్ఞానయోగస్య భక్తియోగాఙ్గత్వాదేకీకృత్యోక్తమ్ ॥౩౧॥ తత్ర భగవాన్ కపిలః-స్వవిస్తరం సా

చితా భక్తిః కీదృశీ మమ గోచరా । యయా పదం తే నిర్వాణమఞ్జసాన్వశ్నవా అహమ్ ॥ ౨౮ ॥ యో యోగో భగవద్బాణో నిర్వాణాత్మంస్త్వయోదితః। కీదృశః కతి వాఙ్గాని యతస్తత్త్వావబోధనమ్ ॥౨౯॥ తదేతన్మే విజానీహి యథాఽహం మన్దధీర్హరే। సుఖం బుధ్యేయ దుర్బోధం యోషా భవదనుగ్రహాత్ ॥౩౦॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ విదిత్వాఽర్థం కపిలో మాతురిత్థం జాతస్నేహో యత్ర తన్వాఽభిజాతః। తత్త్వామ్నాయం యత్ప్రవదన్తి సాంఖ్యం ప్రావోచద్వై భక్తివితానయోగమ్ ॥ ౩౧ ॥ శ్రీభగవానువాచ॥ దేవానాం గుణలిఙ్గానామానుశ్రవికకర్మణామ్ । సత్త్వ ఏవైకమనసో వృత్తిః స్వాభావికీ తు యా ॥౩౨॥ అనిమిత్తా భాగవతీ భక్తిః సిద్ధేర్గరీయసీ। జరయత్యాశు యా కోశం నిగీర్ణమనలో యథా ॥ ౩౩ ॥ నైకాత్మతాం మే స్పృహయన్తి కేచిన్మత్పాదసేవాభిర

ఙ్గం ముక్త్యుపాయం భక్తియోగమష్టావింశాధ్యాయేన ప్రతిపిపాదయిషు - స్తదఙ్గభూతాత్మయోగవిషయభూతప్రత్యగాత్మస్వరూపం సవిస్తరం సప్తవింశాధ్యాయేన శోధయిష్యన్-భజనీయస్య పరస్య బ్రహ్మణో మాహాత్మ్యసూచనాయ జగత్సృష్ట్యాదిలీలా షడ్వింశేన కథయిష్యన్-తావద్భక్తియోగం సంగ్రహేణ తత్స్వరూపకథనపూర్వకం ప్రశంసతి ॥ దేవానామితి ॥ గుణలిఙ్గానాం-గుణాః శబ్దాదివిషయాః- తేషాం లిఙ్గానాం జ్ఞాపకానాం-దేవానాం దేవాధిష్ఠితానాం-స్వస్వదేవతాధిష్ఠితానాం జ్ఞానేన్ద్రియాణామిత్యర్థః-తథా-ఆనుశ్రవికకర్మణాం-అనుసృత్యావిచ్ఛిన్నపారపరంపరాం శ్రూయత ఇత్యనుశ్రవో వేదః తద్విహితమానుశ్రవికం-ఆనుశ్రవికం కర్మ యేషాం-శాస్త్రప్రసిద్ధవ్యాపారానుష్ఠానపరాణాం కర్మేన్ద్రియాణామిత్యర్థః- తేషాముభయవిధేన్ద్రియాణాం-ఏకాగ్రస్య మనసశ్చ - సత్త్వే శుద్ధసత్త్వమయే-భగవద్విగ్రహే-యా-స్వాభావికీ అనిమిత్తా-ఫలాభిసన్ధిరహితేతి యావత్-వృత్తిః సా-అనిమిత్తా-భాగవతీ భగవత్సంబన్ధినీ భక్తిరిత్యర్థః- ఉభయేన్ద్రియాణాం మనసశ్చ సత్త్వే వృత్తిర్నామ-శ్రవణకీర్తనస్మరణాదిః ॥ అథ భక్తిం ప్రస్తౌతి ॥ సిద్ధేః ఐశ్వర్యకైవల్యాదిసిద్ధేః- గరీయసీ శ్రేష్ఠా-నిరతిశయానన్దరూపభగవదనుభవఫలసాధనత్వాదితి భావః-సిద్ధేర్గరీయస్త్వమేవాహ ॥ యా-భాగవతీ భక్తిః - కోశ-మనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మవాసనాకోశం-జరయతి జీర్ణం కరోతి-నాశయతీతి యావత్ -తత్ర దృష్టాన్తః-నిగీర్ణం భుక్తమన్నపానాది-అనలో జాఠరాగ్నిర్యథేతి ॥౩౨॥౩౩॥ పునర్భక్తిమేవ ప్రస్తోతుం నిరతిశయానన్దభగవదనుభవరూపభక్తియోగనిష్ఠాస్తత్సాధర్మ్యరూపముక్తిమపి నేచ్ఛన్తీత్యాహ-కేచి-న్మత్పాదయోః సేవాయామభిరతా ఆసక్తాః మద్ర్యేవ ఈహాః సర్వేన్ద్రియచేష్టాః యేషాం-భాగవతాః-అన్యోన్యతః పరస్పరం-మమ-పౌరుషాణి కల్యాణగుణప్రకాశకాని చేష్టితాని-ప్రసజ్య ప్రస్తూయ-సభాజయన్తః సమ్యగనుమోదయన్తః-పౌరుషప్రసఙ్గజనితానన్దసంప్లుతాస్సన్తః- మే మమ, ఏకాత్మ

తాం-ఏకస్వభావతాం-మత్సమానగుణకతాం-మమ సాధర్మ్యమాగతా ఇతి వ్యుచ్యతే-న స్పృహయన్తి నేచ్ఛన్తి ॥ ౩౪ ॥ కిన్తు-హే అమ్బ-తే-సన్తః-మే మమ-రుచిరాణి సున్దరాణి-ప్రసన్నాని వక్త్రాణ్యరుణలోచనాని యేషు-తాని-దివ్యాన్యమానుషాణి-వరప్రదాన్యభిమతార్థప్రదాని-రూపాణి దివ్యమఙ్గళశరీరాణి-పశ్యన్తి ధ్యాయన్తి-రూపైః-సాకం సహ-స్పృహణీయాం-వాచం మదుక్తిం-వదన్తి పరస్పరం కథయన్తి ॥ ౩౫ ॥ యద్యపి-ముక్తేస్తైర్న ప్రార్థ్యతే తథాపి-తేషామవశ్యం మద్భక్త్యా ముక్తిర్భవిత్రీత్యాహ॥ తైరితి ద్వాభ్యామ్॥ దర్శనీయాః అవయవాః యేషు తైః - విలాసో లీలా, మన్దహాసయుక్తమీక్షణమవలోకనం, వామసూక్తం మధురభాషణం, ఉదారాణి విలాసాదీని యేషు, తైః మదూపైః- హృత ఆత్మా మనః యేషాం-హృతాః ప్రాణాః జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణి యేషాం - తాన్ అనిచ్ఛతః ముక్తిమప్రార్థయమానానపి- భక్తిః మద్భక్తిః-అణ్వీం సూక్ష్మాం-ఏకపదీమిత్యర్థః-గతిం అర్చిరాదికాం గతిం ప్రతి - అర్చిరాదిగతేర్బహుభిరక్షుణ్ణత్వాదణ్వీమిత్యుక్తం, ప్రయుఙ్క్తే ప్రారబ్ధావసానే ప్రవర్తయతి గమయతీతి యావత్ ॥ ౩౬ ॥ అథో-అర్చిరాదిగత్యాగమనారమ్భానన్తరం, మమ -మాయయా, విసృష్టాం విశేషేణ సృష్టాం, విభూతిం బ్రహ్మలోకపర్యన్తమాతిం-తథా - అనుప్రవృత్తం భక్తిమనుసృత్య ప్రవృత్తం, అష్టాఙ్గం అణిమాద్యష్టప్రకారకమైశ్వర్యం-భాగవతీం శ్రియం ముక్తిం-న స్పృహయన్తి భాగవతీం శ్రియమితి దృష్టాన్తార్థం, యథా, భాగవతీం శ్రియం న స్పృహయన్తి తథా మాయావిభూత్యాదీనిత్యర్థః - కైముత్యన్యాయద్యోతనార్థం వా, భాగవతీం శ్రియమేవ న స్పృహయన్తి కిం మాయావిభూత్యాదీన్న స్పృహయన్తీతి వక్తవ్యమితి - అథవా, బ్రహ్మేశాద్యాన్తస్థానభగవల్లోకస్థశ్రియమపి నేచ్ఛన్తి-కిన్తు-తే, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్య, మే మమ, లోకే నిత్యవిభూతౌ అశ్నువతే ప్రాప్నువన్తి-క్షయిష్ణూన్ సాతిశయసుఖాన్ లోకాన్న ప్రాప్నువన్తి , కిన్తు నిత్యనిరతిశయసుఖం మల్లోకం ప్రాప్నువన్తీత్యర్థః ॥ ౩౭ ॥ న నులోక

తా మదీహాః । యేఽన్యోన్యతో భాగవతాః ప్రసజ్య సభాజయన్తో మమ పౌరుషాణి ॥ ౩౪ ॥ పశ్యన్తి మే రుచిరా ణ్యమ్బ సన్తః ప్రసన్నవక్త్రారుణలోచనాని। రూపాణి దివ్యాని వరప్రదాని సాకం వాచం స్పృహణీయాం వద న్తి ॥ ౩౫ ॥ తైర్దర్శనీయావయవైరుదారవిలాసహాసేక్షితవామసూక్తైః। హృతాత్మనో హృతప్రాణాంశ్చ భక్తిరనిచ్ఛతో మే గతిమణ్వీం ప్రయుఙ్క్తే ॥ ౩౬ ॥ అథో విభూతిం మమ మాయయా విసృష్టామైశ్వర్యమష్టాఙ్గమనుప్ర వృత్తమ్। శ్రియం చ యే న స్పృహయన్తి భాగవతీం పరస్య మే తేఽశ్నువతే తు లోకే ॥ ౩౭ ॥ న కర్హిచిన్మత్పరాః శాన్తరూపే నఙ్క్ష్యన్తి నో మేఽనిమిషో లేఢి హేతిః । యేషామహం ప్రియ ఆత్మా సుతశ్చ సఖా గురుస్సుహృదో దైవమిష్టమ్॥ ౩౮ ॥ ఇమం లోకం తథైవాముమాత్మానముభయాయినమ్। ఆత్మానమను యే చేహ యే రాయః

త్వావిశేషాత్స్వర్గాదివద్భుక్తృభోగ్యభోగోపకరణానాం నాశస్స్యాదిత్యత్రాహ॥ నేతి ॥ హే శాన్తరూపే యద్వా-శాన్తరూపే శుద్ధసత్త్వమయాత్మకే, మల్లోకే , మత్పరాః మదనుభవపరాః - కర్హిచిత్ కదాచిదపి, న నఙ్క్ష్యన్తి న మదనుభవహీనా భవన్తి, మే మదీయ-అనిమిషః- హేతిః కాలచక్రం - న లేఢి న గ్రసతి , తత్ర హేతుర్యేషామితి। యేషాం నిరతిశయప్రీతివిషయ ఆత్మాఽహం, సుత ఇవ స్నేహవిషయః, సఖేవ విశ్వాసాస్పదం , గురురివ హితోపదేష్టా-సుహృదివ హితకారీ-ఇష్టదైవమివ పూజ్యః- ఏవం సర్వభావేనోపాసీనాన్ - అహరహరనుష్ఠీయమానవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతముపాసనరూపమత్సమారాధనప్రీతోఽహం మద్యాథాత్మ్యానుభవరూపానన్దం ప్రాపయ్య, పునర్నావర్తయామీతి భగవతోఽభిప్రాయః తథా చ భగవతా స్వయమేవోక్తం ,, మాముపేత్య పునర్జన్మ దుఃఖాలయమశాశ్వతమ్ । నాప్నువన్తి మహాత్మానస్సంసిద్ధిం పరమాం గతాః॥ ఆబ్రహ్మభువనాల్లోకాః పునరావర్తినోఽర్జున । మాముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యత ఇతి చ॥ శ్రుతిరపి॥ స ఖల్వేవం వర్తయన్యావదాయుషం బ్రహ్మలోకమభిసంపద్యతే న చ పునరావర్తత ఇత్యాదికా,, ఏతేన,, యది పరపురుషాయత్తం ముక్తైశ్వర్యం తర్హి తస్య స్వతన్త్రత్వేన తత్సంకల్పాన్ముక్తస్య పునరావృత్తిసంభావనాశఙ్కా-పరాస్తా న హి పరమపురుషస్సత్యసంకల్పోఽత్యర్థప్రియం జ్ఞానినం లబ్ధ్వా కదాచిదావర్తయిష్యతి॥ యథాహ,, ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః॥ ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్ ॥ ఆస్థితస్స హి యుక్తాత్మా మామేవానుత్తమాం గతిమ్। బహూనాం జన్మనామన్తే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే॥ వాసుదేవస్సర్వమితి స మహాత్మా సుదుర్లభ ఇతి,, ॥ ౩౮ ॥ న స్వపహతిపాప్మత్వాదేస్సత్యసంకల్పత్వపర్యన్తస్య గుణగణస్య ప్రత్యగాత్మనస్స్వాభావికస్యైవావిర్భావః , అతో న ముక్తైశ్వర్యం పరమపురుషాయత్తమితి చేదుచ్యతే- తస్య తథావిధత్వమేవ పరమపురుషాయత్తం, తస్య నిత్యస్థితిశ్చ తదాయత్తా-పరమపురుషస్యైతన్నిత్యతాయా నిత్యేష్టత్వాన్నిత్యతయావర్తత ఇతి న కశ్చిద్విరోధః, ఏవమేవ పరమపురుషభోగోపకరణ

స్యలీలోపకరణస్యచనిత్యతయాశాస్త్రావగతస్య పరమపురుషస్య నిత్యేష్టత్వాదేవతథాఽవస్థానమస్తీతిశాస్త్రాదవగమ్యతే॥ఏతత్సర్వమభిప్రేత్యాహ॥ఇమమితిద్వాభ్యామ్॥ఇమంలోకం-అముంలోకంపరలోకంచ-విసృజ్య-ఉభావపిలోకౌహేయావితినిశ్చిత్యేత్యర్థః-ఉభౌలోకౌయాత్యనేనేతిఉభయాయి-తమాత్మానం-ఉభయలౌకికధర్మసాధనందేహమిత్యర్థః-విసృజ్యతస్మిన్ దేహేఆత్మాభిమానంపరిత్యజ్యేత్యర్థః,తథా-ఆత్మానం దేహం-అను-యే-అనుబన్ధినో-యే-పుత్రకళత్రాదయః-యేచ,రాయఃధనాని-పశవో-గృహాశ్చ-తానన్యాంశ్చ - పరిగ్రహాదీన్విసృజ్యతేషుమమతామపోహ్యేత్యర్థః-విశ్వతోముఖంసర్వజ్ఞం-మాం-ఏవంసుతసఖిగురుత్వాదిభావేన , అనన్యయావిషయాన్తరవితృష్ణయా-భక్త్యా-భజన్తిఆరాధయన్తి-తాన్-మృత్యోస్సంసారాత్,అతిపారయేఅత్యన్తంపారంనయామిపునర్నసంసారయామి,ఏకస్మిన్నపిత్యేష్టమితిభావః ॥౩౯॥౪౦॥ అనన్యయేత్యనేనసూచితందేవతాన్తరభక్తేరముక్తిసాధనత్వంవక్తుం దేవతాన్తరాణాంక్షేత్రజ్ఞత్వాత్కర్మవశ్యత్వాన్మన్నిదేశానువర్తిత్వాచ్చ,నతద్భజనాన్ముక్తిరిత్యాహ ॥ నాన్యత్రేతి ॥ సర్వభూతానాంసర్వజీవానాం, ఆత్మనఃధారకస్య,అనేనసర్వభూతానాంధార్యత్వేనశరీరత్వముక్తం, ప్రధానపురుషయోస్సర్వావస్థచేతనాచేతనయోః, ఈశ్వరాత్ అన్తఃప్రవిశ్యనియన్తుః, అనేనకర్మాయత్తసర్వావస్థావస్థిత ప్రధానపురుషయోర్నియామ్యత్వముక్తం, మద్భగవతః, అహంచాసౌభగవాంశ్చ,తస్మాత్, పూర్ణషాడ్గుణ్యాన్మత్త ఇత్యర్థః, అనేనస్వస్యైవముక్తిప్రదత్వ, మితరేషాందుర్భగత్వేనానుత్తారకత్వంచ,సూచితం,అన్యత్రఅన్యస్మిన్, సేవ్యమాన ఇతిశేషః,తీవ్రందుస్సహం,భయంగర్భజన్మజరామరణాదిసాంసారికభయం,ననివర్తతే ॥౪౧॥ ప్రధానపురుషేశ్వరాదిత్యనేనసూచితమితరేషాంబ్రహ్మాపర్యన్తక్షేత్రజ్ఞానాంస్వనియామ్యత్వమాహ॥మద్భయాదితి॥ వాయుసూర్యాదయఃమన్నిర్దిష్టస్వవ్యాపారాకరణే,వత్స్యంజాతమహాభయ

పశవోగృహాః॥౩౯॥విసృజ్యసర్వానన్యాంశ్చమామేవంవిశ్వతోముఖమ్। భజన్త్యనన్యయాభక్త్యాతాన్మృత్యోరతిపారయే ॥ ౪౦ ॥ నాన్యత్రమద్భగవతఃప్రధానపురుషేశ్వరాత్।ఆత్మనస్సర్వభూతానాంభయంతీవ్రంనివర్తతే ॥ ౪౧ ॥ మద్భయాద్వాతివాతోఽయంసూర్యస్తపతిమద్భయాత్।వర్షతీన్ద్రోదహత్యగ్నిర్మృత్యుశ్చరతిమద్భయాత్॥౪౨॥జ్ఞానవైరాగ్యయుక్తేనభక్తియోగేనయోగినః। క్షేమాయపాదమూలంమేప్రవిశన్త్యకుతోభయమ్॥౪౩॥ ఏతావానేవలోకేఽస్మిన్పుంసాంనిశ్శ్రేయసోదయః। తీవ్రేణభక్తియోగేనమనోమయ్యర్పితంస్థిరమ్ ॥ ౪౪ ॥

॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,తృతీయస్కన్ధే,షడ్వింశోఽధ్యాయః. ॥

అథతేసంప్రవక్ష్యామితత్త్వానాంలక్షణంపృథక్।యద్విదిత్వావిముచ్యేతపురుషఃప్రాకృతైర్గుణైః ॥ ౧ ॥ జ్ఞా

నిమిత్తదణ్డనముద్భావయన్తఃస్వకీయవ్యాపారేషుజాగరూకాస్తిష్ఠన్తీత్యర్థః,అత్ర ,,భీషాస్మాద్వాతః,, ఇత్యాదిశ్రుత్యర్థఉక్తః,మద్భజనాదేవమోక్షఇత్యత్రసదాచారంప్రమాణయతి-తస్మాద్యోగినోమదుపాసకాః,జ్ఞానవైరాగ్యాభ్యాం జ్ఞానయోగవివేకాదిసాధనప్రాప్తాభ్యాం,యుక్తేన,మద్భక్తియోగేన, క్షేమాయనిత్యనిరతిశయానన్దరూపమదనుభవాత్మకక్షేమాయ,అకుతోభయంకుతశ్చిద్భయరహితం,మత్పాదమూలమేవ,ప్రవిశన్తిభజన్తేప్రాప్నువన్తీతివా ॥ ౪౨ ॥౪౩ ॥ ,,ఆలోడ్యసర్వశాస్త్రాణి,, తిన్యాయేన, ఉక్తంవక్ష్యమాణంచకృత్స్నశాస్త్రార్థంసుఖగ్రహణాయసంగృహ్యానిర్దిశతి॥ఏతావానితి॥తీవ్రేణఅన్తరాయానుపహతేన,భక్తియోగేన, మనశ్చిత్తం, మయి, అర్పితంసత్,తత్రైవ, స్థిరంనిశ్చలం,భవతీత్యేతావానేవ,అస్మిన్ప్రకృమణ్డలే,పుంసాంబద్ధజీవానాం,నిశ్శ్రేయసోదయ పరమపురుషార్థోత్కర్షః ॥౪౪॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధేషడ్వింశోఽధ్యాయః.

ఏవంముక్త్యుపాయభూతంభగవద్భక్తియోగంప్రస్తుత్య,తస్యజగత్కారణవిషయత్వస్య,,కారణంతుధ్యేయః,,ఇతిశ్రుత్యైవోక్తత్వాద్భజనీయస్యభగవతస్సృష్ట్యాదివ్యాపారాన్వివక్షు, స్తస్యలక్షణభూతసృష్ట్యాదికారణత్వంప్రకృతిపురుషకాలశరీరకస్యప్రకృతిపురుషాదిస్వరూపశోధనమన్తరేణ,తచ్ఛరీరకస్యతస్య,సృష్ట్యాకారణత్వకథనాయోగాత్,ప్రథమంప్రకృత్యాదిస్వరూపశోధనం,తద్వివేకస్యముక్త్యుపాయకథనపూర్వకంప్రతిజానీతే॥అథేతి॥తత్త్వానాంప్రకృతిపురుషకాలాదీనాం,లక్షణంస్వరూపనిరూపకనిరూపితస్వరూపప్రతిపన్నధర్మజాతం,పృథగసంకరేణతేతుభ్యంవక్ష్యామి,అప్రస్తుతప్రసక్తాశఙ్కాంవారయతి ॥ యదితి॥యత్,ప్రకృత్యాదితత్త్వానాంలక్షణం,విదిత్వా,పురుషోముముక్షుః,ప్రాకృతైర్గుణైస్సత్త్వాదిభిః, సత్త్వాదిగుణకార్యానాదిబన్ధకపుణ్యపాపరూపైర్దురితైరిత్యర్థః, విముచ్యేత,ప్రకృత్యాదివివేకహేతుకహేయోపాదేయవివేకేనభగవదుపాసనద్వారావిముచ్యేత ఇతిభావః ॥ ౧ ॥ యత్స్వోక్ష్యముక్త్యుపాయభూతంజ్ఞా

సం, తదపివక్ష్యామీత్యాహ॥ జ్ఞానమితి॥ ఆత్మదర్శనం, ఆత్మా పరమపురుషః దృశ్యతే సాక్షాత్క్రియతేఽనేనేత్యాత్మదర్శనం, యజ్జ్ఞానం, పురుషస్య ముముక్షోః, నిశ్శ్రేయసాయ మోక్షాయ, ఆహుః, వేదాన్తాః తజ్జ్ఞాశ్చ, తజ్జ్ఞానం, హృదయగ్రన్థిభేదనం అజ్ఞాననివర్తకం, తే తుభ్యం, వక్ష్యే॥ తే తవ, హృదయగ్రన్థిభేదనం వర్ణయే ॥౨॥ తావత్ప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపం శోధయతి॥ అనాదిరితి ద్వాభ్యామ్॥ పురుషః జీవః, తస్య స్వరూపనిరూపకధర్మద్వయమాహ॥ స్వయంజ్యోతిః స్వయం ప్రకాశః యస్స్వాత్మానమన్యాంశ్చ ప్రకాశయతి తత్స్వయంజ్యోతిరిత్యుచ్యతే- యథా దీపాదిః, తద్వదయమపి స్వయంజ్యోతిః- తర్హి తద్వదేవ కిం జడస్వరూప ఇత్యత ఆహ॥ ప్రత్యగ్ధామా- స్వస్మై భాసమానత్వం ప్రత్యక్త్వం పరస్మై భాసమానత్వం పరాక్త్వం- ఏతదేవ జడత్వం- ప్రత్యక్ స్వస్మై ప్రకాశమానం- ధామ స్వరూపం, యస్య సః - అనేన పరాగ్ధామదీపాదిభ్యో జడేభ్యో వైలక్షణ్యసిద్ధ్యా జ్ఞానస్వరూపత్వసిద్ధిః, స్వయంజ్యోతిరిత్యనేన- జ్ఞానగుణకత్వసిద్ధిః, తేన హి స్వపరప్రకాశకత్వముచ్యతే- తత్ర- యథా దీపాదిశ్చతురఙ్గులపరిమితస్తేజోరూప ఏకదేశస్థస్సన్ స్వపృథక్సిద్ధధర్మభూతయా ప్రభయా అన్యాన్ప్రకాశయతి, స్వధర్మభూతప్రభామనపేక్ష్యైవ స్వయమపి ప్రకాశతే- తద్వదాత్మాపి స్వధర్మభూతజ్ఞానేనాన్యాన్ ప్రకాశయతి స్వధర్మభూతజ్ఞాననిరపేక్షమేవ స్వయమపి ప్రకాశత ఇతి హ్యుచ్యతే- ఏతావాంస్తు విశేషః- పరాగ్ధామా దీపాదిస్స్వాత్మానమన్యాంశ్చ పరస్మై ప్రకాశయతి - ఆత్మా తు- ప్రత్యక్త్వేన స్వాత్మానమన్యాంశ్చ స్వస్మా ఏవ ప్రకాశయతీతి- ప్రకాశో నామ వ్యవహారానుగుణ్యాపాదనం- ఏవం చ - స్వయంప్రకాశత్వం దీపాదిష్వాత్మని చావిశిష్టం, ప్రత్యగ్ధామత్వం త్వాత్మన్యేవాసాధారణమితి జ్ఞానగుణకం జ్ఞానస్వరూపం చేతి జడాద్విలక్షణమాత్మస్వరూపమితి ఫలితం - తదేవాహ- ప్రకృతేః ప్రకృతిపరిణామరూపాచ్ఛరీరేన్ద్రియమనఃప్రాణాదేః - పరః స్వరూపతస్స్వభావతశ్చాత్యన్తవిలక్షణః- అత ఏవ- నిర్గుణః ప్రాకృతసత్త్వాదిగుణరహితః తథా వ్యాప్తా- శరీరాన్తః ప్రవేశేన తద్ధారకః- యేనాత్మస్వరూపేణ - విశ్వం ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తస్థూలసూక్ష్మశరీరాత్మకం విశ్వం, వ్యాప్తం- యేనేత్యేకవచననిర్దేశః ,, ఏకోఽపి హాస్ససంపన్నస్సుపుష్టం కురుతే ప్రజాః,, ఇతి

నం నిశ్శ్రేయసార్థాయ పురుషస్యాత్మదర్శనమ్। యదాహుర్వర్ణయే తత్తే హృదయగ్రన్థిభేదనమ్॥౨॥ అనాదిరాత్మా పురుషో నిర్గుణః ప్రకృతేః పరః। ప్రత్యగ్ధామా స్వయంజ్యోతిర్విశ్వం యేన సమన్వితమ్ ॥ ౩ ॥ న జాయతే న మ్రియతే సహ దేహాద్యుపాధిభిః। నిమిత్తైరాత్త తద్ధర్మా యథా స్వప్నే తదీక్షితా ॥ ౪ ॥ స ఏష ప్రకృతిం సూ

న- జాత్యభిప్రాయకృతిః- అనేన- దేవాదిశరీరాణాం వ్యాప్యత్వమాత్మనో వ్యాపకత్వం నిరతిశయసూక్ష్మత్వం చోక్తమ్॥ ॥౩॥ అత ఏవ, వ్యాపకత్వాన్నిరతిశయసూక్ష్మత్వాదనాదిత్వాద్దేహాద్విలక్షణత్వాచ్చ దేహాదీనాముపాధిభిరుత్పత్తివినాశాదిభిర్దేహాదిరూపైరుపాధిభిర్వా - న జాయతే న మ్రియతే న నశ్యతి - నను దేవోఽహం దేవోఽయం మనుష్యోఽహం మనుష్యోఽయం స్థూలోఽహం స్థూలోఽయమితి స్వస్య పరేషాం చ దేహాత్మనోరభేదేనైవ ప్రతీతేః కథం దేహాదిభిస్సహ జననాదిరాత్మన ఇత్యత్రాహ॥ నిమిత్తైః పుణ్యపాపరూపైః ఆత్తః దేవోఽహం స్థూలోఽహమిత్యాద్యారోపితః దేహధర్మో యస్య సః - అతో న దేహాదిభిస్సహ జననాదిరిత్యర్థః, ఏతదేవ దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి॥ యథేతి॥ యథా స్వప్నద్రష్టా, స్వాప్నపదార్థనాశేన న నశ్యతి, ఏవం జాగరాద్యవస్థాసు దృశ్యతే, దేహాదినాశేన న నశ్యతీత్యర్థః ॥ ౪॥ ఏవం ప్రకృతివిలక్షణమాత్మస్వరూపం విశోధ్య- ఏవంవిధస్య తస్య కథం కర్తృత్వభోక్తృత్వాదికమిత్యాశఙ్కాయాం- ప్రకృతిసంసర్గకృతం కర్తృత్వాదివైశిష్ట్యమితి వక్తుం- ప్రకృతిసంసర్గప్రకారమాహ॥ స ఇతి॥ స ఏషః ఉక్తలక్షణః - విభుః నిరతిశయసూక్ష్మత్వేన సర్వాన్తర్వ్యాపనసమర్థః- ప్రత్యగాత్మా, సూక్ష్మాం నామరూపవిభాగానర్హాం నిరతిశయసూక్ష్మదశామాపన్నామిత్యర్థః- అనేన , జగదాదావితి సామర్థ్యాల్లభ్యతే, తదైవ ప్రకృతేః సూక్ష్మదశాపన్నత్వాత్, దైవీం దేవస్య విష్ణోర్లీలార్థాం అత ఏవ - లీలయా దేవసంబన్ధిపరమార్థలీలయా హేతుభూతయా,, పరాభిధ్యానేన,, ఇతి వక్ష్యమాణత్వాద్దైవీమిత్యుక్తత్వాచ్చ- యదృచ్ఛయైవోపగతాం ప్రాప్తాం- జీవస్య ప్రకృతిసంబన్ధస్య సహజత్వాభావాత్ కాదాచిత్కీమిత్యర్థః గుణమయీం సత్త్వాదిగుణప్రచురాం- మాయాం - అభ్యపద్యత అపశ్యత్ - అత్ర కేచిదావరణవిక్షేపశక్తిభేదేన ప్రకృతిం ద్వేధా విభజ్య- పురుషమపి జీవేశ్వరరూపేణ ద్వేధా విభజ్య ఏకస్య ప్రకృత్యవివేకేన సంసారః , ఇతరస్య ప్రకృతిం స్వవశీకుర్వతస్సృష్ట్యాదివ్యాపారః, తత్ర- ప్రకృత్యవివేకేన యస్సంసరత్యావరణశక్త్యా తిరోహితః, తస్య సంసారప్రకారోఽనేన శ్లోకేనోచ్యత ఇతి వ్యాచక్షతే- తదయుక్తం, నిత్యానవిద్యాప్రత్యనీకస్వప్రకాశస్వరూపస్య ప్రకృత్యవివేకానుపపత్తేః- స్వలీలారూపసృష్ట్యాదివ్యాపారనిర్వృత్తయే ఆవరణశక్త్యా ముహ్యతీతి చేన్న - వికల్పాసహత్వాత్ - కిం భ్రాన్తిహేతుర్లీలా - ఉత- భ్రాన్తికార్యం - ఉత - భ్రాన్తిరేవ- నాద్యః లీలయా

స్వభ్రమసంపాదనానుపపత్తేః ‚‚ బహుస్యాం ,, మితిసంకల్పే నహీశ్వరో లీలారూపంసృష్ట్యాదికంకరోతి - నహికశ్చి
ద్భ్రాన్తస్స్యామితిసంకల్ప్యభ్రామ్యతి-కించే, శ్వరస్సర్వజ్ఞశ్చేత్ స్వానర్థరూపసంసారంప్రవర్తయతి,అజ్ఞశ్చేత్సర్వ
జ్ఞత్వశ్రుతివిరోధః-వివేకనిష్పాదనేనస్వానర్థపరిహారాయజగత్సృజతీతిచేత్తథాపిలీలాత్వమనుపపన్నం - నహివ్యాధ్యు
పహతస్యౌషధానయనప్రవృత్తిర్లీలాభవతి,నద్వితీయః,ప్రథమసంకల్పస్యలీలాత్వానుపపత్తేః - తద్వదేవోత్తరత్రాపిలీ
లామన్తరేణభ్రమోపపత్తేశ్చ , నాపితృతీయః-ద్విచన్ద్రజ్ఞానస్య లీలాత్వప్రసిద్ధ్యా,స్వయమభ్రాన్త్యన్యస్వో లీలయాప
రాన్మోహయతీతిచేత్,న-త్వన్మతేభ్రాన్త్యాదినాపరదర్శనాయోగాత్, పరదర్శనేసంభవతి తేషాం స్వానన్యత్వజ్ఞానాచ్చ
నిర్విశేషసన్మాత్రస్యబ్రహ్మణోనిర్విశేషత్వాదేవనలీలాసంభవః, ఈశ్వరస్యతు,సర్వజ్ఞత్వేన,సంసారరహితత్వేన,జీవాన్
స్వానన్యత్వేన జానతో, జన్మమరణాదినిర్వర్తననరకపతనాదివ్యాపారోనలీలాభవితుమర్హతి , తస్మాన్నిఖిలహేయప్ర
త్యనీకానన్తకల్యాణగుణగణమహోదధేరీశ్వరస్య లీలోపకరణభూతయాత్రిగుణయా మాయయాతన్నియామ్యస్య
తచ్ఛరీరభూతస్యానాదిత్వాద్యుక్తధర్మకస్య తస్మాద్విలక్షణస్యప్రత్యగాత్మనఃపరమార్థభూతేశ్వరలీలారూపజగత్సృ
ష్ట్యాదివ్యాపారనిర్వృత్తనుఽభిపత్తిరనేనశ్లోకేనప్రతిపాద్యత ఇత్యభ్యుపగన్తవ్యం - అత్రలీలయాయదృచ్ఛయాఽఉపగ
తామభ్యపద్యతేత్యస్యాన్వేతుంశక్యం-తదా,లీలయేతి,అధ్యయనేనవసతీతి - వత్ఫలత్వ,స్యైవ హేతుత్వేనవివక్షయా హే
తుతృతీయా , లీలయాభగవల్లీలారసనిర్వృత్త్యర్థం-యదృచ్ఛయాయాదృచ్ఛికభగవత్సంకల్పేన - ఉపగతాం ప్రాప్తా
మిత్యర్థః ❋ ॥ ౫ ॥ ❋ అస్తుప్రకృత్యభిపత్తిః,కర్తృత్వాదేఃకథంయాతమిత్యాశఙ్క్యాయాముభిపత్తిహేతుకస్వస్వరూప
తిరోధానకృతమోహననిమిత్తంకర్తృత్వాదికమితివక్తుంప్రకృతిం - సూక్ష్మామిత్యుక్తసూక్ష్మావస్థాప్రతిసంబన్ధిస్థూలా
వస్థాంవదన్-తయాప్రకృత్యాప్రత్యగాత్మనస్స్వస్వరూపతిరోధానేనమోహమాహ॥గుణైరితి॥ విచిత్రాః దేవమనుష్యా
దిరూపేణబహువిధాః - సరూపాఃసర్వాసాంప్రకృతిపరిణామరూపత్వేనైకరూపాః - ప్రజాః గుణైస్సత్త్వాదిభిః-సృజ

త్మాం దైవీంగుణమయీంవిభుః। యదృచ్ఛయైవోపగతామభ్యపద్యతలీలయా॥ ౫ ॥గుణైర్విచిత్రాస్సృజతీం
సరూపాఃప్రకృతింప్రజాః । విలోక్యముముహేసద్యస్సఇవజ్ఞానగూహయా॥౬॥ఏవంపరాభిధ్యానేనకర్తృ
త్వంప్రకృతేఃపుమాన్ ।కర్మసుక్రియమాణేషుగుణైరాత్మనిమన్యతే॥౭॥తదస్యసంసృతిర్బన్ధఃపారతన్త్ర్యం
చతత్కృతమ్।భవత్యకర్తురీశస్యసాక్షిణోనిర్వృతాత్మనః॥౮॥ కార్యకారణకర్తృత్వేకారణంప్రకృతింవి

తీంకార్యదశాయాంసృష్టిం-ప్రకృతిం-విలోక్య- తయా-జ్ఞానగూహయాజ్ఞానతిరోధాయిన్యా-సద్యః-సఇవముముహే,
తస్యాంస్వానన్యతాబుద్ధిమకరోదిత్యర్థః ❋ ॥౬॥ ❋ ఏవంపరాభిధ్యానేనప్రకృత్యాతిరోహితస్వస్వరూపవిస్మరణపూర్వ
కప్రకృతిచిన్తనేన,పుమాన్ జీవః-ప్రకృతేర్గుణైః - కర్మసు - క్రియమాణేషుసత్సు- తానికర్మాణి- ఆత్మనిమన్యతే- తానిస్వక
ర్తృకాణీతిమన్యత ఇత్యర్థః- సాంసారికప్రవృత్తిష్వస్యకర్తృతా సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతా-నస్వరూపప్రయుక్తే
తిభావః ❋ ॥౭॥ ❋ తత్తస్మాత్సత్త్వరజస్తమోగుణసంసర్గకృతాత్కర్తృత్వా-దస్యజీవస్య- సంసృతిర్బన్ధః సంసారరూపోబ
న్ధః-తత్కృతంకర్తృత్వప్రయుక్తమేవపారతన్త్ర్యంకర్మవశ్యత్వం చభవతి-నతు-స్వరూపప్రయుక్తమితిభావః-స్వరూ
పప్రయుక్తత్వాభావమేవవిశదయితుంతస్యముక్త్యవస్థాయామవస్థితంప్రకృతివియుక్తంస్వరూపంవిశినష్టి॥అకర్తురితి॥
అకర్తుః - నత్వత్రప్రయత్నాశ్రయత్వంనిషిధ్యతే కింతుగమనాగమనాదిసాంసారికప్రవృత్తిరహితస్యేత్యర్థః॥ తత్ర హే
తు-రీశస్యఅకర్మవివశస్య-సాక్షిణఃజ్ఞానాశ్రయస్య -జ్ఞానగుణకస్యేత్యర్థః - సాక్షాద్ద్రష్టృత్వమేవహిసాక్షిత్వం ‚‚సాక్షా
ద్ద్రష్టరిసంజ్ఞాయాం,,మిత్యనుశాసనానురోధాత్ - అనేనజ్ఞానగుణకత్వముక్తం-జ్ఞానస్వరూపత్వమాహ ॥ నిర్వృతాత్మ
నఇతి ॥ నిర్వృతంనిర్వృతిః-భావేక్తః ఆనన్దస్వరూపస్యేత్యర్థః,తథాచశ్రుతిః ‚‚నిర్వాణమయఏవాయమాత్మా,, ఇతిఅనుకూ
లజ్ఞానమేవహ్యానన్దః । ఈశస్యేత్యనేనాకర్మవివశత్వోక్త్యా-అనాదిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మతిరోహితాపహతపాప్మత్వాది
స్వాభావికగుణాష్టకస్య - ముక్తిదశాయాంతిరోధాననివృత్త్యా ఆవిర్భావస్సూచ్యతే - అనేనజ్ఞానగుణకత్వజ్ఞానస్వరూ
పత్వాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టం ప్రకృతివియుక్తం ప్రత్యగాత్మస్వరూపమిత్యుక్తమ్ ❋ ॥ ౮ ॥ ❋ అత్రా
యమర్థోఽనుసంధేయః - జీవాత్మానస్స్వయమసంకుచితాపరిచ్ఛిన్ననిర్మలజ్ఞానస్వరూపాస్సన్తః - కర్మరూపావిద్యా
వేష్టితా, స్తత్తత్కర్మానురూపజ్ఞానసంకోచమాపన్నాః , బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తవివిధవిచిత్రదేహేషుప్రవిష్టా, స్తత్త
ద్దేహోచితజ్ఞానప్రసరా, స్తత్తద్దేహాత్మాభిమానిన, స్తదుచితకర్మాణికుర్వాణా, స్తదనుగుణసుఖదుఃఖోపభోగరూపసం

సారప్రవాహం ప్రతిపద్యన్తే, నను జ్ఞానస్వరూప ఆత్మా స్వయం ప్రకాశశ్చ, తస్య దేవాదిస్వరూపాత్మాభిమానే స్వరూప
ప్రకాశతిరోధానమవశ్యాశ్రయణీయం, స్వరూపప్రకాశే సత్యాత్మన్యాకారాన్తరాధ్యాసాయోగాత్, తతశ్చ, స్వరూ
పప్రకాశతిరోధానే స్వరూపనాశప్రసఙ్గః, మైవం, నహి స్వరూపభూతజ్ఞానస్య తిరోధానముచ్యతే, అపితు ధర్మభూత
జ్ఞానస్యైవ, నను, ధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి నానాతిరోధానమవశ్యమాశ్రయణీయం, తిరోధానం చ, కర్మరూపావిద్యయా ప్ర
కాశోత్పత్తిప్రతిబన్ధో వా, విద్యమానప్రకాశనివృత్తిర్వేతి కోటిద్వయమేవ హి సంభావితం, ఉభయథాపి, నిత్యత్వేనాభిమ
తధర్మభూతజ్ఞానస్యాపి నాశప్రసఙ్గ ఇతి చేత్, ఉచ్యతే, ఆత్మధర్మభూతస్యైతస్య స్వాభావికస్యాపి కర్మణా పారమా
ర్థికం సఙ్కోచం వికాసం చాభ్యుపగచ్ఛామః, తత్ర, దేవాదిభ్రమస్యాధిష్ఠానస్ఫురణసాపేక్షత్వాద్ధర్మిస్వరూపం స్వయం
ప్రకాశరూపమధిష్ఠానతయా స్ఫురతి - నాత్ర జ్ఞానాన్తరాపేక్షా, అజడత్వాత్, జడత్వాద్ధి శుక్త్యాదేర్జ్ఞానాన్తరాపేక్షా, ఏ
వం ధర్మిస్వరూపమధిష్ఠానం స్ఫురతి, భ్రమవిరోధినో నిత్యత్వాణుత్వాద్యాకారాః, తే జ్ఞానాన్తరవేద్యా ఇతి, తత్తిరోధానా
ద్భ్రమ ఉపపద్యతే, తిరోధానం చ ప్రకాశనివృత్తిః, ప్రకాశశ్చ, న జ్ఞానస్వరూపమపి తు, ప్రసరాఖ్యో ధర్మభూతజ్ఞానస్య ధ
ర్మః ప్రకాశః, ప్రకాశరూపప్రసరాభావశ్చ సఙ్కోచః, భావస్యైవాభావాభావత్వాత్ - సఙ్కోచాభావః ప్రసరః, స ఏవ తిరో
ధాననివృత్తిః - న చ తదా భ్రమః - ఏవం చ సతి - జ్ఞానం ధర్మిస్వరూపం చ నిత్యం - జ్ఞానధర్మభూతప్రసరస్యైవ ప్రకాశత్వాత్ - త
దభావస్య చ సఙ్కోచత్వాత్ - ప్రసరాఖ్యప్రకాశనివృత్తిరూపతిరోధానముపపద్యతే, నిర్విశేషప్రకాశస్వరూపాత్మవా
దే తు - ప్రకాశస్యైవాత్మస్వరూపత్వాత్తత్ర ధర్మాన్తరానభ్యుపగమాత్తత్తిరోధానే స్వరూపనాశో దుష్పరిహరః న చ -
జ్ఞానస్య జ్ఞానాన్తరాశ్రయత్వం న దృష్టమితి చేత్ - తత్కిం వ్యాప్త్యా - ఉత శ్రుత్యా - నాద్యః - జ్ఞానస్య కస్యచిద్ధర్మత్వేనైవ దృ
ష్టత్వాత్తస్య స్వతన్త్రవస్తుత్వమనుపపన్నమతో జ్ఞానస్వరూప ఆత్మా కస్యచిద్ధర్మస్స్యాత్, శ్రుత్యా చేత్ - తయైవ జ్ఞాన
స్య జ్ఞానాశ్రయత్వమపి ప్రతిపాద్యతే, తథా చ శ్రుతిః ,, కర్తా బోద్ధా విజ్ఞానాత్మా ,, ఇతి, న స్వత్ర , ప్రకృతేః పుమాన్ కర్మస్వక్రి
యమాణేషు గుణైరాత్మని మన్యతే ,, ఇత్యనేన, స్వయమకర్తైవ సన్ భ్రమ్యత్యాత్మాఽచేతనానాం గుణానాం కర్తృత్వమాత్మ
న్యన్యస్యతీత్యవగమ్యతే - యుక్తం చైతత్ - ఆత్మనో హ్యకర్తృత్వం గుణానామేవ చ కర్తృత్వమధ్యాత్మశాస్త్రేషు శ్రూయ
తే - తథా హి కఠవల్లీషు ,, న జాయతే మ్రియతే ,, ఇత్యాదినా - జన్మజరామరణాదికం సర్వం ప్రకృతిధర్మం ప్రతిషిధ్య - హననా
దిషు క్రియాసు కర్తృత్వమపి ప్రతిషిధ్యతే ,, హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే హతమ్ । ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం
హన్తి న హన్యతే ,, ఇతి హన్తారమాత్మానం జానన్నజానాత్యాత్మానమిత్యర్థః - తథా చ భగవతా స్వయమేవ, జీవస్యాకర్తృ
త్వం స్వరూపం కర్తృత్వాభిమానస్తు వ్యామోహ ఇత్యుచ్యతే ,, ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః । అహంకార
విమూఢాత్మా కర్తాఽహమితి మన్యతే ॥ నాన్యం గుణేభ్యః కర్తారం యదా ద్రష్టాఽనుపశ్యతి । కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః
ప్రకృతిరుచ్యతే ॥ పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే ,, ఇతి - అతః పురుషస్య భోక్తృత్వమేవ - ప్రకృతేరేవ క
ర్తృత్వం - ఏవం చ ,, కర్తా శాస్త్రార్థవత్త్వా ,, దిత్యధికరణవిరోధః - తత్ర హ్యాత్మైవ కర్తా - న గుణా - ఇత్యుచ్యతే ॥ తథా హి
,, యజేత స్వర్గకామః - ముముక్షుర్బ్రహ్మోపాసీత ,, ఇత్యేవమాదీని శాస్త్రాణి స్వర్గమోక్షాదిఫలస్య భోక్తారమేవ కర్తృత్వే
నియుఞ్జతే - న హ్యచేతనస్య కర్తృత్వేఽన్యో నియుజ్యతే - శాసనాచ్ఛాస్త్రం - శాసనం చ ప్రవర్తనం - శాస్త్రస్య ప్రవర్తక
త్వం బోధజననద్వారేణ - అచేతనం చ ప్రధానం న బోధయితుం శక్యం - అతశ్శాస్త్రాణామర్థవత్త్వం భోక్తుశ్చేతనస్యైవ క
ర్తృత్వే భవేత్, తదుక్తం ,, శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తరి ,, ఇతి అతః కథమయం విరోధః పరిహరణీయ ఇతి చేత్ అత్రోచ్యతే - కర్త్ర
ధికరణే హి శరీరాధిష్ఠాతృరూపకర్తృత్వమాత్మన ఏవేత్యుచ్యతే - హన్తా చేదిత్యత్రాత్మనో నిత్యత్వాద్ధననాద్యభావ ఉక్తః -
అత్ర ,, ప్రకృతేః క్రియమాణాని ,, ఇతి గీతాయాం చ - సాంసారికప్రవృత్తిషు జీవస్య కర్తృతా - అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం సత్త్వర
జస్తమోగుణసంసర్గకృతా - న స్వరూపప్రయుక్తేతి గుణానామేవ కర్తృత్వమిత్యుచ్యతే, న హి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృ
త్వం గుణసంసర్గకృతమిత్యేతావన్మాత్రేణ న స్వతః కృత్యాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వం ప్రతిషిధ్యతే, తథా చ తత్రైవ గీతా
యాం ,, కారణం గుణసఙ్గోఽస్య సదసద్యోనిజన్మసు ,, ఇతి సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం గుణసంసర్గకృతమిత్యభిహితం -
తథా చ తత్రైవాత్మనశ్చ కర్తృత్వమభ్యుపేత్యోచ్యతే ,, శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః । న్యాయ్యం వా విపరీ
తం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః ॥ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః । పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతి ,,
రితి ,, అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్ । వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమ,, మితి - దైవమీశ్వరః - అధి
ష్ఠానాదిదైవపర్యన్తసాపేక్షత్వే సత్యాత్మనః కర్తృత్వే - య ఆత్మానమేవ కేవలం కర్తారం మన్యతే - న స పశ్యతీత్యర్థః - అతః - క

ర్త్రధికరణేపురుషస్యాధిష్ఠానభూతస్వశరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వముచ్యతే,,ప్రకృతేఃక్రియమాణేష్వి,,త్యాదౌతు-సాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వరూపకర్తృత్వంప్రకృతిసంసర్గకృతంనస్వరూపప్రయుక్తమిత్యుచ్యతఇత్యతో-న-తదధికరణవిరోధఇతి ఏతదేవసాంసారికప్రవృత్తిషుకర్తృత్వంప్రకృతసంసర్గకృతంనస్వరూపకృతమితి విశదయన్ సాంసారికప్రవృత్తిష్వపిస్వశరీరాధిష్ఠాతృత్వరూపకర్తృత్వాశ్రయత్వాత్ప్రవృత్తిఫలసుఖదుఃఖాశ్రయత్వమాత్మనఏవేత్యాహ ॥ కార్యేతి॥కార్యంశరీరం కారణానిసమస్తానీన్ద్రియాణి-తేషాం,కర్తృత్వేబహిర్గమనాగమనాదిక్రియాకారిత్వే-ప్రకృతింపురుషాధిష్ఠితాంశరీరాకారేణపరిణతాంప్రకృతిం కారణంహేతుం,విదుః-పురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృత్యాశ్రయాభోగసాధనభూతాఃక్రియా ఇత్యర్థః - పురుషస్యస్వాధిష్ఠాతృత్వమేవతదపేక్షయాఽధికంకర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వాదిత్యాదిషూక్తం-శరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నహేతుత్వమేవహిపురుషస్యకర్తృత్వం - అతఏవ-సుఖదుఃఖానాంపురుషాధిష్ఠితశరీరాకారపరిణతప్రకృతిహేతుకవ్యాపారజన్యసుఖదుఃఖానాం-భోక్తృత్వే-ప్రకృతేశ్శరీరా-త్పరంవిలక్షణం-తదధిష్ఠాతారంపురుషమాత్మానం-కారణం-విదుః-స్వశరీరాధిష్ఠానరూపప్రయత్నాశ్రయత్వాత్తదధిష్ఠేయహేతుకక్రియాఫలసుఖదుఃఖాశ్రయఇత్యర్థః॥౯॥ఏవంప్రకృతివిలక్షణేతత్సంసృష్టేఆత్మస్వరూపే-కార్యకారణభావేనావస్థితేప్రకృతిస్వరూపేచాభిహితే,పునస్తయోరేవసంసృష్టయోః ప్రకృతిపురుషయోఃకార్యావస్థాస్సప్రపఞ్చంశుశ్రూషమాణాపృచ్ఛతి దేవహూతిః॥హేపురుషోత్తమ-ప్రకృతేఃకార్యావస్థప్రధానస్య-తథాపురుషస్యాపికార్యావస్థస్యబ్రహ్మాత్మకస్య-కథంభూతయోః-అస్యజగతః-కారణయోః- కార్యావస్థాయాఃపూర్వం కృత్స్నజగత్కారణత్వేననామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మదశాపత్త్యాభగవచ్ఛరీరత్వేనావస్థితయోః లక్షణంస్వరూపం-బ్రూహి- బ్రహ్మాత్మకయోః ప్రకృతిపురుషయోఃకార్యభేదాన్కథయేత్యర్థః-సదసచ్చయదాత్మకం-కారణభూతాఃపిత్రాదయఃకార్యభూతాఃపుత్రాదయశ్చ- యత్ప్రకృతిపురుషాత్మకం-

దుః । భోక్తృత్వేసుఖదుఃఖానాంపురుషంప్రకృతేఃపరమ్॥౯॥ దేవహూతిరువాచ ॥ ప్రకృతేఃపురుషస్యాపిలక్షణంపురుషోత్తమ । బ్రూహికారణయోరస్యసదసచ్చయదాత్మకమ్ ॥౧౦॥ శ్రీభగవానువాచ॥యత్తత్త్రిగుణమవ్యక్తంనిత్యంసదసదాత్మకమ్ । ప్రధానంప్రకృతింప్రాహురవిశేషంవిశేషవత్ ॥౧౧॥పఞ్చభిఃపఞ్చభిర్బ్రహ్మచతుర్భిర్దశభిస్తథా । ఏతచ్చతుర్వింశతికంగణంప్రాధానికంవిదుః ॥౧౨॥ మహాభూతానిపఞ్చైవభూరాపోఽగ్నిర్మరున్నభః। తన్మాత్రాణిచతావన్తిగన్ధాదీనిచతాని మే॥౧౩॥ఇన్ద్రియాణిదశశ్రోత్రంత్వగ్దృగ్రసననాసికాః । వాక్కరౌచరణౌమేఢ్రంపాయుర్దశమఉచ్యతే ॥౧౪॥ మనోబుద్ధిరహంకారశ్చిత్తమిత్యన్త

తయోర్లక్షణంబ్రూహీత్యర్థః-నహికేవలప్రకృతేఃకేవలాత్మస్వరూపస్యవాపితృపుత్రత్వాది-అతఉభయాత్మకత్వం-సదసదితి-చిదచిత్సముదాయరూపంవిశ్వంవావివక్షితమ్ ॥౧౦॥ ఏవంపృష్టోబ్రహ్మాత్మకప్రకృతిపురుషకార్యావస్థాస్సప్రపఞ్చముపపాదయిష్యన్-తావత్ప్రకృతేఃకారణావస్థాంకార్యావస్థాంసంగ్రహేణాహ॥యత్తదితి॥యత్ప్రధానం,తదేవప్రకృతింప్రాహురిత్యన్వయః-కింతత్ప్రధానం-అవిశేషంకారణావస్థాయాంపృథివ్యాదివిశేషరహితం-అతఏవావ్యక్తంనామరూపవిభాగానర్హం-త్రిగుణంసత్త్వరజస్తమోగుణాత్మకం నిత్యంత్రిగుణాత్మకమిత్యనేనజీవాత్మపరమాత్మవైలక్షణ్యముక్తం-నిత్యమిత్యనేనమహదాద్యవస్థానామనిత్యత్వేప్యవస్థావతోద్రవ్యస్యనిత్యత్వముక్తం- ఏవం ప్రకృతేఃకారణావస్థోక్తా - కార్యావస్థామాహ॥ విశేషవత్ -కార్యావస్థాయాంపృథివ్యాదివిశేషవత్ -సదసదాత్మకం-మహదాదిపృథివ్యన్తకారణరూపేబ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తశరీరరూపకార్యరూపేణచ-కార్యకారణమిత్యర్థః ॥౧౧॥ ఏవమవస్థాద్వయమభిధాయ-తస్యైవప్రధానస్యకార్యాణాంమహదాదీనాంసృష్టిమనుక్రమిష్యం - స్తావత్తత్కార్యాణిగణయన్ ,సుఖగ్రహణాయసంగృహ్ణాతి ॥ పఞ్చభిరితి ॥ పఞ్చభిఃపఞ్చభిః,పఞ్చభిర్భూతైః - పఞ్చభిస్తన్మాత్రైః- చతుర్భిర్మనోహంకారమహదవ్యక్తైః-దశభిర్జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియైరిత్యేవంసంఖ్యాభేదేన ఏతచ్చతుర్వింశతికం- ఏతానిచతుర్వింశతిర్యస్మిన్-తం-ప్రాధానికం-ప్రధానకార్యాత్మకం-గణంసమూహం-విదుః ॥౧౨॥ ఏతద్వివృణోతి॥మహాభూతానితి త్రిభిః ॥ మహాభూతాన్యాకాశాదీని-పఞ్చైవ-ఏవకారోఽధికసంఖ్యావ్యవచ్ఛేదార్థః-తానిగణయతి॥భూరితి॥స్పష్టోర్థః-గన్ధాదీనిగన్ధఆదిర్యేషాం,తాని,తన్మాత్రాణిద్రవ్యాణీత్యర్థః-గన్ధాదయోహిపృథివ్యాదీనామవస్థావిశేషాః-తావన్తిపఞ్చైవమేమయా-మతానిజ్ఞాతాని-ఇదం,మమభగవతో-మతమిత్యర్థః-ఏవంచతేజోఽబన్నాత్మకంభూతత్రయమేవేతిమతాన్తరవ్యావృత్తిః ॥౧౩॥ ఇన్ద్రియాణిదశగణయతి॥ ఇన్ద్రియాణీతి॥శ్రోత్రాదీనిజ్ఞానేన్ద్రియాణి-వాగాదీనికర్మేన్ద్రియాణి,తత్ర,పాయుర్గుదమ్ ॥౧౪॥ అ

న్తఃకరణంవిభజతి॥మనఇతి॥ అన్తరాత్మకమన్తఃకరణం-వృత్త్యా స్వగుణవృత్త్యా సంకల్పాధ్యవసాయాభిమానచిన్తారూపయా-లక్షణరూపయాచిహ్నమాత్రయా-మనో-బుద్ధి-రహంకార-శ్చిత్త-మితిచతుర్ధాలక్ష్యతఇత్యన్వయః - అత్రాయంభావః-ఏకమేవాన్తరిన్ద్రియంసంకల్పాదివృత్తిభేదేనచతుర్విధం-తత్రచిత్తబుద్ధ్యహంకారాణాం క్రమేణమూలప్రకృతిమహదహంకారాఅనుగ్రాహకాః-మూలప్రకృత్యాద్యనుగ్రాహ్యత్వకృతశ్చిత్తాదిభేదవ్యపదేశః - అనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయాక్వచిదభేదనిర్దేశః "మహాన్ బుద్ధిలక్షణః" ఇత్యాదిః - ఏషాంచావ్యక్తమహదహంకారాణామధిష్ఠాతారోవాసుదేవాదయోవక్ష్యన్తే,ఏవంచాత్రబుద్ధిశబ్దేనాన్తరిన్ద్రియస్య-స్వవృత్తిరూపాధ్యవసాయజననేనానుగ్రాహకం మహత్తత్త్వంవివక్షితం చిత్తశబ్దేనచిన్తాజనకస్యాన్తరిన్ద్రియస్యానుగ్రాహకత్వాచ్చిన్తనీయత్వాచ్చావ్యక్తాఖ్యామూలప్రకృతిర్వివక్షితా-తత్రానుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోరభేదవివక్షయాచతుర్వి[illegible]త్వం-భేదవివక్షాయాంతు సప్తవింశతికోగుణోబోద్ధవ్యఇతి ॥౧౪॥ ఏవంతత్త్వానిసంకలయ్యసంగృహ్ణన్ కాలస్వరూపంలక్షయతి॥ఏతావానితి॥సగుణస్యసత్త్వాదిగుణకస్య,బ్రహ్మణఃప్రధానస్య "తస్మాదేతద్బ్రహ్మనామరూపమన్నంచజాయతే-ద్వేబ్రహ్మణీవేదితవ్యే," ఇత్యాదిశ్రుతౌ "మమయోనిర్మహద్బ్రహ్మతస్మిన్ గర్భందధామ్యహమ్," మితిస్మృతౌచ , ప్రకృతావపి బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్,ఉపక్రమానుగుణ్యాచ్చ, యద్వా,ఉక్తానాంతత్త్వానాం "యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్,యశ్చక్షుషితిష్ఠ,"న్నితి బ్రహ్మాత్మకత్వశ్రవణాత్ సత్త్వాదిగుణాత్మకప్రకృతికార్యభూతపృథివ్యాదిశరీరకస్య, పరబ్రహ్మణఃపరమాత్మనఇత్యర్థః,సన్నివేశఃఅవస్థావిశేషః,మయా ప్రోక్తః ఏతావానేవచతుర్వింశతి సఙ్ఖ్యాక ఏవ,సఙ్ఖ్యాతఃగణితః,తత్త్వజ్ఞై రితిశేషః , అథకాలస్వరూపంలిలక్షయిషుస్తస్యతావత్తత్త్వాన్తరత్వమాహ॥యఃకాల-స్స,పఞ్చవింశకఃపూర్వంపరిగణితైచతుర్వింశతిభిస్సహాస్యపరిగణనేఽయంపఞ్చవింశకోభవతీత్యర్థః ॥౧౫॥ తత్ర-కాలోనతత్త్వాన్తరమితిమతాన్తరముపన్యస్యతి ॥ ప్రభావ

రాత్మకమ్ । చతుర్ధాలక్ష్యతేభేదోవృత్త్యాలక్షణరూపయా ॥ ౧౪ ॥ ఏతావానేవసఙ్ఖ్యాతో బ్రహ్మణస్సగుణస్యహ । సన్నివేశోమయాప్రోక్తోయఃకాలఃపఞ్చవింశకః ॥ ౧౫ ॥ ప్రభావంపౌరుషం ప్రాహుః కాలమేకే యతోభయమ్॥అహంకారవిమూఢస్యకర్తుఃప్రకృతిమీయుషః॥౧౬ ॥ ప్రకృతేర్గుణసామ్యస్యనిర్విశేషస్యమానవ।చేష్టాయతస్సభగవాన్కాలఇత్యుపలక్షితః॥ ౧౭ ॥ అన్తఃపురుషరూపేణ కాలరూపేణయోబహిః।సమన్వేత్యేషసత్త్వానాంభగవానాత్మమాయయా॥౧౮॥దైవాత్క్షుభితధర్మిణ్యాంస్వస్యాంయోనౌపరఃపుమాన్।ఆ

మితి॥పౌరుషంపరమపురుషసమ్బన్ధినం - ప్రభావమేవ కాల-మేకే-ఆహుః-కోసౌపౌరుషః ప్రభావఇత్యత్రాహ॥యతఃపౌరుషాత్ప్రభావా-ద్భయం- జగతస్సర్గసంహారాదిరూపసంసారభయం-భవతి-పరమపురుషస్యసర్గసంహారాదిషుజగన్నియమనసామర్థ్యంకాలః-న-తత్త్వాన్తరమిత్యర్థః-ఏకఇత్యుక్త్యా-ఏతాన్తరత్వం గమ్యతే-స్వమతమాహ॥అహఙ్కారేతి॥ అనాత్మన్యాత్మాభిమానోఅహఙ్కార-స్తేన-మూఢస్యతిరోహితస్వస్వరూపస్య-ప్రకృతిం "అక్షరంతమసిలీయత," ఇతితమశ్శబ్దవాచ్యంనిరతిశయసూక్ష్మదశాపన్నంప్రధానం-ప్రకృతికారణంపరమాత్మానంవా-ఈయుషస్సంహారదశాయాం ప్రాప్తస్య-కర్తుర్జీవస్య తథా- హేమానవ -ప్రకృతేఃప్రధానస్య-యద్గుణసామ్యం-తస్య-నిర్విశేషస్యనామరూపాదివిశేషశూన్యస్య - నామరూపాదివిశేషపరిహారేణసంహారదశాయాంసామ్యావస్థాపన్నగుణత్రయస్యప్రధానస్యచేత్యర్థః-యత-శ్చేష్టావ్యాపారో-భవతి-సభగవాన్-భగవదాత్మకఃకాలఇత్యు-పలక్షితఃసంహారదశాయాంనామరూపవిభాగానర్హనిరతిశయసూక్ష్మావస్థామాపన్నయోఃప్రకృతిపురుషయోఃపరమాత్మాత్మకయోస్తస్మిన్నేవలీనయోఃపునస్సృష్టిదశాయాంజగదాకారేణపరిణామరూపోయోవ్యాపారస్తద్ధేతుభూతస్సకాల-స్సచ-భగవదాత్మకఇత్యర్థః ॥౧౬॥౧౭॥ ఏవంప్రకృతిపురుషకాలస్వరూపంశోధితంతే- త్రయోఽపి భగవద్రూపాణి "ప్రధానపురుషావ్యక్తకాలాస్తుప్రవిభాగశః రూపాణి," త్యుక్తేః తేషుపృథివ్యాదిస్థూలరూపేణపరిణతత్వాత్ప్రాయేణప్రకృతిఃస్ఫుటస్వరూపా-పురుషకాలయోస్తు,తాదృశస్థూలపరిణామాభావాత్తయోఃప్రతీయమానత్వంయుక్త్యాదర్శయన్ - తయోశ్శాస్త్రైకసమధిగమ్యంభగవదాత్మకత్వంచాన్తరితిశ్లోకేనాహ॥యః-ఆత్మమాయయా-స్వసఙ్కల్పేన సత్త్వానాం పృథివ్యాదిసంఘాతదేహానా-మన్తః- పురుషరూపేణ - ఇచ్ఛామిద్వేష్మి-సుఖ్యామిదుఃఖ్యామీ-తీచ్ఛాద్వేషసుఖాద్యాశ్రయజీవాఖ్యరూపేణా- న్తఃప్రవిశ్య-తథా-భవత్యభూద్భవిష్యతీతి - తేషామేవసత్త్వానాంవిశేషణత్వేనబహిఃకాలాఖ్యరూపేణచ - సమన్వేతిఅవభాసతే,సభగవాన్ పరమపురుషః ॥ ౧౮ ॥ ఏవంసృష్ట్యుపయోగితయా ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వంభగవతఉక్తం,అథసృష్టిమాహ ॥దైవా

దితి॥ పరః పుమాన్ పరమపురుషః, స్వస్యాం స్వీయాయాం, యోనౌ జగద్యోనౌ ప్రకృతౌ, దైవాత్స్వసంకల్పాత్ క్షుభితధర్మిణ్యాం ,, రజస్తమశ్చాభిభూయ సత్త్వం భవతి భారత ॥ రజస్సత్త్వం తమశ్చైవ తమస్సత్త్వం రజస్తథా,, ఇత్యుక్తరీత్యా క్షుభితసత్త్వాదిగుణాయాం, వీర్యం మహదాదిప్రపఞ్చసృష్టిసామర్థ్యం - చేతనసమష్టిం వా, ఆధత్త ఆయుఙ్క్త, తతః సా యోనిః హిరణ్మయం ప్రకాశబహులం - మహత్తత్త్వం, అసూత ప్రసూతవతీ ॥ ౨౦ ॥ క్షుభితధర్మిణ్యామిత్యుక్తసత్త్వాదిగుణక్షోభో నామ, గుణానాం సామ్యావస్థాప్రహాణేనాన్యతమగుణాభిభవపూర్వకమన్యగుణావిర్భావః - తత్ర మహత్తత్త్వసృష్టిః, కస్య గుణస్యాభిభవాదిత్యత్రాహ॥ విశ్వమితి ॥ జగదఙ్కురః, జగదఙ్కురస్థానీయం, యస్య సః, జగదఙ్కురః, జగత్కారణభూతః, కూటస్థోఽవ్యాకృతో నిర్వికారో భగవాన్, ఆత్మగతం ,, సోఽభిధ్యాయ శరీరాత్స్వా,, దితి ప్రకారేణ, స్వశరీరభూతప్రకృతిలీనం, విశ్వం, వ్యఞ్జయన్ వ్యఞ్జయితుం, స్వతేజసా స్వసంకల్పరూపజ్ఞానేన, ఆత్మప్రస్వాపనం జీవాత్మనాం జ్ఞానసంకోచకం, తమః, తమోగుణం, అపిబత్ అభిభూతమకరోదిత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ కస్య గుణస్యావిర్భావాదిత్యపేక్షాయాం తద్దర్శయన్ మూలప్రకృతిమహతోర్వాసుదేవాఖ్యవ్యూహాధిష్ఠితత్వం తయోరన్తఃకరణభేదచిత్తబుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వం చాహ ॥ యత్తదితి ॥ భగవతః పదం ,, తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమనామయమ్,, ఇత్యుక్తరీత్యా, సత్త్వస్య ప్రకాశకత్వాత్, తద్గుణకస్య చిత్తస్య భగవదుపలమ్భస్థానత్వమిత్యర్థః, శాన్తం అభిభూతతమస్కం, అత ఏవ, స్వచ్ఛం ప్రకాశకం, సత్త్వగుణకం - యచ్చ - వాసుదేవాఖ్యం వాసుదేవాఖ్యభగవద్వ్యూహాధిష్ఠితం - యచ్చిత్తం అన్తఃకరణభేదచిత్తానుగ్రాహకం, మూలప్రకృత్యపరపర్యాయమవ్యక్తం, తదేవ, మహదాత్మకం మహత్తత్త్వాత్మనాఽవస్థితమిత్యర్థః, అత్ర వాసుదేవాఖ్యం చిత్తమిత్యధిష్ఠాత్రధిష్ఠేయయోరనుగ్రాహ్యానుగ్రాహకయోశ్చాభేదవివక్షయా నిర్దేశః, నాత్ర చిత్తస్య వైకారికాహంకారకార్యాన్తఃకరణభేదస్య వాసుదేవాధిష్ఠితత్వం మహదాత్మకత్వం చోచ్యతే,,

---

ధత్త వీర్యం సాఽసూత మహత్తత్త్వం హిరణ్మయమ్॥ ౨౦ ॥ విశ్వమాత్మగతం వ్యఞ్జన్ కూటస్థో జగదఙ్కురః। స్వతేజసాఽపిబత్తీవ్రమాత్మప్రస్వాపనం తమః॥ ౨౧ ॥ యత్తత్సత్త్వగుణం స్వచ్ఛం శాన్తం భగవతః పదమ్। యదాహుర్వాసుదేవాఖ్యం చిత్తం తన్మహదాత్మకమ్॥ ౨౨ ॥ స్వచ్ఛత్వమవికారిత్వం శాన్తత్వమితి చేతసః। వృత్తిభిర్లక్షణం ప్రోక్తం యథాఽపాం ప్రకృతిః పరా॥ ౨౩ ॥ మహత్తత్త్వాద్వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్। క్రియాశక్తిరహంకారస్త్రివిధస్సమపద్యత॥ ౨౪ ॥ వైకారికస్తైజసశ్చ తామసశ్చ యతో భవః। మనస

చిత్తం చైత్యస్తతోఽభవ ,, దితి చిత్తస్య క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ - మహత్కార్యాహంకారకార్యస్య చిత్తస్య మహదాత్మనావస్థానాయోగాచ్చ, కారణం హి కార్యాత్మనాఽవతిష్ఠతే, న తు కార్యం కారణాత్మనా, తత్తు సంహారదశాయాం యద్యపి సంభవతి - తథాప్యత్ర సృష్టిప్రకరణే తథాఽవస్థానమయుక్తం వక్తుం - నాపి మహదాత్మకమితి చిత్తస్యాన్తఃకరణభేదస్య మహదనుగ్రాహ్యత్వముచ్యతే, మహతో బుద్ధ్యనుగ్రాహకత్వాత్ ,, మహాన్ బుద్ధిలక్షణ ఇత్యుక్తేః - న చాత్ర చిత్తశబ్దేన బుద్ధేరేవాన్తఃకరణభేదో వివక్షిత ఇతి వక్తుం శక్యం - బుద్ధేర్వాసుదేవాధిష్ఠితత్వానుపపత్తేః ,, బుద్ధేర్గిరాం పతి,, రితి వక్ష్యమాణత్వాత్ - తస్మాదత్రాభిభూతతమస్కముద్భూతసత్త్వగుణమవ్యక్తమేవ వాసుదేవాధిష్ఠితం మహదాత్మనా పరిణతమిత్యవధారణీయం - తత్ర - యదవ్యక్తస్యాధిష్ఠాతా వాసుదేవః - స ఏవ మహతోఽప్యధిష్ఠాతా - అధిష్ఠాత్రన్తరానుక్తేః ॥ ౨౨ ॥ కదాఽన్తఃకరణమవ్యక్తానుగృహీతం సచ్చిత్తమితి లక్ష్యత ఇత్యత్రాహ॥ స్వచ్ఛత్వమితి॥ స్వచ్ఛత్వం భగవద్బింబగ్రాహిత్వం, అవికారిత్వం విక్షేపాదిరాహిత్యం - అత ఏవ - శాన్తత్వం రజస్తమోభ్యామనభిభూతత్వం ఇత్యేవంరూపైః స్వచ్ఛత్వాదిభిశ్చేతసో వృత్తిభిర్లక్షణం - ప్రోక్తం - యదా స్వచ్ఛత్వాదిగుణకం మనస్తదా సత్త్వోత్తరావ్యక్తానుగృహీతమితి చేతోవృత్తిభిర్లక్ష్యత ఇత్యర్థః - స్వచ్ఛత్వాదౌ దృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ అపామమ్భసాం - పరా ప్రకృతిః అనారోపితస్వస్వభావః - యథా - అపాం స్వభావరూపం స్వచ్ఛత్వం ఫేనతరఙ్గాదిరాహిత్యం ఏవం స్వచ్ఛత్వాదికం యదా భవతి - తదాఽవ్యక్తానుగృహీతం మన ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ఏవమధ్యవసాయాదివృత్తిభిర్బుద్ధేర్మహత్తత్త్వానుగృహీతత్వం వేదితవ్యం। అథాహంకారోత్పత్తిప్రకారం వదంస్తత్స్వరూపం తదవాన్తరభేదం తదధిష్ఠాతారం చాహ త్రిభిః॥ మహత్తత్త్వాదితి॥ భగవతో, వీర్యేణ సంకల్పరూపజ్ఞానేన - చోదితాత్ ప్రేరితాత్ - అత ఏవ, వికుర్వాణాత్ మహత్తత్త్వాత్ - వైకారికతైజసతామసభేదేన త్రివిధః - క్రియాశక్తిః క్రియాశబ్దేన ప్రవర్తకరజోగుణ ఉచ్యతే రజోగుణోద్రిక్త ఇత్యర్థః - అహంకారః - సమపద్యత ఉదభూత్ ॥ ౨౪ ॥ కోఽసావహంకార ఇత్యత్రాహ। యతః త్రివిధాదహంకారాత్ - మనసః ఇన్ద్రియాణాం

జ్ఞానకర్మేన్ద్రియాణాం-మహతాం భూతానాం-ఆకాశాదీనాం- అపిశబ్దాచ్ఛబ్దాదితన్మాత్రాణాం చ-భవఉద్భవః-తైః-మనఆదీనాం కారణమిత్యర్థః ॥౨౪॥ తస్యాహంకారస్య సంకర్షణాధిష్ఠితత్వమాహ॥ సహస్రశిరసమితి॥ సహస్రశిరసం సహస్రఫణ-మనన్తశబ్దవాచ్యం। సాక్షాత్సంకర్షణాఖ్యభగవద్వ్యూహం - పురుషం పరమపురుషం-భూతేన్ద్రియమనోమయం భూతాదీనాం కారణ-మహంకారం- ప్రచక్షతే సంకర్షణాధిష్ఠితమహంకారం ప్రచక్షత ఇత్యర్థః ॥౨౫॥ అస్యాహంకారస్య లక్షణం తస్య స్వకార్యభూతాన్తఃకరణద్వారా అహంకారానుగ్రాహకత్వం-తద్వృత్తిభిర్లక్ష్యత్వం చాహ ॥ కర్తృత్వమితి॥ కర్తృత్వాభిమాన ఆత్మని గమనాద్యాత్రేయత్వాభిమానో యదా మనసి స్యాత్ - తదాఽహంకారానుగృహీతం మన ఇత్యర్థః॥ ఏవం కరణత్వమిన్ద్రియత్వం-కార్యత్వం దేహత్వం- చేతి, లక్షణమహంకారస్య లక్షణం, చిహ్నభూతేన్ద్రియకారణత్వాదహంకారస్యేత్యర్థః - శాన్తత్వం ప్రకాశకత్వం-ఘోరత్వం విక్షిప్తత్వం - మూఢత్వం చేతి వాఽహంకృతేర్లక్షణం తత్తత్కారణగుణత్రయరూపేణాహంకారో లక్ష్యత ఇత్యర్థః ॥౨౬॥ అథ మనస ఉత్పత్తిపూర్వకం తల్లక్షణమధిష్ఠాతారం చాహ ॥ వైకారికాదితి ॥ వికుర్వాణాద్వైకారికాత్సాత్త్వికాహంకారా-న్మనస్తత్త్వమజాయత, యన్మనస్సంకల్పవికల్పాభ్యాం వర్తతే, సంకల్పః- సమిత్యేకీకారే, దేహాదిభిరాత్మనోఽపృథక్త్వేన చిన్తనం-వికల్పః- వివిధవిషయచిన్తనం-యదాఽన్తఃకరణే తైజసాహంకారానుగ్రహాత్, సంకల్పవికల్పౌ భవతః తదా తదేవాన్తఃకరణం మన ఇత్యుచ్యత ఇత్యాదిత్యర్థః-తస్య ప్రద్యుమ్నాధిష్ఠితత్వమాహ ॥ కామసంభవ ఇతి॥ వైకారిక ఇతి శేషః, కామః ప్రద్యుమ్నః- తస్య సంభవః సమ్యగ్భవతీతి సంభవః, తస్యాభివ్యక్తిరిత్యర్థః - అయమధిష్ఠాతా ప్రద్యుమ్నో మనఃకారణస్య వైకారికాహంకారస్య - నతు మనసః ‘‘మనసశ్చన్ద్రమా జాత’’ ఇతి తదధిష్ఠాతుర్వక్ష్యమాణత్వాత్-అస్య మనసోఽనుగ్రాహకస్తు-తైజసోఽహంకారః ‘‘లోభః ప్రవృత్తిరారమ్భః కర్మణామశమః స్పృహా, రజస్యేతాని’’ ఇతి స్పృహాదీనాం రజఃకార్యత్వగానాత్ - తస్య ప్రవర్తకత్వా

చ్చేన్ద్రియాణాం చ భూతానాం మహతామపి॥౨౪॥ సహస్రశిరసం సాక్షాద్యమనన్తం ప్రచక్షతే। సంకర్షణాఖ్యం పురుషం భూతేన్ద్రియమనోమయమ్॥౨౫॥ కర్తృత్వం కరణత్వం చ కార్యత్వం చేతి లక్షణమ్। శాన్తఘోరవిమూఢత్వమితి వా స్యాదహంకృతేః॥౨౬॥ వైకారికాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయత। యత్సంకల్పవికల్పాభ్యాం వర్తతే కామసంభవః॥౨౭॥ యం విదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యం హృషీకాణామధీశ్వరమ్। శారదేన్దీవరశ్యామం సంసాధ్యం యోగిభిశ్శనైః॥౨౮॥ తైజసాత్తు వికుర్వాణాద్బుద్ధితత్త్వమభూత్సతి। ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానమిన్ద్రియాణామనుగ్రహః॥౩౦॥ సంశయోఽథ విపర్యాసో నిశ్చయస్స్మృతిరేవ చ। స్వాప ఇత్యుచ్యతే బు

త్క్రియాశక్తియుక్తత్వాచ్చ - ఏవం తామసాహంకారకార్యస్యాకాశాదేరపి స్వస్వకార్యజననే తైజసోఽహంకారోఽనుగ్రాహకో వేదితవ్యః-ఏవంచ, తామసస్యేవోక్తమహంకారాధిష్ఠాతృత్వం, సంకర్షణస్య-తత్తామసాహంకారాధిష్ఠాతృత్వమేవేతి విశేషపర్యవసన్నం బోధ్యమ్ ॥౨౭॥ అస్య తైజసాహంకారస్యాధిష్ఠాతారం వదన్ కోసావిన్ద్రియేషు తత్కృతోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యాదిరేవ సర్వేన్ద్రియేష్వనుగ్రహత్వం వృత్తిభిర్లక్ష్యత ఇత్యాహ ॥ యమితి త్రిభిః॥ హృషీకాణామిన్ద్రియాణామధీశ్వరం అధిష్ఠాతారం- అనిరుద్ధాధిష్ఠేయతైజసాహంకారానుగ్రాహ్యత్వాదిన్ద్రియాణామప్యనిరుద్ధాధిష్ఠితత్వముక్తం-శరత్కాలీనేన్దీవరవచ్ఛ్యామం బుధిభిశ్శనైస్సమ్యగారాధనీయమనిరుద్ధాఖ్యవ్యూహం, యం తైజసాహంకారం, విదుః అనిరుద్ధాధిష్ఠితం తైజసాహంకారం విదురిత్యర్థః ॥౨౮॥ తస్మాత్తైజసాద్వి క్రియమాణాత్, హే సతి-ఇన్ద్రియాణామనుగ్రహరూపం బుద్ధితత్త్వం-బుధ్యతేఽనేనేతి బుద్ధిః-జ్ఞానస్య జననసామర్థ్య-మభూత్, కథం బుద్ధితత్త్వస్యేన్ద్రియానుగ్రహత్వమవగమ్యత ఇత్యాశఙ్కాయాం స్వవృత్తిభిరిత్యాహ॥ ద్రవ్యేతి॥ ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదయో బుద్ధితత్త్వస్య వృత్తయః, తత్ర ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం ద్రవ్యమాత్రావభాసరూపం జ్ఞానం, వ్యావర్తకాకారజ్ఞానాభావాత్ ॥౩౦॥ సంశయ ఇతి॥ సంశయో వికల్పజ్ఞానం-విపర్యాసశబ్దేనాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానే వివక్షితే, తత్ర ధర్మాన్తరస్య ధర్మ్యన్తరే ప్రతీతిరన్యథాజ్ఞానం-యథా పీతశ్శఙ్ఖ ఇతి-ధర్మ్యన్తరస్య ధర్మ్యన్తరత్వేన ప్రతీతిర్విపరీతజ్ఞానం-యథేదం రజతమితి శుక్తిశకలే, నిశ్చయః ప్రమారూపం-స్మృతిరనుభూతవస్తువిషయం జ్ఞానం-స్వాపో నిద్రా సంశయాదిస్వాపాన్తాభిః, పృథగసంకరేణ-వృత్తితః వృత్తిభిః బుద్ధేర్బుద్ధితత్త్వస్య-లక్షణమిన్ద్రియానుగ్రహత్వరూపలక్షణ-ముచ్యతే- యదిన్ద్రియాణాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానాదిజనకత్వం-తచ్చ-తానీన్ద్రియాణి బుద్ధితత్త్వానుగృహీతానీత్యుచ్యత ఇత్యర్థః॥ యద్వా॥ ఇన్ద్రియాణామితి కర్తరి షష్ఠీ-ఇన్ద్రియాణాం కార్యభూతం, ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానం ద్రవ్యస్ఫురణమర్థేన్ద్రియసంబన్ధస్ఫురణం-తజ్జ

స్స్వవిజ్ఞానశబ్దవాచ్యం బుద్ధితత్త్వం — తైజసాహంకారాదభూత్ — తదనుగ్రాహ్యాణీన్ద్రియకార్యత్వాదిత్యర్థః॥ సంశయాదయో జ్ఞానవిశేషాదిత్యాహ॥ సంశయ ఇతి॥ బుద్ధేర్లక్షణం బుద్ధేః ప్రకారాః — వృత్తితః సచోపసనిగ్దోషేన్ద్రియవృత్తిభిరిత్యర్థః॥ ౩౦॥ ఉభయేన్ద్రియాణాముత్పత్తిం తేషాం లక్షణం చాహ॥ తైజసానీతి॥ క్రియాజ్ఞానవిభాగశః జ్ఞానేన్ద్రియకర్మేన్ద్రియవిభాగేన ఉభయవిధానీన్ద్రియాణి — తైజసాన్యేవ — ఏవకారోఽహఙ్కారాన్తరకార్యత్వవ్యుదాసార్థః — నను — పూర్వమిన్ద్రియాణాం సానుగ్రహ ఇతి తైజసాహఙ్కారస్యేన్ద్రియానుగ్రాహకత్వముక్తం అత్ర త్విన్ద్రియాణాం తత్కార్యత్వమేవోచ్యత ఇతి విరోధః — మైవం — పూర్వత్ర — కోఽసావిన్ద్రియేషు తైజసకృతోఽనుగ్రహ ఇత్యపేక్షాయాం ద్రవ్యస్ఫురణవిజ్ఞానరూపోఽనుగ్రహ ఇత్యుక్తం — న చ తత్రాన్తఃకరణభేదస్య బుద్ధితత్త్వస్యైవోత్పత్తిరుచ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం — మహత్తత్త్వానుగృహీతాన్తఃకరణాధ్యవసాయాత్మకవృత్తివిశేషస్యైవ బుద్ధితత్త్వ ‘‘ద్వైకారికాద్వికుర్వాణాన్మనస్తత్త్వమజాయత’’ ఇతి మనస ఉత్పత్తికథనేనైవ సిద్ధత్వాత్, పృథగ్బుద్ధ్యుత్పత్తికథనస్యానపేక్షితత్వాత్ — అన్యథా చిత్తాహఙ్కారయోరపి పృథగుత్పత్తికథనాపత్తేశ్చ — న చ తత్ర — నిశ్చయస్స్మృతిరేవ చ — ఇతి బుద్ధేర్వృత్తివిశేషస్య నిశ్చయస్య కథనాదధ్యవసాయాత్మికా బుద్ధిరేవ బుద్ధితత్త్వమహత్తత్త్వమిత్యుచ్యత ఇతి చేన్న — అధ్యవసాయాత్మికాన్తఃకరణవృత్తివిశేషాయా బుద్ధేః పునర్వృత్త్యన్తరానుపపత్తేః — అన్యథా తస్యా అపి పునర్వృత్త్యన్తరం స్యాదిత్యనవస్థాప్రసఙ్గః తస్మాద్బుద్ధితత్త్వమభూదిత్యనేన జ్ఞానస్వరూపమాత్రజననసామర్థ్యమభూత్ — నిశ్చయః ప్రమాత్మకం జ్ఞానమితి యథోక్త ఏవార్థస్సాధుః — తస్మాత్పూర్వత్ర బుద్ధితత్త్వరూప ఏవేన్ద్రియేషు తైజసకృతోఽనుగ్రహ ఇతి దర్శితం — అత్ర తు — సర్వేన్ద్రియాణామిన్ద్రియకారణస్య వైకారికస్య చ తైజసానుగ్రాహ్యత్వమేవ — న త్వహఙ్కారాన్తరానుగ్రాహ్యత్వమిత్యుచ్యతే — అత ఏవోత్పత్తివాచకశ్శబ్దోఽత్ర న ప్రయుక్తః — యుక్తం చైతత్ — న హి తైజసస్య ప్రవర్తనాత్మకక్రియాశక్తియుక్తస్యానుగ్రాహకత్వమన్తరేణ పృథక్కార్యజననసామర్థ్యమస్తి న చైవం బుద్ధితత్త్వస్యాపి తైజసాదుత్పత్తిరనుపపన్నా కరముక్తైరితి వాచ్యం — తస్య తైజసకృతానుగ్రహప్రకారప్రదర్శనమాత్రపరత్వా

ద్ధేర్లక్షణం వృత్తితః పృథక్॥ ౩౧॥ తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవ క్రియాజ్ఞానవిభాగశః। ప్రాణస్య హి క్రియాశక్తిర్బు
ద్ధేర్విజ్ఞానశక్తితా॥ ౩౨॥ తామసాచ్చ వికుర్వాణాద్భగవద్వీర్యచోదితాత్। శబ్దమాత్రమభూత్తస్మాన్నభ
శ్శ్రోత్రం తు శబ్దగమ్॥ ౩౩॥ అర్థాశ్రయత్వం శబ్దస్య ద్రష్టృలిఙ్గత్వమేవ చ। తన్మాత్రత్వం చ నభసో లక్షణం క

త్ — తస్మాత్తైజసానీన్ద్రియాణ్యేవేత్యస్యాయమర్థః — తైజసాహఙ్కారానుగృహీతవైకారికాహఙ్కారకార్యాణ్యేవోభయవిధానీన్ద్రియాణీతి — ఇన్ద్రియాణాం తైజసానుగృహీతవైకారికాజ్జాతోత్పత్తిర్హి ద్వితీయస్కన్ధేఽభిహితా॥ ఏతదేవ సహేతుకముపపాదయతి॥ ప్రాణస్య హీతి॥ హి యస్మాత్ ప్రాణస్య కర్మేన్ద్రియగణస్య ‘‘ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తి’’ ఇతి సర్వేన్ద్రియాణాం ప్రాణశబ్దవాచ్యత్వేఽపి — బుద్ధేరితి జ్ఞానేన్ద్రియగణస్య పృథగుపాదానాద్గోబలీవర్దన్యాయేనాత్ర కర్మేన్ద్రియవర్గపరః ప్రాణశబ్దః — తస్య కర్మేన్ద్రియగణస్య — క్రియా గమనాదిక్రియారూపా — శక్తిర్దృశ్యతే యచ్చ బుద్ధేః — బుధ్యతేఽనేనేతి బుద్ధిః జ్ఞానేన్ద్రియవర్గః — తస్య — విజ్ఞానమత్ర ప్రకాశనం — ప్రకాశనరూపశక్తితా — దృశ్యతే అతస్తైజసాహఙ్కారానుగృహీతసాత్త్వికాహఙ్కారకార్యాణ్యేవోభయేన్ద్రియాణీత్యర్థః — బుద్ధేర్విజ్ఞానశక్తితేత్యనేనాత్రాపి జ్ఞానేన్ద్రియగణస్య వైకారికత్వం స్పష్టమేవోక్తం ‘‘తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమ్’’ ఇతి సత్త్వస్యైవ ప్రకాశకత్వాత్ — ననూభయేన్ద్రియాణామపి తైజసానుగృహీతవైకారికత్వే — ఉభయేషామపీన్ద్రియాణాం జ్ఞానక్రియాశక్తిద్వయవత్త్వమేవ స్యాత్తత్తు న దృష్టమితి చేన్న — సత్త్వరజసోరుద్భవాభిభవయోగేన జ్ఞానేన్ద్రియోత్పాదనవేలాయాం — వైకారికే సత్త్వస్యోద్భవః — రజసోఽభిభవః — కర్మేన్ద్రియోత్పత్తివేలాయాం తు, రజస ఉద్భవః, సత్త్వస్యాభిభవ — ఇత్యాశయాత్ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ అథ తన్మాత్రోత్పత్తిపూర్వకమాకాశాదిమహాభూతోత్పత్తిం తయోః కార్యాపరపర్యాయం లక్షణం చాహ॥ తామసాదితి పఞ్చదశభిః॥ భగవద్వీర్యచోదితాత్ భగవత్సఙ్కల్పచోదితాత్, అత ఏవ, వికుర్వాణాత్, తామసాదహఙ్కారాత్, శబ్దమాత్రం శబ్దతన్మాత్రద్రవ్యం, అభూత్ ఉదభూత్, తస్మాచ్ఛబ్దమాత్రాత్ — నభః — ఉదభూత్, స శబ్దః కేన గృహ్యత ఇత్యత్రాహ॥ శ్రోత్రమితి॥ శ్రోత్రం తు శబ్దగమిత్యాదినా — శ్రోత్రాదీనాం నభ ఆదిభ్యో నోత్పత్తిరుచ్యతే, శ్రోత్రాదీనాం తైజసానుగృహీతవైకారికాదుత్పత్తేరుక్తత్వాత్ — కిన్తు — శబ్దాదిరూపవిషయోత్పత్త్యనన్తరం శ్రోత్రాదీనాం తత్సంబన్ధమాత్రముచ్యతే — శ్రోత్రం శ్రోత్రేన్ద్రియం — శబ్దగం శబ్దజ్ఞాపకమ్ ❁ ॥ ౩౩॥ ❁ కిం తచ్ఛబ్దతన్మాత్రం — కీదృశం తన్న

భ, ఇత్యపేక్షాయాం, తయోః కార్యముఖేన స్వరూపం శోధయతి ద్వాభ్యామ్॥ అర్థాశ్రయత్వం అర్థవాచకత్వం, ద్రష్టృలిఙ్గత్వం ద్రష్టుస్సర్వజ్ఞస్య భగవతః లిఙ్గత్వం ప్రమాణభూతత్వం, భగవతశ్శాస్త్రయోనిత్వాత్, ద్రష్టుః ఘటపటాద్యర్థద్రష్టుః లిఙ్గత్వే ప్రతీయత ఇతి ద్రష్టృలిఙ్గం - తస్య భావస్తత్త్వమితి వా, ఘటపటాద్యర్థద్రష్టరి తద్వాచకశ్శబ్దః ప్రతీయతే - యద్యపి శబ్దశ్రవణాదప్యర్థః ప్రతీయతే, తథాపి తదపి శబ్దస్యలక్షణమేవ, తదేవహ్యర్థాశ్రయత్వమిత్యుక్తం, అర్థాశ్రయత్వం నామ శ్రోతురర్థప్రత్యాయకత్వమేవ, వక్తుర్నిర్దిష్టస్యైవానుమాపకత్వం వా, అర్థం దృష్ట్వా హి వక్తాఽభివదతి, కుడ్యాద్యన్తరితస్యాపి వక్తుర్జ్ఞాపకత్వం వా, నభస్తన్మాత్రం ఆకాశస్యాసాధారణగుణత్వం, సూక్ష్మత్వం వా, శబ్దస్య, లక్షణం కార్యం, కవయో విదుః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ నభసో లక్షణమాహ॥ భూతానామితి॥ భూతానాం బ్రహ్మాదిస్తమ్బపర్యన్తభూతానాం, ఛిద్రదాతృత్వమవకాశదాతృత్వం, బహిరన్తర్వ్యవహారాస్పదత్వం, ప్రాణానాం ఇన్ద్రియాణాం, ఆత్మనశ్చ, ధిష్ణ్యత్వం స్థానత్వం, నాడ్యాదిచ్ఛిద్రరూపేణ నభస ఆకాశస్య, వృత్తిలక్షణం, వృత్తిః ఛిద్రదాతృత్వాదికార్యమేవ, లక్షణం ఏవముత్తరత్రాప్యేకేన శ్లోకేన తన్మాత్రమహాభూతయోరుత్పత్తిః, ద్వితీయేన తన్మాత్రలక్షణం, తృతీయేన మహాభూతలక్షణమిత్యనుసంధేయమ్ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ నభస ఇతి॥ శబ్దతన్మాత్రాత్, శబ్దస్తన్మాత్రమసాధారణో యస్య, తస్మాత్, కాలగత్యా కాలశరీరకభగవత్సఙ్కల్పేన, వికుర్వతో విక్రియమాణాత్, నభస ఆకాశాత్ - స్పర్శః స్పర్శతన్మాత్రమభవత్, తతస్స్పర్శాద్వాయురభవత్, కోఽసౌ స్పర్శస్య గ్రాహక ఇత్యత్రాహ॥ త్వక్ త్వగిన్ద్రియం, స్పర్శస్య, సంగ్రహం సమ్యగ్గ్రాహకః, ❁ సమ్యగ్రహో

వయో విదుః॥ ౩౪ ॥ భూతానాం ఛిద్రదాతృత్వం బహిరన్తరమేవ చ। ప్రాణేన్ద్రియాత్మధిష్ణ్యత్వం నభసో వృత్తిలక్షణమ్॥ ౩౫ ॥ నభసశ్శబ్దతన్మాత్రాత్కాలగత్యా వికుర్వతః। స్పర్శోఽభవత్తతో వాయుస్త్వక్స్పర్శస్య చ సంగ్రహః॥ ౩౬ ॥ మృదుత్వం కఠినత్వం చ శైత్యముష్ణత్వమేవ చ। ఏతత్స్పర్శస్య స్పర్శత్వం తన్మాత్రత్వం నభస్వతః॥ ౩౭ ॥ చాలనం వ్యూహనం ప్రాప్తిర్నేతృత్వం ద్రవ్యశబ్దయోః। సర్వేన్ద్రియాణామాత్మత్వం వాయోః కర్మాభిలక్షణమ్॥ ౩౮ ॥ వాయోశ్చ స్పర్శతన్మాత్రాద్రూపం దైవేరితాదభూత్। సముత్థితం తతస్తేజశ్చక్షూ రూపోపలమ్భనమ్॥ ౩౯ ॥ ద్రవ్యాకృతిత్వం గుణతా వ్యక్తిసంస్థానమేవ చ। తేజస్త్వం తేజసస్సాధ్వి రూపమాత్రస్య వృత్తయః॥ ౪౦ ॥ ద్యోతనం పచనం పానమదనం హిమమర్దనమ్। తేజసో వృత్తయస్త్వేతాశ్శోషణం క్షుత్తృడేవ చ॥ ౪౧ ॥ రూపమాత్రాద్వికుర్వాణాత్తైజసాద్దైవచోదితాత్। రసమాత్రమభూత్తస్మాదమ్భో జిహ్వా రసగ్రహః॥ ౪౨ ॥ కషాయో మధురస్తిక్తః కట్వమ్ల ఇతి నైకధా। భౌతికానాం వికారేణ రస ఏకో విభిద్య

యయా సేతి వా ॥ ❁ సమ్యక్ గ్రహో యయా సేతి వేతి వ్యాఖ్యానం తు స్త్రీలిఙ్గపాఠాభిప్రాయేణ ❁॥ ౩౬॥ ❁ మృదుత్వాద్వయః, నభస్వతః వాయోః - తన్మాత్రత్వమసాధారణగుణత్వం చ, స్పర్శస్య స్పర్శత్వం లక్షణమిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ చాలనం వృక్షశాఖాదేః, వ్యూహనం విభాగకరణం, ప్రాప్తిశ్చలితం యోస్సంయోజకత్వం - ద్రవ్యశబ్దయోర్నేతృత్వం - ద్రవ్యనేతృత్వం శబ్దనేతృత్వం, తత్ర ద్రవ్యనేతృత్వం ద్రవ్యస్య గన్ధవతో ఘ్రాణం ప్రతి, శబ్దనేతృత్వం దూరస్థశబ్దస్య శ్రోత్రగ్రాహ్యత్వకరణం - సర్వేన్ద్రియాణామాత్మత్వం ధారకత్వం, వాయోః, కర్మైవాభిలక్షణమ్ ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ వాయోరితి॥ స్పర్శః తన్మాత్రోఽసాధారణగుణో యస్య - తస్మాద్దైవేరితాదీశ్వరప్రేరితాద్వాయోః, రూపం రూపతన్మాత్రమభూత్ - తతః రూపాత్తేజః - సముత్థితం ఉత్పన్నం, మభూత్, కిం తద్రూపస్య గ్రాహకమిత్యత్రాహ॥ చక్షుః చక్షురిన్ద్రియం - రూపోపలమ్భనం రూపగ్రాహకమ్ ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ ద్రవ్యాకృతిత్వం ద్రవ్యస్య భూతాన్తరవ్యావర్తకత్వం, గుణతా నిత్యం ద్రవ్యాశ్రయత్వం, వ్యక్తిసంస్థానం వ్యక్తేర్వ్యక్త్యన్తరవ్యావర్తకత్వం, తేజసః, తేజస్త్వమసాధారణగుణత్వం చ, హే సాధ్వి, రూపమాత్రస్య రూపతన్మాత్రస్య, వృత్తయః లక్షణానీత్యర్థః ❁॥ ౪౦॥ ❁ ద్యోతనం ప్రకాశనం, పచనం తణ్డులాదేః, క్షుత్తృట్ అశనాయాపిపాసే చ - తద్ద్వారేణ పాన - మదనం చ - హిమమర్దనం హిమాభిభవ - శోషణం చ, తేజసో, వృత్తయః లక్షణాని - కార్యాణీతి యావత్॥ ❁॥ ౪౧॥ ❁ రూపమాత్రాదితి ॥ దైవేన, చోదితాత్ ప్రేరితాత్ - వికుర్వాణాత్ - రూపమాత్రాత్ రూపం తన్మాత్రం యస్య - తస్మాత్తైజసః, రసమాత్రం రసతన్మాత్ర - మభూత్ - తస్మాద్రసతన్మాత్రాత్ - అమ్భః - అభూత్ - కా రసతన్మాత్రస్య గ్రాహికేత్యత్రాహ॥ జిహ్వా రసనేన్ద్రియం - రసస్య గ్రహః గ్రాహికా ❁ ॥ ౪౨॥ ❁ కషాయ ఇతి ॥ కషాయాదిషు లవణోఽపి ద్రష్టవ్యః, భౌతికానాం సాంసర్గికద్రవ్యాణాం - వికారేణ, ఏక ఏవ రసః, కషాయాదిభేదేన, అనేకధా

[illegible]ః ❁ ॥౪౩॥ ❁ క్లేదనమార్ద్రీకరణం, పిణ్డనం మృదాదేః పిణ్డీకరణం - తృప్తిః తృప్తిదాదృత్వం, ప్రాణనం జీవనం, "ఆపోమయః ప్రాణ" ఇతి శ్రుతేః, ఆప్యాయనం తృడ్దైన్యక్లైబ్యనివర్తనం, ఔన్దనం మృదూకరణం, భూయస్త్వం కూపాదావుద్ధృతస్యాపి పునరుద్భవః, పాఞ్చభౌతికేష్వపి జలాంశస్య భూయస్త్వం వా - తథా చ సూత్రకారః "త్ర్యాత్మకత్వాత్తు భూయస్త్వాత్" ఇతి, ఇమాః క్లేదనాదయః, తేజసో వృత్తయః ❁ ॥౪౪॥ ❁ దైవచోదితాత్, వికుర్వాణాత్, రసమాత్రాత్, అమ్భసః, గన్ధతన్మాత్రమభూత్, తస్మాద్గన్ధమాత్రాత్ పృథ్వీ అభూత్, ఘ్రాణః ఘ్రాణేన్ద్రియం - గన్ధగః గన్ధగ్రాహకః ❁ ॥౪౫॥ ❁ ఏక ఏవ గన్ధః, ద్రవ్యాణాం సంసర్గి ద్రవ్యాణాం, వైషమ్యాద్వికారాత్, పృథక్ కరమ్భాదిభేదేన - విభిద్యతే, తత్ర కరమ్భో మిశ్రగన్ధః - యథా వ్యఞ్జనాదీనాం హిఙ్గ్వాదిసంస్కారైః - పూతిర్దుర్గన్ధః, సౌరభ్యం కర్పూరాదేః, శాన్తం శతపత్రాదేః ఉగ్రో లశునాదేః, అమ్లః పర్యుషితభుక్తాన్నాదేః ❁ ॥౪౬॥ ❁ భావనం ఘటాదివ్యాపనం, బ్రహ్మణస్థానం బ్రహ్మణశబ్దశ్చరాచరోపలక్షకార్థః, సర్వసామాన్యాధారత్వమిత్యర్థః, "బ్రహ్మణ" ఇతి పాఠే తు, బ్రహ్మణః బ్రహ్మకులస్య - స్థానమితి స ఏవార్థః, సద్విశేషణం సతాం కార్యాణాం విశేషకత్వం, వ్రీహ్యాదికార్యాణాం దేశభేదేన సారాసారవత్త్వదర్శనాత్ - సర్వసత్త్వగుణోద్భేదః సత్త్వజాతిస్థః ప్రాణినామాకారవిశేషహేతుత్వం, యద్వా, శబ్దాదిసర్వసత్త్వగుణవత్త్వం చేతి, పృథివ్యా వృత్తిః కార్యమేవ లక్షణమిత్యర్థః ❁ ॥౪౭॥ ❁ శ్రోత్రాదీనాం శబ్దాదిగ్రాహకత్వముక్తం, తేషాం చ లక్షణం తదేవేత్యాహ పఞ్చభిరర్ధైః ॥ నభస ఆకాశస్య, గుణవిశేషః, శబ్దో, య

తే॥ ౪౩ ॥ క్లేదనం పిణ్డనం తృప్తిః ప్రాణనాప్యాయనోన్దనమ్ । తాపాపనోదో భూయస్త్వమమ్భసో వృత్తయస్త్విమాః॥ ౪౪॥ రసమాత్రాద్వికుర్వాణాదమ్భసో దైవచోదితాత్ । గన్ధమాత్రమభూత్తస్మాత్పృథ్వీ ఘ్రాణస్తు గన్ధగః ॥ ౪౫ ॥ కరమ్భపూతిసౌరభ్యశాన్తోగ్రామ్లాదిభిః పృథక్ । ద్రవ్యావయవవైషమ్యాద్గన్ధ ఏకో విభిద్యతే॥౪౬॥ ❁ భావనం బ్రహ్మణః స్థానం ధారణం సద్విశేషణమ్ । సర్వసత్త్వగుణోద్భేదః పృథివీవృత్తిలక్షణమ్॥ ౪౭ ॥ నభోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్ఛ్రోత్రముచ్యతే । వాయోర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్య తత్స్పర్శనం విదుః ॥ ౪౮ ॥ తేజోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తచ్చక్షురుచ్యతే। అమ్భోగుణవిశేషోఽర్థో యస్య తద్రసనం విదుః॥ భూమేర్గుణవిశేషోఽర్థో యస్య తద్ఘ్రాణముచ్యతే॥ ౪౯ ॥ పరస్య దృశ్యతే ధర్మో హ్యపరస్మిన్ సమన్వయాత్ । అతో విశేషో భావానాం భూమావేవోపలక్ష్యతే ॥ ౫౦ ॥ ఏతాన్యసంహత్య యదా మహదాదీని సప్త వై । [న శేకుః పురుషం స్రష్టుం భోగాయతనముత్తమమ్] । కాలకర్మగుణోపేతో జగదాదిరుపావిశత్ ॥౫౧॥ తతస్తేనానువిద్ధేభ్యో యుక్తేభ్యోఽణ్డమచేతనమ్ । ఉత్థితం పురుషో యస్మాదుదతిష్ఠదసౌ విరాట్॥౫౨॥ ఏతదణ్డం విశే

స్యార్థవిషయః, గ్రాహ్య ఇతి యావత్, తత్, శ్రోత్రముచ్యతే, ఆకాశాసాధారణగుణశబ్దగ్రాహకత్వమేవ శ్రోత్రత్వమిత్యర్థః, ఏవముత్తరత్రాపి వేదితవ్యమ్ ❁ ॥౪౮॥౪౯॥ ❁ యదుక్తం పృథివ్యాస్సర్వసత్త్వగుణోద్భేద ఇతి లక్షణం తద్విశదయతి ॥ పరస్యేతి॥ హి యస్మాత్, పరస్య కారణస్య, ధర్మశ్శబ్దాది, అపరస్మిన్ కార్యే వాయ్వాదౌ, సమన్వయాత్ సమవాయాత్ - దృశ్యతే - అతస్తస్మాత్ - భావానామాకాశాదీనాం - విశేషః - శబ్దాదిః, భూమౌ పృథివ్యామేవ, ఉపలక్ష్యతే దృశ్యతే ❁ ॥౫౦॥ ❁ ఏవం మహదాదిపృథివ్యన్తభూతసృష్టిమభిధాయ తేభ్యోఽణ్డోత్పత్తిమభిధాస్యన్, "నానావీర్యాః పృథగ్భూతాస్తతస్తే సంహతిం వినా", ఇత్యుక్తరీత్యా, ఈశ్వరానుప్రవేశమన్తరేణ కార్యాసామర్థ్యం వదన్ - తేష్వీశ్వరానుప్రవేశమాహ॥ ఏతానీతి ॥ ఏతాని మహదా[illegible]త్త్వాని - తన్మాత్రాణి భూతేషు - ఇన్ద్రియాణ్యహంకారే చాన్తర్భావ్య సప్తేతి నిర్దేశః - యదా అసంహత్య అమిళిత్వా - స్థితాని - తదా - కాలకర్మగుణోపేతః - కర్మ అదృష్టం - గుణాస్సత్త్వాదిః కాలాదిభిరుపేతః జగదాదిరీశ్వరః - తాని మహదాదితత్త్వాని, ఉపావిశత్ ❁ ॥౫౧॥ ❁ మేలనం సంహతత్వసమాగతత్వభేదేన ద్వివిధం సంహతత్వం నామ పృథక్స్థిత్యర్హసంయోగమాత్రం - సమాగతత్వం పృథక్స్థిత్యనర్హసంశ్లేషవిశేషః - ఏతద్ద్వయాభావాత్ స్రష్టుమసమర్థాన్యవస్థితాని తత్త్వానీశ్వరానుప్రవేశాదుభయం ప్రాప్తేభ్యస్తేభ్యోఽణ్డం సృష్టమిత్యాహ ॥ తత ఇతి॥ తతః ఈశ్వరానుప్రవేశానన్తరం - తేన ఈశ్వరానుప్రవేశేన హేతునా - అనువిద్ధేభ్యస్సమాగతేభ్యః - యుక్తేభ్యస్సంహతేభ్యస్తేభ్యః - అచేతనమధిష్ఠాతృచేతనరహితమణ్డముత్థితముత్పన్నం కీదృశం తదేతదణ్డమిత్యత్రాహ - యస్మాదణ్డాత్ అసౌ - విరాట్ సమష్టిపురుషో బ్రహ్మా - ఉదతిష్ఠత్ ఉదభూత్ ❁ ॥౫౨॥ [illegible] శేషాఖ్యమణ్డం బ

౪౭॥శ్లో॥పా ❁ భావనం బ్రహ్మణస్థానం

హః-ప్రధానేన ప్రకృత్యా-ఆవృతైః - క్రమవృద్ధైః క్రమశః ఉత్తరోత్తరమధికైః-కియదాధిక్యం తత్రాహ। దశోత్తరైః దశగుణితోత్తరైః-ఉత్తరోత్తరం దశగుణాధికైరిత్యర్థః-తోయాదిభిః- తోయగ్రహణం పృథివ్యాద్యుపలక్షణం-పృథివ్యాదిభిరిత్యర్థః-పరివృతం పరివేష్టితమ్ ❁ ॥ ౫౩ ॥ ❁ యత్ర యస్మిన్నణ్డే లోకవితానః దేవమనుష్యాదిలోకవిస్తరః- భవతి-తద్భగవతో హరే-రూపం శరీరమిత్యర్థః ❁ ॥ ౫౪ ॥ ❁ ఏవం మహదాదిచతుర్ముఖాన్తసృష్టిరుక్తా-అథ సమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్య తత్తదవయవాద్దేవాదివ్యష్టిశరీరాణామిన్ద్రియతత్స్థానతదభిమానిదేవతానాం విభాగం వివక్షుస్సోపి విభాగశ్చతుర్ముఖశరీరకపరమాత్మకర్తృక ఏవేత్యాహ॥ హిరణ్మయాదితి॥ సలిలేశయాత్ ఉషితాత్ - హిరణ్మయాత్ప్రకాశబహులాత్-దణ్డకోశాదుత్థాయ అణ్డకోశే శయానోఽనిరుద్ధరూపీ భగవాన్-తత-ఉత్థాయ ప్రవృత్త్యున్ముఖో భూత్వా- తం చతుర్ముఖమావిశ్య-స మహాదేవో భగవాన్-ఖమిన్ద్రియగణం బహుధా అనేకధా-నిర్బిభేద-సమష్టిభూతచతుర్ముఖశరీరస్థమిన్ద్రియగణం-వ్యష్టిరూపేణానేకధా విభక్తమకరోదిత్యర్థః ❁ ॥ ౫౫ ॥ ❁ విభాగమేవాహ నిరభిద్యతేత్యష్టభిః -అస్య బ్రహ్మణః ప్రథమం-ముఖం-నిరభిద్యత, న తస్య శ్రుణోతీతివ-దస్యేతి షష్ఠ్యర్థస్సైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ బోధ్యా - సమష్టిభూతబ్రహ్మశరీరముఖాద్దేవాదీనాం వాగిన్ద్రియాధిష్ఠానం వ్యష్టిముఖం విభక్తమభూదిత్యర్థః-తతో వాణీ వాగ్వ్యష్టి-రభవత్-వాణ్యాః వాగిన్ద్రియాత్- తదధిష్ఠాతా వహ్నిరభవత్ విభక్తోఽభూత్-అథో అనన్తరం అస్య - నాసే ఘ్రాణేన్ద్రియాధిష్ఠానే నాసాబిలే-వ్యష్టీనాం నిరభిద్యేతామ్ ॥ అతః నాసాభ్యాం - ఘ్రాణః ఘ్రాణేన్ద్రియవ్యష్టిః - ఏతయోః ఏతస్య ఘ్రాణేన్ద్రియస్య - అధిష్ఠానాపేక్షయా ఏతయోరితి ద్వివచననిర్దేశః, యద్వా-ఏతయోః నాసయోః-ప్రాణః ప్రాణాధీనః, ఘ్రాణ-ఏతయోరభవదిత్యనుషఙ్గః ॥ ౫౬ ॥ ఘ్రా

పాఖ్యం క్రమవృద్ధైర్దశోత్తరైః। తోయాదిభిః పరివృతం ప్రధానేనావృతైర్బహిః॥ ౫౩॥ యత్ర లోకవితానో
ఽయం రూపం భగవతో హరేః॥ ౫౪॥ హిరణ్మయాదణ్డకోశాదుత్థాయ సలిలేశయాత్। తమావిశ్య మహాదేవో
బహుధా నిర్బిభేద ఖమ్॥ ౫౫॥ నిరభిద్యతాస్య ప్రథమం ముఖం వాణీ తతోఽభవత్। వాణ్యా వహ్నిరథో నాసే ప్రా
ణోఽతో ఘ్రాణ ఏతయోః॥ ౫౬॥ ఘ్రాణాద్వాయురభిద్యేతామక్షిణీ చక్షురేతయోః। తస్మాత్సూర్యో వ్యభిద్యే
తాం కర్ణౌ శ్రోత్రం తతో దిశః॥ ౫౭॥ నిర్బిభేద విరాజస్త్వగ్రోమశ్మశ్ర్వాదయస్తతః। తత ఓషధయశ్చాసన్ శి
శ్నం నిర్బిభిదే తతః॥ ౫౮॥ రేతస్తస్మాదాప ఆసన్నిరభిద్యత వై గుదమ్। గుదాదపానోఽపానాచ్చ మృత్యుర్లోక
భయఙ్కరః॥ ౫౯॥ హస్తౌ చ నిరభిద్యేతాం బలం తాభ్యాం తతస్స్వరాట్। పాదౌ చ నిరభిద్యేతాం గతిస్తాభ్యాం
తతో హరిః॥ ౬౦॥ నాడ్యోఽస్య నిరభిద్యన్త తాభ్యో లోహితమాభృతమ్। నద్యస్తతస్సమభవన్నుదరం నిరభి
ద్యత॥ ౬౧॥ క్షుత్పిపాసే తతస్స్యాతాం సముద్రస్త్వేతయోరభూత్। అథాస్య హృదయం భిన్నం హృద
యాన్మన ఉత్థితమ్॥ ౬౨॥ మనసశ్చన్ద్రమా జాతో బుద్ధిర్బుద్ధేర్గిరాం పతిః। అహఙ్కారస్తతో రుద్రశ్చిత్తం

ణాదనన్తరం తదధిష్ఠాతా వాయుశ్చ-ప్రాణాధీనత్వం సర్వేన్ద్రియేష్వపి ద్రష్టవ్యం- తథాహి-ఛన్దోగవాజసనేయినాం ప్రాణవిద్యాయాం "తే హాహం వై దేవతా అహం శ్రేయసే వ్యూదిరే అహం శ్రేయసే వివదమానాః" ఇతి చోపక్రమ్య, వాగాద్యేకైకాపక్రమణే [illegible] యాణాం శరీరస్య చ స్థితిం తత్కార్యం చావికలం ప్రతిపాద్య-ప్రాణోత్క్రమణే సర్వేషాం విశరణమకార్యకరత్వం చాభిధాయ, సర్వేషాం ప్రాణాధీనస్థితిత్వమభిహితం- అక్షిణీ చక్షురిన్ద్రియాధిష్ఠానే-అభిద్యేతాం విభక్తే అభవతాం-ఏతయోరక్ష్ణోః చక్షురిన్ద్రియం, నిరభిద్యత, తస్మాచ్చక్షుషః సూర్యశ్చక్షుషోఽధిష్ఠాతా-అభవత్-కర్ణౌ శ్రోత్రేన్ద్రియాధిష్ఠానే-నిరభిద్యేతాం తతః శ్రోత్రేన్ద్రియం-తదధిదేవతా దిశశ్చ - నిరభిద్యన్త ❁ ॥ ౫౭ ॥ ❁ విరాజో బ్రహ్మణః-రోమశ్మశ్ర్వాదయస్త్వగిన్ద్రియాధిష్ఠానభూతా - స్తత- స్త్వగిన్ద్రియం తతస్తదధిదేవతా ఓషధయశ్చా-సన్-ఏవం శిశ్నముపస్థేన్ద్రియాధిష్ఠానమ్ ❁ ॥ ౫౮ ॥ ❁ రేత ఉపస్థేన్ద్రియం-తదధిదేవతా ఆపః-గుదం పాయ్విన్ద్రియాధిష్ఠానం-పాయ్విన్ద్రియరూపోఽపానః ప్రాణః, తదధిష్ఠాతా లోకసంహర్తా మృత్యుః ❁ ॥ ౫౯ ॥ ❁ హస్తౌ పాణీన్ద్రియాధిష్ఠానం బలాఖ్యం పాణీన్ద్రియం-తదధిష్ఠాతా స్వరాట్-స్వరాడిన్ద్రః "స్వరాడిన్ద్రః ప్రథమమాసీత్" ఇతి శ్రుతేః-పాదౌ పాదేన్ద్రియాధిష్ఠానం, గత్యాఖ్యం పాదేన్ద్రియం తదధిదేవతా హరిరుపేన్ద్రః ❁ ॥ ౬౦ ॥ ❁ అస్య బ్రహ్మణః-నాడ్యః అధిష్ఠానం- ఆభృతం పూర్ణం-లోహితమిన్ద్రియస్థానీయం-తదధిదేవతా నద్యః ఉదరమధిష్ఠానమ్ ❁ ॥ ౬౧ ॥ ❁ క్షుత్పిపాసే ఇన్ద్రియస్థానీయే-సముద్రోఽధిదేవతా-హృదయపుణ్డరీకాకారమధిష్ఠానం-మనస్సఙ్కల్పాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాన్తరిన్ద్రియమ్ ❁ ॥ ౬౨ ॥ ❁ చన్ద్రమా అధిదేవతా-హృదయాదేవాధిష్ఠానాద్వ్యవసాయాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నం బుద్ధిరూపం తదిన్ద్రియం-తదధిదేవతా

గిరాంపతిర్బ్రిష్టా - తథా-హృదయమేవాధిష్ఠానం-తత్రాభిమానాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నాహంకారాఖ్యమన్తఃకరణమిన్ద్రియం, తదధిదేవతా రుద్ర-స్తథా-హృదయమేవాధిష్ఠానం చిత్తాఖ్యవృత్త్యవచ్ఛిన్నచిత్తాఖ్యమన్తఃకరణమిన్ద్రియం, తదభిమానీ చైత్యః క్షేత్రజ్ఞః-నిరభిధ్యతేత్యర్థః- అత్ర-చతుర్ముఖశరీరాచ్చతుర్ముఖస్యోపేన్ద్రిస్యపి భాగోక్తిరిన్ద్రియాభిమానిదేవతాత్వాకారేణేతి న విరోధః ॥ ౬౩ ॥ ఏవం సమష్టిభూతచతుర్ముఖదేహస్థవాగాదీన్ద్రియతదధిష్ఠానేభ్యో దేవాదివ్యష్టినామిన్ద్రియతత్స్థానతదధిదేవతాసృష్టిరుక్తా- అథ-క్షేత్రజ్ఞభోగాయతనత్వాద్దేవాదిశరీరాణాం తత్ర ప్రాధాన్యం ప్రోక్తః క్షేత్రజ్ఞస్యేత్యన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం ప్రతిపిపాదయిషుర్వాగాదీన్ద్రియతదధిష్ఠాతృదేవతానాం సమష్టీనాం దేవాదివ్యష్టిశరీరస్థాధిష్ఠానేషు ప్రవిష్టానామపి క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమన్తరేణ వ్యష్టిశరీరభూతజాతస్య ప్రవృత్తిక్షమత్వసంపాదనాసామర్థ్యమాహ॥ ఏత ఇతి ॥ ఏతే దేవాః ఇన్ద్రియసహితాస్తదభిమానివాగాదిదేవాః అభ్యుత్థితాః సమష్టిచతుర్ముఖశరీరాదుత్పన్నాః- అస్య దేవాదివ్యష్టిశరీరరూపభూతజాతస్య ప్రవిశ్యేతి శేషః ఉత్థాపనే ప్రవృత్త్యున్ముఖీకరణే- నాశకన్ అసమర్థా బభూవుః- ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ పునరావివిశురిత్యాదినా ॥ పునశ్శబ్దోఽసామర్థ్యప్రతిపాదనారమ్భద్యోతకః- తం- దేవాదివ్యష్టిశరీరం- ఖాని గేహాధిష్ఠితానీన్ద్రియాణి- ఉత్థాపయితుం ప్రవృత్త్యున్ముఖం కర్తుం- క్రమాత్- ఆవివిశుః తత్తదధిష్ఠానం ప్రవివిశుః ॥ ౬౪ ॥ కా దేవతా కేనేన్ద్రియేణ తత్ర ప్రవిష్టా ఉత్థాపనాశక్తా భూదిత్యత్రాహ॥ వహ్నిరిత్యాదిభిస్సప్తభిః ॥ వహ్నిరధిదేవతా- వాచా వాగిన్ద్రియేణ సహ- ముఖం దేవాదివ్యష్టిముఖం- భేజే ఆవిశత్ - తదా- అసౌ విరాట్ విరాట్కార్య

చైత్యస్తతోఽభవత్ ॥ ౬౩ ॥ ఏతే హ్యభ్యుత్థితా దేవా నైవాస్యోత్థాపనేఽశకన్ । పునరావివిశుః ఖాని తముత్థాపయితుం క్రమాత్ ॥ ౬౪ ॥ వహ్నిర్వాచా ముఖం భేజే నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ । ఘ్రాణేన నాసికే వాయుర్నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ ౬౫ ॥ అక్షిణీ చక్షుషాఽఽదిత్యో నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ । శ్రోత్రేణ కర్ణౌ చ దిశో నోదతిష్ఠత్తదా విరాట్ ॥ ౬౬ ॥ త్వచం రోమభిరోషధ్యో నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ । రేతసా శిశ్నమాపస్తు నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ ౬౭ ॥ గుదం మృత్యురపానేన నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ । విష్ణుర్గత్యైవ చరణౌ నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ ౬౮ ॥ హస్తావిన్ద్రో బలేనైవ నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ । నాడీర్నద్యో లోహితేన నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ ౬౯ ॥ క్షుత్తృడ్భ్యాముదరం సిన్ధుర్నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ । హృదయం మనసా చన్ద్రో నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ ౭౦ ॥ బుద్ధ్యా బ్రహ్మాపి హృదయం నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ । రుద్రోఽభిమత్యా హృదయం నోదతిష్ఠత్తతో విరాట్ ॥ ౭౧ ॥ చిత్తేన హృదయం చైత్యః క్షేత్రజ్ఞః ప్రావిశద్యదా । విరాట్తదైవ పురుషస్సలిలాదుదతిష్ఠత ॥ ౭౨ ॥ యథా ప్రసుప్తం పురుషం ప్రాణేన్ద్రియమనోధియః । ప్రభవన్తి వినా యేన నోత్థాపయితుమోజసా ॥ ౭౩ ॥ తస్మింస్తం

భూతవ్యష్టిశరీరజాతం- నోదతిష్ఠత్ - న ప్రవృత్త్యున్ముఖోఽభూత్ ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యమ్ - సర్వత్ర విరాట్ఛబ్దేన విరాట్కార్యభూతత్వాద్వ్యష్టిశరీరభూతజాతం లక్ష్యతే - అన్యథా చతుర్ముఖసృష్టానాం వహ్న్యాదీనాం చతుర్ముఖశరీరోత్థాపకత్వాశక్తేః ॥ ౬౫ ॥ ౬౬ ॥ ౬౭ ॥ ౬౮ ॥ ౬౯ ॥ ౭౦ ॥ ౭౧ ॥ ఏవం స్వతస్సేన్ద్రియాణాం దేవానాముత్థాపనాశక్తిమభిధాయ క్షేత్రజ్ఞాధీనం తేషాముత్థాపకత్వమిత్యాహ॥ చిత్తేనేతి॥ చైత్యః చిత్తాధిదేవః క్షేత్రజ్ఞః- హృదయమధిష్ఠానం- చిత్తేన సహ యదా - ప్రావిశత్, తదైవ- విరాట్పురుషః విరాట్కార్యభూతో దేవాదిరూపః పురుషః- సలిలాత్ సలిలకార్యభూతబ్రహ్మాణ్డాత్- ఇయం ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ, సలిలమావిశ్యేత్యర్థః, ఉదతిష్ఠత్ ప్రవృత్తిక్షమోఽభూదిత్యర్థః ॥ ౭౨ ॥ ఏతదేవ సదృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ యథా ప్రాణాదయః- ఓజసా స్వబలేన- ప్రసుప్తం, పురుషం- యేన వినా క్షేత్రజ్ఞేన వినా- యచ్ఛబ్దాన్తరేత్యర్థః- ఉత్థాపయితుం- న ప్రభవన్తి న సమర్థాః- తథా- వహ్న్యాదయోఽపి స్వాధిష్ఠేయైరిన్ద్రియైస్సహ - దేవాదిశరీరాణి ప్రవిశ్యాపి- క్షేత్రజ్ఞానుప్రవేశమన్తరేణోత్థాపనాశక్తా ఇత్యర్థః ॥ ౭౩ ॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం ప్రోక్తః క్షేత్రజ్ఞస్యైవ ప్రాధాన్యముక్తం- తస్యైతస్య క్షేత్రజ్ఞస్యానుచిన్తనం భగవద్భక్తియోగాఙ్గత్వేన కార్యమిత్యాహ॥ తమితి॥ ప్రత్యగాత్మానం [illegible], యోగే తద్యాథాత్మ్యవివేచనరూపయోగే - ప్రవృత్తయా ధియా- అస్మిన్ దేహే- వివిచ్య శరీరబుద్ధీన్ద్రియప్రాణాదిభ్యః పృథక్కృత్య- భక్త్యా ఈశ్వరభక్త్యా- విరక్త్యా కామానభిష్వఙ్గేణ జ్ఞానేన బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానేన చ- ఆత్మని మనసి- చిన్తయేత్, యద్వా, ప్రత్యగాత్మానం- ధియా వివిచ్య- ఆత్మని తస్మిన్ ప్రత్యగాత్మని, పరమాత్మానమితి శేషః- విరక్త్యా అవిహతా ప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవిషయవైరాగ్యేణ - అనేన కర్మయోగ ఉక్తః జ్ఞానేన ప్రత్యగాత్మనో యాథాత్మ్యజ్ఞా

సయోగేన - భక్త్యా ఈశ్వరభక్త్యా జ్ఞానకర్మయోగాభ్యామనుగృహీతయా భక్త్యేత్యర్థః, చిన్తయేత్ ॥ ౭౨ ॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః. *

ఏవం జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారకథనేన భజనీయస్య భగవత ఐశ్వర్యమావేద్య - తత్ప్రాప్త్యుపాయభూతభక్తియోగాఙ్గాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగముపపిపాదయిషుః - రతిస్థితియమాత్మస్వరూపం కథమనుసన్ధాతుం శక్యమిత్యాశఙ్కాం వారయితుం తస్య ప్రత్యగాత్మనో జాగరాద్యవస్థాసు విశదతరావభాసం కథయిష్యన్ - తస్యైవ తస్యాత్మనః ప్రకృతిసంసర్గకృతమేవ జాగరాద్యవస్థారూపసాంసారికప్రవృత్తిషు - కర్తృత్వం, తదాయత్తసుఖదుఃఖభోక్తృత్వం చ - న స్వరూపప్రయుక్తమితి పూర్వోక్తమనువదతి ॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి ॥ పురుషో జీవః ప్రకృతిస్థోఽపి దేహస్థోఽపి - ప్రాకృతైర్గుణైర్ధర్మైః దేవత్వమనుష్యత్వాదిభిః - సత్త్వాదిహేతుకైః సుఖదుఃఖాదిభిశ్చ - నాజ్యతే స్వతో న స్పృశ్యతే కుతః అవికారాత్ స్వతో దేవమనుష్యాదిరూపేణ పరిణామాభావాత్. అకర్తృకత్వాత్ గమనాదివాహ్యసాంసారికవ్యాపారాశ్రయత్వాభావాత్ - నిర్గుణత్వాత్ స్వతస్సత్త్వాదిగుణాన్వయాభావాత్ - స్వతో నాజ్యత ఇత్యత్ర దృష్టాన్తః ॥ జలార్కవదితి ॥ మహాకాశాదేరప్యుపలక్షణమిదం నను జలాదిషు సూర్యాదయో భ్రాన్త్యా తత్రస్థా ఇవ గృహ్యన్తే న పరమార్థతస్తత్రస్థాః అతో జలగతవృద్ధిహ్రాసకమ్పనాదిదోషాస్పర్శస్సూర్యాదిషు యుక్తః - ప్రత్యగాత్మనస్తు - దేవాదిశరీరేష్వవస్థితేః కథం తద్గుణైర్నాజ్యత ఇత్యుచ్యత ఇతి చేత్ - ఉచ్యతే - దేశవిప్రకర్షః కాలవిప్రకర్షః - స్వభావవిప్రకర్షశ్చ - త్రివిధో విప్రకర్షః - అత్రైకవిప్రకర్షోఽపి దోషాస్పర్శస్య హేతుః - అత్ర దేశవిప్రకర్షస్యోదాహరణం జలసూర్యాదిః, స్వభావవిప్రకర్షస్యోదాహరణమాకాశాదిః తత్ర - దేశవిప్రకర్షవత్స్వభావవిప్రకర్షస్యాపి దోషాస్పర్శహేతుత్వా - ద్యథా ఘటకరకాదిషు వృద్ధిహ్రాసభాక్షు పృథక్పృథక్సంయుజ్యమానమప్యాకాశం వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్న స్పృశ్యతే యథా జలాధారేషు విషమేషు దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ దేశవిప్రకర్షాత్తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్న స్పృ

ప్రత్యగాత్మానం ధియా యోగప్రవృత్తయా। భక్త్యా విరక్త్యా జ్ఞానేన వివిచ్యాత్మని చిన్తయేత్ ॥ ౭౨ ॥ * *
* * * * * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, షడ్వింశోఽధ్యాయః . * * * , * *
ప్రకృతిస్థోఽపి పురుషో నాజ్యతే ప్రాకృతైర్గుణైః। అవికారాదకర్తృత్వాన్నిర్గుణత్వాజ్జలార్కవత్ ॥ ౧ ॥
స ఏష యర్హి ప్రకృతేర్గుణేష్వభివిషజ్జతే। అహంక్రియావిమూఢాత్మా కర్తాఽస్మీత్యభిమన్యతే ॥ ౨ ॥ తేన సంసార పదవీమవశోఽభ్యేత్యనిర్వృతః। ప్రాసఙ్గికైః కర్మదోషైః సదసన్మిశ్రయోనిషు ॥ ౩ ॥ అర్థే హ్యవిద్యమానే

శ్యతే తథాఽయం ప్రత్యగాత్మాపి దేవాదిచతుర్విధశరీరేష్వవస్థితస్తద్గతైర్ధర్మైస్స్వతో నాజ్యతే స్వభావవిప్రకర్షాదితి ॥ తర్హ్యాకాశ ఏవ దృష్టాన్తీకర్తవ్యః - నార్క - ఇతి చేన్న - దోషాస్పర్శమాత్రాభిప్రాయకత్వాత్తద్దృష్టాన్తస్య - దృశ్యతే చైవం - సర్వాత్మనా సాధర్మ్యాభావేఽపి వివక్షితాంశసాధర్మ్యాద్దృష్టాన్తోపాదానం సింహో మాణవక ఇత్యాదౌ, యద్వా, ప్రకృతిగతా దేవత్వమనుష్యత్వాదయః ప్రకృతేరేవ ధర్మాః - నాత్మనః - తస్య దేవమనుష్యాద్యాకారస్య స్వతోఽభావాత్ - దేవోఽయం మనుష్యోఽయమితి ప్రతీత్యా తేఽప్యాత్మాకారా ఇతి చే - త్సా ప్రతీతిర్భ్రాన్తిరూపేతి స దృష్టాన్తమాహ ॥ ప్రకృతిస్థ ఇతి ॥ దేహస్థోఽపి, పురుషో జీవః, అకర్తృత్వాదిభ్యో హేతుభ్యః - ప్రాకృతైర్గుణైర్దేవత్వాదిధర్మై - ర్నాజ్యతే - అత్రాజిర్గత్యర్థః - స్వతో దేవత్వాదివైశిష్ట్యేన న గమ్యతే, తథా నానుసన్ధీయత ఇతి యావత్ - తత్ర దృష్టాన్తః జలార్కవదితి ॥ యథా జలే ప్రతిబిమ్బితస్సూర్యో జలగతైర్ధర్మైర్వైశిష్ట్యేన పరమార్థతో న ప్రతీయతే తేషాం జలగతత్వాత్ - ఏవం ప్రకృతిధర్మైరాత్మాపి పరమార్థతో న ప్రతీయతే, తేషాం ప్రకృత్యాకారత్వేనాత్మాకారత్వాభావాత్ - తేషామాత్మగతత్వేన ప్రతీతిర్భ్రాన్తిరూపేత్యర్థః ॥ ౧ ॥ ఏవంవిధస్యాత్మనః కథం దేవమనుష్యాదిదేహయోగః - కథం వా సాంసారికప్రవృత్తిషు కర్తృత్వం - సుఖదుఃఖానుభవ, శ్చేత్యాశఙ్కాయాం - సర్వమిదం దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానకృతమిత్యాహ ॥ స ఇతి ॥ స ఏషః ప్రకృతివిలక్షణోఽప్యాత్మా, అహంక్రియావిమూఢాత్మా - అహంక్రియా అనాత్మని దేహే ఆత్మాభిమానః - తయా - విమూఢః తిరోహితః - ఆత్మా స్వరూపం - యస్య సః - యర్హి యదా - ప్రకృతేః - గుణేషు శబ్దాదిషు - విషజ్జతే శబ్దాదివిషయప్రవణస్స్యాత్ - యదా చ కర్తాఽస్మీతి స్వతన్త్ర ఇత్యభిమన్యతే అనేన స్వతన్త్రాభిమానోఽపి బన్ధహేతురిత్యుక్తమ్ ॥ ౨ ॥ తదా, తేన ఉభయవిధాభిమానేన - అవశః కర్మపరతన్త్రస్సన్ - అత ఏవానిర్వృతః కర్మాయత్తసుఖదుఃఖోపభోగేన నితరాం సుఖమలభమానః - ప్రాసఙ్గికైః ప్రకృతిసంసర్గకృతైః - కర్మదోషైః పుణ్యాపుణ్యరూపైర్దోషైః - సదసన్మిశ్రయోనిషు ఉత్తమాధమమధ్యమభూతేషు దేవతిర్యఙ్నరాదిషు, సంసారపదవీమభ్యేతి - ప్రాప్నోతి ॥ ౩ ॥ నను దేవాద్యాకారాణామాత్మనస్స్వభా

వికాకారత్వాభావాత్తైః కోఽనర్థ ఆత్మన ఇత్యత్రాహ ॥ అర్థేతి ॥ అర్థే ఆత్మనో దేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారే-స్వతోఽవిద్యమానేఽపి-అస్యాత్మనః విషయాన్ శబ్దాదీన్- ధ్యాయతః చిన్తయతః-సంసృతి-ర్న నివర్తతే సంసారరూపోఽనర్థో న నివర్తతే - యథా స్వప్నశరీరాణామాత్మాకారత్వాభావేఽపి విషయచిన్తనద్వారా సుఖదుఃఖరూపానర్థహేతుత్వం-తద్వజ్జాగరేపి దేహాకారాణామాత్మాకారత్వాభావేఽపి-విషయప్రావణ్యజననద్వారాఽనర్థరూపబన్ధహేతుత్వమిత్యర్థః హి యస్మాదేవమ్ ॥౪॥ అతఏవ-మనోనియన్తవ్యమిత్యాహ॥అతఏవేతి॥అసతాం ప్రకృతపరిణామరూపాణామిన్ద్రియాణాం-పథి శబ్దాదివిషయే-ప్రసక్తం నితరామాసక్తం-చిత్తం -తీవ్రేణ అన్తరాయానుపహతేన-భగవద్భక్తియోగేన-విరక్త్యా కామానభిష్వఙ్గేణ చ-శనైః - వశం నయేత్ - స్వవశం కుర్యాత్ -విరక్తిస్సాధనసప్తకోపలక్షణం విరక్త్యనుగృహీతభగవద్భక్త్యా స్వసమీహితభగవదనుచిన్తనపరం కుర్యాత్, ఏవం చేద్బన్ధో నివర్తత ఇత్యభిప్రాయః ❁॥౫॥ ❁ భక్తియోగానుగ్రాహకాణ్యేవ వర్ణయన్ భక్త్యా మోక్షప్రకారమాహ షడ్భిః॥శ్రద్ధయా మనోనియమనవిషయయా త్వరయా-యుక్తః-యోగపథైర్భక్తియోగేతికర్తవ్యతాభూతైః-యమాదిభిశ్శమదమాదిభిః మయి ఈశ్వరే భావేన,,మాతా పితా భ్రాతేత్యుక్తవిధభావేన సత్యేన సత్యవచనేన,,॥౬॥,, సర్వభూతసమత్వేన ప్రకృతిపురుషశరీరకేశ్వరాత్మకత్వానుచిన్తనేన- అతఏవ-నిర్వైరేణ-అప్రసఙ్గతః శబ్దాదివిషయానాసక్త్యా - బ్రహ్మచర్యేణ స్త్రీసఙ్గాదిరాహిత్యేన మౌనేన మితవాక్యేన-బలీయసా భక్తియోగానుగ్రాహకాణాం మధ్యే బలవత్తరేణ,స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ చ-అభ్యసన్ భక్తియోగమితి శేషః॥౭॥❁యదృచ్ఛయోపస్థితేన దైవాదుపనతేనాన్నాదినా-సంతుష్టః-దైవాదుపనతమపి మితమేవ భుఞ్జానః - మునిః భోజనాదిదశాస్వపి శుభాశ్రయసంశీలనపరః-వివిక్తశరణః ఏకాన్తవసతిః-శాన్తః భయాదిరహితః మైత్రః భయజనకైరపి భూతైర్మైత్రీమేవ

పిసంసృతిర్న నివర్తతే। ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా॥౪॥ అతఏవ శనైశ్చిత్తం ప్రసక్తమసతాం పథి। భక్తియోగేన తీవ్రేణ విరక్త్యా చ నయేద్వశమ్॥౫॥ యమాదిభిర్యోగమార్గైరభ్యసన్ శ్రద్ధయాన్వితః। మయి భావేన సత్యేన మత్కథాశ్రవణేన చ॥౬॥ సర్వభూతసమత్వేన నిర్వైరేణాప్రసఙ్గతః। బ్రహ్మచర్యేణ మౌనేన స్వధర్మేణ బలీయసా॥౭॥ యదృచ్ఛయోపస్థితేన సంతుష్టో మితభుఙ్ మునిః। వివిక్తశరణశ్శాన్తో మైత్రః కరుణ ఆత్మవాన్॥౮॥ సానుబన్ధే చ దేహేఽస్మిన్నకుర్వన్నసదాగ్రహమ్। జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన ప్రకృతేః పురుషస్య చ॥౯॥ నివృత్తబుద్ధ్యవస్థానో దూరీభూతాన్యదర్శనః। ఉపలభ్యాత్మనాఽఽత్మానం చక్షుషేవార్కమాత్మదృక్॥౧౦॥ ❁ ముక్తలిఙ్గం సదాభాసమసతి ప్రతిపద్యతే। సతో బన్ధుమసచ్చక్షుస్సర్వానుస్యూతమద్వ

కామయమానః-కరుణః తేష్వపకారుణికః-ఆత్మవాన్ ప్రశస్తమనస్కః॥౮॥ సానుబన్ధే పుత్రకళత్రాద్యనుబన్ధసహితేఽస్మిన్ దేహే-అసదాగ్రహం అహం మమాభిమతిం- అకుర్వన్-దృష్టం తత్త్వం యాథాత్మ్యం యస్మిన్- తేన-ప్రకృతేః పురుషస్య చ జ్ఞానేన ప్రకృతిపురుషయోర్హేయోపాదేయత్వజ్ఞానేనేత్యర్థః ❁॥౯॥ ❁ నివృత్తాని-బుద్ధేర్మనసోఽవస్థానాని సఙ్కల్పవికల్పాదీని-యస్య సః - అతఏవ-దూరీభూతమన్యస్య భగవద్వ్యతిరిక్తస్య దర్శనం-యస్య సః -ఆత్మదృక్ ప్రకృతివివిక్తాత్మదర్శీ అసతి దేహే- చక్షుషా ఆదిత్యాధిష్ఠితచక్షురిన్ద్రియేణ-అర్కమధిష్ఠాతారమాదిత్యమివ-ఆత్మనా పరమాత్మాధిష్ఠితేన ప్రత్యగాత్మనా-ఆత్మానం పరమాత్మానం - ఉపలభ్య సాక్షాత్కృత్య - పశ్చాన్ముక్తలిఙ్గః ప్రారబ్ధావసానే ముక్తదేవాదిశరీరః-ద్వితీయాన్తపాఠే-ముక్తకర్మాయత్తదేవాదిశరీరం-సదాభాసం నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానస్వరూపం-సతః ప్రత్యగాత్మనః బన్ధుం,,పితా వరక్షకశ్శేషీ భర్తే,,త్యాద్యుక్తసర్వవిధబన్ధుం-అసచ్చక్షుః అసతో దేహాదేరపి చక్షురివ ప్రకాశకం,,తస్య భాసా సర్వమిదం విభాతీ,,తి శ్రుతేః-సర్వానుస్యూతం సర్వాన్తర్యామిణం - అద్వయం స్వసమాభ్యధికరహితం-పరమపురుషం-ప్రతిపద్యతే ప్రాప్నోతి ❁॥ ౧౦ ॥ ౧౧॥ ❁ ఆత్మదృగాత్మనాఽఽత్మానముపలభ్యేత్యనేన ప్రకృతివివిక్తస్వాత్మరూపం పశ్యన్నేవ తదన్తర్యామిణం పరమాత్మానముపలభ్య తం ప్రతిపద్యత ఇత్యుక్తం,తత్ర కథమతీన్ద్రియం నిరతిశయసూక్ష్మమాత్మస్వరూపం దర్శనయోగ్యమిత్యాశఙ్క్య-యాం దేహేన్ద్రియాదిభ్యో విలక్షణాత్మస్వరూపప్రత్యవమర్శన ప్రకారమాత్మోపలబ్ధ్యస్య జాగరాద్యవస్థాస్వతివిశదతరత్వకథనముఖేన సదృష్టాన్తమాహ॥యథేతి ॥ ప్రథమం దృష్టాన్తం శిక్షయతి-యథేత్యేకేన ॥ స్థలస్థేన ఆభాసేన-తృణలోష్టాదిప్రకాశకేనాదిత్యాలోకేనైవేత్యర్థః-జలస్థ ఆభాసః ఆదిత్యప్రతిబిమ్బం - దృశ్యతే అనాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధిర్హి సా-తథా-స్వాభాసేన స్వాలోకేన-జలస్థేన జలేవి ప్రతిబిమ్బం ప్రకాశయతా తేనైవ- దివిస్థితస్సాక్షాదాదిత్యో-దృశ్య

౧౧॥శ్లో॥పా ❁ ముక్తలిఙ్గస్సదాభాస

తే-అనాదిత్వాదిత్యయోరాదిత్యావలోకనేనైవ ప్రతీతిరిత్యర్థః ॥౧౨॥ దృష్టాన్తేన శిక్షితమర్థం దార్ష్టాన్తికే దర్శయతి॥ఏవమితి ॥ ఏవం భూతేన్ద్రియమనోమయైః భూతేన్ద్రియమనఆత్మకైః త్రిభిః స్వకార్యైః-త్రిప్రకారోఽహఙ్కారాఖ్యః ప్రకృతిపరిణామవిశేషః-స్వాభాసైః స్వధర్మభూతజ్ఞానైః- ఆత్మన్యాక్రోశస్తైర్లక్షితః గృహ్యతే-సాఽహన్ద్రియమనో అహఙ్కారపఞ్చభూతరూపదేహాత్మవిషయాత్మబుద్ధిభ్రాన్తిః-తదాత్తేనైవ స్వాభాసేన స్వాభావికస్వప్రభామాత్మజ్ఞానేన-సత్యదృక్ నిర్వికారజ్ఞానస్వరూప ఆత్మా గృహ్యత ఇత్యర్థః-స్వాభాసైరితి బహువచనం దేవోఽహం మనుష్యోఽహం కృశోఽహమిత్యాదినానాకారవిషయత్వాభిప్రాయం-అయమర్థః-నహ్యన్ధకారే ప్రతిబిమ్బజ్ఞానం-అతోఽనాదిత్యే ఆదిత్యభ్రాన్తిః సాక్షాదాదిత్యే ఆదిత్యబుద్ధిశ్చాదిత్యధర్మభూతాలోకేనైవ - ఏవమాత్మని దేహాత్మభ్రాన్తిస్సాక్షాదాత్మన్యాత్మప్రతిపత్తిశ్చాత్మధర్మభూతజ్ఞానేనైవ భవతీతి ॥౧౩॥ అథేన్ద్రియాద్యనవధానదశాయామప్యాత్మావభాసమాహ॥ భూతేతి॥బుద్ధిగ్రహణం-ఆదిశబ్దాదహఙ్కారద్రవ్యం - భూతసూక్ష్మాదిషు నిద్రయా-లీనేషు అనవభాసమానేషు అకార్యకరేష్వితి వా-తదా - అసతి దేహే-యః నిర్గతనిద్రః వీతనిద్రః-నిరహఙ్క్రియః దేహాత్మాభిమానరహితః-తమాత్మానం ప్రతిపద్యతే ఇతి తృతీయేనాన్వయః ॥౧౪॥ నను-యది తదా వినిద్రోఽసావస్తి-తర్హి-జాగ్రత్స్వప్నయోరివ స్ఫుటం కిం నావభాసతే-తత్రాహ॥మన్యమాన ఇతి॥పూర్వం - సద్రష్టా దేహాదేర్ద్రష్టృత్వేన సవికల్పకతయా స్ఫుటం ప్రతీతః- స తదా సుషుప్తౌ-దేహాదేరనాత్మన్యాత్మాభిమానరూపాహఙ్కారవిషయస్య లీనత్వాత్ - తద్విషయే అహఙ్కరణే నష్టే సతి-స్వయమనష్టోఽపి-మృషైవాత్మానం నష్టమివ మన్యమానో-యః- అన్యస్య నాశే అన్యస్య నష్టతుల్యత్వే దృష్టాన్తః-నష్టవిత్తో-యథాఽఽతురో వివశః-నష్టవద్భవతి-తద్వదిత్యర్థః-నను సుషుప్తౌ న కించిదనుభూయతే-తథా చ శ్రుతిః-నాహం ఖల్వయమేవం సంప్రత్యాత్మానం జానాత్యయమహమస్మీతి-మైవం॥ తమోగుణాభిభవాత్పరాగర్థానుభవాభావాచ్చాహమర్థస్యాత్మనోఽపి వివిక్తబాహ్యవిషయత్వాద్విస్ఫుటప్రతిభాసాభావేఽప్యాప్రబోధాదహమిత్యేకాకారేణాత్మనః స్ఫురణాత్సుషుప్తావపి నాహమర్థస్యాత్మనో విగమః అత ఏవ హి

యమ్॥౧౧॥ యథా జలస్థ ఆభాసస్స్థలస్థేనావదృశ్యతే । స్వాభాసేన యథా సూర్యో జలస్థేన దివి స్థితః ॥౧౨॥ ఏవం త్రివృదహఙ్కారో భూతేన్ద్రియమనోమయైః । స్వాభాసైర్లక్షితోఽనేన సదాభాసేన సత్యదృక్ ॥౧౩॥ భూతసూక్ష్మేన్ద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహ నిద్రయా । లీనేష్వసతి యస్తత్ర వినిద్రో నిరహఙ్క్రియః ॥౧౪॥ మన్యమానస్తదాఽఽత్మానమనష్టో నష్టవన్మృషా । నష్టేఽహఙ్కరణే ద్రష్టా నష్టవిత్త ఇవాతురః ॥౧౫॥ ఏవం ప్ర

సుప్తోత్థితస్యైవం పరామర్శః-సుఖమహమస్వాప్సం న కించిదవేదిషం మామప్యహం న జ్ఞాతవానితి - అనేన ప్రత్యవమర్శేన తదానీమప్యహమర్థస్యైవాత్మనస్సుఖిత్వం జ్ఞాతృత్వం చ జ్ఞాయతే-సుఖమహమస్వాప్సమితి పరామర్శే హి - సుఖమిత్యనేన-తదానీమనుకూలతయా భాసమానస్వరూపత్వమనుసంహితం భవతి-అహమిత్యనేన-స్వస్మై భాసమానత్వరూపప్రత్యక్త్వం చానుసంహితం భవతి-యథా మన్దమగచ్ఛం-మధురమగాయమితి పరామర్శే-పూర్వం గమనేన సహ తదానీంతనతన్మాన్ద్యం గానేన సహ తదానీంతనతన్మాధుర్యం చానుసంహితం భవతి-తద్వత్ -నన్వేతావన్తం కాలం న కించిదహమజ్ఞాసిషమితి చ పరామృశతీతి చేత్- తతః కిం-న కించిదితి కృత్స్నప్రతిషేధ ఇతి చేత్-న - అహమవేదిషమితి వేదితురహమర్థస్యానువృత్తేః-వేద్యవిషయో హి స ప్రతిషేధః మామప్యహం న జ్ఞాతవానిత్యహమర్థస్యాపి తదానీమననుసన్ధానం ప్రతీయత ఇతి చేత్-న - మామప్యహం న జ్ఞాతవానితి పరామర్శే హి - అహమర్థస్య జ్ఞాతురనువృత్తేర్న స్వరూపం నిషిధ్యతే - అపితు ప్రబోధసమయేఽనుసన్ధీయమానస్యాహమర్థస్య వ్యావర్తకబాహ్యత్వాది బాహ్యధర్మవిశిష్టత్వేన బుద్ధిసుఖాద్యాన్తరధర్మవిశిష్టత్వేన చ ప్రతిభాసాభావోఽహం మాం న జ్ఞాతవానిత్యుక్తేర్విషయో వివేచనీయః-జాగరితావస్థానుసంహితజాత్యాదివిశిష్టోఽస్మదర్థో మామిత్యంశస్య విషయః-స్వాపాఖ్యయావస్థా ప్రసిద్ధావిశదస్వానుభవైకతానశ్చాహమర్థోఽహమిత్యంశస్య విషయః-అత్ర సుప్తోఽహమీదృశోఽహమితి చ మామపి న జ్ఞాతవానహమిత్యేవ ఖల్వనుభవప్రకారః "నాహం ఖల్వయమేవం సంప్రతి" ఇత్యాద్యప్యత్ర శ్రుతౌ-ఏవమయమిత్యనేన-అహమయమీదృశజాత్యాదివిశిష్ట ఇతి న జానాతీత్యుచ్యతే-తస్మాదహమర్థస్యాత్మనస్సుషుప్తౌ స్ఫురణమస్త్యేవ ॥౧౫॥ ఏతదేవాభిప్రయన్నాహ॥ఏవమితి॥ఏవం సుషుప్తావహమర్థస్యాత్మనోఽవృత్తిం-ప్రత్యవమృశ్య పరామృశ్య-అసౌ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపజిజ్ఞాసుః-ఆత్మానం ప్రకృతివివిక్తం ప్రత్యగాత్మానం - ప్రతిపద్యతే యథావజ్జానీయాత్ -పునరాత్మానమేవ విశినష్టి ॥ సాహఙ్కారస్య-ద్రవ్యస్య పఞ్చభూతసముదాయస్య-యః-అవస్థానం అవస్థాపక ఇత్యర్థః-ఆత్మవిశ్లేషే దేహస్య విశరణస్వభావత్వాత్-అనుగ్రహః అనుగ్రాహకః, దేహస్య ప్రవృత్తిహేతురిత్యర్థః- నహి నిరా

త్మకో దేహః ప్రవర్తతే ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ ఏవమిన్ద్రియాద్యనవధానదశాయాం-తదవధానదశాయాం చా-త్మనో విశదతరావభాస ఉపపాదితః - అథైవంవిధప్రత్యగాత్మస్వరూపచిన్తనం భగవద్భక్తియోగానుగ్రహద్వారా మోక్షసాధనమితి పుత్రస్య వివక్షామాలోచ్యాన్తరా ప్రకృతిపురుషయోరనాదిత్వాత్తయోర్మిథస్సంబన్ధస్యాప్యనాదిత్వాత్కథముభయోర్విశ్లేష ఇతి ముక్త్యసమ్భావముద్భావయన్తీ పృచ్ఛతి దేవహూతిః॥ పురుషమితి చతుర్భిః॥ హే బ్రహ్మన్-పురుషం జీవం-ప్రకృతిః కదాచిదపి-న విముఞ్చతి న త్యజతి-కుతః - అనయోః ప్రకృతిపురుషయోరన్యోన్యాపాశ్రయత్వాత్ -పరస్పరం దృఢతరసంబన్ధత్వాత్-న చాన్యతరవినాశేనాపి విశ్లేషస్సమ్భావ్యేత-యతస్తయోర్నిత్యత్వం చో హేతౌ-యత ఇత్యర్థః-హే ప్రభో-పృథగవస్థానం న సమ్భవతీతి ప్రశ్నాభిప్రాయః ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ ఇదమేవ పృథగవస్థానం దృష్టాన్తైర్దృఢీకరోతి ॥ యథేతి ॥ యథా భూమేః పృథ్వ్యాః-గన్ధస్య తదపృథక్సిద్ధస్య గన్ధగుణస్య చ-వ్యతిరేకతః పృథక్-భావః అవస్థానం-న సంభవతి-యథా చ-అపాం రసస్య తదపృథక్సిద్ధరసగుణస్య చ పృథగ్భావో నాస్తి-తథా-బుద్ధేః ప్రకృతేః-తతః పరస్యాత్మనశ్చ- పృథగ్భావో నాస్తి-యద్వా బుద్ధేః పరస్య బోద్ధురాత్మనః - ప్రకృతేశ్చేత్యధ్యాహారేణ యోజనా ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ కించా-కర్తుః స్వతస్సాంసారికగమనాదిప్రవృత్త్యనాశ్రయస్య-పురుషస్యాత్మనః అయం కర్మబన్ధః కర్మరూపో బన్ధః-యదాశ్రయ యత్సంబన్ధాధీనః, యచ్ఛబ్దః ప్రకృతిపరః, తస్యాః ప్రకృతేః-గుణేషు సత్స్విత్యన్వయః, యచ్ఛబ్దస్సత్వాదిగుణపరో వా, తేష్విత్యన్వయస్స్యాత్, తేషు ప్రకృతేర్గుణేషు, సత్వాదిషు, సత్సు-అతః గుణేభ్యః ప్రకృతేర్వా-కైవల్యం విముక్తత్వం-కథం భవేత్ ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ తత్త్వజ్ఞానేనాత్మానం విముఞ్చేత్ప్రకృతిరితి చేత్తత్రాహ॥ క్వచిదితి ॥ ఉల్బణం సంసారరూపభయం-క్వచి-త్తత్త్వావమర్శేన పూ

త్యవమృశ్యాసావాత్మానం ప్రతిపద్యతే। సాహఙ్కారస్య ద్రవ్యస్య యోఽవస్థానమనుగ్రహః ॥౧౬॥ దేవహూతిరువాచ॥ పురుషం ప్రకృతిర్బ్రహ్మన్న విముఞ్చతి కర్హిచిత్ । అన్యోన్యాపాశ్రయత్వాచ్చ నిత్యత్వాదనయోః ప్రభో॥౧౭॥ యథా గన్ధస్య భూమేశ్చ న భావో వ్యతిరేకతః। అపాం రసస్య చ యథా తథా బుద్ధేః పరస్య చ॥౧౮॥ అకర్తుః కర్మబన్ధోఽయం పురుషస్య యదాశ్రయః । గుణేషు సత్సు ప్రకృతేః కైవల్యం తేష్వతః కథమ్॥౧౯॥ క్వచిత్తత్త్వావమర్శేన నివృత్తం భయముల్బణమ్ । అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్పునః ప్రత్యవతిష్ఠతే ॥ ౨౦ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ అనిమిత్తనిమిత్తేన స్వధర్మేణామలాత్మనా। తీవ్రయా మయి భక్త్యా చ శ్రుతసంభృతయా చిరమ్ ॥౨౧॥ జ్ఞానేన దృష్టతత్త్వేన వైరాగ్యేణ బలీయసా। తపోయుక్తేన యోగేన తీవ్రేణాత్మసమాధినా॥ ౨౨ ॥ ప్రకృతిః పురుషస్యేహ దహ్యమానా త్వహర్నిశమ్ । తిరోభవిత్రీ శనకైరగ్నేర్యోనిరివారణిః ॥ ౨౩ ॥ భుక్తభోగా పరిత్య

ర్వోక్తావమర్శేన-నివృత్తం నివృత్తప్రాయమపి-అనివృత్తనిమిత్తత్వాత్ అనివృత్తప్రకృతిసంబన్ధత్వాత్-పునః - ప్రత్యవతిష్ఠతే ఉపస్థితం భవతి ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ సత్యమేవం-తథాపి-బహ్వాజ్ఞోపకృతభక్తియోగారాధితపరమపురుషప్రసాదాదాత్మానం విముఞ్చతి ప్రకృతిః క్వచిదుద్భవస్తు సాధనైర్వైకల్యాదిత్యాహ కపిలః॥ అనిమిత్తేతి॥ నిమిత్తం ఫలం, త, దనిమిత్తం ప్రవర్తకం-యస్మిన్-ఫలాభిసన్ధిరహితేనేత్యర్థః-స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మేణ-అమలాత్మనా విశుద్ధాన్తఃకరణేన,, ధర్మేణ పాపమపనుదతి,, శ్రుతేః-శ్రుతసంభృతయా మత్కథాశ్రవణేన సంభృతయా వర్ధితయా - తీవ్రయా విస్మృత్యనుపహతయా-మయి భక్త్యా అనభిసంహితఫలకర్మయోగపరిశుద్ధాన్తఃకరణనిష్పాద్యయా-మత్కథాశ్రవణాదిభిరుపకృతయా-మద్భక్త్యా - ప్రకృతిస్తిరోభవిత్రీత్యన్వయః ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ అన్యాన్యపి భక్తియోగాఙ్గాన్యాహ॥ దృష్టం తత్త్వం ప్రకృతిపురుషయోర్యాథాత్మ్యం హేయోపాదేయత్వరూపం యస్మిన్-తేన జ్ఞానేన-బలీయసా - వైరాగ్యేణ కామానభిష్వఙ్గేణ-తపోయుక్తేన దేహశోషణాదితపోయుక్తేన, యోగేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యచిన్తనేన-తీవ్రేణ-ఆత్మసమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ చో-పకృతయా-మద్భక్త్యా ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ అహర్నిశం-దహ్యమానా పీడ్యమానా-పురుషస్య-ప్రకృతిః ఆత్మబన్ధకరీ ప్రకృతిః-శనకైః-తిరోభవిత్రీ అబన్ధకరీ భవిష్యతి-నిశ్శేషం వర్తిష్యత ఇత్యర్థః తత్ర దృష్టాన్తః॥ అగ్నేరితి ॥ అగ్న్యావిర్భావహేతురప్యరణిర్యథాగ్నినా దహ్యతే-తథా-తత్త్వజ్ఞానసంపత్తిహేతురపి ప్రకృతి-స్తేన దహ్యత ఇత్యర్థః-యద్వా, అగ్నితిరోధాయికాఽరణిరివ-ఆత్మతిరోధాయికా ప్రకృతిర్దహ్యత ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ ఏవం సతి న పునస్సంసరయత్యాత్మానం ప్రకృతిరిత్యాహ ॥ భుక్తభోగేతి॥ భుక్తః భోగో యస్యాః, నిత్యశస్సదా-దృష్టో దోషో యస్యాః - అత ఏవ-పరిత్యక్తా సతీ-ప్రకృతిః-ఈశ్వరస్యాకర్మవశస్య స్వే మహిమ్ని స్థితస్య అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకలక్షణమహిమవతః, ఆత్మనః, అశుభం సంసారం, న ధత్తే న సంపాదయ

తిత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ అజ్ఞస్య ప్రకృతిసంబన్ధో జ్ఞానవతస్తు న సంబన్ధ ఇత్యత్ర దృష్టాన్తమాహ ॥ యథా హీతి ॥ యథా - అప్రతిబుద్ధస్య నిద్రాముపగతస్య - పుంసః - ప్రస్వాపః స్వప్నః - బహ్వనర్థకృత్ స్వశిరశ్ఛేదాదిబహ్వనర్థకారీ, స ఏవ ప్రస్వాపః ప్రబుద్ధస్య జాగ్రతః - మోహాయానర్థాయ - న కల్పతే న సమ్మోహో భవేత్ - అనర్థస్యాస్థిరత్వాదయస్తు దృష్టాన్తః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం విదితతత్త్వస్య విదితప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వత్రయస్య - మయి, మానసం యుఞ్జత ఆత్మారామస్య ఆత్మన్యేవ రమమాణస్య - ప్రకృతివిలక్షణస్వాత్మపరమాత్మానుభవపరస్య - కర్హిచిత్ కదాచిదపి ప్రకృతిః - నాపకురుతే న బధ్నాతీత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఉక్తిముపసంహరతి ॥ యథేతి ॥ యథా అధ్యాత్మరతః ఆత్మారామః, బహూని జన్మాని యస్మిన్ - తేన - కాలేన - ప్రతిబుద్ధార్థః విదితతత్త్వః హితపురుషార్థః ఆబ్రహ్మభవనాత్ సత్యలోకపర్యన్తలోకేషు - జాతవైరాగ్యః సాతిశయత్వక్షయిత్వబుద్ధ్యా భోగ్యతాబుద్ధిరహితః - మద్భక్తః నిరతిశయప్రీతిరూపమద్భక్తియుక్తః - భూయసా మత్ప్రసాదేన - నిశ్శ్రేయసం పురుషార్థరూపం, మదాశ్రయం, అనేన నివృత్తజీవస్వరూపస్య భగవదధీనత్వముక్తం ॥ ఇహ ప్రాప్నోతి ఉపాసనదశాయాం సాక్షాత్కరోతి, తతః స్వస్య శేషభగవదాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారేణ, ఛిన్నసంశయః విగతదేహాత్మాభిమానః యోగీ మద్భక్తియోగనిష్ఠః - లిఙ్గవినిర్గమే ప్రారబ్ధావసానే - యత్స్థానం, గత్వా ప్రాప్య, న నివర్తేత పునరావర్తేత, తత్ పరమం స్థానం ప్రాప్నోతి ॥ ౨౭ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ పూర్వశ్లోకోక్తసాక్షాత్కారవతోఽవాన్తరసిద్ధివితృష్ణస్య భగవత్ప్రాప్తిమాహ ॥ యదేతి ॥ అఙ్గ హే మాతః, సిద్ధస్య పరినిష్పన్నభక్తియోగస్య - పుంసః, చేతః, యోగోపచితాసు యోగసాధ్యాసు, అనన్యహేతుషు యోగాదన్యో హేతుర్నాస్తి యాసు, యత్ర యాసు, మృత్యోస్సంసారస్య, హాసో

క్త్వా దృష్టదోషా చ నిత్యశః । నేశ్వరస్యాశుభం ధత్తే స్వే మహిమ్ని స్థితస్య చ ॥ ౨౪ ॥ యథా హ్యప్రతిబుద్ధస్య ప్రస్వాపో బహ్వనర్థకృత్ । స ఏవ ప్రతిబుద్ధస్య న వై మోహాయ కల్పతే ॥ ౨౫ ॥ ఏవం విదితతత్త్వస్య ప్రకృతిర్మయి మానసమ్ । యుఞ్జతో నాపకురుత ఆత్మారామస్య కర్హిచిత్ ॥ ౨౬ ॥ యదైవమధ్యాత్మరతః కాలేన బహుజన్మనా । సర్వత్ర జాతవైరాగ్య ఆబ్రహ్మభవనాన్మునిః ॥ ౨౭ ॥ మద్భక్తః ప్రతిబుద్ధార్థో మత్ప్రసాదేన భూయసా । నిశ్శ్రేయసం స్వసంస్థానం కైవల్యాఖ్యం మదాశ్రయమ్ ॥ ౨౮ ॥ ప్రాప్నోతీహాఞ్జసా ధీరః స్వదృశా చ్ఛిన్నసంశయః । యద్గత్వా న నివర్తేత యోగీ లిఙ్గవినిర్గమే ॥ ౨౯ ॥ యదా న యోగోపచితాసు చేతో మాయాసు సిద్ధస్య విషజ్జతేఽఙ్గ । అనన్యహేతుష్వథ మే గతిః స్యాదాత్యన్తికీ యత్ర న మృత్యుహాసః ॥ ౩౦ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, సప్తవింశోఽధ్యాయః

శ్రీభగవానువాచ ॥ యోగస్య లక్షణం వక్ష్యే సబీజస్య నృపాత్మజే । మనో యేనైవ విధినా ప్రసన్నం యాతి సత్పథమ్ ॥ ౧ ॥ స్వధర్మాచరణం శక్త్యా విధర్మాచ్చ నివర్తనమ్ । దైవాల్లబ్ధేన సన్తోష ఆత్మవిచ్చరణార్చనమ్ ॥ ౨ ॥ గ్రా

నాశో, న భవతి, తాసు మాయాసు ఆశ్చర్యరూపాస్వణిమాదిసిద్ధిషు, యదా, న విషజ్జతే నాసక్తం భవతి, అథ తదా, ఆత్యన్తికీ నిరతిశయా, మే గతిః మత్ప్రాప్తిః - స్యాదిత్ ॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే సప్తవింశోఽధ్యాయః.

ఏవం "పురుషం ప్రకృతిర్బ్రహ్మ" , "నిత్యపృష్టస్య బహ్వన్నోపకృతభక్తియోగారాధితభగవత్ప్రసాదేన బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మసాక్షాత్కారపూర్వకపరమాత్మప్రాప్త్యా ప్రకృతిర్విముఞ్చతీత్యుత్తరముక్తం, భక్తియోగాఙ్గభూతబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మానుచిన్తనరూపజ్ఞానయోగశ్చోక్తః అథ సవిస్తరం భక్తియోగం తదఙ్గజాతం చ వివక్షుః ప్రతిజానీతే కపిలః ॥ యోగస్యేతి ॥ హే నృపాత్మజే మనుపుత్రి - సబీజస్య సకారణస్య, ససాధనకస్యేత్యర్థః, యోగస్య భగవద్భక్తియోగస్య, లక్షణం స్వరూపం ప్రకారం చ - వక్ష్యే సప్రపఞ్చం కథయిష్యామి । కోఽసౌ యోగ ఇత్యత్రాహ ॥ యేనేతి ॥ విధినా, విధీయత ఇతి విధిః - కర్మణ్యైః "పసర్గైః ఘోరైః", విహితేన యేన - దైవయోగేన - మనః - ప్రసన్నం రాగాద్యకలుషితం సత్ - సత్పథం శుభాశ్రయం - యాతి తత్రైవ స్థిరం భవతీత్యర్థః ॥ ౧ ॥ తత్ర ప్రథమం యమనియమాసనప్రాణాయామప్రత్యాహారధారణధ్యాననిదిధ్యాసనరూపాష్టాఙ్గయోగాన్వివక్షుర్యమనియమాన్తర్భూతవివేకాదిసాధనసప్తకమాహ ॥ స్వధర్మేతి ॥ శక్త్యా స్వశక్త్యనుసారేణ - స్వధర్మాచరణం అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మానుష్ఠానం - విధర్మాచ్చ నివర్తనం అవిహితాత్ ప్రతిషిద్ధనిషిద్ధవ్యాపారాన్నివర్తనం - దైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా సన్తోషః, ఆత్మవిచ్చరణార్చనం భాగవతసమారాధనమ్ ॥ ౨ ॥ గ్రామ్యధర్మనివృత్తిః త్రైవర్గికధర్మాన్నివృత్తిః, మోక్షధర్మేషు రతిశ్చ ॥ ఏవం సాధనసప్తకాన్తర్భూతక్రియోక్త్వా అథ వివేకమాహ ॥ శశ్వత్

సదా-వివిక్తక్షేమసేవనం- జాత్యాశ్రయనిమిత్తదుష్టేభ్యోఽన్నాదిభ్యో, వివిక్తానాం పృథక్కృతానాం, క్షేమాణాం సాత్త్వికానామన్నాదీనాం-సేవనం-తదపి-మితమేధ్యాదనం, మితం యథా భవతి తథా, మేధ్యానాం జాత్యాదిభిరదుష్టానాం, అదనరూపం, తత్ర-జాతిదుష్టాః కలఞ్జగృఞ్జనాదయః, ఆశ్రయదుష్టం చణ్డాలపతితాదిద్రవ్యం, నిమిత్తదుష్టం కేశోచ్ఛిష్టాద్యుపహతమ్ ❁ ॥౩॥ ❁ కల్యాణమాహ ॥ అహింసేతి ॥ ఏవం వివేకాదిష్వేవాస్తేయాదయోఽపి యథాసంభవమన్తర్భావ్యాః, తత్రాస్తేయయావదర్థపరిగ్రహౌ తపశ్చ స్వాధ్యాయపురుషార్చనాదయః క్రియాయామన్తర్భావ్యాః, బ్రహ్మచర్యం విమోకేఽన్తర్భావ్యం, మౌనమభ్యాసః శుభాశ్రయసంశీలనరూపః, ఏవమన్యేఽప్యనవసాదాదయోఽవివక్షితా ద్రష్టవ్యాః యావదర్థపరిగ్రహః యావతాఽర్థేనాన్నాదినా దేహయాత్రా భవేత్తావతోఽర్థస్య పరిగ్రహః, బ్రహ్మచర్యం జితేన్ద్రియత్వం, తపః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిః-శౌచమాచారః-స్వాధ్యాయః వేదాధ్యయనాదిః పురుషార్చనం భగవత్పూజనమ్ ॥౪॥ ❁ ఆసనాదీన్యఙ్గాన్యాహ త్రిభిః॥ సదా-ఆసనజయేన స్థైర్యం-శనైః, ప్రాణజయః ప్రాణవాయోః స్వవశీకరణం-ఇన్ద్రియాణాం-మనసా-విషయాత్ శబ్దాదివిషయాత్, హృది ప్రత్యాహారః - మనసా ఇన్ద్రియాణి విషయేభ్యః ప్రత్యాహృత్య హృద్యవస్థాపనమిత్యర్థః ❁ ॥౫॥ ❁ తథా, స్వధిష్ణ్యానాం ప్రాణాపానాదిస్థానానాం-హృదయగుదాదిస్థానానాం, మధ్యే, ఏకస్మిన్, మనసా సహ ప్రాణానాం ధారణం-వైకుణ్ఠస్య భగవతో, లీలానాం జగత్సృష్ట్యాదివ్యాపారరూపాణాం లీలానామభిధ్యానం-తథా, ఆత్మనో మనసః, సమాధానం ఏకాగ్రీకరణమ్ ❁ ॥౬॥ ❁ ఏతైరుక్తైస్స్వధర్మాచరణాదిభిః, అన్యైశ్చ వ్రతదానాదిభిః-పథిభిరుపాయైః అసత్పథమిన్ద్రియార్థప్రవణ-మత ఏవ, దుష్టం మనః, బుద్ధ్యా, శనకైః, ర్యుఞ్జీత శుభాశ్రయ

మ్యధర్మనివృత్తిశ్చ మోక్షధర్మరతిస్తథా । మితమేధ్యాదనం శశ్వద్వివిక్తక్షేమసేవనమ్॥ ౩॥ అహింసా సత్యమస్తేయం యావదర్థపరిగ్రహః । బ్రహ్మచర్యం తపశ్శౌచం స్వాధ్యాయః పురుషార్చనమ్॥౪॥ మౌనం సదాసనజయస్స్థైర్యం ప్రాణజయశ్శనైః। ప్రత్యాహారశ్చేన్ద్రియాణాం విషయాన్మనసా హృది॥౫॥ స్వధిష్ణ్యానామేకదేశే మనసా ప్రాణధారణమ్। వైకుణ్ఠలీలాభిధ్యానం సమాధానం తథాఽఽత్మనః ॥ ౬ ॥ ఏతైరన్యైశ్చ పథిభిర్మనో దుష్టమసత్పథమ్। బుద్ధ్యా యుఞ్జీత శనకైర్జితప్రాణో హ్యతన్ద్రితః॥ ౭ ॥ శుచౌ దేశే ప్రతిష్ఠాప్య విజితాసన ఆసనమ్। తస్మిన్స్వస్తిక ఆసీన ఋజుకాయస్సమభ్యసేత్॥౮॥ ప్రాణస్య శోధయేన్మార్గం పూరకుమ్భకరేచకైః। ప్రతికూలేన వా చిత్తం యథా స్థిరమచఞ్చలమ్ ॥ ౯ ॥ మనోఽచిరాత్స్యాద్విరజం జితశ్వాసస్య యోగినః। వాయ్వగ్నిభ్యాం యథా లోహం ధ్మాతం త్యజతి వై మలమ్॥౧౦॥ ప్రాణాయామైర్దహేద్దోషాన్ధారణాభిశ్చ కిల్బిషాన్। ప్రత్యాహారేణ సంసర్గాన్ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణాన్॥౧౧॥ యదా మనస్స్వం విరజం ❁

ప్రవణం కుర్యాత్, కథంభూతో యుఞ్జీత-జితప్రాణః-అతన్ద్రితః తన్ద్రారహితః ❁ ॥౭॥ ❁ ఆసనాదిని ప్రపఞ్చయతి॥ శుచావితి॥ విజితాసనః చిరముపవిశన్నప్యక్లమరహితః - శుచౌ దేశే, ఆసనం చేలాజినకుశోత్తరమాస్తరణం-ప్రతిష్ఠాప్య, తస్మిన్నాసనే, స్వస్తికే స్వస్తికాసనే ఋజుకాయః అకుటిలదేహః, ఆసీనః, సమభ్యసేత్ ప్రణవమితి శేషః ‹‹ ఊరుజఙ్ఘాన్తరా పాదౌ పాదాగ్రే జానుమధ్యగే॥ యోగినో యదవస్థానం స్వస్తికం తద్విదుర్బుధాః ›› ఇతి స్వస్తికాసనలక్షణమ్ ❁ ॥౮॥ ❁ బాహ్యవాయోరన్తః ప్రవేశః పూరకః, ధారణం కుమ్భకః ధృతస్య బహిర్నిస్సరణం రేచకః-ప్రతికూలేన రేచకపూరకకుమ్భకైర్వా, యద్వా-ఇడయా రేచనం పిఙ్గలయా పూరణం-పునః పిఙ్గలయా రేచన-మిడయా పూరణమిత్యేవం ప్రతికూలేన, చిత్తం, స్థిరం సత్పునరప్యచఞ్చలం యథా స్యాత్తథా, ప్రాణస్య మార్గం శోధయేత్ ❁ ॥౯॥ ❁ ప్రాణే స్వవశే-తద్బన్ధనం మనోఽపి స్వవశం భవేత్-తథా చ శ్రూయతే ఛాన్దోగ్యే ‹‹ యథా శకునిస్సూత్రేణ ప్రబద్ధో దిశం దిశం పతిత్వాఽన్యత్రాయతనమలబ్ధ్వా బన్ధనమేవోపశ్రయత ఏవం మనోఽపి ›› ఇత్యారభ్య ‹‹ ప్రాణమేవోపశ్రయతే ప్రాణబన్ధనం హి సోమ్య మన ›› ఇతి-కించ, జితశ్వాసస్య జితప్రాణస్య, యోగినః, అచిరాత్ ఆశు-విరజం విగతరజోగుణం-రజోగుణేనావిక్షిప్తం-నిర్మలం వా-స్యాత్ యథా-లోహం సువర్ణాది-వాయ్వగ్నిభ్యాం-ధ్మాతం సుతప్తం సత్-మలం, త్యజతి-తథా ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ ప్రాణాయామాదీనాం సమాధిద్వారకార్యాణ్యాహ॥ ప్రాణాయామైరితి॥ ప్రాణాయామైః ప్రాణనియమైః, దోషాన్ వాతపిత్తశ్లేష్మాదీన్-దహేత్-ధారణాదిభిః, కిల్బిషం పాపం- ప్రత్యాహారేణ - సంసర్గాన్ శబ్దాదివిషయసంసర్గాన్-ధ్యానేనానీశ్వరాన్ గుణాన్ క్లేశాదీన్, దహేత్-మనసశ్శుభాశ్రయేఽవస్థాపనం ధారణం-ధృతస్య మనసో వృత్తిసన్తతిర్ధ్యానం-సన్తతిర్విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం, సమాధిరితి భేదః ❁ ॥౧౧॥ ❁ అథ ధారణాపూర్వకం ధ్యానమాహ॥ యదేతి॥ యదా-స్వం స్వీయం మ

నః, యోగేన ప్రాణాయామాదియోగేన - విరజం - సుసమాహితం సమ్యక్చ ధ్యాత్రా మనోహితం - స్యాత్ - తదా - స్వనాసాగ్రే గోపితదృష్టిః - భగవతః - కాష్ఠాం విగ్రహం, ధ్యాయేత్ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ విగ్రహమేవ విశినష్టి - ప్రసన్నేతి సప్తభిః॥ ప్రసన్నం వదనామ్భోజం యస్య తం - ధ్యాయేదితి పదైః సమన్వయః, పద్మగర్భవదరుణే నేత్రే యస్య - నీలోత్పలదలవత్ శ్యామమ్ ॥ ౧౩ ॥ ❁ లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కవత్ - పీతే - కౌశేయే - వాససీ, యస్య, శ్రీవత్సలాఞ్ఛనం, వక్షసి యస్య, భ్రాజత్కౌస్తుభేనాముక్తా సంశ్లిష్టా కంధరా యస్య ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ మత్తద్విరేఫాణాం కలో మధురః ధ్వనిర్యస్యాం, తయా వనమాలయా - పరీతం వ్యాప్తం - పరార్ధ్యాన్యమూల్యాని - హారాదీని - యస్య ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ కాఞ్చీగుణేన మణిమయమేఖలాసూత్రేణోల్లసన్తీ శ్రోణిర్యస్య - భక్తానాం హృదయామ్భోజమేవ విష్టరం ఆసనం యస్య - భక్తానాం మనో నయనానివర్ధయతి హర్షయతీతి తథా ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ అపీచ్యదర్శనం అపీచ్యమతిసున్దరం భక్తివిషయం దర్శనం యస్య, కైశోరే కౌమారే - వయసి - సన్తం, భృత్యానామనుగ్రహే - కాతరం వ్యగ్రమ్ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ కీర్తన్యం కీర్తనార్హం, తీర్థం, యశో, యస్య, పుణ్యశ్లోకా బలిభీష్మాదయ, స్తేషాం, యశస్కరం, సమగ్రాణి అఙ్గాని, యస్మిన్ యథా భవతి తథా - ఏవం - ధ్యాయేత్ ❁ । ౧౮ ॥ ❁ తతో ఉపాసకస్స్వేచ్ఛానుసారేణ - స్థిత - ముత్తిష్ఠన్త - మాసీన, ముపవిష్టం - శయానం వా - గుహాశయం హృదయగుహాశేసన్తం - ప్రేక్షణీయమీహితం లీలా యస్య తం - భగవన్తం - శుద్ధః రాగాద్యకలుషితః భావః వృత్తిర్యస్య తేన - చేతసా - ధ్యాయేత్ ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ ఏవం ధ్యేయరూపసముదా

యోగేనసుసమాహితమ్। కాష్ఠాం భగవతో ధ్యాయేత్స్వనాసాగ్రావలోకనః ॥ ౧౨ ॥ ప్రసన్నవదనామ్భోజం పద్మగర్భారుణేక్షణమ్। నీలోత్పలదళశ్యామం శఙ్ఖచక్రగదాధరమ్॥ ౧౩ ॥ లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కపీతకౌశేయవాససమ్। శ్రీవత్సవక్షసం భ్రాజత్కౌస్తుభాముక్తకంధరమ్॥ ౧౪ ॥ మత్తద్విరేఫకలయా పరీతం వనమాలయా। పరార్ధ్యహారవలయకిరీటాఙ్గదనూపురమ్॥ ౧౫ ॥ కాఞ్చీగుణోల్లసచ్ఛ్రోణిం హృదయామ్భోజవిష్టరమ్। దర్శనీయతమం శాన్తం మనోనయనవర్ధనమ్॥ ౧౬ ॥ అపీచ్యదర్శనం శశ్వత్సర్వలోకనమస్కృతమ్। సన్తం వయసి కైశోరే భృత్యానుగ్రహకాతరమ్॥ ౧౭ ॥ కీర్తన్యతీర్థయశసం పుణ్యశ్లోకయశస్కరమ్। ధ్యాయేద్దేవం సమగ్రాఙ్గం యావన్న చ్యవతే మనః॥ ౧౮ ॥ స్థితం వ్రజన్తమాసీనం శయానం వా గుహాశయమ్। ప్రేక్షణీయేహితం ధ్యాయేచ్ఛుద్ధభావేన చేతసా॥ ౧౯ ॥ తస్మిన్లబ్ధపదం చిత్తం సర్వావయవసంస్థితమ్। విలక్ష్యైకత్ర సంయుజ్యాదఙ్గే భగవతో మునిః॥ ౨౦ ॥ సంచిన్తయేద్భగవతశ్చరణారవిన్దం వజ్రాఙ్కుశధ్వజసరోరుహలాఞ్ఛనాఢ్యమ్। ఉత్తుఙ్గరక్తవిలసన్నఖచక్రవాళజ్యోత్స్నాభిరాహతమహద్ధృదయాన్ధకారమ్॥ ౨౧ ॥ యచ్ఛౌచనిస్సృతసరిత్ప్రవరోదకేన తీర్థేన మూర్ధ్న్యధికృతేన శివశ్శివోఽభూత్। ధ్యాతుర్మనశ్శమలశైలనిసృష్టవజ్రం ధ్యాయేచ్చిరం భగవతశ్చరణారవిన్దమ్॥ ౨౨ ॥ జానుద్వయం జలజలోచనయా జనన్యా లక్ష్మ్యాఽఖిలస్య సురవన్దితయా విధాతుః। ఊర్వోర్నిధాయ కరపల్లవరోచిషా యత్సంలాలితం హృది విభోరభవస్య

యదుక్తం - అథ దివ్యాఙ్గేష్వేకైకతో ఉపాసనాకార్యేత్యాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ విగ్రహే - లబ్ధం పదం స్థితిర్యేన తత్ - సర్వావయవేషు సమ్యక్ స్థితం చిత్తం - విలక్ష్య విశేషేణ లక్షీకృత్య - భగవత - ఏకత్రైకస్మిన్నఙ్గే సంయుజ్యాత్ ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ ఏతదేవ పాదాదిక్రమేణ ప్రపఞ్చయతి॥ సంచిన్తయేదితి త్రయోదశభిః॥ భగవతశ్చరణారవిన్దం సమ్యక్చిన్తయేత్ - కథంభూతం - పాదతలరేఖాత్మకాని వజ్రాదీని లాఞ్ఛనాని - తైః - రాఢ్యం యుక్తం - ఉత్తుఙ్గాశ్చ - రక్తాశ్చ - విలసన్తో - యే - నఖా - స్తేషాం, చక్రవాళం మణ్డలం తస్య జ్యోత్స్నాభి - రాహతో - మహతాం ధ్యాతౄణాం - హృదయాన్ధకారో - యేన తం - మహత్త్వమన్ధకారవిశేషణం వా, ఏతచ్చ సర్వము పాదేయవిశేషణం ధ్యేయత్వేనోచ్యతే ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ కించ - యస్య చరణారవిన్దస్య - శౌచేన ప్రక్షాళనజలేన - నిస్సృతాయా - స్సరిత్ప్రవరాయాః గఙ్గాయా - ఉదకేన తీర్థేన - సంసారతారకేణ - మూర్ధ్న్యధికృతేన శివో రుద్రః - శివః మఙ్గళయుక్తోఽభూదిత్యర్థః - ధ్యాతు - ర్మనసి - యశ్శమలశైలః - పాపపర్వతః - తస్మిన్నిసృష్టం క్షిప్తం - వజ్రమివ - యద్వా - శమలశైలేనిసృష్టం స్వలాఞ్ఛనరూపం వజ్రం యేన తద్భగవతశ్చరణారవిన్దం - చిరం - ధ్యాయేత్ ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ జానుద్వయమితి॥ అఖిలస్య జగతః - జనన్యా మాత్రా, నిత్యైవైషా జగన్మాతా విష్ణోశ్శ్రీరనపాయినీత్యుక్తేః, సురవన్దితయా బ్రహ్మాదిభిరారాధితయా - జలజలోచనయా లక్ష్మ్యా, స్వస్యాః, ఊర్వో, ర్నిధాయ, కరపల్లవరోచిషా ప్రకాశమానకరపల్లవేన - సంలాలితం స్పర్శనచాతుర్యేణ సంసేవితం - సంసారిత్వప్రతీతిం వారయతి॥ అభవస్యేతి ॥ విధాతుః జగత్కర్తుః, విభోర్వ్యా

గవతః, జానుద్వయం పాదపర్యన్తజఙ్ఘాద్వయం, హృది, కుర్యాత్ ధ్యాయేత్ ❁॥౨౩॥❁ ఊరూ ఇతి॥ సుపర్ణస్య గరుత్మతః, భుజయోః స్కన్ధయోః, అధి ఉపరి, శోభమానౌ, ఓజసః బలస్య ఔజ్జ్వల్యస్య వా, నిధీ ఆశ్రయౌ, అతసకాకుసుమకాన్తివత్ కాన్త్యా భాసమానౌ, ఊరూ, హృది కుర్యాదితి పూర్వేణాన్వయః - తథా, వ్యాలమ్బి, ఆగుల్ఫం లమ్బమానం యత్ పీతం పరమసూక్ష్మం, వాసః - తస్మిన్, వర్తమానో, యః కాఞ్చీకలాపః - తేన, పరిరమ్భస్సంశ్లేషో విద్యతే యస్య, త - ద్విభోః, నితమ్బబిమ్బం చ - హృది కుర్యాత్ ❁॥౨౪॥❁ నాభిహ్రదమితి॥ అముష్య భగవతః, నాభిహ్రదం ధ్యాయేత్ - కథంభూతం, భువనానాం కోశస్య, గృహమధిష్ఠానం, యదుదరం, తత్రస్థితం, యత్ర నాభిహ్రదే, ఆత్మయోనేర్బ్రహ్మణః - ధిషణం ధిష్ణ్యం అధిష్ఠానం, అఖిలలోకాత్మకం, పద్మం, వ్యూఢం ఉత్థితం, తథా, హరిన్మణివృషౌ మరకతమణిశ్రేష్ఠావివ - యౌ స్తనౌ - తయోర్ద్వయం, విశదహారస్య మయూఖైః, గౌరం శ్వేతం - ధ్యాయేత్ వక్షోఽపి శేషణం వా ❁॥౨౫॥❁ వక్ష ఇతి॥ మహావిభూతేర్మహాలక్ష్మ్యాః, అధివాసం స్థానం, పుంసాం ధ్యాతౄణాం - మనోనయనయోః, నిర్వృతిమానన్దమాదధానం - ఋషభస్య వక్షః, ధ్యాయేత్, తథా - అఖిలైః - లోకైర్బ్రహ్మాదిభిః - నమస్కృతస్య సేవితస్య - భగవతః - కణ్ఠం చ - మనసి కుర్యాత్ ధ్యాయేత్ - కథంభూతం - కౌస్తుభమణేః - భూషణార్థం కృత - స్తస్యాధికం భూషణమర్థః ప్రయోజనం - యస్య తం - కౌస్తుభమణేరేవ స్వాయత్తాలఙ్కరణత్వమిత్యర్థః ❁॥౨౬॥❁ బాహూనితి॥ మన్దరగిరేః - పరివర్తనేన పరిభ్రమణేన - నిర్ణిక్తాన్యుజ్జ్వలీకృతాని - బాహువలయాన్యఙ్గదాని - యేషు - అధిశ్రితా లోకపాలా యేషు తాన్ - బాహూన్ - సంచిన్తయేత్ - తథా దశశతారం సహస్రారం - న సహ్యం తే

కుర్యాత్॥౨౩॥ ఊరూ సుపర్ణభుజయోరధిశోభమానావోజోనిధీ అతసికాకుసుమావభాసౌ। వ్యాలమ్బిపీతవరవాససి వర్తమానకాఞ్చీకలాపపరిరమ్భినితమ్బబిమ్బమ్॥౨౪॥ నాభిహ్రదం భువనకోశగుహోదరస్థం యత్రాత్మయోనిధిషణాఖిలలోకపద్మమ్। వ్యూఢం హరిన్మణివృషస్తనయోరముష్య ధ్యాయేద్ద్వయం విశదహారమయూఖగౌరమ్॥౨౫॥ వక్షోఽధివాసమృషభస్య మహావిభూతేః పుంసాం మనోనయననిర్వృతిమాదధానమ్। కణ్ఠం చ కౌస్తుభమణేరధిభూషణార్థం కుర్యాన్మనస్యఖిలలోకనమస్కృతస్య॥౨౬॥ బాహూంశ్చ మన్దరగిరేః పరివర్తనేన నిర్ణిక్తబాహువలయానధిలోకపాలాన్। సంచిన్తయేద్దశశతారమసహ్యతేజః శఙ్ఖం చ తత్కరసరోరుహరాజహంసమ్॥౨౭॥ కౌమోదకీం భగవతో దయితాం స్మరేత దిగ్ధామరాతిభటశోణితకర్దమేన। మాలాం మధువ్రతవరూథగిరోపఘుష్టాం చైత్యస్య తత్త్వమమలం మణిమస్య కణ్ఠే॥౨౮॥ భృత్యానుకమ్పితధియేహ గృహీతమూర్తేః సంచిన్తయేద్భగవతో వదనారవిన్దమ్। యద్విస్ఫురన్మకరకుణ్డలవల్గితేన విద్యోతితామలకపోలముదారనాసమ్॥౨౯॥ యచ్ఛ్రీనికేతమలిభిః పరిసేవ్యమానం భూత్యా స్వయా కుటిలకున్తలబృన్దజుష్టమ్। మీనద్వయాశ్రయమధిక్షిపదబ్జనేత్రం ధ్యాయేన్మనోమయమతన్ద్రిత ఉల్లసద్భ్రు॥౩౦॥ తస్యావలోకమధికం కృపయాఽతిఘోరతాపత్రయోపశమనాయ నిసృష్టమక్ష్ణోః। స్నిగ్ధస్మితానుగుణితం విపులప్రసా

జో యస్య తం - చక్రం - తస్య భగవతః - కరసరోరుహస్య - రాజహంసమివ స్థితం, శఙ్ఖం చ - సంచిన్తయేత్ ❁॥౨౭॥❁ కౌమోదకీమితి॥ తథా - భగవతో - దయితాం ప్రియాం - అరాతయశ్శత్రవో - యే - యోద్ధారః తేషాం శోణితమేవ కర్దమ - స్తేన - దిగ్ధాం లిప్తాం కౌమోదకీం గదాం - స్మరేత - ❁ తథాఽస్య భగవతః - కణ్ఠే మాలాం మణిం చ - స్మరేత ❁ కథంభూతాం మాలాం - మధువ్రతానాం భృఙ్గాణాం - వరూథస్య సఙ్ఘస్య - గిరా - ఉపఘుష్టాం నాదితాం - మణిం - కథంభూతం - అమలం - చైత్యస్య జీవస్య - తత్త్వం స్వరూపం జీవస్వరూపాధిష్ఠాతృదేవతారూపమిత్యర్థః॥ తదుక్తం వైష్ణవే పురాణే॥ “ఆత్మానమస్య జగతో నిర్లేపమగుణామలమ్॥ బిభర్తి కౌస్తుభమణిస్వరూపం భగవాన్ హరిః,, ఇతి ❁॥౨౮॥❁ భృత్యేతి॥ భృత్యేష్వనుకమ్పితా కృతానుకమ్పా, యా, ధీః - తయా - గృహీతా మూర్తిర్యేన తస్య - భృత్యానుగ్రహాయ స్వేచ్ఛోపాత్తతనోరిత్యర్థః - భగవతః - యద్వదనారవిన్దం - సంచిన్తయేత్ - కథంభూతం, విస్ఫురన్తీ యే మకరకుణ్డలే - తయోర్వల్గితేన ప్రచలితేన - విద్యోతితౌ - అమలౌ - కపోలౌ - యస్మిన్ - ఉదారా ఉన్నతా నాసా యస్మింస్తత్ ❁॥౨౯॥❁ యచ్ఛ్రీనికేతమితి - స్వయా - విభూత్యా శోభయా - అలిభిః - పరిసేవ్యమానం, మీనద్వయాశ్రయం చ - శ్రీనికేతం పద్మం - అధిక్షిపత్ అతివర్తయత్ - త - ద్ధ్యాయేత్ - తత్ర - కున్తలైరలీనామధిక్షేపః - నేత్రద్వయేన మీనద్వయస్యేతి ద్రష్టవ్యం - అబ్జే ఇవ నేత్రే ఇత్యుపమానాన్తరం - ఉల్లసన్త్యౌ భ్రువౌ యస్మిన్ - మనోమయం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యం - వదనారవిన్దమతన్ద్రితోఽవహితమనాః - ధ్యాయేత్ ❁॥౩౦॥❁ తస్యేతి॥ తస్య భగవతః - అవలోకనం - హృది - వితతభావనయా - చిరం - ధ్యాయేత్ - పాకం పచతి లివత్ భావనయా ధ్యాయేదితి నిర్దేశః - భావనాం కుర్యాదిత్యర్థః - క

భరితమాతమవలోకం-అధికముత్కర్షం-కృపయా - అక్ష్ణోఃఅక్షిభ్యాం -అతిదుస్సహాధ్యాత్మికాదితాపత్రయోపశాన్తయే నిసృష్టంప్రయుక్తంస్నిగ్ధస్మితేనానుగుణితంసంపృక్తం-విపులఃప్రసాదో యస్మిన్-తమిత్యర్థః ॥౩౦॥ హాసమితి అవనతాః-యే - అఖిలలోకాః - తేషాం,తీవ్రశోకేనయాన్యశ్రూణి-తేషాంసాగరం విశోషయతీతితథా-హరేర్హాసం,ధ్యాయేత్-అస్యాత్యుదారంభ్రూమణ్డలంధ్యాయేత్ కథంభూతం-మునికృతేమునిసమ్మోహనాయ- ప్రవృత్తస్య-మకరధ్వజస్య కామస్య-సమ్మోహనాయ,నిజమాయయాఆత్మీయసఙ్కల్పేన-రచితంపరిగృహీతమ్ ॥౩౧॥ మందహాసధ్యానముక్త్వా స్పష్టహాసధ్యానమాహ॥ధ్యానాయనమితి॥విష్ణోః-ప్రహసితముచ్చైర్హసితం-ధ్యాయేత్-కీదృశం-అతిసున్దరతయాప్రయత్నం వినైవధ్యానవిషయభూతం-సౌన్దర్యమేవాహ,బహులయా-అధికయాఅధరోష్ఠస్యభాసా -అరుణీభూతాః- తనవస్సూక్ష్మాః-ద్విజాదన్తాఏవ-కున్దముకుళాని- తేషాంపఙ్క్తిః,యస్మిన్-తత్-ఏవంధ్యానముక్త్వాధ్యానసమాధిమాహ ॥ స్వదేహాన్తర్గుహాయాం హృదయకుహరేఅవసితస్యధ్యాతస్య-విష్ణోః- ప్రచురసేనార్ద్రయా-భక్త్యా,తస్మిన్నేవార్పితమనాస్సన్,పృథగ్వ్యతిరిక్తం భగవద్విగ్రహాద్వ్యతిరిక్తం-నదిదృక్షేత్ విజాతీయప్రత్యయంనకుర్యాదిత్యర్థః ॥౩౩॥ ఏవందివ్యవిగ్రహచిన్తావసానే-దివ్యాత్మస్వరూపచిన్తాతత్ప్రకారత్వేనప్రత్యగాత్మచిన్తాచకార్యేత్యాహ ॥ఏవమితిద్వాభ్యామ్॥ ఏవముక్తవిధయా-హరౌభగవతి-ప్రతిలబ్ధఃభావఃప్రేమాతిశయోయేన-భక్త్యా - ద్రవద్ధృదయంయస్య-ప్రమోదాదుద్గతానిపులకానియస్య-ఔత్కణ్ఠ్యప్రవృత్తాశ్రుకలయా-ముహురర్ద్యమానఆనన్దసంప్లవేనిమజ్యమానః,చిత్తబడిశం బడిశంమత్స్యబన్ధనం-దుర్గ్రాహస్యభగవతోగ్రహణే-మత్స్యబన్ధనమివోపాయమాత్రంచిత్తమపి-ధ్యేయాత్ భగవద్విగ్రహాత్-శనకైః - ర్వియుఙ్క్తే వియుజ్యాత్-యద్వా-చిత్తస్యబడిశంచితాకర్షకంభగవద్విగ్రహం-ప్రతి-అపాదానస్యైవకర్మత్వవివక్షయాద్వితీయా-తతశ్చిత్తంనియు

దంధ్యాయేచ్చిరంవితతభావనయాగుహాయామ్ ॥౩౧॥హాసంహరేరవనతాఖిలలోకతీవ్రశోకాశ్రుసాగరవిశోషణమత్యుదారమ్ । సమ్మోహనాయరచితంనిజమాయయాఽస్యభ్రూమణ్డలంమునికృతేమకరధ్వజస్య ॥ ధ్యానాయనంప్రహసితంబహులాధరోష్ఠభాసాఽరుణాయితతనుద్విజకున్దపఙ్క్తి । ధ్యాయేత్స్వదేహకుహరేఽవసితస్యవిష్ణోర్భక్త్యార్ద్రయార్పితమనానపృథగ్దిదృక్షేత్ ॥ ౩౩॥ఏవంహరౌభగవతిప్రతిలబ్ధభావోభక్త్యాద్రవద్ధృదయఉత్పులకఃప్రమోదాత్ । ఔత్కణ్ఠ్యబాష్పకలయాముహురర్ద్యమానస్తచ్చాపిచిత్తబడిశంశనకైర్వియుఙ్క్తే॥ ౩౪ ॥ముక్తాశ్రయంయర్హినిర్విషయంవిరక్తంనిర్వాణమృచ్ఛతిమనస్సహసాయథార్చిః।ఆత్మానమత్రపురుషోఽవ్యవధానమేకమన్వీక్షతేప్రతినివృత్తగుణప్రవాహః॥౩౫॥ సోఽప్యేతయాచరమయామనసోనివృత్త్యాస్వస్మిన్మహిమ్న్యవసితస్సుఖదుఃఖబాహ్యే । హేతుత్వమప్యసతికర్తరిదుఃఖయోర్యత్

త్తెఇత్యర్థః ॥౩౪॥ తతః-యథాఽర్చిఃనిర్ధూమవిషశిఖేవ-విరక్తంశబ్దాద్యప్రవణం-అతఏవ-నిర్విషయంశబ్దాదివిషయశూన్యం-యర్హి యదా-ముక్తాశ్రయంముక్తవిగ్రహచిన్తనం మనః-నిర్వాణంబాహ్యవ్యాపారోపరతి-మృచ్ఛతి-తదా-అత్రపరమాత్మని-అవ్యవధానంసాక్షాదేవప్రకారతయాసంబద్ధంఏకం-దేవాదిభేదరహితం-ఆత్మానంవిశుద్ధస్వరూపం-ప్రతినివృత్తగుణప్రవాహఃఅపగతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానస్సన్ - ఈక్షతే-పరమాత్మప్రకారతయాజీవస్వరూపంచిన్తయేదిత్యర్థః ॥౩౫॥ ఏవంసప్రపఞ్చంభక్తియోగముపపాద్య-చానయాభక్త్యా-ఆప్రయాణాదనువర్తమానయాప్రారబ్ధావసానేపరమాత్మానంప్రాప్తస్యనపునస్సంసార ఇత్యాహ ॥ సోఽపీతి ॥ చరమయాప్రత్యాహారాద్యపేక్షయాచరమయా,యద్వా-ప్రారబ్ధావసానపర్యన్తమనువర్తమానయా-ఏతయాఉక్తయా-మనసః-అనివృత్త్యా-నివృత్తిర్నిర్వ్యాపారః-తదితరాఽనివృత్తిః-మనోవ్యాపారరూపయాభక్త్యేత్యర్థః-నివృత్త్యేతిచ్ఛేదే-మనసోనివృత్త్యానవిద్యతేనివృత్తిశ్శబ్దాదివిషయా-యస్యాంతయా-ఏతయాభక్త్యా-ఉపలబ్ధా-పరమాత్మనః-కాష్ఠాస్వరూపం-యస్యసః -అతఏవ సుఖదుఃఖాతిగే-స్వే మహిమ్ని అపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకలక్షణేమహిమ్ని ,అవసితఃఅధ్యవసితఃస్థితఇత్యర్థః-పరమాత్మానముపసంపద్యావిర్భూతస్వస్వరూపఇత్యర్థః-పరమాత్మప్రాప్తిపూర్వకోహిస్వస్వరూపావిర్భావః- తథాచశ్రూయతే,, ఏషసంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయపరంజ్యోతిరుపసంపద్యస్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత,,ఇతి-స్వాత్మన్ స్వాత్మని-పూర్వందుఃఖయోః-స్సుఖదుఃఖయోః,ర్యద్ధేతుత్వం - హేతుర్దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానాది, స్తస్యభావస్తత్త్వం-తదపికర్తరిగమనాదిబాహ్యవ్యాపారాశ్రయే,అసతిదేహేనిమిత్తభూతే-విధత్తేకరోతి- కర్మాయత్తప్రకృతిపరిణామరూపదేహసంబన్ధాయత్తమేవసుఖదుఃఖాదిహేతుదేహాత్మాభిమానాదికంపశ్యతీత్యర్థః-దేహాత్మాభిమానాదికంపూర్వసిద్ధంపునర్న భజ

తీతిభావః ॥౩౬॥ కిమువక్తవ్యం పూర్వసిద్ధదేహాత్మాభిమానాదికం నకరోతీతి యతః ప్రాప్తనం దేహమపనస్మరతీత్యాహ॥ దేహమితి॥ చరమః ప్రారబ్ధావసానపర్యన్తమనువృత్తప్రత్యయః- తతస్సిద్ధః పరమాత్మోపసంపత్త్యాఽఽవిర్భూతస్వస్వరూపః, దైవాదీశ్వరసంకల్పాదుపేతం ప్రాప్తం-పునర్దైవాదపేతం అపగతం-అవస్థితం దాహాదిసంస్కారరహితత్వేన స్థితం-ఉత్థితం దాహాదిభిస్సంస్కృతం వా, ఉత్థానం దాహాదీనామప్యుపలక్షణం, దేహంచ- నపశ్యతి నస్మరతి-అత్ర॥ యదు చాస్మై శ్వశ్వ్యం కుర్వన్తి యదుచన, నోపజనం స్మరన్నిదం శరీరం, మిత్యాదిశ్రుత్యర్థోఽభిప్రేతః-శ్వశ్వ్యం శ్వసంబన్ధికర్మ, ఉపజనం స్వజనానాం సమీపే ఉపశోచ్యం-కుతో నపశ్యతి- యతః-స్వరూపం ఆనన్దరూపం ఆవిర్భూతగుణాష్టకం, స్వస్వరూపం అధ్యగమత్ ప్రాప్తవాన్, నిత్యనిరతిశయానన్దబ్రహ్మస్వరూపం తత్ప్రకారం ప్రత్యగాత్మానం చానుభవన్నానన్దసంప్లవే నిమజ్జన్ ప్రాక్తనదేహాదికం నస్మరతీత్యర్థః, నపశ్యతీత్యత్ర దృష్టాన్తః, మదిరాయాస్సురాయా, మదేనాన్ధః పరవశః-పరికృతం పరిధృతం, వాసః వస్త్రం, నపశ్యతి-తద్వత్, కేచిదిమం శ్లోకముపాసనాదశాయామేవ తజ్జనితానన్దపూర్ణః కిమపి దేహాదికం నపశ్యతీత్యేవం పరత్వేన వ్యాచక్షతే-తన్మన్దం-యతోఽధ్యగమత్స్వరూపమితి హేతూపన్యాసాత్, పరంజ్యోతిరుపసంపద్య స్వేనరూపేణాభినిష్పద్యత, ఇతి పరమాత్మప్రాప్త్యనన్తరం శ్రవణాత్స్వస్వరూపప్రాప్తేస్సాక్షాత్కృత పరమాత్మస్వరూపాణామపి సనకాదీనాం దేహాదిదర్శనాచ్చ - అతో యథోక్తఏవార్థస్సాధీయాన్ ॥ ౩౭ ॥ ఏవంవిధభక్తియోగనిష్ఠస్య కదాముక్తిః-కిముముక్తస్య పునరావృత్తిస్స్యాదిత్యాశఙ్కాం శమయన్నాహ ॥ దేహోఽపీతి ॥ దైవవశగః ఈశ్వసంకల్పరూపపుణ్యాపుణ్యాయత్తః, దేహోఽపిస్వారమ్భకం స్వసత్తానిమిత్తం, కర్మ-యావత్ యావన్నశ్యతి-తావ-త్సాసుః ఇన్ద్రియప్రాణసహితః-ప్రతిసమీక్షత ఏవ ఖలు - యావత్స్వారమ్భకం కర్మ ప్రతిసమీక్షత ఇతివాఽన్వయః, ఖలు

ర్యతాస్సవాత్మ్యధిత్తఉపలబ్ధపరాత్మకాష్ఠః॥ ౩౬ ॥ దేహంచనశ్వరమవస్థితముత్థితంవా సిద్ధో నపశ్యతి యతోఽధ్యగమత్స్వరూపమ్ । దైవాదుపేతమథ దైవవశాదపేతం వాసో యథా పరికృతం మదిరామదాన్ధః ॥
దేహోఽపి దైవవశగః ఖలు కర్మ యావత్స్వారమ్భకం ప్రతిసమీక్షత ఏవ సాసుః । తం సప్రపఞ్చమధిరూఢసమాధియోగస్స్వాప్నం పునర్న భజతే ప్రతిబుద్ధవస్తుః ॥ ౩౮ ॥ యథాపుత్రాచ్చ విత్తాచ్చ పృథఙ్మర్త్యః ప్రతీయతే । అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్దేహాదేః పురుషస్తథా ॥ ౩౯ ॥ యథోల్ముకాద్విస్ఫులిఙ్గాద్ధూమాద్వాపి స్వసంభవాత్ । అప్యాత్మత్వేనాభిమతాద్యథాఽగ్నిః పృథగుచ్యతే ॥ ౪౦ ॥ భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణాత్ప్రధానాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ । ఆత్మా తథా పృథగ్ద్రష్టా భగవాన్ బ్రహ్మసంజ్ఞితః ॥ ౪౧ ॥ సర్వభూతేషు చాత్మానం

శబ్దేన శ్రుతిప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే॥ తథాచ శ్రుతిః॥ "తస్య తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యేఽథ సంపత్స్యే" ఇతి ప్రారబ్ధావసానావధివిలమ్బ ఇత్యర్థః- అధిరూఢస్సమాధియోగో యేన సః తతః ప్రతిబుద్ధం ఆవిర్భూతం-వస్తు గుణాష్టకవిశిష్టమాత్మస్వరూపం యస్య సః- ప్రారబ్ధావసానే ముక్తిం ప్రాప్త ఇత్యర్థః - స్వాప్నం స్వప్నపదార్థతుల్యం-తద్వదనిత్యమిత్యర్థః సప్రపఞ్చం పుత్రకళత్రాదిసహితం- తం దేహం పునర్నభజతే న ప్రాప్నోతి "నచ పునరావర్తతే-సర్గేపినోపజాయన్తే ప్రలయేన వ్యథన్తిచ" ఇత్యాద్యత్రానుసంధేయమ్ ॥ ౩౮ ॥ ఏవం "కాచత్వయ్యుచితా భక్తిః కీదృశీ మమ గోచరే" ఇత్యస్యోత్తరముక్తం అథ "పురుషం ప్రకృతిర్బ్రహ్మన్న విముఞ్చతి" ఇతి ప్రశ్నస్య యదుత్తరముక్తం ప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూపచిన్తనపూర్వకస్వవర్ణాశ్రమధర్మాద్యనుగృహీతభగవద్భక్తియోగాత్ప్రకృతిసంబన్ధరాహిత్యరూపకైవల్యసద్ధిరితి తదుపసంహర్తుం పూర్వోక్తమేవ ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణాం మిథోఽత్యన్తవైలక్షణ్యం సదృష్టాన్తమనువదతి యథేతి పఞ్చభిః॥ తత్రైకేన దేహాత్మనోర్వైలక్షణ్యం-తతో ద్వాభ్యాం ప్రకృతిపురుషాభ్యాం పరమాత్మనః, తత ఏకేన జీవానాం పరస్పరసామ్యం - తత ఏకేన జీవానాం దేహకృతో దేవాదిభేదో నస్వత ఇత్యుచ్యత ఇతి వివేకః - యథాఽత్యన్తప్రీతివిషయాత్పుత్రా- ద్విత్తాచ్చ-మర్త్యః-పృథగేవ - ప్రతీయతే-తథాఽత్యన్తప్రియత్వేనాత్మత్వేన స్వాభిన్నత్వేనాభిమతాద్దేహాదేరపి-పురుషః ప్రత్యగాత్మా పృథగేవేత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ యథేతి॥ ఆత్మత్వేనాభిమతాత్ అత్యన్తావివేకినోఽగ్న్యభిన్నత్వేనాభిమతా-త్స్వసంభవాదగ్నేరుత్పన్నాద్ధూమా-దుల్ముకాద్విస్ఫులిఙ్గాచ్చ, యథాగ్నిః పృథగుచ్యతే తథా భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణరూపాత్ప్రధానా, జ్జీవసంజ్ఞితాత్క్షేత్రజ్ఞాచ్చ, ఆత్మా తయోరన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః - ద్రష్టా సర్వజ్ఞః భగవాన్ షాడ్గుణ్యపూర్ణః బ్రహ్మసంజ్ఞితః సాక్షాద్బ్రహ్మపదవాచ్యః, పృథగేవేత్యర్థః - అత్ర దృష్టాన్తో ధూమః ప్రధానస్థానే- ఉల్ముకాదికం జీవస్థానే వేదితవ్యమ్ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧ ॥ సర్వభూతేషు దేవాదిచతుర్విధశరీరేషు, ఆత్మానం తేష్వన్తః ప్రవిశ్య ధారకత్వేనావస్థితం జీ

వాత్మానం,అనన్యభావేన , సర్వత్రజ్ఞానైకాకారత్వాణుపరిమాణత్వాద్యైకరూప్యేణైవ-ఈక్షేత,ఆత్మానమిత్యేకవచన నిర్దేశఏకో[illegible]త్యభిప్రాయకః-తదా ఆత్మని, ధార్యతయా ఽవస్థితాని-సర్వభూతానిదేవాదిచతుర్విధభూతాని,అనన్యభావేనకర్మాయత్తావాన్తరవైచిత్ర్యంపరిత్యజ్యప్రకృతిపరిశోధరూపత్వైకరూపేణ-పశ్యేత్ భూతేష్వపి,అపేశబ్దాజ్జీవేష్వపి-తదాత్మతాంపరమాత్మకత్వం,ఈక్షేత ॥ ౪౨ ॥ స్వయోనిషు[illegible]ర్వాదిషు- ఏకమేవ-జ్యోతిరగ్నిః,యోనీనాంగుణవైషమ్యా , ద్యోనిభూతతృణదార్వాదిగతహ్రస్వదీర్ఘత్వకుటిలత్వాదిగుణకృతవైషమ్యా,ద్యథా నానాప్రతీయతే-తథా-ప్రకృతౌదేవాదిశరీరేస్థితం-ఆత్మాప్రత్యగాత్మాపి-దేవాదికృతభేదేననానాప్రతీయతే- వస్తుతస్తు సర్వత్రజ్ఞానైకాకారతయైకరూపఏవేత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ పురుషంప్రకృతిర్బ్రహ్మ,,న్నితిప్రశ్నస్యోత్తరముపసంహరతి॥తస్మాదితి॥ దైవీందేవస్యవిష్ణోస్సంబన్ధినీం - సదసదాత్మికాం కార్యకారణరూపేణావస్థితాం-దుర్విభావ్యాందురత్యయాం,ఇమాం,స్వప్రకృతింస్వసంబన్ధినీంప్రకృతిం- పరాభావ్యఉక్తవిధభగవద్భక్తియోగేనతిరోభావ్య,స్వరూపేణగుణాష్టకవిశిష్టస్వరూపేణ, వతిష్ఠతేనపునస్సంసరతీత్యర్థః ॥ ౪౪ ॥ ఇతిశ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంతృతీయస్కన్ధే అష్టావింశోఽధ్యాయః

ఏవంసప్రపఞ్చముపపాదితంసాఙ్గంమోక్షసాధనభక్తియోగమాశ్రుత్య - పున-రుక్తానువాదపూర్వకంతస్యైవభక్తియోగస్యభేదాన్-తదఙ్గవైరాగ్యోత్పత్తిహేతుంజీవస్యస్వర్గనరకాదిగమనాదిరూపసంసృతిం-కాలస్వరూపంచ-పృ

సర్వభూతానిచాత్మని । ఈక్షేతానన్యభావేనభూతేష్వపితదాత్మతామ్ ॥ ౪౨ ॥ స్వయోనిషుయథాజ్యోతిరేకంనానాప్రతీయతే । యోనీనాంగుణవైషమ్యాత్తథాఽఽత్మాప్రకృతౌస్థితః ॥ ౪౩ ॥ తస్మాదిమాంస్వప్రకృతిందైవీంసదసదాత్మికామ్ । దుర్విభావ్యాంపరాభావ్యస్వరూపేణావతిష్ఠతే ॥ ౪౪ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,తృతీయస్కన్ధే,కపిలోపాఖ్యానేసాధనానుష్ఠానంనామాష్టావింశోఽధ్యాయః.

దేవహూతిరువాచ॥లక్షణంమహదాదీనాంప్రకృతేఃపురుషస్యచ । స్వరూపంలక్ష్యతేఽమీషాంయేనతత్పారమార్థికమ్ ॥ ౧ ॥ యథాసాంఖ్యేషుకథితంయన్మూలంతత్ప్రచక్షతే। భక్తియోగస్యమేమార్గంబ్రూహివిస్తరతఃప్రభో ॥ ౨ ॥ విరాగోయేనపురుషోభగవత్సర్వతోభవేత్ ।ఆచక్ష్వజీవలోకస్యవివిధామమసంసృతీః॥ ౩॥ కాలస్యేశ్వరరూపస్యపరేషాంచపరస్యతే।స్వరూపంబతకుర్వన్తియద్ధేతోఃకుశలంజనాః ॥ ౪ ॥లోకస్యమిథ్యాభిమతేరచక్షుషశ్చిరంప్రసుప్తస్యతమస్యనాశ్రయే ।శ్రాన్తస్యకర్మస్వనుబద్ధయాధియాత్వమావిరాసీఃకిలయోగభాస్కరః ॥ ౫ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ఇతిమాతుర్వచశ్శ్లక్ష్ణంప్రతినన్ద్యమహామునిః।ఆబభాషేకురుశ్రే

చ్ఛ ఇతిదేవహూతిః ॥ లక్షణమితి ॥ ప్రకృతేఃమూలప్రకృతేః - తత్కార్యభూతానాంమహదాదీనాం-పురుషస్యప్రత్యగాత్మనః,చకారాత్పరమాత్మనశ్చ-త్యమీషాం - పారమార్థికమబాధితం-స్వరూపం - యేన-లక్ష్యతేజ్ఞాయతే-తల్లక్షణం,కథితంత్వయేతిశేషః ॥ ౧ ॥ ఏవముక్తానువాదఃకృతః - సాఙ్ఖ్యేషుసిద్ధాన్తేషు,తత్ప్రకృత్యాదీనాంలక్షణం -యన్మూలం యస్యభక్తియోగస్యమూలంప్రచక్షతే, తస్యభక్తియోగస్య - మార్గంభేదం-యచ్చాయథావత్ - విస్తరతః-మహ్యం-బ్రూహి, హేప్రభో ॥ ౨ ॥ యేనసంసృతివర్ణనేన,పురుషఃముముక్షుః,సర్వత్రఇహాముత్రచ - విరాగఃవీతరాగఃభవేత్, తాఃజీవలోకస్య-వివిధా , స్సంసృతీః , మమఆచక్ష్వకథయ ॥ ౩ ॥ తథా[illegible]స్య-పరేషాంబ్రహ్మాదీనామపి-పరస్యప్రభోః-కాలస్య,స్వరూపం-మే-వదకథయ-యద్ధేతోఃయస్మాత్కాలాద్ధేతోః -కుశలంనివృత్తిధర్మం,జనాఃకుర్వన్తియత్కాలహేతుకజన్మమరణాదిసాంసారికదర్శాతివృత్తయేకుశలమనుతిష్ఠన్తితస్యకాలస్యస్వరూపంకథయేత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవంప్రష్టవ్యంపృష్ట్వాపుత్రంప్రసాదయతి॥లోకస్యేతి ॥ మిథ్యాభిమతేః మిథ్యాఅభిమతిరభిమానోయస్య - మిథ్యాభూతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానస్యేత్యర్థః-అతఏవ,అచక్షుషఃస్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానరహితస్య-అతఏవ-కర్మసుస్వర్గనరకాదిసాధనేషుకర్మసు- అనుబద్ధయాఆసక్తయా-ధియా,శ్రాన్తస్య,అతఏవ అనాశ్రయేఅపారే-తమసిసంసారే,ప్రసుప్తస్య , లోకస్య,ప్రబోధాయ-త్వం-యోగభాస్కరఃఆవిరాసీఃఆవిర్భూతోసికిల ॥ ౫ ॥ ఏవమాపృష్టఃకపిలోభక్తియోగమార్గాదీన్కథయితుమాబభాషఇత్యాహమైత్రేయః॥ఇతీతి॥ హేకురుశ్రేష్ఠ విదుర,ఇతిఉక్తవిధం,శ్లక్ష్ణంసరససంస్నిగ్ధరంవా-మాతుర్వచఃప్రతినన్ద్య,మహామునిఃకపిలః-ప్రీతస్సమీచీనప్రశ్నేనజాతాప్రీతి

న్దః-మాతరి కరుణయా అర్దితః, పరిప్లుతః-తామ్మాతరం ప్రతి-ఆబభాషే ॥౬॥ * తదేవాహ॥ భక్తియోగ ఇతి॥ హే భామిని పుంసాం, స్వభావగుణమార్గేణ సత్త్వాదిగుణవృత్తివశేన మార్గైః ప్రకారవిశేషైః భక్తియోగో బహుధా నానా భావ్యతే నిష్పాద్యతే, హి యతః పుంసాం-భావః మనోవృత్తిః-భిద్యతే- తత, స్తదధీనోపి భక్తియోగ-స్తామసరాజససాత్త్వికాదిభేదేన భిద్యత ఇత్యర్థః ॥౭॥ * తానేవ భేదానాహ॥ అభిసంధాయేతి॥ హింసాదమ్భమాత్సర్యాణామన్యతమం ద్వయం త్రితయం వా-ఽభిసంధాయ సజల్ప్య, సంరమ్భీ క్రోధీ-భిన్నదృక్ అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శీ, మయి యో భావం భక్తిం-యః కుర్యాత్-స-త్రివిధోఽపి-తామసః తామసభక్తియోగయుక్తః తత్రాపి హింసాదమ్భమాత్సర్యాదిభిరధమమధ్యమోత్తమత్వం బోధ్యమ్ ॥౮॥ * విషయాన్ శబ్దాదివిషయలాభం యశః ఐశ్వర్యం వా అన్యతమం యథారుచి ద్వయం త్రయం వా ఽభిసంధాయ-పృథగ్భావః, పరమాత్మనస్స్వాత్మశరీరకత్వమజ్ఞాత్వా దేవతామాత్రబుద్ధిత్వం పృథగ్భావత్వం-ఏవంవిధః, అర్చాదౌ - మాం యోఽర్చయేత్, స-రాజసః ॥౯॥ * కర్మనిర్హారం పాపక్షయం-పరస్మిన్ పరమపురుషే, తదర్పణం కర్మసమర్పణం-భగవత్ప్రీతిముద్దిశ్యేత్యర్థః-యష్టవ్యమితి, శేషిణ ఈశ్వరస్యాజ్ఞారూపత్వాద్విదైర్వేదమవశ్యం స్వరూపానుబన్ధి కర్తవ్య- మకరణే భగవతా నిగృహీతస్స్యామితి వా, అభిసంధాయ అపృథగ్భావః స్వాత్మనో బ్రహ్మశరీరత్వం జానన్-యో, మాం-యజేత్-స-సాత్త్వికో భక్తః-అత్ర-పృథగ్భావ ఇతి చ్ఛిత్వా భేదదర్శిత్వం త్రిష్వపి సమానమితి కేచిద్వ్యాజయన్తి, తత్ర సాత్త్వికత్వమసంగతం సత్త్వస్య యథావస్థితవస్తుప్రకాశకత్వస్య, “సత్త్వాత్సంజాయతే జ్ఞానం-తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశకమ్” ఇతి భగవతా గీతత్వేన, పృథగ్భావస్య సత్త్వకార్యత్వాభావాత్, అతో అపృథగ్భావ ఇత్యేవచ్ఛేదః, అయమపి సాత్త్వికః కర్మనిర్హారాద్యభిసంధిభేదాదధమమధ్యమోత్తమభేదేన త్రివిధః ॥౧౦॥ * ఏవం చ తామసాదయస్త్రయోప్యవాన్తరభేదైః నవవిధాః తత్ర నవమస్యైవ భక్తియోగస్య సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వం వక్ష్యన్, తస్య ఫలాభ్యవహితదశారూపలక్షణమాహ ద్వాభ్యాం॥ మద్గుణేతి॥ సర్వ

> ష్టప్రీతస్తాం కరుణార్దితః ॥౬॥ భక్తియోగో బహువిధో మార్గైర్భామిని భావ్యతే। స్వభావగుణమార్గేణ పుంసాం భావో విభిద్యతే ॥౭॥ అభిసంధాయ యో హింసాం దమ్భం మాత్సర్యమేవ వా। సంరమ్భీ భిన్నదృగ్భావం మయి కుర్యాత్స తామసః ॥౮॥ విషయానభిసంధాయ యశ ఐశ్వర్యమేవ వా। అర్చాదావర్చయేద్యో మాం పృథగ్భావస్స రాజసః ॥౯॥ కర్మనిర్హారముద్దిశ్య పరస్మిన్ వా తదర్పణమ్। యజేద్యష్టవ్యమితి వా పృథగ్భావస్స సాత్త్వికః॥౧౦॥ మద్గుణశ్రుతిమాత్రేణ మయి సర్వగుహాశయే। మనోగతిరవిచ్ఛిన్నా యథా గఙ్గామ్భసోఽమ్బుధౌ॥ లక్షణం భక్తియోగస్య నిర్గుణస్య హ్యుదాహృతమ్। అహైతుక్యవ్యవహితా యా భక్తిః పురుషోత్తమే॥౧౨॥ సా

గుహాశయే సర్వేషాం హృదయగుహావర్తమానే పురుషోత్తమే-మయి మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ, గఙ్గామ్భసః అమ్బుధావివ-అవిచ్ఛిన్నా విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితా, అహైతుకీ ఫలాభ్యుపాధిరహితా, అవ్యవహితా మోక్షం-ప్రత్యుపాయాన్తరవ్యవధానరహితా భక్తిః ప్రీతిపూర్వకానుస్మరణరూపా, మనోవృత్తిరితి, యా-సా, నిర్గుణస్య సత్త్వాదినైర్గుణ్యసంపాదకస్య ముక్తిసాధనస్యేత్యర్థః భక్తియోగస్య లక్షణం స్వరూపమిత్యర్థః ॥౧౧॥౧౨॥ * అహైతుకీత్యనేనోక్తం నిర్గుణభక్తియోగనిష్ఠానాం ఫలకామనారాహిత్యం కైముత్యన్యాయేన ద్రఢయతి॥ సాలోక్యేతి॥ మత్సేవనం మదనుభవ, మన్తరేణ, దీయమానం - సాలోక్యాదిరూపం పఞ్చవిధం మోక్షమపి న గృహ్ణన్తి - జనాః నిర్గుణభక్తాః-కిముత, సాంసారికఫలం న గృహ్ణన్తీతి, అత్ర ఏకత్వం ఏకాకారత్వం, సాయుజ్యమిత్యర్థః, సాలోక్యం సమానలోకవాసిత్వం, సార్ష్టిస్సమానభోగః, సామీప్యం నికటవర్తిత్వం, సారూప్యం సమానవిగ్రహవత్త్వం, నను “వికల్పోఽవిశిష్టఫలత్వాత్” ఇతి ముక్తౌ ఫలతారతమ్యం ప్రతిషిద్ధం - మైవం, ఏతే సర్వే సాయుజ్య ఏవాన్తర్భూతా, స్తత్ర సాయుజ్యం నామ, సమానగుణయోగః, గుణాష్టకావిర్భావరూపః, యుజ్యత ఇతి యుగ్ధర్మః, ధర్మో హి ధర్మిణాం యుజ్యతే-సమానం యుగ్యస్య సయుక్ సయుజో భావస్సాయుజ్యం సాధర్మ్యం-తథా చ గీతం భగవతా “మమ సాధర్మ్యమాగతాః” ఇతి, అత్ర సాలోక్యాదిచతుష్టయస్యాపి బ్రహ్మసాయుజ్యాన్తర్భూతత్వజ్ఞాపనాయ సాలోక్యాదీనాం భేదేనోపాదానం-సాధర్మ్యే సతి హి సాలోక్యాదికం సర్వం సంపన్నమేవేతి సాలోక్యాదేస్సాయుజ్యాన్తర్భూతత్వం యుక్తం, దేవతాన్తరప్రాప్తౌ హి సాలోక్యాదిభేదావాప్తిః, బ్రహ్మప్రాప్తౌ తు సాయుజ్యాన్తర్భూతత్వేనైవ సాలోక్యాదిప్రాప్తిరితి విశేషః, యద్వా, భగవత్ప్రాప్తావపి శ్రీవిష్ణులోకాదిషు ద్వారకాదిష్వివ తథావిధభేదోఽస్తీతి తదపేక్షిణాం ప్రాప్యభేదద్యోతనాయ పృథఙ్నిర్దేశః॥ యదాహుః “లోకేషు విష్ణోర్నివసన్తి కేచిత్సమీపమృచ్ఛన్తి చ కేచిదన్యే। అన్యే తు రూపం సదృశం భజన్తే సాయుజ్యమన్యే స తు మోక్ష ఉక్తః” ఇతి, త

స్వాన్ముక్తౌ ఫలతారతమ్యాశఙ్కా న కార్యా ॥౧౩॥ అస్య భక్తియోగస్య లక్షణముపసంహరతి॥ స ఏవేతి॥ యేన-త్రిగుణాన్ సత్త్వాదీనతిక్రమ్య-ప్రకృతిసమ్బన్ధనిర్ముక్త ఇత్యర్థః, అనేన నిర్గుణస్యేతి పూర్వముక్తం నిర్గుణత్వం స్పష్టీకృతం-మద్భావాయ మత్స్వభావాయ, మత్సామ్యాపత్తయ ఇత్యర్థః, ఉపపద్యతే యోగ్యో భవతి-స ఏవ, భక్తియోగం, ఆత్యన్తికః-పరమకాష్ఠాంగత, ఇత్యుదాహృతః, మత్స్వభావాపత్తిరూపఫలావ్యవహితసాధనత్వాదస్యైవ నవమస్య భక్తియోగస్య స్వరూపముదాహృతమిత్యర్థః ॥౧౪॥ తస్య సాధనాన్యాహ షడ్భిః-నిషేవితేనానుష్ఠితేన, అనిమిత్తేన ఫలాభిసన్ధిరహితేన, స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితేధర్మేణ, మహీయసా అజ్ఞానాం చ ధ్యేబలవత్తరేణ-శస్తేన ప్రశస్తేన, క్రియాయోగేన పఞ్చరాత్రాద్యుక్తపూజాయోగేన ॥౧౫॥ మద్ధిష్ణ్యం మత్ప్రతిమాయతనాది తస్య-దర్శనాదిభిః, భూతేషు మద్భావనయా మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా-సత్త్వేన ధైర్యేణ-అసఙ్గమేన వైరాగ్యేణ ॥౧౬॥ మహతాం స్వాధికానాం-బహుమానేన-దీనానాం స్వాపేక్షయాఽధమానా-మనుకమ్పయా, విశేషష్టి - ఆత్మతుల్యేషు మైత్ర్యా, తథా చ వక్ష్యతి,, గుణాధికాన్ముదం లిప్సేదనుక్రోశం గుణాధమాత్। మైత్రీం సమానాదన్విచ్ఛేన్న తాపైరభిభూయత,, ఇతి-యమేన-నియమేనచ-ఇదమాసనాదీనామప్యుపలక్షణమ్ ॥౧౭॥ ఆధ్యాత్మికస్య వేదాన్తశాస్త్రస్యా-నుశ్రవణాత్, ఆర్జవేన మనోవాక్కాయానామైకరూప్యేణ-ఆర్యసఙ్గేన సత్సఙ్గేన నిరహంక్రియయా దేహాత్మాభిమానాదిరాహిత్యేన- ఏతైర్గుణైః, మద్ధర్మిణః భగవద్ధర్మానుష్ఠాతుః పురుషస్యా-శయశ్చిత్తం పరిసంశుద్ధః నిర్మలః శ్రుతమాత్రః గుణః యస్య తం-మాం- అఞ్జసా అప్రయత్నేన-అభ్యేతి,

---

లోక్యసార్ష్టి సామీప్యసారూప్యైకత్వమప్యుత। దీయమానం న గృహ్ణన్తి జనా మత్సేవనం వినా॥౧౩॥ స ఏవ భక్తియోగాఖ్య ఆత్యన్తిక ఉదాహృతః। యేనాతివ్రజ్య త్రిగుణాన్ మద్భావాయోపపద్యతే॥౧౪॥ నిషేవితేనానిమిత్తేన స్వధర్మేణ మహీయసా। క్రియాయోగేన శస్తేన నాతిహింస్రేణ నిత్యశః॥౧౫॥ మద్ధిష్ణ్యదర్శనస్పర్శపూజాస్తుత్యభివన్దనైః। భూతేషు మద్భావనయా సత్త్వేనాసఙ్గమేన చ॥౧౬॥ మహతాం బహుమానేన దీనానామనుకమ్పయా। మైత్ర్యా చైవాత్మతుల్యేషు యమేన నియమేన చ॥ ౧౭ ॥ ఆధ్యాత్మికానుశ్రవణాన్నామసంకీర్తనేన చ। ఆర్జవేనార్యసఙ్గేన నిరహంక్రియయా తథా॥౧౮॥ మద్ధర్మిణో గుణైరేతైః పరిసంశుద్ధ ఆశయః। పురుషస్యాఞ్జసాభ్యేతి శ్రుతమాత్రగుణం హి మామ్॥౧౯॥ యథా వాతరథో ఘ్రాణమావృఙ్క్తే గన్ధ ఆశయాత్। ఏవం యోగరతం చేత ఆత్మానమవికారి యత్॥౨౦॥ అహం సర్వేషు భూతేషు భూతాత్మాఽవస్థితస్సదా। తమవజ్ఞాయ మాం మర్త్యః కురుతేఽర్చావిడమ్బనమ్॥ ౨౧ ॥ యో మాం సర్వేషు భూతేషు సన్తమాత్మానమీశ్వరమ్। హిత్వాఽర్చాం భజతే మౌఢ్యాద్భస్మన్యేవ జుహోతి సః ॥ ౨౨ ॥ ద్విషతః పరకాయే మాం మానినో భిన్నదర్శినః। భూతేషు బద్ధవైరస్య న మనశ్శాన్తిమృచ్ఛతి॥ ౨౩ ॥ అహముచ్చావచైర్ద్రవ్యైః క్రియయోత్పన్నయాఽన

మద్గుణశ్రవణమాత్రేణ మయ్యాసక్తో భవతీత్యర్థః ॥౧౮,౧౯॥ అప్రయత్నేన వినైవాభ్యేతీత్యత్ర దృష్టాన్తః॥ యథేతి॥ వాతః వాయుః రథః ప్రాపకో యస్య స, గన్ధః ఆశ్రయాత్పుష్పాదేస్సకాశాత్-ఘ్రాణేన్ద్రియం ప్రత్య, యత్నేనైవ-ఆవృఙ్క్తే ప్రాప్నోతి॥ ఏవం-యోగరతం అత ఏవా-వికారి యచ్చేత, స్త, దాత్మానం-మా-మావృఙ్క్తే-ఆత్మసాత్కరోతీత్యర్థః ॥౨౦॥ ఏవం నిర్గుణభక్తియోగస్య సాఙ్గస్య స్వరూపమభిధాయ, తమేవ ప్రస్తోష్యన్, తామసాదిభక్తియోగాన్నిన్దతి - అహమితిషడ్భిః। యోఽహం-సదా-సర్వేషు భూతేషు-భూతాత్మాఽవస్థితః, భూతానామాత్మని ప్రత్యగాత్మన్యవస్థితః అన్తరాత్మతయాఽవస్థితః-తం మా మవజ్ఞాయ అనభిభూయ, అజ్ఞాత్వేత్యర్థః-మర్త్యస్సంసారీ, అర్చాయాం పూజాయాం విడమ్బనం కురుతే-ఈశ్వరత్వమిహాపుష్కలమితిజ్ఞానరహితానామర్చనం విడమ్బనమిత్యుచ్యతే - సత్త్వవతార ప్రభావతరస్కార ఇహ క్రియతే ॥౨౧॥ ఏతదేవ స్పష్టయతి॥ యో మామితి॥ సర్వేషు భూతేషు ఆత్మానం సన్తం అన్తరాత్మతయాఽవస్థితం-మాం-హిత్వా-హిగతా-అజ్ఞాత్వేత్యర్థః-అర్చాం భజతే య-స్స, భస్మన్యేవ జుహోతి ఈశ్వర ఇహాస్తీతి ఇతి జ్ఞానరహితానామర్చనాదికం భస్మహుతం-అతోఽర్చావతారేపరత్వం జ్ఞాతవ్యమిత్యర్థః-అన్యథా,, మద్దర్శనస్పర్శ-పశ్యన్తి మే రుచిరాణి-అతో రూపాణి దివ్యాని వరప్రదానీ-త్యాదిప్రాతికరణిక గ్రన్థవిరోధాత్ ॥౨౨॥ మానినో దేహాత్మాభిమానినః-అత ఏవ-పరకాయే-మాం ద్విషతః-భిన్నదర్శినః అర్చాదౌ భేదదర్శినః-భూతేషు బద్ధవైరస్య-మన-శ్శాన్తిం నార్ఛతి న ప్రాప్నోతి ॥౨౩॥ సోఽన నఘే-ఉచ్చావచైర్ద్రవ్యై-రుత్పన్నయాఽనుష్ఠితయా-క్రియయా పూజయా-అర్చయా-మర్చితోఽప్యహం-భూతసమూహావ

మానినః-నైవతుష్యేయం తుష్టోఽస్మి ✻॥౨౪॥✻ అతః స్వహృది సర్వభూతేషుచ అవస్థిత-మీశ్వరంమాం యావన్నవేద-తావ-త్స్వధర్మదృక్ స్వధర్మనిష్ఠః-అర్చాదా-వర్చయేత్-అర్చాదావర్చనంహృత్పద్మే సాక్షాత్కారసాధనం-అత స్తత్సిద్ధితః ప్రాగర్చాయామర్చనవిచ్ఛేదో నకర్తవ్య ఇత్యర్థః ✻॥౨౫॥✻ ఆత్మన ఇతి॥ స్వాత్మనః-పరస్యాపి ఉదరం - ఉత్ అపి-అరం అల్పం-ఈషదపీత్యర్థః-అన్తరాభేదం-యః కరోతి - బ్రహ్మాత్మకానాం సర్వేషాం జీవానాం జ్ఞానైకాకారతయా సామ్యే సతి కర్మాయత్తదేవాదిశరీరకృతవైచిత్ర్యమాత్మగతత్వేన యోఽనుసన్ధత్తే-తస్య భిన్నదృశః-మృత్యుర్యమః-ఉల్బణం-భయం విధత్తే-సనరకపాతీత్యర్థః ✻॥౨౬॥✻ నిర్గుణస్యానుష్ఠానప్రకారమాహ॥ అథ అత-స్సర్వేషు భూతేషు-కృతాలయం కృతావాసం-తత్ర హేతుః-భూతాత్మానం-భూతశబ్దో దేవాదిదేహవిశిష్టజీవపర్యన్తః - తస్య తత్తైత్రివస్వారస్యాత్-తేషా-మాత్మానమన్తర్యామిణం-మాం - అభిన్నేన సమేన-చక్షుషా జ్ఞానేన - మైత్ర్యా-దానమానాభ్యాం చా-ర్హయేత్-స్వాధికేషు బహుమానం-సమేషు మైత్రీ-అధమేషు దానం-సర్వేషు జ్ఞానైకాకారత్వ బ్రహ్మాత్మకత్వానుసన్ధానమవిశేషేణ కర్తవ్యమిత్యర్థః - మామర్హయేదిత్యనేన-మదాత్మకత్వబుద్ధ్యా భూతేషు కృతం దానాదికం మత్సన్తోషకరమిత్యుక్తం భవతి ✻ ॥ ౨౭ ॥ ✻ అథ భూతేషు యథోత్తరం దానమానాద్యతిశయః కర్తవ్య ఇతి వక్తుం నిర్గుణభక్తస్య సర్వోత్తమత్వం చ వక్తుం భూతానాం తారతమ్యమాహ ॥ సార్ధైష్షడ్భిః॥ జీవ ఇతి జీవాః-సర్గప్రళయాన్తరకాల స్థితిజీవనాశ్శరీరిణః-తే పృథివ్యాద్యచేతనేభ్యః శ్రేష్ఠా ఇత్యర్థః-అజీవానామిత్యపాదానస్య శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ- తత్రాపి, ప్రాణభృతః ప్రాణవన్తః- హేశుభే-తత-స్సచిత్తాః జ్ఞానవన్తః-ప్రవరాః-తత స్తేభ్యః-ఇన్ద్రియవృత్తయః ఇన్ద్రియాణాం వృత్తయో యేషు తే-వృక్షాదయః-వృక్షాణామపీన్ద్రి

ఘే। నైవతుష్యేఽర్చితోఽర్చాయాం భూతగ్రామావమానినః॥ ౨౪ ॥ అర్చాదావర్చయేత్తావదీశ్వరం మాం స్వధర్మదృక్। యావన్నవేద స్వహృది సర్వభూతేష్వవస్థితమ్॥ ౨౫ ॥ ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి యః కరోత్యన్తరోదరమ్। తస్య భిన్నదృశో మృత్యుర్విదధే భయముల్బణమ్॥ ౨౬ ॥ అథ మాం సర్వభూతేషు భూతాత్మానం కృతాలయమ్। అర్హయేద్దానమానాభ్యాం మైత్ర్యాఽభిన్నేన చక్షుషా॥ ౨౭ ॥ జీవాశ్శ్రేష్ఠా హ్యజీవానాం తతః ప్రాణభృతశ్శుభే। తతస్సచిత్తాః ప్రవరాస్తతశ్చేన్ద్రియవృత్తయః ॥ ౨౮ ॥ తత్రాపి స్పర్శవేదిభ్యః ప్రవరా రసవేదినః। తేభ్యో గన్ధవిదశ్శ్రేష్ఠాస్తతశ్శబ్దవిదో వరాః ॥ ౨౯ ॥ రూపభేదవిదస్తత్ర తతశ్చోభయతోదతః। తేషాం బహుపదాశ్శ్రేష్ఠాశ్చతుష్పాదాస్తతో ద్విపాత్॥ ౩౦ ॥ తతో వర్ణాశ్చ చత్వారస్తేషాం బ్రాహ్మణ ఉత్తమః। బ్రాహ్మణేష్వపి వేదజ్ఞో హ్యర్థజ్ఞోఽభ్యధికస్తతః ॥ ౩౧ ॥ అర్థజ్ఞాత్సంశయచ్ఛేత్తా తతశ్శ్రేయాన్స్వకర్మకృత్। ముక్తసఙ్గస్తతో భూయానదోగ్ధా ధర్మమాత్మనః ।తస్మాన్మయ్యర్పితాశేషక్రియార్థాత్మా నిరన్తరః ॥ ౩౨ ॥ మయ్యర్పితాత్మనః పుంసో మయి సంన్యస్తకర్మణః। న పశ్యామి పరం భూతమకర్తుస్సమదర్శనాత్ ॥ ౩౩ ॥ మనసైతాని

యవృత్తయః సూక్ష్మస్సన్త్యేవ-తథాహి మహాభారతే స్మర్యతే ‚‚తస్మాత్పశ్యన్తి పాదపా- స్తస్మాజ్జిఘ్రన్తి పాదపాః,, ఇతి తేభ్య-స్స్పర్శవేదినః స్పర్శవేదితాద్యవాన్తరభేదా స్తిర్యక్షు ద్రష్టవ్యాః-ప్రభూతాతుస్పర్శనేన్ద్రియవృత్తిరేవ, తేభ్యస్స్పర్శవేదిభ్యః-రసనేన్ద్రియవృత్తయో మత్స్యాదయశ్శ్రేష్ఠాః, గన్ధవిదో భ్రమరాదయః, శబ్దవిదస్సర్పాదయః, రూపవిదః కాకాదయః, తేభ్య ఉభయతో దతః, తేభ్యో బహుపదాః, తేభ్యశ్చతుష్పాదః, తతో ద్విపాత్ మనుష్యాః, ద్విపాత్స్వపి చత్వారో బ్రాహ్మణాదయో వర్ణాః, వర్ణానాం మధ్యే బ్రాహ్మణాః, బ్రాహ్మణేష్వపి వేదాధ్యాయీ, తతోఽపి వేదార్థజ్ఞః, అర్థజ్ఞాదపి సంశయచ్ఛేత్తా మీమాంసకః, తతోఽపి కేవలాత్స్వకర్మకృత్, తతో ముక్తసఙ్గః, భూయాన్ శ్రేష్ఠః, తస్య లక్షణం, ఆత్మనో ధర్మమదోగ్ధా నిష్కామ ఇత్యర్థః, తస్మాదపి, మయి, అర్పితాశేషక్రియార్థాత్మా, అర్పితాః అశేషాః క్రియార్థాః క్రియాఫలాని, ఆత్మా దేహః, స్వాత్మా చ, యేనసః ‚‚ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీతే,, త్యుక్తరీత్యా న్యస్తాత్మరక్షాభర ఇత్యర్థః, అత ఏవ-నిరన్తరః భేదరహితః ‚‚జ్ఞానీత్వాత్మైవ మే మత,, మిత్యుక్తరీత్యా మమాత్మత్వేనాభిమత ఇత్యర్థః, ఏతస్మాత్ కృత్స్నాన్నాధికోఽస్తీత్యాహ ॥ మయీతి॥ మయి శేషిణి రక్షకే అన్తర్యామిణి, అర్పితాత్మనః న్యస్తాత్మరక్షాభరస్య, మయి ప్రయోజకకర్తరి క్రియాఫలప్రదే, సంన్యస్తం కర్మ యేనసః ‚‚మయి సర్వాణి కర్మాణి సంన్యస్యాధ్యాత్మచేతసా। నిరాశీర్నిర్మమో భూత్వా,, త్యుక్తరీత్యా, సర్వేషామాత్మనామాత్మభూతే సర్వక్రియాప్రవర్తకే మయ్యేవానుసంహితక్రియాకర్తృత్వాదిత్యర్థః, అత ఏవా, కర్తుస్స్వస్మిన్ కర్తృత్వాభిమానరహితాత్-సమదర్శనాత్ చేతనాచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగద్బ్రహ్మాత్మకమిత్యేవం విధజ్ఞానవతః-పరముత్కృష్టం, భూతం, న పశ్యామి ✻ ॥ ౨౮ ॥ ౨౯ ॥ ౩౦ ॥ ౩౧ ॥ ౩౨ ॥ ౩౩ ॥ ✻ సమదర్శనమేవ స్పష్టయన్నాహ ॥ మనసేతి॥ ఈశ్వరో భగ

వాన్, జీవకలయా, పరికలనం కలా, అన్తః ప్రవేశనం, జీవానాం కలయా జీవాన్తర్యామితయేత్యర్థః, ప్రవిష్ట ఇతి-మనసా బుద్ధ్యా ఏతాని చరాచరాణి భూతాని, బహుమానయన్, ప్రణమేత్ ॥౩౪॥ ఏవం సాఙ్గస్య సావాన్తరభేదస్య భక్తియోగస్య స్వరూపం ప్రతిపాదితం-తదఙ్గభూత ప్రకృతివివిక్త బ్రహ్మాత్మక ప్రత్యగాత్మానుసన్ధానరూపజ్ఞానయోగశ్చ పూర్వముక్తః-ఇదానీం తయోరన్యతరోపేయముక్తిం సాదయత ఇతి వదన్నుపసంహరతి ॥ భక్తియోగశ్చేతి॥ హే మానవి-మయా-భక్తియోగః భగవదుపాసనాత్మకభక్తియోగః, స్తథా-యోగః ప్రకృతివివిక్త బ్రహ్మాత్మక ప్రత్యగాత్మానుచిన్తనరూపో జ్ఞానయోగశ్చ ఉదీరితః కథితః-యయోర్భక్తియోగయోగయోర్మధ్యే - అన్యతరేణైవ పురుషః బ్రహ్మ ప్రేప్సుః-పురుషం పరమపురుషం ప్రవ్రజేత్ ప్రాప్నుయాత్-నను-పూర్వం జ్ఞానయోగస్య భక్తియోగాఙ్గత్వముక్తం-అత్రతు-సాక్షాత్ జ్ఞానస్యైవ ముక్తిసాధనత్వముచ్యత ఇతి విరోధః-ఉచ్యతే-త్రివిధం హి ప్రత్యగాత్మోపాసనం-అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రాత్మోపాసనం-భగవదుపాసనాఙ్గతయా అప్రాధాన్యేనోపాసనం-బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మోపాసనం చేతి-తత్రాద్యస్య-న భగవత్ప్రాప్తిసాధనత్వం,,సర్వేష్వవనధర్మాణః ప్రతిబుద్ధస్తు మోక్షభాగి,, తితనిష్ఠస్య చ్యవనధర్మత్వోక్తేః - అప్రాధాన్యేనాత్మానచిన్తనం తు భగవద్భక్తినిర్వర్తకమితి పూర్వముక్తం- ప్రాధాన్యేన బ్రహ్మాత్మక ప్రకృతివియుక్తాత్మస్వరూపోపాసనం తు-సాక్షాదేవ ముక్తిసాధనమిత్యత్రోచ్యతే-తథా హి ఛాన్దోగ్యే పఞ్చాగ్నివిద్యాయాం పరబ్రహ్మోపాసీనాన్ బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానం చోపాసీనాంశ్చ,,తద్య ఇత్థం విదుర్యే చేమేఽరణ్యే శ్రద్ధా తప ఇత్యుపాసత,, ఇతి నిర్దిశ్య ,,తేఽర్చిషమభిసమ్భవన్తి,, త్యర్చిరాదిగత్యా బ్రహ్మప్రాప్తిరామ్నాయతే ॥ ౩౫ ॥ అథ,,ఆచక్ష్వ జీవలోకస్య వివిధా మమ సంసృతీ,,రితి ప్రశ్నస్యోత్తరాధ్యాయత్రయేణోత్తరం వివక్షుః కాలస్యేశ్వరరూపస్యేతి ప్రశ్నస్యోత్తరమాహ-యావదధ్యాయపరిసమాప్తి॥ ఏతదితి॥ ప్రధానం ప్రకృతిః-పురుషో జీవః-దైవమీశ్వరసఙ్కల్పః-కర్మ అదృష్టం-ప్రధానాదిభ్యః పరమిత్యర్థః- దైవకర్మాత్మ చేష్టితమితి పాఠే-దైవకర్మాత్మవస్తు

భూతాని ప్రణమేద్బహుమానయన్ । ఈశ్వరో జీవకలయా ప్రవిష్టో భగవానితి॥ ౩౪ ॥ భక్తియోగశ్చ యోగశ్చ మయా మానవ్యుదీరితః । యయోరేకతరేణైవ పురుషః పురుషం వ్రజేత్ ॥ ౩౫ ॥ ఏతద్భగవతో రూపం బ్రహ్మణః పరమాత్మనః । పరం ప్రధానం పురుషం దైవం కర్మ చ చేష్టితమ్ ॥ ౩౬ ॥ రూపభేదాస్పదం దివ్యం కాల ఇత్యభిధీయతే । భూతానాం మహదాదీనాం యతో భిన్నదృశాం భయమ్ ॥ ౩౭ ॥ యోఽన్తః ప్రవిశ్య భూతాని భూతైరత్త్యఖిలాశ్రయః । స విష్ణ్వాఖ్యోఽధియజ్ఞోఽసౌ కాలః కలయతాం ప్రభుః ॥ ౩౮ ॥ న చాస్య కశ్చిద్దయితో న ద్వేష్యో న చ బాన్ధవః । ఆవిశత్యప్రమత్తోఽసౌ ప్రమత్తం జనమన్తకృత్ ॥ ౩౯ ॥ యద్భయాద్వాతి వాతో

స్వభావానుగుణచేష్టితం, ప్రధానపురుషాభ్యాం, పరం విలక్షణం-కాలాఖ్యం-భగవత-ఏతద్రూపం శరీరమభిధీయతే-భగవానేవ కాలశరీరకత్వేనావస్థిత ఇతి భావః-ప్రధానం పురుషమితి - ఆర్షత్వాద్వ్యత్యయేన పఞ్చమ్యర్థే ద్వితీయా-దైవం కర్మవిచేష్టితమితి పాఠే-కర్మణాపి చేష్టితం సంసృతిలక్షణం యస్మాత్త-త్ప్రధానాదిభ్యః పరం, భగవతో రూపం కాల ఇత్యర్థః-కాలప్రేరితకర్మకృతా హి సంసృతిః-పునర్భగవదాత్మకం కాలం విశినష్టి॥ మహదాదీనాం భూతానాం-రూపభేదాస్పదం రూపవిశేషహేతుః-పరిణామహేతుః కాల ఇత్యర్థః-ఉక్తం హి ,,కాలాద్గుణవ్యతికర,, ఇతి-వక్ష్యతే చ ,,గుణవ్యతికరః కాల,, ఇతి- భిన్నదృశాం సర్వత్రజ్ఞానైకాకారే ఆత్మని దేవమనుష్యాది వైచిత్ర్యం పశ్యతాం దేహాత్మాభిమానినామిత్యర్థః-యతః కాలరూపాద్భగవతః-భయం జన్మమరణాదిభయం-భవతి-యః కాలరూపే భగవాన్ - అన్తః ప్రవిశ్య-భూతైరేవ-భూతాన్యత్తి అభిసంహరతి-అసౌ కాలః-యో అఖిలాశ్రయః అఖిలాధారో విష్ణ్వాఖ్యో భగవాన్-స ఏవ-శరీరశరీరిభావనిబన్ధనమిదం సామానాధికరణ్యం - పూర్వ,,మేతద్భగవతో రూప,,మితి వ్యధికరణనిర్దేశనాత్ర సామానాధికరణ్యనిర్దేశేన చ శరీరాత్మభావస్య నియతత్వం వివక్షితం-శరీరవాచిశబ్దేన శరీరిపర్యన్తబోధనమాకృత్యధికరణసిద్ధమిత్యన్యత్ర విస్తరః అధియజ్ఞః యజ్ఞాత్మకః-కాలే హి కర్మ చోద్యతే-కలయతాం సర్వం స్వవశీకుర్వతాం బ్రహ్మాదీనామపి-ప్రభుః స్వవశీకర్తా ॥౩౬॥ ౩౭ ॥ ౩౮॥ అస్య కాలాత్మనో భగవతః కశ్చిత్ప్రియో-ద్వేష్యో-బాన్ధవో వా-న విద్యతే స్వయమప్రమత్తో-ఽసౌ కాలాత్మకో భగవాన్-ప్రమత్తం జనం అన్తకృత్సంహర్తా స-న్నావిశతి పరిచ్ఛినత్తి ॥౩౯॥ యద్భయాత్ యస్య కాలాత్మనో భగవతో భయాత్-వాతో-వాతి ప్రసరతి,,భీషాఽస్మాద్వాతః పవత,, ఇతి శ్రుత్యర్థోఽత్రాభిప్రేతః-దేవః పర్జన్యః- గణో నక్షత్రగణః-యతో భితాస్సరితః స్రవన్తి- యతో భీత - ఉదధిస్సముద్రః-నోత్సర్పతి న పృథివీం ప్లావయతి యతో భీతోఽగ్నిరిన్ధే దీప్యతి సహ గిరిభిర్భూ

---

౩౬ ॥ శ్లో ॥ పా॥ దైవకర్మాత్మ చేష్టితమ్॥ దైవం కర్మవిచేష్టితమ్.

ర్న నిమజ్జతి-అదో నభః - యన్నియమనాత్-శ్వసతాం ప్రాణినాం-మార్గమవకాశం-దదాతి-మహాన్మహతామపి మహత్తమః-కాలాత్మకో భగవాన్, స ప్తభిః పృథివ్యాదిసప్తావరణైః-ఆవృతం-స్వదేహం స్వశరీరభూతం బ్రహ్మాణ్డం-తనుతే ఉత్పాదయతి, యద్వా, యన్నియమనాదిత్యనువర్తతే, మహాన్ మహత్తత్త్వం, సప్తభిః పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశాహఙ్కారైః స్వనిర్మితై, రావృతం, స్వదేహం స్వపరిణామరూపం జగత్తనుతే విస్తారయతి, యద్వా సప్తభిః ధాతుభిరావృతమ్ ॥ ౪౦ ॥ ౪౧॥ ౪౨॥ ౪౩ ॥ గుణాభిమానినః రజస్తమోగుణప్రధానా, దేవాః బ్రహ్మాదయః, అస్య విశ్వస్య సర్గాదిషు సృష్ట్యాదిషు, అనుయుగం ప్రతికల్పం వర్తన్తే- యేషాం దేవానాం, వశే - ఏతచ్చరాచరాత్మకం, జగత్ వర్తతే, చరాచరాత్మకం జగత్స్వవశీకుర్వన్తో బ్రహ్మాదయోఽపి కాలాత్మనో భగవతో భయాత్స్వస్వవ్యాపారేషు జాగరూకా వర్తన్త ఇత్యర్థః ॥ ౪౪॥ సః కాలాత్మా భగవాన్-అనన్తః అన్యేనాపరిచ్ఛిన్నః- జనేన పిత్రాదినా, జనం పుత్రాదిం, జనయన్, ఆదికృత్, మృత్యునా మృత్యోరపి మృత్యునా స్వేన, అన్తకం మృత్యుమపి, మారయన్ అన్తకరః, స్వయం త్వనాదిరనన్తోఽవ్యయ ఇత్యర్థః ॥ ౪౫॥ ఇతి శ్రీభాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః.

ఏవం "కాలస్యేశ్వరరూపస్య" ఇతి ప్రశ్నోత్తరముక్తం, అథ కాలప్రభావవర్ణనపూర్వకం ప్రాప్యభూతపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తువైతృష్ణ్యరూపవైరాగ్యరూపోపాసనాఙ్గమభ్యర్హితోపాయసిద్ధ్యర్థ - మిహాముత్రసంచరతో జీవస్య గర్భజన్మబాల్యకౌమారపౌగణ్డయౌవనజరామరణజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిమూర్చ్ఛాదిషు క్లేశాన్, "ఆచక్ష్వ జీవలోకస్య వివిధా మమ సంసృతీః" రితి పృష్టా నేవ ప్రపఞ్చయత్యధ్యాయత్రయేణ కపిలః ॥ తత్ర జీవాస్త్రివిధాః కేచన, ఇష్టాపూర్తదత్తాద్య

యం సూర్యస్తపతి యద్భయాత్। యద్భయాద్వర్షతే దేవో భగణో భాతి యద్భయాత్ ॥ ౪౦ ॥ యద్వనస్పతయో భీతా లతాశ్చౌషధిభిస్సహ। స్వే స్వే కాలేఽభిగృహ్ణన్తి పుష్పాణి చ ఫలాని చ ॥ ౪౧ ॥ స్రవన్తి సరితో భీతా నోత్సర్పత్యుదధిర్యతః। అగ్నిరిన్ధే సగిరిభిర్భూర్న మజ్జతి యద్భయాత్ ॥ ౪౨ ॥ నభో దదాతి శ్వసతాం మార్గం యన్నియమాదదః। లోకం స్వదేహం తనుతే మహాన్సప్తభిరావృతమ్ ॥ ౪౩ ॥ గుణాభిమానినో దేవాస్సర్గాదిష్వస్య యద్భయాత్। వర్తన్తేఽనుయుగం యేషాం వశ ఏతచ్చరాచరమ్ ॥ ౪౪ ॥ సోఽనన్తోఽన్తకరః కాలోఽనాదిరాదికృదవ్యయః। జనం జనేన జనయన్మారయన్మృత్యునాఽన్తకమ్ ॥ ౪౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః.

శ్రీకపిల ఉవాచ॥ తస్యైతస్య జనో నూనం నాయం వేదోరువిక్రమమ్। కాల్యమానోఽపి బలినా వాయోరివ ఘనావలిః ॥ ౧॥ యం యమర్థముపాదత్తే దుఃఖేన సుఖహేతవే। తం తం ధునోతి భగవాన్పుమాన్ శోచతి యత్కృతే ॥ ౨॥ యదధ్రువస్య దేహస్య సానుబన్ధస్య దుర్మతిః। ధ్రువాణి మన్యతే మోహాద్గృహక్షేత్రవసూని చ ॥ ౩ ॥ జన్తుర్వై

కారిణః కేవలపాపకర్మాణః - అన్యే పునరిష్టాదికారిణః పుణ్యకర్మాణః, అపరేత్విష్టాదిపూర్వకబ్రహ్మోపాసకాః, తత్ర కేవలేష్టాదికారిణాం భగవదుపాసకానాం చ యావజ్జీవం స్వానుష్ఠేయపరాణాం ధూమాద్యర్చిరాదిగతిభ్యాం చన్ద్రమసస్స్థానం భగవల్లోకం చ ప్రాప్తానాం - తత్ర భోగానుభవం-తత్ర భగవన్తం ప్రాప్తానామపునరావృత్తిం చన్ద్రమసస్స్థానం ప్రాప్తానాం తు పునరావృత్తిరితి ద్వాత్రింశేనాధ్యాయేన వక్ష్య, న్నినిష్టాదికారిణాం కేవలపాపకారిణాం యావద్దేహమనర్థేణ దేహకళత్రపుత్రాదిపోషణరతిం-తద్ధేతుకక్లేశాన్ తతో మృతానాం యమయాతనానుభవప్రకారం, పునర్గర్భజన్మాదిక్లేశానుభవప్రకారం, చోపపాదయత్యధ్యాయద్వయేన॥ తస్యేతి ॥ తస్య భగవదాత్మకస్య ఏతస్య ప్రకృతస్య, బలినః-కాలస్య, ఉరువిక్రమం, నాయం జనః-కాల్యమానోఽపి స్వయం తేన పరిచ్ఛిద్యమానోఽపి-న వేద నూనం ధ్రువం- వాయోర్విక్రమం యథా మేఘపఙ్క్తిర్న వేద ॥ ౧॥ విక్రమమేవాహ॥ యం యమితి ॥ అయం పుమాన్-దుఃఖేన ప్రయాసేన-సుఖహేతవే సుఖార్థం-యం యమర్థముపాదత్తే సంపాదయతి-తం తమర్థం, కాలాత్మకో భగవాన్, ధునోతి విహతం కరోతి-యత్కృతే యదర్థనిమిత్తం పుమాన్ శోచతి ॥ ౨ ॥ శోకే హేతుః యద్యస్మాత్, సానుబన్ధస్య కళత్రాదిసహితస్య-అధ్రువస్య-దేహస్య సంబన్ధీని గృహాదీని-వసు ధనం - అనుక్తసముచ్చయార్థశ్చకారః-దుర్మతి-రయం జనః- మోహాత్-ధ్రువాణి-మన్యతే అతస్తద్విహతౌ శోచతీత్యర్థః ॥ ౩ ॥ దుర్మతిత్వం దర్శయన్ యౌవనజరయోః శోకం ప్రపఞ్చయతి॥ జన్తురితి చతుర్దశభిః॥ ఏతస్మిన్ భవే సంసారే, అయం జన్తుః జీవః, యాం యాం-దేవమనుష్యాదియోనిం, ప్రాప్నుయాత్తస్యాం తస్యాం యోనౌ, ని

నిర్వృతిం సుఖం - న లభతే - న విరజ్యతే న విరక్తో భవతి చ ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ నరకస్థోఽపి పుమాన్ - భగవన్మాయావిమోహితః - నారక్యాం నరకాహారాదిభిర్జాతాయాం - నిర్వృతౌ సత్యాం - దేహం నారకదేహమపి - త్యక్తుం - నేచ్ఛతి ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ ఆత్మా దేహః - అగారం గృహం - ద్రవిణం ధన - మాత్మాదిషు - నిరూఢమూలం ప్రసృతమహోదరం - హృదయం - యస్య సః - ఆత్మానం - బహు మన్యతే శ్లాఘతే ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ ఏషామాత్మాదీనా - ముద్వహనాదినా పోషణచిన్తయా - పరితప్తసర్వాఙ్గః - అత ఏవ - మూఢః - దురాశయః దుష్టచిత్తః - దురితాన్యేవ - అవిరతం కరోతి ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ దురాశయత్వమాహ ॥ అసతీనాం పుంశ్చలీనామపి - స్త్రీణాం - మాయయా రహసి రచితయా - సమ్భోగాదిరూపయా మాయయా - కలభాషిణాం మధురభాషిణాం - శిశూనాం - ఆలాపైశ్చ - ఆక్షిప్తాని ఆసక్తాని - ఆత్మేన్ద్రియాణి మనసా సహేన్ద్రియాణి - యస్య సః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ గృహేషు గృహాశ్రమేషు కూటాః అవిచార్య ధర్మా, యేషు - దుఃఖప్రధానేషు, గృహేషు, అతన్ద్రితో - దుఃఖప్రతీకారం దుఃఖనివృత్తికరమివ - కించిత్కర్మ, కుర్వన్, తత్సుఖమివ మన్యతే ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ ఇతస్తతః గుర్వ్యా బహులయా - హింసయా హింసాదినా ఉపాయేనా, పాదితైః సంపాదితైః - అర్థైర్విత్తాదిభిః - తాన్ పుత్రకళత్రాదీన్ - పుష్ణాతి - యేషాం పుత్రాదీనాం - పోషేణ - శేషభుక్ తత్పోషణోపయుక్తావశిష్టమనుభవన్ , లేశోపి తస్య దుర్లభ ఇతి భావః - స్వయం - అధః నిరయం యాతి ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ వార్తాయాం జీవికాయాం - పునఃపునరారబ్ధాయాం - లుప్యమానాయాం దైవేన విహతాయాం సత్యాం - లోభేన - అభిభూతః వ్యాప్తః, ని

భవ ఏతస్మిన్యాం యాం యోనిమనువ్రజేత్ । తస్యాం తస్యాం స లభతే నిర్వృతిం న విరజ్యతే ॥ ౪ ॥ నరకస్థోఽపి దేహం వై న పుమాంస్త్యక్తుమిచ్ఛతి । నారక్యాం నిర్వృతౌ సత్యాం దేవమాయావిమోహితః ॥ ౫ ॥ ఆత్మజాయాసుతాగారపశుద్రవిణబన్ధుషు । నిరూఢమూలహృదయ ఆత్మానం బహు మన్యతే ॥ ౬ ॥ సందహ్యమానసర్వాఙ్గ ఏషాముద్వహనాధినా । కరోత్యవిరతం మూఢో దురితాని దురాశయః ॥ ౭ ॥ ఆక్షిప్తాత్మేన్ద్రియః స్త్రీణామసతీనాం చ మాయయా । రహో రచితయాఽఽలాపైః శిశూనాం కలభాషిణామ్ ॥ ౮ ॥ గృహేషు కూటధర్మేషు దుఃఖతన్త్రేష్వతన్ద్రితః । కుర్వన్దుఃఖప్రతీకారం సుఖవన్మన్యతే గృహీ ॥ ౯ ॥ అర్థైరాపాదితైర్గుర్వ్యా హింసయేతస్తతశ్చ తాన్ । పుష్ణాతి యేషాం పోషేణ శేషభుగ్యాత్యధః స్వయమ్ ॥ ౧౦ ॥ వార్తాయాం లుప్యమానాయామారబ్ధాయాం పునః పునః । లోభాభిభూతో నిస్సత్త్వః పరార్థే కురుతే స్పృహామ్ ॥ ౧౧ ॥ కుటుమ్బభరణాకల్పో మన్దభాగ్యో వృథోద్యమః । క్రియావిహీనః కృపణో ధ్యాయన్ శ్వసితి మూఢధీః ॥ ౧౨ ॥ ఏవం స్వభరణాకల్పం తత్కళత్రాదయస్తథా । నాద్రియన్తే యథాపూర్వం ❀ కీనాశా ఇవ గోజరమ్ ॥ ౧౩ ॥ తత్రాప్యజాతనిర్వేదో భ్రియమాణః స్వయమ్భృతైః । జరయోపాత్తవైరూప్యో మరణాభిముఖో గృహే ॥ ౧౪ ॥ ఆస్తేఽవమత్యోపన్యస్తం గృహపాల ఇవాహరన్ । ఆమయావ్యప్రదీప్తాగ్నిరల్పాహారోఽల్పచేష్టితః ॥ ౧౫ ॥ వాయునోత్క్రమితోత్తారః కఫసంరుద్ధనాడికః । కాసశ్వాసకృతాయాసః కణ్ఠే ఘురఘురాయతే ॥ ౧౬ ॥ శయానః

స్సత్త్వః అశక్తః - పరార్థే పరస్వే - స్పృహాం కురుతే ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ కుటుమ్బభరణే, అకల్పః అసమర్థః - మన్దభాగ్యః భాగ్యహీనః అత ఏవ - వృథోద్యమః వ్యర్థప్రయత్నః - క్రియావిహీనః సత్క్రియారహితః - కృపణో దీనః - ధ్యాయన్ పురాచిన్తయన్ - మూఢధీః శ్వసితి ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ ఏవం స్వభరణేఽశక్తం తత్కళత్రాదయః - పూర్వం కుటుమ్బపోషణదశాయాం - యథా ఆద్రియన్తే - తథా నాద్రియన్తే నాదరం కుర్వన్తి - యథా గోజరం వృద్ధబలీవర్దం - కీనాశాః కృషీవలాః నాద్రియన్తే - తద్వత్ - గోరజమితి పాఠాన్తరం - తదా యథా గాం హిత్వా - అజం నేచ్ఛన్తి - తద్వదిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ తత్రాపి అనాదరణేఽపి అజాతనిర్వేదః అనుత్పన్నపరితాపః , స్వయమాత్మనా - పూర్వం - భృతైః పుష్టైః - భ్రియమాణః పోష్యమాణః - జరయా - ఉపాత్తం ప్రాప్తం వైరూప్యం పలితవలితాది , యస్య సః, మరణాయాభిముఖః - గృహే ఆస్తే, అవమత్య, ఉపన్యస్తం పరిభవపూర్వకమగ్రే పాతిత - మన్నాదికం - గృహపాలః శ్వేవ - ఆహరన్ అదన్ ఆమయావీ రోగీ, అప్రజ్వలితజాఠరాగ్నిః అత ఏవాల్పాహారః, అత ఏవాల్పం చేష్టితం వ్యాపారో యస్య సః - కఫేన శ్లేష్మణా - సంరుద్ధాః నాడయః యస్య తేన, వాయునా కఫనిరుద్ధనాడీరూపమార్గేణ వాయునా - ఉత్క్రమితే బహిర్నిర్గమితే - తారే నేత్రే యస్య , కాసశ్వాసాభ్యాం - కృత ఆయాసో, యస్య సః, కణ్ఠే ఘురఘురాయతే ఘురఘురశబ్దం కరోతి ❀ ॥ ౧౪, ౧౫ ॥ ౧౬ ॥ ❀ శయానః , పరిత - శోచద్భి , స్స్వజనైః, పరివేష్టితః, వాచ్యమానోఽపి, సంబోధ్య, తాతేత్యాహూతోపి, కించిదపి న బ్రూతే, యతః - కాలపాశవశం మృత్యుపాశవ

౧౩ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ కీనాశ ఇవ గోరజమ్.

శం, గతః ప్రాప్తః-ఏవం యౌవనజరయోః క్లేశా ఉక్తాః ✲ ॥ ౧౭ ॥ ✲ అథ మరణక్లేశానాహ ద్వాభ్యామ్॥ ఏవం, కుటుమ్బభరణే-వ్యాపృతా వ్యాపారితాః, ఆత్మానః దేహేన్ద్రియాణి యేన సః, అత ఏవ అజితేన్ద్రియః - ఉరువేదనయా బహులయా మరణవేదనయా, అస్తధీః నష్టమతిః-స్వానాం స్వబన్ధూనాం, రుదతాం సతాం, మ్రియతే ✲ ॥ ౧౮ ॥ ✲ తదా మరణసమయే, ప్రాప్తావాగతౌ, సరభసం సక్రోధమీక్షణం, యయోస్తౌ-భీమౌ భయంకరౌ, యమస్య దూతౌ, దృష్ట్వా, సః-మ్రియమాణః, త్రస్తహృదయః, శకృన్మలం, మూత్రం చ-ముఞ్చతి ✲ ॥ ౧౯ ॥ ✲ మృతస్య పుణ్యపాపాభ్యాం ద్వేగతీ, తత్ర పాపగతిమాహ యావదధ్యాయసమాప్తి॥ తౌ యమదూతౌ మృతం-యాతనాదేహే, ఆవృత్య నిరుధ్య, కణ్ఠే బలాత్పాశైర్బధ్వా-దీర్ఘమధ్వానం నయతః గమయతః యథా లోకే దణ్డనార్హం రాజభృత్యాః, తద్వత్ ✲ ॥ ౨౦ ॥ ✲ తయోర్దూతయోః-తర్జనైః, ర్భిన్నం హృదయం యస్య సః, అత ఏవ, సంజాతశరీరకమ్పః, పథి, శ్వభిః-భక్ష్యమాణః దశ్యమానశరీరః, ఆర్తస్సన్, స్వీయమఘం పాపం-అనుస్మరన్, చలతీతి ద్వితీయేనాన్వయః ✲ ॥ ౨౧ ॥ ✲ క్షుత్తృడ్భ్యాం పరీతో వ్యాప్తః-తప్తాః వాలుకాః యస్మిన్, తస్మిన్ పథి సూర్యదావాగ్నిభ్యామనిలేన చ సంతప్యమానః, పృష్ఠే కశయా చర్మమయ్యా రజ్జ్వా, తాడితః, అశక్తో గన్తుమసమర్థోఽపి-నిరాశ్రమే ఉదకే-నిర్గతః ఆశ్రమః విశ్రమాదిస్థానం, ఉదకం చ-యస్మిన్, తస్మిన్ పథి కృచ్ఛ్రేణాతిప్రయాసేన-చలతి ✲ ॥ ౨౨ ॥ ✲ తమసా తమః ప్రచురేణ, తామసకర్మ ప్రాప్యేణ వా-పాపిష్ఠేన పదా మార్గేణ-యమసాదనం యమసన్నిధిం

పరిశోచద్భిః పరివీతః స్వబన్ధుభిః। వాచ్యమానోఽపి న బ్రూతే కాలపాశవశం గతః ॥ ౧౭ ॥ ఏవం కుటుమ్బభరణవ్యాపృతాత్మాఽజితేన్ద్రియః। మ్రియతే రుదతాం స్వానాముమురువేదనయాఽస్తధీః ॥ ౧౮ ॥ యమదూతౌ తదా ప్రాప్తౌ భీమౌ సరభసేక్షణౌ। స దృష్ట్వా త్రస్తహృదయశ్శకృన్మూత్రం చ ముఞ్చతి ॥ ౧౯ ॥ యాతనాదేహ ఆవృత్య పాశైర్బధ్వా గళే బలాత్ । నయతో దీర్ఘమధ్వానం దణ్డ్యం రాజభటా యథా ॥ ౨౦ ॥ తయోర్నిర్భిన్నహృదయస్తర్జనైర్జాతవేపథుః। పథి శ్వభిర్భక్ష్యమాణ ఆర్తోఽఘం స్వమనుస్మరన్ ॥ ౨౧ ॥ క్షుత్తృట్పరీతోఽర్కదవానలానిలైస్సంతప్యమానః పథి తప్తవాలుకే। కృచ్ఛ్రేణ పృష్ఠే కశయా చ తాడితశ్చలత్యశక్తోఽపి నిరాశ్రమోదకే ॥ ౨౨ ॥ తత్ర తత్ర పతఞ్ఛ్రాన్తో మూర్ఛితః పునరుత్థితః । పథా పాపీయసా నీతస్తరసా యమసాదనమ్॥ ౨౩॥ యోజనానాం సహస్రాణి నవతిం నవ చాధ్వనః। త్రిభిర్ముహూర్తైర్ద్వాభ్యాం వా నీతః ప్రాప్నోతి యాతనామ్॥ ౨౪ ॥ ఆదీపనం స్వగాత్రాణాం వేష్టయిత్వోల్ముకాదిభిః। ఆత్మమాంసాదనం క్వాపి స్వకృత్తం పరతోఽపి వా ॥ ౨౫ ॥ జీవతశ్చాన్త్రాభ్యుద్ధారశ్శ్వగృధ్రైర్యమసాదనే। సర్పవృశ్చికదంశాద్యైర్దశద్భిశ్చాత్మవైశసమ్॥ ౨౬॥ కృన్తనం చావయవశో గజాదిభ్యోఽభిదాపనమ్। పాతనం గిరిశృఙ్గేభ్యో రోధనం చామ్బుగర్తయోః॥ ౨౭ ॥ యాస్తామిస్రాన్ధతామిస్రరౌరవాద్యాశ్చ యాతనాః । భుఙ్క్తే నరో వా నారీ వా మిథస్సఙ్గేన నిర్మితాః॥ ౨౮॥ అత్రైవ నరకస్స్వర్గ ఇతి మాతః ప్రచక్షతే। యా యాతనా వై నారక్యస్తా ఇహాప్యుపలక్షితాః॥ ఏవం కుటుమ్బం బిభ్రాణ ఉదరంభర ఏవ వా। విసృజ్యేహోభయం ప్రేత్య భుఙ్క్తే తత్ఫలమీదృశమ్॥ ౩౦॥ ఏకః ప్రపద్య

ప్రతినీతో భవతి ✲ ॥ ౨౩ ॥ ✲ తత్రైవ విశేషమాహ॥ అధ్వనస్సంబన్ధినాం, యోజనానాం, నవతిం నవ చ సహస్రాణి, త్రిభిర్ముహూర్తైః-పాపాధిక్యే, ద్వాభ్యాం ముహూర్తాభ్యాం వా-నీతః-యాతనాం ప్రాప్నోతి ✲ ॥ ౨౪ ॥ ✲ యాతనాస్సంక్షేపతో దర్శయతి చతుర్భిః॥ ఉల్ముకాదిభిః-వేష్టయిత్వా- స్వాఙ్గానామాదీపనం ప్రజ్వలనం-స్వేన కృత్తం ఛిన్నం-అన్యేన వా కృత్తం, యత్స్వమాంసం తస్యాదనం భక్షణమ్ ✲ ॥ ౨౫ ॥ ✲ యమసాదనే-శ్వగృధ్రైః, జీవత ఏవ-స్వస్యాన్త్రాణామభ్యుద్ధారః బహిర్నిష్కాసనం దశద్భిః, సర్పాదిభిః, ఆత్మవైశసనం ఆత్మపీడామ్ ✲ ॥ ౨౬ ॥ ✲ అవయవశః-కృన్తనం ఛేదనం-గజాదిభ్యః అభిదాపనం భేదప్రాపణం, అమ్బుగర్తయోర్నిరోధన-మిత్యేవంరూపాః ✲ ॥ ౨౭ ॥ ✲ యాశ్చ తామిస్రాదయః, పఞ్చమే, విస్తరేణ వర్ణ్యమానా యాతనాః స్త్రీ-పురుషో వా, పరస్పరం సఙ్గేన, నిర్మితాః సంపాదితాః, యాతనాః, భుఙ్క్తే అనుభవతి ✲ ॥ ౨౮ ॥ ✲ న చైతదసంభావితమిత్యమన్తవ్యమత్రాపి దృశ్యమానత్వాదిత్యాహ॥ అత్రైవేతి॥ హే మాతః-స్వర్గో-నరకశ్చ, అత్రైవ లోకే-వర్తత ఇత్యాచక్షతే, నారక్యః నరకసంబన్ధిన్యః, యాః, యాతనాః-తాః, ఇహాపి, ఉపలక్షితాః దృష్టా వై ✲ ॥ ౨౯ ॥ ✲ ఏవం కుటుమ్బభరణః కుటుమ్బపోషణపరః - ఉదరంభరస్స్వదేహపోషణమాత్రపరో వా, ఉభయం కుటుమ్బం స్వదేహం చ విసృజ్య, ప్రేత్య పరలోకం ప్రాప్య, ఈదృశముక్తవిధం కేవలకుటుమ్బపోషణాదిఫలం-భుఙ్క్తే ✲ ॥ ౩౦ ॥ ✲ పాపార్జితం ధనం భుఞ్జతే బహవః కర్తైవ నరకం యాతీత్యాహ॥ ఏక ఇతి॥ భూతద్రోహేణ, యద్భృతం పుష్టం-తత్స్వకలే

బరంచ, హైవ, హిత్వా, కుశలాత్పుణ్యాదితరత్పాపం, తదేవ, పాథేయం భోగ్యం, యస్య సః అధ్వానం నిరయమార్గమేక ఏవ ప్రపద్యతే ॥ ౩౧ ॥ నను పాపమపి విహాయ గచ్ఛతు తత్రాహ ॥ దైవేనేతి ॥ తస్య కుటుమ్బపోషణస్య, శమలం పాపం-దైవేనేశ్వరేణ-ప్రాపితం-నిరయే, పుమాన్భుఙ్క్తే, అపహృతవిత్త ఇవ-ఆతురః ॥ ౩౨ ॥ నను కుటుమ్బపోషణం విహాయైవ, తత్రాహ ॥ కేవలేనేతి ఈషదపి ధర్మలేశరహితేనాధర్మేణ, కుటుమ్బభరణాసక్తః, జీవః-తమసో నరకస్య-చరమం-పదం స్థాన-మన్ధతామిస్రాఖ్యం యాతి ॥ ౩౩ ॥ పునర్మనుష్యశరీరప్రాప్తిమాహ ॥ నరలోకస్య మనుష్యదేహప్రాప్తేః-రధస్తాదర్వాగ్యావత్యో-యాతనాః-సర్వాః-క్రమేణ సంప్రాప్య-శుచిం భోగేన కర్మక్షయాచ్ఛుచిస్సన్నత్ర, పునర్నరత్వం ప్రాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవం యావనజరామరణాన్తరక్లేశాః కథితాః అథ గర్భజన్మాదిక్లేశానాహ కపిలః ॥ తత్ర పునరత్రావ్రజేదిత్యుక్తం, తదేవ విశేషతో దర్శయతి ॥ కర్మణేతి ॥ దైవమీశ్వర-స్స ఏవ-నేతృ ప్రవర్తకం-యస్య-తేన-పూర్వకృతేన కర్మణా-జన్తుః జీవః-దేహోపపత్తయే దేహప్రాప్తయే, పుంసః కస్యచిత్పురుషస్య-రేతః కణాశ్రయః-ఇదమిష్టాదికారిణోఽప్యుపలక్షణం-సోఽపి స్వపుణ్యఫలభోగావసానే రేతోద్వారా స్త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టో భవతి- నను రేతః కణాశ్రయః-రేతః కణ ఆశ్రయో యస్య వ్రీహ్యాద్యోషధిద్వారా రేత ఆశ్రిత్య రేతోద్వారా స్త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టో భవతి - నను భోగేన సర్వకర్మణాం వినష్టత్వాత్కర్మణా దైవనేత్రేణేతి కథమేతదుచ్యతే, శ్రుతిరపి కృత్స్నకర్మఫలోపభోగమాహ ,, యావత్సంపాతముషిత్వాఽథైతమేవాధ్వానం పునర్నివర్తన్త ఇతి,, సంపతన్త్యనేన స్వర్గనరకాదికమితి సంపాతః కర్మోచ్యతే శ్రుత్యన్తరం చ,, ప్రాప్యాన్తం కర్మణస్తస్య యత్కిఞ్చేహ కరోత్యయం । తస్మాల్లోకాత్పునరేత్యస్మై లోకాయ కర్మణ,, ఇతి-అత ఇదం విప్రతిషిద్ధం కృత్స్నకర్మోపభో

తేఽధ్వానం హిత్వేహ స్వకళేబరమ్ । కుశలేతరపాథేయో భూతద్రోహేణ యద్భృతమ్ ॥ ౩౧ ॥ దైవేనాసాదితం తస్య నిరయే శమలం పుమాన్ । భుఙ్క్తే కుటుమ్బపోషస్య హృతవిత్త ఇవాతురః ॥ ౩౨ ॥ కేవలేన హ్యధర్మేణ కుటుమ్బభరణోత్సుకః । యాతి జీవోఽన్ధతామిస్రం చరమం తమసః పదమ్ ॥ ౩౩ ॥ అధస్తాన్నరలోకస్య యావతీర్యాతనాస్తు తాః । క్రమశస్సమనుక్రమ్య పునరత్రావ్రజేచ్ఛుచిః ॥ ౩౪ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, త్రింశోఽధ్యాయః ॥

శ్రీభగవానువాచ ॥ కర్మణా దైవనేత్రేణ జన్తుర్దేహోపపత్తయే । స్త్రియాః ప్రవిష్ట ఉదరం పుంసో రేతః కణాశ్రయః ॥ ౧ ॥ కలిలం త్వేకరాత్రేణ పఞ్చరాత్రేణ బుద్బుదమ్ । దశాహేన చ కర్కన్ధూః పేశ్యణ్డం వా తతః పరమ్ ॥ ౨ ॥ మాసేన తు శిరో ద్వాభ్యాం బాహ్వఙ్ఘ్ర్యాద్యఙ్గవిగ్రహః । నఖరోమాస్థిచర్మాణి లిఙ్గచ్ఛిద్రోద్భవస్త్రిభిః ॥ ౩ ॥

గేన శుచిత్వం పునరాగమనం చేతి- మైవం- అభుక్తఫలానామకృతప్రాయశ్చిత్తానాం చ కర్మణాం కర్మాన్తరఫలానుభవేన నాశాసంభవాత్, తేభ్యః పునరాగమనం చేతి- మైవం- అభుక్తఫలానామకృతప్రాయశ్చిత్తానాం చ కర్మణాం కర్మాన్తరఫలానుభవేన నాశాసంభవాత్, తేభ్యః పునరాగమనోపపత్తేః- శుచిత్వస్యోపభుక్తఫలకర్మవిషయత్వాచ్చ, తథా చాభుక్తఫలైః కర్మభిర్విశిష్టః పునరాయాతీతి శ్రుతిస్స్మృతిశ్చాహ, శ్రుతిస్తావత్ ,, య ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే రమణీయాం యోనిమాపద్యేరన్ బ్రాహ్మణయోనిం వా క్షత్రియయోనిం వా వైశ్యయోనిం వా అథ య ఇహ కపూయచరణా అభ్యాశో హ యత్తే కపూయాం యోనిమాపద్యేరన్ శ్వయోనిం సూకరయోనిం చండాలయోనిం వా,, ఇతి-అముష్మాల్లోకాద్య అభ్యాశః అభ్యాగన్తారః, తేషాం మధ్యే, యే రమణీయకర్మాణ-స్తే రమణీయాం, బ్రాహ్మణాదియోనిం-కపూయచరణాః కుత్సితకర్మాణః కుత్సితాం శ్వసూకరాదియోనిం, ప్రతిపద్యన్త ఇత్యర్థః, స్మృతిరపి ,, వర్ణాశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్య కర్మఫలమనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్టదేశజాతికులరూపాయుశ్శ్రుతవృత్తవిత్తసుఖమేధసో జన్మ ప్రతిపద్యన్తే విష్వఞ్చో విపరీతా నశ్యన్తి తథా తత్పరివృత్తౌ కర్మఫలశేషేణ జాతిం రూపం వర్ణం,, మిత్యాదికా - యావత్సంపాతమితి ఫలదానప్రవృత్తకర్మవిశేషవిషయం, యత్కిఞ్చేహ కరోత్యయమిత్యపి తద్విషయమేవ ॥ ౧ ॥ తజ్జీవేనాశ్రితం రేతః - స్త్రియా ఉదరం ప్రవిష్టం స-దేకరాత్రేణ-కలిలం శోణితమిశ్రం-భవతి-పఞ్చరాత్రేణ - బుద్బుదం వర్తులం-భవతి, దశాహానన్తరం-కర్కన్ధుః బదరీఫలాకారం-కించిత్కఠినం-పేశీ మాంసపిణ్డాకారం-అణ్డం వా-తిర్యగాదియోన్యన్తరాపేక్షయా ఇదముక్తమ్ ॥ ౨ ॥ తతో మాసేన శిరః ద్వాభ్యాం మాసాభ్యాం బాహ్వఙ్ఘ్ర్యాద్యఙ్గానాం, విగ్రహః విభాగో, భవతి-తత-స్త్రిభిర్మాసై-ర్నఖాదీని-లిఙ్గం, ఛిద్రాణి చ, తేషాముద్భవః ॥ ౩ ॥ తతశ్చతుర్భిర్మాసైస్సప్తధాతవః-తతః పఞ్చభిః క్షుత్తృట్సముద్భవః-తతష్షడ్భిర్మా

స్తైః-జరాయుణా గర్భవేష్టనేన వీతః ప్రావృతః, కుక్షౌ, దక్షిణపార్శ్వే భ్రామ్యతి -సర్వత్ర పఞ్చరాత్ర దశరాత్ర మాసాదిసంఖ్యా ఉదరప్రవేశకాలమారభ్యైవ-నతు పూర్వపూర్వకాలమారభ్య- షోడశదినాధికసప్తవింశతిమాసగణనాపత్తేరితి బోధ్యమ్ ॥ ౪ ॥ మాతుర్జగ్ధేన భక్షితేనా-న్నేన-పానాద్యైశ్చ ఏధన్తః-వర్ధమానాః-ధాతవో-యస్య సః- జన్తూనాం సంభవో యస్మిన్, అసంమతే పిణ్మూత్రయోర్గర్తే-గర్భే శేతే ॥౫॥౬॥ తత్రత్యైః-క్షుధితైః-పునఃపునః-క్రిమిభిః-క్షతాని ఖాద్యమానాని-సర్వాణ్యఙ్గాని-యస్య సః సౌకుమార్యాత్-ఉరుః అధికః క్లేశో యస్య సః ప్రతిక్షణం-మూర్ఛామాప్నోతి॥ ౭॥ ఉల్బణైర్దుస్సహైః-మాతృభుక్తైః-కట్వాదిభిః -ఉపస్పృష్టః-సర్వేష్వఙ్గేషు, ఉత్థితా వేదనా-యస్య సః, ఆస్తే ఇత్యుత్తరేణాన్వయః॥ ౮॥ ఉల్బేన జరాయుణా , వీతః - బహిరాన్త్రైరావృతః - భుగ్నం కుటిలీభూతం - పృష్ఠం, శిరోధరా గ్రీవా చ , యస్య సః- శిరః కుక్షౌ-నిధాయ-స్వాఙ్గానాం-చేష్టాయాం వ్యాపారే-పఞ్జరే నిబద్ధః-శకున్తః పక్షీవ-అకల్పః అసమర్థ ఆస్తే ॥౯॥ తత్ర-దైవాత్పూర్వకర్మవశాత్- లబ్ధా స్మృతిర్యేన సః-జన్మశతోద్భవం బహుజన్మసఞ్చితం కర్మ-స్మరన్-దీర్ఘం దూరతరమనుచ్ఛ్వాసం-యథా భవతి తథా-తత్రస్థితస్సన్-కిం నామ-శర్మ సుఖం విన్దతే లభతే ॥ ౧౦ ॥ సప్తమాన్మాసాత్-ఆరభ్య లబ్ధః బోధస్సుఖదుఃఖాభిజ్ఞానం-యేన-సూతిహేతుభిర్వాతైః-రతివేపితః అతిదుఃఖితః-సోదరః సమానోదరజన్మా-విష్ఠాభూః క్రిమిరివ-నైకత్రాస్తే ॥౧౧॥ నాథమానః ఉపతప్యమానః-యాచమాన ఇతి వా-ఋషిర్జీవః-సప్తవధ్రిః గర్భవాసేన సప్తవ

చతుర్భిర్ధాతవస్సప్త పఞ్చభిః క్షుత్తృడుద్భవః। షడ్భిర్జరాయుణా వీతః కుక్షౌ భ్రామ్యతి దక్షిణే ॥ ౪ ॥ సప్తమే జన్మకర్మాణి గతాని స్మరత్యృషిః। జగత్యాం నిజదేహస్య మాయయా బద్ధమాత్మనః ॥ ౫ ॥ [మాతుర్జగ్ధాన్నపానాద్యైరేధద్ధాతురసంమతే। శేతే విణ్మూత్రయోర్గర్తే స జన్తుర్జన్తుసంభవే॥ ౬ ॥ కృమిభిః క్షతసర్వాఙ్గస్సౌకుమార్యాత్ప్రతిక్షణమ్। మూర్ఛామాప్నోత్యురుక్లేశస్తత్రత్యైః క్షుధితైర్ముహుః॥ ౭ ॥ కటుతిక్తోష్ణలవణక్షారామ్లాదిభిరుల్బణైః। మాతృభుక్తైరుపస్పృష్టస్సర్వాఙ్గోత్థితవేదనః॥ ౮ ॥ ఉల్బేన సంవృతస్తస్మిన్నాన్త్రైశ్చ బహిరావృతః। ఆస్తే కృత్వా శిరః కుక్షౌ భుగ్నపృష్ఠశిరోధరః॥ అకల్పస్స్వాఙ్గచేష్టాయాం శకున్త ఇవ పఞ్జరే॥ ౯ ॥ తత్ర లబ్ధస్మృతిర్దైవాత్కర్మ జన్మశతోద్భవమ్। స్మరన్దీర్ఘమనుచ్ఛ్వాసం శర్మ కిం నామ విన్దతే॥ ఆరభ్య సప్తమాన్మాసాల్లబ్ధబోధోఽపి వేపితః। నైకత్రాస్తే సూతివాతైర్విష్ఠాభూరివ సోదరః ॥ ౧౧ ॥ నాథమాన ఋషిర్భీతస్సప్తవధ్రిః కృతాఞ్జలిః। సంస్తువీత తం విక్లబయా వాచా యేనోదరేఽర్పితః॥౧౨॥ జీవ ఉవాచ॥ తస్యోపపన్నమవితుం జగదిచ్ఛయాఽఽత్తనానాతనోర్భువి చలచ్చరణారవిన్దమ్। సోఽహం వ్రజామి శరణం హ్యకుతోభయం మే యేనేదృశీ గతిరదర్శ్యసతోఽనురూపా ॥౧౩॥ యస్త్వత్ర బద్ధ ఇవ కర్మభిరావృతాత్మా భూతేన్ద్రియాశయమయీమవలమ్బ్య మాయామ్। ఆస్తే విశుద్ధమవికారమఖణ్డబోధమాతప్యమానహృదయేఽవసితం నమామి॥౧౪॥ యః పఞ్చభూతరచితే రహితశ్శరీరే ఛన్నోఽయథేన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకోఽహమ్। తే

ధ్రియో బన్ధనభూతా ధాతవో యస్య సః- భీతః ఉక్తవిధగర్భవాసాదిభయాద్భీతః-విక్లబయా వ్యాకులయా వాచా-యేన-ఉదరే అర్పితః- స్తం భగవన్తం కృతాఞ్జలిస్సంస్తౌతి ॥౧౨॥ స్తుతిమేవాహ॥ తస్యేతి॥ ఉపపన్నం స్వేనైవ సృష్టమిదం జగదవితుం రక్షితుం-స్వేచ్ఛయైవ-గృహీతనానామూర్తేః-తస్య భగవతో-భువి చలచ్చరణారవిన్దమకుతోభయం సోఽహం-శరణం వ్రజామి-అసతః -మమానురూపా యోగ్యా-ఈదృశీ-గతిర్యేన-దర్శితా-తస్య-చరణారవిన్దం వ్రజామీత్యన్వయః॥ నన్వేవం శరణాగతం కథం భగవాన్ పరిత్యజతీతి న శఙ్క్యం-సదాచార్యానుగ్రహాభావాత్పురుషకారసాన్నిధ్యాభావాచ్చేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥౧౩॥ కో నామ-యం శరణం వ్రజసి-కో వా-తస్య తవ చ విశేషః-యేన శరణ్యత్వశరణాగతత్వే ఇత్యాకాఙ్క్షాయామాహ ॥ య ఇతి ॥ అత్ర మాతుర్దేహే భూతేన్ద్రియాశయమయీం భూతాదిరూపేణ పరిణతాం మాయాం-అవలమ్బ్య ధృత్వా-కర్మభిరావృతాత్మా కర్మరూపావిద్యాతిరోహితస్వస్వరూపః-బద్ధో-జీవస్స ఇవ-యః-స్వయమప్యాస్తే-తేన సహ ప్రకృతౌ వసతీత్యర్థః-ఏవం జీవేన సహావసన్తమపి-విశుద్ధం ప్రకృతిగతదోషైరస్పృష్టం- అనేనాపహతపాప్మత్వముక్తం-అవికారం జరామృత్యుశోకమోహాశనాయాపిపాసావికారరహితం- అనేన హేయగుణరాహిత్యముక్తం-కల్యాణగుణజాతమాహ-అఖణ్డబోధం నిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానగుణకజ్ఞానస్వరూపం-ఆతప్యమానే-హృదయే- అవసితం ప్రతిష్ఠితం-నమామి కర్మవశ్యో జీవ ఇవ స్వయమశుచిదేహావసన్నపి తద్గతదోషైరస్పృష్టో యస్తం నమామీత్యర్థః ॥౧౪॥ నను భగవతోఽకర్మవశ్యత్వే సత్యపి నానావిధాశుచిదేహసమ్బన్ధోఽపురుషార్థ ఏవ - తన్నియమనార్థం స్వేచ్ఛయా తత్ప్రవేశేఽప్యప

రుషార్థసమ్బన్ధోఽవర్జనీయః-పూయశోణితాదిమజ్జనంవా స్వేచ్ఛాకారితమప్యపురుషార్థ ఏవ-అతో-యద్యపిజగదేకకారణం సర్వజ్ఞతాదికల్యాణగుణాకరంచబ్రహ్మ-తచ్చాపి ,,యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్-య ఆత్మనితిష్ఠన్-యో రేతసితిష్ఠన్,, నిత్యాదివచనాత్తత్రతత్రావస్థితిస్స్యాపురుషార్థాస్స్యాత్యేవ-మైవం-నిరస్తనిఖిలదోషత్వస్యసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వస్యచాత్రైవోక్త్యాఽపురుషార్థప్రతిషేధా జ్జీవస్యతు-తత్స్వరూపంకర్మణాతిరోహితమిత్యపురుషార్థసమ్బన్ధోఽవర్జనీయః-జీవస్యకర్మవశ్యత్వాత్తత్తత్కర్మానుగుణ్యేనతత్తద్వస్తుసమ్బన్ధ ఏవాపురుషార్థః - పరస్యతుబ్రహ్మణఃస్వాధీనస్యస ఏవసమ్బన్ధస్తద్విచిత్రనియమనరూపలీలారసాయైవస్యాత్-నను స్వేచ్ఛయానియమనంకుర్వాణోఽపితత్తద్వస్తుస్వభావాయత్తోఽపురుషార్థసమ్బన్ధోఽవర్జనీయః- మైవం-నహ్యచిద్వస్తుస్వరూపస్వభావతోఽపురుషార్థస్వరూపం-కర్మవశ్యానాంతు-కర్మస్వభావానుగుణ్యేనపరమపురుషసఙ్కల్పాదేకమేవవస్తుకాలభేదేనపురుషభేదేనచదుఃఖాయసుఖాయచభవతి - వస్తుస్వరూపప్రయుక్తేతు తాదృశిప్యేసర్వంసర్వదాసర్వస్యసుఖాయదుఃఖాయైవవాస్యాన్నచైవందృశ్యతే॥ తథాచోక్తమ్ ,,నరకస్వర్గసంజ్ఞేవై పాపపుణ్యేద్విజోత్తమ। వస్త్వేకమేవదుఃఖాయసుఖాయేర్ష్యాగమాయచ॥ కోపాయచయతస్తస్మాద్వస్తువస్త్వాత్మకంకుతః। తదేవప్రీతయేభూత్వాపునర్దుఃఖాయజాయతే॥ తదేవకోపాయయతః ప్రసాదాయచజాయతే। తస్మాద్దుఃఖాత్మకంనాస్తి నచకించిత్సుఖాత్మకమ్,, మితి-తస్మాత్కర్మవశ్యత్వాకర్మవశ్యత్వహేయార్హత్వహేయప్రతిభటత్వాదిభిర్జీవపరయోర్వైలక్షణ్యమవిహతమేవ ఏతదేవవైలక్షణ్యంస్పష్టయన్నుపసంహరతి॥ య ఇతి॥ పఞ్చభూతరచితేపఞ్చభిరాకాశాదిమాత్రైరారబ్ధే-శరీరే,యథాఽహం-ధనైఃఆవృతః-శరీరేణావృతః-తదాధనోఽపి-యోభగవాన్-రహితఃశరీరసమ్బన్ధాయత్తైర్దోషైరస్పృష్టః - తత్రహేతుః - ఇన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకః ఇన్ద్రియాణి-జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణి గుణార్థాః-గుణపరిణామరూపాశ్శబ్దాదయః-యద్వా-గుణాస్సత్త్వాదయః - అర్థాశ్శబ్దాదయః-చిత్ జీవః- ఏతే,ఆత్మాశరీరం-యస్యసః- చిదచితోర్నియన్తృత్వేనావస్థితః-నత్వహమివకర్మసఙ్కుచితస్వభావః- ప్రకృతిపారవశ్యేననియామ్యతయాఽవస్థితఇత్యర్థః-

---

నావికుణ్ఠమహిమానమృషింతమేనంవన్దేపరంప్రకృతిపూరుషయోఃపుమాంసమ్॥౧౮॥ యన్మాయయోరుగుణక
ర్మనిబన్ధనేఽస్మిన్సాంసారికేపథిచరంస్తదభిశ్రమేణ। నష్టస్మృతిఃపునరయంప్రవృణీతలోకంయుక్త్యాక
యామహదనుగ్రహమన్తరేణ॥ ౧౯॥ జ్ఞానంయదేతదదధాత్కతమస్సదేవస్త్రైకాలికంస్థిరచరేష్వనువర్తి

యద్వా-ఇన్ద్రియగుణార్థచిదాత్మకఇత్యహమిత్యస్యాపి శేషణం-ఇన్ద్రియాణాంగుణపరిణామరూపేషుశబ్దాదిష్వేవ-చిత్ భోగ్యతాజ్ఞానం-యస్య-విషయాసక్తచిత్తోఽహమిత్యర్థః - తేనశరీరేణా-వికుణ్ఠమహిమానంనిత్యాసఙ్కుచితజ్ఞానం-ఏనం-ఋషింసర్వజ్ఞం-ప్రకృతిపూరుషయోః-పరంవిలక్షణం-తంనియన్తారం - పుమాంసంపరమపురుషంవన్దేసంసృతినివృత్తికామశ్శరణంవ్రజామీత్యర్థః ❁ ॥౧౮॥ ❁ కథంమచ్ఛరణవరణేనసంసృతిర్నివర్తిష్యతఇత్యపేక్షాయాం,,య ఏవబన్ధకస్స ఏవమోచకః,, ఇతిన్యాయేన-త్వత్సఙ్కల్పాయత్తావేవబన్ధమోక్షావిత్యాహ॥ యన్మాయయేతి॥ అయం జీవః - యన్మాయయాయస్యభగవతస్సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన - ఉరూణి సత్త్వాదిగుణనిమిత్తకానికర్మాణిబన్ధసాధనాని-యస్మిన్ - సాంసారికే సంసార సమ్బన్ధిని - పథిప్రవృత్తిమార్గే - చరన్-తదభిశ్రమేణతత్రసంచారశ్రమేణ - నష్టస్మృతిః వినష్టజీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానః - పున-ర్మహదనుగ్రహమన్తరేణ మహతస్తస్య భగవతోఽనుగ్రహం వినా - కయాయుక్త్యా కేనోపాయేన - పున - ర్లోకం స్వలోకం - ఆవిర్భూత గుణాష్టక స్వస్వరూపం - ప్రవృణీత ప్రాప్నుయాత్ - యద్వాలోకంస్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపంముక్త్యుపాయం,ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః ❁॥౧౯॥❁ భగవానేవజ్ఞానప్రదానద్వారా సంసృతేర్మోచకః - నబ్రహ్మాదిష్వన్యతమోజీవః - నహిస్వయంనిగళితోఽన్యాన్నిగళనాన్మోచయేదితివదన్నాహ॥జ్ఞానమితి॥ యదేత-త్త్రైకాలికంత్రివిధకాలేష్వసంకుచితం - జీవపరయాథాత్మ్యజ్ఞానం - మహదనుగ్రహమన్తరేణ, కతమోజీవః,వ్యధాత్దద్యాదిత్యర్థః,కింతు- స ఏవ దేవః ఈశ్వర ఏవ - నత్వన్యఃత్వత్తఃప్రకృష్టోజీవోఽపిదధాతు-నేత్యాహ-వయంబ్రహ్మాదయోవయం-జీవానాంఆత్మనాం-యానికర్మాణి-సంసృతికరాణి-తేషాం- పదవింపరంపరాం - అనువర్తమానాః-సర్వేవయంకర్మరూపావిద్యాతిరోహితజ్ఞానా ఇత్యర్థః-అతస్త్వద్వ్యతిరేకేణకోఽపినసమర్థ ఇత్యర్థః - అన్యస్యాసంభవముక్త్వాతస్యసంభవమాహ-స్థిరచరేషుస్థావరజఙ్గమేషుశరీరేషు - అనువర్తితః అన్తరాత్మతయా,అంశఃస్వాంశభూతోజీవో,యేనసః - జీవాన్తరాత్మతయావస - న్నిత్యాసంకుచితజ్ఞానస్వరూపజ్ఞానగుణక- స్తం-భజేమ-ఏవంజీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య సర్వజ్ఞస్య భగవతోజ్ఞాన ప్రదానద్వారామోచకత్వాత్తస్యైవభజనీయత్వం నత్వన్యేషామిత్యా

క్తమ్ ✽॥౧౭॥ ✽ అథ విజ్ఞాపయన్నాహ॥ దేహీతి॥ హే భగవన్ అన్యదేహవివరే మాతురుదరకుహరే-యః-అసృగ్విణ్మూత్ర
రూపః కూపః- తస్మిన్-పతితః- తత్ర-జఠరాగ్నినా భృశం తప్తో దేహో యస్య సః-అత ఏవ-కృపణా ధీర్యస్య సః, ఇతో వివరా-
ద్వివసితుం నిర్గన్తు-మిచ్ఛన్-స్వమాసాన్-గణయన్-అసౌ- దేహీ జీవః-కదాను బహిర్నిర్వాస్యతే నిర్గమిష్యతి ✽॥౧౮॥ ✽ ఏ
వం స్వదైన్యమావేద్య జ్ఞానప్రదానరూపం భగవత్కృతం మహోపకారం స్మరన్ తస్యాప్రత్యుపకార్యతామాహ॥ యే
నేతి॥ హే ఈశ-భవాదృశేన త్వత్సమేన-నిరుపమేనేత్యర్థః - పురుదయేన నిరతిశయదయావతా, యేన త్వయా-దశమాస్యః గ
శమాసపరిమితో, జీవః, ఈదృశీం, గతిం వివేకం-సమ్యగ్గ్రాహితః, స దీననాథో భగవాన్- స్వేనైవ కృతేన స్వకల్పితేనైవో
పకారేణ- తుష్యతు స్వయమేవ తుష్యతు, అఞ్జలిం వినా కో నామ పుమాన్, తత్ప్రతికుర్యాత్ తత్కృతోపకారప్రత్యుపకా
రం కుర్యాదిత్యర్థః ✽॥౧౯॥ ✽ ఏవం భగవత్త ఏవ వివేకాదిసంపత్తిస్తస్య మహోపకర్తృత్వం చోక్తం, ఇమామేవ భగవ
తో వివేకాదిసంపత్తిం వివేకిజననిదర్శనేన స్వస్మిన్నపి ప్రార్థయతే॥ పశ్యతీతి॥ శారీరకే, శారీరః పరమపురుషః, తత్సంబన్ధి నిప
రమపురుషాధిష్ఠితే బ్రహ్మపుర ఇతియావత్, తస్మిన్ స్వదేహే స్వస్య జీవస్య దేహే-జీవకర్మాయత్త ఇత్యర్థః, అపరః శారీరాద్భి
న్నః, స సప్తవధ్రిః సప్తత్వగ్వేష్టితదేహధారీ, అయం దమశరీరీ శమదమాదియుక్తో జీవః - యోగీతియావత్, యత్సృష్టయా
యస్మిన్ కృతయా-యేనేశ్వరేణ దత్తయా వా - ధిషణయా ఉపాసనాత్మికయా బుద్ధ్యా-యత ఈశ్వరాద్ధేతోః సృష్టయా కల్పి
తయేతి వా - అనేన నిరన్తరాయముపాసనానివృత్తిరపి పరమపురుషప్రసాదాదేవేత్యుక్తం-యం- పశ్యతి సాక్షాత్కరోతి,
తం-చైత్యం యోగపరిశుద్ధచిత్తగ్రాహ్యం-పురాణం పురుషం- స ఇవ దమశరీరీవ-అహమపి-బహిః-హృది చ, ప్రతీతం ప్రతి

తాంశః। తం జీవకర్మపదవీమనువర్తమానాస్తాపత్రయోపశమనాయ వయం భజేమ॥౧౭॥ దేహ్యన్యదేహవివ
రే జఠరాగ్నినాఽసృగ్విణ్మూత్రకూపపతితో భృశతప్తదేహః। ఇచ్ఛన్నితో వివసితుం గణయన్స్వమాసాన్ని
ర్వాస్యతే కృపణధీర్భగవన్ కదా ను॥౧౮॥ యేనేదృశీం గతిమసౌ దశమాస్య ఈశ సంగ్రాహితః పురుదయేన భ
వాదృశేన। స్వేనైవ తుష్యతు కృతేన స దీననాథః కో నామ తత్ప్రతి వినాఞ్జలిమస్య కుర్యాత్॥౧౯॥ పశ్యత్యయం
ధిషణయా నను సప్తవధ్రిః శారీరకే దమశరీర్యపరః స్వదేహే। యత్సృష్టయాఽసతమహం పురుషం పురాణం ప
శ్యే బహిర్హృది చ చైత్యమివ ప్రతీతమ్॥౨౦॥ సోఽహం వసన్నపి విభో బహుదుఃఖవాసం గర్భాన్న నిర్జిగమిషే
బహిరన్ధకూపే। యత్రోపయాతముపసర్పతి దేవమాయా మిథ్యామతిర్యదను సంసృతిచక్రమేతత్॥౨౧॥ తస్మా
దహం విగతవిక్లబ ఉద్ధరిష్య ఆత్మానమాశు తమసః సుహృదాత్మనైవ। భూయో యథా వ్యసనమేతదనేకర
న్ధ్రం మా మే భవిష్యదుపసాదితవిష్ణుపాదః॥౨౨॥ శ్రీకపిల ఉవాచ॥ ఏవం కృతమతిర్గర్భే దశమాస్యః స్తువన్నృ

తివిషయం- యత్సృష్టయా ధిషణయా పశ్యామి సాక్షాత్కరోమీత్యర్థః ✽॥౨౦॥ ✽ కిం విశేషేణ ముముపాసనాతో మత్సాక్షా
త్కారం ప్రార్థయసే - యథాపూర్వం గర్భాన్నిర్గత్య ప్రవృత్తిధర్మం నేచ్ఛసీత్యత్ర, గర్భాన్నిర్గతస్య స్వస్యానర్థం స్వా
భిప్రేతం చ నివేదయన్నుపసంహరతి॥ సోఽహమితి ద్వాభ్యామ్॥ హే విభో-బహూనాం దుఃఖానాం వాసో వసతిర్యస్మిన్, బ
హుదుఃఖాస్పదం గర్భం-ప్రతి వసన్నపి, సోఽహం గర్భాద్బహిః, న నిర్జిగమిషే నిర్గన్తుం నేచ్ఛామి-కుతః, యత్ర గర్భాద్బ
హిః, రన్ధకూపే అన్ధకూపవత్స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానతిరోధాయకే గార్హస్థ్యధర్మే - ఉపయాతం ఉపగతం, మాం, దేవస్య
భగవతః, స్వసంబన్ధినీ-మాయా,, దైవీ హ్యేషా గుణమయీ,, త్యుక్తవిధా-దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానకారిణీ, మా
యా-ఉపసర్పతి, యదను, యస్యాః మాయాయాః- అను పశ్చాత్ - మిథ్యామతిః దేహాత్మాభిమానాదిరూపమిథ్యాభిమాన- స్త
త్ప్రయుక్తసుఖదుఃఖానుభవః-పునర్గర్భవాసాది-రిత్యేతత్ - ఏవం భూతం సంసృతిచక్రం, చక్రవత్పరివర్తమానం సంసరణ
ముపయాతి ✽॥౨౧॥ ✽ తస్మాత్-విగతవిక్లబః విగతాధార్ష్ట్యః-అహ-మాత్మానం, సుహృదాత్మనైవ సర్వమాత సుహృ
దాత్మనాత్వమైవ హేతుభూతేన, తమసస్సంసృతేః - రాశూద్ధరిష్యే-అనేకరన్ధ్రం నానాగర్భవాసరూప- మేత-ద్వ్యస
నం దుఃఖం-పునః-యథా, మే, మా భవిష్యత్, కిమత్ర సాధనం తత్రాహ॥ ఉపసాదితౌ శరణం ప్రాప్తౌ విష్ణోః పాదౌ యేన, సో
హమ్ ✽॥౨౨॥ ✽ ఏవం స్తుమానాసాదారభ్యాదశమాసాన్తం గర్భస్థజీవనిర్వేదమభిధాయానన్తరావస్థామాహ॥ ఏవమితి॥
ఏవముక్తరీత్యా, గర్భే, కృతనిశ్చయం, స పదితదా, దశమాస్యం దశమాసపరిమితం, ఋషిం జీవం, సద్యస్తత్క్షణమేవ, అ
వాచీనమవాఙ్ముఖం, తం, ప్రసూతిహేతుర్మారుతః, ప్రసూత్యై, క్షిపతి ప్రేరయతి, బహిర్నిస్సారయితుం చాలయతీత్య

ర్థః ❁॥౨౩॥ ❁ తేనసూతివాయునా, అపస్పృష్టః స్పష్టానాచాలితః, శిరః, అవాక్ అధః, కృత్వా, ఆతురః దుఃఖితః, ఉచ్ఛ్వాస రహితః, హతస్మృతిః వినష్టగర్భస్థదశాస్మృతిః, అతికృచ్ఛ్రేణ అతిసంకటేన, నిష్క్రామతి ❁ ॥ ౨౪॥ ❁ అసృజా లోహి తేన, దిగ్ధో లిప్తః, భువి పతితః, విష్ఠాభూః క్రిమిరివ, చేష్టతే, జ్ఞానే గర్భవాసకాలికే జ్ఞానే, గ[illegible] విపరీతాం గతిం, ప్రాప్తః, రోరూయతే భృశం రోదితి ❁ ॥౨౫॥ ❁ పరస్య శిశోః, ఛన్దమభిప్రాయం, న విదుషా, జనేన, సః శిశుః, పుష్యమాణః అనభిప్రేతం స్తన్యార్థం రోదనే, ఉదరవ్యథాం పరికల్ప్య పాయయిష్యమాణం నిమ్బరసాదికం, ఉదరవ్యథయా రోదనే పీయ మానం స్తన్యాదికం, ఆపన్నః ప్రాప్తః ❁॥౨౬॥ ❁ జన్తవః మశకమక్షికాదయః, స్వేదజాశ్చ, తైః, దూషితే, అశుచిపర్య ఙ్కే, శాయితః శయనం కారితః, అఙ్గానాం కణ్డూయనే, ఆసనాదౌ చ, నేశః అసమర్థః రోరూయత ఇత్యనుషఙ్గః ❁॥౨౭॥ ❁ ఆమా కోమలా త్వగ్యస్య, తం, దంశాః దంశనస్వభావాః మత్కుణాదయః - విగతం గర్భజ్ఞానం యస్య, తం, తుద న్తివ్యథయ న్తి - యథా, క్రిమయః, క్రిమిమ్ ❁॥ ౨౮ ॥ ❁ శైశవం పంచవర్షపరిమితం వయశ్శిశుత్వం, తద్దుఃఖం, తతః పౌగణ్డం యౌవనా త్ప్రాగవస్థా, తద్దుఃఖంచ, భుక్త్వా, కరోతీత్యుత్తరత్రాన్వయః॥ పౌగణ్డం దుఃఖమాహ ॥ అలబ్ధమభీప్సితం యేన, ఇద్ధం, అజ్ఞానాత్ ఇద్ధః, మన్యుః క్రోధో, యస్య సః, శుచా, అర్పితః వ్యాప్తః, శోకం ప్రాప్తః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ యౌవనదుఃఖమాహ॥ స హేతి॥ దేహేన సహైవ, వర్ధమానేనాభిమానేన, మన్యునా చ, ఆత్మనోఽన్తాయ నాశాయ, కామిషు విగ్రహం విరోధం, క

ద్యృషిమ్। సద్యః క్షిపత్యవాచీనం ప్రసూత్యై సూతిమారుతః॥౨౩॥ తేనాఽపస్పృష్టస్సహసా కృత్వాఽవాక్ఛి ర ఆతురః। వినిష్క్రామతి కృచ్ఛ్రేణ నిరుచ్ఛ్వాసో హతస్మృతిః॥౨౪॥ పతితో భువ్యసృగ్దిగ్ధో విష్ఠాభూరివ చేష్ట తే। రోరూయతి గతే జ్ఞానే విపరీతాం మతిం గతః॥౨౫॥ పరచ్ఛన్దం న విదుషా పుష్యమాణో జనేన సః। అనభిప్రే తమాపన్నః ప్రత్యాఖ్యాతుమనీశ్వరః॥ ౨౬॥ శాయితోఽశుచిపర్యఙ్కే జన్తుస్స్వేదజదూషితే। నేశః కణ్డూయ నేఽఙ్గానామాసనోత్థానచేష్టనే ॥ ౨౭ ॥ తుదన్త్యామత్వచం దంశా మత్కుణా మశకాదయః। రుదన్తం విగత జ్ఞానం క్రిమయః క్రిమికం యథా॥ ౨౮ ॥ ఇత్యేవం శైశవం భుక్త్వా దుఃఖం పౌగణ్డమేవ చ। అలబ్ధాభీప్సితోఽజ్ఞా నాదిద్ధమన్యుశ్శుచార్పితః॥౨౯॥ సహ దేహేన మానేన వర్ధమానేన మన్యునా। కరోతి విగ్రహం కామీ కామిష్వ న్తాయ చాత్మనః॥ ౩౦ ॥ భూతైః పఞ్చభిరారబ్ధే దేహే దేహ్యబుధోఽసకృత్। అహంమమేత్యసద్గ్రాహః క రోతి కుమతిర్మతిమ్॥౩౧ ॥ తదర్థం కురుతే కర్మ యద్బద్ధో యాతి సంసృతిమ్। యోఽనుయాతి దదత్క్లేశమవిద్యాక ర్మబన్ధనః ॥ ౩౨ ॥ యద్యసద్భిః పథి పునశ్శిశ్నోదరకృతోద్యమైః। ఆస్థితో రమతే జన్తుస్తమో విశతి పూర్వ వత్॥౩౩॥ సత్యం శౌచం దయా మౌనం బుద్ధిః హ్రీః శ్రీః యశః క్షమా। శమో దమో భగశ్చేతి యత్సఙ్గాద్యాతి సం క్షయమ్॥ ౩౪ ॥ తేష్వశాన్తేషు మూఢేషు ఖణ్డితాత్మస్వసాధుషు। సఙ్గం న కుర్యాచ్ఛోచ్యేషు యోషిత్క్రీడా మృగేషు చ॥౩౫॥ న తథాఽస్య స[illegible]శ్చాన్యప్రసఙ్గతః। యోషిత్సఙ్గాద్యథా పుంసో యథా తత్సఙ్గి సఙ్గతః ॥౩౬॥ ప్రజాపతిస్స్వాం దుహితరం దృష్ట్వా తద్రూపధర్షితః। రోహిద్భూతాం సోఽన్వధావదృ

రోతి, స్వయం కామీ స్వకామవిరోధిషు విగ్రహం కరోతీత్యర్థః ❁॥ ౩౦ ॥ ❁ యౌవనావస్థామేవ ప్రపఞ్చయతి॥ భూతైరితి॥ పఞ్చభిర్భూతైరారబ్ధే, దేహే, అసదాగ్రహః, అహంమమేతి కుమతిం కరోతి ❁॥౩౧ ॥ ❁ తదర్థం దేహార్థం, కర్మ, కరో తి, యేన కర్మణా, బద్ధః, సంసృతిం పునర్యాతి, తదేవాహ । యో దేహీ, అవిద్యాకర్మబన్ధనః, అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా తృతీ యా శక్తిరిష్యతే, ఇత్యుక్తకర్మాఖ్యావిద్యావశ్యః, దదత్, క్లేశం, క్లేశావహం, దేహం, అనుయాతి పునః పునరనువర్త తే ❁॥౩౨॥ ❁ అసద్భిర్దారాదిభిః, ఆశ్రితః, తేషాం పథి అసన్మార్గే, స్థితః, శిశ్నోదరార్థం కృతప్రయత్నః, యది రమతే వైష యికేషు సుఖేషు, తర్హి, పూర్వవత్, తమః, యాతనాదేహ ఆవృత్త్యా, ఆద్యాదిపూర్వోక్తప్రకారేణ, నరకం ప్రవిశతి ॥౩౩॥ ❁ అసత్సఙ్గం నిన్దతి॥ సత్యమితి త్రిభిః॥ యత్సఙ్గాత్ యేషామసతాం సఙ్గాత్ - సత్యాదయః, క్షయం నాశం, యాన్తి ❁॥౩౪॥ ❁ అశాన్తేషు విషయవైతృష్ణ్యరహితేషు - ఖణ్డితాత్మసు దేహాత్మబుద్ధిషు, మూఢేషు, యోషితాం క్రీడామృగవదధీనేషు - శో చ్యేషు - వివేకిభిరితి శేషః, తేష్వసాధుషు - సఙ్గం, న కుర్యాత్ ❁॥౩౫॥ ❁ యోషితాం సఙ్గాత్, యోషిత్సఙ్గిసఙ్గతశ్చ, యథా, పుంసో, మోహో బన్ధశ్చ, భవేత్, తథాఽన్యప్రసఙ్గతో, మోహాదిర్న భవేత్ ❁॥౩౬॥ ❁ యోషిత్సఙ్గస్యానర్థహేతుతాం ప్రపఞ్చయతి, ప్రజాపతిరితి సప్తభిః॥ ప్రజాపతిర్బ్రహ్మా, స్వాం దుహితరం సరస్వతీం, దృష్ట్వా, తస్యా దుహితుః, రూపేణ శ రీరసౌన్దర్యేణ ధర్షితః మోహితః - రోహిద్భూతాం మృగీభూతాం, సః, ఋశ్యరూపీ - స్వయమపి మృగరూపీ సన్ - గతలజ్జో

ఽన్వధావత్ అన్వధావత్ తత్ర-తయా సహ రేమ ఇత్యర్థః ❁॥ ౩౬ ॥ ❁ తేన బ్రహ్మణా-సృష్టా మరీచ్యాదయః, తైస్సృష్టాః కాశ్యపాదయః, తైరపి సృష్టా దేవమనుష్యాదయః, తేషు మధ్యే, కః పుమాన్, నారాయణమృషిం వినా, యోషిన్మయ్యా, మాయయా భగవన్మాయయా-అఖణ్డితధీః అనాకృష్టమనాః, సర్వోఽపి ఖణ్డితధీరేవ, భగవన్మాయాయా మోహకత్వాత్తత్స్వభావధర్మత్వాద్యోషి, న్మాయాత్వేన రూపితా ❁॥ ౩౭ ॥ ❁ స్త్రీరూపాయా-మే మమ, మాయాయాః, బలం మోహకత్వరూపం సామర్థ్యం, పశ్య, యా స్త్రీ కేవలం భ్రూవిజృమ్భేణైవ, దిశాం జయినః దిగ్విజయినశ్శూరాన పదాక్రాన్తాన్ స్వాధీనం కరోతి ❁॥ ౩౮ ॥ ❁ అతః, యోగస్య, పరం పారం అన్తం భక్తియోగఫలం మత్పదమిత్యర్థః, ఆరోఢుమిచ్ఛుః-మత్సేవయా, ప్రతిలబ్ధః ఆత్మలాభః ప్రకృతివిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం, యస్య సః-ప్రమదాసు, కదాచిదపి, సఙ్గం, న కుర్యాత్, యాః ప్రమదాః-అస్య ముముక్షోః నిరయద్వారం నరకద్వారం-వదన్తి అతః-తాసు సఙ్గం న కుర్యాదిత్యర్థః ❁॥ ౩౯ ॥ ❁ యేతి॥ శనైః శుశ్రూషాదివ్యాజేన దేవేన భగవతా, నిర్మితా-యా యోషిద్రూపా మాయా-ఉపయాతి, తాం యోషితం, ఆత్మనో, మృత్యుం అనర్థకరీం, మీక్షేత, తృణైరావృతం కూపమివ ❁॥ ౪౦ ॥ ❁ ఏవం ముముక్షుణా పురుషేణ స్త్రీసఙ్గో న కార్య ఇత్యుక్తం, అథ ముముక్షోః స్త్రియా అపి పురుషసఙ్గో న కార్య ఇత్యాహ॥ యామితి ద్వాభ్యామ్॥ అమహాత్మా, స్త్రీసఙ్గాదన్తకాలే స్త్రియమేవ ధ్యాయన్, యం యం వాపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కలేబర, మిత్యుక్తరీత్యా, స్త్రీత్వం ప్రాప్తః, అహం స్త్రీతి మన్యమానః, ఋషభవదాచరన్తీం భర్తృరూపామిత్యర్థః-మే యాం మాయాం, మోహాత్, విత్తాదిప్రదం, పతిం-మన్యతే, పత్యురపి మోహకత్వాదేవ మాయాత్వరూపణం తం విత్తాద్యాశ్రయం పతిం-ఆత్మనో-దైవోపసాదితం-మృత్యుం, జానీయాత్, యథా-మృగయోర్వ్యాధస్య, గాయనం మృగస్య మృత్యుకరం, తథేత్యర్థః ❁॥ ౪౨ ॥ ౪౩ ॥ ❁ ఏవం గర్భజన్మాదియావనాన్తాః క్లేశా ఉక్తాః,

ఋశ్యరూపీ గతత్రపః॥ ౩౬ ॥ తత్సృష్టసృష్టసృష్టేషు కో న్వఖణ్డితధీః పుమాన్। ఋషిం నారాయణమృతే యోషిన్మయ్యేహ మాయయా॥ ౩౭ ॥ బలం మే పశ్య మాయాయాః స్త్రీమయ్యా జయినో దిశామ్। యా కరోతి పదాక్రాన్తాన్ భ్రూవిజృమ్భేణ కేవలమ్॥ ౩౮ ॥ సఙ్గం న కుర్యాత్ప్రమదాసు జాతు యోగస్య పారం పరమారురుక్షుః। మత్సేవయా ప్రతిలబ్ధాత్మలాభో వదన్తి యా నిరయద్వారమస్య॥ ౪౦ ॥ యోపయాతి శనైర్మాయా యోషిద్దేవవినిర్మితా। తామీక్షేతాత్మనో మృత్యుం తృణైః కూపమివావృతమ్॥ ౪౧ ॥ యాం మన్యతే పతిం మోహాన్మన్మాయామృషభాయతీమ్। స్త్రీత్వం స్త్రీసఙ్గతః ప్రాప్తో విత్తాపత్యగృహప్రదమ్॥ ౪౨ ॥ తామాత్మనో విజానీయాద్విత్తాపత్యగృహాత్మకమ్। దైవోపసాదితం మృత్యుం మృగయోర్గాయనం యథా॥ ౪౩ ॥ దేహేన జీవభూతేన లోకాల్లోకమనువ్రజన్। భుఞ్జాన ఏవ కర్మాణి కరోత్యవిరతం పుమాన్॥ ౪౪ ॥ జీవో హ్యస్యానుగో దేహో భూ

జరామరణాదిక్లేశాస్తు పూర్వస్మిన్నేవాధ్యాయే ప్రపఞ్చితాః, తత్ర నిత్యస్యాత్మనః కథం జన్మమరణే సంభవతః, సంభవే వా-తయోః స్వరూపం కిం భోగేన సర్వకర్మక్షయే సతి కథం శరీరాచ్ఛరీరాన్తరగమనం-తత్సంభవేఽపి-కిం ప్రాక్తనైర్భూతసూక్ష్మైస్సం పరిష్వక్తో గచ్ఛతి-ఉత-తాని విహాయ గచ్ఛతీతి మా ఆశఙ్కా-నిరాకుర్వన్ వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం దేహస్యానాత్మత్వప్రతిపాదనాయ తదేకదేశస్యేన్ద్రియస్యాప్యనాత్మత్వమాహ॥ దేహేనేతి చతుర్భిః॥ పుమాన్ జీవః, జీవభూతేన జీవాభిన్నత్వేనాభిమతేన-దేహేన భూతేన్ద్రియమనఆత్మకేన-సూక్ష్మేణ దేహేన, లోకాత్ సూక్ష్మపరిణామరూపాత్ స్థూలాచ్ఛరీరాత్, లోకాన్తరం తత్పరిణామరూపం దేహాన్తరమనువ్రజన్- కర్మాణి ప్రాక్తన స్థూలశరీరనిష్పాదితకర్మఫలాని, భుఞ్జానః, పునరుత్తరశరీరారమ్భకాణి కర్మాణి, అవిరతమవిచ్ఛేదేన, కరోతి ❁॥ ౪౪ ॥ ❁ కుత ఏతద్దేహేన లోకాల్లోకాన్తరగమనం జ్ఞాయత ఇత్యత్రాహ॥ సూక్ష్మో, యో-భూతేన్ద్రియమనోమయో దేహః-అస్య దేహస్యానుగో జీవః అనుసృత్య గన్తా, దేహేన సహ గన్తేత్యర్థః, యద్వా, జీవః జీవత్వేనాభిమతః, భూతేన్ద్రియాత్మకో దేహః సూక్ష్మదేహః, అస్యాత్మనోఽనుగో, హేతిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి, శ్రుతిస్తావత్ "పఞ్చమ్యామాహుతావాపః పురుషవచసో భవన్తి", ఇత్యాదికా-స్మృతిరపి "మనఃషష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి। శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః॥ గృహీత్వైతాని సంయాతి", ఇత్యాదికా, అత్రావిరతం కర్మాణి కరోతీత్యనేన, కర్మణామసమాప్తిరుక్తా, అభ్యుపగత ప్రారబ్ధానాం భోగేన వినా శేష్యనభ్యుపగత ప్రారబ్ధానామవినష్టత్వాత్॥ నన్వేవమపి కథం నిత్యస్యాత్మనో జన్మమరణే సంభవత ఇత్యత్రాహ॥ తన్నిరోధ ఇతి తస్మిన్ సూక్ష్మే శరీరే, స్థూలస్య-నిరోధః సంహారః స్థూలావస్థాం పరిత్యజ్య సూక్ష్మావస్థాప్రాప్తిరేవాస్య జీవస్య మరణం-ఆవిర్భావః పునః సూక్ష్మావస్థాపరిహాణేన స్థూలావస్థాప్రాప్తిరేవాస్య సంభవః, దేహద్వారకే ఉత్పత్తిమరణే, న స్వత ఇత్య

ర్థః ॥ ౪౫ ॥ ఏతదేవోపపాదయన్ జన్మమరణస్వరూపమాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య పృథివ్యాదిభూతోపలబ్ధిస్థానస్య దేహస్య, యథా ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా, పార్థివాప్యతైజసాదిద్రవ్యాణాం నిరీక్షణాయోగ్యతా, సూక్ష్మావస్థేత్యర్థః, యదా పుంసో భవతి - తదేవాస్య పఞ్చత్వం మరణం, పృథివ్యాదిద్రవ్యత్వేనజ్ఞాయమానదేహస్యాత్మాభిమానవిషయత్వాత్ తస్య ద్రవ్యాణాం నిరీక్షణాయోగ్యతైవ పుంసో మరణమిత్యర్థః, అహంమానాద్ద్రవ్యదర్శనం అహమిత్యభిమానేన ద్రవ్యదర్శనమేవ దేహస్యోత్పత్తిః - సైవ పుంస ఉత్పత్తిరిత్యర్థః ॥ అత్రేదమవధేయమ్ ,, తదేతదక్షయం నిత్యం జగత్స్థావరజఙ్గమమ్ । ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపి ,, త్యాద్యుక్తరీత్యా - ప్రకృతిపూరుషయోరుభయోరపి నిత్యత్వాన్నోత్పత్తివినాశౌ యద్యపి సంభవత - స్తథాప్యాత్మనోఽపరిణామిత్వాన్న సాక్షాదుత్పత్త్యాదిసంభవః, కింతు, ప్రకృతిద్వారా సంభవత్యేవోత్పత్త్యాదిః, ప్రకృతేస్తు, సాక్షాదుత్పత్త్యాదయస్సంభవన్త్యేవ - నచైవం తస్యానిత్యతాశఙ్కా, ద్రవ్యస్యానిత్యత్వాత్ - ఉత్పత్తివినాశాదయో హి సతో ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః - తన్తుప్రభృతీని హి ద్రవ్యాణి సన్త్యేవ రచనావిశేషయుక్తాని పటాదీన్యుచ్యన్తే , అసత్కార్యవాదినాపి తదేవోపలభ్యతే - నహి తత్ర తన్తుసన్తానవిశేషాతిరేకేణాన్యత్పదార్థాన్తరం ప్రతీయతే - కారకవ్యాపారనామాన్తరభజనవ్యవహారవిశేషాణామేతావతైవోపపత్తేర్న ద్రవ్యాన్తరకల్పనాయుక్తా, అత ఉత్పత్తివినాశాదయస్సతో ద్రవ్యస్యావస్థావిశేషాః , ఉత్పత్త్యాఖ్యామవస్థాముపజాతస్య ద్రవ్యస్య తద్విరోధ్యవస్థాన్తరప్రాప్తిర్వినాశ ఇత్యుచ్యతే, మృద్ద్రవ్యస్య పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వచూర్ణత్వాదివత్పరిణామిద్రవ్యస్య పరిణామపరంపరాఽవర్జనీయా, తత్ర చూర్ణత్వావస్థద్రవ్యస్యోత్తరావస్థాప్రాప్తిర్వినాశః, సైవ తదవస్థస్యోత్పత్తిరితి ॥ ౪౬ ॥ ఏవముత్పత్తివినాశస్వరూపముపపాదితం, అథ వైరాగ్యోదయాయ సాక్షాదుత్పత్తివినాశయోర్ద్రవ్యస్య దేహస్యానాత్మత్వం వక్తుం తదేకదేశస్యేన్ద్రియస్యానాత్మత్వముపపాదయతి ॥ యథేతి ॥ చక్షురిన్ద్రియాధిష్ఠానం గోలకమక్షీత్యుచ్యతే ,,ఆదిత్యశ్చక్షుర్భూత్వాఽక్షిణీ ప్రావిశ,, దితి శ్రుతేః ఇహాపి ,,నిరభిద్యేతామక్షిణీ చక్షురేతయో-,,

---

తేన్ద్రియమనోమయః । తన్నిరోధస్తు మరణమావిర్భావస్తు సంభవః ॥ ౪౫ ॥ ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా యదా । తత్పఞ్చత్వమహంమానాదుత్పత్తిర్ద్రవ్యదర్శనమ్ ॥ ౪౬ ॥ యథాఽక్ష్ణోర్ద్రవ్యావయవద-

---

రిత్యుక్తత్వాత్ - అక్ష్ణోః ఇన్ద్రియగోలకయోః - దర్శనాయోగ్యతా యథా - తథైవ చక్షురిన్ద్రియస్యాపి దర్శనాయోగ్యతాసిద్ధా - కాచతిమిరాద్యుపహతదృష్టేశ్చక్షుర్గోచరసద్భావేఽదర్శనాభావాదిన్ద్రియగోలకస్యన ద్రష్టృత్వం - ఏవం శోభనదృష్టేరపి పురుషస్యాత్మన్యనభిమతే సత్యున్మీలితమపి చక్షుర్న పశ్యతీతి చక్షుషో ద్రష్టృత్వాయోగ్యతా భవతి - తస్మాచ్చేతనస్యైవ ద్రష్టృత్వం - ద్రష్టృతాఽయోగ్యతానయోరితి పాఠాన్తరం - తత్ర - ద్రష్టుశ్చేతనస్యైవ ద్రష్టృతా ద్రష్టృత్వం - అనయోః చక్షుర్ద్రష్ట్రోః - యోగ్యతా సంబన్ధయోగ్యతా - కరణత్వ కరణిత్వరూపసంబన్ధయోగ్యతేత్యర్థః, ఏవం చ యథా చక్షుషోఽనాత్మత్వం, తథా దేహస్యాప్యనాత్మత్వం సిద్ధం - అత్ర ,,తన్నిరోధస్తు మరణమావిర్భావస్తు సంభవ ,, ఇత్యస్యానన్తరం ,,ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా యథా - తథైవ చక్షుషో ద్రష్టుర్ద్రష్టృత్వాయోగ్యతాఽనయో,, రితి క్వచిదధికః పఠ్యతే - తం చైవం కేచిద్వ్యాచక్షతే - ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య నేత్రగోళకాదేర్ద్రవ్యేక్షాయాం రూపాదిదర్శనే - కాచకామిలాదిదోషేణ యథాఽయోగ్యతా భవతి - తథైవ - చక్షుష ఇన్ద్రియస్యాయోగ్యతా - అనయోః స్థానచక్షుషోర్యథాఽయోగ్యతా - తథైవ ద్రష్టుర్జీవస్య ద్రష్టృత్వాయోగ్యతేతి - నిరోధావిర్భావయోరేవ జన్మమరణత్వే దృష్టాన్త ఇతి, తత్ర - స్థానచక్షుషోరివ ద్రష్టుర్జీవస్యాప్యద్రష్టృత్వే - కస్య తర్హి ద్రష్టృత్వమితి ప్రష్టవ్యం - వ్యాహతం చైతద్ద్రష్టురద్రష్టృత్వమితి - దృష్టాన్తోఽప్యసంగతః - నహ్యనేన కించిద్దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికగతం సాధర్మ్యముచ్యతే - తస్మాదేవం వ్యాఖ్యేయః - యది తన్నిరోధ ఏవ మరణం - తర్హి సూక్ష్మావస్థయాఽవస్థితస్య దేహస్యోపలమ్భస్స్యాత్తత్రాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రష్టుశ్శోభనద్రష్టుర్జీవస్య, చక్షుషశ్చేత్యనయోర్ద్రవ్యోపలబ్ధిస్థానస్య, పృథివ్యాదిభూతోపలబ్ధిస్థానస్య - స్థూలదేహస్య - ద్రవ్యేక్షాయోగ్యతా పార్థివాప్యతైజసాదిద్రవ్యదర్శనయోగ్యతా - యథా భవతి, స్థూలత్వాత్, అతస్తస్య యథా దర్శనవిషయతా స్వభావసిద్ధా - తథా - సూక్ష్మేపి శరీరే అనయోశ్చక్షురాత్మనోర్ద్రష్టృత్వాయోగ్యతా - సూక్ష్మత్వాత్తస్య దర్శనవిషయత్వయోగ్యతా నాస్తీత్యర్థః

---

౪౭ శ్లో॥ పా॥ సప్తచత్వారింశే యథేత్యాదిశ్లోకే యథాశబ్దద్వయమేవోపలభ్యతే వ్యాఖ్యానే తు తత్ప్రయోజనం నోక్తమిత్యతో యథాసంభవం యోజనీయం బుద్ధిమద్భిః

తి ॥౪౭॥ ఉపసంహరతి॥ తస్మాదితి॥ తస్మాత్సోఽజ్జన్మమరణాదిభాజో దేహస్యానాత్మత్వాత్-సంత్రాసః దేహప్రయు
క్తాగామిజన్మమరణాదిదుఃఖవిషయజ్ఞానరూపభయం-న కార్యః, కార్పణ్యం-అతీతపుత్రమరణాదిస్మృతినిమిత్తం దైన్యం-స
మ్భ్రమః పుత్రజన్మాదినిమిత్తసన్తోషశ్చ న కార్యః-కింతు ధీరః సుఖదుఃఖసమః, జీవగతిం బ్రహ్మాత్మకప్రకృతివిలక్షణాత్మస్వరూ
పం, బుద్ధ్వా, ముక్తసఙ్గః దేహాపత్యకళత్రాదిష్వనాసక్తః-ఇహలోకే-చరేత్ ॥౪౮॥ తథా-సమ్యగ్దర్శనయా-సమ్యక్ అ
బాధితం దర్శనం శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం యస్యాం తయా-జ్ఞానం ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానం-వైరాగ్యం కామానభిష్వ
ఙ్గః-స చ ప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవస్తువైతృష్ణ్యరూప-స్తాభ్యాం యుక్తయా-ధియా వివేకాదిజన్యభగవదుపాసనాత్మిక
యా బుద్ధ్యా-మాయావిరచితేఽస్మిన్ లోకే-కళేబరం-న్యస్య త్యక్త్వా-కళేబరే ఆసక్తిమకృత్వేత్యర్థః-చరేత్ నివృత్తిధర్మమితి
శేషః ॥౪౯॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ఏకత్రింశోఽధ్యాయః ॥

ఏవమతీతాధ్యాయద్వయేన వైరాగ్యసిద్ధ్యర్థం గర్భజన్మజరామరణాదిక్లేశాః- అనిష్టాదికారిణాం గతిశ్చోపపాది
తాః-అథేష్టాదికారిణాం పరబ్రహ్మోపాసకానాం చ గతిమాహ॥ తత్ర తావదిష్టాదికారిణాం గతిమాహ ॥ అథేతి చతుర్భిః॥ అ
థ నను-యో-గృహాశ్రమి గృహ ఏవావసన్ గృహమేధీయాన్ గృహమేధో గృహాశ్రమః-తత్ప్రియయుక్తాన్ ధర్మానేవ-అనుతిష్ఠన్ని
తి శేషః-ధర్మానేవేత్యేవకారేణ నివృత్తిధర్మవ్యావృత్తిః- ధర్మానావసన్ కుర్వన్నిత్యర్థః-స్వకాన్ ధర్మాన్ కామ-మర్థం చ-దోగ్ధి
పరిపూరయతి-ధర్మాననుతిష్ఠన్ కామార్థావలభత ఇత్యర్థః, స భూయస్తాన్ధర్మాన్, పిపర్తి పాలయతి ॥౧॥ ఏవకారసూచిత
మర్థమాహ॥ స ఇతి॥ స చాపి కేవలగృహమేధీయధర్మే-కామేన విషయాసఙ్గేన-మూఢః- అత ఏవ-భగవద్ధర్మాత్పరాఙ్ముఖః ప్రతిని

ర్శనాయోగ్యతా యథా, తథైవ చక్షుషో ద్రష్టృద్రష్టృతాయోగ్యతాఽనయోః ॥౪౭॥ తస్మాన్న కార్యస్సంత్రా
సో న కార్పణ్యం న సమ్భ్రమః। బుద్ధ్వా జీవగతిం ధీరో ముక్తసఙ్గశ్చరేదిహ ॥౪౮॥ సమ్యగ్దర్శనయా బుద్ధ్యా యోగ
వైరాగ్యయుక్తయా। మాయావిరచితే లోకే చరేన్న్యస్య కళేబరమ్ ॥౪౯॥ ***

*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ఏకత్రింశోఽధ్యాయః ***

శ్రీభగవానువాచ॥ అథ యో గృహమేధీయాన్ ధర్మానేవావసన్ గృహే। కామమర్థం చ ధర్మాన్స్వాన్ దోగ్ధి భూయః పి
పర్తి సః ॥౧॥ స చాపి భగవద్ధర్మాత్కామమూఢః పరాఙ్ముఖః। యజతే క్రతుభిర్దేవాన్పితౄంశ్చ శ్రద్ధయాన్వితః॥
తచ్ఛ్రద్ధయాక్రాన్తమతిః పితృదేవవ్రతః పుమాన్। గత్వా చాన్ద్రమసం లోకం సోమపాః పునరేష్యతి ॥౩॥ య
దా చాహీన్ద్రశయ్యాయాం శేతేఽనన్తాసనో హరిః। తదా లోకా లయం యాన్తి త ఏతే గృహమేధినామ్ ॥౪॥ యే
స్వధర్మాన్న దుహ్యన్తి ధీరాః కామార్థహేతవే। నిస్సఙ్గా న్యస్తకర్మాణః ప్రశాన్తాః శుద్ధచేతసః ॥౫॥ నివృత్తిధర్మ
నిరతా నిర్మమా నిరహంక్రియాః। స్వధర్మాఖ్యేన సత్త్వేన పరిశుద్ధేన చేతసా ॥౬॥ సూర్యద్వారేణ తే యాన్తి పురు

వృత్తః-శ్రద్ధయా-ప్రవృత్తిధర్మత్వరూపా-యుక్తః- క్రతుభి-ర్దేవాన్ పితౄంశ్చ యజతే ॥౨॥ తచ్ఛ్రద్ధయా పితృదేవయ
జనశ్రద్ధయా- ఆక్రాన్తా మతిర్యస్య- పితృగణం దేవార్థం చ వ్రతం నియమో యస్య సః-సోమపాయాజీ-పుమాన్-చాన్ద్రమసం లో
కం గత్వా-ధూమరాత్ర్యపరపక్షదక్షిణాయనషణ్మాసపితృలోకాకాశచన్ద్రక్రమేణ-ఆరుహ్య-పున-శ్చన్ద్రమసః స్థానా
దాకాశవాయుధూమాభ్రక్రమేణ-ఏష్యతి అవరోహతి ॥౩॥ కల్పాన్తస్థాయిచన్ద్రాదిలోకగతానాం క్షయిష్ణుఫలత్వము
క్తం-అథ కేవలేష్టాదికారిప్రాప్యానాం లోకానాం క్షయిష్ణుత్వమాహ॥ యదేతి॥ యదా కల్పాన్తే-అనన్తాసనః శేషాసనో భ
గవాన్ - అహీన్ద్రశ్శేష-స్స ఏవ శయ్యా - తస్యాం శేతే-తదా-యే-కేవలగృహమేధినాం ప్రాప్యా లోకాః- త ఏతే లోకాః-ల
యం నాశం-యాన్తి ॥౪॥ అథ పరబ్రహ్మోపాసకానాం గతిమాహ॥ య ఇతి॥ యే-ధీరాః ధీమన్తః ప్రియాః, కామార్థయోర్ని
మిత్తం-స్వధర్మాన్ వర్ణాశ్రమోచితధర్మా-న్న దుహ్యన్తి నానుతిష్ఠన్తి-కింతు-నిస్సఙ్గాః, అసత్సఙ్గరహితాః న్యస్తాః భగవతి స
మర్పితాని కర్మాణి-స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మాణి - యైస్తే- ప్రశాన్తాః శమదమాదిసంపన్నాః-శుద్ధచేతసః స్వధర్మానుష్ఠానేన ని
ర్మలాన్తఃకరణాః ॥౫॥ నివృత్తిధర్మా భగవద్గుణశ్రవణకీర్తనాదయః- తేషు-నిరతాః-సత్త్వేన "త్యాగో హి పురుషవ్యా
ఘ్ర త్రివిధస్సంప్రకీర్తితః। యస్తు కర్మఫలత్యాగస్స త్యాగస్సాత్త్వికస్స్మృతః" ఇత్యుక్తసాత్త్వికత్యాగయుక్తేన-స్వధర్మాఖ్యేన
పఞ్చమహాయజ్ఞాదినా-యద్వా, స్వధర్మాఖ్యేన సత్త్వేనేత్యుపచారాదుక్తం, స్వధర్మజన్యేనేత్యర్థః, పరిశుద్ధేన చేతసా భగవ
త్ప్రవణేన చేతసా ॥౬॥ అహఙ్కారమమకారరహితాః- తే-సూర్యద్వారేణ-సూర్యద్వారేణేత్యర్చిరాదీనాముపలక్ష
ణం-అర్చిరహస్సితపక్షోదగయనాబ్దమరుదర్కచన్ద్రవిద్యుద్వరుణేన్ద్రధాతృక్రమేణ-పురుషం పరమపురుషం, మా-ముపయా

న్తి-పునరనావర్తయిత్వత్వసూచనాయపురుషంవిశినష్టి॥అస్యవిశ్వస్య-ప్రకృతింబన్ధమోక్షకారిణం-పరమపురుషసఙ్కల్పాదేవహిబన్ధోమోక్షశ్చ - అస్యవిశ్వస్య- ఉత్పత్తిస్థితిసంహారాన్భావయతికరోతీతితథా-విశ్వతోముఖంసర్వజ్ఞం-పరేబ్రహ్మాదయోఽపరేయస్మాత్సచాసావీశ్వరశ్చ-అనేనవిశేషణజాతేనస్వసఙ్కల్పకృత-జగదుదయవిభవలయమోక్షలీలత్వాన్నిరతిశయప్రీతివిషయాన్స్వభక్తాన్స్వపదంప్రాప్యపునరనావర్తయితుంసమర్థఇత్యుక్తంభవతి- ప్రతిపాదితంచైతత్పురస్తాత్-అత్రసూర్యద్వారేణేత్యనేన,,సూర్యద్వారేణతేవిరజాః ప్రయాన్తియత్రామృతస్సపురుషోహ్యవ్యయాత్మే,,తిశ్రుత్యర్థఉక్తః ❀॥౭॥❀ ఏవంధూమాదిరర్చిరాదిశ్చేతిమార్గద్వయముక్తంఅథయోగియానేనచతుర్ముఖలోకగతానామపిబ్రహ్మణాసహమహాప్రళయదశాయాంముక్తిరుచ్యతే- ద్విపరార్ధేత్యాదినా,,ఉత్తరోదేవయానస్తుయోగియానస్తుమధ్యమః।దక్షిణఃపితృయానస్తుతత్రాన్త్యానాగవీధికే,,తిహ్యుచ్యతే-ద్విపరార్ధావసానంద్వయోఃపరార్ధయోఃపూర్వోత్తరయోరవసానమన్తోయస్మిన్-ద్విపరార్ధావసానరూపోవా-యఃబ్రహ్మణశ్చతుర్ముఖస్యప్రలయ- స్తావత్తదవధి-పదస్యపరమాత్మనః-పరిచిన్తకాఃయోగినః-లోకంబ్రహ్మణోలోకం-లోకే,,అధిశీఙ్స్థాసాంకర్మ,,త్యాధారస్యైవకర్మసంజ్ఞాయాంద్వితీయా-అధ్యాసతే- అనేన-నిష్కామకర్మణామపిపుష్కలజ్ఞానోత్పత్తేః - ప్రాగేవమరణేబ్రహ్మలోకప్రాప్త్యాతత్రజ్ఞానాభ్యాసఉక్తః ❀॥౮॥❀ క్ష్మామ్భఇతి॥క్ష్మాదీనివియదన్తానిపఞ్చమహాభూతాని-మనశ్చేన్ద్రియాణిచా- ర్థాశ్చశబ్దాదయః-భూతాదిస్తామసాహఙ్కారః-ఏవమాదిభిః-పరివృతంయుక్తం-బ్రహ్మాణ్డం - సంజిహృక్షుస్సంహర్తుమిచ్ఛుః-గుణత్రయంసత్త్వాదిగుణమయం-జగద్యస్యాత్మాశరీరం-స్థూలచిదచిద్విశిష్టఇత్యర్థః- గుణత్రయస్యాత్మేతివా సభగవాన్-యర్హియదా-అవ్యాకృతం విశతి-నామరూపవిభాగానర్హనిరతిశయసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వావస్థాంప్రవిశతి-ప్రాప్నోతి-తదా - పరఃఇన్ద్రాదిభ్యఉత్కృష్టః - స్వయంభూర్బ్రహ్మ- ద్విపరార్ధాఖ్యంకాల-మనుభూయ-పురాణంపురుషంయాతీతివిభక్తివిపరిణామేనోత్తర

షంవిశ్వతోముఖమ్।పరాపరేశంప్రకృతిమస్యోత్పత్త్యన్తభావనమ్ ॥ ౭ ॥ద్విపరార్ధావసానేయఃప్రళయోబ్రహ్మణస్తుతే। తావదధ్యాసతేలోకంపరస్యపరిచిన్తకాః ॥ ౮ ॥ క్ష్మామ్భోఽనలానిలవియన్మనఇన్ద్రియార్థభూతాదిభిఃపరివృతంప్రతిసంజిహృక్షుః । అవ్యాకృతంవిశతియర్హిగుణత్రయాత్మాకాలంపరాఖ్యమనుభూయపరస్స్వయంభూః॥౯॥ఏవంపరేత్యభగవన్తమనుప్రవిష్టాయేయోగినోజితమరున్మనసోవిరాగాః। తేనైవసాకమమృతంపురుషంపురాణంబ్రహ్మప్రధానముపయాన్త్యగతాభిమానాః ॥౧౦॥ అథతంసర్వభూతానాంహృత్పద్మేషుకృతాలయమ్।శ్రుతానుభావంశరణంభజభావేనభామిని ॥౧౧॥ ఆద్యఃస్థిరచరాణాంయోవేదగ

తాన్వయం ❀॥౯॥❀ ఏవంతథా-యేయోగినః-భగవన్తంహిరణ్యగర్భ-మనుప్రవిష్టాఃప్రాప్తా- స్తేపి-తత్రజితమరున్మనసఃజితప్రాణేన్ద్రియాః-విరాగాఃప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తాణిమాద్యష్టైశ్వర్యవైతృష్ణ్యయుక్తాః విగతదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానా- స్తేనైవసాకంబ్రహ్మణాసహ-ప్రధానంసర్వోత్కృష్టం-బ్రహ్మస్వరూపతోగుణతశ్చనిరతిశయబృహత్త్వపురాణంపురాతనం।పురుషంపరమపురుషం-ఉపయాన్తి,అత,,స్సన్న్యాసయోగాద్యతయశ్శుద్ధసత్త్వాః తేబ్రహ్మలోకేతుపరాన్తకాలేపరామృతాత్పరిముచ్యన్తిసర్వే॥ బ్రహ్మణాసహతేసర్వేసంప్రాప్తేప్రతిసంచరే।పరస్యాన్తేకృతాత్మానః ప్రవిశన్తి పరంపద,,మిత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యర్థఉక్తః ❀॥౧౦॥❀ ఏవమత్రాపరినిష్పన్నభగవద్భక్తియోగానాంకేషాంచిద్ధిరణ్యగర్భలోకప్రాప్తిపూర్వకంపరిపూర్ణభగవద్భక్తినిష్పాదనేనభగవత్ప్రాప్తిరుక్తా-అథాత్రైవపూర్ణభక్తియోగానామవిలమ్బేనార్చిరాదిగత్యాభగవత్ప్రాప్తి-రతస్త్వమపిపూర్ణభక్తియోగంనిర్వర్తయేత్యాహ॥అథేతి॥ హేభామిని-అథతస్మాత్సర్వభూతహృత్పద్మావాసం- శ్రుతప్రభావంమత్తస్త్వయాశ్రుతప్రభావం-తంభగవన్తం శరణం-భావేన,,మాతాపితాభ్రాతానివాసశ్శరణంసుహృ,,దిత్యాద్యుక్తభావేన-భజవ్రజ-పూర్వంసాఙ్గస్సపరికరోభక్తియోగఉక్తః-అత్రతదఙ్గభూతశరణాగతిరుక్తా- ఏవంచరమశ్లోకోక్తరీత్యాశరణ్యో భగవాన్భక్తియోగవిరోధీనిపాపానినిరస్యభక్తియోగంనిర్వర్తయతీతిహృదయం,,ఉపయాన్త్యగతాభిమానా, ఇతిబ్రహ్మలోకవాసినామపిదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానరహితానామేవభగవత్ప్రాప్తిరుక్తా - అథయదికేనచిత్సుకృతవిశేషేణబ్రహ్మలోకంప్రాప్తాఃఫలాసఙ్గరహితకర్మిణోఽపిదేహాత్మాభిమానాదియుక్తాశ్చేత్తేపునస్సంసరేయుః-అన్యేపునస్సాభిమానాస్సంసరన్తీతికిమువక్తవ్యమ్ ❀॥౧౧॥❀ బ్రహ్మాపిసాభిమానశ్చేత్సోపిసనకాదిభిస్సహసంసరేదిత్యాహ ॥ ఆద్యఇతిచతుర్భిః ॥ స్థిరచరాణాం స్థావరజఙ్గమానాం-ఆద్యోయఃకారణభూతస్స్రష్టేత్యర్థః - సపురుషస్సమష్టిపురుషో - వేదగర్భో బ్రహ్మాపి - సనత్కుమారప్రభృతిభిః మరీ

న్యాదిభిః ఋషిభిః - తథా - యోగప్రవర్తకైరన్యైశ్చ సిద్ధైస్సహ - భేదదృష్టిరబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిః - తయా - అభిమానశ్శరీరాత్మాభిమాన - స్తేన - నిస్సఙ్గేనాపి కర్మణా - సగుణం సామ్యావస్థాపన్నగుణత్రయవిశిష్టం బ్రహ్మసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టం - పురుషం పరమాత్మానం - వ్రజేత్ ప్రాప్నుయాత్ - సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టే బ్రహ్మణి లీనో భవేత్ - కుతః - కర్తృత్వాద్భేదదృష్ట్యభిమానపూర్వకం నిస్సఙ్గకర్మకర్తృత్వాత్ ❁ ॥ ౧౨॥౧౩ ॥ ❁ సంసృత్య సూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టే బ్రహ్మణి సంసర్గం ప్రాప్య - పున - రీశ్వరమూర్తినా కాలేన - కాలే, "తదైక్షత బహుస్స్యాం", ఇతి బహుభవనసంకల్పదశాయాం - గుణవ్యతికరే గుణవైషమ్యే - జాతే సతి - పునస్సృష్టిదశాయామిత్యర్థః - యథాపూర్వం పూర్వవత్ - ప్రజాయతే ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ పారమేష్ఠ్యమపి ఐశ్వర్యం - ధర్మవినిర్మితం కర్మాయత్తమేవ - అత - స్తదపి నిషేవ్య అనుభూయ - పరమాత్మవిలీనః పునర్గుణవ్యతికరే సత్యాయాతీత్యర్థః ❁॥౧౫ ॥ ❁ ఏవం నిష్కామకర్మణామపసాభిమానానాం పునస్సంసార ఉక్తః సాభిమానాస్సకామకర్మాణస్సంసరేయురితి కిం వక్తవ్యమితి వక్ష్యం స్తాన్నిన్దతి॥ యే త్వితి చతుర్భిః ॥ ఇహ పారమేష్ఠ్యైశ్వర్యాన్తేష్వాసక్తచిత్తాస్తత్సాధనేషు కర్మసు - త్వరయా యుక్తాః - అప్రతిషిద్ధాని కామ్యాని నిత్యాన్యపి వ - కర్మాణి, స్వర్గాద్యర్థతయా - కుర్వన్తి ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ రజోగుణేన విక్షిప్తమనసః - కామాసక్తచిత్తా - అత ఏవాజితేన్ద్రియా - అత ఏవ - గృహేష్వాసక్తాన్తఃకరణా, అనుదినం పితౄన్ - యజన్తి ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ కథనీయనిరతిశయకీర్తేర్హరిమేధసః సంసృతినాశకోపాసనాత్మకజ్ఞానవిషయస్య - మధుద్విషో భగవతః - కథాయాం విముఖాస్సన్తో - యే - త్రైవర్గికాః ధర్మార్థకామపరాయణాః - తే, యే చాచ్యు

ర్భిస్సమహర్షిభిః। యోగేశ్వరైః కుమారాద్యైస్సిద్ధైర్యోగప్రవర్తకైః ॥ ౧౨ ॥ భేదదృష్ట్యాఽభిమానేన నిస్సఙ్గేనాపి కర్మణా। కర్తృత్వాత్సగుణం బ్రహ్మ పురుషం పురుషర్షభ వ్రజేత్ ॥ ౧౩॥ స సంసృత్య పునః కాలే కాలేనేశ్వరమూర్తినా। జాతే గుణవ్యతికరే యథాపూర్వం ప్రజాయతే ॥ ౧౪ ॥ ఐశ్వర్యం పారమేష్ఠ్యం తదపి ధర్మవినిర్మితమ్ । నిషేవ్య పునరాయాతి గుణవ్యతికరే సతి ॥౧౫ ॥ యే త్విహాఽఽసక్తమనసః కర్మసు శ్రద్ధయాన్వితాః। కుర్వన్త్యప్రతిషిద్ధాని నిత్యాన్యపి చ కృత్స్నశః ॥ ౧౬ ॥ రజసా కుణ్ఠమనసః కామాత్మానోఽజితేన్ద్రియాః। పితౄన్యజన్త్యనుదినం గృహేష్వభిరతాశయాః ॥ ౧౭॥ త్రైవర్గికాస్తే పురుషా విముఖా హరిమేధసః। కథాయాం కథనీయోరువిక్రమస్య మధుద్విషః ॥ ౧౮ ॥ నూనం దైవేన విహతా యే చాచ్యుతకథాసుధామ్ । హిత్వా శృణ్వన్త్యసద్గాథాః పురీషమివ విడ్భుజః ॥ ౧౯ ॥ దక్షిణేన పథాఽర్యమ్ణః పితృలోకం వ్రజన్తి తే । ప్రజామనుప్రజాయన్తే శ్మశానాన్తక్రియాకృతః॥ ౨౦॥ తతస్తే క్షీణసుకృతాః పునర్లోకమిమం ప్రతి। పతన్తి వివశా దైవైస్సద్యో విభ్రంశితోదయాః॥ ౨౧ ॥ తస్మాత్త్వం సర్వభావేన భజస్వ పరమేష్ఠినమ్। తద్గుణాశ్రయయా భక్త్యా భజనీయపదామ్బుజమ్॥ ౨౨॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగః ప్రయోజితః। జనయత్యాశు వైరాగ్యం జ్ఞానం యద్బ్రహ్మదర్శనమ్ ॥ య

తకథాసుధాం , హిత్వా - విడ్భుజస్సూకరాదయః - పురీషమివ - అసతాం గాథాః శృణ్వన్తి తే చ - నూనం దైవేన విహతాః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ❁ తేషాం కా గతిరిత్యత్రాహ॥ అర్యమ్ణో దక్షిణేన పథా - ధూమాదిమార్గేణ పితృలోకం - వ్రజన్తి - పితృలోకాత్పునః - ప్రజామనుస్వపుత్రాదిషు - జాయన్తే - తత్ర - గర్భాధానాదిశ్మశానాన్తసంస్కారిణః - పున - రముం లోకం - ప్రాప్య - తత్ర - భోగేన, క్షీణసుకృతాః - తత్ర త్యైర్దైవైః, సద్య ఏవ, విభ్రంశితాః ఉదయా భోగోత్కర్షా యేషాం తే - వివశాః - కర్మవశ్యాః, పున - రిమం లోకం ప్రతి - పతన్తి ❁ ॥ ౨౦ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ఏవం కామ్యకర్మణాం గతిమభిధాయ మాతుః పూర్వోక్తభగవద్భక్తియోగశ్రద్ధాఽవైకల్యాయ ప్రోత్సాహయతి ॥ తస్మాదితి ॥ తస్మాత్సకామకర్మణాం గతేరేవంవిధత్వాత్త్వం, సర్వభావేన, "యేషామహం ప్రియ ఆత్మా సుతశ్చ", ఇత్యాద్యుక్తసర్వభావేన, పరమేష్ఠినం పరమవ్యోమాధిపతిం, భజనీయం సురారాధ్యం పదామ్బుజం, యస్య తం - భగవన్తం, స భగవాన్, గుణాః జ్ఞానశక్తిబలాదయః। స ఏవాశ్రయః విషయో యస్యాం - తయా, స్వరూపరూపగుణవిషయయేత్యర్థః - భక్త్యా ప్రేమపూర్వానుధ్యానాత్మికయా భక్త్యా, భజస్వ ❁ ॥ ౨౨॥ ❁ కథం భక్తియోగారమ్భాభ్యర్హితోపాయవైరాగ్యమన్తరేణ మమ భక్తియోగారమ్భ ఇత్యత్రాహ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ భగవతి, వాసుదేవే। భక్తియోగః, ప్రయోజితః - యద్యస్మా - ద్బ్రహ్మ దృశ్యతేఽనేనేతి బ్రహ్మదర్శనం, సాక్షాత్కారోపాయభూతం - భక్తియోగాత్మకం జ్ఞానం, ముత్పద్యతే, తద్వైరాగ్యం, మాశు జనయతి ఆరబ్ధభక్తియోగ ఏవ వైరాగ్యమపి జనయతీత్యర్థః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ కదాఽయమారబ్ధభక్తియోగో బ్రహ్మసాక్షాత్కుర్యాదిత్యత్రాహ॥ యదేతి ॥ అస్యోపాసకస్య - చిత్తం - యదా - ఇన్ద్రియవృత్తిభిః, రర్థేషు శబ్దాదిషు - సమం - అనుకూలప్రతికూలశబ్దాదివిషయాన్ప్రాప్యావికృతం స - దనుకూలాదివిషయసమ్బన్ధకృతం

ప్రియా-అప్రియరూపం వైషమ్యం, న గృహ్ణాతి-యదా చ-చిత్తం నిస్సఙ్గ శబ్దాదివిషయ సఙ్గరహితం-స, తత ఏవ హేయోపాదేయ రహితం ద్వేష్యాద్వేష్యవిషయరహితం-సమదర్శనం సమం దర్శనం యస్య తత్-సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వానుసంధానపరం పదం స్వాశ్రయం ప్రత్యారూఢం భవతి, స, తదైవా, త్మనాఽఽత్మ కృపిధేన చిత్తేనా - త్మానమీశ్వర - మీక్షతే సాక్షాత్క-రోతీత్యన్వయః సమదర్శనమిత్యనేన సర్వస్య జగతో బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుసంధానముక్తమ్ ॥ ౨౪॥ ౨౫॥ కథం విశ్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వమిత్యత్రాహ॥ జ్ఞానమాత్రమితి॥ జ్ఞానమాత్రం నక్వాపి జడమిత్యర్థః- పరం బ్రహ్మ- పరమాత్మాదిశబ్దవాచ్యః-జ్ఞానమాత్రస్వరూపః పరమపురుషో భగవా-నేక ఏవ-దృశ్యాదిభిః పృథివ్యాదిభిః-పృథగ్భావైః పరస్పరవిలక్షణధర్మైః - ఈయతే ప్రతీయతే-భగవానేక ఏవ పృథివ్యాదిపఞ్చభూతసంఘాతాత్మకదేవాదిరూపభేదేన ప్రతీయతే - అతస్సర్వం జగద్భగవదాత్మకమిత్యర్థః ॥ ౨౬॥ అతోఽన్తరాచిన్తానాయోనకిమస్య భక్తియోగస్య ఫలమిత్యత్రాహ॥ ఏతావానితి॥ యోగినాం సమగ్రేణ సాఙ్గేన భక్తియోగేన-అభిమతః-అర్థః పురుషార్థః- యుజ్యతే-నిరతిశయసుఖరూపః పరమపురుషార్థరూపాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టస్వరూపేణ యుక్తో భవతి-కృత్స్నశః కార్త్స్న్యేన-సఙ్గః ప్రకృతిసంబన్ధరాహిత్యం చేత్యే- తావానేవ అనిష్టనివృత్తిరిష్టప్రాప్తిరేవ-భక్తియోగఫలమిత్యర్థః ॥ ౨౭॥ దృశ్యాదిభిరితి పరమాత్మనః పృథివ్యాదివిశిష్టత్వముక్తం-జీవస్య పృథివ్యాదివిశిష్టత్వే విశేషమాహ॥ జ్ఞానమితి॥ నిర్గుణం సత్త్వాదిగుణరహిత-మేకం- జ్ఞానస్వరూపం - బ్రహ్మజీవః “బ్రహ్మణో హి ప్రతిష్ఠాఽహ,, మితి జీవేపి క్వచిద్బ్రహ్మశబ్దప్రయోగాత్-పరాచీనైః పరస్మై ప్రకాశకైరిన్ద్రియైః- శబ్దాదిధర్మిణా అర్థరూపేణ శబ్దాదిధర్మకాకాశాదిపఞ్చభూతారబ్ధదేవాదిరూపేణ భ్రాన్త్యా అవభాతి-పరస్య సర్వవిశిష్టస్యాపి

దాఽస్య చిత్తమర్థేషు సమేష్విన్ద్రియవృత్తిభిః। న విగృహ్ణాతి వైషమ్యం ప్రియమప్రియమిత్యుత ॥౨౪॥ స తదైవాత్మనాఽఽత్మానం నిస్సఙ్గం సమదర్శనమ్ । హేయోపాదేయరహితమారూఢం పదమీక్షతే॥౨౫॥ జ్ఞానమాత్రం పరం బ్రహ్మ పరమాత్మేశ్వరః పుమాన్ । దృశ్యాదిభిః పృథగ్భావైర్భగవానేక ఈయతే॥౨౬॥ ఏతావానేవ యోగేన సమగ్రేణేహ యోగినః । యుజ్యతేఽభిమతో హ్యర్థో యదసఙ్గస్తు కృత్స్నశః ॥౨౭॥ జ్ఞానమేకం పరాచీనైరిన్ద్రియైర్బ్రహ్మ నిర్గుణమ్ । అవభాత్యర్థరూపేణ భ్రాన్త్యా శబ్దాదిధర్మిణా ॥౨౮॥ యథా మహానహంరూపస్త్రివృత్పఞ్చవిధస్స్వరాట్ । ఏకాదశవిధస్తస్య వపురణ్డం జగద్యతః ॥౨౯॥ ఏతద్వై శ్రద్ధయా భక్త్యా వైరాగ్యేణ చ నిత్యశః । సమాహితాత్మా నిస్సఙ్గో విరక్తః పరిపశ్యతి ॥౩౦॥ ఇత్యేతత్కథితం గుర్వి జ్ఞానం తద్బ్రహ్మదర్శనమ్ । యేనావబుధ్యతే తత్త్వం ప్రకృతేః పురుషస్య చ ॥౩౧॥ జ్ఞానయోగశ్చ మన్నిష్ఠో నైర్గుణ్యో భక్తిలక్షణః । ద్వయోరప్యేక ఏవార్థో భగవచ్ఛబ్దలక్షణః ॥ ౩౨ ॥ యథేన్ద్రియైః పృథగ్ద్వారైరర్థో బహుగుణాశ్రయః । ఏకో

సర్వజ్ఞత్వాన్న భ్రాన్తిః - జీవస్య తు జ్ఞానస్వరూపస్య సత్త్వాదిగుణరహితస్య స్థూలాకారాది దేహాకారో భ్రాన్తిరిత్యర్థః ॥౨౮॥ పరమప్రస్తుతం సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వముపపాదయతి॥ యథేతి॥ మహాన్ మహత్తత్త్వం అహంరూపః అహంకారః-స చ-త్రివృత్ వైకారికాదిభేదేన త్రిధావర్తమానః-పునశ్చ-భూతరూపేణ పఞ్చవిధః - ఇన్ద్రియరూపేణైకాదశవిధః-ఏతత్తత్త్వాత్మకం-య-దణ్డం స్వరాట్ బ్రహ్మ చ-యతః యత ఉత్పన్నం-తస్యైవ వై, తత్సర్వం జగ-ద్వపుశ్శరీరం-యథా యథావత్పరమార్థ ఇత్యర్థః ॥౨౯॥ కేనోపాయేనాయం సర్వాత్మకత్వేన బ్రహ్మసాక్షాత్కుర్యాదిత్యత్రాహ॥ ఏతదితి॥ ఏతత్కృత్స్నస్య బ్రహ్మాత్మకత్వం-శ్రద్ధయా-భక్త్యా-వైరాగ్యేణ-పరిపశ్యతి-శ్రద్ధాభక్తివైరాగ్యాదిభిస్సర్వాత్మకం బ్రహ్మ సాక్షాత్కుర్యాదిత్యర్థః ॥౩౦॥ అథాష్టాధ్యాయ్యా ప్రతిపాదితమర్థముపసంహర్తుం సుఖప్రతిపత్తయే సంక్షేపేణానువదతి॥ ఇతీతి॥ హే గుర్వి పూజ్యే-ఇతి ఉక్తరీత్యా ఏతత్కథితం-కిం తదిత్యత్రాహ॥ యేన ప్రకృతేః-అచేతనాయా భూమ్యాదిరూపాయాః “భూమిరాపోఽనలో వాయుః,, రిత్యాద్యుక్తాయాః-తథా “ అపరేయమితస్త్వన్యాం ప్రకృతిం విద్ధి మే పరా,, మిత్యుక్తాయా జీవాత్మకప్రకృతేశ్చ, పురుషస్య పరమపురుషస్య చ-తత్త్వం యాథాత్మ్యం- మవబుధ్యతే-తద్బ్రహ్మదర్శనం బ్రహ్మదర్శనోపాయభూతం జ్ఞానం-కథితమిత్యర్థః ॥౩౧॥ తథా జ్ఞానయోగః ప్రకృతివిలక్షణ బ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మోపాసనరూపో జ్ఞానయోగః- నైర్గుణ్యస్సత్త్వాదిగుణరాహిత్యసంపాదకో-మన్నిష్ఠో మద్విషయో భక్తిలక్షణో భక్తిరూపో-యోగశ్చ-కథితః ద్వయోరప్యజ్ఞానయోగభక్తియోగయోరుభయోరపి-భగవచ్ఛబ్దో లక్షణం “తత్ర పూజ్యపదార్థోక్తిపరిభాషాసమన్విత,, ఇత్యుక్తరీత్యాఽనుపచారేణ బోధకో-యస్య- స ఏవ-పరమపురుషః - ఏక ఏవా-ర్థః ప్రయోజనం ఫలమితి “భక్తియోగశ్చ యోగశ్చ మయా మానవ్యుదాహృత,, ఇతి కథితః ॥౩౨॥ కథం జ్ఞానయోగభక్తియోగాభ్యాం భగవానేవ ప్రాప్య ఇత్యత్రాహ

హ॥ యథేతి॥ పృథగ్ద్వారైః-పృథగ్భిన్నాని-ద్వారాణి రూపరసాదిగ్రహణాని-యేషాం తైరిన్ద్రియైః-బహూనాం గుణానాం రూపరసాదీనా-మాశ్రయోఽర్థః-క్షీరాదిరూపోఽర్థ-ఏక ఏవ-నానా ఈయతే ప్రతీయతే రూపగ్రాహకేణ చక్షుషా శుక్లాదిగుణవిశిష్టత్వేన-రసనేన్ద్రియేణ మధురాదిగుణవిశిష్టతయా-త్వగిన్ద్రియేణ శీతోష్ణాదిస్పర్శవిశిష్టతయా చ, యథా గృహ్యత ఇత్యర్థః, తథా భగవా, నేక ఏవ - శాస్త్రోక్త తత్తన్మార్గవిశేషై రారాధ్యత్వాకారేణ ప్రాప్యత్వాకారేణ చ బుధ్యత ఇత్యర్థః ❁ ॥౩౩॥ ❁ శాస్త్రీయమార్గవిశేషాన్ప్రపఞ్చయతి త్రిభిః, క్రియయా-పఞ్చరాత్రోదితపూజాకలాపేన, క్రతుభిర్వైదపూర్వభాగోదితయజ్ఞైః దానతపసీ స్మృతిచోదితే, తత్ర-తపః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాది-స్వాధ్యాయః వేదాధ్యయనం-మర్శనం వేదార్థావమర్శనం-ఆత్మజయః శమః-ఇన్ద్రియజయో దమః-కర్మణాం సంన్యాసః ఫలాసఙ్గరహితకర్మానుష్ఠానం-వివిధాఙ్గేన బహ్వఙ్గోపకృతేన, భక్తియోగేన-తథావిధేన యోగేన ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన - ఉభయచిహ్నేన సకామనిష్కామలక్షణేన ధర్మేణ తమేవాహ॥ య ఇతి॥ సకామధర్మప్రాప్యం స్వర్గాద్యపి భగవత ఏవేత్యర్థః-అత్ర,, ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః॥ తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః॥ అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చ॥ యో యో యాం యాం తనుం భక్తః శ్రద్ధయాఽర్చితుమిచ్ఛతి। తస్య తస్యాచలాం శ్రద్ధాం తామేవ విదధామ్యహమ్॥ స తయా శ్రద్ధయా యుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। లభతే చ తతః కామాన్మయైవ విహితాన్ హితాన్॥ అన్తవత్తు ఫలం తేషాం తద్భవత్యల్పమేధసామ్। ఫలమత ఉపపత్తేః,, రిత్యాదిశ్రుతిస్మృతిసూత్రాణ్యర్థోఽభిప్రేతః, తస్మాదాత్మతత్త్వావబోధేన ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగేన, దృఢేన, వైరాగ్యేణ చ, ఏభిః క్రియాభిశ్చ-సగుణః మఙ్గళగు

నానేయతే తద్వద్భగవాన్ శాస్త్రవర్త్మభిః ॥ ౩౩ ॥ క్రియయా క్రతుభిర్దానైస్తపస్స్వాధ్యాయమర్శనైః। ఆ
త్మేన్ద్రియజయేనాపి సంన్యాసేన చ కర్మణామ్॥ ౩౪ ॥ యోగేన వివిధాఙ్గేన భక్తియోగేన చైవ హి। ధర్మేణో
భయచిహ్నేన యః ప్రవృత్తినివృత్తిమాన్॥ ౩౫॥ ఆత్మతత్త్వావబోధేన వైరాగ్యేణ దృఢేన చ। ఈయతే భగవా
నేభిస్సగుణో నిర్గుణస్స్వదృక్ ॥ ౩౬॥ ప్రావోచం భక్తియోగస్య స్వరూపం తే చతుర్విధమ్। కాలస్య చావ్యక్తగ
తేర్యోఽన్తర్ధావతి జన్తుషు॥ ౩౭॥ జీవస్య సంసృతీర్బహ్వీరవిద్యాకర్మనిర్మితాః। యాస్వఙ్గ ప్రవిశన్నాత్మా న వే
ద గతిమాత్మనః॥ ౩౮ ॥ నైతత్ఖలాయోపదిశేన్నావినీతాయ కర్హిచిత్॥ న స్తబ్ధాయ న భిన్నాయ నైవ ధర్మధ్వజా
య చ॥ ౩౯ ॥ న లోలుపాయోపదిశేన్న గృహారూఢచేతసే। నాభక్తాయ చ మే జాతు న మద్భక్తద్విషామపి॥ ౪౦॥
శ్రద్ధధానాయ భక్తాయ వినీతాయానసూయవే। భూతేషు కృతమైత్రాయ శుశ్రూషాభిరతాయ చ॥ ౪౧॥ బ
హిర్జాతవిరాగాయ శాన్తచిత్తాయ దీయతామ్। నిర్మత్సరాయ శుచయే యస్యాహం ప్రేయసాం ప్రియః॥ ౪౨॥ య ఇ

ణకః, నిర్గుణః హేయగుణరహితః, స్వదృక్ స్వప్రకాశః-భగవా-నేక ఏవ, ఈయతే ప్రాప్యతే, తత్ర, క్రత్వాదిభిరిన్ద్రాదిరూపేణారాధ్యమానోఽన్తవత్ఫలప్రదం, సాక్షాత్ జ్ఞానయోగభక్తియోగాదిభిరారాధితస్తు నిరతిశయమోక్షాఖ్యఫలప్రద ఇతి భావః ❁ ॥ ౩౪॥౩౫॥౩౬॥ ❁ అన్యదపి పూర్వోక్తమనువదతి॥ ప్రావోచమితి ద్వాభ్యాం॥ తథా, భక్తియోగస్య, చతుర్విధం, తామసరాజససాత్త్వికభేదేన, సాత్త్వికావాన్తరభేద నైర్గుణ్యరూపేణ చ, చతుర్విధం, స్వరూపం, నైర్గుణ్యభక్తియోగస్య సాత్త్వికభక్త్యన్తర్భూతత్వేఽపి తస్య సర్వోత్కృష్టత్వాత్తదభిప్రాయేణ చతుర్విధమిత్యుక్తం, జన్తుషు, అన్తః-యో, ధావతి పరిచ్ఛినత్తి, తస్యావ్యక్తగతే, ర్వ్యక్తైరిన్ద్రియైరనభివ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తా గతిర్యస్య, తస్య, కాలస్య, స్వరూపమ్ ❁ ॥ ౩౭॥ ❁ తథా, హే అమ్బ, ఆత్మా జీవః-యాసు ప్రవిశన్నాత్మనో గతిః ప్రకారః యాథాత్మ్యమిత్యర్థః, తాం-న వేద-తాః-అవిద్యాఖ్యకర్మనిర్మితాః, జీవస్య సంసృతీశ్చ, ప్రావోచం ఉక్తవానహమ్ ❁ ॥౩౮॥ ❁ మయోక్తమిదం సర్వవేదాన్తార్థరూపమితి గోప్యమనధికారిణే నోపదేష్టవ్యమధికారిణ ఏవోపదేష్టవ్యమితి వదన్నేతచ్ఛ్రవణకీర్తనాదిఫలం చ దర్శయన్నుపసంహరతి॥ నైతదితి॥ ఖలాయ పరోద్వేజకాయ స్తబ్ధాయ మూర్ఖాయ-భిన్నాయ దురాచారాయ-ధర్మధ్వజాయ దామ్భికాయ ❁ ॥౩౯॥౪౦॥ ❁ అధికారిణమాహ॥ శ్రద్ధధానాయ-శుశ్రూషాత్వరాన్వితాయ - బహిర్జాతవిరాగాయేతి దమ ఉక్తః-శాన్తచిత్తాయేతి శమ ఉక్తః, ఇదం వశమదమాదిగుణజాతం శ్రవణోపయుక్తం- న త్వాత్యన్తికముచ్యతే, తస్య శ్రవణానన్తరభావినస్తతః పూర్వతనత్వాసంభవాత్ ,, ప్రశాన్తచిత్తాయ శమాన్వితాయే,, త్యాదివత్ - శుచయే సదాచారనిష్ఠాయ-యస్య, ప్రేయసాం ప్రీతివిషయాణాం వస్తూనాం మధ్యే-అహం-ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః-తస్మై ❁ ॥౪౧॥౪౨॥ ❁ య ఇతి॥ హే అమ్బ, ఇత్థం మదుక్తమష్టాధ్యాయ్యాత్మకం, యః పురుషః, శ్రద్ధయా-సకృదపి, శృణుయా-ద్యశ్చా,భిధత్తే, సోఽపి-మచ్చిత్తః-జాతవైరా

గ్యోమదుపాసననిష్ఠో భూత్వా - మే - పదవీం మార్గం, ముక్తిం - ఏతి ప్రాప్నోతి ॥ ౪౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

ఏవం శ్రుతతత్త్వహితపురుషార్థా దేవహూతిః కిమకరోదిత్యత్రాహ మైత్రేయః ॥ ఏవముక్తరీత్యా, కర్దమస్య - దయితా భార్యా, కపిలస్య, జనిత్రీ మాతా - సా దేవహూతిః - కపిలస్య వచో, నిశమ్య శ్రుత్వా, విస్రస్తః ధ్వస్తః మోహః అజ్ఞానం స ఏవ పటలమావారకః యస్యాః, సా సతీ - తత్త్వవిషయాఙ్కితసిద్ధభూమిం తత్త్వాని ప్రకృతిపురుషేశ్వరరూపాణి - తాని - విషయో యస్య తత్ - జ్ఞానం - తేనాఙ్కితాః ప్రసిద్ధాః, సిద్ధా యోగినః - తేషాం భూమిరాశ్రయ - స్తం, విషయాఙ్కితసిద్ధీతి పాఠే, తత్త్వవిషయేణాఙ్కితా జ్ఞాపితా - సిద్ధిర్యోగసిద్ధిర్యేషాం, తేషామాశ్రయ ఇత్యర్థః - తం కపిలం - ప్రణమ్య, తుష్టావ స్తుతవతీ ॥ ౧ ॥ స్తుతిమేవాహ సప్తభిః ॥ తత్ర ప్రథమం బ్రహ్మణాపి సమాధిగమ్యవిగ్రహో జగదుత్పత్తిస్థితిలయలీలస్సర్వజ్ఞత్వాద్యనన్తకల్యాణగుణనిధిస్త్వం మదుదరాజ్జాతః, అత ఏతదస్మద్భాగ్యఫలమిత్యాహ ॥ అథాపీతి ॥ అథ హే భగవన్ - యస్య తవ, జఠరాబ్జాన్నాభికమలా - జ్జాతోఽజో బ్రహ్మాపి - తే తవ - వపుర్విగ్రహం, దధ్యౌ ధ్యానేన సాక్షాత్కృతవాన్ వపుః కథం భూతం - అన్తస్సలిలే, శయానం - భూతాని పృథివ్యాదీని, ఇన్ద్రియాణ్యేకాదశేన్ద్రియాణి - అర్థాశ్శబ్దాదయః, ఆత్మానో జీవాః, తన్మయం తత్ప్రచురం, జఠరగతచిదచిత్సముదాయమిత్యర్థః - అత ఏవ, శేషస్య కార్యజాతస్య, బీజం కారణం - సత్, గుణప్రవాహం స్వాన్తర్భూతప్రకృతిగతసత్త్వాదిగుణప్రవృత్తిహేతుత్వాద్గుణప్రవాహమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ స ఏవ భగవాన్, గుణప్రవాహేణ బ్రహ్మాదీనాం రజ ఆదిగుణోన్మేషేణ, విభక్తవీర్యః బ్రహ్మాదిగుణోన్మేషానుగుణం ప్రవిభక్తసర్గాదిశక్తిః బ్ర

దం శృణుయాదమ్బ శ్రద్ధయా పురుషస్సకృత్ । యో వాఽభిధత్తే మచ్చిత్తస్స హ్యేతి పదవీం చ మే ॥ ౪౩ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, తృతీయస్కన్ధే, ద్వాత్రింశోఽధ్యాయః.

శ్రీమైత్రేయః ॥ ఏవం నిశమ్య కపిలస్య వచో జనిత్రీ సా కర్దమస్య దయితా కిల దేవహూతిః । విస్రస్తమోహపటలా తమభిప్రణమ్య తుష్టావ తత్త్వవిషయాఙ్కితసిద్ధభూమిమ్ ॥ ౧ ॥ అథాప్యజోఽన్తస్సలిలే శయానం భూతేన్ద్రియార్థాత్మమయం వపుస్తే । గుణప్రవాహం సదశేషబీజం దధ్యౌ స్వయం యజ్జఠరాబ్జజాతః ॥ ౨ ॥ స ఏవ విశ్వం భగవాన్విధత్తే గుణప్రవాహేణ విభక్తవీర్యః । సర్గాద్యనీహోఽవితథాభిసన్ధిరాత్మేశ్వరోఽతర్క్యసహస్రశక్తిః ॥ ౩ ॥ సత్వం భృతో మే జఠరేణ నాథ కథం ను యస్యోదర ఏతదాసీత్ । విశ్వం యుగాన్తే వటపత్ర ఏకశ్శేతే స్మ మాయాశిశురఙ్ఘ్రిపానః ॥ ౪ ॥ త్వం దేహతన్త్రః ప్రశమాయ పాప్మనాం నిదేశభాజాం చ విభో విభూతయే । యథావతారాస్తవ సూకరాదయస్తథాఽయమప్యాత్మపథోపలబ్ధయే ॥ ౫ ॥ యన్నామధేయశ్ర

హ్మాదిష్వనుప్రవేశేన తద్గుణానుగుణమావాతాజగత్సర్గాదిశక్తిర్యేనేతి యావత్ - స్వయ - మనీహో నిర్వ్యాపారోఽపి, అవితథాభిసన్ధిస్సత్యసఙ్కల్పః - సఙ్కల్పమాత్రకృతజగదుదయాదిలీల ఇత్యర్థః - ఆత్మేశ్వరః స్వయమీశ్వరాన్తరరహితః, పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరమితి శ్రుతేః, కథం సఙ్కల్పమాత్రనిర్వర్తితజగదుదయాదిలీల ఇత్యత్రాహ ॥ అప్రతర్క్యా అచిన్త్యా అనన్తాశ్శక్తయో, యస్య, స భగవాన్, అస్య విశ్వస్య, సర్గాదిసృష్ట్యాదీన్, విధత్తే ॥ ౩ ॥ యుగాన్తే కల్పాన్తే, ఇదం విశ్వం, యస్య ఉదరే ఆసీత్ లీనమాసీత్, యశ్చ, తథా భవాన్ - మాయాశిశుః స్వసఙ్కల్పేన శిశుభావం ప్రాప్త - ఏక ఏవ, వటపత్రే, శేతే స్మ, సత్వం, మమ - ఉదరేణ, కథం భృతః, తత్ర కారణం న విద్మః, అస్మద్భాగ్యమేవేతి భావః ॥ ౪ ॥ ఇదం తు ప్రసిద్ధం సర్వావతారసాధారణం కారణం జానీమ ఇత్యాహ ॥ త్వమితి ॥ పాప్మనాం దుష్కృతాం వినాశాయ - నిదేశభాజాం భవదాజ్ఞానువర్తినాం, విభూతయే పరిత్రాణాయ చ, త్వం, దేహతన్త్రః దేహపరికరః - పరిగృహీతదేహోఽసి - యథాఽన్యే, తవ - సూకరాదయోఽవతారాః, తథాఽయమప్యవతారః, స్సాధూనామాత్మమార్గజ్ఞాపనాయాభూదితి విద్మ ఇత్యర్థః ॥ ౫ ॥ కిం వా భవత్త్వవతారప్రయోజనం నామ్నైవ సర్వవృజిననిరసనేన నిరతిశయపాప్మనః కృతార్థయతస్తవ దర్శనాద్వయం కృతార్థా అభూమేతి కైముత్యన్యాయేనాహ ॥ యన్నామేతి ॥ క్వచిదపి, యస్య తవ, నామ్నః, శ్రవణా - దనుకీర్తనాత్, ప్రహ్వణాత్ప్రణామాత్ - స్మరణాచ్చ, శ్వాదః శ్వపచోఽపి, సద్యః, సవనాయ తత్పరిగ్రహోపసరాయ - కల్పతే యోగ్యో భవతి - భవతానుగృహీతో భవతి - హే భగవన్, తవ దర్శనాద్వయం కృతార్థా ఇతి కుతః పునః కిం పునర్వక్తవ్యమిత్యర్థః ఏవంవిధాని నామస్మరణాదీనాం పాపినామపి కృతార్థతాప్రతిపాదకాని వచనాన్యన్తిమస్మరణవిషయాణి ద్రష్టవ్యాని, తథా చోక్తం పురస్తాత్ ,, యస్యా

---

౧ ॥ శ్లో ॥ పా సిద్ధిభూమిమ్.

వతారగుణకర్మవిడమ్బనాని నామాని యోఽసువిగమే వివశో గృణన్తీతి ✽॥౬॥✽ ఏవం దేవహూతిః స్వసూనోర్భగవన్నామానుస్మరణం స్వైషాం తపఆదీనాం బహుజన్మోపార్జితానాం ఫలమిత్యాహ ॥అహో ఇతి॥ తుభ్యం తవ-నామ, యస్య, జిహ్వాగ్రే, వర్తతే-స, శ్వపచోఽపి గరీయాన్-కుత ఇత్యత ఆహ॥ యే-తే-తవ-నామ-గృణన్త్యన్తకాలే-తే పూర్వం అన్తిస్మరణార్థమేవ, ఆర్యాః శ్రేష్ఠాః-తప, స్తేపుః చక్రుః-జుహువుః హోమం కృతవన్తః - సస్నుః తీర్థేషు స్నాతాః బ్రహ్మ వేదమనూచుః అధీతవన్తః ప్రబలప్రతిబన్ధవశాచ్ఛ్వపచాదిజన్మ ప్రాప్తా అపి పూర్వజన్మసు తప ఆదిభిర్భగవన్తమారాధితవన్త ఇత్యనుమన్యామహ ఇతి భావః ✽ ॥ ౭॥ ✽ స్తుతిముపసంహరతి॥ తమితి॥ ప్రత్యక్స్రోతసి ప్రత్యగ్గతౌ ప్రత్యక్ప్రకాశే-స్వస్మై ప్రకాశమాన ఇతి యావత్, తస్మిన్నాత్మని జీవే-అన్తరాత్మతయా భావితవ్యం చిన్తనీయం-బ్రహ్మ బృహత్త్వబృంహణత్వాదిగుణయుక్తం-స్వతేజసా స్వప్రకాశేన-ధ్వస్తః - గుణానాం సత్త్వాదీనాం ప్రవాహః ప్రవృత్తిః సంసారః-యస్య సః జీవాన్తరాత్మతయా వసతోఽపి నిత్యాసఙ్కుచితానన్తస్వప్రకాశేన హేయప్రతిభటమిత్యర్థః వేదాః గర్భే యస్య తం కపిలాఖ్యం-విష్ణుం పరమపురుషం-తముక్తవిధం త్వా-త్వాం-వన్దే ✽॥౮॥ ✽ కపిలాఖ్యః-పరపురుషః-భగవాన్-ఏవం - ఈడితః స్తుతః-పితృవత్సలః పిత్రోః వత్సలః-అవిక్లబయా గమ్భీరయా-వాచా-మాతరం-ప్రతి ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణాహ ఉవాచ ✽॥౯॥ ✽ హే మాతః-మే మయా-ఉదితేన కథితేన-సుసేవ్యేన సుఖమనుష్ఠేయేనా-నేన మార్గేణ-ఆస్థితేన త్వయా అనుష్ఠితేన ఆశు-పరాం కాష్ఠాం ఫలపర్యన్తదశాం-ము

వణానుకీర్తనాద్యత్ప్రహ్వణాద్యత్స్మరణాదపి క్వచిత్ । శ్వాదోఽపి సద్యస్సవనాయ కల్పతే కుతః పునస్తే భగవన్నుదర్శనాత్॥౬॥ అహో బత శ్వపచోఽతో గరీయాన్యజ్జిహ్వాగ్రే వర్తతే నామ తుభ్యమ్। తేపుస్తపస్తే జుహువుస్సస్నురార్యా బ్రహ్మానూచుర్నామ గృణన్తి యే తే ॥ ౭ ॥ తం త్వామహం బ్రహ్మ పరం పుమాంసం ప్రత్యక్స్రోతస్యాత్మని భావితవ్యమ్। స్వతేజసా ధ్వస్తగుణప్రవాహం వన్దే విష్ణుం కపిలం వేదగర్భమ్॥౮॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ ఈడితో భగవానేవం కపిలాఖ్యః పరః పుమాన్ । వాచాఽవిక్లబయేత్యాహ మాతరం పితృవత్సలః ॥ ౯ ॥ శ్రీభగవాన్ కపిల ఉవాచ ॥ మార్గేణానేన మాతస్తే సుసేవ్యేనోదితేన మే। ఆస్థితేన పరాం కాష్ఠామచిరాదవరోత్స్యసి॥౧౦॥ శ్రద్ధత్స్వైతన్మతం మహ్యం జుష్టం యద్బ్రహ్మవాదిభిః। యేన మామభయం యాయా మృత్యుమృచ్ఛన్త్యతద్విదః॥౧౧॥ శ్రీమైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి ప్రదిశ్య భగవాన్సతీమాత్మనో గతిమ్। స్వమాత్రా బ్రహ్మవాదిన్యా కపిలోఽనుమతో యయౌ॥ ౧౨ ॥ సా చాపి తనయోక్తేన యోగాదేశేన యోగయుక్। తస్మిన్నాశ్రమ ఆపీడే సరస్వత్యాస్సమాహితా॥౧౩॥ అభీక్ష్ణావగాహకపిశాన్ జటిలాన్కుటిలాలకాన్ । ఆత్మానం చోగ్రతపసా బిభ్రతీ చీరిణం కృశమ్ ॥ ౧౪ ॥ ప్రజాపతేః కర్దమస్య తపోయోగవిజృమ్భితమ్। స్వగార్హస్థ్యమనౌపమ్యం ప్రార్థ్యం వైమానికైరపి॥ ౧౫ ॥ పయఃఫేననిభాశ్శయ్యా దాన్తా రుక్మపరిచ్ఛదాః। ఆసనాని చ హైమాని సుస్పర్శాస్తరణాని చ॥౧౬॥ స్వచ్ఛస్ఫటికకుడ్యేషు మహామారకతేషు చ। రత్నదీపాః ప్రభాన్తి లలనారత్నసంయుతాః॥

క్తిమితి యావత్-అవరోత్స్యసి ప్రాప్స్యసి ✽॥౧౦॥✽ ఏతత్-మహ్యం మమ-మతం, శ్రద్ధత్స్వ ఏతస్మిన్మతే శ్రద్ధాం కుర్విత్యర్థః, మతం విశినష్టి-యన్మతం - బ్రహ్మవాదిభిః బ్రహ్మోపదేష్టృభిః- జుష్టం పునః పునస్సంశీలితం- యేన మతేన-అభయం మాం-యాయాః ప్రాప్నుయాః-అతద్విదః మన్మతానభిజ్ఞాః-మృత్యుం సంసార-మృచ్ఛన్తి ✽॥౧౧॥✽ ఇతి ఏవం-భగవాన్ కపిలః-ఉశతీం కమనీయా-మాత్మనో గతిం జ్ఞానమార్గం-మాత్రే-ప్రదర్శ్య-తయా బ్రహ్మవాదిన్యా-మాత్రా- అనుమత ఆజ్ఞాపితః-యయౌ గతవాన్ ✽॥౧౨॥✽ సా చాపి దేవహూతిరపి పుత్రోపదిష్టేన-యోగానుశాసనేన-తస్మిన్నేవ-సరస్వత్యా నద్యా- ఆపీడే అలఙ్కారభూతే-ఆశ్రమే-సమాహితచిత్తా-అభూత్ ✽॥౧౩॥✽ కథం భూతా సతీ సమాహితా సా-అభీక్ష్ణావగాహః ప్రషవణస్నానం-తేన-కపిశాన్ పిశఙ్గాన్-స్వత ఏవ-కుటిలా-నలకాన్ కేశాన్-తథా - ఉగ్రతపసా-కృశం చీరిణం వల్కలధారిణం చాత్మానం దేహం-బిభ్రతీ ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ కర్దమస్య ప్రజాపతేః-తపోయోగాభ్యాం - విజృమ్భితమతిశయితం-వైమానికైరపి-ప్రార్థ్యం - స్వగార్హస్థ్యం గృహాశ్రమసమ్బన్ధిగృహం హిత్వా పుత్రవిరహాతురా సతీ వదనం కించిచ్ఛకారేతి వక్ష్యమాణేనాన్వయః ✽॥౧౫॥✽ గార్హస్థ్యం విశినష్టి॥ యత్ర గార్హస్థ్యే-క్షీరఫేనవన్మృదులా-దాన్తాశ్శుభ్రాశ్చ-స్వర్ణమయాః పరిచ్ఛదాః పరికరా-ఆసనాని పీఠాదీని-సువర్ణమయాని-సుఖస్పర్శాని ఆస్తరణాని ✽॥౧౬॥✽ మహాన్త్యనర్ఘాణి-మరకతానీన్ద్రశిలాన్యలఙ్కారార్థం సంయుక్తాని-యేషు తేషు-స్వచ్ఛస్ఫటికమయకుడ్యేషు-లలనా ఏవ ప్రతిబిమ్బితాః రత్నాని-తైస్సంయుతాః రత్నాని పద్మరాగాదీన్యేవ దీపాః-తే ప్రభాన్తి ✽॥౧౭॥✽ బహుభిరమరద్రుమైః పారిజాతాదిభిః కుసుమితైః రమ్యం

గృహోద్యానం హిత్వేత్యుత్తరత్రాన్వయః గృహోద్యానం [illegible] విహఙ్గానాం మిథునాని యస్మిన్ - గాయన్తో మధుపానమత్తా భ్రమరా యస్మిన్ యత్ర గృహోద్యానే - ప్రవిష్టమాత్మానం దేహం, విబుధానుచరాః కిన్నరాదయః, జగుః, ఉత్పలగన్ధిన్యాం వాప్యాం కర్దమేనోపలాలితం - ఆత్మానం చ, హిత్వా - ఆఖణ్డలస్యేన్ద్రస్య - యోషితామపి - ఈప్సితతమమభీప్సితతమం, త్యక్త్వా తత్రాహంమమతామకృత్వాపి, పుత్రస్య, విశ్లేషణేనాతురా దుఃఖితా సతీ - వదనం, కించిత్సఙ్కుచితం - చకార ❋ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ౨౦ ॥ ❋ సుహృద్భ్యాం పతిపుత్రాభ్యాం ❋ వియోగస్య దుస్సహతామాహ ॥ వనమితి ॥ పత్యౌ కర్దమే వనం ప్రతి - ప్రవ్రజితే సన్న్యస్య గతే సతి - నితరాం పుత్రవిశ్లేషేణ ఖిన్నా సతీ, జ్ఞాతం తత్త్వం చిదచిదీశ్వరయాథాత్మ్యం యయా - సాపి - వత్సే నష్టే సతి - వత్సలా గౌరివాభూత్ ❋ ॥ ౨౧ ॥ ❋ తమేవాపత్యం కపిలాఖ్యం, హరిం దేవం, హే వత్స విదుర, అచిరతః బహుకాలం, ధ్యాయన్తీ, తాదృశే త్వవిధే, గృహే, నిస్స్పృహాఽభూత్ ❋ ॥ ౨౨ ॥ ❋ తత్సుతః కపిలో భగవాన్, ధ్యానయోగ్యం, యద్భగవతో రూపం "ప్రసన్నవదనాంభోజ" మిత్యాదినాఽఽహ ॥ తదేవ ప్రసన్నవదనాదియుక్తం, భగవద్రూపం, కాత్స్న్యేనావయవశశ్చ, చిన్తయా, భక్తేర్యః ప్రవాహః ప్రవృత్తిస్స ఏవ యోగః తేన బలీయసా, వైరాగ్యేణ - తథా యుక్తానుష్ఠానం స్వోచితపూజాదిరూపకర్మానుష్ఠానం - తేన, జాతేన జ్ఞానేన ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానేన - బ్రహ్మహేతునా బ్రహ్మప్రాప్తిహేతునా - జ్ఞానయోగకర్మయోగవైరాగ్యాదిభిరనుగృహీతేన ముక్త్యుపాయభూతేన భక్తియోగేనేత్యర్థః - విశుద్ధేనాత్మనా మనసా - ఆత్మానం - విశ్వతోముఖం సర్వజ్ఞం - స్వానుభూత్యా స్వప్రకాశేన - విరహితా, మాయాగుణాస్సత్త్వాదయః

గృహోద్యానం కుసుమితై రమ్యం బహ్వమరద్రుమైః । కూజద్విహఙ్గమిథునం గాయన్మత్తమధువ్రతమ్ ॥ ౧౮ ॥
యత్ర ప్రవిష్టమాత్మానం విబుధానుచరా జగుః । వాప్యాముత్పలగన్ధిన్యాం కర్దమేనోపలాలితమ్ ॥ ౧౯ ॥ హిత్వా తదీప్సితతమమప్యాఖణ్డలయోషితామ్ । కించిచ్చకార వదనం పుత్రవిశ్లేషణాతురా ॥ ౨౦ ॥ వనం ప్రవ్రజితే పత్యావపత్యవిరహాతురా । జ్ఞాతతత్త్వాప్యభూన్నష్టే వత్సే గౌరివ వత్సలా ॥ ౨౧ ॥ తమేవ ధ్యాయతీ దేవమపత్యం కపిలం హరిమ్ । బభూవాచిరతో వత్స నిస్స్పృహా తాదృశే గృహే ॥ ౨౨ ॥ ధ్యాయతీ భగవద్రూపం యదాహ ధ్యానగోచరమ్ । సుతః ప్రసన్నవదనం సమస్తవ్యస్తచిన్తయా ॥ ౨౩ ॥ భక్తిప్రవాహయోగేన వైరాగ్యేణ బలీయసా । యుక్తానుష్ఠానజాతేన జ్ఞానేన బ్రహ్మహేతునా ॥ ౨౪ ॥ విశుద్ధేన తదాఽఽత్మానమాత్మనా విశ్వతోముఖమ్ । స్వానుభూత్యా విరహితమాయాగుణవిశేషణమ్ ॥ ౨౫ ॥ బ్రహ్మణ్యవస్థితమతిర్భగవత్యాత్మసంశ్రయే । నివృత్తజీవాపత్తిత్వాత్క్షీణక్లేశాప్తనిర్వృతిః ॥ ౨౬ ॥ నిత్యారూఢసమాధిత్వాత్పరావృత్తగుణభ్రమా । న సస్మార తదాఽఽత్మానం స్వప్నే దృష్టమివోత్థితః ॥ ౨౭ ॥ తద్దేహః పరతః పోష్యోఽప్యకృశశ్చాధ్యసంభవాత్ । బభౌ మలైరవచ్ఛన్నస్సధూమ ఇవ పావకః ॥ ౨౮ ॥ స్వాఙ్గం తపోయోగమయం ముక్తకేశం

తేషాం విశేషణాని విశేషాః, శోకమోహాదయో యస్య తం - అశనాయాద్యూర్మిషట్కరహితం, మాత్మానం పరమపురుషం ధ్యాయన్తీ ॥ ఆత్మనాం జీవానాం సంశ్రయే ఆశ్రయే, భగవతి బ్రహ్మణి - అవస్థితా మతిర్యస్యాస్సా, నివృత్తజీవాపత్తిః జీవస్యాపత్తిః క్లేశాద్యాపత్తిర్యతః, సా ప్రకృతిః - యద్వా - ఆపత్తిరాపత్ క్లేశాదిరూపా - యత, సా ప్రకృతిః - నివృత్తా నివృత్తప్రాయా జీవాపత్తిర్యస్యాస్సా, తస్యాః భావస్తత్త్వం - తస్మాత్ - నివృత్తప్రాయప్రకృతిసమ్బన్ధత్వాదిత్యర్థః, క్షీణక్లేశా విగతశీతోష్ణాదిక్లేశా - ఆప్తా - పరమాత్మానుభవరూపా నిర్వృతిరానన్దో - యయా సా నిత్య - మారూఢస్సమాధిర్యయా సా - తస్యాః భావస్తత్త్వం - తస్మాన్నిత్యం ప్రకృతివిలక్షణప్రత్యగాత్మశరీరకపరమాత్మని సమాహితచిత్తత్వాత్ - పరావృత్తః నివృత్తః - తమ ఆది ప్రకృతిగుణకార్యదేహాత్మాభిమానాదివిపరీతభ్రమో, యస్యాస్సా సతీ, ఆత్మానం శరీరం - న సస్మార - స్వప్నాదుత్థితః పురుషః, స్వప్నే దృష్టం వస్తుజాతమివ, యథా స్వప్నాదుత్థితః పురుషః స్వాప్నం వస్త్వనిత్యమితి నిశ్చిత్య స్వాప్నవస్త్వాయత్తసుఖదుఃఖాదిభిరనాకులః, ఏవం దేహదేహానుబన్ధి - సర్వం, కర్మాయత్తమస్థిరమితి మత్వా తత్పోషణాపోషణాదినిమిత్తసుఖదుఃఖైరనభిభూతా సతీ, దేహః పుష్టః కర్శిత ఇతి వా న సస్మారేత్యర్థః ❋ ॥ ౨౩ ॥ ౨౪ ॥ ౨౫ ॥ ౨౬ ॥ ౨౭ ॥ ❋ అతః, తస్యాః దేహః - పరతః పరైః, పోష్యోఽపి - పరాయత్తపోషణోఽపి, అకృశః, కుతః, ఆధ్యసమ్భవాత్ పోషణాభావప్రయుక్తమనఃపీడాయా అభావాత్, మలైరవచ్ఛన్నః అభ్యఙ్గోద్వర్తనాభావాన్మలైర్యుక్తోఽపి సధూమః పావక ఇవ బభౌ ❋ ॥ ౨౮ ॥ ❋ తపోయోగపరిచురం, ముక్తకేశం వికీర్ణశిరోజం, విగతవస్త్రమపి, స్వాఙ్గం దేహం దైవగుప్తం దైవేన రక్షితం, న బుబుధే న బుద్ధవతి, తత్ర హేతుః, వాసుదేవే భగవతి, ప్రవిష్టా ధీర్యస్యాస్సా, ❋

గవదనుభవజనితానన్దసంప్లవే మగ్నత్వాన్న బుబుధ ఇత్యర్థః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం కపిలోపదిష్టేన జ్ఞానమార్గేణ, సా దేవహూతిః, పరబ్రహ్మ నిరతిశయానన్దరూపం భగవన్తమవాప హేతి విస్మయే ॥ ౩౦ ॥ హే వీర విదుర యత్ర సా, ముక్తిమవాప, తత్పుణ్యతమం క్షేత్రం నామ్నా త్రైలోక్యే విశ్రుతం ప్రసిద్ధమాసీత్ ॥ కిం నామ, తత్రాహ ॥ యత్ర క్షేత్రే సిద్ధపదం సిద్ధశబ్దః, ప్రవర్తతే సిద్ధాశ్రమ ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః - సిద్ధపదప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ ॥ యత్ర క్షేత్రే సా దేవహూతిః, సంసిద్ధిం ముక్తిముపేయుషీ ప్రాప్తవతీ అతస్తత్సిద్ధక్షేత్రమితి ప్రసిద్ధమిత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ హే సౌమ్య తస్యాః మర్త్యం శరీరం తద్యోగవిధుతమార్త్యం తస్యాః దేవహూత్యాః యోగేన విధుతాః నిరస్తాః, మార్త్యాః పలితవలితాదయో ధర్మాః యస్మిన్, తత్తథాభూతం సత్ త్యక్తం శరీరం స్రోతసాం నదీనాం మధ్యే ప్రవరా సిద్ధాదిభిస్సేవితా సరిత్ అభూత్ సరిద్రూపేణ ప్రావహత్ ॥ ౩౨ ॥ కపిలోఽనుమతో యయావిత్యుక్తం క్వ యయావిత్యత్రాహ ॥ హే విదుర మహాయోగీ భగవాన్ కపిలోపి మాతరం సమనుజ్ఞాప్య మాత్రానుజ్ఞాతః ప్రాగుదీచీం ఈశానదిశం ప్రతి, యయౌ ॥ ౩౩ ॥ తత్ర సిద్ధచారణాదిభిః స్తూయమానః సముద్రేణ దత్తమర్హణం సపర్యణం నికేతనం నివాసస్థానం చ యస్య సః, సాంఖ్యాచార్యైః కపిలోక్తసాంఖ్యప్రవర్తకయోగిభిః అభిష్టుతః లోకానాముపశాన్త్యై క్షేమాయ సమాహితమనాః స్వయమపి యోగమాస్థాయాధ్యాస్త ఇత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ ౩౫ ॥ "స్వాయంభువస్య చ మనోర్వంశః" ఇత్యాదినా కృతస్య ప్రశ్నస్య యదుత్త

గతామ్బరమ్ । దైవగుప్తం న బుబుధే వాసుదేవే ప్రవిష్టధీః ॥ ౨౯ ॥ ఏవం సా కపిలోక్తేన మార్గేణాచిరతః పరమ్ । ఆత్మానం బ్రహ్మనిర్వాణం భగవన్తమవాప హ ॥ ౩౦ ॥ తద్వీరాసీత్పుణ్యతమం క్షేత్రం త్రైలోక్యవిశ్రుతమ్ । నామ్నా సిద్ధపదం యత్ర సా సంసిద్ధిముపేయుషీ ॥ ౩౧ ॥ తస్యాస్తద్యోగవిధుతమార్త్యం మర్త్యమభూత్సరిత్ । స్రోతసాం ప్రవరా సౌమ్య సిద్ధిదా సిద్ధసేవితా ॥ ౩౨ ॥ కపిలోఽపి మహాయోగీ భగవాన్పితురాశ్రమాత్ । మాతరం సమనుజ్ఞాప్య ప్రాగుదీచీం దిశం యయౌ ॥ ౩౩ ॥ సిద్ధచారణగన్ధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః । స్తూయమానస్సముద్రేణ దత్తార్హణనికేతనః ॥ ౩౪ ॥ ఆస్తే యోగం సమాస్థాయ సాంఖ్యాచార్యైరభిష్టుతః । త్రయాణామపి లోకానాముపశాన్త్యై సమాహితః ॥ ౩౪ ॥ ఏతన్నిగదితం తాత యత్పృష్టోఽహం తవానఘ । కపిలస్య చ సంవాదో దేవహూత్యాశ్చ పావనః ॥ ౩౬ ॥ య ఇదమనుశృణోతి యోఽభిధత్తే కపిలమునేర్మతమాత్మయోగగుహ్యమ్ । భగవతి కృతధీస్సుపర్ణకేతావుపలభతే భగవత్పదారవిన్దమ్ ॥ ౩౭ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే పారమహంస్యాం సంహితాయాం
తృతీయస్కన్ధే కపిలోపాఖ్యానం నామ త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః.

రముక్తం తదుపసంహరతి ॥ ఏతదితి ॥ హే అనఘ అహం యత్పృష్టః యత్ప్రతి త్వయా పృష్టః - తదేతత్ - తవ తుభ్యం - నిగదితం మయా - తత్ర సన్ధౌ కపిలస్య దేవహూతేశ్చ లోకపావనస్సంవాదోపి నిగదితః ॥ ౩౬ ॥ కపిలదేవహూతిసంవాదశ్రవణశ్రావణఫలమాహ ॥ య ఇతి ॥ కపిలేన పూర్వం ఫలముక్తం - అత్ర తు మైత్రేయేణేతి వక్తృభేదాన్న పౌనరుక్త్యం ఇదమాత్మయోగరూపం - గుహ్యతమం - కపిలమునేర్మతం - యః శృణోతి - యో వాఽభిధత్తే - శ్రావయతి - స పుమాన్ - గరుడధ్వజే భగవతి, కృతధీః నిష్పన్నభక్తియోగో - భూత్వా, భగవత్పదారవిన్దం - లభతే ॥ ౩౭ ॥ ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సూతేన తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా కృతాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం తృతీయస్కన్ధే త్రయస్త్రింశోఽధ్యాయః

శ్రీశ్రీనివాసబ్రహ్మతన్త్రపరకాలగురువరచరణారవిన్దాభ్యాం నమః.

శ్రీ శ్రీకృష్ణబ్రహ్మతన్త్రపరకాలమహాదేశికాయ నమః
తృతీయస్కన్ధస్సమాప్తః.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

శ్రీవీరరాఘవీయవ్యాఖ్యాసహితశ్రీమద్భాగవతమ్

చతుర్థస్కన్ధవ్యాఖ్యానప్రారమ్భః.

తృతీయే ,, స్వాయంమవస్యచ వనోర్వంశః పరమసంమత ,, ఇతిస్వాయంభువచరిత్రతత్సంతతీప్రృష్టే - తత్రస్వాయంభువచరితమభిధాయ ,, ఏతత్తఆదిరాజస్యమనోశ్చరితమద్భుమ్ । వర్ణితంవర్ణనియస్యతదపత్యోదయంశృణ్వి ,, తి,తత్సన్తతికథనంప్రతిజ్ఞాయ-తావద్దేవహూతిస న్తతింప్రక్రమ్యకలాఽనసూయాదయోనవపుత్రికాః కపిలాఖ్యఃపుత్రస్తచ్చరితమిత్యేతానికథితాని - ఇదానీమస్మిన్స్కన్ధేమనుపుత్రస్యోత్తానపదస్సన్తతింవిస్తరేణవక్ష్యమాణస్తతాప్రాగాకూతిప్రసూత్యోర్వంశం దేవహూతిదుహితృసన్తతించాహ ॥ మైత్రేయః ॥ మనోస్త్వితి ॥ హేసువ్రతవిదుర , ఆకూత్యాదయస్తిస్రఃకన్యాః - మనోఃస్వాయంభువా - త్తద్భార్యాయాం శతరూపాయాంజజ్ఞిరే - చకారాద్ద్వౌ పుత్రౌచజజ్ఞాతే ఇత్యర్థః ॥ ౧ ॥ మనోస్త్వితితుశబ్దాదన్యోపిపుత్రలాభస్సూచిత స్తద్దర్శయితుమాహ ॥ ఆకూతిమితి ॥నృపోమనుః-భ్రాతృ

మైత్రేయఉవాచ ॥ మనోస్తుశతరూపాయాంతిస్రఃకన్యాశ్చజజ్ఞిరే।ఆకూతిర్దేవహూతిశ్చప్రసూతిరితివిశ్రుతాః ॥ ౧ ॥ఆకూతింరుచయేప్రాదాదపిభ్రాతృమతింనృపః।పుత్రికాధర్మమాశ్రిత్య శతరూపానుమోదితః॥ ప్రజాపతిస్సభగవాన్రుచిస్తస్యామజీజనత్ ।మిథునంబ్రహ్మతేజస్వీపరమేణసమాధినా ॥ ౩ ॥యస్తయోఃపురుషస్సాక్షాద్విష్ణుర్యజ్ఞస్వరూపభృత్ ।యాస్త్రీసాదక్షిణాభూతేరంశభూతాఽనపాయినీ ॥ ౪॥ ఆనిన్యేస్వగృహంపుత్ర్యాఃపుత్రంవితతరోచిషమ్।స్వాయంభువోముదాయుక్తోరుచిర్జగ్రాహదక్షిణామ్ ॥౫॥ తాంకామయానాంభగవానువాహయజుషాంపతిః । తుష్టాయాంతోషమాపన్నోఽజనయద్ద్వాదశాత్మజాన్ ॥౬॥ [తుష్టయోరభవ ద్వాదశ యామానామమహాబలాః॥ తోషః ప్రతోషస్సంతోషోభద్రశ్శాన్తిరిడస్పతిః।ఇధ్మఃకవిర్వి

మతీంప్రియవ్రతోత్తానపాదభ్రాతృమతిమపి-స్వమహితరమాకూతిం-పుత్రికాధర్మమాశ్రిత్య ,, అభ్రాతృకాంప్రదాస్యామితుభ్యంకన్యామలఙ్కృతామ్ । అస్యాంయోజాయతేపుత్రస్సమేపుత్రోభవిష్యతి ,, తిభాషాబన్ధపూర్వకప్రదానంపుత్రికాధర్మ-మాశ్రిత్య పుత్రబాహుల్యకామ - ఉక్తభాషాబన్ధనంకృత్వారుచయేప్రాదాత్ దత్తవాన్ ॥ ౨ ॥ సలబ్ధభార్యో - బ్రహ్మతేజస్వీబ్రహ్మవర్ణోచితధర్మానుష్ఠానజనితతేజోవిశేషయుక్తః - భగవాన్ప్రజాపతిఃరుచిః-సర్వోత్కృష్టేనసమాధినా-భగవన్తమారాధ్య-తస్యామాకూత్యాం-మిథునంస్త్రీపుంమిథునం- అజీజనత్ ఉత్పాదయామాస ॥ ౩ ॥ కింతన్మిథునం-యు-దజీజన-త్తత్రాహ ॥ యస్తయోరితి ॥ తయోరపత్యయోర్మధ్యే - యఃపురుషః-స-యజ్ఞాఖ్యక్రతవః-తఏవ-స్వంస్వీయం-రూపంశరీరం-తద్బిభర్తీతితథా-సాక్షాద్విష్ణుఃవిష్ణోరంశః - అయమపికపిలవదంశావతారః - యజ్ఞస్వరూపభృదిత్యనేన-యజ్ఞనామకత్వంసూచితం-తయో-ర్యాస్త్రీ - సా-నామ్నాదక్షిణా-భూతేః-లక్ష్మ్యాః - అంశభూతావిష్ణోరనపాయినీ - అతస్తయోర్మిథోవివాహోనవిరుద్ధఇతిభావః ॥ ౪ ॥ స్వాయంభువోమను -ర్ముదాయుక్తః-మిథునజన్మనిమిత్తహర్షయుక్తః - స్వపుత్ర్యాఃఆకూత్యాః - పుత్రం-వితతతేజస్కంవిష్ణ్వంశసముద్భూతం-యజ్ఞం - పూర్వకృతభాషాబన్ధనాద్ధేతోః-స్వగృహంప్రతి-ఆనిన్యేఆనీతవాన్-రుచిస్తు - దక్షిణాంస్వకన్యాం - జగ్రాహ-పుత్రికామేవపుత్రత్వేనాపాలయదిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ కామయానాంపతింకామయమానాం-తాందక్షిణాంయజుషాంయజ్ఞానాంమన్త్రాణాం-వా-పతిర్యజ్ఞాఖ్యోభగవాన్- ఉవాహఉపయేమే ॥ పశ్చాత్ - తుష్టాయాంస్వస్మిన్ప్రీతియుక్తాయాందక్షిణాయాం స్వయమపిప్రీతియుక్తః-ద్వాదశపుత్రానజనయత్ ॥ అత్ర-తుష్టయోరభవన్ దేవాద్వాదశైతేమహాబలాఇతి-పాఠాన్తరం -తదా-తుష్టయోఃపరస్పరసన్తోషయుక్తయోః-యజ్ఞదక్షిణయోః-ద్వాదశ-పుత్రా-అభవన్నిత్యర్థః ॥ ౬ ॥ తానాహ॥తోషఇతి॥

తోషాదయో-ద్విషట్ద్వాదశ-పుత్రాః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ సర్వే - తుషితానామతుషితా ఇతి ప్రసిద్ధాః పరస్పరతుష్టాభ్యాం పితృభ్యాం జాతత్వాదితి భావః- తే తుషితా దేవా-మరీచిప్రభృతయః ఋషయ-స్సురగణేశ్వరో యజ్ఞశ్చ-స్వాయంభువమన్వన్తరే॰ ఆసన్ స్వస్వసన్తానవర్ధనేన లోకమర్యాదాపాలనేన చాసన్ - అనేన స్వాయంభువమన్వన్తరగతం షట్కం కథితం ,, మన్వన్తరం మనుర్దేవా మనుపుత్రా మహారాజసః । ఋషయోఽంశావతారశ్చ హరేష్షడ్విధముచ్యత ,, ఇతి హి వక్ష్యతి-తత్ర స్వాయంభువో మనుః తుషితా దేవాః-మరీచిముఖ్యా ఋషయో-యజ్ఞో హరేరవతారః-స ఏవ సురగణేశ్వర ఇన్ద్రః ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ-మనుపుత్రౌ పృథ్వీపాలకౌ-తయోః ప్రియవ్రతోత్తానపదోః - పుత్రపౌత్రనప్తౄణాం-వంశై- రనువృత్తం వ్యాప్తం పాలితంచ తన్మన్వన్తరమిత్యర్థః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ ఏవమాకూతిసంతతిః కథితా-అథ దేవహూతిదుహితృసంతతిం కథయిష్యన్ దేవహూతిచరిత్రం తు విస్తరేణ తృతీయే త్వయా శ్రుతమిత్యాహ॥ దేవహూతిమితి ॥ తత్సంబన్ధి దేవహూతిసంబన్ధి చరితం-గదతో మమ-మత్తః భవతా శ్రుతప్రాయం బాహుల్యేన శ్రుతత్వాచ్ఛ్రుతప్రాయమిత్యుక్తమ్ ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ ప్రసూతిసంతతిస్తు తత్ప్రసక్త్యానుప్రసక్తేన మహతా గ్రన్థేన కథనీయేతి సాపి పశ్చాద్వక్ష్యత ఇత్యభిప్రాయేణాత్ర సంగృహ్ణాతి ॥ దక్షాయేతి॥ యత్కృతః దక్షప్రసూతిభ్యాం కృతః-సర్గ- స్త్రిలోక్యాం - మహాన్ వితతః-ఆకూత్యాదిసంతత్యపేక్షయా ప్రసూతిసన్తతేర్వైపుల్యమనేన కథితమ్ ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ అథ దేవహూతిదుహితృసంతతిరుచ్యత ఇత్యాహ॥ యా ఇతి॥ హే క్షత్తః కర్దమస్య సుతాః కలాదయో-మరీచ్యాదీనాం పత్న్యః పత్న్యః , యా ఉక్తా స్తృతీయే, తాసాం కర్దమసుతానాం-ప్రసూతేః ప్రభవం పుత్రపౌత్రాదిసన్తానవిస్తరం , మే మయా, ప్రోచ్యమానం కథ్యమానం, నిబోధ ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ తదేవాహ॥ పత్నీతి॥ కర్దమసుతా మరీచేః పత్నీ, కలా కలానామ్నీ, కశ్యపం-పూర్ణిమానంచ, ద్వౌ పుత్రౌ, సుషువే-పుత్రౌ విశినష్టి ॥ యయోః కశ్యపపూర్ణిమ్నోః , స్వవంశజైః, జగత్-ఆపూరితం వ్యాప్తమ్ ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ హే సత్తమ -పూర్ణిమా మరీచిపుత్రః-విరజం-విశ్వగం చాపి-పుత్రౌ [illegible] కన్యాంచ -అసూత ఉత్పాదయామాస-దేవకుల్యాం విశినష్టి ॥ హరేర్భగవతః-పాదశౌచాత్ పాదప్రక్షాళనాద్యా - దివస్సరిద్గఙ్గా-అభూత్ - సైవేయం దేవకుల్యా-దివస్సరిదభిమానినీ దేవతేత్యర్థః ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ అత్రేర్యా పత్నీ - అనసూయా-కర్దమస్య ద్వితీయా దుహితా-సుయశసః నిర్మలకీర్తిసంపన్నాన్ , జజ్ఞే, తానాహ ॥ దత్తం దూర్వాససం సోమం చేతి ॥ తాన్ విశినష్టి ॥ ఆత్మేశబ్రహ్మసంభవాన్ - ఆత్మా పరమపురుషః , ఈశో రుద్రః - బ్రహ్మా చతుర్ముఖః- తేభ్యస్సంభవాన్ తదంశభూతానిత్యర్థః ॥ యద్వా ॥ ఆత్మేశబ్రహ్మణాం సంభవః అభివ్యక్తిర్యేషు తాన్ , అత్రాత్మశబ్దేన ,, తవాన్తరాత్మా మమ చే ,, త్యాదినా ప్రసిద్ధం విష్ణోః పరమాత్మత్వం , ఇతరయోర్జీవత్వం చ సూచ్యతే -నను, పరమాత్మనః సర్వాన్తర్యామిణో జీవద్వారా జ్ఞానశక్త్యాద్యన్యతమగుణావిర్భావరూపాంశావతారత్వం యుక్తం - కథం పునః పరమాత్మాంశభూతయోరణుస్వరూపయోర్జీవవిశేషయోర్బ్రహ్మరుద్రయోః పునర్జీవాన్తరానుప్రవేశరూపాంశావతారత్వం , సత్యం ,, అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాఽన్యా తృతీయా శక్తిరిష్యతే । యయా క్షేత్రజ్ఞశక్తిస్సా వేష్టితా నృప సర్వగా ॥ సంసారతాపానఖిలానవాప్నోత్యతిసంతతాన్ । తయా తిరోహితత్వాచ్చ శక్తిః క్షేత్రజ్ఞసంజ్ఞితా ॥ సర్వభూతేషు భూపాల తారతమ్యేన వర్తత ,, ఇత్యుక్తరీత్యా , జీవస్య యద్ధర్మభూతం జ్ఞానం , తదవిద్యాకర్మణాతిగోపితం సత్తారతమ్యేనావతిష్ఠతే - తత్ర పరమాత్మప్రసాదాదవిద్యాఖ్యావరణస్య నివృత్తావసంకోచేన ప్రసృతం భవతి - అత ఏవ ముక్తానిశ్శేషమావరణనివృత్తౌ ,, స చానన్త్యాయ కల్ప్యత ,, ఇతి ధర్మభూతజ్ఞానస్య సఙ్కోచేన ప్రసరాదానన్త్యం జీవస్య శ్రుతం , సూత్రితం చ ,, ప్రదీపవదావేశస్తథా హి దర్శయతి ,, ఇతి అణోరప్యాత్మన ఏకదేహస్థితస్యాప్యసఙ్కుచితధర్మభూతజ్ఞానద్వారాన్య

భుస్స్వహ్నస్సుదేవోరోచనోద్విషట్ ॥ ౭ ॥ తుషితానామ తే దేవా ఆసన్స్వాయంభువాన్తరే । మరీచిముఖ్యా ఋషయో యజ్ఞస్సురగణేశ్వరః ॥ ౮ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ మనుపుత్రౌ మహారాజసౌ । తత్పుత్రపౌత్రనప్తౄణామనువృత్తం తదన్తరమ్ ॥ ౯ ॥ దేవహూతిమదాత్తాతః కర్దమాయాత్మజాం మనుః । తత్సంబన్ధి శ్రుతప్రాయం భవతా గదతో మమ ॥ ౧౦ ॥ దక్షాయ బ్రహ్మపుత్రాయ ప్రసూతిం భగవాన్మనుః । ప్రాయచ్ఛద్యత్కృతస్సర్గస్త్రిలోక్యాం వితతో మహాన్ ॥ ౧౧ ॥ యాః కర్దమసుతాః ప్రోక్తా ఆసన్బ్రహ్మర్షిపత్నయః । తాసాం ప్రసూతిప్రసవం ప్రోచ్యమానం నిబోధ మే ॥ ౧౨ ॥ పత్నీ మరీచేస్తు కలా సుషువే కర్దమాత్మజా । కశ్యపం పూర్ణిమానం చ యయోరాపూరితం జగత్ ॥ ౧౩ ॥ పూర్ణిమాఽసూత విరజం విశ్వ [illegible] పసత్తమ । దేవకుల్యాం హరేః పాదశౌచాద్యాఽభూత్సరిద్దివః ॥ ౧౪ ॥ అత్రేః పత్న్యనసూయా త్రీన్ జజ్ఞే సుయశసస్సు

ల్పపరిమాణస్య దీపస్య స్వధర్మభూతప్రభాద్రవ్యద్వారేణానేకఘటపటాదిప్రకాశకత్వవదనేకశరీరపరిగ్రహ ఇతి
సూత్రార్థః - ఏవంచ, బ్రహ్మరుద్రయోః పరమపురుషప్రసాదాత్ జ్ఞానావరణనివృత్త్యా అస్మదాద్యపేక్షయా జ్ఞానప్రసర
బాహుల్యాత్తద్ధర్మభూతజ్ఞానస్య దూర్వాససోమయోరనుప్రవేశాత్తదంశావతారత్వం తయోరుపపన్నం ఏ
వమన్యత్రాపి యత్ర క్వచిజ్జీవస్య జీవాన్తరాంశత్వముచ్యతే, తత్రాయమేవ న్యాయో వేదితవ్యః ॥౧౫॥ ఏవం దత్తాదీనామా
త్మాద్యంశావతారత్వముక్తం - తత్రాన్తరేణ నిమిత్తం పరమాత్మాదీనామవతరణాసమ్భవాత్తత్కారణం పృచ్ఛతి విదు
రః ॥ అత్రేరితి ॥ స్థిత్యాదికర్తారః, సురశ్రేష్ఠాః, ఆత్మాదయః, అత్రేర్గృహే - కింస్విచ్చికీర్షవః కింకర్తుమిచ్ఛవో, జాతాః, తజ్జ
ననప్రయోజనం, హే గురో - మే మహ్యం, అఖ్యాహి కథయ ॥౧౬॥ తత్ర నిమిత్తం కథయన్నాహ ॥ బ్రహ్మణేతి ॥ బ్రహ్మణా
చతుర్ముఖేన, సృష్టౌ నిమిత్తమాతాయాం, సృష్ట్యర్థమిత్యర్థః, చోదిత ఆదిష్టః, బ్రహ్మవిదగ్రేసరోఽత్రిః పత్న్యాఽనసూయ
యా సహ, ఋక్షాఖ్యం కులాచలం, తపసే తపశ్చర్తుం, స్థితః ఆస్థితః ॥౧౭॥ స చ మునిః తస్మిన్ కులాద్రౌ ప్రసూనా
నాం స్తబకా, యేషు పలాశాశోకేషు, తేషాం కాననే, నిర్విన్ధ్యాఖ్యాయా నద్యాః, స్రవద్భిః, వార్భిః, సమన్తాదుద్ఘుష్టే నాది
తే ॥౧౮॥ ప్రాణాయామేన - మనో నియమ్య, శీతోష్ణాదిసహః వాయుభక్షః, సంవత్సరశతం - ఏకపాదేన, భువ
మవష్టభ్య - తపః - ఆతిష్ఠత్ ॥౧౯॥ తస్యాత్రేరభిసన్ధివిశేషమాహ ॥ శరణమితి ॥ య ఏవ "యతో వా ఇమాని
భూతాని జాయన్తే" ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధ ఏవ, జగదీశ్వరః జగత్సృష్టిస్థితిప్రలయప్రవర్తకః - తం, శరణ

తాన్ । దత్తం దూర్వాససం సోమమాత్మేశబ్రహ్మసమ్భవాన్ ॥౧౫॥ విదుర ఉవాచ ॥ అత్రేర్గృహే సురశ్రే
ష్ఠాః స్థిత్యుత్పత్త్యన్తహేతవః । కింస్విచ్చికీర్షవో జాతా ఏతదాఖ్యాహి మే గురో ॥౧౬॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥
బ్రహ్మణా చోదితః సృష్టావత్రిర్బ్రహ్మవిదాం వరః । సహ పత్న్యా యయావృక్షం కులాద్రిం తపసి స్థితః ॥౧౭॥
తస్మిన్ ప్రసూనస్తబకపలాశాశోకకాననే । వార్భిః స్రవద్భిరుద్ఘుష్టే నిర్విన్ధ్యాయాః సమన్తతః ॥౧౮॥ ప్రా
ణాయామేన సంయమ్య మనో వర్షశతం తపః । అతిష్ఠదేకపాదేన నిర్ద్వన్ద్వోఽ[illegible]జనః ॥౧౯॥ శరణం
తం ప్రపద్యేఽహం య ఏవ జగదీశ్వరః । ప్రజామాత్మసమాం మహ్యం ప్రయచ్ఛత్వితి చిన్తయన్ ॥౨౦॥ త
ప్యమానం త్రిభువనం ప్రాణాయామైధసాగ్నినా । నిర్గతేన మునేర్మూర్ధ్నః సమీక్ష్య ప్రభవస్త్రయః ॥౨౧॥ అ
ప్సరోమునిగన్ధర్వసిద్ధవిద్యాధరోరగైః । వితాయమానయశసస్తదాశ్రమపదం యయుః ॥౨౨॥ తత్ప్రాదుర్భా
వసంయోగవిద్యోతితమనా మునిః । ఉత్తిష్ఠన్నేకపాదేన దదర్శ విబుధర్షభాన్ ॥౨౩॥ ప్రణమ్య దణ్డవద్భూమా
వుపతస్థేఽర్హణాఞ్జలిః । వృషహంససుపర్ణస్థాన్ స్వైః స్వైశ్చిహ్నైశ్చ చిహ్నితాన్ ॥౨౪॥ కృపావలోక
న హాసద్వదనేనోపలమ్భితాన్ । తద్రోచిషా ప్రతిహతే నిమీల్య మునిరక్షిణీ ॥౨౫॥ చేతస్తత్ప్రవణం యుఞ్జ
న్నస్తావీత్ సంహతాఞ్జలిః । శ్లక్ష్ణయా సూక్తయా వాచా సర్వలోకగరీయసః ॥౨౬॥ అత్రిరువాచ ॥ విశ్వోద్భ

మహం ప్రపద్యే, మహ్యం, ఆత్మసమాం స్వతుల్యాం - ప్రజాం, ప్రయచ్ఛత్వితి చిన్తయన్ ఆతిష్ఠదితి పూర్వేణాన్వ
యః ॥౨౦॥ ప్రాణాయామ ఏవ ఏధః దారు, నిచయో - యస్య తేన - మునేః అత్రేః - మూర్ధ్నః శీర్షకపా
లాన్నిర్గతేనాగ్నినా తపోఽగ్నినా - సన్తప్యమానం - త్రైలోక్యం - సమీక్ష్య - త్రయః ప్రభవః ఆత్మేశబ్రహ్మాణః ॥౨౧॥
అప్సరోమునిప్రభృతిభిః ప్రస్తూయమానకీర్తయః - తదాశ్రమస్థానం, యయుః అత్ర - య ఏవ జగదీశ్వరః - తం శరణం ప్రపద్య
ఇతి సృష్టిస్థితిప్రళయప్రవర్తకత్వేనాకారేణ పరమాత్మన ఉపాసితత్వాత్తస్య బ్రహ్మరుద్రాన్తర్యామితయా తాదృశాకార్య
ణ సృష్టిసంహారకారణత్వాత్తయోశ్చ బ్రహ్మరుద్రయోరపి తత్రాగమనముపపన్నమితి వేదితవ్యమ్ ॥౨౨॥ తేషామాత్మే
శబ్రహ్మణాం - ప్రాదుర్భావః ప్రాకట్యం, తస్య - సంయోగః సాన్నిధ్యం, తేన - విద్యోతితం మనో యస్య - స మునిరత్రిః - ఏకపాదే
నోత్తిష్ఠన్, విబుధశ్రేష్ఠానాత్మేశబ్రహ్మణో - దదర్శ ॥౨౩॥ తతో - భూమౌ - దణ్డవత్ప్రణమ్య - అర్హణైః పూజ్యత్వేఽనేనే
త్యర్హణం పుష్పాదికం అఞ్జలౌ యస్య సః, ఉపతస్థే సమీపే స్థిత్వా తుష్టావ, ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ గరుడవృషాద్యారూ
ఢాన్ - స్వైః స్వైశ్చిహ్నైః శఙ్ఖచక్రత్రిశూలకమలకమణ్డలాదిభిర్లక్షితాన్ ॥౨౪॥ కృపయా అవలోకో యస్మిన్,
హాసశ్చ తద్వదనం చ - తేనోపాలమ్భితాన్ ప్రసన్నత్వేన జ్ఞాపితాన్ - తేషాం శోచిషా దీప్త్యా - ప్రతిహతే అక్షిణీ నేత్రే, నిమీ
ల్య ॥౨౫॥ చేతశ్చిత్తం తత్ప్రవణం విబుధర్షభాసక్తం - కృత్వా, బద్ధాఞ్జలిః సన్ - మునిరత్రిర్మధురయా వాచా సర్వలో
కేభ్యః శ్రేష్ఠాన్, విబుధర్షభాన్ అస్తావీత్ స్తుతవాన్ ॥౨౬॥ స్తుతిమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ విశ్వేతి ॥ విశ్వస్యోద్భ

వాదిషు నిమిత్తభూతేషు-విశ్వసర్గాద్యర్థమిత్యర్థః - అనుయుగం ప్రతికల్పం, విభజ్యమానై - ర్మాయాయా గుణై రజస్స త్త్వతమోభి-రుపలక్షితాః, గృహీతా దేహా యై - స్తే - యూయం - బ్రహ్మవిష్ణుగిరీశాః అత - స్తేభ్యో, వః యుష్మభ్యం ప్రణతోఽస్మి, యుష్మాకం మధ్యే - క ఏవ భగవాన్ జగదీశ్వర ఉపహూతః, ఇదం తం ప్రపద్య ఇత్యేకస్యైవ నిర్దిష్టత్వాత్స ఏవ యుష్మాసు కతమ ఇతి, యుష్మాభిరేవ కథనీయ ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ ఏతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ ఏక ఇతి ॥ ప్రధానః సర్వోత్కృష్ట, ఏక ఏవ - భగవాన్ సర్వేశ్వరః, వివిధై రుపచారై ర్మయా - ప్రజననాయ సర్వేశ్వరతుల్యపుత్రలాభాయ - చిత్తీకృతః చిత్తవిషయీకృతః ఉపాసిత ఇతి యావత్ - అత స్తనుభృతాం దేహినాం - మనసోఽపి దూరాః మనసాపి గ్రహీతుమశక్యా - యూయం త్రయోఽపి - కథమత్రాగతాః - తత్ర కారణం బ్రూత కథయత - ప్రసీదత మహ్యం ప్రసన్నా భవత - అత్ర త్రయాణా మాగమనే మమ మహాన్విస్మయో వర్తతే ॥ ౨౮ ॥ ఇత్యేవం-తస్యాత్రే-ర్వచశ్శ్రుత్వా - త్రయో బ్రహ్మవిష్ణుశివాః, ప్రహస్య-శ్లక్ష్ణయా గమ్భీరయా-వాచా- హే ప్రభో వశ్యేన్ద్రియ-విదుర-తమృషిమత్రిం-ప్రత్యాహుః ॥ ౨౯ ॥ ఉక్తమేవాహ ద్వాభ్యామ్॥ తే త్వయా - యథా కృత స్సఙ్కల్ప- స్తేనైవ తథా భావ్యం-నాన్యథా అసత్యః సత్సఙ్కల్పస్య-తే, సఙ్కల్పః-కథమేకస్మిన్ధ్యాతే త్రయ ఆగతా స్తత్రాహుః హే బ్రహ్మన్ త్వం - యం - ఏకం జగదీశ్వరాఖ్యం తత్త్వం - ధ్యాయసి తద్వయం తద్దేవతత్త్వం సద్వారకమద్వారకం చ త్రిమూర్తిరూపేణావస్థితమిత్యర్థః - మూర్తిరపి శేషసిద్ధాన్తరణమన్తరణ జగత్సృష్టిస్థితిలయహేతురీశ్వర ఇతి హి త్వత్సఙ్కల్పః, అతో వయమాగతా ఇత్యభిప్రాయః నను యద్యేవ ధ్యాయసి తద్వయమిత్యనేన త్రిమూర్త్యైక్యం ప్రతీయతే, సత్య - మైక్యమస్త్యేవ-తతః కిం - బ్రహ్మశివయోర్భగవత్పారతన్త్ర్యమస్మిన్పురాణే పూర్వాపరగ్రన్థేషు శ్రూయమాణం విరుధ్యత ఇతి చేన్న,, సర్వగత్వాదనన్తస్య స ఏవాహమవస్థితః । మత్తస్సర్వమహం సర్వం మయి సర్వం సనాతన ,, ఇతివద్బ్రహ్మాత్మకత్వబుద్ధ్యైవము

వస్థితలయేషు విభజ్యమానై ర్మాయాగుణైరనుయుగం విగృహీతదేహాః । తే బ్రహ్మవిష్ణుగిరిశాః ప్రణతోఽస్మ్యహం వ స్తేభ్యః క ఏవ భగవాన్మ ఇహోపహూతః ॥ ౨౭ ॥ ఏకో మయేహ భగవాన్విబుధప్రధాన శ్చిత్తీకృతః ప్రజననాయ కథం ను యూయమ్ । అత్రాగతా స్తనుభృతాం మనసోఽపి దూరాద్బ్రూత ప్రసీదత మహానిహ విస్మయో మే ॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి తస్య వచశ్శ్రుత్వా త్రయ స్తే విబుధర్షభాః । ప్రత్యాహు శ్శ్లక్ష్ణయా వాచా ప్రహస్య తమృషిం ప్రభో ॥ ౨౯ ॥ దేవా ఊచుః ॥ యథా కృత స్తే సఙ్కల్పో భావ్యం తేనైవ నాన్యథా ।

ర్బ్రహ్మశివయోరభేదవ్యవహారోపపత్తేః - తథా హి తయోర్బ్రహ్మాత్మకత్వం స్ఫుటముచ్యతే మహాభారతే ,, తవాన్తరాత్మా మమ చ యే చాన్యే దేహసంజ్ఞితాః । సర్వేషాం సాక్షిభూతోఽసౌ న గ్రాహ్యః కేనచిత్క్వచిత్,, ఇతి - సద్వారకమద్వారకం చావస్థితం తం తద్బ్రహ్మైవ వయమిత్యర్థః- అత్రేదమవధేయం, యద్యపి క్వచిత్క్వచిత్ ,, బ్రహ్మా నారాయణ శ్శివశ్చ నారాయణః, బ్రహ్మ నారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్యథా । ప్రజాస్ససర్జ భగవాన్బ్రహ్మా నారాయణాత్మకః ॥ తతస్స భగవాన్విష్ణూ రుద్రరూపధరోఽవ్యయః । తతః కాలాగ్నిరుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః ॥ సర్గస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం । స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దన ,, ఇత్యాదిషు త్రిమూర్త్యైక్యం ప్రతీయతే, తథాపి ,, నారాయణాద్బ్రహ్మా జాయతే, నారాయణాద్రుద్రో జాయతే, నారాయణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవ స్సర్వాణి ఛన్దాంసి చ, ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః ,, యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిః । తత్ర బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత సోఽగ్రభూతానాం మృత్యుమసృజత్ త్ర్యక్షం త్రిశిరసం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం । బ్రహ్మాదయః కాల స్తథైవాఖిలజన్తవః । విభూతయో హరే రేతా జగతస్సృష్టిహేతవ ,, ఇత్యాదిషు భగవత స్తయోశ్చ భేదావగమాత్సామానాధికరణ్యస్య చ ,, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే । హరో హరతి తద్వశ ,, ఇత్యాద్యనుగుణ్యేనాన్తర్యామిత్వేనాప్యుపపత్తేరభేదోయుక్తః, నన్వేవమపి ,, బ్రహ్మావిష్ణురుద్రేన్ద్రా స్తే సర్వే సంప్రసూయన్త ,, ఇతి బ్రహ్మాద్యవిశేషేణ విష్ణోరప్యుత్పత్తిశ్రవణాత్త్రిమూర్త్యైక్యం తత్త్వాన్తరమేష్టవ్యం, తదేవైతత్త్రిమూర్త్యాకారేణావస్థితమితి, మైవం, సదేవేత్యాదివాక్యేషు కణ్ఠోక్త్యా ,, సర్వం వాక్యం సావధారణ,, మితి న్యాయాచ్చ సావధారణేషు ప్రత్యేకమేకైకస్యస్వవ్యతిరిక్తసమస్తకారణత్వబోధనాత్సముచ్చిత్యకారణత్వానుపపత్తేః, కారణత్వోపాస్యత్వబోధకవాక్యస్థితసామాన్యశబ్దానాం విశేషవాచిపదసమభివ్యాహారేణ తత్పర్యవసానస్య చ్ఛాగపశున్యాయసిద్ధత్వా, దచితస్స్వకారణత్వానుపపత్తేరీక్షణాద్యర్థవిరోధాచ్చ విశేష్యస్యాపస్థాపకత్వానుపపత్తే, శ్చిద్విశేషాసాధారణబ్రహ్మరుద్రేన్ద్రవైశ్వానరాదిపదవాచ్యానాం పురోవాదప్ర

సిద్ధే బ్రహ్మాదీనాం కార్యత్వకర్మవశ్యత్వయోశ్శ్రుత్యైవ ప్రతిపన్నత్వాత్, తద్వాచినాం తేషాం విశేష్యవ్యవస్థాపకత్వానుపపత్తేః, శ్రీపతేరసాధారణపురుషనారాయణాదిపదవాచ్యస్య కుత్రాపి కర్మవశ్యత్వాశ్రవణాత్, తదుత్పత్తేశ్చ ,, అజాయమానో బహుధా విజాయత ,, ఇత్యవతారత్వస్య శ్రవణేన కర్మకృతత్వస్యాపాదితత్వాత్, దితరోత్పత్తేస్తదపవాదాభావాత్, తస్య సర్వకారణత్వోపపత్తేస్తస్య సకలజగత్కారణత్వబోధకశ్రుత్యైకార్థ్యాత్, నారాయణస్యైవ సర్వోత్కృష్టత్వమేష్టవ్యమిత్యన్యత్ర విస్తరః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ అథ - హే మునే అస్మదంశేన సమ్భూతాః - సుతాః, లోకవిశ్రుతా భవిష్యన్తి తే తవ - యశః - విస్రప్స్యన్తి వితత్య తం కరిష్యన్తి, తే - భద్రమస్తు ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ ఏవమభీష్టం వరం దత్త్వా, తయోర్దమ్పత్యోరత్ర్యనసూయయోః - స్వస్య - జిహ్మయతో - పశ్యతోస్సతోః - సమ్యక్ పూజితాస్సురేశ్వరాః ప్రతిజగ్ముః ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ తతః, బ్రహ్మాంశాచ్చతుర్ముఖస్యాంశేన సోమః, విష్ణోరంశేన దత్తాత్రేయః - శమ్భోరంశేన దూర్వాసాశ్చ, జాతః, అథాఙ్గిరసః అఙ్గిరస ఉత్పన్నాః ప్రజా మయా కథ్యమానాశ్శృణు ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ అఙ్గిరసః పత్నీ శ్రద్ధాఖ్యా, కర్దమస్య తృతీయా దుహితా, చతస్రః కన్యకాః ప్రసూతవతీ - కన్యా నిర్దిశతి సినీతి ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ అపరావపి తత్పుత్రౌ అఙ్గిరసః పుత్రౌ, ఉచథ్యః బృహస్పతిరితి - ఖ్యాతౌ ప్రసిద్ధౌ - స్వారోచిషే మన్వన్తరే - ఆస్తామ్, భగవాన్ బ్రహ్మిష్ఠ ఇతి పుత్రద్వయవిశేషణమ్ ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ పులస్త్యః, పత్న్యాం స్వభార్యాయాం, హవిర్భుగాఖ్యాయాం - కర్దమస్య చతుర్థ్యాం దుహితరి - అగస్త్యమజనయత్ - అగస్త్యం విశినష్టి ॥ యో

సత్సజఠరస్య తే బ్రహ్మన్ యద్దైవ ధ్యాయతి తద్వయమ్ ॥ ౩౦ ॥ అథాస్మదంశభూతాస్త ఆత్మజా లోకవిశ్రుతాః। భవితారోఽఙ్గ భద్రం తే విస్రప్స్యన్తి చ తే యశః ॥ ౩౧ ॥ ఏవం కామవరం దత్త్వా ప్రతిజగ్ముస్సురేశ్వరాః। సభాజితాస్తయోస్సమ్యగ్దమ్పత్యోర్మిషతోస్తతః ॥ ౩౨ ॥ సోమోఽభూద్బ్రహ్మణోంఽశేన దత్తో విష్ణోస్తు యోగవిత్। దుర్వాసాశ్శఙ్కరస్యాంశో నిబోధాఙ్గిరసః ప్రజాః ॥ ౩౩ ॥ శ్రద్ధాత్వఙ్గిరసః పత్నీ చతస్రోఽసూత కన్యకాః। సినీవాలీ కుహూ రాకా చతుర్థ్యనుమతిస్తథా ॥ ౩౪ ॥ తత్పుత్రావపరావాస్తాం ఖ్యాతౌ స్వారోచిషేఽన్తరే। ఉచథ్యో భగవాన్ సాక్షాద్బ్రహ్మిష్ఠశ్చ బృహస్పతిః ॥ ౩౫ ॥ పులస్త్యోఽజనయత్పత్న్యామగస్త్యం చ హవిర్భుజి। సోఽన్యజన్మని దహ్రాగ్నిర్విశ్రవాశ్చ మహాతపాః ॥ ౩౬ ॥ తస్య యక్షపతిర్దేవః కుబేరస్త్విడవిడా సుతః। రావణః కుమ్భకర్ణశ్చ తథాఽన్యస్యాం విభీషణః ॥ ౩౭ ॥ పులహస్య గతిర్భార్యా త్రీనసూత సతీ సుతాన్। కర్మశ్రేష్ఠం వరీయాంసం సహిష్ణుం చ మహామతే ॥ ౩౮ ॥ క్రతోరపి క్రియా భార్యా వాలఖిల్యానసూయత। ఋషీన్షష్టిసహస్రాణి జ్వలతో బ్రహ్మతేజసా ॥ ౩౯ ॥ ఊర్జాయాం జజ్ఞిరే పుత్రా వసిష్ఠస్య పరన్తప। చిత్రకేతుప్రధానాస్తే సప్త బ్రహ్మర్షయోఽమలాః ॥ ౪౦ ॥ చిత్రకేతుస్సురోచిశ్చ విరజా మిత్ర ఏవ చ। ఉల్బణో వసుభృద్యానో ద్యుమాన్ శక్త్యాదయోఽపరే ॥ ౪౧ ॥ ❁ శాన్తాత్వథర్వణః పత్నీ లేభే పుత్రం ధృతవ్రతమ్। దధ్యఞ్చమశ్వశిరసం భృగోర్వంశం నిబోధ మే ॥ ౪౨ ॥ భృగుః ఖ్యాత్యాం మహాభాగః పత్న్యాం పుత్రానజీజనత్।

ఽగస్త్యః అన్యజన్మని - దహ్రాగ్నిః జాఠరాగ్నిః, రఘూనాం - తథా - మహాతపాః - విశ్రవాశ్చ - పులస్త్యసుత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ తస్య విశ్రవస ఇతి ॥ ఇలబిలాసుతః ఇలబిలాయాం జాతః - యక్షాణాం పతిః ప్రభుః - దేవః కుబేరః, తథా, అన్యస్యాం భార్యాయాం కైకస్యాం - రావణాదయస్త్రయః పుత్రాః - విశ్రవస ఏవ జాతాః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ పులహస్య భార్యా గత్యాఖ్యా - కర్దమస్య పఞ్చమీ దుహితా - సతీ పతివ్రతా - త్రీన్ సుతాన్, ప్రసూతవతీ - పుత్రాన్నిర్దిశతి ॥ కర్మశ్రేష్ఠమితి ॥ హే మహామతే ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ క్రతోరపి భార్యా క్రియాఖ్యా - కర్దమస్య - షష్ఠీ సుతా - బ్రహ్మతేజసా - జ్వలతః ప్రకాశమానాన్, షష్టిసహస్రాణి - వాలఖిల్యాన్ వానప్రస్థానృషీన్ - అసూయత ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ తథా - వసిష్ఠస్య భార్యాయామూర్జాయాం - కర్దమస్య నవమ్యాం సుతాయాం - హే పరన్తప - చిత్రకేతుప్రభృతయః - సప్త - మహర్షయః - నిర్మలాచారాః జజ్ఞిరే - అరున్ధత్యా ఏవ నామాన్తరమూర్జేతి వేదితవ్యమ్ ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ పుత్రాన్నిర్దిశతి ॥ చిత్రకేతురితి ॥ ద్యుమాన్ తేజస్వీత్యర్థః, శక్త్యాదయః, అపరే, అన్యస్యాం భార్యాయాం జాతా ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ అథర్వణః పత్నీ - కర్దమస్యాష్టమీ సుతా - శాన్తాఖ్యా, చిత్తిరితి పారా - తదా - త - త్తస్యా ఏవ నామాన్తరమ్ - ధృతవ్రతం దధ్యఞ్చ - మశ్వశిరసం చ - పుత్రం - లేభే లబ్ధవతీ - అథ మేమత్తః - భృగోర్వంశం - నిబోధ శృణు ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ సో మహాభాగ, ఖ్యాత్యాఖ్యాయాం - కర్దమస్య సప్తమ్యాం దుహితరి - భృగుః ధాతా విధాతా చ పుత్రౌ పుత్రానిత్యార్షం బహువచనమ్ - భగవత్పరాం భగవానాశ్రయో యస్యాస్తాం - శ్రియం లక్ష్మ్యం

శభూతాం-కన్యాం చా-జీజనత్ ॥ ౪౩ ॥ మేరుః, స్వస్య-సుతే, ఆయతిం నియతిం చ, తయోర్ధాతృవిధాత్రోః-రదాత్ దత్తవాన్ -తాభ్యాం ధాతృవిధాతృభ్యాం, తయోర్మేరుదుహిత్రోరాయతినియత్యోః - యథాక్రమం మృకణ్డుః, ప్రాణశ్చా-భవత్ ॥ ౪౪ ॥ తతః-మృకణ్డో-ర్మార్కణ్డేయః-ప్రాణా-ద్వేదశిరాః మునిరభవత్ - ఉశనాశుక్రః -యస్య వేదశిరసః - సుత -స్సకవిశ్శుక్రశ్చ - భార్గవః భృగువంశసమ్భూత ఇత్యర్థః ॥ ౪౫ ॥ దేవహూతిదుహితృసంతతిముపసంహరతి ॥ నవేతి ॥ హే క్షత్తః, ఏతే-నవ-మరీచ్యాదయః-సర్గైస్స్వవంశ్యైః-ర్లోకా-నభావయన్ ఉత్పాదయామాసుః, కర్దమదుహితృసంతతిశ్రవణఫలమాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ కర్దమదౌహిత్రః కర్దమదుహితృసమ్బన్ధి - సన్తానో, మయా-కథితః - శ్రద్ధాపూర్వకం శృణ్వతః పాపనివర్తకః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం-దేవహూతిసంతతిమభిధాయా-థమనో-స్తృతీయాయాః దుహితుః, ప్రసూత్యాః-స్సన్తానమాహ ॥ ప్రసూతిమితి ॥ అజాత్మజో బ్రహ్మపుత్రో, దక్షః, మానవీం స్వాయంభువమనుదుహితరం, ప్రసూతి - ముపయేమే ఉవోఢ-తస్యాం ప్రసూత్యాం అమలలోచనాః సౌన్దర్యశాలినీః -షోడశ-దుహితౄః, ససర్జ ॥ ౪౭ ॥ తత్ర త్రయోదశ-దుహితౄః-విభు స్తత్తదభిప్రాయవిజ్ఞానసమర్థో-దక్షః-ధర్మాయ-దదౌ ఏకాం దుహితరమగ్నయే-ఏకాం, యుక్తేభ్యో మిళితేభ్యః, పితృభ్యః - ఏకాం, భవచ్ఛిదే-భవాయ రుద్రాయ, అదాత్-జ్ఞానప్రదత్వాద్రుద్రస్య భవచ్ఛిత్త్వం వివక్షితమ్ ॥ ౪౮ ॥ తత్ర ధర్మపత్నీః త్రయోదశ దుహితౄర్నిర్దిశతి ॥ శ్రద్ధేతి ॥ ౪౯ ॥ తాసాం

ధాతారం చ విధాతారం శ్రియశ్చ భగవత్పరామ్ ॥ ౪౩ ॥ ఆయతిం నియతిం చైవ సుతే మేరుస్తయోరదాత్ ।
తాభ్యాం తయోరభవతాం మృకణ్డః ప్రాణ ఏవ చ ॥ ౪౪ ॥ మార్కణ్డేయో మృకణ్డస్య ప్రాణాద్వేదశిరా మునిః
కవిశ్చ భార్గవో యస్య భగవానుశనా సుతః ॥ ౪౫ ॥ త ఏతే మునయః క్షత్తర్లోకాన్సర్గైరభావయన్ । ఏష కర్దమ
దౌహిత్రసన్తానః కథితస్తవ । శృణ్వతశ్శ్రద్దధానస్య సద్యః పాపహరః పరః ॥ ౪౬ ॥ ప్రసూతిం మానవీం దక్ష
ఉపయేమే హ్యజాత్మజః । తస్యాం ససర్జ దుహితౄః షోడశామలలోచనాః ॥ ౪౭ ॥ త్రయోదశాదాద్ధర్మాయ త
థైకామగ్నయే విభుః । పితృభ్య ఏకాం యుక్తేభ్యో భవాయైకాం భవచ్ఛిదే ॥ ౪౮ ॥ శ్రద్ధా మైత్రీ దయా శాన్తి
స్తుష్టిః పుష్టిః క్రియోన్నతిః । బుద్ధిర్మేధా తితిక్షా హ్రీర్మూర్తిర్ధర్మస్య పత్నయః ॥ ౪౯ ॥ శ్రద్ధాఽసూత శు
భం మైత్రీ ప్రసాదమభయం దయా । శాన్తిస్సుఖం ముదం తుష్టిస్స్మయం పుష్టిరసూయత ॥ ౫౦ ॥ యోగం క్రియో
న్నతిర్దర్పమర్థం బుద్ధిరసూయత । మేధా స్మృతిం తితిక్షా తు క్షేమం హ్రీః ప్రశ్రయం తథా ॥ ౫౧ ॥ మూర్తిస్స
ర్వగుణోత్పత్తిర్నరనారాయణావృషీ । యయోర్జన్మన్యదో విశ్వమభ్యనన్దత్సునిర్వృతమ్ ॥ ౫౨ ॥ మనాంసి క
కుభో వాతాః ప్రసేదుస్సరితోఽద్రయః । దివ్యవాద్యన్త తూర్యాణి పేతుః కుసుమవృష్టయః ॥ ౫౩ ॥ మునయస్తు
ష్టువుస్తుష్టా జగుర్గన్ధర్వకిన్నరాః । నృత్యన్తి స్మ స్త్రియో దేవ్య ఆసీత్పరమమఙ్గళమ్ ॥ దేవా బ్రహ్మాదయస్సర్వ
ఉపతస్థురభిష్టవైః ॥ ౫౪ ॥ దేవా ఊచుః ॥ యో మాయయా విరచితం నిజయాఽఽత్మనీదం ఖే రూపభేదమివ త

ప్రత్యేకం సన్తతిమాహ ॥ శ్రద్ధేతి ॥ ఆసాం-శ్రద్ధాదినామత్వం - తదపత్యానాం శుభాదినామత్వం చ-శ్రద్ధాదిధర్మయుక్తత్వేన, శ్రద్ధాదికార్యశుభాదిధర్మయుక్తత్వేన చ బోధ్యం, నామ్నామన్వర్థత్వాత్- యద్వా, శ్రద్ధాశుభాద్యభిమానిదేవతాత్వాద్వా తాసాం తేషాం చ-తన్నామత్వమ్ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ త్రయోదశానాం మధ్యే, మూర్త్యాఖ్యా ధర్మపత్నీ-సర్వేషాం-గుణానాం కల్యాణగుణానా, ముత్పత్తిరభివ్యక్తిర్యయోస్తౌ-ఋషీ నరనారాయణౌ-భగవదవతారభూతౌ, అసూత-యయోర్నరనారాయణయో, ర్జన్మని జన్మకాలే, అదః ఏతద్విశ్వం, సుఖితం స, దభ్యనన్దత్ ॥ ౫౨ ॥ సర్వేషాం, మనాంసి-దిశః, సరితః సముద్రా-వాతాశ్చ, ప్రసన్నా, అభూవన్, తూర్యాణి వాద్యాని-దేవైః - రవాద్యన్త ధ్వానితాః ॥ ౫౩ ॥ దేవ్యః దేవానాం సమ్బన్ధిన్యః స్త్రియః-అవతీర్ణౌ-నరనారాయణౌ - ద్రష్టుకామాః-సర్వే, బ్రహ్మాదయో దేవాః-అభిష్టవైః-రుపతస్థుః, ఆగత్య సమీపే అభితః స్థిత్వా స్తోత్రైస్తుష్టువురిత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥ స్తుతిమేవాహ ద్వాభ్యామ్ ॥ య ఇతి ॥ నిజయా ఆత్మీయయా మాయయా సఙ్కల్పేన స్వాత్మన్యేవాధారభూతే, ఖే ఆకాశే, రూపభేదం సితనీలాదిరూపభేదమివ, విరచితం, ఇదం విశ్వం, రచితం, తత్రాకాశదృష్టాన్తేన స్వస్యాస్పృష్టస్పృశ్యవస్తుదోషత్వముచ్యతే, యద్వా, యస్మిన్నాత్మని జీవే, ఆకాశే రూపభేదమివ - ఇదం దేవతిర్యగాదిరూపభేదం రచితం-తత్రాకాశదృష్టాన్తేన సితనీలాదిరూపేణ ఘనాదికృతోవస్తుత ఆకాశాదతిరిక్తోపి భ్రాన్తదృష్టీనామాకాశాభిన్నత్వేన ప్రతీతః, తద్వద్దేవాదిరూపభేదా హ్యాత్మస్వరూపే తదభిన్నత్వేనైవ భ్రాన్తదృష్టీనాం ప్రతీయమానో దేవాదిరూపభేద ఇతి వివక్షితం- తథోక్తం

దిభేదేన యథోక్తం దృశ్యతే నభః । భ్రాన్తదృష్టిభిరాత్మాపి తథైకస్సన్ పృథక్పృథ ,, గితి అస్మిన్పక్షే - యో మాయయా ఆత్మనిరచితమిత్యుక్త్వా - భగవతస్సఙ్కల్పో దేవజీవస్య బన్ధ ఇత్యుక్తం భవతి - తత్ప్రతిచక్షణాయ - తస్య దేవాదిరూపసంసృష్టస్యాత్మనః - ప్రతిచక్షణాయ ప్రతిబోధనాయ - దేవాదిరూపభేదాద్విలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మస్వరూపబోధనాయ - తద్ద్వారా సంసారమోచనాయేత్యభిప్రాయః । ఏతేన - దేవమనుష్యాదిసజాతీయేన స్వసఙ్కల్పోపాత్తేనాప్రాకృతాకర్మవశ్యేన ఋష్యాకారేణ , ధర్మస్య గృహే - యో భగవాన్ - ప్రాదుశ్చకార ప్రాదుర్భూతః , తస్మై పరమపురుషాయ - తేన మః * ॥ ౫౫ ॥ * సోఽయం స్వసఙ్కల్పకృతజగద్బన్ధమోక్షో భగవాన్ - అనుమేయతత్త్వః శాస్త్రైకవేద్యవివిధవిచిత్రశక్తిమత్స్వరూపః - స్థితివ్యతికరోపశమాయ - స్థితిః పాలనం వ్యతికరః సృష్టిః , ఉపశమస్సంహారః , తేషాం - సమాహారో ద్వన్ద్వః - తస్మై జగత్పాలనాద్యర్థం - పాలనాధికృతభగవదంశభూతేన్ద్రాద్యభిప్రాయేణ స్థితిపదం ప్రయుక్తం - సత్త్వేనేతి గుణత్రయోపలక్షణం - స్థిత్యాద్యనుగుణసత్త్వాదిగుణవిశిష్టత్వేన - సృష్టాన్ , అస్మాన్ సురగణాన్ - అదభ్రకరుణేన అనల్పదయాయుక్తేన - విలోకనేన - దృశ్యాత్ - ఆశీర్లిఙర్థే ధాతుకత్వాత్పశ్యాదేశాభావః - దృశ్యానితి ద్వితీయాన్తపాఠే తు - పశ్యత్వితి క్రియాపదమధ్యాహర్తవ్యం - దృశ్యాన్ - కృపావలోకనవిషయత్వయోగ్యానస్మాన్పశ్యత్విత్యర్థః - కథంభూతేన విలోకనేన - యచ్ఛ్రియో లక్ష్మ్యాః - నికేతం స్థానం , అరవిన్దం కమలం - తత్ - క్షిపతా తిరస్కుర్వతా * ॥ ౫౬ ॥ * హే తాత - ఏవం లబ్ధకృపావలోకైస్తైః - సురగణైః - రభిష్టుతౌ - భగవన్తౌ నరనారాయణౌ - గన్ధమాదనాఖ్యం పర్వతం ప్రతి - యయతుః గతవన్తౌ * ॥ ౫౭ ॥ *

త్ప్రతిచక్షణాయ । ఏతేన ధర్మసదనే * ఋషిమూర్తినాఽద్య ప్రాదుశ్చకార పురుషాయ నమః పరస్మై ॥ ౫౫ ॥
సోఽయం స్థితివ్యతికరోపశమాయ సృష్టాన్సత్త్వేన నస్సురగణాననుమేయతత్త్వః । * దృశ్యాదదభ్రకరుణేన విలోకనేన యచ్ఛ్రీనికేతమమలం క్షిపతారవిన్దమ్ ॥ ౫౬ ॥ ఏవం సురగణైస్తాత భగవన్తావభిష్టుతౌ । లబ్ధావలోకైర్యయతురర్చితౌ గన్ధమాదనమ్ ॥ ౫౭ ॥ తావిమౌ వై భగవతో హరేరంశావిహాగతౌ । భారవ్యయాయ చ భువః కృష్ణౌ యదుకురూద్వహౌ ॥ ౫౮ ॥ స్వాహాఽభిమానినశ్చాగ్నేరాత్మజాంస్త్రీనజీజనత్ । పావకం పవమానం చ శుచిం చ హుతభోజనమ్ ॥ ౫౯ ॥ తేభ్యోఽగ్నయస్సమభవంశ్చత్వారింశచ్చ పఞ్చ చ । త ఏవైకోనపఞ్చాశత్సాకం పితృపితామహైః ॥ ౬౦ ॥ వైతానికే కర్మణి యన్నామభిర్బ్రహ్మవాదిభిః । ఆగ్నేయ్య ఇష్టయో యజ్ఞే నిరూప్యన్తేఽగ్నయస్తు తే ॥ ౬౧ ॥ అగ్నిష్వాత్తా బర్హిషదస్సోమ్యాః పితర ఆజ్యపాః । సాగ్నయోఽనగ్నయస్తేషాం పత్నీ దాక్షాయణీ స్వధా ॥ ౬౨ ॥ తేభ్యో దధార కన్యే ద్వే వయునాం ధరణీం స్వధా । ఉభే తే బ్రహ్మ

తావేవ హరేరంశతయావతీర్ణౌ - ఇమౌ - నరనారాయణౌ - భువః - భారవ్యయాయ భారక్షపణాయ - యదుకులశ్రేష్ఠౌ , ఇమౌ కృష్ణార్జునౌ - విహాగతౌ - తావేవ కృష్ణార్జునరూపేణావతీర్ణావిత్యర్థః * ॥ ౫౮ ॥ * ఏవం , ధర్మపత్నీనాం దక్షదుహితౄణాం త్రయోదశానాం సన్తతిః కథితా - అథ చతుర్దశ్యా దక్షదుహితుస్సన్తానమాహ ॥ స్వాహేతి ॥ అభిమానినః , స్వాహాం భార్యాం స్వస్యాత్యన్తమనుకూలాం మన్యమానాదగ్నేః - తద్భార్యా , స్వాహా స్వాహాఖ్యా , త్రీన్ పుత్రాన్ , ప్రసూతవతీ - అభిమానిన ఇత్యాత్మజవిశేషణం వా , త్రేతాగ్న్యభిమానినో దేవా ఇత్యర్థః - తానాహ ॥ పావకమితి ॥ హుతభోజనమితి త్రయాణాం విశేషణం , హుతం దేవతోద్దేశేన త్యక్తం చరుపురోడాశాదికం భుఙ్క్త ఇతి హుతభోజనస్తం * ॥ ౫౯ ॥ * తేభ్యః పావకాదిభ్యః పఞ్చచత్వారింశదగ్నయః , సమభవన్ - త ఏవ - పఞ్చచత్వారింశదగ్నయః , పితృపితామహైః - సాకం సహ , ఏకోనపఞ్చాశత్ , తత్ర - పితరస్త్రయః పితామహ ఏకః * ॥ ౬౦ ॥ * పఞ్చచత్వారింశదగ్నీన్విశినష్టి ॥ వైతానిక ఇతి ॥ యన్నామభిః ఏషామగ్నీనాం నామభిః , వైతానికే వైదికే కర్మణి , తథా - యజ్ఞే , యద్వా - యజ్ఞరూపే వైతానికే కర్మణి - ఆగ్నేయ్యః , అగ్నిదేవతాకాః - ఇష్టయో యాగాః - బ్రహ్మవాదిభిర్వైదికైః , నిరూప్యన్తే - త ఏతే - అగ్నయ ఇత్యర్థః * ॥ ౬౧ ॥ * అథ , పఞ్చదశ్యా దక్షదుహితుస్సన్తతిం వర్ణయంస్తత్పతీన్పితౄన్విభజతి ॥ అగ్నిష్వాత్తా ఇతి ॥ అగ్నిష్వాత్తా అయజ్వానస్తేఽనగ్నయః - యేషామగ్నౌకరణం నాస్తి - తేఽనగ్నయః - తే చాజ్యపాః , యే చ బర్హిషదో యజ్వానః , తే సాగ్నయః । అగ్నౌకరణవన్తః , సోమ్యాః సోమపాశ్చ । తథా చ శ్రుతిః ,, యే వై యజ్వానస్తే పితరో బర్హిషదః - యే వాఽయజ్వానో గృహమేధినస్తే పితరోఽగ్నిష్వాత్తా ,, ఇతి ॥ తేషాముభయవిధపితౄణాం - పత్నీ - దాక్షాయణీ దక్షదుహితా స్వధాఖ్యా * ॥ ౬౨ ॥ * తేభ్యః పితృభ్యః-

౫౬ ॥ శ్లో ॥ పా * దృశ్యానదభ్ర.

స్వధా-మేధాం-వైతరణీంచ-ద్వే-కన్యే-దధార, గర్భతృతవతీ-ప్రసూతవత్యర్థః-తయోస్సన్తతిర్నాస్తీత్యాహ॥ ఉభే ఇ
తి॥ తేఉభే మేధావైతరణ్యౌ-బ్రహ్మవాదిన్యౌబ్రహ్మోపదేష్ట్ర్యౌ-జ్ఞానంశాస్త్రజన్యం-విజ్ఞానంవివేకాదిజన్యం-తయోః-పా
రమన్తం-గతవత్యౌ-సనకాదివదూర్ధ్వరేతసౌ-తేఇతిభావః॥ ౬౩॥ ॥ భవస్యరుద్రస్య-యాపత్నీ సతినామ్నీ- సాపి-గుణశీ
లాదిభి-రాత్మనః స్వస్యా, స్సదృశం-దేవంభవం-నిత్యం సేవమానాపి-పుత్రం-నలేభే ॥౬౪॥ తత్రహేతుం-స్వపితరిదక్షే - అ
నాగసేనిరపరాధినే-భవాయరుద్రాయ-రుషాక్రోధేన-అప్రతిరూపే అసదృశే-ప్రతికూలేసతి- ఆత్మనాస్వయమేవ- ఆత్మా
నం దేహం-అప్రౌఢైవబాలైవసతి-యోగసంయుతా-అజహత్ తత్యాజ-యోగాగ్నినాదేహందదాహేత్యర్థః ॥ ॥౬౫॥
ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ప్రథమోఽధ్యాయః. ॥ ॥ ॥ ॥

భవాయపితర్యప్రతిరూపేసత్యాత్మానంతత్యాజేతిసఙ్గ్రహేణోక్తం దేహత్యాగనిమిత్తం త్యాగంచాశ్రుత్యతద్వి
స్తరబుభుత్సయాపృచ్ఛతివిదురః ॥ భవఇతిత్రిభిః॥ శీలవతాంనిర్వైరత్వసమదర్శనత్వాదిరూపస్వభావవతాంమధ్యే, శ్రేష్ఠే,
భవేరుద్రే-దుహితృషువత్సలో, దక్షః సతినామ్నీ- మాత్మజా, మనాదృత్య-కస్మాద్ధేతో, ర్విద్వేషమకరోత్ -నచదుహితృజా
మాతరౌవిద్వేష్టావితిభావః ॥ ౧ ॥ ఇతశ్చనభవోపిద్వేష్టాహ్ఇత్యాహ॥ కఇతి॥ కో బ్రహ్మదక్షః, చరాచరాణాం, గు
రుంజ్ఞానోపదేష్టారం , అచరాణామపిజ్ఞానసమ్పాదనసమర్థః, కిముతచరాణామితి కైముతికన్యాయద్యోతనాయాచరప
దంప్రయుక్తం-జగతఃజిజ్ఞాసోర్లోకస్య, మహద్దైవతం ఆరాధ్యం, ,రుద్రస్తారకంబ్రహ్మవ్యాచష్టే-శఙ్కరాద్జ్ఞానమన్విచ్ఛే,,

వాదిన్యౌజ్ఞానవిజ్ఞానపారగే॥ ౬౩ ॥ భవస్యపత్నీతుసతిభవందేవమనువ్రతా । ఆత్మనస్సదృశంపుత్రంనలే
భేగుణశీలతః ॥ ౬౪ ॥ పితర్యప్రతిరూపేస్వేభవాయానాగసేరుషా । అప్రౌఢైవాత్మనాఽఽత్మానమజహా
ద్యోగసంయుతా ॥ ౬౫ ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ప్రథమోఽధ్యాయః. ॥ ॥
విదురఉవాచ ॥ భవేశీలవతాంశ్రేష్ఠేదక్షోదుహితృవత్సలః । విద్వేషమకరోత్కస్మాదనాదృత్యాత్మజాంస
తీమ్ ॥ ౧ ॥ కస్తంచరాచరగురుంనిర్వైరంశాన్తవిగ్రహమ్ । ఆత్మారామంకథంద్వేష్టిజగతోదైవతంమ
హత్॥ ౨ ॥ ఏతదాఖ్యాహిమేబ్రహ్మన్జామాతుశ్శ్వశురస్యచ। విద్వేషస్తుయతః ప్రాణాంస్తత్యజేదుస్త్యజాం
సతీ॥ ౩ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ పురావిశ్వసృజాంసత్రేసమేతాః పరమర్షయః। తథాఽమరగణాస్సర్వేసానుగా
మునయోఽగ్నయః॥ ౪ ॥ తత్రప్రవిష్టమృషయోదృష్ట్వాఽర్కమివరోచిషా। భ్రాజమానంవితిమిరంకుర్వన్తం
తన్మహత్సదః॥ ౫ ॥ ఉదతిష్ఠన్సదస్యాస్తేస్వధిష్ణ్యేభ్యస్సహాగ్నయః । ఋతేవిరిఞ్చంశర్వంచతద్భాసాఽఽక్షి
ప్తతేజసః॥ ౬ ॥ సదసస్పతిభిర్దక్షోభగవాన్సాధుసత్కృతః। అజంలోకగురుంనత్వానిషసాదతదాజ్ఞయా ॥

దితిశ్రుతిస్మృతిభ్యాం, జ్ఞానార్థంజిజ్ఞాసుభిరారాధ్యమితిభావః ॥ నిర్వైరం, తంభవం కథంద్వేష్టి అద్వేషీదిత్యర్థః-నిర్వైర
త్వే హేతుః, శాన్తవిగ్రహంశాన్తిరేవవిగ్రహోయస్య-శాన్తిప్రచురమిత్యర్థః , ఆత్మనిసర్వభూతాన్తరాత్మనిపరమపురు
షే, ఆరామోరతిర్యస్యతం ,,సర్వంఖల్విదంబ్రహ్మతజ్జలానితిశాన్తఉపాసీత,, ఇతిశ్రుత్యుక్తరీత్యాశమదమాదిభిస్సర్వాత్మ
కంబ్రహ్మైవోపాసీనమిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ జామాతుర్భవస్య, శ్వశురస్యదక్షస్యచ-యతోహేతో-ర్విద్వేషోఽభవత్ -యత
శ్చవిద్వేషా, ద్దక్షస్యదుహితా, సతీ-ప్రాణాన్ తత్యాజ-ఏతన్మహ్యం, హేబ్రహ్మన్-ఆఖ్యాహికథయ ॥ ౩ ॥ ఏవమా
పృష్టోమైత్రేయోభవదక్షయోర్విద్వేషనిమిత్తంతన్నిమిత్తసతీదేహత్యాగంచ-సప్రపఞ్చముపపాదయిష్యరాఖ్యాతికీం
కథాంప్రస్తౌతి ॥ పురేతి ॥ విశ్వసృజాంమరీచ్యాదిప్రజాపతీనాం, సత్రేబహుయజమానకర్తృకోయాగః సత్రం-తస్మిన్-ప
రమర్షయ-స్తథా-సభృత్యా, ఇన్ద్రాదయఃసురగణాః - అగ్నయోఽగ్న్యభిమానిన్యోదేవతాశ్చ, సమేతాస్సఙ్ఘీభూతా, ఆ
సన్ ॥ ౪ ॥ తత్రయజ్ఞేమేదశే-ప్రవిష్టం, దక్షమితిశేషః-దృష్ట్వా, చతుర్ముఖంశివంచవినా-సర్వే, తస్యదక్షస్య, భాసా-
ఆక్షిప్తమభిభూతం, తేజః, యేషాంతే-సహాగ్నయఃఅగ్న్యభిమానిదేవతాసహితాః, సదస్యాఃసదసిసంస్థితాః, స్వాసనే
భ్య, ఉదతిష్ఠన్ ఉత్థితవన్తః - దక్షంకథంభూతం-శోచిషాదేహకాన్త్యా , అనిత్యమివభ్రాజమానం-మహత్సదఃమహతింసభాం, వితిమిరంయథాతథా-కుర్వన్తం ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ తత-స్సభగవాన్దక్షః-సదసస్పతిభిః-సాధుయథాతథా-సత్కృతః
పూజితః, లోకగురు, మజంబ్రహ్మాణం-ప్రణమ్య, తస్యాజస్యాజ్ఞయా-నిషసాదఉపవిష్టవాన్ ॥ ౭ ॥ ప్రాక్-స్వోపవేశా
త్పూర్వమేవాగత్య , నిషణ్ణముపవిష్టం, మృడంశివం, దృష్ట్వా , తేనమృడేనా , నాదృతఃప్రత్యుత్థానాదిభిరసత్కృతో, దక్షః

చామృష్యన్ నసేహే-వామం వక్రం యథాతథా, దహన్నివ చక్షుర్భ్యామభివీక్ష్య-ఉవాచ ✱ ॥ ౮ ॥ ✱ ఉక్తిమేవాహ॥ శ్రూయతామిత్యాదినా యజ్ఞభాగం న లభతామిత్యన్తేన-హే సహాగ్నయో మహర్షయః-సాధూనాం, వృత్తమాచారం, బ్రువతః కథయతో-మే-వచః వాక్యం, వక్ష్యమాణం శ్రూయతాం యుష్మాభిరితి శేషః, ఇదం వక్ష్యమాణం వచః-అజ్ఞానాన్మత్సరాచ్చ న కథ్యత ఇత్యాహ॥ అజ్ఞానాదితి॥ అజ్ఞానాన్మత్సరాచ్చ న కథయిష్యామీత్యర్థః ✱ ॥ ౯ ॥ ✱ అయం రుద్రః-నామ్నా పనిర్దిష్టమసహమానోఽయమితి సర్వనామ్నా నిర్దిష్టవాన్-ఏవముత్తరత్రాపి। లోకపాలానాం, యశోనాశకః - నిరపత్రపః లజ్జారహితః- స్తబ్ధశబ్దేన విహితధర్మపరిత్యాగినా మూర్ఖేణ వా - యేన రుద్రేణ - సద్భిః, రాచరితః అనుష్ఠితః, పన్థాః వైదికాచారః, దూషితః దోషం ప్రాపితః, వినాశిత ఇతి యావత్ ✱ ॥ ౧౦ ॥ ✱ స్తబ్ధతామేవ ప్రపఞ్చయతి॥ ఏష ఇతి ద్వాభ్యాం॥ ఏష రుద్రః-యత్ యస్మాన్మే మమ-శిష్యతాముపగతః, మే దుహితుః సత్యాః పాణిం - విప్రాగ్నిసాక్షికం-సాధువత్-అగ్రహీత్-సాధువదితి వతిప్రత్యయేన వస్తుతోఽసాధురితి వ్యఞ్జితమ్ ✱ ॥ ౧౧ ॥ ✱ మర్కటస్యేవ లోచనే యస్య-సోఽయం రుద్రః-మృగశాబస్య హరిణబాలకస్య-ఈక్షిణీ ఇవాక్షిణీ యస్యాః- స్తస్యాః సత్యాః - పాణిం గృహీత్వా-ఊర్ధ్వా-ప్రత్యుత్థానాభివాదనాదియోగ్యాయ మహ్యం-వాఙ్మాత్రేణాపి - ఉచితం సత్కారం-నాకృత న కృతవాన్ ✱ ॥ ౧౨ ॥ ✱ అనర్హాయ కన్యాం దత్తవానహమిత్యనుతప్యమాన ఆహ॥ లుప్తక్రియాయేతి సార్ధైశ్చతుర్భిః॥ లుప్తక్రియాయ లుప్తా-క్రియాః సదాచారః-యేన-అత ఏవాశుచయే-మానినే దురహంకారిణే - భిన్నసేతవే భిన్నః భ్రంశితః సేతుః ధర్మమర్యాదా-యేన తస్మై -అనిచ్ఛన్నపి-దాతుమితి శేషః-అహం-బాలాం కన్యాం-అదాం దత్తవాన్-యథా శూద్రాయ-ఉశతీం నిర్దుష్టాం-వేదలక్షణాం గిరం-తథేత్యర్థః ✱ ॥ ౧౩ ॥ ✱ ప్రే

ప్రాఙ్నిషణ్ణం మృడం దృష్ట్వా నామృష్యత్తదనాదృతః । ఉవాచ వామం చక్షుర్భ్యామభివీక్ష్య దహన్నివ ॥ ౮॥
శ్రూయతాం బ్రహ్మర్షయో మే సహదేవాః సహాగ్నయః । సాధూనాం బ్రువతో వృత్తం నాజ్ఞానాన్న చ మత్సరాత్ ॥ ౯॥
అయం తు లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రపః । సద్భిరాచరితః పన్థా యేన స్తబ్ధేన దూషితః॥
ఏష మే శిష్యతాం ప్రాప్తో యన్మే దుహితురగ్రహీత్ । పాణిం విప్రాగ్నిముఖతః సావిత్ర్యా ఇవ సాధువత్ ॥౧౧॥
గృహీత్వా మృగశావాక్ష్యాః పాణిం మర్కటలోచనః । ప్రత్యుత్థానాభివాదార్హే వాచాప్యకృత నోచితమ్॥౧౨
లుప్తక్రియాయాశుచయే మానినే భిన్నసేతవే । అనిచ్ఛన్నప్యదాం బాలాం శూద్రాయేవోశతీం గిరమ్ ॥౧౩॥ ప్రే
తావాసేషు ఘోరేషు ప్రేతైర్భూతగణైర్వృతః । అటత్యున్మత్తవన్నగ్నో వ్యుప్తకేశో హసన్ రుదన్ ॥౧౪॥
చితాభస్మకృతస్నానః ప్రేతస్రఙ్న్రస్థిభూషణః । శివాపదేశో హ్యశివో మత్తో మత్తజనప్రియః ॥ పతిః ప్రమథ
భూతానాం తమోమాత్రాత్మకాత్మనామ్ ॥ ౧౫ ॥ తస్మా ఉన్మాదనాథాయ నష్టశౌచాయ దుర్హృదే । దత్తా

తావాసేషు శ్మశానేషు-ఘోరైః రౌద్రైః - ప్రేతైః భూతగణైశ్చ-వృతః వేష్టితః నగ్నః వివసనః-వ్యుప్తకేశః వికీర్ణకేశః ఉన్మత్త ఇవ-హసన్-రుదంశ్చ-అటతి పర్యటతి ✱ ॥౧౪ ॥ ✱ చితాభస్మనా శ్మశానభస్మనా-కృతం స్నానం-యేన-ప్రేతానాం స్రజో మాల్యాని యస్య సః - అస్థిభూషణః-నృణామస్థీని భూషణాని యస్య సః-స్వయమశివోఽమఙ్గలోఽపి-శివాపదేశః శివ ఇతి వ్యవహారమాత్రం యస్య - స్వయం మత్తో - మత్తానాం జనానాం ప్రియశ్చ తమోమాత్రాత్మకః కేవలతమోగుణః-ఆత్మా స్వభావో యేషాం-తేషాం- ప్రమథభూతానాం ప్రమథాఖ్యభూతవిశేషాణాం పతిః ✱ ॥ ౧౫ ॥ ✱ తస్మై ఉన్మాదానాం భూతవిశేషాణాం - నాథాయ - దుర్హృదే దుష్టచిత్తాయ -నష్టశౌచాయ ఆచారహీనాయ-సాధ్వీ సతీ-కన్యా, మయా, దత్తా -పరమేష్ఠినా చోదిత ఆదిష్టోఽహం దత్తవానిత్యధ్యాహారః । చోదిత ఇత్యార్షత్వాద్వ్యత్యయేన తృతీయార్థే ప్రథమా వా, బతేతి ఖేదే- కేచిదత్ర లుప్తక్రియాయాశుచయే ఇత్యాదిగ్రన్థం రుద్రనిన్దాపరం యథాశ్రుతం వ్యాఖ్యాయ - వాస్తవస్త్వయమర్థ ఇత్యుపక్రమ్య, లుప్తాః క్రియాః యస్మిన్ పరబ్రహ్మత్వాత్ - అత ఏవ న శుచిర్యస్మాత్, అమానినే అభిన్నసేతవ ఇతిచ్ఛేదః, తస్య పరమేశ్వరస్య, మదీయా మానుషీకన్యా - కథం యోగ్యా స్యాదితి లజ్జయా, దాతుమనిచ్ఛన్నప్యేతత్స్వచ్ఛన్దలోభేన దత్తవాన్ - శూద్రాయేత్యనర్హత్వమాత్రే దృష్టాన్తః - న హీనత్వే అన్యథా పూర్వాపరస్య గ్రన్థవిరోధాపత్తేః ॥ ఏతదుక్తం భవతి - యథా కశ్చిచ్ఛూద్రాయ వేదమర్థలోభేన దదాతి తద్వదితి ॥ ప్రేతావాసేష్విత్యాది సర్వం విడమ్బనమాత్రమితి స్వయమేవాహ ॥ ఉన్మత్తవదితి-అన్యథా, ఉన్మత్త ఇత్యేవావక్ష్యత్-అశివః-నాస్తి శివో యస్మాత్-అమత్తః-అమత్తజనప్రియ ఇతి చ చ్ఛేదః, పతిః, ప్రమథభూతానామితి భక్తవాత్సల్యమాహ ॥ తామసానామపి దోషమపనీయ పాతీతి పతిః, నష్టానామపి శౌచం శుద్ధిర్యస్మాత్ దుష్టేష్వప్యేతే మయా అనుకమ్ప్యా ఇతి - హృన్మనో, యస్య, దుర్హృత్-తస్మై బ

తైత్తిరీయక - ఇతి రుద్రప్రశంసాపరత్వేన వ్యాచక్షతే - తత్రాయం వాస్తవోర్థః కిం దక్షస్యాభిప్రేతః, ఉతైతత్పురాణకర్తుః - ఉతాన్యస్య త్వాదృశస్య కస్యచిత్ - నాద్యః ,, సాధూనాం బ్రువతో వృత్తం నాజ్ఞాదాన్న చ మత్సరా,, దితి వాస్తవికత్వముపక్రమ్య ,, లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రపః, యేన స్తబ్ధేన దూషితః - ఏష మే శివ్యతాం ప్రాప్త,, ఇత్యాదినా నిన్దయతోఽభిప్రేతత్వాసమ్భవాత్ - నిన్దాయామేవ తస్య తాత్పర్యాతిశయావగమాత్ - అత ఏవ హి ,, దక్షో గిరిత్రాయ విసృజ్య శాపం తస్మాద్వినిష్క్రమ్య వివృద్ధమన్యుః - జగామ,, ఇతి నిన్దాపూర్వకశాపకరణత్వవివృద్ధక్రోధత్వవినిష్క్రమణాదయో వక్ష్యమాణా ఉపపన్నాః - న ద్వితీయః - వేదాన్తార్థోపబృంహణరూపత్వాదస్య పురాణస్య - వేదాన్తేషు చ ,, అనపహతపాప్మా వా అహమస్మి - నారాయణాద్రుద్రో జాయత,, ఇత్యాదిషు కర్మవశ్యత్వకార్యత్వాదిశ్రవణాత్తద్విరుద్ధార్థానామత్ర నిబద్ధుమయుక్తత్వేనైతత్పురాణకర్త్రభిప్రేతత్వాసమ్భవాత్॥ అత ఏవ హి ,, సద్యో జాయత తన్మన్యుః కుమారో నీలలోహితః। స వై రురోద దేవానాం పూర్వజో భగవానజః॥ నామాని కురు మే ధాతః - స్థానాని చ జగత్పతే, ,ఇతి - వేదాన్తార్థానుసారేణైవ కార్యత్వకర్మవశ్యత్వచతుర్ముఖకృతనామస్థానాదిమత్త్వముపబృంహితం - క్వచిత్త్రిమూర్త్యైక్యాదికం ప్రతీయమానం ప్రతర్దనన్యాయేనాన్యథాప్యుపపన్నమితి పూర్వమేవ ప్రతిపాదితం - న తృతీయః - ఆగ్రహమూలకత్వాత్, నిన్దాపరగ్రన్థస్య యథాకథంచిద్విపరీతార్థపర్యవసానకరణే సర్వత్రాప్యేవమేవ స్యాదితి స్తుతినిన్దయోర్వ్యవస్థానుపపత్తేశ్చ, యదప్యుక్తం, లుప్తాః క్రియా యస్మిన్పరబ్రహ్మత్వాదితి, తదయుక్తం పరబ్రహ్మత్వే పరామకృష్ణాద్యవతారేషు, లుప్తక్రియాత్వాదర్శనేన హేతోర్వ్యభిచారాత్, అమానినే అభిన్నసేతవ ఇతి పదచ్ఛేద ఇత్యప్యయుక్తం ,, సద్భిరాచరితః పన్థా యేన స్తబ్ధేన దూషిత,, ఇతి ,, యజ్ఞభాగం న లభతాం దేవైర్దేవగణాధిప,, ఇతి పూర్వోత్తరవ్యాఘాతాత్॥ తస్య పరమేశ్వరస్య మదీయామానుషీకన్యేత్యాద్యప్యయుక్తం, భవదక్షయోరుభయోరపి చతుర్ముఖాత్ప్రసూతత్వేన దక్షకన్యాయా మానుషీత్వాస

బత మయా సాధ్వీ చోదితః పరమేష్ఠినా ॥ ౧౬ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ వినిన్ద్యైవం స గిరిశమప్రతీపమవస్థితమ్। దక్షోథాప ఉపస్పృశ్య క్రుద్ధః శప్తుం ప్రచక్రమే ॥ ౧౭ ॥ దక్ష ఉవాచ ॥ అయం తు దేవయజన ఇన్ద్రోపేన్ద్రాదిభిర్భవః। సహ భాగం న లభతాం దేవైర్దేవగణాధమః ॥ ౧౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ నిషిధ్యమానస్స సదస్యముఖ్యైర్దక్షో గిరిత్రాయ విసృజ్య శాపమ్। తస్మాద్వినిష్క్రమ్య వివృద్ధమన్యుర్జగామ కౌరవ్య నిజం నికేతమ్ ॥ ౧౯ ॥ విజ్ఞాయ శాపం గిరిశానుగాగ్రణీర్నన్దీశ్వరో రోషకషాయదూషితః। దక్షాయ శాపం విససర్జ దారుణం యే చాన్వమోదంస్తదవాచ్యతాం ద్విజాః ॥ ౨౦ ॥ నన్ద్యువాచ ॥ ॥ య ఏతన్మర్త్యముద్దిశ్య భగవత్యప్రతిద్రుహి । ద్రుహ్యత్యజ్ఞః

మ్భవాత్, మనోర్జామాతా వన్యోన్యతో మృక్చేతి హి మానుషశబ్దోప్యుత్పాదితః - తామసానపి దోషమశేషముపనియపాతీత్యాద్యపి మన్దం - తానహం ద్విషతః క్రూరాన్సంసారేషు నరాధమాన్। క్షిపామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవ యోనిషు॥ ఆసురీం యోనిమాపన్నా మూఢా జన్మని జన్మని । మామప్రాప్యైవ కౌన్తేయ తతో యాన్త్యధమాం గతిం ,, మితి తామసానాం నిగ్రాహ్యత్వగానాత్, తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః ॥ ౧౬॥ ॥ స దక్షః, అప్రతీపం అప్రతిక్రియం, ముదాసీన - మవస్థితమాసీనం, గిరిశ, మేవముక్తప్రకారేణ, వినిన్ద్య, అథ అప ఉపస్పృశ్యాచమ్యేత్యర్థః, క్రుద్ధః శప్తుం ప్రచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ ॥ ౧౭॥ ॥ అయం భవో రుద్రః, తు శబ్దో హేతౌ. యతః - దేవగణాధమః - సర్వేభ్యో దేవేభ్యోఽధమః - తత - ఇన్ద్రాదిభిర్దేవైస్సహ, దేవయజనే దేవోద్దేశ్యకయాగే - యజ్ఞభాగం యజ్ఞియభాగం - న లభతాం న ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౧౮ ॥ ॥ హే కౌరవ్య విదుర - స దక్షః - సదస్యముఖ్యైః సభ్యశ్రేష్ఠైః, నిషిధ్యమానః నివార్యమాణోఽపి - వివృద్ధో మన్యుః క్రోధో యస్య సః, గిరిత్రాయ రుద్రాయ - శాపం యజ్ఞభాగానర్హతారూపం - విసృజ్య, తస్మాత్సత్రదేశాత్, బహిర్వినిర్గత్య, స్వీయం నికేతనం గృహం ప్రతి - జగామ ॥ ౧౯ ॥ ॥ గిరిశానుగానాం రుద్రపార్షదానాం - అగ్రణీర్ముఖ్యః, నన్దీశ్వరః, దక్షవిసృష్టం శాపం, జ్ఞాత్వా - రోష ఏవ కషాయ, స్తేన రూషితః, ఆరక్తనేత్ర ఇత్యర్థః, తథా, తస్య రుద్రస్య - అవాచ్యతాం వచనానర్హతాం వినిన్ద్యతాం, యే చ సదస్యా ద్విజాః, అన్వమోదన్నభ్యనన్దన్ ॥ తేభ్యశ్చ శాపం విససర్జేత్యర్థః ॥ ౨౦॥ ॥ తత్ర దక్షం శపతి సార్ధైస్త్రిభిః ॥ యో దక్షః - అజ్ఞః దేహాదివిలక్షణాత్మజ్ఞానరహితః, అత ఏవ - పృథగ్దృష్టిః - అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శీ, అప్రతిద్రుహి - ప్రతిద్రోహమకుర్వతి - భగవతి భగవదంశావతారభూతే, భవే, మర్త్యముద్దిశ్య మరణాదిధర్మభాజముద్దిశ్య, కేవలనికృష్టమజ్ఞాత్వేత్యర్థః - ద్రుహ్యతి అపకరోతి, ఏతత్ ఏతస్మాత్కారణాత్ ఏతమితి పాఠే, ఏతం భవం మ

ర్థ్యత్వేనజ్ఞాత్వేత్యర్థః, సదక్షః, తత్త్వతః ప్రకృతిపురుషేశ్వరయాథార్థ్యాత్-విముఖః పరాఙ్ముఖః-భవేత్-తత్త్వత్రయ
జ్ఞానరహితోభవేదిత్యర్థః-అయంప్రథమశ్శాపః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ఏవంతత్త్వవైముఖ్యరూపంశాపంవిసృజ్యతత్కార్యరూ
పంఅతాత్త్వికలౌకికకర్మాభిరుచిరూపంశాపంవిసృజతి ॥ గృహేష్వితి ॥ కూటధర్మేషు-అవిచార్యానికర్మాణియేషు-ప్రాకృ
తగుణసఙ్గాద్దుర్నివార-కర్మస్వితియావత్-గృహేషు-గ్రామ్యసుఖేచ్ఛయాసాంసారికవైషయికసుఖేచ్ఛయా-ఆసక్తః-అత
ఏవ-వేదవాదైః అల్పాస్థిరఫలసాధనానికర్మాణ్యనన్తస్థిరఫలసాధనత్వేనప్రరోచయద్భిః “అపామసోమమమృతాఅభూ
మ, అక్షయ్యగ్ంహవైచాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతంభవతి,” త్యాదిభిరర్థవాదైః-విపన్నావినష్టాధీర్యస్యసః-కర్మతన్త్రం
కర్మకలాపం-వితనుతాంఅల్పాస్థిరఫలసాధనకర్మాణికుర్యాదిత్యర్థః - అయంద్వితీయశ్శాపః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ పరోదేహా
దిః - తమేవాత్మత్వేనఅభిధ్యాతుంశీలమస్యాః - తయాబుద్ధ్యా - విస్మృతాఆత్మగతిః జీవాత్మపరమాత్మయాథార్థ్యా
వగతిః, యేన, అతఏవ, పశుః పశుతుల్యః - అతఏవ - అతితరాంనితరాం - స్త్రీకామః, సదక్షః, అచిరాదాశు,
బస్తముఖః బస్తస్య మేషస్య ముఖమివముఖంయస్య సః - అస్తు భవేత్ ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ తథా - కర్మమయ్యాం కర్మా
త్మికాయామవిద్యాయాం, ఇయమేవవిద్యేతితత్త్వవిద్యేతిబుద్ధిర్యస్య - అతఏవ, సోఽదక్షః - అజః అజతుల్యః, ప
శుప్రాయః - అస్తుస్యా, దితితృతీయశ్శాపః - అథరుద్రావమానినోదక్షానుకూలాన్జీవాన్శపతి॥ సంసరన్త్వితిసార్ధద్వ
యేన-శర్వంరుద్రమవమన్యతఇతిశర్వావమానీ-తమిమందక్షం - అనుసృత్య-యేచదక్షకృతశాపాభినన్దినఇత్యర్థః-తే-ఇహ
లోకే - సంసరన్తుజన్మజరామరణాదిభాజోభవన్తు- అయంప్రథమశ్శాపః ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ యేహరద్విషః-తే-పుష్పిణ్యాః

పృథగ్దృష్టిస్తత్త్వతోవిముఖోభవేత్ ॥ ౨౧ ॥ గృహేషుకూటధర్మేషుసక్తోగ్రామ్యసుఖేచ్ఛయా। కర్మతన్త్రం
వితనుతాంవేదవాదవిపన్నధీః ॥ ౨౨ ॥ బుద్ధ్యాపరాభిధ్యాయిన్యావిస్మృతాత్మగతిః పశుః। స్త్రీకామస్సోఽస్త్వ
తితరాందక్షోబస్తముఖోఽచిరాత్ ॥ ౨౩ ॥ విద్యాబుద్ధిరవిద్యాయాంకర్మమయ్యామసావజః। సంసరన్త్వి
హయేచేమమనుశర్వావమానినమ్ ॥ ౨౪ ॥ గిరశ్శ్రుతాయాః పుష్పిణ్యామధుగన్ధేనభూరిణా। మథ్నాచోన్మథి
తాత్మానస్సంముహ్యన్తుహరద్విషః ॥ ౨౫ ॥ సర్వభక్షాద్విజావృత్త్యైధృతవిద్యాతపోవ్రతాః। విత్తదేహేన్ద్రి
యారామాయాచకావిచరన్త్విహ ॥ ౨౬ ॥ తస్యైవంవదతశ్శాపంశ్రుత్వాబ్రహ్మకులాయవై। భృగుః ప్రత్య
సృజచ్ఛాపంబ్రహ్మదణ్డందురత్యయమ్ ॥ ౨౭ ॥ భృగురువాచ ॥ భవవ్రతధరాయేచయేచతాన్సమనువ్రతాః। పా
షణ్డినస్తేభవేయుస్సచ్ఛాస్త్రపరిపన్థినః ॥ ౨౮ ॥ నష్టశౌచామూఢధియోజటాభస్మాస్థిధారిణః। విశన్తుశివదీక్షా

పుష్పమాత్రఫలాయాః ఆపాతరమణీయాయాఇత్యర్థః, యద్వా, పుష్పవన్మనః క్షోభకత్వాదర్థవాదాః పుష్పశబ్దేనవివక్షి
తాః పుష్పిణ్యాః తద్బహులాయాఇత్యర్థః-అథవా-పుష్పగన్ధవత్ క్షణమాత్రోపభోగ్యస్వర్గాదిసుఖప్రకాశికాయాః శ్రుతా
యాః వేదపూర్వభాగరూపాయాః-గిరఇత్యర్థః “యామిమాంపుష్పితాంవాచ,” మిత్యాదివత్-మథ్నామనః క్షోభకేణ-భూ
రిణామధుగన్ధేన-మధుగన్ధతుల్యేనస్వర్గాదిసుఖప్రకాశకేన- ఉన్మథితః క్షోభితః ఆత్మామనః యేషాంతే హరద్విష- స్తే-సంము
హ్యన్తుమోహంప్రాప్నువన్తు-నిత్యానిత్యధర్మాధర్మాదిషుసర్వత్రవిపరీతజ్ఞానాభవన్త్వితిద్వితీయశ్శాపః ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ స
ర్వభక్షాః-సర్వంఅవిహితాప్రతిషిద్ధనిషిద్ధం- భక్షంభక్ష్యం - యేషాంతే-హరద్విషోద్విజాః-వృత్త్యైకేవలశరీరాపత్యకళ
త్రాదిపోషణాయైవ, ధృతానివిద్యాతపోవ్రతానియైస్తే -విత్తదేహాదిష్వేవఆరామోరతిర్యేషాం- తేయాచకాస్సన్తోవిచర
న్త్వితితృతీయశ్శాపః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ ఏవంశపన్తంసనీశ్వరమాలోక్యభృగుః ప్రత్యశపదిత్యాహమైత్రేయః ॥ తస్యసనీశ్వర
స్య - బ్రహ్మకులాయైవశాపంబ్రువతస్తత- స్తంశాపంశ్రుత్వా-భృగుః-దురత్యయందురతిక్రమం - బ్రహ్మదణ్డంబ్రహ్మదణ్డక
ల్పం-శాపం-ప్రత్యసృజత్ ప్రత్యదాత్ ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ తమేవాహ ॥ భవేతి ॥ భవస్యరుద్రస్యవ్రతంపిశాచచర్యాదికం-తద్యేధ
రన్తి-యేచభవవ్రతధర్మాన్-అనువ్రతాః అనుసరన్తః -తేసర్వే-పాషణ్డినోవేదవిరుద్ధకర్మనిష్ఠాః-సచ్ఛాస్త్రాణాంభగవచ్ఛా
స్త్రాణాంపఞ్చరాత్రాదీనాంపరిపన్థినః ప్రతికూలాః-భవేయుః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ పాషణ్డిత్వమేవవిశదయతి ॥ నష్టశౌచాఇతి ॥
నష్టశౌచాదురాచారాః మూఢధియః పరావరతత్త్వజ్ఞానరహితాః-జటాదిధారిణః-శివదీక్షాయాం “ముద్రికాషట్కతత్
త్వజ్ఞః పరముద్రావిశారదః। భగాసనస్థమాత్మానంధ్యాత్వానిర్వాణమృచ్ఛతి” త్యాద్యుక్తవిధశివదీక్షాయాం-ప్రవిశ
న్తు-యత్రదీక్షాయాం-సురాపైష్టీ-ఆసవంతాలాదిసమ్భవంమద్యం-ద్వన్ద్వైకవద్భావః-తద్దైవందైవమివపూజ్యం-సు

రాకుమ్భస్థాపనతత్త్వదేవపూజాదేశ్శైవాగమాదిష్వభిధానాద్దేవమూర్తమ్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ భవతామయం శాపోఽననురూప ఏవేతి వదం స్తమేవ గ్రథయతి॥ బ్రహ్మేతి॥ యతో-యూయం-పాషణ్డం పాషణ్డధర్మం-ఆశ్రితాః-యత్ యస్మాచ్చ-పుంసాం వర్ణాశ్రమవతాం-సేతుం స్వర్గాపవర్గసాధనయజ్ఞోపాసనాదిప్రకాశనేన పురుషార్థప్రాపకం-మర్యాదారూపం వా-విధరణం-మాతాపితృసహస్రేభ్యోఽపి వత్సలతరత్వేన దేశాదినావిశేషధారకం-ప్రవర్తకమితి యావత్-ఏవంభూతం-బ్రహ్మ వేదం బ్రాహ్మణాంశ్చ-పరినిన్దథ పరినిన్దితవన్తః-తతో విగర్హ్య పాషణ్డం యాతేత్యుత్తరత్రాన్వయః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ వేదస్య సేతుత్వవిధరణత్వే ప్రపఞ్చయతి॥ ఏష ఇతి॥ ఏష ఏవ వేద ఏవ-లోకానాం వర్ణాశ్రమవతాం-శివః సుఖకరః-పన్థాః స్వప్రకాశ్యయజ్ఞోపాసనాదిద్వారా స్వర్గాపవర్గోపాయః-సనాతనః అనాదినిధనః ‹‹అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయమ్భువేత్యుక్తత్వాత్ ›› యం వేదం-తదుక్తయజ్ఞోపాసనాదిరూపధర్మమిత్యర్థః - పూర్వే చ సాత్త్వికా ఋషయః-చకారాదపరే చ-అనుసన్తస్థుః అనుష్ఠితవన్తః-అనేన శిష్టపరిగ్రహకథనేన శైవాగమానాం తద్వ్యపగీతత్వమావేదితం-జనార్దనో భగవాన్-యదేవ వేదాఖ్యం బ్రహ్మ ప్రమాణం యస్య సః ఆర్షత్వాద్లిఙ్గవ్యత్యయః - వేదాః ప్రమాణమితివద్విధేయప్రాధాన్యాపేక్షయా వా- అనేన బ్రహ్మణోఽపి శాస్త్రయోనిత్వకథనేన సర్వాపి శ్రేయస్సమ్పత్తిర్వేదాధీనేత్యుక్తం-యద్వా, యస్మిన్వేదే-జనార్దనః-ప్రమాణం మూలం కారణమితి యావత్ ‹‹తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద ›› ఇతి శ్రుతేః ॥ అనేనాపౌరుషేయత్వకథనేన పౌరుషేయత్వప్రయుక్తభ్రమవిప్రలమ్భాదిదోషరాహిత్యసిద్ధిః , శైవాగమానాం పౌరుషేయత్వం-తత్ప్రయుక్తదోషవత్త్వం చ-సూచితమ్ ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ తత్తస్మాత్-పరమం నిరతిశయశ్రేయస్సాధనప్రకాశకత్వేన సర్వోత్కృష్టం, శుద్ధమ

యాం యత్ర దైవం సురాసవమ్॥ ౨౯ ॥ బ్రహ్మ చ బ్రాహ్మణాంశ్చైవ యద్యూయం పరినిన్దథ। సేతుం విధరణం పుంసామతః పాషణ్డమాశ్రితాః ॥ ౩౦ ॥ ఏష ఏవ హి లోకానాం శివః పన్థాః సనాతనః। యం పూర్వే చానుసంతస్థుర్యత్ప్రమాణం జనార్దనః ॥ ౩౧ ॥ తద్బ్రహ్మ పరమం శుద్ధం సతాం వర్త్మ సనాతనమ్। విగర్హ్య యాత పాషణ్డం దైవం వో యత్ర భూతరాట్॥ ౩౨॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ తస్యైవం వదతః శాపం భృగోస్స భగవాన్భవః। నిశ్చక్రామ తతః కించిద్విమనా ఇవ సానుగః ॥ ౩౩ ॥ తేఽపి విశ్వసృజస్సత్రం సహస్రపరివత్సరమ్। సంవిధాయ మహేష్వాస యత్రేజ్య ఋషభో హరిః॥ ౩౪ ॥ ఆప్లుత్యావభృథం యత్ర గఙ్గా యమునయాన్వితా। విరజేనాత్మనా సర్వే స్వం స్వం ధామ యయుస్తతః ॥ ౩౫ ॥ ** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వితీయోఽధ్యాయః **********

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సదా విద్విషతోరేవం కాలో వై ధ్రియమాణయోః । జామాతుశ్శ్వశురస్యాపి సుమహానతిచక్రమే॥ ౧ ॥ యదాభిషిక్తో దక్షస్తు బ్రహ్మణా పరమేష్ఠినా। ప్రజాపతీనాం సర్వేషామాధిపత్యే స్మయో

పౌరుషేయం, సనాతనం-సతాం వర్త్మ-బ్రహ్మ వేదం, విగర్హ్య విగర్హణాద్ధేతోరిత్యర్థః -పాషణ్డం పాషణ్డధర్మం-యాత ప్రాప్నుత-పాషణ్డధర్మ ఏవ నిష్ఠావన్తో భవతేత్యర్థః -యత్ర యస్మిన్ పాషణ్డే- వః యుష్మాకం, భూతానాం తామసానాం, పతిః రుద్రో-దైవమ్ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ అథ శాపప్రతిశాపానిగమయన్ననన్తరకథాం ప్రస్తౌతి మైత్రేయః ॥ హే సాధో-తస్య భృగోః, ఏవం వదతస్సతః-భగవాన్భవో రుద్రః-సానుగః సభృత్యః - కించిద్విమనా ఇవ-ఇవ శబ్దేన వస్తుతస్సమదర్శిత్వాద్వైమనస్యాభావస్సూచ్యతే, తతః-యజ్ఞభూమేః-నిశ్చక్రామ నిష్క్రాన్తవాన్ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ హే మహేష్వాస విదుర యత్ర యస్మిన్ సత్రే -ఋషభః పురుషోత్తమో హరి-రిజ్యః ఆరాధనీయః-తద్విశ్వసృజాం సత్రం , సహస్రపరివత్సరపర్యన్తమనుష్ఠేయం-సంవిధాయ అనుష్ఠాయ- తేఽపి భృగ్వాదయః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ యత్ర ప్రదేశే-గఙ్గా యమునయా సహ, అన్వితా యుక్తా-తత్ర-అవభృథం స్నానం ఆప్లుత్య కృత్వా, తతః-స్వం స్వం, ధామ స్థానం, యయుః ప్రాపుః ❁ ॥ ౩౫ ॥, ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వితీయోఽధ్యాయః ************************

‹‹దక్షో దుహితృవత్సలః। విద్వేషమకరోత్కస్మాత్›› దితి పృష్టం విద్వేషనిమిత్తం [illegible] ‹‹[illegible] స్త్యజాన్సతీ›› ఇతి పృష్టం ప్రాణత్యాగనిమిత్తం తత్ప్రకారశ్చోచ్యతే-తత్ర ప్రాణత్యాగనిమిత్తమరాద్రకయాగారమ్భః-స చ గర్వాత్-గర్వశ్చ ప్రాజాపత్యాద్యధికారాత్ , దితి వక్ష్యన్-తావద్దక్షభవయోర్విద్విషతోస్సతోర్మహాన్కాలోఽతీత ఇత్యాహ॥ సదేతి॥ ఏవముక్తరీత్యా, సదాపి ద్విషతోర్మిథో ద్వేషం కుర్వతోః, జామాతుర్భవస్య శ్వశురస్య దక్షస్య చ ధ్రియమాణయోర్వర్తమానయోస్సతోః, సుమహాన్ భూయాన్, కాలః-అతిచక్రమేవ్యతీతః ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ గర్వనిమిత్తమాహ॥ యదేతి॥ పర

మేష్ఠినా చతుర్ముఖేన, బ్రహ్మణా, యదా, సర్వేషాం ప్రజాపతీనా, మాధిపత్యే, దక్షోఽభిషిక్త, స్తదా-తస్య-స్మయో గర్వః, అభవత్, ఉపపద్యతేస్మ ॥ ౨ ॥ స్మయాచ్చారౌద్రకం యాగమారేభ ఇత్యాహ॥ ఇష్ట్వేతి॥ స దక్షః, బ్రహ్మిష్ఠాన్ బ్రహ్మాత్మకాన్, సర్వేషాం బ్రహ్మాత్మకత్వేఽపి రుద్రాదేర్బ్రహ్మణ ఆవేశావతారత్వాదతిశయేన బ్రహ్మత్వమిష్టం బ్రహ్మిష్ఠత్వేన వివక్షితం - రుద్రానుచర తదారాధకాభిప్రాయేణ బహువచనం - అభిభూయ పరాభావ్య - తేభ్యో యజ్ఞభాగం న దాస్యామీత్యేవం సఙ్కల్ప్యేత్యర్థః - వాజపేయేనేష్ట్వా వాజపేయాఖ్యం యాగం కృత్వా - బృహస్పతిసవం నామ బృహస్పతిసవాఖ్యం క్రతూత్తమ, మారేభే ఆరబ్ధవాన్ ,, వాజపేయేనేష్ట్వా బృహస్పతిసవేన యజేతే ,, తి శ్రుతేః ॥ ౩ ॥ తస్మిన్ బృహస్పతిసవే సమారబ్ధే, సర్వే బ్రహ్మర్షయః, తథా-దేవర్షయః, పితరో దేవతాశ్చ, తథా-తేషాం పత్న్యశ్చ, కృతస్వస్త్యయనాః కృతమఙ్గలాః, సర్వాలఙ్కారభూషితాః, సభర్తృకాశ్చ సన్-తత్రాగత్యోపవివిశురిత్యర్థః, సభర్తృకా ఇత్యనేన భర్తృసాన్నిధ్యాదానన్దాతిశయస్సూచ్యతే ॥ ౪ ॥ తత్తథా-నభసి, ఖేచరాణాం ప్రజల్పతాం, పితృయజ్ఞమహోత్సవం-శ్రుత్వా - దాక్షాయణీ సతి ॥ తత్ర-సర్వాభ్యో దిగ్భ్యః, వ్రజన్తీ - రుపదేవానాం గన్ధర్వాణాం-వరస్త్రియః వరస్త్రీః, వాంశసోరితి యుజ్ -స్వనిలయాభ్యాశే స్వగృహసమీపే, దృష్ట్వా- ఔత్సుక్యాత్పతిమభ్యభాషతేతి త్రయాణామన్వయః, కథంభూతాః స్త్రియః - దృష్ట్వా, విమానాని యానాని గమనసాధనాని యాసాం తాః-సప్రేష్ఠాః ప్రియైస్సహితాః నిష్కాణి పదకాని, కణ్ఠే యాసాం-శోభనాని వాసాంసి యాసాం, లోలాని చఞ్చలాని అక్షీణి యాసాం-మృష్టాన్యుజ్జ్వలాని-కుణ్డలాని యాసాం తాః ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ హే వామశమ్భో, తే తవ-శ్వశురస్య ప్రజాపతేర్దక్షస్య, కర్తరి షష్ఠీ, యజ్ఞరూపో మహోత్సవః,

ఽభవత్ ॥ ౨ ॥ ఇష్ట్వా చ వాజపేయేన బ్రహ్మిష్ఠానభిభూయ సః। బృహస్పతిసవం నామ సమారేభే క్రతూత్తమమ్ ॥ ౩ ॥ తస్మిన్ బ్రహ్మర్షయస్సర్వే దేవర్షిపితృదేవతాః । ఆసన్ కృతస్వస్త్యయనా స్తత్పత్న్యశ్చ సభర్తృకాః॥ ౪ ॥ తదుపశ్రుత్య నభసి ఖేచరాణాం ప్రజల్పతామ్। సతీ దాక్షాయణీ దేవీ పితృయజ్ఞమహోత్సవమ్॥ వ్రజన్తీస్సర్వతో దిగ్భ్య ఉపదేవవరస్త్రియః । విమానయానాస్సప్రేష్ఠా నిష్కకణ్ఠీస్సువాససః ॥ ౬ ॥ దృష్ట్వా స్వనిలయాభ్యాశే లోలాక్షీర్మృష్టకుణ్డలాః। పతిం భూతపతిం దేవమౌత్సుక్యాదభ్యభాషత ॥ ౭ ॥ సత్యువాచ॥ ప్రజాపతేస్తే శ్వశురస్య సామ్ప్రతం నిర్యాపితో యజ్ఞమహోత్సవః కిల । వయం చ తత్రాభిసరామ వామ తే యద్యర్థితాఽమీ విబుధా వ్రజన్తి హి ॥ ౮ ॥ తస్మిన్ భగిన్యో మమ భర్తృభిస్స్వకైర్ధ్రువం గమిష్యన్తి సుహృద్దిదృక్షవః। అహం చ తస్మిన్ భవతాఽభికామయే సహోపనీతం పరిబర్హమర్హితుమ్ ॥ ౯ ॥ తత్ర స్వసౄర్మే నను భర్తృసమ్మితా మాతృష్వసౄః క్లిన్నధియం చ మాతరమ్ । ద్రక్ష్యే చిరోత్కణ్ఠమనా మహర్షిభిరున్నీయమానం చ మృడాధ్వరధ్వజమ్ ॥ ౧౦ ॥ త్వయ్యేతదాశ్చర్యమజాత్మమాయయా వినిర్మితం భాతి గుణత్రయాత్మకమ్। త

సమ్ప్రతి-నిర్యాపితః-ప్రవర్తితః, తత్రచ-విబుధా వ్రజన్తి హీత్యపారోక్ష్యం ద్యోత్యతే, యద్యర్థితా అర్థినో భావః అర్థితా, యది వర్తత ఇత్యర్థః, తర్హి, తత్ర-వయమప్యభిసరామ అనుగచ్ఛామః ॥ ౮ ॥ స్వాభిప్రాయం ప్రకటయన్త్యాహ షడ్భిః ॥ తస్మిన్యజ్ఞమహోత్సవే-మమ భగిన్యః, స్వస్వభర్తృభిస్సహ, సుహృద్దిదృక్షవః భగినీమాతాపిత్రాదీన్ ద్రష్టుమిచ్ఛవః, ఆగమిష్యన్తి ధ్రువం నిశ్చయః, అయాం తు కిం తవ, తత్రాహం అహమపి, తస్మిన్నుత్సవే-భవతా సాకం, ఉపనీతం అస్మత్పిత్రాదిసమర్పితం, పారిబర్హం వస్త్రాభరణాద్యుపాయనమర్హితుం గ్రహీతుం-కామయే ఇచ్ఛామి ॥ ౯ ॥ కించ-హే మృడ-చిరాత్కణ్ఠ్యమానా బహుకాలమౌత్సుక్యావిష్టమనాః, అహం-మే మమ, భర్తృభి-స్సమానీతాః-స్వస్రా భగినీః, భర్తృసమ్మితా ఇత్యనేన స్వస్రా అపి భర్త్రానుగ్రాహ్యత్వం సూచ్యతే, తథా-మాతృష్వసౄః మాతృభగినీః - క్లిన్నధియం మద్దర్శనాలాభేన క్లిన్నధియం ఖిన్నచిత్తాం - మయి ప్రేమార్ద్రచిత్తాం వా-మాతరం-మహర్షిభిరున్నీయమానం ఊర్ధ్వం క్రియమాణం, అధ్వరధ్వజం యూపం చ-ద్రక్ష్యే ॥ ౧౦ ॥ అహో కిం తత్రాధ్వర ఆశ్చర్యం, యేన త్వం దిదృక్షసీత్యత్రాహ ॥ త్వయీతి ॥ అజాత్మమాయయా అజస్య కర్మాయత్తజన్మాదిరహితస్యాత్మనః పరమాత్మనః విష్ణోర్మాయయా సఙ్కల్పేన, వినిర్మితం, గుణత్రయాత్మకం సత్త్వాదిగుణత్రయాత్మకప్రకృతిపరిణామాత్మకమేతద్వివిధవిచిత్రసన్నివేశం, జగత్త్వయి, ఆశ్చర్యం భాతి-వివిధవిచిత్రసన్నివేశజగద్దర్శనమేవ జ్ఞానినిత్వయ్యాశ్చర్యబుద్ధిజనకం-నతత ఆశ్చర్యకరం కించిత్తత్త్వాస్తీత్యర్థః, జ్ఞానినో హి విచిత్రం జగద్దృష్ట్వాఽఽశ్చర్యం ప్రాప్నువన్తీతి భావః, అత్రాజాత్మనస్తవ మాయయా త్వయ్యేవ వినిర్మితం జగదాశ్చర్యం భాతీత్యన్వయోఽసఙ్గతః-సద్బ్రహ్మాత్మాకాశశివేన్ద్రాదిశబ్దానాం భాగవతత్వాయేన

కో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః,, ఇతి - నారాయణరూప విశేషే పర్యవసానాత్తస్యైవ కారణత్వేన జగత స్తన్మాయయా వినిర్మితత్వాత్, యుక్తం చైతత్ ,, అనపహతపాప్మా వా ఽహమస్మి, నారాయణాద్రుద్రో జాయతే ,, ఇతి, కార్యత్వకర్మవశత్వాదియుక్తస్య రుద్రస్య కారణత్వాసమ్భవాత్, అన్యథా పూర్వాపరవిరోధాత్, తథాపి తద్వాశ్చర్యకరస్యాస్యాభావేఽప్య, హం, యోషిచ్చాఞ్చల్యస్వభావా, అతత్త్వవిత్ పరాపరతత్త్వమజానన్తీ, అనేన విశేషణద్వయేన స్థిరచిత్తానాం తత్త్వవిదాం చ భగవద్విభూతిత్వేన జగదవలోకనమేవాశ్చర్యజనకమితి సూచితమితి యథోక్త ఏవార్థస్స్వాధీయాన్, అతో దీనా కృపణా సతి, హే భవ - మే, భవతః తింజన్మభూమిం, దిదృక్షే ద్రష్టుమిచ్ఛామి * ॥ ౧౧ ॥ * దిదృక్షామేవ కైముత్యన్యాయేన వ్యనక్తి ॥ పశ్యేతి ద్వాభ్యాం ॥ హే భవ - అన్యా అపి మత్పితృసమ్బన్ధరహితా అపి, యోషితః, వరూథశః, సఙ్ఘశః, ప్రయాన్తి, తాః పశ్య, కథంభూతాః స్త్రియః - కాన్తః ప్రియః స ఏవ సఖా యాసాం తాః, హే శితికణ్ఠ, యాసాం యోషితాం, వ్రజద్భిః, కలహంసవత్పాణ్డురైశ్శుభ్రైర్విమానైర్నభస్తలం మణ్డితం భూషితమ్ * ॥ ౧౨ ॥ * హే సురవర్య సురశ్రేష్ఠ, పితృగేహే కౌతుకముత్సవం నిశమ్య - సుతాయాః - దేహః - కథం నేఙ్గతే ద్రష్టుం న చలతి, అథాప్యనాహూతాస్సన్తః కథం వా గమిష్యామ స్తత్రాహ ॥ సౌహృదం సుహృదో నికేతనం, తథా భర్త్రాదీనాం గృహాన్ప్రత్య, నాహూతా ఽపి, అభియన్తి గచ్ఛన్తి సన్తః, హ, స్వత్వమార్షమ్ * ॥ ౧౩ ॥ * ఉపసంహరతి ॥ తదితి ॥ హే అమర్త్య దేవ - తత్తస్మాత్, ప్రసీద, ఇదం - మే వాఞ్ఛితం, కారుణికో భవాన్, కర్తుమర్హతి ॥ కారుణికత్వమేవాహ ॥ అదభ్రచక్షుషా అనల్పదయాదృష్ట్యా, త్వయా - ఆత్మనో దేహస్యార్ధసమంశే - అహం, నిరూపితా ధృతా - యతో ఽర్ధనారీ

ధాప్యహం యోషిదతత్త్వవిచ్చ తే దీనా దిదృక్షే భవ మే భవక్షితిమ్ ॥ ౧౧ ॥ పశ్య ప్రయాన్తీరభవాన్యయోషితోఽప్యలఙ్కృతాః కాన్తసఖా వరూథశః । యాసాం వ్రజద్భిశ్శితికణ్ఠ మణ్డితం నభో విమానైః కలహంసపాణ్డుభిః ॥ ౧౨ ॥ కథం సుతాయాః పితృగేహకౌతుకం నిశమ్య దేహస్సురవర్య నేఙ్గతే । అనాహుతా అప్యభియన్తి సౌహృదం భర్తుర్గురోర్దేహకృతశ్చ కేతనమ్ ॥ ౧౩ ॥ తన్మే ప్రసీదేదమమర్త్య వాఞ్ఛితం కర్తుం భవాన్కారుణికో బతార్హతి । త్వయాఽఽత్మనోఽర్ధేఽహమదభ్రచక్షుషా నిరూపితా మాఽనుగృహాణ యాచితః ॥ ౧౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం గిరిత్రః ప్రియయాఽభిభాషితః ప్రత్యభ్యధత్త ప్రహసన్సుహృత్ప్రియః । సంస్మారితో మర్మభిదః కువాగిషూన్యానాహ కో విశ్వసృజాం సమక్షతః ॥ ౧౫ ॥ శ్రీశఙ్కర ఉవాచ ॥ త్వయోదితం శోభనమేవ శోభనే అనాహుతా అప్యభియన్తి బన్ధుషు । తే యద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయో బలీయసాఽనాత్మ్యమదేన మన్యునా ॥ ౧౬ ॥ విద్యాతపోవిత్తవపుర్వయఃకులైః సతాం గుణైః షడ్భిరసత్తమేతరైః । స్మృతౌ హతాయాం

శ్వ ఇతి ప్రఖ్యాతోఽసి, అతో మయా యాచితస్త్వం మామనుగృహాణ * ॥ ౧౪ ॥ * ఏవమాభాషితో భవః ప్రత్యభాషతేత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఏవమితి ॥ గిరిత్రః గిరిం కైలాసం త్రాయత ఇతి గిరిత్రః - భవః - ఏవముక్తరీత్యా - ప్రియయా సత్యా, అభిభాషితః, తస్యాః ప్రియస్సుహృదపి - మర్మచ్ఛిదః - దక్షస్య కువాగిషూన్ స్మితా సిన్ధాపరా వాచ ఏవ ఇషవ - స్తాన్ప్రతి, సంస్మారితః స్మరణం ప్రాపితః - చివృత్త ప్రేరణాత్సన్ రతేర్వాణిజన్తాత్కర్తరి క్తః - సంస్మరన్నిత్యర్థః, బహుః ప్రహసన్నివ - ప్రత్యభ్యధత్త ప్రత్యభాషత - కేతే కువాగిషవః, యాన్స్మరన్ప్రత్యభ్యధత్తేత్యత్రాహ ॥ కః దక్షః - విశ్వసృజాం ప్రజాపతీనాం, సమక్షతోఽపరోక్షం - యానాహ ,, అయం హి లోకపాలానాం యశోఘ్నో నిరపత్రపః ,, ఇత్యాదినా - ఉక్తవాన్ తాన్స్మరన్నిత్యర్థః * ॥ ౧౫ ॥ * ప్రియయోక్తమనూద్య ప్రత్యుత్తరయతి భవః ॥ త్వయోదితమితి యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ హే శోభనే, యత్ - త్వయోదితముక్తం, అనాహుతా అపి బన్ధుష్వభియన్తీతి - తచ్ఛోభనమేవ సత్యమేవ, కింతు, బలీయసా అనాత్మ్యం గేహాభిమానస్తత్కృతో యో మదః - తేన - మన్యునా క్రోధేన చ - తే బన్ధవో - యద్యనుత్పాదితదోషదృష్టయో న ఉత్పాదితా గుణేషు సత్స్వపి దోషేష్వేవ దృష్టిర్దర్శనం యైస్తే భవన్తి - తర్హ్యనాహూతా అప్యభియన్తీతి శోభనమిత్యర్థః * ॥ ౧౬ ॥ * నను విద్యాతప ఆదిసమ్పన్నో దక్షః - తాదృశే త్వయి, కథముత్పాదితదోషదృష్టిస్స్యాదత ఆహ ॥ విద్యేతి ॥ సతాం సాధూనాం గుణైః, విద్యా తప ఆదిభిః షడ్భిః - అసత్తమేష్వితరైర్దోషరూపతాం ప్రాప్తైః, విద్యా దయ ఏవాశ్రయభేదేన గుణా దోషాశ్చ స్యురితి భావః, స్మృతౌ హతాయాం వివేకజ్ఞానే నష్టే సతి - భృతమానదుర్దృశః - భృతః పుష్టః మానః అహం విద్వానహం తాపస ఇత్యాదిగర్వః, తేన దుష్టా దృష్టిర్యేషాం - తే భూయసాం మహత్తమానాం - తేజః - స్తథా య

ధామ స్థితం-న పశ్యన్తి, హి త్వసత్త్వే తత్ప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ తస్మాదేతాదృశానామనవస్థితచిత్తానాం, గృహాన్-స్వజనవ్యపేక్షయా స్వజన ఇతి బుద్ధ్యా, న ప్రతియాత్ న గచ్ఛేత్-అనవస్థితాత్మత్వమేవాహ ॥ యే-వక్రా కుటిలా, తయా దృష్ట్యా-వక్రధియేతి పాఠే, కుటిలబుద్ధ్యేత్యర్థః, ఆరోపితా ఉత్క్షిప్తా భ్రూర్యేషాం, తైః, రమర్షణైస్సక్రోధైః, రక్షిభిః గృహాన్ప్రత్యభ్యాగతాన్, పశ్యన్తి ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ పశ్యన్త్వేవమథాపి సోఢ్వా గన్తవ్యమేవ బన్ధుభిస్తత్రాహ ॥ తథేతి ॥ అరిభిశ్శత్రుభిః, శిలీముఖైః బాణైః అర్దితాఙ్గః భిన్నాఙ్గోఽపి-తథా న వ్యథతే యతః శేతే స్వపితి-యథా, స్వానాం, వక్రధియాం దురుక్తిభి-ర్మర్మసు, తాడితః, దూయతా వ్యథమానేన-హృదయేన, దివానిశం- తప్యతి, దురుక్తీనాం సోఢుమశక్యత్వాన్న తద్గృహాన్ప్రతి గన్తవ్యమిత్యర్థః ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ మాస్తు త్వదాగమనమహమేకా వ్రజిష్యామీతి చే-న్మామనాదృత్య గతాయాస్తవాపి పితృకృతః పరాభవః ప్రాణవిపత్తమేస్యాదిత్యాహ ॥ వ్యక్తమితి యావత్సమాప్తి ॥ హే సుభ్రు-యద్యపి-త్వముత్కృష్టగతేః, ఉత్కృష్టాగతిః ప్రాజాపత్యాధికారరూపా గతి-ర్యస్య-తస్య, ప్రజాపతేర్దక్షస్యా - త్మజానాం దుహితౄణాం మధ్యే, ప్రియా ప్రీతివిషయాఽసీతి-మే మతాజ్ఞాతా-వ్యక్తం, స్ఫుటం తథాపి, మదాశ్రయాన్మదాశ్రయణాన్మత్సమ్బన్ధాద్ధేతోస్త్వం పితు-స్సకాశాన్మానం సమ్మానం న లప్స్యసే, యతః, మత్సమ్బన్ధాత్కః దక్షః-పరితప్యతే క్లిశ్యతి ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ నను కుతస్త్వయా దక్షస్తిరస్కృతః, యతో ఽసౌ త్వాం ద్వేష్టి తత్రాహ ॥ పాపచ్యమానేనేతి ॥ పూరుషబుద్ధిసాక్షిణాం పూరుషో జీవః-బుద్ధిర్మహాన్ , తే సాక్షాత్పశ్యన్తీతి తథా , తేషాం బ్రహ్మాత్మకత్వేన ప్రకృతిపురుషయాథాత్మ్యవిదాం - బ్రహ్మవిదామితి యావత్ , తేషాం , సమృద్ధిభిః , పూజ్యకీర్త్యాదిభిః - తేషాం పూరుషబుద్ధిసాక్షిణాం , పదం స్థానమైశ్వర్యమధికారం వా , అధిరోఢుం ప్రాప్తుం , న సమర్థః - అత ఏవ - పాపచ్యమానేన భృశం తప్యమానేన

భృతమానదుర్దృశస్తథా న పశ్యన్తి హి ధామ భూయసామ్ ॥ ౧౭ ॥ నైతాదృశానాం స్వజనవ్యపేక్షయా గృహాన్ప్రతీయాదనవస్థితాత్మనామ్ । యేఽభ్యాగతాన్ ✽ వక్రతయాఽభిచక్షతే హ్యారోపితభ్రూభిరమర్షణాక్షిభిః ॥ ౧౮ ॥ తథాఽరిభిర్న వ్యథతే శిలీముఖైశ్శేతేఽర్దితాఙ్గో హృదయేన దూయతా । స్వానాం యథా వక్రధియాం దురుక్తిభిర్దివానిశం తప్యతి మర్మతాడితః ॥ ౧౯ ॥ వ్యక్తం త్వముత్కృష్టగతేః ప్రజాపతేః ప్రియాఽఽత్మజానామసి సుభ్రు మే మతా । అథాపి మానం న పితుః ప్రపత్స్యసే మదాశ్రయాత్కః పరితప్యతే యతః ॥ పాపచ్యమానేన హృదాఽఽతురేన్ద్రియస్సమృద్ధిభిః పూరుషబుద్ధిసాక్షిణామ్ । అకల్ప ఏషామధిరోఢుమఞ్జసా పదం పరం ద్వేష్టి యథాఽసురా హరిమ్ ॥ ౨౧ ॥ ప్రత్యుద్గమప్రశ్రయణాభివాదనం విధీయతే సాధు మిథస్సు

హృదయేన , ఆతురేన్ద్రియః , దుఃఖితేన్ద్రియః , త్వాం , న పరం కేవలం ద్వేష్టి , స్వయం మార్గో ఽజ్ఞో దుర్భగశ్చ మహద్భిస్సామ్యమలభమానస్తాన్కేవలం ద్వేష్టి , యథాసురాః హరిం ద్విషన్తి ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ నను గురుభూతాద్దక్షస్త్వయా ప్రణామాదిభిరసత్కృతస్త్వాం ద్వేష్టీతి తత్రాహ ॥ ప్రత్యుద్గమేతి ॥ హే సుమధ్యమే , ప్రాజ్ఞైరదేహాభిమానిభిర్మిథః - పరస్పరం , ప్రత్యుద్గమప్రశ్రయణాభివాదనం ప్రత్యుత్థానప్రణామాభివాదనం, విధీయతే, మనోవాక్కాయైరితి శేషః - ప్రాజ్ఞాజ్ఞసన్నిపాతే తు , ప్రాజ్ఞైర్గుహాశయాయాన్తర్యామిణే, పరస్మై పురుషాయైవ-చేతసైవ విధీయతే, నతు దేహాభిమానినే కరణత్రయేణేత్యర్థః - ప్రాజ్ఞైః పరస్పరం మనసైవ విధీయతే పరిపూర్ణే తస్మిన్కాయికవ్యాపారాయోగాదిత్యర్థవర్ణనం త్వశోభనం , ప్రాజ్ఞేష్వపి మిథస్తస్య కరణత్రయేణ ‘‘ వైష్ణవో వైష్ణవం దృష్ట్వా దణ్డవత్ప్రణమేద్భువి ’’ , త్యాదిభిర్విహితత్వాత్ , అన్తర్యామ్యుద్దేశేన మానసికం ప్రత్యుద్గమనాదికమస్మై దేహాభిమానినే దక్షాయ విహితమేవ మమేతి భావః ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ నను-కిం విశేషేణ చేతసైవ ప్రణతిర్విధీయత ఇత్యుచ్యతే, నతు మనోవాక్కాయానామన్యతమేనేత్యత్ర కారణమాహ ॥ సత్త్వమితి ॥ విశుద్ధం రజస్తమోభ్యామనభిభూతం -సత్త్వం సత్త్వప్రధానం చిత్తం, వసుదేవశబ్దితం వసుదేవశబ్దేనోచ్యత ఇత్యర్థః , విశుద్ధసత్త్వే వసుదేవశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యదితి ॥ యత్ యస్మా- త్తత్ర సత్త్వే, పుమాన్వాసుదేవః-అపావృతః అపగతమాత్మావరణం యస్మాత్, సః, ఈయతే ప్రతీయతే ప్రకాశ్యత ఇతి యావత్ ‘‘తత్ర సత్త్వం నిర్మలత్వాత్ప్రకాశక , మిత్యుక్తరీత్యా వాసుదేవస్య రూపగుణాది ప్రకాశకసత్త్వప్రధానత్వాచ్చిత్తస్య ద్యోతమానత్వాద్దేవత్వం - భగవతో వాసభూతత్వాచ్చ వసుత్వమితి వసుదేవశబ్దితం సత్త్వమిత్యర్థః, తస్మింశ్చ సత్త్వే చిత్తే, అధోఽక్ష

౧౮ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ వక్రధియా.

జః - అనఃకృతేష్వక్షేషు ఇన్ద్రియేషు జాయతే ఆవిర్భవతీత్యధోక్షజః - ఇన్ద్రియాన్తరాగోచరః - కేవలపరిశుద్ధచేతస్సం-
గ్రాహ్యః - భగవాన్వాసుదేవః - మే మయా - నమసా విధీయతే నమస్క్రియత ఇత్యర్థః - అతశ్చేతస్యేవ భగవాన్ ప్రణమ్యత
ఇతి భావః ॥ ౨౩ ॥ తస్మాత్త్వయా పితాపి దేహకృదపి - పాలకపితృత్వాదిలివ్యావృత్త్యర్థం దేహకృదిత్యుక్తం - మ
మద్విట్ మద్ద్వేషీ - దక్షః - న నిరీక్ష్యః నిరీక్షితుమయోగ్యః - తథా - తం దక్షం - యే - అనువ్రతాః - తేపి న నిరీక్ష్యాః - హే వరోరు -
యో దక్షః - విశ్వసృడ్యజ్ఞగతం విశ్వసృజాం సత్రే గతం - అనాగసం నిరపరాధినం - మాం - దుర్వచసా దురుక్త్యా - తిరః, అ-
కరోత్ తిరస్కృతవాన్ ॥ ౨౪ ॥ మద్వచోఽతిహాయాతిక్రమ్య - యది వ్రజిష్యసి - తర్హి - భవత్యాస్తవ, భద్రం సమ్మానం -
న భవతి న భవిష్యతి - ప్రత్యుత పరాభవ ఏవ స్యాదితి భావః ॥ బన్ధుకృతపరాభవో న దుఃఖాయ భవేదితి చేత్తత్రాహ ॥ సంభా-
వితస్య సత్ర సమ్మానితస్య, స్వజనాద్యః పరాభవః, స, సద్యో మరణాయ, కల్పతే భవతి ॥ ౨౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచ-
న్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే తృతీయోఽధ్యాయః ॥

భవోక్తిమూర్ధ్నోపసంహరన్ భవాన్యాస్స్వాభిప్రేతార్థాలాభనిమిత్తశోకం - తన్నిమిత్తం భర్తరి క్రోధం - భ-
ర్తారమనాదృత్య స్వగేహగమనం - తత్ర పితృకృతపరాభవం - తన్నిమిత్తదేహత్యాగప్రకారం చాహ ॥ ఏతావదితి శఙ్కరః ॥
ఏతావదభిధాయ - ఉభయత్ర పత్న్యాస్తత్ర గమనే అగమనే వా నానుజ్ఞాదానే బలాన్నివారణే వా - తచ్ఛరీరనాశం - చిన్తయన్,

---

మధ్యమే । ప్రాజ్ఞాః పరస్మై పురుషాయ చేతసా గుహాశయాయైవ న దేహమానినే ॥ ౨౨ ॥ సత్త్వం విశుద్ధం వసుదే-
వశబ్దితం యదీయతే తత్ర పుమానపావృతః । సత్త్వే చ తస్మిన్భగవాన్వాసుదేవో హ్యధోక్షజో మే నమసా వి-
ధీయతే ॥ ౨౩ ॥ తత్తే నిరీక్ష్యో న పితాఽపి దేహకృద్దక్షో మమ ద్విట్తదనువ్రతాశ్చ [illegible] గతం
వరోరు మామనాగసం దుర్వచసాఽకరోత్తిరః ॥ ౨౪ ॥ యది వ్రజిష్యస్యతిహాయ మద్వచో భద్రం భవత్యా
న తతో భవిష్యతి । సంభావితస్య స్వజనాత్పరాభవో యదా స సద్యో మరణాయ కల్పతే ॥ ౨౫ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, తృతీయోఽధ్యాయః ॥
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏతావదుక్త్వా విరరామ శఙ్కరః పత్న్యఙ్గనాశం హ్యుభయత్ర చిన్తయన్ । సుహృద్దిదృ-
క్షుః పరిశఙ్కితా భవాన్నిష్క్రామతీ నిర్విశతీ ద్విధాఽఽస సా ॥ ౧ ॥ సుహృద్దిదృక్షాప్రతిఘాతదుర్మనా-
స్స్నేహాద్రుదత్యశ్రుకలాతివిహ్వలా । భవం భవాన్యప్రతిపూరుషం రుషా ప్రధక్ష్యతీవైక్షత జాతవేప-
థుః ॥ ౨ ॥ తతో వినిశ్వస్య సతీ విహాయ తం శోకేన రోషేణ చ దూయతా హృదా । పిత్రోరగాత్స్త్రైణవిమూ-
ఢధీర్గృహాన్ప్రేమ్ణాఽఽత్మనో యోఽర్ధమదాత్సతాం ప్రియః ॥ ౩ ॥ తామన్వగచ్ఛన్ద్రుతవిక్రమాం సతీమేకాం
త్రినేత్రానుచరాస్సహస్రశః । సపార్షదయక్షా మణిమన్మదాదయః పురోవృషేన్ద్రాస్తరసా గతవ్యథాః ॥ ౪ ॥
తాం శారికాకన్దుకదర్పణామ్బుజశ్వేతాతపత్రవ్యజనస్రగాదిభిః । గీతాయనైర్దున్దుభిశఙ్ఖవేణుభిర్వృషే-

---

విరరామ తూష్ణీమాస, తతః - సా సతీ, సుహృద్దిదృక్షుః మాతాపిత్రాదీన్ ద్రష్టుమిచ్ఛన్తీ - నిష్క్రామతీ గృహాద్బహిర్నిర్గ-
చ్ఛన్తీ - పునః - భవాచ్ఛఙ్కరాత్, పరిశఙ్కితా భర్తుర్వచోఽతిహాయ గమనే కా వా హానిస్స్యాదితి పరిశఙ్కితా చ - తదా, ద్వి-
ధా, ఆస బభూవ ॥ ౧ ॥ సుహృదాం దిదృక్షాయాః ద్రష్టుమిచ్ఛాయాః - యః ప్రతిఘాతః నిరోధః, తేన, దుర్మనాః దుఃఖిత-
చిత్తా, బన్ధుషు స్నేహాద్రుదన్తీ - అశ్రుకణాంకలాభిః లేశైః - అతివిహ్వలా వ్యాకులా - భవానీ సతీ, అప్రతిపూరుషం సమదర్శిత్వే-
న ప్రతిపక్షరహితం - భవం రుద్రం, రుషా - జాతవేపథుః ఉత్పన్నశరీరకమ్పా, ప్రధక్ష్యతీ భస్మీకుర్వన్తీవ ఐక్షత అప-
శ్యత్ ॥ ౨ ॥ తదా తతః, సతీ, వినిశ్వస్య దీర్ఘం నిశ్వాసం విధాయ - సతాం జిజ్ఞాసూనాం - ప్రియో యశ్చ - ప్రేమ్ణా - ఆత్మ-
నో దేహస్యార్ధమదాద్దత్తవాన్ అనేన త్యాగానర్హత్వముక్తం తం రుద్రం - విహాయ, స్త్రైణం స్త్రీభావః - తేన - విమూఢ-
ధీః నష్టమతిః - శోకేన బన్ధుదర్శనాసమ్భావనానిమిత్తశోకేన - రోషేణ దిదృక్షాప్రతిఘాతనిమిత్తక్రోధేన - పునః ధూయతా
భర్తృవచోఽతిక్రమనిమిత్తానర్థసమ్భావనాపరితప్తేన హృదయేన చ పిత్రోర్గృహాన్ ప్రత్యగాత్ ॥ ౩ ॥ ద్రుతవిక్ర-
మాం శీఘ్రం పాదవిక్షేపానకుర్వతీం - ఏకామసహాయాం - తాం సతీం - త్రినేత్రానుచరాః - సహస్రశోఽనుయయుః ॥ ఏత-
దేవ ప్రపఞ్చయతి సార్ధేన ॥ పార్షదైర్యక్షైశ్చ సహితాః, మణిమాన్మదశ్చాదిర్యేషాం తే, పురః పురతః వృషేన్ద్రో యే-
షాం - తే - తరసా బలేన - గతవ్యథాః నిర్భయాః, యద్వా - ఆగతవ్యథా ఇతి చ్ఛేదః, రుద్రగమనాభావాదగతవ్యథాః - సభ-
యాః ॥ ౪ ॥ తరసా బలాత్ తాం సతీం - వృషేన్ద్రమారోప్య నన్దీశ్వరే ఉపవేశ్య - శారికాదిభిః క్రీడోపకరణైః - శారికా-

పరనసిపు ఃపక్షివిశేషః, శ్వేతాతపత్రాదిభిః రాజచిహ్నైశ్చ-విటఙ్కి-తాః అలఙ్కృతాః-యయుః ❁ ॥౫॥ ❁ ఆసమన్తా-ద్బ్రహ్మఘోషేణ వేదఘోషేణ- ఊర్జితం వ్యాప్తం - యజ్ఞ సమ్బన్ధి వైశసం విశసనం-యస్మిన్-తత్-బ్రహ్మఘోషోర్జితం చ తద్యజ్ఞ వైశసం చేతి కర్మధారయః- విప్రర్షిభిః బ్రహ్మర్షిభి-ర్జుష్టం సేవితం-తథా-విబుధైర్దేవైశ్చ-సర్వతో జుష్టం-మృద్దార్వాదిభిః-నిసృష్టాని నిర్మితాని-భాణ్డాని పాత్రాణి-యస్మిన్-యజనం యాగస్థానం - సమావిశత్ ❁ ॥౬॥ ❁ తత్రాగతాం-తాం సతీం - జననీం స్వస్ౄః - ఋతే వినా- కశ్చన కోపి-నాద్రియత్-నాదృతవాన్-కుతః-యజ్ఞకృతో దక్షాద్భయా-ద్భయం-తస్మాత్ - తత్ర హేతుః, తేన-విమానితాం అవమానితాం-తాస్తు సోదరాః- ప్రేమాశ్రుభిర్నిరుద్ధః కణ్ఠో యాసాం, తథాభూతాః తాం ముదా పరిషస్వజుః ఆలిఙ్గితవత్యః ❁ ॥౭॥ ❁ మాత్రా - మాతృష్వసృభిః-మాతృభగినీభిశ్చ-సౌదర్యసమ్ప్రశ్నసమస్తవార్తయా - సోదరీణాం భగినీనాం చ సమ్బన్ధీ-యః- కుశలప్రశ్నాదిః-తత్పూర్వయా సమస్తవార్తయా సకలవృత్తాన్తేన సహ-సమర్థవార్తయేతి పాఠే-సౌదర్యేణ సోదరత్వేన - భగినీనాం యస్సంప్రశ్నః - తత్ర సమర్థా యోగ్యా- యా వార్తా-తయా - సాదరం ఆదరేణ సహితం యథా తథా - దత్తాం సపర్యాం పూజాం -ముత్సృష్టమాసనం చ-సతీ-నాదత్త నస్వీకృతవతి-తత్ర హేతుః-పిత్రా దక్షేణ- అప్రనన్దితా అనాదృతా ❁ ॥౮॥ ❁ అరుద్రభాగం నవిద్యతే రుద్రస్య భాగో యస్మిన్-తమధ్వరం యాగం విభౌ, దేవే రుద్రే-పిత్రా దక్షేణ-కృతం హేళనం, అపరాధం చాహ్వానాద్యకరణాత్ అపేక్ష్య, తథా, స్వయం, యజ్ఞసదసి-పిత్రా-అనాదృతా చ-రుషా-లోకాన్-ధక్ష్యతీ భస్మీకుర్వాణేవ-చుకోప క్రుద్ధవతీ ❁ ॥౯॥ ❁ సామర్షేతి

న్ద్రమారోప్య విటఙ్కితాయయుః ॥౫॥ ఆబ్రహ్మఘోషోర్జితయజ్ఞవైశసం విప్రర్షిజుష్టం విబుధైశ్చ సర్వశః। మృద్దార్వయఃకాఞ్చనదర్భచర్మభిర్నిసృష్టభాణ్డం యజనం సమావిశత్ ॥౬॥ తామాగతాం తత్ర నకశ్చనాద్రియద్విమానితాం యజ్ఞకృతో భయాజ్జనః। ఋతే స్వసౄస్సా(?)వం జననీం చ సోదరాః ప్రేమ్ణాఽశ్రుకణ్ఠ్యః పరిషస్వజుర్ముదా ॥౭॥ సౌదర్యసమ్ప్రశ్న ❁ సమస్తవార్తయా మాత్రా చ మాతృష్వసృభిశ్చ సాదరమ్। దత్తాం సపర్యాం పరమాసనం చ సా నాదత్త పిత్రాఽప్రతినన్దితా సతీ ॥౮॥ అరుద్రభాగం తమవేక్ష్య చాధ్వరం పిత్రా చ దేవే కృతహేళనం విభౌ। అనాదృతా యజ్ఞసదస్యధీశ్వరీ చుకోప లోకానివ ధక్ష్యతీ రుషా ॥౯॥ జగర్హ ❁ సాఽమర్షవిపన్నయా గిరా శివద్విషం ధూమపథశ్రమస్మయమ్। స్వతేజసా భూతగణాన్సముత్థితాన్నిగృహ్య దేవీ జగతోఽభిశృణ్వతః ॥౧౦॥ దేవ్యువాచ॥ నయస్య లోకేఽస్త్యతిశాయినః ప్రియస్తథాఽప్రియో దేహభృతాం ప్రియాత్మనః। తస్మిన్సమస్తాత్మని ముక్తవైరకే ❁ ఋతే భవన్తం కతమః ప్రతీపయేత్ ॥౧౧॥ దోషాన్పరేషాం హి ❁ గుణేష్వసాధవో గృహ్ణన్తి కేచిన్న భవాదృశా ద్విజ। గుణాంశ్చ ఫల్గూన్బ

వీ-అమర్ష విపన్నయా - అమర్షేణ కోపేన-విపన్నయా అవ్యక్తయా, గిరా వాచా, రుగ్రీవ హేళనాదినా-సముత్థితాన్ దక్షం హన్తుముద్యతాన్-భూతగణాన్ మణిమన్మదాదీన్ - స్వతేజసా స్వబలేన-నిగృహ్య నివార్య-ధూమపథశ్రమస్మయం-ధూమపథేషు ధూమాదిమార్గప్రదకర్మసు - పరిశ్రమో౽త్ర గర్వం - శివం ద్వేష్టీతి శివద్విట్-తం దక్షం-జగర్హ నిన్దితవతీ-నిన్దావాక్యాన్యుక్తవతీత్యర్థః ❁ ॥౧౦॥ ❁ తాన్యేవాహ॥ నయస్యేతి త్రయోదశభిః॥ ప్రియాత్మనః-ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః ఆత్మా పరమపురుషో- యస్య సః "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః" ఇతి గీతత్వాత్ -యస్య రుద్రస్య-లోకే భువనే- దేహభృతాం మధ్యే, అతిశాయనః అతిశయితః, ప్రియః ప్రీతివిషయః-తథాఽప్రియో వా-నాస్తి, సర్వాన్తరాత్మానం పరమాత్మానమేవ నిరతిశయప్రీతిరూపాపన్నయా భక్త్యా భజతస్తస్య సర్వం బ్రహ్మాత్మకతయాఽనుసన్ధతః ప్రియాదివిభాగో నాస్తీత్యర్థః - తస్మిన్-ముక్తవైరకే - సర్వభూతసుహృది-సమస్తాత్మని సమస్తస్యాత్మా ఆత్మవత్ప్రియః-తస్మిన్-యద్వా - సమస్తే ఆత్మా బ్రహ్మాపూర్ణమితి చిత్తం యస్య - తస్మిన్ "తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదేఽహం మనురభవం సూర్యశ్చ కక్షీవానృషిరస్మి విప్రః" ఇత్యాది శ్రుత్యుక్తవిధయా సర్వాత్మకం బ్రహ్మ సర్వాత్మకత్వేన స్వస్మిన్ సాక్షాత్కుర్వతీతి వాఽర్థః॥ యోఽహం శరీరకః పరమాత్మా స ఏవ మన్వాదిశరీరక ఇతి శ్రుత్యర్థః - యద్వా-బ్రహ్మణ ఆవేశావతారత్వాద్రుద్రే బ్రహ్మదృష్ట్యా వేదముక్తం సర్వాత్మనీతి- అస్మిన్పక్షే వక్ష్యమాణ తత్పురుషస్సఙ్గతః - ఏవం విధే రుద్రే-భవన్తం వినా - కతమః కో వా, ప్రతిపయేత్ ప్రాతికూల్యమాచరేత్ ❁ ॥౧౧॥ ❁ ఏవం బ్రహ్మవిదగ్రేసరస్య రుద్రస్య ప్రతీపావిషయత్వముక్తం, అథైతస్మిన్సాక్షాద్బ్రహ్మవిదికృతాపరాధాద్దుర్జనాత్త్వత్త ఉత్పన్నమిదం శరీరం త్యక్ష్యామీతి వక్ష్యన్తీ ప్రథమం సాధ్వ

పా॥ శ్లో॥ పా॥ ❁ సమర్థవార్తయా

సాధుర్లోకో విభజతి ॥ దోషానితి ॥ హేద్విజపితృశబ్దేనాసమ్బోధనం తదధిక్షేపాయ - భవాదృశాః కేచిత్త్వాదృశాదుర్జ
నాః - పరేషాం స్వాపేక్షయాఽన్యేషాం - గుణేషు సత్స్వపి - దోషానేవ గృహ్ణన్తి తానేవోద్ఘాటయన్తి న తు గుణాం - స్తేఽ
సాధవ ఇత్యర్థః - యే పునః మధ్యమాదయః - దోషాన్న గృహ్ణన్త - కిన్తు - ఫల్గూనపి అల్పానపి - గుణానేవ - బహులీకరిష్ణవః వివక్షి
తుమిచ్ఛవో - భవన్తి - తేమహత్తమాః - గుణేషు సాధవ ఇతి పాఠే - యే సాధవః - ఫల్గూనపి గుణాన్బహులీకరిష్ణవః - తేమహత్త
మా ఇత్యన్వయః - తేషు చ మహత్తమేషు చ - భవాన్ - అఘం అపరాధం - అవిదత్ లబ్ధవాన్కృతవానిత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ అసతాం
త్వాదృశానామిదం మహత్స్వపచరణం యుక్తమేవేత్యాహ ॥ నాశ్చర్యమితి ॥ కుణపాత్మవాదిషు కుణపం శవప్రాయం శరీ
రమేవాత్మేతి యే వదన్తి - తేషు - భవాదృశేష్వసత్సు - సర్వదా - సేర్ష్యం ఈర్ష్యాఽక్షమా - సేర్ష్యం యథా భవతి తథా - మహ
ద్వినిన్దా మహత్తమవిషయనిన్దేతి యత్తదాశ్చర్యం న భవతి - ప్రత్యుత - మహాపూరుషపాదపాంసుభిః మహాపూరుషా మహత్త
మా - స్తేషాం అఙ్ఘ్రిరజోభిః - నిరస్తం తేజః ప్రభావో - యేషాం - తేషు త్వాదృశేషు - తదేవ మహద్వినిన్దనమేవ - శోభనం ఉచి
తం - యద్యపి మహాన్తస్స్వనిన్దాం సహన్తే - తథాపి - తత్పాదరేణవస్తదసహమానాస్తేషాం తేజో నిరస్యన్తి - అతోఽసత్సు
మహద్వినిన్దనమేవోచితమిత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ కోఽసావపచారో మహత్సు మయా కృత ఇత్యత ఆహ ॥ యదితి ద్వాభ్యామ్ ॥ య
స్యరుద్రస్య - ద్వ్యక్షరం శివ ఇత్యక్షరద్వయాత్మకం - నామ నామధేయం - ప్రసఙ్గాదపి - సకృ - ద్గిరా వాగిన్ద్రియేణ - ఈరితము
చ్చారితం - నృణా - మఘం పాపం , ఆశు వాఙ్ - హరతి నివర్తయతి - సతామపి నామోచ్చారణార్థం భగవన్నామవదఘనివర్త
కత్వాదితి భావః - అలఙ్ఘ్యమనతిక్రమణీయం శాసనం ఆజ్ఞా - యస్య - తం శివ - మశివోఽమఙ్గళో - భవాన్ - ద్వేష్టి - అహో కా
ష్టం - అమఙ్గళో ద్వేష్టీత్యనేన తద్ద్వేషాద్భవతోఽమఙ్గళమన్తరభావీతి భావః ॥ ౧౪ ॥ కిఞ్చ - బ్రహ్మరసాసవార్థిభిః -

బహులీకరిష్ణవో మహత్తమాస్తేష్వవిదద్భవానఘమ్ ॥ ౧౨ ॥ నాశ్చర్యమేతద్యదసత్సు సర్వదా మహద్వినిన్దా
కుణపాత్మవాదిషు। సేర్ష్యం మహాపూరుషపాదపాంసుభిర్నిరస్తతేజస్సు తదేవ శోభనమ్ ॥ ౧౩ ॥ యద్ద్వ్య
క్షరం నామ గిరేరితం నృణాం సకృత్ప్రసఙ్గాదఘమాశు హన్తి తత్ । పవిత్రకీర్తిం తమలఙ్ఘ్యశాసనం భవాన
హో ద్వేష్టి శివం శివేతరః ॥ ౧౪ ॥ యత్పాదపద్మం మహతాం మనోఽళిభిర్నిషేవితం బ్రహ్మరసాసవార్థిభిః। లో
కస్య యద్వర్షతి చాశిషోఽర్థినస్తస్మై భవాన్ద్రుహ్యతి విశ్వబన్ధవే ॥ ౧౫ ॥ కిం వా శివాఖ్యమశివం న విదుస్త్వద
న్యే బ్రహ్మాదయస్తమవకీర్య జటాః శ్మశానే । తన్మాల్యభస్మనృకపాల్యవసత్పిశాచైర్యే మూర్ధభిర్దధతి తచ్చర

బ్రహ్మరసో బ్రహ్మానన్ద - స్స ఏవాసవో మకరన్ద - స్తదర్థిభిర్బ్రహ్మానన్దానుభవమధులిప్సుభిః - మహతాం మునాం స్వాశయో భృఙ్గా
స్తై - ర్యస్య రుద్రస్య - పాదపద్మం - నిషేవితం ,, ఈశ్వరాజ్జ్ఞానమన్విచ్ఛే ,, దితి జ్ఞానప్రదత్వాదితి భావః - కీదృశం తత్పాదపద్మం
యుని నిషేవితం తత ఆహ ॥ యత్పాదపద్మం , అర్థినో లోకస్య యాచమానస్య జనస్య - ఆశిషోఽభీష్టాని - వర్షతి దదాతి - త
స్మై - విశ్వబన్ధవే విశ్వానుకూలాయ - భవాన్ద్రుహ్యతి అపకరోతి - క్రుధద్రుహేతి చతుర్థీ ॥ ౧౫ ॥ నన్వమఙ్గళాచారత్వా
త్త్యాజ్య ఏవాసావస్మర్తవ్యమిత్యత ఆహ ॥ కిం వేతి ॥ యో రుద్రం - శ్మశానే జటాః - అవకీర్య విక్షిప్య - తన్మాల్య భస్మ నృకపాలీశ్మశా
నమాల్య భస్మ నరకపాలవాన్ - పిశాచైస్సహ - అవసత్ - త - మేవ - మశివమమఙ్గళాచారం - రుద్రం - తచ్చరణావసృష్టం - రజ ఇత్య
ధ్యాహారః యే బ్రహ్మాదయో - మూర్ధభిశ్శిరోభిః - దధతి - ధారయన్తి - తే , త్వదన్యే త్వత్తోఽన్యే - బ్రహ్మాదయః మరీచ్యాదిన వబ్రహ్మ
ప్రభృతయః - యద్వా - అతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిః , అన్యథా ,, అజం లోకగురుం నత్వా ,, ఇత్యాది పూర్వాపరవిరోధాత్ -
శివాఖ్యం శివ ఇతి - ఆఖ్యా నామ - యస్య తథాభూతం - న విదుః కిం విదురేవేత్యర్థః - అమఙ్గళాచారస్త్వనుకరణమాత్రమితి భా
వః - నను పరస్య బ్రహ్మణో విష్ణోస్సర్వోత్తమత్వ జగత్కారణత్వోపాస్యత్వ మోక్షప్రదత్వాదిప్రతిపాదక వేదాన్తార్థోపబృం
హణపరేఽస్మిన్పురాణే మధ్యే తత్ర తత్ర రుద్రాది జీవవిశేషస్య కార్యత్వ కర్మవశ్యత్వాదీన్ప్రతిపాద్య పున ,, స్సమస్తాత్మని ము
క్తవైరకే - బ్రహ్మాదయో యే మూర్ధభిర్దధతి తచ్చరణావసృష్టం। నాహం న యజ్ఞో న చ యూయమన్యే యే దేహభాజో మునయశ్చ
తత్త్వం - విదుః ప్రమాణం బలవీర్యయోర్వా , త్వమేవ భగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్సరూపయోః । విశ్వం సృజసి పాస్యత్సి క్రీడ
న్నూర్ణపటో యథా ॥ అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ జగతః కారణం పరం। త్రయాణామేకభావానాం యో న పశ్యతి వై భిదాం॥ స
ర్వేషామాత్మనాం బ్రహ్మన్స శాన్తిమధిగచ్ఛతీ ,, త్యాదిషు భవాన్ బ్రహ్మ విష్ణ్వాదివచనేషు సర్వోత్తమత్వ జగత్కారణత్వో
పాస్యత్వాదీన్ విరుద్ధాన్ప్రతిపాదయన్ భగవాన్పారాశర్యః కథం విశ్వసనీయ ఇతి చేన్న - అత్ర పురాణే పరస్పరవిరుద్ధార్థ

౧౨॥ శ్లో॥ పా ॥ గుణేషు సాధవో.

కథనం నకాప్యస్తి। క్వచిత్ప్రతీయమానమపి దేవతాన్తరస్యోత్తమత్వకారణత్వోపాస్యత్వాదికం ప్రదర్శనాధికరణన్యాయేన రుద్రాదిశరీరకపరమాత్మాభిప్రాయకం । రుద్రాదేర్భగవదావేశావతారత్వాద్వా భగవదృష్ట్యోపపన్నమేతత్-అథవా యథావస్థితభూతపూర్వవృత్తాన్తస్యైవాస్మిన్పురాణే కథనాత్తత్రతత్రకథాసు భవానీప్రభృతిభిర్యాని వాక్యాన్యభిహితాని-తేషామేవాత్ర నిబద్ధత్వా-త్తత్ర భవాన్యాదివాక్యానాం పతిపారార్థ్యబ్రహ్మాత్మకత్వప్రశంసాత్మకత్వాదితాత్పర్యవిశేషప్రివృత్తత్వాన్న పారాశర్యేణ విరుద్ధమభిహితం-నన్వేవమపి బ్రహ్మాత్మకత్వేనాపి రుద్రాద్యుపాసనం కర్తవ్యమితి,,యద్ద్వ్యక్షరం నామ గిరేరితం నృణాం సకృత్ప్రసఙ్గాదఘమాశు హన్తి,, పవిత్రకీర్తిం-యే మూర్ధభిర్దధతి తచ్చరణావసృష్ట-మిత్యాది వచనేభ్యః ప్రతీయతే-క్వచిత్క్వచిత్సాత్వికతన్త్రే ,,నాన్యం దేవం నమస్కుర్యాన్నాన్యం దేవం నిరీక్షయేత్ । నాన్యం ప్రసాదమారోహేన్నాన్యదాయతనం విశే,,దిత్యాభిర్దేవతాన్తరవన్దనాదిప్రతిషేధః-తథా తద్భక్తైస్సహ దర్శనసమానాసనసంస్పర్శసహసమ్భాషణదృష్టిభుక్త్యాదయః ప్రతిషిద్ధాః, ప్రత్యుత-దేవతాన్తరతద్భక్తాదయస్తత్రతత్ర నిన్ద్యన్తే-అతః-సాత్వతైతత్పురాణయోర్విరోధః-మైవం-బ్రహ్మోపాసనం హి ద్వివిధం-స[illegible]ంచేతి ॥ తత్ర సద్వారకోపాసనం నామ రజస్తమః ప్రకృతిబ్రహ్మరుద్రాదిజీవశరీరకపరమాత్మోపాసనం - అద్వారకంతు-శుద్ధసత్వమయస్వేచ్ఛోపాత్తదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టస్య నిరస్తనిఖిలదోషస్యానన్తకల్యాణగుణాకరస్య శ్రియః ప్రత్యురాశ్రయణస్యోపాసకరుచ్యనుసారేణ వాసుదేవసఙ్కర్షణరామకృష్ణాదివ్యూహవిభవాదిభేదేనోపాసనం-తత్రాద్యముపాసనం తత్తత్ఫలేప్సుభిః కార్యం-ద్వితీయంతు ముముక్షుభిః కామిభిశ్చ-ఏతచ్చ సర్వం భగవతా గీతాచార్యేణైవాభిహితం ,, యోయోయాంయాం తనుం భక్తశ్శ్రద్ధయాఽర్చితుమిచ్ఛతి,, త్యాదినా-అనన్యాశ్చిన్తయన్తో మామిత్యాదినా-దేవాన్దేవయజోయాన్తి,,త్యాదినా చ-అత్రాప్యుపక్రమే ప్రథమస్కన్ధేఽభిహితం,,రజస్తమః ప్రకృతయస్సమశీలాన్భజన్తి వై । పితృభూతప్రజేశాదీన్ శ్రియైశ్వర్యప్రజా

ణావసృష్టమ్ ॥ ౧౬ ॥ కర్ణౌ పిధాయ నిరియాద్యదకల్ప ఈశే ధర్మావితర్యసృణిభిర్నృభిరస్యమానే । ఛిన్ద్యాత్ప్రసహ్య రుశతీమసతీం ప్రభుశ్చేజ్జిహ్వామసూనపి తతో విసృజేత్స ధర్మః ॥ ౧౭ ॥ అతస్తవోత్పన్నమిదం కళేబరం న ధారయిష్యే శితికణ్ఠగర్హిణః । జగ్ధస్య మోహాద్ధి విశుద్ధిమన్ధసో జుగుప్సితస్యోద్ధరణం ప్రచక్షతే ॥ ౧౮ ॥ న వేదవాదాననువర్తతే మతిస్స్వ ఏవ లోకే రమతో మహామునేః । యథా గతిర్దేవమనుష్యయోః పృథక్స్వ ఏవ ధర్మేన

ప్సవః ॥ శ్రేయాంసి తత్ర ఖలు సత్వతనోర్నృణాం స్యు,, రితి,తథా ద్వితీయే ,, అకామస్సర్వకామో వా మోక్షకామ ఉదారధీః । తీవ్రేణ భక్తి[illegible] తేచ,,ధర్మార్థకామమోక్షాణాం య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః । ఏకమేవ హరేస్తస్య కారణం పాదసేవన,,మితి,ఏవం స్థితే ద్వివిధయాప్యుపాసనయా అవ్యభిచారణ్యైవ భావితవ్యమితి ముముక్షుయా భజతాం స్వోపాస్యాద్దేవతాన్తరవైభవాదిదర్శనేన నమస్కారాదికరణేన చ స్వదేవతాభక్తిర్వ్యభిచరితా స్యాదితి సర్వధా ముముక్షూణాం దేవతాన్తరభజనం నిషిధ్యతే-సర్వదేవతానాం బ్రహ్మాత్మకత్వేనానుసన్ధానం త్వవిరుద్ధమేవేతి-న సాత్వతైతత్పురాణయోర్విరోధః-దేవతాన్తరతద్భక్తాదినిన్దాతు,,న హి నిన్దా నిన్ద్యం నిన్దితుం ప్రవృత్తా కింతు నిన్ద్యాదితరత్స్తోతు,,మితి న్యాయేన యుక్తోపపన్నేత్యవగన్తవ్యమ్ ❁ ॥౧౬॥ ❁ భవతు బహుధా భవో మయాభిమాతస్తథాపి కిం భవత్యా భవితవ్యమిత్యత్రాహ ॥ కర్ణావితి ద్వాభ్యాం ॥ ధర్మాపితరి ధర్మరక్షకే, ఈశే ఈశ్వరాంశభూతే మహత్తమే అసృణిభిర్నిరఙ్కుశైః అనివారితైః-నృభిర్దుర్జనైః-అస్యమానే అధిక్షిప్యమానే సతి-యద్యధిక్షేపం శృణ్వన్ సుజనః, అకల్ప[illegible]మనసమర్థః-స్తర్హి-కర్ణౌ శ్రోత్రే-ఆచ్ఛాద్య , తతో నిరియాత్ నిర్గచ్ఛేత్, యది ప్రభుస్సమర్థశ్చే,త్తర్హి రుశతీంగుష్టాం,జిహ్వాం, ప్రసహ్య బలాత్-ఛిన్ద్యాత్-తతస్స్వయమప్యసూన్ ప్రాణాన్ విసృజేదితి యత్స ధర్మః ❁ ॥౧౭॥ ❁ అతశ్శితికణ్ఠగర్హిణః శఙ్కరద్వేషిణః, తవ - అపాదానస్యైవ శేషత్వవివక్షయా షష్ఠీ - ఉత్పన్నం - మమ మదీయం-కళేబరం న ధారయిష్యే , ప్రమాదాదాపన్నస్యాపవిత్రస్య త్యాగం వినా న శుద్ధిరిత్యత్ర దృష్టాన్తమాహ ॥ మోహాత్, జగ్ధస్య భక్షితస్య-జుగుప్సితస్య దుష్టస్యాన్ధసః అన్నస్యోద్గిరణం వమనమేవ-పున-ర్విశుద్ధిం, ప్రచక్షతే కథయన్తి ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ నను వృథా కిమేవమాగృహ్ణాసి- యతో ఽసావస్మిల్లోకే-లోక్యతే పరిశుద్ధమనసా దృశ్యత ఇతి లోకః బ్రహ్మ-తస్మిన్-రమమాణస్య-మహాముమేరుద్రస్య , మతి-ర్వేదవాదాన్ ,,అహరహర్వై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతి , అపామసోమమమృతా అభూమే ,, త్యాదీన్ కర్మప్రరోచకాన్ అర్థవాదా-న్నానువర్తతే తేషు నాసక్తా భవతి - నివృత్తిమార్గనిష్ఠస్య ప్రవృత్తిమార్గైరుచిరుత్పద్యత ఇతి న తస్య వైదికపథాన

సువర్తనమితిభావః-అనయోః ప్రవృత్తినివృత్తిధర్మనిష్ఠయోరాచారః పృథగేవదృశ్యతే-యథా-దేవమనుష్యయోర్గతిః -పృథగేవ-దేవానాంగతిరాకాశ ఏవ-మనుష్యాణాంగతిః పృథివ్యామేవ-తద్వత్ -అథాపిభవానేవ శ్రేష్ఠః తథాప్యుత్కృష్టః -స్వకీయేధర్మేస్థితో వర్తమానః-పరంనికృష్టం-నక్షిపేన్నాధిక్షిపే-దితియత్ -స ఏవ ధర్మః ॥౧౯॥ * ప్రవృత్తిధర్మమపివైదికత్వావిశేషాత్కిమితనానువర్తతే భవ ఇత్యత్రాహ ॥ కర్మేతి ॥ ప్రవృత్తం స్వర్గాదిఫలోద్దేశేన ప్రవృత్తం-కర్మ తథా-నివృత్తం ఫలకామనాతోనివృత్తంచకర్మ-ఉభయలిఙ్గం ఫలాభిసన్ధిసహితత్వాసహితత్వాభ్యాం చిహ్నాభ్యాంయుక్తం- యథాభవతితథా వేదే-వివిచ్య-ఆశ్రితం ,,స్వర్గకామో యజేత-శాన్తోదాన్త ఉపరతః- తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషన్తి యజ్ఞేనదానేన తపసానాశకేన, ధర్మేణ పాపమపనుదతి,, త్యాది-వేదే అస్సాజ్జైర్యేణయద్యపివిహితం - తథాపతద్ద్వయం ప్రవృత్తినివృత్తిభేదేనద్వివిధంకర్మ యౌగపద్యేన ఏకకర్తర్యేకస్మిన్నధికారిణివిరోధిపరస్పరవిరుద్ధం -అతో -బ్రహ్మణి బ్రహ్మజ్ఞానే కర్మప్రవృత్తంనివృత్తంచోభయంకర్మ-నర్ఛతినప్రాప్నోతి , సాధనతామితి శేషః, కేవలంనివృత్తంకర్మైవజ్ఞానమార్గానుగుణం నతూభయమిత్యర్థః, నివృత్తంకర్మ శివేనాపిక్రియత ఇతిభావః ❁ ॥౨౦॥ ❁ యత ఏవోభయవిధం కర్మాధికారిభేదేనవ్యవస్థితమత ఏవాస్మదనుష్ఠితనివృత్తిధర్మసాధ్యా అణిమాదయస్సిద్ధయః ప్రవృత్తిధర్మపరాయణానాం భవతాం నసన్తీత్యాహ॥ మేతి॥ హేపితః, అస్మదాశ్రితాః అస్మాభిరాశ్రితాః పరిగృహీతా ఇత్యర్థః, పదవ్యః అణిమాదయస్సిద్ధయః, వః యుష్మాకం, మా-నసన్తీత్యర్థః , తర్హ్యస్మాకంసిద్ధయోరుద్రస్యనసన్తీతిచేత్తత్రాహ ॥ యాభవదీయాః స్వర్గాదిపదవ్యః, తాః, అనుధూమవర్త్మభిః ధూమాదిమార్గప్రదయజ్ఞాదికర్మానుయాయిభిః , కదన్నతృప్తైర్యజ్ఞేయేనకుత్సితాన్నేనతృప్తైః, రసు

పరంక్షిపేత్స్థితః ॥౧౯॥ కర్మప్రవృత్తంచనివృత్తమప్యృతం వేదేవివిచ్యోభయలిఙ్గమాశ్రితమ్ । విరోధితద్ ❁
ద్యౌగపద్యైకకర్తరిద్వయంతథాబ్రహ్మణికర్మనర్ఛతి ॥౨౦॥ మావః పదవ్యః పితరస్మదాస్థితా యాయజ్ఞశా
లాస్వనుధూమవర్త్మభిః । కదన్నతృప్తైరసుభృద్భిరీడితా అవ్యక్తలిఙ్గా అవధూతసేవితాః ॥౨౧॥ నైతేనదే
హేనహరేకృతాగసో దేహోద్భవేనాలమలంకుజన్మనా । వ్రీడామమాభూత్కుజనప్రసఙ్గతస్తజ్జన్మధి
గ్యోమహతామవద్యకృత్ ॥౨౨॥ గోత్రంత్వదీయం భగవాన్వృషధ్వజో దాక్షాయణీత్యాహయదాసుదు
ర్మనాః । వ్యపేతనర్మస్మితమాశుతద్ధ్యహం వ్యుత్స్రక్ష్య ఏతత్కుణపంత్వదఙ్గజమ్ ॥౨౩॥ మైత్రేయ ఉవా
చ ॥ ఇత్యధ్వరేదక్షమనూద్యశత్రుహన్ క్షితావుదీచీంనిషసాదశాన్తవాక్ । స్పృష్ట్వాజలంపీతదుకూలసంవృ
తానిమీల్యదృ*గ్యోగపథంసమావిశత్ ॥౨౪॥ కృత్వాసమానావనిలౌజితాసనా సోదానముత్థాప్యచనాభి

భృద్భిః ప్రాణిభిః , యజ్ఞశాలాస్వీడితాః స్తుతాః , అస్మదాస్థితాస్తుపదవ్యః, అవ్యక్తలిఙ్గాదురవగమచిహ్నాః దుర్విభావ్యాః, అవధూతైర్నిరస్తనిఖిలజరామరణాదిసాంసారికధర్మైః, సేవితాః పరిగృహీతాః , అతః ఫలతో ఽనుష్ఠానతశ్చమహదేవవైలక్షణ్యం ప్రవృత్తినివృత్తధర్మయోరితినమహత్తమానాం ప్రవృత్తిధర్మేరుచిరుత్పద్యత ఇతిభావః ❁ ॥౨౧॥ ❁ కింబహునోక్తేన స్వదేహం త్యక్ష్యామ్యేవేత్యాహ ॥ నేతిద్వాభ్యామ్॥ హరేరుద్రేకృతాగసః కృతాపరాధస్య-తవ-దేహోద్భవేన దేహాదుత్పన్నేన ఆర్షత్వాత్సాపేక్షస్యాపిసమాసః, నిత్యసాపేక్షత్వాద్వా , ఏతేనకుజన్మనామదీయేనకుత్సితేనదేహేన-న-నప్రయోజనం-కింతు , అలమలన్ననుశ్లాఘ్యమిమందేహంకథంత్యక్ష్యసీత్యత్రాహ ॥ కుజనస్యతవప్రసఙ్గాత్సంబన్ధాన్మమ- వ్రీడాలజ్జా- అభూత్ - అతో-మహతా-మవద్యకృద్విప్రియకర్తాదేహః, తస్మాద్యజ్జన్మ -తద్ధిఙ్నిన్దితం-త్వత్సంబన్ధాదశ్లాఘ్యమిత్యర్థః ❁ ॥౨౨॥ ❁ కించవృషభధ్వజోరుద్రః-పరిహాసాదిషునర్మోక్తిషు-మాం-దాక్షాయణీతిసమ్బోధయన్, త్వత్సమ్బన్ధబోధకం-గోత్రంనామ యదా, ఆహగృహ్ణాతి-తదాఽహం,వ్యపేతనర్మస్మితం,వ్యపేతంఅపగతం-నర్మ పరిహాసః, స్మితంచ-యథాభవత్యేవంసుదుర్మనాః అతిదుఃఖచిత్తా, భవామి, తత్తస్మాత్, హినిశ్చితం - ఏత-త్కుణపప్రాయంత్వదఙ్గాజ్జాత,మిదంకళేబరం, వ్యుత్స్రక్ష్యేత్యక్ష్యామి ❁ ॥౨౩॥ ❁ హేశత్రుహన్ విదుర, ఇత్యుక్తప్రకారేణ, అధ్వరే యజ్ఞే-దక్షమనూద్యప్రత్యుచ్య - ఉదీచీముత్తరదిశం , ప్రవిశ్యేతి శేషః - శాన్తవాక్ గృహీతమనాః, నిషసాద ఉపవిష్టవతీ-తత్ర, జలంస్పృష్ట్వా ఆచమ్యేత్యర్థః, పీతదుకూలవస్త్రేణ , సంవృతాప్రావృతా-దృక్ దృశం, ఆర్షత్వాద్ద్వితీయాయాలుక్-నిమీల్య, యోగపథం యోగినాం దేహత్యాగప్రకారం, సమావిశత్ ఆశ్రితవతీత్యర్థః ❁ ॥౨౪॥ ❁ యోగపథాశ్రయణమేవాహ ॥ కృత్వేతి ॥ జితం , ఆసనంయయాసా, క్లమరహితా, అనిన్దితానిర్దుష్టాసతీ, అనిలౌ ప్రాణాపానౌ, ఊర్ధ్వాధోవృత్తినిరో

౨౦॥ శ్లో ॥ పా ❁ యౌగపద్యైకకర్తరి.

ధేన, సమానౌ సమానవృత్తీ-నాభిచక్రేకృత్వా, తత, ఉదానవాయుముత్థాప్య, ధియాసహ, శనైర్హృది-స్థాప్య స్థాపయి
త్వా, ఉరసిస్థితం, తము దానవాయుం, కణ్ఠాత్కణ్ఠమార్గేణ, భ్రువోర్మధ్య, మనయత్ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ మహతామపి మధ్యే మ
హీయసా మహత్తమేన రుద్రేణ-ముహుఃపునఃపునః, అఙ్క-ముత్సఙ్గం ప్రత్యారోపితం స్వదేహ, మేవం, దక్షేకోపేధన-జిహా
సతి త్యక్తుమిచ్ఛన్తీ, మనస్వినీ స్వతన్త్రా-స్వచ్ఛన్దమరణేత్యర్థః, సతిభవానీ-గాత్రేషు అఙ్గేషు, అనిలాగ్నిధారణాం-దధార,
అనిలాగ్నిధారణాఖ్యాం ధారణాం చకారేత్యర్థః-తయాహిధారణయా అనిలాగ్న్యోరుత్పత్తిః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ తతః జగద్గు
రోః జగతాం జిజ్ఞాసూనాం గురోః, స్వభర్తుః రుద్రస్య, చరణామ్బుజాసవం చరణామ్బుజే ఆసవమాన్దనం - చిన్తయన్తీ అ
నుభవన్తీ, అతఏవ, కల్మషాపాపరహితా, భర్తురపరం సా, నదదర్శనచిన్తితవతీ, దేహశ్చ-సద్య, స్సమాధినా, యోఽగ్ని
స్తేన, ప్రజజ్వాల ప్రజ్వలితోఽభూత్ ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ త- దద్భుతమాశ్చర్యం, పశ్యతాం, భువి-ఖేఆకాశేచ, సుమహానుచ్చైః
హా హేతివాదః ఘోషః-అభూత్ ॥ తదేవాహ ॥ దైవతమస్య దేవశ్రేష్ఠస్య రుద్రస్య-దేవీ-ప్రియా, సతీ-కేనదక్షేణ, ప్రకోపితా
కోపం ప్రాపితా, అసూన్ప్రాణాన్ జహౌ అత్యజత్ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ అహో ప్రజాపతేర్దక్షస్య, సుమహదనాత్మ్యం దౌర్జన్యం
అద్య, పశ్యత, చరాచరంతు-విశ్వం - యస్య రుద్రస్య - ప్రజాః ప్రజావత్ప్రీతివిషయం-విశ్వసుహృదిత్యర్థః, తస్య రుద్రస్య,
సతి భార్యా-యద్వా, యస్య దక్షస్య, చరాచరం, ప్రజాః ప్రజావత్స్నేహవిషయం, సర్వత్రస్నేహ ఏవాస్య న్యాయ్య ఇతిభా

చక్రతః। శనైర్హృది స్థాప్య*ధియోరసి స్థితంకణ్ఠాద్భ్రువోర్మధ్యమనిన్దితాఽనయత్ ॥ ౨౫ ॥ ఏవం స్వదే
హం మహతాం మహీయసా ముహుస్సమారోపితమఙ్కమాదరాత్ । జహాసతీ దక్షరుషా మనస్వినీ దధార
గాత్రేష్వనిలాగ్నిధారణామ్ ॥ ౨౬ ॥ తతస్స్వభర్తుశ్చరణామ్బుజాసవం జగద్గురోశ్చిన్తయతీ న చాపరమ్।
దదర్శ దేహో హతకల్మషా సతీ సద్యః ప్రజజ్వాల సమాధినాఽగ్నినా ॥ ౨౭ ॥ తత్పశ్యతాం ఖే భువి చాద్భుతం
మహద్ధాహేతివాదస్సుమహానజాయత । హన్త ప్రియా దైవతమస్య దేవీ*జహావసూన్కేన సతీ ప్రకోపితా ॥
అహో*అనాత్మ్యం*మహదస్య పశ్యత ప్రజాపతేర్యస్య చరాచరం ప్రజాః। జహావసూన్యద్విమతాఽఽత్మ
జా సతీ మనస్వినీ మానమభీక్ష్ణమర్హతి ॥ ౨౯ ॥ సోఽయం*దుర్మర్షహృదయో బ్రహ్మబన్ధుర్లోకేఽపకీర్తిం మహ
తీమవాప్స్యతి। యదఙ్గజాం స్వాం పురుషద్విడుద్యతాం న ప్రత్యషేధన్మృతయేఽపరాధతః ॥ ౩౦ ॥ వదత్యే
వం జనే సత్యా దృష్ట్వాఽసుత్యాగమద్భుతమ్ । తం దక్షం పార్షదా హన్తుముదతిష్ఠన్నుదాయుధాః ॥ ౩౧ ॥ తే
షామాపతతాం వేగం నిశామ్య భగవాన్భృగుః। యజ్ఞఘ్నఘ్నేన యజుషా దక్షిణాగ్నౌ జుహావ హ ॥ ౩౨ ॥ అ
ధ్వర్యుణా హూయమానే దేవా ఉత్పేతురోజసా। ఋభవో నామ తపసా సోమం ప్రాప్తాస్సహస్రశః ॥ ౩౩॥
తైరలాతాయుధైస్సర్వైః ప్రమథాస్సహగుహ్యకాః । హన్యమానా దిశో భేజురుశద్భిర్బ్రహ్మతేజ

వః-తేనదక్షేణ, విమతా విమానితా, అసూన్, జహౌ సా నత్వియం విమానయోగ్యేత్యాహ ఆత్మజా, తత్రాపి, మనస్వినీ ప్రశ
స్తమనస్కా-గుణవతీత్యర్థః-అతఏవ, భీక్ష్ణం పునఃపునః - మానం సన్మానం ప్రతి-అర్హతి ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ దుర్మర్షమత్యన్తాస
హమానం-హృదయం-యస్య, సోయం, బ్రహ్మబన్ధుర్బ్రాహ్మణాపశదో-దక్షః, లోకే అసతీం కీర్తిమపకీర్తిం చ-అవా
ప్స్యతి, చకారాన్నరకం చ, యద్యతః, స్వీయాం-అఙ్గజాం, అపరాధతః స్వావజ్ఞయా, మృతయే మరణాయ, ఉద్యతాం ఉద్యు
క్తాం, పురుషద్విట్ శివద్వేషీ-దక్షః - తత్పురుషాయ విద్మహే మహాదేవాయేతి ప్రయోగాత్, యద్వా రుద్రస్య భగవదాత్మక
త్వాత్ రుద్రం ద్విషన్నపి భగవన్తం ద్వేష్టీత్యర్థః - న ప్రత్యషేధత్ నన్యవారయత్ ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ సత్యాః దాక్షాయణ్యాః
అద్భుతమసుత్యాగం ప్రాణత్యాగం దృష్ట్వా జనే, ఏవం వదతి సతి, రుద్రపారిషదాః-దక్షం-హన్తు, ముద్యతాన్యాయుధా
ని యైస్తే, ఉదతిష్ఠన్ ఉత్థితవన్తః ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ తేషా-మాపతతా-మాసమన్తా, దాగచ్ఛతాం, పారిషదానాం, వేగం-ని
శామ్య దృష్ట్వా-భగవాన్ భృగుః-యజ్ఞఘ్నాన్ హన్తీతి యజ్ఞఘ్నఘ్నం, తేనయజుషా ,, అపహతా అసురా రక్షాంసి పిశాచాః,,
ఇతిమన్త్రేణ-దక్షిణాగ్నౌ, జుహావ, హోతిపిస్స మె ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ అధ్వర్యుణా భృగుణా-హూయమానే సతి-యే - తప
సా సోమం ప్రాప్తాస్తే, ఋభవో-నామ-దేవాః, సహస్రశః, ఉత్పేతురుత్థితాః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ బ్రహ్మతేజసా, ఉశద్భిః దీప్య
మానైః, అలాతాన్యేవాయుధాని, యేషాం-తైః ఋభుభిః-హన్యమానాః-ప్రమథాః రుద్రపారిషదాః, దిశో భేజుః పలాయిత

వన్త ఇత్యర్థః ❋ ॥ ౩౪ ॥ ❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్థోఽధ్యాయః. ❋❋❋

ఏవం సత్యాః ప్రాణత్యాగనిమిత్తం త్యాగప్రకారశ్చ సప్రపఞ్చ ముక్తం, అథ తత్ప్రసఙ్గాత్ప్రసక్తం దక్షాధ్వర వినాశం పునస్తత్సన్ధానం చ సప్రపఞ్చ మాహ త్రిభిరధ్యాయైః ॥ తత్రాద్యేనాధ్వరవినాశప్రకారమాహ మైత్రేయః ॥ భవ ఇతి ॥ ప్రజాపతేర్దక్షస్య - కర్తరి షష్ఠీ - తేనా - సత్కృతాయాః భవాన్యాస్సత్యాః - నిధనం - తథా - తస్య దక్షస్యాధ్వరే - యె ఋభవో దేవా, స్తైర్విద్రావితం పలాయితం - స్వపార్షదానాం - సైన్యం చ - నారదాన్మునే - రవగమ్య శ్రుత్వా - అపారం క్రోధం, ఆదధే కృతవానిత్యర్థః ❋ ॥ ౧ ॥ ❋ తత, స్స ధూర్జటీ రుద్రః, ఘోరస్సన్ క్రుద్ధస్సన్ సుష్ఠుదష్టోష్ఠపుటో - యేన సః - తటితాం, వహ్నీనాం చ - సటాః జ్వాలాః, తద్వదుగ్రం - రోచి - ర్యస్యా - స్తాం - జటాం, ముత్కృత్య ఉత్పాట్య - ఉత్థితః - గమ్భీరో నాదో యస్య సః - హసన్ - తాం జటాం - భువి - విససర్జ అపాతయత్ ❋ ॥ ౨ ॥ ❋ తతో - జటాయాస్సకాశా, దతికా - యో వీరభద్రః - ఆవిరభూదితి శేషః ॥ తం విశినష్టి తనువా దేహేన, దివం - స్పృశన్ అత్యుచ్చ ఇత్యర్థః - ఘనరుక్ కృష్ణవర్ణః - త్రిసృః సూర్యసదృశో దృశో - యస్య, కరాళా ఉగ్రాః దంష్ట్రాః, యస్య, జ్వలన్నగ్నిరివ మూర్ధజా యస్య - కపాలానాం మాలా అస్య స న్తీతి తథా - వివిధాని ఉద్య

సా ॥ ౩౪ ॥ ❋❋❋ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, చతుర్థోఽధ్యాయః. ❋❋❋

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భవో భవాన్యా నిధనం ప్రజాపతే రసత్కృతాయా అవగమ్య నారదాత్ । స్వపార్షదసైన్యం చ తదధ్వరర్భుభి ర్విద్రావితం క్రోధమపారమాదధే ॥ ౧ ॥ క్రుద్ధస్సుదష్టోష్ఠపుటస్స ధూర్జటిర్జటాం తటిద్వహ్నిసటోగ్రరోచిషమ్ । ఉత్కృత్య రుద్రస్సహసోత్థితో హసన్ గమ్భీరనాదో విససర్జ తాం భువి ॥ ౨ ॥ తతోఽతికాయస్తనువా స్పృశన్ దివం సహస్రబాహుర్ఘనరుక్ త్రిసూర్యదృక్ । కరాళదంష్ట్రో జ్వలదగ్నిమూర్ధజః కపాలమాలీ వివిధోద్యతాయుధః ॥ ౩ ॥ తం కిం కరోమీతి గృణన్తమాహ బద్ధాఞ్జలిం భగవాన్ భూతనాథః । దక్షం సయజ్ఞం జహి మద్భటానాం త్వమగ్రణీ రుద్రభటాంశకో మే ॥ ౪ ॥ ఆజ్ఞప్త ఏవం కుపితేన మన్యునా స దేవదేవం పరిచక్రమే ప్రభుమ్ । మేనే తదాఽఽత్మానమసహ్యరంహసా మహీయసాం తాత సహస్సహిష్ణుమ్ ॥ ౫ ॥ అన్వీయమానస్స తు రుద్రపార్షదైర్భృశం నదద్భిర్వ్యనదత్సుభైరవమ్ । ఉద్యమ్య శూలం జగదన్తకాన్తకం సంప్రాద్రవద్ఘోషణభూషణాఙ్ఘ్రిః ॥ ౬ ॥ అథర్త్విజో యజమానస్సదస్యాః కకుభ్యుదీచ్యాం ప్రసమీక్ష్య రేణుమ్ । తమః కిమేతత్కుత ఏతద్రజోఽభూదితి ద్విజా ద్విజపత్న్యశ్చ దధ్యుః ॥ ౭ ॥ వాతా న వాన్తి న హి సన్తి దస్యవః ప్రాచీనబర్హిర్జీవతి హోగ్రదణ్డః ❋ గావో న కాల్యన్త ఇదం కుతో రజో లోకోఽధునా కిం

తాన్యాయుధాని యస్య సః ❋ ॥ ౩ ॥ ❋ కింకరోమి కింకరవాణీతి - గృణన్తం భాషమాణం, బద్ధాఞ్జలిం - తం వీరభద్రం - భూతనాథో - భగవాన్ రుద్రః - ఆహ ఉవాచ - హే రుద్ర, హే భట యుద్ధకుశల మద్భటానాం - త్వ - మగ్రణీః నాయకః - మే - అంశభూతః - సయజ్ఞం - దక్షం - జహి వినాశయ ❋ ॥ ౪ ॥ ❋ కుపితేన - మన్యునా రుద్రదేవేన - వ మాజ్ఞప్తో - దేవదేవం రుద్రం - పరిచక్రమే ప్రదక్షిణీచకార - తదా, అసహ్యరంహసా ప్రతిఘాతరహితవేగేన - మహీయసాం బలీయసామపి - మహస్తేజో బలం - తత్సహిష్ణుం - పారిషదైః సోఢుం క్షమ - మాత్మానం - మేనే అమన్యత ❋ ॥ ౫ ॥ ❋ స తు వీరభద్రః, నదద్భిర్ధ్వనద్భిః - రుద్రపారిషదై - రన్వీయమానః పరివేష్టితః - సుభైరవం అతిభయజనకం యథా భవతి తథా - వ్యనదత్ ననాద - తతః - స వీరభద్రో - జగదన్తకో మృత్యు, స్తస్యాప్యన్తకోపమం - శూలముద్యమ్య - ఘోషణాని ధ్వనన్తి - భూషణాని నూపురాదీని - యయో - స్తావఙ్ఘ్రీ - యస్య సః - ప్రాద్రవత్ దక్షాధ్వరం ప్రత్యగాత్ ❋ ॥ ౬ ॥ ❋ అథ తతః - ఋత్విజో దక్షాధ్వరే ఋత్విజః - యజమానః దక్షః - తథా సదస్యాః సభ్యాః, ద్విజా - స్తత్పత్న్యశ్చ - ఉదీచ్యాం - కకుభి దిశి రేణుం పరాగం - సమీక్ష్య - తమో న భవతి - కిం తు రజ ఇతి జ్ఞాత్వా - ఆహుః - రజ ఏతత్కుతోఽభూదితి - దధ్యుశ్చిన్తయామాసుః ❋ ॥ ౭ ॥ ❋ హేతుస్తరాసమ్భవనాత్పాతికం కల్పయన్త ఆహుః ॥ వాతా ఇతి ॥ వాతాశ్చణ్డవాయవః - న వాన్తి న ప్రసరన్తి - దస్యవశ్చోరాదయః - న సన్తి - తత్ర హేతుః - హి యస్మా - దుగ్రః దణ్డో దమనం ప్రశాసనం - యస్య సః - ప్రాచీనబర్హిః తదానీం తనో రాజా - జీవతి తస్మిన్ జీవతి - న దస్యవస్సన్తీతి భావః - హో త్యాకస్మికత్వద్యోతకం - గావో న కాల్యన్తే న శీఘ్రం నీయన్తే - అత ఇదం రజః - కుత ఉత్థితం - అధునా - లోకః - ప్రళయాయామ

నాశాయ-కల్పతే సమ్భావ్యత ఇత్యర్థః ✽॥౮॥ ✽ప్రసూతిర్దక్షస్య పత్నీ-తన్మిశ్రాః తత్సహితాః-స్త్రియః-ఉద్విగ్నచిత్తాః-ఉద్విగ్నం భీతం చిత్తం యాసాం తాః ఊచుః-తస్య దక్షస్య, యత్-వృజినం పాపం-తస్యైవాయం, విపాకః ఫలం, యత్ యస్మాత్, ప్రజేశో దక్షః, దుహితౄణాం, పశ్యన్తీనాం సతీనాం, అనేన తస్యాః దుఃఖాధిక్యం సూచితం, అనాగసం నిరపరాధాం-సుతాం సతీం భవానీ-మవదధ్యౌ అవజ్ఞాతవాన్ ✽॥౯॥ ✽అసహ్యపరాక్రమం రుద్రం కోపయతో దక్షస్యామఙ్గళమవశ్యం భావీత్యాహుర్ద్వాభ్యాం॥ యస్త్వితి॥ యో రుద్రో ఽన్తకాలే ప్రళయకాలే-వ్యుప్తః వికీర్ణః-జటాకలాపో-యస్య-స్వశూలస్య-సూచ్యా అగ్రేణ-అర్పితాః ప్రోతాః - దిగ్గజేన్ద్రాః యేన-ఉదితాని ఉన్నమితాని-అస్త్రాణి, యైస్తైః-దోర్భిః బాహుభిః ఏవ ధ్వజాః-తాన్-వితత్య ప్రసార్య - ఉచ్చో ఽట్టహాస-స్స ఏవ స్తనయిత్నుర్గర్జితం- తేన-భిన్నా విదీర్ణాః-దిశో-యేన సః-హర్షేణ నృత్యతి ✽॥౧౦॥ ✽తమేవం భూత-మసహ్యాప్రతిఘాతం-తేజో- యస్య తం-రుద్ర-మమర్షయిత్వా అసహనయుక్తం కృత్వా-మన్యునా క్రోధేన-ప్లుతం వ్యాప్తం, అతఏవ, దుర్నిరీక్ష్యం ద్రష్టుమశక్యం, భ్రుకుట్యా ఉగ్రదంష్ట్రాభిశ్చ-ఉదస్తః ఉత్క్షిప్తో, భాగణో నక్షత్రసఙ్ఘో, యేన తం - కోపయతో, విధాతురపి-కిం స్వస్తి స్యాత్, విధాతురప్యేవమన్యస్య కా కథేత్యర్థః ✽॥౧౧॥ ✽ఉద్విగ్నా ప్రచలితా-దృగ్యస్య - తేన-జనేన-బహుధా భవత్యేవం-ఉచ్యమానే సతి-సహస్రశః-ఉత్పాతతమాః మహోత్పాతాః, మహాత్మనః స్థిరచిత్తస్యాపి - దక్షస్య, భయావహాః, దివి, భూమౌ చ-పర్యక్ పరితః, ఉత్థి-

ప్రళయాయ కల్పతే॥౮॥ ప్రసూతిమిశ్రాః స్త్రియ ఉద్విగ్నచిత్తా ఊచుర్విపాకో వృజినస్యైవ తస్య। పశ్యన్తీనాం దుహితౄణాం ప్రజేశస్సుతాం సతీమవదధ్యావనాగసమ్॥౯॥ యస్త్వన్తకాలే వ్యుప్తజటాకలాపస్స్వశూలసూచ్యర్పితదిగ్గజేన్ద్రః। వితత్య నృత్యత్యుదితాస్త్రదోర్ధ్వజానుచ్చాట్టహాసస్తనయిత్నుభిన్నదిక్॥౧౦॥ అమర్షయిత్వా తమసహ్యతేజసం మన్యుప్లుతం దుర్నిరీక్ష్యం భ్రుకుట్యా। కరాళదంష్ట్రాభిరుదస్తభాగణం స్యాత్స్వస్తి కిం కోపయతో విధాతుః॥౧౧॥ బహ్వేవముద్విగ్నదృశోచ్యమానే జనేన దక్షస్య ముహుర్మహాత్మనః। ఉత్పేతురుత్పాతతమాస్సహస్రశో భయావహా దివి భూమౌ చ పర్యక్॥౧౨॥ తావత్స రుద్రానుచరైర్మఖో మహాన్నానాయుధైర్వామనకైరుదాయుధైః। పిఙ్గైః పిశఙ్గైర్మకరోదరాననైః పర్యాద్రవద్భిర్విదురాన్వరుధ్యత॥౧౩॥ కేచిద్బభఞ్జుః ప్రాగ్వంశం పత్నీశాలాం తథాపరే। సద ఆగ్నీధ్రశాలాం చ తద్విహారం మహానసమ్॥౧౪॥ రురుజుర్యజ్ఞపాత్రాణి తథైకే ఽగ్నీననాశయన్। కుణ్డేష్వమూత్రయన్కేచిద్బిభిదుర్వేదిమేఖలాః॥౧౫॥ అబాధన్త మునీనన్యే ఏకే పత్నీరతర్జయన్। అపరే జగృహుర్దేవాన్ప్రత్యాసన్నాన్పలాయితాన్॥౧౬॥ భృగుం బబన్ధ మణిమాన్వీరభద్రః ప్రజాపతిమ్। చణ్డీశః పూషణం దేవం భగం నన్దీశ్వరో ఽగ్రహీత్॥౧౭॥ సర్వ ఏవర్త్విజో దృష్ట్వా సదస్యాస్సదివౌకసః। తైరర్ద్యమానాస్సుభృశం గ్రావభిర్నైకధా ఽద్రవన్॥౧౮॥ జుహ్వతస్స్రువహస్తస్య శ్మశ్రూణి భగవాన్భవః। భృగోర్లులుఞ్చే సదసి

తాః✽ ॥౧౨॥ ✽తావత్తదా- ఆశు-రుద్రానుచరైః, మహాన్మఖః యాగః - హే విదుర-అన్వరుధ్యత ప్రత్యబధ్యత-వినాశిత ఇతి యావత్, రుద్రానుచరైః కథంభూతైః, నానావిచిత్రాణ్యాయుధాని - యేషాం తైః, వామనకైః హ్రస్వైః, ఉద్యతాయుధైః, పిఙ్గైః పిశఙ్గైః పక్వైః, మకరస్యేవ ఉదరమాననం చ - యేషాం తైః, పరితో ధావద్భిః ✽॥౧౩॥ ✽మఖానురోధమేవ ప్రపఞ్చయతి కేచిద్రుద్రపార్షదాః ప్రాచీనవంశం, బభఞ్జుః, త్రుటితవన్తః, తథా, కేచిదపరే, పత్నీశాలాం బభఞ్జురిత్యనుషఙ్గః, ప్రాచీనపూర్వపశ్చిమస్తమ్భార్పితపూర్వపశ్చిమాయతతిర్యక్కాష్ఠం ప్రాగ్వంశః, తథైకే, సదః యజ్ఞశాలాయాః పూర్వతః స్థితం మణ్డపం సదః, సదసః పురతో హవిర్ధానం, తస్యోత్తరత ఆగ్నీధ్రశాలాం, తద్విహారం యజమానగృహం, మహానసం పాకభోజనశాలామ్✽ ॥౧౪॥ ✽రురుజుః బభఞ్జుః, అమూత్రయన్ మూత్రం కృతవన్తః, తథోత్తరవేద్యాం, మేఖలాః సీమాసూత్రాణి, బిభిదుః✽ ॥౧౫॥ ✽అతర్జయన్ అభర్త్సయన్ - అపరే, పలాయితాన్ పునరనుధావనేన ప్రత్యాసన్నాన్ దేవాన్, జగృహుః గృహీతవన్తః✽ ॥౧౬॥ ✽మణిమాన్ రుద్రానుచరాగ్ర్యః, భృగుం బబన్ధ, వీరభద్రః, ప్రజాపతిం దక్షం, చణ్డీశః, పూషణం పూషణాఖ్యం దేవం-భగాఖ్యం, నన్దీశ్వరః అగ్రహీత్ ✽॥౧౭॥ ✽సర్వే, దివౌకోభిర్దేవైః, సహితాః, సదస్యాః సభ్యాః-ఋత్విజః రుద్రానుచరైర్బధ్యమానాన్ భృగ్వాదీన్, దృష్ట్వా, భృశం, గ్రావభిః శిలాభిః, అర్ద్యమానాస్తాడ్యమానాః, అనేకధా, దుద్రువుః ✽॥౧౮॥ ✽స్రువం హోమసాధనం-హస్తే, యస్య తస్య, జుహ్వతః హోమం కుర్వతో, భృగోః శ్మశ్రూణి భగవాన్భ

షో వీరభద్రః, లులుఞ్చ ఉత్పాటితవాన్ కంవిశేషేణశ్మశ్రూణ్యేవోత్పాటితవాన్, తత్రాహ, యోభృగుః, శ్మశ్రూ, దర్శయన్-అహసత్ రుద్రంపరిహాసితవాన్, అతఃశ్మశ్రూణ్యేవ లులుఞ్చ ఇత్యర్థః, ఏవముత్తరత్రాపి ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ భగవాన్వీరభద్రః, రుషాక్రోధేన-భూమౌ-పాతితస్య - భగస్య - నేత్రే - ఉజ్జహార ఉద్ధృతవాన్, యోభగః సదసి సభాయాంస్థితస్సన్-శపన్తంశివనిన్దాంకుర్వన్తందక్షంఅక్ష్ణా, నేత్రేణ, అసూసుచత్ సూచితవాన్ ప్రేరితవానిత్యర్థః ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ కాళిఙ్గస్య కళిఙ్గదేశరాజస్య, బలఃబలభద్రః-యథా, తథా, పూష్ణః, దన్తాన్-నపాతయత్ పాతితవాన్-యఃపూషా, గరిమణి గురుతరే రుద్రే, శప్యమానే సతి, దతఃదన్తాన్, దర్శయన్ అహసత్, పూష్ణోరితి ద్వివచనపాఠేతు-తదిన్ద్రాపౌష్ణశ్చరుర్భవతీత్యత్రాన్యసహితస్యాపి పూష్ణో దన్తపాతనపాప్త్యర్థమ్ ✽ ॥ ౨౧ ॥ త్ర్యమ్బకో వీరభద్రః -దక్షస్యోరసి-ఆక్రమ్య పాదంవిన్యస్య-శితధారేణ నిశితధారేణ, హేతినాఖడ్గేన-ఛిన్దన్నపి, తదా- తచ్ఛిర ఇత్యపకృష్యతే, ఉద్ధర్తుం, తదా, నాశక్నోత్ అసమర్థోఽభవత్ ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ అస్త్రాణ్యప్యస్త్రైర్మన్త్రసహితైః, శస్త్రైః, రక్షః- నిర్భిన్నాత్వగ్యస్య, తథాభూతమేనం దక్షం, దృష్ట్వాతి శేషః, పశుపతిర్గ్రాహో వీరభద్రః-పరంవిస్మయమాపన్నః ప్రాప్తః-చిరం, దధ్యౌ శిరసఉద్ధరణోపాయంచిన్తితవాన్ ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ పశూనాంపతిఃస వీరభద్రః, మఖే అధ్వరే, సంజ్ఞపనం మారణం, యోగముపాయం, దృష్ట్వా యాగీయపశువదయంహన్తవ్య ఇతి దృష్ట్వా, నిశ్చిత్య, తస్య, యజమానో దక్షస్స ఏవ పశుస్తస్య, యద్వా, యజమానస్య, యఃపశుం దేవతోద్దేశేన యజ

యోహసచ్ఛ్మశ్రు దర్శయన్ ॥ ౧౯ ॥ భగస్య నేత్రే భగవాన్పాతితస్య రుషా భువి। ఉజ్జహార సదస్థోఽక్ష్ణా యశ్శపన్తమసూసుచత్ ॥ ౨౦ ॥ ✽ పూష్ణశ్చాపాతయద్దన్తాన్ కాళిఙ్గస్య యథా బలః। శప్యమానే గరిమణి యోఽహసద్దర్శయన్దతః ॥ ౨౧ ॥ ఆక్రమ్యోరసి దక్షస్య శితధారేణ హేతినా। ఛిన్దన్నపి తదుద్ధర్తుం నాశక్నోత్త్ర్యమ్బకస్తదా ॥ ౨౨ ॥ శస్త్రైరస్త్రాన్వితైరేనమనిర్భిన్నత్వచం హరః। విస్మయం పరమాపన్నో దధ్యౌ పశుపతిశ్చిరమ్ ॥ ౨౩ ॥ దృష్ట్వా సంజ్ఞపనం యోగం పశూనాం స పతిర్మఖే। యజమానపశోస్తస్య కాయాత్తేనాహరచ్ఛిరః ॥ ౨౪ ॥ సాధువాదస్తదా తేషాం కర్మ తత్తస్య శంసతామ్। భూతప్రేతపిశాచానామన్యేషాం తద్విపర్యయః ॥ ౨౫ ॥ జుహావైతచ్ఛిరస్తస్మిన్దక్షిణాగ్నావమర్షితః। తద్దేవయజనం దగ్ధ్వా ప్రాతిష్ఠద్గుహ్యకాలయమ్ ॥ ౨౬ ॥ ✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽

✽✽✽✽✽✽✽✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చమోఽధ్యాయః. ✽✽✽✽✽✽✽✽

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథ దేవగణాస్సర్వే రుద్రానీకైః పరాజితాః। శూలపట్టిసనిస్త్రింశగదాపరిఘముద్గరైః ॥ ౧ ॥ సంఛిన్నభిన్నసర్వాఙ్గాస్సర్త్విక్సభ్యా భయాకులాః। స్వయంభువే నమస్కృత్య కార్త్స్న్యేనైతన్న్యవేదయన్ ॥ ౨ ॥ ఉపలభ్య పురైవైతద్భగవానబ్జసమ్భవః। నారాయణశ్చ విశ్వాత్మా న కస్యాధ్వరమీయతుః ॥

మానేన త్యక్ష్యమాణఃపశుస్తస్య, సంజ్ఞపనం మారణం-యోగముపాయం, నిశ్చిత్య, తేనైవ యోగేన, తస్య దక్షస్య, కాయాచ్ఛిర, ఆహరత్ ఉద్ధృతవాన్ ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ తచ్ఛిరశ్ఛేదనరూపంకర్మ-శంసతాం స్తువతాం, భూతాదీనాం, సాధువాదఃఅభవత్, అన్యేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం, తద్విపర్యయఃఅసాధువాదః, అభవదిత్యర్థః ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ ఏతస్య దక్షస్య, శిరః తస్మిన్ తదధ్వరసమ్బన్ధిని-దక్షిణాగ్నౌ, అమర్షితఃక్రుద్ధః, జుహావ తస్య దక్షస్య దేవయజనమేవం, దగ్ధ్వా నాశయిత్వా, గుహ్యకాలయం కైలాసం, ప్రాతిష్ఠత్ ప్రయయౌ ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చమోఽధ్యాయః. ✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽

ఏవం దక్షాధ్వరవినాశ ఉక్తః, అథ పునస్తత్సన్ధానప్రకారం వివక్షుస్తదుపోద్ఘాతరూపం గేవకృతరుద్రప్రసాదంవక్ష్యంస్తావద్దేవానాం రుద్రపారిషదతాడితానాం స్వయంభువే విజ్ఞాపనం వదన్ తేన సహ రుద్రసన్నిధిం గతా ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ అథేతి ॥ అథ దక్షాధ్వరవినాశానన్తరం, సర్త్విక్సభ్యాః ఋత్విగ్భిస్సభ్యైశ్చ సహితాః, సర్వే దేవగణాః, రుద్రానీకైః రుద్రసైన్యైః కర్తృభిః శూలాదిభిస్సాధనైః, సమ్యక్, ఛిన్నాని విదీర్ణాని, సర్వాణ్యఙ్గాని, యేషాం తే, అత ఏవ, పరాజితాః, భయాకులాస్సన్తః, స్వయంభువే చతుర్ముఖాయ, నమస్కృత్య, ఏతద్వృత్తం, కార్త్స్న్యేన, న్యవేదయన్ విజ్ఞాపితవన్తః ॥ ౧ ॥ ౨ ॥ కిం స్వయంభువే విజ్ఞాపితవన్త ఇత్యుచ్యతే బ్రహ్మాపి దక్షాధ్వరే ఆగతస్సద్వృత్తం జానాత్యేవ, తత్రాహ ॥ ఉపలభ్యేతి ॥ అబ్జసమ్భవో భగవాన్ బ్రహ్మా సర్వాన్తరాత్మా నారాయణశ్చ, పురైవ, ఏతత్ భావిదక్షాధ్వరవినాశనముపలభ్య

జ్ఞాత్వా, భగవాన్ విశ్వాత్మేతి విశేషణాభ్యాం తయోస్సర్వజ్ఞత్వం సూచితం, కస్యదక్షస్యాధ్వరం ప్రతి, నేయతుః నగతవన్తౌ ॥ ౩ ॥ విభుర్బ్రహ్మా, తద్దైవైర్నివేదితమాకర్ణ్య శ్రుత్వా, ఆహ ఉవాచ ॥ ఉక్తిమేవాహ ॥ తేజీయసీత్యాదినా ॥ తేజీయసి తేజిష్ఠే రుద్రే కృతమాగోఽపరాధో యైస్తేషాం, బుభూషతాం భవితుమిచ్ఛతాం, శ్రేయస్కామానామితియావత్ భూయసే క్షేమాయ శ్రేయసే, ప్రాయేణ ప్రాయశః, నభూయాత్, తేజీయాన్ ఇతి విభక్తిః విపరిణామేనానుషజ్యతే, అసత్కృతస్తేజీయాన్ స్వశ్చేత్ ప్రసాద్యమానోఽపి క్షేమకృన్నస్యాదిత్యర్థః। ప్రాయేణేతి లోకోక్తిః ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ యద్యప్యేవ, మథాపి యే భవన్తో బర్హిషో యజ్ఞస్య భాగభాజో భాగం భజన్తి ప్రాపురేవ స్తీతి తథా, తాన్-పరాదుః బహిష్కృతవన్తః-తే యూయం పరిశుద్ధచేతసా నిష్కపటచిత్తేన, ప్రగృహీతాఙ్ఘ్రిపద్మం పాదావుపసంగృహ్యేత్యర్థః, భవం రుద్రం, ప్రసాదయధ్వం-కథం పాదోపసంగ్రహమాత్రేణ ప్రసన్నో భవే, త్తత్రాహ, క్షిప్రప్రసాదం-పాదగ్రహణస్యానతిక్రమణీయతామాలోచ్యాశ్వనుగ్రహకారిణమితి భావః ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ అధ్వరస్య యజ్ఞస్య, జీవితం పునస్సంధానం, ఆశాసానాః ప్రార్థయమానాః యూయం, యస్మిన్ప్రద్రి, కుపితే సతి, సపాలో దిక్పాలసహితో లోకో, నాస్తి నశ్యేదిత్యర్థః ॥ తం, దురుక్తైర్దక్షాదీనాం దుర్వాక్యైః, హృది విద్ధం తాడితం, అధునా, ప్రియయా భార్యయా చ, విహీనం, దేవం భవ, మాశు, క్షమాపయధ్వం ప్రసాదయధ్వమ్ ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ వయం తత్ర గన్తుం బిభిమస్త్వమేవ కంచిదుపాయం చిన్తయేత్యత్ర రుద్రం ప్రస్తౌతి ॥ నాహమితి ॥ యస్య రుద్రస్య, తత్త్వం యాథాత్మ్యం, బలవీర్యయోః, ప్రమాణమియత్తాం చ, అహం, నవిద్యాం, యజ్ఞ ఇన్ద్రః, నచ-నవిద్యాత్,

---

తుః ॥ ౩ ॥ తదాకర్ణ్య విభుః ప్రాహ తేజీయసి కృతాగసామ్ । క్షేమాయ భూయసే భూయాన్న ప్రాయేణ బుభూషతామ్ ॥ ౪ ॥ అథాపి యూయం కృతకిల్బిషా భవం యే బర్హిషో భాగభాజం పరాదుః। ప్రసాదయధ్వం పరిశుద్ధచేతసా క్షిప్రప్రసాదం ప్రగృహీతాఙ్ఘ్రిపద్మమ్ ॥ ౫ ॥ ఆశాసానా జీవితమధ్వరస్య లోకస్సపాలః కుపితే నయస్మిన్ । తమాశు దేవం ప్రియయా విహీనం క్షమాపయధ్వం హృది విద్ధం దురుక్తైః ॥ ౬ ॥ నాహం న యజ్ఞో న చ యూయమన్యే యే దేహభాజో మునయశ్చ తత్త్వమ్ । విదుః ప్రమాణం బలవీర్యయోర్వా తస్యాత్మనః క ఉపాయం విధిత్సేత్ ॥ ౭ ॥ స ఇత్థమాదిశ్య సురానజస్తైః సమన్వితః పితృభిస్సప్రజేశైః । యయౌ స్వధిష్ణ్యాన్నిలయం పురద్విషః కైలాసమద్రిప్రవరం ప్రియం ప్రభోః ॥ ౮ ॥ జన్మౌషధితపోయోగమన్త్రసిద్ధైర్నరేతరైః । జుష్టం కిన్నరగన్ధర్వైరప్సరోభిర్వృతం సదా ॥ ౯ ॥ నానామణిమయైశ్శృఙ్గైర్నానాధాతువిచిత్రితైః । నానాద్రుమలతాగుల్మైర్నానామృగగణాన్వితైః ॥ ౧౦ ॥ నానామలప్రస్రవణైర్నానాకన్దరసానుభిః । రమణం విహరన్తీనాం రమణైస్సిద్ధయోషితామ్ ॥ ౧౧ ॥ మయూరకేకాభిరుతం మదాన్ధాళివిమూర్ఛితమ్ । ప్లావితై

యూయం, నచ, నవిద్యాత, తథా మునయో, యే, అన్యే చ దేహధారిణోఽతీన్ద్రియార్థదర్శినో, నవిదుః, బ్రహ్మాదృష్ట్యేదముక్తం, తస్యాత్మనః పరమాత్మాంశావతారభూతస్య, ఉపాయం క్షమోపాయం కో విధిత్సేత్ నకోఽపి విధాతుమిష్యాదిత్యర్థః, భవద్భిః పాదోపసంగ్రహమన్తరేణాన్యః కః కముపాయం విధిత్సేదితి భావః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ సోఽజః బ్రహ్మా, సురాన్ప్రత్యేవ, మాదిశ్యాజ్ఞాప్య, తైర్దేవైః, సప్రజాపతిభిః పితృభిశ్చ సహ, స్వధిష్ణ్యాత్ స్వస్థానాత్, పురారేః ప్రభోః రుద్రస్య, ప్రియం, నిలయం స్థానభూతం, మద్రిశ్రేష్ఠం కైలాసం ప్రతి, యయౌ ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ కైలాసం వర్ణయతి ॥ జన్మౌషధీత్యాదిభిశ్చతుర్దశభిః ॥ జన్మనా-ఓషధ్యాదిభిశ్చ, యే సిద్ధాః, తైః-నరేతరైర్దేవయోనిభిః, తత్ర జన్మతస్సిద్ధాః ఓషధ్యాద్యనపేక్ష్యమేవ సృష్టివేలాయామేవ దేవత్వేన సృష్టాః, ఓషధ్యాదిసిద్ధాస్తు, దేవత్వసమ్పాదకౌషధ్యాద్యుపాయైర్దేవత్వేన సిద్ధాః, యోగః రుద్రోపాసనారూపయోగః, మన్త్రః, యావజ్జీవం శివపఞ్చాక్షర్యాదిమన్త్రావృత్తిః-జుష్టం సేవితం, తథా చ గీతం భగవతా-దేవాన్ దేవయజో యాన్తి పితౄన్యాన్తి పితృవ్రతా ఇతి, తథా అప్సరోభిః కిన్నరాదిభిశ్చ సదావృతమ్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ శృఙ్గైశ్శిఖరైః-రమణైః ప్రియైస్సహ, విహరన్తీనాం, సిద్ధానాం యా యోషిత-స్తాసాం-రమణం రతిప్రదం-శృఙ్గైః కథంభూతైః-నానాధాతుభిర్గైరికాదిభి-ర్విచిత్రితైః-నానాద్రుమాః లతా గుల్మాని చ-యేషు తైః ॥ నానా-అమలాని స్వచ్ఛాని ప్రస్రవణాని స్రోతాంసి యేషు-నానా, కన్దరాః సానూని చ-యేషు తైః ❁ ॥ ౧౦॥౧౧ ॥ ❁ తథా- మయూరాణాం కేకాస్వనైః-అభితస్సర్వతః, రుతం నాదితం-మదేన మకరన్దపానజనితమదేన - అన్ధైః-రళిభిర్భృఙ్గైః-విమూర్ఛితం మూర్ఛనాఖ్యరాగగీతి విశేషేణ వ్యాప్తం-రక్తకణ్ఠానాం కోకిలానాం, ప్లావితైః స్త్రీమాత్రశబ్దైస్తథాఽన్యేషాం- పతత్రిణాం పక్షిణాం చ, కూజితైః ॥ ఉద్ధ స్తైరూర్ధ్వే

శాఖైః-కామదుఘైర్ద్రుమైశ్చద్విజాన్పక్షిణః, ఆహ్వాయన్తమివస్థితం-లోకేహిహస్తముత్క్షిప్య ఉచ్చైః స్వరేణాహ్వానమర్థినాం కామధుక్-అద్రిశ్చఉత్క్షిప్తహస్తాకారైర్ద్రుమైః పతత్రిణాం స్వనైశ్చతథాలక్ష్యత ఇత్యర్థః- వ్రజద్భిర్మాతఙ్గైర్గజైర్వ్రజన్తమివ-నిర్ఝరాణాం ధ్వనిభిః- గృణన్తం భాషమాణమివస్థితం-మన్దారాదిభిర్వృక్షవిశేషైరుపశోభితం॥చూతైరామ్రవిశేషైః॥స్వర్ణార్ణ శతపత్రైః స్సువర్ణవర్ణైః కుశేశయైః-కున్దాదిభిర్లతావిశేషైశ్చ-మణ్డితం- రేణుకా ఏలా -జాతిర్మాలతీ- పనసాదిభిర్ద్రుమైః - స్తథాన్యైశ్చ ద్రుమజాతిభిర్ద్రుమసామాన్యైర్వేణుకీచకైశ్చ, రాజితం మణ్డితం ,నీరన్ధ్రసరన్ధ్రత్వేన వేణుకీచకయోర్భేదః-కుముదాదిసమృద్ధిభిః శతపత్రాణామస్వర్ణవర్ణానాం బుద్ధిభిః- రాజితం-నలినీషుసరస్సు-కలం మధురం యథాభవతి తథా - కూజద్భిః - ఖగబృన్దైః పక్షిసఙ్ఘైరుపశోభితం-మృగాదిభి-ర్జుష్టం నిషేవితం-కర్ణోర్ణైర్గోకర్ణాఖ్యైః ఊర్ణాన్మృగైః-ఏకపదైః అశ్వముఖైశ్చ, మృగనాభిభిః కస్తూరీమృగైశ్చ, నితరాం జుష్టం॥కదళీషణ్డైస్సంరుద్ధాన్యావృతాని, నలినీనాం కమలాకరాణాం పులినాని, తైః శ్రీశ్శోభా, యస్మిన్ తం-స్నానేనపుణ్యాకరం పుణ్యసమ్పాదకం,ఉదకం-యస్యాం-తయా- సత్యానిర్మలయా-నన్దయా గఙ్గయా-పరీతం పరివేష్టితం-భూతేశస్య రుద్రస్య-గిరిం కైలాసం-విలోక్య-దేవాః-విస్మయం-యయుః ప్రాపుః॥౧౨॥ ౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬ ॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥౨౧॥౨౨॥ తే దేవాః-తత్రగిరౌ,తస్యరు

రక్తకణ్ఠానాం కూజితైశ్చ పతత్రిణామ్॥౧౨॥ఆహ్వాయన్తమివోద్ధస్తైర్ద్విజాన్కామదుఘైర్ద్రుమైః॥వ్రజన్తమివ మాతఙ్గైర్గృణన్తమివ నిర్ఝరైః ॥౧౩॥మన్దారైః పారిజాతైశ్చ సరళైశ్చోపశోభితమ్ । తమాలైస్సాలతాలైశ్చ కోవిదారాసనార్జునైః ॥ ౧౪ ॥ చూతైః కదమ్బైర్నీపైశ్చ నాగపున్నాగచమ్పకైః। పాటలాశోకవకుళైః కున్దైః కురవకైరపి ॥ ౧౫ ॥ స్వర్ణార్ణ శతపత్రైశ్చ వరరేణుకజాతిభిః। కుటజైర్మల్లికాభిశ్చ మాధవీభిశ్చ మణ్డితమ్ ॥ ౧౬॥ పనసోదుమ్బరాశ్వత్థప్లక్షన్యగ్రోధహిఙ్గుభిః। భూర్జైరోషధిభిః పూగై రాజపూగైశ్చ జమ్బుభిః॥ ౧౭ ॥ ఖర్జూరామ్రాతకామ్రాద్యైః ప్రియాళుమధుకేఙ్గుదైః। ద్రుమజాతిభిరన్యాభిరాజితం వేణుకీచకైః॥ ౧౮ ॥ కుముదోత్పలకహ్లారశతపత్రసమృద్ధిభిః। నళినీషు కలం కూజత్ఖగబృన్దోపశోభితమ్ ॥ ౧౯ ॥ మృగైశ్శాఖామృగైః క్రోడైర్మృగేన్ద్రైర్ఋక్షశల్యకైః।గవయైశ్శరభైర్వ్యాఘ్రై రురుభిర్మహిషాదిభిః॥౨౦॥ కర్ణాన్త్రైకపదాశ్వాస్యైర్నిర్జుష్టం మృగనాభిభిః। కదళీషణ్డసంరుద్ధనళినీపులినశ్రియమ్ ॥ ౨౧ ॥ పర్యస్తం నన్దయా సత్యాస్స్నానపుణ్యకరోదయా। విలోక్య భూతేశగిరిం విబుధా విస్మయం యయుః ॥ ౨౨ ॥ దదృశుస్తత్ర తే రమ్యామలకాం నామ వై పురీమ్ । వనం సౌగన్ధికం చాపి యత్ర తన్నామ పఙ్కజమ్ ॥ ౨౩ ॥ నన్దా చాలకనన్దా చ సరితౌ బాహ్యతః పురః। తీర్థపాదపదామ్భోజరజసాఽతీవ పావనే ॥ ౨౪ ॥ యయోస్సురస్త్రియః క్షత్తరవరుహ్య స్వధిష్ణ్యతః। క్రీడన్తి పుంసస్సిఞ్చన్త్యో విగాహ్య రతికర్శితాః ॥ ౨౫ ॥యయోస్తత్స్నానవిభ్రష్టనవకుఙ్కుమపిఞ్జరమ్ । వితృషోఽపి పిబన్త్యమ్భః పాయయన్తో గజా గజీః ॥ ౨౬ ॥ తారహేమమహారత్న విమానశతసఙ్కులామ్ । జుష్టాం పుణ్యజనస్త్రీభిర్యథా ఖం సతటిద్ఘనమ్ ॥ ౨౭ ॥ హిత్వా యక్షేశ్వరపురీం వనం సౌగ

ద్రస్య-అలకాం నామ అలకేతి ప్రసిద్ధాం , రమణీయాం-పురీం సౌగన్ధికాఖ్యం వనం చాపి దదృశుః॥సౌగన్ధికనామోఽన్వర్థతామాహ॥యత్ర వనే సౌగన్ధికం నామ పఙ్కజం-భవతి-జాతావేకవచనమ్ ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ పురీం వర్ణయతి॥నన్దా చేతి చతుర్భిః॥ పురః పురాత్-బాహ్యతః బాహ్యే-నన్దా - అలకనన్దా చేతి-ద్వే-సరితౌ-భవతః॥సరితౌ విశినష్టి॥సార్ధద్వయేన ॥తీర్థపాదస్య హరేః- పదామ్భోజరజసా - అతివాత్యన్తం-పావనే భగవత్పాదామ్భోజరజోయుక్తత్వాదత్యన్తపావిత్ర్యకరే ఇత్యర్థః ❁॥౨౪॥ ❁ హే క్షత్తః-సురస్త్రియః-స్వధిష్ణ్యతః స్వవిమానేభ్యః-అవరుహ్య చ-రతికర్శితాః విహారశ్రాన్తాస్సత్యః యయోః-సరితోః విగాహ్య-స్వపుంసః స్వప్రియాన్-సిఞ్చన్త్యః-క్రీడన్తి జలక్రీడాం కుర్వన్తి ❁॥ ౨౫ ॥ ❁ యయోస్సరితోః-రమ్భః -వితృషోఽపి విగతతృష్ణా అపి - గజాః గజీః కరిణీః - అమ్భః పాయయన్త్యః పానం కారయన్త్యః, పిబన్తి-తత్ర హేతుః-తాసాం సురస్త్రీణాం-స్నానేన విభ్రష్టం గళితం-యన్నవకుఙ్కుమం- తేన-పిఞ్జరం పీతవర్ణమ్ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ పునః పురీం విశినష్టి॥ తారేతి ॥ తారం రూప్యం - తారాదిమయవిమానానాం-శతైః-సఙ్కులాం -పుణ్యజనైర్యాతుధానైస్తేషాం స్త్రీభిశ్చ-జుష్టాం - తత్ర దృష్టాన్తః - తటిద్భిర్మేఘైస్సహితం-ఖమాకాశం-యథేతి॥తత్ర విమానాని ఖమివ-పుణ్యజనా మేఘా ఇవ,తత్స్త్రియస్తటిత ఇవ ❁॥౨౭ ॥ ❁ ఏవంభూతాం, యక్షేశ్వరస్య కుబేరస్య-పురీం అలకాం, హిత్వా అతిక్ర

మ్య-తత్సౌగన్ధికాఖ్యంవనంచ - దృష్ట్వా-తేదేవాః , ఆరాత్-వటందదృశురితిచతుర్థేనాన్వయః,కథంభూతంవనం,విచి
త్రాణి-మాల్యానిమాలాయోగ్యాని , పుష్పకిసలయాదీని - పరిచ్ఛదాని క్రీడోపకరణాని,యేషుతైః-కామదుఘైర్ద్రు
మైః-హృద్యంమనోహరమ్ ✽ ॥౨౮॥ రక్తకణ్ఠఖగానాంకోకిలపక్షిణాం , అనీకస్యసమూహస్య,స్వరైర్మణ్డితాః షట్ప
దా-యస్మిన్-కలహంసానాంకులస్య-ప్రేష్ఠం,ఖగదణ్డానిపద్మాని , తైర్యుక్తాః,జలాశయాః,యస్మిన్ ✽ ॥౨౯॥ ✽వనగ
జైః,సఙ్ఘృష్టాఃవారిచన్దనద్రుమాః, తత్సంబన్ధినావాయునా,పుణ్యజనస్త్రీణాం,మనః,అధ్యధికం,ముహుః,రున్మదయత్
పరవశీకుర్వత్ ✽ ॥౩౦॥ ✽వైదూర్యైఃమణిభిః,కృతానికల్పితాని,సోపానానియాసు,ఉత్పలానాం,మాలాఃపఙ్క్తయో,
యాసుతాః,ఆర్షత్వాద్వ్యత్యయేనద్వితీయా,వాప్యః,కింపురుషైర్వ్యాప్తాః,యస్మిన్వనేసన్తి,తద్వనందృష్ట్వా,యద్వా,
వాప్యఇతివ్యత్యయాత్ప్రథమా,వనం-వాపీశ్చ,దృష్ట్వాఆరాత్సమీపే-వటం-తేదేవాః,దదృశుః ✽ ॥౩౧॥ ✽వటంవిశినష్టి॥
సఇతి॥సవటః , యోజనశత , ముత్సేధఃఉచ్ఛ్రాయోయస్య,పాదోనైస్సర్వతఃపఞ్చసప్తతియోజనప్రమాణైః,విటపైఃశా
ఖాభిశ్చ, యతోవిస్తృతః , పర్యక్పరితః,కృతా,అచలానిశ్చలా,ఛాయా,యేన,నిర్గతం-నీడంకులాయం-యస్మాత్,తాపే
నసూర్యాద్యాతపేన, రహితః ✽ ॥౩౨॥ ✽మహాయోగమయేమహాయోగోభగవదుపాసనాయోగః-తత్ప్రచురే,మహా
యోగనిష్ఠపురుషప్రాచుర్యాత్తత్స్థానస్య మహాయోగమయత్వం , ముముక్షవఃఅజ్ఞానాన్మోక్తుమిచ్ఛవోజిజ్ఞాసవఇతియా
వత్-తేషాం-శరణేఆశ్రయే,తస్మిన్వటమూలే - ఆసీనముపవిష్టం,త్యక్తామర్షో,యోఽన్తక, స్తత్తుల్యం,శివంసురాదదృ

న్ధికంచతత్ । ద్రుమైఃకామదుఘైర్హృద్యంచిత్రమాల్యఫలచ్ఛదైః ॥౨౮॥ రక్తకణ్ఠఖగానీకస్వరమణ్డితష
ట్పదమ్। కలహంసకులప్రేష్ఠంఖరదణ్డజలాశయమ్॥౨౯॥ వనకుఞ్జరసఙ్ఘృష్టహరిచన్దనవాయునా।అధిపుణ్యజ
నస్త్రీణాంముహురున్మదయన్మనః॥౩౦॥ వైదూర్యకృతసోపానావాపీరుత్పలమాలినీః । వ్యాప్తాఃకింపురు
షైర్దృష్ట్వాతఆరాద్దదృశుర్వటమ్॥౩౧॥ సయోజనశతోత్సేధఃపాదోనవిటపాయతః । పర్యక్కృతాచల
చ్ఛాయోనిర్నీడస్తాపవర్జితః ॥౩౨॥ తస్మిన్మహాయోగమయేముముక్షుశరణేసురాః। దదృశుర్శివమాసీనం
త్యక్తామర్షమివాన్తకమ్ ॥౩౩॥సనన్దాద్యైర్మహాసిద్ధైశ్శాన్తైస్సంశాన్తవిగ్రహమ్।ఉపాస్యమానంసఖ్యా
చభర్త్రాగుహ్యకరక్షసామ్ ॥౩౪॥ విద్యాతపోయోగపథమాస్థితంతమధీశ్వరమ్ । చరన్తంవిశ్వసుహృదం
వాత్సల్యాల్లోకమఙ్గళమ్ ॥౩౫॥ లిఙ్గంచతాపసాభీష్టంభస్మదణ్డజటాజినమ్ । అఙ్గేనసన్ధ్యాభ్రరుచాచన్ద్రరే
ఖాంచబిభ్రతమ్ ॥౩౬॥ ఉపవిష్టందర్భమయ్యాంబృస్యాంబ్రహ్మసనాతనమ్ । నారదాయప్రవోచన్తం
పృచ్ఛతేశృణ్వతాంసతామ్॥౩౭॥కృత్వోరౌదక్షిణేసవ్యంపాదపద్మంచజానుని । బాహుంప్రకోష్ఠేఽక్షమా
లామాసీనంతర్కముద్రయా॥౩౮॥తంబ్రహ్మనిర్వాణసమాధిమాశ్రితం✽వ్యుపాశ్రితంగిరిశంయోగకక్ష్యామ్।

శుః ✽ ॥౩౩॥ ✽శివంవిశినష్టి॥సనన్దాద్యైరితిపఞ్చభిః॥మహాసిద్ధైః-శాన్తైః-సనన్దాద్యైః-గుహ్యకరక్షసాం,భర్త్రాప్ర
భుణా - సఖ్యావైశ్రవణేనచ , ఉపాస్యమానంసేవ్యమానం-శాన్తవిగ్రహంనిర్వైరంకృతాపరాధేషుదేవేష్వపికృపా
ళుమిత్యర్థః ✽ ॥౩౪॥ ✽విద్యాజ్ఞానయోగః,తపఃకర్మయోగః,తాభ్యాంయుక్తో-యోయోగపథఃభగవద్భక్తిమార్గః,త
మాస్థితంజ్ఞానకర్మానుగృహీతభగవద్భక్తియోగనిష్ఠమిత్యర్థః , అధీశ్వరంజితేన్ద్రియం - విశ్వసుహృదం-చరాచరాణిస
ర్వాణిభూతానిభగవద్వపుఃఅతస్తదానుకూల్యంమేస్యాదిత్యుక్తరీత్యావిశ్వానుకూలం , అతఏవ-వాత్సల్యాత్,లోకానాం
మఙ్గళంక్షేమమేవ,చరన్తంకుర్వన్తమ్ ✽ ॥౩౫॥ ✽సన్ధ్యాభ్రరుచారక్తవర్ణేన,అఙ్గేన,తాపసానామిష్టంభస్మాదిలిఙ్గం,
చన్ద్రరేఖాంచబిభ్రతమ్ ✽ ॥౩౬॥ ✽దర్భమయ్యాంబృస్యాంబ్రువన్తోఽస్యాంసీదన్తీతిబృసీ,పృషోదరాదిత్వాత్సాధుః
ఆస్తరణవిశేషః-తస్యాం,ఉపస్థితముపవిష్టం-పృచ్ఛతేనారదాయ-సతామన్యేషాంసనన్దనాదీనాం-శృణ్వతాంసతాం-
సనాతనంబ్రహ్మపరమాత్మానం,ప్రణవంవాప్రవోచన్తమ్ ✽ ॥౩౭॥ ✽సవ్యపాదం-దక్షిణేఊరౌ-కృత్వావిన్యస్య,జా
నునిసవ్యే,సవ్యబాహుంకృత్వా,దక్షిణే , బాహుప్రకోష్ఠేమణిబన్ధస్థానే , అక్షమాలాంకృత్వా,దక్షిణహస్తకృతయాత
ర్కముద్రయా, పలక్షిత - మాసీనమిత్యర్థః॥తదుక్తంయోగశాస్త్రే,,ఏకంపాదమథైకస్మిన్విన్యస్యోరుసంస్థితం।ఇత
రస్మింస్తథాబాహుంవీరాసనమిదంస్మృతమ్ ,, తర్కముద్రాచోక్తా,,తర్జన్యఙ్గుష్ఠయోర్మధ్యేమిథస్సంయోజ్యచాఙ్గుళీః
ప్రసార్యబోధనంప్రాహుస్తర్కముద్రేతిమాన్త్రికాఇతి ✽ ॥౩౮॥ ✽తం,బ్రహ్మనిర్వాణసమాధింఆనన్దరూపబ్రహ్మవి
షయసమాధి-మాశ్రితం - యోగకక్ష్యాంయోగపథం - వ్యుపాశ్రితంవిశేషేణోపాశ్రితం-మునీనా-మాద్యంముఖ్యం-ము

నిం గిరీశం - లోకపాలసహితా మునయః - బద్ధాఞ్జలయః - ప్రణేముః నమస్కృతవన్తః ॥ ౩౯ ॥ స తు గిరీశః సురాసురై
శై - రభివన్దితౌ అఙ్ఘ్రీ యస్య - త - మాగతమాత్మయోనిం బ్రహ్మాణముపలభ్య జ్ఞాత్వా - తస్మై బ్రహ్మణే, ఉత్థాయేతి సారాన్త
రం - తదా - ఆసనాదుత్థాయ, శిరసా, అభివన్దనం ప్రణామం చక్రే - మహత్తమో విష్ణుర్వామనరూపః, యథా కస్య కశ్యప
ప్రజాపతేః, యద్వా, కస్య చతుర్ముఖస్యాభివన్దనం, చక్రే కస్య రుద్రాభివన్ద్యత్వే సదృష్టాన్తమాహ ॥ మహత్తమ ఇతి ॥ విష్ణు
ర్యథా, రుద్రస్య, మహత్తమః పూజ్యః, తథా కో విత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ నీలలోహితం రుద్రం యే - పరే సిద్ధగణాః, అనువర్తన్తే,
తైః - మహర్షిభిస్సహ, నమస్కృతః ఆత్మభూః బ్రహ్మా, కృతప్రణామం, కృతః చతుర్ముఖవిషయః ప్రణామో - యేన తం - శశా
ఙ్క - శేఖరం - కృతప్రణామ ఇతి ప్రథమాన్తపాఠే - రుద్రేణ కృతప్రణామః ప్రాహ ॥ ౪౧ ॥ రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వా
త్తదావేశావతారత్వాచ్చ రుద్రం బ్రహ్మణా సామానాధికరణ్యేన నిర్దిశన్ యస్మిన్ పరిక్లుప్తస్య బ్రహ్మణోఽసాధారణం ప్రకృ
తిపురుషశరీరకత్వ జగత్కారణత్వ ధర్మమర్యాదాస్థాపకత్వానుగ్రహీతృత్వ నిగ్రహీతృత్వాది తత్సర్వం రుద్రప్రశంసా
మైః రుద్రరూపేణావస్థితస్య బ్రహ్మణ ఆహ ॥ జానే త్వామిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః ॥ హే ఈశ రుద్ర - విశ్వస్య కృత్స్నస్య చిదచిదాత్మ
కస్య, జగతః - యోనిబీజయోః యోనిబీజభూతయోః - క్షేత్రే బీజవత్ప్రకృతౌ పురుషస్య నిక్షిప్తత్వాత్తయోర్యోనిబీజశబ్దాభ్యాం
నిర్దేశః, శక్తే - ర్బ్రహ్మణోఽపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాయాస్త్రిగుణాత్మికాయాః ప్రకృతేః - తథా శివస్య, “నిర్వాణమయ ఏ
వాయమాత్మే” త్యాది శ్రుత్యా ప్రత్యగాత్మనస్సుఖరూపత్వాభిధానాజ్జీవస్య శివశబ్దేన నిర్దేశః - తస్య చ, యత్పరం విలక్ష
ణం “తస్య పరమాత్మేడితు” మితి నిర్దేశాన్న పరశబ్దేన యోగే “అన్యారాదితరర్తేదిక్శబ్దే” త్యాదినా పఞ్చమీ, ప్రకృతిపు
రుషాభ్యాం స్వరూపతస్స్వభావతశ్చ విలక్షణమిత్యర్థః - తద్య, నిరన్తరం నిర్భేదం - తత్తత్ప్రకృతిపురుషాన్తరాత్మత
యాఽవస్థితమపి నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వేన చైకరూపమిత్యర్థః ॥ యద్వా - నిరన్తరం - అన్త

* స లోకపాలా మునయో మునీనామాద్యం మునిం ప్రాఞ్జలయః ప్రణేముః ॥ ౩౯ ॥ స తూపలభ్యాగతమాత్మ
యోనిం సురాసురేశైరభివన్దితాఙ్ఘ్రిః । ఉత్థాయ చక్రే శిరసాభివన్దనం మహత్తమః కస్య యథైవ విష్ణుః ॥ ౪౦ ॥
తథాపరే సిద్ధగణా మహర్షిభిర్యే వై సమన్తాదను నీలలోహితమ్ । నమస్కృతః ప్రాహ శశాఙ్కశేఖరం కృతప్ర
ణామం ప్రహసన్నివాత్మభూః ॥ ౪౧ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ జానే త్వామీశం విశ్వస్య జగతో యోనిబీజయోః । శక్తే
శ్శివస్య చ పరం యత్తద్బ్రహ్మ నిరన్తరమ్ ॥ ౪౨ ॥ త్వమేవ భగవన్నేతచ్ఛివశక్త్యోస్స్వరూపయోః । విశ్వం

రం విచ్ఛేదః - తస్మాన్నిర్గతం సర్వానుస్యూతం సర్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితమితి యావత్ - అథవా, కార్త్స్న్యేన జ్ఞానస్వ
రూపం - నతు ప్రదేశభేదేన జడమిత్యర్థః - తద్బ్రహ్మ - త్వాం - జానే, ఇదం చ సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనం, ఆ
వేశావతారత్వనిబన్ధనం చ - నతు తాదాత్మ్యనిబన్ధనం “ఏతౌ ద్వౌ విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధసమ్భవౌ । మయా దర్శితపన్థా
నౌ సృష్టిసంహారకారకౌ ॥ సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే । నారాయణాద్రుద్రోఽజాయత, అనపహత
పాప్మా వా అహమస్మీ” త్యాదిభిః కార్యత్వకర్మవశ్యత్వాద్యభిధానేన రుద్రాదేర్జీవత్వనిశ్చయాత్తాదాత్మ్యాసమ్భవాత్,
అత ఏవ “భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురన్తయాస్పృష్టమతిస్సమస్తదృ” గితి వ్యతిరేకేణ నిర్దేక్ష్యతి ॥ ౪౨ ॥
ఏవం బ్రహ్మసామానాధికరణ్యేన రుద్రం నిర్దిశ్య బ్రహ్మదృష్ట్యా తస్య చిదచిచ్ఛరీరకత్వం సృష్ట్యాదికర్తృత్వం చాహ ॥ త్వమితి ॥
హే భగవన్ - స్వాంశయోః, స్వస్య తవ - అంశయోః, శివశక్త్యోః ప్రకృతిపురుషయోః - అత్ర విశిష్టవస్త్వేకదేశత్వరూపమం
శత్వం వివక్షితం - నతు విశేష్యవస్త్వేకదేశత్వం - ప్రకృతిపురుషయోర్వికారరూపమేతత్ జగ - త్త్వమేవ “సర్వం ఖల్విదం
బ్రహ్మే” తి వత్సామానాధికరణ్యమిదం శరీరాత్మభావనిబన్ధనమేవ, కథం రుద్రాఖ్యజీవవిశేషస్య కృత్స్నం ప్రపఞ్చం ప్ర
త్యాత్మత్వం జగతశ్చ శరీరత్వం - కథంచిచ్ఛరీరాత్మభావసమ్భవేఽపి శరీరవాచిపదస్య శరీరివాచకేన కథం సామానాధికర
ణ్యమితి చేదుచ్యతే - న హ్యత్ర రుద్రాఖ్యజీవవిశేషస్యాత్మత్వం జగతస్తచ్ఛరీరత్వం చోచ్యతే - కింతు బ్రహ్మవిదామహం త్వ
మాదిశబ్దాః అహం త్వమాదిబుద్ధయశ్చ బ్రహ్మపర్యన్తాః “తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూ
ర్యశ్చ కక్షీవానృషిరస్మి విప్రః - త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే, తద్యోఽహం యోఽసౌ
సోఽహం - అహం హరిస్సర్వమిదం జనార్దన” ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిభిస్తథా ప్రతీతేః, ఏవం చాత్ర ప్రస్తోతుశ్చతుర్ముఖస్య
బ్రహ్మవిదగ్రేసరత్వేన తత్ప్రయుక్తా అహం త్వమాదిశబ్దాస్తద్బుద్ధయశ్చ బ్రహ్మపర్యన్తా ఇతి, రుద్రస్య భగవదాత్మకత్వేన త
త్పర్యన్తత్వమగమ్య బ్రహ్మసామానాధికరణ్యేన స నిర్దిష్ట ఇతి, విశేష్యభూతస్య బ్రహ్మణః కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మత్వం, త

యోశ్శరీరత్వం చ యుక్తమేవ - ఏవమపకథమాత్మవాచినాం శరీరవాచిశబ్దస్య సామానాధికరణ్యమితి చేత్ - గవాదిశబ్దానాం జాతిగుణాదిమాత్రపరతయాఽవ్యుత్పన్నానాం శుక్లో గౌరిత్యాదిషు వ్యక్తిగుణ్యాదిపర్యన్తత్వమన్తరేణాపర్యవసన్నానాం యథా వ్యక్త్యాదిపర్యన్తత్వేన సామానాధికరణ్యం, ఏవం జాతిగుణాదివచ్ఛరీరస్యాప్యపృథక్సిద్ధవిశేషణత్వాత్తద్వాచిమాత్రపరతయాం లోకే వ్యుత్పన్నస్స శరీరిపర్యన్తమభిధత్త ఇతి, ఆత్మా దేవో జాత ఇతి వ్యుత్తస్యాత్మవాచినా సామానాధికరణ్యముపపన్నమేవ - న చ వ్యక్తేరాక్షేపాల్లక్షణయా వా గౌశ్శుక్ల ఇత్యాదిప్రయోగోపపత్తిః - అపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచిశబ్దత్వస్య లక్షణాదిప్రతిబన్ధకత్వాత్, దన్యథా జాత్యాకృతిగోత్వగుణాదిశబ్దానామపి లక్షణాదినా గోత్వం శుక్లమిత్యాదిప్రయోగాపత్తేః, నన్వేవం జాత్యాదిశబ్దానామప్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవాచినాం వ్యక్త్యాదిపర్యన్తపర్యవసానేన సామానాధికరణ్యాపత్తిరితి చేన్నైవం, నియతనిష్కర్షవాచినాం కదాచిదపి శేష్యపర్యన్తత్వాభావస్య భాష్యాదిషూక్తత్వాత్ - అత ఏవ - శరీరదేహాదిశబ్దానాం కదాచిదపి నాత్మవాచినా సామానాధికరణ్యమితి భాష్యాదిషు విస్తరః, కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చశరీరకస్త్వం - క్రీడన్నివ విశ్వం - సృజసి - పాసి రక్షసి - అత్సి సంహరసి - క్రీడన్నిత్యనేన జగద్వ్యాపారో భగవతో లీలేత్యుక్తం - ఊర్ణపదః ఊర్ణనాభిర్యథేతి దృష్టాన్తః, ,యథోర్ణనాభిస్సృజతే గృహ్ణతే చ,, ఇతి శ్రుతిప్రసిద్ధః ❀ ॥౪౩॥ ❀ ఏవం పరబ్రహ్మదృష్ట్యా చిదచిచ్ఛరీరకత్వం సృష్ట్యాదికారణత్వమభిధాయ పునస్తద్దృష్ట్యా ప్రకృతాధ్వరసన్ధిత్సోత్పాదనాయ పురుషార్థావబోధిశాస్త్రప్రవర్తకత్వం ధర్మమర్యాదాపాలకత్వం చాహ॥ త్వమేవేతి॥ ధర్మార్థధుక్ ధర్మార్థౌ దోగ్ధీతి ధర్మార్థధుక్, ధర్మాదిప్రపూరక, స్త్వమేవ, అభిపత్తయే పురుషార్థావాప్తయే, దక్షేణ సమర్థేన, సూత్రేణ సూచితేన శాస్త్రేణ, అధ్వరం, ససర్జిథ సృష్టవానసి - పురుషార్థసాధనభూతధర్మార్థసంపాదనోపాయావబోధిశాస్త్రప్రవర్తకస్త్వమేవేత్యర్థః - సేతవో వర్ణాశ్రమధర్మమర్యాదాశ్చ, త్వయైవా, వసితా నిబద్ధాః, కే తే సేతవః - యేఽవసితా ఇత్యత్రాహ ॥ యాన్ సేతూన్, ధృతవ్రతాః

సృజసి పాస్యత్సి క్రీడన్నూర్ణపటో యథా ॥ ౪౩ ॥ త్వమేవ ధర్మార్థదుఘాభిపత్తయే దక్షేణ సూత్రేణ ససర్జిథాధ్వరమ్। త్వయైవ లోకేఽవసితాశ్చ సేతవో యాన్బ్రాహ్మణాః శ్రద్దధతే ధృతవ్రతాః ॥ ౩౪ ॥ త్వం కర్మణాం మఙ్గళమఙ్గళానాం ❀ కర్తుస్స్మ లోకం తనుషే స్వః పరం వా। ❀ అమఙ్గళానాం చ తమిస్రముల్బణం విపర్యయః కేన తదేవ కస్యచిత్ ॥ ౪౫ ॥ న వై సతాం త్వచ్చరణార్పితాత్మనాం భూతేషు సర్వేష్వభిపశ్యతాం తవ। భూతాని చాత్మన్యపృథగ్దిదృక్షతాం ప్రాయేణ రోషోఽభిభవేద్యథా పశుమ్ ॥ ౪౬ ॥ పృథగ్ధియః కర్మదృశో దురాశయాః పరోదయేనార్పితహృద్రుజోఽనిశమ్। పరాన్దురుక్తైర్వితుదన్త్యరున్తుదాస్తాన్మావధీద్దైవవధాన్భవద్విధః

వ్రతనిష్ఠాః - సన్తో బ్రాహ్మణాః, శ్రద్దధతే శ్రద్ధాపూర్వకమనుతిష్ఠన్తి ❀ ॥ ౪౪ ॥ ❀ పునర్బ్రహ్మదృష్ట్యైవ సర్వకర్మకారయితా తత్ఫలప్రదశ్చ త్వమేవేత్యాహ॥ త్వమితి॥ హే మఙ్గళ శివ, లోకే - మఙ్గళానాం కుశలానాం కర్మణాం, కర్తుః కర్త్రే, ఇత్యర్థః - స్వః స్వర్గం, పరం మోక్షం వా, తనుషే ప్రదదాసి, అభిసంహితఫలకర్మణాం కర్తుః స్వర్గం, అనభిసంహితఫలకర్మణాం కర్తుస్తు, మోక్షం - తనుష ఇత్యర్థః, అమఙ్గళానామకుశలానాం కర్మణాం, కర్తుః ఉల్బణం, తమిస్రం నిరయం - తనుషే - విపర్యయః అమఙ్గళానాం కర్మణాం కర్తుః కస్యచిదపి స్వర్గమోక్షప్రాప్తిరూపః విపర్యయః, కేన కేన హేతునా భవేత్ న కేనాపీత్యర్థః, అత, స్తదేవ తత్కృతం ఫలమేవ - భవతి, న తద్విపర్యయ ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౪౫ ॥ ❀ ఏవం బ్రహ్మదృష్ట్యా రుద్రం ప్రస్తూయ తస్య ప్రసాదోత్పిపాదయిషయా సతాం రోషో నయుక్త ఇతి [illegible] నేన సమర్పితః, ఆత్మా చిత్తం యేషాం, స ర్వేషు భూతేషు, తవ, ద్వితీయార్థే షష్ఠీ, త్వామిత్యర్థః, అత్ర త్వాం [illegible] పశ్యతాం భగవచ్చరణారవిన్దసమర్పితచిత్తానాం సర్వాణి భూతాని భగవదాత్మకతయా పశ్యతామిత్యర్థః, భూతాని చాత్మని పరమాత్మని, అపృథక్ అపృక్సిద్ధాని - దిదృక్షతాం ద్రష్టుమిచ్ఛతాం పశ్యతామిత్యర్థః - సర్వభూ[illegible] పృథక్సిద్ధత్వేన ప శ్యతామిత్యర్థః, ఏవంభూతానాం సతాం - అత్రాపి ద్వితీయార్థే షష్ఠీ సతః ప్రాయేణ, అనర్థకారిత్వేన ప్రసిద్ధః రోషః, నాభిభవేత్ అభిభూతాన్న కుర్యాత్, యథా పశుం మూర్ఖం అభిభవేత్, అతస్తవ రోషో న యుక్త ఇతి కిమువక్తవ్యమితి భావః ❀ ॥ ౪౬ ॥ ❀ కృతాపరాధేష్వపి మహాన్తః కృపావన్తో భవన్తి, అతః కృతాపరాధమపి దక్షమనుగృహాణ మహాసీత్యాహ త్రిభిః - పృథగ్ధియః అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శినః, దేవమనుష్యదేహాత్మాభిమానభిన్నధియో వా, కర్మణ్యేవ దృష్టిర్యేషాం, దుష్ట ఆశయోఽన్తఃకరణం యేషాం అనిశం - పరేషామ్, ఉదయేన సమ్పదా, అర్పితా, హృది రుగ్వ్యథా యేషాం, అరున్తుదా మర్మచ్ఛిదాః - దురుక్తైః - పరాన్ - తుదన్తి వ్యథయన్తి తానేవంభూతాన్ దైవేనైవ వధో యేషాం తాన్ - భవద్విధో

నిరుపమకరుణః, మావధీత్ మాహన్యాత్ ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ ప్రత్యుత సాధూనాం వృత్తమాలోచ్యానుగ్రహమేవ కర్తుమర్హసీత్యాహ, యస్మిన్నితి, యదా కాలే-దుర్లఙ్ఘ్యయాదురత్యయయా, పుష్కరనాభస్య పద్మనాభస్య భగవతః, మాయయా, ముష్టధియో మోహాహతచిత్తాః, పృథగ్దృశోభవన్తిజ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపేష్వాత్మని దేవమనుష్యాదిభేదదర్శినస్తథాఽబ్రహ్మాత్మకత్వదర్శినశ్చ భవన్తీత్యర్థః-తత్రాపరాధిషు, సాధవో హ్యనుకమ్పయా అనన్తరమేవ పరదుఃఖాసహిష్ణుతయా చిత్తప్రకమ్పేన, కృపాం, కుర్వన్తి, నత్వాక్రమమప్రియం, కుతః, దైవబలాత్కృతే ఽర్థే మమ దైవమేవంభూతం కోఽత్రాపరాధస్తేషామితి మత్వా కృపామేవ కుర్వన్తీత్యర్థః ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ అతో భవాన్ పరమస్య పుంసః పరమపురుషస్య దురన్తయా - మాయయా, అస్పృష్టమితిః భగవత్ప్రపన్నత్వేనామోహితబుద్ధిః, అతఏవ - సమస్తదృక్ సర్వార్థదర్శీ - తయా మాయయా, హతాత్మసు మోహితచిత్తేషు, అతఏవ - అనుకర్మచేతస్సు కర్మానుగుణచిత్తవృత్తిషు సాపరాధజనేషు-అనుగ్రహం-కర్తుమర్హసి-హే ప్రభో సమర్థ ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ ఏవం సామాన్యేనోక్త్వా ప్రస్తుతమాహ ॥ కుర్వితి త్రిభిః ॥ హే మనో రుద్ర-త్వయా- హతస్య-అతఏవ-సమాప్తస్య-ప్రజాపతేర్దక్షస్య-అధ్వరస్య-ఉద్ధరణం పునరుద్ధారం -కురు కుర్యాః-కుయాజ్ఞికస్య దక్షస్య - యత్రాధ్వరే-భాగినః భాగార్హస్య-తవ- భాగం-నదదుః-యేన త్వయా హేతునా-మఖో-ననీయతే నసమాప్యతే-నినీయత ఇతి పాఠాన్తరం -తదా కిమర్థమధ్వరోద్ధరణాయ మాం ప్రార్థయస ఇత్యత్రా

ధః ॥ ౪౭ ॥ యస్మిన్యదా పుష్కరనాభమాయయాదురన్తయా ముష్టధియః పృథగ్దృశః । కుర్వన్తి తత్ర హ్యనుకమ్పయా కృపాం న సాధవో దైవబలాత్కృతే క్రమమ్ ॥ ౪౮ ॥ భవాంస్తు పుంసః పరమస్య మాయయా దురన్తయాఽస్పృష్టమతిస్సమస్తదృక్ । త్వయా హతాత్మస్వనుకర్మచేతస్స్వనుగ్రహం కర్తుమిహార్హసి ప్రభో ॥ ౪౯ ॥ కుర్వధ్వరస్యోద్ధరణం హతస్య భోః త్వయాఽసమాప్తస్య మనో ప్రజాపతేః । నయత్ర భాగం తవ భాగినో దదుః కుయజ్వనో యేన ❁ మఖో ననీయతే ॥ ౫౦ ॥ జీవతాద్యజమానోఽయం ప్రపద్యతాక్షిణీ భగః । భృగోశ్శ్మశ్రూణి రోహన్తు పూష్ణో దన్తాశ్చ పూర్వవత్ ॥ ౫౧ ॥ దేవానాం భగ్నగాత్రాణామృత్విజాం చాయుధాశ్మభిః । భవతాఽనుగృహీతానామాశు మన్యోఽస్త్వనాతురమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఏష తే రుద్రభాగోఽస్తు యదుచ్ఛిష్టోఽధ్వరస్య వై । యజ్ఞస్తే రుద్రభాగేన కల్ప్యతామద్య యజ్ఞహన్ ॥ ౫౩ ॥ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, షష్ఠోఽధ్యాయః ॥

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యజేనానునీతేన భవేన పరితుష్యతా । అభ్యధాయి మహాబాహో ప్రహస్య శ్రూయతామితి ॥ ౧ ॥ భవ ఉవాచ ॥ నాఘం ప్రజేశ బాలానాం వర్ణయే నానుచిన్తయే । దేవమాయాభిభూతానాం దణ్డస్తత్ర కృతో మయా ॥ ౨ ॥ ప్రజాపతేర్దగ్ధశీర్ష్ణో భవత్వజముఖం శిరః । మిత్రస్య †చక్షుషేక్షేత భాగం స్వం బర్హిషో భ

హ ॥ మఖం-యేన త్వయా హేతునా-ననీయతే నసమాప్యతే-యదపచారాన్మఖో వినష్టః పునస్తస్యైవ భవతోఽనుగ్రహాన్మఖస్సమాపనీయ ఇతి భావః ❁ ॥ ౫౦ ॥ ❁ అయం యజమానో దక్షః-జీవతాత్ జీవతు-భగః-అక్షిణీ ప్రపద్యత ప్రాప్నుయాత్ ❁ ॥ ౫౧ ॥ ❁ ఆయుధైః రశ్మిభిశ్చ -భగ్నగాత్రాణాం-ఋత్విజాం - దేవానాం చ పునః-భవతాఽనుగృహీతానాం- హే మన్యో-అనాతురం ఆరోగ్యం-ఆశు అస్తు ❁ ॥ ౫౨ ॥ ❁ భాగశ్చ తవాస్త్విత్యాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ హే రుద్ర-యావదిత్యర్థే యదిత్యవ్యయం-అధ్వరస్య యదుచ్ఛిష్టః యజ్ఞే కృతే యావానవశిష్టోఽర్థః-స్తావాన్ - ఏష తవ భాగోఽస్తు- హే రుద్ర -యజ్ఞహన్-అద్య అధునా - తే తవ- భాగేన యజ్ఞః కల్ప్యతాం సఙ్కల్ప్యతామ్ ❁ ॥ ౫౩ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షష్ఠోఽధ్యాయః ॥

ఏవం బ్రహ్మణా ప్రసాదితో రుద్రో దేవాననుగృహ్ణన్ తద్విజ్ఞాపితమఙ్గీచకారేత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ॥ అజేన బ్రహ్మణా-అనునీతేన ప్రార్థితేన, అతఏవ- పరితుష్యతా, భవేన - హే మహాబాహో విదుర-ప్రహస్య-శ్రూయతామిత్యామన్త్ర్య అభ్యధాయి అభ్యభాషి ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ తదేవాహ ॥ నాఘమితి ॥ హే ప్రజేశ ప్రజేశానామస్మదాదీనామీశ ప్రభో-భగవన్మాయామోహితానాం-బాలానాం మూర్ఖాణాం-అఘమపరాధం - అధునా-నవర్ణయే-ఏవమేవ మనుపచరితమితి న కథయామీత్యర్థః-నానుచిన్తయే న స్మరామి చ కిన్త్వపరాధాచరణదశాయాం మయా దణ్డః కృతః శిక్షామాత్రం కృతమిత్యర్థః ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ తదనుగ్ర

౫౦॥శ్లో॥పా ❁ మఖో నినీయతే. ౩॥శ్లో॥పా ❁ చక్షుషేక్షేత.

హప్రకారమేవాహ॥ ప్రజాపతేరిత్యాదిభిస్త్రిభిః ॥ దగ్ధశీర్ష్ణః దక్షిణాగ్నౌ దగ్ధం శిరో యస్య, తస్య, ప్రజాపతేర్దక్షస్య-అజ
ముఖం కణ్ఠాదుపర్యేవ అజస్య ముఖం యస్మిన్ - తచ్ఛిరో- భవతు మిత్రస్య మిత్రనామ్నో దేవస్య, చక్షుషీ నేత్రే భవేతాం-చ
క్షుషీ క్షేతేత్యత్రార్షత్వాత్,,దీదూదేద్ద్వివచన,,మితి ప్రగృహ్యత్వాఽభావః-మిత్రస్య చక్షుర్భఙ్గః పూర్వం కృత ఇత్యర్థసిద్ధం
చక్షుషేతి తృతీయాన్తశ్చ పఠ్యతే, తదా, మిత్రస్య చాజముఖం శిరో భవతు, అస్మిన్పక్షే మిత్రస్య శిరోభఙ్గః పూర్వమర్థసిద్ధో
వేదితవ్యః- భగః భగాఖ్యో దేవః, బర్హిషో యజ్ఞస్య-స్వీయం భాగం, చక్షుషా, ఈక్షేత పశ్యతు-భగస్య నేత్రే ఉత్పద్యేయా
తామిత్యర్థః, అయమేవార్థస్సాధుః,, భగస్య నేత్రే భగవాన్పాతితస్య రుషేతి,, పూర్వం భగస్యైవ నేత్రభఙ్గాభిధా
నాత్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ పూషా దేవః, యజమానసమ్బన్ధి, పిష్టం భుఙ్క్తామితి తథా, దద్భిర్దన్తైః, జక్షతు అద్యాత్, పూష్ణో దన్తా ఉత్ప
ద్యేరన్నిత్యర్థః, యే దేవాః, మే మహ్యం ఉచ్ఛేషణం యజ్ఞావశిష్టం దదుః దత్తవన్తః, తే సర్వే, ప్రకర్షేణ కృత్తాని సమ్యక్ఛి
త్తాని, సర్వాణ్యఙ్గాని- యేషాం - తే-భవేయురిత్యర్థః, ప్రకృత్తసర్వాఙ్గా ఇతి పాఠాన్తరం-తదా-యే దేవాః - ప్రకృత్తస
ర్వాఙ్గాః నితరాం ఛిన్నసర్వావయవాః, యే చ-మహ్యముచ్ఛేషణం - దదుః దాతుం మతిం కృతవన్త ఇత్యర్థః-అనుగ్రహాత్పూ
ర్వముచ్ఛేషణదానాభావాత్-తే సర్వే ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ అధ్వర్యవః ఋత్విజశ్చ-అశ్వినోర్బాహుభ్యాం-కృతబాహవః ఉత్పాదిత
బాహవః పూష్ణో హస్తాభ్యాం - కృతహస్తాశ్చ-భవన్త్విత్యన్వయః - భృగుః -బస్తశ్మశ్రుః-బస్తస్య మేషస్య శ్మశ్రూణీవ శ్మ
శ్రూణి యస్య ❁॥౫॥ ❁ ఏవం రుద్రేణానుగృహీతా దేవాః కిమకుర్వతేత్యత్రాహ మైత్రేయః॥ తదేతి॥ మీఢుష్టమో-తం-మీ
ఢుష్టమశ్శివతమో రుద్ర- స్తేనో- దితం గదితం-శ్రుత్వా-సర్వాణి భూతాని-పరితుష్టాత్మభిః పరితుష్టచిత్తైః-హే తాత వి

రః ॥ ౩॥ పూషా తు యజమానస్య దద్భిర్జక్షతు పిష్టభుక్। దేవాః ×ప్రకృతసర్వాఙ్గా యే మ ఉచ్ఛేషణం దదుః॥౪॥
బాహుభ్యామశ్వినోః పూష్ణో హస్తాభ్యాం కృతబాహవః। భవన్త్వధ్వర్యవశ్చాన్యే బస్తశ్మశ్రుర్భృగుర్భవేత్ ॥
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ తదా సర్వాణి భూతాని శ్రుత్వా మీఢుష్టమోదితమ్। పరితుష్టాత్మభిస్తం తు సాధు సాధ్వి
త్యథాబ్రువన్ ॥౬॥ తతో మీఢ్వాంసమామన్త్ర్య శునాసీరాస్సహర్షిభిః। భూయస్తద్దేవయజనం సమీఢ్వద్వే
ధసో యయుః ॥ ౭ ॥ విధాయ కార్త్స్న్యేన చ తద్యదాహ భగవాన్భవః। సన్దధుః కస్య కాయేన సవనీయపశో
శ్శిరః ॥ ౮ ॥ సన్ధీయమానే శిరసి దక్షో రుద్రాభివీక్షితః। సద్యస్సుప్త ఇవోత్తస్థౌ దదృశే చాగ్రతో మృడమ్ ॥ ౯ ॥
తదా వృషధ్వజద్వేషకలిలాత్మా ప్రజాపతిః। శివావలోకాదభవచ్ఛరద్ధ్రద ఇవామలః ॥ ౧౦ ॥ భవస్తవాయ
కృతధీర్నాశక్నోదనురాగతః। ఔత్కణ్ఠ్యాద్బాష్పకలయా సంపరేతాం సుతాం స్మరన్ ॥ ౧౧ ॥ కృచ్ఛ్రాత్సం
స్తభ్య చ మనః ప్రేమవిహ్వలితస్సుధీః। శశంస నిర్వ్యలీకేన భావేనేశం ప్రజాపతిః ॥ ౧౨ ॥ దక్ష ఉవాచ ॥ భూ

దుర-సాధుసాధ్విత్యూచుః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ తతః మీఢ్వాంసం రుద్రం, త్వయాఽఽగత్య సర్వం కార్యమిత్యా-మన్త్ర్య సమ్ప్రా
ర్థ్య శునాసీరాః ఇన్ద్రోపలక్షితా దేవాః - ఋషిభిః భృగుణాఽఽహూయమానదక్షిణాగ్నిప్రభవైః ఋభ్వాఖ్యైర్దేవై
స్సహ-సమీఢ్వద్వేధసః మీఢుషా రుద్రేణ వేధసా బ్రహ్మణా చ సహితాః, భూయః పున, స్తద్దేవయజనం -దేవా ఇజ్యన్తేఽస్మి
న్నితి దేవయజనం యాగదేశం, యయుః జగ్ముః ❁॥౭॥ ❁ భగవాన్భవో రుద్రో, యదాహ,, ప్రజాపతేర్దగ్ధశీర్ష్ణో భవత్వజ
ముఖం శిర,, ఇత్యాదినా - తథా-కార్త్స్న్యేన విధాయ హస్తబాహ్వాదికం విధాయ-సవనీయపశోరజస్య సమ్బన్ధి, శిరః, క
స్య దక్షస్య, కాయేన శరీరేణ-సన్దధుః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ సవనీయపశోశ్శిరసి సన్ధీయమానే సతి- రుద్రేణాభివీక్షితో-దక్షః సుప్త ఇ
వో, త్తస్థౌ ఉదతిష్ఠత్ అగ్రతః పురతోవస్థితం, మృడం రుద్రం దదృశే చ ❁॥౯॥ ❁ పూర్వం, వృషధ్వజే రుద్రే, ద్వేషేణ, కలిలః
కలుషీకృతః, ఆత్మా యస్య, సః, ప్రజాపతిర్దక్షః, శివావలోకాత్, శరత్కాలీనహ్రద ఇవామలో భవత్ ❁॥౧౦॥ ❁ భవస్త
వాయ రుద్రస్తుతయే, కృతధీః కృతమనాః, సంపరేతాం పరలోకం గతాం-సుతాం సతీం- అనురాగతః, స్మరన్ తస్యామౌ
త్కణ్ఠ్యా, ద్బాష్పకలా నేత్రజలలేశ, స్తేన, నాశక్నోత్ స్తోతుం న సమర్థోఽభూత్ ❁॥౧౧॥ ❁ ప్రేమ్ణా విహ్వలితః విహ్వ
లచిత్తత్వాత్, కృచ్ఛ్రాత్ప్రయాసేన-మన, స్సంస్తభ్య స్వవశం కృత్వా, సుధీః స్తుతిసమర్థబుద్ధిమాన్, ప్రజాపతిర్దక్షః, ఈ
శం రుద్రం, నిర్వ్యలీకేన ప్రీతియుక్తేన, భావేన, అభిప్రాయవిశేషేణ, శశంస తుష్టావ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ యద్యపి యద్యపి ప్రలబ్ధో
మయా పరిభూతో, భవాన్, తథాపి త్వయా, దణ్డో ధృతః శిక్షా కృతా, న తూపేక్షితోఽస్మి, యుక్తమేవైతదిత్యాహ, బ్రహ్మ

౪॥శ్లో॥పా ❁ ప్రకృత్తసర్వాఙ్గాః.

బన్ధుషు బ్రాహ్మణాభాసేష్వపి, తుభ్యం తవ, హరేర్విష్ణోశ్చేతి, వాం యువయోః, అవజ్ఞా ఉపేక్షా, నాస్తి, ధృతవ్రతేషు స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మనిష్ఠేషు బ్రాహ్మణేషు, కుత ఏవావజ్ఞా స్యాత్ న కుతస్స్యాదిత్యర్థః, హే భగవన్ ✻ ॥ ౧౩ ॥ ✻ తత్ర హేతుం వదన్ "శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో వామదేవవ"దితి న్యాయేన పరమాత్మదృష్ట్యా స్తౌతి ॥ విద్యేతి ॥ బ్రహ్మాత్మత్వం, చతుర్ముఖరూపిత్వం, ప్రథమం కల్పాదౌ, ఆత్మతత్త్వం జీవపరయాథాత్మ్యం, స్వానుభవోపదేశాభ్యాం, అవితుం రక్షితుం, విద్యా శాస్త్రజన్యం జ్ఞానం తపశ్శమదమాదికృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిచ, వ్రతం వర్ణాశ్రమోచితో ధర్మః, ఏతాని బిభ్రతీతి తాన్ విప్రాన్, స్మ ముఖతః అస్రాక్ సృష్టవానసి, తత్ తస్మాత్, హే పరమ, సర్వవిపత్సు సర్వాస్వాపత్సు బ్రాహ్మణాన్, పశూన్ పాలః పశుపాలక ఇవ, ప్రగృహీతదణ్డః సాపరాధేషు కృతశిక్షః, పాసి రక్షసి ✻ ॥ ౧౪ ॥ ✻ స్వస్యాకిఞ్చన్యం నివేదయన్ క్షమాపయతి ॥ యోఽసావితి అవిదితతత్త్వదృశా అప్రాప్తతత్త్వజ్ఞానేన, మయా, అగణయ్య తృణీకృత్య, సభాయాం, దురుక్తయ ఏవ విశిఖా బాణాః, తైః, క్షిప్తః తాడితః, యోఽసౌ భవాన్ - అర్హత్తమస్య పూజ్యస్య, తవ, నిన్దయా, అర్వాక్పతన్తం అధోలోకాన్ గచ్ఛన్తం, మాం - దయార్ద్రయా దృష్ట్యా, అపాత్ అగణయ్య విస్మృత్య, మత్కృతాపరాధం అపాత్ అరక్షదితి వాఽన్వయః, స భగవాన్ భవాన్ స్వకృతేనోపకారేణ తుష్యేత్, న మయా తత్ప్రతికర్తుం శక్యమిత్యర్థః, అనేన స్వస్యాకిఞ్చన్యం నివేదితమ్ ✻ ॥ ౧౫ ॥ ✻ స దక్షః, మీఢ్వాంసం రుద్రం, ఏవం, క్షమాప్య ప్రసాద్య, బ్రహ్మణా చతుర్ముఖేన, చకారాద్రుద్రేణ చ, అనుమన్త్రితః అనుజ్ఞాతః, ఉపాధ్యాయసహితైః, ఋత్విగాదిభిః - కర్మ అధ్వరం, అనువర్తయామాస, ప్రవర్తయామాస - సన్తారయామాసేతి పాఠాన్తరం, సన్తారయామాస సమాపయామాస ✻ ॥ ౧౬ ॥ ✻ కథం కృత్వా సన్తారిత ఇత్యత ఆహ ॥ వైష్ణవ

యాననుగ్రహ అహో భవతా కృతో మే దణ్డస్త్వయా మయి భృతో యదపి ప్రలబ్ధః । న బ్రహ్మబన్ధుషు చ వాం భగవన్నవజ్ఞా తుభ్యం హరేశ్చ కుత ఏవ ధృతవ్రతేషు ॥ ౧౩ ॥ విద్యాతపోవ్రతధరాన్ ముఖతః స్మ విప్రాన్ బ్రహ్మాత్మతత్త్వమవితుం ప్రథమం త్వమస్రాక్ । తద్బ్రాహ్మణాన్ పరమ సర్వవిపత్సు పాసి పాలః పశూనివ విభో ప్రగృహీతదణ్డః ॥ ౧౪ ॥ యోఽసౌ మయాఽవిదితతత్త్వదృశా సభాయాం క్షిప్తో దురుక్తివిశిఖైరగణయ్య తన్మామ్ । అర్వాక్పతన్తమర్హత్తమనిన్దయాఽపాద్దృష్ట్యాఽఽర్ద్రయా స భగవాన్ స్వకృతేన తుష్యేత్ ॥ ౧౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ క్షమాప్యైవం స మీఢ్వాంసం బ్రహ్మణా చానుమన్త్రితః । ✻ కర్మానువర్తయామాస సోపాధ్యాయర్త్విగాదిభిః ॥ ౧౬ ॥ వైష్ణవం యజ్ఞసన్తత్యై త్రికపాలం ద్విజోత్తమాః । పురోడాశం నిరవపన్ వీరసంసర్గశుద్ధయే ॥ ౧౭ ॥ అధ్వర్యుణాఽఽత్తహవిషా యజమానో విశాంపతే । ధియా విశుద్ధయా దధ్యౌ ✻ తదా ప్రాదురభూద్ధరిః ॥ ౧౮ ॥ తదా స్వప్రభయా తేషాం ద్యోతయన్త్యా దిశో దశ । ముష్ణంస్తేజ ఉపానీతస్తార్క్ష్యేణ స్తోత్రవాజినా ॥ ౧౯ ॥ శ్యామో హిరణ్యరశనోఽర్కకిరీటజుష్టో నీలాలకభ్రమరమణ్డితకుణ్డలాస్యః । కమ్బ్వబ్జచక్రశరచాపగదాసిచర్మవ్యగ్రైర్హిరణ్మయభుజైరివ కర్ణికారః ॥ ౨౦ ॥ వక్షస్యధిశ్రితవధూర్వనమాల్యు

మితి ॥ యజ్ఞసన్తత్యై యజ్ఞవిచ్ఛేదపరిహారాయ, వీరసంసర్గశుద్ధయే చ వీరాణాం ప్రమథానాం సంసర్గకృతదోషశుద్ధయే, వీరభద్రసంసర్గశుద్ధయే వా - వైష్ణవం విష్ణుదేవతాకం, త్రికపాలం త్రిషు కపాలేషు సంస్కృతం పురోడాశం, ద్విజోత్తమాః ఋత్విజః, నిరవపన్ ✻ ॥ ౧౭ ॥ ✻ హే విశాంపతే విదుర - ఆత్తహవిషా ఉపాత్తహవిషా, అధ్వర్యుణా సహ, యజమానో దక్షః, విశుద్ధయా నిర్మలయా, బుద్ధ్యా, దధ్యౌ ధ్యాతవాన్ ॥ తదా తదైవ, హరిః, ప్రాదురభూత్ ఆవిర్బభూవ, తథేతి పాఠే యథా యేన ప్రకారేణ దధ్యౌ - తథా తం ప్రకారమనతిక్రమ్య ప్రాదురభూదిత్యర్థః ✻ ॥ ౧౮ ॥ ✻ దశ దిశః, ద్యోతయన్త్యా, ఆత్మనః ప్రభయా - తేషాం సదస్యానాం - తేజః, ముష్ణన్ తిరస్కుర్వన్, హరిః, స్తోత్రే బృహద్రథన్తరే, వాజౌ పక్షౌ యస్య, తేన, బృహద్రథన్తరే పక్షావితి శ్రుతేః, స్తోత్రదక్షిణవా, తార్క్ష్యేణ గరుడేన ఉపానీతః సమీపం ప్రాపితః ✻ ॥ ౧౯ ॥ ✻ ఆవిర్భూతం భగవన్తం వర్ణయతి ద్వాభ్యాం ॥ శ్యామ ఇతి ॥ హిరణ్యవద్రశనా యస్యేతి వస్త్రం లక్ష్యతే, అర్కతుల్యేన కిరీటేన - జుష్టం, నీలాలకా ఏవ భ్రమరాః, తైర్మణ్డితకుణ్డలం - ఆస్యం - యస్య - కమ్బుః శఙ్ఖః అబ్జం కమలం - చాపః శార్ఙ్గం, అసిః ఖడ్గః, చర్మ ఖేటః, కమ్బుప్రభృతిభిరాయుధైః - భృత్యరక్షణార్థం, వ్యగ్రైః సత్వరైః, హిరణ్మయైః భుజైః, కేయూరాదిభూషితైః, భుజానాం హిరణ్మయత్వం కేయూరాదిభిర్భూషితత్వాదవగన్తవ్యం - పుష్పితైః శాఖావిశేషైః - కర్ణికార ఇవ శోభమానః ✻ ॥ ౨౦ ॥ ✻ వక్షస్యధిశ్రితా వధూర్యస్య - వనమాలా అస్యాస్తీతి వనమాలీ - ఉదారహాసయుక్తో - యోఽవలోకః, తస్య - కలయా అపాఙ్గేన విశ్వం - రమయన్ - పార్శ్వయోరుభయోః భ్రమన్తీ వ్యజనచామరే ఏవ - రాజహంసౌ - యస్య

౧౬ ॥ శ్లో ॥ పా ✻ కర్మసంతారయామాస.   ౧౮ ॥ శ్లో ॥ పా ✻ తథా ప్రాదురభూత్.

సః-శుభ్రాతపత్రమేవశశీ-తేనో-పరిరజ్యమానః శోభాం ఆశయం నీయమానః ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ఉపాగతం సమీపే ప్రాప్తం భగవన్తం-మాలక్ష్య దృష్ట్వా - బ్రహ్మేన్ద్రత్ర్యక్షనాయకా ముఖ్యా యేషాం తే - సర్వే-సురగణాదయః-సహసా త్వరయో-త్థాయ ప్రణేముః, నమశ్చక్రుః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ తస్య భగవతః- తేజసా హతరుచః నిరస్తకాన్తిప్రభాః, సన్నజిహ్వాః గద్గదవాచః ససాధ్వసాః తన్మహిమ్నా క్షోభితచిత్తాః, మూర్ధ్నా, ధృతాస్సఞ్జలిపుటా యేషాం తే , మూర్ధసు ధృతాఞ్జలిపుటా ఇత్యర్థః, అధోక్షజ,ముపతస్థుః తుష్టువుః ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ యస్య భగవతో-మహిమానం ప్రత్యర్వాగ్వృత్తయోఽధస్తాద్దేవవృత్తయః యేషాం తే, కార్త్స్న్యేన తన్మహిమానమవగన్తుమసమర్థమనోవృత్తయోఽపి-భవాదయః శర్వాదయః, కృతానుగ్రహవిగ్రహం, కృతః ప్రకటీకృతః, అనుగ్రహార్థం విగ్రహో యేన, తం- యద్వా, కృతః అనుగ్రహ ఏవ విగ్రహో - యేన-తం-భక్తానుగ్రహైకప్రధానమూర్తిమిత్యర్థః॥ యథామతి గృణన్తి స్మ, స్తుతివిస్మయే -వ్యాజ నసాగోచరమహిమానం వాఙ్మనః ప్రవృత్తిభిః స్తుత్తువురిత్యాశ్చర్యమ్ ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ తత్ర తావద్దక్షః స్తుతిప్రకారమాహ॥ దక్ష ఇతి॥ గృహీతా అర్హణ సాదనోత్తమం అర్హతే పూజ్యతే అనేనేత్యర్హణం అర్హణసాధనం గన్ధపుష్పాదికం, గృహీతం అర్హణం యేన, స చాసౌ సాధనోత్తమః, స్తం, సాధనేషూత్తమః సాధనోత్తమః, పురుషార్థప్రాపకానాం మధ్యే ఉత్తమ ఇత్యర్థః- తథా చ వక్ష్యతి,, ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛే,, దిత్యాది , అనేన సమీహితఫలసాధనప్రకారోత్తాధ్వ రావేక్షయా సుఖీనపురుషార్థ ప్రాపకత్వాదుత్తమోపాయభూతమిత్యుక్తం భవతి, యద్వా- ప్రగృహీతం కర్తవ్యత్వేనోపాత్తం ప్రకారోత్తమమిత్యాయావత్ ,అర్హణం భగవదారాధనభూతయాగరూపం పూజనం, తస్య , యాని సాధనాని సర్వక్రతుకాని ప్రయాజాదీని-తేభ్య ఉత్తమం యాగనిర్వర్తకమిత్యర్థః ,, ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః,, ఇతి శ్రుతేః, బిభర్తి పోషయతి నిర్వర్తయతీతి యావత్, అత ఏవ హి పూర్వం తదాగమనాభావాద్యాగానిర్వృత్తిః, న కేవలం యాగనిర్వర్తకపవా, పితు-తత్ఫలప్రదో భోక్తా చేత్యా

చారణా సావలోకకలయా రమయంశ్చ విశ్వమ్। పార్శ్వభ్రమద్వ్యజనచామరరాజహంసశ్శుభ్రాతపత్రశశినోపరిరజ్యమానః ॥ ౨౧ ॥ తముపాగతమాలక్ష్య సర్వే సురగణాదయః। ప్రణేముస్సహసోత్థాయ బ్రహ్మేన్ద్రత్ర్యక్షనాయకాః ॥ ౨౨ ॥ తత్తేజసా హతరుచస్సన్నజిహ్వాస్ససాధ్వసాః । మూర్ధ్నా ధృతాఞ్జలిపుటా ఉపతస్థురధోక్షజమ్ ॥ ౨౩ ॥ అప్యర్వాగ్వృత్తయో యస్య మహి త్వాత్మభువాదయః । యథామతి గృణన్తి స్మ కృతానుగ్రహవిగ్రహమ్ ॥ ౨౪ ॥ దక్షో గృహీతార్హణసాదనోత్తమం యజ్ఞేశ్వరం విశ్వసృజాం పరం గురుమ్ । సునన్దనన్దాద్యనుగైర్వృతం ముదా గృణన్ప్రపేదే ప్రయతః కృతాఞ్జలిః ॥ ౨౫ ॥ దక్ష ఉవాచ ॥ శుద్ధం స్వ

హ॥ యజ్ఞేశ్వరం యజ్ఞానాం భోక్తారం, తత్ఫలదం చేత్యర్థః- తథా చ గీతం,, అహం హి సర్వయజ్ఞానాం భోక్తా చ ప్రభురేవ చే,, తి-అత్రేశ్వరత్వాక్షిప్తం భోక్తృత్వం రక్షకత్వం చ, ఈశ్వరో హి స్వం సు స్వైగతమితి చ-న కేవలం యజ్ఞస్యైవ రక్షక, మపితు, యజకర్తుర్యజమానస్య దక్షస్యాపీత్యాహ-విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం -పతిం పాలయితారం, సర్వస్రష్టృత్వస్యాప్యుపలక్షణమిదం పతిత్వమపి హితోపదేశేనేత్యాహ, గురుం , హితోపదేష్టారం-సునన్దనన్దప్రభృతిభిః, భృత్యైరనుగైస్సూరిభిః, వృతం పరివేష్టితం-అనేన నిత్యవిభూత్యధిపతిత్వముక్తం, ఏవం భూతం భగవన్తం - కృతాఞ్జలిర్బద్ధాఞ్జలి-ర్ముదా గృణన్ స్తువన్ ప్రయతస్సమాహితచిత్తః-ప్రపేదే శరణం గతః ❁ । ౨౫ ॥ ❁ తత్ర ప్రకృతి పురుషవిలక్షణం పరమాత్మస్వరూపం సర్వశక్తిమద్విశోధ్యతమనుసన్దధానః ప్రపద్యతే దక్షః॥ శుద్ధమితి॥ శుద్ధమపాపవిద్ధం , కర్మరూపో హి పాధికరహితమకర్మవశ్యమితి యావత్, అత ఏవ స్వధామ్ని స్వస్వరూపే, మాయాం, ప్రతిషిధ్య నిరస్య స్వేన రూపేణ , అస్పృష్టప్రకృతిజన్యదోషమిత్యర్థః, శుద్ధత్వే హేతుః, ఉపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం ఉపరతాః శశ్వన్నివృత్తాః అఖిలాస్సర్వాః బుద్ధ్యవస్థా మనోవృత్తయో , యస్య తత్, నిత్యనివృత్తప్రకృతిపరిణామరూపాన్తర్బాహ్యేన్ద్రియ సర్వవృత్తిత్వాదపాపవిద్ధమితి భావః॥ యద్వా-స్వధామ్ని ఉపరతాః ప్రశాన్తా అఖిలబుద్ధ్యవస్థా-యస్య తత్, స్వస్వరూపానుభవేనైవ నిత్యనివృత్తసర్వమనోవృత్తిరిత్యర్థః, తథాప్యత్వ-ఏకం సమాభ్యధికరహితం-స్వస్య రూపస్య నిస్సమాభ్యధికానన్దరూపత్వాత్తదేకానుభవేన నిత్యనివృత్తసర్వేన్ద్రియవృత్తిత్వాచ్ఛుద్ధమిత్యర్థః, కిమేవంవిధం స్వరూపం జడం-నేత్యాహ- చిన్మాత్రం జ్ఞానైకరసం - క్వచిదప్యజడం, న కేవలం స్వయమేవ శుద్ధమపి త్వన్యేషామపి శుద్ధత్వాపాదకమిత్యాహ -అభయం నవిద్యతే భయం యస్మాత్తదభయం - యదుపాసనా దశుద్ధత్వాపాదకభయాఖ్యసంసారనివృత్తిస్తదభయమిత్యుచ్యతే-తథా చ- శ్రుతిః ,, యదా హ్యేవైష ఏతస్మిన్నదృశ్యేఽనాత్మ్యేఽనిరుక్తేఽనిలయనేఽభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతేఽథ సోఽభయం గతో భవతి ,, ఇతి-ఏవం రూపం స్వరూపం ప్రతిషిధ్య అజహదిత్యర్థః-తయైవ మాయయైవ-పురుషత్వం పురుషాకారతాం, ముపేత్య, మాయయోం దేవాదిశరీరతయా పరిణమయ్య-తే

న్సన్ జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థామేత్యర్థః-స్వయమాత్మతన్త్రః స్వతన్త్రో భవన్ - తస్యాం మాయాయాం-మపరిశుద్ధః కర్మవశ్య ఇవాస్తే-అహో మహదిదం సర్వశక్తిత్వమితి భావః ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ అథ ఋత్విజః పరమాత్మతత్త్వానభిజ్ఞతామాత్మీయామావేదయన్తస్తం సర్వయజ్ఞారాధ్యత్వేన స్తువన్తి ॥ తత్త్వమితి ॥ హే అనఘ అనిరఘ-పుణ్యాపుణ్యరూపమలరహితేత్యర్థః-వయం-నన్దికేశ్వరస్య శాపాత్-కర్మణ్యేవ-అవగ్రహధియః దురాగ్రహచిత్తాః-తేనైవ - తత్త్వం యాథాత్మ్యం, న విదామః న జానీమః-కింతు-హే భగవన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తే త్రివృత్ త్రయాణాం సత్త్వాదీనాం గుణానాం వృత్, భావే క్విప్-వర్తనం-యస్మిన్-తత్, "త్రిభిర్గుణైర్వర్తత ఇతి వా" "త్రైగుణ్యవిషయా వేదాః" ఇత్యుక్తరీత్యా తత్తద్గుణానుసారేణ హ్యధ్వరాదికర్మ విహితం-ధర్మోపలక్షణం-ధర్మస్య క్రియాజన్యస్యాపూర్వస్య - దేవతాప్రసాదస్య వా - ఉపలక్షణం-ఉపలక్ష్యతే అనేనేత్యుపలక్షణం జ్ఞాపకం - ఉత్పాదకమిత్యర్థః "తృప్త ఏవైనమిన్ద్రః ప్రజయా పశుభిస్తర్పయతి" ఇతి దేవతాప్రసాదాదేర్జ్ఞాపకత్వేన హి చోదితం - ఇదమధ్వరాఖ్యం కర్మ జ్ఞాతం - అస్మాభిరితి శేషః - కీదృశం తత్కర్మ ఇత్యత్రాహ యదర్థం యత్ప్రయోజనాయ - యత్కర్మఫలప్రదానాయ యత్కర్మారాధ్యత్వాయ చేత్యర్థః - అదః ఏతద్దైవం ఇన్ద్రాది దైవతం అధివ్యవస్థాః - విశేషేణాధిష్ఠాయ స్థితవానిత్యర్థః - వ్యవస్థా ఇత్యత్రాఽడాగమాభావ ఆర్షః, అనేన ఇన్ద్రాదిరూపేణ సర్వయజ్ఞారాధ్యస్తత్ఫలదశ్చ త్వమేవేత్యుక్తం భవతి ❁ ॥ ౨౭ ॥ అథ సదస్యాస్తాపత్రయాభితప్తాః - జనపదవ్యాహేయతామావిష్కుర్వన్తో భగవచ్చరణారవిన్దశరణాగతిం ప్రార్థయన్త ఆహుః ॥ ఉత్పత్త్యధ్వనీతి ॥ హే శరణద శరణప్రద, ఉపాయనిర్వర్తక, శరణ్య ఇతి యావత్, ఉత్పత్త్యధ్వని సంసారమార్గే వర్తమానం, అజ్ఞానాం, సార్థస్సమూహః, కామేనోపసృష్టః పీడితః, తేనైవ, పాదౌకః, పాదావేవ ఓకః విశ్రాన్తిస్థానం-కల్పతరుమూలవద్విశ్రాన్తిజ

ధామ్న్యుపరతాఖిలబుద్ధ్యవస్థం చిన్మాత్రమేకమభయం ప్రతిషిధ్య మాయామ్ । తిష్ఠంస్తయైవ పురుషత్వముపేత్య తస్యామాస్తే భవానపరిశుద్ధ ఇవాత్మతన్త్రః ॥ ౨౬ ॥ ఋత్విజ ఊచుః ॥ తత్త్వం న తే వయమనఞ్జన రుద్రశాపాత్కర్మణ్యవగ్రహధియో భగవన్విదామః । ధర్మోపలక్షణమిదం త్రివృదధ్వరాఖ్యం జ్ఞాతం యదర్థమధిదైవమదో వ్యవస్థాః ॥ ౨౭ ॥ సదస్యా ఊచుః ॥ ఉత్పత్త్యధ్వన్యశరణ ఉరుక్లేశదుర్గేఽన్తకోగ్రవ్యాలాన్విష్టే విషయమృగతృష్ణ్యాత్మ❁గేహోరుభారే । ద్వన్ద్వశ్వభ్రే ఖలమృగభయే శోకదావేఽజ్ఞసార్థః పాదౌకస్తే శరణద కదా యాతి కామోపసృష్టః ॥ ౨౮ ॥ రుద్ర ఉవాచ ॥ తవ వరద వరాఙ్ఘ్రావాశిషేవాఖిలార్చ్యే హ్యపి మునిభిరసక్తైరాదరేణార్హణీయే । యది రచితధియం మాఽవిద్యలోకోఽపవిద్ధం జపతి న గణయే తత్త్వత్పరానుగ్రహేణ ॥ ౨౯ ॥ భృగురువాచ ॥ యన్మాయయా గహనయాఽపహృతాత్మబోధా బ్రహ్మాదయస్తనుభృతస్తమసి

నకస్థానమిత్యర్థః, కదా యాతి శరణం గచ్ఛతి, కథంభూతే ఉత్పత్త్యధ్వని, అశరణే విశ్రమస్థానశూన్యే, ఉరుక్లేశా ఏవ దుర్గమస్థానాని యస్మిన్-అన్తక ఏవోగ్రో వ్యాధః, తేనాన్విష్టే లక్షీకృతే, విషయమృగతృష్ణాత్మగేహోరుభారే, విషయరూపా మృగతృష్ణికా - ఆత్మా ఆత్మాభిమానాస్పదం చ శరీరం, గేహం మమత్వాస్పదం గృహం, తాన్యేవోరుభారో యస్మిన్-ప్రథమాన్తపాఠే, అజ్ఞసార్థస్యాపి విశేషణం, విషయమృగతృష్ణాదయ ఏవ ఉరుభారో యస్య స ఇతి, ద్వన్ద్వం ద్వాని సుఖదుఃఖాదీన్యేవ, శ్వభ్రాణి గర్తాః, యస్మిన్, ఖలా దుర్జనా ఏవ మృగాః వ్యాఘ్రాదయస్తేభ్యో భయం యస్మిన్, శోక ఏవ దావాగ్నిర్యస్మిన్ ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ రుద్రస్తు మమ నిన్దాదుస్సహాసీత్పూర్వమిదానీం తు తాం న గణయామీత్యాహ ॥ తవేతి ॥ హే వరద- ఇహాస్మిన్లోకే, ఆశిషాం కామేవ, అఖిలైరర్చ్యే ఆరాధనీయే, తథా అసక్తైర్ముముక్షుభిశ్చాదరేణార్హణీయే, తవ వరాఙ్ఘ్రౌ నిరతిశయసుకుమారత్వసుగన్ధత్వాదియుక్తే వరణారవిన్దే, రచితధియం న్యస్తచిత్తం, మాం, అవిద్యలోకోఽజ్ఞలోకో, యది యద్యపి, అపవిద్ధం ఆచారహీనం -జపతి జల్పతి, తథాపి, తజ్జల్పనం, న గణయే న గణయామి, నిన్దకాన్న నిగృహ్ణామీత్యర్థః, కుతః త్వత్పరానుగ్రహేణ - తవ, యః పరానుగ్రహః, పరేషు అనుగ్రహ- స్తేన హేతునా, తవ పరానుగ్రహైకనిరతత్వాత్త్వచ్చరణారవిన్దాసక్తచిత్తానామస్మాకమపి పరానుగ్రహ ఏవోచిత ఇతి భావః ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ భృగుస్త్వవిద్యాతిరోహితస్వరూపత్వేన దేహపరవశత్వాత్సర్వే బ్రహ్మాదయో జీవా అపరాధైకపరాః స్వం త్వపరాధసహనైకశీలోఽసి, అతః ప్రకృతోఽపరాధస్త్వయా తు క్షన్తవ్య ఇత్యాహ ॥ యన్మాయయేతి ॥ బ్రహ్మాదయః, సర్వే, తనుభృతో దేహినః-జీవా ఇతి యావత్- గహనయా దురత్యయయా-యస్య తవ-మాయయా- అపహృతః తిరోహితః-ఆత్మనో, బోధః ధర్మభూతం జ్ఞానం-యేషాం

౨౮ శ్లో॥ పా ❁ గేహోరుభారః

తే అత ఏవ - తమసేతమశ్శబ్దవాచ్యసూక్ష్మప్రకృతిపరిణామరూపే శరీరే-స్వపన్తః శయానాం వర్తమానాః యద్వా, తమః కార్యే జన్మజరామరణాదిరూపే సంసారే-శయానాః-ఆత్మన్ ఆత్మని-శ్రితం ఆశ్రితం-జీవాన్తరాత్మతయా అధిష్ఠితమిత్యర్థః, తవ-తత్త్వం- స్వరూపయాథాత్మ్యం - అధునాపి-నవిన్దన్తి నజానన్తి-సోఽయం-ప్రణతానాం శరణాగతానాం-ఆత్మబన్ధుః ఆత్మవన్నిరతిశయప్రీతివిషయః ప్రిరిమాంశ్చ బన్ధుః - యద్వా - ప్రణతానాం ఆత్మనాం-బన్ధుః ప్రసీదతు అస్మాననుగృహ్ణాతు ॥ ౩౦ ॥ అథ బ్రహ్మా,, నాత్మస్థితం తవ విదన్త్యధునాపి - తత్త్వ,, మితి భగవత్తత్త్వస్యావేద్యత్వం యదభ్యధుర్ఋత్విజస్తదేవ ప్రపఞ్చయన్నాహ ॥ నైతదితి ॥ భవతి ఏతద్వాఙ్మనసాగోచరం-స్వరూపం-పురుషో జీవః-పదార్థానాం-భేదం స్వాసాధారణం-ధర్మం -గృహ్ణాతీతి పదార్థభేదగ్రహాః, పదార్థభేదో గృహ్యతే ఏభిరితి వా పదార్థభేదగ్రహాః-రూపస్పర్శాదిగ్రాహకైశ్చక్షురాదిభిరిన్ద్రియైరిత్యర్థః - నేక్షేత్ నసాక్షాత్కుర్యాత్ కుతః-యావత్ యావతా-యత ఇత్యర్థః-అసౌపురుషః-జ్ఞానస్య-జ్ఞాయతేఽనేనేతి జ్ఞానం- కరణే ల్యుట్ - తస్యేన్ద్రియవర్గస్య, అర్థస్యశబ్దాదేర్విషయస్య-గుణస్య చ జ్ఞానార్థయోః కారణస్య సత్త్వాదిగుణస్య చ, ఆశ్రయః-త్వం తు -మాయామయాన్మాయాపరిణామరూపాద్దేహాదే, స్తత్సంసృష్టాచ్చజీవాత్ - వ్యతిరిక్తః అత్యన్తవిలక్షణః - ప్రాకృతం హి చక్షురాదీన్ద్రియం ప్రాకృతమేవ గృహ్ణీయాన్నత్వప్రాకృతం త్వత్స్వరూపమితి భావః ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్రస్తు భగవదవతారస్య ధర్మసంస్థాపనార్థత్వమనుసన్దధన్నాహ ॥ ఇదమితి ॥ హేఽచ్యుత-ఇదం-తవ-వపుః శరీరం -విశ్వభావనం విశ్వం భావయతి సుఖితం కరోతీతి విశ్వభావనం-అత ఏవ-మనోదృశాం మనసాం దృశాం చ-ఆనన్దం కరోతీత్యానన్దకరం-అస్య రూపస్య ధర్మసంస్థాపనార్థత్వాత్తస్య చాధర్మవిరతిపూర్వకత్వాదధార్మికవిరత్యుపయుక్తత్వం విగ్రహస్యాహ - సురవిద్విషః అసురాణాం - విద్విషః అసురాస్తాన్ క్షపయన్తీతి తైః-రుద్ధ్ర

స్వపన్తః । నాత్మశ్రితం తవవిదన్త్యధునాపి తత్త్వం సోయం ప్రసీదతు భవాన్ ప్రణతాత్మబన్ధుః ॥ ౩౦ ॥ బ్రహ్మోవాచ ॥ నైతత్స్వరూపం భవతోఽసౌ పదార్థభేదగ్రహైః పురుషో యావదీక్షేత్ । జ్ఞానస్య చార్థస్య గుణస్య చాశ్రయో మాయామయాద్వ్యతిరిక్తోఽసతస్త్వమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇన్ద్ర ఉవాచ ॥ ఇదమప్యచ్యుత విశ్వభావనం వపురానన్దకరం మనోదృశామ్ । సురవిద్విట్క్షపణైరుదాయుధైర్భుజదణ్డైరుపపన్నమష్టభిః ॥ ౩౨ ॥ పత్న్య ఊచుః ॥ యజ్ఞోఽయం తవ యజనాయ కేన సృష్టో విధ్వస్తః పశుపతినాద్య దక్షకోపాత్ । తం నస్త్వం శవశయనాభశాన్తమేధం యజ్ఞాత్మన్నలినరుచా దృశా పునీహి ॥ ౩౩ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ అనన్వితం తవ భగవన్ విచేష్టితం యదాత్మనా చరసి హి కర్మ నాజ్యసే । విభూతయే యత ఉపసేదురీశ్వరీం న మన్యతే స్వయమనువర్తతీం భవాన్ ॥ ౩౪ ॥ సిద్ధా ఊచుః ॥ అయం త్వత్కథామృష్టపీయూషనద్యాం మనోవారణః క్లేశదావాగ్నిదగ్ధః । తృషాఽఽ

ర్తోఽవగాఢో న సస్మార దావం న నిష్క్రామతి బ్రహ్మసమ్పన్నవన్నః ॥ ౩౫ ॥

లాన్యాయుధాని యైస్తైః-అష్టభి-ర్భుజదణ్డైర్దణ్డవద్దీర్ఘైర్భుజై-రుపపన్నం యుక్తమ్ ॥ ౩౨ ॥ ఋత్విక్పత్న్యస్తు భగవదారాధనత్వేనోపకాన్తం విచ్ఛిన్నమధ్వరం కృపాదృష్ట్యా పవిత్రీకుర్విత్యాహుః ॥ యజ్ఞ ఇతి ॥ అయం యజ్ఞ - స్తవ-యజనాయ ఆరాధనాయ, కేన బ్రహ్మణా-పూర్వం సృష్టః - దక్షేణ వా ఆరబ్ధః-స చేదానీం-పశుపతినా రుద్రేణ-దక్షకోపాద్విధ్వస్తః-హే యజ్ఞాత్మన్-యజ్ఞ ఆత్మా మూర్తిర్యస్య, తస్య సమ్బుద్ధిః-నోఽస్మాకం-యజ్ఞం-నలినకాన్త్యా, దృశా నేత్రేణ, పునీహి, పవిత్రం కురు కథంభూతం యజ్ఞం, శవాస్సంగతేయస్మిన్నితి శవశయనం శ్మశానం, తద్వ, దాభా ప్రతీతి-ర్యస్య సః, మేధశబ్దేన పశుహింసాద్యుత్సవో లక్ష్యతే-శాన్తః మేధో, యస్య సః, ఉపరతోత్సవః-శవశయనాభశ్చాసౌ శాన్తమేధశ్చేతి కర్మధారయః ॥ ౩౩ ॥ ఋషయస్తు యత్పరమాత్మనోఽసాధారణమపహతపాప్మత్వం దేవమనుష్యాదిపుణ్యాపుణ్యసజాతీయచేష్టితత్వే వి తత్ఫలాననుభవితృత్వరూపం తదనుసన్దధానాః పరిపూర్ణత్వేన స్తువన్తి ॥ అనన్వితమితి ॥ హే భగవన్, తే తవ, విచేష్టితం, విద-మనన్వితమఘటమానం, విస్మయనీయమిత్యర్థః, కింతత్రాహ, ఆత్మనా స్వయం, కర్మ, పుణ్యాపుణ్యసజాతీయం కర్మ, చరసి అనుతిష్ఠసి, నాజ్యసే తత్ఫలేన నలిప్యస ఇత్యర్థః, ఇదమప్యన్యదవాశ్చర్యమిత్యాహ ॥ యత ఇతి ॥ చతుర్థ్యర్థే తసిః, తస్య సార్వవిభక్తికత్వాత్, యస్యై విభూతయే, యద్విభూత్యర్థం ఈశ్వరీం లక్ష్మీం, ఉపసేదుః భేజుః, బ్రహ్మాదయ ఇతి శేషః, ద్వితీయార్థే వా తసిః-విభూతయే సమ్పదే, యామీశ్వరీం, భేజుః, తాం స్వయమనువర్తినీం స్వయమేవానువర్తమానాం-భవా-న్నమన్యతే నాద్రియతే, ఉపేక్షత ఇత్యర్థః అనేన పరిపూర్ణత్వముక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ సిద్ధాస్తు తత్కథాసుఖమభినన్దన్తః స్తువన్తి ॥ అయమితి ॥ అయం - నోఽస్మాకం, మనోవారణః మనోగజః, క్లేశా ఆధ్యాత్మికాదయస్తాపా- స్త ఏవ దావాగ్నయ, స్తైర్దగ్ధః, అత ఏవ, తృషా శబ్దాదివిషయయాసక్త్యా- ఆర్తః పీడితః తే తవ-త్వత్కథైవ-మృష్టం శుద్ధం-పీయూ

షం-తన్మయీ-యా నదీ-తస్యాం - అవగాఢః ప్రవిష్టో-దావం దావాగ్నితుల్యసాంసారికాధ్యాత్మికాదితాపం-నసస్మారన స్మరతి-నచతతోనిర్గచ్ఛతి-బ్రహ్మసమ్పన్నవత్ ముక్తవత్-సుఖితఏవావతిష్ఠతఇత్యర్థః ❀॥౩౫॥ ❀దక్షపత్నీయజమానీస్తౌతి॥స్వాగతమితి॥ హేఈశ, తేతవ- స్వాగతం భద్రమాగమనంజాతం- హేశ్రీనివాస-ప్రసీద ప్రసన్నోభవ-అస్మాకమితి శేషః- తేతుభ్యం-నమః- హేఽధీశ-యథా-శిరసాహీనః కబన్ధమాత్రః పురుషః-అఙ్గైః కరచరణాద్యవయవైః-శోభన్నైరపి-నశోభతే-తథా త్వాం వినా-కేవలం ప్రయాజాద్యఙ్గైః-ర్మఖో- నశోభతే-అతోనః శ్రియాకాన్తయాసహ-త్రాహి-అస్మాన్పాలయేత్యర్థః ❀॥౩౬॥ ❀లోకపాలాస్తుభగవతస్సౌలభ్యం తన్మాయావైభవమనుసన్దధానాస్తువన్తి॥దృష్ట ఇతి॥త్వం వాఙ్మనసాగోచరస్వరూపస్వభావస్త్వం -నః అస్మాకం - దృగ్భిః మాంసచక్షుర్భిః-కిందృష్టః కథం దృష్ట ఇత్యర్థః-స్వయం వాఙ్మనసావేద్యస్వరూపస్వభావత్వేనసత- అఖిలజననయనవిషయతాగతస్వరూపసౌలభ్యేనైవదృష్ట ఇత్యర్థః-నో ఇతి నిపాతో వా నఞ్పర్యాయః- దృగ్భిర్నోదృష్టః - కిం దృష్ట ఏవేత్యర్థః-సౌలభ్యమేవాత్రకారణమితి భావః-యద్వా-ఏషా-దృగవిషయోఽపి దృగ్విషయోజాతఇత్యేషా - భవదీయామాయాభవదీయోవిచిత్రస్సఙ్కల్పఇత్యర్థః - మాయాశబ్దస్యవిచిత్రసర్గకారిశక్తివిశేషపరత్వేప్యుభాగోక్తఏవాన్వయస్సాధుః - ఇదమపితవమాయాకార్యమేవేత్యాహ - అసద్గ్రహైః అసతి దేహే తదనుబన్ధినిచ-గ్రహః ఆగ్రహః - అహంమమతాభిమానః - యేషాం తైః-దేహాత్మాభిమానిభిరిత్యర్థః-దృశ్యం శరీరం-యేనకారణేన-ప్రత్యగ్ద్రష్టాదృశ్యతే ప్రత్యక్త్వేనదృశ్యతే- ఆత్మత్వేనాభిమన్యతఇత్యర్థః - ఏషాదృశ్యస్యప్రత్యక్త్వేనదృష్టిః-భవదీయామాయావిచిత్రాశక్తిరిత్యర్థః - తత్కారణభూతాభవదీయామాయేతిభావః - హీశబ్దః శ్రుతిం స్మృతీంచప్రసిద్ధిం ద్యోతయతి॥ అస్మాన్మాయీసృజతేవిశ్వమేతత్తస్మింశ్చాన్యోమాయయాసంనిరుద్ధః-నాసదాసీన్నోసదాసీత్తదానీంతమ ఆసీత్తమసాగూఢమగ్రే ప్రకేతం, దైవీహ్యేషాగుణమయీమమమాయాదురత్యయా, ఇత్యాదికాశ్శ్రుతిస్మృతయశ్చాత్రానుసన్ధేయాః, ఏతేనదేహాత్మభ్రమోభగవన్మాయామూలఏవేత్యుక్తం భవతి, ఏవం జీవేశైక్యభ్రమోఽపిత్వన్మాయామూలఏ

గజోఽవగాఢోనససార దావంననిష్క్రామతిబ్రహ్మసమ్పన్నవన్నః॥ ౩౫॥ యజమాన్యువాచ॥ స్వాగతంతే ప్రసీదేశతుభ్యంనమః శ్రీనివాసశ్రియాకాన్తయాత్రాహినః। త్వామృతేఽధీశనాఙ్గైర్మఖశ్శోభతేశీర్షహీనః కబన్ధోయథాపూరుషః॥౩౬॥లోకపాలాఊచుః॥దృష్టః కింనోదృగ్భిరసద్గ్రహైస్త్వం ప్రత్యగ్ద్రష్టాదృశ్యతేయేనదృశ్యమ్।మాయాహ్యేషాభవదీయాహిభూమన్యస్త్వంషష్ఠః పఞ్చభిర్భాసిభూతైః॥౩౭॥యో

వేత్యాహుః, హేభూమన్, అనేనజీవస్యలక్షణ్యంసూచితం, జీవస్యాణుస్వరూపత్వాత్, యస్త్వంప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్త్వం, పఞ్చభిర్భూతైః పృథివ్యాదిభిః, సహితఇతి శేషః, అత్రపఞ్చభిర్భూతైరిత్యనేనతత్పరిణామరూపంశరీరంలక్ష్యతే, తద్విశిష్టః షష్ఠోఽచిద్విలక్షణోజీవః-పఞ్చసూతప్రస్తావాత్ షష్ఠఇత్యుక్తిః, భాసిజీవత్వేనప్రతీయసే, ఏషాపిప్రతీతిస్త్వన్మాయయైనమాయాకార్యభూతైవేత్యర్థః, హిశబ్దస్సతన్త్రాత్మభ్రమవత్పురుషేషుప్రసిద్ధిద్యోతకః ❀॥౩౭॥ ❀లోకపాలైర్భగవతోరూపసౌలభ్యాద్యనుసన్ధానపూర్వకం మాయావైభవరూపజీవేశైక్యప్రతితేర్భ్రమత్వేప్రోక్తేయోగీశ్వరాః పరమపురుషాత్స్వతన్త్రభేదం వారయన్తస్తద్భేదస్యపారతన్త్ర్యం-తస్యచశరీరశరీరిభావశేషశేషిభావాదినిబన్ధనత్వంచావిష్కుర్వన్తోవాత్సల్యగుణవిశిష్టత్వేనస్తువన్తి॥ప్రేయానితి॥ హేప్రభో-విశ్వాత్మని-విశ్వస్యచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చస్యాన్తః ప్రవిశ్యస్వయమపరిత్యక్తస్వరూపస్వభావత్వేనప్రశాసనేనధారకే, అనేనవిశ్వస్యశరీరత్వముక్తమితిజీవానాంపరతన్త్రభేదోఽప్యుపగతఇతివేదితవ్యం విశ్వాత్మనిత్వయి విశ్వస్మాద్విలక్షణేత్వయి-యః పుమాన్-ఆత్మనః స్వస్యపృథక్త్వం పృథక్సిద్ధత్వం - స్వస్యాబ్రహ్మాత్మకత్వమిత్యర్థః-నేక్షేత్ నపశ్యేత్-స్వాత్మానంపరమాత్మశరీరత్వేనతదపృథక్సిద్ధత్వేనబ్రహ్మాత్మకత్వేనానుపశ్యేదిత్యర్థః - అముతః అముష్మాత్తత్త్వదర్శినః-అన్యః- తేతవ-ప్రేయాన్ ప్రీతివిషయో- నాస్తి-తథైవహిభగవతా ॥ప్రియోహిజ్ఞానినోఽత్యర్థమహంసచమమప్రియః॥ఇతిగీతమితిభావః॥అత్రపృథక్త్వంనేక్షేదిత్యనేనతాదాత్మ్యేనదర్శనంవిహితమిత్యర్థవర్ణనంత్వయుక్తం॥ విశ్వాత్మనీత్యనేనైవతదేతిపూర్వోక్తగవ్యాఘాతాత్॥విశ్వతాదాత్మ్యంతుసర్వసమయవిరుద్ధం, జడాజడయోరప్యైక్యప్రసఙ్గాత్, అతోవిశ్వాత్మనీతివ్యతిరేకనిర్దేశయేవ, అతఆత్మనః పృథక్సిద్ధత్వేనైవదర్శనంప్రతిషిధ్యతే-అనేనపరతన్త్రభేదఉక్తః, శరీరాత్మభావవచనేనతదన్తర్భూతాశ్శేషశేషిభావాదయోప్యర్థాదుక్తాః-ఏవంశరీరత్వేనశేషత్వేనచాత్మానమనుసన్దధానోవత్ప్రియఇతిత్వయైహోక్తమితిసత్వయానుగృహ్యతఇతిసిద్ధమేవ, కింతు, యోఽసౌశాస్త్రసిద్ధశరీరాత్మభావాద్యజ్ఞానశూన్యః-కేవలస్వస్వామిభావజ్ఞానవాన్-స్తో

ఽపి వాత్సల్యవతా త్వయాఽనుగ్రాహ్యా ఏవేత్యాహుః ॥ తథాపీతి ॥ యద్యప్యాత్మనోఽపృథక్త్వేన పశ్యతి-లోక-సిద్ధం స్వామిభృత్యభావమేవ పశ్యతి, తథాపి, భృత్యేశతయా భృత్యస్వామిభావేన ఉపధావతాం సమీపగతిం ప్రకార్త్తానాం -అనిష్పన్నజ్ఞానానామిత్యర్థః, అనన్యవృత్త్యా అనుగ్రహైకదృష్ట్యా - అనుగృహాణ ప్రసీద-హే వత్సల-దోషేష్వపి గుణబుద్ధిర్వాత్సల్యం-యథా మాతుః పుత్రే- వత్సలస్య తవాజ్ఞానుగ్రహ ఉచిత ఇతి భావః - యద్వా, అనన్యవృత్త్యా అవ్యభిచారిణ్యా భక్త్యా ఉపధావతాం అనుగృహాణేత్యన్వయః ❁ ॥౩౮॥ ❁ నను భగవతో విశ్వాత్మకత్వే విశ్వగతదోషాణాం పరమాత్మన్యాపత్తిః-తతస్సుఖదుఃఖాద్యనుభవశ్చ జీవవదిత్యత్రాహుః ॥ జగదితి ॥ జగత- ఉత్పత్తిస్థితిలయేషు నిమిత్తభూతేషు-జగదుద్భవాద్యర్థమిత్యర్థః, దైవతో దైవాత్, దేవో భగవాన్ తత్సమ్బన్ధిసఙ్కల్పో దైవ - స్తస్మాత్-బహుభిద్యమానగుణయా - బహుధా భిద్యమానా గుణాః బ్రహ్మరుద్రాదిదేహరూపేణ పరిణమ్యమానాః సత్త్వాదిగుణా, యస్యా, స్తయా-ఆత్మమాయయా, రచితాత్మభేదమతయే - రచితః ఆత్మని యో భేదః దేవత్వమనుష్యత్వాదిరూపః - తద్విషయా మతిర్బుద్ధిర్యస్య-తస్మై-దేహాత్మాభిమానాన్వితక్షేత్రజ్ఞ శరీరాయేత్యర్థః -యద్వా - బహుభిద్యమానగుణయా బహుభిద్యమానాః దేవమనుష్యపశుపాదపాదిరూపేణ పరిణమ్యమానాస్సత్త్వాదిగుణా యస్యాః - తయా ఆత్మనః పరమాత్మనో మాయయా తచ్ఛరీరభూతయా మాయయేత్యర్థః “అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం బహ్వీం ప్రజాం జనయన్తీం స్వరూపాం । గుణైర్విచిత్రాస్సృజతీం స్వరూపాః ప్రకృతిం ప్రజాః” ఇత్యాదికమత్రానుసన్ధేయం ఏవంభూతయా మాయయా - దైవాత్ భగవత్సఙ్కల్పాత్-జగదుద్భవస్థితిలయేషు సత్సు, అత్రాత్మమాయయేత్యనేన ఆత్మసమ్బన్ధిత్వావగమాత్ సమ్బన్ధసామాన్యస్య విశేషపర్యవసానజిజ్ఞాసాయాం “యస్యాక్షరం శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీర” మితి శ్రుతివ్యవస్థాపితశరీరశరీరిభావరూపసమ్బన్ధవిశేషపర్యవసానాత్ బ్రహ్మాత్మికయా మాయయా జగదుపాదానత్వమవగన్తవ్యం, జగదుపాదానభూతయా మాయయా జగదుత్పత్త్యాదిషు సత్సు, స్వసంస్థయా - స్వస్య సంస్థా సమ్యగవస్థితి- స్తయా రచితాత్మభేదమతయే రచితాః ఆత్మభేదాః ఆ

గశ్వరా ఊచుః ॥ శ్రేయాన్న తేఽన్యోఽస్త్యముతస్త్వయి ప్రభో విశ్వాత్మనీక్షేన్న పృథగ్య ఆత్మనః । తథాపి భృత్యేశతయోపధావతామనన్యవృత్త్యాఽనుగృహాణ వత్సల ॥౩౮॥ జగదుద్భవస్థితిలయేషు దైవతో బహుభిద్యమానగుణయాఽఽత్మమాయయా । రచితాత్మభేదమతయే స్వసంస్థయా వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనే నమః ॥ ౩౯ ॥ శబ్దబ్రహ్మోవాచ ॥ నమస్తే శ్రితసత్త్వాయ ధర్మాదీనాం ప్రసూతయే । నిర్గుణాయ చ యత్కాష్ఠాం

త్మగతా దేవత్వమనుష్యత్వాదయో భేదా - స్తద్విషయా మతిర్యస్య, తస్మై “తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్ -తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవత్- అనేన జీవేనాత్మనాఽనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి - నామరూపే వ్యాకరో” దిత్యాదిశ్రుత్యుక్తరీత్యా స్వస్య చిదచిదన్తరాత్మతయాఽనుప్రవేశేన చిదచిద్గతనామరూపభేదస్య స్వపర్యన్తత్వవ్యాచికీర్షవే ఇత్యర్థః - చిదచిద్గతనామరూపభేదస్య చిదచిద్ద్వారా స్వపర్యన్తత్వానుద్రష్ట్రే ఇత్యర్థః- ఏవంభూతాయాపి వినివర్తితభ్రమగుణాత్మనే- విశేషేణ నివర్తితా వినివర్తితాః - నిత్యనివర్తితాః, భ్రమః అన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానాదిరూపః, గుణాః తద్ధేతవో రజస్తమ ఆదిగుణాః ఆత్మని-యేన తస్మై - స్వేనైవ ప్రకాశేన నిత్యనివర్తితహేయాయేత్యర్థః-అనేన విశ్వగతదోషాపత్తిః పరిహృతా, ఏవంభూతాయ-తే-నమః- కేవలం నమస్కుర్మో న తు త్వద్గుణాన్వర్ణయితుం శక్నుమ ఇతి భావః ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ యోగీశ్వరైర్నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన స్తుతే భగవతి స భగవాన్ కిం నిర్గుణ ఇత్యాశఙ్కాయాం నిరస్తనిఖిలహేయస్సమస్తకల్యాణగుణశ్చేతి స్తువన్నమస్కరోతి శబ్దబ్రహ్మ ॥ నమ ఇతి ॥ అత్ర శబ్దబ్రహ్మశబ్దేన వేదాభివక్షితాః ॥ నిర్గుణాయ - నిర్గతాస్సత్త్వరజస్తమ ఆదయో హేయగుణా యస్మాత్ -తస్మై- నిరస్తనిఖిలదోషాయేత్యర్థః ॥ కల్యాణగుణవత్త్వమాహ ॥ ధర్మాదీనాం ధర్మార్థాదీనాం ప్రసూతయే ప్రకృష్టా సూతిర్యస్మాత్ స ప్రసూతిః - తస్మై ప్రసవిత్ర ఇత్యర్థః -ధర్మప్రసవితృత్వం ధర్మప్రకాశకవేదోత్సర్జనద్వారా ॥ తథా చ శ్రుతిః ॥ “తస్య హ వా ఏతస్య మహతో భూతస్య నిశ్వసితమేతద్యదృగ్వేద” ఇతి “యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై” ఇతి చ ॥ స్మృతిశ్చ “అనాదినిధనా హ్యేషా వాగుత్సృష్టా స్వయంభువా । ఆదౌ వేదమయీ నామ్నా యతస్సర్వాః ప్రసూతయ” ఇతి ॥ అనేన సర్వకారణత్వతదుపయుక్తసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసహితోపదేష్టృత్వవాత్సల్యాదికల్యాణగుణజాతం వివక్షితం - తర్హి - కతి కల్యాణగుణా ఇత్యత్ర తేషామానన్త్యమాహ ॥ యత్కాష్ఠాం, తేషాం తత్స్వరూపరూపగుణవిభూతీనాం కాష్ఠామవధిం-అహం శబ్దబ్రహ్మ-న వేద న జానామి ॥ అపరే బ్రహ్మాదయోఽపి - న విదుః - అహమేవ న జానామి కుతోఽపరే మదాయత్తసూక్ష్మదర్శినో జానీయురితి కైముత్యన యోఽత్ర వివక్షి

తః అత్రజ్ఞై యత్వనిషిద్ధోనస్వరూపగుణాదివిషయః - కింతుతదియత్తావిషయః - తథాచశ్రూయతే ,,యస్యామతంతస్య మతంమతంయస్యనవేదసః ॥ యతోవాచోనివర్తన్తేఅప్రాప్యమనసాసహ ఆనన్దంబ్రహ్మణోవిద్వాన్॥ అవిజ్ఞాతంవిజానతాంవిజ్ఞాతమవిజానతాం - పరిచ్ఛిన్నత్వేనజానతోఽమతం అపరిచ్ఛిన్నత్వేనజానతస్తుమతమిత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ ఏవం శబ్దబ్రహ్మణినిరస్తనిఖిలహేయత్వేనసమస్తకల్యాణవిశిష్టత్వేనచభగవన్తం స్తుతవతితదభిమన్యాగ్నిస్సర్వతేజసామాచ్ఛాదకత్వసర్వతేజః - ప్రకాశాపాదకత్వాదికల్యాణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేనస్తువన్నమస్కరోతి॥ యత్తైజసేతి॥ యస్యభగవతస్తైజసాప్రకాశేనసుష్ఠుసమిద్ధం ప్రదీప్తం, తేజో ,యస్య - సోఽహం - అనేనస్వస్యతత్ప్రకాశేనసుసమిద్ధతేజస్త్వకథనేనతత్తైజసావినాస్వస్యాసుసమిద్ధతేజస్త్వముక్తం - ఏతదేవహిసర్వతేజసామాచ్ఛాదకత్వం , యత్స్వాయత్తంసర్వతేజసాంప్రకాశనమితి ॥ అహమితిసూర్యాదీనాముపలక్షణం ॥ తథాచశ్రూయతే ॥ ,,నతత్రసూర్యోభాతినచన్ద్రతారకం నేమావిద్యుతోభాన్తికుతోఽయమగ్నిః - తమేవభాన్తమనుభాతిసర్వం తస్యభాసాసర్వమిదంవిభాతి,, ఇతి॥ త్వదాహితశక్తీనామేవాస్మాకంస్వస్వకార్యక్షమత్వమిత్యాహ ॥ యత్తైజసాసుసమిద్ధతేజాః - అహం - మధ్వరే - ఆజ్యసిక్తంహవిర్వహామి ఉద్దేశ్యామిన్ద్రాదిదేవతాంప్రతినయామీత్యర్థః - తం - యజ్ఞియం యజ్ఞాయహితం - యజ్ఞోద్దేశ్యేన్ద్రాదిదేవతామూర్తిమిత్యర్థః - పఞ్చవిధంత్రేతాసభ్యావసథ్యరూపేణపఞ్చవిధాగ్నిశరీరిణం - పఞ్చభిర్యజుర్భిః ,,ఆశ్రావయేతిచతురక్షరంఅస్తుశ్రౌషడితిచతురక్షరంయజేతిద్వ్యక్షరం యేయజామహఇతిపఞ్చాక్షరంద్వ్యక్షరోవషట్కార ,, ఇతిశ్రుత్యుక్తైఃపఞ్చభిర్యజుర్భిః , స్విష్టంసుష్ఠుపూజితంతథాచోక్తం ,, చతుర్భిశ్చచతుర్భిశ్చద్వాభ్యాంపఞ్చభిరేవచ। హూయతేచపునర్ద్వాభ్యాంసమేవిష్ణుఃప్రసీదత్వి,, తినిత్యంప్రణతోఽస్మినమస్కృతవానస్మి ॥ ౪౧ ॥ అగ్న్యాదీన్ద్రాదిదేవతాత్మకత్వేనసర్వయజ్ఞమూర్తిత్వేనచభగవన్తం స్తువతి - జగత్కారణస్యతవేదంసర్వముపపన్నమితిమన్వానాదేవాస్సౌలభ్యాదికల్యా

నాహంవేదాపరేఽపివా ॥ ౪౦ ॥ అగ్నిరువాచ॥ యత్తైజసాఽహంసుసమిద్ధతేజాహవ్యంవహేస్వధ్వరఆజ్యసిక్తమ్। తంయజ్ఞియంపఞ్చవిధంచపఞ్చభిఃస్విష్టంయజుర్భిఃప్రణతోఽస్మియజ్ఞమ్ ॥ ౪౧ ॥ దేవాఊచుః ॥ పురాకల్పాపాయేస్వకృతముదరీకృత్యవికృతంత్వమేవాద్యస్తస్మిన్సలిలఉరగేన్ద్రాధిశయనే। పుమాఞ్ఛేషేసిద్ధైర్హృదివిమృశితాధ్యాత్మపదవిస్సఏవాద్యాక్ష్ణోర్యఃపథిచరసిభృత్యానవసినః ॥ ౪౨ ॥ గన్ధర్వాఊచుః॥ అంశాంశాస్తేదేవమరీచ్యాదయఏతేబ్రహ్మేన్ద్రాద్యాదేవగణారుద్రపురోగాః। క్రీడాభాణ్డంవిశ్వమిదంయస్యవిభూమన్తస్మైనిత్యంనాథనమస్తేకరవామ॥ ౪౩ ॥ విద్యాధరాఊచుః॥ త్వన్మాయయాఽర్థమభి

ణగుణాన్తరవిశిష్టత్వేనస్తువన్తి ॥ పురేతి ॥ ఆద్యస్సర్వోత్పాదనభూతఃపుమాన్ పురాఅగ్రేసృష్టేః ప్రాగిత్యర్థః , కల్పాపాయేప్రాప్తేనకల్పాన్తే, స్వకృతంస్వసృష్టం , వికృతంకార్యవర్గ - ముదరీకృత్య ఉదరేనిక్షిప్య, సంహృత్యేతియావత్, ఉరగేన్ద్రః శేషఃసఏవా - ధిశయనంశయ్యా - యస్మిన్ - తస్మిన్ - సలిలే - శేషేశయితవానసి - సిద్ధైర్జనోలోకవాసిభిః - హృదివిమృశితాఅధ్యాత్మపదవిస్స్వాత్మతత్త్వజ్ఞానమార్గో - యస్యసః - యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్యఇత్యర్థః - ఏవంభూతోఽపిత్వమేవాద్యఅధునా - అక్ష్ణోఃపథిచరసిప్రత్యక్షోఽసి - వాఙ్మనసాగోచరస్త్వంసౌలభ్యాతిరేకాత్ప్రత్యక్షోఽసీత్యర్థః - భృత్యాన్నః అస్మాన్ - అవసిపాలయసి - అనేనభృత్యానుగ్రహకాతరత్వముక్తమ్ ॥ ౪౨ ॥ దేవేషుసర్వకారణత్వసౌలభ్యాదిగుణవిశిష్టత్వేనస్తుతవత్సుగన్ధర్వాప్సరసస్త్వత్కార్యభూతమిదంకృత్స్నంజగత్త్వల్లీలోపకరణమితిస్తువన్తోనమస్కుర్వన్తి॥ అంశాంశాఇతి॥ హేవిభూమన్ - కృత్స్నంజగదన్తర్బహిశ్చవ్యాప్యవర్తమాన , హేదేవద్యోతమానమరీచిరాదిర్ముఖ్యోయేషాం - తథాబ్రహ్మేన్ద్రాఆద్యాముఖ్యాయేషాం - రుద్రఃపురోగోముఖ్యోయేషాం - ఏతే - దేవగణా - స్తేతవ - అంశాంశాః - అత్రదేవగణానాంమరీచిబ్రహ్మేన్ద్రరుద్రముఖ్యత్వకథనంసృష్టిస్థిత్యాద్యధికారాధికృతదేవతాబహుత్వాభిప్రాయేణ - తత్రవ్యష్టిసృష్టృణాంమధ్యేచతుర్ముఖస్యమరీచ్యాదీనాంచప్రధానత్వాద్బ్రహ్మాదయోమరీచ్యాదయఇత్యుక్తం - తత్రాపిప్రాధాన్యాప్రాధాన్యాభిప్రాయేణబ్రహ్మాదయోమరీచ్యాదయఇతిచకోటిద్వయనోక్తిః - ఇన్ద్రపురోగత్వకథనంపాలనాధికారిదిగీశాన్తరాభిప్రాయేణ - రుద్రపురోగత్వకథనంతుసంహారాధికార్యభిప్రాయేణ - ఏవంసర్వేషాంభగవదంశాంశత్వంజ్ఞానశక్త్యాదిభగవద్గుణలేశాభివ్యక్తికృతమితివేదితవ్యంవిశిష్టవస్త్వేకదేశరూపాంశత్వంతుసర్వజీవసాధారణమితితద్విశేష్యనవక్తవ్యం - క్రీడాభాణ్డంక్రీడాపరికరః - ఇదంవిశ్వంబ్రహ్మాణ్డం - యస్యతస్మై - తేతుభ్యం - నమః - హేనాథ - తేకరవామనమస్కార్యమితిశేషః ॥ ౪౩ ॥ ఏవందక్షాదిషుగన్ధర్వాప్సరోఽన్తేషుతత్తత్కల్యాణగుణవిశిష్టం

భగవన్తం స్తుతవత్సు - తావదాస్తాం కల్యాణగుణవర్ణనమసంఖ్యేయత్వాత్తేషాం - ఇదం త్వద్భుతమాహాత్మ్యం త్వత్క-
థామృతమిత్యాహుర్విద్యాధరాః॥ త్వన్మాయయేతి ॥ త్వన్మాయయా త్వత్సఙ్కల్పేన - అర్థం సర్వపురుషార్థసాధనం నృదేహ-
మభిపద్య - అస్మిన్కళేబరే - తదనుబన్ధిని చ - మమాహమితి - దుర్మతిం దుర్బుద్ధిం - కృత్వాపి - దుర్మతిరితి ప్రథమాన్తపాఠేఽ-
హమితి శేషః - అహం మమాభిమానం కృత్వేత్యర్థః - అతఏవ - దుర్మతిః వైషయికసుఖాలాభే దుఃఖితచిత్తోఽపి - ఉత్పథైః లోక
వేదమర్యాదోల్లఙ్ఘిభిః - స్వైః స్వైః పుత్రాదిభిః - క్షిప్తోఽపి తిరస్కృతోఽపి - అసద్విషయేషు ప్రకృతిపరిణామరూపశబ్దాదివిష
యేష్వాసక్తోఽపి యది యుష్మత్కథామృతనిషేవకః - యుష్మత్కథైవామృతం - తత్సేవత ఇతి యుష్మత్కథామృతనిషేవ
కః - సేవనమత్ర శ్రవణశ్రావణాదిరూపం వివక్షితం - తర్హి - ఆత్మమోహం ఆత్మనో మోహం అహంకారమమకారరూపం
మోహం, ఉద్వ్యుదస్యేత్ ఉచ్చైర్వ్యుదస్యేత్ పరిత్యజేత్ - ముక్తో భవేదితి భావః - అహం మమాభిమానగ్రస్తస్యాసద్విష
యప్రవణస్యాప్యాత్మమోహనివర్తనద్వారా ముక్తిసాధనం త్వత్కథామృతమేవ నాన్య ఉపాయోఽస్తీతీదం త్వత్కథా
మృతమాహాత్మ్యమిత్యద్భుతమితి భావః ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁ బ్రాహ్మణాస్తు - తావదాస్తాం కథామృతమాహాత్మ్యమిదం త్వద్భుత
తమం త్వన్నామమాహాత్మ్యమితి కథయిష్యన్తః ప్రకృతయజ్ఞనిర్వృత్త్యాచికాఙ్క్షయా యజ్ఞ యజ్ఞసాధనమూర్తిత్వేన
స్తువన్తస్తత్ప్రసాదం ప్రార్థయన్తే ॥ త్వమితి త్రిభిః ॥ త్వం - క్రతుర్యజ్ఞః - హవిః పురోడాశాదిః - సదస్యాశ్చ ఋత్విజశ్చ తే-
త్వమేవ - హుతాశస్త్రేతాగ్నయః - దేవతా ఇన్ద్రాదయః - అగ్నిహోత్రం అగ్నిహోత్రాఖ్యకర్మవిశేషః - క్రతురిత్యనేన యా
గాత్మకత్వముక్తం - అగ్నిహోత్రమితి హోమాత్మకత్వం - దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగాత్మకో యాగః - స ఏవ ప్రక్షేపాది
కో హోమః - సర్వత్ర సామానాధికరణ్యం శరీరాత్మభావనిబన్ధనమ్ ❁ ॥ ౪౫ ॥ ❁ యజ్ఞానుష్ఠానోపయుక్తపృథివ్యుద్ధర్తా-

పద్య కళేబరేఽస్మిన్కృత్వా మమాహమితి ❁ దుర్మతిముత్పథైః స్వైః । క్షిప్తోఽప్యసద్విషయలాలస ఆత్మ
మోహం యుష్మత్కథామృతనిషేవక ఉద్వ్యుదస్యేత్ ॥ ౪౪ ॥ బ్రాహ్మణా ఊచుః ॥ త్వం క్రతుస్త్వం హవి
స్త్వం హుతాశస్స్వయం త్వం హి మన్త్రస్సమిద్దర్భపాత్రాణి వై । త్వం సదస్యర్త్విజో దమ్పతీ దేవతాఽ
గ్నిహోత్రం స్వధా సోమ ఆజ్యం పశుః ॥ ౪౫ ॥ త్వం పురా గాం రసాయా మహాసూకరో దంష్ట్రయా పద్మినీం
వారణేన్ద్రో యథా । స్తూయమానో నదన్ లీలయా యోగిభిర్వ్యుజ్జహర్థ త్రయీగాత్ర యజ్ఞక్రతుః ॥ ౪౬ ॥ స
ప్రసీద త్వమస్మాకమాకాఙ్క్షతాం దర్శనం తే పరిభ్రష్టసత్కర్మణామ్ । కీర్త్యమానే నృభిర్నామ్ని యజ్ఞేశ తే
యజ్ఞవిఘ్నాః క్షయం యాన్తి తస్మై నమః ॥ ౪౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి దక్షః కవిర్యజ్ఞం భద్ర రుద్రాభిమర్శి
తమ్ । కీర్త్యమానే హృషీకేశే సన్నిన్యే యజ్ఞభావనే ॥ ౪౮ ॥ భగవాన్స్వేన భాగేన సర్వాత్మా సర్వభాగభుక్ ।
దక్షం బభాష ఆభాష్య ప్రీయమాణ ఇవానఘ ॥ ౪౯ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ జగతః కార

యజ్ఞావబోధివిధ్యర్థవాదాదిరూపేణావస్థితవేదమూర్తిశ్చ త్వమేవేత్యాహుః ॥ త్వమితి ॥ పురా కల్పాదౌ - మహాసూకరః శ్వే
తవరాహరూపం - త్వం - వారణేన్ద్రో గజశ్రేష్ఠః - పద్మినీం యథా సరసీమివ - అభూతోపమేయం - నహి వారణేన్ద్రః ప
ద్మిన్యుద్ధరణం క్వచిద్దృష్టం - రసాయాః రసాతలాత్ - గాం పృథివీం - దంష్ట్రయా - నదన్నుత్పాటయన్ - యోగిభిః - స్తూయ
మానః - వ్యుజ్జహర్థ విశేషేణోద్ధృతవానసి - హే త్రయీగాత్ర వేదమూర్తే - అత స్త్వమేవ - యజ్ఞః క్రతుః - యజ్ఞో యాగః -
క్రతురారాధనరూపకర్మ యస్య సః - యద్వా, హే యజ్ఞ విష్ణో "యజ్ఞో వై విష్ణుః, యజ్ఞాయాచరతః కర్మ" ఇతి శ్రుతిస్మృతి
భ్యాం - క్రతుః - క్రతుమూర్తిరిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ స ఏవం భూతస్త్వం - పరిభ్రష్టః సత్కర్మ వైదికం త్వదారాధనరూపం,
యాగాఖ్యం కర్మ - యేషాం - అతఏవ - తద్భ్రంశపరిహారాయ తవ దర్శనమాకాఙ్క్షతాం కామయమానానాం - అస్మాకం -
ప్రసీద ప్రసన్నో భవ - హే యజ్ఞేశ - యస్య - తే తవ - నామ్ని - నృభిర్నరైః - కీర్త్యమానే సతి - యజ్ఞస్య విఘ్నాః క్షయం - నా
శం - యాన్తి - తస్మై - తే - నమః ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ దక్షాదీనాం స్తుతిముపసంహరన్ తైః స్తుతో భగవాన్ తాననుగృహ్ణన్ బభాష
ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ద్వాభ్యాం ॥ హే భద్ర విదుర - ఇత్యనేన ప్రకారేణ - సర్వైః - విశ్వభావనే విశ్వకారణే - హృషీకేశే
కీర్త్యమానే సతి కవిః కర్మసు కుశలో - దక్షః - రుద్రాభిమర్శితం రుద్రేణ విహతం - యజ్ఞం - సన్నిన్యే ప్రవర్తయామాస - రుద్రే
ణ సంస్పృష్టమితి వా - పూర్వం రౌద్రభాగాభావాద్రుద్రాభిమర్శిత - మిదానీం తు తద్భాగప్రధానాత్తదభిమర్శితమిత్యవ
గన్తవ్యమ్ ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ సర్వాత్మా సర్వస్యాత్మా - సర్వాత్మతయా - సర్వభాగభోక్తాపి - భగవాన్ - స్వేన భాగేన త్రికపాలపు
రోడాశేన - ప్రీయమాణ ఏవ - దక్షమాభాష్యాభిముఖీకృత్య బభాషే ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ తత్ర హితోపదేష్టా భగవాన్ కార్యకారణ

౪౩॥ శ్లో॥ పా ❁ దుర్మతిరుత్పథైః స్వైః

రూపేణావస్థితః ప్రకృతిపురుషశరీరకోఽహమేక ఏవ మచ్ఛరీరభూతబ్రహ్మరుద్రాఖ్యజీవానుప్రవేశేన జగత్సృజామి సం
హరామి స్వావతారరూపేణ పాలయామి - అతో - మత్తః మచ్ఛరీరభూతాచ్చ న వ్యతిరిక్తం వస్త్వస్తీత్యబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్ర
వస్తుదృష్టిర్హ్యాత్మభ్రాన్తిస్స్వతన్త్రాత్మభ్రాన్తిమూలా - నతు తాత్త్వికీ - సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వదృష్టిస్తు తాత్త్వికీ ముక్త్యుపా
యభూతేత్యాహ ॥ అహమితి షడ్భిః ॥ అహం నిరస్తనిఖిలహేయత్వేన సమస్తకల్యాణగుణాత్మకత్వేన చ భవద్భిస్సన్త
స్సమాభ్యధికరహితోఽహం - బ్రహ్మా చ శర్వశ్చ, మదనుప్రవిష్టత్వేన మత్సృజ్యత్వేన మదాయత్తసృష్ట్యాద్యుపయుక్తజ్ఞా
నవత్త్వేన చ ప్రసిద్ధౌ మత్ప్రియౌ బ్రహ్మరుద్రౌ చ, జగతః - పరం కారణం స్థిత్యుద్భవప్రళయకారణం ,, అనేన జీవేనా
త్మనానుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణి - యో బ్రహ్మాణం విదధాతి పూర్వం యో వై వేదాంశ్చ ప్రహిణోతి తస్మై, ఏతౌ ద్వౌ
విబుధశ్రేష్ఠౌ ప్రసాదక్రోధసమ్భవౌ - మదాదర్శితపన్థానౌ సృష్టిసంహారకారకౌ, సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్ర
జాపతే ,, ఇత్యాది శ్రుతిస్మృత్యనురోధాదయమర్థో లభ్యతే , నను ప్రతినియతసృష్ట్యాద్యధికారభేదేన పృథక్త్రయాణాం
కారణత్వేఽభిహితే కథం కృత్స్నస్య జగతో బ్రహ్మైకకారణత్వముచ్యతే , అత ఏవ హి తత్ర తత్ర ,, బ్రహ్మాణో వై సర్వా దేవ
తాః, న కిరిన్ద్రియత్వదుత్తరః, అగ్నిస్సర్వా దేవతాః , ఏక ఏవ రుద్రః , సోమః పవతే జనితా మతీనాం జనితా పృథివ్యాః జనితా
ఽగ్నేర్జనితా సూర్యస్య జనితేన్ద్రస్య జనితోత విష్ణోః , ఆపో వా ఇదగ్ం సర్వమిత్యాదిభిర్బ్రహ్మణాగ్నీన్ద్రాదీనామపి సమా
భ్యధికరాహిత్యప్రతీతేరర్థతత్త్వమవ్యాకులం , అతో ఽచ్యతే, సర్వేషాం పృథక్కారణత్వే సమాభ్యధికరాహిత్యేవ ప్ర
తీతేఽపి తద్వ్యాహతం , అన్యపరతయాఽవగతం చేత్యనాదరణీయం , అత ఏవ, తత్త్వప్రధానేషు సృష్టిప్రళయప్రకరణేషు
యదేవస్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వముక్తం , తదేకమేవ బ్రహ్మ జన్మస్థితిప్రళయసముదాయరూపేణ జిజ్ఞాస్య
లక్షణేన లక్షితం సూత్రకారేణ ,, జన్మాద్యస్య యతః ,, ఇతి తత్ర హి కారణభూతవస్తుపరామర్శినా యత ఇత్యనేన కారణవాక్యే
షు ,, ఛాగో వా మన్త్రవర్ణాత్ ,, ఇతి సూత్రన్యాయాత్ సద్బ్రహ్మాదిశబ్దానాం సామాన్యానాం [నారాయణాదివిశేషపర్యవసా
యిత్వాత్] వా ॥ విశేషపర్యవసాయిత్వావశ్యంభావాత్సర్వశ్రుతీనాం నారాయణ ఏవ పర్యవసానభూమిరితి ,, యతో వా ఇ
మాని ,, త్యాదిశ్రుతేర్హృదయమితి సూత్రకారాభిప్రాయో జ్ఞాయతే - అతః సృష్ట్యాదిభిర్లక్ష్యం కారణమేకమేవ - నతు నానా
భూతం, అహం బ్రహ్మా చ శర్వశ్చేత్యాదిభిః ప్రతినియతస్థిత్యాదికారణత్వకీర్తనం తు ప్రయోజ్యప్రయోజకభావేన , నన్వేవ
మపి సృష్ట్యాదీనాం ప్రత్యేకం లక్షణత్వాత్తల్లక్ష్యమపి కారణం వస్తు నానాభూతమితి చేన్న, సముదాయస్యైవ లక్షణత్వాత్
సృష్టిస్థితిప్రళయానాం సముదాయో హి లక్షణం , నత్వేకైకం , సముదాయస్య లక్షణత్వం హి శ్రుతిస్వారస్యాదవసీయతే ,,
యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే, యేన జాతాని జీవన్తి , యత్ప్రయన్త్యభిసంవిశన్తి ,, త్యత్ర హి స ప్రతివాక్యం తద్బ్ర
హ్మేత్యుక్తం - అన్యథైకతరలక్షణవైయర్థ్యం చ స్యాత్ - నను న సముదితం లక్షణం - వ్యావర్త్యాభావాత్ , న హి జగదుత్ప
త్తినిమిత్తోపాదానభూతం స్థిత్యాదికారణత్వవ్యవచ్ఛేద్యం కిమపి వస్త్వస్తీతి చేత్ , సత్యం వ్యవచ్ఛేద్యం నేష్యతే, తథాపి
శ్రుత్యనురోధాత్సూత్రకారేణ ,, జన్మాదీ ,, త్యేకవచనాన్తేన సముదాయవాచినా సముదాయస్య లక్షణత్వముక్తం , శ్రుతి
శ్చ ; తద్విజిజ్ఞాసస్వేతి విధిత్సితోపాసనోపయోగి నిరతిశయబృహత్త్వవిపరీతబృహత్త్వశఙ్కావ్యవచ్ఛేదార్థం స
ముదాయమాహ ॥ శఙ్కితవ్యవచ్ఛేదేనాపి హి సప్రయోజనత్వం స్యాత్ , లక్ష్యాకారవిపరీతాకారశఙ్కానిరాక
రణేన వినా లక్ష్యాకారనిశ్చయాయోగాత్ , న చ జన్మాదిష్వేకైకకారణత్వం లక్ష్యాకారవిపరీతశఙ్కానిరాకరణక్ష
మం , తథా హి , ఉత్పత్తికారణత్వేఽభిహితేఽపి స్థిత్యాదికారణత్వం న చేత్తదనుగుణజ్ఞానశక్తివిరహాత్ స్థితిప్రళ
యకారణభూతవస్త్వన్తరసద్భావాచ్చ జన్మమాత్రకారణస్య నిరతిశయబృహత్త్వం న స్యాత్ , ముక్తైర్లయా
న్తరాభావాన్మోక్షప్రదతయోపాస్యస్యైవ ప్రాప్యత్వాచ్చ మోక్షప్రదత్వప్రాప్యత్వానుగుణైశ్చ బృహత్త్వం
న సిధ్యతి , అతో జన్మకారణత్వమాత్రస్య సహస్తవస్తువ్యవచ్ఛేదకత్వేఽపి జన్మాదిసముదాయకారణత్వస్యై
వ నిరతిశయబృహత్త్వోపయుక్తత్వాత్ సృష్టిస్థితిప్రళయసముదాయకారణత్వం లక్షణమితి జ్ఞాపితం , అతస్సముదా
యస్యైవ లక్షణత్వాదపి తల్లక్ష్యం వస్త్వేకమేవ సాక్షాద్బ్రహ్మేతి ప్రయోజకత్వేన వ కారణమితి సుస్థం ,
నన్వేకస్యైవ తత్తత్సద్వారకతయాఽద్వారకతయా చ కారణత్వేఽపి సృష్టేః ప్రాక్కథమవస్థితః - కథం ప్రత్యేసి, కథం
తరాం బ్రహ్మరుద్రాదీనాం సంజ్ఞానాం త్వయి పర్యవసానమిత్యత్రాహ ॥ స్థానేన ఆత్మేశ్వర ఇతి ॥ ఆత్మనః స్వస్య , ఈ
శ్వరః - ఆత్మేశ్వరః ,, పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వర ,, మితి శ్రుతేః ॥ అనేన స్వస్య ప్రయోజకాన్తరాప్రయోజ్యత్వముక్తం,

ఆత్మనాం స్వస్మిన్ లీనానాం జీవానామీశ్వరః - అన్తః ప్రవిశ్య నియన్తృత్వేనావస్థిత ఇతి వా, ఉపద్రష్టా ఉపదృశ్య దేవమనుష్యాదినామరూపాభావాత్ కేవలం ద్రష్టృత్వేనావస్థిత ఇత్యర్థః - అనేన పదద్వయేన నామరూపవిభాగానర్హాతిసూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం ఫలితం " యస్యాక్షరం శరీరం యస్యావ్యక్తం శరీరం, అసద్వా ఇదమగ్ర ఆసీత్, తద్ధేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీ " దితి చ శ్రవణాత్ - ఏవం చ నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్వైశిష్ట్యేనైవ కారణవస్తుస్థిరిత్యుక్తం భవతి - కారణత్వోపయుక్తకల్యాణగుణత్వమాహ॥ స్వయందృగితి॥ నిత్యావిర్భూతాసఙ్కుచితజ్ఞాన ఇత్యర్థః- స్వయమాత్మానం పశ్యతీతి స్వయందృగితి వ్యుత్పత్తేః - అనేన నిమిత్తత్వోపయుక్తనిరుపాధికసర్వజ్ఞత్వముక్తం - స్వయందృగిత్యుపాదానత్వోపయుక్తసర్వశక్తత్వాదేరప్యుపలక్షణం - హేయగుణరాహిత్యమాహ॥ అవిశేషణః విశేషణాని ప్రకృతిపురుషగతజడత్వపరిణామిత్వాసర్వజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాదయో వ్యావర్తకాకారాః తద్రహిత ఇత్యర్థః - అవిశేషణ ఇతి న సర్వగుణనిషేధః స్వయందృగితి కల్యాణగుణవిధానాత్ - కారణత్వోపయుక్తగుణకథనస్యాపేక్షితత్వాన్నిషేధస్య విహితేతరవిషయత్వాచ్చ - సోఽహం సూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకో నిరస్తనిఖిలహేయస్సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోఽహం - హే ద్విజదక్ష - గుణమయీం త్రిగుణాత్మికాం ఆత్మమాయాం ఆత్మీయాం ప్రకృతిం - సమావిశ్య జీవద్వారా సఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనానుప్రవిశ్య, జగత్సృజన్ బ్రహ్మద్వారా సృజన్ - రక్షన్ అద్వారా పాలయన్ - హరన్ రుద్రరూపేణ సంహరన్ - క్రియోచితాం సద్వారకాద్వారకసర్గాదిక్రియోచితాం - సంజ్ఞాం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికాం సంజ్ఞాం, దధ్రే బిభర్మి అతః కృత్స్నచిదచిదాత్మకప్రపఞ్చరూపకార్యరూపేణ సూక్ష్మప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేన కారణరూపేణావస్థితోఽహమేక ఏవేతి నమద్వ్యతిరిక్తం వస్త్వస్తీతి భావః॥ తథా చ శ్రూయతే " నామరూపే వ్యాకరవాణి, తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశత్, తదనుప్రవిశ్య సచ్చ త్యచ్చాభవ " దితి - నన్వనుప్రవిశ్య నామరూపే వ్యాకరవాణీత్యనుప్రవేశపూర్వకత్వం సృష్టేః ప్రతీయతే " తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశ " దిత్యనుప్రవేశస్య సృష్టిపూర్వకత్వం ప్రతీయతే - కథమేతద్విప్రతిషిద్ధముపపద్యతే - ఉచ్యతే - అత్ర హ్యనుప్రవేశ

ణం పరమ్। ఆత్మేశ్వర ఉపద్రష్టా స్వయందృగవిశేషణః ॥౫౦॥ ఆత్మమాయాం సమావిశ్య సోఽహం గుణమయీం
ద్విజ। సృజన్ రక్షన్ హరన్ విశ్వం దధ్రే సంజ్ఞాం క్రియోచితామ్ ॥ ౫౧ ॥ తస్మిన్ బ్రహ్మణ్యద్వితీయే కేవలే పరమా
త్మని। బ్రహ్మరుద్రౌ చ భూతాని భేదేనాజ్ఞోఽనుపశ్యతి ॥ ౫౨ ॥ యథా పుమాన్న స్వాఙ్గేషు శిరః పాణ్యాదిషు క్వ

సృష్ట్యోః సమానకర్తృకత్వమాత్రమేవ వివక్షితం - న తు పౌర్వాపర్యమపీతి జ్ఞాపనాయ విప్రతిషిద్ధనిర్దేశః - అత ఏవ హి " తస్య త్వష్టా విదధద్రూపమేతి " త్యనుప్రవేశస్సృష్ట్యోర్యౌగపద్యమన్యత్ర శ్రుతం " తత్సృష్ట్వా తదేవానుప్రావిశ " దితి స్థిత్యర్థానుప్రవేశో వా వేదితవ్యః ❁ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ❁ ఏవం సర్వస్య మదాత్మకత్వాన్మద్వ్యతిరిక్తస్వతన్త్రవస్త్వభావాదమదాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదృష్టిర్దేహాత్మభ్రాన్తిమూలేత్యాహ॥ తస్మిన్నితి॥ తస్మిన్ కార్యావస్థకారణావస్థప్రకృతిపురుషేశ్వరే కిం నియన్తృత్వం రాజాదివన్నేత్యాహ॥ పరమాత్మని ప్రకృతిపురుషయోరన్తః ప్రవిశ్య తద్గతైర్దోషైరస్పృష్టే ప్రశాసనేన భర్తరి, ఏవమేవ హి పరమాత్మశబ్దార్థో గీతాచార్యేణోక్తః " ఉత్తమః పురుషస్త్వన్యః పరమాత్మేత్యుదాహృతః - యో లోకత్రయమావిశ్య బిభర్త్యవ్యయ ఈశ్వర " ఇతి అత్ర లోకత్రయమిత్యనేన ప్రకృతిపురుషావుక్తౌ తదాత్మకత్వాల్లోకత్రయస్య ఆవిశ్యేత్యత్ర " అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం " మితి శ్రుత్యన్తరానురోధేన సామర్థ్యాదన్తః ప్రవిశ్యేత్యర్థః - అవ్యయ ఇత్యనేనావికారిత్వాచ్చిదచిత్ప్రకృతిపురుషగతదోషాస్పర్శిత్వముక్తం ఈశ్వర ఇత్యనేన నియన్తృత్వమభిహితం - బిభర్తీత్యనేన ధారకత్వం ఫలితం, కిమేవంభూతస్త్వదన్యః కశ్చిదస్తి నేత్యాహ॥ అద్వితీయే స్వసమానద్వితీయవస్త్వన్తరరహిత ఇత్యర్థః " యథా చోళనృపస్సమ్రాడద్వితీయోఽస్తి భూతల " ఇతివత్, కేవలే స్వాధికవస్త్వన్తరరహితే తథా చ శ్రూయతే " న తత్సమశ్చాభ్యధికశ్చ దృశ్యతే " స్మర్యతే చ " న త్వత్సమోఽస్త్యభ్యధికః కుతోఽన్య " ఇతి - యది బ్రూయాదద్వితీయ ఇతి స్వసమానవస్తునిషేధాదేవ తదధికవస్తునిషేధః కైముత్యన్యాయసిద్ధ ఇతి - తర్హి - కేవలే నిరస్తనిఖిలహేయే - బ్రహ్మణస్స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహతి - అనన్తకల్యాణగుణాత్మకస్వరూప ఇత్యర్థః ఏవంభూతే మయి భూతాని మదన్తరాత్మకతయా మదాయత్తసత్తాస్థితిమచ్ఛరీరతయా మదపృథక్సిద్ధత్వేన స్థితాని బ్రహ్మరుద్రాదిభూతాని - భేదేన పృథక్స్థిత్యర్హత్వేన స్వతన్త్రాణి - అజ్ఞః బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానరహితః దేహ ఏవ ఆత్మబుద్ధిశ్చ - విపశ్యతి, అనేన దేహాత్మభ్రాన్తిస్స్వతన్త్రాత్మభ్రాన్తేశ్చ భేదదర్శనమూలమిత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౫౨ ॥ ❁ సర్వస్య మదాత్మకత్వజ్ఞానినస్తు న భూతాని భేదేన పశ్యన్తీతి సదృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ పుమాన్ దేహాత్మభ్రాన్తిమానపి పురుషః, స్వాఙ్గేషు స్వాపృథక్స్థిత్యర్హేషు - శిరః పాణ్యాదిష్వవయవేషు క్వ

క్వచిత్కస్మింశ్చిదప్యవయవే - పారక్యబుద్ధిం - పరస్యేదం పరకీయం - తస్య భావః పారక్యం - తేన - పృథక్స్థిత్యనర్హత్వం లక్ష్యతే - పరకీయం హ్యఙ్గం స్వస్మాత్ పృథక్స్థిత్యర్హం తద్బుద్ధిం న కురుతే - ఏవం - మత్పరః మదాసక్తచిత్తః - సర్వస్య బ్రహ్మాత్మకత్వజ్ఞానసమ్పన్న ఇత్యర్థః - భూతేషు మత్పృథక్స్థిత్యనర్హత్వబుద్ధిం కురుత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ ఏవం కృత్స్నస్య జగతః స్వాత్మకత్వేన స్వపృథక్స్థిత్యనర్హవిశేషణత్వేన స్వప్రకారతాముపపాద్య పృథగీశ్వరత్వేన శఙ్కితయోర్బ్రహ్మరుద్రయోరపి మదాయత్తసత్తాదిమత్త్వేన మత్ప్రకారత్వజ్ఞానం మనఃప్రశాన్తిద్వారా ముక్తిసాధనమిత్యాహ ॥ త్రయాణామితి ॥ హే బ్రహ్మన్ దక్ష - ఏకభావానామ్ ఏకో భావః సత్తా యేషాం, భావ ఇతి స్థిత్యాదీనామప్యుపలక్షణం - ఏకవిధసత్తాదిమతాం మదాయత్తసత్తాదిమతామిత్యర్థః - ఏకస్మిన్ భావో యేషామితి వ్యధికరణబహువ్రీహిర్వా - త్రయాణాం బ్రహ్మవిష్ణురుద్రాణాం - తత్ర బ్రహ్మరుద్రయోః పరమాత్మాయత్తసత్తాదికథనేన తయోః పరమాత్మానం ప్రత్యపృథక్సిద్ధప్రకారతోక్తా - విష్ణోస్తు విష్ణ్వాయత్తసత్తాదిమత్త్వకథనేనానన్యాధీనసత్తాదిమత్త్వం ఫలితం ॥ తథా చ శ్రూయతే "స్వే మహిమ్ని ప్రతిష్ఠితః - పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరమ్" ఇతి - ఏకశబ్దేన మూర్తిత్రయాతిరిక్తం పరం వస్తూపలక్ష్య త్రయాణాం తదాయత్తభావాదిమత్త్వకథనం త్వసఙ్గతం పరత్వస్య జగత్కారణనిష్ఠత్వాత్ కారణత్వస్య "త్మైశ్వగఈశద్రష్టే" ఇత్యాదినా విష్ణోరేవ ప్రతిపాదితత్వాత్ తదతిరిక్తోత్కృష్టవస్త్వన్తరాభావాత్ "తస్మిన్ బ్రహ్మణ్యద్వితీయే కేవలే పరమాత్మని" ఇతి విష్ణోః పరత్వస్యాత్రైవోక్తత్వాచ్చ ఏకభావానామేకస్వరూపాణామితి త్రయాణాం తాదాత్మ్యవర్ణనం చాయుక్తం - బ్రహ్మరుద్రయోః కర్మవశ్యత్వసృజ్యత్వపాల్యత్వనియామ్యత్వాదేః "న పహతపాప్మా వా అహమస్మి", "నారాయణాద్ బ్రహ్మా జాయతే" ఇత్యాదిషు శ్రుతత్వాజ్జీవత్వనిశ్చయాత్, యద్యపి "బ్రహ్మా నారాయణః - శివశ్చ నారాయణః", "బ్రహ్మనారాయణాఖ్యోఽసౌ కల్పాదౌ భగవాన్ స్వయం - ప్రజాః ససర్జ భగవాన్ బ్రహ్మనారాయణాత్మకః ॥ తతస్స భగవాన్ విష్ణూ రుద్రరూపధరోఽవ్యయః ॥ తతః కాలాగ్నిరుద్రోఽసౌ భూత్వా సర్వహరో హరిః ॥ స సృష్టిస్థిత్యన్తకరణీం బ్రహ్మవిష్ణుశివాత్మికామ్ ॥ స సంజ్ఞాం యాతి భగవానేక ఏవ జనార్దనః" ఇత్యాదిప్రమాణాత్ త్రిమూర్త్యైక్యమఙ్గీకార్యం । తథాపి "నారాయణాద్ బ్రహ్మా జాయతే నారాయణాద్రుద్రో జాయతే నారా-

చిత్ । పారక్యబుద్ధిం కురుత ఏవం భూతేషు మత్పరః ॥ ౫౩ ॥ త్రయాణామేకభావానాం యో న పశ్యతి వై భి

-యణాద్ద్వాదశాదిత్యా రుద్రా వసవస్సర్వాణి చ్ఛన్దాంసి నారాయణాదేవ సముత్పద్యన్తే ॥ ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా నేశానః" "ఏకో హ వై నారాయణ ఆసీన్న బ్రహ్మా న చ శఙ్కరః స మునిర్భూత్వా సమచిన్తయత్ తత ఏతే వ్యజాయన్త విశ్వో హిరణ్యగర్భోఽగ్నిర్యమవరుణరుద్రేన్ద్రాః" "యన్నాభిపద్మాదభవన్మహాత్మా ప్రజాపతిః" "తతో బ్రహ్మా చతుర్ముఖోఽజాయత" "సోఽగ్రే భూతానాం మృత్యుమత్యసృజత్ త్ర్యక్షం త్రిశిరస్కం త్రిపాదం ఖణ్డపరశుం" "బ్రహ్మణః పుత్రాయ జ్యేష్ఠాయ" "బ్రహ్మదక్షాదయః కాలస్తథైవాఖిలజన్తవః - విభూతయో హరేరేతా జగతస్సృష్టిహేతవః - రుద్రః కాలాన్తకాద్యాశ్చ సమస్తాశ్చైవ జన్తవః" ఇత్యాదిషు భగవతస్తయోశ్చ పరస్పరభేదావగమాత్, సామానాధికరణ్యస్య "సృష్టిం తతః కరిష్యామి త్వామావిశ్య ప్రజాపతే - హరో హరతి తద్వశః" ఇత్యాద్యానుగుణ్యేనాన్తర్యామిత్వేనాప్యుపపత్తేః, భేదనిర్దేశస్యాప్యభేదాభ్యుపగమేన వినాఽనుపపత్తేశ్చ న త్రిమూర్త్యైక్యముపపన్నం - తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః - సర్వభూతాత్మనాం, తత్ర విష్ణోస్సర్వభూతాత్మత్వం "ఏష సర్వభూతాన్తరాత్మాఽపహతపాప్మా దివ్యో దేవ ఏకో నారాయణః - అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా - మమాన్తరాత్మా తవ చ యే చాన్యే దేహిసంజ్ఞితాః" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృత్యుక్తసర్వభూతాన్తరాత్మత్వరూపమ్, ఇతరయోస్తు - ఏకస్య చేతనస్య చేతనాన్తరవ్యాప్త్యసంభవేన సర్వభూతానాం బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం జీవవ్యాప్యత్వాసంభవాన్నాన్తరాత్మత్వరూపం సర్వభూతాత్మత్వమపి తు "తద్ధైతత్పశ్యన్నృషిర్వామదేవః ప్రతిపేదే అహం మనురభవం సూర్యశ్చ" "కక్షీవానృషిర్విప్రః" "త్వం వా అహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే" "తద్యోఽహం సోఽసౌ యోఽసౌ సోఽహం" "అహం హరిః సర్వమిదం జనార్దనః" "ఆత్మేతి తూపగచ్ఛన్తి గ్రాహయన్తి చ" ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిసూత్రోక్తవిధయా సర్వభూతాన్తరాత్మత్వేన ప్రత్యక్షితపరమాత్మత్వరూపం, కథమేకస్య సకృదుపాత్తస్య సర్వభూతాత్మశబ్దస్యార్థద్వయపరత్వం - ఉచ్యతే - ఏకస్యాపి సర్వభూతాత్మశబ్దస్య కృతైకశేషస్య బహువచనాన్తస్య నిర్దేశాద్భిన్నార్థకానామపి శబ్దానాం సరూపాణామేకశేషవిధానాత్ యథోక్తార్థపరత్వోపపత్తిః - అనేన బ్రహ్మరుద్రయోస్సర్వభూతాన్తరాత్మత్వేన ప్రత్యక్షితమత్స్వరూపత్వేన "ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః । జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్" ఇతి మదుక్తరీత్యా నిరతిశయమత్ప్రీతివిషయత్వాన్మచ్ఛరీరత్వాచ్చ తద్విషయే కృతోఽపరాధో మయ్యేవ పర్యవస్యతీత్యభిప్రేతం - ఏవం చ బ్రహ్మరుద్ర

పరా సర్వభూతాత్మశబ్దౌ సర్వభూతేష్వాత్మా పరమాత్మా యయోస్తావితి వ్యధికరణబహువ్రీహిర్వేదితవ్యః - ఏవంభూతానాం త్రయాణాం యః పుమాన్ - భిదాం న పశ్యతి ఈశ్వరాస్త్రయ ఇతి న పశ్యతి, అపితు - ఏక ఏవ బ్రహ్మరుద్రరూపేణ స్వావతారరూపేణ చ స్థిత ఇతి పశ్యతీత్యర్థః పూర్వాపరానుగుణ్యాత్ప్రమాణానురోధాచ్చ, హే బ్రహ్మన్ - స సర్వాత్మకబ్రహ్మదర్శీ - శాన్తిం మనసః ప్రశాన్తి - మధిగచ్ఛతి శాన్త్యధిగముద్వారా ముక్తో భవతీత్యర్థః ॥ ౫౪ ॥ దక్షాధ్వరప్రసఙ్గముపసంహరతి ॥ మైత్రేయః ॥ ఏవమితి ॥ భగవతైవమాదిష్టః ప్రజాపతీనాం పతిః ప్రజాపతిః బ్రహ్మా పతిర్యస్యేతి వా దక్షః - స్వేన స్వకర్తృకేన క్రతునా హరి - మర్చయిత్వా - స్వేన త్రికపాలవైష్ణవయాగేన హరిమర్చిత్వేతి వా - ఉభయతో దేవాన్ దివిష్ఠాన్ భూమిష్ఠాంశ్చ అయజత్ స్వస్వభాగాదిభిర్యథాయోగ్యమారాధితవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౫౫ ॥ ❁ తథా - సమాహితచిత్తః, రుద్రం చ, స్వేన భాగేన శేషణరూపేణ భాగేన - ఉపాధావత్ అన్వవర్తత - అయజదిత్యర్థః ఉదవస్యతే సమాప్యతేఽనేనేత్యుదవసానం తేన కర్మణా సమాప్తికర్మణా - సోమపా - నితరానసోమపాంశ్చ దేవాన్ - ఉపాధావదిత్యనుషఙ్గః ❁ ॥ ౫౬ ॥ ❁ ఋత్విగ్భిస్సహోదవస్య కర్మ సమాప్య - అవభృథరూపం యథా భవతి తథా - సస్నౌ స్నాతవాన్, స్వేనైవానుభావేన ప్రభావేన - అవాప్తరాధసే ప్రాప్తసిద్ధయే - తస్మై దక్షాయాపి - ధర్మవిషయ ఏవ బుద్ధిం దత్వా అస్య మతిర్ధర్మాసక్తా స్యాదిత్యనుగృహ్యేత్యర్థః - త్రైత్రిదశా దేవాః - దివం యయుః ❁ ॥ ౫౭ ॥ ❁ ప్రకృతం పరమప్రకృతేన సఙ్గమయతి ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తరీత్యా, దాక్షాయణీ సతీ - పూర్వశరీరం - హిత్వా - హిమవతః క్షేత్రభూతాయాం మేనాయాం - జజ్ఞే - ఉద్భూతావేతిశు శ్రుమపరాశరాదిభ్య ఇ

దామ్ । సర్వభూతాత్మనాం బ్రహ్మన్ స శాన్తిమధిగచ్ఛతి ॥ ౫౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం భగవతాఽఽదిష్టః ప్రజాపతిపతిర్హరిమ్ । అర్చిత్వా క్రతునా స్వేన దేవానుభయతోఽయజత్ ॥ ౫౫ ॥ రుద్రం చ స్వేన భాగేన హ్యుపాధావత్సమాహితః । కర్మణోదవసానేన సోమపానితరానపి ॥ ౫౬ ॥ ఉదవస్య సహర్త్విగ్భిస్సస్నావవభృథం తతః । తస్మా అప్యనుభావేన స్వేనైవావాప్తరాధసే ॥ ధర్మ ఏవ మతిం దత్వా త్రిదశాస్తే దివం యయుః ॥ ౫౭ ॥ ఏవం దాక్షాయణీ దేవీ త్యక్త్వా పూర్వకళేబరమ్ । జజ్ఞే హిమవతః క్షేత్రే మేనాయామితి శుశ్రుమ ॥ ౫౮ ॥ తమేవ దయితం భూయ ఆవృఙ్క్తే పతిమమ్బికా । అనన్యభావైకగతిం శక్తిస్సుప్తేవ పూరుషమ్ ॥ ఏతద్భగవతశ్శమ్భోః కర్మ దక్షాధ్వరద్రుహః । శ్రుతం భాగవతాచ్ఛిష్యాదుద్ధవాన్మే బృహస్పతేః ॥ ౬౦ ॥ ఇదం పవిత్రం పరమేశచేష్టితం యశస్యమాయుష్యమఘౌఘమర్షణమ్ । యో నిత్యదాఽఽకర్ణ్య నరోఽనుకీర్తయేద్ధునోత్యఘం కౌరవ ❁ భక్తిభావనః ॥ ౬౧ ॥ *****

***** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే సప్తమోఽధ్యాయః *****

తి శేషః, అనేన స్తోత్రైః ప్రామాణ్యం సూచితమ్ ❁ ॥ ౫౮ ॥ ❁ భూయో, ద్వితీయే జన్మని - అమ్బికా పార్వతీ - అనన్యభావా పతిపారార్థ్యజ్ఞానవతీ - ఏకగతిం ఏకా అమ్బికైవ గతిః ప్రవృత్త్యుపాయో యస్య తం - తామేవ చిన్తయన్తం, అత ఏవ దయితం ప్రీతివిషయం - తమేవ రుద్రం పతిం - ఆవృఙ్క్తే భజతి స్మ - యథా ప్రళయకాలే - పూరుషం పరమపూరుషం, లీనా, శక్తిః - చిదచిద్వాత్మికా శక్తిః - యథా చిదచిచ్ఛక్తిః ప్రళయే లీనే పునస్సృష్టిదశాయాం తత్ప్రకారతైకస్వభావా తదధీనా తథా ఆవృఙ్క్తే స్మేతి భావః ❁ ॥ ౫౯ ॥ ❁ ఉక్తాయాః కథాయాస్సమ్ప్రదాయికతామాహ ॥ ఏతదితి ॥ దక్షాధ్వరద్రుహః దక్షాధ్వరవినాశినో భగవతశ్శమ్భోః - ఏతచ్చరితం బృహస్పతేశ్శిష్యాద్భాగవతాదుద్ధవాన్మే మయా - శ్రుతమ్ ❁ ॥ ౬౦ ॥ ❁ ఉక్తాయాః కథాయాశ్శ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ ॥ ఇదమితి ॥ పరమేశచేష్టితం - పరో మా న, యస్మాత్స పరమో భగవాన్, స ఏవ ఈశో యస్య తస్య రుద్రస్య - చేష్టితం - పరమేశయోశ్చేష్టితమితి వా - యశస్యం యశస్కరమాయుష్యం ఆయుష్కరం - పవిత్రం - అత ఏవ అఘౌఘమర్షణం పాపనిచయనివర్తకం - యః పుమాన్ - ఆకర్ణ్య తథా - యథా శ్రుత - మనుకీర్తయేత్ శ్రావయేత్, స సర్వదా భక్తిభావనః భక్తిం భావయతీతి భక్తిభావనః - భగవద్భక్తినిష్ఠః - ద్వితీయాన్తపాఠే - చేష్టితవిశేషణం - హే కౌరవ అఘం ధునోతి క్షిపతి - నాశయతీత్యర్థః ❁ ॥ ౬౧ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తమోఽధ్యాయః *****

ఏవం "ప్రసూతిం మానవీం దక్ష ఉపయేమే హ్యజాత్మజః । తస్యాం ససర్జ దుహితౄః షోడశామలలోచనాః" ఇత్యాది

౬౧ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ భక్తిభావనమ్.

నాప్రసూతివంశముపక్రమ్య తత్ప్రసక్తానుప్రసక్తమభిహితం - ఏవం తావత్స్వాయమ్భువస్య మనోః కన్యాన్వయో వర్ణితః - అథ మనుపుత్రాన్వ
యం వివక్షురనుసర్గకథనేఽవశిష్టం కించిదాహ॥ సనకాద్యా ఇతి॥ యతిరితి, ప్రత్యేకం సనకాదివిశేషణం తేనైకోనోపాత్తం
ప్రత్యేకాభిప్రాయమేకవచనాన్తనిర్దేశః, అరుణవిశేషణం వా ప్రత్యాసత్తేః, ఏతే బ్రహ్మపుత్రాః, గృహాన్ గృహాశ్రమాన్
నావసన్నాశ్రితాః, తత్ర హేతుః, ఊర్ధ్వరేతసః నైష్ఠికాః- అత ఏవ తేషాం వంశో నాస్తి ❁ ॥ ౧ ॥ ❁ అధర్మోఽపి బ్రహ్మపుత్రః,
తస్య వంశమాహ॥ మృషేతి చతుర్భిః॥ అధర్మస్య, భార్యా, మృషా దమ్భః పరప్రతారణం, మాయా తదుచితా చేష్టా, ఏతదుభ
యాత్మకం మిథునం, అసూత ప్రసూతవతి, హే శత్రుహన్, సోదరయోరపి మాయాదమ్భయోర్దామ్పత్యమధర్మాంశతయా
ఏవముపపద్యత ఇతి ద్రష్టవ్యం, తచ్చ దమ్భమాయాత్మకం మిథునం- అప్రజోఽపుత్రో నిర్ఋతిః జగృహే గృహీతవాన్, దమ్భే పుత్రా
భిమానం మాయాయాం స్నుషాభిమానం చకారేత్యర్థః ❁ ॥ ౨ ॥ ❁ హే మహామతే, తయోర్మాయాదమ్భయోః,
లోభః- నికృతిశ్శఠతా చ, సమభవత్, తాభ్యాం నికృతిలోభాభ్యాం క్రోధోఽమర్షో హింసా చ, సమభవదిత్యనుషఙ్గః, యత్
యాభ్యాం క్రోధహింసాభ్యాం, కలిశ్చ, తస్య, స్వసా భగినీ, దురుక్తిశ్చ, సమభవత్ ❁ ॥ ౩ ॥ ❁ దురుక్త్యా- కలిః, భయం భీతిం
మృత్యుం చ, ఆధత్త ఉత్పాదయామాస, హే సత్తమ, తాభ్యాం భీతిమృత్యుభ్యాం, యాతనా స్త్రీ, నిరయః పుమాన్, ఏతదు
భయాత్మకం మిథునం, జజ్ఞే ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ అధర్మవంశముపసంహరన్ తస్య సంసృతిహేతుత్వాచ్ఛ్రేయస్కామైరసేవ్యతామా
హ॥ ఏత ఇతి॥ అధర్మ ఏవ వృక్షస్తస్య, వంశ్యాః వంశే భవాః, శాఖారూపా ఇతి భావః, హియస్మిన్, సంసృతిహేతవః, అతః
శ్రేయస్కామః స్వర్గాపవర్గకామః, న సేవేత అధర్మవంశ్యానితి శేషః, విభక్తివిపరిణామేనానుషఙ్గో వా, ఆశ్రమోత్తమః

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ సనకాద్యా నారదశ్చ ఋభుర్హంసోఽరుణిర్యతిః । నైతే గృహాన్ బ్రహ్మసుతా హ్యావస
న్నూర్ధ్వరేతసః ॥ ౧ ॥ మృషాఽధర్మస్య భార్యాఽఽసీద్దమ్భం మాయాం చ శత్రుహన్ । అసూత మిథునం తచ్చ
నిర్ఋతిర్జగృహేఽప్రజః ॥ ౨ ॥ తయోస్సమభవల్లోభో నికృతిశ్చ మహామతే । తాభ్యాం క్రోధశ్చ హింసా చ యద్దు
రుక్తిస్స్వసా కలేః ॥ ౩ ॥ దురుక్తౌ కలిరాధత్త భయం మృత్యుం చ సత్తమ । తయోశ్చ మిథునం జజ్ఞే యాతనా నిర
యస్తథా ॥ ౪ ॥ ఏతే హ్యధర్మవృక్షస్య వంశ్యాస్సంసృతిహేతవః । శ్రేయస్కామో న సేవేత సుతరామాశ్రమో
త్తమః ॥ ౫ ॥ సంగ్రహేణ మయాఽఽఖ్యాతః ప్రతిసర్గస్తవానఘ । త్రిశ్శ్రుత్వైతం పుమాన్పుణ్యం విధునో
త్యాత్మనో మలమ్ ॥ ౬ ॥ అథాతః కీర్తయే వంశం పుణ్యకీర్తేః కురూద్వహ । స్వాయమ్భువస్యాపి మనోర్హరే
రంశాంశజన్మనః ॥ ౭ ॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదౌ శతరూపాపతేస్సుతౌ । వాసుదేవస్య కలయా రక్షాయాం జగతః

❁ ఉత్తమ ఆశ్రమో యస్య సః, చతుర్థాశ్రమనిష్ఠ ఇత్యర్థః, ఆహితాగ్న్యాదిత్వాదాశ్రమశబ్దస్య పూర్వనిపాతః నితరాం న సే
వేత ❁ ॥ ౫ ॥ అథాధర్మవంశస్య ప్రతిసర్గాన్తర్భావం వదంస్తముపసంహరంస్తచ్ఛ్రవణఫలమాహ॥ సఙ్గ్రహేణేతి॥ హే
అనఘ తవ తుభ్యం, మయా- ప్రతిసర్గస్సఙ్గ్రహేణాఖ్యాతః, ప్రళయహేతుత్వాదధర్మవంశస్య ప్రతిసర్గత్వం - ఏతమధ
ర్మవంశం, పుణ్యం వర్జనద్వారా పుణ్యహేతుత్వాత్పుణ్యం, శ్రుత్వా, పుమాన్, ఆత్మనః స్వస్య, మలం పాపం
విధునోతి ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ ఏవం కన్యాన్వయమభిధాయాథ మనుపుత్రాన్వయం వక్తుముపచక్రమతే ॥ అథాత ఇతి ॥
హే కురూద్వహ, అత ‹‹ మనోస్తు శతరూపాయాం తిస్రః కన్యాః ప్రజజ్ఞిరే ›› ఇత్యుపక్రాన్తమనుకన్యాన్వయక
థనానన్తరం, అతః ఉపక్రాన్తస్య వృత్తత్వాద్ధేతోః, స్వాయమ్భువస్య మనోః, వంశం పుత్రాన్వయం కీర్తయే
కథయామీతి సమ్బన్ధః - అత్ర మనుకన్యామనుపుత్రవంశకథనయోః పౌర్వాపర్యే హేతుహేతుమద్భావే చ సమాసవ్యాస
త్వహేతుకస్వేచ్ఛాయత్తోపక్రాన్తత్వోపక్రమిష్యమాణత్వమేవ నిబన్ధనం - కాకదన్తశ్రవణవదశ్రావ్యత్వశఙ్కామపను
దన్ననువిశినష్టి -పుణ్యకీర్తేః - పుణ్యానుశ్రోతౄణాం పుణ్యాపాదికా - కీర్తి - ర్యస్య, తత్ర హేతుః- హరేరంశాంశజన్మనః,
స్మరణాదిమాత్రేణాశ్రితదురితహారిణో భగవతః - అంశో బ్రహ్మా- తస్య అంశాచ్ఛిరా-జన్మ యస్య, తస్య-హర్యంశాంశ
సమ్భూతత్వాద్ధరిభక్తత్వాచ్చ హరిచరిత్రవన్మనుపుత్రాన్వయకథనశ్రవణాదికమపి దురితవినాశనద్వారా పుణ్యసమ్పా
దకమిత్యర్థః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ ప్రతిజ్ఞాతమనువంశం వర్ణయతి॥ ప్రియవ్రతోత్తానపాదావిత్యాదినా, ఆభూగోళవర్ణనాత్ - ప్రియ
వ్రతశ్చ ఉత్తానపాదశ్చ తౌ, ఇమే అన్వర్థనామనీ - ప్రియం భగవత్ప్రీతికరం వ్రతం యస్య సః ప్రియవ్రతః- ఉత్తానే ఉన్నతే
పదే యస్యేత్యుత్తానపాదః, శతరూపాపతేర్మనోః - సుతౌ - వాసుదేవస్య కలయా సర్వాన్తరాత్మభగవద్గుణవిశేషావి

ర్భావేనజగతోరక్షాయాంస్థితౌ ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ తయోర్భార్యే,యుతఉత్తానపాద- స్తస్య-సునీతిఃసురుచిశ్చేతి , జాయేభార్యే,త యోస్సునీతిసురుచ్యోర్భార్యయోస్సురుచిః-పత్యురుత్తానపాదస్య,ప్రేయసీనితరాంప్రీతివిషయా , ఇతరాసునీతి స్తు-నప్రేయసీ- యత్సుతః యస్యాఃఅప్రేయస్యాఃసునీతే, స్సుతఃపుత్రోధ్రువః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ అత్రసునీత్యాఅప్రేయస్త్వమేవప్రపఞ్చయన్ తత్సుతధ్రువచరిత్రమాహ॥ఏకదేత్యాదినాపఞ్చభిరధ్యాయైః॥ఏకదాకదాచిత్-రాజాఉత్తానపాదః-సురుచేఃపుత్ర- ముత్త మసంజ్ఞం,ఆరురుక్షన్తం-అఙ్కమారోఢు-మిచ్ఛన్తం- అఙ్కమారోప్యఉత్సఙ్గేనిషాద్య - లాలయన్-తథాచికీర్షమాణంఅ ఙ్కారోహాదికర్తుమిచ్ఛన్తం సపత్న్యాస్సునీతేః, స్తనయంధ్రువం-నాభ్యనన్దత్ , యద్వా-ఉత్తమమఙ్కమారోప్యలా లయన్-అఙ్కమారురుక్షన్తంధ్రువంనాభ్యనన్దతేతిసమ్బన్ధః- సురుచిఃరాజ్ఞోఽభిప్రాయజ్ఞా-తథాచికీర్షమాణం- తంధ్రు వంప్రతి-రాజ్ఞఃశృణ్వతస్సతః, అతిగర్వితాసతి - అతఏవ - సేర్ష్యంఅక్షమారహితం యథాభవతితథాఆహ - ఉవా చ ❁ ॥ ౧౦ ॥ ౧౧ ॥ ❁ గర్వోక్తిమేవాహ॥నవత్సేతిత్రిభిః॥ హేవత్సనృపతేర్ధిష్ణ్యమాసనం - ఆరోఢుంభవాన్నార్హతి నృపాత్మజోఽహమారోఢుమర్హ ఏవ - తత్రాహ , త్వం , నృపాత్మజోఽపియత్ యస్మాత్ - మయా , కుక్షౌ- నగృహీతః నధృతః మద్గర్భజఏవనృపాసనార్హ ఇత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ త్వంమయాకుక్షౌనగృహీత ఇత్య హమేవనవేద్మి - అపితుభవానపివేదేత్యాహ ॥ బాలోఽపీతి ॥ భవాన్ - బాలోఽప్యాత్మాన - మన్యస్త్రీగర్భసం భృతంమత్సపత్నీగర్భభృతం - నవేదబత , నవేదకిం - అపితువేదైవేత్యర్థః - నూనమితినిశ్చయే , యద్వా - బా

స్థితౌ॥౭॥జాయే ఉత్తానపాదస్యసునీతిస్సురుచిస్తయోః । సురుచిఃప్రేయసీపత్యుర్నేతరాయత్సుతోధ్రువః॥
ఏకదాసురుచేఃపుత్రమఙ్కమారోప్యలాలయన్ । ఉత్తమంనారురుక్షన్తంధ్రువంరాజాభ్యనన్దత ॥ ౧౦ ॥త
థాచికీర్షమాణంతంసపత్న్యాస్తనయంధ్రువమ్।సురుచిశ్శృణ్వతోరాజ్ఞస్సేర్ష్యమాహాతిగర్వితా॥ ౧౧॥
నవత్సనృపతేర్ధిష్ణ్యంభవానారోఢుమర్హతి।నగృహీతోమయాయత్త్వంకుక్షావపినృపాత్మజః ॥ ౧౨ ॥ బా
లోఽపిబతనాత్మానమన్యస్త్రీగర్భసమ్భృతమ్।నూనంయస్యభవాన్వేదదుర్లభేఽర్థేమనోరథః ॥ ౧౩॥ తపసా
ఽఽరాధ్యపురుషంతస్యైవానుగ్రహేణమే।గర్భేత్వంసాధయాఽఽత్మానంయదీచ్ఛసినృపాసనమ్ ॥౧౪ ॥
మైత్రేయఉవాచ॥ మాతుస్సపత్న్యాస్సదురుక్తివిద్ధశ్శ్వసన్రుషాదణ్డహతోయథాఽహిః । హిత్వామిష
న్తంపితరం*సన్నవాచంజగామమాతుఃప్రరుదన్సకాశమ్॥ ౧౫ ॥ తంనిశ్వసన్తంస్ఫురితాధరోష్ఠంసునీ
తిరుత్సఙ్గముదూహ్యబాలమ్ ॥ నిశమ్యతత్పౌరముఖాన్నితాన్తంసావివ్యథేయద్గదితంసపత్న్యా ॥ ౧౬ ॥సో
త్సృజ్యధైర్యంవిలలాపశోకదావాగ్నినాదగ్ధలతేవబాలా । వాక్యంసపత్న్యాస్స్మర*తీసరోజశ్రియాదృ
శాబాష్పకలాముద్వాహ॥ ౧౭ ॥ దీర్ఘంశ్వసన్తీవృజినస్యపారమపశ్య*తీబాలకమాహబాలా।మాఽమఙ్గళం

లోభవాన్నజానాతిఅహంతువేద్మీత్యాహ ॥ బాలఇతి ॥ అపిస్త్వర్థకః - భవానిత్యనేనసమ్బధ్యతే - బాలఇతిహేతుగ ర్భం - భవాంస్తుబాలత్వాదాత్మానమన్యస్త్రీగర్భసమ్భృతంనవేద,అహంతువేద్మీత్యభిప్రాయః - అతో- య స్యతవ,దుర్లభేలబ్ధుమయోగ్యేఅర్థేనృపాసనారోహణరూపేఽర్థేమనోరథఃఆసీదిత్యర్థఃబతేత్యాశ్చర్యే ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ యదిదుర్లభోఽప్యర్థోమయాసాధ్యఇతితవాగ్రహః-తర్హ్యేవంసాధయేత్యాహ॥ తపసేతి॥ యదిత్వంనృపాసనమిచ్ఛసి, తర్హి -తపసా-పురుషంపరమపురుష,మారాధ్య-తస్యారాధితస్యపరమపురుషస్యా, నుగ్రహేణైవ,నతూపాయాన్తరేణే త్యర్థః,మేమమ,గర్భే,ఆత్మానంసాధయఆత్మనోమద్గర్భే-ఉత్పత్తింసాధయేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౪॥ ❁ ఏవముక్తోధ్రువఃకిమకరో దిత్యత్రాహమైత్రేయః॥మాతురితి॥సపత్న్యామాతుః,దురుక్తేనదుర్వచసా-భావేక్తః,విద్ధఃతాడితః-ధ్రువః-దణ్డేనహత స్సర్పోయథా,తథా,రుషా,శ్వసన్శ్వాసంముఞ్చన్మిషన్తంపశ్యన్తం , సన్నవాచంకుణ్ఠితవాచం-పితరం , హిత్వా , ప్రరుదన్నితరామశ్రూణివిముఞ్చన్మాతుర్జనన్యాస్సునీతేః,సమీపంజగామ ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ తం సకాశమాగతం,నిశ్వస న్తంస్ఫురితఃకమ్పితఃఅధరోష్ఠోయేనతం, బాలంధ్రువంసపత్న్యాయద్గదితంసాసునీతిరుత్సఙ్గముదూహ్య అఙ్కమా రోప్య-పౌరముఖాదన్తఃపురజనముఖాత్,తం,నిశామ్యశ్రుత్వా-నితాన్తంనితరాం - వివ్యథేవ్యథితవతి ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ వ్య థామేవాహ॥ సేతి॥సాసునీతిః, ధైర్య,ముత్సృజ్యహిత్వా,విలలాప- శోకఏవదావాగ్నిః,తేనదావాగ్నినాదగ్ధాలతేవస్థితా సాబాలాసునీతిః-సపత్న్యాః,వాక్యం,స్మరతీ,సరోజశ్రియాసరోజస్యశ్రీరివశ్రీః , శోభాయస్యా- స్తయా-దృశా,బాష్ప కలాంఅశ్రుకణికా-ముద్వాహదధార ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ సపత్నీగదితవ్యథయాదీర్ఘంయథాతథా - శ్వాసంముఞ్చన్తీవృజి

నస్యదుఃఖస్య, పారమవధిమపశ్యన్తీ-అపారదుఃఖాక్రాన్తేత్యర్థః ॥ బాలామునీతి, ర్బాలకం ధ్రువ - మాహ, హే తాత, అమఙ్గళమపరాధం, పరేషు-మామంస్థాః మాస్మాశీః యత్ యస్మాత్, యోజనః పరదుఃఖదః పరేభ్యో దుఃఖం దదాతీతి పరదుఃఖదః, సః, తద్దుఃఖమేవ, భుఙ్క్తే అనుభవతి ॥ ౧౮ ॥ ॥ సురుచ్యాఽభిహితం సోపాలమ్భమనువదన్నాత్మజం తపసే చోదయతి ॥ సత్యమితి ॥ సురుచ్యా, యదభిహితం, తత్సత్యమితి సమ్బన్ధః కిమభిహితం తత్రాహ, దుర్భగాయాం భాగ్యహీనాయాం, మమ యా ఉదరే భవాన్ గృహీతః, మదుదరే జాత ఇత్యర్థః, న కేవలం జాత ఏవ మద్గర్భే, అపితు - తస్యా ఏవ మమ, స్తన్యేన స్తనయోర్భవం స్తన్యం, తేన, వృద్ధశ్చ, దుర్భగత్వమేవాహ, ఇడాధామిః, డలయోరభేదాత్, పారస్కరాదిత్వాత్సుడ్భ్రిస్వా, ఇడస్పతిర్భూపతిర్భా౦- భార్యేత్యాపోఢుం స్వీకర్తుం వాచావక్తుం వా, విలజ్జతే ॥ ౧౯ ॥ ॥ హే తాత తస్మాత్, త్వం, విమత్సరః విగతమత్సరః, సమాత్రా, సమా తా మాతుస్సపత్నీ, తయాఽపి, యదుక్తం ,, తపసాఽఽరాధ్య పురుష,, మిత్యాది తదవ్యళీకం నిర్దోషం యథా భవతి తథా-ఆతిష్ఠ కురు-సమాతాపి యదుక్తమితి సామాన్యేనోక్తం విశేషనిష్ఠం కరోతి, ఉత్తమో యథా, తథా త్వమధ్యాసనం నృపాసనం, ఇచ్ఛసి యది తర్హి అధోక్షజపాదపద్మ, మారాధయ ॥ ౨౦ ॥ ॥ కిం కశ్చిదధోక్షజపాదపద్మమారాధ్యాధ్యాసనాది స్వాభిలషితమవాపేత్యత్ర బ్రహ్మాణం మనుం చ నిదర్శయతి ॥ యస్యేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ విశ్వవిభావనాయ విశ్వస్య పాలనాయ, ఆత్తగుణాభిపత్తేః, గుణానాం కల్యాణగుణానామభిపత్తిః వృత్తిర్యస్యాం ఆత్తా స్వీకృతా-గుణాభిపత్తిః-కల్యాణగుణాశ్రయ దివ్యమఙ్గళమూర్తిర్యేన తస్య, యస్యాధోక్షజస్య, జితః, ఆత్మా మనః, శ్వసనః ప్రాణవాయు, శ్చ యైస్తైః, రభివన్ద్యం, అఙ్ఘ్రిపద్మం పరిచర్య ఆరాధ్య, అజో బ్రహ్మా పారమేష్ఠ్యం పదం చతుర్దశ భువనానాముత్కృష్టం సర్వోపరివర్తమానం సత్యలోకరూపం స్థానం, మధ్యతిష్ఠదధిష్ఠితవాన్ ఖలు ॥ ౨౧ ॥ ॥ తథా, వః యుష్మా

తాతపరేష్వమం స్థాభుఙ్క్తే జనో యత్పరదుఃఖదస్తత్ ॥ ౧౮ ॥ సత్యం సురుచ్యాఽభిహితం భవాన్మే యద్దుర్భగాయా ఉదరే గృహీతః । స్తన్యేన వృద్ధశ్చ విలజ్జతే యాం భార్యేతి వాఽఽవోఢుమిడస్పతిర్మామ్ ॥ ౧౯ ॥ ఆతిష్ఠ తత్తాత విమత్సరస్త్వముక్తం సమాత్రాఽపి యదవ్యళీకమ్ । ఆరాధయాధోక్షజపాదపద్మం యదీచ్ఛసేఽధ్యాసనముత్తమో యథా ॥ ౨౦ ॥ యస్యాఙ్ఘ్రిపద్మం పరిచర్య విశ్వవిభావనాయాత్తగుణాభిపత్తేః । అజోఽధ్యతిష్ఠత్ఖలు పారమేష్ఠ్యం పదం జితాత్మశ్వసనాభివన్ద్యమ్ ॥ ౨౧ ॥ తథా మనుర్వో భగవాన్పితామహో యమేకమత్యా పురుదక్షిణైర్మఖైః । ఇష్ట్వాఽభిపేదే దురవాపమన్యతో భౌమం సుఖం దివ్యమథాపవర్గ్యమ్ ॥ ౨౨ ॥ తమేవ వత్సాశ్రయ భక్తవత్సలం ముముక్షుభిర్మృగ్యపదాబ్జపద్ధతిమ్ । అనన్యభావే నిజధర్మభావితే మనస్యవస్థాప్య భజస్వ పూరుషమ్ ॥ ౨౩ ॥ నాన్యం తతః పద్మపలాశలోచనాద్దుఃఖచ్ఛిదం తే మృగయామి కఞ్చన । యో మృ

కం, పితామహః పితుః పితా భగవాన్, మనురపి, ఏకమత్యా అవ్యభిచరితభక్త్యా, పురుదక్షిణైః బహుదక్షిణైర్మఖైః క్రతుభిః యం భగవన్తమిష్ట్వా ఆరాధ్య, అన్యతః అన్యైః ర్దురవాపం-దివ్యం దివిభవం దివ్యం సుఖం, స్వర్గం భౌమం సుఖం సార్వభౌమత్వం, అపవర్గ్యం మోక్షసుఖం చాభిపేదే, అనేనాధోక్షజస్య కులదైవతత్వముక్తం అన్యతః ఏకమితి వ్యతిరిక్తోపాయాన్తరేణ, దురవాపం, యమితి, సమ్బన్ధః అన్యతః అన్యస్మాద్బ్రహ్మరుద్రాదేః, ర్దురవాపం సుఖత్రయమితి వా సమ్బన్ధః ॥ ౨౨ ॥ ॥ భజన్తమపి మాం రాగద్వేషాద్యసద్గుణదృష్ట్యోపేక్షేత, తత్రాహ ॥ తమితి ॥ హే వత్స, భక్తవత్సలం భక్తేషు వత్సల, స్తం, సత్స్వపి దోషేషు తానవాద్య త్యభోగ్యతాబుద్ధిమత్త్వం వాత్సల్యం, తమేవాశ్రయ । అనేనాశ్రయణసౌకర్యాపాదకగుణసమ్పత్తిరుక్తా, ఆశ్రితకార్యాపాదకగుణసమ్పత్తిమాహ ॥ ముముక్షుభిః సంసారబన్ధాన్మోక్తుమిచ్ఛద్భిః, మృగ్యా అన్వేషణీయా చిన్తనీయేతి యావత్, పదాబ్జయోః పద్ధతిర్మార్గో యస్య తం, ముక్తిప్రదమితి భావః అనేన నిత్యసంసారిణాం నిత్యసూరిపరిషత్సఙ్ఘటనోపయోగిత్వరూపాఘటితఘటనాసామర్థ్యరూపాశ్రితకార్యాపాదకగుణసమ్పత్తిరుక్తా, కథమాశ్రయణీయ ఇత్యత్రస్వవర్ణాశ్రమధర్మానుగృహీతభక్తియోగేనాశ్రయేత్యాహ ॥ అనన్యభావే, నవిద్యతేఽన్యస్మిన్భావో యస్మిన్-స్వజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహిత ఇత్యర్థః, నిజధర్మైః, స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మైః, భావితే నిష్పాదితే, మనసి, తైలధారావదవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపే మనోవ్యాపారే, విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహిత తైలధారావదచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తానరూపాహి భక్తిః, అవస్థాప్య విషయీకృత్య, పూరుషం, పూస్సంజ్ఞకస్వశరీరాన్తస్థిత దహరకుహరే వసన్తం పరమపురుషం భజస్వ ॥ ౨౩ ॥ ॥ తమేవేత్యనేన సూచితం సర్వోత్తమత్వం సుఖత్రయప్రదత్వం చ ప్రతిపాదయతి ॥ నాన్యమితి ॥ తతస్తస్మాత్, పద్మపలాశలోచనాత్పుణ్డరీకాక్షా, దన్యం పురుషం, తవ దుఃఖచ్ఛిదం దుఃఖనిరాసకం

నన్వగయామి అన్విష్యాపి న పశ్యామీతి భావః ॥ అనేన తాపత్రయనిరసనద్వారా సుఖత్రయప్రదో భగవానేవేత్యుక్తం భవతి ॥ సర్వోత్తమత్వమాహ ॥ యో భగవాన్, ఇతరైర్బ్రహ్మాదిభిః, స్వాభిలషితసిద్ధయే - మృగ్యమాణ యాచనః ప్రణిదానే నచిన్త్యమానయా, హస్తేన గృహీతం పద్మం యయా, తయా, శ్రియా మహాలక్ష్మ్యా, అఙ్గ హే ధ్రువ, మృగ్యతే, అనేన లక్ష్మీపతిత్వముక్తం, తేన చ సర్వేశ్వరత్వం జగత్కారణత్వం చ సామర్థ్యాదుక్తం భవతి ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ సునీత్యుక్తిముపసంహరన్ ధ్రువస్య చేష్టామాహ ॥ మునిః ॥ ఏవమితి ॥ మాతుః - సంజల్పితం విలాపనం - తతః అర్థాగమం అర్థస్య స్వాభిలషితస్యార్థస్యాగమో యస్మాత్ - తథాభూతం - వచశ్చ ఆకర్ణ్య - ఆత్మనా స్వేనైవాత్మానం మనః - సంనియమ్య సమాధాయ - పితురుత్తానపాదస్య - పురాత్ - నిశ్చక్రామ నిర్గతః ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ తన్నిశ్చక్రమణముపాకర్ణ్య ఆశ్రుత్య, త్రైకాల్యజ్ఞో నారదః - అస్య ధ్రువస్య - చికీర్షితం జ్ఞాత్వా చ - ఆగత్యేతి శేషః - అఘఘ్నేన గురితహారిణా - పాణినా శిరసి సంస్పృశ్య, విస్మితః ప్రాహ ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ విస్మిత ఇత్యుక్తం తదేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ మానభఙ్గం అభిమానవిహతిం - అమృష్యతాం అసహమానానాం - క్షత్రియాణాం - తేజః ప్రభావః - అహో విస్మయనీయః - యద్యస్మాత్ - అయం ధ్రువః - బాలోఽపి - సమాతుః మాతుస్సపత్న్యాః - అసద్వచః దుష్టవాక్యం - యత్ - హృదా హృదయేన - ధత్తే మనసి స్థాపయతీత్యర్థః ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ నారదోక్తిమేవాహ ॥ క్వేతి ॥ హే వత్స భవాన్ - బుద్ధిమత్ సమృద్ధిమత్ - స్వగృహం - హిత్వా - ఏకః అసహాయః - క్వ - యాతి గచ్ఛతి - అఙ్గ హే ధ్రువ - త్వాం - స్వజనాత్ ఉత్థయా ఉత్పన్నయా అవమత్యా పరాభూత్యా సన్తప్తం నితరాం తప్తం - లక్షయే ఉత్ప్రేక్షయే ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ అత్ర క్వచిత్పుస్తకేషు ,,కిమేతద్భగవన్ ధ్యానాద్దృష్టం కిం యోగరాధసా నోత్సహే సురుచేర్వాచా సమాధాతుం మనః క్షత,, మిత్యధికశ్లోకః ॥ పఠ్యతే ॥ తత్రాయం ధ్రువోత్తరత్వేన వ్యాఖ్యేయః, హే

గ్యతే హస్తగృహీతపద్మయా శ్రియేతరైరఙ్గ విమృగ్యమాణయా ॥ ౨౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం సంజల్పితం మాతురాకర్ణ్యార్థాగమం వచః । సంనియమ్యాత్మనాఽఽత్మానం నిశ్చక్రామ పితుః పురాత్ ॥ ౨౫ ॥ నారదస్తదుపాకర్ణ్య జ్ఞాత్వా చాస్య చికీర్షితమ్ । స్పృష్ట్వా మూర్ధన్యఘఘ్నేన పాణినా ప్రాహ విస్మితః ॥ ౨౬ ॥ శ్రీనారద ఉవాచ ॥ అహో తేజః క్షత్రియాణాం మానభఙ్గమమృష్యతామ్ । బాలోఽప్యయం హృదా ధత్తే యత్సమాతురసద్వచః ॥ ౨౭ ॥ క్వ యాత్యేకో భవాన్వత్స హిత్వా స్వగృహమృద్ధిమత్ । లక్షయే త్వాఽవమత్యాఽఙ్గ సంతప్తం స్వజనోత్థయా ॥ ౨౮ ॥ ధ్రువ ఉవాచ ॥ కిమేతద్భగవన్ ధ్యానాద్దృష్టం కిం యోగరాధసా । నోత్సహే సురుచేర్వాచా సమాధాతుం మనః క్షతమ్ ॥ ౨౯ ॥ నారద ఉవాచ ॥ నాధునాప్యవమానం తే సన్మానం వాపి పుత్రక । లక్షయామి కుమారస్య సక్తస్య క్రీడనాదిషు ॥ ౩౦ ॥ వికల్పే విద్యమానేఽపి న హ్యసంతోషహేతవః । పుంసాం మో

భగవన్ నారద - ఏతన్మమ స్వజనోత్థపరాభవసన్తాపాదికం - యోగరాధసా యోగప్రభావేన - ధ్యానేన - సన్తాపసాక్షాత్కారాపాదకం - తస్మాత్ - దృష్టం కిం - త్వయేతి శేషః అహం తు - సురుచేర్వాచా - క్షతం వ్యథితం - మనః - సమాధాతుం - నోత్సహే న శక్నోమి ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ ఏవముక్తో నారదః పునరాహ ॥ నాధునాప్యవమానమితి ॥ ఏతచ్ఛ్లోకాభావే సర్వోఽపి గ్రన్థో నారదోక్తిపరత్వేన వ్యాఖ్యేయః - హే పుత్రక, కుమారస్య అత ఏవ - క్రీడనాదిష్వాసక్తస్య - తవ - అధునా బాల్యదశాయామపి అపమానం - సన్మానం వా - న పశ్యామి - బాలో - హి మానావమానావనాదృత్య పరం క్రీడాసక్తః - అతస్తవాపి మానావమానౌ న స్త ఇతి పశ్యామీత్యభిప్రాయః ✽ ॥ ౩౦ ॥ ✽ యది బ్రూయాః అహం వయసా బాలో న బుద్ధ్యేతి తత్రాహ ॥ వికల్ప ఇతి ॥ వికల్పే మానావమానవివేకే - విద్యమానేఽపి సత్యపి మోహం వినా - భిన్నాః వ్యతిరిక్తాః - అసన్తోషహేతవో న సన్తి - కింతు - మోహ ఏవాసన్తోషే హేతురిత్యర్థః - కుతః - యత్సుఖం దుఃఖం వా - లోకే - తన్నిజకర్మభిరేవ భవతి - యద్వా - అహం బాలోఽపి మానావమానబుద్ధిమానితి బ్రూయాః తర్హ్యయం అసంతోషమూలా బుద్ధిర్దేహాత్మభ్రమమూలా - న తాత్త్వికీత్యాహ - వికల్ప ఇతి - సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూపే ఆత్మని, వికల్పే దేవమనుష్యాదిభేదే - అవిద్యమానే ఇతి చ్ఛేదః, అసత్యపి - దేవమనుష్యాదిభేదానామాత్మాకారత్వాభావేపీత్యర్థః పుంసాం జీవానాం - మోహం ఋతే దేవాదిశరీరేష్వాత్మాభిమానం వినా - అసన్తోషహేతవో న సన్తి దేహాత్మభ్రమ ఏవాసన్తోషహేతురిత్యర్థః - విద్యమాన ఇతి వా ఛేదః - అపిశబ్దః సముచ్చయార్థః, వికల్ప ఇత్యనేన సమ్బధ్యతే - వికల్పే దేవమనుష్యాదిభేదే - అపిశబ్దాత్తత్ప్రయుక్తమానావమానాదికే చ సతి - మోహం దేహాత్మాభిమానమృతే అసన్తోషహేతురన్యో నాస్తీత్యర్థః, అసన్తోషస్య దేహాత్మాభిమానాధీనత్వే హేతుమాహ ॥ భిన్నా, యదితి ॥ అత్ర లోకా ఇతి ప్రథమాన్తపాఠస్సుగమః, లోకాశ్చైతే సవర్ణాః నిజకర్మభిరేవ భిన్నాః కర్మకృత దేవా

దిదేహాభిన్నా ఇతియత్ అతోదేహసతితత్రాత్మభ్రమఏవావమానద్వారాఽసంతోషహేతుః - అసంతుష్టస్యచేతనస్య దేహాత్మాభిమానిత్వాదిత్యర్థః, యద్వా, సప్తన్యస్తవవహారః -భిన్నేతిభావేక్తః, స్త్రీత్వమార్షంభిదేత్యర్థః, దేవాదిదేహభేదకో హేతుస్తత్రాహ ॥ లోకేజ్ఞానైకాకారేచేతనవర్గే, భిన్నాదేవమనుష్యాదిభిధాయత్ యతః, కర్మభిర్భవతి అనేనకర్మకృతోదేవాదిదేహభేదస్తత్కృతో మానావమానమూలోదేహాత్మభ్రమస్తతోఽసన్తోషరూపందుఃఖమిత్యభిప్రేతమ్ ❀ ॥౩౦॥ ❀ ఏతదేవోపశమోపదేశేననివర్తయతి॥ పరితుష్యేదితిషడ్భిః ॥ తతోదేహాత్మభ్రమస్యైవాసన్తోషహేతుత్వా-ద్భృగః దేహవిలక్షణాత్మజ్ఞానీఫరుషః, ఈశ్వరగతింవీక్ష్య ఈశ్వరానుకూల్యంవినానోద్యమాఃఫలహేతవఇతిజ్ఞాత్వా, యావత్సుఖందైవేనోపసాదితం-ప్రాపితంతావన్మాత్రేణ, పరితుష్యేత్ , నాధికంలిప్సేత్, అతోధికసుఖార్థంనోద్యమః కార్యఇతిభావః ❀ ॥౩౨॥ ❀ దుష్కరశ్చతవాయముద్యమఇత్యాహ॥ అథేతిద్వాభ్యామ్॥ అథనను, మాత్రోపదిష్టేన, భక్తియోగేన, యస్యభగవతః, ప్రసాదం, అవరోద్ధుంప్రాప్తుమిచ్ఛసి, సవైభగవాన్-పుంసాందుఃఖేనాప్యారాధయితుమశక్యఇతి, మేమయా, జ్ఞాతోమతః ❀ ॥౩౩॥ ❀ నిస్సఙ్గేనదేహాతదనుబన్ధిసఙ్గాన్నిర్గతేన, తీవ్రయోగః విఘ్నానుపహతోజ్ఞానయోగఃకర్మయోగశ్చ, తద్యుక్తేనసమాధినా, యస్యభగవతః -పదవింమార్గం, మృగయన్తోఽపి, మునయో, బహుజన్మభిరపి, నవిదుః సదేవోభగవాన్, దురారాధ్యో, మమమతఇతిపూర్వేణసమ్బన్ధః ❀ ॥౩౪॥ ❀ అతో, దేవస్యాపిదురారాధ్యత్వాద్ధేతోః, నివర్తతాంగృహాన్ప్రతియాతు, భవాన్, తవైషనిర్బన్ధఉద్యమరూపోనిర్బన్ధో, నిష్ఫలః అనర్థకః, అయతమానస్యమమకథంశ్రేయఃప్రాప్తిరిత్యాశఙ్కమానంప్రత్యాహ॥ యతిష్యతీతి॥ దైవా, చ్ఛ్రేయసాంకాలే, సముపస్థితేసతి

హామృతేభిన్నాయల్లోకేనిజకర్మభిః॥౩౦॥ పరితుష్యేత్తతస్తాతతావన్మాత్రేణపూరుషః। దైవోపసాదితంయావద్వీక్ష్యేశ్వరగతింబుధః॥ ౩౨ ॥ అథమాత్రోపదిష్టేనయోగేనావరురుత్ససి। యత్ప్రసాదంసవైపుంసాందురారాధ్యోమతోహిమే॥౩౩॥ మునయఃపదవీంయస్యనిస్సఙ్గేనోరుజన్మభిః। నవిదుర్మృగయన్తోపితీవ్రయోగసమాధినా ॥ ౩౪ ॥ తతోనివర్తతామేషనిర్బన్ధస్తవనిష్ఫలః। యతిష్యతి❀భవాన్కాలేశ్రేయసాంసముపస్థితే॥౩౫॥ యస్యయద్దైవవిహితంసతేనసుఖదుఃఖయోః। ఆత్మానంతోషయన్దేహీతమసఃపారమృచ్ఛతి॥౩౬॥ గుణాధికాన్ముదంలిప్సేదనుక్రోశంగుణాధమాత్। మైత్రీంసమానాదన్విచ్ఛేన్నతాపైరభిభూయతే॥౩౭॥ ధ్రువఉవాచ॥ సోఽయంశమోభగవతాసుఖదుఃఖహతాత్మనామ్। దర్శితఃకృపయాపుంసాందుర్దర్శోఽస్మద్విధైస్తుయః॥౩౮॥ అథాపిమేఽవినీతస్యక్షాత్రధర్మముపేయుషః। సురుచ్యాదుర్వచోబాణైర్నభిన్నేశ్రయతేహృది ॥ ౩౯ ॥ పదంత్రిభువనోత్కృష్టంజిగీషోస్సాధువర్త్మమే। బ్రూహ్యస్మత్పితృభిర్బ్రహ్మన్నన్యైరప్యనధిష్ఠి

భవాన్, యతిష్యతియత్నంకరిష్యతి, అధునాతూ, ద్యమోనిష్ఫలఇతిభావః ❀ ॥౩౫॥ ❀ కించ, యస్యపుంసః, యత్సుఖందుఃఖంవా-దైవేనేశ్వరేణ, విహితం, సపుమాన్ , దైవవిహితయోస్సుఖదుఃఖయోర్మధ్యే-తేనదైవవిహితేన, సుఖేనదుఃఖేనవా-ఆత్మానం - తోషయన్-సుఖేసతిపుణ్యంక్షీయతే, అసుఖేత్వపుణ్య, మతోపుణ్యాపుణ్యక్షయేనసంసృతేర్మోక్ష్యఇత్యాత్మానంతోషయన్నిత్యర్థః, దేహీదేహవాన్-తమసఃపారంప్రకృతిమణ్డలాతీతం-విష్ణోఃపద-మృచ్ఛతియాతి ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ అపిచ-యఃపుమాన్ - గుణైరధికఃస్వాపేక్షయాఽధిక - స్తస్మాత్ - ఇయంల్యబ్లోపేపఞ్చమీగుణాధికంద్రృష్ట్వేత్యర్థః, ముదంలిప్సేత్ లబ్ధుమిచ్ఛేత్ప్రీతింకుర్యాత్-నత్వసూయామిత్యర్థః -గుణాధమాత్ గుణాధమంవీక్ష్య-అనుక్రోశంకృపాం-లిప్సేత్-నతుతిరస్కారం-సమానాన్మైత్రీం నతుస్పర్ధాంసః, తాపైరాధ్యాత్మికాదితాపైః -నాభిభూయతేతాపత్రయాభిహతోనభవతీత్యర్థః ❀ ॥౩౭॥ ❀ ఏవంనారదేనోపదిష్టక్రమోధ్రువః స్వమనీషితేఅవిచాల్యమతిస్తద్దర్శనంతదుక్తించాభినన్దన్ తంప్రత్యాహ॥ సోయమితిచతుర్భిః॥ భగవతాత్వయా-సుఖదుఃఖాభ్యాం, హతఃపరాఘాతః-ఆత్మామనోయేషాం, తేషాంపుంసామస్మాకం-సోఽయం-శమః మనఃప్రశాన్త్యుపాయః, కృపయా - దర్శితః-జ్ఞాపితః, యోభగవాం-స్తు-మస్మద్విధైర్మాదృశైః, దుర్దర్శః ద్రష్టుమశక్యః, యద్వా-యశ్శమః అస్మద్విధైర్దుర్దర్శః జ్ఞాతుమశక్యఇతిశమప్రశంసావా ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ అథాపి-త్వయోపదిష్టశమస్యాపి, మమఘోరం - క్షాత్రంస్వభావం, ఉపేయుషః ప్రాప్తవతః-అతఏవా-వినీతస్య, సురుచ్యాః, దుర్వచాంస్యేవబాణా-స్తైర్భిన్నే, హృది-నశ్రయతే-శమఇత్యనుషజ్యశమోనతిష్ఠతీత్యర్థః ❀ ॥౩౯॥ ❀ అతోమన్మనీషానుసారేణైవమామనుగృహ్యమనీషితోపాయప్రకారంబ్రూహీత్యాహ ॥ పదమితి॥ అస్మత్పితృభి-స్తేభ్యోఽన్యైర-

స్య, నధిష్ఠితం-త్రిభువనోత్కృష్టం, పదం, జేతుమిచ్ఛోః, మే, సాధు, వర్త్మ మార్గం-బ్రూహి ❁ ॥౪౦॥ ❁ స్వోపదేశోల్లఙ్ఘనాన్మాం నిగృహ్ణీయాదిత్యాశఙ్కితం ప్రసాదయతి ॥ నూనమితి ॥ భవాన్ పరమేష్ఠినో బ్రహ్మణః, జగద్ధితకారిణోఽఙ్గజః దేహజః-అఙ్కజ ఇతి పాఠే, ఉత్సఙ్గాజ్జాతః, వీణాం, వితుదన్ ధ్వనయన్, జగతో హితాయ, సూర్య ఇవ, అటతి చరతి, అతో మన్మనీషాపాదనమేవ జగద్ధితకారిణస్తవోచితమితి భావః ❁ ॥౪౧॥ ❁ ఏవం దృఢసఙ్కల్పస్య ధ్రువస్య వచశ్శ్రుత్వా తమనుగృహ్ణన్నాహ నారద ఇత్యాహ మైత్రేయః ॥ ఇతీతి ॥ ఉక్తప్రకారేణ ఉదీరితం గదితమాకర్ణ్య భగవాన్నారదః-దృఢసఙ్కల్పదర్శనేన నితరాం ప్రీతః, తం బాలకం ప్రతి, కృపయా, సద్వాక్యం- హితవాక్యమాహ ❁ ॥౪౨॥ ❁ ఉక్తిమేవాహ ॥ జనన్యేత్యాదినా ॥ విరక్తశ్చేన్నిర్యయ తాపిత్యక్తేన । తత్ర తావద్భగవానేవ భక్త్యా ప్రసన్నో ధర్మాదిపురుషార్థచతుష్టయప్రదోఽతస్తద్భక్తిరేవ కార్యేతి వదన్నుపాసనోపయుక్తం దేశమాచారం తస్య భగవతో ధ్యానప్రకారం జప్యం మన్త్రం భగవత్సపర్యాప్రకారమాహారనియమం చ కథయన్నేవమారాధితో భగవానేవ త్వత్సమీహితమభినిర్వర్తయతీత్యాహ ॥ జనన్యేతి ॥ సునీత్యా, ఉక్తః, యః పన్థాః ఉపాయః, స వై స ఏవ, తే తవ, నిశ్శ్రేయసాయ నిశ్చితం శ్రేయః నిశ్శ్రేయసం-తస్మై, భవతి, జనన్యభిహితోపాయ ఏవ, తదభిప్రేతార్థసాధనమిత్యర్థః-॥ కోఽసౌ జనన్యాభిహితః పన్థాస్తత్రాహ ॥ భగవాన్వాసుదేవ, ఏవ, అతః, త్వం తత్ప్రవణాత్మనా భగవత్ప్రవణచిత్తేన, తం భగవన్తం, భజ ❁ ॥౪౩॥ ❁ భగవాన్వాసుదేవ ఇత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ ధర్మేత్యాది ॥ యః పుమాన్, ధర్మాద్యన్యతమం శ్రేయః, ఆత్మనః స్వస్య, ఇచ్ఛేత్, తత్ర హరేః పాదసేవనమేకమేవ, కారణ

తమ్ ॥౪౦॥ నూనం భవాన్భగవతో ❁ యోఽఙ్గజః పరమేష్ఠినః। వితుదన్నటతే వీణాం హితాయ జగతోఽర్కవత్ ॥౪౧॥ ఇత్యుదీరితమాకర్ణ్య భగవాన్నారదస్తదా । ప్రీతః ప్రత్యాహ తం బాలం సద్వాక్యమనుకమ్పయా ॥౪౨॥ జనన్యాఽభిహితః పన్థాస్స వై నిశ్శ్రేయసస్య తే । భగవాన్వాసుదేవస్తం భజ తత్ప్రవణాత్మనా ॥౪౩॥ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛేచ్ఛ్రేయ ఆత్మనః। ఏకం హ్యేవ హరేస్తత్ర కారణం పాదసేవనమ్ ॥౪౪॥ తత్తాత గచ్ఛ భద్రం తే యమునాయాస్తటం శుచి । పుణ్యం మధువనం యత్ర సాన్నిధ్యం నిత్యదా హరేః ॥౪౫॥ స్నాత్వాఽనుసవనం తస్మిన్కాళిన్ద్యాస్సలిలే శివే । కృత్వోచితాని నివసన్నాత్మనః కల్పితాసనః ॥౪౬॥ ప్రాణాయామేన త్రివృతా ప్రాణేన్ద్రియమనోమలమ్ । శనైర్వ్యుదస్యాభిధ్యాయేన్మనసా గురుణా గురుమ్ ॥౪౭॥ ప్రసాదాభిముఖం శశ్వత్ప్రసన్నవదనేక్షణమ్ । సునాసం సుభ్రువం చారుకపోలం సురసున్దరమ్ ॥౪౮॥ తరుణం రమణీయాఙ్గ ❁ మరుణోష్ఠేక్షణాధరమ్। ప్రణతాశ్రయణం నృమ్ణం శరణ్యం కరుణార్ణ

ముపాయః ❁ ॥౪౪॥ ❁ తత్తస్మాద్భగవత్పాదసేవనస్యైవ ధర్మాదిసాధనత్వాత్-హే తాత, యమునాయాః-శుచి శుద్ధం, తటం తీరం గచ్ఛ, తే తవ, భద్రం మఙ్గళమస్తు, తటం విశినష్టి, యత్ర తటే, పుణ్యం పుణ్యావహం మధువనమస్తి-కథంభూతం మధువనం, సర్వదా, హరేర్భగవతస్సాన్నిధ్యం సాన్నిధ్యమత్-తటశబ్దస్యైవ తటస్థితమధువనే లక్షణా, తత్కథంభూతం మధువనం-యత్ర మధువనే హరేస్సాన్నిధ్యమస్తి ❁ ॥౪౫॥ ❁ కాళిన్ద్యా యమునాయాః, శివే మఙ్గళే సలిలే, త్రిషవణం స్నాత్వా, తత్ర వనే, ఆత్మనః స్వస్య, ఉచితాని యోగ్యాని - దేవతానమస్కారాదీని-కృత్వా, కుశాదిభిః-స్వస్తికాదిభిశ్చ కల్పితమాసనం యస్య సః-నివిశన్ ఉపావిశన్ ❁ ॥౪౬॥ ❁ త్రివృతా, త్రయాణాం రేచకపూరకకుమ్భకానాం, వృత్ వర్తనం, యస్మిన్, తేన ప్రాణాయామేన, త్రివృతా ప్రణవేన, [illegible] ఇతి వాఽర్థః-ప్రాణానామిన్ద్రియాణాం మనసశ్చ, మలం చాఞ్చల్యం-శనైర్వ్యుదస్య అపోహ్య, గురుణా శ్రేష్ఠేన - ప్రాణాయామైర్నిర్మలేనేత్యర్థః మనసా, గురుం భగవన్తం ధ్యాయేత్, అత్ర ఉచితాని కృత్వేతి యమనియమా ఉక్తాః, కల్పితాసన ఇత్యాసనం, మలం వ్యుదస్యేతి ప్రాణాయామప్రత్యాహారౌ, ధ్యాయేద్గురుమితి ధ్యానం ధారణాఖ్యేనైవోక్తా, ధారణాపూర్వకత్వాద్ధ్యానస్య, ఏవమష్టాఙ్గయుక్తో యోగ ఉపదిష్టః ❁ ॥౪౭॥ ❁ ధ్యేయం గురుం విశినష్టి ॥ ప్రసాదేతి ॥ శశ్వత్సదా-ప్రసాదే అనుగ్రహే, అభిముఖం - ప్రసన్నం వదనం ఈక్షణే చ, యస్య తం, శోభనా నాసికా యస్య, శోభనే భ్రువౌ యస్య, చారూ సున్దరౌ కపోలౌ యస్య, సురసున్దరం దేవవత్సున్దరం-సురేభ్యోఽపి సున్దరమితి వా ❁ ॥౪౮॥ తరుణం బాలం, రమణీయాన్యఙ్గాని యస్య తం, అధరోష్ఠేక్షణారుణం అధరోష్ఠౌ ఈక్షణే చారుణే యస్య తం, అరుణోష్ఠేక్షణాధరమితి పాఠాన్తరం, తదా అరుణమోష్ఠమీక్షణే చాధారయ

౪౦॥ శ్లో॥ పా ❁ యోఽఙ్కజః. ౪౮॥ శ్లో॥ పా ❁ అరుణష్ఠేక్షణాధరమ్.

తీతితం, ప్రణతైర్భక్తైరాశ్రయణమాశ్రయణీయం, నృణ్ణం సుఖరూపం - యద్వా, నృణ్ణం ధనం-సర్వపురుషార్థనిధిమిత్యర్థః, శరణ్యం సమీహితోపాయత్వేనాధ్యవసనీయం, కరుణానిధిమ్ ❀ ॥ ౪౯ ॥ ❀ శ్రీవత్సమఙ్కం-చిహ్నం యస్య-ఘనశ్యామం నీలామ్బుదశ్యామం పురుషం పురుషలక్షణయుక్తం-వనమాలాఽస్యాస్తీతి వనమాలీ-తం - శఙ్ఖాదిభిరభివ్యక్తాశ్చత్వారో భుజా యస్య తమ్ ❀ ॥ ౫౦ ॥ ❀ కిరీటమస్యాస్తీతి తం, కుణ్డలే అస్య స్త ఇతి తం, కేయూరాభ్యాం వలయాభ్యాం చ యుక్తం, కౌస్తుభాఖ్యమాభరణం గ్రీవాయాం యస్య తం-పీతం కౌశేయం-వాసో వస్త్రం యస్య తమ్ ❀ ॥ ౫౧ ॥ ❀ కాఞ్చీకలాపేన పర్యస్తం పరివేష్టితం-లసత్కాఞ్చనే నూపురే యస్య తం - అతిశయేన దర్శనీయం-యోగ్యం - శాన్తం అనుగ్రం-ధ్యాతౄణాం మనసా నయనయోశ్చ వర్ధనం హర్షకరమ్ ❀ ॥ ౫౨ ॥ ❀ నఖా ఏవ మణయస్తేషాం, శ్రేణ్యా పఙ్క్త్యా-విలసద్భ్యాం, పద్భ్యాం, యుక్తం సమర్చితాం, హృత్పద్మకర్ణికాయాః, ధిష్ణ్యం మధ్యస్థానం-తదాక్రమ్య అర్చితాం ఆత్మని స్థితమ్ ❀ ॥ ౫౩ ॥ ❀ స్మయమానమీషద్ధసన్తం-అనురాగయుక్తోఽవలోకో యస్య, పురుషోత్తమం, నియతేన విజాతీయప్రత్యయరహితేన-ఏకభూతేన ఏకాగ్రేణ మనసా-అభిధ్యాయేత్, అభితః పాదాది శిరఃప్రభృతి వా ధ్యాయేత్ ❀ ॥ ౫౪ ॥ ❀ ఏవం ధ్యేయమాకారమభిధాయేదృశశుభాశ్రయధ్యానసుఖితం మనస్తతస్తూర్ణం న నివర్తత ఇత్యాహ ॥ ఏవమితి ॥ సుభద్రం నిరతిశయమఙ్గళగుణాకరం-ధ్యానవిషయం-భగవతో రూపమభిధ్యాయేదితి శేషః - పరయా నిర్వృత్త్యా నిరతిశయేన సుఖేన సంపన్నం యుక్తం-మన ఇతి శేషః, తూర్ణం న నివర్తతే - యద్వా-పరయా నిర్వృత్త్యా సంపన్నం మనస్తూర్ణం యథా న నివర్త

వమ్ ॥ ౪౯ ॥ శ్రీవత్సాఙ్కం ఘనశ్యామం పురుషం వనమాలినమ్ । శఙ్ఖచక్రగదాపద్మైరభివ్యక్తచతుర్భుజమ్ ॥ ౫౦ ॥ కిరీటినం కుణ్డలినం కేయూరవలయాన్వితమ్ । కౌస్తుభాభరణగ్రీవం పీతకౌశేయవాససమ్ ॥ ౫౧ ॥ కాఞ్చీకలాపపర్యస్తం లసత్కాఞ్చననూపురమ్ । దర్శనీయతమం శాన్తం మనోనయనవర్ధనమ్ ॥ ౫౨ ॥ పద్భ్యాం నఖమణిశ్రేణ్యా విలసద్భ్యాం సమర్చితామ్ । హృత్పద్మకర్ణికాధిష్ణ్యమాక్రమ్యాత్మన్యవస్థితమ్ ॥ స్మయమానమభిధ్యాయేత్సానురాగావలోకనమ్ । నియతేనైకభూతేన మనసా పురుషోత్తమమ్ ॥ ౫౪ ॥ ఏవం భగవతో రూపం సుభద్రం ధ్యాయతో మనః । నిర్వృత్యా పరయా తూర్ణం సంపన్నం న నివర్తతే ॥ ౫౫ ॥ జపశ్చ పరమో గుహ్యః శ్రూయతాం మే నృపాత్మజ । యం సప్తరాత్రం ప్రపఠన్పుమాన్పశ్యతి ఖేచరాన్ ॥ ౫౬ ॥ ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ ॥ మన్త్రేణానేన దేవస్య కుర్యాద్ద్రవ్యమయీం బుధః । సపర్యాం వివిధైర్ద్రవ్యైర్దేశకాలవిభాగవిత్ ॥ ౫౭ ॥ సలిలైః శుచిభిర్మాల్యైర్వన్యైర్మూలఫలాదిభిః । శస్తాఙ్కురాంశుకైశ్చార్చేత్తులస్యా ప్రియయా ప్రభుమ్ ॥ ౫౮ ॥ లబ్ధ్వా ద్రవ్యమయీమర్చాం క్షిత్యమ్బ్వాదిషు వార్చయేత్ । ఆభృ

తే, తథా భగవతో రూపం ధ్యాయేదితి క్రియావిశేషణత్వేనుషఙ్గాభ్యాం యోజనీయమ్ ❀ ॥ ౫౫ ॥ ❀ ఏవమష్టాఙ్గయుక్తం భక్తియోగమభిధాయ తదనుగ్రాహికాం ద్రవ్యమయీం సపర్యామభిధాస్యన్ తదుపయుక్తం జప్యం మన్త్రం సప్రభావమాహ ॥ జపశ్చేతి ॥ హే నృపాత్మజ పరమో నిరతిశయః-అత ఏవ, గుహ్యో గోపనీయః-మన్త్రః-మే మత్తః, శ్రూయతాం-యం మన్త్రం-పుమాన్ - సప్తరాత్రం, ప్రపఠన్ ప్రజపన్, ఖేచరాన్ పశ్యతి ❀ ॥ ౫౬ ॥ ❀ కోఽసౌ మన్త్ర ఇత్యత్రాహ ॥ ఓమితి ॥ అయం వాసుదేవద్వాదశాక్షరో మన్త్రః అస్యార్థస్తు సంప్రదాయతోఽవగన్తవ్యః - ఏతన్మన్త్రపూర్వకద్రవ్యమయీమర్చామాహ ॥ మన్త్రేణేతి ॥ దేవస్య - అనేన మన్త్రేణ - నానావిధైర్ద్రవ్యైః-ద్రవ్యమయీం - ద్రవ్యప్రచురాం సపర్యాం - దేశకాలయోః సపర్యోపయుక్తానుపయుక్తదేశకాలయోః - విభాగం వేత్తీతి దేశకాలవిభాగవిత్ - కుర్యాత్ - సపర్యోపయుక్తో దేశః చణ్డాలపతితయవనాద్యసేవితః-కాలస్తు ప్రాతర్మధ్యందిన సాయాహ్నాదిరూపః-తదితరావనుపయుక్తౌ దేశకాలౌ ❀ ॥ ౫౭ ॥ ❀ ద్రవ్యాణ్యాహ ॥ సలిలైరితి ॥ శుచిభిరితి సలిలాదిభిస్సర్వైరన్వేతి - వన్యైః వనేషు భవైః-శస్తాఙ్కురాంశుకైః ప్రశస్తైః దూర్వాద్యఙ్కురైః-ర్వన్యైరేవాంశుకైర్భూర్జత్వగాదిభిశ్చ ప్రియయా భగవతః ప్రీతివిషయయా-తులస్యా-హరిం-అర్చయేత్ ఆరాధయేత్ ❀ ॥ ౫౮ ॥ ❀ ఏవం ద్రవ్యమయీమర్చాం -లబ్ధ్వా సంపాద్య - క్షిత్యమ్బ్వాదిషు చక్రాబ్జమణ్డలాదిభిరలంకృతాయాం క్షితౌ-గఙ్గాజలాదిషు-ఆదిశబ్దాద్విష్ణ్వాదిత్యమణ్డలాదిషు చ అర్చయేత్ -పూజాసాద్గుణ్యహేతూనాహ ॥ సార్ధాభ్యాం ॥ ఆభృతాత్మా ఆభృతచిత్తః-మునిః ధ్యానానుపయుక్తదశాసు శుభాశ్రయసంశీలనపరః - శాన్తః జితేన్ద్రియః- యతవాక్ మితభాషణః-మితం యథా భవతి తథా వన్యం భు

ఞ్జ ఇతి తథా ॥ ౫౯ ॥ స్వేచ్ఛావతారచరితైః స్వేచ్ఛయైవోపాత్తాః, నతు కర్మణా - యే అవతారా వరాహాదయోఽవతారాస్తేషాం - చరితైః వ్యాపారైః - నిజమాయయా అత్మీయసఙ్కల్పేన - ఉత్తమశ్లోకో భగవాన్ - యత్ - అచిన్త్యం కర్మ అశ్వదేవమనుష్యాదిసజాతీయత్వేన చిన్తయితుమశక్యం - కరోతి సాధుపరిత్రాణదుష్కృద్వినాశనాదికం కరోతి - తం - హృదయఙ్గమం మనోహరం - ధ్యాయేత్ - తదానీమవతారపరిచర్యాభావాత్ కరిష్యతీతి భవిష్యన్నిర్దేశః ॥ ౬౦ ॥ యావత్యో, భగవతః పరిచర్యాః, పూర్వం సేవితాః సేవనం కారితాః - కార్యత్వేన వివక్షితాః, తాస్సర్వాః - మన్త్రహృదయేనైవ ద్వాదశాక్షరమన్త్రానుసన్ధానయుక్తమనసైవ - మన్త్రమూర్తిర్విగ్రహో యస్య - తస్మై - భగవతే - ప్రయుఞ్జ్యాత్ కుర్యాత్ ॥ ౬౧ ॥ ఏవమారాధితో భగవానారాధకానాం సమీహితధర్మాదిశ్రేయో దిశతీత్యాహ ॥ ఏవమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ అమాయినామవఞ్చకానాం - మతఏవ సమ్యగ్భజతాం - కర్మాయత్తదేహభృతాం - పుంసాం - మానవర్ధనః సమ్మానకారీ భగవాన్, భక్తిమతి, యా - పరిచర్యా, తయా - పరిచర్యమాణః - ధర్మాదిషు - యత్ - ఆరాధకాభిమతం, తచ్ఛ్రేయో దిశతీత్యుభయోరన్వయః ॥ ౬౨ ॥ ౬౩ ॥ ఏవం ధర్మాదిసాధారణ్యేన తత్సాధనభూతా భక్తిరభిహితా, తత్ర - ముక్తిసాధనభూతాయాం భక్త్యాం విశేషం వదన్నుపసంహరతి ॥ విరక్త ఇతి ॥ ఇన్ద్రియరతావిన్ద్రియసాధ్యక్రీడాయాం, విరక్తః, నిరన్తరభావేన విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితప్రత్యయేన, భూయసా బహ్వఙ్గోపకృతేనా ప్రయాణాదనువర్తమానేన, భక్తియోగేన ప్రేమాత్మకానుధ్యానరూపేణ "ప్రీతిపూర్వమనుధ్యానం భక్తిరిత్యభిధీయతే" ఇతి స్మృతిః ॥ అత్ర విరక్త ఇతి విమోకోక్త్యా సాధనసప్తకం వివక్షితం, భూయసేత్యనేన జ్ఞానయోగశమదమబాల్యపాణ్డిత్యమౌనాదయో వివ

తాత్మా మునిశ్శాన్తో యతవాఙ్మితవన్యభుక్ ॥ ౫౯ ॥ స్వేచ్ఛావతారచరితైరచిన్త్యం నిజమాయయా । కరిష్యత్యుత్తమశ్లోకస్తం ధ్యాయేద్ధృదయఙ్గమమ్ ॥ ౬౦ ॥ పరిచర్యా భగవతో యావత్యః పూర్వసేవితాః । తా మన్త్రహృదయేనైవ ప్రయుఞ్జ్యాన్మన్త్రమూర్తయే ॥ ౬౧ ॥ ఏవం కాయేన మనసా వచసా చ మనోగతమ్ । పరిచర్యమాణో భగవాన్భక్తిమత్పరిచర్యయా ॥ ౬౨ ॥ పుంసామమాయినాం సమ్యగ్భజతాం భావవర్ధనః । శ్రేయో దిశత్యభిమతం యద్ధర్మాదిషు దేహినామ్ ॥ ౬౩ ॥ విరక్తశ్చేన్ద్రియరతౌ భక్తియోగేన భూయసా । తం నిరన్తరభావేన భజేతాద్ధా విముక్తయే ॥ ౬౪ ॥ ఇత్యుక్తస్తం పరిక్రమ్య ప్రణమ్య చ నృపార్భకః । యయౌ మధువనం పుణ్యం హరేశ్చరణచర్చితమ్ ॥ ౬౫ ॥ తపోవనం గతే తస్మిన్ప్రవిష్టోఽన్తఃపురం మునిః । అర్హితార్హణో రాజ్ఞా సుఖాసీన ఉవాచ హ ॥ ౬౬ ॥ శ్రీనారద ఉవాచ ॥ రాజన్కిం ధ్యాయసే దీర్ఘం ముఖేన పరిశుష్యతా । కిం వా న రిష్యతే కామో ధర్మో వాఽర్థేన సంయుతః ॥ ౬౭ ॥ రాజోవాచ ॥ సుతో మే బాలకో బ్రహ్మన్స్త్రైణేనాకరుణాత్మనా । నిర్వాసితః పఞ్చవర్షః సహ మాత్రా మహాకవిః ॥ ౬౮ ॥ అప్యనాథం వనే బ్రహ్మన్మా స్మాదన్త్యర్భకం వృకాః । శ్రాన్తం

క్షితాః, ఏవం భూతేన భక్తియోగేన, విముక్తయే, తం భగవన్తం, అద్ధా సాక్షాద్భజేత్, అద్ధేత్యనేన సద్వారకోపాసనం వ్యావర్తితమ్ ॥ ౬౪ ॥ ఏవముపదిష్టభగవదారాధనప్రకారో ధ్రువో మధువనం గతవానితి వదన్నన్తరా నారదోత్తానపాదయోస్సంవాదమాహ ॥ ఇతిత్యాదినా ॥ ఇతి ఉక్తరీత్యా, ఉక్తః, నృపార్భకో ధ్రువః, తం నారదం, పరిక్రమ్య ప్రదక్షిణీకృత్య, ప్రణమ్య చ - హరేర్భగవతశ్చరణాభ్యాం, చర్చితం సఞ్చారితం - అతఏవ - పుణ్యం, మధువనం - యయౌ ॥ ౬౫ ॥ తస్మిన్ధ్రువే, తపోవనం, గతే సతి, మునిర్నారదోఽన్తఃపురం ప్రవిష్టః, రాజ్ఞా ఉత్తానపాదేన, అభ్యర్హితం సత్కృత్య సమర్పితమర్హణమర్ఘ్యాదికం యస్య సః, సుఖాసీనః సుఖావహే ఆసనే యథా సుఖమాసీనో, నారద ఉవాచ ॥ ౬౬ ॥ హే రాజన్, పరిశుష్యతా, ముఖేన - దీర్ఘం, కిం ధ్యాయసే, అర్థేన, సంయుతః సహితః - కామో ధర్మశ్చ, చశబ్దో వాశబ్దార్థః, ధర్మో వా, కిం వా, న రిష్యతే న నశ్యతీతి, సవితర్కః ప్రశ్నః ॥ ౬౭ ॥ ఏవముక్తో రాజాఽహ ॥ సుత ఇతి ॥ హే బ్రహ్మన్, స్త్రైణేన స్త్రీషు భవం స్త్రైణం, స్త్రీణామయమితి వా - స్త్రీవ్యధీనేన స్త్రీభిర్జితేనేతి యావత్ - అతఏవ, అకరుణాత్మనాకరుణారహితచిత్తేన [illegible], [illegible] మయా పఞ్చవర్షో, [illegible] నాపరిత్యాజ్యతాగమ్యతే - పఞ్చవర్షత్వేనేతి రామం ॥ మాత్రా సహ నిర్వాసితః తస్యా అప్యనాదృతత్వేన నిర్వాసితప్రాయత్వాన్మాత్రా సహేత్యుక్తిః, తథా చ భార్యాపుత్రయోరపరిత్యాజ్యతా స్మృతా "వృద్ధౌ చ మాతాపితరౌ సాధ్వీ భార్యా సుతశ్శిశుః । అప్యకార్యశతం కృత్వా భర్తవ్యా మనురబ్రవీ" దితి, నను "త్యజేదేకం కులస్యార్థే" ఇత్యుక్తరీత్యా ఉత్పథస్థశ్చేత్సుతోపి త్యాజ్య ఏవ, తత్రాహ, మహాకవిః, మహాన్వినయాదిగుణసమ్పన్నః, కవిః బుద్ధిమాన్ ॥ ౬౮ ॥ హే బ్రహ్మన్ - వనే క్షుధితం, శ్రాన్తం, మత ఏవ - పరితః పతి

మ్లానంముఖామ్బుజంయస్యా , తమేవశయాన,మర్భక , మనాథంరక్షకహీనం - మాస్మాదన్త్యపిమాస్మఖాదన్తికింస్విదిత్య
ర్థః ✽॥౬౯॥✽ ఆత్మానంనిన్దన్తి ॥ అహోఇతి ॥ స్త్రీయాజితస్య,మేమమ-దౌరాత్మ్యం,అవధారయనిశ్చిను-అహోబతేతిఖే
దే దౌరాత్మ్యందర్శయతి -యోఽహమసత్తమః , అఙ్కం-మారురుక్షన్తమారోఢుమిచ్ఛన్తం,సుతంప్రేమ్ణా,నాభ్యనన్దం
నాభినన్దితవానస్మి ✽॥౭౦॥✽ ఏవముక్తోనారదస్తమాశ్వాసయన్నాహ॥మేతి॥ హేవిశాంపతేమనుజపతే , దైవగుప్తమితి
హేతుగర్భం,దైవేనఈశ్వరేణగుప్తత్వాద్రక్షితత్వాత్ , త్తనయంప్రతి-తస్యతనయస్యప్రభావ-మవిజ్ఞాయఅజ్ఞాత్వా అవి
జ్ఞాయేత్యత్రక్త్వాన్తస్యవిత్యుపసర్గేణసమాసేక్త్వోల్యబాదేశేచపశ్చాన్నఞాసమాసః , అతోఽనఞ్పూర్వఇతినల్యబ్ని
షేధః- మామాశుచస్త్వమాశుచస్త్వేత్యర్థః ॥ వీప్సాతాత్పర్యేణమాజోద్విరుక్తస్యప్రయోగః,ప్రభావమేవవివృణోతి-ప్రా
వృఙ్క్తఇతిసపాదేనశ్లోకేన-యస్యతవపుత్రస్య,యశః-జగత్,ఆవృఙ్క్తేవ్యాప్నోతి ✽॥౭౧॥✽ ప్రభుర్జితేన్ద్రియో,ధ్రువః,లో
కపాలైరిన్ద్రాదిభిరపి,సుదుష్కరంకర్తుమశక్యం ,కర్మతపసాభగవత్తోషణపూర్వకసర్వోత్కృష్టపదసమ్పాదనరూపం
కర్మ,కృత్వా,అతఏవ,తవ-యశో-విపులయన్విస్తారయన్- హేరాజన్,అచిరతఆశు,ఏష్యత్యాగమిష్యతి ✽॥౭౨॥✽ ఏవంనా
రదేనాభాషితోరాజాపుత్రమేవానుచిన్తయన్నాసీదిత్యాహ॥మైత్రేయః॥ఇతీతి॥ఇతిఏవం,దేవర్షిణానారదేన,ప్రోక్తంవి
మృశ్యసవిమర్శమాశ్రుత్య-జగతీపతిరుత్తానపాదః-రాజ్యలక్ష్మీ,మనాదృత్య , ధ్రువమేవాన్వచిన్తయత్ ✽ ॥ ౭౩ ॥ ✽ ధ్రు
వోమధువనేకిమకరోదిత్యపేక్షాయామాహ ॥ తత్రేత్యాదినా ॥ అభిషిక్తఃస్నాతః-యమునాయామితిశేషః -యస్యాం,ప్ర

శయానంక్షుధితంపరిమ్లానముఖామ్బుజమ్ ॥ ౬౯ ॥ అహోమేబతదౌరాత్మ్యంస్త్రీజితస్యోపధారయ। యో
ఽఙ్కంప్రేమ్ణాఽఽరురుక్షన్తంనాభ్యనన్దమసత్తమః॥ ౭౦ ॥శ్రీనారదఉవాచ॥మామాశుచస్స్వతనయందేవ
గుప్తంవిశాంపతే ।తత్ప్రభావమవిజ్ఞాయప్రావృఙ్క్తేయద్యశోజగత్ ॥ ౭౧ ॥ సుదుష్కరంకర్మకృత్వాలోక
పాలైరపిప్రభుః। ఏష్యత్యచిరతోరాజన్యశోవిపులయంస్తవ ॥ ౭౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతిదేవర్షిణా
ప్రోక్తంవిమృశ్యజగతీపతిః ।రాజ్యలక్ష్మీమనాదృత్యపుత్రమేవాన్వచిన్తయత్॥ ౭౩ ॥ తత్రాభిషిక్తఃప్రయత
స్తాముపోష్యవిభావరీమ్ । సమాహితఃపర్యచరద్దిష్టాదేశేనపూరుషమ్ ॥ ౭౪ ॥ త్రిరాత్రాన్తేత్రిరాత్రాన్తే
కపిత్థబదరాశనః।ఆత్మవృత్త్యనుసారేణమాసంనిన్యేఽర్చయన్హరిమ్ ॥ ౭౫ ॥ ద్వితీయంచతథామాసంషష్ఠేష
ష్ఠేఽర్భకోదినే ।తృణపర్ణాదిభిర్జీర్ణైఃకృతాన్నోఽభ్యర్చయన్విభుమ్ ॥ ౭౬ ॥ తృతీయంచనయన్మాసంనవమే
నవమేఽహని ।అబ్భక్షఉత్తమశ్లోకముపాధావత్సమాధినా ॥ ౭౭ ॥ చతుర్థమపివైమాసంద్వాదశేద్వాదశేఽ
హని।వాయుభక్షోజితశ్వాసోధ్యాయన్దేవమధారయత్ ॥ ౭౮ ॥పఞ్చమేమాస్యనుప్రాప్తేజితశ్వాసోనృపా
త్మజః। ధ్యాయన్బ్రహ్మపదైకేనతస్థౌస్థాణురివాచలః ॥ ౭౯ ॥ సర్వతోమనఆకృష్యహృదిభూతేన్ద్రియాశ

యతఃతపసేప్రయతితవాన్, తాం ,ప్రథమాంరాత్రిం,తత్రమధువనే-ఉపోష్య,విభావరీమిత్యత్యన్తసంయోగేద్వితీయా-ఉ
పవసతేరభుక్త్యర్థస్యాధారస్తువనమితితత్రేతిసప్తమీబోధ్యా-సమాహితచిత్తః- దిష్టాదేశేనఉపదిష్టమార్గేణ-పూరుషం
పరమపురుషం పర్యచరత్ పరిపూజితవాన్ ✽ ॥ ౭౪ ॥ ✽ తిసృణాంరాత్రిణాంసమాహారస్త్రిరాత్రం,తస్యాన్తే-కపి
త్థానిబదరాణిచఫలానిఅశనంయస్యసః - ఆత్మనోదేహస్య ,వృత్తిఃస్థితి-స్తదనుసారేణదేహధారణమాత్రోపయుక్తాహా
రేణేత్యర్థః-హరి-మర్చయన్-మాసం,నిన్యేఅతిచక్రమే ✽ ॥ ౭౫ ॥ ✽ అర్భకోధ్రువః-తథా-షష్ఠేషష్ఠేదినేజీర్ణై- స్తృణాది
భిః-కృతమన్నంయస్య-జీర్ణతృణాద్యశనః-విభు ,మభ్యర్చయన్-ద్వితీయంమాసం-నిన్యేఇత్యనుషఙ్గః ✽॥ ౭౬ ॥ ✽ నవమే
నవమేఽహని - అబ్భక్షోఽపఏవభక్షయన్ తృతీయంచ-మాసం-నయన్ - ఉత్తమశ్లోకంభగవన్తం,సమాధినా,ఉపాధా
వత్ ఆరాధితవాన్ ✽ ॥ ౭౭ ॥ ✽ వాయుభక్షః-వాయుమేవభక్షయన్-చతుర్థమపిమాసం-నయన్-జితశ్వాసఃజితప్రాణః-
దేవంభగవన్తం , ధ్యాయ - న్నధారయత్ ధారణాంకృతవాన్ - ప్రతిమాసమాహారసఙ్కోచంతపోఽతిరేకంచకృత
వానిత్యర్థః ✽ ॥ ౭౮ ॥ ✽ పఞ్చమేమాసిత్వనుప్రాప్తే-జితప్రాణో-రాజసుతః-బ్రహ్మభగవన్తం-ధ్యాయన్ -ఏకేన-పదాచ
రణేన-స్థాణురివ,నిశ్చలోభూత్వా,తస్థౌస్థితవాన్ ✽॥౭౯॥✽ భూతేన్ద్రియాశయం,భూతానిభూతసూక్ష్మాణిశబ్దాదీనితద్గ్రా
హకాణీన్ద్రియాణిశ్రోత్రాదీని,శబ్దాదివిషయప్రవణానీన్ద్రియాణీత్యర్థః-తానిఆశేరతేయస్మిన్-శయనమత్రనిర్వ్యాపా
రః-అవ్యాపారిశ్రోత్రాదీన్ద్రియవ -న్మనస్సర్వతస్సఙ్కల్పవికల్పాదే - రాకృష్యనివర్త్య , హృదిహృదయపుణ్డరీకే,భగవ
తో , రూపందివ్యవిగ్రహం,ధ్యాయన్-భగవతోరూపా,దపరమన్యం , నాద్రాక్షీన్నాపశ్యత్॥అన్యన్నాద్రాక్షీదిత్యనేన

ధ్యానస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వకథనేన ధ్యానస్య పరినిష్పత్తిః ఫలితా, సాధనస్య నిష్పత్తిర్నామ ఫలావ్యవహితపూర్వదశోక్తా ॥ ౮౦ ॥ తామేవ ప్రపఞ్చయిష్యన్ తత్ర వక్తృత్వప్రభావమాహ ॥ ఆధారమితి త్రిభిః ॥ మహదాదీనాం మహదాదిపృథివ్యన్తానాం భూతానాం, తత్సంసృష్టానాం చేతనానాం చ - ఆధారం ధారకం, అనేన స్థూలచిదచిచ్ఛరీరకత్వముక్తం, సూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకత్వమాహ ॥ ప్రధానపురుషేశ్వరం ప్రధానం సూక్ష్మమచిత్తత్త్వం, పురుషాస్తత్సంసృష్టాశ్చేతనాః, తేషామీశ్వరం అన్తః, ప్రవిశ్య నియన్తారం, అన్తః ప్రవిష్టః శాస్తా జనానామితి శ్రుతేః, అనేన, యన్మహదాదీనాం ధారకత్వముక్తం తదప్యన్తః, ప్రవిశ్య నియమనేనైవేతి విశేషనిష్ఠం బోధ్యం, ఏవంభూతం భగవన్తం బ్రహ్మ, ధారయమాణస్య సతః - తస్య, తేజసా ఉద్ధుమశకస్యేవ త్రయో లోకాః, శ్చకమ్పిరే కమ్పితాః ॥ ౮౧ ॥ స పార్థివార్భకో ధ్రువః, ఏకేన పాదేన, యదా, తస్థౌ, తత్ర, తస్యాఙ్గుష్ఠేన, నిపీడితా నితరాం పీడితా - ఆక్రాన్తా సతీ, మహీ భూమిః, అర్ధం, ననామ ప్రహ్వా బభూవ, అర్ధశబ్దస్యాత్ర సమాంశవాచిత్వాభావేపి విధేయనమన క్రియావిశేషణత్వాభిప్రాయేణ క్లీబత్వనిర్దేశః, ఇభేన్ద్రేణ గజశ్రేష్ఠేన అధిష్ఠితా అధిష్ఠితా, తరీ నౌః, యథా, పదేపదే ప్రతిపదం సవ్యేతరతః, సవ్యతో వామతో దక్షిణతశ్చ, నమతి, తద్వత్ ॥ ౮౨ ॥ కించ - తస్మిన్ ధ్రువే - ఆత్మనః స్వస్య, విశ్వం ద్వారం సర్వాణీన్ద్రియాణి, ద్వారశబ్దశ్శ్రోత్రాదీన్ద్రియపరః - అసుం ప్రాణం చ - నిరుధ్య, అనన్యయా అవిషయాన్తరరహితయా, ధియా, ధ్యాయతి సతి - భగవన్తమితి శేషః - యద్వా, విశ్వశబ్దో భగవత్పరః "విష్ణోర్నామసహస్ర" మిత్యుపక్రమ్య "విశ్వం విష్ణు" రిత్యుక్తత్వాత్, విశ్వాత్మకత్వాద్వా, విశ్వో విష్ణుః, లోకా ఇన్ద్రాదిభిస్సహితాః, భృశం నితరాం - నిరుచ్ఛ్వాసేన ఉచ్ఛ్వాసాభావేన - నిపీడితాః, హరిం, శరణం, యయుః ప్రాప్తాః

యమ్ । ధ్యాయన్ భగవతో రూపం నాద్రాక్షీత్కించనాపరమ్ ॥ ౮౦ ॥ ఆధారం మహదాదీనాం ప్రధానపురుషేశ్వరమ్ । బ్రహ్మ ధారయమాణస్య త్రయో లోకాశ్చకమ్పిరే ॥ ౮౧ ॥ యదైకపాదేన స పార్థివార్భకస్తస్థౌ తదఙ్గుష్ఠనిపీడితా మహీ । ననామ తత్రార్ధమిభేన్ద్రధిష్ఠితా తరీవ సవ్యేతరతః పదే పదే ॥ ౮౨ ॥ తస్మిన్నభిధ్యాయతి విశ్వమాత్మనో ద్వారం నిరుధ్యాసుమనన్యయా ధియా । లోకా నిరుచ్ఛ్వాసనిపీడితా భృశం సలోకపాలాః శరణం యయుర్హరిమ్ ॥ ౮౩ ॥ దేవా ఊచుః ॥ నైవం విదామో భగవన్ ప్రాణరోధం చరాచరస్యాఖిలసత్త్వధామ్నః । విధేహి తన్నో వృజినాద్విమోక్షం ప్రాప్తా వయం త్వాం శరణం శరణ్యమ్ ॥ ౮౪ ॥ భగవానువాచ ॥ మా భైష్ట బాలం తపసో దురత్యయాన్నివర్తయిష్యే ప్రతియాత స్వధామ । యతో హి వః ప్రాణనిరోధ ఆసీదౌత్తానపాదిర్మయి సఙ్గతాత్మా ॥ ౮౫ ॥ * * * * * *

* * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, అష్టమోఽధ్యాయః. * * *

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ త ఏవముత్సన్నభయా ఉరుక్రమే కృతప్రణామాః ప్రయయుస్త్రివిష్టపమ్ । సహస్రశీర్షాపి

పుః ॥ ౮౩ ॥ శరణప్రాప్తిమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ నైవమితి ॥ హే భగవన్, చరాచరస్య, ఏవంవిధం ప్రాణనిరోధం - న విదామః కదాచిదపి న జానీమః అచరగ్రహణం దృష్టాన్తార్థం - తేషాముచ్ఛ్వాసనిశ్వాసయోరభావాత్, యథా, అచరస్య ఉచ్ఛ్వాసాదిర్నాస్తి, తథా చరస్యాపి ప్రాప్తమితి - తత్ తస్మాత్, అఖిలసత్త్వధామ్నః కృత్స్నచిదచిచ్ఛరీరకస్య, తవ, నః అస్మభ్యం నామాస్మాకం - వృజినాత్ ప్రాణనిరోధరూపాద్దుఃఖాత్ - విమోక్షం - విధేహి కురు - వయం - శరణ్యం సమీహితసాధనత్వేనాధ్యవసనీయం త్వాం - శరణం ఉపాయం - ప్రాప్తాః - ఉపాయత్వేనాధ్యవస్యామ ఇత్యర్థః ॥ ౮౪ ॥ ఏవం శరణం గతానాహ ॥ శరణ్యో భగవాన్ మా భైష్టేతి ॥ మా భైష్ట భయం మా కురుత తపసా - దురత్యయం అనుల్లఙ్ఘ్యం - బాలం నివర్తయిష్యే నిష్పాదయిష్యామి - సమీహితేన సంయోజయామీత్యర్థః - అతో యూయం స్వధామ స్వస్థానం ప్రతి - యాత గచ్ఛత - కోసౌ బాలః కథం చైకస్య ప్రాణనిరోధాద్విశ్వస్య ప్రాణనిరోధ ఇత్యత ఆహ - యతః యదీయప్రాణనిరోధాద్ధేతోః - వః యుష్మాకం - ప్రాణనిరోధ - ఆసీత్ - సః ఔత్తానపాదిః ఉత్తానపాదస్య పుత్రో బాలో ధ్రువః - మయి విశ్వప్రాణిప్రాణనహేతుభూతే మయి, "కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాద్యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్" - యత్సాక్షాదపరోక్షాద్బ్రహ్మ య ఆత్మా సర్వాన్తరస్తన్మే వ్యాచక్ష్వేతి - యః ప్రాణేన ప్రాణితి స త ఆత్మా సర్వాన్తరః యోఽపానేనాపానీతి స త ఆత్మా సర్వాన్తర" ఇ - శ్రుతేః, సఙ్గతః ఆత్మా అన్తఃకరణం యస్య - సోఽభూత్, స్వప్రాణనిరోధేనోచ్ఛ్వాసనిశ్వాసయోరప్యత్యన్తమమానేన విశ్వప్రాణిప్రాణనహేతుభూతస్య మమ తేన హృది నిరుద్ధత్వాత్సర్వప్రాణిప్రాణనిరోధోఽభూదితి భావః ॥ ౮౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే అష్టమోఽధ్యాయః * * * * * *

ఏవం భగవతోక్తేషు దేవేషు స్వధామగమితేషు భగవాన్ భక్తానుజిఘృక్షయా ధ్రువేణ ప్రత్యక్షిత స్తేన స్తుతస్తం సమీహితే

నసంయోజ్యస్వధామాగాత్-తథా ధ్రువోఽపిసంసాధితసమీహితస్స్వధామజగామేత్యాహనవమేనమునిః॥ ఏవంభగవద్వాక్యేనఉత్పన్నభయాఃగతభయాః-దేవాః - ఉరుక్రమేభగవతివిషయే-కృతఃప్రణామోయైః-తే-త్రివిష్టపంసురలోకం-యయుర్జగ్ముః-తతస్సహస్రశీర్షాభగవానపి-భృత్యదిదృక్షయాభృత్యదర్శనేచ్ఛయా-మధోర్వనం-గరుత్మతావాహనభూతేనసహ-గతఃజగామ ॥ ౧ ॥ సవైధ్రువః-యోగవిపాకతీవ్రయాయోగస్య-ధ్యానయోగస్య, విపాకఃఅపరోక్షప్రీతిరూపత్వాదివిశేషణవిశిష్టత్వం - తేన-తీవ్రయావిజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితయా ధియాప్రథమం-హృత్పద్మకోశే-స్ఫురితంసాక్షాత్కృతం-తత-స్సహసైవ-తిరోహితం-తతఃపునర్బహిఃస్థితం-తటిత్ప్రభం-అన్తరావిర్భూతస్యసహసాతిరోధానేనతటిత్సామ్యమభిప్రేత్యతటిత్ప్రభమిత్యుక్తం- తదవస్థంయాదృ-గన్తః-రస్ఫుర-త్తాదృశ-ముపలక్ష్యప్రత్యభిజ్ఞాయ-దదర్శసాక్షాత్కృతవాన్ ॥ ౨ ॥ తస్యభగవతో-దర్శనేన- ఆగతసాధ్వసఃజాతసమ్భ్రమః - అర్భకఃధ్రువఃఅఙ్గంశరీరం-క్షితౌభూమౌ-దణ్డవ-ద్వినమయ్యానతంకృత్వా - అవన్దతనమస్కృతవాన్-సంభ్రమమేవాహ ॥దృగ్భ్యాం-ప్రపశ్యన్-పిబన్నివఅవన్దతఆస్యేనచుమ్బన్నివావన్దత-భుజాభ్యాం మాశ్లిషన్నాలిఙ్గన్నివావన్దత భుజైరితిబహువచనమార్షమ్ ॥ ౩ ॥ తంధ్రువం వివక్షన్తంగుణాన్వక్తుమిచ్ఛన్తంతుష్టూషన్తమిత్యర్థః - పున-రతద్విదంస్తోతుమజానన్తం -అస్యధ్రువస్య-సర్వలోకస్యచ-హృదిహృదయే- అవస్థితః- హేతుగర్భమిదం-హృద్యవస్థితత్వాత్-జ్ఞాత్వా-సహరిః-బ్రహ్మమయేన-బ్రహ్మ-ప్రణవః-వేదోవా-తత్ప్రచురేణ-ధ్వనేఃప్రణవాద్యనుకారిత్వాద్బ్రహ్మమయేనేత్యుక్తం॥ కమ్బునాశఙ్ఖేన-కపోలేగణ్డే-బాలంధ్రువం-కృపయా-పస్పర్శమమార్జ ॥ ౪ ॥ సవైధ్రువః-దైవీందేవస్యసమ్బన్ధినీందేవేనభగవతాఽఽవిర్భావితామిత్యర్థః-తాం వేదార్థప్రచురాం-గిరంవాచం-తదైవస్పర్శోత్తరకాలమేవ - ప్రతిపద్యలబ్ధ్వా-పరితోజ్ఞాతఃకార్త్స్న్యేనవిదితః-పరాత్మ

తతో గరుత్మతా మధోర్వనం భృత్యదిదృక్షయా గతః ॥ ౧ ॥ స వై ధియా యోగవిపాకతీవ్రయా హృత్పద్మకోశే
స్ఫురితం తటిత్ప్రభమ్ । తిరోహితం సహసైవోపలక్ష్య బహిఃస్థితం తదవస్థం దదర్శ ॥ ౨ ॥ తద్దర్శనేనాగతసా
ధ్వసః క్షితావవన్దతాఙ్గం వినమయ్య దణ్డవత్ । దృగ్భ్యాం ప్రపశ్యన్ప్రపిబన్నివార్భకశ్చుమ్బన్నివాస్యేన
భుజైరివాశ్లిషన్ ॥ ౩ ॥ స తం వివక్షన్తమతద్విదం హరిర్జ్ఞాత్వాఽస్య సర్వస్య చ హృద్యవస్థితః । కృతాఞ్జలిం
బ్రహ్మమయేన కమ్బునా పస్పర్శ బాలం కృపయా కపోలే ॥ ౪ ॥ స వై తదైవ ప్రతిపాదితాం గిరం దైవీం పరిజ్ఞా
తపరాత్మనిర్ణయః । తం భక్తిభావోఽభ్యగృణాదసత్వరం పరిశ్రుతోరుశ్రవసం ధ్రువక్షితిః ॥ ౫ ॥ ధ్రువ ఉవా

నోఃపరమాత్మజీవాత్మనోః-నిర్ణయోయాథాత్మ్యం-యేన-అతఏవ-భక్తిభావఃభక్త్యాత్మకోభావోఽభిప్రాయో-యస్య-ధ్రువాస్థిరాశాశ్వతీ-క్షితిఃస్థానంయస్య-అయంభావినిర్దేశః-అసత్వరః-త్వరారహితః - పరిశ్రుతంసర్వతోవిఖ్యాతం-ఉరునిరవధికంశ్రవఃకీర్తి-ర్యస్యతం-భగవన్తం-అభ్యగృణాత్-అస్తావీత్ ॥ ౫ ॥ తత్రస్వకీయవాగాదీన్ద్రియసంజీవకత్వేనస్వానుభవసిద్ధేనజ్ఞానప్రదంచిదచిచ్ఛరీరంనిఖిలజగదేకకారణంనిరస్తనిఖిల హేయగన్ధం ముక్త్యుపాయత్వముక్తిప్రదత్వాశ్రితదురితౌఘనివర్తకత్వనిరతిశయయశస్సంపన్నత్వనిరతిశయానన్దత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరత్వేనభగవన్తంషడ్భిః ప్రస్తుత్యతస్మిన్స్వమనఃప్రావణ్యమేకేనసమ్ప్రార్థ్యతత్పదారవిన్దధ్యానాసక్తచిత్తస్యదేహతదనుబన్ధిహేతుకసుఖదుఃఖాద్యననుసన్ధానమేకేనాభిధాయతతస్సాధుపరిత్రాణాయస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళవిగ్రహంపరత్వేనశఙ్కితబ్రహ్మాదిదేవతానామపికారణభూతంస్వావతారేణసాక్షాజ్జగదవితారం త్రిభిఃప్రస్తుత్యైకేనతంశరణమాగత్యపురుషార్థమూర్తేస్తస్యభజనాదాశిషాంసత్యతాంవదన్నిరతిశయవాత్సల్యమేకేనస్తౌతి॥ యఇతిద్వాదశభిః॥తత్రతావద్వాగాదీన్ద్రియసంజీవయితృత్వేనస్వస్మైనిదర్శితేనజ్ఞానప్రదత్వంనిశ్చిన్వన్నమస్కరోతి ॥ యఇతి॥ యోభగవాన్, ప్రసుప్తాంస్వకార్యాక్షమా,మిమాంస్తోతుంప్రవృత్తాం-మేస్తోతుకామస్యమమ,వాచంవాగిన్ద్రియ- మన్తఃప్రవిశ్యసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనాత్రానుప్రవేశఉచ్యతే,పూర్వమేవప్రవిష్టత్వాత్, సంజీవయతి-తత్రహేతుః,అఖిలశక్తిధరఃఅఘటితఘటనాదిసర్వశక్తిస్తవేదముపపన్నమితిభావః,తథా-స్వధామ్నాఃస్వధామభూతాన్స్వశరీరభూతానితియావత్ ,తృతీయాన్తపాఠే,స్వధామ్నాస్వకీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేనాన్తఃప్రవిశ్యేత్యన్వయః,హస్తచరణశ్రవణత్వగాదీన్,హస్తచరణగ్రహణంపాయూపస్థయోఃకర్మేన్ద్రియయోరుపలక్షణం , శ్రవణత్వగ్గ్రహణమవశిష్టజ్ఞానేన్ద్రియాణాం , అపిశబ్దేనాన్తఃకరణచతుష్టయాధిష్ఠాతృదేవతాసంగ్రహః అన్యాన్ప్రాణానిన్ద్రియాణి , సంజీవయతి,తస్మై, భగవతేపూర్ణషాడ్గుణ్యమూర్తయే,పురుషాయపురు

షాన్తర్యామిణే, అనేనజీవాన్తర్యామిత్వముక్తం, పూర్వమచిదన్తర్యామిత్వకథనాత్, తుభ్యంనమః, కృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మత్వేనతత్సంజీవయితృత్వేనజ్ఞానప్రదత్వంత్వయ్యేవోపపన్నమితిభావః ॥౬॥ ననుౕతత్సృష్ట్వాతదేవానుప్రావిశత్, అనేనజీవేనాత్మనానుప్రవిశ్యనామరూపేవ్యాకరవాణీౕ ఇతిజగత్సృష్టేరేవానుప్రవేశస్మరణాన్నాహంచిదచిదన్తరాత్మేత్యత్రజగత్స్రష్టాపిత్వమేవేత్యాహ॥ ఏకఇతి ॥ హేభగవన్, ఇదంపరిదృశ్యమానం, మహదాదిసమష్టివ్యష్ట్యాత్మక-మశేషంసర్వం - జగత్-ఉరుగుణయావివిధపరిణామక్షమసత్త్వాదిగుణయా, ఆత్మశక్త్యా-ఆత్మనఃస్వస్యసంబన్ధిన్యాశక్త్యాకార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా, మాయాఖ్యయాప్రకృత్యా, సృష్ట్వా, సదసద్గుణేషుకార్యకారణభూతేషుసత్త్వాదిగుణమయపదార్థేషు, పురుషోజీవశరీరకః, అనుప్రవిశ్య, త్వమేకఏవసన్, దారుషుహ్రస్వదీర్ఘఋజువక్రాదిభేదభిన్నేషుదారుషు, విభావసువదగ్నివ - నానేవబహురివ -విభాసి, అత్రవిభావసుదృష్టాన్తేనస్వశరీరభూతచిదచిద్గతగుణాస్పర్శోవివక్షితః, ఇవశబ్దేనవస్తుతఏకత్వం దేవమనుష్యాదిశరీరసంసృష్టజీవాన్తరాత్మత్వకృతంబహుత్వమపివివక్షితమ్ ॥౭॥ ఏవంనిఖిలజగదేకకారణత్వేనకృత్స్నచిదచిదన్తరాత్మత్వేననిరస్తనిఖిలదోషత్వేనచవాగాదీన్ద్రియసంజీవయితృత్వాత్తస్యైవజ్ఞానప్రదత్వముక్తం, తదేవనిదర్శయన్తస్యైవనిరతిశయపురుషార్థసాధనత్వేనభజనీయతామాహ॥త్వద్దత్తయేతి ॥ త్వదీయయాౕతేషాంసతతయుక్తానాంభజతాంప్రీతిపూర్వకం-దదామిబుద్ధియోగంతౕమితివదతాత్వయా, దత్తయా, వయునయాజ్ఞానేన, [illegible], హేనాథ-భవన్తం, ప్రపన్నఃశరణంగతో, బ్రహ్మాచతుర్ముఖః, సుప్తప్రబుద్ధఇవపూర్వంసుప్తఃపశ్చాత్ప్రబుద్ధఇవ, విశ్వమచష్ట అపశ్యత్, విశ్వరచనోపయోగిజ్ఞానవిధురస్త్వత్ప్రపత్త్యాత్వద్దత్తజ్ఞానేనాసృజదిత్యర్థః, నాత్రభూతార్థవివక్షా, పశ్యతీత్యర్థః, హేఆర్తబన్ధో ఆర్తానాంతాపత్రయాతురా

యోఽన్తఃప్రవిశ్యమమవాచమిమాంప్రసుప్తాంసంజీవయత్యఖిలశక్తిధర*స్స్వధామ్నా। అన్యాంశ్చహస్తచరణశ్రవణత్వగాదీన్ప్రాణాన్నమోభగవతేపురుషాయతుభ్యమ్ ॥ ౬ ॥ ఏకస్త్వమేవభగవన్నిదమాత్మశక్త్యా మాయాఖ్యయోరుగుణయామహదాద్యశేషమ్। సృష్ట్వాఽనువిశ్యపురుషస్సదసద్గుణేషునానేవదారుషువిభావసువద్విభాసి ॥ ౭ ॥ త్వద్దత్తయావయునయేదమచష్టవిశ్వంసుప్తప్రబుద్ధఇవనాథభవత్ప్రపన్నః। † తస్యాపవర్గశరణంతవపాదమూలంవిస్మర్యతేకృతవిదాకథమార్తబన్ధో ॥ ౮ ॥ నూనంవిమృష్టమతయస్తవమాయయాతేయేత్వాంభవాప్యయవిమోక్షణమన్యహేతోః। అర్చన్తికల్పకతరుంకుణపోపభోగ్యమిచ్ఛన్తియత్స్పర్శజంనరకేపినౄణామ్ ॥ ౯ ॥ యానిర్వృతిస్తనుభృతాంతవపాదపద్మధ్యానాద్భవజ్జనకథాశ్రవణేనవాస్యాత్। సాబ్రహ్మణిస్వమహిమన్యపినాథమాభూత్కింన్వన్తకాసిలులితాత్ప

ణాం, బన్ధో, అపవర్గశరణంముక్త్యుపాయం- ఆపవర్గ్యమితిపాఠేస్వార్థేష్యఞ్ అపవర్గేభవంఆపవర్గ్యంసుఖం-తత్సాధనమితివా, తవ- పాదమూలం, కృతవిదాసర్వేన్ద్రియసంజీవనేనజ్ఞానప్రదత్వాద్యుపకారజ్ఞేనకథంవిస్మర్యతే, ఏవంమహోపకారిణంత్వామభజన్తఃకృతఘ్నాఏవేత్యర్థః ॥౮॥ తథాత్వాంభజన్తోఽపిమాదృశాస్సకామామన్దభాగ్యాఏవేత్యాహ ॥నూనమితి ॥కల్పకతరుంకల్పకతరుతుల్యం, ఆశ్రితార్థప్రదత్వేనకల్పకతరుతౌల్యంవివక్షితం, తతోనిరతిశయగుణవత్తామాహ ॥ భవాప్యయవిమోక్షణంభవోజన్మ, అప్యయోమరణం-తయోర్మోక్షణంమోచనం, యస్మాత్తం, యద్వా, భవాప్యయావిమోచయతీతిణ్యన్తాత్కర్తరిల్యుట్బాహులకత్వాత్, ముక్తిప్రదమిత్యర్థః, ఏవంభూతంత్వాం, యే, మాదృశాలోకాః, అన్యహేతోః, అన్యస్యత్రివర్గస్య, హేతోఃకారణాద్భజన్తి, తేజనాః, స్తవ, మాయయా ౕమమమాయాదురత్యయేౕ త్యుక్తవిధయా, విమృష్టమతయః అపహృతజ్ఞానాః, నూనమితినిశ్చయే - కుతస్తేవిమృష్టమతయఇత్యత్రాహ, యద్యస్మాత్, స్పర్శజంవిషయేన్ద్రియసమ్బన్ధజం, అతఏవౕఏతద్వైనిరయస్తాతస్థానస్యపరమాత్మనౕఇతినరకప్రాయేపిసంసారే, నృణాం, కుణపోపభోగ్యంకుణపేనశవతుల్యేనశరీరేణోపభోగ్యం, సుఖమితిశేషః -ఇచ్ఛన్తి ॥౯॥ ననుస్వర్గస్యాపిసుఖత్వప్రతిపత్తేఃకింతదర్థంభజమానాన్నిన్దిత్వానిష్కామాన్ప్రశంససీత్యాశఙ్కాయాంస్పర్శజస్యాల్పాస్థిరత్వాన్నిన్దామిత్యభిప్రేత్యకింవక్తవ్యంనిష్కామభజనసాధ్యస్యాపవర్గికసుఖస్యనిరవధికత్వాన్నతేనస్పర్శజస్యసామ్యమితియావత్త్వచ్చరణధ్యానత్వద్భక్తజనకథాశ్రవణజన్యసుఖేనాపినకైవల్యమపిసమానమితికైముత్యన్యాయేనాహ॥యేతి ॥ తనుభృతాం దేహినాం, తవ-చరణకమలధ్యానాత్-

౬॥శ్లో॥పా॥ * స్వధామ్నః. ౮॥శ్లో॥పా॥ †తస్యాపవర్గ్య.

భవజ్జనా భాగవతాః, తైస్సహాంకథాశ్రవణేన వా-యా-నిర్వృతిస్సుఖం, స్యాత్, సా నిర్వృతిః-హే నాథ-స్వమహిమన్యపి స్వాభావికగుణాష్టకరూపమహిమ్ని బ్రహ్మణి శుద్ధాత్మస్వరూపే అనుభూయమానేఽపి, మాభూన్నాస్తీత్యర్థః, అన్తకాసిలులితాత్ అన్తకాఖ్యశస్త్రక్షతాత్, విమానాత్, పతతాం స్వర్గిణాం, నిర్వృతిః, స్వర్గసుఖం నాస్త్యేవేత్యర్థః ✻ ॥ ౧౦ ॥ ✻ ఏవం నిత్యనిరతిశయానన్దసాధనభూతం త్వాం త్యక్త్వా ఇతరేష్వల్పసుఖసాధనత్వేన భజన్తో మాదృశా మన్దభాగ్యా ఏవేత్యుక్త్వా స్వస్య సత్సఙ్గతికథాశ్రవణాదిప్రణాడ్యా భక్తిమహైతుకీం ప్రార్థయతే ॥ భక్తిమితి ॥ హే అనన్త దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరహిత-త్వయి నిరస్తనిఖిలదోషే సార్వజ్ఞ్యనిరతిశయానన్దత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరే త్వయి, ముహుః పునః పునః నిరన్తరమిత్యర్థః, భక్తిం-ప్రవహతాం కుర్వతాం అతఏవామలః ఆశయోఽన్తఃకరణం-యేషాం, మహతాం మహోర్ధ్వ్యాత్మగుణయుక్తానాం, ప్రసఙ్గః ప్రకృష్టస్సఙ్గః-మహతామితి సమ్బన్ధమాత్రే షష్ఠీ-మహత్సు సన్నిధిస్సఙ్గః మహత్సు సఙ్గమ ఇత్యర్థః మే స్యాత్, యేన మహత్సఙ్గేన, హేతునా, ప్రవృత్తా, యా, భగవతో గుణకథా, సైవ మధు, తస్య, పానేన, మత్తస్తృప్తః, నిరస్తతాపత్రయ ఇత్యర్థః ఉరువ్యసనమధికదుఃఖగర్భం, అతఏవోల్బణం దుస్సహం, భవాబ్ధిం నేష్యే తరామి ✻ ॥ ౧౧ ॥ ✻ న కేవలం సత్సఙ్గతైః కథాశ్రవణాదిప్రణాడ్యాఽపవర్గికసుఖసాధనత్వమేవ కింతు జీవద్దశాయామపి దేహతదనుబన్ధినిమిత్తసుఖదుఃఖాద్యహేతుత్వమపీత్యాహ ॥ తఇతి ॥ హే ఈశ, మర్త్యం మరణశీలమనుష్య, అతితరాం నితరాం, ప్రియం, శరీరం, యే చ, అనుమర్త్యమనుసృత్య గచ్ఛన్తి వర్తన్త ఇత్యనుగాః, సుతాదయః, తాంశ్చ, తే జనాః, న స్మరన్తి నాభిమన్యన్త ఇత్యర్థః కే త ఇత్యత్రాహ, హే అబ్జనాభ, యే జనాః, భవదీయపదారవిన్దయోః, యత్ సౌగన్ధ్యం తేన, తస్మిన్వా, లుబ్ధం హృదయం యేషాం, తేషు భాగవతేషు, కృతః ప్రసఙ్గో యైస్త ఇత్యర్థః ✻ ॥ ౧౨ ॥ ✻ అబ్జనాభేత్యనేన నిరతిశయసౌన్దర్యదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవైశిష్ట్యముక్తం, మహదాద్యశేషం సృష్ట్వానుప్రవిశ్య పురుష ఇత్యనేన ప్రకృతిప్రాకృతపురుషశరీరకత్వం చ, ఏవం స్థూల

తతాం విమానాత్ ॥ ౧౦ ॥ భక్తిం ముహుః ప్రవహతాం త్వయి మే ప్రసఙ్గో భూయాదనన్త మహతామమలాశయానామ్ । యేనాఞ్జసోల్బణమురువ్యసనం భవాబ్ధిం నేష్యే భవద్గుణకథామృతపానమత్తః ॥ ౧౧ ॥ తే న స్మరన్త్యతితరాం ప్రియమీశ మర్త్యం యే చానుగాస్సుతసుహృద్గృహవిత్తదారాః । యే త్వబ్జనాభ భవదీయపదారవిన్దసౌగన్ధ్యలుబ్ధహృదయేషు కృతప్రసఙ్గాః ॥ ౧౨ ॥ తిర్యఙ్నగద్విజసరీసృపదేవదైత్యమర్త్యాదిభిః పరిచితం సదసద్విశేషమ్ । రూపం స్థవిష్ఠమజ తే మహదాద్యనేకం నాతః పరం పరమ వేద్మి న యత్ర వాదః ॥ ౧౩ ॥ కల్పాన్త ఏతదఖిలం జఠరేణ గృహ్ణన్ శేతే పుమాన్స్వదృగనన్తసఖస్తదఙ్కే । యన్నాభిసిన్ధురుహకాఞ్చనలోకప

సూక్ష్మశరీరద్వయముక్తం, అనన్తేత్యనేన సత్యజ్ఞానానన్తలక్షణం దివ్యాత్మస్వరూపం చ, ఏతత్త్రితయమేవ యథావద్విద్వాన్ చ యః శరణం వ్రజతి, తిర్యగిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, తత్రాద్యేన స్థూలరూపం ప్రపఞ్చయతి ॥ తిర్యగితి ॥ హే పరమ-స్థూలసూక్ష్మరూపాభ్యాం విలక్షణ, నిస్సమాభ్యధిక, అతఏవ, అజ-స్థూలరూపగతోత్పత్తివినాశాదిరహిత, నగాః స్థావరాణి, ఏతచ్చరాణామప్యుపలక్షణం-తిర్యఞ్చః పశుమృగాదయః, ద్విజాః అణ్డజాః, ఏషాం తిర్యక్త్వేఽపి దేవసఙ్గ్రహః సిద్ధో గోబలీవర్దన్యాయేన పృథగ్గ్రహణం, ఏవం సరీసృపగ్రహణం చ, ఆదిశబ్దేన స్వేదజోద్భిజ్జసఙ్గ్రహః, తిర్యగాదిభిః పరిచితం పరితో వ్యాప్తం, సదసత్ చిదచిదాత్మకం విశేషం, విశేషః, పృథివీ, సోఽస్యాస్తీతి విశేషం, అర్శఆదేరాకృతిగణత్వాదచ్, విశేషపర్యన్తమిత్యర్థః మహదాది, మహాన్, ఆదిర్యస్య తత్, అనేకం వివిధవిచిత్రసన్నివేశం స్థవిష్ఠం స్థూలం బ్రహ్మాణ్డాత్మకం, తే తవ, రూపం-వేద్మి, త్వచ్ఛరీరత్వేన వేద్మీత్యర్థః-అతః, స్థూలరూపాత్, పరం - విలక్షణం, యద్దివ్యమఙ్గళవిగ్రహాత్మకం సూక్ష్మరూపం-తదపి న వేద్మీతి న కింతు-త్వత్ప్రసాదాద్వేద్మ్యేవేత్యర్థః-పరం రూపం విశినష్టి, యత్ర యద్విషయే, వాదః ప్రాకృతత్వాప్రాకృతత్వవాదః, ప్రవర్తత ఇత్యర్థః, యద్వా-అవేద్మీతి చ్ఛేదః, అవేద్మీత్యకారో నిపాతో నఞ్పర్యాయః ॥ తతశ్చ ॥ అతః స్థవిష్ఠాద్రూపాత్పరం విలక్షణం,, న భూతసంఘసంస్థానో దేహోఽస్య పరమాత్మనః,, ఇత్యుక్తాప్రాకృతదివ్యవిగ్రహాత్మకం రూపం తతః పరం దివ్యాత్మస్వరూపం, సత్యం జ్ఞానమనన్తమిత్యుక్తవిధం చ అవేద్మీతి న, న వేద్మీతి న -కింతు త్వత్ప్రసాదాజ్జానామ్యేవేత్యర్థః-రూపం స్వరూపం చోభయం విశినష్టి-యత్ర వాద ఇతి- యత్ర స్వరూపే రూపే చ విషయే, వాదః - దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదిసజాతీయత్వవాదః, నిర్విశేషత్వవాదశ్చ-న ప్రవర్తత ఇత్యర్థః-యత్ర - వాదశ్శబ్దవ్యాపారో - నాస్తి-తద్బ్రహ్మస్వరూపం చ న వేద్మీతి వ్యాఖ్యానం త్వయుక్తం,, సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి-శాస్త్రయోనిత్వాత్ - వచసాం వాచ్యముత్తమం నతాస్స్మ సర్వవచసాం, ప్రతిష్ఠా యత్ర శాశ్వతీ-వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య,, ఇత్యాదిశ్రుతిసూత్రస్మృతిభిస్తస్య సర్వైః వేద్యత్వాభిధానాత్ ✻ ॥ ౧౩ ॥ ✻ కించ యః పుమాన్-నేతచ్చిదచిదాత్మకం జగత్కల్పాన్తే ప్రళయే- జఠరేణ గృహ్ణన్ కుక్షౌ

నివేశ్యేత్యర్థః, స్వస్మిన్ద్రుహ్యస్య స్వానుభవైకశీల ఇత్యర్థః, అనన్తసఖః, శేషసహాయః, తదఙ్కే అనన్తభోగే - శేతే యోగనిద్రాగూఢో భవతి, యస్య పుంసో, నాభిరేవ సిన్ధుః, తస్మిన్ రుహముద్భూతం, కాఞ్చనమయం, లోకాత్మకం పద్మం తస్య, గర్భే కర్ణికాయాం, ద్యుమాన్ తేజస్వీ, బ్రహ్మా భవతి, తస్మై భగవతే తుభ్యం, ప్రణతోఽస్మి ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ ఏవం రూపం విశిష్య పునస్స్వరూపం విశినష్టి ॥ త్వమితి ద్వాభ్యామ్ ॥ నను జీవవన్మమాపి స్థూలసూక్ష్మశరీరవత్త్వే సతి కో విశేష ఇత్యత్రాహ ॥ త్వమితి ॥ త్వం, అకర్మాయత్తస్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గళగుణాశ్రయవిగ్రహవిశిష్టస్త్వం, స్థితౌ నిమిత్తభూతాయాం జగత్పాలనార్థమిత్యర్థః అధిమఖః యజ్ఞారాధ్యో యజ్ఞఫలప్రదశ్చ, వ్యతిరిక్తః ప్రకృతిపురుషవిలక్షణః ఆస్స ఇతి ప్రసిద్ధ అత్రాధిమఖ ఇత్యనేన, స్థితావిత్యనేన చ "పరిత్రాణాయ సాధూనా"మిత్యుక్తరీత్యా సర్వయజ్ఞారాధ్యత్వాయ సాధుపరిత్రాణాయ చ త్వజ్జన్మ, న తు జీవవత్కర్మాయత్తమిత్యవగమ్యతే - అవ్యతిరిక్త ఇతి ఛేదే - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణ ఏవ - తాభ్యామపృథక్త్వేనావస్థిత ఇత్యర్థః, నన్వనన్తవిచిత్రస్థిరచరాత్మకస్య జగతో ధారణపోషణభోగాద్యాత్మకం పాలనం కథమేకేన మయా యుగపత్కర్తుం శక్యమిత్యత్రాహ, బుద్ధ్యవస్థితం, బుద్ధ్యా వ్యవస్థితం, విషయభూతం, సఙ్కల్పరూపజ్ఞానవిషయమితి యావత్ అఖణ్డితయా అసఙ్కుచితయా - స్వదృష్ట్యా స్వసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన - ద్రష్టా సాక్షాత్కర్తాఽసి - కృత్స్నస్య జగతస్సర్వదేశకాలావస్థాస్వనిష్టనిరసనేష్టప్రాపణాత్మకపరిపాలనోపయోగ్యసఙ్కుచితస్వకీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానాశ్రయోఽసీత్యర్థః - స్థితావధిమజో వ్యతిరిక్త ఇత్యపపాఠః, తత్ర - అజః ప్రకృతిపురుషగతస్వరూపాన్యథాభావస్వభావాన్యథాభావయోరుత్పత్త్యాదిరహితః - అత ఏవ, వ్యతిరిక్తః ప్రకృతిపురుషాభ్యాం విలక్షణః, స్థితావధిం వ్యవస్థితావధిమత్, స్థావరపర్యన్తం వాయుక్తం, జగత్సర్వ, మఖణ్డితజ్ఞానేన సాక్షాత్కుర్వన్నాస్స ఇత్యర్థః ఏవం త్వం నిత్యముక్తః, వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పృష్టః అనేనాచిద్వ్యావృత్తిః, అచిద్ధి వ్యాప్యం హి అవ్యక్తమహదాదికం స్వకార్యేషు పృథివ్యాదిషు వ్యాప్తం తద్గతదోషైః స్పృష్టం, ఏవం జీవవ్యావృత్తిశ్చ, జీవోపి దేవాదిశరీరేషు వ్యాప్తః, పరమార్థతస్తద్గతదోషైరస్పృష్టోప్యహం మమాభిమానా

ద్దృగ్గర్భధామ్నే భగవతే ప్రణతోఽస్మి తస్మై ॥ ౧౪ ॥ త్వం నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధ ఆత్మా కూటస్థ ఆదిపురుషో
భగవాంస్త్ర్యధీశః । యద్బుద్ధ్యవస్థితమఖణ్డితయా స్వదృష్ట్యా ద్రష్టా స్థితా ❀వధిమఖో వ్యతిరిక్త ఆస్సే ॥
యస్మిన్విరుద్ధగతయో హ్యనిశం పతన్తి విద్యాదయో వివిధశక్తయ ఆనుపూర్వ్యాత్ । తద్బ్రహ్మ విశ్వభవమే

భ్యాం క్లిశ్యతీత్యనిత్యముక్తః, త్వం తు నిత్యముక్త ఇతి భావః - తత్ర హేతుః, విశుద్ధః అకర్మవశ్యః, నిత్యముక్తశబ్దాత్పరస్య సోర్లోప ఆర్షః - కర్మధారయో వా - విశుద్ధత్వే హేతుః పరిబుద్ధః అసఙ్కుచితజ్ఞానః - జీవో హి కర్మాయత్తసఙ్కోచవికాసరూపావస్థావజ్జ్ఞానాశ్రయో న పరిబుద్ధః - త్వం తు పరిబుద్ధ ఇతి భావః, తత్ర హేతుః, కూటస్థః - నిర్వికారః, స్వరూపతస్స్వభావతోపి నిర్వికారస్త్వం, జీవస్తు స్వభావతో వికారీ, నను - నిత్యముక్తత్వపరిబుద్ధత్వవిశుద్ధత్వాని ముక్తేషు నిత్యసిద్ధేషు చాతివ్యాప్తాని, తత్రాహ, ఆత్మా తేష్వన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, నన్వాత్మత్వమప్యతిప్రసక్తమత ఉక్తం, ఆదిపురుషో భగవాంస్త్ర్యధీశ ఇతి, ఆదిపురుష ఇతి కర్మధారయః - ఆదిశ్చ కారణవాచీ - కారణం హి కార్యస్యాదిః, జగత్కారణభూతః పురుష ఇత్యర్థః, జగత్కారణత్వం చ నను ముక్తేషూపపన్నం "జగద్వ్యాపారవర్జం" ప్రకరణాదసన్నిహితత్వాచ్చ, "భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చే"తి ముక్తేషు జగద్వ్యాపారాభావస్య సూత్రితత్వాత్, భగవచ్ఛబ్దేన సమగ్రషాడ్గుణ్యపరిపూర్ణత్వముచ్యతే, తదప్యనతిప్రసక్తమేవ, త్ర్యధీశః త్రయాణాం సత్త్వరజస్తమసాం తత్పరిణామరూపాణాం త్రయాణాం లోకానాం వా అధీశః - ఇదమప్యనతిప్రసక్తమేవేత, త్రివిధచేతనవ్యావృత్తిః ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ నను కథమచేతనేషు చేతనేషు చావస్థితస్యాపి తద్గతదోషాస్పర్శః, న చాకర్మవశ్యత్వాదుపపత్తిః, పుణ్యాపుణ్యసజాతీయచేష్టితాని కుర్వతస్తదవశ్యత్వానుపపత్తేరిత్యత్రాహ యస్మిన్నితి ॥ విరుద్ధగతయః - విరుద్ధానుగతిర్యాసు తాః ఆశ్రయాన్తరేషు సామానాధికరణ్యానర్హాః, విద్యాదయో జ్ఞానాదయః, వివిధాశ్శక్తయః, ఆనుపూర్వ్యాత్ క్రమేణ - యస్మిన్ - పతన్త్యావిర్భవన్తి, శక్తిర్హి కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణం, తత్ర సృష్టిస్థిత్యన్తః ప్రవేశనియమనసంహారాదీనాం క్రమికత్వేన పౌర్వాపర్యాత్తదుపయుక్తశక్తీనామపి తద్ద్వారా పౌర్వాపర్యమత్ర వివక్షితం, సర్వదా సర్వశక్తేస్తస్య క్రమేణ శక్త్యాశ్రయత్వాయోగాత్, ఏవం చ, సర్వశక్తేస్తస్య సర్వముక్తముపపన్నమితి భావః, ఉక్తాకారం బ్రహ్మ జగత్కారణత్వేన లక్షణేన లక్షయన్ సంగ్రహేణ తత్స్వరూపముపశోభయన్ శరణం వ్రజతి ॥ తదితి ॥ తద్బ్రహ్మ విశ్వభవమేకమిత్యనేన "యతో వా ఇమాని భూతానీ"తి వాక్యం స్మారితం, అవికారరూపానన్దమాత్రమనన్తమితి పదత్రయేణ "సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మే"తి వాక్యం స్మారితం, తత్ర హి జన్మాదివాక్యే జగ

౧౫॥శ్లో॥ పా ❀వధిమజో

త్కారణత్వేనోపలక్షితస్య బ్రహ్మణః స్వరూపం సత్యాదివాక్యైశ్శోధితం, ఏవమత్రాపి, తథాహి, విద్యాదయోపివిధశక్తయ ఇత్యనేన సృష్ట్యాద్యుపయుక్తాః "పరాస్య శక్తిర్వివిధైవ శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ" ఇత్యుక్తశక్తీర్నామభిధానేన జగజ్జన్మాదయోఽభ్యుపస్థాపితాః, సర్వశక్తిమత్త్వేన ప్రసిద్ధం బ్రహ్మ యస్మిన్నిలీయచ్ఛబ్దేనానూద్యోపస్థితానాం జన్మాదీనాం లక్షణత్వముచ్యతే ॥ విశ్వభవమితి ॥ భవత్యస్మాదితి భవం, విశ్వస్య భవం విశ్వోత్పత్తికారణమిత్యర్థః, ఏకశబ్దేనోపాదానత్వనిమిత్తత్వేస్థితిసంహారకారణత్వే చైకస్యైవేతి వివక్షితం, తద్బ్రహ్మేత్యనేన "అధీహి భగవో బ్రహ్మే" త్యుపక్రమే పృష్టస్య ప్రతివచనత్వసమర్పకం "తద్విజిజ్ఞాసస్వ తద్బ్రహ్మే" తివాక్యం స్మారితం, ఏవం జగత్కారణత్వేనోపలక్షితం బ్రహ్మస్వరూపతో లక్షయతి ॥ అవికారమితి ॥ అనేన సత్యపదం స్మారితం, తేన హి సతతపరిణామినోఽచేతనాత్తత్సంసృష్టాచ్చేతనాచ్చ వైలక్షణ్యముక్తం, ఏవమత్రాప్యవికారపదేన, ఆనన్దమాత్రం దుఃఖాసమ్భిన్నజ్ఞానమాత్రం - మాత్రచాక్యావిజడత్వవ్యావృత్తిః అనేన జ్ఞానపదం స్మారితం - అనుకూలజ్ఞానమేవ హ్యానన్దః, శ్రౌతస్యాపి జ్ఞానపదస్యానన్దరూపజ్ఞానపర్యవసానత్వద్యోతనాయానన్దశబ్దం ప్రయుక్తే - అనేనానన్దపదేన నిత్యాఽసఙ్కుచితానుకూలజ్ఞానాశ్రయత్వం వివక్షితం తేన ముక్తచేతనవ్యావృత్తిః - తే హి బద్ధదశాయాం సఙ్కుచితజ్ఞానత్వేన నిత్యాసఙ్కుచిత జ్ఞానాః, అనన్తపదేన దేశకాలవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యం వివక్షితం - అనేన నిత్యసిద్ధవ్యావృత్తిః - తేషాం స్వరూపస్యాణుపరిమాణత్వేనానన్త్యాభావాత్ - తత్ర - దేశపరిచ్ఛేదో నామ ఇదమత్ర న భవతీతి, కాలపరిచ్ఛేదో నామ ఇదమిదానీం న భవతీత్యేవంరూపః, ఏతద్ద్వయరహితం వస్తుపరిచ్ఛేదో నామ సర్వవస్తుసామానాధికరణ్యానర్హత్వం, ఏవంభూతం బ్రహ్మాహం ప్రపద్యే శరణం గతోఽస్మి ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ ఏవం బ్రహ్మస్వరూపగు

కమనన్తమాద్యమానన్దమాత్రమవికారమహం ప్రపద్యే ॥ ౧౬ ॥ సత్యాశిషో హి భగవంస్తవ పాదపద్మమాశీస్తథాఽనుభజతః పురుషార్థమూర్తేః । అప్యేవమార్య భగవాన్ పరిపాతి దీనాన్వాశ్రేవ వత్సకమనుగ్రహకాతరోఽస్మాన్ ॥ ౧౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథాభిష్టుత ఏవం వై సత్సఙ్కల్పేన ధీమతా । భృత్యానురక్తో భగవాన్ప్రతినన్ద్యేదమబ్రవీత్ ॥ ౧౮ ॥ శ్రీభగవానువాచ ॥ వేదాహం తే వ్యవసితం హృది రాజన్యబాలక । తత్ప్రయచ్ఛామి భద్రం తే దురాపమపి సువ్రత ॥ ౧౯ ॥ నాన్యైరధిష్ఠితం భద్ర యద్భ్రాజిష్ణు ధ్రువక్షితి । యత్ర గ్రహర్క్షతారాణాం జ్యోతిషాం చక్రమాహితమ్ ॥ ౨౦ ॥ మేఢ్యాం గోచక్రవత్ స్థాస్ను పరస్తాత్కల్పవాసినామ్ । ధర్మోఽగ్నిః కశ్యపశ్శుక్రో మునయో యే వనౌకసః ॥ చరన్తి దక్షిణీకృత్య భ్రమన్తో యత్ సతారకాః ॥ ౨౧ ॥ ప్రస్థితే తు వ

ణాన్వేశోధ్యతం ప్రపద్యేత్యుక్తస్య జనస్య ఫలావినాభావమాహ విపుఙ్గవ్యాత్సల్యనిధేస్తస్యాభిమతార్థాదప్యతిశయితపురుషార్థప్రదత్వమాహ ॥ సత్యాశిష ఇతి ॥ హే భగవన్ - సత్యాశిషః ఆశిషస్సత్యాః క్రియన్తే యేన స సత్యాశీః - తస్య - పురుషార్థమూర్తేః స్వయం పురుషార్థభూతరూపస్య, తవ - పాదపద్మం - యథా ఆశీః - తథా - ఇ[illegible] - అనుభజతోఽతఏవ దీనాన్ త్రివర్గనిష్ఠానప్య - వంభూతాన్ - అస్మాన్ - అనుగ్రహకాతరః అనుగ్రహైకవివశః - భగవాన్ - షాడ్గుణ్యపరిపూర్ణో భవాన్ - వత్సకం - స్వాధైకః - వాశ్రేనేవ ప్రసూతా ధేనురివ - హే ఆర్య స్వామిన్ - పరిపాతి అభిమతప్రదానేన పరిపాతి - పరీత్యుపసర్గేణ సర్వతః పాతి సంసారభయాచ్చ పాతీత్యయమర్థో వివక్షితః ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ స్తుతిముపసంహరతి ॥ అథేతి ॥ సత్సఙ్కల్పేన దృఢసఙ్కల్పేన ధీమతా ధ్రువేణైవమభిష్టుతః స్తుతః - అనన్తరం - భక్తేష్వనురక్తో నిరతిశయప్రీతిమాన్ - భగవాన్ - ప్రతినన్ద్య స్తుతమితి శేషః - ఇదం వక్ష్యమాణమబ్రవీత్ ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ ఉక్తిమేవాహ ॥ వేదేతి ॥ హే రాజన్యబాలక - తే త్వయా - హృది వ్యవసితం - అభిమతవిషయత్వేన నిశ్చితమహం వేద జానామి తత్ త్వయా వ్యవసితమితరైర్దురాపం దుర్లభమపి - హే సువ్రత - తే తుభ్యం - ప్రయచ్ఛామి దదామి ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ వ్యవసితమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ నాన్యైరితి ॥ సార్ధద్వయేన - హే భద్ర ధ్రువ - శాశ్వతీ క్షితిర్వాసో యస్మిన్ - భ్రాజిష్ణు దీప్తిమత్ - అన్యైరనధిష్ఠితం - యత్ర స్థానే - జ్యోతిషాం జ్యోతీరూపాణాం గ్రహాదీనాం చక్రమాహితమర్పితమ్ ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ ధాన్యాక్రమణాయ భ్రామ్యమాణానాం పశూనాం బన్ధనస్తమ్భో మేఢిః - తస్యాం - గోచక్రవత్ [illegible] - స్థిరమిత్యర్థః - కల్పవాసినామవాన్తరకల్పవాసినాం - పరస్తాదపి - స్థాస్ను లోకత్రయనాశేఽప్యనశ్వరం - ధర్మాగ్న్యాదయో నక్షత్రరూపాః - వనౌకసో మునయః సప్తర్షయః - యత్ - ప్రదక్షిణీకృత్య భ్రమన్తశ్చరన్తి ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ తత్ స్థానం రాజ్యాదనన్తరం ప్రాప్స్యసీత్యాహ ॥ ప్రస్థిత ఇతి ॥ తుభ్యం - గాం పృథివీం దత్వా - పితా ఉత్తానపాదేన - వనం - ప్రస్థిత ఇతి భావే క్తః - వనం ప్రతిగమనే సతి - ధర్మసంశ్రయః వర్ణాశ్రమధర్మపరిపాలకః - భవాన్ - షడ్వింశద్వ

ర్ష సాహస్రం-వర్షాణాంసహస్రాణి-తతస్సమాహారేద్విగుః - అవ్యాహతేన్ద్రియః అవిహతేన్ద్రియః-రక్షితా రక్షిష్యసి-గామిత్యనుషఙ్గః ❀॥౨౨॥❀ త్వయాఽసంకల్పితమపి మద్భక్తే త్వయిదోహదేవంభవిష్యతీత్యాహైకేన ॥ త్వద్భ్రాతరితి॥ ఉత్తమాఖ్యేత్వద్భ్రాతరి-మృగయాయాం - నష్టేసతి-తస్మిన్నుత్తమేమనోయస్యాః-సా మాతాసురుచిః-వనంప్రత్యన్వేషన్తీదవాగ్నింప్రవేక్ష్యతి ❀ ॥౨౩॥❀ కించ, యజ్ఞహృదయంయజ్ఞస్యహృదయం తాత్పర్యభూమిం-యజ్ఞారాధ్యమిత్యర్థః-మాంయజ్ఞానాంప్రభుం-పుష్కలదక్షిణైస్సమగ్రదక్షిణైర్యజ్ఞైః, రారాధ్య- ఇహరాజ్యే-సత్యాః దృఢసఙ్కల్పజాః-ఆశిషః-ఇచ్ఛావిషయాన్-భుక్త్వాఅనుభూయ-అన్తేభోగానన్తరం-మాం-అనుస్మరిష్యసి ❀॥౨౪॥❀ తత, స్సర్వైర్లోకైస్సప్తర్షిపర్యన్తైః-నమస్కృతం-మత్స్థానంమదనుగ్రహాల్లబ్ధం -గన్తాసిప్రాప్స్యసి-స్థానంవిశినష్టి-ఋషిభ్యః-ఉపరిష్టాత్-స్థితం, యతిః-మునఃప్రయతనశీలః గత్వా యతఃస్థానాత్పునర్నావర్తతే, నావాగవరోహతి,అపతు-తతోవైకుణ్ఠమేవయాతీత్యర్థః ❀॥౨౫॥❀ భగవదుక్తిముపసంహరన్ భగవాంస్తిరోదధ ఇత్యాహమైత్రేయః-ఇత్యుక్తప్రకారేణా-ర్చితఆరాధితో-భగవాన్ ఆత్మనః -పదం స్థాన-మతిదిశ్య-దత్వా-బాలస్యధ్రువస్య-పశ్యతస్సతః,గరుడధ్వజో గరుడవాహనః-తదఙ్కితధ్వజశ్చభగవాన్ - స్వధామవైకుణ్ఠస్థాన-మగాత్-ప్రద్యపద్యత ❀ ॥౨౬॥ ❀సోఽపి ధ్రువోఽపి, విష్ణోః-పాదసేవయా- ఉపసాదితం ప్రాపితం - సంకల్పజంతపశ్చర్యారమ్భఫలసఙ్కల్పాజ్జాతం - సఙ్కల్పనిర్వాణంసఙ్కల్పస్యనిర్వాణంసమాప్తిర్యస్మిన్-కృతకసుఖం-నతుస్వాభావికానన్దావిర్భావరూపమితిభావః - ప్రాప్యాపి, నాతిప్రీతః-నితరామహృష్టచిత్తః-పురమ

నంపిత్రాదత్వాగాంధర్మసంశ్రయః । షట్త్రింశద్వర్షసాహస్రంరక్షితాఽవ్యాహతేన్ద్రియః ॥ ౨౨॥ త్వద్భ్రాతర్యుత్తమేనష్టేమృగయాయాంతుతన్మనాః।అన్వేషన్తీవనంమాతాదవాగ్నింసాప్రవేక్ష్యతి ॥ ౨౩ ॥ ఇష్ట్వామాంయజ్ఞహృదయంయజ్ఞైఃపుష్కలదక్షిణైః।భుక్త్వాచేహాశిషస్సత్యాఅన్తేమాఽనుస్మరిష్యసి॥౨౪॥ తతోగన్తాసిమత్స్థానంసర్వలోకనమస్కృతమ్।ఉపరిష్టాదృషిభ్యస్త్వంయతోనావర్తతేయతిః ॥ ౨౫ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ఇత్యర్చితస్సభగవానతిదిశ్యాఽఽత్మనఃపదమ్ । బాలస్యపశ్యతోధామస్వమగాద్గరుడధ్వజః॥ సోఽపిసఙ్కల్పజంవిష్ణోఃపాదసేవోపసాదితమ్।ప్రాప్యసఙ్కల్పనిర్వాణంనాతిప్రీతోఽభ్యగాత్పురమ్ ॥౨౭॥ విదురఉవాచ ॥ సుదుర్లభంయత్పరమంపదంహరేర్మాయావినస్తచ్చరణార్చనార్జితమ్।లబ్ధ్వాప్యసిద్ధార్థమివైకజన్మనాకథంస్వమాత్మానమమన్యతార్థవిత్॥ ౨౮ ॥మైత్రేయఉవాచ॥ మాతుస్సపత్న్యావాగ్బాణైర్హృదివిద్ధస్తుతాన్స్మరన్।నైచ్ఛన్ముక్తిపతేర్ముక్తింపశ్చాత్తాపముపేయివాన్॥ ౨౯॥ధ్రువఉవాచ॥సమాధినానైకభవేనయత్పదంవిదుస్సనన్దాదయఊర్ధ్వరేతసః । మాసైరహంషడ్భిరముష్యపాదయోశ్ఛాయాముపేత్యాపగతఃపృథఙ్మతిః॥ ౩౦ ॥తత్పశ్యతమమానాత్మ్యమహోఽశోచ్యంబతేఽయత్ ।గత్వాభవచ్ఛిదఃపాద

గాత్ ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ అనతిప్రీతికారణంపృచ్ఛతి-విదురః॥ సుదుర్లభమితి ॥మాయావినఃమాయాధిపతేస్సచ్ఛన్ది-తేనదత్తమిత్యర్థః-ఇతరైస్సుదుర్లభం- అతికష్టేనాప్యలభ్యం - యత్పదం స్థానం -తస్యభగవతశ్చరణార్చనేనా-ర్జితంసంపాదితం-తత్స్థానం - ఏకజన్మనా - లబ్ధ్వాపి ద్వితీయెశరీరేఽసత్యేవలబ్ధ్వేత్యర్థః - ఆత్మవిద్ధ్రువః స్వమాత్మానమసిద్ధార్థమివఅపరిపూర్ణార్థమివ - కథమమన్యత ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ ముక్త్యర్థం భగవదనారాధనమేవాప్రీతికారణమితివదన్ తస్యపరితాపమాహమహర్షిః ॥ మాతురితి ॥ సపత్న్యాః మాతుస్సురుచేః - ర్వాచఏవబాణాః - తైః-హృది - విద్ధః జాతవ్యథః - స్తాన్ వాగ్బాణాన్స్మరన్ - ముక్తిప్రదాద్భగవతః - ముక్తింనైచ్ఛత్ తత్ప్రయుక్తం పశ్చాత్తాప - ముపేయివాన్ప్రాప్తః ❀॥౨౯॥❀ పశ్చాత్తాపవిషయాంధ్రువోక్తిమాహ ॥ సమాధినేతిసార్ధషడ్భిః ॥ ఊర్ధ్వరేతసఃజితేన్ద్రియాస్సనన్దాదయః- నైకభవేన నైకఅనేకభవాయస్మిన్ - బహుజన్మనాఅభ్యస్తేనేత్యర్థః -సమాధినా - యస్యభగవతఃపదంస్వరూపం - విదుస్సాక్షాత్కృతవన్తః- అముష్యభగవతః - పాదయోశ్ఛాయా - మహం , షడ్భిరేవమాసైః, రుపేత్యాపి - ప్రణామస్తుత్యాదిసమయేగరుడారూఢస్య హరేః పాదచ్ఛాయాయాం స్థిత్వాపీత్యర్థః - పృథఙ్మతిఃదేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాభిమానగ్రస్తః-అపగతః - భగవత్పాదచ్ఛాయాయాస్సకాశాద్దూరీకృతః ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀అనాత్మ్యా దేహాః-తస్యకర్మ ఆనాత్మ్యం-దౌర్జన్యమిత్యర్థః - తత్పశ్యతతచ్ఛోచ్యమితి - అహోబతేతిహాకష్టమితిభావః - శోకకారణంవ్యనక్తి- యద్యస్మాద్భవచ్ఛిదః గర్భజన్మజరామరణాద్యాత్మకసంసారభయనివర్తకస్య , భగవతః - పాదమూలంగత్వాసాక్షాత్కృత్య, అన్తవత్సు

లం - యాచేయాచితవాన్ - నతు నిత్యనిరతిశయానన్దాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకావిర్భావపూర్వకబ్రహ్మానుభవాత్మకానన్దమితి భావః ॥ ౩౧ ॥ స్వస్యాల్పాస్థిరసాంసారికభోగయాచ్ఞాకారణం నిశ్చినోతి ॥ మతిరితి ॥ పతద్భిః స్వస్వభోగాన్తే స్వర్గాత్పతద్భిః పతనశీలైః -రత ఏవాసహిష్ణుభిః, మదపేక్షయాధఃపదప్రాప్తత్వాత్ పరసమృద్ధిమసహిష్ణుభిః, దేవైర్మమ - మతిర్బుద్ధిః - ర్విదూషితా సాంసారికభోగలౌల్యసంపాదనేన దోషం ప్రాపితా-స్వకార్యస్యైవవ్యాఘ్నాయన్నరితపతి- యోఽహం-మసత్తమః దుర్జనః-అత ఏవ-నారదవచః ,,వికల్పే విద్యమానేఽపి న హ్యసన్తోషహేతవ,, ఇత్యాదినోక్తం వచః-తథ్యం, నాగ్రహీషం న గృహీతవాన్ ॥ ౩౨ ॥ ప్రసుప్త ఇవ-అహమపి-దైవీం-గుణమయీం-దురత్యయాం-మాయాముపాశ్రిత్య-అత ఏవ - భిన్నదృక్ దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానీ ద్వితీయే అబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుని అసత్యపి భ్రాతృవ్యః-శత్రురితి-యా-రుగ్రోగః-తయా-తద్వ్యథాతాపమనుభవామి ॥ ౩౩ ॥ కించ-మయా యత్ప్రార్థితం తద్వ్యర్థమిత్యాహ ॥ మయేతి ॥ దుఃఖేనాపి ప్రసాదయితుమశక్యం, భవచ్ఛిదం-జగదన్తరాత్మానం-తపసా-ప్రసాద్య-భవం సంసారమేవ-యాచే యాచితవానస్మి హేతి ఖేదే-యతోఽహం భాగ్యవివర్జితః దుర్భగః ॥ ౩౪ ॥ దౌర్భాగ్యమేవ సదృష్టాన్తం వ్యనక్తి ॥ స్వారాజ్యం - స్వరాడకర్మవశ్య, స్తస్య భావస్స్వారాజ్యం ,,స స్వరాడ్భవతి-సర్వేషు లోకేషు కామచారో భవతి,, త్యుక్తం ముక్తైశ్వర్యం - యచ్ఛతో దదతో-భగవత్సకాశాత్-కేవలం-మే మయా-మానః అభిమానః-అభిభిక్షితః యాచితః నిర్ధనః క్షీణంచ తత్పుణ్యం తేన-ఈశ్వరాత్సార్వభౌమాత్ఫలీకారాని వ సతుషతణ్డులకణానీవేతి దృష్టాన్తః ॥ ౩౫ ॥

మూలం యాచేఽన్తవత్ఫలమ్ ॥ ౩౧ ॥ మతిర్విదూషితా దేవైః పతద్భిరసహిష్ణుభిః । యో నారదవచస్తథ్యం నాగ్రహీషమసత్తమః ॥ ౩౨ ॥ దైవీం గుణమయీం మాయాముపాశ్రిత్య దురత్యయామ్ । అసత్యపి ద్వితీయేఽత్ర ప్రసుప్త ఇవ భిన్నదృక్ । భ్రాతృభ్రాతృవ్యతిరుజా తప్యేఽహమపి హృద్రుజా ॥ ౩౩ ॥ మయా ప్రసాద్య తపసా దుష్ప్రసాదం భవచ్ఛిదం । యాచేఽహం జగదాత్మానం భవం భాగ్యవివర్జితః ॥ ౩౪ ॥ స్వారాజ్యం యచ్ఛతో మానః కేవలం మేఽభిభిక్షితః । నిర్ధనక్షీణపుణ్యేన ఫలీకారానివేశ్వరాత్ ॥ ౩౫ ॥ న వై ముకున్దస్య పదారవిన్దయో రజోజుషస్తాత భవాదృశా జనాః । వాఞ్ఛన్తి తద్దాస్యమృతేఽర్థమాత్మనో యదృచ్ఛయా లబ్ధమనస్సమృద్ధయః ॥ ౩౬ ॥ ఆకర్ణ్యాత్మజమాయాన్తం సమ్పరేతమివాగతమ్ । రాజా న శ్రద్దధే భద్రమభద్రస్య కుతో మమ ॥ ౩౭ ॥ శ్రద్ధాయ వాక్యం దేవర్షేర్హర్షవేగేన ధర్షితః । వార్తాహర్తురతిప్రీతో హారం ప్రాదాన్మహాధనమ్ ॥ ౩౮ ॥ సదశ్వం రథమారుహ్య కార్తస్వరపరిచ్ఛదమ్ । బ్రాహ్మణైః కులవృద్ధైశ్చ పర్యస్తోఽమాత్యబాన్ధవైః ॥ ౩౯ ॥ శఙ్ఖదున్దుభినాదేన బ్రహ్మఘోషేణ భూయసా । నిశ్చక్రామ పురాత్తూర్ణమాత్మజావేక్షణోత్సుకః ॥ ౪౦ ॥ సునీతిస్సురుచిశ్చాస్య మహిష్యౌ రుక్మభూషితే । ఆరుహ్య శిబికాం సార్ధముత్తమేనాభిజగ్మతుః ॥ ౪౧ ॥ తం దృష్ట్వోపవనాభ్యాశ ఆయాన్తం తరసా రథాత్ । అవరుహ్య నృపస్తూర్ణమాసాద్య ప్రేమవిహ్వలః ॥ ౪౨ ॥ పరిరేభేఽఙ్గజం దోర్భ్యాం దీ

దుర్లభమర్థం ప్రాప్యాపి కథమేవం తప్యత ఇతి త్వయా న శఙ్కనీయమిత్యాహ మునిః ॥ న వా ఇతి ॥ ముకున్దస్య ముక్తిప్రదస్య భగవతః పదారవిన్దయోః-రజః పరాగః-తజ్జుషః సేవమానాః - భవాదృశా జనాః-అస్య భగవతో-దాస్యం శేషత్వ-మృతేఽపి నా-అన్యమర్థం, ఆత్మనః స్వస్య-నైవ వాఞ్ఛన్తి నైవేచ్ఛన్తి యత-స్తే జనాః-యదృచ్ఛయా దైవాత్-లబ్ధా మనసః సమృద్ధిర్యేషాం, తే ॥ ౩౬ ॥ ప్రస్తుతమాహ ॥ ఆకర్ణ్యేతి ॥ రాజా ఉత్తానపాదః-ఆత్మజం ధ్రువం-ఆయాన్తం ఆగచ్ఛన్తం ఆకర్ణ్యాపి సమ్పరేతం మృత్వా -యథాఽఽగతం పునరాగతమివ - న శ్రద్దధే న విశ్వస్తవాన్, సంపరేత్య యథాగతమిత్యాగమనదార్ఢ్యముచ్యతే-తచ్చ - భాగ్యహీనత్వాభిప్రాయేణ - తదేవ వ్యనక్తి అభద్రస్య భాగ్యహీనస్య-మమ-భద్రం పుత్రాగమనరూపం మఙ్గళం -కుతో హేతోస్స్యాదిత్యభిప్రాయేణ-న శ్రద్ధధ ఇత్యన్వయః ॥ ౩౭ ॥ తతో-దేవర్షే ర్నారదస్య-వాక్యం ,,ఏష్యత్యచిరతో రాజన్యశోఽపి పులయం స్తవే,, తి వాక్యం, తాత్కాలికం వా-శ్రద్ధాయ విశ్వస్య-హర్షయోగేన పుత్రాగమననిమిత్తసంతోషయోగేన -ధర్షితః ప్రగల్భితః - ఉద్రిక్తానన్ద ఇతీయావత్, వార్తాహర్తుః పుత్రాగమనవార్తాకథయితుః, మహాధనమనర్ఘ్యం, హారం ముక్తామణిమయం-మతిప్రీత్యా ప్రాదాత్ ॥ ౩౮ ॥ అమాత్యబాన్ధవైరితి ద్వన్ద్వః-బ్రాహ్మణాదిభిః-పర్యస్తః పరివృతః ॥ ౩౯ ॥ బ్రహ్మఘోషేణ స్తినా చ నాత్మకేన, ఆత్మజాభీక్షణోత్సుకః పుత్రదర్శనోత్సుకః-నిశ్చక్రామ నిర్గతవాన్ ॥ ౪౦ ॥ అస్య రాజ్ఞో-మహిష్యౌ భార్యే, సునీతిః, సురుచిశ్చ-ఉత్తమేన సార్ధం, శిబికాం నరవాహన-మారుహ్యాభిజగ్మతుః ॥ ౪౧ ॥ ఉపవనస్యాభ్యాశే సమీపే ఆయాన్తం, తం ధ్రువం-దృష్ట్వా తరసా ఆశు రథాదవరుహ్య, తూర్ణం, శీఘ్రం, మాసాద్య, ప్రేమ్ణా విహ్వలః పరవశః-నృపః ఉత్తానపాదః ॥ ౪౨ ॥ దీర్ఘోత్క-

ణ్ఠమనాః, అతఏవ-శ్వసన్ శ్వాసం ముఞ్చన్, దోర్భ్యాం, పరిరేభే, అఙ్గజం విశినష్టి, విష్వక్సేనస్య భగవతోఽఙ్ఘ్రిసంస్పర్శేన హతమశేషమఘాత్మకం బన్ధనం సంసృతికారణం యస్య తమ్ ❁॥ ౪౩ ॥ ❁ జాతఉద్దామో మహాన్ మనోరథో యస్య సః, రాజా, ద్వితీయాన్తపాఠే, తనయవిశేషణం, మూర్ధ్ని, ఆజఘ్రౌ ఆఘ్రాణం కుర్వన్, శాన్తైః శీతలైః, నయనవారిభిః స్నాపయామాస ❁॥౪౪॥ ❁ పితురుత్తానపాదస్య, పాదౌ, అభివన్ద్య నమస్కృత్య, పితురాశీర్భిః-అభిమన్త్రితః కృతసంభాషణః-సత్కృతః సమ్మానితః-సజ్జనాగ్రేసరః ధ్రువః-శిరసా, మాతరౌ సురుచిసునీతీ ననామ ❁॥౪౫॥ ❁ సురుచిః-పాదయోరవనత-మర్భకం-తం ధ్రువమ్, ఉత్థాప్య, పరిష్వజ్య ఆలిఙ్గ్య, బాష్పైః-గద్గదస్వరయుక్తయా, గిరా వాచా, చిరంజీవేత్యాహ ❁॥౪౬॥ ❁ సురుచ్యాః ప్రీతిర్న సంభావితేత్యత్రాహ॥ యస్యేతి॥ మైత్ర్యాదిభిరాత్మగుణైః-యస్య, హరిః ప్రసన్నః, తస్మై, సర్వభూతాని, నమన్తి ప్రహ్వీభవన్తి, ఆపః, యథా, స్వయమేవ, నిమ్నం దేశం- ప్రతి, ప్రవహన్తి ❁॥ ౪౭ ॥ ❁ ఉత్తమో ధ్రువశ్చ, భ్రాతరౌ - ప్రేమవిహ్వలౌ, అఙ్గసఙ్గాత్ ఆలిఙ్గనాత్, ఉత్పులకౌ, అస్రౌఘం ఆనన్దాశ్రుకణసమూహం-ముహుః పునః పునః-ఊహతుః ముముచతుః ❁॥౪౮॥ ❁ అస్య ధ్రువస్య, జననీ సునీతిః, ఉపగూహ్య ఆలిఙ్గ్య, తస్య తనయస్య, అఙ్గస్పర్శేన-నిర్వృతా సుఖితా, ఆధిం మనః పీడాం, జహౌ తత్యాజ ❁॥ ౪౯ ॥ ❁ హే వీర-వీరసువః ధ్రువస్య జనన్యాః సునీతేః, శివైః శాన్తైః-నేత్రజైః-సలిలైః, రభిషిచ్యమానాభ్యాం, స్తనాభ్యాం-పయః, సుస్రావ ❁॥౫౦॥ ❁ ఉత్తానపాదం, జనాః,

---

ఘోత్కణ్ఠమనాశ్శ్వసన్। విష్వక్సేనాఙ్ఘ్రిసంస్పర్శహతాశేషాఘబన్ధనమ్ ॥ ౪౩ ॥ అథాజిఘ్రన్ముహుర్మూర్ధ్ని శీతైర్నయనవారిభిః। స్నాపయామాస తనయం జాతోద్దామ ❁ మనోరథః ॥ ౪౪॥ అభివన్ద్య పితుః పాదావాశీర్భిశ్చాభిమన్త్రితః। ననామ మాతరౌ శీర్ష్ణా సత్కృతస్సజ్జనాగ్రణీః ॥ ౪౫ ॥ సురుచిస్తం సముత్థాప్య పాదావనతమర్భకమ్। పరిష్వజ్యాహ జీవేతి బాష్పగద్గదయా గిరా ॥ ౪౬ ॥ యస్య ప్రసన్నో భగవాన్ గుణైర్మైత్ర్యాదిభిర్హరిః। తస్మై నమన్తి భూతాని నిమ్నమాప ఇవ స్వయమ్ ॥ ౪౭ ॥ ఉత్తమశ్చ ధ్రువశ్చోభావన్యోన్యం ప్రేమవిహ్వలౌ। అఙ్గసఙ్గాదుత్పులకావస్రౌఘం ముహురూహతుః ॥ ౪౮ ॥ సునీతిరస్య జననీ ప్రాణేభ్యోఽపి ప్రియం సుతమ్। ఉపగూహ్య జహావాధిం తదఙ్గస్పర్శనిర్వృతా ॥ ౪౯॥ పయః స్తనాభ్యాం సుస్రావ నేత్రజైః సలిలైః శివైః। తదాభిషిచ్యమానాభ్యాం వీర వీరసువో ముహుః॥ ౫౦ ॥ తం శశంసుర్జనా రాజ్ఞీం దిష్ట్యా తే పుత్ర ఆర్తిహా। ప్రతిలబ్ధశ్చిరం నష్టో రక్షితా మణ్డలం భువః ॥ ౫౧ ॥ అభ్యర్చితస్త్వయా నూనం భగవాన్ ప్రణతార్తిహా। యదనుధ్యాయినో వీరా [illegible] ॥ ౫౨॥ లాల్యమానో జనైరేవం ధ్రువస్సభ్రాతరం నృపః। ఆరోప్య కరిణీం హృష్టస్స్తూయమానోఽవిశత్పురమ్ ॥ ౫౩ ॥ త[illegible]ల్లసన్మకరతోరణైః। సవృన్తైః కదలీస్తమ్భైః పూగపోతైశ్చ తద్విధైః ॥ ౫౪ ॥ చూతపల్లవవాసస్స్రఙ్ముక్తాదామవిలమ్బిభిః। ఉపస్కృతం ప్రతిద్వారమపాం కుమ్భైస్సదీపకైః ॥ ౫౫ ॥ ప్రాకారైర్గోపురాట్టాలైశ్శాతకౌమ్భపరిచ్ఛదైః। సర్వతోఽలఙ్కృతం శ్రీమద్విమానశిఖరద్యుతి ॥ ౫౬ ॥ మృష్టచత్వరరథ్యాట్టమార్గం చన్దనచర్చితమ్।

ప్రశశంసుః-ప్రశంసామేవాహ। హే రాజ్ఞి, ఆర్తిహా దుఃఖాపహర్తా, పుత్రః, చిరం, నష్టోదర్శనమప్రాప్తః, ఇదానీం, దిష్ట్యా భాగ్యేన, తే త్వయా, ప్రతిలబ్ధః ప్రాప్తః, అయం-మహీమణ్డలం-రక్షితా రక్షిష్యతి ❁॥ ౫౧ ॥ ❁ ప్రణతార్తిహా భక్తానాం దుఃఖాపహర్తా, భగవాన్, త్వయా నూనం, జన్మాన్తరే అభ్యర్చితః, యస్య భగవతోఽనుధ్యాయినో ధ్యాతారః, సుదుర్జయం మృత్యుం సంసారం, జిగ్యుః జితవన్తః ❁॥ ౫౨ ॥ ❁ ఏవం జనైః, లాల్యమానో-రాజా-సభ్రాతృకం సోత్తమం, ధ్రువం, హృష్టః, కరిణీం హస్తినీం, ఆరోప్య, జనైః స్తూయమానః, పురమవిశత్ ❁॥౫౩॥ ❁ పురం వర్ణయతి॥ తత్ర తత్రేతి చతుర్భిః॥ ఉపసమీపే, సమ్యక్క్లృప్తైః మకరతోరణైః, సవృన్తైః ఫలమఞ్జరీయుక్తైః, కదలీస్తమ్భైః, తద్విధైః సవృన్తైః, పూగానాం పోతైః బాలవృక్షైః ❁॥ ౫౪ ॥ ❁ చూతపల్లవాశ్చ, వాసాంసి చ-స్రజశ్చ, ముక్తాదామాని చ-తేషాం-విశిష్టం లమ్బనమస్తి, యేషు కుమ్భేషు, తైః, సదీపకైః, అపాం కుమ్భైః-ప్రతిద్వార-ముపస్కృతం అలఙ్కృతమ్ ❁॥ ౫౫ ॥ ❁ గోపురైరట్టాలైశ్చ, కథం భూతైః, శాతకౌమ్భాః స్వర్ణమయాః, పరిచ్ఛదాః పరికరాః, యేషు తైః, సర్వతః పరితః అలఙ్కృతం-శ్రీమత్ సర్వసమృద్ధిమత్, విమానానామివ శిఖరైర్ద్యుతిర్యస్మిన్ ❁॥౫౬॥ ❁ రథ్యా రాజమార్గః-అట్టః ఉచ్చస్య ప్రాకారస్యోపరి నిర్మితా భూమికా- మార్గో వాన్తరః-మృష్టాః సమ్మార్జితాః, చత్వరాదయో-యస్మిన్-చన్దనచర్చితం చ

౪౪॥శ్లో॥పా ❁ మనోరథమ్.

న్ద నామ్బుభిస్సిక్తం-సిద్ధార్థాః శ్వేతసర్షపాః ఉపజహ్రుః వ్యకిరన్-సతిస్సత్యః-విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః-తాసాం సతీనాం-వల్గూని శ్రావ్యాణి-గీతాని-శృణ్వన్-పితుర్భవనం గృహం ప్రావిశత్ ❁ ॥౫౭॥౫౮॥౫౯॥ ❁ అనర్ఘ్యమణిసమూహమయే-భవనశ్రేష్ఠే-పిత్రా నితరాం-లాలితః-దివి-దేవవ-న్న్యవసత్ ❁ ॥౬౦॥ ❁ భవనం వర్ణయతి ॥ యత్ర భవనే-శయ్యాః-దాన్తాః ధౌతాః-క్షీరఫేనవన్మృదులాః-స్సుధాశ్చ-రుక్మపరిచ్ఛదాః సువర్ణమయాః పరికరాః -అనర్ఘ్యాణ్యాసనాని రౌప్యాః రాజతాః-ఉపస్కరాశ్చ-సన్తి ❁ ॥౬౧॥ ❁ యత్ర భవనే స్ఫటికమయకుడ్యేషు ఇన్ద్రనీలమణిఖచితేషు-ప్రతిఫలితాః-లలనాః స్త్రీయ ఏవ రత్నాని తైస్సంయుతాః-మణిప్రదీపాః ఉపమితసమాసః ఆభాన్తి ❁ ॥౬౨॥ ❁ రమ్యాణ్యుద్యానాని చ-యత్ర సన్తీత్యనుషఙ్గః - తాని విశినష్టి - విచిత్రైః-రమరద్రుమైః సన్తానపారిజాతాదిభిః-ద్రుమైః-కథంభూతైః-కూజన్తి విహఙ్గానాం మిథునాని యేషు-గాయన్తో-మత్తా మధుపానమత్తాః-మధువ్రతా భృఙ్గాః-యేషు తైః శ్రీమద్భిః-ర్యుక్తానీతి శేషః ❁ ॥౬౩॥ ❁ వాప్యశ్చ, యత్ర సన్తీత్యర్థః, వాపీర్విశినష్టి-వైడూర్యమణిమయాని సోపానాని యాసు, పద్మాని ఉత్పలాని కుముదాని చ ఆసు సన్తీతి తాః, విభక్తివ్యత్యయ ఆర్షః-హంసానాం కారణ్డవానాం చ కులైస్సఙ్ఘైః-శ్చక్రవాకైస్సారసైశ్చ, ఘుష్టాః శబ్దితాః ❁ ॥౬౪॥ ❁ అథ కతిపయవర్షానన్తరం, ఊఢవయసం ప్రాప్తయౌవనం ప్రకృతీనాం మన్త్రిణాం-సమ్మతం-అనుర

లాజాక్షతైః పుష్పఫలైస్తణ్డులైర్బలిభిర్యుతిమ్ ॥౫౭॥ ధ్రువాయ పథి దృష్టాయ తత్ర తత్ర పురస్త్రియః । సిద్ధార్థాక్షతదధ్యమ్బుదూర్వాపుష్పఫలాని చ ॥౫౮॥ ఉపజహ్రుః ప్రయుఞ్జానా వాత్సల్యాదాశిషస్సతీః । శృణ్వంస్తద్వల్గుగీతాని ప్రావిశద్భవనం పితుః ॥౫౯॥ మహామణివ్రాతమయే స తస్మిన్భవనోత్తమే । లాలితో నితరాం పిత్రా న్యవసద్దివి దేవవత్ ॥౬౦॥ పయః ఫేననిభాశ్శయ్యా దాన్తా రుక్మపరిచ్ఛదాః । ఆసనాని మహార్హాణి యత్ర రౌక్మా ఉపస్కరాః ॥౬౧॥ యత్ర స్ఫటికకుడ్యేషు మహామారకతేషు చ । మణిప్రదీపా ఆభాన్తి లలనారత్నసంయుతాః ॥౬౨॥ ఉద్యానాని చ రమ్యాణి విచిత్రైరమరద్రుమైః । కూజద్విహఙ్గమిథునైర్గాయన్మత్తమధువ్రతైః ॥౬౩॥ వాప్యో వైడూర్యసోపానాః పద్మోత్పలకుముద్వతీః । హంసకారణ్డవకులైర్జుష్టాశ్చక్రాహ్వసారసైః ॥౬౪॥ విజ్ఞాయోఢవయస్సం పుత్రం ప్రకృతీనాం చ సమ్మతమ్ । అనురక్తప్రజం రాజా ధ్రువం చక్రే భువః పతిమ్ ॥౬౫॥ ఆత్మానం చ ప్రవయసమాకలయ్య విశాంపతిః । వనం విరక్తః ప్రావిశద్విమృశన్నాత్మనో గతిమ్ ॥౬౬॥ ****************

**** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః ****

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రజాపతేర్దుహితరం శింశుమారస్య వై ధ్రువః । ఉపయేమే భ్రమిం నామ తత్సుతౌ కల్పవత్సరౌ ॥౧॥ ఇడాయామపి భార్యాయాం వాయోః పుత్ర్యాం మహాబలః । పుత్రముత్కలనామానం యోషిద్రత్నమజీజనత్ ॥౨॥ ఉత్తమస్త్వకృతోద్వాహో మృగయాయాం బలీయసా । హతః పుణ్యజనేనాద్రౌ తన్మాతాఽస్య గతిం గతా ॥౩॥ ధ్రువో భ్రాతృవధం శ్రుత్వా కోపామర్షశుచార్పితః । జైత్రం స్యన్దనమాస్థాయ గతః

క్తాః అనురాగయుక్తాః, ప్రజాః-యస్మిన్-తం-పుత్రం ధ్రువం, విజ్ఞాయ, భువః పతిం చక్రే రాజ్యాభిషిక్తమకరోత్ ❁ ॥౬౫॥ ❁ తత ఆత్మానం-ప్రవయసం వృద్ధం-ఆకలయ్య ఆలోచ్య, విశాంపతిః రాజా, ఆత్మనః స్వస్య, గతిం ముక్త్యుపాయం, విమృశన్ అత ఏవ, విరక్తః-వనం-ప్రాతిష్ఠత్ ప్రావిశత్ ❁ ॥౬౬॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే నవమోఽధ్యాయః ****************

అథ దశమేన ధ్రువః కృతోద్వాహః ఉత్పాదితపుత్రో జితభ్రాతృహన్తృపుణ్యజన ఆసేత్యాహ మునిః ॥ ప్రజాపతేరితి ॥ శింశుమారాఖ్యస్య - ప్రజాపతేః, దుహితరం, భ్రమిముపయేమే ఊఢవాన్, తయోర్ధ్రువభ్రమ్యోః, సుతౌ కల్పవత్సరాఖ్యౌ ❁ ॥౧॥ ❁ పునరుదూఢాయాం-వాయోర్దుహితరి, ఇడాఖ్యాయాం, భార్యాయాం, మహాబలో ధ్రువః ఉత్కలనామానం, పుత్రం, కథంభూతం, యోషితాం రత్నమివాతిమనోహరం, కన్యారత్నమితి వా, పుర్యాం అజీజనత్ ఉత్పాదయామాస ❁ ॥౨॥ ❁ ఉత్తమస్త్వకృతోద్వాహ ఏవ, కదాచిన్మృగయాయాం-బలీయసః, పుణ్యజనాద్యక్షాత్, అద్రౌ హిమవతి హతః-తస్యోత్తమస్య, మాతా సురుచిః, తస్య పుత్రస్య, గతిం గతా మరణం ప్రాప్తేత్యర్థః ❁ ॥౩॥ ❁ ధ్రువః, భ్రాతురుత్తమస్య, వధం, శ్రుత్వా, కోపామర్షశుగితి సమాహారద్వన్ద్వః, తేన, అమర్షః అక్షమా, అర్పితః వ్యాప్తః, జైత్రం జయశీలం-స్యన్ద

నం,రథ,మాస్థాయాధిరుహ్య,పుణ్యజనాలయమలకాంపురీం,గతఃగతవాన్ ❁ ॥ ౪ ॥ ❁ రుద్రానుచరాఃభూతాదయ,స్తైః-సేవితాం,గుహ్యకైర్యక్షైః , సఙ్కులాంవ్యాప్తాం-పురీమలకాం,హిమవతో,ద్రోణ్యాం,దదర్శ ❁ ॥ ౫ ॥ ❁ బృహద్బాహుఃధ్రువః-ఖమన్తరిక్షం దిశఃదశదిశశ్చానునాదయన్ప్రతిధ్వనయన్,శఙ్ఖం , దధ్మౌనాదితవాన్యేనశఙ్ఖనినాదేన - ఉద్విగ్నాఃచలితాఃదృశఃయాసాంతాః,ఉపదేవ్యోయక్షస్త్రియః, హేక్షత్తః,భృశంనితరాం,అత్రసన్భీతవత్యః ❁ ॥ ౬ ॥ ❁ ఉపదేవాశ్చతేమహాభటాః, స్తే,బలిష్ఠాః,తతఃఅలకాయాః,నిష్క్రమ్య,తస్యధ్రువస్య,శఙ్ఖనినాద,మసహన్తః,ఉదాయుధాః ఉద్యతాస్త్రశస్త్రాః,అభితఃపేతుఃఉపర్యాగతవన్తః ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ ఉగ్రంభీమంధను[illegible]ధ్రువః,ఆపతత,స్స ర్వానేవరా-న్యుగపదేవ,ప్రత్యేకం - త్రిభిస్త్రిభిర్బాణైరహన్-ప్రత్యేకంత్రిభిస్త్రిభిర్బాణైస్సర్వాన్త్రయోదశాయుతాని యుగపన్నిజఘాన ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ తేవైఉపదేవాస్సర్వే,లలాటమగ్నైః, స్తైస్త్రిభిస్త్రిభిరిషుభి-రాత్మానం-నిరస్తంపరాజితంమత్వా,తస్యధ్రువస్య,తత్కర్మ అశంసన్ప్రశశంసుః ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ తేపిచయక్షాః,ఉరగాస్సర్పాః-పాదస్పర్శంపాదాహతిమివ-అముంధ్రువ-మమృష్యన్తఃఅసహమానాః , ద్విగుణంయథాభవతితథా,షడ్భిషడ్భిః,ప్రతికర్తుమిచ్ఛన్తః,శరైర్యుగప,దవిధ్యన్నిజఘ్నుః ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ తతః -పరిఘాదిభిశ్శస్త్రవిశేషై,రవిధ్యన్ ,తథా,చిత్రవాజైశ్చిత్రపక్షైః,శ్శరైర

పుణ్యజనాలయమ్ ॥ ౪ ॥ గత్వోదీచీందిశంరాజారుద్రానుచరసేవితామ్ । దదర్శహిమవద్ద్రోణ్యాంపురీం గుహ్యకసఙ్కులామ్ ॥ ౫ ॥ దధ్మౌశఙ్ఖంబృహద్బాహుఃఖందిశశ్చానునాదయన్ । యేనోద్విగ్నాదృశఃక్షత్తరుపదేవ్యోఽత్రసన్భృశమ్ ॥ ౬ ॥ తతోనిష్క్రమ్యబలినఉపదేవమహాభటాః । అసహన్తస్తన్నినాదంతమభిపేతురుదాయుధాః ॥ ౭ ॥ సతానాపతతోవీరఉగ్రధన్వామహారథః । ఏకైకంయుగపత్సర్వానహన్బాణై స్త్రిభిస్త్రిభిః ॥ ౮ ॥ తేవైలలాటలగ్నైస్తైరిషుభిస్సర్వఏవహి । మత్వానిరస్తమాత్మానమశంసన్కర్మతస్య తత్ ॥ ౯ ॥ తేపిచాముమమృష్యన్తఃపాదస్పర్శమివోరగాః । శరైరవిధ్యన్యుగపద్ద్విగుణంప్రచికీర్షవః॥౧౦॥ తతఃపరిఘనిస్త్రింశైఃప్రాసశూలపరశ్వధైః । శక్త్యృష్టిభిర్భుశుణ్డీభిశ్చిత్రవాజైశ్శరైరపి॥౧౧ ॥ అభ్యవర్షన్ప్రకుపితాస్సరథంసహసారథిమ్ । ఇచ్ఛన్తస్తత్ప్రతికర్తుమయుతానాంత్రయోదశ ॥ ౧౨ ॥ ఔత్తానపాదిస్సతదాశస్త్రవర్షేణభూరిణా । నైవాదృశ్యతతచ్ఛన్నఆసారేణయథాగిరిః ॥ హాహాకారస్తదైవాసీత్సిద్ధానాందివిపశ్యతామ్ । హతోయంమానవస్సూర్యోమగ్నఃపుణ్యజనార్ణవే ॥ ౧౪ ॥ నదత్సుయాతుధానేషుజయకాశిష్వథోమృధే । ఉదతిష్ఠద్రథస్తస్యనీహారాదివభాస్కరః॥౧౫॥ధనుర్విస్ఫూర్జయన్దివ్యంద్విషతాంఖేదముద్వహన్ । అస్త్రౌఘంవ్యధమద్బాణైర్ఘనానీకమివానిలః ॥ ౧౬ ॥ తస్యతేచాపనిర్ముక్తాభిత్త్వావర్మాణిరక్షసామ్ । కాయానావివిశుస్తిగ్మాగిరీనశనయోయథా ॥ ౧౭ ॥ భల్లైస్సంఛిద్యమానానాం శిరోభి

ప్ప్రకుపితాః,అయుతానాంత్రయోదశ,యక్షా, స్తత్ప్రతికర్తుంతత్ప్రతిక్రియాంకర్తుమిచ్ఛన్త,స్సరథం,ససారథిం -తమభ్యవర్షన్ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ❁ తదా-సఔత్తానపాదిఃధ్రువః, భూరిణా,శస్త్రవర్షేణ-ఛన్నఆవృతః,ఆసారేణధారావర్షేణ,యథాగిరిఃపర్వతఇవ,నైవాదృశ్యత ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ తదైవ-దివి,పశ్యతాం,సిద్ధానాం,మహాన్ -హాహాకార,ఆసీత్ మానవఃమనోర్గోత్రాపత్యంపుమా,నయంధ్రువఏవ-సూర్యః , పుణ్యజనాఏవ-అర్ణవస్సముద్రః-తస్మి,న్మగ్నః,హతస్తహా కష్ట,మిత్యేవంరూపహాహాకారఆసీదిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ తతోఽస్మిన్మృధేయుద్ధే-యాతుధానేషురాక్షసేషు , జయకాశిషుజితంజితమితిజయప్రకాశకేషుసత్సు,జయశాలిష్వితిపాఠే,జయశీలేషుసత్సు,నీహారా,ద్భాస్కరస్సూర్యఇవ,తస్మాచ్ఛరవర్షా,ద్రథాత్,ల్యబ్లోపేపఞ్చమి,రథఆస్థాయఉదతిష్ఠత్ఉత్థితః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ తత,ఉగ్రం,ధను,ర్విస్ఫూర్జయన్జ్యాఘోషం,కుర్వన్-ద్విషతాంపుణ్యజనానాం-ఖేద-ముద్వహన్ప్రాపయన్ , బాణైః కస్త్రౌఘంద్విషత్ప్రయుక్తమస్త్రసమూహం అనిలోవాయురివ, మేఘపఙ్క్తిం,వ్యధమత్చూర్ణయామాస ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ తస్యధ్రువస్య-చాపాద్ధనుషో-వినిర్ముక్తా- స్తిగ్మాస్తీక్ష్ణా,బాణా,గిరీన్పర్వతా-నశనయోయథాఅశనయఇవరక్షసాం,వర్మాణికవచాని,భిత్త్వా-కాయాన్దేహాన్, ఆసమన్తా,ద్వివిశుః ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ భల్లైర్బాణై,స్సంఛిద్యమానానాం,రక్షసాంచారూణిసున్దరాణికుణ్డలానియేషు,తైః,శ్శిరోభిః,స్వర్ణమయతాళవృక్షసదృశై,రూరుభిః,వలయైస్సున్దరై,ర్బాహుభి,ర్మహాధనైరఙ్గదై,ర్హారాదిభిశ్చ, స్తృతాశ్ఛన్నాః - స్తాఃరణ

భూషామయాః, వీరాణాం మనోహరాః, విరేజుః బభుః ❀ ॥ ౧౮ ॥ ౧౯ ॥ ❀ హతేభ్యోఽవశిష్టాః, ఇతరే, రక్షోగణాః, క్షత్రియవర్యస్య ధ్రువస్య, సాయకైః ర్లూనైః, ప్రాయశః బాహుల్యేన-వివృక్ణాః సన్ధిర్యేషాం, అవయవాః, యేషాం తే-రణాజిరాత్ రణభూమేః-సింహేన-విక్రీడితగజా ఇవ, విదుద్రువుః పలాయితవన్తః ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ తదా-మానవశ్రేష్ఠః, స ధ్రువః-మహామృధే మహతి యుద్ధే, ఆతతాయినం శస్త్రపాణిమ, పశ్యమానః పురీం దిదృక్షన్నపి ద్రష్టుకామోఽపి, మాయినాం ద్విషాం పుణ్యజనానాం, చికీర్షితం-జనో న వేద ఇత్యేవం బుద్ధ్వా-నావిశత్ న ప్రవిష్టవాన్ ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ స చిత్రరథో ధ్రువః-సారథిం ప్రతి, ఇతి న మాయినాం వేద చికీర్షితం జన ఇత్యేవం, వదన్-పరేషాం ద్విషాం - ప్రతియోగం-ప్రతిక్రియాం ప్రతిశఙ్కమానః-అవ వ-యత్తః యత్నవాన్, జలధైర్నైర్ఘోరివే-రితం శబ్దితం, గర్జితమిత్యర్థః, శబ్దం శుశ్రావ-తతస్సమనన్తరమేవ-నభస్వతా వాయునా సహ-దిక్షు రజః ధూళిః, రన్వదృశ్యత దృష్టమ్ ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ వ్యోమామ్బరం-విస్ఫురన్త్యస్తటితో యస్మిన్, త్రాసయన్తః, స్తనయిత్నవోఽశనయో, యస్మిం స్తేన-మేఘసమూహేన, సర్వతశ్చరితం వ్యాప్తమ్ ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ రుధిరౌఘాదయః, వవృషుః నిపేతురిత్యర్థః, నసృజతి న త్యజతి శరీరమిత్యసృక్ ఇహ శ్లేష్మాదిః-రుధిరస్య పృథగుపాదానాత్, మేదసః పుంస్త్వమార్షం, మేదాంసి, కబన్ధాని శిరోహీనశరీరాణి చ, గగనాత్ తస్య ధ్రువస్య, అగ్రతో నిపేతుః ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ తతః-ఖే ఆకాశే,

---

శ్చారుకుణ్డలైః। ఊరుభిర్హేమతాలాభైర్దోర్భిర్వలయవల్గుభిః ॥ ౧౮ ॥ హారకేయూరముకుటైరుష్ణీషైశ్చ మహాధనైః। ఆస్తృతాస్తా రణభువో రేజుర్వీరమనోహరాః ॥ ౧౯ ॥ హతావశిష్టా ఇతరే రణాజిరాద్రక్షోగణాః క్షత్రియవర్యసాయకైః। ప్రాయో వివృక్ణావయవా విదుద్రువుర్మృగేన్ద్రవిక్రీడితయూథపా ఇవ ॥ ౨౦ ॥ అపశ్యమానస్స తదాఽఽతతాయినం మహామృధే కంచన మానవోత్తమః। పురీం దిదృక్షన్నపి నావిశద్ద్విషాం న మాయినాం వేద చికీర్షితం జనః ॥ ౨౧ ॥ ఇతి బ్రువంశ్చిత్రరథస్స్వసారథిర్యత్తః పరేషాం ప్రతియోగశఙ్కయా। శుశ్రావ శబ్దం జలధేరివేరితం నభస్వతో దిక్షు రజోఽన్వదృశ్యత ॥ ౨౨ ॥ క్షణేనచ్ఛాదితం వ్యోమ ఘనానీకేన సర్వతః। విస్ఫురత్తటితా దిక్షు త్రాసయత్స్తనయిత్నునా ॥ ౨౩ ॥ వవృషూ రుధిరౌఘాసృక్పూయవిణ్మూత్రమేదసః। నిపేతుర్గగనాదస్య కబన్ధాన్యగ్రతోఽనఘ ॥ ౨౪ ॥ తతః ఖేఽదృశ్యత గిరిర్నిపేతుస్సర్వతోదిశమ్। గదాపరిఘనిస్త్రింశముసలాస్సాశ్మవర్షిణః ॥ ౨౫ ॥ అహయోఽశనినిశ్వాసా వమన్తోఽగ్నిం రుషాఽక్షిభిః। అభ్యధావన్గజా మత్తాస్సింహవ్యాఘ్రాశ్చ యూథశః ॥ ౨౬ ॥ సముద్ర ఊర్మిభిర్భీమః ప్లావయన్సర్వతో భువమ్। ఆససాద మహాహ్రదః కల్పాన్త ఇవ భీషణః ॥ ౨౭ ॥ ఏవంవిధాన్యనేకాని త్రాసనాన్యమనస్వినామ్। ససృజుస్తిగ్మగతయ ఆసుర్యా మాయయాఽసురాః ॥ ౨౮ ॥ ధ్రువే ప్రయుక్తామసురైస్తాం మాయామతిదుస్తరామ్। నిశామ్య తస్య మునయశ్శమాశంసన్సమాగతాః ॥ ౨౯ ॥ ఔత్తానపాద భగవాంస్తవ శార్ఙ్గధన్వా దేవః క్షిణోత్వవనతార్తిహరో విపక్షాన్। యన్నామధేయమభిధాయ నిశమ్య చాద్ధా లోకోఽఞ్జసా తరతి దుస్తరమఙ్గ మృత్యుమ్ ॥ ౩౦ ॥ ❀❀

❀❀❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, దశమోఽధ్యాయః. ❀❀❀

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ నిశమ్య వదతామేవమృషీణాం ధనుషి ధ్రువః। సన్దధేఽస్త్రముపస్పృశ్య యన్నారాయణనిర్మి

గిరిః, అదృశ్యత, సర్వతో దిశం, సర్వాసు దిక్షు, సాశ్మవర్షిణః, అశ్మసహితం యద్వర్షం, తద్వన్తః, గదాదయః నిపేతుః ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ అశనివన్నిశ్వాసో యేషాం తే-అహయస్సర్పాః అక్షిభి-రగ్నిం-వమన్తః ఉద్గిరన్తః-క్రుద్ధా-గజాస్సింహా వ్యాఘ్రాశ్చ-యూథశస్సఙ్ఘశః-అభ్యధావన్ అభిముఖం తూర్ణమాగతవన్తః ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ ఊర్మిభిస్తరఙ్గైర్భీమో భయఙ్కరః-స సముద్రః సర్వతస్సమన్తా-ద్భువం ప్లావయన్ -ప్రయయ ఇవ -మహాన్ హ్రదః ధ్వనిర్యస్య అతఏవాతిభీషణః-ఆససాద ప్రాప్తః ❀ ॥ ౨౭ ॥ ❀ ఉక్తవిధాన్య-న్యాని చ-అమనస్వినామజ్ఞానాం-త్రాసకాణి భయఙ్కరాణి-తిగ్మా క్రూరా గతిః ప్రవృత్తిర్యేషాం తే-అసురాః-మాయయా-ససృజుః ❀ ॥ ౨౮ ॥ ❀ అసురైర్ధ్రువే ప్రయుక్తా -మతిదుస్తరాం-తాం మాయాం నిశామ్య దృష్ట్వా, ఆగతాస్సర్వే మునయః-తస్య ధ్రువస్య-శం సుఖం మఙ్గళ-మాశంసన్ ప్రార్థితవన్తః ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ ఆశంసామేవ వివృణోతి ॥ ఔత్తానపాదేతి ॥ అఙ్గహే, ఔత్తానపాద ధ్రువ-అవనతార్తిహరః భృత్యదుఃఖాపహర్తా -శార్ఙ్గధన్వా భగవాన్ -దేవః-తవ-విపక్షాన్ శత్రూన్-క్షిణోతు నాశయతు-భగవన్తం విశినష్టి-యస్య భగవతో-నామధేయం నిశమ్య శ్రుత్వా -అభిధాయ ఉక్త్వా వా-లోకః - అద్ధా సాక్షాత్-అఞ్జసా సుఖేనైవ-దుస్తరం-మృత్యుం-తరతి ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే దశమోఽధ్యాయః. ❀❀❀

మునిభిరేవమాశంసితో ధ్రువః స్వధనుః ప్రయుక్తనారాయణాస్త్రో వినాశితప్రతిపక్షః స్వపితామహానునీతహృదయః

స్వపురంగతేష్విత్యాహైకాదశేనమునిః॥ నిశమ్యేతి॥ ఏవం-గదతాం-ఋషీణాం-నిశమ్య-శ్రుత్వా, వచ ఇతి శేషః ఉపస్పృశ్య అప ఇతి శేషః-ఆచమ్యేత్యర్థః, యత్, నారాయణేననిర్మితం-తత్-నారాయణాస్త్రం, సందధే ❋ ॥ ౧ ॥ ❋ఏతస్మిన్నారాయణాస్త్రే సన్ధీయమానే ప్రయుజ్యమానే సతి గుహ్యకైర్యక్షైః-నిర్మితాః-మాయాః-హే విదుర-జ్ఞానోదయే సతి-యథా క్లేశాః రాగద్వేషాదయ ఇవ, క్షిప్రమాశు, వినేశుః నాశం ప్రాప్తాః ❋॥ ౨ ॥ ❋ఆర్షం ఋషేర్నారాయణాదుద్భూతం-అస్త్రం, ధనుషి-తస్య ధ్రువస్య ప్రయుఞ్జతస్సంధదతస్సతః, స్వర్ణమయాః-పుఙ్ఖా మూలప్రాన్తా -యేషాం-కలహంసానాం వాసాంసి పక్షాః యేషాం తే శరాః-వినిస్సృతాః ధనుషో వినిర్గతాః-ద్విషతాం -బలం, ఆవివిశుః ఆవిష్టవన్తః-భీమః భయజనకో-రవో ధ్వని-ర్యేషాం-తే-శిఖణ్డినః మయూరాః -యథా - వనం - విశన్తి-తద్వత్ భీమరవా ఇతి దార్ష్టాన్తికేఽప్యన్వేతవ్యమ్ ❋॥ ౩॥ ❋తైః, తిగ్మధారైః తీక్ష్ణధారైః శిలీముఖైర్బాణైః-ప్రధనే యుద్ధే- ఉపద్రుతాః తాడ్యమానాః-పుణ్యజనాః-ఇతస్తతః-తం ధ్రువం-ప్రకుపితాశ్చ-తే-ఊర్ధ్వముద్ధృతాయుధాస్సన్తః - ఉన్నద్ధా ఉచ్ఛ్రితాః ఫణా యేషాం తే అహయస్సర్పా ఇవ సుపర్ణం గరుడం-అభ్యధావన్ ❋॥ ౪॥ ❋మృధే యుద్ధే-అభిముఖం-ధావన్తః, పృషత్కైర్బాణైః, నికృత్తాస్సంఛిన్నా-బాహ్వాదయో యేషాం తాన్-పుణ్యజనాన్-పరం లోకం - నినాయ - కథంభూతం-ఊర్ధ్వరేతసస్సన్న్యాసినః, అర్కమణ్డలం, నిర్భిద్య-యం-వ్రజన్తి ❋ ॥ ౫॥ ❋ఏవ-మనాగసో నిరపరాధినః-చిత్రరథేన ధ్రువేణ-బహుశః-హన్యమానాన్ వీక్ష్యమాణాన్, గుహ్యకాన్ యక్షాన్, వీక్ష్య-ధ్రువస్య- పితామహో-మనుస్స్వాయంభువః-కృపయా-మహర్షిభిస్సహ, ఉపగతః సమీపం ప్రాప్తః-ఔత్తానపాదిం-జగాద ఉవాచ ❋॥ ౬ ॥ ❋ఉక్తిమేవాహ॥ అలమిత్యాదినా ॥ హే వత్స తమోద్వారేణ సమ్మోహా

తమ్ ॥ ౧ ॥ సన్ధీయమాన ఏతస్మిన్మాయా గుహ్యకనిర్మితాః। క్షిప్రం వినేశుర్విదుర క్లేశా జ్ఞానోదయే యథా ॥౨॥ తస్యార్షమస్త్రం ధనుషి ప్రయుఞ్జతస్సువర్ణపుఙ్ఖాః కలహంసవాససః । వినిస్సృతా ఆవివిశుర్ద్విషద్బలం వనం యథా భీమరవాశ్శిఖణ్డినః ॥ ౩ ॥ తైస్తిగ్మధారైః ప్రధనే శిలీముఖైరితస్తతః పుణ్యజనా ఉపద్రుతాః ।తమభ్యధావన్కుపితా ఉదాయుధాస్సుపర్ణమున్నద్ధఫణా ఇవాహయః ॥ ౪ ॥ స తాన్పృషత్కైరభిధావతో మృధే నికృత్తబాహూరుశిరోధరోదరాన్। నినాయ లోకం పరమర్కమణ్డలం వ్రజన్తి నిర్భిద్య యమూర్ధ్వరేతసః॥ తాన్హన్యమానానభివీక్ష్య గుహ్యకాననాగసశ్చిత్రరథేన భూయసా। ఔత్తానపాదిం కృపయా పితామహో మనుర్జగాదోపగతస్సహర్షిభిః ॥ ౬ ॥ మనురువాచ॥ అలం వత్సాతిరోషేణ తమోద్వారేణ పాప్మనా । యేన పుణ్యజనానేతానవధీస్త్వమనాగసః ॥ ౭ ॥ నాస్మత్కులోచితం తాత కర్మైతత్సద్విగర్హితమ్। వధో యదుపదేవానామారబ్ధస్తేఽకృతైనసామ్ ॥ ౮ ॥ నన్వేకస్యాపరాధేన ప్రసఙ్గాద్బహవో హతాః। భ్రాతుర్వధాభితప్తేన త్వయాఙ్గ భ్రాతృవత్సల॥ ౯ ॥ నాయం మార్గో హి సాధూనాం హృషీకేశానువర్తినామ్ । యదా❋త్మానమసఙ్గృహ్య పశువద్భూతవైశసమ్ ॥ ౧౦ ॥ సర్వభూతాత్మభావేన భూతావాసం హరిం భవాన్। ఆరాధ్యాప దురారాధ్యం విష్ణోస్తత్పరమం పదమ్ ॥ ౧౧ ॥ స త్వం హరేరనుధ్యాతస్తత్పుంసామపి సమ్మతః। కథం త్వ

త్మకాజ్ఞానహేతునా,, క్రోధాద్భవతి సమ్మోహః ,, ఇతి స్మరణాత్-పాప్మనా నిరయహేతునా-రోషేణా-లం-యేన రోషేణా-నాగస-ఏతాన్ పుణ్యజనాన్- త్వమవధీర్హతవానసి ❋ ॥ ౭ ॥ ❋హే తాత- సద్భిర్విగర్హితం-అత ఏవ-తత్కర్మ-అస్మత్కులోచితం-న భవతి-అకృతాగసాం-యక్షాణా-ముపదేవానాం వధ,స్తే త్వయా, ఆరబ్ధః ❋ ॥ ౮ ॥ ❋నను మద్భ్రాతృహన్తార ఏతే ఉపదేవాః కథమనాగసస్తత్రాహ ॥ నన్వితి॥ అఙ్గ హే-భ్రాతృవత్సల - భ్రాతురుత్తమస్య-యో వధ-స్తేనా,భితప్తేన-త్వయా,ఏకస్య యక్షస్యా - పరాధేన హేతునా , తస్యాపరాధినః-ప్రసఙ్గాత్సంబన్ధా-ద్బహవో, హతాః ఘాతితాః ❋॥ ౯॥ ❋ఆత్మానం మనః-అసఙ్గృహ్య అనియమ్య, పరాగ్గృహ్యేతి పాఠే - పరాభవవిషయం దేహమాత్రాత్మత్వేన గృహీత్వా, పశవో-యథా , దేహాత్మాభిమానేనాన్యోన్యం ఘ్నన్తి-తథా, భూతానాం - వైశసం హింసేతి యత్, అయం, భగవద్భక్తానాం సాధూనాం, మార్గో-న భవతి ❋॥ ౧౦ ॥ ❋సత్యం భగవద్భక్తానామయం మార్గో భవతీతి మమ తూచితమిత్యత్రాహ॥ సర్వభూతాత్మభావేనేతి॥ ఆవసన్త్యస్మిన్నిత్యావాసః - ఆవసతీతి వా ఆవాసః, భూతానా-మావాసం ధారకమన్తరాత్మానం, ఇతరైరబ్రహ్మాత్మకస్వతన్త్రవస్తుదర్శిభి-ర్దురారాధ్యం - హరిం-సర్వభూతాత్మభావేన సర్వభూతాన్తరాత్మత్వేనాకారేణా,రాధ్య, పరమం సర్వోత్కృష్టం - తత్ప్రసిద్ధం, విష్ణోః, పదం లోకం, ఆప ప్రాప్తవానసి, ఇతః పూర్వమప్రాప్తమపి భగవతా దత్తత్వాత్ప్రాప్తప్రాయమితి మత్వా, ఆపేత్యుక్తమ్ ❋ ॥ ౧౧ ॥ ❋హరేరభిధ్యానాద్భజనాత్, సః హరిభక్తః,

౧౦॥శ్లో॥పా ❋ ఆత్మానం పరాగ్గృహ్య

స్త్వం, తత్పుంసాం హరిభక్తానామపి - సమ్మతః భాగవతోత్తమత్వేన సమ్మతః, సతాం సాధూనాం - వ్రతం - అనుశిక్షయన్, లోకస్యేతి శేషః - కథమవద్యం వక్తుమప్యనర్హం పాపం - కృతవాన్, భగవద్భక్తస్య నితరామేతదనుచితమిత్యర్థః ॥౧౨॥ * భూతద్రోహేణ భగవద్భక్తైః కో విరోధ ఇత్యత్రాహ ॥ తితిక్షయేతి ॥ తితిక్షయా అపరాధిషు సహనేన - కరుణయా పరదుఃఖాసహిష్ణుత్వేన - అఖిలజన్తుషు తరతమభావేన వ్యవస్థితజన్తుషు, మైత్ర్యా స్వసామ్యబుద్ధికృతహితాచరణేన సమత్వేన దేహాకారాన్ ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేన - జీవాన్ జ్ఞానైకాకారత్వేన - పరమాత్మానం తు సర్వాన్తరాత్మత్వేనేత్యేవంరూపసమత్వేన - సర్వాత్మా భగవాన్, సంప్రసీదతి - సర్వాత్మేతి హేతుగర్భం, భగవతస్సర్వాత్మత్వాత్సర్వాన్తరాత్మతయా దేవమనుష్యాదిరూపేణావస్థితత్వాత్సర్వేషాం శరీరాణామీశ్వరశరీరత్వే న శరీరేకృతో ద్రోహశ్శరీరిణ్యాత్మన్యేవ భగవతి పర్యవస్యతీతి భూతద్రోహే భగవాన్న ప్రసీదతీత్యర్థః * ॥౧౩॥ * భగవత్ప్రసాదఫలమాహ ॥ సుప్రసన్న ఇతి ॥ పురుషస్సర్వాత్మబ్రహ్మోపాసనపరః పుమాన్, తితిక్షాదిభిర్భగవతి ప్రసన్నే సతి - ప్రాకృతైః కామక్రోధాదిభిర్జీవద్దశాయాం - విముక్తః - అన్తే, అజీవాత్ప్రకృతేః, నితరాం ముక్తః, నిర్వాణం నిరతిశయానన్దరూపం - బ్రహ్మఋచ్ఛతి ప్రాప్నోతి ॥౧౪॥ * ఏవం సర్వభూతసుహృత్త్వాదీన్భగవత్ప్రసాదహేతూన్ ప్రసాదఫలభూతాం బ్రహ్మప్రాప్తిం చాభిధాయ తత్త్వోపదేశమన్తరేణ భ్రాతృమరణదుఃఖితస్యాస్య న మనః, ప్రశామ్యతీత్యభిప్రేత్య - న భ్రాతుర్హననకర్తృత్వం - నాపి యక్షాణాం కర్తృత్వం - కిన్తు దైవమేవ కారణమితి వక్తుం భ్రాత్రాదిశరీరాణాముత్పత్తిమరణాదికం యథావద్వివేచయన్ తదుపయుక్తమీశ్వరస్యానన్తవివిధశక్తిమత్త్వమాహ ॥ భూతైరితి ॥ పఞ్చభిర్భూతైః పృథివ్యాదిభిరారబ్ధః దేవమనుష్యాదిశరీరరూపేణ పరిణతః - యోషిత్పురుష - శ్చేత్యయం - ద్వివిధో జనః ప్రసిద్ధః - తయోర్యోషిత్పురుషయోః, అన్యోన్యవ్యవాయాన్మైథునాత్సంభూతి, రిహ, భవతి - తస్మాదుద్భూతం ప్రాణిజాతమిత్యర్థః - పఞ్చభూతపరిణామరూపస్త్రీపుంసాత్మకశరీరద్వయ

వద్యం కృతవాననుశిక్షన్సతాం వ్రతమ్ ॥౧౨॥ తితిక్షయా కరుణయా మైత్ర్యా చాఖిలజన్తుషు। సమత్వేన చ సర్వాత్మా భగవాన్సంప్రసీదతి ॥౧౩॥ సుప్రసన్నే భగవతి పురుషః ప్రాకృతైర్గుణైః। విముక్తోఽజీవనిర్ముక్తో బ్రహ్మనిర్వాణమృచ్ఛతి ॥౧౪॥ భూతైః పఞ్చభిరారబ్ధో యోషిత్పురుష ఏవ హి। తయోర్వ్యవాయాత్సంభూతిర్యోషిత్పురుషయోరిహ ॥౧౫॥ ఏవం ప్రవర్తతే సర్గస్థితిస్సంయమ ఏవ చ। గుణవ్యతికరాద్రాజన్మాయాయాః పరమాత్మనః ॥౧౬॥ నిమిత్తమాత్రం తత్రాసీన్నిర్గుణః పురుషర్షభః। వ్యక్తావ్యక్తమిదం విశ్వం యత్ర భ్రమ

సంబన్ధాదుద్భూతమపి ప్రాణిజాతం పఞ్చభూతాత్మకమేవేతి భావః * ॥౧౫॥ * ఏవం వ్యష్టిసర్గ ఉక్తః। అథ సర్వశరీరాణాం పఞ్చభూతారబ్ధత్వేపి కదా సర్వభూతాత్మకభూతసృష్టి, స్తైశ్శరీరావచ్ఛిన్నస్థితికారణం సంహారకారణం చ కిం, తచ్చ ద్వయం కదా, కదా వా ఈశ్వరకృత్యం చ కిం తత్రాహ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం యథా స్త్రీపుంసాత్మకో జనస్తద్వ్యవాయసంభవః - ఏవం పరమాత్మనో మాయాయాః పరమాత్మాధిష్ఠితాయా స్తచ్ఛరీరభూతాయా మాయయా - యాః, గుణానాం సత్త్వాదీనాం, వ్యతికరాత్ తారతమ్యేన సంబన్ధాత్, హే రాజన్ ధ్రువ, సర్గస్సృష్టిః - స్థితిస్సంహారశ్చ, ప్రవర్తతే, తత్ర రజసోఽభివృద్ధావితరయోర్హ్రాసే సర్గః, సత్త్వస్య వృద్ధావితరయోర్హ్రాసే స్థితిః, తమసోఽభివృద్ధౌ తు సంయమః - త్రయాణాం సామ్యే త్రితయాభావః * ॥౧౬॥ * నను స్త్రీపుంసాత్మకశరీరాణాం వైషమ్యేణ సంబద్ధానాం గుణానాం వా జడత్వేన ప్రవృత్తిశూన్యానాం వ్యష్టిసమష్ట్యాత్మనా కథం పరిణామసామర్థ్యం, సామర్థ్యేపి కథం దేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యం సుఖదుఃఖతారతమ్యం చేత్యత్రాహ ॥ నిమిత్తమాత్రమితి ॥ నిమిత్తమేవ నిమిత్తమాత్రం - సత్త్వనిమిత్తమిత్యర్థః, తత్ర, గుణానాం మహదాద్యాకారేణ పరిణామే మహదాదీనాం దేహాద్యాకారేణ పరిణామే చ, దేవాదివైచిత్ర్యే, సుఖదుఃఖయోశ్చ, నిర్గుణస్సత్త్వాదిగుణరహితః, పురుషర్షభ ఈశ్వరః - నిమిత్తమాత్రం - గుణానాం పరిణామస్య తేషాం తత్స్వాభావ్యనిబన్ధనత్వా, ద్దేవాదివైచిత్ర్యస్య సుఖదుఃఖతారతమ్యస్య చ కర్మనిబన్ధనత్వాదీశ్వరస్సాధారణకారణం కాలాకాశాదివదిత్యర్థః - నిమిత్తత్వమేవ దృష్టాన్తత్వేన విశదయతి, యత్ర పరమాత్మని నిమిత్తే, అయస్కాన్తసన్నిధౌ, లోహవత్, ఇదం, వ్యక్తావ్యక్తం - అవ్యక్తం ప్రధానం, తత్కార్యం మహదాది వ్యక్తం, కార్యకారణాత్మకం, విశ్వం, భ్రమతి ప్రవర్తతే అత్ర లోకే మృత్కులాలయోర్విభిన్నయోరేవ నిమిత్తోపాదానత్వదర్శనాదుపాదానస్య పరమాత్మనో జగత్సృష్ట్యాదినిమిత్తత్వానుపపత్తిరితీమాం శఙ్కాం నిరాచికీర్షుణా మాత్రపదం ప్రయుక్తం, న తూపాదాననిరాచికీర్షయా, పరమాత్మనో మాయాయాః,, గుణవ్యతికరా,, దిత్యుపాదానత్వాభిధానాత్, సంబన్ధసామాన్యాభిధాయిన్యా అపి షష్ఠ్యాః,, యస్యా

వ్యక్తం శరీర ,, మిత్యాదిశ్రుత్యనుసారేణ శరీరాత్మభావరూపసంబన్ధవిశేషపర్యవసానా - చ్ఛరీరస్య చ కార్యోపయోగ్య పృథక్సిద్ధాకారత్వాచ్ఛ్లక్ష్ణతాదివిశిష్టమృదాదికార్యభూతఘటాదీనామివ మహదాదికార్యాణాం ప్రకృత్యాదిశరీరక పరమాత్మకార్యత్వాత్ , అత్ర నిర్గుణ ఇత్యనేన సత్త్వాదిగుణవశ్యత్వాయత్తకర్తృత్వసుఖదుఃఖాదిభాగిత్వవైలక్షణ్యమ భిప్రేతమ్ ॥౧౭॥ తదేవ విశదయతి ॥ స ఇతి ॥ స-భగవాన్హేయప్రతిభటపూర్ణషాడ్గుణ్యః , కాలశక్త్యా కాలాత్మికయా స్వాపృథక్సిద్ధకార్యోపయోగివిశేషణభూతయా శక్త్యా , గుణక్షోభహేతుభూతయా , యో , గుణానాం సత్త్వాదీనాం , ప్రవాహస్సర్గః , తేన , విభక్తవీర్యః విభక్తం కర్మాయత్తదేవమనుష్యాదివైచిత్ర్యేణ సుఖదుఃఖతారతమ్యేన చ వ్యవస్థాపితం , వీర్యం శక్తిః జగదితియావత్ ,, ఏకదేశస్థితస్యాగ్నేర్జ్యోత్స్నా విస్తారిణీ యథా। పరస్య బ్రహ్మణశ్శక్తిస్తథేదమఖిలం జగ ,, దిత్యుక్తత్వాత్ , అత్ర స్యాదిత్యధ్యాహ్రియతే, విభక్తవీర్యస్స్యామితీదం-కరోతి సృజతీత్యన్వయః, గుణక్షోభనిమిత్తకాల ప్రకృతిపురుషశరీరకో ఽహం జగత్సృష్ట్యా ఽనన్తవివిధవిచిత్రస్థిరత్రసరూపస్స్యామితి సఙ్కల్ప్యేదం జగత్సృజతీత్యర్థః, యద్వా, గుణప్రవాహేణేతి హేత్వర్థే తృతీయా- హేతుశ్చాత్ర ఫల-మధ్యయనేన వసతీతివత్-తతశ్చ గుణప్రవాహేణ గుణప్రవాహార్థం- ప్రవాహశబ్దేన గుణకార్యసృష్ట్యాదిత్రయం వివక్షితం-సృష్ట్యాద్యర్థం, విభక్తం, వీర్యం సృష్ట్యాద్యుపయుక్తసామర్థ్యం , యేన సః - బ్రహ్మవిష్ణురుద్రరూపో భూత్వేత్యర్థః-అకర్తైవ-దేవాదివైచిత్ర్యసుఖదుఃఖాదౌ చాకర్తైవ-దేవాదివైచిత్ర్యాదేస్తత్తజ్జీవాదృష్టాయత్తత్వాత్-ఇదం జగ-త్కరోతి ఉత్పాదయతి-తథా, అహన్తైవ-యం హననాద్యనాశ్రయ ఏవ - హన్తి ,, చాతుర్వర్ణ్యం మయా సృష్టం గుణకర్మవిభాగశః। తస్య కర్తారమపి మాం విద్ధ్యకర్తారమవ్యయమ్ ॥ ప్రధానకరణీభూతాయతో వై సృజ్యశక్తయ ,, ఇతి స్మృతేః ,, హన్తా చేన్మన్యతే హన్తుం హతశ్చేన్మన్యతే హతం । ఉభౌ తౌ న విజానీతో నాయం హన్తి న హన్యతే ,, ఇతి శ్రుతేశ్చ: అత్ర కర్తృత్వం హన్తృత్వం చ ప్ర

తిలోహవత్ ॥౧౭॥ స ఖల్విదం భగవాన్కాలశక్త్యా గుణప్రవాహేణ విభక్తవీర్యః। కరోత్యకర్తైవ నిహన్త్యహన్తా చేష్టా విభూమ్నః ఖలు దుర్విభావ్యా ॥౧౮॥ సో ఽనన్తో ఽన్తకరః కాలో ఽనాదిరాదికృదవ్యయః। జనం జనేన జనయన్మారయన్మృత్యునాన్తకమ్ ॥౧౯॥ న వై స్వపక్షో ఽస్య విపక్ష ఏవ వా పరస్య మృత్యోర్విశతస్సమం ప్రజాః। తం ధావమానమనుధావన్త్యనీశా యథా రజాంస్యనిలం భూతసఙ్ఘాః ॥౨౦॥ ఆయుషో

యోజకత్వరూపేణ -అకర్తృత్వమహన్తృత్వం ప్రయోజ్యత్వరూపేణేతి వివేకః-నన్విదమఘటమానం కర్తృత్వమకర్తృత్వం చైకస్మిన్ కథముపపద్యతే - తత్రాహ విభూమ్నః - భగవతః ,, భూమా త్వేవ విజిజ్ఞాసితవ్య ,, ఇతి శ్రుతేః- చేష్టా-దుర్విభావ్యా అప్రతర్క్యా ఖలు ॥౧౮॥ ప్రయోజక ఇత్యుక్తమేవ విశదయతి ॥ స ఇతి ॥ సః-కాలః కాలశరీరకః పరమాత్మా-జనేన పిత్రాదినా-ప్రయోజ్యకర్త్రా-జనం ఉత్పత్త్యున్ముఖం పుత్రాదిం-జనయన్- ఆదికృత్-అన్తగం వినాశోన్ముఖం-మృత్యునా ప్రయోజ్యకర్త్రా-మారయన్-స్వయం త్వ-నాదిరుత్పత్తిరహితః-అవ్యయః నాశరహితః-అనన్తః-అన్తకరః-పిత్రాదిద్వారా జనకః, మృత్యావాదిద్వారా అన్తకరః-నతు సాక్షాత్-అత -స్సాక్షాదకర్తృత్వం సద్వారకం కర్తృత్వం చైకస్మిన్ వివిధవిచిత్రానన్తశక్తిమతీశ్వర ఉపపన్నమితి భావః ॥౧౯॥ నను ప్రయోజక ఇత్యుక్తం కథమీశ్వరస్యోపపన్నం వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిప్రసఙ్గాదిత్యాశఙ్కాయాం తత్కర్మానురూపం ప్రయోజయితుః పక్షపాతాభావాదుపపన్నమేవ ప్రయోజయితృత్వమిత్యాహ ॥ న వా ఇతి ॥ మృత్యోస్సంసార-త్పరస్య-అస్పృష్టసంసారస్యేత్యర్థః - యద్వా-మృత్యుశరీరకస్య ,, యో మృత్యుమన్తరే సఞ్చరన్యస్య మృత్యుశ్శరీర ,, మితి శ్రుతేః- పరస్య పరమాత్మనః - సమం యథా భవతి తథా-ప్రజాః కర్మభూతాః-విశతః తత్తత్కర్మానురూపనియమనార్థమన్తరాత్మతయా ప్రవిశతః - న- స్వపక్షః-నాపి విపక్షో వా ఽస్తి-పక్షపాతాభావం దృష్టాన్తేనోపపాదయతి ॥ తమితి ॥ యథా-రజాంసి ధావమాన-మనిల-మనుసృత్య ధావన్తి-తథా-అనీశాః అనియన్తారః-కర్మానురూపం నియామ్యా ఇత్యర్థః-భూతసఙ్ఘా- స్తత్తత్కర్మానుసారం ధావమానం నియన్తారం పరమాత్మాన-మనుసృత్య-ధావన్తి ప్రవర్తన్తే-యథా హర్మ్యతలశ్వభ్రాదిషు రజాంస్యనునేతుర్వాయోర్న వైషమ్యమస్త్యేవం పరమాత్మనో ఽపీత్యర్థః ॥౨౦॥ కర్మానురూపనియమనమేవోపపాదయతి ॥ ఆయుష ఇతి ॥ విభుస్సర్వాన్తరో ఽసౌ భగవాన్-జన్తోః కర్మవశ్యస్య-తత ఏవ, దుస్సహ్యకర్మాయత్తసుఖదుఃఖాదిభాజః - ఆయుషః - అపచయం హ్రాసం-తథా, ఉపచయం వృద్ధిం చ, స్వయ-ముభాభ్యాం ఉపచయాపచయాభ్యాం - రహితః -అత ఏవ, స్వస్థః స్వేనైవ హేయప్రతిభటకల్యాణైకతానత్వస్వభావేన స్థితః-విదధాతి కరో

తి ఏవముత్పత్తిమరణయోర్దైవాదివైచిత్ర్యసుఖదుఃఖయోశ్చోద్బోధకం కారణం తత్తత్కర్మైవ, ఈశ్వరస్తు ప్రయోజయి
తృకారణమిత్యుక్తం భవతి * ॥ ౨౧ ॥ * ఏవం సర్వభూతాన్తరాత్మానం స్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలం సర్వ
జ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వాద్యపరిమితోదారగుణసాగరం తత్తత్కర్మానురూపం జగన్నియన్తారం సర్వభూతసుహృదం పరమా
త్మానమవిజ్ఞాయ-ఏతమేవ కాలకర్మాదిరూపేణ వివదన్తి కేచిదిత్యాహ ॥ కేచిదితి ॥ ఏవం సుఖదుఃఖాదిహేతుం-కేచిత్కర్మ-పుణ్యా
పుణ్యరూపం కర్మేతి-వదన్తి, హే నృప, అపరే, స్వభావం-ప్రకృతిపురుషయోః స్వరూపాన్యథాభావస్వభావాన్యథాభావరూ
పపరిణామస్వభావం, వదన్తి-ఏకే, కాలం సత్త్వాదిగుణక్షోభహేతుం కాలం వదన్తి-పరే పునః, దైవం విధిం-అపరే ఉత అపరే
పునః-పుంసః పరమపురుషస్య-కామం సఙ్కల్పం-వదన్తి, అయమేవ పక్షః శ్రేయాన్-పుణ్యాపుణ్యరూపస్య కర్మణోఽతజ్జన్యా
దృష్టస్యాపి భగవన్నిగ్రహానుగ్రహరూపత్వేన తత్సఙ్కల్పానతిరిక్తత్వాత్ - కాలస్వభావయోరపి తత్సఙ్కల్పాయత్త
త్వాత్-పుంసో జీవస్య కామ ఇతి వ్యాఖ్యానం త్వయుక్తం - దుఃఖవిషయకస్య కామానుపపత్తేః - అతో యథోక్తార్థ ఏవ సా
ధుః * ॥ ౨౨ ॥ * పుంసః కామమితి పక్షస్యైవ సాధుత్వం జ్ఞాపయన్ కామస్య దుర్జ్ఞేయత్వమాహ ॥ అవ్యక్తస్యేతి ॥ హే తాత,
అవ్యక్తస్యావ్యక్తైరిన్ద్రియైర్న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తః-అత ఏవా, ప్రమేయస్య దేశాదిభిరపరిచ్ఛిన్నస్య-ఇన్ద్రియకం హి సర్వం
దేశకాలాదిభిః పరిచ్ఛిద్య గృహ్యతే-అనేకవిశేషణద్వయేన ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యసిద్ధిః, ప్రకృతేరవ్యక్తత్వాత్పురుషస్యా
ణుత్వాత్-ఉభయవైలక్షణ్యాపాదకం విశేషణాన్తరమాహ । నానాశక్తీనాం వివిధశక్తీనాం ‘‘పరాఽస్య శక్తిర్వివిధైవ
శ్రూయతే స్వాభావికీ జ్ఞానబలక్రియా చ ,, ఇత్యాదిశ్రుతేః-ఉదయః అభివ్యక్తిర్యస్మాత్-తస్య-భగవతః-చికీర్షితం కర్తుమిచ్ఛా
విషయం - కథం భూతం-స్వసమ్భవం స్వస్య లోకస్య సమ్భవం జగదుత్పత్తిరూపం, సమ్భవగ్రహణం సంహారాదీనామప్యుప
లక్షణం-అద్ధా తత్త్వతః-కో లోకో వేద-న కోఽపీత్యర్థః - ప్రకృతిపురుషవిలక్షణస్యానన్తవివిధశక్తేః పరమపురుషస్య కర్తవ్య

ఉపచయం జన్తోస్తథైవాపచయం విభుః । ఉభాభ్యాం రహితః స్వస్థో దుఃస్థస్య విదధాత్యసౌ ॥ ౨౧ ॥ కేచిత్క
ర్మ వదన్త్యేనం స్వభావమపరే నృప । ఏకే కాలం పరే దైవం పుంసః కామము తాపరే ॥ ౨౨ ॥ అవ్యక్తస్యాప్రమే
యస్య నానాశక్త్యుదయస్య చ । న వై చికీర్షితం తాత కో వేదాథ స్వసమ్భవమ్ ॥ ౨౩ ॥ న చైతే పుత్రక భ్రాతు
ర్హన్తారో ధనదానుగాః । విసర్గాదానయోస్తాత పుంసో దైవం హి కారణమ్ ॥ ౨౪ ॥ స ఏవ విశ్వం సృజతి స ఏవా
వతి హన్తి చ । తథాపి నిరహఙ్కారాన్నాజ్యతే గుణకర్మభిః ॥ ౨౫ ॥ ఏష భూతాని భూతాత్మా భూతేశో భూ

తాసఙ్కల్పవిషయం జగదుత్పత్తిస్థితిసంహారాదిరూపం వ్యాపారం - ఏవం విధ ఇతి తత్త్వతః కోఽపి న జానాతీత్యర్థః-తథా చ
శ్రూయతే ‘‘క ఇద్ధా వేద యత్ర సః, క ఇహ ప్రవోచత్ కుత ఆజాతా కుత ఇయం విసృష్టిః ,, ఇత్యాదికా-అత్ర భగవత్స్వరూప
స్యైవాతీన్ద్రియత్వాత్తత్సఙ్కల్పవిషయయోస్సుతరాం దుర్విజ్ఞేయత్వజ్ఞాపనాయావ్యక్తస్యేత్యుక్తమ్ * ॥ ౨౩ ॥ * ఏవ
ముపపాదితం భగవత ఏవోత్పత్తిమరణాదినిమిత్తత్వం ప్రకృత ఉపసంహరతి ॥ న చైత ఇతి ॥ హే పుత్రక-ఏతే-ధనదస్య కుబేర
స్యానుగా భృత్యాః-తవ భ్రాతృహన్తారో, న భవన్తి-కిన్తు-పుంసః కర్మవశ్యస్య - విసర్గాదానయోః ఉత్పత్తిమరణయోః-
దైవమీశ్వర ఏవ హి, కారణమ్-* ॥ ౨౪ ॥ * నన్వీశ్వరశ్చేదుత్పత్త్యాదికారణం-తర్హి, జీవవత్సోఽపి సత్త్వాదిగుణవిశిష్టత్వాత్తత్ప్ర
యుక్తజగద్వ్యాపారరూపక్రియాశ్రయత్వాచ్చ గుణకర్మభిర్బధ్యేత ॥ తత్రాహ ॥ స ఇతి ॥ యద్యపి స ఏవేశ్వర ఏవ, విశ్వం, సృ
జతి, అవతి రక్షతి, హన్తి చ-తథాపి అనహఙ్కారాత్ - దేహాత్మనోస్తాదాత్మ్యాభిమానోఽహఙ్కారః, తదభావాత్, గుణక
ర్మభిః, గుణానాం సత్త్వాదీనాం కర్మభిః గుణకార్యభూతైః కర్మభిః, నాజ్యతే న బధ్యతే, యద్యపి - జగదుత్పత్త్యాదీన్గుణకార్య
భూతాన్వ్యాపారాన్కరోతీశ్వరః-తథాపి-స్వశరీరభూతప్రకృతిపురుషాత్మకేషు దేవాదిపదార్థేషు స్వసఙ్కల్పప్రయుక్తోత్ప
త్తిస్థితిలయేషు స్వతాదాత్మ్యాభిమానాభావాత్ స్వయమజహత్స్వభావత్వాచ్చ న కర్మభిర్బధ్యతే - జీవస్తు-కర్మణా స
ఙ్కుచితజ్ఞానత్వేన జహత్స్వభావ్యాద్దేవాదిశరీరేషు స్వతాదాత్మ్యాభిమానాచ్చ బధ్యత ఇత్యర్థః * ॥ ౨౫ ॥ * ఏవం భ్రాత్రా
దిశరీరాణాముత్పత్తిమరణాదినిమిత్తం - నిమిత్తస్యానన్తవివిధవిచిత్రశక్తియోగ - స్వత ఏవ-నిత్యముక్తత్వం-చాభిహి
తం-అథ య ఏవం భూతో భగవాంస్తమేవ రాగద్వేషాదిభిర్విముక్తస్త్వం సర్వాత్మనా భజస్వేత్యాహ ॥ ఏష ఇత్యాదినా ॥ య
ఏష భగవాన్-భూతాత్మా భూతానాం దేవమనుష్యాదీనామాత్మా, స కిం జీవః-నేత్యాహ-భూతేశః ‘‘ ఈశ్వరస్సర్వభూ
తానాం హృద్దేశేఽర్జున తిష్ఠతి ,, ఇత్యుక్తరీత్యా చిదచిదాత్మకభూతానామన్తః ప్రవిశ్య తత్తత్కర్మానురూపం నియన్తా, స కే
వలం భూతేశ ఏవ- అపితు, తత్కారణం చేత్యాహ-భూతభావనః-భూతాని భావయత్యుత్పాదయతీతి భూతభావనః, య

ద్వా, భూతానిభావయతిసృష్ట్యాదిభిస్సత్తాదివన్తికరోతీతివా భూతభావనః-భూతానాంసత్తాస్థితిప్రవృత్తిహేతురిత్యర్థః-కారణత్వమపిననిష్కృష్టస్వరూపేణ, అపితువిశిష్టవేషేణేత్యాహ, స్వశక్త్యాకార్యోపయోగిస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా-మాయయా-యుక్తః ,, మాయావయునంజ్ఞాన ,, మితిజ్ఞానపర్యాయోప్యత్రమాయాశబ్దోజీవవాచీ-అనేననిర్వికారత్వశ్రుతివిరోధోపిపరిహృతః-వికారాణాంప్రకృతిపురుషగతత్వాత్, భూతాని సృజతి - అత్తిసంహరతి-పాతిరక్షతి చ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ తముక్తవిధం-మృత్యుంభజతాంబన్ధకం,భజతాం-త్వ-మృతంమోచకం-దైవంస్వతేజసాదీప్యమానం-జగతాం-పరమయనంప్రాప్యంప్రాపకమాధారంచ-సర్వాత్మనాసర్వప్రకారేణ-మనోవాక్కాయైరిత్యర్థః- సర్వాత్మకబ్రహ్మభావేనేతివా-యద్వా - ప్రాప్యంప్రాపకమాధారశ్చేతిబుద్ధ్యా-ఏతదేవజగత్పరాయణమిత్యనేనాభిప్రేతం- ఉపేహిశరణంగచ్ఛ -యుక్తంచైతదిత్యాహ-యస్మైభగవతే-విశ్వస్రష్టారఃచతుర్ముఖమరీచ్యాదయః-బలింపూజాం-హరన్తికుర్వన్తి-విశ్వసృజోహరన్తీత్యనేనసర్వేశ్వరేశ్వరత్వముక్తంవిశ్వసృజోహిసర్వేషామీశ్వరాస్తేషామపిపూజ్యఇతితత్సిద్ధిః-నను-విశ్వసృజోహరన్తుబలిం-తస్యాపిగోబ్రాహ్మణాదివత్పూజ్యత్వాదిత్యాశఙ్కాంనిరాకర్తుందృష్టాన్తమాహ -గావఇతి-గావోబలీవర్దాః, యథా, నసినాసికాయాం-దామ్నాసూత్రేణయన్త్రితాః, ప్రోతాఃపురుషస్యకర్మకుర్వన్తి తథా, తద్వశంగతాబలింహరన్తి అనేనసర్వవశిత్వంసిద్ధం - యస్యవశేసర్వంవర్తతేసవశీత్యుచ్యతే-తథాచశ్రూయతే,,సర్వస్యవశీసర్వస్యేశానః-ఏషభూతాధిపతిరేషభూతపాలఏషసేతుర్విధరణఏషాంలోకానామసంభేదాయ-నతస్యకశ్చిత్పతిరస్తిలోకేనచేశితానైవచతస్యలిఙ్గం -సకారణంకరణాధిపాధిపోనచాస్యకశ్చిజ్జనితానచాధిప,,ఇతియోయదధీనస్తస్యతదనువర్తనంయుక్తమితిభావః❁॥౨౭ ॥ ❁ తేవతువిశిష్యతద్భజనమేవయుక్తమాబాల్యంతత్ప్రావిభ్యస్తత్వాదిత్యాహ॥యఇతి॥

తభావనః।స్వశక్త్యామాయయాయుక్తస్సృజత్యత్తిచపాతిచ॥ ౨౬ ॥తమేవమృత్యుమమృతంతాతదైవం*సర్వాత్మనోపేహిజగత్పరాయణమ్। *యస్మైబలింవిశ్వసృజోహరన్తి*గావోయథావైనసిదామయన్త్రితాః ॥ ౨౭ ॥యఃపఞ్చవర్షోజననీంత్వంవిహాయమాతుస్సపత్న్యావచసాభిన్నమర్మా।వనంగతస్తపసాప్రత్యగక్షమారాధ్యలేభేమూర్ధ్నిపదంత్రిలోక్యాః ॥ ౨౮ ॥ తమేవమన్గాత్మనిముక్తవిగ్రహేవ్యపాశ్రితంనిర్గుణమేకమక్షరమ్। ఆత్మానమన్విచ్ఛవిముక్తమాత్మదృగ్యస్మిన్నిదంవిశ్వమసత్ప్రతీయతే॥ ౨౯ ॥ త్వంప్రత్యగాత్మనితదాభగవత్యనన్తఆనన్దమాత్రఉపపన్నసమస్తశక్తౌ।భక్తింవిధాయపరమాంశనకైరవిద్యాగ్రన్థిం

యోభవాన్, పఞ్చవర్షాణ్యస్యపఞ్చవర్షస్సన్, సపత్న్యామాతు-ర్వచసా- భిన్నంమర్మహృదయం-యస్యసఃజననీంసునీతిం-విహాయ-వనంప్రవిష్టస్తత్ర - ప్రత్యగక్షంప్రత్యఞ్చిఅక్షాణీన్ద్రియాణియస్మిన్కర్మణియథాతథా- అవ్యాపృతేన్ద్రియమిత్యర్థః,క్రియావిశేషణమిదం,యంభగవన్తం,ఆరాధ్య,త్రిలోక్యాః,మూర్ధ్నిఉపరిష్టాత్,పదంస్థానం, లేభేలబ్ధవాన్-తమేవాత్మానంపరమాత్మాన- మాత్మదృక్తచ్ఛరీరభూతజీవాత్మదర్శీ అన్విచ్ఛఅనువర్తస్వేత్యన్వయః❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁అన్వేషణప్రకారమేవాహ॥అఙ్గహేధ్రువ -యస్మిన్జీవాత్మని-ఇద-మసత్ దేవమనుష్యాదిరూపం,సతతపరిణామివస్తుసచ్ఛబ్దవాచ్యం - సతతపరిణామినోవస్తునఉత్తరోత్తరావస్థాప్రాప్త్యాపూర్వపూర్వావస్థాత్యాగాత్సర్వదాసదితివ్యపదేష్టుమర్హత్వాత్-తదుక్తంవైష్ణవేపురాణే ,,మహీఘటత్వంఘటతఃకపాలికాకపాలికాచూర్ణరజస్తతోణుః।జనైస్స్వకర్మస్తిమితాత్మనిశ్చయైరాలక్ష్యతేబ్రూహికిమత్రవస్తు।సచ్ఛావఏవంభవతోమయోక్తోజ్ఞానంయథాసత్యమసత్యమన్యత్॥ అనాశీపరమార్థశ్చప్రాజ్ఞైరభ్యుపగమ్యతే।తత్తునాశీనసందేహోనాశిద్రవ్యోపపాదిత ,, మితి-విశ్వం -ప్రతీయతే-అసదిత్యస్యవిధేయవిశేషణత్వేతు-యస్మిన్జీవే-ఇదంవిశ్వ-మసత్ప్రతీయతే-అవిద్యమానమేవప్రతీయతే -స్వతోజీవేదేవమనుష్యాద్యాత్మకంవిశ్వమవిద్యమానమపిపుణ్యాపుణ్యరూపకర్మణాప్రతీయతే -నతుమిథ్యాప్రతీయతఇత్యర్థః - తస్మిన్ముక్తవిగ్రహేసిరవయవే- ఆత్మనిజీవే - వ్యపాశ్రితంవ్యవస్థితం - నిర్గుణంనిరస్తహేయగుణ,మేకంనిస్సమాభ్యధికం -అక్షరంనిర్వికారం,వినుక్తంనిత్యముక్తం-తమాత్మానం-ఏవంఉక్తవక్ష్యమాణప్రకారేణ-అన్విచ్ఛేత్యర్థః❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ననూపాసితఏవమయాభగవాన్కిమధునాభజస్వేత్యుచ్యతఇత్యాశఙ్కాయామసిరస్తాహమ్మ, మాభిమానేనత్రివర్గలిప్సునాత్వయోపాసితోభగవానతఏవప్రాకృతంస్థానముగాఇదానీంనిర్హేతుకభక్తింవిధాయమోక్ష్యసీత్యాహ ॥త్వమితి॥ప్రత్యగ్జీవ, స్తస్యాత్మని - జీవాన్తరాత్మని-ప్రత్యగాత్మాశరీరంయస్యేతివా,భగవతిపూర్ణషాడ్గుణ్యేఅనన్తేత్రివిధపరిచ్ఛేదరహితే- ఆనన్దమాత్రేఆనన్దైకర

స్సే, నతుక్వాపిజడ ఇత్యర్థః - ఉపపన్నసమస్తశక్తౌ ఉపగతాశేషజ్ఞానబలక్రియాదిశక్తౌ, పరమపురుషే-త్వం-పరమాం-అ
హైతుక్యవ్యవహితేత్యుక్తవిధాం-భక్తిం-శనకైస్సమాహితచిత్తః, విధాయ, తదా, మమాహమభిమానాఖ్యాం-రూఢ
మూల, మవిద్యాత్మకం గ్రన్థిం-విశేషేణ నిర్మూలం భేత్స్యసి ॥ ౩౦ ॥ యదర్థం తత్త్వోపదేశస్తమాహ॥ సంయచ్ఛేతి॥ శ్రే
యసాం పురుషార్థానాం, పరం కేవలం - ప్రతీపం ప్రతికూలం, రోషం, భూయసా శ్రుతేన తత్త్వశ్రవణేన-అగదేన ఔషధే
న-ఆమయం రోగం-యథా, తథోపసంహరేత్యర్థః ॥ ౩౧ ॥ రోషస్య శ్రేయః ప్రతీపత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి॥ యేనేతి॥
యేన రోషేణోపసృష్టాద్వ్యాప్తాత్పురుషాల్లోకః, భృశం నితరాం, ముద్విజతే బిభేతి, ఆత్మనః స్వస్యా-భయం, లోకోద్వే
జనాదధర్మాత్పురుషార్థనాశ ఇతిభావః - నిశ్శ్రేయస-మిచ్ఛన్ - బుధో విద్వాన్ - తద్వశం, రోషవశం, నగచ్ఛేన్న ప్రాప్ను
యాత్ ॥ ౩౨ ॥ కించ-గిరిశస్య రుద్రస్య-యో భ్రాతా-తస్య కుబేరస్య- హేలనమవమానం, త్వయా కృతం, యద్యతః -పుణ్య
జనాన్యక్షాన్, భ్రాతృఘ్నా-నితి బుద్ధ్యా-అమర్షితః క్రుద్ధః జఘ్నివాన్ ఘాతితవాన్-భ్రాతృఘ్నాన్నిత్యస్యేతి శబ్దాస్వయం ప్రథ
మాన్తత్వం యద్యపి న్యాయ్యం - భ్రాతృఘ్న ఇతి బుద్ధ్యా జఘ్నివానితి కోడీకారాత్-తథాపి-పుణ్యజనవిశేషణత్వాద్బహుత్వా
ద్వితీయా ప్రయుక్తా ॥ ౩౩ ॥ తం ధనదం-సన్నత్యా ప్రణామేన -ప్రశ్రయోక్తిభిర్వినయవాగ్భిశ్చ - హే వత్స-ఆశు ప్రసాద
య ప్రసన్నం కారయ-మహతాం ధనదాదీనాం- తేజః - అస్మాకం కులం-యావన్నాభిభవిష్యతి-నాశయతి-తతః పూర్వమేవా
శు ప్రసాదయేత్యర్థః ॥ ౩౪ ॥ మనూక్తిముపసంహరతి మునిః॥ ఏవమితి॥ స్వాయంభువో మనుః-పౌత్రం ధ్రువ-మేవముక్త

విభేత్స్యసి మమాహమితి ప్రగాఢమ్ ॥ ౩౦ ॥ సంయచ్ఛ రోషం భద్రం తే ప్రతీపం శ్రేయసాం పరమ్ । శ్రుతేన
భూయసా రాజన్నగదేన యథాఽఽమయమ్ ॥ ౩౧ ॥ యేనోపసృష్టాత్పురుషాల్లోక ఉద్విజతే భృశమ్ । న బుధస్త
ద్వశం గచ్ఛేదిచ్ఛన్నభయమాత్మనః ॥ ౩౨ ॥ హేలనం గిరిశభ్రాతుర్ధనదస్య త్వయా కృతమ్ । యజ్జఘ్నివాన్పు
ణ్యజనాన్భ్రాతృఘ్నాన్నిత్యమర్షితః ॥ ౩౩ ॥ తం ప్రసాదయ వత్సాశు సన్నత్యా ప్రశ్రయోక్తిభిః । న యావ
న్మహతాం తేజః కులం నోఽభిభవిష్యతి ॥ ౩౪ ॥ ఏవం స్వాయంభువః పౌత్రమనుశాస్య మనుర్ధ్రువమ్ । తేనాభివ
న్దితస్సాకమృషిభిస్స్వపురం యయౌ ॥ ౩౫ ॥ ***
*** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః । ***
మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ధ్రువం నివృత్తం ప్రతిబుద్ధ్య వైశసాదపేతమన్యుం భగవాన్ధనేశ్వరః । తత్రాగతశ్చారణ
యక్షకిన్నరైస్సంస్తూయమానోఽభ్యవదత్కృతాఞ్జలిమ్ ॥ ౧ ॥ ధనద ఉవాచ ॥ భో భోః క్షత్రియదాయాద పరి
తుష్టోఽస్మి తేఽనఘ । యత్త్వం పితామహాదేశాద్వైరం దుస్త్యజమత్యజః ॥ ౨ ॥ న భవానవధీద్యక్షాన్న యక్షా
భ్రాతరం తవ । కాల ఏవ హి భూతానాం ప్రభురప్యయభావయోః ॥ ౩ ॥ అహం త్వమిత్యపార్థా ధీరజ్ఞానాత్పు

ప్రకారేణా - నుశాస్య, ఆదిశ్య, తేన ధ్రువేణాభివన్దితః-ఋషిభిస్సహ-స్వపురం యయౌ ॥ ౩౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవత
చన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకాదశోఽధ్యాయః. ***

ఏవం పితామహేన స్వాయంభువేనానుశిష్ట ఔత్తానపాదిః పుణ్యజనవధాన్నివృత్తః కుబేరాల్లబ్ధవరస్స్వధర్మారా
ధితగోవిన్దో గుప్తాఖిలక్షితిమణ్డలో లబ్ధధ్రువక్షితిర్బభూవేత్యాహ మునిర్ద్వాదశే ॥ ధ్రువమితి ॥ స్వాయంభువోపదేశేన అ
పగతక్రోధ - మత ఏవ - వైశసాత్పుణ్యజనానాం వధాన్నివృత్తం-ధ్రువం-ప్రతిబుధ్య జ్ఞాత్వా-భగవాన్ధనేశ్వర- స్తత్ర
ధ్రువసన్నిధా-వాగత-శ్చారణాదిభిః-సంస్తూయమానః-బద్ధాఞ్జలి-ధ్రువ-మభ్యవదదువాచ ॥ ౧ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ భో
భో ఇతి షడ్భిః॥ హే క్షత్రియదాయాద క్షత్రియపుత్ర - క్రోధత్యాగనిమిత్తహర్షాతిశయాద్ద్విరుక్తిః, హే అనఘ యక్షవధని
మిత్తపాపరహిత-తేత్యభ్యం - పరితుష్టోఽస్మి-కుతః, యద్యస్మాత్-పితామహస్య స్వాయంభువస్యా-దేశాదనుశాసనా-
ద్దుస్త్యజమపి-వైర- మత్యజః త్యక్తవానసి ॥ ౨ ॥ నను నాహమనఘః పుణ్యజనహననకర్తృత్వనిమిత్తపాపసంబన్ధా-
త్తత్రాహ॥ నేతి॥ భవా-న్యక్షా-న్నహతవాన్ -నాపి -యక్షా - స్త్వద్భ్రాతరం-హతవన్తః-కుతః-హి యస్మా-ద్భూతానా-
మప్యయభావయోర్మరణోత్పత్త్యోః, కాలః కాలశరీర ఈశ్వర ఏవ-ప్రభుస్సమర్థః ॥ ౩ ॥ నను హన్తృత్వం తత్ప్రయో
క్తృత్వం దృశ్యమానం కథమయం యక్షైశ్చాపరోక్షమనుభూయమానమపహ్నుత్యేశ్వర ఏవ కథం హన్తేత్యుచ్యతే॥ తత్రాహ॥ అ
హం త్వమితి - పురుషస్యాజ్ఞానాద్దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావాత్-అత-ద్దేహ- స్తస్య-ధ్యానాత్-అసద్ధ్యానా
దితి షారేప్యయమేవార్థః ॥ అహం త్వమితి-అత్రహన్తృత్వవ్యాహ్రియతే- సామర్థ్యా-దేవాదిదేహేషు తత్సంసృష్టేషు జీవే

షుచ - అహంహన్తాత్వంహన్తేత్యేవంరూపాఅతఏవ -పార్థార్థశూన్యా-అహంత్వమితిప్రతీతౌ-యోఽర్థోవిషయఃప్ర
త్యగ్రూప - స్తద్రహితా - హన్తేప్రతీతౌయోఽర్థోవిషయస్తద్రహితాచ-అన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానరూపేతియావత్-ధీ
ర్బుద్ధిఃస్వాప్నీవస్వాప్నధీరివఆభాతి,ధర్మ్యన్తరేధర్మాన్తరప్రతీతిరన్యథాజ్ఞానం - యథాపీతశ్శఙ్ఖఇతిశుక్లేపీతిమ్నః
ప్రతీతేః,ధర్మ్యన్తరస్యధర్మ్యన్తరత్వేనప్రతీతిర్విపరీతజ్ఞానం - యథేదంరజతమితిశుక్తిత్వాశ్రయస్యధర్మిణోరజతత్వా
శ్రయత్వేనప్రతీతేః - హన్తాఽహమితిజ్ఞానంతూభయవిధమపి - అనహమర్థస్యదేహరూపధర్మిణోఽహమర్థాత్మరూప
ధర్మ్యన్తరత్వేనప్రతీతేర్విపరీతజ్ఞానరూపత్వం - అహన్తుర్యాత్మనిదేహవహన్తృత్వాదిరూపధర్మాన్తరప్రతీతేరన్య
థాజ్ఞానరూపత్వంచ , ఆభాతిప్రతీయతఇత్యర్థఃప్రతీతిఃప్రమిత్యప్రమితిసాధారణంజ్ఞానం,ఆత్మనోఽహన్తృత్వాదికం
భగవతాగీతం ,, యఏనంవేత్తిహన్తారంయశ్చైనంమన్యతేహతమ్। ఉభౌతౌనవిజానీతోనాయంహన్తినహన్యత,,ఇతియ
ద్యప్యహన్తురాత్మనోఽజ్ఞానాద్ధన్తృత్వాదిప్రతీతిమాత్రం -తథాపి-దేహస్యతదస్త్యేవేతిచే-న్నైవం-దేహస్యాపినిత్యం
జాతమృతస్యతదభావాత్ - తథాచోక్తం ,, అథచైనంనిత్యజాతంనిత్యంవామన్యసేమృతమ్।తథాపిత్వంమహాబాహో
నత్వంశోచితుమర్హసీ,,తి , నిత్యంమృతమితిహేతుగర్భం , నిత్యంమృతత్వాత్స్వనిరస్యమరణకర్తృత్వకర్మత్వప్రయుక్త
శోకోనకార్యఇత్యర్థః , ఏవంచహననకర్తృత్వకర్మత్వానాశ్రయయోర్దేహాత్మనోర్హన్తృత్వాదిబుద్ధిరన్యథాజ్ఞానవిప
రీతజ్ఞానజనకానాద్యవిద్యాత్మకాజ్ఞానకార్యత్వాత్స్వప్నబుద్ధిరివబాధితవిషయేతిభావః , అజ్ఞానస్యానాత్మన్యాత్మ
బుద్ధిరూపవిపరీతజ్ఞానజనకత్వముక్తం ,, అనాత్మన్యాత్మబుద్ధిర్యాఅస్వేస్వమితియామతిః।అవిద్యాతరుసంభూతంబీజ
మేతద్ద్విధాస్థిత ,, మితి,అత్రస్వాప్నీవాపార్థాభాతీత్యనేనదృష్టాన్తేనధియోబాధితవిషయత్వంవివక్షితం-విషయస్యాపి
బాధోనామతత్రప్రవృత్తిప్రతిబన్ధఏవ,నత్వసత్యత్వం ,దృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరుభయోరపిజ్ఞానతద్విషయయోఃపార
మార్థ్యాత్,తత్రయథాస్వాప్నానాంగజతురగాదీనాం,,నతత్రరథానరథయోగానపన్థానోభవన్త్యథరథాన్రథయోగా
న్పథస్సృజత,,ఇతిశ్రుత్యుక్తరీత్యేశ్వరసృష్టానాంస్వప్నద్రష్ట్రైకానుభావ్యానాంతత్కాలమాత్రావసాయినాంపరమా

రుషస్యహి। స్వాప్నీవాభాత్య ❁ తద్ధ్యానాద్యయాబన్ధవిపర్యయౌ॥౪॥తద్గచ్ఛధ్రువభద్రంతేభగవన్తమధోక్షు

ర్థానామపితేషుఘటాదిత్వనగజతురగాద్యర్థినఃప్రవృత్తిప్రతిబన్ధరూపోబాధః , ఏవందేహాత్మభ్రాన్తినిమిత్తాత్మోపాధి
స్సయాప్రవర్తితుమిచ్ఛోః ప్రవృత్తిప్రతిబన్ధరూపోబాధఃఆత్మనిదేహేచహన్తృత్వాదినిమిత్తశోకాద్యాప్రవృత్తిప్రతిబన్ధ
రూపబాధఇత్యుభయత్రానుగతోఽర్థఃకోవిదైకర్తవ్యః , దేహాత్మబుద్ధిస్స్వప్నధీవన్నశ్వరసుఖదుఃఖాదిమాత్రహే
తు,రపితూత్తరోత్తరజన్మమరణాదిరూపసంసృతిహేతుత్వేనమహానర్థకరీత్యాహ ॥ యయేతి॥ యయాఅహంత్వమితిబు
ద్ధ్యా, బన్ధఃజన్మమరణాదిరూపస్సంసార- స్తత్ప్రయుక్తోపిపర్యయః , స్వాభావికాపహతపాప్మత్వాద్యాకారవిపరీతా
నపహతపాప్మత్వాద్యాకారశ్చభవతీత్యర్థః,అయంభావః,యద్యప్యపరోక్షంత్వయాయక్షేశ్చాహతాయతేహన్తృత్వా
దికంతత్ప్రయుక్తస్వేదశ్రమాదికంచ-తథాపిదేహాత్మనోరుభయోరప ,,హన్తాచేన్మన్యతేహన్తుం,యఏనంవేత్తిహన్తా
రంఅథచైనంనిత్యజాత ,, మిత్యాదిప్రమాణైర్హన్తృత్వాదిబుద్ధేరజ్ఞానమూలత్వప్రతిపాదనాత్ ,,అహంకృత్స్నస్యజగ
తఃప్రభవఃప్రలయస్తథా ,, త్యాదిభిరీశ్వరస్యైవకాలశరీరకస్యహన్తృత్వప్రతిపాదనాచ్చ , స్వేచ్ఛయామాదేశ్చసర్వ్వార
కతయాపీశ్వరఏవ ,, కారిణ్యవాన్యోభిభర్తితస్మైభూమ్యాత్మనేనమ,, ఇత్యుక్తభూమిద్వారకకారిత్వవదుపపత్తైర్నకోపి
ప్రమాణబాధఇతి ❁॥౪॥ ❁ తత్తస్మాత్కాలశరీరకస్యభగవతఏవోత్పత్తిమరణాదిహేతుత్వా-త్తమేవభగవన్తం,సర్వా
ణిభూతానిపృథివ్యాదీనిఆత్మానోజీవాశ్చవిగ్రహాశ్శరీరంయస్యత,మధోక్షజం , సర్వభూతాత్మవిగ్రహమిత్యనేనయష్ట్వ
పిభగవదాత్మకత్వబుద్ధిఃకార్యేతివివక్షితం , భజస్వేత్యుత్తరత్రాన్వయః ॥ అభవాయముక్తయే, హేధ్రువ, తేతుభ్యం,
భద్రంమఙ్గళం, అస్తు,గచ్ఛ , గృహాన్ప్రతీతిశేషః , భజనప్రకారమాహ ॥ సర్వభూతాత్మభావేనచిదచిచ్ఛరీరకత్వేన
ప్రకారేణ,అధోక్షజంఅధఃకృతాఃపరావృత్తాఃఅక్షజాఃఇన్ద్రియవృత్తయోయస్మాత్తం,ఇన్ద్రియాగోచరమిత్యర్థః,నన్వ
ధోక్షజశ్చేత్కథంభజనీయ, స్తత్రాహ,భజనీయాఅఙ్ఘ్రీచరణౌయస్యత,మతీన్ద్రియత్వేపియోగయుఞ్జనసాధ్యచరణ
మిత్యర్థః,నన్వస్మదాదివత్తస్యాపిసంసారిత్వాత్కథమభవాయభజస్వేత్యుచ్యతే,తత్రాహ , భవచ్ఛిదంభవంసంసారం
ఛినత్తీతితం,నకేవలంస్వయమసంసార్యేవ,అపితు , భజతామపిభవచ్ఛిదిత్యర్థః-ననుప్రకృతిసమ్బన్ధతత్కార్యాదికమేవ

౪॥ శ్లో॥ పా ❁ భాత్యసద్ధ్యానాత్.

హిసంసారః, ఏవంచజీవవత్సర్వభూతాత్మవిగ్రహమితి ప్రకృతిసంబన్ధాభిధానాత్కథంతస్యభవచ్ఛిత్త్వం, తత్రాహ, సత్త్వాదిగుణమయ్యాశక్త్యాకార్యోపయుక్తస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయాఆత్మనస్స్వస్యసంబన్ధిన్యామాయయాప్రకృత్యా, యుక్తంనియన్తృత్వేనయుక్తం, తయావిశేషేణరహితంతాదధీన్యేనతయావిరహితమిత్యర్థః, జీవస్తుమాయాపరవశఇతిసంసారీ, పరమేశ్వరస్తుతస్యాఃప్రభురిత్యసంసారీతిభావః ❁ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ❁ ఏవంపరమపురుషార్థలక్షణమోక్షసాధకత్వేనప్రకృతిపురుషశరీరకస్యాప్యతేశ్వరస్య భగవతోభక్తింపితృభిరిత్యుపదిశ్యేతిన్మనఃపరిశీలనాయ త్రివర్గేణప్రలోభయతి ॥ వృణీహీతి ॥ హేఔత్తానపదే, నృప, యత్, న్మనోగతంమనీషితం, తం, కామంవరం, అవిశఙ్కితఃఅసఙ్కోచేన, త్వం, వృణీహివరయధర్మాదీనాంత్రయాణాంమధ్యేయుక్తత్వేప్సితంతంతద్వృణీహీత్యర్థః, త్రివర్గవరణంతవానుచితమిత్యభిప్రాయన్నాశినష్టి, అఙ్గహేధ్రువ, పరంకేవలం, పశ్యెశ్ఛాస్మాదిభిరప్యర్హ్యతేఇత్యర్హః, అమ్బుజనాభస్యభగవతః, పాదౌతయోః, అనన్తరంఅవ్యవహితం-నిరన్తరంభగవత్పాదారవిన్దసమాహితచిత్తమిత్యర్థః, త్వాంశుశ్రుమ ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ ఏవంత్రివర్గైఃప్రలోభితోమహాభాగవతోధ్రువస్త్రివర్గమనాదృత్యభగవచ్చరణారవిన్దభక్తిదార్ఢ్యమేవావృణోదిత్యాహమునిః ॥ సఇతి ॥ సః, రాజరాజేనకుబేరేణ, వరవరణాయచోదితఃప్రవర్తితః, సధ్రువః, మహాభాగవతః, మహామతిః, హేతుగర్భమిదంవిశేషణద్వయం, భాగవతానాంత్రివర్గస్యనిరయప్రాయత్వాదితిభావః, హరౌభగవతిఅచలితాందృఢాం, స్మృతిం, వవ్రే సవరాయచోదితఇత్యనువాదరూపంపృథగ్వాక్యం-అతః, సవవ్రఇతి తచ్ఛబ్దస్యనపౌనరుక్త్యం, దృఢాయాఃస్మృతేఃఫల

జమ్। సర్వభూతాత్మభావేనస్వనాత్మవిగ్రహమ్ ॥ ౫ ॥ భజస్వభజనీయాఙ్ఘ్రిమభవాయభవచ్ఛిదమ్।
యుక్తంవిరహితంశక్త్యాగుణమయ్యాత్మమాయయా ॥ ౬ ॥ వృణీహికామంనృపయన్మనోగతంమత్తస్త్వమౌత్తానపదేఽవిశఙ్కితః। పరంపరార్హ్యామ్బుజనాభపాదయోరనన్తరంత్వాంవయమఙ్గశుశ్రుమ ॥ ౭ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ సరాజరాజేనవరాయచోదితోధ్రువోమహాభాగవతోమహామతిః। హరౌసవవ్రేఽచలితాం స్మృతింయయాతరత్యయత్నేనదురత్యయంతమః ॥ ౮ ॥ తస్యప్రీతేనమనసాతాందత్త్వైలబిలస్తతః। పశ్యతోఽన్తర్దధేసోఽపిస్వపురంప్రత్యపద్యత ॥ ౯ ॥ అథాయజతయజ్ఞేశంక్రతుభిర్భూరిదక్షిణైః। ద్రవ్యక్రియాదేవతానాం ❁ కర్మకర్మఫలప్రదమ్ ॥ ౧౦ ॥ సర్వాత్మన్య†చ్యుతేసర్వే తీవ్రౌఘాంభక్తిముద్వహన్। దదర్శాత్మనిభూతేషుతమేవావస్థితంవిభుమ్ ॥ ౧౧ ॥ తమేవశీలసంపన్నంబ్రహ్మణ్యందీనవత్సలమ్। గోప్తారంధర్మసేతూనాంమేనిరేపితరంప్రజాః ॥ ౧౨ ॥ షడ్వింశద్వర్షసాహస్రంశశాసక్షితిమణ్డలమ్। భోగైఃపుణ్య

మాహ, యతః, అచలితాయాఃస్మృతేః, దురత్యయందురతిక్రమణీయమపి, తమఃతమఃకార్యంసంసారాత్మకంబన్ధం, తరతివ్యపోహతి, స్మృతిలమ్భేసర్వగ్రన్థీనాంవిప్రమోక్ష, ఇతిశ్రుతేః ❁ ॥ ౮ ॥ ❁ ఐలబిలఃకుబేరః, ప్రీతేనమనసాతుష్టేనమనసా, తాంభగవత్యచలితాంగతిం, దత్త్వా-తస్యధ్రువస్య, పశ్యతస్సతః, అన్తర్దధేఅన్తర్హితవాన్, సోఽపిధ్రువోఽపిస్వపురం, ప్రత్యపద్యతఅగాత్ ❁ ॥ ౯ ॥ ❁ అథానన్తరంభూరిదక్షిణైః, ద్రవ్యంపురోడాశాది, క్రియాఋత్విగ్వ్యాపారః, దేవతాఇన్ద్రాద్యాః, తేషాం, సంబన్ధమాత్రేషష్ఠీ-ద్రవ్యాదిసంబన్ధిభిఃద్రవ్యాదిసమవాయరూపైరితియావత్, క్రతుభిఃకర్మసాధ్యం, ఆరాధ్యమితియావత్, నకేవలంకర్మైవ-అపితుకర్మణాంఫలప్రదంయజ్ఞానాంఈశంప్రయోజయితారంచా, యజతఇష్టవాన్-కామకర్మఫలప్రద, మితిపాఠేవిహితప్రతిషిద్ధయోఃఫలమిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౦ ॥ ❁ నకేవలంయజ్ఞైరేవాయజత, అపితుపితామహోద్యుపదేశానుసారేణసర్వాత్మకత్వేనభగవన్తమలభతచేత్యాహ ॥ సర్వేషామాత్మనిఅన్తఃప్రవిశ్యప్రశాసనేనధారకేఅతఏవ, సర్వశబ్దవాచ్యే, సత్త్వఇతిపాఠే, శుద్ధసత్త్వమయదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టఇత్యర్థః అసత్త్వఇతిచ్ఛేదేతు, సత్త్వాదిగుణరహితఇత్యర్థః-అచ్యుతేఆశ్రితవాత్సల్యైకదీక్షేభగవతి తీవ్రౌఘాంఅవిచ్ఛిన్నప్రసరాం-భక్తిం, ముద్వహన్ ఆత్మనిస్వస్మిన్, సర్వేషుభూతేషుచా, వస్థితమాత్మత్వేనావస్థితం, భగవన్తంతమేవాచ్యుతం, దదర్శసాక్షాత్కృతవాన్ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ ప్రజాః, శీలసంపన్నంసుస్వభావసద్వృత్తాదియుక్తం, బ్రహ్మణ్యంబ్రాహ్మణసేవాపరాయణం, దీనేషువత్సలందోషానవేక్షయారక్షకం, ధర్మమర్యాదానాంపాలకం, తమేవధ్రువమేవ, పితరం, మేనిరే, పితరమివామన్యన్తేత్యర్థః ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ భోగైస్సుఖానుభవైః, పుణ్యక్షయం-అభోగైర్దుఃఖానుభవైః-అశుభక్షయంపాపక్షయంచకుర్వన్

౯ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ కామకర్మఫలప్రదమ్. ౧౧ ॥ శ్లో ॥ పా † అచ్యుతేసత్త్వే.

పుణ్యపాపయోరుభయోరపి స్వఫలజననద్వారా బహిష్ప్రాప్తివిరోధిత్వే నానుభవేనైవ పుణ్యపాపే విధున్వన్నిత్యర్థః-
షడ్వింశద్వర్షసాహస్రం-వర్షాణాం సహస్రాణ్యేవ సాహస్రాణి షట్త్రింశత్తత్సమాహారద్విగుః, షడధికవింశతిసహస్రసంఖ్యాకవ
ర్షపర్యన్తమిత్యర్థః, క్షితిమణ్డలం, శశాస అన్వశిష్టవాన్ ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ బహుసవం, బహవః సవాః యాగోపలక్షితాస్సం
వత్సరా యస్మిన్, తం-త్రివర్గౌపయికం త్రివర్గసాధనం-కాలం, అవికలేన్ద్రియః అవ్యాహతేన్ద్రియః-తథాపి, మహాత్మా
జితేన్ద్రియో-నీత్వా, పుత్రాయ-నృపాసనం, ప్రదాత్ ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ తత-ఇదం దేవమనుష్యాద్యాత్మకం, విశ్వం - ఆత్మని జీ
వే-మాయారచితం ప్రకృతిసంసర్గకృతం, తదపి-అవిద్యారచితం- అవిద్యాశబ్దస్తదన్యవ్యుత్పత్త్యా ప్రకృతివాచీ-ప్రకృతిపరి
ణామరూపం, స్వప్నగన్ధర్వనగరోపమం స్వాప్నగన్ధర్వనగరమివస్థితం, మన్యమానః ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ తథా, ఆత్మా దేహః
స్త్రియో దారాః-అపత్యాని పుత్రాదయః-సుహృదశ్చ-తాన్-ఋద్ధం సమృద్ధం-పూర్వోత్తరాన్వయి, బలం, చతురఙ్గబలయు
క్తం సైన్యం, కోశం ధనం, రమణీయాః, పరివిహారభువః, పరితో విహారభువః, ప్రతివిహారభువ ఇత్యపిపాఠేఽయమేవార్థః,
జలధిర్మేఖలా యస్య తత్-జమ్బూద్వీపాత్మకం భూమణ్డలం చ-సర్వం-కాలోపసృష్టం కాలేనోపద్రుతం-అస్థిరమితి యావత్
ఆకలయ్య విచార్య-సః ధ్రువః-విశాలాం బదరికాశ్రమం యయౌ ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ తత్ర కృతవష్టాఙ్గయోగమాహ॥ తస్యామితి॥
తస్యాం విశాలాయాం-శివం నిర్మలం పవిత్రం చ వాః-వారి-విగాహ్య ప్రవిశ్య, అనేన స్నానాదినియమ ఉక్తః-విశుద్ధకరణః విశు
ద్ధేన్ద్రియః-అనేన శమదమాదయో యమ ఉక్తాః-బద్ధాని ఆసనాని స్వస్తికాదీని యేన సః- జితో మరుత్ప్రాణో యేన సః - మన

షుయం కుర్వన్నభోగ్యైరశుభక్షయమ్ ॥ ౧౩ ॥ ఏవం బహుసవం కాలం మహాత్మాఽవికలేన్ద్రియః । త్రివర్గౌ
పయికం నీత్వా పుత్రాయాదాన్నృపాసనమ్॥౧౪॥ మన్యమాన ఇదం విశ్వం మాయారచితమాత్మని।అవిద్యా
రచితం స్వప్నగన్ధర్వనగరోపమమ్ ॥ ౧౫ ॥ ఆత్మస్త్ర్యపత్యసుహృదో బలమృద్ధకోశమన్తఃపురం ❀ పరివి
హారభువశ్చ రమ్యాః। భూమణ్డలం జలధిమేఖలమాకలయ్య కాలోపసృష్టమితి స ప్రయయౌ విశాలామ్ ॥ ౧౬ ॥
తస్యాం విశుద్ధకరణః శివవార్విగాహ్య బద్ధాసనో జితమరున్మనసాఽఽహృతాక్షః । స్థూలే దధార భగవత్ప్ర
తిరూప ఏతద్ధ్యాయంస్తదవ్యవహితో వ్యసృజత్సమాధౌ ॥ ౧౭ ॥ భక్తిం హరౌ భగవతి ప్రవహన్నజస్రమా
నన్దబాష్పకలయా ముహురర్ద్యమానః। విక్లిద్యమానహృదయః పులకాచితాఙ్గో నాత్మానమస్మరదసావితి ము
క్తలిఙ్గః ॥ ౧౮ ॥ స దదర్శ విమానాగ్ర్యం నభసోఽవతరద్ధ్రువః। విభ్రాజయద్దిశో రాకాపతిమివోద్య
తమ్ ॥ ౧౯ ॥ తత్రాను దేవప్రవరౌ చతుర్భుజౌ శ్యామౌ కిశోరావరుణామ్బుజేక్షణౌ । స్థితావవష్టభ్య గదాం
సువాససౌ కిరీటహారాఙ్గదచారుకుణ్డలౌ ॥ ౨౦ ॥ విజ్ఞాయ తావుత్తమగాయకింకరావభ్యుత్థితః సాధ్వసవి
స్మృతక్రమః ।ననామ నామాని గృణన్మధుద్విషః పార్ష*త్ప్రధానావితి సంహతాఞ్జలిః ॥ ౨౧ ॥ తం కృష్ణపా

సా, ఆహృతాని ప్రత్యాహృతాని అక్షాణి శ్రోత్రాదీనీన్ద్రియాణి యేన, ఏవమాసనాదీని స్ఫుటమేవోక్తాని-స్థూలే, భగవత్ప్ర
తిరూపే భగవద్దివ్యవిగ్రహే, దివ్యాత్మస్వరూపాపేక్షయా స్థౌల్యమత్ర వివక్షితం-దధార మనో నివేశితవాన్, ఏవం ధారణా
ఉక్తాః, ఏతద్భగవత్ప్రతిరూపమవ్యవహితః విజాతీయప్రత్యయాన్తరరహితః, ధ్యాయన్, తద్దివ్యాత్మస్వరూపం ,, ఓం
తత్సదితి నిర్దేశో బ్రహ్మణస్త్రివిధః స్మృత,, ఇతి స్మరణాత్-సమాధౌ-వ్యసృజత్ అనుసంహృతవాన్, యద్వా-తత్ భగవత్ప్ర
తిరూపం, వ్యసృజత్ విసృష్టవాన్-దివ్యవిగ్రహం విసృజ్య దివ్యాత్మస్వరూపమనుసంహృతవానిత్యర్థః-శుభాశ్రయే మనసో ని
వేశమాత్రం ధారణా, శుభాశ్రయగతసౌకుమార్యాదిగుణచిన్తనం ధ్యానం, తజ్జనితానన్దాతిశయాత్పారవశ్యం సమాధిరి
తి భేదః ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ ఏవమజస్రం నిత్యం, భగవతి-ప్రకర్షేణ, భక్తిం-వహన్-కుర్వన్ అసౌ ధ్రువః-ఆత్మానం - నసస్మార మను
ష్యత్వాదిబాహ్యాకారవిశిష్టత్వేన నస్మృతవాన్-యతో ముక్తలిఙ్గః త్యక్తదేహాత్మాభిమానః, తత్ర హేతవః-ఆనన్దబాష్పక
లయా ఆనన్దబాష్పబిన్దుప్రవాహేణ, బిఘూయమానః, విక్లిద్యమానం హృదయం యస్య సః-పులకైర్వ్యాప్తాఙ్గః ❀॥౧౮॥ ❀
స ధ్రువః-ఉద్యతం ఉదితం రాకాపతిమివ పూర్ణిమాచన్ద్రమివ-దశ, దిశః- విభ్రాజయత్-నభసః , అవతరత్ -అవరోహత్-
విమానశ్రేష్ఠం దదర్శ ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ అను అనన్తరం-తత్ర విమానాగ్రే , దేవప్రవరౌ దదర్శేత్యనుషఙ్గః తౌ విశినష్టి-కిశోరౌ
యౌవనారమ్భజుషౌ-గదాం-అవష్టభ్య స్థితౌ, కిరీటాదిభిస్సహితౌ చారుకుణ్డలే యయోః ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ ఉత్తమగాయః, పుణ్య
శ్లోకో భగవాన్, తస్య-కింకరౌ-విజ్ఞాయ-మధుద్విషః-పరిషత్ప్రధానావితి హేతోః - సాధ్వసేన సంభ్రమేణ-విస్మృతపూ
జాక్రమః-కేవలం-తస్య-నామాని, గృణన్, సంహతాఞ్జలిః బద్ధాఞ్జలిర్ననామ ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ కృష్ణస్య-పాదయోః- రభినివిష్టౌ

౧౬॥శ్లో॥పా ❀ ప్రతివిహార

చేతనా చిత్తం, యస్య-ప్రశ్రయేణ వినయేన-నమ్రా ప్రహ్వా నతా, కన్ధరా-యస్య తం - ధ్రువ - ముపసృత్య సమీపముపగత్య-పుష్కరనాభస్య పద్మనాభస్య భగవతః, సమ్మతౌ భృత్యౌ-సునన్దనన్దౌ - సస్మితం స్మితేన సహితం యథా తథా, ప్రీత్యా ప్రీతిపూర్వ-మూచతుః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ హే రాజన్-యుష్మభ్యం, భద్ర-మస్తు, నోఽస్మాకం-వాచ - మవహితః సావధానచిత్తస్త్వం-శృణు కేం తత్రాహ ॥ యో నివాన్-పఞ్చవర్షః, తపసా, దేవం భగవన్తం, అతీతృపత్ తర్పితవాన్ ❁ ॥ ౨౩ ॥ ❁ తస్యా-ఖిలజగన్నిర్మాణచతురస్య-సర్వేశ్వరేశ్వరస్య-శార్ఙ్గిణో భగవతః, పార్షదా, వావాం, త్వాం- భగవత్పదం ప్రతి-నేతుం ఇహ, సంప్రాప్తౌ ❁ ॥ ౨౪ ॥ ❁ సుదుర్జయం త్వదితరైర్దుఃఖేనాప్యసాధ్యం, విష్ణుపదం-త్వయా, జితం సాధితం, సుదుర్జయత్వమేవాహ, సూరయః-సర్వేషాముపరిష్టాదవస్థితాస్సప్తర్షిప్రభృతయః, యత్పద,మప్రాప్యైవ, పరం కేవలం-విచక్షతే పశ్యన్తి-తథా-యత్పదం-చన్ద్రాదయః సోమప్రభృతిగ్రహాదయశ్చ-ప్రదక్షిణం యథా భవత్యేవం, పరియన్తి పరితో భ్రమన్తి తదాతిష్ఠ ❁ ॥ ౨౫ ॥ ❁ తే తవ-పితృభిర్మన్వాదిభిః - తథా, అన్యైరపి-అఙ్గ హే ధ్రువ, కదాచిదప్య, నాస్థితం అనధిష్ఠితం, నుతమేవ, జగతాం, వన్ద్యం విష్ణోస్సంబన్ధి-పరమం సర్వోత్కృష్టం-త-త్త్వయా జితం, పదం స్థాన-మాతిష్ఠ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ హే ఆయుష్మన్, ఉత్తమశ్లోకానాం మౌళినా ముఖ్యేన భగవతా ఏతద్విమానశ్రేష్ఠం, ఉపస్థాపితం ప్రేషితం - ఏతద్విమానాగ్ర్యం, అధిరోఢుం, త్వ-మర్హసి అత్రాయుష్మన్నితి సంబోధనం - సశరీరయాత్రాభిప్రాయకం, అత్ర వైకుణ్ఠపరమపదవి

దాభినివిష్టచేతసం బద్ధాఞ్జలిం ప్రశ్రయనమ్రకన్ధరమ్ । సునన్దనన్దావుపసృత్య సస్మితం ప్రత్యూచతుః పుష్కరనాభసమ్మతౌ ॥ ౨౨ ॥ భో భో రాజన్సుభద్రం తే వాచం నోఽవహితశ్శృణు । యః పఞ్చవర్షస్తపసా భవాన్దేవమతీతృపత్ ॥ ౨౩ ॥ తస్యాఖిలజగద్ధాతురావాం దేవస్య శార్ఙ్గిణః । పార్షదావిహ సమ్ప్రాప్తౌ నేతుం త్వాం భగవత్పదమ్ ॥ ౨౪ ॥ సుదుర్జయం విష్ణుపదం జితం త్వయా యత్సూరయోఽప్రాప్య విచక్షతే పరమ్ । ఆతిష్ఠ యచ్చన్ద్రదివాకరాదయో గ్రహర్క్షతారాః పరియన్తి దక్షిణమ్ ॥ ౨౫ ॥ అనాస్థితం తే పితృభిరన్యైరప్యఙ్గ కర్హిచిత్ । ఆతిష్ఠ జగతాం వన్ద్యం తద్విష్ణోః పరమం పదమ్ ॥ ౨౬ ॥ ఏతద్విమానప్రవరముత్తమశ్లోకమౌళినా । ఉపస్థాపితమాయుష్మన్నధిరోఢుం త్వమర్హసి ॥ ౨౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ నిశమ్య వైకుణ్ఠనియోజ్యముఖ్యయోర్మధుచ్యుతాం వాచమురుక్రమప్రియః । కృతాభిషేకః కృతనిత్యమఙ్గళో మునీన్ప్రణమ్యాశిషమభ్యవాదయత్ ॥ ౨౮ ॥ పరీత్యాభ్యర్చ్య ధిష్ణ్యాగ్ర్యం పార్షదావభివన్ద్య చ । ఇయేష తదధిష్ఠాతుం బిభ్రద్రూపం హిరణ్మయమ్ ॥ ౨౯ ॥ తదా దున్దుభయో నేదుర్మృదఙ్గపణవాదయః । గన్ధర్వముఖ్యాః ప్రజగుః పేతుః కుసుమవృష్టయః ॥ ౩౦ ॥ స చ స్వర్లోకమారోక్ష్యన్సునీతిం జననీం ధ్రువః । అన్వస్మరదగం హిత్వా దీనాం యాస్యే త్రివిష్టపమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఇతి వ్యవసితం తస్య వ్యవసాయ సురోత్తమౌ । దర్శయామాసతుర్దేవీం దేవయానేన గచ్ఛతీమ్ ॥ ౩౨ ॥ తత్ర తత్ర ప్రశంసద్భిః పథి వైమానికైస్సురైః । ❁ అవకీర్యమాణో దదృశే కుసుమైః క్రమశో గ్రహాన్ ॥ ౩౩ ॥ త్రిలోకీం దేవయానేన సోఽతివ్రజ్య మునీనపి । పరస్తాద్యద్ధ్రువగతిర్విష్ణోః పదమభ్యగాత్ ॥ ౩౪ ॥ యద్భ్రాజమానం స్వరుచైవ

ష్ణుపదాదిశబ్దాః భగవత్స్థానసామ్యాత్పరమవ్యోమ్ని వర్తమానవిష్ణ్వభిమానవిషయే ధ్రువలోకే ప్రయుజ్యన్తే, తత్రాపి హి భక్తానుజిఘృక్షయా భగవాన్సర్వదా సన్నిహితః-భక్తానుగ్రహార్థమేవ పార్షదప్రేషణాది విమానాదిప్రేషణముపపన్నమ్ ❁ ॥ ౨౭ ॥ ❁ వైకుణ్ఠనియోజ్యముఖ్యయోః భగవత్పార్షదప్రవరయో - ర్మధుచ్యుతామమృతస్రావిణీం, వాచం, నిశమ్య-భగవత్ప్రియో ధ్రువః-కృతమఙ్గళస్నానః - కృతం నిత్యకర్మ మఙ్గళమలఙ్కరణం చ యేన సః-మునీన్, ప్రణిపత్య- ఆశిష-మభ్యవాదయత్ వాచయామాస ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ విమానశ్రేష్ఠం పరీత్య పరిక్రమ్య-అభ్యర్చ్య దేవ రూపం వపు-ర్హిరణ్మయం జ్యోతిర్మయం-బిభ్రత్సన్-తద్విమానాగ్ర్య-మధిష్ఠాతు,మియేష ఐచ్ఛత్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ పేతుః పతితవత్యః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ స చ ధ్రువ-స్స్వర్లోకం-ఆరోక్ష్యన్-దీనాం మాతరం-హిత్వా-అగం దుర్గమం-త్రివిష్టపం-యాస్యే - ఇత్యేవం-జననీ-మన్వస్మరత్ ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ ఇత్యేవంభూతం-తస్య ధ్రువస్య వ్యవసితం చ అభిప్రాయం-వ్యవసీయ జ్ఞాత్వా -సురోత్తమౌ సునన్దనన్దౌ- దేవయానేన దేవప్రవరోపస్థాపితవిమానేన గచ్ఛన్తీం - దేవీం సునీతిం-దర్శయామాసతుః ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ తత్ర తత్ర-పథి, విమానారూఢైః దేవైః ప్రశంసద్భిః కుసుమవృష్టిభి రవకీర్యమాణో గ్రహాన్ ఆదిత్యాదిస్థానాని - క్రమశో దృష్టవాన్ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ దేవయానేన సునన్దనన్దాఖ్య దేవప్రవరోపస్థాపితవిమానేన-త్రిలోకీం-మునీన్ సప్తర్షీనప్య -తివ్రజ్యాతిక్రమ్య-తతః పరస్తా-ద్య-ద్విష్ణోః పదం, త-ద్ధ్రువాఖ్యా శాశ్వతీ గతిర్యస్య-స-ధ్రువః ఆకల్పస్థాయిత్వాద్గతేర్ధ్రువత్వం-అభ్యగాత్ ప్రాప్తవాన్ ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ విష్ణోః పదం విశినష్టి ॥ యదితి ॥ స్వరుచైవ

వ-య-భ్రాజమాన-మనుస్మృత్య-తస్యరుచా - ఏతేత్రయోలోకా-భ్రాజన్తే-యచ్ఛ-జన్తుషుభూతేషు యేఽననుగ్రహానిర
నుగ్రహాఃనిష్కృపా -స్తే - నావ్రజన్ నగతవన్తః, యేచజన్తుషుభద్రాణిసుహృత్త్వాదీన్య-నిశం -చరన్తి కుర్వన్తి-తేవ్రజ
న్తి, తత్పదమభ్యగాదితిపూర్వేణసంబన్ధః- ధ్రువస్థానంప్రాప్తానామపిసత్యలోకగతానామివప్రాయేణపునరావృత్త్యభా
వాత్ కల్పాన్తేమోక్ష్యమాణత్వాద్భూతసుహృత్త్వాదీనామేవముక్తిహేతుత్వాచ్చైవముక్తమ్ ॥ ౩౫ ॥ కించయద
చ్యుతపద, మచ్యుతః విప్రప్రియోయేషాంభాగవతానాం, తే, బాన్ధవాయేషాం, తే, శాన్తాః శమదమాదియుక్తాః, సమదృశః దే
హాత్మేశ్వరాణాంప్రకృతిపరిణామరూపత్వజ్ఞానైకాకారత్వ సర్వాన్తరాత్మత్వాదిరూపసమదర్శినః, అతఏవసర్వభూ
తాని, యథాయోగ్యం దానమానాదిభిరనురఞ్జయన్తిప్రీణయన్తీతిసర్వభూతానురఞ్జనాః, సిద్ధాః సిద్ధప్రాయాః, నతునిత
రాంసిద్ధాః, తేషామర్చిరాదిగత్యాబ్రహ్మలోకావాప్తైః, అఞ్జసాసుఖేన, యాన్తితత్పదమగ్ర్యగాదితిపూర్వేణైవసంబన్ధః-అ
యమర్థః, శమదమాదిభిస్సర్వభూతసుహృత్త్వాదిభిశ్చపరబ్రహ్మోపాసననిష్ఠాఅపేక్షితత్వాద్విరభ్దవశాద్భగవద్వశాద్వా
ఽన్తరాయవిహతాస్సత్యలోకవద్ధ్రువలోకంగతాస్తత్రత్యభోగోత్తరంపరిపూర్ణయోగాముచ్యన్తఇతి ॥ ౩౬ ॥ ఇ
త్యుక్తప్రకారేణ, కృష్ణేభగవాన్, పరమయనంప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చ, యస్యసధ్రువ-స్త్రయాణాంలోకానా, ము
మల, శ్చూడామణిశ్శిఖామణిరివాభూత్, అమలఇతిదృష్టాన్తదార్ష్టాన్తికయోరుభయోరపివిశేషణమ్ ॥ ౩౭ ॥ హేకౌర
వ్యవిదుర, మేధ్యాం ధాన్యాక్రమణాయబలీవర్దబన్ధనస్తమ్భవిశేషే, గమ్భీరవేగో, గవాంగణః బలీవర్దసమూహఇవ, జ్యోతి

సర్వతోలోకాస్త్రయోహ్యనువిభ్రాజన్తఏతే। యన్నావ్రజన్జన్తుషుయేఽననుగ్రహావ్రజన్తిభద్రాణిచర
న్తియేఽనిశమ్ ॥ ౩౫ ॥ శాన్తాఃసమదృశస్సిద్ధాస్సర్వభూతానురఞ్జనాః। యాన్త్యఞ్జసాఽచ్యుతపదమచ్యుతప్రి
యబాన్ధవాః ॥ ౩౬ ॥ ఇత్యుత్తానపదఃపుత్రోధ్రువఃకృష్ణపరాయణః। అభూత్త్రయాణాంలోకానాంచూడా
మణిరివామలః ॥ ౩౭ ॥ గమ్భీరవేగోఽనిశంజ్యోతిషాంచక్రమర్పితమ్। యస్మిన్భ్రమతికౌరవ్యమేధ్యామివ
గవాంగణః ॥ ౩౮ ॥ మహిమానంవిలోక్యాస్యనారదోభగవానృషిః। ఆతోద్యంవితుదన్శ్లోకాన్సత్రేఽగాయ
త్ప్రచేతసామ్ ॥ ౩౯ ॥ నూనంసునీతేఃపతిదేవతాయాస్తపఃప్రభావస్యసుతస్యతాంగతిమ్। దృష్ట్వాఽభ్యు
పాయానపివేదవాదినోనైవాధిగన్తుంప్రభవన్తికింనృపాః ॥ ౪౦ ॥ యఃపఞ్చవర్షోగురుదారవాక్శరైర్భిన్నే
నయాతోహృదయేనదూయతా। వనంమదాదేశకరోఽజితంప్రభుంజిగాయతద్భక్తగుణైఃపరాజితమ్ ॥
యఃక్షత్రబన్ధుర్భువితస్యాధిరూఢమన్వారురుక్షేదపివర్షపూగైః। యఃపఞ్చవర్షోయదహోభిరల్పైఃప్రసా
ద్యవైకుణ్ఠమవాపతత్పదమ్ ॥ ౪౨ ॥ మైత్రేయఉవాచ॥ ఏతత్తేఽభిహితంసర్వంయత్పృష్టోఽహమిహత్వయా।
ధ్రువస్యోద్దామయశసశ్చరిత్రంసమ్మతంసతామ్॥ ౪౩ ॥ ధన్యంయశస్యమాయుష్యంపుణ్యంస్వస్త్యయనంమ

షాంసూర్యచన్ద్రాదిజ్యోతిషాం-చక్రం, యస్మిన్ధ్రువే, ఆహితంసత్, అనిశంభ్రమతి ॥ ౩౮ ॥ అస్యధ్రువస్య, మహిమా
నం, విలోక్య, భగవాన్నారదః ఋషిః, ఆతోద్యంవీణాం, వితుదన్నాదయన్, ప్రచేతసాంసత్రేబ్రహ్మసత్రే, భగవన్మాహాత్మ్య
ప్రసఙ్గేచ, శ్లోకాన్ ధ్రువమహిమప్రతిపాదనపరాన్, త్రీన్శ్లోకా, నగాయత్ ॥ ౩౯ ॥ శ్లోకానేవాహ॥ నూనమితి॥ పతిదే
వతాయాస్సునీతేః-సుతస్యధ్రువస్య, యస్తపఃప్రభావ, స్తస్యఫలభూతాం -తాంగతిం, అభ్యుపాయాన్ గతిసాధనభూ
తాన్భగవదారాధనరూపానుపాయానపి-దృష్ట్వా, వేదవాదినోఽపిబుధాయోగః, అధిగన్తుంప్రాప్తుం, నైవప్రభవన్తినస
మర్థాభవన్తి, కింపునర్నృపాఃనృపాన్ప్రభవన్తీతికిమువక్తవ్యమిత్యర్థః ॥ ౪౦ ॥ గురుదారాః పితృపత్నిసురుచి, స్తస్యా, వాచ
ఏవబాణాస్తైర్భిన్నేనా, తఏవదూయతాతప్తేన, హృదయేన, యోధ్రువః, పఞ్చవర్ష ఏవ, వనంప్రతిగత, స్తత్రాపిమదా
జ్ఞావశవర్తీఅజితమపి, విభుంభగవన్తం, తద్భక్తగుణైఃభగవద్భక్తానాంగుణైర్ఖ్యాతమైత్ర్యాదిభిః, పరాజితంవశంగ
తం,, అహంభక్తపరాధీనోహ్యస్వతన్త్ర,, ఇతిభగవదుక్తేః, భక్తపరాధీనమిత్యర్థః, జిగాయవశీకృతవాన్ ॥ ౪౧ ॥ త
స్యధ్రువస్యాధిరూఢం తేనప్రాప్తమిత్యర్థః, పదంస్థానం, యో, భువి, క్షత్రబన్ధుః క్షత్రియాభాసః, వర్షసమూహైరప, అ
ధిరోఢుమిచ్ఛేదపికిం, తత్సకాలప్స్యశక్యః, దూరతఆరోహణమిత్యర్థః, కథంభూతంపదం షట్పఞ్చవావర్షాణియస్యసః,
అల్పైరేవా, హోభిర్దినై, ర్వైకుణ్ఠం, ప్రసాద్యప్రసన్నంకారయిత్వా, యత్తస్యపదమవాప ॥ ౪౨ ॥ తద్ధ్రువచరి
తంనిగమయన్ తచ్ఛ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ మునిః ॥ ఏతదితి॥ త్వయాయత్ప్రతిపృష్టోఽహం, తత్సర్వం, తుభ్యం, కథి
తం, కింతత్రాహ, ఉద్దామయశసః ఉత్కృష్టకీర్తేః, ధ్రువస్య, చరితం, సతాంహరిభక్తానాం, సమ్మతమ్ ॥ ౪౩ ॥ ధ

స్యం, ధనేచ్ఛయా శృణ్వతాం శ్రావయతాం చ ధనసంపాదకం, తథా, యశస్యం యశస్కర, మాయుష్కరం, స్వస్త్యయ
నం మఙ్గళకరం, స్వర్గ్యం స్వర్గసంపాదకం, ధ్రౌవ్యం ధ్రువస్థానప్రాపకం, సౌమనస్యం మనఃపీడానిరాసకం, ప్రశస్యం ప్రాశ
స్త్యసంపాదకం, అఘమర్షణం పాపనిరాసకమ్ ॥ ౪౪ ॥ ఏతత్, అచ్యుతప్రియస్య ధ్రువస్య, చేష్టితం, అభీక్ష్ణం పౌనఃపు
న్యేన, శ్రద్ధయా, శ్రుత్వా-యో, వర్తతే, తస్య, భగవతి భక్తిర్భవతి, భక్తిఫలమాహ, యయా భక్త్యా, క్లేశానామాధ్యా
త్మికాదీనాం, సంక్షయో భవతి ॥ ౪౫ ॥ మహత్త్వం సర్వోత్కృష్టత్వం, ఇచ్ఛతాం కామయమానానాం-తీర్థం మ
హత్త్వప్రాప్త్యుపాయః-భవేదిత్యనుషఙ్గః, తథా శ్రోతుః - శీలాదయో గుణాః భవేయురిత్యనుషక్తస్య వచనపరిణామేన
సంబన్ధః, యత్ర యస్మిన్ ధ్రువచరితే - శ్రూయమాణ ఇతి శేషః - తదిచ్ఛతాం తేజ ఇచ్ఛతాం - తేజో-భవేత్ - తేజసోఽపి ధేయ
త్వేన బుద్ధిస్థత్వాత్సన్నిహితత్వాత్ప్రకృతత్వాత్తచ్ఛబ్దేన పరామర్శాదుద్దేశ్యవిశేషణత్వోపపత్తిః, తథా, యత్ర యస్మిన్
చరితే-మనస్వినాం-ప్రశంసాయాం నిత్యయోగే వా మత్వర్థీయోఽ ‹‹ స్మాయామేధాస్రజో వినిః ›› రితి వినిప్రత్యయః మనః ప్రా
శస్త్యం భగవతి మనసో నిత్యయోగం వేచ్ఛతాం, మనః, ప్రశస్తం నిత్యయుక్తం-వా మనో భవేదిత్యర్థః ॥ ౪౬ ॥ అర్థ
సామర్థ్యాత్ప్రాతః - స్నాయం చ సాయంకాలే చ - ప్రయతః మనః ప్రణిధానయుక్తః- ద్విజన్మనాం బ్రాహ్మణానాం-సమవా
యే సభాయాం-పుణ్యశ్లోకస్య ధ్రువస్య - మహత్ - సమీహితసాధనం చరితం కీర్తయేత్ ॥ ౪౭ ॥ పౌర్ణమాస్యాం-సినీవా
ల్యాం దృష్టేన్దుకలాయామమావాస్యాయాం - శ్రవణనక్షత్రయుక్తే దినే - అర్కదినే సప్తమీభానువాసరాదౌ చ కీర్తయేదితి
సంబన్ధః ॥ ౪౮ ॥ నేచ్ఛన్నిస్పృహః-తీర్థం పాదయస్య స-తీర్థపాదో భగవాన్-తస్య పాదాశ్రయః నాగవలః శ్రద్ధ

హత్ । స్వర్గ్యం ధ్రౌవ్యం సౌమనస్యం ప్రశస్యమఘమర్షణమ్ ॥ ౪౪ ॥ శ్రుత్వైతచ్ఛ్రద్ధయాఽభీక్ష్ణమచ్యుతప్రి
యచేష్టితమ్ । భవేద్భక్తిర్భగవతి యయా స్యాత్క్లేశసంక్షయః ॥ ౪౫ ॥ మహత్త్వమిచ్ఛతాం తీర్థం శ్రోతుః శీ
లాదయో గుణాః । యత్ర తేజస్తదిచ్ఛూనాం మానో యత్ర మనస్వినామ్ ॥ ౪౬ ॥ ప్రయతః కీర్తయేత్ప్రాతః సమవా
యే ద్విజన్మనామ్ । సాయం చ పుణ్యశ్లోకస్య ధ్రువస్య చరితం మహత్ ॥ ౪౭ ॥ పౌర్ణమాస్యాం సినీవాల్యాం ద్వాద
శ్యాం శ్రవణే తథా । దినక్షయే వ్యతీపాతే సంక్రమేఽర్కదినేఽపి వా ॥ ౪౮ ॥ శ్రావయేచ్ఛ్రద్దధానానాం తీర్థ
పాదపదాశ్రయః ॥ నేచ్ఛంస్తత్రాత్మనాత్మానం సన్తుష్ట ఇతి సిధ్యతి ॥ ౪౯ ॥ జ్ఞానమజ్ఞాతతత్త్వాయ యో దద్యా
త్సత్పథేఽమృతమ్ । కృపాలోర్దీననాథస్య దేవాస్తస్యానుగృహ్ణతే ॥ ౫౦ ॥ ఇదం మయా తేఽభిహితం కురూద్వహ
ధ్రువస్య విఖ్యాతవిశుద్ధకర్మణః । హిత్వాఽర్భకః క్రీడనకాని మాతుర్గృహం చ విష్ణుం శరణం జగామ ॥ ౫౧ ॥
ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వాదశోఽధ్యాయః.
శ్రీశుక ఉవాచ ॥ నిశమ్య కౌషారవిణోపవర్ణితం ధ్రువస్య వైకుణ్ఠపదాధిరోహణమ్ । ప్రరూఢభావో భగవత్య

ధానాన్ శ్రద్ధాయుక్తాన్ప్రతి-దం చరితం - శ్రావయేత్ - భాగవతస్య నితరామేతచ్చరితశ్రావణం యుక్తమితి భావః-తత్ర-
నిష్కామనయా శ్రావణే-ఆత్మనా - స్వయమేవా - త్మానం శ్రావయితా ద్యాత్మానం ప్రతి-సంతుష్ట ఇతి సంతుష్టో భగవాన్
భవేదితి హేతోః- సిధ్యతి - నిష్కామనయా యః శ్రావయతి తస్మై భగవాన్ స్వయమేవ సంతుష్ట ఇతి సోపి సిధ్యత్యేవ ముక్తిం
ప్రాప్నోత్యేవేత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ న కేవలం నిష్కామనయా శ్రావయితారం భగవానేవానుగృహ్ణాతే-అపితు-సర్వే ఏవ దే
వా అనుగృహ్ణాత ఇత్యాహ ॥ జ్ఞానమితి ॥ అజ్ఞాతం తత్త్వం తత్త్వత్రయయాథాత్మ్యం-యేన-తస్మై-సత్పథే సతాం మార్గే భ
గవన్మార్గ ఇత్యర్థః - అమృతరూపం జ్ఞానం - యో-దద్యాత్-తస్య కృపాలోః-రత ఏవ దీననాథస్య-దేవా-అనుగృహ్ణాతే అనుగ్ర
హం కుర్వన్తి ॥ ౫౦ ॥ హే కురూద్వహ-విఖ్యాతం ప్రసిద్ధం - విశుద్ధం శృణ్వతామప్యఘశోధకం-కర్మ చేష్టితం-యస్య-
తస్య ధ్రువస్య-ఇదం చరితం-తుభ్యం-మయాఽభిహితం కథితం - యో ధ్రువః-అర్భక ఏవ సన్-మాతృగృహం-క్రీడనకాని బా
లక్రీడాసాధనాని చ-త్యక్త్వా-విష్ణుం- శరణం జగామేతి పునః పునర్విస్మయతే ॥ ౫౧ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రి
కాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వాదశోఽధ్యాయః.
ఏవం కార్త్స్న్యేన వ్యాసశ్రుత ధ్రువచేష్టితో విదురః ‹‹ మహిమానం విలోక్యాస్య నారదో భగవానృషిః । ఆతోద్యం వితు
శ్లోకాన్సత్రేఽగాయత్ప్రచేతసా ›› మిత్యుక్తప్రచేతస్సత్రే తత్ర తత్ర వర్ణితభగవత్కథాబుభుత్సయా పృచ్ఛతీత్యాహ బా
దరాయణిః ॥ నిశమ్యేతి ॥ కౌషారవిణా మైత్రేయేణో - పవర్ణితం - ధ్రువస్య వైకుణ్ఠస్థానాధిరోహణం త-న్నిశమ్య శ్రు
త్వా -పున - రధోక్షజే భగవతి - ప్రరూఢః అభివృద్ధః-భావో భక్తిర్యస్య సః-విదురః-తం కౌషారవిణ-మన్యత్ప్రష్టుముపక్రా

న్నవాన్ ॥ ౧ ॥ ప్రశ్నమేవాహ ॥ కే త ఇతి ॥ తే "ప్రచేతసాం సత్రే" ఇత్యుక్తాః ప్రచేతసః - కే - ఇతి జాతిప్రశ్నః - హే సువ్రత మైత్రేయ - కస్య - అపత్యాః పుత్రాః ఇతి యోనిసమ్బన్ధప్రశ్నః, కస్యాన్వవాయే వంశే ప్రఖ్యాతాః ప్రసిద్ధా ఇతి వంశప్రశ్నః - కుత్ర వా సత్రమాసత తే ఇతి సత్రదేశప్రశ్నః ॥ ౨ ॥ నారదేన ప్రచేతసాం వర్ణితాః కథాః ప్రష్టుం తన్మహిమానమాహ ॥ మన్య ఇతి ॥ దేవదర్శనం - దేవో భగవాన్ - తస్య దర్శనం - దృశ్యతే అనేనేతి దర్శనం కరణే ల్యుట్ - తత్త్వోపదేశేన భగవత్సాక్షాత్కారోపాయభూత ఇత్యర్థః - దేవస్య దర్శనం సాక్షాత్కారో యస్య యస్మాద్వేతి బహువ్రీహిః - స్తమత ఏవ మహాభాగవతం - మన్యే - తమేవ విశినష్టి - యేన నారదేన - హరేః - పరిచర్యావిధిః - పూజాప్రకారరూపః క్రియాయోగః - ప్రోక్తః - పఞ్చరాత్రాద్యుపదేశేన కథితః ॥ ౩ ॥ క్రియాయోగమేవ విశదయన్ నారదం ప్రస్తౌతి ॥ స్వధర్మేతి ॥ భక్తిమతా నిరతిశయభగవద్భక్తిమతా - నారదేన - యజ్ఞపూరుషః - యజ్ఞానాం భోక్తా ప్రభుశ్చ భగవాన్ - స్వధర్మశీలైః స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితభగవదారాధనరూపపఞ్చమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానపరైః - పురుషైః - ఇజ్యమానః ఆరాధ్యమానః - ఈరితః కథితః కిల - సర్వయజ్ఞారాధ్యభగవత్పరిచర్యారూపత్వేన స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మా అనుష్ఠేయా ఇతి పఞ్చరాత్రాదౌ నారదేన భగవతా కథితమిత్యర్థః ॥ ౪ ॥ ఏవం నారదం ప్రస్తుత్య ప్రచేతోభ్యస్తదుపదిష్టకథాః పృచ్ఛతి ॥ యా ఇతి ॥ దేవర్షిణా నారదేన - తత్ర తత్ర ప్రచేతసాం బ్రహ్మసత్రే - యా భగవత్కథాః - వర్ణితాః - స్తాః కథాః - శుశ్రూషవే శ్రోతుమిచ్ఛవే - మహ్యం - కార్త్స్న్యేన - వక్తుమర్హసి ॥ ౫ ॥ ఏవమాపృష్టో మునిః ప్రచేతసో ధ్రువవంశజా తా ఇతి వక్తుం ధ్రువవంశమనుక్రామతి ॥ ధ్రువస్యేతి ॥ ధ్రువస్య పుత్రః - ఉత్కలాఖ్యః - పితరి ధ్రువే - వనం ప్రతిగచ్ఛతి సతి - సార్వభౌమశ్రియం పితురధిరాజాసనం చ - నైచ్ఛత్ ॥ ౬ ॥

ధోక్షజే ప్రష్టుం పునస్తం విదురః ప్రచక్రమే ॥ ౧ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ కే తే ప్రచేతసో నామ కస్యాపత్యాని సువ్రత। కస్యాన్వవాయే ప్రఖ్యాతాః కుత్ర వా సత్రమాసత ॥ ౨ ॥ మన్యే మహాభాగవతం నారదం దేవదర్శనమ్। యేన ప్రోక్తః క్రియాయోగః పరిచర్యావిధిర్హరేః ॥ ౩ ॥ స్వధర్మశీలైః పురుషైర్భగవాన్యజ్ఞపూరుషః। ఇజ్యమానో భక్తిమతా నారదేనేరితః కిల ॥ ౪ ॥ యాస్తా దేవర్షిణా తత్ర వర్ణితా భగవత్కథాః। మహ్యం శుశ్రూషవే బ్రహ్మన్ కార్త్స్న్యేనాచష్టుమర్హసి ॥ ౫ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ధ్రువస్య చోత్కలః పుత్రః పితరి ప్రస్థితే వనమ్। సార్వభౌమశ్రియం నైచ్ఛదధిరాజాసనం పితుః ॥ ౬ ॥ స జన్మనోపశాన్తాత్మా నిస్సఙ్గస్సమదర్శనః। దదర్శ లోకే వితతమాత్మానం లోకమాత్మని ॥ ౭ ॥ ఆత్మానం బ్రహ్మనిర్వాణం ప్రత్యస్తమితవిగ్రహమ్। అవబోధరసైకాత్మ్యమానన్దమనుసన్తతమ్ ॥ ౮ ॥ అవ్యవచ్ఛిన్నయోగాగ్నిదగ్ధకర్మమలాశయః। స్వరూపమవరున్ధానో నాత్మనోఽన్యం తదైక్షత ॥ ౯ ॥ జడాన్ధబధిరోన్మత్తమూకాకృతిరతన్మతిః। లక్షితః పథి బాలానాం ప్రశాన్తార్చిరివానలః ॥ ౧౦ ॥

అనిచ్ఛాయాం కిం కారణమిత్యపేక్షాయాం బహుజన్మసిద్ధయోగమాహాత్మ్యప్రత్యక్షితస్వాత్మయాథాత్మ్యానుభవవత్త్వాదన్యత్పురుషార్థభూతం నైచ్ఛదితి వక్తుం తస్య స్వాత్మానన్దానుభవమాహ ॥ స ఇతి ॥ స ఉత్కలః - జన్మనా జన్మప్రభృతి - ఉపశాన్తం రాగాదిభిరకలుషితం - ఆత్మా మనః - యస్య - అత ఏవ - నిస్సఙ్గః రాగాభిష్వఙ్గరహితః - సమదర్శనస్సన్ - లోకే వితతం వ్యాప్తం - ఆత్మానం - ఆత్మని - లోకం చ - దదర్శ - లోకే వితతమాత్మానమితి శరీరవ్యాపకత్వముక్తం - ఆత్మని లోకమిత్యాత్మనో ధారకత్వముక్తం - లోక్యతే దృశ్యత ఇతి లోకశ్శరీరమ్ ॥ ౭ ॥ ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం - బ్రహ్మ - ధర్మభూతజ్ఞానబృహత్తయా బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం - నిర్వాణం సుఖరూపం - ప్రత్యస్తమితవిగ్రహం దేహవినిర్ముక్తం "అశరీరం శరీరేష్వి"తి శ్రుతేః, అవబోధరసైకాత్మ్యం అవబోధ ఏవ రసః ఐకాత్మ్యం ఏకస్వభావత్వం యస్య, తం - క్వచిదప్యంశే జాడ్యరహితమిత్యర్థః, ఆనన్దం ధర్మభూతానన్దగుణవిశిష్టం "గుణవచనేభ్యో మతుపో లుగిష్టః" ఇత్యనుశాసనాత్, అనుసన్తతం అత్యన్తం నిత్యమ్ ॥ ౮ ॥ స్వరూపం స్వస్వరూపభూతం - అవరున్ధానః అనుసన్దధానః - అత ఏవ, అవ్యవచ్ఛిన్నయోగాగ్నిదగ్ధకర్మమలాశయః, అవ్యవచ్ఛిన్నః నిరన్తరః, యోగ ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగః, స ఏవాగ్నిః, తేన, దగ్ధం కర్మరూపమలం - యస్య సః, ఆశయో అన్తఃకరణం, యస్యేతి, బహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః, అన్యత్, ఆత్మస్వరూపాదన్యత్, పురుషార్థభూతదేహతదనుబన్ధ్యాదికం - స్వయం, అన్యః దేహాదిభ్యోఽపి లక్షణః, నైక్షత నాపశ్యత్ ॥ ౯ ॥ జడాదితుల్యవేషః, అతన్మతిః జడాదితుల్యమతిరహితః, ప్రశాన్తాన్యర్చీంషి జ్వాలా యస్య, సోఽగ్నిరివ స్థితః, బాలానాం - పథి మార్గే - స్వమహాత్మ్యావిష్కారరూపే - లక్షితః ॥ ౧౦ ॥ తముత్కలం - మన్త్రిభిస్సహితాః - స్తే తత్కులవృద్ధాః - జడమున్మత్తం చ - జ్ఞా

త్వా-తంవిహాయేత్యర్థః-భ్రమేస్సుతం-యవీయాంసంకనీయాంసం-వత్సరంభూపతిం,రాజానం-చక్రుః ❁॥౧౧॥ ❁వత్స
రస్య, ఇష్టాశీలరూపగుణాదిభిర్నితరామనుకూలా, సర్వర్థ్యాఖ్యా - భార్యా-పుష్పార్ణాదీన్- షట్పుత్రా - నసూతసుషు
వే❁॥౧౨॥ ❁తత్రషణ్ణాంపుత్రాణాంమధ్యే-పుష్పార్ణాఖ్యస్యజ్యేష్ఠస్య,ప్రభాదోషేతి-ద్వేభార్యే-బభూవతుః॥తత్రతత్రభా
ర్యాస్సుతాఃప్రాతరాదయస్త్రయోబభూవుః,దోషాసుతాః-ప్రదోషాదయస్త్రయఆసన్॥తత్రవ్యుష్టిః-పుష్కరిణ్యాఖ్యా
యాంభార్యాయాం- సర్వతేజసాఖ్యంసుత-మాదధేజనయామాస❁ ॥౧౩॥ ౧౪ ॥ ❁సఃసర్వతేజసః-ఆకూత్యాఖ్యా
యాంపత్న్యాం,చక్షుస్సంజ్ఞం-సుతం-మనుం - అవాప-మనోశ్చక్షుస్సంజ్ఞస్య-నడ్వలాఖ్యామహిషీ-భార్యా-విరజాన్
శుద్ధాన్-సుతాన్పురుప్రముఖాన్ద్వాదశపుత్రాన్-అసూత❁॥౧౫॥౧౬॥ ❁తతోల్ముకః,పుష్కరిణ్యాంభార్యాయా-
ముత్తమాన్శ్రేష్ఠాన్-అఙ్గాదీన్షట్పుత్రా-నజనయత్ ❁॥౧౭॥ ❁తత్రాఙ్గస్యయా-సునీథాఖ్యాభార్యా-సా-ఉల్బణందు
రాత్మానం వేననామకం-పుత్రం - సుషువే-దౌరాత్మ్యమేవప్రపఞ్చయతి-యదిత్యాదినా॥యస్యవేనస్యదౌశ్శీల్యాద్దుష్టస్వ
భావాద్ధేతోః-సరాజర్షిరఙ్గః-నిర్విణ్ణఃనితరాందుఃఖితః పురా-న్నిరగాత్ నిర్గతః❁॥౧౮॥ ❁అఙ్గహేవిదురమునయః-
కుపితాఃవేనేనకోపంప్రాపితాఃవాగేవవజ్రంయేషాంతే- యంవేనం - శేపుఃకిలశప్తవన్తః-శాపాద్గతప్రాణస్యతస్యవే

మత్వాతంజడమున్మత్తంకులవృద్ధాస్సమన్త్రిణః।వత్సరంభూపతించక్రుర్యవీయాంసంభ్రమేస్సుతమ్॥౧౧॥
సర్వర్థివత్సరస్యేష్టాభార్యాఽసూతషడాత్మజాన్।పుష్పార్ణంతిగ్మకేతుంచఇషమూర్జంవసుంజయమ్॥౧౨॥
పుష్పార్ణస్యప్రభాభార్యా దోషాచద్వేబభూవతుః। ప్రాతర్మధ్యన్దినంసాయ మితిహ్యాసన్ప్రజాసుతాః॥
ప్రదోషోనిశిథోవ్యుష్టిరితిదోషాసుతాస్త్రయః।వ్యుష్టిస్సుతంపుష్కరిణ్యాంసర్వతేజసమాదధే॥ ౧౪ ॥ స
చక్షుస్సుతమాకూత్యాంపత్న్యాంమనుమవాపహ।మనోరసూతమహిషీవిరజాన్నడ్వలాసుతాన్॥౧౫॥పు
రుంకుత్సంత్రితంద్యుమ్నంసత్యవన్తమృతంవ్రతమ్। అగ్నిష్టోమమతీరాత్రంప్రద్యుమ్నంశిబిముల్ముకమ్॥
ఉల్ముకోఽజనయత్పుత్రాన్పుష్కరిణ్యాంషడుత్తమాన్। అఙ్గంసుమనసంఖ్యాతిం క్రతుమఙ్గిరసంగ
యమ్॥ ౧౭ ॥ సునీథాఽఙ్గస్యయాపత్నీసుషువేవేనముల్బణమ్।యద్దౌశ్శీల్యాత్సరాజర్షిర్నిర్విణ్ణోనిరగాత్పు
రాత్ ॥ ౧౮ ॥ యమఙ్గశేపుఃకుపితావాగ్వజ్రామునయఃకిల।గతాసోస్తస్యభూయస్తేమమన్థుర్దక్షిణంకరమ్॥
అరాజకేతదాలోకేదస్యుభిఃపీడితాఃప్రజాః।జాతోనారాయణాంశేనపృథురాద్యఃక్షితీశ్వరః॥ ౨౦ ॥ విదు
రఉవాచ ॥ తస్యశీలనిధేస్సాధోర్బ్రహ్మణ్యస్యమహాత్మనః। రాజ్ఞఃకథమభూద్దుష్టా ప్రజాయద్విమనాయ
యౌ॥ ౨౧ ॥ కింవాంఽహోవేనముద్దిశ్యబ్రహ్మదణ్డమయూయుజన్। దణ్డవ్రతధరేరాజ్ఞిమునయోధర్మకోవి
దాః ॥ ౨౨ ॥ నావధ్యేయఃప్రజాపాలఃప్రజాభిరఘవానపి। యదసౌలోకపాలానాంబిభర్త్యోజస్స్వతేజ
సా॥ ౨౩ ॥ ఏతదాఖ్యాహిమేబ్రహ్మన్ సునీథాత్మజచేష్టితమ్। శ్రద్ధధానాయభక్తాయ త్వంపరావరవిత్త

నస్య,దక్షిణం,కరంహస్తం-పునస్తేమునయో,మమన్థుఃమథితవన్తః❁॥౧౯॥ ❁మథనేహేతుమాహ॥అరాజకఇతి॥తదా
శాపానన్తరం, లోకే, అరాజకేరాజ్ఞారహితేసతిఅతఏవ-దస్యుభిఃపీడితాఃప్రజా,బభూవు,స్తదాపృథుర్నామ-ఆద్యః
పురగ్రామాదీనాంతేనరచితత్వాత్,క్షితీశ్వరోరాజా-నారాయణాంశేనజాతః❁॥౨౦॥ ❁ఏవందత్తప్రశ్నావసరఃక్ష
త్తాపృచ్ఛతి॥తస్యేతి॥శీలనిధేస్సుస్వభావస్యసద్వృత్త్యాగ్రయశస్యా,తఏవ,బ్రహ్మణ్యస్యబ్రాహ్మణసేవాపరాయణస్య,బ్రహ్మ
నిష్ఠస్యేతివా,అతఏవ - మహాత్మనఃసార్వాత్మ్యబ్రహ్మోపాసనపరమనోయుక్తస్యసాధోఃపరకార్యసాధనశీలస్య,తస్యా
ఙ్గస్యరాజ్ఞః,దుష్టా, ప్రజాపుత్రః, కథ,మభూత్ అజాయత-యత్ యతః-దుష్టాయాఃప్రజాయాహేతోః-ర్విమనాఃదుఃఖి
తమనాః,యయౌపురాన్నిర్గతః❁॥౨౧॥ ❁దణ్డఃఅసాధునిగ్రహరూపోదణ్డ-స్సఏవ,వ్రతం,తద్బిభర్తీతి-తస్మిన్రాజ్ఞి
వేనే-ధర్మకోవిదామునయః-కింవా- అంహఃఅపరాధ-ముద్దిశ్యఆలక్ష్య,వేనం-బ్రహ్మదణ్డంప్రతిఅయూయుజన్బ్రహ్మశా
పేనయుక్తంకృతవన్తఃప్రజాపరిపాలననిష్ఠేరాజ్ఞి శాపకరణంమునిభిరనుచితమితిభావః❁॥౨౨॥ ❁తదేవాహనేతి॥అఘ
వానపిఅపరాధ్యపి-ప్రజాపాలఃరాజా-ప్రజాభి - ర్నావధ్యేయఃఅవజ్ఞేయఃనభవతి-యత్ యస్మా-దసౌప్రజాపాలః-లోక
పాలానా-మోజః-స్వతేజసా-బిభర్తి❁॥౨౩॥ ❁హేబ్రహ్మన్-ఏతత్సునీథాత్మజస్యవేనస్య-చేష్టితం-శ్రద్దధానాయశు
శ్రూషాత్వరాయయుక్తాయ-భక్తాయమహ్యం - అనేనస్వస్యశ్రవణేయోగ్యతోక్తా- పరావరవిత్తమః,పరఃపరమాత్మాఅవ

రః ప్రకృతిపురుషాదిః - తద్విదాం మధ్యే - శ్రేష్ఠః - త్వం - అనేన శ్రవణే యోగ్యతోక్తా ఆఖ్యాహి కథయ ॥ ౨౪ ॥ ఏవమా
పృష్టో మునిః, బ్రహ్మవిత్, కామ్యకర్మణి బలాదాపతితోఽపి తేన న సుఖ్యతీతి ద్యోతయన్ అఙ్గస్య పుత్రోత్పత్తిక్రమమాహ॥
అఙ్గ ఇత్యాదినా॥ రాజర్షిః - అఙ్గః - క్రతూనాం మధ్యే, ఉత్తమమ్, అశ్వమేధమ్, ఆజహార ఆరబ్ధవాన్, తస్మిన్నశ్వమేధే
క్రతౌ, బ్రహ్మవాదిభిః శ్రుతాధ్యయనాదిసంపన్నైః, ఋత్విగ్భిః, ఆహూతాస్సత్యో దేవతాః - నాజగ్ముర్నాగతవత్యః ॥ ౨౫ ॥
హే తాత - ఋత్విజో, విస్మితాః, యజమానమఙ్గమూచుః, ఉక్తిమేవాహ॥ తే త్వయా త్వత్సంబన్ధిని వా హూయమానాని దే
వతోద్దేశేన ప్రక్షేపపూర్వకం త్యక్తాని - అయాతయామాని అగతవీర్యాణి - సారవన్తీత్యర్థః హవీంషి పురోడాశాదీని - దే
వతాః - న గృహ్ణన్తి ॥ ౨౬ ॥ హే రాజన్, హవీంషి - అదుష్టాని శుద్ధాని - తే త్వయా - శ్రద్ధయా సాధితాని సంపాదితాని చ త
థా, ఛన్దాంసి క్రత్వఙ్గభూతా మన్త్రాః, అయాతయామాని స్వరవర్ణాదిభిరగతవీర్యాణి - తత్ర హేతుః దృఢవ్రతైస్స్వరవ
ర్ణాదియుక్తత్వేన మన్త్రోచ్చారణమేవ దృఢం వ్రతం యేషాం తైః - ఋత్విగ్భిర్యోజితాని ప్రయుక్తాని ॥ ౨౭ ॥ ఏవం యథావ
దనుష్ఠీయమానే క్రతౌ - దేవహేళనం దేవాన్ప్రతి హేళనమపరాధమణ్వప్యల్పమపి - వయం - న విదామ న జానీమః, యద్య
స్మాద్ధేళనాత్, స్వకీయాన్భాగాన్, కర్మసాక్షిణః కర్మణి గుణదోషద్రష్టారో, దేవాః, న గృహ్ణన్తి, అతోఽవశ్యం కేనచిద్దేవ
హేళనేన భవితవ్యం, పరం తు, తద్వయం, న విదామ ఇత్యర్థః ॥ ౨౮ ॥ ఏవమృత్విగ్భిరుక్తోఽఙ్గస్తానాహేత్యాహ ము
నిః॥ ద్విజవచః - శ్రుత్వా, అథానన్తరం, సుతరాం, దుఃఖితమనాః, యజమానోఽఙ్గః, యజ్ఞే గృహీతమౌనోఽపి, సదస్యాన్

వః ॥ ౨౪ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అఙ్గోఽశ్వమేధం రాజర్షిరాజహార క్రతూత్తమమ్ । నాజగ్ముర్దేవతాస్తస్మి
న్నాహూతా బ్రహ్మవాదిభిః ॥ ౨౫ ॥ తమూచుర్విస్మితాస్తత్ర యజమానమథర్త్విజః । హవీంషి హూయమా
నాని న తే గృహ్ణన్తి దేవతాః ॥ ౨౬ ॥ రాజన్హవీంష్యదుష్టాని శ్రద్ధయాసాధితాని తే । ఛన్దాంస్యయాతయామా
ని యోజితాని ధృతవ్రతైః ॥ ౨౭ ॥ న విదామేహ దేవానాం హేళనం వయమణ్వపి । యన్న గృహ్ణన్తి భాగాన్స్వా
న్యే దేవాః కర్మసాక్షిణః ॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అఙ్గో ద్విజవచశ్శ్రుత్వా యజమానస్సుదుర్మనాః । తత్ప్ర
ష్టుం వ్యసృజద్వాచం సదస్యాంస్తదనుజ్ఞయా ॥ ౨౯ ॥ నాగచ్ఛన్త్యాహుతా దేవా న గృహ్ణన్తి గ్రహానిహ । స
దసస్పతయో బ్రూత కిమవద్యం మయా కృతమ్ ॥ ౩౦ ॥ సదస్యా ఊచుః ॥ నరదేవేహ భవతో నాఘం తావన్మనాక్
స్థితమ్ । అస్త్యేకం ప్రాక్తనమఘం యదిహేదృక్త్వమప్రజః ॥ ౩౧ ॥ తథా సాధయ భద్రం త ఆత్మానం సుప్రజం
నృప । ఇష్టస్తే పుత్రకామస్య పుత్రం దాస్యతి యజ్ఞభుక్ ॥ ౩౨ ॥ తథా స్వభాగధేయాని గ్రహీష్యన్తి దివౌకసః ।
యద్యజ్ఞపురుషస్సాక్షాదపత్యాయ హరిర్వృతః ॥ ౩౩ ॥ తాంస్తాన్కామాన్హరిర్దద్యాద్యాన్యాన్కామయ
తే జనః । ఆరాధితో యథైవైష తథా పుంసాం ఫలోదయః ॥ ౩౪ ॥ ఇతి వ్యవసితా విప్రాస్తస్య రాజ్ఞః ప్రజాత

సదసి స్థితాన్ ప్రతి, తదనుజ్ఞయా సదస్యానుజ్ఞయా, త్యక్తమౌనః, తద్దేవతానాగమనకారణం - ప్రష్టుం, వాచం, వ్యసృ
జత్ ప్రయుక్తః ॥ ౨౯ ॥ వాగ్విసర్గమేవాహ॥ నాగచ్ఛన్తీతి॥ ఇహ క్రతౌ - దేవతాః, ఆహూతాః, నాగచ్ఛన్తి, గ్రహాన్ సోమపా
త్రాణి, న గృహ్ణన్తి, హే సదసస్పతయః - మయా, కిమవద్యం హేళనం, కృతం, తద్యూయం - బ్రూత ॥ ౩౦ ॥ హే నరదేవ
ఇహ జన్మని, భవతః బ్రహ్మవిదస్తావన్మనాగీషదప్యఘం, న స్థితం, కిం తు, ప్రాక్తనమేకమఘమస్తి, యద్యస్మాదఘాదీదృగ్గు
ణాధికోఽపి, త్వం, అప్రజః ప్రజారహితో, బభూవిథ ॥ ౩౧ ॥ అతో దేవా యథా హవీంషి న గృహ్ణీయుః, తథాఽఽత్మానం సుప్ర
జం సుపుత్రం, సాధయ, కథం సాధనీయం, తత్రాహ, ఇష్ట ఇతి, యజ్ఞభుగ్భగవాన్, పుత్రం, కామయమానస్య, తే త్వయా, ఇష్ట
ఇజ్యమానస్సన్, పుత్రం, దాస్యతి ॥ ౩౨ ॥ తథా తథా సతి, దివౌకసో దేవాః - స్వభాగధేయాని స్వభాగాన్ "భాగ
రూపనామభ్యో ధేయః" ఇతి స్వార్థే ధేయప్రత్యయః, గ్రహీష్యన్తి - యద్యతః, యజ్ఞపురుషో హరిః, సాక్షాదపత్యాయ పుత్రా
ర్థం వృతః స్యాత్, అతస్తేన సహ సర్వే దేవా ఆగమిష్యన్తీత్యర్థః ॥ ౩౩ ॥ నన్వేతావతా కామాన్హరిః కథం దద్యాత్, త
త్రాహ॥ తాంస్తానితి॥ జనో - యాన్యాన్, కామాన్, ప్రార్థయతే, తాంస్తాన్, హరిర్దద్యాత్, యథా యేన ప్రకారేణ, భగవా
నారాధితో జనైస్తేషాం - తథా స్వస్వకామానుసారేణ - ఫలోదయః ఫలావాప్తిర్భవతి ॥ ౩౪ ॥ ఇతీత్థం, వ్యవసితా నిశ్చితవ
న్తః, ఋత్విజః - రాజ్ఞోఽఙ్గస్య, ప్రజాపతయే ప్రజోత్పత్త్యై శిపివిష్టాయ - శిపివిశిష్టత్వగుణవిశిష్టాయ - విష్ణవే - పురోడాశం - ని
రవపన్, శిపిభిః రశ్మిభిః నివిష్ట ఆవిష్టః, శిపివిష్టస్తస్మై, తథా చ మన్త్రః "కిమిత్తే విష్ణో పరిచక్ష్యం భూత్ప్ర యద్వవక్షే శిపివిష్టో అ
స్మి" ఇత్యాదిః, అర్థవాదశ్చ "యః పశోర్భూమా యా పుష్టిస్తద్విష్ణుశ్శిపివిష్టః" ఇత్యాదిః, నిరుక్తం చ "యదుత ప్రబ్రూషి శిపివి

ష్టోఽస్మీతి ప్రతిపన్నరశ్మిః శిపయో రశ్మయ ఉచ్యన్తే తై రావిష్టో భవతి,, ఇతి, యద్వా, శిపేషు పశుషు యజ్ఞరూపేణ ప్రవిష్టో యత తథా చ శ్రుతిః,, యజ్ఞో వై విష్ణుః పశవశ్శిపిర్యజ్ఞ ఏవ పశుషు ప్రతితిష్ఠతీ,, తి ❁ ॥౩౫॥ ❁ తస్మాత్ అగ్నేరిత్యర్థః, అర్ధసామర్థ్యాత్, హేమమయాని-మాల్యాన్యమలామ్బరాణి చ యస్యసః పురుషః, హిరణ్మయపాత్రేణ-సిద్ధం సమ్యక్పక్వం, పాయసాన్నం, ఆదాయ గృహీత్వా, ఉత్తస్థౌ ఉత్థితవాన్ ॥౩౬॥ బుద్ధిమాన్, సరాజా అఙ్గః-విప్రానుమతః విప్రైరభ్యనుజ్ఞాతః, అఞ్జలినా, ఓదనం పాయసం, గృహీత్వా, స్వయమాఘ్రాయ, హర్షేణ యుక్తః, పత్న్యై, ప్రాదాత్ ❁ ॥౩౭॥ ❁ సా రాజ్ఞీ రాజ్ఞః స్త్రీ సునీథా, పుంసవనం పుమాంసం సూతే అనేనేతి పుంసవనం, తదోదనం, ప్రాశ్య భుక్త్వా, పత్యుస్సకాశాత్, గర్భం, మాదధే ధృతవతీ, గర్భకాలే గర్భధారణకాలే, ఉపావృత్తే అతీతే సతి, కుమారం, సుషువే ❁ ॥౩౮॥ ❁ సః పురుషః, కుమారో బాల ఏవ, బాల్యాత్ప్రభృతీత్యర్థః, అధర్మాంశోద్భవం-మాతామహం-మృత్యుం, మృత్యోర్దౌహిత్రీ సునీథా, అనువ్రతః అనుసృతోఽభూత్-తేన మాతామహానుసారేణా-యమప్య, ధార్మికోఽభవత్ ❁ ॥౩౯॥ ❁ అధార్మికత్వమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ స ఇతి ॥ స అఙ్గః, శరాసనం ధను-రుద్యమ్య, ధనుష్యారోపితశర ఇత్యర్థః-మృగయుర్లుబ్ధకస్సన్, అత ఏవ-వనగోచరః, అసాధుః, దీనాన్, మృగాన్-హన్తి అవధీత్-తం-దృష్ట్వా, అసౌ వేన ఆగచ్ఛతీతి-సర్వో జనః, వ్యగ్రాత్ చుక్రోశ ❁ ॥౪౦॥ ❁ ఆక్రీడే క్రీడాస్థానే క్రీడతః-బాలాన్-వయస్యాన్ యూనోఽపి దారుణః క్రూరః- అత ఏవ-నిరనుక్రోశః కృపారహితస్సన్, పశుమారను

మే। పురోడాశం నిరవపఞ్శిపివిష్టాయ విష్ణవే ॥ ౩౫ ॥ తస్మాత్పురుష ఉత్తస్థౌ హేమమాల్యమలామ్బరః। హిర
ణ్మయేన పాత్రేణ సిద్ధమాదాయ పాయసమ్ ॥ ౩౬ ॥ స విప్రానుమతో రాజా గృహీత్వాఽఞ్జలినౌదనమ్। అవ
ఘ్రాయ ముదా యుక్తః ప్రాదాత్పత్న్యా ఉదారధీః ॥ ౩౭ ॥ సా తత్పుంసవనం రాజ్ఞీ ప్రాశ్య వై పత్యురాదధే।
గర్భం కాల ఉపావృత్తే కుమారం సుషువేఽప్రజా ॥ ౩౮ ॥ స బాల ఏవ పురుషో మాతామహమనువ్రతః। అధర్మాం
శోద్భవం మృత్యుం తేనాభవదధార్మికః ॥ ౩౯ ॥ స శరాసనముద్యమ్య మృగయుర్వనగోచరః। హన్త్యసాధుర్మృ
గాన్దీనాన్వేనోఽసావిత్యరౌజ్జనః ॥ ౪౦ ॥ ఆక్రీడే క్రీడతో బాలాన్వయస్యానపదారుణః। ప్రసహ్య నిరనుక్రో
శః పశుమారమమారయత్ ॥ ౪౧ ॥ తం విచక్ష్య ఖలం పుత్రం శాసనైర్వివిధైర్నృపః। యదా న శాసితుం కల్పో
భృశమాసీత్సుదుర్మనాః ॥ ౪౨ ॥ ప్రాయేణాభ్యర్చితో దేవో యేఽప్రజా ❁ గృహమేధినః। కదపత్యకృతం దుః
ఖం యే న విన్దన్తి దుర్భరమ్ ॥ ౪౩ ॥ యతః పాపీయసీ కీర్తిరధర్మశ్చ మహాన్నృణామ్। యతో విరోధస్సర్వేషాం
యత ఆధిరనన్తకః ॥ ౪౪ ॥ కస్తం ప్రజాపదేశం వై మోహబన్ధనమాత్మనః। పణ్డితో బహు మన్యేత యద
ర్థాః క్లేశదా గృహాః ॥ ౪౫ ॥ కదపత్యం ❁ వరం మన్యే సదపత్యాచ్ఛుచాం పదాత్। నిర్విద్యేత గృహాన్మర్త్యో య
త్క్లేశనివహా గృహాః ॥ ౪౬ ॥ ఏవం స నిర్విణ్ణమనా నృపో గృహాన్నిశీథ ఉత్థాయ మహోదయోదయాత్। అలబ్ధని

మారయత్ పశూనివామారయత్ ❁ ॥౪౧॥ ❁ స నృప అఙ్గః, ఖలం దురాత్మానం పుత్రం-నానావిధైః, శాసనైః స్వామాద్యుపాయైః, విచక్ష్యానుశాస్యేత్యర్థః, యదా శాసితుం న కల్యః న సమర్థః, తదా-భృశం నితరాం, సుదుర్మనాః దుఃఖితమనాః ఆసీత్ ❁ ॥౪౨॥ ❁ తస్య కుపుత్రనిన్దావాక్యాన్యాహ త్రిభిః ॥ యే, గృహమేధినో గృహాశ్రమిణః, అప్రజాః అపుత్రాః, యే చ పుత్రిణోఽపి-కుత్సితాపత్యకృతం-దుర్భరం ధారయితుమశక్యం, దుఃఖం న విన్దన్తి న లభన్తే, తైః, భగవాన్ దేవః, ప్రాయేణ, అభ్యర్చితః ❁ ॥౪౩॥ ❁ యతః కదపత్యాత్, పాపీయసీ కీర్తిః అపకీర్తిః, మహాన్-అధర్మశ్చ-నృణాం-భవేత్-యథా యతః, కదపత్యాత్, సర్వేషాం-విరోధః, అనన్తకోఽపారః, ఆధిర్మానసీవ్యథా చ, జాయతే ❁ ॥౪౪॥ ❁ తం ప్రజాపదేశం పుత్రనామమాత్రమపి, ఆత్మనో-మోహేన బన్ధనం-కః పణ్డితో, బహుమన్యేత-యదర్థాః యత్పుత్రాపదేశనిమిత్తాః, క్లేశసంపాదకాః-గృహాః, భవన్తి, పుత్రాపదేశమాత్రమపి క్లేశాకరగృహాదిహేతుత్వేనాత్మనో బన్ధకత్వాత్పణ్డితో న బహుమన్యేతేత్యర్థః ❁ ॥౪౫॥ ❁ ఇదానీం నిర్వేదహేతుత్వేన కుత్సితమేవాపత్యమభినన్దతి ॥ కదపత్యమితి ॥ శుచాం పదాత్ శోకానాం స్థానాత్, ఉత్తరోత్తరం గృహాసక్తిజననద్వారా సంసారదుఃఖహేతుత్వాదితి భావః-సదపత్యాత్ - కదపత్యం, వరం శ్రేష్ఠం-మన్యే, వరత్వే హేతుః-మర్త్యః, గృహాన్, నిర్విద్యేత నిర్వేదం ప్రాప్నుయాత్, తతః-తతః, యద్యతః కదపత్యాత్-గృహాః, క్లేశనివహాః, శోకావహాః, భవన్తి, కదపత్యం వరమితి పాఠే, తస్య వరత్వం వైరాగ్యహేతుత్వాత్ ❁ ॥౪౬॥ ❁ ఏవముక్తప్రకారం, నిర్విణ్ణమనాః, స నృప అఙ్గః, మహతాం, ను దయనాం విభూతీనా-ముదయస్సమృద్ధిర్యస్మిన్, తస్మాద్గృహాత్-నిశీథే, ఉత్థా

౪౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ వరం మన్యే.

య, అలబ్ధనిద్ర స్తస్య_స్తనిద్రః-ప్రసుప్తాం, వేనసువం వేనస్యజననీం సునీథాం, హిత్వా-నరైః - రనవలక్షితః అదృష్టః, గతః-వనం, ప్రతితిశేషః ❀ ॥ ४२ ॥ ❀ పురోహితాదయ-స్సర్వాః ప్రజాః, పతిం రాజానం-నిర్విద్యగతంనిర్వేదం ప్రాప్యగతం విజ్ఞాయ, అతఏవా-త్య న్తశోకేన-కాతరాస్స న్తః - ఉర్వ్యాం పృథ్వ్యాం -విచిక్యుః అన్వేషణంచక్రుః, తంతు-తత్రైవస న్తమపి నాపశ్యన్నిత్యభిప్రాయేణాహ ॥ యథేతి ॥ నిగూఢం హృదయేవస న్తమపి తిరోహితం-పురుషం పరమపురుషం యథా-కుయోగినోఽన్వేషయ న్తి-తథేతి ❀ ॥ ४८ ॥ ❀ ప్రజాపతేః రాజ్ఞః-పదవీం మార్గ-మలక్షయన్తోఽజానన్తః-అతఏవ, హతప్రయత్నాః-తేపురోహితాదయః-పురీం ప్రత్యు-పసృత్యఆగత్య - హేపౌరవవిదుర-సాశ్రవః శోకాశ్రుసహితాః-సమేతాన్మహర్షీన్ ఋషీన్ - ప్రణమ్య - భర్తుః-విప్లవంనాశమదర్శనం-న్యవేదయన్ విజ్ఞాపితవ న్తః ❀ ॥ ४९ ॥ ❀ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రిచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధేత్రయోదశోఽధ్యాయః.

ఏవంపురోహితాదిభిర్నివేదితా ఋషయస్తమేవ ఖలం వేనమభిషిచ్య పునస్తేనపీడితాస్తం స్వతేజసానిహత్య తద్బాహుమథనాదపతీర్ణం భగవదంశభూతం పృథుం సశ్రీకమభిషిచ్య రాజ్యే ప్రతిష్ఠాపయామాసురిత్యాహచతుర్దశేమునిః, భృగ్వాదయఇతి ॥ లోకానాం క్షేమదర్శినః క్షేమచిన్తకాః - తే విజ్ఞాపితాః, భృగ్వాదయః ఋషయః-నృణాం-గో ప్తరి త్రాతర్య, సత్యవిద్యమానేసతి-పశుసాత్మతాం పశుసరూపతాం - పశ్య న్తః - పశుసామ్యతామితిపాఠే -పశుభిస్సామ్యం యో

దోఽనుపలక్షితోనృభిర్హిత్వాగతోవేనసువం ప్రసుప్తామ్.॥ ४२ ॥ విజ్ఞాయనిర్విద్యగతం పతిం ప్రజాః పురోహితామాత్యసుహృద్గణాదయః । విచిక్యురుర్వ్యామతిశోకకాతరాయథానిగూఢం పురుషం కుయోగినః ॥ అలక్షయన్తః పదవీం ప్రజాపతేర్హతోద్యమాః ప్రత్యుపసృత్య తే పురీమ్ । ఋషీన్సమేతానభివన్ద్య సాశ్రవో న్యవేదయన్పౌరవభర్తృవిప్లవమ్ ॥ ४९ ॥

ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, త్రయోదశోఽధ్యాయః

మైత్రేయఉవాచ ॥ భృగ్వాదయస్తేమునయోలోకానాం క్షేమదర్శినః । గో ప్తర్యసతి వై నృణాం పశ్యన్తః ❀ పశుసాత్మతామ్ ॥ ౧ ॥ వీరమాతరమాహూయసునీథాం బ్రహ్మవాదినః । ప్రకృత్యసమ్మతం వేనమభ్యషిఞ్చన్పతిం భువః ॥ ౨ ॥ శ్రుత్వానృపాసనగతం వేనమత్యుగ్రశాసనమ్ । నిలిల్యుర్దస్యవస్సద్యస్సర్పత్రస్తా ఇవాఖవః ॥ ౩ ॥ సఆరూఢనృపస్థాన ఉన్నద్ధోఽష్టవిభూతిభిః । మేనేత్మానం మహాభాగం స్తబ్ధస్సంభావితస్స్వతః ॥ ४ ॥ ఏవం మదాన్ధఉత్సిక్తో నిరఙ్కుశఇవ ద్విపః । పర్యటన్రథమాస్థాయ కమ్పయన్నివ రోదసీ ॥ ५ ॥ నయష్టవ్యం నదాతవ్యం న హోతవ్యం ద్విజాః క్వచిత్ । ఏవం న్యవారయత్సర్వం భేరీఘోషేణ సర్వతః ॥ ६ ॥ వేనస్యావేక్ష్య మునయో దుర్వృత్తస్య విచేష్టితమ్ । విమృశ్య లోకవ్యసనం కృపయోచుస్మ సత్రిణః ॥ ७ ॥ అహో ఉభయతః ప్రాప్తం లోకస్య వ్యసనం మహత్ । దారుణ్యుభయతో దీప్త ఇవ తస్కరపాలయోః ॥ ८ ॥ అరాజకభయాదేష కృతో రాజాఽ

షాం తే పశుసామ్యాః-తేషాం భావః పశుసామ్యతా-తాం పశ్య న్తః ❀ ॥ ౧ ॥ ❀ బ్రహ్మవాదినః-రపిస్య వేనస్య, మాతరం సునీథాం, మాహూయ, తస్యై విజ్ఞాప్యేత్యర్థః- ప్రకృతీనామమాత్యాదీనాం, మసమ్మతమపి- వేనం, భువః పతిం, అభ్యషిఞ్చన్, భువః, పతించక్రురిత్యర్థః ❀ ॥ ౨ ॥ ❀ అత్యుగ్రదణ్డం-వేనం- రాజాసనే ప్రతిష్ఠితం, శ్రుత్వా దస్యవశ్చోరాదయః-సద్యోభ్యః, త్రస్తాభీతాః-ఆఖవః మూషకాఇవ-సద్యః, నిలిల్యుః లీనాబభూవుః ॥ ౩ ॥ సవేనః ఆరూఢం నృపస్థానం రాజాసనం యేనసః-అష్టవిభూతిభిః లోకపాలైశ్వర్యైః, అణిమాదిభిర్వా, ఉన్నద్ధః గర్వితః-అతఏవ, స్తబ్ధః వివేకశూన్యః, స్వతస్స్వయం-సంభావితః-నత్వితరైరితిభావః-ఆత్మానం, మహాభాగం-మహర్ద్ధిమన్తం-మహాభాగ్యవన్తం వా మేనే ❀ ॥ ४ ॥ ❀ ఏవం తథావిశ్వర్యమదేనాన్ధః అజ్ఞః, నిరఙ్కుశో, ద్విపః గజఇవ, ఉత్సిక్తః ఉద్ధతః రథ - మాస్థాయ అధిరుహ్య రోదసీ, ద్యావా పృథివీ-కమ్పయన్నివ, పర్యటన్ ❀ ॥ ५ ॥ ❀ హే ద్విజాః, క్వచిదపి, నయాగదానహోమాదికం కర్తవ్య, మిత్యేవం రూపం ధర్మం ధర్మాభాసం, భేరీధ్వనినా, న్యవారయత్, యతఏవ-మత్తో దుర్మదః ❀ ॥ ६ ॥ ❀ మునయో భృగ్వాదయ, స్సత్రిణః యాజ్ఞికాశ్చ, మిళితాస్స న్తః-దుర్వృత్తస్య, వేనస్య, చేష్టితం-మవేక్ష్య, లోకానాం, వ్యసనం దుఃఖం-విమృశ్య, కృపయా, ఊచుః ❀ ॥ ७ ॥ ❀ ఉక్తిమేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ మూలతశ్చాగ్రతశ్చ, ప్రదీప్తే జ్వలితే, కాష్ఠే-తన్మధ్యవర్తినాం పిపీలికాదీనాం, యథోభయతో వ్యసనం, ఏవం తస్కరేభ్యః, పాలకాత్ప్రార్థివాచ్చ, దుఃఖం ప్రాప్తమిత్యర్థః ❀ ॥ ८ ॥ ❀ తదేవాహ ॥ అరాజకభయాదితి ॥ అ ఋద్దర్శనః రాజ్యానర్హోఽప్యేష వేనోఽరాజకభయాత్, ద్విజాకృతః, తతో రాజ్ఞోఽప్యద్య, భయం, మాసీత్, దేహినాం-కథం,

స్వస్తి సుఖం, స్యాత్ ॥౯॥ అస్మాకమప్యనిష్టం జాతమిత్యాహుః ॥ అహేస్సర్పస్య, యథా - పయఃపోషః క్షీరేణ పోషణం - పోషకస్యాప్యనర్థం కరోతి - తథా - తదేవాహుః - సునీథాయాః గర్భాత్సంభూతో - వేనః - ప్రకృత్యా స్వభావేనైవ - ఖలః - దురాత్మా ॥౧౦॥ అస్మాభిః - ప్రజాపాలో - నిరూపితః నియుక్తః - స ఏవ - ప్రజాః - జిఘాంసతి హన్తుమిచ్ఛతి - తథాపి ఏనం, తు త్వేవ, అముం వేనం - సాన్త్వయేమ ఉపపత్తిభిః ప్రార్థయిష్యామః - తత - స్తస్య - పాతకం - అస్మాన్, న స్పృశేత్ ॥౧౧॥ నిషేధస్య ప్రసక్తిపూర్వకత్వాత్తామాహుః - తత్తస్య దౌరాత్మ్యం - విద్వద్భిర్జానద్భిరప్య - స్మాభి - రసద్వృత్తో వేనః - నృపః - కృతః - అస్మాభిర్నృపీకరణాద్ధేతోరయం భూతాని ద్రుహ్యతి - అతో ఽస్మాభిస్సాన్త్వితశ్చేన్న భూతద్రోహకృతం పాపమస్మాన్ స్పృశతీత్యర్థః - సాన్త్వనేనాప్రసన్నే సతి కృత్యమాహుః, సాన్త్విత ఇతి - సాన్త్వితః ప్రార్థితః - అధర్మకృ, దయం వేనో ఽస్మాకం, వాచం - న గ్రహీష్యతి చేత్ - తర్హి - లోకానాం, ధిక్కారేణ నిన్దయా, నితరాం, దగ్ధం - స్వతేజసా, స్వేషామస్మాకం, తేజసా తపోబలేన - దహిష్యామః - ॥౧౨॥ ఏవ, మధ్యవసాయ నిశ్చిత్య, గూఢో మన్యుః క్రోధో యేషాం తే, మునయః, ఏన - ముపవ్రజ్య సమీపమాగత్య - సామభిః ప్రియోక్తిభిః, వేనం సాన్త్వయిత్వా అబ్రువన్ ప్రార్థనాపూర్వకమబ్రువన్నిత్యర్థః ॥౧౩॥ హే నృపవర్య - వయం, యద్విజ్ఞాపయామహే, తన్నిబోధ - సావధానచిత్త ఆదత్స్వ - కథంభూతం తత్ - తవ ఆయురాదీనాం - వివర్ధనం విశేషణవర్ధకమ్ ॥౧౪॥ కిం తదిత్యాహుః - ధర్మ ఇత్యాదిభిరష్టాభిః, పుంసాం - వాఙ్మనఃకాయానాం, వృత్తిభిర్వ్యాపారైః - ధర్మః ఈశ్వరారాధనరూపో ధర్మ ఆచరితో ఽనుష్ఠితః లోకా - న్విశోకాన్నిర్దుః

తిదగ్ధాణః । తతోప్యాసీద్భయం త్వద్య కథం స్యాత్స్వస్తి దేహినామ్ ॥౯॥ అహేరివ పయఃపోషః పోషకస్యాప్యనర్థకృత్ । వేనః ప్రకృత్యైవ ఖలస్సునీథాగర్భసమ్భవః ॥౧౦॥ నిరూపితః ప్రజాపాలస్స జిఘాంసతి వై ప్రజాః । తథాపి సాన్త్వయేమాముం నాస్మాంస్తత్పాతకం స్పృశేత్ ॥౧౧॥ తద్విద్వద్భిరసద్వృత్తో వేనో ఽస్మాభిః కృతో నృపః । సాన్త్వితో యది నో వాచం న గ్రహీష్యత్యధర్మకృత్ । లోకధిక్కారసన్దగ్ధం దహిష్యామస్స్వతేజసా ॥౧౨॥ ఏవమధ్యవసాయైనం మునయో గూఢమన్యవః । ఉపవ్రజ్యాబ్రువన్వేనం సాన్త్వయిత్వా చ సామభిః ॥౧౩॥ నృపవర్య నిబోధైతద్యత్తే విజ్ఞాపయామ భోః । ఆయుశ్శ్రీబలకీర్తీనాం తవ తాత వివర్ధనమ్ ॥ ధర్మ ఆచరితః పుంసాం వాఙ్మనఃకాయబుద్ధిభిః । లోకాన్విశోకాన్వితరత్యథానన్త్యమసఙ్గినామ్ ॥౧౫॥ స తే మా వినశేద్వీర ప్రజానాం క్షేమలక్షణః । యస్మిన్వినష్టే నృపతిరైశ్వర్యాదవరోహతి ॥౧౬॥ రాజన్నసాధ్వమాత్యేభ్యశ్చోరాదిభ్యః ప్రజా నృపః । రక్షన్యథా బలిం గృహ్ణన్నిహ ప్రేత్య చ మోదతే ॥౧౭॥ యస్య రాష్ట్రే పురే చైవ భగవాన్యజ్ఞపూరుషః । ఇజ్యతే స్వేన ధర్మేణ జనైర్వర్ణాశ్రమాన్వితైః ॥౧౮॥ తస్య రాజ్ఞో మహాభాగ భగవాన్భూతభావనః । పరితుష్యతి విశ్వాత్మా తిష్ఠతో నిజశాసనే ॥౧౯॥ తస్మింస్తుష్టే కిమప్రాప్యం జగతామీశ్వరేశ్వరే । లోకాస్సపాలా హ్యేతస్మై హరన్తి బలిమాదృతాః ॥౨౦॥ తం సర్వలోకామరయజ్ఞసఙ్గ్రహం

ఖాన్వితరతి కరోతి, అసఙ్గినాం విరక్తానాం - ఆనన్త్యం మోక్షసుఖానన్త్యమపి - వితరతి ॥౧౫॥ హే వీర, సః లోకసుఖమోక్షసుఖానన్త్యకరశ్చ ధర్మః మా వినశేత్ న నశ్యేత్ - యస్మిన్ధర్మే వినష్టే సతి, నృపతిః పార్థివః ఐశ్వర్యాదవరోహతి భ్రశ్యతి ॥౧౬॥ హే రాజన్, అసాధవో, యే, అమాత్యాః, తేభ్యః, చోరాదిభ్యః - యథా, యథాశాస్త్రం, ప్రజాః, పాలయన్ - తాభ్యో - బలిం పూజాం, గృహ్ణన్ స్వీకుర్వన్ - ఇహ లోకే, ప్రేత్య పరలోకం ప్రాప్య చ మోదతే సుఖీ భవతి ॥౧౭॥ యస్య రాజ్ఞో, రాష్ట్రే - పురే చ - స్థితైః, చాతుర్వర్ణ్యచాతురాశ్రమ్యయోః వ్యవస్థయా ఽవస్థితైః, జనైః - యజ్ఞానాం, భోక్తా - ప్రభుశ్చ - భగవాన్ - స్వధర్మేణ పఞ్చమహాయజ్ఞాదిరూపేణ - ఇజ్యతే ఆరాధ్యతే ॥౧౮॥ హే మహాభాగ - తస్య, నిజశాసనే - నిజం స్వకీయం - యచ్ఛాసనం శాస్త్రవిహితం ప్రజాపాలనాదిరూపం కర్మ, తస్మిన్ - తిష్ఠతః - రాజ్ఞః - విశ్వాత్మా సర్వాత్మా - భూతభావనః భూతాని భావయత్యుత్పాదయతీతి భూతభావనః జగత్కారణభూతో - భగవాన్ - పరితుష్యతి ॥౧౯॥ తుష్యతు భగవాన్ కిం తేనేత్యత్రాహ ॥ తస్మిన్నితి ॥ జగతామీశ్వరా బ్రహ్మాదయః - తేషామపీశ్వరే, తస్మిన్భగవతి - తుష్టే సతి సపాలాః పాలకైస్సహితాః - లోకాః - ఆదృతాః ఆదరణయుక్తాః - ఏతస్మై - పరితుష్టభగవతే, రాజ్ఞే, బలిం - హరన్తి ప్రాపయన్తి ॥౨౦॥ సర్వాన్లోకాన్ - తత్పతీంశ్చ అమరాన్ - అమరత్వప్రాపకాన్యజ్ఞాంశ్చ - సఙ్గృహ్ణాతి నియచ్ఛతీతి - తథా - తం - త్రయీమయం ధర్మాధర్మాదిబోధకత్రయీప్రచురం వేదైకప్రమాణకత్వేన తత్ప్రాచుర్యం వివక్షితం - త్రయ్యా భాగద్వయాత్మకత్వాత్ కింరూపం పూర్వభాగప్రాచుర్యం కింరూపం వోపరితనభాగప్రాచుర్యమిత్యత్ర

తద్వివేచయన్ విశినష్టి-యజ్ఞమయం తపోమయమితి-యజ్ఞప్రచురం-పూర్వభాగోదితానాం తేషామారాధనత్వేన తత్ప్రాచుర్యం వివక్షితం - ఆరాధనప్రకారప్రకాశకత్వేన పూర్వభాగస్య తస్మిన్ప్రామాణ్యమితి భావః-అత్ర "సర్వే వేదా యత్పదమామనన్తి తపాంసి సర్వాణి చ యద్వదన్తి-వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్య" ఇత్యాదికమనుసన్ధేయం -తపోమయం-తపాంసి ఉపాసనాని - తత్ప్రచురం - ఆరాధ్యస్వరూపగుణాది ప్రకాశకత్వేనోపరితనభాగస్య ప్రామాణ్యమితి భావః-తం - విచిత్రైర్గ్రస్య దేవతాదిభిర్నానావిధై-ర్యజ్ఞైః - తే - అభవాయ ముక్తయే - భవాయేతిచ్ఛేదః - తేతవ - సమృద్ధయఇత్యర్థః - యజతః యాగంకుర్వాణాన్-స్వదేశానతద్వాసినోజనాన్ - అనురోద్ధుమనువర్తితుం - హేరాజన్-అర్హసి ॥౨౧॥ యస్య రాజ్ఞో దేశవాసిభిర్యజ్ఞైరిజ్యతే భగవాన్ సోఽపి ముచ్యత ఇత్యభిప్రాయేణ తే భవాయేత్యుక్తం - తదేవ ప్రపఞ్చయతి॥ యజ్ఞేనేతి॥ యుష్మద్విషయే తవ దేశే, ద్విజాతిభి - ర్వితాయమానేన నిరన్తరం క్రియమాణేన -యజ్ఞేన-హరేర్భగవతః - కలాశ్శరీరభూతాః - సురా ఇన్ద్రాదయో దేవాః - స్విష్టాః యథాశాస్త్రమిజ్యమానాః- అతఏవ-తుష్టాః- స్తవ-వాఞ్ఛితం-ప్రదిశన్తి ప్రయచ్ఛన్తి-హేవీర తద్ధేలనం- తేషాం దేవానాం-హేలనమవజ్ఞాం-చేష్టితుం కర్తుం-భవాన్నార్హతి ॥౨౨॥ ఏవం విజ్ఞాపితో వేన ఆహేత్యాహ ॥ వేనఇతి ॥ యూయం-బాలిశాః అజ్ఞాః-వై నూనం-కుతః-యతః-అధర్మే -ధర్మమానినః ధర్మం మన్వానాః- తదేవ ప్రపఞ్చయతి - యే భవాదృశా జనాః వృత్తిదమన్నాదిప్రదం-ప్రథమం హిత్వా-జారం పతిముపాసతే ॥౨౩॥ యే చ మూఢాః-నృపరూపేణావస్థిత-మీశ్వర-మవజానన్తి అవజ్ఞాం కుర్వన్తి-తే జనా-ఇహ-పర

త్రయ్యా నయా యజ్ఞమయం తపోమయమ్। యజ్ఞైర్విచిత్రైర్యజతోఽభవాయ తే రాజన్స్వదేశాననురోద్ధుమర్హసి ॥ ౨౧ ॥ యజ్ఞేన యుష్మద్విషయే ద్విజాతిభిర్వితాయమానేన సురాః కలా హరేః। స్విష్టాస్సుతుష్టాః ప్రదిశన్తి వాఞ్ఛితం తద్ధేలనం నార్హసి వీర చేష్టితుమ్ ॥ ౨౨ ॥ వేన ఉవాచ ॥ బాలిశా బత యూయం వా అధర్మే ధర్మమానినః। యే వృత్తిదం పతిం హిత్వా జారం పతిముపాసతే ॥ ౨౩ ॥ అవజానన్త్యమీ మూఢా నృపరూపిణమీశ్వరమ్। నానువిన్దన్తి తే భద్రమిహ లోకే పరత్ర చ ॥ ౨౪ ॥ కో యజ్ఞపురుషో నామ యత్ర వో భక్తిరీదృశీ। భర్తృస్నేహవిదూరాణాం యథా జారే కుయోషితామ్ ॥ ౨౫ ॥ విష్ణుర్విరిఞ్చో గిరిశ ఇన్ద్రో వాయుర్యమో రవిః। పర్జన్యో ధనదస్సోమః క్షితిరగ్నిరపాం పతిః ॥ ౨౬ ॥ ఏతే చాన్యే చ విబుధాః ప్రభవో వరశాపయోః। దేహే భవన్తి నృపతేస్సర్వదేవమయో నృపః ॥ ౨౭ ॥ తస్మాన్మాం కర్మభిర్విప్రా యజధ్వం గతమత్సరాః। బలిం చ మహ్యం హరత మత్తోఽన్యః కోఽగ్రభుక్పుమాన్ ॥ ౨౮ ॥ ఇత్థం విపర్యయమతిః పాపీయానుత్పథం గతః। అనునీయమానస్తద్యాచ్ఞాం న చక్రే భ్రష్టమఙ్గలః ॥ ౨౯ ॥ ఇతి తేఽసత్కృతాస్తేన ద్విజాః పణ్డితమానినా। భగ్నాయాం భవ్యయాచ్ఞాయాం తస్మై విదుర చుక్రుధుః ॥ ౩౦ ॥ హన్యతాం హన్యతామేష పాపః ప్రకృతిదారుణః। జీవన్జగదసావాశు కురుతే భస్మసాద్ధ్రువమ్ ॥ ౩౧ ॥ నాయమర్హత్యసద్వృత్తో నరదేవవరాసనమ్। యోఽధియజ్ఞపతిం వి

త్ర చ, లోకే-భద్రం కల్యాణం-నానువిన్దన్తి న ప్రాప్నువన్తి-కింతు దుఃఖినో భవన్తీత్యర్థః ॥౨౪॥ భర్తృస్నేహవిదూరాః యాసాం తాసాం కుయోషితాం నిన్దితస్త్రీణాం-యథా - జారపురుషే-భక్తి - స్తథా-యత్ర యజ్ఞపురుషే-వః యుష్మాకమీదృశీ భక్తిస్స యజ్ఞపురుషః-కో నామ-కింశబ్దః కుత్సాయాం అసంభావనాయాం వా ॥ ౨౫ ॥ వరశాపయోరనుగ్రహనిగ్రహయోః-ప్రభవస్సమర్థాః -విష్ణ్వాదయో -న్యే చ దేవాః - నృపతే రాజ్ఞో-దేహే-వసన్తి-అతో-నృపస్సర్వదేవమయః సర్వదేవతాప్రచురః ॥౨౬॥౨౭॥ తస్మాన్నృపస్య సర్వదేవమయత్వాత్ -మామేవ- హేవిప్రాః-గతమత్సరాః యూయం యజధ్వం-మహ్యమేవ - బలిం స్వామిగ్రాహ్యభాగాదికం, హరత సమర్పయత, మత్తః - అగ్రభుక్ ఆరాధ్యః-కః పుమానస్తి ॥౨౮॥ ఇత్థమేవం విపరీతమతిః-పాపీయాన్, ఉత్పథం దుర్మార్గం, ప్రాప్తః, అనునీయమానః ప్రార్థ్యమానోఽపి తేషాం ఋషీణాం-యాచ్ఞాం, న చక్రే, యతోఽయం, భ్రష్టమఙ్గలః ॥ ౨౯ ॥ ఇతీత్థం-పణ్డితమాత్మానం మన్యమానేన, తేన వేనేన, అసత్కృతా అవజ్ఞాతా, స్తే మునయః, భవ్యయాచ్ఞాయాం లోకశుభావహాయాం యాచ్ఞాయాం -భగ్నాయాం సత్యాం- హే విదుర, తస్మై -చుక్రుధుః కుపితవన్తః ॥ ౩౦ ॥ క్రోధమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ హన్యతామితి॥ ప్రకృత్యా స్వభావేన, దారుణో ఘాతుకః, అతఏవ, పాపీయాన్, ఏష వేనో, హన్యతాం, కోపాద్ద్విరుక్తిః, యతోఽసౌ, జీవన్, జగత్, భస్మసాత్ భస్మీభూతం, ఆశు, కురుతే, ధ్రువం నూనమ్ ॥ ౩౧ ॥ అసద్వృత్తోఽయం వేనో, రాజాసనం ప్రతి, నార్హతి యోగ్యో న భవతి, హి యస్మాదయం వేనః, అనపత్రపోఽనలజ్జః, యజ్ఞపతిం విష్ణుం, వినిన్ద

ఽ ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ అశుభమశుభాచారం, వేన - మేకమృతేవినా, కోవై-పుమాన్, తంపిష్ణుం, పరిచక్షీతనిన్దేత్, వేనస్యాకృ
తఘ్నతామాహుః, యస్యవిష్ణో, రనుగ్రహభాజనః అనుగ్రహవిషయస్స-ఈదృశ, మైశ్వర్యం, ప్రాప్తః ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀
ఇత్థం, వ్యవసితానిశ్చిన్వానా, ఋషయః, రూఢమన్యవః- పూర్వంగూఢమన్యవ ఇదానీంరూఢమన్యవస్సన్తః-పూర్వమేవ
భగవన్నిన్దయాహతప్రాయం, వేనం, హుఙ్కారై, ర్నిజఘ్నుః ❀ ॥ ౩౪ ॥ ఏవంహుఙ్కారైరేవ వేనంనిహత్య, ఋషిభిః-
స్వాశ్రమస్థానే, గతేప్రాప్తేసతి-శోచ❀తీ, సునీథా, పుత్రస్యవేనస్య-కళేబరం-విద్యాయోగేనమన్త్రసహితయాయుక్త్యా,
పాలయామాస ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ తేమునయ-ఏకదా-సరస్వత్యాః-స్సలిలై-రాప్లుతాః స్నాతాః పుంవద్భావ ఆర్షః అగ్నింహుత్వా
ప్రాతరగ్నికార్యంకృత్వా-సరితస్సరస్వత్యాః, స్తటే, ఉపవిష్టాస్సన్తః, సత్కథాం భగవత్కథాం, చక్రుః కథయామా
సుః ❀ ॥ ౩౬ ॥ ❀ తదా, ఉత్థితాన్, మహోత్పాతాన్, వీక్ష్య, ఉత్పాతై, ర్వ్య, ల్లోకానాంభయం, తేనాతురాదుఃఖితాః, అ
నాథాయాః, భువః, దస్యుభ్యశ్చోరాదిభ్యో ఽభద్రం, నభవేదిత్యాహుః ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ ఏవం, ఋషిషు, బ్రువత్సుసత్సు,
సర్వతోదిశంసర్వాసుదిక్షు-ధావతాం, అభితో ధనాదికం-లుమ్పతాం-హరతాం-చోరాణాం-భూరిర్బహులః-పాంసు-స్స
ముత్థితోఽభూత్ ❀ ॥ ౩౮ ॥ ❀ వసుధనం-లుమ్పతాంహరతాం చోరాణాం, భర్తరిరాజ్ఞి- ఉపరతేనష్టేసత్యన్యోన్యం,
జిఘాంసతాంహన్తుమిచ్ఛతాం-లోకానాంచ-తంతథావిధముపద్రవమ్ ❀ ॥ ౩౯ ॥ ❀ తథాచోరప్రాయ-మరాజకంహీన

ష్ణం వినిన్దత్యనపత్రపః ॥ ౩౨ ॥ కోవై తంపరిచక్షీత వేనమేకమృతేఽశుభమ్ । ప్రాప్త ఈదృశమైశ్వర్యం యు
దనుగ్రహభాజనః ॥ ౩౩ ॥ ఇత్థం వ్యవసితా హన్తుమృషయో గూఢమన్యవః । నిజఘ్నుర్హుఙ్కృతైర్వేనం
హతమచ్యుతనిన్దయా ॥ ౩౪ ॥ ఋషిభిస్స్వాశ్రమపదం గతే పుత్రకళేబరమ్ । సునీథా పాలయామాస విద్యాయో
గేన శోచ❀తీ ॥ ౩౫ ॥ ఏకదా మునయస్తే తు సరస్వత్సలిలాప్లుతాః । హుత్వాఽగ్నీన్ సత్కథాశ్చక్రురుపవిష్టాస్స
రిత్తటే ॥ ౩౬ ॥ వీక్ష్యోత్థితాన్మహోత్పాతానాహుర్లోకభయఙ్కరాన్ । అప్యభద్రమనాథాయా దస్యు
భ్యో న భవేద్భువః ॥ ౩౭ ॥ ఏవం బ్రువత్సు ఋషిషు ధావతాం సర్వతోదిశమ్ । పాంసుస్సముత్థితో భూరిశ్చోరా
ణామభిలుమ్పతామ్ ॥ ౩౮ ॥ తముపద్రవమాజ్ఞాయ లోకస్య వసు లుమ్పతామ్ । భర్తర్యుపరతే తస్మిన్నన్యో
న్యం చ జిఘాంసతామ్ ॥ ౩౯ ॥ చోరప్రాయం జనపదం హీనసత్త్వమరాజకమ్ । లోకాన్నావారయఞ్ఛక్తా
అపి తద్దోషదర్శినః ॥ ౪౦ ॥ బ్రాహ్మణస్సమదృక్ శాన్తో దీనానాం సముపేక్షకః । స్రవతే బ్రహ్మ తస్యాపి భిన్నభా
ణ్డాత్పయో యథా ॥ ౪౧ ॥ నాఙ్గస్య వంశో రాజర్షేరేష సంస్థాతుమర్హతి । అమోఘవీర్యా హి నృపా వంశేఽస్మి
న్కేశవాశ్రయాః ॥ ౪౨ ॥ వినిశ్చిత్యైవమృషయో విపన్నస్య మహీపతేః । మమన్థురూరుం తరసా తత్రాసీద్బా
హుకో నరః ॥ ౪౩ ॥ కాకకృష్ణోఽతిహ్రస్వాఙ్గో హ్రస్వబాహుర్మహాహనుః । హ్రస్వపాన్నిమ్ననాసాగ్రో
రక్తాక్షస్తామ్రమూర్ధజః ॥ ౪౪ ॥ తం తు తేఽవనతం దీనం కింకరోమీతి వాదినమ్ । నిషీదేత్యబ్రువంస్తాత స నిషాద

సత్త్వం చ-జనపద-మాజ్ఞాయజ్ఞాత్వా -శక్తా అపి వేనమివహుఙ్కారై రేవచోరాన్నిహన్తుంశక్తా అపి, ఋషయః-తద్దోషద
ర్శినః తస్మాచ్చోరాదిహననాద్యోదోషః పాపం-తం-పశ్యన్తః, ‘మాతుంనఘాతుకోవిప్ర’, ఇతిస్వధర్మంపశ్యన్త ఇతిభావః-
నావారయన్ ననువారితవన్తః ❀ ॥ ౪౦ ॥ ❀ నన్వేవమృషీణామపశక్తానాంచోపద్రుతదీనలోకోపేక్షాయాంతపోనాశప్ర
సక్తిస్స్యాదితిబ్రాహ్మణస్సమదృగిత్యనేనాశఙ్క్య స్వతపసో నాశాభావార్థం రాజాన్తరమేవసంపాద్యతస్మాదేవదీనప
రిత్రాణంకార్యమిత్యభిప్రాయేణరాజాన్తరకరణోపాయమూరుమన్థనాదికంచక్రురిత్యాహ ॥ నాఙ్గస్యేతిద్వాభ్యామ్ ॥ స
మదృక్సర్వస్యబ్రహ్మాత్మకత్వదర్శీ - తదుపయుక్తశమాదిసమ్పన్నోఽపి-బ్రాహ్మణో-యదిదీనానాం-సముపేక్షక-స్స్యా
త్తర్హి-తస్యాపి-బ్రహ్మబ్రాహ్మ్యం-తప ఇతియావత్-స్రవతిగచ్ఛతి-యథాభిన్నభాణ్డస్థంజలం-తద్వత్ ❀ ॥ ౪౧ ॥ ❀ అత
ఉపేక్షారూపదోషపరిహారాయనాఙ్గస్యేత్యాదివినిశ్చిత్యమహీపతేరూరుంతరసామమన్థురిత్యన్వయః - రాజర్షే రఙ్గస్యై
షవంశః-సంస్థాతుమవసానంప్రాప్తుం- నార్హతి-హియతో, ఽస్మిన్వంశే, జాతా, నృపాః-అమోఘవీర్యాః-తత్రహేతుః-
కేశవాశ్రయాః ❀ ॥ ౪౨ ॥ ❀ ఏవమిత్థం-వినిశ్చిత్య-ఋషయః-విపన్నస్యవిపత్తింప్రాప్తస్య-మృతస్యేత్యర్థః -ఊరుం, త
రసాబలేన-మమన్థుః మథితవన్తః-తత్రమథితేఊరౌ-బాహుకో-నామతో-నర-ఆసీత్ ఉద్బభూవ ❀ ॥ ౪౩ ॥ ❀ బాహుకమేవ
విశినష్టి ॥ కాకేతి ॥ కాకఇవకృష్ణః - అతివహ్రస్వాఙ్గః + హ్రస్వౌబాహూయస్య -మహాన్తౌహనూకపోలప్రాన్తౌయస్య-హ్ర
స్వావాగ్యస్య-నిమ్నంనతంనాసికాగ్రంయస్య -రక్తేఅక్షిణీయస్య-తామ్రవర్ణామూర్ధజాః కేశాఃయస్యసః ❀ ॥ ౪౪ ॥ ❀ తం

బాహుకం, దీనం, కింకరోమీతి దీనవాదినంచ, రాజ్ఞ్యా నర్హ్మఖభ్రపేత్య - నిషీద ఇతి ఉపవిశేత్య - బ్రువన్, హే తాత, తతః, సపి దేతఋషివచనాత్స బాహుకః - నిషాదోఽభవత్ నిషాదజాతియోఽభవదిత్యర్థః ❁ ॥౪౫॥ ❁ తస్యబాహుకస్య - యేవంశ్యాస్తే - నైషాదాః, గిరేః కాననం గోచరః ఆశ్రయో - న తు పురాది ప్రదేశో, యేషాం తే - అభవన్ - తత్ర హేతుః, యేనకారణేనా - సౌ బాహుకో, జాయమాన - ఉల్బణం ఉత్కటం - కల్మషం పాప, న హరత్ స్వీకృతవాన్ - తత - స్తస్య వంశా స్తథాభూతా ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ అథ అనన్తర - మపుత్రస్య తస్య - మహీపతే ర్వేనస్య - బాహుభ్యాం - పున - ర్ద్విపైః - ర్మథ్యమానాభ్యాం - మిథునం స్త్రీపుంసాత్మకం - సమపద్యత ఉద్బభూవ ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ బ్రహ్మవాదినః ఋషయః - తజ్జాతం, మిథునం, దృష్ట్వా - భగవత్కలాం భగవదంశం, విదిత్వా - అత ఏవ - పరమసంతుష్టా - ఊచుః ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ కిమూచురిత్యత ఆహ ॥ ఏష ఇతి ॥ చతుర్భిః ॥ ఏష పుమాన్, భగవతో విష్ణో, ర్భువనపాలినీ కలా భువనపాలనార్థం కలయావతీర్ణ ఇత్యర్థః, ఇయంచ స్త్రీ, లక్ష్మ్యాః, స్సంభూతిస్సంభవః తస్యాః కలేత్యర్థః, తత్ర హేతుః, పురుషస్యానపాయినీ పురుషమనువిహాయ జాతేతి భావః ‚‚ రాఘవత్వే భవత్సీతా రుక్మిణీ కృష్ణజన్మని । అన్యేషు చావతారేషు విష్ణోరేషానపాయినీ ,, తి, వచనార్థోఽత్రానుసన్ధేయః ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ అయం మిథునేయః పుమాన్ సోఽయం - రాజ్ఞాం - ప్రథమః ముఖ్యః, యతోఽయం, యశః, కీర్తిం, ప్రథయితా విస్తారయితా, అతః, పృథుశ్రవాః పురుకీర్తిసంపన్నః, పృథు, ర్నామ, మహారాజో, భవిష్యతి, నామశబ్దః ప్రసిద్ధౌ, ప్రథయతి యశః పృథురితి యోగరూఢిభ్యాం ప్రఖ్యాతో మహారాజో భవిష్యతీత్యర్థః ❁ ॥ ౫౦ ॥ ❁ ఇయం తస్మిన్మిథునేయా స్త్రీ - సేయం, సుదతి శోభనద న్తవతి

స్తతోఽభవత్ ॥ ౪౫ ॥ తస్య వంశ్యాస్తు నైషాదా గిరికాననగోచరాః । యేనాహరజ్జాయమానో వేనకల్మషముల్బణమ్ ॥ ౪౬ ॥ అథ తస్య పునర్విప్రైరపుత్రస్య మహీపతేః । బాహుభ్యాం మథ్యమానాభ్యాం మిథునం సమపద్యత ॥ ౪౭ ॥ తం దృష్ట్వా మిథునం జాతమృషయో బ్రహ్మవాదినః । ఊచుః పరమసంతుష్టా విదిత్వా భగవత్కలామ్ ॥ ౪౮ ॥ ఋషయ ఊచుః ॥ ఏష విష్ణోర్భగవతః కలా భువనపాలినీ । ఇయం చ లక్ష్మ్యాః సంభూతిః పురుషస్యానపాయినీ ॥ ౪౯ ॥ అయం తు ప్రథమో రాజ్ఞాం పుమాన్ ప్రథయితా యశః । పృథుర్నామ మహారాజో భవిష్యతి పృథుశ్రవాః ॥ ౫౦ ॥ ఇయం చ సుదతీ గుణభూషణభూషణా । అర్చిర్నామ వరారోహా పృథుమేవావరున్ధతీ ॥ ౫౧ ॥ ఏష సాక్షాద్ధరేరంశో జాతో లోకరిరక్షయా । ఇయం చ తత్పరా హి శ్రీరనుజజ్ఞేఽనపాయినీ ॥ ౫౨ ॥ ప్రశంసన్తి స్మ తం విప్రా గన్ధర్వప్రవరా జగుః । ముముచుః సుమనోధారాః సిద్ధా నృత్యన్తి స్వః స్త్రియః ॥ ౫౩ ॥ శఙ్ఖతూర్యమృదఙ్గాద్యా నేదుర్దున్దుభయో దివి । తత్ర సర్వ ఉపాజగ్ముర్దేవర్షిపితౄణాం గణాః ॥ ౫౪ ॥ బ్రహ్మా జగద్గురుర్దేవైః సహాసృత్య సురేశ్వరైః । వైన్యస్య దక్షిణే హస్తే దృష్ట్వా చిహ్నం గదాభృతః ॥ ౫౫ ॥ పాదయోరరవి

ఇతరావయవసౌష్ఠవస్యాప్యుపలక్షణమిదం, వరారోహా స్త్రీ, యతో - గుణానాం భూషణానాంచ భూషణా భూషణవదాజ్వల్యవిశిష్టాశ్రయభూతేత్యర్థః, తతోఽర్చి, ర్నామ, అర్చ్య తేజజ్వలతీత్యర్చిరితి యోగరూఢిభ్యాం ప్రఖ్యాతా, పృథుమేవా, వరున్ధతి భర్తృత్వేన భజన్తీ భవిష్యతి ❁ ॥ ౫౧ ॥ ❁ అత్ర హేతుః ॥ ఏష ఇతి ॥ రక్షితుమిచ్ఛా రిరక్షా *లోకస్య రిరక్షయా, సాక్షా, ద్ధరేరంశ, ఏష పృథు - ర్జాతః ఆవేశావతారోఽయం, తత్పరా తదనన్యార్హా, అత ఏవా, నపాయినీ, శ్రీర్లక్ష్మీ - రియం - జజ్ఞే లక్ష్మ్యంశజాతేత్యర్థః ❁ ॥ ౫౨ ॥ ❁ తం పృథుం విప్రాః ప్రశంసన్తి స్మ ప్రశశంసుః, గన్ధర్వశ్రేష్ఠాః జగుః గానం కృతవన్తః సిద్ధాః సుమనోధారాః, పుష్పవృష్టిం - ముముచుః, స్వస్స్వర్గః, తత్రత్యాః - స్త్రియః అప్సరసః, నృత్యన్తి ననృతుః ❁ ॥ ౫౩ ॥ ❁ శఙ్ఖాదయో దున్దుభయో, దివి - నేదుః, తత్ర పృథోస్సమీపే, దేవాదీనాం గణా, ఉపాజగ్ముః ❁ ॥ ౫౪ ॥ ❁ జగతాం, గురుః పితా హితోపదేష్టా చ, బ్రహ్మా చతుర్ముఖః, దేవైస్సహాగత్య, వైన్యస్య వేనాపత్యస్య పృథో, ర్దక్షిణే హస్తే గదాభృతో భగవత, శ్చిహ్నం రేఖాత్మకం చక్రాదికం, దృష్ట్వా ❁ ॥ ౫౫ ॥ ❁ తథా పాదయో, రరవిన్దంచ, దృష్ట్వేత్యర్థః హరేః, కలామంశం, మేనే, అప్రతిహతం రేఖాన్తరై రభిన్నం, చక్రం సుదర్శనం, యస్య, చిహ్నం, తస్య పరమేష్ఠినః పరమపురుషస్యాం, శస్య, వ్యధికరణే ఇమే షష్ఠ్యౌ - పరమేష్ఠినేతి తృతీయాన్తరేషు, తస్య పృథోః, పరమేష్ఠినా బ్రహ్మణా, బ్రాహ్మణైస్సహాభిషేక - ఆరబ్ధ, ఇత్యన్వయః, అంశస్సన్నితి పాఠే, అప్రతిహతం రేఖాన్తరైరసఙ్కీర్ణం, చక్రం రేఖాత్మకం చక్రం అంశస్సన్ సుదర్శనాంశస్సన్, యస్య, స్థితమితి శేషః అంశశబ్దాపేక్షయా సన్నితి పుల్లిఙ్గనిర్దేశం ॥ అభిషేచకాన్ అభిషేకసాధ

నాని-సర్వతో దిగ్భ్యః జనాః అస్మై పృథవే, ఆజహ్రుః ఆహృతవన్తః ❀ ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ❀ సరితః, సముద్రాశ్చ, గిరయో హిమవదాదయః, నాగాస్సర్పాః, ఖగాశ్శకునయో ద్యౌరాదయశ్చ, ద్యౌరేవం, సర్వభూతాన్యుపాయనం సాన్నాహికం సమాజహ్రుః ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ స మహారాజః పృథురభిషిక్తః, సువాసాః కౌశేయాదిమహార్హవస్త్రః, స్రగ్వీ, స్రగస్య విజయస్తీత్యస్యాస్తీతి స్రగ్వీ, అలఙ్కృతః-కిరీటాద్యాభరణైరితి శేషః-తథా, ఽలఙ్కృతయా, భార్యయా అర్చిషా సహ, అపరోఽగ్నిరివ రేజే రరాజ ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ సర్వభూతాని సమాజహ్రురుపాయనమిత్యేతదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ తస్మా ఇతి ॥ హే వీర-తస్మై పృథవే, ధనదః, హైమం హిరణ్మయం, శ్రేష్ఠం సింహాసనం-జహార-సలిలస్రావీ యస్మాత్తథాభూతం, శశిప్రభ, మాతపత్రం వరుణః, జహారేత్యనుషఙ్గః ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ వాయు-ర్ద్వే వాలవ్యజనే, కీర్తిమయీం కీర్తిప్రచురాం, కీర్తిసంపాదకత్వేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, స్రజం, ధర్మః జహారేతి సర్వత్రానుషఙ్గః, సంయమనం దుష్కృద్విషయసమీచీననియమనసాధనం, దణ్డమ్ ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ బ్రహ్మా చతుర్ముఖః-బ్రహ్మమయం వేదప్రచురం బ్రహ్మప్రవచనాపాదకసామర్థ్యవత్త్వేన బ్రహ్మప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, వర్మ కవచం, భారతీ-సరస్వతీ ఉత్తమం మహార్హం, హారం, హరిరుపేన్ద్రః-సుదర్శనం చక్రం, యదా-పృథౌ భగవదంశోఽనుప్రవిష్టః తదేదం చక్రమపి సుదర్శనాంశేనానుప్రవిష్టమితి భావః, తత్పత్నీ హరేః పత్నీ శ్రీః, అవ్యాహతాం, శ్రియం సంపదం ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ దశ చన్ద్రాకారాణి బిమ్బాని కోశే యస్య, తం-అసిం ఖడ్గం, రుద్రః, ఆజహార-రుద్రపత్న్యమ్బికా, శతచన్ద్రం శతం చన్ద్రాకారాణి బిమ్బాని యస్మిన్, తచ్చర్మ, శతచన్ద్రం, శతచన్ద్రాఖ్యం ఖేటాపరపర్యాయం చర్మేత్యర్థః సోమశ్చన్ద్రః, అమృతమయాన్ అమృతప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం-అశ్వాన్, ఆజహార, రూపాశ్రయమతిసున్దరం, రథమ్ ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ అగ్నిరాజగవం అజస్య గోశ్చ శృఙ్గాభ్యాం నిర్మితం, చాపం, సూర్యః, రశ్మిమయాన్ రశ్మివత్సర్వత్ర ప్రవేశసామర్థ్యేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, అన్వహం అహరహః, బలిం పూజాం, పూజార్హపుష్పం ద్యౌః, రాజహార ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ ఖేచరాః సిద్ధసాధ్యగన్ధర్వాదయః, నాట్యాదీని జహ్రుః ప్రాపయామాసుః, ఋషయః-సత్యాః, ఆశిషః, జహ్రుః కృతవన్త ఇత్యర్థః, సముద్రః, ఆత్మజం స్వస్మాద్భవం, శఙ్ఖం-ఆజహార ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ సిన్ధవో నద్యః, నద్యః-పర్వతాశ్చ-మహాత్మనః పృథోః-రథవీథీః రథమార్గాన్ జహ్రుః, దదుః-ధాతూనామనేకార్థత్వాద్దానే వృత్తిః, తత, సూతాదయః-స్తం పృథుం, స్తోతుం, ముపతస్థిరే ఉపసమీపే స్థితవన్తః ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ తాన్ సూతాదీన్-స్తావకాన్ స్తోతుముద్యుక్తా-నభిప్రేత్య-ప్రతాపవాన్ మహాప్రభావః, వేనస్యాపత్యం, పృథుః, మేఘనిర్హ్రాదయా గర్జితవద్గమ్భీరయా - వాచా- ప్రహసన్ స్మితపూర్వమిదం వక్ష్యమాణ-మబ్రవీత్ ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ ఉక్తమేవాహ ॥ హే సూతాదయః, లోకే-అధునా - అస్పష్టగుణస్య సతో, మమ-ఏష యుష్మాభిః కరిష్యమాణః, స్తవః, కిమాశ్రయో, యోజ్యతాం లోకే ప్రఖ్యాతా హి గుణాః-స్తోత్రవిషయాః అప్రఖ్యాతగుణస్య మే స్తవో విషయాభావాద్వితథస్స్యాత్, అతో, వో యుష్మాకం- స్తుతిగిరః-మయి, వితథా-మాభూవన్, మమయు

న్దం చ తం వై మేనే హరేః కలామ్ । యస్యాప్రతిహతం చక్ర ❀ మంశస్య పరమేష్ఠినః ॥ ౧౧ ॥ తస్యాభిషేక ఆరబ్ధో బ్రాహ్మణైర్బ్రహ్మవాదిభిః । ఆభిషేచనికాన్యస్మా ఆజహ్రుస్సర్వతో జనాః ॥ ౧౨ ॥ సరిత్సముద్రా గిరయో నాగా గావః ఖగా మృగాః । ద్యౌః క్షితిస్సర్వభూతాని సమాజహ్రురుపాయనమ్ ॥ ౧౩ ॥ సోఽభిషిక్తో మహారాజస్సువాసాస్స్వలఙ్కృతః । పత్న్యార్చిషాఽలఙ్కృతయా విరేజేఽగ్నిరివాపరః ॥ ౧౪ ॥ తస్మై జహార ధనదో హైమం వీర వరాసనమ్ । వరుణస్సలిలస్రావమాతపత్రం శశిప్రభమ్ ॥ ౧౫ ॥ వాయుశ్చ వాలవ్యజనే ధర్మః కీర్తిమయీం స్రజమ్ । ఇన్ద్రః కిరీటమకుటం దణ్డం సంయమనం యమః ॥ ౧౬ ॥ బ్రహ్మా బ్రహ్మమయం వర్మ భారతీ హారముత్తమమ్ । హరిస్సుదర్శనం చక్రం తత్పత్న్యవ్యాహతాం శ్రియమ్ ॥ ౧౭ ॥ దశచన్ద్రమసిం రుద్రశ్శతచన్ద్రం తథామ్బికా । సోమోఽమృతమయానశ్వాం స్త్వష్టా రూపాశ్రయం రథమ్ ॥ ౧౮ ॥ అగ్నిరాజగవం చాపం సూర్యో రశ్మిమయానిషూన్ । భూః పాదుకే యోగమయ్యౌ ద్యౌః పుష్పం బలిమన్వహమ్ ॥ ౧౯ ॥ నాట్యం సుగీతం వాదిత్రమన్తర్ధానం చ ఖేచరాః । ఋషయశ్చాశిషస్సత్యాస్సముద్రశ్శఙ్ఖమాత్మజమ్ ॥ ౨౦ ॥ సిన్ధవః పర్వతా నద్యో రథవీథీర్మహాత్మనః । సూతోఽథ మాగధో వన్దీ తం స్తోతుముపతస్థిరే ॥ ౨౧ ॥ స్తావకాంస్తానభిప్రేత్య పృథుర్వైన్యః ప్రతాపవాన్ । మేఘనిర్హ్రాదయా వాచా ప్రహసన్నిదమబ్రవీత్ ॥ ౨౨ ॥ పృథురువాచ ॥ భోస్సూత హే మాగధ సౌమ్య వన్దిన్ లోకేఽధునాఽస్పష్టగుణస్య మే స్యాత్ । కిమాశ్రయో మే స్తవ ఏష యుజ్యతాం ❀

---

౧౧ ॥ శ్లో ॥ పా ❀ అంశస్స్వపరమేష్ఠినా.

శ్లోకం చానిష్టాపత్తిస్స్యాదితి భావః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాత్పరోక్షే కాలాన్తరే స్పష్టేషు గుణేషు సత్సు, అస్మాసు పాశ్రితాని యశాంసి ప్రతి- స్తోత్ర-మలమత్యర్థం - కరిష్యథ- హే అపీచ్యవాచః మధురవాచః- సూతాదయః- సభ్యైః ప్రేరితా వయం త్వామేవ స్తుమ ఇతి చేత్- తత్రాహ- ఉత్తమశ్లోకస్య భగవతో, గుణానువాదే, కార్యే సతి జుగుప్సితమనుత్తమశ్లోకం మాదృశం- సభ్యా- న స్తవయన్తి న స్తుతిం కారయన్తి ॥ ౧౯ ॥ నను గుణానామధునాఽస్పష్టత్వేఽపి భవిష్యద్గుణై రాత్మానం జనస్స్తావయతీతి చేత్తత్రాహ- మహద్గుణానితి- అధునా, అసతోఽపి - మహతాం- గుణా- నాత్మని స్వస్మిన్- కర్తుం సంపాదయితుం- మీశశ్శక్తోఽపి- స్తావకైః స్తోతృభిః - కః - స్తావయతే స్తుతిం కారయతి- న కోఽపీత్యర్థః- యదికశ్చిదేతే గుణాః అభవిష్యన్నితి- కరిష్యమాణశత్రుజయాదిభిశ్శౌర్యాదయో గుణాస్స్వస్మిన్నభవిష్యన్నితి బుద్ధ్యాఽఽత్మానం - స్తావయతే- స కుమతిః- విప్రలబ్ధో- ధీశ్శిష్టో- జనానామపహాసం న వేద ॥ ౨౦ ॥ సుమతయస్త్వాత్మస్తుతిం నిన్దన్తీత్యాహ॥ ప్రభవ ఇతి॥ పరమోదారాః నిరతిశయౌదార్యాదిగుణసంపన్నాః ప్రభవోఽపి సద్గుణానాత్మని సంపాదయితుం శక్తా అపి - విశ్రుతాః ప్రఖ్యాతా అపి, హ్రీమన్తో లజ్జాయుక్తాస్సన్తః- ఆత్మనః స్వస్యాపగర్హితం, పౌరుషం, తద్విషయం స్తోత్రం వా- జుగుప్సన్తి నిన్దన్తి ॥ ౨౧ ॥ హే సూతాద్యాః సూతప్రభృతయః- లోకే - అవిదితా అప్రఖ్యాతా- వయం తు- వివరీమభిః- నితరాం వరిష్ఠైః- దీర్ఘ ఆర్షః- సూతాద్యా అపీతి పాఠే- సూతేతి జాత్యభిప్రాయమేకవచనం, తచ్చ మాగధాదీనామప్యుపలక్షణం, హే సూతాదయః, అద్యాపి అధునాపి - వరీమభిర్వరిష్ఠైః కర్మభిః - లోకే - అవిదితా- వయం, అతః కథమహం బాలవదాత్మానం గాపయిష్యామి గై శబ్దే, ణిచ్యాత్వే, అర్తిహ్రీవ్లీ ఇత్యాదినా పుక్- తస్మాల్లృట్యుత్తమైకవచనం, స్తావయిష్యామీత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవ

మామప్యుపభూవన్ కవితథా గిరో వః ॥ ౧౮ ॥ తస్మాత్పరోక్షేఽస్మదుపశ్రుతాన్యలం, కరిష్యథ స్తోత్రమపీచ్యవాచః । సత్యుత్తమశ్లోకగుణానువాదే జుగుప్సితం న స్తవయన్తి సభ్యాః ॥ ౧౯ ॥ మహద్గుణానాత్మని కర్తుమీశః కః స్తావకైః స్తావయతేఽసతోఽపి । తేఽభవిష్యన్నితి విప్రలబ్ధో జనావహాసం కుమతిర్న వేద ॥ ౨౦ ॥ ప్రభవో హ్యాత్మనః స్తోత్రం జుగుప్సన్త్యపి విశ్రుతాః । హ్రీమన్తః పరమోదారాః పౌరుషం వా విగర్హితమ్ ॥ ౨౧ ॥ వయం త్వవిదితా లోకే సూతాద్యావివరీమభిః । కర్మభిః కథమాత్మానం గాపయిష్యామి బాలవత్ ॥ ౨౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే చతుర్థస్కన్ధే, చతుర్దశోఽధ్యాయః.

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి బ్రువాణం నృపతిం గాయకా మునిచోదితాః । తుష్టువుస్తుష్టమనసస్తద్వాగమృతసేవయా ॥ ౧ ॥ నాలం వయం తే మహిమానువర్ణనే యో దేవవర్యోఽవతతార మాయయా । వేనాఙ్గజాతస్య చ పౌరుషాణి తే వాచస్పతీనామపి బభ్రముర్ధియః ॥ ౨ ॥ అథాప్యుదారశ్రవసః పృథోర్హరేః కలావతారస్య కథామృ

తచన్ద్రిచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్దశోఽధ్యాయః.

ఏవమవికత్థయితారం పృథునాఽఽత్మసుతేర్వారితా అపి తుష్టావ పరో గాయకాస్తుష్టువురిత్యాహ మునిః పఞ్చదశేన॥ ఇతీతి॥ గాయకాస్సూతాదయః- తస్య పృథో - ర్వాగేవామృతం- తస్య- సేవయా- తుష్టం మనో యేషాం తే- మునిభిః- భగవదంశభూతస్య పృథో - రవికత్థయితృత్వాది కల్యాణగుణజాతాభిజ్ఞైర్మునిభిః - ప్రచోదితాస్సన్తః- ఇత్యుక్తప్రకారేణ- బ్రువన్తమపి- నృపతిం పృథుం- తుష్టువుః ॥ ౧ ॥ తత్ర గాయకాః పృథోః కల్యాణగుణానువర్ణనాత్మకస్తుతావాత్మనామసామర్థ్యమాపాదయన్తః పునరస్మ్యనుగృహీతానాం తత్సామర్థ్యమాహుః॥ నాలమితి ద్వాభ్యామ్॥ తే తవ- మహిమానః- అనువర్ణనే- వయం- నాలం న సమర్థాః- కుతః - యో భవాన్- దేవదేవః దేవానాం సద్గుణైర్దీప్యమానానామపి బ్రహ్మాదీనాం- దేవః నిరతిశయానన్తకల్యాణగుణజాలేన దీప్యమానో, భవాన్ - మాయయా ఆత్మీయసఙ్కల్పరూపజ్ఞానేన "మాయా వయునం జ్ఞానం" ఇతి మాయాశబ్దస్య జ్ఞానపర్యాయత్వాత్ - అవతతార అవతీర్ణః, అనన్తకల్యాణగుణాకరో భగవానేవ త్వద్రూపేణావతీర్ణః - అతః కథమనన్తానాం గుణానాం వర్ణనే వయం ప్రభవ ఇత్యర్థః, నను సత్యమనన్తానాం భగవద్గుణానాం వర్ణనే యూయమసమర్థా ఇతి- అహం మానుషస్తత్కథం- మద్గుణానువర్ణనే యూయమప్రభవస్తత్రాహుః వేనస్యాఙ్గాజ్జాతస్యావతీర్ణస్యాపి- తే - అజహదనన్తకల్యాణగుణజాతస్య భగవదంశభూతస్య తవ- పౌరుషాణి- ప్రతీతి శేషః- అప్రతర్క్యశక్త్యా వాచస్పతీనాం బ్రహ్మాదీనామపి- ధియో - బభ్రముః- కిముతాస్మదాదయ ఇతి యతో బ్రహ్మాదయ ఏవ ముముహురిత్యర్థః ॥ ౨ ॥ యద్యపి త్వన్మహిమానువర్ణనే వయం నాలం- తథాపి విపులకీర్తేః హరేః, అంశావతారభూతస్య-

౨౨॥ శ్లో॥ పా॥ సూతాద్యాపివరీమభిః

పృథోః-కథామృతే-ఆదృతాస్సాదరా-వయం-మునిభి-రుపదేశో యథా భవతి తథా, ప్రచోదితాః ప్రేరితాస్సన్తః-శ్లాఘ్యాని స్తవనార్హాణి కర్మాణి వితన్మహే విస్తారయామః ❀ ॥ ౩ ॥ ❀ విస్తరమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష పృథుః-ధర్మభృతాం వర్ణాశ్రమానుబన్ధి ధర్మానుష్ఠానపరాణాం ముఖ్య - శ్రేష్ఠః “యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్తదేవేతరో జనః । స యత్ప్రమాణం కురుతే లోకస్తదనువర్తతే” ఇత్యుక్తరీత్యా స్వయం కృత్స్నవిదప్యకృత్స్నవిల్లోకసఙ్గ్రహార్థం నితరాం స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మానుష్ఠానపర ఇత్యర్థః- అత ఏవ-లోకం అకృత్స్నవిల్లోకం-ధర్మే - అనువర్తయన్ అనువర్తయితా-స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మమనుష్ఠాపయితా -ధర్మసేతూనాం - ధర్మస్సేతుర్యేషాం తేషాం-సేతుర్మర్యాదా నద్యప్రతిబన్ధకః-తద్వత్-శాస్త్రోక్తధర్మస్స్వసమీహితప్రాపకో యేషాం - తే ధర్మసేతవః- ధర్మైకశరణాస్సాధవ ఇత్యర్థః-తేషాం-గోప్తా తత్పరిపన్థినాం ధర్మవిరోధినామసాధూనాం, శాస్తా -- యద్వా-ధర్మా ఏవ సేతవః మర్యాదా- తేషాం-గోప్తా- కేనాకారేణేత్యపేక్షాయాం లోకం ధర్మేఽనువర్తయన్నిత్యపేక్షితప్రకారనిర్దేశః ❀ ॥ ౪ ॥ ❀ ఏష పృథుః, స్వయమేక ఏవ-లోకపాలానాం సూర్యేన్ద్రాదీనాం తనూః తనువల్లోకోపయోగ్యత్వప్రసిద్ధవిశేషణభూతానసాధారణగుణాన్, తనుశబ్దస్య శరీరపరత్వేఽపి కార్యోపయోగ్యత్వప్రసిద్ధవిశేషణత్వమేవ ప్రవృత్తినిమిత్తం తద్గుణపరత్వేఽపి తుల్యం - తనౌ స్వదేహే, కాలే కాలే, యథాభాగం భాగమనతిక్రమ్య, ఉభయోర్లోకయోః, హితం యథా భవతి తథా, బిభర్తి, ఇహలోకస్య పాలనపోషణానురఞ్జనద్వారేణ, అముష్యలోకస్య యజ్ఞాదిప్రవర్తనేనైవం యథాభాగం, హితం యథా భవతి తథా, బిభర్తీత్యర్థః ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ తత్ర సూర్యాదితనుధారణమేవాహ షడ్భిః ॥ వసు ధనం, కాలే కరాదానకాలే - ఉపాదత్తే స్వీకరోతి-కా

తాదృతాః । యథోపదేశం మునిభిః ప్రచోదితాః శ్లాఘ్యాని కర్మాణి వయం వితన్మహే ॥ ౩ ॥ ఏష ధర్మభృతాం శ్రేష్ఠో లోకం ధర్మేఽనువర్తయన్ । గోప్తా చ ధర్మసేతూనాం శాస్తా తత్పరిపన్థినామ్ ॥ ౪ ॥ ఏష వై లోకపాలానాం బిభర్త్యేకస్తనౌ తనూః । కాలే కాలే యథాభాగం లోకయోరుభయోర్హితమ్ ॥ ౫ ॥ వసు కాల ఉపాదత్తే కాలే చాయం విముఞ్చతి । సమస్సర్వేషు భూతేషు ప్రతపన్ సూర్యవద్విభుః ॥ ౬ ॥ తితిక్షత్యక్రమం వైన్య ఉపర్యాక్రమతామపి । భూతానాం కరుణశ్శశ్వదార్తానాం క్షితివృత్తిమాన్ ॥ ౭ ॥ దేవేఽవర్షత్యసౌ దేవో నరదేవవపుర్హరిః । కృచ్ఛ్రప్రాణాః ప్రజా హ్యేష రక్షిష్యత్యఞ్జసేన్ద్రవత్ ॥ ౮ ॥ ఆప్యాయయత్యసౌ లోకం వదనామృతమూర్తినా । సానురాగావలోకేన విశదస్మితచారుణా ॥ ౯ ॥ అవ్యక్తవర్త్మైష నిగూఢకార్యో గమ్భీరవేధా ఉపగుప్తవిత్తః । అనన్తమాహాత్మ్యగుణైకధామా పృథుః ప్రచేతా ఇవ సంవృతాత్మా ॥ ౧౦ ॥ దురాసదో దుర్విషహ ఆసన్నోఽపి విదూరవత్ । నైవాభిభవితుం శక్యో వేనారణ్యుత్థితోఽనలః ॥ ౧౧ ॥ అన్తర్బహిశ్చ భూతానాం

లే దుర్భిక్షకాలే, విముఞ్చతి, అష్టౌ మాసాన్ సూర్యో యథా ప్రతపన్ వసు జలమాదత్తే వర్షాసు విముఞ్చతి తద్వత్, అత ఏవ సర్వేషు భూతేషు సమః ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ వైన్యః పృథుః, ఉపరి మస్తకే, పాదాదినా-ఆక్రమతామప్యార్తానాం, భూతానాం కరుణః కరుణావాన్-అతిక్రమం, తితిక్షతి సహిష్యతే-అతః - క్షితివృత్తిమాన్-క్షితేర్భూమే-ర్యా-వృత్తిస్సర్వసహనం సా వృత్తిర్యస్యాస్తీతి తథా ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ తథా-దేవే-అవర్షతి సతి-కృచ్ఛ్రం గతాః ప్రాణా యాసాం తాః-ప్రజాః-స్వయం వృష్టిం కృత్వా-ఇన్ద్ర ఇవ, రక్షిష్యతి-అత్ర హేతుః-అసౌ నరదేవవపుర్హరిరితి ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ అసౌ పృథుర్వదనామృతమూర్తినా-వదనమేవ అమృతమూర్తిశ్చన్ద్ర- స్తేన-లోక-మాప్యాయయతి వర్ధయతి-వదనామృతమూర్తినా కథంభూతేన-అనురాగసహితో అవలోకో యస్మిన్-విశదం-యత్స్మితం-తేన-చారుసున్దరం, తేన, అత్ర క్వచిత్క్వచిద్వర్తమాననిర్దేశో, వర్తమానసామీప్యే వర్తమానవద్వేతి భూతనిర్దేశ, ఆశంసాయాం భూతవచ్చేతి ద్రష్టవ్యః ❀ ॥ ౯ ॥ ❀ అవ్యక్తం ప్రవేశనిర్గమయోరవిజ్ఞాతం-వర్త్మ మార్గో-యస్య-నిగూఢం నిష్పత్తేః పూర్వమపరైరవిజ్ఞాతం, కార్యం, యస్య, గమ్భీరవేధాః మర్థమనవకృతవానిలపరైరజ్ఞాతాభిప్రాయః, ఉపగుప్తం సురక్షితం-విత్తం-యస్య, అనన్తమాహాత్మ్యాద్యైర్గుణానా-మేకం ముఖ్యం, ధామ ఆశ్రయః, ప్రచేతా ఇవ-సంవృతాత్మా- సముద్రావరణేన వరుణ ఇవ చతుర్భిస్సముద్రైః జలప్రాకారాదిభిర్వా పరివేష్టితమూర్తిః, వరుణస్యాప్యుక్తగుణా ద్రష్టవ్యాః ❀ ॥ ౧౦ ॥ ❀ దురాసదః శత్రుభిర్మనసాపి ప్రాప్తుమశక్యః, దుర్విషహః శత్రుభిస్సోఢుమశక్యః, ఆసన్నః సన్నిహితోఽపి-విదూరవ-త్పౌరుషేణాభిభవితుమశక్యః, వేన ఏవారణి- స్తస్మా-దుత్థితోఽనలోఽగ్నిరివ-అనలస్యాప్యేతే గుణా ద్రష్టవ్యాః ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ చారణైర్గూఢపురుషై-రన్తర్బహిశ్చ, భూతానాం, కర్మాణి, పశ్యన్నపి, స్తుతినిన్దాదావుదాసీనో-వర్తిష్యతే-దేహినామధ్యక్షో దేహధారణే ప్రధాన హేతుభూత, స్సూత్రాత్మా సూత్రరూపో వాయురివ

మాత్రేత్యత ఆహ-స్వాధ్యక్షః, వాయురాత్మేవ దేహినామితి పాఠాన్తరం-తత్ర, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకో వాయురివేత్యర్థః-ఉదాసీన ఇవ ఉదాసీనవదాస్త ఇత్యత్ర దృష్టాన్తః ❁ ॥౧౨॥ ❁ ఏష పృథుః, ఆత్మద్విషాం శత్రూణామపి, సుతం-అదణ్డ్యం న దణ్డయతి, సుతగ్రహణం స్వాత్మజసామ్యార్థం ఆత్మజమపి దణ్డ్యం, దణ్డయతి యతోఽసౌ, ధర్మపథే స్థితః యమస్య వృత్తౌ స్థితః ❁ ॥౧౩॥ ❁ అస్య పృథోశ్చక్రమాజ్ఞా, రథచక్రం చ-అప్రతిహతం సత్-మానసాచలమభివ్యాప్య, వర్తతే-కింవక్తవ్యమామానసాచలాదితి-యతోఽసౌ-వరకః-సూర్యో, యావద్గోగణైః కిరణసమూహైః-తపతి-తావద్వర్తతే ❁ ॥౧౪॥ ❁ రాజశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం ప్రజారఞ్జనరూపమస్మిన్నేవ పుష్కలమిత్యాహుః, రఞ్జయిష్యతీతి-అయం పృథుః, ఆత్మనస్స్వస్య, విచేష్టితైర్వ్యాపారైః, యతః-లోకం, రఞ్జయిష్యతి-అథ-తతః, మనోరఞ్జనైర్హేతుభిః-అముం, రాజానం ప్రజా ఆహుః ❁ ॥౧౫॥ ❁ దృఢవ్రతః అప్రతిహతసఙ్కల్పః-సఙ్కల్పోఽపి తస్యానాసమీచీనవిషయ ఇత్యాహుః, సత్యసన్ధః, సత్యం సమీచీనం, సన్ధత్తే సఙ్కల్పత ఇతి సత్యసన్ధః-బ్రహ్మణ్యః బ్రాహ్మణేషు సాధుః-వృద్ధానాం జ్ఞానవృద్ధానాం, సేవకః-సర్వభూతానాం-శరణ్యః రక్షకత్వేన విశ్వసనీయః-మానదః సమ్మానకారకః-దీనేషు వత్సలః ❁ ॥౧౬॥ ❁ పరస్త్రీషు పరదారేషు-మాతరీవ-భక్తిర్భజనం-యస్య, ఆత్మనో దేహస్యార్ధ ఇవ-పత్న్యాం-వర్తతే-ప్రజాసు, పితృవత్, స్నిగ్ధః దోషానవేక్షణేన ప్రీతిపూర్వమనువర్తనశీలః-బ్రహ్మవాదినాం-కింకరో దాసః ❁ ॥౧౭॥ ❁ దేహినాం-ఆత్మవన్నిరతిశయప్రీతివిషయః-సుహృదాం-ఆనన్దం సుఖం వర్ధయతీతి తథా, ముక్తసఙ్గేషు వీతరాగేషు-ప్రకృష్టస్సఙ్గో యస్య-అసాధుషు, దణ్డపాణిరివేత్యపరాధాత్ మోచ్యతే-నాదణ్డ్యమిత్యత్ర పక్షపాతాభావ ఇత్యపౌనరుక్త్యమ్ ❁ ॥౧౮॥ ❁ ఏష మహావీరః, పృథుః, ఓజసా బలేన-సతీం-గాం భూమిం-మోషధీర్దోగ్ధా, భూమేరోషధీర్దోక్ష్యతీత్యర్థః, అకథితం చేతి, తదుహోర్ద్వికర్మకత్వాద్గామితి ద్వితీ

నాం పశ్యన్కర్మాణి చారణైః । ఉదాసీన ఇవాధ్యక్షో వాయురాత్మేవ దేహినామ్ ॥ ౧౨ ॥ నాదణ్డ్యం దణ్డయత్యేష సుత మాత్మద్విషామపి । దణ్డయత్యాత్మజమపి దణ్డ్యం ధర్మపథే స్థితః ॥ ౧౩ ॥ అస్యాప్రతిహతం చక్రం పృథోరామానసాచలాత్ । వర్తతే భగవానర్కో యావత్తపతి గోగణైః ॥ ౧౪ ॥ రఞ్జయిష్యతి యల్లోకమయమాత్మవిచేష్టితైః । అథాముమాహూ రాజానం మనోరఞ్జనకైః ప్రజాః ॥ ౧౫ ॥ దృఢవ్రతస్సత్యసన్ధో బ్రహ్మణ్యో వృద్ధసేవకః । శరణ్యస్సర్వభూతానాం మానదో దీనవత్సలః ॥ ౧౬ ॥ మాతృభక్తిః పరస్త్రీషు పత్న్యామర్ధ ఇవాత్మనః । ప్రజాసు పితృవత్స్నిగ్ధః కింకరో బ్రహ్మవాదినామ్ ॥ ౧౭ ॥ దేహినామాత్మవత్ప్రేష్ఠస్సుహృదాం నన్దవర్ధనః । ముక్తసఙ్గప్రసఙ్గోఽయం దణ్డపాణిరసాధుషు ॥ ౧౮ ॥ ఓజసైష మహావీరో దోగ్ధా గామోషధీస్సతీమ్ । ఇమాం చ స్వధనుఃకోట్యా సమాం పరికరిష్యతే ॥ ౧౯ ॥ అయం తు సాక్షాద్భగవాంస్త్ర్యధీశః కూట

యానిర్దేశః-తథా-ఇమాం భూమిం-స్వధనుష్కోట్యా-పరితః-సమాం-కరిష్యతే ❁ ॥౧౯॥ ❁ కింబహునాఽయం సర్వగుణానామాశ్రయ ఇతి యతోఽసావనన్తకల్యాణగుణనిధిర్భగవానేవావతీర్ణ ఇత్యాహుః॥ అయం త్వితి॥ అయం త్విత్యనేన, నిస్సమాభ్యధికత్వమభిప్రేతం-తత్ర హేతు-స్సాక్షాద్భగవాన్ భగవచ్ఛబ్దప్రవృత్తినిమిత్తభూతజ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యపూర్ణః-హేయగుణరాహిత్యముచ్యతే కూటస్థ ఇతి-నిర్వికార ఇత్యర్థః, త్ర్యధీశః, త్రిలోకేశః, త్రివిధచేతనానామీశ ఇతి వా, ఏవంభూతో-యః పరమాత్మా, స-కలయాంశేన జీవేనావతీర్ణః-శరీరభూతపృథ్వాఖ్యజీవోపలక్షితోఽవతీర్ణః-ఆవేశావతార ఇత్యర్థః-యద్వా-యో భగవాన్, స, ఆత్మ జీవశరీరకః, విశేష్యసంనిధౌ గవాదిశబ్దానాం వ్యక్తిపర్యన్తత్వవజ్జీవవాచినోప్యాత్మశబ్దస్య శరీరిపరమపురుషపర్యన్తత్వస్యాకృతినయసిద్ధత్వాత్-కలయా-ఇత్థంభూతలక్షణే తృతీయేయం, స్వాపృథక్సిద్ధజ్ఞానాదిగుణవిశేషేణోపలక్షితోఽవతీర్ణ ఇత్యర్థః-కోఽసావాత్మా-యచ్ఛరీరకోఽవతీర్ణ ఇత్యత్రాహ ॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్నేవ, ప్రతీతమపి-అవిద్యారచితం ప్రకృతిపరిణామానురూపం-నానాత్వం దేవమనుష్యాదిభేదం-నిర్గతమర్థాద్వస్తునః-నిరర్థకం-నవాస్తవికం-పశ్యన్తి-తత్త్వదర్శిన ఇతి శేషః-పరమార్థత ఆత్మన్యవిద్యమానం దేహాత్మాభిమానినామాత్మని ప్రతీతమపి నానాత్వం దేహవిలక్షణాత్మయాథాత్మ్యదర్శినః ప్రకృతిపరిణామరూపత్వేన తద్గతమేవ పశ్యన్తీత్యర్థః-యస్మిన్ప్రతీతం నానాత్వమిత్యనేనాత్మని నానాత్వస్య ప్రతీతివిషయత్వం-న తు ప్రమితివిషయత్వమిత్యుక్తం-అనేన, జీవే నానాత్వమవిద్యాసంబన్ధకృతం-న తు స్వాభావత ఇత్యుక్తం భవతి, యద్వా-నను, జీవశరీరకః కలయాఽవతీర్ణశ్చేజ్జీవస్యావిద్యాసంబన్ధాదాపిర్యకార్యహానోపాః పరస్మిన్పురుషే ప్రసజ్యేయు, స్తత్రాహుః-యస్మిన్నితి-యస్మిన్ భగవతి-ప్రతీతమపి జీవశరీరకత్వాదినా హేతునా ప్రతీయమానమప్య, విద్యాకృతం-నానాత్వం, దేవాదిరూపనానాత్వం-నిరర్థకం-పశ్యన్తి-అర్థాత్ప్రయోజనాన్నిర్గ

తం నిరర్థక-మకార్యకరం-యద్యపి జీవశరీరకత్వాదినా హేతునా ప్రతీయతే-తథాపి - జీవ ఇవ బాల్యయువత్వాదికం దేవాదిదేహసంబన్ధాత్ప్రతీయమానమపి న వాస్తవికం-కిన్తు-దేవాదిదేహగత-మేవం పరస్మిన్నపి పురుషే జీవసంబన్ధాత్ప్రతీతమపి జీవగతమేవ న తు పరమపురుషగతం నచైవం జీవవచ్ఛరీరత్వాదవాస్తవికేనాపి నానాత్వేనానర్థప్రసక్తిరితి వాచ్యం- జీవస్యాప్యనర్థప్రసక్తేస్సశరీరత్వప్రయుక్తత్వాభావాత్ప్రకృతివశ్యత్వాద్యాయత్తత్వాత్ -పరమాత్మనస్తు మాయాం స్వవశీకుర్వతః ప్రకృతివశ్యత్వకర్మవశ్యత్వాద్యభావేన అనర్థాప్రసక్తేః-ఏతదేవాభిప్రేత్య నిరర్థకం పశ్యన్తీత్యుక్తమ్ ॥ ౨౦ ॥ అయం నరదేవనాథః పృథుః - ఉదయాద్రేరుదయాద్రిపర్యన్తం భువో మణ్డలం గోప్తా రక్షిష్యతి, రక్షణార్థం, ఏకవీరః స్వసమాభ్యధికవీరాన్తరశూన్యః - జైత్రం జయశీలం-రథ-మాస్థాయ అధిష్ఠాయ, ఆత్తః ధృతః-చాపో ధను-ర్యేన సః-అర్క-ఇవ, దక్షిణతః, పర్యస్యతే ప్రదక్షిణీకరిష్యతీత్యర్థః ॥ ౨౧ ॥ తస్మై తథా ప్రదక్షిణం కుర్వతే పృథవే, లోకపాలైరిన్ద్రాదిభిస్సహితా, నృపాలా రాజానః, తత్ర తత్ర, బలిముపాయనం, హరన్తి సమర్పయన్తి-ఏషాం సలోకపాలానాం నృపాణాం, స్త్రియః తస్య పృథో, ర్యశ-ఉచ్చరన్త్యః కథయన్త్య, ఆదిరాజం పృథుం, చక్రాయుధం భగవన్తం, మంస్యన్తే జ్ఞాస్యన్తి ॥ ౨౨ ॥ తద్యశః కథనరూపం స్త్రీణాం వాక్యమాహ అయమిత్యాదిభిశ్చతుర్భిః, అయమిత్యాదికం న సూతాదివాక్యం,, ఏష దోగ్ధా మహీం గాం సతీ,, మిత్యనేన పౌనరుక్త్యాపత్తేః, అత ఏవ-దుదుహే అకరోత్ నిలిల్యురితి భూతనిర్దేశోపపత్తిః అయమధిరా

స్థ ఆత్మా కలయాఽవతీర్ణః। యస్మిన్నవిద్యారచితం నిరర్థకం పశ్యన్తి నానాత్వమపి ప్రతీతమ్ ॥ ౨౦ ॥ అయం భువో మణ్డలమోదయాద్రేర్గోప్తైకవీరో నరలోకనాథః । ఆస్థాయ జైత్రం రథమాత్తచాపః పర్యస్యతే దక్షిణతో యథాఽర్కః ॥ ౨౧ ॥ అస్మై నృపాలాః కిల తత్ర తత్ర బలిం హరిష్యన్తి సలోకపాలాః । మంస్యన్త ఏషాం స్త్రియ ఆదిరాజం చక్రాయుధం తద్యశ ఉచ్చరన్త్యః ॥ ౨౨ ॥ అయం మహీం గాం దుదుహేఽధిరాజః ప్రజాపతిర్వృత్తికరః ప్రజానామ్ । యో లీలయాఽద్రీన్స్వశరాగ్రకోట్యా భిన్దన్సమాం గామకరోద్యథేన్ద్రః ॥ ౨౩ ॥ విస్ఫూర్జయన్నాజగవం ధనుస్స్వయం యదాఽచరత్క్ష్మామవిషహ్యమాజౌ । తదా నిలిల్యుర్దిశి దిశ్యసన్తో లాఙ్గూలముద్యమ్య యథా మృగేన్ద్రః ॥ ౨౪ ॥ ఏషోఽశ్వమేధాన్ శతమాజహార సరస్వతీ ప్రాదురభావి యత్ర । అహార్షీద్యస్య హయం పురన్దరశ్శతక్రతుశ్చరమే వర్తమానే ॥ ౨౫ ॥ ఏష స్వసద్మోపవనం సమేత్య సనత్కుమారం భగవన్తమేకమ్ । ఆరాధ్య భక్త్యాఽలభతామలం తజ్జ్ఞానం యతో బ్రహ్మ పరం విదన్తి ॥ ౨౬ ॥ తత్ర తత్ర గిరస్తాస్తా ఇతి విశ్రుతవిక్రమః । శ్రోష్యత్యాత్మాశ్రితా గాథాః పృథుః పృథుపరాక్రమః ॥ ౨౭ ॥ దిశో విజిత్యాఽప్రతిరుద్ధచక్రస్స్వతేజసోత్పాటితలోకశల్యః । సురాసురేన్ద్రైరుపగీయమానమహానుభావో భవితా ప

జః పృథుః, ప్రజాపతిః ప్రజాపాలనాధికృతః, ప్రజానాం, జీవనోపాయకరః జీవనోపాయం చికీర్షురిత్యర్థః పర్యవసానం బోధ్యం గాం గోరూపధరాం, మహీం, దుదుహే, ఇన్ద్ర ఇవ, స్వశరాగ్రకోట్యా శరశబ్దో ధనుః పరః-ధనుఃకోట్యేతి పూర్వముక్తత్వాత్, శరాగ్రస్య ధనుశ్శ్రేష్ఠస్య, కోట్యా అగ్రేణ-లీలయా - అద్రీన్-భిన్దన్-గాం భూమిం-సమా-మకరోత్ కరిష్యతీత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ లాఙ్గూలం పుచ్ఛముద్యమ్య ఉన్నమయ్య, యథా-మృగేన్ద్రస్సింహశ్చరతి-తథా ఆజగవం ధను-ర్విస్ఫూర్జయన్ శత్రుభిస్సోఢుమశక్యో విక్రమో యస్య సః-యదా-క్ష్మా-మచరత్, తదా, అసన్తో ధర్మవిరోధినో, దిశి దిశి, నిలిల్యుః లీనా బభూవుః ॥ ౨౪ ॥ ఏష పృథుః-సరస్వతీ సరస్వత్యాఖ్యా మహానదీ-యత్ర యస్మిన్ బ్రహ్మావర్తే ప్రాదురభావి ప్రాదురభూత్-కర్మకర్తరి చిణ్ తత్ర దేశే-శతమశ్వమేధా-నాజహార అకరోత్- యస్య శతక్రతోః క్రతుశతం సఙ్కల్ప్య అనుతిష్ఠతః పృథో, శ్చరమే, తతమేకస్మిన్ - వర్తమానే ప్రవర్తమానే సతి - పురన్దర ఇన్ద్రో - హయమశ్వం - అహార్షీత్ హృతవాన్ ॥ ౨౫ ॥ ఏష పృథుః-స్వసద్మనః స్వగృహస్య-ఉపసమీపే-య- ద్వనం - త-త్సమేత్య-తస్మిన్-కమసహాయం, భగవన్తం సనత్కుమారం-భక్త్యా-ఆరాధ్య-త-దమలం-జ్ఞాన-మలభత-కిం తత్ -యతో జ్ఞానాత్-పరం బ్రహ్మ విదన్తి ॥ ౨౬ ॥ విశ్రుతాః విక్రమాః యశాంసి యస్య-పృథుః పరాక్రమో యస్య-సః - పృథుః-ఆత్మాశ్రయాః స్వవిషయాః-గాథాః ప్రబన్ధరూపాః తాస్తాః-గిరః-ఇత్యేవం- శ్రోష్యతి ॥ ౨౭ ॥ స్వతేజసా స్వబలేన ఉత్పాటితాః నిర్మూలితాః-లోకానాం-శల్యసదృశాః దురాత్మానో-యేన సః - అత ఏవ - అప్రతిరుద్ధచక్రః అప్రతిహతాజ్ఞః దిశో-విజిత్య తే-సురాసురశ్రేష్ఠై-రుపగీయమానః మహానను

భావో యస్య సః - భువః పతి - ర్భవితా భవిష్యతి ॥ ౨౮ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చదశోఽధ్యాయః ************

ఏవం సూతాదిభిః ప్రఖ్యాపితోరుగుణగణః పృథుః ప్రతిపూజితసూతబ్రాహ్మణభృత్యామాత్యాదిగణః తుష్టీడితజనైః ప్రాప్తశరణ ఆత్మనిరుద్ధబీజాం మహీం జిఘాంసుః పునస్తయా ప్రసాదితో బభూవేత్యాహ మునిః షోడశేన - ఏవమితి - భగవాన్ వైన్యః పృథు - రేవం - గుణైః కర్మభిశ్చ తైః స్తుత్యైః, ఖ్యాపితః ప్రసిద్ధిం ప్రాపిత - స్తాన్ సూతాదీన్ - కామైః తత్తదిచ్ఛావిషయైర్వస్త్రాభరణాదిభిః - ప్రతిపూజ్య - తేషాం స్తుతిమభినన్ద్య చ - ఛన్దయామాస తోషితవాన్ ॥ ౧ ॥ బ్రాహ్మణాదీన్ - చతురో - వర్ణాన్ - భృత్యా - నమాత్యాన్ - పురోధసః పురోహితాన్ - శ్రేణీన్ తైలికతాంబూలికాదీన్ - పౌరాన్ పురవాసినః - జానపదాన్ దేశవాసినో జనాన్ - ప్రకృతీర్నిజయోగినః - సమ్యగపూజయత్ ॥ ౨ ॥ ఏవం సూతాదిస్తుతికథనవ్యాజేన సమాసతః శ్రావితపృథుచరితం మునిం పునస్తచ్చరితవిస్తరశుశ్రూషయా క్షత్తా పృచ్ఛతి ॥ విదుర ఇతి ॥ బహురూపిణీ కామరూపిణీ - ధరిత్రీ - కస్మాద్ధేతోః - గోరూపం - దధార - యాం ధరిత్రీం - పృథుర్దుదోహ తత్ర - వత్సః కః, దోహనం దోహనసాధనం పాత్రమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రకృత్యా స్వభావేన - విషమా పర్వతాదిభిర్నిమ్నోన్నతా - దేవీ ధరిత్రీ - కథం సమా కృతా - తస్య పృథోర్మేధ్యం యజ్ఞార్హం, హయమశ్వం, దేవ ఇన్ద్రః, కస్మాద్ధేతోః - అపాహరత్ ॥ ౪ ॥ హే భగవన్మైత్రేయ - బ్రహ్మవిదాం

తిర్భవిష్యతి ॥ ౨౮ ॥ ************************

******** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చదశోఽధ్యాయః. **********

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఏవం స భగవాన్ వైన్యః ఖ్యాపితో గుణకర్మభిః । ఛన్దయామాస తాన్ కామైః ప్రతిపూజ్యాఽభినన్ద్య చ ॥ ౧ ॥ బ్రాహ్మణప్రముఖాన్ వర్ణాన్ భృత్యామాత్యపురోధసః । పౌరాన్ జానపదాన్ శ్రేణీః ప్రకృతీస్సమపూజయత్ ॥ ౨ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ కస్మాద్దధార గోరూపం ధరణీ బహురూపిణీ । యాం దుదోహ పృథుస్తత్ర కో వత్సో దోహనం చ కిమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రకృత్యా విషమా దేవీ కృతా తేన సమా కథమ్ । తస్య మేధ్యం హయం దేవః కస్య హేతోరపాహరత్ ॥ ౪ ॥ సనత్కుమారాద్భగవన్ బ్రహ్మన్ బ్రహ్మవిదుత్తమాత్ । లబ్ధ్వా జ్ఞానం సవిజ్ఞానం రాజర్షిః కాం గతిం గతః ॥ ౫ ॥ యచ్చాన్యదపి కృష్ణస్య భగవన్ భగవతః ప్రభోః । శ్రవస్సుశ్రవసః పుణ్యం పూర్వదేహకథాశ్రయమ్ ॥ ౬ ॥ భక్తాయ మేఽనురక్తాయ తవ చాధోక్షజస్య చ । వక్తుమర్హసి యోఽదుహ్యద్వైన్యరూపేణ గామిమామ్ ॥ ౭ ॥ సూత ఉవాచ ॥ చోదితో విదురేణైవం వాసుదేవకథాం ప్రతి । ప్రశస్య తం ప్రతమనా మైత్రేయః ప్రత్యభాషత ॥ ౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ యదాభిషిక్తః పృథురఙ్గ విప్రైరామన్త్రితో జనతాయాశ్చ పాలః । ప్రజా నిరన్నే క్షితిపృష్ఠ ఏత్య క్షుత్క్షామదేహాః పతిమభ్యవోచన్ ॥ ౯ ॥ వయం రాజన్ జాఠరేణాభితప్తా యథాఽగ్నినా కోటరస్థేన వృక్షాః । త్వామద్య యాతాః శరణం శరణ్యం యస్సాధితో వృత్తికరః పతిర్నః ॥ ౧౦ ॥ త

మర్హ్య, ఉత్తమాత్, సనత్కుమారాత్ - బ్రహ్మవిషయం - సవిజ్ఞానం ఉపాసనాత్మకజ్ఞానసహితం - జ్ఞానం శ్రవణజన్యం జ్ఞానం - లబ్ధ్వా - రాజర్షిః పృథుః - కాం గతిం - గతః ప్రాప్తః ॥ ౫ ॥ సుశ్రవసః శోభనకీర్తేః - ప్రభో - ర్భగవతః కృష్ణస్య - యచ్చ - పూర్వదేహః ప్రథమోఽవతారః - పృథు - స్తస్య - యా కథా - తదాశ్రయం తత్ప్రతిపాద్యం - పుణ్యం శ్రుణ్వతాం పుణ్యసంపాదకం - శ్రవో యశః - యచ్చాన్యదపృష్టమపి - తత్సర్వమ్ ॥ ౬ ॥ తవ - అధోక్షజస్య చ - భక్తాయ - అనురక్తాయ మే మహ్యం - వక్తుమర్హసి కోఽసావధోక్షజో యస్య భక్తాయేత్యుక్తం - తత్రాహ - యోఽధోక్షజో - వైన్యరూపేణ పృథురూపేణావతీర్ణ - ఇమాం - గాం పృథ్వీ - మదుహ్యత్ దుగ్ధవాన్ ॥ ౭ ॥ ఏవమాపృష్టో మునిర్విస్తరేణ పృథుచరితం వక్తుముపచక్రమ ఇత్యాహ సూతం చోదిత ఇతి ॥ అస్య శౌనకవచనత్వం తు న్యాయ్యం - విదురేణైవం - వాసుదేవస్య పృథోః - కథాం ప్రతి - చోదితో - మైత్రేయః - ప్రీతమనాస్సన్ - తం విదురం - ప్రశస్య ప్రస్తూయ - ప్రత్యభాషత ॥ ౮ ॥ అఙ్గ హే విదుర - విప్రై - ర్యదా - పృథు - రభిషిక్తః - జనతాయాః జనసమూహస్య "గ్రామజనబన్ధుభ్యస్తల్" ఇతి, సమూహార్థే తల్ప్రత్యయః - పాల ఇత్యా - మన్త్రితో నియుక్తశ్చ - తదా - క్షితిపృష్ఠే భూమణ్డలే - నిరన్నే అన్నరహితే సతి - క్షుధా - క్షామాః క్షీణా - దేహా - యాసాం తాః - ప్రజాః - ఏత్య - పతిం పృథు - మబ్రువన్ ॥ ౯ ॥ హే రాజన్ - యథా - కోటరగతేన - వహ్నినా - వృక్షా - అభితస్తప్తా - భవన్తి - తథా - వయం జాఠరేణా - గ్నినా - అభితప్తాస్సన్తః - యో భవాన్ - నో అస్మాకం - వృత్తికరః - పతిః - విప్రైః - సాధితః మథనేన సంపాదిత - స్తం - శరణ్యం - త్వా - మధునా - శరణం - యాతా గతాః ॥ ౧౦ ॥ యస్మాత్ - హే నరదేవ - ఉజ్ఝితో

ర్జాః త్యక్తోర్జాః - వయం యావత్ - ననఙ్క్ష్యామ నాశం యాస్యామః - తావదేవ క్షుధా అర్దితానాం పీడితానాం నోఽస్మాకం - అన్నం - దాతవే దాతుం భవాన్ - ఈహతు యత్నం కరోతు, యతః త్వం - వార్తాయాః జీవికాయాః - పతిః రక్షితా, లోకానాం పాలకశ్చ ❁ ॥ ౧౧ ॥ ❁ ప్రజానాం, క[illegible] వ్యశ్రుత్వా - పృథుః దీర్ఘం చిరం, దధ్యౌ చిన్తితవాన్, హే కురుశ్రేష్ఠ సః పృథుః, నిమిత్తం లోకస్య నిరన్నత్వే నిమిత్తం హేతుం - అన్వపద్యత జ్ఞాతవాన్ ❁ ॥ ౧౨ ॥ ❁ ఇతి, పృథివ్యా ఓషధిబీజాని గ్రస్తానీతి, వ్యవసితః నిశ్చితవానః - ప్రగృహీతం - శరాశనం ధనుః యేన సః - యథా - త్రిపురహన్తా రుద్రః - తథా - భూమేర్హేతోః - క్రుద్ధః - విశిఖం బాణం - సందధే ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ ఉదాయుధం శరాసనే సంహితశరం - పృథుం - నిశామ్య దృష్ట్వా - ధరణీ - ప్రవేపనాని తరాం భయాత్ కమ్పమానా - గౌః సతి గోరూపం గృహీతవతీ - మృగయునా వ్యాధేన - ద్రుతా అనుధావితా, భీతా - మృగీవ హరిణీవ - అపాద్రవత్ పలాయితవతీ ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ వైన్యః పృథుః - కుపితః కోపయుక్తః - అతఏవ - అతిశయితా - మరుణే - ఈక్షణే - యస్య సః - ధనుషి - బాణం - సన్ధాయ - యత్ర యత్ర - సా పలాయతే పలాయితవతీ, తత్ర తత్ర - తామేవ ధృతగోరూపాం, ధరణీ - మనుసృత్య, గతవాన్ ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ సా దేవీ ధరిత్రీ - దిశః - విదిశః రోదసీ ద్యావాపృథివ్యౌ - తయోరన్తరమన్తరిక్షం చ - ధావ[illegible], ఏనం పృథుం - అనుపృష్ఠతః - ఉద్యతముద్గృతమాయుధం యేన తం దదర్శ ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ మృత్యోః - భీతాః, ప్రజా, ఇవ వైన్యాత్ పృథోః - త్రస్తా సతీ - త్రాణం రక్షణోపాయం - లోకే నావిన్దత నాలభ

నో భవానీహతు దాతవేఽన్నం క్షుధార్దితానాం నరదేవదేవ । యావన్న నఙ్క్ష్యామహ ఉజ్ఝితోర్జా వార్తాపతి స్త్వం కిల లోకపాలః ॥ ౧౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ పృథుః ప్రజానాం కరుణం నిశమ్య పరిదేవితమ్ । దీర్ఘం దధ్యౌ కురుశ్రేష్ఠ నిమిత్తం సోఽన్వపద్యత ॥ ౧౨ ॥ ఇతి వ్యవసితో బుద్ధ్యా ప్రగృహీతశరాసనః । సందధే విశిఖం భూమేః క్రుద్ధ స్త్రిపురహా యథా ॥ ౧౩ ॥ ప్రవేపమానా ధరణీ నిశామ్యోదాయుధం చ తమ్ । గౌస్సత్యపాద్రవద్భీతా మృగీవ మృగయుద్రుతా ॥ ౧౪ ॥ తామన్వధావ త్తద్వైన్యః కుపితోఽత్యరుణేక్షణః । [illegible] త్రపలాయతే ॥ ౧౫ ॥ సా దిశో విదిశో దేవీ రోదసీ చాన్తరం తయోః । ధావన్తీ తత్ర తత్రైనం దదర్శానూద్యతాయుధమ్ ॥ ౧౬ ॥ లోకే నావిన్దత త్రాణం వైన్యాన్మృత్యోరివ ప్రజాః । త్రస్తా తదా నివవృతే హృదయేన విదూయతా ॥ ౧౭ ॥ ఉవాచ చ మహాభాగ ధర్మజ్ఞాపన్నవత్సల । త్రాహి మామపి భూతానాం పాలనేఽవస్థితో భవాన్ ॥ ౧౮ ॥ స త్వం జిఘాంససే కస్మాద్దీనామకృతకిల్బిషామ్ । అహనిష్యత్కథం యోషాం ధర్మజ్ఞ ఇతి యో మతః ॥ ౧౯ ॥ ప్రహరన్తి న వై స్త్రీషు కృతాగస్స్వపి జ[illegible] దీనవత్సలాః ॥ ౨౦ ॥ మాం విపాట్యాజరాం నావం యత్ర విశ్వం ప్రతిష్ఠితమ్ । ఆత్మానం చ ప్రజాశ్చేమాః కథమమ్భసి ధాస్యసి ॥ ౨౧ ॥ పృథురువాచ ॥ వసుధే త్వాం వధిష్యామి మచ్ఛాసనపరాఙ్ముఖీమ్ । భాగం బర్హిషి యా వృఙ్క్తే న తనోతి చ నో వసు ॥ ౨౨ ॥ యవసం జగ్ధ్యనుదినం నైవ దోగ్ధ్యౌధసం పయః । తస్యామేవం హి దుష్టాయాం దణ్డో నాత్ర న శ

త - కిన్తు - తదా - విదూయతా నితరాముపతప్తేన, హృదయేన - నివవృతే న్యవర్తత ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ ఉవాచ చ - ఉక్తమేవాహ - హే మహాభాగ మహాబుద్ధిమన్, పరేఙ్గితజ్ఞ ఇత్యర్థః - ధర్మజ్ఞ స్త్రీణాం వధానర్హత్వరూపధర్మజ్ఞ - ఆపన్నవత్సల - ఆపన్నేషు ఆపదం ప్రాప్తేషు - వాత్సల్యవిశిష్ట - భూతానాం, పాలనే, అవస్థితో, భవాన్ - అతో భూతేష్వన్తర్భూతాం మామపి త్రాహి ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ స త్వం భూతపాలనాధికృత స్త్వం - అకృతకిల్బిషాం నిరపరాధాం [illegible] సేహ స్తుమిచ్ఛసి - అనేన స్వస్యావధ్యత్వముక్తం - హన్తుం త్వం తవానుచితమిత్యాహ - అహనిష్యదితి, అహో [illegible] - ధర్మజ్ఞ ఇతి, మతః జ్ఞాతో - యో భవాన్ - యోషాం - మాం, కథ - మహనిష్యత్ హనిష్యతి ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ హే రాజన్ - సామాన్యజనా అపి - కృతాగస్స్వపి కృతాపరాధాస్వపి - స్త్రీషు, న వై ప్రహరన్తి - కిముత - దీనవత్సలాః కరుణాః - త్వాదృశాః, న ప్రహరన్తీతి ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ కించ - యత్ర మయి - విశ్వం జగత్ - ప్రతిష్ఠితం - తాం - మజరాం దృఢాం - నావం నౌరూపాం - విపాట్య విభిద్య, ఆత్మానమిమాః ప్రజాశ్చ, అమ్భసి - కథం, ధాస్యసి ధారయిష్యసి ❁ ॥ ౨౧ ॥ ❁ ఏవముక్తో ధరిత్ర్యా పృథు స్తదుక్తేః ప్రత్యవస్థానమాహ ॥ వసుధ ఇతి ॥ యత్, త్వయోక్తం జిఘాంససి కస్మాద్దీనామకృతకిల్బిషామితి, తన్నేత్యాహ - త్రిభిః । హే వసుధే, మచ్ఛాసనపరాఙ్ముఖీం మదాజ్ఞాతివర్తినీం, త్వాం, వధిష్యామి, రాజ్ఞో మమాజ్ఞాతిలఙ్ఘనమేవాయం భవత్యాః ప్రథమోఽపరాధ ఇతి భావః - కిఞ్చ, యా భవతి, బర్హిషి యజ్ఞే, భాగం వృఙ్క్తే దేవతారూపేణ భాగం భజతే - యా చ - త్వం, వసు, ధాన్యాదికం, న తనోషి న దదాసి, ఉపకారానభిజ్ఞాయాస్తవాయం ద్వితీయోఽపరాధ ఇతి భావః ❁ ॥ ౨౨ ॥ ❁ నను సాపరాధాయా అపి గోరూపా

యామనువధోఽనుచిత స్తత్రాహ ॥ యవసమితి ॥ యా గౌః-అనుదినం-యవసం తృణమేవ-పరం-జగ్ధ్వా, అత్తి-అథ, పయస్తు, నైవ సందోగ్ధి న ప్రపూరయతి, తస్యాం దుష్టాయాం గవి-దణ్డ ఏవ, ఉచితః అన్యథా త్రిదుష్టాయాం గవి-దణ్డో-న ప్రయుజ్యత ఇత్యయం ధర్మో దృశ్యత ఇతి భావః ॥ ౨౩ ॥ స్వయంభువా బ్రహ్మణా-భూతానాం జీవనార్థత్వేన, ప్రాక్ కల్పాదౌ-సృష్టాని, ఓషధిబీజాని-ఆత్మని స్వస్యాం, రుద్ధాని ఆత్మని గ్రస్తానీత్యర్థః, మాం భూతపాలనాధికృత-మవజ్ఞాయ పరాభూయ-అత ఏవ మన్దధీః, స్త్వం-న ముఞ్చసి-అథ స్త్వద్వధ ఉచిత ఏవేతి భావః ॥ ౨౪ ॥ తర్హి కిం మద్వధసాధ్యం, ప్రత్యుత మద్వధే అన్నం న స్యా, త్తత్రాహ ॥ అమూషామితి ॥ క్షుత్పరీతానాం క్షుధా పరితో వ్యాప్తానా, మత ఏవా, ఆర్తానాం, అమూషాం ప్రజానాం, పరిదేవితం దుఃఖం-మద్బాణైర్భిన్నాయా- స్తవ, మేదసా మాంసేన-శమయిష్యామి ॥ ౨౫ ॥ యదప్యుక్తం ,, అహనిష్యత్కథం మే పాం ధర్మజ్ఞ ఇతి యో మత,, ఇతి-తత్రాహ ॥ పుమానితి ॥ పుమాన్, యోషిద్వా- క్లీబః నపుంసకో వా, ఆత్మసంభావితః ఆత్మనైవ సంభావితః-నతు పరైః, అత ఏవాధమః, భూతేషు- నిరనుక్రోశః, నిష్కృపః, స్యా- త్తర్హి పుమాదివిభాగమనాదృత్య తద్వధ ఏవ నృణాముచిత ఇత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ యదప్యుక్తం ,, మాం విపాద్యే,, త్యాదినా-తత్రాహ ॥ త్వామితి ॥ మాయాగాం మాయయా ధృతగోరూపాం-తథా-దుర్మదాం - మదభావే కథమం భసి ప్రజా ధాస్యతి త్యేవం రూపదుర్మదవిశిష్టాం-త్వాం, శరైర్మద్బాణై- స్తిలశః తిల ప్రమాణాని ఖణ్డాని కృత్వేవం భూతామవస్థాం నీత్వా ప్రాప్య-ఆత్మనో మమ-యోగబలేన యోగసామర్థ్యేనైవా-హం, ప్రజా- ఆత్మానం చ- ధారయిష్యామి ॥ ౨౭ ॥ ఏవం, మన్యుమయీం మన్యుప్రచురాం - మూర్తిం విగ్రహం - బిభ్రతం - కృతాన్తమివ స్థితం, పృథుమిత్యర్థః, నతు కృతాన్త వన్మన్యుమయీం మూర్తిం, బిభ్రతమితి-కృతాన్తస్య తదభావాత్ - ప్రణతా ప్రహ్వీభూతా, మహీ ధరిత్రీ, సంజాతకమ్పా ప్రాఞ్జలిః-ప్రాహ ॥ ౨౮ ॥ పృథునైవం ప్రత్యుక్తా పృథ్వీ సాక్షాద్భగవదవతారభూతోఽయం పృథుస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తి

స్యతే ॥ ౨౩ ॥ త్వం ఖల్వోషధిబీజాని ప్రాక్సృష్టాని స్వయంభువా । న ముఞ్చస్యాత్మరుద్ధాని మామవజ్ఞాయ మన్దధీః ॥ ౨౪ ॥ అమూషాం క్షుత్పరీతానామార్తానాం పరిదేవితమ్ । శమయిష్యామి మద్బాణైర్భిన్నాయా స్తవ మేదసా ॥ ౨౫ ॥ పుమాన్యోషిదుత క్లీబ ఆత్మసంభావితోఽధమః । భూతేషు నిరనుక్రోశో నృపాణాం తద్వధోఽవధః ॥ ౨౬ ॥ త్వాం స్తబ్ధాం దుర్మదాం నీత్వా మాయాగాం తిలశశ్శరైః । ఆత్మయోగబలేనైవ ధారయిష్యామ్యహం ప్రజాః ॥ ౨౭ ॥ ఏవం మన్యుమయీం మూర్తిం కృతాన్తమివ బిభ్రతమ్ । ప్రణతా ప్రాఞ్జలిః ప్రాహ మహీ సంజాతవేపథుః ॥ ౨౮ ॥ నమః పరస్మై పురుషాయ మాయయా విన్యస్తనానాతనవే గుణాత్మనే । నమస్స్వరూ

ర్వమయా వక్తుం శక్యమిత్యాలోచ్య స్వత ఓషధీబీజనిగ్రహోపాయముపదిదిక్షు స్తత్క్రోధాదయం స్వోపదిష్టోపాయం మా గ్రహీదిత్యాశఙ్కయ, తావ త్తత్క్రోధో - పశమనాయాత్మనో దైన్యమాకిఞ్చన్యం చ నివేదయన్తీ, తం చిదచిచ్ఛరీరత్వేన జగత్సృష్ట్యాదికారణత్వేన ధర్మపరిత్రాణనిమిత్తావతారవిశిష్టత్వేన చ స్తౌతి ॥ నమస్తస్మై ఇతి ॥ మాయయా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా మాయయా ప్రకృత్యా-విన్యస్తనానాతనవే నిష్పాదిత దేవమనుష్యాదివ్యష్టిక్షేత్రజ్ఞశరీరాయ - అనేన ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వం, జగత్కారణత్వం, తచ్చ సద్వారక-మితి చోక్తం భవతి- సద్వారకత్వమేవ వ్యనక్తి గుణాత్మనే ప్రకృతిగుణవిశిష్టత్వాత్తద్వారా సత్త్వాదిగుణస్వభావాయ-యథా ,, కారిస్యవాన్యో బిభర్తి తస్మై భూమ్యాత్మనే నమః ,, ఇతి భూమిద్వారా కారిత్వవత్త్వం, నతు స్వరూపతో గుణాత్మకత్వం, నిర్గుణశ్రుతివిరోధాత్, ప్రకృతిపురుషశరీరకత్వేపి తద్వైలక్షణ్యేన స్థితిమాహ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, వైలక్షణ్యే హేతుమాహ, స్వరూపానుభవేన నిర్ధుత ద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమోర్మయే, స్వరూపానుభవః స్వరూపవిషయం యథావస్థితం జ్ఞానం, స్వరూపశబ్దేన ప్రకృతిపురుషేశ్వరస్వరూపాణి త్రీణ్యపి వివక్షితాని, స్వరూపాణాం- ప్రకృతిపురుషేశ్వరాణా - మనుభవేన యాథాత్మ్యజ్ఞానేన నిర్ధుతాః నిరస్తాః- ద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమాః, ద్రవ్యక్రియేతి ద్వన్ద్వః, విభ్రమశబ్దః, ప్రత్యేకం సంబధ్యతే - ద్వన్ద్వాన్తే శ్రుతత్వాత్, తత్ర ద్రవ్యభ్రమో నామ, పృథివ్యాదిద్రవ్యారబ్ధేషు దేహేష్వాత్మభ్రమః - గచ్ఛామీచ్ఛామి ద్వేష్మీతి దేహగతక్రియాణామాత్మని భ్రమః క్రియాభ్రమః- కారకభ్రమః కర్తృత్వభ్రమః - సచ ,, అధిష్ఠానం తథా కర్తా కరణం చ పృథగ్విధమ్ । వివిధాశ్చ పృథక్చేష్టా దైవం చైవాత్ర పఞ్చమమ్ ॥ శరీరవాఙ్మనోభిర్యత్కర్మ ప్రారభతే నరః । న్యాయ్యం వా విపరీతం వా పఞ్చైతే తస్య హేతవః ॥ తత్రైవం సతి కర్తారమాత్మానం కేవలం తు యః । పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న స పశ్యతి దుర్మతి ,, రిత్యుక్తరీత్యా కర్తృత్వస్య అధిష్ఠానాదిషు పఞ్చస్వనుగతత్వేప్యననుగతత్వేనైవ ప్రతీతిరూపః-ఏతే త్రయో భ్రమాః, తత్ప్రయుక్తాః, ఊర్మయః

అశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యవ్యాఖ్యాః - తస్మై సర్వదా యుగపత్ప్రత్యక్షితసర్వవస్తువిషయప్రమితిరూపసాక్షాత్కారదనిరస్తదోషమూలభ్రమనుతత్కార్యత్వాద్వైలక్షణ్యసిద్ధిః, గుణభేదాభిప్రాయేణ నమసో ద్విరుక్తిః, అత్ర జగత్కారణత్వకథనేన తదుపయుక్తసార్వజ్ఞ్య సర్వశక్తిత్వాదిమత్త్వస్యాప్యభిప్రేతత్వాత్ సర్వజ్ఞం సర్వశక్తిం త్వాం త్వత్కార్యజగదన్తర్భూతాఽహం వఞ్చయితుమసమర్థేత్యభిప్రేతం - అనేన స్వస్యాకిఞ్చన్యమిత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౨౯ ॥ ❁ తదేవ విశదయన్త్యాహ ॥ యేనేతి ॥ యేన ధాత్రా, దధాతి పిదధాతి సృజతీతి ధాతా - తేన త్వయా, ఆత్మాయతనం-ఆత్మనాం వ్యష్టిజీవానామాయతనం స్థానభూతా, అహం-వినిర్మితా సృష్టా కథంభూతాఽహం, యతః-యస్యాం మయి -గుణసర్గసఙ్గ్రహః గుణమయప్రకృతిపరిణామాత్మకదేవాదిప్రపఞ్చః-వర్తతే-స ఏవ-ధాతా, భవాన్ - ఉదాయుధః ఉద్ధృతాయుధః-స్వరాట్ స్వతన్త్రస్సన్, స్వరాడిత్యనేన, న హ్యన్యో నివారకోఽస్తీత్యభిప్రేతం-మాం స్వసృష్టాం మాం, హన్తుం - ముపస్థితః తత- స్త్వత్తోఽన్యం-కం-శరణం రక్షణోపాయం, మాశ్రయే న కమపి-కిం తు త్వామేవేత్యభిప్రాయః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ నను-య ఏవ స్రష్టా స ఏవ హన్తి చేత్ త్వయాఽవిధేయం సత్యం- స్రష్టురపి హన్తృరూపధారణ ఏవ హాననే ప్రవృత్తిరుచితా న త్వవిశృత్యరూపధారిణస్తవేత్యాహ ॥ య ఏతదితి ॥ యో భవాన్-ఏతచ్చరాచరాత్మకం జగత్ - ఆత్మా ఆశ్రయో యస్యాస్తయా-అవితర్క్యయా-ఏవం విధేతి చిన్తయితుమశక్యయా-స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా, ప్రకృత్యా, మాయాశబ్దస్సఙ్కల్పరూపజ్ఞానపరో వా, అవితర్క్యాస్వసఙ్కల్పేన వా, సృజత్, స ఏవ భవాన్, తయైవ సఙ్కల్పేన, గోప్తుం చరాచరాత్మకం జగద్రక్షితుం, ముద్యతః ఉద్యుక్తః-న తు కాలాగ్నిరుద్రాదివ్యవతారేణైవ హన్తుం ప్రవృత్త ఇత్యర్థః, అతః-ప్రజాపాలనరూపధర్మప్రవృత్తస్త్వం, మాం ప్రజానాం భోగ్యభోగోపకరణభోగస్థానాదిరూపాం మాం, కథం ను, జిఘాంససి హన్తుమిచ్ఛసి ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁

పాసుభవేన నిర్ధూతద్రవ్యక్రియాకారకవిభ్రమోర్మయే ॥ ౨౯ ॥ యేనాహమాత్మాయతనం వినిర్మితా ధాత్రా యతోఽయం గుణసర్గసఙ్గ్రహః । స ఏవ మాం హన్తుముదాయుధస్స్వరాడుపస్థితోఽన్యం శరణం కమాశ్రయే ॥ ౩౦ ॥ య ఏతదాదావసృజచ్చరాచరం స్వమాయయాఽఽత్మాశ్రయయాఽవితర్క్యయా । తయైవ సోఽయం కిల గోప్తుముద్యతః కథం ను మాం ధర్మపరో జిఘాంససి ॥ ౩౧ ॥ నూనం బతేశస్య సమీహితం జనైస్తన్మాయయా దుర్జయయాఽకృతాత్మభిః । న లక్ష్యతే యస్త్వకరోదకారయద్యోఽనేక ఏకః పరతశ్చ ఈశ్వరః ॥ ౩౨ ॥ సర్గాది యోఽస్యానురుణద్ధి శక్తిభిర్ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మభిః । తస్మై సమున్నద్ధనిరుద్ధశక్తయే నమః పరస్మై పురుషాయ వేధసే ॥ ౩౩ ॥ స వై భవానాత్మవినిర్మితం జగద్భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణాత్మకం విభో । సంస్థాపయిష్యన్నజ

విచిత్రానన్తశక్తేస్తవ ప్రభావమజానత్యా మయేదం త్వదీయం కృత్యమనుచితమివ ప్రతిభాతే, త్వచ్చికీర్షితం తు న కేఽపి జానీయురిత్యాహ ॥ నూనమితి ॥ అకృతాత్మభిః అవశీకృతచిత్తైః, త్వామప్రపన్నైరితి యావత్, దుర్జయయా జేతుమశక్యయా, స్వమాయయా ఆత్మీయమాయయా కరణభూతయా, ఈశస్య తవ సమీహితం చేష్టితం, ద్వాభ్యాం చికీర్షితం జనైర్న లక్ష్యతే న జ్ఞాయతే, యద్వా, దుర్జయయా, స్వమాయయా హేతుభూతయా, అకృతాత్మభిః మోహితచిత్తైః మాదృశైర్జనైః ఈశస్య తవ, సమీహితం న లక్ష్యత ఇత్యర్థః, కోఽసావీశ్వరః యస్య సమీహితం న లక్ష్యతే తత్రాహ, యః, స్వత ఏకోఽపి, పరతః బ్రహ్మరుద్రాదిక్షేత్రజ్ఞరూపశరీరభేదాదనేకస్సన్, అకరోత్ మహదాది, పృథివ్యన్తజగత్సృష్టిం అకారయత్, వ్యష్టిసృష్టిమిత్యర్థః, స ఈశ్వరః, త్వమేవేతి భావః ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ అతోఽచిన్త్యశక్తయే తుభ్యం కేవలం నమ ఇత్యాహ ॥ సర్గాదీతి ॥ యో భవాన్, అస్య జగతః, సర్గాది సృష్ట్యాదికం, ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మభిః-ద్రవ్యం ప్రధానాత్మకమచిద్ద్రవ్యం, క్రియా జీవాదృష్టాఖ్యం కర్మ, కారకః కరోతి గుణక్షోభమితి కారకః కాలః, చేతనో జీవః, ఏతద్ద్వారాభిస్స్వశక్తిభిః, అనురుణద్ధి అనువర్తతే కరోతీతి యావత్, తస్మై-సమున్నద్ధాః కార్యోన్ముఖాః - విరుద్ధాః, శక్తయో యస్య తస్మై, సృష్టిస్థితిసంహారాణాం యుగపద్విరుద్ధత్వాత్తద్ద్వారా తదుపయుక్తశక్తీనాం విరోధః, యుగపత్సృష్ట్యాదీనాం మిథో విరుద్ధత్వేపి కాలభేదాదుపపన్నత్వేన సృష్ట్యాద్యుపయుక్తశక్తిమత్త్వముపపన్నం, వేధసే కారణభూతాయ, పరస్మై ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాయ, పురుషాయ, తుభ్యం నమః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ తవ సమున్నద్ధవిరుద్ధశక్తిమత్త్వం న మానాన్తరగమ్యం, మయి త్వపరోక్షం మయైవానుభూతమిత్యాహ ॥ స వా ఇతి ద్వాభ్యాం ॥ హే విభో, ఆత్మనా, ఆత్మనా స్వయం, వినిర్మితం - భూతాని పృథివ్యాదీని, ఇన్ద్రియాణి శ్రోత్రాదీని, అన్తఃకరణం చ, తదాత్మకం, జగత్, సంస్థాపయిష్యన్,

హోఽజకర్మాయత్తోత్పత్తిశూన్య, తథాపి, ఆదిసూకరః స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యవరాహావతారో, భూత్వా, సవై ప్రసిద్ధః, భవాన్, స్మాం త్వన్నిర్మితజగదాధారభూతాం మాం, అంభసః అంభసి ప్రవిశ్య ‹‹ల్యబ్లోపే కర్మణ్యధికరణే చ›› ఇత్యధికరణే పఞ్చమీ, రసాతలాత్, అభ్యుజ్జహార ఉద్ధృతవాన్ ✽ ॥ ౩౪ ॥ ✽ స ధరాధరః ఆదివరాహః, ఆద్య, అపాం, ముపస్థే ఉపరి, నావి నౌకావదాధారభూతాయాం, మయి, అవస్థితాః, ప్రజాః, రిరక్షిషుః రక్షితుమిచ్ఛుః, భవాన్ సమభూత్ భవద్రూపేణావతీర్ణః, స ఏవ త్వం, మధునా, వీరమూర్తిః క్రోధరూపః- ఉగ్రః తీక్ష్ణశ్శరో యస్య- పయసి నిమిత్తే- గాం గోరూపాం- మాం- జిఘాంససి హన్తుమిచ్ఛసి- కిలేత్యేతద్విరుద్ధశక్తిమత్త్వం మయైవోపలబ్ధమిత్యర్థః ✽ ॥ ౩౫ ॥ ✽ ఏవమచిన్త్యవివిధశక్తిమత్త్వేన భగవన్తం స్తుత్వా తదేవ పునరనుసందధతీ సర్వానవతారాన్నమస్కరోతి॥ నూనమితి॥ యేషామీశ్వరాణామీశ్వరావతారాణామీహితం చికీర్షితం - తద్గుణసర్గమాయయా- తస్య ఈశ్వరస్య సంబన్ధిన్యా- సత్త్వాదిగుణకార్యప్రపఞ్చమూలయా- మాయయా- మోహితం- యచ్చిత్తం- తస్య వర్త్మని- వృత్తయో- యేషాం తై- రస్మాదృశై రజ్ఞై ర్జనై- ర్నజ్ఞాయతే- నూనం నిశ్చయే- తేభ్యః - వీరాణామన్యేషామపి యశస్కరేభ్యో హిరణ్యాక్షాదీనాం భగవతా యుద్ధే నిహతానా ఇత్యేవం రూపకీర్తిసంపాదకేభ్యః- అవతారేభ్యో- నమః ✽ ॥ ౩౬ ॥ ✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః ✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽

ఏవం సర్వకారణత్వేన విచిత్రశక్తిత్వేన చ పృథుం ప్రస్తూయ తదభిమతౌషధిబీజనిర్గమోపాయం వివక్షుస్తత్ర తం వి

మాం రసాతలాదభ్యుజ్జహారామ్భస ఆదిసూకరః ॥ ౩౪ ॥ అపాముపస్థే మయి నావ్యవస్థితాః ప్రజా భవానద్య రిరక్షిషుః కిల। స వీరమూర్తిస్సమభూద్ధరాధరో యో మాం పయస్యుగ్రశరో జిఘాంససి॥ ౩౫ ॥ నూనం జనైరీహితమీశ్వరాణామస్మద్విధైస్తద్గుణసర్గమాయయా । న జ్ఞాయతే మోహితచిత్తవర్త్మభి స్తేభ్యో నమో వీరయశస్కరేభ్యః ॥ ౩౬ ॥ ✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽

✽✽✽✽✽✽✽✽✽✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే షోడశోఽధ్యాయః ✽✽✽✽✽✽✽✽

మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇత్థం పృథుమభిష్టూయ రుషా ప్రస్ఫురితాధరమ్ । పునరాహావనిర్భీతా సంస్తభ్యాత్మానమాత్మనా ॥ ౧ ॥ పృథివ్యువాచ ॥ సంనియచ్ఛాభిభో మన్యుం నిబోధ శ్రావితం చ మే। సర్వతస్సారమాదత్తే యథా మధుకరో బుధః ॥ ౨ ॥ అస్మిఁల్లోకేఽథవాముష్మిన్మునిభిస్తత్త్వదర్శిభిః। దృష్టా యోగాః ప్రయుక్తాశ్చ పుంసాం శ్రేయః ప్రసిద్ధయే ॥ ౩ ॥ తానాతిష్ఠతి యస్సమ్యగుపాయాన్పూర్వదర్శితాన్ । అవరః శ్రద్ధయోపేత ఉపేయాన్విన్దతేఽఞ్జసా ॥ ౪ ॥ తాననాదృత్య యోఽవిద్వానర్థానారభతే స్వయమ్। తస్య వ్యభిచరన్త్యర్థా ఆరబ్ధాశ్చ పునః పు

శ్వాసయితుం ప్రసాదయన్త్యాహ మహీత్యాహ మునిః ॥ ఇత్థం పూర్వోక్తప్రకారేణ- పృథు- మభిష్టూయ తతోఽప్యనివృత్తరుషా- ప్రస్ఫురితః నితరాం చలితః- అధరోష్ఠో- యస్య తం- దృష్ట్వేతి శేషః- భీతా సత్య- వనీ - ఆత్మానం మనః- ఆత్మనా బుద్ధ్యా సంస్తభ్య సస్థైర్యం కృత్వా- ఆహ ✽ ॥ ౧ ॥ ✽ ఉక్తిమేవాహ భో హే పృథో- అభి అభితః కార్త్స్న్యేన మన్యుం క్రోధం- సన్నియచ్ఛ ఉపసంహర- మే మయా- శ్రావితం విజ్ఞాపితం- నిబోధ జానీహి- కింతదిత్యత్రాహ బుధః సారాసారవిభాగజ్ఞః - యథా- మధుకరః భృఙ్గ- స్తథా- సర్వతః సర్వేభ్యోఽపి వస్తుభ్య, స్సారం- ఆదత్తే గృహ్ణాతి- వక్ష్యమాణరీత్యా మత్తస్సారభూతక్షీరాదానేనైవేష్టసిద్ధౌ కిం వృథా మహ్యం క్రుధ్యసీతి భావః ✽ ॥ ౨ ॥ ✽ మయా గీర్ణా ఓషధీరుపాయేన గృహాణేతి వక్తుముపాయేనైవ సస్యం సిధ్యతి నాన్యథేత్యాహ॥ అస్మిన్నితి॥ పుంసాం కామినాం - శ్రేయసః పురుషార్థస్య- ప్రసిద్ధయే నిష్పత్తయే, తత్త్వదర్శిభిః మునిభిః - అస్మిన్ లోకే- యే - ఉపాయాః కృషిగోరక్షావాణిజ్యాదయః జీవనోపాయాః- దృష్టాః విజ్ఞాతాని ర్ణితా ఇతి యావత్- యే చాముష్మిన్ పరస్మిన్ లోకే- స్వర్గసాధనభూతా అగ్నిహోత్రాదయ ఉపాయాః, ప్రయుక్తా అనుష్ఠితాశ్చ, చశబ్దాద్గ్లృప్తాశ్చ ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ తానేవ పూర్వైర్మునిభిర్దర్శితానుపాయా, న్యోఽవరోఽర్వాచీనః- సమ్యక్, శ్రద్ధయా కర్తవ్యేషు త్వరయా, ఉపేతః యుక్తస్స- న్నాతిష్ఠత్యనుతిష్ఠతి- స ఏవాఽఞ్జసా సుఖేనో- పాయా, నుపాయసాధ్యా- న్విన్దతే లభతే ✽ ॥ ౪ ॥ ✽ అన్యస్తు న విన్దత ఇత్యాహ॥ తానితి ॥ యోఽవిద్వాన్, న విద్వాన్వా, తాన్పూర్వదర్శితానుపాయా, ననాదృత్య- స్వయ- మర్థాన్స్వబుద్ధిమాత్రేణైవ పురుషార్థసాధనత్వేనావధారణీయాన్ పురుషార్థోపాయాభాసా - నారభతే- తస్య- అర్థా స్తదుపాయాభాసాః - పునః పునః ప్రారబ్ధాశ్చ - అన్తరాఽన్తరాయవిహతాః పునః పునరనుష్ఠితా అపి- వ్యభిచరన్తి నఫలజనకా భవన్తీత్య

ర్థః ❀ ॥ ౫ ॥ ❀ నన్వస్త్వేవం కోఽసావోషధిబీజనిగ్రహోపాయః-కిమర్థం చ తాని త్వయా గ్రస-ఇత్యత్రాహ॥ పురేతి॥ హే విశాంపతే-బ్రహ్మణా- పురా - యాః-ఓషధయః-సృష్టాః - ఇహ జీవనార్థత్వేన యజ్ఞానుష్ఠానద్వారా పరత్ర లోకస్వర్గార్థత్వేన చ-సృష్టాః - తా ఓషధయః - అధృతవ్రతైః లోకపాలనయజ్ఞాద్యనుష్ఠానరూపవ్రతరహితైః - ఖలైరసద్భిః-భుజ్యమానాః-మయా-దృష్టాః అసద్భిర్భుజ్యమానా ఇమా ఓషధయస్సమూలం నశ్యేయురిత్యాలోచితా ఇత్యర్థః ❀ ॥ ౬ ॥ ❀ అహం చ-భవద్భిర్భవాదృశైః-లోకపాలైః-రపాలితా - అనాదృతా చ సతీ-లోకే సర్వస్మిన్-చోరీభూతే చోరప్రాయే సతి-యజ్ఞార్థే యజ్ఞనిమిత్తం-ఓషధీః-రగ్రసం గిలితవతీ, అసద్భిర్భుజ్యమానా నగోఽక్ష్యస్థితతశ్చ యజ్ఞాదయో న సిధ్యేయురిత్యాలోచ్యాగ్రసమిత్యర్థః ❀ ॥ ౭ ॥ ❀ తా మయా గీర్ణాః-వీరుధః ఓషధయః-భూయసా మహతా-కాలేన-మయి-క్షీణాః జీర్ణాః-నూనం నిశ్చయే-తత్ర జీర్ణానాం పునర్నిర్గమనే దృష్టేన నిశ్చితేన-యోగేనోపాయేన-ఆదాతుం గ్రహీతుం-అర్హసి ❀ ॥ ౮ ॥ ❀ కోఽసౌ దృష్టో యోగస్తత్రాహ॥ వత్సమితి త్రిభిః॥ హే వీర - మహాబాహో- హే భూతభావన, యది భవాన్ భూతానాం-అభీప్సితం-ఊర్జస్వద్బలప్రదమన్నం - వాఞ్ఛతి, తర్హి, మే గోరూపాయా మమ, అనురూపం, వత్సం-దోహనం దుహ్యతేఽస్మిన్నితి దోహనం, పాత్రం, దోగ్ధారం చ, ఉపకల్పయ, యేన వత్సాదిసామగ్రీసంపాదనేన అహం, తవ వత్సలా త్వయ్యేవ యేన వాత్సల్యవతీ, క్షీరమయాన్ క్షీరవికారాన్, మత్క్షీరప్రకృతికాన్, కామాన్ కామ్యన్త ఇతి కామాః, ఓషధీరసాన్స్వవీర్యౌజోబలాస్వాదయుక్తాన్, ధోక్ష్యే క్షీరరూపేణ ప్రపూరయిష్యామి ❀ ॥ ౯ ॥ ౧౦ ॥ ❀ హే వీర, మాం పర్వతాదిభిర్నిమ్నోన్నతాం పృథ్వీం, సమాం, కురు, కిం త్వత్సమీకరణసాధ్యం, తత్రాహ, దేవవృష్టం వర్షాసు దేవేన పర్జన్యేన వృష్టం, పయః జలం, అపర్తావపి వర్షర్త్వ

నః ॥ ౫ ॥ పురా సృష్టా హ్యోషధయో బ్రహ్మణా యా విశాంపతే। భుజ్యమానా మయా దృష్టా అసద్భిరధృతవ్రతైః ॥ ౬ ॥ అపాలితాఽనాదృతా చ భవద్భిర్లోకపాలకైః। చోరీభూతేఽథ లోకేఽహం యజ్ఞార్థేఽగ్రసమోషధీః ॥ ౭ ॥ నూనం తా వీరుధః క్షీణా మయి కాలేన భూయసా। తత్ర దృష్టేన యోగేన భవానాదాతుమర్హతి ॥ ౮ ॥ వత్సం కల్పయ మే వీర యేనాహం వత్సలా తవ। ధోక్ష్యే క్షీరమయాన్కామాననురూపం చ దోహనమ్ ॥ ౯ ॥ దోగ్ధారం చ మహాబాహో భూతానాం భూతభావన। అన్నమీప్సితమూర్జస్వద్భగవాన్వాఞ్ఛతే యది ॥ ౧౦ ॥ సమాం చ కురు మాం రాజన్దేవవృష్టం యథా పయః। అపర్తావపి భద్రం త ఉపావర్తేత మే విభో ॥ ౧౧ ॥ ఇతి ప్రియం హితం వాక్యం భువ ఆదాయ భూపతిః। వత్సం కృత్వా మనుం పాణావదుహత్సకలౌషధీః ॥ ౧౨ ॥ తథాపరే చ సర్వత్ర సారమాదదతే బుధాః। తతోఽన్యే చ యథాకామం దుదుహుః పృథుభావితామ్ ॥ ౧౩ ॥ ఋషయో దుదుహుర్దేవీమిన్ద్రియేష్వథ సత్తమ। వత్సం బృహస్పతిం కృత్వా పయశ్ఛన్దోమయం శుచి ॥ ౧౪ ॥ కృత్వా వత్సం సురగణా ఇన్ద్రం సోమమదూదుహన్। హిరణ్మయేన పాత్రేణ వీర్యమోజో బలం పయః ॥ ౧౫ ॥ దైతేయా దాన

పగమేఽపి, మయి, యథా, ఉపావర్తేత సర్వతోఽవర్తేత, తదర్థం సమీకరణాభావే క్వాపి మయి జలం న తిష్ఠేదతస్సమాఽహం కర్తవ్యేత్యర్థః, హే ప్రభో, తే తుభ్యం, భద్రం దోహనసమీకరణాభ్యాం భద్రం, భూయాదిత్యర్థః ❀ ॥ ౧౧ ॥ ❀ ఏవం ధరిత్ర్యాభిహితః పృథుస్తథైవాకరోదిత్యాహ మునిః॥ ఇత్యుక్తవిధం, ప్రియం హితం చ, భూమేర్వాక్య-మాదాయ ఏమిత్యనుమన్య, మనుం స్వాయంభువం, వత్సం, కృత్వా, పాణౌ దోహనపాత్రే, స్వయం దోగ్ధా భూత్వా, సకలౌషధీః, అదుహత్ సకలౌషధిప్రకృతిభూతం క్షీరమదుహత్, క్షీరం ప్రదుహ్య ధరిత్ర్యాం తద్వికిరన్ ఓషధీం ప్రాదుర్భావయామాసేత్యర్థః, ఏవమగ్రేఽపి బోధ్యమ్ ❀ ॥ ౧౨ ॥ ❀ యథా పృథురేవ, మపరే చ, బుధాస్సారాసారవివేకకుశలాః, సర్వత్ర సర్వేషు పదార్థేషు, సారం, ఆదదతే, గోరూపాయా ధరిత్ర్యాః క్షీరం ప్రదుహ్య సర్వవస్తుషు సారం నిహితవన్త ఇత్యర్థః ఏతదేవాహ, అన్యే ఋషిప్రభృతయః, యథాకామం స్వస్వకామానురూపం, పృథుభావితాం పృథునా వశీకృతాం, గాం, దుదుహుః ❀ ॥ ౧౩ ॥ ❀ కే కేకిం కిమదుహన్, తత్రాహ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ ఋషయో వశిష్ఠాదయః, బృహస్పతిం, వత్సం, కృత్వా, దేవీం ధరిత్రీం, ఇన్ద్రియేషు పాత్రభూతేషు, వాఙ్మనశ్శ్రోత్రేష్వేవ గ్రహణాదిన్ద్రియాణాం పాత్రత్వం, హే సత్తమ విదుర, శుచి పవిత్రం, ఛన్దోమయం ఛన్దః ప్రచురం, ఛన్దః ప్రకృతిత్వేన తత్ప్రాచుర్యమత్ర వివక్షితం, పయః క్షీరం-దుదుహుః దుగ్ధవన్తః ❀ ॥ ౧౪ ॥ ❀ తదా, సురగణాః, ఇన్ద్రం, వత్సం కృత్వా, హిరణ్మయేన, పాత్రేణ, వీర్యం మనశ్శక్తిః, ఓజః ఇన్ద్రియశక్తిః, బలం దేహశక్తిః, రేతత్త్రయసంపాదకం, సోమమమృతం, పరాత్మకం, పయః, అదూదుహన్ ❀ ॥ ౧౫ ॥ ❀ దితేరపత్యాని, దానవాః, దోగ్ధారః, అసురశ్రేష్ఠం, ప్రహ్లాదం, వత్సం, విధాయ కృత్వా, అయస్పాత్రే, గౌడీం పైష్టీం చ మ

ధ్వేచవిజ్ఞేయాః త్రివిధాసురేతి, త్రివిధాం సురాం, మాసవం చ తాళాదిమద్యం, పయః, దుదుహుః, కార్యకారణయోరభేదోపచారేణ సురాసవం పయో దుదుహురిత్యభేదనిర్దేశః, ఏవమగ్రేఽపి ✽॥౧౬॥ ✽ గన్ధర్వాః, అప్సరసశ్చ, దోగ్ధారః విశ్వావసుం వత్సం-కృత్వా - పద్మమయే పద్మాత్మకే-పాత్రే-గాన్ధర్వం గన్ధర్వాణాం సంబన్ధి మధు-వాఙ్మాధుర్యం-సౌభగమప్సరసాం సంబన్ధి సౌన్దర్యం చ-పయః-అధుక్షన్ దుదుహుః ✽॥౧౭॥ ✽ శ్రాద్ధదేవతాః పితరః పిత్రాదిపితృగణాః-దోగ్ధారః-అర్యమ్ణా వత్సేన-అర్యమణం-వత్సం-కృత్వేత్యర్థః-ఆమపాత్రే అపక్వే మృణ్మయే పాత్రే-శ్రద్ధయా-కవ్యం పిత్రాన్నామన్నం-క్షీరం-అధుక్షత దుదుహుః - అత్ర ఆత్మనేపదవ్యత్యయేనాదాదేశః - కవ్యస్య విశేషణం శ్రద్ధయా దేయత్వజ్ఞాపనాయ శ్రద్ధయా అధుక్షతేత్యుక్తం, యద్యపి శ్రద్ధయా దేయం శ్రాద్ధం తస్య దేవతా ఇత్యవయవార్థాదేవ కవ్యస్య శ్రద్ధాపూర్వకత్వం ప్రతీయతే-తథాపి - గచ్ఛతీతి గౌః - గమేర్డోస్-గౌర్గచ్ఛతీత్యత్ర ప్రకృత్యుపాత్తగమనస్యేవ ప్రకృత్యుపాత్తశ్రద్ధాయా అవివక్షణాచ్ఛ్రాద్ధమిత్యుక్తమ్ ✽॥ ౧౮ ॥ ✽ సిద్ధా దోగ్ధారః-కపిలం మునిం-వత్సం-ప్రకల్ప్య విధాయ-నభస్యాకాశపాత్రే-సఙ్కల్పనామయీం సఙ్కల్పప్రచురాం - అణిమాదేస్సఙ్కల్పానుసారభావిత్వాత్సఙ్కల్పనామయీమిత్యుక్తం -సిద్ధిం అణిమాదిసిద్ధిం-అధుక్షన్త-తథా - యే చ విద్యాధరాదయః-తే దోగ్ధారః-తే-పితరమేవ-వత్సం కపిలం-ప్రకల్ప్య-నభస్యేవ పాత్రే-ఖేచరత్వాదిరూపాం విద్యాం-క్షీరాత్మనా-దుదుహుః ✽॥ ౧౯ ॥ ✽ అథాన్యే చ మాయినః ఆశ్చర్యరూపధారిణః కింపురుషాదయో-దోగ్ధారః-వత్సత్వే వత్సభావే-మయం వత్సం కృత్వేత్యర్థః-ధారణామయీం ధారణాప్రచురాం-మనోవ్యాపారవిశే

వావత్సం ప్రహ్లాదమసురర్షభమ్। విధాయాదూదుహన్ క్షీరమయస్పాత్రే సురాసవమ్ ॥ ౧౬ ॥ గన్ధర్వాప్సరసోఽధుక్షన్ పాత్రే పద్మమయే పయః। వత్సం విశ్వావసుం కృత్వా గాన్ధర్వం మధు సౌభగమ్॥ ౧౭ ॥ వత్సేన పితరోఽర్యమ్ణా కవ్యం క్షీరమధుక్షత। ఆమపాత్రే మహాభాగాః శ్రద్ధయా శ్రాద్ధదేవతాః ॥ ౧౮ ॥ ప్రకల్ప్య వత్సం కపిలం సిద్ధాః సఙ్కల్పనామయీమ్। సిద్ధిం నభసి విద్యాం చ యే చ విద్యాధరాదయః॥ ౧౯ ॥ అన్యే చ మాయినో మాయామన్తర్ధానాద్భుతాత్మికామ్। మయం ప్రకల్ప్య వత్సత్వే దుదుహుర్ధారణామయీమ్॥ ౨౦॥ యక్షరక్షాంసి భూతాని పిశాచాః పిశితాశనాః। భూతేశవత్సా దుదుహుః కపాలే క్షతజాసవమ్ ॥ ౨౧ ॥ తథాఽహయో దన్దశూకాస్సర్పా నాగాశ్చ తక్షకమ్। విధాయ వత్సం దుదుహుర్బిలపాత్రే విషం పయః॥ ౨౨ ॥ పశవో యవసం క్షీరం వత్సం కృత్వా చ గోవృషమ్। అరణ్యపాత్రే చాధుక్షన్ మృగేన్ద్రేణ చ దంష్ట్రిణః ॥ ౨౩ ॥ క్రవ్యాదాః ప్రాణినః క్రవ్యం దుదుహుస్స్వే కళేబరే। సుపర్ణవత్సా విహగాశ్చరం చాచరమేవ చ ॥ ౨౪ ॥ వటవత్సా వనస్పతయః పృథగ్రసమయం పయః। గిరయో హిమవద్వత్సా నానాధాతూన్స్వసానుషు ॥ ౨౫ ॥ సర్వైస్స్వముఖ్యవత్సేన స్వే స్వే పాత్రే పృథక్పయః। సర్వకామదుఘాం పృథ్వీం దుదుహుః పృథుభావితాః॥ ౨౬ ॥ ఏవం పృథ్వా

ష ధారణాఖ్యయోగానుసారిత్వాద్ధారణామయీమిత్యుక్తం-ఏతచ్చైకాదశస్కన్ధే స్ఫుటీభవిష్యతి-అన్తర్ధానమద్భుతరూపం చేత్యేతదుభయకారిత్వేన తదాత్మికాం-మాయాం-విచిత్రరూపసర్గకారిణీం శక్తిం-దుదుహుః ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ పిశితాశనాః మాంసభక్షాః-యక్షాదయో-దోగ్ధారః - భూతేశో రుద్రో, వత్సో-యేషాం తే-భూతేశం-వత్సం-విధాయేత్యర్థః-కపాలే పాత్రే-క్షతజం రుధిరం-తదేవాసవం-ఆసవవన్మాదకత్వాదాసవమిత్యుక్తం-దుదుహుః ✽ ॥౨౧ ॥ ✽ అహయో నిష్ఫణాః, దన్దశూకాః దంశనస్వభావాస్సర్పాస్సఫణాః - త ఏవ కద్రూసన్తతిజాతాః నాగాః - దోగ్ధారః-తక్షకం-వత్సం-విధాయ-బిలాన్యేవ పాత్రాణి-తేషు-విషం-పయః-దుదుహుః ✽॥౨౨॥ ✽ తథా-పశవో దోగ్ధారః-గోవృషం-గోషు వృషం-శ్రేష్ఠం-రుద్రవాహనం వృషభం-వత్సం- కృత్వా-అరణ్యమేవ పాత్రం తస్మిన్, యవసం తృణం-క్షీరం-అదుక్షన్, మృగేన్ద్రేణేత్యుత్తరత్రాన్వయః ✽॥౨౩॥ ✽ క్రవ్యాదాః మాంసాశనాః, దంష్ట్రిణో వ్యాఘ్రాదయః ప్రాణినః, దోగ్ధారః, మృగేన్ద్రేణ సింహేన, వత్సేన, స్వకళేబరే పాత్రే, క్రవ్యం మాంసం, దుదుహుః, విహగాః పక్షిణః, సుపర్ణః గరుడః వత్సో యేషాం తే, చరం కీటాదికం, అచరం ఫలాదికం చ, దుదుహుః ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ వనస్పతయః, వృక్షాః, వటో వత్సో యేషాం తథాభూతాస్సన్తః, పృథక్ కట్వామ్లమధురాదిభిన్నం, రసమయం, పయః, దుదుహుః, గిరయః పర్వతాః, దోగ్ధారః, హిమవాన్ వత్సో యేషాం తథాభూతాస్సన్తః, స్వసానుషు పాత్రభూతేషు నానాధాతూన్ గైరికాదీన్, దుదుహుః ✽॥౨౫॥ ✽ అనుక్తసఙ్గ్రహార్థమాహ॥ సర్వైరితి॥ సర్వే, స్వజాతౌ, యో ముఖ్య, స్తేన వత్సేన, స్వే స్వే పాత్రే, సర్వాన్స్వాపేక్షితాన్ కామాన్ దోగ్ధ్రీం, తాం సర్వకామదుఘాం, పృథ్వీం, పృథక్ పృథక్, పయః-దుదుహుః ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ ఉపసంహరతి॥ ఏవమితి॥ ఏవం, అన్నాదాః అ

న్నకాంక్షిణః పృథ్వాదయః, ఆత్మనః స్వస్య - స్వన్నం సమీచీనమన్నం, స్వాభీష్టమన్నమిత్యర్థః, తదేవ క్షీరభేదం, దోహః పాత్రం, దోహాదిభేదేన, దుదుహుః, మహీం దుదుహుః ॥ ౨౭ ॥ తతో, మహీపతిః పృథుః ప్రీతః - సర్వకామదుఘాం - ఇమాం పృథ్వీం - ప్రేమ్ణా - దుహితృత్వేచకార దుహితరమమన్యతేత్యర్థః - యతోఽయం దుహితృవత్సలః ॥ ౨౮ ॥ తతో - రాజరాట్ రాజ్ఞాం రాజా - విభుస్సమర్థః, వైన్యః పృథుః - స్వధనుఃకోట్యా స్వధనుషోఽగ్రేణ - గిరికూటాని గిరిశృఙ్గాణి - చూర్ణయన్ - భూమణ్డలం - ప్రాయశః - సమం - చక్రే - ప్రాయో గ్రహణాత్తేనాసమీకృతమపి క్వచిత్కృచిద్దృశ్యత ఇత్యభిప్రేతమ్ ॥ ౨౯ ॥ అథ దోహనసమీకరణానన్తరం ప్రజానాం - వృత్తిదః జీవికాప్రదః - పితా పిత్రవద్రక్షకశ్చ - భగవాన్ - వైన్యః పృథుః - యథార్హతః, యథాయోగ్యం, తత్రతత్ర అస్మిన్ భూమణ్డలే - ప్రజానాం నివాసాన్ - కల్పయాంచక్రే ॥ ౩౦ ॥ కే తే నివాసాస్తత్కల్పితా ఇత్యత్రాహ ॥ గ్రామానితి ॥ గ్రామాః హట్టాదిశూన్యాః - పురః హట్టాదిమత్యః - పత్తనాని, దుర్గాణి వివిధాని ఔదకపార్వతవార్క్షాదిభేదభిన్నాని - ఘోషాన్ ఆభీరాణాం నివాసాన్ - వ్రజాన్ గవాం నివాసస్థానాని - శిబిరాన్ సేనానివాసస్థానాని - ఆకరాన్ స్వర్ణోత్పత్తిస్థానాని - ఖేటాన్ కృషీవలగ్రామాన్ - ఖర్వటాన్ పర్వతప్రాన్తగ్రామాన్ - కల్పయామాసేత్యన్వయః ॥ ౩౧ ॥ కిం పృథోః ప్రాగ్గ్రామాదయో నాభూవన్ - నేత్యాహ, ఇహ భూమణ్డలే - పృథోః - ప్రాక్ పూర్వం - ఏషా - పురగ్రామాదికల్పనా - నైవ నాస్త్యేవేత్యర్థః, తత్ర పృథుకల్పితగ్రామాదిషు, నాస్తికుతోఽపి భయం యాసాం తాః ప్రజాః - యథాసుఖం స్వస్వసుఖానుసారేణ వసన్తిస్మ అవసన్నిత్యర్థః ॥ ౩౨ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికా

దయః పృథ్వీమన్నదాస్స్వన్నమాత్మనః। దోహవత్సాదిభేదేన క్షీరభేదం కురూద్వహ ॥ ౨౭ ॥ ఏవం మహీపతిః ప్రీతస్సర్వకామదుఘాం పృథుః। దుహితృత్వే చకారేమాం ప్రేమ్ణా దుహితృవత్సలః ॥ ౨౮ ॥ చూర్ణయన్స్వధనుఃకోట్యా గిరికూటాని రాజరాట్। భూమణ్డలమిదం వైన్యః ప్రాయశ్చక్రే సమం విభుః ॥ ౨౯ ॥ అథాస్మిన్భగవాన్వైన్యః ప్రజానాం వృత్తిదః పితా। నివాసాన్కల్పయాంచక్రే తత్ర తత్ర యథార్హతః ॥ ౩౦ ॥ గ్రామాన్పురః పత్తనాని దుర్గాణి వివిధాని చ। ఘోషాన్వ్రజాంశ్చ శిబిరానాకరాన్ఖేటఖర్వటాన్ ॥ ౩౧ ॥ ప్రాక్పృథోరిహ నైవైషా పురగ్రామాదికల్పనా। యథాసుఖం వసన్తిస్మ తత్ర తత్రాకుతోభయాః ॥ ౩౨ ॥ ********** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, సప్తదశోఽధ్యాయః. ********

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ అథాదీక్షత రాజా తు హయమేధశతేన సః। బ్రహ్మావర్తే మనోః క్షేత్రే యత్ర ప్రాచీ సరస్వతీ ॥ ౧ ॥ తదభిప్రేత్య భగవాన్కర్మాతిశయమాత్మనః। శతక్రతుర్న మమృషే పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవమ్ ॥ ౨ ॥ యత్ర యజ్ఞపతిస్సాక్షాద్భగవాన్హరిరీశ్వరః। అన్వభూయత సర్వాత్మా సర్వలోకగురుః ప్రభుః ॥ ౩ ॥ అన్వితో బ్రహ్మశర్వాభ్యాం లోకపాలైస్సహానుగైః। ఉపగీయమానో గన్ధర్వైర్మునిభిశ్చాప్సరోగణైః ॥ ౪ ॥ సిద్ధా విద్యాధరా

ఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తదశోఽధ్యాయః. ***************

ఏవం పృథుర్ధరిత్ర్యా గోరూపధరాయా [illegible] ఔషధిబీజస్సమీకృతభూమిః కల్పితప్రజానివాసోఽభూదిత్యుక్తం - అథ సఙ్కల్పితశతాశ్వమేధః స్వానుష్ఠితైకోనశతాశ్వమేధశతక్రత్వపహృతచరమాశ్వమేధపశుర్జిఘాంసితశతక్రతుశ్చతురాననని దేశేన నివృత్తశతక్రతువధో విరతచరమక్రతుః కృతశతక్రతుసఖ్యః కృతావభృథస్నానః ప్రాప్తదేవవరో విప్రగణాశాసితోదత్తబుత్విగ్దక్షిణః పూజితదేవర్షిగణోఽభూదిత్యాహ మునిరష్టాదశేన ॥ అథేతి ॥ అథ దోహనసమీకరణ ప్రజానివాసకరణానన్తరం - స రాజర్షిః పృథుః - హయమేధశతేన నిమిత్తేన - అదీక్షత దీక్షితోఽభూత్ - శతాశ్వమేధసఙ్కల్పమకరోదిత్యర్థః, కుత్రేత్యత్రాహ, మనోః స్వాయంభువస్య - క్షేత్రే తదుషితక్షేత్రే, సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదన్తరమ్। తం దేవనిర్మితం దేశం బ్రహ్మావర్తం ప్రచక్షతే, ఇతి ప్రసిద్ధే - బ్రహ్మావర్తాఖ్యే - యత్ర క్షేత్రే [illegible], సరస్వతీ నదీ ప్రవహతీతి శేషః ॥ ౧ ॥ భగవాన్ - శతక్రతురిన్ద్రః, తత్ - ఆత్మనః స్వస్య - కర్మ అతిశేత ఇత్యతిశయం, అభిప్రేత్య జ్ఞాత్వా, ఆత్మన ఇతి పఞ్చమీ వా - పృథోర్యజ్ఞమహోత్సవం న మమృషే న సేహే ॥ ౨ ॥ కర్మాతిశయం ప్రపఞ్చయన్ బ్రహ్మావర్తం ప్రస్తౌతి యత్రేతి సప్తభిః ॥ యత్ర మహోత్సవదేశే ఈశ్వరః, సర్వాన్తరాత్మా, షాడ్గుణ్యపూర్ణః - సర్వలోకహితోపదేష్టా, ప్రభుః - యజ్ఞారాధ్యః - తత్ఫలప్రదశ్చ - హరిః, సాక్షాదన్వభూయత ప్రత్యక్షోఽభూత్, తత్రావిర్బభూవేతి యావత్ ॥ ౩ ॥ కథంభూతోఽన్వభూయత - తత్రాహ, బ్రహ్మరుద్రాభ్యాం, తథా - సభృత్యైః - లోకపాలైశ్చ - అన్వితో యుక్తః గన్ధర్వాదిభిరుపగీయమానః అన్వభూయత ॥ ౪ ॥ సిద్ధాదయః - సనన్దనప్రముఖా ముఖ్యా యేషాం తే - హరేర్భగవ

తః, పార్షదప్రవరాశ్చ * ॥ ౫ ॥ * తథా, కపిలాదయః - యే చాన్యే, భగవతో భక్తాః, తే౽పి, తత్సేవనే భగవత్సేవనే, ఉత్సుకాః ఆసక్తాస్సన్తః, తం భగవన్తమ్-అన్వీయుః అనుసృతవన్తః * ॥ ౬ ॥ * హే భారత, యత్ర బ్రహ్మావర్తే, ధర్మదుఘా స్తుతాది హవిర్దోగ్ధ్రీ-భూమిః, సర్వకామదుఘా, తత్తదీప్సితాననీప్సితాంశ్చ కామాన్ దుహన్తీ - యజమానస్య పృథోః, అభీప్సితానర్థాన్, దోగ్ధ్రీ స్మ, దుదుహే * ॥ ౭ ॥ * నద్యః-సర్వరసాన్ ఇక్షుద్రాక్షాదిరసాన్, క్షీరం-దధి చ-అన్నం పానకాది - గోరససంభృతం తక్రం చ, ఊహుః వహన్తి స్మ -తరవః, భూరీణి విపులాని-వర్ష్మాణి శరీరాణి- యేషాం-తథాభూతాః, మధుశ్చ్యుతః మధుస్రావిణస్సన్తః-ప్రాసూయన్త పుష్పఫలాదికమితి శేషః * ॥ ౮ ॥ * సిన్ధవస్సముద్రాః-రత్నానాం, నికరాన్ సమూహాన్-ధృతవన్త ఇతి యోగ్యక్రియాధ్యాహారః- యద్వా -, అనుషక్తస్య ప్రాసూయన్తేత్యస్య ప్రకృతోపయుక్తార్థపరత్వం- గిరయః-చతుర్విధం భక్ష్యభోజ్యచోష్యలేహ్యభేదేన చతుర్విధ-మన్నం-ప్రదదుః-సపాలకాస్సర్వే జనాః, ఉపాయనం సామ్యానిక-ముపాజహ్రుః సమర్పితవన్తః * ॥ ౯ ॥ * అధోక్షజో భగవానీశో నాథో యస్య, తస్య పృథోః - భగవదవతారభూతస్యాప్యావేశావతారత్వాజ్జీవాభిప్రాయేణాధోక్షజేశస్యేత్యుక్తం ఇత్యుక్తవిధం పరమః ఉదయో వృద్ధిర్యస్మిన్ - తత్కర్మ-అసూయన్ అసహమానః-ప్రతిఘాతం విఘ్నం-అచీకరత్ అకరోత్- నివృత్త్యప్రేరణాత్కార్యణిచ్ * ॥ ౧౦ ॥ * ప్రతిఘాతకరణమేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ చరమేణేత్యాదినా ॥ యజుష్పతిం, భగవతః ప్రయాపతిత్వే౽పి ప్రకృతస్యాశ్వమేధస్య యజుర్వేదవిహితత్వాత్తదధిపతిత్వాభిప్రాయేణ యజుష్పతిమిత్యుక్తం యజుష్పతిం భగవ

దైత్యా మానవా గుహ్యకాదయః। సునన్దనన్దప్రముఖాః పార్షదప్రవరా హరేః ॥ ౫ ॥ కపిలో నారదో దత్తో యోగేశాస్సనకాదయః। తమన్వీయుర్భాగవతా యే చ తత్సేవనోత్సుకాః ॥ ౬ ॥ యత్ర ధర్మదుఘా భూమిస్సర్వకామదుఘా సతీ। దోగ్ధి స్మాభీప్సితానర్థాన్యజమానస్య భారత ॥ ౭ ॥ ఊహుస్సర్వరసాన్నద్యః క్షీరదధ్యన్నగోరసాన్। తరవో భూరివర్ష్మాణః ప్రాసూయన్త మధుశ్చ్యుతః ॥ ౮ ॥ సిన్ధవో రత్ననికరాన్ గిరయో౽న్నం చతుర్విధమ్। ఉపాయనముపాజహ్రుస్సర్వే లోకాస్సపాలకాః ॥ ౯ ॥ ఇతి చాధోక్షజేశస్య పృథోస్తు పరమోదయమ్। అసూయన్ భగవానిన్ద్రః ప్రతిఘాతమచీకరత్ ॥ ౧౦ ॥ చరమేణాశ్వమేధేన యజమానే యజుష్పతిమ్। వైన్యే యజ్ఞపశుం స్పర్ధన్నపోవాహ తిరోహితః ॥ ౧౧ ॥ తమత్రిర్భగవానైక్షత్త్వరమాణం విహాయసా। ఆముక్తమివ పాషణ్డం యో౽ధర్మే ధర్మవిభ్రమః ॥ ౧౨ ॥ అత్రిణా చోదితో హన్తుం పృథుపుత్రో మహారథః। అన్వధావత సంక్రుద్ధస్తిష్ఠ తిష్ఠేతి చాబ్రవీత్ ॥ ౧౩ ॥ తం తాదృశాకృతిం వీక్ష్య మేనే ధర్మం శరీరిణమ్। జటిలం భస్మనాచ్ఛన్నం తస్మై బాణం న ముఞ్చతి ॥ ౧౪ ॥ వధాన్నివృత్తం తం భూయో హన్తవే౽త్రిరచోదయత్। జహి యజ్ఞహనం తాత మహేన్ద్రం విబుధాధమమ్ ॥ ౧౫ ॥ ఏవం వైన్యసుతః ప్రోక్తస్త్వరమాణం విహాయసా। అన్వద్రవదభిక్రుద్ధో రావణం

న్తం చరమేణ శతతమేన - అశ్వమేధేన - వైన్యే పృథౌ, యజమానే ఆరాధయతి సతి - స్పర్ధన్ స్పర్ధమానః - చక్షిఙో ఙిత్కరణేన అనుదాత్తేత్త్వలక్షణస్యాత్మనేపదస్యానిత్యత్వజ్ఞాపనాచ్ఛత్రాదేశః - తిరోహితస్సన్ - యజ్ఞపశుమశ్వం - అపోవాహ అపహృతవానిత్యర్థః * ॥ ౧౧ ॥ * తమిన్ద్రం, విహాయసా ఆకాశే-త్వరమాణం ధావన్తం, భగవాన్-అత్రిర్మునిరైక్షత్, కథంభూతం అధర్మే ధర్మవిభ్రమః ధర్మభ్రాన్తికరజటిలత్వాద్యాకారలక్షణో యః పాషణ్డస్తం, ఆముక్తం ప్రవిష్టం, యద్వా, ఆముక్తమివ కవచితమివ, పాషణ్డం పాషణ్డరూపం కవచమివ గృహీతవన్తమిత్యర్థః, కో౽సౌ పాషణ్డః-యేనాముక్తస్తత్రాహ య ఇతి పూర్వవదర్థః * ॥ ౧౨ ॥ * అత్రిణా-చోదితః జ్ఞాపితః, పృథోః-పుత్రః - సంక్రుద్ధస్సన్, తం పశుహర్తార-మన్వధావత్-తిష్ఠ తిష్ఠేత్యబ్రవీచ్చ * ॥ ౧౩ ॥ * తాదృశాకృతిం పాషణ్డాకృతిం-తమశ్వహర్తారం, వీక్ష్య, జటిలం జటాధారిణం-భస్మనాచ్ఛన్నం - హేతుగర్భమిదం విశేషణద్వయం, జటిలత్వాద్భస్మనాచ్ఛన్నత్వాచ్చ, శరీరిణం మూర్తం, ధర్మం మేనే బభ్రామేత్యర్థః - అత - స్తస్మై అశ్వహర్త్రే, బాణం న ముఞ్చతి-నాముఞ్చత్-జటిలత్వాదినా రూపేణ అధర్మే౽పి ధర్మభ్రమకరేణ భ్రాన్తస్తస్మై బాణం నాముఞ్చదిత్యర్థః * ॥ ౧౪ ॥ * వధాదశ్వహర్తుర్వధాత్-నివృత్తం, తం పృథుపుత్ర-మత్రిః, భూయః పునః-హన్తుం, అచోదయత్ ప్రేరయామాస, చోదనామేవాహ- హే తాత-యజ్ఞహనం యజ్ఞవిఘ్నకర్తార-మత ఏవ, విబుధేష్వధమం - యజ్ఞస్య విబుధారాధనరూపస్య హన్తృత్వాదధమమిత్యభిప్రాయః-మహేన్ద్రం, జహి సంహర * ॥ ౧౫ ॥ * ఏవం ప్రోక్తః-వైన్యసుతః పృథుపుత్రః విహాయసా ఆకాశే-త్వరమాణం ధావన్తం-మహేన్ద్రం

సారఙ్గం గజం-మృగరాడివ సింహ ఇవ-అత్యన్తం క్రుద్ధః, అన్వద్రవత్ అనుసృత్య అద్రవత్ అధావీత్ * ॥ ౧౬ ॥ * సః-స్వ
రాడిన్ద్రః-తత్పాషణ్డం రూపమశ్వం చ, హిత్వా, అన్తర్హితః తిరోహితః-తస్థౌ స్థితవాన్, స వీరః పృథుపుత్రః-పశుమశ్వ-
మాదాయ గృహీత్వా పితుః పృథోః యజ్ఞం, ఉపేయివాన్ ప్రాప్తవాన్ * ॥ ౧౭ ॥ * తస్య చ పృథుపుత్రస్య-తత్-అద్భుతం
విస్మయనీయం-కర్మ ఇన్ద్రజయేనాశ్వాహరణరూపవ్యాపారం విచక్ష్య దృష్ట్వా - పరమర్షయోఽత్ర్యాదయః-తస్మై - త
స్మై పృథుపుత్రాయ విజితాశ్వః విజయేనాహృతః అశ్వో యేన స, విజితాశ్వ, ఇత్యన్వర్థం నామధేయం, దదుశ్చక్రుః-హే ప్ర
భో విజితేన్ద్రియ, విదుర * ॥ ౧౮ ॥ * ప్రభుర్హరిరిన్ద్రః, తీవ్రం నిబిడం, తమః, ఉపసృజ్య సృష్ట్వా, తేన తమసా, ఛన్నస్సన్,
చషాలయూపే చషాలోఽగ్రే స్థితః కాష్ఠకటక, స్తద్యుక్తాద్యూపాదిత్యర్థః, హిరణ్యనిర్మితా రశనా యస్య తం, అశ్వం, పు
నర్జహార అపహృతవాన్ * ॥ ౧౯ ॥ * పూర్వవద్, విహాయసా, త్వరమాణ, మిన్ద్రం, మహర్షిరత్రిః, [illegible]
యామాస, సన్దర్శితోఽపి, వీరో విజితాశ్వః, ఏనమిన్ద్రం - కపాలఖట్వాఙ్గధరం, హేతుగర్భమిదం-కపాలఖట్వాఙ్గధర
త్వాన్నాబాధత నజ్ఞాతవాన్ * ॥ ౨౦ ॥ * అత్రిణా, పునస్సఏవేన్ద్ర ఇతి-చోదితో-విజితాశ్వః, రుషా-తస్మా ఇన్ద్రాయ-వి
శిఖం బాణం, సన్దధే-ఇన్ద్రః, అశ్వం, తద్రూపం కపాలఖట్వాఙ్గధరత్వాదిరూపం చ, హిత్వా, అన్తర్హిత, స్తస్థౌ * ॥ ౨౧ ॥ *
అనానన్తరం, వీరో విజితాశ్వః, స్వాశ్వం స్వపితుర్యజ్ఞాఙ్గమశ్వ, ముపాదాయ గృహీత్వా, పితుః పృథో, ర్యజ్ఞ, మవ్రజత్,

---

మృగరాడివ ॥ ౧౬ ॥ సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా తస్థావన్తర్హితస్స్వరాట్ । వీరస్స్వపశుమాదాయ పితుర్య
జ్ఞముపేయివాన్ ॥ ౧౭ ॥ తత్తస్య చాద్భుతం కర్మ విచక్ష్య పరమర్షయః । నామధేయం దదుస్తస్మై విజితాశ్వ
ఇతి ప్రభో ॥ ౧౮ ॥ ఉపసృజ్య తమస్తీవ్రం జహారాశ్వం పునర్హరిః । చషాలయూపాత్ఛన్నో హిరణ్యరశనం
విభుః ॥ ౧౯ ॥ అత్రిస్సన్దర్శయామాస త్వరమాణం విహాయసా । కపాలఖట్వాఙ్గధరం వీరో నైనమబోధత ॥
అత్రిణా చోదితస్తస్మై విశిఖం సన్దధే రుషా । సోఽశ్వం రూపం చ తద్ధిత్వా తస్థావన్తర్హితస్స్వరాట్ ॥ ౨౧ ॥ వీ
రస్స్వాశ్వముపాదాయ పితృయజ్ఞమథావ్రజత్ । తదవద్యం హరే రూపం జగృహుర్జ్ఞానదుర్బలాః ॥ ౨౨ ॥ యా
ని రూపాణి జగృహ ఇన్ద్రో హయజిహీర్షయా । తాని పాపస్య షణ్డాని లిఙ్గం షణ్డమిహోచ్యతే ॥ ౨౩ ॥ ఏవమి
న్ద్రే హరత్యశ్వం వైన్యయజ్ఞజిఘాంసయా । తద్గృహీతవిసృష్టేషు పాషణ్డేషు మతిర్నృణామ్ ॥ ౨౪ ॥ ధర్మ ఇ
త్యుపధర్మేషు నగ్నరక్తపటాదిషు । ప్రాయేణ సజ్జతే భ్రాన్త్యా పేశలేషు చ వాగ్మిషు ॥ ౨౫ ॥ తదభిజ్ఞాయ భగ
వాన్ పృథుః పృథుపరాక్రమః । ఇన్ద్రాయ కుపితో బాణమాదత్తోద్యతకార్ముకః ॥ ౨౬ ॥ తమృత్విజశ్శక్రవధాభి
సన్ధితం విచక్ష్య దుష్ప్రేక్ష్యమసహ్యరంహసమ్ । నివారయామాసురహో మహామతే న యుజ్యతేఽత్రాన్యవధః
ప్రచోదితాత్ ॥ ౨౭ ॥ వయం మరుత్వన్తమిహార్థనాశనం హ్వయామహే త్వచ్ఛ్రవసా హతత్విషమ్ । అయాత

తత్ప్రభృతి-పాషణ్డమార్గః ప్రవృత్త ఇత్యాహ-తదవద్యమితి సార్ధైస్త్రిభిః, హరేరిన్ద్రస్య-తత్ - అవద్యం నిన్దితం రూపం, జ్ఞాన
దుర్బలాః జ్ఞానహీనాః జగృహుః * ॥ ౨౨ ॥ * ఏతదేవోపపాదయతి-హయస్యాశ్వస్య, జిహీర్షయా గ్రహీతుమిచ్ఛయా
యాని యాని రూపాణి జగ్రాహ - తాని తాని రూపాణి-పాపస్య షణ్డాని సమూహాః ఇతి వర్ణలోపేన నిరుక్తాని రూపాణి, లిఙ్గం
షణ్డం లిఙ్గం పాపిత్వజ్ఞాపకం-షణ్డం సమూహః ఇత్యన్వర్థనామ్నా-ఇహాస్మిన్ లోకే-ఉచ్యత ఇత్యర్థః * ॥ ౨౩ ॥ * ఏవం, వైన్య
స్య పృథో-ర్యజ్ఞజిఘాంసయా యజ్ఞవిఘ్నం కర్తుమిచ్ఛయా, అశ్వ, మిన్ద్రే, హరతి సతి, అశ్వహరణోపాయతయా, తేన ఇ
న్ద్రేణ-గృహీతేషు-పునః పునః విసృష్టేషు * ॥ ౨౪ ॥ * ఉపధర్మేషు ధర్మాభాసేషు-అత ఏవ, పేశలేషు మృదులేషు అనుకూలా
భాసేష్వితి యావత్-వాగ్మిషు-మితమివ సమ్యగివ, వాదిషు, నగ్నరక్తపటాదిషు, భావప్రధానో నిర్దేశః, నగ్నత్వరక్తపటాది
త్వవత్సు, పాషణ్డేషు, నృణాం, మతిర్ధర్మ ఇతి-భ్రాన్త్యా, ప్రాయేణ ప్రాయశః-స్సజ్యతే ఆసక్తో భవతి * ॥ ౨౫ ॥ * తత్-ఇన్ద్ర
కృతం క్రతువిఘ్న, మభిజ్ఞాయ జ్ఞాత్వా, అపరిమితపరాక్రమః, పృథుః-కుపితస్సన్-ఉద్యతం కార్ముకం ధనుర్యస్య సః, ఇన్ద్రా
య-బాణ, మాదత్త, ఇన్ద్రం హన్తుం బాణం గృహీతవానిత్యర్థః * ॥ ౨౬ ॥ * శక్రవధే అభిసన్ధితం కృతాభిప్రాయం-అత
ఏవ-క్రోధేన-దుష్ప్రేక్ష్యం, అసహ్యం పరైస్సోఢుమశక్యం రంహః బలం వేగశ్చ యస్య తం పృథు-మృత్విజః అత్ర్యాదయః,
నివారయామాసుః, నివారణమేవాహ, అహో-మహామతే, ప్రచోదితాద్విహితా-త్పశోర్వధాత్-అన్యస్య, వధ, స్తు న యు
జ్యతే * ॥ ౨౭ ॥ * తద్వధం తు వయం కరిష్యామ ఇత్యాహ-వయమితి-ఇహ, అర్థనాశనం యజ్ఞనాశకం-త్వచ్ఛ్రవసైవ-హత

[illegible] ॥ ౨౯ ॥ [illegible] ॥ ౩౦ ॥ [illegible] ॥ ౩౧ ॥ [illegible]

[illegible] ॥ ౩౩ ॥ [illegible] ॥ ౩౪ ॥ [illegible]

[illegible]

నీతాం-జహి-ప్రభో, తథా కర్తుం సమర్థస్త్వమిత్యభిప్రాయేణ ప్రభో ఇతి సంబోధనమ్ ॥ ౩౮ ॥ ॥ ఉపసంహరతి ॥ ఇత్థమితి షడ్భిః ॥ ఇత్థమేవం-లోకగురుణా బ్రహ్మణా, సమ్యగాదిష్టో, దిశాం పతిః విష్పతిః, స పృథుః, మఘోనా ఇన్ద్రేణ సహ, తథా చ బర్హిష్మాన్ కృత్వా-సఖ్యం, కృతవాన్-తేనైవ చ-సందధే సన్ధిం కృతవాన్ ॥ ౩౯ ॥ ॥ కృతమవభృథసంబన్ధి స్నానం యేన తస్మై, భూరికర్మణే విపులవ్యాపారాయ - పృథవే - తస్య పృథోః, వర్చస్విభిః యజ్ఞే, యే-తర్పితా - స్తే వరదా దేవాః, వరాన్ దదుః ॥ ౪౦ ॥ ॥ సత్యాః ఫలావినాభూతాః- ఆశిషః ఆశీర్వాదాః, యేషాం తే విప్రాః-శ్రద్ధయా-ప్రాప్తదక్షిణాః, అతఏవ-తుష్టాః, పునశ్చ-సత్కృతాః, హే క్షత్తః, ఆదిరాజాయ పృథవే, ఆశిషః యుయుజుః కృతవన్తః ॥ ౪౧ ॥ ॥ హే మహాబాహో విదుర-తథాన్యే, యేఽత్ర యజ్ఞే సమాగతాః తే సర్వే, ఆదృతాః ప్రీతివిషయీకృతాః, యథాయోగ్యం, దానసమ్మానాభ్యాం, పూజితాః పిత్రాదయః ॥ ౪౨ ॥ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః.

ఏవం చతుర్ముఖాదేశనివృత్తక్రోధః కృతశతక్రతుసఖ్యఆదృతర్త్విగ్దేవర్షిగణ ఆసీదిత్యుక్తం, అథ భగవతా నివేదితేన్ద్రక్షమాపణః ప్రతిబోధితతత్త్వత్రయయాథాత్మ్యస్స్వధర్మైః పరవరణప్రవర్తితః ప్రతినివృత్తత్రివర్గలిప్సః ప్రపూజితపరమపురుషః స్వపురమగాదిత్యాహ మునిరేకోనవింశేన ॥ భగవానపీతి ॥ షాడ్గుణ్యపూర్ణయజ్ఞరక్షకః, సర్వయజ్ఞారాధ్యో, వైకుణ్ఠః పరమపురుషః, పృథ్వనుష్ఠితైర్యజ్ఞైః, సమ్యగారాధితో-మఘవతా సహ ఇన్ద్రేణ సహ, తం పృథుమభ్యాషత జగాద ॥ ౧ ॥

మాతరం ప్రచణ్డపాషణ్డపథం ప్రభో జహి ॥ ౩౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్థం స లోకగురుణా సమాదిష్టో దిశాం పతిః । తథా చ కృతవాన్సఖ్యం మఘోనాఽపి చ సందధే ॥ ౩౯ ॥ కృతావభృథస్నానాయ పృథవే భూరికర్మణే । వరాన్దదుస్తే వరదా యే తద్బర్హిషి తర్పితాః ॥ ౪౦ ॥ విప్రాస్సత్యాశిషస్తుష్టాశ్శ్రద్ధయా లబ్ధదక్షిణాః । ఆశిషో యుయుజుః క్షత్తరాదిరాజాయ సత్కృతాః ॥ ౪౧ ॥ తథాఽఽదృతా మహాబాహో సర్వ ఏవ సమాగతాః । పూజితా దానమానాభ్యాం పితృదేవర్షిమానవాః ॥ ౪౨ ॥ ********

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే అష్టాదశోఽధ్యాయః ********

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భగవానపి వైకుణ్ఠస్సాకం మఘవతా విభుః । యజ్ఞైర్యజ్ఞపతిస్తుష్టో యజ్ఞభుక్తమభాషత ॥ ౧ ॥ ఏష తేఽకార్షీద్భఙ్గం హయమేధశతస్య హ, క్షమాపయత ఆత్మానమముష్య క్షన్తుమర్హసి ॥ ౨ ॥ సుధియస్సాధవో లోకే నరదేవ నరోత్తమాః । నాభిద్రుహ్యన్తి భూతేభ్యో యర్హి నాత్మా కలేబరః ॥ ౩ ॥ పురుషా యది ముహ్యన్తి త్వాదృశా దేవమాయయా । శ్రమ ఏవ పరం జాతో దీర్ఘయా వృద్ధసేవయా ॥ ౪ ॥ అతః కాయమిమం విద్వానవిద్యాకామకర్మభిః । ఆరబ్ధ ఇతి నైవాస్మిన్ప్రతిబుద్ధోఽనుషజ్యతే ॥ ౫ ॥ అసంసక్తశ్శరీరేఽస్మి

న్నుక్తిమేవాహ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష ఇన్ద్రః, తే తవ హయమేధశతస్య అశ్వమేధశతసఙ్కల్పస్య, హ యస్మాత్, భఙ్గమకార్షీత్-అతః, ఆత్మానం త్వాం, క్షమాపయతః క్షమాం కారయతః-అముష్య ఇన్ద్రస్య, క్షన్తుమర్హసి, ఇన్ద్రాపిషయే క్షమాం కర్తుమర్హసీత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ॥ కథం దుస్సహోఽపరాధః క్షన్తుం శక్యస్తత్రాహ సుధియ ఇతి ॥ హే నరదేవ-లోకే-నరోత్తమాః, సుధియః దేహాత్మయాథాత్మ్యవిదః, సాధవః పరోపకారపరాః, భూతేభ్యః ఆగస్కృద్భ్యోఽపి భూతేభ్యః, నాభిద్రుహ్యన్తి కుతః-యర్హి యస్మాత్-కలేబర-మనాత్మా ఆత్మేతరత్ అతస్తదభిమానేన ద్రోహం న కుర్వన్తీత్యర్థః, సుధియాం సోఢుం శక్యమేవేతి భావః ॥ ౩ ॥ ॥ ఏవమనస్య[illegible]తద్ద్రోహకరణమభిధాయ వ్యతిరేకముఖేనాహ ॥ పురుషా ఇతి ॥ యది-త్వాదృశాః-సుధియః, పురుషాః, ఈశ్వరమాయయా-యది-ముహ్యన్తి మోహం ప్రాప్నువన్తి, దేహాత్మమోహేన దేహప్రయుక్తభూతద్రోహాదికం కుర్వన్తి, తర్హి-త్వాదృశైః, చిరకాలం కృతయా మహతాం సేవయా, శ్రమ ఏవ-పరం కేవలం జాతస్సంపాదితః-తేషు ధీ[illegible]యేవేతి భావః ॥ ౪ ॥ ॥ అత-స్సుధియాం దేహాత్మాభిమానప్రయుక్తభూతద్రోహాదరభావాత్, అన్యథా దుర్ధీత్వప్రసఙ్గాచ్చ, ఇమం, కాయం దేహం, అవిద్యాకామకర్మభిః- అవిద్యా అజ్ఞానం-తచ్చ [illegible]స్వతన్త్రాభిమానరూపేణ ద్వివిధం-కామః అవిద్యామూలకశ్శబ్దాదివిషయేష్విచ్ఛావిశేషః, కర్మ కామమూలకం పుణ్యాపుణ్యరూపం - ఏభి-రారబ్ధ ఉత్పాదిత, ఇత్యేవ-మిమం, కాయం దేహం-విద్వాన్ జానన్, అతఏవ, ప్రతిబుద్ధః చిదచిదీశయాథాత్మ్యజ్ఞః-అస్మిన్దేహే, నైవానుషజ్యతే-ఏవకారేణ నితరామాసక్త్యభావస్సూచ్యతే ॥ ౫ ॥ ॥ దేహ ఏవానాసక్తః కథం దేహానుబన్ధిష్వ

సక్తస్స్యాదిత్యాహ॥ అసంసక్త ఇతి॥ అస్మిన్ శరీరే అసంసక్తః, సమిత్యేకీకారే-ఆత్మనా సహ దేహమేకీకృత్య తస్మిన్నాసక్త ఇత్యర్థః, అమునా శరీరేణోత్పాదితే సంపాదితే-గృహే, అపత్యే పుత్రాదౌ, ద్రవిణే విత్తే చ-మమతాం, కో వా బుధః-కుర్యాత్, న కోఽపి బుధః కుర్యాత్ అజ్ఞస్తు కుర్యాదిత్యర్థః, అతో-బుధః-దేహార్థం దేహానుబన్ధ్యర్థం వా భూతద్రోహాదికం న కుర్యాదితి భావః ॥ ౮ ॥ బుధ ఇత్యనేన చిదచిదీశయాథాత్మ్యజ్ఞానవత్త్వముపక్షిప్తం, తత్కీదృశమిత్యపేక్షాయాం, తత్త్రైక ఇతి ద్వాభ్యాం చిదచిదీశస్వరూపం విశోధ్య, తతో య ఏవమిత్యేకేనాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగస్య భగవజ్జ్ఞానాఙ్గత్వం, తత ఏకేన కర్మయోగస్యాపి తదఙ్గత్వమభిధాయ, తదుభయానుగృహీతభగవద్భక్తియోగస్య భగవత్ప్రాప్త్యుపాయతామభిధాయ ఏదృశభగవదుపాసననిష్ఠస్య దేహతదనుబన్ధిప్రయుక్తవికారా న స్యురిత్యాహ॥ ఏక ఇత్యాదినా ॥ ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపశోధనేన ప్రకృతిపరిణామరూపదేహస్య తద్విపరీతధర్మవత్త్వస్యార్థాదేవ సిద్ధేః పృథక్ తచ్ఛోధనం నాపేక్షితమితి తావదాత్మస్వరూపం ప్రకృతివివిక్తం శోధయతి॥ ఏకః జ్ఞానైకాకారతయా సర్వత్ర ఏకస్వరూపః ,, ఏకో ద్విపాస్సు సంపన్నస్సుప్తం కురుతే ప్రజాః,, ఇతి వదయం నిర్దేశః - నానాకారేషు దేవమనుష్యాదిశరీరేష్వవస్థితోఽపి, సర్వత్ర జ్ఞానైకాకారతయా ఏకరూప ఇత్యర్థః- దేహస్తు దేవమనుష్యపశుపాదపతదవాన్తరభేదభిన్నః, శుద్ధః నిర్మలః, దేహస్తు మలినః, స్వయంజ్యోతిః స్వయం ప్రకాశః- నిర్గుణః రాగద్వేషాదిరహితః-గుణాశ్రయః జ్ఞానానన్దాదిగుణాశ్రయః-సర్వగః అణుస్వరూపత్వేఽపి ధర్మభూతజ్ఞానేన సర్వవ్యాపీ- అనావృతః దేహ ఇవ గృహాదిభిరనావృతః-సాక్షీ దేహేన్ద్రియాదీనామపరోక్షం ద్రష్టా-దేహస్తు-పరప్రకాశ్యః, రాగద్వేషాదిగుణాశ్రయః-జ్ఞానాదిగుణాశ్రయః, వ్యాప్యః - ఆవృతః-దృశ్యశ్చేత్యర్థసిద్ధం-పరం కేవలం, ఆత్మా దేహాదిష్వన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, దేహస్తు ధార్యః, అతః, ఆత్మనః దేహాత్పరః విలక్షణః ॥ ౯ ॥ అత ఏవ, దేహాదిభిః, ఉపాత్తాః స్వీకృతాః, ఆదిశబ్దః ప్రాణేన్ద్రియపరః, తద్ధర్మాస్తేషాం దేహాదీనాం ధర్మాః, బాల్యయౌవనాశనాయాపిపాసాదయః, తచ్ఛబ్దేన బాల్యాదీనాం తదేకాన్తత్వం సూచ్యతే, తద్దృష్టస్తస్య దేహాదేర్ద్రష్టుః, రాత్మనో జీవస్య - న స్యుః- తస్యాత్మనో-య-త్తైర్వల్యం దేహగతజాత్యాదిరాహిత్యమేవ-తస్య -దేహాద్యధర్మత్వముక్తం-దేహవిలక్షణమాత్మస్వరూపం

న్నమునోత్పాదితే గృహే। అపత్యే ద్రవిణే వాపి కః కుర్యాన్మమతాం బుధః ॥ ౮ ॥ ఏకః శుద్ధః స్వయంజ్యోతిర్ని
ర్గుణోపగుణాశ్రయః। సర్వగోఽనావృతస్సాక్షీ పరమాత్మాఽఽత్మనః పరః ॥ ౯ ॥ దేహాద్యుపాత్తాస్తద్ధర్మా

కదాప్యుపతత్యశజా-యాం సుషుప్త్యతాన్త్రీన్ద్రియాణీత్యభిప్రయన్-తత్ర సుషుప్తేర్జీవదవస్థాయామేవాహరహరనుభూయమానత్వేన సుషుప్తిరేవ నిదర్శనమిత్యాహ-తత్ తత్ర సుషుప్తం సుప్తిః-భావే క్తః -నిదర్శనం ఉదాహరణమిత్యర్థః-సుషుప్తౌ హి దేహగతబాల్యయౌవనత్వాదిబాహ్యాకారో నానుభూయతే-కింతు దేహవిలక్షణం స్వస్వరూపం - తథా చోక్తం తృతీయే ,, భూతసూక్ష్మేన్ద్రియమనోబుద్ధ్యాదిష్విహ నిద్రయా। లీనేష్వసతి యస్తత్ర వినిద్రో నిరహంక్రియః,, ఇతి అనేన దేహతద్ధర్మాణాం నాత్మప్రతీత్యవిషయత్వముచ్యతే - ఏవం ప్రకృతిపురుషయోస్స్వరూపే నిరూపితే-యద్వా - ఇదం శ్లోకద్వయం ప్రధానజీవవిలక్షణపరమాత్మస్వరూపకథనపరం - ప్రకృతిపురుషస్వరూపం త్వర్థాద్విశోధితం భవతి - ప్రకృతివివిక్తాత్మస్వరూపవివేచనపరత్వే హి సుషుప్తం తన్నిదర్శనమిత్యస్వరసం స్యాత్ - సుషుప్తౌ దేహాదేరప్రతీతావపి ఉక్తవిధత్వేనాత్మస్వరూపస్యాప్రతీతేః - తస్మాదయమర్థః - ఏకస్స్వసమాభ్యధికద్వితీయవస్తురహితః - శుద్ధః అపాపవిద్ధః - అపహతపాప్మేత్యర్థః - స్వయంజ్యోతిః - నిరుపాధికస్స్వయంప్రకాశః - నిర్గుణః ప్రకృతిపురుషగతాజ్ఞత్వదుఃఖిత్వాది హేయగుణరహితః - గుణాశ్రయః - అనన్తకల్యాణగుణాశ్రయః - సర్వగః స్వరూపతః స్వభావతశ్చ విభుః - అనావృతః-దేహాదిష్వవస్థితోఽపి తైరపరిచ్ఛిన్నః - సాక్షీ సర్వం యుగపత్సాక్షాత్కర్తా -ఉదాసీనో వా-ఆత్మనః ఉక్తాకారవిపరీతాజ్జీవాత్పరః విలక్షణః-పరమాత్మా - పరో మా యస్మాత్స పరమః-స చాసావాత్మా చ - స్వసమానాధికాత్మాన్తరావ్యాప్యః స్వవ్యతిరిక్తస్య సర్వస్యాన్తః ప్రవిశ్య ప్రశాసనేన ధారకః - జీవస్తు నైకః - కింతు బహవస్సమానాకారాః ,, నిత్యో నిత్యానాం చేతనశ్చేతనానాం-న త్వేవాహం జాతు నాస ,, మిత్యాదికమనుసన్ధేయం -యద్యపి జీవస్వరూపమపి స్వయంజ్యోతిరేవ - తథాపి తత్స్వరూపసత్తాస్థితిప్రవృత్త్యాదేః పరమాత్మేచ్ఛాయత్తత్వస్య ,, ద్రవ్యం కర్మ చ కాలశ్చ స్వభావో జీవ ఏవ చ। యదనుగ్రహతస్సన్తి న సన్తి యదుపేక్షయా ,, ఇతి స్మరణాన్న నిరుపాధికస్వయంజ్యోతిష్ట్వం - తథా జీవో దేహద్వారా రాగద్వేషాదియుక్తః నాపి శుద్ధః - యద్యపి ప్రజాపతివాక్యే జీవస్యాప్యపహతపాప్మత్వం ,, ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మా,, ఇత్యాదినా శ్రుతం తథాపి-తత్కర్మణా సఙ్కుచితం-ముక్తౌ తు పరమాత్మప్రసాదాదావిర్భూతమితి న సర్వదాఽపి శుద్ధత్వం -తథా చ

శ్రుతిః ॥ ఏష సంప్రసాదోఽస్మాచ్ఛరీరాత్సముత్థాయ పరంజ్యోతిరుపసంపద్య ॥ ॥ సూత్రం చ ॥ సంపద్యావిర్భావః స్వేనశబ్దాత్ ॥ ఇతి తథా చ కల్యాణగుణాశ్రయో న భవతీతి తు న అపహతపాప్మాదిగుణగణాశ్రయ అప్రాకృతగుణాష్టక
శ్రుతిశబ్దాభ్యాం హేయగుణనివృత్తికల్యాణగుణావిర్భావప్రతీతేః అపహతపాప్మా ॥ సత్యకామః సత్యసఙ్కల్పః ॥ ఇత్యాదిశ్రుతేః
దహరవిద్యాయాం ॥ ఏష ఆత్మాఽపహతపాప్మా ॥ ఇత్యాదినా హేయగుణాప్రత్యనీకత్వేన కల్యాణగుణాకరత్వేన
గుణాన్విదధత్యాః శ్రుతేరేవ ప్రమాణం తథా జీవోఽపి సర్వగుణాత్ పృథక్ప్రతీతేః ॥ ఏవం జగదాత్మా ఇతి సోఽపి
ప్రాగ్రమాత్రత్వాపరోక్ష దృష్ట ॥ ఇత్యత ఏవ పరిచ్ఛిన్నః నాపి సాక్షీ కింతు కర్తా ఇత్యాదీ తథా
ఫలం స్యాద్వక్తి ॥ ఇతి తథా స్మాదధికేన పరమాత్మనా వ్యాప్యత్వాద్ధార్యత్వాచ్చ ॥ య ఆత్మని తిష్ఠన్ ॥ ఇత్యాది శ్రుతేః
పదార్థద్వివిక్తం ద్రష్టవ్యం పూర్వవ్యాఖ్యోక్తరీత్యా ప్రకృతేరపి గుణాన్ ప్రకృతిపురుషాభ్యాం వివిక్త
త్మా అత ఏవ హేతోః దేహాద్యపాశ్రయః ఆదిశబ్దేన జీవోఽపి గృహ్యతే దేహాత్ జ్ఞానైకాకారాః పరిణామిత్వ
విత్వాదయః ప్రాకృతధర్మాః తద్ధర్మాః ప్రకృతిపురషస్య కార్యాః జడత్వాదయః స్వభావాశ్చ
రూపకోశాత్ ద్రష్టుః ఆత్మనః తయోరన్తర్యామ్యపివ్యాప్యస్థితస్య పరమపురుషస్య నమస్యః కైవల్యం ప్రాప్తః
ప్రాక్తావత్త్వాదివిపరీతప్రత్యక్త్వాదిపరిచ్ఛిన్నత్వాదిధర్మవత్త్వమేకత్వం ప్రకృతిపురుషాభ్యాం వైలక్షణ్యం
త్యర్థః తత్ర జీవాత్మపరమాత్మనోర్వైధర్మ్యం సుషుప్త్యాదిషు
తాత్రి నైరపేక్ష్యలక్షణం కథాహ సుషుప్త్యతాత్రి ప్రత్యగాత్మనోఽన్తరత్వే పరమాత్మనో
గృశ్యతే లావద్వ్యజననేయకే ॥ కతమ ఆత్మా యోఽయం విజ్ఞానమయః ప్రాణేషు ॥ ప్రకృతస్య ప్రత్యగాత్మనః సుషుప్త్య
వస్థాయాం అకించిజ్జ్ఞస్య సర్వజ్ఞేన పరమాత్మనా పరిష్వఙ్గ ఆమ్నాయతే ॥ ప్రాజ్ఞేనాత్మనా సంపరిష్వక్తో న బాహ్యం కించన
వేదనాన్తరం ॥ ఇతి తథా ఉత్క్రాన్తౌ ప్రాజ్ఞేనాత్మనాన్వారూఢ ఉత్సర్జన్యాతి ॥ ఇతి సర్వ పరలోకాత్రి సుగో

న స్యాత్ ద్రష్టురాత్మనః । కైవల్యం తస్య వై ధర్మ్యం తత్సుఖం ॥ ౮ ॥ య ఏవం సన్తమాత్మాన
మాత్మస్థం వేద పూరుషః । నాజ్యతే ప్రకృతిస్థోఽపి తద్గుణైః స మయి స్థితః ॥ ౯ ॥ యః స్వధర్మేణ మాం నిత్యం నిరా
శీః శ్రద్ధయాన్వితః । భజతే శనకైస్తస్య మనో రాజన్ ప్రసీదతి ॥ ౧౦ ॥ పరిత్యక్తగుణః సమ్యగ్దర్శనో విశదా
శయః । శాన్తిం మే సమవస్థానం బ్రహ్మ కైవల్యమశ్నుతే ॥ ౧౧ ॥ ఉదాసీనమివాధ్యక్షం ద్రవ్యజ్ఞానక్రియాత్మనామ్ ।

కించిజ్జ్ఞస్య తదానీమేవ స్వేన సర్వజ్ఞేన సతా పరిష్వఙ్గాద్వా కోశాసంభవతః నచ క్షేత్రజ్ఞాన్తరేణ తస్య పరిష్వఙ్గ
సంభవాత్ తస్మాత్తత్ర ప్రాజ్ఞేనేతి సర్వజ్ఞః పరమాత్మోక్తః ॥ న బాహ్యం కించన వేదనాన్తరమిత్యజ్ఞోక్తే
తత్ర వైధర్మ్యం నిదర్శితం తథా చ సూత్రం ॥ సుషుప్త్యుత్క్రాన్త్యోర్భేదేన ॥ ౮ ॥ య ఏవం
పరమాత్మనో ధార్యతయా వ్యాప్యతయా ఆత్మని పరమాత్మని స్థితం సన్తం ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం
న తు తదుపాసనమాత్రపరః కింతు మయి అన్తర్యామిణి పూర్వోక్తైకత్వాదిధర్మిణి స్థితః తదుపాసనసిద్ధ
తిష్ఠతేర్ధాతోరుపాసనపరత్వం ॥ అభయం ప్రతిష్ఠాం విన్దతే తస్మిన్ ప్రతిష్ఠితస్య మోక్షోపదేశాత్ ॥ ఇత్యాది శ్రుతిసూత్ర
దవగమ్యతే జ్ఞానయోగానుగృహీతమద్భక్తియోగనిష్ఠ ఇత్యర్థః ప్రకృతిస్థోఽపి ఉపాసనదశాయాం ప్రకృతిసం
సనసిద్ధ్యనన్తరం తద్గుణైః ప్రకృతిగుణైః నాజ్యతే న యుజ్యతే కింతు ముక్తో భవతీత్యర్థః ॥ ౯ ॥
శ్రమాత్ స్వధర్మేణ స్వవర్ణాశ్రమోచితపఞ్చమహాయజ్ఞాదినిత్యనైమిత్తికాదిధర్మేణ నిరాశీః స్వధర్మసాధ్య
హితః అనభిసంహితఫలకః ఇత్యర్థః మాం సర్వకర్మారాధ్యం ఇన్ద్రాదిసర్వదేవతాశరీరకం
నిత్యం శ్రద్ధయా కర్తవ్యేషు కర్మసు త్వరయా ॥ హే రాజన్ పృథో తస్య జ్ఞానకర్మయోగాభ్యామనుగృహీత
భక్తియోగనిష్ఠస్య మనః శనకైః రాగాదిభిరకలుషితం భవతి ॥ ౧౦ ॥ ఏవం పరిత్యక్తగుణః
త్యక్తరాగాదిగుణః అత ఏవ విశదాశయః నిర్మలాన్తఃకరణః అత ఏవ సమ్యగ్దర్శనః
మాత్మస్వరూపదర్శీ నాన్తరం అశనాయాదిషట్కరహితం ॥ మే మత్సంబన్ధి సమవస్థానం
ధ్యేయభూతమిత్యర్థః ॥ బ్రహ్మగుణతో బృహత్త్వాద్బ్రహ్మశబ్దవాచ్యం ॥ కైవల్యం
హతపాప్మత్వాదిగుణకమాత్మస్వరూపం ॥ అశ్నుతే ప్రాప్నోతి ॥ బ్రహ్మత్వకారి ఋష్యాదిగుణాష్టకస్వరూపేణ
భవతి ముక్తో భవతీతి యావత్ ॥ ౧౧ ॥ ఏవం తత్త్వత్రయవిమర్శనపూర్వకం జ్ఞానకర్మయోగానుగృహీత భగవద్భక్తి

గస్యామృతత్వప్రాప్త్యుపాయతామభిధాయైవం విధస్య పుంసో జీవదవస్థాయామవస్థానప్రకారమాహ ॥ ఉదాసీనమితి ॥
ద్రవ్యం పృథివ్యాదిభూతాని-జ్ఞానం శ్రోత్రాదిజ్ఞానేన్ద్రియాణి క్రియా వాగాదీని కర్మేన్ద్రియాణి-ఆత్మానః-ఏషాం-అధ్యక్షం
అధిపం-కూటస్థం స్వరూపతో నిర్వికారం అత ఏవ-ఇమం-మాత్మానం ప్రత్యగాత్మానం, ఉదాసీనమివ స్థితం, యో వేద, ద్రవ్యా
ధ్యక్షత్వం ప్రకృతిసంబన్ధకృతం, పరమార్థతస్తు కూటస్థ ఉదాసీనః-ఇత్యేవ, మాత్మానం, యో-వేద-సః-శోభనమాప్నోతి-
జీవద్దశాయామపి సుఖమేవాప్నోతీత్యర్థః ✽ ॥౧౨॥ ✽ నను విప్రతిషిద్ధమేతదుచ్యతే ద్రవ్యాద్యధ్యక్షత్వం కూటస్థత్వముదాసీ
నత్వం చేతి-కరణప్రవర్తకత్వమేవ హి కరణాధిపత్వం - తచ్చ వికార-స్తదభావః కూటస్థత్వముదాసీనత్వం-తత్రాహ॥ భిన్న
స్యేతి॥ ద్రవ్యక్రియాకారకచేతనాత్మనః-ద్రవ్యం పృథివ్యాది-క్రియాకారకాణి కర్మేన్ద్రియాణి-చేతనా జ్ఞానేన్ద్రియజాతం-
ఏతదాత్మకస్యేత్యర్థః-క్రియాకర్మేన్ద్రియాణి-కారకాణి జ్ఞానకరణాని శ్రోత్రాదీని-చేతనా చిత్తం - ఏతదాత్మకస్యేతి వా-అ
ర్థః - ద్రవ్యాద్యాత్మకస్య - అత ఏవ - భిన్నస్య దేవమనుష్యాదిభావేన- భిన్నస్య - లిఙ్గస్య శరీరస్య - గుణప్రవాహః గుణప
రిణామో-భవతి అయం భావః - యద్యపి ద్రవ్యాద్యధ్యక్షత్వరూపవికార ఆత్మన్యస్తి - తథాపి - సవికారః -జ్ఞానవికారోఽపి
వ - స్వధర్మభూతజ్ఞానగతో న స్వరూపగత ఇతి స్వరూపతః కూటస్థత్వముదాసీనత్వం చ - దేహాదిరూపేణ పరిణామస్తు
ద్రవ్యాదిసఙ్ఘాతస్యైవేతి - నను - ధర్మతోఽపి సవికారేణ కూటస్థత్వోపపత్తిః - కూటస్థతా వా నిర్వికారతా-సా చ నిత్య
తాపరపర్యాయా-ధర్మతోఽనిత్యత్వే కథం నిత్యతేతి చేత్, ఉచ్యతే-ధర్మభూతం జ్ఞానద్రవ్యం నిత్యమేవ-తస్య చ కర్మణా
కదాచిత్సఙ్కోచః కదాచిద్వికాసశ్చేత్యవస్థాద్వయమఙ్గీక్రియతే - తత్ర సఙ్కోచో నామ ప్రసరాభావః తదభావో వికాస
ప్రసరరూపః-అభావాభావస్య భావరూపత్వాత్ - అతో ధర్మభూతం జ్ఞానద్రవ్యమపి నిత్యమేవేతి ధర్మతోఽపి కూటస్థత్వోపప,

కూటస్థమిమమాత్మానం యో వేదాప్నోతి శోభనమ్॥౧౨॥ భిన్నస్య లిఙ్గస్య గుణప్రవాహో ద్రవ్యక్రియాకా
రకచేతనాత్మనః। దృష్టాసు సంపత్సు విపత్సు సూరయో న విక్రియన్తే మయి బద్ధసౌహృదాః ॥౧౩॥ సమస్స
మానోత్తమమధ్యమాధమస్సుఖే చ దుఃఖే చ జితేన్ద్రియాశయః। మయోపక్లృప్తాఖిలలోకసంయుతో విధత్స్వ
వీరాఖిలలోకరక్షణమ్॥౧౪॥ శ్రేయః ప్రజాపాలనమేవ రాజ్ఞో యత్సాంపరాయే సుకృతాత్షష్ఠమంశమ్। ✽
హర్తాఽన్యథా హృతపుణ్యః ప్రజానామరక్షితా కరహారోఽఘమత్తి॥౧౫॥ ఏవం ✽ ద్విజాగ్ర్యానుమతాను
వృత్తధర్మప్రధానోఽన్యతమోఽవితాస్యాః। హ్రస్వేన కాలేన గృహోపయాతాన్ద్రష్టాసి సిద్ధాననుర

త్తిః-పృథివ్యాదీనాం తు స్వరూపతస్స్వభావతశ్చ వికార ఇతి న కూటస్థత్వం- అత ఆత్మనస్సకలమేకరూపత్వాద్దేహస్య ప్రతి
క్షణపరిణామిత్వాదపురుషార్థరూపత్వా -ద్దేహప్రయుక్తాసు-దృష్టాసు-ప్రాప్తాసు-సంపత్సు-విపత్సు చ సూరయస్తత్త్వ
త్రయవివేచనచతురాః-న విక్రియన్తే సంపదాపత్ప్రయుక్తహర్షశోకాభ్యాం న యుజ్యన్త ఇత్యర్థః - కథం సవిశేష ప్ర
యుక్తహర్షశోకాసంబన్ధ- స్తత్రాహ-మయి నిరతిశయప్రీతివిషయే-బద్ధం సౌహృదం యైస్తే- సౌహృదశబ్దేన సుహృద్భావో భగ
నిరతిశయప్రేమోచ్యతే- తేన ప్రీతిరూపముపాసనం లక్ష్యతే- బద్ధశబ్దేన తస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం వివ
క్షితం-తథా చ-విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితమవిచ్ఛిన్నం నిరతిశయప్రీతిరూపభక్త్యాపి స్మృత దేహాభ్యాం హర్షశోకా
భ్యాం న యుజ్యన్త ఇత్యర్థః-త్వం చ సూరిః ✽ ॥౧౩॥ ✽ అతః-సుఖే దుఃఖే చ-దేహప్రయుక్తే - సమస్సన్-సామ్యం బుద్ధిక
థం సమ్భవే- త్తత్రాహ - జితేన్ద్రియాశయః వశీకృతబాహ్యేన్ద్రియాన్తఃకరణః-జితేన్ద్రియస్య హి సుఖదుఃఖయోస్సా
మ్యం సంభవేదేవేత్యర్థః అత ఏవ-సమానాః మధ్యమోత్తమాధమాః యస్య సః-నిర్యజ్ఞస ఓదేవాదిషు సహోత్పత్తి క్తేసగ వ్యక్తి
సామాన్యాను సన్ధానపర- స్తేషాం చ బ్రహ్మాత్మకత్వేన సామ్యధీ- స్త్వం - అఖిలలోకరక్షణం-విధత్స్వ-కథమేకేన మయా క
ర్తుం శక్యం-తత్రాహ-మయేశ్వరేణ-ఉపక్లృప్తాస్సంపాదితాః అమాత్యాదయో యే అఖిలా లోకా- స్తైస్సంయుతః ✽॥౧౪॥ ✽
నను ముముక్షోర్మమ తత్పాద్యకిమఖిలలోకరక్షణం విధత్స్వేత్యుచ్యతే-తత్రాహ॥ శ్రేయ ఇతి ॥ రాజ్ఞః-ప్రజాపాలనమేవ-
శ్రేయః శ్రేయస్సాధనం సమీహితపురుషార్థసాధనమిత్యర్థః-కుతః-యద్యస్మాత్ప్రజాపాలనాత్-సాంపరాయే దేహపాతో
త్తరే-ప్రజాభిః-కృతం సుకృతం-తస్య-షష్ఠమంశం-హర్తా హరతి - అన్యథా లోకరక్షణాభావే-ప్రజానామరక్షితా-ప్రజా
పీడనాదినా-తద్దత్తం, కరం స్వామిగ్రాహ్యభాగం హరతి హారకః-తథాభూతః-అత ఏవ-ప్రజాభిర్హృతపుణ్యః-
స్సోఽఘమత్తి ఆదత్తే ✽ ॥౧౫॥ ✽ తస్మాద్ద్విజప్రజాః పాలయన్ ధర్మమస్తదాతవముక్తిరపి సులభం స్యాదిత్యాహ॥ ఏవమి

తి ॥ ద్విజాగ్ర్యైశ్చానుమతశ్చాసావనువృత్తశ్చ, వ్యస్తపాఠే అనుమతోఽనువృత్తశ్చ-ధర్మప్రధానః అనభిసంహితఫలస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మప్రధానః-అన్యతమః ప్రజానాంమధ్యే అన్యతమ ఇవ స్వస్మిన్నాస్వాతన్త్ర్యమనారోప్యేత్యర్థః-అవితా రక్షితా, యది-స్యాః భవేః-తదా-హార్త్స్వేన ఆసన్నేన-కాలేన-గృహాన్ ప్రత్యుపగతాన్-సిద్ధాన్ సనకాదీన్-అనురక్తాస్సన్తస్మిన్ననురాగయుక్తా-లోకా-యస్య-సత్త్వం-ద్రష్టాఽసి-తై-రుపదిష్టతత్త్వోఽమృతత్త్వం యాస్యసీత్యర్థః ॥౧౬॥ కించ-హే మానవేన్ద్ర-ఉత్తమత్తస్సకాశాత్-కంచి-ద్వరం-వృణీష్వ - తేతేవ-గుణాః శమాదయః-శీలం నిర్మత్సరాదిస్వభావ-స్తై-ర్యన్త్రితః వశీకృతోఽహం-తద్రహితైస్తు-మఖైర్యాగై-స్తపోభిః కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిభి-ర్యోగేన వా-నాహం-సులభః కుతః-యద్యస్మాత్-సమంచిత్తంమేషాం-తేష్వేవ-వర్తితుం శీలమస్య, సోఽహమ్ ॥౧౭॥ స-విశ్వజిత్పృథు రేవం-లోకగురుణా-విష్వక్సేనేన భగవతా-అనుశిష్టః-హరే-రాదేశమాజ్ఞాం-శిరసాజగృహే-అతీవాదృతవానిత్యర్థః ॥౧౮॥ తతః, పాదయోః-క్షమాపయితుం స్పృశన్తం - స్వేనస్వీయేన అశ్వాపహరణాదికర్మణా - వ్రీడితం లజ్జితం శతక్రతుమిన్ద్రం-ప్రేమ్ణా-పరిష్వజ్య ఆలిఙ్గ్య-తస్మిన్-విద్వేషం-విససర్జ అత్యాక్షీత్ - హేతి విస్మయే-ఆర్ద్రాపరాధజనితవిద్వేషం తద్దైవ విససర్జేతి విస్మయతే ॥౧౯॥ తతో-విశ్వాత్మా-భగవానపి పృథునా, ఉపహృతం-సమర్పితం-అర్హణం అర్ఘ్యాదికం, యస్య-సముజ్జిహానయా సముద్రిక్తయా-భక్త్యా, గృహీతౌ చరణావమ్బుజే ఇవ-యస్య-ప్రస్థానాభిముఖః స్వలోకం ప్రతిప్రయాణాభిముఖోఽపి అనుగ్రహేణ-విలమ్బితస్సంజాతవిలమ్బః, సతాం భక్తానాం, సుహృత్ నిరతిశయప్రీతిమాన్ -ఏనం పృథుం-పశ్యన్-

లోకః ॥౧౬॥ వరంచ మత్తః కంచన మానవేన్ద్ర వృణీష్వ తేఽహం గుణశీలయన్త్రితః । నాహం మఖైర్వై సులభస్తపోభిర్యోగేన వా యత్సమచిత్తవర్తీ ॥౧౭॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స ఇత్థం లోకగురుణా విష్వక్సేనేన విశ్వజిత్ । అనుశాసిత ఆదేశం శిరసా జగృహే హరేః ॥౧౮॥ స్పృశన్తం పాదయోః ప్రేమ్ణా వ్రీడితం స్వేన కర్మణా । శతక్రతుం పరిష్వజ్య విద్వేషం విససర్జ హ ॥౧౯॥ భగవానపి విశ్వాత్మా పృథునోపహృతార్హణః । సముజ్జిహానయా భక్త్యా గృహీతచరణామ్బుజః ॥౨౦॥ ప్రస్థానాభిముఖోఽప్యేనమనుగ్రహవిలమ్బితః । పశ్యన్పద్మపలాశాక్షో న ప్రతస్థే సుహృత్సతామ్ ॥౨౧॥ స ఆదిరాజో రచితాఞ్జలిర్హరిం విలోకితుం నాశకదశ్రులోచనః । న కించనోవాచ స బాష్పవిక్లబో హృదోపగుహ్యాముమధాదవస్థితః ॥౨౨॥ అథావమృజ్యాశ్రుకలా విలోకయన్నతృప్తదృగ్గోచరమాహ పూరుషమ్ । పదా స్పృశన్తం క్షితిమంస ఉన్నతే విన్యస్తహస్తాగ్రమురఙ్గవిద్విషః ॥౨౩॥ పృథురువాచ ॥ వరాన్విభో త్వద్వరదేశ్వరాద్బుధః కథం వృణీతే గుణవిక్రియాత్మనామ్ । యే నారకాణామపి సన్తి దేహినాం తానీశ కైవల్యపతే వృణే న చ ॥౨౪॥ న కామయే నాథ తదప్యహం క్వచిన్న యత్ర యు

పద్మదలవద్విశాలే అక్షిణీ యస్య సః - పద్మపత్రవద్విశాలాభ్యామక్షిభ్యాం పశ్యన్నితి భావః - న ప్రతస్థే న యయావిత్యర్థః ॥౨౦॥ ॥౨౧॥ ఏవం భగవతో భక్తే పృథౌ కృపాతిరేక ఉక్తః - పృథోర్భగవతి భక్త్యుద్రేకమాహ ॥ స ఇతి ద్వాభ్యామ్ ॥ స ఆదిరాజః పృథుః-రచితాఞ్జలి-రానన్దాశ్రుపూర్ణలోచనః-అత ఏవ-హరిం - అవలోకితుం, నాశకత్ న సమర్థోఽభూత్-బాష్పై-ర్విక్లబః అస్పష్ట, స్తూష్ణీమవస్థితస్సన్, కించిదపి, నోవాచ చ-కింతు - అముం హరిం-హృదా - ఉపగుహ్య ఆవృత్య, సంశ్లిష్య-ఆలిఙ్గేతి యావత్-అధాత్ ధృతవాన్ ॥౨౨॥ అథానన్తరం - అశ్రుకలాః అశ్రుకణాన్, హస్తేనావమృజ్య-అతృప్తయోర్దృశోర్గోచరం విషయభూతం, పదా చరణేన, క్షితిం భూమిం-స్పృశన్తం, అయం భావః, న ఖలు దేవాః పదా భువం స్పృశన్తి అతః కృపాపారవశ్యాన్మానం హరి రాత్మానం విస్మృతవానివేతి - ఉరగద్విషో వైనతేయస్య-ఉన్నతే అంసే స్కన్ధే-విన్యస్తం హస్తాగ్రం యేన తం-పూరుషం పరమపూరుషం, ఆహ ఉవాచ ॥౨౩॥ తత్ర యదుక్తం వరం వృణీష్వేతి తదసహమాన ఆహ, హే విభో - వరదానాం బ్రహ్మాదీనాం, ఈశ్వరాత్ త్వద్వరదాత్, త్వత్తస్సకాశాత్-బుధః అర్థకామాదీనాం సాతిశయత్వం నశ్వరత్వం చ జానన్ వరాన్-వృణీతే, కీదృశాన్ - యే వరాః, గుణవిక్రియాత్మనాం సత్త్వాదిగుణానుసారేణ, విక్రియా వికారా, యస్మిన్నాత్మని స్వభావే-స, ఆత్మా స్వభావో, యేషాం , నారకాణాం సంసారిణామపి దేహినాం, సన్తి-తేషామపి భోగ్యా ఇత్యర్థః, తస్మాత్ , హే కైవల్యపతే ముక్త్యధిపతే-ముక్తిప్రదేత్యర్థః - హే ఈశ సర్వాన్తర, తాన్ క్షుద్రాన్, న వృణే ॥౨౪॥ తర్హి కైవల్యమేవ వరయ, తత్రాహ ॥ నేతి ॥ హే నాథ-మహత్తమానాం భాగవతానాం, అన్తర్హృదయా-న్ముఖద్వారేణ నిర్గతో, భగవత్పాదామ్బుజమకరన్దో యశః శ్రవణాదిసుఖం- యత్ర-నాస్తి, తాదృశం చేత్ కైవల్యమపి, తన్న కామయే న వృణే-తర్హి కిం కామయసే తత్రాహ, త్వద్గుణశ్రవణాయ, మేమహ్యాం

కర్ణాయుతంకర్ణానామయుతం, అయుతశబ్దఃఅనన్తత్వపరః - గుణానామానన్త్యాదనన్తగుణశ్రవణార్థమనన్తశ్రోత్రాణి విధత్స్వ దేహి-ఏషఏవ-మమాభిమతోవరఇత్యర్థః ॥ ౨౪ ॥ కింమద్గుణశ్రవణసాధ్యం యదర్థం-కర్ణాయుతం ప్రార్థయసే-తత్రాహ॥సఇతి॥హేఉత్తమశ్లోక,మహతాంత్వద్భక్తానాం-ముఖాచ్చ్యుతః-సః , భవతఃపదాంబుజయోర్యాసుధా తస్యా-యో, లేశః, తత్సంబన్ధీయోఽనిలోవాయుః, దూరాదపికించిద్యశశ్శ్రవణమాత్రమిత్యర్థః-విస్మృతం-తత్త్వవర్త్మ తత్త్వమార్గః-యైః-కుయోగిభిః- తేషామపి,నః అస్మాకం-త్వద్విషయాం, స్మృతింభక్తిం , వితరతిదదాతి-అతో , వరైః పురుషార్థాన్తరసాధనభూతైః-అలమ్ ॥ ౨౫ ॥ త్వద్విషయభక్తివర్ధకత్వాత్త్వద్గుణానుశ్రవణస్య యదృచ్ఛయాపత్వద్గుణానేవశృణుయామీత్యాహ॥యశఇతి॥ హేసుశ్రవఃశోభనకీర్తే-సతాం-సఙ్గమేసతి , సకృదపియదృచ్ఛయాప , తేతవ,యశః కీర్తిమేవ, పరం, శృణోమి-సకృదపయదృచ్ఛయాపీత్యనేనఅసకృదత్యాదరేణయశశ్శ్రోతవ్యతా సూచ్యతే, తదుపపాదయతి, యఃకశ్చిత్పుమాన్,గుణజ్ఞస్సాగ్రహీచేత్పశుంకర్మజడం,బ్రూతే, కథం,విరమేత్ , గుణానుశ్రవణాదితి శేషః అగుణజ్ఞఃపశుశ్చేత్త్వద్యశస్సకృదాశ్రుత్యతతోవిరమేదిత్యర్థః గుణజ్ఞస్య విరామమేవసదృష్టాన్తముపపాదయతి , యద్యస్మాత్-శ్రీర్లక్ష్మీర్గుణానాంభవదీయకల్యాణగుణానాం,సఙ్గ్రహేచ్ఛయాసంస్మరణేచ్ఛయా,ప్రవవ్రేత్వామితి శేషః,యద్వా గుణానాంసర్వపురుషార్థానాంసఙ్గ్రహస్స్వస్మిన్ సమాహార- స్తదిచ్ఛయా , య - త్త్వద్యశః,ప్రవవ్రేనితరాంవృతవతీ॥ ౨౬ ॥ అతోలక్ష్మీరివాన్యపరిత్యాగనత్వామేవాహంభజామీత్యాహ॥అథేతి॥అథ - హేభగవన్-అఖిలపురుషోత్తమం అఖిలేభ్యఃబద్ధముక్తనిత్యభేదనత్రివిధేభ్యః , పూరుషేభ్యః , ఉత్తమంపఞ్చమీభయేనేత్యత్ర ‘‘పఞ్చమీ’’ ఇతియోగవిభాగాత్సమాసః , అనేనజీవానామభజనీయత్వంవివక్షితం,అఖిలపూరుషోత్తమత్వేహేతు , ర్గుణాలయంత్రివిధేష్వపిచేతనే

ష్వచ్ఛరణామ్బుజాసవః।మహత్తమాన్తర్హృదయాన్ముఖచ్యుతోవిధత్స్వకర్ణాయుతమేషమేవరః॥ ౨౪ ॥సఉత్తమశ్లోకమహన్ముఖచ్యుతోభవత్పదామ్భోజసుధాకణానిలః। స్మృతింపునర్విస్మృతతత్త్వవర్త్మనాంకుయోగినాంనోవితరత్యలంవరైః॥ ౨౫ ॥యశశ్శివంసుశ్రవఆర్యసఙ్గమేయదృచ్ఛయాచోపశృణోమితేసకృత్। కథంగుణజ్ఞోవిరమేద్వినాపశుంశ్రీర్యత్ప్రవవ్రేగుణసఙ్గ్రహేచ్ఛయా॥ ౨౬ ॥ అథాభజంత్వాఖిలపూరుషోత్తమంగుణాలయంపద్మకరేవలాలసః। అథావయోరేకపతిస్పృధోఃకలిర్నస్యాత్కృతత్వచ్చరణైకతానయోః॥ ౨౭ ॥ జగజ్జనన్యాంజగదీశవైశసంస్యాదేవయత్కర్మణినస్సమీహితమ్।కరోషిఫల్గ్వప్యురు

ష్వసంభావితనిత్యనిరుపాధికానన్యాధీనసర్వజ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వసర్వకారణత్వసత్యసఙ్కల్పత్వసత్యజ్ఞానత్వానన్తత్వాదికల్యాణగుణాశ్రయం, త్వామేవ , పద్మకరేవలక్ష్మీరివ , లాలసఃఅత్యాసక్తః అభజంభజేయమిత్యర్థః-నను , ద్వయోరపమాంభజమానయోరిన్దిరాసహావతవకలహస్స్య- త్తత్రాహ, ఏకపతిస్పృధోఃఏకస్మిన్పత్యౌస్పర్ధమానయోః - ఏకభర్తృశ్రద్ధావతోరితియావత్ ॥ఆవయోఃలక్ష్మ్యామమచ,కలిఃకలహః,నస్యాత్ అసంభావితః- అసంభవమేవోపపాదయతి,త్వచ్చరణైకతానయోః,త్వచ్చరణయోరేకతానోమనసఐకాగ్ర్యేణవృత్తి-ర్యయోస్తయోః,రావయోః, స్తత్కృతరిత్యేతత్,క్వ,నభవేదేవేత్యర్థః-విషయస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వాదితిభావః ॥ ౨౭ ॥ భవతునామకలిస్తథాపభయంత్యుమిత్యాహ॥అథేతి॥ హేజగదీశజగజ్జనన్యాంజగన్మాతరిలక్ష్మ్యాం,వైశసంవిరోధస్స్యాదేవ,తత్రహేతుః,యస్యాః, కర్మణి-న-స్సమీహితమిచ్ఛా ,భవతి, తథాపీన్దిరావిరోధేమత్పక్షపాతవదత్రాపికేవమత్పక్షపాతఏవస్యాదిత్యాహ,ఫల్గుతుచ్ఛమపి-ఉరుబహు, కరోషి - యతో దీనేషువత్సలః,స్వధిష్ణ్యేస్వస్వరూపఏవ-రతస్య , తవతయాజగజ్జనన్యా,కిం ప్రయోజనం - తాంనాద్రియసఇత్యర్థః,యద్వా , నన్వేవంకాలంకర్మఫలాసంగేనానుష్ఠితమధునాఫలాసంగాభావేప్యవశ్యంమాంభజతోఽపైహికంఫలందాస్యామ్యేవ,తత్రాహ॥జగజ్జనన్యామితి॥ హేజగదీశ,కర్మణియజ్ఞాదౌ-జగజ్జనన్యాప్రకృత్యా, ను- నఃఅస్మాకం,సమీహితంఫలం-తద్వైశసంఅనర్థరూపంఫలం-సంసారాభివృద్ధిరూపమేణవైశసమిత్యుక్తం-స్యాదేవ -ప్రాకృతఫలం స్యాదేవేత్యర్థః - కింతు ఫల్గ్వపప్రాకృతఫల సాధనత్వేనతుచ్ఛమప-యజ్ఞాదికర్మ - ఉరు-కరోషి తస్మిన్నపరథనైకపక్షతాముపాద్యస్వవిషయభక్త్యుత్పాదనద్వారాఽనన్తస్థిరముక్తిఫలసాధనతాసంపాదనేనోరుకరోపీత్యర్థః-యతో భవాన్, దీనవత్సలం-దీనేషు-వత్సలః-దోషాదర్శీ - అయంభావః యద్యపివయమనాదిప్రకృతిసంబన్ధాదజ్ఞాః కర్మణాంత్వదారాధనరూపతామజానన్తః పశుపుత్రపుష్టయన్నస్వర్గాద్యైహికాముష్మికఫలసాధనతామాపాదితశ్చకరనాభ్యఃప్రపద్యేమహ

ఖస్య కర్మానుతిష్ఠామః-తథాపి త్వం దీనేషు దాసేషు దోషాదర్శీ ఫలాశాం నివర్త్య న స్తత్స్థిరఫలసాధనతామేవ సమ్పాదయసి -జగజ్జగత్యామితి పారే-ప్రాణిపూర్ణాఘువన ఇత్యర్థః - ఫల్గుత్వమేవోపపాదయతి-స్వ ఏవ ధిష్ణ్యే స్వస్వరూప ఏవ-అభిరతస్య స్వాత్మారామస్యేత్యర్థః - తయా జగజ్జనన్యా-కింకిం ప్రయోజనం, స్వాత్మారామస్య ప్రాకృతం ఫలం కిమపి న భవతి అపి తు న -మిత్యర్థః-స్వాత్మారామస్య జగజ్జగత్యాం ఫల్గుపరలోకప్రాప్తిరిత్యర్థః ● ॥ అ ॥ ● ఏవమైశ్వర్యాన్తరభ్య ఆత్మానుభవస్యాతిశయ ఉక్తః - తతో భగవదనుభవస్యాతిశయత్వం సూచయన్ స్వాత్మానుభవపూర్వకభక్తియోగస్య కర్తవ్యతాం -సోదాహరణమాహ॥ భజన్తీతి॥ అత ఏవ కేవలకర్మణాం ఫల్గుత్వాదేవ-సాధవో నిష్కామాః-అథ ప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానానన్తరం-త్వాం, భజన్తి- కథం భూతం -వ్యుదస్తమాయాగుణవిభ్రమోదయం-మాయాయా-యే-గుణాస్తత్కృతః విభ్రమఃదేహాత్మభ్రమః స్వతన్త్రాత్మభ్రమశ్చ-తస్య-యః-ఉదయఃఉద్రేకః వ్యుదస్తః-నిరస్తో-మాయాగుణవిభ్రమోదయో-యేన-తం-సంశ్రితమాయాగుణభ్రమనిరాసకమిత్యర్థః - నిరతిశయానన్దరూపమాత్మానుభవం లబ్ధ్వాఽపి మాం కిమర్థం భజన్తి॥ తత్రాహ ॥ హే భగవన్, సతాం-భవత్పదానుస్మరణాదృతేత్వత్పదామ్బుజస్మరణం వినా-అన్యన్నిమిత్తం ఫలం-న విద్మహే నిత్యనిరతిశయానన్తానన్దరూపే త్వచ్చరణస్మరణే - సముద్రే విప్రుడివ కేవలస్వాత్మానుభవోఽప్యతుచ్ఛ ఇతి భావః ● ॥ ౩౦ ॥ ● వరైః ప్రలోభనం కృపాలోస్తవానుచితమిత్యాశయేనాహ॥ మన్య ఇతి॥ త్వాం-భజన్తం మాం వరం - వృణీష్వేతి - యద్వాచ అవోచః-తాం- తేతవ-గిరం-జగతాం-విమోహినీం-విషమిశ్రపయఃపానప్రలోభనవాక్యమివ-మన్యే- త్వదభజనాత్ప్రాప్తసంసారాణాం దైవాత్త్వత్పదభజనే సఅపునస్తేషాం వరప్రలోభనైస్సంసారహేతుమేవాపాదయసి-భక్తానుగ్రహైకశీలస్య దయాళోస్తవ తన్నిగ్రహోఽనుచిత ఇతి భావః - ను అహో- తేతవ-తన్త్వాదామపి

దీనవత్సలస్య ఏవ ధిష్ణ్యేఽభిరతస్య కిం తయా॥ అ ॥ భజన్త్యథత్వామత ఏవ సాధవో వ్యుదస్తమాయాగుణవిభ్రమోదయమ్। భవత్పదానుస్మరణాదృతే సతాం నిమిత్తమన్యద్భగవన్న విద్మహే॥ ౩౦ ॥ మన్యే గిరం తే జగతాం విమోహినీం వరం వృణీష్వేతి భజన్తమాత్థ యత్ । వాచా ను తన్త్యా యది తే జనోఽసితః కథం పునః కర్మ కరోతి మోహితః॥ ౩౧ ॥ త్వన్మాయయాద్ధా జన ఈశ ఖణ్డితో యదన్యదాశాస్త ఋతాత్మనోఽబుధః। యథా చరేద్బాలహితం పితా స్వయం తథా త్వమేవార్హసి నస్సమీహితమ్॥ ౩౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇత్యాదిరాజేన నుతస్స విశ్వదృక్తమాహ రాజన్మయి భక్తిరస్తు తే। దిష్ట్యేదృశీ ధీర్మయి తే కృతా యయా మాయాం మదీయాం తరతి స్మ

ల్యయా-బన్దకాన్, వాచా ,,అపామసోమమమృతా అభూమ- అక్షయ్యం హ వై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతి,, ఇత్యాదికయా ,,యామిమాం పుష్పితాం వాచ,, మిత్యుక్తవిధయా వేదగిరా - జనో లోకః , యద్యసితః అబద్ధస్స్యాత్ ,,షష్ఠీ బద్ధే,, అపాతతః ప్రతిపన్నఫలాశాం నిర్ముక్తో ముముక్షుస్స్యాదిత్యర్థః-తర్హి కథం పునః- ఫలై -ర్మోహితస్సన్, కర్మ -ప్రవృత్తిధర్మం, కరోతీత్యర్థః ● ॥ ౩౧ ॥ ● త్వన్మాయయా మోహితస్య త్వయా పునర్మోహనం న కార్యం-కిం తు హితమేవ చేష్టితవ్యమిత్యాహ॥ త్వన్మాయయేతి॥ హే ఈశ -త్వన్మాయయా - అబుధః-స్వాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురః-జనః లోకః-అద్ధా-త్వాం-భజన్ - ఋతాత్మనః సత్యాదాత్మనః, త్వత్తః - యద్యన్యదర్థకామాదికమాశాస్తే తర్హి -ఖణ్డితః ప్రచ్యుతః -దూరీకృత ఏవ స్యాదిత్యర్థః - ఈశేతి హేతుగర్భం , ఆత్మనా ఈశేన త్వయా ఆత్మీయమిశితవ్యం దూరీకృతం స్యాదితి శిష్యమేవ విప్లుతం స్యాదితి భావః - అతస్స్వాయమవిజ్ఞాపత ఏవ-త్వం-బాలహితం పుత్రహితం-పితా-యథా-చరేత్ కుర్యాత్ తథా-నస్సమీహితం-కర్తుమర్హసి ● ॥ ౩౨ ॥ ● ఏవముక్తో భగవాంస్తదుక్తమనుజగ్రాహేత్యాహ మునిః॥ హే రాజన్-తేత్వయా-సాధు వర్ణితం - యద్యస్మా-దాశిషఃఐహికఫలపురుషార్థా-న్నాశాస్సే నేచ్ఛసి అతో భవాన్-మత్పరః-స్వర్గాపవర్గనరకాన్-సమం యథా తథా-పశ్యతి-అపవర్గో త్రకైవల్యం- నరకగ్రహణం దృష్టాన్తార్థం, నరకవత్స్వర్గాపవర్గావపి హేయా ద్రక్ష్యతేత్యర్థః ● ॥ ౩౩ ॥ ● హే మహారాజ, తేతుభ్య-మహం ప్రీతః-యస్మా-త్త్వం-మదాదేశం, శ్రద్దధానః విశ్వసన్-దుస్త్యజమపి గోప-మత్యజః, తస్మాదాదేశవిశ్వసనమేవ , మహ్యం, పరముత్కృష్ట-మర్హణమారాధనమ్ ● ॥ ౩౪ ॥ ● ఇతి పూర్వోక్తరీత్యా, ఆదిరాజేన పృథునా- నుతః స్తుత - స్స, విశ్వదృగ్భగవాన్, తమాదిరాజం ప్రత్యాహ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ హే రాజన్, మయి- తేతవ-భక్తిరస్తు వర్ధతాం-దిష్ట్యా దైవవశేన-తే త్వయా-మయి, ఈదృశీ, ధీర్భక్తిః, కృతా, కథం భూతా

తా, యయాధియా, దుస్త్యజామపి, మదీయాం, మాయాం-తరత్యస్తు ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ ఉపసంహరతి॥ఇతీతి॥వైన్యస్య, రాజర్షేః పృథోః, అర్థవత్ శ్రుత్వా తామపి పురుషార్థసాధనం, వచః అభినన్ద్య-తేన పూజితః-ఏనం వైన్యం, అనుగృహ్య, చ్యుతోభగవాన్-గన్తుం-మతిం-చక్రే ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ తదా-దేవాదయః-సర్వే-రాజ్ఞా-యజ్ఞేశ్వరధియా భగవదాత్మకత్వధియా-యథాయోగ్యం, వాగాదిభిః, సభాజితాః పూజితాః - తతః యజ్ఞభూమేః, వైకుణ్ఠం భగవన్తం, మనుసృత్య గతాః, యయుః ❁ ॥ ౩౭ ॥ ౩౮ ॥ ❁ సోపాధ్యాయస్య-రాజ్ఞః, పశ్యతస్సతః, అముష్య రాజ్ఞో, మనో-హరన్నివ-భగవాన్-స్వధామ, ప్రత్యగాత్ ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ అదృష్టాయ చక్షుర్విషయతామప్రాప్తాయ-సందర్శితఆత్మా యేన తస్మై, దేవానాం బ్రహ్మాదీనామపి, దేవాయ- వాసుదేవాయ ,, వసన్తి యత్ర భూతాని భూతాత్మనీ,, తి-నిరుక్త వాసుదేవపదవాచ్యాయ, నమస్కృత్య, స్వపురం, యయౌ ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః.* ************************************

పురం యయావిత్యుక్తం, తత్పురమనువర్ణయతి॥ మౌక్తికైరితి॥ మౌక్తికైర్ముక్తాదామభిః, చన్దనాగరుయుక్తైః, స్తోమైరార్ద్రా-రథ్యాదయః - అస్మిన్ సన్తీతి తథా- తోకైర్యవాఙ్కురైః-అర్చిభిర్దీపైశ్చ *॥౧॥౨॥* పూగపోతైర్బాలపూ

దుస్త్యజామ్॥౩౫॥[తత్త్వం కురు మయోద్దిష్టమప్రమత్తః ప్రజాపతే। మదాదేశకరో లోకస్సర్వత్రాప్నోతి శోభనమ్] ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి వైన్యస్య రాజర్షేః ప్రతినన్ద్యార్థవద్వచః। పూజితోఽనుగృహీత్వైవం *నంగన్తుం చక్రేఽచ్యుతో మతిమ్ ॥ ౩౬ ॥ దేవర్షిపితృగన్ధర్వసిద్ధచారణపన్నగాః। కిన్నరాప్సరసో మర్త్యాః ఖగా భూతాన్యనేకశః ॥ ౩౭ ॥ యజ్ఞేశ్వరధియా రాజ్ఞా వాక్చిత్తాఞ్జలిభక్తిభిః । సభాజితా యయుస్సర్వే వైకుణ్ఠానుగతాస్తతః॥౩౮॥ భగవానపి రాజర్షేస్సోపాధ్యాయస్య పశ్యతః। హరన్నివ మనోఽముష్య స్వధామ ప్రత్యగాత్ప్రభుః ॥ ౩౯ ॥ అదృష్టాయ నమస్కృత్య నృపస్సందర్శితాత్మనే । వాసుదేవాయ దేవానాం దేవాయ స్వపురం యయౌ ॥ ౪౦ ॥ ************************************ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకోనవింశోఽధ్యాయః. ********

మైత్రేయ ఉవాచ॥ మౌక్తికైః కుసుమస్రగ్భిర్దుకూలైస్స్వర్ణతోరణైః । మహాసురభిభిర్ధూపైర్మణ్డితం తత్ర తత్ర వై ॥౧॥ చన్దనాగరుతోయార్ద్రరథ్యాచత్వరమార్గవత్ । పుష్పాక్షతఫలైస్తోకైర్లాజైరర్చిభిరర్చితమ్॥౨॥ సవృన్తైః కదళీస్తమ్భైః పూగపోతైః పరిష్కృతమ్ । తరుపల్లవమాలాభిస్సర్వతస్సమలఙ్కృతమ్ ॥ ౩ ॥ ప్రజాస్తం దీపబలిభిస్సంభృతాశేషమఙ్గలైః। అభిజగ్ముర్మృష్టకన్యా మృష్టకుణ్డలమణ్డితాః॥౪॥ శఙ్ఖదున్దుభిఘోషేణ బ్రహ్మఘోషేణ చర్త్విజామ్। వివేశ భవనం వీరః స్తూయమానో గతస్మయః ॥ ౫॥ పూజితః పూజయామాస తత్ర తత్ర మహాయశాః। పౌరాన్జానపదాంస్తాంస్తాన్ ప్రీతః ప్రియవరప్రదః ॥౬॥ స ఏవమాదీన్యనవద్యచేష్టితః కర్మాణి భూయాంసి మహాన్మహత్తమః। కుర్వన్ శశాసావనిమణ్డలం యశః స్ఫీతం నిధాయారురుహే *పరం పదమ్॥ సూత ఉవాచ॥ తదాదిరాజస్య యశో విజృమ్భితం గుణైరశేషైర్గుణవత్సభాజితమ్। క్షత్తా మహాభాగవతస్సదస్ప

గైః-పరిష్కృతమలఙ్కృతం - సంభృతాన్యశేషాణిమఙ్గళద్రవ్యాణిదధ్యాదీని తైస్సహ-భిజగ్ముః రాజ్ఞోఽభిముఖం యయుః॥ మృష్టానినిర్ఘృష్టానికుణ్డలానియాసాం తాః-మృష్టాఉజ్జ్వలాః-కన్యాశ్చ-అభిముఖం యయుః ❁ ॥ ౩ ॥ ౪ ॥ ❁ తత-శ్శఙ్ఖాదిఘోషేణ- ఋత్విజాం వేదఘోషేణ చ సహావన్దిభిః -స్తూయమానోఽపి , గతస్మయః నిరహఙ్కారః-వీరః పృథుః-భవనం-వివేశ ❁ ॥౫॥ ❁ తత్ర తత్ర రథ్యాదిషు పౌరాదిభిః , పూజితః-మహాయశాః విపులకీర్తిః-పౌరాన్ పురవాసినః, జానపదాన్ దేశవాసినశ్చ - తదీయపూజాదిభిః - ప్రీత- స్తేభ్యస్సమీహితవరప్రదో-భూత్వా - యథాయోగ్యం పూజయామాస ❁ ॥౬॥ ❁ తథా-గుణైర్-మహాన్- అతఏవ - మహత్తమః పూజ్యతమః అత ఏవా-నవద్యచేష్టితః నిర్దుష్టోదారవ్యాపారః-ఏవమాదీని దోహనాదీని-భూయాంసి-కర్మాణి-కుర్వన్ - భూమణ్డలం-శశాస అనుశిష్టవాన్-తతః-స్ఫీతం విపులం-యశః, ఇహలోకే, నిధాయ-పరంపదం వైకుణ్ఠం, ఆరురుహే అధిగూఢవాన్ ❁ ॥ ౭ ॥ ❁ ఏవం శ్రుతపృథుచరిత్రః క్షత్తా ఏవమాదీనీత్యాదిశబ్దోపక్షిప్తాన్యతదుదారచేష్టితశుశ్రూషయా పునః పప్రచ్ఛేత్యాహ సూతః ॥ శ్రుత్వేతి॥ అశేషైర్గుణైః-ర్విజృమ్భితం ఊర్జితం-గుణవద్భిః-సభాజితం సత్కృతం-అధిరాజస్య రాజాధిరాజస్య పృథోః-యశః శ్రుత్వా-మహాభాగవతః క్షత్తా

హాసదస్యుత్థితే శౌనక-గృణన్తం కథయన్తం కౌషారవిం మైత్రేయ-మర్చయన్ సాధు సాధ్వితి సమ్మానయన్-ప్రాహ ॥ ౮ ॥
ఉక్తిమేవాహ ॥ స ఇతి ద్వాభ్యాం ॥ విప్రైర్బ్రాహ్మణైః రాజ్యేఽభిషిక్తః-లబ్ధం అశేషాణామఖిలానామిన్ద్రాదీనామర్హణం యేన సః-వైష్ణవం విష్ణోస్సంబన్ధి తేజః వీర్యం - బాహ్వోః - బిభ్రత్ బిభ్రాణశ్చ -యాభ్యాం వైష్ణవతేజశ్శాలిభ్యాం బాహుభ్యాం-గాం - దుదోహ - ఏవంభూతః కిమకరోదితి శేషః ॥ ౯ ॥ శ్రవణౌత్సుక్యమావిష్కుర్వన్ ప్రార్థయతే ॥ కోన్వితి ॥ అస్య పృథోః-కీర్తిమభిజ్ఞశ్చేతనః - న శృణోతి-కథంభూతస్య-యస్య-విక్రమః పృథ్వీదోహాదిరూపస్తస్య-యదుచ్ఛిష్టం ఉచ్ఛిష్టతుల్యం-కామం, అద్యాప్య-శేషభూపాః, లోకపాలైస్సహితా లోకాశ్చ, ఉపజీవన్తి, శుద్ధం నిరవద్యం తత్కర్మ తదీయం చేష్టితం-మే మహ్యం, వద ॥ ౧౦ ॥ ఏవముక్తో మునిరాహ ॥ గఙ్గాయమునయోరిత్యాదినా ॥ యద్యప్యత్ర మునిరాహేత్యాహేత్యేవం రూపం సూతవాక్యమపేక్షితం, తథాప్యర్థసిద్ధత్వాత్తన్నేత్యవగన్తవ్యం, ఏవం ప్రశ్నేఽపి శుకవాక్యమర్థసిద్ధం జ్ఞేయం-గఙ్గాయమునయోర్మహానద్యో-రన్తరా మధ్యే స్థితం-బ్రహ్మావర్తాఖ్యం క్షేత్రం క్షేత్రే ఆవసన్ “ఉపాన్వధ్యాఙ్వసః„ ఇత్యాధారస్య కర్మసంజ్ఞాయాం ద్వితీయా-ఆరబ్ధానేవ ప్రాచీనకర్మాయత్తానేవ భోగాన్, న త్వపూర్వసాధనానుష్ఠానారబ్ధాన్-తత్ర హేతుః-పుణ్యజిహాసయా పుణ్యక్షపణేచ్ఛయా- ముముక్షోః పాపవత్పుణ్యస్యాపి స్వఫలజననద్వారా మోక్షవిరోధిత్వేన పుణ్యస్యాపి జిహాసితవ్యత్వబుద్ధిమతో మోక్షవిరోధిభోగసాధనత్వేన కర్మానుష్ఠానాసంభవాదితి భావః బుభుజే అనుభూతవాన్ ॥ ౧౧ ॥ సర్వత్ర-అస్ఖలిత ఆదేశ ఆజ్ఞా యస్య, స సప్తద్వీపేషు, ఏక ఏవ దణ్డం ధారయతీతి తథా, స్వసమానరాజాన్తరరహిత ఇత్యర్థః, దణ్డధారణం కిం సర్వత్ర, న, బ్రాహ్మణకులాదన్యత్రాపి కిం సర్వత్ర, న కింతు,

తే కౌషారవిం ప్రాహ గృణన్తమర్చయన్ ॥ ౮ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ సోఽభిషిక్తః పృథుర్విప్రైర్లబ్ధాశేషసురార్హణః । బిభ్రత్ స వైష్ణవం తేజో బాహ్వోర్యాభ్యాం దుదోహ గామ్ ॥ ౯ ॥ కో న్వస్య కీర్తిం న శృణోత్యభిజ్ఞో యద్విక్రమోచ్ఛిష్టమశేషభూపాః । లోకాః సపాలా ఉపజీవన్తి కామమద్యాపి తన్మే వద కర్మ శుద్ధమ్ ॥ ౧౦ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ గఙ్గాయమునయోర్నద్యోరన్తరా క్షేత్రమావసన్ । ఆరబ్ధానేవ బుభుజే భోగాన్ పుణ్యజిహాసయా ॥ ౧౧ ॥ సర్వత్రాస్ఖలితాదేశః సప్తద్వీపైకదణ్డధృక్ । అన్యత్ర బ్రాహ్మణకులాదన్యత్రాచ్యుతగోత్రతః ॥ ౧౨ ॥ ఏకదాఽఽసీన్మహాసత్రదీక్షా తత్ర దివౌకసామ్ । సమాజో బ్రహ్మర్షీణాం చ దేవర్షీణాం చ సత్తమ ॥ ౧౩ ॥ తస్మిన్నర్హత్సు సర్వేషు స్వర్చితేషు యథార్హతః । ఉత్థితః సదసో మధ్యే తారాణాముడురాడివ ॥ ౧౪ ॥ ప్రాంశుః పీనాయతభుజో గౌరః కంజారుణేక్షణః । సునాసః సుముఖః సౌమ్యః పీనాంసః సుద్విజస్మితః ॥ ౧౫ ॥ వ్యూఢవక్షా బృహచ్ఛ్రోణిర్వలివల్గుదలోదరః । ఆవర్తనాభిరోజస్వీ కాఞ్చనోరురుదగ్రపాత్ ॥ ౧౬ ॥ సూక్ష్మవక్రాసితస్నిగ్ధమూర్ధజః కమ్బుకన్ధరః । మహాధనే దుకూలాగ్ర్యే పరిధాయోపవీయ చ ॥ ౧౭ ॥ వ్యఞ్జితాశేషగాత్రశ్రీర్నియమే న్యస్తభూషణః । కృష్ణాజినధరః శ్రీమాన్ కుశపాణిః కృతోచితః ॥ ౧౮ ॥ శిశిరస్నిగ్ధతారాక్షః సమైక్షత సమన్తతః । ఉక్త

అచ్యుతగోత్రతః అచ్యుతగోత్రాత్-అన్యత్ర జాత్యన్తరేష్వపి భాగవతకులాదన్యత్రేత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ ఏకదా-మహాసత్రదీక్షా, ఆసీత్, మహాసత్రసఙ్కల్పం కృత్వా తత్ర దీక్షితోఽభూదిత్యర్థః, తత్ర మహాసత్రే, దివౌకసాం దేవానాం, బ్రహ్మర్షీణాం, దేవర్షీణాం చ, సమాజః సభా, ఆసీదిత్యర్థః, హే సత్తమ ॥ ౧౩ ॥ తస్మిన్ సమాజే, మహత్సు పూజ్యేషు, సర్వేషు, యథాయోగ్యం పూజితేషు సత్సు, స్వేనేతి శేషః, సదసః, మధ్యే, ఉత్థితః సన్, సమన్తతస్సమైక్షతేత్యుత్తరేణాన్వయః, తం విశినష్టి, తారాణాం మధ్యే, ఉడురాడివ చన్ద్ర ఇవ స్థితః ॥ ౧౪ ॥ ప్రాంశురున్నతః, పీనావాయతౌ దీర్ఘౌ భుజౌ యస్య, పద్మవదరుణే ఈక్షణే యస్య, శోభనా నాసా యస్య, సున్దరం ముఖం, యస్య, సౌమ్యః ప్రసన్నః, పీనావంసౌ స్కన్ధౌ యస్య, శోభనాః ద్విజాః దన్తాః యస్మిన్ తత్స్మితం యస్యేతి బహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః ॥ ౧౫ ॥ వ్యూఢం విస్తీర్ణం వక్షః యస్య, బృహన్తౌ పీనౌ శ్రోణీ నితమ్బౌ యస్య, వలిభిస్త్రిసృభిః, వల్గు సున్దరం, దళవదశ్వత్థపత్రవత్ ఉపరి విస్తృతమధస్తాత్సఙ్కుచితమ్, ముదరం, యస్య, ఆవర్తవన్నిమ్నా నాభిర్యస్య, ఓజస్వీ ఇన్ద్రియశక్తిమాన్ కాంచనవదుజ్జ్వలౌ ఊరూ యస్య ఉదగ్రౌ ఉన్నతౌ పాదౌ యస్య ॥ ౧౬ ॥ సూక్ష్మాశ్చ వక్రాశ్చ అసితాశ్చ స్నిగ్ధాశ్చ మూర్ధజా, యస్య, కమ్బువత్ త్రిరేఖాఙ్కితః కన్ధరః కణ్ఠః, యస్య, మహాధనే అనర్ఘ్యే, దుకూలశ్రేష్ఠే, పరివీయ వసిత్వా ఉపవీయ ఉత్తరీయం కృత్వా ॥ ౧౭ ॥ నియమే నిమిత్తే, న్యస్తాని త్యక్తాని అశేషభూషణాని, యేన, అత ఏవ తైరనావృతత్వాద్వ్యఞ్జితా, అశేషేష్వవయవేషు శ్రీః స్వాభావికీ శోభా, యేన, శ్రీమాన్ సముదాయకాన్తిమాన్, కుశపాణిః పవిత్రపాణిః, కృతాని ఉచితాని కర్మాణి యేన ॥ ౧౮ ॥ శిశిరే సన్తాపహరే, స్నిగ్ధే చ, తారే, యయోస్తే, అక్షిణీ, యస్య,

ఏవంభూత, ఉర్వీశ, సదస్యాన్, సన్తోషయన్నివ, ఇదంవక్ష్యమాణం, వాక్యం, ముక్తవాన్, వాక్యంవిశినష్టి, చారు శ్రోత్రప్రియం, చిత్రాణిపదానియస్మిన్, శ్లక్ష్ణంప్రసన్నం, మృష్టంశుద్ధం అపశబ్దరహితం, గూఢంగమ్భీరం అగాధార్థం- అవిక్లబం అవ్యాకులమ్ ॥౧౯॥ అయమస్మాన్ప్రతిసర్వజ్ఞ ఇవధర్మాను పదేష్టుముత్సహత ఇతిబుద్ధ్యాసభ్యామాప్రద్వే యురితిమనీషయాస్వవాక్యశ్రవణాయసభ్యాన్ ప్రార్థయతే॥ సభ్యాఇతి॥ హేసభ్యాః సభాయాముపవిష్టాః, అనుపవిష్టాన్ సంబోధయతి, ఇహసత్రభూమౌ, మే, ఆగతాః, యూయంశ్రోతుమర్హథేత్యభిప్రాయేణవిశినష్టి॥ సాధవ ఇతి॥ నాహంజ్ఞః, కింతుజిజ్ఞాసుర్జిజ్ఞాసితవ్యంవిజ్ఞాపయామీత్యభిప్రాయేణాహ॥ ధర్మంజిజ్ఞాసుభిః, స్వమనీషితం, జ్ఞేయం, సత్సు సతాంసమీపే, ఆవేద్యంవిజ్ఞాపనీయంప్రజానుశాసనవ్యాజేనజిజ్ఞాసైవక్రియతే-నతుయుష్మాన్ప్రతిధర్మ ఉపదిశ్యతఇతిభావః ॥౨౦॥ ఇదానీంప్రజారక్షణాదికంమమావశ్యకమిత్యాహ॥ అహమితిత్రిభిః॥ ధాత్రా భగవతా-ప్రజానాం-దణ్డధరత్వేనా-హం-యోజితోనియుక్తః - నకేవలందణ్డధరఏవ-కింతు రక్షితృత్వేన-ఆజీవికాప్రదత్వేన-స్వేషుస్వస్వవర్ణాశ్రమోచితేషు-సేతుషుధర్మమర్యాదాసు-పృథగసంకరేణ, స్థాపయితృత్వేనచయోజితఇత్యర్థః ॥౨౧॥ కింప్రజారక్షణాదిసాధ్యంఫలంతత్రాహ॥ తస్యేతి॥ బ్రహ్మవాదినః వేదార్థతత్త్వస్యస్వానుష్ఠానేనోపదేష్టారః, ప్రజారక్షణాదినా-రాజ్ఞః-యాన్ పుణ్యలోకాన్-ప్రాప్యత్వేనా-హుః, తేలోకాః-తస్యప్రజారక్షణాదినిష్ఠస్య, మే-తదనుష్ఠానాత్ప్రజారక్షణాద్యనుష్ఠానా-త్కామసన్దోహాః మత్సమీహితకామపూరణాః-భవేయుస్స్యురితి-సంభావనాయాంలిఙ్, స్వస్యముముక్షుత్వేనప్రాకృతలోకస్యప్రాప్యత్వాభావాత్-అతోఽర్ధమాహ॥ యస్యేతి॥ యస్యప్రజారక్షణాదినిష్ఠస్య, దిష్టదృక్ప్రజారక్షణాదికర్మసాక్షీ-ఈశ్వరః-తుష్యతి-తస్మిం స్తుష్టేముక్తిరపిసులభేతిభావః ॥౨౨॥-అన్యథాత్వనిష్టంస్యాదిత్యాహ॥ యఇతి॥ యోరాజా-

వానిదముర్వీశస్సదస్సంహర్షయన్నివ॥ చారుచిత్రపదంశ్లక్ష్ణంమృష్టంగూఢమవిక్లబమ్ ॥౧౯॥ రాజోవాచ॥ సభ్యాశ్శృణుతభద్రంవస్సాధవోయఇహాగతాః। సత్సుజిజ్ఞాసుభిర్ధర్మమావేద్యంస్వమనీషితమ్॥౨౦॥ అహం దణ్డధరోరాజాప్రజానామిహయోజితః। రక్షితావృత్తిదస్స్వేషుసేతుషుస్థాపితాపృథక్ ॥౨౧॥ తస్యమే తదనుష్ఠానాద్యానాహుర్బ్రహ్మవాదినః। లోకాస్స్యుఃకామసన్దోహాయస్యతుష్యతిదిష్టదృక్॥౨౨॥ యఉద్ధరేత్కరంరాజాప్రజాధర్మేష్వశిక్షయన్। ప్రజానాంశమలంభుఙ్క్తేభగంస్వంచజహాతిసః ॥౨౩॥ తత్ప్రజాభర్తృపిణ్డార్థంస్వార్థమేవానసూయవః। కురుతాధోక్షజధియస్తర్హిమేఽనుగ్రహఃకృతః॥౨౪॥ యూయం తదనుమోదధ్వంపితృదేవర్షయోఽమలాః। కర్తుశ్శాస్తురనుజ్ఞాతుస్తుల్యంయత్ప్రేత్యతత్ఫలమ్॥౨౫॥ అస్తి

ధర్మేషు, ప్రజా, అశిక్షయన్-కరంస్వామిగ్రాహ్యభాగ, ముద్ధరేత్-కరమాత్రంగృహ్ణీయాదిత్యర్థః, తర్హి, ప్రజానాంసంబన్ధి, శమలంపాపమేవ-భుఙ్క్తే, సః-స్వీయం-భగంజ్ఞానశక్తిబలైశ్వర్యాదికంచ-జహాతీత్యర్థః ॥౨౩॥౨౪॥ తత్తస్మాత్, హే ప్రజాః-భర్తుర్మమ-పిణ్డార్థం పిణ్డదానవత్పరలోకహితార్థం స్వార్థం స్వప్రయోజనమేవ-స్వస్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మమేవా, సూయారహితాః కురుతఅనుతిష్ఠత, అధోక్షజధియః-భగవద్విషయకబుద్ధయః తదర్పణదృష్ట్యేతియావత్, తత్కరుష్వ మదర్పణ, మితిస్మృతేః-తర్హ్యేవంక్రియతేచేత్, మహ్యం, మనుగ్రహఏవ-యుష్మాభిః-కృతస్స్యాత్ ఏవంప్రజా అనుశాస్యదేవాదీన్ ప్రార్థయతే యూయం హేపిత్రాదయః-నిర్మలాః అసూయాదిరహితాః, యూయంతన్మదనుశాసన-మనుమోదధ్వం, కేనుచమోదనమాత్రసాధ్యంతత్రాహ॥ కర్తురితి॥ యద్యస్మా, త్కర్తుః ప్రయోజ్యస్య, శాస్తుః ప్రయోజకస్య, అనుజ్ఞాతుః అనుమన్తుః, తత్రప్రవృత్తస్యప్రవర్తకత్వంప్రయోజకత్వం, ప్రవృత్తస్యాప్రవర్తకత్వమనుమన్తృత్వమితివివేకః, ప్రేత్యేతి ల్యబన్తయోగాత్కర్తరిశమేషష్ఠీకర్త్రాదిభిః ప్రేత్యపరలోకంప్రాప్యతుల్యంఫలమనుభూయతఇత్యర్థః ॥౨౫॥ అత్ర॥ [illegible]-కురుతాధోక్షజధియ,, ఇతికర్మణాంభగవదారాధనరూపత్వ-మారాధితాత్కర్మభిర్భగవతశ్చ ఫలప్రాప్తిరవగమ్యతే- తత్రనిరీశ్వరవాదినాం కేషాంచిన్మతఇదముక్తమనుపపన్నమిత్యుద్భావ్య ఈశ్వరసిసాధయిషయా తత్సద్భావంతావత్ప్రతిజానీతే॥ అస్తీతి॥ తేహి [illegible]హుః - ప్రకృతిపురుషాతిరిక్తఈశ్వరాఖ్యః కశ్చిత్ప దార్థోనసిద్ధ్యతే-ప్రమాణాభావాత్-నతావత్ప్రత్యక్షం-తదవిషయత్వాత్తస్య-నాప్యనుమానం- ప్రత్యక్షోపలబ్ధసాధ్యధర్మావ్యభిచారిసాధనధర్మవిషయత్వేనానుమానస్యప్రత్యక్షావిషయేతదప్రవృత్తేః - నాపిశబ్దః-నతావ[illegible]భవప్రమాదాదిదోషసంస్పర్శసంభావనయాతస్యప్రామాణ్యానిశ్చయాయోగాత్-నాపి॥ సత్యంజ్ఞానమనన్తం-నిమిత్తం-ప్రయోజనం[illegible]

మిత్యాదివైదికశబ్దం-లోకేవృద్ధవ్యవహారాదన్యత్రశబ్దస్య బోధకత్వశక్త్యవధారణాసంభవ, ద్వ్యవహారస్య చ కార్యబుద్ధి
పూర్వకత్వేన కార్యరూపార్థ ఏవ శబ్దస్య ప్రామాణ్యమితి లౌకికవ్యుత్పత్త్యనుసారేణ వైదికశబ్దానామపి కార్యపరత్వే
నైవవ్యుత్పత్తినిశ్చయాత్ - సిద్ధరూపే ఈశ్వరే తేషాం ప్రామాణ్యాసంభవాత్- అత ఏవ-తస్మాత్ఫలప్రాప్తిశ్చసంభావినీ
నచేష్టాపూర్తం బహుధా జాతం-బ్రహ్మవిదాప్నోతిపర,, మిత్యాదిచాఐహికాముష్మికం బ్రహ్మోపాసనాతత్ప్రా
ప్తిరూపం ఫలం శ్రుతమితివాచ్యం - తస్యకర్మసు కర్తృభూతస్య ప్రత్యగాత్మనో యాథాత్మ్యవేదనప్రతిపాదనపరత్వాత్
అతః కర్తుస్సంస్కారద్వారేణ విద్యాయాః క్రతుశేషత్వాత్తత్ర ఫలశ్రుతిరర్థవాదమాత్రం - నచవిచిత్రసృష్ట్యన్యథాను ప
పత్త్యా ఈశ్వరసిద్ధి, స్తతః ఫలసిద్ధిశ్చేతివక్తుం యుక్తం - పుణ్యాపుణ్యరూపానుష్ఠితకర్మసంస్కృతాయాః ప్రకృతేరేవ
పురుషార్థానురూపం విచిత్రపరిణామసంభవాత్ , యథా విషాదిదూషితానామన్నపానాదీనాం ఔషధవిశేషాప్యా
యితానాం చ సుఖదుఃఖహేతుభూతపరిణామవిశేషస్య దేశకాలాదివ్యవస్థయాదర్శనం- తద్వదితిసజ్ఞిహాః - హేసత్త
మాః కేషాంచిదాస్తికానాం మతే-యజ్ఞపతిర్నామయజ్ఞారాధ్య స్తత్ఫలప్రదశ్చేశ్వరాఖ్యః - కశ్చిదస్తి - తత్రతావద్విచి
త్రసృష్ట్యన్యథానుపపత్తిం ప్రమాణయన్॥ఇహాముత్ర చేతి॥ఇహలోకేచ అముష్మింశ్చలోకే , జ్యోత్స్నావత్యః ప్రకాశ
బహులాః భువః విచిత్రాః భోగభూమయః-తద్భోక్తారో విచిత్రశరీరాశ్చ- దృశ్యన్తే - ఏతచ్చదర్శనమీశ్వరమన్తరేణాను
పపన్నం- యదుక్తం ప్రకృతేరేవ జీవకర్మానుగుణం విచిత్రపరిణామసంభవ ఇతి-నైతదుపపద్యతే, సర్వజ్ఞేశ్వరానధిష్ఠితా
యాస్తస్యాః విచిత్రపరిణామాసంభవాత్ - యద్యనధిష్ఠితాయా అపి పరిణామస్సంభావ్యేత-తర్హి-ప్రలయదశాయామంత
స్యాః విచిత్రపరిణామార్థమీశ్వరానపేక్షణాత్స తతపరిణామస్వభావత్వే నాపరిణామిత్వేనావస్థానం నస్యాత్-ఈశ్వరా
ధిష్ఠితత్వేతు, తస్యసత్యసఙ్కల్పత్వేన విచిత్రసృష్టితదభావావుపపన్నౌ-నచ క్షేత్రజ్ఞాధిష్ఠితత్వేన తావుపపన్నావితివక్తుం
శక్యం-తేషామనున్మత్తానాం స్వేచ్ఛయైవస్వానర్థావహాపుణ్యానుష్ఠానపూర్వకపశుపాదపత్వాదిశరీరాపాదనస్యా

యజ్ఞపతిర్నామ కేషాంచిదిహ సత్తమాః । ఇహాముత్ర చ లక్ష్యన్తే జ్యోత్స్నావత్యః క్వచిద్భువః॥౨౮॥ మనో
రుత్తానపాదస్య ధ్రువస్యాపి మహీపతేః । ప్రియవ్రతస్య రాజర్షేరఙ్గస్యాస్మత్పితుః పితుః ॥౨౯॥ ఈదృశానా

సంభవాత్-ఈశ్వరాభ్యుపగమేతు,, ఇష్టాపూర్తం బహుధాజాతం జాయమానం , యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేనసర్వమిదం తతం-స్వకర్మణాతమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతిమానవః॥ తానహం ద్విషతః క్రూరాన్ సంసారేషు నరాధమాన్ । క్షి
పామ్యజస్రమశుభానాసురీష్వేవ యోనిష్వి,, త్యుక్తరీత్యా భగవాన్పురుషోత్తమోఽవాప్తసమస్తకామస్సర్వజ్ఞస్సత్య
సఙ్కల్పః స్వమాహాత్మ్యానుగుణలీలాప్రవృత్త ఏతాని కర్మాణి సమీచీనాన్యేతాన్యసమీచీనానీతి కర్మద్వైవిధ్యం సంవిధా
య-తదుపాదానోచితదేహేన్ద్రియాదికం తన్నియమనశక్తిం చ సర్వేషాం క్షేత్రజ్ఞానాం సామాన్యేన ప్రదిశ్య స్వశాసనా
వబోధి వేదాఖ్యశాస్త్రం చ ప్రదర్శ్య తదుపసంహారార్థం చాన్తరాత్మతయాఽనుప్రవిశ్యానుమన్తృతయా చ నియచ్ఛన్ తత్ర
పుణ్యరూపకర్మకారిణం స్వశాసనానువర్తినం జ్ఞాత్వా ధర్మార్థకామమోక్షైర్వర్ధయతే - శాసనాతివర్తినం చ తద్విపర్య
యైర్యోజయతీతి సర్వమేతదుపపన్నం వైచిత్ర్యమితిభావః - నచ సత్యం జ్ఞానమిత్యాదిభిః కర్మాఙ్గభూతప్రత్యగాత్మయా
థాత్మ్యం వివిచ్యత ఇతివక్తుం శక్యం, కర్తుః ప్రత్యగాత్మనః శుద్ధస్యాశుద్ధస్య చ ఖద్యోతకల్పస్యావిద్యాదిహేయసంబన్ధయో
గ్యస్యాసంభావనీయయోః నిరస్తనిఖిలహేయగన్ధానన్తకల్యాణగుణాకరస్వసఙ్కల్పకృతజగదుదయవిభవలయలీలసర్వ
జ్ఞత్వసర్వశక్తిత్వజ్ఞానానన్దాదిస్వరూపస్వభావయోః పరమాత్మైకాన్తయోః శ్రవణాత్- తథాహి ,, అపహతపాప్మా
విజరో విమృత్యుర్విశోకో విజిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పః , తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తే
జోఽసృజత-యస్సర్వజ్ఞస్సర్వవిత్ ,,యతో వాచో నివర్తన్తే అప్రాప్య మనసాసహ,, ఇతి-నచైషాం వాక్యానాం సిద్ధవస్తు
పరత్వాసంభవః - యాదృచ్ఛికవ్యుత్పత్తేరపి శారీరకమీమాంసాయాం సిద్ధాన్తితత్వే న కార్యార్థ ఏవ వ్యుత్పత్తిరితిసిద్ధ
స్య నిర్బన్ధనత్వాత్ -ఫలశ్రుతిరర్థవాదరూపేత్యపి నయుక్తివత్ - అర్థవాదాదేః ప్రతీయమానార్థతాత్పర్యాభావేఽ
పి రాత్రిసత్రప్రతిష్ఠాఽపగోరణశతయాతనాసాధ్య సాధనశఙ్కరాజ్ఞానద్రవ్య పశువిశేషాదేరర్థవాదాద్యుక్తస్యాపి వివ
క్షితత్వాదితిసంక్షేపః॥౨౮॥ కేషాంచిదిత్యుక్తానాస్తికాన్ప్రదర్శయన్ తేషామీశ్వరాభ్యుపగమోఽస్తీత్యాహ॥ మనో
రితి॥అస్మత్పితుః అస్మత్పితామహస్యాఙ్గస్య॥౨౯॥ అజస్య చతుర్ముఖస్య భవస్య రుద్రస్య, మన్వాదీనాం , గదాభృతాభ

గవతా, కృత్యం కర్తవ్యం కర్మ-ఫలదానరూపం ప్రయోజనమస్తి-మన్వాదీనామపి అవశ్యం కర్మఫలదాతా భవితవ్యమి త్యభ్యుపగతమిత్యర్థః ❁ ॥ ౨౮ ॥ ❁ నన్వచేతనస్య క్షణభావినః కర్మణః ఫలప్రదత్వాసంభవే హ్యపూర్వాఖ్యశక్తికల్పనా ద్వారా కర్మణ ఏవ ఫలప్రదాతృత్వం స్యాత్-విధ్యుద్దేశశ్రుతదేవతాయా వా, కిమీశ్వరేణేతి చేత్తత్రాశఙ్కాం పరిహరన్ దర్శ యతి-వర్గస్త్రివర్గో ధర్మార్థకామాః-స్వర్గో ధర్మఫలం, అపవర్గో మోక్షః, ఏషాం ప్రాయశః - ఐకాత్మ్యహేతునా ఏకమాత్మస్వ రూపం యేషాం తేషాం భావ ఐకాత్మ్యం ఏకేనైవ ప్రదేయత్వరూపైకాత్మ్యం, తద్రూపేణ హేతునా - వర్గాదీనామే కేనైవ ప్రదేయత్వశ్రవణస్వరూపహేతునా - ఈశ్వరో౽భ్యుపగతో మన్వాదిభిరిత్యర్థః-తథా చ శ్రూయతే "ఇష్టా పూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః- తదేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమాః" ఇత్యాది, స్మర్యతే చ, "యో యో యాం యాం తనుం భక్తః" ఇత్యాది "ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యం య ఇచ్ఛేత్" ఇత్యాది, అయం భావః యజదేవపూజాయామితి దేవతారాధనమాత్రతయా యాగాద్యారాధ్యభూతాగ్నివాయ్వాదిదేవతానామేవ తత్తత్ఫల హేతుతయా తస్మింస్తస్మిన్నపి వాక్యే వ్యపదేశస్తావద్దృశ్యతే "వాయవ్యం శ్వేతమాలభేత భూతికామో వాయుర్వై క్షే పిష్ఠా దేవతా వాయుమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవైనం భూతిం గమయతి" ఇత్యాదిషు - తత్ర హి కామినస్స్వసాధయి షితఫలసాధనత్వప్రకారోపదేశో విధ్యపేక్షిత ఏవేతి నాతత్పరత్వశఙ్కాయుక్తా॥ ఏవమపేక్షితే౽పి ఫలసాధనత్వప్రకారే శబ్దాదేవావగతే సతి తత్పరిత్యాగేనాశ్రుతాపూర్వాఖ్యశక్తికల్పనమనుపపన్నం-యద్వాయ్వాదీనాం ఫలసాధనత్వం "స ఏవైనం భూతిం గమయతి" ఇత్యాదినా ప్రతీతం-తద్వాయ్వాద్యాత్మనా౽౽రాధ్యతయా ఫలదాయిత్వేనావస్థితస్య పరమ పురుషస్యైవేతి శ్రూయతే "ఇష్టాపూర్తమ్" ఇత్యాదికా "తదేవాగ్నిస్తద్వాయుః" ఇత్యాదికా చేతి, అతో౽పూర్వస్య దే వతాయా వా న ఫలసాధనత్వమితి, మన్వాద్యుపాదానం ప్రదర్శనమాత్రం న తు పరిగణనమిత్యాశయేనాహ, ॥ దౌహిత్రాదీ

మథాన్యేషామజస్య చ భవస్య చ। ప్రహ్లాదస్య బలేశ్చాపి కృత్యమస్తి గదాభృతా॥ ౨౮॥ దౌహిత్రాదీనృతేమృ త్యోశ్శోచ్యాన్ధర్మవిమోహితాన్। వర్గస్వర్గాపవర్గాణాం ప్రాయేణైకాత్మ్యహేతునా॥ ౨౯॥ యత్పాద సేవాభిరుచిస్తపస్వినామశేషజన్మోపచితం మలం ధియః। సద్యః క్షిణోత్యన్వహమేధతీ ❁ సతీ యథా పదా ఙ్గుష్ఠవినిస్సృతా సరిత్॥ ౩౦॥ వినిర్ధుతాశేషమనోమలః పుమానసఙ్గవిజ్ఞానవిశేషవీర్యవాన్। యదఙ్ఘ్రిమూలే కృతకేతనః పునర్న సంసృతిం క్లేశవహాం ప్రపద్యతే॥ ౩౧॥ తమేవ యూయం భజతాత్మవృత్తిభిర్మనోవచః

నితి॥ ధర్మవిమోహితాన్ ధర్మస్వరూప తదనుష్ఠాన తత్సాధన తత్ఫలసాధనాదికమజానానాన్ - అత ఏవ - శోచ్యాన్-మృ త్యోర్దౌహిత్రాదీన్, ఆదిశబ్దః ప్రకారే-తత్సదృశానిత్యర్థః-వేనాదీన్ - ఋతే వినా, సర్వేషాం మతే ఈశ్వరో౽స్తీత్యర్థః ❁॥ ౨౯ ॥❁ ఏవం కేవలకర్మణాం తన్మూలకాపూర్వస్య స్వాతన్త్ర్యేణ దేవతాయాశ్చ ఫలసాధనత్వాభావః పరమపురుషస్యైవ సాధన భావశ్చోపపాదితః ఇదానీం తదఙ్ఘ్రిమేవ తస్య భగవత్పాదారవిన్దభజనస్యైవానర్థనిరాసకత్వపూర్వకపురుషార్థాపాదక త్వమాహ॥ యత్పాదేతి॥ తపస్సన్తాప ఆధ్యాత్మికాదిః "తప సన్తాపే" ఇతి ధాత్వర్థానుగోభాత్ - తద్వతాం తాపత్రయా తురాణామిత్యర్థః-యస్య భగవతః, పాదయోః, యా, సేవా భక్తిః - తస్యాం, అభిరుచిః - రహరహః - ప్రవర్ధమానా సతీ-అనేక జన్మభిరనన్తజన్మభి,రుపచితం సంవర్ధితం, ధియో మనసః - మలం, సద్యః -క్షిణోతి క్షపయతి-తమేవ భజతేతి తృతీయేనాన్వ యః-తత్పాదసంబన్ధస్యైవ పాపాపహత్వే దృష్టాన్తేనాహ॥ యథేతి॥ యథా - తత్పదాఙ్గుష్ఠాద్వినిస్సృతా, సరిద్గఙ్గా మలం-క్షి ణోతి-తద్వదిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౦ ॥ ❁ కిం మలక్షపణసాధ్యం తత్రాహ॥ వినిర్ధుతం నిరస్తం-అశేషం, మనోమలం - యస్య-అసఙ్గో వైరాగ్యం, ఇదం సాధనసప్తకోపలక్షణం-విజ్ఞానం ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యవేదనం- తాభ్యాం ❁ విశేష్యత ఇతి విశే షం ❁ అఙ్గభూతజ్ఞానకర్మకృత ఉపకార ఇత్యర్థః-తదేవ వీర్యం బలం యస్య భక్తియోగస్య, సో౽స్యాస్తీతి తథా - యస్య భగ వతో౽ఙ్ఘ్రిమూలే, కృతకేతనః కృతస్థానః - తదేకనిరతః అనేన భక్తియోగస్య విజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితత్వం వివ క్షితం, ఈదృశః పుమాన్-క్లేశవహాం గర్భజన్మజరామరణాదిక్లేశకారిణీం-సంసృతిం- పునర్న ప్రతిపద్యతే ❁ ॥ ౩౧ ॥ ❁ తస్మాత్స్వకర్మభిస్స్వవర్ణాశ్రమోచితైః పఞ్చమహాయజ్ఞాదిభిః, ఆత్మవృత్తిభిః "శమో దమస్తపశ్శౌచం క్షాన్తిరార్జవమేవ చ" ఇత్యాదిస్థానోక్తశమాదిభిః-మనోవచఃకాయగుణైః ధ్యానస్తుతిపరిచర్యాదిభిః, అమాయినో౽నిష్కపటాస్సన్తః, క ధం భూతం, కామం సమీహితం దోగ్ధి ప్రపూరయతీతి కామదుఘం, త, దఙ్ఘ్రిపఙ్కజం యస్య - యథాధికారావసితార్థసిద్ధ యః-అధికారః ఫలం, అధికర్మణ్యధికృత్య- క్రియతే సాధ్యత ఇతి వ్యుత్పత్తేః - యథాధికారం స్వస్వసమీహితఫలమనతిక్రమ్య

❁ పా॥ విశేషమిత్యస్యకర్మార్థకఘఞన్తత్వాత్ సంబన్ధమనువరత ఇతి భావ్యప్రయోగేణ త్రిలిఙ్గత్వాన్న నపుంసకత్వానుపపత్తిః

అవసితా నిశ్చితా అర్థసిద్ధిః ఫలసిద్ధిర్యేషాం తే స్వస్వసమీహితానుసారేణ ఫలసిద్ధిర్భావినీత్యేవం నిశ్చితబుద్ధయ ఇత్యర్థః, నిశ్చయస్యాప్యనుష్ఠానోపయోగిత్వాత్ సంశయస్యానర్థావహత్వాత్, తథా చ స్మర్యతే "నాయం లోకోఽస్తి న పరో న సుఖం సంశయాత్మనః। అజ్ఞశ్చాశ్రద్దధానశ్చ సంశయాత్మా వినశ్యతీ"తి చ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ నను కర్మణాం ద్రవ్యదేవతాదిభేదాదేవ భేదః-అన్యథా కర్మైక్యమేవ స్యాత్-తతశ్చ ప్రతినియతసాధనోపసంహారప్రయాసో వ్యర్థస్స్యాత్ - ఏవం చ కథమేకదేవతోద్దేశేన సర్వకర్మానుష్ఠానం కురుతేత్యుచ్యతే-తత్రాహ॥ అసావితి॥ అత్ర గుణాధ్వర ఇతి పాఠః -గుణోఽధ్వర ఇతి చ-తత్ర వ్యస్తపాఠే అగుణ ఇతి చ్ఛేదః, భగవద్విశేషణం - హేయగుణరహిత ఇత్యర్థః అనేకగుణ ఇతి శుభగుణవిధానాత్, సమస్తపాఠే తు-అధ్వరవిశేషణం, సత్త్వాదిగుణాన్విత ఇత్యర్థః-కర్తృద్వారా తదన్వయో బోధ్యః, తత్ర, స్వరూపతః, స్వరూపేణ-విజ్ఞానఘనః-విజ్ఞానశబ్దేనానుకూలాత్మకం జ్ఞానం వివక్షితం ఘనశబ్దేన తస్యైవ సాన్ద్రత్వమభిప్రేతం - విజ్ఞానైకస్వరూప ఇత్యర్థః అగుణః నిరస్తహేయగుణః, అనేకగుణః అనన్తకల్యాణగుణః యోఽసౌ పరమాత్మా, స ఏవ-పృథగ్విధాని-ద్రవ్యాణి వ్రీహ్యాజ్యపశ్వాదీని, గుణాః "శుక్లామాలభేత కృష్ణామాలభేతే"త్యాదివిధ్యుద్దేశ్యభూతశుక్లాదయః క్రియాః అవహననావేక్షణాలమ్భనాదయః, ఉక్తయో మన్త్రాః-పృథగ్విధత్వం త్రిష్వప్యన్వేతవ్యం, పృథగ్విధద్రవ్యాదిభిః, అధ్వరస్య అధ్వరస్య ద్రవ్యాదిసఙ్ఘాతరూపత్వాద్ద్రవ్యాదీనాం భగవచ్ఛరీరత్వాత్ అధ్వరరూపో భూత్వేత్యర్థః అర్థాశయలిఙ్గనామభిస్సంపద్యతే అర్థః అధ్వరప్రయోజనం-స్వర్గాదిరూపం ఫలం-తస్య, ఆశయాః ఆశ్రయభూతాని-లిఙ్గాన్యగ్నీన్ద్రాదిరూపశరీరాణి, నామాని వాచకాగ్నీన్ద్రాదిశబ్దాః, తైస్సంపద్యతే, అగ్నీన్ద్రాదిలిఙ్గస్య ఫలాశ్రయత్వం ఫలదానక్రియాయా అగ్నీన్ద్రాద్యాశ్రయత్వాదవసేయం, అధ్వరారాధ్యత్వేన తత్ఫలదత్వేన చ గతాగ్నీన్ద్రాదినామరూపాత్మకో భవతీత్యర్థః-తథా చ శ్రుతిః "యజ్ఞో వై విష్ణుః-తద్దేవాగ్నిస్తద్వాయుస్తత్సూర్యస్తదు చన్ద్రమా" ఇతి అగ్నీన్ద్రాదిద్వారభేదేన ద్రవ్యాదిభేదేన చ కర్మ

కాఙ్గగుణైస్స్వకర్మభిః। అమాయినః కామదుఘాఙ్ఘ్రిపఙ్కజం యథాధికారావసితార్థసిద్ధయః ॥ ౩౨ ॥ అసావిహానేకగుణోఽగుణోఽధ్వరః పృథగ్విధద్రవ్యగుణక్రియోక్తిభిః। సంపద్యతేఽర్థాశయలిఙ్గనామభిర్విశుద్ధవిజ్ఞానఘనస్స్వరూపతః ॥ ౩౩ ॥ ప్రధానకాలాశయకర్మసఙ్గ్రహే శరీర ఏష ప్రతిపద్య చేతనామ్। క్రియాఫలత్వేన విభుర్విభావ్యతే యథాఽనలో దారుషు తద్గుణాత్మకః ॥ ౩౪ ॥ అహో మమామీ వితరన్త్యనుగ్రహం

ణాం భేదః అగ్న్యాద్యన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్య పరమపురుషస్యైకస్యైవారాధ్యత్వఫలదత్వాద్యుపపత్తేస్తాత్పర్యతః ఏకదేవతారాధనత్వముపపన్నమితి భావః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ ఏవం కర్మతదారాధ్యదేవతారూపత్వముక్తం అథ కర్మఫలభోక్తృజీవరూపత్వం తత్ఫలరూపత్వం చాహ॥ ప్రధానేతి॥ ఏషః భగవాన్ - ప్రధానం ప్రకృతిః-కాలస్తద్గుణక్షోభకః ఆశయో వాసనా, ధర్మః అదృష్టం, ఏభిస్సఙ్గృహ్యతే ఉత్పాద్యత ఇతి తథా తస్మిన్ -శరీరే, చేతనాం శబ్దాద్యనుభవరూపం జ్ఞానం ప్రతిపద్య జీవద్వారా ప్రతిపద్యేత్యర్థః-తత్ర జీవాదిభిస్సామానాధికరణ్యే చ హేతుః, విభుః "య ఆత్మని తిష్ఠ"న్నిత్యుక్తరీత్యా జీవాన్తరాత్మతయాఽవస్థానాత్ సర్వజగదుపాదానత్వాదుపాదానత్వస్య చ భావ్యవస్థావిశేషవతః ప్రాగవస్థాయోగిత్వరూపత్వాజ్జీవం ప్రత్యుపాదానత్వే న చ జీవధర్మభూతజ్ఞానసఙ్కోచవికాసరూపవికారాశ్రయత్వస్యాపి జీవద్వారకత్వేన విభోః పరస్య సత్త్వాచ్ఛబ్దాద్యనుభవరూపచేతనాం ప్రతిపద్యేత్యుక్తం-క్రియాఫలత్వేన స్వర్గాదిరూపతయా - విభావ్యతే నిశ్చీయతే-ఏవం కర్మతదారాధ్యతత్ఫలభోక్తృతత్ఫలరూపత్వముక్తం, తత్ర కర్త్రాదిగతదోషసంస్పర్శప్రాశఙ్క్య తన్నేత్యభిప్రాయేణ దృష్టాన్తమాహ॥ యథేతి॥ దారుషు-అనలోఽగ్నిః, యథా-తద్గుణాత్మకః దారుగతదైర్ఘ్యవక్రత్వాదిమాన్-ప్రతీయతే-తద్వత్ -వస్తుత ఏకరూపోఽప్యనలోఽధిష్ఠానవైచిత్ర్యాద్విచిత్ర ఇవ ప్రతీయతే-తథేత్యర్థః సామానాధికరణ్యేఽప్యయమేవ దృష్టాన్తః-వస్తుతః ఖాదిరత్వాదివ్యపదేశశూన్యోఽప్యనలః ఖాదిరోఽనలః ప్లాక్షోఽనల ఇతి ఖాదిరత్వప్లాక్షత్వనైయగ్రోధత్వాదిగుణకసామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యతే ఖాదిరాదిదారుష్వభివ్యక్తేః తద్వచ్చేతనాచేతనేష్వభివ్యాప్తత్వాదభివ్యాప్తినిబన్ధనేన సామానాధికరణ్యేన వ్యపదిశ్యత ఇతి ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ తదేవమప్రవృత్తాన్ భగవద్భజనే ప్రవర్తయిత్వా తేషు, ప్రవృత్తానాం ప్రవృత్త్యభినన్దనే ప్రథయతి॥ అహో ఇతి॥ యే - భూతలే-మామకాః-మద్విషయవాసినో జనాః - దృఢవ్రతాః దృఢసఙ్కల్పాః - స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మయోగేన యజ్ఞభుజామిన్ద్రాదీనాం, పతీశ్వరమన్తరాత్మానం గురుం హితోపదేష్టారం - హరిం స్వాశ్రితదురితహరం - నిత్యం - భజన్తి, తే అమీ జనాః-మమ-అనుగ్ర

హం-వితరన్తి కుర్వన్తి- అహో ఇతి హర్షే ॥ ౩౫ ॥ ఇదానీం భగవద్భక్తిదార్ఢ్యాయ బ్రాహ్మణభక్తిం విధత్తే మాజాత్విత్యష్టభిః । తత్ర తావద్బ్రాహ్మణకులస్య రాజకులనిగ్రహావిషయత్వం ప్రార్థయతే ॥ మహర్ద్ధిభిః మహత్యశ్చ తాః బుద్ధయః తాభి-ర్య, ద్రాజకులస్య తేజస్తస్మాత్సకాశాత్ ద్విజానాం కథంభూతానాం, అజితో భగవాన్ - దేవతా - యేషాం- తేషాం- కులే, జాతు కదాచిదపి, మా ప్రభవేత్ప్రభావం న కరోతు- కథంభూతే - సమృద్ధిభిర్వినాపి- స్వయమేవ తితిక్షాదిభిర్దేదీప్యమానే - యద్వా, రాజకులస్య బ్రాహ్మణకులనిగ్రహావిషయత్వం ప్రార్థయతే, అజితదేవతానాం ద్విజానాం, కులే- తితిక్షయా ద్వన్ద్వసహనేన - తపసా కృచ్ఛ్రాదినా- బ్రహ్మోపాసనయా వా - ఆతిథ్యయా అతిథ్యారాధనయా, చకారాచ్ఛమదమాదిసఙ్గ్రహః, ఏభి, ర్దేదీప్యమానే సతి - తేషాం- తేజః, మహర్ద్ధిభిః, రాజకులాదుద్ధతోఽః, కదాచిన్మా ప్రభవేత్ మహర్ద్ధిప్రయుక్తగర్వసహితాద్రాజకులాద్బ్రాహ్మకులం కుపితం మా భూదిత్యర్థః, కులద్వయమన్యోన్యం యథాయోగ్యమనుగృహ్ణాత్వితి భావః ॥ ౩౬ ॥ యచ్చరణాభివన్దనాత్ యేషాం బ్రాహ్మణానాం చరణాభివన్దనాత్, హరి, ర్లక్ష్మీ, మనపాయినీం- జగత్పవిత్రం - యశశ్చ - అవాప - యత్సేవయా చేశ్వర స్తుష్యతి తదేవ బ్రహ్మకులం నిషేవ్యతామితి ద్వయోరన్వయః - హరిం విశినష్టి- బ్రహ్మణ్యదేవః బ్రాహ్మణసేవాపరాయణానాం మన్వాదీనాముపదేవః - పురాణః పురుష ఇతి- నచైవమీశ్వరస్య లక్ష్మీయశస్సంబన్ధస్య సోపాధికత్వప్రసఙ్గః -భగవదితరేషాం యశ ఆదిసంబన్ధస్య బ్రాహ్మణసేవాయత్తత్తైకకథనమాత్రతాత్పర్యకత్వాదస్య శ్లోకస్య - అర్థవాదవాక్యస్య స్వార్థే తాత్పర్యాభావాత్ -విధిస్తావకత్వాత్- నచార్థవాదస్య స్వార్థే తాత్పర్యాభావే సతి తరేషామపి యశ ఆదిసంబన్ధేఽపి తాత్పర్యం నాస్తీతి వక్తుం శక్యం- బ్రాహ్మణసేవావిధ్యపేక్షితఫలసమర్పకత్వేన తత్ర తాత్పర్యనిశ్చయాత్, నహ్యసతా గుణేన ప్రరోచనా సంభవతి, నచ పయః పిబ శిఖా తే వర్ద్ధత ఇతి బాలాద్యుపచ్ఛన్దనవాక్యే అసతాపి గుణేన ప్రరోచనా దృశ్యత ఇతి వాచ్యం, తత్రాపి- యద్యసత్త్వనిశ్చయ

హరిం గురుం యజ్ఞభుజామధీశ్వరమ్ । స్వధర్మయోగేన యజన్తి మామకా నిరన్తరం క్షోణితలే దృఢవ్రతాః ॥ ౩౫ ॥
మా జాతు తేజః ప్రభవేన్మహర్ద్ధిభిస్తితిక్షయా తపసాఽఽతిథ్యయా చ । దేదీప్యమానేఽజితదేవతానాం కులే స్వయం రాజకులాద్ద్విజానామ్ ॥ ౩౬ ॥ బ్రహ్మణ్యదేవః పురుషః పురాతనో నిత్యం హరిర్యచ్చరణాభివన్దనాత్ । అవాప లక్ష్మీమనపాయినీం యశో జగత్పవిత్రం చ మహత్తమాగ్రణీః ॥ ౩౭ ॥ యత్సేవయాఽశేషగుహాశయస్స్వరాడ్విప్రప్రియస్తుష్యతి కామమీశ్వరః । తదేవ తద్ధర్మపరైర్వినీతైః సర్వాత్మనా బ్రహ్మకులం నిషేవ్యతామ్ ॥ ౩౮ ॥ పుమాఁల్లభేతానతివేలమాత్మనః ప్రసీదతోఽత్యన్తశమం స్వతస్స్వయమ్ । యన్నిత్యసంబ

న్ధర్హవ్యప్రవృత్తైః ప్రవృత్త్యర్థప్రరోచనాయా ఏవానుపపత్తేః- తస్మాత్తత్రాసత్త్వమజానతాం బాలానాం పయఃపానాదిప్రవృత్త్యర్థం శిఖావర్ద్ధనాదిర్న సదపి ఫలత్వేన కీర్త్యతే, తత్రాసత్త్వం ప్రత్యక్షతోఽవగతం, ఇహ తు మన్వాదిషు బ్రాహ్మణసేవకేషు యశస్సంబన్ధస్యైవ ప్రత్యక్షతుల్యశాస్త్రైరవగమాదసత్త్వనిశ్చాయకస్య ప్రమాణాన్తరస్యాభావాత్, నచ తేషాం తత్సంబన్ధే బ్రాహ్మణసేవాతిరిక్తమదృష్టాన్తరమేవ కారణమితి వక్తుం యుక్తం, అదృష్టాన్తరస్యాపి స్వస్వవర్ణాశ్రమైకాన్తనిత్యనైమిత్తికాదిపూర్వకయాగజన్యత్వాత్స్వవర్ణాశ్రమధర్మేషు బ్రాహ్మణసేవాయా అప్యనుప్రవిష్టత్వాత్, స్వరాట్ స్వతన్త్రః అకర్మవశ్యః, తథాపి విప్రప్రియః విప్రాః ప్రియా యస్య సః, బహువ్రీహిః షష్ఠీతత్పురుషసమాసద్వయేనాన్యోన్యం భృశం ప్రీతివిషయత్వలాభాద్విషయవైలక్షణ్యాధీనత్వాత్పారతన్త్ర్యస్య స్వతన్త్రస్యాపి స్వేచ్ఛయా పారతన్త్ర్యోపపత్తేః ఈశ్వరః, తుష్యతి, ఈశ్వరస్యాకర్మవశ్యత్వం నామ, దేవమనుష్యాదిసజాతీయచేష్టాం కుర్వతోఽపి తచ్చేష్టాయత్తసుఖదుఃఖాద్యస్పర్శిత్వం, నహి తద్విప్రతిషిద్ధం, యచ్చేష్టనం తత్ప్రయుక్తసుఖాద్యస్పర్శనం చేతి, స్వర్గినారకవ్యాపారేషు తథాదర్శనాత్ - ఏవం చేశ్వరస్య బ్రాహ్మణసేవాతదభావజన్యసుఖాద్యస్పర్శినోఽపి తత్సేవాపరాయణత్వకథనేన ద్విజసేవాయా ఆవశ్యకత్వద్యోతనాయ స్వరాడితి విశేషణం, నన్వన్యసేవయాఽన్యః కథం తుష్యేత్, తత్రాహ, అశేషగుహాశయః సేవకసేవ్యయోరుభయోరపి హృదయగుహాయాం తదన్తరాత్మతయా నివిష్టత్వేన సేవాజన్యద్విజాతినిష్ఠప్రీతేరపి ద్విజాతిద్వారాఽఽశ్రయస్సన్ సేవకనిష్ఠసేవాశ్రద్ధాధికమపేక్ష్య తుష్యతీత్యర్థః, కామం తుష్యతీత్యనేన ద్విజసేవాతోఽధికతోషహేతుర్నాస్తీతి ద్యోత్యతే, తస్మాద్ద్విజసేవాయా యశ ఆదిహేతుత్వాత్, భగవత్తోషహేతుత్వాచ్చ, తద్ధర్మపరైః ద్విజసేవైకశీలైః, తదుపయుక్తం గుణమాహ, వినీతైః ఏకవిశేషణోపాదానేన ద్విజప్రసాదననియమమన్తరేణాన్యో హేతురనపేక్షిత ఇవ సూచితం, సర్వాత్మనా కరణత్రయైక్యేన, బ్రహ్మకులం, నిషేవ్యతామ్ ॥ ౩౭, ౩౮ ॥ కించ ప్రసాదేన

ర్వదుఃఖానాం హానిరస్యోపజాయతే, ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతే,, ఇత్యుక్తరీత్యా సర్వదుఃఖహానిహేతుభూతమనఃప్రసాదనిర్వర్తకత్వాదపి ద్విజసేవైవ కార్యేత్యాహ ॥ పుమానితి ॥ యేషాం బ్రాహ్మణానాం, నిత్యసమ్బన్ధరూపసేవయా, పుమాన్, అనలవేలం శీఘ్రం , స్వయమేవ ప్రయత్నాన్తరమన్తరేణైవ, ప్రసీదతః, ఆత్మనః మనసః-శమం శాన్తిం, లభతే, తతః శాన్తాత్మనసః, పరం-కిమస్తి, అసాధ్యమితి శేషః ,శాన్తమనసా అసాధ్యం కించిదపి నాస్తీత్యర్థః-కించ మహీభుజాం ఇన్ద్రాదీనాం, ముఖం , బ్రాహ్మణకులం , బ్రాహ్మణేనైవ వైవతన్ముఖానాం మహీభుజాం యజ్ఞారాధ్యదేవానామపి సేవాకృతా స్యాత్ ,,బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖమాసీ ,, దితి బ్రాహ్మణకులస్య భగవదావేశావతారస్య బ్రహ్మణో ముఖత్వాత్ తదారాధనేనైవ మహీభుగన్తరాత్మతయాఽవస్థితః , పరమాత్మా తుష్యతీతి బ్రాహ్మణా ఏవానాదిభిరారాధ్యా ఇతి భావః ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ నన్వ,,గ్నిముఖా వై దేవా ,, ఇతి దేవానామగ్నిముఖత్వశ్రవణాదగ్నౌ హుతమేవ మహీభుగన్తరాత్మభూతః పరమాత్మప్రీతయే భవిష్యతి-తత్రాహ ॥ అశ్నాతీతి ॥ సత్యమగ్నిరపి తన్ముఖమితి-తథాపి-తత్త్వకోవిదైః బ్రాహ్మణానాం భగవత్ప్రియతమశరీరత్వం జానద్భిః ,,న బ్రాహ్మణాన్మే దయితం రూపమేతచ్చతుర్భుజ,, మితి భగవద్వచనాత్-ఇజ్యనామభిః ఆరాధ్యేన్ద్రాదినామభిః-యస్య బ్రాహ్మణస్య-ముఖే శ్రద్ధయా, హుతం, హవి, రనన్తో భగవాన్, యథా అశ్నాతి-తథా చేతనయా బహిష్కృతే రహితే హుతాశనేఽగ్నౌ హుతం - నాశ్నాతి - కుత ఏవంభూతోఽసౌ-తత్రాహ, పారమహంస్యం పర్యగుః, పరమహంసాః భగవదుపాసకా-స్తేషాం భావః కర్మ వా పారమహంస్యం - జ్ఞాననిష్ఠేతి యావత్, యద్వా, చతుర్వర్ణాదిత్వాత్స్వార్థే ష్యఞ్-పరమహంసా ఏవ పారమహంస్యాః - తాన్పరిత్యజ్య న గచ్ఛతి-అగః ,,గాఙ్ గతా,, వితి స్మాన్లఙ్ పూర్వాత్ ,,ఝర్భ్రిశ్చ,, త్యోణాదికసూత్రేణ ప్రత్యయనిర్దేశాద్ధాత్వన్తరాదపి ఉప్రత్యయస్యాభ్యుపగమాత్కు-ప్రత్యయే,,ఆతో లోప ఇటి చే,, త్యాలోపః - న చ తత్రాపి సన్వద్భావస్యాపి విధానాద్ద్విత్వాపత్తిః-బహులగ్రహణా

న్ధని షెవయా తతః పరం కిమత్రాస్తి ముఖం మహీభుజామ్ ॥ ౩౯ ॥ అశ్నాత్యనన్తః ఖలు తత్త్వకోవిదైః శ్రద్ధాహుతం యన్ముఖ ఇజ్యనామభిః। న వై తథా చేతనయా బహిష్కృతే హుతాశనే పారమహంస్యపర్యగుః ॥ ౪౦ ॥ యద్బ్రహ్మ నిత్యం విరజం సనాతనం శ్రద్ధాతపోమఙ్గళమౌనసంయమైః। సమాధినా బిభ్రతి హార్థదృష్టయే యత్రేదమాదర్శ ఇవావభాసతే ॥ ౪౧ ॥ తేషామహం పాదసరోజరేణుమార్యా వహేయాధికిరీటమాయుః। యం నిత్యదా బిభ్రత ఆశు పాపం నశ్యత్యముం సర్వగుణా భజన్తి ॥ ౪౨ ॥ గుణాలయం శీలధనం కృతజ్ఞం

త్తదభావాత్ , యద్వా , మృగయ్వాదేరాకృతిగణత్వాత్కుప్రత్యయః ,,ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః ❁ జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మత ,, మితి భగవదుక్తరీత్యా నిరతిశయప్రీతివిషయాన్ పరమహంసాన్ అత్యాదరేణావేక్షమాణ స్తత్రైవ నిత్యం సన్నిహిత ఇతి తస్మిన్ దత్తం సాక్షాత్స్వముఖేనాస్తమివ భుఙ్క్తే ఇతి భావః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ న కేవలం చేతనత్వేన హుతాశనాద్విశేషః - కింతు-వేదతదర్థజ్ఞానానుష్ఠానాదినాపీత్యాహ ॥ యదితి ॥ యద్బ్రహ్మకులం-విరజం రాగాద్యపేతం భ్రమప్రమాదిపురుషదోషవినిర్ముక్తం చ - సనాతనమనాది బ్రహ్మ పరం బ్రహ్మ, తత్స్వరూపప్రకాశకం వేదం చ - శ్రద్ధోపాసనాయామధ్యయనాధ్యాపనజపపారాయణాదిషు చత్వరా , తపః ఉపాసనోపయుక్తజ్ఞానకర్మయోగః, అధ్యయనాద్యుపయుక్తకాణ్డవ్రతాదిశ్చ , కర్మయోగస్య కృచ్ఛ్రాదిరూపానశనాదిగర్భత్వాత్తపశ్శబ్దేనాభిధానం యుక్తం మఙ్గళం విశుద్ధాచారః-మౌనం వాఙ్నియమః - ఆరమ్భణసంశీలనం చ-సంయమః ధ్యానోపయుక్తశమదమాదిః, అధ్యయనాద్యుపయుక్తకరణనియమశ్చ - సమాధినా ధ్యానేన , ధారణయా చ, అర్థదృష్టయే-అర్థః పురుషార్థరూపం బ్రహ్మ, అభిధేయం యజ్ఞోపాసనాదిశ్చ , తద్దృష్టయే తత్సాక్షాత్కారాయ -తజ్జ్ఞానాయ చ , ఇహాస్మిన్లోకే, బిభ్రతి ధారయన్తి, యద్బ్రాహ్మణకులం , పునర్బ్రహ్మ విశినష్టి, యత్ర బ్రహ్మణి పరస్మిన్, వేదే చ- ఇదం విశ్వం, పరమాత్మస్వరూపాదికం చ, ఆదర్శ ఇవ దర్పణ ఇవ ఆభాసతే ప్రకాశతే ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ తేషాం బ్రాహ్మణానాం , పాదసరోజరేణుం, హే ఆర్యాః, ఆయుః ఆయుగత్యా ప్రశ్లేషోఽత్ర బోధ్యః ,యావజ్జీవమిత్యర్థః , అధికిరీటం మకుటోపరి, వహేయమితి ప్రార్థనాయాం లిఙ్ , కిం తద్వహనసాధ్యం, తత్రాహ, యం బ్రాహ్మణపాదసరోజరేణుం, నిత్యదా , బిభ్రతః వహతః పురుషస్య పాపం-మాశు, నశ్యతి అముం, వహన్తం, సర్వగుణాః కల్యాణగుణాః, భజన్తి ఆశ్రయన్తే ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ తం చ-గుణాలయం శుభగుణాశ్రయం, శీలమేవ ధనం యస్య తం, కృతముపకారం జానాతీతి తం కృతజ్ఞం, వృద్ధాన్ జ్ఞానాధికానాశ్రయత ఇతి తం, సర్వాస్సంపదః సంవృణతే, వృణోతేర్లట్ ,,ఆత్మనేపదేష్వనత,, ఇతి ఝస్యాదాదేశః ,,శ్నాభ్యస్తయో,, రిత్యాలోపః సమ్యగ్భజన్తే ఉపసంహార

స్తి,బ్రహ్మకులంద్విజకులం,గవాంచకులం-సానుచరస్సభక్తః,భగవాంశ్చ-మహ్యం-ప్రసీదతామ్॥౪౩॥ ॥ఏవంవదన్తం నృపతింపృథుం-పితృపిత్రాదయస్సాధవః-గుణజ్ఞాః, తుష్టమనస-స్సాధువాదేనసాధుసాధ్వితివాదేన - తుష్టువుః స్తుతవన్తః॥౪౪॥* స్తుతిమేవాహ॥పుత్రేణేతి॥పుత్రేణ-శోకాన్పతా-జయతిసాధయతీ-తి-శ్రుతిఃజనశ్రుతిఃసత్యవతీఅబాధితా-ప్రత్రేణేతిపుత్రశబ్దావయవార్థవిషయభూతేనేత్యర్థః-పుంసంజ్ఞకాన్నరకాత్త్రాయతఇతిహిపుత్రశబ్దంనిదర్శయన్తి-యత్ యస్మా-ద్వేనోఽపి-తమఃనరక-మతరత్*॥౪౫॥*తథా,హిరణ్యకశిపురప,భగవన్నిన్దయా-తమో-వివిక్షుఃప్రవేశమాశక్య-తః,,ఆశక్యాయాంసన్వక్తవ్య,,ఇతిసన్తంతా,,త్సనాశంసభిక్షుః,,దిత్యుః,సూనోఃప్రహ్లాదస్యానుభావతఃప్రభావా-త్తమఃనరకమత్యగాత్-అతిక్రమ్యభగవన్తమగాదిత్యర్థః॥౪౬॥*తస్మాద్ధేవీరశ్రేష్ఠపృథ్వ్యాఃపతే-స్త్వం-శాశ్వతీ-స్సమాస్సంవత్సరాన్-సంజీవ ,, కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగ,,ఇతిద్వితీయా-యస్యతవ-సర్వలోకానా-మేకస్మిన్నచ్యుతేయే-భర్తర్య-చ్యుతే-ఈదృశీ-భక్తి-రస్తి ॥౪౭॥ హేపవిత్రకీర్తే-వయం త్వయైవ-నాథేన-ముకున్దనాథాఃత్వన్నాథత్వమేవాస్మాకంముకున్దనాథత్వేపర్యవసితమిత్యర్థః -కుతః-యోభవాన్-బ్రహ్మణ్యదేవస్య-ఉత్తమశ్లోకస్య-విష్ణోః-కథాం-వ్యనక్తిప్రకాశయతి ॥౪౮॥ హేనాథ-తవ-ఆజీవ్యానుశాసనంరాజానమాజీవన్త్యుపజీవన్త్యాజీవ్యాః-తేషామస్మాక-మనుశాసన-మితియ-దిదం-నాత్యద్భుతం-కుతః-మహాత్మనాం-కరుణాత్మనాంకృపాస్వభావానాం-ప్రజాస్వ-నురాగః-ప్రకృతిఃస్వభా

వృద్ధాశ్రయంసంవృణతేనుసమ్పదః॥ । ప్రసీదతాం*బ్రహ్మకులంగవాంచజనార్దనస్సానుచరశ్చమహ్యమ్ ॥ మైత్రేయఉవాచ ॥ ఇతిబ్రువాణం నృపతిం పితృదేవద్విజాతయః । తుష్టుర్హృష్టమనసస్సాధువాదేనసాధవః॥ ౪౪ ॥పుత్రేణజయతే*లోకానితిసత్యవతీశ్రుతిః।బ్రహ్మదణ్డహతఃపాపాయద్వేనోఽత్యతరత్తమః॥౪౫॥ హిరణ్యకశిపుశ్చాపభగవన్నిన్దయాతమః।వివిక్షురత్యగాత్సూనోఃప్రహ్లాదస్యానుభావతః॥ ౪౬ ॥వీరవర్యపితఃపృథ్వ్యాస్సమాస్సఞ్జీవశాశ్వతీః।యస్యేదృశ్యచ్యుతేభక్తిస్సర్వలోకైకభర్తరి॥ ౪౭ ॥అహోవయంహ్యద్యపవిత్రకీర్తేత్వయైవనాథేనముకున్దనాథాః ।యఉత్తమశ్లోకతమస్యవిష్ణోర్బ్రహ్మణ్యదేవకస్యకథాంవ్యనక్తి॥౪౮॥నాత్యద్భుతమిదంనాథతవాజీవ్యానుశాసనమ్।ప్రజానురాగోమహతాంప్రకృతిఃకరుణాత్మనామ్॥ అద్యనస్తమసఃపారస్త్వయోపాసాదితఃప్రభో।భ్రామ్యతాంనష్టదృష్టీనాంకర్మభిర్దైవసంజ్ఞితైః ॥ ౫౦ ॥ నమోవివృద్ధసత్త్వాయపురుషాయమహీయసే।యోబ్రహ్మక్షత్రమావిశ్యబిభర్తీదంస్వతేజసా॥౫౧॥ ****
*********** ఇతిశ్రీమద్భాగవతే,మహాపురాణే,చతుర్థస్కన్ధే,వింశోఽధ్యాయః ** । ******
మైత్రేయఉవాచ॥ జనేషుప్రగృణత్స్వేవంపృథుంపృథులవిక్రమమ్।తత్రోపజగ్ముర్మునయశ్చత్వారస్సూర్యవర్చసః॥ ౧॥ తాన్సిద్ధేశ్వరాన్రాజావ్యోమ్నోఽవతరతోఽర్చిషా।లోకానపాపాన్కుర్వత్స్సానుగోఽచష్టలక్షితాన్॥౨॥తద్దర్శనోద్గతాన్ప్రాణాన్ప్రత్యాదిత్సురివోత్థితః।ససదస్యానుగోవైన్యఇన్ద్రియేశోగు

వః ॥౪౯॥ హేప్రభో-దైవసంజ్ఞితైఃదైవాపరపర్యాయైఃకర్మభిః-భ్రమతాంసంసరతాం-అతఏవ-నష్టదృష్టీనాం-నఃఅస్మాకమధునా-త్వయా-తమసఃనరకస్య-పారస్తీర-ముపాసాదితఃప్రాపితః ॥౫౦॥ ఈశ్వరదృష్ట్యాప్రణమన్తి-నమ ఇతి-బ్రాహ్మణజాతి-మధిష్ఠాయ-యః-క్షత్రం-బిభర్తి-క్షత్రమావిశ్యబ్రహ్మకులంబిభర్తి - తదుభయమావిశ్య-ఇదంవిశ్వం-బిభర్తి-తస్మై- భరణోపయుక్తగుణమాహ-వివృద్ధసత్త్వాయరజస్తమోభ్యామనభిభూతసత్త్వప్రచురాయ- అతఏవ-మహీయసే-పరమపురుషాయపరమపురుషవిభూతిభూతాయ-తుభ్యం-నమః ॥ ౫౧ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాంశ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధేవింశోఽధ్యాయః. ****** ***************

యదుక్తంభగవతా,,హ్రస్వేనకాలేనగృహోపయాతాన్ద్రష్టాసిసిద్ధాన్,,నితికుమారాగమనం తైశ్చతత్త్వోపదేశఇతి-తద్విస్తరేణవర్ణయితుంకుమారాగమనమాహముని॥జనేష్వితి॥ విపులపరాక్రమం-పృథుంప్రత్యే-వం-జనేషు-ప్రగృణత్సువదత్సుసత్సు-సూర్యస్యేవవర్చోయేషాంతే-చత్వారో-మునయః-తత్రోపజగ్మురిత్యర్థః ॥౧॥ లోకా-నపాపా-న్కుర్వతా-అర్చిషా-లక్షితాన్సనకాదయఇతిజ్ఞాపితాన్-వ్యోమ్నః ఆకాశాదవరోహతః-తాన్సిద్ధేశ్వరాన్-సానుగస్సభృత్యో-రాజా-అచష్టాద్రాక్షీత్ ॥౨॥ తేషాం,దర్శనేనో-ద్గతాన్-ప్రాణా-న్పునః-ప్రాప్తుమిచ్ఛురివ,,ఊర్ధ్వంప్రాణాహ్యుత్క్రామన్తియూనస్థవిరఆయతి । ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాంపునస్తాన్ప్రతిపద్యత,, ఇత్యుక్తమర్థన్సూచితః,ప్రాణాస్తావత్తేజసాక్షిప్తాఃప్రత్యుద్గచ్ఛన్తి-స్వయమననుగచ్ఛతఃప్రాణహానిస్స్యాదితిభయాదివససంభ్రమః సదస్యైర

సుగైశ్చసహితఃయథేన్ద్రియేశః-క్షేత్రజ్ఞః-గుణాన్శబ్దాదీ-నుద్గచ్ఛతి-త్వ్రత్సుక్యేదృష్టాన్తః-ఉత్థితః ॥౩॥ గౌరవా-ద్యన్త్రితః వశీకృత-స్సద్యః- ప్రశ్రయేణవినయేన-నతాకన్ధరాయస్యసః -గృహీత-మధ్యర్హణమర్ఘ్య-మాసనంచ-యైస్తా-న్యథావిధి-పూజయాంచక్రే ॥౪॥ తత్పాదానాం-శౌచైః, స్సలిలైః, ర్మార్జితం ప్రక్షాళితం, అలకబన్ధనం-కేశబన్ధనం-యస్య, శీలవతాం-వృత్తం-మానయన్నివ-స్వయమాచరన్ ॥౫॥ హాటకాసనే సువర్ణాసనే-స్వధిష్ణ్యే వేదికాయాం-పావకానివా-సీనానుపవిష్టాన్- శ్రద్ధాసంయమాభ్యాం తద్వాక్యశ్రవణత్వరాతదుపయుక్తకరణనియమనాభ్యాం-సంయుక్తః-భవాగ్రజాన్ రుచా ప్రీతః పూర్వజాన్-సనకాదీన్-ప్రాహ ॥౬॥ ఉక్తమేవాహ॥అహో ఇతి దశభిః॥ హేమఙ్గళాయనాః-హేమయా-కింమఙ్గళం-కింపుణ్యం - అహో- ఆచరితంకృతం-యతః-యస్య మే-యోగిభిరపి-దుర్దర్శానాం దుఃఖేనాపి ద్రష్టుమశక్యానాం-వో యుష్మాకం, దర్శనమాసీత్-సుకృతమన్తరేణ మాదృశానాం భవద్దర్శనం నసంభావ్యమిత్యర్థః ॥౭॥ కిమస్మద్దర్శనసాధ్యం తత్రాహ॥యస్య పుంసః-విప్రాః భవాదృశాః, శివో రుద్రో-మఙ్గళరూపో వా-విష్ణుశ్చ- ప్రసీదన్తి-తస్య-ఇహ-పరత్ర వా-లోకే-కిందుర్లభతరమస్తి-సర్వం సులభమేవేత్యర్థః ॥౮॥ దుర్దర్శత్వమేవాహ॥నైవేతి॥లోకాన్-పర్యటతో౽పి-యాన్ యుష్మాన్, లోకో, నైవలక్షయతె న పశ్యతి-యథా-సర్వదృశం సర్వజ్ఞ-మాత్మానం పరమాత్మానం-అస్య విశ్వస్య-హేతుభూతాః, బ్రహ్మాదయ-స్సర్వే౽పి-నలక్షయన్తి-తథేత్యర్థః -యస్య హేతవ ఇతి పాఠే హేతుభూతా బ్రహ్మాదయః-సర్వే-యస్య యత్సంబన్ధినః-యస్య శేషభూతా-స్తం సర్వజ్ఞ -మాత్మానం-యథా నలక్షయన్తి-తథేత్యర్థః ॥౯॥ తద్దర్శనేన స్వస్య ధన్యతామావిష్కరోతి॥అధనా ఇతి ॥గృహమేధినః-అధన్యా అపి-యదిసాధవ- స్తిష్ఠన్తి-ధన్యా ఏవ, హి యతః-యేషాం గృహామె

ణాసివ॥౩॥ గౌరవాద్యన్త్రితస్సద్యః ప్రశ్రయానతకన్ధరః। విధివత్పూజయాంచక్రే గృహీతాధ్యర్హణాసనాన్॥
తత్పాదశౌచసలిలైర్మార్జితాలకబన్ధనః। తత్ర శీలవతాం వృత్తమాచరన్మానయన్నివ॥౫॥ హాటకాసన ఆసీనాన్
స్వధిష్ణ్యేష్వివ పావకాన్। శ్రద్ధాసంయమసంయుక్తః ప్రీతః ప్రాహ భవాగ్రజాన్॥౬॥ పృథురువాచ॥ అహో ఆ
చరితం కిం మే మఙ్గళం మఙ్గళాయనాః। యస్య వో దర్శనం హ్యాసీద్దుర్దర్శానాం చ యోగిభిః॥౭॥ కిం తస్య దుర్లభతరమి
హ లోకే పరత్ర చ। యస్య విప్రాః ప్రసీదన్తి శివో విష్ణుశ్చ సానుగః॥౮॥ నైవ లక్షయతే లోకో లోకాన్పర్యటతో౽ప
యాన్। యథా సర్వదృశం సర్వ ఆత్మానం యే౽స్య హేతవః॥౯॥ అధనా అపి తే ధన్యాః సాధవో గృహమేధినః।
యద్గృహా హ్యర్హవర్యామ్బుతృణభూమీశ్వరావరాః॥౧౦॥ వ్యాలాలయద్రుమా వై తే౽ప్యరిక్తాఖిలసంపదః।
యద్గృహాస్తీర్థపాదీయపాదతీర్థవివర్జితాః॥౧౧॥ స్వాగతం వో ద్విజశ్రేష్ఠా యద్వ్రతాని ముముక్షవః। చరన్తి
శ్రద్ధయా ధీరా బాలా ఏవ బృహన్తి వై॥౧౨॥ కచ్చిన్నః కుశలం నాథా ఇన్ద్రియార్థార్థవేదినామ్। వ్యసనావాప
ఏతస్మిన్పతితానాం స్వకర్మభిః॥౧౩॥ భవత్సు కుశలప్రశ్న ఆత్మారామేషు నేష్యతే। కుశలాకుశలా యత్ర న సన్తి

నాం సాధూనాం-గృహాః , అర్హాః పూజ్యాః భవాదృశైః స్తైర్వర్యా వరణీయాః స్వీకార్యాః-అమ్బు జలం-తృణం, భూమిః-ఈశ్వరో గృహస్వామీ, అపరే గృహవాసినో భృత్యాదయశ్చ-యేషు-తథా-భూతా భవన్తి ॥౧౦॥ ఏవమన్వయముఖేన ధన్యతామావిష్కృత్య వ్యతిరేకముఖేనాప్యావిష్కరోతి ॥ వ్యాళేతి॥అరిక్తాఖిలసంపదః, అరిక్తాః పూర్ణాః-అఖిలా-స్సంపదః-యేషు-తాదృశా అపి- యద్గృహాః గృహమేధినాం గృహాః-యది-తీర్థపాద్భగవాన్-తత్సంబన్ధినస్తీర్థపాదీయాః భాగవతా-స్తేషాం పాదతీర్థేన వివర్జితాః, స్తర్హి-ఏతే గృహాః-వ్యాళాలయద్రుమాః సర్పావాసచన్దనద్రుమప్రఖ్యాః ॥౧౧॥ ఏవమన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం తదాగమనేన స్వస్య ధన్యతామభిధాయ-తేషాం స్వాగతప్రశ్నపూర్వకం స్వాభావికీం ధన్యతామాహ॥స్వాగతమితి ॥ హే ద్విజశ్రేష్ఠాః-వః యుష్మాభిః-స్వాగతం కుశలమాగతం కిం భవతామకుశలమస్తీత్యభిప్రాయః, యద్యస్మా -ద్బాలా ఏవ-భవన్తః-ముముక్షవః- అతఏవ-ధీరాజితేన్ద్రియాస్సన్తః, బృహన్తి వ్రతాని-చరన్తి యద్వా-యేషాం వో వ్రతాని-యుష్మాభిర్గృహీతాన్యేవాన్యే ముముక్షవః-బృహన్తి దీర్ఘకాలనిర్వర్త్యాని, నివృత్తిధర్మరూపవ్రతాని-చరన్తి ॥౧౨॥ కాక్వాభిప్రేతకుశలాభావమేవ స్వస్య తావత్కుశలాభావం వ్యనక్తి॥కచ్చిదితి॥కిమస్మాకం కుశలమస్తీత్యర్థః-కథం భూతానాం- హే నాథాః-ఇన్ద్రియార్థాన్ శబ్దాదీనేవార్థాన్ పురుషార్థరూపాన్ విదన్తీతి తథా-తేషాం - అతఏవ యస్మిన్నుప్యన్తే బీజాని స ఆవాపః క్షేత్రం-వ్యసనానాం ఆవాపస్సంసారః-తస్మిన్స్వకర్మభిః-పతితానామ్ ॥౧౩॥ నన్వభ్యాగతానాం నః కుశలం కిం న పృచ్ఛసి తత్రాహ॥ భవత్స్వితి ॥భవత్సు-కుశలప్రశ్నో నేష్యతే-తత్ర హేతుః-ఆత్మారామేషు బ్రహ్మాత్మకస్వాత్మానుభ

౯॥ శ్లో॥పా॥ ఆత్మానంయస్యహేతవః.

వైకపరేషు-ఆత్మారామాణామపి కదాచిదకుశలసంభావనయాఽకుశలప్రశ్న ఇష్యతాం-తత్రాహ-యత్ర ఆత్మారామేషు-కుశలాకుశలయోః-పాపాః-మతివృత్తయ ఏవ, న సన్తి- కుశలాకుశలవిషయచిన్తనరూపమతివృత్తయో హి సఙ్గకామక్రోధసమ్మోహాదిజననద్వారా సుఖదుఃఖావిహేతవః-అతస్తాసామేవాభావాత్ తాదృశేషు భవత్స్వకుశలసంభావనేత్యర్థః-మతివృత్తీనాం చ సఙ్గాదిద్వారాఽకుశలనిమిత్తత్వం భగవతా గీతం ,,ధ్యాయతో విషయాన్పుంసస్సఙ్గస్తేషూపజాయతే। సఙ్గాత్సంజాయతే కామః కామాత్క్రోధోఽభిజాయతే ॥ క్రోధాద్భవతి సమ్మోహస్సమ్మోహాత్స్మృతివిభ్రమః। స్మృతిభ్రంశాద్బుద్ధినాశో బుద్ధినాశాత్ప్రణశ్యతి,, ఇతి ॥౧౪॥ తత్తస్మాత్-అహం కృతవిశ్వాసస్సన్-తపస్వినాం తాపత్రయాతురాణామస్మాకం-సుహృదః-యుష్మాన్-ఏతస్మిన్ సంసారే వర్తమానస్య-కేన హేతునా-క్షేమస్సుఖం- మోక్ష ఇతి యావత్ - అఞ్జసా సుఖేన-భవేదితి సంపృచ్ఛే ॥౧౫॥ స్వభక్తాననుగ్రహీతుం భవానేవ భవాదృశరూపశ్చరతీత్యాహ॥ వ్యక్తమితి॥ ఆత్మవతాం-ప్రశంసాయాం మతుప్ - ప్రశస్తచిత్తానాం జ్ఞానినాం - ఆత్మా నిరతిశయప్రీతివిషయః ప్రీతిమాంశ్చ - తథా హి గీతమ్ ,,ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థమహం స చ మమ ప్రియః,, ఇతి, ఆత్మశబ్దేనాత్మత్వప్రయుక్తం తదుభయం వివక్షితం - ఆత్మా హి నిరతిశయప్రీతివిషయః - స్వశరీరే ప్రీతిమాంశ్చ - ఆత్మభావనః - ఆత్మనః జీవాన్ - భావయతి స్వవిషయజ్ఞానప్రదానాదినా సత్తావతః కరోతీత్యాత్మభావనః - స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురా హి జీవాః స్థావరపర్యన్తజన్మభిః అసత్ప్రాయాస్తానాత్మవతః కరోతీత్యర్థః, సిద్ధాః జ్ఞానినః - తద్రూపః - తథా చ గీతం భగవతా ,,జ్ఞానీ త్వాత్మైవ మే మతమ్,, ఇతి - అజో భగవాన్ - స్వానాం భక్తానామనుగ్రహాయ - స్వాననుగ్రహీతుమిమాం పృథివీం, చరతి ॥౧౬॥ ఏవం పృథోః-సూక్తం శోభనం వచః - సారం న్యాయ్యం - సుష్ఠు గమ్భీరార్థం - మితమల్పం - మధు శ్రోత్రప్రియం-శ్రుత్వా- ప్రీత్యా-స్మయమాన ఇవ-కుమారస్సనత్కుమారః - ప్రత్యువాచ ॥౧౭॥ తత్ర సత్సఙ్గత్యాదిప్రణాడ్యోత్తరోత్తరమహారహార

మతివృత్తయః॥౧౪॥ తదహం కృతవిశ్రమ్భస్సుహృదో వస్తపస్వినామ్। సంపృచ్ఛే భవ ఏతస్మిన్ క్షేమః కేనాఞ్జసా భవేత్ ॥౧౫॥ వ్యక్తమాత్మవతామాత్మా భగవానాత్మభావనః। స్వానామనుగ్రహాయేమాం సిద్ధరూపీ చరత్యజః॥౧౬॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ పృథోస్తత్సూక్తమాకర్ణ్య సారం సుష్ఠు మితం మధు। స్మయమాన ఇవ ప్రీత్యా కుమారః ప్రత్యువాచ హ ॥౧౭॥ సాధు పృష్టం మహారాజ సర్వభూతహితాత్మనా। భవతా విదుషా చాపి సాధూనాం గతిరీదృశీ ॥౧౮॥ సఙ్గమః ఖలు సాధూనాముభయేషాం చ సమ్మతః। యత్సంభాషణసంప్రశ్నస్సర్వేషాం వితనోతి శమ్॥౧౯॥ అస్త్యేవ రాజన్భవతో మధుద్విషః పాదారవిన్దస్య గుణానువాదనే। రతిస్సుదాయావి

ధ్యాసాధేయాతిశయసాధనసప్తకానుగృహీతాప్రయాణాను వృత్తప్రీతిరూపాపన్నాపి చ్ఛిన్నా ప్రత్యక్షతాపన్నా పరభక్త్యపరపర్యాయ భగవద్భక్తియోగ ఏవ క్షేమహేతురితి వివక్షుస్తావత్ప్రశ్నమభినన్దతి॥ సాధ్వితి॥ హే మహారాజ-భవతా-సాధు సమ్యక్-పృష్టం-కథంభూతేన-విదుషా పితత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానవతాఽపి సర్వభూతహితాత్మనా సర్వభూతహితకరణప్రవృత్తబుద్ధిమతా-భూతహితార్థమేవ త్వయా పృచ్ఛ్యతే - న తు స్వయం వేత్తుం - స్వత ఏవ జ్ఞత్వాదిత్యర్థః - భూతహితాచరణమేవ సాధూనాం స్వభావ ఇత్యాహ ॥ సాధూనాం సాధ్వ్యన్తి పరకార్యమితి సాధవస్తేషాం - గతిః ప్రవృత్తిః ॥౧౮॥ ఈదృశీ భూతహితాచరణరూపా సత్సఙ్గతిస్తావన్మూలకారణమిత్యాహ॥ సఙ్గమ ఇతి॥ ఉభయేషాం బుభుక్షూణాం ముముక్షూణాం చ-స్వసమీహితభోగమోక్షాదేః ప్రథమం సాధనం సాధూనాం సఙ్గమ ఏవేతి-సమ్మతః- సత్సఙ్గమస్య భోగమోక్షసాధనత్వముపపాదయతి॥ యేషాం సాధూనాం-సంభాషణసహితః ప్రశ్నస్సంభాషణసంప్రశ్నః-శాకపార్థివాదిత్వాదుత్తరపదలోపీ సమాసః-యద్వా- సంభాషణే సంభాషణావసరే - సంప్రశ్నః సమ్యక్ స్వర్గాపవర్గసాధనప్రశ్నః-సర్వేషాముభయేషాం-శం స్వర్గాపవర్గసుఖం-వితనోతి - సతి సంప్రశ్నే సాధుభిర్భోగమోక్షసాధనే ఉపదిశ్యేతే ఇతి సాధూన్ప్రతి సంప్రశ్నః శ్శమపేక్షితం వితనోతీత్యర్థః ॥౧౯॥ ఏవం సత్సఙ్గస్య భోగమోక్షప్రథమకారణత్వముక్తం-తత్ర భోగసాధనత్వమేవం - ప్రథమం సత్సఙ్గ - స్తతస్సంభాషణం-తతః ప్రశ్నః-తతస్తత్సాధనయాగాద్యుపదేశస్తతస్సాధనోపసంహారేణ యాగాద్యనుష్ఠానం- తతో భోగ ఇతి-ఇయం చ ప్రణాడీ ముముక్షూధికృతస్యకర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వనిర్ణయపూర్వకాన స్థిరఫలాపాతప్రతిపత్తేః పురుషస్యానవక్తవ్యేతి తామనాదృత్య సత్సఙ్గతేర్మోక్షసాధనత్వం ప్రణాడ్యోపపిపాదయిషుస్తావ-త్సత్సఙ్గతిస్తతస్సంభాషణం-తతః ప్రశ్నః-తతో భగవద్గుణానుశ్రవణం-తతస్తత్రానురాగ-ఇత్యేతత్పఞ్చకం తావత్త్వయి సిద్ధమేవేత్యాహ॥ అస్త్యేవేతి॥ హే రాజన్మధుద్విషః-పాదారవిన్దయోర్యే గుణాస్తేషా-మనువాదనే అను

శ్రవణే-సదా-రతిః-భవతోఽస్త్వేవ-రతిరస్త్వేవేత్యనేన తత్పూర్వభావిసత్సఙ్గత్యాదిచతుష్టయమప్యస్తీత్యర్థాదుక్తం భవతి-తేనవినారత్యసంభవాత్ - అస్తీతిసిద్ధవన్నిర్దేశేనరత్యన్తంపఞ్చకమవశ్యంముముక్షూణాం ప్రథమంసంపాదనీయమిత్యుక్తంభవతి-యతోరతిస్సిద్ధా-తతోభక్త్యన్తర-ముత్తరోత్తరసాధ్యంసిద్ధప్రాయమేవేత్యభిప్రాయేణాహ॥ యేతి॥ యా నైష్ఠికీఅవ్యభిచారితా-భగవద్గుణానువాదరతిః-అన్తరాత్మనోమనసః-మలరూపంకషాయం-ధాతురాగవదనివర్త్యం-పుణ్యాపుణ్యరూపంకర్మ-కామంభృశం-విధునోతిక్షపయతి ॥౨౦॥ రత్యనన్తరభావిసాధనజాతంవివక్షుస్సాక్షాన్మోక్షసాధనభూతాముక్తవిధాభక్తిరేవేత్యాహ॥ శాస్త్రేష్వితి॥ నృణాం-క్షేమస్య-మోక్షస్యసధ్ర్యఙ్ సమీచీన-స్సాధనవిమర్శో-యేషు-తేషు-శాస్త్రేషు-సాక్షాన్నిరపేక్షో-హేతుస్సాధనం-ఇయానేవ-సునిశ్చితః - ఏవకారేణ ,,తమేవంవిద్వానమృతఇహభవతినాన్యఃపన్థాఅయనాయవిద్యతే, తమేవంవిదిత్వాఅతిమృత్యుమేతి,, ఇత్యుక్తానితరోపాయత్వంవివక్షితం-ఇయానిత్యుక్తఃకోసౌ-తత్రాహ-నిర్గుణేసత్త్వాదిగుణత్రయరహితే-ఆత్మని-కింజీవే-నేత్యాహ-బ్రహ్మణిస్వరూపేణగుణైశ్చబృహతి-బ్రహ్మణీత్యనేనైవగుణత్రయరాహిత్యపరత్వంనిర్గుణశబ్దస్యనిశ్చితం-యాదృఢా-రతిః-యచ్చ-ఆత్మవ్యతిరిక్తేషు-అసఙ్గస్సఙ్గాభావశ్చేతి-ఇయానేవేత్యర్థః- అత్రరతిశబ్దేనోక్తవిధపరభక్తిజన్యభగవత్స్వరూపసాక్షాత్కారలక్షణపరజ్ఞానజన్యభగవత్ప్రీత్యతిశయరూపాపరమభక్తిర్వివక్షితా, తస్యాదార్ఢ్యంనామ, చాఞ్చల్యరాహిత్యం, చాఞ్చల్యంచమధ్యేమధ్యేవిషయాన్తరానుచిన్తనరూపం-తచ్చవిషయాన్తరాసక్తిజననద్వారాభక్తివిరోధీతిచాఞ్చల్యకార్యమపనిషిధ్యతే అసఙ్గఆత్మవ్యతిరిక్తఇతి-అతఏవాత్మవ్యతిరిక్తాసఙ్గస్యాపృథగ్వా, రత్యాసహవా, ఉపాయత్వభ్రమోవానకార్యః ॥౨౧॥ ఏవంవిజాతీయప్రత్యయాన్తరావ్యవహితప్రీత్యతిశయరూపాపన్నాపరమభక్తిఃసాక్షాత్క్షేమహేతురిత్యుక్తం- ఏవంభూతాపరమభక్తిఃకథంనిష్పద్యతఇతిజిజ్ఞాసాయాంతత్సాధనాన్యుపదిశతి॥ సేతి॥ నిర్గుణేబ్రహ్మణిసారతిఃసదసత్యనాత్మనిఅసఙ్గశ్చశ్రద్ధాదిభిస్స్యాదితిచతుర్థేనాన్వయః-తత్రనిర్గుణఇత్యస్యపూర్వవదర్థః-అనాత్మనిఆత్మవ్యతిరిక్తేశబ్దాదివిషయే- తస్యసదసత్త్వంనామ-సన్నిహితాసన్నిహితత్వం, యద్యప్యత్రశ్రద్ధాదీనామవశ్య సంపాదనీయత్వాభిప్రాయేణ సంభావితక్ర

ధునోతి నైష్ఠికీ కామం కషాయం మలమన్తరాత్మనః ॥ ౨౦ ॥ శాస్త్రేష్వియానేవ సునిశ్చితో నృణాం క్షేమస్య స
ధ్ర్యగ్విమృశేషు హేతుః । అసఙ్గ ఆత్మవ్యతిరిక్త ఆత్మని దృఢా బ్రహ్మణి నిర్గుణే రతిః ॥ ౨౧ ॥ సా శ్రద్ధయా భ

వానామపిక్రమమనాదృత్యతేకథితాః-తథాపిక్రమమాశ్రిత్యైవవ్యాఖ్యాయన్తే-తత్రప్రథమం-నిత్యం- యోగీశ్వరోపాసనయా-యోగీశ్వరాభాగవతాః- తేషా-ముపాసనాసేవా-తదానుకూల్యేనవృత్తి- స్తయా- తతః-పుణ్యశ్రవఃకథయా-పుణ్యశ్రవసఃభగవతః-కథయా-భగవత్పుణ్యకథాశ్రవణేనేత్యర్థః- ఆశ్రయతస్స్వతశ్చపుణ్యరూపత్వఖ్యాపనాయపుణ్యశ్రవఃకథయాపుణ్యయేత్యుక్తం॥ తతః-అర్థేన్ద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా-అర్థారామాఅర్థపరాయణాః-ఇన్ద్రియారామాః కామపరాయణాః-తైస్సహ-యా-గోష్ఠీ-తస్యాం-యా, అతృష్ణాఅనాసక్తి, స్తయా- తేషామర్థేన్ద్రియారామాణాం-సమ్మతా, అర్థాః-కామాశ్చ, తేషా-మపరిగ్రహేణ-భగవద్గుణానుశ్రవణేనభగవతఏవపురుషార్థరూపత్వ-మర్థకామయోస్తద్విపర్యయరూపత్వంచజ్ఞాత్వాతయోర్విరక్తిస్స్యాదితిగుణానుశ్రవణతృష్ణయోఃపౌర్వాపర్యంయుక్తం, తతః-జిజ్ఞాసయాతత్త్వహితపురుషార్థవివిత్సయా, తతఆచార్యవత్తయేత్యర్థసిద్ధం-పుమానాచార్యవానితివక్ష్యమాణత్వాత్ ,,ఆచార్యవాన్పురుషోవేద, ఆచార్యాద్ధైవవిద్యావిదితాసాధిష్ఠంప్రాపత్,, ఇతిశ్రుతేరాచార్యవత్తాయాఅపిసాధనత్వనిశ్చయాత్-అనేన ,,పరీక్ష్యలోకాన్కర్మచితాన్బ్రాహ్మణోనిర్వేదమాయాన్నాస్త్యకృతఃకృతేన॥ తద్విజ్ఞానార్థంసగురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియంబ్రహ్మనిష్ఠ-మిత్యన్తశ్రుత్యర్థోఽనుసంహితః-తత-ఆధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా - ఆచార్యోపదిష్టోభగవదుపాసనాత్మకోయఃఆధ్యాత్మికోయోగ, స్తస్మిన్-యా-నిష్ఠామనసాత్మికా, తయా, తతః - శ్రద్ధయా-ఆధ్యాత్మికయోగానుష్ఠానవిషయయాత్వరయా-ఏవంపూర్వకాలసాధనజాతముక్తం - అథసమకాలసాధనజాతముచ్యతే- అత్రతునపౌర్వాపర్యం-సమ్భూయసర్వేషామనుష్ఠానవిధానాత్-తతః-భగవద్ధర్మచర్యయా-భగవద్ధర్మాఃభగవదారాధనైకవేషాఃపఞ్చమహాయజ్ఞాదయోనిత్యనైమిత్తికాః- తేషాం-చర్యాఆధ్యాత్మికయోగాఙ్గత్వేనానుష్ఠానం-తయా-తథా, పారమహంస్యాపరమహంసానాంసంబన్ధినీ-యా-చర్యాబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మయాథాత్మ్యానుభవరూపా తయా-ఆధ్యాత్మికయోగస్యజ్ఞానకర్మయోగాభ్యాంనిర్వర్త్యత్వాత్-వివిక్తరుచ్యాజనాశ్రయనిమిత్తాదుష్టాన్నాదిష్వరుచ్యా - ఆత్మన్ఆత్మని-యఃపరితోష- స్తేనఆత్మానుభవజనితసంతోషమాత్రేణైవ-నతుతద్వ్యతిరిక్తసంతోషేణేత్యర్థః- తర్హికింభగవద్గుణానుభవ

జనితసన్తోషోపి నిషిధ్యత ఇత్యాహ - హరేర్భగవతో-గుణపీయూషం గుణానుశ్రవణస్మరణరూపం- పీయూషమమృతం, తస్య-పానాద్వినా అన్యవిషయానుభవజాతసన్తోషాభావేనేత్యర్థః ॥ అహింసయా భూతసుహృత్త్వేన స్మృత్యా భోజనాద్యయుక్తదశాస్వపి శుభాశ్రయసంశీలనరూపస్మృత్యా - తథా-భోజనోత్తరాదిదశాసు-ముకున్దస్య, చరితాని చేష్టితాని-తాన్యేవ, అగ్ర్యం శ్రేష్ఠం, శీధు అమృతం-తచ్చరితశ్రవణాదిజనితస్మరణరూపామృతసుఖేనేత్యర్థః - యమైః అపి హ్యనిర్దిష్టనిగ్రహైః-అకామైరన్తరిన్ద్రియనిగ్రహైః శమైరిత్యర్థః-నియమైః శౌచాచారాదిభిః, అనిన్దయా-ఇతరసాధ్యసాధనాదీనామనిన్దయా - తన్నిన్దాయాం చిత్తస్య తత్ప్రవణ్యప్రయుక్తం చాఞ్చల్యం స్యాదితి భావః నిరీహయా దేహధారణాద్యనుపయుక్తచేష్టారాహిత్యేన, ద్వన్ద్వానాం శీతోష్ణాధివ్యాధ్యాదీనాం, తితిక్షా సహిష్ణుతా, తయా-హరేర్భగవత, స్తత్పరాణాం భాగవతానాం, స్తేషాం, కర్ణపూరాః కర్ణాలఙ్కారభూతాః, కర్ణేషు ప్రవాహరూపా వా, యే గుణాః-గుణశబ్దస్య సాపేక్షత్వేపి సమ్బన్ధిశబ్దత్వాత్సమాసః, తేషామభిధానేన, విజృమ్భమాణయా, భక్త్యా పరభక్త్యా భగవద్గుణశ్రవణస్మరణాదరర్థకామవైతృష్ణ్యతత్త్వహితపురుషార్థవివిత్సాజననద్వారాఽఽచార్యోపసత్తిహేతుత్వాభిప్రాయేణ పుణ్యశ్రవఃకథయా పుణ్యయా చేత్యుక్తం, ఉపాసనదశాయామప్యానన్దకరత్వాభిప్రాయేణ ముకున్దాచరితాగ్ర్యశీధునేత్యుక్తం, అత్ర తు, ఆప్రయాణానువర్తమానాహరహరభ్యాసాధేయాతిశయదర్శనసమానాకారధ్యానోపాసనాదిశబ్దవాచ్యపరభక్తేస్తజ్జనిభగవత్స్వరూపసాక్షాత్కారలక్షణపరజ్ఞానజన్యభగవత్ప్రీత్యతిశయరూపసమాధిపరమభక్త్యాద్యపరపర్యాయరతినిష్పాదకత్వేన తు, గ్రాహకత్వాభిప్రాయేణ హరేర్ముహుస్తత్పరకర్ణపూరగుణాభిధానేనేత్యుక్తమితి న పౌనరుక్త్యమ్. ॥౨౨॥౨౩॥౨౪॥౨౫॥ ఏవం శ్రద్ధాదిసహకృతపరభక్తిజన్యపరజ్ఞానజన్యసమాఖ్యపరపర్యాయరతేః క్షేమసాధన

భగవద్ధర్మచర్యయా జిజ్ఞాసయాఽఽధ్యాత్మికయోగనిష్ఠయా । యోగేశ్వరోపాసనయా చ నిత్యం పుణ్యశ్రవఃకథయా పుణ్యయా చ ॥౨౨॥ అర్థేన్ద్రియారామసగోష్ఠ్యతృష్ణయా తత్సమ్మతానామపరిగ్రహేణ చ । వివిక్తరుచ్యా పరితోష ఆత్మన్ వినా హరేర్గుణపీయూషపానాత్ ॥ ౨౩ ॥ అహింసయా పారమహంస్యచర్యయా స్మృత్యా ముకున్దాచరితాగ్ర్యసీధునా । యమైరకామైర్నియమైశ్చాప్యనిన్దయా నిరీహయా ద్వన్ద్వతితిక్షయా చ ॥౨౪॥ హరేర్ముహుస్తత్పరకర్ణపూరగుణాభిధానేన విజృమ్భమాణయా । భక్త్యా హ్యసఙ్గస్సదసత్యనాత్మని స్యాన్నిర్గుణే బ్రహ్మణి చాఞ్జసా రతిః ॥ ౨౫ ॥ యదా రతిర్బ్రహ్మణి నైష్ఠికీ పుమానాచార్యవాన్ జ్ఞానవిరాగరంహసా । దహత్యవీర్యం హృదయం జీవకోశం పఞ్చాత్మకం యోనిమివోత్థితోఽగ్నిః ॥ ౨౬ ॥ దగ్ధాశయో ముక్తసమస్తతద్గుణో నైవాత్మనో బహిరన్తర్విచష్టే । పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాత్స్వప్నే యథా

త్వముపపాద్య కేన ప్రకారేణ రతేస్సాధనత్వమితి వివిత్సాయామాహ ॥ యదేతి ॥ యదా చ బ్రహ్మణి-నైష్ఠికీ దృఢా-రతిస్తదా, ఆచార్యవాన్ ఆచార్యానుగ్రహవిషయః పురుషః - జ్ఞానవిరాగయోః, రంహసా-విరాగసహకృతరత్యాత్మకజ్ఞానవేగేన, ఉద్రిక్తరత్యేత్యర్థః, హృదయం హృత్స్థానం ప్రాప్తవాన్ జీవాత్మా, హృది హ్యయమాత్మే, తి శ్రుతేః-పఞ్చాత్మకం పఞ్చభూతాత్మకం-జీవకోశం-శరీరం-అబీజం బీజరహితం, భిన్నజ్ఞానరూపమూలం యథా తథా, యద్వా-భిన్నపుణ్యపాపమూలం యథా తథా, దహతి సన్తాపయతి - అజ్ఞానకృతపుణ్యపాపమూలో హి దేహసమ్బన్ధః, దేహసమ్బన్ధనిమిత్తాజ్ఞానమూలకపుణ్యపాపాత్మకం కర్మ-నిశ్శేషం దహతి రతిః క్షేమసాధమిత్యర్థః - దేహమాశ్రిత్య తిష్ఠతో జీవస్యాజ్ఞానాచ్ఛిషస్య స్వాశ్రయదేహదాహే దృష్టాన్తమాహ ॥ యోనిమేవేతి ॥ ఉత్థితః జ్వలితోఽగ్నిః-యోనిమరణిమివేత్యర్థః-దహత్యవీర్యమితి పాఠేఽప్యయమేవార్థః-దేహస్య, వీర్యం బలం-పుణ్యపాపాత్మకం కర్మైవ ❁ ॥ ౨౬ ॥ ❁ ఏవం దేహసమ్బన్ధనిమిత్తం పుణ్యపాపరూపం కర్మ నిశ్శేషం దహన్త్యా రత్యా ముక్తస్య న పునః పఞ్చాత్మకజీవకోశసమ్బన్ధ ఇత్యాహ ॥ దగ్ధాశయ ఇతి ॥ ఏవం దగ్ధాశయః దగ్ధశరీరః-ముక్తాః, స్సమస్తాస్తద్గుణా దేహగుణా రాగాదయో, యేన సః- ఆత్మనః-బహిర్భూతం, శరీరం-అన్తః అన్తర్భూతం రాగాదిదోషజాతం చ-న విచష్టే న పశ్యతి-న పునర్దేహాదిసమ్బన్ధం ప్రాప్నోతీత్యర్థః, బహిరన్తశ్చ పిశినష్టి - తద్వినాశే దేహవినాశే-పునరస్తాత్సంసృతిదశాయాం-పరాత్మనోర్జీవపరయోః, ర్య, ద్వ్యవధానం వ్యవధాయకం-సమ్బన్ధజ్ఞానచ్ఛాదకం భవతి, తచ్ఛరీరం, తజ్జన్యరాగద్వేషాదికం చ-న పశ్యతి, పరాత్మనోర్యద్వ్యవధానం పురస్తాదిత్యనేన ముక్తో జీవపరయోస్సమ్బన్ధజ్ఞానప్రచ్ఛాదో నేత్యుక్తం భవతి, స్వప్నే యథా దేహం రాగాదికం చ న పశ్యతి తథేత్యర్థః, దేహాద్యస్థిరత్వే

౨౬ ॥ శ్లో ॥ పా ❁ దహత్యబీజం.

తస్సృష్టత్వజ్ఞాపనాయస్స్వప్నదృష్టాన్తః ॥ ౨౭ ॥ కుతోనపశ్యతీతత్రాహ॥ ఆత్మానమితి॥ఆత్మానందేహం, ఇన్ద్రియార్థంశబ్దాదికం, ఉభయోర్దేహేన్ద్రియార్థయోః, య, త్పరమన్యత్, భోగోపకరణభోగస్థానాదికం తత్సర్వం, మాశమేవాసకాఖ్యేఉపాధౌ, సతి, పుమాన్, పశ్యతి, నాన్యథేత్యర్థః, వాసనా, కరణకళేబరభోగ్యభోగస్థానభోగోపకరణాదిషు ప్రావణ్యం ॥౨౮॥ ఏవంముక్తావుపాధ్యభావాదౌపాధికదేహాద్యసంబన్ధస్స్వాభావికజీవపరసంబన్ధజ్ఞానసద్భావశ్చోక్తః, సంసృతావుపాధిసద్భావాజ్జీవపరసంబన్ధజ్ఞానాభావమాహ॥నిమిత్తఇతి ॥జడంశరీరం, సర్వస్మిన్, జడాదౌ, నిమిత్తేశరీరాద్యుపాధౌసతి, ఆత్మనస్స్వస్య, పరస్యపరమాత్మనశ్చ, భిదాంసంబన్ధవిరహం, పశ్యతి- అన్యదాఉపాధ్యభావే, ముక్తావిత్యర్థః, నపశ్యతి, యద్వా, భిదాంవైషమ్యం, పశ్యతి, నాన్యదాశరీరాద్యుపాధివిగమే, పరమసామ్యాపత్త్యా వానవైషమ్యంపశ్యతీత్యర్థః ॥౨౯॥ అత్ర-దృఢాదరతి-రైక్షికీరతిరితి-అన్తరావిషయాన్తరానుచిన్తనంరతివిరోధిత్యవగమ్యతే-తస్యచవిరోధిత్వంసఙ్గాదిజననద్వారేతిసఙ్గః ప్రతిషిద్ధః, అసఙ్గఆత్మవ్యతిరిక్తే, అసఙ్గస్సదసత్యనాత్మనిజ్ఞానవిరాగరంహసేతి, తద్విషయచిన్తనాయాస్సఙ్గాదిద్వారారతివిరోధిత్వముపపాదయతి॥ఇన్ద్రియైరిత్యాదినా॥ధ్యాయతాంవిషయచిన్తనం, కుర్వతాం, విషయైశ్శబ్దాదిభి-రాకృష్టానీయాన్నీన్ద్రియాణి - తై - ర్మనఆకృష్టంఆక్షిప్తంసత్, బుద్ధేఃపురుషార్థతత్సాధనవ్యవసాయాత్మికాయాబుద్ధే-శ్చేతనాం తత్సంబన్ధిజ్ఞానం, పురుషార్థతత్సాధనవిషయంవ్యవసాయరూపంబుద్ధివృత్తిం, హరతే-తత్రదృష్టాన్తః, స్తమ్బఃతీరస్థకుశాదిస్తమ్బః, కేనచిదాకృష్టో-యథాతీరశైథిల్యహేతుతయాహ్రదాత్తోయమపిచ్యావయతితద్వదితి యద్వా - స్తమ్బోయథామూలేతోయంహ్రదాదుపహరతితద్వదితి-చిన్తనావిషయశబ్దాదివిషయాక్షిప్తబాహ్యేన్ద్రియాక్షిప్తమనసిశబ్దాదివిషయేష్వన్యపరేసతి మోక్షతదుపాయాన్వ్యవసితుంబుద్ధిరశక్తేతిత్యుక్తంభవ

పురుషస్తద్విజానాతే ॥ ౨౭ ॥ ఆత్మానమిన్ద్రియార్థంచపరంయదుభయోరపి । సత్యాశయఉపాధౌవైపుమాన్పశ్యతినాన్యదా॥౨౮॥ నిమిత్తేసతిసర్వస్మిన్జడాదావపిపూరుషః । ఆత్మనశ్చపరస్యాపిభిదాంపశ్యతినాన్యదా ॥ ౨౯ ॥ ఇన్ద్రియైర్విషయాకృష్టైరాక్షిప్తంధ్యాయతాంమనః। చేతనాంహరతేబుద్ధేస్స్తమ్బస్తోయమివహ్రదాత్ ॥3౦॥ భ్రశ్యత్యనుస్మృతిశ్చిత్తంజ్ఞానభ్రంశస్స్మృతిక్షయే। తద్రోధంకవయఃప్రాహురాత్మాపహ్నవమాత్మనః॥3౧॥ నాతఃపరతరోలోకేపుంసస్స్వార్థవ్యతిక్రమః । యదన్యస్యప్రేయస్త్వమాత్మనస్స్వవ్యతిక్రమాత్ ॥3౨॥ అర్థేన్ద్రియార్థాభిధ్యానంసర్వార్థాపహ్నవోనృణామ్ । భ్రంశితోజ్ఞానవిజ్ఞానాద్యేనావిశతిముఖ్యతామ్ ॥33॥ నకుర్యాత్కర్హిచిత్సఙ్గంతమస్తీవ్రంతితీరిషుః । ధర్మార్థకామమోక్షాణాంయదత్యన్తవిఘాతకమ్॥3౪॥ తత్రాపిమోక్షఏవార్థఆత్యన్తికతయేష్యతే। త్రైవర్గ్యోఽర్థోయతోనిత్యంకృతాన్తభయ

తి ॥3౦॥ ఏవంవ్యవసాయేబగ్నేసతి-అనుస్మృతిరువాసనం యోగకాలానుసన్ధానం - భ్రశ్యతి-తదనుగ్రాహకంకాలాన్తరేషూపాస్యసంశీలనరూపం-చిత్తంచిన్తనంచ - భ్రశ్యతి-ఏవం-స్మృతిక్షయే ఉపాసనాక్షయేసతి-జ్ఞానభ్రంశఃస్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానభ్రంశో, భవతి-తద్రోధంజ్ఞానభ్రంశం-కవయస్సూరయః, ఆత్మనఏవహేతో-రాత్మాపహ్నవంఆత్మనస్తిరోధానం, ప్రాహుః ఉపాసనవిచ్ఛేదాదాత్మస్వయాపస్యభగవచ్ఛేషతయానవిశదావభాసఇత్యర్థః తథాచోక్తం ,,యోఽన్యథాసన్తమాత్మానమన్యథాప్రతిపద్యతే।కింతేననకృతంపాపంచోరేణాత్మాపహారిణే,,తి ॥ 3౧ ॥ ఏతదేవాహ॥ నాతఇతి॥ఆత్మనఃహేతోః-స్వస్యవ్యతిక్రమాత్ స్వస్వరూపాతిలఙ్ఘనాత్ -స్వస్వరూపంవిహాయాత్మనోఽన్యస్యప్రియస్త్వంశబ్దాదివిషయప్రియస్త్వం, యదస్తి-అతః, పరతరఃపుంసఃస్వార్థవ్యతిక్రమఃస్వపురుషార్థవిరహఃలోకేనాస్తి ॥3౨॥ విషయధ్యానతత్సఙ్గయోరనర్థకారిత్వముపసంహరతి ॥ అర్థేన్ద్రియేతిద్వాభ్యాం॥అర్థేన్ద్రియాణిశబ్దాద్యర్థవిషయాణిశ్రోత్రాదీని- తేషా,మర్థస్యశబ్దాదే, రభిధ్యానం, నృణాం, సర్వార్థాపహ్నవఃసర్వపురుషార్థవిరోధీత్యర్థః, స్వర్గాదిసాధనభూతయాగాదేరపితదేకమనస్త్వేనకార్యత్వాత్స్వపురుషార్థవిరోధీత్యుక్తం, యేనశబ్దాద్యభిధ్యానేన, జ్ఞానవిజ్ఞానాద్భ్రంశితః, జ్ఞానంశాస్త్రజన్యం, విజ్ఞానముపాసనాత్మకం, తమోస్సమాహారద్వంద్వ, స్తస్మాద్భ్రంశితః, ముఖ్యతాంస్థావరతాం, ఆవిశతిప్రాప్నోతి ॥33॥ తీవ్రంఅనర్థకృత్, తమఃఅజ్ఞానం, తితీర్షుతరితుమిచ్ఛుః, కర్హిచిత్సఙ్గం, నకుర్యాత్, యద్విషయాసంజనం, ధర్మాదీనా, మత్యన్తవిఘాతకమ్ ॥ 3౪ ॥ ధర్మాదిభిస్సాకంమోక్షస్యతుల్యవన్నిర్దేశాత్తస్యేతరపురుషార్థసామ్యంవారయతి ॥ తత్రాపీతి ॥ తత్రాపిచతుర్ణాంమధ్యే - మోక్షరూపఏవపురుషార్థః - ఆత్యన్తికతయాఅన్తమతీత్యవర్తమానతయా-నిత్యతయేత్యర్థః - ఇష్యతేఇచ్ఛావిషయోభవతి - త్రైవర్గరూపార్థః-కృతా

న్తః కాలః-తద్భయసంయుతః అనిత్యాః ॥౩౫॥ అనిత్యతామేవాహ॥ పరావరే ఇతి ఉత్కృష్టాపకృష్టరూపాః-యే-భావాః పదార్థాః-ఆబ్రహ్మస్తమ్బపర్యన్తాః - గుణవ్యతికరాత్ గుణవైషమ్యరూపసృష్టే - రనుపశ్చాద్భవన్తి-నతు ప్రలయే-అత-ఏషాం-ఈశేన కాలరూపేణ పరమాత్మనా-విధ్వంసితా ఆశిషో యేషాం-క్షేమో-న విద్యతే ॥౩౬॥ ఏవమచిద్వికారాణామనిత్యత్వముక్తం - అథ పారమహంస్యచర్యామేత్యుపక్షిప్తం ప్రకృతిప్రాకృతవిలక్షణస్య నిత్యస్యాత్మస్వరూపస్య భగవదాత్మకత్వేనానుసన్ధానమాహ॥ తదితి॥ తత్తస్మాత్-హే నరేన్ద్ర-అసవః ప్రాణాః-ధిషణా ఆత్మశబ్దేన జ్ఞానద్వారభూతం మన ఉచ్యతే-దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభి-రావృతానాం-గేహాద్యాత్మకానామిత్యర్థః-తస్థుషాం స్థావరాణాం - జగతాం జఙ్గమానాంచ-క్షేత్రవిదః క్షేత్రజ్ఞాః-స్థావరజఙ్గమాన్తస్థా జీవాః-తత్పతిః అన్తరాత్మతయా నియచ్ఛతీతి తత్పః - తస్యభావస్తత్తా-తయా జీవాన్తరాత్మతయా-యః-హృది-స్థితః-ప్రత్యక్ స్వస్మై భాసమానః- అనేన పరాచోఽచేతనాద్వైలక్షణ్యముక్తం-విశ్వగావిః-విశ్వక్ సర్వతః, ఆవిః ప్రకాశమానః, స్వరూపేణ గుణైశ్చ వ్యాపక ఇత్యర్థః-అనేన జీవవైలక్షణ్యముక్తం - భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యః-అనేనోభయవైలక్షణ్యముక్తం-చకాస్తి-స భగవాన్ - న హమస్మీత్యవేహి - భగవదాత్మకోఽహమస్మీతి బుధ్యస్వేత్యర్థః-యద్వా - దేహేన్ద్రియప్రాణమనోభిరావృతానాం స్థావరజఙ్గమదేహస్థచేతనానాం-యే-క్షేత్రవిత్తే-అహఙ్కారమమకారాస్పదశరీరవిత్తే- తేషాం పతీతి క్షేత్రవిత్పః-తస్యభావస్తత్తా-తయా జీవరూపతయా-పరాగర్థవిలక్షణః-ప్రత్యగ్భూతో-హృది-చకాస్తి-తం జీవాత్మానం -స భగవానస్మీత్యవేహి, భగవదాత్మకోఽహమితి బుధ్యస్వేత్యర్థః "తత్త్వమసి- అయమాత్మా బ్రహ్మే" త్యాదివదయం సామానాధికరణ్యేనానుసన్ధాననిర్దేశః-శరీరవిషయబుద్ధిశబ్దాదీనాం శరీరిపర్యన్తత్వమాకృతినయేన ఖట్వాఙ్గోగారిత్యాదివద్బోధ్యమ్ ॥౩౭॥ నను భగవతః క్షేత్రజ్ఞశరీరత్వేన తదప్రా

సంయుతః ॥ ౩౫ ॥ పరావరే చ యే భావా గుణవ్యతికరాదను। న తేషాం విద్యతే క్షేమ ఈశవిధ్వంసితాశిషామ్॥
తత్త్వం నరేన్ద్ర జగతామథ తస్థుషాం చ దేహేన్ద్రియాసుధిషణాత్మభిరావృతానామ్। యః క్షేత్రవిత్తపతయా హృది విశ్వగావిః ప్రత్యక్చకాస్తి భగవాంస్తమవేహి సోఽస్మి ॥౩౭॥ యస్మిన్నిదం సదసదాత్మతయా విభాతి మాయావివేకవిధుతి స్రజి వాహిబుద్ధిః। తం నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధతత్త్వం ప్రత్యూఢకర్మకలిలప్రకృతిం ప్రపద్యే॥౩౮॥ యత్పాదపఙ్కజపలాశవిలాసభక్త్యా కర్మాశయం గ్రథితముద్గ్రథయన్తి సన్తః। తద్వన్న రిక్తమతయో యతయోఽపి రుద్ధస్రోతోగణాస్తమరణం భజ వాసుదేవమ్॥ ౩౯ ॥ కృచ్ఛ్రో మహానిహ భవార్ణవమప్లవేశాం షడ్వర్గనక్రమసుఖేన తితీర్షయన్తి। తత్త్వం హరేర్భగవతో భజనీయమఙ్ఘ్రిం కృత్వోడుపం వ్యసన

పతయాఽవస్థితో క్షేత్రజ్ఞగతదోషప్రసక్తిః-నైవమిత్యాహ॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్ క్షేత్రజ్ఞరూపే - మాయావివేకవిధుతిః-మాయాయాః సకాశాత్-జీవపరయోః వివేకః-తస్య విధూననహేతుః-వివేకజ్ఞానవిరోధి సదసదాత్మతయా కార్యకారణరూపేణ - ఇదం దేవమనుష్యాదినానావిధరూపజాతం స్రజి-సర్పబుద్ధిరివ-విభాతి-స్రజీవేత్యత్ర వాశబ్ద ఇవార్థకః జీవతాదాత్మ్యేన ప్రతిభాతీత్యర్థః-తన్నిత్యముక్తపరిశుద్ధవిబుద్ధతత్త్వం -స్వతః ప్రకృతిసమ్బన్ధరహితస్వప్రకాశస్వరూపం-తథాపి ప్రత్యూఢకర్మకలిలప్రకృతిం-ప్రత్యూఢం అనాదితయారూఢమూలం-యత్కర్మ - తేన-కలిలా మిశ్రా-ప్రకృతిర్యస్య-తేన-స్వసంసృష్టకర్మమిశ్రవాసనమిత్యర్థః - ప్రపద్యే అనుసన్ధత్స్వ-యథా నృసింహో భగవాన్ శ్వేత ఇతి నృసింహమూర్తేర్భగవతః శ్వేతత్వం విగ్రహద్వారకం-న తత్స్వవ్యవధానేన - ఏవం క్షేత్రజ్ఞరూపస్య భగవతః క్షేత్రజ్ఞద్వారైవ కర్మసమ్బన్ధాజ్ఞానాదికం-న త్వవ్యవధానేనేత్యర్థః ॥౩౮॥ ఏవం క్షేత్రజ్ఞశరీరత్వేనావస్థానం నిర్దోషత్వం చోక్తం-అథ స్వేనరూపేణావస్థితిమాహ॥ యత్పాదేతి॥ యద్వా-తుభ్యముపదిష్టం భగవద్భక్తియోగం సర్వే అపి ముముక్షవోఽనుతిష్ఠన్తి, అతస్త్వమపి తమేవానుతిష్ఠేత్యాహ॥ యత్పాదేతి॥ రిక్తేషు భగవద్వ్యతిరిక్తేషు-మతిః-రిక్తమతిః, అభగవదాత్మకస్వబుద్ధిర్వా-న విద్యతే రిక్తమతిర్యేషాం తేన రిక్తమతయః-తమేవమన్వానా ఇత్యర్థః - నిరుద్ధస్రోతోగణాః-నిరుద్ధః ప్రత్యాహృతః-స్రోతోగణః ఇన్ద్రియవర్గో, యైస్తే - సన్తస్సాధవః-యస్య భగవతః-పాదపఙ్కజయోః-పలాశా ఇవాఙ్గులయ-స్తేషాం-విలాసః కాన్తి-స్తస్య-భక్త్యా-కర్మ చ ఆశయశ్చ కర్మాశయం-ఆశయో వాసనా-గ్రథితం స్వసంబద్ధం ఉద్గ్రథయన్తి మోచయన్తి-తస్మాత్త్వమపి-తమేవ అరణం "ఋ గతౌ", కరణే ల్యుట్-స్వప్రాపకమిత్యర్థః-వాసుదేవం-భజస్వ-భగవద్భక్తిమనన్తరేణ సంసారార్ణవో దుస్తరః ॥౩౯॥ అతస్తమేవ భజస్వేత్యుపసంహరతి॥ అప్లవేశాః ఈశ్వరాఖ్యప్లవరహితాః- షడ్వర్గనక్రం షడిన్ద్రియవర్గగ్రాహం-భవార్ణవం-ఇహ-దుఃఖేన-యే-తితీర్షయన్తి తరితుమిచ్ఛన్తి - తేషాం-మహాన్, కృచ్ఛ్రః క్లేశః-తత్తస్మాత్త్వం- హరే

ర్భగవతః-భజనీయంసుఖారాధ్యం-అఙ్ఘ్రిం-ఉడుపం-ప్లవం-కృత్వా-వ్యసనం దుఃఖాత్మకం దుస్తరార్ణం తరితుమశక్యం-భవార్ణవం-అర్ణశబ్దేన కారాభావ ఆర్షః ఉత్తర-పారంగచ్ఛ ❁ ॥౪౦॥ ❁ ఆత్మమేధసా బ్రహ్మవిదా, బ్రహ్మపుత్రేణ సనత్కుమారేణ-దర్శితా ఆత్మనో-గతి స్తత్త్వం-యస్య-స-నృపః-పృథుః-సమ్యక్-ప్రశంసాంకృత్వా-తంకుమారమువాచ- ॥౪౧॥ ❁ ఆర్తానాం తాపత్రయాతురాణాం, మనుకమ్పినా-హరిణా, పూర్వం- మేమహ్యం, మనుగ్రహః, కృతః-హే బ్రహ్మన్, భగవన్-తమనుగ్రహం, మాపాదయితుం నిష్పాదయితుం, యూయమాగతాః ❁ ॥౪౨॥ ❁ దయాళుభిః, భవద్భిః యుష్మాభిః, ర్మత్సమీహితం, కార్త్స్న్యేన నిష్పాదితం, బ్రహ్మోపదేష్ట్రే తుభ్యం మదీయం కిం దేయమస్తీత్యాహ॥సాధూచ్ఛిష్టమితి॥ ఆత్మనా దేహేన, సర్వం, మేమదీయం, సాధూనాముచ్ఛిష్టం సాధూనామనుగ్రహాల్లబ్ధమిత్యర్థః, అతో భవదనుగ్రహాల్లబ్ధం భవద్భ్యః కిం దదే-గురుదక్షిణార్థం కిం దదే-నహ్యనుగ్రహీత్రా దత్తం పునస్తస్మై దీయత ఇత్యర్థః ❁ ॥౪౩॥ ❁ యద్యప్యేవం-తథాపి రాజ్ఞా భృత్యేనేవ మయా నివేదితం స్వీకురుతేత్యాహ ॥ప్రాణా ఇతి॥ ప్రాణాః అసవః-రాయః ధనాని- సపరిచ్ఛదాః సోపకరణాః-గృహాః, రాజ్యం-బలం- మహీకోశః మహ్యాత్మకః కోశః-పృథివ్యాః పద్మాకారత్వాత్ కోశ ఇత్యుక్తం - యద్వా-కోశః రత్నభాణ్డాదిరూపః- రైశబ్దస్తద్వ్యతిరిక్తధనపరః - ఇతిశబ్దః ప్రకారే - ఏవంవిధమన్యత్సర్వమపి - నివేదితం - తుభ్యం మయేతి శేషః ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁ నను మద్యోగ్యమేవ మహ్యం సమర్పణీయం తత్రాహ ॥ సైనాపత్యం సేనానాయకత్వం - దణ్డనేతృత్వం దణ్డనాయకత్వం - తథా సర్వలోకాధిపత్యం చ - వేదశాస్త్రవిదర్హతి ❁ ॥ ౪౫ ॥ ❁ ఏతదేవోపపాదయతి॥ బ్రాహ్మణ-

ముత్తరదుస్తరార్ణమ్, ॥ ౪౦ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ స ఏవం బ్రహ్మపుత్రేణ కుమారేణాత్మమేధసా। దర్శితాత్మగతిస్సమ్యక్ప్రశస్యోవాచ తం నృపః॥౪౧॥ రాజోవాచ॥ కృతో మేఽనుగ్రహః పూర్వం హరిణార్తానుకమ్పినా। తమాపాదయితుం బ్రహ్మన్ భగవన్ యూయమాగతాః॥౪౨॥ నిష్పాదితశ్చ కార్త్స్న్యేన భగవద్భిః కృపాలుభిః। సాధూచ్ఛిష్టం హి మే సర్వమాత్మనా సహ కిం దదే ॥ ౪౩ ॥ ప్రాణా దారాస్సుతా బ్రహ్మన్ గృహాశ్చ సపరిచ్ఛదాః। రాజ్యం బలం మహీ కోశ ఇతి సర్వం నివేదితమ్ ॥ ౪౪ ॥ సైనాపత్యం చ రాజ్యం చ దణ్డనేతృత్వమేవ చ । సర్వలోకాధిపత్యం చ వేదశాస్త్రవిదర్హతి॥ ౪౫ ॥ స్వమేవ బ్రాహ్మణో భుఙ్క్తే స్వం వస్తే స్వం దదాతి చ। తస్యైవానుగ్రహేణాన్నం భుఞ్జతే క్షత్రియాదయః ॥ ౪౬ ॥ యైరీదృశీ భగవతో గతిరాత్మవాద ఏకాన్తతో నిగమభిః ప్రతిపాదితా నః । తుష్యన్త్వదభ్రకరుణాస్స్వకృతేన నిత్యం కో నామ తత్ప్రతికరోతి వినోదపాత్రమ్ ॥ ౪౭ ॥ త ఆత్మయోగపతయ ఆదిరాజేన పూజితాః। శీలం తదీయం శంసన్తః ఖేఽభూవన్ మిషతాం నృణామ్ ॥ ౪౮ ॥ వైన్యస్తు ధుర్యో మహతాం సంస్థిత్యాఽధ్యాత్మశిక్షయా। ఆప్తకామమివాత్మానం మేన ఆత్మన్యవస్థితః ॥౪౯॥ కర్మాణి చ యథాకాలం యథాదేశం యథాబలమ్। యథోచితం యథావిత్తమకరోద్బ్రహ్మసాత్కృతమ్॥౫౦॥ ఫలం

స్వమేవ స్వీయమేవాన్నం - భుఙ్క్తే - స్వీయమేవ వస్త్రాదికం - వస్తే పరిధత్తే-దదాతి చ క్షత్రియాదిభ్యః - తస్యైవ బ్రాహ్మణస్యైవ - అనుగ్రహేణ - లబ్ధమన్నం-క్షత్రియాదయో - భుఞ్జతే ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ సత్యపి స్వత్వే సర్వస్వేనాపి న గురోః ప్రత్యుపకర్తుం శక్యమిత్యాహ ॥ యైరితి ॥ ఆత్మవాదే అధ్యాత్మవిచారే- ఏకాన్తతో నిశ్చయేన-నిగమిభిః నిగమానుసారిభిః-యైర్యుష్మాభిః - ఈదృశీ దుస్తరమహావ్యసనాత్మకసంసారార్ణవనిస్తరణోపాయభూతా-నః అస్మభ్యం-ప్రతిపాదితా- తే-నిత్యం, అనల్పకరుణాః, భవన్తః స్వకృతేనాత్మోద్ధరణకర్మణా, తుష్యన్తు, కో నామ, తత్కృతముపకారం ప్రతి, స్వయముపకరోతి, ఉదపాత్రం తోయాఞ్జలింపినా, ఉదకప్రదానపూర్వకమఞ్జలిబన్ధనమేవ తస్య ప్రత్యుపకార ఇత్యర్థః, ॥౪౭॥ ❁ ఆత్మయోగం పాన్తి అనుష్ఠానానుష్ఠాపనాభ్యామిత్యాత్మయోగపతయః, తే సనకాదయః, ఆదిరాజేన పృథునా, పూజితాస్సన్తః, తదీయం పృథోస్సంబన్ధి, శీలం ప్రశంసన్తః , నృణాం , మిషతాం పశ్యతాం సతాం , ఖే , అభూవన్ , ఆకాశమారూఢా ఇత్యర్థః ॥౪౮॥ ❁ ధుర్యః శ్రేష్ఠో, వైన్యస్తు, మహతాం సనత్కుమారాదీనాం, మధ్యాత్మశిక్షయా హేతుభూతయా, యా-సంస్థితిర్నిష్ఠా తయా ఆత్మన్యేవావస్థితః-పరమాత్మోపాసననిష్ఠః-ఆత్మానం-మాప్తకామమవాప్తసమస్తకామమివ-మేనే ❁ ॥౪౯॥ ❁ తథాపరమాత్మోపాసనాఙ్గత్వేన-దేశకాలాదికమనతిక్రమ్య-కర్మాణి వర్ణాశ్రమోచితాని-బ్రహ్మణ్యర్పితం యథా భవతి తథా-అకరోత్ ❁ ॥ ౫౦ ॥ ❁ ఏవముపాసనాఙ్గత్వేన కర్మయోగమకరోదిత్యుక్తం-తచ్చ కర్మయోగం ఫలసఙ్గకర్తృత్వత్యాగాత్మయాథాత్మ్యానుభవపూర్వకమకరోదిత్యాహ ॥ ఫలమితి ॥ బ్రహ్మణి-ఫలం-సన్న్యస్య-ఫలస్య బ్రహ్మీయత్తతామనుసన్ధాయ-నతు స్వానుష్ఠీయమానకర్మాయత్తతామిత్యర్థః-తథా- నిర్విషఙ్గః మమేదం కర్మేతి మతిరహితః-అనేన సఙ్గత్యాగ ఉక్తః-కర్మా

ధ్యక్షం కర్మసు కర్తృత్వాభిమానినం - ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం - ప్రకృతేః, పరం - మన్వానః - కర్తృత్వాభిమానః ప్రకృతి సంసర్గ కృతో న తు స్వాభావిక ఇత్యేవం మన్వాన ఇత్యర్థః - అకరోదితి పూర్వేణాన్వయః ❀ ॥౫౧॥ ❀ స పృథుః - గృహేషు భోగస్థానేషు, వర్తమానోఽపి, సామ్రాజ్యశ్రియాఽన్వితోఽపి - సన్నిహిత భోగ్య భోగోపకరణోఽపి - నిరహమ్మతిః దేహాత్మ భ్రమరహితః - అత ఏవ, ఇన్ద్రియార్థేషు, నాసజ్యత నాసక్తోఽభూత్ , యథా, సూర్యః - స్వప్రభయా పఙ్కాదిషు వ్యాప్నువన్నపి తైర్నలిప్తస్తద్వదిత్యర్థః ❀ ॥ ౫౨ ॥ ❀ ఏవమధ్యాత్మయోగేన భగవద్భక్తియోగేన, అధ్యయనేన వసతీతి వద్ధేత్వర్థే తృతీయా, అధ్యాత్మయోగాద్ధేతోరిత్యర్థః , యద్వా - ప్రకృతి వివిక్తాత్మయాథాత్మ్య జ్ఞానయోగపూర్వకం - కర్మాణి, అనుదేశ కాలానుసారేణ, సమాచరన్ , అర్చిషి అర్చిర్నామ్న్యాం భార్యాయాం , ఆత్మసమ్మితానాత్మతుల్యాన్, సమ్మతానితి పాఠే, ఆత్మానుకూలానిత్యర్థః, పుత్రాన్, ఉత్పాదయామాస ❀ ॥౫౩॥ ❀ పుత్రాన్ ప్రతినిర్దిశతి ॥ విజితాశ్వమిత్యర్ధేన ॥ విజితాశ్వాదీన్ పుత్రానిత్యన్వయః - సర్వేషామిన్ద్రాదీనాం , పృథక్ ప్రత్యేకం , యో యోఽసాధారణో గుణః, స్తాన్ సర్వానేక ఏవ, అచ్యుతాత్మనః అచ్యుతస్య పరమాత్మనో, యా జగత్సృష్టిః స్తస్యాః, గోపీథాయ రక్షణాయ, స్వే స్వే కాలే ఉచితకాలే, దధౌ దధార ❀ ॥౫౪॥ ❀ మనోవాక్కాయైః, స్వైః స్వైర్గుణైశ్చ, ప్రజాః, సంరఞ్జయన్, రాజేతి - నామధేయం, ప్రథాత్ దధార, అపర - స్సోమరాజ ఇవ , సోమశ్చాసౌ రాజా చ సోమరాజః , స ఇవ, లోకరఞ్జనాత్ సోమశ్చన్ద్రో రాజేతి నామ యథా ధాత్, త

బ్రహ్మణి విన్యస్య నిర్విషఙ్గస్సమాహితః । కర్మాధ్యక్షం చ మన్వాన ఆత్మానం ప్రకృతేః పరమ్ ॥ ౫౧ ॥ గృహేషు వర్తమానోఽపి స సామ్రాజ్యశ్రియా యుతః । నాసజ్జతేన్ద్రియార్థేషు నిరహమ్మతిరర్కవత్ ॥ ౫౨ ॥ ఏవమధ్యాత్మయోగేన కర్మాణ్యనుసమాచరన్ । పుత్రానుత్పాదయామాస పఞ్చార్చిష్యాత్మ ❀ సమ్మితాన్ ॥ ౫౩ ॥ విజితాశ్వం ధూమ్రకేశం హర్యక్షం ద్రవిణం వృకమ్ । సర్వేషాం లోకపాలానాం దధారైకః పృథగ్గుణాన్ ॥ గోపీథాయ జగత్సృష్టేః కాలే స్వే స్వేఽచ్యుతాత్మకః ॥ ౫౪ ॥ మనోవాగ్వృత్తిభిస్సౌమ్యైర్గుణైస్సంరఞ్జయన్ప్రజాః । రాజేత్యధాన్నామధేయం సోమరాజ ఇవాపరః ॥ ౫౫ ॥ సూర్యవద్విసృజన్గృహ్ణన్ప్రతపంశ్చ భువో వసు । దుర్ధర్షస్తేజసేవాగ్నిర్మహేన్ద్ర ఇవ దుర్జయః ॥ ౫౬ ॥ తితిక్షయా ధరిత్రీవ ద్యౌరివాభీష్టదో నృణామ్ । వర్షతిస్మ యథాకామం పర్జన్య ఇవ తర్పయన్ ॥ ౫౭ ॥ సముద్ర ఇవ దుర్బోధస్సత్త్వేనాచలరాడివ । ధర్మరాడివ శిక్షాయామాశ్చర్యే హిమవానివ ॥ ౫౮ ॥ కుబేర ఇవ కోశాఢ్యో గుప్తార్థో వరుణో యథా । మాతరిశ్వేవ సర్వాత్మా బలేన మహసౌజసా ॥ ౫౯ ॥ అవిషహ్యతయా దేవో భగవాన్భూతరాడివ । కన్దర్ప ఇవ సౌన్దర్యే మనస్వీ మృగరాడివ ॥ ౬౦ ॥ వాత్సల్యే మనువన్నౄణాం ప్రభుత్వే భగవానజః । బృహస్పతిర్బ్రహ్మవాద ఆత్మవత్త్వే స్వయం హరిః ॥ ౬౧ ॥ భక్త్యా గోగురువిప్రేషు విష్వక్సేనానువర్తిషు । హ్రియా ప్రశ్రయశీలాభ్యామాత్మతుల్యః పరోద్యమే ॥ ౬౨ ॥ కీర్త్యోర్ధ్వగీతయా పుమ్భిస్త్రైలోక్యే తత్ర తత్ర హ । ప్రవిష్టః కర్ణరన్ధ్రేషు స్త్రీణాం రామస్స

ధేత్యర్థః ❀ ॥౫౫॥ ❀ లోకపాలాసాధారణగుణానుచితకాలే స్వైక ఏవాధాదిత్యుక్తం, తదేవోపపాదయతి ॥ సూర్యవదిత్యాదినా యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ భువః, వసు ధనం, గృహ్ణన్ , విసృజన్ అసౌ, సూర్య ఇవ - ప్రాప్తః - ప్రతపన్ ఆజ్ఞాం కుర్వన్, తేజసా - అగ్నిరివ, దుర్ధర్షః పరైరభిభవితుమశక్యః, మహేన్ద్ర ఇవ - దుఃఖేనాపి జేతుమశక్యః ❀ ॥౫౬॥ ❀ తితిక్షయా సహనేన, ధరిత్రీవ , అపరాధతితిక్షాసమయే ధరిత్రీతుల్యః - నృణాం, అభీష్టదానావసరే, ద్యౌరివ స్వర్గ ఇవ, పర్జన్య ఇవ, తర్పయన్, నృణాం, కామాన్ - వర్షతిస్మ ❀ ॥౫౭॥ ❀ సముద్ర ఇవ - దుర్బోధః - అపరిచ్ఛేద్యః, సత్త్వేన, అచలరాడివ మేరురివ - శిక్షాయాం - ధర్మరాడివ యమ ఇవ ఐశ్వర్యే హిమవానివ - హిమవాన్ హిరణ్యాకరః, మఘవానితి పాఠే, ఇన్ద్ర ఇవ, ॥ వరుణ ఇవ - గుప్తార్థః గుప్తమన్త్రః, మాతరిశ్వా వాయురివ, సర్వాత్మా సర్వగః, బలేన ఓజసా మహసా చ ❀ ॥౫౮॥ ౫౯॥ ❀ అవిషహ్యతయా చ, భగవాన్, భూతరాడ్ రుద్ర ఇవ - బలం శరీరబలం, ఓజః ఇన్ద్రియబలం, మహః దేహకాన్తిః, సౌన్దర్యేణ కన్దర్ప ఇవ, మృగరాట్ సింహ ఇవ, మనస్వీ ధైర్యశాలీ ❀ ॥౬౦॥ ❀ మనుస్స్వాయమ్భువః , అజశ్చతుర్ముఖః, ప్రభుత్వే బ్రహ్మవాదే వేదవాదే, బృహస్పతిరివ, ఆత్మవత్త్వే, యదధీనం ధనం స హి ధనవాన్, యదధీన ఆత్మా స ఆత్మవాన్ , స్వాధీనత్వ ఇత్యర్థః ❀ ॥౬౧॥ ❀ గోషు, గురుషు, విప్రేషు చ, విష్వక్సేనానువర్తిషు, భక్తః, హ్రియాదిభిః, పరార్థోద్యమే, ఆత్మతుల్యః నిరుపమః ❀ ॥౬౨॥ ❀ త్రైలోక్యే తత్ర తత్ర పురగ్రామాదివాసిభిః పుమ్భిః, ఊర్ధ్వం ఉచ్చైః , గీతయా, కీర్త్యా, స్త్రీణాం, కర్ణరన్ధ్రేషు, రామస్సీతా

పతిరివ ॥ ౬౩ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకవింశోఽధ్యాయః. ******************************

ఏవం సర్వగుణసంపన్నః పాలితలోక ఆసీదిత్యుక్తం, అథాత్మజేష్వారోపితరాజ్యభరస్సభార్యః ప్రవిష్టతపోవనః కుమారోపదిష్టాధ్యాత్మయోగనిష్ఠః ప్రాప్తపరమపురుష ఆసీత్ తత్ప్రాప్తిం తల్లోకమగాదితి వదన్ పృథువృత్తాన్తముపసంహరతి మునిః ॥ దృష్ట్వేతి ॥ వైన్యః పృథుః - ఆత్మవాన్ స్వర్గస్వారాజ్యాదీనామల్పాస్థిరత్వజ్ఞానవాన్, ఆత్మానం - ప్రవయసం వృద్ధం, దృష్ట్వా - తపోవనమగాదిత్యుత్తరేణాన్వయః - ఆత్మనా స్వేన - వర్ధితః - అశేషః - స్వానుసర్గః స్వవిషయవర్త్యనుసర్గః వ్యష్టిసర్గః యస్య ॥ ౧ ॥ జగతః జఙ్గమస్య - తస్థుషః స్థావరస్య చాపి వృత్తిదః జీవికాప్రదః సతాం ధర్మభృత్ నిష్పాదితః - ఈశ్వరాదేశః ప్రజాపాలనాదిరూపో - యేన యదర్థం యల్లోకపాలనాద్యర్థం - జజ్ఞివాన్ జాతః - తత్సర్వం కృత్వేత్యర్థః ॥ ౨ ॥ ఆత్మజేషు ఆత్మజాం పుత్రీకృతాం భూమిం, కథంభూతాం - విరహాత్, పృథోర్విశ్లేషాద్రుదతీమివ స్థితాం, విన్యస్య - ప్రజాసు, విమనస్సు చిన్తాతురాసు సతీషు - సదారః సభార్యః - ఏకః అసహాయః ॥ ౩ ॥ తత్ర తపోవనే, ఉప్తాః తాః, స్వీకృతాః, ఆత్మనో నియమాః శమదమాదయః, యేన - అక్షోభ్యానియమ ఇతి పాఠే, విఘ్నైర్నాశయితుమశక్యాః నియమా యస్య, వైఖానసానాం వానప్రస్థానాం - సుసమ్మతే, ఉగ్రే తపసి ఆరబ్ధః ప్రవృత్తః, కర్తరి క్తః, స్వస్య, ధరామణ్డలస్య, విజయే, పూర్వం, యథా, మహతా యత్నేన ప్రవృత్తః ॥ ౪ ॥ ఉగ్రం తపో వర్ణయ

తామివ ॥ ౬౩ ॥ ******************************

******** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకవింశోఽధ్యాయః. ********

మైత్రేయ ఉవాచ । దృష్ట్వాఽఽత్మానం ప్రవయసమేకదా వైన్య ఆత్మవాన్ । ఆత్మనావర్ధితాశేషస్వానుసర్గః ప్రజాపతిః ॥ ౧ ॥ జగతస్తస్థుషశ్చాపి వృత్తిదో ధర్మభృత్సతామ్ । నిష్పాదితేశ్వరాదేశో యదర్థమిహ జజ్ఞివాన్ ॥ ౨ ॥ ఆత్మజేష్వాత్మజాం న్యస్య విరహాద్రుదతీమివ । ప్రజాసు విమనస్స్వేకస్సదారోఽగాత్తపోవనమ్ ॥ ౩ ॥ తత్రాప్యదాభ్యనియమో వైఖానససుసమ్మతే । ఆరబ్ధ ఉగ్రతపసి యథా స్వవిజయే పురా ॥ ౪ ॥ కన్దమూలఫలాహారశ్శుష్కపర్ణాశనః క్వచిత్ । అబ్భక్షః కతిచిత్పక్షాన్ వాయుభక్షస్తతః పరమ్ ॥ ౫ ॥ గ్రీష్మే పఞ్చతపా వీరో వర్షాస్వాసారషాణ్మునిః । ఆకణ్ఠమగ్నశ్శిశిరే ఉదకే స్థణ్డిలేశయః ॥ ౬ ॥ తితిక్షుర్యతవాగ్దాన్త ఊర్ధ్వరేతా జితానిలః । ఆరిరాధయిషుః కృష్ణమచరత్తప ఉత్తమమ్ ॥ ౭ ॥ తేన క్రమానురుద్ధేన ధ్వస్తకర్మామలాశయః । ప్రాణాయామైస్సన్నిరుద్ధషడ్వర్గశ్ఛిన్నసంశయః ॥ ౮ ॥ సనత్కుమారో భగవాన్ యదాహాధ్యాత్మికం పరమ్ । యోగం తేనైవ పురుషమభజత్పురుషర్షభః ॥ ౯ ॥ భగవద్ధర్మిణస్సాధోశ్శ్రద్ధయా యతతస్సదా । భక్తిర్భగవతి బ్రహ్మణ్యనన్యవిషయాఽభవత్ ॥ ౧౦ ॥ తస్యానయా భగవతః పరికర్మశుద్ధసత్త్వాత్మనస్తదనుసంస్మరణాను

తి ॥ కన్దమూలేతి త్రిభిః ॥ కన్దాద్యాహారః కదాచిత్తృణాద్యశనః - యద్వా, కాంశ్చిత్పక్షాన్ కన్దాద్యాహారః, కాంశ్చిత్తృణాద్యశనః - కాంశ్చిదబ్భక్షః, తతః వాయుభక్ష ఏవ ॥ ౫ ॥ గ్రీష్మఋతౌ - చతుర్దిక్షు చత్వారోఽగ్నయః ఉపరిసూర్యః, తైః పఞ్చ తపాంసి యస్య వర్షాసు ఋతౌ - ఆసారం ధారాసంపాతం - సహత ఇత్యాసారషాట్, మునిస్సదాశుభాశ్రయసంశీలనపరః, శిశిరే ఋతౌ, ఆకణ్ఠమగ్నః, స్థణ్డిలేశయః దర్భాదిభిః పరిస్తృతభూమిశయః ॥ ౬ ॥ తితిక్షుః శీతోష్ణాదిసహః, యతవాక్ మౌనవ్రతః, దాన్తః దమయుక్తః, ఊర్ధ్వరేతాః దాన్తః, జితానిలః జితప్రాణః, ఏవంభూతః, కృష్ణం భగవన్తమారిరాధయిషుః, ఏవంవిధముత్తమం తపః, ఆచరత్ ॥ ౭ ॥ క్రమానురుద్ధేన శనైశ్శనైః ప్రాప్తేన, తపసా, ధ్వస్తాని కర్మాణి యస్య, ప్రాణాయామైః, అమల ఆశయోఽన్తఃకరణం యస్య, సన్నిరుద్ధః ప్రత్యాహృతః, షడిన్ద్రియవర్గో, యేన - ఛిన్నా నిబన్ధనాని వ్యసనాని, యస్య ॥ ౮ ॥ సనత్కుమారో - యముత్కృష్టమాధ్యాత్మికం యోగమాహ, తేనైవ యోగేన, పురుషర్షభః పృథుః, పురుషం పరమపురుషమభజత్ ॥ ౯ ॥ భగవద్ధర్మిణః నివృత్తిధర్మిణః, శ్రద్ధయా, యతతః యత్నం కుర్వతః - సాధోః పృథోః - భగవతి పూర్ణషాడ్గుణ్యే, బ్రహ్మణి, అనన్యవిషయా అవ్యభిచారిణీ, భక్తిరభవత్ ॥ ౧౦ ॥ భగవతః, పరికర్మణా పరిచర్యయా, శుద్ధసత్త్వాత్మనః శుద్ధసత్త్వమనసస్తస్య పృథోః, తస్య భగవతః, సంస్మరణం పూర్వోక్తపరభక్తిః, తస్యాః, అనుపూర్తిః పరిపూర్ణతా, తయా, జాతం, యత్పరజ్ఞానం - విరక్తిశ్చ, దభూత్, కీదృశం జ్ఞానం - యేన నిశితేన జ్ఞానేన, సంశయపదం సంశయస్థానం ఛేత్తుమశక్యస్వరూపం, జీవకోశం ప్రకృతితత్త్వం, చిచ్ఛేద స్వస్మిన్నసం

బద్ధమకరోత్ - తాదృశం జ్ఞానముదభూదిత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ఛిన్నాన్యధీః, ఛిన్నప్రకృతిధీః దేహాత్మబుద్ధిరహితః, అధిగతా ఆత్మగతిరాత్మస్వరూపయాథాత్మ్యం - యేన - అత ఏవ నిరీహః నిర్వ్యాపారః - యేన వయునేన - ఇదం ప్రకృతిసంబన్ధం - అచ్ఛినత్ తదపి జ్ఞానం - తత్యాజ తత్యాజ - అనిత్యం జడం శరీరమనుసన్ధాయ తదన్యోఽస్మీతి హి వివేకజ్ఞానముదేతి, తత్ర శరీరమపి ప్రతిసంబన్ధితయా బుద్ధిస్థం స్యాత్, యోగకాష్ఠాయాం బ్రహ్మాత్మ స్వాత్మని సాక్షాత్కృతే దేహప్రతిసంబన్ధితయా జ్ఞానాభావాత్ తత్యాజ ఇత్యుక్తం, న హి కేవలం ఘట ఇత్యనుభవే పటాదన్య ఇతి పటప్రతిసంబన్ధితయా జ్ఞానమనువర్తతే, తద్వదిత్యర్థః ఏవమేకాగ్రతాయాం హేతుమాహ ॥ తావదితి ॥ భగవత్కథాసు - రతిం, యావన్న కరోతి - తావత్ - యోగగతిభిః, అప్రమత్తో, న భవతి - అశ్రుతభగవత్కథానాం ప్రమాదస్స్యాదేవ అస్య తు భగవత్కథారతిత్వాన్న ప్రమాద ఇత్యర్థః ॥ ౧౨ ॥ సవీరశ్రేష్ఠః పృథుః ఆత్మానం - ఆత్మని పరమాత్మని - సంయోజ్య సమర్ప్య - స్వతస్సిద్ధమపృథక్సిద్ధసంబన్ధమనుసన్ధాయేత్యర్థః ఆవిర్భూతగుణాష్టకతయా బ్రహ్మప్రకారం ప్రాప్తః - కాలే అభ్యుపగతప్రారబ్ధావసానకాలే, స్వశరీరం - తత్యాజ, బ్రహ్మభావప్రాప్తేః కలేబరత్యాగానన్తరభావిత్వేఽపి సిద్ధవదభిప్రాయకృతః పూర్వకాలనిర్దేశః ॥ ౧౩ ॥ కలేబరత్యాగపూర్వకబ్రహ్మభావప్రాప్తిప్రకారమేవోపపాదయతి ॥ సంపీడ్యేతి ॥ గుల్ఫాభ్యాం, పాయుం గుదం సంపీడ్య సన్నిరుధ్య - మూలాధారాత్ - వాయుం, శనైరుత్సారయన్ ఊర్ధ్వం నయన్ - నాభ్యామవస్థాప్య, తతః - హృదయాదిషు - కోష్ఠేషు స్థానేషు, అవస్థాప్య - హృదయాదీనాం ద్వంద్వైక్యం ప్రాణ్యఙ్గత్వాత్, తత్ర - శీర్షం భ్రూమధ్యం ,, భ్రువోర్మధ్యే ప్రాణమావేశ్య సమ్యక్ ,, ఇతి శ్రుతేః ॥ ౧౪ ॥ తం చ తతః, మూర్ధ్ని బ్రహ్మరన్ధ్రే - ఉత్సర్పయన్ ఊర్ధ్వం నయన్ - క్రమేణ బ్రహ్మరన్ధ్రే చావేశ్య, నిస్స్పృహః అణిమాద్యైశ్వర్యాదికైవల్యాదిషు స్పృహారహితః, యద్యపేక్షా స్యాద్యోగినస్తదై-

పూర్త్యా। జ్ఞానం విరక్తిమదభూన్నిశితేన యేన చిచ్ఛేద సంశయపదం నిజజీవకోశమ్ ॥ ౧౧ ॥ ఛిన్నాన్యధీరధిగతాత్మగతిర్నిరీహస్తత్తత్యజేఽచ్ఛినదిదం వయునేన యేన। తావన్న యోగగతిభిర్యతిరప్రమత్తో యావద్గదాగ్రజకథాసు రతిం న కుర్యాత్ ॥ ౧౨ ॥ ఏవం స వీరప్రవరస్సంయోజ్యాత్మానమాత్మని। బ్రహ్మభూతో దృఢం కాలే తత్యాజ స్వం కలేబరమ్ ॥ ౧౩ ॥ సంపీడ్య పాయుం పార్ష్ణిభ్యాం వాయుముత్సారయఞ్ఛనైః। నాభ్యాం కోష్ఠేష్వవస్థాప్య హృదురఃకణ్ఠశీర్షణి ॥ ౧౪ ॥ ఉత్సర్పయంస్తతో మూర్ధ్ని క్రమేణావేశ్య నిస్స్పృహః। వాయుం వాయౌ క్షితౌ కాయం తేజస్తేజస్యయూయుజత్ ॥ ౧౫ ॥ ఖాన్యాకాశే ద్రవం తోయే యథాస్థానం విభాగశః। క్షితిమమ్భసి తత్తేజస్యదో వాయౌ నభస్యముమ్ ॥ ౧౬ ॥ ఇన్ద్రియేషు మనస్తాని తన్మాత్రేషు యథోద్భవమ్। † భూ-

శ్వర్యాదికముపస్యాదితి స్పృహాత్ర సమీక్ష్యతే - వాయుం స్వదేహస్థం - వాయౌ మహాభూతే - కాయం దేహరూపపృథివీం - క్షితౌ మహాభూతే, ఏవమగ్రేఽపి - అయూయుజత్ లీనమనుసంహితవాన్ ॥ ౧౫ ॥ ఖాని ఇన్ద్రియాధిష్ఠానాని దేహవివరాణి, ద్రవం దేహస్థం జలం తోయే - మహాభూతే - యథాస్థానం యథాకారణం విభాగశః అసఙ్కరేణ, అయూయుజత్, ఏవం దేహస్థభూతాంశానాం మహాభూతసమష్టితయాఽనుసన్ధానముక్తం, అథ పృథివ్యాదితత్త్వానాముత్పత్తిక్రమేణ లయానుసన్ధానముచ్యతే, క్షితిం మహాభూతం, అమ్భసి మహాభూతే - అయూయుజదిత్యనుషఙ్గః - తత్ అమ్భః, తేజసి అదః తేజః, వాయౌ, అముం వాయుం - నభస్యాకాశే ॥ ౧౬ ॥ తదేవం తామసాహఙ్కారకార్యాణామాకాశపర్యన్తం లయముక్త్వా సాత్త్వికాహఙ్కారకార్యాణాం లయానుసన్ధానమాహ ॥ ఇన్ద్రియేషు మన ఇతి ॥ సవికల్పకజ్ఞానేన మనస ఇన్ద్రియైరాకర్షణాత్తేషు లయానుసన్ధానముక్తం - న తు తత్కార్యత్వాత్ - వైకారికత్వాన్మనసః, యదుక్తం గీతాసు ,, ఇన్ద్రియాణాం హి చరతాం యన్మనోఽనువిధీయతే ,, ఇతి - అత్రాపి ,, ఇన్ద్రియైర్విషయాకృష్టైరాకృష్టం ధ్యాయతాం మనః ,, ఇతి తానీన్ద్రియాణి, తన్మాత్రేషు, అత్రాపీన్ద్రియాణాం వైకారిత్వేఽపి తేషాం శబ్దాదితన్మాత్రైరాకర్షణాత్తన్మాత్రేష్విత్యుక్తం - అయమర్థః, తామసాహఙ్కారకార్యాణాం పృథివ్యాదీనామాకాశపర్యన్తం లయమభిధాయ, తద్ధర్మాణాం గన్ధాదితన్మాత్రాణామిన్ద్రియాకర్షకత్వేన, ఇన్ద్రియాణాం చ మనస ఆకర్షకత్వేన మనఇన్ద్రియార్థానాముత్తరోత్తరానువర్తిత్వేన కార్యకారణయోరివ ప్రదర్శయితుం లయానుసన్ధానకీర్తనమితి, పరమార్థత ఇన్ద్రియాణాం వైకారికేఽహఙ్కారే, ఆకాశస్య సశబ్దస్య భూతాదౌ లయ ఇతి వివేకః, తైజసస్య త్వహఙ్కారస్య వైకారికభూతాద్యోరనుగ్రాహకత్వమాత్రమేవ, న తు కార్యాన్తరమస్తీతి న తత్కార్యలయోక్తిః - యథోద్భవం యథాప్రవృత్తి, మన ఆదీనాముత్తరోత్తరాధీన

౧౭॥ శ్లో॥ పా॥ నభస్తాని. † పా॥ భూతాదినాసముత్కృష్య.

ప్రవృత్తికత్వాత్, ఇన్ద్రియేషునభ ఇత్యపిపాఠో దృశ్యతే, నభః ఆకాశం, శబ్దాదితన్మాత్రేష్విన్ద్రియేష్విషయేషువిషయేత ద్వచ్ఛబ్ద ఉపచారాత్ప్రయుక్తః, భూతానాంతన్మాత్రేషుయతోద్భవంలయ ఇత్యర్థః, తానితన్మాత్రాణి, యథోద్భవం ఉద్భవమనతిక్రమ్య, ఉద్భవత్యస్మాదిత్యుద్భవః, కారణేభూతాదావిత్యర్థః, భూతాదిశబ్దోవైకారికతైజసయోరపిప్రద ర్శనార్థః-భూతాదినామానిభూతాదివైకారికతైజసనామాని, ఉపసంహృతకార్యాణి, ఉత్కృష్య, ఆత్మని, ఆత్మచిత్తం తదనుగ్రాహకేమహత్తత్త్వే, సందధే అనుసంహితవాన్, భూతాదినాసముత్కృష్యేతిపాఠే, తానితన్మాత్రాణిభూతా దినాతామసాహఙ్కారేణకారణభూతేనసహ, సముత్కృష్యతస్మిన్విలాప్యేత్యర్థః లయస్య కారణవస్తునాసహసం శ్లేషరూపత్వాత్సాహిత్యవివక్షయాతృతీయా, తంభూతాదింమహతీత్యన్వయః ॥ ౧౭ ॥ తంమహాన్తం, సర్వగుణ విన్యాసబీజేగుణవైషమ్యహేతుభూతే, మాయామయేప్రధానే, న్యధాత్, స్వార్థేమయట్, తంసర్వగుణవిన్యాసంజీవే మాయామయే, ఇతిపాఠేతు, తంమహాన్తం, సర్వేషాంగుణానాంకార్యాణాం, విన్యాసఃస్థితి, ర్యస్మిన్, తత్ప్రధానమ వ్యక్తంప్రతి-న్యధాత్, ప్రధానేన్యధాదిత్యర్థః, తచ్చావ్యక్తం, మాయామయేఅచిత్సమష్టిసంసృష్టేజీవే, న్యధాదిత్యర్థః॥ మహానవ్యక్తేలీయతే అవ్యక్తమక్షరేలీయత, ఇతిశ్రుత్యనురోధాత్, అనుశయోభుక్తశిష్టంకర్మ, తద్వాననుశయీ, పూ ర్వంసంసృతిదశాయామనుశయీక్షీణప్రాయదోషఇత్యర్థః, పుమాన్ జీవః, అసౌపృథుః, తంఅచిత్సమష్టిసంసృష్టంఆత్మ స్థంస్వస్వరూపస్థం-నితరాంప్రకృతిసంబన్ధవియుక్త-మనుసంహితవానిత్యర్థః-తతోజ్ఞానవైరాగ్యబలేన-అనుశయంభు క్తావశిష్టం-పూర్వోత్తభేదేనసంచితానన్యపగతబుద్ధిపూర్వకభేదేనచభిన్నంపుణ్యపాపాత్మకంకర్మ-అజహాత్ అత్యా

తాదినామాన్యుత్కృష్య మహత్యాత్మనిసందధే ॥ ౧౭ ॥ తం సర్వగుణవిన్యాసబీజేమాయామయేన్య ధాత్। తంచానుశయమాత్మస్థమసావనుశయీపుమాన్ ॥ జ్ఞానవైరాగ్యవీర్యేణస్వరూపస్థోఽజహాత్ప్ర భుః ॥ ౧౮ ॥ అర్చిర్నామమహారాజ్ఞీతత్పత్న్యనుగతావనమ్। సుకుమార్యతదర్హాచయత్పద్భ్యాంస్ప ర్శనం భువః ॥ ౧౯ ॥ అతీవభర్తృవ్రతధర్మనిష్ఠయాశుశ్రూషయాచార్షదేహయాత్రయా। నావిన్దతార్తిం పరికర్శితాపిసాప్రేయస్కరస్పర్శనమాననిర్వృతిః ॥ ౨౦ ॥ దేహంవిపన్నాఖిలచేతనాదికంపత్యుఃపృథి వ్యాదయితస్యచాత్మనః। ఆలక్ష్యకించిచ్చవిలప్యసాసతీచితామథారోపయదద్రిసానుని ॥ ౨౧ ॥ విధాయకృ త్యంహ్రదినీజలాప్లుతాదత్త్వోదకంభర్తురుదారకర్మణః। నత్వాదివిస్థాంస్త్రిదశాంస్త్రిఃపరీత్యవివేశవహ్నిం ధ్యాయతీభర్తృపాదమ్ ॥ ౨౨ ॥ విలోక్యానుగతాంసాధ్వీంపృథుంవీరవరంపతిమ్। తుష్టువుర్వరదాదేవై ర్దేవపత్న్యస్సహస్రశః ॥ ౨౩ ॥ కుర్వత్యఃకుసుమాసారంతస్మిన్మన్దరసానుని। నదత్స్వమరతూర్యేషుగృణన్తిస్మ

క్షిత్ ॥ తతః-ప్రచురకర్మవశ్యోభూత్వా, స్వరూపస్థః పరమాత్మాత్మకావిర్భూతగుణాష్టకస్వస్వరూపేణావస్థితోఽ భూత్-ముక్తోఽభవదిత్యర్థః ॥ ౧౮ ॥ అథ-అర్చిర్నామ్నీ-పృథోఃపత్నీమహారాజస్యస్త్రీ-సుకుమారీ-అతదర్హా వన గమనాదిక్లేశమనర్హాఽప్యపి-పతిమనుసృత్య, వనం-గతాప్రవిష్టా-అతదర్హత్వమేవాహ-యస్యాఃఅర్చిషః, పద్భ్యాంభు వఃస్పర్శనం-పద్భ్యాంభువమస్పృశన్తీమహాభోగశాలినీసాపిత్యక్త్వావనం ప్రవిష్టవతీత్యతదర్హత్వముక్తమ్ ॥ ౧౯ ॥ అతీవ-యద్భర్తృవ్రతంస్థణ్డిలశయనాదిరూపం-తద్వ్రతే-యా,నిష్ఠా-తయా-భర్తృశుశ్రూషయా-ఋషిణామియమా ర్షీ-దేహయాత్రా-కన్దమూలాద్యాహారరూపా-తయాచ-కృశీభూతాఽపి ఆర్తిందుఃఖం-నావిన్దత, యతః, ప్రేయసఃప్రియ తమస్యపృథోః-కరస్పర్శనాదిరూపః-యస్సంమానః, తేన-నిర్వృతా ॥ ౨౦ ॥ ఆత్మనః స్వస్యాః, పృథివ్యాశ్చ-పత్యుః పృథోః-దేహం, విపన్నానివిగతాని-అఖిలచేతనాదీని అఖిలానిబుద్ధీన్ద్రియప్రాణాదీని-యస్మిన్-తథాభూతం-మాలక్ష్యదృ ష్ట్వా-కించి-ద్విలప్యచ-సా, సతీ అర్చిః-తద్దేహం-అద్రేస్సానుని-చితామారోపయత్ ॥ ౨౧ ॥ తత-స్తత్కాలోచి తంకృత్యంచ, విధాయ-హ్రదిన్యాఃసరస్యా-జలేష్వా-ప్లుతాసతీ-ఉదారకర్మణో-భర్తు-రుదకం దత్త్వా-దివిస్థాన్, త్రిద శాన్నత్వా-భర్తుః-పాదం-ధ్యాయతి, చితాం-త్రిః, పరీత్యప్రదక్షిణీకృత్య, వహ్నిం-వివేశ ॥ ౨౨ ॥ వీరశ్రేష్ఠంప తిం, పృథు-మనుసృత్యగతాంసాధ్వీం-విలోక్య-వరదాః-దేవపత్న్యః-దేవైస్సహ-సహస్రశ-స్తుష్టువుః ॥ ౨౩ ॥ తదా-తస్మిన్, మన్దరగసానుని, కుసుమవర్షం, కుర్వత్యః, అమరతూర్యేషు దేవదున్దుభ్యాదిషు-నదత్సుసత్సు-పరస్పరం, గృణ

౧౮॥శ్లో॥పా॥తంసర్వగుణవిన్యాసంజీవే.

న్తి స్మ అభాషన్త ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ భాషణమేవాహ ॥ అహో ఇతి ॥ ఇయం వధూః అర్చిః-ధన్యా కృతార్థా, అహో ఇత్యాశ్చర్యే, హ శైవా, యా వధూః-భూభుజాం రాజ్ఞాం-పతిం, పతిం భర్తారం , సర్వాత్మనా సర్వప్రకారేణ-భేజే ప్రాప్తా-యజ్ఞేశం భగవన్తం-శ్రీరూపిణీ వధూరివ ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ తస్మాత్-సైషా - సతీ అర్చిః, పశ్యతోఽస్మాన్-అతీత్య, దుర్విభావ్యేన చిన్తయితుమశక్యేన-కర్మణా పతిపారార్థ్యాదినా-పతిం స్వభర్తారం-వైన్యం పృథుం-అనుసృత్య-ఊర్ధ్వం-వ్రజతి నూనమ్ ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ భగవాన్ పద్యతే గమ్యతే అనేనేతి భగవత్పదం భగవత్ప్రాప్తిసాధనం - నైష్కర్మ్యం నివృత్తిధర్మం- యే-విద్యుదివ చఞ్చలాయుషోఽపి, సాధయన్తి- తేషాం భగవద్భక్తానాం అన్యద్దేవాదిపదం, కిము దుర్లభం న కించిదిత్యర్థః ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ అథాన్తం శోచన్తి ॥ స ఇతి ॥ యః పుమాన్ - నపవర్గ్యమపవర్గసాధనం-మానుష్యం మనుష్యజన్మ-కృచ్ఛ్రేణ దుస్సాధేన-మహతా కర్మపరిపాకేన-భువి-లబ్ధ్వాఽపి-విషయేషు-విసజ్జతే-స వఞ్చితః-దైవేన బత ఇతి ఖేదే ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ ఏవం-సురస్త్రీషు-స్తువన్తీషు-సతీషు-వధూః అర్చిః- పతిలోకం-గతా ప్రాప్తా కోఽసౌ పతిలోకః ఆత్మవతాం జ్ఞానినాం-ధుర్యః శ్రేష్ఠః-వైన్యః పృథుః అచ్యుతాశ్రయం భగవతో నివాసభూతం-వైకుణ్ఠాఖ్యం-యం లోకం-ప్రాప తం లోకం గతేత్యర్థః ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ ఉపసంహరతి ॥ ఇత్థంభూతానుభావ ఇతి ॥ భగవత్తమః - భగవతాం „ఉత్పత్తిం ప్రలయం చైవ భూతానామాగతిం గతిమ్ । వేత్తి విద్యామవిద్యాం చ స వాచ్యో భగవానితి ,, ఇత్యుక్తవిధభగవతాం మధ్యే శ్రేష్ఠః , అసౌ పృథుః-ఇత్థంభూతానుభావః ఉక్తవిధప్ర

పరస్పరమ్ ॥ ౨౪ ॥ దేవ్య ఊచుః ॥ అహో ఇయం వధూర్ధన్యా యా చైవం భూభుజాం పతిమ్ । సర్వాత్మనా పతిం భేజే యజ్ఞేశం శ్రీర్వధూరివ ॥ ౨౫ ॥ సైషా నూనం వ్రజత్యూర్ధ్వమను వైన్యం పతిం సతీ । పశ్యతోఽస్మానతీత్యార్చిర్దుర్విభావ్యేన కర్మణా ॥ ౨౬ ॥ తేషాం దురాపం కిం త్వన్యన్మర్త్యానాం భగవత్పదమ్ । భువి లోలాయుషో యే వై నైష్కర్మ్యం సాధయన్త్యుత ॥ ౨౭ ॥ స వఞ్చితో బతాత్మధ్రుక్ కృచ్ఛ్రేణ మహతా భువి । లబ్ధ్వాఽపవర్గ్యం మానుష్యం విషయేషు విసజ్జతే ॥ ౨౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ స్తువన్తీషు సురస్త్రీషు పతిలోకం గతా వధూః । యం వా ఆత్మవిదాం ధుర్యో వైన్యః ప్రాపాచ్యుతాశ్రయః ॥ ౨౯ ॥ ఇత్థంభూతానుభావోఽసౌ పృథుస్స భగవత్తమః । కీర్తితం తస్య చరితముద్దామచరితస్య తే ॥ 30 ॥ య ఇదం సుమహత్పుణ్యం శ్రద్ధయాఽవహితః పఠేత్ । శ్రావయేచ్ఛృణుయాద్వాపి స పృథోః పదవీమియాత్ ॥ 31 ॥ బ్రాహ్మణో బ్రహ్మవర్చస్వీ క్షత్రియో జగతీపతిః । విట్పతిస్తు భవేద్వైశ్యశ్శూద్ర ఉత్తమతాం లభేత్ ✽ ॥ 32 ॥ త్రిః కృత్వ ఇదమాకర్ణ్య నరో నార్యథవాఽఽదృతా । అప్రజాస్సుప్రజతమో నిర్ధనో ధనవత్తమః ॥ అస్పష్టకీర్తిస్సుయశా మూర్ఖో భవతి పణ్డితః ॥ 33 ॥ ఇదం స్వస్త్యయనం పుంసామమఙ్గలనివారణమ్ । ధన్యం యశస్యమాయుష్యం స్వర్గ్యం కలిమలాపహమ్ ॥ 34 ॥ ధర్మార్థకామమోక్షాణాం సమ్యక్సిద్ధిమభీప్సుభిః । శ్రద్ధయైతదనుశ్రావ్యం చతుర్ణాం కారణం పరమ్ ॥ 35 ॥ విజయాభిముఖో రాజా శ్రుత్వైతదభియాతి యాన్ । బలిం తస్మై హరన్త్యగ్రే రాజానః పృథవే యథా ॥ 36 ॥ ము

భావసంపన్నః - ఉదారచరితస్య పృథోః-చరితం-తే తుభ్యం-మయా కీర్తితమ్ ✽ ॥ 30 ॥ ✽ ఏతచ్చరిత్రకీర్తనశ్రవణశ్రావణఫలమాహ ॥ య ఇతి ॥ యః పుమాన్-సుమహత్ - పుణ్యం పుణ్యసాధనమ్ - ఇదం చరిత్రమ్-అవహితః మనాస్సమాహితచిత్తః-శ్రద్ధయా-పఠేత్-శ్రావయేద్వా-స-పృథోః - పదవీం గతిమ్-ఇయాత్ ప్రాప్నుయాత్ ✽ ॥ 31 ॥ ✽ ఆనుషఙ్గికం ఫలమాహ ॥ బ్రాహ్మణ ఇతి ॥ బ్రాహ్మణః , బ్రహ్మవర్చస్వీ-భవేత్-రాజన్యః క్షత్రియః, పఠనాదికం కుర్వన్-జగతీపతిః-భవేత్-వైశ్యః-విట్పతిః వైశ్యానాం పతిః-శూద్రః-ఉత్తమతాం-స్వజాతీయేషు-ప్రాప్నుయాత్ ✽ ॥ 32 ॥ ✽ నరో, నారీ వా, ఆదృతా ఆదరణయుక్తా, త్రిః కృత్వః త్రివారమ్-ఆకర్ణ్య, అప్రజా, సుప్రజః-విద్యారూపద్రవిణబలాదియుక్తపుత్రవాన్ , భవేత్, తథా, నిర్ధనః, ధనవతాం మధ్యే శ్రేష్ఠః, అనభివ్యక్తకీర్తిః, విపులకీర్తిః-మూర్ఖః జ్ఞానవిధురః-పణ్డితః-భవేత్ ✽ ॥ 33 ॥ ✽ స్వస్తిమఙ్గలమ్-ఈయతేఽనేనేతి తథా, అమఙ్గలం నివారయతీతి తథా ధన్యం ధనసంపాదకం, యశస్కరం, ఆయుష్కరం, స్వర్గసాధనం, కలిదోషహరమ్ ✽ ॥ 34 ॥ ✽ ధర్మాదీనాం-సిద్ధిం, సమ్యగ్లిప్సుభిః, చతుర్ణాం ధర్మాదీనాం-పరం, కారణం సాధనమ్-ఏతచ్చరిత్రం-శ్రద్ధయా, అనుశ్రావ్యమ్ ✽ ॥ 35 ॥ ✽ ఏతచ్చరిత్రం, శ్రుత్వా, రాజన్యః, సంగ్రామాభిముఖః, యాన్ , యాతి, తే, తస్మై అభియాత్రే, బలిం-హరన్తి, యథా రాజానః పృథవే ✽ ॥ 36 ॥ ✽ యద్యప్యేవం విధాని బహూని ఫలాని-తథాపి-త్యక్తాన్యఫలసఙ్గః , భగవతి - భక్తిం ఉద్వహన్ కుర్వన్, వైచిత్ర్యవీర్యాణాం విచిత్రవీర్యశాలినాం-అభిమతం-మహతో భాగవతో, మాహాత్మ్యస్య, సూచకం , పుణ్యం, వైన్యస్య చరితం, శృణుయాత్ , శ్రావయేత్-పఠేచ్చ, ఏవం చేత్-అస్మిన్ భగవతి, కృ

తమతిః, ర్మర్త్యః, పార్థివీం పృథునా లబ్ధాం - గతి - మాప్నుయాత్ ❁ ॥౩౭॥౩౮॥ ❁ యః, ఇదం పృథుచరిత - మత్యాదరేణ, అనుదినం, శృణ్వన్, ప్రథయన్ కీర్తయన్, విముక్తాన్యఫలాసఙ్గః, స - మర్త్యః, భవసిన్ధోః పోతాత్మవరూపౌ, పాదౌ, యస్య, తస్మిన్, భగవతి, నిపుణాం - మతిం, లభతే ❁॥౩౯॥ ❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం, శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ద్వావింశోఽధ్యాయః. ❁❁❁❁❁❁❁❁

ఏవం కార్త్స్న్యేన పృథుచరిత్రమభిధాయ తత్సన్తతిం తచ్చరిత్రం చాభిధాతుముపక్రమతే మునిః ॥ విజితాశ్వ ఇతి ॥ విజితాశ్వః, పృథోః పుత్రః, విపులకీర్తిః, అధిరాజః, ఆసీత్, భ్రాతృవత్సలః, విజితాశ్వః, యవీయోభ్యః కనిష్ఠేభ్యః భ్రాతృభ్యః, కాష్ఠాః దిశః - అదాత్ ❁॥౧॥ ❁ కాం కాం కాష్ఠాం కస్మా అదాదిత్యత్రాహ ॥ హర్యక్షాయ, ప్రాచీం దిశం, ధూమ్రకేశాయ, దక్షిణాం దిశం - వృకసంజ్ఞాయ, ప్రతీచీం దిశం, తురీయాయ చతుర్థాయ ఉదీచీం దిశం - ద్రవిణసే, విభుర్విజితాశ్వః, అదిశదదాత్ ❁॥౨॥ ❁ పృథోరశ్వమేధే అశ్వవిజయావసరే - శక్రాదన్తర్ధానగతిం తిరోధానగతిం - లబ్ధ్వా, అన్తర్ధానసంజ్ఞితః అన్తర్ధానాఖ్యోఽభూత్, విజితాశ్వస్యైవాన్తర్ధాన ఇతి నామాన్తరమిత్యర్థః. అన్తర్ధానసంజ్ఞితో విజితాశ్వః, శిఖణ్డిన్యాం, సుసమ్మతం, అపత్యత్రయం, ఉత్పాదయామాస ❁॥౩॥ ❁ అపత్యత్రయమేవాహ ॥ పావక ఇతి ॥ పురా యో, వసిష్ఠస్య, శాపః, తస్మాత్, త్రయోఽగ్నయః, గార్హపత్యాహవనీయదక్షిణాగ్నయః, పావకాదిరూపేణ, మనుష్యే-

క్తాన్యసఙ్గో భగవత్యచలాం భక్తిముద్వహన్ । వైన్యస్య చరితం పుణ్యం శృణుయాచ్ఛ్రావయేత్పఠేత్ ॥౩౭॥ వైచిత్రవీర్యాభిమతం మహన్మాహాత్మ్యసూచకమ్ । అస్మిన్కృతమతిర్మర్త్యః పార్థివీం గతిమాప్నుయాత్ ॥౩౮॥ అనుదినమిదమాదరేణ శృణ్వన్ పృథుచరితం ప్రథయన్విముక్తసఙ్గః । భగవతి భవసిన్ధుపోతపాదే స చ నిపుణాం లభతే రతిం మనుష్యః ॥౩౯॥ ❁❁❁❁❁❁❁❁

❁ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ద్వావింశోఽధ్యాయః ❁❁❁❁❁

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ విజితాశ్వోఽధిరాజాసీత్పృథుపుత్రః పృథుశ్రవాః । యవీయోభ్యోఽదదాత్కాష్ఠా భ్రాతృభ్యో భ్రాతృవత్సలః ॥౧॥ హర్యక్షాయాదిశత్ప్రాచీం ధూమ్రకేశాయ దక్షిణామ్ । ప్రతీచీం వృకసంజ్ఞాయ తుర్యాం ద్రవిణసే విభుః ॥౨॥ అన్తర్ధానగతిం శక్రాల్లబ్ధ్వాఽన్తర్ధానసంజ్ఞితః । అపత్యత్రయమాధత్త శిఖణ్డిన్యాం సుసమ్మతమ్ ॥౩॥ పావకః పవమానశ్చ శుచిరిత్యగ్నయః పురా । వసిష్ఠశాపాదుత్పన్నాః పునర్యోగగతిం గతాః ॥౪॥ అన్తర్ధానో నభస్వత్యాం హవిర్ధానమవిన్దత । య ఇన్ద్రమశ్వహర్తారం విద్వానపి న జఘ్నివాన్ ॥౫॥ రాజ్ఞాం వృత్తిం కరాదానదణ్డశుల్కాదిదారుణామ్ । మన్యమానో దీర్ఘసత్త్రవ్యాజేన విససర్జ హ ॥ తత్రాపి హంసం పురుషం పరమాత్మానమాత్మదృక్ । యజంస్తల్లోకతామాప కుశలేన సమాధినా ॥౭॥ హవిర్ధానాద్ధవిర్ధానీ విదురాసూత షట్సుతాన్ । బర్హిషదం గయం శుక్రం కృష్ణం సత్యం జితవ్రతమ్ ॥౮॥ బర్హిషత్సుమహాభాగో హావిర్ధానిః ప్రజాపతిః । క్రియాకాణ్డేషు నిష్ణాతో యోగేషు చ కురూద్వహ ॥౯॥ యస్యేదం దేవయజనమనుయజ్ఞం వితన్వతః । ప్రాచీనాగ్రైః కుశైరాసీదాస్తృతం వసుధాతలమ్ ॥౧౦॥ సాముద్రీం దేవ

షూత్పన్నాః, స్తే, పునః, యోగగతిమగ్నిత్వం, ప్రాప్తాః, ఆహవనీయత్వాదేస్సంస్కారాపత్త్వాత్తేషాం మనుష్యయోనిషూత్పత్త్యనర్హత్వాత్తదభిమాని దేవతానాముత్పత్తిరత్ర వివక్షితా ❁॥౪॥ ❁ నభస్వత్యాఖ్యాయాం భార్యాయాం, అన్తర్ధానో విజితాశ్వః, హవిర్ధానం, పుత్రం, లేభే, అన్తర్ధానం విశినష్టి, యః అన్తర్ధానోఽశ్వహర్తారం, విద్వాన్ జానన్నపి, న జఘ్నివాన్, ఏతేన శక్రాదన్తర్ధానగతిలాభే కారణముక్తమ్ ❁॥౫॥ ❁ స చాన్తర్ధానః, రాజ్ఞాం, వృత్తిం, కరాదానదణ్డశుల్కాదిభిః - రతిదారుణాం పరపీడాత్మికాం - మన్యమానః - దీర్ఘసత్రమిష్టాన వ్యాజేన విససర్జ - హేత్యాశ్చర్యే ❁॥౬॥ ❁ తత్రాపి దీర్ఘసత్రేపి - హంసం స్వేషాం క్లేశం హన్తీతి హంసం, శుద్ధమేవా పరమాత్మానం - పరమపురుషం - ఆత్మదృక్ ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకస్వాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానీ సన్ - యజన్, కుశలేన దీర్ఘానుష్ఠితేన - సమాధినా - భగవల్లోక - మవాప ❁॥౭॥ ❁ హే విదుర, హవిర్ధానాదన్తర్ధానపుత్రాద్ధవిర్ధానీ తద్భార్యా, బర్హిషదాదీన్, షట్పుత్రాన్, అసూత ❁॥౮॥ ❁ హే మహాభాగ, హావిర్ధానిః హవిర్ధానస్యాపత్యం, బర్హిషత్, ప్రజాపాలనపరః క్రియాకాణ్డేషు, యోగేషు చ, నిష్ణాతః నిష్ణాతోఽభూత్, హే కురూద్వహ ❁॥౯॥ ❁ క్రియాకాణ్డేషు నిష్ణాతత్వమేవాహ ॥ యస్యేతి ॥ ఇదం వసుధాతలం, దేవయజనం యజ్ఞవాటం, వితన్వతః, యత్ర దేశే ఏకో యజ్ఞః కృతస్తత్సమీప ఏవ దేశే పునర్యజ్ఞాన్తరం కుర్వతః, ప్రాచీనాగ్రైః, కుశైః, కృత్స్నం, వసుధాతలం, మాస్తృతం, మాసీత్, అత ఏవ, ప్రాచీనబర్హిరిత్యుచ్యతే ❁॥౧౦॥ ❁ సః

విప్రాచీనబర్హిః-సముద్రస్య పుత్రీం, దేవదేవేన బ్రహ్మణా-ఉపదిష్టాం, శతద్రుత్యాఖ్యాం, ఉపయేమే, తాం శతద్రుతిం విశినష్టి, కైశోరీం బాలాం, చారూణి సున్దరాణి సర్వాణ్యఙ్గాని యస్యాస్తాం, సుష్ఠు, అలఙ్కృతాం, ఉద్వాహే వివాహే, పరిక్రమన్తీం సుగ్నిం, యాం శతద్రుతిం, అగ్నిః, చకమే శుకీమివ, అయమర్థః, సప్తర్షీణాం స్త్రీః తద్భార్యాదర్శనేనాగ్నిః కామావిష్టోఽభూత్, తం చ తద్భార్యా స్వాహా నామ సప్తర్షిభార్యారూపధారిణీ సతీ రమయామాస, రమయిత్వా చ తద్రేతః శుకీరూపేణ శరస్తమ్బే నిధాయాగచ్ఛత్ - తాం చ యథా సప్తర్షిభార్యాభ్రాన్త్యాఽగ్నిః కామితవాన్, తద్వదితి, స్తుకీమితి పాఠే స్తోకస్తోకఘృతధారామివేత్యర్థః ✽ ॥ ౧౧ ॥ ✽ సూర్యయా నవోఢయైవ నూపురైః - క్వణయన్త్యా-శతద్రుత్యా-విబుధాదయః, సర్వే-విజితాః వశీకృతాః-మోహితా ఇతియావత్ ✽ ॥ ౧౨ ॥ ✽ ప్రాచీనబర్హిషస్సకాశాత్-శతద్రుత్యాం దశపుత్రా-అభవన్ ఉదభవన్-పుత్రాన్ విశినష్టి, తుల్యం, నామ - వ్రతమాచారో - యేషాం తే, ధర్మస్నాతాః ధర్మనిష్ణాతాః-ధర్మపారగా ఇతియావత్-నిష్ణాతశబ్దో హి సర్వత్ర వివక్షితానుష్ఠానాన్తరభావ్యవభృథస్నానస్థానీయమన్తగమనమాహ-ప్రచేతసః ప్రచేతో నామానః ✽ ॥ ౧౩ ॥ ✽ ప్రజాసర్గే పిత్రా- ఉపదిష్టాః - ప్రథమం, తపశ్చరితుం - వనమర్ణవ-మావిశన్-దశసఙ్ఖ్యాకాని-వర్షాణాం వత్సరాణాం-సహస్రాణి- తపసాం పతిం-భగవన్తం - తపసా- ఆర్చన్ అర్చయామాసుః ✽ ॥ ౧౪ ॥ ✽ పథి మార్గే దృష్టేన-ప్రసీదతా-గిరిశేన రుద్రేణ, యదుక్తముపదిష్టం త-ద్ధ్యాయన్త స్తదర్థం ధ్యాయన్త- స్తజ్జపన్తశ్చ-సమాహితచిత్తాః-పూజయన్తశ్చ - ఆర్చన్నితి పూర్వేణాన్వయః ✽ ॥ ౧౫ ॥ ✽ గిరిశేనోక్తం ధ్యాయ

దేవోక్తాముపయేమే శతద్రుతిమ్ । తాం వీక్ష్య చారుసర్వాఙ్గీం కిశోరీం సుష్ఠ్వలఙ్కృతామ్ ॥ పరిక్రమన్తీము ద్వాహే చకమేఽగ్నిః ✽ శుకీమివ ॥ ౧౧ ॥ విబుధాసురగన్ధర్వమునిసిద్ధనరోరగాః । విజితాస్సూర్యయా దిక్షు క్వణయన్త్యైవ నూపురైః ॥ ౧౨ ॥ ప్రాచీనబర్హిషః పుత్రాశ్శతద్రుత్యాం దశాభవన్ । తుల్యనామవ్రతాస్సర్వే ధర్మస్నాతాః ప్రచేతసః ॥ ౧౩ ॥ పిత్రాఽఽదిష్టాః ప్రజాసర్గే తపసే వనమావిశన్ । దశవర్షసహస్రాణి తపసాఽర్చంస్తపస్పతిమ్ ॥ ౧౪ ॥ యదుక్తం పథి దృష్టేన గిరిశేన ప్రసీదతా । తద్ధ్యాయన్తో జపన్తశ్చ పూజయన్తశ్చ సంయతాః ॥ ౧౫ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ ప్రచేతసాం గిరిత్రేణ యథాఽఽసీత్పథి సఙ్గమః । యచ్చాప్యాహ హరః ప్రీతస్తన్నో బ్రహ్మన్వదార్థవత్ ॥ ౧౬ ॥ సఙ్గమః ఖలు విప్రర్షే శివేనేహ శరీరిణామ్ । దుర్లభో మునయో దధ్యురసఙ్గాద్యమభీప్సితమ్ ॥ ౧౭ ॥ ఆత్మారామోఽపి యస్త్వస్య దీనలోకస్య రాధసే । శక్త్యా యుక్తో విచరతి ఘోరయా భగవాన్భవః ॥ ౧౮ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ప్రచేతసః పితుర్వాక్యం శిరసాఽఽదాయ సాధవః । దిశం ప్రతీచీం ప్రయయుస్తపస్యాదృతచేతసః ॥ ౧౯ ॥ సముద్రముప విస్తీర్ణమపశ్యన్సుమహత్సరః । మహన్మన ఇవ స్వచ్ఛం ప్రసన్నసలిలాశయమ్ ॥ ౨౦ ॥ నీలరక్తోత్పలామ్భోజకల్హారేన్దీవరాకరమ్ । హంససారసచక్రాహ్వకారణ్డవనికూ

న్త ఇత్యన్వయః, తత్ర-కిముక్తం గిరిశేనేతి పృచ్ఛతి విదురః-యదా యస్మిన్కాలే - పథి, గిరిత్రేణ సహ-ప్రచేతసాం-సఙ్గమ ఆసీత్-హే బ్రహ్మన్-ప్రీతో-హరో రుద్రః-అర్థవత్ పురుషార్థసాధనం-యత్-ఆహ- తన్నోఽస్మభ్యం-వద ✽ ॥ ౧౬ ॥ ✽ శివసఙ్గమస్య దౌర్లభ్యమాహ ॥ హే విప్రర్షే, శరీరిణాం-ఇహ సంసారే-శివేన సాకం సఙ్గమో దుర్లభః దుఃఖేనాపలబ్ధుమశక్యః - మునయః, అభీప్సితం ఆప్తుమిష్టం-యం శివం-అసఙ్గాత్ విషయాన్తరసఙ్గత్యాగా-ద్దధ్యు రేవ కేవలం-నతు ప్రాపుః - తేన శివేన ✽ ॥ ౧౭ ॥ ✽ నను మునీనాం కిం తద్ధ్యానేన ఘోరత్వాదిత్యాశఙ్క్యాహ ॥ యోఽయం- భగవాన్ ఉత్పత్త్యాదిజ్ఞానవాన్-హరః-ఆత్మారామోఽపి ఆత్మారామత్వేన లోకసఞ్చారప్రయోజనరహితోఽపీత్యర్థః-దీనలోకస్య - రాధసే సిద్ధయే-దీనాననుగ్రహీతుమితియావత్, శక్త్యా స్త్రియా సహ-యుక్తః, ఘోరయా-మూర్త్యా-ఉపలక్షితో-విచరతి ✽ ॥ ౧౮ ॥ ✽ ఏవమాపృష్టో మునిస్తద్యథావద్వక్తుముపక్రమతే ॥ ప్రచేతస ఇతి ॥ సాధవః ప్రచేతసః-పితుః ప్రాచీనబర్హిషః-వాక్యం - ప్రజాస్సృజేతేతి వాక్యం-శిరసా-ఆదాయ అతిగౌరవేణ శిరసాఽనుమోద్య-స్వప్రవర్తితతపస్యా-దృతచేతసః ప్రతీచీం దిశం ప్రతి ప్రయయుః ✽ ॥ ౧౯ ॥ ✽ సముద్రముపసముద్రాత్ కించిన్న్యూనం ‹‹ఉపోఽధికే చ›› ఇతి-కర్మప్రవచనీయత్వాత్ ద్వితీయా-సముద్రసమీపే వా-విస్తీర్ణం-సుశోభనం-మహత్ శ్రేష్ఠం సరః-అపశ్యత్ - మహత్త్వమేవ స్పష్టయతి ॥ మహతాం జ్ఞానినాం-మన ఇవ స్వచ్ఛం నిర్మలం-ప్రసన్నాః-సలిలాశయాః మత్స్యాదయః-యస్మిన్ ✽ ॥ ౨౦ ॥ ✽ నీలోత్పలాదీనామాకరం జన్మస్థానం-ఉత్పలాని రాత్రివికాసీని - అమ్భోజాని దివావికాసీని కల్హారాణి సన్ధ్యావికాసీని, ఇన్దీవరం నీలోత్పలం-తస్య పునరు

౧౧ ॥ శ్లో ॥ పా ✽ స్స్తుకీమివ.

క్తిం ప్రాచుర్యజ్ఞాపనార్థా-హంసాదిభిర్వికూజితం చక్రవాకాః ※ ॥ ౨౧ ॥ ※ మత్తా-యే-భ్రమరాస్తేషాం స్వరేణ మధురస్వరేణ-హృష్టరోమాణో-లతాఙ్ఘ్రిపాః-యస్మిన్ -ఉపశ్లిష్టలతాగ్రైః-హృష్టరోమాణ ఇవ-అఙ్ఘ్రిపా, యస్మిన్-తదిత్యర్థః-పద్మకోశేషు య-ద్రజః-తత్-త్రైర్మ-దిక్షు, విక్షిపతా-పవనేన ఉత్సవో యస్మిన్ * ॥ ౨౨ ॥ తత్ర-మృదఙ్గాదిభి, రన్వితం దివ్యైర్మార్గభేదైః ప్రకారభేదైర్మనోహరం, గాన్ధర్వం గానమాకర్ణ్య-తే రాజపుత్రాః-విసిస్మిః విస్మయం ప్రాప్తాః ※※※ తద్దైవ తస్మాత్సరసో వినిర్గచ్ఛన్తం-విబుధానుగైర్గన్ధర్వకిన్నరాదిభిః, ఉపగీయమాన-మమరశ్రేష్ఠమ్ * ॥ ౨౪ ॥ * తప్తహేమరాశిసదృశకాన్తిం-నీలః కణ్ఠో యస్య తం, ప్రసాదాభిముఖం-త్రిలోచనం రుద్రం, వీక్ష్య-సంజాతహర్షాః ప్రచేతసః-ప్రణేముర్నమస్కృతవన్తః ※ ॥ ౨౫ ॥ ※ స, భక్తవత్సలో-భగవాన్ గిరిశః, ప్రపన్నాన్ నమస్కుర్వాణాన్-ధర్మజ్ఞాన్, వినయాదిశీలసంపన్నాన్-తాన్ ప్రచేతసః-స్వదర్శనప్రీతాన్, స్వయమపి ప్రీత, ఉవాచ * ॥ ౨౬ ॥ ఉక్తిమేవాహ॥ యూయమితి యావదధ్యాయసమాప్తి ॥ యూయం-వేదిషదః ప్రాచీనబర్హిషః, పుత్రాః-వః యుష్మాకం-చికీర్షితం భగవదారాధనం చ, విదితం వః అనుగ్రహాయ యుష్మాననుగ్రహీతుం, మే మమ-దర్శనం, కృతం కారితం, మమేత్యర్థః ※ ॥ ౨౭ ॥ ※ అనుగ్రహకారణమాహ॥ య ఇతి॥ త్రిగుణాత్మకాత్తమసః ప్రధానాత్, జీవసంజ్ఞితాత్ క్షేత్రజ్ఞాచ్చ-సాక్షాత్పరం విలక్షణం-సూక్ష్మాదితి పాఠే, త్రిగుణాత్కార్యావస్థాత్సూక్ష్మాత్కారణావస్థాచ్చ, తమసః ప్రధానాత్, క్షేత్రజ్ఞాచ్చ-పరమిత్యర్థః-భగవన్తం ప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యాపాదకపూర్ణజ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యం వాసుదేవం యః, ప్రపన్నః, స, మే, ప్రియః, భగవద్భక్తస్య సర్వోత్కృ

జితమ్ ॥ ౨౧ ॥ మత్తభ్రమరసౌస్వర్యహృష్టరోమలతాఙ్ఘ్రిపమ్ । పద్మకోశరజో దిక్షు విక్షిపత్పవనోత్సవమ్॥
తత్ర గాన్ధర్వమాకర్ణ్య దివ్యమార్గమనోహరమ్ । విసిస్మూ * రాజపుత్రాస్తే మృదఙ్గపణవాన్వితమ్ ॥ ౨౩ ॥
తర్హ్యేవ సరసస్తస్మాన్నిష్క్రామన్తం సహానుగమ్ । ఉప * గీయమానమమరప్రవరం విబుధానుగైః ॥ ౨౪ ॥
తప్తహేమనికాయాభం శితికణ్ఠం త్రిలోచనమ్। ప్రసాదసుముఖం వీక్ష్య ప్రణేముర్జాతకౌతుకాః ॥ ౨౫ ॥ స
తాన్ప్రపన్నార్తిహా భగవాన్ధర్మవత్సలః। ధర్మజ్ఞాన్ శీలసంపన్నాన్ప్రీతాన్ప్రీత ఉవాచ హ ॥ ౨౬ ॥ రుద్ర
ఉవాచ॥ యూయం వేదిషదః పుత్రా విదితం వశ్చికీర్షితమ్। అనుగ్రహాయ భద్రం వ ఏవం మే దర్శనం కృతమ్ ॥ ౨౭ ॥
యః పరం తమస ※ స్సాక్షాత్త్రిగుణాజ్జీవసంజ్ఞితాత్ । భగవన్తం వాసుదేవం ప్రపన్నస్స ప్రియో హి మే ॥
స్వధర్మనిష్ఠశ్శతజన్మభిః పుమాన్విరిఞ్చితామేతి తతః పరం హి మామ్ । అవ్యాకృతం భాగవతోఽథ వైష్ణవం ప
దం యథాఽహం విబుధాః కలాత్యయే ॥ ౨౯ ॥ అథ భాగవతా యూయం ప్రియాః స్థ భగవాన్యథా। న మద్భా
గవతానాం చ ప్రేయానన్యోఽస్తి కశ్చన ॥ ౩౦ ॥ ఇదం వివిక్తం జప్తవ్యం పవిత్రం మఙ్గలం పరమ్ । నిశ్శ్రేయ
సకరం చాపి శ్రూయతాం యద్వదామి వః ॥ ౩౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇత్యనుక్రోశహృదయో భగవానాహ
తాన్ శివః । బద్ధాఞ్జలీన్రాజపుత్రాన్నారాయణపరో వచః ॥ ౩౨ ॥ రుద్ర ఉవాచ ॥ జితం త ఆత్మవిద్ధుర్యస్వ

ష్టత్వాదితి భావః ※ ॥ ౨౮ ॥ ※ సర్వోత్కృష్టత్వమేవాహ॥ స్వధర్మనిష్ఠ ఇతి॥ పుమాన్, శతజన్మభిః, కేవలస్వవర్ణాశ్రమధర్మనిష్ఠః విరిఞ్చితాం విరిఞ్చసాలోక్యం-తత్సామ్యం వా, ఏతి-మామిత్యత్రాప్యేవం-తతః పరం తతః పరస్తాన్, మామ్, ఏతి, అథానన్తరం, భాగవతః నివృత్తధర్మానుష్ఠానపరః, అవ్యాకృతచక్షురాద్యనవగమ్యం, వక్తుమయోగ్యం వా, వైష్ణవం విష్ణుసంబన్ధి, పదం స్థానం, ఏతి, అహం-విబుధాః బ్రహ్మాదయశ్చ-కలాత్యయే స్వస్వాధికారాన్తే, యథా ప్రాప్స్యన్తి తథేత్యర్థః ※ ॥ ౨౯ ॥ ※ అథ, నను యూయం-భగవతాః, స్థ-భవథ, అతో, మమ, భగవాన్యథా, ప్రియః, ఏవం, యూయమపి, ప్రియా భవథ, భాగవతానాం భాగవతేభ్యః, మే, అన్యః, ప్రియః, కశ్చి, న్నాస్తి ※ ॥ ౩౦ ॥ ※ తత, ఇదం వక్ష్యమాణం, జప్తవ్యం శ్రూయతామిత్యన్వయః, జప్తవ్యం విశినష్టి, వివిక్తం అసఙ్కీర్ణం-యద్వా-వివిక్తం కర్తరి క్తః, వివేచకం, ప్రకృతిపురుషవిలక్షణత్వేన పరమాత్మవివేచకమిత్యర్థః, అతఏవ, పవిత్రం - అతఏవ-మఙ్గలం, ధర్మాదిపురుషార్థసాధనం, నిశ్శ్రేయసకరం ముక్తిసాధనం-అతఏవ-పరం-వః యుష్మభ్యం-వదామి ※ ॥ ౩౧ ॥ ※ ఇత్యేవం వదామీతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకం-అనుక్రోశహృదయః కృపాయుక్తహృదయః -భగవాన్నారాయణ ఏవ-పరః ప్రాప్యం ప్రాపకశ్చ -యస్య సః-శివః-బద్ధాని అఞ్జలిపుటాని-యైస్తాన్-రాజపుత్రాన్ప్రతి-వచః వాక్య-మాహ ※ ॥ ౩౨ ॥ ※ స్వరూపస్వభావైస్స్వతస్సర్వోత్కృష్టత్వం భక్తానుగ్రహార్థమేవ న స్వార్థమితి వదన్ సర్వాన్తరాత్మత్వగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ జితమితి॥ హే ఆత్మవద్ధుర్య-ఆత్మవతాం జ్ఞా

---

౨౮ ॥ శ్లో ॥ పా ※ సూక్ష్మాత్త్రిగుణ.

నినాం-ధుర్యరక్షక-తేతవ-జితముత్కర్షః - స్వరూపేణగుణైశ్చనిరతిశయోత్కర్షః - జితమితిభావేక్తః - స్వస్తయే-ఆత్మవిదామితిశేషః-యద్వా - ఆత్మవిద్ధుర్యాయోగేశ్వరా- స్తేషాం-స్వస్తయేసుఖాయ-త్వాముపాసీనానాంనిరతిశయానన్దావహః స్తు వత్స్వరూపరూపగుణౌభక్తానుగ్రహైకప్రయోజనాఇత్యర్థః-అతో-మే-త్వాముపాసీనస్యమమ-స్వస్తిత్వదనుభూతిసంభూతంసుఖం - అస్తు-నత్వసత్తాంపాప్నుయామిత్యర్థః - మేస్థాయిత్వేనావతిష్ఠత్వితిభావః - నను విషయానన్దవన్మదనుభూతిసంభూతానన్దోపిక్షణికఏవస్యాత్తత్రాహ ॥ రాధసాసిద్ధరూపేణ భవతా-సిద్ధంసంసిద్ధం, సాధ్యత్వేనవిషయాణామస్థిరత్వాత్తదనుభవసంభూతానన్దోప్యస్థిరః-తవతుసిద్ధరూపత్వాత్త్వాంనిత్యమనుభవతోమమత్వదనుభవసంభూతానన్దఃస్థాయీతిభావః - అత్రపరమాత్మానన్దసాధనభూతతద్విషయభక్తైస్థైర్యంప్రార్థ్యతే- ననుమమకథంసర్వోత్కృష్టతామనూపిదేవాదీనామప్యన్యతమత్వాదిత్యత్రాహ - సర్వస్మా ఆత్మనఇతి-సర్వస్మైప్రపఞ్చరూపాయ-తత్రహేతుః - ఆత్మనఇతి-యథాదేవమనుష్యాదిశరీరేష్వాత్మతయానుప్రవిష్టోజీవఃదేవోయమితిదేవాదిసామానాధికరణ్యేనవ్యపదిశ్యతేతద్వత్పరమాత్మా‚‚యఃపృథివ్యాంతిష్ఠన్యఆత్మనితిష్ఠన్ని,, తి,చిదచిదన్తరాత్మతయాఽవస్థితస్తద్వ్యపదేశేనవ్యపదిశ్యతే - తత్తదన్తరాత్మత్వమేవతత్తద్వ్యపదేశవ్యపదేశ్యత్వనిమిత్తమితియుక్తమాత్మత్వస్యసర్వత్వవ్యపదేశహేతుత్వం-యద్వా ‚‚ ఆత్మనఆకాశస్సమ్భూతఇత్యత్రైవాత్మశబ్దఃకారణాత్మపరః-తథాచాయమర్థః-కారణంహివ్యద్రవ్యంకార్యాత్మనాపరిణతంమృదయంఘటఇతికార్యాభేదేనవ్యపదిశ్యతే-తథాసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టఃకారణభూతఃపరమాత్మాస్థూలచిదచిద్విశిష్టబ్రహ్మరూపప్రపఞ్చవ్యపదేశవ్యపదేశ్యఇత్యుక్తం- కారణాత్మత్వస్యసర్వత్వవ్యపదేశహేతుత్వం-ఏవంచేదృశంసర్వాత్మత్వసర్వకారణత్వప్రయుక్తసర్వాత్మకత్వంత్వయ్యేవైకాన్తమితిత్వమేవసర్వోత్కృష్టఇతిభావః ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ అన్యదప్యుత్కర్షోపపాదకంగుణజాతంవదఞ్తద్విశిష్టంనమస్కరోతి॥నమఇతి ॥ పఙ్కజనాభాయలోకాత్మకంపఙ్కజంనాభౌయస్యతస్మై,ఏవంకార్యావస్థప్రపఞ్చరూపత్వముక్తం - కారణావస్థప్రపఞ్చరూపతామా

స్తయేస్వస్తిరస్తుమే । భవతారాధసారాద్ధంసర్వస్మా ఆత్మనేనమః ॥ ౩౩ ॥ నమః పఙ్కజనాభాయభూతసూక్ష్మేన్ద్రియాత్మనే। వాసుదేవాయశాన్తాయకూటస్థాయస్వరోచిషే॥ ౩౪ ॥ సఙ్కర్షణాయసూక్ష్మాయదురన్తాయాన్తకాయచ । నమోవిశ్వప్రబోధాయప్రద్యుమ్నాయాన్తరాత్మనే॥౩౫॥ నమోనమోఽనిరు

హ-భూతసూక్ష్మాణామిన్ద్రియాణాంచా-త్మనేఆశ్రయాయ,ఉభయనిర్వాహకమన్తరాత్మత్వంతత్ప్రయుక్తదోషాస్పృష్టత్వంచాహ,వాసుదేవాయ,వాసుశ్చాసౌదేవశ్చ-తిస్మై‚‚సర్వత్రాసౌసమస్తంచవసత్యత్రైవవైయత,, ఇత్యుక్తకర్త్రధికరణవ్యుత్పత్తినిరుక్తవాసుశబ్దవాచ్య సర్వాన్తరాత్మత్వగుణవిశిష్టాయ - తథాపి-దేవాయవ్యాప్యగతదోషాస్పర్శనేనదేదీప్యమానాయ-అతఏవ,శాన్తాయఅశనాయాపిపాసాశోకమోహజరామృత్యుభిరూర్మిభిర్విరహితాయ, అతఏవకూటస్థాయనిర్వికారాయ,అతఏవ-స్వరోచిషేనిత్యాసఙ్కుచితాపరిచిన్నస్వప్రకాశాయ ❀ ॥ ౩౪ ॥ ❀ కారణావస్థప్రపఞ్చాత్మకత్వస్య ప్రపఞ్చసంహారపూర్వకత్వాజ్జగత్సంహర్తృత్వగుణవిశిష్టతామాహ ॥ సఙ్కర్షణాయేతి ॥ సఙ్కర్షణాయ , సమిత్యేకీకారే , అవిభక్తనామరూపత్వేనకర్షణాయ - కర్షయత్యాకర్షయతిస్వస్మిన్జగదుపసంహరతితథా - తస్మైకేనాకారేణసంహర్తృత్వం , తత్రాహ , అన్తకాయ - ముఖాగ్నినాలోకదాహకాయ , అతఏవ , సూక్ష్మాయనామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టాయ , ఏవం భూతాయాపి- దురన్తాయఅన్తరహితాయ , అనుపసంహార్యాయేత్యర్థః , సంహారోహికార్యస్యకారణేనసహసంశ్లేషః-తస్యకారణాన్తరాభావేనానుపసంహార్యత్వాత్కారణకాష్ఠాభూతాయేత్యర్థః - ఫలితః - ఏవంకార్యావస్థకారణావస్థప్రపఞ్చరూపత్వ తదనుగుణగుణయుక్తం నమస్కృత్య జగద్రక్షకత్వ తదుపయుక్తగుణవిశిష్టం నమస్కరోతి ॥ నమఇతి ॥ విశ్వప్రబోధాయ-విశ్వంప్రబోధయతిధర్మాదిపురుషార్థతత్సాధనప్రకాశకవేదాఖ్యశాస్త్రోపదేశేనవేదయతీతివిశ్వప్రబోధః-తస్మై-విశ్వోజ్జీవయిత్రేఇత్యర్థః - నకేవల ముపదేశమాత్రేణా,పితు,వ్యూహవిభవాన్తర్యామిత్వాదిరూపేణ-విభవమూలత్వసాధ్వసాధునిగ్రహానుగ్రహాదేహేన్ద్రియాదిసంజీవయితృత్వాదిభిశ్చేత్యాహ, ప్రద్యుమ్నాయ- దుష్కృన్నిగ్రహసాధ్వనుగ్రహైకప్రయోజనరామకృష్ణాదివిభవమూలప్రద్యుమ్నవ్యూహాయ - అన్తరాత్మనే-సర్వదేశకాలావస్థాసుయుగపత్సర్వజగదన్తఃప్రవేశపూర్వకంప్రశాసనేనభర్త్రే ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ నమసోద్విరుక్తిస్తత్తద్గుణవిశేషవిశిష్టత్వాభి

ప్రియవతఃకృతా - అనిరుద్ధాయ అనిరుద్ధవ్యూహాయ - హృషీకాణామిన్ద్రియాణాం - య - దీశం మనః - ఇన్ద్రియాణి చ - తదాత్మనే తద్రూపాయ, సర్వాత్మకత్వేఽపి విశిష్య హృషీకేశేన్ద్రియగ్రహణమనిరుద్ధోపాసనస్థానత్వం - తథాచోక్తం తృతీయే “యద్విదుర్హ్యనిరుద్ధాఖ్యం హృషీకాణామధీశ్వరం । శారదేన్దీవరశ్యామం సంరాధ్యమృషిభిశ్శనైః” రితి - ఉక్తస్య జగద్రూపత్వాజ్జీవస్య దేవాదిరూపత్వవత్తస్యాయత్తత్వశఙ్కాయామాహ - పరమహంసాయ - హీనస్త్రీకర్మాఖ్యం పుణ్యాపుణ్యరూపం మలమాశ్రితేషు స్వస్మింశ్చేతి హంసః - తతః కర్మధారయాచ్చతుర్థీ అపహతపాప్మన ఇత్యర్థః - పూర్ణాయ అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య స్థితాయ - నిత్యనిరుపాధికాన్తర్బహిర్వ్యాప్తికృతం జగద్రూపత్వం న భగవత ఔపాధికం - జీవస్య తు దేవాదిశరీరేష్వభివ్యాప్తిః “పిప్పలం స్వాద్వత్తి” ఇతి శ్రుతేః కర్మకృతేతి తస్య దేవాదిరూపత్వమౌపాధికమితి తతః పరమాత్మనో వైలక్షణ్యసిద్ధిః - యద్వా - పరమహంసాయ అపహతపాప్మనే - అత ఏవ - నిర్వృతాత్మనే శోకరహితాయ నిభృతాత్మన ఇతి పాఠే క్షయవృద్ధిశూన్యాయ - అత ఏవ - పూర్ణాయ సర్వదాఽన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్య స్థితాయ - యద్వా - పూర్ణాయ వ్యాపకాయ - నిభృతాత్మనే అవాప్తసమస్తకామాయ - అయమపి జగద్రక్షణోపయుక్త ఏవ గుణః - అవాప్తసమస్తకామో హ్యాశ్రితాన్సమీహితకామప్రదానేన సమ్యక్పాలయతి న తు దరిద్రః ❁॥౩౬॥❁ అన్యదపి రక్షణోపయుక్తం గుణజాతమాహ ॥ స్వర్గాపవర్గయోః, ద్వారాయ సాధనభూతాయ “ఇష్టాపూర్తం బహుధా జాతం జాయమానం విశ్వం బిభర్తి భువనస్య నాభిః - అమృతస్యైష సేతు” రిత్యాదిశ్రుతేః - సేతురివ సేతుర్లక్షకః ప్రాపకః - సేతుర్హి తీరాన్తరప్రాపకః - స్వర్గాపవర్గద్వారత్వమేవోపపాదయన్నమస్కరోతి - నిత్యం సదా - శుచిషు యోగిచిత్తేషు సీదతి గచ్ఛతీతి శుచిషత్ - యోగిభిర్నిత్యముపాస్యత్వేన తత్సమీహితాపవర్గప్రదాతేత్యర్థః - హిరణ్యం వీర్యం యస్య సోఽగ్నిః - తస్మై - అగ్నిరూపాయ - చతుర్ణాం హోతౄణామయం చాతుర్హోత్రః - చతుర్భిః హోతృభిః సాధ్యః - తస్మై - తన్తవే యజ్ఞాయ - తద్రూపాయేత్యర్థః యజ్ఞరూపత్వయజ్ఞారాధ్య

ద్ధాయ హృషీకేశేన్ద్రియాత్మనే । నమః పరమహంసాయ పూర్ణాయ ❁ నిర్వృతాత్మనే ॥౩౬॥ స్వర్గాపవర్గద్వా
రాయ నిత్యం శుచిషదే నమః । నమో హిరణ్యవీర్యాయ చాతుర్హోత్రాయ తన్తవే ॥౩౭॥ నమ ఊర్జ ఇషే త్రయ్యాః
పతయే యజ్ఞరేతసే । తృప్తిదాయ చ జీవానాం నమస్సర్వరసాత్మనే ॥౩౮॥ సర్వసత్త్వాత్మదేహాయ విశేషాయ
స్థవీయసే । నమస్త్రైలోక్యపాలాయ సహ ఓజోబలాయ చ ॥౩౯॥ శబ్దలిఙ్గాయ నభసే నమోఽన్తర్బహిరాత్మనే ।

త్వాత్తత్ఫలదత్వాదిభిః స్వర్గద్వారాయేత్యర్థః ❁॥౩౭॥❁ ఊర్క్ పితౄణామన్నం - ఇట్ దేవానామన్నం - తద్రూపాయ ఊర్గిషాదిరూపేణ పిత్రాదీనాం తృప్తిమాపాదయన్ తదన్తర్యామిరూపేణ యః ఫలదః - తస్మా ఇత్యర్థః త్రయ్యాః వేదస్య - పతయే రక్షకాయ - ప్రతిపాద్యాయ చ - యజ్ఞస్య రేతః ఫలం, తద్రూపాయ అత్ర హిరణ్యరూపాయేత్యాహవనీయాద్యగ్నిరూపత్వముక్తం, చాతుర్హోత్రాయ తన్తవ ఇతి ద్రవ్యక్రియామన్త్రాద్యాత్మకయజ్ఞరూపత్వం, ఊర్జ ఇష ఇతి యజ్ఞారాధ్యదేవతారూపత్వం, త్రయ్యాః పతయ ఇతి స్వర్గాపవర్గతత్సాధనప్రకాశకవేదకారణత్వం, ఏవం స్వర్గాపవర్గద్వారత్వముక్తం, స్వర్గద్వారశబ్దేన ఐహలౌకికసుఖసాధనత్వమభిప్రేతం, తదుపపాదయన్నమస్కరోతి - జీవానాం, తృప్తిదాయ శబ్దస్పర్శాదివిషయానుభవజసుఖప్రదాయేత్యర్థః, ఏతదుపపాదకం సర్వరసాత్మన ఇతి, సర్వరసాః, కట్వామ్లలవణమాధుర్యాదయః, తదాత్మనే తద్రూపాయేత్యర్థః, కట్వాదిరసానామప్గుణపరిణామరూపత్వాత్ “రసోఽహమప్సు కౌన్తేయ” ఇతి రసస్య తద్విభూతిత్వగానాత్సర్వరసాత్మన ఇత్యుక్తం - ఇదం శబ్దస్పర్శరూపాత్మకత్వస్యాప్యుపలక్షణం, స్థవీయసే స్థూలాయ, విశేషాయ పృథివ్యాత్మనే - గన్ధరూపాయేత్యర్థః “పుణ్యో గన్ధః పృథివ్యాం చ” ఇతి గానాత్ ❁॥౩౮॥౩౯॥❁ ఏవం గన్ధరసాదిభోగ్యరూపేణ తృప్తిదత్వముక్తం, అథ భోక్తృభోగోపకరణభోగస్థానాదిరూపేణ తృప్తిదత్వమాహ ॥ సర్వ ఇతి ॥ సర్వసత్త్వాత్మదేహాయ, సర్వమచేతనజాతం భోగోపకరణభోగస్థానరూపం, సర్వే ఆత్మానో భోక్తారో జీవాశ్చ దేహశ్శరీరం యస్య, తస్మై ప్రకారాన్తరేణాపి తృప్తిదత్వమాహ - సహః ప్రవృత్తిసామర్థ్యమిన్ద్రియశక్తిః, ఓజస్తేజః - బలం ధారణసామర్థ్యం దేహశక్తిః, తద్రూపాయేత్యర్థః, సహ ఆదిరూపేణాపి తృప్తిదాయేత్యర్థః, ఏవమాకారేణ జగద్రక్షకత్వమిత్యాహ, త్రైలోక్యపాలాయ, ఉక్తప్రకారేణ త్రైలోక్యాన్తర్భూతకృత్స్నజగత్పాలాయేత్యర్థః ॥ ఏవం జగదుపాదానత్వాత్ తదన్తరాత్మత్వాత్ తదనన్యత్వాత్ తత్సంహర్తృత్వాదిభిః తదేకాసాధారణైః ధర్మైః సర్వోత్కృష్టం నమస్కృత్య - అథ చిదచిదాత్మకం సర్వము

౩౬॥ శ్లో॥ పా ❁ నిభృతాత్మనే.

పివ స్తుత్వచ్ఛరీరమేవ-అత స్త్వత్తో గోత్రకృష్టమ స్త్రీన్యాయేన సర్వాత్మకత్వేన నమస్కరోతి ॥ శబ్దలిఙ్గాయేతి॥ శబ్ద ఆకాశగుణః - స లిఙ్గం శరీరం యస్య-తస్మై, నభసే ఆకాశరూపాయ చ -ఇదం వాయ్వాదితద్గుణశరీరకత్వస్యాప్యుపలక్షణం- శబ్దాదిషు నియమనపూర్వకం వ్యాప్య తచ్ఛరీరకత్వేన స్థితాయేత్యర్థః - వ్యాప్తిశ్చ విద్యామగ్నిరివ నబహురేవ-తిలేషు తైలమివ నాన్తరేవ - కిన్త్వన్తర్బహిశ్చేత్యాహ-అన్తర్బహిరాత్మన ఇతి-అతతిసన్తతమవిచ్ఛేదేన వ్యాప్నోతీత్యాత్మా- అన్తర్బహిశ్చ వ్యాప్యస్థితాయేత్యర్థః-తథా చ శ్రూయతే ‚‚ అన్తర్బహిశ్చ తత్సర్వం వ్యాప్య నారాయణస్స్థిత ,, ఇతి-పుణ్యాయ యజ్ఞదానాదిరూపపుణ్యశరీరాయ-అముష్మై తత్సాధ్యస్వర్గాదిలోకరూపాయ - లోకాయ ఏతల్లోకనివాసాయ- భూరివర్చసే జ్ఞానప్రచురజీవరూపాయ ॥౪౦॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ చ కర్మణే ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకకర్మరూపాయ, పితృదేవాయ ప్రవృత్తికర్మారాధ్యతత్ఫలప్రదపితృదేవాదిశరీరాయ, ధర్మవిపాకాయ-ధర్మో ఽత్రాభిసంహితఫలభగవదారాధనరూపః-తస్య-విపాకః ఫలం, తస్మై, నివృత్తిధర్మఫలరూపాయేత్యర్థః - తథా, మృత్యవే దుఃఖదాయ దుఃఖప్రదమృత్యురూపాయ ॥౪౧॥ హే ఆశిషామీశ - యద్వా-హే ఈశ-ఆశిషాం ధర్మాదీనాం, కారణాత్మనే ఫలప్రకాశకాయ-మనవే సర్వజ్ఞాయ, స్వాయంభువాదిమనురూపాయ వా - మన్వన్తరాధిదైవతాయ వా-మన్త్రరూపాయ వా - ఏవం సర్వాత్మకత్వేన నమస్కృత్య సాక్షాన్నమస్కరోతి-బృహతే స్వరూపేణ గుణైశ్చ నిరతిశయబృహత్త్వాయ-ధర్మాయ కృష్ణాయ, కృష్ణాఖ్యసిద్ధరూపధర్మాయ సిద్ధరూపేఽపి ధర్మశబ్దః ప్రయుజ్యతే, తథా చ శ్రీమహాభారతే ‚‚ యే చ వేదవిదో విప్రా యే చాధ్యాత్మవిదో జనాః। తే వదన్తి మహాత్మానం కృష్ణం ధర్మం సనాతనం ,, మితి అకుణ్ఠమేధసే అప్రతిహతజ్ఞానాయ ॥౪౨॥ పురుషాయేతి॥ పురాణపురుషాయ-కపిలాద్యంశావతారరూపేణ నమస్కరోతి-సాఙ్ఖ్యేశ్వరః కపిలః-యోగీశ్వరో హిరణ్యగర్భః, స్తద్రూపాయ- శక్తిత్రయం సర్గాదిసామర్థ్యం-తద్యుక్తాయ-నవబ్రహ్మాన్తకాలరుద్రరూపాయేత్యర్థః-మీఢుషే ‚‚ మిహ సేచనే,, వర్షప్ర

నమః పుణ్యాయ లోకాయ అముష్మై భూరివర్చసే ॥ ౪౦ ॥ ప్రవృత్తాయ నివృత్తాయ పితృదేవాయ కర్మణే । నమో ధర్మవిపాకాయ మృత్యవే దుఃఖదాయ చ ॥౪౧॥ నమస్త ఆశిషామీశ మనవే కారణాత్మనే । నమో ధర్మాయ బృహతే కృష్ణాయాకుణ్ఠమేధసే ॥౪౨॥ పురుషాయ పురాణాయ సాఙ్ఖ్యయోగేశ్వరాయ చ । శక్తిత్రయసమేతాయ మీఢుషేఽహఙ్కృతాత్మనే ॥ చేతఆకూతిరూపాయ నమో వాచో విభూతయే ॥౪౩॥ దర్శనం నో దిదృక్షూణాం దేహి భాగవతార్చితమ్ । రూపం ప్రియతమం స్వానాం సర్వేన్ద్రియగుణాఞ్జనమ్ ॥౪౪॥ స్నిగ్ధప్రావృడ్ఘనశ్యామం సర్వసౌన్దర్యసఙ్గ్రహమ్ । చార్వాయతచతుర్బాహు సుజాతరుచిరాననమ్ ॥౪౫॥ పద్మకోశ

దసూర్యాత్మకపర్జన్యరూపాయ ‚‚ తపామ్యహమహం వర్షం నిగృహ్ణామ్యుత్సృజామి చ ,, ఇతి పర్జన్యస్యాపి భగవద్విభూతిత్వజ్ఞాపనాత్-అహఙ్కృతం అహఙ్కారగతత్త్వం, తస్యాత్మనే-చేతఆకూతిరూపాయ- చేతస ఆకూతిః స్వరూపం తదేవ యస్య రూపం, స తథోక్తః, తస్మై ‚‚ యస్యాహఙ్కారశ్శరీరం యస్య మనశ్శరీరం ,, మితి శ్రుతేః-వాచో విభూతయే వాక్ప్రపఞ్చాయ-యద్వా, చేతశ్చాకూతిశ్చ శరీరం చ యస్య రూపం-స తథోక్తః, తస్మై, మనోవాక్కాయరూపత్రయాత్మనే, మన ఆదివిషయరూపాయేత్యర్థః- ఇదమనుక్తరూపత్వసఙ్గ్రాహకం - కిఞ్చిద్ధి వస్తు తీక్ష్ణశర్కరాదిగతమాధుర్యాదివ దేవం విధమితి వాచా వక్తుమశక్యమపి మనసా చిన్తయితుం శక్యం-కిఞ్చిచ్చ వస్తు దూరస్థమేర్వాదివచ్చక్షురాదిభిరనుభవితుమశక్యమప్యేవం విధమితి వాచా వక్తుం శక్యం-కిఞ్చిద్ధి కాయేనానుభవితుం శక్యం యన్నాసనిఙ్కృష్టఘటపటాదికం-ఏవం విధవస్తుశరీరాయేత్యర్థః ॥౪౩॥ ఏవం పారమైశ్వర్యాపాదకగుణగణవిశిష్టం భగవన్తం నమస్కృత్య తదీయదివ్యమఙ్గలవిగ్రహదర్శనం ప్రార్థయమానో విగ్రహం చ వర్ణయతి ॥ దర్శనమితి నవభిః ॥ భాగవతైరర్చితం-తే-రూపం, దిదృక్షూణాం ద్రష్టుమిచ్ఛతాం, నోఽస్మాకం, దర్శనం-దేహి త్వత్స్వీయం, రూపం విశినష్టి, స్వానాం భక్తానాం-ప్రియతమం- సర్వేషామిన్ద్రియాణాం, యే-గుణా అసాధారణధర్మాః శ్రవణస్పర్శనదర్శనాఘ్రాణనాదయః- తైరఞ్జనం అభివ్యఙ్గ్యం యథా తథా-దేహీతి క్రియావిశేషణం - యద్వా-సర్వేషామిన్ద్రియాణామప్రాకృతానాం-తద్గుణానాం శబ్దాదీనాం చ, అఞ్జనమభివ్యక్తిర్యస్మిన్, తదిదం ‚‚ సర్వకర్మా సర్వకామస్సర్వగన్ధస్సర్వరస ,, ఇతి శ్రుతేః ॥౪౪॥ స్నిగ్ధః, ప్రావృషి వర్షర్తౌ, యో ఘనః- స్తద్వత్-శ్యామం, సర్వేషాం సౌన్దర్యాణాం సఙ్గ్రహో యస్మిన్ - చారవస్సున్దరాః, ఆయతా ఆజానులమ్బినః- శ్చత్వారో-బాహవో, యస్మిన్, సుజాతం సుకుమారం-రుచిరం సున్దర-మాననం-యస్మిన్ ॥౪౫॥ పద్మస్య కోశమధ్యే, యాని పలాశాని-తద్వ, దక్షిణీ యస్మిన్-సున్దరే భ్రువౌ యస్మిన్, శోభనా నాసికా యస్మిన్, శోభనాః ద్విజాః దన్తాః యస్మిన్- సుకపోలమాస్యం యస్మిన్

తిబహువ్రీహిగర్భో బహువ్రీహిః, సమాకర్ణావేవ విభూషణం యస్మిన్ కుణ్డలయోరగ్రే వక్ష్యమాణత్వాత్ ॥ ౪౬ ॥ ప్రీత్యా, ప్రహసితావివ, అపాఙ్గౌ-యస్మిన్-అలకైః కున్తలైః, ఉపశోభితం - నూతనపఙ్కజకిఞ్జల్కవత్పిశఙ్గం దుకూలం యస్మిన్ మృష్టే నిర్మలే కుణ్డలే యస్య ॥ ౪౭ ॥ స్ఫురన్తి కిరీటాదీని యస్మిన్ శఙ్ఖాదిభిరుత్తమా బుద్ధిర్లక్ష్మీ రస్మిన్నస్తీతి తథా ॥ ౪౮ ॥ సింహస్కన్ధత్విష ఇతి ద్వితీయా బహువచనం-సింహస్కన్ధే పరితః ప్రసరన్తః కేసరా ఇవ సర్వతో యాస్త్విష స్తాః బిభ్రతి- యా-సౌభగా - గ్రీవా-తస్యాం - కౌస్తుభో యస్మిన్-యద్వా, సింహస్యేవ యౌ స్కన్ధౌ-తయో స్త్విషః కుణ్డల హారాదిదీప్తీః బిభ్రతీతి పృథగ్విశేషణం-సౌభగయుక్తగ్రీవాయాం కౌస్తుభో యస్మిన్- సౌభగా గ్రీవా యస్య స కౌస్తుభో యస్మిన్నితి బహువ్రీహిగర్భో వా బహువ్రీహిః, శ్రియా హేతుభూతయా-అక్షీ స్తః తిరస్కృతో- నికషాశ్మా సువర్ణరేఖాఙ్కితో నికషపాషాణో యేన, తాదృశేన-ఉరసా-ఉల్లసచ్ఛోభమానం-యద్వా, శ్రియా ఉపలక్షితేన-నికషోపర్యుపరక్తసువర్ణరేఖాసదృశశ్రియా ఉపలక్షితేనేత్యరోవిశేషణం, అక్షీస్తః శఙ్కితః-నికషాశ్మా, యేన-తేన-ఉరసా- ఉల్లసత్ శోభమానం - లక్ష్మీ సహితం శ్యామం వక్షః కనకనికషరేఖాన్వితమశ్మానం శఙ్కయతీత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ పూరకరేచకాభ్యాం శ్వాసోచ్ఛ్వాసాభ్యాం, సంవిగ్నాశ్చపలా, వలయ-స్తాభిః, వల్గుసున్దరం, దలవదశ్వత్థపత్రసదృశ, ముదరం-యస్మిన్- యద్వా, సృష్ట్యా పూర్యతే పాల్యత ఇతి వా గజత్పూరం - తత్- రేచకం సంపూరణసమర్థం-యస్మిన్-సంవిగ్నాః సమ్యగ్నాః - వలయో యస్మిన్-దలవదుదరం-పూరకరేచకసంవిగ్నవళి-వల్గు, దలోదరం యస్మిన్నితి త్రిపదబహువ్రీహిః-పూర్వయోః కర్మధారయో వా పదో వా బహువ్రీహిః-యతో నాభిద్వారా నిర్గతం-విశ్వం-ఆవర్తవద్గభీరయా-నాభ్యా- ప్రతిసఙ్క్రామయత్ పునః ప్రవేశయదివ స్థితం-గంభీరనాభిద్వారేణ బహిష్ఠం విశ్వం అన్తః ప్రవేశయదివ స్థితమిత్యర్థః ॥ ౫౦ ॥ శ్యామయోః శ్రోణ్యో

పలాశాక్షం సున్దరభ్రు సునాసికమ్ । సుద్విజం సుకపోలాస్యం సమకర్ణవిభూషణమ్ ॥ ౪౬ ॥ ప్రీతిప్రహసితాపాఙ్గమలకై రుపశోభితమ్ । లసత్పఙ్కజకిఞ్జల్కదుకూలం మృష్టకుణ్డలమ్ ॥ ౪౭ ॥ స్ఫురత్కిరీటవలయహారనూపురమేఖలమ్ । శఙ్ఖచక్రగదాపద్మమాలామణ్యుత్తమర్ద్ధిమత్ ॥ ౪౮ ॥ సింహస్కన్ధత్విషో బిభ్రత్సౌభగగ్రీవకౌస్తుభమ్ । శ్రియాఽనపాయిన్యాఽఽక్షిప్తనికషాశ్మోరసోల్లసత్ ॥ ౪౯ ॥ పూరరేచకసంవిగ్నవలివల్గుదలోదరమ్ । ప్రతిసఙ్క్రామయద్విశ్వం నాభ్యాఽఽవర్తగభీరయా ॥ ౫౦ ॥ శ్యామశ్రోణ్యధిరోచిష్ణుదుకూలస్వర్ణమేఖలమ్ । సమచార్వఙ్ఘ్రిజఙ్ఘోరునిమ్నజానుసుదర్శనమ్ ॥ ౫౧ ॥ పదా శరత్పద్మపలాశరోచిషా నఖద్యుభిర్నోఽన్తరఘం విధున్వతా । ప్రదర్శయ స్వీయమపాస్తసాధ్వసం పదం గురో మార్గగురుస్తమోజుషామ్ ॥ ౫౨ ॥ ఏతద్రూపమనుధ్యేయమాత్మశుద్ధిమభీప్సతామ్ । యద్భక్తియోగోఽభయదస్స్వధర్మమనుతిష్ఠతామ్ ॥ ౫౩ ॥ భవాన్భక్తిమ

ర్నితమ్బయో-రధికం-రోచిష్ణు-యత్-పీతం దుకూలం, తత్ర-స్వర్ణమయీ మేఖలా-యస్మిన్- అఙ్ఘ్రీ చ జఙ్ఘే చ ఊరూ చ నిమ్నే జానునీ చ-జానునీ చ-సమైశ్చారుభిః, జాన్వాదిభిశ్శోభనం దర్శనం యస్య ॥ ౫౧ ॥ ఏవం విగ్రహమనువర్ణ్య తద్దర్శనం ప్రార్థయతే, పదేతి శరది-యత్పద్మం-తస్య, యాని పలాశాని-తద్వ-ద్రోచిర్యస్య-తేన-పదా చరణేన-నోఽస్మాకం - అన్తరఘం అన్తస్స్థితం పాపహేతుమజ్ఞానం-నఖకాన్తిభిర్విధున్వతా అపనయతా- శరత్పద్మస్థానీయచరణస్థపలాశస్థానీయాఙ్గుళిస్థనఖరోచిర్భిః-అఘం విధున్వతా-పదా- అపాస్తం నిరస్తం, సాధ్వసం భక్తానాం భయం - యస్మిన్-త-త్స్వీయం-పదం రూపం, యద్వా, ఉక్తవిధేన పదా-ఉపలక్షితః త్వం, అపాస్తసాధ్వసం, స్వీయం, పదం-పద్యతేఽవగమ్యత ఇతి పదం రూపం-ప్రదర్శయత - స్త్వమేవ-తమోజుషామజ్ఞానినాం, గురోర్మార్గగురుః గురుమార్గప్రదర్శకో భవసి ॥ ౫౨ ॥ నను ,, న మాంసచక్షురభివీక్షతే తం - న చక్షుషా పశ్యతి కశ్చనైనం హృదా మనీషా మనసాభిక్లృప్త ,, ఇతి ప్రాకృతచక్షురాదిభిరగ్రాహ్యం యోగపరిశుద్ధమనోగ్రాహ్య-మప్రాకృతం మదీయరూప - మపరిశుద్ధమనసస్తవ కథం ప్రదర్శయేతి ప్రార్థ్యస ఇత్యాశఙ్కాయామాహ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతదుక్తవిధం-తవ రూపం - ఆత్మశుద్ధిమన్తఃకరణనైర్మల్య - మభీప్సతా-మస్మాకం-కేవల-మనుధ్యేయమేవ - ఏతద్రూపస్య ధ్యానవిషయత్వమేవ ప్రదర్శయేతి ప్రార్థ్యతే-న తు సాక్షాత్కార ఇతి భావః - కిం ధ్యానవిషయత్వమాత్రసాధ్యం - తత్రాహ-యతః ధ్యానవిషయాత్త్వద్రూపాత్-ధ్యానయోగాఙ్గత్వేన స్వవర్ణాశ్రమోచితధర్మమనుతిష్ఠతాం పుంసా-మభయదః సాక్షాన్మోక్షసాధనభూతో-భక్తియోగః పరమభక్తియోగో - భవతి-ధ్యానయోగోఽపి పరజ్ఞానప్రసాదద్వారా పరమభక్తియోగరూపేణ పరిణమత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ పరమభక్తిమతా తు భవాన్ లభ్య ఇత్యాశయేనాహ ॥ భవానితి ॥ సర్వదేహినాం దుర్లభోఽపి భవాన్ - భక్తిమతా - ప్రశంసాయాం మతుప్, పరమభక్తిమతా - ల

భ్య ఏవ - దుర్లభత్వమేవాహ - స్వారాజ్యస్యేతి, ఆత్మవిదాం ఉక్తభక్తియోగనిష్ఠానాం, గతిః ప్రాప్యస్త్వం - స్వారాజ్యస్య స్వేన రాజత ఇతి స్వరాట్ - తస్య భావః - స్వారాజ్యం కైవల్యం - అపాదానస్య సమ్బన్ధమాత్రవివక్షయా షష్ఠీ - స్వారాజ్యాదపి - అభిమతః స్పృహణీయః, స్వారాజ్యం హి సర్వస్మాదభిమతం, తతోఽప్యభిమతస్త్వమిత్యర్థః ❀॥౫౪॥❀ అతోఽతీవస్పృహణీయాత్త్వత్తోఽన్యన్న కించిద్వాంఛామీత్యాహ ॥ తమితి ॥ తం, దురారాధ్యం ఉపాయాన్తరైరారాధయితుమశక్యం - భవన్తం, సతామపి, దురాపయా దుస్సాధయా, ఏకాన్తభక్త్యా, అవ్యభిచారిణ్యా భక్త్యా, ఆరాధ్య, త్వత్పాదమూలం వినా, బహిః అన్యత్, స్వర్గాదిసుఖం, కో వా వాఞ్ఛేత్ న కోఽపీత్యర్థః ❀ ॥౫౫॥ ❀ తత్ర హేతుః, యత్ర పాదమూలే, అరణం శరణం ప్రవిష్టం పాదమూలే శరణం గతమిత్యర్థః, కృతాన్తః కాలః, మయాఽయం వశీకృత ఇతి నాభిమానం కరోతి, కిం కుర్వన్, వీర్యం ప్రభావః, శౌర్యముత్సాహః, తాభ్యాం విస్ఫూర్జితయా క్షుభితయా భ్రువా, విశ్వం, విధ్వంసయన్ నాశయన్ ❀॥౫౬॥ ❀ త్వత్పాదమూలం ప్రపన్నస్య కృతాన్తభయాభావః కియానయం లాభః, యావతా త్వద్భక్తసఙ్గలేశ ఏవ సకలపురుషార్థశ్రేణీశిరస ఉపరి వర్తత ఇత్యాహ, భగవత్స్తవ, సఙ్గినాం త్వద్భక్తానామిత్యర్థః, తేషాం, సఙ్గస్య, క్షణార్ధేనాపి, న, స్వర్గం, తులయే సమానం గణయామి, న వా అపునర్భవం మోక్షం, భాగవతసఙ్గస్య స్వర్గమోక్షౌ న సదృశౌ, కింపునర్మరణశీలానాం - ఆశిషః ఆశీర్విషయపుత్రపశ్వన్నాదయ ఇత్యర్థః ❀॥౫౭॥ ❀ ఏవం నిరతిశయగుణవత్తరత్వాద్భాగవతసఙ్గస్య, అథ అతో హేతోః - అనఘౌ అఘహరౌ అఙ్ఘ్రీ యస్య, తస్య, తవ - కీర్తిర్యశః, తీర్థం గఙ్గా, తయోః - క్రమేణ, అన్తర్బహిస్స్నానాభ్యాం, విధూతః పాప్మా యేషాం, అత ఏవ, భూతేష్వనుక్రోశః కృపా, సుసత్త్వం సత్త్వోత్తరం చిత్తం, శీలం ఆర్జవాదికం చ, యేషాం సన్తి, తేషాం, సఙ్గమోఽస్మాకం, స్యాత్ ఏషః, నోఽస్మాకం - త్వదనుగ్రహః ❀ ॥౫౮॥ ❀ త్వత్ప్ర

తాలభ్యో దుర్లభస్సర్వదేహినామ్ । స్వారాజ్యస్యాప్యభిమత ఏకాన్తేనాత్మవిద్గతిః ॥౫౪॥ తం దురారాధ్యమారాధ్య సతామపి దురాపయా । ఏకాన్తభక్త్యా కో వాఞ్ఛేత్పాదమూలం వినా బహిః॥౫౫॥ యత్ర ప్రవిష్టమరణం కృతాన్తో నాభిమన్యతే। విశ్వం విధ్వంసయన్వీర్యశౌర్యవిస్ఫూర్జితభ్రువా॥౫౬॥ క్షణార్ధేనాపి తులయే న స్వర్గం నాపునర్భవమ్ । భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః॥౫౭॥ అథానఘాఙ్ఘ్రేస్తవ కీర్తితీర్థయోరన్తర్బహిస్స్నానవిధూతపాప్మనామ్ । భూతేష్వనుక్రోశసుసత్త్వశీలినాం స్యాత్సఙ్గమోఽనుగ్రహ ఏష నస్తవ॥ ౫౮ ॥ న యస్య చిత్తం బహిరర్థవిభ్రమం తమోగుహాయాం చ విశుద్ధమావిశత్ । యద్భక్తియోగానుగృహీతమఞ్జసా మునిర్విచష్టే నను తత్ర తే గతిమ్ ॥ ౫౯ ॥ యత్రేదం వ్యజ్యతే విశ్వం విశ్వస్మిన్నవభాతి యత్ । తత్త్వం బ్రహ్మ పరం జ్యోతిరాకాశమివ విస్తృతమ్ ॥ ౬౦ ॥ యో మాయయేదం పురురూపయాసృజద్బిభర్తి

తోఽనుగ్రహాత్ త్వజ్జ్ఞానమపి భాగవతసఙ్గాదేవ భవతీత్యాహ ॥ నయస్యేతి ॥ యేషాం భాగవతానాం - భక్తియోగేన - అనుగృహీతం - శుద్ధం సత్త్వప్రవణం, సద్యస్య పుంసః, చిత్తం బహిరర్థాః శబ్దాదిబాహ్యవిషయాః, తేషు - విభ్రమం న భవతి ప్రాప్యతాభ్రాన్తిమన్న భవతి, తమోరూపాయాం గుహాయాం చ నావిశత్ న లీనం స్యాత్ - తదా స మునిః, తే, గతిం స్వరూపం, అఞ్జసా సుఖేన, విచష్టే జానాతి ❀॥౫౯॥❀ గతిం పిశింషన్ ప్రపద్యతే॥ యత్రేతి ద్వాభ్యాం॥ ఇదం కృత్స్నం చిదచిదాత్మకం, విశ్వం, యత్ర ఆధారభూతే త్వత్స్వరూపే, వ్యజ్యతే వ్యక్తం భవతి - యచ్చ త్వత్స్వరూపం, విశ్వస్మిన్ కృత్స్నప్రపఞ్చే - అవభాతి ప్రకాశతే, వ్యాప్నోతి, తదేవ పరబ్రహ్మాఖ్యం తత్త్వమిత్యర్థః - యత్రేవమిత్యనేనాధారత్వముక్తం - కథమమూర్తస్యాధారత్వమితి శఙ్కాయాం అభివ్యాపకత్వరూపమాధారత్వమిత్యాశయేన విశ్వస్మిన్నవభాతి యదిత్యుక్తం - ఆధారో హి త్రివిధః, ఔపశ్లేషికః - వైషయికః, అభివ్యాపకశ్చేతి - సర్వం వ్యాప్యావస్థితస్యాపి వ్యాప్యవస్తుగతదోషాస్పర్శే దృష్టాన్తమాహ జ్యోతిరాకాశమివ విస్తృతమితి - విస్తృతమాకాశమివ - జ్యోతిః సూర్యాదిరివేతి దృష్టాన్తద్వయమభిప్రేతం, తథాహ్యుభయం దృష్టాన్తీకృతమభియుక్తైః ,,ఆకాశమేకం హి యథా ఘటాదిషు పృథక్పృథక్ । తథాత్మైకోప్యనేకస్థో జలాధారేష్వివాంశుమాన్,,ఇతి - అయమభిప్రాయః - ఘటకరకాదిషు యథా వృద్ధిహ్రాసభాక్షు పృథక్ పృథక్ సంయుజ్యమానమప్యాకాశం దోషహేత్వభావాద్వృద్ధిహ్రాసాదిదోషైర్నస్పృశ్యతే - యథా చ జలాధారేషు విషమేషు వస్తుతోఽనవస్థితిస్తత్ర దృశ్యమానోఽప్యంశుమాన్ దోషహేత్వభావాత్తత్తద్గతవృద్ధిహ్రాసాదిభిర్నస్పృశ్యతే తద్వదితి ❀ ॥ ౬౦ ॥ ❀ ఏవం విశ్వాధారత్వముక్తం - అథ విశ్వస్య నిమిత్తముపాదానం చ కారణం త్వమేవేత్యాహ ॥ య ఇతి॥ యో భవాన్ , ఇదం స్వాత్మకం, విశ్వం, బహురూపయా బహుధా పరిణామశీలయా - మాయయా - సృజన్ బిభర్తి - పునః, క్షపయతి - సంహరతి,

తథాప్య,విక్రియః నిర్వికారః, కథంభూతయా మాయయా, ఆత్మదుస్థయా ఆత్మసు జీవేషు, దుస్థయా దుష్టం యథాభవతి తథా స్థితయా, సంసారిరూపేణానర్థకారిత్వేన స్థితయేత్యర్థః, యయా ఆత్మదుస్థయా మాయయా, యద్యస్మాదీశ్వరాద్భేదబుద్ధిః స్వనిష్ఠబుద్ధిః-సదివసదర్థవిషయజ్ఞానమివ-భవతి తం-త్వా- మాత్మతన్త్రం స్వతన్త్రం, ప్రతీమహి ప్రపద్యామహీత్యర్థః - అత్రాత్మదుస్థయేతి జీవేషు దుస్థత్వకథనేన పరమాత్మన్యనర్థకారిత్వముక్తం యద్భేదబుద్ధిస్సదివేతి స్వతన్త్రాత్మభ్రమహేతుత్వాస్యాప్యుపలక్షణం, అవిక్రియ ఇత్యనేనోపాదానత్వముక్తం, నిషేధో హి ప్రసక్తిపూర్వకః-ప్రసక్తిశ్చోపాదానత్వేన నిమిత్తస్య వికారప్రసక్త్యభావాత్, భావ్యవస్థాపి శేషవతః ప్రాగవస్థాయోగో హ్యుపాదానత్వం, తతశ్చావస్థాయోగిత్వప్రయుక్తవికారప్రసక్తౌ తన్నిషేధో యుక్తః- వికారస్యస్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణీభూతచేతనాచేతనగతత్వాద్విశేష్యే వికారాభావాదవిక్రియ ఇత్యుక్తం -నను,నిమిత్తకారణస్యాపి కులాలాదేః స్వేదశ్రమాదివికారదర్శనాత్తద్వత్పరస్మిన్నపి నిమిత్తత్వప్రయుక్తవికారో నిషిధ్య ఇతి చే-న్న ,,తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి తత్తేజోఽసృజత,, ఇతి సఙ్కల్పమాత్రేణ జగత్సృజతో వికారప్రసక్త్యభావాత్- సృజసీతి నిమిత్తత్వముక్తం,కర్తృత్వమేవ హి నిమిత్తత్వం-తత్ర విశిష్టత్వాకారేణోపాదానత్వం నిష్కృష్టవిశేష్యాకారేణ నిమిత్తత్వమితి వివేకః - బిభర్తి క్షపయతీతి రక్షితృత్వం సంహర్తృత్వం చ తస్యైవేత్యుక్తం భవతి-ఆత్మతన్త్రమిత్యనేన అకర్మవశ్యత్వముక్తం-అనేన శ్లోకద్వయేన ,, బ్రహ్మ వనం బ్రహ్మ స వృక్ష ఆసీత్ యతో ద్యావాపృథివీ నిష్టతక్షుః। మనీషిణో మనసా ప్రబ్రవీమి వో యదధ్యతిష్ఠద్భువనాని ధారయ,,న్నితి శ్రుత్యర్థ ఉక్తః-అత్ర కింస్విద్వనమిత్యాదినా వృక్షశబ్దోపలక్షితముపాదానం- వనశబ్దోపలక్షితమాధారః-యదధ్యతిష్ఠదితి నిమిత్తం చ కిమితి ప్రశ్నపూర్వకం బ్రహ్మణ ఏవోపాదానత్వనిమిత్తత్వాధారత్వాదీని నాన్యస్యేవేతి ప్రతిజ్ఞాపూర్వకోత్తరపరత్వమస్య వాక్యస్యావగమ్యతే-యతః వృక్షశబ్దోపలక్షితోపాదానాద్బ్రహ్మణః-ద్యావాపృథివ్యుపలక్షితం కృత్స్నం జగత్ - నిష్టతక్షుః నిష్టతక్షుః ససర్జేత్యర్థః ॥ ౨౧॥ ఈదృశభగవత్స్వరూపవిషయకం భక్త్యాత్మకం జ్ఞానం భాగవతసఙ్గా

భూమాయః క్షపయత్యవిక్రియః। యద్భేదబుద్ధిస్సదివాత్మదుస్థయా తమాత్మతన్త్రం భగవన్ప్రతీమహి ॥ ౨౧ ॥ క్రియాకలాపైరిదమేవ యోగినః శ్రద్ధాన్వితాస్సాధు యజన్తి సిద్ధయే। భూతేన్ద్రియాన్తఃకరణోపలక్షణం వేదే చ తన్త్రే చ త ఏవ కోవిదాః ॥ ౨౨ ॥ త్వమేక ఆద్యః పురుషః సుప్తశక్తిస్తయా రజస్సత్వతమో విభిద్యతే। మహా

దేవ లభ్యత ఇత్యుక్తం - ఇదానీం భాగవతసఙ్గవత్స్వవర్ణాశ్రమోచితానభిసంహితఫలధర్మాననుష్ఠానమాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగశ్చ భక్త్యఙ్గమిత్యాహ॥ క్రియాకలాపైరితి॥ యే యోగినః ప్రకృతివివిక్తాత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగ ఏషామస్తీతి యోగినః-శ్రద్ధాయుక్తాస్సన్తో, క్రియాకలాపైః స్వవర్ణాశ్రమోచితకర్మకలాపైః-అనభిసంహితఫలైరిదమేవ ఉక్తవిధమేవ ఉక్తవిధమేవ భగవత్స్వరూపసిద్ధయే ముక్తయే-సాధు సమ్యక్-యజన్తి ఆరాధయన్తి-ఇదం కథంభూతం భూతేన్ద్రియాదిభిః ప్రాకృతైశ్శుద్ధసత్వమయై-రుపలక్ష్యత ఇత్యుపలక్షణం-అప్రాకృతోక్తవిధదివ్యమఙ్గళవిగ్రహవిశిష్టమిత్యర్థః-త ఏవ యోగినః-వేదే కర్మయోగప్రకాశకే-తన్త్రే ఆత్మయాథాత్మ్యజ్ఞానయోగప్రకాశకే సాఙ్ఖ్యతన్త్రే చ-కోవిదాః కుశలా-భవన్తి-॥౨౨॥ అవిక్రియ ఇత్యనేన ఉపాదానకారణత్వముపక్షిప్తం - బిభర్తీతి భర్తృత్వం - క్షపయతీతి సంహర్తృత్వం చ-తముపపాదయతి ॥ త్వమితి చతుర్భిః ॥ తత్ర తత్వమిత్యుపాదానముపపాదయతి ॥ త్వముక్తవిధస్వరూపరూపగుణవిభూతిస్త్వం పురుషః-ఆద్యః ఆదౌ సృష్టేః పూర్వం భవ ఆద్యః- సృష్టేః పూర్వం ప్రలయదశాయామాసీరిత్యర్థః - కథంభూత ఆసమిత్యత్రాహ-సుప్తశక్తిః-సుప్తాః స్వస్మిన్లీనాః-శక్తయః చిదచిదాదిశక్తయో-యస్య-అత ఏవ-ఏకః అసహాయః- వక్ష్యమాణనామరూపవిభాగనిబన్ధనబహుత్వప్రతిసంబన్ధినామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిద్విశిష్టత్వే నాసహాయ ఏవావస్థిత ఇత్యర్థః-తత- స్తయా స్వాపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతయా శక్త్యా-రజస్సత్వతమ ఇతి ద్వంద్వైక్యం - తదపేక్షయాభిధ్యత ఇత్యేకవచనం-రజస్సత్వతమాంసి - విభిన్నాని విభక్తాన్యభూవన్ - యతో రజ ఆదేర్మహాన్ - మహతోఽహఙ్కారస్త్రివిధః - తతో, భూతాదిభ్యః క్రమేణ - ఖమాకాశః తతో - మరుద్వాయుః - తతోఽగ్నిః - తతో - వాః ఆపః - తతో - ధరా పృథ్వీ తేభ్యః ఖాదిభ్యః - పఞ్చీకృతేభ్యో - ఽణ్డోత్పత్తిద్వారా - సురా బ్రహ్మాదయః - ఋషయో మరీచ్యాదయః - అన్యేఽప్యేవం మనుజతిర్యగాదయః అభూవన్ - సృష్టేః పూర్వం స్వస్మిన్నుపసంహృతచిదచిచ్ఛక్తిర్నామరూపవిభాగానర్హసూక్ష్మచిదచిచ్ఛరీరకస్త్వమేక ఏవ కారణతయాఽవస్థితోఽపేక్షితకర్తృకరణాధికరణాద్యుపకరణజాతస్సర్వజ్ఞస్సర్వశక్తిః స్వలీలైకప్రయోజనస్స్వాత్మికాం మాయాం జీవద్వారాఽనుప్రవిశ్య మాయా

శరీరకంస్వాత్మానమేవసఙ్కల్ప మాత్రేణమహదాదిపృథివ్యన్తసమష్టిరూపేణ దేవాదిచతుర్విధవ్యష్టిభూతభూత రూపేణచపరిణమయ్య స్వపర్యన్తతత్తన్నామరూపభాగాసీరిత్యర్థః ❀ ॥ ౬౩ ॥ ❀ త్వం పురుష ఇత్యుక్తంతత్రపురుషశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తం దర్శయన్ పురుషశబ్దవాచ్యతామాహ ॥ సృష్టమితి ॥ యతఃయోభగవాన్, స్వశక్త్యా ప్రకృతిరూపయా, సృష్టమిదంచతుర్విధం దేవమనుష్యతిర్యక్స్థావరభేదేనచతుర్విధం-పురం శరీరం- ఆత్మనోఽంశకేనఅంశభూతేన-జీవేనజీవాన్తరాత్మతయా పుర-మనుప్రవిష్టః అథో అతః-తంభగవన్తంఅన్తః -పురస్యాన్తః, జీవాన్తరాత్మతయాసన్తం, పురుషంవిదుః-పురుషశబ్దవాచ్యంవిదుః తథాచోక్తం ‚‚ పూస్సంజ్ఞే వైశరీరేఽస్మిన్ శయనాత్పురుషో హరిః। శకారస్యషకారోఽయం వ్యత్యయేన,, ఇతి కోఽసావాత్మనోంఽశః-యదన్తరాత్మతయాపురమనుప్రవిష్టః -తత్రాహ-యోజీవఃహృషీకైరింద్రియైః-సారఘం-సారఘాఃమధుమక్షికాః-సారంపుష్పాదిగతంఘ్నన్తిగచ్ఛన్తిప్రాప్నువన్తీతివ్యుత్పత్తేః- అత్రసారఘశబ్దస్తదుపార్జితమధునిలాక్షణికః - మధుకరోపార్జితమధ్వివమధుకరస్థానీయేన్ద్రియోపార్జితశబ్దాదిభోగ్యజాతంభుఙ్క్తేఅనుభవతి సఇత్యర్థః, అత్రజీవాన్తరాత్మతయాఅనుప్రవేశకథనంనియతదేశకాలకర్మాద్యానుగుణ్యేనజగద్రక్షణార్థానుప్రవేశాభిప్రాయకమ్ ❀ ॥ ౬౪ ॥ ❀ అథసంహర్తృత్వముపపాదయతి ॥ యఏషఇతి ॥ యఏషకాలశరీరకస్త్వం, అత్యుగ్రవేగఃకాలవేగమనుసందధతామాయుఃక్షయనిమిత్తభయోత్పాదాత్ అలక్ష్యమాణరూపః - అనిషహ్యవేగో - వాయుర్మేఘపఙ్క్తీరివ-భూతైరేవభూతాని, కాలయానః పీడయన్, వికర్షసిసంహరసి ❀ ॥ ౬౫ ॥ ❀ వికర్షణప్రకారమేవాహ ॥ ప్రమత్తమితి ॥ ఇతికృత్యమేవంకర్తవ్యమితి, చిన్తయోచ్చైఃభృశం, ప్రమత్తం, విషయేషుశబ్దాదిషు, లాలసంఅతికాము

సహాంఖంమురుదగ్నివాద్ధరాస్స్వర్ష యోభూతగణాఇదంయతః ॥ ౬౩ ॥ సృష్టంస్వశక్త్యేదమనుప్రవిష్టశ్చతుర్విధం*పురమాత్మాంశకేన। అథోవిదుస్తంపురుషం*సన్తమన్తర్భుఙ్క్తేహృషీకైర్మధుసారఘంయః ॥ యఏషలోకానతిచణ్డవేగోవికర్షసిత్వంఖలుకాలయానః। భూతానిభూతైరనుమేయతత్త్వోఘనావలీర్వాయురివావిషహ్యః ॥ ౬౫ ॥ ప్రమత్తముచ్చైరితికృత్యచిన్తయాప్రవృద్ధలోభంవిషయేషులాలసమ్। త్వమప్రమత్తస్సహసాఽభిపద్యసేక్షుల్లేలిహానోఽహిరివాఖుమన్తకః ॥ ౬౬ ॥ కస్త్వత్పదాబ్జంవిజహాతిపణ్డితోయస్తేఽవమానవ్యయమానకేతనః। విశఙ్కయాఽస్మద్గురురర్చతిస్మయద్వినోపపత్తిర్మనవశ్చతుర్దశ ॥ ౬౭ ॥ అథత్వమసినోబ్రహ్మన్పరమాత్మన్విపశ్చితామ్। విశ్వంరుద్రభయధ్వస్తమకుతశ్చిద్భయాగతిః ॥ ౬౮ ॥ ఇదంజపతభద్రంవోవిశుద్ధానృపనన్దనాః। స్వధర్మమనుతిష్ఠన్తోభగవత్యర్పితాశయాః ॥ ౬౯ ॥ తమేవాత్మానమాత్మస్థంసర్వభూతేష్వవస్థితమ్। పూజయధ్వంగృణన్తశ్చధ్యాయన్తశ్చాసకృద్ధరిమ్ ॥ ౭౦ ॥ యోగాదేశముపాసాద్య

కం, ప్రాప్తేఽపివిషయే, ప్రవృద్ధలోభం-జనమ్-ప్రమత్తః, కాలరూపః-స్త్వం, సహసాబలాత్-దన్తకోఽభిపద్యసేప్రాప్నోషి-యథా, క్షుధా-లేలిహానః జిహ్వయోష్ఠప్రాన్తౌస్పృశన్-సర్పః, మూషకమిత్యర్థః ❀ ॥ ౬౬ ॥ ❀ ఏవంసర్వోత్కృష్టత్వాత్కృత్స్నజగదుదయవిభవలయలీలత్వాత్త్వామేవభజామీతిసనిదర్శనమాహ ॥ కఇతి ॥ తవ-అవమానేనఅనాదరణేన-వ్యయమానంక్షీయమాణం-కేతనంజ్ఞానం-యస్య - సః-త్వదవమానాదినాలీనచైతన్యఇత్యర్థః - ఏవంవిధోఽపి-యో, దైవాత్పణ్డితోబుద్ధిమాన్స్యాత్-స్సన్, కోవా, త్వత్పాదాబ్జం, విజహాతి-నకోఽపీత్యర్థః-అతఏవాస్మద్గురుః-విశఙ్కయా-త్వత్పదాబ్జమేవ, ఏతత్ఆరాధయతిస్మ- కోఽసౌతవగురురిత్యపేక్షాయామర్చయతి-యస్యబ్రహ్మణో-దినోపపత్తిర్దివసనిష్పత్తిర్నామ-చతుర్దశమనవః-చతుర్దశమనవోయస్యదివసనిష్పత్తిరూపాః, సబ్రహ్మైవాస్మద్గురుఃపితేత్యర్థః ❀ ॥ ౬౭ ॥ ❀ అతస్త్వమేవప్రాప్యఇతివదనుపసంహరతి ॥ అథేతి ॥ హేబ్రహ్మన్ పరమాత్మన్, కృత్స్నం విశ్వం, రుద్రభయాత్ త్వగాత్మకస్య రుద్రస్యభయాత్-ధ్వస్తం, త్వంతు-విపశ్చితాంనః - అకుతశ్చిద్భయా, నాస్తికుతోఽపిభయం యస్యాస్సాఅకుతశ్చిద్భయా, గతిరసీతి-రుద్రభయాదితిపరోక్షనిర్దేశో రుద్రాన్తరస్యాభిప్రాయః ❀ ॥ ౬౮ ॥ ❀ ఏవంస్వస్మైబ్రహ్మోపదిష్టస్తోత్రేణభగవన్తంప్రస్తుత్య-తేభ్యఃప్రచేతోభ్యఉపదిశ్య, తస్మిన్ స్తోత్రేతదర్థేవతాన్ రోచయన్నాహరుద్రః ॥ హేనృపనన్దనాః-విశ్రబ్ధాః విశ్వాసయుక్తాః, కర్తరిక్తః, ఇదంభగవత్స్తవనం జపత అర్థతశ్శబ్దతశ్చానుసంధధ్వమ్ ❀ ॥ ౬౯ ॥ ❀ అనేనజపేన-వః యుష్మాకం-భద్రంమఙ్గలం-భవితా, తథా, స్వధర్మం స్వవర్ణాశ్రమోచితంధర్మమనుతిష్ఠన్తః- భగవత్యర్పితాన్తఃకరణాః - అసకృత్పునఃపున్యేన-హరింధ్యాయన్తోగృణన్తఃస్తువన్తః -తమేవ-సర్వభూతేష్వవస్థితం, ఆత్మస్థం-స్వాన్తరాత్మతయాఽవస్థితం-పూజయధ్వమ్ ❀ ॥ ౭౦ ॥ ❀ యోగాదేశంనామైతత్స్తోత్రం ఉపాసాద్య, పాఠతఃప్రాప్య,

మనసా, ధారయన్తః, సమాహితచిత్తాః, మౌనవ్రతనిష్ఠాః ఆదృతాః ఆదరయుక్తాః, సర్వే యూయమభ్యసత ✽ ॥ ౨౧ ॥ ✽ స్తోత్రస్య సాంప్రదాయికత్వమాహ ॥ విశ్వసృజాం మరీచ్యాదీనాం-పతి-ర్విశ్వసృట్ప్రష్టా, ఆత్మజానాం, స్రష్టుమిచ్ఛతాం భృగ్వాదీనామస్మాకం పురా - ఆహ ఉపదిష్టవాన్ ✽ ॥ ౨౨ ॥ ✽ తేన ఉపదిష్టస్తోత్రాః - వయం-ప్రజాసర్గనిమిత్తే-ప్రచోదితాస్సన్తః-అనేనస్తోత్రేణ-నిరస్తాజ్ఞానాః-వివిధాః-ప్రజాః-సిసృక్ష్మ సృష్టవన్తః ✽ ॥ ౨౩ ॥ ✽ పుమాన్, సమాహితచిత్తః-వాసుదేవః, పర-మయనం ప్రాప్యం ప్రాపకమాధారశ్చ, యస్య తథాభూతః, ఇదం, నిత్యదా, జపన్, ఆశు, స్వసమీహితం, శ్రేయః, అవాప్నోతి ✽ ॥ ౨౪ ॥ ✽ శ్రేయసామపి మధ్యే జ్ఞానస్యైవ నిరతిశయపురుషార్థరూపమోక్షసాధనత్వేన నిరతిశయశ్రేయస్త్వం వదన్ తత్సాధనతామస్య స్తోత్రస్యాహ ॥ శ్రేయసామితి ద్వాభ్యామ్ ॥ సర్వేషామపి శ్రేయసాం మధ్యే, జ్ఞానం భగవద్భక్త్యాత్మకం జ్ఞానమేవ, నిశ్శ్రేయసం నితరాం శ్రేయః, స్మృతం, కుతః, యతః-జ్ఞానినో భగవద్భక్త్యాత్మకజ్ఞానవన్తః, ఉపాయాన్తరైర్దుస్తరమపి-వ్యసనార్ణవం దుఃఖసాగరాత్మకం సంసారం, తరన్తి ✽ ॥ ౨౫ ॥ ✽ యః పుమాన్, మయా, గీతమిదం స్తోత్రం శ్రద్ధయా యుక్తః, అధీయానః అధ్యయనం కుర్వాణః, ఉపాయాన్తరైర్దురారాధ్యమపి హరిం, ఆరాధయతి హరివిషయాం భక్తిం లభత ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౨౬ ॥ ✽ తతో-మయా-యద్గీతం, స్తోత్రం, తస్య, గీతాత్, భావే క్తః, గానాద్ధేతోః, సుప్రీతాత్, శ్రేయసాం సర్వపురుషార్థానాం, వల్లభాత్ ప్రభో, రముష్మాత్, భక్త్యాఽఽరాధితాత్స

ధారయన్తో మునివ్రతాః। సమాహితధియస్సర్వ ఏతదభ్యసతాదృతాః॥ ౨౧ ॥ ఇదమాహ పురాఽస్మాకం భగవాన్విశ్వసృట్పతిః। భృగ్వాదీనామాత్మజానాం సిసృక్షుస్సంసిసృక్షతామ్॥ ౨౨ ॥ తే వయం చోదితాస్సర్వే ప్రజాసర్గే ప్రజేశ్వరాః। అనేన ధ్వస్తతమసస్సిసృక్ష్మ వివిధాః ప్రజాః॥ ౨౩ ॥ అథేదం నిత్యదా యుక్తో జపన్నవహితః పుమాన్। అచిరాచ్ఛ్రేయ ఆప్నోతి వాసుదేవపరాయణః॥ ౨౪ ॥ శ్రేయసామపి సర్వేషాం జ్ఞానం నిశ్శ్రేయసం పరమ్। సుఖం తరన్తి దుష్పారం జ్ఞానినో వ్యసనార్ణవమ్॥ ౨౫ ॥ య ఇమం శ్రద్ధయా యుక్తో మద్గీతం భగవత్స్తవమ్। అధీయానో దురారాధ్యం హరిమారాధయత్యసౌ॥ ౨౬ ॥ విన్దతే పురుషోఽముష్మాద్యద్యదిచ్ఛత్యసత్వరమ్। మద్గీతగీతాత్సుప్రీతాచ్ఛ్రేయసామేకవల్లభాత్॥ ౨౭ ॥ య ఇదం కల్య ఉత్థాయ ప్రాఞ్జలిశ్శ్రద్ధయాఽన్వితః। శృణుయాచ్ఛ్రావయేన్మర్త్యో ముచ్యతే కర్మబన్ధనైః॥ ౨౮ ॥ గీతం మయేదం నరదేవనన్దనాః పరస్య పుంసః పరమాత్మనస్స్తవమ్। జపన్త ఏకాగ్రధియస్తపో మహచ్చరధ్వమన్తే తత ఆప్స్యథేప్సితమ్॥ ౨౯ ॥ ✽✽✽

✽✽✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః. ✽✽✽

మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి సందిశ్య భగవాన్బార్హిషదైరభిపూజితః। పశ్యతాం రాజపుత్రాణాం తత్రైవాన్తర్దధే హరః॥ ౧ ॥ రుద్రగీతం భగవతః స్తోత్రం సర్వే ప్రచేతసః। జపన్తస్తే తపస్తేపుర్వర్షాణామయుతం జలే॥ ౨ ॥ ప్రాచీనబర్హిషం క్షత్తః కర్మస్వాసక్తమానసమ్। నారదోఽధ్యాత్మతత్త్వజ్ఞః కృపాలుః ప్రత్యబోధయత్॥ ౩ ॥ శ్రేయస్త్వం కతమద్రాజన్కర్మణాఽఽత్మన ఈహసే। దుఃఖహానిస్సుఖావాప్తిశ్శ్రేయస్తన్నేహ

రన పురుషాద్యద్యచ్ఛ్రేయ ఇచ్ఛతి, అసత్వరన్ స్థిరస్సన్ తత్సర్వం, విన్దతే లభతే ✽ ॥ ౨౭ ॥ ✽ యః పుమాన్-ఇదం, కల్యే ఉషసి, ఉత్థాయ, ప్రాఞ్జలిః-శృణుయాత్, అన్యాన్, శ్రావయేద్వా, స మర్త్యః, సర్వైః, కర్మరూపైః, బన్ధనైః, ముచ్యతే ముక్తో భవతి ✽ ॥ ౨౮ ॥ ✽ హే నరదేవనన్దనాః -మయా గీత, మిదం, పరమపురుషస్య స్తవం జపన్తస్సమాహితచిత్తాః, తపశ్చరధ్వం కురుధ్వం, అన్తే తపసోఽన్తే, తతస్తస్మాత్, దీప్సితం, అవాప్స్యథ ప్రాప్స్యథ ✽ ॥ ౨౯ ॥ ✽ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రయోవింశోఽధ్యాయః ✽✽✽

ఏవం రుద్రోపదిష్టభగవత్స్తోత్రతదారాధనప్రకారేషు ప్రచేతస్సు తపశ్చరత్సు ప్రాచీనబర్హిర్నారదోపదిష్టాధ్యాత్మ్యపారోక్ష్యః పుత్రేష్వారోపితమహీభారో భగవన్తముపాస్య తల్లోకమగాదిత్యాహ మునిః పఞ్చభిరధ్యాయైః॥ ఇత్యుక్తప్రకారం, సందిశ్య ఉపదిశ్య, భగవాన్ రుద్రః, బార్హిషదైః, సమ్యక్, పూజితః, రాజపుత్రాణాం ప్రచేతసాం, పశ్యతాం సతాం, తత్రైవ, అన్తర్హితవాన్ ✽ ॥ ౧ ॥ ✽ తత, ఇదం, రుద్రేణ గీతం, భగవతః, స్తోత్రం జపన్తః, ప్రచేతసో వర్షాణా, మయుతం దశసాహస్రపర్యన్తం-జలే, తప-స్తేపుః-పాకం పచతీతివన్నిర్దేశః-తపశ్చక్రురిత్యర్థః ✽ ॥ ౨ ॥ ✽ హే క్షత్తః తత-ఆత్మవి-న్నారదో, భగవాన్, ఆగత్య, కేవలం-కర్మస్వేవాసక్తచిత్తం, ప్రాచీనబర్హిషం-బోధితవాన్ ✽ ॥ ౩ ॥ ✽ బోధనప్రకారమేవాహ ॥ శ్రేయ ఇతి ॥ అత్ర ప్రచేతసాం కథామసమాప్యైవాన్తరా ప్రాచీనబర్హిషః కథాఽఽపశిష్టా ప్రస్తు

యత ఇత్యవగన్తవ్యం- హే రాజన్, ఆత్మనే స్వస్మై, కర్మణా అనుష్ఠీయమానేన యజ్ఞాదికర్మణా, కతమచ్ఛ్రేయః కింవా శ్రే
యః సాధ్యమీహసే ఇచ్ఛసి, దుఃఖనివృత్తిస్సుఖప్రాప్తిశ్చేదీహ్యతే, తన్న, హి కర్మణేతి, తదుభయం, నేష్యతే కేవలకర్మణా త
దుభయం, న సాధ్యత ఇత్యర్థః ॥౪॥ ఏవం కేవలకర్మణో మహాపురుషార్థసాధనతాం ప్రతిబోధిత ఉద్విగ్నమనా రాజాఽ
ఽహ॥ నేతి॥ హే మహాభాగ-కర్మభిః-ఆక్షిప్తా ధీర్యస్య, సోఽహం, పరం శ్రేయో-న జానామి-అతః- త్వం-విమలం అన్తఃకర
ణనైర్మల్యాపాదకం, జ్ఞానం- మే మహ్యం- బ్రూహి ఉపదిశ - యేన జ్ఞానేన- అహం-కర్మరూపాత్- బన్ధనాద్బన్ధహేతోః - ర్మ
శ్చ్యేయ ముక్తో భవేయమ్ ॥౫॥ కూటధర్మేషు అతిబాల్యధర్మేషు-అవర్జనీయప్రవృత్తిధర్మేష్వితి యావత్- అత ఏవ-సంసార
ద్వారేషు, భ్రామ్యన్ మమతాం కుర్వన్ పుత్రాదిషు-అర్థధీః పురుషార్థబుద్ధిః- అత ఏవ-మూఢో-మాదృశః, పరం శ్రేయో-న వి
న్దతే ॥౬॥ కర్మఫలేషు వైరాగ్యముత్పాద్య బ్రహ్మవిద్యాముపదేష్టుం యోగానుభావేన యజ్ఞపశూన్ ప్రత్యక్షం ప్రదర్శ్యా
హ॥ భో భో ఇతి॥ హే హే ప్రజాపతే రాజన్- అధ్యాత్మతత్త్వశ్రోతృలాభప్రయుక్తాదరాత్సంభ్రమాద్వా భో భో ఇతి ద్విరు
క్తిః, యద్వా- హే ప్రజాపతే- హే రాజన్-ఇతి-విశేషణద్వయాభిప్రాయేణ ద్విరుక్తిః-నిర్ఘృణేన-త్వయా-అధ్వరే-సంజ్ఞా
పితాన్మారితాన్-జీవసంఘరూపాన్పశూన్ సహస్రశః- పశ్య ॥౭॥ ఏతే పశవః తవ వైశసం త్వత్కృతాం పీడాం, స్మరన్తః,
త్వాం- సమ్పరేతం మృతం, ప్రతీక్షన్తే కదాఽయం మరిష్యతీతి ప్రతీక్షన్త ఇత్యర్థః, యదా చ త్వం మరిష్యసి తదా, తే పశవః -
ఉత్థితమన్యవః సంజాతక్రోధాః-అయఃకూటైః లోహవదపిశృఙ్గైః-శృఙ్గైః త్వాం ఛిన్దన్తి చేత్స్యన్తి ॥౮॥ నను, న వా ఉ వే
తన్మ్రియసే న రిష్యసి దేవాఁ ఇదేషి పథిభిస్సుగేభిః । యత్ర యన్తి సుకృతో నాపి దుష్కృతస్తత్ర త్వా దేవస్సవితా దధాత్వి,,
తి యాజ్ఞికసంజ్ఞపనస్య హింసాత్వాభావశ్రవణాత్తాదాత్వికదుఃఖజనకత్వేఽపి నిహీనపశుజన్మనివర్తనద్వారా స్వర్గోప
భోగయోగ్యసున్దరతరజన్మసంపాదకత్వేన తాదాత్వికదుఃఖాదిజనకౌషధపానకర్ణభేదనక్షౌరాదికర్మకారయితృచికిత్స

చేష్యతే॥౪॥ రాజోవాచ॥ న జానామి మహాభాగ పరం కర్మాపవిద్ధధీః । బ్రూహి మే విమలం జ్ఞానం యేన ముచ్యే
య కర్మభిః॥౫॥ గృహేషు కూటధర్మేషు పుత్రదారధనార్థధీః। న పరం విన్దతే మూఢో భ్రామ్యన్సంసారవర్త్మసు॥
నారద ఉవాచ ॥ భో భోః ప్రజాపతే రాజన్పశూన్పశ్య త్వయాఽధ్వరే। సంజ్ఞాపితాన్జీవసంఘాన్నిర్ఘృణేన స
హస్రశః॥౭॥ ఏతే త్వాం సంప్రతీక్షన్తే స్మరన్తో వైశసం తవ। సంపరేతమయఃకూటైశ్ఛిన్దన్త్యుత్థితమన్యవః॥
అత్ర తే కథయిష్యేఽముమితిహాసం పురాతనమ్। పురఞ్జనస్య చరితం నిబోధ గదతో మమ ॥౯॥ ఆసీత్పురఞ్జనో నా

కవత్తాదివద్ధితకారిణి సంజ్ఞపితరి పశూనాం క్రోధాసంభవాచ్చ కథమేవముచ్యత ఇతి చేన్న- కర్మఫలేషు వైరాగ్యజననార్థ
త్వేనాన్యపరత్వాత్తదుక్తేః, అత ఏవ- వైరాగ్యోదయాయాన్యాపదేశముఖేనాధ్యాత్మోపదేశాత్మకేతిహాసం సంప్రస్తోతుం
ప్రతిజానీతే ॥ అత్రేతి॥ అత్ర-నిరతిశయపురుషార్థతత్సాధనాద్యజ్ఞానరూపే సఙ్కటే, తత్త్వహితపురుషార్థనిశ్చాయకం,
పురాతనం-పురఞ్జనాఖ్యరాజచరిత్రాత్మక-మితిహాసం, తే తుభ్యం, కథయిష్యే- గదతః ఇతిహాసం సమ్యక్కథయతో, మమ
మత్తస్సకాశాత్ - నిబోధ అవహితమనాః శృణు ॥౯॥ ఏవం ప్రతిజ్ఞాయేతిహాసం ప్రస్తౌతి॥ ఆసీదితి॥ అత్రాన్యాపదేశము
ఖేనాధ్యాత్మోపదేశః క్రియతే-నను సాక్షాదేవాధ్యాత్మోపదేశః కిం న క్రియతే సాక్షాత్తదుపదేశేఽపి వైరాగ్యోదయసంభవా
త్ - ఉచ్యతే- దేహాత్మాభిమానస్వతన్త్రాత్మాభిమానగ్రస్తస్య తత్త్వహితపురుషార్థాద్యనభిజ్ఞస్య వైషయికమేవ సుఖం పర
మం పురుషార్థమభిమన్యమానస్య హఠాత్తత్త్వోపదేశః క్రియమాణోఽపి న సుప్రతిష్ఠితస్స్యాదిత్యాలోచ్య చిరమనభ్యస్త
స్త్రీపుంనపుంసకగర్భజన్మజరామరణజాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాద్యాత్మకసంసారమనువర్ణ్య తత్ర దోషానుద్ఘాట్య హేయ
తాబుద్ధ్యుత్పాదనద్వారా క్రియమాణస్తత్త్వోపదేశస్సుప్రతిష్ఠితస్స్యాదితి తత్ర జీవో రాజత్వేన శరీరం పురత్వేన పరమా
త్మా సఖిత్వేన బుద్ధిర్భార్యాత్వేనేతి రూప్యతే - తత్ర పురఞ్జనాదీన్ స్వయమేవతః పఞ్చమేఽధ్యాయే వ్యాఖ్యాస్యతి ॥ తథాపి,
సుఖగ్రహణాయ యథోపదేశాత్కిఞ్చిద్వ్యాఖ్యాస్యామః॥ అత్ర- హే రాజన్ - పురం వ్యనక్తి జనయతి నిర్మాపయతీతి పురఞ్జ
నః-కశ్చి, ద్రాజా-స్వకర్మభిః పురస్థానీయశరీరోత్పాదకజీవస్థానీయో వివక్షితః, ఆసీదిత్యనేనమాపణీమేజీవే అనాదిసత్తావి
వక్షితా-తం విశినష్టి-బృహచ్ఛ్రవాః-బృహత్ విస్తృతం, శ్రవః కీర్తిర్యస్య ,, అపహతపాప్మా విజరో విమృత్యుర్విశోకో వి
జిఘత్సోఽపిపాసస్సత్యకామస్సత్యసఙ్కల్పః నిర్వాణమయ ఏవాయమాత్మా, అచ్ఛేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమక్లేద్యోఽ
శోష్య ఏవ చ । నిత్యస్సర్వగతస్స్థాణురచలోఽయం సనాతనః,, ఇత్యాదిశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధకల్యాణగుణవిశిష్ట ఇత్యర్థః- తస్య
పురఞ్జనస్య-అవిజ్ఞాతం నామధేయం యస్య-స తథాభూతః-కశ్చి-ద్విజ్ఞాతచేష్టిత-స్సఖా-ఆసీత్, అత్ర పరమాత్మస్థానీయం మి

త్రంవివక్షితం-పరమాత్మాహిజీవస్యమిత్రంశ్రూయతే ,,మాతా పితా భ్రాతా నివాసశ్శరణం సుహృద్గతిశ్చ నారాయణః,, ఇతి-ఏవంహితాచరణశీలం,సఖాయంపరమాత్మానం - తదాజ్ఞామతిలఙ్ఘ్యాయం సంసారిజీవః-నామతోఽపనజానాతి,కిముత స్వరూపరూపగుణవిభూతిభి,రితిఖ్యాపనాయావిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం- యద్వా,సఖిత్వేనాభిప్రేతంయద్దోషానవేక్షణేన హితాచరణశీలత్వంతత్స్థాపయితుమవిజ్ఞాతనామేత్యుక్తం-అవిజ్ఞాతఇతి ,,గతిబుద్ధిశబ్దార్థేభ్యశ్చ,, ఇతి కర్తరి క్తః, అవిజ్ఞాతేత్యర్థః ,,అవిజ్ఞాతాసహస్రాంశుః,,రిత్యవిజ్ఞాతృశబ్దోహినామసహస్రేభగవన్నామతయాపినియుక్తః-తత్రస్వాశ్రితాన్ స్వసమత్వేనానుసన్ధాయతద్ధితైషణపరోఽపారకారుణ్యపరవశఆశ్రితదోషాన్నజానాతీత్యవిజ్ఞాతేత్యభియుక్తైర్వ్యాఖ్యాతం-ఏవంచ-విపులాపరాధవత్త్వేఽపిసంశ్రయణమాత్రరూపకించిదానుకూల్యేనరిరక్షిషురిత్యర్థః - ఇహత్వవిజ్ఞాతశబ్దః కర్తృసాధనఃక్తాన్తఇతివిశేషః - అవిజ్ఞాతచేష్టితఇతిచ్ఛేదః-జీవేనావిజ్ఞాతంచేష్టితం అన్తఃప్రవిశ్యనియమనాదిరూపం యస్య సఇత్యర్థః, కథాపక్షేతు అన్యైరవిజ్ఞాతచేష్టితఇత్యర్థః-విజ్ఞాతచేష్టితఇతిచ్ఛేదేతు ప్రసిద్ధంజగద్వ్యాపారరూపచేష్టితం యస్య - యద్వా - విజ్ఞాతంచేష్టితంజీవప్రేరణాదిలక్షణంజీవపారతన్త్ర్యస్యానుభవసిద్ధత్వాత్ - కథాపక్షేతు - రాజవత్సఖాఽపివిపులకీర్తిరిత్యర్థః ॥౧౦॥ సపురఞ్జనః ప్రభుః-కరణాదిమత్త్వాత్ శరణంభోగాయతనంశరీరం- కథాపక్షే నివాసస్థానం-అన్వేషమాణః-పృథివీంకర్మఫలోదయతద్భోగాయతనప్రకృతిపరిణామరూపంబ్రహ్మాణ్డం-బభ్రామ దేవాదిస్థావరాన్తశరీరేష్వనుప్రవిష్టఃప్రకృతిమణ్డలేసమసరదిత్యర్థః- కథాపక్షే-భూమణ్డలస్థపురాణ్యనుప్రవిశ్యతత్రతత్రకంచిత్కాలంనివసన్ కృత్స్నాం పృథివీంచచారేత్యర్థః, యదాచ - స్వస్యానురూపం - శరణం దేవమనుష్యాదిశరీరం, నావిన్దన్నాలభత కింతు-తిర్యక్పాదపాదిశరీరమవిన్దత్-తదా-విమనాఇవ-బభూవ-పాదపాదిశరీరేషుచైతన్యానభివ్యక్తేర్విమనా ఇత్యుక్తం,నిశ్చైతన్యఇవాభూదిత్యర్థః-నతుదుఃఖితమనా - ఇతి-దేహాత్మాభిమానినోజీవస్యనిహీనశరీరస్యాపి ప్రీతివిషయ

మ రాజా రాజన్ పృథుశ్రవాః। తస్యావిజ్ఞాతనామాఽఽసీత్సఖావిజ్ఞాతచేష్టితః ॥ ౧౦ ॥ సోఽన్వేషమాణ
శ్శరణంబభ్రామపృథివీంప్రభుః। నానురూపంయదాఽవిన్దదభూత్సవిమనాఇవ ॥ ౧౧ ॥ కామాన్కామయ
మానోఽసౌతస్యతస్యోపపత్తయే। నసాధుమేనే తాస్సర్వాయావత్యోభూతలేపురః ॥౧౨॥ సఏకదాహిమవ
తోదక్షిణేష్వథసానుషు।దదర్శనవభిర్ద్వార్భిఃపురంలక్షితలక్షణామ్ ॥ ౧౩ ॥ప్రాకారోపవనాట్టాలపరిఖైరక్ష
తోరణైః।స్వర్ణరౌప్యాయసైశ్శృఙ్గైస్సఙ్కులాంసర్వతోగృహైః ॥ ౧౪ ॥ నీలస్ఫటికవైదూర్యముక్తామర

త్వాత్-కథాపక్షేతు-దుఃఖితమనాఇత్యర్థః ॥౧౧॥ కామాన్భోగ్యాన్ శబ్దాదీన్-సర్వానపి,కామయమానోఽసౌపురఞ్జనః-తస్యతస్యశబ్దాదేర్విషయస్య-ఉపపత్తయేలబ్ధయే-భూతలే-యావత్యఃపురః, తాస్సర్వాఃపురః సాధు నమేనే-శబ్దాదిసర్వవిషయోపభోగోపయుక్తశరీరాణికామయమానఃకేషుచిచ్ఛరీరేషుకేషాంచిదిన్ద్రియాణామనభివ్యక్తత్వాదనభివ్యక్తకతిపయేన్ద్రియశరీరాణ్యనుప్రవిశన్ తత్రసర్వవిషయాలాభాత్తానినసాధుమేనేఇత్యర్థః-కథాపక్షేతు-తత్రపురేకేషాంచిద్భోగ్యవస్తూనాంసత్త్వేఽపిసర్వేషామభావాన్నసాధుమేనేఇత్యర్థః ॥౧౨॥ అథ ఏకదాసుకృతవిశేషపరిపాకదశాయాం-హిమవతో,దక్షిణేషు సానుషు-కర్మతత్ఫలోత్పత్తియోగ్యేషుకర్మక్షేత్రేషు-భారతవర్ష ఇత్యర్థః - పురంమనుష్యశరీరం-లక్షితానిదృష్టానిసర్వాణిలక్షణానియస్యాం, తాం-అన్ధపఙ్గుత్వాదిదోషరహితామిత్యర్థః - కథాపక్షే-వక్ష్యమాణప్రాకారాదిసర్వచిహ్నోపయుక్తాం,నవభిర్ద్వార్భిర్నవభిర్ద్వారైః-చక్షుర్ద్వయశ్రోత్రద్వయనాసికాద్వయముఖపాయూపస్థరూపైః, రుపలక్షితాం,పక్షాన్తరేస్పష్టం-దదర్శ, అభివ్యక్తసర్వేన్ద్రియంసర్వవిషయభోగోపయుక్తంమనుష్యశరీరముపలబ్ధవానిత్యర్థః ॥౧౩॥ కానిలక్షణానీతివివిత్సాయాంతానివదన్ తాంపురీంవర్ణయతిత్రిభిః ॥ ప్రాకారేత్యాది॥ యద్యప్యత్రప్రాకారాదిసాధర్మ్యేణరూపణీయాఃపదార్థాశ్శరీరేనసన్తి - తథాపి-కించిత్సాదృశ్యమవలమ్బ్యకథాసాన్దర్భ్యాయప్రాకారాదీన్యనువర్ణ్యన్తే-పరిఖైరిత్యపుంస్త్వమార్షం-అన్యథాపరవల్లిఙ్గతాయాంపరిఖాభిరితిస్యాత్-అక్షాఃగవాక్షాః అత్రత్వగాదయఃప్రాకారత్వేనరూప్యన్తే రోమపఙ్క్తిరుపవనం-స్కన్ధోపరిభాగోఽట్టాలం రుధిరౌఘఃపరిఖా-నవద్వారాణ్యక్షాః- అక్షిపక్ష్మతోరణం స్వర్ణాదిశృఙ్గైశ్శిఖరైః,యుక్తా-యేగృహాః, తైస్సఙ్కులాంవ్యాప్తాం- అత్రమూలాధారాదీని షట్చక్రాణిగృహత్వేనరూప్యన్తే- రాజసాదిస్వభావాఃశృఙ్గత్వేనవివక్షితాః ॥౧౪॥ నీలాదిభిః, క్లృప్తాహర్మ్యస్థలీయస్యాం,హర్మ్యస్థలీతిహృదయంవివక్షితం - హృదగ్రైకశతనాడ్యఃకేసరావానీలాదిభావేనరూప్యన్తే-అతఏవ, నాగాగ్రా

రైర్గ్వాడిభిర్వ్యాప్తత్వా - ద్భోగవతీం నాగానాం పురీమివ, శ్రియాదీప్తామ్ ❁ ॥౧౫॥ ❁ సభా సమాజస్థానం, చత్వరం చతుష్పథః, రథ్యా రాజమార్గః-ఆక్రీడాయతనం ద్యూతాదిస్థానం-ఆపణో హట్టః - చైత్యం జనానాం విశ్రమస్థానం, ధ్వజేషు పతాకాః-తాభి-ర్విద్రుమవేదికాభిశ్చ - యుక్తాం, అత్ర హర్మ్యస్థలీత్వేన రూపితమేవ హృదయం పునస్సభాచత్వరక్రీడాయతనగుణయోగాత్సభాదిభావేన రూప్యతే, "హృదిహ్యయమాత్మా ప్రతిష్ఠిత,, ఇతి జీవస్య హృదయస్థానత్వశ్రవణాజ్జీవాశ్రితత్వాచ్చేన్ద్రియప్రాణానాం సర్వేన్ద్రియకన్దరరూపత్వాద్ధృదయస్య సభారూపత్వాత్, తత ఏవ - చత్వరరూపత్వమపి-పరమాత్మనః క్రీడాస్థానత్వాత్క్రీడాయతనం చ-చక్షురాదీన్ద్రియస్థాపానిహట్టః- తేభ్యో హి శబ్దాదీన్యాకృష్యాసుభవతి పురఞ్జనః సుషుమ్నా రథ్యా - రాజవద్గచ్ఛతో జీవస్య ముక్తిమార్గత్వాత్ సుషుమ్నాయాం పురీతత్ చైత్యం - జీవస్య సుషుప్తౌ విశ్రమస్థానత్వాత్-ఆధారాదిచక్రస్థాః కర్ణికాః విద్రుమవేదికాః ధ్వజపతాకాః కరతలపాదతలాని ❁ ॥౧౬॥ ❁ ఏవం దేహం పురభావేన రూపయిత్వా విషయవర్గం దేహానుబన్ధికళత్రాపత్యాదివర్గం బాహ్యోపవనత్వేన రూపయతి ॥ పుర్యాస్త్వితి ॥ బాహ్యోపవనే ప్రమదాం దదర్శేతి చతుర్థేనాన్వయః - దివ్యద్రుమాశ్లిష్టలతాభి-రాకులే-సదతాం విహఙ్గకులానాం అళికులానాం చ కోలాహలో యేషు- తేజలాశయా-యస్మిన్ ❁ ॥౧౭॥ ❁ హిమనిర్ఝరాణాం విప్రుషో బిన్దవ- స్తద్వతా, కుసుమాకరసమ్బన్ధినా-వాయునా-చలన్తః- ప్రవాలవిటపాశ్శాఖా-యేషాం తైః - ద్రుమైః-ర్నలినీనాం-తటేషు-సమ్పత్సమృద్ధి-ర్యస్మిన్ ॥౧౮॥ నానావిధై-ర్వన్యమృగసమూహైః-రనాబాధతత్కృతబాధారహితే - తత్ర సేరు-ర్మునివ్రతైరహింస్రై-ర్యత్రోపవనే-కోకిలకూజితైః-పాన్థః-స్వాత్మాన-మాహూతమివ-మన్యతే - ఏవం విషయవర్గో బాహ్యోపవనత్వేన రూపితః-తస్య శరీరాద్బహిష్ఠత్వాత్ - కోలాహలశబ్దేన శబ్దస్య-కుసుమాకరవాయుశబ్దాభ్యాం గన్ధస్పర్శయోః-చలత్ప్రవాళేతి సౌన్దర్యకథనేన రూపస్య - జలాశయహిమనిర్ఝరనలినీశబ్దై రసస్య చ- ప్రత్యభిజ్ఞానాచ్చతద్విశేషాః సన్నిక్ష్సన్నాదయో దివ్యలతాదిభావేన రూప్య

కతారుణైః। క్లిష్టహర్మ్యస్థలీదీప్తాం శ్రియా భోగవతీమివ ॥ ౧౫ ॥ సభాచత్వరరథ్యాభిరాక్రీడాయతనాపణైః। చైత్యధ్వజపతాకాభిర్యుక్తాం విద్రుమవేదిభిః॥ ౧౬ ॥ పుర్యాస్తు బాహ్యోపవనే దివ్యద్రుమలతాకులే। నదద్విహఙ్గాలికులకోలాహలజలాశయే ॥ ౧౭ ॥ హిమనిర్ఝరవిప్రుష్మత్కుసుమాకరవాయునా । చలత్ప్రవాలవిటపనలినీతటసమ్పది ॥ ౧౮ ॥ నానారణ్యమృగవ్రాతైరనాబాధే మునివ్రతైః । ఆహూతం మన్యతే పాన్థో యత్ర కోకిలకూజితైః ॥ ౧౯ ॥ యదృచ్ఛయాఽఽగతాం తత్ర దదర్శ ప్రమదోత్తమామ్ । భృత్యైర్దశభిరాయాన్తీమేకైకశతనాయకైః ॥ ౨౦ ॥ పఞ్చశీర్షాహినా గుప్తాం ప్రతిహారేణ సర్వతః। అన్వేషమాణామృష

న్తే-యద్వా- దేహానుబన్ధివర్గోఽత్ర బాహ్యోపవనత్వేన రూప్యతే-తత్ర సంసారీపుమాన్ ద్రుమః- ద్రుమవత్తచ్ఛావవికారాత్మ దేహసంస్పృష్టత్వాత్ -తమాశ్రితాస్స్త్రియో లతాః-ద్రుమస్య లతా ఇతి షష్ఠీసమాసః- తదాశ్రితాస్స్వపత్యాని విహఙ్గకులం- యోషిత్సఙ్గినోఽళికులం - అపత్యాదీనాం మధురాలాపాః కోలాహలః నాపీకల్యాతిటాకాగీన్యాజీవికాదిరూపాణి జలాశయహిమనిర్ఝరనలిన్యాదిరూపేణ రూప్యన్తే-కుసుమాకరశబ్దేన పుష్పవాటికాదీని వివక్షితాని చలత్ప్రవాళవిటపత్వాత్ ప్రసనసాదిఫలజాతిపృథుత్వం వివక్షితాః - ఆరణ్యకమృగవ్రాతైరిత్యనేన స్యాలశ్వశురాదయో బాన్ధవా వివక్షితాః - తేహ్యరణ్యకమృగవత్ప్రతుల్యధనాపహారిణః - ధనాపహారిత్వమపి తేషాం హింసయా-కిన్తు సాన్త్వనే నేతి ద్యోతయితుం మునివ్రతైరితి విశేషణం - యత్ర యస్మిన్నేవం భూతే బాహ్యోపవనే-కోకిలకూజితతుల్యకలత్రాపత్యాదిమధురోక్తిభిః- పాన్థః నివృత్తిమార్గనిష్ఠోఽపి-స్వాత్మానం, మాహూతమివ దేహానుబన్ధివర్గే ఆసక్తిం ప్రాపితమివ-మన్యతే ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ తత్రోపవనే-ఆసక్తాం - బుద్ధిం -యదృచ్ఛయోపగతాం దదర్శ-యద్యప్యత్ర జీవస్య బుద్ధ్యా సహ సమ్బన్ధదశాయాం బుద్ధేర్బాహ్యోపవనరూపదేహానుబన్ధివర్గసంగన్ధాభావేన బుద్ధేస్తదాసక్తిర్నాస్తి- తథాఽపి భవిష్యద్దేహానుబన్ధివర్గాసక్త్యభిప్రాయేణ కథాసౌన్దర్యాయైవం వర్ణితమిత్యవగన్తవ్యం - యదృచ్ఛయాఽఽగతామిత్యనేన జీవబుద్ధ్యోస్సమ్బన్ధో న స్వసఙ్కల్పకృతః-కిన్తు దైవకృత ఇతి సూచ్యతే - యా ప్రాకారాదియుక్తా పురీ - యస్యాః పుర్యాః బాహ్యోపవనే కోకిలకూజితైః పాన్థ ఆత్మానమాహూతం మన్యతే, తాం, యదృచ్ఛయా-ఆగతాం-పురీం-తత్రోపవనే-ప్రమదాం చ-దదర్శేత్యాన్వయప్రకారః-అస్మిన్పక్షే మానుషదేహస్య దుర్లభత్వం సూచితం కథాపక్షే తు స్పష్టోఽర్థః - ప్రమదోత్తమాం విశినష్టి దశభిః-జ్ఞానకర్మేన్ద్రియైః-ఏకైకం ప్రత్యేకం-శతమనన్తాన్వృత్తయ-స్తాసాం-నాయకైః పతిభిర్భృత్యైస్సహ-ఆయాన్తీమభిముఖం గచ్ఛన్తీమ్ ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ పఞ్చశీర్షాణి వృత్తయో-యస్య - తేన-అహినా ప్రాణేన ప్రతిహారేణ పాలకేన - అహోరాత్రావ్యయభక్షత్వేన తత్ప్రచురత్వాత

హేత్యుక్తం- సర్వతో గుప్తాం రక్షితాం-సర్వేషామిన్ద్రియాణాం ప్రాణాధీనవృత్తిత్వాదహినా గుప్తామిత్యుక్తం-ఋషభం పతిం-అన్వేషమాణాం, అనేన చేతనైకధార్యత్వం తత్ప్రవర్త్యత్వం చ వివక్షితం - అపూర్వామితి బుద్ధేశ్చేతనేన సహాసంబన్ధదశాయామపూర్వత్రపమదేవ కార్యాక్షమత్వేఽపతద్భోగ్యతాఽస్తీతి సూచయతి-కామరూపిణీమిత్యనేన గన్ధరసాదిజ్ఞానభేదభిన్నతాం సూచయతి ॥ ౨౧ ॥ తదేవ ప్రపఞ్చయతి ॥ సునాసామితి ॥ బుద్ధివృత్తయో హి గన్ధరసాదిజ్ఞానభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ బహువిధాః-తాభిర్బుద్ధివృత్తిభిస్తస్యాస్సునసత్వాదిరూప్యతే - సునాసాం శోభనానాసాగన్ధాత్మికాఘ్రాణేన్ద్రియవృత్తిర్యస్యాస్తాం-ఏవమగ్రేఽపి-దన్తకపోలాననశ్రోణిపాదస్తనాదివ్యాపారజన్యహర్షాదీనామపి బుద్ధివృత్తిత్వాత్తాభిస్సుదన్తత్వాదిరూపణం క్రియతే-నాసికాదన్తకపోలాననకరశ్రోణిపాదస్తనాదివిశేషణభూతానాం శోభనత్వసమవిన్యస్తత్వాదీనామపి స్వవిశేష్యభూతనాసికాదేర్గన్ధాదివృత్తిద్వారా బుద్ధివిశేషణత్వం ద్రష్టవ్యం-సమం విన్యస్తౌ రచితౌ-కర్ణౌ-తాభ్యాం-కుణ్డలశోభాం-దధతీం'' అన్నమయం హి సోమ్య మన ఇతి-యత్కృష్ణం తదన్నస్యే,, త్యాదిశ్రుత్యనుసారేణ శ్యామామిత్యుక్తం-కుణ్డలశ్రీసంబన్ధః కుణ్డలాలంకృతకర్ణాధికరణశ్రోత్రేన్ద్రియశ్రవణవృత్తిద్వారా ॥ ౨౨ ॥ ఏవం-పిశఙ్గనీవీకనకమేఖలాసంబన్ధోఽపి స్తననాభినితమ్బవ్యాపారజన్యహర్షాదివృత్తిద్వారేత ద్రష్టవ్యం- నూపురైః-క్వణద్భ్యాం పద్భ్యాం-చలన్తీం-నూపురగమనసంబన్ధోఽపి పాదేన్ద్రియవృత్తిద్వారా-కథాపక్షే స్పష్టం నూపురైరితి బహువచనం పాదాఙ్గులీయకానాముపలక్షణం-అన్యథా నూపురాభ్యామితి స్యాదేత ॥ ౨౩ ॥ వ్యఞ్జితం-కైశోరం యౌవనోపక్రమో యాభ్యాం-సమౌ చ తౌ వృత్తౌ చ నిర్గతావన్తరాత్, సంశ్లిష్టావిత్యర్థః- స్తనౌ- వ్రీడయా లజ్జయా, వస్త్రాన్తేన-నిగూహన్తీ-గజ ఇవ గచ్ఛతీతి గజగామినీ-తామ్ ॥ ౨౪ ॥ వ్రీడయా సహితం-యత్స్మితం-తేన శోభనాం సున్దరాం ప్రతిపీరః-పురఞ్జనః-ప్రేమ్ణా- ఉచ్చై-

భమపూర్వాం కామరూపిణీమ్ ॥ ౨౧ ॥ సునాసాం సుదతీం బాలాం సుకపోలాం వరాననామ్। సమవిన్యస్తకర్ణాభ్యాం బిభ్రతీం కుణ్డలశ్రియమ్॥ ౨౨ ॥ పిశఙ్గనీవీం సుశ్రోణీం శ్యామాం కనకమేఖలామ్। పద్భ్యాం క్వణద్భ్యాం చలన్తీం నూపురైర్దేవతామివ॥ ౨౩ ॥ స్తనౌ వ్యఞ్జితకైశోరౌ సమవృత్తౌ నిరన్తరౌ। వస్త్రాన్తేన నిగూహన్తీం వ్రీడయా గజగామినీమ్ ॥ ౨౪ ॥ తామాహ లలితం వీరస్సవ్రీడస్మితశోభనామ్। స్నిగ్ధేనాపాఙ్గపుఙ్ఖేన స్పృష్టః ప్రేమోద్భ్రమద్భ్రువా ॥ ౨౫ ॥ కా త్వం కఞ్జపలాశాక్షి కస్యాసీహ కుతస్సతి। ఇమాముపపురీం భీరు కిం చికీర్షసి సంశ మే ॥ ౨౬ ॥ క ఏతేఽనుపథా యే త ఏకాదశ మహాభటాః । ఏతా వా లలనాస్సుభ్రు కోఽయం తేఽహిః పురస్సరః ॥ ౨౭ ॥ త్వం హ్రీర్భవాన్యస్యథ వాగ్రమా పతిం విచిన్వతీ కిం మునివద్రహో వనే। యదఙ్ఘ్రికామాప్తసమస్తకామం క్వ పద్మకోశః పతితః కరాగ్రాత్ ॥ ౨౮ ॥ నాసాం వరోర్వన్యతమా భువస్పృక్ పురీమిమాం వి

ర్భ్రమన్త్యా-భ్రుకా-యస్మిన్-తేన-స్నిగ్ధేన- అపాఙ్గ ఏవ-పుఙ్ఖో మూలప్రాన్తో-యస్య-కటాక్షబాణస్య- తేన స్పృష్టో విద్ధః-సలలితం యథా తథా-ఆహ, తయోస్సంవాదోక్తిస్సంబన్ధవార్థాయ ॥ ౨౫ ॥ హే పద్మదళలోచనే-కా త్వం కింజాతీయేతి ప్రశ్నః-కస్య సంబన్ధినీ పుత్రీ-అసి-కుతస్స్థానాత్, ఇహ-గతాసి- హే సతి- ఇమాముపపురిమస్యాః పుర్యాస్సమీపే-కిం కర్తుమిచ్ఛసి ॥ ౨౬ ॥ ఏతే- అనుపథాః అనువర్తినః-క ఏతే - ఏకాదశ మహాభటాః-బుద్ధిమనసోర్వృత్తికృతమేవ భేదమాశ్రిత్య-మనసా సహేన్ద్రియాణామేకాదశత్వా-దేకాదశో మహాభటో మనో యూథపో-యేషాం- తే, క ఏత ఇత్యుక్తం- హే సుభ్రు-ఏతాః-లలనాః-కా ఇతి-వృత్త్యభిప్రాయేణ ప్రశ్నః- తాసామానన్త్యాదేతా ఇతి నిస్సఙ్ఖ్యో నిర్దేశః- పురస్సరతి గచ్ఛతీతి పురస్సరోఽహిస్సర్పః-కః-ప్రాణేవాప్రియమాణే తదను సర్వేన్ద్రియవ్యాపారాత్పురస్సర ఇత్యుక్తం-బుద్ధిస్వరూపతత్కారణతత్సంబన్ధకారణతత్కార్యవివిత్సుః ప్రాచీనబర్హిరాదిలోకాభిప్రాయకం కా త్వమితి ప్రశ్నకథనం-జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణాం ప్రవృత్తిర్బుద్ధ్యాయత్తా-ఉత-స్వత ఇతి సంశయనిరాచికీర్షాభిప్రాయకం ఏతేఽనుపథా ఇతి ప్రశ్నకథనం-బుద్ధిరక్షిప్రాణాయత్తప్రవృత్తిరితి ఖ్యాపనాయ కోఽయం తేఽహిః పురస్సర ఇతి ప్రశ్నోక్తిః ॥ ౨౭ ॥ యస్యాస్తవాఙ్ఘ్రికామనయైవాప్తాః సమస్తాః కామాః యస్య-తం-పతిం మునివత్-వనే, రహః ఏకాన్తే-విచిన్వతి-త్వం-వరాహం విచిన్వతీ హ్రీస్స్యాః-ఉత-శఙ్కరం, విచిన్వతీ భవానీ ఆహోస్విద్బ్రహ్మాణం విచిన్వతీ వాక్సరస్వతీ-అథవా-విష్ణుం విచిన్వతీ-రమా లక్ష్మీః-యది రమా-తర్హి పద్మకోశః కరాగ్రాత్క్వ, పతితః-కరాగ్రే పద్మకోశాభావాన్న రమేత్యర్థః - ఏవం రమాదిరూపేణోత్ప్రేక్షోక్తిః రమాదీనాం విష్ణ్వాదిభిరివానాదిదృఢతరసంబన్ధఖ్యాపనాయ - కథా సౌన్దర్యాయ వా - ఏవమగ్రేఽప్యనుపయుక్తం తత్సౌన్దర్యాయేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఏవం హ్ర్యాద్యన్యతమత్వేన సంభావ్య ఆసాం మధ్యే కాపి న భవసీత్యాహ ॥ నైతి ॥ హే వరోరు-ఆసాం హ్రీభవానీవాగ్రమా

ణాం మధ్యే-అన్యతమా, నాసి న భవసి తత్ర హేతుః-భూస్పృక్ భువం స్పృశతీతి భూస్పృక్, నహి రమాదీనామన్యతమా దేవతా భువం స్పృశతీతి భావః, అదభ్రకర్మణా-అనల్పకర్మణా, వీరవరేణ మయా సాకం-ఇమాం పురీం - అలఙ్కర్తుం, మర్హసి పరం లోకం వైకుణ్ఠం యజ్ఞపుంసా విష్ణునా సహ - శ్రీర్లక్ష్మీరివ ॥ ౨౯ ॥ యత్-అస్యాః-త్వయా, అపాఙ్గేన-విఖణ్డితం- ఇన్ద్రియం మనః, యస్య, తం-మాం, సవ్రీడం-యద్భావేన ప్రేమ్ణా, స్మితం-తేన-విభ్రమా-యా, భ్రూః, తయా ఉపస్పృష్టః ప్రేరితః-ఏష మనోభవః కామః, ప్రబాధతే, అథ అతః, అనుగృహాణ, హే శోభనే ॥ ౩౦ ॥ యస్మాత్ ముఖం వ్రీడయా అభిముఖం, న భవతి-తత్ త్వదాననం ముఖం ఉన్నమయ్య, దర్శయ, ఆననం విశినష్టి॥ శోభనే భ్రువౌ యస్మిన్, సుతారకే సుకనీనికే, లోచనే-యస్మిన్, వ్యాలమ్బినో దీర్ఘా-యే-నీలాలకాః, తైః వృన్దైః-సంవృతం-వల్గూని-వాచకాని వాక్యాని యస్మిన్ శుచిస్మితం యస్మిన్-శుచిస్మితే ఇతి పాఠే సమ్బోధనమ్ ॥ ౩౧ ॥ ఏవం అధీరవత్ అవిజితేన్ద్రియవత్ - యాచమానం-పురఞ్జనం-నారీ ప్రమదా, వీరం-తం, దృష్ట్వా, మోహితా సతీ-వీరం మోహయన్తీ-అభ్యనన్దత అనేనాన్యోన్యపారతన్త్ర్యం సూచ్యతే ॥ ౩౨ ॥ యత్పృష్టం కస్యాసీత్యనేన కస్య పుత్రీ జాతేతి, కా త్వమితి కిం స్వరూపా కిన్నామాసీతి, తత్రాహ ॥ ఆత్మనో మమ పరస్య తవాపి కర్తారం స్రష్టారం, సవ్యఙ్గ న విద్మః, కర్తారం విశినష్టి, గోత్రం నామ చ, యత్కృతం యేన కర్త్రా కృతం, భవతి ॥ ౩౩ ॥ ఇహ అస్యాం పుర్యాం, అనాథు, సన్తం వసన్త-మాత్మానం-పురీమనుప్రవిశ్య నియన్తారం-త్వాం, జానీమః, తత ఆత్మనస్తవ తత్త్వతః మత్తశ్చ, పరం విలక్షణం-పురుషం-న విదామః, కోఽసౌ పరః యం న విద్మ ఇతి వదసి, తత్రాహ, హే వీర-ఆత్మనస్తవ మమ చ శరణ-మిమం, పురీ, నిర్మితా-తమిత్యర్థః, ఇహాద్య సన్తమాత్మానం విదామ ఇత్యనేన- కేవలసంసారిణో జీవస్య బుద్ధిః తత్స్వరూ

రవరేణ సాకమ్ । అర్హస్యలఙ్కర్తుమదభ్రకర్మణా లోకం పరం శ్రీరివ యజ్ఞపుంసా ॥ ౨౯ ॥ యదేష మాఽపాఙ్గవిఖణ్డితేన్ద్రియం సవ్రీడభావస్మితవిభ్రమద్భ్రువా । త్వయోపసృష్టో భగవాన్మనోభవః ప్రబాధతేఽథానుగృహాణ శోభనే ॥ ౩౦ ॥ త్వదాననం సుభ్రు సుతారలోచనం వ్యాలమ్బినీలాలకబృన్దసంవృతమ్ । ఉన్నీయ మే దర్శయ వల్గువాచకం యద్వ్రీడయా నాభిముఖం శుచిస్మితే ॥ ౩౧ ॥ ఇత్థం పురఞ్జనం నారీ యాచమానమధీరవత్ । అభ్యనన్దత తం వీరం హసన్తీ వీర మోహితా ॥ ౩౨ ॥ న విదామ వయం సమ్యక్కర్తారం పురుషర్షభ । ఆత్మనశ్చ పరస్యాపి గోత్రం నామ చ యత్కృతమ్ ॥ ఇహాద్య సన్తమాత్మానం విదామ న తతః పరమ్ । యేనేయం నిర్మితా వీర పురీ శరణమాత్మనః ॥ ౩౪ ॥ ఏతే సఖాయః సఖ్యో మే నరా నార్యశ్చ మానద । సుప్తాయాం మయి జాగర్తి నాగోఽయం పాలయన్పురీమ్ ॥ ౩౫ ॥ దిష్ట్యాఽఽగతోఽసి భద్రం తే గ్రామ్యాన్కామానవాప్స్యసి । ఉద్వహిష్యామి తాంస్తేఽహం స్వబన్ధుభిరరిన్దమ ॥ ౩౬ ॥ ఇమాం త్వమధితిష్ఠస్వ పురీం నవముఖీం విభో । మయోపనీతాన్గృహ్ణానః కామభోగాన్శతం సమాః ॥ ౩౭ ॥ కం ను త్వదన్యం రమయే హ్యరతిజ్ఞమకోవిదమ్ । అసామ్పరాయాభి

పమవిశదావభాసం గృహ్ణాతి న తు యాథాత్మ్యేనేత్యుక్తం - న విదామ వయం పరం కర్తారం తతః పరం యేనేయం నిర్మితా వీర పురీత్యనేన, జీవస్య కరణకళేబరాదిసమ్పాదనచతురం కృత్స్నజగదుదయవిభవలయలీలం ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం పరమపురుషమాపాతతస్తత్త్వతశ్చ న విషయీకరోతీత్యుక్తమ్ ॥ ౩౪ ॥ యత్పృష్టం క ఏతే ను పథా ఇతి-తత్రాహ ॥ ఏత ఇతి॥ ఏతే నరా ఏకాదశ భటాః, నార్యశ్చ, మే మమ-సఖాయః సఖ్యశ్చ, అనువర్తినో భృత్యా ఇత్యర్థః, అనేనేన్ద్రియాణాం తద్వృత్తీనాం చ బుద్ధ్యేకాయత్తత్వముక్తం, యత్పృష్టం కోఽయం తేఽహిః పురస్సర ఇతి-తత్రాహ - మయి, సుప్తాయాం అయం నాగః, పురీం, పాలయన్, జాగర్తి అనేన-బుద్ధీన్ద్రియమనఆదిషు సర్వేషు, సుప్తేషు, నిర్వ్యాపారేషు సత్స్వపి, ప్రాణవ్యాపారోఽస్తీతి సర్వాపేక్షయా ప్రాణస్య ప్రాధాన్యముక్తమ్ ॥ ౩౫ ॥ ఆస్తాం నామ గోత్రాది, దిష్ట్యా పురీం, ఆగతోఽసి, అనేన మనుష్యదేహసమ్బన్ధో దైవకృతో దుర్లభ ఇత్యుక్తం, అతః-తే-భద్రం, తాన-గ్రామ్యానిన్ద్రియగ్రాహ్యాన్ శబ్దాదీన్-అవాప్స్యసి, హే అరిన్దమ-అహం, స్వబన్ధుభిః సఖిభిరిన్ద్రియైస్సహేత్యర్థః-తాన్ గ్రామ్యాన్ భోగాన్ - తే తుభ్యం-ఉద్వహిష్యామి సమ్పాదయిష్యామి ॥ ౩౬ ॥ హే విభో-నవద్వారాం, ఇమాం, పురీం-త్వం - శతం, సమాః సంవత్సరాన్ మయా, ఉపనీతాన్ ప్రాపితాన్ కామాన్ - గృహ్ణానః - అధితిష్ఠస్వ - మనుష్యదేహప్రవేశాభిప్రాయేణ శతమిత్యుక్తమ్ ॥ ౩౭ ॥ సంసారిణో జీవస్య ప్రవృత్తిస్వభావత్వాత్ నివృత్తినిన్దాపూర్వకం తత్సఙ్గమమభినన్దతి పఞ్చభిః॥ త్వత్తోఽన్యం, కం-రమయే క్రీడయామి, అనేన-నివృత్తిమార్గనిష్ఠా న బుధ్యధీన ఇత్యుక్తం - తత్ర హేతుః - అరతిజ్ఞం నైష్ఠికం, విరక్తమిత్యర్థః, అత ఏవ, అకోవిదం అనిపుణం, అవిశుద్ధసుఖస్యాపి త్యాగినం, అసామ్పరాయాభిముఖం-సామ్పరాయో మృత్యుః-తద

నభిముఖం, మరణాభీరుమితివా ,, కృతకృత్యాః ప్రతీక్షన్తే మృత్యుం ప్రియమివాతిథిం ,, మిత్యుక్తేః - అశ్వస్తనవిదం - శ్వోభవం శ్వస్తనం కాలాన్తరానుభావ్యం స్వర్గాది - భోగ్యత్వేన న వేత్తీత్యశ్వస్తనవిత్తం ,, ఏతే వై నిరయాస్తాత స్థానస్య పరమాత్మనః ,, ఇతి ,, వాసుదేవే మనో యస్య జపహోమార్చనాదిషు । తస్యాన్తరాయో మైత్రేయ దేవేన్ద్రత్వాదికం ఫలం ,, మితి స్వర్గాది సుఖస్య ముముక్షోర్హేయత్వాదిత్యర్థః, పశుం పశుతుల్యమితి నిన్దతి ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ ఏవం నివృత్తిధర్మస్థం నిన్దిత్వా - ప్రవృత్తిస్వభావం స్తౌతి ॥ ధర్మోహీతి ॥ అత్ర ప్రవృత్తిమార్గే - ధర్మః స్వర్గాదిసాధనో యాగాదిరూపో ధర్మః - తథా, అర్థకామౌ, ప్రజానన్దః పుత్రసుఖం, అమృతం మోక్షః కీర్తిః, విశోకాః నిర్దుఃఖాః, విరజాః నిర్మలాః - లోకాః పుణ్యలోకాశ్చ - సిధ్యన్తీతి శేషః, లోకాన్విశినష్టి, యానితి, లోకాన్, కేవలినో నివృత్తిధర్మస్థాః, న విదుః ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ కిం చ, అస్మిన్భవే, గృహాశ్రమమితి యత్, ఏతత్, పిత్రాదీనాం, క్షేమార్హం, శరణమాశ్రయం, వదన్తి, పిత్రాదీనాం గృహాశ్రమిణమారాధకమాశ్రిత్యావస్థానాత్ ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ హే వీర, విఖ్యాతం కామిత్వేన ప్రసిద్ధం, వదాన్యం త్యాగినం - కామార్థం విహితమపి త్యజన్తమిత్యర్థః, అత ఏవ, ప్రియేషు శబ్దాదికామేషు, దర్శనం దృష్టిర్యస్య, తం, కథాపక్షే విఖ్యాతం యశస్వినం - వదాన్యం దానశీలం - ప్రియదర్శనం సున్దరమిత్యర్థః, ఈదృశం త్వాదృశం, నిస్సమం - పతిం, దైవాత్ప్రాప్తం, మాదృశీ - నిస్సమానా, కా వా, స్వయం, న వృణీత వృణుయాదేవేత్యర్థః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ హే మహాభుజ, భుజగేన్ద్రభోగయోః సర్పదేహాకారయోః, తవ - భుజయోః, కస్యాః స్త్రియాః, మనః, న సజ్జేన్నాసక్తం భవేత్, యో భవాన్, అనాథవర్గాః దీనస్తోమాః, తేషాం, మాధిం - అలమత్యర్థం, అపోహితం సర్వత్ర - చరతి, కేన హేతునా అపోహితుం, ఘృణయా ఉద్ధతః అతిశయితో - యః స్మితపూర్వకో ఽవలోకః, తేన ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ ఏకం సంబన్ధదార్ఢ్యఖ్యాపనాయ తయోస్సంవాదమభిధాయోపసంహరన్ తయోర్వ్యాపారమాహ ॥ నారదః ॥ తౌ దంపతీ పురఞ్జనపురఞ్జన్యౌ, మిథః అన్యోన్యం - సమయం సఙ్కే

ముఖమశ్వస్తనవిదం పశుమ్ ॥ ౩౮ ॥ ధర్మో హ్యత్రార్థకామౌ చ ప్రజానన్దోఽమృతం యశః । లోకా విశోకా విరజా యాన్న కేవలినో విదుః ॥ ౩౯ ॥ పితృదేవర్షిమర్త్యానాం భూతానామాత్మనశ్చ హ । క్షేమం వదన్తి శరణం భవేఽస్మిన్యద్గృహాశ్రమమ్ ॥ ౪౦ ॥ కా నామ వీర విఖ్యాతం వదాన్యం ప్రియదర్శనమ్ । న వృణీత పతిం ప్రాప్తం మాదృశీ త్వాదృశం స్వయమ్ ॥ ౪౧ ॥ కస్యా మనస్తే భుజగేన్ద్రభోగయోః స్త్రియా న సజ్జేద్భుజయోర్మహాభుజ । యోఽనాథవర్గాధిమలం ఘృణోద్ధతస్మితావలోకేన చరత్యపోహితుమ్ ॥ ౪౨ ॥ నారద ఉవాచ ॥ ఇతి తౌ దమ్పతీ తత్ర సముద్య సమయం పునః । తాం ప్రవిశ్య పురీం రాజన్ ముముదాతే శతం సమాః ॥ ౪౩ ॥ ఉపగీయమానో లలితం తత్ర తత్ర చ గాయకైః । క్రీడన్పరివృతః స్త్రీభిర్హ్రదినీమావిశచ్ఛుచౌ ॥ ౪౪ ॥ సప్తోపరి కృతా ద్వా

తం, సముద్య సముదీర్య - దైవాదన్యోన్యం దృఢతరం సంబధ్యేత్యర్థః - హే రాజన్ ప్రాచీనబర్హిః - తాం పురీం - ప్రవిశ్య, శతం - సమాః సంవత్సరాన్, ముముదాతే ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ ఏవం జీవబుద్ధ్యోర్జీవకర్మానురూపదైవా [illegible] ల్పాయ తత్ దృఢతరసంబన్ధం - తత్ప్రయుక్తం దేహసంబన్ధం చ - పారోక్ష్యరూపేణాభిధాయ శుశ్రూషోః ప్రాచీనబర్హిషః ప్రాప్యపరబ్రహ్మవ్యతిరిక్తవైతృష్ణ్యజననార్థం ప్రాప్యతృష్ణాజననార్థం సంసరతో జీవస్య జాగ్రత్సుషుప్తిస్వప్నమరణావస్థాసు దోషానుద్ఘాటయితుం జాగ్రదాద్యవస్థాః ప్రతిపిపాదయిషుః కథావ్యాజేన తావత్సమాసతస్సుషుప్త్యవస్థామాహ ॥ ఉపగీయమాన ఇతి ॥ లలితం యథా భవతి తథా - గీయమానః - పురఞ్జనః, స్త్రీభిః పరివృతః - తత్ర తత్ర - క్రీడన్ - శుచౌ ఆషాఢే - క్రీడానిమిత్తశ్రమాపనోదనాయ - హ్రదినీం సరసీం, ఆవిశదితి కథాపక్షేఽర్థః - పక్షాన్తరే తు జాగ్రదవస్థాయాం - స్త్రీభిరిన్ద్రియవృత్తిభిః, తత్ర తత్ర క్రీడన్ శబ్దాదివిషయాననుభవన్ - వ్యాపృతకరణత్వాత్తత్ప్రయుక్తశ్రమనిర్హరణాయ - శుచౌ - హ్రదినీం - ఆవిశత్ - హ్రదినీశబ్దేన పురీతదాఖ్యా నాడీ వివక్షితా - శుచిశబ్దేన - శుచౌ బ్రహ్మణి - ఆవిశ్య - తద్ద్వారా హ్రదినీమావిశదిత్యర్థః, ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవత్సముచ్చయేన నాడీపురీతద్బ్రహ్మణి హి జీవస్య సుషుప్తిస్థానం - న తు వికల్పేన ,, అథ యత్రైతత్సుప్తస్సమస్తస్సంప్రసన్నస్స్వప్నం న విజానాత్యాసు తదా నాడీషు సృప్తో భవతి అథ యదా సుషుప్తో భవతి - యదా న కస్యచన వేద హితా నామ నాడ్యో ద్వాసప్తతిస్సహస్రాణి హృదయాత్పురీతతమభిప్రతిష్ఠన్తే తాభిః ప్రత్యవసృప్య పురీతతి శేతే ,, ఇతి, తథా ,, యత్రైతత్పురుషస్స్వపితి నామ సతా సోమ్య తదా సంపన్నో భవతి ,, ఇతి త్రయాణామపి సుషుప్తిస్థానత్వశ్రవణాత్కార్యభేదేన సముచ్చయే సంభవతి పాక్షికబాధగర్భవికల్పస్యాన్యాయ్యత్వాత్ - సంభవతి చ ప్రాసాదఖట్వాపర్యఙ్కవన్నాడ్యాదీనాం కార్యభేదః, తత్ర నాడీపురీతతౌ ప్రాసాదఖట్వాస్థానీయౌ - బ్రహ్మ చ పర్యఙ్కస్థానీయం - తతో బ్రహ్మైవ సాక్షాత్సుషుప్తిస్థానమ్ ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁ ఇదానీం జాగ్రదవస్థాం ప్రతిపాదయతి ॥ సప్తేతి ॥ యావదధ్యాయసమాప్తి ॥

తత్ర "నవభిర్ద్వార్భిః, పురింలక్షితలక్షణాం" మితి ద్వారత్వేన రూపితానాం చక్షురాదీన్ద్రియస్థానానామిన్ద్రియాణాంచ గౌణనామాని తత్కార్యాణి తద్విషయాంశ్చ కథయన్నాహ॥ సప్తేతి॥ తస్యాః-పురః పుర్యాః, సప్త-ద్వారః ఉపరి-కృతాః-చక్షుర్ద్వయశ్రోత్రద్వయం నాసికాద్వయం ముఖంచేతి-ద్వే, ద్వారా-వధః, కృతే కల్పితే గుదం లిఙ్గంచేతి-కిమర్థమేవం కల్పితా ఇత్యత్రాహ॥ తస్యాః పుర్యాః-యః కశ్చన- ఈశ్వరః - తస్య-పృథగసఙ్కరేణ-విషయాన్ శబ్దాదీన్ ప్రతిగత్యర్థం విషయానవగన్తుమిత్యర్థః - సంసారిణో జీవస్య స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావాన్మనుష్యశరీరస్యానియతత్వాచ్చ యః కశ్చనేత్యుక్తం, కథాపక్షే విషయశబ్దో జనపదః - దేశాన్ప్రతిగత్యర్థమిత్యర్థః ॥౪౫॥ పఞ్చేతి॥ తత్ర తాసు సప్తసు ద్వార్షు-పఞ్చ ద్వారః పౌరస్త్యాః పూర్వదిగ్భవాః, ఏకా - దక్షిణా-తథా- ఏకాఽఽత్తరా-ద్వే, పశ్చిమే పశ్చిమదిగ్భవే-హే నృప-తేభ్యః-అమూషాం ద్వారాం-నామాని గుణనామాని-వర్ణయే ॥౪౬॥ ఖద్యోతా ఖద్యోతవదల్పప్రకాశా-వామనేత్రరూపా- ఆవిః ప్రకటం - ముఖం-యస్యాస్సా-బహుప్రకాశాద్దక్షిణనేత్రరూపా-స్వానుభవాచ్చ తత్ప్రకాశాధిక్యమవగన్తవ్యం-ఏతే ద్వారా-వేకత్ర-నిర్మితే లగ్నే - తాభ్యాం ఖద్యోతావిర్ముఖీభ్యాం- ద్వార్భ్యాం-ద్యుమత్సఖః-ద్యుమాన్ సూర్యః, తదధిష్ఠేయం-చక్షురిన్ద్రియమపి ద్యుమత్-తదేవ సఖా-యస్య సః, యద్వా, ద్యుమతస్సఖా ద్యుమత్సఖః "రాజాహస్సఖిభ్యః" ఇతి టచ్, చక్షుషా సహిత ఇత్యర్థః, విభ్రాజితం ఆలోకాదినా ప్రకాశితం రూపం-జనపదం విషయం-యాతి అవగచ్ఛతి-కథాపక్షే తు-ఖద్యోతాదిశబ్దాః అశ్వకర్ణాదిశబ్దవత్కేవలసంజ్ఞాశబ్దా ఇత్యవగన్తవ్యం, జనపదం దేశం యాతి గచ్ఛతీత్యర్థః ॥౪౭॥ నల నాళనద్వాచ్ఛిద్రవచనౌ, నలమస్యా అస్తీతి నలినీ, ఏవం నాలినీ, వామదక్షిణనాసికే, అత్రాపి సంజ్ఞాభేదాదేవ కార్యస్యాధిక్యం పూర్వవజ్జ్ఞేయం, అవధూనయతి కమ్పయతీత్యవధూతో వాయుః, తత్సఖో వాయ్వధిష్ఠితో ఘ్రాణః, తాభ్యాం నలినీనాలినీభ్యాం ద్వార్భ్యాం, సౌరభం గన్ధం, విషయం, యాతి ॥ ౪౮ ॥ ముఖ్యేతి॥ ముఖ్యా ప్రధానా ఆస్య

రః పురస్తస్యాస్తు ద్వావధః। పృథగ్విషయగత్యర్థం తస్యాం యః కశ్చనేశ్వరః॥౪౫॥ పఞ్చ ద్వారస్తు పౌరస్త్యా దక్షిణైకా తథోత్తరా। పశ్చిమే ద్వే అమూషాం తే నామాని నృప వర్ణయే॥ ౪౬ ॥ ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చ ప్రాగ్ద్వారావేకత్ర నిర్మితే। విభ్రాజితం జనపదం యాతి తాభ్యాం ద్యుమత్సఖః ॥ ౪౭ ॥ నలినీ నాళినీ చ ప్రాగ్ద్వారావేకత్ర నిర్మితే। అవధూతసఖస్తాభ్యాం విషయం యాతి సౌరభమ్ ॥ ౪౮ ॥ ముఖ్యా నామ పురస్తాద్ద్వాస్తయాఽఽపణబహూదనౌ। విషయౌ యాతి పురరాడ్రసజ్ఞవిపణాన్వితః ॥ ౪౯ ॥ పితృహూర్నృప పుర్యా ద్వార్దక్షిణేన పురఞ్జన।

రూపా, ద్వాః, పూర్వదిగ్భవా- తయా ముఖ్యయా ద్వారా - పణః పణనం వ్యవహారః భాషణం, బహూదనశ్చిత్రమన్నం, బహ్వోదన ఇత్యనుక్తిః పరోక్షవాదత్వాయ, పణబహూదనౌ విషయౌ పురరాట్పురఞ్జనః రసజ్ఞో రసనేన్ద్రియం, విపణో వాగిన్ద్రియం-తాభ్యామన్వితః-యాతి ॥ ౪౯ ॥ పుర్యాః-దక్షిణేన దక్షిణస్యాం దిశి - ఏనబన్తావ్యయం-పితృహూర్నామ-ద్వాః-పితౄన్ జుహోతే ఆహ్వయత్యనయేతి పితృహూః "ఓహాఙ్ గతౌ" ఇత్యస్మాత్ "క్విబ్వచిప్రచ్ఛ్యాయతస్తుకటప్రుజుశ్రీణాం దీర్ఘోఽసమ్ప్రసారణం చ" ఇతి, క్విప్ ప్రత్యయో బాహులకాత్ పితృలోకప్రాప్తిసాధనభూతాయాగాదిక్రియా-తదవబోధిని శ్రుతయా పూర్వభక్తిశ్చ పితృహూశబ్దార్థః -తత్ర దక్షిణకర్ణస్య బలాధిక్యాత్ - శ్రోత్రాణాం ప్రథమం త్రివర్గప్రాపణ్యాచ్చ ప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణే ప్రవర్తత ఇతి ప్రథమం శ్రోతవ్యపితృలోకప్రాప్తిసాధనకర్మప్రకాశకప్రవృత్తిశాస్త్రశ్రవణసాధనత్వాద్దక్షిణకర్ణః పితృహూః - అనన్తరశ్రోతవ్యబ్రహ్మప్రాప్తిఫలనివృత్తిధర్మప్రకాశకోత్తరశాస్త్రశ్రవణసాధనత్వాద్వామకర్ణో దేవహూః నను- ఉత్తరభాగతదర్థశ్రవణాదావపి బలాధిక్యాద్దక్షిణకర్ణ ఏవ ప్రథమం ప్రవర్తత ఇతి కథమేతదుచ్యత ఇతి చేత్ - ఏవంతర్హ్యేతదేవ గుణనామధేయబలాత్పూర్వభాగతదర్థానాం శాస్త్రప్రాధాన్యేన దక్షిణకర్ణశ్రవణవిధాన-ముత్తరభాగతదర్థానాంతు వామకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రవణవిధానంచానుమీయతే-యథా "దక్షిణం నిక్షిపతః పూర్వమాక్తైనస్యం హ్వమనుష్యాఽఽఞ్జతే" ఇత్యత్ర తద్దృష్టార్థత్వాన్మనుష్యస్సవ్యనయనాఞ్జనం పూర్వం కుర్యాదిత్యేవం ప్రమాణాన్తరేణాప్రాప్తస్య సవ్యనయనాఞ్జనస్యాసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా సవ్యనయనస్య ప్రథమమఞ్జనేన వృష్టపిశేషాలాభాత్ ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా మానుషీభిరవశ్యం ప్రథమం సవ్యనయనాఞ్జనం కర్తవ్యమితి విధిరనుమీయతే-తద్వత్-యథా వా "తస్మాదప్యవధ్యం ప్రపన్నం న ప్రతిప్రయచ్ఛన్తి" ఇతి శరణాగతస్య ప్రత్యర్పణం ప్రమాణాన్తరేణాప్రాప్తమపి తస్మాదితి ప్రసిద్ధవన్నిర్దేశానుపపత్త్యా శరణాగతో న ప్రత్యర్పణీయ ఇతి విధిరనుమీయతే-తద్వ - త్పూర్వోత్తరభాగయోః యథాక్రమం దక్షిణోత్తరకర్ణప్రాధాన్యేన శ్రవణమన్యతోఽప్రాప్తమప్యనేనైవ సిద్ధవన్నిర్దేశగుణనామధేయబలేన విధీయత ఇతి నిరవద్యం- పురఞ్జనః పితృహూద్వారా శ్రుతిధరః-శ్రోత్రేన్ద్రియం శ్రవణ

విషయం శబ్దం ధరతి అవగచ్ఛత్యనేనేత్యుత్పత్తేః-తేనాన్వితో యుక్తః-దక్షిణపాఞ్చాలం దక్షిణద్వారాగమ్యం పాఞ్చాలం-పఞ్చతే వ్యక్తీకరోతీతి పాఞ్చాలం-పఞ్చతే వ్యక్తీక్రియత ఇతి వా పాఞ్చాలం "పచి వ్యక్తీకరణే" ఇత్యస్మాత్ "తమివిశివిడిమృణికులికపిపలిపఞ్చిభ్యః కాలజ్" ఇత్యౌణాదికః కాలచ్ప్రత్యయాన్తః పాఞ్చాలశబ్దః-స్తతః ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థేఽణ్-ప్రవృత్తిధర్మప్రకాశకశాస్త్రాత్మకం రాష్ట్రం యాతి ॥౫౦॥ ఏవం-పుర్యాః - ఉత్తరేణ ఉత్తరస్యాం దిశి-దేవహూర్నామ-ద్వాః-స్తయా పురఞ్జనః-శ్రుతధరాన్వితః - ఉత్తరపాఞ్చాలం-యాతి యద్యపి ప్రవృత్తినివృత్త్యనవబోధినశ్శబ్దాస్సన్తి సంసారిణో జీవస్య శ్రోతవ్యా, స్తథాపి శ్రోతవ్యానాం మధ్యే ప్రవృత్త్యవబోధిశాస్త్రాత్మకశబ్దస్యైవ శ్రోతవ్యత్వాభిప్రాయేణ దక్షిణపాఞ్చాలముత్తరపాఞ్చాలమిత్యుక్తం-ఏవం పూర్వత్రాపి యాతి సౌరభమిత్యాదిషు ద్రష్టవ్యం ॥౫౧॥ పుర్యాః-పశ్చాదాసురీనామ-ద్వాః - అస్యతే క్షిప్యతే అనేనేన్ద్రియమితి ఆసురం మేఢ్రం-తత స్వార్థే, అణ్ "టిడ్ఢాణఞ్" ఇత్యాదినా జీప్, తయా, పురఞ్జనః, దుర్మదేన, దురుద్ధరః- మదో యస్య తేన, ఉపస్థేన్ద్రియేణ, సమన్వితం, గ్రామ్యకం గ్రామ్యస్త్రీజనానాం కర్మ మైథునాదికం, యాతి ॥౫౨॥ పుర్యాః-పశ్చాన్నిర్ఋతిర్నామ ద్వాః, మృత్యుద్వారత్వాత్ గుదం నిర్ఋతిః-తయా పురఞ్జనః లుబ్ధకేన పాయ్విన్ద్రియేణ తేనోత్సర్గాన్తస్య దుఃఖప్రాప్తైర్లుబ్ధకసామ్యం తేన-సమన్వితః-వైశసం నారకం దుఃఖం యాతి ॥౫౩॥ అమీషాం పౌరాణాం పుర్యాస్సమ్బన్ధినాం ద్వారాణాం-మధ్యే, ఉభౌ ద్వౌ-పాదపాణీ-అన్ధౌ అజ్ఞౌ నిర్వాక్పేశస్కృతౌ-వాక్ఛబ్దేనాత్ర వాగిన్ద్రియాధిష్ఠానం ముఖరూపం ఛిద్రం లక్ష్యతే-నిశ్ఛిద్రశరస్కృత్వాన్నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే-పేశస్కృ

నః । రాష్ట్రం దక్షిణపాఞ్చాలం యాతి శ్రుతధరాన్వితః ॥౫౦॥ దేవహూర్నామ పుర్యా ద్వా ఉత్తరేణ పురఞ్జనః । రాష్ట్రముత్తరపాఞ్చాలం యాతి శ్రుతధరాన్వితః ॥౫౧॥ ఆసురీ నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురఞ్జనః । గ్రామ్యకం నామ విషయం దుర్మదేన సమన్వితః ॥౫౨॥ నిర్ఋతిర్నామ పశ్చాద్ద్వాస్తయా యాతి పురఞ్జనః । వైశసం నామ విషయం లుబ్ధకేన సమన్వితః ॥౫౩॥ అన్ధావమీషాం పౌరాణాం నిర్వాక్పేశస్కృతావుభౌ । అక్షణ్వతామధిపతిస్తాభ్యాం యాతి కరోతి చ ॥౫౪॥ స యర్హ్యన్తఃపురగతో విషూచీనసమన్వితః । మోహం ప్రసాదం హర్షం వా యాతి జాయాత్మజోద్భవమ్ ॥౫౫॥ ఏవం కర్మసు సంసక్తః కామాత్మా వఞ్చితోఽబుధః । మహిషీ యద్యదీహేత తత్తదేవాన్వవర్తత ॥౫౬॥ క్వచిత్పిబన్త్యాం పిబతి మదిరాం మదవిహ్వలః । అశ్నన్త్యాం క్వచిదశ్నాతి జక్షత్యాం సహ జక్షితి ॥౫౭॥ క్వచిద్గాయతి గాయన్త్యాం రుదన్త్యాం రోదితి క్వచిత్ । క్వచిద్ధసన్త్యాం హసతి జల్పన్త్యామనుజల్పతి ॥౫౮॥ క్వచిచ్ఛోచతి ధావన్త్యాం తిష్ఠన్త్యామనుతిష్ఠతి । అను శేతే శయానాయామన్వాస్తే క్వచిదాసతీమ్ ॥౫౯॥ క్వచిచ్ఛోచతీం జాయామనుశోచతి దీనవత్ । అనుహృష్యతి హృష్యన్త్యాం స్పృశన్త్యాం స్పృశతి క్వచిత్ ॥౬౦॥ విప్రలబ్ధో మహిష్యైవం సర్వప్రకృతివఞ్చితః । నేచ్ఛన్ననుకరోత్యజ్ఞః క్లైబ్యాత్క్రీడా

న్నామాహి కీటవిశేషస్స్వపాణిస్పృష్టైస్తన్తుభిస్స్వనివాసభూతం కరణ్డం నిర్మాయ స్వనిర్గమనద్వారం తన్ముఖమప్యజ్ఞానేనపిధాయ తత్రైవ వినశ్యతి- తద్వత్పాణిపాదయోశ్ఛిద్రత్వాజ్జ్ఞానాభావాచ్చ తౌ నిర్వాక్పేశస్కృతావిత్యుచ్యేతే, తాభ్యాం ద్వారాభ్యాం-అక్షణ్వతామిన్ద్రియవతాం దేహానా-మధిపతిః పురఞ్జనః-యాతి గచ్ఛతి కరోతి కర్మ కరోతి ॥౫౪॥ అన్తఃపురం హృదయం-ప్రవిష్టం "హృదిహ్యయమాత్మా ప్రతిష్ఠిత" ఇతి శ్రుతేః-స పురఞ్జనః-యదా విషూచీనేన మనసా-విష్వగచ్ఛతి సర్వతో వ్యాప్రియత ఇతి విషూచీనమిత్యుత్పత్తేః-సమన్వితో-భవతి-తదా జాయా బుద్ధిః-ఆత్మజా ఇన్ద్రియవృత్తయః-తాభ్యాముద్భవం-మోహాదీనామన్యతమం-యాతి, మోహప్రసాదహర్షాః తమస్సత్త్వరజఃకార్యాణి మనోగుణాః-అత్రత్యవాగిన్ద్రియస్యానుక్తిః సత్త్వేష్వన్తర్భావాత్ ॥౫౫॥ ఏవమిన్ద్రియస్థానవిషయాణాం గౌణనామాని కార్యాణి చాభిధాయ మనః-పర్యన్తసర్వేన్ద్రియయుక్తస్య జీవస్య బుద్ధిపారవశ్యమాహ ॥ ఏవమితి ॥ అజ్ఞః- అత ఏవ-కామప్రవణ-మాత్మా మనో, యస్య, కర్మసు కామసాధనేషు కర్మస్వాసక్తః అత ఏవ-దైవేన వఞ్చితః మహిషీబుద్ధి- ర్యద్యదీహేత వ్యాప్రియేత-యద్యచ్ఛబ్దాదివిషయం ప్రతీన్ద్రియాణి ప్రవర్తయతీత్యర్థః-తత్తదేవా-న్వవర్తత అనువర్తితవాన్ ॥౫౬॥ అనువర్తనమేవోపపాదయతి ॥ క్వచిదితి ॥ పిబన్త్యాం పానే వ్యాపృతాయాం బుద్ధౌ పిపాసాముత్పాదయన్త్యాం సత్యామిత్యర్థః మదవిహ్వలః మదిరాం పిబతి ఏవముత్తరత్రాపి ద్రష్టవ్యం అశ్నన్త్యాం మజ్జన్త్యాం భక్షయన్త్యాం చరన్త్యాం ॥౫౭॥౫౮॥ ఆసతీం ఆసీనాం ఆసీనాం జనయన్తీమనుసృత్యాస్తే ॥౫౯॥ ఏవం శోచతి మనుశోచతీత్యాదిరర్థః ॥ ౬౦ ॥ ఏవం మహిష్యా-విప్రలబ్ధః విశేషేణ విమోహితః-అత ఏవ-సర్వప్రకృతిః అక్రోధాద్యాత్మస్వభావః వఞ్చితా - యస్య సః-త్యక్తస్వస్వభావ ఇత్యర్థః- నేచ్ఛన్ అపి

చ్ఛన్నపి-క్లైబ్యాత్పారవశ్యా - దనుకరోతి-యథాక్రీడార్థో మృగః ॥౬౧॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే చతుర్వింశోఽధ్యాయః ****************************

ఏవం సుషుప్త్యవస్థాం చాభిధాయేదానీం స్వప్నావస్థామాహ॥ స ఏకదేతి దశభిః॥ స పురఞ్జనః-ఏకదా సుషుప్త్యనన్తరం-మహాన్ ఇష్వాసో ధనుః కర్తృత్వభోక్తృత్వాద్యభినివేశో యస్య సః-రథమారుహ్య, పఞ్చప్రస్థం వనమగాదితి త్రితయమేకాన్వయః-రథశబ్దేనాత్ర శరీరం వివక్షితం ,,ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమేవచ। బుద్ధింతు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవచ॥ ఇన్ద్రియాణి హయానాహుః,, రిత్యాదిశ్రుత్యా ఉపాసననిర్వృత్త్యై శరీరాదీనాం రథాదిభావేనాన్యత్ర రూపితత్వాత్ - తచ్చ శరీరం నతావచ్ఛిత్త్యాత్ స్వాప్నం వివక్షితం-తద్ధి తదానీమేవ స్వప్నద్రష్టృ - పుణ్యపాపానురోధేనేశ్వరసృష్టం భవతి- జాగ్రద్దేహస్య తు శతసంవత్సరోపభోగ్య పురత్వేనోక్తత్వాత్ రథం విశినష్టి పఞ్చజ్ఞానేన్ద్రియాణ్యశ్వా యస్య - ఆశుగం శీఘ్రగం-అనేనాపి స్వాప్నమేవ శరీరమత్ర వివక్షితమిత్యవగమ్యతే-జాగ్రద్దేహస్యాశుగత్వాసంభవాత్- ద్వౌ అహఙ్కారమమకారావీషే దణ్డకే యస్య ద్వే పుణ్యపాపే చక్రే యస్య - ఏకం ప్రధానమక్షో యస్య - త్రయో గుణాః వేణవో ధ్వజా యస్య -పఞ్చ ప్రాణా బన్ధురాణి బన్ధనాని యస్య ॥ ౧ ॥ ఏకం మనో రశ్మిః ప్రగ్రహః రజ్జుః యస్య - ఏకా బుద్ధిర్ధమనస్సారథిర్యస్య, ఏకం హృదయం నీడం రథిన ఉపవేశస్థానం యస్య - ద్వౌ శోకమోహౌ కూబరం యుగబన్ధనస్థానం యస్య పఞ్చశబ్దాదయో విషయాః ప్రహీయన్తే ప్రతిక్షిప్యన్తే అపాత్యన్తే యస్మిన్-సప్త ధాతవో వరూథాః చర్మాద్యావరణాని యస్య-పఞ్చకర్మేన్ద్రియాణి విక్రమా గతిప్రకారా యస్య ॥ ౨ ॥ హైమోపస్కరం సువర్ణాభరణం - స్వర్ణాభరణవిశిష్టస్వాప్నదేహసంసృష్టిసంభవాభిప్రాయేణ హైమోపస్కరమిత్యుక్తం - కథాసౌన్దర్యాయ వా - ఏవమనుపయుక్తం కథాసౌన్దర్యాయేతి ద్రష్టవ్యం

మృగో యథా॥ ౬౧ ॥ ****************************
********* ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, చతుర్వింశోఽధ్యాయః ********
నారద ఉవాచ॥ స ఏకదా మహేష్వాసో రథం పఞ్చాశ్వమాశుగమ్। ద్వీషం ద్విచక్రమేకాక్షం త్రివేణుం పఞ్చబన్ధురమ్॥౧॥ ఏకరశ్మ్యేకదమనమేకనీడం ద్వికూబరమ్। పఞ్చప్రహరణం సప్తవరూథం పఞ్చవిక్రమమ్॥౨॥ హైమోపస్కరమారుహ్య స్వర్ణవర్మాక్షయేషుధిః। ఏకాదశ చమూనాథః పఞ్చప్రస్థమగాద్వనమ్॥౩॥ చచార మృగయాం తత్ర దృప్త ఆత్తేషుకార్ముకః। విహాయ జాయామతదర్హాం మృగవ్యసనలాలసః॥౪॥ ఆసురీం వృత్తిమాశ్రిత్య ఘోరాత్మా నిరనుగ్రహః। న్యహనన్నిశితైర్బాణైర్వనేషు వనగోచరాన్ ॥౫॥ తీర్థేషు ప్రతిదృష్టేషు రాజా

హ్యం స్వర్ణమయం-వర్మ కవచం-రజోగుణవృత్తిర్యస్య సః-అక్షయ ఇషుధిః- ఇషవో బాణాః ధీయన్తేఽస్మిన్నితీషుధిర్నిషఙ్గః-అక్షయః-ఇషుధిః అనన్తవాసనాశ్రయః - అహఙ్కారో - యస్య సః- తత్తద్బుద్ధిపూర్వకప్రవృత్తిహేతుస్సంస్కారవిశేషో వాసనా, సా చ-జ్ఞానవాసనా-కర్మవాసనా, ప్రకృతిసంబన్ధవాసనా చేతి త్రిప్రకారా -అవిద్యా నామ జ్ఞానానుదయాన్యథాజ్ఞానవిపరీతజ్ఞానరూపేణ త్రివిధమజ్ఞానం ప్రకృతిసంబన్ధః స్థూలసూక్ష్మరూపచిత్సంబన్ధః- స చ దేవమనుష్యాది దేహభేదేన బహువిధః-సజాతీయకర్మారమ్భేచ్ఛా రుచిః సా చ విషయభేదాద్బహుప్రకారా, పుణ్యాపుణ్యరూపేణ ద్వివిధం కర్మేతి జ్ఞేయం-ఏకాదశేన్ద్రియవృత్త్యాత్మకసేనాధిపతిః - పఞ్చశబ్దాదయో విషయాః- ప్రస్థాస్సానవో, యస్మిన్-తద్వనం -భోగస్థానమగాత్ ॥౩॥ కృతవనే దృప్తః గర్వితస్స్వాప్నదేహపరవశ ఇత్యర్థః ఆత్తాః స్వీకృతా-ఇషవః వాసనారూపాః- కార్ముకకర్తృత్వాద్యభినివేశో - యస్య, అతదర్హాం త్యాగానర్హాం , జాయాం ఆధ్యాత్మికాం- సాత్త్వికీం బుద్ధిం-విహాయ-త్యాగహేతుః-మృగ్యన్త ఇతి మృగాః శబ్దాదివిషయా- స్తేషు-యద్వ్యసనమలాభనిమిత్తం దుఃఖం, తేన-లాలసః అత్యన్తాసక్తః ॥ ౪ ॥ ఆసురీం తామసీం-వృత్తిం బుద్ధిం- ఆశ్రిత్య- ఘోరాత్మా, ఘోర-ఆత్మా-చిత్తం యస్య సః రజోగుణకార్యక్రోధావిష్టః-కామాదివిరోధిషు క్రుద్ధచిత్త ఇత్యర్థః, అతఏవ -నిరనుగ్రహం విరోధిష్వనుగ్రహరహితః, నిశితైః కార్యక్షమైః-విషయసాన్నిధ్యాపాదకైరితి యావత్ - బాణైః కర్మవాసనారూపైశ్శరైర్వనేషు భోగస్థానేషు - వనగోచరాన్ వనగోచరమృగతుల్యాన్-దైవోపసాదితానిత్యర్థః - న్యహనత్ ఆత్మసాత్కృతవాన్-కథాపక్షే తు స్పష్టమేవ ॥ ౫ ॥ నన్వాసురీం వృత్తిమాశ్రిత్యేతి మృగయాసిద్ధానయుక్తా కథాపక్షే రాజ్ఞస్తస్యాః విహితత్వాత్- అధ్యాత్మపక్షేఽపి దైవోపపాదితవిషయభోగో విహిత ఏవేత్యత ఆహ ॥ తీర్థేష్వితి త్రిభిః ॥ మృగయాయా రాగప్రాప్తత్వాన్న సా విధీయతే, కింతు నియమ్యతే - మృగయాప్రవృత్తిస్సఙ్కోచ్యత ఇత్యర్థః- నియమమేవ షడ్విధముపదర్శయతి-లబ్ధో రాగి సన్-యది నిహన్యాత్-తర్హి, తీర్థేషు శ్రాద్ధాది

ష్వేవనిమిత్తేషు - తత్రాపి ప్రతిదృష్టేషు విహితమాంసకేష్వేవేతి - తత్రాపి రాజ్ఞైవ మేధ్యానేవ - వనమేవ - యావదుప
ష్వేవనిమిత్తేషు - తత్రాపి ప్రతిదృష్టేషు విహితమాంసకేష్వేవేతి - తత్రాపి రాజ్ఞైవ - మేధ్యానేవ - వనమేవ - యావదుప
యోగమేవేతి - అధ్యాత్మపక్షేపి - జీవస్య యావదుపయోగమేవ విషయభోగో నియమ్యత ఇతి భావః ॥ ౬ ॥ య ఏవం-విద్వాన్, హింసాయాః విషయభోగస్య చ రాగప్రాప్తతాం తన్నియమం చ విద్వాన్ కుర్వీత - హింసాం విషయభోగం చ కుర్యాత్ - న వా న కుర్యాద్వా - రాగప్రాప్తత్వేనావశ్యకత్వాభావాదితి భావః - రాగప్రాప్తస్య నియమేన హి పక్షే ప్రత్యవాయాభావమాత్రం క్రియతే - నాదృష్టం, అతస్సుతరాం రాగప్రాప్తస్య త్యాగే న ప్రత్యవాయ ఇతి - న వేత్యుక్తం-తేన ఏవం నియతేన కర్మణా - జ్ఞానేన - ఏవం కృతేన కర్మణా యజ్జ్ఞానం భవతి - తేన హేతునా సహ - కర్త్రా - న లిప్యతే - పాపైరితి శేషః - యద్వా - సః విద్వాన్ - జ్ఞానేన రాగప్రాప్తానాం త్యాజ్యోపాదేయాదివివేకజ్ఞానరూపేణ హేతునా - కర్మణా అనాదిపాపరూపకర్మణా - న లిప్యతే ॥ ౭ ॥ అన్యథా - నియతం కర్మ, కుర్వాణః - అహం మమాభిమానారూఢః - కర్మభిరనాదిపుణ్యాపుణ్యకర్మభి - రనుబధ్యతే వశీక్రియతే - తతః కర్మపారవశ్యా - ద్గుణప్రవాహే సంసారే - పతితః - నష్టదేహాత్మవివేకః - అధః నరకం - వ్రజతి ॥ ౮ ॥ ఏవం ప్రాసఙ్గికం పరిసమాప్య ప్రకృతాం మృగయామనువర్ణయతి ॥ తత్రేతి ॥ చిత్రవాజాః నానావిధవాసనారూపాః విచిత్రపక్షాః, యేషాం - తైః, వాసనాభిరుపోద్వలితై రిత్యర్థః - శిలీముఖైః పుణ్యాపుణ్యకర్మభిర్హేతుభూతైః - నిర్భిన్నాని అనుభవేన జీర్ణాని గాత్రాణి అవయవాః - యేషాం - తేషాం - మృగాణాం విషయాణాం - విప్లవో నాశః - కరుణాత్మనాం కృపాళూనాం ॥ దుస్సహో ఽభూత్ కామభిరనుభవజీర్ణావయవాన్వినష్టాన్ శబ్దాదివిషయాననుసందధతాం సర్వభూతసుహృదాం జ్ఞానినాం విషయవిప్లవో మనసాపి స్మర్తుమసహ్యో ఽభూది

మేధ్యాన్పశూన్వనే । యావదర్థమలం లుబ్ధో హన్యాదితి నియమ్యతే ॥ ౬ ॥ య ఏవం కర్మ నియతం విద్వాన్కుర్వీత మానవః । కర్మణా తేన రాజేన్ద్ర జ్ఞానేన న స లిప్యతే ॥ ౭ ॥ అన్యథా కర్మ కుర్వాణో మానారూఢో ఽనుబధ్యతే । గుణప్రవాహపతితో నష్టప్రజ్ఞో వ్రజత్యధః ॥ ౮ ॥ తత్ర నిర్భిన్నగాత్రాణాం చిత్రవాజైః శిలీముఖైః । విప్లవో ఽభూద్దుఃఖితానాం దుస్సహః కరుణాత్మనామ్ ॥ ౯ ॥ శశాన్వరాహాన్మహిషాన్గవయాన్రురుశల్యకాన్ । మేధ్యానన్యాంశ్చ వివిధాన్వినిఘ్నన్ శ్రమమన్వగాత్ ॥ ౧౦ ॥ తతః క్షుత్తృట్పరిశ్రాన్తో నివృత్తో గృహమేయివాన్ । కృతస్నానోచితాహారః సంవివేశ గతక్లమః ॥ ౧౧ ॥ ఆత్మానమర్హయాంచక్రే ధూపలేపస్రగాదిభిః । సాధ్వలఙ్కృతసర్వాఙ్గో మహిష్యామాదధే మనః ॥ ౧౨ ॥ తృప్తో హృష్టస్సుదృప్తశ్చ కన్దర్పాకృష్టమానసః ।

త్యర్థః - కథాపక్షే స్పష్టోర్థః ॥ ౯ ॥ శశాన్వరాహానిత్యాదికథనం శబ్దాదిభేదేన తదవాన్తరభేదేన చ విషయవైచిత్ర్యజ్ఞాపనాయ - కథాపక్షే తు తత్సౌన్దర్యాయ - మేధ్యాన్విహితాన్, అన్యానవిహితాంశ్చ - విషయాన్ - వినిఘ్నన్నాత్మసాత్కుర్వన్ వ్యాపృతకరణత్వా - చ్ఛ్రమం - అధ్యగాత్ ప్రాప్తవాన్ ॥ ౧౦ ॥ ఏవం రాజస్య బుద్ధేః కార్యభూతాం జాగ్రదవస్థాం తామస్యాః కార్యభూతాం స్వప్నావస్థాం చాభిధాయ ఇదానీం విద్వాన్ కుర్వీతేతి సూచితవివేకః కథముదేతీతి వివిత్సాయాం ప్రణయకలహనిమిత్తక్రోధావిష్టప్రియానునయనకథనవ్యాజేన సంసారిణో జీవస్యాపి వివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధేర్దుర్లభ్యం ద్యోతయన్ ॥ ప్రవృత్తిం చ నివృత్తిం చ కార్యాకార్యే భయాభయే । బన్ధం మోక్షం చ యా వేత్తి బుద్ధిస్సా పార్థ సాత్త్వికీ,, త్యుక్తవిధసాత్త్వికబుద్ధ్యలాభదశాయాం దైవాత్తదలాభనిమిత్తపరితాపోదయం, తత స్తల్లిప్సాం - తత స్తదుచితసాధనైస్తల్లబ్ధిం చ - ద్యోతయన్ కథాపక్షే తత్సౌన్దర్యాయ తాం బుద్ధిం మహిషీత్వేనైన్ద్రియవృత్తిరన్తఃపురస్త్రీత్వేన పరికల్ప్య తదనునయప్రకారమాహ ॥ తత ఇత్యాదినా ॥ క్షుత్తృడ్భ్యా మశనాయాపిపాసాభ్యాం - పరిశ్రాన్తః - స్వాప్నశరీరేణ విక్షుత్తృషోరనువృత్తేరేవముక్తం, తతః స్వాప్నవిషయానుభవరూపమృగయాయాః - నివృత్తః, గృహం పురత్వరూపితజాగ్రద్దేహగతహృదయస్థానం - ఏయివాన్ ప్రాప్తః - తతః - కృతస్నాన - ముచితఆహారశ్చ - యేన సః, అతఏవ - గతశ్రమః - సమ్యగుపవిష్టవాన్ ॥ ౧౧ ॥ తతో - ధూపాదిభి, రాత్మాన - మర్హయాంచక్రే - తత - స్సాధు సమ్యగలఙ్కృతాని సర్వాణ్యఙ్గాని - యేన సః - మహిష్యాం - మన ఆదధే - కృతస్నానోచితాహార ఇత్యనేన సుఖజనకవివేకాత్మకసాత్త్వికబుద్ధ్యుత్పత్తిప్రారమ్భావస్థాయాస్సుఖకరత్వం సూచ్యతే - స్నానాహారధూపాలేపస్రగ్భూషణాద్యలఙ్కారై ర్జాతానన్ద ఇవ - మహిష్యాం వివేకాత్మికాయాం బుద్ధౌ, మన - ఆదధే నిహితవానిత్యర్థః - కథాపక్షే తు స్పష్టోర్థః ॥ ౧౨ ॥ ఉచితాహారేణ తృప్తః - ధూపాలేపస్రగాదిభిః హృష్టః, తృప్తిహృష్టిభ్యాం సుతరాం దృప్తః, అతఏవ - కన్దర్పేణాకృష్టం వశీకృతం - మానసం - యస్య సః -

గృహమేధినస్తస్య-సంబన్ధినీం-గృహిణీం గృహమస్యా అస్తీతి గృహిణీ, తాం, స్వాశ్రయ ఏవ స్థితాం, వరారోహాం స్త్రియం, నవ్యచష్ట నదదర్శ, యథాకామపరవశస్స్వగృహ ఏవ క్వచిదన్తర్హితాం ప్రియాం నాపశ్యత్తథాఽయం జీవః వివేకాత్మకబుద్ధిలిప్సాపరవశస్స్వాం స్వాశ్రయస్థితాం నలబ్ధవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౩ ॥ ❁ హే వేదిషత్ హే ప్రాచీనబర్హిః, విమనా ఇవ దుఃఖితమనా ఇవ, అన్తఃపురస్త్రియస్తత్సఖీః-అపృచ్ఛత్, పురఞ్జనః, తదలాభనిమిత్తవైమనస్యః బుద్ధిమూలకేన్ద్రియవృత్తీః పప్రచ్ఛ, కథమిన్ద్రియవృత్త్యా బుద్ధిస్స్వీకర్తవ్యేతి పరిశీలితవానిత్యర్థః-ప్రశ్నమేవాహ ॥ అపి వ ఇతి త్రిభిః॥ హే రామాః, స్త్రియః, స్వైరిణాం స్వామినీసహితానాం వో యుష్మాకం- అపి కుశలం, అపిశబ్దః ప్రశ్నే, కుశలప్రశ్నే హేతుః, హి యస్మాత్ గృహేషు, పురా మహిష్యా వ్యాపారదశాయాం, గృహసంపదః యథైవ శోభన్తే-న తథేదానీం శోభన్తే, వివేకాభావేన నకోఽపి పురుషస్య గుణః ప్రకాశతే, అతో వివేకః, కిము దేవ్యతీతి చిన్తితవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౪ ॥ ❁ గృహే, మాతా వా, పతిర్దేవతా యస్యాః, సా, పత్నీ వా-యది నస్యాత్ తర్హి వ్యఙ్గే చక్రాద్యవయవరహితే, రథ ఇవ-ప్రాజ్ఞం బుద్ధిమాన్, కో నామ పురుషో దీనవత్-దాసీతనివ సీదతీత్యర్థః- వివేకాభావే దేహాత్మాభిమానో వరమితి భావః ❁ ॥ ౧౫ ॥ ❁ సా లలనా క్వ వర్తతే-కథంభూతా-యా లలనా, వ్యసనార్ణవే దుఃఖార్ణవే-మజ్జన్తం మాం, పదే పదే, స్వయం, ప్రాజ్ఞా-దీపయన్తీ బోధయన్తీ సతీ-ఉద్ధరతి-వ్యసనార్ణవాత్-యథా విరహశోకాతురం పుమాంసం ప్రౌఢా ప్రియా తదనుకూలాచరణహితోపదేశాదినా శోకమపనుద్య సుఖయతి, తద్వద్వివేకాత్మికా బుద్ధిరపి పదే పదే హితాహితం ప్రకాశయన్తీ పుమాంసముద్ధరతి వ్యసనార్ణవాత్- ఈదృశబుద్ధిః క్వ వర్తత ఇతి ప్రశ్నేన తల్లిప్సా వ్యజ్యతే ❁ ॥ ౧౬ ॥ ❁ హే నరనాథ- త్వత్ప్రియా - యత్, వ్యవస్యతి నిశ్చినోతి-తన్న జానీమః యదర్థం వైమనస్యమాపన్నా తద్వైమనస్యహేతుం న జానీమః-త్వత్ప్రియాం తు జానీమ ఇత్యాహుః- హే శత్రుహన్-నిర

నవ్యచష్ట వరారోహాం గృహిణీం గృహమేధినీమ్ ॥ ౧౩॥ అన్తఃపురస్త్రియోఽపృచ్ఛద్విమనా ఇవ వేదిషత్ । అపి వః
కుశలం రామాః సేశ్వరీణాం యథాపురా ॥ న తథైతర్హి శోభన్తే గృహేషు గృహసంపదః ॥౧౪॥ యది న స్యా
ద్గృహే మాతా పత్నీ వా పతిదేవతా । వ్యఙ్గే రథ ఇవ ప్రాజ్ఞః కో నామాసీత దీనవత్ ॥ ౧౫ ॥ క్వ వర్తతే సా లలనా
మజ్జన్తం వ్యసనార్ణవే । యా మాముద్ధరతే ప్రాజ్ఞా దీపయన్తీ పదే పదే ॥ ౧౬ ॥ రామా ఊచుః ॥ నరనాథ న
జానీమస్త్వత్ప్రియా యద్వ్యవస్యతి । భూతలే నిరవస్తారే శయానాం పశ్య శత్రుహన్ ॥ పురఞ్జనస్స్వమహిషీం
నిరీక్ష్యావధూతాం భువి । తత్సఙ్గోన్మథితజ్ఞానో వైక్లబ్యం పరమం యయౌ ॥ ౧౮ ॥ సాన్త్వయన్ శ్లక్ష్ణయా వా
చా హృదయేన విదూయతా । ప్రేయస్యాః ప్రేమసంరమ్భలిఙ్గమాత్మని నాధ్యగాత్ ॥ ౧౯ ॥ అనునిన్యేఽథ శనకైర్వీ
రోఽనునయకోవిదః । పస్పర్శ పాదయుగళమాహ చోత్సఙ్గలాలితామ్ ॥ ౨౦ ॥ నూనం త్వకృతపుణ్యాస్తే భృ

వస్తారే ఆస్తరణరహితే, భూతలే-అవధూతాం శయానాం - పశ్యేతి కథాపక్షేఽర్థః అధ్యాత్మపక్షే త్వ, బాధితేన్ద్రియవృత్తీనాం సర్వాసాం నిశ్చయాత్మకబుద్ధిమూలకత్వాత్తయా పీన్ద్రియవృత్త్యా సా నోదేతీత్యాలోచ్య యదనాదరవశాత్ప్రియా నాదృతా సతి వమద్విముఖ్యభూదిత్యనుసంహితవానిత్యర్థః అదరో బుద్ధేశ్శిక్షణమ్ ❁ ॥ ౧౭ ॥ ❁ పురఞ్జనో - భువి, పతితాం, మహిషీం, నిరీక్ష్య తత్సఙ్గేనోన్మథితం వ్యాకులం జ్ఞానం-యస్య సః - పరమం భృశం వైక్లబ్యం శోకపారవశ్యం-యయౌ, అహో మదీయేయం బుద్ధిరేతావన్తం కాలమేవం విపరీతాఽభూదితి వైక్లబ్యం యయావిత్యర్థః ❁ ॥ ౧౮ ॥ ❁ తతః శ్లక్ష్ణయా మృద్వ్యా - వాచా, విదూయతా పరితప్తేన, హృదయేన మనసా, సాన్త్వయన్ అనునయన్-ప్రేయస్యాః ప్రియాయాః - ప్రేమసంరమ్భః ప్రణయేన స్వస్మిన్ యః కోపః, తస్య, లిఙ్గం కారణం ఆత్మని మనసి, నాధ్యగాత్ ననిశ్చితవాన్, వివేకోదయసాధనభూతస్వాదరణమన్విచ్ఛన్ తావదేతావత్కాలం తదనుదయే కారణమన్వేషయన్నపి తన్నాధ్యగాదిత్యర్థః, తస్య దైవాయత్తత్వాదితి భావః ❁ ॥ ౧౯ ॥ ❁ వీరః పురఞ్జనః, అనునయే సాన్త్వనే, కోవిదః కుశలః అనునయకోవిదైరితి తృతీయాన్తపాఠే తు వాక్యైరితి శేష్యమధ్యాహార్యం శనకైః-మహిషీమనునిన్యే సాన్త్వయామాస ॥ అనునయప్రకారమేవాహ ॥ పాదయుగళం పస్పర్శ, ప్రియాయాః పాదౌ గృహీతవాన్-తత ఉత్సఙ్గారోపణాదినా లాలితాం, ఆహ, అధ్యాత్మపక్షే తు - అనునయే స్వవశీకారే-కోవిదైర్నిపుణైః-రుపాయైః, స్వవశా-మనునిన్యే-పస్పర్శ పాదయుగళమిత్యనేనాద్యప్రభృతి వివేకాత్మికాం బుద్ధిమనుసృత్యైవ వర్తే ఏమేతి ప్రతిజ్ఞాతవానిత్యుక్తం భవతి - ఉత్సఙ్గలాలితామాహేత్యనేన స్వవశీకృతయా వివేకాత్మికయా బుద్ధ్యా ఏవమనుసంహితవానిత్యుక్తమ్ ❁ ॥ ౨౦ ॥ ❁ హే శుభే, ఈశ్వరాః స్వామినః- యేషు - కృతాపరాధేషు భృత్యేషు ఆత్మసాత్కృత్వా చ దధీనా ఏ తే అతో నైతే దణ్డనీయా ఇతి మత్వా-శిక్షా

ర్థం దణ్డం నకుర్వన్తి, తే భృత్యాః, మన్దభాగ్యాః ॥ ౨౧ ॥ కుతః, యతః, ప్రభుణా భృత్యేష్వర్పితో, దణ్డః-పరమో౽నుగ్రహః, భృత్యానాం హితాయైవ భవతీత్యర్థః, యస్తు దణ్డితో విషీదతి సో౽జ్ఞ ఇత్యాహ ॥ బాల ఇతి॥ అమర్షణః దణ్డం న సమ్పృష్యతీత్యమర్షణః, హే తన్వి, తద్బన్ధోః స్వామినః, కృత్యం శిక్షాకరణం, న వేద అనుగ్రహ ఇతి న వేద, స, బాలో మూర్ఖః, అజ్ఞ ఇత్యర్థః, అతో మమ శిక్షార్థమేవ, స్వామినీ, త్వం, విముఖ్యభూరిత్యర్థః, అధ్యాత్మపక్షే తు, స్వామినీవ స్మ్రద్ధత్తే కాన్తాయా బుద్ధ్యా వివేకాత్మికాయా ఇతః పూర్వ్వ మనదయో౽స్మదనుగ్రహార్థ ఎవ, యతో౽హమిదానీం వివేకాలాభనిమిత్తపరితాపయుక్తః తామేవాతివాద్భుతవానిత్యనుసందధ ఇత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ హే సుదతి- హే సుభ్రు, హే మనస్విని, సా, త్వ, మస్మాకం స్వామినీ, అత, స్వ్వనాం నో-ముఖం, ప్రదర్శయ, కీదృశం, అనురాగభారేణ, వ్రీడయా చ, యో, విడమ్బ్యామన్థర, స్తైన, విలసన్ హసితావలోకో యస్మిన్, నీలాలకా ఎవాలయ, స్తైః, రుపస్కృతం భూషితం, ఉచ్చనాసికం, వల్గు, వాక్యం, యస్మిన్, ఉక్తవిధముఖావలోకనసఞ్జాతమానన్దమనుభవన్నివాహం స్థిరేనిరతిశయసుఖాపాదకవివేకోదయే సుఖీత్యనుసంహితవానిత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ సో వీరపత్ని, వీరస్య మమ భార్యే, యు, స్తే తుభ్యం కృతకిల్బిషః కృతాపరాధస్తస్మిన్, అహం, బ్రాహ్మణకులా, దన్యత్ర కులే౽పి, మురరిపుదాసాదితరత్ర దమం దణ్డం దధేకరోమి, మెత్వత్సహాయస్యానమ, స్రద్ధస్య సతః, త్రిలోక్యాః, బహిరపీతి శేషః, తై త్రిలోక్యా, ద్బహిశ్చ అన్తశ్చ, ఉచ్చైర్ముదితం, విగతభయం చ-తం పురుషం-న పశ్యామి, యదీయం వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిర్మమ సుప్రతిష్ఠితా స్యాత్తదా తత్సహాయో౽హం తద్విరోధినో నిరస్యామి, వివేకినామయా౽సాధ్యం కిమపి త్రిలోక్యా అన్తర్బహిశ్చ న విద్యతే, మురరిపుదాసాదయస్తు వివేకినో మమానుకూలా ఎవేత్యనుసంద

త్వాయమేష్వీశ్వరాశ్శుభే । కృతాగస్స్వాత్మసాత్కృత్వా శిక్షాదణ్డం న యుఞ్జతే ॥ ౨౧ ॥ పరమో౽నుగ్రహో దణ్డో భృత్యేషు ప్రభుణా౽ర్పితః । బాలో న వేద తత్తన్వి బన్ధుకృత్యమమర్షణః ॥ ౨౨ ॥ సా త్వం ముఖం సుదతి సుభ్ర్వనురాగభారవ్రీడావిలమ్బవిలసద్ధసితావలోకమ్ । నీలాలకాలిభిరుపస్కృతమున్నసం నస్స్వానాం ప్రదర్శయ మనస్విని వల్గువాక్యమ్ ॥ ౨౩ ॥ తస్మిన్దధే దమమహం తవ వీరపత్ని యో౽న్యత్ర భూసురకులాత్కృతకిల్బిషస్తమ్ । పశ్యే న వీతభయమున్ముదితం త్రిలోక్యామన్యత్ర వై మురరిపోరితరత్ర దాసాత్ ॥ ౨౪ ॥ వక్త్రం న తే వితిలకం మలినం విహర్షం సంరమ్భభీమమవిమృష్టమపేతరాగమ్ । పశ్యే స్తనావపి శుచోపహతౌ సుజాతౌ బిమ్బాధరం విగతకుఙ్కుమపఙ్కరాగమ్ ॥ ౨౫ ॥ తన్మే ప్రసీద సుహృదః కృతకిల్బిషస్య స్వైరం గతస్య మృగయాం వ్యసనాతురస్య । కా దేవరం వశగతం కుసుమాస్త్రవేగవిస్రస్తపౌంస్యముశతీ న భజేత కృత్యే ॥ ౨౬ ॥ * * * * * * * * * ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, పఞ్చవింశో౽ధ్యాయః, * * * * * * * * నారద ఉవాచ ॥ ఇత్థం పురఞ్జనం సధ్ర్యగ్వశమానీయ విభ్రమైః । పురఞ్జనీ మహారాజ రేమే రమయతీ పతి

మ్ ॥ ౨౪ ॥ తవ వక్త్రం, మితః, పూర్వం, కదాచిదపి-వితిలకం తిలకరహితం-న పశ్యామి-ఇదానీం తు, మలినం, విగతహర్షం, సంరమ్భేణ క్రోధావేశేన, భీమం భయఙ్కరమవిమృష్టమనుజ్జ్వలం, అపేతరాగం స్నేహశూన్యం, తథా, తే, సుజాతౌ శోభనౌ, స్తనావపి, శోకాశ్రుభిః, రుపహతౌ చ, తథా బిమ్బఫలాకార, మధరం చ, విగతః కుఙ్కుమపఙ్కతుల్య, స్తాంమ్బూలరాగో యస్మిన్, తాదృశం, పశ్యామి, కుత ఎవం జాతమితి శేషః, వ్యవసాయాత్మకబుద్ధేరభివ్యక్తేః ప్రాగమ్భదశాయామవిశదత్వాత్తాదృశావస్థాం తాం ప్రియానాదరనిమిత్తక్రోధేనాత్మానమనలంకుర్వతీం శోచన్తీం స్త్రియమివోత్ప్రేక్షతే స్మేత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ తస్మాత్, కృతం, కిల్బిషమపరాధో యేన తస్య కిల్బిషమేవాహ ॥ స్వైరం స్వాతన్త్ర్యేణ త్వామపృష్ట్వా, మృగయాం, గతస్య, మే, ప్రసీద ప్రసన్నా భవ, దేవం దేవనం క్రీడాం, రాతి దదాతీతి దేవరః కాన్తః, స్తం, కామవేగ, నవిస్రస్తం గతం, పౌంస్యం పౌరుషం ధైర్యం, యస్య, తం, అత ఎవ, వశగతం, కా స్త్రీ, కామయమానా, కృత్యే కర్తుం యోగ్యే౽ర్థే, న భజేత భజేతైవేత్యర్థః, వివేకాభావాదప్రసన్నస్య మమ స్వప్నావస్థా౽భూత్ అతో వివేకాత్మకబుద్ధియుక్తో౽హం ప్రసన్నో౽న్తరేయ - ఎవమహం మమాభిమానో విహాయ వశంగతం కార్యా పాదకం మాం వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిరపీహానువర్తిష్యత ఇత్యనుసంహితవానిత్యర్థః ॥ ౨౬ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే పఞ్చవింశో౽ధ్యాయః. * * * * * * * * * * * * * * * *

ఎవం జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాదిభిరవస్థాభిస్సంసరతో జీవస్య దుర్లభోపి కదాచిద్దైవాత్సంజాతపరితాపస్య, వివేకాత్మకబుద్ధ్యుదయ ఉక్తః -ఇదానీమేవం సంజాతవివేకస్యాప్యనన్తవాసనారుచిప్రకృతిసంబన్ధాదియుక్తం పుమాంసం, అయథార్థమధర్మం చ కార్యం చాకార్యమేవ చ । అయథావత్ప్రజానాతి బుద్ధిస్సా పార్థ రాజసీ ॥ అధర్మం ధర్మమితి యా మన్య

నేతమసావృతా । సర్వార్థాన్విపరీతాంశ్చబుద్ధిస్సాపార్థ తామసీ ,, త్యుక్తవిధరజస్తమః ప్రచురాసతీబుద్ధిః పునః ప్రసహ్యస్వవశీకృత్యసంసారయామాసేత్యాహ॥ఇత్థమితి॥ హేమహారాజ,ఇత్థం,దైవాత్కదాచిత్సంజాతవివేకమపి,పురఞ్జనం , విభ్రమైః ధర్మాధర్మ కార్యాకార్యాదివిషయకైర్విభ్రమైః , భ్రమజననద్వారేత్యర్థః ,సధ్రీ్యక్ సమ్యక్ శనైః, స్వవశ,మానీయ,పురఞ్జనీరజః ప్రచురాబుద్ధిః , పతిం , రమయతిస్వకార్యప్రవణంకర్వతి,స్వయం, రేమేవ్యాపృతవతీ, కథాపక్షేతు-సన్య,గ్విభ్రమైఃవిలాసైః , అన్యత్ స్పష్టం, కేచిదత్రప్రతిపద-కథంచిదధ్యాత్మపక్షేయోజయితుంశక్యమేవ - శ్రీనారదేనతుజీవస్యస్త్రీపురుషవాసనాదార్ఢ్యేనవిచిత్రాసంసృతిర్భవతిత్యేతావదేవకథాతాత్పర్యందర్శితం ,, క్వచిత్పుమాన్ క్వచిచ్చస్త్రీ క్వచిన్నోభయమన్ధధీః । దేవోమనుష్యస్తిర్యగ్వాయథాకర్మగుణంభవ ,, ఇతివదతా,తత్రాపిదార్ఢ్యేనసంసృతిరధ్యాయత్రయేణోక్తా , తతశ్చైకేనాధ్యాయేనస్త్రీత్వేనసంసృతిం ప్రదర్శ్యేశ్వరప్రసాదాల్లబ్ధజ్ఞానేనమోక్షఇత్యుక్తం , తతస్తదేవయథోపదేశంవ్యాఖ్యాతమితిపశ్చాద్ధ్యాయ్యర్థః ప్రతీయతే-ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనాతుదుర్ఘటానిష్ప్రయోజనాచేతిస్వప్రౌఢిఖ్యాపనమనాదృత్యయథోపయోగమేవవ్యాఖ్యాస్యామఇత్యాహుః,తత్ర,ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనమనుపయుక్తంచేత్కిమర్థంతత్కథనమితిప్రష్టవ్యం నచకథాసౌందర్యాయేతివక్తుంశక్యం, అధ్యాత్మోపయుక్తాంశకథనేనైవతత్సౌన్దర్యలాభాత్ , అన్యథాకథాసౌన్దర్యార్థమనుపయుక్తాంశానాంబహూనాం సత్త్వేనతేషామపికథనాపత్తేః , యదపి , క్వచిత్పుమానిత్యాది,తన్న,క్వచిత్పుమానిత్యాదిగ్రన్థస్యనిగమనపరత్వేనప్రధానప్రతిపాద్యస్యైవనిగమనీయత్వేనతస్యప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనాభావేప్రమాణత్వాభావాత్,నహియావన్తోఽర్థాఃకథితాఃతేసర్వేనిగమనీయాఇత్యస్తినియమః,యదపి , యథోపదేశంవ్యాఖ్యాతమిత్యాది,తదపిన,అప్రసిద్ధపదవ్యుత్పత్తికథనేనతదనుకూలతయాప్రసిద్ధవ్యుత్పత్తీనాంపదానాంవ్యాఖ్యాతుంశక్యత్వేనతావన్మాత్రవ్యుత్పత్తిప్రదర్శనాత్, యదపిచోక్తం-ప్రతిపదమధ్యాత్మయోజనాదుర్ఘటానిష్ప్రయోజనాచేతి , తత్రనిష్ప్రయోజనత్వంయథోపదేశంవ్యా

తిమ్॥౧॥సరాజామహిషీంరాజన్ సుస్నాతాంరుచిరాననామ్। కృతస్వస్త్యయనాంతృప్తామభ్యనన్దదుపాగతామ్ ॥ ౨ ॥ తయోపగూఢః పరిరబ్ధకన్ధరో రహోఽనుమన్త్రైరపకృష్టచేతనః। నకాలరంహోబుబుధే దురత్యయందివానిశేతి ప్రమదాపరిగ్రహః ॥ ౩ ॥ శయానఉన్నద్ధమదోమహామనామహార్హతల్పేమహిషీభుజోపధిః। తామేవవీరోఽమనుతవ్యానాయతస్తమోఽభిభూతోననిజంపరంచతత్॥౪॥తయైవంరమమాణస్య

ఖ్యాతేషుపురఞ్జనాదిష్వప్యవిశిష్టం, జీవస్యస్త్రీపురుషవాసనాదార్ఢ్యేనవిచిత్రాసంసృతిర్భవతి, ఈశ్వరప్రసాదలబ్ధజ్ఞానేనమోక్షఇత్యుక్త్యైవచారితార్థ్యేనపశ్చాద్ధ్యాయార్థస్య స్పష్టత్వాత్ , దుర్ఘటాచేతిపరమవశిష్యతే, తత్రాపియస్తదుర్ఘటంయత్పదమధ్యాత్మపక్షేతద్విహాయాన్యానిపదానిసర్వాణితత్పక్షేవ్యాఖ్యేయాన్యేవ , అనుపయుక్తపదనుగత్యాకథాసౌన్దర్యాయేతివక్తుంయుక్తం , యత్రశ్లోకస్థానాంసర్వేషామపిపదానాందౌర్ఘట్యం ,, సాత్వంముఖంసుదతిసుభ్ర్వనురాగభారేత్యాదౌ , తత్రపదసఙ్ఘాతాత్మకవాక్యార్థద్యోత్యత్వస్యకస్యచిదుపయుక్తార్థస్యయోజనాకర్తవ్యా ॥౧॥ తథాహ, హేరాజన్,సరాజాపురఞ్జనః , సుస్నాతాంకృతమజ్జనస్నానాం,రుచిరముజ్జ్వలమమ్బరంయస్యాః,కృతంస్వస్త్యయనంమఙ్గలంకుఙ్కుమసిన్దూరాదిభిర్యస్యాస్తాం , తృప్తాంస్వాద్వన్నపానాదిభిః, ఉపాగతాం సమీపమాగతాం,మహిషీం , అభ్యనన్దత్ , సుస్నాతాంరుచిరామ్బరాదిభిఃసున్దరతరాంమహిషీమభినన్నన్నిజరాజసీంబుద్ధిమనుకూలామమన్యతేత్యర్థః ॥౨॥ తయామహిష్యా,ఉపగూఢఃఆశ్లిష్టః, పరిరబ్ధాఆశ్లిష్టా,మహిష్యాః,కన్ధరాయేనసః , అనేనజీవబుద్ధ్యోరన్యోన్యందృఢతరసంబన్ధఃఏకత్వేనానుసంధానంచవ్యజ్యతే , రహఃఏకాన్తే, అనుకూలైః,గుహ్యభాషణైః శబ్దాదివిషయచిన్తనైః,అపకృష్టా,చేతనాపివేకో -యస్య,ప్రమదేవప్రమాదాలస్యకారిణీబుద్ధిరేవ,పరిగ్రహో,నవివేకోయస్య ॥౩॥ మహార్హతల్పేఉత్కృష్టశయ్యాయాం,హృదయే, శయానఃఅధితిష్ఠన్, కాలరంహః ఆయుష్యం , దురత్యయంసంసారిణోఽవర్జనీయం - దివానిశేత్యేవంరూపేణ,నబుబుధేనానుసంహితవాన్,కథాపక్షేతుస్పష్టం,మహార్హతల్పేహృదయే,మహిష్యాః,భుజఏవో - పధిఃఉపధీయతే,అస్మిన్ శిరఇత్యుపధిరుపధానం,ముచ్ఛీర్షకంయస్యసః-శయానః-అనేనబుద్ధిపారవశ్యంసూచితం-వ్యవాయతఃవిషయభోగాత్,తమోఽభిభూతఃఅజ్ఞానతిరోహితః-తామేవమహిషీమేవ,బుద్ధిసఙ్గకృతంవైషయికసుఖమేవపురుషార్థ,మమనుత,నతునిజంస్వరూపం-త,త్పరంపరమాత్మస్వరూపంచ-నాన్వవస్యతేత్యర్థః ॥౪॥ తయాపమహిష్యా,ఏవంతత్పారవశ్యేన,రమమాణస్యసంసరతః,అతఏవ,కా

మైథునాదిభిః - అనుభూయమానైః - కశ్మలం మలినం - చేతో - యస్య - హే రాజేన్ద్ర, నవం నూతనం - వయః - క్షణార్ధ
మివ - వ్యతిక్రాన్తం - దేహవిశిష్టస్యైవ భోక్తృత్వాద్దేహాభిప్రాయేణ నవం వయో౽తిక్రాన్తమిత్యుక్తం, పఞ్చాన్త
రే౽ప్యయమేవార్థః ॥౫॥ తస్యాం మహిష్యాం, పురఞ్జనః, పుత్రాన్ ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్, ఏకాదశశతాని, అ
జీజనత్ ఉత్పాదయామాస, హే విరాట్ ఇతి సంబోధనం, ఆయుషః శతసంవత్సరాత్మకస్యార్ధం పఞ్చాశద్వర్షాత్మకం, అ
తిక్రాన్తమభూత్, ఇదమపి దేహాభిప్రాయేణోక్తమ్ ॥౬॥ దుహితౄః ఇన్ద్రియపరిణామానన్తరభావినీః బుద్ధి
వృత్తిరూపాః, దశాధికశతం, పిత్రోర్జీవబుద్ధ్యోః, భ్రాతౄణామిన్ద్రియపరిణామానాంచ, యశస్కరీః అనుకూలాః,
అనుకూలో హి యశస్కరో, నతు ప్రతికూలః, శీలం రాజసతామసస్వభావః, అనన్తసుఖాభివ్యక్తిజనకత్వరూపం, ఔదా
ర్యం, రూపఞ్చ, యే గుణాస్తైః, ఉపేతాః యుక్తాః, అజీజనదిత్యనుషఙ్గః, సర్వా అపి దుహితరో దశాధికశతం, పౌరఞ్జన్యః, పు
రఞ్జనస్యాపత్యత్వాత్ పౌరఞ్జన్య ఇత్యుచ్యన్తే, హే ప్రజాపతే, అత్ర పుత్రసఙ్ఖ్యా, బాహుల్యమాత్రాభిప్రాయా, దుహితృ
సఙ్ఖ్యా చ పుత్రేభ్యో న్యూనత్వేన గార్హస్థ్యసౌన్దర్యార్థా ॥౭॥ సః పాఞ్చాలపతిః - పఞ్చన్తి విషయాన్ వ్యక్తీకుర్వ
న్తి అనుభావయన్తీతి పఞ్చాలాః ఇన్ద్రియాణి - పఞ్చాలా ఏవ పాఞ్చాలాః - ప్రజ్ఞాదిత్వాత్స్వార్థే౽ణ్ - తేషాం పతిః కరణాధి
పో జీవ ఇత్యర్థః - పిత్రోర్వంశం - విశేషేణ వర్ధయన్తీతి తాన్ - ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్ - దారైర్హితాహితచిన్తారూపా
భిః భార్యాభిః, స్సం యోజయామాస - తథా దుహితౄః, వరైః రుచితైః విషయభోగరూపైః పతిభిః - స్సం యోజయామా
స ॥౮॥ పుత్రాణాం పుత్రాః పుణ్యాపుణ్యరూపకర్మరూపాః - ఏకైకస్య - శతం శతం శతశబ్దో బాహుల్యాభిప్రాయ

కామకశ్మలచేతసః। క్షణార్ధమివ రాజేన్ద్ర వ్యతిక్రాన్తం నవం వయః ॥౫॥ తస్యామజనయత్పుత్రాన్పురఞ్జ
న్యాం పురఞ్జనః। శతాన్యేకాదశ విరాడాయుషో౽ర్ధమథాత్యగాత్॥౬॥ దుహితౄర్దశోత్తరశతం పితృమా
తృయశస్కరీః। శీలౌదార్యగుణోపేతాః పౌరఞ్జన్యః ప్రజాపతే॥ ౭ ॥ స పాఞ్చాలపతిః పుత్రాన్ పితృవంశవి
వర్ధనాన్। దారైస్సం యోజయామాస దుహితౄస్సదృశైర్వరైః ॥ ౮ ॥ పుత్రాణాంచాభవత్పుత్రా ఏకై
కస్య శతం శతమ్। యైర్వై పౌరఞ్జనో వంశః పాఞ్చాలేషు సమేధితః॥౯॥ తేషు తద్రిక్థహారేషు గృహకోశానుజీవి
షు। నిరూఢేన మమత్వేన వ్యాసక్తో నాన్వబుధ్యత॥౧౦॥ ఈజే చ క్రతుభిర్ఘోరైర్దీక్షితః పశుమారకైః। దేవాన్పితౄ
న్భూతపతీన్నానాకామో యథా భవాన్ ॥ ౧౧ ॥ యుక్తేష్వేవం ప్రమత్తస్య కుటుమ్బాసక్తచేతసః। ఆససా
ద స వై కాలో యో౽ప్రియః ప్రియయోషితామ్ ॥ ౧౨ ॥ చణ్డవేగ ఇతి ఖ్యాతో గన్ధర్వాధిపతిర్నృప । గన్ధర్వా
స్తస్య బలినష్షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్॥ ౧౩ ॥ గన్ధర్వ్యస్తాదృశీరస్య మైథున్యశ్చ సితాసితాః। పరివృత్త్యా విలుమ్ప

కః - అభవన్ - పుత్రాన్విశినష్టి - యైః పౌత్రైః - పౌరఞ్జనో వంశః సంసారః - పాఞ్చాలేషు శబ్దాదివిషయేషు నిమిత్తేషు నిమిత్త
మిహ ఫలం శబ్దాదివిషయభోగార్థమిత్యర్థః - సమేధితః సంవర్ధితో౽యద్వా - వంశః ఇన్ద్రియపరిణామతదనన్తరబుద్ధివృత్తిరూ
పపుత్రపుత్ర్యాదిరూపో వంశః శబ్దాదివిషయేషు కర్మభిరేవ సమేధిత ఇత్యర్థః ॥౯॥ తేషు - తస్య పురఞ్జనస్య రిక్థహారే
షు పుత్రేషు - గృహం శరీరం - కోశః అహం మమాభిమానాశ్రయో౽హఙ్కారః - అనుజీవిన ఇన్ద్రియప్రాణాదయః - తేషు - ని
రూఢేన రూఢమూలేన - మమత్వేన మమకారేణ - విశేషణాసక్తః - న ప్రాబుధ్యత - స్వస్వరూపపరమాత్మస్వరూపే ఇతి శే
షః ॥౧౦॥ నానాకామః నానాభూతాన్ శబ్దాదివిషయాన్ కామయమానః - పశుమారకైః హింసాగర్భైః - అత ఏవ - ఘో
రైః - క్రతుభిః కర్మేన్ద్రియవ్యాపారైః - దీక్షితః - కృతసఙ్కల్పః - కర్మేన్ద్రియవ్యాపారరూపాన్ క్రతూనారభ్యేత్యర్థః,
తేషాం ప్రాయశః పఞ్చసూనాదిహింసాగర్భత్వాత్పశుమారకైరిత్యుక్తం - దేవాదీన్ - ఈజే ఇష్టవాన్ - దేవశబ్దో దేవా
ధిష్ఠితేన్ద్రియపరః - ఇన్ద్రియాణ్యతార్పీదిత్యర్థః - పితౄన్భూతపతీనితి దృష్టాన్తాభిప్రాయకం - యథా భవాన్ దేవపితృ
భూతపతీనీజే - తథా౽యం దేవానీజ ఇత్యర్థః ॥౧౧॥ యుక్తేషు దృఢతరాభిసన్ధియుక్తేషు కర్మసు - ప్రసక్తస్య నితరా
మాసక్తస్య - కుటుమ్బే బుద్ధితద్వృత్త్యాదౌ - ఆసక్తచిత్తస్య - స వై కాలః జరాసమయః - ఆససాద ప్రాప్తః - దేహదృష్ట్యై
వముక్తం - కాలం విశినష్టి, యః కాలః ప్రియయోషితాం - పరస్పరమప్రియకరః ॥౧౨॥ చణ్డవేగః ఆశువేగః, సంవత్సర
రూపః - ఖ్యాతః ప్రసిద్ధః, సహ గన్ధర్వాణాం గన్ధర్వాశ్చ గన్ధర్వ్యశ్చ "పుమాన్ స్త్రియా" ఇత్యేకశేషః - తేషామధిపతిః - తస్య -
బలినః ప్రసహ్యాయుర్హారతశ్చణ్డవేగస్య భృత్యాః షష్ట్యధికశతత్రయదివసాత్మకాః - గన్ధర్వాః పరోక్షమాయారూపధనా
పహారిత్వాద్గన్ధర్వత్వేనరూప్యన్తే ॥౧౩॥ తథా తాదృశీః అస్య చణ్డవేగస్య సంబన్ధిన్యస్తాదృశ్యః, ఆర్షత్వాద్వ్యత్య

యేనద్వితీయా-షష్ట్యుత్తరశతత్రయసఙ్ఖ్యాకాః గన్ధర్వ్యః రాత్ర్యాత్మకాః - మైథున్యః దివసైరేవ మిథునీభూయస్థితాః - సితాశ్చాసితాశ్చ శుక్లకృష్ణపక్షీయాః-పరివృత్త్యా పరిభ్రమణేన-సర్వైః కామైః శబ్దాదిభిస్తత్కారణైశ్చ-వినిర్మితాం-పురీం శరీరం-విలుమ్పన్తి అపహరన్తి-అపహర్తుమారేభిర ఇత్యర్థః - జరాప్రాప్త్యనన్తరం న్యూనదివసాః ప్రాప్తా ఇత్యర్థః - ఏతత్సర్వం దేహదృష్ట్యోక్తమితి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౧౪ ॥ చణ్డవేగస్యానుచరాస్తే గన్ధర్వాః-పురఞ్జనస్య- పురీం-యదా-హర్తుమారేభిరే ఆరబ్ధవన్తః, తత్రపుర్యాం - యః ప్రజాగరః ప్రాణః-సుషుప్త్యవస్థాయామపి ప్రాణవ్యాపారాత్ప్రజాగర ఇత్యుక్తం- ప్రత్యషేధత్ న్యవారయత్, యావత్ప్రాణవ్యాపారస్తావచ్ఛరీరకస్య వైకల్యానవస్థానాత్ ప్రత్యషేధదిత్యుక్తమ్ ॥ ౧౫ ॥ స ఏకః ప్రజాగరః-సప్తభిర్వింశత్యా సప్తవింశతిసఙ్ఖ్యాకైః భూతపఞ్చకతన్మాత్రపఞ్చకజ్ఞానేన్ద్రియపఞ్చకకర్మేన్ద్రియపఞ్చకప్రాణాదిప్రాణచతుష్టయమనోబుద్ధ్యహఙ్కారాత్మకైః శతైః, శతం సమా ఇతి ప్రారబ్ధోపలక్షణం-యావత్ప్రారబ్ధావసానం-పురఞ్జనపురస్య, అధ్యక్షః పాలకః బలీ గన్ధర్వైస్సహ, యుయుధే యుద్ధం చకార-శరీరం న విలాపయామాసేత్యర్థః ॥ ౧౬ ॥ బహుభిస్సాకం యుధి, ఏకస్మిన్ స్వసమ్బన్ధిని స్వసామర్థ్యే-క్షీయమాణే సతి-శతవత్సరావసాన ఇత్యర్థః, రాష్ట్రాదిభిస్సహితః ప్రజాగరః పరాం చిన్తామవాప, కథం శరీరం ప్రాణయామీతి చిన్తామవాపేత్యర్థః ॥ ౧౭ ॥ స పురఞ్జనః-మధుభుక్-స్వపార్షదైరిన్ద్రియైః, పాఞ్చాలేషు శబ్దాదివిషయేషు మధ్యే, ఉపనీతం ప్రాపితం బలిం శబ్దాద్యన్యతమం విషయం-గృహ్ణన్ అనుభవన్, స్త్రియా బుద్ధ్యా, జితో వశీకృతః-భయం-మృత్యుభయం నావిన్దత్ నాలోతవాన్ ॥ ౧౮ ॥ కాచిత్కాలస్య-దుహితా-జరారూపా, కాచిదస్తి-సా-త్రిలోక్యాం-వరం పతిమిచ్ఛతీ-పర్యటత్, హే

సన్తి సర్వకామవినిర్మితామ్ ॥ ౧౪ ॥ తం చణ్డవేగానుచరాః పురఞ్జనపురీం యదా । హర్తుమారేభిరే తత్ర ప్రత్యషేధత్ ప్రజాగరః ॥ ౧౫ ॥ స సప్తభిః శతైరేకో వింశత్యా చ శతం సమాః । పురఞ్జనపురాధ్యక్షో గన్ధర్వైర్యుయుధే బలీ ॥ ౧౬ ॥ క్షీయమాణే స్వసమ్బన్ధే ఏకస్మిన్ బహుభిర్యుధి । చిన్తాం పరాం జగామార్తః సరాష్ట్రపురబాన్ధవః ॥ ౧౭ ॥ స ఏవ పుర్యాం మధుభుక్ పాఞ్చాలేషు స్వపార్షదైః । ఉపనీతం బలిం గృహ్ణన్ స్త్రీజితో నావిదద్భయమ్ ॥ ౧౮ ॥ కాలస్య దుహితా కాచిత్ త్రిలోక్యాం వరమిచ్ఛతి । పర్యటన్తీ న బర్హిష్మన్ ప్రత్యనన్దత్ కశ్చన ॥ ౧౯ ॥ దౌర్భాగ్యేనాత్మనో లోకే విశ్రుతా దుర్భగేతి సా । యా తుష్టా రాజఋషయే వృతాఽదాత్పూరవే వరమ్ ॥ ౨౦ ॥ కదాచిదటమానా సా బ్రహ్మలోకాన్మహీం గతమ్ । వవ్రే బృహద్వ్రతం మాం తు జానతీ కామమోహితా ॥ ౨౧ ॥ మయి సంరభ్య విపులమదాచ్ఛాపం సుదుస్సహమ్ । స్థాతుమర్హసి నైకత్ర మద్యాచ్ఞావిముఖో మునే ॥ ౨౨ ॥ తతో విహతసఙ్కల్పా కన్యకా యవనేశ్వరమ్ । మయోపదిష్టమాసాద్య వవ్రే నామ్నా భయం పతిమ్ ॥ ౨౩ ॥ ఋషభం యవనానాం త్వాం వృణే వీరేప్సితం పతిమ్ । సఙ్కల్పస్త్వయి భూతానాం కృతః కిల న రిష్యతి ॥ ౨౪ ॥

బర్హిష్మన్ తాం కాలకన్యాం-కోఽపి పుమాన్, న ప్రత్యనన్దత నావృణోత్ ॥ ౧౯ ॥ అనభినన్దనే హేతుం వదన్ తన్నిమిత్తం గుణనామధేయమాహ॥ దౌర్భాగ్యేన-దుష్టం భగం సౌన్దర్యం యస్యాస్సా భవతి స దుర్భగా-స్స ఏవ దౌర్భాగ్యం-తేన, త్మరూపేణ-లోకే-దుర్భగేతి-విశ్రుతా ప్రఖ్యాతా, తాం విశినష్టి-యా కాలకన్యా, యయాతిపుత్రేణ పూరుణా-వృతా సతీ, తుష్టా- తస్మై రాజర్షయే-పూరవే-వరం రాజాసనరూపం - అదాత్, యయాతిర్దేవయానీగమనకుపితశుక్రశాపజ జరాం ప్రాప్య పుత్రానువాచేమాం జరాం గృహ్ణీతేతి - తాం జ్యేష్ఠాశ్చత్వారో న జగృహుః - పూరుస్తు జగృహే, తతో యయాతిస్తస్మై రాజ్యం దదావితి జరైవాదాదిత్యుక్తమ్ ॥ ౨౦ ॥ కదాచిత్సా కాలకన్యా-భూలోకే, పర్యటన్తీ, బ్రహ్మలోకాత్సత్యలోకాన్మహీం భూమిం, గతం ప్రాప్తం, మాం, బృహద్వ్రతం నైష్ఠికం, జానత్యపి-కామమోహితా, వవ్రే ॥ ౨౧ ॥ తతో మయి ప్రత్యాఖ్యాతవతీ మయి-సంరభ్య క్రోధం కృత్వా-విపులం మహాన్తం-దుస్తరం దురతిక్రమణీయం, శాపమదాత్ - శాపమేవాహ-హే మునే-త్వం, యతో-మద్యాచ్ఞావిముఖః తత ఏకత్ర-చిరేణ, స్థాతుం నార్హసీతి ॥ ౨౨ ॥ తతో-విహతసఙ్కల్పా కాలకన్యకా-అథ మోఘ్యా భయశ్చ యవనానాం, తద్వ్యపీడాకారిత్వాత్ తేషామీశ్వరం-మయా-ఉపదిష్టం-నామ్నా భయం భయనామానం పతిమాసాద్య, వవ్రే ॥ ౨౩ ॥ వరణప్రకారమేవాహ॥ హే వీర-యవనానాం-ఋషభమీశ్వరం-త్వామీప్సితం పతిం-వృణే, త్వయి కృతో, భూతానాం, సఙ్కల్పః, న న రిష్యతి న నశ్యతి ॥ ౨౪ ॥ త్వయాహం న ప్రత్యాఖ్యేయేత్యాహ॥ లోకతో-వేదతశ్చ -య-ద్దేయత్వేన గ్రాహ్యత్వేన చోపనతం ప్రాప్తం - తద్యాచమానాయ-యో న దదాతి, యశ్చ, దీయమానం-యో, నేచ్ఛతి న గృహ్ణాతి-ఇమౌ-ద్వౌ, అసదవగ్రహౌ, అసన్ వ్యర్థః, అవగ్రహః అభిమానః ఆగ్రహో యా

యయోః, స్తః-అతఏవ-బాలౌ అజ్ఞౌ-కర్మహతౌ, అనుశోచన్తి-ఇమౌ ప్రత్యనుశోచన్తి సన్త ఇత్యర్థః ॥ ౨౫ ॥ హే భద్ర భజన్తీం-మాం భజస్వ, మయి, దయాం, కురు-పౌరుషః పూరుషేణ కర్తవ్యో ధర్మః, ఏతావానేవ, కింతత్, యత్, దార్తాననుకమ్పతే ॥ ౨౬ ॥ కాలకన్యయా- ఉదితం, వచః శ్రుత్వా, సయవనేశ్వరః, భయనామా - దేవగుహ్యం మరణం-తదధిష్ఠాత్రీణాం వైరాగ్యానుదయాయ దేవైర్గోప్యతే కర్తుమిచ్ఛుః, స్మితేన సహితం యథా తథా, సమభాషత ॥ ౨౭ ॥ తుభ్యం మయా, ఆత్మసమాధినా చిత్తైకాగ్ర్యేణ, బహుధా విచార్యేత్యర్థః-లోకరూపః, పతిర్నిరూపితో నిశ్చితః, కోఽసావిత్యత్రాహ, యాచ్యమానోఽయం లోకస్త్వాం, నభద్రాం, మసత్తమాం-నేచ్ఛతి ॥ ౨౮ ॥ అతోఽవ్యక్తగతిః కుతః ప్రాప్తేత్యలక్షితగతిస్సతి కర్మనిర్మితం, లోక-మాక్రమ్య-భుఙ్క్ష్వ, ఏవం సర్వోఽపి హి లోకస్తవ పతిస్స్యాదిత్యర్థః న కేవలం త్వయా శఙ్కనీయం మాం ప్రతికూలాం లోకాహనిష్యన్తీతి-యస్మాత్త్వమేవ లోకస్య నాశం కరిష్యసీత్యాహ ॥ యాహీతి ॥ యా మదీయా-పృతనా, యవనానాం సేనా, తయా, యుక్తా, యాహి ॥ ౨౯ ॥ ప్రజ్వారో వైష్ణవజ్వర-స్త్వాం, ప్రణేష్యతి, లోకం ప్రతిపాదయిష్యతి, అత్ర ప్రజ్వార ఇతి మారకో వైష్ణవజ్వరో వివక్షితః, న మాహేశ్వరజ్వరః, మాహేశ్వరస్య వ్యాఖ్యాస్యమానః పాతిత్వేన మారకత్వాభావాత్, ప్రజ్వారో మమ, భ్రాతా, భవతి, త్వం చ, మే- భగినీ స్వసా, భవ-ఉభాభ్యాం ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం, యువాభ్యాం సహ, అహం-భీమసైనికః యవనసేనానాయకః, అవ్యక్తగతిస్సన్ లోకే చరామి ॥ అత్ర కాలస్య దుహితా కాచిదిత్యాది శ్లోకద్వయేన జరాయా లోకవిద్వేషవిషయత్వముక్తం, కదాచిదటమానేత్యనేన శ్లోకత్రయేణ నారదస్య జరానాక్రాన్తత్వముక్తం, ఏతచ్చ నైష్ఠికసనకాదీనామప్యుపలక్షణం, స్వస్య శాపగ్రస్తత్వకథనం తస్యా వర్జనీయత్వాభి

ద్వావిమావనుశోచన్తి బాలావసదవగ్రహౌ । యల్లోకశాస్త్రోపనతం న రాతి న తదిచ్ఛతి ॥ ౨౫ ॥ అథో భజస్వ మాం భద్ర భజన్తీం మే దయాం కురు । ఏతావాన్ పౌరుషో ధర్మో యదార్తాననుకమ్పతే ॥ ౨౬ ॥ కాలకన్యోదితవచో నిశమ్య యవనేశ్వరః । చికీర్షుర్దేవగుహ్యం స సస్మితం తామభాషత ॥ ౨౭ ॥ మయా నిరూపితస్తుభ్యం పతిరాత్మసమాధినా । నాభినన్దతి లోకోఽయం త్వామభద్రామసత్తమామ్ ॥ ౨౮ ॥ అతోఽవ్యక్తగతిర్భుఙ్క్ష్వ లోకం కర్మవినిర్మితమ్ । యా హి మే పృతనాయుక్తా ప్రజానాశం ప్రణేష్యసి ॥ ప్రజ్వారోఽయం మమ భ్రాతా త్వం చ మే భగినీ భవ । చరామ్యుభాభ్యాం లోకేఽస్మిన్నవ్యక్తో భీమసైనికః ॥ ౩౦ ॥ ***************

*********** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, షడ్వింశోఽధ్యాయః ** *******

నారద ఉవాచ ॥ సైనికా భయనామ్నో యే బర్హిష్మన్దిష్టకారిణః । ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం విచేరురవనీమిమామ్ ॥ ౧ ॥ త ఏకదా తు రభసా పురఞ్జనపురీం నృప । రురుధుర్భౌమభోగాఢ్యాం జరత్పన్నగపాలితామ్ ॥ ౨ ॥ కాలకన్యాపి బుభుజే పురఞ్జనపురం బలాత్ । యయాఽభిభూతః పురుషస్సద్యో నిస్సారతామియాత్ ॥ ౩ ॥ త

ప్రాయకం, తతో విహతసఙ్కల్పత్వాదినా జరాదివ్యాధిప్రజ్వారభయానాం పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరహేతుత్వమన్యోన్యసాహిత్యేన మరణహేతుత్వం చోక్తం, జరాదీనాం పరస్పరభాషణాదికథనం తేషాం మూర్తిమత్త్వాభిప్రాయేణ తదధిష్ఠాతృదేవతాభిప్రాయేణ వా, ఉపపన్నమ్ ॥ ౩౦ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే షడ్వింశోఽధ్యాయః. ** ***** ********* ******** ******

ఏవం జరాదీనాముత్తరోత్తరహేతుత్వం సంభూయ మృతిహేతుత్వం చాభిధాయ, ఇదానీమేతేస ర్వే పురఞ్జనపురీమావిశ్య పీడయన్తో విప్లావయామాసురితి వదన్, యం యం వాఽపి స్మరన్ భావం త్యజత్యన్తే కలేబరమ్। తం తమేవైతి కౌన్తేయ సదా తద్భావభావిత, ఇత్యుక్తరీత్యా కథాపక్షే పురఞ్జనస్య రాజ్ఞః స్త్రీచిన్తయా స్త్రీజన్మప్రాప్తికథనవ్యాజేనాధ్యాత్మపక్షేఽపి జీవస్య కర్మవశాత్ స్త్రీత్వప్రాప్తిం తత్ర పునరదృష్టవిశేషాద్భాగవతసఙ్గమీశ్వరప్రసాదం చాహ నారదః ॥ హే బర్హిష్మన్, భయనామ్నః యే, సైనికాః సేనాయాం భవాః సైనికాః - దిష్టకారిణః ఆదేశకారిణః, ఈశ్వరస్యేతి శేషః, ప్రజ్వారకాలకన్యాభ్యాం సహ, ఇమాం భూమిం - విచేరుః పర్యాటుః ॥ ౧ ॥ తే సైనికాః కదాచిద్దేహారమ్భకప్రారబ్ధావసానే జరత్పన్నగేన జీర్ణప్రాణేన, పాలితాం, భౌమైః భూమ్యాం భవైః-భోగైః శబ్దాదివిషయభోగైః, ఆఢ్యాం, పురఞ్జనపురీం, రురుధుః ॥ ౨ ॥ కాలకన్యా జరా, పురఞ్జనపురీం-బలాత్, బుభుజే పురఞ్జనపురం జరావ్యాధ్యాదిగ్రస్తమభూదిత్యర్థః- కాలకన్యాం విశినష్టి, యయా కాలకన్యయా, అభిభూతః, పురుషః, నిస్సారతాం, ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౩ ॥ తయా కాలకన్యయా ఉపభుజ్యమానాం సకలాం పురఞ్జనపురీం-యవనాః, సర్వతో దిశం, ద్వార్భిః

ప్రవిశ్య చక్షురాదిషు రోగరూపేణ ప్రవిశ్య, భృశమధికం - పార్థయన్ పీడితవన్తః ॥ ౪ ॥ ॥ తస్యాం పుర్యాం - యవనాదిభిః ప్రపీడ్యమానాయాం - మమేయం పురీత్యభిమానీ - పురఞ్జనః, కుటుమ్బే బుద్ధీన్ద్రియమనఆదిరూపే - యా - మమతా - తయా - ఆకులః ఆక్షిప్తచిత్తః - బహువిధాన్, తాపాన్ క్లేశాన్, ప్రాప ॥ ౫ ॥ ॥ కన్యయా బుద్ధ్యా - ఉపగూఢః దృఢతరం సంశ్లిష్టః - విషయేష్వేవ - ఆత్తం చిత్తం యస్య - అతః కృపణః - అత ఏవ - నష్టవివేకః, నష్టా శ్రీః భోగాత్మికా యస్య - యవనైః - బలాత్ - హృతం - ఐశ్వర్యం ఉత్సాహాదిశక్తిరూపం, యస్య సః - తత్ప్రతిక్రియాం న లేభ ఇతి వక్ష్యమాణేనాన్వయః ॥ ౬ ॥ ॥ విశీర్ణం శిథిలం - స్వపురం - తథా - ప్రతికూలాన్ అనపేక్షితవిషయప్రవణాన్ - అనాదృతాన్ ఆదరమకుర్వాణాన్ - స్వాధీనత్వాభావాత్ - పుత్రాన్ - ఇన్ద్రియపరిణామరూపాన్ - పౌత్రాన్ పుణ్యాపుణ్యకర్మరూపాన్ - తదనుగానిన్ద్రియాణి - అమాత్యానిన్ద్రియదేవతాః గతం సౌహృదం స్నేహః - యస్యాస్తాం - జాయాం - తస్యా అపి స్వాధీనత్వాభావాత్ ॥ ౭ ॥ ॥ కన్యయా జరయా - గ్రస్తం ఆత్మానం శరీరం - అరిభిర్వ్యాఘ్నాదిభిః - దూషితాన్ - పాఞ్చాలాన్ విషయాంశ్చ - వీక్ష్య దృష్ట్వా - అపారచిన్తామాపన్నః - తస్య పురాదివిశీర్ణత్వాదేః - ప్రతిక్రియాం ప్రతికార్యం - పరిహారోపాయం - న లేభే ॥ ౮ ॥ ॥ కాలకన్యయా హేతుభూతయా, యాతయామాన్నిస్సారానపి - కామాన్ అభిలషన్ దీనః కృపణః - విగతా - ఆత్మనో - గతిః పారలౌకికీ ఐహికశ్చ పుత్రాదిస్నేహశ్చ - యస్య - పుత్రదారాన్ ఇన్ద్రియపరిణామబుద్ధీః - లాలయన్ ఉపచ్ఛన్దయన్ ॥ ౯ ॥ ॥ గన్ధర్వైర్యవనైరాక్రమ్య

యోపభుజ్యమానాం వై యవనాస్సర్వతో దిశమ్ । ద్వార్భిః ప్రవిశ్య సుభృశం పార్దయన్త్సకలాం పురీమ్ ॥ ౪ ॥
తస్యాం ప్రపీడ్యమానాయామభిమానీ పురఞ్జనః । అవాపోరువిధాంస్తాపాన్కుటుమ్బే మమతాఽఽకులః ॥ ౫ ॥
కన్యోపగూఢో నష్టశ్రీః కృపణో విషయాత్మకః । నష్టప్రజ్ఞో హృతైశ్వర్యో గన్ధర్వయవనైర్బలాత్ ॥ ౬ ॥ విశీర్ణాం స్వపురీం వీక్ష్య ప్రతికూలాననాదృతాన్ । పుత్రాన్పౌత్రానుగామాత్యాన్ జాయాం చ గతసౌహృదామ్ ॥ ౭ ॥
ఆత్మానం కన్యయా గ్రస్తం పాఞ్చాలానరిదూషితాన్ । దురన్తచిన్తామాపన్నో న లేభే తత్ప్రతిక్రియామ్ ॥
కామానభిలషన్ దీనో యాతయామాంశ్చ కన్యయా । విగతాత్మగతిస్నేహః పుత్రదారాంశ్చ లాలయన్ ॥ ౯ ॥
గన్ధర్వయవనైర్భుగ్నాం కాలకన్యోపమర్దితామ్ । హాతుం ప్రచక్రమే రాజా తాం పురీమనికామతః ॥ ౧౦ ॥ భయనామ్నోఽగ్రజో భ్రాతా ప్రజ్వారః ప్రత్యుపస్థితః । దదాహ తాం పురీం కృత్స్నాం భ్రాతుః ప్రియచికీర్షయా ॥ ౧౧ ॥ తస్యాం సన్దహ్యమానాయాం సపౌరస్సపరిచ్ఛదః । కౌటుమ్బికః కుటుమ్బిన్యా ॥ ఉపాతప్యత సాన్వయః ॥ ౧౨ ॥ యవనోపరుద్ధాయతనో గ్రస్తాయాం కాలకన్యయా । పుర్యాం ప్రజ్వారసంసృష్టః పురపాలోఽన్వతప్యత ॥ ౧౩ ॥ న శేకే సోఽవితుం తత్ర ॥ పురుకృచ్ఛ్రోరువేపథుః । గన్తుమైచ్ఛత్తతో వృక్షకోటరాదివ సానలాత్ ॥ ౧౪ ॥ శిథిలావయవో యర్హి గన్ధర్వైర్హృతపౌరుషః । యవనైరరిభీ రాజన్నుపరుద్ధో రురోద హ ॥ ౧౫ ॥ దుహితౄః పుత్రపౌత్రాంశ్చ జామిజామాతృపార్షదాన్ । స్వత్వావశిష్టం యత్కిఞ్చిద్గృహ

వైః - భుగ్నాం కుటిలాం - కాలకన్యయా, అవమర్దితాం పీడితాం - పురీం - అనికామతః అనిచ్ఛయాఽపి - రాజా పురఞ్జనో - హాతుం త్యక్తుం - ప్రచక్రమే ఉపక్రాన్తవాన్ ॥ ౧౦ ॥ ॥ భయనామ్నో - యోఽగ్రజో - భ్రాతా - ప్రజ్వారః - సః - ఉపస్థితః - పురఞ్జనపురీమధిష్ఠితః - భ్రాతుర్భయనామ్నః - ప్రియం కర్తుమిచ్ఛయా - కృత్స్నాం, తాం పురీం - దదాహ, ప్రజ్వారాఖ్యో వైష్ణవజ్వరశ్శరీరం ప్రవిశ్య భృశం తేప ఇత్యర్థః ॥ ౧౧ ॥ ॥ తస్యాం పుర్యాం - నితరాం - ప్రజ్వారేణ - తప్యమానాయాం భార్యాసహితః - భృత్యవర్గసహితశ్చ - కుటుమ్బేన సహ దీవ్యతీతి కౌటుమ్బికః, కుటుమ్బిన్యా సహ, సాన్వయః పుత్రాదిసహితః - ఉపాతప్యత ॥ ౧౨ ॥ ॥ కాలకన్యయా - పుర్యాం - గ్రస్తాయాం సత్యాం, యవనైః - ఉపరుద్ధాన్యాయతనాని యస్య - స పురపాలః ప్రజాగరః - ప్రజ్వారేణ - సంసృష్టః అన్వతప్యత - స పురపాలః ॥ ౧౩ ॥ ॥ పురు బహు - కృచ్ఛ్రం దుఃఖం తేన, ఉరుర్వేపథుః కమ్పః యస్య - పురే ఇతి పాఠే - పుర్యాం - ముషితుమవస్థాతుం - న శశాక నాశకోత్ - కిన్తు - తతః - పుర్యాః - అగ్నిసహితాత్, వృక్షకోటరాత్ - సర్ప ఇవ - గన్తుం, ఐచ్ఛత్ ॥ ౧౪ ॥ ॥ యదా - గన్ధర్వైః, శిథిలా - అవయవా - యస్య - హృతం, పౌరుషం సామర్థ్యం, యస్య, తదా, అయం - హే రాజన్ - యవనైశ్శత్రుభిరుపరుద్ధః రురోద - వ్యాధ్యాదిభిర్నిరుద్ధమార్గో ఘుర్ఘురధ్వనిం చకార ॥ ౧౫ ॥ ॥ దుహితౄరితి - దధ్యౌ ధ్యాతవాన్ - నిత్యుత్తరేణాన్వయః - దుహితౄరితి దేహానుబన్ధిచిన్తాభిప్రాయకం - జామాతయోఽత్ర స్నుషాః, తాంశ్చ, జామాతరః దుహితౄణాం పతయః - పార్షదా భృత్యాశ్చేతి - ద్వన్ద్వః, తాన్, స్వ

౧౪॥శ్లో॥పా॥ పురే కృచ్ఛ్రో రు.

త్వమాత్రేణ, వశిష్టం-భోగస్తు ప్రాగేవ క్షీణః, యత్కించిద్గృహాదిరూపం వస్తు ❀ ॥ ౧౬ ॥ ❀ తచ్చ-అహం మమాభిమానవిషయం కృత్వా-గృహేషు దారేషు, కుమతిః, కుత్సితా మతిర్యస్య, ఆసక్తబుద్ధిః గృహీ పురఞ్జనః, ప్రమదయా సహ, విప్రయోగే విశ్లేషే - ఉపస్థితే ప్రతీతే సతి, దధ్యౌ బుద్ధ్యాత్మికాం ప్రమదాం విహాయ గమిష్యామి-ఉత, సహైవేతి, చిన్తామకరోత్ ❀ ॥ ౧౭ ॥ ❀ ధ్యానమేవాహ ॥ మయి - లోకాన్తరం ప్రతిగతవతి సతి, ఇయమ్, అనాథా, కుటుమ్బినీ బాలకాన్ పుత్రాన్, అనుశోచన్తీ-కథం వర్తిష్యతే ❀ ॥ ౧౮ ॥ ❀ మయి, అనాశితే అభోజితే, న భుఙ్క్తే, ఏవముత్తరత్రాపి - భర్త్సితే భర్త్సనే కృతే, భయాత్, ధృతవాక్ నియతా వాగ్యస్యాః, మౌనం బిభర్తీత్యర్థః ❀ ॥ ౧౯ ॥ ❀ అవిజ్ఞం అవివేకినం, మాం-ప్రబోధయతి-వ్యుషితే దేశాన్తరం గతే-శోకేన-కర్శితా-గృహమేధీయం వర్త్మ గృహస్థధర్మం, కిం నేష్యతి అనువర్తిష్యతే-యుక్తమేతత్-యతో-వీరసూః పుత్రవతీ-కింవా, మద్విరహమసహమానా మరిష్యతి ❀ ॥ ౨౦ ॥ ❀ దారకాః పుత్రాః, దారికాః దుహితరశ్చ, అపరాయణాః - న విద్యతే పరమయనమాశ్రయో యేషాం తే అపరాయణాః - మయి గతే సతి-కథం ను వర్తిష్యన్తే, భిన్నా నౌర్యేషాం- తే పురుషా - ఉదధౌ సముద్రే ఇవేతి - అత్ర లోకాన్తరం గతవతీత్యనేన సర్వేన్ద్రియపరిణామహేతుభూతా జీవైకాయత్తా బుద్ధిర్లోకాన్తరం గచ్ఛతా జీవేన సహ గచ్ఛతీతి - ఉత, నేత్యాశఙ్కోత్థాపితా, వర్త్మైతద్గృహమేధీయమిత్యర్థేన సహైవ గచ్ఛతీత్యుక్తం - తథా కథం దారకా ఇత్యనేన పరిణామపరిణామితదనన్తబుద్ధివృత్తికరణాన్యిన్ద్రియాణ్యపి కిం సహైవ గచ్ఛన్తి, ఉత నేతి సంశయ్య సహైవ గచ్ఛన్తీత్యుక్తం భవతి-ఇతి జీవకథా సాన్తర్యాయుపరోక్షమభిధీయతే- తథా చ గీతం భగవతా " మనఃషష్ఠానీన్ద్రియాణి ప్రకృతిస్థాని కర్షతి । శరీరం యదవాప్నోతి యచ్చాప్యుత్క్రామతీశ్వరః ॥

కోశపరిచ్ఛదమ్ ॥ ౧౬ ॥ అహం మమేతి స్వీకృత్య గృహేషు కుమతిర్గృహీ । దధ్యౌ ప్రమదయా దీనో విప్రయోగ ఉపస్థితే ॥ ౧౭ ॥ లోకాన్తరం గతవతి మయ్యనాథా కుటుమ్బినీ । వర్తిష్యతే కథం త్వేషా బాలకాననుశోచతీ ॥ ౧౮ ॥ న మయ్యనాశితే భుఙ్క్తే నాస్నాతే స్నాతి మత్పరా । మయి రుష్టే సుసన్త్రస్తా భర్త్సితే యతవాగ్భయాత్ ॥ ౧౯ ॥ ప్రబోధయతి మాఽవిజ్ఞం వ్యుషితే శోకకర్శితా । వర్త్మైతద్గృహమేధీయం వీరసూరపి నేష్యతి ॥ ౨౦ ॥ కథం ను దారకా దీనా దారికా వాఽపరాయణాః । వర్తిష్యన్తే మయి గతే భిన్ననావ ఇవోదధౌ ॥ ౨౧ ॥ ఏవం కృపణయా బుద్ధ్యా శోచన్తమతదర్హణమ్ । గ్రహీతుం కృతధీరేనం భయనామాఽభ్యపద్యత ॥ ౨౨ ॥ పశువద్యవనైరేష నీయమానో యథాస్వకమ్ । అన్వద్రవన్ననుపథాః శోచన్తో భృశమాతురాః ॥ ౨౩ ॥ పురీం విహాయైవ గత ఉపరుద్ధో భుజఙ్గవత్ । యదా తమేవాను పురీ విశీర్ణా ప్రకృతిం గతా ॥ ౨౪ ॥ వికృష్యమాణః ప్రసభం యవనేన బలీయసా । నావిన్దత్తమసాఽఽవిష్టస్సఖాయం సుహృదం పురః ॥ ౨౫ ॥ తం యజ్ఞపశవోఽనేన సంజ్ఞప్తా యేఽదయాలునా

గృహీత్వైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయా ,, దితి బుద్ధేర్మనోవృత్తివిశేషరూపత్వేన మనసస్సహగమనకథనేన బుద్ధేరపి గమనం గీతం భవతీతి గమ్యతే ❀ ॥ ౨౧ ॥ ❀ ఏవం, కృపణయా, బుద్ధ్యా, శోచన్తం, అతదర్హణం శోకానర్హం వస్తుతస్తస్యాపహతపాప్మత్వాదిగుణాష్టకవిశిష్టత్వాత్, ఏనం పురఞ్జనం-గ్రహీతుం పురాద్విశ్లేషయితుం, కృతధీః, భయనామా మృత్యుః, ప్రాప్తః ❀ ॥ ౨౨ ॥ ❀ యథాస్వకం స్వకీయకర్మానుగుణం స్థానం ప్రతి, యవనైః, పశువన్నీయమానం, తదా, అనుపథాః ప్రాణా ఇన్ద్రియాణి చ, శోచన్తః-యవనైః పీడితాః, అత ఏవ, ఆతురాః, శోచన్తో, అన్వద్రవన్ అనుసృత్య గతవన్తః, తథా చ శ్రుతిః " తముత్క్రామన్తం ప్రాణోఽనూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామన్తం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామన్తీతి,, ప్రాణో ముఖ్యప్రాణః-సర్వే ప్రాణాః సర్వేన్ద్రియాణీత్యర్థః ❀ ॥ ౨౩ ॥ ❀ యవనైః, ఉపరుద్ధః, పురీం స్థూలశరీరం తు - విహాయైవ గతః, భుజఙ్గవత్, దహ్యమానం వృక్షకోటరం విహాయ యథా భుజఙ్గో గచ్ఛతి తద్వదిత్యర్థః, యదా గతః, తదా తమేవ తద్గమనానన్తరమేవ, పురీ, విశీర్ణా శిథిలా సతీ ప్రకృతిం మహాభూతాత్మతాం, గతా ప్రాప్తవతీ కథాపక్షే తు, దారాపత్యాదయస్సర్వే పురఞ్జనవిశ్లేషమసహమానాస్సైన్యైర్వ సహ వినష్టా అభూవన్, పురీ చ వినష్టాభూదిత్యర్థః ❀ ॥ ౨౪ ॥ ❀ బలీయసా-యవనేన, ప్రసభం, పురం పుర్యాః, వికృష్యమాణః, తమః అజ్ఞానం, ఆవిష్టః, సఖాయం స్వేన సహ వర్తమానం, సహవృత్తిర్హి సఖ్యుర్ధర్మః, సుహృదం విపులాపరాధత్వేఽపి కించిదానుకూల్యేన రిరక్షిషా బుద్ధిమన్తం పరమాత్మానం, నావిన్దత్ న సస్మార ❀ ॥ ౨౫ ॥ ❀ అదయాళునా దయారహితేన, అనేన పురఞ్జనేన, యజ్ఞకర్మేన్ద్రియవ్యాపారరూపే యజ్ఞే, యే పశవః సంజ్ఞప్తాః హింసితాః, తే పశవః ఆత్మవైశసం స్వవిషయకృతం ద్రోహం, స్మరన్తః, అత

ఏవ, క్రుద్ధాః, కురరాః సదృశైః శృఙ్గైః, ఏనం, చిచ్ఛిదుః ॥౨౬॥ అనన్తపారే, అపారే, తమసి నరకే-మగ్నః, అతఏవ, గత వివేకః, శాశ్వతీః, సమాః సంవత్సరాన్ "కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే" ఇతి ద్వితీయా ఆర్తిం దుఃఖం, అనుభూయ, ప్రమదాసఙ్గదూషితః ప్రమదాసఙ్గేన దూషితచిత్త ఇత్యర్థః, ప్రమదాఽత్ర దేహానుబన్ధినీ భార్యా వివక్షితా, నతు బుద్ధిరూపా-బుద్ధిసఙ్గస్య సంసారమనువర్తమానత్వేన సర్వేషాం సర్వదా స్త్రీజన్మాప్రాప్తేః ॥౨౭॥ తామేవ భార్యామేవ-మనసా-గృహ్ణన్ అన్తకాలే స్మరన్-అనన్తరం-రాజసింహస్య విదర్భస్య-వేశ్మని-ప్రమదోత్తమా-బభూవ, ఏవం తిర్యగాదిరూపేణ సంసరతో జీవస్యాదృష్టవిశేషపరిపాకవశాన్మనుష్యజన్మప్రాప్తస్య తత్రాపి జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యవస్థాసు దోషాననుకీర్త్య పునర్దైవాత్క్వాచిత్సంజాతవివేకస్యాపి ప్రబలకర్మరూపప్రతిబన్ధవశాద్రజస్తమః ప్రచురబుద్ధిపారవశ్యే స్వదేహదేహానుబన్ధివిషయాహంమమాభిమానగ్రస్తస్య జరామరణాద్యవస్థాసు దోషానభిధాయేదానీం దేహావసానే దేహానుబన్ధిప్రమదాస్మరణనిమిత్తస్త్రీజన్మప్రాప్తిం తత్రాపి ప్రాక్తనకాదాచిత్కయాదృచ్ఛికపుణ్యవశాత్సత్కులప్రసూతిం తతో మహాభాగవతభర్తృసంబన్ధం తత్సేవాప్రకారం తతస్తేన తుష్టస్య భగవతః ప్రసాదాజ్జ్ఞానోదయం చాహ ॥ తత్ర కథాపక్షే విదర్భాదిపదానాం శ్రౌత ఏవార్థః అధ్యాత్మపక్షే తు - విదర్భస్య విశిష్టం దర్భోపలక్షితం కర్మ యస్య తస్య, రాజన్తే సత్కర్మానుష్ఠానేనేతి రాజానః-కర్మానుష్ఠానపరాః-తేషాం మధ్యే-సింహస్య శ్రేష్ఠస్య-వేశ్మని గృహే-ప్రమదా-బభూవ - పురఞ్జనః కర్మవిశేషేణ విశిష్టకులే స్త్రీత్వం ప్రాప్త ఇత్యర్థః ॥౨౮॥ తాం - వైదర్భీం విదర్భస్య దుహితరం - వీర్యం భగవద్భక్తియోగానుష్ఠానమేవ - పణః శుల్కః-బన్ధనం - యస్యాస్తాం-భాగవతమేవ వృణవానీత్యేవం సఙ్కల్పవతీం - మలయధ్వజః - మలయపర్వతోపలక్షితో దక్షిణదేశః-తత్ర-ధ్వజ ఇవ దర్శనీయః - సహి విష్ణుభక్తిప్రధానో దేశః - తత్ర ముఖ్యో భాగవత ఇత్యర్థః - తథా - పాణ్డ్యః పణ్డా బుద్ధిర్నిశ్చయాత్మికా-

నా। కురరైశ్చిచ్ఛిదుః క్రుద్ధాః స్మరన్తోఽహ్యాత్మవైశసమ్ ॥౨౬॥ అనన్తపారే తమసి మగ్నో నష్టస్మృతిస్సమాః।
శాశ్వతీరనుభూయార్తీః ప్రమదాసఙ్గదూషితః ॥౨౭॥ తామేవ మనసా గృహ్ణన్ బభూవ ప్రమదోత్తమా। అన
న్తరం విదర్భస్య రాజసింహస్య వేశ్మని ॥౨౮॥ ఉపయేమే వీర్యపణాం వైదర్భీం మలయధ్వజః। యుధి నిర్జిత్య
రాజన్యాన్ పాణ్డ్యః పరపురఞ్జయః ॥౨౯॥ తస్యాం స జనయాంచక్ర ఆత్మజామసితేక్షణామ్। యవీయసస్సప్త
సుతాన్ సప్త ద్రవిడభూభృతః ॥౩౦॥ ఏకైకస్యాభవంస్తేషాం రాజన్నర్బుదమర్బుదమ్। భోక్ష్యతే యద్వంశ
ధరైర్మహీ మన్వన్తరం పరమ్ ॥౩౧॥ అగస్త్యః ప్రాగ్దుహితరముపయేమే ధృతవ్రతామ్। యస్యాం దృఢవ్రతో

తానర్హతీతి పాణ్డ్యః-పరస్య పరమాత్మనః - పురం పురవద్వాసస్థానం శరీరం "అథ యదిదమస్మిన్ బ్రహ్మపుర" ఇతి శ్రుతేః, తజ్జయతీతి పురఞ్జయః - దేహాగుణాద్యజిత ఇత్యర్థః, యుధి ఇన్ద్రియజయరూపే, యుద్ధే, రాజన్యాన్ జితేన్ద్రియాన్, నిర్జిత్య జితేన్ద్రియేషు శ్రేష్ఠో భూత్వేత్యర్థః, ఉపయేమే యద్యప్యత్ర "రాజ్ఞో జాతావేవేతి వాచ్య" మితి జాతావేవ నియమితోఽయం యత్ప్రత్యయః, తదన్తో రాజన్యశబ్దః క్షత్రియజాతివచనస్తథాప్యత్ర గౌణ్యా వృత్త్యా జితేన్ద్రియపరః-క్షత్రియజాతీయో హి జయమేన రాజత ఇతి జయగుణయోగాజ్జితేన్ద్రియేష్వేతస్య వృత్తేస్సంభవాత్ ॥౨౯॥ సః-మలయధ్వజ-స్తస్యాం వైదర్భ్యాం, అసితేక్షణాం, అసితే కృష్ణే ఈక్షణం దృష్టిః యయా - తాం, కృష్ణసేవారుచిరూపాం, ఆత్మజాం జనయాంచక్రే, వైదర్భ్యా భాగవతసఙ్గేన భగవత్సేవారుచిరభూదిత్యర్థః, తథా, యవీయసః ఆత్మజాయా అనుజాన్-సప్త, సుతాన్ "శ్రవణం కీర్తనం విష్ణోస్స్మరణం పాదసేవనమ్। అర్చనం వన్దనం దాస్య" మిత్యేవంరూపాన్-సఖ్యాత్మనివేదనయోస్తు భగవదనపాయిత్వతచ్ఛేషత్వైకానుసంధానయాపయోర్భగవత్యేవోత్తరత్రోపదేక్ష్యమాణత్వాదిదానీమనుక్తత్వేన సప్తేత్యుక్తం, భగవద్ధర్మరుచ్యా తచ్ఛ్రవణకీర్తనాదికం జాతమిత్యర్థః, ద్రవిడభూమిపాలకాన్ ద్రవిడభూమిర్హి శ్రవణాదిభిరేవ సురక్షితాఽస్తీతి ప్రసిద్ధమ్ ॥౩౦॥ సోఽరాజన్-తేషాం పుత్రాణాం, ఏకైకస్యార్బుదం, పుత్రాః, అభవన్, శ్రవణకీర్తనాదీనాం ప్రత్యేకమనేకప్రకారా అభవన్నిత్యర్థః, యేషాం, వంశధరైర్వ్యక్తిః ప్రసూతైస్సంప్రదాయభేదైః, మన్వన్తర-మతః పరం చ, మహీ-భోక్ష్యతే అనుభూయతే-శ్రవణకీర్తనాదిసంప్రదాయభేదైర్మహీ వ్యాప్తేత్యర్థః ॥౩౧॥ అగస్త్యః అగస్త్యోపలక్షితో ముముక్షుః, దృఢవ్రతాం అవ్యభిచారిణీం, దుహితరం భగవత్సేవారుచ్యాత్మికాం, ఉపయేమే స్వీకృతవాన్, దుహితరం విశినష్టి యస్యాం దుహితరి, ఇధ్మవాహాత్మజః- ఇధ్మవాహస్సమిత్పాణిం, తేన తత్పూర్వకగురూపసత్తిర్లక్ష్యతే "గురుమేవాభిగచ్ఛేత్సమిత్పాణిశ్శ్రోత్రియం బ్రహ్మనిష్ఠ" మితి శ్రుతిప్రసిద్ధసమిద్వాహపూర్వకగురూపసాదా

జ్ఞాతో(బ్రహ్మోపదేశాత్మకో) మునిః-ఉపదిష్టస్యార్థస్య మననప్రచరత్వాన్మునిః-దృఢం, ప్రతం శ్రవణోపయుక్తశమదమాత్మకం వ్రతం, యస్య సః., ప్రశాన్తచిత్తాయశమాన్వితాయై., లిరశుద్ధ్యై, ఉపాసనోపయుక్తశమాదీనాం శ్రవణకాలే అభావాచ్చ-జాతః బభూవ ❁ ॥ ౩౨ ॥ ❁ తనయేభ్యః శ్రవణకీర్తనాదిభ్యః పుత్రేభ్యః, క్ష్మాం స్వోపజీవ్యాం భగవద్భక్త్యాత్మికాం పృథ్వీం-విభజ్య శ్రవణకీర్తనాదిసాధ్యామనుసంధాయ, స మలయధ్వజః కృష్ణం - మారాధయితుమిచ్ఛన్, కులాచలం మలయపర్వతం ప్రతి, జగామ ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ గృహాపసత్తిపూర్వ్వకశమాదియుక్తశ్రవణమననాదిపూర్వికాం శ్రవణకీర్తనాదిసాధ్యభగవత్సేవారుచిం వైదర్భ్యాముత్పాద్య తయా సహ భగవన్తమారాధయితుం విపిక్తం పుణ్యదేశం యయావిత్యుక్తం - అథ మలయధ్వజస్య మహాభాగవతస్యాష్టాఙ్గయుక్తభగవద్భక్తియోగానుష్ఠానప్రకారం వైదర్భ్యాః పత్యుః పరిచర్యాప్రకారం చాహ ॥ హిత్వేత్యాదినా ॥ మనోదధ ఇత్యన్తైరగ్రన్థేన-మదిరం భగవత్సేవాహర్ష రూపం-ఈక్షణం జ్ఞానం-యస్యాః-సా వైదర్భీ-సుఖాన్ సుఖప్రదాన్-గృహాన్-సుఖశబ్దస్తత్సాధనేషూపచారాత్ప్రయుక్తః- అత ఏవ, పుంస్త్వం త్యక్త్వా-పాణ్డ్యేశం మలయధ్వజం-అన్వధావత అనుసృత్య గతవతీ-యథా-రజనీకరం చన్ద్రం- జ్యోత్స్నా చన్ద్రికా ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ తత్ర కులాచలే-చన్ద్రవసా, తామ్రపర్ణీ ప్రసిద్ధా నదీ-తస్యాః- పుణ్యైః-సలిలైః-రాత్మనః స్వస్య ఉభయతః అన్తర్బహిశ్చ-మలం, మృజన్ స్నానపానాదిభిః శోధయన్-తప ఆస్థిత ఇత్యుత్తరేణాన్వయః ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ కన్దాష్టయః కన్దబీజాని-కన్దాష్ట్యాదిభిః పూర్వపూర్వాలాభే ఉత్తరోత్తరైః-ర్వర్తమానః దేహధారణం కుర్వాణః, పశ్చాచ్ఛనైః, గాత్రకర్షణం శరీరశోషణం-

జాత ఇత్యవాహాత్మనో మునిః ॥ ౩౨ ॥ విభజ్య తనయేభ్యః క్ష్మాం రాజర్షిర్మలయధ్వజః । ఆరిరాధయిషుః కృష్ణం స జగామ కులాచలమ్ ॥ ౩౩ ॥ హిత్వా గృహాన్సుఖాన్భోగాన్వైదర్భీ మదిరేక్షణా । అన్వధావత పాణ్డ్యేశం జ్యోత్స్నేవ రజనీకరమ్ ॥ ౩౪ ॥ తత్ర చన్ద్రవసా నామ తామ్రపర్ణీ వటోదకా । తత్పుణ్యసలిలైర్నిత్యముభయత్రాత్మనో మృజన్ ॥ ౩౫ ॥ కన్దాష్టిభిర్మూలఫలైః పుష్పపర్ణైస్తృణోదకైః । వర్తమానః శనైర్గాత్రకర్షణం తప ఆస్థితః ॥ ౩౬ ॥ శీతోష్ణవాతవర్షాణి క్షుత్పిపాసే ప్రియాప్రియే । సుఖదుఃఖే ఇతి ద్వన్ద్వాన్యజయత్సమదర్శనః ॥ ౩౭ ॥ తపసా విద్యయా పక్వకషాయో నియమైర్యమైః । యుయుజే బ్రహ్మణాఽఽత్మానం విజితాక్షానిలాశయః ॥ ౩౮ ॥ ఆస్తే స్థాణురివైకత్ర దివ్యం వర్షశతం స్థిరః । వాసుదేవే భగవతి నాన్యద్వేదోద్వహన్రతిమ్ ॥ ౩౯ ॥ స వ్యాపకతయాఽఽత్మానం వ్యతిరిక్తతయాఽఽత్మని । విద్వాన్స్వప్న ఇవామర్శసాక్షిణం విరరామ హ ॥ ౪౦ ॥ సాక్షాద్భగవతోక్తేన హరిణా గురుణా నృప । విశుద్ధజ్ఞానదీపేన స్ఫురతా విశ్వతోముఖమ్ ॥ ౪౧ ॥ పరే బ్రహ్మణి చాత్మానం పరం బ్రహ్మ తథాఽఽత్మని । ఈక్షమాణో విహాయేక్షామస్మాదుపరరామ హ ॥ ౪౨ ॥ పతిం పరమధర్మజ్ఞం వైదర్భీ మలయధ్వజమ్ । ప్రేమ్ణా పర్యచరద్ధిత్వా భోగాన్సా పతిదేవతా ॥ ౪౩ ॥ చీరవాసా వ్రతక్షామా వేణీభూ

తపః అనశనతప-ఆస్థితః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ తత - స్సమదర్శినః శీతోష్ణాదినిమిత్తచిత్తవికారరహితః-శీతోష్ణాదిద్వన్ద్వాని - అజయత్ ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ తపసా కర్మయోగేన విద్యయా జ్ఞానయోగేన, పక్వః నిరస్తః- కషాయః ధాతురాగవదనివర్త్యం పుణ్యాపుణ్యాత్మకం పాపం యస్య సః, యమైః-ర్నియమైశ్చ- విజితాన్యక్షాణీన్ద్రియాణి అనిలః ప్రాణః-ఆశయో అన్తఃకరణం-యేన-బ్రహ్మణా పరమాత్మనా- ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం - యుయుజే -అధికరణస్య కరణత్వవివక్షయా తృతీయా-బ్రహ్మణ్యాత్మానం యుయుజే బ్రహ్మాత్మకం స్వాత్మానమనుసంహితవానిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ స్థాణురివ - ఏకత్ర దేశే-దివ్యం వర్షశతం-నిశ్చల-ఆస్తే ఉపవిష్టవాన్-భగవతి వాసుదేవే-రతిం అనురాగాత్మికాం భక్తిం-ఉద్వహన్ కుర్వన్-అన్యచ్ఛరీరాదికం-న వేద న సస్మార ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ సః మలయధ్వజః-సాక్షాద్ద్రష్టారం ఆత్మానం పరమాత్మానం-ఆత్మని జీవాత్మని-వ్యాపకతయా-విలక్షణతయా-వ్యాపకత్వరూపవైలక్షణ్యేనేత్యర్థః- విద్వాన్-స్వప్న ఇవామృశ్యస్వప్న ఇవానిత్యం దేహవృత్తాన్తమామృశ్య-తస్మాద్విరరామ- కేవలపరమాత్మానుసన్ధానపరోఽభూదిత్యర్థః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ సాక్షాద్భగవాన్ హరిరేవ గురుః - స్తేన-ఉక్తేన సర్వతోముఖం-స్ఫురతా-ఆకుణ్ఠితేన-విశుద్ధజ్ఞానదీపేన, స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానదీపేన ఆత్మానం ప్రత్యగాత్మానం-పరే బ్రహ్మణి-పరం బ్రహ్మ, ప్రత్యగాత్మని చేక్షమాణః ఉపాసనేన సాక్షాత్కుర్వన్నిత్యర్థః, పరే బ్రహ్మణీతి ధారకత్వముక్తం-పరం బ్రహ్మాత్మేతి వ్యాపకత్వముక్తం, తత-ఈక్షాం విహాయోపరరామ ఉపాసనాత్మకం జ్ఞానం హిత్వా ఉపరరామ యావదుపరమం ఆమరణముపాసితవానితి భావః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ౪౨ ॥ ❁ వైదర్భీ-భోగాన్ హిత్వా-పతిరేవ దేవతా యస్యాస్సా-భగవదారాధనరూపసర్వోత్కృష్టధర్మనిష్ఠం-మలయధ్వజం. పతిం, ప్రేమ్ణా-పర్యచరత్ పరిచరితవతీ ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ చీరం-వాసోవ

స్త్రం-యస్యాః, ప్రవేణ అనశనాదినా-క్షామా కృశీభూతా, వేణీభూతాః జటీభూతాః-శిరోరుహాః కేశాః-యస్యాస్సా-ఉ పపతిం పత్యుస్సమీపే, యద్వా - పత్యుః కించిన్మాత్రం న్యూనాత్ తత్సమానా సతీత్యర్థః "ఉపాధికే చ," ఇతి కర్మప్రవచనీయత్వాత్ తద్యోగే ద్వితీయా-శాన్తమఙ్గారావస్థం-అనలం-శాన్తా నిర్ధూమా-శుద్ధా, శిఖాజ్వాలా-యథా భాతి తథా బభౌ ✽ ॥ ౪౪ ॥ ✽ యదా-పతిరుపరరామ-తదానీమపి సుస్థిర-మాసన-మాసాద్యాబధ్య అత ఏవ-ఉపగతం మృతం-ప్రియతమం పతి-మజానతీ-అఙ్గనా వైదర్భీ-యథా పూర్వం-పత్యు-రఙ్ఘ్రి -ముపాచరత్ పర్యచరత్ ✽ ॥ ౪౫ ॥ ✽ యదా చ-అర్చన్తీ-పత్యురఙ్ఘ్రౌ-ఊష్మాణం, నోపలభేత నోపలబ్ధవతి-తదా-సంవిగ్నహృదయా దుఃఖితచిత్తా-ఆసీదభూత్-యూథాత్ స్వసమూహాత్, భ్రష్టా వియుక్తా-మృగీ హరిణీ-తద్వత్ ✽ ॥ ౪౬ ॥ ✽ అబన్ధుం పతిరహిత మత ఏవ -దీన-మాత్మానం-శోచన్తీ-విక్లవాశ్రుభిః, శోకోద్గత నేత్రజలైః- స్తనా-వాసిచ్య-ఏకాన్తే-సుస్వరం-ప్రరురోద-హేతి ఖిదే ✽ ॥ ౪౭ ॥ ✽ తదేవాహ ॥ హే రాజర్షే జితేన్ద్రియ శ్రేష్ఠ-ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ-క్షత్రబన్ధుభ్యః అధార్మికక్షత్రియేభ్యః అత ఏవ-దస్యురూపేభ్యః కేవలత్రివర్గనిష్ఠేభ్య ఇత్యర్థః-బిభ్యతీం భయం ప్రాప్నువతీం-నివృత్తిమార్గలోపేన బిభ్యతీమిత్యర్థః - ఇమా-ముదధిమేఖలాం సముద్రవేష్టితాం-భూమిం-పాతుం సవ్యాజ నివృత్తిధర్మప్రవర్తనేన రక్షితు-మర్హసి ✽ ॥ ౪౮ ॥ ✽ పతి-మనుసృత్య, విజనే అరణ్యే, గతా-బాలా వైదర్భీ-ఏవం-విలపన్తీ భర్తుః పాదయోః-పతితా-రుదన్తీ, అశ్రూణ్య -వర్తయత్ ప్రవర్తయామాస ✽ ॥ ౪౯ ॥ ✽ దారుమయీం-చితిం-కృత్వా విరచయ్య-తస్యాం చిత్యాం-పత్యుః-కలేబర-మాదీప్య ప్రజ్వాల్య-విలపన్తీ - అనుమరణే సహగమనే-మనో-దధే ధృతవతీ ✽ ॥ ౫౦ ॥ ✽ తత్ర తస్మిన్నవసరే, పూర్వతరః పురాతనః ఈశ్వరరూపః, కశ్చిత్, సఖా, ఆత్మవాన్ బ్రాహ్మణః-ఆగత్య, వల్గు

తచ్ఛిరోరుహా। బభావుపపతిం శాన్తా శిఖా శాన్తమివానలమ్ ॥ ౪౪ ॥ అజానతీ ప్రియతమం యదోపరతమఙ్గనా। సుస్థిరాసనమాసాద్య యథాపూర్వముపాచరత్ ॥ ౪౫ ॥ యదా నోపలభేతాఙ్ఘ్రావూష్మాణం పత్యురర్చ✽తీ। ఆసీత్సంవిగ్నహృదయా యూథభ్రష్టా మృగీ యథా ॥ ౪౬ ॥ ఆత్మానం శోచ✽తీ దీనమబన్ధుం విక్లవాఽశ్రుభిః। స్తనావాసిచ్య విజనే సుస్వరం ప్రరురోద హ ॥ ౪౭ ॥ ఉత్తిష్ఠోత్తిష్ఠ రాజర్షే ఇమాముదధిమేఖలామ్। దస్యుభ్యః క్షత్రబన్ధుభ్యో బిభ్యతీం పాతుమర్హసి ॥ ౪౮ ॥ ఏవం విలప✽తీ బాలా విజనేఽనుగతా పతిమ్। పతితా పాదయోర్భర్తూ రుదత్యశ్రూణ్యవర్తయత్ ॥ ౪౯ ॥ చితిం దారుమయీం కృత్వా తస్యాం పత్యుః కలేబరమ్। ఆదీప్య చానుమరణే విలపన్తీ మనో దధే ॥ ౫౦ ॥ తత్ర పూర్వతరః కశ్చిత్సఖా బ్రాహ్మణ ఆత్మవాన్। సాన్త్వయన్ వల్గునా సామ్నా తామాహ రుద✽తీం ప్రభో ॥ ౫౧ ॥ కా త్వం కస్యాసి కో వాఽయం శయానో యస్య శోచసి। జానాసి కిం సఖాయం మాం యేనాగ్రే విచచర్థ హ ॥ ౫౨ ॥ అపి స్మరసి చాత్మానమవిజ్ఞాతసఖం సఖే। హిత్వా మాం పదమన్విచ్ఛన్ భౌమభోగరతో గతః ॥ ౫౩ ॥ హంసావహం చ త్వం చార్య సఖాయౌ మానసాయనౌ। అభూతామన్తరా

నా మధురేణ-సామ్నా సామవాక్యేన-సాన్త్వయన్-ఉపలాలయన్, రుదన్తీం ప్రత్యాహ, హే ప్రభో, నిరుపాధికసఖో యా దృచ్ఛికసుకృతమాత్రసంతుష్టో భగవాన్ బ్రాహ్మణరూపేణాగత్య వైదర్భీం సాన్త్వయన్నాహ ॥ భాగవతసంబన్ధమాత్రతుష్టో భగవాన్ వైదర్భీ మనుజగ్రాహేతీయావత్ ✽ ॥ ౫౧ ॥ ✽ ఉక్తిమేవాహ కాత్వమిత్యాదినా తథైవాన్తరమావయోరిత్యన్తేన ॥ కా త్వమితి కథం జాతీయ కేతి ప్రశ్నః-కస్యాసి కస్య సంబన్ధిన్యసి-కో వాఽయమిత్యపి తథా-యస్య శోచసి యదర్థం శోచసి శయానస్య-స్వస్య చ-స్వరూప-ముభయోస్సంబన్ధం దేహప్రయుక్తమవిదిత్వా కిం వృథా శోచసీత్యభిప్రాయః సఖాయం-మాం జానాసి కిం-స్వస్వరూపమేవాజానతి త్వం కథం మత్స్వరూపం జానాసీత్యర్థః-తత్ర హేతుః-యేన మయా హేతునా-అగ్రే సృష్ట్యాదౌ-విచకర్థ, వికృతవానసి- అనాదిత్వత్కర్మానుగుణమత్సఙ్కల్పేన స్వపరస్వరూపం విస్మృత్య దేవమనుష్యాదివికారం ప్రాప్తాఽసీత్యర్థః ✽ ॥ ౫౨ ॥ ✽ యద్యపి మాం న జానాసి, తథాప్యాత్మానం త్వా-మవిజ్ఞాతసఖం అవిజ్ఞాతః కశ్చిన్మే సఖా ఆసీదిత్యేవం కిం స్మరసి-హే సఖే ఇతి పుంస్త్వనిర్దేశః - ప్రకృతివిలక్షణపురుషస్వరూపస్మరణాయ సఖ్యం స్మారయన్ స్వవియోగకృతమనర్థమాహ ॥ హిత్వేత్యర్ధేన ॥ మామన్తరాత్మభూతం-హిత్వా-భౌమభోగశబ్దాదివిషయానుభవ-స్తస్మిన్నాసక్తః-పదం భోగస్థానం దేవమనుష్యాదిశరీరం -మన్విచ్ఛన్- గతః మద్వియోగం ప్రాప్తః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానవిధురో జాత ఇత్యర్థః ✽ ॥ ౫౩ ॥ ✽ హే ఆర్య-త్వం చ-అహం చ-సహస్రపరివత్సరాన్ అనన్తకాలం-అన్తరావోకః శరీరరూపగృహమధ్యే-అన్తరేతి మధ్యే అవ్యయం-వాశబ్ద ఏవార్థః - ఓకో గృహం-మానసాయనౌ హృత్పద్మగృహగతౌ-సఖాయా-హంసావభూతాం సఖిశబ్దార్థసామానాధికరణ్యాత్ "ద్వివచనే ప్రథమ" ఇతి ప్రథమపురుషః-అత్ర హంసత్వవిధానాయ యుష్మదస్మదర్థయో

స్సఖిత్వముద్దిశ్య తేఽఉద్దేశ్యానుగుణా చ సర్వత్ర తిఙ్విభక్తిః ప్రయుజ్యతే-తద్యథా,, త్వం వా ఽహమస్మి భగవో దేవతే అహం వై త్వమసి భగవో దేవతే । తత్త్వమసీ,, తి అత్ర సఖిత్వం న విధేయం-యుష్మదస్మదర్థోద్దేశ్యేన ,, తత్ర పూర్వతరః కశ్చిత్సఖా-అవిజ్ఞాతసఖం సఖే ,, ఇత్యనేనైవ ప్రాప్తత్వాత్-హంసత్వం స్వప్రాప్తం హంసత్వం శుద్ధత్వం - హన్తి నిరస్యతి వికారానితి హంసః-తతశ్చాయమర్థః-అహం త్వమరణౌ-స్వతో నిరస్తవిషయసుఖావితి - ఔపాధికో హి జీవస్య విషయభోగః-కథా పత్మే మానససరసి స్థితౌ పక్షిణావభూతామ్ ॥౫౪॥ స త్వం హంస త్వం-బన్ధుం సఖాయం-మాం-విహాయ విస్మృత్య-గ్రామ్యేషు శబ్దాదిషు మతి-ర్యస్య సః-మహీం ప్రకృతిమణ్డలం-గతః -తత్రాపి పదం వాసస్థానం-విచరన్విచిన్వన్-యద్వా-మహ్యాం విచరన్-కదాచి-త్పద-మద్రాక్షీరిత్యన్వయః-పదం విశినష్టి-స్త్రియా ప్రకృత్యా-నిర్మితమ్ ॥౫౫॥ పఞ్చ-ఆరామాః ఉపవనాని యస్మిన్-నవ-ద్వారాణి ఛిద్రాణి-యస్మిన్-ఏకం-పాలః పాలకో-యస్మిన్- త్రీణి కోష్ఠాని ప్రాకారా-యస్మిన్-షట్-కులాని అభీష్టవిషయసమర్పకాణి యస్మిన్-పఞ్చ విపణా హట్టా - యస్మిన్, పఞ్చ-ప్రకృతిః ఉపాదానకారణం-యస్య-స్త్రీ-ధవా స్వామినీ యస్మిన్ ॥౫౬॥ స్వయమేవ శ్లోకం వ్యాచష్టే ॥ పఞ్చేతి ॥ పఞ్చేన్ద్రియార్థాశ్శబ్దాదయః-ఆరామాః-ప్రాణా యః ప్రాణాధీనాః ఇన్ద్రియాణి చక్షురాదీని- తేషాం ప్రాణాయత్తప్రవృత్తిత్వాత్తదాశ్రయత్వాచ్చ - నేత్రద్వయశ్రోత్రద్వయాదిరూపచ్ఛిద్రాణి నవ-ద్వారః - ఏకః-ప్రాణః పాలో యస్మిన్నిదం స్పష్టత్వాన్న వ్యాఖ్యాతం- తేజోఽబన్నాని తేజశ్చ ఆపశ్చ అన్నం పృథివీ చ-ఏతాని కోష్ఠానీత్యర్థః ఇన్ద్రియసఙ్గ్రహః మనసా సహ జ్ఞానేన్ద్రియపఞ్చక-సముదాయః ప్రత్యేకం - కులవదభీష్టప్రాపకత్వాత్కులమ్ ॥౫౭॥ క్రియాశక్తిః కర్మేన్ద్రియాణి పఞ్చ-విపణాః-పఞ్చప్రకృతిత్యస్య వ్యాఖ్యానం భూతప్రకృతిరితి-భూతాని పఞ్చ పృథివ్యాదీన్యేవ- అవ్యయాని త్వా, ప్రకృతిరుపాదానకారణం-అత్ర-భూతాన్తర్గతా

వౌకః సహస్రపరివత్సరాన్ ॥౫౪॥ స త్వం విహాయ మాం బన్ధుం గతో గ్రామ్యమతిర్మహీమ్ । విచరన్పదమద్రాక్షీః కయాచిన్నిర్మితం స్త్రియా ॥౫౫॥ పఞ్చారామం నవద్వారమేకపాలం త్రికోష్ఠకమ్ । షట్కులం పఞ్చవిపణం పఞ్చప్రకృతి స్త్రీధవమ్ ॥౫౬॥ పఞ్చేన్ద్రియార్థా ఆరామా ద్వారః ప్రాణా నవ । తేజోఽబన్నాని కోష్ఠాని కులమిన్ద్రియసఙ్గ్రహః ॥౫౭॥ విపణస్తు క్రియాశక్తిర్భూతప్రకృతిరవ్యయా । శక్త్యధీశః పుమానత్ర ప్రవిష్టో నావబుధ్యతే ॥౫౮॥ తస్మింస్త్వం రామయా స్పృష్టో రమమాణోఽగతస్మృతిః । తత్సఙ్గాదీదృశీం ప్రాప్తో దశాం పాపీయసీం విభో ॥౫౯॥ న త్వం విదర్భదుహితా నాయం వీరస్సుహృత్తవ । న పతిస్త్వం పురఞ్జన్యా రుద్ధో నవముఖే యయా ॥౬౦॥ మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా యత్పుమాంసం స్త్రియం సతీమ్ । మన్యసే

నాం తేజోఽబన్నానాం త్రయాణాం శరీరారమ్భకత్వాత్ప్రకృతిత్వం కోష్ఠస్థానీయాస్థిరుధిరమాంసరూపేణ పరిణామా త్తేజోఽబన్నాని కోష్ఠానీత్యుక్తం, తథా చ శ్రూయతే ,, అన్నమశితం త్రేధా విధీయతే తస్య యస్స్థవిష్ఠో భాగస్తత్పురీషం యో మధ్యమస్తన్మాంసం-ఆపః పీతాస్త్రేధా విధీయన్తే తాసాం యస్స్థవిష్ఠో భాగస్తన్మూత్రం యో మధ్యమస్తల్లోహితం తేజోఽశితం త్రేధా విధీయతే తస్య యస్స్థవిష్ఠో భాగస్తదస్థీ,, తి యద్యపి కోష్ఠస్థానీయత్వేన పఠితేషు తేజోఽబన్నేషు పఞ్చీకరణప్రక్రియయా వాయ్వాకాశావపి ప్రవిష్టౌ, తథాపి భూతత్రయాంశానాం బాహుల్యాత్త్రికోష్ఠమిత్యుక్తం-భూతాత్మకోపాదానస్య ప్రతిక్షణపరిణామశీలత్వేప్యవస్థావద్ద్రవ్యస్య ప్రధానాఖ్యస్య నిత్యత్వాదవ్యయేత్యుక్తం తథా చ శ్రుతిః,, గౌరనాద్యన్తవతీ,, తి ,, అజామేకా,, మితి చ, స్మర్యతే చ ,, ప్రకృతిం పురుషం చైవ విద్ధ్యనాదీ ఉభావపీ,, తి-స్త్రీధవమిత్యస్య వ్యాఖ్యా శక్త్యధీశ ఇతి-శక్తిర్బుద్ధిరధీశా యస్య, తద్వశస్స ఇత్యర్థః-పుమాన్ భవాన్ , తత్ర పదే-ప్రవిష్టః-నావబుధ్యతే స్వాత్మానం మాం చ న జానాతి ॥౫౮॥ తస్మిన్పదే త్వం-రామయా స్త్రియా బుద్ధ్యా-స్పృష్టో ఽభిభూతః రమమాణః విషయాననుభవన్, అత ఏవ గతా-స్మృతిః స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానరూపా, యస్య సః - తత్సఙ్గాత్ బుద్ధినిమిత్తదేహానుబన్ధిస్త్రీసఙ్గాత్ - పాపీయసీ-మీదృశీం స్త్రీయోనిరూపాం-దశాం-ప్రాప్తః, హే విభో ధర్మతో వ్యాపకస్వభావ ॥౫౯॥ ఏవం స్వపి యాగనిమిత్తప్రకృతిపరిణామరూపబుద్ధిపారవశ్యనిమిత్తేయం సంసృతిరూపానర్థపరంపరేత్యభిధాయ- సర్వం ప్రకృతిపరిణామరూపవైచిత్ర్యం నాత్మనో ధర్మః-కింతు-బుద్ధిసఙ్గనిమిత్తమౌపాధికమాత్మని ప్రతీయత ఇతి వదన్ప్రకృతివిలక్షణబ్రహ్మాత్మకప్రత్యగాత్మయాథాత్మ్యముపదిశతి ॥ నేతి ॥ త్వం, విదర్భస్య, దుహితా-న భవసి అయం, వీరో మలయధ్వజ- స్తవ-పతిరపి, న భవతి, నద్వారేపురే, యయా బుద్ధ్యా, రుద్ధోఽసి తస్యాః పురఞ్జన్యాః-త్వం, పతిరపి-న భవసి విదర్భదుహితృత్వాదీనాం దేహాకారత్వేనాత్మాకారత్వాభావాదితి భావః ॥౬౦॥ యస్మాన్మద్ధేతోః, పూర్వజన్మని పుమాంసం, ఇదానీం, సతీం శ్రేష్ఠాం స్త్రీ

యం, వయస్యే, ఏషా హి తు మాతా-మయా సృష్టా-మాయైవ, అత, ఉభయచ ప్యాత్మని వస్తుతో నాస్తి హీయ స్మాత్, ఆవాం, హంసౌ శుద్ధౌ-నౌ ఆవయోః, అద్య అధునా, గతిం వక్ష్యమాణం స్వరూపం, పశ్య విమర్శయ ❋ ॥ ౬౧ ॥ ❋ అహం, భవాన్ భవచ్ఛరీరకః, త్వమేవాహం త్వదాత్మక ఏవాహం, త్వం కదాచిదపి న మచ్ఛరీరత్వరహితః, అహం తవ సదా ఆత్మా-త్వం తు మమ సదా శరీరమిత్యర్థః-నచాన్యస్త్వం అతో న త్వచ్చాన్యః, న మత్సంబన్ధవిధుర ఇత్యర్థః, విచక్ష్వ విమృశ్య, నౌ ఆవయోః, ఛిద్రం సంబన్ధవైధుర్యం, మనాగీషదపి, కవయో, న పశ్యన్తి ఏవం సంబన్ధనియమకథనేన, అపృథక్సిద్ధజాతిగుణప్రభాదివిశేషణవిశిష్టవ్యక్తిగుణిమణ్యాదివజ్జీవేశ్వరాత్మకం వస్తు విశిష్టరూపేణైకమేవేత్యుక్తం భవతి ❋ ॥ ౬౨ ॥ ❋ ఏతదేవ దృష్టాన్తేన దర్శయతి ॥ యథేతి ॥ పురుషం పురుషాకారం, మాంసపిణ్డం, ఆదర్శ మహత్యుపాధౌ, చక్షుషి పరస్య చక్షుష్యుపాధౌ, ద్విధాభూతం ప్రతిభాతి ఏవ నహి సథా తద్వదేవ చ ద్విధాభూతం, యథా అవేక్షేత పశ్యేత్, తథా, ఆవయోరస్య, అన్తరం, యథా జాతిగుణాద్యపృథక్సిద్ధవిశేషణవిశిష్టం పురుషాఖ్యం మాంసపిణ్డం తత్తద్విశేషణాపి యుక్తమేకమేవ విశిష్టం వస్త్వాదర్శచక్షురాద్యుపాధిప్రయుక్తవృద్ధిహ్రాసాదిగుణవిశిష్టమవేక్షేత, ఏవం శరీరాత్మభావేన నియతవిశేషణవిశేష్యభూత జీవేశ్వరాత్మకం విశిష్టమేకమేవ వస్తు స్థూలసూక్ష్మశరీరేష్వనుప్రవిష్టముపాధివశాన్నానాభూతమివ పశ్యతీత్యర్థః-పురుష మవేక్షతే ఇత్యనేనాయమర్థోఽవగమ్యతే, పురుషో హి జాతిగుణాద్యనేకవిశేషణవిశిష్టః, జాతివ్యక్త్యోరివ గుణగుణినోరివ ప్రభాప్రభావతోరివ శరీరాత్మనోరావయోరభేద ఇతి భావః-బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరివ జీవేశయోరౌపాధికో భేదః న స్వాభావిక ఇతి తు నార్థః ఆదర్శచక్షుషోరిత్యుపాధిద్విత్వకథనా, దాదర్శచక్షుర్గతయోః, ప్రతిబిమ్బయోర్బిమ్బేన సాకమభేదే ఽపి తయోః పరస్పరం భేదసద్భావావగమాత్, నహ్యాదర్శప్రతిబిమ్బాచ్చక్షుఃప్రతిబిమ్బో నస్యాః-బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరభేదం వదతాఽప్యవశ్యం ప్రతిబిమ్బానాం భేదోఽభ్యుపగన్తవ్యః - అన్యథా బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరివ తేషు వైలక్షణ్యం న ప్రతీయేత అభేదసాధకసామగ్ర్యభావాచ్చ, నహ్యేకప్రతిబిమ్బత్వం సాధకం - ప్రతిబిమ్బానాం బిమ్బావస్థాత్వేన తాసాం భిన్నత్వాత్-అత ఏవ హి పిణ్డత్వఘటత్వకపాలత్వాద్యవస్థానాం పరస్పరభేదః - ఏకమృద్ద్రవ్యావస్థాత్వమాత్రేణాభేదాభ్యుపగ

నౌభయం యద్వ్యహంసో పశ్యాద్య నౌ గతిమ్ ॥ ౬౧ ॥ అహం భవాన్న చాన్యస్త్వం త్వమేవాహం విచక్ష్వ భోః । న నౌ పశ్యన్తి కవయశ్ఛిద్రం జాతు మనాగపి ॥ ౬౨ ॥ యథా పురుష ఆత్మానమేకమాదర్శచక్షుషోః । ద్విధాభూతమవేక్షేత తథైవాన్తరమావయోః ॥ ౬౩ ॥ ఏవం స మానసో హంసో హంసేన ప్రతిబోధితః । స్వస్థస్తద్వ్యభిచారేణ నష్టామాప పునస్స్మృతిమ్ ॥ ౬౪ ॥ బర్హిష్మన్నేతదధ్యాత్మం పారోక్ష్యేణ ప్రదర్శితమ్ ।

నః ప్రతీతిపరాహతః, తస్మాన్నాయం బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరౌపాధికభేదప్రతిపాదనపరోఽయం శ్లోకః, కిం తు, యథోక్తార్థపర ఏవ, అస్తు వాఽత్ర బిమ్బప్రతిబిమ్బయోరేవ దృష్టాన్తత్వం. తథాపి, తయోర్యత్సాధర్మ్యం తదేవాత్ర దృష్టాన్తీకృతం న తు తాదాత్మ్యమపి, అవిరుద్ధోపయుక్తాంశమాత్రేణ దృష్టాన్తసంభవాత్, జీవబ్రహ్మణోస్తాదాత్మ్యం త్వేతత్ప్రకరణవిరుద్ధం, స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావనిమిత్తదేహాత్మభ్రమస్య తన్నివృత్తిమవత స్తన్నివృత్తయే క్రియమాణేఽస్మిన్ స్తత్త్వోపదేశప్రకరణే జీవపరయోః పారమార్థికసఖిత్వప్రతిపాదనాత్-సఖిత్వం హి పదార్థద్వయనిరూపితం, న చ సఖిత్వమపి స్త్రీపుంసభావాదివదౌపాధికమేవాత్రోపదిశ్యత ఇతి వక్తుం శక్యం, తత్సాహచర్యవిస్త్రానాం హంసత్వాదీనామప్యౌపాధికత్వప్రసఙ్గాత్, ‘‘మయా హ్యేషా మయా సృష్టా’’, ఇతీశ్వరస్య సంహారయితృత్వావగమాచ్చ, న హి సర్వజ్ఞ ఈశ్వరోఽనుస్మృతస్స్వానర్థరూపం సంసారం స్వస్మిన్నారోపయితుమీశీత, కిం చ ‘‘యేనాగ్రే విచకర్ష మాయా హ్యేషా మయా సృష్టా’’, ఇతి స్పష్టసర్వజ్ఞత్వాదిగుణవిశిష్టపరమాత్మవాచినోఽహం శబ్దస్య, భావనాగ్రహోపమోహాజ్ఞత్వసంసారిత్వవిశిష్టజీవవాచినో భవచ్ఛబ్దస్య చ, ముఖ్యార్థపరిత్యాగేనైక్యమాత్రైక్యప్రతిపాదనపరత్వమస్వరసమితి దిక్, విస్తరస్తు, తత్త్వమస్యాదివాక్యస్య జీవబ్రహ్మతాదాత్మ్యపరత్వే భాష్యోక్తదూషణానుసారేణానుసన్ధేయః, స్వపక్షే ఉపపత్తిగణితముక్తరీత్యైవానుసన్ధేయా ❋ ॥ ౬౩ ॥ ❋ సఖ్యోస్సంవాదముపసంహరతి ॥ ఏవమితి ॥ హంసేన పరమాత్మనా, ప్రతిబోధితః ఆవేదితస్వపరయాథాత్మ్యః మానసః మనసా సహ వర్తమానో జీవః-తద్వ్యభిచారేణ పూర్వం స్వపరయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావేన-నష్టాం, స్మృతిం- పునరాప, స్వాత్మనో భగవచ్ఛేషత్వైకరసతామనుసందధానో ముక్తోఽభూదితి భావః ❋ ॥ ౬౪ ॥ ❋ ఉపాఖ్యానముపసంహరతి ॥ హే బర్హిష్మన్, ఏతద్వృత్తం, అధ్యాత్మం ఆత్మానమధికృత్య ప్రవృత్తం, పారోక్ష్యేణ అన్యాపదేశముఖేన, ప్రదర్శితం - అతో న త్వయా కేవలకథామాత్రబుద్ధిః కర్తవ్యేతి భావః, పారోక్ష్యేణ కిమ

ర్థముపదిష్టం - తత్రాహ, యద్యస్మాద్విశ్వస్య - కారణభూతో, భగవాన్, పరోక్షప్రియః "పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవాః" ఇతి శ్రుత్యా దేవానాం పరోక్షప్రియత్వావగమాద్దేవతాసార్వభౌమో భగవాన్ పరోక్షవాదేన నితరాం తుష్యతీత్యేవముక్తమిత్యర్థః, ఇదం శ్రోతురస్మిన్ శ్రద్ధాదార్ఢ్యేన ఉక్తం "పరోక్షప్రియా ఇవ హి దేవాః" ఇత్యస్యార్థవాదత్వా - దన్యథా సాక్షాత్కృతైః శ్రవణకీర్తనాదిభిః - భగవతస్తోషాభావప్రసఙ్గాచ్చ - తస్మాత్పరోక్షకీర్తనం శ్రోతుర్బుద్ధ్యవతరణార్థమేవేతి ద్రష్టవ్యమ్ ॥ ౬౫ ॥ ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే సప్తవింశోఽధ్యాయః

ఏతదధ్యాత్మం పారోక్ష్యేణ ప్రదర్శితమిత్యుక్తం, తత్రాధ్యాత్మత్వే కథం పురఞ్జనాదిపదవ్యుత్పత్తిరితి వివిత్సయా రాజా పృచ్ఛతి ॥ భగవన్నితి ॥ హే భగవన్ - తే అధ్యాత్మవిదుత్తమస్య, వచః పరోక్షరూపం వాక్యం, అస్మాభిః కేవలం దేహాత్మబుద్ధిభిః, సమ్యక్ నావబుధ్యతే - అధ్యాత్మవిదస్తు త్వద్వచో జానన్తి, కర్మణ్యేవ యజ్ఞాదౌ - మోహితాః, యద్వా, కర్మణా పుణ్యాపుణ్యాదికర్మణా - తిరోహితస్వపరయాథాత్మ్యాః, వయం - కథం జానీమః ॥ ౧ ॥ ఏవమాపృష్టో భగవాన్నారదః పురఞ్జనాదీని పదాన్యధ్యాత్మపక్షానుకూలతయా వ్యుత్పాదయతి ॥ పురుషమిత్యాదినా ॥ పురుషం క్షేత్రజ్ఞం పురఞ్జనం పురఞ్జనశబ్దబోధ్యం, విద్యాత్ - పురుషే పురఞ్జనపదప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యః పురుషః - ఆత్మా నామరూపాస్వపి, పురం శరీరం వ్యనక్తి ప్రథతరం సంబధ్నాతీతి పురఞ్జనః - పూః శబ్ద ఉపపదే అఞ్జేర్ల్యుట్ ॥ పూశ్శబ్దస్తు శరీరే గౌణ్యా వృత్త్యా ప్రయుజ్యతే నహ్యత్ర సర్వాణి పదాని ముఖ్యార్థాన్యేవేత్యాగ్రహ ఇతి భావః ॥ పురం విశినష్టి - ఏకద్విత్ర్యాదయః పాదా యస్య, బహవః పాదా యస్య, న విద్యన్తే పాదా యస్య ॥ ౨ ॥ యః అవిజ్ఞాతశబ్దేన, ఆహూత ఉక్తః, తస్య పురఞ్జనాఖ్యస్య పురుషస్య, సఖా, స

యత్పరోక్షప్రియో దేవో భగవాన్విశ్వభావనః ॥ ౬౫ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, సప్తవింశోఽధ్యాయః

ప్రాచీనబర్హిరువాచ ॥ భగవంస్తే వచోఽస్మాభిర్న సమ్యగవగమ్యతే । కవయస్తద్విజానన్తి న వయం కర్మమోహితాః ॥ ౧ ॥ నారద ఉవాచ ॥ పురుషం పురఞ్జనం విద్యాద్యద్వ్యనక్త్యాత్మనః పురమ్ । ఏకద్విత్రిచతుష్పాదం బహుపాదమపాదకమ్ ॥ ౨ ॥ యోఽవిజ్ఞాతాహృతస్తస్య పురుషస్య సఖేశ్వరః । యన్న విజ్ఞాయతే పుమ్భిర్నామభిర్వా క్రియాగుణైః ॥ ౩ ॥ యదాజిఘృక్షత్పురుషః కార్త్స్న్యేన ప్రకృతేర్గుణాన్ । నవద్వారం ద్విహస్తాఙ్ఘ్రి తత్రామనుత సాధ్వితి ॥ ౪ ॥ బుద్ధిం తు ప్రమదాం విద్యాన్మమాహమితి యత్కృతమ్ । యామధిష్ఠాయ దేహేఽస్మిన్పుమాన్భుఙ్క్తేఽక్షభిర్గుణాన్ ॥ ౫ ॥ సఖాయ ఇన్ద్రియగణా జ్ఞానం కర్మ చ యత్కృతమ్ । సఖ్యస్తద్వృత్తయః

ఈశ్వరః - తస్మిన్నవిజ్ఞాతశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ యద్యస్మాత్పుమ్భి - ర్నామాదిభిర్న విజ్ఞాయత ఇత్యవిజ్ఞాతః, యద్యపి హరివిష్ణ్వాదినామభిర్జగద్వ్యాపారాది క్రియాభిస్సత్యజ్ఞానాదిగుణైశ్చ శాస్త్రతో జ్ఞాయత ఏవ, తథాపీయత్తయా న జ్ఞాయతే నామక్రియాగుణానామానన్త్యాదితి భావః, న విజ్ఞాయత ఇతి కర్మణి వ్యుత్పత్తిః కర్తరి వ్యుత్పత్తేరప్యుపలక్షణం, సా చ దర్శితా పురస్తాత్ ॥ ౩ ॥ యదాఽయం - పురుషః క్షేత్రజ్ఞః, ప్రకృతేర్గుణాన్ జ్ఞానకర్మేన్ద్రియవిషయాన్ - కార్త్స్న్యేన, అజిఘృక్షత్ గ్రహీతుమైచ్ఛత్ అనుభవితుమైచ్ఛదిత్యర్థః - తదా, నవ - ద్వారాణి ఛిద్రాణి - యస్య - ద్విహస్తౌ పాదౌ చ యస్య, తన్మనుష్యశరీరం, సాధు సమీచీన - మిత్య, మనుత, తిర్యగాదిశరీరేషు సత్స్వపీన్ద్రియాణామనభివ్యక్తేస్సర్వవిషయానుభవాసంభవాన్మనుష్యశరీరమేవ సర్వవిషయానుభవయోగ్యం మత్వా దైవాత్తదుపలభ్య సాధ్వీత్యమనుతేత్యర్థః, అనేన "సోఽన్వేషమాణశ్శరణం" మిత్యాది "కోకిలకూజితైః" రిత్యన్తం వ్యాఖ్యాతమ్ ॥ ౪ ॥ బుద్ధిం ప్రమదాం - విద్యాత్ - తత్ర ప్రమదాశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ య - ద్యయా బుద్ధ్యా, మమాహమితి - కృతం - మదశ్చిత్తవికారః అహంమమాభిమానరూపమదహేతుత్వాద్బుద్ధిః ప్రమదేత్యుచ్యత ఇత్యర్థః - కించ, యాం బుద్ధిం, మధిష్ఠాయ - అక్షిభిరిన్ద్రియైర్గుణాన్ శబ్దాదీన్ - అస్మిన్దేహే భుఙ్క్తే, గుణానుభవజన్యమదహేతుత్వాచ్చ ప్రమదా బుద్ధిరిత్యర్థః ॥ ౫ ॥ భృత్యైర్దశభిరిత్యస్యార్థమాహ ॥ ఇన్ద్రియగణాః జ్ఞానకర్మేన్ద్రియగణ - స్సఖాయః - తత్ర సఖిశబ్దప్రవృత్తినిమిత్తమాహ - తద్వృత్తయ ఇన్ద్రియవృత్తయః, జ్ఞానం శబ్దాదివిషయకం జ్ఞానం - వ్యవహృత్యాదానగత్యాదిరూపం కర్మ చ బుద్ధిసాధ్యం, యత్కృతం యేనేన్ద్రియగణేన కృతం - సహ ప్రవృత్తిమత్త్వేఽన్యోన్యాపేక్షత్వరూపం సఖిత్వమత్ర వివక్షితం - ఏకైకశత సాధ్యత్వాదిత్యస్యార్థమాహ, తద్వృత్తయ ఇన్ద్రియవృత్తయః, సఖ్యః, పఞ్చశీర్షాహిరిత్యస్యార్థమాహ - ప్రాణ ఇతి - ప

ఞ్చవృత్తిత్వాత్పఞ్చశిరాః సర్ప ఇవ ప్రాణః ॥ ౮ ॥ అన్యత్సంగమిత్యభిప్రేత్య ఏకాదశ మహాభటా ఇత్యనేనోక్తమేకాదశం మహాభటమాహ ॥ స్వవిషయేషు ప్రసహ్య ప్రవర్తకత్వాద్బృహద్బలం తత్ - అత ఏవ జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియాణాం నాయకం, మనః, ఏకాదశో మహాభట ఇత్యర్థః - అత్ర ప్రకరణే పాఞ్చాలశబ్దో బహువచనాన్తః ప్రయుక్తః, దక్షిణపాఞ్చాల, ముత్తరపాఞ్చాలమిత్యత్ర తు శాస్త్రే, సపాఞ్చాలపతిరిత్యత్రేన్ద్రియేషు, పౌరఞ్జనో వంశః, పాఞ్చాలేష్వితి విషయేషు, తత్ర ముఖ్యార్థమాహ - పఞ్చ - శబ్దాదయో విషయాః పఞ్చాలాః - పఞ్చ్యన్తే వ్యక్తీక్రియన్త ఇతి వ్యుత్పత్తేః - తత్సంబన్ధిషు లాక్షణికః ప్రయోగః - అనేకార్థకల్పనాఽయోగాదితి భావః ‹‹ సప్తోపరి కృతా ద్వార ›› ఇత్యాదేరర్థమాహ - యత్పురం మధ్యాయస్య పురస్య మధ్యే - నవానాం - ఖానాం ద్వారాణాం - సమాహారః నవఖం - అక్షినాసికాదిరూపమిత్యర్థః - యద్వా - పురం మధ్యాయన్నవఖం యానినవద్వారాణి - తత్ర - ద్వే అక్షిణీ, ద్వే నాసికే, ద్వౌ కర్ణౌ - శిశ్నగుదౌ ద్వౌ - విత్యేవం ద్వే ద్వే ద్వారౌ, ముఖమేక - మితి మిళిత్వా నవఖమిత్యన్వయః, ద్యుమత్స్వఖ ఇత్యాదేరర్థం సంక్షేపేణాహ, య, స్తదిన్ద్రియసంయుతః అక్ష్యాదిచ్ఛిద్రగతేన్ద్రియయుక్తః - స ఆత్మా, తాభిర్ద్వార్భిః - బహిర్యాతి బహిస్స్థాన్ శబ్దాదివిషయాననుభవతి ॥ ౯ ॥ ౮ ॥ ‹‹ పఞ్చ ద్వారస్తు పౌరస్త్య ›› ఇత్యస్యార్థమాహ - అక్షిణీ, నాసికే, ఆస్యం ముఖం - ఇత్యేవం, పఞ్చ - ద్వారః - పూర్వభాగకృతాః, అత్ర వ్యాఖ్యాయాం క్రమో న వివక్షితః, దక్షిణోత్తరద్వారావాహ - దక్షిణో, దక్షిణః కర్ణః, అత్ర దక్షిణేతి ప్రతీకోపాదానం, దక్షిణః కర్ణ ఇతి తస్య వ్యాఖ్యానం, ఏవమగ్రేఽపి ॥ ౯ ॥ పశ్చిమే ద్వే ఇత్యుక్తే, పశ్చిమే ద్వారావాహ - పశ్చిమ ఇతి - తత్ర పశ్చిమ ఇతి ప్రతీకగ్రహణం, తస్యాధోద్వారావితి వ్యాఖ్యానం, తే చాధోద్వారౌ క ఇత్యతాహ, గుదశిశ్నావిహోదితా

యః ప్రాణః పఞ్చవృత్తిర్యథోరగః ॥ ౮ ॥ బృహద్బలం మనో విద్యాదుభయేన్ద్రియనాయకమ్। పాఞ్చాలాః పఞ్చ విషయా యన్మధ్యే నవఖం పురమ్ ॥ ౯ ॥ అక్షిణీ నాసికే కర్ణౌ ముఖం శిశ్నగుదావితి। ద్వే ద్వే ద్వారౌ బహిర్యాతి యస్తదిన్ద్రియసంయుతః ॥ ౮ ॥ అక్షిణీ నాసికే ఆస్యమితి పఞ్చ పురః కృతాః। దక్షిణా దక్షిణః కర్ణ ఉత్తరా చోత్తరస్స్మృతః ॥ ౯ ॥ పశ్చిమే ఇత్యధో ద్వారౌ గుదశిశ్నావిహోదితౌ। ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చాత్ర నేత్రే ఏకత్ర నిర్మితే ॥ ౧౦ ॥ రూపం విభ్రాజితం తాభ్యాం విచష్టే చక్షుషేశ్వరః। నలినీ నాలినీ నాసే గన్ధః సౌరభ ఉచ్యతే ॥ ౧౧ ॥ ముఖ్యా నామ పురద్వారి ... ఘ్రాణోఽవధూతో ముఖ్యాస్యం విపణో వాగ్రసవిద్రసః। ఆపణో వ్యవహారోఽత్ర చిత్రమన్ధో బహూదనమ్ ॥ ౧౨ ॥ పితృహూర్దక్షిణః కర్ణ ఉత్తరో దేవహూస్స్మృతః। సంవత్సరశ్చణ్డవేగః కాలో యేనోపలక్షితః ॥ ౧౩ ॥ తస్యాహానీహ గన్ధర్వా గన్ధర్వ్యో రాత్రయస్స్మృతాః। హరన్త్యాయుః పరిక్రాన్త్యా షష్ట్యుత్తరశతత్రయమ్ ॥ ౧౪ ॥ కా

లితి - ఇహాస్మిన్ప్రకరణే, ఉదితా కథితా, ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీ చేత్యాదేరర్థమాహ - ఖద్యోతేతి - ఏకత్ర నిర్మితే లగ్నే, ఖద్యోతాఽఽవిర్ముఖీశబ్ద వివక్షితే ద్వారౌ - తే - అత్ర ప్రకరణే నేత్రే ఇత్యర్థః, అత్ర నేత్రే ఇతి వ్యాఖ్యానం శేషః ప్రతీకః ॥ ౧౦ ॥ ఏవం విభ్రాజితమిత్యస్య వ్యాఖ్యానం రూపమితి - శేషః ప్రతీకః - ఈశ్వరః పురఞ్జనః, ఖద్యోతాదిశబ్దాస్తు గౌణాః - అతోఽత్ర న ప్రవృత్తినిమిత్తముక్తం, నాసే గన్ధ ఇతి చ వ్యాఖ్యానం - శేషః ప్రతీకః ॥ ౧౧ ॥ ఘ్రాణ ఇతి వ్యాఖ్యానం - అవధూత ఇతి ప్రతీకః - ముఖ్యేతి ప్రతీక, స్తస్య వ్యాఖ్యానమాస్యమితి - రసజ్ఞ విపణౌ వ్యాచష్టే - విపణో వాగితి - విపణ ఇతి ప్రతీకః - వాగ్వాగిన్ద్రియమితి వ్యాఖ్యా - రసవిదిత్యర్థతః ప్రతీకః ‹‹ రసజ్ఞ విపణాన్విత ›› ఇతి మూలాత్, రసః రసనేన్ద్రియమితి వ్యాఖ్యానం ఆపణబహూదనౌ వ్యాచష్టే - ఆపణ ఇతి ప్రతీకః, వ్యవహారః వాగ్వ్యవహార ఇతి వ్యాఖ్యా, బహూదనమితి ప్రతీకః - చిత్ర, మన్ధః అన్నమితి వ్యాఖ్యా ॥ ౧౨ ॥ పితృహూరిత్యనువాదః, దక్షిణ కర్ణావితి వ్యాఖ్యానం దక్షిణా దక్షిణః కర్ణ ఇత్యనేన దక్షిణైకాతథోత్తరేతి వ్యాఖ్యాతం - పితృహూర్దక్షిణః కర్ణ ఇత్యనేన తు పితృహూర్నామ్నా పుర్యా ద్వాః - దేవహూర్నామ్నా పుర్యా ద్వారిత్యుక్తగుణనామవిషయా దక్షిణేతరకర్ణావేవేత్యుచ్యత ఇతి భేదః - క్రమమనాదృత్య తృతీయాధ్యాయోక్త చణ్డవేగాదిపదార్థానాహ సార్ధైస్త్రిభిః ॥ చణ్డవేగ ఇతి ప్రతీకః, సంవత్సర ఇతి వివరణం - తత్ర తత్ప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ - కాలః పురుషాయుషరూపః కాలః, యేన సంవత్సరేణ చక్రవత్పూర్ణం భ్రమతా, ఉపలక్షితః జ్ఞాపితః - పరిచ్ఛిన్నం, చక్రవత్పూర్ణం వేగేన పురుషాయుషస్య పరిచ్ఛేదకత్వాచ్చణ్డవేగ ఇత్యుచ్యత ఇత్యర్థః ॥ ౧౩ ॥ తస్య చణ్డవేగస్య సంబన్ధినో - గన్ధర్వా, గన్ధర్వ్యశ్చ, యథాక్రమం, అహాని, రాత్రయశ్చ, స్మృతా ఇత్యర్థః, తత్ర గన్ధర్వపదప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ, యతః షష్ట్యుత్తరశతత్రయ, మహాని, రాత్రయశ్చ, పరిక్రాన్త్యా పరివర్తనేన, గన్ధర్వవత్పరోక్షేణ, ఆయుః పురుషాయుషం, హరన్తి, అలో గన్ధర్వగుణయోగాత్తత్పదబోధ్యా ఇత్యర్థః ॥ ౧౪ ॥ కాలకన్యేత్యస్య వ్యాఖ్యా జరేతి,

కాలస్య పురుషాయుషం హరతః దుహితృ వజ్జరాయాః ప్రీత్యావహత్వాత్ కాలదుహితేత్యుచ్యతే ,, త్రిలోక్యాం పర మిచ్ఛతీ ,, త్యాదేః ,, ప్రజ్వారస్త్వాం ప్రణేష్యతీ ,, త్యస్య సఙ్గ్రహేణార్థమాహ లోకస్తాం నాభినన్దతి,,తి, ప్రజ్వారో ఽయం మమేత్యస్యార్థః, స్వసారమితి సార్ధేన - క్షయాయ లోకస్యేతి శేషః ॥ ౧౫ ॥ భీమాసై నికా యస్యేతిబహు వ్రీహ్యర్థం, ప్రత్యుపసర్జనీ మాతభీమ సైనికానాహ - ఆధయః మనః పీడాః , వ్యాధయః దేహపీడాః, దుర్వ్యసనవద్ధింస్ర త్వాద్వ్యసనాః , అతీవదుఃఖావహత్వాదరయః . ఉపసర్గాస్సు ఖదుఃఖరాగద్వేషభయాభిమానప్రమాదోన్మాదశోకమో హాలోభమాత్సర్యేర్ష్యావమానక్షుత్పిపాసాధివ్యాధిజన్మజరామరణాదయః , తత్రాధివ్యాధీనాం భీమసైనికత్వ రూపణాత్ - మృత్యోస్తస్యేతి , పార్థక్యేన నిర్దేశాత్తద్వ్యతిరిక్తపర ఉపసర్గశబ్దః - ప్రజ్వారపదార్థమాహ విపిధో జ్వర ఇతి ॥ ౧౬ ॥ ఏవం క్రమమనాదృత్యాపి తీయాధ్యాయస్థపదాని వ్యాఖ్యాయ సింహావలోకితన్యాయేన పునరేత దధ్యాయస్థపదాన్యేవావశిష్టాని వ్యాఖ్యేయాని వ్యాచష్టే ॥ ప్రవృత్తం చేతి ॥ దక్షిణపాఞ్చాలం చోత్తరపాఞ్చాలమిత్యు క్తపాఞ్చాలశబ్దార్థమాహ, ప్రవృత్తం ప్రవర్తకం, కర్తరి క్తః - త్రివర్గతత్సాధకస్వరూపావబోధనేన ప్రవర్తకం శాస్త్రం ప్రవృత్తమిత్యుచ్యతే, నివృత్తం నివర్తకం - త్రివర్గతత్సాధనేభ్యస్తన్నివృత్తం త్రివర్గస్యాస్థిరఫలత్వోపదేశ పూర్వకం తతో నివృత్త్యానన్తస్థిరఫలబ్రహ్మోపాసనతత్స్వరూపగుణాదిప్రకాశకం శాస్త్రం నివృత్తమిత్యుచ్యతే -తదేవం శాస్త్రద్వయం పాఞ్చాలసంజ్ఞితమిత్యర్థః - పఞ్చేతి వ్యక్తిగోతి త్రివర్గతత్సాధనతన్నివృత్తీరితి వ్యుత్పత్తేః - ఏవం పాఞ్చా లశబ్దస్య ప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకశాస్త్రద్వయపరత్వం సామాన్యేనాభిధాయ స త్వదక్షిణోత్తరాభ్యాం విశేషితస్య ప్రవృత్తే నివృత్తే చ క్రమేణ ప్రవృత్తౌ నిమిత్తమాహ ॥ పితృయాణమితి ॥ పితరోఽహదాక్షిణాత్య - స్తా- న్యాస్త్యనేనేతి పితృయాణం ప్ర

లకన్యాజరాసాక్షాల్లోకస్తాం నాభినన్దతి । స్వసారం జగృహే మృత్యోః క్షయాయ యవనేశ్వరః ॥౧౫॥ ఆధ యో వ్యాధయస్తస్య సైనికా యవనాః ఖలాః। భూతోపసర్గా అరయః ప్రజ్వారోఽపి విధో జ్వరః॥ ౧౬ ॥ ప్రవృత్తం చ నివృత్తం చ శాస్త్రం పాఞ్చాలసంజ్ఞితమ్। పితృయాణం దేవయానం శ్రోత్రాచ్ఛ్రుతధరాద్వ్రజేత్ ॥౧౭॥ ఆ సురీ మేఢ్రమర్వాగ్ద్వార్వ్యవాయో గ్రామిణాం రతిః। ఉపస్థో దుర్మదః ప్రోక్తో నిరృతిర్గుద ఉచ్యతే ॥౧౮॥ వైశసం నారకం పాయుర్లుబ్ధకోఽన్ధౌ తు మే శృణు। పాణిపాదౌ పుమాంస్తాభ్యాం యుక్తో యాతి కరోతి చ॥ ౧౯ ॥ అన్తః పురం చ హృదయం విషూచిర్మన ఉచ్యతే। తత్ర మోహం ప్రసాదం వా హర్షం ప్రాప్నోతి తద్గుణైః ॥౨౦॥ యదా

వృత్తశాస్త్రోదితకర్మణా దాక్షిణాత్యాపి త్రానారాధ్యతాన్ప్రాప్నువన్తీతి దాక్షిణాత్యపితృప్రాప్తిసాధనప్రకాశకత్వా త్పితృయాణం శాస్త్రం దక్షిణపాఞ్చాలమిత్యుచ్యతే- ఏవం దేవయానముత్తరపాఞ్చాలమితి శ్రుతధరాస్వితఇత్యుక్తం శ్రుతధర పదార్థమాహ॥ శ్రోత్రాదితి ॥ శ్రోత్రేన్ద్రియాత్ - శ్రుతధరాదితి ప్రతీకం - శ్రోత్రాదితి వ్యాఖ్యానం - తత్రాన్వితఇత్యుక్తేఽన్వ యః - కింరూపఇతి వివిత్సాయాం హేతుత్వేనేదోత్యేతనాయ హేతుపఞ్చమీ ప్రయుక్తా - కిం ప్రతి హేతుత్వమితి వివిత్సాయా నన్తమేవ్రజేదిత్యుక్తం - క్షేత్రజ్ఞ ఇతి శేషః ,,వ్రజగతౌ,, సర్వేగత్యర్థా జ్ఞానార్థా, ఇతి న్యాయేన పితృయాణ దేవయానాపరప ర్యాయదక్షిణోత్తరపాఞ్చాలశాస్త్ర శ్రోత్రేన్ద్రియేణ సాధనభూతేన హేతునాఽవగచ్ఛతి క్షేత్రజ్ఞ ఇత్యర్థః ॥౧౭॥ ,,ఆసురీనామపశ్చాద్వా,, రిత్యస్యార్థమాహ॥ ఆసురీ మేఢ్రమితి ఆసురీతి ప్రతీకః- మేఢ్రమితి వ్యాఖ్యా- పశ్చాదిత్యస్య వ్యాఖ్యా అర్వాగితి- ఆసురీపదప్రవృత్తినిమిత్తం తూక్తం పురస్తాత్ - అత్రానుక్తిస్తుస్పష్టత్వాత్ - గ్రామ్యకమిత్యర్థతోఽనువదతి - గ్రా మిణాం రతిః - తస్య వ్యాఖ్యా వ్యవాయ ఇతి - మైథునమిత్యర్థః దుర్మదశబ్దానువాదేన తదర్థమాహ, ఉపస్థ ఇతి, నిరృతిరితి ప్రతీకః- గుద ఇతి వ్యాఖ్యా ॥౧౮॥ వైశసశబ్దానువాదేన తదర్థమాహ॥ వైశసం నారకమితి, నరకే భయం నారకం దుఃఖమిత్యర్థః- లుబ్ధక ఇతి ప్రతీకః- పాయురితి వ్యాఖ్యా ,,అన్ధావమీషా,, మిత్యస్యార్థమాహ, అన్ధావితి, మేమ త్తః- అన్ధశబ్దార్థౌ- శృణు పాణి పాదౌ- అన్ధావితి ప్రతీకః- పాణిపాదావితి వ్యాఖ్యా - జాతిపరోఽయం నిర్దేశః- పాణీపాదౌ చేతి వివక్షితోఽర్థః- అన్ధపదప్ర వృత్తినిమిత్తం తు నిర్వాక్పేశస్కరత్వం పూర్వమేవోక్తం- శేషోఽనువాదః ॥౧౯॥ సయహీత్యస్యార్థమాహ॥ అన్తఃపు రమితి॥ అన్తఃపురమిత్యనువాదః- హృదయమితి వ్యాఖ్యా, విషూచీనమిత్యర్థతోఽనూద్యతే- విషూచీరితి మన ఇతి తదర్థః- శేషో ఽనువాదః ॥౨౦॥ ,,ఏవం కర్మస్వి,, త్యాదేః సఙ్గ్రహేణార్థమాహ॥ యదేతి॥ యదా, స్వపేన్, విక్రియతే- కర్మణి లకా రః- బుద్ధిరితి శేషః, యదా చ- జాగ్రతి- వికరోతి ఇన్ద్రియాణి పరిణమయతి- తదా తదా స్వప్నజాగ్రదవస్థయో - స్తస్యాః- గు

క్తైః అక్లోలిప్తః, ఆత్మా, స్వభావతః-ఉపద్రష్టాఽపి-తస్యాః, వృత్తీః దర్శనశ్రవణాద్యాః ప్రత్యనుకార్యతే ॥ ౨౧ ॥ ఏవం
ప్రథమాధ్యాయస్థపదాని వ్యాఖ్యాతాని-అథ ద్వితీయాధ్యాయస్థపదాని వ్యాచష్టే దేహ ॥ ఇత్రిభిః ॥ యో రథ ఉక్తః, స దేహః-
యే చాశ్వా ఉక్తాః-స్తే, ఇన్ద్రియరూపా ఏవాశ్వాః - ఆశుగమిత్యత్ర వివక్షితా గతిస్సంవత్సరరయః-సంవత్సరవేగతుల్యా
తూర్ణప్రతిపత్తిః - స్వాప్నదేహప్రతిపత్తిర్హి తత్కాలమాత్రావసాయిత్వాత్ తూర్ణా-ద్వే పుణ్యాపుణ్యరూపే కర్మణీ
చక్రే-యస్య సః-పుణ్యాపుణ్యే కర్మణీ ఏవ ద్విచక్రమితి చక్రశబ్దేన వివక్షితే ఇత్యర్థః-త్రివేణుమిత్యత్ర వివక్షితా వేణవో ధ్వజాః స
త్త్వరజస్తమోగుణా ఇత్యర్థః పఞ్చ, అసవః ప్రాణాః ,,ఏతదనమనగ్నం కురుత,, ఇతి శ్రుతేః-బన్ధురాః బన్ధనాని-యస్య-బన్ధు
రత్వేన వివక్షితాః పఞ్చ ప్రాణా ఇత్యర్థః-పఞ్చాసుబన్ధుర ఇతి త్వపపాఠః వ్యాఖ్యాయాం విశేషానవగమాత్ ॥ ౨౨ ॥ ర
శ్మిః ప్రగ్రహత్వేన యో వివక్షితః-స మనః-యః సూత ఉక్తః-స బుద్ధిః- యన్నీడం గతిన ఉపవేశనస్థానం-త-ద్ధృత్-హృదయ
స్థానం, ద్వన్ద్వం శోకమోహౌ - కూబరం యుగబన్ధనస్థానం యస్య - ద్వికూబరమిత్యుక్తౌ ద్వే పదార్థౌ ద్వన్ద్వం ద్వాత్మకః శోక
మోహావిత్యర్థః-పఞ్చ ప్రహరణమిత్యుక్తాని పఞ్చ ప్రహరణాని లక్షధాన్యాః పదార్థాః పఞ్చేన్ద్రియార్థాః శబ్దాదయ ఇత్య
ర్థః-పఞ్చేన్ద్రియార్థాః-ప్రక్షేపాః-యస్య, లబహుర్వ్రీహిః-స ప్తధాతవః-వరూథాశ్చర్మాద్యావరణాని-యస్య సప్తవరూ
థమిత్యత్ర వరూథత్వేన రూపితాస్సప్తపదార్థాస్సప్తధాతవ ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ పఞ్చవిక్రమమిత్యత్ర విక్రమత్వేన గతిప్రకా
రత్వేన వివక్షితా-ఆకూతిః పఞ్చకర్మేన్ద్రియాణీత్యర్థః-బాహ్యా బహిష్ఠవిషయాసక్తః-ఏకాదశేన్ద్రియాత్మైవ-చమూః సే
నా-యస్య సః-పఞ్చసూనా హింసా ఏవ-వినోదః-స్తం-కరోతీతి తథా-మృగతృష్ణాం మరీచికావత్ సుఖాభాసరూపవిషయాను
ధూతిం కరోతీత్యర్థః-అత్ర ,,స ఏకదామహైష్వాసో రథం పఞ్చాశ్వమాశుగ,, మిత్యాదీనాం దశానాం శ్లోకానాం స్వప్నా
వస్థాపరత్వేన పూర్వైర్వ్యాఖ్యాతత్వాదస్మాభిరపి స్వప్నావస్థాపరత్వేనైవ వ్యాఖ్యాతాః-తద్వ్యాఖ్యారూపమిదం,, దే
హో రథస్త్విన్ద్రియాశ్వః,, ఇతి శ్లోకత్రయం చ తదనుగోధేన వ్యాఖ్యాతం-వస్తుతస్తు, దశశ్లోకీ జాగ్రద్దేహతద్వ్యాపారప

యదావిక్రియతే గుణాత్మా వికరోతి చ। తదా తదోపద్రష్టాత్మా తద్వృత్తిరనుకార్యతే ॥ ౨౧ ॥ దేహో రథస్త్వి
న్ద్రియాశ్వస్సంవత్సరరయోఽగతిః । ద్వికర్మచక్రస్త్రిగుణధ్వజః పఞ్చాసుబన్ధురః ॥ ౨౨ ॥ మనోరశ్మిర్బుద్ధిసూ
తో హృన్నీడో ద్వన్ద్వకూబరః। పఞ్చేన్ద్రియార్థప్రక్షేపస్సప్తధాతువరూథకః ॥ ౨౩ ॥ ఆకూతిర్విక్రమో బా

రత్వేనైవ వ్యాఖ్యేయా-వ్యాఖ్యానస్వారస్యాత్-వ్యాఖ్యానే హి,, సంవత్సరరయోఽగతి,, రిత్యుక్తం-న హి స్వాప్నదేహస్య సం
వత్సరవేగాత్మకగతిస్సంభవతి-తస్య తత్కాలమాత్రావసాయిత్వాత్-తస్య తత్సదృశప్రతీతిమాత్రపరత్వే స్వారస్యం,, ఏ
కాదశేన్ద్రియచమూపతి,, రిత్యుక్తత్వాచ్చ-న హి స్వాప్నే ఏకాదశేన్ద్రియాణాం వ్యాపృతిస్సంభవతి-తత్సంబన్ధమాత్రవి
వక్షాయామస్వారస్యం,, పఞ్చసూనావినోదకృ,, దిత్యుక్తత్వాత్-న హి పఞ్చసూనా హింసా స్వాప్నదేహనిష్పాద్యత్వం యు
క్తం, తస్మా, దిదం జాగ్రద్దేహతద్వ్యాపారపరమేవ వ్యాఖ్యేయం-తథా హి-భోగాయతనత్వఖ్యాపనాయ పూర్వం పురవన
రూపితం జాగ్రదవస్థ మనుష్యశరీర మేవేదానీం రథత్వేన రూప్యతే-దేహో రథిత్వేన, ఇన్ద్రియాదయోఽశ్వాదిత్వేన-కిమర్థమేవం
రూపణమితి చే, దుచ్యతే-రథో హి స్వాభిమతదేశాన్తరప్రాపణసమర్థః-తద్వ, న్మనుష్యశరీరమపి వైష్ణవపదప్రాప్తిసాధనా
నుష్ఠానోపయోగీతి జ్ఞాపనాయ రథభావేన రూప్యతే, తథా హి కఠవల్లీష్వామ్నాయతే,, ఆత్మానం రథినం విద్ధి శరీరం రథమే
వ చ। బుద్ధిం తు సారథిం విద్ధి మనః ప్రగ్రహమేవ చ ॥ ఇన్ద్రియాణి హయానాహుర్విషయాం స్తేషు గోచరాన్। ఆత్మేన్ద్రియమ
నోయుక్తం భోక్తేత్యాహుర్మనీషిణః ॥ యస్త్వవిజ్ఞానవాన్భవత్యమనస్కస్సదాఽశుచిః। న స తత్పదమాప్నోతి యస్మాద్భూ
యో న జాయతే॥ విజ్ఞానసారథిర్యస్తు మనః ప్రగ్రహవాన్నరః। సోఽధ్వనః పారమాప్నోతి తద్విష్ణోః పరమం పద,, మితి, ఏత
చ్ఛ్రుత్యర్థ ఏవాత్రోపబృంహ్యత ఇతి శ్రుత్యా రథినాదిభావేన రూపితానామేవ దేహాదీనామత్రాపి తద్భావరూపణరూపసం
వాదాత్, తర్హి శ్రుతౌ మృగయా నోక్తా, అత్ర తూచ్యత ఇతి చేత్, అత్ర వివక్షితా మృగయా శ్రుతావప్యుక్తైవ ,, యస్త్వవిజ్ఞా
నవాన్భవత్యమనస్క,, ఇత్యత్ర పరబ్రహ్మప్రాప్తిసాధనోపసంహారోపయుక్తశరీరం దైవాల్లబ్ధవతః క్షేత్రజ్ఞస్య బ్రహ్మ
స్వరూపతదుపాసనాదిప్రకాశకవేదశాస్త్రోల్లఙ్ఘనేన పునరనాదిదురితనిమిత్తావివేకాదినా నిషిద్ధకామచారో హ్యత్ర మృ
గయా వివక్షితా-సా చ ముక్తిమార్గవిరోధినీతి వివేకలబ్ధిప్రార్థనయాఽవగమ్యతే, ఏతదేవ,, యస్త్వవిజ్ఞానవా,, నిత్యాదినా
ఽవగమ్యతే, అవిజ్ఞానవాన్, వివిచ్య జ్ఞానం వివేక, స్సోఽస్యాస్తీతి విజ్ఞానవా, న్స న భవతీత్యవిజ్ఞానవాన్, వివేకాత్మకసాత్త్విక
బుద్ధ్యా విరహిత ఇత్యర్థః-న విద్యతే శుచిః కామచారాదినా యస్య సోఽశుచిరిత్యర్థావగమాత్ - శ్లోకార్థస్తు పూర్వోక్త ఏవ

నచైవంపృథక్స్వప్నావస్థావకల్పితాస్యాత్, నచస్వప్నస్యతత్పోషానుకీర్తనేనశ్రుతౌ వైరాగ్యోదయోనస్యాదితివాచ్యం జాగ్రదవస్థాప్రపఞ్చవైవస్వప్నావస్థాప్యేవంవిధేతిజ్ఞాతుంశక్యత్వేన, తస్యాఃప్రభగవత్కర్తృకత్వాత్, అతఏవహిసుషుప్త్యవస్థాపృథగ్జోక్తేతిసఙ్గ్రహః ॥ ౨౪ ॥ ఏవంపరోక్షేణోక్తమర్థంవ్యాఖ్యాయకృత్స్నకథాతాత్పర్యమాహ ॥ ఏవమిత్యాదినా ॥ త్రిభిస్తైః- స్తదవాన్తరభేదేనబహువిధైర్దుఃఖైః, రేవం, శతవర్షంయావచ్ఛరీరం-క్లిశ్యమానః, దేహీక్షేత్రజ్ఞః,తమోవృతఃతమసాఅజ్ఞానేన,వృతోఽభిభూతః ॥ ౨౫ ॥ ప్రాణాదిధర్మాన్- ఆత్మన్యధ్యస్య,పిపాసురహం, బుభుక్షురహంకాణోఽహం,బధిరోఽహం,దుఃఖ్యహం, సుఖ్యహ, మిత్యేవంప్రాణాదేర్ధర్మాన్-ఆత్మన్యారోప్య,సుఖలేశాన్, చిన్తయన్ అహంమమాభిమానాభ్యాం,పునర్దేహాన్తరప్రాప్తిహేతుభూతకర్మాణి,కుర్వన్- శరీరే-వసతి ॥ ౨౬ ॥ కుతోఽయంసంసారఇతి వివిత్సాయాంస్వపరయాథాత్మ్యరూపోపాసనాపన్నజ్ఞానాభావాదేవేత్యాహ ॥ యదేతి॥స్వాత్మానం,హితోపదేష్టారం-ప్రకృతిపురుషవిలక్షణం,షాడ్గుణ్యపూర్ణం,పరమాత్మానంచా, జ్ఞాత్వా, క్షేత్రజ్ఞః స్వభావత,స్స్వదృక్స్వానుభవపరోఽపి ప్రకృతేర్గుణేషుశబ్దాదివిషయదాపిసజ్జతనితరాంసక్తోభవేత్ ॥ ౨౭ ॥ గుణేష్వేవశబ్దాదిషు,అభిమానీభోగ్యతాబుద్ధిమాన్,అతఏవ,విషయపరవశఃవిషయలాభసాధనతయా, శుక్లంసాత్త్వికం,కృష్ణంతామసం లోహితంరాజస,మిత్యేవంరూపేణ,త్రివిధానికర్మాణి.కురుతే,తదా-యథాస్వంస్వస్వకర్మానుసారేణ, అభిజాయతేపునర్జన్మాన్తరంప్రతిపద్యతే ॥ ౨౮ ॥ తదేవాహ॥శుక్లాత్సాత్త్వికాత్కర్మణోహేతోః, ప్రకాశభూయిష్ఠాన్ప్రకాశోభూయిష్ఠఃప్రచురో,యేషుతాన్,దేహాన్ , కర్హిచిత్ప్రాప్నోతి-కర్హిచిదిత్యనేనసాత్త్వికంకర్మతత్ప్రయుక్తస్సాత్త్వికోదే-

---

హెయ్యాన్మృగతృష్ణాంప్రధావతి।ఏకాదశేన్ద్రియచమూఃపఞ్చసూనావినోదకృత్ ॥౨౪॥ఏవంబహువిధైర్దుః-
ఖైర్దైవభూతాత్మసంభవైః। క్లిశ్యమానశ్శతంవర్షందేహేదేహీతమోవృతః ॥౨౫॥ప్రాణేన్ద్రియమనోధర్మా-
నాత్మన్యధ్యస్యనిర్గుణే। శేతేకామలవాన్ధ్యాయన్మమాహమితికర్మకృత్ ॥ ౨౬ ॥ యదాఽఽత్మానమవిజ్ఞాయభ-
గవన్తంపరంగురుమ్ । పురుషస్తువిషజ్జేతగుణేషుప్రకృతేస్స్వదృక్ ॥ ౨౭ ॥ గుణాభిమానీసతదాకర్మాణికు-
రుతేఽవశః । శుక్లంకృష్ణంలోహితంవాయథాస్వమభిజాయతే ॥ ౨౮ ॥ శుక్లాత్ప్రకాశభూయిష్ఠాన్లోకా-
న్ప్రాప్నోతికర్హిచిత్।దుఃఖోదర్కాన్క్రియాయాసాంస్తమశ్శోకోత్కటాన్క్వచిత్ ॥ ౨౯ ॥ క్వచిత్పుమా-
న్క్వచిచ్చస్త్రీక్వచిన్నోభయమన్ధధీః । దేవోమనుష్యస్తిర్యగ్వాయథాకర్మగుణంభవః ॥ ౩౦ ॥యథాదీనః
క్షుత్పరీతస్సారమేయోగృహంగృహమ్। చరన్విన్దతియద్దిష్టందణ్డమోదనమేవవా॥ ౩౧ ॥తథాకామాశయో
జీవఉచ్చావచపథాభ్రమన్ । ఉపర్యధోవామధ్యేవాయాతిదిష్టంప్రియాప్రియమ్ ॥ ౩౨ ॥ దుఃఖేష్వేకతరే

హశ్చదుర్లభఇత్యుక్తం- క్రియాయాసాః రాజసాత్కర్మణః,దుఃఖోదర్కాన్ దుఃఖముదర్కఉత్తరం, యేషాంతాన్ దుఃఖఫలంపరాసంపాదకానిత్యర్థః,తాన్లోకాన్,తమ, స్తామసాత్కర్మణః-విభక్తిలుగార్షః-యద్వా,తమశ్శోకౌఅజ్ఞానశోకౌ, ఉత్కటౌ,యేషుతాన్,తామసాత్కర్మణఇతిశేషః,క్వచిద్రజస్తమసఃప్రచురత్వేఽపిదేశేషు, సాత్త్వికాదికర్మస్వరూపం తత్కర్తృస్వరూపంతద్బుద్ధిస్వరూపంచస్పష్టంగీతంభగవతా,, నియతంసఙ్గరహితమరాగద్వేషతఃకృతమ్।అఫలప్రేప్సునాకర్మ సాహఙ్కారేణవాపునః॥క్రియతేబహులాయాసంతద్రాజసముదాహృతమ్ । అనుబన్ధంక్షయంహింసామనపేక్ష్యచపౌరుషమ్। మోహాదారభ్యతేకర్మతత్తామసముదాహృత ,, మిత్యాదినా ॥ ౨౯ ॥ గుణకర్మానుసారేణజన్మాపి న పుంస్త్వాదిరూపేణనియతంప్రాప్నోతి,కింత్వనియతమిత్యాహ॥క్వచిదితి ॥ అన్ధధీఃఅజ్ఞః-నోభయంనపుంసకంభవతీత్యర్థః తత్రాపియథాకర్మగుణంకర్మగుణానతిక్రమ్య,దేవాదిరూపేణ - భవఃజన్మ,భవతీతిశేషః ॥ ౩౦ ॥ ఏవంవిధేషుజన్మసుసుఖలాభోదుర్లభఇతిసదృష్టాన్తమాహ॥యథేతిద్వాభ్యాం॥యథా, క్షుధా,పరివృతఃవ్యాప్తః అతఏవ,దీన,స్సారమేయఃశ్వా,ప్రతిగృహం,చరన్,యద్దిష్టంయత్స్వకర్మాయత్తం,దణ్డేనతాడనం,ఓదనంవా,విన్దతిప్రాప్నోతి ॥ ౩౧ ॥ ఏవం,జీవోఽపి,కామవ్యాప్తఆశయోయస్య, ఉచ్చావచపథాఉత్కృష్టాపకృష్టమార్గేణ, ఉపర్యూర్ధ్వలోకేషు,అధఃఅధోలోకేషు,నరకేషు,మధ్యేఇహలోకేషు-భ్రమన్ ,,ఊర్ధ్వంగచ్ఛన్తిసత్త్వస్థామధ్యేతిష్ఠన్తిరాజసాః। జఘన్యగుణవృత్తిస్థా అధోగచ్ఛన్తితామసా,,ఇత్యుక్తరీత్యా,భ్రమన్,దిష్టందైవాయత్తం,ప్రియ,మప్రియంవా,యాతిప్రాప్నోతి ॥ ౩౨ ॥ ననుతర్హిసుఖస్యసంభవాద్దుఃఖస్యప్రతికారరూపకర్మాన్తరసంభవాన్నైకాన్తతోహేయత్వం , తత్రాహ,దుఃఖేష్వితి దైవభూతాత్మహేతుషుఆధిదైవికాధిభౌతికాధ్యాత్మికతాపరూపేణత్రివిధేషుదుఃఖేషు,అన్యతరస్య,ప్రతిక్రియా , స్యా-

శ్చేత్, తథాప్యన్యతరేణ, నవ్యవచ్ఛేదః నాసమ్బన్ధః-భగవదుపాసనవ్యతిరేకేణ తాపత్రయవినాశనసమర్థా ప్రతిక్రియా నాస్తీతి భావః ❁ ॥ ౩౩ ॥ ❁ ప్రతిక్రియాఽపి దుఃఖరూపేతి దృష్టాన్తమాహ ॥ యథా హీతి ॥ యథా, పుమాన్ - గురుం భారం-శిరసా, ఉద్వహన్-శిరసో విశ్రాన్త్యై, తద్భారం-స్కన్ధేన ఆధత్తే ఉద్వహతి, తథా, సర్వాః ప్రతిక్రియాః, దుఃఖప్రతీకారాస్తాదాత్వికాల్పవిశ్రాన్తికరాః, తా అపి దుఃఖరూపా ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౩౪ ॥ ❁ కిం చ ప్రతీకారోఽపి కర్మాత్మక ఏవ, దుఃఖహేతురపకర్మైవ, తతో ద్వయోరప్యజ్ఞానమూలత్వేన దుఃఖహేతౌ కర్మణి కర్మాన్తరేణ ప్రతికృతేఽపి నమూలం నివర్తతే, తతశ్చ పునరపి దుఃఖనిమిత్తకర్మోదయాన్నైకాన్తతః కర్మణాం ప్రతీకారస్సంభవతీత్యాహ, కేవలం జ్ఞానవిధురం, కర్మ, కర్మణాం దుఃఖహేతూనాం, ఏకాన్తతః నిశ్శేషతః, ప్రతీకారో, న భవతి, ద్వయం నివర్త్యం నివర్తకం చేత్యుభయవిధం కర్మ, హి యస్మాత్-అవిద్యోపసృతం దేహాత్మభ్రాన్తిరూపాహఙ్కారమమకారాత్మకాజ్ఞానేన-ఉపసృష్టం గర్భితం, తన్మూలమిత్యర్థః-తత్ర దృష్టాన్తః, స్వప్నే స్వప్న ఇవేతి-స్వశిరశ్ఛేదాదివిషయే స్వప్నే జాగరణేన నివృత్తేప్య, జ్ఞానస్య మూలస్యానివృత్తేః పునస్స్వప్నో భవతి, తద్వత్, స్వప్ననివర్తకం స్వప్నాన్తరమివేతి వా - జ్ఞానహీనస్య కర్మణి ప్రతికృతేపి నావిద్యానివృత్తిరిత్యర్థః ❁ ॥ ౩౫ ॥ ❁ నన్వహం మమాభిమానరూపాజ్ఞానమేవ కర్మద్వారా దుఃఖహేతురిత్యుక్తం, తర్హ్యజ్ఞానమేవ ప్రతిక్రియతాం తత్రాహ ॥ అర్థ ఇతి ॥ అర్థే ఆత్మని-అవిద్యమానే, అపి దేవత్వమనుష్యత్వాద్యాకారాభావేఽపి దేహాత్మభ్రాన్తిమూలా-దుఃఖరూపా-సంసృతిర్న నివర్తతే-కుత ఇత్యత్రాహ ॥ మనసేతి ॥ లిఙ్గరూపేణ హస్తుర్దేహాత్మాభిమానహేతుభూతమనస్సద్భావాదిత్యర్థః-మనసో భ్రాన్తిజననద్వారా దుఃఖాదిహేతుత్వే దృష్టాన్తమాహ ॥ స్వప్న ఇతి ॥ యథా-స్వప్నే విచరతః సఙ్కల్పవికల్పాదికం కుర్వతో, మనసో హేతో, ర్దేశాన్తరగమనరాజ్యాభిషేకస్వశిరచ్ఛేదాదినిమిత్తసుఖదుఃఖాదికం భవతి-

---

ణాపి దేవభూతాత్మహేతుషు । జీవస్య న వ్యవచ్ఛేదస్స్యాచ్చేత్తత్తత్ప్రతిక్రియా ॥ ౩౩ ॥ యథా హి పురుషో భారం శిరసా గురుముద్వహన్ । తం స్కన్ధేన స ఆధత్తే తథా సర్వాః ప్రతిక్రియాః ॥ ౩౪ ॥ నైకాన్తతః ప్రతీకారః కర్మణాం కర్మ కేవలమ్ । ద్వయం హ్యవిద్యోపసృతం స్వప్నే స్వప్న ఇవానఘ ॥ ౩౫ ॥ అర్థే హ్యవిద్యమానేఽపి సంసృతిర్న నివర్తతే । మనసా లిఙ్గరూపేణ స్వప్నే విచరతో యథా ॥ ౩౬ ॥ అథాత్మనోఽర్థభూతస్య యతోఽనర్థపరంపరా । సంసృతిస్తద్వ్యవచ్ఛేదో భక్త్యా పరమయా గురౌ ॥ ౩౭ ॥ వాసుదేవే భగవతి భక్తియోగస్సమాహితః । సధ్రీచీనేన వైరాగ్యం జ్ఞానం చ జనయిష్యతి ॥ ౩౮ ॥ సోఽచిరాదేవ రాజర్షే స్యాదచ్యుతకథాశ్రయః । శృణ్వతశ్శ్రద్దధానస్య నిత్యదా స్యాదధీయతః ॥ ౩౯ ॥ యత్ర భాగవతా రాజన్ సాధవో విమలాశయాః । భగవద్గుణానుకథనశ్రవణవ్యగ్రచేతసః ॥ ౪౦ ॥ తస్మిన్మహన్ముఖరితా మధుభిచ్చరిత్రపీయూ

తథేత్యర్థః ❁ ॥ ౩౬ ॥ ❁ అతః పురుషార్థభూతస్యాత్మనో దేహాత్మభ్రాన్త్యహఙ్కారమమకారతన్మూలోచ్చావచకర్మద్వారా అనర్థరూపసంసారహేతుత్వాన్మనస్తదేవ వశీకర్తవ్యం - వశీకరణోపాయశ్చ భగవద్భక్తిరేవేత్యాహ ॥ అథేతి ॥ అథ అతః, పురుషార్థభూతస్యాత్మనః అనర్థపరంపరా దుఃఖపరంపరారూపా-సంసృతి-ర్యతో మనసో భవతి, తద్వ్యవచ్ఛేదః తస్య మనసో వ్యవచ్ఛేదః-దుఃఖనిమిత్తదేహాత్మభ్రాన్త్యాద్యజనకత్వరూపో వ్యవచ్ఛేదః-ముక్తిరితి యావత్, గురౌ భగవతి పరమయా, భక్త్యా, భవతి ❁ ॥ ౩౭ ॥ ❁ కథం తద్వ్యవచ్ఛేదహేతుసంబన్ధస్తత్రాహ ॥ వాసుదేవ ఇతి ॥ సధ్రీచీనేన సమీచీనేన ప్రకారేణ, వాసుదేవే భగవతి, సమాహితో నిహితః-కృత ఇతి యావత్, భక్తియోగః పరభక్తియోగః వైరాగ్యం విషయేష్వనాసక్తిం-జ్ఞానం పరజ్ఞానం చ, జనయిష్యతి - పరభక్త్యాదిప్రపణాడ్యా సుఖదుఃఖాదినివర్తకః పరమభక్తియోగ ఉదేష్యతీత్యర్థః-పరభక్తియోగోఽపి కుతస్స్యాత్తత్రాహ, స ఇతి, అచ్యుతకథాశ్రయః అచ్యుతస్య కథైవాశ్రమో యస్య సః, పరభక్తియోగః, అచిరాదేవ స్యాత్, హే రాజర్షే భగవత్కథాశ్రవణాత్పరభక్తియోగ ఉదేష్యతీత్యర్థః ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ పరభక్తియోగోఽపి కుతస్స్యాత్తత్రాహ ॥ స ఇతి ॥ అచ్యుతకథాశ్రయః, అచ్యుతస్యైవ కథా ఆశ్రయో యస్య సః, పరభక్తియోగః, అచిరాదేవ, స్యాత్, హే రాజర్షే-భగవత్కథాశ్రవణాత్, పరభక్తియోగ, ఉదేష్యతీత్యర్థః, అచ్యుతకథాశ్రయః పరభక్తియోగః, కథంభూతస్య స్యాత్తత్రాహ, నిత్యదా, అచ్యుతకథాః, శృణ్వతః, శ్రద్దధానస్య కథాశ్రవణవిషయనిస్తుల్యాసక్తస్య, నిత్యమధీయతః, కథా అధీయానస్య ❁ ॥ ౩౯ ॥ ❁ కుత్ర శృణ్వతస్తత్రాహ ॥ యత్రేతి ॥ హే రాజన్, సాధవః విమలాన్తఃకరణాః భగవతో గుణానుకథనే, శ్రవణే చ-వ్యగ్రం సత్వరం- చేతో, యేషాం తే, యత్ర, వసన్తి, తత్రేత్యర్థః ❁ ॥ ౪౦ ॥ ❁ తత్ర కథం శ్రవణం లభ్యతే, తత్రాహ ॥ తస్మిన్నితి ॥ తస్మిన్దేశే సద్భి-ర్ముఖరితాః, మధుభిదశ్చరిత్రమేవ, పీయూషం, తదేవ, శేషః-శివ్య

తే ఇతి శేషః, అసారాంశరహితస్సారాంశో యాసు తాః- సరితో నదీరూపాః, అచ్యుతకథాః, పరితః, స్రవన్తి ప్రవర్తన్తే- భాగవతప్రచురే దేశే సులభమేవ భగవత్కథాశ్రవణమితి భావః, తాస్సరిద్రూపాః భగవత్కథాః, యే జనాశ్చ, వితృషః అలంబుద్ధిశూన్యాః సన్తో గాఢైః సావధానైః- కర్ణైః పిబన్తి శృణ్వన్తి- తాన్, అశనాదయః, న స్పృశన్తి న బాధన్తే ॥ ౪౧ ॥ భగవత్కథాశ్రవణవిరోధినః అశనాదయ ఏవేత్యాహ ॥ స్వభావజైః దేహస్వభావప్రయుక్తైః- ఏతైరశనాదిభి- ర్నిత్యముపద్రుతో, జీవలోకః, హరేః- కథామృతసముద్రే, రతిం- న కరోతి- నూనం నిశ్చయః, భగవత్కథాశ్రవణాభిముఖ్యవిరోధినోఽశనాదీన్- శనైస్సాత్త్వికదేశస్థభాగవతసఙ్గతిలబ్ధభగవద్గుణశ్రవణేన నిరస్యేదిత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ ఏవం ప్రథమం భాగవతసఙ్గః తతో భగవద్గుణానాం శ్రవణం, తతో భగవదుపాసనం- తతో విరాగ, స్తతో భగవత్సాక్షాత్కారరూపం పరజ్ఞానం తతో భగవదనుభవజన్యప్రీత్యుత్కర్షరూపా పరభక్తిః, తతో ముక్తిరితి ప్రణాడీ కథితా, ఇదానీం ప్రాప్యస్య పరమాత్మనో వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావస్య ప్రాప్త్యుపయుక్తభక్తియోగానుష్ఠానకారణం- తదనుగ్రహమన్తరేణ నాన్యోఽస్తీత్యాహ ॥ ప్రజాపతిరిత్యాదినా ॥ ప్రజాపతిపతిః చతుర్ముఖః- గిరిశో రుద్రః- మనుః స్వాయంభువః, ప్రజాధ్యక్షా దక్షాదయః ఆదిశబ్దేన కస్యపాదయో గ్రాహ్యాః- తథా నైష్ఠికబ్రహ్మచారిణః సనకాదయః ॥ ౪౩ ॥ మరీచ్యాదయో- మత్పర్యన్తా నారదపర్యన్తాః సర్వే బ్రహ్మవాదినః ॥ ౪౪ ॥ తథా చ వాచస్పతయః బృహస్పతివ్యాససదృశా అద్యాపి- తపోవిద్యాద్యుపాయైః- పశ్యన్తోఽపి ఉపాసీనా అపి- సర్వజ్ఞం పరమేశ్వరం న పశ్యన్తి, ఇయత్తయా న పశ్యన్తి వాఙ్మనసాపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావత్వాదితి భావః ॥ ౪౫ ॥ ఏతే ఏవ న జానన్తి, కిము కర్మజడాస్త్వాదృశా న జానన్తీత్యాహ ॥ శబ్దబ్రహ్మణీతి ॥ ఉరువిస్తరే,, అనన్తా వై వేదాః,, ఇతి శ్రుతవిస్తరే- దుష్పారే దురధిగమతాత్పర్యే - శబ్దబ్రహ్మణి శబ్దాత్మకే బ్రహ్మణి వేదే, చరన్తః తత్ర శ్రుతపశుపుత్రపశ్వన్నస్వర్గాద్యైహి

పీయూషశేషసరితః పరితస్స్రవన్తి। తా యే పిబన్త్యవితృషో నృప గాఢకర్ణైస్తాన్న స్పృశన్త్యశనతృడ్భయశోకమో
హాః ॥ ౪౧ ॥ ఏతైరుపద్రుతో నిత్యం జీవలోకస్స్వభావజైః। న కరోతి హరేర్నూనం కథామృతనిధౌ రతిమ్ ॥ ౪౨ ॥
ప్రజాపతిపతిస్సాక్షాద్భగవాన్గిరిశో మనుః। దక్షాదయః ప్రజాధ్యక్షా నైష్ఠికాస్సనకాదయః ॥ ౪౩ ॥ మరీచిర
త్ర్యఙ్గిరసౌ పులస్త్యః పులహః క్రతుః। భృగుర్వసిష్ఠ ఇత్యేతే మదన్తా బ్రహ్మవాదినః ॥ ౪౪ ॥ అద్యాపి వాచస్పత
యస్తపోవిద్యాసమాధిభిః। పశ్యన్తోఽపి న పశ్యన్తి పశ్యన్తః పరమేశ్వరమ్ ॥ ౪౫ ॥ శబ్దబ్రహ్మణి దుష్పారే చర
న్త ఉరువిస్తరే। మన్త్రలిఙ్గైర్వ్యవచ్ఛిన్నం భజన్తో న విదుః పరమ్ ॥ ౪౬ ॥ యదా యస్యానుగృహ్ణాతి భగవానా
త్మభావితః। స జహాతి మతిం లోకే వేదే చ పరినిష్ఠితామ్ ॥ ౪౭ ॥ తస్మాత్కర్మసు బర్హిష్మన్నజ్ఞానాదర్థకాశిషు।
మాఽర్థదృష్టిం కృథాః శ్రోత్రస్పర్శిష్వస్పృష్టవస్తుషు ॥ ౪౮ ॥ స్వం లోకం న విదుస్తే వై యత్ర దేవో జనార్ద

కాముష్మికఫలలిప్సవః- మన్త్రలిఙ్గైః మన్త్రశ్రుతవజ్రహస్తత్వాదిగుణలిఙ్గైః- వ్యవచ్ఛిన్నం- ఇన్ద్రాద్యధిదేవతావర్గం- భజన్తః సమిహితసాధనతయా యజన్తః, పరంపరయా, ఆత్మానం- న విదుః అపరిచ్ఛేద్యస్వరూపస్వభావస్య ఇయత్తయా వేద్యత్వాసంభవే- అపరిచ్ఛిన్నత్వేన జ్ఞానేఽపి- తదుపాసనమేవ కారణం- న కేవలం కర్మేతి భావః ॥ ౪౬ ॥ యదా- భగవాన్- ఆత్మభావితః ఆత్మనా స్వేనైవ, భావితః, యదీయానుషఙ్గికప్రాసఙ్గికయాదృచ్ఛికాద్యన్యతమాజ్ఞాతసుకృతవ్యాజమాత్రసంతుష్టేన స్వేనైవ - భావితః రక్షణోన్ముఖః, యం- అనుగృహ్ణాతి, స పుమాన్, లోకే దేహయాపనోపయుక్తే కర్మణి శిశ్నోదరాదివ్యాపారే - వేదే చ వేదపూర్వభాగమాత్రోదితే చ కర్మణి, పరినిష్ఠితాం- మతిం, జహాతి, భగవతాఽనుగృహీత ఏవ ముక్త్యుపాయోపసంహారాయ ప్రభవతీత్యర్థః ॥ ౪౭ ॥ తస్మాద్భగవదనుగ్రహస్యైవ కారణత్వాత్- హే బర్హిష్మన్, భగవదనుగ్రహానుప్తసత్సఙ్గ, స్త్వం- అర్థకాశిషు స్వర్గాదిఫలశోభిషు, కర్మసు, అజ్ఞానాత్, దర్థదృష్టిం పురుషార్థసాధనమతిం- మాకృథాః, తత్ర హేతుః, శ్రోత్రస్పర్శిషు ప్రరోచనయా కేవలం శ్రోత్రప్రియేషు, న స్పృష్టం- వస్తు నిరతిశయపురుషార్థరూపం- యై- స్తేషు- అనిత్యాల్పఫలేషు బహ్వాయాసేష్విత్యర్థః ॥ ౪౮ ॥ నన్వ,, పామ సోమమమృతా అభూమ, అక్షయ్యగ్ం హవై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం,, మిత్యాదిభిః కర్మసాధ్యఫలస్యాపి నిత్యత్వావగమాత్కథమస్పృష్టవస్తుష్విత్యుక్తం, తత్రాహ ॥ స్వం, ధూమ్రధియః రజస్తమః ప్రచురబుద్ధయః, ధూమవదావరకత్వాత్తమసో ధూమ్రధియ ఇత్యుక్తం, యత్ర పూర్వోత్తరభాగాత్మకే వేదే. జనార్దనో భగవాన్, కర్మభిరారాధ్యత్వేనోపాస్యత్వేన చ ప్రతిపన్నః, తం వేదం, సకర్మకం కర్మణా సహితం, కేవలకర్మతాత్పర్యకం, ఆహుః తే అతద్విదః వేదతాత్పర్యానభిజ్ఞాః, న బ్రహ్మవేదిన ఇత్యర్థః, యతః, తే, స్వరూపభూతం - లోకం ఆత్మతత్త్వమపి- న విదుః, కేవలదేహాత్మవేదినః,, అక్షయ్యగ్ం హవా,, ఇ

త్యాదివాక్యాని భగవదారాధనత్వేనకృతార్థాని - చాతుర్మాస్యాదికర్మాణి భగవదుపాసననిర్వర్తనద్వారా నిశ్శ్రేయసరూపామృతత్వప్రాప్తిప్రతిపాదనపరాణీత్యేవంవిధతాత్పర్యమజానన్తస్తానివాక్యానికేవలస్వర్గాదిసుఖసాధనభూతకర్మపరాణీతిమన్వానాః కేవలమజ్ఞా ఇత్యర్థః ॥ ౪౯ ॥ తస్మాత్త్వమపి కేవలకర్మజడో భూత్వా, ప్రాగగ్రైర్దర్భైః, కృత్స్నం క్షితిమణ్డలం, ఆస్తీర్య ఆస్తరణపూర్వకమిష్ట్వా, బృహద్వధాత్-బహుపశుహింసయా-మానీ మహాయజ్వాఽహమిత్యభిమానీ, అతః, స్తబ్ధోఽవినీతః, కర్మ భగవదారాధనరూపం కర్మ, నావైషి న జానాసి, కిం తత్కర్మ, యత్పరం శ్రేష్ఠం పరమపురుషార్థభూతమోక్షసాధనభూతం నివృత్తిధర్మాపరపర్యాయమ్ ॥ ౫౦ ॥ అముక్తిసాధనం కర్మ విద్యాం చనిన్గతి ॥ తదితి ॥ హరితోషం భగవత్తోషకారణం, యత్తదేవ, కర్మ, ప్రశస్తం, ఇతరన్నిన్దితం, యయా విద్యయా జ్ఞానేన, తస్మతిః హరిభక్తిః, ర్భవతి, సైవవిద్యా ప్రశస్తా, ఇతరా నిన్దితేత్యర్థః, తథాచోక్తం ‘తత్కర్మ యన్న బన్ధాయ సా విద్యా యా విముక్తయే। ఆయాసాయాపరం కర్మ విద్యాఽన్యా శిల్పనైపుణ’మితి, కాసౌ విద్యా, యయా హరిమతిరితి వివిత్సాయాం, తత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానమేవేత్యాహ, హరిరితి, భగవాన్ నిరస్తనిఖిలదోషః, సమస్తకల్యాణగుణాకరః, ఈశ్వరః, స్వయం ప్రకృతిః జగదుపాదానకారణం, దేహభృతాం, ఆత్మా అన్తః ప్రవిశ్య ధారకః, నిరస్తనిఖిలదోషసమస్తకల్యాణగుణాకరత్వసర్వాన్తరాత్మత్వవిశిష్టత్వరూపం పరతత్త్వం భగవచ్ఛరీరత్వతత్సృజ్యత్వాదిరం స్వస్య తత్త్వమ్ ॥ ౫౧ ॥ ఏవం తత్త్వముక్తం, హితమాహ ॥ తస్య భగవతః, ఆత్మనో నిరుపాధికశేషిణః, పాదమూలం, శరణం సమీహితోపాయః ఇహ, యతః యత్పాదమూలశరణవరణాత్, నృణాం, క్షేమః సుఖం, భవేదిత్యర్థః, ఏవం హిత ఉక్తః, సహ్యుపాయః, పురుషార్థమాహ, స వై భగవాన్, అస్య శరణంగతస్య, ప్రియతమః నిరతిశయప్రీతివిషయః ‘ప్రియో హి జ్ఞానినోఽత్యర్థ’మితి భగవదుక్తేః, ఏవం పురుషార్థ ఉక్తః, నిరతిశయసుఖమేవ హి పురుషార్థః, భగవతో నిరతిశయపురుషార్థసుఖరూప

సః। ఆహుర్ధూమ్రధియో వేదం సకర్మకమతద్విదః॥ ౪౯ ॥ ఆస్తీర్య దర్భైః ప్రాగగ్రైః కార్త్స్న్యేన క్షితిమణ్డలమ్। స్తబ్ధో బృహద్వధాన్మానీ కర్మ నావైషి యత్పరమ్॥ ౫౦ ॥ తత్కర్మ హరితోషం యత్సా విద్యా తన్మతిర్యయా। హరిర్దేహభృతామాత్మా స్వయం ప్రకృతిరీశ్వరః॥ ౫౧ ॥ తత్పాదమూలం శరణం యతః క్షేమో నృణామిహ। స వై ప్రియతమశ్చాత్మా యతో న భయమణ్వపి ॥ ౫౨ ॥ ఇతి వేద స వై విద్వాన్ యో విద్వాన్ స గురుర్హరిః। ప్రశ్న ఏవం హి సంఛిన్నో భవతః పురుషర్షభ ॥ ౫౩ ॥ అత్ర మే వదతో గుహ్యం నిశామయ సునిశ్చితమ్॥ ౫౪ ॥ క్షుద్రం చరం సు

త్వస్య ‘ఆనన్దో బ్రహ్మేతి వ్యజానా’దిత్యాదిశ్రుత్యాఽవగమాత్ ‘కో హ్యేవాన్యాత్కః ప్రాణ్యాద్యదేష ఆకాశ ఆనన్దో న స్యాత్-ఏష హ్యేవానన్దయాతీ’త్యానన్దావహత్వశ్రవణాద్భగవదనుభవ ఏవ పురుషార్థ ఇతి భావః ॥ ౫౨ ॥ ఇత్యుక్తవిధానాత్, తత్త్వహితపురుషార్థాన్ -యో- వేద- స వై స ఏవ, విద్వాన్, యశ్చ విద్వాన్, స ఏవ గురుః, యశ్చ గురు- స్స ఏవ హరిః ‘ఆచార్యో బ్రహ్మణో మూర్తి’రిత్యుక్తేః- తత్త్వహితపురుషార్థజ్ఞానమేవావశ్యముపాదేయమితి భావః ‘బ్రూహి మే విపులం జ్ఞానం యేన ముచ్యేయ బన్ధనా’దితి త్వయా కృతస్య జ్ఞానవిషయప్రశ్నస్య ఇదమేవ ‘హరిర్దేహభృతా’మిత్యుక్తం ప్రతిధానముత్తరం - అప్యత్సర్వమేతదుపపాదకమిత్యభిప్రాయేణోపసంహరతి - ప్రశ్న ఇతి- హే పురుషర్షభ- భవతః- ప్రశ్న- ఏవం సంఛిన్నః - హేయోపాదేయజ్ఞానవిషయః ప్రశ్నః- తజ్జ్ఞానపివేచనాద్దత్తోత్తరో జాత ఇత్యర్థః ॥ ౫౩ ॥ తదేవమాత్మనో బన్ధమోక్షకారణే కథితే అథునైవం కథితాభ్యామపి నాతినిర్విణ్ణచిత్తం ప్రత్యాగమం ప్రతీక్షమాణం సన్తం తత్క్షణమేవ మహాభయకమ్పితసకలగాత్రం గృహాన్నిర్యాపయితుం హారిణరూపకమాహ ॥ అత్రేతి ॥ వదతో, మే వచః, సునిశ్చితం గుహ్యం, నిశామయ శృణు ॥ ౫౪ ॥ కిం తదిత్యత్రాహ ॥ క్షుద్రం- చరం క్షుద్రమల్పం చరతీతి తథా, అలుగాన్తః- బాహులకాత్ ఖశ్ ప్రత్యయః పూర్వపదస్య ముమాగమో వా- క్రియావిశేషణం- సుమనసాం పుష్పాణాం- శరణే ఆశ్రమే- వాటికాయాం మిథిత్వా మిథునః పరస్పరం స్త్రియా సహ మిలిత్వా - తత్రైవ- రక్తం - షడఙ్ఘ్రయో భ్రమరాః- తేషాం- గణా- స్తేషాం- సామసు గీతేషు- లుబ్ధః - కర్ణో- యస్య - తం పరేషా- మసుభి- స్స్వయా- నసూం స్తర్పయన్ స్త్రీత్యసుతృప- స్తాన్ అగ్రస్థితాన్- వృకాన్- అపిగణయ్య అనాలోచ్య- యాన్తం - వర్తన్తం - పృష్ఠే- లుబ్ధకస్య- బాణేన- భిన్నం- మృగం హరిణం- మృగయ అన్వేషయ- విచారయేతి మృగపక్షేఽర్థః- ప్రకృతార్థస్తు- క్షుద్రచరం క్షుద్రపలభోక్తారం- సుమనసాం స్త్రీణాం- శరణే గృహే- మిథిత్వా మిథునీభూయ- షడఙ్ఘ్రిగణసామసుభృఙ్గసదృశగాయకగీతేషు- వృకాన్ వృకవద్భీషణాన్- అహోరాత్రాదీన్- అసుతృపః ఆయుర్హరాన్ - అవిగణయ్య స - పృష్ఠే పరోక్షే- లుబ్ధకబాణభిన్నం మృత్యుపాశగ్రస్తం- మృగసదృశ- మాత్మానం-

మృగయపర్యాలోచయేతి ॥ ౨౫ ॥ స్వయమేవశ్లోకంప్రస్తుతే౽ర్థే యోజయన్వ్యాచష్టే॥ సుమనస ఇతి ॥సుమనోభిఃపు
ష్పైః-సమానోధర్మో-యాసాం-తాసాం-పరిణామవికారిత్వాత్-స్త్రీణాంశరణెఇ-ప్రతీకః - ఆశ్రమె ఇతివ్యాఖ్యా-గృహ
స్థాశ్రమ ఇత్యర్థః - క్షుద్రతరమితివ్యాచష్టే-పుష్పేతి-పుష్పగతమకరన్దలేశవదల్పం-కామ్యకర్మణాంపరిణామజంకామసుఖ
లవం-కామ్యన్తఇతికామావిషయాః-తేషాంసుఖలేశంజైహ్వ్యంజిహ్వయాఆసాదితం - ఔపస్థంఉపస్థేన్ద్రియేణాసాది
తంచాదిర్యస్య త-ద్విచిన్వన్తం - మిథిత్వేత్యస్యవ్యాఖ్యానంమిథునీభూయేతి-రక్తమిత్యస్యవ్యాఖ్యాతదభినివేశితమనసమితి-
తాసుఅభినివేశితంమనోయేనతం-షడఙ్ఘ్రిగణసామస్వితివ్యాచష్టే- భ్రమరగణానాంసామగీతవదతిమనోహరాయేస్త్రీజ
నాలాపా-స్తేషు లుబ్ధకర్ణమితివ్యాచష్టే-అతితరాంప్రలోభితౌకర్ణౌయస్యతం - అగ్రఇత్యాదివ్యాచష్టే-అగ్రేపురతః-వృ
కసమూహవ-దాత్మనఃస్వస్యా-యుర్హరా౯-అహోరాత్రాదికాలవిశేషా౯- అవిగణయ్యయా-న్తమితివ్యాచష్టే-గృహే
షువిహరన్తంవైషయికసుఖదుఃఖాదికమనుభవన్తంపృష్ఠఇతిసప్తమ్యన్తంసార్వవిభక్తికతసిప్రత్యయాన్తేనానూద్యవ్యాచ
ష్టే-పృష్ఠతఃపరోక్షమితి-లుబ్ధకబాణభిన్నమితివ్యాచష్టే - అనుప్రవృత్త ఇతిసామర్థ్యలబ్ధంలుబ్ధకఇత్యస్యవ్యాఖ్యానంకృతా
న్తఇతి-అన్తఃస్వీకృతః-శరఃమారణరూపః-యేన - ఇహ శరీరిణందేహినం-పరావిధ్యతిదూరాదేవతాడయతి-మృగమితి
వ్యాచష్టే-తమిమం-దేహినంఆత్మానంస్వాత్మానం,ద్రష్టుంఆలోచయితుం-అర్హసి-తత్రదృష్టాన్తః-యథేతి ॥ ౨౬ ॥ ఉ
పదేశసారమాహ॥సఇతి॥ సత్వముక్తవిధస్త్వంమృగచేష్టితం - విచక్ష్యఆలోచ్య,ఆత్మనఃస్వస్యాన్తర్హృదిహృదయగుహా

మనసాంశరణెమిథిత్వారక్తంషడఙ్ఘ్రిగణసామసులుబ్ధకర్ణమ్ ।అగ్రేవృకానసుతృపో౽విగణయ్యయాన్తం
పృష్ఠేమృగంమృగయలుబ్ధకబాణభిన్నమ్ ॥ ౨౫ ॥సుమనస్సమానధర్మాణాంస్త్రీణాంశరణఆశ్రమే,పుష్పమ
ధుగన్ధవత్క్షుద్రతమంకామ్యకర్మవిపాకఙ్కామసుఖలవంజైహ్వ్యౌపస్థాదివిచిన్వన్తం మిథునీభూయరక్తం
తదభినివేశితమానసంషడఙ్ఘ్రిగణసామగీతవదతిమనోహరవనితాజనాలాపేష్వతితరాంప్రలోభితకర్ణమగ్రే
వృకయూథవదాత్మన ఆయుర్హరతో౽హోరాత్రా౯ కాలవిశేషానవిగణయ్యగృహేషువిహరన్తం
పృష్ఠతః పరోక్షమనుప్రవృత్తోలుబ్ధకః కృతాన్తఅన్తశ్శరేణయమిహపరావిధ్యతీతితమిమమాత్మానమహో
రాజన్నిర్భిన్నహృదయంద్రష్టుమర్హసీతియథామృగయహతంమృగమితి ॥ ౨౬ ॥సత్వంవిచక్ష్యమృగచేష్టిత
మాత్మనో౽న్తశ్చిత్తంనియచ్ఛహృదికర్ణధునీంచచిత్తే।జహ్యఙ్గనాశ్రమమసత్తమయూథగాథంప్రీణీహి
హంసశరణంవిరమక్రమేణ॥ ౨౭ ॥ రాజోవాచ॥శ్రుత†మన్వీక్షితంబ్రహ్మన్భగవాన్యదభాషత। నైతజ్జానన్త్యు
పాధ్యాయాఃకింనబ్రూయుర్విదుర్యది ॥ ౨౮ ॥ సంశయోఽత్రతుమేవిప్రసంఛిన్నస్తత్కృతోమహా౯।ఋష
యో౽పిహిముహ్యన్తియత్రనేన్ద్రియవృత్తయః ॥ ౨౯ ॥ కర్మాణ్యారభతేయేనపుమానిహవిహాయతమ్ । అ

యాంచిత్తంమనః-నియచ్ఛనియతంకురు,చిత్తేచ,కర్ణధునీంకర్ణయోర్ధునీంనదీమివస్థితాం-ధ్వనినానదీమివశ్రూయమాణాం-
కర్మసురుచ్యుత్పాదికామర్థవాదాత్మికాంశ్రుతిం- నియచ్ఛకర్మసురుచింత్యజేత్యర్థః, కర్ణయోర్ధునీంవృత్తిమివా-అస్మిన్నపి
పక్షేసఏవార్థః-అఙ్గనాయాః-ఆశ్రమంగృహం- జహిగృహాశ్రమంత్యజ - కిదృశంఅసత్తమానాంఅతికాముకానాం-యూ
ని-యూథాని- తేషాం-గాథావార్తా-యస్మి౯-హంసానాంజీవానాం-శరణమిష్టోపాయం -రక్షితారంవా-భగవన్తం-ప్రీణీ
హిప్రీణు-శరణంగచ్ఛ-అసత్తమయూథనాథమితిపాఠే- అసత్తమయూథః - నాథఃనిర్వాహకో-యస్య-త-దఙ్గనాశ్రమమి
త్యర్థః-విరమ-సాంసారికప్రవృత్తేరితిశేషః ॥ ౨౭ ॥ ఏవముపదిష్టచిదచిదీశ్వరతత్త్వఃకర్మసుసముత్పాదితవైరాగ్యో
రాజాఉక్తమభినన్దన్పునరన్యానిశంశయపదాన్యావిష్కుర్వన్పృచ్ఛతి॥శ్రుతమితి॥ హేబ్రహ్మ౯-భగవా౯భవా-న్య-దభాష
త-త-దన్వీక్షికంఆత్మాన్వీక్షణోపయోగి-శ్రోతవ్యమర్థజాతం మయా-శ్రుతం - అన్వీక్షితమితిపాఠే-విచారితమిత్యర్థః-ఏత
ద్భవతోపదిష్ట- మస్మదుపాధ్యాయాఃకర్మోపదేష్టారః-తే-నజానన్తి-తత్రలిఙ్గమాహ-యదివిదు-స్తర్హికిం-కిమర్థం-నబ్రూ
యుః-అతో౽కరదానన్నజానన్త్యేవ-అతిగుహ్యంభవతోపదిష్టమితిభావః ॥ ౨౮ ॥ అత-స్తత్కృతఃఉపాధ్యాయకృ
తః - తద్వాక్యవిరోధేనాత్మతత్త్వే సంభావనారూపో-మహా౯సంశయః-సంఛిన్నస్త్వయా-అత్రతుకశ్చిత్సంశయోవ
ర్తతే యత్రసంశయపదే-ఇన్ద్రియవృత్తీనామప్రవృత్తి-స్తత్ర-ఋషయో౽పిముహ్యన్తి ॥ ౨౯ ॥కిమత్రసంశయపదం-త
దాహ॥కర్మాణీతి ॥ పుమా౯-యేనదేహేన-కర్మాణిపుణ్యాపుణ్యరూపాణి-అత్రలోకే-ఆరభతేకరోతి-తందేహ-మిహైవ-వి

౨౭॥శ్లో॥పా యూథనాథమ్   ౨౮॥శ్లో॥పా † అన్వీక్షితమ్.

హాయ-కర్మఫలస్థాపి తేన-అన్యేన-దేహేన-జుష్టాని సమ్పాదితాని విషయాకృతాని-సుఖదుఃఖాని-అసకృత్పునః పునః భుఙ్క్తే* ॥ ౬౦ ॥*
ఇత్యేవంవిధాః-వేదవిదాం భవాదృశానాం- వాచః-స్తత్రతత్ర స్మృతిపురాణాదిషు-శ్రూయన్తే-తథాహ సూత్రం “వర్ణా
శ్చాశ్రమాశ్చ స్వకర్మనిష్ఠాః ప్రేత్యకర్మఫలమనుభూయ తతశ్శేషేణ విశిష్టకులజాతిరూపాయుశ్శ్రుతవిత్తసుఖమేధసో జన్మ
ప్రతిపద్యన్తే విష్వఞ్చో విపరీతా నశ్యన్తి,, ఇతి, భగవతాప్యుక్తం “గుణాభిమానీ స తదా కర్మాణి కురుతేఽవశః । శుక్లం కృష్ణం,,
మిత్యాదినా-సంశయవిషయముద్ఘాటయతి-కర్మ చేతి- ప్రోక్తం సుఖదుఃఖహేతుత్వేన బ్రహ్మవాదిభిః ప్రోక్తం-పుణ్యాపుణ్య
రూపం కర్మ-క్రియతే-జనైః-తచ్చ-అనన్తరక్షణ ఏవ-పరోక్షమదృశ్యం సత్- న ప్రకాశతే-న ప్రకాశతఇతి వర్తమాననిర్దేశేన
ప్రాక్తనదేహకృతానాం యథాఽస్మిన్ దేహే న ప్రకాశః, స్తథైతద్దేహకృతానాముత్తరజన్మన్యప్రకాశః-తథా-యథైవ
పూర్వపూర్వక్షణగోచరాణాముత్తరోత్తరక్షణాగోచరత్వం తథేతి చ దృష్టాన్తద్వయమభిప్రేతం - చకారేణ కర్మణి హే
తుభూతం సత్త్వాదిగుణయుక్తం మనః - తద్వ్యక్తం శరీరం చ-న ప్రకాశత ఇతి వివక్షితం-న హి పూర్వదేహకృతకర్మాణి-తన్ని
మిత్తం సత్త్వాదిగుణయుక్తం మన-స్తద్వ్యక్తం శరీరం చేదానీముపలభ్యన్తే- అతస్తే కర్మగుణమనోదేహాః పూర్వం నాసన్-
అత-స్తే - నేదానీం సుఖాదిహేతవః - ఏవం తత్తద్దేహకృతకర్మగుణమనోదేహా ఉత్తరజన్మ సుఖదుఃఖాదిహేతవో న భవిష్య
న్తి-కిం తు-నిర్నిమిత్తమేవ సుఖదుఃఖప్రాప్తిరితి మే ప్రతిభాతీత్యర్థః ॥ ౬౧ ॥ ఏవమాపృష్టో నారదస్తత్ప్రశ్నం పరిహర
తి॥ యేనైవేతి॥ తత్ర యదుక్తముత్తరోత్తరజన్మసుఖదుఃఖాదిహేతుభూతకర్మాశ్రయపూర్వపూర్వదేహానాం వినష్టత్వాత్త
న్నిమిత్తం సుఖదుఃఖాదికమనుపపన్నం-న హ్యాశువినాశస్వభావ నిరాశ్రయకర్మా - న్యకాలికసుఖాదిహేతుః-న హి వినష్టా
నాం కులాలచీవరదణ్డచక్రాదివ్యాపారాణాం కాలాన్తరభావిఘటాదిహేతుత్వమితి ॥ తత్రాహ-యేనైవేతి-యేనైవ మన
సా-నిమిత్తభూతేన-పురుషః-కర్మ-ఆరభతే-తేనైవా-వ్యవధానేన అవిశ్లిష్టేన- లిఙ్గేన పుణ్యాపుణ్యకర్మహేతుభూతేన-మన

ముత్రాన్యేన దేహేన జుష్టాన్యసకృదశ్నుతే ॥ ౬౦ ॥ ఇతి వేదవిదాం వాదః శ్రూయతే తత్ర తత్ర హ । కర్మ చ క్రియ
తే ప్రోక్తం పరోక్షం న ప్రకాశతే ॥ ౬౧ ॥ నారద ఉవాచ ॥ యేనైవారభతే కర్మ తేనైవాముత్ర తత్పుమాన్ । భు
ఙ్క్తే హ్యవ్యవధానేన లిఙ్గేన మనసా స్వయమ్ ॥ ౬౨ ॥ శయానమిమముత్సృజ్య శ్వసన్తం పురుషో యథా । కర్మాత్మ
న్యాహితం భుఙ్క్తే తాదృశేనేతరేణ వా ॥ ౬౩ ॥ మమైతే మనసా యద్యదసావహమితి బ్రువన్ । గృహ్ణీయాత్తత్పు
మాన్రాద్ధం కర్మ యేన పునర్భవః ॥ ౬౪ ॥ యథాఽనుమీయతే చిత్తముభయై * రిన్ద్రియేహితైః । ఏవం ప్రాగ్

సా స్వకం స్వకర్మానుగుణం-సుఖదుఃఖాదిఫలం - అముత్ర పరలోకే-భుఙ్క్తే-స్థూలశరీరకర్మణో వినాశేఽపి మనసో లిఙ్గభూత
స్య సాధ్వసాధుకర్మనిమిత్తభగవదనుగ్రహరూపపుణ్యాపుణ్యవిషయస్య క్షేత్రజ్ఞస్య చ దేహాన్తరేఽప్యనువృత్తేస్సుఖాద్యు
పపత్తిరితి భావః-పుణ్యాపుణ్యయోర్భగవన్నిగ్రహానుగ్రహరూపత్వం తదధిగమాధికరణభాష్యాదౌ స్పష్టముక్తమ్ * ॥ ౬౨ ॥ *
లిఙ్గాత్మనో౽నువృత్త్యా భోగోపపత్తిం దృష్టాన్తేన స్పష్టయతి ॥ శయానమితి ॥ శయాన-మిమం జాగ్రద్దేహం-శ్వసన్తం జీవన్తం-
ఉత్సృజ్య తదభిమానం త్యక్త్వా - ఆత్మని మనసి - ఆహితం దైవోపసాదితం-కర్మ- స్వప్నద్రష్ట్రైకానుభావ్యం తత్కాల
మాత్రావస్థాయి, సుఖదుఃఖాది స్వకర్మఫలం, యథా, పుమాన్, తాదృశేన శయానదేహసదృశేన మనుష్యదేహేన - అన్యే
న దేవాదిశరీరేణ వా - స్వప్నే - భుఙ్క్తే -లిఙ్గాత్మనోఽనువృత్తే- స్తథా లోకాన్తరేఽపీతి భావః * ॥ ౬౩ ॥ * యదుక్తం
కర్మ క్రియమాణమనన్తరక్షణ ఏవ వినష్టం సత్ కాలాన్తరానుభావ్యఫలహేతుః కథమితి-తత్రాహ ॥ మమేతి ॥ పుమా-నసావ
హం బ్రాహ్మణోఽహం క్షత్రియోఽహ - మితి బ్రువన్ -దేహాత్మాభిమానయుక్త ఇత్యర్థః మమైతే తన్మత్ఫలసాధనత్వాన్మదర్థమి
దం కర్మేతి-మనసా-యత్ యత్కర్మ- గృహ్ణీయాత్ కుర్యాదిత్యర్థః -త - త్తత్కర్మేతి - రాద్ధం సిద్ధం - కర్మణో వినాశేఽ
పి కర్మణశ్శక్తిరీశ్వరస్య నిగ్రహానుగ్రహరూపా సిద్ధైవేత్యర్థః - కర్మ విశినష్టి - యేన కర్మణా - పునర్భవః పునర్జన్మ - భ
వేత్ * ॥ ౬౪ ॥ * మనసః కర్మణః పూర్వజన్మనశ్చ సద్భావే ప్రమాణమాహ ॥ యథేతి ॥ ఉభయైః జ్ఞానకర్మరూపై-రిన్ద్రి
యేహితైరిన్ద్రియాణామీహితైః కాదాచిత్కప్రవృత్తిభి - శ్చిత్తం మనోఽనుమీయతే, సత్యపి సర్వేన్ద్రియవిషయసంబన్ధే యుగ
పద్జ్ఞానానుపపత్తేః - తదుక్తమక్షపాదేన “యుగపజ్జ్ఞానానుత్పత్తిర్మనసో లిఙ్గ,, మితి ఏవం చిత్తవృత్తిభిరపి పూర్వదేహ
జం కర్మ లక్ష్యతే-తాసామపి యుగపదనుపపత్తేః-ఇన్ద్రియైరీహితైరిత్యపి పాఠః - తత్ర -హితైర్గతైరిన్ద్రియవృత్తివ్యాపారై-రి
న్ద్రియై-రుభయైః జ్ఞానకర్మరూపేణ ద్వివిధైః-మనోఽనుమీయతే-తేషాం క్రమవ్యాపారదర్శనాదిత్యర్థః- ఏవం చిత్తవృత్తి

---

౬౫ ॥ శ్లో ॥ పా * ఇన్ద్రియైరీహితైః.

భిః పూర్వదేహకృతకర్మానుమీయతే ❁ ॥ ౬౫ ॥ ❁ తదేవ వివృణోతి ॥ నానుభూతమిత్యాదినా ॥ యాదృగాత్మనః-మృగాత్మకో ఘట ఇతి వదయం నిర్దేశః-యాదృశస్యైవ వస్తునో-యద్రూపమనేన దేహేనోపలక్షితేన పుంసా-కుత్రచిదపి-న దృష్టం, న శ్రుతం - మిన్ద్రియాన్తరేణ ప్రమాణాన్తరేణ చాననుభూతం-తత్ కదాచిత్స్వప్నమనోరథాదిషూ-పలభ్యతే-న బుద్ధిస్థం భవేత్-ఇహ జన్మన్యననుభూతమపి కించిత్కదాచిద్బుద్ధిస్థం భవతి-ఇచ్ఛావిషయతయా మనసి వర్తత ఇత్యర్థః ❁ ॥ ౬౬ ॥ ❁ తతః కిమిత్యత్రాహ ॥ తేనేతి ॥ అస్య, లిఙ్గినః మనోయుక్తస్య పుంసః-తేన-అనుభూతార్థస్యైవ మనోరథవిషయత్వేన హేతునా-హే రాజన్-తాదృశం మనోరథావిషయతదర్థానుభవయోగ్యం - దేహసంభవం - శ్రద్ధత్స్వ నిశ్చయేన మన్యస్వ -అననుభూతార్థో న మనః స్ప్రష్టుమర్హతి-న హ్యననుభూతోఽర్థో-మనః మనసి-స్రష్టుం స్ఫురితుం, మర్హతి- న పూర్వకాలాననుభూతార్థః కాలాన్తరే మనోరథవిషయస్స్యాదిత్యర్థః - అనుభూతార్థ ఏవ మనోరథః, ఇహ జన్మన్యనుభూతార్థవిషయమనోరథో వాసనయా-సా చ పూర్వానుభవాత్ - అనుభవశ్చ దేహయోగేనేతి పూర్వజన్మసిద్ధిః, జన్మతారతమ్యనిమిత్తకత్వాద్యోగాత్కర్మతారతమ్యసిద్ధిశ్చేత్యర్థః ❁ ॥ ౬౭ ॥ ❁ మన ఏవేతి ॥ ఇదానీం సదసద్రుచివిశేషాన్వితం మన ఏవ - మనుష్యస్య, పూర్వరూపాణి - శంసతి - ప్రకృష్టాప్రకృష్టవాసనానిమిత్తసత్త్వాదిగుణప్రచురపూర్వదేహయోగాననుమాపయతి, భవిష్యతో దేహయోగాన్ - న భవిష్యతః వర్తమానాన్ - సత్త్వాదిగుణప్రచురదేహయోగాంశ్చ-శంసతి-సతి సత్త్వైకనిష్ఠ ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - యద్వా - న భవిష్యతః అభవిష్యతః వర్తమానమనుష్యరూపాణీత్యర్థః - భద్రం త ఇతి సమ్యగవధారణార్థమాశిషాఽభినన్దతి ❁ ॥ ౬౮ ॥ ❁ అననుభూతార్థానాం మనోరథావిషయత్వం "నానుభూతం క్వచానేన" ఇతి వ్యతిరేకముఖేనాభిధాయాన్వయముఖేనాప్యాహ ॥ అదృష్టమితి ॥ ఇహ జన్మని, క్వచిదప్యదృష్టం - మశ్రుతం చ-మనసి దృశ్యతే మనోరథగోచరో భవతీత్యర్థః-కేనాకారేణ మనోరథగోచరత్వం పూర్వానుభవశ్చ-తత్రాహ- యథా య

హజం కర్మ లక్ష్యతే చిత్తవృత్తిభిః ॥ ౬౫ ॥ నానుభూతం క్వచానేన దేహేనాదృష్టమశ్రుతమ్ । కదాచిదుపలభ్యేత యద్రూపం యాదృగాత్మని ॥ ౬౬ ॥ తేనాస్య తాదృశం రాజన్ లిఙ్గినో దేహసమ్భవమ్ । శ్రద్ధత్స్వాననుభూతోఽర్థో న మనః స్ప్రష్టుమర్హతి ॥ ౬౭ ॥ మన ఏవ మనుష్యస్య పూర్వరూపాణి శంసతి । భవిష్యతశ్చ భద్రం తే తథైవ న భవిష్యతః ॥ ౬౮ ॥ అదృష్టమశ్రుతం చాత్ర క్వచిన్మనసి దృశ్యతే । యథా యథాఽనుమన్తవ్యం దేశకాలక్రియాశ్రయమ్ ॥ ౬౯ ॥ సర్వే క్రమానురోధేన మనసీన్ద్రియగోచరాః । ఆయాన్తి సర్వశో యాన్తి సర్వే సమనసో జ

థేతి-దేశకాలక్రియాశ్రయం-దేశాశ్రయం, కాలాశ్రయం-క్రియాశ్రయం చ-రూపం, యథా యథా యేన యేన ప్రకారేణ-బుద్ధిస్థం భవతి-తత్తథానుమన్తవ్యం -న త్వేవంభూతమితి కార్త్స్న్యేన వక్తుం శక్యం, బుద్ధిస్థానాం రూపాణామానన్త్యాదిత్యర్థః మమ నివాసదేశ ఈదృశస్స్యాత్-ఏవంవిధః కాలో భవేత్-అహమేవం కరవాణీతి, మనుష్యాణామసంభావితసర్వవిశేషప్రతిమనోరథసహస్రం యథారుచి మనసి వర్తత ఇతి యావత్ ❁ ॥ ౬౯ ॥ ❁ తతః కిం పూర్వజన్మనః కర్మణశ్చ సిద్ధావిత్యత్రాహ ॥ సర్వ ఇతి ॥ ఇహ జన్మని-మనోరథవిషయభూతాః పదార్థాః-పూర్వజన్మని-క్రమేణేన్ద్రియగోచరాః, భూత్వా, క్రమేణేతి మనస్సద్భావోఽపి దర్శితః - మనసోఽభావే సర్వేన్ద్రియసంబన్ధాద్యుగపత్సర్వేన్ద్రియప్రవృత్తిప్రసఙ్గః తత్సద్భావే తు మేనేన్ద్రియేణ మనసస్సంయోగస్తస్యైవేన్ద్రియస్య వ్యాపార ఇత్యుపపత్తిః-అతః, క్రమేణేన్ద్రియగోచరా భూత్వా మనసి వర్తన్తే-పూర్వానుభవజనితవాసనావిశేషేణ ప్రతిపురుషం రుచివిశేషః, న హి వినా కారణేన కార్యం భవతి ఏవం మనసి వర్తమానమనోరథసహస్రానుగుణం వాసనాఽనుమీయతే, సా చ పూర్వానుభవమనుమాపయతి, ఇహ జన్మని తాదృగనుభవాభావాద్దేహాన్తరేణ తదనుభవ ఇతి పూర్వజన్మసిద్ధిః-జన్మతారతమ్యస్య నిమిత్తకత్వాద్యోగాద్వివిధాదృష్టసిద్ధిరితి మనసః కర్మణః పూర్వజన్మనశ్చోపాదానం కృతం భవతి, ఆయాన్తి, వాసనోన్మేషాదాయాన్తి-బుద్ధిస్థా భవన్తి యాన్తి వాసనాభిభవాన్న బుద్ధిస్థా భవన్తి యది కశ్చిదమనా భవేత్తర్హ్యేవం న స్యాన్న త్వేతదస్తీత్యాహ-సర్వే ఇతి, అతస్సర్వేషాం సమనస్కత్వాన్మనసి చ సర్వార్థానాం క్రమాద్వాసనానుసారేణ ప్రవేశాన్నాత్యన్తాననుభూతోఽర్థః కస్యాపి కశ్చిదస్తీత్యర్థః, నను-ఇహ జన్మని జన్మాన్తరే వాఽనుభూతార్థ ఏవ మనోరథవిషయ ఇత్యుక్తం, యద్యేవం తర్హి ముక్తానన్దోఽపి ముముక్షోః కదాచిన్మనోరథవిషయో భవేదితి సోఽపి పూర్వమనుభూత ఏవ స్యాత్, అస్త్వితి చేన్న- పునర్జన్మానుపపత్తేః "న చ పునరావర్తత" ఇతి శ్రుతేః "అనావృత్తిశ్శబ్దా"దిత్యాదిసూత్రస్య చ విరోధప్రసఙ్గాత్, మైవం-ప్రకృతిపరిణామాత్మకదేహానుభావ్యానామేవాననుభూతానాం మనోరథవిషయత్వాసంభవాభిప్రాయత్వాత్తదుక్తేః-అస్తు వా ముక్తానన్దోఽపి మనోరథవి

షయస్తథాపి మనోరథవిషయో భవన్ ముక్తానన్దం ,,సోఽశ్నుతే సర్వాన్ కామాన్ సహ బ్రహ్మణా,, ఇత్యాదివాక్యావగతనిరతిశయానన్దరూపత్వేన పరోక్షమేవ మనోరథవిషయో భవేత్ , అనుభవోఽపి అపూర్వం శబ్దజన్యప్రమితివిషయత్వేన పరోక్షమేవ స్యాత్ - అత ఏవ హి ,,యదూపం యాదృగాత్మనః, యథా యథానుమన్తవ్యం దేశకాలక్రియాశ్రయ,, మిత్యుక్తం - యాదృగ్రూపేణ పూర్వమనుభూతం తాదృగ్రూపేణైవ మనోరథవిషయో భవతీతి హి తదర్థః, తతశ్చేదానీం మనోరథవిషయస్యాపి ముక్తానన్దస్య ,,సోఽశ్నుత,, ఇత్యాదిముక్తానన్దప్రకరణావగతప్రకారవైశిష్ట్యేన పరోక్షమేవ మనోరథవిషయత్వాత్తస్య పూర్వానుభవోఽపి తాదృశ ఏవ కల్ప్యత ఇత్యపరోక్షమనుభూయమాన ఏవ ముక్తానన్దః పునర్భవాభావహేతురితి న శ్రుతిసూత్రాదివిరోధః, న చ దేశకాలాదయోఽప్యపరోక్షం న మనోరథవిషయా ఇతి తేషామపి పరోక్ష ఏవ పూర్వానుభవ ఇతి న కస్యాపి సాక్షాత్పూర్వానుభవోఽనుమీయత ఇతి వాచ్యం , అపరోక్షం ప్రాకృతదేహానుభవయోగ్యానామపి పరోక్షానుభవకల్పనాయాం మానాభావాత్ , కల్పకస్య పరోక్షవిషయమనోరథస్య పరోక్షమపరోక్షం చానుభూతవస్తువిషయకత్వదర్శనాత్ ॥ ౪౦ ॥ ఇదమేవాభిప్రేత్యాహ॥ సత్త్వైకనిష్ఠ ఇతి ॥ సత్త్వైకప్రచురే , మనసి భగవత్పార్శ్వవర్తిని భగవద్భజనోపక్రమం కుర్వాణే సతి - తమః అజ్ఞానం - చన్ద్రమస్యుదితే సతి - తమస్తిమిరమివ - ఉపరజ్యావభాసతే ఉపరాగవదుద్భూతత్వావభాసతే, జ్ఞానశబలమవభాసతే చన్ద్రోదయే హి అతితోద్యదయ ఇవ న నిశ్శేషతమఃక్షయః , అపి తు జ్యోత్స్నామిశ్రం తమః, ఏవం భగవద్భజనోపక్రమదశాయాం జ్ఞానమజ్ఞానశబలం వర్తతే - శాస్త్రజన్యజ్ఞానస్య పరోక్షరూపత్వాద్బ్రహ్మస్వరూపతదానన్దాదయః పరోక్షమేవ విషయా భవన్తీత్యర్థః - దేహాత్మభ్రమస్య దేహసంబన్ధాధీనసుఖదుఃఖాదేశ్చాపరోక్షత్వాత్తే సాక్షాదనుభవవిషయా ఏవేతి భావః ॥ ౪౧ ॥ కిం వక్తవ్యం సంసారదశాయాం బ్రహ్మస్వరూపతదానన్దాదికమపరోక్షం నావభాసత ఇతి - యతః - స్వాత్మస్వరూపమేవాపరోక్షం నావభాసత ఇతి సహేతుకమాహ॥ అహమితి॥ అనాదిమాన్ జీ

నాః॥౪౦॥ సత్త్వైకనిష్ఠే మనసి భగవత్పార్శ్వవర్తిని। తమశ్చన్ద్రమసీవేదముపరజ్యావభాసతే॥౪౧॥ నాహం మమేతి భావోఽయం పురుషే వ్యవధీయతే। యావద్బుద్ధిమనోఽక్షార్థగుణ+వ్యూహో హ్యనాదిమాన్॥౪౨॥ సుప్తిమూర్ఛోపతాపేషు ప్రాణాయనవిఘాతతః। నేహతేఽహమితి జ్ఞానం మృత్యుప్రజ్వారయోరపి॥౪౩॥ గర్భే బాల్యేఽప్యపౌష్కల్యాదేకాదశవిధం తదా। లిఙ్గం న దృశ్యతే యూనః కుహ్వాం చన్ద్రమసో యథా॥౪౪॥ అర్థే హ్య

వః - అక్షమిన్ద్రియం, అర్థాః శబ్దాదయః, గుణాః సత్త్వాదిః, ఏతైర్వ్యూహః స్థూలః అన్యతః , వ్యూహ ఇతి పాఠే, యావద్బుద్ధ్యాదయో వ్యూహాః సఙ్ఘో యస్యేత్యర్థః - తావదహం మమేతి భావో వ్యవధీయతే వ్యవధివదాచర్యతే - స్వరూపతిరోధాయకోఽహం మమాభిమానో న నివర్తతే కిం స్వమనుపవర్తత ఇత్యర్థః ॥ ౪౨ ॥ కిముత సంసారిణో జీవస్య బుద్ధ్యాదిభ్యో విలక్షణం స్వస్వరూపమపరోక్షం నావభాసత ఇతి, యతోఽనహమర్థోఽప్యజ్ఞానాదహంబుద్ధివిషయత్వేనావభాసమానః , దేహః, సుషుప్త్యాదౌ నావభాసత ఇత్యాహ ॥ సుప్తీతి ॥ ఉపతాపశబ్దేన అతిశయితదుఃఖసంభేదో వివక్షితః , మృత్యుః మరణం, ప్రజ్వారో జ్వరః ఉపలక్షణమేతత్ - జ్వరాదిమూలే మరణే చేతి యావత్ - ఏతాస్వవస్థాసు , ప్రాణాయనస్య ప్రాణాశ్రయస్య జీవస్య విఘాతతః జ్ఞానస్యాతిసఙ్కోచాత్ - నహి జ్ఞానసఙ్కోచాదపరస్తదానీం విఘాతస్సంభవతి, తేన - అహమితి జ్ఞానం - నేహతే న స్ఫురతి దేహేఽహంబుద్ధిరాస్తి దేహప్రతిపత్త్యభావాదిత్యర్థః ॥ ౪౩ ॥ నను సుప్త్యాదావపి జ్ఞానకర్మోభయేన్ద్రియగుణస్య మనసశ్చ సద్భావాదహమితి జ్ఞానం కుతో నేహతే - తత్రాహ ॥ గర్భ ఇతి ॥ యూనస్తరుణస్య స్ఫుటం , యదేకాదశవిధం లిఙ్గం కర్మేన్ద్రియజ్ఞానేన్ద్రియమనఆత్మకం లిఙ్గం , వ్యాపారహేతుభూతం , తద్గర్భే , బాల్యే , అపిశబ్దాత్సుషుప్త్యాదౌ చ - అపౌష్కల్యాత్ అపుష్కలశక్తిత్వాన్న దృశ్యతే నాభివ్యక్తం , నష్టప్రాయం భవతీత్యర్థః - సతోఽప్యనభివ్యక్తౌ దృష్టాన్తః , కుహ్వామమావాస్యాయాం , చన్ద్రమసో - లిఙ్గం రూపమివేతి ॥ ౪౪ ॥ నను యది గర్భాదౌ లిఙ్గమేకాదశవిధమనభివ్యక్తం , తర్హి తద్వ్యాపారాభావాత్సంసృతిరపి న స్యాత్తత్రాహ । అర్థ ఇతి ॥ అనభివ్యక్తశక్తిత్వాదిన్ద్రియాణాం తద్వ్యాపారాభావాత్ , దర్థే శబ్దాదివిషయే , అవిద్యమానేఽపి శబ్దాదివిషయానుభవాభావేఽపి విషయాన్ ధ్యాయతః - వర్తమానసమీపే మాతేలటశ్శత్రాదేశః - విషయధ్యానప్రయుక్తవాసనావిశిష్టస్యేత్యర్థః , సంసృతిర్న నివర్తతే తదా గానువృత్త్యా సంసారోఽనువర్తతే - యథా స్వాప్నపదార్థానాం ప్రబోధదశాయామవిద్యమానత్వేఽపి స్వాప్నజ్ఞానసూచితసుఖదుఃఖాద్యనర్థాగమస్తద్వదిత్యర్థః , తథా చ శ్రుతిః ,,య

౪౨॥ శ్లో॥ పా+ గుణవ్యూహో హ్యనాదిమాన్

దాకర్మసుకామ్యేషు స్త్రియస్స్వప్నేషు పశ్యతి । సమృద్ధిం తత్ర జానీయాత్ తస్మిన్ స్వప్ననిదర్శనే ,, ఇతి ,, అథస్వప్నే పురుషం కృష్ణం కృష్ణదన్తం పశ్యతి స ఏనం హన్తీ,, త్యాదికా * ॥ ౨౫ ॥ * ఏవం ప్రశ్నస్యోత్తరమభిధాయ పునరపి స్మరణాయ దేహాత్మనోరాకారం వదన్ దేహసంబన్ధస్యోత్తరోత్తరదేహసంబన్ధద్వారాఽనర్థహేతుత్వమాహ ॥ ఏవమితి ॥ పఞ్చవిధం పఞ్చప్రకారం పఞ్చభూతాత్మకం, షోడశవిస్తరం, ఏకాదశేన్ద్రియతదాశ్రయప్రాణాదిపఞ్చకోపేతం, త్రివృత్ త్రిగుణాత్మకం, లిఙ్గం శరీరం, ఏవమేవంభూతమితి దేహాకార ఉక్తః, జీవస్వరూపమాహ, ఏష ఇతి, చేతనయాయుక్తః, ఏష, జానామీతి జ్ఞానాశ్రయతయా స్ఫుటతరమవభాసమానోఽహ, మర్థో, జీవ ఇత్యభిధీయత ఇత్యర్థః * ॥ ౨౬ ॥ * అనేన లిఙ్గేన, యుక్త, స్తథేదానీమవభాసమానః, స పురుష, ఈదృశాన్ బహూన్ దేహా, నుపాదత్తే, విముఞ్చతి తత్కృతహర్షశోకాదికం చ, విన్దతి, ఆగామిసుఖవిషయం జ్ఞానం హర్షః, ఆగామిదుఃఖవిషయం జ్ఞానం భయం, తత్ర దేహానుపాదదత్, జీవః, అనేనోపాదీయమానేన రమణీయదేహేన, హర్షం సుఖం చ విన్దతి, అనభిమతేన తు శోకం, విముచ్యమానేన తు భయం దుఃఖం చ విన్దతి, ఉపాత్తదేహత్యాగస్యానిష్టత్వాత్ * ॥ ౨౭ ॥ * అనిష్టతామేవాహ ॥ యథేతి ॥ యథా, యం ప్రసిద్ధా, తృణజలూకా, స్వావష్టబ్ధం తృణం హిత్వా, నోపయాతి తృణాన్తరం ప్రతి న గచ్ఛతి కింతు-తదేవ తృణముపయాన్తీ దృఢతరం సంశ్లిష్యతి, ఏవం మ్రియమాణోఽపి జనః, మరణే, ప్రాగ్దేహాభిమతిం, న త్యజతీత్యర్థః, నాపయాత్యపయాతి పారేయథాద్దైవవశాదపయాతి మనసా త్యక్తుం నేచ్ఛతి-దేహాభిమానపరిత్యాగస్యావధిమాహ ॥ యావదితి ॥ కర్మణా వ్యవధానేన కర్మభిస్తిరోధానేన, యావ, ద్దేహా, దన్యమాత్మానం, న విన్దేత, తావ, న్న త్యజేదిత్యర్థః * ॥ ౨౮ ॥ * ప్రకరణార్థ

విద్యమానేఽపి సంసృతిర్న నివర్తతే । ధ్యాయతో విషయానస్య స్వప్నేఽనర్థాగమో యథా ॥ ౨౫ ॥ ఏవం పఞ్చవిధం లిఙ్గం త్రివృత్షోడశవిస్తృతమ్ । ఏష చేతనయా యుక్తో జీవ ఇత్యభిధీయతే ॥ ౨౬ ॥ అనేన పురుషో దేహానుపాదత్తే విముఞ్చతి । హర్షం శోకం భయం దుఃఖం సుఖం చానేన విన్దతి ॥ ౨౭ ॥ యథా తృణజలూకేయం నాపయాత్యపయాతి చ । న త్యజేన్మ్రియమాణోఽపి ప్రాగ్దేహాభిమతిం జనః । యావదన్యం న విన్దేత వ్యవధానేన కర్మణా ॥ ౨౮ ॥ మన ఏవ మనుష్యేన్ద్ర భూతానాం భవభావనమ్ । యదక్షైశ్చరితాన్ ధ్యాయన్ కర్మాణ్యాచినుతేఽసకృత్ ॥ ౨౯ ॥ సతి కర్మణ్యవిద్యాయాం బన్ధః కర్మజ ఆత్మనః । అతస్తదపవాదార్థం భజ సర్వాత్మనా హరిమ్ ॥ ౩౦ ॥ పశ్యంస్తదాత్మకం విశ్వం స్థిత్యుత్పత్త్యప్యయా యతః ॥ ౩౧ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ భాగవతముఖ్యో భగవాన్నారదో హంసయోర్గతిమ్ । ప్రదర్శ్య నృపమామన్త్ర్య సిద్ధలోకం తతోఽగమత్ ॥ ౩౨ ॥ ప్రాచీనబర్హీ రాజర్షిః ప్రజాసర్గాభిరక్షణే । ఆదిశ్య పుత్రానగమత్తపసే కపిలాశ్రమమ్ ॥ ౩౩ ॥ తత్రైకాగ్రమనా

ముపసంహరతి ॥ మన ఏవేతి ॥ హే మనుష్యేన్ద్ర, భూతానాం, భవభావనం, జన్మహేతుర్మన ఏవ, తదేవోపపాదయతి, అక్షైరిన్ద్రియై, శ్చరితాన్ పూర్వముపభుక్తాన్ విషయాన్, య, ద్యేన మనసా, ధ్యాయన్, కర్మాణి, అసకృదాచినుతే కరోతి * ॥ ౨౯ ॥ * సతి కర్మణి, అవిద్యాయాం బన్ధః అవిద్యాయా ఇతి పఞ్చమీ, కర్మణి సతి తత్కృతదేహే నాహంకారమమకారరూపావిద్యాయా, ఆత్మనో, బన్ధః, స్యాత్, స చావిద్యాయా బన్ధః, కర్మకృతః, కర్మ చ విషయానుభవహేతుః, అవిద్యాయాః కర్మ కర్మణాం చావిద్యేత్యనాదిః ప్రవాహ ఇత్యర్థః, తన్మోచనోపాయమాహ ॥ అత ఇతి ॥ తస్య దేహవిలక్షణస్య బ్రహ్మాత్మకస్య స్వాత్మనోఽవబోధార్థం సర్వాత్మనా కరణత్రయేణ, హరిం భగవన్తం, భజ, ఆత్మాపరోక్ష్యమపి భగవత్ప్రసాదాదేవ భవతీతి భావః * ॥ ౩౦ ॥ * కథంభూతో జానీయ - త్తత్రాహ - విశ్వం చిదచిదాత్మకం జగత్-భగవదాత్మకం, పశ్యన్, విశ్వస్య తదాత్మకత్వే హేతుం వదన్ హరిం విశినష్టి - యతో హరేర్హేతోః విశ్వస్య, స్థితిరప్యయో నాశశ్చే, త్యమీ-భవన్తి, హరేర్విశ్వస్థిత్యాదికారణత్వాద్ధర్యాత్మకం విశ్వం పశ్యతీత్యర్థః, స్థిత్యాదీనాం తదాత్మకత్వే హేతుత్వం శ్రుతం ,,సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి,, తి * ॥ ౩౧ ॥ * సంవాదముపసంహరతి మునిః-భాగవతానాం మధ్యే, ముఖ్యః, భగవా-న్నారదో-హంసయోర్జీవపరయోః -గతిం స్వరూపం - ప్రదర్శ్య ఉపదిశ్య, నృపం ప్రాచీనబర్హిష, మామన్త్ర్య అనుజ్ఞాప్య, తతో బ్రహ్మలోకం అగాత్ * ॥ ౩౨ ॥ * తతః, ప్రాచీనబర్హిః, ప్రజాసృష్టౌ, తద్రక్షణే చ-స్వపుత్రాననుజ్ఞాప్య, స్వయం తపశ్చర్తుం-కపిలాశ్రమ, మగాత్ * ॥ ౩౩ ॥ * తత్ర చాశ్రమే, ధీరో వశీకృతేన్ద్రియః-ఏకాగ్రచిత్తః-వివిక్తో-భగవచ్చరణామ్బుజం-ధ్యాయన్-తద్భక్త్యా-తత్సామ్యతాం తేన సామ్యం యస్యేతి బహువ్రీహిః-తత్సామ్యవత్త్వమిత్యర్థః-ఇయాత్ అగాత్

తత్సాత్మ్యతామితిపాఠే-తేనభగవతాసమానాత్మతాంతత్సాధర్మ్యమిత్యర్థః ॥౮౪॥ శ్రవణశ్రావణాదిఫలమాహ॥ ఏతదితి॥ హేఅనఘ-దేవర్షిణా-గీత-మేత, దధ్యాత్మపారోక్ష్యం-యఃపుమాన్-శ్రావయేత్-శృణుయాద్వా,స-లిఙ్గేనసం స్మృతిహేతునామనసా-దుఃఖహేతునాబన్ధేనవా - విముచ్యతేముక్తోభవేదిత్యర్థః ॥ ౮౫ ॥ ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యం, ముకున్దయశసా, యుక్తమితిశేషః - అతఏవ-భువనం - పునానంపవిత్రకుర్వాణం-నారదముఖాన్నిర్గతం ఆత్మశోధం మనశ్శోధకం - పారమేష్ఠ్యంసర్గోత్కృష్టఫలదం -కీర్త్యమానంకథ్యమానం-యఃపుమా - నధిగచ్ఛతి-సపుమా,న్నిర స్తసమ స్తబన్ధః,అస్మి,న్భవేసంసారే,నభ్రమతి ॥ ౮౬ ॥ ఉక్తార్థానుపసంహరత,అద్భుతతమ,మిద,మధ్యాత్మపారోక్ష్యం,అధ్యాత్మతత్త్వస్య , పారోక్ష్యంపరోక్షవాదో - యస్మిన్ అతఏవా-ద్భుతంఆశ్చర్యం-అధ్యాత్మస్యపారోక్ష్యం దుశ్శకమిత్యద్భుతమిత్యర్థః,మయా-తుభ్య-మభిహితం - తథా,పుంసఃక్షేత్రజ్ఞస్యస్త్రియాశ్రమః గృహస్థాశ్రమత్వేనరూపితస్సంసారశ్చ,కథితఃఅముత్రపరలోకే,సంశయోఫలానుభవవిషయోభవదీయసంశయశ్చ- ఛిన్నః నిర స్తః ॥ ౮౭ ॥ ఇతిశ్రీ భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాంచతుర్థస్కన్ధేఅష్టావింశోఽధ్యాయః.

ఏవంప్రచేతసాంవృత్తముపసమాప్యైవాన్తరేప్రాచినబర్హిషోవృత్తాన్తఉక్తః- ఇదానీంతద్వృత్తాన్తశేషమనూద్య పృచ్ఛతివిదురః॥ యఇతి ॥ హేబ్రహ్మన్మైత్రేయ - యే, ప్రాచినబర్హిషఃపుత్రా- స్త్వయాఽభిహితా, స్తే-రుద్రగీతేనస్తోత్రేణ ,హరిం - ప్రతోష్యతోషయిత్వా-కాంసిద్ధింకింఫల,మాపుఃప్రాపుః ॥౧ ॥ హేబార్హస్పత్యమైత్రేయ

ధీరోగోవిన్దచరణామ్బుజమ్ । విముక్తసఙ్గోఽనుభజన్భక్త్యాతత్సాత్మ్యతామియాత్॥౮౪ ॥ఏతదధ్యాత్మపారోక్ష్యంగీతం దేవర్షిణాఽనఘ।యశ్శ్రావయేద్యశ్శృణుయాత్సలిఙ్గేనవిముచ్యతే॥౮౫॥ఏతన్ముకున్దయశసా భువనంపునానందేవర్షివర్యముఖనిస్సృతమాత్మశౌచమ్ । యఃకీర్త్యమానమధిగచ్ఛతిపారమేష్ఠ్యంనాస్మిన్భవేభ్రమతిముక్తసమస్తబన్ధః॥౮౬ ॥ అధ్యాత్మపారోక్ష్యమిదంమయాభిహితమద్భుతమ్।ఏవంస్త్రియాశ్రమఃపుంసశ్ఛిన్నోఽముత్రచసంశయః॥౮౭ ॥ ఇతిశ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే,చతుర్థస్కన్ధే,అష్టావింశోఽధ్యాయః

విదురఉవాచ ॥యేత్వయాఽభిహితాబ్రహ్మన్సుతాఃప్రాచీనబర్హిషః। తేరుద్రగీతేనహరింసిద్ధమాపుఃప్రతోష్యకామ్॥౧ ॥కింబార్హస్పత్యేహపరత్రవాఽథనాకైవల్యనాథప్రియపార్శ్వవర్తినః।ఆసాద్యదేవంగిరిశం యదృచ్ఛయాప్రాపుఃపరంనూనమథప్రచేతసః॥౨॥మైత్రేయఉవాచ॥ప్రచేతసోఽన్తరుదధౌపితురాదేశకారిణః।జపయజ్ఞేనతపసానిరస్తమనతోషయన్॥ ౩ ॥ దశవర్షసహస్రాన్తేపురుషస్తుసనాతనః। తేషామావిరభూత్కృచ్ఛ్రంశాన్తేనశమయన్రుచా॥ ౪ ॥ సుపర్ణస్కన్ధమారూఢోమేరుశృఙ్గమివామ్బుదః।పీతవాసామణిగ్రీవఃకుర్వన్వితిమిరాదిశః ॥ ౫ ॥ భ్రాజిష్ణునాకనకవర్ణవిభూషణేనభ్రాజత్కపోలవదనోవిలసత్కిరీ

కస్త్వాం చిద్విద్యారూపం బృహస్పతేర్మైత్రేయశ్శిష్యః , యదృచ్ఛయాగిరీశంప్రాప్య , కైవల్యనాథస్య మోక్షాధిపతేర్భగవతో - యేఃప్రియోరుద్రః - తస్యపార్శ్వవర్తినస్తేనానుగృహీతాః - ప్రచేతసః , నూనం-పరం మోక్షం -ప్రాపురేవ,తతఃపూర్వంక్వి,హత్రలోకే,పరత్రలోకేవా, కింప్రాపుః ॥ ౨ ॥ ఏవమాపృష్టోమునిఃప్రచేతసాంకథాశేషమాహ॥ప్రచేతసఇతి ॥ పితు - రాజ్ఞాకారిణః , అన్తరుదధౌసముద్రజలమధ్యే,రుద్రగీతజపయజ్ఞేన,తపసా,తపఆలోచనే, నిదిధ్యాసనేనచ,నిరస్తంఅపహతపాప్మానం,పరమపురుషం , అతోషయన్ ॥ ౩ ॥ సనాతనః పరమపురుషః,దశవర్షసహస్రాన్తేదశసహస్రసఙ్ఖ్యాతవత్సరపర్యన్తంతపశ్చర్యాన్తే, తేషాం , కృచ్ఛ్రంతపఃక్లేశం,రుచాకాన్త్యా,శమయన్-శాన్తేనశుద్ధసత్త్వమయేన-వపుషా-ఆవిరభూత్ ॥ ౪ ॥ హరింవిశినష్టి॥సుపర్ణస్కన్ధమితిసార్ధద్వయేన॥సుపర్ణస్యగరుడస్య,స్కన్ధం-ఆరూఢః,తముపలక్షయతి , మేరోః, శృఙ్గం,అమ్బుదోనీలమేఘఇవేతి- పీతంపిశఙ్గంవాసోవస్త్రం-యస్య-మణిఃకౌస్తుభః- గ్రీవాయాం , యస్య-దిశఃవితిమిరాఃప్రకాశబహులాః-కుర్వాణః ॥౫॥ కనకమయశోభనవర్ణవిభూషణేనా, తఏవ , భ్రాజిష్ణునాప్రకాశస్వభావేన-భ్రాజమానంకపోలంవదనం,యస్య,ప్రకాశమానకిరీటయుక్తః, అష్టాయుధైః శఙ్ఖచక్రగదాపద్మశార్ఙ్గశరఖడ్గఖేటైః,పద్మస్యాయుధాన్తర్భూతత్వేపిచ్ఛత్రిన్యాయేనాయుధశబ్దఃప్రయుక్తః , పరసుపాశాఙ్కుశాద్యన్యతమోవాత్రాష్టమోవివక్షితః, అనుచరైఃపార్షదైః,మునిభిః,సురేన్ద్రైర్బ్రహ్మాదిభిశ్చ, సేవితః , గరుడఏవకిన్నరః , తస్యవేదాత్మకపక్షధ్వనిర్గరుడకిన్నరశబ్దవివక్షితః, తేన,గీతాకీర్తిర్యస్య, యః

ద్భిః, గరుడాః గరుడజాతీయాః, కిన్నరాశ్చ, తైః, గీతా కీర్తిర్యస్య॥౬॥ ॥పీనాశ్చ తే ఆయతాశ్చ, అష్టౌ, భుజాః, తేషాం-మణ్డలం సమూహః, తన్మధ్యే, స్థితయా, లక్ష్మ్యా, స్పర్ధమానా - శ్రీః శోభా, యస్యాః, తయా వనమాలయా, పరివృతః, ఆద్యః ఆదౌ భవః జగత్కారణభూతః పురుషః- ప్రపన్నాన్, బర్హిష్మతస్సుతాన్ ప్రతి, పర్జన్యనాద ఇవ, రుతం నాదో, యస్యాః, తయా-వాచా సఘృణః కృపాయుక్తోఽవలోకో, యస్య స ఆహ ॥౭॥ ॥హే నృపనన్దనాః-యూయం, మే మత్తః-వరం-వృణీధ్వం, వః భద్రమస్తు-పరస్పరసౌహార్దేన, పృథగ్ధర్మాః తుల్యధర్మాణః యూయం-వః యుష్మాకం-సౌహార్దేనాహం, తుష్టః ॥౮॥ ॥యో నరః, అనుదినం సాయం ప్రాతః, శయ్యాయాం, యుష్మాననుస్మరతి-తస్య నరస్య, భ్రాతృషు, ఆత్మసామ్యం ఆత్మనా తుల్యం-స్వాత్మనీవ ప్రీతిః-తథా-భూతేషు-సౌహృదం చ భవిష్యతి ॥౯॥ ॥ఏ నరాః-సాయం ప్రాతః-సమాహితచిత్తాస్సన్తో-రుద్రగీతేన-మాం- స్తువన్తి-తేభ్యోఽప్యహం కామవరాన్-కామ్యన్త ఇతి కామాస్తాన్ వరానభీష్టాన్ వరాన్-ప్రజ్ఞాం చ దాస్యే-కింపునర్యుష్మాకమ్ ॥౧౦॥ ॥యత్ యస్మాత్ యూయం-పితు-రాదేశం-ఆజ్ఞాం-ముదా యుక్తాస్సన్తోఽగ్రహీష్ట గృహీతవన్తః-అతః-వః యుష్మాకం - ఉశతి కమనీయా కీర్తి-ర్లోకాన్-అనుభవిష్యతి ప్రాప్స్యతి లోకేషు విస్తరిష్యతీత్యర్థః ॥౧౧॥ ॥"కణ్డోర్మునేర్దుహితరం యూయముద్వహతే"తి వక్ష్యమాణత్వాత్ తత్కణ్డుతనయాం చ ప్రస్తౌతి భవితేతి-పిశ్రుతః-విశ్రుతనామ్నా పుత్రః-గుణైః విశ్రుతః- పితుర్బ్రహ్మణః నన్యూనః-విశ్రుతః సమః భవితా భవిష్యతీత్యర్థః-

టః। అష్టాయుధై రనుచరైర్మునిభిస్సురేన్ద్రైరాసేవితో గరుడకిన్నరగీతకీర్తిః॥౬॥ పీనాయతాష్టభుజమణ్డలమధ్యలక్ష్మ్యా స్పర్ధచ్ఛ్రియా పరివృతో వనమాలయాఽఽద్యః। బర్హిష్మతః పురుష ఆహ సుతాన్ప్రపన్నాన్పర్జన్యనాదరుతయా సఘృణావలోకః॥ ౭॥ శ్రీభగవానువాచ॥ వరం వృణీధ్వం భద్రం వో యూయం మే నృపనన్దనాః। సౌహార్దేనాపృథగ్ధర్మాస్తుష్టోఽహం సౌహృదేన వః॥౮॥ యోఽనుస్మరతి శయ్యాయాం యుష్మాననుదినం నరః। తస్య భ్రాతృష్వాత్మసామ్యం తథా భూతేషు సౌహృదమ్॥ ౯॥ యే తు మాం రుద్రగీతేన సాయం ప్రాతస్సమాహితాః। స్తువన్త్యహం కామవరాన్దాస్యే ప్రజ్ఞాం చ శోభనామ్॥ ౧౦ ॥ యద్యూయం పితురాదేశమగ్రహీష్ట ముదాన్వితాః। అతో వ ఉశతీ కీర్తిర్లోకాననుభవిష్యతి॥౧౧॥ భవితా విశ్రుతః పుత్రోఽనవమో బ్రహ్మణో గుణైః। య ఏతామాత్మవీర్యేణ త్రిలోకీం పూరయిష్యతి॥ ౧౨॥ కణ్డోః ప్రమ్లోచయా లబ్ధా కన్యా యా కమలలోచనా। తాం చాపవిద్ధాం జగృహుర్భూరుహా నృపనన్దనాః॥ ౧౩ ॥ క్షుత్క్షామాయా ముఖే రాజా సోమః పీయూషవర్షిణీమ్। దేశినీం రోదమానాయా నిదధే స దయాన్వితః ॥ ౧౪ ॥ ప్రజావిసర్గ ఆదిష్టాః పిత్రా మామనువర్తతా। తత్ర కన్యాం వరారోహాం తాముద్వహత మాచిరమ్॥౧౫॥ అపృథగ్ధర్మశీలానాం సర్వేషాం వస్సుమధ్యమా। అపృథగ్ధర్మశీలేయం భూయాత్పత్న్యర్పితాశయా॥ ౧౬ ॥ దివ్యవర్షసహస్రాణాం సహస్రమమితౌజసః। భౌమాన్భోక్ష్యథ భోగాన్వై దివ్యాంశ్చానుగ్రహాన్మమ ॥౧౭॥ అథ మయ్యనపాయిన్యా భక్త్యా ॥ పక్వగుణా

యో-వై విశ్రుతః ఏతాం త్రిలోకీం-ఆత్మనో వీర్యేణ సన్తానేన-పూరయిష్యతి ॥౧౨॥ వై విశ్రుతస్య కణ్డోస్సకాశాత్ -ప్రమ్లోచయా తపోనాశార్థమిన్ద్రేణ ప్రేషితయా ప్రమ్లోచాఖ్యయా అప్సరస్స్త్రియా-యా-కన్యా - అమలలోచనా లబ్ధా తాం కన్యామపవిద్ధాం-పునస్స్వర్గం ప్రతిగచ్ఛన్త్యా ప్రమ్లోచయా వృక్షేషు త్యక్తాం- భూరుహా వనస్పతయః-జగృహుః దుహితరమమన్యన్త- హే నృపనన్దనాః ॥ ౧౩ ॥ ॥క్షుధా పీడితాయాః-రోద॥మానాయాస్తస్యాః కన్యాయాః-ముఖే-వనస్పతీనాం రాజా-సోమ ఇతి ప్రసిద్ధః-అమృతస్రావిణీం- దేశినీం తర్జనీం నిదధే నిహితవాన్-అనేనాప్సరసో గర్భసంభవేనాన్యతాహారేణ చ తస్యా లావణ్యం క్లేదస్వేదదౌర్గన్ధ్యాదిరాహిత్యం చోక్తమ్ ॥౧౪॥ ॥మామనువర్తమానేన-పిత్రా బర్హిష్మతా-వః-యుష్మభ్యం-ప్రజాసర్గ-ఆదిష్టః ఆజ్ఞాపితః-అతః తత్ర ప్రజాసర్గే-యతమానాః-యూయం- తాం-పతిమాకాఙ్క్షన్తీం-కన్యాముద్వహత-చిరం విలమ్బం మా కురుత ॥౧౫॥ ॥సను బహూనాం కథమేకా భార్యా స్యాత్తత్రాహ-అపృథగ్ధర్మశీలం యేషాం-సర్వేషాం-వః యుష్మాకం-పతిషు భవత్స్వర్పితః-ఆశయో-యయా-అపృథగ్ధర్మశీలం-యస్యాస్సేయం-సుమధ్యమా పత్నీ భూయాత్-ధర్మశీలయోరైక్యాన్మద్వాక్యాచ్చ న దృష్టవిరోధ ఇతి భావః ॥౧౬॥ ॥దివ్యానాం దేవమానపరిచ్ఛిన్నానాం-వర్షసహస్రాణాం-సహస్రం కాలం - అమితౌజసః - అమితం బలం ఏషాం ఇన్ద్రియశక్తిర్యేషాం-తే, యూయం-భౌమాన్-భోగాన్ భోక్ష్యథ ॥ ౧౭ ॥ ॥అనన్తరం-అవ్యభిచారిణ్యా-మయి-భక్త్యా-పక్వగుణాః దగ్ధకామాదిమలాః-ఆశయోఽన్తఃకరణ

ణం-యేషాం తే - అతో-నిరయాత్సంసారాత్-నిర్విద్య నిర్వేదం లబ్ధ్వా-పక్వగుణాశ్రయా ఇతి పాఠే-శాన్తసత్త్వాదిగుణవాసనాః, మద్ధామ మత్స్థానం, ఉపయాస్యథ ప్రాప్స్యథ ॥ ౧౮ ॥ నను భౌమభోగాసక్తానాం నస్త్వద్భక్తిః కథం భవిష్యతి, తత్రాహ॥ గృహేషు, అవిశతాం ప్రవిష్టానామపి, కుశల, మనభిసంహితఫలం, కర్మ యేషాం, మద్వార్తాయాతయామానాం మత్కథాక్షపితకాలానాం, గృహాః, బన్ధాయ, నను తాః బన్ధకా న భవన్తి ॥ ౧౯ ॥ త్వద్వార్తాశ్రోతౄణాం గృహైర్న బన్ధ ఇత్యుక్తం తత్రాహ॥ నవ్యవదితి॥ యద్యస్మాత్, మత్కథాశ్రవణాత్, జ్ఞః సర్వజ్ఞోఽహం, మీశ్వరః, బ్రహ్మవాదిభిః ప్రవక్తృభిర్నిమిత్తభూతైః, శ్రోతౄణాం, హృత్ హృదయం, నవ్యవత్ ప్రతిపదం నూతనవత్, అయే ప్రాప్నోమి, మనస్యభివ్యక్తో భవామి, బ్రహ్మసాక్షాత్కారో భవతీత్యర్థః, నను త్వత్కథాశ్రవణేన కథం బ్రహ్మసాక్షాత్కారః, తత్రాహ, యోఽహమేతదేవ బ్రహ్మ- తత్ర హేతుం, యతో గతాః యం మాం ప్రాప్తాస్సన్తః-మోహశోకహర్షాన్న ప్రాప్నువన్తి- అతో మత్కథాశ్రవణేన నవ్యవన్మనహృదయావిర్భావాదస్యైవ బ్రహ్మసాక్షాత్కారత్వాద్గృహేషు వసతామపి న బన్ధ ఇత్యర్థః - నవ్యవచ్ఛిద్యతే యజ్ఞ ఇతి పాఠే-గృహేషు - పరబ్రహ్మభూతం మాం-కథయద్భిః -యజ్ఞో మద్భక్త్యాత్మకజ్ఞానయజ్ఞో-నవ్యవచ్ఛిద్యతే విచ్ఛిన్నో న భవతి-యజ్ఞం వివినష్టి-యతో జ్ఞానయజ్ఞాత్-మద్గతిం, గతాః, ప్రాకృతైర్మోహాదిభిర్యుక్తా న భవన్తి ॥ ౨౦ ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ బ్రువాణం-పురుషార్థానామాశ్రయం-సుహృత్తమం-జనార్దనం-తస్య జనార్దనస్య- దర్శనేన-ధ్వస్తాని-కామక్రోధాదీని-రజఆదికార్యరూపాణి మలాని, యేషాం తే, ప్రాఞ్జలయః - గద్గదగిరా-అగృణన్ తుష్టువుః ॥ ౨౧ ॥ అధ్యాత్మికాదిదుఃఖానాం నాశాయ-ఉదారగుణాః - యస్య-హ్వానైర్నామభిః నిరూపితాః, స, నిరూపితోదారగుణాహ్వయః తస్మై, మనోవ

శయాః। ఉపయాస్యథ మద్ధామ నిర్విద్య నిరయాదతః॥ ౧౮ ॥ గృహేష్వావిశతాం చాపి పుంసాం కుశలకర్మణామ్। మద్వార్తాయాతయామానాం న బన్ధాయ గృహా మతాః॥ ౧౯ ॥ నవ్యవద్ధృదయే యజ్ఞో బ్రహ్మైతద్బ్రహ్మవాదిభిః। న ముహ్యన్తి న శోచన్తి న హృష్యన్తి యతో గతాః॥ ౨౦ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఏవం బ్రువాణం పురుషార్థసాధనం జనార్దనం ప్రాఞ్జలయః ప్రచేతసః। తద్దర్శనధ్వస్తతమోరజోమలా గిరాఽగృణన్ గద్గదయా సుహృత్తమమ్॥ ప్రచేతస ఊచుః॥ నమో నమః క్లేశవినాశనాయ నిరూపితోదారగుణాహ్వయాయ। నమో వచోవేగపురోజవాయ సర్వాక్షమార్గైరగతాధ్వనే నమః॥ ౨౨ ॥ శుద్ధాయ శాన్తాయ నమస్స్వనిష్ఠయా మనస్యపార్థవిలసద్ద్వయాత్మనే। నమో జగత్స్థానలయోదయేషు గృహీతమాయాగుణవిగ్రహాయ॥ ౨౩ ॥ నమో విశుద్ధసత్త్వాయ హరయే హరిమేధసే। వాసుదేవాయ కృష్ణాయ ప్రభవే సర్వసాత్వతామ్॥ ౨౪ ॥ నమః కమలనాభాయ నమః కమలమాలినే। నమః కమలపాదాయ నమస్తే కమలేక్షణ॥ ౨౫ ॥ నమః కమలకిఞ్జల్కపిశఙ్గామలవాససే। సర్వభూతని

చసోః, ద్వగాదపి, పురోఽగ్రతో, వేగో, యస్య, వాఙ్మనసాగోచరా మేత్యర్థః సర్వేషాం, మక్షాణామిన్ద్రియాణాం, మార్గా వృత్తయః, తైః, రగతః అవిషయీకృతః, అధ్వా స్వప్రాప్త్యుపాయః, యస్య, ఇన్ద్రియద్వారాఽగోచరస్వప్రాప్త్యుపాయాయేత్యర్థః ॥ ౨౨ ॥ శుద్ధాయ కర్మోపాధిరహితాయ, శాన్తాయ ఊర్మిషట్కరహితాయ, తత్ర హేతుః స్వనిష్ఠయా-స్వస్మిన్నిష్ఠా అవిచ్ఛేదః, అవిచ్ఛిన్నస్వానుభూత్యా, అపార్థే అపగతపురుషార్థే, పురుషార్థభూతస్వరూపజ్ఞానరహితే మనసి, విలసతి పరస్వగవైలక్షణ్యేన స్ఫురత్, ద్వయం దేహాత్మనోర్ద్వయం, యేషాం తే, విలసద్ద్వయాః, స్వస్వరూపజ్ఞానవిధుర ఉపమనసి భగవత్ప్రసాదవశాద్దేహాత్మజ్ఞానసంపన్నా ఇత్యర్థః, తేషాం జీవానాం, ఆత్మనే నిరతిశయప్రీతివిషయాయ, జగతః, స్థానలయోదయేషు స్థితిలయోత్పత్తిషు నిమిత్తభూతాసు, జగత్స్థిత్యాద్యర్థం, గృహీతా-మాయా సఙ్కల్పాత్మకం జ్ఞానం "మాయా వయునం జ్ఞానం" మితి జ్ఞానపర్యాయత్వాన్మాయాశబ్దస్య, గుణౌ తమోరజసీ, ఏవవిగ్రహశ్చాపృథక్సిద్ధవిగ్రహా యస్య-స్థిత్యర్థం స్వేచ్ఛోపాత్తాప్రాకృతదివ్యమఙ్గలవిగ్రహః, లయార్థముత్పత్త్యర్థం తు తమోరజః ప్రధానరుద్రబ్రహ్మవిగ్రహః తస్మా ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ స్థిత్యర్థపిష్టతనోః ప్రాకృతత్వశఙ్కాపరిహారాయ ప్రాహుః - విశుద్ధసత్త్వాయేతి హరయే బన్ధహారిణే- హరిమేధసే దురితహారిమనీషావిషయాయ - సర్వభూతాన్తరాత్మనే ఆనన్దకరాయ-సాత్వతాం భక్తానాం-ప్రభవే ॥ ౨౪ ॥ కమలం జగదుత్పత్తిస్థానాత్మకం, నాభౌ యస్య, కమలమాలాఽస్యాస్తీతి తస్మై వ్రీహ్యాదిత్వాన్మత్వర్థీయ ఇనిః-కమలవత్పాదౌ కోమలౌ సుగన్ధీ సున్దరౌ చ యస్య-కమలదళవద్విశాలే అక్షిణీ యస్య ॥ ౨౫ ॥ కమలకిఞ్జల్కవ-త్పిశఙ్గం-అమలం-చ, వాసో వస్త్రం, యస్య, సర్వభూతానాం-నివాసాయ ఆధారాయ, సర్వాణి, భూతాని-నివాసః వా

౨౦॥ శ్లో॥ పా॥ నవ్యవచ్ఛిద్యతే యజ్ఞః.

సస్థానం శరీరం-యస్యేతి వా-యద్యపీదమపి శేషణద్వయం వాసుదేవాయేత్యనేనైవ గతం-తథాపి తద్వివరణరూపమిదం వ్యాఖ్యేయం-సాక్షిణే సర్వసాక్షాద్ద్రష్ట్రే-తుభ్యం-నమో-యజ్ఞ్యం-హే కరవామ ❀ ॥ ౨౬ ॥ ❀ భగవద్దర్శనేనైవాత్మనామవాప్తసమస్తపురుషార్థతామాహుః,ఆవిష్కృతమితి అశేషాణాం-క్లేశానాం - సంక్షయో-యస్మాత్, తద్దేత-ద్రూపం,భవతా , తాపత్రయాతురాణామస్మాకం ఆవిష్కృతం ప్రకటీకృతం-ఇతోఽన్యత్కిమనుకమ్పనమస్తి ఇయమేవ త్వయా కర్తవ్యాఽనుకమ్పేత్యర్థః అతో నాస్మాభిర్వరణీయోఽస్తీతి భావః ॥౨౭॥ ❀ హే అమఙ్గళనిరాసక-వత్సలైః-ప్రభుభి-ర్దీనేషు భావ్యం కర్తవ్యమేతావదేవ కిం తత్-తదాహ,అస్మదీయా ఏత ఇతి బుద్ధ్యా ఉచితకాలేఽనుస్మర్యత ఇతి యత్ - త్వయా తు రూపమపి దర్శితమితి భావః ॥౨౮॥ యేనానుస్మరణేన,క్షుల్లకానాం క్షుద్రాణాం,ముపశాన్తిః-దురితోపశాన్తిర్భవతి,కిం చ, ఈహతాం కామయమానానాం,నోఽస్మాకం,మన్తర్హృదయే-అన్తరాత్మత్వేన స్థితో-భవాన్-నాశిషః కామాన్,కస్మాద్ధేతో-ర్న వేద,జానాత్యేవేత్యర్థః ❀ ॥ ౨౯ ॥ ❀ తథాపి వక్తవ్యం చేత్, తర్హి, యేషామస్మాకం,భగవాన్, ప్రసన్నః,అసావేవ,వరః కుతః,యతః- త్వం,మపవర్గగురుః ముక్తిసాధనోపదేష్టా-గతిః అపవర్గసాధనభూతశ్చ ❀ ॥ ౩౦ ॥ ❀ యద్యప్యేవ, మథాపి- హే నాథ,పరతో దేహాద్విలక్షణాత్,ఆత్మనః,పరాత్ విలక్షణాత్,త్వత్ త్వత్తః-ప్రకృతిపురుషవిలక్షణాత్త్వత్త ఇత్యర్థః,వరం వృణీమహే,కం వరం,శృణు తేఽపి విభుత్వాయాం , త్వదీయానన్తగుణగణానుకథనానుశ్రవణపరాయణానాం భాగవతానాం సఙ్గమితి వక్తుం తావదనన్తత్వమాహ , యత్ యస్మాత్ త్వద్విభూతీనా - మన్తో నహ్యస్తి, అత, స్త్వం , మనన్త ఇతి గీయ

వాసాయన నమోఽయుక్త హసాక్షిణే॥౨౬॥రూపం భగవతా త్వేతదశేషక్లేశసంక్షయమ్ ।ఆవిష్కృతం నః క్లిష్టానాం కిమన్యదనుకమ్పితమ్॥౨౭॥ఏతావదేవ విభుభిర్భావ్యం దీనేషు వత్సలైః । యదనుస్మర్యతే కాలే స్వబుద్ధ్యాఽభద్రరన్ధన॥౨౮॥యేనోపశాన్తిర్భూతానాం క్షుల్లకానామపీహతామ్ । అన్తర్హితోఽన్తర్హృదయే కస్మాన్నో వేద నాశిషః॥౨౯॥అసావేవ వరోఽస్మాకమీప్సితో జగతః పతే।ప్రసన్నో భగవాన్యేషామపవర్గగురుర్గతిః॥ వరం వృణీమహేఽథాపి నాథ త్వత్పరతః పరాత్।న హ్యన్తస్త్వద్విభూతీనాం సోఽనన్త ఇతి గీయసే ॥౩౧॥ పారిజాతేఽఞ్జసా లబ్ధే సారఙ్గోఽన్యన్న సేవతే।త్వదఙ్ఘ్రిమూలమాసాద్య సాక్షాత్కిం కిం వృణీమహి ॥ ౩౨ ॥ యావత్తే మాయయా స్పృష్టా భ్రమామ ఇహ కర్మభిః।తావద్భవత్ప్రసఙ్గానాం సఙ్గః స్యాన్నో భవే భవే॥౩౩॥ తులయామ లవేనాపి న స్వర్గం నాపునర్భవమ్।భగవత్సఙ్గిసఙ్గస్య మర్త్యానాం కిముతాశిషః ॥ ౩౪ ॥ యత్రేడ్యన్తే కథా మృష్టాస్తృష్ణాయాః ప్రశమో యతః ।నిర్వైరం యత్ర భూతేషు నోద్వేగో యత్ర కశ్చన॥౩౫॥యత్ర నారాయణః సాక్షాన్న్యాసినాం పరమా గతిః। ప్రస్తూయతే సత్కథాసు ముక్తసఙ్గైః పునః పునః ॥ ౩౬ ॥ తేషాం విచరతాం పద్భ్యాం తీర్థానాం పావనేచ్ఛయా। భీతస్య కిం న రోచేత తావకానాం సమాగమః ॥ ౩౭ ॥ వయం తు సాక్షాద్భగవన్భవస్య ప్రియస్య సఖ్యుః క్షణసఙ్గమేన । సుదుశ్చికిత్స్యస్య భవస్య మృత్యోర్భిషక్తమం

సే ❀ ॥ ౩౧ ॥ ❀ భాగవతసఙ్గలభ్యత్వద్గుణానుభవమన్తరేణాన్యం న వృణీమహ ఇత్యాహుః - పారిజాతే మకరన్దనిర్భరే, లబ్ధే సతి, సారఙ్గో భృఙ్గోఽన్య,న్న సేవతే,ఏవం, త్వదఙ్ఘ్రిమూలం రతిశయసుఖావహ,మాసాద్య- కిం కిం వృణీమహే,న కిమపీత్యర్థః ❀ ॥ ౩౨ ॥ ❀ ఏతావదేవ ప్రార్థయామ ఇత్యాహుః- తే తవ - మాయయా, స్పృష్టా మోహితాస్సన్తో - వయం స్వకర్మభి-రిహ సంసారే,యావ-ద్భ్రమామ-స్తావ-ద్భవతః ప్రసఙ్గో యేషాం, తేషాం , భాగవతానాం,సఙ్గః,ప్రతిజన్మ,నోఽస్మాకం,స్యాత్,వి త్యేవ ఏవ,వరోఽస్మాభి - ర్వరణీయః ❀ ॥ ౩౩ ॥ ❀ నను రాజ్యభోగస్వర్గాద్విహాయ కిమిదం ప్రార్థ్యత ఇత్యత్రాహుః॥తులయామేతి॥భగవత్సఙ్గినాం,సఙ్గస్య,లవేనాపి లేశేనాపి స్వర్గాదికం , న తులయామ న తుల్యం మన్యామహే కిముత-మర్త్యానాం మరణశీలానాం,ఆశిషః రాజ్యభోగాదిరూపాః,తులయామ ఇత్యర్థః ❀ ॥౩౪॥ ❀ సత్సఙ్గస్య వైశిష్ట్యం ప్రపఞ్చయన్తి॥యత్రేతి త్రిభిః॥యత్ర భాగవతేషు,మృష్టాః,కేశవకీర్తిః, పాపశోధికాః,మధురా వా - కథాః భగవత్కథాః, ఈడ్యన్తే ప్రస్తూయన్తే, యతః యాభ్యః కథాభ్యః శ్రూయమాణాభ్యః-తృష్ణాయా విషయబుభుత్సాయాః- ప్రశాన్తిః, యత్ర సత్సఙ్గే సతి-భూతేషు నిర్వైరం వైరాభావః-యత్ర సత్సఙ్గే సతి-కశ్చన - ఉద్వేగః భయం చ-నాస్తి ❀ ॥ ౩౫ ॥ ❀ యత్ర సత్కథాసు-ముక్తసఙ్గైః,సద్భిః-పునః పునః-భగవాన్నారాయణ ఏవ-న్యాసినాం సంన్యాసినాం-గతిరిష్టో ప్రాప్యః ప్రస్తూయతే ❀ ॥౩౬॥ ❀ తేషాం సతాం, తీర్థానాం గఙ్గాదీనాం,పావనేచ్ఛయా గఙ్గాదీన్పవిత్రీకర్తుమిచ్ఛయా,పద్భ్యాం-చరతాం తావకానాం త్వద్భక్తానాం-సమాగమః-సఙ్గమః-సంసారాద్భీతస్య- కిం న రోచేత రోచత ఏవేత్యర్థః ❀ ॥ ౩౭ ॥ ❀ సత్సఙ్గ

స్వఫలమస్మాభిరేవానుమోదితమిత్యాహుః॥ వయంత్వితి॥ హే భగవన్ - అద్య - యస్య - త్వత్సఖస్య - భవరూపమృత్యుచికిత్సకస్య - భవస్య రుద్రస్య - క్షణమాత్రసఙ్గమేన - భిషక్తమం సంసృతిరూపరోగనివారకం - త్వాం, గతిం శరణం - గతాః ప్రాప్తాస్స్మ ❁ ॥ ౩౮ ॥ ❁ ఏవం సత్సఙ్గం ప్రత్యావరాన్తరం వృణుతే॥ యన్న ఇతి ద్వాభ్యాం ॥ యదస్మదీయమధ్యయనాదికం - తదేతత్సర్వం, సర్వాన్తరాత్మనః పరమపురుషస్య - తవ, పరితోషణాయ వృణీమహే, త్వత్పరితోషణాయ భవత్విత్యన్వయః - నోఽస్మాభిః - ప్రసాదితాః ప్రసాదం ప్రాపితాః, సన్తత - మనువృత్త్యా - గురవో - వృద్ధా - విప్రాశ్చ - ప్రసాదితాః ఆర్యా గుర్వాదయో - నతా నమస్కృతాః - తథా - సుహృదాదయః - అనసూయయైవ - ప్రసాదితాః - నిరన్ధసాం నిరన్నానాం - నః - అదభ్రం బహుకాలం - అప్సు జలేషు - యత్ - సుతప్తం - తపః - ఏతత్ అధ్యయనగుర్వాది ప్రసాదననమస్కారతపఆదికమ్ ❁ ॥ ౩౯ ॥ ౪౦ ॥ ❁ అజ్ఞానతామప్యస్మాకం త్వత్ స్తుతిర్న్యాయ్యైవేత్యాహుః॥ మన్వాదయః - తత్ర - భవో రుద్రః - తథా - యే తపోజ్ఞానాభ్యాం కర్మయోగజ్ఞానయోగాభ్యాం - విశుద్ధం - సత్వం అన్తఃకరణం - యేషాం - తే - తవ - మహిమ్నోఽదృష్టం పారం యైస్తే - తథాభూతా అపి - త్వా - మాత్మసమం స్వనుత్యనురూపం యథా తథా - స్తువన్తి అథో అతః - వయమపి - గృణీమః ❁ ॥ ౪౧ ॥ ❁ ఏవమాత్మనాం స్తుత్యర్హతామావిష్కృత్య స్తువన్తో నమస్కుర్వన్తి - సమాయ సర్వభూతసమాయ - వైషమ్యరహితాయేత్యర్థః - తత్ర హేతుః - శుద్ధాయ అపాపవిద్ధాయ - పాపహేతుకం వా వైషమ్యం - పరమపురుషాయ - శుద్ధసత్వమూర్తయే - వాసుదేవాయ - నమః ❁ ॥ ౪౨ ॥ ❁ ఏవం ప్రచేతోభిరభిష్టుతో, భగవాన్ - ప్రీతః తత్స్తుత్యా తథేత్యాహ - యుష్మద్వరేణానుసా

ఽద్య గతిం గతాః స్మ ॥ ౩౮ ॥ యన్నస్స్వధీతం గురవః ప్రసాదితా విప్రాశ్చ వృద్ధాశ్చ సదాఽనువృత్త్యా। ఆర్యా నతాః సుహృదో భ్రాతరశ్చ భూతాని సర్వాణ్యనసూయయైవ ॥ ౩౯ ॥ యన్నస్సుతప్తం తప ఏతదీశ నిరన్ధసాం కాలమదభ్రమప్సు। సర్వం తదేతత్పురుషస్య భూమ్నో వృణీమహే తే పరితోషణాయ ॥ ౪౦ ॥ మనుస్స్వయం భూర్భగవాన్భవశ్చ యేఽన్యే తపోజ్ఞానవిశుద్ధసత్వాః। అదృష్టపారా అపి యన్మహిమ్నః స్తువన్త్యథో త్వాఽఽత్మసమం గృణీమః ॥ ౪౧ ॥ నమస్సమాయ శుద్ధాయ పురుషాయ పరాయ చ। వాసుదేవాయ సత్వాయ తుభ్యం భగవతే నమః ॥ ౪౨ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి ప్రచేతోభిరభిష్టుతో హరిః ప్రీతస్తథేత్యాహ శరణ్యవత్సలః। అనిచ్ఛతాం యానమతృప్తచక్షుషాం యయౌ స్వధామాఽనపవర్గవీర్యః ॥ ౪౩ ॥ అథ నిర్యాయ సలిలాత్ప్రచేతస ఉదన్వతః। వీక్ష్యాకుప్యన్ ద్రుమైశ్ఛన్నాం గాం గాం గోద్ధుమివోచ్ఛ్రితైః ॥ ౪౪ ॥ తతోఽగ్నిమారుతౌ రాజన్నముఞ్చన్ముఖతో రుషా। మహీం నిర్వీరుధం కర్తుం సంవర్తక ఇవాత్యయే ॥ ౪౫ ॥ భస్మసాత్క్రియమాణాంస్తాన్ ద్రుమాన్వీక్ష్య పితామహః। ఆగత్య శమయామాస పుత్రాన్బర్హిష్మతో నయైః ॥ ౪౬ ॥ తత్రావశిష్టా యే వృక్షా భీతా దుహితరం తదా। ఉజ్జహ్రుస్తే ప్రచేతోభ్య ఉపదిష్టాస్స్వయంభువా ॥ ౪౭ ॥ తే చ బ్రహ్మణ ఆదేశాన్మారిషాముపయేమిరే। యస్యాం మహదవజ్ఞానాదజన్యజనయోనిజః ॥ ౪౮ ॥ చాక్షుషే త్వన్తరే ప్రాప్తే ప్రాక్సర్గే కాలవిద్రుతే। యస్ససర్జ ప్రజా ఇష్టాస్స దక్షో దైవచోదితః ॥ ౪౯ ॥ యో జాయమా

రేణ యుష్మదిష్టసిద్ధిరస్త్విత్యాహ, స్వలావణ్యానుభవేనాతృప్తాని - చక్షూంషి, యేషాం - తేషాం - అతఏవ - స్వయానం - అనిచ్ఛతాం, ప్రచేతసాం అనపవర్గవీర్యః అపారపరాక్రమో భగవాన్ - శరణ్యవత్సలః - స్వలోకం ప్రతియయౌ ❁ ॥ ౪౩ ॥ ❁ అథ - ప్రచేతస - ఉదన్వతః సముద్రస్య - జలాన్నిర్గత్య, గాం స్వర్గం, గోద్ధుమివ - ఉచ్ఛ్రితైరున్నతైర్ద్రుమైః - గాం మహీం ఛన్నాం వీక్ష్య - ద్రుమేభ్యో - ఽకుప్యన్ - తదాహి - ప్రాచీనబర్హిషః ప్రవ్రజితత్వాదరాజకత్వాదృష్ట్యాద్యభావాద్భూమిర్ద్రుమైః ప్రచ్ఛన్నాఽభూత్ ❁ ॥ ౪౪ ॥ ❁ మహీం నిరస్తా వీరుధః యస్యాస్తథాభూతాం - కర్తుం - సంవర్తకేకల్పాన్తే అత్యయే నాశే - ఉపస్థితే సతి, యథా - తథా - హే రాజన్ - రుషా - స్వముఖేభ్యః - అగ్నివాయూ, అముఞ్చన్ ❁ ॥ ౪౫ ॥ ❁ తాభ్యాం - ద్రుమాన్ - భస్మారాశీక్రియమాణాన్ - తాన్ ప్రచేతసశ్చ - వీక్ష్య, చతుర్ముఖ - ఆగత్య, నయైరుక్తిభిః - బర్హిష్మతస్సుతాన్, శమయామాస శాన్తానకరోత్ ❁ ॥ ౪౬ ॥ ❁ తత్ర - తేషు శాన్తేషు సత్సు - అవశిష్టా - యే, వృక్షాః వృక్షాభిమానిదేవతాః - భీతాస్సన్తః స్వయంభువా, ఉపదిష్టాః - దుహితరం ప్రచేతోభ్య, ఉపజహ్రుః సమర్పయామాసుః ❁ ॥ ౪౭ ॥ ❁ తే చ ప్రచేతసః - బ్రహ్మణ, ఆజ్ఞయా - మారిషాఖ్యాం - స్త్రియ, ముపయేమిరే - యస్యాం మారిషాయాం, అజనయోనిజః - అజనో బ్రహ్మా - స ఏవ - యోనిః తస్మాజ్జాతో, దక్షో - మహదవజ్ఞానాత్ రుద్రావహేళనాద్ధేతోః అజని ఉత్పాదితః - ప్రచేతోభిరితి శేషః ❁ ॥ ౪౮ ॥ ❁ కోఽసావజనయోనిజః - యో, మారిషాయాం జాత, స్తత్రాహ, చాక్షుషే మన్వన్తరే - ప్రాప్తే, పూర్వమన్వన్తరసర్గే - కాలేన, విద్రుతే ఉపసంహృతే సతి - దైవేనేశ్వరేణ, చోదితస్సన్, ఇష్టాః, ప్రజాః, యస్ససర్జ సృష్టవాన్, స, నామ్నా, దక్షః ❁ ॥ ౪౯ ॥ ❁ తస్మిన్

దక్షశబ్దస్య ప్రవృత్తినిమిత్తమాహ ॥ య ఇతి ॥ యో జాయమానః-స్వయా, రుచా ప్రభయా, సర్వేషాం తేజస్వినాం, తేజః-ఉపాదత్త ఆచ్ఛాదితవాన్, తస్మాద్దాక్ష్యాత్ పరతేజఃపరిచ్ఛాదనసమర్థత్వాత్, కర్మణాం చ నిమిత్తేన, కర్మణి దక్షత్వాచ్చ, దక్ష ఇత్యబ్రువన్, లోకా ఇతి శేషః ॥ ౫౦ ॥ యం చ, కర్మదాక్ష్యాద్దక్షమబ్రువన్ తమనాదిర్భగవాన్ బ్రహ్మా-ప్రజానాం-సర్గైరక్షాయాం చ-యుయోజ ఆదిదేశ-స దక్షోఽన్యాన్ మరీచ్యాదీన్, ప్రజాపతీన్, తద్వ్యాపారేషు-నియుక్తవాన్ ॥ ౫౧ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః. ****

ఏవం తపస్తోషితప్రత్యక్షితపరమాత్మానః ప్రచేతసో మారిషాముపయమ్య తస్యాం పుత్రముత్పాద్య యామాసురిత్యుక్తం - అథ భగవదాదిష్టదివ్యసహస్రపర్యన్తానుభూతరాజ్యభోగా ఆత్మజారోపితరాజ్యభారాః ప్రవిష్టజాజల్యాశ్రమాః నారదోపదిష్టాత్మపరమాత్మయాథాత్మ్యా ఉపాసితపరమాత్మానస్తత్పదమాపురితి ఏతదనుపసంహరతి త్రింశేన మునిః॥ తత ఇతి॥ దివ్యవర్షసహస్రాణాం సహస్రైః-ఉత్పన్నవివేకాత్మకజ్ఞానాః-అధోఽక్షజస్య-భాషితం వచః - స్మరన్తః-ఆత్మజే దక్షే-భార్యాం-విసృజ్య-భార్యాపోషణమాత్మజాధీనం కృత్వా-గృహాత్ ప్రావ్రజన్ ॥ ౧ ॥ బ్రహ్మసత్త్రేణ జ్ఞానయజ్ఞేన-వ్యాసవిధినా వా, దీక్షితాః, సఙ్కల్పితబ్రహ్మసత్త్రా బభూవురిత్యర్థః, బ్రహ్మసత్త్రం విశినష్టి-సర్వభూతాత్మమేధసేతి॥ సర్వభూతేషు- ఆత్మా పరమాత్మా, మేధా జ్ఞానం, యస్మిన్- తేన సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనాత్మకజ్ఞానేనేత్యర్థః-ప్రథమాన్తపాఠే, ప్రచేతసాం విశేషణం, సర్వాత్మకబ్రహ్మోపాసనయుక్తాః, క్వ దీక్షితాః- తత్రాహ-ప్రతీచ్యాం దిశి-వేలాయాం

నస్సర్వేషాం తేజస్తేజస్వినాం రుచా। స్వయోపాదత్త దాక్ష్యాచ్చ కర్మణాం దక్షమబ్రువన్ ॥ ౫౦ ॥ తం ప్రజాసర్గరక్షాయామనాదిరభిషిచ్య చ। యుయోజ యుయుజేఽన్యాంశ్చ స వై సర్వప్రజాపతీన్॥ ౫౧ ॥ ****

**** ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, ఏకోనత్రింశోఽధ్యాయః ****

మైత్రేయ ఉవాచ॥ తత ఉత్పన్నవిజ్ఞానా ఆశ్వధోక్షజభాషితమ్। స్మరన్త ఆత్మజే భార్యాం విసృజ్య ప్రావ్రజన్ గృహాత్ ॥ ౧ ॥ దీక్షితా బ్రహ్మసత్త్రేణ సర్వభూతాత్మమేధసా। ప్రతీచ్యాం దిశి వేలాయాం సిద్ధోఽభూద్యత్ర జాజలిః॥ ౨ ॥ తాన్నిర్జితప్రాణమనోవచోదృశో జితాసనాన్ శాన్తసమానవిగ్రహాన్। పరేఽమలే బ్రహ్మణి యోజితాత్మనస్సురాసురేడ్యో దదృశే స నారదః॥ ౩ ॥ తమాగతం త ఉత్థాయ ప్రణిపత్యాభివాద్య చ। పూజయిత్వా యథాదేశం సుఖాసీనమథాబ్రువన్॥ ౪॥ స్వాగతం తే సురర్షేఽద్య దిష్ట్యా నో దర్శనం గతః। తవ చఙ్క్రమణం బ్రహ్మన్నభయాయ యథా రవేః॥ ౫ ॥ యదాదిష్టం భగవతా శివేనాధోక్షజేన చ। తద్గృహేషు ప్రసక్తానాం ప్రాయశః క్షపితం ప్రభో ॥ ౬ ॥ తన్నః ప్రద్యోతయాధ్యాత్మజ్ఞానం తత్త్వార్థదర్శనమ్। యేనాఞ్జసా తరిష్యామో దుస్తరం భవసాగరమ్॥ ౭ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ॥ ఇతి ప్రచేతసా పృష్టో భగవాన్నారదో మునిః। భగవత్యుత్తమశ్లోక ఆవిష్టాత్మాఽబ్రవీన్నృపాన్॥ ౮॥ నారద ఉవాచ॥ తజ్జన్మ తాని కర్మాణి తదాయుస్తన్మనో వచః।

సముద్రతటే-యత్ర, జాజలిర్నామ ఋషిః, సిద్ధోఽభూత్ ముక్తో బభూవ ॥ ౨॥ తాన్ ప్రచేతసః, నిర్జితాః ప్రాణమనోవచోదృశో-యైః- తే, జితమాసనం యైస్తే, శాన్తాశ్చ తే అవ్యాపారాః, సమానాముల్లాధారాదారభ్యభ్రుమధ్యాన్తో, విగ్రహాః-యేషాం- పరే, బ్రహ్మణి, యోజితః, ఓమిత్యాత్మానం యుఞ్జీతేత్యుక్తరీత్యా సమర్పిత-ఆత్మా ప్రత్యగాత్మా, యైస్తే, తాన్, సురాసురైః, ఈడ్యః స్తుత్యో-నారదః, దదృశే దృష్టవాన్ ॥ ౩॥ సమ్యగుత్థాయ-ప్రణిపత్య దణ్డవత్ప్రణమ్య అభివాద్య గోత్రసూత్రనామాదికం సఙ్కీర్త్య, యథావిధిపూజయిత్వా, సుఖే మృదులే, ఆసనే, ఆసీనం, అబ్రువన్ ఊచుః ॥ ౪ ॥ ఉక్తమేవాహ ॥ స్వాగతమితి॥ హే సురర్షే, తే త్వయా, స్వాగతం-దిష్ట్యా దైవవశేన, నోఽస్మాకం, దర్శనం గతః అస్మదీయచక్షుర్విషయో జాతః, హే బ్రహ్మన్, తవ-చఙ్క్రమణం, లోకానామభవాయ ముక్తిసాధనోపదేశేన రక్షణాయ, నవిద్యతే భవో యస్మాత్తస్మై, యథా రవేశ్చఙ్క్రమణం, తద్వత్, సూర్యచఙ్క్రమణం హి సమీహితసాధనానుష్ఠాపనేన లోకరక్షణార్థమ్ ॥ ౫॥ శివేనాధోక్షజేన చ, యదాత్మతత్త్వముపదిష్టం, తత్-గృహేషు ప్రసక్తానాం, నః-క్షపితం విస్మృతమ్ ॥ ౬॥ తద్విస్మృతం, తత్త్వానాం ప్రకృతిపురుషేశ్వరతత్త్వానాం, అర్థానాం పురుషార్థానాం చ, దర్శనం జ్ఞానం, యస్మిన్, తదధ్యాత్మజ్ఞానం నోఽస్మభ్యం, ప్రద్యోతయ ప్రకాశయ - యేన త్వయా ప్రద్యోతితేనాధ్యాత్మజ్ఞానేన, దుస్తరం భవార్ణవం, అఞ్జసా సుఖేన-తరిష్యామః ॥ ౭॥ ఇత్యేవం, ప్రచేతసా-పృష్ట ఇతి ప్రాధాన్యాదేకస్య నిర్దేశః- ప్రచేతోభిః పృష్ట ఇత్యర్థః, భగవతి, ఆవిష్టః ఆసక్త ఆత్మా మనో, యస్య, స-భగవాన్నారదః, మునీన్ మననశీలాన్ ప్రచేతసః ప్రత్యబ్రవీత్ ॥ ౮॥ అహో గృహప్రసక్త్యా హరిసేవాం వినా సర్వం జన్మకర్మాదికం వ్యర్థీకృతమితి శోచన్నాహ॥ తజ్జన్మేతి చతుర్భిః॥ యేన జన్మాదినా-విశ్వాత్మా, హరి-స్సేవ్య

తే-తదేవ జన్మకర్మాదికం, సార్థకం, భగవత్సేవావిధురం తు వ్యర్థమిత్యర్థః ॥౯॥ శౌక్లం యోనం, విశిష్టయోన్యుత్పత్తిరూపం, సావిత్రం ఉపనయననిమిత్తం జన్మ, యాజ్ఞికం యజ్ఞదీక్షయా జన్మ, ఏభిస్త్రిభిర్జన్మభి, ర్భగవత్సేవావిధురైః, కింసాధ్యమస్తి-తథా-త్రయీవిహితైః, కర్మభిః - పుంసః, విబుధానామివ దీర్ఘాయుషాఽపి-వచోభిర్వాగ్విలాసైః-నిపుణయా సూక్ష్మయా-బలేన ఇన్ద్రియాణాం-రాధసా పాటవేన ॥౧౦॥౧౧॥ యోగేన ప్రాణాయామాదినా-సాఙ్ఖ్యేన దేహాదివ్యతిరిక్తాత్మజ్ఞానమాత్రేణ-చతుర్థాశ్రమాధ్యయనాభ్యాం-శ్రేయస్సాధనైరన్యైర్వ్రతైశ్చ, య ఆత్మదా బలదా, ఇతి శ్రుత్యుక్తరీత్యా ఆత్మపర్యన్తప్రదానచతుర, ఆశ్రితబన్ధుహరిః, భగవాన్, న యత్ర జన్మాదిషు నాస్తి, యైర్జన్మాదిభిర్నారాధ్యతే, తైః, కింప్రయోజనమిత్యర్థః ॥౧౨॥ ననుజన్మాదీనాం ప్రతినియతఫలానాం భగవత్సేవావైధుర్యమాత్రేణ కుతో నిష్ఫలతేత్యత్రాహ ॥ అర్థతః వస్తుతః, సర్వేషామపి శ్రేయసాం, పరమాత్మా హరిః, అవధిః పరాకాష్ఠా, హరేరన్యచ్ఛ్రేయో నాస్తీత్యర్థః, కుతః, యతో, హరిః సర్వేషాం, ప్రియః నిరతిశయప్రీతివిషయః, నిరతిశయానన్దరూపప్రీతివిషయ ఏవ హి పరమం శ్రేయః, ప్రియత్వే హేతుః, ఆత్మా, ఆత్మా హి నిరతిశయప్రీతివిషయః, యస్య ప్రత్యగాత్మనస్సంబన్ధాద్దేహపుత్రగృహపశ్వాదికం సంబన్ధపారంపర్యేణ వ్యవస్థితప్రీతివిషయం తస్యాప్యాత్మేత్యర్థః, న కేవలం ప్రియ ఏవ, కింతు, స్వాత్మపర్యన్తపురుషార్థప్రదశ్చ, బలిప్రభృతిభ్యస్స్వాత్మదానం ప్రసిద్ధమ్ ॥౧౩॥ కించ తత్ఫలసాధనతయేన్ద్రాదిదేవతారాధనమపి భగవత్యేవ పర్యవస్యతి తస్య సర్వదేవతాన్తరాత్మత్వాత్, తతస్తదారాధనమేవ సర్వదేవతాప్రీతిద్వారా సమీహితపురుషార్థహేతురితి సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ తరోర్వృక్షస్య, మూలనిషేచనేన జలసేకేన-స్కన్ధాదయః యథా తృప్యన్తి-న తు ప్రత్యేకం స్కన్ధాదిసేచనేన-తత్ర స్కన్ధా మూలాత్పృథగ్విభాగాః భుజాస్తేషాం విభాగాః ఊరవస్తేషామపి విభాగాః శాఖాస్తేషామపి విభాగా ఉపరిశాఖాః, ఏతదు

నృణాం యేన హి విశ్వాత్మా సేవ్యతే హరిరీశ్వరః ॥౯॥ కిం జన్మభిస్త్రిభిర్వేహ శౌక్లసావిత్రయాజ్ఞికైః । కర్మ
భిర్వా త్రయీప్రోక్తైః పుంసోఽపి విబుధాయుషా ॥౧౦॥ శ్రుతేన తపసా వా కిం వచోభిశ్చిత్తవృత్తిభిః । బుద్ధ్యా వా
కిం నిపుణయా బలేనేన్ద్రియరాధసా ॥౧౧॥ కిం వా యోగేన సాఙ్ఖ్యేన న్యాసస్వాధ్యాయయోరపి । కిం వా శ్రేయో
భిరన్యైశ్చ న యత్రాత్మప్రదో హరిః ॥౧౨॥ శ్రేయసామపి సర్వేషామాత్మా హ్యవధిరర్థతః । సర్వేషామపి
భూతానాం హరిరాత్మాత్మదః ప్రియః ॥౧౩॥ యథా తరోర్మూలనిషేచనేన తృప్యన్తి తత్స్కన్ధభుజోపశాఖాః ।
ప్రాణోపహారాచ్చ యథేన్ద్రియాణాం తథైవ సర్వార్హణమచ్యుతేజ్యా ॥౧౪॥ యథైవ సూర్యాత్ప్రభవ
న్తి వారః పునశ్చ తస్మిన్ప్రవిశన్తి కాలే । భూతాని భూమౌ స్థిరజఙ్గమాని తథా హరావేవ గుణప్రవాహః ॥౧౫॥
ఏతత్పదం తజ్జగదాత్మనః పరం సకృద్విభాతం సవితుర్యథా ప్రభా । యథాఽసవో జాగ్రతి సుప్తశక్తయో ద్ర
వ్యక్రియాజ్ఞానభిదాభ్రమాత్యయే ॥౧౬॥ యథా నభస్యభ్రతమఃప్రకాశా భవన్తి భూయో న భవన్త్యనుక్ర

పలక్షణం, తత్ర పుష్పఫలాదయోఽపి తృప్యన్తి- యథా చ, ప్రాణోపహారాత్ ప్రాణాద్యాహుతేః, భోజనాదితి యావత్, సర్వేన్ద్రియాణాం ప్రీతిర్భవతి, న తు కర్ణాదిష్విన్ద్రియేషు పృథగన్నలేపనేన, తథాఽచ్యుతేజ్యా భగవదారాధనం, సర్వార్హణం సర్వదేవతార్హణసాధ్యం ఫలం సాధయతి ॥౧౪॥ కిం చ, సర్వకారణత్వాత్సర్వాన్తరాత్మత్వాచ్చేతి సదృష్టాన్తమాహ ॥ యథైవేతి ద్వాభ్యాం ॥ యథైవ, వారః ఆపః వర్షాకాలే, సూర్యాత్ప్రభవన్తి, ఉద్భవన్తి, గ్రీష్మే చ, తస్మిన్నేవ, ప్రవిశన్తి, అస్యాప్రసిద్ధత్వేన దృష్టాన్తాన్తరమాహ ॥ యథా, భూతాని-స్థావరజఙ్గమాత్మకాని-భూమావేవ, ప్రభవన్తి, ప్రవిశన్తి చ, తథా, గుణప్రవాహః గుణపరిణామరూపః ప్రపఞ్చః, హరావేవ కారణభూతే, ఉద్భవతి లీనో భవతి చ ॥౧౫॥ ఏవం సర్వకారణత్వముక్తం, అథ సర్వాత్మతామాహ ॥ తదేతత్, జగదాత్మనః-పదం, పదం వాసస్థానం-గృహాదిసామ్యవ్యావృత్త్యర్థమాహ ॥ సవితుర్యథా ప్రభేతి ॥ సవితుః ప్రభేవ కృత్స్నం జగత్పరమాత్మనోఽపృథక్సిద్ధవిశేషణం శరీరమిత్యర్థః, జగతోఽనిత్యత్వాత్తన్నిరూపితమాత్మత్వమపరమాత్మన్యనియతమిత్యాశఙ్కాం నిరాకర్తుం జగద్విశినష్టి, సకృద్విభాతం, సృష్టిదశాయాం స్థూలతయా సకృద్విభాతం, సకృద్విభాతమిత్యనేన, సకృత్సంహారదశాయాం సూక్ష్మతయా నావభాతమితి వివక్షితం, స్థూలసూక్ష్మధర్మనివృత్త్యాఽపి ద్రవ్యనిత్యత్వమనేనాభిప్రేతం, ఏతదేవ స్పష్టయితుం సకృద్భానాభానయోర్దృష్టాన్తమాహ ॥ యథేతి ॥ అసుశబ్దేన ప్రాణాయత్తవ్యాపారాణీన్ద్రియాణి లక్ష్యన్తే, అసవః, కదాచిజ్జాగ్రతి వ్యాప్రియన్తే, కదాచిత్, సుప్తశక్తయః నివృత్తవ్యాపారాః, కదేత్యత్రాహ ॥ ద్రవ్యేతి ॥ ద్రవ్యం భూతపఞ్చకం, జ్ఞానక్రియాశబ్దాభ్యాం జ్ఞానేన్ద్రియాణి కర్మేన్ద్రియాణి చ లక్ష్యన్తే, ఇన్ద్రియభూతసఙ్ఘాతరూపదేవమనుష్యాదిదేహాత్మభ్రమాత్యయే సుషుప్తావిత్యర్థః, న హి తదానీం దేహాత్మాభిమానః, యథా ప్రాణా జాగ్రతి, సుప్తవృత్తయశ్చ భవన్తి, ఏవం జగత ఆవిర్భావతిరోభావనిమిత్తే భానాభానే, న త్వేతావతా ద్రవ్యానిత్యతాశఙ్కేతి భావః ॥౧౬॥ ఏతదేవ దృ

ష్ఠానాన్తరేణసాధయతి॥ యథేతి॥ యథా, నభస్యాకాశే, అభ్రతమఃప్రకాశాః, భవన్తి, కదాచిద్విభాతాభవన్తి, కదాచిన్నవిభాతాభవన్తి, నహిభానాభావమాత్రేణాభ్రాదీనామసత్తాశఙ్కితుంయుక్తా ఏవం-సోఖూపాః ప్రవాహాః - ప్రవహమానాః, రజస్తమస్సత్త్వమిత్యేవంరూపాః, అమూః, శక్తయః కార్యోపయోగ్యపృథక్సిద్ధవిశేషణభూతాః, పరేబ్రహ్మణి, కదాచిద్భవన్తి-నభవన్తిచ, వేదాః ప్రమాణమితివచ్ఛక్తయఃప్రవహాఇత్యుక్తమ్ ॥ ౧౭ ॥ తేనావస్థానాంస్థూలత్వసూక్ష్మత్వాదీనామనిత్యత్వేఽపితదాశ్రయస్యప్రకృతిపురుషాత్మకద్రవ్యస్యనిత్యత్వాత్తస్యపరమాత్మానంప్రతినియతశరీరత్వేనా, శేషదేహినా, మేకం, ఆత్మానం, కాలం కాలశరీరకం-ప్రధానంప్రకృతిశరీరకం పురుషంజీవశరీరకంప్రకృతిసంబన్ధప్రయుక్తసంసారిత్వశఙ్కాంనిరస్యతి - స్వతేజసాస్వప్రకాశేన, ధ్వస్తఃగుణప్రవాహోదయఃసంసారో-యస్య, నియన్తృతయాప్రకృతిసంబన్ధోనతుజీవస్యేవవశ్యతయేతిభావః - ఏవంభూతం-పరేషాంబ్రహ్మాదీనామపీ, శం, ఆత్మైకభావేనసర్వాత్మకత్వేన, సర్వేషామాత్మనామేకోఽన్తరాత్మేతిబుద్ధ్యాఅద్ధాసాక్షాద్భజధ్వమ్ ॥ ౧౮ ॥ కీదృశంతద్బ్రహ్మస్వరూపం-యద్భజధ్వమిత్యుచ్యత, ఇతివివిక్త్సాయాంప్రకృతిపురుషవిలక్షణం ‹‹సత్యంజ్ఞానమనన్తం›› మితిస్వరూపశోధకవాక్యావగతంబ్రహ్మస్వరూపంశోధయంస్తద్భజతేత్యాహ॥ నిరస్తేతి॥ నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పం, మానసబుద్ధిసుఖదుఃఖేచ్ఛాద్వేషాదివికల్పరహితమిత్యర్థః, అనేనబద్ధజీవవ్యావృత్తిః, అద్వయం-ద్వయంద్వయోస్సముదాయః, తదన్యత్ స్వసజాతీయద్వితీయవస్త్వభావాత్-యథా ‹‹ నతత్సమశ్చాభ్యధికశ్చదృశ్యత ›› ఇతి అద్వితీయమిత్యర్థః-అనేనముక్తవ్యావృత్తిః, తేషాంసజాతీయద్వితీయసద్భావాత్-ద్వయాపవాదోపరమోపలమ్భనం- ద్వయశబ్దేనద్వైతంవివక్షితం-తదపవాదఃబ్రహ్మజ్ఞానబాధకం-దేవమనుష్యాదిభేదాపవాదవిరమేణోపలమ్భనంయస్య-తత్తథోక్తం-దేహాత్మభ్రమనివృత్త్యోపలభ్యమిత్యర్థః-అజస్రనిర్వృతంనిత్యానన్దధర్మకం-నిత్యానన్దస్వరూపంవా - అతోఽపిప్రాగుక్తార్థఉచితః అనాదిమధ్యా

మాత్ ॥ ఏవంపరేబ్రహ్మణిశక్తయస్త్వమూ రజస్తమస్సత్త్వమితిప్రవాహాః ॥ ౧౭ ॥ తేనైకమాత్మానమశేష
దేహినాంకాలంప్రధానంపురుషంపరేశమ్। స్వతేజసాధ్వస్తగుణప్రవాహమాత్మైకభావేనభజధ్వమద్ధా॥
నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పమద్వయం ద్వయాపవాదోపరమోపలమ్భనమ్। సంజ్ఞప్తిమాత్రంభజతామయాదృశా
హ్యనాదిమధ్యాన్తమజస్రనిర్వృతమ్ ॥ ౧౯ ॥ దయయాసర్వభూతేషుసంతుష్ట్యాయేనకేనవా। సర్వేన్ద్రియో
పశాన్త్యాచతుష్యత్యాశుజనార్దనః ॥ ౨౦ ॥ అపహృతసకలైషణామలాత్మన్యవిరతమేధితభావనోపహూ
తః। నిజజనవశగత్వమాత్మనోఽయన్నసరతిఛిద్రవదక్షరస్సతాంహి ॥ ౨౧ ॥ నభజతికుమనీషిణాంసఇజ్యాం
హరిరధనాత్మధనప్రియోరసజ్ఞః। శ్రుతధనకులకర్మణాంమదైర్యేవిదధతిపాపమకించనేషుసత్సు ॥ ౨౨ ॥ శ్రియ

న్తమితినిత్యత్వస్యకథితత్వాత్ - అజస్రశబ్దస్యపునరుక్తిప్రసఙ్గాత్-సంజ్ఞప్తిమాత్రంక్వచిదప్యజడస్వరూపం-అమయాదృశాపూర్వోక్తజ్ఞానేన-భజత-నిరస్తసఙ్కల్పవికల్పమితిపదేన ‹‹ విశోకోవిజిఘత్సోఽపిపాసః అస్థూలమనణ్వహ్రస్వ ›› మితివాక్యోక్తప్రకృతిపురుషవైలక్షణ్యావదమలత్వముక్తం - అనాదిమధ్యాన్తమితిసత్యత్వముక్తం-నిర్వికారత్వంహిసత్యత్వం-సంజ్ఞప్తిమాత్రమితిజ్ఞానశబ్దార్థఉక్తః-అజస్రనిర్వృతమిత్యనేన ‹‹ ఏకోబ్రహ్మణఆనన్దః, ఆనన్దోబ్రహ్మ ›› త్యాద్యర్థఉక్తః-సమాభ్యధికరాహిత్యవాచినాఽద్వయశబ్దేనానన్తత్వముక్తం-సద్వితీయంహిసర్వందేశాదిభిఃపరిచ్ఛిన్నం-అతోఽద్వితీయత్వాదనన్తత్వసిద్ధిః ॥ ౧౯ ॥ తదేవంసత్యత్వజ్ఞానత్వానన్దత్వామలత్వవిశిష్టంశోధకవాక్యావగతంపరమాత్మస్వరూపముక్తం - అనుమేత్యుక్తాయాదృశస్సాధనాన్యాహ॥ దయయేతి॥ సర్వేషుఉచ్చావచేషుభూతేషుయథోచితసత్కారోపయోగిన్యాదయయా-యేనకేనచిద్దైవాల్లబ్ధేనాన్నాదినా- అన్తర్బాహ్యేన్ద్రియనిగ్రహేణచానుగృహీతయా-దృశా-జనార్దన-స్తుష్యతి ॥ ౨౦ ॥ తతస్తుష్టోభగవాన్నకదాచిత్త్యజతీత్యాహ॥ అపహృతేతి ॥ అపహృతానిరస్తాస్సకలాఏషణాఃకామా-యస్మాత్-సచాసావమల - ఆత్మాన - స్తస్మిన్ - ఏవంవిధే-సతాంమనసి-నిరన్తర-మేధితయా-భావనయాభక్త్యా-ఉపహూతఃసన్నిధాపతస్సన్- అక్షరోహరిః-ఛిద్రవత్ పృథక్సిద్ధవత్ -తతో-నసరతినాపయాతి-కింకుర్వన్-ఆత్మనోనిజజనవశ్యత్వంస్వభక్తాధీనత్వం-యన్గచ్ఛన్ ॥ ౨౧ ॥ సతాంవశ్యోసౌ-అసతాంపూజామపినగృహ్ణాతీత్యాహ॥ నేతి॥ అధనాశ్చ-ఆత్మధనాశ్చభగవద్ధనా-స్తే-ప్రియా-యస్య ‹‹ సచమమప్రియః ›› ఇతిభగవదుక్తేః-భక్తసఙ్గజన్యానన్దరసజ్ఞః-సహరిః-కుమనీషిణాంకుత్సితమతీనా-మిజ్యాం-నభజతినగృహ్ణాతి-కేకుమనీషిణ- స్తత్రాహ- శ్రుతాదీనాంమదాఃశ్రుతాదినిమిత్తామదా-స్తైరన్ధాః అకిఞ్చనేషువిరాగిషుసత్సు-యే-పాపంతిరస్కారం-విదధతికుర్వన్తి ॥ ౨౨ ॥ భక్తపరాధీనత్వమేవప్రపఞ్చయంస్తంకోనభజేదిత్యాహ॥ శ్రియమితి॥ అనుచరతింఅనువర్తమానామపి-శ్రియం-తదర్థినాంతాంశ్రియమర్థ

యస్త్విత్యత్ర తథోక్తాన్ శ్రీకటాక్షలేశకాంక్షిణః-ద్విపదపతీన్-విబుధాన్దేవాంశ్చ-నిజభృత్యవర్గరక్తో-భగవాన్-న భజతి నానువర్తతే కుతః-యః-స్వపూర్ణః స్వత ఏవావాప్తసమస్తకామత్వాన్న శ్ర్యాదీన్-భజతి ఏవంభూతమముం భక్తవత్సలం-రసజ్ఞః పుమాన్-కథముద్విసృజేత్ ॥౨౩॥ సంవాదముపసంహరతి మునిః॥ ఇతీతి త్రిభిః॥ హే రాజన్ విదుర-యమాభిప్రాయేణ రాజన్నితి సంబోధనం-ఇతి-ఉక్త్వా-అన్యాశ్చ-భగవత్కథాః-ప్రచేతసః ప్రతి, శ్రావయిత్వా-స్వాయంభువో నారదో మునిః, సత్యలోకం-యయౌ ॥౨౪॥ తేఽపి ప్రచేతసః, నారదముఖనిస్సృతం-సకలలోకాఘహరం-భగవద్యశో-నిశమ్య-భగవచ్చరణారవిన్దం-ధ్యాయన్త-స్తల్లోక-మాపుః ॥౨౫॥ హే క్షత్తః -త్వం మాం ప్రతి-యత్-పృష్టవాన్-ప్రచేతసాం నారదస్య చ-సంవాదవ్యాజం హరికీర్తనం-తే తుభ్యం-మయాఽభిహితమ్ ॥౨౬॥ స్కన్దార్థముపసంహరన్నుత్తరస్కన్దప్రవృత్తినిమిత్తమాత్మశ్లాఘాముత్థాపయతి॥ ఏష ఇతి ద్వాభ్యామ్॥ మానవస్య మనుపుత్రస్యోత్తానపద-ఏష-వంశోఽనువర్ణితః-అథ-ప్రియవ్రతస్యోత్తానపాదానుజస్య నృపాణాం సమ్మతం-వంశం-నిబోధ శృణు ॥౨౭॥ తద్వంశభూషణత్వాత్ సమాసతస్తచ్చరిత్రమాహ॥ యః ప్రియవ్రతః, ప్రథమం విరక్త్యా వనం ప్రవిష్టః, నారదాత్, ఆత్మవిద్యాం, అధిగమ్య ప్రాప్య-పునర్మహీం, భుక్త్వా పరిపాల్య-పుత్రేభ్యః-ఐశ్వర్యం రాజ్యం-విభజ్య-పదం భగవత్పదం, సమగాత్, సమ్యక్ సాధనోపసంహారేణాగాత్ ॥౨౮॥ విదురమైత్రేయసంవాదముపసంహరతి బాదరాయణిః॥ ఇదం త్వితి త్రిభిః॥ కౌషారవిణా మైత్రేయేణో-పవర్ణి

మనుచరతీం తదర్థినశ్చ ద్విపదపతీన్విబుధాంశ్చ యస్స్వపూర్ణః । న భజతి నిజభృత్యవర్గతన్త్రః కథమముముద్విసృజేత్పుమాన్రసజ్ఞః ॥ ౨౩ ॥ మైత్రేయ ఉవాచ ॥ ఇతి ప్రచేతసో రాజన్నన్యాశ్చ భగవత్కథాః । శ్రావయిత్వా బ్రహ్మలోకం యయౌ స్వాయంభువో మునిః ॥ ౨౪ ॥ తేఽపి తన్ముఖనిర్యాతం యశో లోకమలాపహమ్ । హరేర్నిశమ్య తత్పాదం ధ్యాయన్తస్తద్గతిం యయుః ॥ ౨౫ ॥ ఏవం తేఽభిహితం క్షత్తర్యన్మాం త్వం పరిపృష్టవాన్ । ప్రచేతసాం నారదస్య సంవాదం హరికీర్తనమ్ ॥ ౨౬ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ య ఏష ఉత్తానపదో మానవస్యానువర్ణితః । వంశః ప్రియవ్రతస్యాపి నిబోధ నృపసత్తమ ॥ ౨౭ ॥ యో నారదాదాత్మవిద్యామధిగమ్య పునర్మహీమ్ । భుక్త్వా విభజ్య పుత్రేభ్య ఐశ్వర్యం సమగాత్పదమ్ ॥ ౨౮ ॥ ఇమాం తు కౌషారవిణోపవర్ణితాం క్షత్తా నిశమ్యాజితవాదసత్కథామ్ । ప్రవృద్ధభావోఽశ్రుకలాకులో మునేర్దధార మూర్ధ్నా చరణం హృదా హరేః ॥ ౨౯ ॥ విదుర ఉవాచ ॥ సోఽయమద్య మహాయోగిన్ భవతా కరుణాత్మనా । దర్శితస్తమసః పారో యత్రాకిఞ్చనగో హరిః ॥ ౩౦ ॥ శ్రీశుక ఉవాచ ॥ ఇత్యానమ్య తమామన్త్ర్య విదురో గజసాహ్వయమ్ । స్వానాం దిదృక్షుః ప్రయయౌ జ్ఞాతీనాం నిర్వృతాశయః ॥ ౩౧ ॥ ఏతద్యః శృణుయాద్రాజన్ రాజ్ఞాం హర్యర్పితాత్మనామ్ । ఆయుర్ధనం యశస్స్వస్తి గతిమైశ్వర్యమాప్నుయాత్ ॥ ౩౨ ॥

ఇతి శ్రీమద్భాగవతే, మహాపురాణే, చతుర్థస్కన్ధే, త్రింశోఽధ్యాయః సమాప్తః.

తం, అజితస్య భగవతో, వాదః గుణానువాదః, సతాం కథాశ్చ, తత్సమాహారరూపం, ఇదం తృతీయతురీయస్కన్ధాత్మకం, నిశమ్య, ప్రవృద్ధేన, భావేన స్నేహేన, యా అశ్రూణాం, కలాః మాత్రాః, తాభిః, ఆకులితచిత్తః, క్షత్తా విదురః, మునేర్మైత్రేయస్య, చరణం మూర్ధ్నా, హరేశ్చరణం, హృదా దధార ॥౨౯॥ తత, హే తాత, మహాయోగిన్, కరుణాత్మనా దయాళునా, త్వయా, సోఽయం, తమసస్సంసారస్య, పారః పారప్రాప్తిహేతురుపాయః, దర్శితః, యత్ర తమసః పారే, వర్తమానైః, అకిఞ్చనైః, గమ్యో, భవతి, హరిః ॥౩౦॥ ఇత్యేవం, వద, న్నానమ్య ప్రణమ్య-త, మనుజ్ఞాప్య, స్వానాం జ్ఞాతీనాం, దిదృక్షుః శేషాన్ స్వాన్ ద్రష్టుమిచ్ఛుః, జ్ఞానయోగేన పూర్ణాన్తఃకరణః, గజసాహ్వయం హస్తినపురం, యయౌ ॥ ౩౧॥ విదురమైత్రేయసంవాదశ్రవణఫలమాహ॥ ఏతదితి ॥ హే రాజన్, హరౌ, అర్పిత, ఆత్మానో, యేషాం తేషాం-రాజ్ఞాం స్వాయంభువమన్వాదీనా, మేతచ్చరిత్రం, యః, శృణుయాత్, స- ఆయురాదీన్, ప్రాప్నుయాత్, స్వస్తిగతిం ముక్తిం, తత్ర స్వస్తిగతిః ప్రధానఫలం, ఆయురాదయ ఆనుషఙ్గికఫలాని, స్వస్తీతి పృథక్పదం వా, గతిం ముక్తిం, స్వస్తి మఙ్గలమ్ ॥౩౨॥

ఇతి శ్రీవత్సాన్వయపయఃపారావారరాకాసుధాకరస్య సర్వవిద్యానిధేః శ్రీశైలగురోస్సూనోస్తచ్చరణకమలపరిచర్యాప్రసన్నతత్సూక్తిసమధిగతశ్రీమద్భాగవతార్థహృదయేన శ్రీవైష్ణవదాసేన శ్రీవీరరాఘవవిదుషా కృతాయాం శ్రీమద్భాగవతచన్ద్రచన్ద్రికాఖ్యాయాం శ్రీభాగవతవ్యాఖ్యాయాం చతుర్థస్కన్ధే త్రింశోఽధ్యాయః.

చతుర్థస్కన్ధవ్యాఖ్యా సమాప్తా. శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు. హరిః ఓం తత్సత్.